

7

5

7

5

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 865) PRO GRÆCIS, FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

IUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEDUNTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSENTIM DE OBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM AUTEM UNUSQUISQUE

PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS NIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ

A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliotheca cleri universæ,

SIVE

CURSUS COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA.
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, AC QUINQUE-
VIGINTI CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM
TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI AMPECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDIT NU-
MERUM. POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLD-
MINA RETINETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NEMPE LATINUM QUINQUE
FRANCIS SOLUNMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM
INTEGRAM, SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITU-
DINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XCIV.

S. JOANNES DAMASCENUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÈ EDITOREM,

IN VIA DICTA D'ANROISE, OLIM PROPE PORTAM LUTELLÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTRAUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

SÆCULUM VIII. ANNUS 756.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ,
ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ,
ΜΟΝΑΧΟΥ, ΚΑΙ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ,
ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS DAMASCENI,
MONACHI, ET PRESBYTERI HIEROSOLYMITANI,
OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,
ET EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

EX VARIIS EDITIONIBUS, ET CODICIBUS MANU EXARATIS, GALLICIS, ITALICIS ET ANGLICIS, COLLECTA, RECENSITA,
LATINE VERSA, ATQUE ANNOTATIONIBUS ILLUSTRATA, CUM PRÆVIIS DISSERTATIONIBUS ET COPIOSIS INDICIBUS,

OPERA ET STUDIO

P. MICHAELIS LEQUIEN,

MORINO-BOLONIENSIS, ORDINIS FF. PRÆDicatorum:

variorum curis adacta, nempe,

ANDR. GALLANDII, ANG. MAII, WEGELINI:

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

—•••••—
TOMUS PRIMUS.
—•••••—

—•••••—
VENEUNT 3 VOL. 35 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1860

8179

ELENCHUS

OPERUM QUE IN HOC TOMO XCIV CONTINENTUR.

JOANNES DAMASCENUS.

<i>Notitia.</i>	col. 9
<i>Præfationes.</i>	66
<i>Prolegomena Leonis Allatii.</i>	118
<i>Dissertationes Damascenicae septem.</i>	191
<i>Dialectica.</i>	518
<i>De Hæresibus liber.</i>	578
<i>Expositio Fidei orthodoxæ.</i>	790
<i>Pro sacris Imaginibus Orationes tres.</i>	1227
<i>De recta Sententia liber.</i>	1421
<i>Tractatus contra Jacobitas.</i>	1433
<i>Dialogus contra Manichæos.</i>	1503
<i>Disceptatio Christiani et Saraceni.</i>	1585
<i>Opusculi de Draconibus et Strygibus fragmentum.</i>	1598

NOTITIA.

(Fabric. *Bibliotheca Græca*, ed. Harless, tom. IX, p. 682.)

Joannes Damascenus, presbyter et monachus, non confundendus est, ut multi fecerunt, (a) cum Joanne Mesue, Damasceno, medico (b), vel cum Joanne Damasceno, Serapionis F. itidem medico (c), nec cum Damasceno, episcopo Rhondinensi (d), vel altero episcopo Damasceno, sive Damasci urbis, qui sæculo medio decimo sexto de animalibus scripsit ad Michaellem Cantacuzenum (e), nec denique cum recentiore scriptore Damasceno, monacho et hypodisco Studita, Thessalonicensi (f).

(a) Quemadmodum homonymia Theodosii imp., qui ante Leonem Isaurum exstitit, Vincentio Bellovacensi, Antonino Florentino, Andrea Dandolo, Joanni Nauclero, Tribemio aliisque fuit fraudi, ut Joannem Damascenum sæculo IV, sub Theodosio primo vixisse scriberent; ita alios deceptit similitudo nominis, ut Joannem Damascenum nostrum confunderent cum Joanne Damasceno, medico. Vide *Latini Latini* Bibl. sacram et profanam p. 79 b. et 81 a; Petri Belli Lexicon historicum in Damasceno, et Leon. Allatium apud Mich. Lequien in Prolegomenis ad Damascenum, ubi errores illos refellunt. Idem Allatius confutat etiam et fabulosa esse evincit, quæ de Damasceno Raph. Volterrano libro XVI Commentar. urban. falso tradens, eum Judæis parentibus natum et ex Judaismo ad Christianismum conversum esse, et Constantinopolim venisse, captivumque a piratis Saracenis, postea a Theodosio redemptum magistrum ejus epistolarum fuisse, mox abscissam ei dexteram, quod in suspicionem proditoris venisset. Ne dicam de fabulis, quas addunt auctor sermonis de Damasceni conversione, Vincentius Bellovacensis Speculi hist. XVII, 105; Petrus de Natalibus, episcopus Equilianus, in Historia sanctorum, IV, 155; Jo. Nauclerus in Chron. alique, restitutum ei manum beneficio Marie Virginis, reductum CPolin. etc.

(b) Joannes Damascenus, medicus, cognomento Mesue, abnepos Abdallæ, Damasci regis, secta Muhammedana, circa a. 1200 floruit et Arabice scripsit, quæ scripta ejus deinde ex Arabico in Græcam et Latinam linguam conversa sunt. Ex illis aliqua S. Joanni Damasceno, presbytero, male tribui notat Lambecius VI. p. 118. 151. 153. etc. Fabr. — Mediolani in bibl. Ambros. teste Montfaucon in bibl. biblioth. MSS. p. 499. — et p. 4199. C. περί φαρμάκων in bibl. Guil. Pelliserii. — ib. p. 382. A. 384. B. 433. B. Aphorismi. — Idem cum commento Isidori, Lipsiæ in bibl. Paulina, teste Felleri in catal. codd. illius bibl. p. 277. — Aphorismorum liber: per Platon. de Benedictis. Bonon. 1489. 4. — In cod. Cesareo XXV. (n. 7, est inter collectanea medica Græco-barbara, Jo. Damasceni remedium purgandi capitis et stomachi, inscriptum τοῖς καὶ compositionis Jo. Damasceni. v. Lambec. comm. VI. part. II. p. 269. — Male autem S. Jo. Damasceno in codd. asseritur Joannis, filii Mesue, s. Moysis, Damasceni, medici Arabis, in quibus De simplicibus medicamentis purgantibus, in quinque sectiones divisus, in codd. Cesareis XXIX. n. 4. XXX. n. 1. et XXXI. n. 2. v. Lambec. VI. pag. 297 sq. (qui eum tradit, duce Contr. Gesnero, vixisse circ. a. C. 1158, et alia de eo notat: id si ita est, junior ille intelligendus est Joannes Mesues Damascenus.) — p. 299 sq. et 305. ed. Kollar. — De medicamentis, ad purgandum imprimis idoneis, in III codd. Paris. bibl. publ. — De antiquiore Joanne Dama-

sceno, Mesue filio, medico Syro Christiano, circ. a. C. 845. v. Hamberger Z. N. III. p. 183 sqq. et de utroque plura infra in vol. XIII, in elenchu medicor. veterum p. 257 sq. (ubi suo tempore plura adnotabuntur,) ibid. p. 259 sqq. et 275. ex Jo. Leonis, Africani, libell. de viris quibusdam illustrib. apud Arabes. — Addatur Jo. Damasceni de sacra arte libell. versibus politicus, in cod. MCCCCXXVII. n. 37. Paris. bibl. publ. conf. Bandin. cat. codd. Laurent. III, p. 357. et Fabr. B. Gr. XII pag. 774. Harl.

(c) Joannes Damascenus, Serapionis F. itidem Muhammedanus, medicus, a Joanne Mesue laudatur. Fabr. V. infra, vol. XIII, pag. 299 sq. et supra in h. vol. pag. 156. Harl.

[De Damascio Syro, Peripatetico philosopho, vide supra, vol. III. p. 483 sq. — De Damascio, poeta epigrammatico, supra vol. IV, p. 470 sq. Harl.]

(d) Leo Allatius in prolegom. ad Jo. Damascenum, ubi de variis hisce Damascenis disserit, memorat MS. Δαμασκηνοῦ ἐπισκόπου Ῥωνδίνης ἐκλογὴν μετὰ τοῦ ἡγουμένου τῆς ἀγίας Ἀναστασίας ἡτοῖς ταλαιπωροῦν κατὰ τῶν νῦν τῆς Ἑλλάδος ἐπισκόπων Damasceni, Rondinensis episcopi, dialogum cum abbate S. Anastasie, sive deplorationem episcoporum Græciæ sua etate. Incipit: Προσχαράριον. Fabr. in cod. Naniensis LXXXV. n. 5. et CLX. n. 9: Παράκλησις πρὸς τοὺς θύλοντας αὐθιγὰν μοναχοὺς ὡς ἐν συνόπῃ τοῦ ἐπισκόπου λογιωτάτου Κυροῦ Δαμασκηνοῦ Ἀρχιεπίσκοπου τῆς Ῥωνδίνης καὶ προέδρου Πολυκαρπῆς init.: Ἀδελφοί καὶ πατέρες, ἐπειδὴ τὴν χριστιανὴν ἀφύπναιον, etc. In codice posteriore n. 11, est quoque ejusdem λόγος περὶ τῆς φράσεως εἰς τὴν δεξιόλογον τοῦ Μωϋσέως inc.: Δέξαι παραγγελίαν εἶναι, v. cat. codd. Gr. Naniensis. 175. et 361. — In Mari. Crusii Turcogroecia, libr. IV, inter auctores epistolarum LX, nominatur etiam Damascenus, Lita et Rhendinae atque Damascenus, Demonici et Eiassonis. v. supra, vol. VIII, p. 94. Harl.

(e) Damasceni, episcopi, librum, communi Græcorum dialecto scriptum, De natura animalium, constantem XC capitibus, quem ex Aristotele, Eliano et Philo collegit, atque Michaeli Cantacuzeno, magno domestico, transmisit, legisse se ma. imperfectum tamen apud Petrum Velliam Romanum testatur Leo Allatius loco jam laudato: incipit: Συνήθειαν ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι ὅταν θάνατον νῶ, ἰδοῦσι τινα μέγαν ἀρχοντα. Fabr. in cod. Taurin. CCXLVIII, fol. 35. est: Damasceni ἀρχιεπίσκοπος Ῥωνδίνου συνάθροισις etc., episcopi Studii libellus in quo collecta sunt ex veterum philosophorum libris, quæcumque de avibus, et terrestribus atque marinis animantibus ab his dicta fuerunt et communior interpretatio subditur. Atque auctor catalogi codd.

(f) Hic est Damascenus, cujus Thesaurus hominiorum in amulos lingua Græca vulgaris scriptus

Hic Joannes ex nobili genere (a), patria Damascenus, dignitate presbyter (b) et vitæ instituto monachus, contumeliæ causa Sarabaita (c) et pro *Mansure*, *Mamzer* (d), ab aliis Arcelas (e) et propter eloquentiam Chrysorrhœos (f) cognominatus legitur. Damascenus a Cosma, monacho docto ex Italia, captivo illuc adducto, eruditus una cum Cosma, Hierosolymitano (qui melodi nomine deinde celebris et Majumensis episcopus existit). Hinc neglectis, quas Damasci satrapa offerebat, mundialibus dignitatibus, Hierosolymas in Sabæ monasterium concessit, ibique in litterarum, sacrarum præsertim, meditatione consenuit et prope Sanctum Sa-

codd. Gr. Taurin. pag. 567, putat, hanc collectionem eandem esse, quam Leo Allatius (a Fabricio etiam citatus) legisse se scribit; eundem tamen Allatium, addit, subdidisse, non sibi constare, num Damascenus, episcopus Studita, alius sit a Damasceno monacho, hypodiacono Studita, Thessalouicensi (cujus Thesaurus Fabr. (in not. f) memorat); an vero prorsus idem, qui, postea in episcopatum assumptus, ingenium rebus historicis colligendis exercuerit. Tum observat confector catalogi, in cod. Taurin. capita numerari XCI, forsitan quia librarius caput quoddam in II sectiones dividerit; denique idem auct. cat. adnotat, in cod. Taur. nullam operi præmissam esse præfationem; sed primo capiti *De aquila*, tetrastichon Simeonis, Hierodiaconi (quod Gr. cum versione Lat. evulgavit auct. cat.), præfixum, atque primum caput incipere: *Ὁ ἀνὴρ εἶπεν βασιλεὺς εἰς ὅλα τὰ πτόμενα*, etc. Harl.

prodiit Venetiis, ut 1605. 1618. 4. [Venet. 1528. 4. Gr. v. bibl. Askew. p. 49. — Venet. 1628. 8. ap. Anton. Pinell. — *Thesaurus monachi Damasceni, subdiaconi et Studita Thessalonicensis*, in quo sunt expositiones evangeliorum. Græc. vulg. Venet. 1642. 4. v. Pinelli cat. II. pag. 5. n. 2288. add. supra vol. VIII. p. 88. de libro I. Turco-græciæ Mart. Crusii, et infra, vol. X, p. 501. vet. edit. — De Petro Damasceno, v. paulo post ad n. 26. Harl.] — Omitto dicere de aliis Damascenis, ut Nicolao Damasceno, Damascio Damasceno, et Damasceno, cujus ὁρμα *Σωσάνθως* laudatur ab Eustathio ad Dionysium Periegetem v. 976. Fabr. De Nicolao Damasceno, qui a U. 747. ante Ch. nat. 5, ab Herode orator missus est ad Octavianum Cæsarem, et num auctor fuerit dramatis, *Σωσάνης*, v. supra vol. III, in catalogo Peripateticorum, pag. 580 sq. et in notitia tragicorum, deperditorum pag. 313; atque utroque loco Fabric. asseruit ei drama illud, quod alii male tribuerunt Joanni Damasceno, pag. autem 742. hæsitavit; sed v. not. (sss. —) vol. II. pag. 179. — vol. I. pag. 726. in elencho scriptorum, collectioni gnomiorum Frobenianæ præmissis. Scripsit quoque de Aristotelis philosophia et in quosdam illius libros, at Joanni Damasceno tribuuntur scholia in Aristotelis *κατηγορίας*. (v. vol. II. p. 209.) — epitome organi Aristotelici (ib. pag. 220.) add. infra, vol. IX. pag. 440 vet. ed. in cap. de Photio, Bruckeri Hist. crit. philos. tom. II. p. 469 sqq. Saxii Onom. I. pag. 290 sq. et quos ille citat. De Damascii Damasc. *ἀπορίας* etc. v. Villosion. Anecd. Gr. II. pag. 253. etc. Harl.

[Michael Damascenus. Cretensis, scriba codicum, V. *Mousfacon*. Palæogr. Græc. p. 104. imprimis pag. 512. sq. ubi proficitur, se acta synodi Chalcedonensis excerptisse a Chr. 1525. Harl.]

(a) Patrem Damasceni Sergium τὸν τοῦ Μανσοῦρ, questorem generalem, γενικὸν λογοθέτην Abdolmeleci Califæ Saracenorum, ex Theophane verisimiliter conficit laudatus Lequien. Fabr. De Joanne Damasceno, hominē quidem superstitione haud mediocri, et acerrimo imaginum defensore, v. tamen sui ævi eruditissimo, systematicæ theologiæ conditore et scholasticorum inter Græcos præcursore, conf. Heineccii Hist. eccles. Græcæ, part. I. cap. 2. §. vii. — Cavei Hist. lit. SS. Eccl. tom. I. p. 624 seq. — C. Oudin. comment. de SS. eccl. I. pag. 1715 seq. qui pag. 1717 seq. monet

et late disserit, Jo. Damasc. primum ex Græcis Patribus existisse, qui Eucharistiam esse, verum corpus et sanguinem Christi lib. iv. *De fide orthod.* cap. 14. docuerit. — L. Ell. du Pin *Nouv. Biblioth.* tom. VI. p. 101. — Brucker. *Hist. crit. philos.* III. pag. 554 seq. et in appendice sive vol. VI. p. 554. — R. Ceillier. *Hist. gen. des aut. eccl.* tom. XVIII. pag. 110 seq. — *Hamberger* zuverl. Nachr. part. III. p. 528 seq. Saxii Onom. II. p. 84 sq. et p. 545, atque alios, quos illi duumviri citant; — Schroekh. *Hist. eccl.* tom. XIX, pag. 69 sq. Quasdam Jo. Damasceni sententias persequitur Mosheim. in not. ad Cudworthi systema intellect. tom. I. pag. 765. not. s. ed. Leid. 1775. 4. de Deo omnia permeante; — pag. 921. de similitudinibus, quibus S. Trinitas depingitur; tom. II. pag. 475 De natura angelorum. Harl.

(b) Presbyterum fuisse, male negat Possevinus, qui constantibus veterum testimoniis refellitur. Vide Jo. Hierosolymitanum in vita Damasceni p. xxi, et ibi notas.

(c) Apud Vincentium Bellov. XVII. 103. imperator Theodosius ad Joannem: *Sarabaita pessime*. Nisi legendum *Sabaïta*, nam in S. Sabæ Laura Damascenum diu vixisse constat; et Sabaita dicitur Stephanus, ejus fratris filius. Cæterum Sarabaitæ S. Hieronymo epist. 22 Ad Eustoch. (edit. novæ 18. tom. II, p. 43.) *Remoboth*, monachorum genus deterrimum atque neglectum: *hi bini, vel terni, nec multo plures simul habitant, suo arbitrati ac ditione viventes*. De his viri docti ad Regulam S. Benedicti c. 1. Cassianus collat. XVIII. 4 et 7. *Petrus Crinitus* III. 15. de honesta disciplina, ubi Augustini locum illustrat de Sarabaitis sacerdotibus.

(d) Ὑβριστικῶς, sive per contumeliam dictum, esse Μανσοῦρ ab Iconomachis, tradit *synodus* septima Act. VI. tom. III edit. Binianæ pag. 678, falliturque Cangius, quando de alio, nescio quo, Joanne, hæretico Ægyptio, et hæc verba et acclamationem Iconomachorum p. 677. Μανσοῦρ τῷ χαλῶνι καὶ Σαρακηνέρονι ἀνάρητα intelligendam esse putat, gloss. Græco in Μανσοῦρ. [In cod. Veneto Marc. CXXVIII. qui continet *Parallela*, Damasceno attributa, pro Μανσοῦ legitur Μαζοῦ, teste cel. Morrellio in bibl. MS. Cr. et Lat. pag. 85. Add. Jo. Fabr. *Hist. bibl. Fabr.* I. pag. 152. Harl.] Assentior tamen Theophani, qui pag. 350. Jo. Damascenum dictum esse, ait, *Mansur παπικῶ ὀνόματι*, quod avus ejus ita diceretur. Addit Theophanes, voce Μανσοῦ significari *ἐλευτρωμένον, redemptum*. Pro quo Seylitzæ et Cedreni cod. monstrum habent vocabuli *ἐλευτρωθῶν*, sed *ἐλευτρωμένον* esse scribendum, recte idem Cangius adnotavit. Non tam itaque contumeliosum erat nomen ipsum Mausur, pluribus aliis commune, quam quod per contumeliam illud Constantinus Copronymus corruerat in Μαυζήρον, spurium, quemadmodum ex eodem Theophane Cedrenus et auctor Hist. miscellæ testantur.

(e) Ἰωάννου τοῦ Ἀρχιδά κανὸν διὰ στήθων λαμβάνων εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν. Ita inscribitur Joannis Damasceni hymnus in Pentecosten, et agnoscit nomen ἀρχιδά, quod *arcularium* significat Damasceno tributum Eustathius, *Thessalonicensis*, in commentario ad illum hymnum, apud Allatium de Georgiis p. 320.

(f) Theophanes, Cedrenus lib. Auct. Hist. Miscellæ XXI. 26. p. 1004. et XXII. 6, p. 1015.

ham est sepultus (a). Certe tumulum Damasceni et Cosmæ spectatum eo loco, Joannes Phocas (b) meminit. Disciplinis philosophiæ egregie excultum et eruditione omnivaria ultra illius sæculi exemplum ornatum omnes fatentur: hymnis dulcissimis, scriptisque quamplurimis, de quibus deinceps dicitur, celeberrimum. In his quod volsellis quandoque non gladiis pugnat, narrationesque parum credibiles ingerit, ubi pro imaginum cultu et precibus pro defunctis descendit in certamen, ætati potius, qua vixit, quam ingenio ejustribuendum existimo. Diem obiisse videtur non ante a. C. 756 (c). Leonis Isaure et Constantini Copronymi iras parum, quoad vixit, reveritus. Memoria ejus inter sanctos ab Ecclesia Latina colitur 6 Maii, a Græca 29 Nov. et 4 Decembr. Vitam ejus, commentarios de illa, Arabice scriptos, nactus, tradidit atque ex illis, ut videtur, fabulam illam parum credibilem de manu Damasceni, per S. Mariam restituta, hausit Joannes Hierosolymitanus, post medium sæculi decimi clerus (d). Eam Latine a Lipomanno tom. V, et Surio ad 6 Mai. Græce Rom. 1553, 8, cum orati. de imaginibus editam, cum Jacobi Billii versione dedere in Damasceni editione Basileenses an. 1575, fol., deinde Græce Papebrochius tom. II Act. Sanctor. Maii, pag. 723, ex codice ms. Mediceo, collato cum codice Regis Christianiss. et Latine, p. III; ex versione Antonii Francisci Destieu, S. J. Incipit: τοῖς τετηρημένοις τῷ. Idem Papebrochius Constantini Acropolitæ sermonem de Joanne Damasceno, pag. 731, ex ms. Vaticano dedit Græce, una cum versione Jo. Francisci de Rubeis Icti. Incipit: τῷ ἰωάννῃ τὸν λόγον, τῷ ἐκ δαμασκῶ τῷ ἐγκόμιᾳ. Nec non excerpta e Græcorum Synaxario et Menæis, Damascenum spectantia. Constantinus Acropolita veluti paraphrastes Joannis Hierosolymitani, in editione nova Operum Damasceni omissus, at Joannes Hierosolymitanus, a Mich. Lequien Græce et Latine tomo primo præmittitur notis etiam illustratus, quibus nonnullæ illius hallucinationes castigantur. Hinc ibidem ex editione Damasceni Latina Coloniensi et codice Regio Paris. Latino MMMCMLXVI. sequitur Narratio ex Græco, ut videtur, conversa, de S. Joannis Damasceni vita et conversatione, quæ incipit: *Quemadmodum dulce philosophis existit*. Præterea excerpta e Vincentio Bellovacensi, e Menæis, variaque variorum, veterum præcipue, de Damasceno testimonia. Et præclara Leonis Allatii de Damasceni scriptis commentatio ex opere ejus inedito de libris apocryphis.

Amicitia conjunctos (e) sibi habuit J. Damascenus præter Cosmam, melodum, et, a quo creatus est presbyter, Joannem patriarcham Hierosol., Petrum Majumensem et Petrum Damascenum: discipulosque Joannem Laodicenum, Theodorum Abucaram (Carorum episcopum), et Stephanum, Eccles. Hierosol. presbyterum ac syncellum, Anastasiumque, monasterii S. Euthymii præpositum, auctorem libri contra Judæos, quem Latine ex Turriani versione H. Canisius tom. III *Antiq. lect.* p. 67, edidit.

CODICES MSS. ET EDITIONES OPERUM JOAN. DAMASCENI.

[Primum codd. mss. nonnullos paucis commemorabo. Cum autem magna codd. vis in variis restet bibliothecis, brevitati cum maxime inserviendum est. Adde de codd. Oudin. p. 1730 sqq. Secundum catal. codd. Angliæ, etc., modo plura, modo pauciora, modo singula Damasceni opp., aut etiam particulæ ac fragmenta servantur in codd. variarum bibliothecarum. Nominantur igitur in tomo I, in bibl. Bodlei., inter codd. *Baroccianos*, p. 5, excerpta; n. 10 epistolæ et bis de fide; n. 15 fragm. de epactis; n. 49 duo opusc., n. 85 de Deo uno; n. 107 de miraculo S. Michaelis; n. 196, duo fragm.; n. 197, de passione Domini et alia: — inter codd. *Th. Roe*, n. 251. narratio (f. fabula) de abscissa manu J. Damasceni et quomodo a Virgine Maria sanata fuerit; — inter codd. *Laudi* n. 506, Quod panis et vinum consecrata non sint signum Dominici corporis, sed ipsum corpus et sanguis Christi; n. 698, de 22 Literis alphabeti (v. infra, n. 30); n. 1229, varia opera; — inter codd. *Bodl.* n. 2877, de imaginibus, de cruce adoranda, de fide, de sanctis, etc. — inter codd. *Selden.* n. 3216, libell. *Russicus*, continens aliquid, ut videtur, ex Damasceno, vel de eo. — In tomi I. parte II. Cat. Oxon. in coll. Merton. n. 612, quinque opusc., — in coll. Mar. Magdal. n. 2333. quædam opusc. Latine. — In tomo II, inter codd. *Cantabr.* n. 279, de quibusdam sanctis, etc. — num. 1502, opus in IV libros divisum: pr. *Deum nemo umquam vidit*. — n. 2117, sub indice vago

Sigebertus Gemblacensis c. 75 De scriptoribus eccles.

(a) Confer Lambec. comm. VIII. p. 620 seq. ubi præsertim longus locus de Jo. Damasceni profectio- ne in urbem Hierosolymitanam et de subsequenti secessu in monasterium S. Sabæ ex Damasceni Vita a Joanne patriarcha Hierosolym., conscripta, red- ditus legitur. *Harl.*

(b) Jo. Phocas, sæculi XII scriptor, in descriptione Terræ sanctæ p. 28. in Symmictis Allatii. Deinde CPollm adductus Jo. Damasceni reliquias, ex *Pachymeris* Andronico lib. I. c. 43. observat Mich. Lequien.

(c) In Combefisii Bibl. concionatoria errore calami, vel typographi, Damascenus traditur claruisse

a. C. 830, pro 750. Libellus ejus adversus Constantinum Copronymum scriptus est post synodum Copronymianam, habitam a. 754, atque adversus illam synodum strinxisse calumum Damascenus etiam ex auctore Vitæ Stephani junioris martyris cognoscitur.

(d) Vita a Jo. patriarcha Hieros. composita in cod. *Coislin.* CXLVII. initio vitarum sanctorum m. Decembr. v. *Montfauc.* bibl. *Coislin.* p. 242. — *Monachii* in cod. XXXIX. et XLI. v. cat. codd. Gr. Bavar. pag. II. et 43. — *Vindobonæ* in cod. Cæs. CCIV. n. v. *Lambec.* notamque Kollar. comm. de bibl. Cæs. V. p. II. — *Paris.* in cod. MDLIX bibl. *Harl.*

(e) Vide notas ad Vitam Damasceni, pag. 29.

aut falso (conf. n. 26. dicta), liber, qui *Mansur* dicitur, de Græco in Latinum translatus. — In vol. II, in variis biblioth. n. 828, flores ex Damasceno aliisque a Mag. Thoma de Hibernia, socio Sorbonæ, collecti. — n. 1608, opera quædam : — 189, de vera traditione ; — n. 5958, 5959, 9079, 9291, varia opp. — part. II, *Dublino*, etc., n. 507. narratio fabularum Saracenica dialecto per J. Damasc. — n. 1019, lectiones ex Damasc. — *Paris*. in bibl. publ. de variis modis quibus res una alteri conjungi dicitur, in cod. MIXV. — de sacris mysteriis, in tribus codd. — Jo. Damasc. excerpta e Chrysostomi homiliis in epp. Pauli, in II codd. (v. infra ad n. 4, scriptorum, quæ in ed. Lequien non exstant), — de hominis natura et animi partibus, in II codd. — capp. de Dei incomprehensibilitate, in II codd. (nec non in cod. *Naniano* CCXCI, n. 6, sec. cat. codd. Gr. Nan. p. 488). — de corpore et sanguine Christi in cod. MMCCXV. — de libero arbitrio, in cod. MDCIII. — fragmentum de rebus geographicis, in cod. MMDCCXLVII ; et plurima Damasc. opera inserta sunt cod. MCV, usque ad cod. MCXXIV ; nec pauci codd. *Paris*. deinceps laudabuntur. — *Montfaucon*, in biblioth. bibl. Coislin. permultos variorum Damasc. opp. recenset codd. quorum magnam partem, quia jam consuluit Lequien, brevitate studio ad paginas tantum bibliothecæ Coisl. ubi illa adducuntur, provocabo ; pag. 143, multa Damasceni opera in cod. XCII. — pag. 271 bis, 274 bis, 306, 404 — 407, 412 sq. 581 aliquoties. — *Venetis* in codd. *Naniano*. LXXXIII, opera Damasc. cum ejus Vita, seu potius sermone de ejus laudibus. — et CCXCI, opus quoddam secundum illorum catal. pag. 170 et 488. — in bibl. *Marc.* permulta opp. in cod. CXXXIX. — *περί τῶν θεῶν καὶ ἀγγέλων μυστηρίων*, in cod. CCCXCXVIII. — epist. ad imp. Constant. Copronymum ; explanatio XII capitulorum f. anathematismorum, atque ep. ad Theophil. imp. de imaginibus. v. cat. codd. Gr. *Marc.* pag. 79 sq. 261, 301 et 302. — Quædam in codd. bibl. S. Crucis Florentiæ, teste Franc. Anton. Zacharia in itinere litter. per Ital. p. 97, 98, 99. — Auctore Montfaucon. in diario Ital, pag. 13 (et in bibl. bibl. mss. p. 499 C. D. ac p. 528 D. in tribus codd.) : plura opera Damasc. *Mediolani* in bibl. Ambros. — p. 62. opp. philosophica et rhetorica, *Venetis* in bibl. Contarina ; — p. 216, et 217, et 337, varia opp. *Romæ* in cœnobio S. Basilii et in duobus codd. monasterii Cryptæ Ferratæ ; — p. 392, *Fesuli* in cœnobio canonicor. regular. Damasceni quædam Latine ; — p. 408, *Bononiæ* in monast. S. Salvatoris, Damasceni *ἐκ τῆς Θεᾶς* ; — p. 433, *Venet.* in bibl. Julii Justiniani, procurat. Damasceni canon et aliqua astronomiæ opuscula. — Ab eodem Montfaucon. in bibl. biblioth. mss. permulti variorum bibliothecarum codd. qui Damasceni opera vel pauciora vel plura continent, enumerantur. Hic mentionem faciam plurium opp. *Romæ* in bibl. Ottobon. (I, p. 184 A. C.) in bibl. Sfortiana (I, p. 703 A. B, p. 705 B, et p. 706 C). — *Venetis* in bibl. Meletii Typaldi, Damasc. parallela et alia (p. 478 C) ; — *Veronæ* in Museo Jo. Saibantæ, et *Augustæ Vindel.* quædam Damasceni (p. 490 D, et p. 593 B). — *Paris*. in bibl. Coislin. opera, Slavice (pag. 1042 B). — Varia opp. in codd. *Bavar.* v. cat. codd. Gr. *Bavar.* p. 10, 11, 12 sq. 18, 51, et pluribus locis. — Bibl. *Vindobon.* Cæsaream abundare codd. qui multa varique Damasceni opp. continent, uno obtutu videbis in indice ad Nesselii catal. Cæsar. p. 75 sq. Hic nonnullos, præcipue qui particulas aut fragm. Damasc. continent, codd. duce Lambecio, doctius et copiosius eos recensente, indicabo. In vol. III, cod. XIX fin. Damasceni preces sacræ (pag. 95) ; — in catenis in Lucam, Ep. ad Romanos et in præcipua V. ac N. T. in codd. XLIV, XLVI et XLVII. Ita haud infrequens fit mentio Damasceni in catenis in libros sacros, supra in vol. VIII, p. 679, etc.) In vol. V. p. 245. sq. ; in cod. CCXLVI, n. 12 (cujus lect. interdum discrepant ab ed. *Paris*. 1619, F. p. 931 sqq.) ; et vol. VII, p. 227 sq. in cod. LXIV, n. 3. oratio de incorruptibili corpore Christi, quod in sacra synaxi accipimus. — *Wratislaviæ* in bibl. Rehding. opp. v. *Kranz* Memor. illius bibl. pag. 83. — *Mosquæ* in bibl. synod. in cod. XIII, s. variis scriptis contra Latinos, fragm. in specie in orat. *ἐκ τῆς θεοσωμον ταφῆς* v. *Matthæi* notit. codd. Gr. *Mosq.* p. 21 et 22. — Excerpta sunt aut fragm. in variis codd. *Laurent.*, sic in cod. XX, n. 8 et 9, plut. 71 *De figura terræ* et caput dialecticum *De nominibus*, etc. v. *Bandin.* cat. codd. *Laur.* III, pag. 14. — conf. paulo post ad n. 1. — Citatur Damasc. a J. Cantacuzeno contra Palamam, in Opere anonymi adversus eundem et in Theodoro orthodoxæ fidei. Conf. *Bandin.* cat. cit. I, pag. 254, 358 et 433. — In quot codd. *Esseoriat.* multa varique Damasceni opp. reperiantur, discimus ex Plueri Itinerar. per Hispan. p. 175 sq. — De quibusdam codd. Damasc. memorabilia quædam adnotavit Montfaucon. in Palæogr. Gr. p. 58, 65 sq., 303 sq. et p. 404 ; in diplomate quodam Græco nominatur Damasceni dialogus. — En nube in codd. I et tamen deinceps variorum opp. codd. haud paucos adhuc suis locis excitabimus. *Hartl.*]

Græcæ editiones.

Liber de fide orthodoxa, cum orat. de iis, qui in fide obierunt, prodiit Græca auspiciis Jo. Matthæi Giberti, Veronensis episcopi, cum præfat. Donati Veronensis ad Clementem VII. pontificem, Veronæ apud Stephanum et fratres Sabios, 1531, in-4, typis luculentis. *Fabr.* Rarissimæ hujus edit. quam habeo, inscriptio est : *Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἑκδοσις τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Τοῦ αὐτοῦ, περὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων. Joannis Damasceni editio orthodoxæ fidei. Ejusdem de iis, qui in fide dormierunt.* Veronæ, MDXXXI, 4. Dedicationem Latinam sequitur Præfatio Donati Veronensis, Græce scripta, in qua laudat et Damascenum et Joann. Matthæum Gibertum, episcopum Veronens., cujus jussu et impensis, se, fatetur, collatis exemplaribus, opus descripsisse et a mendis purgatum dedisse chalcographis typis exprimendum. Add.

cel. *Panzer*. A. T. vol. VIII, p. 562. — fidem libri Græce, ex edit. Joan. Ephesini. in Moldavia 1715, 4. *Harl.*

Vita et libri III de imaginibus, *Rom.* 1533. 8. *Fabr.* In *Maittaire* A. T. indic. pag. 324, hæc est inscriptio: *Jo. Damasceni orationes. tres, et Theodori de imaginum cultu, et Jo. Damasceni vita a Jo. patriarcha Hierosolymit. scripta Gr. (edente Nicolao Majorano,) Romæ ap. Steph. Nicolin. Sabiens. chalcogr. apostolic. 1553, 8. Harl.*

Latina.

Quandoquidem versio libri de fide orthodoxa a Burgundione, cive Pisano, Federici Anobarbi præfecto, sæc. XII, composita et Thomæ Aquinati pridem lecta non vidit lucem [v. ad n. 3],

Idem liber ex Jacobi Fabri, Stapulensis, interpretatione *Paris.* 1507 in-4. primum editus est ex officina H. Stephani, avi. Et cum commentariis Jodoci Clichtovei ad Jac. Ambasium, episcopum Claromontanum, *Paris.* 1512 et 1519 (a), et sine commentariis Marpurg. 1602, in-8.

Cum brevioribus Fabri, interpretis, notis et Orat. de iis qui in fide dormierunt, per Jo. Ecclampadium versa et historia Josaphat et Barlaam, Basil. 1535 et 1539 (b), præmissa Vita Jo. Damasceni, scripta a Joanne, patriarcha Hierosol.

Ex recensione Henrici Gravii, Noviomagensis ord. Prædicator. *Colon.* 1546, apud Petrum Quentel; in qua editione Latina accesserunt Damasceni Logica, et introductio elementaris ad Joannem, Laodiceum episc., nec non liber de duabus voluntatibus et operationibus, epistola ad Jordanem, archimandritam, de hymno trisagio, liber de hæresibus, fragmentum sententiarum de octo vitiis, altercationes cum Sarraceno, et de judicio, carminaque et cantica varia, cum Cosmæ Majumensis et Theophanis ac Scholarii quibusdam.

Ex versione meliore vel recensione Jacobi Billii, Prunæi abbatis, *Paris.* 1577, in-fol., in qua edit. præter plura, in edit. Græco-Lat. *Basil.* 1575 obvia, primum accesserunt Latine tantum Parallela sacra, Physica, Vita S. Stephani junioris et octoechus: Græce vero et Latine Oratio de Christi transfiguratione, et de nativitate B. Mariæ orationes tres. Hæc editio, de qua in Apparatu sacro Possevinus, non sine auctario recusa est *Paris* 1603 [item 1615, ap. Oudin.], et 1619 (c). fol. curante Frontone Ducæo.

Græco-Latina.

Basileensis apud Henricum Petra, cum Marci Hopperi Præfatione a. 1548, fol., ubi ante J. Cassiani, Latini scriptoris, opera exhibetur Græce et Latine J. Damascenus *De orthodoxa fide*, cum commentariis J. Clichtovei, et liber De iis qui in fide obdormierunt. Latine autem tantummodo cætera, quæ in Coloniensi Gravii editione exstare jam dixi. Repetita est hæc editio Basil. 1559 in-fol.

Basileensis tertia a. 1575 fol. prioribus duabus longe plenior, et itidem Cassianum habens adjunctum, atque utraque lingua exhibens præterea dialogum Damasceni contra Marichæos, aliæque scripta complura. Cum ejusdem Hopperi Præfatione.

Parisiensis denique, curante præclaro atque eruditissimo viro, Michael Lequien, Morino-Boloniensi, ordinis FF. Prædicatorum, qui provinciam, quæ ante ipsum J. Auberto (d), Fran-

(a) Editio a. 1512. fol est in bibl. acad. Erlang. et inscripta: *In hoc opere contenta. Theologia Damasceni, quatuor libris explicata: et adjecto ad litteram commentario elucidata: I, de ineffabili divinitate. II, De creaturarum genesi, ordine Moscos. III, De iis, quæ ab incarnatione usque ad resurrectionem Christi. IV, De iis, quæ post resurrectionem usque ad universalem resurrectionem. Hæc Damasceni cum expositione prima emissio typis absoluta est Parisiis, ex officina Hen. Stephani e regione scholæ Decretorum. Anno MDXII Nonis Februarii. Judocus Clichtoveus, Neoportuensis, in epistola nuncupatoria opinatur, Petrum Lombardum a Damasceni theologia, ut archetypo, exemplum sui operis (Sententiarum libri) elucubrandi sumpsisse. De tribus hisce edit. Parisiens. v. quoque cel. Panzeri A. T. vol. VII. pag. 525 et 564 vol. VIII. p. 54. et X-p. 7. *Harl.**

(b) V. Panzeri A. T. VI. pag. 308 n. n. 1055. *Harl.*

(c) Hæc editio, plenior quam Basileensis, ab Hambergero Z. N. III, pag. 531, ita indicatur: *Dam. Opera partim Gr. et Lat., partim Latine tantum, multo, quam antehac auctiora, ex edit. Jac. Billii. Paris. magna navis. 1619. fol. — Oudin. in comm. de script. eccl. I. col. 1727 sqq. uberius recenset edd. Basil. 1548 et 1575. Paris. 1577. 1603. 1615 et 1619. Add. Jo. Fabric. *Histor. bibl.**

Fabr. tom. I. pag. 150 sqq. de ed. Basil. 1548. ubi quoque de Damasceno ejusque interpretibus agitur. In illa ed. est etiam Damasc. sententiarum aliquot fragm. Bilibaldo Pirckheimero interprete, a quo versæ sunt et editæ Nili sententiæ morales, e Græco in Latinum versæ, et excerpta quæd. ex Damasceno, Noriberge, Frid. Peypus impressit, s. a. in-4. Pirckheyneri tamen epistola ad sororem suam, *Claram*, apud divam *Claram* Nurembergæ monialem, data iv Kalend. Januar. M.D. XVI. est præfixa. v. *Maittaire* A. T. II. p. 278. *Harl.*

(d) Aubertus post Cyrillum Alex., voluit etiam J. Damasceni editionem curare ex decreto illustris cleri Gallicani a. 1636, 21 Jan. Sed dum Ephraïm Syrum edere prius instituit, neutrum perfecit; neque Combefisius potuit ab eo, vel ab ejus hæredibus impetrare, quæ Leo Allatius ad Aubertum Roma Lutetiam miserat, et quorum catalogum ex Allatii *Συμπερίεως* p. 448 seq. laudatus Lequien in prolegomenis exhibet. Meminit et Allatius in epistola ad Aubertum, dissertationi II de libris ecclesiasticis Græcorum præmissa, Combefisius vero, cui cleri Gallicani judicio sparsa hæc deinde ornanda fuit commissæ, *dolet perisse*, inquit in Bibl. concionatoria, tanta illa Allatiana, Auberto, *Damasceni operum editionem pollicenti, missa.*

cisco Combefisio et Philippo Labbeo (a) designata videbatur, occupavit cum summa laude (b) atque egregie obivit, publicatis Græce et Latine J. Damasceni Operibus sic, ut non modo plura inedita ex mss. in lucem protulerit primus, aut Latine tantum vulgatis Græca addiderit: sed etiam, quæ utraque jam lingua exstabant, castigaverit reddideritque nova vel castigata versione illustriora, et doctis notis, præmissisque præter priorum præfationes editionum luculentis prolegomenis atque de doctrina Damasceni dissertationibus (c) explicaverit, Paris. 1712, fol. II volum. Non me fugit, hoc opus certatim laudatum esse, et laudatum esse ex merito a Diariorum eruditorum scriptoribus, in Ephemeridibus Paris. a. 1712, mense Januar. in Actis erudit. quæ Latine eduntur a. 1713, p. 1, et quæ Germanice, tom. I, p. 311, 365, in Diario, quod sub Novi Musei titulo, itidem vernacula lingua Lipsiæ menstruis intervallis prodit (never Bücher-Saal) parte xxxiii, p. 600, etc. (d). Sed puto tamen ab illis mihi relictum esse locum obsequendi instituto meo, quod in aliis scriptoribus Græcis hactenus observavi, ut Damasceni scripta secundum ordinem editionis hujus optimæ lectori adnumerare, mihi liceat.

TOMO I.

In hoc familiam ducit ΠΗΓΗ ΓΝΩΣΕΩΣ (e) sive opus tripartitum, quod titulo *Fontis scientiæ* auctor ipse commendavit, hoc est *Dialectica, liber de hæresibus*, et liber *De orthodoxa fide* (f).

1. Κεφάλαια φιλοσοφικά. *Capita philosophica*, sive *Dialectica*, cum præfixa epistola ad Cosinam, Majumæ jam episcopum, adeoque scripta post a. c. 743, p. 1-74. Hujus dialecticæ, in qua Porphyrium de quinque vocibus et Aristotelis logica scripta secutus Damascenus est, compendium Latine prodierat in antiquis editionibus, ex versione fortassis Burgundionis, Pisani. [v. Bandin. cat. codd. Gr. Laur. I, p. 273.] Ac in editione Basil. 1575, Græcis fusioribus epitome Latina male accommodatur. Eamdem epitomen interpretatio Arabica representat teste Lequinio, quæ non est edita. Idem Græca integra ex pluribus codicibus regiis mss. et editione Basil. recensuit, novaque versione donavit. Fabr. [In bibl. Britannicis secundum cat. codd. Angliæ, etc., in tom. I, in bibl. Bodlei. sunt n. 298, 702, 1882, opera n. 1 et 3 (a Fabricio signata: — (eadem inter codd. bibl. *Harleianæ*, n. 5649, et in cod. *Bavar.* CLXI, teste cat. Gr. codd. *Bavar.* p. 62.) — n. 2524, Damasceni. 1) Logica; sed, adnotante catalogi confectore, ordo capitulum a 25 ad 32, non prorsus idem est, qui in editis, uti codex hic ms., ita et alii pro uno eodemque opere habent, quæ in editis pro binis habentur, e. g. dialectica et de orthodoxa fide. Et certe epistola ad Cosmam episc. plane evincit, non esse distincta opera: habentur in hoc cod. nonnunquam etiam scholia, sive notæ longiores, sed rariores, ubi alicubi in summo margine legitur τοῦ ἀποτὸς Ἰωάννου etc. 2) de orthodoxa fide. — n. 3614, de orthodoxa fide: logica; introductio dogmatum, ad J. episcop. Laodiceæ, quæ multum differt ab edita; epist. de trisagio ad Jordanem, archimandritam, quæ non concordat eum excusa. — Inter codd. coll. Etonens. tom. II cat. n. 1823. Logica, elementarium, de

(a) Labbeus, Paris, 1652, in-4, edidit conspectum operum Damasceni, in quatuor partes tributorum, in quo non vult videri usus transmissis ab Allatio, sed de illis, velut necdum sibi visis, loquitur, licet Allatius in epistola ad Nibesium, quæ Symmictis p. 446, inserta est, haud obscure plagiū ipsi eo nomine objiceret. Idem Labbeus tom. I libri *De scriptoribus ecclesiasticis*, a. 1660 editi, p. 556, conspectum suum novæ editionis Damasceni memorans, quam tum demum, inquit, aggrediar, cum ex aliis occupationibus liber emergero, et eruditos viros, quorum operam auxiliumque etiamnum imploro, in subministrandis ad eam perficiendam subsidiis paratiores fuero expertus. [Conf. Oudin. l. c. pag. 1736.]

(b) Conspectus operum Damasceni a Lequinio a. 1700 Parisiis separatim editus est, atque exstat præterea in Diario eruditorum Hanoverano J. Georgii Eccarti (Monathlichen Auszug) a. 1700, mense Augusto p. 526 seq. Vide et Memorias literarias Trevoltinas 1709 mense Augusto, p. 1440 seq. et a. 1713, p. 1 seq. Scripta, quæ in duobus tomis Lequinii non exstant, et in conspectu, vel Lequiniano, vel Labbeano, aut Allatii catalogo, commemorantur, referam infra post notitiam editionis Lequinianæ.

(c) Dissertationes Damascenicæ, ab editore operi præmissæ, sunt septem. I, de processione Spiritus S. II, de auctoritatibus, quibus Eutychiani hæresin suam tuebantur. III, de epistola, Chrysostomo tributa, ad Casarium monachum, et aliis quibusdam, a Damasceno primum laudatis scriptis. IV, de epistolis ad Petrum Fullonem de Trisagii additione,

et de expositione fidei inter Justini, martyris, opera. V, de oratione Damasceni de iis, qui in fide obdormierunt et de purgatorio secundum orientalis Ecclesiæ sensum. VI, de azymis et postremo Christi Paschate, et VII, de Christianis Nazarenis et eorum fide, nec non de Ebionitis. [In introduct. s. præf. recenset idem omnes versiones Lat. atque editt. tam Latinas, quam Græcas, et Græco-Latinas. Idem judicat de Damasceni libris et scribendi genere, et Baronii sententiam, in multis Damasceni scriptis fidem vacillare et compluribus ipsum scaturere mendaciis, contra Casaubonum et Gerh. Vossium defendere studet. Harl.]

(d) Add. censuras in: Baumgartenii Nachrichten von merkwürdigen Büchern, tom. VIII, p. 517—529 in primis Oudin. l. c. pag. 1762 sqq. in cap. 6 ex Eccarto repetitus est conspectus opp. Damasc. a Lequinio separatim editus; cum auctario dein in cap. 7 agitur de ipsa Mich. Lequien edit. iisque Damasceni scriptis, quæ in utroque vol. continentur; tum pag. 1767 sqq. in cap. 8 de prerogativis atque defectibus illius editionis, et pag. 1774 sqq. in cap. 9 legitur discussio operum, quæ tomo II editionis illius continentur. — Illa Mich. Lequien ed. recusa est Venetiis 1748 fol. et in fronte laudatur: Editio novissima Veneta longe aliis accuratior. Harl.]

(e) Vide notas ad Vitam Damasceni, scriptam a J. Hierosol. pag. xix, et Allatium de Damasceno § XX.

(f) Hinc etiam illa tria opus., præcipue n. 1 et 5 memorata, in aliquot codd. junctim posita sunt. Harl.]

duabus naturis et una hypostasi; — Cantabrig. in bibl. publ. n. 2297, introductio dogmatum, elementarium a voce S. Damasceni ad J. episc. Laodicæ, ac n. 1, 2, 3, a Fabr. signati. — tom. II cat. n. 2276, inter codd. Voss. definitiones philosophicæ. — In bibl. publ. Paris. de dialectica in viginti et duobus codd. — de hæresibus in codd. quatuor. — Orthodoxæ fidei expositio in codd. viginti et septem, secundum catal. etc., tom. II. — In Coisl. cod. CCCLXXV, dialectica capp. 150, quorum quædam desunt ab initio, quædam sunt transposita. — in cod. CCCLXXVIII, tribuitur Damasceno lib. *De azymis* (de quo vide infra, n. 24.) teste Montfauc. in bibl. Coisl. p. 584 et 585. — Matriti in cod. reg. LXXXII de fide orthodoxa, et cod. CXV, Logica: de quibus codd. multus est Iriarte cat. codd. Matr. p. 303 et 455 sqq. — Augustæ Vindel. Logica, iterumque cum op. de orthodoxa fide, in II codd. — In bibl. Cæsar. Vindob. vol. V. Lamb. n. 1, 2, 3, in cod. CCII. — n. 1, et definitiones theologicæ, in cod. CCI. — n. 1 et 3, in cod. CCIII, atque CCV, et CCXCIII, et n. 1, cum antiquis Græcis scholiis margin. tabulis synopticis et prolegomenis generalibus de philosophia, ad n. 3, in cod. CCIV. — Logica in capita L divisa, in cod. CCXCIV, v. *Lambec. comm.* V, p. 4 sq. ubi Kollar. in nota de voc. *Majuma*, h. e. portu maris, et festivis ludis, in honorem Dionis Veneris primo vere a Gazæis præsertim celebratis nomineque Majumarum insignitis multus est (a). — p. 1 sqq., p. 6 sq. ubi Kollar. de illo cod. et de *brevisiore* Damasceni Logica curatius disserit; p. 9 sq. ubi notat Kollar. prolegomena gener. in cod. CCIV, nequaquam esse in Damasceni Logicam, sed in Porphyrii Isagogen de quinque universalibus prædicamentis; p. 12 sqq. ubi conf. Kollar. not. p. 323, p. 535 et 539. — Tum in vol. IV n. 1 et 3, ac 21, item definitiones theologicæ per interrogationes et responsiones, in cod. CXLVII. — Excerpta ex operibus, n. 1 et 3 indicatis, in cod. CLVII. — Ex opere de orthodoxa fide fragmentum de processione Spirit. S. in cod. CLXI, et caput de virginitate, in cod. CLXV. — Fragmenta quædam miscellanea, in cod. CLXXXVII. — Primæ institutiones de decretis et placitis, et dialecticæ caput I de cognitione in cod. CLXXXVIII. — N. 3, in cod. CXCVIII, in quo opus divisum est in capita cXLIV et duobus sequentibus, et in horum ultimo opus divisum est in capp. cni; et margini apposita sunt antiqua nonnulla scholia; denique p. 177 sq. exstat appendix quædam de divinis nominibus. v. *Lambec. V*, p. 268 seq. et 270 seq., p. 340, p. 358 seq., p. 384, 447, 450 et 478 sqq. — Atque in vol. VII, p. 382; in cod. XCV, 6, Logica cum præfat. ad Cosmam, episc. Majumæ, portus et emporii Palæstinæ. — *Venetis* in cod. Marc. CXL et D. Opp. n. 1 et 3. — in cod. CCCCXCIX, Opus n. 3 in centum capp. divisum: — in cod. DLXXXVII, Dialectica, cum epistola ad Cosmam: v. cat. codd. Gr. Marc. p. 80, 265 et 308. — *Florent.* in bibl. Laurent. sunt in variis codd. modo capita philosophica et theologica; modo excerpta ex dialectica et capitibus philosophicis; aut caput de nominibus; aut excerptum de Deo; modo dialectica secundum breviorum methodum; modo expositio orthodoxæ fidei; modo ritatur Damasc. in alienis operibus. Brevitatis studio ablego lectores ad *Bandini* catal. codd. Gr. Laurent. (ubi interdum ille uberius persequitur ordinem rerum argumentaque aut differentiam codd. ab editis aliisque notatu digniora), tom. I, pag. 255, et 273, et 422, 1 et 2; ac tom. III, p. 375 seq.; rursus in tom. I, p. 492, 3, tom. III, p. 4, n. 7. p. 11 sqq. n. 1, 2, et De divin. nominibus n. 9. — p. 34, n. 2. — p. 324, n. 20. ex J. Damasceni capp. theologicis aliisque Patribus excerpta de Spiritu S. — pag. 394, cod. XIV, n. 2. add. supra in notit. codicum generali, sub finem. — *Taurini* in bibl. Regia, capp. philosophica in codd. CCXV et CCLXXXVII. — Vita Damasceni a J., patriarcha Antiocheno, scripta; — de S. Trinitate (s. caput VII, libri I, De fide orthod. tom. I, p. 131, ed. Lequien). De divinis nominibus et de loco Dei, in cod. LIV. v. cat. codd. Gr. Taur. p. 308, 384 et 157. *Fabr.*

2. Περὶ αἱρέσεων ἐν συντομίᾳ, πόθεν ἤρξαντο καὶ πόθεν ὑπόβησαν. *De centum hæresibus* compendium, unde ortæ sint et quomodo prodierint, pag. 76-118 (b). Ex S. Epiphaniæ Anacephalæosi ad verbum fere repetitum, cui ex Theodorito, Timotheo et Sophronio paulo plusquam viginti sectarum enarrationem et de Mohammedanis nonnulla Damascenus subiecit (c). In prioribus editionibus occurrit Latine tantum, ex versione Joachimi Perionii. In Coloniensi, alia legitur interpretatio incerti auctoris, quem Lequinius putat Burgundionem, Pisanum. Partem postremam de Mohammedanis Græce e codice Augustano suppleverat Latinamque versionem addiderat Fronto Ducæus in editione Damasceni Latina. Paris. 1619, in fol. Græce librum integrum primus ex codice Regio Paris. MMCCCXXXVI, vulgavit J. Baptista Cotelierius cum versione sua et notis, in tomo primo Monimentor. Ecclesiæ Græcæ, Paris. 1677, in-4, p. 278, 337. Lequinius præterea contulit cum codicibus regis MMCCCLXIV et MMCMXXX, atque Augustano, nec non illo, quo Perionius ad versionem suam concinnandam est usus, et cum Epiphaniæ cæterisque hæresiologis, et uberioribus notas adjunxit. Professio fidei, qua librum de hæresibus obsignavit Damascenus, Græce vulgata est a Lambecio VIII, p. 426. *Fabr.* S. pag. 898 sqq. ed. Kollar. cujus notas pag. 901 et 903 confers, de cod. Cæsar. XLIV, n. 43, ubi exstat Damasceni epitome Panarii s. operis Epiphaniæ adversus 80 hæreses cum continuatione ad suam usque ætatem. Illum epilogum totum, quem Lambec. Græce evulgavit, reddidit quoque Gr. et Lat. Lequien in sua edit. tom. I, p. 117. Idem liber de hæresibus ex-

(a) Lambec. de illis ludis, de Majuma, et de Cosima, episcopo Majumæ, late disputat in comm. vol. IV, p. 270 sqq. de cod. CXLVII, in quo, n. 14, est Damasceni Dialectica, ab edit. Lat. Jac.

Billii valde discrepans.

(b) Conf. de additamentis quodam p. 115 sq.

Walch. hist. hæres. tom. XI. pag. 352 seq. *Harl.*

(c) Conf. supra, vol. VIII p. 265 sq. *Harl.*

stat in cod. Cæsar. CCL, n. 3. v. Lambec. V, p. 5 sq ibique not. Kollar. In eod. vol. p. 257, in cod. CCXLVII, n. 16, sunt capita falsorum dogmatum hæresium Massalianorum, at, iudice Kollario, hoc syntagma ex iisdem auctoribus eorumque similibus congestum esse videtur, e quibus Damasceni compendium de hæresibus est collectum, quia codicis illius Cæs. de Massalianis capita eadem, sed correctiora et pleniora, omnino sint cum iis, quæ Cotelerius in Eccles. Gr. Monument. tom. I, pag. 278, in lucem protulit. In eod. cod. CCXLVII, n. 25, est Damasc. liber contra hæreses, at multo auctor. V. Lamb. V, pag. 266 sq. ibique Kollar. — Varia Damasceni fragm. ex opere contra hæreses exstant in cod. CCLI, sive anonymi cuiusdam locis communibus asceticis. Plura dabit Lambec. V, pag. 324. sqq. — Damascenus in lib. de hæresibus tom. I, p. 302, ed. Coteler. Collyridianorum s. Collyridianarum, mentionem facit : de quo loco et hæresi Collyridian. quædam adnotat Kollar. ad Lamb. VIII, p. 303. Lambec. vero ipse late demonstratum it, errasse Collyridianos, qui, B. Mariam pro dea habentes, morti eam non fuisse obnoxiam falso crediderint. add. Walch. Hist. hæres. tom. III, p. 625 sqq. de secta illarum feminarum, et infra, n. 31 (a). — In Th. Gale cod. XX. s. cat. codd. Angliæ, etc., II, n. 5855. catalogus hæreseon ex J. Damasceno. — In cod. Coislin. XXXIV, fol. 195, de quo v. supra, vol. VIII, pag. 265. not. ee. — Vid. quoque Montfauc. in bibl. Coislin. p. 111 de cod. XXXVII, sive Niconis collectione locorum tam S. Scripturæ, quam Patrum, in his J. Damasceni amplissima. — Paris, in quatuor codd. bibl. publ. Add. Oudin. I. c. pag. 1738. de codd. Harl.

3. Ἐκδοσις ἀκριβὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. *Orthodoxæ fidei accurata expositio*, pag. 123-304. Capitibus centum (a), non quatuor libris hoc opus a Damasceno distributum est, ut ex Græcorum codicum mss. inspectione Lambecius et Lequinus testantur (b). Addit hic vir doctissimus, nec in editione Græca Veronensi 1531, in-4, partitionem in libros quatuor exhiberi : quod de contextu ipso verum est ; sed in summis paginis per totum opus, quatuor librorum numeri notati comperiuntur. Nec illa divisio in vetustis prisce versionis Latine MSis occurrit, nisi forte secunda recentiorique manu et atramento in marginalibus quorundam oris adnotata. (In bibl. Tarvisiana *Rubrica libri Jo. Damasceni, presbyteri, in quo est traditio certa orthodoxæ fidei, traducta de Græco in Latinum a Burgundione iudice cive Pisano sub Eugenio III Pont. Max.* apud Montfauconum p. 75 Diarii Italici, [et in bibl. bibl. mss. I, p. 482 E.] Vestigia distinctionis in quatuor libros jamprehenduntur apud S. Thomam Aquinatem, et Vincentium Bellov. XXVII, 102, Speculi naturalis, qui versione Latina usi sunt. *Quamobrem existimo*, inquit Lequinus, *ejusmodi partitionem a Latinis excogitatam introductamque fuisse ad instar quatuor librorum Petri Lombardi.* Nam ut inter Latinos scholasticos Petrus hic, Magister sententiarum, tot aliis prævit (c) ; ita primus fuisse Damascenus inter Græcos Ecclesiæ doctores cognoscitur, qui plenius et *συναπτικώτερον* subtiliusque universum theologicæ systema ordine fuit complexus, ipsis plerumque verbis, quibus divina mysteria edisserit, usus præclarorum Patrum (Basilii M. Gregorii Nysseni, Nemesii, Athanasii, Epiphani, Chrysostomi, Cyrilli Alex., personati Dionysii Areopag., Leonis M., Leontii Byz., Maximi confessoris, præcipue verò Gregorii Naz.). Adnotationes Roberti Groshead, sive Capitonis, Lincolnensis episcopi, qui sæculo XIII in Anglia claruit, in librum Damasceni de orthodoxa fide, male e Græco interpretatum, memorat Jo. Lelandus, pag. 285, De scriptoribus Britannicis. Sed nec Burgundionis (d) interpretatio, nec Roberti adnotationes hactenus editæ sunt. Item Robertus in libro de cessatione legalium pag. 92 et 167, citat Joannem Damascenum in lib. Sententiarum, opus hoc innuens. Jac. Fabri, Stapulensis, versio cum Jodoci Clichtovei commentariis prodit Paris. 1507 ; in-4 ; ac deinde sæpius tum Græcis addita, tum sine illis, ut supra in editionibus operum Damasceni retuli. Post Fabrum vertit Jac. Billius, ejus interpretatio in editionibus Latinis Paris. a. 1577, 1603 et 1659, fol. occurrit, et subinde indiget castigatione, ut Rich. Simoni etiam notatum tom. II Bibl. selectæ p. 35. *Sedebat animo*, inquit Combefisius, *Clichtovei hominis nihil Græci, commentariis remotis, quibus onerati potius libri de fide, quam serio illustrati, puriorem textum multiplicum codicum collatione, nova etiam seu interpolata (Billii) versione auctum*

(a) Ut in cod. Laurent. XVI. 2, v. Baudin. I. p. 255 sq. Harl.

(b) Add. Bandin. I. c. tom. I. pag. 274, ubi cod. Laur. XXIII. habet. capp. CIII, uti alii : conf. ad. n. I. de codd. Harl.

(c) Jac. Thomasius Diss. de doctoribus scholasticis Latinis, Lips. 1676.

(d) Conf. Oudin. tom. II. pag. 1296 sqq. — Exstat hæc interpretatio in aliquot mss. codd. Venet. in bibl. Marc. inter codd. Lat. in cod. LXXXIII. opus in centum capp. distributum est, sine ulla librorum divisione ; ejus initium attulit Zanettus in cat. illorum codd. pag. 59, de quo cod. et Burgundionis versione disputat Jo. Domin. Mansi ad Fabricii Biblioth. Lat. med. et inf. ætatis, tom. I. pag. 305 (ubi de Burgundione, s. Burgundio copiosius agit), et contra Fabricium, negantem versionem illius operis unquam paruisse, cum,

inquit, ejus exordium afferat Zanettus (I. c.), atque illud ego contulerim cum vetustissima edit. Veneta, a. 1514, quæ ex versione Jacobi Fabri Stapulensis expressa legitur in titulo, una eademque cum illa mihi visa est. — Fortasse Faber interpretis Pisani versionem reformavit, atque hinc inde interpolavit. — In bibl. publ. Paris, inter codd. Lat. cat. vol. III, cod. MMCCCLXXV, et quatuor sequentibus, occurrit Burgundionis interpret. atque in cod. VIIMDCXX. m. 9. vol. IV. pag. 387. notante auctore catalogi. « Damasc. traditio orthodoxæ fidei, Guidone sive potius, Burgundione, iudice Pisano, interprete. » In cod. MMCLV. est versio, nulla interpretis mentione. — In codd. Oxoniens. n. 607. 612 et 1609. catal. « Florent. in bibl. S. Crucis, bis. V. Zacharia iter litterar. per Ital. pag. 97 et 98, etc. Harl.

edere, atque ad fontes, Patres scilicet antiquiores, quos totos Damascenus loquitur, a se nihil scribere professus ipse, reducere. Quod Combesius aliis occupatus implere supersedit, magno studio Lequinius exsecutus est, qui hoc Damasceni opus, servata utraque et capitum et librorum distinctione, ad Græcos codices mss. accurate recensitum cum nova versione sua et notis exhibet. Non omittendum, quod epitomen universæ theologiæ ex hoc Damasceni opere contextam vulgavit Christophorus Pelargus Francof. ad Viadrum 1605 in-4, qui cum in reformatorem partes trahendum illum scriptorem duxerit, ex nostratibus B. D. Balthasar Mentzerus, avus, Giessæ a. 1614, edidit et respondente Jo. Sauberto Altdorfino publice defenditavit delineationem brevissimam libri III Damasceni de orthodoxa fide, in qua quæ auctoris hujus de Christo Θεωδωρῶν sententia fuerit et confessio, contra infelices nonnullos rerum theologiarum criticos ad oculum ostenditur. Constat etiam B. D. Eliam Vefelium, Ecclesiæ Ulmensis antistitem meritissimum, a longo tempore id agitasse consilii, ut Damasceni hoc opus ad mss. codices Augustanæ (a) et Cæsareæ bibl. recensitum Græce et Latine cum commentariis ederet; sed præclero proposito fatum viri præstantissimi intercessit. Duas interpolationes, lib. III c. 3 et 7. in codicibus aliquot mss. repertas et Damasceno ab aliena manu insertas, Græce et Latine dedit Lequinius, pag. 659-661. Quæ porro sub Cyrilli, Alex., nomine Jo. Wegelinus edidit de SS. Trinitate, et Aubertus tomo ultimo operum Cyrilli exhibet, jam supra p. 571, notare me memini esse Damasceni, licet e Cyrilli scriptis magnam partem repetita.

4. Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας. Adversus eos, qui sacras imagines calumniantur. Λόγοι ἀπολογητικοὶ tres pag. 307-390. ἐπιστολικαῖους λόγους vocat Jo. Hierosolymitanus in Damasceni Vita cap. 14, meminitque eorum iterum cap. 33. Primus scriptus est post a. C. 727, Leonis Isauri decimum, quo ille edictum adversus imagines promulgavit, sed ante quam καὶ ἐκεῖ ἡ ποιμὴν τῆς λογικῆς Χριστοῦ ποίμνης, quibus verbis Germanum, patriarcham Constantinop. (b) Damascenus p. 308, intelligit, a Leone depositus esset, quod accidit sub extremum anni 729. Secundus post Germanum in exsilium pulsum, ejus meminit p. 336: Καὶ νῦν ὁ μακάριος Γερμανὸς, ὁ βίῃ καὶ λόγῳ ἐξαστράπτων, ἐβράβισθη, καὶ ἐξόριστος γέγονε, καὶ ἑταροὶ πλείστοι ἐπίσκοποι καὶ πατέρες, ὧν οὐκ οἶδαμεν τὰ ὀνόματα. Tertius, quem Joanni Damasceno sine magna causa abjudicat Humfredus Hody prolegom. ad Chronicon Joannis Malalæ cap. 32, secundo est simillimus, et scriptus uterque adhuc ante anathema adversus Leonem pronuntiatum publice, hoc est ante annum ejus tertium decimum, Christi 730 (c). Prodierunt primum cum Vita, a Joanne Hierosol. scripta Græce, edente Nicolao Majorano, qui eos cardinali, Joanni Petro Caraffæ dedicavit, Rom. 1553, in-8. Latine vertit Godfridus Tilmannus, Carthusiæ Parisiensis monachus, Paris. 1555 in-4 (e); Antwerp. 1556, in-12. Ante eum Petrus Franciscus Zinus, Venet. 1554, in 8 (n), ejus versionem additis Græcis recusam in Basileensi, edit. 1575, etiam Jac. Bilius in Latina sua editione servavit, additis paucis castigationibus, Paris, 1577, 1603, 1619. Denique (ne de Gallica versione dicam vulgata Virduni 1573), Lequinius ex utraque interpretatione Latina nova tertiam concinnare opera pretium duxit, adhibitis etiam emendationibus Billii (f). Singulis hisce libris a Damasceno subjuncta sunt loca varia Patrum pro imaginibus, quorum indicem hoc loco subijciam [v. Walch. Hist. hæc., XI, p. 322 sq.]

(a) De Augustanis codd. vide B. Antonii Reiseri catalogum mss. bibl. Augustanæ, pag. 29. De Cæsareis Lambecium lib. v. p. 1. etc. Fabr. Tum in codd. CCII, et tribus seqq. it. in cod. CCXIII ejusd. vol. — In bibl. Taurin. codd. CCXV. et CCLXXXVII. vid. cat. codd. Gr. Taur. p. 508 et 384. — Paris. in bibl. publ. codd. XXVII. add. ad n. 1. scripta. — Ex cap. 15 libri IV. de orthodoxa fide recepta est particula in Liturgiis SS. Patrum, Paris, ap. Guil. Morell. 1560 fol. p. 125. Jo. Damasceni quid panis et vinum in S. Eucharistia non sint typus, sed ipsius corpus et sanguis Christi. — In cod. Bodlei. XCIV. sive n. 2877. cat. codd. Angl. etc. Huc quoque referri potest Jo. Dam. opinio in lib. III De orthodoxa fide, cap. 28, et in libro IV, cap. 14; atque similis argumenti oratio de incorruptibili corpore Christi, quod in sacra synaxi accipimus, in edit. Paris. 1619. fol. pag. 351. Gr. ac lat. — et in cod. Cæsar. CCXLVI. n. 12, qui aliquantum discrepare dicitur a Lambec. V. pag. 245 sq. ibid. n. 13. p. 246. est Damasc. doctrina de unitate et differentia S. Trinitatis et in cod. CCVII. n. 9. pag. 25. it. in cod. LIX. n. 11 (v. Lamb. III. pag. 264.) fragm. de Trinitate — Taurini in cod. LIV de S. Trinitate, s. cap. 8 libri primi de fide, etc. et cap. 12 libri primi, de divinis nominibus, nec non cap. 15 ejusd. libri, de loco Dei et quod solus Deus non circumscriptus sit. — in cod. Medic. Laur. XXII. n. 9. plut. 71. caput de nominibus accuratius. v. cat. codd. Gr. Taur. pag. 157. et

Bandin. I. c. vol. III. pag. 14. — Ex primo capite operis desumpta est pars orationis, quod Deus comprehendendi non potest, in cod. Florent. Laurent. XII. n. 23. plut. 6. v. Bandin. I. c. l. p. 121. adde supra, in notitia generali codd. — et Walch. histor. hæres. tom. VIII, pag. 616. etc. 619, sqq. 652. 660. 666 sq. Harl.

(b) V. infra; vol. X. p. 206 sqq. Walchii Hist. hæres. cit. tom. X. p. 152. 166 sq. 723 sqq. tom. XI. p. 270 sq. 377 sqq. 387 sq. et de Damasceni orati. p. 238 sqq. ac seq. not. Harl.

(c) Excerpta ex his III. orr. et summam illarum dedit Walch. I. c. tom. XI, pag. 302-325. Harl.

(d) V. Maittaire A. T. in indice, p. 324. H.

(e) In 4. v. Pinelli cat. I. p. 71. H.

(f) Jo. Damasceno tributa est narratio de origine motuum leonoclastar., ab aliis Joanni, monacho Hierosol., assignata; v. supra, vol. VII. pag. 682. § V, et nota c. de codd. — Dam. de sanctis imaginibus, in quinque codd. Gr. bibl. Parisiis. — Oxon. in cod. Bodlei. XCIV. sunt n. 35. Dam. de imaginibus, n. 41 de cruce, et quod ea sit adoranda, in qua etiam tractat. de fide; n. 42 de sanctis eorumque reliquiis veneracione et miraculis, 45. de SS. imaginibus; n. 14 Damasceni et aliorum Patrum preces ante communionem celebratam recitatur. v. cat. codd. Anglie, etc. l. pag. 150. — Joach. Camerarius in Disput. de piis et catholicis atque orthodoxis precibus et invocatione nominis divini, etc. Argentor. 1560. 8. Græce

INDEX SCRIPTORUM

quos in libris de imaginibus laudat Joannes Damascenus.

- Ambrosius, episc. Mediolanensis, ex tñs πρὸς πᾶσαν Ἱταλίαν ἐπιστολῆς, 344 ad Gratianum imp. περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ Λόγου, 385.
- Anastasius Sinaita, τοῦ ἀγίου ὁρους Ἐνᾶ, 378. In novam Dominicam et apostolum, Thomam, 388.
- Anastasius, archiepisc. Theopolis (Antiochiæ), et patriarcha περὶ Σαββάτου καὶ πρὸς Συμεὼν, ἐπίσκοπον Βόστρης, 344, 386.
- Athanasius, imp. 377.
- Arcadius, archiep. Cypri. in Vita Symeonis, thaumaturgi, miraculo CXXXII, 378.
- Athanasius, 319.
- Alexandrinus lib. III, κατὰ Ἀρειανῶν, 383. Ἐκ τῶν γραφέντων ἑκατὸν κεφαλαίων πρὸς Ἀντίοχον τὸν ἀρχόντα κατὰ πῦσιν καὶ ἀπόκρισιν, κεφάλαιον λη', 366, 383. Hæ quæstiones junioris Athanasii sunt, quem post a. C. 700, vixisse Lequinius non diffitetur.
- Basilus, 317, 362: ex tñs εἰς τὸν Ἡσαΐαν ἐρμηνείας, 366, in Barlaamum, martyrem, 320, 342, 363. In Gordium, martyrem, 322, 342. Ad S. Flavianum de Samaritana muliere, 384.
- Basilus ἐν εἰκοσθῇ ἑξήκῃ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος τριάντονα κεφαλαίων, 318, 321, 342, 364. — In XL martyres, 322, 323, 342, 364, 381.
- Chalcedonense concilium, 380.
- Clemens, Alexandrinus, τοῦ ἀρχαιστάτου Κλήμεντος πρὸς Ἀλέξανδρον, ἐκ τοῦ ἐκδόμου βιβλίου τῶν Στρωματίων, 382.
- Constantinus, imp. 370.
- Cyrillus, Alex., ἐκ τοῦ προσφωνητικοῦ πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδοσίον, 367, ἐκ τῶν Θησαυρῶν, 367, ἐκ τοῦ πονήματος, ὅτι διὰ πάσης τῆς Μωυσαϊκῆς γραφῆς τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον ἐνσημαίνεται, 367.
- Cyrillus, Hierosol., ἐκ τῆς δωδεκάτης κατηχήσεως, 383.
- Dionysius, 354, Areopagita, ὁ πολὺς τὰ θεῖα, 355. Καὶ κατὰ Θεοῦ τὰ περὶ Θεοῦ διασκευάμενος, 31. — Περὶ θεῶν ὀνομάτων, 320, 742.
- Dionysius περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, 320, 342, 363. Epist. ad Titum, 319, 342, ad Joannem, theologum, 363.
- Dioscorus, 380.
- Ephesina synodus ληστρικῇ, 329.
- Epiphanius liber, e quo contra imagines producitur testimonium, τυχὸν παρεγγεγραμμένος καὶ ἐπιπλάστος, 319, γινώθι ὡς ἀπὸ πλάστος ὁ λόγος, 339. Ubi conferendæ notæ. Leontius, Cyprius, commodus verborum Epiphanius interpres, 326.
- Epiphanius ecclesia in Cypro, imaginibus exornata, 339.
- Ensebius Pamphili lib. V. τῶν ἐν Εὐαγγελίῳ ἀποδείξεων, 367; lib. VII, Ecclesiasticæ historiæ, 369; lib. IX, 370. Vita Constantini, 371, 372, 380.
- Euthymius, exarchus, Arianus, 376.
- Eutychianus, 377.
- Flavianus, martyr, in synodo Ephesina ληστρικῇ interfectus, 329. Alius Antiochenus, 381.
- Gennadius, archiep. Constantinopol. 386.
- Germanus, patriarcha Constantinopol. 308, missus in exilium, 336.
- Gregorius, ὁ θεορρήμων (Nazianzenus), 312, 355; ὁ θεός, 316, 346; ὁ θεολόγος, 319; ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ, λόγος β', 367; ἐκ τοῦ λόγου τοῦ κατὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου, 371; ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν, 381, 382; εἰς τὸ βάπτισμα, 384.
- Gregorius Nyssenus, Basilii frater, 323. — ἀναπληρωματικὸν (supplementum hexaemeri Basiliani), περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου, 324, 342. — Oratio de divinitate Filii et Spiritus S. et de Abrahamo 324, 342, 364.
- Helladius in Vita S. Basilii, 327, 365.
- Hieronymus, presbyter Hierosol., 383, locus, qui asseritur, est Hieronymi, Græci scriptoris, de quo supra.
- Ἰωάννου Ἀντιοχείας τοῦ καὶ Μαλάλα Χρονογραφία, 368.
- Joannes Chrysost. de uno legislatore, 343.
- Joannes Chrysostomus ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ δικαίου Ἰωβ, 371. Ἐκ τοῦ λόγου, τοῦ, Ἐπίγνωσαι, ὅτι ἐν μέσῳ παύειν διαβαίνει (XV, De statuis), 379. In Machabæos, 384. Κατὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀθέου ἐκ τοῦ πρώτου λόγου, 384; εἰς τὴν νικητῆρα, 384. — In Meletium, Antioch., incipit: Πανταχοῦ τῆς ἱερᾶς ταύτης, 343. In S. Flavianum, Antioch. 381. In Colossenses, ἐκ τοῦ τρίτου λόγου, 367. In Epist. ad Timoth. κεφᾶλ. η', 382. — Ἐρμηνεία in Epist. ad Hebræos, 324, 342, 364, 367. In parabola seminis, 343. De proditiōe Judæ et in Pascha, 343. In psal. in, de Davide et Absolone, 367. — Apud Eudoxium delatus, ac si Origenis hæresin sequeretur, 383.
- Joannes, diaconus, 377.
- Isidorus, diaconus. Ejus Χρονογραφία, 385.
- Julianus, ἀθεώτατος καὶ ἀποστάτης, 327, 365.
- Alius, 380. — Τὸ κατὰ Λέοντα Εὐαγγέλιον, ab iconomachis Evangelium Leonis Isauri scribi jubet per sarcasum, 338.
- Leontii, Neapolis in Cypro episcopi, ἐκ τοῦ κατὰ Ἰουδαίου λόγου, 323, 326, 342. Ἐκ τοῦ ε' λόγου, 373, 374, 375, 376.
- Macedonius, 380.
- Magnus, presbyter, 376.
- Manichæi, 314, 336. Αἰσχρὰ καὶ μυστὰ καὶ ἀκίθαρος γραφὴ Μανιχαίων τε καὶ Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν αἰρέσεων, 344, 350. Μανιχαῖοι συνέγραψαν τὸ κατὰ Θωμᾶν Εὐαγγέλιον, 338.
- Maximi, philosophi et confessoris, ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ πεπραγμένων μεταξὺ αὐτοῦ τε καὶ Θεοδοσίου ἐπισκόπου, 344, 387.
- Mercurius, martyr, 365.
- Methodii, Patarensis episcopi, περὶ ἀναστάσεως, 389.
- Olympius, 376.
- Pantoleonis et Marini, martyrum, reliquiæ, 377.
- Polychronii ἐρμηνεία in Ezechielem, 372.
- Proclus (Constantinopol.), 328.
- Severiani, Gabalorum episc., εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ σταυροῦ, 327, 343, 365; ἐκ τοῦ λόγου τετάρτου εἰς τὸν σταυρόν, 385.
- dere et firmare, denique concludere studuit, auctorem trium istarum orati. non posse antiquiorem esse vel finē sæculi x, vel initio sequentis xi. — De Damasceno, præcipuo cultus imaginum patrone, plura leges in Walchii *Histor. hæres. etc.* tom. X, pag. 150 sqq. 156 sqq. 168 sqq. 176 sqq. 235 sqq. 399. 725 sqq. etc. et tom. XI, pag. 276 sqq. ubi etiam contra Lequien. de tempore, quando II. λόγος scriptus sit, quædam monet et tres orr. contra Oudinum, etc. vindicat Damasceno, nec Humfredi Hody probat judicium. Harl.

p. 71 sqq. reddidit ex libello precatum, quo Græcæ Ecclesiæ utuntur, Jo. Damasceni et aliorum Patrum ecel. Preces. — Num autem tres libri de imaginibus genuini sint, necne, copiose inquit Oudin. l. c. pag. 1747 sqq. et contra Guil. Caveum sententiam Frid. Spanhemii atque El. Dupin. Damascenum nostrum non fuisse architectum trium illarum orationum, pluribus argumentis, præsertim quod scriptores, Damasceni ætate longe inferiores, citantur, corroborare, Humfredi autem Hody judicium, a Fabricio opugnatum, defen-

Magni Simeonis, τοῦ θαυμαστοῦ ὄρους, περὶ εὐ-
κόνων, 386.

Socratis *Historia eccles.* lib. I, 370.

Sophronii, Hierosol. archiepisc., λειμωνάριον,
328, 344, 352. De martyribus, Cyrō et Joanne et
Theodoro hypodiacono, podagra laborante, 387.

Stephani Bostreni contra Judæos κεφάλαιον δ,
370.

Symbolum, 309, 345.

Synodus quinta, 386; quinisexta, 389.

Theodoritus, episcopus Cyri, ἐκ τῆς φιλοθέου
ιστορίας, εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Συμεῶνος, Κιόνι-
του, 366. Περὶ Μακεδονίου Ἀσιανίτου, 380. Ἐρη-
μητα in Ezechielem, 372.

Theodorus, Eliotes, abbas, 328, 344, 352.

Theodorus, Mopsuestenus, 386.

Theodori, lectoris Constantinopol. Historia ec-

clesiastica, 380, 386. Ἐκ τοῦ δ' ἑτάμου, 376.

Theodorus (S.), episcopus Pentapolis. Ejus nar-
ratio parum credibilis de Dione, servum fugitivum
martyris imagine efficta ad reditum cogente, 382
seq.

Θεολογικῶς εἰπὼν, ut cum theologo loquar, 310,
349. Respiciuntur Nazianzeni loca.

Thomæ evangelium a Manichæis suppositum,
338.

Timotheus, Constantinopol. 380.

Vita S. Basilii, ab Helladio scripta, 327. Chry-
sostomi, 328, 343, 365. Abbatis, Danielis, 388.
Eupraxiæ, 323, 345, 389. Eustathii τοῦ καὶ Πλα-
χίδα martyrii, 372. Mariæ, Egyptiæ, 328, 343,
388.

Simeonis, thaumaturgi, scripta ab Arcadio,
378.

Ἀββαλλος περὶ ὁρθοῦ προνοήματος. *Libellus de recta sententia*, sive confessio fidei, dictata a
Damasceno et ab Elia episcopo, tradita Petro, Damasci metropolitæ, p. 390-395. Incipit: ὁ
μικρὸς ἀμφοτέρωθεν φόβος. Primus edidit Lequinius e codice Vaticano MCCLXII, et versionem
addidit. In hoc libello comprobatur doctrina sex synodorum, rejiciunturque cum hære-
sibus omnibus a Simone Mago, μέχρι τὴν νῦν κινήθεισαν κατὰ τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν
Ἐκκλησίας, hoc est usque ad Ieonomachos, etiam Origenis ληρήματα, Petri Fullonis addita-
mentum ad Trisagium, Monothelitæ Sergius, Cyrus, Paulus, Petrus, Pyrrhus, Macarius et
Stephanus, ejus discipulus, nec non Maronitæ. [Conf. Walch. *Hist. hæres.* VIII, p. 480 sq.
et notam seq. ad n. 6. *Hartl.*]

6. Τόμος. sive Libellus contra Jacobitas, Monophysitas, sive Eutychianos ex Petri, Damasceni
episcopi, persona ad Tudarææ, h. e. Darææ (a), episcopum Jacobitam, p. 397-427. Incipit: ὁ
καλὸν ὅτι μὴ καλῶς. Ediderat Latine ex Francisci Turriani versione, sed mutilum, sub titulo
Damasceni contra Acephalos, Henricus Canisius tom. IV, p. 173 Antiquar. lect. Ingolstadtii
1604, in-4. Integriorem et Græce primus vulgavit Lequinius e codice Vaticano, ac quæ huic
etiam deerant, ea Latine suppleta dedit ex versione Arabica, quam ms. servant Patres Ora-
torii Parisiensis (b). Quoniam huic libello loca plura doctorum Ecclesiæ Damascenus adnexuit,
eorum quoque brevem elenchum hoc loco accipe.

Ambrosius, Mediolanensis, ἐκ τοῦ περὶ ἀνθρω-
πήσεως, ἦτοι κατὰ Ἀπολιναρίου λόγου, 425. Ejusd.
ad Gratianum, imp. 425. Quem locum laudavit
Cyrillus in Ephesina synodo, *ibid.* ἐκ τῆς ἔρημη-
ταιας τοῦ συμβόλου, 425.

Amphilochii, Iconii episc., epistola ad Seleucum,
423, 424.

Aristoteles, tertius decimus apostolorum, hære-
ticis, 399.

Arius, 396, 399.

Athanasius, Alex. episc. 408, 409, ἐκ τοῦ κατὰ
ἀπρίστων, 420. Epist. ad Epictetum, 422.

Basilius, Cæsarensis, ἐκ τοῦ κατ' Ἐδνομίου λό-
γου α', 421. ἐκ τῆς διαλέξεως (ζ') πρὸς Ἀτίον τὸν
Ἀρειανόν, 421. — Epist. ad Amphilochium, 398.

Cyrillus, Alex. 406, 408, 409, 410, 411, 413.
In Ephesina synodo, 423. Ἐκ τοῦ προσφωνητικοῦ
τοῦ πρὸς Ἀλεξανδρεῖς, 424. Ἐκ τοῦ περὶ πίστεως
λόγου, 425. — Epist. ad Joannem, Antiochenum,
425. Ad Acacium, Melitenes episc. *ibid.* Ἐκ τοῦ
εἰς τὸ Λευιτικόν, 425. Περὶ Τριάδος λόγος, *ibid.* ad
Succensum I et II epist. 426.

Diodorus, 398.

Dioscorus, 398.

Eunomius, hæreticus, 397.

Gregorius, theol. 398, 410, 411, 412, 418, 419.

Epistola II ad Cledonium, 422. Ἀπολογητικὸς,
422. — Sermo II de Filio, 422. Ἐκ τῶν ἱερῶν, 423.

Gregorius, Nyssenus, Epistola ad Philippum,
monachum, 424. Ἐκ τοῦ κατὰ Ἀπολιναρίου, *ibid.*

Irenæus, episcopus Lugd. ἐκ τῶν κατὰ Ὁσάλεν-
τίου, 420. — Αἱ ἱστορικαὶ διαγορεύουσι βιβλίοι,
419.

Joannes Chrysostomus ἐκ τοῦ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον
λόγου, 526. Ἐκ τῆς πρὸς Καισάριον τὸν μονάζοντα
Ἐπιστολῆς, 427.

Justinus, philos. et martyr, ἐν τῇ ἐκδόσει τῇ
περὶ τῆς ὁρθῆς ὁμολογίας, 410. Ἐκ τοῦ τρίτου βι-
βλίου, τοῦ περὶ ἁγίας Τριάδος, κεφάλ. γ', 420.
Κεφάλ. ιζ' *ibid.* Lequinius observat, per tertium de
Trinitate intelligi expositionem fidei, quæ inter
S. Justinii opera legitur, et subjuncta fuit duobus
libellis adversus Judæos et Græcos ad Euphra-
sium, sophistam, quæ omnia Justinum juniorem
auctorem habent, illum fortasse, cujus epistola ad
Petrum Fullonem exstat.

Methodius, Patarensis episc. ἐκ τοῦ λόγου εἰς
τὴν ὑπαπαντήν, 421.

Nestorius, anthropolatra, 398, 402.

Petrus Fullo, 419. — Κατὰ τοὺς φυσικοὺς, 405.

(a) De quo loco v. Lequien. in Orient. Chri-
stian. tom. II, p. 1427. *Hartl.*

(b) Ex ed. Mich. Lequien. Cum libr. Gr. ac Lat.
et integriorem exhibet Basnage in altera Canisii
ed. s. Thesaurο monimentorum eccles. Amstel. 1725.
fol. tom. II, pag. 29 sqq. — Inter codd. Th. Roe
in bibl. Bodlei. n. 272. cat. Damasc. contra Euty-
chen et Dioscorum, Arabice, conf. *infra*, vol. IX,
pag. 310. ed. vet. Chr. Guil. Franc. Walch. *Hist.*
hæresium, etc. tom. VIII. pag. 842 sqq. qui cum
Oudino l. c. pag. 1756. illum libell. contra Eutych.

et Dioscorum incertis aut supposititiis opp. Damasc.
adnumerat. Insuper, Walch. dubitat num opusc.
de divinitate et incarnata æconomia Domini nostri
Jesu Christi, contra execrandas Jacobitarum su-
perstitiones, et opusc. a Damasc. dictatum, et ab
Elia episc. traditum Petro, a Caveo in *Hist. liter.*
SS. Eccl. I, pag. 626. inter inedita Jo. Dam. opp.
memorata, sint genuina. *Hartl.*

(c) Severo, hæresiarcha, recentius scriptum,
adeoque suppositum Basilio M. nec hactenus edi-
tum. *Lequien.*

Proclus, patriarcha Constantinopol., Trisagium
hymnum ab angelis edoctus, 419.
Sabellius, Afer, 398.

Severus, 398.
Theodorus Mopsuestenus, 398.
Trisagio adjecta improbantur, 418 seq.

7. Κατὰ Μανιχαίων διάλογος. *Dialogus contra Manichæos*, sive Paulicianos, pag. 429-465. Incipit: Ἐπειδὴ συνελθόντες. In quibusdam codicibus præter rem refertur ad S. Anathasium (a). Damasceni esse dubitavit Billius eam tantum ob rationem, quod ignem, tortorem dæmonum impiorumque hominum, exponit non de vero igne, sed de nequitia furis ac peccati flagrante frustrataque libidine. Vide pag. 446, 448, 460, 463. Sed idem visum aliis Ecclesiæ doctoribus, etiam antiquioribus, notarunt *Sixtus Senensis*, lib. vi Bibliothecæ S. adnot. 40, et Benedictini ad Ambrosium tom. I, p. 1460. Primus hunc dialogum cum versione edidit Emanuel Margunius, Cretensis, *Patav.* 1572, 8. deinde utraque lingua recuderunt Basileenses in sua Damasceni editione a. 1575, fol. Cum alia versione sua Jo. Leunclavius adjunxit imp. Manuelis Comneni, legationi ad Armenios, Leonis M. epistolæ de fide, Leontioque et Constantino Harmenopulo de sectis, et Harmenopuli, Augustini atque Hilarii confessionibus fidei, *Basil.* 1578, in-8. Tertia Jac. Billii versio exstat in editionibus Damasceni Latinis Parisiensibus a. 1577, 1603, 1619, fol.

8. Διάλεξις Σαρακηνοῦ καὶ Χριστιανοῦ. *Disceptatio Christiani et Saraceni*, pag. 466-469. Incipit: εἰ λέγεις τὸν Χριστὸν. Prodierat Latine ex veteri versione in prioribus editionibus. Neque Lequinio ad manus fuit Græcæ codex, quem exstare in bibl. Cæsarea testis Lambecius V, p. 126 b); tamen Græca quædam fragmenta ascripsit ex Dialogis Theodori Abucaræ, ex quo etiam p. 470, Græce et Latine subjunxit brevem dialogum Christiani et Saraceni ex τῶν πρὸς τοὺς Σαράκηνοὺς ἀντιρρήσεων διὰ φωτὸς Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ. incipit: Ἐπεὶ μοι, ὦ ἐπίσκοπε, οὐ κατεδωκας ἦν ὁ κόσμος. [*Voy.* Oudin. l. c. pag. 1745, inter dubia opp. et p. 1760, et Fabric. *De veritate relig. Christ.* p. 119 et 122 sq. *Harl.*]

9. Περὶ δρακόντων. *De draconibus* fragmentum p. 471, 473. Incipit: Ἐπειδὴ καὶ δράκοντας ἀναπλάττουσι. Et περὶ στρυγγῶν, *de strygibus*, pag. 473. Incipit: θέλω εἰς ἡμᾶς. Hæc duo fragmenta, quibus vulgi et hæreticorum fabulas ridet Damascenus, antea inedita, Lequinio accepit a Montfaucono. Pag. 472, laudatur Δίων ὁ Ῥωμαῖος συγγραφεύς περὶ βασιλείας καὶ περὶ τῆς Δημοκρατίας Ῥώμης, καὶ διηγησάμενος περὶ τοῦ πολυθρύλλητου πολέμου τοῦ Καρχηδονίου, quibus verbis non Dionis Chrysostomi περὶ βασιλείας λόγοι, sed alterius Dionis Cassii Historiæ Romanæ libri innauntur. *Fabr.* Est in cod. *Selden.* XV, cat. bibl. Bodlei, s. codd. Angliæ n. 3403. — in bibl. San-Germanens. V. Montfaucon. Bibl. bibl. mss. p. 1157 A. *Harl.*

10. Περὶ ἁγίας Τριάδος. *De S. Trinitate*, per quæstiones et responsiones, p. 474-477. Opusculum pridem editum a Jo. Wegelino cum versione et notis, *Augustæ Vindel.* 1611, in-8. Incipit: Περὶ μὲν τῆς ἁγίας Τριάδος τῆς ὁμοουσίου. *Fabr.* Exstat *Paris.* in bibl. publ. codd. CD et MCCCLXVII. — *Vindob.* in cod. Cæsar. CXLVII, n. 10. V. Lambec. IV, pag. 268. De cod. CCXLVI, n. 13. V. Lamb. V, pag. 246, et supra ad n. 6. Add. Oudin. p. 1764, n. 8. *Harl.*

11. Περὶ τοῦ Τρισαγίου ὕμνου. *De hymno Trisagio*, ad Jordanem Archimandritam, adversus eorum sententiam, qui hymnum illum non ad SS. Trinitatem, sed ad solum Christum referebant, et adversus Petri Fullonis additamentum, Jacobitis et Maronitis (vide pag. 485), probatum, p. 480-497. Prodierat hæc epistola Græce et Latine nescio quo interprete, in editione Damasceni *Basil.* 1575, sed a Lequinio longe castigatior et cum nova versione exhibetur ad quatuor codd. mss. Incipit: Τοῦ πρὸς σέ μοι πόθου (c). Loca Patrum, quæ vindicare ad calcem hujus scripti instituit Damascenus, pag. 488 seq. hæc sunt:

Athanasii ἐν τῷ περὶ σαρκώσεως καὶ Τριάδος λόγῳ p. 448, οὗ ἡ ἀρχὴ· Οἱ κακοτέχνους p. 493.

Basilii ἐκ τοῦ τετάρτου λόγου τοῦ κατ' Εὐνομίου, οὗ ἡ ἀρχὴ· Εἰ φύσις Θεὸς ὁ Υἱός, 493. Ἐκ τοῦ πρὸς Ἀμφιλόχιον περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος p. 493.

Chrysostomi εἰς τὸ εὐλογημένους, οὗ ἡ ἀρχὴ· Ἐκ τῶν θαυμάτων εἰς θαύματα (tom. V Savil. p. 882) p. 489.

Cyrilli, Alex. ἀπὸ ἑκτοῦ λόγου τοῦ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, οὗ ἡ ἀρχὴ· Ἰσότητος μὲν οὖν, pag. 490.

— Ἀπὸ θ' λόγου περὶ τῆς ἐν πνεύματι προσκυνήσεως, p. 490. Ἐκ τοῦ πρὸς Ἑρμεῖαν θ' λόγου, οὗ ἡ ἀρχὴ· Τὸν δὲ Θεὸν ἐκ Θεοῦ, p. 491. Ἀπὸ τοῦ πέμπτου λόγου τοῦ πρὸς Ἑρμεῖαν, οὗ ἡ ἀρχὴ· Εἴεν ἐκ παντός ἡμῖν, p. 492. Ἐν τῷ περὶ Πνεύματος λόγῳ πρὸς Ἑρμεῖαν, οὗ ἡ ἀρχὴ· Πόθον ἀγαθῶν, 494.

Epiphanii ἐκ τοῦ εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτοκον λόγου p. 498: Ὁ ἅγιος καὶ θαυμαστός Ἐπιφάνιος ἐν τῷ ἐπιγεγραμμένῳ Ἀγχυρωτῷ λόγῳ, 494.

(a) Damasceno ascribitur in cod. *Vindobon.* Cæs. CCL. n. 2, v. Lambec. comm. V, pag. 307. — *Monachii* in bibl. elect. cod. CXIV, v. cat. codd. Gr. Bavar. pag. 44. — *Florentiæ* in codd. Laurent. Medic. XII, n. 22, plut. 4, v. Bandin. cat. codd. Gr. I, pag. 535. — *Paris*, in bibl. publ. codd. MCXI et MCCCXXVII. add. supra, vol. VII, pag. 326. Inter incerta vel supposititia refert Oudin. l. c. pag. 1745, n. 2. *Harl.*

(b) Pag. 267, ed. Kollar. de cod. CCXLVII, n. 26, sed in cod. Cæs. ordinem longe alium esse, ac in ed. Lat. Billiana. *Paris.* observat Lambec. —

ex cod. *Taurin.* CC, n. 17. suppleri posse edit. notat confector cat. codd. *Taur.* pag. 298. *Harl.*

(c) Reperitur in cod. Cæsar. CCXLVI, n. 11. V. Lambec. V, pag. 244 sqq. — In cat. codd. Angliæ, etc. tom. I in bibl. Bodl. n. 3614, et confector cat. adnotat, cod. non concordare cum impresso. *Oxon.* n. 612, inter codd. collegii Mertonens. — *Paris*, in quatuor codd. bibl. publicæ. — *Florentiæ*, in codd. Laurent. XII, n. 21, plut. 4, teste Bandin. cat. codd. Gr. Laur. I, pag. 535, add. Oudin. l. c. pag. 1740, et Walch. *Hist. hæres.* tom. IX, pag. 480 sqq. de Maronitis. *Harl.*

Gregorii, Nysseni, ἐκ τοῦ κατ' Εὐνομίου πρώτου λόγου, p. 494.

Theologi (Gregor. Nazianzeni), ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὰ γενέθλια p. 495 seq.

Procli, Constantinopol., ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον, p. 492. Ἐκ τοῦ ἐγκυμίου εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον, οὗ ἡ ἀρχὴ· Πῶσαι μὲν αἱ μαρτυρίαι καὶ πανηγύρεις, *ibid.*

Loca hæc produxerat Anastasius, abbas S. Euthymii, sed ab hæresi Eutychiana alienus, cuius cum laude facit Damascenus mentionem, pag. 481 et 495, ut evinceret, ad Filium eos Trisagium retulisse, quod Joanni, patriarchæ Hierosol., nullo modo committendum visum.

Denique ex solemnī formula celebrationis mysteriorum Damascenus Trisagium probat de SS. Trinitate utique, non de solo Filio accipiendum esse, p. 496. Quem locum ex liturgia, quæ sub Jacobi apostoli fertur nomine repetitum esse, Lequinius adnotavit.

Περὶ τῶν ἁγίων νηστειῶν. *De sanctis jejuniis*, epistola ad Cometam, monachum, τῷ εὐλογημένῳ καὶ γνησίῳ δούλῳ Χριστοῦ, κύρῳ Κομητᾷ πνευματικῷ ἀδελφῷ, Ἰωάννῃς ἐλάχιστος, pag. 499-505. Hanc primus Lequinius edidit e mss. Mediceo (a) et Barocciano, quorum apographa cum eo communicarunt Jo. Ernestus Grabe et Anselmus Bandurius, cum fragmenta pridem ex illa produxisset Turrianus in Apologia pro epistolis pontificum et notis ad Constitutiones apostolicas. Rejicit in hac epistola Damascenus morem Severianorum, qui jejunium observabant per hebdomadas octo, a septuagesima usque ad Pascha. Loca, quæ ad calcem subjiciuntur, sunt tam διὰ τῆς ἀποστολικῆς, cuius et apud Epiphanium LXX, 12, mentio, doctorumque Ecclesiæ, S. Basilii ἐκ τοῦ κατὰ μεθούτων λόγου, Chrysostomi ἐκ τοῦ πρὸς τὴν τέλει τῆς νηστείας λόγου, Anastasii patriarchæ Constantinopol. ex encyclica epistola, Epiphanii, Cypri, ἐκ τοῦ εἰς μοναχούς (interpres: ex epistola ad monachos), Joannis, episcopi Athenarum, Anastasii, patriarchæ Hierosol. tum hæreticorum, Severi, Acephali, archiep. Antiocheni, ex sermonibus ἐκκλησιαστικαῖς, sermone εἰς τὴν τῶν νηστειῶν τεσσαρακοστὴν, dicto in Cassiani Ecclesia, qui incipit: Νόμος ἐστὶ καὶ ἐπὶ τῶν σωματικῶν παλαισμάτων, et ex libro τῶν ὑποσημειωθέντων ἱστορίαις διαφόρων κεφαλαίων, nec non Benjaminis, Severiani, pseudoepiscopi Alexandrini, ex quarto libro τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν, ψευδοραστικῇ τριακοστῇ, ἥς ἀρχὴ· Φαίδρα καὶ ἀξιάγατος· ψευδοραστικῇ τριακοστῇ πεμπτῇ, ἥς ἀρχὴ· Καὶ νῦν ἀκούειν δοκῶ.

13. Περὶ τῶν ὀκτὼ τῆς πονηρίας πνευμάτων. *De octo spiritibus nequitia*, de quibus ante Damascenum Evagrius, Nilus, Cassianus, etc., ad monachum quemdam, p. 506 508, Græca primus e ms. Abrahami Selli dedit Lequinius. Latine verterat Bilibaldus Pirckheimerus, cuius versio ex diverso in multis Græco codice composita p. 508 separatim subjicitur. Incipit: Γίνωσκε, ἀδελφε, ὅτι ὀκτὼ εἰσὶν. Sequitur deinde περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν, ψυχικῶν καὶ σωματικῶν ἐπὶ τοῦ τριμάρου τῆς ψυχῆς *De virtutibus et vitiis animæ, corporisque et de triplici parte animæ*. Græce e codice Regio cum versione Leonis Allatii p. 509-514. Incipit: Ἰστέον οὖν ἐπὶ διπλοῦς ὧν ἂν ἄνθρωπος. De ms. Cæsareo vide Lambecium, IV, pag. 197. *Fabr.* S. pag. 434, ed. Kollar. in cod. CLXXXIV, n. 3. — In cod. Coisl. CCCLXXIV. fol. 343, teste Montfaucon. in bibl. Coisl. p. 564. — Venetiis, in cod. Marc. CCCXCXVIII. V. cat. codd. Marc. p. 261 sq. *Harl.*

Εἰσαγωγὴ δογματῶν στοιχειώδης. *Institutio elementaris ad dogmata*, adversus Acephalos, seu Monophysitas, Monothelitas, et Nestorianos, ad Joannem Laodiceum urbis episcopum, pag. 515-521. Incipit: Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Verterat a. 1544 Joachimus Perionius. Græce et Latine prodierat in editione Basil. 1575. *Fabr.* V. Oudin. l. c. pag. 1743. Exstat in Bibl. Bodlei. n. 3614, atque cod. multum differre ab impresso, scribit auctor cat. codd. Angliæ, etc. I, p. 173. — *Oxon.* in cod. CXLV collegii Mertonensis, s. n. 612 Cat. citati. — In cod. Taurin. CCCLXI. V. catal. codd. Gr. Taur. p. 485. — *Florentiæ* in cod. Medic. XXIX, n. 5. plut. 8, et cod. XX (in quo multa sunt Damasceni opp.), n. 3, plut. 71. V. Bandin. Cat. codd. Gr. Laurent. II, p. 272; et tom. III, p. 13. — *Paris*, in bibl. publ. cod. MCXXII, in quo etiam sunt, quæ mox a Fabr. memorantur, n. 15, 16, et 17. *Harl.*

Περὶ συνθέτου φύσεως, κατὰ Ἀλεξάνδρον. *De natura composita*, contra Acephalos pag. 521-527. Etiam hæc diatriba lucem viderat Græce et Latine in jam dicta Basileensi. *Fabr.* *Oxon.* in cod. antea laudato collegii Merton. — *Paris*, in cod. MCXIX, n. 3. — *Florent.* in cod. Laurent. XX, n. 4. tum sequuntur ea duo opuscula, quæ a Fabr. n. 16 et 17 recensentur. V. Bandin. l. c. III, pag. 13; et Oudin. l. c. pag. 1739 sq. *Harl.*

16. Περὶ τῶν ἐν τῷ Χριστῷ δύο θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν καὶ λοιπῶν φυσικῶν ἰδιωμάτων. *De duabus in Christo voluntatibus et operationibus, et de naturalibus reliquis proprietatibus*. p. 529-534. Incipit: Οἱ δύο φύσεις καὶ μίαν ὑπόστασιν. Exstat Græce et Latine cum Perionii versione in edit. Damasceni Basileensi anno 1575. Perionium subinde in Parisiensibus Latinis castigat Billius. Sed Franciscus Combesius cum nova versione notisque edidit in historia Monothelitarum, sive tom. II Auctarii novi, p. 466. Combesii versionem Lequinius servavit, notas omisit. *Fabr.* Exstat in cod. Taurin. ad n. 14 citato, et in sex codd. *Paris*, bibl. publ. v. etiam ad n. 14 et 15; et conf. Walchii *Hist. hæres.* tom IX (de controversiis cum Monothelitis, quos Damascenus in hoc libro oppugnavit), p. 498 sq. cum primis p. 540 — 556; ubi longiora ex illo libro dedit excerpta. Add. Oudin. p. 1738 sq. qui adnotat, in edd. Basil. 1548 et 1575, subnecti libell. de duabus J. C. naturis, qui vero non pertinet ad Damasc., sed ad S. Maximum monach. *Harl.*

17. Έπος ἀκριβέστατον κατὰ θεοσυτοῦς ἀλρέσεως τῶν Νεστοριανῶν. *Dissertatio accuratiss. adversus exosam Deo Nestorianorum hæresin*, pag. 555-571. Incipit : πρὸς τοὺς Νεστοριανοὺς ὁμόφρονες, Græca primus et codice Regio MMCMXXVI. profert Lequinus, addita Francisci Turriani versione, quam vulgaverat Henr. Canisius tom. IV *Antiquar. lectionum*, p. 212, *Ingolstad*, 1603, in-4 (a). Etiam Arabicam hujus libri interpretationem ms. servari in Bibliotheca Patrum Oratorii Paris. eodem Lequinio adnotante didici. Prodiit et Turriani versio cum Marci Beumleri notis *Tiguri*, 1606, in-8, sub titulo tractatiunculæ de duabus in Christo naturis.

18. Fragmenta varia, in antiquiss. codd. reperta. [Varia fragmenta in notitia codd. generali et passim citavimus.

a) Ἐπὶ τῷ responsio ad eos, qui dicunt, si duæ naturæ constituunt hominem, necesse est, ut in Christo naturas tres, totidemque dicamus actiones (b), ut objecit Severus. pag. 572 seq. incipit : Ὁ γὰρ ἀθλιος οὗτος Σεβήρος. In fine legitur : Τέλος εἰληψε ἡ βίβλος σου ἀγίου καὶ μακαρίου Ἰωάννου τοῦ Μανσοῦρ τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἡ λεγομένη Πανδέκτος. Testatur sæpe laudatus mihi *Montfauconus*, pag. 62. Diarii Italici, Venetiis apud nobiliss. Contarinum exstare codicem xii sæculi membranaceum, in quo Joannis Damasceni philosophica et rhetorica, in cujus titidem fine legitur : Τέλος τῶν ἐμπνημάτων Ἰωάννου τοῦ Μανσοῦρ, τῆς Πανδέκτης λεγομένης βίβλου.

b) Περὶ θεολογίας, πῶς εἰκονίζει τὸ θεῖον ἄνθρωπος, de theologia, qua ratione imaginem Dei homo referat. Incipit : Τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, p. 573, 574.

c) De animæ partibus tribus, virtutibus quatuor, facultatibus quinque. Incipit : Τῆς δὲ ψυχῆς μέρη γ' p. 574 seq.

d) Περὶ ἐνώσεως de unionis, variæ definitiones. Incipit : Ἐνωσις ἐστὶ διεστώτων pag. 575. Confer S. Maximi Opera tom. II, p. 115. *Fabr.* In cod. Cæsar. CCL, n. 29, est ex Damasceni *Logica* (p. 651 sq. ed. *Paris*. 1619) excerptum *De differentia unionis*. V. *Lambeck*. V. p. 323 sq. *Hartl.*

e) Fragmentum breve Damasceni, servatum a Niceta Choniata lib. XXIII *Thesauri*, ubi disputat contra Soterium Panteugenum, qui sacrificium Patri soli offerri a Filio docebat. Incipit : Ὁ τῶν ὁλων θεός pag. 576. Ediderat Allatius in *Vindiciis synodi Ephesinæ*, pag. 596.

f) Alia duo fragmenta ex catena regia ms. ad Lucæ iii, 13, p. 576. Incipit : Καὶ ἐπὶ τοῖς ἀποστόλοις. Et : Ἐπειδὴ πολλὰ ὡς [V. general. codd. notit. (supra col. 14).]

g) De mensibus Macedonicis, Romanis, Judaicis, Græcis et Ægyptiis, pag. 577, 578. Incipit : Φασὶ γὰρ οἱ Ἕλληνες εἶναι. *Fabr.* In cod. Coisl. CXX, fol. 214, verso περὶ τῶν Μακεδόνων ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκδόσεως. V. *Montfaucon*. *Bibl. Coisl.* pag. 193. — Idem fragm. *Florent.* in cod. Med. VI, n. 7. *plut.* 4. (v. *Bandini* cat. cit. I, p. 525.) et in cod. CVII *Thom. Gale*, (*Vid.* cat. codd. Angliæ, II, n. 5941) nec non *Venetiis* in *Bibl. Marc.* DXXI, sed integrum opus. *duodecim mensium nomine, et quomodo vocentur Ægyptiorum lingua ex ecclesiastica traditione*, in cod. *Marc.* CLXXXV (V. cat. codd. Gr. *Marc.* pag. 280 et 154); et in cod. Coisl. CCLVIII. (v. *Montfaucon*. I. c. pag. 304.) *Hartl.*

19) Πασχάλιον, sive *canon paschalis* p. 580, 491, ex *Isaaci Argyri*, monachi, computo cap. 10, qui circa a. C. 1373 scripsit. Cæterum, Lequinio notante, *Joannes Hierosolymitanus, Damascenum astronomiæ peritissimum fuisse refert in ejus Vita* (cap. 11), idque colligi posse ait ex paucis illis, quæ ad rudiorum eruditionem scripsit : in quibus utique fuerit hic *canon paschalis*. Hujus porro condendi sive potius describendi occasionem fortasse *Damasceno nostro* dederit dissensio hæreticorum a Catholicis, quam *Theophanes a. XX. Copronymi accidisse refert, ut Catholici die VI Aprilis Pascha celebrarint, hæretici die XIII, quod tamen doctiss. Antonius Pagi in annum XIX ejusdem Copronymi et Christi 759 rejiciendum observat*. De *Isaaci Argyri*, monachi, computo, quem post *Jac. Christmannum, Heidelb.* 1611, 4, edidit *Petavius in Uranolog. Paris*, 1630, fol. *Amst.* 1703, fol. dixi lib. III, cap. 5, p. 96 [in nostra ed. cap. 18, vol. IV, p. 29 not. ff. ff.].

20.) *Epistola*, missa ad nescio quem, sed majore parte manca, *De natura hominis*, p. 582. Incipit : Ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ ζῶον λογικὸν θνητόν. Primus edidit *Lequinus* e codice *Barocciano*.

21. Περὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων, ὅπως αὐτῶν γινόμεναι λειτουργίαι καὶ εὐποιίαι τούτους δύνησιν. *De iis, qui in fide obdormierunt, quomodo missis et elemosynis, quæ pro illis fiunt, adjuvantur*. In codicibus mss. et a recentioribus Græcis magno consensu Jo. *Damasceno* tribuitur. Legitur et in ecclesiis Græcorum quotannis Sabbato τῆς Ἀπόκρισε, sive *Carnisprivii*,

(a) Græca autem ex cod. Regio, n. 2926, et Latine a *Jac. Basnagio* in nova edit. *Antiq. lectionum* Canisii, *Amstel.* 1725, tom. II, p. 66. Add. *Walchii Hist. hæres.* tom. V, pag. 755 sq. ubi is negat, *Damascenum*, qui de Nestorianis, non, de Nestorio, et eo quidem tempore, quo nulli genuini adhuc fuissent Nestorii assecle, loquatur, testem esse locupletem. Exstat illa dissert. *Vindobonæ* in cod. Cæs. LVII, n. 108. V. *Lambeck*. III, p. 250, ibique *Kollarii* not. de cod. *Medic.* vide ad n. 15. *Hartl.*

(b) Conf. *Damasc.* De duabus voluntat. cap. IX. tom. I *Opp.* p. 534; et contra Nestorian. tom. I. *Opp.* pag. 555, ac *Walch. Hist. hæres.* I, pag. 776 H.

(c) *Damasc.* *Canon Paschalis* in cat. *bibl. Bodlei.*

s. tom. I. codd. Angliæ, n. 297. Huc quoque referre licebit *Damasc.* fragmentum *De VII planetis, Florent.* in cod. *Laurent.* XXVII, n. 3. *plut.* 28, et ejusdem fragm. *De luce* : in cujus fine attinguntur nonnulla de zodiaco, sole, luna, aliisque planetis, etc. *ibid.* in cod. XXXVII, n. 16, *plut.* 31 (*Bandini*. *Catal.* cit. tom. III, pag. 55 et 118). Et sub nomine ejus opus. alias non memoratum *De revolutionibus cæli et terræ* : in cod. *Taurin.* CCLI, in eoque opus. multas tradi rationes cyclici lunaris et solaris, multosque canones inveniendi diem *Paschalis* tradit auctor *catal. codd. Gr. Taurin.* pag. 368 sq. *Hartl.*

quod fidelium defunctorum commemorationi dicarunt. Tamen Damasceno abjudicandum esse contendunt Jo. Lenseus De limbo Patrum, III, 12; Franciscus Suarez. in 3 Thomæ, q. 52, art. 8, disp. 45, sect. 3; et Rob. Bellarminus, II, 8 De purgatorio, quorum loca jam attulit Rob. Cocus in Censura scriptorum, p. 427 seq. Post illos Petrus Arcudius contra Barlaamum De purgatorio, p. 396 et 402; Allatius, De libris ecclesiasticis Græcor. 270 seq. et in Diatriba de Damasceno p. 21, ac novissime Lequinius in dissertatione quinta Damascenica (a). Ac fateor, non contemnendas esse rationes dubitantium et Damasceno hoc scriptum eripientium. Quando tamen comparo, quæ pro imaginibus idem Damascenus scripsit: magis inclino in eam sententiam, Combefisio in Bibl. concionatoria etiam probatam, ut Damascenum auctorem esse mihi persuadeam. *Veterem translationem Latinam*, inquit Lequinius, *quam sanctus Thomas consulerat, reperire nusquam potui. Aliam adornavit. Jo. OEccolampadius et Conrado Peutingero nuncupavit a. 1520 in-4, adhuc monachus Brigittanus. Alteram postea Ludovicus Nogarola condidit. Veronæ, 1532, 4. Quartam Jacobus Billius, quam Combefisius hinc inde passim mutandam censuit castigata dictione Græca ad mss. codices aliquot: quorum labori manum iterato addere pro more non dubitavi.* (Ecclampadii versio in Basileensibus, Billii in Parisiensibus Damasceni editionibus sæpius recusa et apud Surium ad 2 Novembr. Nogarola suam Clementi VII inscripsit, ediditque Veronæ 1532, in 4; recusam Venet. 1541, in 8, cum Græco textu, quod Veronæ jam ad calcem libri de orthodoxa fide prodierat 1531, in-4. Citantur in hoc scripto:

Athanasius, ὁ πᾶν ἐν τῷ εἰς κοιμηθέντας αὐτοῦ παναμονίῳ λόγῳ, p. 591, 597.

Basilii, 595, (homilia in avaros) 596.

Dionysius, ἐν τῇ περὶ τῶν κεκοιμημένων μυστικῇ θεωρίᾳ, respicitur lib. De cælesti Hierarch. c. 7 p. 685.

S. Ephraem, ὁ τῆς τοῦ Χριστοῦ δευτέρας παρουσίας ἀκριβέστατος μύστης Ἑβραῖμ ὁ μακάριος, p. 596, 597.

De Falconilla, precibus S. Theclæ saluti restituta p. 585, 591; ex Actis Theclæ.

Gregorius, ὁ Διάλογος, p. 591, pro Trajani, imp.,

salute intercedens et exauditus, p. 591.

Gregorius, Naz., orat. in funere Cæsarii, fratris, p. 586.

Gregorius, Nyssenus, p. 586.

Jo. Chrysostomus enarrat in epist. ad Philippenses et Galatas, p. 586, 593, 596.

Joannis, τοῦ ἐκλήμονος, Vita, p. 595.

Machabæorum libri ἡ ὅλα Γραφή, p. 585.

Palladii, πρὸς Αὐτοῦν ιστορικὴ βίβλος, ex illo fabula de cranio loquente cum Macario, p. 587.

Sibyllarum de Christo vaticinia videtur tangere, p. 589.

22. *Epistola ad quemdam*, qui ad auctorem scripserat περὶ ἐξομολογήσεως, *de confessione* et quinam ii sint, qui potestatem ligandi et solvendi acceperint, p. 601—610. Incipit: Ἐπετάξας τῇ εὐτελείᾳ ἡμῶν, πᾶτερ καὶ ἀδελφεῖ. Hanc epistolam, qua monachos etiam, licet sacerdotes non sint, potestate gaudere confessiones Christianorum excipiendi, auctor, quisquis est, disputat, primus cum versione Thomæ Galei, decani Eboracensis [ex cod. XCIII Gale, s. n. 5927 Cat. codd. Angliæ, etc.], a quo edendam accepit, in lucem protulit Lequinius, sed, qui negat, auctorem esse vel Damascenum nostrum vel alium Syrum Palæstinumve, sed potius alterius regionis, quæ patriarchæ Constantinopolitano subesset.

23. *Δόγος ἀποδεικτικὸς περὶ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων*. Oratio sive epistola demonstrativa *de sacris et venerandis imaginibus* ad Christianos omnes, adversusque imperatorem, Constantinum τὸν καθάβλινον. Cabalinum, ac hæreticos universos, p. 613-638. Incipit: Ἐπιστῆμα πολλοὶ ἐπεγείσαν. Ediderat cum versione sua Combefisius in tom. II Auctarii novi p. 663, Paris, 1648 fol., testatur in alio codice regio [qui est CM. secund. cat. codd. Paris. reg. tom. II, p. 174], exstare sub titulo epistolæ Joannis Hierosolymitani, ad Constantinum, Cabalinum. Certe scripta est post synodum Copronymianam habitam a. C. 754, imo post depositionem Constantini, patriarchæ, factam a. 766. *Fabr.* Ideo negavit etiam Oudin. l. c. pag. 1749 sq. auctorem fuisse Jo. Damascenum, cui tamen attribuitur in cod. *Vindob. Cas.* CXLIV. n. 27. V. Lambec. Comment. IV, p. 235.—in Cat. codd. Angliæ, etc., tom. I, n. 274 Bibl. Bodlei inter codd. Thom. Roe.—Lequien. suspicatur, pag. 611, tom. I, auctorem fuisse Joan. episc. Eubœæ. Conf. Walch. (qui etiam Jo. Damasc. non agnoscit auctorem, in *Hist. hæres.* tom. X, p. 151 sq. tom. XI, p. 279, 288 sq. 363—367. *Harl.*

24. *Epistola ad Theophilum imp.*, Michaelis Balbi F. de imaginibus, scripta circa a. 845, adeoque auctore non Jo. Damasceno, cui in codice Mazarino [et Veneto Marc. DLXXV v. cat.

(a) Oudinus quoque l. c. pag. 1719, subscribit judicio Natalis Alexandri et condemnationi propter enormes fabulas de liberatione animæ Trajani imperat. ab inferis, Gregorii, papæ, precibus, et Falconillæ, mulieris, precibus Theclæ, primæ martyris, enarratis, refertque judicia Baronii et G. I. Vossii De historicis Gr. lib. II, cap. 24. add. Oudin, p. 1744 sq. inter dubia Damasceni opp. Damasceno tamen ascribitur in cod. Naniano LXXV, n. 75, v. cat. codd. Gr. Nan. p. 156.—in codd. Taurin. LXX, CCXV et CCCXX. v. cat. codd. Gr. Taur. pag. 164, 308 et 402.—in cod. Medic. secundum indic. cat. Bandin.—*Vindobonæ*, in cod. CXLVI. n. 22. cod. CXLIV. n. 42 et CCCXV. n. 2. v. Lambec. IV. p. 261 et 241. cum not. Kollarii,

et vol. V. p. 580, cum Kollar. nota.—in cod. Coisl. CCXXXIII et CCL XXXV, teste Montfauc. in bibl. Coisl. p. 295 ac 401, eodem indice in Bibl. biblioth. mss. I, pag. 496 B. et in Diario Ital. pag. 315. Romæ inter codd. monast. Patrum S. Basilii.—*Leida* in bibl. publ. inter codd. Vossian. V. cat. bibl. Leid. p. 404, n. 4, cum titulis XIV contra Nestorianos.—*Monachi*, in cod. Bavar. LXIII. v. cat. pag. 18.—*Mosque*, in bibl. synod. cod. XXVI. a manu antiqua Ἰωάννου ταπεινοῦ μοναχοῦ καὶ a manu autem recentiore τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ λόγος notante cl. Matthæi in Notit. codd. Gr. Mosq. pag. 37. *Paris*. exstat ille sermo in quindecim cod. in bibl. publica. *Harl.*

codd. Gr. p. 302], tribuitur, sed, ab alio, nescio quo, diu post illius obitum, trium Orientis patriarcharum nomine, Christophori Alex., Jobi Antiocheni et Basili Hierosol. aliorumque episcoporum (a). Incipit: Ἐπεὶ τοιγαροῦν κατὰ τὴν θεόλεκτον, p. 629 — 647. Primus edidit Combefisius in Manipulo originum rerum Constantinopol. Paris, 1664, 4, ut dixi volumine octavo hujus Bibl. pag. 83.

25. Περὶ τῶν ἀζύμων. *De azymis*, opusculum duplex, prius incipit: Ἰστέον, ὅτι οἱ τὰ ἀζύμα προσκομίζοντες, pag. 674. Alterum inscribitur: Ἐκτὴ αἵρεσις Ἀρμενίων, et incipit: Τὸ ἀζύμον τὴν νεκρὴν θυσίαν. *Hostiam sine fermento mortuam impudenti fronte offerunt secundum traditionem Hebræorum*, p. 648-651. Auctor non J. Damascenus est, sed (posterioris saltem), Miletius quidam, qui p. 648 E, vocatur θεοφόρος ἀνὴρ καὶ τῶν Γραφῶν ἀκριβὴς ἐξεταστὴς. Etiam Damasceno neutram lucubrationem tribuendam pluribus declarat Lequinus dissertatione sexta Damascenica, ostenditque sanctum illum doctorem suffragatum communi Patrum traditioni, et statuisse, quod Christus ipso pridie, quam pateretur, Pascha Judaicum cum discipulis comederit. Id vero in utroque hoc opusculo negatur. Posterior Lequinus dissertatione tom. II Auctar. novi, pag. 427. *Fabr.* Montfauc. in Bibl. Coislin. p. 585, notat in cod. CCCLXXXVIII, fol. 180, occurrere quidem J. Damasceni *De azymis*, sed esse Joannis Philoponi librum, editum a Balthasare Corderio cum ejusd. Philoponi Opere in Hexaemeron, et incipere, Ἐξήγηται περὶ τοῦ δειπνοῦ τοῦ Δεσποτικοῦ πολλοῖς. — Paris, in cod. bibl. publ. MCCXCV, n. 18, inesse dicitur J. Damasceni opuscul. *De azymis*, in cod. autem MCCCXV n. 2, Leonis Acrideni, Bulgariae archiepiscopi, *De azymis et Sabbatis* epistola, et n. 3 aliud opusc. *De azymis*, nomine auctoris non addito: inc.: Τὰ ἀζύμα οὐκ ἄριστά. *Harl.*

27. Epistola Petri Mansur ad Zachariam, episcopum Δοσάρων, Doarorum, incipit: Εἰ καὶ διωτῶμεθα τοῖς σώμασιν pag. 655. Subjicitur ejusdem κεφάλαιον περὶ τοῦ ἀγνάντου σώματος οὗ μεταλαμβάνομεν, *de immaculato corpore (b), cujus participes reddimur*. Incipit: Τὸ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν σώματος, p. 656 — 659. Sub J. Damasceni nomine laudat Mich. Glycas, Sicydita, epist. ad Nectarium et Joannicium; et sub J. Damasceni nomine ediderat Petrus Pantinus, *Antwerp*. 1601, in 8; cum homilia de Sabbato sancto, inde Fronto Ducæus in editionibus Damasceni, *Paris*. 1603, 1619, fol. Petrum illum Mansur, J. Damasceni consanguineum: non puto (inquit Lequinus) fuisse Petrum, Damasci metropolitam, cujus nomine Damascenum nostrum opuscula quædam condidisse certum est, quique sub Chalipha Walid, abscissa lingua missus in exilium fuit, quia Arabum et Manichæorum errores scriptis redarguerat. Theophanes insuper martyrium recitat Petri Majumensis, quem a Damasceno nostro panegyrica oratione laudatum narrat cum pro fide a Mahomedanis occisus esset. Fuit alter Petrus Damascenus, cujus ascetica opera in bibliothecis asservantur nondum edita (c): qui vero simplex monachus erat, et inter Græcos Byzantinōs morabatur. Vixit anno mundi 6695, seu Christi 1157, ut ipse testatur in fine libri tertii his verbis, quæ excerpti ex regio cod. MMCMXIV, fol. 122: Ὁ γὰρ νικησας χάριτι Χριστοῦ τὰ ἐκτὸς πάθη ταῦτα, φρενὶ, ἐνίκησας καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ἅτινα προεγράφησαν ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ ὑπὸ τοῦ συγγράφαντος αὐτὸν Πέτρου ταπεινοῦ μοναχοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ κατ' αὐτὸ ἔτος, ἴδι. ε'.

27. *Expositio et declaratio fidei ex Arabico versa Latine et a Lequinio primum edita*, pag. 663 — 670 Incipit. *Quis sapiens est, ut intelligat?* Subjungit idem partem orationis contra

(a) Contra Combefisium graviter dimicat Oudin. l. c. pag. 1755 sqq. et ostendit copiose, id opusc. scribi non potuisse a J. Damasceno, idemque animadvertit, Ducang. in Catal. scriptorum Græcor. quem subjunxit Glossario Græco, col. 28, id attribueri Joanni, archiepiscopo Hierosolym, tum col. 52. Joanni monacho. Add. Walch. in *Hist. har.* tom. X, p. 455 sqq. (ubi auctorem opusc. esse ignotum et vixisse sæculo nono scribit) p. 725 sqq. (ubi copiosius agit de auctore, s. auctoribus atque argumento hujus epistolæ, antiquæ quidem, sed supposititiæ), tom. XI, p. 288 sq. et 368 sq. *Harl.*

(b) Post resurrectionem corpus Christi sanguinis expertus esse affirmat hic scriptor contra Damasceni et Patrum, Græcorum præcipue, sententiam. Vide Jac. Boitavii disquisitionem theologice, oppositam Petri Allixii dissertationi de sanguine Jesu Christi post resurrectionem, ad epistolam Augustini CXLVI, *Paris*, 1681, in-8. [Matriti in cod. regio LXXVII, fol. 330. v. Iriart. Cat. codd. matr. p. 286. de litteris adpictis, γράμμασι κατασῶζουσ, et vera ultimi voc. lectione atque interpretatione. *Harl.*]

(c) *Paris*, in Bibl. publ. cod. secund. ental. codd. *Paris*, tom. II. in cod. MCXXXIV Petri Damasceni, 1) communitio ad suam ipsius animam, (quæ etiam est in cod. MCXXXV. 2) de Christi Domini mandatis, 3), explicatio dicti S. Chrysostomi de vita monastica, 4) ascetica, quæ etiam

exstant in codd. MCXXXVII et MCLXXXVIII. In hoc cod. præterea reperitur ejusd. de ceramine et bello spirituali, de nullo periculo pro veritate defensione recusando; item de vitando peccato expositio regulæ Jo. eremitæ: in cod. MCXXXV alphabetum; in cod. MCXXXVI Συνοπτικόν. — In bibl. Bodlei. in cod. Baroce. XIII. Petrus Damasc. de discretionē; in cod. CXXXIII quatuor opusc. s. eclogæ; e variis scriptoribus, 1) miscellanea, 2) excerpta ex Jo. Chrysostomo de humilitate, etc., 3) de mandatis divinis, 4) de tribus facultatibus animi. — In cod. CXCVII. ex libro Petri Damasc. ἀρχὴ μὲν πάντος ἀγαθοῦ. — Eadem excerpta ex libro Petri Dam. ascetica sunt *Vindobon.* in cod. Cæsar. CCLXXXIX. n. 20 sec. Nesselii Cat. codd. Cæs. part. I. p. 597. — in cod. Baroce. CXXIII. de septem operationibus, quibus mens ad Deum elevaratur. — In cod. Cæsar. Cc. n. 2 ap. Nessel. l. c. p. 293 et ap. Lambec. vol. IV. p. 441. in cod. CLXXXVII ex libro P. Dam. sermones animo utiles. inc. Τρίτη ἐστὶν ἀγρυπνία σώματος. — In cod. Nanniano CCXXIX. An. opusc. de virtutibus et vitiis. v. cat. codd. Gr. Nan. Venet. p. 423. — Matriti in cod. XIV. 35. Damasc. excerptum de modo, quo quis debeat ad S. synaxim accedere, et n. 93 sqq. quatuor capp. ascetica. v. Iriart. Cat. codd. Gr. Matrit. p. 56. 57 sq. — Petri Damasc. liber de laudibus ac festis Virginis Mariæ, alias *Marionale* dictus, s. l. et a. fol. Panzer. A. T. IX. p. 170, ex Thott. cat. VII. p. 35. *Harl.*

imagg. similiter ex Arabico versam, in qua citatur locus ex Chrysostomi homilia in Lazarum, quæ incipit: *Omnis scientia a Deo est.* Fallitur autem vir doctus, qui homiliam illam nondum prodiisse putat: exstat enim tom. VII Savilianæ edit. p. 524, et non procul ab initio illius leguntur verba, a Damasceno ex eadem citata: Ὁ γὰρ τοὺς ἐκείνου φλους τιμῶν εἰς ἐαυτὸν παραπέμπει τὸ δῶρον· φιλόνητος γὰρ ὢν εἰσὼν αἰεὶ τὰς ὑπὲρ ἐκείνων οἰκτιροῦσθαι τιμὰς.

28. *Carmina iambica*, εἰς τὴν θεογονίαν, p. 673, εἰς θεωράνια (e), p. 676, εἰς τὴν Πεντηκοστήν, p. 679, cum versione prosaria Aldi Manulii. Hic Venetiis primum ediderat Græce et Latine cum nonnullis aliorum melodorum Græcorum, Cosmæ Hierosol., Marci Hydruntini, Theophanis et Scholarii a. 1501, 4 (f): unde Latine deinde in editionibus Damasceni, at in Basileensi a. 1575, quemadmodum et in poetis Græcis Christianis, *Paris.* 1709, in-8, utraque lingua iterum prodierunt. Verum in editionibus Damasceni, *Paris.* 1577, 1603, 1619, leguntur Latine ex metaphrasi poetica Jacobi Billii, quam p. 681 seq. Lequinus itidem exhibet. Apud hunc Græce et Latine deinceps sequuntur odæ εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, p. 684; εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, p. 686; εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ (g), p. 688; εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς ὑπεραγίας θεογεννήτου, p. 690. Tomum claudit εὐχή, sive *precatio* versibus Anacreonticis, cum metaphrasi Jacobi Billii, p. 691 — 693. Quamcum etiam in poetis Græcis Christianis, *Paris.* 1609, in-8, legitur, p. 202. In Græcorum libris ecclesiasticis exstat in officio sanctæ communionis ἐκ τῶν θεῶν ἐρωτήσεων τῆς ἀγίας μεταλήψεως Συμεὼν τοῦ νεοθεολόγου. *Fabr.* Damasceni hymni, *Paris.* in quatuor codd. bibl. publ. iambi in Natalem Domini, in cod. elect. Bavar. CCXLV; v. Cat. codd. Gr. p. 83. — Add. infra inter scripta Damasceni inedita, n. 9. Hic quoque commemorare juvat J. Damasceni ex *Dioptra* versus politici XVI, in cod. Florent. Medic. XVI, n. 47, plut. 86, quos integros dedit Fabric. infra in vol. XII de collect. mss. chemicorum Græcorum: item in collect. similis argumenti, codd. *Paris.* bibl. publ. MMCCCXXVII et MMCCCXXIX. J. Damasc. *De sacra arte liber*, versibus politiciis. *Harl.*

Tomus II.

29. Ἐκ τῆς καθόλου ἐρμηνείας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐκλογαὶ ἐν ἐπιτομῇ ἐκλεγασαί. *Ex universa interpretatione Joannis Chrysostomi excerpta compendiarie in XIV epistolas S. Pauli*, antea inedita et nunc primum e codice Regio MMCCCXXXI, a Lequinio prolata in lucem et Latina versione donata, p. 1—274. Oportet Damascenum aliis præterea commentariis Epistolas Pauli, vel Epistolam saltem ad Hebræos, aut ejus partem, illustrasse, ad quos respicit Petrus Blesensis libro contra depravatores operum suorum tom. XXIV, Bibl. Patrum edit. Lugd. p. 1187. H. « Joannes enim Damascenus super verbo illo in Epistola ad Hebræos (v. 7): *Exauditus est pro sua reverentia*, intellige, inquit, hanc reverentiam totius timoris expertem. *Deus enim charitas est, charitas autem timoris consortium non admittit.* » Hæc in commentario illo incassum quæsvi. [v. Oudin. judicium ad n. 30.]

30. Ἰερὰ παράλληλα. *Sacra parallela*, sive locorum communium opus ex dictis S. Scripturæ et priorum Ecclesiæ doctorum sub certis titulis magno digestum studio, atque ab auctore initio in tres distributum libros, quorum primo de Deo et rebus divinis; secundo de rerum humanarum statu ac conditione; tertio de virtutibus et vitiis tractandum susceperat. Sed postea existimavit, lectorum usibus accommodatius fore, si titulos universos ordine disponeret alphabetico, qui in littera *alpha*, sunt unus et quinquaginta; in *beta* XIII; in *gamma* XV; atque ita in cæteris. Hoc opus præclarum, et quo multorum egregiorum scriptorum, quæ pridem intercidere, fragmenta servantur, Latine tantum ex Jac. Billii versione

(e) In MS. codice chartaceo, quem habeo schollis græcis illustratum, inscribitur Εἰς τὰ ἁγία φῶτα. Scholia duplicia sunt, interlinearia et alia, quæ ἐρμηνείας, sive metaphraseos loco subjunguntur. Speciminis causa duo disticha priora cum utrisque scholiis ascribam.

Σήμερον ἀχράντοιο βαλὼν θεοφεγγεῖ πυρσὺ
Πνεύματος ἐνθάπτε νάμασιν ἀμαλαινῇ.
Φλέγας παμμεθέορτος ἐνς αἵς, ἡπίδωκε δὲ
Ἰγνηταῖς μελῶν τῶνδε διδωκε χάριν.

Hæc in schollis interlinearibus explicantur hunc in modum: Νῦν τοῦ ἀμάντου μίξας τῆς θεότητος τοῦ πυρὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος καλύπτει τοὺς ὕδασι τὴν ἀμαρτίαν· καύσας τοῦ παμβασιλέως ἀγαθὸς ὁ Υἱὸς τῶν ταπεινῶν τοὺς ψάλτας φῶν τοῦτον παρέχει δωρεάν. Sequitur altera ἐρμηνεία. Σήμερον ὁ τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ καὶ Πατρὸς μέγιστος παῖς τὴν ἀμαρτίαν βαλὼν ἐν τῷ θεοφεγγεῖ πυρὶ καὶ τῷ κεραυνῷ τοῦ θεοῦ Πνεύματος, τοὺς τοὺς Ἰορδάνου νάμασιν ἐνθάπτε, καταφλέγας πρότερον ταύτην ὑπὸ τῆς κεραυνώσεως. Τοὺς ψάλτας δὲ τῶν πρᾶτῶν τοῦτον μελῶν, ἵτοι τοὺς ἀδουσι πρᾶξ αὐτὰ τὴν χάριν καὶ τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδωσιν.

(f) Karam hanc Prudentii, Prosperi, J. Dama-

sceni aliorumque melodorum Gr. collectionem uberius recensuit Fabric. infra vol. X, pag. 332 sqq. et auctor libelli: *Serie delle edizioni Aldine*, ed. II, *Patav.* 1790 12. p. 12 sq. Hymnus in Theogoniam, Gr. *Paris.* ap. Guil. Morell. 1351. 8. — Idem hymnus acrostichus, cum Synesii, Cyrenes episcopi, hynnis decem, et Gregorii Nazianzeni odis quatuor; Gr. ac Lat. *Paris.* ap. Jo. Benenatum 1570. 8. — In corpore poetar. Græcor. tragicorum, comicorum, lyricorum etc. Gr. ac Lat. *Genevæ*, 1614. fol. tom. II. p. 189, et 737. H. in *Theogon.* p. 739. H. εἰς τὰ θεωράνια· p. 741. H. in *Pentecost.* et *precatio* versibus Anacreonticis, pag. 743. — Bandini in *Cat. codd. Gr. Laur. Medic. tom. II*, p. 204, recensuit edit. Hymnorum quorundam sæculo XV s. s. et l. nota in 4. Insunt vero præter quosdam Cosmæ Hierosolym. Marci episcopi, et Theophanis hymnos, *Damasceni* hymni εἰς θεογονίαν, εἰς θεωράνια, εἰς Πεντηκοστήν, εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Harl.*

(g) Exstat et ad calcem homiliæ Damasceni in edit. Hoescheliana, p. 63.

exhibuerant editiones Damasceni Parisienses a. 1577, 1603, 1629. Magnæ itaque gratiæ Lequinio debentur, qui Græca primus dedit e codice Vaticano, versionemque recensuit, in qua Billius dicta S. Scripturæ ex Vulgata Latina haud probando Caraffæ consilio addiderat, etiam ubi Damasceni Græca aliud tinniunt. Idem Lequinius post Parallela, pag. 278-730, ex codice Vaticano representata, exhibet deinde, p. 731-790, excerpta cum indice eorumdem ex altero præclaro et in multis diverso Parallelorum codice, quem Claromontano Jesuitarum Parisiensium collegio donavit Rupefucaldus, cardinalis, et quem ex auctore antiquiore, qui sub Heraclio vixerit, interpolatum adnotarunt viri docti. In hoc plura etiam et præstantissimorum et antiquissimorum scriptorum fragmenta conservata leguntur, quemadmodum melius jam constabit ex indice, quem hic per otium confectum a me subjiciam, cum prius monuero, eximium horum Parallelorum codicem ms., qui fuit abbatis Gerasini Blacchi, jam exstare in bibliotheca Medicea. *Fabr.* — In bibl. Medic. cod. XXII, plut. 8, sunt Damasceni *Sacra Parallela*, quem cod. uberrime recenset Bandin. in Cat. codd. Gr. Laur. I, p. 367 seq. : et primum adnotat indicem omnium titulorum, sub unaquaque alphabeti littera contentorum, at initio mutilum, fere convenire cum cod. Rupefucaldino, quem Lequien, in sua ed. II, p. 731, retulit integrum; attamen in multis, a Bandinio late curateque expositis, discrepare; tum observat duo alios occurrere indices : dein tradit, in tres partes divisa esse hujus codicis Parallela, quæ quomodo cum cod. aut Rupefucaldino aut Vaticano conveniant aut ab uno alterove discedant, copiose animadvertit, comparata edit. Lequien., quem interdum castigat. Denique supplet indicem scriptorum a Fabricio contextum : cujus supplementa postea repetemus. Oudin., p. 1773 sq. Joanni Damasceno juniore, qui modo a loco natalium *J. Damascenus*, modo a sede patriarchali, quam per plures annos occupabat, *J. Antiochenus* in codd. dicitur, eruditione et sanctitate præclaro, circ. a 1090 et seqq. annis ad an. circ. 1120 florenti, attribuenda censet, præter libros *De imaginibus*, omnia opuscula, quæ Mich. Lequien. tomo II suæ edit. Græco-Lat. Damasceno, monacho et seniori, ascripsit : n. 1) Epitomen commentariorum J. Chrysostomi in Epp. Pauli; 2) Parallela moralia; 3) Eclogarum libros II ejusdem methodi; 4) Oratt. tredecim de variis argumentis, in celeberrimis Ecclesiæ solemnitatibus vel sanctorum festis pronuntiatis. Tum Oudin., p. 1775 sqq., contra Lequien. pugnans, sententiam suam de memoratis libris uberius explicuit et copiosius demonstratum ivit, J. Damascenum seniore non potuisse illorum auctorem esse : in primis evincere studuit, *Parallela sacra* non potuisse scribi a Damasceno seniore, sed a Damasceno juniore, sive Antiocheno, esse congesta; et Excerpta in cod. Vindob. Cæsareo (h) diserte tribui J. Damasc. juniore, patriarchæ Antiocheno, atque in illo cod. citari Andream, Cæsareæ in Cappadocia archiepiscopum circ. a. 850; Theodorum Studitam, sæc. IX, aliosque recentiores; nec codicem Eclogarum Claromontanum, codice Cæsareo recentiore, cum Lequien. adeo vetustum esse censendum. Sed ipsum consules Oudin., pluribus suum iudicium confirmantem. — Pariter in cod. Coislin. CCXCIV, sunt Eclogæ, seu excerpta Scripturæ, Patrum et aliorum, in varia eapp. et argumenta ordine alphabetico digesta, quæ tamen, quia non semel laudetur in iis J. Damascenus, differre a Parallelis J. Damasceni, adnotat Montfauc. in Bibl. Coislin. p. 432. — *Venetis* in cod. Naniano, CCXXIIX, n. 37, J. Damasceni *Parallela*, quem (Mingarell.) in cat. codd. Gr. Nan. p. 422 sq. putat illum esse codicem, de quo Lequien. p. 277 edit. Dam. Opp. Venetæ, 1748, tom. II, et quem hic dixit esse bibliothecæ illustr. archiepiscopi Philadelphensis (i), atque, postquam alia notavit, utilem fore existimat laborem, si quis Lequieni edit. cum hoc codice conferat. — Ibid. in cod. CXXXVIII bibl. Marc. exstant *Parallela*. V. Cat. codd. Gr. Marc. p. 79, sed cum primis cel. Morell. in Bibl. Gr. et Lat. mss., tom. I, p. 83 sqq., qui docte illum cod. recensendo comparat eum cum codd. Rupefucald. Laurentiano et Vaticano; tum adnotat librariorum in ejusmodi potissimum scriptis ausos fuisse haud pauca demere, adicere, aut immutare. Hinc, id quod Oudini iudicium aliquantisper infirmare videtur, animadvertit, sub littera a inesse quidem scholion de cruce Christi, Heraclii. imp. tempore a Chrosroe in Persiam ablata, a Lequien. p. 275 editum; at nulla Andreæ Cæsariensis, Theodori Studitæ, Antonii Melissæ, Michael. Pselli, aliorumque recentiorum fragmenta, quibus adductus Oudin. illam collectionem (cujus tamen auctor neque omnino certus esse videtur, neque, num cod. Marcianus eam, qualis primum a J. Damasc. sen. prodiiit, collectionem, an delectum ex opere uberiore contineat, cognitum omnino est exploratumque), adjudicabat J. Damasceno, patriarchæ Antiocheno. Denique docet humanissimus Morell. Joannis etiam Damasceni nonnihil illi cod. fuisse immistum, et præter Pythagoram in carminibus aureis ac Democritum, qui semel afferuntur, Librorum sacrorum loca et ecclesiasticorum scriptorum, quos nominat Morell. fragmenta tantummodo inserta legi. Quæ cum ita sint, J. Damasc. sen. videtur aut putabatur olim, ejusmodi collectionem inchoasse; quam alii deinceps vel interpolarunt, vel aliorum scriptorum, etiam ipsius J. illius Damasceni, atque, ut in tertia Parallelorum parte in cod. Laurent. potissimum factum est, profanorum scriptorum locis ac sententiis amplificaverunt : et tamen codicibus nomen J. Dam., utpote celebris auctoris, a librariis fuerit præfixum (quod etiam Hesiodi aliorumque scriptis evenisse constat); denique J. Dam. patriarcha Antiochen. videtur vel similem compilasse collectionem, quamplurimis ex superiore repetitis, vel antiquiore auxisse ac perfecisse. Hinc fieri potuit ut a librariis ejusmodi Parallela Joanni modo seniori, Damasceno, modo juniore, Antiocheno, ascriberentur. *Harl.*

(h) Cod. CCXLI, n. 1. V. Lambec. V. pag. 221 sqq. (i) V. Montfauc. *Diar. Ital.* pag. 46, de illius codd.

INDEX SCRIPTORUM

In S. Joannis Damasceni Parallelis sacris laudatorum,

Ad paginas editionis Michaelis Lequien, tomo II. Excerpta ex codice Rupejucaldino incipiunt a pag. 731.

Inveni nomina, a Bandinio ex cod. Laur., uti supra jam monui, subjecta. HARR.

A

- Actemenides, p. 121 b.
 Aelianus, p. 92. 97 b. 104. 106. 109 b. 112 b.
 123. 124. 125 b. 144. 146.
 Aeschines, p. 101 b. 178.
 Aeschylus, p. 79. 99 b. 117. 177 b.
 Aesopus, p. 173.
 Africanus, p. 463.
 Agatho, p. 74. 161 b.
 Agesilaus, p. 1499.
 Alchmaeon, p. 166.
 Alexander, rex, p. 118.
 Alexis, p. 107 b. 145 b. 172 b.
 Ambrosius, thaumaturgus, περί σαρκώσεως καὶ πίστεως, 775.
 Amphilocheus, episcopus Iconiensis, 785.
 Anaxagoras, p. 164.
 Anaxandrides, p. 144. 168 b.
 Anaximenes, p. 111 b.
 Antigonus, p. 121 b.
 Antipater, episcopus, 785. Bostrensis. 747. 754.
 ἐκ τῆς κατὰ τὸν βλασφημίων Ὀριγένους πραγματείας, 769 seq. ἐν κεφαλαιῷ ιε'. 762-768. ἐν κεφαλαιῷ ιε'. 768 seq.
 Antiphanes, 145.
 Antiphon, p. 146.
 Antisthenes, p. 146. a. 146 b. 147. 154. 175.
 Apollodorus, p. 107 b. 172 b. 181.
 Apollonius, p. 100. 144. a. 144 b. 187.
 Arcesilaus, p. 146.
 Archytas, p. 149.
 Aristarchus, p. 168 b.
 Aristippus, p. 154.
 Aristo, p. 122 b. 147. a. 147 b.
 Aristombrotus, περί ὕψεως, p. 111 b.
 Aristonymus, p. 122. 147.
 Aristophanes, p. 121 b. 143 b.
 Aristophon, p. 172 b.
 Aristoteles, p. 104 b. 118. 146. a. 146 b. 154. 164. 165 b. 166. 181.
 Aristoxenus, p. 149.
 Athanasius, 359. 444. 571. 593. 612. 674. 691.
 ἐκ τοῦ περί ἀνδρείας, 515. 780.
 Athenodorus, 752. 167 b.

B

- Bacchylides, p. 177 b.
 Basilus M. 547 seq. 567. 568. 575. 583. 594. 400. 405. 427. 430. 434. 435. 437 seq. 448. 458. 460. 503. 506. 507. 521. 522. 557. 560. 562. 565. 566. 567. 571. 572. 599. 608. 614. 615. 627. 635. 640. 676. 679 bis. 680. 682. 683. 687. 694. 696. 699. 700. 702. 705. 709. 715. 716. — In Hexaemeron, 301. 312. 318. 319. 329. 337. 348. 363. 393. 424 seq. 427. 457 seq. 493 seq. 525 seq. ad 530. 580. 625 seq. 626. 642. 653: 662. 670. 685. 689. 729. Homil. I in Genesin. 392. — In Psalmos, 302. 314. 318. 329. 336 seq. 369 seq. 370. 372. 416. 427. 431. 454. 460. 461. 494. 553. 559 seq. 568. 569 seq. 580. 611. 634. 635. 642. 678. 691. 722. — In principium Proverbiorum, 306. 319. 343. 362. 363. 437. 443. 446. 504. 520. 533. 560. 658. 685. 695. — In Esaiam. 501. 557 seq. 404. 524. 684. — De Spiritu S. 309. 423. 649. 727. — Epistolae, 308. 319. 320. 354. 392. 512. 564. 611. 677. 680. 689. 694. — Ad Patrophilum, 448. — Ad Simplianum, haereticum, 522. — Kanonixal διατάξεις. 306. 337 seq. 363. 376 seq. 511 seq. 517. 580. 645. —

- Regulae breviores, 306. 548. 658. — Regulae fusius disputatae, 403. 558. 564. 611. 640. 658. 678. — De fide, 298. 302 b. — Exhortatio ad baptismum, 336. 580 seq. 587 seq. 450. 645. 656. 712. 728. — Ad adolescentes, 379. 564. — In illud, Attende tibi ipsi, 341. 319 seq. 557. 400 seq. 580. 607. 636. 643. 653. 660. — De avaritia, 490 seq. 492. 573 seq. — Εἰς τὸν Κατν, 356. — De Davide et Saula, 569. — In illud, Destruam horrea mea, 475 seq. 485. — Quod Deus non est auctor malorum, 308. 311. 315. 451. 524. 541. 675. 690 seq. — Ad divites, 364. 411. 476. 485 seq. 493. 728. — Ad ebriosos, 543. 411 seq. 602 seq. 603 seq. 639. 658. — In fame et siccitate, 491 seq. 574. 660. — Ad feneratores, 451 seq. 454. 474. 660. — In Gordium martyrem, 329. 656. 705. 712. — De Gratiorum actione, 542. 545. 610. — Ad habitantes in Lasic, 443. 652. 663. 720. — De jejuniis, 365. 404. 417. 580. 602. 605 seq. 605. 618 seq. 623. 651. 676. 699 seq. — De ingluvie, 417. — De invidia, 442 seq. 450. 476 seq. 554. 635. 700. 717 seq. — De ira, 631 seq. 658. 660. 705 seq. — In S. Julittam martyrem, 459. 471 seq. 545 seq. 548. 680. — De legendis gentium libris, 364. 417. 642. 681. 727. — In Mamantam, 302. — Ad monachum lapsum, 580 seq. — In parabolam decies mille talentorum, 600. — In quadraginta martyres, 370.
 Bassus, ἐπιμνηστικός, p. 154 b.

C

- Caianus, p. 168 b.
 Caius Caesar, p. 75.
 Callicles, p. 108.
 Cassianus, abbas, ἐκ τοῦ περί ὀκτὸς λογισμίων. 560 seq. 540.
 Chrysippus, p. 91. 108 b. 110. 164 b. 166.
 Cleanthes, p. 108 b. 146 b. 172. 174.
 Clemens, 375. 395. 398. 402. 420. 433. 452. 520. 531. 535. 558. 570. 594. 628. 640. 702. 740. 741. — Alexandrinus, 307. 657. ἐκ τοῦ α' τοῦ Πανδραγίου. 594. ἐκ τοῦ β'. 339. 379. 564. 725. — Stromata, 480. 638. liber II, 356. 370. 375. 408. 414. III, 438. IV, 556. 480. V, 399. 572. VI, 454. 649. 657. VII, 599. 648.
 Clementis liber VIII, 643. 751. 753. 774: Quis dives salvetur, 315. 342. 373. 398. 448. 480. 502. 506. 594. 684. 715. ex Eclogis, p. 341.
 Clemens, Romanus, 752. Epist. I, 310. II ad Corinthios, 785. 787.
 Clitarchus, p. 171 b.
 Grantor, p. 146.
 Crates, grammaticus, p. 118 b. 181.
 Cyprianus, Epistola ad Fidum (πρὸς τὸν Φιδωνα), 776.
 Cyrillus, Alex., 308. 418. 422. 438. 446. 447. 470. 479. 503. 508. 535. 556. 558 b. 564. 559. 600 seq. 612. 699. 701. ἐκ τῶν κατὰ Τουλίου. 409. liber I, 339. 754. V, 477. 478. X, 637. XII, 593. XV, 733. XVI, 662. XVII, 515. 780. 782 seq. XVIII, 654. 752. 778. — ἐκ τοῦ α' τῶν ἐν πνεύματι λαοποιίας, 364. (leg. περί τῆς ε. π. λ.)
 In caput XII Joannis, 408. — Εἰς παρθενίαν, 781.

D

- Demades, p. 154 b.
 Democrates, p. 146 b.
 Democritus, p. 79. 94. 100. a. 100 b. 104 b. 105.

410. 117 b. 122. 147. 161 b. 164. 165. 171 b. 172 b.

Demonax, p. 154. 168 b.

Demosthenes, p. 100. a 100 b. 108. 122. 146. a 146 b. 102 b.

S. Diadochus, 751. 752.

Didymus, 301. 304. 309. 405. 425. 458. 453.

481. 515. 520. 557. 562. 570. 575 seq. 594. 650.

657. 643. 654. 675. 677. 678. 684. 687. 695. 699.

710. 721. 727. 787. p. 169. — In Ecclesiasten,

685. — In Isaiam, 307. 345. 677. 721. 781. —

In Oseam, 778. — In Matthæum, 676. — In Evan-

gelium Joannis, 754. — In Epist. ad Corinthios,

721. — Περὶ ἀσωμάτων, 780. — Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς

τὸν Ἰωβ, 789. — Εἰς τὸν Λὼτ καὶ τὸν Δαβὶδ, 789.

Didymus, Πρὸς φιλόσοφον, 645. — Κατὰ Μανι-

χαίων, 507.

Dio, Romanus, p. 75. 99 b. 122. 147. a 147. b.

Diogenes, p. 78 b. 100 b. 118. 122. 146 b. 147.

166 b. 172 b. 175. 179 b.

Dionysius, 559. 674. 679. Alexandrinus, 359.

480. 654. 780. 781. 788 bis.

Dionysius, Alexandrinus, Περὶ φύσεως, 752. —

Epistola IV ἑορταστικῇ, 755.

Dionysius, Areopagita, De divinis nominibus, 349.

740.

Diphilus, p. 162 b.

Dorotheus, p. 750. laudatur inter eos, e quibus

Damascenus Paralela sua congressit, licet nomen

eius in opere ipso nusquam memoratum repererim.

E

Eleutherius, 315.

Empedocles, p. 90 b. 110 111 b. 145. 154 b.

164. 165 b. 166 b.

Epaminondas, p. 118 b.

Epicharmus, p. 99 b.

Epictetus, p. 100. 103 b. 107 b. 117. 172 b. 174.

Ephraïmus, archiepiscopus Antiochiæ, Ἐκ τοῦ

εἰς τὸν Καθ, 755. — Ἐκ τοῦ γ' κεφαλαίου τοῦ περὶ

τοῦ γραμματικοῦ Ἰωάννου καὶ Συνόδου, 754.

Epicurus, 759. 90 b. 110. 154 b. 161. a. 164 b.

Epiphanius, Cyprius, in Ancorato, 299.

Esaias, abbas, 677. 698. 721.

Evagrius, 307. 351. 341. 356. 362. 365. 375.

397. 402. 404. 419. 427. 447. 448. 466. 481.

515. 518. 563. 570. 615. 629. 630. 650. 654. 661.

704. 707. 715. 714. 721. 725. — In Proverbia, 309.

Euclides, p. 146 b. 156 b. 174.

Euripides, p. 74 b. 79. 99 b. 104 b. 108. 116 b.

121 b. 144. 145. a. 145 b. 146. 156 b. 161 b. 162 b.

168 b. 172. 177 b.

Eusebii Preparatio evangelica, 637. 122 b. 175.

174.

Eusebius, episcopus Alex. Vide notas Lequinii

ad pag. 666 seq. 316. 351 seq. 391. 395. 422. 425.

435. 470. 472. 561. 576. 597 seq. 629. 637. 665

seq. 666. 668. 671. 675. 697. 701. 777. 785.

S. Eustathius, 788. episcopus Antiochenus, 752.

— Contra Arianos, 314. — Περὶ ψυχῆς, 752.

G

Γέροντος, 562. Ἐκ τοῦ ἁγίου Γέροντος, 453.

Ἐκ τοῦ γερόντων, 646. Intelligitur Geronticum, sive

liber, quo apophthegmata et narrationes de piis

Patribus et monachis continentur.

Gregorius Nazianzenus, theologus, 329. 357.

359. 367. 378. 397. 405. 425. 455. 458. 440. 444.

446. 465. 495. 506. 508. 517. 532. 356. 558. 560.

563. 566. 567. 571. 635. 634. 640. 662. 664. 674.

700. 709. 726. — Oratio I. 306. 312. 395. 402.

404. 438 seq. 512. 517. 525. 629. 685. 686. 687.

691. ὁ μέγας ἀπολογητικὸς, 350. Oratio II. 303.

306. 391. 421. 530. III. 363. 612. 688. IV. 350.

448. IX. 479. X. 320. 383. 429. 548. XI. 398. 558.

XII. 352. 448. 451. XIII. 298. 359. 402. XV. 312.

351. 477. 494. 574. 581. 656. 674. sq. 685. 685.

XVI. 320. 329. 383. 560. 674. 679 sq. XVII. 359.

505. XVIII. 372. 521. XX. 352. 372. 540. 574.

669. 671. 683. XXI. 299. 363. 729. XXIII. 303.

656. XXV. 320. 365. 375. 396. 418. 615. XXVI.

303. 312. 348. 420. 532. 679 seq. XXVII. 418.

427. XXVIII. 729. XXXII. 581. XXXIII. 370.

533. XXXIV. 312. XXXV. 359. XXXVIII. 418.

XXXIX. 298. 505. 585. 581. XL. 298. 388. 505.

567. 581. 661. 662. 701 seq. XLII. 513. XLIII.

396. 653. XLIV. 653. — In S. Babylam, — 714.

— Epistolæ, — 275. — Ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν iamdi, 320.

321. 650. 655. 661. 689. 720; hexametris, 628.

— Gnomæ, 364. Monosticha, 505 seq. 707. 730. Te-

trasticha, 329. 350. 375. 379. 396. 402. 408. 434.

437. 444. 447. 458. 478. 494. 505. 517. 564. 570.

608. 615. 617. 627. seq. 628. 646. 657. 661. 682.

691. 729. soluto passim sermone reddita exhiben-

tur. Vide notas Lequinii pag. 630. — Poema he-

roicum de rebus suis, 701. De secessione sua. 612.

— Lamentatio ad Christum, 627 seq. — Carmen ad

Olymp. 617. — Præcepta ad virgines, 642.

Gregorius Nyssenus, 315. 321. 375. 583. 404.

478. 458. 465. 504. 515. 568. 570. 615. 657. 674.

702. 709. — De officio hominis, 700. — In Cantic-

um canticor. 359. 458. — In illud: Hic est Filius

meus dilectus, 775. — In octo beatitudines, 372.

Homilia I. 438. III. 303. 656. IV. 418. VII. 354.

372. — In orationem Dominicam, 359. 572. Homi-

lia I. 465. 478. III. 363. 381. 465 seq. IV. 466.

V. 381 b. 418. 750. VI. 495. VII. 389 seq. — Ἐκ

τοῦ κατηχητικοῦ, 637. — Περὶ τελειότητος βίου, 359.

Περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινῶν πόλεως καταστάσεως τοῦ

ἁγίου Ἰγρηγορίου, 775. in alio codice: Εἰς τὴν ταυ-

τοῦ χειροτονίαν. — In S. Romanum, 751.

Gregorii, thaumaturgi, capitula, 751. — Grego-

rius, thaumaturgus, De laudibus Origenis, 368.

477. 534 seq. — Ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν εἰδωλὸν ἐν τῷ

κόσμῳ, 653. 678.

H

Heraclides, p. 164. b. 171.

Heraclitus, p. 106 b.

Hermippus, p. 118.

Herodorus, p. 85 b. 107 b. 108 b. 162. b.

179.

Hesiodus, p. 108. 161 b. 168.

Hezechiels, 525.

Hierax, p. 118.

Hierocles, p. 102 b. 156 b.

Hieronimus, p. 149 b.

Hippocrates, 314. 122.

Hippolytus, episcopus Romæ, 787. — Περὶ Χρι-

στοῦ καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, 781.

Homerus, 758. 161 b. 162 b. 177 b.

Hyperides, p. 147.

Hypsaenus ἔκ τῶν ὁποδηκῶν περὶ τοῦ εὐεργεστῆν,

p. 144.

I

Iamblichus, p. 116 b. 118. 144. 146. 149.

150.

Ignatius Theophorus, 358. 702. 777. — Epistola

ad Antiochenos 642. adde notas. — ad Ephesios,

687. 750. 772. 775. 777. 778. 779. 785. — Inter-

polata, 354. — Ad Magnesios, 779. 785. 789. —

Ad Philadelphenses, 775. 780. — Ad Polycarpum,

515. 642. (adde notas) 724. 779 seq. 788. Ad Smir-

nenses, 314. 314. 747. 779. — Ad Traillenses. 650.

772. 780. — Interpolata, 622.

Incertus, 303. 315. 567. 583 seq. (fortasse Nilus,

vel Serapio), 429. 454. 566. 617. 631. 633. (forsan

Nazianzenus) 688. 707 seq. (forsan Chrysosto-

mus).

Iphicrates, p. 154.

Irenæus, 501. 396. 423. 630. 637. 724. 769. 788.

789.

Irethai. Εισγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, 747. 752. 755. 758. 775. 778. 783. 786. 787. — Κατὰ αἰρέσεων, 572. 747. 753. 781. — 'Εκ τῶν διαλέξεων, 724. — *Epistola ad Victorem*, 480. Isidorus, Pelusiota. Vide supra in Dorotheo. Isocrates, p. 146 b. 147. 149.

J

Joannes Chrysostomus, 315. 315. 330. 331. 348 seq. 357. 358 seq. 368. 381. 386. 393. 398. 402 seq. 405. 414. 415. 418. 421 seq. 425. 427. 430. 435. 436. 438. 444. 447. 456. 458. 460. 466. 478 seq. 495 seq. 506. 508. 509. 515. 517. 518. 519. 535. 540. 541. 542 seq. 548 seq. 557. 562. 563. 570. 572. b. 595 seq. 605. 628. 642. 646 seq. 650. 653. 676. 677. 680. 681. 585. 694. 700. 705. 707. 709 seq. 711. 712. 714. 715. 720. 722 seq. 727.

Joannis Chrysostomi in *Acta apostolorum*, 539. 517. 653. Εἰς τὸν ἐν Πράξει δεσμοφύλακα, 456 seq. — Περὶ τῆς ἀγάπης 355. — εἰς τὸν Ἀθανάσιον, 444. — In *S. Babylon*, 633. — *Ad recens baptizatos* (νεοφωτιστούς), 536. Πρὸς τοὺς φωτισθέντας 389. 462. — In *decollationem Baptistae*, 412 seq. — Εἰς τὴν β' Βασιλειῶν, 462. — 'Εκ τῆς εἰς τὸν Βασιλεῖον διμιλίας 462. — In *Constantinum imp.*, 396. 775. — *De Cruce*, 697. — *Homil. III. de elemosyna*, 496. — *Adversus Eutropium*, 321 seq. 337. (qui locus in editis deest.) 669. — In *psalmum XLIV. de Eutropio*, 462 seq. 499 seq. — *De gratiarum actione*, 545. — *Homil. VII. de diversis*, 467 seq. — *Homil. XXVIII. (tom. V Savil.)*, 684. — *De jejunio*, 621. 622. — *Homil. III. de incomprehensibili*, 394. — *Homil. LXXVII. in Joannem*, 299. — Εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, 330. — α' πρὸς Ἰουλιανόν, 339. (fortasse Cyrilli). — In *martyrem Julianum*, 636 (locus deest in editis). — In *Lazarum*, 636 (deest in editis). *Hom. XIV. in Matthaeum*, 375. — *De conversione Matthaei*, 698. — Περὶ μετανόας 525. 466. 535. 593. 648. — In *nativitatem Christi*, 384. Εἰς τὰ θεοφάνια 462. 556 seq. — *De paupertate fortiter ferenda*, οὗ γρη' γέννατος φέρειν ταυτὶν, 355. 648. 657. 661. In *psalm. XXXVIII*, 324. 392 seq. 497. 498. — In *psalm. I.*, 513 seq. 582-590. 593. — In *S. Romanum martyrem*, 372. — *De sacerdotio*, 330. 405. 513. 653. 654. — 'Εκ τοῦ πρὸς Σαταναίου 560. — *De statu*, 576. Εἰς τὴν ἀποδομὴν ἐπισκόπων, III. 354. 514. XV. 306 seq. — In *S. Stephanum*, 504. — Εἰς τοὺς ἔχοντας συνεσιδάσκους, 330. — In *parabolam decies mille talentorum*, 354 seq. 518. 710. — 'Ὅτι ἐπισφαλὲς τὸ εἰς θέατρα ἀναβαίνειν, 330. 535. — *Ad Theodorum lapsam*, 569. 581 seq. 600. — In *I ad Thesal.*, 545 seq. — *Homil. in Turturum* (tom. VII Savil.), 592. — In *viduam, quae duo minuta obtulit*, 661. 'Εκ τῆς πη' ἐπιστολῆς, 712 (nec in editis, neque in ms. codice, quo utor, sententiam illam Chrysostomus in epist. 88. reperio).

Joannes Climacus. Vide supra in Dorotheo.

Josephus, 278. 280. 339. 444. 458. 502. 506. 515. 525. 556. 649. 663 bis. 692. — 'Εκ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἱστορίας, 669. — *De bello Judaico*, 575. — *De imperio rationis*, 570. — 'Εκ τοῦ λόγου τοῦ ἀναγεγραμμένου κατὰ Πλάτωνος, 789. et fortasse, 663. Julius, episcopus Romanus (sive Apollinaris pontius, si credimus Michaeli Lequien.), *Epistola ad Dionysium*, 775.

Justinus, 339. 357. 362. 398. Philosophus et martyr, 315. 600. — *Apologia I.*, 446. 569. — 'Εκ τοῦ β' μέρους τῆς ἀπολογίας αὐτοῦ, 387. — 'Εκ τοῦ ε' μέρους, 754. — πρὸς Ἀντωνίνον αὐτοκράτορα, 753. — 'Εκ τοῦ πρὸς Τρύφωνα β' λόγου, 357. 754. — περὶ ἀναστάσεως, 754. 756 seqq. ad 763. — πρὸς Ἕλληνας παραινετικός, 381. 518.

L

Leucippus, p. 110. 164. Lycius, p. 100 b.

Lycan, p. 154 b.

Lycurgus, p. 107 b.

M

Μαρτυρολόγιον τοῦ ἁγίου Βαβυλά, 785.

S. Maximus, 520. — Περὶ τοῦ αὐτοκτονήσαντος 340

Meletius, episcopus Antiochenus, 755.

Melissus, p. 164.

Menander, p. 74. 79. 99 b. 100. 104 b. 116 b. 144. 145 b. 156 b. 161 b. 162 b. 168 b. 172 b. 177 b.

Menedemus, p. 117.

Methodius, 304. 331. 438, episcopus Patarensis, 763. Τοῦ ἁγίου ιερομόντου Μεθοδίου Παταρῶν, 684.

— 'Εκ τοῦ περὶ ἀγνείας συμποσίου, 643. — *Contra Porphyrium*, 778. 784. 785. — *De resurrectione*, 310. seq.

Metrodorus, p. 90 b. 146 b. 164.

Miletus, p. 168 b.

Monimus, p. 137.

Moschion, p. 171 b.

Musonius, p. 102. 117 b. 150. 151. a. 151 b. 157 b. 161 b. 172 b.

[Myson, p. 100.]

N

[Nicolaus, p. 84. 117. 123 b.]

[Nicostratus, p. 121 b.]

Nilus, 316 seq. 340. 341. (ubi plura Nili, adscriptis numeris Graecis sententiarum, credo, vel epistolarum ad quatermillesimum fero), 365. 376. 381 seq. 386. 392. 392. 404. 418. 419. 430. 433. 447. 460. 461. 471. 472. 481. 495. 502. 506. 507. 508 seq. 522. 549. 560 seq. 565. 569. 572. 576. 594. 600. 606. 612. 619. 631. 639. [p] 648. 664. 681. 687. 691. 704. 705. 706. Monachus, 397. 400. Asceia, 343. in *epistolis*, 325. 'Εκ τοῦ πατρὸς 453. Vide supra Γέρων. — 'Εκ τῆς διδασκαλίας Πέτρου, 416.

O

Olympiades, p. 177 b.]

P

Παρμενίων (sic), Μακεδονίη περὶ ὁμονοίας, p. 104

Parmenides, p. III b. 164. a. 164. b.

Phalaris, p. 100 b.

Philemon, p. 99 b. 121 b. 145 b. 172.

Philetas, p. 144 b.

Philon, p. ead.

Philo, Judaeus, 278. 280. 301. 304. 326. 341. 343. 349. 356. 359 b. 367. 370. 372. 376. 378. 379. 387. 382. 405. 427. 434. 435. 436. 438. 448 b. 481. 502. 520. 534. 533. 536. 565. 567. 613 b. 650. 665. 675. 681. 685. 692. 705. 710. 711. 715. 730. 776 b. — *De officio mundi* 314. 407. — *De Abrahamo*, 693. ex τοῦ βιογράφου, 404. — *De vita Moysi*, 363. — Περὶ τῶν ἐν Γένεσι ζητημάτων, 362. (ubi vide notas), 363. 396. 653. 748. 749. 750 b. 751. 754. 772. 774. 775. 776. 777. 782. 784. 787. 788. — Περὶ τῶν ἐν Ἑβραῖς ζητημάτων, 748. seq. 751. 752. 754. 772. 771. 777. 782. 784. 789. — *Legatio ad Caium*, 564.

Philoxenus, p. 121 b. 147.

Phocylides, p. 99 b.

Phoenicides, p. 172 b.

Photinus, p. 156 b.

Pittacus, p. 125 b. 147 b.

Plato, 313. 759. 762. 790.

Plutarchus, p. 85 b. 94. 153 b. 157 b. 169. 171. 173. 177 b.

Polyzenus, p. 100 b.

Porphyrius, p. 169.

Posidonius, p. 181.

Protagoras, p. 164.

Pythagoras, 762.

S

Seleucus, p. 181.

Serinus, p. 85 b. 117 b. 122 b. 149. 177 b.

Serapion, 339. Τοῦ ἁγίου Σερωνίου, 612. —
Epistola XXIV, 774. LV, 375. 754.
 Severianus, Gabalorum episcopus, 789. — 'Ex
 τοῦ κατὰ τῶν αἰρετικῶν, 385 seq. 753.
 Sextus, (Pythagoricus philos.), 411. 420. 440. 656.
 Simonites, p. 168 b.
 Sixtus Romanus, 362. ubi vide notas.
 Socrates, p. 100. 107 b. 117 b. 122 b. 147 b.
 171 b. 172 b. 173. 177 b.
 Solon, p. 122. 147 b. 154 b. 172 b.
 Sophilus, p. 107 b. 121.
 Sophocles, p. 79. 99 b. 100. 108. 116 b. 144.
 145 b. 168 b. 173. 177 b.
 Sostratus, p. 156 b.
 Stoici, 759.
 Symmachus, p. 180.
 Synesius, 532. 624.

T

Themistocles, p. 144.
 Théocritus, p. ead.
 Theodectes, p. 162.
 Theodoritus. Vide supra in Dorotheo.
 Theodorus, 'Ex τοῦ αὐτοῦ τῶν Τέλειος ἐπιτομῆς
 περὶ τοῦ δοκεῖν, καὶ τοῦ εἶναι, pag. 101.
 Theognis, 364.

Theophilus, 339, episcopus Alexandrinus, 601.
 781. 787.

Theophilus, libro I ad Autolyicum, 564.
 Theophrastus, p. 85 b. 100. 146. 151. 156 b. 161 b.
 Theotimus, 640. 675. 694. 785, episcopus Scytho-
 poleos, 381. (an Scythie, ut suspicatur Mich. Le-
 quien. ex Sozom. VII. 25. — Εἰς τὴν Γένεσιν 673.
 — Περὶ νηυσιας 643. — 'Ex τοῦ, 'Εάν προσφέρῃς
 τὸ δῶρόν σου, 381.
 Thucydides, p. 117. 146 b. 162 b.
 Timæus, p. 181.
 Timagoras, p. 110.
 Titus, Bostrensis, 747. 785. — 'Ex τοῦ περὶ
 προνοίας 785. 788 seq. — 'Ex τοῦ κατὰ Μανιχαίων
 λόγου α' 763. — 'Ex τοῦ δ' λόγου, 785.

X

Xenocrates, p. 116 b. 149.
 Xenon, p. 164.
 Xenophanes, p. 90. 164.
 Xenophon, p. 103. 117 b. 144. 152. 153 b. 157.
 b. 162 b. 169.

Z

Zalencus, p. 79 b. cuius fragmentum salis lon-
 gum est.
 Zenon, p. 147.

31. *Homilia in μεταμόρφωσιν, transfigurationem Christi*, p. 791-804. Incipit : Δεῦτε
 πανηγυρίσωμεν. Hanc Billius cum versione sua primus ediderat, a. 1577, in Damasceno suo,
 recuso a. 1603. 1619. Emendatiorem ex codice Augustano vulgavit Græce et Latine cum no-
 tis David Hoeschelius, *Augusta Vindel.*, 1588, in 8; subijuncta insigni observationum Appen-
 dice, quibus plura Philonis, Basilii Magni, Nazianzeni, Athenæi et aliorum scriptorum loca
 ex mss. emendantur. Combefisius, tom. VII Bibl. concionatoris hanc homiliam, quæ in cod.
 Segueriano perperam ad Joannem Antiochenum refertur, contulit cum ms. Segueriano,
 sed et Regis duobus MMXXIX vetustissimo et MMXXVI. Lequinus etiam cum Colbertino
 CMLXXVII. *Fabr.* Exstat *Paris.* in quinque codd. bibl. publ. — Sed juvat, ne nimia catalogo-
 rum repetitio tedium creet, secundum numeros, a, b, etc. a Fabricio notatos, Homiliarum
 indices h. l. simul citare. In cod. Coislin. CCLXXXI. sunt quatuor J. Damasceni sermones
 ascetici, necnon capita octo in quædam S. S. loca quæ putat Mich. Lequien. esse J. Dama-
 sceni. V. Montfaucon. Bibl. Coislin., p. 393, et p. 182 ac 183, n. a. et i; in cod. CVII, it. p.
 388 sq. n. g. h. e, ac tres n. i. tum pag. 425 sq. n. a. et tres n. i. — *Monachii*, in cod. elect.
 LXIII, sunt homil. a Fabricio designatæ, n. a. et i. — in cod. LXXVIII, et cod. CIV, varii ser-
 mones. — in cod. LXXX, n. k. — in cod. CXIV, n. h. — *Vindobon.* in cod. Cæsar. XXXV. Orat.
 n. k. — Orat. n. h. et n. b. V. Kollar. Suppl. p. 262 sqq. — n. h. in cod. CXL, 7, Lambec.
 IV, pag. 205. — n. d. in cod. CCXLIX, 14, Lambec. V, pag. 305. ubi v. Kollar. not. — Sec.
 cat. codd. Angliæ, etc. sunt varii Damasceni Sermones, tom. I. in Bibl. Bodlei. n. 148, 196,
 199. quinque, n. 234. 274. bis. 283. 290. 688. 726. 2500. 3383. 5824. — *Oxon.* n. 211, in tom. II,
 n. 5865 et 5950. — *Taurini*, n. a. et f. in codd. LXX et CXLVIII; v. cat. codd. Gr. Taur. pag.
 166 et 239. — Pag. autem 398, in cod. CCCXX, fol. 12, tribuitur J. Damasceno *Encomium*
archangelorum et angelorum, cuius initium εὐν μὲν λόγον ἢ προδουλα κινεῖ. In primo tamen to-
 mo Auctarii novi Combefisiani, pag. 2525, exstat Gr. ac Lat. sub nomine Michaelis Syncelli.
 — in eodem cod. fol. 398, J. Damasceno ascribitur sermo in *receptionem manus J. Baptista*,
 cuius tamen auctorem Allatius in diatriba de Symeonum scriptis, p. 90, facit Theodorum
 Daphnopatam, sub cuius nomine legitur etiam in cod. CCLXXIX Cæsar., part. I, Catal. bibl.
 Vindob. V. Cat. codd. Gr. Taurin., p. 410, sine auctoris nomine Latine ap. Surium et Lipo-
 mannium. V. infra vol. IX, p. 101 ed. vet. — *Florentia*, in cod. Laurent. Medic. XXXIII, 28,
 plut. 9., n. a, et tres serm. Damasceni in Dormitionem Mariæ; iterum n. a. in cod. XXXI,
 19, plut. 10. V. Bandini cat. I, p. 456 et 496. — *Venetis*, in cod. Naniano LXXIII, 18, Orat.
 n. g. — In cod. CXXVI, 16, n. i. V. Cat. codd. Gr. Nan., p. 149 et 348. — *Neapoli*, in cod.
 bibl. J. de Corbonaria, etc. Homiliæ quædam, teste Montfauc., in Diario Ital., p. 309. — *Lei-
 da*, inter codd. Vossian. Homil., n. a. et hom. in *sepulturam Domini nostri, et eas, quæ fe-
 rebant unguentum*. V. Cat. bibl. Leid. p. 403, 29. — *Matriti*, in cod. Regio LXVII, Hom. n.
 d. V. Iriart. Cat. codd. Gr. Matrit., pag. 280. — Oudin, l. c., pag. 1780 sqq., omnes, quæ
 in edit. Lequien., tom. II, p. 791-910, sub Damasceni nomine continentur, iudicat uberius-
 que ostendere studet; incertas esse, vel J. Damasceno suppositas ac junioris scriptoris.
Harl.

b) *In fœcum arefactam et in parabolam vineæ*, pag. 804-810. Incipit : κινεῖ με πρὸς τὸ
 λέγειν. Prodiit ex duobus codicibus Colbertinis et tertio Thomæ Galei. In inscriptione hujus
 homiliæ Damascenus dicitur *monachus et presbyter* τῆς ἁγίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀναστά-
 σεως, *Ecclesia sanctæ Christi Dei nostri resurrectionis (Fabr.)* Exstat *Paris.*, in bibl. publ.
 codd. DCCCCLXXXVI et MCDLXXVI. *Harl.*

c) *In S. Parascevem et in crucem* pag. 810 - 815. Incipit: Παράσχευς ἡμῶν λοιπὸν. Primus sub Chrysostomi nomine edidit Græce Hoeschelius *Augusta Vindel.* 1587, in 8, (j) inter varias Patrum homilias, p. 490. Exstat et in Chrysostomo Savilli, tom. V, p. 906, et in Græco-Latina edit. cum Frontonis Ducæi versione, tom. VI, pag. 336. Et sub Chrysostomi nomine Græce et Latine est apud Jac. Gretserum, tom. II, *De cruce*, p. 460. Sed Damasceno restituit Lequinus ex codice Regio MMCCCXLIII, et altero Remensi, qui itidem transit in Regiam bibliothecam. *Fabr.* In codd. Paris. bibl. publ. DXX et MDXCV, Catal. codd., tom. II. *Harl.*

d) *In Sabbatum sanctum*, p. 815 — 833. Incipit: Τίς λαλῆσαι τὰς θυναρτίας τοῦ Κυρίου; Primus ediderat Græce cum versione Petrus Pantinus, *Antwerp.* 1601, in 8, ex bibl. Antonii Covarruviae, inter homilias varias S. Chrysostomi, Antiochi et Germani (k). Inde repetiit Ducæus in editionibus duabus Damasceni, a. 1603 et 1619. Pantini versionem in Bibl. concionatoria emendatorem dedit Combefissius. Lequinus Græca contulit etiam cum mss. Regio MMCLIII et Colbertino MMCDXLII. *Fabr.* Sec. Cat. codd. *Paris.*, vol. II, in codd. MCLXXV et MCCXCII; *Vindob.*, in cod. Cæsar. XXXV, n. 36. V. Kollar. Supplem. ad Lamb. comm. pag. 264; add. Oudin., pag. 1740 sqq.

e) *In Annuntiationem*, pag. 833 - 835. Latine tantum ex Arabico. Incipit: *Jam tempus est, fratres dilectissimi.* Non antea edita.

f) *In Annuntiationem* homilia altera, p. 835-841, Græce primum vulgata a Lequinio e codice Segueriano, addita Latina versione. Incipit: Νῦν ἡ τῆς βασιλῆος βασιλεῖα. *Fabr.* Ex initio orationis (quæ est in duobus codd. bibl. publ. *Paris.*) colligit Oudin. l. c., illam esse habitam in festivitate celebri memorati mysterii, quæ sæculo ix, annis centam post J. Damasceni sen. ætatem, instituta fuisset. In cod. *Paris.* bibl. publ. MCLXXIX, 3, est Joan. monachi et presbyteri Eubæi Homilia in Conceptionem B. Virginis. *Harl.*

g) *In Natalem S. Mariæ*, p. 841-849. Incipit: Δεῦτε, πάντα ἴδωμεν. Primus edidit cum versione sua Jac. Billius, in editione Damasceni, *Paris.* 1577 (recusa ann. 1603, 1615 et 1619). Castigationes Petri Pantini (qui ex duobus mss. vetustis et probæ notæ eam (h) vertisse se testatur) leguntur inter varias Patrum homilias, p. 380 seq. Successerunt deinde novæ curæ Combefissii in Bibl. concionatoria e codice Mazariniano, et Lequinii e ms. illustris Passionei.

h) II. *In Natalem B. Mariæ*, p. 849 - 857. Incipit: Λαμπρῶς πανηγυρίζεται ἡ κτίσις σήμερον. Primus edidit Lequinus e codice Reg. MMCCCL, collato cum versione inedita Leonis. Allatii, sed qui hanc homiliam Theodoro juniore Studitæ tribuit in libro De Simeonibus *Fabr.* Duæ homiliæ tribuuntur Joanni Damasc., in cod. Coisl. CCLXXIV. V. Montfauc. in Bibl. Coisl. p. 388, et in eod. cod. *ibid.*, p. 389. Homiliæ n. f. et tres n. i, signatæ, p. 421; homil. n. g., in cod. CCCVI. — Hom. in Natalem Mariæ Virginis est in octo codd. *Paris.* bibl. publ. — In cod. etiam. Cæsar. XXXV, n. 34, asseritur illa J. Damasceno, nec dissentit Kollar. in Suppl. ad Lambec. comm., p. 262 sq. At, monente Oudin. l. c., ætate Damasceni nostri nondum institutum erat festum Nativitatis Mariæ Virginis, quod sæculo demum nono, vel medio, vel labente, post Theophili imperatoris mortem factum est. — Sub Theodori Studitæ nomine infra in vol. IX, p. 112, add. *ibid.* p. 246 ed. vet. — In cod. Cæsareo *Vindob.* XXXIX, quo continentur Excerpta miscellanea ex diversis variorum auctorum scriptis, sunt etiam Excerpta ex J. Damasc. orat. in Nativitatem B. Mariæ, ex opusce. De voluntate Christi, et de duabus Christi naturis, ex eodem παρὶ τοῦ μνημονευτικοῦ, ex ejus orat. in obitum et assumptionem B. Mariæ, denique fragm. Παρὶ πάθους καὶ ἀνεργίας. *Harl.*

i) *Eis τὴν κοίμησιν, in Dormitionem B. Mariæ*, homiliæ tres. Prima incipit: Μνήμη δικάζου μετ' ἐγκωμίων γίνεσθαι, pag. 857-868. Secunda incipit: ἔστι μὲν ἀνθρώπων οὐδέ τις, pag. 868-882. Tertia incipit: Ἐδοξ' ἐστὶ τοῖς ἱερωτικῶς, pag. 882-886. Has tres homilias primus ex mss. Regiis MDCCCXX et MMXXVI; Colbertino CMLXXVII; Segueriano et ms. Sangermanensi *Paris.* Græcu vulgavit Lequinus. Duas priores ex Raph. Volaterrani versione (m) habet editio Basil.

(l) Versio Pantini lucem non vidit.

(j) Titulus collectionis Hoeschelanae est: Ὁμιλίαι θεοφόρων τῶν Πατέρων. Integrum libro vi, cap. 10 recenset. [infra, vol. XIII, pag. 534 sqq.]

(k) V. infra, vol. XIII, p. 750 sq. H.

(m) Prius prodit Lat. versio Raph. Volaterrani, in hujus opere, inscripto: *De institutione Christiana*; it. *De prima philosophia*. Joannes Damascenus *De dormitione Mariæ*, ab eodem Latine versus. Item caeremonia Ecclesiae, jussu Leonis X editæ, *Venetis*, 1516, fol. V. Cat. bibl. Leidens. pag. 97. — In bibl. Sfortiana cod. est J. Damasc. Sermo in obitum Mariæ virg. teste Montfauc. in bibl. biblioth. mss. l. p. 700 D. — *Vindobonæ*, in cod. Cæsar. XIV, n. 36-38. sunt tres Orat. in Dormitionem, etc., Mariæ, de quibus copiosus est Lambec.

VIII. p. 280 sqq. ed. Kollar. qui notas subiecit plures. Lambec. adjunxit Dissertat. de dormitione, s. assumptione B. Mariæ Virg. in cælum mire longam et a consilio commentar. de bibl. Cæs. alienam (ut ipse Kollar. pag. 283. not. A. haud differtur), quam olim Diario sacri itineris Cellensis, *Vindob.* 1666, h. insuerat, pag. 67-202; in comment. vero de bibl. Cæs. l. c. p. 283-440, recognitam et nonnullis locis aliquantulum mutatam, iterum exhibuit. Kollar. in nota primum miratur, J. Alb. Fabric. qui Lambecii *Prodromum Historiarum litterarum* una cum Diario sacri itineris Cellensis, *Lips.* 1720, fol. sub prelo revocavit, nullam harum Lambecii posteriorum curarum fecisse mentionem: tum adnotat, ab hac altera etiam Lambecii lima multa adhuc limanda superesse, et

1575; et Parisienses, an. 1577, 1603 et 1619, ex interpretatione Jac. Billii. Inde Combefisius Billianæ illarum versioni castigatæ homiliam tertiam ex Leonis Allatii versione addidit in Bibl. concionatoria. Lequinus ad homiliam secundam memorat quoque liberiores Lipo-
manni interpretationem, quæ exstat in ejus Vitis sanctor., tom. VI, et apud Surium ad 15 Augusti. Fallitur Caveus, qui eam homiliam ideo manifesto spuriam pronuntiat, quod in illa citetur Euthymius, qui sub Alexio imp. vixerit: nam per εὐθυμίου ἱεροπλάτ, pag. 879, respicitur ad alium Euthymium, longe vetustiorē, abbatē, qui defunctus a. C. 473. Fabr. At tamen Labbeus in Nova Biblioth. mss. etc., part. II, p. 81, et Oudin., l. c., pag. 1746 sq., ubi quoque de codd. agit, in quibus illæ supersunt, in primis pag. 1721 sqq. et 1781 sq., ideo quod festus dies Assumptionis Mariæ annis centum post J. Damasceni obitum fuerit institutus, contendunt, homilias illas nullatenus posse ad Damasc. referri. Oudin. præterea animadvertit alias inesse opiniones, Damasceno indignas, et in mss. codd. illas modo attribui Andreæ, Cæsareæ Cappadocum archiepiscopo, sæculi IX scriptori, modo Germano II CPolitano archiepiscopo, sæc. XIII, ita ut auctor illarum sit plane incertus. Harl.

k) In S. Joannem Chrysostomum, p. 886-895. Incipit: Ἐστὶ μὲν, ὁ Ἰωάννης. Primus edidit Lequinus ex ms. Mauriti Le Tellier, archiepiscopi Remensis, Latinaque versione donavit. Fabr. Etiam hanc laudationem esse Damasceni, dubitat Oudin., pag. 1755, n. 12, citatque codd. quosdam mss. in quibus illa reperitur. Adde supra, vol. VIII, p. 459 et Lambec. comm. VIII, p. 635 sqq. — Exstat vero Paris. in bibl. publ. cod. CXXXVII. — In cod. bibl. Sfortianæ teste Montfaucon. Bibl. biblioth. ms., I, pag. 702. A. — Vindobonæ, in cod. Cæs. XXXV, n. 33. V. Kollar. in Suppl. ad Lamb. comm., p. 262, qui adnotat, illam ex edit. Lequien. a Stillingo depromptam et in actis Chrysostomi mens. Sept. tom. IV, p. 700, esse vulgatam. Harl.

l) In S. Barbaram virginem, martyrem, passam sub Maximiano, p. 895-920. Incipit: Ὑπάρχειται μὲν δημολογούμενος. Latine dederat Combefisius in Bibl. concionatoria ad 4 Dec. Græcam primus Lequinus e cod. Regio MDCXXXI. Fabr. Sive secund. catal. codd. Paris. tom. II, in cod. MCLXXX, 13. — Ibid. in cod. MCDXCI, n. 16, memoratur J. Damasceni Orat. in laudem S. Anastasiæ; atque in Indice tribuitur S. J. Damasceno; sed in cod. MCLXXIX, 8, ubi eadem occurrit, additur nomini episcopi Eubææ. Barbaræ tamen laudationem Combefisius Nicetæ potius vindicandam putat (v. supra, vol. VII, p. 749); contra Oudin., p. 1753, Georgio, Nicomediensi episcopo, cui tribuitur in cod. Eusebii Renaudoti, et pag. 1725, iudicat, eam propter fabulosas omnemque fidem perdentes prodigiorum narrationes Damasceno, cui quidem Allatius et Bollandini in Vitis sanctorum in prolegomenis ad Vitam J. Dam. ad diem VI Maii, n. 16 fol. III, eam asserere malint, omnino esse indignam. Conf. infra, vol. IX, p. 60. ed. vet. Harl.

Claudunt volumen, post fragmentum ex sermone Damasceni in B. Virginem ex Catena regia in Lucæ I, 35. cod. Reg. MMCDXL., incipiens: Ὁ τῶν ὀφθαλμῶν δημιουργὸς καὶ συνχεύς, p. 910. *Præcations tres* in horologio Græcorum obviæ. I incipit: Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, II: Πρὸς τῶν θυρῶν τοῦ ναοῦ σου, et III: Τετραμύνης κατέβη εἰς τὴν γῆν, p. 911, 912.

Scripta edita Damasceni, vel Damasceno tributa, quæ in editione Lequiniana non exstant.

1. *Historia Judaica de Barlaamo eremita, et Josaphat*, sive potius Josaphat, rege Indiæ, quæ ex veteri Latina versione exstat in antiquis editionibus Damasceni et in Vitis Patrum ex Coloniensi editione, et apud Lipomannum tomo V. Auctorne versionis fuerit Anastasius Bibliothecarius, ut persuasum Caspari Barthio in notis ad Hermæ Pastorem, p. 910, viderint alii: certe falluntur qui Georgio Trapezuntio illam interpretationem tribuunt, cum lecta jam sit Vincentio Bellovacensi xv, 64, *Speculi historial.*, Jacobo de Voragine, *Hist. Lombardica* c. 175, et Petro de Natalibus x, 114. Vide Allatium *De Georgiis*, p. 376. Ex alia versione sua hanc historiam in suo Damasceno Billius dedit, et ex Billii versione Surius ad 27 Nov., et Rosweidus in Vitis Patrum, pag. 186. Græce necdum prodit (1), licet obvia in variis bibliothecis. De Cæsareis mss. vide Lambecium VIII, p. 289, 293, 294 (n). Incipit: Ὅσοι Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται. Damasceno plurimi codices tribuunt, et Martyrologium Romanum 27 No-

alios, præsertim Lambertinum, postea Benedictum XIV. P. M. id argumentum multo feliciter tractasse. Idem Koll. quosdam castigat Lambecii errores. Multa bene disputat Lamb. contra Collyridianos, Mariæ divinam naturam attribuentes atque somniantes, Mariam mortis prorsus fuisse expertem, add. supra ad n. 3, de orthodoxa fide. Sed, cui volupe erit, is legat diss. doctrina atque eruditione non minus quam opinionibus animo præconcepitis abundantem. — Paris. in decem codd.

mss. bibl. publ. exstant illæ homil. et *Florentia* in cod. Laurent. XXXIII, 55-56, pluit. 9. V. Bandidi Cat. codd. Gr. Laur. I, p. 456. Harl.

(n) Pag. 614-625. De codd. XXI, II, 10. XXII. XXIII. XXIV et XXV. n. 1, nec tamen Kollar. pag. 619, in not. cum credulo Lambecio, eam, videtur J. Damasc. assignare. — Eadem historia, nec tamen integra, occurrit in codd. Cæs. CXLV. II, 20. et tribuitur Joanni, monacho μονῆς τοῦ ἁγίου Σάββα V. Lamb. IV, p. 254 sq. — In catal. codd. Bavar.

(1) Exstat Græce et Latine in hac novissima Damasceni editione ex *Anecdota Boissonadæ*. Edit.

vembr., et recentiores Græci, ut Gennadius pro concilio Florentino, c. 5. οὐ γὰρ ἔστιν ὁ καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ μέγας τῆς Δαμασκίου ὁρθολογὸς ἐν τῷ βίῳ Βαρλαάμ καὶ ἰσοῦσαι τὸν Ἰωάννην μαρτυρεῖ. Omitto alia argumenta, quæ apud Allatium. § XLIV seqq. Diatribæ de Damasceni scriptis possunt videri, ex quibus Joannem Climacum, vel Sinaitam, non esse illius Historiæ auctorem, colligitur.

2. *Physices compendium*, quod sub Damasceni nomine reperit et ex Græco versum Latine edidit Billius, auctorem habet Nicephorum Blemmydem. Vide J. Wegelinum, præf. ad *Physicam Blemmydæ*, quam e codicibus duobus Augustanis Græcæ integriorem edidit, *Augusta Vindel.*, 1606, in-8.

3. *Vita S. Stephani junioris*, qui sub Constantino Copronymo pro imaginum cultu mortem perpassus est an. 766, Latine edita a Billio, qui e Græco vertit, atque inde a Surio 29 Novembr. auctorem habet non Damascenum, sed recentiorem aliquem, qui Constantino poli scripsit, atque, ut Allatius in Diatriba de Damasceni scriptis, § LIX, evincit, Simeonem Metaphrastem. Incipit : Θεὸν τι χοῦμα ἡ ἀρετὴ. Græce ms. in bibl. Cæsarea. Vide Lambecium, VIII, pag. 376 (o). Altera autem Vita ejusdem Stephani, quæ incipit : Ἀγαθὸν καὶ δίκαιον καὶ πᾶσι τοῖς εὐσεβέσιν προαιρουμένοις ἀποδεχτὸν κατὰ τὴν τοῦ μεγαλοκλήρουκ Παύλου, auctorem habet Stephanum quemdam Byzantinum, qui jussu Epiphaniï, abbatis, quadragésimo secundo post illius, cujus Vitam tradit, obitum scripsisse se testatur, Vide laudatam Allatii Diatribam, § LXII, et de Simeonibus, p. 81, et contra Creightonum, p. 336.

4. *Octoechus*, sive liber per octo genera tonorum, quibus utuntur Græci, dispositos continens canones et troparia, hoc est hymnos sacros et cantiones, quæ a primis vespers Dominicæ ad finem usque Missæ canuntur. Vide Allatium, *De libris ecclesiasticis Græcorum*, p. 64 seq. Licet autem Damasceno hic liber tribuatur, cujus imaginem etiam editiones Græcæ Venetæ præfixam habent rudi delineatione ligno expressam; tamen non magis Damascenus auctor Octoechi in multis jam ab antiquo dissidentis, totius est, licet canones multi prosa oratione, qui in eo, quemadmodum et in *Paracletice*, et in aliis Græcorum libris ecclesiasticis continentur, Damascenum auctorem habeant, quam Menologii Græcorum, quod Damasceno tribuit Galatinus, VII, 51 De arcanis catholicæ fidei, vel typicum, quod a Damasceno restauratum fuisse scripsit Simeon Thessalonicensis. Vide Allatium, Diatriba de Damasceni scriptis, § LXIX (p). Prodiit Ὀκτώηχος Græce, *Venetis*, 1523, 1543, 1584, 1602, 1610, 1624, in-8.

Scripta Damasceni adhuc inedita (q)

1. *Homiliæ quatuor asceticæ* quas e bibl. Coislinianæ codice editurum se præstantissimus

p. 5. de cod. XVII, sic citatur : « Narratio utilis ex interiore Æthiopum regione, quæ India dicitur, ad sanctam civitatem perlata per Joannem archimandritam monasterii S. Sabæ. Liber hic inscribitur Barlaam, et est illa ipsa historia quæ Damasceno vulgo tribuitur. » Plura jam adnotata sunt supra vol. VIII, pag. 144 seq. — Ab otioso monacho illam historiam esse conscriptam, censet Oudin. p. 1724, eamque p. 1729, vocat opus fabulosum; pag. autem 1735 et 1755 excitat quosdam codd. mss.; p. denique 1750 seq. copiosius disserit de illa atque de codd. et diversa variorum VV. DD. judicia recitat. *Harl.*

(o) E. pag. 479. ed. Kollar. de cod. Cæsar. XV. n. 14. ubi Lambec. de auctore Vitæ assentitur Allatio. Add. Oudin. pag. 1752 sq. ubi, dum scribo, ait, ista opusculum istud Gr. et Lat. ex mss. codd. Regiis Gallicis excuditur in 4. hoc 1688, Paris, cum Miscellaneis aliis, apud J. Boudot, cura et studio monachorum Benedictinor. congregat. S. Mauri in Gallia, atque illud attributum Stephano, Constantinopolitane Ecclesiæ diacono, ad quem pertinet, non, ad S. Joannem Damascenum. » Atque supra, vol. VIII, p. 349, vitam Stephani junioris a Stephano, diacono Constantinopolit. esse conscriptam, et a monachis Benedictinis, Paris. 1692. 4. editam, scripserat Fabricius. Forsan scribendum fuit, 1682. Nam infra, vol. XIII. p. 835 sq. recensentur Montfaucon. *Analecta Græca*, sive varia opuscula Græca hactenus non edita, Paris. 1682. 4.; in quibus ultimum locum occupat Vita S. Stephani junioris, Stylitæ, auctore Stephano, diacono Ecclesiæ Constantinopol. cum versione Jac. Lopini, p. 596-551. Utraque Stephani Vita, infra, in vol. IX, p. 144 et 145 ed. vel. inter elogia Vitasque SS. commemoratur. *Harl.*

(p) Conf. Oudin. l. c. p. 1741 sq. In primis pag. 1771 sq. — *Octoechus* cum amplissimo J. Zonaræ commentario exstat Vindobonæ in cod. Cæsar. CCVI. V. Lambec. comment. V. p. 17 sq. ubi Kollar. in nota ex Lambecii additamento refert, superesse in hoc cod. recentiorem hanc manu Marci Mamunæ, Cretensis, inscriptionem Ἰωάννου Δαμασκίου ἡ Ὀκτώηχος, ἧσιν ὕμνοι εἰς τὴν ἀνάστασιν, καὶ ἐξήγησις εἰς αὐτὴν πάντο ὥρατα. h. e. J. Damasceni *Octoechus*, sive hymni in resurrectionem Christi, cum expositione valde pulchra. — *Ibid.* in codd. CCCVI, CCCVII, et inter alia in cod. CCCIX, CCCXXIII, continetur liber ecclesiasticus cum antiquis notis musica. *Octoechus* inscriptus, et maximam partem a S. J. Damasceno compositus. V. Lambec. V. p. 571. 572 et 574 sq. — *Ibid.* p. 603., de cod. CCCXXV, in quo est *Hirmologium Græcorum* continens omnes *Octoechi* *Hirmoi*, sive cantus initiales. — *Leida*, inter codd. Vossianos, *Octoechus*, cum prolegomenis, et commentariis Cyri Theodori et J. Zonaræ, quæ agunt de incarnatione, passione et resurrectione Domini Latine. V. Cat. bibl. Leid. pag. 596. n. 27. — In aliquot codd. Vatican. bibl. Petavii, Græce, et in uno Latine. — *Mediolani*, in bibl. Ambros. in duobus codd. et in aliis, Damasceni opp. ejusdemque opp. musica cum musicis notis, teste Montfaucon. Bibl. bibl. mss. l. p. 66, 73 et 528 D. Sed de suppositiis aliisque scriptis abunde disputavit Oudin. Sub nomine Damasceni circumferuntur quoque scholia in Epp. Pauli; atque et desunt illa in codd. antiquioribus et ejus nomine indigna censentur. De quibusdam aliis, v. supra in Catal. generali codd. et supra n. 6. *Harl.*

(q) Add. Caveum l. c. pag. 626. H

Lequinius recepit in Appendice, quam daturus erat, Damasceni operum. Vide ejus notas ad Damasceni Vitam, a J. Hierosolymitano scriptam, p. xv.

2. *De fide opusculum*, quod Allatius ad Aubertum miserat (diversum ab edito, tom. I, pag. 390.) et de quo videndus in Diatriba de scriptis Damasceni, § LXVIII. *Fabr.* — In cat. codd. Angliæ, etc. I, n. 1882, citatur J. Damasc. *De fide*; sed quodnam sit opuscul. non adnotatur. *Hartl.*

3. *Lexicon etymologicum*. Αεξιχόν παρὰ τοῦ ἀγιωτάτου καὶ σοφωτάτου κυροῦ Ἰωάννου πρεσβυτέρου τοῦ δαμασκηνοῦ διορθωθέν, καὶ ἀπὸ διαφόρων βιβλίων τὰς λέξεις εἰς ἐτυμολογίαν ἐρμηνεύσαντος. Incipit : Ἄ, ἐπιρρήμα ἐστὶν ἐπιπληκτικόν. Ἄατος ὁ ἀδλαθής, ἀτὴ γὰρ ἡ βλάθη. *Opus ingens*, inquit in Συμμίτοις, p. 451. Allatius, *copiosum et singulare*. (*Fabr.*) — Plura de hoc Lexico jam sunt disputata supra, vol. VI. p. 602 sq. Curatius tamen egit cel. Morelli in Bibl. Gr. et Lat. ms. I, p. 85 sqq., ubi non solum plures codices diversasque VV. DD. de ejus auctore sententias recenset; sed etiam evincit, auctorem illius esse Joann. Zonaram, et docet contra Bandin. (qui me ad hæsitandum adduxerat supra VI, p. 633 sq.) Lexicon, quod Maximo ascribitur, diversum esse a lexico J. Zonarae, de quo *ibid.* p. 634, quedam sunt adnotata. *Hartl.*

4. Εἰς τὴν ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. — *Homilia in occursum Domini*. Incipit : Εἶπε μὲν ἡ τῶν γενεθλίων πανήγυρις, Miserat cum versione sua ad Aubertum Leo Allatius. *Fabr.* — Est *Vindobonæ* in cod. Cæsar. XXXV, n. 35. Sed Kollario in suppl. ad Lamb. comm. p. 263, dubium est, num ea oratio revera sit Jo. Damasceni, necne *Hartl.*

5. Εἰς τὸ γενέθλιον Κυρίου λόγος ἱστορικός. In Natalem Christi sermo historicus. Incipit : Ὅποτεν ἐδ' ἐὰρ ἀπέλθῃ. (*Fabr.*) *Taurini*, in cod. quondam Regio CLXVI (Cat. codd. Gr. Taur. p. 253.) — *Venetis*, in cod. Naniæ. CLIV, n. 9; atque Mingarell. in Cat. codd. Nan., pag. 347. Nonnulla in hac homilia legi fabulosa, aut ex apocryphis monumentis desumpta. — *Florentia*, in cod. Laurent. XVII, n. 5; at Bandin. cat. I, pag. 416, tradit, in calce p. 15, Græculum adnotasse, hunc sermonem non esse J. Damasceni, sed ἄλλου τινὸς χονδρῶ ἀνθρώπου καὶ ἀμαθοῦς. Atqui Fabric. infra vol. IX, p. 86 vet. ed. eum esse Joannis, episcopi Eubææ, sine ulla hæsitacione scripsit: et in Cat. codd. Paris. tom. II, p. 235, ex cod. MCLXXIX, citatur n. 14, Joannis, Eubææ episcopi, Oratio historica in nativitatē Domini. *Hartl.*

6. Λόγος περὶ τῆς ἀγίας συνάξεως τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου περὶ τοῦ μὴ κρίνειν μηδὲ μνησικακεῖν. Incipit : Ἀεὶ μὲν ἡ τοῦ ἀγίου Πνεύματος χάρις διὰ πάσης τῆς τοῦ Θεοῦ Γραφῆς. Eadem fere, sed paulo uberius, homilia sub Anastasii, Antiocheni, nomine edita Græce et Latine in tom. III *Antiquarum lect.* Canisii (r). Sed hæc, quæ in ms. Palatino ad Damascenum refertur, multis detractis depressior est. *Et forte Anastasii est*, inquit Allatius Diatriba de Damasceni scriptis, § LXXIV, a Joanne tamen Damasceno in eam formam contracta: ex Anastasio namque nulla in suâ commentaria transfudisse, demptis, quæ sibi videbantur, deprehenditur.

7. Διήγησις περὶ τοῦ μεγάλου Ἀρτεμίου ἐκ τῶν φιλοστοργίου. Incipit : Τὰ τοῦ μεγάλου καὶ ἐνδόξου μάρτυρος Ἀρτεμίου δηγεῖσθαι μέλλων ἀνδραγαθήματα.

8. Paracletice in B. Virginem, secundum octo tonos Græcorum distincta: opus magnum et rarum, et Allatio judice, φιλοπαθένοισι futurum gratissimum. Hanc Lequinius in Operum Damasceni Appendice dare voluit cum versione Ludovici Maraccii, clerici regularis. [Conf. cl. Morell. Bibl. Gr. et Lat. mss. I, p. 29.]

9. Canones (s) varii in sanctorum solemnitates. Εἰς τοὺς ἀσωμάτους. In angelos, incipit : Πάντες ἀνυμνήσωμεν πιστοί.

Εἰς τὸν μάρτυρα Κόνωνα. Incipit : Ὁ καλλίνικος νῦν μάρτυς θνείσθω.

Εἰς τὸν Ἀδάμαν. Incipit : Ὁ πρὶν ἐκ μὴ ὄντων παραγαγών.

Εἰς Ἰωάννην τὸν εὐαγγελιστὴν καὶ εἰς τὸν ἅγιον Ἀρσένιον. Incipit : Ὁ καθαρὸς ἡγαπημένος.

Εἰς τὸν ἅγιον Θεόδωρον τὸν Τήρωνα. Incipit : Θεοῦ σε, Θεόδωρε, ἀκροστιχίς. Θεοῦ, σε μέλπω, δωρεῶν ἐπάνω μου.

Εἰς Ἐπιφάνιον Κύπρου. Incipit : Ἐν τῷ τοῦ θεοπάροντος πιστῶς.

Εἰς Ἀρτέμωνα τὸν μάρτυρα, κατὰ ἀλφάβητον. Incipit : Ἀνοίγω τῆς γνώσεως θησαυροῦς.

Εἰς τὸν μάρτυρα Θεόφιλον. Incipit : Ἀρχὴ ἐχρημάτισας.

Εἰς Εὐφρομένην τὴν μάρτυρα. Incipit : Ἐλκεῖ πρὸς θυμωδίαν ἡ ἀκροστιχίς. Ἐγκωμιάζω τὴν πανεύφημον κόρην.

Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Incipit : Παιονχιμένη τῇ θεῇ δόξῃ, ἡ ἀκροστιχίς. Πανηγυρίζωσαν οἱ θεόφρονες. [V. ad n. 10 Gregorii Pardi.]

Εἰς τὴν αὐτὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Incipit : Παρθένου νεάνιδος.

Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ προδρόμου. Incipit : Ὁ δρόμος εὐπρεπής.

(r) Pag. 67. ex cod. Bavar. aut in ed. nova Basnagii, sive *Thesaur. monimentor. eccles.* tom. III, pag. 465, ex ed. Combefisiana, recensita ad codd. bibl. Paris. *Hartl.*

(s) Ob hymnorum sacrorum multitudinem et suavitatem, quos prosa et carmine composuit Damascenus, inter præcipuos Græcæ Ecclesiæ melodos cum Cosma jam pridem celebratur. Vide J. Hierosoly-

mitanum in *Damasceni Vita*, c 3f et 33; Suidam in Ἰωάννης. Sed hac de re pluribus, nos, ut spero, propediem edocebit Rev. Urbanus Godfridus Siberus, Ecclesiæ et academici Lipsiensis doctor egregius, in melodorum quam parat Græcorum Historia. quantum equidem scio, lucem tantum viderunt Prolegomena ad Historiam melodorum Græcorum, Lips. 1714. In Jocheri tamen Lexico eruditorum,

Εἰς τὴν ἑνδεκάτην. Incipit : Ἄσμεν, πάντες λαοί.
[V. ad n. 10 Gregorii Pardi etc.]

Εἰς Θεοδοσίον ἐν κοινοδιάρχη. Incipit : Ὁ
σοφὸς ταξίαρχος.

Εἰς Ἰωάννην τὸν καλυβίτην. Incipit : Πλουτισθεὶς
ταῖς θείαις.

Εἰς Ἰωάννην τὸν πρόδρομον. Incipit : Δεῦτε,
εὐφήμεν τῇ γλώττῃ.

Εἰς τὸν Ἰωβ. Incipit : Τὸν καρτερικὸν ἀδάματα.

Εἰς τὸν προφήτην Ἠσαΐαν. Incipit : Φώτισόν με,
Κύριε (1).

10. Troparia, prope innumera, in varias festi-
vitates (u).

Georgii Chioniadæ, Γεωργίου τοῦ Χιονιάδου σχό-

λια εἰς τὴν πηγὴν τῆς γνώσεως Ἰωάννου τοῦ Δαμα-
σκηνοῦ. Incipit : Τὰ εὐαγγέλια ζητεῖσθαι κεφάλαια.
Gregorii Pardi, Γρηγορίου Πάρδου, μετροπολίτου

Κορίνθου ἐκ τῶν ἐξηγήσεων εἰς τοὺς κανόνας τῶν
Δασποτικῶν ἑορτῶν, ἐξηγήσεις εἰς τοὺς κανόνας τῶν
αὐτῶν ἑορτῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Incipit :
Ὁ παρὼν οὗτος κανὼν (u).

Theodori Prodromi, Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου
ἐξηγήσεις εἰς τοὺς ἐν ταῖς ἑραῖς Δασποτικαῖς ἑορταῖς
ἐκτεθέντας κανόνας παρὰ τῶν ἁγίων καὶ σοφῶν
ποιητῶν Κοσμὰ καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. In-
cipit : Ἐοικας, ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴν τῶν
ἐν ταῖς Δασποτικαῖς καὶ δημοταλείς ἑορταῖς (x).

part. iv, p. 563, inter scripta Siberi, sed sine die
et consule, memoratur Historia melodorum Eccle-
siae Gr. eorumque theologia poetica e mensis li-
brisque liturgicis; at Prolegomen. ad Hist. mel.
Gr. non nominatur. Harl.

(i) Paris. in bibl. publ. cod. CCCXLIII, n. 2,
Cosmæ, melodi, et J. Damasc. hymni: accedit
commentarius in cod. MCLIV, n. 7, J. Dam.
canones, sive hymni; sequitur typicum, sive ordo
divini Officii, in Græcorum ecclesiis recitandi: —
in cod. MDCCXX, n. 11, Canones. s. Cantus eccle-
siastici acrostichi IV. Primi et tertii auctor Cosmas
monachus, secundi et quarti Joan. Damascenus; hæc
omnia cum Gregorii, Corinthi archiepiscopi, inter-
pretatione s. commentario. — In cod. MMDCCCLIII,
n. 7, canon Iambicus in festum Pentecostes: pas-
sim inter lineas glossæ, conjecta vero ad marginem
scholia. — præterea in duobus codd. Iambi de
anima. — Matriti in bibl. reg. cod. CV, fol. 46,
J. Damasc. Hymnus in nativitatem Christi, versibus
iambicis, et fol. 49, In sancta lumina acrostichis,
heroico elegiacum tetrastichon: qui duo hymni in
novem odas, tribus tropariis pentastichis distin-
ctas, sunt distributi; fol. 52 b, Canon in sacram
resurrectionem, in excusis, in Dominicam Paschæ:
hymnus prosæicus, qui etiam dividitur in ix odas;
sed modo tribus, modo quatuor tropariis constans;
fol. 55, canon in S. Pentecosten, versibus iambicis, in
ix odas pariter tributus, et nunc tribus, nunc quatuor
tropariis constans, fol. 58, iterum Canonis in S. re-
surrectionem troparia priora; fol. 59, Canon in dor-
mitionem Dei genitricis, prosæicus, iidem distributus
in odas x, tropariis modo tribus, modo quatuor distin-
ctas. Hunc hymnum, cuius initium: Ἀνέλω εὐ σόμα
etc., et nulla sit mentio in ed. Leguiniana, Iriarte,
qui reliquos etiam hymnos, ex hoc codice memo-
ratos paulo uberius persequitur, p. 418 sqq.,
Græce cum versione Latina in lucem protulit (add.
paulo post ad n. 10. Gregorii Pardi etc., de cod.
Vindob.). idem ex Cangii Glossario Græco, voc.
Κανὼν, refert verba: Canones dividuntur in novem
odas, inter quas tamen secunda nullibi apparet (nec
in codd. Matritens.), sed componentis in pectore re-
manet. — Vindobonæ, in cod. Cæsar. CXLVII, n. 9,
J. Damasc. canones s. carmina tria iambica penta-
sticha, n. in festum Pentecostes; in Nativitatem
Christi, et in festum Baptismatis Christi, cum pa-
raphrasi Græca Theodori Prodromi. V. Lambec.
comm. IV, p. 267 sq. — in cod. CCCIX, Canones
anastasini, s. de resurrectione Christi cum expo-
sitione amplissima, Lamb. V. p. 586 sq. — Cano-
nes in diversis festis diebus in cod. Baroc. LIX, et
n. 2906, s. cod. Bodlei. CXXIII. Harl.

(u) Vindobonæ in cod. Cæsar. CCCIV, n. 2, sunt
Ἑντηρά, s. Cantica cum antiquis notis musicis a
Dominica Publicani et Pharisei usque ad festum
Omnium SS. Subiuncta iidem sunt alia varia
cantica ecclesiastica, inter quæ Troparium S. J.
Damasceni. v. Lambec. V, p. 569 sq.; add. cod.
Nanjan. CLXXVII, et cæj. Gr. codd. Nan. p. 585 Harl.
(v) Conf. not. ad n. 9. Vindobonæ, in codd. CCCXV, 1,

et CCCXVII, expositio in SS. Patrum Cosmæ,
episcopi Majumensis, et J. Damasceni Canones, s.
Cantica ecclesiastica, in præcipuis sacris solemnita-
tibus cantari solita. Lambecius quidem comm. V.
p. 579; iterumque p. 585, epigraphæ Græcæ, a recen-
tiore manu scriptæ, deceptus, tribuit illam expositionem
Theodoro Prodromo. Verum Kollar. in notis ad
utrumque locum docet eam esse Georgii, aut Gre-
gorii Pardi, metropolitæ Corinthi, uti codd. Vati-
cani habent, ab Allatio in Distribra de Georgiis et
eorum scriptis, p. 448 et 449, laudati; et codex
Cæsar. CCCXX, mox memorandus disertè testatur.
Idem Kollar. ad priorem cod. animadvertit, tres
Canones, s. Cantica in isto codice occurrere, quæ
in edit. Aldina aliisque non inveniuntur, nimirum,
ut verbis utar Kollarii, codicis fol. 105, p. 1, in
Dominicam τοῦ ἀντίπασχα, cuius initium: Ἄσμεν,
πάντες λαοί: qui canon, alias Damasceno tributus,
inscribitur: Εἰς τὴν ἑνδεκάτην: deinde fol. 160, p. 2,
Cosmæ Hierosolymitani in obdormitionem B. V.
Mariæ, cuius initium: Πεποικιμένη τῇ θεῷ δέξῃ.
In aliis mss. canon iste Damasceno ascribitur: de-
nique in eadem obdormitionem Damasceni, ut
videtur, cuius initium: Ἀνέλω εὐ σόμα μου.
Hunc hymnum ab Iriarte sub Damasceni nomine in
cat. codd. Gr. Græce publici juris factum esse,
paulo ante observavimus. — In cod. CCCXIX,
J. Dam. Canones anastasini, s. de resurrectione
Christi cum expositione amplissima. Lamb. in
p. 586 sq. — In cod. CCCXX, Gregorii, archiep.
Corinthi, expositio in canones, s. cantica ecclesia-
stica festorum Dominicorum totius anni, ut et in
Triodia et canones magnæ hebdomadis et festorum
B. Virginis Deiparæ. Lamb. ib. p. 587. — Paris. in
bibl. publ. cod. MDCCXX, n. 11, canones acrosti-
chi quatuor: primi et tertii auctor Cosmas, mo-
nachus, secundi et quarti J. Damascenus; hæc
omnia cum Gregorii, Corinthi archiep. commenta-
rio. — Florentiæ, in cod. Laur. Mediceo XLVIII,
n. 4, plut. 57, Gregorii Cor. Expositio in Domini-
cos canones festorum, etc., Sunt vero tredecim ca-
nones partim J. Damasceni, partim Cosmæ, mona-
chi; singulorum canonum tituli atque expositionum
initia concordant cum narratione Allatii de Georgio,
Corinth. metropol., ejusque canonum expositione
(infra in vol. X, p. 804 sqq. vet. ed.) canonum
tamen series cum cod. Palatin. CCCIV (ib. pag.
804), auctore Bandino in cat. codd. Gr. Laur. II,
p. 428 sq. Harl.

(x) Vindobonæ, in cod. Cæsar. CXLVII, n. 9,
J. Damasc. canones, s. carmina tria iambica pen-
tasticha, cum paraphrasi Græca Theodori Prodromi.
v. Lambec. comm. IV, p. 267 sq. — in codd.
CCCXVI et CCCXVIII, Theodori expositio in Co-
smæ atque J. Damasceni canones, etc. Lamb. V,
p. 584 sqq., cum nota Kollarii. — Eadem in cod.
Taurin. quondam Regio CCLII, v. Cat. codd. Gr.
Taur. p. 369. — In cod. Baroc. bibl. Bodlei. cod.
CX, Theod. Prodromi Expositio Octoechi Cosmæ ac
Damasceni; ejusdem Expositio hymnorum Cosmæ
ac Damasc. qui in festis canuntur; J. Damasc.

Eustathii, episcopi Thessalonicensis, commentarius satis longus et doctus in canonem Jo. Damasceni in Pentecosten (9).

Joannis Zonarae in Octoechem. Joannis Damasceni expositio pulcherrima (2).

Marci Eugenici, in quosdam canones Damasceni expositio (2*).

(Ab eodem Allatio præter ea, quæ Lequinius exhibet de Damasceno, missa fuisse ad Aubertum : 1) Constantini Acropolitæ Oratio, τὸ δοξασιότου κυροῦ Κωνσταντίνου Δογδοθέντος τοῦ Ἀκροπόλεως λόγος εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην Δαμασκηνόν. Incipit : Τῷ Ἰωάννῃ τὸν λόγον, τῷ ἐκ Δαμασκοῦ τὰ ἐγκώμια. 2) De eodem Damasceno ex Macario Ancyrano. Incipit : Ἡ τοῖνυν ῥηθεῖσα ἁγία καὶ οἰκου-

μενική. 3) Ἀκολουθία εἰς τὸν ὅσιον Πατέρα ἡμῶν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. Incipit : Πόλοις ὀμνῶν ἡμαῖσι τοῦ κανόνος. Αἱ τὸν μουσικὸν τῆς Ἐκκλησίας τέττιγα. 4) Ἀκολουθία ἄλλη εἰς τὸν αὐτόν. Incipit : Χαίροις, Ἐκκλησίας ὄργανον. Τοῦ κανόνος ἡ ἀποστολὴ κατὰ ἀλφάβητον, καὶ ἐν τοῖς θεοτοκίοις φιλοθέου. Αἱ. Ἀδυναί σοι τὴν ἄδουσαν σπέρην καί. 4) Ἀθανασίου τοῦ χατζύκη μεγαλονάρια εἰς Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. Incipit : Μαχαρίτωμέν σε, Ἰωάννη σοφί, ὡς χαρίτων λογικῶν. (6) Βίος καὶ πολιτεία καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Κοσμά τοῦ ποιητοῦ. Incipit : Τριμὴν ἐστὶν ἄξιον τοῦ ἐπευρηχότατος καὶ κάλλιστα. Scriptor præterit Joannes Hierosolymitanus in ejus Vita.

varil hyinnī expositi, conf. supra, vol. VIII, p. 141 seq. sect. 7. — In cod. Coisl. CCXIX, Theod. Prodromi Enarratio in canones, etc. Explicantur cantica et troparia, s. versiculi, quæ in singularum solemnitatū officiis occurrunt. V. Montfauc. Bibl. Coisl. p. 275. — Venet. in cod. Naniano CLXXV. v. Cat. codd. gr. Nan. p. 384 sq. et p. 586 de cod. CLXXVIII. Harl.

(y) Exstat Vindobonæ in cod. Cæsar. CCXCVIII, de quo late disserit Lambeck. V. p. 556 seq. Harl.

(z) Conf. infra, vol. X, p. 243, 6 ed. vet., supra ad n. 4 scriptor. quæ in ed. Lequini. nondum reperiuntur. — Exstat vero Vindobonæ in cod. Cæsar. XXV, n. 4. — cod. CCVI. — codd. CCCXIII

et CCCXIV. v. Lambeck. comm. vol. III, p. 104. — vol. V, p. 17 sqq. ibique Kollar. quem etiam conferes ad vol. IV, p. 35 sq. — vol. V, p. 577 et 578; in cod. Coisl. CLIX. v. Montfauc. Bibl. Coisl. p. 275 sq. in cod. Naniano CLXXV. — J. Damasc. fragm. sunt Mosquæ in cod. Syn. v. Matthæi Notit. codd. etc. p. 21 sq. Harl.

(2*) Marci Eugenici, episcopi Ephesini, Triadici; s. de S. Trinitate et octo canones, s. cantica in B. Mariam suum Vindob. in cod. Cæsar. CLXXXVII, teste Nesselio in Cat. codd. Cæsar. part. 1, p. 275, aut secundum Lambeck. vol. V, p. 598 sq. in cod. CCCXV. Conf. infra vol. X, pag. 551 edit. vet. Harl.

SANCTI JOANNIS DAMASCENI

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

CURA ET STUDIO

P. MICH. LEQUIEN

ORDINIS FRATRUM PREDICATORUM

(Parisiis apud Joannem Baptistam Delespine, via Jacobæ, ad insigne divi Pauli, prope fontem S. Severini MDCCXVI
cum privilegio Regis. 2 vol. fol).

VIRO ILLUSTRISSIMO · D. D. JOANNI-PAULO

BIGNON

ABBATI S. QUINTINI, REGALIS ET COLLEGIATÆ S. GERMANI ANTISSIODORENSIS DECANO

COMITI CONSISTORIANO,

UTRUSQUE ACADEMIÆ INSCRIPTIONUM ET SCIENTIARUM PRÆSIDI, ETC.

Etsi patrocinii jure tua, *VIR PRÆSTANTISSIME*, censeri debent quotquot litterati nostri opera in lucem emittunt, propter incredibile illud studium quo, iniquissimis etiam temporibus, illustrissimi avunculi tui, Franciæ cancellarii integerrimi, providis consiliis, in litteris juvandis promovendisque obsecundas : eam gloriam hæc sibi præ cæteris vindicat, quam publici juris facio, scriptorum S. Joannis Damasceni collectio. Id siquidem operis, quod summi omnium ordinum viri, ac tum ecclesiasticis infulus, tum singulari doctrina spectatissimi, diu assiduisque votis expetierant, quodque propter graviores molem eruditi alii destruerant, audacior ego sum aggressus, ea animatus spe, te mihi laboranti et contendenti fautorem, officiosissimumque Mecenatem adfuturum. Nec me fefellit expectatio. Vix enim illud prelo parari acceperisti, cum tum mihi patrocinium subsidiumque propensissima benevolentia spondesti. Quin et ea qua in rem litterariam auctoritate vales, expeditam facilemque viam aperuisti, quo id tandem typis excuderetur. Unde meorum iste laborum partus, te, non auspiciem solum habuit, uti sexcenti libri alii qui apud nos prostant, sed et obstetricantem benignam manum tuam expertus est. Quinam vero alioqui fieri poterat, ut nova præcipui Orientalis Ecclesiæ doctoris lucubrationum editioni, in qua innumera et diversissima res expendantur ac discutiuntur, protectorem alium ambirem, nisi te, *DOCTISSIME* atque *HUMANISSIME* virorum, quem, præter raram et paucis communem in negotiis expediendis solertiam facilitatemque, immensa pene omnium scientiarum peritia præditum esse exploratissimum est ? Hanc nostrates faustis vocibus prosequuntur, sibi que de te gratulantur et applaudunt, sive te e sacro pulpito Christianæ fidei capita aut regulas morum pro innata tua movendisque animis aptissima facundia edisserentem audiant, sive in Scientiarum et Inscriptionum veterum Academiis, quibus a Ludovico Magno præfici meritis es, singula de quibus selectioris eruditionis viri copiose accurateque e schedis suis dixerunt, ex tempore retractantem, novisque animadversionibus illustrantem, ac si eadem ipse argumenta deditiore opera elucidanda suscepisses. Sed et quotquot exterarum gentium homines eruditi Lutetiam undique adveniunt, te pretiosissimum Galliarum nostrarum thesaurum et ornamentum nobis pene invident, rem miraculo similem apud nos videri dictitantes, præstantissimum abbatem Joannem Paulum Bignonium, in quo eximia dotes omnes facto velut agmine concurrerint. Non solum enim exquisitissimam illam eruditionem tuam, prudentiam, æquitatem, et alias quas dixi virtutes mirabundi omnes suspiciunt; sed et, quod illas eleganti decore exornat,

sinceram pietatem, religionem, modestiam, ac tandem ingenuum illum animi candorem, cujus ipsa tua frons certissimus illis qui te conveniunt, nuntius, testis, ac sponsor est. Sic porro, vir illustrissime, nihil ab avita paternaque gloria, nihil ab eorum incomparabili tum probitate, tum profundiore ac politiore litteratura desciscens, aut degenerans, non nudam magni ipsorum nominis umbram præfers, sed vivam exactissimamque repræsentas imaginem. Viva, inquam, et germana, nec fucata prorsus imago es, præstantissimorum virorum, Hieronymi, utriusque Bignonii, parentis et avi tui (ut non atavos longiori ordine recenseam), quorum dignissimas laudes, quas ob præclara sua de republica et litteris merita sibi conciliarunt, nullæ in posterum atates reticebunt. Idque multo rectius quod universa illa naturæ animique præsidia quibus ambo præfulsere, in te ipse hæreditario veluti jure cumulatissime concluderis; ut qui ex insigni admodum gente vestra nascituri sunt, te perinde in exemplum sint habituri, quod debeant imitari. Quod facit Deus, quoad hic mundus stabit; te vero interim litterato orbi longos annos præsidere concedat. Vale sis igitur, vir illustrissime, et munusculum litterarum quod meæ observantiæ gratique animi pignus erit, si qua se utilitate tuetur, ea qua cepisti cura atque humanitate complectere.

Offerebat

Obsequentissimus addictissimusque Fr. MICHAEL LEQUIEN,
Ordinis FF. Prædicatorum.

PRÆFATIO GENERALIS

IN NOVAM OPERUM S. JOANNIS DAMASCENI EDITIONEM.

I. *Joannis Damasceni opera diu avide expetita.* — Joannem Damascenum inter præstantissimos doctores suos censet Ecclesia Orientalis, ac præcipuo semper honore coluit, cum propter elegantissima cantica plurima, quæ vir sanctus edidit, et quibus magna pars Officii ecclesiastici Græcorum constat, propter quæ etiam ἱωάννης ποιητής. *Joannes poeta* nuncupatus est, tum in primis propter ingentem rerum præsertim divinarum scientiam atque eruditionem, qua omnia fere et singula Christianæ fidei mysteria eximia perspicuitate, aut Catholicis edisseruit, aut adversus hæreticos propugnavit. Quod in causa fuit, ut Χρυσόρροος cognominatus sit, sumpto vocabulo tum ab aureis doctrinæ fluentis, quibus affluit, tum etiam ob flumen Chrysorrhoam quo Damascus civitas ejus patria alluitur. Quamobrem ex omnibus Ecclesiæ Patribus vix ullius opera a theologis avidius expetita sunt, quam quæ Joannes Damascenus posteritati consignavit. Græcos omitto, quibus cæterorum instar ipse semper unus fuit. At magnam quæque existimationem in Occidente habuit, ex quo ejus libri Latine reddi cœperunt.

II. *Translata primum Latine a Burgundione Pisano.* — Sæculo Ecclesiæ duodecimo, Eugenio III Romanæ Ecclesiæ pontificatum gerente, liber ejus *De fide orthodoxa*, qui cæterorum præcipuus est, ab Burgundione judice, cive Pisano, Frederici Ænobarbi præfecto, in Latinam linguam tum primum redditus fuit, sed barbære prorsus et indocte, quippe quem interpretis iste, ut Joannis Cononis, Nürimbergensis Dominicani, verba usurpem, versione sua, ne dicam inversione, verbum e verbo reddens, de more suo sædavit, Græca bona et lepidissima sordidis Latinis immergens. Hoc viri apprimè docti judicium fuit, de variis Patrum translationibus, quas Burgundio attentavit. Hujus autem Burgundionis mentionem habemus in secundo Anselmi Havelbergensis episcopi dialogo, qui testatur eum Constantinopoli interfuisse collationibus suis quas habuit cum Niceta Nicomediensi sub Calo-Joanne Comneno imperatore, cum illic Lotharii Germaniæ imperatoris orator ageret. Aderant, inquit, non pauci Latini, inter quos tres fuerunt viri sapientes, in utraque lingua periti, et litterarum doctissimi, Jacobus nomine, Veneticus natione; Burgundio nomine, Pisanus natione; tertius inter alios præcipuus, Græcarum et Latinarum litterarum doctrina inter utramque gentem clarissimus, Moyses nomine, Italus natione, ex civitate Pergamo. Eidem vero Burgundioni ascribendam censeo aliorum quorundam Damasceni Joannis tractatum translationem, quam in codice Regio 5966 reperi, quamque Henricus noster Gravius in sua auctoris ejusdem collectione, de qua paulo post dicemus, edidit. Eandem enim ubique inficetam et rudem dictionem exhibet.

III. Atqui translatione illa libri *De fide orthodoxa*, quam Burgundio elaboraverat, Petrus

Lombardus Magister sententiarum, sanctus Thomas, alique sæculi decimi tertii et sequioris ævi de schola doctores, usi sunt. Cæteras vero Damasceni dissertationes, præter illam in qua de precibus pro his qui dormierunt habendis disputatur, nèquaquam viderunt, nec usquam saltem ab eis citatæ reperiuntur. Plane S. Thomas, qui Joannem Damascenum eandem, quam Theodoretus, opinionem erroneam de Spiritus sancti processione tenuisse asseruit, ab hac criminatione temperasset, si in fine epistolæ de hymno trisagio, legisset *Spiritum sanctum ex Patre per Filium* procedere; quod etiam Theodoretus negabat, nec rectæ fidei sensui usquequaque repugnat, quemadmodum suis locis a me demonstratum est.

IV. *Jacobi Fabri Stapulensis translatio libri De fide orthodoxa. Ejus prima editio, secunda, tertia.* — Altera non prodiit Damasceni librorum Latina translatio, usque ad sæculi decimi sexti initium, quo Jacobus Faber Stapulensis librum *De fide orthodoxa* anno 1506 inter aulicos, ut ait, tumultus majore fide quam elegantia convertit, ejusque interpretatio Parisiis excusa est in 4°, apud Henricum Stephanum anno 1507. Anno subinde 1512 liber idem Latine iterum editus est, opera Judoici Clitovei, cui epistolam ad Jacobum Ambasianum episcopum Claromontanum præfixit, suaque commentaria, quæ ad Fabri versionem accommodaverat, singulis capitibus interjecit. Quam editionem Parisiensis altera similis secuta est anno 1519.

Editio Græca Veronensis. — Cum autem nullum Damasceni Joannis opus lucem hactenus Græce vidisset, anno Domini 1531 Donatus Veronensis librum integrum *De fide orthodoxa*, nativa ipsius lingua Græca, prima vice excudit cum sermone *De iis qui in fide dormierunt*, editionemque suam Clementi septimo pontifici Romano nuncupavit, Joanne Matthæo Giberto episcopo Veronensi ita fieri consulente. Qui quidem præsul hoc præterea etiam atque etiam considerandum duxerat, inquit, nulli aptius opus de orthodoxa fide diciari potuisse, quam ipsi, cui adversus novos desertores veritatis, qui Lutherani vocantur, certamen assiduum esset. Addit: *Hunc Damascenum habebis quasi telum acutissimum, quo si non priores illos, saltem hos posteriores confodias. Cujus quidem scriptoris laudes hoc in loco effusius prædicarem, quantique semper nominis, non modo apud theologos, sed etiam apud philosophos et medicos fuerit, exponerem, si vel epistolæ brevitatis pateretur, vel hoc ita obscurum esset.* Hæc Donatus Pontifici Maximo, quibus significat quantum utilitatis Ecclesia omnis acceptura esset ex operibus sancti Joannis Damasceni.

V. *Editiones aliæ Latinae.* — Anno 1535 et 1539 editiones aliæ libri *De fide orthodoxa* cum brevioribus annotationibus Jacobi Fabri Stapulensis Basileensibus typis evulgatæ sunt, nec non orationis *De iis qui in fide dormierunt*, cujus translationem adornaverat Joannes Œcolampadius, antequam ab Ecclesia catholica deficeret; itemque Historiæ Josaphat et Barlaam, quæ Damasceno nostro vulgo attributa erat, præmissa insuper ejusdem Joannis Damasceni Vita a Joanne Hierosolymitano patriarcha conscripta, quam idem Œcolampadius in Latinam linguam perinde transtulerat. Quæ omnia Latine duntaxat prostiterunt.

VI. *Coloniensis editio.* — Post septennium, anno utique 1546, Henricus Gravius Novioma-gensis, ordinis Prædicatorum, vir doctissimus, ac multiplici nomine, tum de Ecclesia, tum de re litteraria bene meritus, collectionem novam publicavit operum sancti Joannis Damasceni, quæ Colonix prodiit ex officina Petri Quentel; in qua præter libros qui in anterioribus exstabant, sermonem adjecit *De conversatione S. Joannis Damasceni*, ejus Logicam, Introductionem elementarem ad Joannem Laodicæ episcopum, tractatum de duabus voluntatibus et operationibus, Epistolam ad Jordanem archimandritam de hymno trisagio, Librum de hæresibus, Fragmentum sententiarum de octo passionibus, Altercationes cum Saraceno, de judicio, carmina denique et cantica ejus varia, necnon Cosmæ Majumensis, Theophanis et Scholarii.

VII. *Editio Græco-Latina Basileensis prima, secunda, tertia.* — Rursum anno 1548 isthæc eadem opera denuo excusa sunt Basileæ a Matthæo Hoppero, adjecto e regione Græco contextu libri *De fide orthodoxa*, et sermonis *De iis qui in fide dormierunt*, prout Veronæ antehac editus fuerat. Quin etiam anno 1559 consimilis editio Basileæ iterum prodiit, ejusque curam gessit idem Hopperus. Tandem anno 1575 editio altera ibidem ejusdem Matthæi Hopperi curis elaborata est, cæteris omnibus longe auctior, adjecto insuper ad omnes fere tractatus Græco auctoris contextu.

VIII. *Editiones Parisienses Latinae, interprete Jacobo Billio.* — Quia vero in omnibus illis editionibus, singulorum librorum translationes variis mendis scatebant, harumque non paucæ barbara prorsus dictione hirsutæ erant, nec intellectu, imo nec lectu faciles; vir

doctissimus Jacobus Billius Prunæus, S. Michaelis in Eremo cœnobiarcha, operam posuit suam in nova versione omnium fere lucubrationum quæ in Basileensi postrema editione exstarent, adornanda, collato primum atque emendato textu ad codices aliquot manu exaratos. Translationem insuper adjecit libri *Parallelorum*, aliarumque lucubrationum, quæ vel Joannis Damasceni nomen præferrent, vel ipsum quomodocunque concernerent. Hæc porro Jacobi Billii interpretatio publici juris facta est Parisiis anno 1577, at sine Græca phrasi, nisi quatuor homiliarum, de Transfiguratione, et de Nativitate B. Mariæ Virginis. Rursumque annis 1603 et 1619 posteriores duæ editiones aliorum operum, quæ in priori deerant, accessione locupletatæ sunt a R. P. Frontone Ducæo Soc. Jesu.

IX. Cleri Gallicani præceptum de edendis Græce et Latine operibus sancti Joannis Damasceni. — Sed quia editiones istæ ultimæ suis numeris absolutæ non erant, atque in eis Græca desiderabantur, idcirco in comitiis cleri Gallicani generalibus quæ Parisiis anno 1635, subindeque 1636, celebrata sunt, decretum fuit, ut Joannis Damasceni opera typis denuo Græce Latineque accuratius et auctius quam antea ederentur. Quin et editionis adornandæ cura viro utriusque linguæ peritissimo Joanni Auberto, theologo Parisiensi, et collegii quod Laudunense dicitur, in urbe præfecto, qui Cyrilli Alexandrini libros nuper Græce et Latine publicaverat, demandata fuit. Decretum Gallicanæ Ecclesiæ præsulum exstat in comitiis illorum Actis ad diem *xxi* Januarii anni 1636.

Du Lundi vingt-unième Janvier à huit heures du matin, Monseigneur l'Archevêque d'Arles Président.

Monseigneur l'Archevêque de Tholozæ a rapporté, et dit, que luy et Monseigneur de Seex avoient, selon l'intention de l'Assemblée, conféré ensemble, et pris l'avis de quelques Docteurs, du choix des Livres des Peres Grecs qu'il seroit plus à propos de faire imprimer. Qu'ils avoient jugé que les OEuvres de saint Jean Damascene, d'Origene, de Maximus, et d'Ephrem Syrus, estoient les plus necessaires, entre celles de tous les anciens, pour servir à la décision des controverses de la Religion, lesquelles néanmoins n'avoient pas esté imprimées jusques icy en leur langue originelle; voire que la pluspart de leurs ouvrages n'ont point esté imprimez pour tout, lesquels se peuvent trouver en diverses Bibliothèques, et que pour cela il faudroit choisir quelque personne bien entenduë en la langue Grecque qui prist ce soin: à quoy Monseigneur de Seex a ajouté, Que l'on pouvoit prier Monseigneur de Tholozæ de prendre le Sieur Aubert Docteur de Sorbonne, pour l'un des deux, que la Compagnie l'a cy-devant prié de choisir pour travailler sur le Droit Canon, et sur l'Histoire Ecclesiastique, et luy donner le soin de cette impression, pour ne charger pas l'estat de plus grande dépense.

Ledit rapport concerté et agité, Mesdits Seigneurs de Tholozæ et de Seex ont esté priez de traiter avec quelques Imprimeurs qui feront la condition la plus avantageuse, et en leur prestant la somme de huit mil livres, qui est entre les mains de Cramoisy, les obliger à l'impression desdits Auteurs, et aux autres qu'ils jugeront necessaires; auquel traité ils feront entrer par préférence le Sieur Vitré, Imprimeur du Clergé: Et en outre la Compagnie a désiré, que ledit Sieur Aubert fust employé au soin de ladite impression; et pour ce, a ordonné, qu'il sera couché sur l'estat des gratifications, avec l'autre que Monseigneur de Tholozæ nommera pour le Droit Canon.

Comitiorum porro præses erat illustrissimus archiepiscopus Arelatensis Joannes Joubert de Barrault; archiepiscopus vero Tolosanus, qui in decreto nominatur, Carolus de Monchal, vir eximie eruditionis, et rei litterariæ studiosissimus; Sagiensis demum episcopus Jacobus Camus de Pontcarré, vir itidem politiore litteratura excultissimus. Verum Aubertus, dum omisso Damasceno Ephrem Syrum edere primum proponeret, neutrum perfecit. Quamobrem illustrissimus dominus Carolus de Monchal, archiepiscopus Tolosanus, necnon illustrissimi DD. Dominicus Seguier Meldensis, Antonius Godéau Venciensis, et Franciscus Bosquet Monspeliensis, episcopi, clarissimique abbates de Rancé, et de Ligny, qui posthac Meldensis itidem antistes fuit, eodem Auberto annuente, spartam hanc adornandam R. P. Francisco Combesis, τῷ μαχαρίῃ, ordinis Prædicatorum, commiserunt. Combesium, tum præsules illi quos nominavi, tum illustrissimus doctissimusque Suaresius, Vasionensium episcopus, tum etiam Dominicani ordinis magistri generales Thomas Turcus et Joannes Baptista de Marinis, tum denique, ut alios taceam, vir toto orbe celeberrimus, ac de Ecclesia optime meritus, Leo Allatius, ad id operis exsequendum

summis studiis excitantur. Id testantur frequentes ipsorum ea de re ad eundem epistolæ quas hodie penes me habeo. Ille vero injunctum sibi pensum adorsus, dum Aubertum exorare non potest, ut ea secum communicet opuscula, quæ Allatius illi Roma miserat, ad alios Orientalis Ecclesiæ Patres illustrandos et edendos animum appellere cogitur.

X. *Conspectum operum sancti Joannis Damasceni Philippus Labbe evulgat.* — Interim anno 1652 R. P. Philippus Labbe, Societatis Jesu presbyter, *Conspectum novæ editionis omnium operum S. Joannis Damasceni monachi et presbyteri*, quam animo conceperat in vulgus emisit, nec vero mediatum opus perfecit. Cuncta Damasceni opera in quatuor tomos distribuebat, cum tamen singula accurate nondum legisset, aut recensuisset. Hinc est quod eorum distributio non satis consulta et apposita videatur. Cæterum ingratus essem, nisi viro doctissimo me multum debere testificarer, quod multas auctoris mei lucubrationes indicaverit, quæ me forsitan alias fugissent, multos insuper manuscriptos codices, quorum auxilio editio mea admodum aucta illustrataque fuit. Sperabat fore ut ea opuscula quæ Leo Allatius Auberto miserat, aliquando tandem nancisceretur, sed spe sua cecidit, frustra que ac perperam Goarius noster suspicatus est omnia ad ejus manus pervenisse. Auberto siquidem vita functo omnes ejus chartæ in totum interiire.

XI. In indice librorum manuscriptorum Bibliothecæ Augustanæ, quæ anno 1675 editus est, ad codicem 29 secundi subsellii, in quo habentur Logica Damasceni et liber *De fide orthodoxa*, obiter monemur pag. 29 : *Utriusque codicis ope opus hoc Damasceni de orthodoxa fide editurum esse proxime cum versione et notis D. Velelium Ecclesiæ Ulmensis non solum, sed tum universæ ornamentum singulare.* Quod an a Velelio tandem præstitum sit, a nemine hactenus discere potui.

XII. Cum porro Combefisii nostri schedas et adversaria perlustrarem, in eam quam inchoaverat Joannis Damasceni librorum collectionem incidi, quorum quinque duntaxat Latine reddiderat, nimirum Dialecticam, librum *De hæresibus*, librum *De fide orthodoxa*, partem dialogi contra Manichæos, et opusculum componendis moribus perutilem, cum præterea I. II *Auctarii Bibliothecæ PP.* tractatum de duabus voluntatibus atque operationibus Christi Græce Latineque jam edidisset, variasque itidem homilias Latine in *Bibliotheca Patrum concionatoria*. Quocirca prioribus hisce viri doctissimi curis posteriores meas adjeci, adhibitoque complurium manu exaratorum codicum subsidio, universum auctoris textum recensui, Billiique ac Combefisii translationes qua potui diligentia castigavi, atque adnotationibus illustrare conatus sum. Multis insuper lucubrationibus eximii Doctoris, quæ nondum vel Græce saltem prodierant, repertis, universum opus ad tria fere volumina sensim succrevit. Quorum primum tractatus ad dogmata fidei pertinentes complectitur; secundum vero commentarios in Epistolas Pauli, Parallela sacra et homilias; tertium denique sermones aliquot asceticos, cum subjectiis operibus variis, quæ ejus nomine inscripta sunt, exhibebit.

XIII. *De Latina translatione Jacobi Billii.* — Neminem mihi vitio versurum spero, quod Billii translationem multis identidem in locis immutaverim. Jacobum quippe Billium omnes inter præstantissimos auctorum Græcorum interpretes habent: ac merito plane. Cæterum Combefisius, vir Græce peritissimus, mihi prævit (a), atque Billium in Joanne Damasceno vertendo tirocinium posuisse, aliquando palam affirmavit, ac in sua quam adnotationibus suis præmittendam paraverat, præfatione animadvertisse se aiebat, excidisse Billio complura minus accurata, « nec satis ad amussim philosophicam et theologicam, in qua præcipuus ac princeps fuit Damascenus, exacta: idque sibi pridem primi ordinis Patres atque viros doctissimos inter fabulandum dictitasse. Ita nimirum arduam rem esse absoluti philosophi ac theologi Græci in Latinum sermonem absolutam omnino versionem et expositionem condere. » Quanquam hoc etiam in clarissimi interpretis excusationem addendum puto, eum in Joannis Damasceni translatione operam posuisse, cum infirma valetudine uteretur, quemadmodum ipse declarat in nuncupatoria ad serenissimum principem Carolum Borbonium Rothomagensis archiepiscopum. Quinimo cum ejus versionem recenserem, et cum Græcis auctoris verbis compararem, duntaxat observavi in hoc tantum virum eruditum peccasse, quod periphrasibus et circumlocutionibus nimium indulgendo, accuratissimarum ac simplicium vocum quas Damascenus Joannes usurpaverat, vim quadamtenus elevaverit, ac varias nequaquam proprias, nec theologis satis familiares adhibuerit, pro aliis

(a) Combefis. *Bibl. Concion.* tom. VIII, c. 457.

usitatissimis, quas purus sermo Latinus non sic respueret. In his enim specimen eloquentiæ minime quærendum est, ubi sanæ fidei dogmata, nulla verborum ambage, nullo fūco declaranda atque exprimenda sunt.

XIV. *De subjectis textui auctoris annotationibus.* — Ex annotationibus quas doctissimus noster Combefisius in Damasceni Dialecticam et priora libri *De orthofoxa fide* capita reliquit, paucas excerpſi, cum cæteræ nihil nisi animadversiones essent in Billii translationem, nec Græcorum Patrum doctrinam, placita ac locutiones satis enarrarent. Id quod tamen ut ipse præstarem, viris eruditis consulentibus, aut annuentibus, operam præsertim posui, uti lector benevolus ex annotationibus meis facile comperiet. Quocirca non ex editis solummodo libris priscorum doctorum sententias eruere curavi, verum et ex compluribus aliis quæ lucem nondum viderunt, quorum proinde proluxa fragmenta recitare non dubitavi, ex quibus Ecclesiæ veteris Orientalis, tum dogmata, tum mores, tum etiam res gestæ tantillum lucis accipient. Ad hæc, in illis notis de variis variorum auctorum ac Patrum nomine inscriptis lucubrationibus, quas auctor, vel ab hæreticis objectas tanquam sinceras admisit, ac recto sensu interpretatus est, vel deceptus ipse allegavit, criticorum more iudicium tuli, ut eas quoad per me licebat germanis parentibus suis redderem. Cæterum quia propter amplissimam dicendi segetem de multis doctrinæ Damasceni capitibus, deque spurii voluminibus longe plura mihi explicanda supererant et occurrebant, operæ pretium me facturum existimaui, si momenta omnia in dissertationibus quibusdam, quas ideo *Damascenicæ* nuncupavi, ex ordine congererem. Quod utrum feliciter patraverim, iudicio suo sancient periti. Quocirca, cum multa opera, quæ sanctissimis Ecclesiæ magistris ascripta fuerant, non nisi ab hæreticis Apollinaristis, Monophysitis, et Nestorianis edita esse contenderim, quæcunque eam in rem a me dicta sunt, eruditorum theologorum censuræ permitto, qui tempus saltem aliquod contriverint in rimandis genuinis sectariorum qui Orientalem Ecclesiam infece- runt, placitis et loquelis, quibus errores suos exponebant tuebanturque, aut quandoque dissimulabant.

XV. *Numerus librorum Joannis Damasceni incertus.* — Numerus librorum aut opusculorum omnis generis quæ Joannes noster reliquit, ex nullo certo ejus æquali aut suppari auctore accipi potest. Eo quippe sæculo, atque in ea præsertim regione omnem vitæ ætatem egit, in qua propter durissimum Saracenorum jugum ac ferocissimam barbariem, paucissimi inter Christianos erant qui litteras sacras aut ecclesiasticas colerent, aut res apud se gestas scriptis consignarent. Ex sola igitur diligenti germanorum quorundam ejus operum inspectione et assidua meditatione ad alia dignoscenda, atque a spuris secernenda provectus fui: ad quod etiam admodum contulit remotior codicum aliquot manu exaratorum antiquitas seu vicinior auctori ætas. Cæterum, cum multa genuina ac sincera collegerim, multa tamen interiisse, aut in bibliothecis orbis latere pro certo habeo. Ac sane quidem, in Vita S. Stephani junioris martyris legimus Joannem Damascenum, quicum Stephanus arctissima necessitudine conjunctus fuerat, tractatus varios pro imaginibus sacris adversus Constantinum Copronymum scripsisse, qui minime supersunt hodie. Theophanes quoque ad annum imperatoris hujus tertium testis est, illum in laudem Petri, Majumensis episcopi, qui pro Christi fide martyr nuper occubuerat orationem pronuntiasse, quæ nusquam comparet. Atqui quoscunque ejus libros, tractatusve, ac sermones, aut homilias edidi, in præmonitionibus quas unicuique passim præmisi, vel in annotationibus secundum accuratiores criticæ artis regulas disputavi ac definiui quinam germani esse mihi viderentur, et sinceri, ac qui vicissim subiectitii, aut sublestæ ac dubiæ fidei.

XVI. *De stylo auctoris.* — Auctoris nostri dictio, seu dicendi scribendive ratio, ubi dogmata fidei edisserit, aut tuetur, simplex est et perspicua. Totus est in re quam agit vocibus propriis et usitatis explicanda. Quamobrem in libro præsertim *De fide orthofoxa*, non tam suis, quam anteriorum se Ecclesiæ doctorum verbis identidem utitur. In orationibus vero ac homiliis simplex quidem est, nec eompus admodum et laconicus, uti nec ejus ætas et patria tunc ferebant, Asiaticam vero eloquentiam nonnihil redolet. In longissimas periodos quandoque effunditur, quarum confertim congesta sibi succedentia membra acerrimum ardentissimumque ejus ingenium spirant, acceptisque ut plurimum e Scriptura locutionibus atque sententiis constant. In versibus et canticis sacris ipse, uti Cosmas Majumensis, suus quondam studiorum atque educationis institutionisque socius, neminem e Græcis superiorem habuit, non parem alterum, ipso satente Suida. Cæterum multa alia opera

ex consarcinatis, atque ad certa capita concinnatis divinæ Scripturæ et sanctorum Patrum excerptionibus composuit, in quibus nihil nisi pauca quædam hinc inde scholia adjecit, cujusmodi est *Sacrorum Parallelorum* liber.

XVII. *De spuris historiis quibusdam quæ in Damasceni libris occurrunt.* — Multi Joanni nostro vulgo crimini dant, quod lubens fabulas nullo discrimine admiserit: inter quos Casaubonus heterodoxus in suis in Baronii Annales annotationibus doctissimo cardinali in hoc saltem gratulatur et applaudit, quod ad annum Christi 31, n. 75, scripserit de Joanne Damasceno, *in multis ejus scriptis fidem vacillare, et compluribus ipsum scatere mendaciis.* Quam verba avide exceperunt alii Protestantes, quibus Joannis Damasceni nomen et doctrina multiplici de causa ac titulo displicent, puta Joannes Gerardus Vossius, vir alioqui modestissimus, et Guillelmus Cave. Quam verò sublesta fide illustrissimi cardinalis verbis abusi illi sint, legenti cuivis manifestum fiet. Celeberrimus quidem iste Annalium ecclesiasticorum parens, postquam recitavit illum Eusebii locum ex lib. viii *Historiæ ecclesiasticæ*, quo narratur Paneade in Palæstina erectam Domino statuum fuisse a muliere cujus sanguinis fluxum curaverat, subjungit, ad calcem orationis tertie S. Joannis Damasceni recenseri ex Chronico Joannis Malalæ Antiocheni supplicem libellum ab illa oblatum esse Philippo tetrarchæ Trachonitidis regionis, ut de beneficio quod acceperat, liceret in perpetuum ejus rei monumentum erigere statuas. Tum deinde ait: *Sed cum in multis ejus scripti fides vacillet, et compluribus scatere mendaciis cognoscatur, indignum putavimus his nostris chartis inserere.* Ubi sincerum candidumque lectorem appello, num Joannis ipsius Damasceni fidem in ejus scriptis vacillare dicat Baronius, ejusque scripta compluribus scatere mendaciis: annon potius, solius scripti illius ac narrationis Joannis Malalæ de statuum Paneadensis erectione, quam indignam putaret his suis chartis ad longum intexere.

Verum, inquiet forsitan aliquis, saltem spurium hunc libellum supplicem ex Joannis Malalæ Chronico protulit recitavitque Damascenus inter auctoritates et testimonia veterum de imaginibus erigendis, adeoque putidissimas illas fabulas quibus iste libellus scatet, approbavit. Quasi verè certo affirmare quis possit omnes et singulas auctoritates quæ ad calcem orationis præsertim tertie de imaginibus sacris leguntur, Joannem ipsummet nostrum collegisse, ac non quasdam a librariis, uti sæpe alias contigit, insertas fuisse. Plane inter illa excerpta habetur canon 82 synodi Trullanæ, seu, ut vulgo vocant, Quinisextæ, quem Joanni Damasceno, Ecclesiæ Hierosolymitano hieromonacho, ignotum tunc fuisse ex eo infero, quod Anastasius Bibliothecarius in præfatione translationis suæ Latine actorum octavæ synodi ad Joannem VIII papam testificatus sit regulas istas, *cum omnes ex toto maneant apud Latinos incognita, quia nec interpretata, ita nec in cæterarum patriarchalium sedium, licet Græca utantur lingua, reperiri archivis.* Nimirum quia nulla earum, cum ederentur, aut promulgantur, aut consentiens, aut saltem præsens inventa est. Quamquam eosdem Patres illas promulgasse perhibeant, qui sexta synodo sunt inventi. Ubi tres Orientis patriarchatus, Alexandrinum, Antiochenum, et Hierosolymitanum Trullanos canones ignorasse prorsus diserte declarat Anastasius: non ergo potuit Joannes Damascenus octogesimum secundum tertie orationi suæ subijcere.

Quanto minus vero Joannes noster excerptum ex Malalæ Chronico proferre potuerit, si Joannes Malalas Damasceno posterior recentiorque sit, id quod quidem viri pereruditi innui asseverant his Joannis Tietzæ versibus, ubi de *Cleopatra et Pharo*.

Μένεται μὲν Βεργίλιος ταύτης τῆς Κλεοπάτρας,
Λουκιανός, καὶ Γαλήνης, καὶ Πλούταρχος σὺν τοῖς,
Διόδωρος, Γεώργιος ὁ χρονικὸς σὺν ἄλλοις,
Καὶ Ἰωάννης μετ' αὐτοὺς Ἀντιοχεὺς ὁστίως.

Meminit enim Virgilius tatiuss Cleopatram,
Lucianus, et Calenus, et Plutarchus cum eis,
Diodorus, Georgius Chronographus cum aliis.
Et Joannes post eos Antiochenus postremum.

Quod si Georgius iste chronographus syncellus est Tarasii patriarchæ Constantinopolitani, extra dubium est Tietzem censuisse Joannem Antiochenum, qui vix alius esse a Malala putabitur, Joanne Damasceno longe recentiore fuisse. Quidquid id est, esto Joannis Tietzæ testimonium hoc irrefragabile non sit (hoc enim lubens admiserim, nec a vero abhorre concesserim), ut ægre suspicari quis possit, nono Ecclesiæ sæculo, cum Oriens omnis sub tristi Saracenorum jugo afflictus ac desolatus gemeret, existitisse ullum Antiochiæ

scriptorem, qui ut Romanas, sic et præsertim Antiochenas res colligeret, ac Græcis litteris consignaret, mihi alioqui verisimile non est, Damascenum Joannem rem eandem, puta historiam erectæ Christi statuæ Paneadensis, testimoniis duobus confirmare voluisse, ad ejus fidem faciendam luculenta Eusebii Cæsariensis narratio potior esset, quam obscuri illius ac nuperi chronographi Joannis Malalæ. Nemo est qui ejusmodi auctoritatum collectiones quas-cunque, quales in Catenis, Parallelis, et Pandectis variis visuntur, pro codicum varietate, si eos accurate recensuerit, modo strictiores ac modo ampliores esse non repererit.

XVIII. *Cur falsis narrationibus Damascenus fidem adhibuerit.* — Cæterum non eo inficias auctorem nostrum, falsas, imo spurias quandoque narrationes admisisse: at hoc viro alioqui doctissimo indulgendum est, qui ea ætate vixerit, cum nulla criticæ artis cura haberetur, cujus etiam maxima pars Patrum incuriosi semper fuerunt. Plane si Damascenus meus eam ob rem condemnandus veniret, pari jure præstantissimorum Ecclesiæ doctorum ac scriptorum famæ et nomini detrahi posset, quorum libri ab ejusmodi fabulis conflictisque traditunculis immunes prorsus non sunt. Ut enim posteriorum sæculorum doctores scholasticos omittam, quid Justinum Martyrem, Clementem Alexandrinum, Origenem, Epiphani-um referam? Horum libri adulterinorum librorum citationibus ac laciniiis scatent. Quot Eusebius supposititios tractatus allegavit in libris *De præparatione evangelica*, et in *Historia ecclesiastica*? Quid epistolis Abgari ad Christum, et Christi ad Abgarum nugacius? quid Hegesippi de Jacobo Domini fratre narratione, quam serio retulit Eusebius, a vero magis abhorrens? Annon Nazianzenus, Hieronymus et Chrysostomus spuriiis historiis fidem aliquantum adhibuerunt? Quin nec libri Theodoretæ ab hoc nævo liberi sunt. Palladium, Sophronium et alios sequioris ævi viros, alioqui non prorsus indoctos, sileo, quibus propter morum simplicitatem et animum a mendacio alienissimum imponi facile potuit. Unus ad exemplum sufficiat Photius, celebratissimus ille criticus, maxime apud heterodoxos; nonne in sua selectorum codicum Bibliotheca commentitia opera tanquam sincera posteritati consignavit ac commendavit? Puta Nicæni concilii acta Gelasii Cyziceni nomine inscripta, ampla itidem excerpta ex actis SS. Alexandri Alexandrini, Metrophanis Constantinopolitani, Athanasii, septem martyrum, quos *Dormientes* appellant, præter sexcenta hinc inde errata, quæ hominem criticæ artis parum peritum produunt, ut ea vix ultra grammaticæ sphaeram vix extenderetur: quin comparatione styli et doctrinæ sincera auctorum scripta a falsis raro secernit. Hi omnes alii que quos hic recensere non vacat, haud secus atque Damascenus, non fabulas modo, quin et subjectitia sanctorum Ecclesiæ doctorum nominibus inscripta opera, quorum non alii ut plurimum nisi hæretici parentes erant, bona fide, nulla latentis veneni suspitione incunctanter admiserunt: cum utique nihil in eis deprehenderent, quod vel sanam doctrinam recte ferire videretur, aut propter præclara nomina quibus insigniebantur, si quid in eis erroneum appareret, ab hæreticis intrusum existimarent. De spuris ejusmodi lucubrationibus compluribus fuse disputavi in dissertationibus quas *Damascenicas* nuncupavi, ac præsertim in secunda, tertia et quarta. Quod si summorum virorum illorum nomini atque auctoritati nihil propter ejusmodi lapsus derogatum est, quia Ecclesiæ catholicæ causam feliciter alias gesserunt, eccur Joanni nostro ideo detrahatur, qui propter egregia opera, quibus singula Christianæ fidei mysteria felicissime, ac plusquam cæteri, enarravit, tuitusque est, et propter utilissimos tractatus moribusque componendis aptissimos quos edidit, de Ecclesia optime meritus fuit?

XIX. *Cur Dialecticæ regulas adhibuerit.* — Sunt, qui sanctissimum Doctorem culpæ eo iterum nomine audeant, quod dialecticis tricis nimium indulserit. At ne illi quidem ejus ætatis rationem et conditionem norunt. Eo quo Damascenus in Palæstina floruit sæculo, Oriens totus multiplici hæreticorum lue obsitus erat, in primis vero Jacobitarum seu Acephalorum, Monophysitarumve, qui, Severo Antiocheno præsertim auctore, a tribus jam sæculis, Ecclesiæ Catholicæ alumnos variis sophismatibus dementare contenderent, sumptis præcipue vitiligandi argumentis ex Aristotelis Categoriis. Ingruebant pariter Incorrupticolæ, Agnoetæ, Monotheletæ, Tritheistæ, ac Nestoriani dialecticis artibus ac cavillis, iisque solis, perinde instructissimi. Hinc operæ pretium fuit illis qui sanæ fidei causam agebant, ut dialecticæ leges definitionesque ad illos refellendos adhiberent, quas tamen ad tritam probatorum Ecclesiæ magistrorum doctrinam tanquam ad certam regulam normamque exigent. Sic vero ante Damascenum Maximus confessor contra Severianos ac Monotheletas eorum sobolém pugnaverat; sic Leontius Byzantinus, non ignobilis sexti sæculi scriptor, eosdem Severianos refellit;

sic Eulogius Alexandrinus, sic Ephræmius et Anastasius Antiocheni, sic Rusticus diaconus, Fulgentius, Boetius, Gelasius papa, alique, quorum volumina integra aut voluminum fragmenta hodieque supersunt. Quin imo sic Gregorii ambo, Nazianzenus et Nyssenus; sic in primis Basilius Aetium et Eunomium Arianorum versutissimos sophistas egregie confutaverunt. Plane Dionysius Petavius, vir priscorum Ecclesiæ Patrum theologiæ studiosus quam qui maximæ, non tam morosum se præbuit erga doctores de schola, qui philosophico more de rebus divinis dissererent, quin potius horum patrocinium suscipere non dubitavit in Prolegomenis in opus *Theologicorum dogmatum*. cap. 4 et 5, allata præsertim Damasceni ipsius auctoritate. « Nihil theologum impedire potest, inquit, quominus sinceræ ac germanæ philosophiæ et dialecticæ præsidii munitiorem et ornatiorem habeat divinam scientiam. Sed nec *ἐπιστήμη* illam et *σοφιστική* funditus aspernabitur: non ut ea sic utatur, quomodo hæretici ac reliqui hostes Ecclesiæ ad oppugnandam veritatem; sed ad propugnandam potius, et ad illorum perplexos nodos et laqueos ejusdem, unde implicati sunt, artis ope solvendo. Omnis artifex, ait egregie Damascenus (a), aliquibus instrumentis opus habet ad operum suorum affectionem. Porro reginam decet ancillarum quarundam uti ministerio. Accipiamus igitur doctrinas istas, tanquam veritatis famulas, et impietatem quæ tyrannico dominatu sibi eas usurpaverat, procul amandemus: neque bono male utamur, nec ad circumveniendos simplices convertamus artem illam disputandi; tametsi neutiquam variis istis sophisticis inventis veritas opus habeat, nihilominus ad evertendos malos illos pugnatores, et ad falso nomine appellatam istam refellendam scientiam, illis utemur. » Capite sequenti argumentum idem persequitur vir doctissimus, asseritque, tam illas quæstiones quas Erasmus deriserat, quam multas cæterarum, quas omitteret, a Patribus ipsis, Athanasio, Basilio, Epiphanyio, Gregoriis duobus, Nazianzeno et Nysseno, Cyrillo, Theodoro, Maximo Martyre, Nemesio, Hilario, Augustino, Ambrosio, Hieronymo, Fulgentio, et cæteris Nicæna synodo posterioribus pertractatas reperiri, et multo quam in scholis subtilius ac diffusius. At vero viz ullus Patrum Joanne Damasceno felicius catholicam fidem adversus errores quoscunque traditionis ope ac sanctorum Patrum auctoritate propugnavit et explicavit; quippe cujus opera non nisi ex contextis Scripturæ et anteriorum ipso doctorum dictis, sententiis et argumentationibus constant. Id quod in primis præstitit in libro *De fide orthodoxa*, quemadmodum in ejus marginibus indicare curavi, fusius autem in annotationibus ad eundem librum, et ad quosdam alios, in quibus Ecclesiæ doctrinam edisseruit.

XX. *Nonnullæ supplentur quæ hinc inde in utroque tomo exciderunt**. — Quia vero tum in annotationibus, tum in dissertationibus Damascenicis, dum de compluribus cum doctrinæ, tum historiæ ac disciplinæ ecclesiasticæ capitulis mihi tractandum fuit, nonnulla a me dicta assertaque animadverti, quæ satis accurata non essent, adeoque aut retractatione, aut emendatione opus haberent, hos defectus suppleri debere puto in hac de universo opere præfatione.

Joannes et Cyrus Aegætæ a Joanne Germaniciæ et Cyro Lesbensi diversi. — Dissertatione tertia pag. LX, col. 2, ubi contra doctissimum Garnerium ostendo Cyrum et Joannem, quorum monachi Palæstinæ in epistola ad Alcisonem, et Victor Tununensis in Chronico, meminere, non esse Cyrum Lesbi insulæ monachum, et Joannem Germaniciæ, ad quos exstant Theodoretæ epistolæ; ad hæc verba quæ habentur lin. 14: *Imo neque ex 135, quæ sola est ad Joannem Germaniciæ, prætextum istud patrocinium inferre quis possit*, hoc lectorem admonitum velim, postquam hæc prelo expressa erant, me incidisse in alteram Theodoretæ epistolam ad Joannem Germaniciæ, quæ seorsim edita fuit t. IV operum illius, pag. 702, quasi centesima vicesima quinta censenda esset inter ejus epistolas. In hac paucis narrat, quæ a Dioscoro Alexandrino in Latrocinio Ephesino perpetrata fuerant, Domnum Antiochenum depositum esse, quia Cyrilli capitula nolisset admittere, aliaque contra leges admissa facinora; demum Joannem adhortatur, ne se decipi patiat, et ut impietatis communionem devitet. Quæ omnia solummodo arguunt, Joannem Germaniciæ amicitia fuisse cum Theodoro conjunctum, non autem Nestoriani erroris patrocinium propalam suscepisse. Nam alioqui indicta causa admissus non fuisset a concilio Chalcedonensi, cujus actis omnibus subscri-

(a) *Dialect.* c. 1.

(*) Unienique loco hic retractato notam apposuimus quæ lectorem ad hunc Præfationis paragraphum revocat.

psisse legitur, non velut Ibas et Theodoretus, pronuntiatio prius contra Nestorium anathemate. Ex quo evincitur magis Joannem Germaniciæ diversum fuisse a Joanne Ægeate, quem adversus synodum Chalcedonensem calumum strinxisse posthac ostendo, quemque vix dubitavero quin ex illis Nestorianis unus extiterit, quos Evagrius lib. II *Hist.* cap. 2, refert Chalcedonem venisse, et contra concilium conclamasse, quod viris sanctis, Nestorio scilicet ac Theodoro Mopsuesteno, anathema diceretur.

Vita brevior S. Gregorii M. Paulo Diacono abjudicatur. — Dissertatione quinta p. LXIV, col. 1, observandum monui, Joannem Diaconum lib. II Vitæ Gregorii Magni, cap. 44, non nisi ex Anglorum et Saxonum traditione perhibuisse, sanctum Pontificem, dum publice procederet, fuis ad Deum precibus impetrasse, ut Trajani imperatoris anima ab inferni supplicii eriperetur, adeoque Joannis ætate nulla alia Romæ aut apud Italos monumenta exstitisse, quibus ea liberatio astrueretur. Quocirca in dubium verti possit num Vita altera Gregorii brevior, in qua perinde liberati Trajani mentio sit, Paulo Diacono et monacho Cassinensi tribui debeat; cum certum sit Joannem Diaconum adornatam a Paulo Gregorii Vitam præ manibus dum historiam suam scriberet, habuisse ac consuluisse. Scrupulum auget, quod Paulus Diaconus quædam in *Historia Langobardorum* accuratius referat, quam reperiantur in illa Vita quæ ipsius nomen in codicibus quibusdam præfert: puta septiformis Litanie ordinem; quid apud Theodelindam Langobardorum reginam egerit, unde pax Ecclesiæ catholicæ nec non urbi Romanæ conciliaretur.

Petavius pristinam de ultimo Christi paschate sententiam non deseruit. — Cum dissertatione VI, in qua de azymis, nec non de postremo D. N. Jesu Christi paschate disputavi, Dionysii Petavii ex ejus in Epiphanium annotationibus locum attulerim, quo affirmare non dubitavit, verisimile omnino esse, perturbationem exstitisse apud Judæos eo quo Christus passus est anno, ut alii diverso a cæteris die Pascha celebrarint, huncque in modum explicatam defensamque communem sententiam multo probabiliorem videri, propter diserta et expressa Joannis testimonia, quæ nulla cavillatio possit eludere; operæ pretium fore duxi, si lectorem iterum monerem, virum eruditissimum sententiam hanc suam nunquam retractasse, sed eam insuper uti certiorē commendasse libro XII *De doctrina temporum*, cap. 18, et *Rationarii temporum* part. II, lib. IV, § 4.

Sadducæi in Karaitas mutati; quo tempore. — Quod in eadem dissertatione pag. LXXIII, col. 2, dictum est sectarios illos Judæos, quos Karæos vel Karaitas vocant, successores ac nepotes esse Sadducæorum, hoc quidem Rabbistarum commune assertum est: cæterum colligi posse videtur ex Authentica Justiniani imp., tit. 29, nov. 146, *De Hebræis*, qua natam inter eos litem diremit, cum alii, præter Hebræam scripturam, translationem Græcam in synagogis legi vellent, alii recusarent: alii rursum traditiones majorum, seu *δευτερώσεις* quæ libro Misnico continentur, statuere vellent, alii nollent admittere. Tumultum ut compesceret imperator, hac lege sanxit quidem oportere omnino præter Hebræum Scripturæ textum translationem Græcam in synagogis recitari, tum illam quæ Septuaginta esse interpretum ferebatur, tum illam quoque quam Aquila proselytus adnoverat: Thalmodistarum vero *δευτερώσεις* recipiendas non esse, ut quæ in libris sacris non contineantur, nec sint ab prophetis traditæ. Deinde subjungit cap. 2: *Εἰ δὲ τινες παρ' αὐτοῖς κενωφονίας ἀθέτους ἐπάγειν ἐγχειρήσαιν, ἢ ἀνάστασιν, ἢ χρίσιν ἀρνούμενοι, ἢ τὸ πολίμα τοῦ Θεοῦ καὶ κτίσμα τοῖς ἀγγέλοις ὑπάρχειν, τοὺς καὶ ἀπελαύνεσθαι βουλομένα τόπου παντός, καὶ μὴ ἀφίεναι φωνὴν βλασφημίου οὕτω καὶ αὐτῆς τῆς παρὰ Θεοῦ καθάπαξ ἐξολισθήσασαν γνώσεως. Ἐγχειροῦντας γὰρ αὐτοὺς παραφθέγγεσθαι τι τοιοῦτον, ταῖς πασὺν ἐσχάταις ὑποβάλλομεν τιμωρίαις, τῆς ἐπειταγομένης πλάνης ἐκ τούτου τὸ τῶν Ἑβραίων παρικαθαίροντες ἔθνος. Si quidam vero apud eos impia vanæ vocis eloquia inferre præsumpserint, aut resurrectionem et judicium negantes, nec non angelos Dei facturam et creaturam esse, hos et expelli volumus loco omni, et non relinqui vocem blasphemie quæ a Dei notitia exciderit. Qui enim ejusmodi aliquid effari præsumunt, ultimis subdimus suppliciis, ab illato exinde errore Hebræorum gentem expurgantes.* Ex hujus legis inspectione apparet illos ex Judæis quæ Misnicas traditiones admittere recusabant, Sadducæorum hæresim sectatos esse ut qui resurrectionem atque angelorum qui substantiæ spirituales creatæ essent, exstantiam abnegarent. Quocirca districtum jubet imperator, ut hæ Sadducaismi reliquiæ proscrībantur, extremisque suppliciis addicantur, qui impium illum errorem sectari reperirentur. Quo factum est, ut qui supererant ex Sadducæorum factione, mutati sint in Karaitas, qui, rejectis traditionibus humanis cum priscis erroribus, Scripturæ sacræ sola nativa sensa curarent. Novella

ista data est anno Justiniani xxv, post Basilii V. C. consulatum anno xii, Christi nimirum 548 a quo proinde repetenda sunt puri puti Karaismi initia.

Epistolæ Theoriani ad sacerdotes exordium. — In eadem dissertatione sexta pag LXXXVIII, col. 2, Græce Latineque fragmentum edidi epistolæ Theoriani philosophi ad sacerdotes in montibus degentes, quod ad epilogum ejus forsân pertinere mihi videbatur. Posthac vero R. P. Jacobus Echart, vir accuratissimæ eruditionis, quicum identidem de multiplici nostrorum Prædicatorum cum Græcis concertatione contuleram, initium ejusdem epistolæ mihi suppeditavit, ut ab ipso repertum est in codicibus mss. Latinis ad calcem tractatus Constantinopoli contra Græcos habiti, qui a Stevartio excusus fuit; unde comperi excerptum illud epistolæ exordio proxime succedere. Sic enim habet: *Initium epistolæ Theoriani philosophi ad sacerdotes.* Innotuit nobis, edocti digni sacerdotes, a quodam milite, quoniam contentiones inter vos sunt, et de quibusdam quæstionibus ecclesiasticis: dico autem de jejuniis Sabbati, de sacra communione, et conjugio matrimoniali sacerdotum, et rasura barbarum, eorum scilicet qui in sacris ordinibus sunt constituti. Narrabat insuper idem miles nobis multas contentiones alias inter vos et Latinos factas, rogabatque obnixè nos aliquid scribere vobis super iis. Nos autem propter charitatem Christi, et vestram utilitatem consensimus amabili postulationi viri Deo devoti. Ecce scribimus, et primum rogamus vos ut contentiones non recipiatis, καὶ πρῶτον παρακαλοῦμεν ὑμᾶς φιλονεικίας μὴ καταδύχεσθαι, etc., ut in editis ex Allatio, usque ad σκάνδαλον τε καὶ πρόσκομμα, scandalum et offendiculum.

De additamento ad synodi Sardicensis epistolam spuriam. — Pag. 37 operum sancti Joannis Damasceni, in annotatione 4 ad cap. 30 *Dialecticæ*, col. 1, ubi ostendo Patres Nicænos in appendice ad Symbolum ὑποστάσεως vocabulo, non subsistentem in se et per se personam, sed naturam, essentiam, substantiam significasse, hoc confirmari posse putavi auctoritate epistolæ concilii Sardicensis, in qua, ut apud Theodoretum lib. ii *Hist.*, cap. 8, legitur, eadem Patri, Filio et Spiritui sancto hypostasis atque adeo essentia tribuitur. Verum re melius atque attentius considerata, hanc annotationis partem demendam censeo, doctissimisque criticis assentior, qui ex Athanasii ad Antiochenos epistola intulerunt, postremam hanc synodicæ partem merum assummentum esse, quod concilium non probaverit, quin potius cum a quibusdam insulse obstrusum esset, rejecerit: ut nempe sola fidei expositio quæ Nicæne condita erat, velut ampla satis, integra et perspicua, ab omnibus teneretur. Quocirca sufficiat nobis, Athanasium qui Nicæni concilii magna pars fuerat, communiore suo usu, hypostasim, non pro persona, sed pro natura, essentia ac substantia prisco more accepisse, ut inde inferam, primæ illius synodi Patres altero sensu vocabulum istud non usurpasse. Cæterum prolixa illa appendix nequaquam habenda foret uti formula fidei altera a Nicæna, sed tanquam ejus enarratio diffusior: sicut nec formulæ fidei speciem aut formam præferunt hæc sincera epistolæ verba, qua Patres catholicam fidem sic edisserunt: *Nam qui Filium a Patris substantia et divinitate separant, qui Verbum alienum à Patre arbitrantur, hi omnino excludendi sunt ab Ecclesia catholica et Christianorum nomine privandi.* Quæ quidem licet æquivalearnt appendici symboli Nicæni, non tamen velut expositio fidei altera a Sardicensibus Patribus habita sunt. Quanquam mirari subit Theodoretum, Antiochenæ sedis obnoxium præsullem, et Meletii Antiocheni cultorem, assummentum illud approbasse; non modo adversus certissimum Athanasii testimonium, quo reprobatur hoc fuisse a concilio constat, verum etiam cum eo posthaberetur Orientalium atque Antiochenorum usus, qui a Meletii temporibus contra Paulini ejusque sequacium morem invaluerat, οὐσίαν et ὑπόστασιν non eodem sensu accipiendi.

Florinus Valentiniunus fuit, non Marcionita. — Pag. 88, in annotatione ad hæresim Quartodecimanorum, Florinum, contra quem Irenæus Lugdunensis librum scripsit, quo Deum mala non patrare ostenderet, Marcionitam fuisse dixi, qui tamen, Eusebio teste, Valentini potius erroribus implicatus fuit. Plane siquidem in Deum mundi conditorem Valentini perinde atque Marcionitæ mala refundebant. Nec opus fuisset Irenæo adversus Florinum de Ogdoade, seu octo primis Æonibus disputare, quam Marcion nihil curaret, sed Valentinus. Quocirca pag. 173, in annotatione, circa finem, erratum meum aliud emendandum venit, ubi ex Hieronymo dixi Irenæum de octava scripsisse, quasi de septem primis conditi orbis diebus, et octava quæ eos secuta est die tractaverit, cum octava illa nihil aliud esset nisi ὀγδοὰς seu octo primi Æones Valentiniæ.

Macedoniani Semitarianorum errorem non reliquerunt. — Pag. 93, in annotatione ad hære-

sim 74, quæ est Pneumatomachorum seu Macedonianorum, hoc memoria excidit, quod observatione dignum olim æstimaveram, Macedonii partium præsumpti erroris sui formulam præsertim edidisse in concilio Cyziceno, qua, uti Basilus, narrat epist. 82, τὸ ὁμοούσιον κατασφραγίσας, τὸ κατ' οὐρανὸν ὁμοιον ἐπιπέρουσι, καὶ τὰς εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα βλασφημίας μετὰ Εὐνομίου συγγράφουσι: *consubstantialis vocem silentio prementes, similem secundum substantiam Filium exprimerent et Eunomii in Spiritum sanctum blasphemias conscriberent*: adeoque ab ipsius Macedonii Semiariani perverso sensu nulla adhuc parte illi discrepabant.

Quando primum usurpata vox μεταστώσεως ad transsubstantiationem eucharisticam significandam. — Cum ad caput 13 libri iv *De fid. orthod.*, pag. 270, nonnulla de panis et vini in Christi corpus et sanguinem transsubstantiatione dixerim, quam olim Græci vocibus variis efferebant, posthac autem μεταστώσιν discrete nominare non dubitarunt, nec dubitant, hic ab re non erit lectorem eruditum admonere, quid de vocis hujus auctoribus compererim. Nullos plane alios fuisse puto præter Latinos qui de Ecclesiarum unione apud Byzantinos imperatores et patriarchas egerunt, eosque vel ex Prædicatorum ordine vel ex Minorum. Exstant inter acta concilii Lugdunensis II litteræ Michaelis Palæologi imperatoris ad Gregorium X, in quibus inter alia Romanæ fidei capita, et hoc quoque se admittere profitetur, de pane non fermentato perinde ac fermentato, οὗ ἐν αὐτῇ τῇ ἱεροταλειστῇ ὁ ἄρτος ἀληθῶς μεταστώσεται εἰς σῶμα, καὶ ὁ οἶνος εἰς αἷμα τοῦ Κυρίου Χριστοῦ. *Panem in ipso sacramento vere transsubstantiari in corpus, et vinum in sanguinem Domini Jesu Christi.* Harum litterarum conditores fuisse Fratres illos Minores qui in earundem principio nominantur, pro certo teneo. In illis enim non Græcæ linguæ dictionem et phrasim animadvertere est, sed Latinæ potius indolem. Odericus vero Raynaldus ad annum Christi 1277 synodicas litteras Joannis Becci, patriarchæ Constantinopolitani et synodi Orientalis Latine edidit (utinam et Græce!) in quibus perinde testificabantur se certa fide credere, *azymum panem*, ut et fermentatum, *vere transsubstantiari in corpus Domini nostri Jesu Christi, et vinum in sanguinem ejus, per sanctissimi Spiritus virtutem et operationem*; ubi dubio procul verbum μεταστώσεται adhibuerunt, ut jacet in litteris imperatoris, quas ad amussim imitabantur, ac pene exscribebant. Quinimo dum Græcos bibliothecæ Colbertinæ mss. perlustrarem, incidi in cod. 3285 qui collectionem Latino-Græcam continet variarum laciniarum ex Patrum scriptorumve ecclesiasticorum, ac præsertim Græcorum, operibus congestarum, quas Bonacursius, ordinis Prædicatorum alumnus, sæculo xiii medio ex idiomate Latino in Græcum transtulerat, ut nostris usui essent adversus schismaticos. In ista autem collectione fragmentum reperi illius epistolæ, ejus exordium ante retuli, Theoriani philosophi ad sacerdotes et monachos, sed Joannis Chrysostomi nomine inscriptum, et quale visitur in collatione Constantinopoli cum Græcis habita quam Stevartius edidit: in quo pro his verbis quæ Latina translatio habet, *transmutatur autem divina virtute a Spiritu sancto in corpus et sanguinem Jesu Christi*, Latinus interpres Græce posuit μεταστώσεται ἐκ τὰ θεῖα δῶρα παρὰ τοῦ Πνεύματος ἁγίου εἰς τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Transsubstantiantur autem divina dona a Spiritu sancto in corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi.* Hanc porro collectionem eandem esse quam Urbanus IV sancto Thomæ suppedilavit, ut opusculum ederet contra errores Græcorum, nullus dubito; eo maxime quod in ea occurrant loca illa tanquam ex Cyrilli Alexandrini *Thesouro* excerpta, quibus Romani pontificis auctoritates admodum commendatur. Jam yero cum reconciliationem a Michaelē Palæologo initam patratamque Græci schismatici deinceps nullis non modis detestati sint, atque idcirco imperatorem istum, Joannemque Beccum acerbissimis quibusvis conviciis prorsciderint, et hodieque prorscindere non desinant: cum adversus varia confessionis illius ad Gregorium X papam missæ, necnon synodicarum Becci litterarum capita, imprimisque adversus quatuor illa præcipua quæ Ecclesiarum unioni præ cæteris obesse aiunt, puta Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, animas defunctorum purgatorio igne expleri, azymum panem legitimam esse Eucharistiæ materiam, Romanum pontificem primariam auctoritatem in Ecclesia habere; quinimo adversus peculiaria quæcunque Latinorum nostrorum placita ac ritus virulento æstu deblateraverint: nihilominus tantum abest, ut *transsubstantiationis*, μεταστώσεως, vocem exhorruerint, nedum ipsummet fidei caput quod ea significatur, ut eandem ipsi deinceps schismatici lubentissime usurpaverint, velut ex Georgii Scholarii, seu Gennadii, duplici de Eucharistiæ sacramento oratione constat. Cæterum tametsi Bonacursius Latinam vocem, *transmutatur*, novo verbo Græco μεταστώσεται *transsubstantiatur* pro communiore μεταβάλλεται, reddiderit, nequaquam germanum auctoris

sui sensum, aut labefactasse, aut immutasse censendus est : quandoquidem ipsemet Theorianus substantialem prorsus esse panis et vini in Christi corpus et sanguinem conversionem disertissime ibidem docuerit, his nempe verbis : 'Ο θεὸς ἄρτος πρὸ μὲν τοῦ ἀγιασθῆναι, εἴτ' ἄζυμος, εἴτ' ἐνζυμος ἦν, ἀδιαφόρως ἄρτος ἵσται τε καὶ λέγεται ὑπὸ τῶν θεῶν λογίων, ὡς ὑπερὸν δεικνύμεν μετὰ δὲ τὸ ἀγιασθῆναι, οὔτε ἐνζυμος, οὔτε ἄζυμος, ἀλλὰ σῶμα καὶ Κυρίου ἡ αὐτὴ ἵσται, οὔτ' ἄλλη ἀντ' ἄλλης. *Divinus panis antequam consecratur, sive fermenti expers, sive fermentatus sit, indiscriminatim peraque panis est ac dicitur a divinis Scripturis, ut subinde ostendemus. Ubi vero consecratus est, neque azymus est, neque fermentatus, sed corpus et caro ipsamet Domini, non alia pro alia.* Plane qui panem quemcumque consecratione sic mutari in Christi carnem credit, ut neque jam azymus sit, neque fermentatus, is profecto in ea opinione non est, substantiam panis post consecrationem remanere : adeoque Theorianus catholicum dogma quod *transubstantiationis* vocabulo effertur, hac in epistola confessus est : quin et illud ceu tritum Græcis ratumque adhibuit, ex quo validum et efficax argumentum assumeret, ad sacerdotibus et monachis schismaticis persuadendum ut concordiam cum Ecclesia Romana non detrectarent. Eum porro Theoriani epistolæ locum quem modo retuli, Bonacursius ex Latina interpretatione ita Græce transtulit : 'Ο θεὸς γὰρ ἄρτος πρὸ τοῦ ἱερουργεῖσθαι καὶ κατασκευάζεσθαι, εἴτε ἄζυμος, εἴτε ζυμωτός, ἀδιαφόρως ἄρτος ἵσται καὶ λέγεται ὑπὸ τῶν ἱερῶν λογίων, καθὼς ὑπερὸν ἀποδείκνυμεν. Μετὰ δὲ τὸ ἱερουργεῖσθαι καὶ καθιεροῦσθαι, οὔτε ἄζυμος, οὔτε ζυμωτός λέγεται, οὔτε ὑπάρχει, ἀλλὰ σῶμα καὶ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἡ αὐτὴ, ἥτις ἀπὸ τῆς ἀφάρτου Παρθένου καὶ Θεοτόκου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Λόγου ληφθεῖσα, καὶ ἐν τῇ δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς συνεδριάζουσα, ἀπ' ἡμῶν τῶν ὁρθοδόξων μυστικῶς λαμβάνεται.

Orientalis Ecclesiæ de libris canonicis decreta. — Pag. 283, in annotatione, ubi scripsi Dionysium Constantinopolitanum patriarcham cum multis suæ diocesis episcopis suffragatum esse sanctioni Bethleemiticæ seu Hierosolymitanæ synodi de libris Scripturæ canonicis adversus Cyrillum Lucarim, id a me non satis accurate dictum moneo. Nam Constantinopolitanum decretum datum est, anno quidem 1672, mense vero Januario, ἔται μχοβ, μηνὶ Ἰανουαρίῳ, Ἰνδιξιτιῶνος ι'. At synodus Hierosolymitana non nisi mense Martio ejusdem anni celebrata fuit, ἐν ἔται σωτηρίῳ μχοβ, μηνὶ Μαρτίῳ ις', anno salutis 672, decima sexta Martii : adeoque decretum Constantinopolitanum Hierosolymitano concilio antea fuit. Cum vero Palæstini episcopi in sua synodo præter libros canone Laodiceno contentos, illos etiam quos Latina consuetudo recipit, puta Sapientiam Salomonis, Tobiam, Judith, Draconis et Susanne historias, Machabæos, et Sapientiam Syrach seu Ecclesiasticum, tanquam germanas Scripturæ partes habuerint, καὶ ταῦτα τῆς Γραφῆς μέρη χρίνομεν, quemadmodum etiam ab ipso Lucari variis in homiliis secundum Orientalis Ecclesiæ normam laudati erant ; in Constantinopolitano decreto hoc solummodo sancitur, minime rejiciendos illos esse, quin potius uti bonos et præclaros commendari, ἀλλὰ καλὰ καὶ ἐνάρκεια προσαγορεύεται. Cæterum non Laodicenum duntaxat librorum sacrorum catalogum isti commemorant, uti Palæstini præsules, sed et illum in primis qui ultimo seu octogesimo quinto canone apostolorum habetur, nec non et Carthaginensem, in quorum priore præter libros Veteris Testamenti, quibus Hebræi tanquam divinis utuntur, libri Machabæorum tres et Ecclesiasticus numerantur, in posteriore vero illi omnes quos Hierosolymitana synodus perinde admisit. Cum autem Damascenus canones illos qui *Apostolorum* dicti sunt, divinis Scripturis Novi Testamenti accensere non dubitaverit, inde colligere quis posset eum uti divinos habuisse libros Machabæorum tres, ut et Ecclesiasticum. Illorum vero nusquam meminisse reperitur capite illo 17 libri ιν. *De fide orthodoxa.* Quin imo in *Parallelis sacris*, tam Rupefucaldinis quam Vaticanis, excerpta nulla occurrunt ex ullo libro Machabæorum. Id quod argumento esse possit familiares illos aliquando non fuisse Christianis de Palæstina. Ut autem Joannes Damascenus canones apostolicos Novi Testamenti libris annumeraret, vix canonem Trullanum secundum contulisse asseveravero, quem ipse forsitan nullatenus legerat. Quo proinde auctore hoc scripserit, me prorsus nescire confiteor. Quanquam in promptu illi erat, ut eæ regulæ, quas Orientis Ecclesiæ velut ab apostolis editas venerabantur, inter divinas Scripturas recenseret.

De inscriptione tractatus contra Jacobitas. — Pag. 396, in admonitione ad tractatum contra Jacobitas, ubi de voce τοῦ Δαράς, quæ in operis inscriptione legitur, inquiri num τοῦ articulus sit, an pars nominis civitatis, cujus episcopus Jacobiticæ hæresi addictus tunc fuerit, hoc addendum nec omittendum puto, articulum τοῦ vulgo præmitti nomini urbis Δαράς, *Daras*, quæ in Mesopotamia sita erat : unde colligere liceat eundem omnino præfigendum videri nomini oppidi, quod *Daras* vel *Dara* vocabatur, nec recul

Damasco distabat, quodque rerum Orientalium periti auctores celebre satis fuisse produnt. Quamobrem in titulo legendum videtur, Ἡδὲ ἐκτελεσθὲν τοῦ Δαμασκ. Ἱεροσολύμων, ad episcopum *Darwæ Jacobitam*.

Parallela Rupefucaldina ab auctore sæculi septimi ineuntis consarcinata. — Tom. II, pag. 730, in annotatione confirmare opus fuit, quod in præmonitione ad sacra Parallela Vaticana dixeram, nimirum Parallela Rupefucaldina, seu quæ in bibliotheca collegii Parisiensis Soc. Jesu ex eminentissimi cardinalis Rupefucaldini dono asservantur, cum a Vaticanis, Venetis aliisque diversissima sint, concinnata fuisse ante Joannis Damasceni ætatem, tempore belli Persici, quo Cosrhoes Persarum rex crucem Domini Hierosolymis ablatam in Persidem transportaverat: non enim Christianis eam adeptam fuisse a Saracenis Mohammedanis, postquam urbe sancta sub Omaro calipha potiti sunt. Imo tametsi Theophanes narret Heraclium postremo suo in Palæstinam itinere, quando Saraceni Hierosolymorum obsidionem moliebantur, ligna sancta secum Constantinopolim advexisse; insignem saltem Dominicæ crucis partem illic reliquisse multis argumentis comprobavi: in primis nimirum ex sermone S. Sophronii, qui eo tempore pronuntiatus fuit, quo civitas sancta obsideri a Saracenis cœpit, dudum postquam Heraclius Palæstinæ totique Syriæ valedixerat; nec non ex quibusdam Joannis Damasceni operum locis, quibus constat, ejus ætate pretiosum crucis lignum Hierosolymis adorari solitum fuisse. Tandem testimonium adjecti Guillelmi Tyrii, qui lib. ix *De bello sacro*, cap. 4, hoc a Christiano quodam apud quem reconditum fuerat, Francis nostris statim atque urbem recuperaverunt, restitutum perhibet. Hujus porro portionem quamdam ipsignem paulo post obtinuit Ansellus, canonicus quondam Parisiensis, atque expugnata urbe sancta Hierosolymitanæ Ecclesiæ præcentor, hancque Parisios mittendam curavit. Cujus susceptionis recordationem annuam Parisiensis Ecclesia recolit Dominica prima post festum S. Petri ad Vincula. Certissimis argumentis istis alterum hoc aliud addam, nimirum ipsa Joannis Damasceni ætate ac deinceps, toto saltem sæculo octavo, fideles undique, quoad per barbaros Palæstinæ dominos licebat, de more quotannis Hierosolyma convenisse ad exaltationem ostensionemve crucis Dominicæ, perinde atque olim sub Romanis ac Christianis imperatoribus fieri consueverat. Id testatur scriptor Vitæ et certaminis S. Bacchi junioris, qui sæculo octavo labente martyrium obiit in Palæstina sub Elia patriarcha. Narrat enim auctor, rerum gestarum æqualis, matrem illius aliquando demum ad urbem sanctam perrexisse propter exaltationem sive ostensionem pretiosæ crucis, εἰς Ἱεροσόλυμα ἀφίκετο τῆς θάψεως ἐνέκον τοῦ τιμίου σταυροῦ. Memque in Vita Stephani Sabaitæ, qui filius fuit fratris S. Joannis Damasceni, ille presbyter ordinatus fuisse fertur in illis diebus quibus crux e suggestu populis ostendebatur (hoc quippe est, quod voce *Exaltationis pretiosæ crucis* significabatur) ἐν ταῖς ἡμέραις δὲ τῆς θάψεως τοῦ τιμίου σταυροῦ. Denique Typicon Hierosolymitanum, quod a Sophronio patriarcha primum, ac subinde a Joanne Damasceno nostro, vel adornatum, vel restitutum, vel auctum fuit, ostensionis hujus ritum, et ea quæ diebus istis canenda aut recitanda essent, enarrat. Ex quibus certissime evincitur, diu post Heraclii tempora servatum adhuc Hierosolymis fuisse pretiosum crucis Christi lignum, quod fideles statim anni temporibus adoratum venirent.

XXI. Hæc porro sunt quæ præ cæteris in utroque volumine operum S. Joannis Damasceni, tum in dissertationibus, tum in præmonitionibus, tum demum in annotationibus, vel emendanda, vel illustranda mihi visa sunt. De singulis sancti Doctoris tractatibus, quos utrumque volumen complectitur in hac præfatione generali singulatim dicere non lubet, nec juvat. Quæ enim de unoquoque dicenda essent, vel doctissimus vir Leo Allatius in Diatriba sua *de Joanne Damasceno et ejus operibus* enarravit, vel in admonitionibus meis quas unicuique libro ac lucubrationi præposui, legi possunt. Cæterum operæ pretium est lectorem hic præmonere, me primo volumine conclusisse quæcunque Joannis Damasceni insignita nomine opera exstarent, in quibus de fidei dogmatibus ageretur, sive ea genuina ac sincera essent, sive dubiæ auctoritatis, aut spuria ac subjectitia. Secundo continentur quæ de variis pietatis argumentis tractavit, collegit, ac peroravit.

Quæ appendici operum Joannis Damasceni reservata sint. In editione postrema Basileensi et in Parisiensibus luebrationes aliæ sunt, Joannis Damasceni nomine falso insignitæ, quæ in appendice seu tertio volumine operum ejus quod paro (a), suum perinde locum obtinebunt cum genuinis illius aliquot sermonibus asceticis, quos nuper reperi in codice manu exarato

(a) Lucem non vidit.

bibliothecæ illustrissimi ducis episcopi Metensis. Quibus aliorum quorundam auctorum tractatus ineditos adjungam, quos viri eruditi prelo dignissimos existimarunt. In primis vero huic appendici destinabam Leontii Byzantini lucubrationes quæ inveniri potuerint, ex quibus aliquot quæ Græcæ nondum prodierunt, apud me habeo; reliquas vero magnis sumptibus ex codice Vaticano erui curat reverendissimus ordinis nostri magister Generalis Antoninus Cloche, ut ipse nuper suis ad me litteris benignissime significavit. Quanquam vereor ne propter nimiam tractatum amplitudinem et prolixitatem hæc Leontii opera singulari seorsim volumine edere oporteat.

Doctissimorum aliquot virorum enumeratio qui operam in Damasceni libris adornandis posuerunt. — In Joannis Damasceni commendationem admodum cedit, quod in ejus operibus vertendis, recensendis, illustrandis et edendis viri doctissimi operam impenderint suam, quorum egregios labores maximo mihi adjumento fuisse lubentissime fateor. Jam Burgundionem judicem civemque Pisanum, Frederici Enobarbi præfectum, antea nominavi, cujus translationes tametsi Joannes Cono horrissonas et incomptas esse clamaverit, theologis tamen diu summeque utiles fuisse agnovit ipse, testatusque est. Jacobum insuper Fabrum Stapulensem memoravi, a quo Paulus Jovius in elogiis n. 121 scribit, *totius Gallia juventutem ad cultarum litterarum studia excitatam esse, cum in omni fere doctrina genere ad docendum aptissimus haberetur.* Utinam non in Lutheranae hæresis suspicione senex mortuus esset. In Ecclesiæ castris monachus Brigittanus agebat adhuc Joannes Ecclampadius, quando vitam Joannis Damasceni et orationem *De iis qui in fide dormierunt* Latine est interpretatus. Jodocum Clitoveum Neoportuensem, Carnutensem canonicum, de litteris et religione optime meritum esse omnes norunt. Cujus commentarios in librum *De fide orthodoxa* cur in hacce mea editione omiserim, causas attuli in præmonitione ad præcipuum istud Joannis Damasceni opus.

Hos sequuntur Petrus Franciscus Zinus Veronensis, vir utriusque linguae, Latinae et Græcæ callentissimus, qui non paucas Ecclesiæ Græcæ Patrum lucubrationes Latinas fecit; Henricus item Gravius, ordinis Prædicatorum, cujus insignem sacrarum humaniorumque litterarum peritiam contestantur eruditissimæ, quas scripsit annotationes in S. Hieronymi epistolas centum; Joachimus Perionius, Cormeriacensis, ordinis S. Benedicti congregationis Cluniacensis monachus, multiplici Græcorum auctorum versione clarissimus; Godefridus Tilmannus, Carthusiæ Parisiensis monachus, Græcæ et Latine doctus, qui summam sibi ex ecclesiasticæ antiquitatis investigatione laudem promeruit. Quibus addam Bilibaldum Pircheymerum, Matthæum Hopperum, Aldum Manutium, Petrum Pantinum Tiletanum, Bruxellensem decanum, Frontonem Ducaum, Philippum Labbeum.

Omnibus vero istis præit Jacobus Billius Prunæus, S. Michaelis in Eremita in Britannia minori abbas, qui ob singularem linguae Græcæ peritiam doctorum virorum venerationem maximam sibi comparavit. Prioribus ejus in Damasceni libros Latine reddendo curis secundas suas Franciscus noster Combefisius adjecit, cujus etiam non exigua laus est apud eruditos ob multa illa quæ edidit volumina, quibus res litteraria admodum locupletata est. Nec vero minores illis omnibus in nostro auctore illustrando partes sustinuit Dionysius Petavius, fulgentissimum sæculi nuper elapsi lumen, cujus quinque *De dogmatibus theologicis* tomi, Joannis præsertim Damasceni dictis sententiisque confertissimi sunt; quibus proinde eximiam sancti Doctoris in rebus divinis enarrandis et definiendis auctoritatem summe commendat. Alios inferioris subsellii scriptores omitto, ne prolixitate nimia tedium iis qui præfationem hancce meam legerint, afferam.

Qui ad hanc editionem in primis contulerint — Modo superest, ut illorum, quorum opera, consiliis ac monitis in hacce mea editione elaboranda usus sum, singularem ad mea studia promovenda benevolentiam testatam omnibus faciam, atque in primis eorum qui codicum manuscriptorum penes se erant, mihi per se aut per amicos copiam fecerunt. In primis quantum illustrissimo D. abbati De Louvois, bibliothecario regio, debeam digne satis a me significari non potest, quo, pro congenita sibi humanitate, benigne favente et annuente, libros quosvis regios, seu manu exaratos, seu excusos adeundi, consulendi, legendi ac domum asportandi perampla mihi liberrimaque facultas fuit. Nec vero defuerunt virorum notissimæ orbi litterario eruditionis atque humanitatis, qui penu illud vere regium dignissime curant, clarissimorum DD. Nicolai Clement et Joannis Boivin propensissima officia, quibus ad susceptum opus persequendum incitatus fui. Idem præstiterunt doctissimi viri DD. Ste-

phanus Baluzius et Carolus Duchesne, qui alius post alium confertissima bibliothecæ Colbertinæ præfecti fuerunt.

Nondum volumen secundum absolveram, cum illustrissimi nobilissimique episcopi Metensis, D. Henrici Caroli du Cambout, ducis de Coislin, et paris Franciæ, singularem humanitatem sum expertus, quæ in bibliothecam suam, quam Seguerianam olim vocabant, exquisitissimis manuscriptis locupletem, facilem aditum mihi patere jussit. Id quod peramanter pro more suo executus est cl. D. Nicolaus Blanchard, sacræ facultatis Parisiensis in theologia doctor, hujusque bibliothecæ præfectus meritissimus.

Magnas itidem suppetias attulerunt præstantissimi codices collegii Parisiensis Soc. Jesu, quos mihi ad usum præbuit vir eximie doctus, Rev. admodum P. Joannes Harduinus, cujus perennis erga me amoris et benevolentiae nunquam non recordabor.

Quid vero dicam de reverendissimo ordinis nostri magistro generali, Antonino Cloche, qui, decessorum suorum vestigia premens, nullis non modis egit, ut absolutam numeris suis Joannis Damasceni editionem darem? Quocirca pro incredibili suo in litteris apud nos adjuvandis promovendisque studio, ingentibus non pepercit expensis, quo ex Vaticana præsertim bibliotheca auctoris nostri quæ desiderabam volumina, ac præsertim amplissimum *Parallelorum* opus, proferrentur, mihi quantocius transmitterentur. Jam ante retuli quid etiamnum hodieque præstet, quantosque sumptus effundat, ut Leontii monachi, doctissimi accuratissimique, ac de Ecclesia adversus hæreses Nestorianorum ac Monophysitarum optime meriti scriptoris, librorum compos fiam. Votis suis ac curis ultro atque humanissime faventes nactus est doctissimos bibliothecæ Vaticanæ præfectos Laurentium Zacagnium, et D. abbatem Joannem Baptistam de Miro, viros, ut eruditione, ita et propenso in rem litterariam animo celeberrimos.

Ad hæc me illustrissimo abbati Julio Imperiali, summi pontificis nuper vicelegato Ferrariæ, post vero sedis apostolicæ ad supremum Melitensis ordinis magistrum nuntio designato, multiplici nomine obstrictissimum debitorem profiteor, qui propensa erga me benevolentia, cui digne satis celebrandæ me impari sentio, obicibus remotis qui insuperabiles videbantur, larga ac benefica manu tractatus aliquot Damasceni mihi procuravit, sine quibus fieri nullo modo poterat, ut hanc quam paravam editionem, in publicum efferrem. Ejus porro hoc in negotio consiliorum exsecutorem se summa alacritate præbuit Cl. Justus Julius Fontaninus, Imperialicæ bibliothecæ custos, quem ob singularem eruditionem, atque in Romanæ Ecclesiæ juribus vindicandis egregie navatam operam summus Pontifex Clemens XI honorarium camerarium suum fecit.

Nec me rursum ingratus præbebo viris apud Anglos clarissimis ac rei litterariæ studiosis quam qui maxime, Petro Allixio, Joanni Hudsono, et Joanni Ernesto Grabio, qui, reseratis Magnæ Britanniae museis ac bibliothecis, quæcunque Joannis Damasceni scripta, quæ nondum excusa essent, apud se latere compererunt, prompta et alacri sollicitudine ad me transmiserunt.

Insuper consiliis ac documentis suis præcipuo mihi adjumento fuerunt præstantissimi duo viri ac toto orbe notissimi, D. abbas Ludovicus du Four de Longuerue, et D. Eusebius Renaudot, quorum eximiam eruditionem, maxime quod ad res Orientalium attinet, indigenæ atque exteri omnes suspiciunt: sed et ambo in opusculis quibusdam ex Arabico idiomate vertendis et recensendis operam suam humanissime posuerunt.

Inter tot illustres viros, qui studiorum laborumque meorum fautores sese præbuerunt, posteriorem non tenet locum doctissimus meique amantissimus, R. P. admodum P. D. Bernardus de Montefalconis, qui, cum ipse rei ecclesiasticæ et litterariæ, præclaris operibus et priscorum monumentorum evulgatione locupletandæ se totum impendat, nihil nostri immemor, quidquid hinc inde ad Joannis Damasceni editionem illustrandam et augendam aptum et idoneum reperit, hoc mecum communicare intenta sollicitudine studuit. Nec minus etiam prolixè rem meam egit R. P. D. Anselmus Banduri, Ragusinus, ejusdem instituti alumnus, toti jam orbi singulari sua eruditione clarissimus, cujus opera, ex quo Parisios appulit, quidquid auctoris mei tractatum in variis Italiæ locis ac Florentiæ præsertim et Venetiis delitesceret, consecutus sum, ejus desideriis ac petitionibus morem ultro gerentibus illustrissimo D. Meletio Typaldo, Philadelphensi metropolita, nec non viris clarissimis doctissimisque R. P. D. Angelo Maria Quirino, ordinis S. Benedicti alumno, et Antonio Maria Salvino.

SELECTÆ PRÆFATIONES

AUT

NUNCUPATORIÆ EPISTOLÆ

QUÆ ANTERIORIBUS OPERUM S. JOANNIS DAMASCENI EDITIONIBUS PRÆFIXÆ SUNT.

JACOBI FABRI STAPULENSIS

Epistola ad Ægidium Delfo doctorem theologum, de sua libri De fide orthodoxa translatione Latina.

Jacobus Faber Ægidio Delfo doctori theologo.

Parisiarum Academiam, communem studiorum nostrorum parentem, cum fido rumore repellasse te cognovi: mihi ne, an tibi magis gratulatus fuerim, incertus sum. Quis enim alius insignior locus? Quis moribus tuis tuoque accommodatior ingenio? Solent enim pretiosiores plantæ in solo naturæ suæ consentaneo, non modo ornamento esse, sed et pretiosum non minus afferre fructum. Locum de me convenientem (?), neque ornamento fuerint, neque quos debent proferent fructus. Non secus autem arbitror te locum illum fovendis bonis omnibus cum literis, tum ingenii aptissimum recepisse. Verum quia unus inter plurimos veteris consuetudinis amicos te festive quasi ex longinquissima peregrinatione revertentem suscipientes, esse non potui: hoc ad te munusculo meam testor absens benevolentiam: opusculum, inquam, beati Patris Joannis Damasceni, quod superioribus diebus inter aulicos tumultus e Græco Latinum feci: non ea, fateor, qua deceret dignitate, non elegantia: sed in angulo paulisper semotus, miserias curialium declinans, qua valui fidelitate lectoribus auctoris mentem perviam faciens. Tuae igitur partes erunt et Clichtovei, qui, te adjutore (pauci fluxero dies), sacro doctorum cœtui insertus est, agnoscere, an opus forte tale sit, quod usui, celeberrimo illi studio esse possit. Cum ipsum maxime theologiæ probetur studiosum, et ab Atheniensi defluxisse. Quod utrumque videtur præsens Damasceni opusculum præferre. Neque enim in Græcorum gymnasiis alio in opere, ad sacrarum theologiæ palæstram solebant initiari. Vale. Apud Bituriges, Idibus Februariis.

BEATI RHENANI ALSATICI

Carmen ad Robertum Fortunatum Macloviensem.

Eo proprior radius qui surgit ab axe,
Hic plus Phœbeæ luce nitioris habet.
Haud aliter perdoctia magis suscepit ab alto
Prima cohors, populo posteriore, Patrum.
Qualia sunt magni celeberrima dogmata Pauli:
Quæ novus in toto legis orbe tulit:
Talis Joannis sublimi pagina sensu
Culta Damasceni, fundit ut astra jubat.

Tradit enim fidei prima incunabula recte,
Ac puras mentes mystica sacra docet.
Utque salutis iter teneat, loca devia vitans:
Sincera quemvis traditione monet.
Hac felix semper jactet se Græcia prole.
Quæ quondam claros edidit alma viros.
Ergo pias sectans leges ac jura Tonantis,
Hoc opus exacta sedulitate legat.

JUDOCI CLICTOVEI

Epistola ad Jacobum Claromontanum episcopum, de suis in librum De fide orthodoxa observationibus.

Reverendo in Christo Patri ac Domino D. Jacobo Ambasiano, episcopo Claromontano dignissimo, Judocus Clictoveus Neoportuensis.

Una omnium qui recte sapiunt, et vera est sapientia, sacratissimo præsul, nihil certius aut firmitus animis nostris esse debere, quam catholicæ fidei documenta, regulas et articulos, quibus sine hesitatione aut orationis efflagitatione assentiri debent omnes, quod divina irradiatione a cœlo in homines defluerunt. Si enim tanti fuit apud discipulos Pythagoræ auctoritas, ut interpellati ad reddendam eorum quæ asserebant causam, aliud nihil approbationis attulerint, quam magistrum ita dixisse, nefasque putarent, quæ ab ipso acceperant, in disceptationem aut controversiam deducere: si rursus tanti apud Athenienses momenti fuit assertorius Xenocratis sermo, ut cum semel in judicio manum caset aris

admoturus, quo de more juramentum præstaret, ob spectatam ipsius integritatem et gravitatem et iudices iurandum remitterent, verborum suorum sola affirmatione contenti; nonne majoris apud homines ponderis erit divina et summa veritas, quæ nec falli, nec fallere novit? *Est Deus*, ut ait Apostolus, *verax: omnis autem homo mendax*¹. Quis igitur addubitaverit, aut ancipiti agitaverit animo, quæ a Deo revelata sunt, sacrosanctæ fidei mysteria; præsertim cum tam solida basi nixa sint et fundata supra firmam petram? Nililosecius haud absurdum fuerit illa interdum rationali via modoque fulciri, et salva religionis pietate persuasoriis approbari rationibus, ad mentis nostræ juvenandam imbecillitatem, quæ tum facile ad ipsa credenda subvehitur, cum ea perspexerit a ratione non esse aliena. Quocirca summo studio versandi sunt libri, qui altissima nostræ fidei sacramenta detegunt, atque ad ea clarius intelligenda præstant adjumentum: præsertim si ab antiquis, probatis, doctrina et sanctitate præclaris auctoribus, elaborata sint. Non enim potest rivus sui fontis non sapere naturam, neque fructus ab arbore sua discrepare. Plane inter illos et hoc quadrifidum eximii Patris Joannis Damasceni opus haud immerito annumerandum est, quod *De orthofoxa fide* inscripsit, copiosum scæpe, secundum et utile, nihil eorum quæ ad fidei elucidationem pertinent, omittens. Exorsus enim a primo rerum omnium principio, per mundi genesim, et nostri lapsus reparationem, in mundi consummationem, suam editionem perpetuo deducit ordine, completoque conditionis humanæ orbe et circulo, nos in eam reducit finem per beatitudinis participationem, a quo primævam (sicut et res omnes) sumpsimus originem: ipsum videlicet, qui est *Alpha et omega*, principium et finis, primus et novissimus. Enimvero præsentem editionem, hi Damasceni Theologiam, illi librum Sententiarum ejus, et utrique recte quidem, appellarunt. A quo ut archetypo crediderim, nisi me fallat conjectura, doctrina celebrem virum Petrum Lombardum sumpsisse exemplum sui operis elucubrandi, qui Sententiarum liber vulgo nuncupatur. Idem enim utriusque est librorum numerus et ordo eademque materia. Hic autem illo longe posterior. Cæterum ut hoc præclarum Damasceni opus magis pervium esset legentibus, adjecti facilem ad litteram commentarium, quæ obscura se offerunt, planiore declaratione dilucidantem, et si qua occurrunt discussionem exposcentia, doctrinali disceptationem agitantem. Verum hæc annotationes adjunxi potius ad recentiorum Damasceni editionem, quod nitidiori Latini sermonis elegantia exornetur quam vetustior, et fidelius veriusque mentem ipsius auctoris exprimat, atque multo apertior atque accuratior. Siquidem antiquior ejusdem et Græco in Latinum traducendo plerisque in locis mutilata videtur et manca, rudiore contextu, nec non usque adeo ob sermonis obscuritatem interdum abstrusa et intellectu difficilis, ut sæpius vel Oedipo conjectore, aut Sibylla interprete foret opus ad sensum litteræ percipiendum. Porro adjuncti ad inferiorem marginem numeri laterales, qui et litteram auctoris, et commentarium illius ordinem continuata fere serie a capite ad calcem usque propemodum sequentem, consimiliter in partes minutiores digerunt, et cui litteræ parti unaqueque commentationis pars respondeat, ex eorumdem numerorum admotione clarius indicant. Denum hanc nostram quantulamcunque explanationem tui amplissimi nominis patrocinio et nuncupatione in lucem prodire volui, gravissime antistes: ut si quam sacrarum Litterarum studiosi utilitatem (quod vel maxime velim) ex ea hauserint, eam totam tuæ eximie paternitati acceptam referant, cui me lateor in primis obnoxium et perpetuo obsequio devinctum. Vale, litterarum et virtutis amator et cultor. Parisiis pridie Kalendas Septembres MDXII.

DONATI VERONENSIS

Epistola nuncupatoria editioni Græcæ libri S. Joannis Damasceni De orthofoxa fide, et orationis De his qui in fide dormierunt, præmissa, cum præfatiuncula Græcæ ad linguam Græcæ studiosos.

Sanctissimo ac beatissimo Patri nostro Clementi septimo, Pontifici Maximo, Donatus Veronensis.

Nisi Græca lingua, S. P. Clem. Sept., non modo olim cum in Siciliam atque Italiam, ac potius in orbem terrarum frequentes colonias mittebat, sed ipsis quoque Romanis temporibus, cum jam eorum imperio omnia tenerentur, omni alia lingua latius patuisset; nunquam Paulus scribens ad Romanos, hac ipsa usus esset potius, quam quæ illorum propria erat Latina. Præterea non modo hunc ipsum quem dico, Paulum, verum et reliquos illos, qui primi ab ipso Christo, dum in humanis degeret, instituti sunt, et quibus auctoribus Christiana resp., quæ Ecclesia dicitur, primum initium accepit, non alia in scribendo lingua delectatos quam Græca, ita præcipue compertum est ut dubitari non possit. Quocirca ne illud quidem relinquatur dubitandum, tantam fuisse Græcæ lingue amplitudinem, ut una ex omnibus merito visa sit, cui potissimum meditata sua omnia, quæ posteris nota esse vellet, divini illi viri committerent. Nam quod idem Paulus Epistolam ad Hebræos, et Matthæus Evangelium suum Hebraica lingua conscripserint, quanti tandem putandum est, si reliquis partibus comparatur? cum præsertim illud constat, eandem Epistolam idemque Evangelium a viris ejusdem ætatis sanctissimis illico ex Hebræo in Græcum fuisse conversas, nec pervenire ad posterorum initiove latius propagari aut disseminari alia demum lingua potuisse. Scitum sunt plures alii scriptores quasi priorum interpretes, usque ad Origenem, Basilium, Chrysostomum, aliosque ejusdem ætatis; quos deinceps nostri partim imitari cœperunt, partim convertere: nec postea defuerunt, qui in utraque lingua priorum scripta imitantes, semper aliquid novi in medium proferrent. Atque hic ego quidem, utri præstantius, Græcine, an Latini in doctrina sacra suum munus absolverint, judicaturus non sum, ut sive hos, sive illos, alteris anteponam, alteros non offendam. Illud quidem plane affirmare non dubito, ea quæ de Græco conversa sunt, apud ipsos Græcos multo haberi puriora, multoque integriora, quam apud Latinos. Omnis quippe doctrina vino quam simillima esse consuevit, litteris quæ quasi vase contineri. Vinum si de hoc vase in illud transferas, vim suam et robur amittit necesse est; eoque magis si de sua in alienam regionem transvectum fuerit. Sic doctrina, si de suis in quibus edita est, litteris in diversas traducatur, quin deterior multo ac sordidior evadat fieri non potest. Merito ergo hic alumnus tuus, beatissime Pater, qui tibi quidquid apud seipsum boni agnosci, acceptum refert, Joannes Matthæus Gibertus, episcopus Veronensis, Joannem hunc Damascenum ea ipsa qua scripsit lingua, hoc est Græca, cum antehac in nostram duntaxat conversus legeretur, apud nos publicari nunc primum voluit, tibique omnis nostræ religionis, totiusque Christianæ reip. principi dicandum curavit: ut tuis ipse videlicet quasi egregius artifex præclaris operibus letarere: et quod nuper in Chrysostomi Græca in Pauli Epistolæ editione, ac deinceps in Euthymio psalmodum interprete, quem Latinum

¹ Rom. III, 4.

factum accepisti, expertus es, nunc item in Damasceno sua lingua loquens, et a nobis in eo pro viribus emendato, collatisque pluribus exemplaribus sum integritati restituito, exporire. Illud præterea vir tibi addictissimus Giberio sibi etiam atque etiam considerandum duxit, nulli aptius opus de ortho-
doxa fide dicari potuisse, quam tibi; cui non solum adversus barbaras nationes, quæ hoc tempore armis illam nunquam oppugnare desistunt, semper autem conantur evertere, sed etiam adversus novas desertiores veritatis, qui Lutherani vocantur, certamen assiduum est: quorum utrisque ita omni dili-
gentia omnique vigilantia resistis, ut aperte pronuntiare non verear, nullo nobis esse lætandum vehe-
mentius, quod navis ista quæ omnis nunc Christianus populus vehitur, talem gubernatorem sortita sit, quam dolendum, quod in tam adversas tempestates, tantosque procellarum impetus inciderit, quantos
ex quo Imperium accepit, nunquam experta est. Hunc igitur Damascenum habebis quasi telum acutis-
simum, quo si non priores illos, saltem hos posteriores hostes confodias. Cujus quidem scriptoris laudes
hoc in loco fusius prædicare, quantique semper nominis, non modo apud theologos, sed etiam apud
philosophos et medicos fuerit, exponerem, si vel epistolæ brevitatis pateretur, vel hoc ita obscurum esset,
ut expositionis indigere videretur. Jam enim quicumque vel mediocriter sacris legendis auctoribus in-
sueverit, ignorare non potest, hunc a Latinis tanti semper æstimatum fuisse, ut non solum conversum
habere voluerit, sed etiam longis commentationibus explanatum: quod paucissimis Græcorum, præter
apostolos, contigit. Hic ergo sit hujus epistolæ finis: mihiq; cum tuæ sanctitatis pedes animo et cogi-
tatione fuero oculatus, liceat dicere: Vale.

Ὁ αὐτὸς τοῖς Φιλέλλησι.

Idem linguae Græcæ amatoribus.

Ὅπερ ἤδη πρόσθεν ἐπὶ τῆς ἄλλης τῶν Ἑλλήνων
παιδείας ἐποίησατε, ὦ φιλέλληνες, καὶ νῦν ἐπὶ σεμνο-
τέρας ταύτης, τοῦτέστιν ἀληθεστέρας ποιήσατε.
Λεξάμενοι γὰρ πρὸ τοῦτου τὰ τῶν ῥητόρων, καὶ φιλο-
σόφων, καὶ ποιητῶν γράμματα, μὴδὲ τὰ τῶν θαυμα-
στῶν τούτων, καὶ θαίων ἀνδρῶν ἀποβάλλετε, ἀλλὰ
τοσούτῳ μᾶλλον καὶ ἀγαπᾶτε, καὶ οικειοῦτε, ὅσην τὰ
θεῖα τῶν ἀνθρωπίνων τιμωμένοι. Καὶ μὴ ὁμοιοῦσθε
δὲ τοῖς ἀνοήτοις, οἵτινες χρυσίον ἢ ἀργύριον, ἢ τῶν
τοιούτων κτημάτων τι ἀνευρόντες καὶ ἀνακτησάμε-
νοι, σφόδρα χαίρουσι καὶ εὐφραίνονται, φρόνησιν δὲ
καὶ ἐπιστήμην, καὶ τὸ τῆς δόξης ὄρδην, καὶ τὴν τοι-
αύτην πᾶσαν κοσμιότητα, καὶ τὸ τελευταῖον, βασι-
λεῖαν ἐν τῷ οὐρανῷ αἰδίων δυνάμενοι ὀλίγου περιποη-
σασθαι, ἀνεύοντες διατελοῦσι, καὶ μὴδ' ὅναρ ἀξιοῦσι
τὰ τοιαῦτα ζητεῖν. Ἰδοὺ τοῦν ὅμην τοῦτον τὸν περὶ
πάσης εὐσεβείας τῆς καθ' ἡμᾶς μάλα σαφῶς διαλε-
γόμενον χαρίζομεθα δαμασκηνόν· ὃς μόνος ἔχει τὸ
ὑπὸ πάντων τῶν σπουδαίων ἀεὶ ζητούμενον κάλλιστά
τε καὶ εὐδαιμονιστάτα, καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ παιδείᾳ
ἐξεργάσατο. Τί δὲ τοῦτο; Τὸ κατὰ πᾶσαν πραγμα-
τείαν ἔχειν τι ἐγγεγραμμένον πάντων τῶν ἐν αὐτῇ ἀναγ-
κασιωτάτων καὶ χαλεπωτάτων μνημόσυνον. Ὅπερ ὁ
δαμασκηνός, οὕτω μὲν σαφῶς ἀπετέλεσεν, ὥστε καὶ
τὰς γυναῖκας, ὡς εἶπαι, ἤδη, καὶ τοὺς ἀγρομέ-
τους τῶν ἀνδρῶν, εἰ γὰρ μὴ πάντῃ τῆς Ἑλλάδος φωνῆς
ἀνήκοι ὄντες ἐτύγγανον, τὸ πᾶν μὴ καταλαβεῖν
ἀκριβῶς· οὕτω δὲ συντόμως καὶ συνοπτικῶς, ὥστε
ὀλίγων ὥρων ἀναγνώσει ἐπεξελθεῖν. Καὶ γὰρ οὗτος
τὰ ὑπὸ τῶν ἄλλων θεολόγων, καὶ τῆς Χριστιανικῆς
μαθήσεως διδασκάλων ἐν πολλοῖς καὶ ἀναριθμητοῖς
βιβλίοις περιληφθέντα, ὀλίγοις καὶ βραχυλογωτά-
τοις κεφαλαίοις ἐξηγήσατο· μᾶλλον δὲ, τὸ γε ἑμὸν
δοκοῦν εἶπαι, τὰ ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἀπάντων οὐτοὶ
ἀτάκτως καὶ ἀτάκτως περὶ Χριστιανισμοῦ συντεθέν-
τα, οὕτω σοφῶς καὶ διδασκαλικῶς εἰς ἰδίαν τάξιν τε
καὶ τέχνην ἀνήγαγεν, ὥστε πάντας ἐνὶ τούτῳ μόνον
ἐντυγχάνοντας, ἐπιστημονικῶς ἤδη ἀπὸ τοῦτου καὶ
τεχνικῶς περὶ τῶν ὅσων ἀπάντων διαλέγεσθαι. Τί
οὖν ἐτι ἀνεῖται, μὴ οικειοποιησάμενοι τὸν τοσούτον
θησαυρόν; Δράξασθε ἤδη, δράξασθε παιδείας, καὶ
μηκέτι βραδύνετε ἀναστερόμενοι ἐν ταῖς ὁμετέραις
ἡθούαις, μήποτε ὀργιστῇ ἡ κύριος, καὶ ἀπαλείψῃ ἐξ
οὗτο δικαίας. Ὅ μὲν γὰρ βίος οὗτος βραχύς, ὦ βέλ-
τιστοι! τὰ δὲ μετὰ τοῦτον ἀγαθὰ ἢ κακὰ, αἰετᾶ.
Πολλὴν μὲντοι χάριν ἔχετε τοῦ πόνου τούτου, οὐ μόν-
ον τοὶ κατὰ ἐκτελέσαντες τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ τοὶ
νῦν ἐπαπορρώθασιν, οὐχ ἥμισυ δὲ καὶ τῇ τῆς τοιαύ-
της διαπάνης χορηγῶ καὶ κυρίῳ Ἰωάννῃ Ματθαίῳ
τῷ Γιβέρτῳ, τῷ εὐλαβεστάτῳ καὶ μεγαλοπρεπεστά-
τῳ Οὐδυνῶν ἐπισκόπῳ. Οὗτος μὲν γὰρ τῷ μακα-
ριωτάτῳ Πατρὶ, καὶ ἀκριβ' ἀκριβεῖ ἡμῶν Κλήμειντι
ἐδόξῃ χαριζόμενος, καὶ ὅμην ὁμολογῶν οὐχ ἥττον
ἐχαρίσατο. Καὶ ἡμεῖς δὲ τοῦ αὐτοῦ Γιβέρτου δαπν-
ησάντες καὶ καλεῖσθαι, πολλὰ ἀντίγραφα, καὶ

Quod jam ante in aliis Græcorum disciplinis præ-
stitit, o Græcæ linguae amatores, id nunc in
hac etiam augustiori, ut pote veraciori, præstat.
Cum enim ante hac rhetorum, philosophorumque
ac poetarum scripta suscepitis: nec ea pro-
inde quæ ab istis admiratione dignissimis ac vero
divinis viris exarata sunt, rejicite: quin tanto
magis diligite atque amplectimini, quanto divina
humana excellentiora sunt. Nec vero similes vos
insipientibus illis præbeatis, qui, auro, aut ar-
gento, aut quavis re alia reperta et comparata, ad-
modum gestiunt et lætantur: cum vero pruden-
tiam, ac scientiam, sanamque sententiam, et om-
nem ejusmodi ornatum, ac tandem æternum in
celo regnum exiguo pretio acquirere valeant, de-
sidia torpent, nec per somnium talia cogitant. Ea
igitur hunc Damascenum vobis elargimur, qui de
omni Christiana religione explicatissimo disserit:
qui solus illud quod studiosi omnes optimo felici-
que conatu semper querunt, in nostra disciplina
exsecutus est. Equodnam vero istuc? ut plane in
omni arte enchiridion aliquod habeatur, quod eorum
quæ in illa valde necessaria ac difficillima sunt, me-
moria refricet. Hæc porro Damascenus ea quidem
perspicacitate contexit, ut jam mulieres: si ita
loqui fas sit, et homines litterarum rudēs, modo
Græci idiomata prorsus expertes non sint, uni-
versæ accurate percipiant: ea vero brevitate ac
compendio, ut paucarum horarum spatio eadem
legendo perlustrent. Enimvero aliorum theologi-
orum ac Christianæ doctrinæ magistrorum senten-
tias, quæ multis innumerabilibusque libris con-
tinentur, perpaucis brevissimisque capitibus enar-
ravit: quinimo, ut mihi videtur, quæcumque ceteri
omnes nullo ordine, nulla arte de Christiana fide
scripserunt, ea æsentia ac doctrinæ methodo,
ad suum ordinem atque revocavit, ut omnes
qui hoc solummodo volumen legerint, eruditæ
deinceps et accurate de rebus divinis omnibus
disputare possint. Ecce ergo tantum thesau-
rum in usum vestrum convertere cunctamini? Apprehendite modo, apprehendite disciplinam, nec
moras in vestris voluptatibus versantes trahitis,
ne forte irascatur Dominus, et peritis de via
justa. Vita quippe præsens brevis est, o amici!
quæ vero eam sequuntur, sive bona, sive mala,
sempterna sunt. Atqui propter hunc laborem ad-
modum vos debetis, non illis solum qui hæc omnia
conscripserunt, sed et iis qui nunc eadem resti-
tuerunt: in primis vero Domino Joanni Matthæo
Giberto, religiosissimo illustrissimoque Veronen-
sium episcopo, qui tot ac tantas expensas talis
ipse enim quod beatissimo Patri Summoque Pon-
tifici nostro Clementi septimo præstitit concessit-
que, id quoque vobis nihil magis elargitur. Nos

vero ejusdem etiam Giberti expensis ac nutu exemplaria varia ac vetusta recentiores et conferentes hoc unum descripsimus expurgavimusque, ac tandem iis qui hodie chalcographi dicuntur, tradidimus; adeo ut nec Damascenum prorsus doluerit nostri laboris et restitutionis. Quod si hæc modo hilari atque alacri animo exceperitis, plura subinde alia a nobis posthac eo lubentius edenda sperate.

παλαιά συγκρίναντες καὶ παραβάλλοντες, ἐν ταῦτο διαγρῆσαντες, καὶ τὴν πάλαιμὴν ἐκπαίδευσιν, εἰς τοὺς νῦν λεγομένους γυμνασίους ἀδελφωσάντων, ὥστε μὴδὲ τὸν Δαμασκηνὸν αὐτὸν τοῦ πόνου καὶ τῆς διορθώσεως λυπήσασθαι. Ἄν δὲ ταῦτα ἐν τῇ παρόντι ἡδύς καὶ προθύμῃ ἐκπονήσῃτο, καὶ πλείστα ἕτερα ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα καιροῖς καὶ αὐτοῖς προθυμώτερον ἐκδουρούμενος ἐλπίζετε.

HENRICI I GRAYII NOVIOMAGENSIS, ORDINIS FF. PRÆDICATORUM

De sua operum S. Joannis Damasceni editione, Coloniae 1545.

Illustri principi ac domino D. Osvaldo comiti Montensi, domino in Bilant, Hedel, Homoet, Wisch, Boxmer, Baeps, etc., F. Henricus Gravius, Dominicanus, S. D.

Cum toties et tam diversis ac gravibus fidei naufragiis, Apostolorum naviculam jam inde ab Ecclesie nascentis initio periclitatam revolvimus, hanc immerito Ilei Opt. Max. vigilantiam non solum admirandam, sed et adorandam censemus, cum ille tanquam nauclerus attentissimus, cum licet tot tempestatibus agitatam, tot procellis commissam, tot scopulis illisam, non modo mergi minime passus sit, verum etiam ad exitum usque laborantem, desiderata diu multumque tranquillitate reducta, ac tutum salutis portum traduxerit. Quamvis enim optimus ille navarcha aliquando consulto, aut conquescat, aut dormiat, ut tentet et explorat, nunquam tamen vel dormitabit, vel dormiet custos Israelis, ut perdat vel perire sinat. Cujus rei plurima in sacris historiis passim obvia sunt exempla. Quoties enim afflictum populum, cum Judaicum, tum Christianum, de adversariis suis vindicavit? Nonne contra Pharaonem, Chananeos, Philistaeos et alios hereditatis suae impugnatores et devastatores, Moesen, Josue, reliquosque judices et reges, vindices excitavit: quibus cuj brachis usus, impetum impietatemque hostium atrox et contudit? Annon et contra Arium, Sabellium, Eunomium, Macedonium, Photinum, Apollinarem, aliosque innumeros Ecclesiae insidiatores et praedones, e Graecis Athanasium, Didymum, Epiphanium, Basilium Magnum, Nazianzenum et Nyssenum Gregorios, et Chrysostomum; e Latinis autem, Hilarium, Victorinum, Ambrosium, Augustinum, Hieronymum, et plures alios orthodoxos armavit: quorum eruditione pariter et vite exemplo, haeresiarum versutias, insanias et blasphemias detexit ac prostravit? Deinde cum, pace aliquandiu Ecclesiae restituta, omnium zizaniorum seminarium infelix genius pie credentium saluti rursus invidisset, ac Nestorium, Eutychium, Monophysitas, Iconomachos, ac plura id genus portenta, ad concitandam et convellendam fidei catholicae cymbam excitasset, eorumdemque ope et opera totum ferme Orientem conturbasset, mox supremus ille naviculator, sui muneris nequaquam oblitus, spectatissimum illum theologum Joannem, a metropoli Syriae Damasco cognomento Damascenum, orbi exhibuit, quem velut Horculeum quemdam fidei nostrae ὑπερασπιστήν, tot haeresiarum monstris obiect, virum, ut Suidae testimonio utar, ἑλλογιώτατον, οὐδενὸς δεύτερον τὸν κατ' αὐτὸν ἐν ταῖς λαμπραῖσι. Fuit enim ille incredibili dicendi vi et festiva varietate mirabilis, vere χρυσόφυμος, nec infra nomen suum χρυσόφρους, ut pote cujus ex ore aurea quaedam scaturigo assidue produceret, qui κατὰ τὴν μέλειαν latissima praedecessorum suorum volumina theologorum tanquam prata ἀνασκάμνος ex elegantissimis passim lectis flosculis ἀνθολογίαν quamdam concinnavit, mira cum industria, tum arte, adversus omnes retro saeculorum haereses depugnans. Ad quam sane palestram non ἀνοήτος, ut modo multi, sed exquisita plane sacrarum Litterarum, orthodoxarumque sententiarum πανοπλία instructus accessit. Cujus rei specimen abunde praebere potest vel unicum Ἐκδοσις τῆς ὁρθοδόξου πίστεως, in quo universa fere Christiano vel theologo necessaria, ita pro rerum pondere et dignitate tractata, ut ingeniline acumen, an linguae, facundiam plus admirare, quodvis addubites. Quanquam illud non tam clare ex Latina traductione, quam ex Graeco opere emicat, quod nuper divino beneficio ad studiosorum manus pervenisse, magnopere gaudemus.

Cum autem superioribus annis in alia quædam hujus viri opuscula, eademque Latina facta, incidissem, quorum lectione mire delectatus, aliquem oriturum expectarem, qui de posteritate bene meriturus, hæc et tenebris sitique vindicandas assereret, neque talem reperirem vindicæ: ego tandem indignum, imo grande nefas ratus, quæ inexhausto labore hinc inde eruta paraveram, cum magna religionis nostræ iactura suppressi, nolui diutius lucernam hæc sub modo occultari, ut vel hinc, quantos quantos sit illi veritatis splendor, omnibus, præsertim theologie candidatis, statim afflueret. Neque deerat hic adhortator perurgens Petrus Quentellus, mira hodie diligentia typographus, in provehendis bonis auctoribus neque laboris detractus, neque sumptui parcens, ut præclarî hujus auctoris libros, quos a studiosis passim flagitari animadvertenter, suis prelis excudendos profferrem. Hæc autem mihi subinde tacita mente reputanti, jamque de patrono, cujus auspiciis hæc doctissima vetustatis monumenta in lucem prodirent, circumspectanti, tu, illustris admodum princeps, unus e multis occurristi, cujus celsitudini Damascenus piam fletu agnoscere non haud incongrue dicaretur. Idque vel eam maxime ob causam, ut hac qualicumque accessione, singularem animi tui propensionem erga pietatem ac sacras litteras proverberes: hoc est, ut lectione tanti doctoris, citra controversiam in Ecclesia celebratissimi, non modo mentem eruditam et lugentiam mire dextram, quibus utrisque feliciter præmines, felicius et acuere et oblectares, verum etiam religiosum pectus tuum in catholica fide confirmares. Equidem hic referre possem vetustissimum generis tui nobilitatem, clarissima majorem stemmata, ditiosis amplitudinem, ornamenta ex, illaque dotes, quæ eximium facile principem testantur; nisi me admirari magis deceret, tametsi predicare jam commode non liceat, præcipuum hoc pietatis studium, quod sic apud te viget, sic floret apud integrum reip. principem, ut hac omnium turbulentissima tempestate inter raros principes ipse fidelis catholicæ fortissimus propaguator tot jam annis perseveres emineasque: nimirum qui, omnia bellorum rabie, nihil prius, nihil sublimius habes, atque id quod ad Ecclesie catholicæ dignitatem et concordiam juvandum tuendamque spectat, ut vel hoc nomine Damascenum quemdam referre nobis videare. Quanquam hæc alias fortasse tempestivius referrentur, et, ut arbitror, aliis rectius quam tibi. Nunc ut de nostro tecum Damasceno solum agamus, tradunt annales hunc circa Gregorij III papæ et Leonis III Ἐλκωνουάου imperatoris tempora floruisse, a cujus filio Constantino τοῦ αὐτοκράτορος παρδούλου vir tantus una cum Germano

patriarcha et Gregorio Cyprio, viris itidem omni sanctitate reverentiaque conspicuis, palam anathemati fuit addictus, caecodoxis interim ad innocentissimi viri condemnationem supra modum applaudentibus omnibus. Damnationis causa nihilo justior apparuit, nisi quod sincerissimus religionis assertor Damascenus, ecclesiasticam fidem damnare totis ipse nervis ac viribus recusaret. Quo quidem nomine et a perfido imperatore felicem pro Christo contumeliam illam sibi reportavit, ut ignominiose Manseron appellaretur, qui pro avito nomine Mansur dici solitus erat, id est *Redemptus*, apud Latinos. Et in hunc ipsum Leonem, leonina certe ferocia insignem, aiunt Damascenum tres conscripsisse libros, quorum mihi nullum hactenus invenire licuit. Ceterum illos nequaquam audiendos puto, qui, magno duelli errore, aut hunc scriptorem ætate Theodosii Senioris vixisse affirmant, aut qui, cum Joanne Trithemio, abbate Spanheimensi, duos Joannes Damascenos exstitisse somniant. Etenim præterquam quod operibus ipsius, quæ adhuc nobis exstant, error ejusmodi palam convincitur, sane constat ex probatissimorum quorumcunque historiographorum fide; unum et eundem auctorem esse hunc Damascenum, qui sub Leone III Isaurico velut quoddam Ecclesie lumen præcipuum effulsit, circa annum restitutum salutis 730 jam tunc orbi notissimus, ac sermone omnium frequenti usque adeo celebratus, ut in Ecclesia Orientali non minus quam Occidentali, postea semper spectatissimis Ecclesie doctoribus pro suo merito sit annumeratus. Sed et idem error plures ex uno Damascenos fingentium, partim ex Vita ipsius, quam F. Joanne Œcolampadio (per id tempus nondum hæretico) interprete legimus, præsertim ex ejusdem scriptoris ἀνθωμω, sed Græci, sermone, cui *De Philocoma et Philothea* titulus est, omnino perspicuus esse potest: in ejus sermonis fine (quisquis tandem ejus interpretes fuit, qui polito minus stylo usus, nihil felicius verterit) præter incredibilem Damasceni vitæ integritatem, mire commendata ejusdem recitantur monumenta. Quorum omnium *Logica* opus primum est, primum etiam, ut apparet, ingenii auctoris documentum, idque non vulgare, ut in quo genuinam illam disserendi rationem, nullis sophistarum argutis obscuratam, compendio quodam tradit, quatenus eam theologiæ satis futuram prævidit ὑπεραγαθὸς; peritissimus, πρὸς τὴν τῶν δογμάτων εἰς ἐκείνας εἰσαγαγῆναι, dedicans id opus Cosma sanctissimo Majumæ episcopo. *Logica* subditur *Εἰσαγωγὴ ἀξιοματικῶν*, ad Joannem beatissimum Laodiceæ episcopum. Hanc sequitur celebratum illud opus, De duabus in Christo voluntatibus et operationibus, reliquæque naturalibus proprietatibus ac duabus naturis et una hypostasi, quo libro adversum hæreses tunc recens exortas, invictus ille Christi pugil fortissime depugnat. Succedunt quatuor illi nunquam satis laudati, *De orthodoxa fide* libri, in quibus Damascenus ratione mirabili omnia quæ Christiano vel pie credenda, vel scitu necessaria sunt, succincte pertractat. Nec abs re visum est adungere pederudita Jacobi Stapulensis scholia, qui et eosdem *De orthodoxa fide* libros Latinitate donavit. Nam quod nos alicubi perbreves annotationes inseruimus, vel per eruditum quemdam ac theologiæ studiosum inseri volumus, hæreticorum id causa factum est, potissimum ubi doctrinam Ecclesie per Damascenum assertam ipsi nequiter convellunt. Tametsi quid illi hodie, quantumvis catholicum ac pium, non calumniantur, pro sua libidine (qui mos hæreticis semper fuit) præfractis animis improbant, traducunt, despicientes, ridentes, exhibilantes, abominantes, evertentes quidquid in Ecclesia vel sincere docetur, vel pie servatur, vel decenter exigitur, modo ipsorum sensui, quo cuncta vellent innovata, imo potius inversa, non responderet satis videatur? Sed hæc obiter dicta sint. Neque enim omnia, quamvis opportuna, epistolaria angustia dici sinit. Cohæret quatuor *Orthodoxæ fidei* libris opusculum sive epistola *De Trisagio*, scriptum peculiariter adversus Petri Cnaphæ postilemtem errorem, quo ex Trinitate quaternitatem reddere conabatur: ejus mentionem facit et tertio *Orthodoxæ fidei* libro, capite 10. Trisagio succedit rarum illud opus, at nunc primum in lucem emergens, *De centum hæresibus* inscriptum: in quo ad imitationem Epiphani, Salamine in Cypro episcopi, cunctas fere hæreses ad suam usque ætatem succinctim perstringit. Hanc de hæresibus librum, sequitur fragmentum sententiarum ex Damasceni sermonibus, pusillum quidem illud, sed indignum tamen clarissimo illi viro Bilibaldo Pirclmeynro nequitiam visum, quin sua ipsam interpretatione Latinis auribus publicaret, haud dubie præ se ferens ingentem aliquem thesaurum repositum iri, si sermones ii unde sententiæ illæ sunt excerptæ, alicubi tandem reperiri possent. Post fragmentum istud subjecta est confutatio Saracenismi, inscripta *Altercatio Christiani et Saraceni*; in qua fortissimæ veritatis fortis athleta, ineptissimas Agarenorum ineptias simul et impudentissimas blasphemias rationibus validissimis pessumdat. Altercationi subditur insignis ille ac pius sermo, asserens eos qui in fide hinc migrarunt, sacris operationibus ac vivorum beneficiis multum juvari. Eum sermonem doctissime Latinum reddidit F. Joannes Œcolampadius, Birgittani ordinis professor, per id tempus nondum hæresi uli rejecto cucullo addictus, alloqui talem sermonem nunquam contra se ac suos versurus. Huic sermone proxime succedit mirabilis illa ac pia de Berlaam et Josephat historia, religiosæ pariter et sæcularibus adeo utilis, adeo jucunda, ut haud facile invenias quidquam supra. Historiæ subdidimus postremo loco Εἰσαγωγὴν Damasceni et aliorum quorundam Damasceni parium carmina, per Aldum Manutium Latinitate donata: ne quid nostri Damasceni, quod usquam prostaret, hic desideraretur. Illud ingenue fateri cogor, quædam hic κακοῦ ἔλεος e Græcis bonis, ut ille ait, Latina facta non bona, neque adeo pure in nostram linguam transfusa, dum religiosus nimium interpres, contra gravissimi Satyrici præceptum, verbum verbo reddere curat, nec se consuetudini bene interpretandi totum accommodat. Verum nihil hic temere corrigere, mutare aut expungere decretum erat, citra Græcorum exemplarium presidium, quæ fortasse aut rara, aut nulla hodie exstant. Quod si qui ea dumtaxat habet inclusa, aut alicubi asservari novit, is, obsecro, castigatiora proferat, necumque idem, hoc est, commune et præsertim theologiæ studiosorum frugem, spectet. Ita nec ipse sua apud homines gloria, nec apud eum qui judicaturus est vivos et mortuos, præmio fraudabitur. Mihi potissimum curæ fuit, ut quidquid ex omnibus Damasceni operibus undecunque conquirere possem, variis ob id bibliophylaciis a me perillustratis, in publicum Ecclesie commodum proferrem, tantumque doctorem; theologorum lumen, orbi Christiano recens inferrem, studiosis omnibus elargirer, tuo demum nomini, princeps illustri, idemque patrone singulari, inscriberem, et, quod facio, nuncupatim dedicarem. Bene, vale, princeps optime, nostrum dedicationis hujus et editionis studium boni consultius. Dominationem tuam omnipotens et misericors Deus, restaurandæ Christianæ fidei reparandæque concordie ineptum tuum conservet. Novimagii Gelriæ, anno Jesu Christi nati MDXLV, quarto Nonas Decemb. in hoc domo de

MARCI HOPPERI BASILIENSIS

De editione Græco-Latina operum S. Joannis Damasceni, Basilie 1578.

Reverendo Patri ac domino, domino Thomæ a Planta, episcopo Curiensi, seu Rhætiae alutæ, Marcus Hopperus Basiliensis, S. P. D.

PATROL. GR. XCIV.

4

Si eorum minime negligenda auctorum lectio est, amplissime præsul, qui et bene vivendi præcepta tradunt, et abstrusiora veræ religionis dogmata explicant, explicandique ea viam monstrant: cur viri hujus sancti, Damasceni, inquam, nostri pia simul et docta volumina et manibus abjiciamus? In quibus, quæ dixi jam, prope omnia haud mediocri fide præserta sunt. Qua de causa repetere eorum editionem recedereque pii sit officii oportet. Quia autem superiorem ejusdem auctoris editionem tuam in episcopatus dignitate antecessori, domino felices recordationis Lucio Ytero jam aliquando dedicavi, haud parâ et æquâ facturum me existimavi, si Tuae Amplitudini tanquam ejusdem Ecclesiæ antistiti eundem auctorem iterum consecrarem. Quod quidem institutum meum, pios prædecessores tui manes adeo non ægre laturos confido, ut etiam quam maxime approbaturus eos non dubitem. Quomodo enim, quem in dignitatis fastigio successorum habere voluerunt, non etiam eidem patrocinia a defuncto relicta committant? Verum ne aliqui invidiose mihi obrectent, quasi de una fidelia (quod in proverbio est) duos dealbare parietes velim, sciant illi eundem quidem me offerre auctorem, at non solum eum, ut antea, sed Cassiano symmysta suo comitatum ante ora venire tua, ut jam nova hæc editio novi operis esse videri queat. Ad ejus lectionem, quo instructior majoreque volupiate Tua Amplitudo accedat, singulorum argumenta librorum, qua potero brevitate, hic perstringam. Damasceni itaque primum et maximum quidem opus est *Ἐκδοσις τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* inscriptum, quod Latinus interpres in quatuor libros distinxit, qui tamen in Græco contextu unicus et continuatus est: unde etiam sit ut Latinus capitum numerus in tribus posterioribus libris minime Græco respondeat. In hoc vero, plus antistes, volumine, et nominatim quidem libro primo disserit de Creatore ipso, Deo unitrino, Patre, Filio, et Spiritu sancto, varia de supersancta Trinitate mysterio explicans quæ fide quemlibet hominem Christianum apprehendere mentique tenere oportet: veluti de Dei incomprehensibili essentia, de tribus hypostasibus in una natura, et earundem a sese discretione, nec non ejusdem generis alia. In secundo autem post Creatorem de creaturis, sæculo angelis, demonibus, cælo, terra et reliquis mundi elementis, paradiso, homine, et quæ in ipsum cadunt, cum perturbationibus, tum virtutibus. In tertio redit ad Verbum Dei incarnatum, disserens de ejus conceptione, utriusque nature in una hypostasi conjunctione, de actionibus in Salvatore nostro, de passione ejusdem, manente inseparabili ac impassibili ejus divinitate, et aliis hujus generis pluribus. In quarto denique pergit de duabus in Christo Domino naturis post resurrectionem ad dextram Patris sedente varias refellere objectiones; item de fide in Jesum Christum, de baptismo, de adoratione, de cruce, de Scriptura, de lege Dei et peccati, de Antichristo, de resurrectione, et aliis hujus argumenti rebus. Hactenus de Orthodoxæ fidei opere; cui subijcitur *Περὶ τῶν ἐν πίστει λατρειῶν κακομετῶν*, hoc est, *De his qui in fide obdormierunt*, oratio, qua disputandum sibi sumit, an pia videntium preces juvent aliquid eos qui ex vita hac fideles migrarunt. Tertium locum tenent orationes duæ *De obdormitione sanctæ Dei Genitricis*, in quibus encomium et laudes ejusdem celebrantur. His annectitur sermo de *Die extremi judicii*, ubi cuncti homines ad piam et religiosam vitam cohortantur. Quartum in ordine opusculum est ad Laodicensium episcopum *Ἀφωγῶντος ἐπιστολῆς* inscriptum, quod metaphrastes, *De decretis et placitis primas Institutiones* vertit: quod in eo primæ theologiæ institutiones, quæ ex parte divinam naturam et hypostasim consideramus, continentur. Quintum *De duabus Christi voluntatibus*, reliquisque ejus actionibus et proprietatibus inscribitur, quo, quid inter naturam et personam intersit, quæ vel naturam personam proprietates efficiant, sinitur ea, quæ in Domino nostro Jesu Christo insunt, duplicia, an simplicia: sinitur, ut quæ nature, ita duæ quoque voluntates in Christo, et quid humana a divina voluntate differat, et alia, hujus materie plurima edocemur. Hunc sequitur tractatus, *qua ratione ad imaginem Dei facti simus*, antecedentium quasi repetitio et explanatio. Cui annexa est quoque ejusdem argumenti oratio B. Maximi, nempe *de duabus in Christo Domino naturis* e Græco in Latinum conversa. In sextum est rejectus locum *Περὶ τῶν ὁμοιωμάτων*, hoc est, *De terna sancti repetitione composito hymno libellus*, quo *Ὁμοιωμάτων* illud certissimum sacrosanctæ Trinitatis, id est trium hypostaseon in una natura symbolum esse adversus Petrum Cnapheum, et hæretici hujus assecclas ostendit, qui quartam Divinitatis personam insano errore affligere non verebantur, de quo etiam habetur caput 10 libri iii. *Ὁρθοδόξου πίστεως*. Septimum tenet locum *Orthodoxi et Manichæi Dialogus*, in quo Manicheorum de duobus rerum principiis et materia, quam vilem et malam statuebant, deliria recensentur, atque argumentis evidentissimis refutantur. Octavum locum sibi vindicat sermo *De natura composita contra Acephalos*. Nonum occupat locum *De hæresibus liber*, quo sectas et hæreses, quæ post homines natos ad suam usque ætatem existierunt, breviter quidem, at perspicue describit. Decimum obtinet locum Christiani et Saraceni de Verbi Dei incarnatione, passione, morte, de libero hominis arbitrio, de causa boni et mali, de hominis in utero formatione, et aliis hujus generis rebus colloquium: quo etiam monstris aliquot Agarenorum errores confutantur. Undecimum est sententiarum quoddam fragmentum: quo adversus octo principalium vitiorum genera, quæ etiam sanctos ut plurimum infestare solent, armamur. Duodecimum sunt sortita locum *Ἐκκατάφωτος* inscripta carmina, quibus Christi Domini nostri nativitas, transfiguratio, resurrectio, Spiritus sancti missio, et alia hujus generis divina mysteria celebrantur. Decimum tertium opusculum est *De arte disserendi*, quo quantum theologiæ candidato satis fore existimavit, ejus artis præcepta tradit. Decimo quarto loco ponitur, sancti Patris et confessoris Theodori, studiorum præfecti, oratio dogmatica de honore atque adoratione sanctarum imaginum. Decimo quinto loco describitur beati Joannis Damasceni Vita, per Joannem patriarcham Hierosolymitanum conscripta. Penultimum locum sortitus sunt orationes tres de sanctis imaginibus colendis, in quibus hæc summam tractantur: primum quid sit imago, quamobrem sit constituta; Scripturæ et Patrum testimonia de usu imaginum; item quot imaginum sint genera, quæ possint, quæve non possint imaginibus exprimi: postremo quis imaginum auctor existit. Idem de adoratione, quid sit adoratio: quot sint adorationis genera: postea quam multa sint quæ in Scriptura invenimus adorata: ad hæc omnem adorationem propter illum, qui natura Deus est, esse constitutam: postremo autem honorem qui habetur imaginibus, ad ipsum exemplar pervenire. Ultimum sibi locum elegit historia duorum Christi martyrum: quanquam de auctore nonnulli dubitent; quia tamen digna est visa Trapezuntio, quam a se conversam Latinis legendam exhiberet, reliquis hujus auctoris operibus subjiciendam duximus. Hactenus de Damasceno. Cassiani vero ejusdem, aut saltem a superiore non prorsus alieni argumenti opera sunt, veluti duodecim illi libri quos in prima acie hic collocatos T. A. videt, quorum quator priores de cœnobiorum institutis conscripti sunt, reliqui autem octo absolutam nobis perfectamque de octo principalibus vitis disputationem reddunt, quam vix inchoatam in prædicto sententiarum fragmento Damasceni legimus. Sequantur eos viginti quatuor Patrum Collationes, sive disputationes in hunc quoque finem omnes institutæ, ut a vitis ad virtutes, a vitæ hujus illecebris ad sanctitatem, a sæculi hujus vanitatibus ad divinam et cæle-

stium rerum contemplationem et studium nos pertrahant: et ut nosmetipsos abnegantes, Christum Dominum ducem sequamur, ex ejus præceptis vitam nostram componamus. Post illas legendum scæpe offert pietate et celestis sapientiæ profunditate insigne de Domini nostri Jesu Christi incarnatione opus septem hominibus, sive libris distinctum: quo pius ille antistes fortissimis rationibus, apertissimis prophetarum, apostolorum et evangelistarum testimoniis comprobatis, impium illum Nestorij hæretici opinionem magno zelo impugnât, volentis una cum Pelagianis, Mariam Virginem, non Θεοτόκον, sed tantum Χριστοτόκον appellandam esse, hoc est, Christum Dominum, non Deum, sed hominem tantummodo solitarium ex Virgine natum esse; qui, ut verbis utar auctoris, postea demum virtutis via pie religio-sequæ vivendo obtinuerit, ut dignus per hanc vitæ sanctimoniam fieret, cui se majestas divina sociaret: ut sic exclusa ab eo penitus sacræ originis dignitate, sola ei tantummodo meritorum relinquere electio: quæ vix major in Salvatorem nostrum dici blasphemia potuit. Habet nunc T. A. omnium voluminis hujus operum periochas, quibus ad lectionem eorum aditum et viam faciliorem parare volui: quæ, non fastidienti sincereque animo legenti, et fidem, et eruditionem, vitæque probitatem augere possunt. Tua R. P. læto hæc animo suscipere bonique consulere velit. Omnipotens et misericors Deus largiatur tibi, ut ad sui nominis gloriam et Ecclesiæ salutem pater et pastor bonus diu præesse valeas. Basilæ Kalend. Augusti, anno restitutæ salutis 1575.

JACOBI BILLII S. MICHAELIS IN EREMO CŒNONIARCHIÆ

De sua operum S. Joannis Damasceni translatione Latina.

Reverendissimo cardinali, atque illustrissimo principi, Carolo Borbonio, Rothomagensi archiepiscopo, Jacobus Billius, S. Michaelis in eremo cœnoniarcha S. D.

Inter plurimas notas, quæ orthodoxos ab hæreticis dirimunt, hæc vel in primis numerandam immorito quispiam censuerit, quod illi veteres theologos, tanquam parentes, colunt ac suscipiunt, eorum vestigiis hærent, in eorum lucubrationibus ingenique monumentis libenter versantur, ab eorum placitis vel transversum unguem sibi minime discedendum putant: hi contra celeberrimos etiam quosque Patres, atque tum doctrinâ, tum admirabili vitæ sanctitate præditos, inaudito quodam supercilio aspernantur, ac velut de ponte deiciunt, eos nunc probris et maledictis incessant, nunc sannis ac dictoribus impetunt, eorumque, non verenda, ut degener ille Cham, sed multo quam ille sceleratius, honestissimas corporis partes, hoc est gravissimam et sanctissimam dogmata risui ac ludibrio habent: id denique omnibus modis agunt, ut eos quos errorum suorum laqueis implicitos tenent, a præstantissimorum auctorum lectione dehortentur. Dicerem id ipsis ab intolerando quodam fastu ac cæco sui amore proficisci, quemadmodum etiam rêvera proficiscitur. Qui enim his vitis laborat (laborant autem omnes, qui ab Ecclesiæ cœtu nefarie se præciderunt) minime sane mirum est, si reliquos omnes præ se despiciat, ac cerebri sui commenta quamlibet eruditus ac pius aliorum commentariis anteponat. Sed alia insuper hujusce rei, et quidem longe gravioris momenti causa est. Id enim perspicue vident homines callidissimi, si priscorum Ecclesiæ Patrum arbitrio religionis causa disceptetur, exploratam nobis ac tanquam in sine conditam victoriam esse. Quos enim errores hac miserissima tempestate ab orco revocarunt, hos a veteribus theologis jam pridem confossos et jugulatos esse minime ignorant: ut jam non tam hæresum inventores (quod illi, qui gloriam in confusione querunt, nominis aliquid afferre posset) quam sepulcrum effessores dici possint. Cum igitur in sanctissimorum virorum scriptis nobis certissimum præsidium constitutum, sibi crucem defixam, paratamque ruinam esse perscipiant, idcirco eos tanquam firmissimos catholice fidei propugnatores infensissimo animo aversantur, ac de omnium manibus sublato cupiunt. Testis est hac in re locupletissimus fideique dignissimus ille hæreticorum nostri temporis signifer Lutherus, qui cum Vicelium (sic enim doctissimus episcopus Noviodunensis nuper extremo vitæ die perfunctus, se aliquando ab ipsonet Vicelio accepisse non semel mihi narravit) adhuc in castris suis versantem, priscorum doctorum lectione impensius quam vellet, delectari perspiceret, injectus statim ipsi metus est, ne a partibus suis ille descisceret. Cumque ei magnopere, sed frustra tamen, ut hujusmodi libros e manibus excuteret, auctor fuisset; tum denique de eo plane diffidere coepit, symmystisque suis aperte prædixit, eum ad papisticum cœtum (sic enim eos, qui de religione recte sentiebant, per contumeliam impurus apostata vocabat) brevi reditum. In quo etiam falsus vates minime fuit. Nam hæc sagena ingentem illum piscem ex cœnoso hæresis Lutherani gurgite in altum traxit, ac velut alterum Moysen dñi a Pharaonis filia educatum, ac pestifera Egypti doctrina infectum, ad veræ matris gremium reduxit. Nec vero hoc Vicelio solum usuenit, sed plerisque aliis, qui ejusdem filii adjumento ex prodigiosorum errorum labyrintho Dei benignitate tandem emergerunt: quemadmodum contra innumeris hominibus vias antiquas, ut Scripturæ verbo utar², neglexisse, ac profanis vocum novitatibus animum adieciisse, capitali fraudi fuit. Quid enim ipsum etiam Augustinum impulit, ut de Christianæ pietatis curriculo deflecteret, ac diuturno tempore Manichæorum, non tam decreta, quam portentosa sequeretur, nisi quod, ut ipsemet confiteretur, in Dei salutis negotio consulendos sibi potius hæreticos quam orthodoxos censuisset. Quocirca, cum illi, qui evellunt ac destruunt, Christianique tunicam in sexcentas partes lacerant, suos, quam maxime possunt, a veterum lectione avocent, ac Palæstinorum in morem salutares puteos nobis obstruere conentur³, an non illi, qui plantare, et ædificare, atque eum, qui filios Dei dispersos in unum congregavit⁴, imitari student, hinc apertissime intelligent, quam Ecclesiæ utilis ac fructuosum, imo quam necessarium sit, quod illi, ut sua causæ detrimentum ac perniciem allaturam, fugiant, id sequi atque amplecti, piosque Patres, ac de tota posteritate optime meritos, nocturna versare manu, versare diuturna? Hoc clypeo, ut etiam olim Sisinnius (a) animadvertit, hæreticorum mærones retundi, aut, si veterum auctoritatem aperte rejiciunt (ut perfidos homines facere non pudet) singularis eorum audacia coargui liquido potest. Illud quidem sine controversia est, Catholicos omnes, nisi quos, ut mare cadavera, sic improbabissima vita e piorum cœtu ejicit, hæc maxime ratione in orthodoxa religione retineri posse. Eoque nomine non parvam eos Ecclesiæ utilitatem afferre iudicio, qui veterum libris emendandis et explanandis, aut etiam de Græco in Latinum convertendis, ac novis accessionibus ampliandis, studium suum atque operam impendunt, theologisque materiam subministrant, quæ, tum ad

¹ 1 Tim. vi. ² Gen. xxvi. ³ Joan. xi.

(a) Lib. v Hist. eccl. cap. 10.

propellendos adversariorum impetus, tum ad plebem optimis moribus instituendam, uti possint. Quo in genere cum multorum industriam elucere perspicere, egoque etiam aliquid jam, quod a piis quibusdam et eruditis viris non illibenter exceptum fuisset, in lucem edidissim, ingens hinc mihi calcar ad idem studii genus prosequendum additum videbatur. Sed partim fortunæ meæ, parum ex animi sententia constitutæ, partim ἀλλεπάλληλα bella, partim variis morbis attrita et pene profligata valetudo, currentem, tanquam injecta manu, represserunt, ac ne me alto committerem, verum extremam littoris oram legerem: hoc est ne quid longioris operæ aggredere, sed in iis, quæ minori labore ac breviori temporis spatio absolvi possent, animum exercere, admovent. Nec tamen corporis imbecillitati tantum in me juris esse potuit, quin in divo Joanne Damasceno ultra constitutum progredere, ultraque septa, ut proverbio dici consuevit, prosilire. Quod tamen casu potius quam consulto et meditato contigit. Nam cum libros duntaxat *Orthodoxa fide*, quos non satis perspicue, nec interdum ad Græci codicis fidem satis recte atque integre conversos esse nonnulli querebantur, Latinos rursus facere decrevissem, perinde mihi ut fastidiosus ægrotis accidit, qui, si multos ipsis confertim cibos ingeras, universos respuunt, si autem deinceps eosdem adhibeas, omnes plerumque admittunt. Eodem enim modo cum, libris illis ad umbilicum jam perductis, opuscula quædam ab eruditissimo cardinali Sirleto acceperissem, iisque item absolutis, Parallelorum opus singulari cardinalis Carafa nobilissimi ac doctissimi viri beneficio et humanitate nactus essem, atque his rursus Latinitate donatis, alia quædam a præstantissimo juris professore Jacobo Cujacio, ac postremo Barlaami historiam a clarissimo viro Joanne Sanctandrea mutuatus essem, ita factum est, ut et dum mihi in singulis opusculis laboris finem proponerem, tedium nunquam subreperit, et opus tandem in justum volumen excreverit. De Damasceno autem, ipsiusque eruditione, quid longam orationem comparare attinet, eum et quantus philosophus fuerit, et quanta theologiæ laude excelluerit, et quam studiosè in auctorum qui ante ipsum floruerunt lectione versatus sit abunde ipsius scripta testantur. Illud quidem negari non potest, eum primum existisse, qui ea, quæ prius fuscæ ac libere disputari solebant, in unum corpus coegerit, remque theologiam viam et ratione, longaque commodiori ordine tradiderit. Hoc enim ipse apud Græcos primus præstitit, quod multo post apud Latinos Petrus Lombardus cæterique scholastici. Hunc igitur auctorem, etsi minus amplum quam cupere (multa enim ipsius etiamnum apud Græcos exstare audio, etiam si temporis injuria multa interciderint), haud paulo tamen quam antehac unquam ampliorem, maximeque ex parte a me translatus, atque in iis etiam quæ a Perionio et Zino conversa sunt, non negligenter recognitum et castigatum, cum in lucem emittere pararem, sub ejus auspiciis prodire, non mihi diu fuit cogitandum. Nam cum me multis magnisque beneficiis tibi jam pridem obstrinxeris, multoque etiam plura mea causa cupere præ te semper tuleris, mortalium omnium ingratissemus essem, si, cum mihi per corporis infirmitatem nec in tuo comitatu esse, nec ulla tibi officia præstare liceat, qua una in re possum, grati erga te animi significationem haudquaquam exhiberem. Id autem unum possum, quod litterarium otium suppeditat. Plura autem fortasse suppeditasset, si mihi in Michaelino nostro angulo, aut in Regia insula, hoc est παράριον வீθου, ut prius solebam, delitescere, atque inter fluctus et memora philosophari, contigisset. Sed mihi truculenti apri vineæ nostræ pervastatores et inflammatores hujusmodi felicitatem inviderunt. Quamobrem, ut divi Petri verbis utar * quod habeo, hoc tibi do, nempe Joannem Damascenum, clarissimum Græciæ lumen, qui cum maximis in patria sua muneribus dignitatibusque aliquandiu perfunctus, dextraque manu religionis causa multatus fuisset, eamque postea divino munere recepisset, sempiternarum rerum desiderio incensus, non honores duntaxat ac vitæ ornamenta, sed opes etiam ac facultates, amicos, parentes, ipsam denique patriam reliquit, ut meliorem patriam quæreretur, eique totum se consecraret, in quo quidquid ipsius causa hic relinquitur, multo certius actiusque invenitur. Quo etiam nomine, quamvis me officii mei ratio ad id minime impelleret, merito sane atque optimo jure ipsius opera illustrissima tuæ Dominationi nuncupare debeam. Multa enim in te pii omnes animadvertunt, in quibus ad præclarissimi viri similitudinem et laudem proxime accedas. Quid enim? An non ipse quoque dextram tuam manum, quæ tibi scandalum afferebat, abscidisti, atque a te projecisti; cum scilicet iis, quorum tibi ardentissimum amorem ipsa quoque natura in intimis visceribus ac medullis infixerat, quam Deo carere maluisti, nec committendum putasti, ut carni et sanguini plus apud te virum esset, quam ei, qui non modo supra carnem et sanguinem, sed supra etiam animam amandus et expetendus est? Annon in illo memorabili superioris anni facinore oculum etiam tibi ipsi eruiisti, cum Rothomagi, te præsentem, lupus funestissimi edicti fiducia fretus, in tuum, imo in Domini tui, ovile libere grassaretur, ac tibi regis indignationem, quam mortis nuntium esse Sapiens pronuntiavit, tanquam fortis armatus occurreret? Fortem enim illum superveniens fortior alligavit, zelus nimirum domus Dei, quo tum animus tuus ita repente conflagravit, ut, omni offensionis regie metu propulsato, statim in latibulum illud, in quo immanis illa fera prædas agebat, te conferres, illicque ad errantes oviculas eam ex tempore orationem haberes, quæ, doctissimorum hominum, qui tecum aderant, iudicio, non tam ex te manare quam a Spiritus illius vehementis, quo petreæ conteruntur, afflatu atque instinctu proficisci videretur. Quod si Damasceno suram laudi ducendum est, publicorum negotiorum curam et administrationem abjecisse, ut divinarum rerum contemplationi se totum addiceret, non multo inferiori laudem is meretur qui, in altissimo dignitatis gradu collocatus, inter negotia otium sibi facit, nihilque magis in votis habet, quam ut ex aulicorum tumultuum undis, si Ecclesiæ utilitas ita postulet, in tranquillitatis portum sese asserat. Neque enim gratia et auctoritate in aula florere, summam felicitatem, ut multi solent, sed vincula, sed compedes ac speciosum carcerem esse arbitraris. Quid quod ita in aula degis, ut tamen nihil aulicum, hoc est nihil vafurum, nihil subdolum, nihil ὑπουλον, in te mortales conspiciant? Neque enim ullis suis veneficiis hoc, inquam, Circe illa efficere potuit, ut de nativa tua morum simplicitate demigras, atque ἐπιχώριον τρόπον, ut Aristophanis verbo utar, tibi colendum existimares. Quod ut apud aulicos irrideri ac vitio dari solet, ita apud optimos quoque in maxima laude ac prædicatione ponitur; quippe qui, ut illi τὴν διπλόην, sic ipsi τὸ ἀπλοῦν καὶ σκηπὴν ἐλευθερον mirifica commendatione dignum censeant. Jam si monastica vita, quam amplissimis opibus prætulit, sanctissimeque coluit Damascenus, ingentem ei laudem conciliat, quis tam iniquus rerum æstimator erit, qui non te summis laudibus effe-rendum putet, cujus opera et contentione sæpe perfectum est ut complures hujus instituti homines ea nullo suo labore, nullo sumptu, nulla temporis mora consecuti sint, quæ, nisi tuus favor accessisset, nunquam obtinere potuissent? Ut enim olim tabernaculi * velis ex bysso et cocco et hyacintho contextis,

hoc cilicina vela et pelles externe præstabant, ut ventorum atque imbrum vim et pulverem ab ipsis arcerent: eodem modo, quod pietatis colendæ studio devoti homines spiritualibus deliciis sine ullo strepitu fruuntur, securique, ut D. Gregorii verbis utar (a), intima penetrent, ex tuo persæpe adjuvamento est, qui adversus huius sæculi procellas exterius labores. His patronum, his optimum parentem te præbes; his præsidii, his sacræ ancoræ, his portus loco es. His non modo domus tua, sed etiam aures tuæ patent. His etiam templa, his domos maximis sumptibus exstruis. Hoc denique in eos animo es, ut nihil ipsorum causa facere queas, quo voluntas tua expleri possit. Quæ cum ita sint (multa enim prætereo, quod te virtute ipsa magis quam virtutis præconio delectari sciam), rem meam ab officio meo non alienam, tum ipsi quoque Damasceno gratam atque jucundam facturum esse putavi, si ipsius monumenta illustrissimo tuo nomini consecrarem. Quod tu, velut εὐχαριστήριον munus, ab addictissimo tibi cliente profectum, ut grato animo accipias, te summopere rogo ac supplex obsecro. Dominus Deus illustrissimam Tuam Dominationem ad Ecclesiæ suæ utilitatem quam diutissime incolumem servet. Ex Dionysiano cœnobio, Nonis Maii 1577.

EX VOLUMINE

CL. VIRI LEONIS ALLATII, QUOD SYMMIKTA INSCRIPTIT, PAG. 446.

Leo Allatius, Bartholdo Nihusio.

Joannes Aubertus, vir plane doctissimus, post bonam navatam operam Theodorito Cyrensi, et Alexandrino Cyrillo, totum suum studium contulerat in Damasceno colendo, ut hic, æque atque illi, suis ornamentis decoratus ope typorum, inter sapientissimos versaretur. Studium laudans ego, meam quoque operam addidi, et quidquid in Romanis bibliothecis sub ejus nomine latebat, eruens, quadruplo mininum, sumptus magna ex parte erogando, feci auctiorem: quin et laborem addens, ex iis multa in linguam Latinam verteram: et, ut opus Auberti, magis conspicuum, lucem acciperet, de omnibus ejusdem Damasceni operibus, tum editis, tum edendis, singula examinans, et spuria a legitimis separans, iudicium adnexui. Quæ omnia gratissima Auberto accessere. Sed, cum jam primo tempore meditaretur editionem vir ille præstantissimus, fato defungitur, et immaturo illius interitu res ecclesiastica et litteraria damnum impatibile facit: et, una cum eo, Damascenus in privatorum domibus alto silentio involutus jacuit. Nunc tandem ex Parisiis unus aliquis, ut mihi significavit noster Goar, libellum edidit sub hoc titulo: *Conspectus novæ editionis omnium operum S. Joannis Damasceni, monachi et presbyteri, in quatuor tomos distinctorum; in quo eadem nulla mei mentio est: imo in fine, studia mea omnia atque laborem in illustrando tanto doctore vellicat, scribens, cum res esset producta ad umbilicum, et typis mandata, accepisse se ab erudito viro, Allatium ab aliquot annis Roma Lutetiam misisse nonnulla Damasceni opuscula cum doctissimis scholiis. Ea si ab eodem, qui misit, impetravero, inquit, cum iis, quorum editionem aliunde paravimus, ad majorem ejus absolutionem adjungenda curabimus.* Quare jam, ut vides, mi Nihusi, oleum et operam perdidimus: et alienos labores subripiens, se graculus, nescio quis, circumvestit. Id sane mihi non displicet, cum semper præ oculis mihi fuerit, non mea gloriola, sed bonum publicum utiliter promovendum. Ut tamen aliena rapiendi aviditas quoque modo inhibeat, visum est mihi, Damasceni operum, Auberto missorum a me, catalogum intexere, et tibi mittere, ut post alia in *Symmictis* edatur. Da mihi hanc adjutabilem operam, et consule, dum vales, labori meo. Cuperem enim, antequam ille Damascenum ederet, publice omnibus innotescere, quid in eum ipse contulerim. Vale, Romæ 19 Octobris clō 15 c LII.

Sancti Joannis Damasceni opera doctissimo Joanni Auberto Lutetiam transmissa per Leonem Allatium.

I. Ἐγκώμιον εἰς Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον. Principium: Ἐδεῖ μὲν, ἔδει, ὃ Ἰωάννην πάγχρως, cum interpretatione Latina Francisci Arcudii episcopi Nusceni, collatum et correctum ex codice ms. Leonis Allatii.

II. Εἰς τὸ γενέσιον τῆς Θεοτόκου. Princ. Δαμπρὺς πανηγυρίζει ἡ κτίσις σήμερον, cum interpretatione Leonis Allatii.

III. Εἰς τὴν ὁπαπαντὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. P. Εἶχε μὲν ἡ τῶν γενεθλίων πανήγυρις, cum interpretatione Latina Leonis Allatii.

IV. Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. P. Ἔθος ἐστὶ τοῖς ἑρωτικῶς πρὸς τὴ διακειμένους, cum interpretatione Latina Allatii.

V. Εἰς τὴν ξηρανθεῖσαν συκὴν, etc. P. Κινεῖ με πρὸς τὸ λέγειν ὁ ἐνυπόστατος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Λόγος, cum interpretatione Latina Allatii.

VI. Λιβελλὸς ὀρθοδοξίας. P. Πιστεύω εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, cum interpretatione Latina Allatii.

VII. Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας. P. Ἰστέον ὅτι διπλούς ὦν ὁ ἄνθρωπος cum interpretatione Latina Allatii.

VIII. Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Κυρίου λόγος ἱστορικός. P. Ὅπταν τὸ ἔαρ ἀπέλθῃ, cum interpretatione Latina Allatii.

IX. Διάλεξις πρὸς Σαρακηνόν. P. Εἰπέ μοι, ὃ ἐπίσκοπε. Eam ediderant, absque textu Græco,

tantummodo Latine, cum aliis duabus Theodori Abucaræ, quas Græcas invenire non potuerunt. Modo ex manuscripto Allatii dantur Græce et Damasceni et Theodori.

X. Ὅροι. P. Πρὸς ἀκριβεστέραν παράδοσιν, cum interpretatione Malatestæ Albani.

XI. Ὅροι ἄλλοι. P. Ἀνάγκη ἐστὶ βίας αἰτία. Στοιχεῖον ἐστὶ.

XII. Περὶ θεότητος καὶ ἐνσάρχου οἰκονομίας Ἰησοῦ Χριστοῦ. P. Τοὺς εὐσεβεῖν αἰρουμένους.

XIII. Περὶ τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου. P. Περὶ τοῦ Κυριακοῦ σώματος, οὐ μεταλαμβάνομεν.

XIV. Κατὰ τῆς θεοσυτοῦς τῶν Ἰακωβιτῶν θρησκείας. P. Οὐδὲ τὸ καλὸν καλόν ἐστιν, ὅτι μὴ καλῶς γένηται.

XV. Ἦσον Λιβέλλου ὁπαγορευθέντος ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐπιδοθέν δὲ παρὰ Ἡλία ἐπισκόπου Πέτρου μητροπολίτη Δαμασκῶ. P. Οὐ μικρὸν ἀφοτέρωθεν φόβος καὶ ἀπορία.

XVI. Κατὰ Νεστοριανῶν. P. Πρὸς τοὺς Νεστορίου ὁμόφρονος οὕτως ἀρχιτὸν τοῦ λόγου.

XVII. Περὶ πίστεως κατὰ Νεστοριανῶν. P. Ἐδεῖ μὲν ἡμᾶς τοὺς ὑπὸ Θεοῦ σεσωσμένους.

XVIII. Τοῦ αὐτοῦ χρήσαι: ἁγίαν Πατέρων, ἀποδεικνύουσαι ὡς εἰς ἐστὶν ὁ Χριστός, ἐκ δύο φύσεων, καὶ δύο φύσεις. P. Τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδούνων.

XIX. Περὶ τῶν ἐν Χριστῷ δύο θελημάτων, καὶ

ἐνεργειῶν, καὶ λοιπῶν φυσικῶν ιδιωμάτων. Est pars ex editis, quæ potest conferri cum editis, quæ corruptissima sunt.

XX. Τοῦ αὐτοῦ Πασχάλιον.

XXI. Τοῦ αὐτοῦ Εὐχῆ. P. Κύρις ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὃ ἐν ἑλέει πλούσιος καὶ ἐν οἰκτιρμοῖς.

XXII. Εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. P. Νῦν ἡ τῆς βασιλίδος βασιλικὴ τε καὶ ὑπέρβενος ἑορτὴ, καὶ πανηγυρίς. Principium tantum.

XXIII. Κγϛ'. Πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς καὶ θεαρεστοὺς λέγοντας δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ, ὁμοίως καὶ τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ θελήματα. P. Τότεον καὶ μὴ ἀγνοῦν, ὅτι οὐ δεῖ ἡμᾶς ἀδασανίστως καὶ ἀπερισκέπτως.

XXIV. Γεωργίου τοῦ Χιονιάδου σγλία εἰς τὴν Πηγὴν τῆς γνώσεως Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. P. Τὰ εἰσθότα ζητεῖσθαι κεφάλαια.

XXV. Γρηγορίου Πάρου μητροπολίτου Κορίνθου ἐκ τῶν ἐξηγήσεων εἰς τοὺς κανόνας τῶν Δεσποτικῶν ἑορτῶν, ἐξηγήσεις εἰς τοὺς κανόνας τῶν αὐτῶν ἑορτῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. P. Ὁ παρὼν οὗτος κανὼν.

XXVI. Ejusdem Vita Græca, per Joannem Hierosolymitanum edita, Romæ cum manuscripto Leonis Allatii collata et correcta. P. Τοῖς τετηρηκόσι τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ.

XXVII. Ejusdem Vita ex Menologio Vaticano Basiliano. P. Οὗτος ὡπῆρχεν ἐπὶ τῆς βασιλείας.

XXVIII. Τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Κωνσταντίνου Λογθέτου τοῦ Ἀκροπολίτου λόγος εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. P. Τῷ Ἰωάννῃ τὸν λόγον, τῷ ἐκ Δαμασκού τὰ ἐγκώμια.

XXIX. De eodem Damasceno, ex Macario Anagyran. P. Ἡ τοίνυν ῥηθείσα ἁγία καὶ οἰκουμένη.

XXX. Ἀκολουθία εἰς τὸν ὅσιον Πατέρα ἡμῶν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. P. Ποίους ὁμωδιῶν ἄσμασι τοῦ κανόνος. P. Τὸν μουσικὸν τῆς Ἐκκλησίας τέττα.

XXXI. Ἀκολουθία ἄλλη εἰς τὸν αὐτόν. P. Καίροις Ἐκκλησίας ὄργανον, τοῦ κανόνος ἡ ἀκροστιχὶς κατὰ ἀλφάβητον, καὶ ἐν τοῖς Θεοτοκίαις Φιλοθέου. P. Ἀδυνατοί σοι τὴν ἄδουσιν σεπτὴν καί.

XXXII. Ἀθανασίου τοῦ Κατ' οὐκὴ μεγαλονάρια εἰς Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. P. Μαχαρίζομέν σε, Ἰωάννη σοφὲ, ὡς χαρίτων λογικῶν.

XXXIII. Βίος καὶ πολιτεία καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Κοσμᾶ τοῦ ποιητοῦ. P. Τιμὴν ἔστιν ἄξιον τοὺς ἐφευρηκότας τὰ κάλλιστα. Scriptor profitetur se narrare de Joanne Damasceno quæ præterierit Joannes Hierosolymitanus in ejus Vita.

XXXIV. Leonis Allatii, de Joanne Damasceno et ejus scriptis, ex opere ejusdem non edito, De libris apocryphis.) Quæ illustrent editionem Damasceni, et missa sunt.

XXXV. Ἀναστασίου μοναχοῦ πρὸς τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ. P. Αὐτὲ ἡ μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη.

XXXVI. Ἀναστασίου πατριάρχου Ἀντιοχείας διήγησις περὶ τῆς ἐν Περσίῃ γενομένης συνόδου τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων, ἐν ᾗ καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ γενομένων τεραστίων κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν. P. Βασιλεύοντος Ἀρβένατου τῆς Περσικῆς χώρας.

XXXVII. Τιμοθέου πρεσβυτέρου περὶ τῶν προσερχομένων τῇ Ἐκκλησίᾳ. P. Τρεῖς εὐρίσκομεν τάξεις, collecti, correcti et aucti ex ms. Leonis Allatii.

XXXVIII. Φωτεινοῦ Μανιχαίου πρότασις. Ἀντίρρησις Ζαχαρίου ἐπισκόπου Μιτυλήνης. P. Εἰ τὰ ἐναντία αὐτὰ, αὐτοῖς οὐ λέγεται ἐναντία.

XXXIX. Cum Stephanus metropolita Nicomedien-sis opusculo suo, Περί τοῦ τριμεροῦς τῆς ψυχῆς (P. Ὅτι τρία μέρη τῆς ψυχῆς), omnia exseripserit ex opusculo Damasceni De virtutibus et vitiis, edendus est idem Stephanus, ut rerum legitimus

parens habeatur. Ideoque missus est Græce et Latine.

XL. Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου Εὐδοίας λόγος εἰς τὴν σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου. P. Ὁ μέγας ἀπόστολος Παῦλος, ὁ τῶν μεγάλων μυστηρίων ἐξηγητής.

XLI. Τοῦ αὐτοῦ λόγος εἰς τὰ Νήπια τὰ ὅπῃ Ἡρώδου ἀναιρεθέντα. P. Πάλιν ὁ τάλας ἐγὼ τὸν νοῦν ἐπὶ τὴν Βηθλεὲμ ἐκπετάσαι βούλομαι.

Mittenda erant.

XLII. Αεζικὸν παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου καὶ σοφωτάτου κυροῦ Ἰωάννου πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ διορθωθὲν, καὶ ἀπὸ διαφόρων βιβλίων τὰς λέξεις εἰς ἐτυμολογίαν ἐρμηνεύσαντος. P. Α. ἐπὶ ῥήμα ἐστὶν ἐπιπληκτικόν. Ἄατος ὁ ἀδλαδής· ἀτὴ γὰρ ἡ βλάβη. Opus ingens, copiosum et singulare.

XLIII. Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου ἐξηγήσεις εἰς τοὺς ἐν ταῖς ἱεραῖς Δεσποτικαῖς ἑορταῖς ἐκτεθέντας κανόνας, παρὰ τῶν ἁγίων καὶ σοφῶν ποιητῶν Κοσμᾶ καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. P. Ἔοικας, ἀνθρώποι τῶν Θεοῦ, πρὸς τὴν τὸν ἐν ταῖς Δεσποτικαῖς καὶ δημοτελεῖσιν ἑορταῖς.

XLIV. Paracletice in B. Virginem, secundum octo tonos Græcorum distincta: opus magnum et rarum et φιλοπαρθένους snturum gratissimum.

XLV. Λόγος εἰς τὴν μεγαλομάρτυρα Βαρβάραν. Princip. Ὑπέρκειται μὲν ὁμολογουμένως ἅπασαν ἐγκωμίων σύνθεσιν.

XLVI. Λόγος περὶ τῆς ἁγίας συνάξεως τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου περὶ τοῦ μὴ κρίνειν, μηδὲ μνηστικαίνειν. P. Αἶ μὲν ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις διὰ πάσης τῆς τοῦ Θεοῦ Γραφῆς.

XLVII. Διήγησις περὶ τοῦ μεγάλου Ἀρτεμίου ἐκ τῶν Φιλοστοργίων. P. Τὰ τοῦ μεγάλου καὶ ἐνδόξου μάρτυρος Ἀρτεμίου διηγεῖσθαι μέλλων ἀνδραγαθήματα.

XLVIII. Canones varii in sanctorum solemnitates.

Εἰς τοὺς Ἀσωμάτους. P. Πάντες ἀνυμνήσωμεν πιστοί.

Εἰς τὸν μάρτυρα Κώνωνα. P. Ὁ καλλίνικος νῦν μάρτυς ὀνειδισθῶ.

Εἰς τὸν Λάζαρον. P. Ὁ πρὶν ἐκ μὴ ὄντων παραγαγόν.

Εἰς Ἰωάννην τὸν εὐαγγελιστὴν, καὶ εἰς τὸν ἅγιον Ἀρσένιον. P. Ὁ καθαρὸς ἡγαπημένος.

Εἰς τὸν ἅγιον Θεόδωρον τὸν Τήρωνα. P. Θεοῦ σε, Θεόδωρε. Ἀκροστιχίς· Θεοῦ σε μέλω διωρῶν ἐπὶ νόμῳ.

Εἰς Ἐπιφάνιον Κύπρου. P. Ἐν τῷ τοῦ θεράποντος πιστῶς.

Εἰς Ἀρτέμιωνα τὸν μάρτυρα κατὰ ἀλφάβητον. P. Ἀνοίγω τῆς γνώσεως θησαυρούς.

Εἰς τὸν μάρτυρα Θεόφιλον. P. Ἀρχὴ ἐχρημάτισας.

Εἰς Εὐφημίαν τὴν μάρτυρα. P. Ἐλκεῖ πρὸς ὁμνήδιαν· ἡ ἀκροστιχίς· Ἐγκωμιάζω τὴν πανεύφημον κόρην.

Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. P. Πεποικιλμένη τῇ θείᾳ δόξῃ, ἡ ἀκροστιχίς. Πανηγυρίζεωσαν οἱ θεόφρονες.

Εἰς τὴν αὐτὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. P. Παρθένονε ναίνεδες.

Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Προδρόμου. P. Ὡς ὁρθρος εὐπρεπής.

Εἰς τὴν Ἰνδικτον. P. Ἀσωμεν, πάντες λαοί.

Εἰς Θεοδόσιον τὸν Κοινοδιάρχην. P. Ὡς σοφὸς ταξίαρχος.

Εἰς Ἰωάννην τὸν Καλυβίτην. P. Πλουτισθεὶς ταῖς θείαις.

Εἰς Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον. P. Δεῦτε εὐφύμῳ τῇ γλώττῃ.

Εἰς τὸν Ἰωδ. P. Τὸν καρτερικὸν ἀδέμας.

Εἰς τὸν προφήτην Ἠσαΐαν. P. Φώτισόν με, Κύριε.

Et plerique alii.

XLIX. Troparia, prope innumera, in varias festivitates.

L. Τοῦ αὐτοῦ λόγος περὶ τῶν κακομημένων, μεθελμηνεῦται εἰς τὴν ἡμετέραν ἰδιωτικὴν τὴν τῶν Κυπρίων γλῶτταν, καὶ πρῶτον ἥδη ἀρχαῖα. Ἡ γλυκύμυθος τροπαίς, τὰ δευτέρω καὶ τρίτω φάρια.

LI. Eusthathii. episcopi Thessalonicensis, commentarius satis prolixus et doctus in canonem

Joannis Damasceni in Pentecosten.

LII. Joannis Zonaræ, in octateuchum Joannis Damasceni expositio pulcherrima.

LIII. Marci Eugenici, in quosdam canones Joannis Damasceni expositio.

LIV. Gregorii Pardi, in nonnullos alios canones Damasceni expositio.

LV. Etāna.

LEONIS ALLATII DE S. JOANNE DAMASCENO PROLEGOMENA

Ex opere ejusdem inedito « De libris apocryphis »

Joannem Damascenum, quem inter doctorum catholicorum album collocat Ecclesia, diversum esse a Joanne Damasceno, medico, quidquid Symphorianus Champerius, Gaspar Cunradus aliique in contrarium afferunt, adeo manifestum est, ut si quis id pluribus probare, lucem soli addere conaretur. Ille, Christianis ortus progenitoribus, Christo nomina dedit, et tandem monachum induens in absolutissimo virtutum omnium cumulo, et perfecta Christianæ pietatis ratione vitam posuit, et inter sanctos, non ab Orientali modo, in qua vitam egerat, sed Occidentali etiam Ecclesia collocatur. Hic, gentilibus prognatus parentibus, inter gentiles et Mahumetanos, Mahumeto in ipso etiam vitæ exitu addictissimus moritur. Ille ex nobilibus et divitibus genus agnoscit, hic ex Damasci regibus; atavus namque illius Abdalas Damasco imperavit. Ille sub Leone Isauro, sub quo multa pro veneratione imaginum pertulit, circa annum Domini 740 floruit, iste post millesimum, anno 1158; iste Græce scripsit, hic Arabice: scripta postmodum ex ea lingua, et in Latinam, et in Græcam transmissa sunt. De quibus in Joanne Mesue fusius dicemus.

II. Diversus etiam est a Joanne alio Damasceno, Serapionis filio, qui tempore Isaac Beimiram, ut nonnullis placet, non ante millesimum scribebat, Mahumeticæ sectæ cultor, æqualis vel posterior Joanne Mesue. Cum enim alter in alterius scriptis laudetur, necesse fuerit, vel eodem tempore vitam egisse: vel, si Serapionis filius filio Mesue posterior est, ab exceptoribus, sive notatoribus, in libros Mesue dicta alterius sententiasque fuisse inventas, vel postmodum ab exscriptoribus, quæ margini a curioso lectore fuerant adnotata, in textum mala fide fuisse inserta; unde postea de eorum ætate dissidia inter philologos orta sunt.

III. Et præterea alius est noster Damascenus a Damasceno scriptore Græco recentissimo. Hic namque Damascenus nomine, non cognomine. Sic enim concipitur: Μοναχὸς Δαμασκηνὸς τοῦ τοῦ ὑποδιακόνου καὶ Στουδίτου, τοῦ Θεσσαλονικέως. *Monachi Damasceni, hypodiaconi et Studite, Thessalonicensis.* Plerasque orationes in varias sanctorum celebritates vulgari Græcorum (licet aliquando, dum plus nimio antiquæ Græciæ linguam ambit, gratiam communis deturpat, eamque nobis ut plurimum representat, quam ad excitandum auditoribus risum in scena et theatro pædagogi, genus hominum stultissimum, reboant, composuit, et *Thesauri* titulo opus insignivit: eas postmodum impressores Veneti typis sæpius evulgarunt. Opus, si quædam excipias, et linguam in meliorem frugem reduxeris, tenuioribus hominibus non incommodum, neque injucundum. [II] Diversus item est a Damasceno episcopo, qui Græcorum communi dialecto varia ex Æliano, Phile et Aristotele, et aliis de natura animalium capitibus nonaginta

(a) Gregorius Abulfarajius Joannem filium Masawathi, seu Mesue vixisse et Bagdadi artem mendi docuisse refert sub Harone Arrashido calipha usque ad tempora Almotawaceli, qui fratri suo Alwalheco successit anno Hegiræ 230, Christi 816, imperante Græcis Theophilo: adeoque Joanne nostro Damasceno recentior fuit. Cæterum Christianus erat. Memoratur alter Joannes filius Mesue, filii Hamach, filii Heli, filii Abdela regis Damasci, qui ideo Damascenus est cognominatus, quem circa annum 1160 aut 1168, scripsisse aiunt. Ve-

rum Mondinus de Lentis in antiquam versionem canonum ejus, ægre concedit Joannem Mesue, dici nepotem fuisse Abdela regis Damasci, et titulum sic interpretatur, quod licet hæc verba hujus libri fuerint Joannis filii Mesue, tamen fuerunt intitulata, sive nuncupata, filii Hamach, filii Heli, qui erat filius Abdela regis Damasci, seu caliphæ Damasci. Et certe Joannis nomen Christiani potius quam Mohammedani fuerit. Lindanus alicubi eum monachum Benedictinum facit: quam fabulam excutere non vacat, nedum confutare.

concinnavit, et Michaeli Cantacuzeno magno Domatrio transmisit, quæ legi magno tempore apud virum nobilissimum Petrum Velliam Romanum, imperfecta tamen. *Ἡ συνθήκαιαν ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι, ὅταν θέλουν τινὰ ἰδοῦσιν ἐν μέγαν ἀρχόντα.* Nisi id dicere velimus, unum esse cum jam dicto concionum scriptore, qui postea in episcopatum assumptus, rebus similibus colligendis ingenium exercuit: quod non credo, nisi aliunde accuratius edocear.

IV. Longe etiam diversus est alius Damascenus Rondinensis episcopus, qui dialogum non ineganter composuit, quo statum et mores recentiorum episcoporum Græciæ deplorat. Habuit cum abbate S. Anastasie. Titulus ita concipitur, *Δαμασκηνῶν, ἐπισκόπου Ῥωνδίνης, διάλογος μετὰ τοῦ ἡγουμένου τῆς ἀγίας Ἀναστασίας. ἦτοι ταλανισμὸς κατὰ τῶν νῦν τῆς Ἑλλάδος ἐπισκόπων.* P. Προσχορεύων.

V. Quemadmodum ergo Joannes hic Damascenus a prædictis diversus est, ita unus et idem est, nec diversus ab eo quem circa Theodosii Senioris tempora viri non infimi nominis tradunt vixisse, Vincentius Belvacensis *Specul. histor. lib. xviii, cap. 100*, et ex Vincentio Athoninus Florentinus in *Chronico*. tit. 40, cap. 10, § 4; Joannes Nauclerus *Chronolog.* volum. II, et præter hos Andreas Dandolus in *Chronico Veneto* sub Theodosio Seniore: *Joannes presbyter Damascenus hoc tempore vixit, qui infra duodecim annos liberalium artium scientiam apprehendit, et monachus factus, apud imperatorem de crimine diffamatus, manum amisit, quam B. Maria ei restituit.* Gesnerus in Joanne Serapionis, scribit eum vixisse anno a Christo quadringentesimo. Joannes Driedo *De dogmatibus variis et libris apocryphis* lib. iv, proximum temporibus Augustini fuisse tradit. Idem sentit Trithemius. Nec Joannem Franciscum Picum ab hac sententia alienum fuisse, dum de miraculo Trajani Cæsaris cum Lilio Gregorio Giraldo sermonem habebat; refert idemmet Giraldu *De poetarum histor.*, dialogo 5.

VI. Horum sententiam primus, quod ipse sciam, abunde refutavit Giraldu, postmodum Billius, et ex Billio Possevinus, Bellarminus alique recentiores. Manifesto namque ex scriptore illius Vitæ Joanne Hierosolymitano, Menologiis Græcorum, et aliis colligitur Damascenum sub Leonis Isauri imperio vitam egisse, et ex Anonymo etiam qui Vitam Cosmæ Melodi descripsit. Quos secuti sunt alii recentiores, Sanderus lib. vii *De visibili monarchia*, Baronius et alii, ne singulos recenseamus. Ipse quoque Damascenus suo testimonio approbat, qui lib. iii *De orthodoxa fide*, cap. 10, et lib. *De Trisagio*, Petri Cnaphi meminit, qui in quinta synodo sub Justiniano damnatus est. Lib. iv, cap. 12, adversus Iconomachos disputat, et lib. *De hæresibus* profert Cyrum, Sergium et Eustathium, qui in sexta synodo condemnati sunt. Imo oratione ii *De imaginibus* meminit Germani patriarchæ, quem dicit colaphis cæsum a tyranno, et in exilium missum. Non ergo qui *De orthodoxa fide* libros edidit, alius est ab eo qui pro imaginibus dimicavit. Haud enim fieri potuit, aut qui sub Theodosio vitam agebat, hæreticorum multo post Theodosium tempore in Ecclesia damnatorum mentionem faceret; et eundem fuisse, qui pro imaginibus adversus Iconoclastas, et libros *Orthodoxæ fidei* composuit, aperte Joannes patriarcha Hierosolymitanus, antiquus sane auctor testatur, qui horum omnium Joannem Cosmæ socium, amicum et fratrem, auctorem facit.

VII. Sed examinanda sunt omnino verba Volaterrani, antequam ad opuscula ipsius Damasceni convertamus orationem, ut magis lectoribus pateat quantum in hunc sanctissimum virum hæreticorum obstinata pervicacia, ut famam denigraret, commenta est. Scribit Volaterranus: *Joannes Damascenus Damasci natus, Hebræus, puer Constantinopolim venit: ubi liberalibus artibus legitime imbutus, et ad Christum conversus, monachi habitum sumpsit, simul et docebat. Captus deinde in littore maris a piratis Saracenis; [III] postea a Theodosio redemptus, magister ejus epistolarum fuit. In suspicionem proditoris veniens, dextera ei ablata est. Verum postquam deprehensus, qui litteras proditorias stylo Damasceni probe assimilaverat, in honore apud imperatorem fuit. At ille in cænobium regressus, ibi decessit.* Euge, mi Volaterrane, historias nobis, an nugæ congeris? tecum namque mihi inter alios res est, qui amœnioribus reipublicæ litterariæ temporibus, ex olidissimis pratis flosculos nobis obnoxios excerptis atque delibas. *Joannes Damascenus, Damasci natus.* Non potuit, etiamsi voluisset, aliter dicere. Nec aliam ob causam Damascenus dictus est, nisi quia Damasci natus. *Hebræus.* Si ante baptismum id asseris, ægre; nihilominus morem geram: quando etiam proverbio tritum est, *neminem Christianum nasci*: attamen Hebræum esse, qui nascitur, si a parentibus Christianis ortum ducat, licet adhuc baptismo non ablatus sit, sinamus alios dicere, non ita Christiano nomini addictos: nos qui a fidelibus nascimur, et, si dici fas est, una cum hac solis luce fidem parentum amplectimur, nunquam Hebræi dicemur ante baptismum, licet baptismum protrahi contingat. Omnes enim omnium gentium pueri, ante sectæ suæ signum Hebræi essent, et gentiles ipsi ante Christi adventum, quod nec Judæi ipsi concedent. Si dicas adultum Damascenum Hebraismo nomina dedisse, ideoque Hebræum fuisse: hoc, pace tua dixerim, falsum est. Damascenus enim ab ipsa pueritia Christiana religione imbutus, eam semper coluit, et in ea firmus et stabilis, extremo quoque spiritu, quemadmodum per totam vitam, illibatam conservavit, animam efflavit. Ut hinc videas adversariorum deliramenta, qui, nescio ex quo penu, in commentariis suis referre non sunt veriti, Joannem, cum adhuc esset apud Saracenorum regem in pretio; simulasse a Mahumeti religione non admodum abhorrere. Nam una cum eo ad sepulcrum Mahumeti profectum, et ex regis jussu, metu percursum, Mahumetum

(a) Ejusdem ante meminerat orat. i. *De Imaginibus*, utet Leonis Isauri, Iconomachorum principis, etc.

adorasse, et ad laudem illius se inclinasse, et eum publice prædicasse. Quamobrem honoribus ac muneribus a rege acceptis Damascum fuisse reversum. Hocque totum ex commentario plane fabuloso de ejus *conversione* proferunt (a). Hæc tamen nugamenta esse detractorum, inique tanti viri pro catholica religione et cultu imaginum conatus et studia calumniantium, ex aliorum scriptorum probatissimis testimoniis deprehendet. Licet enim in pseudosynodo septima adversus imagines a nefariis illis avitæ religionis hostibus Σαρακηνοφρων appellatus sit, non ideo ita dictus est, quasi ullo unquam tempore Saracenorum religioni addictus fuerit, sed quod inter Saracenos tunc Damascum occupantes natus, non una cum illis sacrarum imaginum cultum ejurasset. Parentes illius Christianos quoque fuisse scriptor ipsius Vitæ, et alter Cosmæ, apertissime fatentur, et Græci 4 Decembris, in Menæo. Οἷτος ἦν ἐπὶ τῆς βασιλείας Διόντος τοῦ Ἰσαύρου καὶ Κωνσταντίνου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐκ Δαμασκού τῆς πόλεως, ἐκ γένους περιφανοῦς, καὶ τῇ ὀρθοδόξῳ διαπρέποντος πίστει. *Hic erat sub imperio Leonis Isauri, et Constantini filii illius, ex urbe Damasco illustri genere et fide orthodoxa conspicuo.* Menologium Basilianum, γένους περιφανοῦς, καὶ ἐνδόξου, καὶ πιστοῦ. *Genere illustri, et glorioso, et fideli.* Sed frustra hic aliorum venamur testimonia, cum Joannem ipsum Damascenum de semet hoc idem asserentem habeamus in sua fidei professione, in qua apertissimis verbis fatetur : Αὕτη μου ἡ πᾶσα ὁμολογία ἐν ᾗ ἀγενήθην· αὕτη μου ἡ πίστις, ἐν ᾗ βεβάπτισμαι, καὶ αὕτη μου ἡ δόξα, ἐν ᾗ συνανεγράφη, καὶ ᾗ συνέζησα. *Hæc est mea universa fidei professio in qua natus sum : hæc mea fides, in qua baptizatus sum, et hæc mea gloria, cum qua connutritus sum, et quacum convixi.* In fide Christiana ille nasci non dicitur, qui ab infidelibus parentibus, sed qui a Christianis ortum habet, licet adhuc baptismo ablutus non sit, in fide Christiana dicitur, quam in parentibus habet et futuro baptismo amplexabitur : eamque si ejuraverit, perfidiæ ac perduellionis reus, non minus iis qui se fidei pro baptismum subdiderunt, condemnabitur omnino. Non nemo tamen de Patre aliter enuntiat, ejus historiolum, cum obvia non sit, operæ pretium me facturum existimo, si Græce transcribam. Ἀὖτον δὲ μὴδὲ τὸ μετὰ ταῦτα γενόμενον [IV], ὡς φασί, καταλείπει ἀδείηγτον· οὐ γὰρ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ ὁ τούτων πατήρ τῇ τοῦδε βίου μεθίσταται· καὶ θάνατον, οἶμον, θνήσκει διεπλύν, τὸν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Τί δὲ οἱ χρηστοὶ παῖδες ; τὰ ἀγαθώτατα ἔχοντα· οὐκ ἀχάριστοι περὶ τὸν εὐεργέτην φανῆναι ἠνέχοντο· οὐδὲ τῆς μὲν οἰκείας σωτηρίας φρονεῖσιν, τὸν δὲ οὕτως αὐτοῦς ἐλευθερίως θρεψάμενον παρῖδειν, ὥστε τὸν τῆς ἀσέβειας καρπὸν ἐκείθιν τραγῶν, καὶ τῷ αἰωνίῳ πυρὶ ταμιεύεσθαι. Καὶ τόνον τῷ διδασκάλῳ προσελθόντες ἀναμνησκουσι· τὰ τῶν πατρικῶν ἀγαθουργιῶν, καὶ ὅπως περὶ τὴν πίστιν χολεύων, οὐχὶ καὶ κατὰ τοὺς τρόπους ὑπέσκαζε, καὶ λιπαροῦσι κοινῇ Θεοῦ δειθθῆναι, ὡς συγγνωμονήσῃ τούτῳ, καὶ μὴ τῆς ἀσέβειας λήψοντο τὰ ἐπίχυρα. Πείθεται τούτοις ἑκάστος· καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλεν οὕτω χρηστὸς ἀνὴρ, καὶ πολλὸν φέρων τὸ συμπάθος ; Καὶ δὲ συντόνοις ἀγρυπνίαις, καὶ δεήσεσιν ἑαυτοῦς ἐπιδόντας, ὑπὲρ τοῦ θετηγμένου εἰδέοντο. Ὁ δὲ γε διδάσκαλος καὶ ταῦτα προστίθει· ταῖς προσευχαῖς· « Κύριε ὁ Θεός, ὁ καὶ Τραπεζῶν τὸν δυσσεβῆ βασιλέα, καὶ κατὰ Χριστιανῶν ἀμέτρως λυτήσαντα, ταῖς τοῦ σοῦ θεράποντος Γρηγορίου δεήσεσι τῆς γενέσεως τοῦ πυρὸς λυτρωσάμενος, καὶ Φαλκονίλλαν τὴν Ἑλληνίδα ταῖς τῆς πρωτομάρτυρος Θέκλῃς εὐχαῖς τῷ κλήρῳ τῶν σωζομένων συγκαταλέξας, αὐτὸς ἐπάκουσον καὶ ἡμῶν, καὶ ταῖς τῶν ἐκλεκτῶν σου σκηναῖς τὸν τῶν σὺν οἰκειῶν γεννητόρα κατασκήνωσον. Ἡ δὲ μεγίστη ἡ πρωτόμαρτος Θέκλα, μέγας δὲ ὁ Θεός Γρηγόριος, καὶ διὰ τοῦτο παρὰ σοὶ δεδυνημένοι τὰ μέγιστα· ἀλλὰ γε πρόσκειται καὶ ἡμῖν αἰ τε τοῦ θετηγμένου ἀγαθουργία πρὸς ἀντιστήκων, καὶ προσέτι τὰ εὐγενῆ ταυτὶ νεόφυτα, καὶ καλλίκαρπα, κἀν ἐκ φαύλης ῥίξης ἐκδόλασθαι, ὥς τὸ ἐνδόν ἐκείθιν, ἐνθεν τὴν ἀναπλήρωσιν δέξασθαι. Ἐγίνοντο ταῦτα δι' ὅλων ἡμερῶν τεσσαράκοντα, καὶ ἦσαν οὕτως συντόνοις δεόμενοι, καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ ῥοπὴν ἐκδεχόμενοι· ἀλλ' ἦν ἄρα πάντων ἐνεργῆς δικαίων εὐχή, καὶ τὸ, τὸ ὄλημα τῶν φοβουμένων αὐτῶν ποιεῖν τὸν Θεόν, κἀντεῦθεν πιστούμενον. Τῆς γὰρ τεσσαρακοστῆς ληγούσης ἡμέρας, γίνεσθαι τὴν κἀνταῦθα τῆς πολλῆς σου, Χριστὲ βασιλεῦ, φιλανθρωπίας ἔργον ἀξιοθαύμαστον. Νυκτὸς γὰρ ἐπιγενομένης, καὶ τῷ πολλῷ καμπτῷ πρὸς ὕπνον τραπέντων τῶν ἀγαθῶν ἱστών, ὁ θετηγμὸς ἐρίσταται τοῖς τριπτοῖς, καὶ πολὺς ἦν εὐχαριστῶν, καὶ χάριν τοῖς τοῖς ὁμολογῶν. Διὰ τῶν ὑμετέρων, φάσκων, εὐχῶν τοῦ σκότους, καὶ τοῦ πυρὸς ἡλευθέρωμαι. Ταῦτα ἅμα εἰδόν, καὶ ὁ ὕπνος μεθῆκεν αὐτοῖς, καὶ τὰ ὁραθέντα πρὸς ἀλλήλους διηγησάμενοι τὴν εὐχαριστίαν ἔβαν τῷ τῆς δεσέως τῶν ἐπικαλουμένων αὐτὸν ἐπακούοντι Θεῷ ἀποδίδωσαν. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ παρὰ πλὴν μέχρι τῆς δεῦρο θρυλούμενα. *Dignum porro est, quod postea subsequutum est, et nonnulli tradunt, in commentaria referre. Non enim multum tempus effluerat, et eorum (Joannis scilicet et Cosmæ), parens vita excedit, et mortem, vae misero ! duplicem corporis et animi obit. Quid vero probi pueri, optima soboles ? Haud passi sunt benemerenti non referre gratiam ; neque tantum propriam procurant salutem, et parentis tam effuse beneficii, et in alimentis præstandis negligunt, ut impietatis ille fructum perpetuis ignibus addictus decerneret. Quare præceptorem conveniunt, paternorum beneficiorum memoriam recolunt, et quamam parens ratione, licet in rebus fidei vacillans claudicaret, firmo tamen pectore erat, et ingenio probus. Hinc supplices exorant, ut junctis precibus Deum deprecarentur, ut illius misereretur, neque supplicium illi penasque pro impietate constituat. His ille inducitur. Qui enim aliter fieri poterat apud virum ingenuis moribus, et quam maxime, ad misericordiam propensum ? Quare continuis vigiliis et orationibus semetipsos tradentes, pro defuncti salute preces fundunt. Magister illa quoque supplicationibus addebat : « Domine Deus, qui Trajanum regem impium, qui in Christianos immoderate tanquam rabidus canis sævierat, servi tui Gregorii precibus et gehenna ignis liberasti, et Falconillam gentilem Theclæ protomartyris supplicationibus sorti justorum adnumerasti, tu ipse exaudi nos quoque, et in electorum tuorum tabernaculis servorum tuorum parentem colloca. Licet enim*

(a) Quidni forsitan et ex inciscia rerum et temporum sanctissimo doctore eis attributa sint, quæ vel filio Mesue Damasceno, vel filio Serapionis obtigerant ?

(b) Professionem hanc fidei diversam non esse

censeo a libello Hælei, ejus Allatius infra meminit n° 62.

(c) Excerpta vero esse ex Vita Sancti Cosmæ Melodi, certum fit ex ipsomet Leone Allatio dissert. II, De libr. Eccles. Græc., p. 120-128.

puero, et in ipsis incunabulis sacro fonte ablutum tradun... *ἵκεται οὖν αὐτῷ παῖς, οὗτος δ' λαμπρός, καὶ ἀπαλὸς τῷ σώματι, ἐπὶ τῇ διὰ τῆς πνευματικῆς μητρὸς ἀναγεννηθεὶς, τέκνον πατρὸς δ' πατρὸς τοῦ υἱοῦ ἀπεργάζεται.* *Nascitur igitur illi puellus præclarus iste, quem adhuc tenero corpuseulo regeneratione per spirituales matrem filium lucis facit.* Volaterranus, *Captus deinde in littore maris a piratis Saracenis.* Quæ istæ fabula est? ut bene ex alto jamjam periturus et hærens, nec incommodo adagio, in aqua, vento secundo in litus portumque subducitur: unde postea inflationibus velis ad somnium mentiendumque eversionem facit! Quonam id in littore actum est? In ipso Constantinopolitano, an longe ab eo aberrans littore piratis præda obicitur, illisque Saracenis? At, mi homo, id temporis, licet Saracenorum natio (neque enim ad rem pertinet) in hac rerum luce, lucis usura frueretur: attamen intra proprios fines, sua sorte contentam interclusam fuisse, nec alienis inhiasse fortunis, ad illa tempora, æ nomine quidem, ut hæc dicam, cognitam certissimum est. Illa anno imperii Heraclii duodecimo, orbis conditi 6131, Christi 622, post Theodosium primum 227, post Theodosium minorem 172, ut harum rerum scriptores Theophanes monachus, Constantinus Porphyrogeneta, Georgius Hamartolus, Georgius Cedrenus, alique asseverant, disruptis propriis repagulis in exitum potissimum Græciæ et insularum, variæ certaminum eventu sub diversis ducibus, tum primum effusa, pulcherrimam deinde Orientalium regionum faciem funestissimis cladibus conspurcavit. Quo etiam anno Stephanus Mathematicus, qui tunc temporis florebat, de Saracenorum exitu thema constituit. Non potuit ergo sub Theodosio a Saracenis, qui nulli erant, capi. *Postea a Theodosio redemptus, magister ejus epistolarum fuit.* Somnia, et nova omnia et a scriptoribus sciolis, et aliud quidpiam agentibus (neque enim serio ea dictasse verosimile est) tradita. *In suspicionem prodicionis veniens, dextera ei ablata est. Verum postquam deprehensus, qui litteras proditorias stylo Damasceni probe assimilaverat, in honore apud imperatorem fuit.* De manu per nefas excisa Damasceni mentionem induxit: eam beneficio Virginis mire restitutam, quod potissimum erat, tacet. Sane Theodosio nullam ob causam insigniter injuriam facit: scelus enim illi appingit quod non patrarat. Nec injuriam minuit illi Damascenus, post detectam fraudem honorifice exceptus. Id namque et homo immani-simus, et Christiani nominis hostis veritate comperta luculentissime obiisset. *Dein ille in canobium regressus, ibi decessit.* Et id quoque a veritate longe est. Nunquam enim egressus, non potuit regredi; et qui institutum quod sibi semel animo fixerat, nunquam dimiserat, non potuit illud sibi denuo refovere. *Scripta ejus utilia ab utraque recipiuntur Ecclesia.* Hic tandem dum finit Volaterranus, in mentem rediit, verumque nescio qua ratione fassus semel est. Finisset utique citius. Sic enim minus ineptiarum congressisset, nosque ab illis refellendis molestia tædioque liberasset. Alii etiam cautiore cum Volaterrano multa desipiunt, que sufficit in Volaterrano improbasse, ne recoctam cramben reponere videamur.

IX. Verumtamen cum tantæ in Volaterrano cæcitatæ causam non sine admiratione perquirerem, tandem eum ex stultis quibusdam de Joanne Damasceno narrationibus stultissimum factum deprehendi. Facem mihi prætulit Giraldu *De poet., histor.* Dial. 5. *Inter quos ille est qui ejus Vitam copiose descripsit: cujus piget fabulas hic vobis referre.* Hinc cum ejusmodi Vitam mihi conquire, in unam illius partem utcumque incidi apud Vincentium Belvacensem *Specul. histor.* lib. xvii, cap. 103, et Petrum Equilium lib. iv, cap. 135. Namque hi omnino ex nugamentis illis sua contexere veriti non sunt, et potissimum Centuriatores, qui propter Damasceni studium in imaginibus propugnandis (VII) infensi, quid non in Damascenum debaterant. Et, ut acerbius urgeant, sermonem *De ejus conversione* diversum, ut existimo, ab hac Vita (neque enim illum vidi), in medium proferunt. Sed sermo hic sua ruit inanitate, et apertissime a Damasceni nominis hostibus confictus deprehenditur, cum ea contineat quæ de Damasceno dici non possunt. De Vita quid sentiendum sit, paucis accipe. Vincentius sub Theodosio III, vel Anastasio, a quo dicit, *monachalem habitum sumpsisse.* Novum est hoc, imperatores monachalem habitum dare. Vincentius ait, *raptum a Saracenis, in Persidem delatum; Petrus in Egyptum.* Vincentius, cum inter prædones præda divisio feret, contigit, ut cuidam inter eis ditissimo Joannes in partem veniret; Petrus, ad Egyptum ducentes, cuidam Saraceno diviti vendiderunt. Vincentius, a Theodosio missa legatione sub pæna capitis domino mandasse, ut ei quantocius mitteret: qui præcepto imperiali contradicere non ausus est; Petrus, Theodosius, qui ei fuerat amicissimus, Joannem precibus ac pretio multo a Saracenis redemit. Vincentius, Constantinopolim reductum, monasterio inclusum, cum sæpius pro negotiis maximis imperatore consulente. Petrus, quem Constantinopolim reductum, suum cancellarium fecit, ejusque consilio et industria curiam totam regendam commisit. Nec ab alio penusunt quæ de Joanne Damasceno narrat Joannes Naclerus, volum. II *De generat.* 14. Quid in his tam vehementer repugnantibus ac secum adversantibus firmum ac stabile dices? Otium abutentium homuncionum mera somnia, mihi crede.

X. Illud quoque addam: Joannes Damascenus apud Vincentium prodicionis reus, pessimus Sarabaita (a) declamatur. Quid illud nominis sit, explicandum. Sarabaitas eos esse monachos, qui consilia evangelicæ doctrinæ et monasticam disciplinam renuunt, colligo ex S. Benedicto suæ Regulæ cap. 1: *Tertium monachorum teterrimum genus est Sarabaitarum, qui, nulla regula approbati, experientia magistra sicut aurum fornacis, sed in plumbi natura*

(a) In actis illis commentitiis Vitæ S. Joannis Damasceni, iratus imperator hoc convicio adversus Joannem usus refertur: *O nequissime Joannes, beneficit meis ingratis, malum mihi pro bono reddidisti, Sarabaita pessime.* Qui locus hominem Lati-

num, fabularum istarum indicat auctorem, qui, cum ex Regula S. Benedicti didicisset quoddam genus fuisse monachorum nullius disciplinæ, qui Sarabaitæ nuncuparentur, sanctum monachum Joannem hac voce a principe laceratum finxit.

molliti, adhuc operibus servantes sæculi fidem, mentiri Deo per tonsuram noscuntur, qui bini, aut terni, aut certe singuli sine pastore, non Dominicis, sed suis oclusi oculibus, pro lege eis desideriorum est voluptas, cum quidquid putaverint vel elegerint, hoc dicunt sanctum, et quod noluerint putant non licere. Odo Cluniacensis abbas, lib. III *Collat.*, cap. 23; Petrus Damianus epist. 4 libri V; Isidorus lib. II *De ecclesiast. offic.*, cap. 16, fuse horum *Sarabaitarum* genus et ingenium æque ac S. Benedictus explicant. Unde vero nomen traxerit, in Græcis frustra quæsi. Putabam a βαλνω postea βίτης ambulans, aberrans, gradiens, ut et illud λαλοῦντα παρομοιοῦν ῥυθμοῦ αὐτῆς. Attamen *sara* annexum nullum esse in ea lingua comperiebam. Neque enim a σάραβος, pudendo infamique nomine, et a quo honestas abhorruisset Christiana, derivatum existimo. Quare ad externos confugio, et a Syris acceptum nomen iudico. *Sarabaita* namque apud eos, sive scripseris cum *S*, *negligentem, relinquentem ac abnegantem domum*; sive cum *sade*, *suadentem domum* significat. Quod ab hostibus in Damascenum prolatum est, ut eum a propriis descivisse, et in externas animam advertisse innueretur. Ideoque pessimus *Sarabaita*, quasi diceres, rebellis, apostata, suorum proditor, inimicorum fautor, et quidquid aliud ad procacem et rebeilantem animum dici posset.

XI. Dictus fuit Mansur. Incertum mihi, an a familia, vel Leonis imperatoris contumelia. Nicephorus Constantinopolitanus in *Chronico*: Καὶ Ἰωάννην τὸν ἀπὸ Δαμασκού τῆς Συρίας, τὸ ἐπικλητὴν Μανσοῦρ. Et Joannem Damascenum, cognomento Mansur. Suidas: Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὁ ἐπικληθεὶς Μανσοῦρ. Joannes Damascenus, cognominatus Mansur. Sed hæc familiæ nomen non inferunt. Cognomen duntaxat illud aliunde etiam in Joannis nomen et lares domesticos potuit immigrare. Et sane aliunde immigrasse, verba S. Stephani Junioris, apud Stephanum Byzantinum qui ejusdem Vitam descripsit, inferunt: Ἐν οἷς καὶ ὁ τιμιώτατος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς πρεσβύτερος, ὁ παρὰ τοῦ τυράννου τούτου Μανσοῦρ ἐπονομασθεὶς, παρ' ἡμῖν ὅσις καὶ θεοφόρος, οὐκ ἐπαύσατο γράφειν. Inter quos et præstantissimus Joannes [VIII] Damascenus presbyter, qui a tyranno Mansur cognominatus, apud nos sanctus et deifer, nunquam cessavit scribere. Et apud Simeonem Metaphrastem: Μαβ' ὢν καὶ ὁ τὴν γλῶτταν εὐχαρὶς Ἰωάννης ὁ θεοφίλης πρεσβύτερος, ἐν ᾗ λοιδορίας ἐκείνῃ γλῶττα, καὶ στενὴ μὲν τὴν παιδείαν, περιττὴ καὶ εὐδηχτος τὴν κατηγορίαν Μανσοῦρ ἐπαύλει. Consimili quoque modo ille lepida lingua præditus, ac pius presbyter Joannes, quem ille petulantia ac maledica lingua tyrannus, atque eruditione quidem angusta, ceterum ad vituperandum copiosa et peracuta, Mansur, appellabat. In septima etiam synodo act. 6: Ἰωάννης δὲ, ὃς παρ' αὐτοῦ ὀβριετικῶς Μανσοῦρ προσήγόρευται. Joannes vero, qui ab eodem per contumeliam Mansur cognominatus est. Paulus Diaconus, *Hist. miscell.* lib. XII: Joannes, qui bene cognominatus est Chrysorrhœas propter auream et fulgidam Spiritus sancti gratiam, quæ in ipso tam verbo quam in vitæ actu effloruit, quem videlicet Constantinus impius imperator annuo propter eminentem ejus orthodoxiam anathemati submittebat, pro Mansur, quod ejus avitum nomen est, quodque redemptoris interpretatur, sensu Judaico novum Ecclesiæ magis rum Manzeron, mutato nomine, vocitabat. Et Cedrenus: Ἰωάννης μοναχὸς, καὶ πρεσβύτερος, ὁ χρυσοφόρος ὁ τοῦ Μανσοῦρ, ὃ ἐρμηνεύεται Λέντραβος, ὅντις ὁ δυσσεβὴς Μανζήρ Ἰουδαϊκῷ φρονήματι μετωνόμασεν. Joannes monachus et presbyter, Chrysorrhœas cognomento, Mansuris filius quod notat Lentrabus, quem impius Judaico sensu in Manzerem immutavit. Cedrenus itaque Damasceni patri Mansur nomen fuisse, et ex eo per allusionem ab impio Manzeris nomen distortum inditumque Damasceno tradit: Mansuremque lentrabum denotare. Quid autem lentrabus sit, adhuc quaerit Meursius, et ego cum eo. Cedrenus Damasceni Patrem Mansur nuncupat. Et forte ob munificentiam, aliaque præclara facinora, quibus ante alios Damasci Joannis pater eminebat, Mansur illi cognomen prius a civibus additum est, ut inter Arabas fieri solet, et ego apud illos regibus illud quoque exhibitum, si me memoria non fallit, legisse videor (a), postmodum in proprium degeneravit, quod deinde Joanni a paterna contestataque virtute minime degeneranti tribuerunt? eo namque victor, adjuvans, notus significatur. Virtutis tandem cognomen tyrannus ejusdem litterulæ immutatione in infamiam distraxit. Ut enim mihi relatum est, ab expertissimis in ea lingua, Mansur cum s, vel scin scriptum notare eradicatum, separatum, evulsum, secatum. Quare tyrannus eo nomine innuit Joannem ab eo dissentientem, neque una cum eo imagines oppugnantem a communi fidelium fide fuisse avulsum et separatum. Quam postea contumeliam Damascenus sibi ab hæreticis oblatam sua doctrina ac sanctimonia in maximum laudis præconium convertit. Ut hinc videas nimiam aliorum in discernendis ejusmodi vocabulis περιέργειαν.

XII. Loqueretur alius, nec inverisimilia, si codices antiquissimi et libri Græcorum ecclesiastici nos non fallunt, cognomen illius non aliud fuisse quam *Arcla*. Sic enim ipse in iisdem libris cognominatur ante canonem in Pentecosten, quem ille carmine iambico composuit. Ibi enim nomen auctoris hoc modo præligitur, Ἰωάννου τοῦ Ἀρχλα κανὼν διὰ στίχων ιαμβικῶν εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν. Joannis *Arclæ* canon carmine iambico in sanctam Pentecosten. Illius acrostichis est, Θειογενὲς λόγε πνεῦμα, Et principium, Θεὶον καλοφθές. Et fere omnes in hunc diem canonem illum Damasceno tribuunt. Quare erit nobis Joannes *Arcla* Damascenus in posterum, qui hucusque Joannes tanquam notior illustriorque ex patria, quam suo cognomine Damascenus innotuit. Sed vellem alii ante me id dixissent. Ἐγὼ δὲ τοι οὐ ταχυπαίδης.

XIII. At undenam hauserit Possevinus eum sacerdotem non fuisse; et quinam sunt qui id scribunt, dicat ipse. Ego sane in manuscriptis codicibus, iisque satis antiquis, eum presbyteri nomine insignitum comperio. Scribitur namque: Ἰωάννου πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ, Joannis presbyteri Damasceni. Stephanus Junior eum apud Metaphrastem, ὁ τὴν γλῶτταν

(b) Videsis Abulpharajium, Elmakinum, et alios historię Arabum scriptores.

εὐχαρίᾳ Ἰωάννης, ὁ θεοφιλὴς πρεσβύτερος· *præclara lingua præditum, ac pium presbyterum*; et apud Stephanum Byzantinum, ἐν οἷς καὶ ὁ τιμιώτατος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς πρεσβύτερος· *Inter eos et celeberrimus Joannes Damascenus presbyter*. Joannes Hierosolymitanus: Τὸν Ἰωάννην δὲ ὁ τοῦς τῶν Ἱεροσολύμων Ἰβνὺν οὐκ αἶσθε ἐκ θεοπνευστίας μετασταλάμενος ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων αἰνεῖν τὸν κύριον τοῦτον χειροτονεῖ. *Joannem autem idem Ecclesiæ Hierosolymitanæ gubernator divinitus accersitum, ut in cathedra seniorum Deum laudaret, presbyterum ordinavit*. [IX] Et ne presbyterum cum episcopo confundas, idem auctor prius Majumæ episcopum ab eodem Hierosolymitano antistite Cosmam creatum refert, a cujus ordinatione ordinationem Damasceni distinguit. Cosmas scilicet episcopus, Joannes presbyter ordinatur. Præterea Græci in Synaxario 4 Decembris, Μνήμη τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ. *Commemoratio S. Patris nostri Joannis monachi et presbyteri Damasceni*. Et Gregorius protosyncellus in Responsione ad epistolam Marci Ephesini: Ἐν τῷ ἐπ' Ἐκκλησίας ἀναγινωσκομένῳ λόγῳ τῷ ἐπιγραφῇ ἔχοντι, Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ. *Legitur in Ecclesia sermo cum hac inscriptione, « Joannis monachi et presbyteri Damasceni »*. Possevinus sane Augustini ac Hieronymi more locutus non est, apud quos sacerdotis nomen aliquando episcopum sonat.

XIV. Scripsit itaque multa ab utraque Ecclesia comprobata, in eoque honore semper habita, quo et aliorum ecclesiasticorum sanctorum Patrum monumenta. *De fide orthodoxa; Contra imaginum hostes*. Orationes panegyricas, canones diversos in dies festos sanctorum, tractatus contra hæreses, aliaque plurima, quæ partim supersunt adhuc, partim tempus vorax absumpsit. Scriptorum elogia lubens prætereo, cum passim omnia obvia sint, non ita tamen, ut quæ penes me lucem expectant, silentio involvam. Anonymus:

Ὅτως ποταμὸς τυγχάνεις, Ἰωάννη,
Ψημματίας ἄλλος τις, ἢ χρυσόρροας,
Ἄρδων νοητῶς τῶν πιστῶν τὰς καρδίας
Τῇ πλημμύρᾳ παντὶ μέ σου τῶν δογμῶν.

Et alius:

Ἡ βίβλος αὐτὴ τοὺς σοφοὺς φέρει λόγους
Ὅς Ἰωάννης τῆς Δαμασκοῦ τὸ κλέος.
Ἐγραψε πλησθεὶς Πνεύματος παναγίου.

Et de canonibus,

Ὁ Δαμασκηνὸς καὶ σοφὸς Ἰωάννης
Σαφῶς ἐξυνεῖ θαύματα τοῦ Δεσπότη.

Et qui non heri aut nudius tertius, sed multis abhinc annis eosdem libros descripserat, Joannes monachus, Arsenii frater

Τὸ τοῦ λόγου ἔντεχνον κάλλους ὡς τέμνω,
Πρὸς τὸ λαμπρὸν νένευκε τῆς Ἐκκλησίας.
Τῶν δογμῶν φέρων δὲ τὴν θεωρίαν,
Σεινήν, ἀληθῆ, πρὸς σοφοὺς τιμωμένην
Ὁ εἶνος εἰδὼς πυρπολούμενος ἦλπε,
Γράψας προήχθη ἐκ Θεοῦ λαβὼν σθένος.
Εἶνος γάρ εἰμι. Γῆς δ' ἄλλης ἐν ὀρφνῇ
Μέτοικος ἦλθον, ἀλλὰ πρὸς παροικίαν
Εὖν Ἀρσενίῳ Ἰωάννης τῷ πόθῳ,
Εὐλὼν ἀδελφῷ σώματος διαφύσει.
Τὸν τῶν μοναχῶν στέργομεν δ' ὅμως βίον.
Ἀλλ', ὦ Τριάς πάνταργε, σὺν τούτῳ τελείη
Τὰ θεῖα μ' ἐδόκησον ἐν παντὶ χρόνῳ.

Macarius Ancyranus contra Barlaamum cap. 35: Δαμασκηνὸν μέντοι εἰπὼν, πάντας τοὺς διδασκάλους καὶ θεολόγους συμπεριλαβὼν ἐδήλωσα· στόμα γὰρ καὶ διερμηνεὺς οὗτος ὁ πάντων πάντων τῶν θεολόγων, οὐ χάριν καὶ οἷς γράφει, οὐ λέγω, ἀλλὰ λεγόμενον φησὶν· οὕγε ἤλκον τὸ τῶν λόγων ὕλος, καὶ ἡ τῶν δογματικῶν ἀκριβεία τε καὶ στάθμη, καὶ ὅσοντ' ἐν ἅπασι μέγιστον κλέος ἡ τῶν οἰκουμένων ἁγίων συνόδων ἐδόξμη παρ' ἡμῶν. *Damascenum autem cum dico, omnes doctores atque theologos in unum collectos significavi. Magnus etenim hic os et interpres theologorum omnium est. Quapropter in iis quæ ille scribit, non, dico, sed, dicimus, ait. Cujus quanta sit in eo orationis sublimitas et dogmatum integritas et amussis, quantum sit in omnibus percelebris gloria, i' æcumenicas sanctas synodos septima commemorat*. Georgius Chioniades Expositionibus in Damascenum: [X] Οὗτος ὁ ἅγιος Πατὴρ ἡμῶν συνεγράψατο καὶ λόγους δογματικοὺς περὶ τῆς ἀκατάληπτου θεότητος, καὶ τῶν μιᾶν ἐκείνων Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου υἱοῦ Κόναντος, καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρυνίου τῶν κατηγορούντων αὐτὸν καὶ καλούντων βλάσφημον Μανσὺρ καὶ τῶν ὁμορρόπων αὐτῶν καὶ ἀσιδῶν βασιλέων. *Hic sanctus Pater noster composuit orationes dogmaticas, de incomprehensibili Deitate, et adversus exsecrandos illos Leonem Isaurum Cononis F. et illius filium Constantinum Copronymum, qui cum accusabant, vocabantque blasphemum Mansur, et adversus eos, qui una cum illis sentiebant, impios imperatores*. Hic obiter animadvertimus falso Leonem hunc filium Cononis a Chioniada dici. Leo namque ille et Conon vocabatur. Etenim historici, et præcipue Græci tradunt, Conon illi fuisse nomen τὸ βαπτιστικόν, in baptismo inditum.

XV. Ex his quidam omnia, alii potissimam eorum partem a Joanne hoc nostro, qui sub Leone florebat abscondentes, ad seniores illum sub Theodosio, quem ipsi sibi tepidissime fingunt, referunt. Id ut melius innotescat, de singulis sermonem instituam, et primum de iis quibus *Fides orthodoxa* nomen dedit: eos quippe omnes illi qui duplicem Damascenum comminiscuntur, seniores ascribunt, quem non elinguem indoctumque, sed facundissimum et rebus divinis apprimè eruditum fuisse pronuntiant.

XVI. *Diversus est a Joanne Ægyptio*. Et mirum sane est, hunc nobis Damascenum a tot tan-

tisque viris intrusum, cum nusquam ea ætate Damasceni nomen in historicis Græcis Latinisque, vel aliis scriptoribus, antiquis tamen, occurrat. Licet enim sub Theodosio Joannis nomen, idque celebre ob sanctitatem, qua vir ille pollebat, obvium sit, illum tamen ex Damasco fuisse, nemo est, qui asserat: imo alii regionibus ortum, palam Theodoretus, *Histor. lib. v, cap. 24*; Sozomenus, *lib. vi, cap. 28*; Callistus, *lib. xi, cap. 34*, fatentur, qui eum Ægyptium faciunt, et quod dignum admiratione est, tradunt nunquam eum ex Ægypto, nisi ad Thebaida, idque nutu divino recessisse. Δίψαπε δὲ, inquit Sozomenus, κατὰ τοὺτους ὡν ἱσμεν, Ἰωάννης ἐν Αἰγύπτῳ. In iis autem, quos in Ægypto floruisse cognovimus, Joannes facile primas tenebat. Et paucis interjectis: Ἐπεὶ δὲ γέρων ἦν, κατὰ θεῖαν πρόσταξιν μετακισθὲς εἰς Θηβαῖδα, πλείστων ἤγειτο μοναστηρίων. Ubi autem senex factus est, jussu divino in Thebaida se confert, et plurimis præfuit monasteriis. Qui hunc Damasci natum, vel Damasci mœnia contemplatum dicemus? Itinera Damasceni multo ab his diversa supra commemoravimus, qui monachus factus, semper aliis subdi voluit ad ultimum usque vitæ spiritum, tantum abest, ut monasteriis plurimis præfuerit. Hunc nihilominus Joannem arbitrati sunt aliqui, ut etiam adnotavit Baronius in Martyrolog. 6 Maii, Joannem Damascenum fuisse, ideoque Damascenum ad tempora Theodosii amandant.

XVII. At quomodo hic Ægyptius, infans, atque imperitus, et disciplinarum alioquin rudis, et pene dixerim ἀγράμματος, theologici operis *De fide orthodoxa* (cujus operis!) auctor esse potuit? Divinitus eum afflatum, divinitusque scientiis imbutum scripsisse, insipiens ipse fuero, si dixerō, qui divina oracula attente perlegi, et circumspicte consideravi, et si quid postmodum Numine dictante in chartas relatum est. Dicendi modus, ratioque, et color, ac succus orationis, in illis multo ab hoc Damascenico diversus est, in quo quamvis nimis patens numen, et doctrina revelata sit, eam tamen ab ingenio dictantis manare, et pro captu illius digestam atque adornatam manifeste conspicio. Liberum scriptoris ingenium, et vires humanas in rebus arduis, atque supra earum captum sese conantes, et humanis disciplinis subnixas, divina quæque in obscuris, atque in ænigmate non admodum secure speculantes, deprehendo. Uno verbo, in hisce libris *De fide orthodoxa*, eandem quam in aliis Patribus doctrinæ majestatem ac divinitatem agnosco, Deo vero dictante illos exscriptos fuisse nullus approbo. Sed quid ille Ægyptius scribendo potuerit afferre, dicat Sozomenus, Καὶ γράμματα μὴ μαθὼν, οὐκ ἔδειτο βιβλίων εἰς ἀνάμνησιν, ἀλλὰ πᾶν ὅπερ ἔλαβεν εἰς νοῦν κρείττον λήθης ἐτύχανε. Qui licet litterarum ignarus, libris tamen non eguit ad recordationem, sed quidquid mente complectebatur, illud nulla delere poterat oblivio. Quod clarius exposuit Callistus *lib. xi, cap. 34*: Ἀμύητος δὲ γραμμάτων ὢν, ἥμισυ βιβλίων ἔδειτο πρὸς γε [XI] ἀνάμνησιν· πᾶν γὰρ ὅπερ ἀκούσειεν, καὶ εἰς νοῦν λάβοι, καθάπερ ὑπέρτερος πάσης λήθης, ἦν ταμειούμενος, καὶ καίρῳ τῆς χρείας πρόχειρον ἔωπατο. Et cum litteris initiatus non esset, minime tamen ad memoriam libris opus habuit. Quidquid enim semel auditum mente complexus esset, id supra oblivionem omnem conservabat, et quocunque tempore usu ejus opus esset, promptum ad manus habebat. Vides illitteratum hominem non indiguisse libris ad excitandam memoriam, quandoquidem, quæ semel memoriæ mandarant, nusquam in posterum obliviscebatur. Pertinax siquidem retinendi quæ semel concepit memoria, aliorum monumenta negligit. At qui ita edoctus est, ut memoria tantum polleat, quomodo libros, et liberos, *De fide orthodoxa* scripsit: sed quam ratione, ut id quoque edisseram, litterarum rudis, et legendi nescius aliqui memoriæ mandare, et illud postea absque librorum adminiculo tandiu memoria retinere potuit? Facillimo id negotio, si morem veterum ascetarum consideres: illi namque rudibus animis, memoriæque magistræ ope, sedula psalmodum repetitione Psalmos aliaque Scripturæ sacræ loca ingerebant, quæ illi postea continua recitatione absque librorum adminiculo memoria retinebant. Vide Epiphanium orat. *De fide orthodoxa et apostolica Ecclesia*, in fine, et lepidam de Pambo narratiunculam apud Socratem, *lib. iv, cap. 23*, qui Pambo ἀγράμματον vocat, quemadmodum hic Sozomenus Joannem, γράμματα μὴ μαθόντα, et Callistus, γραμμάτων ἀμύητον. Quantum vero aberret Billius, qui hunc Ægyptium cum Sinaita confundit, infra cum de historia Barlaami et Josaphati sermo erit, dicemus.

XVIII. Joannes Ægyptius libros *De fide orthodoxa* non scripsit. — Sed scripserit Joannes iste, sive ex se, sive dictante Numine libros, eosque plurimos, sane libros ille *De fide orthodoxa*, qui illius auctoritatem non ferunt, nec Theodosii tempora, scribere non potuit. Joannes enim ante Italicam expeditionem Theodosii imperatoris contra Eugenium tyrannum in Thebaide commorabatur (Sozomenus *lib. vii, c. 22*: Ἐγνώκε (Θεοδόσιος) περὶ τοῦτου συμβούλιον χρῆσασθαι Ἰωάννη τῷ ἐν Θηβαῖδι μοναχῷ. (Constituit in hanc rem Theodosius uti consilio Joannis monachi, in Thebaide morantis; et Callistus: Ἐγνώ δὲ συμβούλιον περὶ τοῦτου χρῆσασθαι Ἰωάννη τῷ ἐν Θηβαῖδι διαλάμποντι μοναχῷ. Consilio Joannisenitentis in Thebaide monachi sibi utendum esse statuit); et Thebaidem ille petiit senio jam confectus (Sozomenus: Ἐπεὶ δὲ γέρων ἦν, κατὰ θεῖαν πρόσταξιν μετακισθὲς εἰς Θηβαῖδα, πλείστων ἤγειτο μοναστηρίων. Ubi autem senex factus est, jussu divino in Thebaida se confert, et plurimis præfuit monasteriis; Callistus, Ἐπεὶ δὲ πρεσβύτερος ἐγένετο εἰς Θηβαῖδα ἐμφητὶν θεῖα μετακισθὲς καθηγεμὼν πολλῶν μοναστηρίων ἐγένετο. Ubi autem ad senectutem pervenit, visione quadam divina Thebaidem incolere jussus, multorum monasteriorum dux factus est). Quare hic vel adhuc imperante Theodosio, vel paulo post ejus obitum diem obiit extremum. Non potuit ergo Basili, Gregorii Nazianzeni, Gregorii Nysseni, imo vero Chrysostomi, Procli et Cyrilli operum meminisse, quorum alia quidem non edita, alia nondum elucubrata erant. Hinc ulterius argumentabatur Nicolaus Alemannus, qui de isto Joanne plura disceptat. Sed fue-

riunt hæc omnino ἐκδοτα, et Joannes hic ad Theodosii usque Junioris tempora, licet Theodoretus et Sozomenus, illius tempestatis scriptores, contrarium significant, superstes fuerit, et Cyrillo æqualis: quid, quæso, hos omnes coetaneos, imo suos filios ita religiose veneratur, ut eos singulis fere capitibus, ἀγίους, ιερούς, μακαρίους, si ubi ipsorum scripta laudare contingerit, appellet? Ita ut non dubitet Cyrillum, omnium jam dictorum ætate minimum, et sibi æqualem, cum Athanasio sanctitate clarissimo, jamque multo antea vita functo, componere, et pari pietate venerari. Καὶ ὅσα εἶπομεν, inquit lib. III, τὴν φύσιν τοῦ λόγου σισαρκῶσθαι κατὰ τοὺς μακαρίους Ἀθανάσιον τε καὶ Κύριλλον, τὴν θεότητα φερὲν ἠνώσθαι σαρκί. Quid præterea dicerent adversarii ad tot sectas, quas posterior ætas velut abortus effudit, in quas auctor horum librorum acriter invehitur: Monothelitarum, Nestorianorum; Monophysitarum, Dioscorianorum? Annon Petri Fullonis, qui Zenone et Anastasio imperatoribus, Ieonomachorum deinceps, qui Leone Isauro Ecclesiam vexarunt, hisce in libris mentio est? Quare si nonnullas orationes de sacrarum imaginum veneratione Damasceno non detrahunt, propter ipsius et Ieonomachorum æqualia tempora, eadem ratione eidem libros *De [XII] orthodoxa fide* restituant necesse est, in quibus integra contra illos disputatio continetur.

XIX. *Scripti sunt circa tempora Leonis Isauri.* — Certum ergo firmumque est dictos libros *De fide orthodoxa*, quemadmodum et reliqua opera quæ Joanni Damasceno sub Theodosio tribuuntur, Joannis Damasceni hujusce sub Leone esse, et cum nullus alius Joannes Damascenus ab hoc nostro sit, nulli alii præter huic nostro tribuendos esse. Neque unquam de hoc apud sanos prudentesque viros, concurrentibus omnibus in hoc idem sententiis, disputatum est. Græci, quibus sane in hoc negotio magis credere debemus, omnes uno ore Damascenum Joannem unum tantum, eumque sub Leone Isauro floruisse fatentur, cui et libros quatuor *De fide orthodoxa* ascribunt.

XX. *Tripartiti operis inscriptio « Fons cognitionis »*. — Istud quoque ante alia minime negligendum est, quemnam scilicet titulum operi præfixerit, et quasnam auctor ipse in partes diviserit? Et primo quidem aspectu philosophicis capitibus *Dialecticæ*, vel *Logicæ* nomen præponitur; theologicis, *De fide orthodoxa*; et alteri aliud; tum demum tractatui in quo varia hæreticorum deliramenta recensentur, *De hæresibus*. Bene est: argumentis tituli respondent. Quare ab auctore eos excogitados fuisse non nemo dicet. Verumtamen cum ipse in cod. 1447 bibliothecæ Vaticanæ legissem, *Ex τῆς βιβλίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἧς ἡ ἐπωνυμία ΠΗΓΗ ΓΝΩΣΕΩΣ*. *Ex libro Joannis Damasceni, cujus nomen est, FONS COGNITIONIS*, aliud ab his nostris opus suspicatus, diligentius perquiri, pauca tum ex philosophicis, tum theologicis capita occurrunt, eadem omnino cum editis; quare operis titulum eum esse mihi persuasi, *Fontem cognitionis*: nec falsus sum, idque postea ab aliis observatum animadverti. Constantinus Acropolita in Laudatione sancti Damasceni: *Ἐάσω τ' ἄλλα παρήσω τοὺς ἐγκωμιαστικοὺς τῶν ἀγίων, τοὺς ἀνετηλοὺς τῆς Θεομήτορος τοὺς τὰς σπουδαίας ἱερὰς περιπρατοῦντας, αἱ δὲ πρὸς γοῦρας μετακαλοῦνται θειοτέραν ὄντως καὶ κρείττονα. Τὴν δὲ ΠΗΓΗΝ πῶς ἄρα παραδραμοῦμαι τῆς ΓΝΩΣΕΩΣ, ἧ πῶς οὐχὶ καὶ ἐκ παρόδου ταύτης ἀρρόσομαι, ἵνα πῶς πρὸς τὸν ἐφεξῆς δρόμον ἀκραιότερος γένωμαι*; Silebo reliqua, encomiasticas et in Deiparam laudatorias orationes. Præteream venerandas solemnitates sonoro strepitu pertruncantes, quæ ad choream vere divinorem ac meliorem adhortantur. *FONTEM* vero *COGNITIONIS* quanam ratione silentio involvam, aut quomodo quasi aliud agens ex ea non hauriam, ut ad cursum qui sequetur quodammodo promptior flam atque vegetior? Georgius Chioniada in scholiis causam quoque illius reddit: *Ἡ αἰτία τῆς ἐπιγραφῆς· ἐπιγράφεται δὲ Πηγή Γνώσεως κατ' ἐξοχὴν, ὡς οὐκ ἔστιν ἕξω ταύτης τῆς βιβλίου γνώσις, εἴτε ἀθροιστική, εἴτε θελα καὶ ἀπλῶς εἴτε θεωρητική, εἴτε πρακτική, εἴτε ἐγκόσμιος, εἴτε ὑπερκόσμιος. Causa inscriptionis. Inscríbítur enim vero Fons cognitionis, secundum excellentiam, quasi extra hunc librum nulla sit cognitio sive humana, sive divina, et, ut ita dicam, neque speculativa, neque practica, neque mundana, neque hæc superior. Nec tacuit Damascenus ipse Introd. in philosophica capita. Cum enim de libri scopo ageret cap. 2 dicit: Σκοπὸς τούτων ἡμῶν ἐστὶ φιλοσοφίας ἀπάρξασθαι, καὶ παντοδαπὴν γνῶσιν ὅση δύναμις συντετηγμένης τῇ παρουσίᾳ ἐναπογράφασθαι δέλτω· διδὲ ΠΗΓΗ ΓΝΩΣΕΩΣ ὀνομαζέσθω. *Propositum igitur nobis est philosophiam delibare, atque omnis generis scientiam breviter quoad ejus fieri poterit hoc volumine complecti. Ac proinde COGNITIONIS FONS* sane nuncupetur. Fucus autem scriptoribus factum inde autumo. Nam cum primo operis capiti titulus Παρὶ γνῶσεως, *De cognitione*, præponeretur, qui opus scripsere, ne his idem dicere viderentur, operis quidem totius titulum abdicarunt, et, qui erat capitis, conservarunt. Hinc novi tituli operi erant asuendi, qui tractatus omnes complecterentur. Indolui prius præclarissimum Damasceni operis titulum a Damasceno natum, Damasceno subreptum et aliorum supposita: gavisusque sum præterea mihi, nunc denuo mea opera renatum, parenti proprio restitutum. Nomen ergo operis fuit, et nunc tandem esse debet *Fons cognitionis*. Cum itaque Damascenus, ut de divisione etiam operis aliquid dicamus, Christo addictum hominem ab ignorantia, non tantum, quia natura sua genus deformatur humanum, sed ab ea etiam, quam male sani magistri, et ethnicis discussionibus dediti, incautis fidelium mentibus ingerunt, liberare perciperet, et cognitione vera collustrare, detruncatis eorum monumentis, quæcunque doctrinæ [XIII] Christianæ officunt, selecta quædam, et maxime proficua pro cognitione etiam humana, qua tamen ad divinam via strueretur, compendio quo potuit, in capita non admodum multa redegit: illis subnexuit cognitionem de Deo, et rerum opifice, et ut gratiæ auctore, et ex sanctis Patribus, quæ in rem fore existimabat, et ad tantam cognitionem comparandam idonea, recte et conspicuo ordine aperiens, et explanans, in unum*

veluti fascem colligans, exactam de Deo cognitionem, pro humano tamen captu, exhibuit. Inter philosophica porro et theologica, hæreticorum nugamenta, ut legentes cautius sibi providenter, immiscuit. Præposuit itaque dialectica, ut essent veluti instrumenta quibus quilibet artifex opus habet ad totius operis constructionem, et veluti ancillæ reginæ, rebus scilicet fidei deservirent; et ab iis tanquam ab elementis, quibus lacte opus esset, initium facerent. Neque enim ethnicorum doctrinæ a Christiana veritate in multis diversæ fidendum esse ratus, ex veræ sapientiæ fonte recta probataque eduxit. Dicebat namque de natura in definitionibus, ut ex hoc uno cætera discamus: Φύσις μὲν ἐστὶ κατὰ φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας ἀληθοῦς πράγματος ὑπαρξίς. κατὰ δὲ Ἀριστοτέλην, καὶ τοὺς λοιποὺς Ἑλλήνας πολυτρόπως ἡ φύσις ὁρίζεται, οὐσίτινα; ὄρους οἱ ἀπὸ Σευήρου κρατοῦντες ἀπεπλανήθησαν. *Natura est, ut decernit Ecclesia, veræ rei existentia; ut Aristoteles et reliqui gentiles, multis modis natura definitur: quas definitiones cum Severi assectæ sectarentur, a recto tramite aberrarunt.* Interposuit hæresum nugas, ut, falsitate cognita, propensiore animo ad veritatem raperentur. Ultimo loco veritatem ipsam, et potissimum de rebus fidei scripto dictavit. Audi ipsum Damascenum epistola ad Cosmam Majumæ episcopum: Πρῶτον μὲν τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν τὰ κάλλιστα παραθήσομαι, τὸν τῆς μελέτης τρόπον μιμούμενος τοῖς οἰκείοις τῆς ἀληθείας συνθήσομαι, καὶ παρ' ἑθρῶν σωτηρίαν καρπώσομαι. Ἀποπέμφομαι δὲ πᾶν ὃ τι φαῦλον, καὶ τῆς ψευδωνύμου ἐχόμενον γνῶσεως. Εἶτα τούτων ἐχόμενα τῶν θεοστύγων αἰρέσεων συντάξω τὰ φληναφήματα, ὥσπερ τὸ ψεύδος ἐπιγινώσκοντες· πλεον τῆς ἀληθείας ἐξώμεθα. Εἶτα τὴν τῆς πλάνης ἐλάτειραν καὶ τοὺς ψεύδους ἐλάτειραν ἀλήθειαν, σὺν Θεῷ, ἐκθήσομαι. *Ac primum eorum qui apud Græcos doctri- nâ laude excellentissimâ quæque proponam, apiculæ morem imitans, ea quæ veritati affinia sunt componam, et ab hostibus salutem colligam; quidquid autem sædum et cum falsa scientia conjunctum est, ejiciam. Mox autem hæresum, quas Deus odio habet, nugas uno volumine comprehendam, ut, cognita falsitate, veritatem arctius amplectamur. Atque ita de- mum errori exitium afferentem, et mendacium propulsantem veritatem, Deo mihi favente, libris mandabo.* Quis ergo opus integrum, et suis partibus constans, imminutum, deartuatum et aliis interpositis discitum, et deformatum ad hæc tempora non videt? Primus siquidem locus in tercio collocandæ tribuitur: prima et secunda, hæc atque illæ dissipata, a proprio corpore extorris, ut cuique placet, disjicitur, et rectus sanctusque divini scriptoris ordo oscitanter nimis invertitur. Hoc utique exscriptor ille cod. 1077 Vaticani recognovit, et crimen, si crimen ullum est in evertendis auctorum scriptis, fassus sit licet, in priore tamen sententia perstitit. (a) Εἰ καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ὁ παρὼν οὐτοσί ἅγιος εἰρχεν, ὅτι μετὰ τὸ παραθεῖναι τὰ παρὰ τοῖς σοφοῖς τῶν Ἑλλήνων ἐχόμενα, τῇ τε, ἐκθήσομαι τὰ τῶν αἰρέσεων· εἶτα τὰ τῆς ἀληθείας. Ἄλλ' ὁμως γε ἐνηλλαγμένως πεποιθήκαμεν μετὰ τῶν φιλοσόφων τὰ τῆς ἀληθείας προθέιντες, εἶτα τὰ τῶν αἰρέσεων. Οὐκ ἐναντιούμενοι τῷ ἁγίῳ· ἀπαγ, ἀλλὰ μάλλον αἰρούμενοι τὰ τῆς ἀληθείας ἀληθῶς καὶ ἀκριθῶς εἶδέναι ὑπὲρ τὰ τῶν αἰρέσεων. *Licet in epistola sanctus hic dixerit se prius, iis quæ apud sapientes Græcorum existunt, expositis, continuato ordine hæreses enumeraturum, tum deum veritatem: nos nihilominus inverso ordine digessimus, post philosophica ea quæ sunt veritatis attexentes, postremas omnium hæreses, non sancto adversantes: absit hoc; sed potius cupientes quæ veritatis sunt vere accurateque cognoscere prius quam hæreses.*

XXI. *Distributionis in capita auctor Damascenus ipse.* — Et hæc quidem de toto corpore. Quid tum de capitibus? Partes in capita divisisse Damascenum nullus dubito, cum eam divisionem manuscripti omnes codices tum veteres, tum recentiores præferant; ea tamen ratione, ut philosophica theologicis ejusdem numeri continuationes colliguntur; adeo ut uno tum philosophica, [XIV] tum theologica, sive potius tractatus hic, in quo de philosophicis et theologicis agitur, numero concludatur. In omnibus codicibus tamen non unus capitum numerus est, in quibusdam enim amplior, in aliis parciore est: neque idem operis finis est; quod posterorum nimia diligentia factum existimo, qui caput unum, vel alterum, ut magis distinguerent, subdiviserunt, alii ut magis argumentum unirent, duo capita in unum decurtarunt. Id nihilominus cum in paucis patratum sit, non facit ut cætera quoque capita omnia ab aliis sint disjuncta, eorumque argumenta ipsis præfixa.

XXII. *Quædam tamen capita distracta et divulsa sunt a librariis.* — Observavi id quoque non in omnibus codicibus eandem semper occupare sedem prædicta capita, sed quæ in quibusdam præponuntur, in aliis postponi: nulla etiam ex prima parte avulsa in alteram deportari, et vice versa, quæ curiosus lector, per se manuscripta evolvendo, ne ipse nimis sim, adnotare poterit. Potissima tamen eorum pars eundem sibi locum, etsi numerus immutatus sit, servat. Quod exscriptorum incuriæ ascribendum est. Totius enim verò operis capita centum et quinquaginta tantum fuisse probabiliter sane asseverat Georgius Chionides: Διαρίθεται δὲ εἰς κεφάλαια ρν'. Οὐχ ὑπερέβη τὸν ἀριθμὸν τοῦτον, ὥς σεβασμῶν ὄντα ἐν ἀριθμοῖς. Καὶ γὰρ ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἐκ τριῶν συνέστηκε πεντηκοντάδων· καθάπερ καὶ ἡ βίβλος τῶν Ψαλμῶν. *Dividitur porro in capita centum quinquaginta. Neque numerum hunc veluti veneratione inter alios numeros dignum prætergressus est; namque hic numerus ex tercio quinquagenario constat, quemadmodum et liber Psalmorum.* Nonnulla quæ in manuscriptis codicibus invenimus extra editorum numerum, exscripta jam transmisimus ad typographos Parisienses. His etiam concluditur, distinctionem illam capitum theologicorum in quatuor libros, quemadmodum et titulum, *De fide orthodoxa*, recentissima esse, et ex genio hujus sæculi hominum, qui vetera recentibus accommodant.

XXIII. *Liber De orthodoxa fide corruptus non fuit.* — An tamen qui nunc sub illius nomine (a) Isthæc eadem leguntur in Reg. cod. 2926, in charta recenter satis exarato, ad calcem capitum philosophicorum seu Dialecticæ Damasceni.

manibus omnium teruntur, *De fide orthodoxa* libri, integri, nec ad hæreticis corrupti ad hæc usque tempora permanserint, dubitarunt, etsi parum caute, nonnulli, qui cum illius dicta suæ sententiæ adversantia minus intelligerent, ea ab aliis tanti Patris scriptis tanquam inserta exploserunt. Et ex Græcis quidem Georgius Moschambar, Ecclesiæ Constantinopolitanæ chartophylax, quod refert Pachymerius, et confutat lib. vii *Hist.*, cap. 35, dictum illud, *ex Filio vero Spiritum non dicimus*, etc., ut spurium ex libro tanti Patris eieiebat (a): Καὶ προβολαὺς διὰ λόγου ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος. Ἐντεῦθεν ὁ Μόσχαμπαρ Γεώργιος χαρτοφύλαξ ὢν τῆς Ἐκκλησίας τῷ τότε, νόθον εἶπε τὸ ρητόν. Ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν ὁ μέγας Λογοθέτης ἀγχι στήν κεφαλὴν, ἵνα μὴ πωλοῖται οἱ ἄλλοι. Καὶ πῶς, ὡ οὔτοι, φησὶν, ἰσχυρῶς λέγειν δόξομεν οὕτως ἀπολογούμενοι; ἐπεὶ ἐν βίβλῳ τῆς ἱερᾶς ὁπλοθήκης κατὰ ῥῆμα κεῖται: τὸ ρητόν ὡς ἁγίου ρητόν καὶ τοῦ μεγάλου Δαμασκηνοῦ. *Et productur per Verbum explanantis Spiritus. Hinc Georgius Moschambar, eo tempore Ecclesiæ chartophylax, spurium illud dictum affirmabat, cui magnus Logothetes capite approximato, ne alii audirent, « Et quomodo, ait, hac ratione respondentes satisfacere videbimur, cum in sacri Armamentarii codice dictum illud ad verbum extendatur, tanquam sancti dictum, et magni potissimum Damasceni? »* Et lib. viii, cap. 1: Τὸν γὰρ τὸν Μόσχάμπαρ, καὶ αὐτοῦ; λέγειν ὡς νόθον τὸ ρητόν, καὶ ὡς ἐν τισὶ τῶν βιβλίων οὐ φέρεται τὸ κεφάλαιον, οὐ συνετὸν εἰδέναι. Προσέτατο γὰρ ἡ τῆς ἱερᾶς ὁπλοθήκης βιβλος φέρουσα, καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ἀνάγραφτον, καὶ γε τὸν γεννήτορα μαρτυροῦσα. *Moschambarem vero, cæterosque dictum illud spurium asserentes, et caput illud in nonnullis libris non haberi imprudentia condemnarunt. Exstabat etenim sacri Armamentarii codex, qui hoc cæteraque scripta continebat, dictique parentem indicabat. Et ex Latinis, quod Bessario cardinalis oratione Dogmatica ad synodum Orientalem, cap. 6, innuit, et refutat. « Οὐ μὲν Λατῖνοί φασιν, ἐπὶ τούτοις οὐκ ἂν εἴποιμι καὶ αὐτὸς, ὡς οὔτε τὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν αὐτοῦ βιβλίων εὗρίσκειται, τὴν τε τοῦ Μαξίμου ταύτην ἐπιστολὴν μὴ εἶναι Μαξίμου. Οὔτε γὰρ πολλὰ γὰρ, οὔτε ἐν ἀρχαίοις βιβλίοις, οὔτε τοῖς ἐκείνου συγγραμμάσιν [XV] ἐγγεγραμμένην εὗρίσκεισθαι. Οὐδ' οὐ καὶ τῶν ἡμετέρων τινὲς ταύτην νοθεύουσιν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν συγχωρήσω, καὶ εἰς οὐ μὴ τῆς ἐκείνου εἶναι ταῦτα φωνῆς τε καὶ διανοίας. Quæ ad hæc Latini dicunt, ego non dicam, quod scilicet, nec illud Damasceni omnibus in ejus libris invenitur, quodque epistola Maximi non est ejus, cum nec ubique, nec in antiquioribus codicibus, nec inter opera ejus invenitur; quodque nonnulli nostrorum etiam eam non esse suam putant: hæc, inquam, non dicam, sed concedam, hæc illorum esse doctorum et verba et sententias.*

XXIV. Præterea lib. iv, cap. 14, verba illa, quibus negat Damascenus panem et vinum a Basilio post consecrationem vocari *Antitypa*, tanquam Damasceni verbis et menti Basiliani contraria explodit Turrianus schol. Græcis in librum v, cap. 14 Constitut. apostolicæ, asseritque a sciolis quibusdam et malevolis assuta: neque enim verosimile est Damascenum ignorasse verba Clementis, Nazianzeni aliorumque auctorum, qui vocem hanc non pani et vino, sed corpori et sanguini Christi attribuunt. Turriano Billius in orat. Gregorii Nazianzeni in sororem Gorgoniam addit eadem sentientem Bessarionem, sed qua fide, ipse viderit. Bessario namque tantum abest, ut verba Damasceni a reliquo opere explodat, ut eorum innixus auctoritate, a Damasceno, tanquam a patre filius veniam petat, si duobus propositis amicis, ipse præferat veritatem, et infra audacter enuntiet: *Sed meminisse oportet hominem cum fuisse, quamvis mira sanctitate præditum, et fieri aliquando potuisse, ut pro imbecillitate humani ingenii non clare aliquid senserit.* Et verba potius Basiliï fuisse ab eo loco, in quo Damasceni ætate legebantur avulsa, et in alium transvecta fuisse. Quod porro de hac materia senserit, licet id certissimo se concludere existimet Turrianus, ipse tantum dixerim, rem non esse adeo facilem, cum Damasceni ætate (quam id ob causam fieret alibi dicemus, cum de Antypis, et opinione Damasceni οὐ περιέργως agemus), non tantum Damascenus ipse, sed alii etiam Patres refugerint corpus verum Christi et sanguinem *Antitypa* nuncupare. Quod apertissime evincitur ex Nicæna secunda act. vi, et Anastasio adversus Gaïάνitus. Μὴ γίνετο ἡμᾶς εἰπεῖν ἀντίτυπον τοῦ σώματος Χριστοῦ τὴν ἁγίαν κοινανίαν, ἢ ψιδὸν ἄρτιον, ἀλλ' ἀληθὺς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Et alii. Argumenta præterea Turriani nihil probant. Nusquam enim Damascenus panem et vinum *Antitypa* vocavit, sed verum corpus Christi et sanguinem. Et licet *Antitypa* in Basilio id innuant, au et apud Damascenum id ipsum notare dicendum est? et illa ad Damascenum addi non potuere, nisi post eorum hæresim exortam, qui ad conficiendum corpus et sanguinem Christi, non sola Dominica verba, sed preces etiam sacerdotum necessarias esse contendebant. Nos tamen fere innumeros Damasceni libros, eosque antiquissimos, multos etiam qui Damasceni ætatem referebant, vidimus et observavimus, et in illis omnibus verba illa quæ Turrianus vult addita, eodem in loco adamussim reperiri. Et ne codices omnes recenseam, ea habentur in Vaticanis codicibus 106, 492, 495, 496, 500, 501, 1075, 1076, 1078, 1752; Palat. 242, 334; Barberinis 54, 55, 56, 57 (b). Hinc concludo, si loca difficilia et scopolosa; si contortæ sententiæ atque obscuræ; si quæ ab opinione non

(a) At isthæc nihil ad rem. Nam Moschambar non caput 8, in quo legimus, *ex Filio autem Spiritum non dicimus*, seu spurium rejiciebat; sed cum hæc alia verba opponerentur ab iis qui a Latinorum partibus stabant, καὶ προβολαὺς διὰ λόγου ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος, et *productur per Verbum explanantis Spiritus*, aiebat ille, caput, ex quo proferebantur, genuinum non esse auctoris nostri setum. eo

quod multis in codicibus abesset: quod quidem et nos manuscripta recensendo observavimus. Editum est enim post caput 12 libri i *De fide orthodoxa*. Cæterum priora illa verba, de quibus ex professo disputat Allatius, Damasceno satis superque asseruimus.

(b) His addas omnes quotquot vidi, cum Græcolum Latinos, in variis bibliothecis.

stra dissident, et in aliam partem trahunt adversarii, e libris Patrum expungenda sunt, eaque ab aliis non æque sentientibus inserta, vel corrupta, vel immutata affirmare vellemus, Deus bone! quota eorum pars integra, qui liber immotus, quæ sententiæ non intercisæ remanebunt? Multa illi vel indulgentes genio, vel occasioni servientes, vel oppugnandi hæreticos fervore jactati, quandoque etiam quod illis ita videretur, scriptis commendarunt quam sequiores homines vel negligunt vel condemnant, cum ea probatissimi scriptores in meliorem sensum traducta explicant vel subdividendo explanant. De his ne exemplis hic agam, pleni sunt scriptorum omnium libri. Quid hic referam audacissimorum hominum conatus, qui nec a divinis Litteris, quando omnia non possunt intelligere, suoque metiantur omnia gressu, manus sceleratas abstinere?

XXV. Id quoque obiter hic notandum videtur, epitomatores Gesnerianos oscitanter nimis ex Damasceni lib. III, cap. 11, scribere, *Theodoricus Græcus, contra quem [XVI] Leontius Byzantius fecit Apologiam ad accusationes detestationis ejus*. Cum apud eum nullus sit Theodoricus, quem cum Theodoretō confundunt : nec Leontius Byzantius Apologiam in eum composuit, sed Cyrillus Alexandrinus. Dasmascenus itaque illo Cyrilli, *unam naturam incarnatam*, ex eodem Cyrillo prius exposito, subjungit, Cyrillum non alia ratione intellectum fuisse a Leontio Byzantio. Et bene; cum Cyrillus ipse in defensione secundi anathematismorum, quos Theodoretus adversus ipsum impugnaverat, eandem sententiam tueatur. Verba Damasceni sunt : Μὴν γὰρ ὑποστάσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀπολέτως λέγοντες οὐ σφαλόμεθα. Ὁμοίως δὲ καὶ Ἀεόντιος ὁ Βουλγιανός ἐπὶ τῆς φύσεως τῶ ῥητὸν ἐνόησαν, οὐκ ἀντὶ τῆς ὑποστάσεως, ἐν δὲ τῇ πρὸς τὰς Θεοδορίτου μέμψεις τοῦ δευτέρου ἀναθεματισμοῦ ἀπολογία, ὅντως φησὶν ὁ μακάριος Κύριλλος· « Ἡ φύσις τοῦ λόγου. » *Unam enim Dei Verbi personam absolute dicentes, haudquaquam aberramus. Consimilem etiam in modum Leontius Byzantius de natura hunc locum intellexit, non de persona. At vero beatus Cyrillus in ea apologia qua Theodoretū librum, quem adversus secundum anathematismum ediderat refellit, ita loquitur : « Natura Verbi, hoc est persona, » etc.*

XXVI. Joannis Damasceni interpretes Latini. — Libros Damasceni *De fide orthodoxa* vertit in linguam Latinam Burgundius Pisanus, jurisconsultus sui temporis non incelebris, sub Eugenio III, et alia alii. Postmodum a Jacobo Billio magna ex parte de integro conversa, edita sunt Parisiis anno 1577.

XXVII. *De oratione de defunctis*. — Libros *De fide orthodoxa* excipit oratio, Περὶ τῶν ἐν πίστει κακοιμημένων, *De iis qui in fide obdormierunt*. Hanc omnes quotquot post Damascenum scripsere, dummodo illius meminerint, Damasceno vindicant, ex Græcis etiam illi qui, schismatici faventes, purgatorias pœnas de medio tollunt. Eam utique, si potuissent, ne propriæ opinionis refellendæ ansam adversariis præberent, vertissent in dubium. Nonnulli ita asseveranter hoc tradiderunt, ut vaticinio etiam comprobare non veriti sint; traduntque a Patribus qui in concilio Ferrariensi ac Florentino interfuerunt, inter cætera sanctorum Patrum testimonia quæ ad asserendas purgatorias pœnas in medium adduxerunt, hæc etiam Damasceni recensita fuisse, quæ omnes Græci, ut probatorum certiorumque auctorum receperunt. Πολλὰς, aiunt, μαρτυρίας ἁγίων ἀνέγνωσαν. Ad quos Marcus Ephesinus respondit : Ὅσα εἶπατε, καὶ τὰς μαρτυρίας τῶν ἁγίων, ἃς ἀνέγνωτε, στέργει αὐτὰς ἡ Ἐκκλησία τῶν Γραικῶν, καὶ ἀναγινώσκει αὐτά. Et infra : Ἐν τῇ εἰκοστῇ ἐβδόμῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς πάλιν ἐκάθισαν. καὶ ἀνέγνωσαν οἱ Ἰταλοὶ πολλὰς μαρτυρίας ἁγίων, καὶ παραδείγματα, καὶ ἀποδείξεις. Inter quæ mirum istis videtur, si Damasceni testimonia non fuerint recensita. Cum et Gennadius patriarcha, illorum temporum scriptor, in defensione capitum concilii Florentini, cap. 3, totam ferme dictam orationem transcribat. Illius testimonia contra Græcos ad probandum ignem purgatorium usurpat Gregorius hieromonachus protosyncellus Apolog. pro concilio Florentino contra Marci Ephesini epistolam. Glycas epistola 50. ad Esaiam monachum, plura ex ea, uti Damasceni genuina, transcripsit, et potissimum historiam de Trajano, et Faconilla, et calvaria infidelis : nec a Damasceno abdicat Emmanuel Calecas lib. IV contra Græcos. Et communis fefe Græcorum sententia eam tradit Damasceno, qui etiam in linguam eorum versam sub nomine Damasceni legunt. Et alius, nescio quis, in linguam Cypriorum vernaculam vertit, habeturque in cod. 1171 Vaticano, eo principio, Ἡ γλυκόμενσταὶ τροφαὶ, καὶ τὰ δεικνύματα, καὶ τίμια φαγία. Addunt Damasceni ætate purgatorias pœnas cœptas fuisse impugnari, ut ex Eustratio presbytero Constantinopolitanæ Ecclesiæ, cujus ea de re conscriptos libros recenset Photius in *Bibliotheca*, tmem. 171. Usus etiam loquendi Damasceno familiaris hoc probat. Ille enim nominibus hæreticorum suæ tempestatis parcens, errores tantum proponit oppugnatque. Lib. IV *Orthod. fid.*, cap. 17 : Ἐπειδὴ τινες ἡμῖν καταμέμφονται, etc. Et hic hoc sermone non aliter, ἐνέσκηφέ τισιν ὁ παράνομος; σκήψιν τινα ἐκφυλόν, etc. Hæc et alia pro Damasceno a plerisque congeruntur.

XXVIII. Greterus notis in tomo II *De cruce*, in orationem Germani patriarchæ, de *Dialogi* nomine Gregorio papæ a Græcis tributo, dubitat. *Ut et Damascenus, seu [XVII] quisque ille auctor est orationis pro fidelibus defunctis inter opera Damasceni*. Et ante Greterum Gregorius protosyncellus dicto loco : Ἐν τῷ ἐπ' Ἐκκλησίας ἀναγινωσκόμενῳ λόγῳ, τῷ ἐπιγραφῇ ἔχοντι : Πανάννου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ. *In oratione, quæ in Ecclesia legitur sub hac inscriptione Joannis monachi et presbyteri Damasceni*. Si genuinum Damasceni fetum existimasset, scripsisset utique, *Joannes monachus et presbyter Damascenus in oratione*, etc. Joannes Lensæus *De Limbo*, lib. III, cap. 12 : *Librum istum non esse Damasceni non injuria videri potest*. Dubitavit etiam multis hinc inde adductis argumentis Petrus Arcudius lib. contra Barlaam de purgatorio, pag. 396. Alii ut spuriam Damasceno abripiunt, idque ita esse non invalidis rationibus contendunt. Bartholomæus Medina : *Perinde, inquit, est, hanc*

pro defunctis orationem Damasceno tribuere, ac mortuos excitare post longum ab obitu annorum curriculum, et ad studia iterum, et lucubrationes revocare. Diu enim ante magnum Gregorium, cujus eo in sermone fit mentio, obiit Damascenus, cujus ætas ad Theodosii Senioris tempora pertinet. Ergo non potuit de eo similia scribere, et necesse est illud opus alterius esse, et non magni Damasceni. Franciscus Suarez ideo abdicat, quod doctrinam omnino Damasceno contrariam pro defunctis refert. De Trajano enim, et de Falconilla historiarum theologicum illud Damasceni axioma evertunt, quod lib. II *De fide orthodoxa*. ita enuntiat: Χρη δε γινώσκειν, ότι ὅπερ ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις θάνατος, τοῦτο τοῖς ἀγγέλοις ἡ ἐκπτώσις· μετὰ γὰρ τὴν ἐκπτώσιν οὐκ ἔστιν αὐτοῖς μετένοια. ὥστε οὐδὲ τοῖς ἀνθρώποις μετὰ τὸν θάνατον. Seire autem oportet, quoniam quod hominibus mors, hoc angelis est lapsus. Post lapsum enim non est illis pœnitentiæ locus, ut neque post mortem hominibus.

XXIX. Medicinæ optime satisfactum putant, si dicant, illum ex eo quod pro certo supponit, falli manifesto, dum Damascenorum nostrum ad Theodosium Senioremandat, qui tot annis post Theodosium vixerat, poteratque optime referre factum Gregorii Magni, et Trajani salutem. Et ex his, quæ nos supra attulimus de ætate Damasceni, et Joannis Egyptii, aperte constat Damascenorum narrationem illam de Trajani anima potuisse scribere, ob quam et ob aliam de Falconilla, alii orationem illam Damasceno, etsi non ita affimate, abjudicarunt; et si non abjudicant, Patrem tamen nimis credulitatis condemnant. Bellarminus *De scriptoribus sacris* in Joanne Damasceno: *Oratio de his, qui in fide migrarunt, scrupulum injecit, quia narrat Falconillam precibus Theclæ primæ martyris, et Trajani animam precibus S. Gregorii papæ ab inferni suppliciis liberatos, quæ narrationes falsæ esse videntur, et fabulis similiores quam historia. Sed fieri potest ut S. Joannes Damascenus, quamvis alioquin doctus et prudens, istis narrationibus facilem fidem habuerit, neque de veritate earum investiganda sollicitus fuerit.* Gerardus Joannes Vossius *De historicis Græcis*, lib. II, cap. 24: *Etsi vero Damascenus vir foret egregie eruditus ac magni nominis, tamen in plerisque credulus fuit, plus satis, atque inter cætera judicium desideres in narratione illa de anima Falconillæ precibus B. Theclæ, primæ martyris, ab inferorum suppliciis liberatæ, etsi in gentili errore et idololatria obiisset. Item quod ait, animam Trajani imperatoris similiter pœnis inferni exemptam precibus Gregorii Magni, quorum utrumque legas apud Damascenorum oratione, de his qui in fide migraverunt. Fortasse aliquis abjudicet propterea orationem illam Damasceno.*

XXX. Suaresio respondent, ratiocinationis illius vim non esse tantam, ut assumptum comprobaret. Libri enim *De fide orthodoxa*, qui plane Damasceni sunt, nonnulla continent, quæ dictum Damasceni axioma infringunt, atque radicitus convellunt. Falso ergo Damasceno libri *De orthodoxa fide* tribuuntur. Imo de imaginibus commentarios, quos Trithemius etiam Damasceno nostro concessit, ratione Suaresii emancipantur omnino, atque addiscipulo erunt. Siquidem illi quoque ea continent, quæ illud axioma reddunt inane. Nam eademmet ipsa sententia, de multorum salute, atque ab inferni cruciatibus evocatione, quam fuisse Damascenus astruit in sermone pro defunctis, atque Trajani, et Falconillæ historiis confirmat, lib. III *De fide orthodoxa*, cap. 29, et lib. I *De imaginibus* luculentissime ab eodem asseritur. Et ibi [XVIII] quidem his verbis: Κάτεστιν οὖν εἰς ἄδην ψυχὴ τεθεωμένη, ἢ ὥστε τοῖς ἐν γῇ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλεν ἥλιος, οὕτω καὶ τοῖς ὑπὸ γῆν ἐν σκότει καὶ σκιᾷ καθημένοις ἐπιλάμψῃ τὸ φῶς· ἢ ὥστε τοῖς ἐν γῇ εὐγγελιστὰς ἐκρήγνῃ, αἰχμαλώτους ἄρῃσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καὶ τοῖς μὲν πιστεύουσαι γέγονεν αἰῶνος σωτηρίας αἰώνιον, τοῖς δὲ ἀπειθήσασιν ἀπιστίας ἐλεγχος· οὕτω καὶ τοῖς ἐν ἄδου, ἢ αὐτῶ πᾶν γένος κάμψῃ ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων· Descendit in infernum anima deificata, ut quemadmodum iis qui in terra justitiæ ortus est Sol, sic et iis qui sub terra in tenebris, et umbra mortis sedebant, lux insulgeret. Et ut quemadmodum in terra evangelizaverat pacem, captivis remissionem, cæcis visum, et iis, qui crediderunt factus est causa salutis æternæ, incredulis autem infidelitatis improprium, et redargutio, sic et iis qui in inferno; ut ipsi omne genu flectatur caelestium, et terrestrium, et infernorum. Hic autem: Καὶ ἀπ' οὗ κατελθὼν εἰς ἄδην ταῖς ἀπ' αἰῶνος πεποδημέναις ψυχαῖς, ὡς αἰχμαλώτους· ἐκέρυεν ἄρῃσιν, ὡς τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. Et ex quo descendens ad inferos, animis a sæculo vinctis, ut captivis libertatem, ut cæcis visum prædicavit. Et oratione in Sabbatum sanctum, ut hinc etiam perpetuum in Damasceno doctrinam animadvertas, id idem asserit: Αὐτὸς δὲ τῶν πονηρῶν τὰ σκῦλα, τοὺς ἀπ' αἰῶνος θανόντας κεκληρονόμηκεν, ἀπαλλάξας τοὺς ὅσοι τῷ ζυγῷ τῆς ἁμαρτίας κατεῖχοντο· ἐν γὰρ ἀνόμοις καταλεχθεὶς τὴν εὐνομίαν ἐφύτυσε· τῶν δὲ ἀπειθούντων τὸ σπέρμα γέγονεν εἰς ἀπώλειαν, καὶ πένθος τῶν ἰσχυρῶν ἀντηλλάξατο, καὶ θρήνηος ὁμῶν ἀντήχησεν· ἡμῖν δὲ φῶς ἐκ σκότους ἀνέτειλε, καὶ ζωὴ προήλθεν ἐκ μνήματος, καὶ ἐξ ἄδου πηγάζει ἀνάστασις, καὶ γὰρ, καὶ θυμῆδρα, καὶ ἀγαλλίασις. Ipse autem improborum istorum prædam, eos nempe qui ab initio sæculorum mortem obierant, velut hæreditatem adeptus est, quicumque peccati jugo detenti fuerant, liberans. Inter iniquos enim reputatus, æquitatem produxit, et factum est semen inobedientium in perditionem, festisque eorum in luctum commutatis, planctus pro hymnis resonuit. Nobis autem lux e tenebris est orta, vita e monumento provenit, resurrectio ab inferis promanavit, gaudium, inquam, animi voluptas, et exsultatio.

XXXI. Et hæc opinio non Damasceni modo, sed aliorum etiam multorum eorumque probatissimorum in Ecclesia doctorum videtur fuisse. Ne omnes hic recenseam, et quæ alibi fuisse tractavi, hic repetam, videsis Irenæum lib. IV, c. 45; Clementem Alexandrinum lib. II et IV *Stromatum*; Jobium monachum apud Photium in *Bibliotheca*; Anastasiam Sinaitam quæst. 3; Theodorum Studitam Orat. catechet. de Pascha; Theodorum Abucaram quæst. 12; Proclum patriarcham Constantinopolitanum, Orat. de resurrectione, ex quo sua transcripsit, ut

fere solet, Damascenus, inquit: 'Ανάστασιν μεγαλοφώνως ἀνυμνεῖ ὅτι ἐν αὐτῇ τοῖς ἐξ αἰῶνος ἐτιμωμένοις γέγονεν ἄρεσις, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψις. *Resurrectionem hymnis celebrat, quoniam in ea vindicati sunt in libertatem ii, qui a saeculo detinebantur captivi, caecisque restitutus est visus.* Et omnium apertissime Eustratius Ecclesiae Constantinopolitanae presbyter, tractatu vere aureo, de animabus post hanc vitam, an aliquid operentur, et an suffragia pro mortuis utilia illis sint. Verba quia non omnibus ita in prompta sunt, apponam: 'Ανοίγονται δὲ σοι πόδες πύλαι θανάτου. Πυλωροὶ δὲ ἄβου ἰδόντες σε ἐπείτησαν, καὶ ἔβησαν ἐκ τούτου, ὡς εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς αἱ ψυχαὶ κεκρατημέναι τῶν πάντων ἦσαν· ὥσπερ καὶ ἀνέσπασεν ὁ Κύριος καὶ θεὸς ἡμῶν, θανάτῳ πατήσας τὸν θάνατον, καὶ τὰς πύλας τοῦ ἄβου συνέτριψεν. Ὅθεν καὶ ἐπιστημαίνεται ὁ εὐαγγελιστὴς, ὡς πολλὰ τῶν ἁγίων τῶν κεκοιμημένων ἀνέστη σώματα, καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς. Ἰδοὺ, *ἐνεφανίσθησαν*, εἶπε. Καὶ εἰ τοῦτο τότε γέγονεν, εὐδὴλον ὅτι καὶ νῦν ἐμφανίζουσιν. Ἀπὸ τότε γὰρ ἀρχὴν εἰληφύλαι τῶν ἁγίων αἱ ψυχαί, τὸ αὐτὸ ποιεῖν οὐ παύσονται μέχρι τῆς συντελείας. Καὶ τὸ μὲν ἀπολυθῆναι τὰς ψυχὰς ἐκ τῶν κορυφῶν καὶ κατωτάτω τόπων, οἵτινες καὶ εἰσὶν οἱ τόποι ἐκεῖνοι, περὶ πασῶν λεκτέον τῶν ψυχῶν, διὰ τὸ εἰρηκέναι τὸν κορυφαῖον τῶν ἀποστόλων· «Διὸ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορεύεις ἐκέρηξες.» Τὸ δὲ ἐμφανίσαι περὶ τῶν ἁγίων μόνον, οὐχὶ δὲ περὶ πάντων ὁ εὐαγγελιστὴς ἀπεφώνητο. Ἐστε δὲ καὶ τῶν πρὸ πολλοῦ τελευτησάντων ἁγίων ἐστὶ τὰ σώματα, εἶπε τῶν πρὸ ὀλίγων αἰῶν; ἢ καὶ πολλῶν τῶν προσφάτως ἀποθανόντων· ὃ καὶ ἀληθέστερον εἶναι μοι φαίνεται, διὰ τὸ εἰπεῖν, *ἐνεφανίσθησαν* ἵνα τὸ τῆς μνήμης πρόσφατον. καὶ τὸ γνωρίζεσθαι ὅπ' ἄλλῃων σημαίη, τοῦτο ἴσασιν, οὐ πάντες, ἀλλ' οἷς, ἰδόθῃ ἰδεῖν, etc. *Tibi vero cum tremore aperiantur mortis portae, et inferorum janitores, te conspecto, timore perculsi sunt. Hinc manifestum fit, in infimis terrae partibus omnium animas detentas fuisse, quas Dominus Deus noster morte mortem conculcans, confractis inferorum januis, extraxit: quare et evangelista refert multa sanctorum, qui obdormierant, corpora resurrexisse, multisque apparuisse. Ecce, apparuerunt, dixit. Et si id tum actum est, manifestum remanet, nunc quoque apparere. Ab eo namque tempore cum sanctorum animae [XIX] capissent, ad finem usque mundi id idem peragere non desistent. At liberatas animas a caliginosis illis, et infimis locis, quicunque illi sint, de omnibus animabus asserendum est: cum princeps apostolorum dixerit: Quare et his, qui in carcere erant, spiritibus accedens praedicavit. Apparuisse vero de sanctis solummodo, non de omnibus, evangelista affirmavit. Verumtamen, sive qui jam multo ante obierant, eorum corpora fuerint, sive ante paucos annos, sive potius tunc recens defunctorum, quod mihi verius videtur, cum dixerit apparuerunt ut recentem memoriam, et mutuam cognitionem notaret, id sciunt non omnes, sed quibus datum est cognoscere, etc.* Nec ab his diversus videtur Gregorius Nazianzenus Orat. in Pascha. Imo Græcorum Ecclesiam eandem opinionem videtur amplecti, cum eam sæpissime inter officia in libris ecclesiasticis ad fastidium usque inculcet, ut ipse in recensione dictorum librorum adnotaveram: ubi loca omnia, quæ huic opinioni favere videbantur, in unum recollegi, et dicta Patrum id idem affirmantium, uti potui, in meliorem sensum traduxi. Quare hic frustra locum etiam ex Epistolis Petri recenseram. Non est illaque verendum, quod valde timet Suarezius, ne Damascenus suæ loquatur doctrinae contraria; cum axioma laudatum, *ordinariam Dei*, ut theologi dicunt, *potentiam* stataat; quæ vero de Trajano, et Falconilla regerunt, *absolutam* commententur. Cavendumque est ne, hac eadem ratiocinatione Damascenum, non ortuunculam pro defunctis, sed multis aliis, ac præcipuis ipsius monumentis exspolietur, in quibus constans hæc sententia, ac toties repetita de multorum ab inferis evocatione comperitur, quam ipse demum in hac oratione fusius confirmare voluit: ne vel desidiosi de illius operis auctore dubitarent. Quas demum Christus ab inferis animas eduxerit, et quænam fuerit illa apud eosdem a tot Patribus asserta prædicatio, et an una cum justorum animis impiorum quoque evaserint, æternam salutem consequatur, cum præter institutum meum sit, et alibi, ut jam dixi, pluribus pertractaverim quemadmodum et de historiis Trajani, et Falconillæ, quæ tantopere, sed in recentiorum scriptorum Græcorum monumentis inculcantur, exploret, qui volet. Mæræ fabulæ sunt, et nugæ, mihi crede.

XXXII. *Nogarolæ judicium de oratione « pro defunctis. »* — Ludovicus Nogarola in hujusce orationis, quam ipse in Latinum verterat, Præfatione ad Clementem VII, scribit: *Tametsi nolim quempiam suspicari, hoc ipsum non vere fuisse Damasceno ascriptum, eo quod Machabæorum historia plurimum innitatur, quam in volumine De fide orthodoxa, quod legitimum esse Damasceni omnes censent, in sacrorum librorum numero non reponit. Nam si quis utrumque studiose ac diligenter pertractabit, videbit procul dubio simili oratione factum esse, ac stylo, atque ad magni Dionysii Areopagitæ elocutionem, cujus etiam gravissimum plerumque testimonium adducit, proxime accedere.* Oppositioni de libris Machabæorum Nogarola ipse non respondet, et respondere debuerat; eoque libentius, quo illa levior judicabatur, ut orationem Damasceno non cogeretur abjudicare, quando illam tanquam Damasceni summo pontifici divendit. Quare neque nos respondebimus. Respondeant, qui cum Nogarola una sentiunt. Quis vero absque stomacho, et æquo animo ferret utrumque opus, de fide nempe orthodoxa, et hoc de defunctis, simili oratione, ac stylo, atque ad magni Dionysii Areopagitæ elocutionem proxime accedere? Libri *De fide orthodoxa* graves sunt, divini sunt, non sunt elingues, assurgunt quandoque, et nutantem excitant, et hærentem firman, et adversarium, quam evidentissime, et admodum robuste concutunt. Sed quid hæc ad areopagiticam majestatem, dignitatem formarum, granditatem elocutionis, compositionem nominum, celsitudinem sententiarum? Grandis est, et sublimis, et eloquens, dummodo ad Dionysium non referas, Damascenus: si cum eo compares, quamvis valide et acute, repit tamen, et, ut in scholis, fluit, et docet. Quare in hoc judicium Nogarolæ cæcutit omnino.

XXXIII. *An sit vere Joannis Damasceni.* — An vero oratio illa Damasceni sit, frustra in re

incerta quærimus. Quod ipse alias de hac eadem in examine Græcorum librorum ecclesiasticorum enuntiavi, hic habeto. Post enim loca Damasceni, tum in libris *De fide orthodoxa*, tum in hac de defunctis Oratione exposita, hæc subdidi: *Verumenimvero sermo ille, nescio [XX] quid mihi semper subolevit, et, ut verum fatear, nunquam Damasceni fetum legitimum existimavi; sed, ut alias sæpe contingit, a nebulonibus, ut gratiam ac pondus orationi tanti Patris nomine adderent, Damasceno fuisse appictum. Quod dummodo a Damasceni operibus erro non es, facillimo negotio persentisces. Levis est in primis, ac nugax hic auctor, qui de gravissimis rebus agens, quasi per saturam ludens, carmine et prosa, nullo dicendi sine orationem omnem infarcit. Dictio illi, ac modus, si recte consideres, vilis, et e trivio hiulca, languida, affectata, puerilis, et a Damascenica mirum quantum diversa; quæ licet oratoris flosculis, et accurata exponendi forma non luxuriet, fluit tamen inoffensa, sui facilitate decora, contentu gravis, sententiarum pondere clara, severa, æqualis, divina. Versus Damasceni, cum alias elegantissimi sint, selectis semper verbis nitidi, quantitate syllabarum semper commodi, erroribus semper innoxii: hi, qui in isto sermone leguntur, si numerum tantum syllabarum demas, semper incompti, ac rustici, in ipsa tantum deformitate conformes. Ad hoc probandum, nullum argumentum erit validius ipsa lectione. Lege, si potes, sine fastidio: per te tantum, nullo alio duce, me vera fateri cognosces. Adde etiam quæ tradit Arcudius de hac eadem oratione, de purgatorio contra Barlaam de historia Trajani tractans: Damascenus non nulla ratione est culpandus. Quæ enim audiverat, sincere scripsit, fidem adhibens his quæ dicebantur pro pietate, non diligenter examinans, neque inquirens scire veritatem. Et hæc quidem fateamur, si oratio de dormientibus est germana Damasceni. Sin minus, non est difficile fateri non esse ipsius. Potest enim aliquis esse Joannes et Monachus, et ex civitate Damasci; non tamen ille Mansur, ille scholasticus et summus theologus. Qui vero adaptavit discipulum senis his, qui in inferno perpetuo puniuntur una cum divite juxta parabolam et historiam justi Lazari, vero Damasceno contrariatur. Is enim in septimo capite secundi libri theologicorum ait: Quod est hominibus mors, hoc est angelis casus. Si igitur aliquis angelus, postquam cecidit, unquam salvus factus est: salvus etiam fuit homo existens in profundo inferni, quo in loco degunt gentiles et infideles una cum dæmonibus. Nam sanctus inquit, Post lapsum non est ipsis penitentia, quemadmodum neque hominibus post mortem: et hoc illud est quod ait Scriptura divina: « In inferno quis constabitur tibi? » scilicet nemo. Pseudo-Damascenus vero ait: In inferno omnino facta est confessio. Præterea dicit salvasse eos qui crediderunt. Quis igitur igne si comburatur, non crederet? Propterea admirative ait, illud dici cum interrogatione pauci salvabuntur? quasi dicat multi et infiniti salvantur; cum tamen contrarium sacri doctores fateantur, ut, Evangelio attestante, « multi quidem vocati, pauci vero electi: » et « angusta porta, et arcta est via. »*

XXXIV. De dialogo contra Manichæos. — Dialogum contra Manichæos sub nomine Damasceni sæpius, ac varia interpretatione editum, incerti auctoris esse affirmavit non nemo; quod in Pinelliana bibliotheca sine nomine auctoris, vel sub anonymi nomine legeretur; sed quam futili argumento! Quid enim refert, si scriptor, aut amanuensis, nomen auctoris in fronte libri non posuit? In aliis codicibus, illisque antiquissimis, et optimæ notæ nomen illud habetur. Orationem Demosthenis *Pro corona* sæpius in codicibus etiam optimis sine nomine, quemadmodum Aristotelis libros *De physica auscultatione*, et Platonis dialogos, et innumera alia intuitus sum. Eruntne propterea et Demosthenis oratio, et libri *De physica auscultatione* Aristotelis, et dialogi Platonis spurii? et alium eorumdem scriptorem expiscabimus? Nefas.

XXXV. Billius, notis in hunc eundem dialogum, dubitasse videtur. Permirum namque illi est, Damascenum de supplicio tam dæmonum, quam impiorum hominum ita sermonem habere, quasi pœnam duntaxat damni, ac non item sensus in iis agnoscat, atque ignem illum vindicem tropice solum accipiat. Huc enim spectant hæc verba, κολάσις ἐκείνη οὐδὲν ἑσπεῖν ἔστιν, εἰ μὴ τὸν ἀσποκίας τῆς ἐπιθυμίας. Pœna illa nihil est aliud, quam igni frustratæ cupiditatis. Sic vertendum est, non ut quidam vir alioquin doctissimus, ignis inordinatæ ac immoderatæ concupiscentiæ. Huc item illa, quæ mox sequuntur: Ἐπιθυμοῦντες οὖν, καὶ μὴ μετέχοντες τῆς ἐπιθυμίας, πῶς δίκην ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας καταπλήθονται. Concupiscentes itaque, nec obtinentes quæ concupiscunt, ad instar ignis a concupiscentia comburuntur. Ubi ex his [XXI] πῶς δίκην, intelligi datur, auctorem vocabulum ignis improprie accipere. Atque etiam infra de eadem re agens, hanc unam damnatorum pœnam constituit, nempe Θεοῦ μὴ μετέχειν. Sic enim loquitur. Ἐστὶ δὲ ἡ μὲν μετοχὴ Θεοῦ τρυφή, ἡ δὲ ἀμετέχεια (vitiose namque legitur, ἀνεξίτηλα) αὐτοῦ κολάσις; Quemadmodum paulo post pœnam diaboli hanc esse, στερηθῆναι τῆς αἰδίου τρυφῆς. Denique etiam de damnatis rursum loquens his verbis utitur: Οἱ ἁμαρτωλοὶ λαμβάνοντες τὴν ἁμαρτίαν, καὶ μὴ ἔχοντες τὰς ὕλας τῆς ἁμαρτίας, ὡς ὑπὸ πῦρος καὶ σκώληκος κατασθιμένοι κολάζονται: « Ii vero qui κολάσις, εἰ μὴ τοῦ ποθομένου στέρηται; » quibus liquido patet hunc auctorem, impiorum pœnam in animi tantum cruciatio ponere, non autem in corporis etiam dolore; quod quidem Billio suspicionem affert, Damasceni hunc librum non esse. Nam ille et lib. II *Orthod. fidei*, cap. 4, apertissime tradit, diabolo, atque iis, qui ipsum sequuntur, paratum esse ignem nunquam extinguendum, sempiternumque cruciatum: et in fine ult. cap. lib. IV, tum dæmones, tum impios et sceleratos homines, æterno igni traditum iri, ait. Deinceps forsan, re melius considerata, melius agi. Aut certe si hunc dialogum Damasceno asserere volumus, dicemus eum, qui a locis supra a me citatis pœnam sensus præcipue constituisset, hic damni pœnam duntaxat commemorandam duxisse. Alioquin enim impium hoc dogma, quod sensus pœnam damnatis

eximit. cum innumera Scripturæ sacræ testimonia perspicue refutant, tum veterum omnium Patrum consentiens doctrina semper explosit, ac rejicit. Quo detestabilior est eorum impietas quos hac nostra prodigiosorum errorum seracissima, perindeque miserrima tempestate, idem non modo sentire, sed etiam tum ore, tum scripto profiteri non pudet.

XXXVI. Damasceno asseritur. — Verumtamen cum dialogum hunc, et sententiis, et oratione adamussim Damascenicis concinnatum, et per omnia Damascenum nobis, quem admodum et reliqua illius scripta referre videam, Billianis objectionibus satis erit, si quæ ipse tantopere exauget impedimenta, quominus ei dialogus ascribatur, non aliena esse a Damasceni doctrina, aliorumque sanctorum Patrum, sed paucis demonstravero. Ea nec tanti fecerat ipse Billius, ut propterea dialogum non dignum Damasceno existimaret: *Utcunque sit*, ait, *elegans et arguta, atque erudita est hæc disputatio, dignaque plane quæ Damasceni nomen præferat: nisi fortasse illud, de quo aliquid adnotatum est, quominus ei dialogus ascribatur, impedimento sit.* At impedimento non est. Quæ hic de primo et uno principio adversus Manichæos non minus solide, quam pie disputantur, iisdem fere verbis, et sententiis in libris *De fide orthodoxa* comperies. Ne omnia huc traducam, quæ de igne et pœnis damnatorum, ut quam sit inane Billianum impedimentum comprehendamus, examinanda solummodo nobis sunt. Pœnæ damnatorum sunt pœna damni, et pœna sensus. Non moror. Alii tamen tertiam addunt, vermem, non corporalem, quia sicut vermis pungit et corrodit, sic remorsus conscientiæ, ut ipsi dicunt, pungit, lacerat et affligit. Alii, ne pessima desint, quartam, aspectum semper præsentem Luciferi, aliorumque dæmonum, acresque differentium contumelias. Quidquid tamen sit, cum in peccato sit aversio ab infinito bono, necesse est pœnam subsequi, sed infinitam; damni, dum infinitum bonum amittitur: sit vero et conversio ad bonum finitum ac nutans, pro conversione illa, quæ finita est, pœna quoque finita debetur, quæ sensus nuncupatur. Sed quia delinquens remissione se privat, immotusque adhæret: ideo pœna illa in infinitum extenditur, quæ quamvis non respondeat culpæ quantitati, respondet tamen irremissibilitati ipsius. Quare duplex erit pœna, altera damni, altera sensus. De pœna damni in hoc dialogo apertissima testimonia sunt; de pœna sensus, nulla. Quid inde? Ergo Dialogus iste Damasceni non erit? Non omnia simul edicenda sunt. Nec Billius cum ratiocinatur, multa silens reprehenditur quod non omnia dixerit. Satis est, si necessaria non omiserit, vel pro argumento rei verba fecerit. Agit cum Manichæis Damascenus, qui Deo vitio vertebant, quod angelos, hominesque produxisset, quos siebath defecturos: et postea illos puniret. Respondet Damascenus, pœnas dæmonum et damnatorum nulla ratione esse a Deo; sed illos sibi ipsis eas delinquendo procurasse, et postmodum dum continuo concupitis frustrantur, continuo quoque torqueri. Sed ait cruciatum illum nihil aliud esse, quam [XXII] frustratam cupiditatem. Ita est. Sed pœnam culpæ respondentem, et potissimam, et maximam posuit: infinitam nempe ex se, quando altera habeat infinitum. Qua, vel sola Manichæorum objectioni respondet. Carere namque visione divina est pœna omnium gravissima, et major quacunque alia pœna sensibili. Augustinus: *Alienari a regno Dei, carere magna multitudine dulcedinis Dei, tam grandis pœna est, ut nulla possint ei tormenta, quæ novimus, comparari.* Chrysostomus: *Nonnulli imperitorum sibi satis esse putant et optabile videri, si gehenna tantummodo careant: ego autem multo graviore gehenna dico esse cruciatum, removeri et abjici ab illa gloria. Pone mille gehennas, et mille cruciatum, nil tale, quale a gloria excedere, et a Deo odio haberi, et audire: «Ite, maledicti.» Hoc tantum generat cruciatum, quod si nulla extrinsecus pœna torqueret, hæc sola sufficeret: omnes enim gehennæ superat cruciatum.*

XXXVII. Etsi quis dicat in hoc eodem dialogo meminisse ignis, quæ pœna sensus videtur esse; respondebit Billius, auctorem vocabulum ignis improprie accipere, cum alibi Damascenus damnatorum ignem, qua illi puniuntur, dicat esse inextinguibilem. Miror sane Billium in doctrina Damasceni adeo versatum, hæc de Damasceno proferre. Licet enim Damascenus *De fide orthodoxa*, lib. II, cap. 4, scribit damnatorum ignem esse inextinguibilem, et cruciatum æternum; in ultimo tamen capite lib. IV, in quo quis sit iste ignis, ex professo tractat, apertissime fatetur ignem præparatum diabolo, et cæteris impiis, licet æternum, non esse tamen neque materiale, neque nostro similem: *Καὶ παραδοθήσεται ὁ διάβολος, καὶ οἱ δαίμονες αὐτοῦ, καὶ ὁ ἀνθρώπος αὐτοῦ, ἔχοντες ὃν Ἀντίχριστος, καὶ οἱ ἀσεβεῖς, καὶ οἱ ἀπαρτωτοὶ εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, οὐχ ὀλίγον, ὅσον τὸ παρ' ἡμῖν, ἀλλ' ὅσον εἰδείη ὁ Θεός.* *Ac diabolus, et ipsius dæmones, et ipsius homo, hoc est Antichristus, et impii ac flagitiosi homines in ignem æternum, non materia instar huiusce nostri constantem, sed qualem Deus novit, conficientur.* Quid hic clarius dici potuit? annon idem auctor est, qui in hisce libris et dialogo sibi consona loquitur?

XXXVIII. Multi pie Damascenum explicant, non negasse ignem; sed ignem illum talem esse operationibus, qualis est ignis apud nos. Siquidem magnum est inter hunc et illum discrimen: hic exstinguibilis est et lucidus, consumens ea, in quæ agit, et in spirituales incorporeasque substantias non habens actiones: ille æternus est, inextinguibilis, tenebrosus, et lucem non diffundens, nec consumens corpora, nec æqua ratione omnes æque puniens. Bene ergo dixit Damascenus, damnatos cruciari *ἔχοντες πῦρ*: cum ignis ille non sit in omnibus nostro similis: neque propterea asserendum est eum ibi improprie ignem accepisse. Quamvis enim certum est animos puniri igne; modum tamen punitionis putabat ille, latere omnem hominem, cui Deus non revelavit. Ideo namque poni corporeum, quia post resurrectionem damnatorum corpora afflicturus est. Nunc vero animos cruciari apprehensione mali futuri, considerationeque, atque timore ignis futuri ignescere: et hoc

quidem plus, aut minus pro majori minorique cruciatu, ad quem se sciunt adjudicatos. Quemadmodum enim beatorum præmium, antequam illi corporibus uniantur, est in gaudio rei de divina visione, et gaudio spei (ita enim loquuntur theologi de corporis glorificatione), sic et pœna reproborum est vehemens tristitia de amissa visione divina, et vehemens timor de futuro corporis supplicio. Et ignis hic mente tantum conceptus, vehementerque futura corporis exustione animos absens affligens, post reassumpta corpora, vere corporeus cum sit, vere corpora exuret: sic etiam dicunt ignem spiritus comburentem per similitudinem et adaptationem dici ignem: dolor namque illorum spiritualis non potest aliter exprimi, nisi per ignem. Et sicut spiritus beati suum finem consequentes, nec in alia re corporea se delectantes, per similitudinem dicuntur et videre, et refici, quæ corporea sunt: pari ratione et dæmones a fine, quo summe perficerentur, separati, non in alia re corporea, sed per similitudinem ignibus ardere, et fetoribus affligi, quæ corporea sunt, dicuntur, et in amissione, et privatione sui finis, mœrore, doloreve excruciantur. Hinc non recte Billium a Damasceni operibus, dialogum hunc rejicere, mihi persuadeo, et alii sibi persuadebunt, si quæ hic referuntur cum aliis Damasceni scriptis conferant, et rem accuratius [XXIII] expendant. Eoque potissimum, quod videam ab antiquis Damascenum contra Manichæos calalum strinxisse assertum. Canone in dictum Damascenum 4 Decembris, ode 1, Tropar 2: *Θερίμῳ ἐσθλίστευσας τῶν δυσωνύμων τροφίμων τοῦ Μάνεντος τὴν βλάσφημον ἀσέβειαν, νοθεύσαι πειράσσαν τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, λόγοις τε καὶ δόγμασιν ὀρθοῖς, ὡ Ἰωάννη, ὡς περ συντέθεικας. Acriter oppugnasti nefandorum Manetis alumnorum blasphemam impietatem quæ conata est Christi Ecclesiam seducere, orationibus, et dogmatibus rectis, quibus, o Joannes, scripta tua inspersionas.*

XXXIX. *De libro de hæresibus.* — Damascenum de hæresibus scripsisse, nullus dubito, cum ipse se de illis scripturum post philosophicas tractationes Præfatione ad Cosmam Majumæ episcopum promittat: *Εἰτα τούτων ἐχόμενα τῶν θεοσωτῶν αἰρέσεων συντίξω τὰ φληναφήματα, ὥσπερ τὸ ψεῦδος ἐπιγινώσκοντες, πλὴν τῆς ἀληθείας ἐξώμεθα.* *Mox autem hæresum, quas Deus odio habet, nugas uno volumine comprehendam, ut cognita falsitate, veritatem arcitius amplectamur.* Attamen libellus hic de hæresibus illius non esse, non levi argumento convinci potest. Scribit enim in Aerianis, Aerium, cum ipse scriberet, *vitam tentare*; sed non potuit, qui Epiphaniæ ætate erat, usque ad Damasceni tempora vitam producere. Quare Billius, in notis asserit, vel hæc verba ab aliquo assuta fuisse, qui ea fortasse ab Epiphanio accepit. Nam is hæresi 76, quæ est adversus Aerianos, de eo loquens his verbis utitur, *ὃς καὶ δὲν πο ζῇ ἐν σαρκί, καὶ περὶ σὶ τῷ βίῳ.* *Qui adhuc vivit in carne et superstes est*; vel per Aerium, Aerii errorem intelligi.

XL. Quid porro pluribus opus est? quando pars prima hujus libelli ad Nestorianorum hæresim Damasceni non est, sed tota verbatim, vel ab ipso Damasceno, qui suo *De hæresibus* præfixit, vel ab alio Damasceno apposita, ut absoluta hæresum historia sine aliorum librorum emendicatione haberi possit, ab Epiphaniæ *Ancyroto* exscripta est. Quod reperi postmodum animadversum ab eruditissimo Frontone Ducæo in notis. *Primum animadverti nihil aliud hunc librum continere, quam epitomen hæresum in Panario Epiphaniæ refutatarum, quam ipsam epitomen duobus locis offendens in editione Græca Basiliensi ejusdem Epiphaniæ 1544, pag. 2, et pag. 519. Cum vero tantum octoginta hæresum enumerationem, usque ad sua tempora deduxisset Epiphanius, alias consequentes attexit Damascenus, a Nestorianis initio ducto usque ad Mahumetanos.*

XLI. Quamobrem, cum præcedentium textus Græcus ab Epiphanio peti possit, ea tantum, quæ a Damasceno sunt edita, Græce edi curavit Ducæus, quæ vero in Perionii interpretatione deerant, Græce et Latine: tum si quid occurrerat, dum interpretationem Latinam cum auctoris verbis contulit, illud notis inspersit, quibus et varias codicis utriusque excusi, atque manuscripti, lectiones censuit indicandas. Id idem non in dissimili argumento alii quoque præstiterunt. Priora namque aliorum studio concinnata ac disposita, ut erant, operibus præfigentes suis, ipsi postea, quæ ad sua usque tempora contigerant, attexentes, unum absolutumque opus posteris reliquere. Quod in Chronologis usu venisse sæpius compertum est. Hinc Damascenica ab Epiphanianis sejunges. Ipse tamen haud dubito, compendium hoc ab Epiphanio et aliis, qui de hæresibus scripserunt, Damascenum concinnasse. Ipse siquidem aperte fatetur nihil de suo, sed omnia ex Patrum scriptis hausisse, cap. 2: *Ἐγὼ τοιγαροῦν, ἐμὸν μὲν οὐδὲν, τὰ δὲ σποράδην θελοῖς τε καὶ σοφοῖς ἀνθρώποις λελεγμένα συλλέξω ἐκδοῦναι.* *Nihil porro meum dicam, verum quæ sparsim a divinis et eruditis viris dicta sunt, in unum congesta compendio disponam.* Colligit præterea ex Indice August. subsell. 2, Theolog.: *Joannes Damascenus de hæresibus, sumptus ex Epiphanio, Theodoro, Timotheo, Sophronio archiepiscopo Hierosolymitano.* Et ex codice Vatic. 1182, in quo habetur, *Ἐπιφανίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντίας τῆς Κύπρου: κατὰ δὲ τινὰ τοῦ Δεμαστινοῦ, περὶ αἰρέσεων ἐν συντόμῳ ῥ' καὶ ὅθεν ἤρξαντο, καὶ πόθεν γέγονασιν.* *Epiphaniæ archiepiscopi Constantia Cypri, secundum alios Damasceni de hæresibus in compendio C. unde originem duxerunt, et unde orta sunt.* Et ibidem postea æque ac in Epiphaniæ tomis diversæ hæreses disponuntur, quod et in manuscripto codice Barberino adnotabam. Verum itaque est hoc hæresum compendium, pro majori sua parte in Epiphanio legi: verumque itidem est, inde Damascenum exscripsisse, assuissequē [XXIV] operi, quibus postea ex aliis multas, quæ post Epiphanium in Ecclesia insurrexerunt hæreses addidit.

XLII. *De libro contra Acephalos, seu potius Jacobitas.* — Eodem quoque modo de libello

eiusdem contra Acephalos procedendum est. Multa enim in eo leges similia his, quæ Leontius contra Acephalos scribit: ut probabile sit Damascenum ex fontibus Leontii hortulos suos rigasse. Vide Præfationem Canisii ad lectorem, quam libello præfixit. Neque in hoc libello tantum Damascenus Leontium, sed in aliis etiam aliorum sanctorum Patrum, et magni nominis auctorum sententias, et capita inde avulsa pro opportunitate materiæ quam tractabat, exscribens, in propria scripta, sæpissime etiam tacito nomine, retulit. Damasceni acre ingenium, vivax, promptum, curiosum, vehemens, multa sæpè molitur, ac perficit, quæ postea ut firmiora, ornatiora, desiderabilioraque domo exirent, dictis ac sententiis Patrum condecorat. Id nec ipse de se negavit, qui se apiculam imitari scribit: *Εἰτα τὴν τῆς πλάνης ὀλίγειραν, καὶ τοῦ ψεύδους ἱλάειραν, ὥσπερ χρυσοῦ τοῖς τῶν θεοπνευστῶν προφητῶν καὶ θεοδιδάκτων ἀλίσκων, καὶ θεοφόρων ποιμένων τε καὶ διδασκάλων λόγοις κεκαλλωπισμένην, περιτέκοσμησεν, ἀλθήθειαν σὺν θεῷ, καὶ τῇ αὐτοῦ ἐκθέσσομαι χάριτι...* ἔρω δὲ ἑμὸν, ὡς ἔφη, οὐδὲν, τὰ δὲ τοῖς ἐκπλητοῖς διδασκάλων πεποιημένα εἰς ἐν συλλεξάμενος, ὅση δύναμις συντεταγμένον τὸν λόγον ποιῆσαι, *Atque ita demum errori exitium offerentem, ac mendacium propulsantem veritatem, prophetarum, qui divinitus afflati fuerunt, et piscatorum quos Deus edocuit, et divinorum pastorum ac doctorum sermonibus, tanquam fimbriis aureis exornatam, Deo, ipsiusque gratia mihi favente litteris mandabo. Et: Nihil porro, ut jam dixi, meum asseram: verum quæ a præstantissimis quibusque magistris elaborata sunt, in unum colligens, quoad fieri poterit, brevem et compendiosum sermonem faciam. Quis doctrinam sic exornatam, prudenterque fundatam, tuto, secureque, ac apertis ulnis exceptam, in interiores mentis, cordisque partes non figat? Hoc est vere, sancteque scribere.*

XLIII. *De affectis Damasceno epistolis.* — Plures item sub Damasceni nomine epistolas, tantæ virtutis hostes confinxerunt, quæ postmodum non sine miraculo falsitatis convictæ auctorem prodiderunt. Fraudem, et technas Leonis Isauri sic exposuit Ioannes Hierosolymitanus in ejus Vita: *Ὁ βασιλεὺς παρηγγεῖλεν αὐτοῖς τὸ τῆς εὐσεβείας πρόσωπον περιβαμένους, διὰ σπουδῆς ποιῆσθαι, καὶ διαλαλῆν θέσθαι οικολογραφον εὐρέσθαι τοῦ Ἰωάννου ἐπιστολῆν. Οἱ δὲ τῆς κακίας ὑπαγιστὰς οὐκ ἠνέκων πάντα κάλων κινούντες, τὸν δόλον ὑποκρυφάμενοι, καὶ ἀναζητούντες ὃ προστάτησαν, ἕως εὐρόντες τῷ βασιλεὶ ἐνεγείρισαν. Καὶ οὗτος δὲ προσκεκληνὼς τινος τῶν ὑπογραφῶν αὐτοῦ τὸν τοῦ Ἰωάννου γραμμάτων, προστίθει τοὺς τύπους εἰς μίμησιν, τὸν τε τῆς Γραφῆς χαρακτῆρα ὅσον ἐν διαβολῇ, καὶ ὅσον ἐν λέξει. Εὐρὲν οὖν τοὺς εἰς τοῦτο ὑπηρετήσοντας ἱκανούς, καὶ δὴ κελεύει, ὡς ἐκ τοῦ Ἰωάννου πρὸς αὐτὸν δὴ τὸν ἑσπώνυμον βασιλεῖα ἐγχαράξαι γραμμάτων τοιοῦδε τοῦ σκοποῦ ἐχόμενον: *Imperator, accersitis quibusdam sententiæ suæ participibus, præcepit eis, ut assumpta pietatis persona, magno studio, variisque commentis curarent, ut epistola Joannis, quam manu sua scripserat, inventa sibi redderetur. Ministri ergo, et propugnatores impietatis, parentes dicio regis, nullum non dolum sub pietatis specie excogitabant, donec inventam offerrent. Porro ignominiosus rex convocat notarios, et epistolarum Joannis exemplaria proponens quærit, si scripturæ characterem, tam in verbis, quam sententiis imitari possint. Qua in re et inventi sibi morem gerentes, et quod scriberent epistolium ad eundem, in hunc modum se habens. Et hæc quidem tanquam a Joanne ad Leonem fingitur. Sunt et aliæ, quas ab eodem, dum Byzantii moraretur, ad Saracenorum principem mitti dicuntur, et pluribus modis falsæ deprehenduntur: quod tempore Theodosii, cum tum nullus esset Damascenus: quod a Byzantio, in quo nunquam fuerat: quod ad principem Saracenorum, qui tunc omnino latebant: et quod referantur in gestis Damasceni nullius apud cordatos homines auctoritatis, sed multis nominibus falsitatis damnatis. Et, ut ex earum lectione indicium de illis pronunties, eam, quam Vincentius refert, apponam. Scripta est ad amicos Persidis: *Dilectis amicis, qui sunt in Perside, Damascenus Ioannes minimus salutem. Noveritis imperatorem robur exercitus ad diversa bella in nationes externas misisse, urbemque regiam et finitimam hominibus vacuum remansisse. Quoniam ergo sapientes estis, securi venite, et victoriam vobis paratam absque mora viriliter obtinete. Jacobus Greiserus De prohibendis libris, lib. II, cap. 5, de [XXV] iisdem epistolis: *Epistolas sancti Joannis Damasceni nomine ab impiis Iconomachis fictas extremum prope Damasceno periculum creasse, quis ignorat? Genuinarum vero ejusdem epistolarum meminit auctor orationis in Dominicam orthodoxiæ, quæ manuscripta legitur in bibliotheca Barberina: Ἀρτιλεσθαι δὲ κελεύσας ταῖς ἐν τοῖς θεοῖς ναοῖς ἐκτυπώματα, καὶ κελεύσαντος μηδαμῶς σέβασθαι Χριστιανοῖς, ἐκ Δαμασκού ὁ Ἰωάννης βελῶν ζῆλον πυρούμενος ἀπέστειλεν ἐπιστολὰς τοῖς ἁγιοδόξοις, ἐν αἷς ἐδείκνυνεν ἀναντιρρήτοις ἀποδείξεσι καὶ μαρτυρίαις τῆς θείας Γραφῆς, ὥστε ἀναγκάσιως πείθεσθαι τοὺς ἀναγινώσκοντας αὐτὰς, νέμειν σέβας ταῖς ἱεραῖς εἰκόσι, καὶ καταφρονεῖν τῆς κελεύσεως τοῦ τυράννου. Ὁ μαθὼν δὲ τύραννος, ἐκ συκοφαντίας τὴν αὐτοῦ χεῖρα κοπήναι ἐσκαίωρσεν, ἣν ὁ θεὸς ταῖς τῆς πανόρου ἀσπολὺς λεταῖς ἀνεκατέστησεν ὀγιῇ. Cum vero præcepisset in divinis templis imagines aboleri, interassetque Christianis, eas nullo modo colere, Ioannes Damascenus divino zelo succensus, Imperatori mittebat epistolas, in quibus demonstrationibus expugnatis difficillimis et testimoniis e sacra Scriptura, adeo ut necessario persuaderentur lectores, imagines in veneratione habendas demonstraret, negligendaque tyranni jussa. Hæc cum audisset tyrannus, compositis calumniis, ejus manum abscidi præcepit, quam Deus illi sanctissimæ Domine precibus sanam restituit (a).****

XLIV. *De historia Barlaam et Josaphat.* — Historiam de Barlaamo, et Josaphato, quæ habetur apud Vincentium in *Speculo histor.*, lib. xv, per esp. 64, distincta ex antiqua versione paululum contracta; magisque contracta apud Petrum de Natalibus in *Catalogo*, lib. x, c. 114. Integra ex

(a) Apud Petrum de Natalibus in *Catalogo SS.*, lib. x.

antiqua versione in Vitis Patrum ex Coloniensi editione, et apud Lipomanum, tom. V; Surius, tom. VI; Rosveidum in Vitis Patrum Orientalium, et Latine tantum inter opera Damasceni, et postmodum accuratius versa a Billio inter ejusdem opera. Damascenum scripsisse, tradit Martyrologium Romanum 27 Novembris: *Apud Indos Persis finitimos sanctorum Barlaam, et Josaphat, quorum actus mirandos sanctus Joannes Damascenus conscripsit.* Et Gennadius patriarcha, pro concil. Florent., cap. 5: *Ὁ δὲ ἡγετὸν ἐστὶ καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ μέγας τῶν Δαμασκού ὁρθολογὴς ἐν τῷ βίῳ Βαρλαάμ καὶ Ἰωσάφατ τῶν Ἰνδῶν μαρτυρεῖ ὡς.* Nec minus Joannes magnus Damasci oculus in *Vita Barlaami*, et *Josaphati Indorum testimonium his verbis exhibet.* Billius etsi lectoris non ita interesse putet, cujus ea sit, modo pia, vel lectu digna sit, quemadmodum reuera est, verum Damasceni fetum esse affirmare non dubitat. « Nam ut omittam (ait) quod Trapezuntius vir natione Græcus, et magni non inter suos tantum, sed etiam inter nostros nominis, non alium, quam Damascenum ejus auctorem testatur, deinde ad eam opinionem confirmandam illud mihi magni momenti est, quod in libris *De orthod. fide*, ac reliquis pene omnibus Damascenus multa a Basilio, Gregorio Nazianzeno, aliisque ejusdem notæ Patribus libenter corrogat, atque integros sæpe versus, imo etiam totas periodos ab ipsis mutuatur. Eodem modo in hac quoque historia multa ex iisdem auctoribus, suppresso interim nominæ produci animadverti, ac præsertim ex Nazianzeno, ut cap. 7, 8, 10, 11, 15, 17, 20, 24, ac plerisque aliis locis. Adde quod non solum ab illis libenter mutuo sumit, sed etiam multa quoque affert ex libris *De orthod. fide* ad verbum transscripta, ut ea omnia quæ cap. 15, de arbitrii libertate disputat. Denique cap. 19, disputatio ea de imaginibus, quæ Damasceni ætate fervebat, in eadem sententia non parum me confirmat. Ut autem hæc omnia pro Damasceno faciunt, ita hanc historiam Joannis Sinaitæ minime esse apertissime convincunt. Nam cum ille Senioris Theodosii tempore fuerit, ut patet ex lib. xii *Hist. miscell.* Pauli Diaconi, quonam pacto in hac historia, quam auctor ex India transvectam testatur, Nazianzenum, cujus scripta vixdum in hominum manibus versabantur, citare potuisset, atque etiam eo antiquiorem episcopum, ac Valentis tempore vita functum Basilium, suppresso licet nomine, cap. 19, ubi de imaginibus tractat, et cap. 34, ubi Josaphat eam ad Deum oratione habet, quam ex *Constitut.* Basilii cap. 1, perspicue hausit? Quonam item modo Barlaamum de imaginibus ad regis filium disserentem induceret, cum ea quæstio nondum eo tempore excitata fuisset? » Hactenus Billius.

XLV. Bellarminus *De scriptoribus ecclesiasticis* eam, quemadmodum et orationem pro defunctis videtur in dubium revocasse. *Historia Barlaam, et Josaphat* [XXVI] insignis et utilis est. Sed quia Barlaam dum instituit discipulum suum Josaphat, jubet eum credere in Spiritum sanctum ex Patre, et Filio procedentem, dubitatio exorta est, an hoc opus esse potuerit Joannis Damasceni, qui lib. I *De fide orthod.*, cap. 11, docet Spiritum sanctum non procedere ex Filio, sed per Filium: sed responderi potest in historia Barlaam particulam illam, ex Filio, videri additam ab aliquo; nam in nova editione per Billium castigata non habetur, ex Filio. Hinc male sanus nescio quis, videtur sibi triumphum agere contra Bellarminum, et eam rationem adeo cogentem esse, ait, ut eludi nullo modo possit, nisi abraddendo ex textu verba illa, *Filioque*: quod fecisse Billium in nova editione testatur evidenter facti, et Bellarminus ipse, qui ut Billii famæ consulat, ne plagiarius videatur, particulam, ex Filio, videri additam ab aliquo nugatur. Sed nugatoris istius pessimi in Bellarminum calumnia, ex his, quæ infra dicemus, plus satis patebit. Nec diversa a Billio, et Bellarmino recitat Possevinus in Apparatu, in Joanne Damasceno. Et Vossius *De historicis Græcis*, lib. II, cap. 24: *Sed hic aliud etiam in controversiam venit, An hæc Damasceni historia sit genuina. Vix videtur. Nam in ea jubetur filius credere in Spiritum sanctum ex Patre, Filioque procedentem. Quod Damasceni sententiæ repugnat, ut liquet ex lib. I De fide, cap. 11. Neque video, ut difficultati huic occurrat queat, nisi dicamus a Latinis ea esse addita. Sane in Billiana editione non habentur, seu ea præter codd. veterum fidem Billius sustulerit, seu adjecerit priores.*

XLVI. Matthæus Raderus Isagoge ad *Scalam Joannis Climaci*, cap. 1, Billii sententiam de Joanne Sinaitæ examinat, et refellit. Nam cum in plerisque codicibus manuscriptis ea historia Joanni Sinaitæ inscribatur, ut in Funnæi codice, quod refert Billius, et in Sfortianæ codice 63, quod no at Baro: ius in Martyrologio, addit Raderus Bavaricæ bibliothecæ cod. 205, et Heidelbergensis 200. Nonnulli existimarunt historiæ illius scriptorem Joannem Climacum, qui Sinaita etiam audit, fuisse. Id pluribus improbat Billius, ut vidimus; et ratiocinationem Billii ab auctoritate Pauli Diaconi, Raderus. Nam nihil de Sinaita, nec per somnium quidem Diaconus, et Joannes Diaconi a Sinaita diversissimus est. Nam ille Diaconi monachus, vatēs Theodosii, in Ægypto et Thebaide vitam agit: Sinaita multum a Thebaide abfuit, montis Sinæ incola, in quo præfecturam monachorum multis annis administravit, quam postea fratri suo germano reliquit: nunquam vixit cum Theodosio, sed post Theodosium centum et octoginta quinque annos. His cadit ratio Billii, cum ille Joannes Theodosianus nihil ad Sinaitam faciat.

XLVII. His et aliis Raderus concludit, neque Joannis Sinaitæ, neque Damasceni, multo minus Joannis illius Ægyptii fetum hunc de Barlaamo, et Josaphato videri; sed Joannis monachi e cœnobio Sancti Sabæ, idque testari manuscriptum syllabum bibliothecæ Palatinæ Heidelbergensis, num. 368, ubi hæc verba leguntur: *Barlaami et Josaphati vita ex interiori Æthiopum, seu Indorum regione, in sanctam urbem translata per Joannem Monachum de contubernio Sancti-Sabæ.* Græce sunt: *Ἱστορία ψυχωρελῆς τῶν Αἰθιοπικῶν χώρας τῆς Ἰνδῶν ἱεραμηνῆς, πρὸς τὴν ἀγίαν πόλιν μετανεχθεῖσα διὰ Ἰωάννου μοναχοῦ ἀνδρὸς τιμίου καὶ ἁγαρέτου μονῆς τοῦ*

αἱ ἱστορίαι τοῦ ἁγίου Σάββα, ἐν ᾗ ὁ βίος Βαρλαάμ καὶ Ἰωσάφατ τῶν ἀσκήτων καὶ μακαρίων. Nec ab ea differre quā in bibliotheca Altempsiana legebatur : Ἀθήνησις ψυχωφελὴς ἐκ τῆς ἐνδοτέρας τῶν Αἰθιοπικῶν χώρας, τῆς Ἰνδῶν λεγομένης, πρὸς τὴν ἁγίαν μετενεχθεῖσα πάλιν διὰ Ἰωάννου μοναχοῦ μονῆς τοῦ ἁγίου Σάββα. Nec alium esse, qui Scoriaci in Hispania ita exprimitur : *Joannis Monachi expositio de S. Barlaam, et Josaphat*. Et diserte expresseque tradi in reipublice Augustanæ bibliothecæ, num. 79 : *Joannis Monachi, ἀνδρὸς τιμίου καὶ ἐναρέτου μονῆς τοῦ ἁγίου Σάββα, historia interioris Indiæ Indorum Æthiopie, continens vitam Barlaami et Josaphi*: Et in Bavaria num. 17 : *Narratio utilis ex interiore Æthiopum regione, quæ India dicitur, ad sanctam civitatem perlata per Joannem archimandritam monasterii Sancti Sabæ. Liber hic inscribitur Barlaam, et est illa ipsa historia, quæ Damasceno vulgo tribuitur*. Hæc, licet Damascenus et Joannes audiat, et in Sabæ monasterium secessisset, cum in omnibus bibliothecarum indicibus, ubi ejus opera recensentur, [XXVII] semper appelletur Damascenus, ad Damascenum non trahunt. Nam in hac quoque quemadmodum et in aliis Damasceni monumentis, in epigraphæ Damascenum haberemus. Sententiæ porro, locaque deprompta ex Damasceno, Basilio et Gregorio nihil probant, cum, quæ publici juris facta sunt, a quolibet usurpari possint.

XLVIII. *Joannes Climacus historia Barlaam et Josaphat auctor non est.* — Et Joannem Sinaitam, sive Climacum non esse hujus Historiæ conditorem facile intelligit Raderus, non ob rationem, quam Billius affert, qui Sinaitam cum Ægyptio confundit, eundemque esse existimat; sed quod Sinaitæ sæculo nulla quæstio et contentio in Ecclesia de sanctis imaginibus colendis, vel abolendis nata erat, quæ ævo Damasceni ab Isaurico, et Copronymo agitabatur : cum tamen in Historia Barlaami cap. 19, prolixè de imaginibus adorandis disputetur. Suspiciaturque præterea in Joannis Sinaitæ nomine aliquid esse immutatum et scribendum fuisse, *Joannis Sabaitæ*, quod si monachus in cænobio Sancti-Sabæ vixerit, et scripserit. Addo ipse Sabaitæ nomen non esse adeo peregrinum et novum, sed usu jam receptum in historiis Patrum; et ne longe abeam, in Vita Joannis Climaci, anonymo auctore, Joannis Sabaitæ monachi clarissimi mentio sit : Ὁ ἐπιστάτης αὐτοῦ ὁ ἁββᾶς Μαρτύριος ἀπῆλθε πρὸς τὸν μέγαν Ἰωάννην τὸν Σαβαΐτην, ἐν τῇ τοῦ Γουδδᾶ ἐρήμῳ τότε διαγόντα· *Martyrius abbas præfectus illius ad magnum illum virum Joannem Sabaitam, qui in Guddæ solitudine debebat pervenit*. Et Græci in Menologio 13 Julii, et 28 Octobris, Stephanum Sabaitam, inter sanctos recolunt, καὶ τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Στεφάνου τοῦ Σαβαΐτου, μαθητοῦ τοῦ ἁγίου Σάββα· S. P. N. Stephani Sabaitæ, sancti Sabæ discipuli : et 16 et 2 : *Martyres Sabaitas*. In bibliotheca item Barberina cod. 72, leguntur nonnulla ex centum capitibus ad perfectionem monasticam pertinentibus Theodori episcopi Sabaitæ. Et, ni me fallit memoria, inter carmina Tzetzæ habentur iambi in monachum Sabaitam. *Sabaitæ* etiam nomen ab hæreticis in opprobrium datum Catholicis habeo ex Cyrillo Seythopolitano in Vita sancti Sabæ : Καὶ ἐτινα ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει μοναχὸν ὀρθόδοξον εὐρίσκον, τοῦτον διὰ κοσμικῶν τιμῶν τύπτοντες, καὶ Σαβαΐτην ἀποκαλοῦντες, τῆς ἀγίας ἀπῆλθον πόλεως· *Quod si quempiam in sancta civitate monachum recte sentientem conspexissent, eum per sæculares verberantes, et Sabaitam nuncupantes, a sancta urbe ejiciebant*.

XLIX. *Joanni Damasceno asseritur.* — Ego nihilominus cum Billio et Damascenum hujusce Historiæ scriptorem agnosco, quidquid titulorum varietate in cœnarium astruat Raderus. Hoc sane nec ille negabit, multo plures esse codices qui Damascenum nobis præferunt; et ne longius abeam, in ejusdem bibliothecæ Palatinæ codicibus 59 et 201. Titulus ita concipitur : Ἱστορία ψυχωφελὴς ἐκ τῆς ἐνδοτέρας τῶν Αἰθιοπικῶν χώρας, τῆς Ἰνδῶν λεγομένης, ἀπελθόντων τιμίων ἀνδρῶν πρὸς τὴν ἁγίαν πόλιν ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Σάββα, καὶ ἀπαγγελιάτων, συγγραφείσα παρὰ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ· *Historia utilis ex interiore Æthiopum regione, quæ dicitur India, quam inde venientes viri venerandi in sanctam civitatem in monasterio Sancti-Sabæ enarrarunt, conscripta a Joanne Damasceno*. Et in cod. Vaticano 1724 : Ἱστορία ψυχωφελὴς ἐκ τῆς ἐνδοτέρας τῶν Αἰθιοπικῶν χώρας τῆς Ἰνδῶν λεγομένης, Βαρλαάμ τε καὶ Ἰωσάφατ, συγγραφείσα παρὰ τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ ποιητοῦ· *Historia valde utilis, ex interiore Æthiopum regione, Barlaam, et Josaphat, conscripta a sancto Patre nostro Joanne Damasceno, et poeta*. Agapius quoque monachus, qui eam historiam in communem Græcorum linguam versam Venetiis evulgavit, eam Joanni Damasceno ascribit : non ascripturus, si in manuscriptis codicibus, ex quibus sua habuit, nomen Damasceni expressum non invenisset. Et qui Damasceni nomen omittunt, non ea addunt, quæ nos a Damasceno dimoveant, cum omnia Damasceno tribuantur. Ipse enim in monasterio Sabæ monachum induit; unde vere, ἀνὴρ τίμιος καὶ ἐναρέτος μονῆς τοῦ ἁγίου Σάββα. *Vir honorandus, et studiosus monasterii Sancti-Sabæ* : Et, *monachus de contubernio Sancti-Sabæ*, dicitur. Magis in dubio est, quomodo Sinaita dici possit. Solemne est hoc Græcorum monachis, non nomen sibi ex loco, in quo religioni noxia dant, tantum asciscere, sed ex instituto etiam, et vitæ ratione, quam amplectantur. Qui namque regulis Theodori Studitæ vitam dirigunt, et ecclesiastica tractant, vel in loco Studitis subjecto admissi sunt, licet in Studii monasterio non [XXXVIII] includantur, Studitarum tamen nomen sibi vindicant. Cognovi multos in Chio insula, qui neque per somnium montem sanctum inspererant, Hagioritas tamen dietos, quod Hagioritarum instituta sequerentur : sic etiam Sinaitæ nobis plures sunt, qui in Sinæo monte nunquam fuerunt. An hac eadem ratione Damascenus dici potuit Sinaita, vel quod locus, in quo ille se exercebat Sinaitis subderetur, vel quod Sinaitarum instituta consecraretur. Dicere etiam possumus a sciolo quopiam Sinaitæ illi nomen appensum : quod non tanti esse debet, licet in nonnullis codicibus habeatur, ut quamplurium aliorum codicum testimonium infringat. Falsum præterea suppo-

nit Raderus, in omnibus operibus Damasceni, Damasceni semper nomen affigi. Vidi ipse plura ipsius opera, quorum aliqua, Ἰωάννου μοναχοῦ, *Joannis monachi*; alia Ἰωάννου πρεσβυτέρου, *Joannis presbyteri*; alia Ἰωάννου ἐλαχίστου, *Joannis minimi*; alia tantum Ἰωάννου, *Joannis*, nec propterea a genuinis Damasceni scriptis abjudicantur, et potissimum si in aliis codicibus, eisdem tractatibus Damasceni nomen præponatur. Quod tandem dicit Bellarminus, illud ex *Filio*, additum esse ab aliquo, verum est, idque interpretatione Billii, et manuscriptorum codicibus, qui illud non habent, palam fit. De hac tamen re, et sententia Damasceni de processione Spiritus sancti ex *Filio*, vide quæ fuse pertractavimus de consensione utriusque Ecclesiæ lib. II, cap. 2, num. 8, etc.

L. Scripsit itaque hanc historiam Damascenus, cum Syria universa, Ægyptus, aliæque Asiæ partes Saracenorum iniquissimo parebant imperio: ut in calamitatibus et religionis ac fortunarum detrimento haberent, quo prudentiores effecti, miseras sublevarent suas. Ego dum historiam lego, miseriam illius ævi, Christianorum sacras ædes desertas ac desolatas, cæremonias deperditas, non contemplor modo, sed ipsis oculis videre videor, et inter perditissimos veræ religionis hostes quodammodo spatari.

LI. *Verane sit hæc historia, an conficta.* — Sed major illa dubitatio erit: An hæc narratio sit vera historia, an potius confecta ad erudiendos nobiles adolescentes, qualis est Vita Cyri apud Xenophontem, Marci Aurelii imperatoris et Faustinae conjugis apud Antonium Guevaram Mindoniensem episcopum, et Thomæ Mori *Utopia*, ne reliquos recenseam. Illi quibus omnia sub sanctorum nomine prodita male olent, quemadmodum de sanctis Georgio, Christophoro, Hippolyto, Caterina, aliisque, nusquam eos in rerum natura existisse impudentissime nugantur, quos refert et rejicit Serrarius *Litaneuticon* lib. II, quæst. 16; Historiam Barlaami, et Josaphati totam ex cerebro alia atque alia molientis Joannis Damasceni promanasse: et auctorem sub istis speciosis nominibus, rectam in Deum fidem, impiorum in ea abolenda machinas, piorum in conservanda pertinaciam, tum demum vitæ aulicæ turbas, pericula, dolos, et monasticæ vitæ ac solitariæ quietem, securitatem, otia, ac tandem omnia, qui, dum vivunt, sibi, quia utiliter vivunt, Deo inserviunt, penas omnes atque exercitationes maxime sibi proficias exosculantur, et defuncti in æternitatis ac gaudii, quo Dei spectatoras perfruntur, perpetuam possessionem admittuntur felices, et miraculis non minus, quam dum viverent, celebres.

LII. Licet ipse sciam pleraque esse ab ingenio humano in similibus narrationibus conficta, quæ Patres damnarunt, et nobis alibi de iis in hoc eodem opere sermo instituitur; attamen cum non tantum in Menæis Græcorum, sed Romano etiam Martyrologio Barlaami et Josaphati mentio habeatur, quorum nempe historiam scripserat Damascenus; menæa 16 Augusti: τοῦ ὁσίου Ἰωάσαφ υἱοῦ Ἀβενήρ τοῦ βασιλέως: *Sancti Josaphati filii Abeneri regis*; Martyrologium 27 Novembris: *Apud Indos Persis finitimos sanctorum Barlaam et Josaphat: legitur etiam Philippi nescio ejus, in eundem sanctum Josaphatum canon, ejus ea acrostichis, τῆς τῶν παθῶν ῥύσις με ἀγλῶς, Πάτερ* (Nomen Philippi exprimitur in nona ode: Canonis P. τὸν τῇ ἀγλῇ κρατούμενον τῶν παθῶν) nusquam inducar, ut credam, historiam hanc confictam fuisse, de quibus etiam Florisium ms. quod refert Rosveidus, 29 Septembris dicit: *Josaphat regis, et confessoris*. Et 27 Decembris: *Josaphat regis, et eremita, anno salutis 383. Quam ætatem unde Florisium hauserit, nescio, [XXIX] subdit Rosveidus*. Et ego eos dicerem antiquiores, quando jam huic narrationi fides habenda est. Tunc enim Josaphati certamina prædicantur, cum omnes orbis terrarum reges, et viri illustres deos colerent. Cap. 26: *Quoniam magni et eximii viri a quibus omnis sapientia, et scientia inventa est, sublimes deos atque immortales eos nuncupant, omnesque orbis terræ reges, et illustres viri ipsos colunt, ac venerantur: quoniam modo ipse linguam adversus eos acuis, atque omnino eo audacia prorumpis, ut hæc proferas?* Hæc vera nuntiata ante Constantini imperatoris tempora, trecentisimum Christi annum, vel circa, cum fere terrarum orbis universus crassis idolorum tenebris circumfunderetur, esse non potuerunt. Et anno 383, sub Theodosio Christiana religio non tantum imperii Romani partes occupaverat, sed ad Indos Persasque penetraverat. Recte itaque Billius: *Quod autem ad ipsam historiæ veritatem attinet, ob quasdam causas, quas nihil hoc loco commemorare attinet, videri fortasse nonnullis potuisset, hoc opus non tantum veram historiam esse, quam sub historiæ specie tacitam vitæ monasticæ, atque ad Christianam perfectionem exactam collaudationem, nisi auctor sub finem eam se ab hominibus, a mendacii crimine alienis accepisse testaretur. Ei ergo præsertim asseveranti diffidere hominis esse mihi videretur, plus suis suspitionibus, quam Christianæ charitati, quæ omnia credit, tribuentis*. Addit Bellarminus: *Cæterum veram historiam esse constat ex eo, quod sanctus Joannes Damascenus in fine historiæ invocat sanctos Barlaam et Josaphat, quorum res gestas scripserat, et Ecclesia catholica in Martyrologio descriptos venerat*. Ipse concludo cum Rosveido in Vitis Patrum Orientalium: *Ego vix dubito quin totius historiæ fundamentum verum sit. Forte disputationes quædam de quibusdam fidei mysteriis ab auctore vel addita, vel dilatata. Nam qui potuit Josaphat recens ad fidem conversus tot Scripturæ locis se commendare, qui nunquam eam legerat. Annon dictante Spiritu, aut Numine suggerente loqui potuit? Matthæi x, 18: Et ad præsides et ad reges ducemini propter me in testimonium illis, et gentibus. Cum autem tradent vos, nolite cogitare, quomodo, aut quid loquamini: dabit enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis, qui loquimini; sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis*. Et Luc. xii, 2: *Cum autem inducent vos in synagogas et ad magistratus et potestates, nolite solliciti esse, qualiter, aut quod respondeatis, aut quid dicatis*.

Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora, quid oporteat vos dicere. Ubi Spiritus docens, linguam ad loquendum exacuit, frustra Scripturarum lectionibus pectus communimus. Legi infantes, pueros, femellas simplices, homines rudes, et legendi nescios in contentionibus, et certaminibus coram viris eloquentissimis, et tyrannis loquacissimis causam suæ fidei disertissime, ita eos impellente Spiritu, egisse. Non est animus tamen, ut has, quas hic interserit Damascenus conciones iisdem verbis, ac sententiis fuisse a Spiritu sancto dictatas, asseram, quod licet esset de illis, quas Barlaamus et Josaphatus habuere, nullo tamen modo de aliis id dicendum esset, cum ab improbis, impiisque effusæ, nonnisi a male sano spiritu eructari potuerunt. Sed quacunque ratione eas non inverisimiles concinnari, efformarique Damascenus, semper veræ dicendæ sunt, veraque historia, in qua inseruntur: idque fieri potuit exemplo non profanorum modo, sed ecclesiasticorum quoque scriptorum, qui res veras narrantes similibus concionibus usi sunt; nec propterea, nisi a male sanis hominibus, condemnati falsitatis sunt.

LIII. *Quis primus interpres Latinus hujus historiae.* — Et hæc pro veritate historiae. Quid porro de interprete? exstat antiqua versio nomine Georgii Trapezuntii edita una cum operibus Damasceni a Basiliensibus anno 1548. Ea tamen multo est antiquior Trapezuntio, cum ea usus sit Vincentius in *Speculo histor.*, centum quinquaginta annos ante Trapezuntium; nec diversa est, quæ in antiquis membranarum passim in Italia bibliothecis multo ante Trapezuntii ætatem descripta est, ut ex libris ipsis, conditione membranarum, aliisque aperte conijcitur. Et ob menda, eaque fœdissima dictæ versionis dubitare videtur Billius, an Trapezuntii sit, de qua ita censuit: *De Trapezuntii autem versione nihil aliud dicam, nisi eam mihi quidem antea semper valde rudem et imperitam visam fuisse: post autem (ubi per Joannem a Sancto-Andrea virum optimum et doctissimum, ita etiam optimorum ac [XXX] doctissimorum librorum copia instructissimum, exemplaris Græci copia facta est) innumeris etiam locis vitiosum. Quod quidem libentius certe nimis festinationi, quam Græci sermonis ignoracioni, tribuendum putarem, nisi nimis multa loca essent, in quibus vix festinationis excusatione inscitia notam interpres deprecari queat. Quæ res suspicionem mihi nonnullam injiceret, Trapezuntium fortasse versionis hujus parentem non esse, nisi in quibusdam etiam aliis eum Græca per se non satis assecutum esse comperissem. Utunque res se habeat, novam a nobis traductionem habes, si nihil aliud, præcedenti profecto, nisi fallor, paulo clariorem et fideiorem.* Cum Billio consentit Heribertus Rosveidus notis in *Vitis Patrum*: *Exstat et alia antiqua versio quam volunt esse procuratam a Georgio Trapezuntio, cujus nomine editur in editione Damasceni anno 1548 Basileæ ex officina Henrici Petri. Mihi videtur vetus translatio multo antiquior Trapezuntio. Nam invenitur ea in manuscriptis membranarum, et jam ante annos 300, ea translatione usus est Vincentius in Speculo historiali supra citato. Trapezuntius vero patrum memoria vixit, nondum 150 annis elapsis. Gaspar Barthius, Adversar., lib. xli, cap. 2.: Cum Damasceni operibus editur Historia duorum Christi Opt. Max. militum ab veteri monacho Latinitate donata, quam translationem pessimo errore Georgio Trapezuntio ascribitur, cum stylus et omnia doceant, multis sæculis antiquiorem esse translationem. Et lib. xlvii, cap. 10: Cum atavorum memoria nomen Trapezuntii vendibiles faceret libros ex Græcis scriptoribus expressos, nihil dubitarunt typographorum pueri lucro suo posteritatis scientiam posthabere. Idem accidit Historiæ Barlaam et Josaphat, quæ cum ante aliquot sæcula a monacho quodam sit de Græco Joannis Sinaitæ translata, multos tamen retro annos inter opera et cum operibus Joannis Damasceni ex interpretatione cujusdam, si diis placet, Trapezuntii lecta est. Sed de Trapezuntio, ejusque scriptura nos in Diatriba nostra De Georgiis et eorum scriptis, jam edita cum Georgio Acropolita.*

LIV. *Orationes de imaginibus.* — De orationibus adversus desertores imaginum Joachimus Camerarius Notis in Chronologiam Nicephori patriarchæ scribit: *Exstat scriptum titulo Joannis Damasceni de veneratione imaginum, indignum fama pietatis ac doctrinæ illius. Si causam dicti a Camerario exposcas, audi quomodo argumentetur infamis Iconoclasta: Incredibile autem est, quantopere brevi interdum opere errores maximi corroborentur, hominum contentiosorum pervicace studio; præsertim si religionis opinioni vulgi animi occupentur. Itaque cum alibi, tum maxime in Ecclesia res est perniciose in primis propriæ sententiæ, et peculiari cogitationis assertio atque defensio, in quo qui nimii sunt, ii a Græcis ἰδιωτῶνες, vocantur: ita parati, ut absurda absurdis cumulare potius studeant, quam concedere alteri, aut admittere, quod semel comprehensis, quamvis et futilia aliquando illa et inexplicabilia reperiantur, adversari intellexerint. Usque adeo sua probari letantur, et dolent improbari. Deteriora autem sunt omnia, si forte accedunt aliæ etiam cupiditates, cum his propensio gratificandi alicuius, et assentandi impudentia. Sed nimis enim longe evagatur ista disputatio: pergamus ad reliqua. Contentiosorum hominum pervicax studium, sententiæ propriæ defensio, et potissimum si religionis causa sit, cupiditates aliæ, ingens sunt in republica malum. Ergo quid, Camerari? Ergo brassica in horto decrescit, et ἀπὸ ποταμῶν γαρδοῖα ἀγῆται? Id enim potius concludi videtur, quam orationes de imaginibus indignas esse gravitate ac dignitate Damascenica. Redderem hic verba sua Camerario, in quo et contentionis ardorem, et oppugnandæ veritatis, hæreseosque propugnandæ conatus vel cæci vident. Sed nolo cum contentioso, ac pervicace contentiosius agere. Rem ipse examino, ex qua sententiæ meæ robur accedit. Scriptum indignum est fama pietatis et doctrinæ illius. An indignum, quod cum Damasceni non sit, male tamen ab aliis Damasceno tribuitur: vel indi-*

gnum, quod licet a Damasceno scriptum sit, infra tamen existimationem tanti viri est, nobis Camerarius divinandum relinquit. Utrumque nos tamen et temere prolatum, et maligne animadversum esse probabimus. Et primum Damasceni scriptum esse, idque genuinum, præter Joannem Hierosolymitanum in ejus Vita: Καὶ αὐθις περὶ τῆς τῶν θεῶν καὶ ἀσπερῶν εἰκότων περιφανοῦς προσκυνήσεως, καὶ ὅσον τὸ ἐν αὐτῇ τῆς θείας εἰκότος κάλλος τὸ ἐξ ἀρχῆς ἀνεμορρώατο κάλλιον, τοσούτον καὶ τὰ περὶ τῆς τῶν ἀσπαρῶν εἰκότων τιμῆς ἀνατάξασθαι ὑψηλότερον καὶ θαυρότερον. Item libros de præclara adoratione venerabilium imaginum, et quantum in ipso divina imaginis pulchritudo melius a principio informarat, tantum de venerabilium imaginum honore sublimius ac splendidius concinnavit: Menologium Basilianum: Ὁ οὖν ὁσιος Ἰωάννης τῇ τῶν λόγων αὐτοῦ δυνάμει, καὶ ταῖς ἐκ τῶν Γραφῶν ἀποδείξει κατήργησε τὴν τῶν εἰκονομάχων αἵρεσιν. Sanctus itaque Joannes sermonum suorum robore et ex Scripturis sacris petitis demonstrationibus Iconomachorum hæresim, non sine hæreseos contumelia confudit: præter Georgium Chioniadem Expositionibus in Damascenum, Constantinum Acropolitam in laudatione Joannis Damasceni, et perpetuam doctorum omnium traditionem, modus ipse dicendi, doctrina aliis Damasceni operibus consonans, argumentorum vis, et materia de qua agitur, Joannem nobis apposite exprimens, verum illius parentem Joannem esse convincunt. Hoc et discursus ipsius Camerarii ibidem subnexus apertissime demonstrat.

LV. Quæ ergo causa erit, ut scriptum a Damasceno, indignum tamen illius pietate et doctrina sit? Nisi velimus dicere scripta omnia Patrum, quæ contra novatorum errores afferuntur, hoc tantummodo titulo, quia novatores jugulant, et eorum hæreses clarissime refellunt, indigna esse tantis Patribus scripta. Eadem ratione et sacrarum Scripturarum dicta et Evangeliorum dignitas, cum hæreticorum impietatibus adversantur, indigna esse et pietate Christiana et doctrina ecclesiastica dicere possumus. Dicent Eunomiani indigna esse Basilio scripta quæ illi contra Eunomium scripsit. Nestoriani indigna esse Cyrillo scripta, quæ Nestorianæ hæresi opponuntur. Ariani indigna esse Athanasio scripta, quæ ille in Ariano medietatus est, quemadmodum nunc demum, ne reliquos recenseam, recentes Iconomachi, et imaginum hostes dicunt, indigna esse Damasceno scripta, quæ Damascenus in desertores imaginum composuerat. Sed quemadmodum neque Eunomianis, neque Nestorianis, neque Arianis docti sapientesque viri animum animadvertunt, nec propterea quod illi scripta errorem proprium jugulantia damnant, Catholici item eadem negligunt: ita et scripta Damasceni, quidquid garriant ac nugentur recentes isti Iconoclastæ, amplectuntur et exosculantur, et dignissima tanto Patre censent, eorumque auctoritate in nugatores similes, antiquas Ecclesiæ traditiones, et recta dogmata, quemadmodum et ex scriptis aliis ejusdem Patris corroborant. Sed quid tandem in eo scripto est, quod est indignum vel pietate, vel doctrina illius? annon ibidem et sacræ Scripturæ sententiæ, et veterum ac sanctissimorum Patrum testimonia passim ubique ecclesiasticam traditionem comprobantia occurrunt? Quid argumentis a sacrarum Litterarum penu depromptis validius? quid rationibus evidentius? quid conclusionibus severius? quid sententiis dignius? quid structura rerum illustrius? Utinam censores isti scripta ejusmodi legerent, et doctrinam ponderarent! Sane et pietate Damasceni, et doctrina dignissimum opus faterentur. Nihil enim in eo est, quod Damascenum non spiret, quod Damascenum non referat, et ad Damascenicam dignitatem non assurgat. Præterea cum Camerarius tantum dicat, nec dictum comprobat, fucumque, quem sibi prius fecerat, lectoribus etiam facere insidiosè intendat, non est cur in re clarissima, nec ab aliis controversa comprobanda diutius immoremur.

LVI. Insurgit alius Calvinicola, et imaginum hostis, et propugnator imaginum Damasceno veteratoria arte perstrept, in his orationibus Damascenum sæpe fabulis, et apertis mendaciis fidem adhibuisse, vel Baronio et Bellarmino testibus. Joannis Malalæ Antiocheni Chronicon laudatum a Damasceno orat. 3, de imaginibus, vocat Baronius plenum mendaciis: ergo Damascenus judicio Baronii sæpe apertis fabulis et mendaciis assentitur. Audi, ne ego plura dicam, quid calumniatori respondeat Gretserus, de imaginibus non manufactis, cap. 9: Hoc nihil aliud esse nisi manifestam criminationem tam in Damascenum, quam in Baronium: nam Damascenus non assentitur Malalæ in iis, quæ vel chronologice, vel historice errat: sed in iis, quæ de imagine Hæmorrhœæ tradit; hic enim non errat; cum alii historici, nominatim Eusebius, lib. vii Histor. eccles., cap. 15, idem litteris mandaverint. Nihil autem aliud propositum erat Damasceno, quam demonstrare [XXXII] usum, et cultum imaginum in Ecclesia ab ipsis Christi temporibus originem ducere; quem ad finem recte Malalam testem advocavit: quidquid sit postea de chronologicis et historicis circa Herodem erroribus. Neque Bellarminus in libello de scriptoribus ecclesiasticis id dicit: quod veteratorie ei Calvinista imponit, ex his Bellarmini verbis de Damasceno intelliges: « Sed fieri potest, ut sanctus Joannes Damascenus, quamvis alioquin doctus et prudens, istis narrationibus de Falconilla et Trajano ex inferno liberatis facile fidem habuerit (in oratione de his, qui in fide migraverunt), neque de veritate earum investiganda sollicitus multum fuerit. » Estne hoc dicere Damascenum Bellarmino iudice fabulis, et apertis mendaciis sæpe fidem adhibuisse? Quid est pervertere aliena verba et mentem, si hoc non est? Crassam item perversamque de Joanne Damasceno ignorantiam, ac fraudem deprehendit Heribertus Rosveidus in Lege talionis, tabula 3, in qua sanum Baronii de Joanne Damasceno iudicium; iniquam de Baronio, et Damasceno opinionem expressam habes.

LVII. De Vita sancti Stephani Junioris. — Exstant inter opera ejusdem Damasceni, *Res gestæ sancti Stephani Junioris*, et sociorum, qui pro imaginum cultu ac defensione, Constan-

tini Copronymi tempore crudelissima morte affecti sunt, omni fide conscriptæ. Vitæ scriptorem assertit Vossius, *De historicis Græcis*, lib. II, cap. 24, Damascenum: *Præterea scripsit Damascenus Vitam æqualis sui Stephani junioris, qui cum acriter imaginum cultum defenderet, multum propterea Constantino imperatori exosus fuit, graviusque ab eo perpeti coactus est.*

LVIII. Verumtamen cum de Vita hujusce Stephani duas nobis narrationes manuscripti et antiquissimi codices (neque enim tot virtutibus, ac laudibus unus satis esse poterat) alteram, quam Latine expressam primum edidit Billius, et ex Billio Surius, 29 Novembris; alteram, quæ nec Græcæ, nec Latine vulgata est, de utraque nobis disserendum erit. Et ut res magis pateat, illud in primis inquirendum, an Stephani vitam scribere potuerit Damascenus. Nec potuisse, manifesto, si tempora vitæ utriusque computes, evincitur. Qui enim vitam Stephani, mortuus vivi scripserit? Collige tempora. Stephanus, imperante Anastasio, qui et Artemius dictus est, nascitur secundum Baronium anno illius 2, qui erit annus Christi 714; secundum Theophanem et Cedrenum, anno 1, Christi 713. Neque in tam parva differentia, ultra verior sit, examinandum modo judico: parum namque refert sive hoc, sive illo anno Stephanus in lucem venerit. Moritur secundum Baronium anno Christi 767, secundum alios 766, anno nempe imperii Constantini Copronymi, vel vicesimo quinto, vel vicesimo sexto, anno ætatis suæ quinquagesimo tertio. Verum Damascenus anno Copronymi 13, jam fato functus una cum Germano, et Georgio Cyprio in pseudosynodo contra imagines anathemate feritur. Ne alios recenseam, habe tibi Theophanis verba nondum edita, sub anno Christi 547: τῷ δ' αὐτῷ ἔτι καὶ Κωνσταντῖνος ὁ δυσσεβὴς κατὰ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων παράνομον συνέδριον τῇ ἐπισκοπῶν συνῆλθεν ἐν τῷ τῆς Ἱερουσαλὴμ παλατίῳ, ὃν ἐξήρχετο Θεοδοσίος ὁ Ἐφεσίου, υἱὸς Ἀσιμάρου, καὶ Πασιλάδος ὁ Πέρσης, οἱ καὶ ταῦτα τοιαῦτα δογματίζαντες, μηδὲν παρόντος ἐκ τῶν καθολικῶν ὁρώμενων, Ῥώμης, φημί, καὶ Ἀλεξανδρείας, καὶ Ἀντιοχείας, καὶ Ἱεροσολύμων, ἀπὸ τοῦ Φαυρουαρίου μηνὸς ἀρξάμενοι, διήρξαντο ἄχρι τοῦ Ἀδούστου, τῆς αὐτῆς ἑ' ἰνδικτιῶνος, καὶ ἦν ἐν Βλαχερναῖς ἐκτείνοντες οἱ τῆς Θεοτοκίου πολέμοι, ἀντὶ τῆς Κωνσταντίνου ἐν τῷ ἀμύμονι κρατῶν Κωνσταντίνου μοναχόν, ἐπίσκοπον γενόμενον τοῦ Συλλαίου, καὶ ἐκτενέμενος ἐφ' ἐκείνῃ τῇ φωνῇ. Κωνσταντίνου οἰκουμένικου πατριάρχου πολλὰ τὰ ἔτη. Καὶ τῇ κς' τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἀπῆλθεν ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ φόρῳ σὺν Κωνσταντίνῳ τῷ ἀνιέρῳ προέδρῳ, σὺν τοῖς λοιποῖς ἐπισκόποις, καὶ ἐξεφώνησαν τὴν ταυτῶν κακίαν ἀφ' ἧς ἐνὶ τῷ αἵματι πάντες τοῦ λαοῦ, ἀναθεματίζαντες Γερμανὸν τὸν ἁγιάστον, καὶ Γεώργιον τὸν Κύπριον, καὶ Ἰωάννην τὸν Χρυσόρροον δαμασκηνόν, τὸν Μανσοῦρ, ἄνδρα ἁγίου, καὶ αἰδέσιμους διδασκάλους. Hoc eodem anno impius Constantinus in sacras ac venerandas imagines perversum CCCXXXVIII episcoporum conciliabulum in Hierie palatio congregavit. Illi præerat Theodosius Ephesinus antistes, Apisimari filius, et Pasillas Pergæus, qui privatim quidquid illis visum fuit, ratum esse jubentes, nemine ex universalibus thronis, Romano scilicet, Alexandrino, Antiocheno et Hierosolymitano præsentem, a decima Februarii mensis, usque ad octavum Augusti diem [XXXIII] ejusdem septimæ indictionis synodum continuarunt. Eo die cum in Blachernarum templo convenissent Desipare hostes, Constantinus ambonem ascendit Constantinum monachum tenens, qui Syllai fuerat episcopus, precatusque magna voce clamavit: Constantino æcumenico patriarchæ multi sint anni! Et vicesimo septimo ejusdem mensis imperator in forum progressus una cum Constantino detestando præside et reliquis episcopis, pravam suam hæresim coram universo populo proclamaverunt, anathemate ferientes Germanum sanctissimum, et Georgium Cyprium, et Joannem Chrysorrhœam Damascenum, cognomento Mansur, viros sanctitate celebres, et doctrina venerandos. Vide præterea synodum Nicænam II, act. 6; Nicephorum patriarcham Breviario histor. ; Zonaram et Cedrenum. Qui itaque tot ante annos cesserat e vita, annon ridicule vitam alterius jamdiu postea superstitis scripsisse diceretur? Et eam potissimum vitam in qua ipsius tanquam demortui, et sanctitate ac certaminibus clari, celebris et honorifica admodum mentio ab eodem, cujus vitam illam continuasse asseritur, habetur. Non vendo nugas. En verba: Μεθ' ὧν καὶ ὁ τὴν γλῶτταν εὐχαρίσας Ἰωάννης, ὁ θεοφιλὴς πρεσβύτερος, ὃν ἡ λοιβὴ τοῦ ἐκείνου γλῶσσης, καὶ στενὴ μὲν τὴν παιδευσιν, περιττὴ καὶ εὐθηκοῦς τὴν κατηγορίαν Μανσοῦρ ἐπεκάλεσε· πληκτικώτερον ἐν διαφόροις ἐπιστολαῖς ἐκείνου καθίστατο, νέον Μωάμεθ ἀποκαλῶν, Χριστομάχον τε καὶ μισαγύιον. Consimili quoque modo ille lepida lingua præditus ac pius presbyter Joannes, quem ille petulanti ac maledica lingua tyrannus, atque eruditione quidem angusta, cæterum ad vituperandum copiosa et peracuta, Mansur appellabat, in multis epistolis cum acerrime perstrinxit, novum Mahometum eum appellans, Christique hostem, et sanctorum inimicum, etc. Pudoris et modestiæ magister nunquam hæc de se, licet ab aliis dicta, in scriptis, etiam coactus, retulisset. Et ne laudes ab aliis in vita fuisse annexas suspiceris, ipse Joannes Hierosolymitanus in Vita Damasceni scrupulum adimit. Ἐνθὺν δὲ τῆς μεγαλοπρέπειας θέρμῃ, ὁ τῷ πρωτομάρτυρι ὁμωνυμῶν, καὶ λήθῃ, ὡς ἐκείνος ὑπὲρ Χριστοῦ, οὕτως ὑπὲρ τῆς εἰκόνος ἐκείνου εἰς οὐρανὸς ἀναδραμὼν, μέμνηται τῶν τοῦ Ἰωάννου λόγων, καὶ τὴν πόρρωθεν κατὰ τῶν εὐσεβῶν, δειλὸν καὶ θεοφόρον τὸν ἄνδρα καλῶν. Quo quidem nomine ille quoque magnæ urbis alumnus: qui idem cum primo martyre nomen habebat, saxisque ut ille pro Christo, sic pro ipsius imagine obrutus in cælum ascendit, sermonum Joannis, dimicationumque adversus impios mentionem fecit, divinum virum, et divinitus afflatum eum appellans. Et sane quomodo ea Damasceni erit, quando scriptor se Byzantinum proclamat? Quid Byzantio et Damasco commune? Nota verba: Ἦγάγε γὰρ σὺν τῷ καλῶν τοῦτ' ἐπίσκοπῳ ἡ κυρία τῷ ὄντι καὶ βασιλεὺς τῶν πόλεων, ἡ Κωνσταντινούπολις, φημί. Ἡμεδαπὸς γὰρ οὗτος ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐγγύριος, καὶ γέννημα θεῶν αὐτῆς, καὶ φυτὸν ὁ Στέφανος. Ἡ καὶ πρώτη τῶν καρπῶν αὐτῆς τῆς ἀρετῆς ἀπόνομα, καὶ νῦν εἰσὶν τρυφῇ τὴν ὠφέλειαν, καὶ τῶν θαυμάτων κατατρυφῇ τῷ ἡσέι ταυτῆς ἐκνευκαθοῦσα θέρμῃ. Tulit igitur egregium hoc germen domina vere, ac regina urbium Constantinopolis. Nostrum enim atque indigenum germen hoc est, ac divinus ipsius fetus et planta Stephanus: quæ et prima virtutis ipsius fructus degustavit, et nunc etiam utilitatem metit,

ac miraculis summa cum voluptate fruitur, alumno videlicet suo jucundissime acquiescens.

LIX. *Metaphrastes Vitæ sancti Stephani Junioris scriptor.* — Scriptor itaque Byzantinus fuit, non alius, ut ingenue fatear, quam qui pro recensendis expoliendisque tum lingua tum calamo sanctorum rebus gestis tantopere desudavit, Simeon Metaphrastes, qui et ipse genere Byzantius fuit, ut fuisse probamus nostra *De Simeonibus et eorum scriptis* diatriba. Eam Metaphrastæ vindicat Gennadius patriarcha pro concilio Florentino cap. 5, ex qua pro auctoritate Romani pontificis bene longum testimonium exscribit: Μάλιστα δὲ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ νέου, ὃν ὁ Μεταφραστὴς ἀκριβῶς γράφει τῇ κτ' τοῦ Νοεμβρίου. *Et potissimum in vita S. Stephani Junioris, quam Metaphrastes accurate vicesimo tertio Novembris describit.* Metaphrastæ porro fetum esse dicent absque dubio, qui vel digito lepores et veneres in rebus enarrandis Metaphrastæ degustarunt. In tota namque hac historia Metaphrastem, illiusque dictandi modum singularem exquisitè deprehendo; neque alium, quam quem notis Michael Psellus oratione in eundem Panegyrica, nondum Græce, quod sciam, edita representavit: Δύο δὲ ταύτας ὁδοὺς αὐτῷ θέμενος, μαρτυρικὴν ἔνστασιν, καὶ ἀσκητικὴν καρτερίαν, πρῶται μὲν ἐπ' ἀμφοῖν τῶν σταδίων, οὐ μετὰ ποδῶν εὐχύτητος, ἀλλὰ μετὰ λογισμῶν δεύτητος· μάλιστα δὲ τὸν ἀσκητικὸν διαθέων διαύλου, εὐτονώτερος ἑαυτοῦ καὶ ἀγωνιστικώτερος γίνεται. Παιῖναι γὰρ μοι τὴν ἀκοὴν ὀπηγίκα ὁ λόγος αὐτῷ ἀνέεισι μὲν ὀρη. [XXXIV] ὕπαισι δὲ σπῆλαια, ὅπο τε πῖτον τῇ δρῦν τινα καθίζει τὸν ἀσκητὴν, καὶ σχεδιάζει αὐτῷ τροφὴν τὴν ἐκ βοτάνων, καὶ πόμα τὸ ἐκ πηγῶν. Περιανθίζει γὰρ τὰς τοιαύτας διηγήσεις λέξισι τοῖς τὸ καλὸν ἀνθούσαις, καὶ σχημάτων ποικίλαις ῥοδωνίαῖς, καὶ ὡς ὁρώμενα δεικνύσιναι τὰ τότε καιροῦ πραττόμενα. *Cum hac autem duas vias sibi proposuisset, martyricam constantiam, et monasticam in exercitatione tolerantiam, currit quidem in utroque studio, non cum pedum pernecitate, sed cum celeritate orationis: maxime autem monasticum percurrens curriculum, evadit seipso robustior ac fortior. Aures quidem mihi certe pinguescit, quando ejus oratio ascendit quidam montes, subit autem speluncas, sub pinu autem, aut quercu aliqua collocat exercitorem, et vile alimentum, et illaboratum ei offert ex herbis, et potum ex fontibus. Ejusmodi enim narrationes ornat quibusdam florentibus pulchre dictionibus, et variis rosis figurarum, et ea, quæ tunc fiebant, quasi subjicit oculis.*

LX. Dixeram supra, anno ætatis suæ quinquagesimo tertio diem obiisse; habuique ex Simeone Metaphraste, quando jam illius vitæ Simeon auctor est: Τελειούται δὲ τῷ διὰ μαρτυρίου τέλει ὁ πολυάθλος νέος Στέφανος, τρεῖς καὶ πενήκοντα γεγονώς ἔτη, κατὰ τὴν κτ' τοῦ Νοεμβρίου μηνός. *Martyrio porro perfunctus est ille egregius sane luctator Stephanus tertio et quinquagesimo ætatis suæ anno, Novembris mensis octavo et vicesimo die.* Et ex altero illius Vitæ scriptore, quem esse Stephanum monachum Constantinopolitanum infra dicemus: Ἐτελειώθη ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καὶ μεγαλόμαρτος Στέφανος, τῷ πενήτηκστῷ τρίτῳ χρόνῳ τῆς αὐτοῦ ἡλικίας, μηνὶ Νοεμβρίου εἰκάδι ὀγδόῃ. *Obiit sanctus et magnus Dei martyr Stephanus ætatis suæ anno LIII, octavo et vicesimo die mensis Novembris.* Si vera tamen sunt, quæ de eodem narrat Cedrenus, Ἐξήκοντα γὰρ χρόνους ἐποίησεν ἐν τῷ βουνῷ τοῦ ἁγίου Αὔξεντιου Ἐγκλειστός. *Sexaginta enim annos in monte Sancti Auxentii enclistus egerat.* Vitæ tanti viri anni erunt, quam immani discrimine! septuaginta novem. Namque si annos addas sexaginta ad annos sexdecim, tunc cum ad Auxentii montem appulit, et annos tres, et dies decem, quos dicitur superfuisse, postquam de Auxentio pulsus est, jam erunt anni septuaginta novem, et dies decem. Verumtamen, cum annos triginta tres tantum in Auxentiano monte commoratus fuisset, quicum sexdecim ante profectionem et tribus, et diebus decem post exsilium non efficiant nisi quinquaginta tres, licet non completos, videtur maximum in modum falli Cedrenus, sive ipse oscitans, sive exscriptoris incuria vitium passus. Sed duce habuit, quem ipse, dum sequitur, et exscribit, parum caute errorem quoque hausit: namque Theophanes in Historia, nescio an aliorum, an suo vitio, hoc idem, ut ex vetustissimis codicibus manuscriptorum colligo, enuntiat, qui post narratum tanti viri martyrium subdit: Αἰδέσιμος γὰρ ὁ ἀνὴρ ὑπῆρχε πᾶσι, διὰ τὸ περὶ ἧ' χρόνους ποιῆσαι αὐτὸν ἐν τῇ ἐγκλειστῇ, καὶ ἀρεταῖς πολλαῖς διαλάμπειν. *Venerandus enim vir omnibus erat, quod sexaginta circa annos in clauistro peregrisset, et virtutibus multis inclaresceret:* Multo minus: sed fallitur etiam Georgius Hamartolus in Constantino Copronymo: Ὁσαύτως οὖν καὶ τὸν ἅγιον Στέφανον ἐν τῇ ἀκρωρεῖα τοῦ βουνοῦ Αὔξεντιου τοῦ θεοφόρου ποιήσαντος ἔτη τεσσαράκοντα ἐν οἰκίῳ μικρῷ, πολλὰ τιμωρήσας ἐπέτρεψε, συῖντα ριζέντα εἰς τὰ ἱεράγιοι, ὡς οὐ μόνον ἀντιτίπτοντα, καὶ μαγόμενον αὐτοῦ τῇ κακοδύσει, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς μεταφέροντα πρὸς τὴν μονήρη βίον, καὶ καταργεῖν πείθοντα βασιλικῶν ἀξιωματῶν τε καὶ χρημάτων. *Non dissimili itaque ratione, et S. Stephanum, qui in summitate montis, cui a divino Auxentio nomen est, in ædicula parva quadraginta annos peregerat, multis prius affectum cruciatibus, attritumque ad Pelagii sepulcra abjici jussit; quod non tantum suæ heresi adversaretur, sed multos ad monasticum vitæ genus transferret, impelleretque regias dignitates atque facultates negligere.* Ut rem accuratius expendas. Nascitur anno Anastasii primo, anno Christi 713, tunc cum Germanus in patriarchicum thronum ascendit, a quo adhuc ventre inclusus benedictionem accipit: decimum sextum vitæ annum agens, tondetur a Joanne in monte S. Auxentii, ac monastica veste induitur; annos natus aliquanto plus quam quadraginta in Joannis demortui locum sufficitur, illiusque hæres designatus succedit: postmodum annos duos et quadraginta natus, peragrato montis cacumine, in parva cellula a se constructa seipsum includit: tandem annos novem et quadraginta habens, ab Auxentiano monte in Proconesum exsulatum mittitur, et super columna in angustissima ædicula [XXXV] includitur: secundo exsilii sui anno, mater, et soror illius vitam cum morte commutat: reductus deinceps Byzantium jussu imperatoris menses undecim in prætorio carceribus mancipatur, et panis uncie sex, et aquæ non plus tribus poculis singulis hebdomadis cibis illi ac potus fuit. Quadragesimo ante mortis suæ die petit, ut nec tantulus illi cibus afferatur. Cum octa-

vus et tricesimus dies inchoaret, hospitalem mulierem præclaro deposito donat. Hos annos si simul conferas, erunt anni 53 nondum completi. Annos vitæ Stephani ex Metaphraste colligo. Et ut magis videas, habe eos quoque ex Stephano monacho Constantinopolitano in Vita Stephani, qui ita distinguit : 'Εν τοῖς χρόνοις Ἀρτεμίου, τοῦ καὶ Ἀναστασίου Αὐγούστου, ἔπει πρῶτῳ τῆς αὐτοῦ βασιλείας, ἀπὸ κρίσεως κόσμου ἔτους Γ' σκ', ἐξαέτη ἐληλατότα χρόνον, παραδίδασιν αὐτὸν εἰς τὴν τῶν ἱερῶν Γραμμάτων μάθησιν, καὶ λαβὼν παρὰ τῶν αὐτοῦ χειρῶν τὸ ψαλλίδιον ἀπέχειρην αὐτῷ τῷ ἐκκαίδεκάτῳ χρόνῳ τῆς αὐτοῦ ἡλικίας. Τὸν τεσσαρακοστὸν γὰρ δευτέρον χρόνον ἔλυνεν, ὅτε τῇ κορυφῇ τοῦ δρους μετέτεθη, ἐν Προκονήσῳ μικρὸν ἐγκλείστρον ποιήσας τῷ τεσσαρακοστῷ ἐννάτῳ χρόνῳ τῆς αὐτοῦ ἡλικίας. Ἐν τούτοις τοῖς προτερήμασι τοῦ τιμίου Πατρὸς ἐν τῇ νήσῳ τῷ τῆς κατοικίσεως αὐτοῦ δευτέρῳ χρόνῳ, καὶ ἑξορίας ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐξεδήμιση. Τὸν ἑνδεκαμηνίαν χρόνον ὅντιμ ἐν τῷ πραιτωρίῳ ἐποίησεν. *Temporibus Artemii, qui et Anastasius Augustus dictus est, anno primo illius imperii, ab orbe condito anno 6222 (qui erit Christi 714), sex annos emensum lectioni sacrarum Litterarum tradit acceptoque e manu illius forcipe ætatis illius anno sexto et decimo totondit. In loci angustæ adicula, et subterraneo lapide semetipsum obserans anno ætatis suæ tricesimo primo. Quadragesimum et secundum annum agebat, cum in verticem montis secessit. In Proconneso angusto in claustro annum quadragesimum nonum ætatis suæ exegit. Inter has prærogativas venerandi Patris in insula suæ habitationis anno secundo, et exilii, mater illius ex hac vita migrat. Undecimestre tempus quod in prætorio transegit.*

LXI. Et hæc de Vita Stephani a Billio edita. An forte altera, quæ nondum lucem vidit, quod ipse sciam, nec Græce, nec Latine, et incipit : Ἀγαθὸν καὶ δίκαιον, καὶ πᾶσι τοῖς εὐσεβεῖν προαιρουμένοις ἀποδεχθῆναι, κατὰ τὴν τοῦ μεγαλοκλήρυκος Παύλου, Damasceni est? Multo minus. Illius scriptor Metaphraste antiquior; multo tamen Damasceno posterior est. Quare Damascenum abjudicat. Auctor namque mandante Epiphanio abbate, Stephani in dignitate successore, conscripsit : Ὁ Πάτερ τιμῆς, καὶ τοῦ αὐτοῦ βουνοῦ, καὶ τοῦ σπηλαίου, καὶ τρόπου διδάσκει δαΐδατε Ἐπιφάνιε, ὁ καὶ πρὸς τὸ τοῖόνδε ἐγγέλρημα ἐπιτάξας, καὶ προτρέψαμενος τὴν ἐμὴν ταπεινότητα, παριδὼν τὴν τε ἰδιότητα, καὶ νουθεσίαν μου, ἄπειρ καὶ ὀκνοῦ παντὸς δίχα ἐκ τῶν πολλῶν ὀλγα συλλεξάμενος, ἐπιφέρει μοι συνεργῶν, προκατασχὼν ἐν ταῖς τοῖς τῶν εὐπροσδέκτων Θεῷ εὐχῶν τὴν καλλιέπειαν. *O Pater honorande, et ejusdem collis, et speluncæ et morum hæres, sanctissime Epiphani, qui, ut hunc conatum assumerem imperasti, et adhortatus es meam vilitatem, mea despecta ruditate ac segnitie, ea non segnes ex multis pauca colligentes, tuis a Deo bene exceptis precibus in auxilium antea ascitis, offerimus. Quadraginta duobus annis elapsis post illius martyrium : Καὶ τοῦ μήπως τῇ χρονίᾳ παραδρομῇ εἰς λήθην ἔλθοι ὁ τοιοῦδε τοῦ σεβασμίου Πατρὸς ἡμῶν βίος; Οὐδὲ γὰρ ὡς περ νεφέλη τὸν ἥλιον, οὐδὲ καὶ χρόνος κρύπτει τὰ μὴ λαλούμενα; καὶ περ τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ ἔτους παραδεδραμηχότος, ἀπ' οὐπερ τὴν διὰ μαρτυρίῳ ἱερὰν τελευτὴν ὁ παμμακάριστος Πατὴρ ἡμῶν ἐπίστη Στέφανος, μέχρι τῆς νυκτὸς ἡς προτραπὲς ἀνελείξαμεν παρ' ἀληθευόντων ἀνδρῶν, καὶ τῶν αὐτοῦ φοιτητῶν, ὥδε τε χάριτος περιθέτων, καὶ περιαρροῦντων λέξαι τὰ ἐξ ἀπαλῶν οὐχῶν αὐτοῦ μέχρι γῆρας. τὰ τε τῆς γεννήσεως, καὶ τοῦ θαυμάτου πάντεσσι, καὶ θαυμαστὰ διηγήματα. Et ne diuturno temporis decursu tanta et talis venerandi Patris nostri vita in oblivionem abeat : ut enim solem nubes, ita tempus, quæ non enarrantur abscondere suevit. Et licet ex quo beatissimus ille Pater noster Stephanus martyrio sacre vitam posuit, ad hæc usque tempora anni jam sint elapsi quadraginta duo; ipse mandatis aliorum compulsus, a fallere nescientibus viris, illiusque discipulis, huc atque illuc divagans collegi, collectasque, quæ ille a teneris, ut aiunt, unguiculis ad senectam usque, illiusque natalium, et obitus, quam maxime lætas, admirandasque narrationes scripto mandavi. Et quemadmodum alter, ita et hic Byzanteus fuit : Οὗτος τοῦ πρωτομάρτυρος ὀνόματι, καὶ πράγματι δρυμόνιος, καὶ ὁμόροτος, οὗ ἕνεος Βυζαντιῶν, οὐδὲ τῶν τῆν βασιλεύουσαν πάλιν οἰκούντων ἀλλότριος. Ἡμέτερος γὰρ οὗτος γέννημα καὶ θυμὰ, καὶ τοῖς ἡμῶν γνώριμος, καὶ [XXXVI] αὐτοπεικὴν ὁλοκάρπωμα. Hic protomartyris illius et nomine et re cognominis et moribus iisdem, non Byzantii advena et peregrinus, neque reginam urbium colentium alienus. Nostrium enim erat hic germen et alumnus, et sacrificium, nostris non ignotus, et quod ipsi oculati testes viderunt holocaustum. In hac quoque Damasceni mentio fit, non sine laude : Ἐν οἷς καὶ ὁ τιμιώτατος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς πρεσβύτερος, ὁ παρὰ τοῦ τυράννου τούτου, Μανσοῦρ ἐπονομασθεὶς, παρ' ἡμῶν, δεινὸς καὶ θεοφόρος, οὐκ ἐπαύσατο γράφειν αὐτὸν καὶ ἀποκαλεῖν. Inter eos et maxime venerandus Joannes Damascenus presbyter, qui ab hoc tyranno Mansur dictus fuit, apud nos vero, sanctus et deifer, non cessavit eum refellere et nuncupare, etc. Et ut finem quæstioni imponam, nomen quoque tene, longe a Joanne diversum, Stephanum : nam hic est, qui gesta tanti viri ante Metaphrastem exsecutus est : Καὶ ὡς ἐν τῷδε τῷ βίῳ τῇ ὀνομασίᾳ τῆς κλήσεως, παμμακάριστε Στέφανε, συνώνυμος γέγονα, καὶ τῆς αὐτίθεν ὁμόκλητος ὀρθῶ διεξίς παραστάσεως σὺν πάσῃ ταύτῃ τῇ ὀρθοδόξῳ δηγγόρῃ τῇ πιστῶς εὐφημοῦσῃ σε μετὰ μαρτύρων ἁγίων μάρτυρα. Et quemadmodum in hac vita eodem cum tu, beatissime Stephane, nomine nuncupor; ita illius quæ ibidem est dextera stationis una cum hoc orthodoxo cætu tibi plaudente, et inter martyres te martyrem collocante consorti sum. Stephanus itaque Byzanteus quadraginta duos post e vivis exemptum Stephanum annos, jussu Epiphanii in officio ac dignitate Stephanij successoris, vitam hanc collegit, et scripsit. Conceda hæc cum Damasceno, et palmarium habe.*

LXIII. Sed præstat hic aliquantulum immorari, quando de morte Joannis Damasceni facta supra mentio est, quam ante Copronymianam synodum conjecturis non levibus posuimus. Dubium tamen, quod remanet aliis extricandum, ingenue in medium afferam, ne quid præteritis videar. Gretserus epistola dedicatoria in Theodorum Abucaram, cum tempora Abucaræ quærit, Joannis quoque Damasceni tempora, perplexe licet nimis statuisset se putat. Namque, cum Abucaram Damasceni discipulum Turrianus aliquoties nominet, dictoque Turrianus probabilitatem conciliet illud ex titulo dissertationis decimas octavæ, διὰ φυγῆς Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ex ore dictantis Damasceni, et ex alia parte Theodorus Cariæ episcopus Pho-

tianas partes contra Ignatium tutatus fuerit, postea, ut in Vita Ignatii testatur Nicetas, Photianis fraudibus in apertum prolatis, admissi piaculi in octava synodo veniam impetravit, existimat Gretserus sub Basilio Macedone, temporibus octavæ synodi, doctrina, nominisque celebritate claruisse. Et cum a secunda synodo Nicæna, anno Domini 787 celebrata, usque ad octavam synodum, quæ habita est anno 869, anni septuaginta duo interfuxerint; Joannes vero Damascenus, ut plerisque chronologis non imperitis placet, ante septimam synodum diem obierit, alterutrum necessario asserendum esse, aut Abucaram ferme adhuc puerum Damasceno operam dedisse, aut octogesimum ætatis annum longe transcendisse, quando Constantinopoli œcumenica synodus ordine octava coacta fuit: nisi quis Damasceni vitam ultra septimam synodum proferre velit. Videtur tamen ex his, quæ supra diximus, non ultra septimam synodum proferenda. Et licet probabilis videatur sententia Gretseri de Theodoro Abucara, in conjectura tam labili, quis ille fuerit, qui firmum præbebit assensum? Et quæ contrarium stabiliunt ea videntur. Auctor Vitæ sancti Cosmæ, Damasceni fratris, quisquis ille fuerit non inelegans, et ecclesiasticæ historiæ vestigator non imprudens, quique multa de Damasceno a Joanne Hierosolymitano Damascenicæ Vitæ scriptore prætermittit, aut neglecta, scripto mandavit: is itaque de Cosma sermonem habens, dum res illius in Byzantina urbe gestas prosequitur, tradit inter alia, quæ Tarasio patriarchæ triennio antequam moreretur prævaticinatus fuerat, postea opere tempore jam dicto absoluto, id quoque refert:

"Α δὲ τῷ ἁγίῳ προφητεῖται, καὶ μέντοι καὶ κατὰ καιρὸν εἰς ἔργον ἐκδόθηκε, ταῦτα καὶ λέγειν ἀναγκαῖον, καὶ γράφειν οὐ περιττόν· τίνα ταῦτα; Ἐμοὶ μὲν, φησὶν, ὡ θεὸς ἀρχιερεὺ καὶ ἀριστερὸς διδασκάλων, ὅς τις ἐν ταῦτα διατρέξῃς. Δέον γὰρ ἀρκεῖσθαι μοι πάλιν ἐνθεν καὶ παραγέγονα, αὐτὸ δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ ποιμένας ποιμνὴν καλῶς καὶ θεοφιλῶς, μετὰ παρρησίας ἐκδημήσας πρὸς Κύριον, καὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης στίβανον ἀπολήψῃ, ὃς σοι τῶν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καμάτων ἀπέχεται ἑπαθλόν. Ἐσται δὲ σοι τοῦτο μετὰ διετίας περίοδον. *Que vero sanctus præco vaticinatus fuerat, et tempore dicto facto evenit, [XXXVII] narrare necessarium mihi videtur, et scripto mandare non supervacaneum. Quamnam autem hæc sunt? satis mihi, inquit, abundeque, o divine præsul, et præceptorum optime, moræ in hac vita est. Unde enim veni, eo mihi rursum secedendum est. At tu, cum Christi gregem bene, pieque paveris, alacriter ad Dominum progredieris, et justitiæ coronam, quæ tibi pro laboribus tuis reposita est, accipies, quod post triennii decursum succedet. Moritur Tarasius pontificatus sui anno 21, Christi 806. Vaticinium itaque Cosmæ ante biennium factum erit anno Christi 804. Secessit postea Cosmas Byzantio, venit Romam, deinde Ægyptum appulit, tandem Sabæ monasterium revertitur, clarus ubique miraculis, cum loco præesset Stephanus Cosmæ fratris filius, a quo et Joannem Damascenum paulo ante e vita migrasse audit: rerumque gestarum seriem in brevissimum tempus contraham, non ultra biennium protraho. Ergo Joannes Damascenus vitam Tarasii patriarchæ commensus, eodem cum Tarasio anno, vel circa eadem tempora mortem oppetiit. Ergo anno Christi 806, post Nicænam secundam synodum anno 17, post Copronymianam synodum, in qua tanquam demortui, ut nos opinabamur, mentio fiebat, anno 51; post Stephani Junioris martyrium anno 40, tum ferme, cum Byzantinus Stephanus Stephanus ejusdem res gestas scripto mandabat. Quare si potuit Stephanus Byzantinus vitam Stephani martyris scribere, potuit et Damascenus. Id tamen si propter ætatem liceret, propter alia tam multa in medium allata certe non licuit. Scio Damascenum plenum ætate, et summa senectute confectum, tanquam qui centenarius major obiit, sibi mortem non maturasse; at ad ista tempora pervenisse, vellem, alii dicerent: ego valde suspensus animo sum. Vah, quomodo me ex hac turba expediam?*

XLIV. Inter *quatuor orationes*, quas nobis ex codice Jacobi Cujacii inter opera Damasceni Billius Græce et Latine communicavit, duæ postremæ, in quibus tum ex veteri historia, tum ex variis testimoniis, Virginem ex Davidis semine descendere contra id negantes Hebræos ostenditur, altera cujus principium, "Ἄλλοι μὲν ἄλλας ἐορτῶν ὑποθέσεις; altera, cujus, πάλιν ἐορτὴ καὶ πάλιν πανήγυρις, καὶ πάλιν ἐγώ, in multis antiquissimis codicibus manuscriptis, nunc sub Damasceni, nunc sub Andræ Cretensis nomine exhibentur. Nec mirum. Genus namque hujusmodi orationum exscriptorum incuria modo hunc parentem, modo illum, quandoque etiam alium agnoscunt: ut pluribus in locis nostri operis adnotavimus. Quas sane difficile est recognoscere, multoque difficilius est parentibus vindicare, iisque potissimum, quorum modum et formam dicendi expiscare nullo modo possumus; cum alia eorum præter unam, vel alteram orationem, non supersint. Quid autem de his ipse sentiam, quando jam Damasceni opera examinemus, ingenue fateor. Compositio non ita subsultans, sed austera magis, et subturbida, ex pluribus nominibus nomina facta, Scripturarum loca non fuse exposita, sed tantum, ut ita dicam, proposita, disputationes sæpius inculcatæ de fidei nostræ dogmatibus, contra ac fieri solet in his concionibus, hæreticos et male sentientes, et præcipue Acephalos, et Judæos verantes, repetitiones sæpius admistæ, quibus se auctor dicit ad propositum redire, aliaque minutiora, quæ in Damasceno, tanquam Damasceni propria nusquam non sese offerunt, me impellunt, ut eas Damasceno vindicem, Cretensi denegem. Hic namque pro more sui ævi, nonnisi figurate loqui scit, et veluti equus habentis liber, libere divagatur, ex uno in aliud pedem movens, indeque rursum ad prima referens: et theologicas quæstiones digito tantum monstrat, et verbo explicat. Sed de Cretensi alius erit opportunior dicendi locus. Nunc pro his orationibus hæc satis sint (a).

(a) Neutram Damasceni nostri esse, sed Andræ Cretensis, certissime, ni fallor, suo loco ostendimus.

LXV. Inter *alias orationes*, quas nunc primum Græce et Latine damus, sub Joannis Damasceni nomine non tantum in Barberina Bibliotheca, sed aliis etiam codicibus antiquissimis conspicitur illa, cujus est principium, Ὅπουταν τὸ ἔαρ ἐπέλθῃ cum titulo : Λόγος ἱστορικὸς εἰς τὸ γενέσθαι τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. In aliis : Περὶ τῶν ἐν Περσίδι πραχθέντων. Et Damasceno vindicant codices Vaticani 93, 555, 1246, 1816. [XXXVIII] Dum primo percurrerem et res in ea exactius considerarem, modumque eas explicandi diligentius examinarem, nullo modo Damasceni esse videbatur. Est omnino gravior Damascenus, nec in minutiora, nisi ubi se occasio offert, effunditur : metaphoris, iisque longe petitis in rebus serio exponendis non admodum delectatur : loca Scripturæ, et potissimum capita non exscribit : verba tantum, eaque raptim inducit : a compositis, quæ modum excedunt, abstinere : nunquam, aut raro ex historiis apocryphis sua probat. At in ea et puerile auctoris ingenium in Proemio præcipue vides, minutissima quæque percurruntur, metaphoris enormibus et præter rem utitur, capita Scripturæ integra exscribit, ut verbulum explicet, compositis, iisque incomptis abutitur, et historiis apocryphis orationem infarcit. Nugax ipse essem, si hic omnia deducerem, monstrabo tantum digito rem. Ut primo vere mutari omnia in pulchriorem aspectum demonstret, non ab hominibus tantum, sed a terra, ab avibus, a montibus, ab arboribus, a pastoribus, a sole, ab agricolis, a vite, a mari : ut inde postmodum colligat, ex Virgine Deo nato omnia meliorem faciem induisse. Sed quid illa ad hoc ? Integra ex evangelistis, et Judicum libro capita exscribit, ut membrum explanet. Quid illud præterea est ? Κελεύσαντες ποιεῖν · σποργυλοχίστερπος, vel σποργυλοχίστερπος, συγγεγνημένος τραγωδία · δηρὸν φυλλοδιαστούντα τῇ τοῦ δρυμοῦ πυκνοπλόκῳ δασύτητι, ne singula recenseam. Quæ porro de Dorida, et Philippo, et deorum Persicorum contentione, et Magorum itinere tam prolixè narrat, undenam ipse habuit ? Non dubito hæc eadem, quemadmodum et pleraque alia a nugatoribus conficta Damasceno innotuisse, quibus tamen ille semper, licet ea recitandi non una causa impulit, ne insaniisse videretur, exsilium indixit, et ac si non essent, neque dicta, neque scripta, neglexit. Hæc cum ipse mecum cogitarem, et a simili scriptiōne Damascenum immunem expenderem, accidit ut per aliorum quoque vigilias oberans, auctorem etiam nolens orationis invenerim. In eadem namque Barberina Bibliotheca, et aliis codicibus satis antiquis eandem orationem inveni in omnibus similem, nisi ubi librariorum incuria lectionum varietas, quod et in aliis quoque libris fieri solet, irrepsit. Ea sui parentem, non Joannem Damascenum, sed Joannem Eubœæ episcopum agnoscit (a). Ideoque ut melius res tangeretur, alias ejusdem Eubœensis orationes perquiri, ut inde facta collatione pedem figam ; nec infortunate id advenit. In eodem namque codice Barberino est alia ejusdem oratio in nativitatem Deiparæ, quam avidè legi, et contuli, neque ovum ovo, nec lac lacti similium vidi. Quippe quæ supra adnotaveram in prima de Christi nativitate, omnia in hac secunda deprehenduntur. Et quasi iste auctor esset apocryphorum fundus, multa etiam hic ex similibus historiis consarcinat. Ut vero tu quoque, lector, videas, et securius dijudices, utrasque has Eubœensis orationes ex eodem codice exscriptas, et ex nostris cimeliis tertiam in Herodis infanticidium curavimus edi Græce, et ex nostra versione Latine.

LXVI. Alius hic auctor est satis antiquus, Joanni Damasceno. Quamvis illum inter eos scriptores Vossius lib. iv, part. iii, rejecerit, quorum incognita ætas est, σύγχρονος, tanquam qui sub anno Domini 744 floreret, ut ex ejusdem in sacratissimos infantes ab Herode contrucidatos oratione manifesto colligitur : Εἰ καὶ οὐκ ἦμην παρὼν (εἰς γὰρ ἀπὸ τότε ἔτι ἦδη τεσσαράκοντα καὶ ἑπταχόσια, ἀπὸ μὲν τῆς παρουσίας Χριστοῦ ἔτι ἑπταχόσια τεσσαράκοντατέσσαρα, ἀπὸ δὲ τῆς παιδοκτονίας ἔτι ἑπταχόσια τεσσαράκοντα δύο), ἀλλ' ὅ· παρὼν ἔκει ὄντως ταῦτά μοι κατὰ νοῦν παρίσταν· Et licet ipse non interesset (sunt enim ex eo tempore anni jam quatuor et quadraginta super septingentos elapsi, ab adventu quippe Christi anni septingenti quadraginta quatuor, ab infanticidio vero anni septingenti quadraginta duo), sed ac si interfuissem, ita mihi obvoluntur in mente. Est etiam satis pius, hæresum, et præcipue circa incarnationis mysterium exortarum, quas sæpe refellit, acerrimus hostis, neque in exponendis sacris Litteris ineptus, et ob multa alia non contemnenda, quibus aspergit orationes, dignus est, qui legatur. Eo itaque tempore vivebat, cum Acephalorum, et Jacobitarum hæresis, [XXXIX] alta ducta radice, œconomiae divinæ mysterium subverteret ; quæ fuerunt illa eadem tempora Damasceni.

LXVI*. Illud id quoque obiter advertendum, sub Anastasii Theopolitani archiepiscopi nomine legi orationem, seu tractatulum cum hoc titulo : Περὶ τῶν ἐν Περσίδι πραχθέντων · De his, quæ gesta sunt in Perside. Qui tamen diversus est ab hoc nostro, licet eadem ut plurimum contineat. Tractat namque de templo exædificato a Cyro in Perside, inter deos deasve contentione, apparitione stellæ, Magorum vocatione, itinere, adoratione, et in Persidem regressu, quæ etiam Eubœensis persequitur, imo ex hoc opusculo hausisse videbatur, nec me conjectura fefellit ; cum in codice Vaticano manuscripto 1816, is mihi titulus offertur : Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ ἐλαχίστου τοῦ δαμασκηνοῦ λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν γέννησιν, παρεχληθεὶς ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως Ἀναστασίου πατριάρχου Θεουπόλεως, περὶ τῶν ἐν Περσίδι πραχθέντων. P. ὅπουταν τὸ ἔαρ ἐπέλθῃ · Joannis monachi, et minimi Damasceni sermo in sanctam Christi Dei nostri nativitatem, desumptus a narratione Anastasii patriarchæ Theopolitani,

(a) Ms. cod. Colb. n. 7, vetustissimus, orationem hanc cum duabus aliis Joanni Eubœensi tri-

buit. Nec prelo dignæ prorsus sunt, propter aniles fabulas quas narrat.

De iis, quæ in Perside gesta sunt. Scribit præterea Anastasius (a) de Dionysaro et Philippo historiographis inter paganos et Christianos dissidium.

LXVII. De definitionibus ecclesiasticis. — *Definitiones ecclesiasticas*, sive ad argumentum theologicum spectantes, e meis schedis descriptas, et cum aliis codicibus collatas, correctiores Latinas fecit amicus meus Malatesta Albanus, Damasceni non esse, plura, nec contemnendæ considerationis comprobare videntur. Nam alii codices Athanasio Alexandrino tribuunt, ideoque cum aliis ejusdem operibus vulgatæ sunt. Eas tamen Athanasii non esse notavit Bellarminus, qui existimat librum fuisse scriptum post concilium Chalcedonense, et ex Bellarmino Andreas Rivetus. Non potuit enim Athanasius Nyssenum, qui post Athanasium vixit, vel saltem qui nondum scripserat, dum viveret Athanasius, laudare. Idque idem eadem definitiones produnt, dum initio dicuntur a Clemente collectæ, et aliis sanctis viris, et beatis Patribus. Et Clementem, non Alexandrinum illum Origenis præceptorem, sed Romanum sanctorum Petri et Pauli discipulum, definitiones ecclesiasticas composuisse asserit Anastasius in *Hodego*, cap. 1: Καὶ διὰ τοῦτο καὶ Κλήμης ὁ πρῶτος ἐν σοφίᾳ καὶ γνώσει παποίηκεν ἰδιαζόντως ὅρους ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων, ὡς φοιτητῆς καὶ ὁρέμμα γνήσιον ὑπάρχων τῶν ἁγίων Πατέρων, καὶ Παύλου μάλιστα τοῦ πανσόφου, καὶ ἀκούσας αὐτοῦ ἀποβαλλομένου, καὶ λίαν μυσωτομένου, καὶ καθυβρίζοντος τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν. *Quamobrem præstantissimus ille sapientia et doctrina Clementis composuit proprias ecclesiasticorum dogmatum definitiones, tanquam genuinis sanctorum Petri, et maxime sapientissimi Pauli discipulus, cum audisset ipsum valde repudiare, et detestari Græcicam sapientiam.* Neque dubium est, cum id asserat Anastasius, Clementem, ut gentilium nugas et fraudes evitaret, multas ex ingenio et dogmate Christiano valde proficuas definitiones dictasse, easque sive peculiari opere complexum fuisse, sive etiam in aliis suis prolixioribus operibus, ubi se occasio ferebat, inspersisse, quas deinde qui subsequuti sunt Patres, factas auctiores in commentaria retulere, vel eas, quæ fuere Clementis, colligentes, additis etiam aliorum Patrum variis in locis dispersas in unum veluti fascem collegerunt. In cod. 1445 Vaticano legitur: Ὅροι σὺν Θεῷ διάφοροι κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ πίστιν τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας λεγόμενοι, συλλεγόντες, παρὰ Κλήμεντος καὶ ἑτέρων ὁσίων μακαρίων Πατέρων. *Divina adjuvante gratia, variae definitiones secundum traditionem sanctæ catholicæ, et apostolicæ Ecclesiæ, et Clemente, et aliis sanctis ac beatis Patribus collectæ.* Sic etiam titulus concipitur in cod. 1075, in quo correctius legitur λεγόμενης, dictæ, non λεγόμενοι. In cod. vero 1077, habetur: Ὅροι διάφοροι σὺν Θεῷ κατὰ παράδοσιν καὶ πίστιν τῆς ἁγίας καθολικῆς Ἐκκλησίας συλλεγόντες ἀπὸ Κλήμεντος Πρώτης, Ἀναστασίου Ἀντιοχείας, καὶ ἑτέρων ὁσίων καὶ μακαρίων Πατέρων. *Divina adjuvante gratia variae definitiones secundum traditionem, et fidem sanctæ catholicæ Ecclesiæ collectæ, ex Clemente Romano, Anastasio Antiocheno, et aliis sanctis, ac beatis Patribus.* Habes hic Clementis patriam, et expresse Anastasii Antiocheni nomen, ex quo etiam collectæ sunt. Et ex hoc opinor errorem exscriptorum incuria [XL] irrepsisse, ut pro Ἀναστασίου Ἀντιοχείας, Anastasio Antiocheno, Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, Athanasio Alexandrino præfixum fuerit. Anastasius enim bene potuit multa ex Clemente, Nysseno, Cyrillo, aliisque mutuari, et pleraque sua de novo addere. Codex 495, loco Anastasii Joannem Damascenum collocat, συλλεγόντες ἀπὸ τοῦ μακαρίου Κλήμεντος, καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, καὶ ἑτέρων. *A beato Clemente, et Joanne Damasceno, et aliis collectæ.* Schedæ vero meæ ita enuntiant: Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὶς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ὅροι διάφοροι κατὰ τὴν παράδοσιν, καὶ τὰ ἔθη. *Sancti Patris nostri Joannis Damasceni, definitiones variae secundum traditionem, etc.* Scripsit ergo Clemens, et Anastasius Antiochenus, et Damascenus, alique Patres ecclesiasticas definitiones: verum hæ, quæ nunc præ manibus sunt, et Græce et Latine inter opera Damasceni eduntur, ejusnam fuerint? Cum nonnulli codices Damasceno ascribant, Damasceni esse non levi conjectura inducor, ut credam. Etenim, cum quæ Damasceno vindicantur, prolixiores sint, multaque liber contineat, quæ nec Athanasius, sive mavis Anastasius, nec ipse Anastasius habent, verosimile est, quæ supersunt, edita fuisse ab homine his omnibus posteriore, qui absque dubio, cum nullus alius advocetur, Damascenus fuerit. Solent enim ut plurimum posteriores, antiquioribus monumentis nova abs se inventa addere, vel si propria non suppetunt, ex aliorum penu pleraque eruta in scripta aliorum inferre: de quo pluribus alibi egimus. Morisque id fuit Damasceno, ut proficitur ipse expresse, nihil, aut pauca, de suo scribere; verumtamen quicquid scribit ex aliorum monumentis recolligere. Quare mirum non est, adnotasse Jacobum Gretserum in Anastasio, dum tradit istas definitiones Græcas invenisse in manuscriptis codicibus Bavarico, et Augustano, editionem nihilominus Athanasii discrepare ab Augustano, et Bavarico codicibus, et longe esse concisorem. Prima nempe in hoc scriptionis genere ut plurimum sunt concisiora, postrema prolixiora. Ad doctrinam Damasceni opus necessarium est; recteque toti operi præfigi poterunt, ut terminis et rerum formulis haustis lector promptior, exercitiorque ad divinæ sapientiæ adyta, quam Damascenus propinat, penetrare possit.

LXVIII. De libello rectæ fidei. — *Libellum rectæ fidei* non esse Damasceni, vel inde quis colliget (b). Quomodo enim Damascenus septimæ synodi potuit meminisse, qui ante septimam fato functus est? Et tamen in eo scriptum est: Ἐτι πρὸς τοῦτους δέχομαι τὰς ἰσχυρὰς οἰκονο-

(a) Ex, ni fallor.

(b) Libellum fidei alium, seu de recta sententia dedimus sincerum, ex codice Vaticano, in quo sex duntaxat synodi, non septem numerantur. Sed iste

de quo disputat Leo Allatius, alterius generis est. Neque verba quæ hic et num. 7 laudantur, in nostro reperire sit.

μενῶν καὶ ἁγίαν ἐκτὸς συνόδου, ὡς ἐξ ἁγίου Πνεύματος συγκροτηθείσας. *Præterea amplector sacrosanctas œcumenicas septem synodos veluti in Spiritu sancto celebratas.* Et Damascenus ubique, cum mentio synodorum incidit, sex tantum semper commemorat. Diximus hoc exscriptorum nimia diligentia accidisse. Cum enim qui post septimam synodum libellum exscripserunt, ad pauca, immo nihil ad auctores advertentes, dum metuunt, ne si scriptio illa publice legeretur, in qua non nisi tantum sex synodi probarentur, lectores existimantes septimam a tanto Patre rejici, ipsi quoque rejicerent, quotquot præcesserant synodos enumerarunt, et temeraria manu, scopo tamen non malo, scriptum sanctissimi Patris præverterunt. Pluribus id possem ostendere, unico tamen exemplo ex Anastasio Antiocheno contentus ero. Is namque in Hodego cap. 5, ubi tractat de sanctis conciliis œcumenicis (a), cum, dum ipse scriberet, non nisi quinque solummodo essent celebrata, ideoque non posset, nisi quinque commemorare, quorum tantum etiam meminit, exscriptores subsecuti, cum et sextum factum jam scirent, ne numerus truncus ac mutilus lectorum animos offenderet, sex posuerunt: *Ἐνθαυτὲς δὲ τὸ περὶ τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν ἐξ συνόδων. Sancta, inquam, et œcumenica sex concilia.* Et in fine capitis quinque tantum ponit, nec alterius œcumenici, quod nec poterat, meminit. Obiit enim diem ipse anno 599, Mauritiū imperatoris 14, et sextum œcumenicum concilium contra Monothelitas celebratur anno 681, Constantini Pogonati anno 12, annos post Anastasii obitum 82. Id quoque Damasceno accidisse [XLI] mirum videri non debet. Et sextam synodum additam comperi ex alio mss. qui non nisi sex numerat: *Δέχονται δὲ καὶ τὰς ἁγίας ἐξ συνόδων. Recipio autem et sex synodos.* Qui porro numerum synodorum auxit, non veritus est infra Constantinopolitanæ sedis mentionem intendere: *Ἰσχυρίζεσθαι τε τῇ ἁγιοτάτῃ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐν πᾶσι περὶθεσθαι καὶ ἀκρῶς ἐν τῇ αἰσώσῃ, καὶ τοῖς μετ' αὐτῆς τῆς ἁγιοτάτης Ἐκκλησίας προστατέουσιν. Subdi sanctissimæ catholicæ Ecclesiæ Constantinopolitanæ, et in omnibus suaderi et obediæ sanctitati tuæ, et universis qui postea sanctissimæ Ecclesiæ præerunt.* In antiquioribus enim nec malæ notæ codicibus Constantinopolitanæ mentio non habetur. Hinc videas in evertendis sanctorum Patrum scriptis scilorum hominum temeritatem. In aliis libellis totum Damascenum refert et ab eo est.

LXIII*. Inter dissertationes Theodori Abucaræ, dissertatio 18, habet sibi titulum διὰ φωνῆς Ἰωάννου τοῦ δαμασκηνοῦ, quemadmodum in aliis quoque adnotatum comperimus: *Ἀσκληπιὸς ἀπὸ φωνῆς Ἀμμωνίου. Asclepii ex ore Ammonii.* Leontii Byzantii commentarius de sectis: *Ἀπὸ φωνῆς Θεοδώρου τοῦ θεωρισεστάτου Ἀ662. Ex ore Theodori religiosissimi abbatis.* Nicephori Callisti excerpta historiarum, ἀπὸ φωνῆς Θεοδώρου. *Ex ore Theodori:* et in ipso etiam Damasceno: *Εὐαγγελὶ δόγματων στοιχείωδης ἀπὸ φωνῆς Ἰωάννου πρεσβυτέρου, etc.: De decretis et placitis primæ institutiones ex ore Joannis presbyteri, etc.* Idque an ab ore dictantis rem accepisse, an etiam ab illius scriptis scriptorem excerptis, quæ potiora judicabantur, vel quid eo dicendi modo innuatur, agemus alibi. Nunc sufficiat indicasse in ea dissertatione nomen Damasceni haberi præfixum.

LXIV. Gennadius patriarcha Constantinopolitanus Apologia pro concilio Florentino c. 4: *Πᾶν γὰρ, inquit, τὸ παρακλητικὸν βιβλίον περὶ τούτου διαλαμβάνει, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἁγίων ἐν τῇ οὐρανῇ εἶναι δαμασκηνὸς τε καὶ Θεοφάνης οἱ τούτου ποιητὰ διαπρυσίως ἀναθεώσιν. Omnis enim Paracleticum hoc idem continet, et animas sanctorum in celo esse Damascenus et Theophanes illius compositores clara voce fatentur.* Probe omnia. At illius libri compositores fuisse Damascenum et Theophanem, quasi ii soli illius auctores fuerint, non probe. In eo namque perficiendo plures alii, sique sanctissimi viri, animum et operam posuere; quorum conatus, si cum Damasceni et Theophanis conferas, neque illi plures sunt, et potioris libri partem occupant: et Damasceni labor, si molem libri circumspicies, quamvis sit dignitate grandis et multus, quantitate tamen non habet multum quod det. Hinc male factum opus totum Damasceno et Theophani ascribi. Auctores operis sunt præcipui, Joannes Damascenus, cum Octoechus Damasceni in eo inseratur, Theophanes, Metrophanes Smyrnæus, Josephus, qui plurimus est, et alii. Quænam vero ex his Damasceni, quænam aliorum sunt. alius erit discernendi locus.

LXV. In libris præterea ecclesiasticis Græcorum plerique canones prosa oratione sub Joannis Damasceni, Joannis monachi, Joannis nomine prostant. Eos non esse omnes Damasceni, vel eo evinci poterit, quod plerique eo nomine, et Joannes ipse Mauropoda argumentum simile pertractarunt, quibus ex iis plerique, ne cuncta in unum conferri videantur, tribuendi sunt. Quinam porro Damasceno, et quinam aliis ascribendi sunt? Certo Damasceni sunt, quicunque sub ejus nomine in Octoecho, seu Paracletice leguntur: qui in hebdomadæ sacra et ipso die Paschatis, aliisque præcipuis solemnitatibus tum Christi, tum Virginis recitantur. De aliis non ita facile extrico me. Et forte similis copatus in tractatu meo, *De melodiis Græcorum*, in quo hæc accuratius examinabuntur, felicius succedet.

LXVI. *Nec Menologii auctor est Joannes Damascenus.* — Galatinus, lib. vii *De arcanis*, c. 5, asserit Martyrologium Græcorum a Joanne Damasceno editum fuisse. Galatino alii quoque subscribunt, nec ullum alium, quam Galatinum ipsum laudant auctorem: facileque illis non

(a) Scriptor Hodegi non est Anastasius Antiochenus; sed alter, qui sub Heraclio vixit. Cæterum

mss. regii habent, *τεσσάρων συνόδων*, non ἐξ συνόδων.

* Falsus est hic numerus cum sequentibus, quos ideo non mutamus quia ad hanc qualem qualem numerorum seriem lector multoties in notis et dissertationibus revocatur. EDIT. PATR.

nemo acquiescit, cum aliunde constet Joannem Damascenum officiorum ecclesiasticorum bonum suo tempore formatorem fuisse, atque adeo fieri potuisse, ut dictum Martyrologium, seu Menologium, seu Calendarium (his enim nominibus opus illud appellant), vel primus confaverit, vel saltem correxerit ac repurgaverit. Salazar, Pro immaculata conceptione, cap. 35, num. 21, affirmat quædam festa in Menologio haberi, quæ post Damascenum cæpta [XLII] sunt in Ecclesia celebrari. Nam undecimo die Octobris proponitur celebritas quædam his verbis: *Septimæ synodi Nicænæ adversus Iconomachos Copronymum, et episcopos, ac faventes execrabili cuidam conciliabulo*. Hæc autem synodus post Damasceni obitum celebrata fuit, ut ex temporum rationibus colligit Baronius, tom. VIII, et eodem die inscribitur: *Theophanes episcopus Nicææ, qui cæsus est flagellis Theophilo imperante, et deinceps sublatam Theophilo creatus est episcopus Nicææ*. Et 3 Aprilis exhibetur Nicetas abbas, et hic etiam Damasceno minor, qui sub Leone Armeno passus est; Theodorus Studita, Nicephorus patriarcha Constantinopolitanus, 9 Martii et 2 Junii; Tarasius patriarcha Constantinopolitanus, 25 Februarii; Plato Studita, 4 Aprilis; Nico Myroblyta, qui a consueta sibi formula, *Penitentiam agite*, τὸ μετανοεῖτε, cognomen adeptus est, et sub Joanne Zimisce, Basilio Juniore, et Constantino Porphyrogenetis circa annum Domini 985 floruit, 26 Novembris; Stephanus Neolampes tempore Methodii patriarchæ post Theophilum, 9 Decembris; Theophano Leonis Sapientis imperatoris uxor, 16 Decembris; Theodorus Graptus, 26 Decembris, et sexcenti alii in eodem Græcorum Menologio commemorantur, qui post Damascenum floruerunt, ne singulos recensam. Hinc arguo non a Damasceno Menologium Græcorum concinnatum, vel reformatum, cum nullo id auctore dicatur. At potuit id facere, fateor. Potuerunt et Basilius, et Nazianzenus, et Tarasius, et innumeri alii. An ideo eos conflasse dicemus? Nugæ. Verumtamen cum varia sint Menologia sanctorum apud Græcos, dicant velim, si poterunt, cujusnam Damascenus conflator existit, vel corrector. In iis omnibus multa inserta sunt, quæ post Damasceni tempora contigerunt. Quare licet dixerim potuisse Damascenum illud ad sua usque tempora concinnare, subsequentes tamen alios alia atque alia pro opportunitate temporis addidisse; non tamen illius auctorem Damascenum agnosco: nec unquam dixerim illius, quod nunc præ manibus Græcorum est, auctorem fuisse. Tritum illud jurisconsultorum axioma: *Cum aliquid ex aliquo opere detrahimus, vel addimus, etc.*, ideoque cum subsecutis temporibus faciem, formamque mutaverit, alius nobis illius auctor nescio an ita facilis inventu querendus.

XLVII. Et ut id quoque adnotem, Salazar satis acute argutatur, quemadmodum sanctorum jam dictorum nomina in Calendario illo post Damascenum, quando jam illi post Damascenum functi sunt, esse inserta, ita etiam Conceptionis festum similem admodum inserere potuisse exploratum esse. Quare Conceptionis solemnitatem in Ecclesia Græca, neque Leone imperatore Sapiente dicto, neque Georgio Nicomedienise, quorum orationes tradit Baronius in Sfortiana Bibliotheca conservari (a), quod est antiquissimum hujus festi monumentum apud Græcos. Leo vero circa annum nongentesimum floruit. Quo etiam tempore, vel paulo ante apud Latinos, hoc festum inchoatum esse videtur. Id postmodum idem ibidem latius probat.

XLVIII. Quando festum Conceptionis B. Virg. celebrari cæperit. — Typicon a Damasceno instauratum, sed non solo. — Quidquid tamen sit de eorum sententia, qui festum Conceptionis ab ipsis Ecclesiæ incunabulis in Ecclesia celebratum fuisse sibi autumant, aliisque suadere conantur, quos optime dictus Salazar, aliique refellunt, ipse multo Leone, et Georgio antiquiorem in Ecclesia fuisse, evidentissima ratione me probaturum in gratiam φιλοπρεθίνων existimo: cum et ante eosdem in Conceptionem Deiparæ orationem conscriptam compererim. Fuit illius scriptor Joannes, qui nunc presbyter, nunc Eubœæ episcopus, orationibus ab eo compositis præfigitur, ejus eas complures fuisse nullus dubito: tempus tamen nobis reliquas tantum tres fecit, quas cum eodem Damasceno in lucem Græcæ, Latineque profero. Quantæ ipse in Ecclesia fuerit auctoritatis, vel illud evincet, orationes illius in æstimatione fuisse, ut a multis sub Damasceni nomine vulgarentur. Eas tamen Damasceni non esse, character ipse dicendi, et rerum expositarum dispositio apertissime, ut nos supra adnotavimus, probant. Hic itaque oratione, quam de Conceptione Deiparæ habuit, ejus illud est principium, Ὁ μέγας ἀπόστολος Παῦλος, narrat sua ætate festum de Conceptione a multis celebratum fuisse, a nonnullis nulla habitum in [XLIII] consideratione, celebrandum tamen omnino esse, ut hinc videas illius celebrationem jam tum in ambiguo, postmodum ab omnibus avidis ulnis exceptam, approbatamque fuisse. Verba illius sunt: Ἐορτάσωμεν καὶ ἡμεῖς ἅπαντες, ἀγαπητοί, τὰς τῆς Θεοτόκου Μαρίας πανηγύρεις, πνευματικῶς εὐφρανόμενοι, καὶ νοοῦντες τὸ τοῦ προφήτου λόγιον: Ἐορτάζε γὰρ, φησὶν, Ἰουδα, τὰς εορτάς σου· ἀνέβη γὰρ ὁ ἐμψυχὸν εἰς τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐξαιρούμενός σε ἐκ θλίψεως. Ἀὐτὴ οὖν ἐξ Ἰουδα, καὶ ὁ Κύριος ἐξ αὐτῆς τὸ κατὰ σάρκα. Αἱ οὖν ἐν ταῖς θείαις καὶ μεγάλαις εορταῖς, καὶ τὰς τῆς Θεοτόκου τῆς ἐλπίδος ἡμῶν πανηγυρίζειν. Ἐκτὸς οὖν τοῦ πληρώματος τῶν δώδεκα εορτῶν πανηγυρίζομεν καὶ τὴν ζωοφόρον αὐτῆς κοίμησιν. Ἀὐτὴ μετὰ τὴν εἰς οὐρανὸς αὐτῆς ἀνοδὸν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς μακαρίους ἀποστόλους καθέδον, τὴν καὶ ἐσχάτην καὶ μεγάλην ὀνομαζομένην εορτὴν, πλήρωμα τῆς χρηστότητος τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν οἰκονομία, καὶ πάσης ὑστερον τὴν πάνσοπον αὐτῆς κοίμησιν πανηγυρίζομεν. Τὰς δὲ ἀνωτέρως καὶ προμνημονευομένας κατὰ τὴν δεκάλογον τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης. Τρεῖς γὰρ διαδοχαὶ εἰσι τῶν δέκα λόγων, ἀπὸρ ἰδιόδεχμεν ἀπὸ τῆς παναγίας ὁμοουσίου, καὶ ζωοποιού, καὶ προσκυνητῆς Τριάδος. Ἡ πρώτη ἐκ τοῦ νόμου: Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ τὰ ἐξ ἑξ. Καὶ μετέπειτα

(a) Desunt hic voces aliquot, forte, retusiorum non esse censet.

ἐν τῇ Νέζ, οἱ μακαριοὶ, καὶ αὐτοὶ δέκα ὁμοίως. Καὶ τὸ, « Πάτερ ἡμῶν, » δέκα λόγοι εἰσὶ ταύτας δὲ τὰς δέκα πανηγύρεις γεναίροντες ἑορτάζομεν. Τὴν μὲν πρώτην, εἰ καὶ μὴ παρὰ τοῖς πᾶσι γνωρίζεται, ἐν ἣ ἰδέξαντο οἱ μακάριοι Ἰωακείμ καὶ Ἄννη τὰ εὐαγγέλια τῆς γεννήσεως τῆς Δειπαρθένου καὶ Θεοτόκου Μαρίας τῇ ἐννάτῃ τοῦ Δεκεμβρίου μηνός· σημείου νουνεχῶς, ἀγαπητῆ, ὅτι οὐκ ἀσπονδόν, οὐδὲ ἀνωφελὲς εἶ παρ' ἡμῖν γραφὴ παραδιδόμενον. Εἰ γὰρ καὶ ἔγκαινισμοὶ ἐκκλησιῶν ἐπαξίως ἐπιτελοῦνται, πόσω μᾶλλον ἡμεῖς; ὁρῶμεν μυριονταπλάσινα μετὰ σπουδῆς, εὐλαβείας τε καὶ φόβου Θεοῦ ἐπιτελεῖν τὴν πανηγύριν ταύτην, ἐν ἣ οὐκ ἐν λίθων ὁ θεμέλιος ἐτέθη, οὐδὲ ἐκ χειρῶν ἀνθρώπων ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ ὑποδομήθη, τοῦτο-ἐστίν, ἐν κοίλῃ συνελήφθη ἡ ἁγία Μαρία ἡ Θεοτόκος, ἀλλ' εὐδοκίᾳ Πατρὸς, καὶ συνεργίᾳ τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιοῦ Πνεύματος; Χριστὸς δ' Ὑἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ λίθος ὁ ὀρθογωνιαίος αὐτὸς ὑποδομήσεν, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῇ κατεσκήνωσεν, ἵνα νόμον καὶ προφῆτας πληρώσῃ, ἔλθων εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς. *Celebremus et nos omnes, dilectissimi, Deiparæ Virginis solemnitates, spiritu exsultantes, et propheta ponderantes eloquium.* « Celebra (namque, ait), Juda, solemnitates tuas; quippe ascendit inflans faciem tuam, et liberans te ex tribulatione. » *Hæc itaque ex Juda est, et Dominus ex ea secundum carnem. Quare inter alios divinos, solemnesque dies festos, et Deiparæ omnium nostri spei festa celebranda sunt. Ideoque extra duodecim solemnitatum numerum, vivificam illius dormitionem celebramus. Nosque post in celum ascensum Domini nostri Jesu Christi, et sanctissimi, ac vivificantis Spiritus in beatos apostolos descensum, postremum omnium, admirandumque festum, tanquam quod fuerit donitatis Domini, et Dominicæ dispositionis universæ complementum, venerandæ illius dormitionis diem agimus festum: quas vero supra commemoravimus secundum Veteris Novique Testamenti Decalogum celebramus. Tres quippe decem sermonum, de quibus nos sanctissima, consubstantialis, vivifica, et adoranda Trinitas instruxit, successiones conspiciuntur. Prima est legis: « Adorabis Dominum Deum tuum, » etc. Deinceps in Novo, beatitudines numero similiter decem; et Pater item noster decem completur sermonibus. Has porro decem solemnitates non sine honore et letitia agimus. Primam quidem, licet ab omnibus non agnoscat, in qua beati Joachim et Anna natalium semper virginis et Deiparæ Mariæ, nono Decembris die, nuntium acceperunt. Notaque attente, dilectissime, non esse præter fidem, et frustra, quod nos scriptis mandamus: nam si templa, nec præter tantæ rei dignitatem dedicamus, quanto magis ferventiori studio, devotione infinita, ac Dei timore solemnitas hæc celebranda est, in qua non ex lapide fundamenta jaciuntur, nec manu hominum Dei templum exædificatur; sed in ventre Deiparæ ac sanctissima Maria Patris benepelacito, et sanctissimi et vivificantis Spiritus ope concepta est. Christus Dei Filius, qui lapis angularis eam exstruxit, in qua postea et ipse inhabitaverit, ut legem, et prophetas ad nos servandos adveniens adimpleret. Supra vero de iisdem solemnitatibus scripserat: Ποίας ἑορτάς ἑορτάζειν τὸν Ἰουδαῖν, ὡς προφῆτα, βοᾷς; « Εἰτα ὁ βλέπων, φησὶν. οὐ τὰς νομικὰς ἑορτάς Ἰουδαῖς ἑορτάζει μοι οὗτος ἐν σαββατισμοῖς, καὶ νεομηνίαις, καὶ σάβιπγξ. Καίριος γὰρ τοῦ ποιῆσαι τὸν Κυρίῳ διασχεδᾶσαι τὸν νόμον σου. » Ἐορτάς δὲ φημι ἑορτάζειν τῆς χάριτος ἁλοῦσης ἐν εὐσήμες, ἑορτάς δέκα· πρώτων πασῶν τῶν εὐσήμεων ἑορτῶν, ἐν ἣ ἰδέετο τὰ εὐαγγέλια Ἰωακείμ καὶ Ἄννα τῆς γεννήσεως τῆς παναγράντου καὶ Θεοτόκου Μαρίας· καὶ μετὰ ταῦτα τὸ πάνσοπον αὐτῆς γενέθλιον· ἐκεῖ σύλληψις, ὡς γενέθλιον· μετὰ ταύτην ἐστὶρα πανσεβάσμιος, καὶ προσκυνητῆ, ἐν ἣ ὁ Γαβριὴλ ἄβλος ποιεῖ τὴν γῆν πατῆρος, τὸ, *Χαῖρε, τῇ Παρθένῳ προσεφώνησεν*. Εἰτα ἡ σωστικός ἔκ Παρθένου γένεσις τοῦ παμβασιλέως Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Εἰδ' οὕτως ἡ πρὸς τὸν ναὸν ἁγίου, καὶ ἐν ταῖς ἀγκάλαις τοῦ Συμμεῶν δοχῇ· καὶ πάλιν ἡ φωτοφόρος ἐπιφάνεια· [XLIV] καὶ πάλιν ἡ ἐν τῷ θαυρωρίῳ ὄρει μεταμόρφωσις, καὶ τὸ ζωηφόρον πάθος τοῦ Πάσχα τῆς ζωηφόρου ἀναστάσεως· καὶ πάλιν τῆς εἰς οὐρανὸν ἁλοῦσης, καὶ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἐν σαρκὶ καθέδρας, καὶ ἡ ἐσχάτη ἡμέρα, καὶ ἡ μεγάλη τῆς ἑορτῆς, ἐν ἣ τὸ πανάγιον πατήρθε ἐπὶ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· Ἐορτάζει, Ἰουδα, τὰς ἑορτάς σου. » Αὗται οὖν εἰσὶ αἱ ἑορταί, ἃς ὁ προφῆτης ἑορτάζειν τὸν Ἰουδαῖν βοᾷ. Quasnam porro solemnitates Judæ celebrandas esse, o propheta, exclamas? « Postmodum qui videt, ait, non legalia festa Judas celebrabit mihi, non eas, quæ in Sabbatis, et neomeniis, et tubis fiunt. Tempus enim faciendi Domino, dissipare legem tuam. » Festa vero agenda esse aio, cum gratia advenerit, insignia decem. Primumque ante alia solemnia, in quo Joachim, et Anna purissimæ, ac Deiparæ Mariæ natalium nuntium accepit. Postmodum summe venerandas ipsius natales. Ibi conceptio, hic natales. Postea maxime honorandum, adorandumque, in quo Gabriel pedibus materiæ expertibus terra calcata: Ace Virgini pronuntiavit. Deinceps qui mundum servavit ex Virgine omnium regis Christi Dei nostri ortus. Præterea in templum progressio, et in ulnis Simeonis acceptio. Rursum lucifera apparitio. Sequitur in monte Thabor transformatio: vivifica passio, Pascha vitam afferentis resurrectionis: nec non in celum ascensus, et a dextris Patris in carne cathedra. Tandem extremus, magnusque dies festus, in quo sanctissimus Spiritus in sanctos apostolos Domini nostri Jesu Christi descendit. « Celebra, Juda, solemnitates tuas. » Hi itaque sunt dies festi, quos propheta a Juda agendos esse proclamavit. Vides itaque anno a Nativitate Christi 744, ante Leonem imperatorem (quando de Georgii Nicomediensis ætate non constat) annis 156, Conceptionem Virginis, non quæ Christi Domini in ipsius Mariæ utero, sed quæ Mariæ ipsius in visceribus Annæ conceptum infert, licet apud aliquos non adeo innotuerat, a plerisque tamen celebratam, ejusque solemnitatem ab hoc scriptore enixe admodum fidelibus inculcatam, et felici postmodum, ut jam videmus, cum in omnium usu sit, eventu receptam. Habesque jam ex me, φιλοπάτριε, conceptionis diem festum, multo quam alii asseverarint, antiquiorem. Cum itaque Damasceni ætate Conceptionis festum celebraretur, potuit ille absque dubio in Menologio, in quo reliquas solemnitates sanctorum, et Deiparæ potissimum enumerabat, dictam Conceptionem, ni in Virginem injurius esse vellet, commemorare. Quare licet ob alias causas Menologium illud nec male Damasceno abjudicatur; ob hanc*

¹ Nahum. 1, 15. ² Deut. vi, 45. ³ Osee. ii, 11

tamen Conceptionis memoriam abjudicandum non est. Et cum videam ab aliis, atque aliis nec leviter addubitari, quid illud sit, quod Græci in Conceptione viderint, quod postea eos moverit, non ex aliis, sed ex iisdemmet Græcis observabam: ne tamen ipse longior sim, vide ejusdem Joannis Eubœensis jam dictam orationem, et duas de eodem argumento Georgii Nicomediensis: duas namque in eandem Virginis conceptionem penes me habeo. Et hæc pro Conceptionis Marianæ festo, homini aliud agentis satis dicta sunt. Illud addam, a Galatino ideo Damasceno tributum fuisse Menologium hoc Græcorum, quod, nec puto me falli, in codicibus quibusdam Arabicis, in quibus libri quatuor Damasceni *De fide orthodoxa* ea lingua exarati sunt, excipiat, nullo indicato auctore, Menologium sanctorum. Id ubi vidisset Galatinus, nec posset alium auctorem profiteri, ne opus illud, quod sibi tantum favere agnoverat, quasi fungus ex terra natus sine parente vilesceat, et argumenta sua amitterent nescio quid de dignitate, Damasceno ibi vicino in consortium ascito, sub Damasceni nomine Menologium illud divendit.

LXIX. Menologium Damasceni non est. — Satiis hi fecissent, si non Menologium, sed Græcorum Typicon Damasceno ascripissent, in quo illustrando Damascenum suam operam habeo impendisse, ex Simeonis Thessalonicensis Dialogo contra omnes hæreses: Καὶ ἡ τοιαύτη δὲ διὰ τῆς ἀναγκαιοτάτης, καὶ πατρικῆς καὶ γὰρ ὁ θεὸς Πατὴρ ἡμῶν Σάββα ταύτην διατύπωνται, παραλαβὼν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἐν ἀγίοις Εὐθυμίου καὶ Θεοκρίστου. Οὗτος δὲ γε ἀπὸ τῶν πρὸ αὐτῶν καὶ τοῦ ὁμολογητοῦ Χαρτωνος παρελήφασιν. Τὴν δὲ ἱερὰ Σάββα διατύπωνται, ὡς ἐμάθομεν, καταφθαρέντος τοῦ τοῦ οὐκ ἐκ βαρβάρων ἀφανισθέντος, ὁ ἐν ἀγίοις Πατὴρ ἡμῶν Σωφρόνιος, ὁ τῆς ἀγίας πόλεως πατριάρχης, φιλοπονήσας ἐξέδωκε. Καὶ μετ' αὐτὸν πάλιν ὁ θεὸς ἡμῶν καὶ θεολογικὸς Πατὴρ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἀνεκώσαστο, καὶ γράφας παρῶκεν. *Et hæc quidem constitutio quam maxime necessaria, et Patribus convenientissima est. Etenim sanctus Pater noster Sabas eam præscripsit, a sanctis Euthymio, et Theoctisto acceptam. Hi porro a majoribus, [XLV] et homologeta Charitone desumpserunt. Sacri vero Sabba constitutionem, ut audivimus, locis illis irruptione Barbarorum vastatis, deperditam sanctus Pater noster Sophronius, sanctæ civitatis patriarcha, studio, laboreque restituit: et post eum rursus divinus, et rebus theologicis pertractandis acerrimus Joannes Damascenus renovavit, scriptoque demandatam tradidit.*

LXX. Falso itaque Typicon, quomodo sub Sabæ nomine prostat, et tandem post aliorum correctiones renovatum a Damasceno Simeon Thessalonicensis tradit. Damasceni namque non est, et multo minus Sabæ, aut Theodori Studitæ, quando huic quoque in aliquibus manu exaratis codicibus inscriptum vidi. Qui enim fieri potuit, ut quod posterioribus temporibus, vel deperditum, vel depravatum a tot tantisque Patribus, etiam post Damascenum sæpius instauratum, renovatum, immutatum, et auctum, a Saba vel Damasceno compilatum sit? Quare ætas absolute non patitur. Quomodo enim illi Patres præscribere potuerunt ea sanctorum, qui post illos in Ecclesia floruerunt, officia? Vide quæ supra de Menologio diximus. Quæ enim ibi sanctorum nomina post Damascenum commemoravimus, in hoc quoque Typico inserta sunt. In laura Sancti-Sabæ, et alibi etiam fere per universam Græciam inviolabiliter tanquam vera ac infallibilis recitandi divini officii regula observatur; idque tituli verba significant: Τυπικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἀγίας λαύρας τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Σάββα. *Typicum Ecclesiastici officii, sancti quod in Hierosolymis est, monasterii sancti et deiferi Patris nostri Sabæ. Illud Sancti Sabæ, non ad Typicum, sed ad monasterium refertur, vel tandem servat nomen auctoris Sabæ, ut primi.*

LXXI. De quibusdam excerptis ex Damasceno. — Editus præterea est Joannis Damasceni libellus de corpore et sanguine Christi cum aliis ejusmodi tractatibus aliorum, nempe Nicolai Methonensis, Samonæ Gazæi, Marci Ephesii Græce et Latine Parisiis apud Guillelmum Morellum typographum Regium 1560, in fol. Ille tamen quamvis Damasceni sit, opus tamen ab aliis distinctum non est. Est enim cap. 14 lib. iv *De fide orthodoxa*, sine licet detruncatum; et est caput operis 90.

LXX. Admonitum etiam te velim, lector, a Joanne Wegelino Augustano Augustæ Vindelicorum edita esse tria capita adversus Nestorianos Græce et Latine una cum Cyrilli argumentis contra eosdem, apud Franciscum Francum 1614, in-8. Ea, licet sit opus diversum ab altero ejusdem Damasceni contra eosdem, non tamen est opus ab aliis ejusdem Damasceni operibus distinctum, cum nihil aliud sint, quam 12, 22 et 27, ex lib. 3 *De fide orthodoxa*, quibus acerrime Nestorianos oppugnat, quod etiam viderat, quod observaverat Wegelinus. Is tamen non vidit ea esse desumpta ex Panoplia Euthymii, tit. 14, adversus Nestorianos, quemadmodum et reliqua Cyrilli ab ipso edita.

LXXIII. Physici operis quod Billius edidit, genuinus auctor Blemmydes. — *Physicam* Damasceni, cujus exemplar Græcum se accepisse tradit Billius in Præfatione a Jacobo Cujacio, et quamasserit Aristotelicæ Physicæ veluti quoddam compendium esse, et qua vertenda se adjutum ab Italo viro nonnullis in locis ob rerum potius, quam verborum obscuritatem hærentem, explanatis iis, quæ sibi negotium facessabant, ingenue confitetur. Nomen illius non ascripsit, quod ab eo interdictum fuerat. Physicam, inquam, hanc septemdecim tantum capitibus constantem perperam Damasceno ascribi a Billio contendit Joannes Wegelinus Augustanus Præfatione in Epitomen Physices Blemmidæ; quemadmodum etiam in operibus Damasceni Basileæ anno 1575, excusis nec Græce, nec Latine habetur. Forte Billium hoc movit, quod nomen Damasceni præscriptum habuit in manuscripto codice suo. Sed non est hoc nunquam factum; uti suorum verorum auctorum nomina libris aliquibus

præscripta non fuerint, sed aliorum, a quibus plus ipsis auctoritatis posse accedere existimatum fuit. Vel forte etiam hoc respexit Billius, quod primum caput illius Physicæ in Damasceni Logica his repetitur, ordine nimum et tertium, et sexagesimum quintum : unde existimavit ejusdem fore auctoris etiam sequentia capita sexdecim, Damasceni nimirum. Sed nec hoc adeo firmum argumentum est. Videtur enim caput istud primum, [XLVI] non ab auctore Physicæ, sed ab aliquo alio librario, vel lectore, prolegomenorum vice præpositum quippe manifestam connexionem cum sequentibus capitibus primum illud caput in textu non habet; quemadmodum etiam nostra Physica omisso eo, statim a capite incipit, quod in illa secundum est. Quod autem hæc Physica Blemmidæ sit, nec alterius auctoris, non tantum ex eo confirmatur, quod in manuscriptis codicibus nomen Blemmidæ expresse præfixum habet : sed quod auctor illius capite 4, pag. 46, v. 5, Logicæ Blemmidæ Epitomen, et caput illius vicesimum quartum allegat, sibi que tribuit; quam quidem Logicam Blemmidæ, non Damasceni esse ex manifesta utriusque differentia, cujus liquido constare potest. Quin sicut auctor hujus Physicæ Logicam Blemmidæ allegat, ita et Blemmides in Logica ad hanc ipsam Physicam duobus in locis, nimirum, pag. 118, ad caput primum *De principiis naturalibus* : et pag. 136, ad 4 et 5 caput *De motu et quiete* lectorem remittit; ubi plura hisce de rebus dicere proposuerat. Et sane etiam congruunt, ut nullum dubium relinquatur, quin uni auctori, Nicephoro nimirum Blemmidæ, utramque Epitomen, et Logicam priorem, et Physicam posteriorem tribuere, et acceptam referre debeamus. Conjecturas Wegelini, licet responsio in promptu sit, cum fere omnes manuscripti codices, et qui apud me est elegantissime in pergamina exaratus. Blemmidæ tum Logicam Epitomen, tum compendium Physicum adjudicant, libentissime exosculor, et uti veras evulgo. Quantum vero recentiores Græci in exscribendis aliorum operibus, et philosophicis potissimum, sibi que vindicandis insanierint, fuse alibi diximus.

LXXIV. *Homilia de sacra Synaxi.* — In codice Palatino 248, habetur oratio sub nomine Joannis Damasceni de sacra synaxi, et non judicando : Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, περὶ τῆς ἁγίας Συνάξεως, τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, περὶ τοῦ μὴ χολῆναι, μηδὲ μνησικαχεῖν. Sancti Patris nostri humilis Joannis Damasceni, de sancta Synaxi, resurrectione Domini, de non judicando, neque reminiscendo injuriæ. Cum principio : Ἀλλ' μὲν ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις διὰ πάσης τῆς τοῦ Θεοῦ Γραφῆς. Eadem edita est Græce, et Latine a Canisio 1. III *Antiquarum lectionum*, sub Anastasii Antiocheni nomine (a). Differunt, quod Anastasii prolixior est, et verbis abundantior, Damasceni manuscripta, multis detractis, compressor. Et forte Anastasii est, a Joanne tamen Damasceno in eam formam contracta : ex Anastasio namque multa in sua commentaria transfudisse, demptis, quæ sibi videbantur, Damascenus deprehenditur.

LXXV. *Homilia de S. Barbara.* — Antonius Verderius in supplemento Bibliothecæ Gesnerianæ notat, Petrum Galesinum sanctæ Barbaræ Virginis et Martyris Vitam a Damasceno, et Arsenio Græce conscriptam, Latine reddidisse, quam deinde breviter explicatam Surius retulit in volumen sextum de Vitis sanctorum. Versionis suæ meminit Galesinus in Martyrologio (b), actorum sanctæ Barbaræ a Damasceno conscriptorum, quæ aliis fideliora videri, ut quæ feruntur nomine Joannis Damasceni, scribit Baronius in Martyrologio 4 Decembris. Græca Damasceni cum anxius conquisivissem, tandem in Vaticano codice 679, ipso initio vidi Arsenii Coreyrensis et Joannis Damasceni, neque indoctas, neque inelegantes orationes in eandem sanctam. Arsenianæ, illud principium est : Ἐπειδὴ μάρτυρος σήμερον ἱερότης πανήγυρις, καὶ τοσαύτη γέγονεν ἡ συνάθροισις. Damascenicæ : Ὑπέρκειται μὲν ὁμολογουμένως ἅπαντες ἀγαθῶν σύνθεσιν. Ex quibus sua hausisse Galesinum verosimile est.

LXXVI. *Synopsis Veteris Testamenti.* — In Indice manuscripto bibliothecæ Medicæ habetur, Joannis Damasceni Σύνοψις εἰς τὴν Παλαιὰν Γραφὴν διασαφισθεῖσα φιλοσοφικῶς *Synopsis in Vetus Testamentum modo philosophico exposita.* Interesset reipublicæ, ut inde opus eruere, edereturque publicæ commoditati : cum calamus tanti Patris nunquam ineptiat, et magnum semper aliquid molitur.

LXXVII. *De libro de vita et moribus Salvatoris.* — Petrus Equilinus lib. iv, cap. 135, inter alia opera Damasceni illa quoque connumerat : *Librum etiam compilavit de vita, et moribus Salvatoris, et omnia Christi et Genetricis gesta ab incarnatione usque ad ascensionem seriose, et particulariter continentem.* Quidnam hic liber sit, cum ipse non viderim, fateor me ignorare. Dolendum [XLVII] tamen esset nobis, si nos non ludit Petrus, opus tam insigne ac singulare, et argumenti præcipui in rebus fidei. Neque enim aliter de eo statuendum est : si ex Damasceni calamo, cujus omnia præclarissima sunt, venit, injuria temporis amissum fuisse, vel incuriosorum negligentia adhuc in tenebris et bibliothecis latere.

LXXVIII. Subdit Equilinus, *Librum de laude Virginis rhythmico stylo Latine compositum.* In laudem Virginis et carmine et soluta oratione multa scripsisse Damascenum verum est; sed Græce. Latine ipse scripsit, sicut ego modo scribo Arabice. Eum vero aliquid Arabice scripsisse multo verosimilius est. Et forte scripsit, et nos ignoramus. Sed La-

(a) Homiliam hanc edidit Combefisius Græce et Latine, cum præfixo Anastasii Antioch. nomine

tom. I Auct., p. 882

(b) Quædam hic desunt, unde sensus obcurritur.

tine aliquid eum scripsisse creant qui volet. Ego fidem Equilini fluxam sæpissime deprehendi.

LXXVIII. *De dramate de Susanna.* — Gyraldus de poetarum historia Dialogo, in Joanne Damasceno scribit: *Eustathius quoque in comment. in Dionysium Afrum, Susanna ait drama a Damasceno compositum.* An ideo a Damasceno Joanne? licet id asserant epitomatores Gesneriani in Damasceno, ipse non puto. Quamvis enim probe teneam Damascenum Joannem in compingendis carminibus εὐφύστατον, multaque præterea carmine conscripsisse, cum eum comœdias sive tragœdias composuisse, qui ejus monumenta recensent scriptores non dicant, neque ipse dixerit. Sed drama illud Susannæ, quod ait Eustathius in Dionysium γ. 987, de Tigridis declinatione edisserens: *Ὁ μέντοι Ἀρριανὸς διὰ τοῦ δ' κλίνας Τίγριδος, καθὼς καὶ ὁ γράψας τὸ δράμα τῆς Σωσάννης, οἶμαι, ὁ Δαμασκηνὸς, ὡς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς φαίνεται. Arrianus quidem per d declinat Tigridis, quemadmodum et qui Susannæ drama conscripsit Damascenus, ut ex inscriptione apparet.* Nicolao Damasceno scriptori atque poetæ celebri ascripsero. De eo namque apud Suidam legi: *Γραμματικῆς γὰρ οὐδενὸς ἦτον ἐπεμελέητο, καὶ δὲ αὐτῆς ποιητικῆς πάσης, αὐτὸς τε τραγῳδίας ἔποιε καὶ κωμῳδίας ἐδοξίμους.* Namque in navanda grammaticæ opera et per eam poetica universæ a nullo superabatur: et ipse tragœdias scribebat, et comœdias non contemnendas. Hæc dum scriberem, incidi in Notas Henrici Valesii in Excerpta Nicolai Damasceni, mihiq; summopere gratulatus sum in hac re cum viro doctissimo unum atque idem sensisse. *Scripsit, inquit, Nicolaus tragœdiam titulo Susannam, cujus meminit Eustathius in Dionysium Periegetam, ubi de Tigride.* Attamen, ut ingenue fatear, non alium, quam Damascenum Joannem Susannæ dramatis auctorem innuere se Eustathius ipse in commentario satis prolixo et docto in iambos in Pentecosten testis est. A nullo namque melius, quam Eustathio ipso Eustathii mens expiscanda est. Hic itaque de Damasceno Joanne sermonem habens, et de eo dramate illa enuntiat: *Ὅτι ὁ μέγας ἐκείνος οὐ λήληθεν, οὐδὲ ὁποῖος ἦν τὴν ἔποικιλαν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς μετρητὰς ἀφῆκε σελίδας ἔπων, ἀλλὰ καὶ ὑδραματούργησεν, ὡς καὶ ἡμᾶς ἡ περὶ ἐδίδασκεν περιτετυχηότας δράματι ἐκείνου, παποιημένῳ μὲν εἰς τὰ κατὰ τὴν μαχαράαν σύφφωνα Σωσάνναν, παρασημαιωμένῳ δὲ ἐκ πλαγίων ποίημα εἶναι: Ἰωάννου Μανσοῦ· ἦν δὲ ὁ Μανσοῦ ἐπώνυμον, ὃ δὲ ὁ ἐπάρτος Κοπρώνυμος ἐνακολόγει σωπτικὸν ἐκείνον, οἷα γένους ὠρμημένον Συριακοῦ, καὶ ἐσχευώρει τὴν διὰθεσιν ἐκείνου τοῦ δράματος Εὐριπίδους αὐτόχρομα μέθοδος. Ἐγενεολόγει γὰρ ἐαυτὴν ἡ Σωσάννα, καὶ ἀπεκάλειτο εἰ περικύου κακῶ τηλικούτῳ ἐντὸς κήπου, καὶ βιασθεῖν ἔνθα, καὶ παραβέβαιον τὸν τόπον εἰκάσασα, ἐν ᾧ ἡ προμήτωρ ὑπὸ τοῦ δαίμονος ἀπατηθεῖν, φράζει γλυκέως, ὡς ἀρχέκλακος δράκων πάλιν πλανῶν ἐσπευδε τὴν Εὐαν ἐμέ· ὅστις ἀστόμαστος καὶ ἡ ἔποικιλα, καὶ φρεὶ σαφηνείας διάλευκος, καὶ ἀνεπισκόπητος φράσει σκληρὰ τῷ λαμπρῷ Δαμασκηνῷ.* Qualis ac quantus fuerit in pangendis carminibus manifesto liquet. Neque enim exiguas et quæ facile numerari possunt, paginas carminum reliquit, sed dramata etiam composuit quemadmodum nos experientia ipsa docuit, qui drama ab eo in beate et caste Susannæ res gestas confectum comperimus, in vicis lateribus Joannis Mansur opus illud esse adnotabatur. Mansur vero cognomen illius erat. Sic enim execrandus Copronymus maledictis incessans eum, tanquam genere ex Syria oriundum nuncupabat. Et dramatis illius tractatio Euripidea, ut plane dicam, methodo contexebatur. Quippe suos Susanna in eo progenitores enumerabat et lamentabatur, si in tantum infortunii intra hortum proveniret, violareturque: ubi et paradiso locum assimilans, in quo prima omnium mater a dæmone est decepta, suaviter explicat; quam ratione malorum origo serpens rursum fallere nitebatur me Evam. Ita carminum ea pangendi ratio mollis, suavisque, et [XLVIII] perspicuitatis lumine splendida, et forma dicendi dura, haud obscura illustri Damasceno conspicitur. Quare Eustathio ipso id asserente, qui nobis ex Periegetæ scholiis Damascenus apponitur, Joannes est Damascenus, non Nicolaus. Ita est, non vendimus nugas. At potuit falli Eustathius, et quod Nicolao Damasceno tribuendum erat, Joanni appinxit, quemadmodum et alii ante eum. Non nego. Ex his quæ recitat Eustathius, auctorem illius dramatis rerum Hebraicarum cognitione scientissimum fuisse, non a Christo aversum notat. Disceret nescio quis et Nicolaum Damascenum a rebus Hebraicis minime alienum fuisse, eorum librorum lectione summopere delectatum, cum in Susannæ dramatis constructione de Judaicis ageret, e Judæorum quoque pent, ut mores Judæorum ad amussim representaret, multa in illud drama, qualia sunt, quæ de serpente et Eva referuntur, corripasce. Dubium quoque auget, cum nomen Joannis non in fronte aut in fine operis, ut fieri sueverat, sed in margine et lateribus adnotatum fuisse scribat Eustathius: et forte etiam charactero litterarum a reliquo dramate diverso, quod tacuit Eustathius. Annon id notamentum ex scioli cujuspiam capite, nihil certi asserentis, sed ex ingenio temere effutientis promanasse potuerat: ad quod parum animadvertens Eustathius, neque cætera examinans, quale quale illud fuerit, cum sententiam suam comprobaret, Joanni Damasceno attribuit? sed quis nodum nullo in nodo, cum nullum illud drama sit, extricet?

LXXIX. *Quorum Canonum auctor Damascenus.* — Carmine præterea scripti, eoque iambico, Canones in Christi Nativitatem, Baptisma et tertius in Pentecosten habentur. Græci fere omnes eos nihil ultra disquirentes communi voto Damasceno dant. Non nemo de tertio dubitavit, quem Joanni tamen, sed Arcelæ exhibuit. Gregorius Pardus Corinthii episcopus in Expositione ejusdem Canonis: *Ἐτερος κανὼν εἰς τὴν Πεντηκοστὴν ποίημα Ἰωάννου μοναχοῦ, ὡς ᾄσῃ, τοῦ Ἀρχιδιᾶ Canon alius in eandem Pentecosten opus Joannis, ut tradunt, Arcelæ.* Et Marcus Eugenicius Expositione in dictum Canonem: *Ἐτερος κανὼν ὁμοιος, ὡς τινες λέγουσι, τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ἐτεροι δὲ, Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Ἀρχιδιᾶ, οἷς καὶ ἐγὼ συντίθεμαι, φέρων τὴν ἀποστολικήν. Alius Canon similis, ut quidem referunt, S. Joannis Damasceni. Alii Joannis*

monachi Arcle nuncupati; quibus et ipse assensum præsto, habens acrostichidem. Et in Typico Vaticano ms. sub num. 782, Dominica sanctissimæ Pentecostes, cum sermo est de hoc eodem Canone, qui illo die cani solet, in margine adnotatur, *οὗ τοῦ δαμασκηνοῦ*, ἀλλὰ ἐτέρου αἰνεῖται φασιν ἐπιλεγομένου Ἀρχιδά. *Non Damasceni, sed alterius esse tradunt, qui cognominatur Arcle.* Vidique ipse in antiquissimis mss. codicibus illi Canoni nomen Joannis Arcle præfigi. Quare si communi Græcorum sententia auctor hujus Canonis Damascenus est, qui sub Arcle etiam nomine innotescit, jam familiam et genus Damasceni tenemus, qui erit Joannes Arcle Damascenus, cognomento illi ab imaginum hostibus tributo Mansur. Sed ego non ita facile pronuntio. Eustathius Thessalonicensis, qui dictum Canonem elegantissimo ac eruditissimo, satisque prolixo commentario illustravit, tres jam dictos Canones, sed hunc potissimum Damasceno adbeat. Rationes illius comptis verborum flosculis circumvestitas ab eodem, ne sæpius unum ipse agere videar, audiamus. Ille namque de auctore Canonis disputans scribit: Ἐνάρχομαι δ' οὐπερ ἐξήγησας· καὶ δὴ ἐν πρώτοις παρασημαίνουμαι, ὅτι πολλῶν ὑπαγόντων τὸ τοῦ προκειμένου ἡμῖν σκέμμα κανόνος εἰς τὸ ἐκθεόμενον τοὺς ἀσποτικῶς λαμβέλους, τὸν εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ τὴν εἰς τὸ βάπτισμα· ἐκείνους δὲ αὐτὴς εἰς τὸν πάμμεγαν Ἰωάννην τὸν δαμασκηνὸν· ἐγὼ οὐκ ἔχων γενέσθαι ῥαδίως τῆς τοιαύτης γνώμης διὰ τὸ μὴ ἐξακριβώσασθαι τοῦτον τὸν κανόνα, τῇ φράσει τεκμαιρόμενος ἀποδιστῶν ἐκείνων τὸν δύο λαμβεχίων, καὶ ἄλλων τεχνιτῶν ἐκείνους ἰδιώτων, ἐτέρω τινὶ τοῦτον παραψηφύμην, ὅστις ἂν εἴη ἐκείνους, καὶ οὐδὲ ἐκείνους τῷ μεγάλῳ δαμασκηνῷ ἔχω προσκείμεν κατ' αἰτίαν τοιαύτη· ὥς εἰς τὰς θέλας Γραφὰς ἰλθεῖν ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸν λαμπρὸν τοῦτον δαμασκηνὸν λέγω. Τὴν δὲ σαφῆνειαν αὐτοῦ εἰς ἐκμάζεται μνησόμενος τὴν ἐν ἀπασιν, οἷς γράφει· τοιαύτης δὲ ἰδέας οἱ εἰρημνοὶ κανόνες πάνυ μακράν εἰσιν· εἰ δέ τις εἴποι· ἐκείνων ἐπιτηδῆς ἀλλάξαι τὸν οἰκλὸν χαρακτῆρα, ἐν οἷς ἰάμβους, πρώτα μὲν ἀκούσεται, ὅτι ὁ σαφὴς ῥήτωρ πανταχοῦ τοιοῦτος ἐμβαίνει, σχεδόν τι καὶ ἄκων τυραννοῦσης αὐτὸν τῆς εἰς τὸ γράφειν φύσεως, καὶ ἄλλον ἐν τοῖς ἐπεί τοιούτους· ἐκείνους, διὰ τὸ τὴν ποιητικὴν ἡδονὴν εἰς τὸ πλεόν στοχάζεσθαι, καὶ οὕτως αὐχεῖν μάλιστα τὸ ἐφοκλόν· ἥδη δὲ τὸ σαφές, οὐ [XLI] τὸ μὴ σαφές. Ὁ γούν Πλάτων ὅτι πρὸς μέτρον γράφει, σαφέστερός ἐστιν αὐτοῦ καὶ γλυκύτερος, εἰτα ἐπακούσεται ὅτι ὁ μέγας ἐκείνους οὐ λήληθεν, οὐδὲ ὅποιος ἦν τὴν ἐπιποιεῖν· καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ· Ἰνα γὰρ μὴ πεισμονῇ περιέπειν ἐγληθόμεν ἐφ' οἷς οὐκ ἔχρη, διδόμεν ἀλλάξαι καὶ τὸν ἅγιον δαμασκηνὸν μελῶν τὸν οἰκλὸν φθόγγον, οἷα καὶ τινα φωνόμενον πρὸς μίμησιν, οὐ τὴν ἀπλὴν παρὰ τοῖς πολλοῖς μελετωμένην, ὅτε καιρὸς, οὐδὲ κατὰ τὸ ἀξιαίρετῶς ἱστορήμα περὶ τινος ἡρωικοῦ προσώπου, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ μεμελισμένην πολυφθογγὸν ἁρμονίαν γλωσσῶν, ἵνα πρὸς τέχνην εἴη καὶ αὐτὸς ποιηκλῶφονος καὶ ἐκ θέλας ἐπιπνοίας πολὺγλωσσος. Τολύον, ὡ ἀγνώτατε δαμασκηνὲ, χρῆσται χάριτας τοῖς παραλέξασι ἐπὶ σὲ τοὺς τοιούτους κανόνες, καὶ εἰσποιησάμενος τοῦ λόγου τούτους, ὡς οἷα καὶ γεννησάμενος αὐτοῦς, καὶ οὕτω πληθύνους τὰ τέκνα σου, δέξαι καὶ τρίτον κανόνα τὸν εἰς τὸ ἀγνώτατον Πνεῦμα· τί γὰρ καλοῖται ἐπιγράφεσθαι σοὶ καὶ αὐτὸν κατ' ἐκείνους, ἵνα πανάριον, δέσσι θῆθῃ ἡ ἀρχὴ, ἦγουν κιβώτιον, χαρισώμεθα σοὶ τῷ μεγάλῳ Ἰωάννῃ τὸ πόνημα τοῦτο, ὡς φασιν οἱ ἱερόνες Ἰωάννου Ἀρχιδά· καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ· Εἰ καὶ γέγονεν ἐθελησάντι καὶ τῷ ἐκ δαμασκηνοῦ φωστῆρι τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἀλλαξαμένῳ τὴν φιλόσοφον διάθεσιν ἱερειάζει καὶ τοῦτο, οὐ κατὰ τὴν ἐκευρὺ φύσιν, τὴν, ὡς οὕτως εἶπαι, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι φασίμβροτον, ἀλλὰ πρὸς μίμησιν χαρακτῆρος ποιητικῶν, ἄλλως μὲν κατ' ἐννοίαν σιμωντάτου, οἷς δὲ φράζει αὐστηρῶν, εἰτε καὶ ἀττηρῶ, κατὰ τὸν οὕτως ἐρούνη, καὶ ὅν χαρακτῆρα καὶ αὐτὸς ἀλλοῖος φαίνεται ἡ πάροθεν ὡς δυσπρόσιτος, καὶ μαρτυρεῖται πόθεν τοῦτο εἰς ἀναμνηρίστον· τίθημι βαθεῖαν προσκύνῃν τὴν δέχομαι πρὸς ὁμολογίαν τὸ μαρτυρηθὲν· πεισόμενος μὲν οὐ οἷα μέμψιν, εἰ γέρον ἄνθρωπος ἐς βαθὺ, οὕτω ἐμαθὼν ἱστορήσας πρᾶγμα οὕτω καλόν· ἀνεξόμνος δὲ διὰ τὸ μὴ ἀμφογνέειν, ὡς οὐτε πᾶσα ταῦτα διδῶσι Θεός. οὐδὲ μὴν ὁ μακρὸς χρόνος, δι' οὗ ἀθροίζεται πολυεπείρα, πάντων ἀπασί περὶαν ἐντεθῆναι. Ἐὰν δὲ οἱ μαρτυρησόντες καὶ πιστωσόμενοι τὸ ζήτοῦμενον οὐχ εὐρίσκοντο, προσκυνῶ καὶ οὕτως καὶ τίθεμαι τῇ φήμῃ τῶν πολλῶν, καὶ τοῦ λοιποῦ γίνουμαι τοῦ φιλικῶς ἐπιτάγματος *Ab eo vero quod postulasti initium sumam, et ante omnia illud in primis noto. Licet multi propositum nobis Canonem, in eum, qui in Heriles solemnitates, Natalem nempe Christi Servatoris, et Baptismum, carmina iambica digressit, et ea in maximum Joannem Damascenum referunt; ipse tamen illis haud facile assentiri valens, cum non exquisitè Canonem illum examinarim, indicio tamen a forma dicendi desumpto, ab iambicis illis duobus sejungo, et artificem alium illis dedens, alteri cui-dam hunc appingo, quisquis ille fuerit. Sed nec illos magno Damasceno tribuo ob hanc rationem. Lumen in divinas Litteras ex Deo advenisse clarissimum hunc Damascenum assero; illius vero quis imitatione expresserit perspicuitatem, quam in omnibus suis scriptis conservat? Ab hac forma laudati Canones quam longissime absunt. Si quis autem dixerit eum, data opera, propriam dicendi formam in iis, quæ iambicis carminibus extulit, in aliam immutasse, equidem illud audiat, oratorem perspicuum locis in omnibus fere, etiam invitum, eumdem esse, compellente eum et quasi cogente, quæ ad scribendum prona est natura, et præcipue in carminibus eum talem esse, cum poesis ipsa suavitate ut plurimum delectetur, eamque sibi procuret, et sit quod impellit potissimum conspici; et perspicuitas, non autem obscuritas, suavitatem gignit. Plato igitur cum carmine ludit, magis est seipso perspicuus ac suavior. Postmodum et illud quoque audiat, magnum illum Damascenum qualis ac quantus fuerit in pangendis carminibus, manifesto liquere, etc. Nam ne quis nos uti pertinaces redarguat in his, quibus minime opus est, concedamus et sanctum Damascenum, dum melodia operam dat, propriam dictionem veluti quempiam vocum imitorem ad æmulationem, non quæ apud multos communi in usu ac studio est, cum occasio fuerit, neque secundum celeberrimam de aliqua heroica persona narrationem, sed secundum ab ipso decantatam apostolicam et multisonam linguarum harmoniam, immutasse: ut ante et ipse vario sermone et numinis instinctu multis linguis celebraretur. Igitur, sanctissime Damascene, habeto gratias iis qui ad te similes Canones demandant: et excipiens hos sermones, ac si eos progengerans filiorum tuorum numerum auxisses, habeto et tertium Canonem, qui in Spiritum sanctum effusus est. Quid enim impedit et eum tibi ascribi illorum sententia, ut te Panario, quod est scri-nium seu arcula, sanctissimum Joannem hoc opere donemus, ut scientes serunt Joannem*

Arcla, etc. Et : Factum est ut vellet Damascenus Dei Ecclesiæ luminare, philosophica conditione permutata, iambico carmine scribere, idque non secundum sui naturam in sancto Spiritu, ut ita dicam, lumen præbente sententiis gravissimum et dulcissimum, dictione tamen, ac dicendi forma austerum, vel quod aliis dixerit, intractabilem, quo et ipse alius, quam antea [L] videtur, tanquam qui pertingi non potest. Et hoc quod nonnullorum testimonio veluti certissimum affirmatur submisce revereor, et quod aliorum testimonio comprobatur, pronus exosculor. Quamvis redarguentes non effugiam, si senex homo et effeta jam ætate adhuc mihi rem adeo pulchram non conquisierim, neque didicerim; quos tamen non æque sustinuerim, cum certum id habeam, non omnia hæc Deum omnibus exhibere, neque longum temporis tractum, per quem experientia multarum rerum comparatur, non omnibus omnium experimentum impertiri. Quod si non adfuerint qui testimonio suo comprobent, fidemque rei faciant, hæc quoque ratione veneror, multorumque sententiæ manus do, sique in posterum unus ex amicorum cætu obediens.

LXXX. Eustathii iudicium de canone in Pentecosten infirmatur. — Hunc itaque in modum arguitur Eustathius, homo in aliis satis circumspectus; at in his quantum ponderis habeat, iudicent alii. Mihi sane responsio in promptu est, si quæ ipse adeo asseveranter pronuntiat, unica negatione de medio tollam. Quis enim vel tenuiter in oratoria arte imbutus concedet, poesim oratione ipsa soluta dilucidiorum esse? et oblectationem, quam ex carminibus consequimur, et suavitatem a nullo alio, quam a perspicuitate gigni? Platonem in carmine suaviorem et dilucidiorum? et quænam ipse Platonis carmina præter pauca epigrammata ob sui suavitatem ab aliis in monumentis relata, ex quibus de carminibus Platonis nullum iudicium fieri potest, et pleraque alia. Diceres puerum et in oratoria palæstra sese experientem effutisse. Verum se senem, et jam ætate effeta scribere ipse dicit, et tu, lector, vides. Esto, non miror, ne pejora de tanto viro, cujus lectionem et eruditionem suspicio, dicam. Et concludo Canonem hunc optime Damascenum potuisse scribere, et omnino in eo conscribendo pro argumenti dignitate, pro natura carminum et alligatiōibus dicendi formulis dictionem suam apertam ac dilucidam in obscuriore et tenebriosiore immutasse. Damascenus namque cum docet, foniculis ipsis limpidior fluit, cum pro suggestu sanctorum laudes prosequitur, assurgit tumidior, et in concitatione illa sua paululum de claritate deperdit. Nihil itaque mirum in rebus obscurissimis exponendis e terra sublatum equitare, complicatisque calcaribus impetu prona et dilucida confundere et diithyrambicis assurgentem modulis, raptuque celeriori omnia confundere obtenebrareque. Quod et in aliis etiam adnotabamus. Quis non videt Thucydidem narrantem alium esse ab eodem concionante? Apis illa Attica mella nobis narrando construit, dum concionator aculeos quoque relinquit, et nervis orationis subsultat. Poetam tibi Damascenum exhibe, furorque non tantum numinis, sed poesim etiam ipsius concitatum, non dices eum tantummodo dicendi formulis immutasse et factum obscuriorem, sed quasi alia lingua æque ac alios poetas Græcos, si Ciceroni credimus *De oratore*, locutum. Potuit itaque scribere : num scripsit? communi omnium voce, re tamen non æqua lance pendendum scripsit. Eustathius, sed nimis anxie, negat. Ipse, ut ingenuè dicam, penitus ignoro. Joannes Arcla, quem manuscripti codices antiquissimi et optima notæ Canonis illius scriptorem præferunt, assensum detinet. Arclam enim alium a Damasceno, cum nullam illius inter Damascenicæ lineamenta mentionem inveniam, suspicor, quem et optimum scriptorem fuisse, licet notum tantum de nomine, vel iste solummodo Canon demonstrat, qui ex se solo, et si nullum proficeretur auctorem, tantus est, ut dignus existimatus sit inter ecclesiastica officia locum habere, et Damasceno a plerisque appingi. De eo optima est sententia Eustathii : 'Εκείνο καλῶς ἐπιλογισάμενος, οὗτις τὸ ἐκκλησιαζόμενον ἱερῶς, ὡς ἦν καὶ ἐμφανισθὲν καὶ δοκιμασθὲν, καὶ ἐγχειρῆν, καὶ εἰς ψαλμωδίαν παρρησιαζόμενον οὐκ ἔστιν ὥσπερ οὐκ ἐξαθερίσαι, οὕτως οὐδὲ ἀμυβιλεῖν μὴ οὐχὶ ἀγαθοῦ πατρὸς νόος δηλαδὴ ἐχγονον εἶναι· διὸ οὐδὲ χρῆναι παραβλέπεισθαι ὡς νόθον καὶ ὑποβολιμαῖον, καὶ δι' αὐτὸ ἐκβλητὸν, ἢ ἀποβλητὸν, ἀλλ' εἰσποιεῖσθαι καὶ ἐν λόγῳ τίθεσθαι πολλῶν. Ἡ πῶς οὐκ ἂν εἴη μεμπτόν, μάργαρον γὰρ λίθοι χρηπίδος ἐκκλησιαστικῆς ἢ ψευδὸς, ἢ ἐπίπλασμα τιτάνου μὴ περιωρῶν, ὡς παραποιεῖν, ὅπη τύχοι, θεολογίας δὲ Τριαδικῆς τοιαύτας καὶ λόγους μυστηρίων θειοτάτων ἐκπράτορας, οἷς καὶ ἅγιοι Θεοῦ θεράποντες ὁμνῶνται παραπλεκόμενοι, μὴ προσκυνητῶς καὶ λαλεῖσθαι καὶ ψάλλεσθαι καὶ γράφεσθαι εἰς ὄρθν, καὶ ἀνοποστολῶς ἐπὶ σαφηνείᾳ [L] ἐρμηνεύεσθαι, ὡς οὕτως ἀγιάζεσθαι καὶ ὀφθαλμοῦς, καὶ σῶμα, καὶ χεῖρας, καὶ περιόχην δὴν σώματος, καὶ ψυχὴν αὐτῇ; Perbene considera quod inter res sacras tanquam sacrum locum habuit, cum jam notificatum sit, et plane exceptum, et inter alia connumeratum, et cantu et solemnitate omnibus propositum, illud condemnari non posse : sic nec dubitare nos non esse parentis optimi, mentis scilicet prolem, proptereaque tanquam spurium et supposititium despiciendum, ideoque ejiciendum et expellendum, sed adoptandum, multaque habendum in consideratione. Vel quamam ratione redarguendum non esset : pretiosum quidem lapidem ecclesiasticæ basis aut lapillum aut cementum, quocumque illa modo cadant, non aspernare. Similes vero de Triade tractationes, divinissimorumque arcanorum sermones interpretes, quibuscum una et sancti Dei servi complicati laudantur, non reverenter et dici et concini, recteque scribi, secureque in patientiorem sententiam trahi, ut ea ratione et oculi, et os, et manus, et reliqua corporis structura, et animus tandem ipse sancta fiant.

LXXXI. Auctor Vitæ S. Nili Junioris scribit Joannem Damascenum in sanctos Apostolos laudationem carminibus iambicis conscripsisse; Παράχαλει ὁ μέγας Φανίνος τὸν ὅσιον Νέλιον ἀναστῆναι καὶ ἀναγνῶναι ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἀποστόλους συγγράφειν παρὰ τοῦ ἐν ἁγίοις δαμασκηνοῦ Ἰωάννου.

ιαμεικοῖς καὶ ἑμμέτροις στίχοις καταπαικικύμενον. Ὁ δὲ μακάριος Νεῖλος μὴδέποτε παρακοῦσαι γινώσκων, καίτοι σχεδὸν ὡς ἡμίσηρος τυγχάνων, ἀνέστη μετὰ πάτης χαρᾶς καὶ προθυμίας αὐτὸς τε τῆς ἀναγνώσεως τὴν ἀρχὴν ἐποιεῖτο, καὶ ἡ πονηρὰ ἐκείνη νόσος κατὰ μικρὸν τοῦ σώματος ὑπέβη. *Hortatur Magnus Fantinus sanctum Nilum, ut surgeret et legeret encomium in apostolos S. Joannis Damasceni iambis et metris satis ornatum.* B. Nilus, qui nunquam non obedire soverat, licet jam esset pene aridus, cum gaudio et alacritate surrexit, utque primum aggressus lectionem est, acerba illa ægrotatio paulatim e corpore defluebat. Incertum est an solis carminibus laudatio illa constaret, an similia carmina in eam, ubi et ubi visum est, ab auctore inserta, uti factum est in oratione de mortuis sub nomine ejusdem Damasceni vulgata. Sic enim ἑμμέτροις καταπαικισθεῖαι dicitur. Quod frustra poneretur si tota illa ex carminibus esset : et innueret συγγραφεὺς ἱαμεικοῖς καὶ ἑμμέτροις στίχοις. An adhuc exstet, mihi equidem ignoratum est. Utinam monasteriorum, quæ Fantinus et Nilus extruxerant, Patres id unum satagerent, ut quidquid in illis Damasceni latet, publicæ commoditati ederetur. Forte una cum iis et carmina ejusdem in apostolos lucem aspicerent.

LXXXII. *Oratio de Sabbato sancto.* — Addo præterea in indice mss. codicum Bibliothecæ Urbinatis inter alia legi, *S. Joannis Damasceni Oratio de S. Saba* : quod diu me anxium tenuit. Potuit namque Damascenus ætate posterior in Sabam sanctissimum anachoretarum patrem orationem habere. At errorem inesse indici subodorabam, et *Sabbatum sanctum* esse de quo ageretur ; quod cum non deprehendisset indicis scriptor, *Sabbatū* supposuisse. Consului de hoc rebus in hisce consultissimum Holstenium, qui eo temporis Urbini immorabatur. Is dedit titulum ut in codice exstat : Τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ λόγος εἰς τὸ ἅγιον Σάββατον. *Sancti et Deiferi Patris nostri Joannis Damasceni oratio in Sabbatum.* P. « Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου ; Ἀκούστα ποιήσει. Et est illa eadem quam ex bibliotheca Antonii Covarruvii edidit Græce et Latine Petrus Pantinus. Codex tamen hic multo Covarruviano videtur correctior, ut ex postremis illius verbis colligo. Nam ubi Covarruvianus legit : Ἐπειτα δὲ φαῖδραὶ ταῖς λαμπάσι τῷ νικητῇ τοῦ θανάτου τῷ ἀθανάτῳ νυμφεῖ ἡμᾶς ὁ ἀχραντὸς ὑποδέξεται, corrupte et mutilè : Urbinas habet : Ἐπειτα δὲ φαῖδραὶ ταῖς λαμπάσι τῷ νικητῇ τοῦ θανάτου τῷ ἀθανάτῳ νυμφεῖ λαμπρῶς ὑπαντήσομεν, καὶ ὁ νυμφὼν ἡμᾶς ὁ ἀχραντὸς ὑποδέξεται. Optima omnia.

LXXXIII. *Dissertatio contra Nestorianos.* — Nec illud silentio prætereundum est, quem nunc primum transmittimus doctissimo domino Auberto ex Vaticanæ Bibliothecæ codicibus, ut cum aliis ejusdem Damasceni operibus ederetur et incipit : Πρὸς τοὺς Νεστορίους ὑμώφρονες, sub alio titulo laudari a Gregorio Protosyncello contra epistolam Marci Ephesii, nempe, Ἐπὶ τοῖς ἀκριβοτάτοις κατὰ τῆς θεοσυνοῦς ἀπίστως τῶν Νεστοριανῶν. *Sermo exactissimus contra Deo inveisam hæresim Nestorianorum.*

LXXXIV. Memorantur item [LII] Joannis Damasceni orationes contra Judæos, inter libros exhibitos a Grammatico apud Antonium Verderium.

LXXXV. De ipsius libro Paracletico in laudem Virginis instar Octoechi in octo tomos diviso, diverso tamen ab Octoecho, quod Octoechus dierum Dominicorum canones et troparia, Paracleticus singularum etiam feriarum, exhibet : et qui apud me est, volumen ingens et rarum. De quo et aliis similibus Damasceni operibus opportuniore tempore dicemus alibi in tractatu nostro *De melodiis Græcorum.* Et hæc jam satis sint de sancti Joannis Damasceni scriptis.

His omnibus quæ Leo Allatius de sancto Joanne Damasceno ejusque operibus, copiose ac modum et erudite congestis, plura quæ modo subjiciam non habeo. Nam quæ vel addenda vel denuo tractanda mihi visa sunt, omnia exsecutus sum, tum in adnotationibus ad vitam sanctissimi auctoris, et ad varia ejus operum loca, tum in admonitionibus quas singulis penè lucubrationibus ejus præmisi. Etenim præter Canones illos et hymnos, de quibus vir doctissimus se alibi, in tractatu De melodiis Græcorum, dicturum pollicitus erat, nullum de multis aliis sancti doctoris dissertationibus orationibusve quas ipse repperat, et Cl. Joanni Auberto typis edendas miserat, aut missurus erat, judicium tulit. Quin tametsi eximiam ejus et penè immanem eruditionem impense colo et suspicio, meque multis nominibus illius debitorem sentio, ad ejus nihilominus judicio et sententia aliquoties discrepare me veritatis amor coegit. Quam tamen utrum assecutus sim, æquus lector, ponderatis utriusque partis rationum momentis, judicabit. Cæterum quia in præmonitionibus et notis omnia quæ ad præcipuorum quorundam capitum elucidationem observatione digna putabam, expedire non potui, operæ pretium me facturum existimavi, si de his seorsim et fusius tractarem, in specialibus aliquo dissertationibus, quæ cum Allatii Diatriba prolegomenorum instar toti editioni præirent.

DISSERTATIONES DAMASCENICÆ.

DISSERTATIO I.

DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI.

I. Tametsi in libris sancti Joannis Damasceni multa loca occurrunt, propter quæ disputatum est de processione Spiritus sancti ex Patre et Filio: attamen adnotatiuncularum brevitatis impedimento fuit, quin omnia quæ ad præcipuum hoc theologiæ orientalis momentum spectant, accurate satis enarrata sint. Ut ergo quæ de hoc argumento dicenda sunt, melius perspiciantur, dissertationem critico-historicam aggredior; quippe cum hac methodo aptius nihil atque utilius videatur, ad orthodoxæ traditionis defendenda explicandaque capita.

II. *Status questionis* — Medio sæculo Ecclesiæ quarto sanctus Hilarius (a) pronuntiavit, « absque ulla calumnia, sive injuria, intelligentiæ libertatem adimi Arianis, utrum ex Patre, an ex Filio Spiritum Paracletum putent esse. Non enim in incerto id Dominum reliquisse, qui ita locutus sit: *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare illa modo. Cum venerit ille Spiritus veritatis, diriget vos in omnem veritatem. Non enim loquetur a semetipso, sed quæcunque audierit loquetur, et futura annuntiabit vobis. Ille me honorificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis*. » Omnia quæcunque habet mea sunt: propterea dici, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis¹. A Filio igitur Spiritus accipit (pergit Hilarius) qui ab eo mittitur, et a Patre procedit. Atqui nihil differre creditur, inter accipere a Filio, et a Patre procedere, et idipsum atque unum esse existimabitur accipere a Filio, quod sit accipere a Patre. Hoc quod accipit, sive potestas est, sive virtus, sive doctrina, Filius a se cum dixerit accipiendum, a se rursum hoc ipsum significavit accipiendum a Patre, cum ait, omnia quæ Patris sunt, sua esse. Tandem concludit, « hoc ita fieri propter naturæ ejusdem unitatem, nec permittendam ad impiæ intelligentiæ libertatem, hæreticam hanc perversitatem esse, quod, quia omnia quæ Patris sunt, idcirco accipiet a se Spiritus veritatis, non ad unitatem confiteatur esse naturæ. » Hoc pacto Hilarius exponit id quod alibi dixerat (b), nedum

Filius esse largitorem Spiritus sancti, verum et auctorem: Spiritum esse ex Patre et Filio auctoribus; tanquam scilicet ab uno principio, ob unam amborum naturam: adeoque Spiritum accipere, et mitti a Filio, quia ex eo uti ex Patre procedit. Hæc in Occidente docuit adversus Arianos, qui Spiritum esse Filii creaturam aiebant, quos subinde Macedoniani imitati sunt; imo et Marcellus Ancyranus, qui Filium, seu Verbum, extensionem esse aiebat substantiæ Patris; Spiritum vero extensionis ulteriorem extensionem. Hæc omnes isti docuerunt cum præconceptam Ecclesiæ fidem imple interpretarentur. Quam Hilarius theologiæ explicavit, quæque genuina est hodiernæ Ecclesiæ Latinæ fides, hanc confirmavit Epiphanius, affirmans idcirco Spiritum sanctum dici non debere filium Filii, nec nepotem Patris, quia ex Patre et Filio simul procedit. Et quemadmodum Hilarius rursum in alio loco Spiritum per Filium ex Patre procedere, modo relato sensu professus est: sic quoque idem a Basilio, Nysseno et aliis (c) asseritur, qui addunt Spiritum esse *ῥῆμα, verbum, εἰκόνα, imaginem Filii*. Quid plura? Filius esse fontem Spiritus sancti, et alia horum similia. Nimirum hoc ratum certamque erat, sic se Spiritum sanctum habere ad Filium, uti Filium ad Patrem; Spiritum sanctum *ἐκπροσώπων*, pendere a Filio, Spiritum esse Filii, quia spiratur, ut ita dicam, a Filio: Omnia denique, quæ habet, a Filio accipere. Sexcentas omitto præcorum Patrum consimiles locutiones, quibus innuitur processio Spiritus sancti, cum ex Patre, tum ex Filio.

III. *Cyrilli Alex. sententia*. — Receptissimam hanc in universa Ecclesia doctrinam Cyrillus Alexandrinus passim in suis operibus docuit. In epistola synodica ad Nestorium Constantinopolitanum, sui suæque Ecclesiæ Ægyptiæ nomine hæc habet: Spiritus intelligitur, secundum quod Spiritus est, et non Filius, sed tamen non est alienus ab eo. Spiritus enim veritatis nominatur, et Christus est veritas, καὶ προχέται παρ' αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ αὐτοῦ καὶ ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, αὐτὸς ὁ

¹ Joan. xv, 12-15.

(a) Hil. lib. viii De Trin., § 20.

(b) Idem ibid. lib. ii, § 4 et 29.

(c) Idem lib. xii, § 56; Epiph. Ancor. et Har.,

p. 743; Basil. lib. v cont. Eunom., p. 120 seqq. et 131; Nyss. epist. ad Abl.; Athan. ad Serap.; Bas. i. v cont. Eunom., et c. 17 ad Amphilocho.

ab eo, sicut et ex Deo et Patre. Cyrillus nimirum sic preludebat anathematismo suo nono, quo definivit contra Nestorium: Si quis unum Dominum Jesum Christum a Spiritu sancto clarificatum dixerit, propria virtute ipsius tanquam aliena utentem, et vim et efficaciam ab eodem accepisse, qua contra immundos spiritus operaretur, et divina inter homines miracula patraret, ac non potius ipsum Spiritum, per quem divina signa edidit, illius proprium esse confessus fuerit, anathema sit. Anathematismum hunc pari ac alios morositate Theodoretus excepit, atque Alexandrino præsulī vitio vertit, quod dicendo Spiritum sanctum esse proprium Christi, eundem, seu ex Filio, seu per Filium existere intelligeret. Proprium autem Spiritum Filii, inquit [II], siquidem ejusdem cum eo naturæ et ex Patre procedentem dixit, simul confitebimur, et tanquam piam excipiemus hanc vocem, et δὲ ὡς τῆς Υἱοῦ, δὲ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, sin vere tanquam ex Filio, aut per Filium existentiam habentem, hoc ut blasphemum et impium rejicimus. Theodoretus itaque anathematismi prædicti sensum colligebat, ex synodica epistola, cui Cyrillus anathematismos velut appendices adjunxerat: nisi forte traditam a Cyrillo in Ephesina synodo ejusdem anathematismi noni declarationem legerat, in qua disertis verbis habetur, Filium proprium sui Spiritum sanctum habere, τῆς αὐτοῦ, καὶ οὐσιωδῶς ἐκπεφυκὸς αὐτῷ, qui ex ipso sit, ipsique essentialiter insitum. Quid vero causæ Theodoretus obtenderit, ut contra hoc Cyrilli doctriinæ caput insurgeret, ipsemet aperit epistola quam scripsit adversus illius anathematismos ad monasteria, quæque recitata est in quinta synodo generali (a). Blasphemiat vero (Cyrillus) in Spiritum sanctum, inquit, non ex Patre ipsum procedere dicens, secundum Domini vocem, sed ex Filio esse. Iste vero Apollinarii seminum fructus: propinquat vero et Macedonii malignæ culturæ. Ex quo manifestum est, Theodoretum Cyrilli dicta de Spiritus sancti processione ex Filio eatenus improbasse, quatenus Macedonii atque Apollinarii impietates illi exprimi arbitrabatur. Quorsum vero in primis dixerit, istum esse Apollinarii seminum fructum, colligere quispiam possit, ex eo quod Apollinarius, adducto exemplo solis, radii et splendoris, qui a sole per radium emititur, Spiritum sanctum magnum, (Filium majorem, Patrem maximum, gradus in Trinitate statuendo effutierit; ut sicut Filius minor esset Patre, quia natus esset ex Patre, ita quoque Spiritus sanctus esset Filio minor, quia procreatus ex Filio. Theodoretus etiam alio in loco (b) narrat Apollinarium personarum divinarum proprietates invertisse: qua vero ratione, non explicat. Exstat expositio fidei κατὰ μέρος, quæ sancti Gregorii Thaumaturgi nomine insignita est, sed genuinum parentem habuit Apollinarium, quemadmodum sub

Leone primo imperatore Palæstini monachi et alii Chalcedonensis concilii propugnatores comprobant, prolato operum hujus hæresiarchæ indice, quem Timotheus ejus discipulus olim contexuerat. Ea in expositione legimus: Τοῦ τε Πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, δὲ Υἱοῦ ἀδίδως ἐκπεφυκὸς. Et Spiritu sancto ex substantia Patris per Filium æternæ emissio. His aliisve de causis Theodoretus desinebat, blasphemiam esse, et Apollinarii seminum fructum, confiteri Spiritum sanctum sive ex Filio, sive per Filium existentiam habere. Quo nimirum livoris æstu erga præstantissimum doctorem agebatur, nequaquam animadvertēbat familiarem Patrum tertii et quarti sæculorum assertionem fuisse, ex Patre per Filium Spiritum sanctum exsplendescere. Id passim clamant magnus Basilius et Gregorius Nyssenus, secundum veram illam et sinceram fidei formulam, quam Thaumaturgo divinitus traditam acceperant. Unus Spiritus sanctus ex Deo existentiam habens (verba istius formulæ sunt) καὶ δὲ Υἱοῦ πεφυκός, et qui per Filium effulsit. In codicibus Græcis, in quos hactenus incidi, additur, θελαθῇ τοῖς ἀνθρώποις, scilicet hominibus. Quas voculas Gregorianæ istius confessionis simplicitas pati non videtur, atque temeritatem sapiunt Græculi schismatici, qui hac interpretatione voluerit significare ea duntaxat ratione Spiritum sanctum per Filium exsplendescere, qua per Filium hominibus conceditur. At vero Patribus Græcis tritissimum est, quamlibet personæ divinæ processionem ἐκφάνσεως, et ἐκλάμψεως, effulsionis vocabulo enuntiare. Quocirca Gregorius Theologus alicubi ait divinas personas ab invicem discriminari ratione τῆς ἐκφάνσεως, ἢ τῆς πρὸς ἄλλα σχέσεως, effulsionis, sive mutuæ inter ipsas relationis. Quibus verbis discrete docet relationes divinas in processione alius ab alia fundari, ut suo loco monuimus. Porro falsatam Thaumaturgi expositionem coarguit vetus interpretatio Latina Historiæ ecclesiasticæ Eusebii, quam Rufinus Aquilegiensis adornavit, et in quam, cum alia non pauca, tum hancce Gregorii formulam inseruit, absque his vocibus, scilicet hominibus. Eas etiam non legebat Adrianus I, qui in epistola Ad Carolum Magnum ejusdem expositionis fidei auctoritate pugnat, in septima synodo recte dictum a Tharasio Constantinopolitano fuisse, Spiritum ex Patre per Filium procedere. Enimvero omnes Græci, qui de theologia deinceps scripsere, posthabitis Theodoretī obrectationibus, incunctanter asseverarunt, procedere Spiritum sanctum ex Patre per Filium. Sed et nimiam rixandi pruriginem prodiit Theodoretus, cum ait epistola superius laudata, Cyrillum in Spiritum sanctum blasphemare, qui non ex Patre ipsum procedere dicat, secundum Domini vocem. Etenim Cyrillus diserte in synodica scripserat.

(a) Coll. v, p. 504

(b) Lib. iv hæc. favv.

Profuit ab ipso (Filio), καθάπερ ἀμλει καὶ ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, quemadmodum ex Deo et Patre. Satius vero duxit hoc de Spiritus processione momentum silentio transigere, quo præcipuum quod sibi adversus Nestorium incumbere, negotium conficeret, molestam illam criminationem depellendo, qua de incarnationis mysterio cum Apollinario sentire ferebatur.

IV. *Synodus Ephesina Spiritus sancti ex Patre et Filio processionem agnoscit.* — Interim, dum Ephesi synodus anno 431, Cyrillo præside, celebrabatur, Charisius presbyter Philadelphensis in Lydia, symbolum quoddam fidei ad Patres detulit, quod Nestorius ejusque emissarii hereticis qui ad Ecclesiam reverterentur, prostandum tradebant. Hujus genuinum auctorem fuisse Theodorum Mopsuestenum constat. In eo de Spiritu sancto dicebatur, *Sed nec Filium illum putamus, neque per Filium existentiam accepisse, οὐτὶς δὲ Υἱοῦ τῆν ὕπαρξιν εἰληφός* : tum deinde in subsequentibus Nestorianus error de Christi persona diserte enuntiabatur. Quamobrem synodus decretum tulit, quod integrum hic referre operæ pretium est. *His perfectis, statuit sancta synodus alteram nemini licere proferre, aut conscribere, aut componere, præter definitam a sanctis Patribus qui in Nicæa cum Spiritu sancto [III] congregati sunt. Qui vero ausi fuerint, aut componere fidem alteram, aut proferre vel offerre converti volentibus ad agnitionem veritatis, sive ex gentilitate, sive ex Judaismo, sive ex qualicunque hæresi; hos quidem, si sunt episcopi aut clerici, alienos esse, episcopos ab episcopatu, et clericos a clericatu decrevit : si vero laici fuerint, anathemati subjicit. Simili etiam modo, si qui inventi fuerint, vel episcopi, vel clerici, vel laici, sive sentire, sive docere ea quæ continentur in oblata expositione a Charisio presbytero, de unigeniti Filii incarnatione, sive perversa Nestorii dogmata, quæ et subnexa sunt, subjaceant sententiæ sanctæ hujus et universalis synodi : ut videlicet episcopus quidem removeatur ab episcopatu, et sit depositus : clericus vero similiter excidat a clericatu : si vero laicus sit, et ipse anathematizetur.* Hoc statuto, de quo recurret ausus dicendi locus, multi arbitrati sunt ab Ephesinis Patribus damnatum esse symbolum illud, etiam propter ea quæ adversus Spiritus sancti processionem ex Filio continet. Quod tamen non constat, cum hoc solum exprimat anathemati subjectos fore, qui reperti fuerint sentire vel docere ea quæ continentur in oblata expositione a Charisio presbytero τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως, de incarnatione ἡγίου, seu scelerata et perversa Nestorii dogmata. Nestorius itaque Spiritum ex Filio, seu potius δὲ Υἱοῦ, per Filium existere ne-

gabat, eadem qua Theodoretus ratione; exploso scilicet Eunomiano, aut Macedoniano, aut etiam Apollinariano errore. Enimvero Rusticus Eccl. Rom. diaconus, qui sub Justiniano I et Vigilio papa Dialogum contra Acephalos Constantinopoli evulgavit, haud ita Ecclesie decretorum imperitus fuerit, ut fide certum esse inficiaretur, Spiritum ex Filio perinde atque ex Patre procedere, si id Ephesi contra Nestorium definitum esset. *Pater genuit, et non genitus est, verba sunt Rustici, et ab aliquo alio non est, sicut ex eo sunt alii. Filius vero genitus est, et nihil consempiternum genuit : et Spiritus sanctus a Patre procedit, nihil consempiternum procedit, vel genitum est ab eo. Quidam vero antiquorum, et hoc proprietatibus objecerunt, quia sicut Spiritus sanctus cum Patre Filium sempiternum non genuit, sic nec procedit Spiritus a Filio sicut a Patre. Ego vero quia Spiritus quidem non genuit sempiternum, profiteor (nec enim duos dicimus Patres), utrum vero a Filio eodem modo quo ex Patre procedat, non perfecte habeo satisfactum. Quinam fuerint illi antiqui, haud indicat Rusticus. Nunquam vero Theodoretus sic disputavit. Cæterum, esto Rusticus arbitratus sit Theodoretum suum negasse omnino, Spiritum sanctum ex Filio procedere; Hilarium tamen libertatem olim admissæ diximus dubitandi, quin ex Patre, et ex Filio Spiritus procederet; id quippe Dominum non in incerto reliquisse. Ipsomet Rustici ævo, imo antequam Rusticus libros istos scripsisset, Gennadius in lib. *De dogmatibus*, confessus erat Spiritum sanctum esse ex Patre Filioque procedentem : et rursum, ex Deo Patre, et ex Deo Filio procedere. Avitus Viennensis, lib. *De divinitate Spiritus sancti*, postquam dixit : *De divinitate Spiritus sancti, quem nec factum legimus, nec genitum, nec creatum, Apostolus ait Deus est,* etc. (ubi symbolum quod Athanasii vocatur videtur innuere), subjungit : *Nos vero Spiritum sanctum dicimus a Filio et Patre procedere.* Ac rursum ait in catholicæ fidei et disciplinæ regula non esse omissum proprium Spiritui sancto esse a Patre Filioque procedere. Fulgentius : *Quod Spiritus sanctus de natura Patris Filiique procedit.* Itemque : *Firmissime tene, et nullatenus dubites, eundem Spiritum sanctum, qui Patris et Filii unus est spiritus, de Patre et Filio procedere.* Paschasius diaconus (b) : *Eccæ hic Spiritus sanctus merito procedere ex utroque dignoscitur.* Rursum, *Mitti a Patre et Filio dicitur, et de ipsorum substantia procedere.* Eucherium, Vigilium Tapsensem, aliosque antiquiores omitto. Sed et Ephesina synodus Spiritus sancti processionem ex Filio concessit, ubi Cyrilli synodicam cum anathematismis approbavit. Atqui anathematismos illos non temere admisit, sed postulata ab ipso-*

^a Philpp. II, 13.

(a) Lib. *De fide*, c. 1, 2.

(b) Lib. I *De Spiritu sancto* c. 10, 11.

met Cyrillo eorundem declaratione explicatori, in qua processionem hanc disertius itidem professus est, ut supra ostensum fuit. Id contestatur titulus anathematismorum expositioni præmissus in hunc modum: *Explicatio duodecim capitum, Ephesi promulgata a Cyrillo Alexandrino, τῆς ἁγίας συνόδου ἀξιωματικῆς αὐτὸν σαφέστερον αὐτοῖς ἐκτρανωθῆναι τὴν τοῦτων διὰλυσιν, sancta synodo clariorum istorum declarationem exigente.*

V. *Cyrillus sententiam non mutavit.* — Græci schismatici obtinent Cyrillum ob Theodoretum querelas, tum dictum, tum sententiam mutasse, afferuntque Theodoretum ad Joannem Antiochenum epistolam, qua narrat se legisse litteras *Ægyptiorum*, quibus prædicarent Spiritum sanctum *neque ex Filio, aut per Filium exstantiam habere, sed a Patre procedere, propriumque Filii dici, quia consubstantialis est.* Epistolam hanc spuriam esse multis contendit Allatus (a), cui tamen penitus non assentior; quia Latine ex vetustissima translatione reperitur cap. 95 Tragediæ Irenæi. Sed Theodoretus inde convincitur non alio sensu negasse Spiritum ex Filio aut per Filium existere, nisi quoad res per Filium a Deo creatas amandaretur. Loquitur enim de litteris communionis quas Alexandrinus pontifex Antiocheno per Paulum Emesenum remisera, in quibus hoc solum legere sit, quod ad Spiritum sanctum pertineat: *Non enim Patres ipsi locuti sunt, sed Spiritus Dei et Patres:* Ὁὐκ ἐκπορεύεται μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἐστὶ δὲ οὐκ ἄλλοτεριὸν τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον. *Qui procedit quidem ex ipso, nec vero extraneus est Filio, secundum essentialis rationem.* Ubi Cyrillus non abnegat ex Filio quoque Spiritum procedere; sed consubstantialem eum esse Filio, seu Christo, confirmat; quod ipsi tunc sufficiebat, atque Theodoretum querelas compescuit.

VI. Cæterum sanctus doctor in posterioribus suis operibus perinde tenuit Spiritus ex Filio processionem. Sicut enim doctrinam hanc in *Thesaurō* quem Nemesino cuidam nuncupavit, sæpe astruxerat, præsertim assertione 34, ita et in dialogis de Trinitate in quibus præcipua momenta et capita quæ tractaverat in *Thesaurō* summam re-sumpsit, eandem denuo inculcavit. Dialogo 6, ubi de Spiritus sancti Deitate disputat, asserit eum efficientiam actionemque omnem habere a Filio, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ὥς αὐτός τε καὶ παρ' αὐτοῦ ὄντων ἔχον αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν. Dialogo 7, propter hæc Scripturæ verba: *In hoc cognoscimus, quoniam in nobis est, ex Spiritu quem dedit nobis* ², infert Spiritum non esse alienum substantiæ se junctum a Filio, quippe quod ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ὅντων ἐστιν αὐτοῦ, *ex ipso, et in ipso, et ipsius proprius est*; id quod in iis quæ subsequuntur repetit. Atqui dialogos [IV] istos de Trinitate, quos etiam Neme-

sino inscripsit, cum Hermia habitus Alexandrinus fuisse aliquanto post sanctam pacem cum Orientalibus (quando nempe jam in Christo duas naturas palam tuebatur), ex hinc collegero, quod in eis οὐσὶα et φύσιν ad significandam essentialiam et naturam multis communem usurpet, et ὑπόστασιν, ad exprimendam personam, individuum et singulare, cum antehac φύσιν et ὑπόστασιν, pro eodem accipisset in anathematismis, imo et in epistola ad Valerianum. Quidquid id est, in postremis duobus dialogis qui sunt de incarnatione, *Quod unus sit Christus*, et in quibus omnia strictim, sed eleganter regessit quæ pro fide contra Nestorium ejusque fautores in variis lûcubrationibus protulerat; in his, inquam, dialogis docere pergit Spiritum sanctum ex Filio procedere. Nam dialogo 8, iisdem totidemque verbis quibus ipse quondam in epistola *De recta fide* ad Theodosium imperatorem, ita loquitur: *Hunc (Joannes) dixit in igne et Spiritu baptizare, ὅτι ἄλλοτεριὸν τοῖς βαπτιζομένοις ἐνὶ ὕδατι, δουλοπρεπῶς καὶ δουραγικῶς, ἀλλ' ὥς Θεὸς κατὰ φύσιν, μετ' ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω, τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ὅντων αὐτῷ, neque alienum baptizatis Spiritum immittere servi et ministrantis more; sed tantam naturam suapte Deum cum suprema potestate, eum qui ex ipso est, et proprius ipsius est.* Quæ quidem in utroque loco anathematismi 9 declarationem exhibent, similem prorsus illius quam Ephesi traderat. Ex dialogo 9 apparet utrumque scriptum fuisse post Ephesinam synodum; quia Nestorium in eo venenatum draconem appellat, quod rite non fecisset, nisi hæretico concilii sententia damnato. Quinimo, cum in his dialogis naturarum distinctionem tueri satagat, hinc colligo eos editos fuisse post annum 433, et post scriptam epistolam ad Successum, qui ex eo sciscitatus erat, an tandem in Christo duas naturas dicere oporteret: quod quidem, exploso, primum Diodori Tarsensis duos filios ponentis sensu, quem Nestorius secutus erat, prædicandum respondet. Quamobrem nullus dubito quin vel Diodori vel Theodori Mopsuesteni voces sint, quæ initio prioris dialogi leguntur, omisso auctoris nomine. Cyrillum adversus utrumque, præsertim Mopsuestenum, scripsisse volumen aliud, *Quod unus Christus sit*, illudque a Theodoro confutatum, quintæ synodi acta testantur. Theodori autem errores propalari expugnarique cœperunt circa annum 433, biennio a reconciliatione Cyrilli cum Antiochenis. Quorum animi ne rursus offenderentur, consilium Cyrilli et Procli Constantinopolitani primum fuit, Theodori nomini parcendum esse, modo impia ejus dicta prosciberentur.

VII. Quod Latinos Patres spectat, omnes uno consensu docuerunt, Spiritum ex Patre Filioque

¹ Joan. iv, 13.

(a) *Vindic. syn. Ephes.*, cap. 29.

procedere; quanquam non omnimoda prorsus ratione ex Filio qua ex Patre, cum unum censerent primordiale Spiritus sancti fontem, Patrem scilicet, a quo tota deitas in Filium et Spiritum scaturiat: tametsi Pater, et Filius vi eadem, nimirum divina natura Spiritum producant. Unde Augustinus ait (a), *ex Patre principaliter Spiritum procedere. Ideo autem addidi « principaliter », inquit, quia et de Filio Spiritus sanctus procedere reperitur: sed hoc illi Pater dedit, non jam existenti et non habenti, sed quidquid Unigenito dedit, gignendo dedit.* Sic lib. III *Cont. Maxim.* de Patre Spiritum proprie procedere dicit, *quoniam Pater processionis ipsius est auctor*; hoc est primordiale principium. Unde non immerito veteres illi, de quibus Rusticus loquebatur, insitiati fuerint, Spiritum ex Filio omni modo quo ex Patre procedere. Præter Hilarium, et Augustinum, quem nostrates theologi imitati sunt: præter scriptores Rustico æquales, quorum loca modo ante attuli, Ambrosius etiam sæpe docuit processionem Spiritus ex Patre et Filio, ut puta lib. *De Symbolo*, cap. 1, 3 et 4, et alibi; Marins Victorinus lib. *1 Cont. Arian.*: *Spiritus, inquit, ex Filio, et ideo ex utroque.* Omitto veterem Symboli declarationem ad Damasum, et Damasi Symbolum, quæ exstant inter opera Hieronymi; quippe quæ licet a scriptoribus sæculi octavi laudata sint, nec Damasi, nec Hieronymi esse æstimantur. Sincerior forsitan est, *Confessio fidei catholicæ, quam papa Damasus scripsit ad Paulinum Antiochenum episcopum*, quæque laudata fuit in Florentina synodo, *ex originali antiquissimo*: in qua bis dicitur, *Spiritus Paracletus a Patre procedere et Filio*. Leo Magnus, cujus voces ipsimet Græci in synodico *orthodoxiæ*, quotannis Dominica prima Quadragesimæ, æqualis momenti esse prædicant ac conciliorum generalium, epistola ad Turribium Asturicensem de Priscillianistis sic scribit: *Qui Patris et Filii et Spiritus sancti unam atque eandem asserunt esse personam, tanquam idem Deus, nunc Pater, nunc Filius, nunc Spiritus sanctus nominetur, nec alius sit qui genuit, alius qui genitus est, alius (qui de utroque processit).* Hæc schismatici non legerant, qui Leonem totum esse suum jactitaverunt. Terribilis vicissim accepta pontificis epistola in frequenti Hispaniæ totius synodi anno 447, assertionem fidei edixit, in qua bis Spiritus sanctus dicitur a Patre Filioque procedens. Idem deinceps synodus Toletana tertia, anno 589, sub Recaredo rege, adversus Arianos definiunt, ne Spiritus sanctus putaretur exorsus illius substantiæ quæ est Patris et Filii.

VIII. Augustinus auctor non est Spiritum sanctum ex Filio procedere. — Quia vero hoc doctrinæ caput Augustinus præ cæteris inculcavit, hinc ejus architectum ipsum fuisse Græci recentiores affirmant, nihilque non moverunt, quo tanti viri

auctoritatem pessumdarent: quam tamen, ut et aliorum doctorum, concilia generalia, quintum et sextum, commendavere. Georgius Scholarius, lib. *1 De processione Spiritus sancti*, sect. 4, cap. 3, contentiosius asserit Augustinum, animo Nestorium quaquaversum expugnandi, systema processionis Spiritus sancti ex Patre et Filio composuisse. Sed hoc gratis: nam Augustinus lib. *xv De Trinitate*, itemque tres alios castigatiores *Contra Maximum Ariarium* prius ediderat, quam Nestorius hæresim suam declararet: in quibus tamen omnibus de processione Spiritus sancti ex Patre et Filio disputat. In libris quidem *De Trinitate*, quos scripsit cum junior esset, ex Platoniorum, ut Claudianus Mamertus (b) prodit, principis Spiritum sanctum amorem esse mutuum Patris et Filii vulgo asserit: ex quo cum ipse, tum Latini deinceps theologi Spiritum ex utroque procedere confirmarunt. In libris vero *Contra Maximum* quos proveciori ætate composuit, omisso illo amore mutuo, Ecclesiæ dogma propugnare pergit. Non novam igitur doctrinam cudit Augustinus, asserendo Spiritum procedere ex Filio, etsi [V] forte veterem novis argumentorum momentis stabilivit et illustravit, quæ Latini postmodum amplexi sint.

IX. Græci PP. Spiritum per Filium procedere interim docent. — Ad Græcos doctores quod attinet, posthabitis, ut dictum est, Theodoretæ adversus Cyrilli voces querimoniis, Spiritum ex Patre per Filium procedere confiteri perrexerunt, quantumvis dicendo, *per Filium*, Eunomianus Macedonianusve sensus menti potius obiceretur quam catholicus. Nam sacræ paginæ, ubi de rerum opificio loquuntur, eas *per Filium* esse conditas affirmant, parcius ex Filio: *Omnia, inquit, per ipsum facta sunt; omnia per ipsum constant; per quem seculi et sæcula, etc.* At vero cum Spiritus dicitur esse ex Patre et Filio, statim intelligitur esse de substantia Patris et Filii, et utrique consubstantialis, quemadmodum scilicet Nicæna synodus dicendo, *Filium ex Patre natum esse*, intelligendum significavit, eum esse ex substantia Patris, *ὁμοῦστος ἐκ τοῦ ὁμοῦ τοῦ Πατρὸς*. Neque ex Latinorum loquendi more consequitur, Spiritum ex duobus principis fore. Nam, ut monet Augustinus (c): *Sicut Pater et Filius unus Deus, et ad creaturam relative, unus Creator, et unus Dominus, sic relative ad Spiritum sanctum, unum principium.* Quocirca Anselmus (d) definiit Spiritum sanctum non esse de hoc, unde alii ab invicem sunt Pater et Filius, sed de divina essentia, in qua unum sunt: id est, non qua ratione personæ et hypostases sunt Pater et Filius, Spiritum producant, sed qua sunt unum in natura divina.

X. Locationes variæ Ecclesiæ non scindebant. *Monothellitæ primi jurgiorum auctores.* — Propter

(a) *De Trin.*, l. xv, c. 47.

(b) *Lib. II De stat. anim.*, c. 7.

(c) *Lib. v De Trin.*, c. 14.

(d) *De proc. Spir. sancti* c. 17.

diversos istos utriusque gentis loquendi modos nihil pax et concordie derogatum fuit, quantumvis Latini, atque in primis Romani pontifices Spiritum ex Patre et Filio procedere palam profiterentur. Hormisdas, epistola decretali (a) ad Justinum seniore Augustum, diserte et impune scripsit: *Proprium est Patris ut generaret Filium: proprium Filii Dei, ut ex Patre Patri nasceretur aqualis: proprium Spiritus sancti ut de Patre et Filio procederet sub una substantia deitatis*. Nullus Græcorum totis hisce sæculis in Latinos mussabat. Primi omnium Romanis dicam impegerunt Constantinopolitani Monothelitæ, cum in quibusdam Martini papæ synodicalis litteris perinde legissent Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, ut exinde prætextum haberent Romanam Ecclesiam, a qua suus error damnatus erat, criminandi. Id docet sanctus Maximus Homologeta, epistola ad Marinum Cypri presbyterum, ubi refert Romanos, cum mentem ipsorum diligenter scrutatus esset, consonantia protulisse testimonia Latinorum Patrum, necnon et Cyrilli Alexandrini de sacro ejus opere quod in sanctum evangelistam fecit Joannem: ex quibus non causam Spiritus sancti se facere monstraverunt. Unam enim norunt causam Filii et Spiritus sancti esse Patrem alterius quidem secundum generationem, alterius vero secundum emissionem: sed ut hunc per eum prodire insinuarent, et hac (voce nimirum Filioque) substantiæ communionem et indissimilitudinem demonstrarent. Nonnullis interjectis isthæc addit, quæ interest hic recitare: Porro secundum missionem vestram rogavi Romanos interpretari propria dicta, causa adversantium (Monothelitarum scilicet) subreptiones effugiendi. Verumtamen more obtinente ita faciendi atque mittendi, nescio utrum consentiant. Alias autem non valent in aliena dictione et voce sensum suum sicut in propria vel alumna subtili (accuratave) exprimere intelligentia, vel etiam quemadmodum nos in nostra nostrum. Maximi locum Latine describo ex translatione Anastasii Bibliothecarii; de qua ipse sic loquitur epistola ad Joannem Diaconum: *Præterea interpretati sumus ex epistola sancti Maximi ad Marinum scripta presbyterum, circumstantiam de Spiritus sancti processione, ubi (frustra causari contra nos innuit Græcos, cum nos non causam vel principium Filium dicamus Spiritus sancti, ut autumant, sed unitatem substantiæ Patris et Filii non nescientes, sicut procedit ex Patre, ita eum procedere fateamur ex Filio, missionem (forte legendum emissionem, ut in interpretatione ipsiusmet Anastasii), nimirum processionem intelligentes: pie interpretans, et utriusque linguæ gnarus ad pacem erudiens; dum scilicet nos et Græcos edocet, secundum quiddam procedere, et secundum quiddam non procedere Spiritum sanctum ex Filio; difficultatem exprimendi de al-*

(a) Epist. 89.

terius in alterius linguæ proprietatem significans. Siquidem et ejusmodi pia interpretatione sanctus olim Athanasius Orientales et Occidentales subsistentiæ vel personæ nomine dissidentes univit, dum unum idemque utrosque credere sensuque retinere perdocuit; licet ob linguæ varietatem aliter atque aliter confiterentur, atque importunis contentionibus de arrent.

XI. *Sincera est Maximi ad Marinum epistola.* — Hactenus S. R. E. cardinalis bibliothecarius, qui apostolicæ sedis apocrisiarius diu Constantinopoli hæsit. Hujus porro testimonio astruitur sinceritas epistolæ Maximi, quam e Latinis quidam in concilio Florentino uti spuriam rejiciebant. Nec sane a Latinis selis, nec itidem a Græcis solis, epistola hæc conflictæ esset, quæ utrisque favere videatur, ut apposite argumentatur Georgius Scholarius (b). Cæterum ex eadem epistola apparet quam iniqui dogmatum æstimatores essent illi, qui Latinis vitio verterunt processionis Spiritus sancti ex Filio fidem: *Non in tot hujus sanctissimi papæ synodicalis, quot scripsistis, capitulis Constantinopolitani reprehenderunt, inquit Maximus, sed in duobus tantum, quorum alterum est de divinitatis ratione; quia dixit, alunt, procedere etiam ex Filio Spiritum sanctum: alterum est de divina incarnatione; quoniam scripsit, inquit, absque originali et actuali peccato Dominum esse. Quis citra blasphemiam doceat absque originali et actuali peccato Dominum non fuisse? Hæc porro Græcorum adversus Romanos criminationes diuturnæ non fuerunt, nec dubium quih sancti Maximi litteris sedatæ.*

XII. *Iconomachi Latinorum dogmatis impugnatores alii.* — Litem vero de Spiritus sancti processione movit iterum Constantinus Copronymus cum suis Iconomachis, cum sese proscriptum ab apostolica sede accepisset. Quocirca de hoc articulo Genethliaci haud procul Lutetia Parisiorum, in synodo episcoporum Galliæ coram rege Francorum Pipino disputatum est. *Facta est tunc temporis synodus, inquit Ado Viennensis in Chronico, et questio ventilata est inter [VI] Græcos et Romanos de Trinitate, et utrum Spiritus sanctus, sicut procedit a Patre, ita procedat a Filio et de sanctorum imaginibus, utrumne fingendæ, an pingendæ essent in ecclesiis. Paulus Æmilius addit, quo auctore nescio, Græcos oratores Cæsarem suum admonere jussos, ut cum cæteris piis sentiret. Quod de capite processionis Spiritus sancti præsertim intellexero, cum nostrates Galli his temporibus cultui sacrarum imaginum haud admodum faverent. Pro Latinorum sententia summo posthac studio pugnavit Carolus Magnus Pipini filius: qui cum acta*

(b) Lib. 1 contra Latinos. sect. 4, cap. 14.

septimæ synodi legisset, reperissetque in professione Tharasij (a) Constantinopolitani Spiritum ex Patre per Filium procedere, articulum hunc, ut et alios bene multos, ceu pietati minus consonum, censoria nota dignum putavit; eo quod Spiritum ex Filio procedere Tharasius diserte non dixisset. Nihilominus Adrianus I, papa, epistola ad Carolum responsoria (b), quæ exstat hodie, Tharasium et synodum tuetur, ostenditque recte dici Spiritum sanctum per Filium procedere, congestis in hanc rem sanctorum Patrum testimoniis non paucis: quæ tamen si attente considerentur, nihil aliud pro majori parte enuntiant, nisi Spiritum sanctum a Patre per Filium hominibus concedi.

XIII. Hierosolymis iterum de processione Spiritus sancti disputatur contra Latinos. — Hos hactenus defensores, Græcorum sententia nacta erat, Theodoretum acerrimum Nestorii patronum et infensissimum magni Cyrilli hostem, Monothelitas, et leonoclastas hæreticos. Hac eadem circiter ætate monachus quidam Hierosolymitanus, cuius nomen Joannes erat, cum alterius erroris reus non esset, monachos quosdam Latinos, qui in monte Oliveti morabantur, hæresis taxare cœpit, quia crederent etiam ex Filio procedere Spiritum sanctum. Atque hoc in causa fuit, ut anno Dom. 809, mense Decembri, concilium Aquisgrani celebratum sit coram Carolo Magno imperatore (c), qui priscum Ecclesiæ dogma, missa Romam legatione, in epistola ad Leonem III erudite comprobavit. Petrus Pithæus (d) existimavit Joannem illum Hierosolymitanum alium non fuisse a Joanne nostro Damasceno, qui Hierosolymitanæ Ecclesiæ λεπομὴναρχος presbyter et monachus fuit: ut nempe questioni movendæ auctor fuerit in libro *De fide orthodoxa*, in quo legimus, ex Filio autem Spiritum non dicimus; necnon in oratione in Sabbatum sanctum, in qua itidem planius dicitur Spiritus sanctus ex Filio existentiam non habere, οὐκ ἐξ αὐτοῦ ἔχει τὴν ὑπαρξίν. In Pithæi conjectationem Joannes Gerardus Vossius (e) pene concessit. Leo Allatius suspicatur (f) Joannem alterum, qui Hierosolymitanus patriarcha fuit, et multa scripsit adversus Latinos, rixarum illarum facem exstitisse. At hic patriarcha recentioris ævi fuit, et quantum conjicio, ille ipse est, qui anno 1156 intererat synodo quæ Constantinopoli celebrata est, ad profligandos errores Soterichi Panteugeni, qui nuper electus fuerat in patriarcham Antiochenum, ejusque sequacium. Hos omnes ob nominis conformitatem deceptos nullus dubito. Quod ut magis perspicuum fiat, juvat hic afferre quædam fragmenta epistolæ monachorum Latinorum, quos Joannes laceraverat, ad Leonem III papam, quæ ex sche-

dis suis pro consueta humanitate sua describendi mihi copiam fecit vir eximie doctus et clarissimus Baluzius.

EPISTOLA PEREGRINORUM MONACHORUM, IN MONTE OLIVETI HABITANTUM, AD LEONEM PAPAM (g).

Sanctissimo ac reverentissimo Domino in Christo Patri Leoni summo pontifici et universali papæ sedis sanctæ apostolicæ urbis Romæ, congregati montis Oliveti. Domine Pater, te dignatus est Dominus exaltare super omnes sedes Christianorum, quia suo ore dignatus est Christus dicere: « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam ». Benignissime pater, nos qui sumus hic in sancta civitate Jerusalem peregrini, nullum hominem super terram amamus plusquam vos, et in quantum valeamus, in istis sanctis locis die noctaque Domino fundimus preces, prostrati omnes servi tui super terram cum lacrymis. Itaque notam facimus tibi tribulationem nostram quam hic patimur. Joannes qui fuit de monasterio Sancti Sabæ, quem Theodulus Iguemenus servus vester scit, ipse levatus est super nos dicendo, quod Franci qui sunt in monte Oliveti, hæretici sunt: et dixit nobis, quia omnes Franci hæretici estis: et reprobat fidem nostram dicendo, quia non est major hæresis. Et nos ei diximus: Frater noster, sile. Quod si nos dicis hæreticos, de sede sancta apostolica dicis. Et in tantum nos conturbavit, ut in die Natalis Domini in sanctam Bethleem in sancto præsepio, ubi Dominus noster redemptor humani generis pro mundi salute nasci dignatus est, submitteret laicos homines, qui nos foras proficere vellent, dicendo quod hæretici estis, et libri quos habetis hæretici sunt: sed per vestram sanctam orationem et fidem confortavit nos Dominus. Non enim potuerunt nos ejicere. Diximus omnes: « Hic volumus mori. Nam foras nos non ejicies. » Unde et fecimus vocem nostram omnes vos servi vestri pariter dicendo ad sacerdotes qui sunt in sancta civitate: videte, Patres et fratres, de isto homine, qui contra nos tanta et talia loquitur, et contra fidem sanctam Romanam, quia talia nunquam audivimus de gente nostra. Posthæc die sancto Dominico congregati sunt sacerdotes cum clero et populo contra sepulcrum Domini, et inter sanctum Calvarie locum, et interrogaverunt nos de fide nostra ipsi sacerdotes, et qualiter crederemus Symbolum. Nos autem dicendo, quod sic credimus sicut sancta Ecclesia Romana, diximus: et dicimus in lingua nostra quod vos non dicitis in Græca. Et in « Gloria Patri » non dicitis « Sicut erat in principio: » et in « Gloria in excelsis, » non dicitis, « Tu solus altissimus; » et « Pater noster » alio modo dicitis, et in Symbolo nos dicimus plusquam vos, « Qui ex Patre Filioque procedit. » Unde dicit iste Joannes, inimicus ani-

* Matth. xvi, 16.

(a) In act. vii syn., act. i.

(b) Tom. VII Conc. gener.

(c) Eginh. in Annal.

(d) De processione Spiritus sancti.

(e) De tribus Symb., c. 15.

(f) Cont. Hotting., c. 19 et 20. Id. Vindic. conc. Ephes., cap. 75.

(g) Ex veteri codice S. Martialis Lemovicensis.

ma sua, propter hunc sermonem, [VII] eo quod hæretici sumus. Quos Hierosolymitas rogavimus, dicentes: Nolite audire hunc hominem, neque dicatis de nobis hæreses. Quod si nos dicitis hæreticos, de throno beati Petri dicitis hæresim. Et si hoc dicitis, peccatum inducitis super vos. Et sacerdotes scripserunt nobis chartam de fide nostra, quam licet crederemus, dicendo nobis: Creditisne sicut sancta resurrectio (id est Ecclesia Hierosolymitana)? Nos autem diximus, quod sic credimus, quomodo sancta sedes apostolica Romana. Posthæc ipse archidiaconus in sancto Constantino una nobiscum ascendit in pergo, et legit ipsam chartam in populo, et nos servi vestri anathematizavimus omnem hæresim, et omnes qui de sancta sede apostolica Romana dixerint hæresim. Et nunc, domne Pater benignissime, cogitare digneris de nobis servis tuis, qui etsi de longinquo sumus, oves tuæ sumus, et tibi commissus est omnis mundus, sicut vestra sanctitas scit, sicut ait Dominus Petro, « Si diligis me, Petre, pasce oves meas. » Benignissime pater, dum essem ego Leo servus vester ad sancta vestigia vestra, et ad pia vestigia domni Caroli piissimi imperatoris, filiique vestri, audivimus in capella ejus dici in Symbolo fidei, « Qui ex Patre Filioque procedit. » Et in homilia sancti Gregorii, quam nobis filius vester domnus Carolus imperator dedit in parabola Octavarum Paschæ, ubi dixit: « Sed ejus missio ipsa processio est, qui de Patre procedit et Filio. » Et in Regula sancti Benedicti, quam nobis dedit filius vester domnus Carolus, quæ habet fidem scriptam de sancta et inseparabili Trinitate: « Credo Spiritum sanctum Deum verum ex Patre procedentem et Filio: » et in Dialogo quem nobis vestra sanctitas dare dignata est, similiter dicit. Et in fide sancti Athanasii eodem modo dicit. Itaque per ipsum Joannem facta est nobis grandis confusio in sancta civitate; quoniam dicit: Spiritus sanctus non procedit de Patre et Filio. Et de hoc misit grandem errorem per omnia monasteria: et requirebat fidem nostram, et libros nostros. Et de domino Gregorio dicit, quod non sint recipiendi ejus libri. Unde iterum atque iterum, sancte Pater, in terram prostrati cum lacrymis postulamus et rogamus te per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, qui Trinitas et inseparabiliter unus dicitur, ut digneris inquirere, tam in Græco, quam in Latino de sanctis Patribus, qui Symbolum composuerunt, istum sermonem, ubi, « Ex Patre Filioque procedit: » et in Græco non dicunt sicut nos, sed dicunt: « Qui ex Patre procedit. » Et vident istum sermonem gravem, quem nos dicimus in Latino. Et mandare digneris domno Carolo imperatori filio vestro, quod nos istum sermonem audivimus in ejus capella, « Qui ex Patre Filioque procedit. » Et nos hic servos vestros certos facere digneris, quia nulla species sacramenti hujus tam nobis amabilis videatur, quam sanctus vester vultus, et sancta deprecatio, seu memoria vestra. Unde poscimus, benignissime Pater, vestram sanctissimam pietatem, ut hos servos [deest hic vox

aliqua, fortasse copula, et] Joannem presbyterum quando Deo gubernante ad sacrosanctam vestram gravitatem pervenerint, benigne suscipere dignemini, et nobis servis vestris certissimum mandatum dirigere. Commendamus nos Dominicus, Theodorus, Arimundus, Gregorius, Joannes, Leo, et omnis congregatio de monte sancto Oliveti, humiles servi vestri, vestris sacris et Deo dignis orationibus. Deus et Dominus noster, te sanctissime Pater, cum omnibus tuis ad exaltationem sanctæ Ecclesiæ, et ad salutem animæ tuæ, et ad gaudium nostrum regere et protegere, et pia miseratione in omnibus et per omnia custodire dignetur, qui dicitur benedictus in sæcula.

XIV. Monachos Latinos Caroli Magni nutu in monte Oliveti mansisse narrat monachus Engolismensis in Vita hujus imperatoris. Qui vero a sancta hac congregatione Romam hac vice missi sunt, litteras commendatitias Thomæ patriarchæ ad Leonem papam detulerunt, quibus manifestum sit, nec sanctum illum antistitem, nec Hierosolymorum Ecclesiæ presbyteros Joannis monachi criminationi consensisse. Hoc Leo ipse testatur in epistola ad Carolum, quam iidem exhibeo ex schedis viri doctissimi D. Stephani Baluzii.

Domino piissimo ac serenissimo victori ac triumphatori filio, amatori Dei et Domini nostri Jesu Christi, Carolo Augusto, Leo episcopus, servus servorum Dei. Omnia quæ de singulis partibus nobis accidunt, necesse est ut vestræ intimemus imperiali potestati. Præsentii siquidem anno direxerunt nobis epistolam monachi, qui in sancto monte Oliveti morantur, fidei contentionem continentem, quam inter se habebant. Nos vero Symbolum orthodoxæ fidei illis misimus, quatenus secundum nostram hanc sanctam catholicam Ecclesiam, rectam et immobilem teneant fidem. Quam vero epistolam vestræ imperiali potestati misimus relegendam. Interea revertentes præsentibus fideles vestri, Agamus videlicet et Rocalphus, ab Hierosolymis detulerunt nobis epistolam Thomæ Hierosolymorum patriarchæ, quam relegentes reperimus, ut per nostram precatoriam epistolam vestræ pietati commendaremus. Qua de re precamur vestram imperialem potentiam, ut siculi estis super omnes fideles vestros impertire suffragium, ita cum eis misericordiam facere jubeatis. Ipsam vero epistolam, quam nobis prædicti fideles nostri detulerunt, vestræ serenitati misimus. His prælibatis, omnipotens Deus sua vos protectione custodiat, atque a perfidis omnibus regnum vestrum sui extensione brachii defendat, vosque post longa annorum curricula ad gaudia æterna perducatur. Pristinum Domini Caroli imperium gratia semper custodiat, eique omnium gentium colla subternat.

SEQUITUR SYMBOLUM ORTHODOXÆ FIDEI LEONIS PAPÆ.

Leo episcopus, servus servorum Dei, omnibus Orientalibus Ecclesiis. Hoc symbolum orthodoxæ fidei vobis mittimus, ut tam [VIII] vos, quam omnes

mundus secundum Romanæ catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ rectam et inviolatam teneatis fidem. Credimus sanctam Trinitatem, id est Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unum Deum omnipotentem, unius substantiæ, unius essentia, unius potestatis, creatorem omnium creaturarum, a quo omnia, per quem omnia, in quo omnia: Patrem in ipso, non ab alio, Filium a Patre genitum, Deum verum de Deo vero, lumen verum de lumine vero, non tamen duo lumina, sed unum lumen, Spiritum sanctum a Patre et Filio æqualiter procedentem, consubstantialem cæterum Patri et Filio: Pater plenus Deus in se, Filius plenus Deus a Patre genitus, Spiritus sanctus plenus Deus, a Patre et Filio procedens... Inde venturus est iudicare vivos et mortuos: quem impii iudicantem videbunt, in ea forma qua crucifixus est; non in ea humilitate qua iniuste iudicatus est, sed in ea claritate qua iuste iudicaturus est mundum: cujus maiestatis visio æterna est omnium sanctorum beatitudo. Qui secundam hanc fidem non crediderit, hunc damnat sancta catholica et apostolica Ecclesia, quæ fundata est ab ipso Jesu Christo Domino nostro, cui est gloria in sæcula.

XV. Carolus, acceptis Leonis papæ litteris, concilium episcoporum, ejus ante meminimus Aquisgravi habuit anno 809, in quo de Spiritus sancti processione actum est. Missi sunt Romam Bernarius Warmaciensis episcopus, et Adalardus monasterii Corbeiensis abbas, qui a pontifice obtinerent inseri Symbolo Constantinopolitano vocem Filioque. Legatorum cum Leone colloquium descripsit Smaragdus abbas Sancti Michaelis in Lotharinga; cujus hæc summa est. Ipsorum postulationi Leo abnuvit, potiusque esse dixit sanctorum Patrum, qui Symbolum illud ediderunt, auctoritatem. Nam et ego me illis non dico præferam, inquit requisivimus pontifex, sed etiam illud absit mihi, ut cœquare præsumam. Nunquid magis salutare est credere, et periculosum non credere, Spiritum sanctum a Filio sicut a Patre procedere, quam Filium sapientiam Deum a sapientia Deo, veritatem Deum a veritate Deogenitum esse, et tamen utrumque unam sapientiam, unam veritatem essentialiter Deum esse; cum tamen constet id a sanctis Patribus idem Symbolo indictum non esse. Porro dogma de processione Spiritus sancti ex Filio ejusmodi generis esse ait, ut non omnes illud assequi valeant. Licentiam quidem se dedisse cantandi Symbolum, non autem cantando aliquid addendi, minuendi, seu mutandi. Nos enim id ipsum non cantamus, inquit, sed legimus, et legendo docere, nec tamen legendo addere, quidpiam eidem Symbolo inserendo, præsumimus. Quærentibus vero legatis, num illud de quo agebatur, de sæpe facto Symbolo tolleretur, ac tum demum a quolibet licite aut libere, seu cantando, seu tradendo disceretur et doceretur, respondit papa: Ita procul dubio a nostra parte decer-

nitur: ita quoque ut a vestra assentiat, a nobis omnibus modis suadetur. Id quod ita demum factum iri ait, si primum in palatio cantandi Symboli consuetudo intermittatur: Tunc enim dimittendum ab omnibus. Quod suum responsum ut firmaret magis pontifex Leo, Symbolum sine adjectione purum in tabulis argenteis duabus Græce et Latine exaravit (a), atque ad confessionem sancti Petri in ejus basilica affixit, ut omnibus innotesceret Ecclesiam Romanam illis non assentire, qui communem hanc fidei formulam quovis additamento seu declaratione immutarent. Verum ne rectum de Spiritu sancto ex Patre Filioque processione dogma pessundaretur, hoc diserte satis enuntiaverat in expositione fidei ad episcopos Orientales, quam modo ante retulimus: nec propter hanc fidem ulla sedes Orientis a Romana divulsa est. Ex quibus falsi convincuntur Photius et alii schismatici, qui Leonem III, perinde ac Leonem Magnum, processionem Spiritus sancti ex Filio abnegasse asseverarunt, cum eandem utriusque pontificis et aliorum decretalibus epistolis assertam constet.

XVI. Ex his rursus omnibus evincitur, vana prorsus conjectatione viros aliquot eruditos sibi finxisse, Joannem quemdam Hierosolymitanum monachum ex Oriente missum ad Carolum, disceptationem de processione Spiritus sancti eo tempore excitasse, audito additamento Filioque quod Aquisgrani in capella regia prolatum audierat. Arguisse illum hoc additamentum, indeque arrepta occasione ad rem ipsam venisse. Prolata hinc inde, cum a Gallis, tum ab ipsa Joanne, ut sit, argumenta pro utriusque partis sententia. Plane monachus Engolismensis qui Caroli vitam scripsit, diserte refert litem, non Aquisgrani, non in Galliis, sed Hierosolymis motam fuisse. His ita gestis (inquit ad annum 809), imperator de Ardenna Aquis reverens, mense Novembri concilium habuit de Spiritu sancto procedente a Patre et Filio. Quam questionem Joannes quidam monachus Hierosolymis primo movit. Idem habent illius ætatis Annalium excerptores. Quinimo anonymus Engolismensis monachorum montis Oliveti mentionem facit ad annum 807, his verbis: Legatus, regis Persarum (seu potius Arabum), nomine Abdella, cum monachis de Jerusalem, qui legati erant Thomæ patriarchæ, id est Georgius et Felix (quorum Georgius abbas de monte Oliveti, patria Germanus, proprio nomine Engelbaldus dicebatur), pervenerunt ad imperatorem, munera deferentes... Imperator legatum et monachos per aliquantum tempus secum retinens in Italiam direxit, ibique eos tempus navigationis expectare jussit. Quæ cum ita sint, horum tumultuum Joannes Damascenus auctor non fuit, uti Pithæus et Vossius existimarunt. Hæc enim omnia gesta sunt annis 808, 809 et 810, sub Leone III, postremis.

a) Phot. epist. ad episc. Aquil. et tract. De proc. Spir. sancti, et alii.

Caroli Magni temporibus, Thoma Hierosolymitanam sedem tenente : Damascenus vero noster obierat ante septimam synodum, quæ anno Christi 787 celebrata est, 16^a Adriani decessoris Leonis III, cum Theodorus Hierosolymitanæ Ecclesiæ præses. Quis autem fuerit Joannes iste monachus et presbyter, definire non ausim. Hoc tantummodo observavero, ea ætate Joannem quemdam Hierosolymitanum monachum et presbyterum in septima synodo locum tenuisse trium patriarcharum Orientis, et eam iconoclasticæ hæresis [IX] præludiorum narrationem coram Patribus recitasse, quam Combesius edidit inter continuatores Historiæ Byzantinæ post Theophanem.

XVII. De Symbolo Athanasiano. — Insuper Theodulpho Aurelianensi, Rathramno Corbeiensi, Aeneæ Parisiensi, et aliis qui octavo et nono sæculis, Symboli, seu, ut loqui solebant, *Fidei Athanasii*, auctoritate pro vindicanda Spiritus ex Patre et Filio processione pugnarunt adversus Græcos, adjungendi sunt monachi illi de monte Oliveti, qui in epistola ad Leonem hoc quoque contra Joannis Hierosolymitani criminationem addiderunt: *Et in fide sancti Athanasii eodem modo dicit. Innuebant nimirum verba hæc: Spiritus sanctus a Patre et Filio, nec factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens.* Hanc quidem fidem Athanasii Magni Alexandrini non esse certo certius est, tametsi ab ejus doctrina non discrepet: attamen mihi hactenus visa est ad ejus ætatem quam proxime accedere. Joannes Belet in Explicatione divinorum officiorum, cum fateatur illam ab Athanasio compositionem fuisse, subjungit tamen plerumque eum Anastasium fuisse falso arbitrari. In Bodleiano codice 1204, inscribitur: *Anastasii expositio Symboli apostolorum*: in Lipsiensi vero, quem Tenzelius ex Felleri testimonio citavit: *Fides Anastasii papæ*. Doctissimus reverendusque admodum P. D. Bernardus de Montfaucon versionem ejusdem veteri idiomate Gallico edidit, cum inscriptione simili: *Ce chant fust saint Anastaise Apostoille de Rome.* Verum affirmare non ausim Anastasium I papam, qui sæculo quarto labente Romanam sedem tenuit, illam condidisse; veritus in primis ne pro *Athanasii*, nomen *Anastasii* errore librariorum scriptum fuerit, unde posthac attributa sit *Anastasio papæ*, seu *apostolico Romano*. Nam hi codices recentis nimium ætatis sunt, cum vetustiores, aut Athanasium duntaxat, aut nullum auctorem præferant. Usserius antiquissimum laudat, quem Gregorii Magni ævo exaratum putat; in quo hic duntaxat titulus præfigitur, *Fides catholica*. Sunt qui suspicentur expositionem istam fidei fuisse concinnatam a Vigilio Tapsensi, qui scripsisse existimatur libros tres contra Varimadum Arianum: sed ab illorum opinione me deterruit versus iste, *Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ*. Nam Vigilius in libris quinque *Contra Eutychem*, nusquam unitatem personæ dicit, sed passim et

infrequentissime *unionem personæ*. Quam sane locutionem singularem prorsus, sibi que familiarem, in formula fidei, si quam edidisset, fuisse illum immutaturum non credo. Cumque variz supersint hodie Vigili Tapsensis confessiones fidei de Trinitate et incarnatione, nulla earum similitudo et convenientia cum Symbolo Athanasiano, quoad stylum animadvertitur. Quod si multæ apud Vigilium occurrunt locutiones et periodi similes prorsus earum quæ in prætensi Athanasii Symbolo leguntur, non minus expressæ reprehenduntur in libris quos sanctus Augustinus contra Arianos scripsit. Omitto loca quæ proferri possunt ex libris *De Trinitate*, ac potissimum quinto, ne prolixitate nimia fastidiosus accidam. Alterum duntaxat producam ex libro III *Contra Maximinum Arianum*. Dixerat prius: *Quia Pater et Filius et Spiritus sanctus, non tres dii, sed unus Deus: nec tres Domini, sed unus Dominus*: Et paulo post: *In illa quippe Trinitate quæ Deus est, unus est Pater, non duo vel tres; et unus Filius, non duo vel tres; et unus amborum Spiritus, non duo vel tres. Sic et Dominum si quæras, singulum quoque respondeo, sed simul omnes, non tres Dominos Deos, sed unum Dominum Deum dico.* Ad eundem modum in Symbolo dicimus: *Unus ergo Pater, non tres Patres; unus Filius, non tres Filii; unus Spiritus sanctus, non tres Spiritus sancti.* Et rursum: *Quia sicut sigillatim unamquamque personam Deum et Dominum confiteri Christiana veritate compellimur, ita tres deos aut dominos dicere catholica religione prohibemur.* Mox deinde subjungitur ab Augustino: *Hæc est fides nostra, quoniam hæc est fides recta, quæ fides etiam catholica nuncupatur.* Quibus postremis verbis annuere prorsus videtur expositionem illam fidei, quam in codice citato ab Usserio hoc titulo insigniri diximus, *Fides catholica*; aut alludere ad illa ejusdem Symboli: *Oportet ut teneat catholicam fidem. Fides autem catholica hæc est. Est autem fides recta. Hæc est fides catholica.* Dum hæc confero cum similibus aliis, quæ Vincentius Lirinensis contra Arianos et Nestorianos recitat, cap. 18 et 19 Commonitorii, et propter quæ doctissimus Jos. Anthelmus formulam istam eidem Vincentio ascribendam censuit, necnon cum excerptis ex Vigilio Tapsensi; quorum auctorum, ille Augustini æqualis fuit nec nisi quarto ad summum ab ejus obitu anno libros suos composuit, alter vero suppar; omnino fateri cogor Augustini, Vincentii et Vigili ætate existisse expositionem Latinam fidei, quæ postmodum Athanasio magno attribui meruerit: quemadmodum utique eandem sæculo saltem septimo innotuisse nobiles critici intulerunt, quia ejus locutiones et periodos synodus Toletana prior, Romanique pontifices in professionibus fidei æmulati sunt; et nonnisi ex eodem Symbolo quod jam ante receptum esset, Avitus Viennensis, Vigili æqualis, alicubi scribebat: *De divinitate Spiritus sancti,*

quem nec factum legimus, nec genitum, nec creatum, Deus est, etc. (a). Nec cuiquam negotium facessat, quod Nestorii et Eutycheis hæreses ea prius pessundate essent, quam ipsarum auctores emergerent. Alibi siquidem ostensum fuit sanctos Patres, qui contra Apollinarium calamum struxerant, disertissimis etiam verbis amborum impietates proscriptis. Præter Nazianzeni epistolas ad Cleodonium, quæ hoc diserte testantur, juvat hic doctoris Latini testimonium asserre, Ambrosii scilicet, qui lib. *De incarn. Dom. sacram.*, cap. 6, ita loquitur: *Et hos igitur, qui in phantasmate Dominum venisse prædicant, et illos condemnare debemus, qui adversa erroris linea non unum eundemque Filium Dei dicunt: sed alium esse qui ex Deo Patre natus sit, alium qui sit generatus ex Virgine; cum evangelista dicat, « Quia Verbum caro factum est, » ut unum Dominum Jesum, non duos crederes. Paucis interjectis: Emergunt alii, inquit, qui carnem Domini et divinitatem dicant unius esse naturæ.... Deinde cum isti dicant, quia Verbum in carnem, capillos, sanguinem et ossa conversum est, et a propria natura [X] mutatum est, datur illis locus, ut infirmitatem carnis ad infirmitatem divinitatis quædam facta divina naturæ mutatione detorqueant. Propter primum itaque errorem dicitur in Symbolo: Qui licet Deus sit et homo; non duo tamen, sed unus est Christus. Propter secundum: Unus autem non conversione divinitatis in carnem; sed assumptione humanitatis in Deum: unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ. In hæresi Apollinaristarum observavi frustra Petavium ex quodam Theodoretî loco sibi finxisse Apollinarium utramque illam impietatem docuisse: sed illum potius priorem attribuisse Catholicis, ac si duarum naturarum integrarum professione duplicem Christum facerent. Hic addo perquam verisimile esse criminationi huic ansam præbuisse Diodorum Tarsensem, qui hæreticum hunc ardentius aliis impugnavit, ita ut supersint hodie fragmenta non pauca librorum Apollinarij contra Diodorum. Atqui nemo ignorat Diodorum Tarsensem a quinta synodo damnatum fuisse tanquam Nestorii præcursorem. Propter hanc autem Apollinarij obtrectionem in Symbolo subjungitur: Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo; ita Deus et homo unus est Christus. Eodem modo disputat Augustinus epistola 137, *Ad Volusianum*, cap. 3: Nam sicut in unitate personæ anima unitur corpori, ut homo sit; ita in unitate personæ Deus unitur homini, ut Christus sit. Imprimis vero sanctus doctor exemplum hoc adhibet in *Enchiridia*, ubi incarnationem Domini adversus quascunque hæreses edisserit. Quod quidem simile, quo Theologus etiam aliqui Patres Apollinaristas confutabant, tanti posthac non fecerunt insequentis, seu*

^a Joan. 1, 14.

(a) Vide Baluzii *Miscell.* t. I, p. 361.

quinti sæculi desinentis doctores, ut illud in expositione fidei insererent, cum Monophysita, Severo præsertim duce, eo vehementius contra Catholicos pugnarent, ut unam in Christo naturam esse ex deitate et humanitate compositam evincerent. Quinimo omnes ingenii vires explicare coacti sunt, ut varias discrepantias reperirent inter unionem deitatis cum humanitate in Christo, et unionem animæ cum corpore in homine. Symbolum porro, quod Athanasii dicitur, Græci tandem ob præfixum tanti doctoris nomen a Latinis accipere non dubitarunt, sed ab interprete Græco corruptum fuit, vel postmodum saltim abrasum, ubi de Spiritus sancti processione sermo est. Nam pro his verbis, quæ tritam Ecclesiarum nostrarum doctrinam referunt, *Filius a Patre solo est: et, Spiritus sanctus a Patre et Filio*, etc., ita legunt: *Ὁ Υἱὸς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν· Filius a Patre est*, etc., *τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν· Spiritus sanctus a Patre est*. Interpretis audacia, vel falsimonium satis superque arguitur, ex eo quod expositionem hanc fidei acceperit a Latinis solia, apud quas dudum ante in usu fuerat, quam Græcis innotesceret; adeo ut nostrates adversus ipsam ejus auctoritate certaverint, ubi primum de Spiritus sancti processione inter utramque gentem disputari cœpit.

XVIII. Monachi de monte Olivæ præter *Fidem* sancti Athanasii, homilia laudant sancti Gregorii, quam nobis, inquit, filius vester dominus Carolus imperator dedit, in parabola Octavarum Paschæ. Quibus verbis nullus dubito, quin significet sibi traditam a Carolo fuisse collectionem homiliarum, certis quibusdam anni diebus et celebratibus recitandarum, quam Paulus Diaconus ipsiusmet imperatoris jussu congresserat. Nam in hac Collectione homilia illa Gregorii quam citant, reperitur pro die octava Paschæ. Addunt: *Et in Regula sancti Benedicti, quam nobis dedit filius vester dominus Carolus, quæ habet fidem scriptam de sancta et inseparabili Trinitate: « Credo in Spiritum sanctum verum Deum ex Patre procedentem et Filio. Nihil ejusmodi habetur hodie in Regula sancti Benedicti. Arbitror professionem hanc fidei appendix ejusdam instar fuisse, quæ postmodum regulæ subnexa sit, a monachis recitanda. De Dialogo, utique Gregorii Magi quem subinde proferunt, suus brevi dicendi locus erit.*

XIX. Jurgium Photius instaurat. — Sopitam litem pervicaciori postea furore Constantinopoli Photius excitavit, ubi primum accepit se proscriptum Romæ a Nicolao I fuisse tanquam sedis alterius, Ignatii scilicet, invasorem. Classicum hic cecinit data epistola ad Orientis patriarchas. Tractatum etiam edidit adversus Latinorum dogma aliasque eorum mores, cujus nonnulla fragmenta passim

exstant in operibus Leonis Allatii. In primis vero Michaeli imperatori et Basilio Cesari persuasit, ut decretum de fide emitterent, quo Latinorum de Spiritus sancti processione doctrina, presbyterorum Romanorum vita celebs, jejuniū Sabbati, et alia ejusmodi disciplinæ nostræ capita, acriter persringerentur. Nulla quidem hujus decreti memoria superest apud Græcos, solusque Rathramnus Corbeiensis monachus, testis locuples est, datum illud esse ab Imperatoribus Michaelē et Basilio; quippe quod quatuor libris dedita opera confutaverit: *Oppositorum, quibus Michael et Basilius Græcorum imperatores Romanam Ecclesiam infamare conantur* (inquit Rathramnus initio libri primi) *vel falsa, vel hæretica, vel irreligiosa fore cognoscuntur*. Libro II, de iisdem ait: *Videmus laicos contra cunctas ecclesiasticas regulas venire, decreta fidei fidelibus imponere, et quibus licitum non est ullo super ecclesiastico jure præter episcoporum consultum statuta constituere, leges ipsi fidei condere, et secundum sua decreta alii in communionem recipiuntur, alii remouentur*. Decretum hoc a Nicolao ad Galliarum episcopos missum esse colligere licet ex epistola Hincmari ad Odonem Belvacensem: *Domnus Apostolicus, inquit, communiter nobis et aliis episcopis regni domni nostri Caroli, epistolam misit, in qua continetur quod Græci tam Ecclesiam Romanam specialiter, quam omnem generaliter, quæ lingua Latina utitur, conantur reprehendere, quia jejunamus in Sabbatis, quod Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere dicamus, cum ipsi hunc tantum ex Patre procedere fateantur*. Dicunt præterea nos abominari nuptias, quia presbyteros sortiri conjuges inhibemus: quod tamen chrisma nos ex aqua fluminis conficere fallaciter arbitrantur, reprehendere nihilominus molliuntur: eo quod octo hebdomadibus ante Pascha a carnium, et septem hebdomadibus a casei et ovorum esu more suo non cessamus, etc. Atqui hæc ipsa capita sunt, propter quæ Rathramnus narrat, imperatores Græcos conatos esse Romanam Ecclesiam infamare. [XI] Addit uterque, quod legatos Sedis apostolicæ recipere noluerant.

XX. Quod vero ad Photium attinet, in libris in quibus de Spiritus sancti processione disputat, vix unius Ecclesiæ doctoris sententiam præfert; tametsi plurimos, imo omnes, pro se stare affirmet: sed immensa convicia merosque paralogismos contextit, qui perinde recta feriant æternam Spiritus sancti per Filium processionem, quam Joannes Damascenus multis in locis agnoscit secundum priscorum Patrum traditionem. Nesciebat vir eruditissimus, si ve Spiritus sanctus ex Patre solo procederet, sive ex Patre et Filio, perinde perfectam fore ejus productionem, perinde simplicem ejus hypostasim; quia una Patris et Filii indivulsa et simplicissima essentia, substantia, virtute, vitalique actione producit, absque successione ulla: minime absonum esse proprietatem eandem, ex iis quas notionales vocant, duabus personis conve-

nire) quandoquidem Pater et Filius Spiritum sanctum mittant, non vero Spiritus Patrem et Filium. Diximus supra, secundum sancti Gregorii Theologi doctrinam, eatenus distingui Spiritum a Patre et Filio, quatenus ad utrumque refertur; eam vero relationem in processione fundari. Cum igitur distinguatur ab utroque, oportet ut utrumque auctorem sui agnoscat. Utrumque Photii librum contra Latinos cum aliis quatuor contra Manichæos, ipsi Photio tribuit et vindicat Colbertinus codex nongentorum annorum, ut et Euthymius in Panoplia, cum in quibusdam mss. non sine Græcorum fraude. Metrophanis Smyrnæi, hominis catholicæ unitatis, et ut Ignatianæ causæ defensoris invictissimi nomen præferat. Confutationes vero argumentationum Photii legis apud Joannem Beccum I. i *De unione*, t. I *Græc. orthod.* Georgius Scholarius in opere priori *De processione Spiritus sancti contra Latinos*, cap. 4, ingenue fatetur Photium non catholicæ fidei studio, sed animo sciendū Ecclesiæ, disceptationem hanc inisse: *Ὅδ γὰρ αὐτὸς καὶ διελεῖν τὰς Ἐκκλησίας προήχθη, χρώματι τῇ διαφορᾷ τῆς διέξεως χρησάμενος, καὶ πάλιν τὰς τῶν Ἐκκλησιῶν συμβάσεις μισθὸν ἀπέδωκε τῶν βλά συμπερόντων αὐτῷ*. Hic enim et dividere Ecclesiæ aggressus, prætextu differentie dogmatis, rursus Ecclesiarum confederationes ob sua propria commoda pretio nundinatus est, ut majori malo minus sibi mercaretur.

XXI. Epistola Joannis VIII papæ conficta a Photio. — Enimvero Photius recuperata sede ex qua detrusus a concilio viii fuerat, ne injuria Romanam Ecclesiam lacerasse putaretur, tantum potuit apud populares suos, ut eis persuaderet, a Pontifice Romano Joanne VIII, non modo vocem Filioque repudiari, verum et ipsummet dogma. Epistolam composuit tanquam ad se scriptam a Joanne papa, in qua uti divinæ fidei et paternarum traditionum eversores condemnantur qui Symbolo hoc verbum addiderunt: Παράθετας τῶν θεῶν λόγων κρύβοντες, καὶ μεταποιεῖν τὰς θεολογίας τοῦ θεοπρότου Χριστοῦ καὶ τῶν λοιπῶν Πατέρων. Atque in subsequentibus ita loquens pontifex inducitur: *Rationi congruere nobis visum est, ne violenter aliquis a nobis additamentum illud omittere cogatur, quo Symbolum auctum fuit, sed potius prudentia et mansuetudine præparare illos, paulatim admonentes ut a blasphemiam recedant, ἀποσθῆναι τῆς βλασφημίας*. Quis sanus concedat pontificem, blasphemum censuisse, quod ipse in ordinatione sua semel iterumque confessus fuerat, secundum pristinum morem, ejus certiores facti sumus ex quo liber diurnus Romanorum pontificum a Garnerio editus fuit? Hæc plane vaserimi illius falsatoris Photii stylum et calamum referunt. Esto enim tunc temporis nondum Romæ admissa sit vox Filioque in Symbolo: nunquam tamen hujus additionis auctores, ceu veræ theologiæ et fidei subversores Romani pontifices judicarunt: quippe

qui apprime noverant, Latinos doctores omnes et theologos, ut de Græcis taceam, id quod vocula ista efferretur, uno consensu confirmasse. Quapropter Photius litteras istas non citavit in epistola ad episcopum Aquilegiensem, in qua sibi valde adblanditur, quod Joannes pontifex per legatos in synodo Constantinopolitana communionem suam ambierit. Verebatur enim ne fraudes suas Latinus præsul tandem agnosceret. Nec vero hominis versutia et male artes pontifici ex toto latuerunt. Auditis enim quæ legati sui in Photii favorem Constantinopoli transegerant, falsatasque litteras suas fuisse, universa rescidit quæ gesta erant, et pseudopatriarcham in perpetuum Ecclesie communionem privavit.

XXII. *Dialogi S. Gregorii PP. non sunt a Græcis corrupti.* — Ut autem evincatur magis Joannem papam non in eâ sententia fuisse, sine blasphemia non pronuntiari Spiritum sanctum esse ex Patre et Filio, addam Joannem Diaconum lib. IV Vitæ S. Gregorii, § 75, ubi sermonem habet de dialogis sancti hujus pontificis, quos Zacharias item papa e Latino in Græcam linguam transtulerat, hoc observasse, quod astuta Græcorum perversitas, in commemoratione Spiritus ex Patre procedentis, nomen Filii suaptim radens abstulerit. Atqui Joannes Diaconus, ita loquitur in opere quod Joanni VIII nuncupabat; Romanam utique Ecclesiam secutus, cum Photius Latinis objecisset in singulari de Spiritu sancti processione lucubrationcula, Gregorium in Dialogis, ejusque successorem et interpretem Zachariam, ex Patre solo Spiritum prodire censuisse. Hæc Joannes Diaconus scribere ausus non fuisset coram papa Joanne, ipique dedicare, si pontifex opinioni Photii speciali epistola esset astipulatus. Quod vero spectat ad Gregorii locum, qui habetur lib. II *Dialog.*, cap. 38, sincerus dicam, magis aridore lectionem quam præfert Græca translatio. Latinus contextus habet: Cum enim constet quia Paracletus Spiritus a Patre semper procedat et Filio, cur se Filius recessurum dicat, ut ille veniat, qui a Filio nunquam recedit. Græca vero translatio: *Ἐπεὶ δὲ τὸ Παράκλητον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς προέρχεται, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ διαμένει.* Constat igitur quod Spiritus Paracletus ex Patre procedat, [XII] et in Filio maneat. Cum Gregorius mox inferendo subjungat Spiritum a Filio nunquam recedere, ut consentanea sit illatio, videtur omnino dixisse Spiritum manere in Filio: velut nimirum lib. III *Moral.*, n. 92, ubi loquitur de modo quo Spiritus sanctus in justis habitat, concludendo ait: *Distinctimiliter ergo Spiritus in illo (Filio) manet, a quo per naturam non recedit.* Cæterum sanctus pontifex processionem Spiritus sancti ex Filio profitetur lib. I *Moral.*, n. 50, his verbis: *Patrem Redemptor exoravit: bene autem mittendo Spiritum sanctum, qui a se (multi codd. ex se) procedit, discipulorum cordibus tribuit.* Et homil. 26 in

Evangelia, n. 2: *Si mitti solummodo incarnari deberet intelligi, inquit, sanctus procul dubio Spiritus mitti nullo modo diceretur, qui nequaquam incarnatus est. Sed ejus missio ipsa processio est, quæ de Patre procedit et Filio. Sicut itaque Spiritus mitti dicitur, quia procedit, ita et Filius congrue mitti dicitur, quia generatur.* Hæc Gregorius, quibus nihil conformius dici possit cum theologia Latinorum. Non enim accipi queunt de processione, quam vocant *ad extra*; quandoquidem componitur cum generatione Verbi quæ prorsus intranea est. Quocirca dicendo in *Dialogis Spiritum ex Patre procedere, et in Filio manere*, nullatenus dissenserit a Vigilio Tapsensi, qui lib. XI *De Trinitate* hæc omnia complexus fuerat: *Ego credo Filium in Patre, inquit, et Patrem in Filio, Spiritum quoque sanctum Paracletum qui procedit a Patre, et Filii esse et Patri, quia et a Filio procedit.* Et Paulo post: *Quod idem Spiritus Filii sit, multis Scripturarum testimoniis probavimus, et quod totus maneat in Filio: et sicut procedit a Deo Patre, ita procedit a Filio, ut tota Trinitas unus credatur Deus.* Illa itaque Joannis papæ ad Photium epistola, qua blasphemiam taxatur dogma Latinorum, quamquo adeo tantopere jactitant Græci ab hoc nebulone schismatico conflictata est una cum actis illius synodi, quorum suppositionem et falsimonium eruditè prorsus et invictè Leo Allatius singulari opere demonstravit. Nemini jam non compertum est Photium, virum alioqui eximie doctum, et incredibilis ingenii, falsarios omnes artibus et impudentia superasse.

XXIII. Photio in ordinem redacto a Leone imperatore, qui Basilio Macedoni parenti suo successit, inter ambas Ecclesias, Græcam scilicet et Latinam, pax et concordia perseveravit usque ad tempora Sisinnii II patriarchæ, qui ab anno 906 ad 999 sedit. Hunc alunt misisse suo nomine epistolam encyclicam Photii ad patriarchas Orientis, adversus Latinorum de Spiritu sancti processione sententiam: nec tamen vinculum communionis idcirco abruptum fuit. Nam Græci schismatici communiter tradunt pacem inter Ecclesias permansisse saltem usque ad Sergium Sisinnii successorem. Hic nimirum cum ejusdem ac Photii generis esset, ipsius quoque erga Romanam Ecclesiam invidentia hæredem se præbuisse non negavero. Verum quod narrat Sergium a Romanorum communionem tum descivisse, cum a Christophoro papa Symbolum accepisset adjectione vocis *Filioque* adulteratum, ipsi se deridendos propinant: quippe cum Christophorus Sergium totis octoginta sex annis antecesserit. Nam Christophorus sedem invasit anno 905, mense Novembri, eaque detrusus fuit mense Maio insequentis anni 904.

XXIV. *Cur Græci Christophorum papam corrupti Symboli accusarint.* — Ut vero sequioribus Græcis persuasum sit, a Christophoro nequissimo

papa interpolatum fuisse Symbolum, hanc asserere causam possim, quod sub Sergio III, qui Christophoro ad ordinem redacto successit, disceptatum denuo Romanos inter et Græcos aliquot fuerit de processione Spiritus sancti. Hoc enim testatum habemus ab Herveo Rhemensis archiepiscopo, in concilio suæ provincie, quod Troslei prope Suesiones in Galliis sub eodem pontifice Sergio celebravit anno 909: *Sane quia nobis innotuit sancta sedes apostolica* (inquit cap. 14) *adhuc errores blasphemiasque cujusdam vigere Photii in partibus Orientis in Spiritum sanctum, quod non a Filio, nisi a Patre tantum procedat blasphemantis hortamur vestram fraternitatem una mecum, ut secundum admonitionem Domini Romanæ sedis singuli nostrum perspectis Patrum catholicorum sententiis, de divinæ Scripturæ pharetris acutas proferamus sagittas potentis, ad confodiendam belluam monstri renascentis, et ad conterendum caput nequissimi serpentis.* An Photiani isti litem instaurarint propter vocem *Filioque* Symbolo adjectam a Romano pontifice, id certo definiri non potest. Quod si ita est, perperam Græci causantur, ob additamentum istud Orientalem Ecclesiam a Romana descivisse; quandoquidem hoc ipso tempore, imperante scilicet Leone Sapiente, et deinceps ambæ Ecclesiæ conjunctissimæ manserunt. Nec Sergius Photii consanguineus pacem frangere debuit additamenti illius colore, quod decessorum suorum silentio et assensu a centum fere annis jam firmatum nosset.

XXV. Sed neque Sergius Constantinopolitanus hoc facinus admittere potuit, nisi saltem transacto medio patriarchatus sui tempore. Nam Petrus Antiochenus circa annum 1054 Michaeli Cerulario asseveranter in hunc modum scribebat: *Ipsæ quoque testis sum irrefragabilis, et alii mecum plerique ex ecclesiasticis primatibus, sub beatissimo patriarcha Antiocheno Joanne, pontificem Romanum, et ipsum Joannem nuncupatum, in sacris diptychis commemorari. Et ante annos quadraginta et quinque Constantinopolim cum appulissim sub beatæ memoriæ patriarcha Sergio jam dictum papam inter sacra missarum solemnium cum aliis patriarchis commemorari audiri. Quomodo vero postea ejus commemoratio erasa sit, et quam ob causam ignoro.* Nicetas Nicaenus Chartophylax, quem Allatius (a) Georgio Scholario longe antiquiorem fuisse ait, Sergiani schismatis causam sibi minime competentem fatetur: *Licet sub Sergio, qui Basilio Bulgarecidâ imperatore patriarchatum tenuit, schisma dicatur renovatum: πάλιν δὲ αὐτὸν ἀποδοῦναι δοκεῖ μὲν τοῖς δὲ τοῖς ὁμοῦς, quam vero ob causam: sed opinor, causa ædium.* Alium proferi Allatius auctorem anonymum, qui perinde dicit se nescire, num Sergius a Romanis [XIII] defecerit, propter errorem, an propter jurum et privilegiorum subreptionem.

nem. Nequaquam vero mentitum esse Michaelem Cerularium reor, cum Petro Antiocheno scriberet jampridem obliteratum fuisse apud Byzantinos e diptychis Romani pontificis nomen. Quinimo firmiter satis mihi videtur Euthymii Zygabeni testimonium, ubi affirmat episcopos Romanos usque ad Sergii Constantinopolitani tempora misisse Symbolum ad patriarchas Orientis nulla admistum interpolatione, ut scilicet innuat discidium sub Sergio incepisse propter adjectam vocem *Filioque*. Hoc in Panoplia scripsit Euthymius titulo 13, qui est contra Latinos de processione Spiritus sancti, ubi Photii et aliorum paralogismos recitat: sed in editione Latina consulto totum hoc caput omisum fuit. Vivebat Euthymius initio duodecimi, centesimo circiter anno ab obitu Sergii. Nihilominus Leo Allatius addubitat num Sergianum schisma duraverit usque ad Cerularii pontificatum, assertque auctorem anonymum libelli *De translationibus episcoporum*, affirmantem septemdecim patriarchas, qui Photio usque ad Michaelem Cerularium successere, cum Italis communionem habuisse. Ὅτι πάντες οὗτοι, χωρὶς Κηρουλαρίου, κοινωνοὺς εἶχον τοῖς Ἱταλοῖς. Narrat insuper ex Glabro Radulpho monacho Cluniacensi, qui hac ipsa ætate scribebat Eustathium archipresbyterum Magnæ ecclesiæ, qui post Sergium patriarchatu ab imperatore Basilio Bulgarecidâ donatus fuit, et alios Græcos Romæ missos cum muneribus, atque a Pontifice Joanne XIX postulasse, ut liceret Constantinopolitanam Ecclesiam in suo orbe, veluti Romanam in universo, universalem appellari: Joannem perpensasse clanculum concedere quod petebatur: fuisse vero deterritum gravissimis litteris Willelmi abbatis monasterii Sancti Benigni Divionensis. Quod si ita est, colorem tantum interpolati Symboli Sergius obtulerit, ut Ecclesiarum pacem rumperet; reipsa autem propter jura et privilegia desciverit, uti recte anonymus schismaticus, quem ex Allatio supra citavi, suspicatus est. Quidquid id est, certissimum est, dudum ante quam Humbertus et Fredericus cardinales, ac Petrus Amalphitanus legati a Leone IX missi essent Constantinopolim ad schisma compescendum, additam in Symbolo Romæ fuisse vocem *Filioque*. Ipsi namque in charta excommunicatoria, de Michaeli Cerulario, ejusque sequacibus scripserunt: *Sicut Pneumatomachi et Theomachi absciderunt a Symbolo Spiritus sancti processionem.* Quibus plane verbis indicatur nequaquam recentem fuisse adjectionem; quin potius vix ullam tunc temporis superfuisset memoriam, a quonam pontifice recepta esset. Quocirca de hujus interpolationis auctoribus nobis est pensiculator inquirendum.

XXVI. De adjecta Symbolo voce *Filioque* quandam facta sit. — S. Thomas in *Summa theologia* (b), vocem *Filioque* Symbolo censet additam

(a) De synod. Phot., cap. 10.

(b) Part. 1.

in quodam concilio generali. Non defuerunt ex recentioribus; cum Latinis, tum Græcis minime schismaticis, qui a Patribus concilii secundi, quod Constantinopoli celebratum est, Symbolum editum esse asseverarent, cum hoc membro, *Qui ex Patre Filioque procedit*. Hujus opinionis fuisse videtur Humbertus cardinalis cum sociis, qui Græcos insinularint labefactati Symboli abscissa processione Spiritus sancti. Josephus Methonensis episcopus et Simeon, qui post captam urbem a Turcis Constantinopolitanus patriarcha fuit, propter auctoritatem Alexii cujusdam, vel, ut alii volunt, Georgii Aristeni, existimarunt additionem esse factam a Damaso papa in synodo Romana. Allatius Aristenum hunc illum esse putat, cujus exstant commentarii in canones, quique sub Alexio Comneno claruit. Verum Aristenus, quem Josephus et Simeon citant, erga Latinos se canonista illo propensiorum profuit. Emmanuel Calecas, tum subinde Julianus cardinalis, et Andreas Colossensis in concilio Florentino, ex epistola sancti Maximi ad Marinum presbyterum intulerunt, ante sextam synodum insertam fuisse Symbolo vocem *Filioque*. Quod tamen nec annuit sanctus confessor, sed solummodo in synodicis Romani pontificis expressam fuisse processionem Spiritus sancti ex Filio. Nam ex libro diurno Romanorum pontificum apparet eos in duplici professione fidei, processionem Spiritus sancti tam ex Patre, quam ex Filio, tunc temporis in ordinatione sua prædicasse; licet Symbolum Constantinopolitanum ab omni additamento purum servarent. Quinimo in litteris communionis quæ supersunt hodie, usque ad tempora Leonis IX, tam Romani papæ, quam alii patriarchæ Symbolum illud omiserunt, aliasque fidei expositiones et formulas verbis tenuis diversas ejus loco contexuerunt. Illis tamen Bellarminus favet lib. II *De Christo*, cap. 22. Martinus Polonus in Chronico ubi de imperio Constantini et Irenes, ait: *Horum imperii anno octavo facta est secunda synodus in Nicæa, ubi adfuerunt trecenti et quinquaginta Patres, in qua affirmatum est Spiritum sanctum ex Patre et Filio procedere*. Locum hunc *Historiæ Martinianæ* citavit Julianus cardinalis in concilio Ferrariensi, quando protulit codicem antiquissimum auctorum septimæ synodi, in quo Symbolum cum articulo processionis Spiritus sancti ex *Patre et Filio* legebatur. Pithæus vero pottiorem esse judicat auctoritatem translationis Actorum istius synodi Nicænæ, quam Anastasius Bibliothecarius sub Joanne VIII adornavit, cujus translationis codex apud nos antiquissimus, inquit, nihil tale contineat. Et merito plane, quia nec sub Leone III, decessore Adriani I, sub quo concilium septimum coactum est, istæc additio recepta erat, veluti in superioribus ostensum fuit; imo nec Photii ævo Romani pontifices eam approbaverant. In actis enim pseudosynodi Photianæ narratur apocrisios Romanæ sedis omnino alienos fuisse a susci-

pienda adjectione in eo Symboli loco, ubi processio sancti Spiritus ex Patre declaratur, μή παραβλάβιντων εἰς τὸ, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. Insuper Joannes VIII, epistola, quam, velut ad se datam, Photium [XIV] confuisse diximus, inducitur asseverans, nequaquam Romanis interpolationem hanc probari, seque daturum operam, ut Occidentales alii eam ex Symbolo auferant. Ad hæc ipse rursus Photius tractatu quem de processione Spiritus sancti scripsit contra Latinos, tempore Nicolai I, papæ, haud obscure indicavit nondum tunc receptam adjectionem a Romano pontifice, tametsi dogma teneretur. Verba ejus exscribo, uti referuntur apud Leonem Allatum in Exercitationibus contra Creightonum: Οὐ γὰρ ἐδάραται γυνὴ τῇ κεφαλῇ πρὸς τὰ κάλλιστα παρατάσσεται· ἀλλ' οὐδὲ τὸ φρικτὸν τῆς πίστεως ἀνὰ χειλέων ἀπάντων περιφέρεσθαι, προκάλυμμα τῆς γνώμης θέμενος τὸ ῥηθὲν θεοσεβέστατον καὶ φιλοτιμώτατον ἔργον τῶν Ἐκκλησιῶν, περιέχειν τε καὶ ἀλυμήναιτο. Neque enim aperto capite contra optima, Deoque gratissima niti audebat (papa Nicolaus), sed nec tremendum fidei (Symbolum) quod in ora omnium circumfertur, sententia sua tegumentum prætexens, prædictum illud piissimum et maxima honorandum opus attondit aut lesit. Hoc est intactum et integrum servavit, quemadmodum sui decessores Leo III et Benedictus. Denique in epistola ad episcopum Aquilegiensem, quam scripsit postquam Constantinopolitanum thronum denuo occupavit, testis est locupletissimus, non pontifices Romanos, sed quosdam duntaxat ex Occidentalibus interpolationi fuisse, τινὲς τῶν κατὰ Δύσιν, affirmatque eodem apostolicam hujus criminis ream non esse.

XXVII. *Adjecta vox Filioque primum ab Hispanis.*

— In Occidente quidem multis in provinciis et regnis jampridem usus invaluerat, canendi in missa Symboli cum vocula *Filioque*: hujusque additamenti primos auctores fuisse Hispanos ferunt, quo tempore Gothi ejurata hæresi Ariana catholicam fidem professi sunt. Regnante Recaredo celebrata est synodus Toletana tertia anno 589, in qua rex in allocutione ad Patres concilii, de Spiritu sancto dixit: *Spiritus æque sanctus confitendus a nobis et prædicandus est a Patre et Filio procedere, et cum Patre et Filio unus esse substantiæ*. Deinde recitavit fidei formulam Nicenam, moxque Constantinopolitanam cum his verbis, *Qui ex Patre Filioque procedit*. Patres vero anathematismos edixerunt, quorum hic tertius fuit: *Si quis Spiritum sanctum non credit, aut non crediderit a Patre et Filio procedere, eumque non dixerit conternum esse Patri et Filio et coequalem, anathema sit*. Denique, ut Gothica gens sanctæ Trinitatis fidem veram firmiter retineret, sancitum fuit, *Ut omnes Hispaniarum et Galliarum (lege Galliciæ) Ecclesiæ regulam hanc servent, ut omni sacrificii tempore (ad) communionem corporis Christi vel sanguinis juxta Orientalium Patrum morem unanimiter clara voce*

sacratissimum recenseant Symbolum; Constantinopolitanum utique, et cum vocola *Filioque*, quam decretis suis confirmarant. Idem Symbolum perinde recitatum fuit in conciliis, Toletano octavo, anno 653; Emeritano, anno 666; Toletano duodecimo ac decimo tertio; Bracarense quarto, et Toletano decimo quinto. Hispanos Galli nostri emulati sunt: qua vero ætate, haud satis liquet. Doctissimus Pithæus ex auctoritate Walafridi Strabonis ostendit, anno 794, in concilio Francofordienti fuisse præceptum ut Symbolum in missa caneretur, propter Felicis et Elipandi episcoporum Hispanorum errores Nestorianis admodum affines. Verum aliquot annis antequam hæc synodus cogeretur, Paulinus Aquileiensis in Foro juliensi concilio anno scilicet 791, dixerat: *Propter eos qui susurrant Spiritum sanctum solius esse Patris, et a solo Patre procedere, additum est: Qui ex Patre Filioque procedit.* Ex quibus verbis colligi potest adjectam Symbolo vocem hanc in Gallis fuisse, postquam auditum est Græcos negare Spiritum sanctum ex Filio procedere; ac proinde forsitan in concilio Genethliacensi, de quo antehac dictum est. Nam præter Græcos, seu Monothelitas, seu potius Iconomachos, ab aliis nusquam assertum erat ex solo Patre secluso Filio Spiritum sanctum ortum habere. Fratres Prædicatores, qui tractatum *De causis schismatis Græcorum*, quem Stevartius in Collectaneis edidit, conscribere, hunc quoque discidium prætextum Græcos obtendere solitos referunt, quod non fuerint vocati ad concilium Ultramontanum, quando illa dictio fuit apposita. Atqui nomine concilii Ultramontani quispiam fortassis intellexerit plenarium aliquod concilium, quod fuerit in Gallis celebratum. Quidni vero Græci, aut etiam Prædicatores Ultramontanum concilium appellarint quodvis aliud in Italia habitum, in quo toties decantatam dictionem approbatam adjectamque Symbolo fuisse autumarent. Porro non solum Galli sæculo nono, verum etiam Hispani, Germani, et cæteræ nationes quæ Regibus Francorum parebant, Symbolum eo additamento auctum acceperunt. Cum itaque ex iis gentibus episcopi et presbyteri quidam ad Bulgaros erudiendos perrexissent, hi neophytis suis Symbolum sic interpolatum tradidere. Nam Photius ipse in epistola ad patriarchas testatur (a) immutationem hanc sibi innotuisse ex iis quæ Latini episcopi Bulgaros edocebant: *Hanc impietatem illi tenebrarum episcopi, una cum illicitis aliis apud gentes disseminabant.* Ἡ δὲ ἐν τοῦτων φήμῃ πρὸς τὰς ἡμετέρας ἀρχάς. Harum rerum fama pervenit ad aures nostras. Ex iis itaque quæ apud Bulgaros geri acceperat, intulit eadem Romæ usu recepta esse, deque universi indiscriminatum Occidentis Ecclesiis affirmavit, Sacrosanctum Symbolum, quod ab omnibus œcumenicorum conciliorum calculis confirmatur, et vim obtinet irresistibilem,

(a) Epist. 2.

sensibus spuris et verbis ascititiis, summa temeritate fuisse ab ipsis adulteratum. Postea vero sub Joanne VIII dictum mutavit, ut in anterioribus ostensum fuit.

XXVIII. Quando adjecta vox *Filioque* fuerit a Romanis. — At vero adjectam Symbolo vocolam *Filioque* eo annorum spatio, quod a Photio ad Michaelem usque Cæcularium effluxit, minime dubium esse debet, propter criminationem Humberti cardinalis et sociorum ejus legatorum, qua, ut supra retulimus, Græcos insinulavit abscissæ ex Symbolo processionis [XV] Spiritus sancti. Verum obscurum est, quisnam ex Romanis pontificibus adjectionem toties decantatam admiserit. Id doctissimus Pagius aliique viri eruditi non credunt ante contigisse, quam Symbolum Romæ cani cœptum sit: hoc est ante annum 1014, quo Henricus imperator apud Benedictum VIII papam egit, ut ad publicam Missam in ecclesia Romana Symbolum concineretur, quemadmodum in Germania jampridem solitum erat (b). Id nonnisi ægre imperator obtinuit. Romanis presbyteris minime probantibus concioi Symbolum fidei in Ecclesia sua, quæ in nullius erroris suspicionem hactenus venerat. Quocirca Baronius et Spondanus aiunt: *Placent ista: sed nobis gratius, si venerandæ antiquitati annorum mille magis delatum esset, quam novitati.* Hæc Romæ gesta sunt postremis annis Sergii Constantinopolitani, qui sedit ab anno 999 ad 1019. Quamobrem si verum est quod Græci tradunt, tempore Sergii admissam Romæ fuisse interpolationem Symboli, satis probabile fuerit Benedictum papam, admittendo ritum recitandi in missa Symboli, quem Galli et Germani servabant, hoc ipsum symbolum cum declaratione quam illi Symbolo addiderant, perinde admisisse. Huic tamen conjectationi videtur obesse, quod ab anno 1014 qui Benedicti Octavi tertius fuit, usque ad annum 1019, quo Sergius Constantinopolitanus obiit, nullus alter Romanum thronum conscendit. A nullo igitur hujus temporis Romano papa initio sui pontificatus Symbolum Roma in Orientem mitti potuit. Difficultatem auget presbyterorum Romanorum Henrico imperatori responsio, qua Symbolum apud se cani non posse causabantur, quod intemeratam fidem Ecclesia sua conservasset: quanto magis obsistere debuerant, ne Symbolum ipsum vel unica vocola, quamlibet pia et rectæ fidei declaratoria, augetur, juxta ac Leo III sanxerat. Idque eo magis quod Rufinus testatur Symbolum apostolicum Romæ olim perseverasse sincerum absque ulla additione, quia neque hæresis ulla ibi sumpsit exordium, inquit, et mos ibi servatur antiquus. Quæ quidem ipsissima ratio est, propter quam Ecclesiæ Romanæ sacerdotes sub Benedicto VIII alienissimi quoque fuissent ab admittendo additamento vocis *Filioque*. Nihilominus concedendum est quempiam saltem e pontificibus, qui Be-

(b) Beruo Aug. lib. De reb. ad miss. spectantibus

nedicto VIII usque ad Leonem IX successere, adjectioni tandem consensisse. Hugo Eiberianus (a), qui sæculo sequenti pro Ecclesia Latina contra Græcos scripsit, id factum esse ait in frequenti episcoporum et cardinalium cretu. Itaque si Constantinopolitana, inquit, Nicæno adjecit Symbolo « in Spiritum Dominum et vivificantem, et ex Patre procedentem; » si Chalcedonensis synodus quoque Constantinopolitanæ adjecit Symbolo, « perfectum in divinitate, et perfectum in humanitate, et consubstantialiæ matri secundum humanitatem, et consubstantialiæ Patri secundum divinitatem, » et alia quædam, ut dictum est, nulla insimulatione, nulla reprehensione, nulla calumnia notandus est antiquioris Romæ antistes, quod causa interpretationis dictionem unam (dico autem, « ex Filio procedere Spiritum sanctum ») sanctorum quamplurium episcoporum, scientissimorumque cardinalium consensu habito apposuerit. Cujus rei fides sit penes auctorem.

XXIX. Additamentum Symbolo factum schismatis prætextus, non causa. — Nihilominus hæc additio, occasio, seu prætextus fuit firmandi perpetui illius schismatis, quod Michaelis Cerularii artibus alias ob causas sancitum fuerat. In eis vero quæ tum ipse Cerularius, et Leo Acridanus, tum etiam Nicetas, ὁ Στῆθακος, Stethatus (Pectoratum nostrates dicunt) adversus Ecclesiam Romanam scripsisse feruntur in epistolis Leonis IX, et in libris Humberti cardinalis, ne verbum quidem reperire est de processione Spiritus sancti: sed Cerularium aiunt, cum nova molitione tentasset Romani pontificis assensum eripere (b), ut ratus sibi in posterum esset patriarchæ œcumenici titulus, sibi quæ alii patriarchæ Orientis Alexandrinus et Antiochenus subjicerentur, aperta persecutione ac in Latinorum Ecclesiam exarsisse, ut anathematizare non timuerit omnes qui sacramenta attrahant ex azyms. Atque id perspicuum sit ex epistola Petri Antiocheni ad Dominicum Gradensem, ubi ait: Non adeo præfracte, ut scripisti, sanctissimus patriarcha Constantinopolitanus vestram existimationem invadit, vosque appellat ζαχωδδῆου, malæ sententiæ homines, sed in hoc solo, ἐν δὲ μόνῳ τοῦτο, vos cæspitare, nimirum in azymorum oblatione, graviter fert. Postea vero, cum Michael Cerularius denuo ad Antiochenum scriberet, eum adhortatus est, ut perinde desiceret a Romanis, ac prima vice cœu grave crimen allegavit additam Symbolo vocem Filioque: quod quidem additamentum Petrus etiam improbat. Hoc etiam tempore Pectoratus sermonem contra Latinos edidit de processione Spiritus sancti, cujus fragmenta refert passim Allatius: Putaverim ego, Idcirco Michaelē, Leonem et Stethatum non statim impigisse Romanis dicam propter hoc dogma, quia Constantinopoli nondum constiterat summos pontifices permisisse tandem ut in

Symbolo diceretur, Qui ex Patre Filioque procedit, donec legati Leonis in libello excommunicationis Græcos accusaverunt abscissi e Symbolo hujus articuli: adeoque tractatum Pectorati De Spiritus sancti processione, editum fuisse post discessum Humberti aliorumque legatorum. Atqui certum est epistolam ad Petrum Antiochenum a Cerulario scriptam fuisse post obitum Leonis papæ.

XXX. Vera schismatis Græcorum causa disquiritur. — Pudet hic refellere quosdam schismaticos, qui synodum universalem Constantinopoli coactam fuisse sinnerunt, in qua Romanus pontifex a communione extorris factus sit. Nulla siquidem apud ullum hujus ævi scriptorem ejusmodi concilii mentio est. Petrum Antiochenum in responsoriis ad Cerularium litteris adjectionem Symbolo factam a Latinis improbasse novimus: ipsum vero Byzantium ad generale concilium convenisse merum mendacium est. Synodum quidem adversus Humbertum et alios sedis apostolicæ legatos convocavit Cerularius; at particularem, cujus [XVI] decretum cum nominibus episcoporum viginti qui adfuerunt, Leo Allatius edidit dissertatione secunda De libris ecclesiasticis Græcorum. Constantinus Monomachus, qui tunc temporis imperitabat, firmando schismati haud parum lauit. Licet enim legatos Romanos benevole exceperit, defenderitque ab insidiis schismaticorum, et librum quem Nicetas contra Latinos scripserat de azymo, de Sabhato, et de nuptiis sacerdotum, ignibus addiderit; attamen ubi, auxilio quod contra Francos sive Normannos qui Calabriam debellabant, a pontifice postularat, se frustratum intellexit, patriarchæ defectionem approbavit. Id tradit Georgius Metochita, vir plane doctissimus, Oratione prima historica de dissidio, cujus hoc fragmentum Leo Allatius (c) recitat, quod, omisso brevittatis causa contextu Græco, describere operæ pretium duxi. Constantinus imperator ad senioris Romæ Pontificem mittit, injustitiam (Roberti Comitis) accensans, qui sua tyrannorum more occupasset, et ab eo quoquo modo vindictam exposcens, tanquam et qui proxima illi esset, qui injuriam fecerat, genere Italo, et a quo ad omnia obedientiam exigere posset. Et hæc quidem Ausonii imperii moderator. Qui vero eo tempore Ecclesia Romana præerat, cum circa postulata, quam ut par erat ægnior dilaticionibus uteretur, et, ut mihi suadeor, ob quasdam quæ præcesserant causas, uti inter præsules et imperatores evenire solet, et inter eos polissimum, quibus alterius dominatus in suspicione est, et pluribus interdistinguntur consuetudinibus, et quos locorum intervallo discriminant, furorem imperatoris succendit; qui rebus suis auxilia porcebat, et ope quam nihil hæsitans expectabat, prorsus frustabatur. Quare rursus unius Christi corporis Ecclesiæ sectiones agitantur, et populorum Christianorum separatio denuo constituitur;

(a) Lib. III, cap. 16.

(b) Leo IX, 4, 6, 7.

(c) Lib. adv. Hotting., p. 457.

ac prae aliis, qui tum patriarchale solum tenebat, Michael cognomento Cerularius, operi manus dedit, qui et multum ante tempus a papa sese abscindere meditabatur, ut ipse sibi soli primatum usurparet, qui uti optabat non concedebatur, dum una cum illo communio procederet, et quoquo modo ab alio judicari agere ferebat, atque intolerabile ducebat. Circumferatur etiam sermo, eum stultis imaginationibus fretum, in id facinoris adductum, cum vellet æque ac ille rubris indumentis uti. Tum vero quod animo conceperat parturiens, vix oblata sibi occasione, ut in lucem setum ederet, cum et imperatoris adversus papam indignatio exorta esset, tumens impetu ferebatur in unionem utriusque Ecclesiæ dissolvenda, et quæ synodus, ut dictum est, tot præsulum congressu celebrata, dum primum locum obtineret Photius, non firmavit, astruens et corroborans omneque enatum inter eos scandalum dirimens canonicis decretis: hæc commemoratus Cerularius iure patriarchali præsidens, et occasionem arripuens, innovavit et confudit, non examine, non tribunalibus, non sermonibus, non congregationibus, sed solo mandato principis, cum reliquis qui sub se erant præsulibus, numero equidem pusillo restrictis, nomen papæ ipso facto erasis, inde dissensionem molitus.

XXXI. Monomachum a Leone IX auxilium contra Francos, seu Robertum comitem postulasse, nec obtinuisse, scribit Cerularius in epistola ad Petrum Antiochenum. Verum, dum Argyrum ducem exercitus imperatoris perduellionis reum gratis peragit, consulto reticet Leonem ab Argyro sollicitatum cum exercitu ex adverso Gallorum seu Normannorum stetisse (a), ut libertatem Italiæ conciliaret, et Græcis pristinae ditiones restituere, papamque bello captum esse a Normannis an. 1053, atque adeo penes ipsum non fuisse quod profligatis Græcorum rebus opem ferret. Ad Argyrum quod spectat, Guillelmus Apuliensis testis est locuples eum nihil non tentasse ut pontificem ad bellum redintegrandum adduceret. Imperatorem auxilio non impetrato, Ecclesiarum discidio quod Michael Cerularius molitus erat, tandem fuisse exinde rursum probavero, quod Michael Psellus qui ab omnibus ejus successorumque ipsius consiliis fuit, non solum in capitibus theologicis, quæ Joannes Gerardus Vossius (b) citat, Latinorum dogma de processione Spiritus sancti reprobat: verum et in oratione quam in laudem demortui Cerularii pronuntiavit, infestum hunc patriarcham laudavit, quod propter hoc theologiæ caput a Romanis desciverat. Exstat hæc Pselli oratio in Regia bibliotheca, hancque tandem cum aliis ejusdem auctoris lucubrationibus typis Regiis edendam spero. Quid plura? Ex Cerularianæ synodi decreto, de quo antehac dictum a nobis est, constat, Monomacho annuente, anathema prolatum esse legis apostolicæ sedis, nec alia ratione imperatorem hunc eis se favorem

præbuisse, nisi qua cavet ne in violati gentium juris crimen incurreret.

XXXII. Ad hæc Græcorum monumenta tradunt Cerularium patriarcham calceos coccineos mox induisse, quæ quidem cum Romanæ Ecclesiæ presbyterorum atque ipsius pontificis, tum imperatorum ornamenta essent. Quanquam Matthæus Monachus et Georgius Phranza (c) testantur, quod in imperatorum et Caesarum calceamentis aquilæ aureæ depictæ visebantur: adeoque verisimile non est Michaeli istiusmodi insigne regium ambiisse. Atqui hoc ipsius facinus referunt ad tempora Isaacii Comneni, a quo propter nimirum ambitum et proterviam patriarchatu ejectus est. Qua de re audiendus est Joannes Scylitzes Curopalata in Breviario historico: Patriarcha autem, inquit, inexplebili benevolentia fretus imperatoris, contra ipsum elatus est, non petitionibus modo vel admonitionibus utens, sicubi aliqua re et pro aliquo indigeret; verum sæpe minime voti compos propter frequentes et odiosas petitiones, minas et absurdas increpationes adhibebat, ac, nisi pareret, imperii amissionem minabatur, vulgare et tritum hoc dictum proferens: Ego te condidi, Furne, ego quoque te dejiciam. Aggressus est etiam cocco tincta induere calceamenta, antiqui sacerdotii morem hunc asserens, oportere his uti novum pontificem. Nam inter sacerdotium et regnum nihil interesse, vel admodum parum, et in rebus majoris momenti amplius forsitan colendum. Integrum hunc locum adduxi in specimen immoderati superbique animi illius patriarchæ, qui nefando schismate Ecclesias divulsit. [XVII] Cæterum Michael Psellus in altera oratione quam ad episcoporum concilium pro ejus amotione habuerat, nusquam meminit calceorum illorum coccineorum, cum alia crimina eidem impingat, quibus ipsum multiplici perduellionis et affectatæ plus una vice tyrannidis reum peragat. Quodecirca sub Metochita affirmavero Michaellem Cerularium sub Monomacho rubros calceos induere cepisse, ut se Romano pontifici æqualem significaret: cum tamen revera alienus non esset a tentanda patriarchatus cum imperio conjunctione. Non ergo propter admissam Symbolo voculam unam, non propter azyrna, aliasve consuetudines avulsæ sunt Græci ab apostolica sede Romana, sed magis propter momenta secularia, quæ principes et patriarchas ipsorum ad hoc facinus perpetrandum adduxerint. Verumenimvero qui cordatiores, nec sublestæ fidei apud ipsos exstiterunt, sincere fassi sunt Latinorum de Spiritus sancti processione sententiam, quæ dissidendi pretextus fuit, minime hæreticam esse, imo solam interpolationem Symboli culpandam. Atque id probat sæpe inita concordia, ex quo Photius a Basilio Macedone in ordinem redactus primum fuit. Nihil quippe de dogmatis actum est: cum tamen a sextæ saltem synodi temporibus Græcis compertum

(a) Guil. Apul. *Rerum Norman.* lib. II.

(b) De tribus Symb., lib. III, c. 46.

(c) Codin. p. 32; Phranz. lib. III *Hist.*, 19.

esset, inter Romanæ fidei capita esse, Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere. Id profecto probe noverat Photius, vir immanis eruditionis, qui nihilominus de hoc articulo litem ante non movit, quam se a Nicolao I damnatum acceperisset. Quamobrem sub Leone Sapiente pax inter Ecclesias, detruso Photio, redintegrata est, absque ulla circa res theologicas disceptatione; quamvis Stephanus VI papa legatis suis injunxisset, foedus cum Græcis prius non pungere, quam ἐξεταζομένης πάσης ἀμφιβολίας, καὶ ἐκ πάντων μερῶν τῆς ἀληθείας περὶ φανερωμένης, omni discussa dubitatione, et veritate ex omnibus partibus explorata. Etenim sancta Romana Ecclesia, inquit, velut speculum quoddam exemplar Ecclesiis cæteris proposita est; si quid defuerit, id omnibus firmum et inconcussum manet. Petrus Antiochenus in epistola ad Cæcularium, additamentum in Symbolo factum improbat quidem; at non ut hæreticum, nec propter quod continuo scindenda foret Ecclesia. Exstat inter sanctiones juris Græco-Romani epistola Basilii archiepiscopi Bulgarorum Achrideni ad Adrianum II papam in qua parvi momenti esse offendicula fatetur βραχέα τινα προσκόμματα, propter quæ scissio Ecclesiarum acciderit.

XXXIII. Theophylacti altorumque Græcorum sententia. — Quocirca Theophylactus Basilii decessor, apud Joannem Veccum (a), aiebat: 'Ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις συγγραφῇσιν χρησθαί σε τῇ λέξει τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύσεως, ὡς γλῶσσά σοι διδῶσιν· ἐν κοινῇ δὲ λέγει λόγους καὶ ὁμιλίαις ἐκκλησιαστικαῖς, εἰ βούλει· ἐν δὲ τῇ Συμβόλῃ μόνον οὐ συγγραφῇσιν σοι.' In aliis quidem concedo tibi usurpandam vocem, Spiritus ex Patre et Filio processionis, ut feret lingua; in communibus nempe sermonibus, et in colloquiis, si libet, ecclesiasticis: in Symbolo vero duntaxat non concedam tibi. Consimilem postea vocem Marcus Ephesius metropolita in concilio Ferrariensi edidit, cum nondum exasperatæ adeo mentis esset. Demum, ut alios taceam, Demetrius Chomatenus Bulgarie iidem archiepiscopus, quesitus (b) utrum ingredi Latinarum ecclesias liceat, et cum eis adorare, aut etiam ipsis antidoti, seu panis benedicti, segmenta distribuere, nihil hæsitans respondet id licere; quamvis minime cum eis consentire fas esse putet in doctrina de processione Spiritus sancti. Cæterum multos eruditione insignes viros, πολλοὶ τῶν ἑλλογίων ἀνδρῶν, contrariæ Theodori Balsamonis definitioni non esse suffragatos asserit: ut quæ multum duritia et acerbitalis præferret, quod non conveniret representationi Latinorum rituum et morum: et quoniam, Inquirebant illi, οὐκ ἀνεγνώσθησαν ταῦτα συνοδικῶς. οὐδ' αὐτοὶ ὡς αἰρασθῆναι δημοσίᾳ ἀπέλυτοι γεγῶσιν, hæc synodice decreta non sunt, neque ipsi ut hæretici publice rejecti sunt, sed simul nobiscum cibus sumant et precentur. Hæc aliaque id genus legi

possunt in jure Orientali, seu Græco-Romano, quod ex varis Imperatorum, patriarcharum, et præsulum decretis coalitum est, typisque semel atque iterum excusum fuit, ab Emmundo Bonedio primum, et postmodum a Marquardo Frehero, ex recensione Joannis Leunclavii.

XXXIV. De canone synodi Ephesine quo prohibetur fides alteram a Nicæna seu Constantinopolitana scribi. — Græci propter adjectam Symbolo vocem Filioque hoc uno adversus Latinos argumento pugnant, puta sanctum olim fuisse canone speciali synodi Ephesine, licere nemini fidem alteram proferre, vel conscribere, vel componere, præter eam quæ a sanctis Patribus Nicææ congregatis definita est. Hoc ipso canone perinde pugnaverant olim Monophysitæ contra synodum Chalcedonensem, eo quod Symbolo attexuerit appendicem, qua Christus affirmaretur, perfectus in divinitate, et perfectus in humanitate, consubstantialis Patri secundum divinitatem, et consubstantialis matri et nobis secundum humanitatem. Eulogius Alexandrinus, Ephræmius Antiochenus (c), cæterique Catholici nihil aliud hæreticis istis responderunt (d), nisi Ephesino decreto prohiberi, ne altera fides conscribatur, ἢς τὰ ἐναντία δόγματα πρὸς τὴν ἐν Νίκαιᾳ καθέστηκεν, cujus dogmata synodo Nicæna adversa sint: iis vero quæ ab illa definita sunt, puris inviolabilibusque servatis, apponenda, quæ rerum et temporum occasio postulerit, sicut ipsam apposuit. Atque hoc et rerum magistra natura docet, et Ecclesiæ usus non videtur rejecisse, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὁρᾶται τοῦτο στήριγόν τε διὰ πάντες ἢ παραδόσεις.

XXXV. Ephesinus canon ex Cyrillo expositus. — Quid vero sequioris ævi Patrum sententias afferro, quando Cyrillus ipse sui canonis Ephesini sensum enarravit in epistola ad Acacium Melitenensem, occasione cujusdam explicationis professionis fidei quam Phœnicie episcopi conscripserant, ad eluendam Nestorianismi labem, quæ ipsis inurebatur? Declarat Nestorium, si eo tempore quo sibi ab omnibus proponebatur ut errorem suum ejuraret, ejusmodi confessionem exhibuisset, minime [XVIII] censitum fuisse novum fidei Symbolum condidisse. Perperam igitur Phœnicie præsules conviciis onerari, ac si novum Symbolum protulissent, peritilli et necessaria fidei suæ expositione edita, ut se purgarent apud eos qui ipsos Nestorianam vocum novitatem approbare sibi persuaserant. Sancta quippe et œumenica synodus, inquit, quæ Ephesi convenerat, necessarium providit, non oportere aliam fidei expositionem in Ecclesiis Dei inferre, præter eam quæ jam exstabat, quam beatissimi Patres nostri Spiritu sancto locuti defuniverant. Illi autem ab hac semel, nescio quomodo, dissentire visi, et quod neque recte sentirent, neque apostolicis et evangelicis dogmatibus adhererent, in suspensionem adducti,

(a) Joan. Vece. orat. 1 De unione Eccl.

(b) Jus Græco-Rom. in resp. part.

(c) Eulog. ap. Phot. cod. 227; Ephr. ib. cod. 228.

(d) Maximi Opp. t. II, p. 140.

ἀρα συναπώντες ἀπὸ ἀλλήλων ἂν τῆς ἐπὶ τούτῳ διδασκαλίας, ἢ μᾶλλον ἀπολογούμενοι, καὶ τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς δόξης τὴν δύναμιν ἐμφανίζοντας; nunquid tacendo ab hac ignominia nota se liberassent, an plena potius satisfactione, suae sententiae declaratione?.... qui ergo vult hoc facere καὶνοουργῶν μὲν οὐδὲν, ἀλλ' οὐδὲ πίστει εἶχεσιν ὁρᾶται καὶνοτομῶν, nihil utique novi molitur, nec fidei expositionem innovare deprehenditur, sed potius eam, quam de Christo habet fidem, interrogantibus perspicuam reddit. Quamobrem concludit hos episcopos nihil sua professione innovasse, καὶνοτομοῦντας ἢ ὡς προσεπάγοντες τοῖς πάλαι διωρισμένοις τὸ σύμπαν οὐδὲν, nihil prorsus ad ea quae olim sancita sunt adjecisse, sed potius inculpatæ Patrum doctrinæ adhaerisse. Hæc Cyrillus. Itaque formula fidei veris declarationibus auctior, non nova, aut altera fides censenda est, nec ejusmodi declarationes proprie dicta ad fidem additamenta sunt.

XXXVI. Quando et a quibus vox Filioque adjecta primum sit Symbolo. — Atqui vox Filioque in Symbolo adjecta primum legitur in actis synodi Toletanæ tertiæ: cum jam pridem in totius Hispaniæ concilio plenario adversus Arianos, Macedonianos et Priscillianistas secundum tritam Patribus Latinis assertionem definitum esset, Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, ut significaretur eum esse de essentia utriusque et utriusque perinde consubstantialem, atque alteram esse personam ab utraque distinctam. Nam secundum Athanasii et Cyrilli theologiam, ratio propter quam spiritus sanctus substantiæ ejusdem est ac Pater et Filius, hæc est, quod nedum a Patre, verum etiam a Filio naturaliter procedat. Sicut enim Filius et Spiritus sancti individue eatenus cum Patre conjunguntur, quatenus ex ipso absque divisione existunt: sic quoque Spiritus sanctus conjungitur cum Filio, quia procedit ex illo. Ac rursus Filius et Spiritus sanctus idcirco distinguuntur a Patre, quia ex ipso existentiam habent; ita Spiritum a Filio distingui necessum est, quia procedit ex ipso. Nam, ut antehac dictum est ex Nazianzeno, *mutuæ relationis diversitas diversam ipsorum fecit appellationem*, atque diversæ illius relationis ratio altera non est præter ἑκπασιῶν, hoc est personæ unius ab alia effusionem sive processionem: nec alia ratione tres personæ differunt, ex Gregorii Nysseni doctrina, nisi κατὰ τὸ αὐτὸν καὶ αὐτῶν εἶναι, quatenus alter causa est, et alter est ex causa. Declarationis igitur gratia est addita Symbolo vox Filioque, non ut dogma novum astrueretur.

XXXVII. Ecclesia Romana criminationibus Græcorum purgata. — Quapropter nequaquam Ecclesia Romana peccaverit, quando voculam unam Symbolo interseri ægre tandem indulsit; quam nempe ad fidei confirmationem explicationemque aliæ Occidentis Ecclesiæ jam olim censuerant admittendam. Hic

porro e re nostra est observare, Ephesino canone prohiberi fidem alteram conscribere præter Nicænam, ac nihilominus ab eadem synodo admissam esse formulam in concilio generali Constantinopoli editam, hoc est Nicænam declarationibus variis, imo non paucis articulis auctam. Ex quo deduci potest alterius fidei vocabulo, non formulam, quæ explicationem Christianæ doctrinæ normam doceat, prohiberi; sed quæ spuria et peregrina dogmata complectatur. Enimvero hoc decretum synodus edixit propter formulam quamdam Nestorianam, quam Charisius presbyter Patribus detulerat. Atqui non solum œcumenica synodus Chalcedonenis Nicæno, seu Constantinopolitano, Symbolo appendicem adjecit: verum, etiam in sexta synodo, reclamante nemine, Petrus Nicomediensis, Theodorus, et alii episcopi, clerici et monachi, qui hæresi Monothelitæ consenserant, formulam Nicænam prolixiorum explicationemque palam recitarunt (a). In septima quoque synodo (b) lecta est alia, a Theodoro Hierosolymitano conscripta; itemque aliam rursus obtulerunt Basilius Ancyranus, et cæteri episcopi, qui Iconomachorum errores amplexati erant; quantumvis Ephesinus canon ediceret, minime fas fore hæreticis qui converti voluerint ad Ecclesiam alteram fidem præter Nicænam porrigere. In hac eadem synodo lecta est professio fidei altera, quam Tharasius ad patriarchas Orientalium sedium miserat: cumque Nicænum, seu Constantinopolitanum Symbolum, variis modis auctum et interpolatum contineat, de Spiritu sancto hæc speciatim habet: Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ Κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευόμενον. Et in Spiritum sanctum, Dominum, vivificantem, qui ex Patre per Filium procedit. Quia vero Græci in concilio Ferrariensi, seu Florentino, dixerunt formulas istas fidei particulares fuisse, non communes; en alias plane communes et solennes, quæ in ipsorum ritualibus habentur. Hebræum, seu Judæum, ante non baptizant quam fidei Christianæ primum professionem pronuntia-verit, quæ omnino diversa est a Constantinopolitano Symbolo, ut videre est in Euchologio, pag. 344. In ordinatione episcopi, jubetur primum electus recitare Symbolum Constantinopolitanum, tum deinde, ac si hoc minime sufficiens sit, expositio altera, tertiaque ab eo postulatur, quarum postrema Symbolum illud prædictum exhibet variis declarationibus admistum: quinimo hujus interpolati Symboli auctor fuisse Photius ipse indicatur codice Cæsareo, cujus Lambecius meminit lib. vii, col. 77, alias multo formulas, quas Græci euderunt, pro illis qui ex diversis [XIX] hæresibus aut sectis ad Ecclesiam convertuntur; tametsi feratur canone Ephesino fidem alteram licitum non esse porrigere his qui vel ex paganismo, vel ex Judaismo, vel ex quacunque hæresi ad Ecclesiam converti voluerint,

(a) Sexta synodus gen., act. 10.

(b) Act. 2.

Aut ergo ipsi se violatæ hujus sanctionis reos agnoscant, aut adversum Latinos propter adjectam Symbolo declarationem unam debilerare desinant.

XXVIII. *Photianorum objectio altera.* — Obijciunt rursum cum suo Photio, Constantinopolitanæ synodi prioris Patres hunc articulum, qui ex *Patre procedit*, accepisse ex ipsismet Domini verbis, quæ in Evangelio leguntur Joan. xv, 26, nec proinde debuisse Christi vocibus aliquid interseri (a). At vero hunc locum Patres nequaquam in Symbolo posuerunt, ut jacet apud evangelistam, sed prepositionem *παρὰ* in *ἐκ* transmutarunt. In Evangelio siquidem legimus, *ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται*, qui a *Patre procedit*: in Symbolo vero dixerunt, *τὸ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον*, ex *Patre procedentem*. Quidni etiam Romanæ Ecclesiæ fas fuerit, voculam unam interpretationis ergo subijcere, eo maxime cum septima synodus et totus Oriens hæc ipsa Domini verba vocibus duabus, *ὃ Υἱοῦ, per Filium*, a Thrasio interpolari concesserit? Quin et Epiphanius passim in *Panario* atque in *Ancorato* de Spiritu sancto profiteri non dubitat, *τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον*, qui ex *Patre Filioque procedit*, nihil veritus, ne Christi voces, aut Symbolum adulterasse censeatur.

XXXIX. *Romanus pontifex Latinis solum vocem Filioque Symbolo adijcere concessit.* — At saltem non debuit Romanus pontifex, inquit, prætermisso consilio cæterorum patriarcharum, qui cum ipso divisum habent regimen Ecclesiæ, communi Symbolo quidquam adijcere. Ita fortasse quidem, si adjectionem istam ab universo orbe Christiano admittendam sanxisset ille. Verum hoc duntaxat Latinorum episcoporum urgentissimis votis annuit, ut in Occidentis Ecclesiis vox *Filioque* recitaretur in Symbolo, nec ullo decreto Orientales ad idem faciendum astrinxit: quin potius licet in concilio Lugdunensi a Græcis et Latinis cantatum sit intra misse solennia, qui ex *Patre Filioque procedit*, nequaquam exinde Græci ad Symbolum cum additamento deinceps et perpetuo recitandum obligati fuere. Imo vero hac conditione fœdus iniiri Michael Palæologus postulavit, ut *Ecclesia sua Symbolum semper dicat, prout dicebat illud ante schisma usque in hodiernum diem*. Id quod a pontifice et episcopis Latinis approbatum fuit. Consimiliter in synodo Florentina (b) Græci, nemine ex Latinis repugnante, dixerunt, *τὸ τῆς προσθήκης ἡμεῖς οὐ δεχόμεθα πῶποτε*, additionem nequaquam omnino nos recipimus: sed concedimus vobis ut eam habeatis in Ecclesiis vestris. Quid plura? Clemens VIII, bulla 33, § 6, decrevit ut Græci credere teneantur Spiritum sanctum ex Filio procedere, sed non teneantur pronuntiare, nisi subesset scandalum. Quamobrem Græci qui Romanam Ecclesiam colunt, Symbolum libere recitant

sine additamento. Cæterum pari jure fas fuerat Occidentali Ecclesiæ voculam unam Constantinopolitano Symbolo inserere, quo centum et quinquaginta illis episcopis Orientalibus qui, in concilio Constantinopolitano primo convenere, inconsultis sede apostolica et Occidentis episcopis editam Nicææ formulam immutare, propter varias quæ exortæ erant hæreses: cum tamen, Athanasio in epistola ad Jovianum Augustum contestante, minime gentium liceret quidpiam eidem adijcere, aut detrachere. Sed quantumvis obtendant schismatici, adjectam Symbolo vocem discordii causam fuisse, ut et intolerabilem legatorum Romanorum fastum et quæstum, prima mali labe petenda verius fuerit, a patriarcharum Byzantinorum ambizioso conatu, quo propter prætextum et informem quemdam Chalcedonensis concilii canonem jura sibi arrogabant æqualia iis quibus Romana et apostolica sedes potiebatur (c), ut *οἰκουμενικὸν*, id est *orbis patriarchæ*, appellari vellent. Illis dudum pontifices Romani restitere usque ad Sergium et Michaellem Cerularium, qui, cum tyrannidem olim affectasset et postmodum factus episcopus, imperatores ipsos detruere et instituere moliretur, nec proinde apostolicæ sedi subesse sustinebat. Insuper imperatores Græcorum moleste atque indigne ferebant, imperium Orientis regibus Francorum ab episcopo Romano delatum esse. Auxerunt schisma partæ similitates occasione belli sacri, quod Latini in Saracenos susceperunt, ac tandem expugnatio urbis Constantinopolitanæ, quam Franci nostri, invito pontifice Innocentio III, Græcis abstulerunt anno 1204, tenueruntque usque ad annum 1260. Post obitum Cerularii sæpe actum est de reconciliatione ambæ Ecclesiarum, juxta atque Byzantini imperatores rebus suis eam conducere persentiscerent, varique idcirco concilia hinc inde habita sunt, in quibus præcipue disputatum est de processione Spiritus sancti, ac si pax et unio Ecclesiarum ab hoc uno capite penderet.

XL. *Concilium Barense, et S. Anselmi de Spiritus sancti processione tractatus.* — Anno Domini 1098, Bari in Apulia concilium sat numerosum ab Urbano II, mense Octobri, celebratum est, in quo condecorati episcopi 185, ut narrat *Lupus Protospatha*. Illuc quoque Græci accesserunt, ac tanta vi de processione Spiritus sancti disputarunt, ut Latini causa cecidisse putarentur; quantumvis plura ab apostolico (seu Papa Urbano II) *secunda ratione disertis* esse, ferantur a Simeone Dunelmensi. Quocirca pontifex Anselmum, qui ibi aderat, clamoribus advocat, ut Ecclesiæ causam sustineat; id quod egregie præstitit Cantuariensis præsul. Finito concilio, quæ contra Græcos sanctus dixerat, amicorum precibus pulsatus, scripto commendavit. Superest hodie Anselmi liber: *De processione Spiritus*

(a) Phot. ep. encycl. ad patriarcham.

(b) Sess. 25, pag. 498.

(c) Leo IX ep. 1, § 1x.

sancti, in quo posthabitis quæ in aliis voluminibus olim statuerat, de modo quo Spiritus sanctus procedat a Patre; eo quod nimirum esset mutus amor utriusque (quod quidem ex Orientalium Patrum theologia [XX] non constare, in Barensi colloquio compererat) ipsismet Græcorum principiis sic adhærescit, ut ex eis illud evincat quod contra nostros inficiabantur. Hujus operis sui hanc summam esse ipsemet Anselmus docet: *Constat inextinguibili ratione Spiritum sanctum esse de Filio sicut ex Patre: nec tamen esse quasi de duobus diversis, sed quasi de uno. Ex eo enim quo Pater et Filius unum sunt, id est ex Deo, est Spiritus sanctus, non ex eo unde alii sunt ab invicem. Sed quoniam Deus de quo est Spiritus sanctus, est Pater et Filius, idcirco vera dicitur esse de Patre et Filio, qui duo sunt. Atqui hoc ipsum est, ni fallor, quod sibi concedi postulanti Græci, ne duo principia admitti videantur; scilicet ex Patre et Filio non procedere Spiritum sanctum, quia duo sunt, sive qua duæ sunt hypostases, sed qua unum sunt secundum naturam divinam: Spiritus sanctus procedit de Deo, qui est Pater et Filius, inquit Anselmus, sive de essentia divina, in qua sunt unum Pater et Filius, non de eo in quo alii sunt ab invicem. Quemadmodum lacus non est de hoc unde diversi sunt ab invicem fons et rivus, sed de aqua in qua unum sunt.* Sic exemplo Græcis familiari Latinorum causam tuetur et explicat.

XLII. De Petro Mediolanensi, ejusque lucubrationumcula. — Circa annum 1115, Petrus Grosulanus (Græci Chrysolanum dicunt), qui ex Savonensi episcopo, Mediolanensis archiepiscopus renuntiatus fuerat, non sine Simoniacæ labis suspitione, cum Mediolani quietus agere prohiberetur, processione Hierosolymitana suscepta, Constantinopolim venit, ubi coram Alexio Comneno de Spiritus sancti processione disputationem habuit, imo et cum ipsomet imperatore, ut colligitur ex Nicolao Hydruntino, lib. 1 *De proc. Spiritus sancti*, quem Leo Allatus citat lib. 11 *De consens. Occid. et Orient. Eccl.*, cap. 10. Ejus tractatus, qui in multis bibliothecis manu exaratus Græce exstat, ab eodem Leone Allatio editus est, t. 1 *Græciæ orthodoxyæ*. Atque ex titulo quem codex Reg., n. 3327, præfert, apparet adversarium Petri fuisse Joannem Phurnem, monachum montis Gani, cujus potiora momenta Joannes Beccus patriarcha postmodum confutavit, orat. 4 *De unione Ecclesiarum*. Contra Grosulanum calamus strinxerunt, in primis Nicolaus Methonensis et Eustratius Nicænus.

XLIII. *Dialogi Anselmi Havelbergensis cum Græcis.* — Paucis post annis Anselmus alter, episcopus Havelbergensis, cum Constantinopoli Lotharii II imperatoris legatus ageret apud Joannem Comnenum, qui Alexio proxime successerat, solemne et publicum colloquium habuit de Spiritus sancti

processione, coram imperatore Byzantino, patriarcha, et quotquot in urbe Regia morabantur viri eruditione conspicui. Aderant quoque non pauci Latini, inquit (a), inter quos fuerunt tres viri sapientes in utraque lingua periti et litterarum doctissimi, Jacobus nomine, Veneticus natione, Burgundio nomine, Pisanus natione. Tertius inter alios præcipuus Græcarum et Latinarum litterarum doctrina apud utramque gentem clarissimus, Moyses, Italus natione, ex civitate Pergamo. Iste ab universis electus est ut utrinque esset fidissimus interpret. Græcorum causam tutabatur Nichites, sive Nicetas, Nicomediensis, quem fuisse ait præcipuum inter duodecim didascalos, qui juxta morem sapientum Græcorum et liberalium artium et divinarum Scripturarum studia regunt, et cæteris sapientibus tanquam omnibus præminentes in doctrina præsumt, et ad quos omnes quæstiones difficillimæ referuntur, et ab eis solutæ deinceps sine retractatione, et pro confirmata sententiâ tenentur et scribuntur. Horum δ.δ.α.σ.χ.ά.λ.ω.ν, seu doctorum, quorum munia eleganter Anselmus hic describit, mentionem habes apud Zonaram lib. xv *Annal.*, n. 4, qui quæ eis præficebatur, non solum διδάσκαλος Εὐαγγελίου, doctor Evangelii, verum et διδάσκαλος; οἰκουµενικῆς doctor universalis, appellabatur. Nec dubium quin primum hunc locum Nicetas ille Nicomediensis obtineret, qui præcipuus magistrorum fuisse dicatur ab Anselmo. Post multa hinc inde objecta et responsa absque cavillis aut rixandi prurugine, Nichites, seu Nicetas concludit, Latinorum dogma haud absonum esse; verum non esse dicendum, Spiritus sanctus procedit a Filio, hoc est minime apponendum esse Symbolo, citra universalis synodi decretum. Collatione altera disputatum est de azymis et primatu papæ, eaque exitum eundem nacta est. Tum Nicetas (b) scandala propter quæ scissæ sunt Ecclesiæ orta esse dixit, ex quo Carolus quidam rex Francorum violenter Romanorum imperium invasit, et se patricium Romanæ urbis appellari fecit. Cujus tempore contra majestatem imperii monarchia divisa vel potius scissa est: unde non pauca scandala inter Latinos et Græcos orta sunt, non solum in imperialium institutionum varietate, verum etiam in ecclesiasticarum regularum diversitate. Hæc quidem, aliaque his consimilia jamdudum causantur Græci, quæ hujus instituti nostri non est refellere. Anselmus porro Havelbergensis collationes suas scripto mandavit, ad diluenda objecta episcopi cujusdam schismatici, qui ab imperatore suo Romam ad Eugenium III missus fuerat.

XLIII. *De Hugone Etheriano.* — Sub Manuele Joannis Comneni successore, Hugo Etherianus, ipsomet principe annuente, tres libros pro dogmate Latinorum conscripsit, in quibus præcipuos et schismaticis auctores copiose et erudite confutavit, puta

(a) Lib. 11, cont. Græc. cap. 2, t. 1 *Spicil.*

(b) Lib. 11, c. 14.

Nicomeniæ antistitem, Nicolaum Methonensem, Nicetam Byzantium, quem Philosophum appellat, Theophylactum, et Photium. Bessarion in epistola ad Alexium Philantropenum, cujus fragmentum recitat Allatius lib. II *De consensu*, cap. 28, n. 5, narrat se legisse librum Nicetæ illius Byzantini qui Thessalonicensis metropolita postea fuerit, in quo se Latinorum sententiam approbare significaret, hoc uno dempto quod voculam *Filioque*, quamlibet veram, Symbolo male adjectam censeret: Κατοι ὁ Θεσσαλονίκης οὗτος τῷ Λατίων προσέκειτο δόγματι. Τὸ γὰρ συμπέρασμα ἀληθὲς εἶναι εἰδὼς, ἐμάχετο δὲ, τοῦτο δὲ λεγόμενον, ὅπερ θουο σιῶς, μὴ εἶναι μηδὲ ἐλθῆναι τῷ Συμβόλῳ προσθεῖναι. In hujus librum cum Joannes Beccus incidisset eumque legisset, mox ejurato schismate Romanam fidem partesque amplexus est, teste Pachymere lib. VI *Hist.*, cap. 6, qui insuper Nicetam illum, cui *Maronia* cognomen erat, ævo suo in magno pretio fuisse et in majore ecclesia chartophylacem narrat: Ὁν ἡ μὲν μεγάλη Ἐκκλησία ἐν ταῖσις εἶχε καὶ χαρτοφύλακα.

XLIV. Laurentius Surius in Præfatiuncula ad concilium Lateranense IV, quod sub Innocentio III celebratum est, illud œcumenicum fuisse ait: quippe in qua de negotiis religionis, de Græcæ et Latinæ Ecclesiæ concordia tractatum est: cui interfuisse patriarchæ Constantinopolitanus et Hierosolymitanus, archiepiscopi tum Latini, tum Græci septuaginta, episcopi quadringenti undecim.... Nec desuere legati Græci et Romani imperatoris, regum Jerusalem, etc. Undenam istæc hauserit Carthusianus eruditissimus, incompertum. Adfuisse concilio Lateranensi IV Latinorum Orientalium patriarchas, Constantinopolitanum et Hierosolymitanum, quin etiam Antiochenum nonnisi propter valetudinem accedere [XXI] non potuisse, Surio, aliisque concessero. Tunc enim illæ civitates Latinis principibus parebant. Nec etiam negavero episcopos Græcos diversarum regionum, quas Latini litidem subegerant, illuc convenisse. Eos vero quorum imperator, capta a nostris Byzantio, Nicæam concesserat, ne verisimile quidem puto: eo magis quod canon quartus hujus concilii contra Græcos conditus est, qui tunc temporis vehementius in Romanam Ecclesiam frendebant. Quapropter nullatenus existimo, in ista synodo actum esse de processione Spiritus sancti. Sunt qui id gestum referant ad concilium Lateranense tertium, quod anno 1179, Alexandro III pontifice celebratum fuerat, Manuele Comneno Græcis imperante. Verum hoc non testantur concilii istius acta, quæ nulla fere supersunt præter canones, cum quibus edita est epistola Georgii metropolitæ Coreyrensis ad Nectarium monasterii Casulorum præpositum (a), in qua ipsi gratulatur, quod Roma victor e prælio

redierit. Tomo XII Spicilegii visitur indiculus trecentorum et duorum episcoporum, qui huic synodo interfuerunt, nec Græcorum ullus compareret, præter unum aut alterum de Calabria. Hoc itaque duntaxat certum est Manuelem aliquando Romani pontificis benevolentiam captare tentasse, promissa Ecclesiarum unione, modo Occidentis imperium sibi restitueretur, atque Ilugoni Ethe-riano coram se disputanti benigne satis fuisse.

XLV. Anno 1232, Græci ærumnarum suarum pertæsi, quorundam fratrum Minorum opera (b), de pangenda pace cogitarunt, et Germanus III, patriarcha, Joanne Duca imperatore suo annuente, ad Gregorium nonum, necnon ad cardinales epistolæ Nicææ scripsit, quæ multoties jam editæ sunt. Roma Nicæam missi sunt ex fratribus Prædicatorum ordine duo, totidemque ex Minorum, qui cum Græcis paciscerentur, habitaque Nymphææ in Bithynia synodo (c), qui cum Byzantino Antiochenus patriarcha interfuit, litteras ad instar professionis fidei ad papam Græci dedere, in quibus, quamplurimis Patrum sententiis intextis, errorem suum de Spiritu sancto diserte enuntiarunt, sicque malis artibus Antiocheni, ceptum opus pro votis non cessit. Germanus, qui Romanarum partium se studiosum præstiterat, postmodum exactoratus fuit, inque ejus locum Josephus ex Gale-sii montis monacho ordinatus. Nihilominus Joannes imperator pro viribus egit, uti pax redintegraretur. Id quod testantur litteræ Alexandri IV, datæ anno 1256, ad episcopum Urbevetanum, quem pontifex legatum ad Theodorum Lascarium juniorem mittebat (d): in quibus recitat articulos in eundem pacis, quos archiepiscopi Cyziciensis et Sardensis, et alii Calo-Joannis oratores Innocentio IV decessori suo obtulerant. Videlicet 1° Romanæ sedi ejusque summo pontifici, præ cæteris patriarchalibus sedibus, summi recognitionem et professionem principatus; 2° canonicam obedientiam præfato prædecessori, ejusque successoribus canonicè intrantibus exhibendam; 3° prærogativam appellandi Romanam Ecclesiam, cum sacræ personæ ecclesiasticæ Græcorum a superioribus suis crediderint se gravari; 4° liberum recursum ad sedem Romanam in questionibus, quas inter prælatos et alias ecclesiasticas personas Græcas contigerit suboriri; 5° obedientiam quoque in sententiis, quas Romanus pontifex sacris non adversas canonibus promulgabit; 6° in conciliis insuper eidem pontifici primam sedem, et primam conscribendi vicem, cum subscriptiones fuerint faciendæ; 7° in questionibus fidei, si quæ ibidem fortassis emergerint, præ aliis dare sententiam, suæque voluntatis proferre judicium, quod, dummodo evangelicis et canonicis non obviet testimoniis, obedienter cæteri suscipient et sequentur; 8° in aliis vero ecclesiasticarum personarum causis et nego-

(a) Vide Baron. ad ann. 1179, n. 9.

(b) Wadding *Ann. Min.*, t. I; *Conc. gen. part. I*, p. 460, t. XI.

(c) An. 1233.

(d) Wadding. t. I, p. 147; *Regest. lib. II*, epist. 325.

itis, quæ in conciliis tractabuntur, sententiis quas Romani pontificis dictabit auctoritas, dummodo sacrorum non adversentur conciliorum decretis, cæteri acquiescent. Narrat pontifex nuntios illos postulasse ut Constantinopolis imperatori Græco redderetur, et patriarcha Latinus inde anoveretur, moxque subjungit: Sane oblationem professionemque præmissas, felicitis recordationis Innocentius papa prædecessor noster de fratrum suorum consilio nobis, tunc in minori officio constitutis, ut per hujusmodi benignitatis assensum, tantæ reconciliationis incremento tota lætaretur fidelium universitas approbavit. Addit denique, quod in rem nostram facit: Idem prædecessor satis absonum reputavit, quod in concilio celebrando ille solus articulus Symboli Nicænæ synodi, in quo de processione Spiritus sancti Græca aliquantulum a Romana dissonare videtur, per præfatos nuntios a Romani pontificis excipiebatur judicio, adjicientes, quod diffinitioni ejus in concilio Græca non acquiesceret Ecclesia, nisi quod definitum esset per Scripturæ authenticæ testimonium, vel divinum oraculum comprobaret..... Verumtamen ne aliquod ex hoc reconciliationem ipsius Ecclesiæ impedimentum vel obstaculum impediret, prædecessor ipse concessit, in concilio imminenti tenorem prædicti Symboli adjectione qualibet, nisi forte de mutua conniventia, quam sicut confidimus, reconciliationis inducet concordia, non mutari: sed in ea forma penes Græcam Ecclesiam remanere, quam dicta synodus promulgavit, dummodo de sanctæ Trinitatis fide Græca Ecclesia in omnibus catholice consentiat cum Romana. Hæc quidem ambo pontifices Græcorum votis annuerunt. Nihilominus haudquaquam sædus sancitum fuit, Constantinopoli imperatori Græco non resilita.

XLVI. Græci Romanæ Ecclesiæ junguntur in concilio Lugdunensi II.— Ea vero paulo post urbe recepta, anno 1261, cum Michael Palæologus imperator ingruentem sibi cum exercitu Carolum Siciliæ regem extimesceret, Romanum pontificem sibi conciliandum duxit, adeoque Ecclesiarum copulam promovendam. Quocirca, cum Gregorius X generale concilium Lugdunum convocaret, oratores illuc destinavit, quorum præcipui erant Germanus quondam patriarcha, Theophanes Nicænus, Joannes imperatoris frater, et Georgius Acropolitæ. In synodo nullæ de Spiritu sancto, aut aliis controversis capitibus disputationes habitæ feruntur; quippe quod de iis sat tractatum erat Constantinopoli a fratribus Minoribus, quos pontifex [XXII] illuc delegaverat. Itaque proxima post Græcorum legatorum adventum sessione, Germanus cum suis, necnon cum præsulibus de Calabria, et Willelmo de Morbecca Symbolum Græce cantillarunt, cum terna repetitione versiculi, qui ex Patre Filioque procedit. Quarta vero sessione pax et unio sacramento sancita est, lectis imperatoris multorumque Græcorum præsulum litteris: deinde intra missarum solemniam Symbolum a Græcis et Latinis vicissim

decantatum est, bisque versiculus, Qui ex Patre Filioque procedit, repetitus. Imperatoris litteræ amplam fidei professionem continebant: in fine autem postulabat, ut Symbolum a Græcis, adjecta voce Filioque, immutari non juberetur, ἵνα ἡ ἑμμετέρα Ἐκκλησία λέγῃ τὸ ἅγιον Σύμβολον, ὡς ἐλεγεν πρὸ τοῦ σχίσματος, ut Ecclesia nostra dicat Symbolum, inquit, prout dicebat ante schisma, usque in hodiernum diem. Huic concordiæ consensum Josephus patriarcha denegavit; unde ad ordinem reductus est a Michaele, inque ejus locum Joannes Beccus eximius vir integritatis et eruditionis subrogatus. Illic, coacta frequenti episcoporum synodo, quæ Lugduni gesta erant confirmavit, ac synodicam ad Joannem XIX papam misit, in qua dogma Latinorum pererudit et eleganter enuntiabatur. Complures Græcorum reconciliationem cum Latinis obstinatius detestati, carceribus, plagis et exiliis, ac tandem in synodo altera communionis privatione multati sunt.

XLVII. Audax Græculi manus in quemdam Gregorii Nysseni locum.— Interim Joannes Beccus patriarcha, de Ecclesiarum unione assidue sollicitus, habito iterum de more concilio, quæstionem habuit de quodam Gregorii Nysseni loco, qui cum Spiritus sancti ex Filio quoque ἐκ τοῦ Υἱοῦ, existentiam enuntiaret, a referendario Magnæ Ecclesiæ, cui Enscammatismeno nomen erat, gladiolo corruptus esset, erasa præpositione ἐκ· cuius facinoris veniam a Patribus humillime poposcit. Hæc testantur acta synodi apud Leon. Allat. lib. III De consens., cap. 1; et t. I. Græc. orthod. Codicem quem Enscammatismenus labefactarat, vetustissimum fuisse aiunt, et ad Xiphilinum quondam œconomum pertinuisse. Locus Nysseni sumptus ferebatur ex ejus sermone in Orationem Dominicam, qui incipit, ὅτε προΐεν ὁ μέγας Μωϋσῆς. cum magnus Moyses, etc. At vero in nullo ejusdem doctoris sermone in Dominicam Orationem comparet; imo neque in sermone qui in editis censetur tertius, in cuius tamen fine de Spiritu sancti deitate et consubstantialitate disputatur. Verum tanquam a Nysseno acceptus citatur ab Hugone Etheriano, lib. I, cap. 3. Quocirca juvat eum integrum, tam Græce, quam Latine recitare: Ὁ τε γὰρ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξηλθεν, καθὼς φησιν ἡ Γραφή, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ Πατρὸς ἐκπορεύεται· ἀλλ' ὥστερ τὸ ἀνευ αἰτίας εἶναι, μόνου τοῦ Πατρὸς ὄν, τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι ἐναρμολοῖσθαι οὐ δύναται, οὕτω τὸ ἐμπάλιν τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι, ὅπερ ἴδιον ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τῷ Πατρὶ ἐπιθεωρηθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει. Κοινὸν δὲ ὄντος τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ μὴ ἀγενήτως εἶναι, ὡς ἂν μὴ τις σύγχυσις περὶ τὸ ὑποκείμενον θεωρηθεῖν, πάλιν ἐστὶν, ἀμικτον τὴν ἐν τοῖς ἰδιώμασιν αὐτῶν διαφορὰν ἐξευρεῖν, ὡς ἂν καὶ τὸ κοινὸν φυλαχθεῖν, καὶ τὸ ἴδιον μὴ συγχυθεῖν. Ὁ γὰρ μονογενὴς Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέχρι τοῦτου ὁ λόγος ἴσθησιν αὐτῷ τὸ ἰδίωμα. Τὸ δὲ

ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, ΚΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΕΙΝΑΙ προσμαρτυρεῖται. «Εἰ γὰρ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. » Οὐκοῦν τὸ μὲν Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεοῦ Πνεῦμά ἐστιν. Ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ Θεοῦ ὢν, οὐκ ἐστὶ καὶ τοῦ Πνεύματος, οὔτε ἔστιν, οὔτε λέγεται. Οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία αὕτη. Nam et Filius exivit a Patre, ut ait Scriptura, et Spiritus ex Deo et Patre procedit. Sed quemadmodum sine principio esse, cum sit Patris solius, Filio et Spiritui sancto convenire non potest; sic contra a principio esse, quod est proprium Filii et Spiritus, in Patre considerari natura non patitur. Jam cum Filio et Spiritui sancto commune sit, ut non ingenuo modo existant, ne qua in subjecto confusio spectetur, rursus incommunicabilem in eorum proprietatibus differentiam invenire possumus, ut et quod commune est serretur, et quod proprium est non confundatur. Etenim unigenitus Filius ex Patre in Scriptura sacra dicitur, et hactenus ejus proprietatem illius doctrina definit. At Spiritus sanctus et ex Patre dicitur, ET EX FILIO ESSE perhibetur. « Siquis enim Spiritum Christi non habet, hic non est ipsius* »; igitur Spiritus, qui ex Deo est, etiam Dei Spiritus est. At Filius, cum ex Deo sit, non jam tamen Filius Spiritus aut est, aut dicitur: neque hæc relativa consecutio convertitur. Petavius de hoc loco disputans, ait se in eam opinionem adductum, alienam ab isto esse propositionem ἐκ, scripsisseque Gregorium: Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. Ita epim consequentem orationem postulare, cum e contrario Filium dicit sic ex Patre esse, ut non dicatur Spiritus: Ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστὶ καὶ τοῦ Πνεύματος οὔτε ἔστιν, οὔτε λέγεται. Non dicit ἐκ τοῦ Πνεύματος, quod consentaneum erat, siquidem ante scripsisset Spiritum et esse ex Deo, et esse ex Filio. Scripsit ergo Spiritum et esse ex Deo, et esse Filii, ut ei respondeat ex adverso, Filium et esse ex Deo, et non esse Spiritus. Subnotare quoque mihi liceat auctorem ex Scripturæ variis locis argumentari, in quibus Spiritus sanctus ex Patre procedere legitur, atque insuper perhibetur esse Spiritus Filii; nusquam autem ex Filio esse. Quamquam, ut subjungit vir supra modum ductus, hæc sermonis formula, quæ Spiritum Filii nominat, idem valet atque, ex Filio, ut alibi docetur. Ad locum vero Nysseni integrum quod spectat, ex Euthymio, part. II Panopl., tit. 12, certum sit germinum eum esse, transumptumque ex ea sermonis in Orationem Dominicam parte, quæ homilia tertia censetur. Postquam enim protulit tres hujus homiliæ [XXIII] lacinias, addit et istam: Ex eadem oratione; Spiritus sanctus et ex Deo, et Christi Spiritus est, atque dicitur; Filius autem cum ex Deo sit, non

Spiritus etiam est, neque dicitur. Hæc enim ordinis series non sequitur, ut ex æquo per resolutionem sibi vicissim ratio respondeat, et quemadmodum Christi Spiritum dicimus, sic etiam ipsius Spiritus Christum appellemus. Enimvero hac in oratione se de consubstantialitate Patris et Filii disputasse testatur Nyssenus, cum subjungit: Ἀλλὰ νῦν προαποδείκνυται τὰς τῶν εὐσεβῶν δόξαις, αὐτὴν ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ φύσιν εἶναι. Jam vero demonstratum est piorum sententiis, eandem esse in Patre et Filio naturam, neque fieri posse, ut quæ diversi sunt generis, Dei nomine appellentur..... Eandem porro Spiritum habere naturam ex operationibus ostensum est, etc. Id quod verum esse non possit, nisi fragmentum quod ante descripsi, et alia nonnulla suppleantur, quæ librorum vitio excederunt. Sed ad propositum revertamur.

XLVIII. Joannis Becci exactoratio, laudes et congressus cum schismaticis; processio temporalis Spiritus per Filium, Monotheletarum commentum. — Illa utriusque Ecclesiæ qualicumque unio usque ad Michaelis Palæologi obitum perdurasse fertur. At eo defuncto, Joannes Becus ab Andronico Michaelis filio et successore, patriarchali solio detrusus est: cujus tamen egregias laudes Nicephorus Gregoras his verbis contextit: His temporibus Magnæ Ecclesiæ chartophylax erat Joannes Becus, vir excellentis ingenii, et doctrinarum studiis ab ineunte ætate institutus: præterea tantis naturæ donis ornatus erat, quantis quicquam alter illius ævi. Nam et proceritate corporis, et majestate vultus, et facundia, atque æsumine ingenii ad omnes res idonei, aliisque dotibus præstabat. Qui cum imperatoris decreto (de pace cum Latinis ineunda) acriter adversaretur, imperator nihil non tentavit, tamper se, quam per alios eruditione conspicuos, ut legitimis rationibus eum adduceret ad assentiendum... Ea spe frustratus imperator, eum omneque ferme genus in terribis carceres coniecit. Tum Nicephori Blemmidæ scripta ad Beccum misit. Quibus ille perlectis, sanctorum libros, e quibus Blemmidas sua collegerat, ultro postulavit. Itaque brevi tempore testimoniorum acervum collegit, quæ integra volumina implere possent, et qui dudum Latinis adversatus erat, mutata sententiâ, victoriam alio transtulit. Quamobrem patriarcha sede consensu imperatori unus fuit omnia, et lingua, et manus et velocis scribæ calamus, docendo, scribendo et dogmata finiendo; ejus certaminis adiutoribus Melitiniota et Metochita, imperatorii cleri archidiaconi, et Georgio Cyprio. Hæc Gregoras, necnon Pachymeres (a), neuter in rem catholicam optime affectus: qui nec sociorum Joannis Becci, nimirum Constantini Melitiniotæ et Georgii Metochitæ, laudes omisere. Nicephorus quoque Blemmidas elegantiores suæ ætatis scriptores laudatores habuit, ut qui vir

* Rom. VIII, 9.

(a) Nic. Greg. Hist. Pachym. lib. v, cap. 24.

fuerat spectatissimæ pietatis et doctrinæ, et qui delatum sibi ab imperatore patriarchatum generose respuerat. Hujus nonnullæ lucubrationes ad specimen exstant, quæ Allatius Latio donavit, ediditque t. I *Græciæ orthodoxæ*. Atqui ex his addiscimus schismaticos ex frequentibus cum Catholicis velitationibus, ad has angustias redactos fuisse, ut, cum Spiritum ex Patre solo procedere contenderent, non modo eum ex Patre et Filio negarent existere, verum etiam ex Patre per Filium, contra familiarem priscorum Patrum theologiam. *Libere aperteque de proposita questione edisseram* (inquit Blemmidas epistola 1 [a]) *quæ erit, an per Filium Spiritus sanctus a Patre procedat; an vero ex Patre absque medio, et non per Filium. Et primum quidem a multis sanctis doctoribus traditum fuisse; secundum a nemine, existimo omnes homines, qui in sacris Litteris exercitati sunt, et æquitate diriguntur, comprobatur. Quod vero in Evangelii vox illa inserta non sit, τούτο δὴ τὸ πρόχειρον εἰς ἀντιλογίαν πολλοῖς, hoc plerique vulgo ad contradicendum arripunt. Quocirca tota hac epistola ex sanctorum synodorumque sententiis confirmat ex Patre per Filium existere Spiritum sanctum, atque obiter ostendit nihil disferre si quis dicat ex Patre Filioque ipsum esse, aut ex Patre per Filium. Epistola altera, quam ad Theodorum Ducam imp. dedit: Verum enimvero, inquit, Spiritus sancti processionem ex Patre per Filium esse multo jam antea in confessis erat, et usque ad hæc nostra tempora a piis hominibus asseritur, et veluti commune dogma Ecclesiæ recipitur: Καὶρὸς δὲ οὐ πολλὸς, ἐξ οὗ τινες ἑταῖρόν τι γελούστων, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀθλιώτων· βουλομένοι γὰρ ἐκ περιουσίας ἀνελεῖν τὸ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, συνανεῖλον αὐτῷ καὶ τὸ, δι' Υἱοῦ. Sed non diu est, ex quo nonnulli ridicule, seu melius dicam, miserrimè affecti, dum vellet penitus ex Filio tollere, una cum eo sustulerunt et per Filium; et tot tantorumque Patrum documenta, si qua captionis ansa dabatur, perverterunt; sin vero nulla, ea tanquam quæ cum multis aliis non convenirent, rejecerunt. Et ubicunque erat, ex Patre sive effundi, sive emanare Spiritum sanctum, de processione voces acceperunt: ubicunque vero per Filium annexum erat, effusionem ibi et emanationem, et si quid aliud simile, pro dono et munere dici contenderunt. Eodem sensu voces φανεῖν οὐσαί promicare, ἐκλάμπειν explendescere, ἐκφαίνειν effulgere, interpretatos illos esse tradit in epistola priore. Dum vero in hujus interpretamenti pristinos auctores inquiri, occurrit mihi in actis sextæ synodi (b) confessio Macarii Antiocheni hæretici Monothelitæ, in qua de Spiritu sancto sic ait: *Et in Spiritum sanctum ex Patre procedentem, καὶ δι' Υἱοῦ πατρὸς, δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις, et per Filium micantem, scilicet homi-**

nibus. Quæ similia sunt eorum quæ legimus hodie in Expositione fidei Gregorii Thaumaturgi, uti a Græcis adulterata fuit. Unde collegero Monothelitas, qui omnium primi invidiam Latinis creaverant propter dogma de processione Spiritus sancti ex Patre et Filio, hoc sensu processionem Spiritus per Filium intellexisse, quod per Filium hominibus innotesceret. Quidni etiam ab eis falsata sit Expositio Gregoriana, adjectis duabus istis vocibus, *δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις, scilicet hominibus*, quæ in prisca Rufini translatione nunquam comparuerunt? Quidquid id est. Tametsi Joannes Damascenus, ad quem schismatici hactenus provocarunt, multis in locis (c) ex recepta Græcis Patribus doctrina, Spiritum ex Patre per Filium æterna processione existere dixerit; nihilominus quotquot a tempore Cerularii usque ad Becum pro schismate scripserunt, uno fere consensu nullam ex Patre per Filium Spiritus [XXIV] sancti processionem astruxerunt, præter temporalem illam manifestationem, concessionemve donorum spiritualium. Sic Michael Psellus, quem schismati Cerularii favisse diximus, primo capite theologico, Spiritum ex Patre quidem procedere ait, per Filium vero communicari et percipi ab omni re creata, δι' Υἱοῦ δὲ μεταδιδόμενον, καὶ μεταλαμβάνόμενον ὑπὸ πάσης κτίσεως. Sic Nicomediensis antistes Nicetas Anselmo Havelbergensi (d) respondit eum a Patre per Filium procedere, quoniam daretur per Filium ad sanctificandam creaturam, vel, juxta alios, quia transiret a Patre per Filium ad sanctificandos homines. Hugo Etherianus perinde scribit (e) Nicomediæ antistitem (sive is Nicetas ille sit, sive aliquis alius) docuisse Spiritum per Filium procedere idem esse ac per Filium mitti vel dari. Sic quoque Andronicus Camaterus in famosa illa Hoptotheca sua, seu Armamentario sacro, cujus maxima fuit apud Græcos auctoritas, Cyrilli Alexandrini in Joelem prophetam locum (f), in quo Spiritus proprius Filii, et in ipso, et ex ipso esse dicitur, hunc in sensum transferre conatus est: *Ne te turbet, quod hic astruitur, ex ipso, neque illud de processione accipito, sed de missione, datione et suppeditatione. Satis enim id probaverint explicaverintque tot aliæ ejusdem sancti doctrinæ, quodque omnes sancti præpositionem ex in Filio, loco illius per acciperent. Scribebat Camaterus, viglæ drungorius, seu vigiliarum præfectus, Manuele Comneno imperatore.*

XLIX. Concertatio Joannis Becci et sociorum cum schismaticis. Insulsa Greg. Cyprii opinio effusionem æternam a processione secernentis. — Itaque sub Joanne Becco hic erat contentio cardo, an Spiritus a Patre per Filium substantialiter procederet; nec quidquam aliud inculcare Beccus satagebat (g), nisi æternam et hypostaticam Spiritus sancti per

(a) Ad sac. Bulgaricæ.

(b) Act. viii.

(c) Lib. 1 *De fide*, 143; *Dial. cont. Manich.* p. 432; *Epist. de hymn. Tris.*, p. 497.

(d) Lib. ii, c. 26.

(e) L. iii, c. 11.

(f) Apud Joan. Becc. *Græc. orth.*

(g) Pachym. lib. xi, cap. 33.

Filium a Patre productionem. Is, cum ab Andronico seniore patriarchatu ejectus esset, nec exsiliis, nec carceribus, nec ullis cruciatibus ac poenis deterreri potuit, quin ad extremum usque spiritum hoc ipsum profiteretur. In primis vero convocato propter quasdam ejus de Gregorio Cyprio patriarcha expostulationes episcoporum, et clericorum, necnon imperii procerum coram imperatore conversu, cujus Gregorius Constantinopolitanus et Athanasius Alexandrinus praesides erant, accersiti Beccus ejusque socii Melitiniota et Metochita, de Spiritus processione disputaverunt. Cumque praeter quendam Nysseni locum (a), quo Spiritus per illum qui contigue est ex Patre, διὰ τοῦ προσώπου, procedere dicitur, alterum ex Damasceno (b) protulissent, quo perinde asseritur Pater esse per Verbum manifestantis Spiritus productor, προσβολὴς διὰ λόγου ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος, hicque textus, nequidquam reclamante Georgio Moschabar magno chartophylace, genuinus agnitus esset, utpote in Andronici Camateri Hoplothea sacra citatus, neque de processione alia, nisi de sempiterna intelligendus veniret, conventu soluto, patriarchae Gregorio data provincia est libelli condendi quo Damasceni dictum exponeretur, conciliareturque cum aliis istis ejusdem doctoris verbis (c), ex δὲ τοῦ Πνεύματος οὐ λέγομεν, ex Filio autem Spiritum non dicimus. Scriptus tomus in ecclesia palam lectus fuit, quem imperator ipse, patriarcha alique nonnulli subscriptionibus suis munierunt; multis tamen ideo reclamantibus, quod in libello enuntiaretur priore illo Damasceni loco significari Patrem esse Spiritum per Verbum productorem, non ut Spiritus per Verbum existat, sed ut per illum effulgeat: Et καὶ διὰ τοῦ τοῦ Πατρὸς τισι τῶν ἁγίων ἐκπορεύεσθαι τὸ ἅγιον εἰρηται, τὴν εἰς ἄλδιον ἐκφασιν ἡ λέξις ἐνταῦθα οὐ τὴν εἰς τὸ εἶναι καθαρῶς σημαίνειν βούλεται. Licet apud sanctos quosdam per Filium Spiritus procedere affirmetur, dictio hæc progressum ad effulsionem, non ad esse, proprie et pure significat. Verba hæc tomī recitat Allatius (d) ex oratione iv Josephi Bryennii De Trinitate, aliaque refert post Bryennium in eundem sensum convenientia: plura vero Beccus in libris duobus quibus tomum confutavit. Non capiebant igitur, inquit Pachynæres, quid tandem esset discriminis inter productionem Spiritus ad existentiam, et processionem ad sempiternam effulgentiam; eo maxime quod Ecclesiae doctores divinarum personarum Filii et Spiritus sancti emanationes ex Patre ἐκφάνουσι, effulgentias plerumque appellarent.

L. Gregorius Cyprius in crimen a compluribus schismaticis vocatur; Palamitarum hæresim præformavit. — Adversus Cyprii tomum Joannes Beccus calamum strinxit, tantamque patriarchæ schismatico couflavit invidiam, ut omnes illum in Becci sententiam conspirasse arbitrarentur. Nec ab

re: quippe cum præter ea quæ modo ante citavi, alium sensum non reddant altera istæc tomī verba quæ Beccus orat. 1. recitat: Ἀλλὰ δι' τοῦ φυσικῶς ὑπάρχειν, οὐµενον δι' τοῦ. καὶ ἐξ τοῦ, τὴν ὑπαρξιν ἔχειν οἱ εἰρηκότες Πατέρες τὸ Πνεῦμα ἔρησαν. Sed Patres docuerunt Spiritum per Filium, et ex Filio naturaliter existere, non item per Filium et ex Filio existentiam habere. Quasi vero per Filium et ex Filio existere, et per Filium, et ex Filio existentiam habere, non idem sonent? Legatur Beccus t. II Græc. orthodox., p. 232. Alia ex eodem libello erroris plena idem Beccus carpit, in primis quod assereret, Μηδὲν καὶνόν εἶναι, μηδὲ τῆς τῶν Γραφῶν συνηθείας ἀλλότριον, εἰάν τὸ πνευματικὸν χάρισμα ἅγιον ὁµανύµως Πνεῦμα καλεῖται: καὶ τὴν ἐνέργειαν εἶναι ὅτι οἰκιοῦται τὴν τοῦ ἐνεργούντος κλήσιν, ὡς ἡ τοῦ ἡλίου καὶ λαμπάδων αὐτῇ πλάξιν τὴν τοῦ ἡλίου. Nihil esse novi, neque a Scripturæ consuetudine alieni, ut spirituale donum Spiritus sanctus appelletur: quinimo actionem aliquando nomen sibi agentis nascere, veluti solis splendor et radius solis nomen sapenumero obtinet. Quibus utique verbis significabat æternam Dei actionem quæ personis tribus communis est, Spiritum sanctum quandoque vocitari. Id quod subinde amplius declaravit, in opere altero quo tomum suum contra Beccum defendebat, ejus fragmentum amplum reperi in Regio cod. 2953, eum hoc titulo: Ἐρηγορίου τοῦ Κυπρίου πρὸς Βέκκον Λατινόφρονα: ὅτι ἡ θεία χάρις, καὶ ἡ ἐλλαμψίς, καὶ ἡ ἐνέργεια συναλλάσσονται τῷ τοῦ Πνεύματος, καὶ πηγάζονται ἐξ αὐτοῦ, καθὼς καὶ ἐκ Πατρὸς, καὶ αὐτοῦ τοῦ παρακλητοῦ Θεοῦ Gregorii Cyprii in Beccum Latinorum opinionis vindicem. Quod divina gratia, effulgentiaque, et operatio, cœterna Filio sit, et ex ipso scaturiat velut [XXV] etiam ex Patre et ipsomet Paraclete. Hæc vero nihil nisi impietatem innuunt, quam Gregorius Palamas paulo post docuit, nempe divinam operationem, quam θεότης deitatem nuncupabant, revera ab ipsa Dei natura distinctam, ac Deo tribusque personis cœternam esse. Quocirca Beccus erratum istud adversarii sui redarguit allato capite integro Theodori Abucaræ vicesimo septimo.

Cyprius Palamitis præivit. — Ceterum perversam hanc opinionem tum primum auctore Cyprio prolata fuisse disertis hisce verbis significat: At veritatis qualem se esse dicit præclarus vindex, qui nos calumniatores et sanctorum apostolorum conviciatores vocat, qui hac ratione res theologicas tractamus, quinam a nobis ipse compellabitur, ὁ οἰκθρὸν καὶ ἀπὸ κοιλίας νίεας ἄρτι δογμάτων φωνὰς τῇ τοῦ Θεοῦ εἰρηγοῦµενος Ἐκκλησίᾳ, qui ex propriis suis et nunc primum e ventris novellas placitorum voces in Ecclesiam Dei introduxit. Quo Becci testimonio evincitur, nequaquam ab ipso, dum patriarcha ageret, proscriptum fuisse Palamam ac ipsius errores, tametsi Combefisius

(a) In epist. ad Ablab.

(b) Vid. lib. 1, De fide, p. 143.

(c) Lib. i De fide, p. 241.

(d) Vindic. conc. Ephes., cap. 60.

noster in adnotationibus ad secundam Auctarii sui novissimam partem id affirmaverit : quin potius Palamæ Cyprium prævisse, ejusque erraticum dogma præformasse. Quamobrem Joannes ille patriarcha, qui Gregorium Palamam primum damnavit, aut Sozopolita fuit, aut, quod verius est, Glycys, qui circa annum 1316 Constantinopolitanum thronum tenuit, usque ad 1320.

Gregorii Cyprii expositio explosa. — Becci in totum lucubrationes adversarii Gregorii animos addiderunt. Horum præcipui erant Joannes Chilas metropolita Ephesus, Daniel Cyzicenus, et Theoleptus Philadelphiensis, quibus se Muzalo magnus logotheta socium dedit. Exstat apud Allatium, lib. II *De consensu*, cap. 2, col. 513, Joannis Chilas libellus quem imperatori obtulit : isque in causa fuit ut Cyprius tomi sui expositionem scriberet. Theoleptus patriarchæ objiciebat in tomo vestigia reperiri impiæ nescio ejus doctrinæ Marci monachi, qui nomen *προβολεύς* *productor* ambiguo perinde sensu usurpaverat, ὅς καὶ αὐτὸς ὁμωνυμίζεται τὴν λέξιν *προβολεύς*, inquit Pachymeres. Interim qui a Gregorio stabant, Athanasium Alexandrinum urgent ut tomo subscribat. Ille vero, sibi satis otii et facultatis non esse ad singulas ejus voces explorandas causatur; eo maxime quod Constantinopolitanorum mores sensusque compertis non haberet; Gregorio publicum colloquium exoranti, in quo mentem planius suam explicaret, annuit statim Andronicus, mox vero mutavit mentem, veritus ne idem accideret quod in altera cum Becco concertatione, ex qua res Ecclesiæ nihilo pacatioris evaserant. Verum, ne patriarcha inauditus damnetur, confessionem fidei quam ille conscripserat, in publico conventu legendam dedit, eaque ab omni erroris suspitione immunis judicata est : cui tamen sententiæ Ephesus et Cyzicenus refragati sunt : unde Gregorius patriarchatu cedendum censuit.

Tum imperator, collectis iterum synodis, totum omnino emendandum atque exponendum decrevit : quod tamen viri ad hoc operis exsequendum selecti non præstiterunt, cum de assignando germano Damasceni sensu inter eos non conveniret (a). Ac consulto prorsus : nam Cyprius in Apologia sui tomi illos e suis adversariis egregie refellit, qui Damascenum dicentem a *Patre Spiritum per Verbum produci* sic interpretarentur, ac si διὰ λόγου, *per Verbum*, καὶ δι' Υἱοῦ, *per Filium* idem esset ac οὖν τῷ λόγῳ, *cum Verbo* κατὰ τοῦ Υἱοῦ, *cum Filio*, et ἅμα τῷ Υἱῷ, *una cum Filio*. Quam quidem interpretationem, tum Patrum sententiis, tum græmaticæ legibus contrariam esse pluribus ostendit et evincit. Ex quibus omnibus sincerus lector agnoscat, quam alienus Joannes noster Damascenus fuerit a Photii et schismaticorum errore, et quam Latinorum sensui et doctrinæ consentaneus.

L.I. Pachymeres schismaticorum sensus improbat. — Eodem quoque modo Pachymeres ipse, quo præsertim auctore hæc omnia retuli, uti minime probavit Cyprii expositionem qua Joannis Damasceni dictum accipiebatur de productione Spiritus per Filium non ad existendum, sed ad effulgendum; ita nec illis assensus fuit, qui contenderent ideo Spiritum Filii dici, quod naturam eandem ac Filius habeat, vel quod dignis ab eodem suppeditetur : Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι διὰ τοῦτο λέγεται Πνεῦμα Υἱοῦ, διὰ τὸ ὁμοούσιον, ἢ διὰ τὸ χορηγεῖσθαι ὁπ' αὐτοῦ τοὺς ἀγίους. Id in opusculo ostendit, quod Leo Allatius bis edere non dubitavit (b). Ubi subinde insert, *si suppeditari Spiritum a Filio iis qui digni sunt, non est causa cur ille sit et dicatur Spiritus Filii, quemadmodum et Patris, aliam hujusce rei causam inquirendam esse.* Cæterum εἰ δεῖ τι τολμᾶν, ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς προδικῶς ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ διὰ τὴν μεσitiάν τοῦ Υἱοῦ, δι' ἧς τὸ τε Μονογενὲς φυλάττεται οἱ, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ αἰτίου τοῦ Πατρὸς εἶναι οὐκ ἀπείργεται. Si quid audere liceat, hoc affirmari possit, quod per Filium ex Patre Spiritus progrediatur, et per naturalem Filii interventum; quo et Unigeniti ratio illi conservetur, et Spiritus a Patre tanquam a causa esse non impediatur. Sic Pachymeres communi suorum doctrinæ refragari non dubitavit, quemadmodum et noto Cyprii figmento, quod tamen schismatici supinis manibus Palama duce amplexi sunt.

L.II. Tentata sub Andronico juniore reconciliatio. Palamitarum hæresis unioni insensa. Versus ejus ac primus parens. Nona synodus generalis Græcis schismaticis. — Ab Andronici senioris imperio ad Joannis Palæologi temporanihil quod ad propositum nostrum attineat, memoratu dignum occurrit. Narrat quidem Gregoras sub Andronico Juniore tentatam esse reconciliationem ab episcopis Latinis duobus qui CP. venerant, se vero Græcos suos, habita oratione quam recital, deterruisse variis de causis, ac præsertim quod Romani omnia sedis suæ arbitrio finiri vellent, ac Latini dialecticis cavillis nimium indulgerent, qui ad dogmata sancienda nocivi essent. Alia quorundam e nostris tentamenta omitto nihilo feliciora. Interim Orientalem Ecclesiam Palamitica lues invasit, ex quo robur novum schismati accessit. Hujus olim parens fuerat Simeon quidam monasterii Xyloxeri præpositus, quem juniorem Theologum appellant, cujus se socium et vindicem præbuit Nicetas ille Stethatus, quem cum Michaelæ Cerulario et Michaelæ Achridano schismaticis auctorem fuisse diximus. Eandem hæresim cum [XXVI] Gregorius Palamas suscitasset, bellum quoque in Latinos cum suis, atque in primis utroque Cabasila, Nilo et Nicolao vehementius indixit, ita ut hoc præsertim nomine in

(a) Pachym. lib. II, cap. 11.

(b) Lib. II *De consensu*, p. 517; et t. I *Græc. orth.* p. 390.

schismaticorum Synaxario hodieque celebretur. Omnes deinceps patriarchæ et episcopi Græci ad Palamæ deliria statuminanda concurrerunt; ex quo præsertim Joannes XIII, patriarcha, ea approbavit, coacta Constantinopoli synodo, cui Lazarus Hierosolymitanus cum Alexandrini et Antiocheni legatis adfuisse fertur, quæque idcirco nona generalis et œumenica apud Græcos audit. Idem præstitit Joannis successor Callistus, ac Philotheus in ejus locum subrogatus, qui Palamam velut avitæ fidei defensorem in sanctos retulit. Hac igitur hæresi grassante, de unione Ecclesiarum sacienda parum cogitabatur, quamvis imperium Byzantinum in dies collaberetur. Obstabat etiam diutinum inter Latinos dissidium, quo tres pontifices Romanam sedem sibi vindicarent.

LIII. *Concilium Florentinum, Ferrariæ inchoatum.* — Post Constantiense concilium, Martino V pontifice, de utriusque Ecclesiæ pace iterum tractatum est, ac sub Eugenio IV, generali synodo Ferrariam convocata, Joannes imperator cum patriarcha aliisque præsulibus Græcis, quorum aliqui patriarcharum Orientalis vices gererent, illuc accessere. Post nonnullas velitationes de purgatorio, in quibus Marcus Eugenicus metropolita Ephesius, tametsi multa adversus dogma nostrum protulerat (a), ultro fassus est, levi discrimine utramque Ecclesiam hac in parte dissidere; inchoata tandem synodo, de adjecta Symbolo voce *Filioque* diu disputatum est, affirmantibus scilicet Græcis hanc vel unicam fuisse schismatis causam. Ephesinæ subsequentiumque synodorum decreta Græci recitarunt, quæ Latini sic interpretati sunt, ut iis solummodo vetitum fuerit alteram fidem seu formulam conscribi, quæ minus consona foret Christianæ doctrinæ, non quæ eam explicatius enuntiaret. Symbolum quippe Constantinopolitanum, etsi perfectum erat quoad capita, at non quoad explanationem, propter hæreses quæ essent emersuræ: quin et illud hodie recitari cum his vocibus, *Deum de Deo, de cælis, secundum Scripturas*, quæ veterum scripta non habent. Quæ omnia multis exemplis confirmabant Andreas Colossensis seu Rhodius archiepiscopus, ex ordine Prædicatorum, Joannes Forojuliensis ex ordine Minorum, et Julianus cardinalis. Andreas adjectam ante sextam synodo Symbolo fuisse vocem *Filioque* concludebat ex epistola sancti Maximi ad Marinum, quam tamen alii uti mutilam non censerent admittebant: quia nempe in ea negaretur Filius esse Spiritus sancti causa. Julianus vetustum codicem Latinæ interpretationis septimi concilii objecit, in quo Symbolum cum voce *Filioque* legeretur. Codicis vero auctoritatem Gemistus Pletho exsufflavit, quippe cum nunquam Romani affirmassent additamento fuisse septimam synodum. Alia urgentissima cardinalis erudite et copiose dixit, quæ canonis

Ephesini sensum liquido exponerent. Nihil tamen confectum est, ita ut ambæ partes victoriam sibi arrogarent. Ille minime prætermittendam puto Marci Ephesini vocem, quæ in actis Græcis Florentini concilii legitur, recitaturque a Michaelē Duca (b) in hunc modum: 'Απαλείψατε αὐτὴν ἐκ τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως, καὶ ὅπου ἂν βούλησθε τῶς ἐσθῶ, καὶ φῶς ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις. ὡς καὶ ἐν ἀλλοῖς τοῖς (c), ὁ μονογενὴς Λόγος Θεοῦ ἀθάνατος ὑπάρχων.' *Expungite dictionem hanc ex fidei Symbolo et ubicunque libuerit, apponatur, caniturque in ecclesiis, sicut et hoc aliud canticum, ὁ Unigenitus Filius, Verbum Dei, immortale existens,* etc. Nondum cogitavit Ephesius vocem *Filioque*, uti posthac ausus est, blasphemie et hæresis insinulare. Post collationes tredecim, Latini tandem obtinuerunt, ut dimissis de additamento concertationibus, de significatione vocis, seu de ipsomet dogmate tractaretur: ita tamen ut si opus foret, hoc caput revocaretur ad examen.

LIV. *Marcus Ephesius cum provinciali disputat.* — Translato itaque Florentiam concilio, de processione Spiritus sancti statim egerunt. Disputationem auspiciatus est Joannes de Monte Nigro, provincialis provincie Lombardiæ ordinis Prædicatorum: atque explicato ab Ephesio verbi *procedere* genuino sensu, Joannes allegavit Epiphani locum (d) quo Spiritus a Patre et Filio esse dicitur. Negavit Ephesius perinde esse, accipere Spiritum a Patre et Filio ut sit et existat, atque a Patre et Filio esse: quin etsi Spiritus dicatur esse a Patre et Filio, non tamen ex hypostasibus sive subsistentiis Patris et Filii. Quasi vero Patris nomine persona Patris, et Filii nomine persona Filii non indicentur: quamvis, ut docet Anselmus, Spiritus sanctus a Patre et Filio non progrediatur, qua duæ personæ sunt, sed quæ unum substantia sunt. Sessione 20, provincialis testimonium istud Basilii objecit ex lib. iii *Contra Eunomium*: Cur enim necesse sit, si dignitate et ordine tertius est Spiritus, tertium quoque natura ipsum esse? Ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτέρον τοῦ Υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅπως ἐξ αἰτίας ἐκείνης ἐξημμένον παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος. Nam dignitate esse secundum a Filio, cum habeat esse ab ipso, atque ab ipso accipiat, et annuntiet nobis, atque omnino ab illa causa dependeat, sermo pietatis tradit. Ephesius codicem ex quo locus iste excerptus erat, depravatum contendit, ut et alios quatuor, quos Constantinopoli exstare noverat, in quibus hæc eadem verba legerentur. His porro mille alios antiquitate spectabiles adversarii aiebat, qui nequaquam haberent: Spiritum accipere a Filio ut existat, et ex eo tanquam ex causa pendere. Quocirca Josephus Methonensis Marco exprobrat, quod quasvis Patrum sententias auctoritatesve quæ Latinis faverent, perinde aut corruptas, aut conf-

(a) Syrop. *Hist. conc. Flor.*, sect. 5, cap. 15.

(b) *Hist. c.* 32.

(c) De isto cantico vide Niceph. Call. lib. xvii.

Hist., c. 18, et *Horolog. Græc.* p. 182.

(d) In *Ancorato*.

ctas esse, non sine conviciis, effutiret. Cæterum Basilii locus, ut a Joanne citatus fuit, non legitur in editis, nec Combessius codicem ullum indicat, in quo habeatur velut in Florentino concilio citatus fuit. Verum Hugo Etherianus (a) ante trecentos circiter annos hunc eumdem Basilii locum Constantinopoli Græcis objecerat. Joannes Beccus in quibusdam codicibus eum repererat integrum (b), in nonnullis abrasum. Εὐρηγται γὰρ τινες βιβλοὶ, ἐξ ὧν διαγράφεται τὸ παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, x. τ. i. Codex ille quem Joannes de Monte Nigro præ manibus habebat, ante sexcentos annos, adeoque ante Cerularianum schisma, fuisse exaratus dicebatur. Alterum ejusdem ætatis [XXVII] a Latinis citatum acta synodi testantur, Manuel quoque Calecas (c), dudum ante Florentinam synodum eundem locum Basilio perinde vindicarat, auctoritate vetustissimorum codicum, quos ante schisma scriptos esse nullus posset ambigere; quorum nonnulli oblitterati cernerentur; ferro contra scripturam adhibito ab iis, qui dictum hoc doctoris, seu spurium rejicerent. Inter multa quæ hic auctor subjungit, ut evincat genuinam esse lectionem quam vetusti illi codices præferebant, hoc mihi argentissimum visum fuit. Si ex Patre solo Spiritum esse Basilius credidisset, quid prohibebat dicere, quia sicut Filius ordine et dignitate secundus est a Patre, quoniam ab eo habet esse: ita et sanctus Spiritus ordine et dignitate secundus itidem a Patre est? Hoc enim prestituto, efficacissime concludere poterat adversus Eunomium, Spiritum non esse facturam Filii, quia Filius nihil ad ejus existentiam conferret.

LV. Quantum vero schismaticorum causæ incommodaret ille, de quo nunc agimus, Basilii locus, haud vane colligit quis ex facinore ministri ejusdam archiepiscopi Nicomediensis, quod Josephus Methonensis refert in responsione ad libellum Marci Ephesii: Quando misistis, inquit, Nicomediensis præsulis ministrum, ut afferret codicem S. Basilii, in quo dictum illud habetur, τὴ γὰρ ἀνάγκη; καὶ τὰ ἐξῆς. Cur enim necesse est, etc. Ille vero, sive malitia sua permotus, sive etiam a vobis admonitus, voluit oculare veritatem, atque accepto codice venit ad fenestram, cogitans dictum illud abraderе, signatoque folio, in quo sententia habebatur, cultellum quærebat, quo illam eraceret. At vero Spiritus veritatis non permisit id fieri, ne veritas exstingeretur. Excitat ergo flantem auram per quam factum est, ut folio in quo dictum inerat, mutato, aliud se offerret. Ille festinans aliud expunxit pro alto. Deinde celeri gressu reversus ad synodum, audacter ibat ad convincendos Latinos. Ut vero Pater ejus librum aperuit, et integram sententiam vidit, torse in ministrum intuens, rem commonstrabat. At ille tremebundus clamavit: « Ita mihi, Domine, prosit tua benedictio, derasi illam. Quomodo autem rursus integra sit ignoro. » Ita cum

intenta esset sententia, confusi recessistis: et jam non te pudet dicere, Latinorum dogma abs te demonstratum esse absurdum?

LVI. Post multas hinc inde concertationes eo tandem ventum est, ut provincialis declarationem ejusmodi pronuntiaret: Nos sequimur apostolicam sedem, unam novimus causam Filii et Spiritus sancti, Patrem.... Idcirco Romana Ecclesia non credit duo principia, vel duas causas, sed unum principium et unam causam. Eos vero qui asserunt duo principia, et duas causas, anathematizamus. Hoc Joannis dictum Græcis admodum placuit, atque, imperatore ita postulante, scripto affirmavit, hanc esse suam fidem, unam esse Filii et Spiritus sancti causam, Patrem. Tum petierunt, ut epistolam sancti Maximi ad Marinum nostri admitterent, in qua non modo affirmatur unam esse Filii et Spiritus sancti causam, Patrem scilicet, verum etiam additur, non quod (Romani) Filium Spiritus sancti causam faciant. Latini vero Maximi verba sic interpretanda censuerunt: Neque ipsi dicimus Filium primordiale Spiritus causam: unam quippe asserimus Filii et Spiritus causam, Patrem, illius quidem secundum generationem, hujus vero secundum processionem: sed ut communionem identitatemque essentialis nos quoque significemus, et Spiritum sanctum procedere per Filium asserimus, et inseparabile esse ab hypostasis substantiam aperte fateamur. Deinde convenientibus iterum Græcis et Latinis, illi propter confessionem Tharasii, in qua dicitur Spiritus ex Patre per Filium procedere, contendebant ut nostri iisdem verbis fidem suam enuntiarent. At Latini bene exposuerunt illud, per, sicut volebant, inquit Græcus actorum synodi scriptor, dicentes: Vox ista, διὰ, per, estne diversa ab τῷ, ex, annon? Respondent Græci: Diversa est. Dicunt Latini: Si ergo alia est actio præpositionis, ex, et alia actio præpositionis, per, erunt juxta responsionem duæ actiones, altera Patris altera Filii: at hoc inconueniens est; verum præpositionem per nulla ratione admittimus, timentes ne per canalem et per instrumentum dicatur. Quocirca Latini sententiam suam, duobus in scriptis tradiderunt, quæ a Græcis rejecta sunt, eo quod in utroque Filius esse Spiritus sancti causa enuntiaretur. Tum vicissim Græci schedulam exhibuere in qua dicebant Filium emitte Spiritum sanctum, et ex se scaturientem effundere: Spiritum a Filio emitte, profluere, effundi. Sic strictim summam formulæ eorum refert Græcus scriptor actorum synodi, additque hanc admissam a Latinis non fuisse: quoniam ipsa minime compertum erat, quo sensu Spiritus effundi, scaturire, emitte, profluere affirmaretur. Audimus enim, inquit Julianus cardinalis, hæc secundæ ejusdam et temporalis esse processionis: nos autem dicimus sanctos Patres unam tantum asserere processionem in productione

(a) Lib. iii, c. 15.

(b) Becc. orat. 1, de unione Eccl., et lib. ii ad

Theod.

(c) Lib. i cont. Græc.

Spiritus sancti. Hanc autem effusionem ex Filio esse non secundam. Verum libet potius integram ipsam Græcorum formulam transcribere, uti refertur a Syropulo, sect. 8, a quo insuper addiscimus ejus auctorem fuisse doctorem Georgium Scholarium, de quo suus erit dicendi locus. Quoniam nos Græci antehac arbitrabamur Latinos affirmare Spiritum sanctum a Patre et a Filio procedere tanquam a duobus principiis aut spiramentis duobus, et præterea non affirmare Patrem esse principium et fontem totius deitatis, Filii nempe et Spiritus sancti; propterea nos et ab additamento, seu a vocula quam Symbolo explicationis causa adjiciunt, pariter et ab eorum communione cavimus. Nunc autem in hanc sacram et æcumenicam synodum congregati, singulari Dei gratia, ut sancta inter nos unio procuraretur, post multas hac illac ventilatas quæstiones, et disputationes, productaque in medium quam plurima testimonia, e sacris Litteris simul et e sanctis Ecclesiæ doctoribus: nos quidem Latini profitemur, id quod nos dicimus, Spiritum a Patre et Filio procedere, non eo sensu dicere, quasi aut Patrem excludamus, quominus sit principium et fons totius Deitatis Filii et Spiritus sancti, aut quasi credamus illud, Spiritum sanctum ex Filio procedere; non accepisse Filium a Patre: aut quasi duo principia, aut duas productiones Spiritus sancti exhibeamus: sed confitemur Spiritum sanctum a Patre et Filio tanquam ab uno principio, et una [XXVIII] singulari productione, ab æterno profluxisse: similiter et nos Græci asserimus Spiritum sanctum a Patre procedere, proprium autem esse Filii et ab illo promanare, et ab utroque, scilicet a Patre per Filium, secundum substantiam profundi profitebamur et credebamus. Et nunc in mutam unionem coalescimus, et charitate divina conjungimus. Quin et hoc ut specimen damus invicem propriæ fidei et confessionis, et ut nemo ab alterutroque communione abstinere in postremum debeat diducamus: sed rursus mutuo paciscimur et unum sensum amplectimur, atque in unam Ecclesiam Dei favente gratia, omnes redintegramur. Formula hæc scholarii, patriarchæ et majori Græcorum parti arridebat, atque in primis Bessarioni et Isidoro Ruthenorum metropolitæ, nonnullis tamen refragantibus. Quæ porro in ea nostri carpserint, Syropulus ex ipsorum scripto recitat. 1° Quærebant an ulterius ab additamento, seu explicatione refugere deberent, cum pro conperto haberent Latinos principia duo non profiteri. 2° An veram esse crederent fidem Latinorum, et in eam desiderarent fœdus pangere. 3° An Spiritum a Patre solo procedere profiterentur, et non perinde a Filio. 4° An dicendo Spiritum esse proprium Filii, nudam consubstantialitatem amborum intelligerent: an eum a Filio æque ac a Patre æternum esse trahere. 5° An dicendo ab eo scaturire, illud, ab eo, ad Patrem, an ad Filium referretur. 6° Si ad Filium, utrum scaturire

(d) Syrop. sect. 9, c. 11.

ab æterno secundum substantiam et personam intelligerent, nec ne. 7° Quid verbum *scaturire* significarent, an substantiam divinam et substantiam personalem a Filio trahere: an idem quod *procedere*, vel aliquo sensu differat, et in quam sensu. 8° An dicendo Spiritum ab utroque, nempe a Patre per Filium, substantialiter etiam et æterne hoc intelligerent. 9° Quid sibi vellet illud, substantialiter ab utroque profundi: an habere et sumere substantialiter ab utroque: an differant, et in quo sensu differant *profundi*, et, *procedere*. 10° An absolute et sine commentario vera sit hæc propositio: Spiritus sanctus procedit ac profunditur æternum a Patre et Filio, sine hac declaratione, a Patre per Filium. An, per, significaret Filium esse Spiritus sancti causam et principium. 12° An dicendo, *unimur*, Latinorum doctrinam et confessionem amplecterentur. Isthæc dubia Græcis admodum displicuere, atque, ut opinor, in causa fuere ut Georgius Scholarius, qui promovendam unioni naviter operam hactenus posuerat, retrorsum paulatim abierit, et antequam utriusque Ecclesiæ concordia sanciretur, Venetiis cum Demetrio despota imperatoris fratre et Gemisto Phlethone decesserit, quemadmodum narratur a Syropulo (a). Sed non infestiorum alium Florentinæ pacis adversarium Ecclesia posthac experta est.

LVII. Mussantibus ob Latinorum responsionem Græcis, eaque Patrum voces reprobatas causantibus, cum nihil conficeretur, nostri tandem obtinuerunt, Occidentalium doctorum sententias et dicta maturius expendi; quod ubi præstitum fuit, patriarcha, qui averso antehac animo fuerat a dogmate Latinorum, coacto suorum cœtu suffragium hoc in scriptis dedit, quod Syropulus refert (b): 'Ἐπειδὴ ἡκούσαμεν τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν Ἀνατολικῶν, καὶ Δυτικῶν, τὰ μὲν λέγοντα, ὡς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὰ δὲ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, εἰ καὶ ἔστι τὸ, διὰ τοῦ Υἱοῦ, ταυτὸν τῷ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὸ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ταυτὸν τῷ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὅμως ἡμεῖς τὸ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀφέντες λέγομεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἀδιῶς καὶ ὁμοιωδῶς, ὡς ἀπὸ μίτης ἀρχῆς καὶ αἰτίας· τῆς, διὰ, ἐνταῦθα σηματούσης αἰτίαν ἐπὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως. Quandoquidem dicta audivimus SS. Patrum Ecclesiæ tam Orientalis quam Occidentalis quorum hi Spiritum sanctum a Patre et Filio procedere assererant, illi a Patre per Filium: quanquam idem est, a Filio, quod, per Filium; et per Filium; quod, ex Filio: nos tamen dimissa voce hac, ex Filio, profitemur Spiritum sanctum procedere a Patre per Filium, ab æternitate et secundum substantiam tanquam ab uno principio et causa, præpositione, per, illic causam significante in processione Spiritus sancti. Patriarchæ assensi sunt præsules alii, præter quinque, in quibus erat Ephesius. Tum subinde imperator

(b) Sect. 9, cap. 9.

sermonem ad omnes habuit de unione, ea tamen conditione, et lege, ut a Latinis sui non cogenerentur additamentum Symbolo apponere: Ὑποχαιμένον τοῦ μήτε ἀναγκάσαι ἡμᾶς τοὺς Λατίνους προσθεῖναι ἐν τῷ ἱερῷ Συμβόλιῳ ἡμῶν τὴν προσθήκην αὐτῶν, nec Ecclesiæ suæ ritus immutare. Narrat Syropulus, quæ sibi patriarcha dixerit, ut se ad suscribendum unioni pelliceret; scilicet genuina esse Occidentalium Patrum scripta: se legisse Athanasium idem affirmantem; Cyrillum item variis in locis; Epiphanium quoque, cujus expressæ adeo voces essent, ut Joseph, monachus et didascalus (sive doctor), ingenue aliquando fassus esset, habere se quod ad aliorum Patrum loca responderet; ad Epiphanium vero, nihil, εἰς αὐτὸν δὲ τὸν ἁγίον μου οὐκ ἔχω τι εἰπεῖν· ita ut qualibet Patris illius sententiæ non astipularetur, consentaneum tamen esset quæ ille doceret sequi. Interim vero patriarcha, dum duorum triumve episcoporum assensionem obtinere studet et expectat, senio tandem confectus moritur, relicta schedula, qua significabatur, et deiecerat, se omnia sentire, quæ sentit et docet catholica et apostolica Ecclesia Domini nostri Jesu Christi, senioris Romæ: Πάντα οὖν ἅτινα νοεῖ καὶ ἅτινα δογματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, καὶ αὐτὸς ἐγὼ νοῶ καὶ ἐπὶ τούτοις με συμπεριδόμενον ἀφιερώω. Post ejus obitum omnes demum de clero unioni consenserunt, præter unum Ephesium, qui Latinorum Patrum auctoritates a nostris corruptas et falsatas affirmaret, Græcorum vero, quæ per Filium Spiritum sanctum procedere efferrent, ita interpretandas duceret; ac si, per Filium, idem esset atque una cum Filio, et veluti Filius, licet una generatione, [XXIX] τούτῃσι μετὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὡς ὁ Υἱός, εἰ καὶ οὐ γεννητός, necnon quia per Filium effulget, donaturque hominibus. Quemadmodum etiam ipse rursum declaravit in confessione suæ qualiscunque fidei, quam contra synodum edidit. Quasi vero grammaticis ullis unquam auditum sit, præpositionem διὰ, per, si componatur cum patrio casu, idem aliquando sonare quod μετὰ, cum. Quinimo omnes agnoscunt ea significari idem quod Latinis per, ex, inter, atque adeo vel causam vel medium exprimi. Διὰ, ὅτε συντάσσεται τῇ γεννίᾳ, inquit Phavorinus, μετεπειθόντος ἐστίν. Quapropter Damascenus, cap. 13, lib. 1 De fide orth., postquam ex Basilio dixit Spiritum esse imaginem Filii, veluti Filius, Patris (quo nempe docemur Spiritum ex Filio derivari) mox subjungit: Deus est Spiritus sanctus, δι' Υἱοῦ τῷ Πατρὶ συναπτόμενον, qui per Filium Patri connectitur. Id quod ante illum Basilius magnus pronuntiavit (a). Unus autem Spiritus sanctus, δι' ἐνδὸς Υἱοῦ τῷ ἐνὶ Πατρὶ συναπτόμενον, qui per unum Filium uni Patri connectitur. Et rursum: Ἡ φύσις ἀγαθότης, καὶ ὁ κατὰ φύσιν

ἁγιασμός, καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ἐκ Πατρὸς διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διήκει· Bonitas, sanctitasque naturalis, et regia dignitas ex Patre per Filium et Spiritum pertransit. Quæ profecto omnia, velint nolint schismatici, nonnullam, cum mediani, tum causæ principii rationem inveniunt, ut Spiritum sanctum Filium cum Patre principio una producat et emittat. Nec oboli æstimandum est quod subjungit Marcus, secundum Damascenum Spiritum esse Filii comitem συμπαραπορευτὴν. Nam hoc verbo nihil aliud significatur, nisi Filium, nec tempore, nec natura esse Spiritu anteriorem. Quo sensu Basilius negat Spiritum sanctum ὑπεριθιέσθαι subnumerari Filio. Non minus insulsum est id quod in prædicto illo libello suo suggerebat Ephesius, Spiritum aliam relationem ad Filium non habere, nisi quatenus cum Filio innotescit: Οὐκ ἄρα σχεῖν ἐτέραν πρὸς Υἱὸν ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ τὸ μετ' αὐτοῦ γνωρίζεσθαι. Nam relativa simul cognosci, relationis proprietas solum est, non ipsa relatio, quæ aliud fundamentum habet. Unde ut simul cognoscantur, oportet ut unum ex alio originem habeat: Gregorio Nysseno dorente, personas divinas ad se mutuo referri et distingui, κατὰ τὸ αἰτιον καὶ τὸ αἰτιατόν.

LVIII. *Definitio Synodi Florentinæ.* — Synodus itaque, finitis controversiis, de processione Spiritus sancti hoc decretum dedit: *Definimus Spiritum sanctum ex Patre et Filio æternaliter esse, et essentialiam suam suumque esse subsistens habere ex Patre simul et Filio, et ex utroque æternaliter tanquam ab uno principio et una spiratione procedere: declarantes, quod id quod sancti doctores et Patres dicunt, ex Patre per Filium procedere Spiritum sanctum, ad hanc intelligentiam tendit, ut per hoc significetur, Filium quoque esse, secundum Græcos quidem causam, secundum Latinos vero principium subsistentiæ Spiritus sancti, sicut et Patrem. Et quoniam omnia quæ Patris sunt, Pater ipse Filio suo unigenito gignendo dedit præter esse Patrem. hoc ipsum quod Spiritus sanctus procedit ex Filio ipse Filius æternaliter habet, a quo etiam æternaliter genitus est. Definimus insuper explicationem verborum illorum Filioque, veritatis declarandæ gratia, et imminente tunc necessitate, licite et rationabiliter Symbolo fuisse appositam. Is fuit Florentinæ synodi exitus, cujus definitionibus utinam Græci stetissent. Verum artibus suasionibusque Marci præsertim Ephesii factum est (b), ut non modo Byzantinum vulgus, sed et tres Orientalium sedium patriarchæ sanctæ unioni repugnarent, dato synodali decreto, quo Metrophanem Josephi Constantinopolitani, qui Florentinæ diem obierat, successorem, pacis et icti fœderis observantissimum, et Florentinos Patres diris devoverunt, atque imperatorem acerbè persirinxerunt. Quam-*

(a) De Syr. sancto, c. 18.

(b) Apud Allat. lib. III. De consensu, c. 4.

obrem Eugenius papa viros quosdam Byzantium ad Græcos misit, inquit Laonicus Chalcocondylas lib. vi, ut cum his in colloquium venirent, qui synodum et concordiam in Italia factam non admittabant. Nam Marcus Ephesi episcopus, et Scholarius Græcorum doctissimus, nequidem ab initio Latinorum dogmati consentire voluerunt. Ubi ad colloquium ventum est, Romani nihil efficere potuerunt, ac, re infecta, domum reversi sunt. Superest hodie Georgii Scholarii liber *De processione Spiritus sancti*, in quo momenta omnia tractat, de quibus per dies quindecim, ut ipse ait, μετὰ διαλέξεις πάντε καὶ δέκα, in palatio disputarat cum apostolico nuntio, episcopo Cortonensi, et quodam theologie magistro coram imperatore Joanne, Theodoro despota, patriarcha Gregorio (qui Metrophani successerat) cardinale item, aliisque cum Græcis, tum Latinis : cum nempe ipse tunc temporis esset, καθολικὸς σεκρετάριος τοῦ βασιλέως, ab universis secretis, seu secretariis universalis imperatoris, et καθολικὸς κριτὴς τῶν Ῥωμαίων, universalis iudex imperii, καὶ διδάσκαλος ἐν τῷ τριχλίνῳ τοῦ βασιλέως κατὰ παρασκευὴν ἐκάστην, παρούσης τῆς συγκλήτου, τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, et quibuslibet sextis feriis in triclinio imperatoris coram senatu, de rebus divinis sermonem haberet. Hæc de se suoque opere propria manu scripsit, testatusque est Scholarius, ut legere est in capite codicis Regii, n. 2936, in quo hic ipsius liber accuratior exstat, et magis integer, quam in editione Londinensi.

LIX. De Georgio Scholario. — Ex his quæ hactenus de Georgio Scholario diximus, refelli possunt Leo Allatius, alique viri eruditi (a); ubi pugnant Scholarium hunc diversum esse ab illo Georgio Scholario, qui Florentinæ synodo interfuit, et pacis ineundæ sequesterum se præbuit. Quod ut conficiant, Scholarium schismaticum in Italiam ad synodum convenisse negant. Ipse tamen Scholarius schismaticus multis in locis operum suorum, quæ manu exarata in bibliothecis asservantur, testatur se Florentiam in Italiam ad synodum cum aliis perrexisse. Insuper ex Syropulo constat Georgium illum Scholarium, qui Florentiam cum aliis accesserat, quique egregiam aliquandiu unioni promovendæ operam navarat, eandem postea deseruisse, et [XXX] Venetias cum Demetrio despota et Gemisto Phlethone ante profugisse, quam pacis decretum conderetur. Verba Syropuli hæc sunt; *Despota post quadriduanum a morte (Josephi patriarchæ) Venetias abiessit, annonæ stipendio posthabito, ne subscriptioni, aut unioni interesse cogeretur; ἀπὸ τῶν δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ οἱ σοφώτατοι διδάσκαλοι; ὁ τε Γεμιστός, καὶ ὁ Σχολάριος, μηδὲ αὐτοὶ παρῆναι βουλόμενοι; eumque cumitati sunt doctorum sapientissimi Gemistus et*

Scholarius, nec ipsi tunc adesse cupientes. Quam addictus deinceps schismati fuerit, scripta ipsius quæ adversus Latinos edidit, satis superque ostendunt. Michael Ducas clare etiam indicat (b), Georgium Scholarium, qui Florentiam petiit, alium non fuisse a schismatico. Adfuerunt e senatoribus, inquit, Gemistus Lacedæmonius, Γεώργιος ὁ Σχολάριος καὶ καθολικὸς κριτὴς, Georgius Scholarius et universalis iudex. Atqui Georgium schismaticum universalis iudicis munere functum esse, ipsomet teste superius observavimus. Hic etiam obiter notandum articulum δ, et præpositionem καὶ, et, apud Ducam innuere, scholarii nuncupatione, non familiæ cognomen, sed dignitatem significari, contra ac contendit Allatius. Post reditum in patriam, aliquandiu rursus Georgius, ut imperatori morem gereret, unioni consentire visus fuit, atque huic ætati consignari possunt quæ adversus Phlethonem scripsit de Spiritu sancti processione ex Filio, quam Gemistus philosophicis argumentis impugnaverat. Verum statim ad schisma revocatus est, epistola, ut autumo, Marci Ephesii, quæ multis in bibliothecis visitur, editaque est a Leone Allatio in Exercitationibus adversus Creyghtonum, exerc. 7. *Quantum voluptatis et lætitiæ nobis attulisti, cum rectam fidem et piam patriamque sententiam amplexus es, et condemnatæ ab injustis iudicibus patrocinium suscepisti, inquit Eugenius, tantum e contrario tristitia et marore repleti sumus, cum ad aures nostras pervenit, te rursus alterata facie pugnantia tenere et loqui, et cum pessimis æconomis una confluere ad procuranda media unionis et fœderis.* Totis hisce litteris probus ille magister discipulum adhortatur, ut synodum, quæ Florentini decreti firmandi causa, Constantinopoli cogebatur, veluti Caiphæ consessum vitet, et, posthabitis sæculi vanis, secedat in desertum. Præceptoris votis obsecutus est Scholarius, et schisma verbo scriptisque palam propugnavit : eumque conatus sui haud satis pro voluntate procederent, in monasterium Pantocratoris (q. d. *Omnipotentis Dei*) assumpto Gennadii nomine, secessit (c). Cum autem sub Constantino, postremo Græcorum imperatore, pro instauranda unione colloquia iterum haberentur, et cella, in quo reclusus agebat, adversus Florentinum decretum, cum sermone, tum scriptis certabat. Gennadium hunc, seu Georgium Scholarium, sacris ordinibus ea tempestate fuisse initiatum, nullo monumento constat. Quamobrem per quam commode de ipso intelligendus venit Georgius Phranza, cum narrat (d), expugnata Constantinopoli, sultano Mahumeto sic annuente, episcopos, qui forte aderant, paucosque de clericis et laicis, sapientissimum doctissimumque Georgium Scholarium, etiam-

(a) Leo Allat. lib. iii *De cons.*, c. 5, 6; ejusdem *Diatrib. de Georgiis, et Exerc. adv. Creygh.* 7; Syrop. *Hist. conc. Flor.*, sect. 9.

(b) *Hist.* c. 31.

(c) Duc. Mich. cap. 35.

(d) Lib. iii, c. 19.

num laicum, elegisse, quem et Gennadium mutato nomine nuncuparunt. Ubi etiam notatu dignissimum est illud epithetum, doctissimum, sapientissimumque, quod a scriptoribus Græcis vulgo attributum est Georgio schismatico; quemadmodum ex supracitatis eorum testimoniis colligi potest. Hæc si ita sunt, Gennadius ille Phranza: perperam ab Allatio confunditur cum altero Gennadio, qui postulatus fuerat successor Josephi patriarchæ. Nam Syropulus testis est locuples, Gennadium istum tunc temporis, sive quando Græci ex Italia regressi sunt laicum nequaquam fuisse, sed monasterii Batopædii præpositum et presbyterum. In hæc tria nomina consenserant, in Trapezuntium, Cysicenum, καὶ τὸν προηγούμενον τοῦ Βατοπαίδιου τὸν ἱερομόναχον κύριον Γεννάδιον, et Batopædii præfectum hieromonachum domnum Gennadium. Sed neque hoc tempore Scholarius Gennadii nomen assumpserat. Cæterum quo animo tanto studio Georgius Scholarius ictum Florentiæ, et Constantinopoli semel atque iterum firmatum foedus ex transverso petere aggressus sit, aperit nobis Leonardus Chiensis, archiepiscopus Mitylenæus, epistola ad Nicolaum V, de urbis Constantinopoleos jactura et captivitate: Αἰεβαντὶ μὲν μαγνὰς, inquit, quorum cruor hostili gladio jam irrigat terram: detur summo pontifici commemorationis honos: sed decretum Florentinæ synodi non legatur. Cur hoc hypocrita? Ut deleatur, inquit, ex decreto, quod Spiritus sanctus æque ex Filio, quemadmodum ex Patre procedit. Cur item hypocrita? ne errasse videantur Græci, si dicant (id est objiciant Latinis) duos Spiritus sancti productores. Sed cur hoc item oro, hypocrita? Ne detur ei, qui totam sibi ex officio captare cupit gloriam (Isidoro scilicet Rutheno, cardinali et legato). Intendebat ex una parte Scholarius, ex altera Chirluca, quandoque ad præsentiam semet apostolicam (seu pontificis Romani) transferre, ut hi essent, qui soli rem intellexisse viderentur, quique primi laudarentur tantæ auctoritatis auctores. Adversus enim legatum multum invidia clanculum torquebantur. Ita profecto affectum fuisse Scholarium, nullo negotio deprehendat, quisquis libros duos, quos de Spiritu sancti processione adversus Latinos scripsit, attente perlegerit. In priore siquidem (a) de quo superius facta est mentio, post multa de mente Cyrilli, Theodoret, et Ephesinorum Patrum, deque auctoritate Augustini disputata: postquam varia Græcorum doctorum dicta expendit, quibus Latinorum fides astrui videtur; concedit tandem Ecclesiæ Patres, quando Spiritum sanctum per Filium procedere dixerunt, non temporalem solum et secundariam quamdam significasse, missionemve ad homines, aut largitionem donorum; sed elocutione hac indicare voluisse: 1° indivisam Spiritus sancti cum Filio conjunctionem: Βούλονται γὰρ οἱ τῆς θεολογίας νόμοι, inquit, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν

Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μὴ μόνον ἐνοῦσθαι, τῷ ἐκ τῆ ἀρχῆς προλέγειν, μὴδὲ ταύτῃ μόνον τὴν [XXXI] Τριάδα συνεστῆθαι, ἀλλὰ τῷ διὰ θατέρου προλέγειν θάτερον. Volunt siquidem theologia leges, ut Spiritus sanctus et Dei Filius uniantur, non modo qua ex principio eodem procedunt, neque hac ratione solum Trinitatem copulari; verum etiam qua alterum per alterum produciunt, et, ut ita dicam, ordine minime perturbato commiscetur. Hoc sensu præpositionem ex, quam Europæi Patres usurpare amant, ἡσθοναμεῖν τῇ, διὰ, æqualis esse virtutis et significantiæ ac præpositionem, per. — Id quod exemplo, rudi quidem et corporeo, non tamen admodum inepto, quod sancti Patres, Græci præsertim, frequenter adhibuerunt, conatur edisserere: puta oculi seu scatebræ, fontis, et fluvii; itemque radices, rami et fructus, ut nempe quemadmodum fluvius ex scatebra per fontem profluit, ut fructus a radice, ut fructus ex ipso protrudatur: sic quoque Pater secunditatem Filio communicet, ut ex eo, aut per eum Spiritus producat, atque adeo Filius suo modo principium sit Spiritus sancti, tametsi non primordiale. 2° Scholarius (b) concedit sanctos Patres, quando dixerunt per Filium procedere Spiritum, processionem quamdam ex Filio innuisse; at non qua Spiritus in se subsistat, sed qua distinguatur discernaturque a Filio, ἐν τῷ δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα, vocatæ πρόδος; τις ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ἔνεκα τοῦ ὑποστῆναι, ἀλλ' ἔνεκα τοῦ διακριθῆναι καὶ χωρισθῆναι μόνον. Spiritus sanctus, inquit, in Patre est et in Filio suapte natura, καὶ διακρίνεται αὐτῶν κατὰ τὴν ὑπόστασιν, τῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ προλέγειν: ἀλλ' ἡ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς πρόδος, τῆς αἰτίας ἐστίν, ὡς εἰρηται, ἡ δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ, διακρίσεως μόνον ἐστίν, et discernitur ab eis secundum hypostasim quatenus ex Patre per Filium procedit. Verum processus ex Patre, causam significat, ut dictum est; per Filium autem discrimen solum. Quasi vero non idem sit, ut omnes philosophi docent, id quo aliquid constituitur, atque id quo distinguatur a cæteris. Ac proinde si Spiritus est ex Filio aut per Filium, quia distinguitur a Filio, eandem ob rationem per Filium, seu etiam ex Filio habet, ut constituitur, seu hypostasis quædam sit.

LXI. Georgius Scholarius patriarcha Latinorum dogma profitetur. — Enimvero Georgius ipse Scholarius ejusmodi cavillos tandem floccifecit, nec a Latinorum Patrum theologia discedendum putavit, quando quesitus a sultano Mahumeto, quæ esset Christianorum de Trinitate doctrina, respondit

(a) Sect. 5, c. 4.

(b) Sect. 5, c. 6.

Deum non solum res creatas intelligere, verum etiam seipsum : atque idcirco verbum et sapientiam habere, quæ seipsum proprio suo modo intelligat : consimiliter non solum eum velle et amare res quas condidit, sed et a fortiori seipsum diligere : adeoque sempiternæ ex Deo prodire Verbum et Spiritum ipsius, absque divinæ unitatis dispendio. Atqui hoc est ipsismet principium, ex quo theologi nostri post Augustinum concludunt, Spiritum sanctum ex Filio procedere, quia nempe ex Verbo producit amor. Quamobrem Scholarius ipse libro antehac citato (a), illud data opera convellere conatus fuerat tanquam ineptum, aut ad astruendam fidem minus efficax. Quinimo idem patriarcha lucubratione sua altera, quam de Christianorum dogmatis in modum dialogi jussu itidem sultani conscripsit : Si interrogatus fueris, inquit, in divinis quæ sunt personæ producentes, responde, duæ. Nam Pater generat Filium, et Pater ac Filius Spiritum sanctum. Ex quibus apparet

(a) Lib. 1, Cont. Lat. sect. 2, c. 7 et 8.

(b) La créance de l'Eglise orientale sur la Transsubstantiation, p. 184.

Georgium Scholarium ex animo schismatis causam tutatum non esse, sed propter similitudines quasdam, necnon ex latente animi superbia, quæ primas partes in unione procuranda sibi minime concedi iniquo animo sustineret. Hic itaque Georgius Scholarius, qui Gennadii cognomen sumpsit, ille ipse est, qui laudatam a Meletio Syrige, apud doctissimum Richardum Simonium (b), concionem in die Parasceves habuit, in qua disertè mysterium transsubstantiationis, nequaquam prætermissa voce, μεταστώσεως, enuntiavit : eo scilicet tempore quo Judex catholicus erat, et quibuslibet sextis feriis, ut ipse testatur loco supra laudato, de rebus divinis in triclinio imperatorio coram senatoribus verba faciebat. In quo quidem triclinio, schismaticorum partes aliquando defendit, adversus nuntium apostolicum et Latinos, qui Constantinopoli morabantur. Unde procul aberat a proagenda Græcorum suorum fide de Eucharistiae sacramento, ut Latinorum dogma confirmaret.

DISSERTATIO SECUNDA.

[XXXII] De quibusdam auctoritatibus, quibus Eutyches, alique unius in Christo naturæ assertores hæresim suam tuebantur.

I. Quia sæpe Joannes Damascenus tam in libro *De fide orthodoxa*, quam in tractatibus aliis polemicis, sermonem movit de placitis Eutychianorum, seu Monophysitarum, deque præcipuis momentis quibus hæresim suam tuebantur, operæ pretium me facturum existimavi, si singulari capite quasdam auctoritates aut testimonia, quæ Catholicis objectabant, ad examen revocavero. Athanasium porro, Julium et Felicem Romanos pontifices, Gregorium Thaumaturgum laudabant, cum Christo naturam unam illi vindicaverint : quorum loca primum recitabo, tum postea judicium qualecunque meum feram, num horum auctorum censi debeant, quorum præclaris nominibus insigniebantur : Athanasii locus hic erat : *Ἐκ τοῦ περὶ σαρκώσεως λόγου, Ἐξ sermonis de incarnatione. Ὁμολογοῦμεν καὶ εἶναι αὐτὸν Ὑἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεοῦ κατὰ Πνεῦμα, Ὑἱὸν δὲ ἀνθρώπου κατὰ σάρκα. οὐ δύο φύσεις τὸν ἕνα Ὑἱὸν, μίαν προσκυνήτην, καὶ μίαν ἀπροσκύνητον, ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην. οὐδὲ δύο υἱοὺς, ἄλλον μὲν Ὑἱὸν Θεοῦ ἀληθινόν, καὶ προσκυνούμενον, ἄλλον δὲ ἐκ Μαρίας, ἀνθρώπον μὴ προσκυνούμενον, κατὰ χάριν Ὑἱὸν Θεοῦ γένομενον. ἀλλὰ τὸν ἐκ Θεοῦ, ὡς ἔφη, ἕνα Ὑἱὸν Θεοῦ, καὶ Θεὸν αὐτόν, καὶ οὐκ ἄλλον. Confitemur illum et Dei Filium et Deum esse secundum Spiritum, Filium autem homi-*

nis secundum carnem ; non duas naturas unum Filium, unam adorandam, alteram non adorandam ; sed unam Dei Verbi naturam incarnatam, quæ simul cum carne ipsius adoratione una adoratur neque rursum duos filios, alterum rerum Dei Filium et adorandum, alterum ex Maria hominem non adorandum, sed per gratiam perinde atque alii homines factum Dei Filium ; sed unum, ut dixi, Filium, et ipsum Deum, et non alium.

Julius Romanus, epistola ad Dionysium Corinthi episcopum, cujus initium erat, θαυμάζω πυνθανόμενος περὶ τινῶν. Mirabundus hæreo, cum de quibusdam audio, sic loqui ferebatur : *Ἀνάγκη γὰρ δύο λέγοντες αὐτοὺς φύσεις, τὴν μὲν προσκυνεῖν, καὶ εἰς μὲν τὴν θεϊκὴν βαπτίζεσθαι, εἰς δὲ τὴν ἀνθρωπίνην μὴ βαπτίζεσθαι. Εἰ δὲ καὶ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ βαπτίζομεθα, μίαν ὁμολογοῦμεν φύσιν, ἀπαθoὺς Θεότητος, καὶ παθητῆς ἀνθρωπότητος. Necesse namque est eos, cum duas naturas dicunt, unam adorare, alteram non adorare, atque in divinam quidem baptizari, in humanam vero non baptizari. Etsi enim in Christi mortem baptizamur, unam tamen confitemur naturam impassibilis deitatis, et passibilis humanitatis.*

Felicem Romanum papam in testimonium unius in Christo naturæ adductum a Monophysitis fuisse

legimus, præsertim in collatione Constantinopoli habita Catholicos inter et Severianos sub Justiniano imperatore anno 532, et apud Liberatum in Breviario, cap. 10.

Quod vero protulerunt ex expositione fidei *κατὰ μέγος particulatim*, quæ Gregorio Neocæsariensi, seu Thaumaturgo, attributa fuit, illud refero ex Latina translatione Francisci Torrensis, quando Græca desiderantur, præter pauca verba quæ interseeram, uti leguntur apud Leontium Byzantinum lib. *De sect.*, act. 8 : *Et quia nonnulli turbas nobis excitant, nitentes evertere fidem nostram in Christum Dominum nostrum, non confitentes Deum esse incarnatum, sed hominem Deo copulatum: idcirco confessionem edimus de fide, quam diximus, rejicientes contradicentium perfidiam. Deus enim humana carne incarnatus, puram habet operationem, cum sit mens passionibus animæ et corporis invicta, et carnem, et motus carnis divine et sine peccato moderans; qui non solum teneri a morte non potuit; sed etiam mortem delevit: et est Deus verus, qui carnis expertus in carne apparuit, perfectus vera et divina perfectione: οὐ δύο πρόσωπα, οὐ δύο φύσεις. Οὐ γὰρ εἶναι τίσσασα προσκυνεῖν λέγομεν* Non duæ personæ, non duæ naturæ. Nec enim quatuor adorari oportere dicimus, Deum et Filium Dei, et hominem, et Spiritum sanctum.

II. De confessione fidei ad Jovianum de Incarnatione. — Primum locum Athanasio quidem concesserunt Ephraemius Antiochenus, et Eulogius Alexandrinus, apud Photium codd. 229 et 230, Joannes itidem Damascenus, et alii orthodoxi. Insignes vero ævi nostri critici, inter quos primas tenet vir pereruditus R. P. D. Bernardus de Montfaucon, uno velut obtutu confessionem illam fidei genuinum Athanasii fetum non esse agnoverunt: deterriti vero magni Cyrilli Alexandrini auctoritate, ad dubia illius opera amandanda saltem judicarunt. Cyrillus siquidem libro *De recta fide ad imperatrices*, n. 9, libellum istum fidei citat adversus Nestorium : *Ἐφη τοίνυν ὡς ἀληθῶς, inquit, ὁ τρισμαχάριος καὶ διαβόητος εἰς εὐσέβειαν Ἀθανάσιος, ὁ γενόμενος κατὰ καιροῦς τῶν Ἀλεξανδρίων Ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, ἐν τῷ περὶ σαρκώσεως λόγῳ, περὶ Χριστοῦ τάδε ὁμολογοῦμεν γάρ, κ. τ. ἔ.* Igitur beatissimus, et pietatis fama celeberrimus apud omnes Athanasius, qui superiori ævo Alexandrinæ Ecclesiæ episcopatum tenuit, libro de incarnatione, sic de Christo locutus est, *Confitemur enim illum, etc.* Integra ferme confessione hac recitata, ut exstat in editionibus Athanasianis, subiungit : *Ἄξιμο [XXXIII] autem aliorum quoque sanctorum episcoporum sententias, quibus idem docere propositum fuit, neutiquam hic omittendas esse.* Nec deinceps testimonium aliud allegat Athanasii, cum plura ex genuinis ejus lucubrationibus suppeterent; sed Attici Constantinopolitani, Antiochi Ptolemaidis, Amphiloerii, Ammonii Adrianopolitani, Joannis Chrysostomi, Severiani Gabalorum, Theophili avunculi sui Alexandrini, et, quod animad-

versione dignum est, Vitalis illius episcopi, qui ut posthac ostendetur, Apollinarii sectator fuit. Præterea vero in defensione anathematismi sui 8 contra Orientales, eandem Expositionem fidei, tanquam Athanasii sit, adversariis suis apponit ejusque proluxus textus perinde recitat. Quamobrem recte Eustathius Berytensis in conciliabulo Ephesino pronuntiavit, Cyrillum Athanasii testimonio confirmasse, unam *Dei Verbi naturam incarnatam* debere dici; hoc est ea professione fidei, de qua hic quæstio est : καὶ ταύτην αὐτοῦ φωνὴν τῇ τοῦ μακαριωτάτου Ἀθανασίου ἐκβεβαίωσι μαρτυρεῖται. Hæc Hypatius Ephesiensis, alique præsules catholici non legerant, qui in illa collatione Constantinopolitana cum Severianis, cum ipsis objiceretur Cyrillum in libris contra Diodorum Tarsensem et Theodorum Mopsuestenum laudasse fidei confessionem ad Jovianum cum memoratis prius Julii, Felicis, Gregorii, necnon Dionysii Areopagitæ operibus, incunctanter negaverunt, ejusmodi citationes uspiam apud Cyrillum reperiri; nec proinde attribuendos esse Cyrillo libros qui contra Diodorum Theodorumque, et *De incarnatione*, ab ipso editi ferebantur. Addunt insuper omnes illas auctoritates non nisi ex Apollinaristarum officina prodixisse, sibi que in libris Cyrilli a Dioscoro si vere Cyrilli sunt, insertas videri. Ad eundem sensum Leontius lib. *De sect.*, act. 8, ait : *Aliam auctoritatem proferunt sancti Athanasii ex Oratione de incarnatione, quæ quidem hujusmodi est : Eundem esse Dei Filium ratione Spiritus, et hominis Filium ratione carnis: non duas naturas unum illum Filium, quorum una sit adoranda, adoranda non sit altera; sed unam naturam Dei Verbi incarnatam.* Respondemus primum hoc nobis non adversari : Non enim duas naturas ita tradimus, ut adoretur una, non adoretur altera : sed unam statuimus esse naturam Dei Verbi incarnatam. Deinde nequidem est Athanasii. Nam cum a nobis interrogantur, ubi hoc dictum exstet, nec ejus ostendendi copiam habent : in arcum vero coacti pusillam quamdam orationem proferunt, quasi duorum foliorum, in qua dictum hoc legitur. Ad notum est universis omnia sancti Athanasii opera valde magna esse. Quid autem ad hoc respondebimus, quod beatum Cyrillum producant citantem hoc dictum in libro adversus Theodorum, quasi profectum ab Athanasio? Nimirum dicimus reapse quidem illud in beati Cyrilli contra Theodorum innectivis legi, sed mendum esse priscum. Dioscorus enim successor B. Cyrilli factus, cujus opera reperisset, forte veritus non est inserere nonnulla quæ ipsi libitum fuit. Neque vero conjecturis nos modo uti, quod beatus Cyrillus illud contra Theodorum non produxerit, ex eo quoque manifestum est. Nam Theodoretus, qui Theodorum defendebat, universas auctoritates excutiens quascunque sanctus Cyrillus contra Theodorum de sanctis Patribus protulerat, nusquam hujus dici meminit. Etenim isti reponunt, a Theodoro callide omissum : quod enim adversus eam au-

cloritate oculis aspicere non posset, adeo planam et apertam, idcirco sponte ab ipso prætermisam? Respondemus tantum abesse ut eam Theodoretus ibi positam præterire voluerit, ut cum beatus ille Cyrillus alibi dixisset unam Verbi naturam incarnatam, quemadmodum Patres pronuntiarent, ὡς οἱ Πατέρες εἰρηκασιν· ἐπιλαμβανόμενος αὐτοῦ Θεοδόρητος φησιν, ὅτι Τίς σοι τῶν Πατέρων εἰρηξε τὸ μὲν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκιωμένην; Theodoretus eum reprehendens his verbis: *Ecquis Patrum tibi dixit unam Dei Verbi naturam incarnatam?* Siquidem scivisset Theodoretus verbum istud quod apud Cyrillum exstat ex sancto Athanasio citatum, nequaquam adeo temere dicturus fuerit: *Quis tibi Patrum dixit unam Dei Verbi naturam incarnatam?* Vicissim ingerunt tam certum esse, scivisse sic locutum Athanasium, ut etiam dixerit, quemadmodum Patres locuti sunt. Nos contra, enim quemque dicimus, ut ostendat ex Patribus esse volata quæ ipse tradit, si non iisdem, saltem vi verborum. Hucusque Leontii, qui, ut apparet, nec ipse Cyrilli librum quem citavimus *De recta fide ad imperatrices* legerat. Quinimo, cum iisdem totidemque verbis expressis, in Confessione fidei ad Jovianum, quæ Athanasio supposita est, habeatur, una *Dei Verbi natura incarnata*; nec ullus Patrum Cyrillo anteriorum id pronuntiasse reperiatur, omnino concedendum est hoc eum esse mutatum ex spurio illo libello. Nec quemquam moveat alterum Leontii argumentum, nihil scilicet Theodoretum de illa Confessione fidei dixisse, cum alias auctoritates excuteret, quasunque Cyrillus in libris contra Theodorum produxisset. Nam Theodoretum tres priores ejus libros, quibus Diodorus Theodorusque exagitabantur, contulasse certum quidem est: at non item quartum, qui appendicis instar *De incarnatione* erat, et in quo Athanasii aliorumque loca congesta erant. Neque id temere conjecisse mihi videor; quandoquidem Eustathius Berytensis, quem paulo antehac citabam, diserte dixit in concilio Ephesino, Cyrillum hocce dictum, *unam Dei Verbi naturam incarnatam*, Athanasii testimonio confirmasse. Atqui confirmatio vocis istius auctoritate Athanasii nusquam alibi occurrit in libris vel epistolis Cyrilli. Ex quibus concludo illum hoc præstitisse in quarto illo libro, qui de incarnatione totus erat. Neminem ergo pigeat fateri sanctum doctorem deceptum fuisse falsa opusculi hujus inscriptione; idque eo potiori jure, quod ipsomet annuente, actione i synodi Ephesinæ laudata adversus Nestorium fuerit epistola ad Prosdocium, tanquam Julii Romani, quam ipse rursus protulit in defensione anathematismi sui sexti contra Orientales, quamque luce clarius sum ostensurus Apollinario auctore prodixisse, ut et adulterinam alteram, quam hoc etiam postremo loco citavit, veluti Felicis Romani.

III. Leontius in alio opere, cujus hic Latine titulus est: *In eos qui proferunt nobis quædam Apollinarii, falso inscripta nomine sanctorum Patrum,*

PATROL. GR. XCIV.

libellum illum fidei ad Jovianum, ut et epistolam ad Dionysium Corinthi episcopum, [XXXIV] necnon Expositionem fidei κατὰ μέτρος, ab Apollinario edita esse evincit. Sic porro ipso statim initio loquitur: *Quidam ex hæresi Apollinarii, vel Eutychis, vel Disceori, cum vellent hæresin suam confirmare, quasdam orationes Apollinarii, Gregorio Thaumaturgo, aut Athanasio, aut Julio inscripserunt, ut simpliciores fallerent; quod quidem perfecerunt. Auctoritate enim ejusmodi personarum fide digna multos Ecclesiæ catholica capere potuerunt, et apud multos ex recte credentibus reperire poteris librum, cui titulus, Ἡ κατὰ μέτρος πίστις; (Fides particulatim digesta), inscriptum Gregorio, et quasdam ejus epistolas, quæ Julio Romano inscriptæ sunt, et alias ejus de incarnatione orationes et expositiones ascriptas Athanasio. Fiet autem tibi hoc manifestum, et cuius veritatis studioso, ex iis quæ in medium afferemus, tam ipsius Apollinarii, tum discipulorum ejus, ex quibus est cum aliis Valentinus. Adductis deinde fragmentis plurimis operum Apollinarii, ejusque discipulorum Valentini, Polemii, Timothei, et Jobii, quæ omnino conveniunt ad fidei de incarnatione confessionem de qua disputamus; necnon ad epistolam, et ad expositionem, quæ Julio Romano et Gregorio Thaumaturgo attributæ sunt; tandem hoc modo concludit: *Arbitror eum qui non fuerit nimis contentiosus, non posse his cum ratione adversari et contradicere; quin potius futurum esse, ut continuo, et, ut ita dicam, non violenter veritati assentiatur, et omnibus suffragis fateatur, Apollinarii esse epistolas vel sermones de incarnatione, quæ Julii, Gregorii, et Athanasii esse falso feruntur, etc.* Verum multis annis ante Leontium hoc ipsum evicerant Catholici contra Eutychianos et Monophysitas, ut testantur monachi Palæstinæ epistola ad Aleisonein, quæ scripta est sub Anastasio imperatore, anno scilicet 511, referturque ab Evagrio lib. iii *Hist.* cap. 51. Hereticos istos narrant sanctorum Patrum libros sæpe depravasse, πολλοὺς δὲ Ἀπολλινάριου λόγους Ἀθανασίου καὶ Γρηγορίου τῷ θαυματουργῷ καὶ Ἰουλίῳ, διὰ τῶν ἐπιγραφῶν ἀνατρελλῶσαι, multosque Apollinarii libros Athanasio, Gregorio Thaumaturgo, et Julio inscriptionibus immutatis attribuisse; qua fraude plurimos impietatis suæ socios fecerint. Quapropter sanctus Maximus, cum Theodosius episcopus Cæsariensis, Monotheletæ, objecisset, τὰς ψευδονύμους περιφερομένας Ἰουλίου τοῦ Ῥώμης, καὶ τοῦ θαυματουργοῦ Γρηγορίου, καὶ Ἀθανασίου τῶν ἁγίων χρήσεις, auctoritates quæ circumferuntur, SS. Julii Romani, Gregorii Thaumaturgi et Athanasii nominibus falso inscriptas, respondit neminem esse qui neciat eas esse impii Apollinarii: Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ταύτας εἶναι τοῦ δυσσεβοῦς Ἀπολλινάριου. In his enim uti naturæ duæ, ita quoque operationes duæ Christo denegantur.*

Similia postmodum scripsit etiam Nicephorus Constantinopolitanus, initio dissertationis κατὰ Ἐπιφανίδου, contra Epiphaniem: Καὶ γὰρ οὖν οἱ

τε ἀπὸ παράφρονος καὶ ἀνοουτάτου καὶ Ἀπολλινάρου, καὶ μὴν δὴ, καὶ οἱ τε τοῦ θεοστυγοῦς Εὐτυχούς, οὕτω τινὰς τῶν ἁγίων Πατέρων φωνὰς παραποιήσαντες, πρὸς σύστασιν τοῦ βδελυκτοῦ αὐτῶν δόγματος ἐπικολιζόμενοι· ὅποια δὲ ἐστὶ τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, Ἀθανασίου τε τοῦ ἀειβίου, καὶ μέντοι καὶ Ἰουλλίου τοῦ τῆς Ῥωμαίων τὴν ἱεραρχίαν ἔχοντος· Etenim insani amentissimique Apollinarii atque inuisi Deo Eutychis sectatores, eodem modo quasdam sanctorum Patrum auctoritates ementitas producunt, quibus detestandum dogma suum astruant: videlicet magni Gregorii Thaumaturgi, celeberrissimique Athanasii, necnon Iulii, qui Romanæ urbis Ecclesiæ antistes fuit.

IV. Hæc vero declarantur magis in collectaneis contra Severianos, quæ manu exarata asservantur in Bibliotheca collegii Parisiensis Societatis Jesu cap. 9, ea ipsa parte quæ Latine prodiit t. IV Antiq. lect. Henrici Canisii, ubi Anastasii ejusdam, non forsân Sinaitæ, eruditum hoc scholium legitur: Εὐχαιρὸν ἐστὶν παραθεῖσθαι καὶ ἃ προφέρουσιν οἱ ἀντιτεταγμένοι, ψευδογραφῆσαντες τὸν λόγον Ἀθανασίου, προδῆλως Ἀπολλινάρου ὄντα, ὡς μαρτυρεῖ Τιμόθεος, ὁ τὸν πίνακα τῶν λόγων Ἀπολλινάρου συντάξας, ἐν οἷς καὶ τὸν προφερόμενον ὡς Ἀθανασίου ἐνέταξε, καὶ μὴν καὶ ὃν περιγράφουσιν Ἰουλλίου, ἵνα ἐκ τῆς τῶν λόγων συγγενείας ἐπιγνωσθῇ τούτων ὁ γνήσιος πατήρ. Προφέρουσι τοίνυν ὡς Ἀθανασίου λόγον, ἐξ οὗ προβάλλονται μαρτυρίαν ἔχουσαν ὧδε· « Ἀπολλινάριον ἐξ ἐπιστολῆς πρὸς Ἰουλιανὸν τὸν βασιλέα ». Ὅτε δὲ ἦλθε τοῦ χρόνου τὸ πληῖρωμα, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γεννώμενον ἐκ γυναικός. Ὁμολογοῦμεν καὶ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸν κατὰ Πνεῦμα, καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου κατὰ σάρκα· οὐ δύο φύσεις τὸν ἕνα Υἱὸν, μίαν προσκυνητὴν, καὶ μίαν ἀπροσκύνητον, ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην· Tempus opportunum est comparandi quæ adversarii proferunt ex sermone inscripto perperam Athanasio, cum manifeste sit Apollinarii, ut testatur Timotheus, qui indicem contexit librorum Apollinarii, inter quos et hunc quem velut Athanasii sit, proferunt, recensuit, ut et illum quem Julio ascribunt; ut ex orationum cognatione et affinitate dignoscatur genuinus horum parens. Itaque tanquam Apollinarii libellum producunt, ex quo testimonium hoc afferunt: « Apollinarius ex epistola ad Jovianum imperatorem. Quando autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, natum ex muliere », etc. Confitemur etiam esse ipsum Dei Filium, et Deum secundum Spiritum, et Filium hominis secundum carnem; non duas naturas unum Filium, unam adorandam, et unam non adorandam: sed unam naturam Dei Verbi incarnatam, et adoratam cum carne sua una adoratione. » Pergit Anastasius, atque ex dogmatum, quæ hac in epistola continentur, discrimine ab Athanasii doctrina, ut ex Timothei Apollinaristæ indice

demonstrat, eam non esse Athanasii, sed Apollinarii. Eadem, tanquam ex Anastasii scholiis, compendio refert Euthymius in Panoplia, pag. 543, ubi epistolam illam ad Jovianum perinde scriptam legimus, non ad Julianum, ut non sine librariorum errore editum videmus apud Photium cod. 229, πρὸς Ἰουλιανὸν τὸν βασιλέα· quod Andreas Schottus sic belle reddidit, ad Julianum Apostatam. Ibidem etiam a Photio refertur epistola Iulii πρὸς Δόκιον, quod in Latina translatione sic legitur, ad Decium. Verum emendandum est, πρὸς Προδόκιον, ad Prodocium. Quæ per transennam dicta sunt.

V. Anastasius subinde testatur epistolam alteram, quæ Iulii Romani nomen præferebat, in Timotheano librorum Apollinarii indice censitam fuisse, cum hac inscriptione, Τῷ δεσπότη μου, τῷ ποθεινοτάτῳ συλλειτουργῷ Διονυσίῳ, Ἀπολλινάριος· Domino meo desideratissimo [XXXV] et comministro, Apollinarius. Observat insuper non ex inscriptione sola mendacium argui; verum et ex ipsomet dictionis genere. Non enim Romanos ejusmodi inscriptionibus solitos uti, cum ad aliquem episcopum scribunt, quamvis sit ex primariis; multo minus ad presbyterum: phrasim porro nimium Græcam esse, ut conversa putetur ex Latino: Οὕτε γὰρ τοιαύτην ποτὲ ποιοῦνται πρὸς τινὰ ἐπιγραφὴν οἱ Ῥωμαῖοι, οὕτε πρὸς ἐπίσκοπον, εἰ καὶ πάντων εἴη ἐξοχώτατος, μήτι γε μὴν πρὸς πρεσβύτερον. Οὕτε μὴν ἡ φράσις, ὡς ἐξ ἐρμηνείας ἐστὶ μεταβδλημένη Ῥωμαϊκῶν, λίαν ἐξηλληνισμένη τυγχάνουσα. Demum confirmat, eam Apollinarii esse, ex collatione verborum et placitorum quæ continet, cum aliis Apollinarij dictis, quæ subjungit. Nimirum, Ἀπολλινάρου πρὸς Διδώρον, Apollinarii ad Diodorum. Πῶς τὸ πρᾶγμα οὐ δυσσεβές, ἀλλῶς οὐσίαν κτιστὴν καὶ δουλικὴν, μίαν ἔχειν καὶ τὴν αὐτὴν προσκύνησιν τῷ Κτίστῃ καὶ δεσπότη· Quomodo non impia res fuerit, substantiæ alteri, creatæ et servæ eandem adhibere adorationem, ac creatori et Domino? Καὶ πάλιν ἐν τῇ περὶ σαρκώσεως λόγῳ φησὶν· Et iterum in libro de incarnatione ait: Ἀδύνατον τὸν αὐτὸν καὶ προσκυνητὴν ἐν ταυτῇ εἶδέναι, καὶ μὴ· ἀδύνατον ἄρα τὸν αὐτὸν εἶναι Θεὸν τε καὶ ἀνθρώπον ἐξ ὁλοκλήρου, ἀλλ' ἐν μονότητι συγκράτου φύσεως θεϊκῆς σεσαρκωμένης· Impossibile est eundem adorabilem esse, et non adorabilem: ergo impossibile est eundem esse Deum et hominem ex omni parte perfectum, sed in unitate commistæ naturæ divinæ incarnatæ. Anastasius subjungit: Ταῦτα τοῦ Ἀπολλινάρου τὰ ἀξιάγαστα, καθὰ Πολέμων ὁ μαθητὴς αὐτοῦ φησὶ· ταῦτα πλείστην ἔχει τὴν οἰκειότητα πρὸς τὰ παρ' αὐτῶν πεπλασμένα, ὡς Ἀθανασίου καὶ Ἰουλλίου· Hæc sunt Apollinarii mirifica, sicut Polemon ejus discipulus ait; hæc maximam similitudinem habent cum iis quæ ab ipsis confecta sunt, tanquam Athanasii et Iulii essent.

VI. Ex his manifestum sit epistolam illam ad Dionysium Apollinario reddendam esse, non Julio

Romano. Sed ea de re iterum audiendus venit Leontius lib. *De sect.*, act. 8: Afferunt aliud quoque dictum, inquit, velut a Julio profectum, quod exstat in epistola scripta ad Dionysium Corinthi episcopum, cujus initium est: « Miror de quibusdam audiens, estque dictum huiusmodi. Necesse est cum duas naturas dicunt, unam adorare, et alteram non adorare; ac in divinam quidem baptizari, in humanam vero non baptizari: » aliaque plura istæ epistola continet. Sed nos multis argumentis evincimus illam epistolam non esse B. Julii, sed Apollinariii. Primum ex eo quod, si quis eam accurate consideret, nihil Julii nomine dignum habeat. 'Αλλὰ καὶ αἱ ἐπὶ ἐπιστολαὶ, ἃς λέγουσιν εἶναι αὐτοῦ, quin et septem epistolæ, quas ejus esse dicunt, hæc sunt Apollinariii. Deinde, quod in eadem epistola, corporis facta mentione, nusquam illud mente præditum vel animatum dixerit. Erat autem in more positum Patribus illius sæculi, ut, sicubi corporis mentionem facerent, id ipsum mente præditum, animatumque dicerent. Quod quidem usque adeo verum est, ut reformedantibus eis hoc crimen, ideoque deinceps illas voces, mente præditum et animatum, adjicientibus, nulli posteriorum libri reperiantur, qui hanc appendicem non habeant. Præterea inde etiam non B. Julii, sed Apollinariii esse demonstratur, quod Gregorius Nyssenus libro contra Apollinarium aperte multa recitet, quæ hac epistola continentur, eaque cæu prava fuisse. Potest et aliunde convinci, quod B. Julii non sit. Aiunt enim actis synodi Ephesinæ a Cyrillo insertam: quod quidem aperte mentiuntur. Nam ibi nihil tale in textu reperitur: sed alia quædam inserta est epistola velut a Julio scripta, nec ipsa Julii, sed Timothei (Apollinaristæ scilicet), quemadmodum ex multis exemplaribus intelligi potest. Leontius hoc postremo loco loquitur de epistola ad Prosdocium, quam, ac si Julii Romani foret, a Cyrillo in defensione Anathematismorum suorum contra Orientales, et act. 4 synodi (Ephesinæ laudatam dixi. Hanc Græce integram habeo: ac si conferatur cum alijs Apollinarij Apollinaristarumve libellis omnino reperietur ab istis profecta, non a rectæ fidei alumnis. Sic porro post præmissam confessionem fidei Trinitatis, incarnationem explicat: Κηρύσσεται δὲ εἰς συμπλήρωσιν τῆς πίστεως, καὶ σαρκωθείς ἐκ Παρθένου, ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, καὶ σκηνώσας ἐν ἀνθρώποις, οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ ἐνεργήσας (τοῦτο γὰρ ἐπὶ προφητῶν ἐστὶ καὶ ἀποστόλων), τέλειος Θεὸς ἐν σαρκί, καὶ τέλειος ἄνθρωπος ἐν Πνεύματι. Ad plenitudinem fidei Filii ex Maria Virgine incarnatus prædicatur, et: qui inter homines habitaverit, non in homine operatus sit (hoc siquidem in prophetis et apostolis contingit) perfectus Deus in carne, perfectus homo in Spiritu. His similia sunt quæ apud Gregorium Nyssenum in *Antirrhético*, tanquam ab Apollinario dicta referuntur, n. 7: 'Αλλὰ Θεὸς μὲν τῷ Πνεύματι τῷ σαρκω-

θέντι, ἄνθρωπος δὲ τῇ ὀπὸ τοῦ Θεοῦ προσληφθείσῃ σαρκί. Sed Deus quidem est, incarnato Spiritu, homo autem, assumpta carne a Deo. Ad eundem modum in libello ad Jovianum, de quo primo loco diximus, proficitur Christum esse, Θεὸν κατὰ Πνεῦμα, καὶ ἄνθρωπον κατὰ σάρκα, Deum ratione spiritus et hominem ratione carnis. Hoc nempe præstituerat, quod Nyssenus refert n. 43, ὅτι ὁ Κύριος ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου φύσει θεῖον Πνεῦμα ἦν. Dominus in Dei hominis natura divinus Spiritus erat, sive divina mens, quæ humanæ omisæ vices expleret. Dicitur in epistola ad Prosdocium, Verbum non habitasse in homine de terra terreno, sed esse secundum illum Adamum celestem, quia celeste Verbum est quod carnem habet ex Maria; nosque terreni cum simus, cælestes facturum ad similitudinem suam, per id quod celeste est: Οὐδὲ καταρχήναι τὸν ἐξ οὐρανοῦ ἐν ἀνθρώπῳ τῷ ἐκ γῆς χοιρῶ, ἀλλ' αὐτὸν τὸν δεύτερον 'Αδάμ ἐπουράνιον εἶναι, ὅτι ἐπουράνιος ἐστὶν ὁ Λόγος, ὁ τὴν σάρκα ἔχων ἐκ Μαρίας, καὶ ἡμᾶς δὲ διὰ τοῦ ἐπουρανίου ἐπουρανίους καθ' ὁμοίωσιν ποιῶν ὄντας χοιρῶς. Consimili modo Apollinarius in *Antirrhético* Gregorii Nysseni citatus, hoc inculcat, Christum esse hominem celestem, qui humano spiritu careat. [XXXVI] Et ἐκ πάντων τῶν ἰσῶν ἡμῶν ἐστὶ τοῖς χοιρῶς ὁ ἐπουράνιος ἄνθρωπος, inquit (n. 48), ὥστε καὶ τὸ Πνεῦμα ἴσον ἔχειν τοῖς χοιρῶς, οὐκ ἐπουράνιος, ἀλλ' ἐπουράνιος Θεοῦ δοχεῖον. Si ex illis omnibus rebus (a), quæ in nobis qui terreni sumus, peræque reperitur, celestis homo constat, ita ut spiritum quoque ejusdem generis atque terreni homines habeat; non celestis erit, sed tantummodo celestis Dei conceptaculum. Sic rursus apud Leontium ait: Verbum ita factus est homo, quia caro et spiritus homo est, secundum Apostolum: et hoc est Verbum carnem factum esse, unitum esse carni, ut humanus spiritus. Vocatur autem homo similis nostri, caro: Dominus vero est supra nos homo. Quamobrem et celestis est propter proprium spiritum celestem, cui prudentia carnis non adversatur: atque ita destruebatur in Christo peccatum. Ac dissoluta est mors ex peccato, nosque participes facti hujus operis, fide salvamur, et cum simus a patre terreno, efficitur similes celestis. Subjunguntur hi anathematismi, in epistola ad Prosdocium: 'Ανάθεμα ἔστω πᾶς ὁ τὸν ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον μὴ λέγων ἑσαρκῶν Θεόν. Anathema sit, qui hominem ex Maria natum esse Deum in carne non confitetur. 'Ανάθεμα ἔστω, ὁ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος μὴ λέγων ἐκ Μαρίας, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἀκτιστον τῇ φύσει τὴν κτίσιν. Anathema sit ille, qui dicit carnem Salvatoris non ex Maria, sed de caelo esse, sive creaturam natura increatam. Sic perinde loco citato apud Leontium Apollinarius: Anathema igitur sit, inquit, qui non dicit carnem ex Maria, et qui dicit eam carnem esse naturam increatam et consubstantialem Deo. Et hoc est quod in primis cavet in fragmentis, quæ ex ejus lucubra-

(a) Leont. lib. adv. fraud. Apollin.

tionibus variis Leontius collegit. Sic quoque in confessione ad Jovianum ait : *Si quis Domini carnem dicit desursum esse, et non ex Maria, etc.* Ejusmodi scilicet crebris anathematismis Apollinaristam ar-
 — liri satagebant impias consequentias, quæ ex ipsorum erratico dogmate deducebantur, cum carnem cum deitate substantiam unam explere fingerent. Tandem concludit : *Ὁ λέγων θεῖον τὸ σῶμα, καὶ προσκυνῶν κατὰ τὸ συναμφοτέρον, ὡς ἓνα ἀκτιστον θεὸν μακάριος ἔσται. Μὴ σκανδαλισθῆς ἐν τῇ σαρκὶ καὶ τοῖς πάθεσιν αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν ἀσωμάτως προσκύνει τὸν μετὰ τοῦ ἰδίου σώματος προσκυνούμενον.* Qui dicit divinum esse corpus, et utrumque perinde adorat velut unum increatum Deum, hic beatus erit. Nec offendaris in carne et passionibus ejus, sed ipsum sine corpore adora, qui cum proprio corpore adoratur. Quibus verbis nihil est quod disertius efferat perversam Apollinarianam sententiam, Christi humanitatem in unam naturam divinam confundentis. Hoc quoque perpetuo sermone versabat, Verbum cum propria carne, sive corpore, adoratione una adorandum esse, ut videre est in libello fidei ad Jovianum, multisque in excerptis apud Leontium. Imo apud Nysseum quoque ait : *Οὐδὲν δὲ οὕτως προσκυνῶν, ὡς ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ. Nulla res sic adoranda est ut caro Christi ; ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου προσκυνεῖται, καθὼς ἐν ἑστὶ τὸ πρόσωπον, καὶ ἐν ζῶν μετ' αὐτοῦ. Caro Domini adoratur, quatenus una persona est, et animal unum cum ipso.* Nihil tam Catholicis Apollinarius objiciebat, quam quod hominem adorarent, aut aliam naturam adorando, aliam non adorando, eundem adorarent simul, et non adorarent, aut Christum in duos dividerent : adeoque indesinenter inculcabat, Verbum cum sua carne adoratione una colendum esse. Denique, quemadmodum postremo loco epistolæ ad Prosdocium legitur, ἀλλ' αὐτὸν ἀσωμάτως προσκύνει, τὸν μετὰ τοῦ ἰδίου σώματος προσκυνούμενον, sed ipsum circa corpus adora, qui cum proprio corpore adoratur : ita etiam in expositione fidei ex parte apud Leontium, Deum sine carne in carne apparuisse scripsit Apollinarius. Ex hac igitur sat diligenti collatione perspicuum fit, et extra dubium ponitur epistolam ad Prosdocium, quam Cyrillus semel atque iterum laudavit, Apollinaristam saltem auctorem habuisse. Cæterum mirari subit Leontium in lib. *De sect.*, act. 8, mendacii accusasse Monophysitas qui epistolam hanc in concilio Ephesino laudatam dixerant. Profecto vel oscitantius hujus synodi acta consuluerat Leontius, aut truncata præ manibus habuerat. Marius siquidem Mercator in fragmentis Ephesinæ synodi, *Julii sanctissimi episcopi Romani epistolam ad Prosdocium* citatam refert, ut et *Felicii episcopi sanctissimi Romæ et martyris epistolam ad Maximinum episcopum et ad clerum Alexandrinæ Ecclesiæ*, de qua modo dicturi sumus. Consimiliter Vincentius Lirinensis post triennium a celebrata synodo Ephesina scripsit, cap. 42 Commonitorii, in ea lectas esse quasdam ad quosdam epistolæ sancti Felicis

martyris, et sancti Julii, urbis Romæ episcoporum.

VII. De epistola Felicis papæ nomine inscripta. — Epistola quæ sub Felicis Romani nomine ferebatur, unam naturam assertam fuisse, testantur Hypatius et Liberatus ; nec proinde dubitandi locus superest, quin ex eodem ac cæteræ, quas memoravi, fonte prodierit. Nec quinquam deterreant pauculæ voces istæ, quæ leguntur in fragmento, quod citavit Cyrillus in defensione anathematismi sui sexti : *Sed cum esset perfectus Deus γέγονεν ἄμα καὶ τέλειος ἄνθρωπος, σαρκωθείς ἐκ Παρθένου, factus est simul et homo perfectus, incarnatus ex Virgine.* Apollinarius siquidem Christum esse perfectum hominem concedebat, non ut omnes naturæ nostræ partes habuerit, adeoque mentem, sensumve et spiritum humanum, sed ut Verbum, facultatis intelligentis vices supplendo, perfectum hominem constituerit. Hoc subdolo sensu Vitalis episcopus Apollinarista ab Epiphonio hæres. 77, num. 23, refertur incunctanter dixisse, *Christum esse hominem perfectum, καὶ τέλειος ἄνθρωπος; ἦν ὁ Χριστός.* Ita tamen ut eatenus hominem fuisse perfectum dicamus, inquit, εἰ τὴν θεότητα ποιήσομεν ἀντὶ τοῦ νοῦ, καὶ τὴν σάρκα, καὶ τὴν ψυχὴν ὡς εἶναι ἄνθρωπον ἐκ σαρκὸς καὶ ψυχῆς καὶ θεότητος ἀντὶ τοῦ νοῦ, si divinitatem illi loco mentis ascribamus, adjuncta carne et anima ; sic ut perfectus homo ex carne, anima, et divinitate, quæ sit vices mentis, existat. Unde quando in [XXXVII] fragmento Vitalis episcopi, *Περὶ πίστεως, De fide*, quod contra Nestorium Cyrillus citavit *De recta fide*, legitimus, *Estque unus et idem secundum divinitatem perfectus Filius, et consubstantialis Patri, et idem secundum generationem ex Virgine perfectus homo, etc.* hoc postremum catholico sensu intelligendum non est, sed Apollinariano, ut perfectione humana Christus perfectus homo non fuerit, sed perfectione divina, velut semel atque iterum Apollinarius ipse apud Leontium declarat. Sic quando Vitalis anathemati devovit illum qui dixerit Dominum et Salvatorem nostrum, qui de Spiritu sancto et ex Maria Virgine secundum carnem natus est, anima, aut sensu, aut ratione, aut mente destitutum esse, nihil sibi voluit aliud, nisi Verbum, omissæ mentis humanæ vices omnes gessisse.

Vitalis et aliorum Apollinaristarum doli. — Isthæc igitur professio fidei, quam Cyrillus incautus allegavit, illa ipsa est, qua Vitalis Damaso papæ aliquando factum fecerat ; quam Nazianzenus, alique Orientis episcopi, cum probassent primum, posthac tandem repudiaverunt : *Isti enim* (ait de Vitali ejusque asseculis Theologus epist. 2, *Ad Cleod.*), *cum apud fidos discipulos et arcanorum consocios, quemadmodum Manichæi apud eos quos electos vocant, de divinitate disputant, totum morbum detegentes, vix etiam carnem Salvatori tribuunt.* Cum autem communibus de humanitatis assumptione sententiis, quas Scriptura exhibet, convinci se et premi vident, τὰς μὲν εὐσεβεῖς λέξεις ὁμολογοῦσι, περὶ δὲ τὸν τοῦτον κακουργοῦσιν, οὐκ ἀφύγον μὲν οὐδὲ λόγον, οὐδὲ ἄνουν, οὐδ' ἀτελῆ ὁμολογοῦντες τὸν

ἄνθρωπον, ψυχὴν δὲ, καὶ λόγον, καὶ νοῦν, αὐτὴν, εἰσάγοντες τὴν θεότητα, ὡς αὐτῆς τῇ σαρκὶ συγκαθίστης μόνης. *Pias quasdam voces profitentur; verum circa mentem fraudulentè agunt, non quidem ut Christum animæ, rationis ac mentis expertem fateantur; sed animæ, et rationis, et mentis loco divinitatem introducunt, cum ipsa sola cum mente temperata commistaque fuerit.* Quæ cum ita sint, omnino concedendum est, haud vanum prorsus fuisse Nestorium, cum de Vitalis quæ sibi objectabatur auctoritate hunc in modum scriberet Scholastico eunucho Theodosii (a): *Est Vitalis, qui orthodoxorum episcopus fuit; est et alius Vitalis, qui ab impio est Apollinario consecratus. Sunt et aliorum multorum similia nomina.* Quis alter Patrum fuerit Vitalis nomine, ne equidem latet, nisi forte Nestorius Vitalem Antiochenum antistitem significaverit, cujus meminerunt Theodoretus, lib. 1 *Hist. eccles.*, cap. 3, et Antiochenorum episcoporum catalogi. At Vitalis hæretici esse confessionem, seu librum *De fide*, de quo disputamus, neminem jam fore arbitror qui inficias eat. Pari jure et ratione Nestorius Basilii Magni et Melitonis auctoritates explodi posse arbitratus est. Verum genuina sinceraque erant Basilii loca, quibus ejus hæresis præfocabatur. Ad Melitonem quod spectat, in iis quæ citat Anastasius Sinaita in *Ὁδηγῷ*, pag. 21 et 28, apparet scriptorem illum sic affirmasse *Deum Israelitica manu passum*, ut duas itidem in Christo naturas et substantias agnosceret, atque adeo remotissimum ab Apollinari erroris fuisse, qui unam duntaxat statueret: *Θεὸς γὰρ ὢν ὁμοῦ τε καὶ ἄνθρωπος τέλειος ὁ αὐτός, τὰς δύο αὐτοῦ οὐσίας ἐπιστάσας ἡμῖν* (inquiebat lib. *Contra Marcion.*). Nam cum idem ipse *Deus simul esset, et perfectus homo, de duabus substantiis nos certiores fecit*, etc. Cæterum hæc Melitonis Sardensis fuisse præfracte non asseruero.

VIII. *De expositione fidei, κατὰ μέρος, quæ Gregorio Thaumaturgo attributa est.* — De expositione fidei κατὰ μέρος, ex parte, seu particulatim, quam Gregorio Thaumaturgo ascripserunt, Leontius hæc habet, lib. *De rectis*, act. 8. Ad hoc quoque respondemus primum de hac itidem dubitatum esse apud antiquiores, an esset Gregorii. Deinde Gregorius Nyssenus orationem de illo prodigiorum effectore scribens, nullum ait opus ipsius in manibus esse, præter solam fidem quam in visione conspexerit. Eulogius Alexandrinus apud Photium, cod. 230, censet Expositionem istam fidei Apollinario reddendam esse. Ita quoque Leontius in libro suo *Adversus eos qui proferunt nobis quædam Apollinarii*, etc., ubi fragmenta duo recitat libelli hujus *De fide ex parte*, quam repertam fuisse ait in antiquo exemplari bibliothecæ Andreæ episcopi Sidoniorum, cum præfixo Apollinarii nomine. Quamobrem Combesialis legitimum ejus parentem assecutus

non est, qui in notis ad hanc *ἔκθεσιν, expositionem*, quas prelo destinaverat, conjecit auctorem illius esse forte unum ex illis qui in Ponto, vicinaque Armenia sic concilio Chalcedonensi adversati sunt, ut supposuerint Gregorio Thaumaturgo spurium fetum, alias excultum satis et theologicum. At vero, præter illa verba, non duæ naturæ perfectæ, Apollinarium aut Apollinaristam produunt istæ alia: *Adhuc constemur Filium Dei factum esse Filium hominis, qui non nomine, sed veritate carnem ex Maria Virgine assumpsit; et esse unum perfectum, non duo perfecta.* Eodem quippe modo Apollinarius arguitur apud Nyssenum (b): *Εἰ ἐκ δύο τελείων, οὐτε ἐν ᾧ Θεός, ἐν τούτῳ ἄνθρωπος ἐστὶ, οὐτε ἐν ᾧ ἄνθρωπος, ἐν τούτῳ Θεός. Si ex duobus perfectis constat, nec in quo Deus est, in hoc homo est; neque in quo homo est, in hoc est Deus.* Sed et in eadem expositione subsequitur: *Unam adorationem Verbi et carnis, quam assumpsit. Et anathematizamus eos, qui differentes adorationes faciunt, unam divinam, et unam humanam; et adorantes hominem ex Maria, tanquam alterum præter Deum ex Deo.* Quo nihil tritum magis Apollinaristis fuisse, ex his quæ hactenus dicta sunt, constat.

IX. *De anathematismis eidem Gregorio suppositis.* — Quinino ejusdem plane sursuris sunt anathematismi illi duodecim cum eorum interpretationibus, quæ Thaumaturgi nomen perinde præfixum habent. Etsi enim una natura in eis diserte non exprimitur, latentem tamen dolum indicant consuetæ Apollinaristis locutiones, quibus male sanas Diodori Tarsensis de Christi persona et naturis voces expugnabant, sequæ adeo catholicæ fidei professores obtinebant. Sed et in primis ex iisdem capitulis addiscimus, quonam pacto Scripturæ sacræ loca varia, quibus Christus, ut divinitate, ita et humanitate perfectus significatur, ad suum sensum torquerent. Nec fœcum faciat, ubi animam Domini ἀνόητον, mentis expertem esse videtur inficiari. Non enim humana nativæque hominis mente præditam [XXXVII] intelligit, sed divino Verbi, ut ait, spiritu, quo factum sit, ut ἀνόητος, mentis expertus, absolute dici non debuerit. Quamobrem ejusmodi formulæ fidei et anathematismi, ad illum lapidem lydiū revocanda sunt, quem paulo ante ex Gregorio Nazianzeno propter Vitalis Apollinaristæ similem confessionem protulimus.

X. *De libris qui Dionysio Areopagita ascribuntur.* — Quod ad libros attinet quos Dionysii Areopagitæ nomine insignitos habemus, jam quidem inter selectioris et accuratioris eruditionis criticos confecta res est, eos sincerōs ac germanos non esse. Fraudem olim prisce emunctæ naris scriptores odorati sunt. Nam Photius in *Bibliotheca*, cod. 1, Theodori ejusdam lucubrationem recitat, quæ is auctorem alterum confutare aggressus erat,

(a) *Synodic. Iren.*, c. 15.(b) *Antirr. cont. Apol.*, n. 2.

quatuor hisdem, quibus recentiores nostri, argumentis contendentes, volumina ista ab Areopagita Pauli discipulo, et primo Atheniensium præsule, nequaquam fuisse elaborata: nimirum ex vetustiorum Patrum scriptorumve ecclesiasticorum silentio, ac præsertim Eusebii Cæsariensis, qui nulla Dionysii Atheniensis scripta recensuit: quod rursum in iis libris, recentioris apostolorum ævo disciplinæ mores enarrentur; ac demum quod horum auctor Ignatii Antiocheni vocem retulerit, quam sanctus hic martyr postrema, quam paulo ante obitum ad Romanos scripsit, epistola consignavit: cum tamen Dionysius Areopagita, qui matura ætate Paulo Athenis primum prædicante nomen Christo dederat, vix ad imperii Trajani, sub quo martyrium Ignatii obiit, primordia prorogare ætatem potuerit. Atqui Photius ipse felicem omnino non fuisse Theodori sui conatum videtur insinuare, cum ait eum adversus quatuor anonymi momenta pugnare, τὸ γὰρ ἐπ' αὐτῷ, quantum penes ipsum est, genuinos esse magni Dionysii libros. Theodorum istum pene crediderim non fuisse alium ab illo Theodoro Severi Monophysitarum antesignani sectario, cujus idem Photius opusculum seu libellum adversus Themistium hæresis Agnoetarum principem recitat, cod. 108, seu cui Joannes Philoponus amplum illud volumen nuncupavit, cujus item fit apud Photium mentio, cod. 116, Severianorum quippe magis, quam Catholicorum intererat subjectas Dionysio lucubrationes tueri, quas ipsi vulgo, Severo duce, hæresi suæ admodum favere jactitabant, omniumque primi Christiano orbi obstruserant. Ex collat. 4 synodi Lateranensis sub Martino I, apparet Themistium ipsum Agnoetam multi fecisse larvati Dionysii libros, quos Colluthus alterius sectæ Monophysita corrumpere tentaverat. Fuit alter Theodorus Pharanitanus Monotheiticæ hæresis eum Cyro Alexandrino architectus, cujus perinde intererat Dionysii librorum auctoritatem propugnare, uti ex infra dicendis manifestum fiet.

XI. *Apollinarii non sunt.* — In Scholiis Græcis, quæ sancto Maximo attribui solent, ac Joanni Scythopolis in Palæstina episcopo, paucis demptis, reddenda esse ostensurus sum, hinc inde refelluntur alii, qui catholicæ fidei contra Monophysitas defendendæ studio, libros istos omnes ex Apollinarii prodiisse officina asserebant; ex qua nimirum alios non paucos excusos esse non ita pridem evicerant, quibus præsertim illi hæretici

perinde innitebantur. Plane Dionysii nomen non forte fortuna, librariive alicujus oscitantia vel ignorantia (quod quidem sæpissime alias accidit) præscriptum illis fuit, sed eorum parens, non sine immani fallacia lectoribus imposuit, ut ipse Areopagita fuisse crederetur. Nam se sanctorum Timothei, Titi, Clementis Romani, Jacobi fratris Domini, Joannis evangelistæ, Petri, Pauli, Bartholomæi, apostolorumque cæterorum, imo Christi ac Deiparæ æqualem finxit. Qua vero de causa illudere Christianis voluerit, nondum satis assecuti sunt eruditi, hocque ipsum est quod operosius inquirendum suscepi.

Guillelmus Cavius in Historia sua litteraria, inter omnes variasque de librorum istorum auctore opiniones, potiorē illam esse censet, quæ eos Apollinario Laodicensi assignat. Cæterum eruditus dispiciendum relinquit, annon Apollinario parenti potius, quam filio sint concedendi. Filium siquidem, ut in aliis hæreticis, ita et millenarii Christi regni terrestris propugnatorem fuisse: qui tamen error a Pseudo-Dionysio cap. 7 *De eccl. hierarch.*, diserte proscribitur. Quinimo hic auctor passim præcipuo Apollinaristarum hæresis capiti adversatur, ubi plenam et integram humanitatem a Christo assumptam docet et inculcat. Exempli gratia, cap. 9 *De eccl. hier.*, scribit Jesum Christum, qui nostra vita est, ex divinis latibris prodeuntem, speciem et formam ex nobis accepisse, τῇ παντελεῖ καὶ ἀσυγχύτῳ καθ' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσει, *integra sive absoluta et inconfusa secundum nos inhumanatione.* Cap. 4, Christum divino unguento seu chrismate significari censet, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ὀλιγῇ πρὸς ἀλήθειαν ἐνανθρωπήσει, *in totali et omnimoda secundum veritatem humanitatis assumptione.* Itemque cap. 2 *De div. nom.*, καὶ τῇ παντελεῖ τῶν ἡμετέρων προσλήφει, τὴν τελευταίαν τῶν ὀλιγῶν μετὰδοσιν αὐτοσυγχύσαι, *et perfectissima rerum nostrarum assumptione communicationem suorum peregrisse.* Quibus in locis aliisque a quibus recitandis abstinco, a se amolitur auctor invidiam hæresis Apollinaristarum, qui humanitatem Domini nobiliori sua parte, humana mente, mutilabant. Unde merito Scythopolitanus eum ab hoc illorum errore exemit et absolvit.

Scholia in Dionysium Areopagitam Dionysio Alexandrino perperam ascripta. — Eos non libet refellere, qui existimarunt (a) Dionysium Alexandrinum Areopagiticæ Scholiis ac Commentariis

(a) In Ὁδῶν Anastasii Sinaitæ adversus Acephalos, p. 340, perinde legimus Dionysium Alexandrinum scripsisse scholia in Dionysium Areopagitam: Πάλιν τε μὲν οὐσαν λεγούσης τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πάντας τοὺς ἁγίους ἀγγέλους, ὁ αὐτὸς θεὸς καὶ ἀποστολικὸς Διονύσιος πολλὰς οὐσίας ὀνομάζει τὰς ἀνω δυνάμεις. Ὁ γοῦν μέγας Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐπίσκοπος, ὁ ἀπὸ ρητόρων, ἐν τοῖς Σχολίοις, οἷς παροήχεν εἰς τὸν μακάριον συνώνυμον αὐτοῦ Διονύσιον, οὕτω λέγει, ὅτι Ἀγέννητον εἶωθεν καλεῖν

ἢ ἔξω φιλοσοφία, πᾶσαν ἀόρατον φύσιν ὁμοίως καὶ οὐσίας τὰς ὑποστάσεις· καὶ τοῦτο φησὶ κατὰ τοὺς ἔξω εἰρηταί τῷ ἁγίῳ Διονυσίῳ αἱ τοιαῦτα φωνὰ καταχρηστικῶς. Rursus cum Ecclesia docent unam esse angelorum essentiam, idem divinus et apostolicus Dionysius nominat supernas virtutes, nullas substantias. At magnus Dionysius Alexandrinus, qui ex rhetore factus est episcopus, in Scholiis quæ scripsit in cognominem suum Dionysium hæc habet: *Externa philosophia ingenitam appellare solet omnem*

illustrasse. Qui enim Dionysius Alexandrinus, qui, annum Christi 260, diem postremum obiit, libros vidisset, quorum auctor, ut Joannes ipse Scythopolitanus, vetustissimus [XXXVIII] prætensi Areopagitæ Scholiastes, bene persensit, Manichæorum impietatem, cap. 4 *De divin. nominib.*, dedita opera Hierothei sui nomine ad longum exagitat; cum hæc hæresis, ante annum saltem 277, Christiano ac Romano orbi non innotuerit, imo quorum theologia loquela ac dictio hominem Nicænis temporibus longe posteriorem certo certius indicat? Atqui Usserius Armachanus in Observationibus mss. quarum sua iterum recurret mentio, post diligentem hujus scrupuli disquisitionem agnovit Joanni Scythopolitano reddenda esse scholia, quæ a Joanne Cyparissiotæ et aliis Dionysio Alexandrino perperam attributa erant. Quod ex sententia a Cyparissiotæ ex Dionysii scholiis citata patet, inquit, quæ in scholiis istis totidem verbis reperitur, ut liquet ex Latina translatione scholorum Scythopolitani, a Roberto Lincolnensi episcopo facta, et in bibliotheca collegii Corporis Christi apud Oxonienses asservata.

Gregorius Nazianzenus Dionysii libros non laudavit. — Neque vero rursum Joanni Pearsonio assentior, asserenti Pseudo-Dionysium laudatum fuisse a Gregorio Theologo, orat. 38, ut inde inferat illum scripsisse saltem circa postrema Eusebii Cæsariensis tempora. Gregorii quidem hæc verba sunt: Sic Sancta sanctorum etiam a Seraphim obtinguntur, et tribus sanctificationibus celebrantur in unam dominationem deitatemque coeuntibus, ὡς ἅλλω τῶν τῶν πρὸς ἡμῶν πεφλοσσομένηται κάλλιπτά τε καὶ ὀψηλότατα, quemadmodum et alius quidem ante nos pulcherrime sublimissimeque disseruit. Nicetas vero alique subinde Gregorii commentatores Græci, etsi libros Dionysii assidue triverant, quos pro germanis haberent, in utroque nihilominus loco, non alium nisi Athanasium designari agnoverunt. Scholiastes item Græcus quem Combefisius retulit in adversariis, ait: Οἱ παῖ τοῦ Ἀθανασίου λέγειν ἐν τῷ 8 πρὸς αἰρέσεις λόγῳ, ἡγουν πρὸς Ἀρειανούς. *Mea sententia est, hæc de Athanasio dicta esse, in ejus oratione 4 contra hæreses, sive contra Arianos.* Ubi magni Athanasii oratio *De incarnatione Dei Verbi* innuitur, in qua iidem sanctus doctor de ejus deitate contra Arianos disputavit. Atqui in hac profecto oratione longe explicatius enarratur canticum Seraphinorum, quam apud Dionysium, qui cap. 7 *De celest. hierarch.*, paucissimis verbis illo Trinitatem laudari obiter monuit. Et certe cum Nazianzenus, orat. 34, non eodem quos

ementitus ille Dionysius, angelorum ordines numeret, ita ut Seraphim et Cherubim omiserit, vel potius, ut alii ævi sui Patres, a Thronis non disceverit, id argumentum est eum neutiquam vidisse libros *De celesti hierarchia*, quos vere Dionysii esse censuerit. Nec refert, quod eadem oratione 34 et 41, Gregorius doceat celestium virtutum ordines inferiores a superioribus illustrari eo quo Dionysius exponit modo. Quidni enim ex paucis illis quæ Theologus identidem protulit, auctor lato suum de angelis tractatum composuerit aut adornaverit? Plane falsum hunc Areopagitam eximili hujus doctoris sententias ac voces ipsas mutuatum esse pro certo habeo. Sed et Cyrillus Alexandrinus similia de collustratione angelicarum classium scripsit in *Thesouro*, assert. 31. Sed, cum varios ordines nominet ac recenseat, nullam Cherubim mentionem facit, quæ proinde a Seraphim vel Thronis diversa esse non putaverit. Quia tamen non deest suspicio ignotos ei non fuisse libros Areopagiticos, inquirere pergo quæ hujus causa fuerit.

XII. *Proferuntur a Monophysitis.* — Monophysitæ Eutychianorum successores inter præcipuos hæresis suæ patronos, Dionysium quoque Areopagitam obtenderunt. Id quod quidem eos fecisse constat in celebri collatione, quam Constantinopoli cum orthodoxis habuerunt anno 632, sub Justiniano imperatore, in qua Severiani sic loquuntur: *Beato Cyrillo, et beato Athanasio Alexandrinæ Ecclesiæ episcopis, Felice etiam et Julio Romanæ Ecclesiæ, Gregorio quinetiam mirabilium factore, et Dionysio Areopagita, unam naturam Dei Verbi discernentibus post unionem, hos omnes transgressi illi (Chalcedonensis synodi Patres) post unionem præsumperunt dicere duas naturas.* Imo hæretici illi ostendere se posse asseveraverunt, *Quia B. Cyrillus usus est istis testimoniis in libris adversus Diodorum et Theodorum editis.* Libros nempe quatuor illos, quorum occasione hæc tractamus, innuebant, quibus Cyrillus postremis vitæ annis confutaverat Apologiam, quam Theodoretus pro Diodoro Tarsensi et Theodoro Mopsuesteno ediderat. Reclamavit Hypathius Cyrillum libros istos non scripsisse: verum in quinta synodo generali progeniis admissi lectique fuerunt: id quod rursum agnoverunt Leontius Byzantinus, lib. vii *De sectis*, act. 8, et Eulogius Alexandrinus, ut ferunt ejus Excerpta apud Photium. Ac magis profecto Petavius, l. IV *Theolog. dogm.*, lib. 1, c. 40, § 8, hoc de lucubrationibus istis judicium tulit. « Quod ad libros Cyrilli spectat, inquit, Liberatus diaconus in Breviario, cap. 10, refert quatuor illos ab eo

naturam inaspectabilem: similiter et hypostases substantias. Ex cujus more sanctus Dionysius his locis est locutus, improprie nimirum has voces usurpans. Hæc apud Sinaitam, qui in his quæ ad criticam spectant se passim rudem et imperitum prodit. Cæterum inde discimus scholia quædam in Dionysium Areopagitam, ab Alexandrinis, ut reor,

conficta olim fuisse tanquam a Dionysio Alexandrino elaborata essent. Hæc porro Anastasii observatio integra etiam legitur inter scholia in cap. 5 *De celesti hierarchia*; cum tamen in vetustis codicibus non exstet, sed in recentissimis et editis tantum, ut proinde ex cap. 22 Ὁδηγῶν transumpta sit.

scriptos esse, tres adversus Diodorum et Theodorum, quasi Nestoriani dogmatis auctores, et alium *De incarnatione* librum, in quibus inter cætera *Dionysii Areopagitæ Corinthiorum episcopi* testimonia posita esse demonstrat. Verum Catholicos ait, Acephalis, qui libris istis abutebantur, respondisse non eos esse Cyrilli. Quod sane verum non puto: non solum quia synodus quinta pro germanis illos habuit, sed etiam quia Cyrilli stylus et character in fragmentis apparet istis, quæ in Actis Ephesinis sunt Latine reddita. Cæterum Liberati, vel saltem amanuensis error est, ubi legimus, *Dionysii Areopagitæ Corinthiorum episcopi*, nec Garnerius hunc locum sanavit, dempta voce *Areopagitæ*, ac si Dionysius Corinthi episcopus, qui secundo sæculo floruit, laudatus potius a Cyrillo credi posset. Nam Liberatum hic paucis narrare constat, quid in collatione Constantinopolitana gestum sit cum Severianis; ex cuius proinde actis *Areopagitæ* nuncupationem retinendam [XXXVIII] docemur. Hunc vero scriptorem memorie lapsu *Corinthiorum episcopum* pro *Atheniensium* posuisse parum refert. Quamquam ejus textus sic forsitan restitui possit: *In quibus continentur antiquorum Patrum incorrupta testimonia, id est Felicis papæ Romani, Julii ad Dionysium Corinthi episcopum, Dionysii Areopagitæ, et Gregorii mirabilis, etc.* Dionysium etenim illum ad quem Julii papæ data epistola ferebatur, *Corinthi episcopum* appellat Leontius, act. 8 *De sectis*, ως ἀπὸ τοῦ μακαρίου Γουλίου ἐν τῇ πρὸς Διονύσιον τὸν Κορίνθου ἐπίσκοπον ἐπιστολῇ. Aliam vero præterea responsionem Hypatius ejusque socii Severianis dederunt in illa collatione: nimirum *videri, quoniam et in illis libris hæretici falsantes addiderunt ea testimonia.* Reponentibus subinde Severianis, ex antiquis exemplaribus, maxime si ex Alexandriæ archivis eruantur, posse comprobari a Cyrillo vere allatas esse auctoritates Dionysii et aliorum, Hypatius regessit, indubitata fore duntaxat exemplaria, quæ sub Proterio vel Timotheo Solofaciolo descripta esse ostenderentur. Cum enim illa a multis, qui recte duarum naturarum confessioni adversabantur, jam pridem retinerentur, nequaquam a Catholicis exigi posse, ut adversariorum suorum testimonia suscipiant. Nam et beati Julii famosam illam epistolam; inquit, manifeste Apollinaris fuisse, scriptam ad Dionysium, etc. Mox et hoc in primis subjungunt: Quod autem prius dici debuit, hoc in ultimo dicimus. Illa enim testimonia, quæ vox Dionysii *Areopagitæ* dicitis, unde potestis ostendere vera esse sicut suspicamini? Si enim ejus erant, non potuissent latere B. Cyrillum. Quid autem de beato Cyrillo dico? Quando et beatus Athanasius, si pro certo scisset ejus fuisse, ante omnia in Nicæno concilio de consubstantiali Trinitate eadem testimonia protulisset adversus Arianæ diversæ substantiæ blasphemias. Si autem nullus ex antiquis recordatus est ea; unde potestis ostendere quia illius sint, nescio. Hæc Hypatius, quibus inter

alia significat se ante illam collationem legisse aut novisse libros ementiti Dionysii, in quibus multa Arianae hæresi adversaria assidua lectione ante deprehendisset. Unde recte eos novitatis arguit, cum neque ab Athanasio, neque ab ullo veterum adversus Arianos allegati essent.

Citati olim a Severo Antiocheno. — Sic porro Catholici Constantinopoli argumentabantur, cum apprime scirent quid in illis libris fidei consonum esset, et quid ab ea dissidentaneum appareret. In primis vero testantur hæreticos qui duas Christi naturas insciabantur, libros illos Dionysii sibi vindicasse, quibus errorem suum propugnarent. Et certe, Severum Antiochenæ sedis pervasorem hæreticum, jam pridem epistolam quartam Pseudo-Dionysii ad Caium multoties laudasse comperi ex fragmento epistolæ ejus tertiæ ad Joannem Hegumenum, ἐκ τῆς πρὸς Ἰωάννην τὸν ἡγουμένον τρίτης ἐπιστολῆς, quod in collectaneis contra Severianos manu exaratis exstat cap. 36, ubi pro unica Christo assignenda natura hunc in modum disputat: Ἡμεῖς, καθὼς ἤδη φθάσαντες ἐν ἄλλοις διὰ πλάτους γεγραφήκαμεν, τὴν φωνὴν τοῦ πανσόφου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, τὴν λέγουσαν, αὐτὸν ἀνδρωδίκην Θεοῦ καὶ τὴν θηλυδίκην ἐνέργειαν ἡμῶν πεπολιτευμένους, μίαν ἐνοήσαμεν σύνθετον φύσιν, καὶ νοοῦμεν, ἐτέρως ἡμῶν, νοηθῆναι μὴ δυναμένην, ὡς πάσης ἔχουσιν δυάδος ἀπόφασιν, καὶ τὸν ἀνδρωθέντα Θεόν, τὸν ταύτην καινοπρεπῶς πεπολιτευμένον, μίαν ὁμολογοῦμεν φύσιν τε καὶ ὑπόστασιν θεανδρικήν, ὥσπερ καὶ τὴν μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην. Ὁ γὰρ τῆς οἰκονομίας λόγος καινοτομήσας τὰς φύσεις, συνεκαινοτόμησεν αὐταῖς καὶ τὰς προσηγορίας. Ἔως ἀνεῖς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, μίαν ὡς ἐνὸς αὐτοῦ τὴν τε φύσιν, καὶ τὴν ὑπόστασιν, καὶ τὴν ἐνέργειαν σύνθετον, ἐκ ὅρου ὑψηλοτάτου, τὸ δὲ λεγόμενον, ἀναβάντας κηρύττομεν, ἀναθεματίζοντας καὶ πάντας τοὺς ἐκ αὐτοῦ μετὰ τὴν ἐκείνου δυάδα φύσεων καὶ ἐνεργειῶν δογματίζοντας. Not quemadmodum in aliis operibus ad longum scripsimus, sapientissimi Dionysii *Areopagitæ* vocem illam, sed Dei facti viri, novam quamdam Dei virilem operationem nobis gerens, unam compositam naturam indicare intelleximus atque intelligimus, quæ a nobis aliter intelligi non possit ut quæ qualitatis omnis negationem inserat. Quocirca Deum factum hominem, qui hanc novo modo gessit, unam esse naturam, hypostasimque Dei virilem confitemur, unamque Dei Verbi naturam incarnatam. Nam dispensationis Dominicæ ratio, uti naturas innovavit, sic et appellationes novas fecit. Quandiu ergo unus est Christus, unam ejus tanquam unam, tum naturam, tum hypostasim, tum denique operationem compositam, supra montem, ut Scriptura loquitur, excelsum ascendentes prædicamus; anathemati devotentes illos qui in eo post unionem duarum naturarum atque operationem binarium numerum docent.

Hæc igitur in epistola testatur hæreticus se jam

alias allata Dionysii auctoritate pro una Christi natura et operatione pugnassee. Verumenimvero Monophysitæ libros illos primi omnium laudasse reperiuntur. Unde Catholici theologi, qui contra illos jam evicerant, complures alias quas sectarii isti obtendebant lucubrationes, præclaris Athanasii, Gregorii Thaumaturgi, Julii quoque et Felicis Romanorum pontificum nominibus insignitas, genuinos esse Apollinariæ fetus, falsi Dionysii perinde volumina eidem Apollinario attribuerunt. Hancque fuisse Hypatii Ephesini aliorumque Byzantinorum orthodoxorum sententiam superius vidimus. Dudum vero antehac idem iudicium fuerat illorum, quos Joannes Scythopolitanus in suis in Dionysium Scholiis ab hac opinione revocare passim satagit, cum ipse persuasum haberet, nihil in illis libris occurrere, quod rectæ fidei contrarium esset.

Joannes Scythopolitanus scholiorum in Dionysium germanus auctor. — Atqui Joannem Scythopolitanum, ardentissimum Christianæ doctrinæ sæculo quinto labente et sexto ineunte propugnatorem, melioris saltem partis Scholiorum Græcorum in Pseudo-Dionysium auctorem esse operæ pretium erit ostendere: quamlibet sancto Maximo omnia nullo discrimine tribui vulgo soleant. Anastasius Bibliothecarius in epistola ad regem Carolum Calvum de sua Areopagiticum translatione Latina, hoc etiam de Scholiis Græcis quæ una interpretatus erat, testatur: *Ipsorum autem [XXXIX] scholiorum seu paratheseon, quæcunque in calce sui signum vivificæ crucis habent, a B. Maximo confessore et monacho inventa narrantur. Cætera sancti Joannis Scythopolitani antistitis esse narrantur.* Nondum hactenus incidi in exemplar vetus Anastasianæ translationis, in quo Maximi Scholia a Joannis discreta essent. Usserius vero Armachanus, in *Bibliotheca theologica*, manu exarata, cujus fragmentum recitat Guillelmus Cave in *Joanne Maxentio* (quem nescio quo stupore, quia monachorum Scytharum in Occidente causam egit, pro Joanne Scythopolitano acceperit), de Scholiis Maximi et Joannis hæc reliquit observanda: « Joannes Scythopolitanus scripsit in Dionysium Areopagitam Scholia pariter ac Maximus. Verum in libris Dionysii ab anno 1562, inclusive editis, simul confusa sunt Joannis et Maximi Scholia; quæ non in antiquioribus solum, quæ Cyparissioti tempore ferebantur, editionibus fuerunt distincta, sed etiam in utroque quo usus est Morellius codice: in quorum altero ad marginem apposita sunt Joannis Scythopolitani sine nomine Scholia; in altero vero seorsim (post absolutum textum integrum Dionysii) Maximi nomine insignita Scholia; eo breviora, quod ab amplioribus Joannis, cum quibus ea conjunxit Morellius, separata fuerant. Porro vulgata illa Scythopolitani Scholia eadem illa ipsa sunt, quæ Dionysio Alexandrino ab aliis sunt attributa. Quod ex sententia a Cyparissioti ex Dionysii Scholiis citata patet, quæ in Scholiis istis totidem verbis reperitur. Istam vero sententiam

Scythopolitani, non Maximi esse liquet ex Latina versione Scholiorum Scythopolitani a Roberto episcopo Lincolnensi facta, et in bibliotheca collegii Corporis Christi apud Lincolnenses asservata, in qua reperitur. » Hæc Usserii accurati satis critici, ex quibus certo certius sit hodieque superesse Scholia Scythopolitani in Dionysium, eaque illa esse quæ S. Maximo indiscriminatum assignantur; cum perpauca et perexigua sint quorum Maximus parens fuit. Hæcque, interjectis ejusmodi vocibus, ὁμοίως, εἰς τὸ αὐτό, a Morellio sæpe ab aliis secerni animadverti. Quinimo in multis codicibus Regiis et Colbertinis operum sanctissimi confessoris commentarium ipsius, seu Scholia in quartam Dionysii epistolam ad Calum habentur, toto cælo ab editis diversissima.

Ex ipsismet Scholiis id evincitur. — Joannem vero Scythopolitanum verum auctorem aliorum illorum in Dionysium Scholiorum censeri debere evincitur ex multis eorum locis, quæ ipsum veluti digito monstrant. Omitto inscriptionem eorum prologi, ut in editis jacet: *Πρόλογος τοῦ ἁγίου Μαξίμου, ἡ κατὰ τινὰς Ἰωάννου τοῦ Σκυθοπολίτου.* Prologus sancti Maximi, vel secundum quosdam Joannis Scythopolitani. Ad ea pergo, quæ hominem indicant in Palæstina agentem, qui sæculo sexto ineunte scriberet; imo quæ non nisi a Joanne nostro literis potuisse mandari videntur. In interpretatione vocum obscurarum Dionysii, ad vocem Παλαιστίνης, observat hanc similem esse vocabulo διαφάσεις; quod quidem εἰρηται, inquit, ἐπὶ τοῖς ἔργοις τοῖς κατὰ τὴν γῆν μάστιγα εὐρισκομένοις, ἐξ ὧν λατρεῖς ὡς τὰ πολλὰ τὴν θρησκίαν σκευάζουσιν. Usurpatur de quodam serpentum genere, qui in Jericunthina regione præsertim reperiuntur, ex quibus medicj ut plurimum theriaca conficiunt. Quam profecto Palæstinæ incolæ mihi videntur indicare, qui serpentes istos consueti et communi apud Græcos alios nomine διαφάδας non appellet, sed διαφάδους, de Palæstinorum more. Sed in primis se ea ætate, inque ea regione vixisse significat, in quibus Origenistarum hæresis invalesceret. Nam in cap. 7 lib. *De eccl. hier.*, recensitis vetustioribus hæreticis, Simone Mago, Menandro, Valentino, Marcione, et Manete, de Origenianis subjungit, καὶ νῦν δὲ οἱ ἀπὸ τῶν Ὀριγηνέους προερχόμενοι μύθων, et nunc vero qui prodeunt fabularum Origenis sectatores. Atqui sancti Maximi ævo exsoleverant prorsus Origenistæ, ex quo Origenes cum Didymo, Evagrio, aliisque horum sociis a quinta synodo proscripti fuerant, adeo ut sæculo septimo quo Maximus florebat, nuda eorum superesset memoria. Ætate vero Joannis Scythopolitani, eorum errores per monasteria Palæstinæ grassabantur, Leontio quodam Byzantino, Joanne, Isidoro, et Nonno auctoribus: unde gravissimæ turbæ ac tumultus per eam omnem excitati sunt: quemadmodum fuse narratur in Vita SS. Euthymii, Sabæ, Theodosii, et Cyriaci monachorum, qui pro fidei causa adversus novos istos

hæreticos, et eorum assecclas, labores multos diu tolerarunt. Harum porro concertationum hic exitus fuit, ut, Justiniani et concilii quod sub Menna habctum est, necnon quinti generalis, repetitis decretis, damnato cum suis sectatoribus Origene, Anastasii ducis opera tota Palæstinæ provincia ab ea peste liberata sit.

Sed manifestius adhuc Joannes Scythopolitanus seipsum prodit, in altero in cap. 7 *De celest. hier.* scholio, in quo sic loquitur Σημειωσαι κατὰ Βασιλειανών, ἥτοι Νεστοριανών *Observe contra Basilianos sive Nestorianos, Jesum Christum, qui ea parte qua homo est, assumptus fuit, Dominum esse omnium spiritualium, et Regem gloriæ, etc.* Itemque in c. 7 *De eccles. hierarch.* ubi sacræ theologiæ nomine a Dionysio significari ait voces istas, *Tu es Christus Filius Dei vivi*, subjungit : ὁ σημειωτέον κατὰ τὴν Βασιλειανών, καὶ Νεστοριανών, καὶ Παυλιανιστῶν, καὶ τῶν ὁμοίων. *Quod observatione dignum est, contra Basilianos et Nestorianos, Paulianistasque, et similes.* Atqui nusquam alibi reperias Nestorianos appellari Basilianos. Hæc autem appellatio ab alio auctore indita eis esse non potuit, præterquam a Joanne Scythopolitano, qui, variis scriptis a Basilio Cilice Antiochenæ Ecclesiæ presbytero lacesitus, eundem Basilium tanquam versutissimum Nestorianæ impietatis propagatorem antirrheticis dissertationibus traduxerat, veluti narrat Photius in *Bibliotheca*, cod. 95 et 107. Cum enim Basilius Petrum Mongum, aliosque Chalcedonensis fidei hostes se detestari profiteretur, Nestorianorum interim hæresim astruebat; suppresso quidem Nestorii nomine, prætensa vero Diodori Tarsensis et Theodori Mopsuesteni, tanquam Ecclesiæ Patrum, auctoritate. Hæc similitates Basilium inter et Joannem Scythopolitanum acciderunt Anastasio imperatore [XXXIX] et Flaviano Antiochenæ Ecclesiæ antistite. Posthac autem Joannes contra Severum Monophysitam, qui Antiochenam sedem expulso Flaviano occupaverat, calumiam strinxit, octoque saltem volumina adversus eum scripsit, quandoquidem tam in actis sextæ synodi, quam in sæpe laudatis collectaneis contra Monophysitas, cap. 13 libri ejus contra Severum octavi, fragmentum sat amplum visitur.

Unde Joannes Scythopol. *sinceros esse Dionysii libros putaverit.* — Joannes itaque Scythopolitanus falsa librorum qui Dionysii Areopagitæ nomen præferebant, inscriptione deceptus, itemque vocibus variis et locutionibus Atticis quæ in illis passim occurrunt, ac multis demum hinc inde ad veteris ætatis et disciplinæ normam compositis locis, satius duxit eos pro genuinis admittere; quod eo fidetius affirmavit, ob Petri, nescio cujus, diaconi Romani testimonium, asseverantis in Romanæ Ecclesiæ scriniis longe plura asservari Dionysii opera, quam in Oriente circumferrentur: at non sine vanissimo mendacio, quandoquidem sexto sæculo jam affecto, Gregorius Magnus ex

auditu solo ulla exstare noverat; cum hom. 34 in *Lucam* ad hunc modum loqueretur: *Fertur Dionysius Areopagita, antiquus et venerabilis Pater, dicere quod ex nimirum angelorum ogminibus, etc.* Dicendo, *fertur Dionysius Areopagita*, nobis satis annuit Romæ non ita notos fuisse falsi Dionysii libros. Et sane si Romani eos omnes apud se habuissent, quos Areopagitæ esse arbitrarentur, non illos qui latebant, interire passi essent, sed in publicum emisissent. Scythopolitanus itaque illis quas dixi suasionibus inductus, ea omnia loca quibus Monophysitæ nitebantur, benignissimis interpretationis ad sanum sensum traduxit. Cæterum paucos e Catholicis, qui suæ statim sententiæ suffragarentur, habuit; aliis ad annum usque 533, quo Constantinopoli collatio cum Severianis habita est, ex adverso reclamantibus, spuria areopagitica esse, et ab hæreticis atque Apollinaristis conficta et supposita. Cæterum Joannes in Palæstina et Syria magni nominis aliquos sibi conciliavit, in quibus præsertim fuit Ephræmius Antiochenus, ut colligitur ex his quæ Photius refert, cod. 223, ex quibus constat patriarcham istum Orientis, volumina illa de quibus disputamus, pro sinceris et genuinis admisisse. Hinc post quintam synodum, dissipatis paulatim propter favorabiles quas dixi interpretationes terribilamentis, qui deinceps secuti sunt Patres, ob affectatam ab auctore doctrinæ ac sensuum sublimitatem velut attoniti, minime dubitarunt eadem tanquam germana et orthodoxa recipere. Hoc nimirum, tam Pseudo-Areopagiticiis quam monumentis aliis quæ speciosis perinde titulis et nominibus insignita fuerant, sancti Patres sexti septimique ac sequiorum sæculorum, cum essent criticæ artis incuriosi, bona, ut dicitur, fide indulserunt, ubi catholicæ fidei causam illis etiam libris admissis sartam tectam fore intellexerunt. Quia vero, salva semper quæ sanctissimis Ecclesiæ magistris debetur reverentia, inter eruditos hodie convenit libros, qui Dionysii Areopagitæ nomine inscribuntur, ab impostore quodam compositos esse, operæ pretium me facturum existimavi, si in horum auctorem audaciusecule inquirerem.

XIV. Num Pseudo-Dionysius hæreticus fuerit. — Ex his quæ a me dicta sunt, jam extra dubium est prætensa areopagitica a Severo et Monophysitis fuisse primum producta ad unam Christo naturam affingendam, adversus Chalcedonensem de duplici ejus natura confessionem. Catholicos vero ea statim tanquam adulterina rejecisse, et cum multa alia testimonia, quæ Athanasii, Gregorii Thaumaturgi, Julii ac Felicis præclara nomina præferebant, Apollinario hæretico reddenda esse non ita pridem comprobassent, de areopagiticiis idem judicium tulisse. Cum verò Pseudo-Dionysium ab Apollinaristarum hæresi vindicaverim, inspicendum nihilominus superest mihi, num recentiorum Apollinario Monophysitarum, sive Eutychianorum, sive

Dioscoritarum, sive Acephalorum ac Severianorum error in eis contineatur. Quod ut melius succedat, paucis exponam quid Eutyches, quid Dioscorus, quid alii subinde de Verbi incarnati mysterio tenuerint.

Eutychis error. — In Actis concilii Constantinopolitani, Eutyches suam de incarnatione Verbi fidem coram antistite suo Flaviano et Patribus qui conveniant, ex animo, invocata Trinitate, sic professus legitur: *Confiteor adventum ejus in carne factum esse ex carne sanctæ Virginis, atque integre inhumanum esse pro nostra salute.* Confessio hæc, cum recitata esset in conciliabulo Ephesino, Dioscorus Alexandrinus respondit: *Admittimus hanc fidem.* Synodus adjecit, *hanc esse Patrum fidem.* Flaviano rursum in concilio suo Eutychem urgenti, uti Christum, non solum Patri consubstantialem secundum divinitatem, verum etiam Matri ac nobis secundum humanitatem fateretur, iterum atque iterum ille reposuit sui non esse Dei et Domini celi et terræ naturam edisserere, ἕως σήμερον φυσιολογεῖν ἑμαυτῷ οὐκ ἐπιτρέπω· se nunquam dixisse corpus Domini et Dei nostri esse consubstantiale nobis. Cæterum se confiteri consubstantialem nobis esse sanctam Virginem, et quia ex ipsa incarnatus est Deus noster. Adjecit se non dicere Dei corpus esse corpus hominis; bene vero corpus humanum, οὐκ εἶπον σῶμα ἀνθρώπου τὸ τοῦ Θεοῦ σῶμα. Quasi nempe Dominus proprie homo non fuerit, cum Deus esset. Tandem cum instaretur, ut Christum consubstantialem nobis, duasque in eo naturas agnosceret, protestatus est se unam naturam post unionem et incarnationem confiteri, μὴν φύσιν ὁμολογῶ, quanquam, ut ante fassus erat, incarnatam: quæ omnia Dioscorus approbavit in sua synodo.

Ex hac repetita Eutychis confessione apparet eum hactenus quidem ab Apollinarii impietate cavisse, quatenus Deum integre factum hominem pronuntiavit, neque in ea fuisse opinione, quam multi veterum ei, non nisi per consecutionem, affinxere, Christi carnem de cælo lapsam, per Virginis uterum tanquam per canalem transivisse. Quamobrem potius cura Combessio dicendum Eutychem non eo sensu negasse Christum esse consubstantialem nobis humanitate, ac duas habuisse naturas, quasi caro sive humanitas ex Virgine procreata non sit, aut Christo defuerit, vel per mutationem [XL] sive conversionem, vel per absorptionem aut deperditionem; sed ut natura divina sola proprie natura sit et dicatur, quæ primas in incarnatione partes habeat, non humana, quæ secundas tantum: illa, inquam, quæ aliam habeat, non quæ habeatur, et superioris habentis sit; tanquam illius videlicet appendix, eique pene immersa.

Dioscori. — Dioscorus hanc eandem doctrinam, quam in sua synodo approbaverat, etiam post Chalcedonense concilium propugnavit. Cum enim

Gangras relegatus esset, epistolam ad Alexandrinos suos scripsit, ex cuius fragmento quod Nicephorus Constantinopolitanus ad calcem *Antirrhethici* adversus Epiphaniem subiecit, apparet eum nullatenus ab Eutychis errore declinasse: *Ei τὸ αἷμα Χριστοῦ κατὰ φύσιν Θεοῦ ἐστιν, inquit, καὶ οὐκ ἀνθρώπου, τί διαφέρει τοῦ αἵματος τῶν τράγων καὶ τῶν μύσων, καὶ τῆς σποδοῦ τῆς δαμάλεως; καὶ τοῦτο γὰρ γήϊνον καὶ φθαρτόν. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο ἐνὸς τῶν κατὰ φύσιν φθαρτῶν λέγειν ἡμᾶς ὁμοούσιον τὸ αἷμα Χριστοῦ. Nisi Christi sanguis suapte natura Dei ac non hominis sit, quomodo nihil discrepat a sanguine hircorum et vitulorum, et a cinere vitulæ? hoc quippe terrenum et corruptibile est. Verum avertat Deus, ne Christi sanguinem ejusdem essentia seu natura esse dicamus, ac quemlibet alium qui natura corruptibilis sit.* Existimavit ergo Dioscorus, quemadmodum Eutyches, Christi sanguinem ejusque adeo carnem, abjecta humilis naturæ nostræ proprietate, divina evasisse, ut alterius a cæterorum hominum sanguine et carne generis et naturæ, et veluti sanguis et caro Dei, facta sint, ne hominis caro et sanguis esse diceretur.

Timothei Eluri. — Atqui Timotheus Elurus ejus successor, quamlibet Eutychi, quia Christum consubstantialem nobis secundum carnem et humanitatem esse negaverat, anathema dixerit, in eundem tamen errorem reciderat, cum in lucubratione, qua Leonem Magni ad Flavianum epistolam vellicabat, pronuntiare non dubitaverit *solum divinitatem esse Christi naturam, etsi incarnatam*: φύσιν γὰρ τοῦ Χριστοῦ μόνη θεότης, εἰ καὶ σεσάρκωται. Quibus verbis celebratissimum illud dictum, quod Cyrillus recto sensu usurpaverat, unam Dei Verbi naturam incarnatam, pessime interpretabatur, ac si per incarnationem humanitas tota ad deitatis naturam pertinisset, in qua comprehenderetur; sed sine ulla, ut interim dicitur, permistione, vel absorptione, vel conversione. Hinc subinde contra Leonem Magnum contendebat humanitatem Christi omni actione propria caruisse, nec operationes alias nisi divinas per eam exsertas esse, atque adeo, quæ humanitatis operationes censebantur, πάθη πάσiones potius, et meras executiones, πράξεις, esse nuncupandas.

Severi Antiocheni. — Ab his nullatenus dissensit Severus Antiochenus, tametsi ab Eutychis sensu plus aliis recedendo apud Theodorum Raythensem, ψευδοαληθής, q. d. *Falsivus* audiat. Is, cum duas naturas perinde abnegaret (a), sed unam compositam statueret, servatis utriusque proprietatibus, humanitatem transformata[m] docuit ad deitatis gloriam et operationem, μεταστοιχείωσεν δὲ λόγος ἦν ἦν ὡσεν ἑαυτῷ κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἀνθρωπότητα, εἰς τὴν αὐτοῦ θέξαν καὶ ἐνέργειαν, ita ut, sive divina ageret, puta miracula patrando, sive humana, gradiendo, mutando locum (id quod suapte natura

(a) Sev. epist. ad Œcum. comit. act. x sextæ syn.

prorsus humanum est) οὐ τὸ μὲν τῆς οὐσίας, τὸ δὲ τῆς οὐσίας φύσεως, non illud illius naturæ esset, nec istud istius, sed unius et ejusdem, nempe divinitatis; quia θεϊκῶς τὰς θεοσημείας εἰργάσατο καὶ ἀνθρώπινα, divina ratione tum prodigia, tum humana opera efficiebat. Hæc porro Eutychianorum, Acephalorum, et cæterorum Monophysitarum erronea doctrina fuit, quam sexcentis aliis illorum testimoniis liberet amplius ostendere, nisi brevitati studendum esset.

Catholica de incarnatione Verbi fides. — Catholicam vero fidem Leo Magnus ita descripsit in celebratissima sua ad Flavianum Constantinopolitanum epistola: *Assumpta est, inquit, de matre Domini natura, non culpa: nec in Domino Jesu Christo in utero Virginis genito, quia nativitas est mirabilis, ideo nostri est natura dissimilis. Tenet sine defectu proprietatem suam utraque natura, et sicut formam servi Dei forma non adimit, ita et formam Dei servi forma non minuit. Agit utraque forma cum alterius communionem quod proprium est, Verbo scilicet operante quod Verbi est, et carne exsequente quod carnis est. Unum coruscat miraculis, aliud succumbit injuriis. Sicut Verbum ab æqualitate paternæ gloriæ non recessit, ita caro naturam nostri generis non reliquit. Esurire, sitire, lassescere atque dormire, evidenter humanum est: sed de quinque panibus quinque millia hominum saturare, supra dorsum maris plantis non subsidentibus deambulare, et elationes fluctuum increpata tempestate consternere, sine ambiguitate divinum est. Ubi sanctissimus pontifex humanam naturam, cum assumpta a Verbo fuit, conditionis suæ metas non excessisse declarat, et utrique formæ seu naturæ proprios actus operationesve assignat, ut nativitas ex Virgine, incessio super mare plantis non subsidentibus, aliaque id genus prodigia, solius divinitatis effecta fuerint; lassescere vero, esurire, sitire, comedere, et aliæ humilis nostræ conditionis actiones, humanitatis. Quia nimirum, ut idem pontifex ait in epistola ad episcopos Palæstinæ: *Ea ipsa quæ inseparabiliter gesta sunt, nulla permissione confundimus, sed quid cuiusque formæ sit, ex operum qualitate pensamus.* Quod quidem postremum doctrinæ Leonis de duabus Christi operationibus caput admodum displicuit Eutychianistis et Monophysitis aliis, impugnatumque in primis est a Timotheo Æluro, ut constat ex fragmento quod apud me habeo, Apologiæ, quam Eustathius Berytensis pro sancti pontificis ad Flavianum epistola adversus hunc hæreticum Dioscori successorem conscripsit. Quam litem Severus alique Monophysitæ ardentius sunt persecuti, ut duarum naturarum fidem facilius labefactarent.*

XV. *Pseudo-Dionysius humanitatem in Christo conditionem suam excessisse censet.* — Modo dispiciamus num Pseudo-Dionysio, quem Monophysitæ in medium producerunt cum Leone Magno, an cum illis hæreticis conveniat, ut utrisnam con-

sentanea scripserit. Capite 2, *De divinis nominibus*, excerptum affert theologicarum institutionum, quas sanctissimo nescio cui Hierotheo suo ascribit [XLI] (non sine apertissimo mendacio, quando verba, dictio, phrasis et loquela eundem prorsus atque ipsummet prætensorum Areopagiticorum auctorem produunt). In his porro legitur: *Dominum Jesum, ὑπερφύς καὶ ὑπερούσιον, quod supernaturale et supersubstantialiale est, quando factus fuit homo, servasse; non solum quatenus nostra participavit sine alteratione et confusione, nihil ex inexplicabili sua inanitione quoad immensam plenitudinem suam perpassus: ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ πάντων καὶ πάντων, ἐν τοῖς φυσικοῖς ἡμῶν ὑπερφύς ἦν, καὶ ἐν τοῖς κατ' οὐσίαν ὑπερούσιος, πάντα τὰ ἡμῶν ἐξ ἡμῶν ὑπὲρ ἡμᾶς ὑπερέχων.* Sed, quod omnium novorum perquam novum est, in nostris naturalibus supernaturalis erat, et in iis quæ substantiæ sunt, supersubstantialis, quoad omnia nostra ex nobis supra nos eximie supereminens. Ut hujus loci sensus visque percipiatur, attinet observare, vocibus ὑπερούσιος et ὑπερφύς, apud istum auctorem non significari eximium quemdam statum, qui tamen naturæ creatæ terminos ex toto non excedat, sed divinam omnem præcellentiam, quæ ab omni creaturæ substantiæ quantalibet perfectione infinite discrepet. Jam vero, si Dominus Jesus supernaturalem supersubstantialioremque statum suum servavit, non solum quatenus, cum Deus esset, sine sui demutatione aut confusione nostrarum rerum particeps fuit, sed etiam quatenus humana nostra, seu nostræ substantiæ ac naturæ propria, supernaturali supersubstantialique ratione gessit et habuit; quid aliud restat, nisi Christum divino humana quæque nostra gessisse, ejusque adeo humanitatem ad divinitatis naturam pertinuisse, velut ejus appendicem? qui quidem purus putus Monophysitarum error fuit: quemadmodum olim Apollinarii, quem Leonius Byzantinus docuisse refert, *Dominum hominem fuisse supra nos, consimili prorsus modo Anastasius Sinaita, pag. 267, τοῦ Ὁδηγῶ, Severianum et Gaianitam suum, seu novum Bataneotem, sive Porphyrium alterum, perstringit, quod Christum assereret voluisse videri hominem supra hominem, μᾶλλον δὲ, ὥς φησιν ὁ Βατανεώτης: ὁ νεαρός, εἰ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀνθρώπος πιστευθῆναι ἠδούλετο ὁ Ἰησοῦς.*

Atqui Monophysitas illo Dionysii loco contra Catholicos pugnasse, Anastasius Sinaita testatur in Ὁδηγῶ, pag. 240, ubi reponit Dionysium hoc ipsomet loci satis ostendere se naturam humanam in Christo agnovisse, cum paulo ante dixerit Dominum ex Virginis sanguinibus carnem sibi conpegisse. Unde infert hunc auctorem credidisse Christi corpus ejusdem nobiscum fuisse substantiæ et naturæ. At hoc etiam Monophysitæ Timotheo Æluro doctore confitebantur, ne præsertim a Cyrilli Magni confessione dissidere putarentur: ideoque *Semieutychiani* dicti sunt a Facundo Hermianensi,

et ψευδοαληθείς, *Falsiveri*, a Theodoro Raythen-
si; quia hac in parte ab Eutyche discesserant, ut
nihilominus divinitatem solam proprie naturam esse
Christi, etiam incarnati asseverarent: φύσις τοῦ
Χριστοῦ μόνη Θεότης, εἰ καὶ σεσάρωται. Quinimo
Eutyches ipse, ut antehac ostensum est, etsi Chri-
stum nobis esse consubstantialem ratione humanita-
tis inficiabatur, nihil sibi satis constans, integram
humanitatem a Christo de Virginis carne acceptam
agnoscebat: id quod de Dioscoro peræque affirmare
multa suadent. Catholica vero Ecclesiae alia do-
ctrina fuit: nimirum, ejus humanitatem, tametsi
Dei Verbi hypostasi subsisteret, naturam nostri
generis non reliquisse, nec ejus conditionis carce-
res prætergressam esse, sed nostræ prorsus simi-
lem exstitisse, præter peccatum; uti Paulus docuit,
et Leo Magnus declaravit.

*Deitatem esse incarnatam docet. Hypostasim a
natura non distinguit.*—Verum Dionysius ille emen-
titus eodem in loco Hierothei sui nomine de in-
carnatione Verbi ita disserere cœperat, ut vix du-
bium ullum reliquerit, quin crederet, humanita-
tem ad divinam naturam evectam esse, ad quam
velut appendix spectaret: Ἡ πάντων αἰτία, inquit,
καὶ ἀποπληρωτικὴ τοῦ Ἰησοῦ θεότης, ἀρρήτος,
ἀφθεγκτος, ὑπὲρ νοῦν, ὑπὲρ ζῶν, ὑπὲρ οὐραν,
ὑπερφύς ἔχει τὸ ὑπερφύς, καὶ ὑπερουσίως τὸ
ὑπερούσιον. Ὅθεν ἐπειδὴ καὶ ἕως φύσις ὑπὸ φι-
λανθρωπίας ἐλήλυθε, καὶ ἀληθῶς οὐσιώθη, καὶ ἀνὴρ
ὁ ὑπερφύς κεχηρημάτιζεν, καὶ τούτοις ἔχει τὸ
ὑπερφύς καὶ ὑπερούσιον. *Universorum causa, ex-
pletrixque Jesu deitas, ineffabilis, inenarrabilis,
mente, vita, substantia sublimior, supernaturali modo
habet, quod supra naturam sit, ac supersubstantiali,
quod supra substantiam: unde quia ad naturam usque
devenit, et vere substantiata est, virque factus est,
qui eximie Deus erat; in his quoque habet quod su-
pernaturale et supersubstantiale est.* Atqui Severia-
norum more, contra quam inter Catholicos, post
synodum præsertim Chalcedonensem, ratum fixum-
que erat, *deitatem*, seu naturam divinam hic mi-
nime secernit ille ab hypostasi, ut eam esse incar-
natam censeat. Verum *Divina natura seu deitas
nequaquam incarnata est*, inquit Damascenus in
tractatu contra Jacobitas, n. 53, et alibi. Quinimo,
si ipsamet natura divina humanam sibi intime co-
pularit, ut ejus assumptione substantiata fuerit,
omnino consequitur, ex utraque unam evasisse
naturam compositam; quia unio facta esset in na-
tura; quemadmodum invicte demonstrat sanctus
Thomas in part. I, quæst. 11, art. 2.

Neque vero Dionysius ille Hierothei duntaxat sui
nomine deitatem ipsam incarnatam esse professus
est, sed et idem discrete pronuntiaverat, capite
primo ejusdem tractatus *De div. nom.*: *Deitas,
θεότης, inquit, humanissimam se præbuit, ὅτι τοῖς
καθ' ἡμᾶς πρὸς ἀλήθειαν ὀλιχῶς ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς
ὑποστάσεων ἐκοινωνήσεν, ἀνακαλουμένη πρὸς ταυ-
τήν, καὶ ἀνατιθεῖσα τὴν ἀνθρωπίνην ἐσχάτην, εἰς*

ἡς ἀρρήτως ὁ ἀπλοῦς Ἰησοῦς συνετέθη, καὶ παρὰ-
τασιν ἐλήψε χρονικὴν ὁ ἀίδιος. *Quia nostris secun-
dum veritatem integre in una suarum hypostasium
communicavit, ad seipsam referens, sibi que vindi-
cans humanam vilitatem, ex qua ineffabili modo sim-
plex Jesus compositus est, ac temporariam extensio-
nem sempiternus admisit.* Hoc in loco humanitatem
sic a deitate assumptam censet, ut ipsamet di-
vina natura propria sibi fecerit quæ humanitatis
sunt, ac non solum divina Verbi persona; ut,
inquam, non modo divinæ personæ Verbi, secun-
dum accuratas mutæ [XLI] communicationis
proprietas regulas, humanitatis dotes ascribat,
verum et ipsimet deitati. Quo dato, deitas ipsa de
Virgine nata, passa, et crucifixa erit, aliasque
portenta impune profectentur, quæ Eutychanis et
Severianis familiarissima fuere, cum naturam ab
hypostasi non distinguerent, ubi de Dei Verbi in-
carnatione disputabant, quemadmodum in notis
ad cap. 3 lib. III *De fide*, enarratum fuit. Quin
et vox ista ὁ ἀπλοῦς Ἰησοῦς συνετέθη, *simplex Je-
sus compositus est*, nescio quid veræ theologiæ mi-
nime consentaneum sonat. Vox quippe *Jesus* per-
sonam compositam ex deitate et humanitate signi-
ficat, non simplicem ac pure divinam, quæ compo-
sitionem subinde admiserit. Sed de hoc iterum
infra.

Epistola 4, ad Caium, Monophysitici erroris plena.
—Epistola quarta, quæ Caio Therapeutæ inscribi-
tur, etsi Christum vere fuisse hominem concedit,
quippe cum Verbum caro factum sit, et homo Chri-
stus Jesus in Scripturis dicatur; attamen cum su-
pra quam hominum conditio ferat, hominem fuisse
iterum docet Monophysitarum more: Ὑπὲρ ἀνθρώ-
πους, καὶ κατὰ ἀνθρώπους ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων
οὐσίας ὁ ὑπερούσιος οὐσιωμένος. Pergit, atque: *Quis
supra substantiam existit, εἰς τὴν οὐρανὸν ἀληθῶς ἐλ-
θὼν, ὑπὲρ οὐρανὸν οὐσιώθη, καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐνέργει
τὰ ἀνθρώπων. Ad substantiam vere veniens, supra quam
substantia ferat, substantiatus est, et supra hominem
operabatur quæ hominis sunt.* Id quod probat, ex
ejus in utero Virginis conceptione, et incessionem
super aquas: quæ quidem exempla ipsissima sunt,
quæ Leo Magnus in epistola ad Flavianum adhibue-
rat, ut ostenderet deitatem Christi peculiare suas
operationes divinas ab humanis distinctas exercuisse,
quemadmodum humanitas, suas, absque utrumque
confusione aut divisione: cum aliòqui Monophysitæ
adversus ipsum ex iisdem mirificis operibus uni-
cum operationis genus, subindeque naturam unam
deitatis scilicet, in Christo fuisse inferrent. Si Chri-
stus non erat deitas (inquiant apud Sinaitam in
Ὁδηγῶ), quomodo spiritum ejus cæco medico fecit?
quomodo lacrymæ ejus Lazarum excitavit? Sed
neque dormisse nisi semel in navi, legimus: sed ne-
que in Evangelio constat eum, ut sors ferebat, bibisse.
Quæ omnia argumento sunt, carnem Christi divinam
evasisse, nec humanis proprietatibus obnoxiam fuisse.
Quamobrem una tantum Christus natura est. Quo

suorum sensu Severus, cap. 143 *Apologiæ Philalethis* sui, *carnem puri cum Verbo virtute polluisse*, aiebat, in *patrandis miraculis*, esse τὸ ἰσοδυναμεῖν τῷ Λόγῳ κατὰ τὴν ἐν πάσαις θεοσημεσίαις ἐνέργειαν. At vero proprietates illas humanitatis Christo non prorsus denegabant, quæ eam constituerent, et propter quas homo vere diceretur. Nam, ut sanctus Maximus, *epist. 2 ad Marinum*, refert, qualitatum naturalium discrimen Severus in Christo agnoscebat, quæ cogitatione sola caperentur: Ταύτην φάσκων εἶναι ἐπὶ τῆς οἰκονομίας τῇ φύσει τὴν ὑπόστασιν, καὶ ἐν τῇ ποιότητι φυσικῇ διαφορὰν. In incarnationis dispensatione, idem esse asserens hypostasim ac naturam, unaque in qualitate naturali distinctionem, κατὰ μὲν τὴν ἐπινοίαν εἶναι φρονεῖ τῶν διαφερόντων τὴν ὑπαρξίν, secundum cogitationem discrepantium rerum existentiam agnoscit, recta vero confusionem ponit. Quia nempe proprietates humanas ad divinam naturam revocabat et transferebat, ac præsertim operationes quascunque, ut caro deitatis dotibus inbueretur. Unde in variis ejus librorum et epistolarum locis, quæ in sexta synodo recitata sunt, humanas ἐνέργειας ἢ ἰδιότητας, actus sive proprietates, inficiabatur, ceu deitatis ipsius actiones fuerint, quascunque Christus humano more exseruisset.

Humanitati deitatis condiciones attribuit.—Pseudo-Dionysii sensum ab hoc Severianorum figmento nihil discrepasse confirmatur magis ex his quæ mox subjungit, scilicet, ea quæ de humanitate Christi asseverando dicuntur, καταφασσόμενα, vim habere eximie negationis, ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἔχοντα: eo nimirum modo, quo ipse cap. 3 *Myst. theolog.*, alique Patres vulgo docent, de Deo propter infinitam naturæ ipsius sublimitatem melius ac potius enuntiari quid nonsit, quam quid sit. Unde censet humanitatem Christi, posita quæ naturæ nostræ cogenita est humilitate, divinæ naturæ factam fuisse inque eam transiisse, cujus inexplicabilibus dotibus et prærogativis donata fuerit, ut, quemadmodum Ælurus sentiebat, sola Christi natura fuerit divinitas, etiam incarnata, seu carne ipsius quamlibet persistente, nec penitus absorpta. Quam quidem assertionem suam Dionysius ille ad hunc modum probat: Καὶ γὰρ, ἵνα συνελόντες εἴπωμεν, οὐδὲ ἀνθρώπος ἦν, οὐχ ὡς μὴ ἀνθρώπος, ἀλλ' ὡς ἐῖ ἀνθρώπων ἐπέχεινα, καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀληθῶς ἀνθρώπος γενόμενος. Ut enim (observa particulam causalem probandi γὰρ, enim) ut enim compendio dicamus, neque homo erat, non ut prorsus non fuerit homo, sed ut qui ex hominibus cum esset, ab hominibus longe distabat, vere factus supra hominem homo. Quibus verbis Apollinarii vocem quam ante retuli, imitatur, ac Christum absolute dici hominem inficiatur, veluti fere quondam Eutyches corpus ejus humanum esse corpus effutierat, non corpus hominis. Dictum insuper Gregorii Theologi voluit imitari, qui *orat. 40 De baptismo*, ut significaret Domini corpus post resurrectionem, exuta pristina crassitie, divinius quodammodo evasisse, hyperboles figura,

retorum more, ac propter quamdam Apostoli vocem, dixerat illud jam non esse carnem, οὐκέτι μὲν σάρκα οὐκ ἀσώματος δὲ οἷς οἶδεν αὐτὸς λόγοις, θεοῦ θεοτέρου σώματος. Sic prætextus Areopagita humanitatem Domini, non post resurrectionem ex mortuis, sed a prima sua existentia ejusmodi fuisse Monophysitico errore censuit, ut deitatis dotes, superatis humilis naturæ conditionibus, induerit, et quæcunque humana viderentur, divine potius quam humane gesserit. Antehac dixi complura in ejus libris occurrere, quæ a Theologo mutuatus est: sed nec omnia Jacobus Billius, cap. 23 *Observ. sacr.*, concessit.

Compositam ex deitate et humanitate naturam docet.

— *Operationem Deivirilem non recto sensu fingit; Catholicis imposuit.* — Pergit ementitus auctor, statimque subdit, quæ magis adhuc unam Deitatis humanitatisque naturam compositam astruunt, propter mista unius ac Deivirilis operationis vocem, quæ ipse omnium primus inexit. Τὸ λοιπὸν, inquit, οὐ κατὰ θεὸν τὰ θεῖα ὀράσας, οὐδὲ τὰ ἀνθρώπεια [XLI'] κατὰ ἀνθρώπον, ἀλλὰ ἀνδρωθέντος θεοῦ καὶ τὴν τὴν θεανδρικὴν ἐνέργειαν ἡμῖν παρολιτευμένους. Tam ex consequenti, non divino more divina agens, non humano humana; sed Dei facti hominis novam quandam Deivirilem operationem nobis gerens. Quod quidem postremum epistolæ membrum, licet sequioris ævi Patrum complures post Scythopolitanum Joannem, alique subinde theologi, qui Areopagitica pro genuinis habebant, ad sanum sensum variis interpretamentis transferre conati sint, ita ut jam Domino Jesu θεανδρικῇ ἐνέργειᾳ, Deivirilis operatio, quædam absque fidei detrimento attribueretur: nihilominus obvia totius periodi, maxime ubi cum iis quæ præcesserunt comparatur, significantia, nihil præter naturæ unius compositæ, in qua tamen potior sit, humanamque involvat divinitas, assertionem representet. Interdum alias accidit, ut Ecclesiæ doctores, omissa arte critica, speciosis anteriorum Patrum, quæ libris quibusdam hæreticorum præfixa fuerant nominibus decepti, locutiones aliquot, quibus auctorum errores efferebantur, ut insinuantur, catholico sensu interpretati sint: unde alii deinceps eas tanquam rectæ fidei consentaneas sibi vindicaverint. Cujus generis fuit illa vox Apollinarii, una Dei Verbi natura incarnata, quam cum Cyrillus Alexandrinus reperisset in germana ejusdem hæretici confessione, nescio quo fato, sancti Athanasii nomine inscribatur, nihil cunctatus ad rectum catholicæ Ecclesiæ sensum traduxit, ut alii postmodum theologi eam usurpare non dubitarent, ceu qua naturarum duarum sine alterius peremptione perfecta unio exprimeretur. Eo facilius autem supposititi Dionysii de incarnatione Verbi enormia dicta, quamlibet Severianorum hæresim spirarent, sano sensu accipi poterant, quod Monophysitarum, Eutyche præsertim posteriorum, si Gaianitas exceperis, confessiones, præter inconsonas voces vanasque subtilitates ab Ecclesiæ do-

cirina non admodum discrepare visæ sint : quod in causa fuit, cur *Semientychiani*, et *ψευδοαληθεῖς Falsiveri* appellarentur.

Ex operatione Deivirili Severus compositam naturam infer. — Cæterum *θεανδρικῆς ἐνεργείας*, *Deivirilis operationis*, vocabulum quod spectat, Severus cum suis locum hunc epistolæ ad Caium, ut ante retuli, mire jactitavit : ex quo validissimum argumentum conficerent, ad naturam unam compositam statumendam, propter mistam quæ hic obtruditur, divino-humanam operationem. Aliunde vero Catholici in hujus nodi solutione laborantes, in varias interpretationes distracti sunt, cum, ut etiam vir pereruditus Lupus Augustinianus suggerit (a) ea omnino præscriptione uti potuissent, libros Dionysii subjectitios esse, et ab hæreticis recentissime productos, cum nulla eorum anterioribus sæculis mentio facta esset. Sed accuratioris criticæ regulam esse nesciebant, ut cujusvis scriptoris, ignoti præsertim, ac multo magis ementiti et impostoris, quodcumque dictum, de quo ferendum judicium sit, obvio natoque quem voces offerunt sensu, non benigniori altero accipiendum esse, nisi ex apertissimis ejusdem locis aliis de genuina sinceraque ejus sententiâ sit certum.

Præjudicium grave adversus Pseudo-Dionysium. — Sed forsân favorabiles illas falsi Dionysii locutionum translationes seu expositiones liberet admittere, nisi aliqui compertum haberemus, libros ejus ab hæreticis naturæ unius in Christo assertoribus ac Severianis productos primum fuisse, quibus illi suos errores tuerentur; in primis vero epistolam hanc quartam ad Caium. Quinimo huic auctori, quicunque tandem ille sit, minime condonandum erit, quod in lucubrationibus suis, quas eo tempore commentus est, quo de una vel duabus naturis Domini acerrime Christiani in Oriente dissidebant, nihil usquam apposuerit aut scripserit, unde persuadere posset, Dionysium Areopagitam, cujus personam ludebat, Ecclesiæ catholicæ doctrinam tenuisse; cum se interim priscarum traditionum tenacem expressè fingeret. Plane, cum de Deo ac Trinitatis mysterio, aliis capitibus accuratissimam fidem, imo castigatissimam theologiam præferat, ut dedita opera Nicenam, Constantinopolitanam, et Ephesinam enarrare et confirmare satagat, permirum est, nihil ab eo perspicui allatum esse quo Chalcedonensis synodi de duabus Christi naturis definitio vindicaretur; sed in tradendo incarnati Verbi mysterio ubique cæspitare : nisi proinde Eutychnorum, aut sequiorum Monophysitarum imbutus placitis et artibus instructus fuerit.

Cur tandem acceptum a Catholicis Deivirilis operationis vocabulum. — Ut porro vox ista, *θεανδρικῆς ἐνεργείας*, *Deivirilis operatio*, ab erroris suspicione libera tandem evaderet, duo contulerunt : quorum

primum est, quod Cyrus Alexandrinus anathematismo 7, et Sergius Constantinopolitanus epistola ad eundem Cyrum, ambo Monothelitarum hæresis actores præcipui, ut virus suum melius infunderent, Dionysii ipsius verba labefactare non dubitassent, ut quasi non eis sufficeret, auctorem istum *καὶνὴν τινα θεανδρικὴν ἐνεργείαν*, *novam quamdam Deivirilem operationem protulisse*; pro, *novam quamdam μίαν θεανδρικὴν ἐνεργείαν*, *unam Deivirilem operationem* ponerent : ac si germanus iste Dionysii contextus opinionibus suis non satis faveret. Alterum, quod Colluthus Monophysita Alexandrinus, cum Theodosii patriarchæ sui partes defenderet adversus Themistium Monophysitam alium, sed Agnoetarum parentem, qui ex isto Dionysii loco Christum alia divine egisse, et alia humane, absque operationis unius dispendio contendebat, *θεανδρικῆς ἐνεργείας Deivirilis operationis* vocabulum non probasset, ceu operationes duæ eo significarentur, ejusdem loco *operationem θεοπρεπῆ Deo congruentem* substituisset. De quibus videsis concil. Lateran., act. 3. Atqui præter Colluthum nullus alter e Monophysitarum grege occurrit, qui *θεανδρικὴν ἐνεργείαν* abjecerit. Quinimo Themistius in libro adversus ipsum, cujus fragmenta in eadem actione tertia synodi Lateranensis recitata sunt, testatur *beatissimum suum Severum* operam in primis posuisse, ut Christo *Deivirilis operatio* assereretur, ac non ea solum quæ Deum deceret, *θεοπρεπῆς*, utpote cum alia divine, humane alia gessisset : "Ὅτι γάρ τοι καὶ ὁ μακάριος Σειῆρος περὶ Χριστοῦ λέγων, ὡς τὰ μὴν θείως, τὰ δὲ ἀνθρώπινως ὁ αὐτὸς [XLII] ἐνῆργησε, τὸ τῆς ἐνεργείας θεανδρικὴν, οὐ μόνον μόντοι θεοπρεπῆς, ἡμῶς προφητεῖο, καταθεσάσασθαι βέβωον. Idem sentiebant etiam Theodosiani, cæterique Severiani, quibus Cyrus Monothelæta, Sergiusque, et alii hoc indulgendum censuerunt, unam in Christo voluntatem atque operationem *θεανδρικὴν Deivirilem* dici, propter Dionysii auctoritatem.

Opera mirifica Christi tribus personis divinis communia. — Sed alia mihi expendenda supersunt auctoris hujus loca, in quibus male sanam de una illa Domini Jesu operatione compositam sententiam suam vocibus aliis iterum suggerit. Ecclesiæ Doctrina inviolabilis est, externa quævis deitatis opera tribus personis perinde communia esse, ut quæcumque miracula Christus, etiam adhibita carne ediderit, eadem Pater et Spiritus sanctus simul et ex æquo perfecerint. Cujus hæc ratio est, quod divina essentia et natura, quæ in tribus personis indivisim una eademque est, principium sit illius unius et communis operationis, a qua patrantur et eduntur. Quocirca Dominus in Evangelio dicebat : *Pater autem in me manens ipse facit opera*^a. Quamobrem in ejusmodi operi-

^a Joan. xiv, 10.

(a) Schol. in can. 6 concil. Lateran.

bus divina Verbi persona nihil sibi proprium vindicabat : sed neque humanis actionibus quibuscunque suis aliud addebat, nisi infinitam dignitatem, immensique pretii ac meriti valorem, quatenus ipsa earum erat, ut nostri de schola loquuntur, *principium quod*. Subjectivus vero Dionysius Domino Jesu, præter *θεουργίαν*, *divinam efficientiam* (seu ut Damascenus noster, lib. 1 *De fide*, c. 10, vertit, *θεοματουργίαν*, rerum *mirabilium effectiorem*) qua seipso, utpote Deus Verbum cum Patre et Spiritu sancto beneficentissimum erga homines præbuit, *ἀνδρικὴν θεουργίαν*, sive *ἀνθρωπικὰς θεουργίας* multis in locis affligit, quæ ipsius duntaxat, non Patris ac Spiritus sancti, propriæ sint. Atqui *ἀνδρικῆς* vel *ἀνθρωπικῆς θεουργίας* vocabulo, ejus interpretes orthodoxi, Joannes Seythopolitanus, et alii, prodigiosa ac divina opera, *θεοσημείας* intelligunt, quæ per humanitatem Salvator gessit : a quibus non prorsus dissentit Pachymeres, cum in cap. 6, lib. *De cælest. hierarch.*, ait, *ἀνδρικὴν θεουργίαν, τὴν οἰκονομίαν λέγει, καὶ ἣν θεὸς ὢν εἰργάζετο*. Humanam *theurgiam incarnationis dispensationem* appellat, qua Deus cum esset, divina operabatur. Quinimo Combeffisius in annotatione 25 ad Opuscula polemica sancti Maximi, ex Budæo confirmat, *θεουργίας* vocata esse Christi opera, quæ deitatem ipsius significabant, et vocem istam non nudam unionem, sed activum quid sonare, vimque divinorum operum et miraculorum, quam Verbum per humanitatem exercuerit.

Dionysius censet sine Patre et Spiritu sancto Christum divina opera edidisse. Monophysitarum hic error fuit. — Capite igitur 2 *De div. nom.*, *ἀνθρωπικῆ* ejusmodi *θεουργία* sic propria esse Deo Verbo asserit, ut nihil ad Patrem et Filium pertinuerit, nec ambæ iestæ personæ ad eum ullatenus contulerint præter benignissimum consensum : *Διακρίνεται δὲ τῆς ἀγαθοπροποῦς εἰς ἡμᾶς θεουργίας, τὸ καὶ ἡμᾶς ἐξ ἡμῶν δικίως καὶ ἀληθῶς οὐσιωθῆναι τὸν ὑπερούσιον Λόγον, καὶ δρᾶσαι, καὶ παθεῖν, ὅσα τῆς ἀνθρωπικῆς αὐτοῦ θεουργίας ἔκκριτα καὶ ἐξαίρετα*. Porro a benignissima erga nos *efficientia divina* secernitur, quod ipse Deus Verbum, qui supra substantiam est, integre et vire, juxta ac nos, atque ex nobis substantivus fuerit, egeritque, et perpassus sit *eximia quæque et excellentia humano-divinæ efficientiæ opera*. Addit statim : *Τούτοις γὰρ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα κατ' οὐδένα χειροῖν νῆκε λόγον*. In his nihil commune habuit Pater ac Spiritus sanctus, nisi quis dicat secundum benignissimam voluntatem. Quod si Christus, seu Verbum incarnatum, præter efficientiam suam mere divinam, quam cum Patre et Spiritu sancto communem habet, erga nos beneficentissimam, altera insuper divino-humana, quæ nec Patre, nec Spiritui sancto communis esset : ita ut ipse Filius per eam quoque ab utroque secerneretur ac distingueretur, *eximia opera* seu miracula edidit, quid aliud

hinc consequitur, nisi auctorem istum, qui hæc effudit, eo in errore versatum esse, Deum Verbum assumpta humanitate mistum quoddam naturæ genus nactum esse, seu naturam compositam, quæ hujus efficientiæ veluti *formale*, ut scholastici loquuntur, principium esset, quæque nec Patris, nec Spiritus sancti existeret? Atqui sancti Patres, ut puta Leontius Byzantinus, Eulogius Alexandrinus, Maximus Joannes Damasceni, alique ostenderunt hanc esse mentem Monophysitarum, Acephalorumve, ac Severianorum, qui, dum de incarnatione sermo erat, nihil discriminis statuantes hypostasin inter et naturam seu substantiam aut essentiam, incarnato Verbo, non solum hypostasim compositam, verum et compositam quoque naturam, subindeque compositam operationem et efficientiam, a natura et operatione Patris et Spiritus sancti discretam, assignarent.

Ab hoc errore qui recederent, Sabellianæ impietatis rei. — Quas ambages, quibus vel quaternitas pro Trinitate, vel etiam tritheismus, astruebatur, cum Theodosianorum (Severianorum secta peculiaris erat) aliqui in Ægypto persentiscerent, ut ab his sese expedirent, ultro concesserunt : omnia prorsus quæ de Christo, seu Verbo carne factio, prædicantur, eadem Patri et Spiritui sancto esse ascribenda. Quod quidem Theodosianorum præselem Alexandrinum in sexta epistola festali sua docuisse tradit Anastasius Sinaita in *Ὁδηγῷ*, cap. 15. Hujus autem bellæ solutionis parentem fuisse Damianum patriarcham Alexandrinum Monophysitam colligo ex Timothei Constantinopolitani opusculo *De receptione hæreticorum*, ubi narrat sententiam istam propriam Damianitarum fuisse, qui idcirco ab aliis qui eam non probarent, Sabelliani vocati sint, ac si tres personas deitatis in unam constringerent, unaque Patrem et Spiritum sanctum cum Filio crucifigerent, et passionibus addicerent. Sophronius quoque in epistola ad Sergium, *δαμιανὸς*, inquit, *τούτων μὲν ὑπερβαλλόντως ἀντιπαλὸς, νέος δὲ φανεὶς ἐν ἡμετέροις χρόνοις Σαβέλλιος*. *Damianus horum (Tritheitarum) eximie adversarius novus vero nostris temporibus Sabellius, etc.*

Hi ergo sectarii a genuino Pseudo-Dionysii sensu discrepabant, cujus commento tota incarnationis Verbi ratio ac series *ἀνθρωπικῆ*, vel *ἀνδρικῆ* [XLII'] *θεουργία*, *Divino-humana efficacitas seu activitas* esset, ad quam Pater et Spiritus sanctus non concurrerent : ut Christus ex deitatis cum humanitate penitissima unione, mixtæ illius actionis genus sibi proprium, ac non personis aliis commune, exserere, eaque divina opera patratus esset. Quæ quidem aliorum Monophysitarum erronea sententia erat. Quanquam in ea non ego sum opinione, ut Dominum Jesum, qua parte homo est, divino nutu et motione caruisse inficer (totum quippe *θεουργὸν* fuisse ultro cum Maximo fateor), sed motionem illam qua humanitas ad divina efficienda, adhibebatur, perinde a Patre sau-

etque Spiritu, alique Verbo profectam esse, Catholicorum nemo negare ausus fuerit. Tres quippe divini et perpetui illius ductus et efficientiæ unus auctor erant.

Errorrem sentiunt Dionysii interpretes.—Quam autem isthæc a recta fide dissideant, persensisse videntur recentiores Dionysii operum interpretes Latini, Ambrosius Camaldulensis, Joachimus Perionius, et Corderius, qui vocem θεωρυίας minime transtulerunt. Primus locum istum ita reddidit: *Discretum est autem a divinis operibus in nos benigne manentibus, quod secundum nos atque ex nobis integre et vere sumpsit superabundantiale Verbum, eaque et gessit, et pertulit, quæ sunt humanæ ipsius assumptionis electa atque præcipua.* Secundus: *Distinctum est autem a divinitate, cujus in nos beneficia exsisterunt, quod ex nobis omnino et vere essentiam divinum Verbum assumpsit, fecitque, et passus est omnia quæ humanæ ipsius actionis præcipua sunt et singularia.* Tertius: Porro in beneficia nostri reparatione munus hoc a deitate distinctum est, quod propter nos ex nobis Verbum quod supra substantiam est, integram veramque nostram substantiam assumpserit, eaque gesserit, intulerit, quæ humanæ ipsius actionis præcipua sunt et singularia. Interpres alter, cujus translatione usus est sanctus Thomas, pro ἀνδρικῆς θεωρυίας legisse videtur ἀνδρικῆς θεωρίας. Sic enim vertit. *Quæcunque humanæ ipsius contemplationis sunt electa et semota.* Unde non mirum quod errorem non adverterit sanctus doctor. At vero Joannes Scythopolitanus, sanctus Maximus, Pachymeres, alique tam Græci, quam Latini testes sunt, scriptum ab initio fuisse ἀνδρικῆς θεωρυίας. Sanctus Joannes Damascenus lib. 1. *De fide*, cap. 10, ubi locum istum capituli 2, *De divin. nom.*, paucis demptis verbum fere e verbo exseribit, ἀνδρικὴν θεωρυίαν omisit, posuitque, διακρίνεται δὲ καὶ ὅσα τῆς θείας καὶ φιλανθρωπικοῦ τοῦ Θεοῦ λόγου σαρκώσεως. *Discreta sunt autem et quæcunque divinæ humanissimæque incarnationis Verbi Dei sunt.* Adeoque cavet ab eo sensu quem pseudo-Dionysii voces præ se ferunt.

Quæ omnia quo attentius considerantur et expendantur, unaque cum aliis quæ ante aluli, comparantur, magis ac magis suadent, manifestumque faciunt, hunc auctorem, illo ἀνδρικῆς θεωρυίας deivirilis operationis, quod primus ipse pronuntiavit, vocabulo, significare voluisse compositam actionem, quæ a composita, non hypostasi solum, verum et natura proficeretur; quam proinde naturæ divino-humanæ compositionem in eodem cap. 11 *De divin. nom.*, alibi quoque θεοπλαστίας nomine significavit, ἢ καὶ ἡμᾶς Θεοῦ θεοπλαστία. Ex quo ulterius inferitur, cum ibidem rursum ait miracula quæ Christus per carnem edidit, putā partum ex Virgine, incessionem super aquas, et reliqua ejusmodi, ad supernaturalem ejus naturam pertinere, καὶ τὰ ἄλλα

PATROL. GR. XCIV.

ὅσα τῆς ὑπερφυσικῆς ἐστὶν Ἰησοῦ φυσιολογίας, non naturam mere divinam personis tribus communem, sed divino-humanam soli Verbo propriam eum intendisse.

Severiani ex aliis etiam minoris momenti locis librorum eminenti Dionysii erraticum parumquo sibi constans dogma suum communicare poterant, ut puta cum nomine Jesu nudam et simplicem deitatis personam designat, illis verbis quorum antehac mentionem feci, ὁ ἀπλούς Ἰησοὺς συντετέθη, simplex Jesus compositus fuit: ac si sanctissimum istud vocabulum nudam et simplicem divinæ naturæ personam secundam, seu Verbum, etiam humanitatis expertem exprimeret. Plane nomen Jesus compositæ hypostasis et personæ proprium est, velut nomen Christi, non simplicis solaque natura divina constantis, uti contra Monophysitas Maximus, Leontius, alique Patres statuerunt. Eodem modo cap. 2 *De divin. nomin.*, ait Patrem esse fontalem deitatem, πηγὰς θεότης, cujus germina sunt Ἰησοὺς καὶ τὸ Πνεῦμα. Simile quid apud Nazianzenum fateor reperias orat. 45, seu epistola ad Evagrium, ubi ait: Ολοὺν ἀκτίνας τοῦ Πατρὸς ἀπεστάλησαν ἐφ' ἡμᾶς, ὁ, τὰ φεγγώδης Ἰησοὺς καὶ τὸ Πνεῦμα. Tanquam radii quidam Patris ad nos missi sunt splendescens Jesus et Spiritus. Ille vero theologus missionem exprimendo, incarnatum Verbum nomine Jesu significavit; non uti Dionysius passim, Nestorianæ quidem, ut apparet, impietatis proscrībendæ gratia, si Monophysitarum sensu, non sine recte de proprietatum communicatione doctrinæ abusu. Scilicet larvatus hic auctor, eo tempore luenbrationes adornabat suas, quo Monophysite, Petro præsertim Fullone duce, ad hoc contendebant, ut Deus Verbum, et unus de Trinitate passus diceretur, in hanc rem interpolato celebratissimo hymno Trisagio: quod, licet cum fide catholica prima fronte non repugnaret, illorum tamen sensu hæreticum erat. Quamobrem ejusmodi voces plerique fidelium adhuc fugiebant, ne sub iis Theopaschitarum hæresis venenum instillaretur.

Theopaschitis favet pseudo-Dionysius.—A pluribus locis istorum similibus congerendis modo supersedeo, ut alteram illam resumam, in quo auctor dicit Verbum divinum, quā parte discernitur etiam a Patre et Spiritu sancto, operatum passumque esse extima quæcunque et excellentia divino-humanæ efficientiæ opera, καὶ θάλασσαν καὶ πᾶσιν ὅσα τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς θεωρυίας ἐκέρπει καὶ ἐκέρπει. Ubi, ni fallor, significat (quod quidem ex Monophysitico dogmate deducitur) Christum, non mox quā homo exstabat, verum etiam ipsa deitate cum humanitate composita propter nos sublimiori quadam ratione esse passum: illumque adeo quem dixi Theopaschitarum errorem aperte insinuat. Id quod ex prava duodecimi anathematis Cyrilli [XLII] interpretatione Euty-

chianisæ, Acephali et Severiani omnes semper tenuerunt, atque etiamnum tenent, Nestorianismi illos insimulantes, qui hoc negaverint.

XVI. *Pseudo-Dionysii libri circa tempora Petri Fullonis elaborati, ac forsitan ab ipso Petri, ejusve sociis.* — Et certe cum inter impiæ hujus doctrinæ patronos Petrus Cnaphenus seu Fullo, Ecclesiæ Antiochenæ perversor et tyrannus, primas tulerit, hic omittere non possum, pessimum hunc hominem, aut quemdam saltem ex ejus assecclis, genuinum fuisse videri parentem librorum, qui Areopagitici audierunt. Cujus meæ suspicionis hæc ratio est, quod cap. 3 *De hierarchia ecclesiast.*, ubi strictim primum refert, moxque subinde enarrat divinæ liturgiæ partes, quas ab apostolia traditis esse persuadere lectoribus voluit, mentionem etiam fecerit recitationis Symboli (a), προμολογηθείσης ὑπὸ παντὸς τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος τῆς καθολικῆς ὁμολογίας. Cum omnia Ecclesiæ cætus confessus ante fuerit catholicam laudationem : hoc est, ut ipse in theoria mysterii exponit, τῆς ὁρθοκείας τὸ σύμβολον, religionis symbolum : quod nempe recitandum statim ab egressu catechumenorum et energumenorum ait ; uti postea fieri consuevit in Ecclesiis Græci ritus, quarum etiam morem Latini deinceps imitati sunt. Atqui ecclesiasticæ historiæ monumenta perhibent, paucis annis antequam supposititia Dionysii volumina prodirent, Petrum Cnaphenum, cum Antiochenum thronum denuo occupasset, instituisse, ut Symbolum fidei in omnibus missis recitaretur, καὶ ἐν πάσῃ συνάξει τὸ σύμβολον λέγεσθαι, inquit libro II Theodorus Lector. Quem ritum paulo post sub Anastasio imperatore Timotheus Constantino-
polititanus antistes Monophysita, Chalcedonensisque synodo infensus, in urbe regia observari sanxit, eodem Theodoro Lectore teste. A qua nequissimi alias viri institutione, nec cæteræ Orientis Ecclesiæ, nec postmodum Latine et Occidentales, ut diximus, abhorruerunt. Ex quo capite compertionem habemus ætatem, qua spuria Areopagitica conscripta sunt.

Ad hæc, quemadmodum Cnaphenus iterum exco-
gitavit, ut unguentum sanctum, seu chrisma, palam in ecclesia, astante populo, sacra-
retur (b). τὸ μύρον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ παντὸς λαοῦ ἀγιάζεσθαι : quæ proinde consecratio prius clam, et extra divi-
nam liturgiam fiebat : ita quoque lib. *De eccl. hierarch.*, cap. 4, legitur, statim valere jussus catechumenis et aliis qui a sacrificio de more arce-
bantur, auspicandam esse intra missarum solem-
nia, ac proinde Christiana plebe præsentem, divini unguenti consecrationem. Quinimo ritus alter, qui ibidem subiungitur, quemque hodieque observant Græci, ut unguentum super altare depositum se-
raphicis figuris duabus contegatur, quo significetur Christum, qui unguento representatur, perpe-

(a) Vide schol. Scythopol.

tuo Seraphim cantico, quod Trisagium, seu ter sanctum dicitur, celebrari, annon hoc etiam Cui-
phei et Severianorum mentem et ingenium redeolet, qui trisagia cantica modo toti Trinitati accinunt, modo soli Filio ac Christo, quemadmodum eccle-
siasticum illud : Sanctus Deus, sanctus fortis, san-
ctus immortalis, adjecta interdum voce qui crucifixus est pro nobis, ut ad Christum referri significetur? Il-
lus additamentum, quo Filius ter proclametur San-
ctus auctorem fuisse Fullonem vel pueri norunt.

Horum auctor Atticus videtur fuisse. — Priori illi conjectationi meæ, qua Fullonem, ejusve par-
tium aut consiliorum socium aliquem eminenti Dionysii libros rudisse sum suspicatus, alteram hanc juvat addere, eos ab homine Atheniensi, seu qui Athenis educatus esset, elaboratos videri, qui primi sanctissimique Athenarum præsulia as-
sumpta persona, summam lucubrationibus suis ac traditionibus quas velut apostolicas obtu-
debat, auctoritatem conciliatum iri est arbitra-
tus. Atticum profecto scriptorem indignant frequentes Atticismi, quibus illos libros scelerate Joannes Scythopolitanus alique Græci observa-
vere : ut, quemadmodum a Scythopolitano λέαν Ἀττικὸς, maximopere Atticus dictus est, sic et a Michaeli Syncello ejus laudatore, τῶν ἀττικίζόντων καὶ γραμματεῶν τῶν ἀττικώτατος : καὶ τεχνικώ-
τατος. Atticizantium Atticissimus, et grammati-
corum peritissimus et ingeniosissimus. Indicat etiam singularis ille modus Christianæ religionis mysteria et ritus tractandi, usurpatis vulgo vo-
cibus quæ Atheniensibus familiares fuerant, dum præsertim de sacris ipsorum Eleusiniis agebatur, quasque Platonicæ philosophiæ alumni, quorum scholæ ad sextum usque a Christo nato sæculum Athenis celebres fuerunt, apud se servaverant et usu habere solebant. Tales erant istæ θεολογία (ad-
vatum prophetarumve oracula significanda) ἱερὰρχη, ἱεροτελέστης, θεωρὸς, ἐκφάντωρ, ὁποφήτης, μυῖν, μύστα, μυσταγωγὸς, καθαρὸς καθάρται, τελεῖν, τετελεσμένοι, τελέται, προτέλειοι εὐχῶν, ἐπόπται τελετῶν, ἐπαφία, θεραπευταί, λειτουργοί, σύμβολα, θιασῶται, θεωργία, ἱεουργία, ἀνάκτορον, ἡ τῶν ἀνέρων διακρίσις, ἡμέραι ἡμέραι, etc. Episcopum insuper ἀρμοστήν et ἱερογὸν appellat, veluti Lacedæmonii Atheniensium vicini magistratus suos. Monet Scythopolitanus Dionysium sum Romanorum interdum ritus potius quam Ori-
entalium descripsisse : quia, ut conjicio, cum Eccle-
siæ Achaicæ, Thessalicæ, et Myrici Romano pri-
mati ab ipso apostolorum ævo addictæ essent, Romanæ Ecclesiæ caeremonias aliquot usurpabant, quas aliæ idiomatis Græci non haberent. Sic sa-
cram unctionem, quam nos confirmationem appel-
lamus, non a presbyteris fieri concedit, seu qui perficiendi potestate careant, sed a pontifice, ἐπὶ τὸν ἱερὰρχην αὐτὸν ἀνάγουσιν. Qui locus argumento

(b) Theod. Lect. lib. II.

erit, latratum hunc Dionysium non fuisse Alexandrinæ Ecclesie obnoxium, in qua penes etiam presbyteros jam olim esset hujus unctionis peragendæ officium.

Atqui in Achaia complures identidem existierunt, qui unam Domino naturam assignarent. Athanasius olim ad Epictetum Corinthi episcopum scripserat adversus aliquos qui in Attica regione doctrinam Apollinaristicæ non prorsus absimilem insurrebant, naturam aliam præter divinam in Christo non agnoscentes. Exstant, ut sæpe dixi, apud Leontium et alios fragmenta epistolarum Apollinarii ad Dionysium Corinthi episcopum, in quibus errorem suum defendere nititur. In latrocinio Ephesino ac postea, Illyriciani præules Dionecorum seculi [XLII^m] sunt, vixque tandem Leonis Magni epistolam ad Flavianum contra Eutychem scriptam admiserunt in concilio Chalcedonensi. Multos rursus Illyrici episcoporum Acacius Constantinopolitanus in perduellionem suam erga sanctam hanc synodum traxit. Petrus vero Cnaphæus, patria Antiochenus fuisse non videtur, sed ex Europæ partibus oriundus: qui, cum in monasterio Acœmetorum Constantinopoli monasticam vitam auspiciatus esset, inde ob infensum catholicæ doctrinæ animum pulsus, Chalcedonem se recepit, donec Antiochiam profectus, ejusdem urbis sedem occupare aggressus est.

XVII. *Cyrillus ex pseudo-Dionysii libris non accepit unam esse Dei Verbi naturam incarnatam, sed ex subjectis Athanasio et aliis Apollinarii lucubrationibus. Male a quibusdam intellectus Cyrilli sensus.* — Ex illis itaque de quibus ante disputavi, lucubrationibus variis, ac non ex Dionysii libris, Cyrillus intulit, unam dicendam esse Christi Domini naturam, propter arctissimam unionem divinitatis cum humanitate, unam itidem Dei Verbi naturam incarnatam. Primum dixit expressis istis verbis in Commonitorio ad Eulogium apocrisiarum suum, unitione concessa, non distant amplius ab invicem quæ unita sunt, sed deinceps Filius est, *μία φύσις αὐτοῦ ὡς ἀπαυδέντος Λόγου, una ipsius natura, Verbo utique carne factō.* Alium dixerat lib. II *Contra Nestorium*, p. 31, in epistola ad Acacium Melitinensem, inque eodem Commonitorio: explicavit autem in epistolis ad Successum, cum propter dictum hoc in suspicionem venisset Apollinarismi hæresis. Verum alio sensu Apollinarius naturæ nomen assumpserat, et alio Cyrillus: Apollinarius Asianorum more pro *essentia*, seu *substantia*; Cyrillus vero subtiliori notione, pro ipsa re una et individua, sive *essentia*, sive *hypostasis* aut *persona* esset, quem admodum exposuimus in dialecticis adnotationibus. Quinimo Theodoretus ipse Cyrilliano plane sensu, Athanasii, ut reor nomen reveritus, unam

naturam incarnatam fatus est dicitur 2, cum *Errenista*. Quod cum multi Catholicorum illius ævi non perspexissent, existimarunt, contra Nestorium proflendum esse unam in Christo naturam conflam ex duabus, ea voce sumpta secundum commune significatum ipsius. Unde cum in locum Dorothei, qui Nestorio fuerat addictior, Saturninus quidam Marcanopolim missus fuisset episcopus ab imperatore Theodosio, plebs hunc admittere noluit, maxime cognoscentes, quia unam Domini et Salvatoris nostri naturam prodigiis denuntiaret, alteram negans, inquit Dorotheus ipse epist. 16 collectionis editæ a Lupo Augustiniano. Sed in primis Acacius Melitinenensis in Armenia minori, cum probe nosset quid suis Orientalibus naturæ vocabulo significaretur, Cyrillo nihilominus scribebat (a) Joannem Antiochenum cum suis communione donari non debere, nisi anathematizarent eos, qui dicunt duas naturas post unionem, proprio unamquamque operantem, ut hanc quidem suscepit passiones, illa vero impassibilis manserit: nihil quippe hoc esse aliud nisi duas filios confiteri, duasque introducere personas. Quamobrem mendacii rei non sunt Orientales illi episcopi, qui præsulibus aliis scripserunt (b), se convicisse Acacium, qui inter gesta deitatem confessus est esse passibilem: quibus adeo motus sit piissimus imperator, ut blatteum chlamydem que induebatur, exculeret, æque retro subduceret præ magnitudine blasphemiarum. Vere, inquit, Alexander Hierapolitanus Acacio Berthæensi narrabat, Melitinensem cum Ephesi esset, sequendo Cyrilli capitula et ejus sensum, sic in scripto deposuisse (c): *Mentitus est divinam Scripturam Nestorius, tanquam nativitate mortemque, non divinitatis, sed humanitatis edoceat.* Omitto Theodotum Ancyranum, qui in expositione Symboli Nicæni adversus Nestorium, quamvis deitatem doloribus affectam passim neget, improbat tamen Christi nomine substantias duas significari, et λέγει: . . . ὅτι τοῦ ὀνόματος τοῦτου οὐσίας διαφόρους σημαίνονται, οὐ συμφωνεῖς τοῖς Πατράσι. Imo res duas eo exprimi non vult. Τοῦτο οὐ ὡς ὄνομα ἐν πλείονον πραγμάτων ἐκείνης σημαντικόν. Et rursus: Ἀδελφὸν δίδωκεν αὐτῷ πλείονον φύσεων τὸ Χριστὸς ὄνομα κοινὸν λέγειν, εἰς ἵνα ἵπας licentiam fecit, ut Christi nomen pluribus naturis commune assareret. Liberalis quoque refert (d), quosdam de palatio per Eulogium presbyterum et apocrisiarium Alexandrinæ Ecclesie culpasse Cyrillum, cur suscepit ab Orientalibus episcopis duarum confessionem naturarum, quod Nestorius dixit et docuit. Sed Cyrillo compertum erat, quam sanus esset Joannis et Antiochenorum sensus. Quapropter, probata ipsorum fidei professione, eandem iisdem vocibus reddere non dubitavit: scilicet Dominum nostrum Je-

(a) Collect. Lupi, cap. 83.

(b) Ibid. cap. 27.

(c) Ibid. cap. 57.

(d) Brevarii cap. 8.

sum Christum Filium Dei unigenitum, Deum esse perfectum, et hominem perfectum ex anima rationali et corpore. . . . ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα: δὲο γὰρ φύσεων ἑκαστὸς γέγονεν, eundem Patri consubstantialē secundum divinitatem; nobis item consubstantialē secundum humanitatem: siquidem duarum naturarum unio facta est. Et propterea unum Christum, unum Filium, unum Dominum confitemur: secundum hunc inconfusæ unitatis intellectum, sanctam Virginem esse Dei genitricem, eo quod Verbum incarnatum sit, et homo factum, atque ex ipsa conceptum templum sibi ex illa sumptum univerit. Evangelicas autem et apostolicas de Domino voces scimus theologos, alias quidem tanquam ad unam pertinentes, communes facere; τὰς δὲ διακρίνουσας, ὡς ἐπὶ δύο φύσεων, alias vero tanquam in duabus naturis divisim usurpare; et illas quidem quæ Deum decent, secundum Christi divinitatem, alias autem humiles, secundum humanitatem habere. Quinimo ante concordiam initam Joannes ipse Antiochenus in epistola ad Alexandrum fassus erat, Cyrillum nunquam illos damnassee qui duas naturas dicerent. Insuper in Dialogis ad Hermiam de Trinitate et Incarnatione, quos diu post proscriptum Nestorium edidit Cyrillus, voce οὐσίας φύσεως, et ὁμοτάξεως, eodem ac Orientales sensu accipiuntur, non eo speciali, quo in anterioribus contra Nestorium scriptis easdem usurpaverat.

XVIII. A Cyrillo dissentit Eutyches, et pseudo-Athanasii aliorumque libros ceu germanos jactat. — Hæc nihil curavit Eutyches, sed tenendam esse putavit unam Christi naturam et substantiam, non duas; atque ex consequenti negavit Christum, qui propter divinam naturam Patri sit consubstantialis, ejusdem ac nos essentiae et naturæ esse secundum humanitatem. Tum subinde præclaros illos viros de Palatio, quos Liberatus memorat, sibi faventes nactus est; velut rerum, quæ ipsius hæresis occasione acciderunt, series confirmavit. Atqui in epistola [XLIII] quam ad Leonem papam scripsit (a), cum in duplici concilio Constantinopoli damnatus esset, hoc præsertim causatur: Ego metuens definitionem a synodo, nec adimere, nec addere verbum contra expositam fidem a sancta synodo Nicæna: sciens vero sanctos et beatos Patres, Julium, Felicem, Athanasium, Gregorium, sanctos episcopos, resistentes duarum naturarum vocabulum, et non audens de natura tractare Dei Verbi, qui in carnem venit ultimis diebus in utero sanctæ Virginis Mariæ immutabiliter, quomodo voluit et scit, in veritate et non in phantasmatibus factus homo, aut anathematizare supradictos sanctos Patres nostros, rogabam, ut innotescerent ista sanctitati vestræ, et quod vobis videretur, judicaretis. Ex quibus apparere deceptum quoque

Eutychem fuisse ob falsas inscriptiones opusculorum, quæ Gregorii Thapmaturgi, Athanasii, Julii et Felicis nomina præferebant, adeoque prius quam a Dioscuro subijci potuissent. Cæterum orthodoxi fraudem paulo post subodoraverunt, ut colligitur ex epistola penultima synodici contra Irenæum, quæ non ita pridem a coacto latrocinio Ephesino, vivente adhuc Eutyches, scripta est: Ad ænem cupientem scire, quid contrarium catholica fidei senserit Eutyches. Auctor siquidem epistolæ, de ea quæ a Julio ad Dionysium episcopum data se rebatur, sic loquitur: Nam denique epistola, quam dicit Eutyches Julii quondam episcopi urbis Romæ esse, quam et ad solatium suæ perfidiæ, ignoro an forsitan falsam, protulit, cujus et pravo sensu duci cognoscitur, in ipso ultimo textus sui ita proficitur, dicens: Qui igitur sic sentiant, et reliqua, ut in præfata Julii epistola, quæ cap. 234 dicti synodici integra Latino exstat cum hoc titulo: Exemplar Julii episcopi urbis Romæ, ut asserunt Eutychis scripta, ad Dionysium episcopum, cujus sensus ductus ipse Eutyches incidit in errorem. E Catholicis quidem Gennadius Massiliensis in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum, epistolam hanc Julio Romano concessit: sed hoc homini Latino condonandum erit. Cæterum monet illam perniciosam probatam esse. Fomentum enim est, inquit, Eutychianæ et Timotheanæ impietatis.

XIX. De oratione. Quod unus est Christus, inter opera Athanasii. — Non solum autem Julio, Felici, Gregorio et Athanasio per summam fraudem assignati fuerunt libelli illi de quibus hucusque disputavi; verum et inter opera Athanasii orationes quoque duæ censitæ fuerunt, quæ vel Apollinario, vel Apollinaristis quibusdam restituendæ sunt. Prima sic inscribitur, Ὅτι εἷς ὁ Χριστός. Quod Christus unus sit, citataque jam olim est a Paulo Diacono libro De incarn. et grat. c. 3, tanquam Athanasii. Nihilominus a nobilioribus criticis sancto huic doctore jure substracta est et ad dubia illius opera relegata. Auctorem vero loquela ipsius manifestum facit. Nam, veluti Apollinarius ejus verba Gregorius Nyssenus Antirrhético contra ipsum recitat, sibi rem esse ait iste, adversus eos qui gentiliū more creaturam uti Deum haberent et adorarent, quidque Judaica perfidia Christum nudum esse hominem sentirent, nihil a Paulo Samosateno et Marcello Ancyrano recedentes. Tum assumit probandum et inculcat, adorationem unam carni et Verbo adhibendam esse. Duas quidem hypostases, duas personas, duasque adorationes abnegat: nusquam vero naturas duas dicit, nusquam naturam unam inficiatur, eoque prorsus modo quo Jobius episcopus Apollinarista apud Leontium, solam invisibilem naturam enuntiat, quæ ex habitu exteriori non definiatur μηδὲ κατὰ τὸ ὁρώμενον σχῆμα τὴν ἀόρατον αὐτοῦ φύσιν ὀρίζειν. Et rursum ait: Δούλος

(a) Synod. adv. Iren. cap. 2.

κατὰ τὴν μορφήν ὃ τῇ φύσει Θεός. *Species serpens, qui natura Deus.* Adversarios accusat, veluti sæpe Catholicos Apollinarius, invecat pro Trinitate quaternitatis. Apollinarii more dicit: *Agnosco ipsum Θεὸν ἀληθῶς ἐξ οὐρανοῦ ἀπαθῆ, repera Deum e caelo impossibilem: agnosco ipsum ex semine David κατὰ σάρκα ἐκ γῆς παθῆν, secundum carnem de terra passibilem: tum subiungit: Ὁ ζῆτῶ, πῶς παθῆς καὶ ἀπαθῆ; ὁ αὐτὸς, non disquiri quinam ipse idem tum passibilis, tum impassibilis sit: πῶς Θεός καὶ ἄνθρωπος, qui Deus et homo: ne illud, quomodo, curiosius rimando, boni quod nobis propositum est, facturam faciam.* Qui sane communis et consuetus hæreticorum prætextus fuit, nec homini naturas duas sincere proflenti negotium adeo facessiverit. Verum jam ante dixerat, Judaicam peritiam esse; asserere Christum, ὡς ἓνα τῶν καθ' ἡμᾶς παθῆν, velut unum aliquem ex nostris passibilem esse, carnem, seu corpus assumptum a Verbo passim docet, uti vulgo Apollinaristas, humanam animam, ψυχὴν ἀνθρωπίνην semel, velut apud Nyssenum Apollinarius: nusquam ψυχὴν λογικὴν καὶ νοεράν, animam ratione et intelligentia præditam, quod Catholicorum contra Apollinaristarum artes tessera fuit. Censet Redemptorem Adami esse non accepisse οὐ τοῦ Ἀδὰμ τὸ εἶναι λαβῶν, sed figuram ex Adam, ἐκ τοῦ Ἀδὰμ. Quidnam porro est illud esse Adami, nisi essentia et natura Adami, quam Dominus respice integram habuit? Denique hæresin suam haud obscure his verbis indicat, corpus divinam hypostasim non complevit; ἀλλ' ὁ ἀληθῶς τέλειος τὸ ἀτέλεις ἐτελειώσεν, sed qui vere perfectus est, id quod imperfectum erat, absoluit. Nam hi sectarii, ut sæpe jam dictum est, humanitatem Christi nobiliori parte, mente nimirum, nullam esse volebant, ac si vices ejus deitas absolveret. Hujus profecto orationis parens seu Apollinarius ipse, seu quisvis alius ex illius asseclis fuerit, hoc sibi videtur proposuisse, ut Athanasium, omisso ejus nomine, refelleret, qui in libris contra hunc hæreticum, cum φύσιν, ὑπόστασιν, et πρόσωπον, pro eodem acciperet, πρόσωπα δύο, personas duas, κατὰ φύσιν, et κατ' ὑπόστασιν, hoc est, ut ipse et Cyrillus aiunt, unionem proprie dicta et reali indivulse conjunctas esse, ἀδικαίπετα, docuit. Alioqui hoc opusculum scriptum esse affirmavero adversus Diodorum Tarsensem qui Apollinarium impugnando in errorem oppositum impegit, ut veluti naturas duas, ita et personas sive hypostases duas Christo tribueret; unde sequebatur unum non esse Christum. Supersunt hodie fragmenta aliquot operum aliorum Apollinarii contra hunc Diodorum, a quo Nestorianam hæresim fuisse præformam omnes norunt.

XX. De oratione altera de Incarnatione Verbi Dei contra Paulum Samosatenum. — Ejusdem sectæ a fortiori scriptoris erit orationcula altera de incarnatione Verbi Dei, contra Paulum Samosatenum, quæ perinde inter dubia [XLIV] Athanasii opera censa est. Nihil quippe auctor agnoscit in Christo

præter unionem Verbi cum carne, ut sicut homo una persona est, et ζωὸν ἐν ἀνὸ τε πνεύματος καὶ σαρκός, animal unum ex spiritu et carne, ita Verbum et caro una persona sunt, et animal unum, quemadmodum Apollinarius apud Nyssenum loquitur, ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἐν ἑστὶ πρόσωπον, καὶ ἐν ζωὸν μετ' αὐτοῦ. Voretur dicere Dominum virtutum ejusmodi hominem factum esse, qui eandem ac nos naturam habeat Θεοδοῦμαιοι λέγειν ἄνθρωπον τὴν αὐτὴν ἡμῖν ἔχοντα φύσιν. Confer velim, Lector, hoc dictum, τὸ πνεύματι Θεὸν, καὶ ἄνθρωπον ἐπὶ σαρκὶ τὸν Κύριον εἶναι πιστεύουµεν. Dominum spiritum Deum, et carne hominem esse credimus, cum aliis illis quæ ex libello fidei ad Jovianum imperatorem retulimus, Confitemur eundem esse Dei Filium, et Deum secundum Spiritum, et Filium hominis secundum carnem: quorum similia quoque multa recitant Nyssenus et Leontius; ut nempè ex Apollinarii sententia Christus homo mere spiritualis dictus sit, qui exploso spiritu humano, seu mente, alium a divino spiritum non haberet, pravis affectionibus et peccato obnoxius esset: profecto fatebere, eundem, aut saltem opinionis ejusdem, harum lucubrationum auctorem fuisse. Sed et in oratione de incarnatione subiungitur: *Etsi gannignt increduli generationem ex muliere, carnis esse, non deitatis τῆς σαρκὸς ταύτης, καὶ οὐ θεότητος:* quo nihil expressius sit ad Apollinarii errorem significandum qui deitatem ex Maria natam passamque per carnem affirmabat, propter unitatem naturæ, quæ divina solummodo esset. Ambas istas orationes, de quibus dicere institui, quæque Athanasii Magni nomine inscripte prodierunt, Apollinarii ipsius esse pene asseveravero propter styli comitorem, et elegantiorum, quem critici doctiores in his observaverunt. Fuit enim Apollinarius sophistarius sui temporis disertissimus et castigatissimus.

XXI. Cur præfatum his libris Athanasii nomen fuerit. — Apollinaristas igitur, cum venerandum, ingentisque apud rectæ fidei alumnos momenti Athanasii nomen esse intelligerent, molestæque ferrent errores suos a tanto viro, tamque de Ecclesia catholica bene merito, variis editis orationibus exagitatos proscriptosque esse, haud alio modo, quantum conjiciendum datur, auctoritatem hanc aut elevari, aut evitari posse existimaverunt, nisi libros alios suis erroribus infartos, præfixo illis ejusdem doctoris nomine, in vulgus spargendo, quo simplicibus saltem persuaderent Athanasium, re diligentius inspecta et examinata, procul non abfuisse ab illa sententia, quam prius expugnauerat: quin potius eam tandem ceu veritati consonam amplexum esse et defendisse. Nam ex multis laudatis fragmentis Apollinarii et Apollinaristarum quæ apud Leontium leguntur, apparet eos magnis laudibus, si non sincere, at saltem voce tenui, eximium illum fidei propugnatorem onerasse. Polemium vero, seu Polemon, magistro defuncto, Athanasium, qui diu ante, ut liquet,

oblerat, contumeliis tandem proscindere aggressus est, quem probe nosset infensum infestumque suis semper fuisse. Hujus verba hic recitare ex ipsius opere contra Timotheum condiscipulum suum, ut habentur cap. 9, Collectan. contra Severianos: et apud Photium, cod. 230, referente Eulogio Alexandrino: Οὐδὲν χειρὸν ἐννοῆσαι πᾶσαινο· θεὸν γὰρ λέγοντες καὶ ἀνθρώπον τὸν αὐτὸν, οὐκ αἰσχύνονται μίαν φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, καθάπερ μίαν σύνθετον, ὁμολογοῦντες. Εἰ γὰρ θεὸς τέλειος, καὶ ἀνθρώπος τέλειος ὁ αὐτός, δύο φύσεις ἄρα αὐτός, καθάπερ ἡ τῶν Καππαδοκῶν εἰσιγγεῖται καινοτομία, καὶ Ἀθανασίου ἡ οἰσις, καὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ὁ τύφος. Καὶ σχηματίζονται μὲν, ὡς δὴδεν ἡμεῖς, φρονεῖν τὰ τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀπολλιναρίου· κηρύττουσι δὲ, καθάπερ οἱ Γρηγόριοι, τὴν τῶν φύσεων διᾶδδα, οὐδενὸς ὡς εἰκὴν ἀρασθέντες, ἡ μόνης τῆς ἐν τῷ βίῳ φθαρτῆς διέξε, τῇ πρὸς ἱερῶσύνῃν ἐλπίδι δαλεσθέντες. Τί οὖν αὐτοῖς καὶ ἡμῖν; Τί δὲ σημαίνειν περῶνται τῇ ἀξιαστάτῳ φωνῇ; Τί δὲ Ἀπολλιναρῖον τῷ θεῷ μαθητῆν σχηματίζονται; Ταύτην γὰρ ἐπ' ἀναίρεσει τῆς τῶν φύσεων διᾶδος τὴν φωνὴν μόνος αὐτός ἀπεκύχσεν. Φύσει μὲν θεὸν, καὶ φύσει ἀνθρώπον τὸν Κύριον λέγομεν, μὴ δὲ συγκράτῃ τῇ φύσει, σαρκικῇ τε καὶ διελκῇ. Nihil deterius est, quam et illud mente cogitare. Nam quando dicunt eundem Deum et hominem esse, non eos pudet unam Verbi naturam incarnatam, seu natura una composita foret, confiteri. Nam si idem ipse est perfectus Deus et perfectus homo, ergo ipse duæ naturæ est, quemadmodum novello Cappadocum dōgmate traditur, Athanasii itidem opinione, et Italorum arrogantia. Et quidem simulant, quasi ex nostris sint, eadem quæ sanctus Pater noster Apollinarius sentire: sed, haud secus atque Gregorii illi, binarium naturarum prædicant; qui nihil aliud consequi student, nisi corruptibilem hujus ævi gloriam; ape sacerdotii nimirum inescati. Quid igitur illis ac nobis? Quid vero admirabili illa voce significari gestiunt? Cur, inquam, divini Apollinariæ discipulos fingunt? Hanc quippe solus ipse vocem parturit, ut binarium naturarum numerum supprimeret. Natura quidem Deum, et natura hominem Christum dicimus; ast una contemperata natura quæ divina simul et humana sit. Postrema verba hæc Apollinarii sunt, desumpta ex aliquo ejus opere ad Petrum quemdam, ut notatur in margine Collectaneorum: Ἀπολλιναρῖον πρὸς Πέτρον. Ex hoc autem Polemii testimonio firmatur magis, Apollinarium auctorem fuisse dicti hujus, Unam Dei Verbi naturam incarnatam, atque insuper colligitur nonnullos ex Apollinaristis Athanasii, Gregoriorumque Nazianzeni et Nysseni Cappadocum, locutiones imitatos esse, quibus ad catholicam fidem accedere putarentur. Sanctos eosdem doctores, ac Damasum item papam perinde rursus perstringebat Eunomius Berrhœensis in Thracia, seu potius Macedonia, Apollinaristarum alter, in fragmento quod

ex cap. 36 Collectaneorum juvat hic etiam recitare. Fragmenti titulus est: Εὐνομίου Βερρόης Θράκης, ἐκ τῆς πρὸς Ζώσιμον μεδεράτορα ἐπιστολῆς: Eunomii Berrhœæ Thraciæ ex epistola ad Zosimum moderatorem. [XLV]—Οὐ γέγονε διφυὴς ἡ θέλησις τοῦ σαρκωθέντος Λόγου, κατὰ τὴν τῶν Αἰγυπτίων καὶ Καππαδοκῶν καὶ Ῥωμαίων ταυτωνομίαν, ἀλλὰ σύνθετος. Οὐ γὰρ ποσότητι φύσεων ἐπηυξήθη σαρκωθεὶς, ἀλλ' ἐξ ἀπλοῦ γέγονε σύνθετος, τῆς εἰκείας φυσικῆς κατ' οὐδένα τρόπον μονάδος, (deest hic aliquid) ἐκστᾶσι δὲ ταύτης, οὐκ ὑπέμειναν ἐκστασιν· μίαν αὐτοῦ διὰ σαφῶς ὡς ἐνὸς τὴν τε φύσιν, καὶ ἐνέργειαν μεγάλην κηρύττομεν τῇ φωνῇ. Dupliris natura non fuit incarnati Verbi voluntas, secundum consonas Ægyptiorum, Cappadocum, et Romanorum voces, sed composita. Non enim per incarnationem naturarum quantitate adactum fuit, sed ex simplice compositum evasit, nulla ratione ex naturali sua unitate excedens, ut in excessu suo excessum nullum passum sit. Unam porro ipsius naturam, voluntatemque et operationem clare et diserte, magna voce prædicamus. Atqui hunc locum Eunomii testimonio Polemii, quem refellit, subjunxi, ut ostenderem, non in Syria solum, verum et in vicinis Græciæ regionibus Apollinarianum errorem propagatum fuisse post hæresiarchæ decessum, a sæculo utique quarto desinente et insequentis initio: quemadmodum illic postea eodem sæculo quinto tantillos etiam radices egit Eutychianus, seu Monophysiticus, ut discimus ex variis pontificum Romanorum litteris. Quin Liberatus Diaconus, cap. 12 Breviarii, narrat Palæstinos, Thracas, et Ægyptios post latrocinium Ephesinum Dioscoro adhæsisse. Id quod certo constat ex hujus conciliabuli actis: ex quorum inspectione colligitur Liberatum Thracum nomine significasse episcopos etiam Illyrici ac Macedoniæ, necnon et Græciæ. Nam e præcipuis Dioscori partium adiutoribus, qui contra sanctum Flavianum pro Eutychæ steterunt, fuerat Erasistratus Corinthi, Quintillus Heracleæ, Vigilantius Lerissæ, Atticus Nicopolis, Lucas Dyrrachii, Basilus Trajanopolis, Solon Philippi, Maximinus Serrensis, Hermogenes Cassandriæ, Lucas Berrhœæ, Joannes Messenæ, Athanasius Opuntis, Dominus Platæarum, Eusebius Topiritanus, Lucas Dyrrachii, Antonius Lychnidi, Marcus Eurix, Claudius Anchiali, Eutychius Hadrianopolis, Docimasius Maronix, cum cæteris de Palæstina et Ægypto, et paucis de Asia.

XXII. De Eutychio. — Præter auctoritates, de quibus in primis dicere proposui, seu a Monophysitis adversus orthodoxos productas, Erechtium nescio quem, Timotheus Alurus, Alexandrinorum spurius patriarcha, in libro contra synodum Chalcedonensem edito, citaverat. At Leontius lib. De sectis, act. 8, narrat, Cyrum qui presbyteri gradum apud Timotheum obtinebat, his ad eum verbis de Erechtii testimonio scripsisse: Ἦθελον οὐ διορθώσασθαι τοῦτο. Ὁ γὰρ Ἐρέχθιος οὐδέποτε ἤκου-

οὐκ εἰς Πατρίδας. Mallem hoc te corrigere. Nam Erechthii nomen inter Patres auditum nunquam fuit. Ephraemius Antiochenus apud Photium, cod. 2.9, Erechthium adjungit illis, qui unam Dei Verbi naturam incarnatam dixerant. Verum multos viros sanctitate insignes animadvertisse ait hunc virum Eutychniano morbo laborasse: Εἰς γὰρ τὴν Εὐτυχοῦς νόσον πολλοὶ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν τοῦτον ἐφόρῳσαν καί μιν. Quis vero fuerit hic Erechthius, et quandonam vixerit, discimus ex segmento ejusdem sermonis ipsius in Theophaniam, quod Latine editum est in collectione Canisiana, subindeque in Bibliothecis Patrum post opera Leontii et Collectanea saepe laudata contra Severianos. Illic porro docemur primum Erechthium fuisse episcopum Antiochiæ Pisiidæ, huncque sermonem habuisse Constantinopoli coram Proclo urbis regis antisite. Fragmentum vero illud ipsum est quod vulgo citabant Monophysitæ, ut constat ex Ephreimio Antiocheno, in ejus excerptis apud Photium, postrema ejus pars refertur. Sic autem locus habet secundum Turriani translationem: *Ex magno propheta Isaia audimus, cum ait: « Puer natus est nobis, et Filius datus est nobis, ejus principatus super humerum ejus, et vocatur nomen ejus, magni consilii angelus, admirabilis, consiliarius, princeps pacis, Pater futuri sæculi ». Ne igitur aliquis Judaicus surculus vos decipiat. Sic enim appellandi sunt, qui hereticos sectantur, quasi alias sit, qui natus est, et alius qui in eo habitavit Deus; et quasi due sint ejus qui natus est nature. Si quis enim hoc de Emmanuele dicere ausus fuerit, appone ei hoc solum nomen. Memoria hujus nominis erit ei in frenum silentii. Non enim duas naturas, sed Deum incarnatum Virgo mystice peperit, cum Spiritus sanctus in eam supervenisset. Εἰ μὲν γὰρ ἀνθρωπίνης σπορᾶς ἦν βλάστημα ὁ Χριστός, συνετέλεσται ἂν τὸν καρπὸν εἶναι κατὰ τὴν βίαν. εἰ δὲ ἐκ Πνεύματος ἁγίου, κατὰ τὸν ἀρχαγγέλου φωνὴν, Θεὸς ἐτέχθη. ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ Θεὸς τῆς γενέσεως πρότερος. Etenim si Christus esset fetus seminis humani, concederem fructum secundum naturam imitari radicem: sin vero est ex Spiritu sancto secundum archangeli vocem, Deus est ille qui natus est; quia Deus est ortus causa. Hæc Erechthius, quibus Eutychi prælusit, quemadmodum Saturninus Marcianopolitanus, Acacius Melitenensis, Theodotus Ancyranus, Antonius Chalcidensis in Syria, et alii cum quibusdam illis de palatio Theodosii, quorum meminit Liberatus; quibus etiam liberet Amphiloichium Sidonensem adjungere, qui cum utriusque synodo Ephesinæ interfuisset subscripsissetque nihilominus Chalcedonensi cui perinde adfuerat, subscriptionem suam postmodum sub Leone imperatore ratam habere volebat, uti ex Zacharia rhetore narrat. Evagrius (a), datis ad Leonem litteris*

quibus concilium hoc postremum reprobat. Quanquam Photius in *Bibliotheca*, cod. 230, affirmat eum tandem respicuisse: δὲ μὲν οὐ μολὸν καὶ αὐτὸς δι' ὑπογραφῆς συνεπρόσβηεν. Illi omnes in acapulū hunc impegerant, ejusmodi locutiones usurpando, tanquam Athanasio aliisque Patribus familiares, quarum auctores genuinos Apollinaristas fuisse nescirent. Ex quo rursus evenit ut Nestorianorum factioni magnæ vires accesserint [XLVI], cum impugnatores suos Apollinarii hæretici vocibus et sententiis contra se uti intelligerent. Verum postquam Cyrillus in epistola ad Successum secunda exposuit, quo sensu dixerat, unam Dei Verbi naturam incarnatam, ostenditque alienum se esse ab errore Apollinaristico, nec duas in Christo naturas inficiari, Chalcedonensis synodus, ac subinde quinta generalis dictum hoc approbarunt, non ut ab Apollinario profectum erat, sed ut adhibitum ab eximio fidei propugnatore.

XXIII. *De epistola ad Paulum Samosatenum, quæ Dionysii Alexandrini nomen præfert.* — Ad ea quæ a me dicta sunt de libris variis, qui cum ab hæreticis cusi essent, nominibus summorum virorum insigniti fuere; hic quædam subjungam de epistola ad Paulum Samosatenum, quæ Dionysii Alexandrini vulgo nomen præfert in Bibliothecis Patrum idque a multis jam sæculis, ut colligitur ex vetusta satia ejusdem translatione Latina, quam vir pereruditus R. P. D. Bernardus de Monifaucon edidit. II Operum sancti Athanasii. Hanc epistolam cum attente perlegerem, observavi, non ab orthodoxo homine scriptam fuisse, sed a putidissimo Monophysita, ex Aphthartodocetarum seu Incorruptularum grege, qui naturam allam in Christo proprie non nosset præter divinam. Hoc ostendam paucis, adductis in medium locis aliquibus, quæ nihil nisi impium istud dogma legentibus obijciant.

XXIV. *Ab Incorrupticola fuisse scriptam ostenditur.* — Contendit diversam Christi justitiam fuisse a justitia Joannis Baptistæ, ὅτι ἰωάννης ἔργον ἦν δικαιοσύνης. Ἰησοῦς δὲ φύσις. eod quod Joannes justitia opus esset; Jesus autem natura. Ex quo inferi debent ἀποτὸν ἐστὶ τὸ λέγειν ἀνθρώπον τὸν Χριστόν, absurdum est dicere Christum esse hominem μορφήν ἀνθρώπου. Omitto loca omnia in quibus τὴν μορφήν καὶ σχῆμα, formam hominis, quam Verbum accepit, non naturam essentialive hominis interpretatur, sed nudam speciem et figuram τὴν μορφήν καὶ σχῆμα, quæ non substat, οὐκ ἐννοήσασθαι. Verum hæreticum hominem rursus produunt istæc alia: Deus enim est natura, qui universorum dominatur, qui resurrexit, agnitusque est ex vibicibus Deus verus esse, cum crucifixus esset et resurrexisset, Deusque adeo et Dominus a Thoma est predicatus. Dominus quippe Deus, qui in ma-

^a Isa. ix, 6.

(a) Lib. II, Illst. c. 9.

nibus vulnerum notas gerebat, resurrexit, qui vulneratus erat nostra causa Θεός γὰρ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων φηλαφηθείς, οὐ φύσει ἄνθρωπος, ἀλλὰ φύσει Θεός. Deus enim, qui ab apostolis est contractatus, non natura homo, sed natura Deus erat. Ubi Samosatenus rogans inducitur, num Dei animam turbari¹⁰, hoc Dei naturam significet, respondet vocem hanc fuisse Dei, non hominis similis nobis, concluditque, ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ἐστὶν ὁ σταυρωθείς, ἀλλὰ εἰς ἅγιος, εἰς μονογενὴς Χριστός, Ὑἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγος, Hominem non esse illum qui crucifixus est, sed unum sanctum, unum unigenitum Christum Dei Filium et Verbum; ac si humanæ naturæ conjunctio cum Verbo unitatem personæ destrueret. Ubi objicitur Christum contristatum fuisse mortuum¹¹, id negat dici de homine, sed de Deo ipso; veluti Spiritus sanctus contristari dicitur¹², Deus odisse Sabbata Judæorum¹³. Illud Christi dictum ad Judæos, *Solve tempus hoc*¹⁴, de sanctis apostolis intelligendum ait, non de humano corpore quod Christus habuerit.

In sua responsione ad quartam quæstionem, totus est in astruenda incorruptibilitate corporis et sanguinis Domini, cum in terris ante resurrectionem ageret. Nimirum respondet objectioni petitiæ ab his Domini verbis sanguinem suum apostolis distribuentis: *Accipite et bibite inter vos*¹⁵; quia corporis proprium sit dividi, atque ex divisione sequatur corruptio. Hoc et similibus argumentis ex Eucharistiæ mysterio acceptis dudum pugnaverunt Catholici adversus Eutychianos et Incorrupticolas: ut videri potest apud Theodoretum, dial. 2, et Anastasium Sinaitam, præsertim cap. 14, ubi Ammonii philosophi momenta adversus Julianum Halicarnassensem Incorrupticolarum parentem explicat et persequitur.

Ille Luca, loca, quo Christus proferisse sapientia et ætate dicitur¹⁶, nihil nisi incrementa Ecclesiæ, quæ est corpus Christi, significari arbitrat. Christum quippe mutationi obnoxium non fuisse qui Deus Verbum esset: Ἀναλλοίωτος γὰρ ὁ Χριστός, ὡς Θεός Λόγος.

In responsione ad articulum 7, negat formas ambas fuisse in Christo perinde subsistentes, ἐνυποστάτους, probatque ex transfiguratione subsistentem non fuisse formam servi.

Quæstioni quartæ, quomodo remanserit puer Jesus in Jerusalem, eumque requisierint parentes inter cognatos et notos¹⁷, respondet Thomam manibus suis eum exquisivisse, nec esse deceptum, carnem Verbum contractando, σάρκα τὸν Λόγον φηλαφών; carnis utique naturam confundens cum Verbo.

Ad objectum nonum nihil reponit aliud, nisi Christum esurivisse eodem modo quo pransus est Deus cum Abraham. Hæc aliaque id genus quæ tædium

foret afferre, in illa epistola ejusque appendice reperiuntur, quæ Monophysitam ex Aphthartodoctarum cœtu indicant. Omitto quod de Spiritus sancti deitate disputat eo prorsus modo quo Post-Nicæni Patres: quod sæpe dedita opera neget, naturam Dei consistere in eo quod ἀγέννητος, ingenitus sit, idque exemplo Adami, Evæ, et Seth declararet; quemadmodum Nazianzenus et alii contra Eunomium, cujus similis hæresis suspicionem abs eo procul amoliri simulat.

XXV. Cur Dionysio Alexandrino abjudicanda. — Sed ab re non fore puto fusiùs demonstrare epistolam istam Dionysii Alexandrini non esse; id quod nonnulli perperam intulerunt, ex eo quod Verbum esse substantiale Patri de majorum sententia auctor affirmet. Siquidem ipse Dionysius hanc esse suam fidem apud Dionysium Romanum papam professus fuerat, ut ex multis genuinæ, [XLVII] ipsius epistolæ fragmentis evicit Athanasius singulari opere quod de sincera Dionysii Alexandrini decessoris sui mente edidit. Gravioris momenti est quod addunt hypostasim a pseudo-Dionysio isto accipi pro persona; quod sane tritum adhuc non erat tertio Ecclesiæ sæculo, imo nec quarto apud Ægyptios. Sed spurie hujus, de qua disputamus, epistolæ initium falsi convincitur. Rescripsimus ad ea quæ prius scripsisti, inquit, ut eliceremus te ad dicendum aperta quodvis dicere, et nunc pro viribus scribimus, de quibus iterum dixisti, ostendentes singula verba, quæ a te rursus collecta sunt, frivola et vitiosa esse, etc. Enimvero tantum abest ut Dionysius Alexandrinus iterum atque iterum Paulo Samosateno ad eum confutandum scripserit, ut Patres qui eum tandem Antiocheno solio deturbarunt, epistola ad Dionysium Romanum, et Maximum Alexandrinum diserte testentur, Dionysium Alexandrinum nunquam dignatum esso Paulo nominatim litteras ullas dare; τὸν ἡγεμόνα τῆς πλάνης οὐδὲ προσήσσεως ἐξήσασας, οὐδὲ πρόσωπον γράψας αὐτῷ, ἀλλὰ τῇ παροικίᾳ πάντῃ. Ad hæc nihil falsum magis est, quam illud quod subjungitur, ut nempe Paulus Samosatenus temere præcipienterque dixerit, duas esse hypostases, duasque naturas unius Christi nostri, et duos Christos et duos Filios: unum natura Dei Filium, qui fuit ante sæcula, et unum æquivocè Christum et filium David, qui non fuit ante et fuit in tempore, et secundum beneplacitum Dei accepit. Hæc doctærit Nestorius: at non profecto Paulus Samosatenus, qui unam, non plures in Deo hypostases agnovit, qui Verbum subsistentia omni spoliavit, et Christum nuda Dei Patris essentia, quæ Verbum appellaretur, affusum fuisse docuit. Quamquam non dissimulor auctores aliquos recentiores scripsisse Paulum duos Filios posuisse, duasque personas et hypostases; quia audierant accusatum fuisse

¹⁰ Joan. xii, 2. ¹¹ Matth. xvi, 57. Marc. xiv, 55. ¹² Ephes. iv, 30. ¹³ Isa. i, 15. ¹⁴ Joan. ii, 49. ¹⁵ Matth. xxvi, 26, 27. ¹⁶ Luc. ii, 52. ¹⁷ ibid. 43.

Nestorium instaurati erroris Samosatani, eo quod Christum merum esse hominem poneret. Præterea in hac epistola passim carpitur Samosatenus, quod in hoc Apostoli effato ad Philipp. ii, 6, 7: *Qui cum in forma Dei esset, exinaniuit semetipsum formam servi accipiens, per formam Dei, et per formam servi, naturas duas, Dei et hominis, significari cense- ret; contenditque formam servi, speciem duntaxat exteriorum hominis indicari.* Chrysostomus vero, homil. 7 in *Epistolam ad Philipp.* in hunc Apostoli locum, observat Samosatensem eodem prorsus quo Marcionitas sensu formam servi intellexisse, de servilibus quibusdam actionibus, quas Christus patraverit, puta lavando pedes discipulorum, adeoque adversus illos ostendit formam Dei et formam hominis, deitatis et humanitatis esse naturas. Neutiquam forma servi est (lotio pedum, inquit), sed opus servi. Alterum naturæ est, functionis alterum, muneris et operationis. Si incorporea illa natura in carne non apparuit, nec in corpore fuit, quis igitur discipulos laetis? *Τὶ οὖν πάλιν πρὸς Παῦλον τὸν Σαμοσατέα ἐρωτῶν; καὶ τί ἐκείνους εἶπεν αὐτοῖς τὸ αὐτὸ φησιν.* Quid ergo adversus Paulum Samosatenum offeremus? Quidnam ille dicit? Idem plane, quod Marcionitas. Nos vero istud tenemus, non hoc esse exinanitionem, ut qui naturam humanam habent, purusque homo sit, is conservos la- vet.

XXVI. *Epistola auctor genuinus fuisse videtur aut Julianus Halicarnassensis, aut Gaianus.* — Verum enimvero articuli quos pseudo-Dionysius Alexandrinus refellendo suscipit, a Paulo Samosateno scripti non fuisse, sed ejus nomine suppositi. Mihi quidem verisimile admodum videtur, Ammonio Alexandrino doctore et interpreti, viro ap- prime catholico ascribendos illos esse. Hic enim, velut apud Anastasium Sinaitam in *Ὁδηγῷ*, cap. 14, fertur ut Julianum Halicarnassensem erratæ dogmatis convinceret, Pauli Samosatensis personam sagaci arte induit, eadem proponens, quæ feruntur in articulis, quos prætextus ille Dionysius confutare conatur. Hunc proinde ut Julianus, Gaianusve ejus socius, refelleret, Dionysii Alexandri- ni, Pauli quondam equalis et adversarii, nomine librum inscripsisse haud absurda, ni fallor, con- jectatione putari possit, aut saltem Gaianita seu Julianita alter, ut orthodoxo cuidam, qui Samosa- teni perinde larva assumpta, adortus etiam fuerit incorrupticolas, responderet. Quam certe metho- dum Monophysitas impugnandi valde approbat Si- naita, sectandamque suadet, cap. 1, quippe quæ Ammonius Halicarnassensem fuderit et enecarit, *ἐθανάτωσεν.*

XXVII. *Ammonio Alexandrini Scripturæ sacræ interpretis ætas: Olympiodori ætas.* — Ille porro

Ammonius, qui Gaiantas sub Justiniano imperatore profligavit, Alexandrinæ scholæ præfectus cum es- set, lucubrationes varias in Scripturam sacram reliquit, quarum fragmenta complura leguntur in ca- tenis Græcis. Anastasius secundus Antiochenorum patriarcha Ammonii hujus meminit, ejusque enar- rationum in opus sex dierum, in prologo contem- plationum seu homiliarum Anagogicarum suarum in prima Genesis capita, quæ Latine duntaxat ha- ctenus excusæ sunt, dempta ultima, quæ tandem cum Græco contextu Londini prodit. Testatur porro Anastasius Ammonium Cyrilli magni sensus in commentario suo secutum esse. Meminit etiam ho- milia 6, et alibi Olympiodori Alexandrini, qui ead- em in Ecclesia perinde *ἐξηγητής, magister et in- terpres* fuerat, ipsoque proinde Anastasio antiquior. Hujus Olympiodori Commentarius exstat in *Eccle- siasten*, aliaque operum ejus excerpta in catenis frequentia sunt: atque ex testimonio Anastasii col- ligitur, utrumque auctorem non sæculo iii, aut x, ut multi conjecere, sed quinto et sexto floruisse.

XXVIII. *Anastasius II. Antiochenus auctor homi- liarum in Hexaemeron.* — Anastasium autem II, Antiochenum, homiliarum illarum de opere sex die- rum esse parentem dixi, in primis propter hæc duo momenta. Anastasius secundus Gregorii Ma- gni papæ, Pastorem librum, ut Mauritiū imperat, votis faceret satis, e Latino idiomate in Græcam linguam transtulit, adeoque Latine peritus erat. Auctor vero homiliarum in Hexaemeron Latine quoque linguae se fuisse intelligentem significat, ubi Catonis et Labeonis Romanorum scriptorum libros allegat; [XLVIII] ubi rursus excerpta libro- rum sancti Ambrosii Mediolanensis de opere iu- dem sex dierum refert. Ad hæc Anastasius junior Antiochenus sic Judæorum erga se odium exstimu- larat, ut ab eis crudelissima tandem nece interfici meritis sit: sic quoque *Contemplationum anagogi- carum* scriptor nusquam non dedita opera Judæos adoritur, carpit et lacessit: se frequentes cum eis habuisse disceptationes ait quas ediderat: *πολλὰς γὰρ καὶ πολλάκις τὰς κατὰ γένους αὐτῶν συνε- πηγάμεθα τὰς ἐντιρήσεις, ἃς ἐσχεδιάσαμεν*, in- quit lib. vi. Subinde narrat se duos libros contra Judæos scripsisse: ταῦτα ἡμῶν καὶ τῇ δευτέρῃ βίβλῃ τῇ κατὰ Ἰουδαίους ἐληκτόνων τελευτήσαν. Ce- terum Anastasio huic Antiocheno tribuendus non est liber contra Judæos, qui habetur etiam in Col- lectaneis Canisii et in Bibliothecis Patrum. Re- centioris quippe Anastasii est, qui post annum octogesimum ab excidio Hierosolymitano scri- bere se disertissime testatur. Nec proinde idem censendus est, ac Anastasius ille cujus causa Joā- nes Damascenus epistolam de hymno Trisagio scrip- sit ad Jordaneū archimandritam.

DISSERTATIO TERTIA.

De epistola ad Cæsarium monachum, quæ S. Joannis Chrysostomi nomine insignita est, deque libris quibusdam aliis qui a Joanne Damasceno laudati primum reperiuntur.

In fine dissertationis sancti Joannis Damasceni contra Jacobitas subnectuntur complures auctoritates Patrum, qui duas in Christo naturas agnoverunt professique sunt, harumque postrema laudatur epistola ad Cæsarium monachum cum hæc inscriptione, τοῦ αὐτοῦ (Χρυσόστομου) ἐκ τῆς πρὸς Κασάριον τὸν μονάχον ἐπιστολῆς, Ejusdem (Joannis Chrysostomi) ex epistola ad Cæsarium monachum. Hanc subinde laudarunt Nicephorus Constantinopolitanus in *Antirrheticis* contra Iconomachos, alique, qui de duabus Domini naturis disputarunt. Vetustissimam epistolæ istius translationem Latinam, quam Petrus martyr olim adversus transsubstantiationis fidem objecerat, cum vir clarissimus Emericus Bigotius in bibliotheca Florentina Sancti Laurentii reperisset, edidissetque ad calcem Vitæ sancti Joannis Chrysostomi a Palladio scriptæ, multiplices subinde prelo Protestantes in Anglia et Batavia excuderunt. Mox vir pereruditus Joannes Harduinus collegii Parisiensis Soc. Jesu bibliothecæ præfectus editionem alteram locupletio-rem adornavit, sagacissimis observationibus illustratam, quibus obrectantium ora obstrueret. Dum vero fragmentum quod Damascenus meus citavit, attente legerem, singulasque voces pensarem, in animum subiit epistolam magno Chrysostomo ascriptam fuisse, esseque scriptoris aliquantum saltem recentioris setum, quandilibe- a sancto doctore scripta feratur in titulo, *Tempore secundi exilii sui, παρὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἐξορίαν*. Quocirca operæ pretium me facturum existimavi, si momenta hic afferam, quibus adducor ad epistolam hanc magno Chrysostomo abjudicandam.

Omitto neminem Damasceno antiquiorem eam laudasse reperiri, cum tamen expressi sine habeat adversus Eutychianos aliosque unius in Christo naturæ, necnon unius voluntatis et operationis assertores: non Chalcedonensem, non sextam synodos generales, non Lateranensem sub Martino I, non Theodoretum, non Leontium Byzantinum, non Anastasium Sinaitam, non Maximum confessorem, non Nestorii vindices, non cæteros denique qui alia Chrysostomi testimonia non sic diserta protulerunt. Hæc plane epistola scripta non est contra Apollinaristas, sed contra alios, Eutychianos puta, qui ab errore Apollinarii non satis recederent, duas

scilicet Christo naturas perinde denegando. Unde Cæsarium monet auctor, ut ab hæretica doctrina desiscat, quæ nihil discreparet ab Apollinari con-
temperatione et συστοιχῇ contractione, nec ab abominabili opinione, quæ est Apollinarii, et eorum qui Synusianæ dicuntur. Esto subjungat librum quæ seductus ille fuerat, Apollinarii esse. Nam id ex sola conjectatione asseverabat. Nusquam enim ille hæresiarcha, aut alter ex ejus discipulis, sive in fragmentis librorum ipsorum quæ supersunt, sive in operibus quæ Gregorii Thaumaturgi, Julii, et Felicis Romanorum pontificum nominibus insigni- vere, ita locuti inveniuntur, ex deitate et humani-
tate, seu ex duabus naturis unam factam esse natu-
ram post unionem. Quod tamen tenuisse illos, qui Cæsarium deceperant, prodit epistola. Notam pro-
fecto digna sunt hæc verba, ποῶς ὁδὸς ἐξεπέχετε
μὴν ἐπὶ Χριστοῦ λέγειν φύσιν, παρὰ τὴν ἑνωσιν.
Quod ergo infernum evomuit in Christo dicere unam
naturam post unionem? Et iterum dicunt: Post
unionem non oportet dicere duas naturas. Et in
fine: Fugiamus eos qui unam naturam post unionem
prodigialiter fingunt. Ita quidem loqui ceptum
est, postquam Cyrillus Alexandrinus in suis adver-
sus Nestorii hæresim libris scripsit, ex duabus na-
turis unionem ineffabilem [XLIX] esse factam:
dividendas non esse substantias post unionem.
unam post unionem esse Dei Verbi naturam incar-
natam, aliaque horum similia. Quæ Nestorii fau-
tores sic exceperunt (a), ut dicendo unam naturam
incarnatam, censeret quasi unam per unionis com-
positionem factam esse; unam item naturam post
unionem ab eo diei compositam ad negationem dua-
rum. Atqui ut ejusmodi sensus sancto doctore afflu-
geretur, admodum contulerunt (b) nonnulli qui,
cum ejus se studiosos præberent, ex ipsis dictis
obstinatius inferebant, unam diei debere naturam
in Christo, non duas, ita ut non dubitarent in dei-
tatem ipsam ob aretissimam ejus cum humanitate
conjunctionem perpersiones carnis refundere. Il-
lus opinionis fuisse legimus Saturninum (c), qui
idecirco, cum in Dorothei Nestoriani locum Martia-
nopolis in Mersia episcopus creatus esset, ea urbe
a civibus exactus fuit. Sic Acacius Melitinnensis in
Armenia (d), nedum naturam unam, explosis dua-
bus, palam docebat, sed et passam deitatem co-

(a) *Synod. Iren.*, cap. 84.

(b) *Ibid.*, cap. 117.

(c) *Ibid.*, cap. 46.

(d) *Ibid.*, cap. 27, 57, 83.

ram imperatore et alibi professus erat. Sic Erebithius Antiochiæ Pisisidie metropolita, in sermone coram Proclo patriarcha naturam unam, et nequaquam duas esse prædicavit. Sic forsitan Amphilo-chius Sidensis, unus ex Patribus synodi utriusque Ephesinæ, qui, ut alibi dictum fuit, Evagriō teste (a), ut Timothei Æluri iniquam ordinationem, et alia facinora, ita et Chalcædonense concilium, cui tamen interfuerat, subscripseratque, postmodum improbavit. Sic vero Pontici præsules, quos Joannes Antiochenus memorat in epistola ad Acacium Berrhœensem. Sic, inquam, omnes illi, quos Isidorus Pelusiota epistola ad Dorotheum comitem (b), perstringit, ceu Theopaschitarum Deipassianorumve sensu passum esse Deum fingerent. Sic complures illi e Theodosii imperatoris palatio, quos Liberatus diaconus, cap. 7 Breviarii narrat, ægre tulisse, quod Cyrillus ab Orientalibus naturarum duarum confessionem suscepisset. Hi erant scilicet, de quibus Joannes Antiochenus ad Alexandrum Hierapolitanum scribebat (c): Nunc autem qui potestatem obtinuerunt, inimici Dei, proponunt anathematizandos esse hos qui dicunt duas naturas: quod nec ipse qui primus exstat illorum, dicere clare præsumpsit: Cyrillum scilicet innuebat, quem proinde etiam antequam eum ipso reconciliaretur, alienum esse fatebatur ab eorum errore qui naturas duas negarent. Sic demum Eutyches ejusmodi patronos nactus, expressius coram episcopis pluribus et synodis affirmavit, ex duabus naturis factam esse naturam unam post unionem. Cumque hæc voce varii varias hæreses astrui comminiscerentur, usurpata tamen ab Apollinaristis non dixerunt sed in sensum duntaxat eorum recidere.

Auctor epistolæ ad Cæsarium Nestorianæ factionis patronus fuit. — Hac ipsa Cyrilli ætate capita non pauca edita sunt, ceu totidem dissertationes, quibus Athanasii nomen librarii præfixerunt, quod in causa fuit, ut t. II Operum illius excusa sint. Photius quidem ea Theodoro assignat, et viginti septem numerat, cum septemdecim duntaxat supersint hodie: esse vero Eutherii Tyanensis, Nestorianarum partium acerrimi defensoris, Marius Mercator ejus æqualis testatur. Imo, quantum ex præfatione conjicio, pertinuisse videntur ad Irenæi Tyrii Tragœdiam, qua narrabantur quæ auctoritate principum gesta essent adversus Nestorium ejusque fautores, qui pacem inire cum Cyrillo noluerant, et cujus monumenta complura Christianus Lupus ex codice Cassinensi, aliique subinde viri docti in vulgus emisierunt. In istis porro dissertationunculis, eadem prorsus doctrinæ capita impugnantur, quæ in epistola ad Cæsarium, puta Deum esse passum carne, Deum pertulisse et non pertulisse, seu nihil patiando pertulisse: passum esse Deum quomodo voluit (d), etc. In eandem sententiam collineabat Eranista ille,

quem Theodoretus tribus dialogis refellit, in quibus eadem quoque capita in eundem sensum tractantur atque in epistola ad Cæsarium. Neque putandus est Theodoretus dialogos istos composuisse adversus meros Apollinaristas, ut quidam conjecere, sed adversus illos quos ex Apollinarij radice prognatos, unam carnis et delictis naturam asseverasse narrat, atque divinitati Unigeniti passionem affinxisse; unde graves in populis et inter sacerdotes discordiæ exorta erant: *ἐκ τῆς ἐκ βίβλης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις δολασσέντων ἡ μὲν τῆς σαρκὸς καὶ τῆς θεότητος φύσις, καὶ τὸ ἐν θεότητι τοῦ Μονογενοῦς προῶντιν τὸ πάθος, καὶ τὰλλα ὅσα τε τοῖς λαοῖς καὶ τοῖς ἱερεῦσι τὴν διαμάχην γέννησεν.* Ἄλλα ταῦτα μὲν, inquit, ὁσέπρον γέννηται, sed ista quidem posthac contigerunt; hoc est sua ipsius ætate, quando hæc scribebat contra illos quos dixi discipulos Cyrilli, vel contra Eutychem ipsum, quem lib. IV Hæret. fab., cap. ult. refert docuisse nihil humani Verbum de Virgine sumptisse ἀλλ' ἀερίπνοος ἐπαπνέσθαι, καὶ σάρκα γινόμενον, sed sine mutatione mutatum, et carnem factum esse, a qua doctrina in fine cujusque dialogi alienum fuisse Apollinarium ostendit. Quapropter testatur in prologo adversarium ab se nuncupatum Iri Ἐρανιστὴν, Eranistam, quia ex diversis hæresibus, Simonis, Cerdonis, Marcionis, Valentini, Bardesanis, Apollinarij, Arii et Eunomii dogma suum conieperat. Dialogo vero secundo inficiatur Eranista se Apollinarium sequi; seque confiteri ait Verbum accepisse carnem et animam ratione præditam, nec animam in duas partes dividere: qui palmaris specialisque Apollinaristarum error fuerat. Quid multa? Theodoretus ipse, dialog. 2 contra Eranistam suam auctoritate Cyrilli Alex. pugnat, quem proinde hæreticus iste ceu rectæ fidei doctorem agnosceret et coleret; quod certo argumento est hunc Eutychianarum partium alumnum fuisse, quibus Cyrillus instar cæterorum Ecclesiæ magistrorum esset.

Scriptis post synodum Chalcædonensem. Non solum vero ex his quæ attuli apparct, epistolam ad Cæsarium monachum Chrysostomi obitu, Imo et Nestorianæ hæresis exortu recentiorē esse: verum et scriptam ausim affirmare post concilium Chalcædonense. Antehac siquidem auditum non erat apud sanctos Patres, Christum non modo ex duabus naturis, sed et in duabus existere. Primum Cyrillus docuerat: utrumque vero synodus definivit contra Eutychem, juxta atque ferebatur in celebri illa Leonis pape epistola ad Flavianum. Massantibus, Imo reclamantibus ob vocis novitatem Eutychianis et Dioscoritis, nihil aliud responsi datum est, nisi satis esse quod ex enuntiaretur veteris Ecclesiæ et Patrum fides sensusque, ac præsertim magni Cyrilli, qui pacem cum Josue Antiocheno Orientalibusque [L.] pangendo, professus esset Christum

(a) Lib. II Hist., c. 20.

(b) Isid. Pelus. lib. I, epist. 124.

(c) Synod. Iren. c. 50.

(d) Theodor. lib. V Hist., c. 5.

nedum ex duabus naturis constare, verum etiam perfectum esse in divinitate et perfectum in humanitate. Alium alterius Patris locum non repperunt orthodoxi, qui ad synodi definitionem propius accessisset. At in epistola ad Cæsarium indubie statuitur, agnoscendum tamen esse Filium unum, personam nam, secundum inconfusam et indivisibilem rationem, οὐκ ἐν μιᾷ φύσει, ἀλλ' ἐν δυοῖν τελευταῖς, non in una solum natura, sed in duabus perfectis. Hæc sane particula in duabus excogitata nondum erat, quando Theodoretus, Chrysostomi, ejusque librorum studiosissimus, in epistola ad prophetam nescio quem (a) hoc Cyrilli dictum de differentia naturarum carpebat, ex quibus unitiorem dicimus ineffabilem factam. Proclive siquidem ei fuisset corrigere ad significandam naturarum permanentiam, in quibus unitiorem, etc.; at vero dicendum potius fuisse ait: Quarum unitiorem dicimus, etc. Non enim ex naturis, sed naturarum factam esse unitiorem. Sed mihi valde displicet auctorem epistolæ ad Cæsarium hoc præsertim sibi proposuisse impugnandum, Deum Verbum propria sibi fecisse quæ carnis sunt, atque adeo vere passum dici posse. Sic porro mentem suam paulo ante medium epistolæ explicat: Christum autem quando dicis, conjungis utrumque (Deum et hominem), unde et passibilis dicatur ipse et impassibilis; passibilis quidem carne, impassibilis autem deitate. Eadem ipsa et de Filio, et Christo, et Jesu et Domino prædicantur, communia enim ista et susceptibilia duarum essentialium nomina sunt: quarum conjunctio in hæreticis quidem errorem facit, proprio pro communi utentes nomine Christi uno. Si enim Deum dixeris pertulisse, qualicunque cogitatione, quod impossibile est dixisti, id quod blasphemum est, et in Manetis et in aliarum hæresum declinasti impietatem. Si iterum hominem dixeris qui pertulit, inveniris purum (seu divinitatis vacuum) edificans templum, Templum carnis extra inhabitantem nunquam dicitur, quis jam non est templum. Locum hunc ad longum recitavi, quem comparare intersit cum similibus prorsus quæ occurrunt in libris Nestorii vindicium, imo ipsiusmet Nestorii, ubi impietatis suæ invdiam miquero conabatur. Sic itaque hæreticus iste loquitur in epistola ad Scholasticum eunuchum Theodosii imperatoris. Quando enim dicimus Christus, et Jesus, et Filius, et Unigenitus, et Dominus, ambo hæc appellatio ista significat (Deum puta et hominem) tanquam duarum naturarum, id est divinitatis et humanitatis, significativum. Dei-genitricis atque hominis-genitricis protulimus nomen, ut latere neminem posset, quia nec Manichæi errorem, nec Pauli (Samosateni, qui Christum purum esse hominem ponebat) possimus incurrere, undique præmuniri. Et infra: Quod vero est deterius, et

maxime nunc, et multam Domini Christi indignationem provocat, dignumque est mille salminibus atque fulguribus, violabilem dicere Unigeniti deitatem, mortuum Domini Verbum, et in sepulcro indignius solatio, et resurrectionem moruisse cum carne. Alexander quoque Hierapolitanus, epistola ad Aecium Berthœensem de Cyrillo hæc habet: Consideratur, quia Christus, qui ex sancta Virgine genitus est (Deus namque homo, unus Filius, unus Christus, unus Dominus), passus secundum humanitatem, crucifixus secundum humanitatem, et resuscitatus fuerit a mortuis per Verbi divinitatem, quæ dicit: Solve templum hoc, et in tribus diebus resuscitabo illud¹⁸. Et rursum: Dicit igitur, quia Christus mortuus est, Filius passus est, Unigenitus passus est. Cur addit, quod Verbum carne passum sit? Paulus item interjectis subiungit: In divinis Scripturis reperimus, quia Christus mortuus est, Filius mortuus est, Unigenitus mortuus est, sanctus mortuus est, justus mortuus est. Hæc namque appellationes universæ utrasque naturas ostendunt. Vox autem Dei Verbi, unam naturam sonat. Plura legi possunt istis conformia in aliis epistolis excerptis olim ex Tragœdia Irenæi, in quibus Cyrillus haud alio fere nomine culpatur, nisi quod Deum carne natum ex Virgine, mortuum et crucifixum protulisset: quibus addi possunt confutationes ejus anathematismorum, ac præsertim duodecim, quas Andreas Samosatensis Orientalium nomine, et Theodoretus Joannis Antiocheni jussu, edidit. Cæterum hic obiter monebo perperam hodie in contextu Theodoretæ legi, οὐκ οὖν οὐκ ὁ Χριστὸς παθὼν, ἀλλ' ὁ ἀπὸ Θεοῦ Λόγος ληθεις ἀνθρώπου. Non igitur Christus passus est, sed homo quem Deus Verbum assumpsit; sed emendandum esse, οὐκ οὖν οὐκ ὁ Θεὸς παθὼν. Non igitur Deus passus est, etc. Impugnat enim quod Cyrillus, anathem. 12, dixerat: εἰς τοὺς οὐχ ὁμολογῶν τοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγου παθόντα σαρξί. Si quis non constitetur Dei Verbum carne passum esse. Nec Christum pertulisse unquam negavit Theodoretus. Omisso Eutherio Thyanensem quinque capitibus disputare adversus eos, qui qualicunque ratione Deum passum esse affirmarent.

Dissentit a S. Joanne Chrysostomo. — Verum alia prorsus sancti Joannis Chrysostomi sententia fuit, et procul aberat, ut blasphemum putaret dicere Deum pro nobis pertulisse. Ipse siquidem homilia 26 (vel potius 27) in Joannem, exponendo hoc Domini essatum: Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo¹⁹, propter hæc ultima verba observat consuesse Christum modo a deitate, modo ab humanitate se totum nuncupare, καὶ γὰρ τοῦτο ἴσθς αὐτῷ, πολλάκις μὲν ἀπὸ τῆς θεότητος, πολλάκις δὲ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος τὸ πᾶν καλεῖν; hoc est aliquando homini di-

¹⁸ Joan. ii, 19. ¹⁹ Joan. iii, 13.

(a) Synod. Iren. cap. 131.

vina ascribere, aliquando humana Deo ipsi: quod sane idem est, ac *Deum ea quæ carnis sunt, sibi propria facere*. Ut quemadmodum aiebat Christus, hominem qui in terris agebat, in cælo esse, sic Deus qui immortalis est et pati nescius, nihilominus passus dicatur, assumpta carne scilicet. Quamobrem in aliis hominibus regulam hanc secutus, docere non dubitavit Deum ex Virgine generatum esse. Homilia 34 in Epist. 1 ad Corinth. : *Nunc scimus Deum esse ubique, inquit; sed quomodo sit, nescimus. Quod quæ sunt ex nihilo fecerit, scimus; modum autem ignoramus; οὐτι ἐκ Παρθένου ἐτέχθη, πῶς; [L] δὲ, οὐκ ἔτι. Quod ex Virgine sit natus scimus; quo modo autem nequaquam. Eodem modo loquitur semel atque iterum in homilia in Christi Nativ. quæ incipit ab his verbis: Ἀ πάλαι πατριάρχαι, quæ olim patriarchæ: et post orationis medium gentiles adorant, qui audientes ex Catholicorum confessione Deum esse natum carne, doctrinam hanc ceu ridiculam dicacitatibus exciperent, non sine simpliciorum scandalo. Ἐπειδὴ οἱ πολλοὶ τῶν Ἀλ- λήνων ἀκούοντες, οὐτὶ ὁ Θεὸς ἐτέχθη ἐν σαρκί, κα- ταγέλῳσι διατρίποντες. Quocirca eos similes esse ait pueris, graves homines seriis necessariisque rebus vacantes irridentibus (a). Qui vero Deum in carne et ex Virgine natum profitebatur, is ex consequente Deum carne passum, aliæque ejusmodi dici debere agnoscebat. Et certe sanctus idem doctor oratione contra Judæos, eos deicidii taxare non dubitat, ex quo Christum cruci affixerunt, μετὰ τὴν Θεοτο- κίαν. Alium locum omitto quem Cyrillus, lib. De recta fide ad reginas, et act. 1 syn. Ephes. citavit, ex alia quæ etiamnum exstat homilia in Christi Nativitate, transumptum. Nam hæc homilia, quamlibet a Cyrillo, ceu Chrysostomi, qui nuper decesserat, laudata fuerit, hujus sancti doctoris non esse deprehensa est a Savilio, aut saltem dubie fidei esse. Ac merito quidem: quia nec dictionem, nec styli, nec ingenium refert Chrysostomi, cujus orationes elegantius et aqualibus flunt, movendisque ad pietatem animis accommodatiores sunt. Cæterum dogma fidei, quod scriptor epistolæ ad Cæsarium impugnat, ab aliis Patribus fuisse traditum ostendit Cyrillus in defensione duodecimi anathematismi. Sed nec plurimum auctoritates, Cyrillo antiquiorum, qui idem asserant, congerere difficile esset, sed brevitati studere satius est. Contra vero Acœmetæ monachi, alique nonnulli, qui Nestorianismi sordes ex toto non elue- rant, ceu Apollinaristicum errorem refugiebant profiteri, Deum Verbum, aut unum de Trinitate passum, quamlibet carne addiderit; hoc est, quæ- libet cogitatione, velut in epistola ad Cæsarium dicitur: cum nempe synodum Chalcedonensem non admitterent nisi propter duarum naturarum confessionem. Illudque in causa fuit, ut, cum monachos Scythas ardentius insectarentur, quia*

unum de Trinitate passum prædicarent, a Romanis tandem pontificibus primum, tum deinde a synodo quinta generali damnati sint. Quidni ergo apud Acœmetas confecta sit Joannis Chrysostomi nomine epistola hæc ad Cæsarium, apud quos alia supposititiæ reperte sint, quibus Nestorii causa defen- saretur. Enimvero inter monumenta quæ ex Iro- næi Tragedia feruntur, excerpta, nonnullas passim spurias esse subodoratus est Lallius interpres et compilator. In primis vero ea quæ ad Hypatiam data dicitur capite 216, ab omnibus excepto Chri- stiano Lupo, adulterina censetur; quippe cum Nes- torii exsulantis mentionem objiciat, quod ante annum 436 non contigit: cum Hypatia, Socrate teste lib. vii Hist. eccl., cap. 15, Alexandria per- luerit, Honorio cos. X et Theodosio VII, hoc est anno 415, seu annis 21 antequam Nestorius in exsilium ageretur.

In adnotationibus ad cap. 13, lib. iv De fide or- thodox., explicavi, quo sensu hujus epistolæ ad Cæsarium auctor dixerit, in eucharistico pane sanctificato seu consecrato, panis naturam manere; et ubi subiungit, et non duo corpora, sed unum corpus Filii nuncupatur, occasionem Joanni Damas- ceno, Theodoro Grapto, ceu potius Nicephoro Constantinopolitano præbuisse, ut pari modo scri- berent panem et vinum in corpus et sanguinem Christi ita converti, ut jam non duo corpora sint, sed unum. Καὶ οὐκ ἐστὶ δύο, ἀλλ' ἓν καὶ τὸ αὐτό, sive καὶ οὐ δύο ταῦτα νοοῦμεν, ἀλλ' ἓν καὶ τὸ αὐτὸ νοοῦμεν. Quod plane efficacissimum est ad trans- substantiationis mysterium confirmandum.

II. De Joanne Malala et Joanne qui ὁ διακρίνομενος; cognominatus fuit.—Speciali adnotatione ad orat. 3 De imaginib., probavi Joannem Malalam, qui cita- tus ad calcem hujus disputationis cum aliis scri- ptoribus reperitur, Joanne Damasceno recentio- rem non esse. Quia vero Græculi quidam Joannem Malalam a Joanne, qui ὁ διακρίνομενος, q. d. hesi- tans, aut segregatus, nuncupatus fuit, non discre- verunt, de hoc posteriore libet hic quædam dis- sertatione singulari dicere.

Joannes Hesitans et Joannes Rhetor idem. Diver- sus a Joanne Aegæa.—Photius in Bibliotheca, cod. 41, Joannis cujusdam Ecclesiasticam historiam re- fert, cujus quinque libros se legisse ait, quibus res gestæ ab imperio Theodosii Junioris, et ortu Nestorianæ blasphemæ, usque ad Zenonem impe- ratorem, necnon ad Petri ἀποστόλου, ἑμπά, sive Fullonis ex Antiochena sede ejectionem, contine- bantur; addidit Joannem pollicitum esse histo- riam exporrecturam ad decem libros. Evagrius in Historia sua sparsim citat Joannem Rhetorem quem clariss. Henricus Valésius in adnotationibus ad lib. 1, cap. 16, ejusdem Evagrii, Antioche- num fuisse colligit, perindeque res Theodosii Ju- nioris, Marciani, Leonis et Zenonis principatu

(a) Videsis etiam hom. 11 in Matth.

gestas exposuisse. Liberatus vero diaconus, cap. 19 Breviarii, tanquam ex Joanne Rhetore narrat Macedonium Constantinopolitanum patriarcham, impulsore Severo monacho, qui Antiochenam Ecclesiam paulo post occupavit, deturbatum ab Anastasio imperatore, veluti Nestorianum; non quod additamentum a Petro Cnaphæo sen Fullone trisagio hymno injectum nolisset admittere, ut vulgo tradunt scriptores catholici; sed quod Evangelia falsasset, maximeque illud Apostoli dictum I ad Timoth. iii, § 16: *Justificatum est spiritu, littera o mutata in ω, et fecisse ως, id est, ut esset Deus qui apparuit per carnem.* Quæ cum Anastasii, qui Zenoni successit, anno 21 contigerint, extra dubium est, ultra Zenonis imperium rhetorem Historiam produxisse. At certe miror Valesium fugisse quod Evagrius scribit, Joannem historiæ suæ imposuisse, narrato terræ motu, quo Antiochia corruit anno septimo Justinî. Hic porro Joannes Rhetor, quia iniquiorem se præbuit erga Macedonium, quem Catholici eum virum sanctum venerati sunt, ideo censeri debet ex eorum caterva, qui Chalcedonensem synodum pessumdare nitebantur, haud secus atque [LII] Zacharias, rhetor alter, quem frequenter itidem citat Evagrius. Atqui Joannes, cujus Photius meminit, ejusdem factionis erat; qui nempe Ephesinam synodum summa diligentia et particulatim λεπτομερῶς, descripsisse memoratur, ut et ea quæ gesta essent in prædatrice Ephesina, ἢν οὐτως ἐκβεβήκει, quam ceu divinam extolleret, καὶ τὸν ταύτης ἡγεμόνα διόσκορον, illiusque principem Dioscorum cum ejus assecels; Chalcedonense vero concilium laceraret, διαλύσων. Unde colligo Joannem hunc Photianum diversum a rhetore censendum non esse. Quæ si ita sunt, stupenda nimis oscitantia Photius intulit Joannem hunc esse τὸν πρεσβύτερον, presbyterum Ægeatem. Enimvero Joannes Ægeates, seu Ægeota (ab Ægis civitate maritima Ciliciæ), ipso satente Photio, cod. 52, Nestorii sectæ addictus erat, τὴν ὁρθοξέλαν Νεστοριανὴν non Dioscoro, infenso Nestorianorum, ut et Catholicorum hosti. Id etiam testantur episcopi Syriæ in libello ad Justinum seniore Augustum tom IV Conc., col. 1544, itemque Leontius, lib. De sectis, act. 9, ubi Joannem Ægeatem, πρεσβύτερον Νεστοριανόν, presbyterum Nestorianum vocat. Cyrus Alexandrinus antistes Monothelæta, anathematismo 8, Cyrum et Joannem Ægeotas cum reliquis Nestorianis exsecratur. Sophronius quoque Hierosolymitanus epistola ad Sergium Constantinopolitanum, Cyrum et Joannem Cilices Nestorianæ impietatis propagatores προβόλους, fuisse ait. Ante hos omnes monachi Palæstinæ epistola ad Alcisonem, quam Evagrius refert lib. iii Hist., cap. 51. circa annum 21 Anastasii imperatoris scripserant, Xenaiam seu Philoxenum Hierapolitanum, insignem concilii Chalcedonensis criminatorem, Flavianum Antio-

chenum adegisse, ut non solum Nestorio, sed et Diodoro Tarsensi, Theodoro Mopsuesteno, Theodoretō, et Iba Edesseno, Cyro item et Eutherio (Tyanensi utique, non Eleutherio, ut male Græce et Latine editum est) Joannique et aliis, ceu revera Nestorianis, vel saltem Nestorianæ labis suspectis anathema dicerent. Illud etiam hoc modo narrat Victor Tununensis ejusdem pene ætatis chronographus, qui propter tria capitula in Ægypto, alibi que diu exsulavit. Joanne Gibbo cos, inquit, Anastasius imperator Flaviano Antiocheno, et Philoxeno Hieropolitano præulibus, Constantinopolim synodum congregat, et contra Diodorum Tarsensem, et Theodorum Mopsuestenum, Theodoretum Cyri, Ibam Edessenum, Andreum (utique Samosatensem), Eucherium (emenda Euthereum), Quirum (sive Cyrum), et Joannem episcopos cæterosque alios, qui in Christo duas prædicabant naturas, duasque formas, qui non confitentur unum de Trinitate crucifixum, una cum Leone Romano, et ejus tomo, atque Chalcedonensi synodo, inferre anathema persuasit. Ex quibus deduci potest Cyrum, et Joannem Ægeotas æquales Andreæ Samosatensi, Etherio Tyanensi, Theodoretō, et Iba fuisse. Eruditissimus quidem Garnerius Cyrum, et Joannem, quorum monachi Palæstinæ, et Victor meminere, censet esse Cyrum illum Lesbi insulæ monachum, ad quem Theodoretus epistolam 13 dedit, et Joannem Germaniciæ episcopum: atque ex epistola illa 13, necnon ex 124 et 125, perhiberi utrumque acris quam par esset Theodoretō causam defendisse. Verum ne in istis litteris, neque in aliis vestigium ullum occurrit vehementis illius utriusque erga Theodoretum studii. Non in 13, qua Theodoretus Cyro solummodo gratias agat de missis sibi e Lesbo insula munusculis: non etiam in duabus aliis, in quibus nulla Cyri, aut Joannis Germaniciensis mentio, ne per somnium quidem, apparuerit: imo neque ex 135, quæ sola est ad Joannem Germaniciæ, prætersum illud insigne patrocinium inferre quis possit (a). De Joanne igitur et Cyro Ægeatis auctores illi locuti sunt. Omiseram facundum Hiermiensem, qui lib. iii, De trium capitulorum defensione ad Justinianum, cap. 2, queritur Græcos Theodorum Mopsuestenum perinde exhorrire uti Nestorium, Cyrum et Joannem.

Jam vero qui fieri potuerit, ut Joannes Ægeates Nestorianus presbyter historiam hujusmodi scripserit, in qua Dioscorum ejusque sectarios Nestorio, Nestorianisque, ut dictum est, infensissimos eximii laudibus, ceu divinos homines, persecutus sit, synodumque Chalcedonensem, non Ephesinam, a qua Nestorius proscriptus est, lacerarit. [Photium nihilominus errantem Garnerius, Joannes Vossius, et Guillelmus Cave secuti sunt: quorum tamen hic postremus non male agnovit, Joannem, de quo Photius sermonem instituit,

(a) Vide præfationem, num. XX, ubi hæc iterum ad examen revocantur.

eundem esse, ac τὸν διακρινόμενον, *hesitantem* illum, quem a Theodoro lectore ejusdem ævi scriptore, lib. II citatum reperimus, et ejus historiarum excerptum aliud legitur actione 5 septimæ synodi, col. 270, quo refertur quanto studio Xenaias, sive Philoxenus Hieropolitanus imagines Christi et sanctorum suppressere satergit. Atqui ex Leontio Byzantino libro *De sectis*, passim, ex Timotheo CP. presbytero *de recept. hæreticorum*, et ex Photio, cod. 26, διακρινόμενοι (quod sive *segregatos*, sive *hesitantes* interpretaris), post sæculi quinti medium appellati sunt, qui errore non Nestoriano, sed Eutychiano seu Dioscoriano, synodum Chalcedonensem proscinderent. Quanquam non me laet, eos qui Nestorii partes olim sectabantur, et synodi Ephesinæ, sanctique Cyrilli Alexandrini adversarii erant, aliquando διακρινόμενοι; *segregatos* aut *hesitantes* fuisse vocitatos propter schisma dissidiumve suum. Verum post concilium Chalcedonense nuncupatio hæc ad solos Monophysitas aut Dioscoritas translata fuit, qui etiam consimili voce Ἀποσπασταί, fuerunt appellati, uti postea dicemus.

Præter Joannem rhetorem, vel τὸν διακρινόμενον, *hesitantem*, Joannes alter Antiochenus annales contexuit ab orbe condito ad suam usque ætatem, hoc est sexti sæculi finem, quorum fragmenta nonnulla Valesius edidit. Hujus, ut et Agathie rhetoris, Evagrius cognatus [I. III] ipsius meminuit, cap. ult. libri V; addit vero utriusque historias, cum suam scriberet, in lucem nondum editas fuisse: nec proinde citare ullam potuit. Quanto minus vero Liberatus, Latinus scriptor, et Evagrius multis annis antiquior! Quanto minus rursum Theodorus lector, qui tamen cum sub Justinio Seniore historiam texeret, Joannem τὸν διακρινόμενον, consimili modo citavit! Quæmobrem Joannes rhetor omnino diversus est a Joanne Antiocheno, homine catholico, et Evagrii cognato. Insuper in Anglia Græce ac Latine excuderunt Chronicon illud, ejus occasione hæc de Joanne *hesitante* disserui; Joannis nimirum Antiocheni, cui Malalæ Syrum nomen fuit, quod in *rhetorem* non male transtuleris: sed de ejus ætate vix certi aliquid statuminetur: attamen diversum eum a rhetore, τῷ διακρινόμενῳ fuisse ipsa utriusque operum ratio evincit. Malalæ siquidem Chronicon incipiebat, ab ipsomet initio mundi usque ad finem vitæ Justiniani Senioris protendebatur. Sed et insuper magna parte mera farrago est, ex variis assumptis hinc inde nullo judicio collectis constans.

Joannes Egeates contra synodum Chalcedonensem scripsit. — Cod. 52, Photius, postquam dixit de libro Joannis Philoponi Trithemæ adversus quartam, sive Chalcedonensem synodum, pauca subiungit de alio contra idem concillium, quem eodem in volumine repererat, atque eum esse Joannis alterius de secta Nestorii, τὴν ὁρθότατην Νεστο-

ριαν, hic est Joannes Egeates, ὁὗτος; ὁ τῷ Ἀλυσάτῃ. In dubium plane non ausim revocare, quin Joannes ille Egeates libellum evangelii adversus synodum Chalcedonensem; quando Leontius, lib. IX *De sectis*, testatur illum ei detraxisse, cum tota Cyrilliana esset, et a Cyrilli sententia et placitis staret ὅτι αὐτῇ σύνοδος Κοπιδιανὴ ἔστι, καὶ τὰ ἐκείνου ὁρῶναι. Sed et episcopi Syriæ in libello ad Justinum Augustum, Joannem blasphemias in istam synodum evomuisse perinde narrant. Tandem Facundus Hermianensis lib. V, cap. 4, quædam recitat ex opere quod Joannes Egeates adversus sanctum hoc concilium ediderat. Ex cod. vero 229, apud Photium colligitur, tempore sancti Ephræmi Antiocheni, hoc est post initium sæculi sexti, Clices alios eandem synodum scriptis impugnasse, quorum præcipui erant, ut videtur, Domnus et Joannes monachi, ad quos sanctissimus patriarcha pro hujus concilii defensione scripsit, ostendens illud, defuendo secundum Cyrilli dogma hypostasim et personam unam Dei Verbi incarnatam, duas ex consequenti profiteri naturas, ex quibus unus Christus constitutus sit ἀπεσταλότης (non conditus, ut non castigate satis vertit Schottus); sed prudentiores alii, seu astutiores, salius duxerunt Chalcedonensem synodum simulate saltem admittere, velut Theodori sui Mopsuesteni doctrinis satis conformem, ut eo nomine Nestorianum virus simplicioribus insinuarent. Hoc testatur e multis Leontius Byzantinus initio præfationis libri contra Nestorianam impietatem, quæ quidem necdum Latine prodit, sed Græce reperitur in Regio cod. 2505: Οὗτος δὲ λόγος ἀναγοράν ἔχει, inquit, κατὰ τὴν ὑποκρινομένην τὴν μεγάλην καὶ οἰκουμένην σύνοδον, τὴν ἐν Χαλκηδόνι, καὶ τὰ Νεστορίου πρεσβεύοντων. Hic liber ad eos spectat qui magnam et universalem synodum Chalcedone celebratam se recipere fingunt, simulque Nestorii errores tumentur. Hujus consilii fuerat Basilius Cilix presbyter Antiochenus, sub Flaviano II, quem ex Suida Irenopolis episcopum fuisse deducunt. De eo siquidem Photius ait, cod. 187: Etsi vero Nestoriana labe infectus est, Nestorium tamen sibi nequaquam vindicat, sed Diodorum et Theodorum Patres laudat. Addit eum haud alia de causa Joannem Seythopolitanum impugnasse, nisi quia hic duodecim capitula Cyrilli defenderat, et maxime 12, quo Deus passus subintroducitur. Ex quo factum est ut Joannes Seythopolita in adnotationibus, seu Scholiis ad cap. 7 lib. Dionysii *De celesti hier.*, Nestorianos nuncuparet etiam *Basilianos*, Βασιλειανούς, ἕτοι Νεστοριανός. Hunc postmodum Acemetarum cœnobii monachi æmulati sunt; qui, cum indigne ferrent Seythas (alii ascetæ erant) ad eliminandas Nestoriani erroris reliquias prædicare unum de Trinitate passum carne, et crucifixum, juxta ac Cyrillus Alexandrinus jam olim definierat, quosdam e suis Romam miserunt, qui propositionem hanc a pon-

tifice Romano damari obtinerent. Ex Liberati Breviario cap. 20, et ex Joannis II papæ ad Justinianum imper., litteris discimus hæc legatorum nomina fr. scilicet, Cyrum, et Eulogium, quos rursum Agapetus Joannis successor epistola ad imperatorem, ob hæresim et pertinaciam anathemate proscriptus testatur. Hunc porro Cyrum acemetam a Cyro Ægeata fuisse diversum, rerum gestarum et temporum series evincit. Jampridem enim, ut ostensum est, Cyrus et Joannes Ægeatæ inter Nestorianorum primi ævi insignes censebantur : cum Cyrus acemetam cum suis Nestorianus ante deprehensus non sit, quam obstinatum nimis animum ostendisset in persequenda damnatione illorum, qui unum de Trinitate crucifixum confiterentur. Sed eorum ardentius in hanc rem studium animos adjecit ipsorum adversariis, ut vicissim trium capitulorum damnationi instarent : quod tandem quinta synodus generalis sic præstitit, ut insuper definierit rectæ fidei propositionem esse, Dei Filium, unum de Trinitate, assumpta carne passum, et crucifixum esse.

De Basilio Cilice, altera Photii oscitantia. — Quia in sermonem incidimus de Basilio Cilice, aliam hic Photii oscitantiam indicabo, quam admisit ad cod. 95, ubi de scriptis agit Joannis Scythopolitani, κατὰ Ἀποχριστῶν. *Adversus Apochistas*, ἦτοι κατὰ Εὐτυχῶς καὶ Διοσκορίου, inquit, *sive adversus Eutychem et Dioscorum.* Quinto nempe sæculo labente, et sexto ineunte, in Syria et Palæstina præsertim, Monophysitæ et Dioscoriani ut plurimum Ἀποχρισταί, Apochistæ (q. d. schismatici) nuncupabantur, uti constat ex Theodoro lectore, lib. xi *Hist.*; Ephræmio Antiocheno apud Phot., cod. 228; ex Vitis sanctorum Euthymii, Sabæ, et Theodosii, aliisque horum temporum monumentis : addit [LIV] Photius, Joannem duodecim libris auctorem quemdam impugnare, qui non sine dolo lucubrationi suæ ejusmodi titulum præfixerat, Κατὰ Νεστορίων, *Contra Nestorium*, ut inscriptione operis simpliciores ad illud legendum audiendumve pelliceret. Demum conjectatione hac concludit : Ὡς δὲ βασιλεὺς ἐστὶν ὁ ΚΑΙΣ, ὁ καὶ ὑστερον δραπετικὸν, καὶ τῆς αὐτοῦ θρησκείας ἐπάξιον κατὰ τοῦ Ἰωάννου διάλογον συμπλάσας. Forsitan ille est Basilius Cilicæ, qui fabulam seu dialogum sectæ suæ dignum adversus Joannem composuit. Hæc Photius : quibus nihil absouum magis. Nam ex ipso met constat Basilius Cilicem Nestorianum fuisse, non Eutychem, aut Dioscoritam, τὴν αἵρεσιν Νεστορίων νοσῶν, *Nestorianam hæresi infectus*, inquit ipse infra, cod. 107. Quomodo igitur Joannes contra Apochistas, sive Eutychem aut Dioscori gregales calamum stringens, Basilius Nestorianum his libris impugnasse censendus sit? Longe itaque verisimilius est auctorem illum quem Scythopolitanus duodecim libris expugnabat, quique fidem catholicam Nestorianæ hæresis invidia aspergebat, haud alium fuisse a Severo qui Acephalorum an-

tesignans et posthæc Antiochenus antistes spurius fuit. Nam actione 15 synodi vi generalis et in Collectaneis contra Severianos, cap. 13, fragmentum legitur sat amplum Ἰωάννου ἐπισκόπου Σκυθοπόλεως ἐκ τοῦ ἡ' λόγου κατὰ Σεύριου, Joannis episcopi Scythopolis ex lib. viii *contra Severum*.

III. *De questionibus Athanasii ad Antiochum, Athanasius junior octavo sæculo ineunte scribebat.* — Ut epistolam ad Cæsarium monachum et Joannis Malalæ Chronica, sic Athanasii quæstiones responsionesque ad Antiochum, nullus scriptor Joanne nostro Damasceno anterior citasse reperitur. Nimirum ad calcem orationis 3 *De imaginibus* semel atque iterum allegavit responsionem ad quæstionem 39, in qua mentio fit monachi illius inclusi in monte Oliveti, quem scortationis dæmon vexaret, quia imaginem Dei Genitricis veneraretur. Atqui narratiunculam hanc Athanasius acceperat ex cap. 45 *Prati spiritualis* Joannis Eueratis, seu Moschi, quod Sophronius Hierosolymorum patriarcha evulgavit. Unde colligo Athanasium istum Sophronio saltem recentiorum esse. At vero inter quæstiones et responsiones 152, quæ a Jacobo Greisero Anastasii Sinaitæ nomine inscriptæ in publicum missæ sunt, non pauca occurrunt quæ iisdem sensibus, iisdemque sæpe verbis habentur inter quæstiones illas ad Antiochum ducem, quæ magno Athanasio perperam fuerunt attributæ. Propter hanc consonantiam investigandum tandem putavi, uter horum auctorum alterum exscripserit. Quam difficultatem posse solvi arbitror ex collatione quæstionis 117 Anastasianæ cum Athanasiana 44. Quæritur apud Anastasium : *An sit aliqua compendiosa ratio, qua homo rudis instructus hæretico occurrere possit?* Apud Athanasium : *Quo pacto homo rudis et barbarus convinci queat, Ecclesiam catholicam præsecis aliis rectam habere fidem, nec falli?* Anastasius Greiseri sic respondet : *De hoc accipe hærem disputatiunculam non ita pridem Alexandria institutam. Congregati enim Severiani, Gajanitæ et Barsanuphiani, apud quemdam indoctum quidem sermonem, prudentem vero in Domino, catholicæ fidei sectatorem, cum eodem de fide disceptaturi. Interrogavit igitur illos, si quis rex haberet conclavia, domosque pretiosas, ubi peragerentur omnia ipsius arcana consilia, quibus ea credit? num sibi fidis, an infidis? Responderunt illi manifestum esse cujusmodi loca nonnisi fidelibus a rege concredita iri. Tunc ad illos orthodoxus : « Discite ergo nullam in terris reperiri veram fidem, nisi illam quam catholica Ecclesia profitetur. Eapropter commisi nobis Deus omnia loca sancta et domicilia necessaria, in quibus tempore peregrinationis suæ mysteria sua peregit, hoc est Nazareth, montem Thabor, Bethleem, Jordanem, montem Sion, Golgotham, Resurrectionem, neque hæc tantum, sed et montem Sina. Uno verbo, omnia alia loca Novi et Veteris Testamenti, nos qui catholicam Ecclesiam sequimur, possidemus. Si igitur nos male de rebus divinis*

sentimus, vos autem bene, haud recte egit Deus, qui sancta sua loca nobis tradidit. Si oggeratis nos manu regia et vi tyrannica hæc loca obtinere, nullius negotii erit vos falsitatis redarguere. Ecce enim cum Barbari regionem in qua loca sancta sunt, occupent, haud Deus a nobis ea auferri passus est. Si vero, ut probabile est, dicturi estis, Arianos non ita pridem loca sancta tenuisse, respondemus hoc plane violentia tyrannorum contigisse: sed frustra fuere. Continuo enim a Deo nobis orthodoxis loca sancta restituta sunt. Hæc Anastasius. Athanasii vero responsio hæc est: Quo Scripturarum et dogmatum accuratam et profundam explanationem audire non possunt, inde persuasi debent esse de integritate et veritate catholice Christi Ecclesiæ; nempe ex hoc capite, quod salutaria et veneranda Christi passionum loca catholice et orthodoxe nostræ fidei et Ecclesiæ a Deo donata sint et credita: nempe Nazareth ubi Christus habitavit in nobis; Bethleem, ubi secundum carnem natus est; Sion ubi salutem mundum operatus est; Jordanes, ubi Adamum renovavit; Thabor, ubi celorum regnum præfiguravit; mons Olivarum, unde in cælos ad Patrem a nobis ascendit. Quæ omnia sancta et veneranda ejus loca non temere nec frustra catholice Ecclesiæ concedidit, sed et ut omni alia fide et Ecclesia inter Christianos nuncupata, pie magis et honoratiori. Ac quemadmodum imperator pretiosa palatii sui cubacula, thesaurosque committit et credit omnium suorum ministrorum fidelioribus; ita et Christus ab initio adventus sui, veneranda ejus scilicet loca, catholice Ecclesiæ concedidit. Quod si adversarius responderet nos potestate tyrannica illa possidere, discat ille quod etiamsi Palæstinam sæpe Barbari occupaverint, non permisit Christus sua loca tradi hæreticis. Quod etsi id ad breve tempus tentaverunt, cito rursum catholica Ecclesia ipsos abegit, non secus ac porcos, a sanctis Christi Dei nostri ædibus et locis. Ambæ responsiones idem canunt: at ex utriusque textus comparatione nemo est, qui non sentiat Anastasium primarium auctorem esse, quem alter exscripserit, et per metaphrasim reddiderit; adeoque responsiones ad quæsitæ Antiochi recentiores esse res ersionibus illis Anastasianis. Quorum auctor cum subjungit, septingentesimum jam annum esse, ex quo loca sancta Hierosolymitana Catholici tenerent, intelligendus est de septingentesimo circiter a nativitate

Domini anno. Qui loquendi modus per synecdochē, quando de chronologica quadam supputatione agitur, haud infrequens est apud auctores; ut similia Scripturæ loca omittam. Neque audiendus est Gretserus, qui septingentos hodie annos incepisse putavit a tempore Constantini Magni, adeoque ad millesimum usque annum incarnationis Dominicæ pertinere. Non solum enim refellitur, ex eo quod quæstiones [LV] et responsiones ad Antiochum a sæculi octavi, et noni auctoribus citantur, et ex consequenti antehac vixisse debuit Anastasius, quem Athanasius junior sequebatur, et exscribebat; verum etiam, quia in responsione Anastasii mentio fit Barsanuphianorum, quorum secta defecit prorsus circa sæculi noni initium, sub Marco patriarcha Jacobitarum Alexandrino, sub quo ad Jacobiticam Ecclesiam cum suis episcopis redierunt: quemadmodum refertur ab Elmakino lib. II *Hist. Sarrae.*, p. 123, et in Chronico patriarcharum Alexandrinorum, quod Abraham Ecchellensis Latine edidit. Vivebat plane Anastasius iste post annum Chr. 647, quo capta est Cyprus insula a Sarraenis anno 7 Constantii imperatoris. Cyprium fuisse pene collegerim ex responsione ad quæst. 96, sed in Palæstina ut plurimum egisse, multa passim ostendunt. Athanasius vero, qui Antiochi quæstionibus respondit, *Υἱὸς, Ἐξίγνυς*, cognominatur in cod. 303 Casareo, in quo quæstio 69 cum responsione habetur, cum hac inscriptione, *Ἀθανασίου Υἱοῦ Ἐξίγνυς*, Athanasii *Exigui* interpretatio. Quocirca Lambecius, cum historiam imaginis crucifixi Berytensis, quæ magno Athanasio Alexandrino ab audacioribus librariis attributa fuit, a septimo concilio laudatam primum allegatamve agnoscere, non levi conjectura Athanasio nostro *Exiguo*, seu, ut ait, *Juniori* hanc quoque reddendam esse multis in locis pronuntiavit. Cæterum Quæstiones Responsionesque, quas Gretserus edidit, unius non esse auctoris agnoverunt eruditi. Gentianus Hervetus prima editione quæstiones duntaxat 93 evulgavit, Anastasii *Nicæni* nomine inscriptas: quo etiam nomine insigniuntur in codice Barociano bibliothecæ Bodleianæ, n. 206; in Regiis Anastasii *monachi*; in Colb. 1450, Anastasii duntaxat. Atqui harum auctor Phoca saltem imperatore se recentiorem sæpe significat; ut omnes sæculo septimo, ac deinceps, quamlibet a variis, scriptæ fuerint.

DISSERTATIO QUARTA.

*De epistolis varitis, quæ ob adjectam Trisagio cantico clausulam scriptæ ad Petrum Fullo-
nem feruntur, necnon de expositione fidei, quæ exstat inter opera sancti
Justini martyris.*

1. Baronius ad annum Christi 483, epistolas tres Felicis papæ III nomine inscriptas Latine recitavit, quarum prima Petrus Fullo Antiochenæ Ecclesiæ spurius patriarcha monetur, ut desistat ab interpolatione hymni Trisagii quam invexerat; secunda ob pertinaciam deponitur et anathemati devovetur; tertia Zeno imperator rogatur, ut eum episcopatu ob hymni sacri corruptionem depositum, Antiochia expellat. Easdem epistolas tres Fronto Ducæus Græcè et Latine postea edidit per modum appendicis post commentarios Joannis Zonaræ in canones conciliorum, septemque alias adjecit ad eundem Fullonem; Quintiani nescio cujus episcopi Arculianorum, seu potius, ut apud Hinemarum Remensem legimus, Asculani, Justinii idem episcopi in Sicilia, Acacii Constantinopolitani, Antheonis Arsinoes, Fausti Apolloniadis, Pamphili Abydorum, Asclepiadis Tralliarum, quibus undecimam adjungere, Flacciani Rhodopensis, quæ Latine solum exstat ex codice Vaticano. Has omnes Severinus Binius et Philippus Labbe in suis conciliorum Collectionibus retulerunt. Quin altera Felicis ad Fullonem intercedisse creditur propter hæc verba, quæ leguntur in epistola depositionis illius, καὶ οὐχ ὀρμησας τῇ ἀληθείᾳ, ἐν τῷ τοῖς ἐπὶ δις γράμμασιν ἡμῶν ἐνωτισσασθαι, et non ad veritatem accessisti, cum epistolæ nostræ aures tuas bis perculerint. In istis itaque litteris Petrus Cnapheus unius duntaxat illius criminis reus agitur; quod Trisagio cantico: Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis, miserere nobis, voces istas interjecerit, Ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς, Qui crucifixus es pro nobis: quarum proinde multiplices sensus quos afferunt, exploduntur, et in prinis ille quem Fullo, Monophysita cum esset, conabatur astruere, scilicet Deum Verbum esse passum et crucifixum, seu Trisagium istud solum Dei Filium, non Patrem et Spiritum sanctum spectaret. In earum etiam plurimis mentio sit illius historiæ, qua Joannes Damascenus et alii Græci narrant, Theodosio Juniore imperatore et Proclo archiepiscopo Constantinopolitano, dum populus in urbis pomæriis publicas supplicationes ob terræ motum ingentem faceret, raptum e turba in sublime puerum, Trisagium illud carmen ab angelis didicisse, quod populus concineret. Quam narrationem mihi fere certum videtur Damascenum non aliunde quam ex istis epistolis, ut et alia complura quæ de Trisagio hymno scripsit, accepisse.

Omnes istas epistolas quas viri docti pro genuinis et sinceris habuerunt, spurias et supposititias esse Henricus Valesius probavit, cap. 4 dissertationis singularis de Petro Antiocheno et synodis adversus eum congregatis. Tametsi vero eruditus habuit qui sibi suffragarentur, Guillelmus Cave in *Historia litteraria*, ubi de Justino Siciliæ episcopo loquitur, eum refellere conatus est: id quod rursum dedititia opera præstitit doctissimus Antonius Pagi ad annum 485, *Annalium* Baronii. Quia vero præcipua difficultas est circa epistolas Felicis, Pagi ipse a sua me sententia amplectenda deteruit ad annum 478, n. 6, ubi censet has tres Felici male attributas esse ab imperitis librariis, datasque fuisse a Simplicio Felicis decessore nupero in synodo Romana hoc anno indicta. Optime nimirum vir pereruditus intellexit fieri nequaquam potuisse, ut Felix, qui dudum ante quam Cnapheus in Antiochenam sedem tertio invaderet (quod Zenone imp. gestum est) communione et episcopali gradu [LVI] Acacium Constantinopolitanum privaverat, iis in litteris hunc ceu legitimum, et θεοφιλέστατον, Dei amantissimum, ac θεοσεβέστατον, religiosissimum, urbis regiæ pastorem et antistitem commendaret. Anno siquidem 484, Acacio anathema dictum est a Felice, nec nisi insequente anno Petrus, expulso Calandione catholico, Acacii ipsius opera, Antiochenam sedem postrema tertiaque vice recuperavit. Verum cur imperitis librariis attribuendum sit, quod Felicis nomen pro Simplicii, tribus illis epistolis præfixum fuerit, quando in litteris Quintiani et Justini, non Simplicius, sed Felix Cnapheo scripsisse de Trisagii interpolatione perinde exprimitur? Multis episcopis præmonentibus, inquit ille Quintianus, μάλιστα τοῦ ἀγνοῦντος ἀρχιεπισκόπου Φήλικος, maxime sanctissimo archiepiscopo Felice. Et rursum post anathematismos, εἰ δὲ μὴ, ἤξει ἐπὶ σὲ καθαίρεσις ὑπὸ τοῦ πάπα ἡμῶν Φήλικος, sin vero, veniet super te depositio a papa nostro Felice. Justinus: Μηπως ὁ πρόεδρος ἡμῶν Φήλιξ κατὰ τοὺς κανόνας ἀποφηνῆται κατὰ σοῦ. Ne qui nobis præest Felix, secundum canones sententiam contra te ferat. Quibus addi potest, priscam harum omnium epistolarum translationem Felicis ubique nomen, non Simplicii retinere: et quia barbara ea est, et inconcinna, nec Felicis aut Simplicii sincerarum epistolarum dictionem refert, optime Valesius intulit expressam eam esse ex Græco exemplari. Non ergo suppres-

sum est Simplicii nomen, sed impostoris epistolarum auctoris error fuit, ut rerum gestarum temporumque rationis nescientia, in sædum anachronismum ineautus impingeret, ex quo tandem sua fraus agnosceretur. Quæ quidem falsariorum et nebalonum vulgo sors fuit. Præterea mirificum fuisset impurum Fullonem religiosissimi nuncupatione a pontifice Romano appellari, ἡ σὴ θεωρία: Fullonem, inquam, cuius facinora orbi Christiano notissima erant; qui Martyrio Antiocheno solium olim Patricio Cæsare favente eripuerat; et continuo iubente Leone imperatore a legitima synodo depositus, in Oasim deportatus fuerat: qui posthac indicta causa, Basilisci tyranni Chalcedonensis synodi hostis auctoritate sedem illam denuo repellerat. Atqui secunda ista invasio sub Simplicio quidem contigit: prior vero sub Hilare proximo Simplicii decessore; qui proinde ad Zenonem qui nondum imperaret, scribere non potuit ut Fullonem procul Antiochia amoveret. Cum autem compertissima jampridem essent quæ ille contra canones et fidem catholicam admiserat, multo minus scribere ad eum amice Simplicius potuit, ut additamentum Trisagio factum supprimeret, eumque religiosissimum appellare. Quin potius ei admodum displicuit altera hæc in tertium Ecclesiæ thronum irruptio, cumque nihil contra sub Basilisco tentare potuisset, hoc ad ordinem redacto, restitutoque Zenone, Acacio Constantinopolitano confestim scripserat, ut ab imperatore obtineret, Petrum ejusque socios ab Antiochena diocesi procul amandari. Genuinam Simplicii ad Acacium epistolam publici juris fecit Lucas Holstenius in Collectione Romana, ex qua Philippus Labbe eandem rursum edidit, l. IV Conciliorum, pag. 1038: Latius indicasti, inquit, et prolixo quidem volumine, sed sermone necessario retulisti, ut quid vel Constantinopoli, vel in aliis regionibus ab hæreticis gestum sit disceremus, ac singula quæ contra ecclesiasticas regulas et contra ipsam catholicam fidem ubicunque commissa sunt, ante nostros oculos collocares: quatenus videatur quo etiam remedio subveniretur ecclesiis, quibus vim sub occasione tyrannicæ dominationis (Basilisci) et per absentiam Christianissimi principis, perniciosus latro (Timotheus Ælurus) et recidivus invasor Alexandrinæ Ecclesiæ lapsus exiliis irrogavit. Postquam monuit Timotheum ad irremediabile exilium dirigi oportere, de aliis pergit: Cum quo Paulus ab Ephesina Ecclesia, et Paulus ab Antiochena civitate depulsus, atque omnes qui ab eo se, vel ab his quos illicite fecerat, æstimant episcopos ordinatos, eadem debent lege percelli. De Antonio autem, qui eorum quos contra Ecclesiam tyrannus miserat, antesignanus existens, sicut scriptum est, inimicus et defensor apparuit; de Joanne Constantinopolitano, qui ab hæreticis Apamenum sacerdotium, quod ei qui presbyter aliunde fuerat, vel a Catholicis sumere non licebat, se hæreticum publicavit, et quod in se perperam factum est improprium retorsit in auctorem, expellens ab Antiochia Petrum

pervasorem ipsius, eandem Ecclesiam ipse pervasit, sub anathemate a Christianorum consortio vel ipsa appellatione removimus: nec unquam his satisfactionis faciendus est locus. Ex epistola hac apparet, Simplicium primis annis restituti Zenonis habuisse Petrum Fullonem uti nefarium Antiochenæ sedis invasorem et tyrannum, non qui antequam deponeretur, pluribus admonitionibus comminationibusve compellendus esset, multo minus quem ipse religiosissimum nuncuparet. Istius porro Simplicii epistolæ meminit Felix in synodica ad clericos et monachos Orientis contra Acacium, ubi sic loquitur: Adjectum etiam tunc cum ista examinatione tractantur, quod Acacius Joannem illum Tyriorum Ecclesiæ fecerit præsidere, qui Apamenis a Petro Antiochenæ Ecclesiæ tyranno fuerat episcopus ordinatus, sed minime receptus, proprio ordinatore depulso, eandem sedem non timuit occupare. Quos tunc hypocrita Acacius ita fecit ab apostolica sede damnari ut his etiam Christianorum vocabulum tolleretur, quod gesta apud eum habita significant. Imo Simplicius ipse in epistola quam Zenoni imp. dedit, priorem suam ad Acacium de Petro aliisque scriptam memorat: Mandaveram, inquit, ut facta suggestione pietati vestræ prædictus (Petrus), ut et cæteri qui per occasionem tyrannicæ dominationis invaserant Ecclesias Dei, extra metas vestri pellerentur imperii. Non ergo propter unam alteramve voculam Trisagio carmini adjectam Petro Fulloni infensus erat Simplicius; cum hoc ævo hymnus isto Trisagius Romanis et Latinis ignotus esset, ut colligitur, non solum ex trita Aviti Viennensis epistola 3, qua Fullonis clausulam seu antiquitus receptam et catholicam insulse tuetur; sed insuper ex Gregorii Magni Sacramentario, in quo nulla ejus usquam occurrat mentio, etiam in officio SS. Presbiterorum. Pontifex igitur Cnaphæo infensus erat, quia jam secundo sub hæretico principe Orientis metropolim impune et præter regulas Ecclesias hæreticus [LVII] ipse occuparat. Et sane auctor Breviculi historię Eutychianistarum, ubi refert, quæ Acacius adversus Petrum ejusque hæresis et scelerum socios olim detulerat, nihil dicit de Trisagii interpolatione, sed de canonum multiplici violatione et consortio cum hæretico Æluro: Dum Acacii scripta legeremus, quæ de Petro et Joanne Antiochenis miserat, excessus Acacii in hac causa gravissimos apprehendit (Joannes scilicet Talaia Alexandrinus). Illo enim tempore, quo de Petro Alexandrino damnato retulerat, non longe post etiam de Petro et Joanne scripserat, Petrum apud Constantinopolim monasterium gubernasse; sed hoc propter crimina derelicto, Antiochiam fugisse. Ibi pulso Martyrio catholico episcopo, per hæreticos eandem ipsius occupasse, continuoque damnatum, a Leone tunc principe ad Oasitanum exilium esse directum. De quo lapsum Constantinopolim rediisse, et dedisse fidem, quod nullas ulterius turbas facere prorsus auderet. Sed sicut superius dictum est, Ba-

silicet temporibus a Timotheo illo (Æluro) damnato qui Constantinopolim venerat, ad Antiochiam remis- sum fuisse, ut iterum illic episcopatum teneret. Quo facto, idem Petrus Joannem quemdam presbyterum, de quo Acacium diximus retulisse, ordinat Apamenis episcopum, a quibus non receptus, venit Antiochiam et Petrum episcopatus sui pellit auctorem, et invadit ejus Ecclesiam. Quos iterum damnatos dicit Acacius, petens ab apostolica sede, ut si ad eam confugerent, nec visu dignos haberet : et si jam aliquam indulgentiam forsitan impetrassent, irritam eam esse debere, nec eorum penitentiam recipiendam esse.

Ex hac sincera relatione, ut ex genuinis Simplicii et Felicis litteris, invicte, ni fallor, inferitur, Petrum Fullonem communionem Romanam nunquam donatum fuisse, ut ab ejus sedis pontifice aliquo Religiosissimus, et Dei amant appellaretur, ἡ σὴ θεοφιλες, utque nonnisi præmissis admonitionibus damnari debuerit ob solam Trisagii immutationem. Quinimo Acacius a Simplicio postulaverat, ut sine præmonitionibus quæ necessariz amplius non erant sententiam olim contra illum in Oriente latam confirmaret. Præterea, ex iisdem quæ modo attuli sinceris monumentis apparet, eadem in synodo eademque Romani pontificis sententia, una cum Fullone proscriptos fuisse Paulum, Joannem, et Antonium; quorum tamen nulla mentio sit in epistola depositionis, quæ Felicis nomen præfert; imo nec in ea quæ ab eodem Felice data ad Zenonem imp., dicitur ut Petrus Antiochia pelleretur. Omitto ne prolixior sim, in illis epistolis significari Acacium communionem tunc fuisse conjunctum cum Fullone, quando scriptæ feruntur : quod tamen expresse negat Gelasius papa, epist. 15 ad episcopos Dardaniæ. Et certe sub Simplicio Cnaphi communionem exhibebat Acacius, licet, cum posthac a Felice absentes depositusque fuisset, mentem sententiamque mutaverit, ita ut relegato Calendione apostolica communionis tenacissimo præsule, Petrus illius opera sedem Antiochenam præter jus omne receperit, tenueritque usque ad obitum. Denique, cum in litteris, de quibus nunc disputatione, prætermisissis sceleratissimi Petri facinoribus, hoc unum depositionis caput asseratur, quod Trisagium corruperit, ut unus de Trinitate crucifixus crederetur; permirum foret (si veræ illæ essent, nec facilitæ) Hormisdam papam ejusque apocrisarios apud Justinum imp. monachis Deythis propositionem istam, *Unus de Trinitate passus est*, contra fucatos Nestorianos oggerentibus, nusquam regressisse, damnatum olim ab apostolica sede Fullonem ob interfectam Trisagio carmini Dei Verbi crucifixionem. Nec rursus Joannes II, qui Acacemetas monachos Nestorianos esse agnovit, quia præfractæ negarent dici debere : *Unum de Trinitate passum*, uspiam observavit, Felicem aut Simplicium anathema Petro Fulloni pronuntiando censuisse, propositionem istam aliavie sensus ejusdem, erroneam atque impiam esse. Quin potius Facundus Hermianensis

sub Vigilio, hoc suis libris de tribus capitulis præstruxit, perpetuam eam fuisse Ecclesiæ, etiam Romanæ, fidem; cum contraria in illis epistolis delita sæpe opera astruatur. In prima cui Felicis nomen præfigitur, tres fore deos concluditur : *Εἰς εἰς τῆς ἁγίας Τριάδος τῆς ἀρχαίου καὶ συναϊδίου, ὁ σταυρωθεὶς Θεὸς Λόγος*, si Deus Verbum, unus de sancta Trinitate ejusdemque æternitatis, crucifixus sit. In epistola ad Zenonem : *Ausus est dicere (Fullo) non oportere Christum et Dei Filium nominare; ἀλλ' ἕνα τῆς Τριάδος τὸ πάθος ὑπὸ τοῦτον ἀναμείβας*, sed unum de Trinitate pro nobis perituisse, juxta Arii, Apollinarii et Eunonii blasphemiam : ut nempe Nestorianorum more Christus et Filius Dei passus dicatur, Deus Verbum nunquam. Eodem modo in epistola Acacii nomine inscripta : *Tu avertisti autem a veritate ad fabulas conversus, secundum Arium et Apollinariū dicens, « Unum de Trinitate pati, » etc.* Et infra : *Qui ex Deo fuerunt, Christi Filii Dei passionem esse dicunt, secundum prænuntiatas de ipso prophetias et apostolicas doctrinas, Christum enim dicens Filium omnipotentis Dei crucem sustinuisse, utrumque dicit in uno, et ipsius divinitatem et humanitatem.* (Observa querimonias Nestorianis familiares.) *Dicere autem unum Trinitatis pati, ostendit ipsum Verbum passibile.* Justinus : *Ne adjicias Trisagio duos Filios : Verbum utique impassibile Deum fortem, et Christum crucifixum. Si impassibilis est Trinitas, inquit Quintianus, quomodo Deus Verbum passus est pro nobis ? Si idem est dicere Deum passum carne, ac dicere Christum passum carne, quomodo non erit idem dicere, Spiritum divinum carne pati, cum Spiritus Deus sit ? Et in anathematismis : Si quis confandit naturas dicens, Deum passum carne, non Christum passum carne, secundum Apostolum, damnetur, etc.* Hæ Nestorianorum insurrectiones erant, non solum adversus Eulychianos, sed etiam adversus Catholicos, qui duodecimum Cyrilli anathematismum perinde tuebantur, quo definitum erat, *τὸν Θεὸν Λόγον παθόντα σαρκὶ, καὶ ἐσταυρωμένον σαρκὶ, καὶ θανάτου γευσάμενον σαρκὶ*. Dei Verbum esse passum carne, crucifixum carne, et mortem carne gustasse. Quamobrem in Felicis ad Fullonem et ad Zenonem epistolis, ut et in ea quæ Asclepiadis Tralliarum esse dicitur, Nicæna, Constantinopolitana et Chalcedonensis synodi obtenduntur et commendantur, nulla Ephesine facta mentione, quæ nempe Nestorianorum errores proscripterat, vicissimque damnata fuerat a Joanne et Orientalibus seu Nestorio addictioribus, seu infensioribus Cyrillo [LVIII]. In prima Felicis, hæc B. Cyrilli vox unam Dei Verbi naturam incarnatam, Apollinarij heresim roborare pronuntiatur, *τὴν Ἀπολιναρίου χερσὶν αἰσθάνειν*, familiari Nestorianis criminatione. Nec prosit objicere Cyrillum quibusdam in locis, ut et Cælestinum Romanum commendari, Nestoriumque perstringi tanquam hæreticum. Nam hic fucatorum sequioris ævi Nestorianorum astus fuit, ut Nestorium damnare simularent, cum interim

Diodori Tarsensis Theodorique Mopsuesteni se sensum sequi profiterentur : ac neque Chalcedonensem synodum admittebant, nisi qua parte naturas duas vere subsistentes in Christo statuisset, ejusque definitiones cum Theodori sui doctrina convenire jactitarent. Quorum omnium testem habeo Leontium Byzantinum libro *De nefanda et infami Nestorianorum impietate*, qui in præfatione hæc ait : Οὗτος ὁ λόγος ἀναφορὰν ἔχει κατὰ τῶν ὑποκρινομένων τὴν μεγάλην καὶ οἰκουμένην σύνοδον τὴν ἐν Χαλκηδόνι, καὶ τὰ Νεστορίου φρονούντων. Hic sermo illos spectat, qui magnam et œcumenicam synodum Chalcedonensem celebratam, admittunt simulant, una vero Nestorii doctrinam tenent. Rursum cap. 1 : Καὶ μὴν ἐστὶ τὴν μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον σύνοδον καὶ ἀντ' ἑλλοι τινὲς δολοφάντες τοῖς ἀπλουστέροις προτείνουσιν, οὐ φρονούντες μὲν κατ' αὐτὴν. Simplicibus porro, quo incescentur, magnam et numerosissimam illam synodum protendant, cum ejus sensum non sequantur. Quibusdam interjectis subiungit : Θεωρήσαντες γὰρ οὗτοι ὁσημέραι τὰ κατὰ τῶν ἀθέων αὐτῶν δογμάτων καὶ τοῦ πρωτάρχου τῆς ἀσεβείας ἐν τοῖς πιστοῖς ἀδελφόμενον δίκατον μίσος, ὥς πικρὸν τι διανοοῦνται κατὰ τῆς αὐτῶν ζωῆς. Γράμματι γὰρ δὲ φασί, καὶ προσώπῳ ἡμῖν ἡρπέντο Νεστόριος, δογμάτων δὲ τῶν αὐτῶν ἔσται πατήρ, ὁ κάκεινον πατήρ γεγονώς. Hi enim considerantes in fidelibus in dies augeri iniquum odium, adversus impia sua dogmata et primum impietatis auctorem, exitiosum quid contra vitam suam excogitarunt. Velut enim in scena et larva, Valeat, inquit, nobis Nestorius. Is vero nobis parens sit qui parens ipsius fuit Theodorus. Hi proinde sunt, quos Facundus Hermianensis (a) Catholicos censebat ; quibus videbatur quod dici non debeat unum de Trinitate pro nobis crucifixum, sed potius unam de Trinitate personam : qui, inquam, communicantes Ecclesie putabant non debere suscipi hanc quoque confessionem qua beatam Mariam vere et proprie dicimus matrem Dei, cum Nestorium faterentur, propter quod eam Dei matrem negabat, debuisse damnari. Non enim vere Nestorianos esse putabat discipulos Theodori, pro cuius honore tuendo scribebat. Similia contestatur Anastasius Synaita, cap. 4 *Via ducis*.

Propter hanc Nestorianorum fraudem quinta synodus celebrata fuit, ut canone quinto sextoque declaratur : Si quis unam hypostasim subsistentiamve Domini nostri Jesu Christi sic intelligit, tanquam suscipientem plurimum hypostasium significationem, et introducere conatur in Christi mysterio duas hypostases seu duas personas, et duarum personarum quas introducit, unam personam dicit, secundum dignitatem et honorem et adorationem, sicut Theodorus et Nestorius dixerunt, καὶ συκοφαντεῖ τὴν ἀγίαν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον, ἐπὶ sanctam Chalcedonensem synodum calumniatur, tanquam secundum hunc impium

intellectum, unius hypostasis una sit vocabulo, etc. anathema sit. Et rursus : Si quis abusive et non vere Dei Genitricem dici sanctam gloriosam, sempet Virginem Mariam, vel κατὰ ἀναφορὰν secundum relationem, referendo sicut illi dicunt, κατὰ τὴν ἀναφορὰν hominis ad Deum Verbum, eo quod cum homine nascente erat, καὶ συκοφαντεῖ τὴν ἀγίαν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀσθεῆ ἐκινωθήσασα παρὰ Θεοῦ τοῦ ἑνωμένου Θεοῦ τὴν παρθεῖον αἰποῦσαν, et calumniatur sanctam Chalcedonensem synodum, tanquam secundum totum impium intellectum quem Theodorus excogitavit, Dei Genitricem dicere, et non proprie et vere Dei Genitricem confiteatur, et sic pie sanctam Chalcedonensem synodum esse esse confessam, talis anathema sit. Aliqui ejusmodi simulationis rei erant Acemetie monachi, quorum, ut paulo ante dicebam, obliquus sensus agnitus non ita pridem fuerat a Joanne II, Romano pontifice, cum importunitus instarent, ut hæc monachorum Seytharum propositio, *Unus de Trinitate passus est*, ab apostolica sede proseriberetur. Quocirca canone 10 predictæ synodi anathema rursus illis dictum est, qui non constituentur Dominum Jesum Christum, qui crucifixus est carne, esse verum Deum et Dominum gloriam, καὶ ἓνα τῆς ἀγίας Τριάδος, et unum de sancta Trinitate. Unde conficio non alios præter Acemetas monachos, quorum cænobio Cnaphæus quondam præfuerat, quosque ob sua scelera relinquere coactus fuerat, epistolas illas de quibus dixi Felicis et aliorum episcoporum nominibus insignitas conflavisse. Non enim ascribi possint Nestorianis aliis Chalcedonensis perinde atque Ephesinæ synodi hostibus, e quorum primariis erat Joannes ille Ægeates, quem, ut Leontius Byzantinus (b), ita et Facundus Hermianensis (c), contra Chalcedonensem, seu tota Cyrillianam fuisse, et epistolam Ibeæ ad Marim Persam, Theodorumque Mopsuestenum damnasset, strinxisse calumniam refert. Mea quoque suspicio hæc altera fuit, nec forsitan vana, excerptas epistolas esse ex *Historia ecclesiastica* Basilii Cilicis, presbyteri Antiocheni, quam Photius, cod. 42, narrat complexam esse res gestas ab imperio Marciani usque ad initia Justiniani : sed oratione inconvenna prorsus, quæque tedium afferret propter variarum episcoporum epistolas quibus intertextasset. Basilium hunc Photius, cod. 407, narrat Nestoriano dogmati potius quam Nestorio fuisse addictum, cum interim Diodorum et Theodorum uti Patres coleret : τὴν αἰρεσιν Νεστορίου νοοῦν, Νεστόριον μὲν οὐκ οἰκοῦνται, Διόδωρον δὲ καὶ Θεόδωρον ἐπιγράφεται πατέρας. Quin nec eum τοῦ θεσπεσίου Κυρίου εἰς πρόσωπον οὕτως ἀνασχόντως βλασφημεῖν, Cyrillum non sic pudore posito convitiis palam onerare : attamen in iis quæ contra Joannem Seythopolitam scripsit, duodecimum Cyrilli anathematismum adversus

(a) Lib. i. cap. 3, 4.

(b) De sectis, act. 9.

(c) Lib. v. cap. 1.

Nestorium ita habuisse, *cen Dei passionem introduceret*, ὁ εὐαγγεῖς θεοπάσχαζεν. Nimirum quia speciali synodi Chalcedonensis decreto capitula Cyrilli quibus Eutyches abusus fuerat, approbata non erant, Basilium ea vel pessumdata [LIX], vel antiquata existimavit, quæ sibi licitum esset impugnare. Verum quinta synodus fucatorum Nestorianorum proterviam ut compesceret, non solum, actione 6, epistolam Cyrilli synodicam, cum annexis eidem anathematismis admisit, verum et epistolam Ibae ad Marim eo etiam nomine proseripsit, quod hic duodecim capitula sancti Cyrilli impia rectaque fidei contraria vocarit, subindeque anathemati eam ejusque defensores subjecit, et eos qui dicunt eam rectam esse, vel partem ejus, et præsumunt eam defendere, vel insertam ei impietatem nomine sanctorum Patrum ἡ τῆς ἀγίας ἐν Χαλκηδὼνι συνόδου, vel sanctæ synodi Chalcedonensis.

Tametsi me demonstrasse arbitror, epistolas illas ad Fullonem commentitias esse; solvenda tamen objectio est, quæ sumi potest ex Laudatione Alexandri monachi Cyprii in sanctum Barnabam. Nimirum auctor compendio refert, Petrum Cnaphæum, relicto Acemetarum monasterio, Chalcedonem primum se recepisse, tum deinde Antiochiam, cujus sedem captata Zenonis comitis patricii benevolentia rapere tentaverit, sed prohibitum ne rem patraret a Leone imperatore catholico: cui cum Zeno successisset, votorum invasione Ecclesiæ Antiochenæ compotem factum, statim Chalcedonensi synodo anathema dixisse, et Trisagium carmen adulterasse. Quod postremum cum episcopi rescissent, *generose illos adversum ejus xaxoxoβήαν pravam sententiam insurrexisse*; καὶ πρῶτον μὲν ἐπεμψάντων διὰ παρακρητικῶν γραμμάτων ἀνακαλέσασθαι αὐτὸν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ τῆς ἀσκήσεως, atque adhortatoriis litteris conatos esse eum ab impietatis barathro revocare; ut vero repugnantem refractariumque contra fidem orthodoxam viderunt, *sententiam contra ipsum tulisse, anathemaque dixisse universos per orbem episcopos*. Deinde paucis narrat, sub Proclo patriarcha, medio lucente die Constantinopolitanis civibus supplicationes sacras habentibus, ter sanctum hymnum traditum ab angelis fuisse. Subjungit Petrum, cum proscriptus jam esset ab episcopis, exauctorato Zenone a Basilisco tyranno, fugam ad incognita loca maturasse: cæterum Zenonem recepto imperio, quæsitum statim repertumque Cnaphæum Antiochenæ Ecclesiæ reddidisse, expulso missoque in Oasim Calendione legitimo præsule sinceræque fidei alumno. Hæc Alexander, quem vix liceat inficiari epistolas alias episcoporum ad Fullonem de Trisagio interpolato intellexisse, præter quam illas de quibus nunc est quæstio. Eum porro viri spectatissimæ eruditionis Zenonis æqualem aut supparem faciunt; eo quod, inquit, in clausulam a Fullone introductam velut in novitatem nuper excogitatam invehatur. Verum tota auctoris istius narratio quam modo recitavi, certissi-

mis quæ ante atulit regessique ecclesiasticæ historiæ monumentis, probatorumque auctorum testimoniis adeo adversatur, ut affirmare non dubitem, eam ab auctore rebus gestis longe recentiore fuisse scriptam. Certum quippe est Antiochenam sedem Martyrio patriarchæ a Petro præreptam fuisse sub Leone, quam tamen paucis mensibus tenuit. Non Zenonis opera, sed patricii Asparis filio Cæsare qui Leontiam Leonis filiam duxerat, facinus istud ab eo patratum contendit et probat Cl. Pagius ad annum Baron. 471. Ac profecto quidem: nequam enim ut sibi finxit Alexander, a Zenone restitutus fuit, cum is Leoni II successisset, sed a Basilisco a quo Zeno exauctoratus erat: atque, ad ordinem redacto Basilisco, expulsus denuo a Zenone Petrus fuit, qui nonnisi postquam Acacius communionem et gradum privatus fuit a Felice Romano, faventem sibi Zenonem sensit, ut Antiochenam sedem tertium reciperet. Quod autem Baronius alique dicunt, invectam Trisagii hymno interpolationem ab Alexandro vocari *novitatem nuper excogitatam*, error ipsorum est, in quem impeerunt ob interpretis Latini oscitantiam. Nam voces istæ xaxoxoβήαν xaxoxoβήαν ἐπεμψάντων, nihil aliud significant, nisi Petrum *pessimam novitatem excogitasse*. Quod scriptor omnis sæculi cujuscunque posterioris, etiam decimi octavi, de vetustioribus hæreticorum dogmatis perinde pronuntiaverit. Alexander ergo Cyprius, non quinti sæculi scriptor est, non Zenonis imperatoris æqualis, sed sequioris ævi; ut ejus testimonio nec epistolarum illarum ad Fullonem sinceritas, nec traditi puero Trisagii cantici historiæ veritas firmari prorsus possint. Combessius Alexandrum hunc illum esse conficit, cujus exstat homilia de cruce, quemque Heraclio imperatore superiorem judicat. Sexto autem sæculo labente eum vixisse nihil vetat, atque adeo Basilio Cilice recentior fuit. Quin eadem etiam ætate Cyrillus Scythopolitanus monachus Vitam sancti Sabæ, necnon sancti Cyriaci scribebat; nimirum, ut ipse testatur circa utriusque operis finem, post celebratum concilium generale quintum. Hic in Vita sancti Sabæ, n. 32, perinde narrat, Cnaphæum ὑπὸ τοῦ πάπα Φήλικος ἀναθεματισθῆναι διὰ τὴν ἐπεμψήαν, καὶ τὴν εἰρημικήν ἐν τῷ Τρισάγιῳ προσθήκην, a Felice papa anathemate percussam, propter pravam alienamque doctrinam et memoratum in Trisagio additamentum; quod nempe Cyrillus perinde atque Alexander, xaxoxoβήαν innovationem, modo ante vocaverat. Atqui isto Cyrilli testimonio, ut et Alexandri, hoc duntaxat evincitur, epistolas illas de quibus egimus, confectas jam fuisse ante sæculi sexti medium; nihilque adeo prohibere quin Acemetis auctoribus eorumve erroris sociis eas ascribamur, atque a Basilio Cilice in historia recitatas existimemus. Cæterum abs re erit hic observare Evagrium Scholasticum, virum apprimè catholicum et rectæ fidei tenacem, earum nusquam vel mentionem insinuare in Historia sua ecclesia-

atica, uti nec historiarum Basilii Cilicis; qui tamen, ut dixi, Antiochenæ Ecclesiæ presbyter fuerat: cum tamen alios quos legerat scriptiores non paucos citet. Ex præfatione vero Nicephori Callisti ad Historiam suam colligi possit, ejas ætate, hoc est sæculo decimo quarto, exemplaria superfuisse Ananiam illorum Basilii.

H. De Expositione fidei quæ exstat inter opera sancti Justinii. — Quando jam ostensum est epistolam omnes de quibus judicium ferre proposueram, a Nestorianarum partium vindicibus confictas esse, posthabita conjectatione criticorum quorundam, qui Expositionem fidei quæ exstat inter opera Justinii martyris, Justinio illi episcopo Siciliæ posse ascribi opinati sunt: nihilominus inquirendum censui, [LX] quænam de incarnati Verbi mysterio genuina esset fides ejus auctoris, quem a Joanne Damasceno, Leontio, et aliis Patribus citatum reperimus.

In adnotatiunculis ad librum Joannis Damasceni contra Jacobitas recentiorum eam dixi Nestorii et Eutychie hæresum exortu: quod quidem eruditi agnoverunt, quia auctor disputat adversus hæreticos Eutychanis non absimiles, cumque Christum unum esse Filium profiteatur, duas in eo naturas tuetur, adversariosque suos accusat tanquam *χράσιως* temperationis et confusionis introductores, ceu docerent modo Verbum esse versum in carnem, modo carnem in Verbi substantiam transiisse, ποτὲ μὲν εἶς σάρκα τὸν Λόγον τετράφθαι λέγοντες, ποτὲ δὲ τὴν σάρκα εἰς Λόγον οὐσιωθῆναι. Cæterum unionis utriusque naturæ modum incompertum esse et abstrusum sæpe reperit. Non enim per omnia convenire exemplum unionis animæ cum corpore, quod quidam adhibebant, sed secundum aliquid duntaxat: id quod alio modo non edisserit, nisi quo Theodorus Mopsuestenus apud Facundum Hermianensem (a): nimirum ut quemadmodum unus homo est, licet naturas duas diversas habeat, quarum una cogitat et ratiocinatur, altera quod cogitatum est exsequitur, ita unus Filius sit, duas naturas possidens, quarum una miracula faciat, altera humilia admittat. Miracula siquidem eum patrasse qua ex Patre et Deus est; qua vero ex Virgine et homo est, passionem aliaque similia tolerasse. Atque hactenus exemplum illud convenire censet. Non enim ex deitate et humanitate tertium aliquid exstare, ut sit in homine, qui tertium est aliquid præter corpus et animam post horum unionem; quandoquidem nec corpus homo est, nec anima rursus homo: sed Christum nihil esse aliud præter ambas naturas, οὐκ ἄλλος ὢν παρὰ τὰ δύο. Insuper animam patiente corpore, imo sæpe nondum patiente, dolore effici: extremam vero insaniam fore deitatem doloribus subicere. At hic color erat Ne-

storianorum e quorum cœtu eminentissimus iste Justinus fuit.

Expositionis auctor Nestorianus est. — Cum enim modum unionis utriusque naturæ, divinæ et humanæ, velut arcanum occultumque nobis edicere identidem refugiat, non alium tamen ubique exprimit, nisi qui in sola Verbi in Christo homine velut in templo habitatione consistat. In ipso secundæ partitis Expositionis suæ initio ait, Verbum finisse sibi proprium templum, perfectum hominem, τὸ ἄνθρωπον ἑαυτῷ, τὸν τέλειον ἄνθρωπον, atque acceptans naturæ nostræ pariem in substantiam templi sui compegisse, εἰς τὴν τοῦ ναοῦ διὰ πλάσιν οὐσιώσας: tum vero illud per summam unionem subundo, ελεῖδς δὲ αὐτὸν κατ' ἀκράν ἐνωσιν, Dei Filium secundum ambas naturas prodiisse. Ἐξ ἑαυτοῦ γὰρ ὁ Υἱὸς, καὶ Θεὸς, καὶ ἄνθρωπος. Ezinde siquidem factum esse, ut Filius, tum Deus, tum homo esset, qui rerumstrarum dispensationem agens, Adami lapsum reparavit: qui post vitam, quatenus homo erat, sine vitio institutam, ἀμέμπτως πολιτεύεται, sponte mortem sustinuit, labem nostram suppressens et delens per exactissimam optimæ vitæ rationem (b), διὰ ἀκράς πολιτείας ἀφανίζων τὸ παράπτωμα: quatenus vero Deus, templum excitans quod solum fuit, ἦ δὲ Θεός, καὶ τὸ λυθὲν ἀναστήσας. Quibus profecto verbis ultimis diserte satis duos filios ponit, qui tamen unus Filius sint aut dicantur: quo nempe sensu Theodorus in symbolo quod lectum proscriptumque fuit in synodo Ephesina act. 6, et in quinta generali collat. 4: Filium unum constebatur: οὕτως δύο φαμέν υἱοὺς, οὕτως δύο κυρίους. Neque duos filios, neque duos dominos dicimus, quia unus tantum est per essentiam Filius, nempe Deus Verbum, Filius Patris unigenitus, ὡς παρ' οὗτος συνημμένος τε καὶ μετέχων θεότητος, κοινωνεῖ τῆς τοῦ υἱοῦ προσγορίας τε καὶ τιμῆς, cui conjunctus iste particepsque factus divinitatis, appellationis etiam Filii et honoris est consort. Unde licet secundum beatum Paulum multi filii dicamur, solus tamen ipse eximium hoc habet, propter societatem conjunctionemque cum Deo. Verbo, τῆς τε υἰότητος καὶ κυριότητος μετέχων, ἀναίρεῖ μὲν πᾶσαν ἐνοσίαν δοῦδος υἱῶν τε καὶ κυρίων, ac filiationem dominationemque participando, omnem dualitatem Filiorum et Dominorum cogitationem auferi. Plura non addo quæ sequuntur, his prorsus similia; nec alia rursus quæ tam in actis prædictæ synodi quintæ, quam apud Leontium Byzantinum occurrunt, ne quod multoties jam actum sit agere videar. Nestoriani cujusdam, imo Theodori ipsius aut etiam Diodori voces sunt istæ, quas Cyrillus recitat initio dialog. 8 Ad Hermiam, Ὁ μὲν γὰρ φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱὸς

(a) Lib. ix, c. 4.

(b) Apage vocem Theodorianam. Christus non vitæ solummodo innoxie merito culpam Adami

delevit, sed pro divinæ personæ suæ supremæ dignitate.

δὲ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος ἐστίν· ὃ δὲ ὁμοούσιος τῷ Υἱῷ Υἱός· *Hic enim naturaliter et vere Filius, Verbum ex Deo Patre est: hic vero, eadem cum Filio nuncupatione Filius.*

Verbum carni conjunctum per complacitum censeat auctor Expositionis. — Personatus Justinus nihil subinde inculcat magis, aut stabilire nititur, quam illam Dei Verbi in humana natura tanquam in templo inhabitationem; quod etsi Catholici identidem dixerunt, certum tamen Nestoriani erroris specimen factum fuit. Quamobrem suppressa unione quam Theologus ὁσιώδῃ *substantiali* olim dixerat, Cyrillus φυσικῇ *naturalem*, sive ut nostri loquuntur, *realem*, et καθ' ὑπόστασιν, ἅλλι, quos quinta synodus canone 4, perinde approbat, κατὰ σύνθεσιν, *per compositionem*; non aliam se nosse significat, nisi quam Cyrillus in synodica ad Nestorium et anathematismo 11, seu recens invecum et impiam proseripserat, qua humanæ naturæ communicata divinæ dignitas fuerit pro bona propensaque Dei Verbi voluntate et complacentia. Si enim, inquit, corpus mansit (non enim Deus est corpus) μεταβήκε μὲν θέας ἀξίας, οὐ φύσεως, εὐδοκίας τοῦ Λόγου, *particeps plane divinæ dignitatis fuit, non naturæ, per complacentiam Verbi. Sanctus Maximus lib. De duabus voluntatibus, Theodori locum affert ex libro 11 De miraculis, eis τὰ θαύματα, quo aiebat Salvatorem leproso ostendisse unam voluntatem, unam operationem, procedentem secundum unam eandemque [LXI] potestatem, οὐ λέγω φύσεως, ἀλλ' εὐδοκίας, non naturæ, inquam, sed complaciti. Sed de hac per complacitum conjunctione plura statim ex Theodoro, Sciscitantibus adversariis, quo tandem modo speciali Deus, qui omnibus præsens est κατ' οὐσίαν, per essentiam, in illo præ cæteris templo existat præsens, Expositionis fidei auctor exemplum objicit solis, ejus lux, tametsi ubique effundatur, non tamen peræque ab omnibus percipitur, sed a diversis diverse juxta atque oculi eorum affecti sunt: sicque templum, quod Deus Verbum sibi struxit, fulgorem totum excepisse divinitatis, quia a Spiritu sancto formatum erat, et segregatum a peccato. Atqui Theodorus Dei Verbi incarnationem non aliter intellexerat (a), propter illud Pauli effatum: *In ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare* 20. Nam primo ejus operum loco, quem Leontius Byzantinus lib. iii Contra Nestor. et Eutychem citat, docet, Deum, etsi rebus omnibus τῇ οὐσίᾳ per essentiam substantiamque adest, non tamen in singulis habitare: *Dei quippe inhabitationem complacito ipsius fieri, τῇ εὐδοκίᾳ ἢ ἐνοικησίᾳ γίνεται, et ex complacito Dei diversam esse inhabitationem: ἡ εὐδοκία καὶ τὸν τῆς ἐνοικησεως τρόπον ἐναλλάττει. Quocirca singulari ratione quadam Verbum in Christo habi-**

tasse, ut in Filius fieret. Οὕτω γὰρ εὐδοκίας ἐνέφρησεν, inquit, sic enim per complacitum inhabitavit, quia totum quod assumpsit, inhabitando, unius sibi Παρασκευάσας, δὲ αὐτὸν συµμετασχέιν αὐτῷ, καὶ ἡς αὐτὸς ἐνοικῶν, Υἱὸς ὢν φύσει, μετέχαι· *Effecit enim ut particeps, honoris fieret, cuius ipse compos est qui inhabitat, ut qui natura Filium ait, Quinimo Dei Verbi inhabitationem fieri non posse statuerat, neque substantia, neque operatione, sed solo complacito, ὅλῳ οὖν ὡς εὐδοκίᾳ. Ab aliis Theodori operum excerptis compluribus congerentia abstineo, uno quod hic addam contentus, ex ipsius ad Domnum epistola, quod cum duobus aliis reperi, cap. 36 Collect. contra Severianos. Secundum itaque loco, explosa primum unione κατ' οὐσίαν, secundum essentiam, cum potliorem dixisset eam quam ex complacito ait, subinde ait: Κατὰ γὰρ τὸν τῆς εὐδοκίας τρόπον τῷ Θεῷ Λόγῳ συναφθεῖς, ὡς ἔφαμεν, ἐξ αὐτῆς τῆς μητρὸς ὁ τεχνεὺς ἐκ τῆς Παραθέου ναδς, μεμνήσκων ἀδιαφροτος, τὴν ἐν πᾶσιν αὐτῷ ταυτοβουλῶν καὶ ταυτοουργίαν ἐσχρηγώς· ὢν οὐδὲν συναφέστερον, Templum quippe, quod ex visceribus Virginis natum est, secundum complaciti rationem, Deo Verbo, ut dicebamus, copulatum, sine divisione mansit, eandem in omnibus cum eo voluntatem et actionem habens: quibus nihil conjunctius sit. Similia Nestorii, quem omnes Theodori discipulum et alumnum fuisse norunt, dicta liberet hic asserre, nisi tritissima vulgatissimaque essent, et ut cæterorum Nestorianorum. Recte igitur Theodorus Raythensis scripsit, Mopsuesteni errorem fuisse, Deum Verbum in Christo propter eminentem ejus virtutem κατ' εὐδοκίαν ἐνοικήσαντα, per complacitum inhabitando participem cum divinæ dignitatis et adorationis fecisse. Cæterum unionem istam κατ' εὐδοκίαν Nemesius Emesenus Diodoro Tarsensi et Theodoro Mopsuesteno æqualis exploserat, cap. 3 De homine, cum magis ipsi arrideret, eam φυσικῇ *naturalem*, sive *realem* dici, ut postea Cyrillo. Οὐκ εὐδοκία τοίνυν ὁ τρόπος τῆς ἐνώσεως, ὡς τισι τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν δοκεῖ, ἀλλ' ἡ φύσις αἰτία, Unionis ergo modus ex complacito non est, ut viris quibusdam illustribus placet, sed naturam causam habet. Apprime siquidem intelligebat, ea duas personas Verbi et hominis, duosque filios poni: quod etiam Gregorius Nyssenus in epistola ad Theophilum Alexandrinum, et Hieronymus ad cap. 14 Isaia, significarunt: ut inde omnes agnoscant Diodori et Theodori profanos sensus sinceris ipsorum avi doctoribus Ecclesiæ exosos fuisse. Unde Patribus quintæ synodi displicuit etiam quod Ibas Edessenus in epistola ad Marim repetere amaverit, Christum esse Dei Verbi templum, ὃν ναὸν ἀποκαλεῖ. Hæc enim, ut ante dicebam, Nestorianorum veluti symbelum ac tessera fuit, propter illa Domini Verba,*

20 Coloss. 1, 9.

(a) Ob morum innocentiam, ἀμαρτίας δὲ καθώμας κέχωρισμένος.

Soloite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud²¹: ex quibus post Theodorum suum prætuebant, aliam esse templi naturam, et aliam habitantis in templo; aliam item soluti templi, et aliam ejus qui solum excitavit. Nihil etiam Nestorianis qui supersunt in Oriente familiarius est, quam ut Christum hominem Dei templum vocitent.

Falsus equidem Justinus ἀπὸν ἐνὶ αὐτῷ summam adunationem prædicat. At Theodorum nihil illa secundum complacitum inhabitatione conjunctius agnovisse vidimus, propter eandem Dei et hominis voluntatem et actionem, ὡς οὐδὲν συναπέρτατον. Hanc porro voluntatis et operationis unitatem, qua Deus Christo homine tanquam mero instrumento usus sit, non usquequaque improbari locutus noster Justinus: neque deinceps, ut olim, affirmavero, eum identidem imitatum esse hoc Magni Leonis dictum (a). Agit utraque forma cum alterius communione quod proprium est; quo nempe duplex actio, divina et humana significatur: sed actionem Deo soli tribuit, nec nisi passiones homini, ut altera natura miracula facta sint, altera toleratae passiones. Nec enim in illo et loco quam præ cæteris Catholici Monotheletis aliquando objecerunt, videre mihi videor duplicem Christi actionem, sed solam divinæ operationis Verbi communicationem. Nimirum unionem utriusque naturæ declarat auctor exemplo corporis solaris, cui lux quæ primo die facta erat, die tertio indita applicataque fuit, a Deo: ac subdit: Velut lux qua lux una est, operationem indivisam habet a corpore quod illam excepit, quamvis per rationis considerationem discernatur natura, cujus propria operatio est: ita in uno Dei Filio, operationem ejus omnem ab una filiatione nemo secreverit; cum aliqui ex qua natura profisciscatur, id quod præstat, per rationem agnoscat. Verba Græca sunt quæ lectori erudito expendenda relinquo: Καὶ αὐτὸς ὡς παρὰ τοῦ φωτός, ἢ φῶς ἐστὶν ἐν, τὴν ἐνέργειαν οὐκ ἂν τις χωρίσας τοῦ σώματος αὐτοῦ τοῦ δεξιῶτος, τῷ λόγῳ δὲ γνωρίσας τὴν φύσιν, ἥς ἐστὶν ἰδέα ἡ ἐνέργεια: οὕτως ἐπὶ τοῦ ἐνδὲ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, πᾶσαν μὲν ἐνέργειαν οὐκ ἂν τις χωρίσας τῆς μιᾶς υἰότητος, τῆς δὲ φύσεως, ἥς ἐστὶν οὐκ ἐξόν τὸ γινόμενον, τῷ λόγῳ γνωρίσας. Cæterum dum [LXII] Pseudo-Justinus se sollicitum præbet, ut Scripturarum voces, quibus Christi, tum divinitas, tum humanitas exprimiuntur, utrique nature distribuuntur, καταλήξας μέριμνα τὰς φράσεις τὰ λεγόμενα, Nestorianorum iudem ingenium prodit: ut nempe hoc colore quartum Cyrilli anathematismum impugnet, quo nihil nisi receptissima semper apud Christianos idiomatum, quam nostri vocant, communicatio vindicabatur, quamque adeo vocum inconsonantiam appellare amat, et τὸν φων

ὦν ἀσύνφωνον. Bursus quando allato corporis solaris cum lumine conjunctionis exemplo, infert, sicut nec sol, nec lux seorsim dicitur, sed lux unus sol appellatur, tum tamen una lux, et sol unus, nature duæ sint; ita quoque unum quidem esse Filium, et Dominum, et Christum, et unigenitum, naturas vero duas; οὕτως καὶ τὰ αὐτὰ αἰγίον ἐστὶν ἡ δὲ καὶ Κύριος, καὶ Χριστὸς, καὶ Μονογενὴς, φέρεται δὲ δὲ οὕτως id Nestorianam affectationem aspicit; cum hujus sectæ homines miris subtilitatibus et artibus prævos quos sensus occultando, quatuor istas voces Jesu Christo libentissima et vulgo attribuerent, quem tamen vere, proprie, simpliciter et absolute natura Deum esse aut dici debere infunderent. Et cum concederent Virginem beatam matrem esse Filii, Christi, Domini, Unigeniti, cum vocabellis istis naturarum conjunctio enuntiaretur, hæc Dei et Verbi propria Gentilicæ esse pernegabant. Quando dicimus, Christus, et Jesus, et Unigenitus, et Dominus (inquiebat ipse Nestorius (b), ambo hæc (Deum et hominem) appellatio ista significat. Imo in secunda ad Cyrillum epistola, Symbolum Nicænum sic erat interpretatus: Creditimus, inquit (Patres), in Dominum nostrum Jesum Christum, Filium ejus unigenitum. Observa quomodo τὸ, Κύριος, Ἰησοῦς, Χριστὸς, καὶ Μονογενὴς, καὶ Ἰδὲ ἡ πρῶτη φωνή, Domini, Jesu, Christi, Unigeniti, et Filii, prius nomina communia deitatis et humanitatis tanquam fundamenta ponentes, tunc suscepti hominis, et resurrectionis, et passionis superadificent traditionem. Eodem modo dixerat in sermone 2: Apud novam Scripturam nusquam invenies mortem Dei esse, sed aut Filio, aut Christo, aut Domino assignari. Christus enim, et Filius, et Dominus, et Unigenitus: (ita logo ut series orationis postulat, et meliori sensu, quam in Unigenito, ut habent edita) in Scripturis acceptus, duarum significatio est naturarum. Post adducta hæc in rem Scripturæ loca varia: Vidisti, inquit, quemadmodum Christus et Filius et Dominus est: quando da Unigenito meminit Scriptura, modo etiam humanitatis, modo divinitatis, modo autem utriusque vult esse significantia vocabula. Alexander Hierapolitanus (c). Dicitur igitur Cyrillus, inquit, quia Christus mortuus est, Filius passus est, Unigenitus passus est: cur addit quod Verbum passum sit? Theodoretus (d) quoque pro causa Nestorii perinde scribebat: Templum vocavit emptam naturam, differentiam illius qui accepit, ad id quod assumptionis ostendens; quod hoc quidem sit Deus, illud vero templum. Cæterum unus est Christus, unus Dominus, unus Filius, unigenitus idem et primogenitus. Similes locutiones observavi in epistola ad Cæsarium monachum, ac frequentes sunt in Nestorianorum quæ supersunt monumenta. Quamobrem Cy-

²¹ Joan. II, 19.

(a) Epist. ad Flavianum.

(b) Ep. ad Schol.

(c) Epist. ad Acacium Berroëns.

(d) Epist. ad populum Constant.

rillus in synodica, explosa prius inhabitatione illa Dei Verbi in homine, dolum sub vocibus istis latenter hoc modo cavendum monet : Εἰς ὃν ἄρα Χριστός, καὶ Υἱός, καὶ Κύριος, οὐχ ὡς συνάρειαν ἀπλῶς τὴν ὡς Θεὸν, ἐνότητι ἀξίας, ἥγουν αὐθεντίας, ἔχοντος ἀνθρώπου πρὸς Θεόν. Unus itaque est Christus et Filius et Dominus, non velut homine conjunctionem simpliciter habente cum Deo per unitatem dignitatis sive auctoritatis. Non enim honoris æqualitas uniti naturas, etc. Sic ergo auctor Expositionis fidei, dum eximiam sæpe modestiam proficitur sincerumque rectæ fidei studium, intricatis verborum ambagibus Nestorianorum se partibus additum ostendit. Animadversione dignum puto, quod, cum Catholici cum Proclo Constantinopolitano saltem unam incarnati Verbi hypostasim, μίαν τοῦ σαρκωθέντος Λόγου ὑπόστασιν, Chalcedonensi sacra synodo approbante confiterentur, imo Nestoriani ἐν πρόσωπον, personam unam identidem dicerent, neutrum in Expositione fidei occurrat. Maximus vero lib. De duabus voluntatibus, excerptum affert sermonis Pauli Persæ Nestorianæ sectæ diaconi, de iudicio, in quo hæreticus sic argutabatur : Εἰ μὴ φύσις οὐ γέγονεν, μὴ μονοπρόσωπος ὁ Χριστός οὐκ ἔστιν ὑπόστασις. Sin autem non una natura facta est, non una Christus est personæ unius hypostasis. Ex quo ulterius concludebat, unionem esse duntaxat ex complacito, οὐκ οὖν κατ' εὐδοκίαν ἢ ἐνωσιν, quæ uno eodemque consilio et voluntate stringatur. Quò sensu Nestorius cum suis ἐν πρόσωπον, personam unam sit professus, theologis compertum est : eumque a Theodoro magistro suo acceperat, quem Leontius refert ita locutum lib. viii De incarnatione : Ὅταν τὰς φύσεις διακρίνωμεν, τελείαν τὴν φύσιν τοῦ Λόγου φαμέν καὶ τελείον πρόσωπον. Οὐ δὲ γὰρ πρόσωπον ὑπόστασιν εἶπεν, τελείαν δὲ καὶ τὴν τοῦ προσώπου φύσιν, καὶ τὸ πρόσωπον ὁμοίως ὅταν μέντοι ἐπὶ τὴν συνάρειαν ἀπιδώμεν, ἐν πρόσωπον τότε φαμέν. Cum naturas duas discernimus, naturam Verbi perfectamque personam prædicamus. Non enim licet hypostasim dicere personæ expertem : perfectam vero etiam hominis naturam et personam similiter ; cum autem ad conjunctionem respicimus, tunc unam personam pronuntiamus. Ab aliis locis quæ idem repetunt recitandis supersedeo. Secundum pravos istos Theodori sensus quinti concilii generalis Patres verba hæc epistolæ Ibas ad Marim Persam intellexerunt : Ἄδο φύσεις, μὴ δυνάμεις, ἐν πρόσωπον ὅπου ἔστιν εἰς Υἱὸς ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Duæ naturæ, una virtus (efficientiæ et operatio), una persona, quod est unus Filius Dominus Jesus Christus. Sic igitur in Expositione fidei multa Nestoriani veneni indicia atque argumenta sunt ; nulla vero sinceræ et catholicæ doctrinæ. Nec enim prosit objicere, in ea saltem legi, post naturarum unionem non seorsim amplius Filium esse, scilicet Dei Verbum, et seorsim Filium hominem ; sed unum et eundem utrumque simul intelligi, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐκάτερα νοήσει, velut ex

corpore solari eique affixa luce, sol unus et lux una concipitur. Sic namque Nestoriani vulgo loquebantur, propter symbolum Nicænum, quod credendum docet, Unum Dominum Jesum [LXVII] Christum, Filium Dei unigenitum, ex Patre natum ante omnia sæcula, incarnatum, passum, etc. Quocirca Nestorius epistola ad Cyrillum quam superius citavi, Christum unum et eundem, Deum simul et hominem esse dicebat, qui una impatibilis et patibilis intelligeretur, vocito. Alexander quoque Hieropolitanus Joanni Antiocheno scribebat, oportere credere, Christum esse Deum et hominem, eundem sine dubio et Filium hominis propter naturam quæ est ex semine Abraham et David, et ipsum procul dubio dominum David secundum divinitatem. Imo Theodorus ipse in symbolo quod in Ephesina synodo proscriptum fuit, aiebat : Unum igitur Filium et Dominum Jesum Christum, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, per quem omnia facta sunt, primo quidem et præcipue Deum Verbum, qui secundum essentiam Dei Filius et Dominus est, intelligentes ; simul vero etiam quod assumptum est, Jesum a Nazareth, animo complectentes, συνεπινοοῦντες. Ut nempe illa unitas sola mente conciperetur, reapse vero non exstaret. Quanto magis igitur Acemete et Basiliani, fucatique alii Nestoriani post Chalcedonense concilium quod se defendere jactitarent, idem ore tenus prædicabant, subauditò Mopsuesteni sui sensu, quem miris ambagibus obvolvebant ?

Hic subjiciam quod alio jam in loco adnotavi, huicce Expositioni fidei præmissam fuisse ab auctore unam aut alteram dissertationem contra gentiles et Judæos : quod quidem prima hæc Expositionis verba diserte significant : Ἰκάνως τὸν κατὰ Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων λέξαντας ἐλεγχον. Cum satis superque Judæos et gentiles consultaverimus. Libri contra gentiles seu paganos fragmentum habemus actione 5 concilii Lateranensis sub Martino I. Aliud etiam affert Leontius in fine Dialogi contra Aphthartodetas seu Incorrupticolas, quod vir doctissimus meique amantissimus D. Joannes Ernestus Grabe Græce et Latine edidit, t. II Spicilegii PP. secundi sæculi, p. 172. Nullus dubito quin hoc triplex opus personati Justinī, ipsūmet sit cujus fragmenta quedam edita quoque sunt inter opera sancti Martini, t. XI, p. 154, cum hac inscriptione : Τοῦ ἀγίου Ἰουστίνου Φιλοσόφου καὶ τέλους μάρτυρος, ἐκ τοῦ πρὸς Εὐφράσιον σοφιστὴν περὶ προνοίας καὶ πίστεως λόγου, οὗ ἡ ἀρχὴ Ἀχπαρτος ὁ λόγος. Sancti Justinī philosophi et demum martyris, ex libro Adversus Euphrasium Sophistam, De Providentiā et fide ; cuius principium est, Intemeratum verbum : ut nempe auctor, evicta demonstrataque in disputationibus contra gentiles et Judæos Providentiā, Expositionem fidei de Trinitate et incarnatione appendicis instar subjecerit. Atqui expositionis hujus tres partes sunt. Prima est de Trinitate : in secunda mysterium incarnationis enarratur, incipitque ab his verbis, pag. 381, A. : Οὕτω καὶ περὶ τῆς μακαρίας

καὶ θεὰς Τριάδος δοξάζοντες. Ejusmodi de beata et divina Trinitate sententiam tenentes. In tertia denique adversariorum objecta solvantur ab his verbis, pag. 385 : Ἀποχρώντως τοίνυν εἰς δύναμιν

τὴν ὁρῶν ἐμολογῶν ἐκθίμνοι. Ceterum cum abunde satis pro virili nostra professionem fidei rectam exposuerimus, etc.

DISSERTATIO QUINTA.

De oratione cui titulus : « De iis qui in fide obdormierunt, » et de purgatorio secundum Orientalis Ecclesiae sensum.

I. Communis Græcorum sententia est, orationem, *De iis qui in fide obdormierunt*, Joannis Damasceni fetum esse. Ita tenent et affirmant Philippus Solitarius undecimi sæculi scriptor in Dioptra, Zonaras, Glycas passim in epistolis, Theodorus Balsamon in can. 4 apostolorum, et alii Græci sequioris ætatis, in quorum libris ecclesiasticis legitur cum auctoris nostri præfixo nomine. Arcudius in libro *De purgatorio contra Barlaamum*, anceps hæsit, quodnam de ea judicium ferret. Verum Allatius in diatriba *De scriptis Joannis Damasceni*, libens fatetur hoc opus fuisse illi subjectum : id quod ipse jam asseruerat in secunda dissertatione de libris ecclesiasticis Græcorum. Quia vero Combessius in *Bibliotheca concionatoria* ad diem 2 Novembris, ubi orationem istam perinde cum aliis Latine edidit, ab eo videtur discrepare, ejus præfationem integram juvat hic recitare.

II. Hæsi tantisper animo, num hanc orationem, seu librum hic loci repræsentarem. Conjectura pridem insedit (at conjectura) auctorem esse Damasceno recentiore, ac qui vixerit, et fetumque hunc suum supposuerit, Theodora circiter ac Michaelē ejus filio imperatoribus ; cum in gratiam piæ Augustæ certatum, ut Theophilus ejus maritus defunctus, efflagitantibus sanctis et confessoribus, poenis exsolveretur, ipse alioqui minime malus, ac recti justique tenacissimus : hoc uno duntaxat dementatus, quod sacras imagines proscriberet, earumque cultores diris tormentis et morte afficeret. Displicebat ipsa, quasi per saturam in re gravissima iamborum ; susa prolusio : quibus accuratior Damascenus in iis quæ ejus metro edita non pauca exstant, appareat. Leo Allatius diatriba *De scriptis Joannis Damasceni*, multorum discussis rationibus, quibus hoc opus abdicare se putant Damasceno, quod libris ejus de fide in doctrina non satis conveniat, Machabæorum historię plurimum innitiatur, cujus fidem canonicam iis in libris non agnoscit, fabellas liberatorum infidelium Falconille et Trajani, ac Macarii cranium inducat ; quæ tamen omnia Græci libris suis ritualibus inseruerunt, sive prævit illis hic auctor, sive illi ipsi. Illis, inquam, discussis, partimque so-

luti rationibus, num sit Damasceni setus, in re incerta frustra queri decernit. Adducta tamen quam ediderat, severiori suo censura in examine Græcorum librorum ecclesiasticorum, qua nimirum [LXIV] forte auctorem opusque deprimit, cum Græciæ tanta lumina suspexerint, ipsique orthodoxi pie venerati sint, nullaque controversia apud eos legatur ubique antiquissimis perscriptum libris, nec usquam notatum, uti solent alii libri apocryphi ; legique ipse, et notavi in antiquis codicibus. Latini item jam tertio (imo, quarto) redditum summisque viris dicatum, non male omnino habuerunt. Potuit ipsum rei argumentum, iambos, quasi naniam seu monodiam excutere, quod sibi Græci facilius indulgent in τὰς τὰς, putantque se non nebulones agere, sed affectui et dolori pro re nata stylum inclinare. Veniebat in mentem Michaelis Syngell, qui ipse Machabæicis multum nititur in amplissima illa oratione in sanctos angelos, quam repræsentavit iterum in festo sancti Michaelis. Sed nec illi forsitan stylus satis conveniat. Saliva Allatio quam mihi subtilior, ut non tanta quanta ille vitia deprehendam : nec sic biulca temere assurgens (nisi forte cum Dionysii verba) nihil coherens ac conficiens oratio. Multos etiam novos ab interpretibus male officiosis, inque illia Billio, viro alioqui doctissimo, accessisse adverti, et quoad licuit sustuli, quibusdam etiam locis notavi. Nec in aliis Damasceni Latinis auctoribus fundendis lima superflua, exemplariumque collatio, quibus fere destitutus Billius, quem et putem in Damasceno magis tirocinium posuisse. Utinam suppetent tanta illa Allatiani curia Roma submissa, suppetias scilicet novum vulgandis libris viri sic scholastici operibus ; ac vel Aubertus rem exsecutus esset vel quibus animo erat, sollicitante bonæ memoriæ illustrissimo ac reverendissimo archiepiscopo Tolosano Carolo de Montchal, ac bibliopola sumptus offerente, non invidisset. Nec illorum naufragio, vel suppressione (cujuscunque tandem illa sit) tantam res litteraria ac sacra passa esset jacturam.

III. Leonis Allatii judicium præfertur, et firmatur

magis. — Ex his liquet doctissimum virum in oppositam Allatianæ sententiam propensum fuisse. Verum non uni Allatio iambi qui istæ in oratione leguntur a Damascenicis discrepare visi sunt. Jacobus Pontanus Soc. Jesu in suo codice Græco Dioptræ Philippi solitarii scholium se reperisse ait ad cap. 42, lib. II, quo sermo iste Joanni nostro adjudicatur. *Sermonem hunc non esse Damasceni,* inquit, *propter characterem iamborum : hoc est quia iambis scriptus est, affirmat in margine scholium, quanquam in illis iambis non dimensionis syllabarum sed pedum ratio habita est potius. Est autem sermo, seu oratio pro defunctis cum hac inscriptione : « Quod ii qui cum fide ex hac vita decesserunt, vivorum missis et beneficiis juvantur. »* Atqui tale fuit critici Græci hoc de sermone iudicium. Scrupulus insuper alter hæret animo, qui tandem fieri potuerit, ut Joannes Damascenus medio sæculo octavo fabulam de Trajano Gregorii Magni precibus ab inferis liberato, velut in Oriente et Occidente celebrem laudaret, quam nonno tantum sæculo Joannes diaconus ejusdem sanctissimi pontificis Vitæ scriptor, non ex scriptis Romanis, allisse quæ Romæ superfuissent monumentis, vel saltem ex Romanorum traditione, sed ab Anglis solis se testatur accepisse (a). Allatius in diatriba *De scriptis Joannis Damasceni*, insinuat, historiolas de Trajano et Faleonilla theologicum axioma istud illius (b) evertere, *ὅτι ὅσοι ἐστί τοις ἀνθρώποις ὁ θάνατος, τοῦτο τοις ἀγγέλοις ἡ ἐκπτώσις.* Μετὰ γὰρ τὴν ἐκπτώσιν οὐκ ἔστιν αὐτοῖς μετάνοια, ὥστε οὐδὲ μετὰ τὸν θάνατον, quoniam quod hominibus mors, hoc angelis est lapsus. *Post lapsum enim non est illis penitentiae locus, uti neque post mortem hominibus.* Id quod quidem olim Noster perinde statuerat in Dialogo contra Manichæos, ex quo verba hæc aliis libet adjicere : *Μετὰ θάνατον οὐκέτι τροπή, οὐκέτι μετάνοια.* *Post mortem nec conversionis, nec penitentiae locus est : non quod Deus penitentiam non recipiat (neque enim negare seipsum potest : neque miserationem suam deponit), ἀλλ' ἡ ψυχὴ οὐκέτι τρέπεται.* Sed anima non mutatur amplius. Sicut enim demones post lapsum non resipiscunt, neque etiam angeli nunc peccant, sed utrique hoc habent, ut mutari non possint, οὕτω καὶ οἱ ἄνθρωποι μετὰ θάνατον τὸ ἀτρέπτον ἔχουσι, sic homines post mortem habent, ut immutabiles sint. Quomodo hæc cum placitis auctoris hominæ *De defunctis* cohæreant, non capio : nisi forsitan ad absolutam Dei potentiam confugiatur. His addo quæcunque alia Cf. Allatius, sagacissimo prorsus criterio, a Damasceni stylo, dictione, methodo, et ingenio in ea discrepare observavi, ut parentis alterius fetus injuria nulla censeatur. Quod quidem a Combessio olim appro-

batum observavi in præmonitionibus ad eam orationem. Ceterum hic auctor, quicumque tandem sit, ab erroris suspitione liberari possit, propter illa quæ sanctus Thomas (c) pro ejus defensione scripsit, cui astipulati sunt alii theologi præsertim qui beatæ Brigittæ revelationes Basileensi synodo præcipiente examinarunt; in quibus nempe Trajani ab inferis exemptio perinde affirmatur.

IV. *De quibusdam auctoris epistolæ placitis.* Fabulis de Trajani et Faleonilla liberatione, auctor in iambis subjungit complures non ex Hebreis modo, verum et ex gentibus a Christo, quando descendit ad inferna, liberatos esse, qui ei illic prædicanti crediderunt. At non ἀποραγνύων, asserendo, hæc se scribere ait, sed συλλογιστικῶς, διὰ τὸ φιλόδοξον, ex mera conjectatione et charitatis affectu, nec non propter Patrum quorundam piorumque virorum opinionem. Sed quosnam, velim, a Christo ereptos ab inferis auctor arbitratur? Non eos procul dubio, qui idololatriæ aliorumve scelerum consilii ex hac vita migraverant, quos tanto beneficio affectos verbis expressis negat; sed illos qui, etsi perfectam, sive, ut dicitur, *explicitam* fidem, nemine ipsos docente, non habuerunt, unius tamen Dei sincero cultu et vitæ munditia, non sine singulari ipsius munere et gratia, præcelluere. Quorum nonnulli, inquit, Trinitatis mysterium quadantenus agnoverunt, incarnationem alii et Christi gesta prænuntiaverunt. Sibyllas nimirum innuit, Trismegistum, Hydaspem, et alios, quorum nominibus opera varia a Gnosticis et Montanistis insignita sunt, quæ Patrum aliqui bona fide ceu genuina sæpe laudaverunt. Hos omnes ejusmodi fuisse fidei dono instructos censet, quod Apostolus paucis hisce verbis explicat : *Accedentem ad Deum oportet credere quia est, et inquirentibus se remunerator est* ²². Atque tales viros inter gentiles aliquando exstitisse nequaquam negavero. Neque enim abbreviata est manus [LXV] Domini, ut ubique terrarum selectos quosdam non servaverit; cujus generis fuere Job, ejusque amici, Naaman Syrus et alii. Hoc profecto sanctus Thomas (d) disertis verbis ultro concedit. Absit tamen, ut hac gratia fuisse dignatos asseram, Socratem, Platonem, et alios philosophos, quos Justinus martyr, in Apologia prima, ceu veræ religionis cultores celebrat. Horum siquidem mores cum recta quam de Deo acceperant doctrina non congruisse, quin perditissimos fuisse, narrat Apostolus cap. I Epistolæ ad Romanos, ipsosque adeo in reprobum sensum traditos. Dixi in annotationibus ad cap. 29 libri *De fide orthodoxa*, quid Græci Patres senserint de Christi descensu ad inferos, ejusque ipsis in locis prædicatione, et de iis qui ab ipso inde

²² Hebr. XI, 6.

(a) Vide præfationem num. XX.

(b) Lib. II *De fide*, c. I.

(c) Suppl. q. 75, a. 5 ad. 5.

(d) 2-2, 2. q., a. 7 ad. 5.

liberati sunt. Illic non omitam in questionibus quas *Cretserus Anastasii Sinaitæ* nomine edidit, affirmari (a) Christum ab inferis illos quidem eduxisse, qui ipsi prædicanti auscultarunt et crediderunt, in quibus fuisse Platonem refert, ex nescio qua, scholastici ejusdam visione: nullum vero posthac deinceps inde esse liberatum. Quo saltem recentiorum aliquot Græcorum error eliminatur, asserentium animas peccatorum, quas tenet infernus, quia pœnitentiam agere recusarunt, precibus nihilominus fidelium identidem eripi. Cujus opinionis patroni feruntur ab Allatio in primis Triodii adulteratores, Glycas, Gabriel Philadelphensis, et Georgius Corresius, quorum testimonia citat dissert. 2. De lib. Eccl. Græc. ubi insuper varios scriptores laudat, qui profanas ejusmodi nenas, nihil ab Origenianis absimiles confutarunt.

V. Cæterum in ipsomet orationis de qua nunc sermo est titulo, propositum auctoris declaratur; puta missis, precibus, elemosynis, aliisque vivorum operibus defunctorum fidelium animas levare. Innumera passim tum vetustiora, tum recentiora nobis monumenta suppetunt, quibus hanc perpetuo fuisse fidem Orientalis atque Occidentalis Ecclesiæ confirmatur. Ante collationem Constantinopoli habitam anno 1252, quam Stevartius in Collectaneis suis evulgavit, de purgatorio disputatum esse non reperi inter utriusque Ecclesiæ alumnos. Sed cum nostri qui inter Græcos versabantur, animadvertissent, nihil ab illis de igne quo aliquandiu post mortem expurgentur animæ, doceri tritis scholarum placitis indulgentes, erroris etiam quoad hoc caput eos taxare non dubitarunt. Unde factum est ut vicissim schismatici, audita Latinorum de purgatorio igne sententia, illis instauratæ hæresis Origenianæ crimen impeerint. Nihil certe apud Græcos reperire est, quo pœnarum genus, atque in primis purgatorius ignis Latinorum quo munden- tur animæ, definatur aut designetur: at neutrum definivit Florentina synodus, imo nec Tridentina, quæ vetuit, ne quisquam hoc de capite aliquid doceat, aut prædicet, quod non in Scriptura ex Patribus discrete enuntiatur. Quæ de re legendus in primis libellus pl. ne aureus illustrissimi Meldensis antistitis, quæ. De expositione doctrinæ Ecclesiæ catholicæ Gallico idiomate edidit, ne Romanæ Ecclesiæ dogmata fidei attribuantur, quæ ipsa nonquam fide tenenda docuit.

VI. Orientalium de purgatorio doctrinæ. — Verum enarrare licet, quæ sit Ecclesiæ Orientalis hæc in parte doctrina: quod ut conciniam, unum e multis auctorem seligo, Marcum Eugenium Metropolitam Ephesium, qui orationes duas Ferrariæ hoc de argumento in synodo habuit, in quibus, uti purga-

torium ignem theologorum nostratum exclusit, ita et professus est animas fidelium liturgiis, aliisque piis operibus provari post mortem, quando non absoluta penitus pro peccatis gravioribus pœnitentia, vel levioribus nondum satis expiatis, ex hac vita excessere. Quod a plurimis utriusque Ecclesiæ Patribus traditum, et antiquæ consuetudine confirmatum tradit: Το δὲ τῶν τοιούτων βοηθήματα, inquit oratione 1, καθαρῶν τιμωρίων ἀπαλλάττειται τὰς ψυχὰς, καὶ πρὸς προσαίτου τοιαύτην δύναμιν ἔχοντος, οὐδέτις ἐπὶ τῷ γεγονυμένῳ ἀδύσχολεν. Hæc autem per ejusmodi subsidia ab expurgantibus suppliciis et igne aliquo temporaneo, qui virtutem hanc habeat, liberari, nullibi hætenus expresse scriptum invenimus. Idem repetit in oratione altera. Cæterum in utraque asserit, peccatorum animas quæ æternis suppliciis addictæ sunt, tantillum quandoque relaxationis ex fidelium precibus percipere. Quo plane sensu Augustinus ipse in *Enchiridio*, cap. 110, ait, supplicationes et sacrificia defunctis prodesse, illis quidem qui, cum valde mali non essent, mortem obierunt, ut si plena remissio, et valde malis, ut tolerabilior fiat ipsa damnatio. Quocirca, cap. 112, exploso primum Origenis errore, qui vel insano commiserationis affectu, vel quod creaturam rationalem suopto libero arbitrio in quolibet existat statu sententiam mutare posse crediderit, cruciatuum metas fore finxerat, nihilominus hunc psalmi LXXVI versum: Num obliviscetur misereri Deus; aut continebit in ira misericordias suas? ita enarrat, ut, si ad defunctos omnes hæc verba pertinere existimentur, pœnæ damnatorum certis temporum intervallis aliquatenus mitigari putentur, quippe sic etiam intelligi posse manere in illis iram Dei, hoc est ipsam damnationem. Hæc enim vocatur ira Dei, inquit, non animi perturbatio: ut in ira sua, hoc est manente ira sua, non tamen contineat miserationes suas; non æterno supplicio finem dando, sed levamen adhibendo cruciatibus. Hæc quidem homines suspicari permittit Augustinus. Marcus vero eadem probare nitiatur quodam magni Basilii, ut putat, loco ex homilia quam Græci legunt in officio paschali Pentecostes; quo nempe Christus ad hunc modum interpellatur: Ἐν ταύτῃ τῇ πανταλειᾷ ἑορτῇ καὶ σωτηριῶδει, ἡσασθε μὲν ἰκετεύοντες ὑπὲρ τῶν κατεχομένων ἐν ᾧδου καταξιώσας δέχεσθαι, μεγάλας δὲ παρήγων ἐλπίδας ἀνεῖναι τοῖς κατεχομένοις τῶν κατεχόντων αὐτοὺς ἀνιάρων, καὶ παραψυχὴν παρὰ τοῦ καταπέμπεσθαι. Quin et in ista omnium solemnissima et salutari festivitate, expiationes quidem deprecatorias pro iis qui in inferno distinentur, dignis suscipere: magnam vero spem præbes, relaxationem eorum quibus plectuntur suppliciorum, et refrigerium quoddam eis concessum iri. Quibus si

³³ Psal. LXXVI, 10,

(a) Quæst. 111.

damnatorum animas innuunt, consentanei sunt hi Prudentii poetæ versus (a) :

*Sunt et spiritibus saepe nocentibus,
Pœnarum celebres sub Styge serici,
Illa nocte sera qua rediit Deus,
Stagnis ad superos ex Acherontidis.
Marcent suppliciiis Tartara militibus,
[LXVI] Exsultatque sui corporis otio
Umbrarum populus, liber ab ignibus.
Nec ferventi solito flumina sulphure.*

VII. Pergit Eugenicus, et eorum qui leviorum duntaxat delictorum aspersi decesserunt animas, solo povere purgari affirmat ex Gregorio Dialogo, δι' αὐτοῦ καὶ μόνου φόβου, καθὼς ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Διάλογος ῥητῶς ἀποφαίνεται. Alias vero, quæ cœpiæ pœnitentiæ fructus dignos vel incuria, vel propter inexpectatam mortem non tulerunt, ad infernâ detrudi, non suppliciis cruciandas, uti sceleratorum animas, sed veluti carcere detinendas, et conscientiæ angoribus compungendas, vel etiam in locis terræ vicinis exsulare, secundum maiorem vel minorem culpæ quas admiserint gravitatem : Τὰς δὲ καὶ μετὰ τὴν ἔξοδον, ἢ μενούσας ἐν τῷδε τῷ περιγίῳ χώρῳ πρὶν εἰς προσκύνησιν τοῦ Θεοῦ ἀφικέσθαι, καὶ τῆς μακαρίας λήξεως ἀξιοῦναι, ἢ καὶ αὐτὰς ἐν δόξῃ κατεχομένας, οὐκ ἐν πυρὶ καὶ κολάσει πάντως, ἀλλ' ὡς ἐν δεσμωτηρίῳ καὶ φυλακῇ κατεϊργόμενας, εἰ μάλιστα αἱ ἁμαρτίαι, καὶ πλεονος χρόνου δεόμεναι. Cæterum specialem illum locum quo detineantur animæ, quem purgatorium appellamus, recusat agnoscere : quippe quem Scriptura non indicaverit, inquit orat. 2, εἰ οὖν τις καὶ τρίτος ἦν τόπος, οὐκ ἂν σωπῇ παρεδόθη, ἑὸν statuerit medium inter beatorum et damnatorum sedem, nisi chaos ingens. At vero pro defunctis illis multum prodesse sacrificia et preces in Ecclesia quæ exsolvuntur, unanimi Patrum, tum Latinorum, tum Græcorum doctrina constare testatur ; ut nimirum benignissimus Deus quibusdam peccata nonnulla quæ humana fragilitate admissa sunt, statim ab obitu condonet, quemadmodum Dionysius ait in speculatione mysterii, quod pro mortuis agitur : aliis post aliquod tempus secundum iustitiæ leges, aliis denique, quibus licet non ante extremum iudicii diem parcere decreverit, levaminis aliquid impertiat. Verum, in his omnibus, inquit, οὐδεμίαν ἀνάγκη, ἑτέρας κολάσεως, καὶ διὰ πρὸς καθάρσεως βλέπομεν, nullam ignis expurgantis alteriusve supplicii necessitatem videmus. Siquidem illas pavor purificat, illas conscientiæ stimuli igne ipso voraciores, cæteros tandem exsilium a divina gloria et obscuritas futuri, num aliquando forte (vel, ut in alio opere posterius hoc dictum explicavi) quandonam inde sint evasuræ, τὴν ἀδηλάν ὁπότε τῶν τιμωρῶν ἐκείνων ῥοσθήσονται. Quocirca experientia ipsa ostendit hæc et similia supplicia omni altero esse acerbiora, atque animis torquendis magis idonea : quod quidem tum Chry-

sostomum variis in homiliis, tum Dorotheum monachum in sermone *De conscientia*, testatos refert, imo et Nazianzenum, qui asserat, omnibus cruciatibus acriorem pœnam animis esse, a Deo potiundo deturbari ; Τοῖς δὲ μετὰ τῶν ἄλλων βδελύσσας, μάλιστα δὲ πρὸς τῶν ἄλλων, ἀπερρίφθαι Θεοῦ. Hinc provocat ad varias sanctorum atque in primis Theophanis Grapti preces, in quibus nulla ignis quo crucientur animæ mentio est, sed solummodo lacrymarum et gemituum, δακρύων καὶ στεναγμῶν τῶν ἐν τῷ ᾄδῃ. Sin ignis aliquis iisdem in libris exprimitur, hunc non esse alium ab illo perpetuo qui diabolo et improbis paratus est, et ex quo viri sancti exuberanti charitatis et commiserationis affectu defunctos fideles eximi desiderant, id postulantes, quod nulla alioqui ratione concedendum esse norunt. In exemplum adducit preces et troparia seu versiculi Theodori Studitæ, quibus potitur, non ab igne purgatorio, sed a perpetuo animas eripi ; eodem prorsus modo quo nos in missa pro defunctis dicimus : *Libera animas omnium fidelium defunctorum de manu inferni et de profundo lacu, libera eas de ore leonis*, aliæque id genus. Sanctos quippe a Domino doctos esse pro omnibus, proque ipsis inimicis deprecari. Ac si quis dicat ejusmodi preces non exaudiri, *Esto*, inquit Marcus ; sed id omne quod penes nos est, explemus ; ἀλλ' ὅμως τὸ ἡμέτερον ἅπαν ἀποπληροῦμεν. Quin et sanctorum nonnulli pro impiis cum orassent, ex æterno eos supplicio exemerunt ; Trajanum puta Gregorius, et Falconiillum Tecla. Alios reticuit, uti Mauritium et Theophilum imperatores, quos sanctorum virorum precibus ab inferis avulsos finxit Græcorum nimia credulitas. Cum vero orationem *De iis qui dormierunt*, cuius causa de istis disputamus, præsertim sequeretur (cujus nempe auctorem esse Damascenum putabat) historiolum cranii seu calvariæ ejusdam sacrificuli idolorum quæ cum Macario abbate collocuta fuisse fertur, non omisit. Hæc sane habetur in Apothegmatis PP. quæ Cotelierius edidit, t. 1, *Monum. Eccl. Græc.*, p. 546, totiusque colloquii summa hæc est, etiam eos qui in inferno sunt, precibus sanctorum virorum nonnihil identidem levare, et solatium habere. Cæterum paganorum qui Deum ignoraverunt, leviores esse pœnam, quam eorum qui cum Deum cognoscent, ipsum negavere. Narratiunculas istas Marcus cum in duobus sermonibus suis coram concilio recitasset, id indigne tulit Joannes imperator, vetuitque ne deinceps coram Latinis ejusmodi fabulas afferret : quod quidem sincere satis testatur Syropulus (b) in Historia concilii Florentini. Ex his itaque Eugenicus intulit, pro defunctis fidelibus, nullis prorsus exceptis, sacrificia et preces ab Ecclesia fieri : pro sanctis quidem, non ut bona quibus nunc affluunt, eis adprecemur, sed ut gratiarum actiones Deo pendamus, qui merita

(a) Hymn. 5 τῶν Κατημερίων.

(b) Sect. 5, cap. 14.

eorum remuneratus est : atque hoc pacto sacrificium in eorum etiam utilitatem cedere, καὶ οὕτω τρόπον τινὰ καὶ ὅτερ αὐτῶν ἡ θυσία γίνεται, καὶ πρὸς αὐτοὺς διαβαίνει. Pro aliis vero ut vel remissionem plenam, vel quaecunque tandem levamen impetremus.

VIII. Deinde momenta solvit, quibus nostrates theologi purgatorium ignem astruebant. Ex libro II Machabæorum, cap. XII, hoc duntaxat colligi docet, sacrificia, preces, bonaque opera defunctis prodesse. Hoc rursum Christi oraculo : *Qui autem dixerit blasphemiam contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in alio*²³, id solummodo innui, post mortem peccata quædam dimitti, non ejusmodi purgationis quæ per ignem fiat, relaxationem. Τί γὰρ κοινὸν ἀφαιεῖ τε καὶ καθάρσει διὰ πρὸς καὶ κολάσεως ; *Ecquid enim commune est indulgentiæ, et expurgationi per ignem et supplicium.* Tum objicit sibi istæc [LXVII] Apostoli verba : *Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos ligna, fenum, stipulam : uniuscujusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur : et uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. Si cujus opus manserit, quod superædificavit, mercedem accipiet. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur. Ipse autem salvus erit ; sic tamen quasi per ignem*²⁴. Ex his ultimis verbis Augustinus (a) collegerat, nonnullos fideles per ignem quendam purgatorium, quanto magis minusve bona pereuntia dilexerunt, tanto citius tardiusve saltari. Et rursum Gregorius propter eadem Apostoli verba idem approbaverat. Verum Ephesius cum suis Græcis Chrysostomi potius expositionem amplectitur ; ut ignis ille, de quo Paulus loquitur, probandi, non purgandi vim habeat, δοκιμαστικόν, ἀλλ' οὐ καθαρτικόν. Per hunc siquidem opera bona esse transitura, quæ purgatione non indigent. Diem quippe, quæ in igne revelabitur, supremam illam fore, post quam purgatorium ignem astruere absurdum esset. Quapropter ignem alium non annuerit Apostolus ab igne extremæ conflagrationis, de quo alibi dicitur : *Ignis in conspectu ejus exardescet*²⁵, etc. *Ignis ante ipsum præcedet*²⁶. Qui quidem ignis sanctos reddet splendiores ; sic vero peccatores incendet, voluntatemque et actionem omnem eorum malam ad nihilum rediget, ut ipsi nihilominus salvi mansuri sint : hoc est, eos incorruptos et integros servabit, ne cum sua malitia quæ stipula, fenum, lignumque nuncupatur, simul dispereant. Istæc, inquit, tradit Chrysostomus, qui Pauli os, στόμα, exstitit, quemadmodum Paulus στόμα Χριστοῦ, os Christi. Hunc profecto sensum omnes propemodum amplexi sunt, quotquot Chrysostomo posteriores fuerint

Græciæ tractatores, quo magis ab Origeniano de instauratione universi per ignem errore recederent. Quinimo expositionem eandem ante Chrysostomum Theologus oratione 43, insinuerat, ubi Novatianos perstringendo dixit : *Foritan illic igne baptizabuntur, extremo scilicet illo, ac longe molestiore ac diuturniore baptismo, ὃ ἐκείναι τὴν χόρτον τὴν ὕλην, καὶ καταναί πάσης κακίας κοφύτητα, quod subjectam materiam seu fenum comburet, et universæ malitiæ levitatem : quam utique stipulæ nomine significaverat Apostolus.* Quocirca ad Chrysostomi sensum esse revocandas ait Marcus Ambrosii, Augustini, Gregorii Magni, aliorumque Latinorum auctoritates. Sed clariora sunt Gregorii verba, quam ut ejusmodi interpretationem patiantur.

IX. Quia vero defuncti fideles qui culpis quibusdam obnoxii adhuc erant, mediis in ignibus visi esse referuntur, hæc figurato sensu, non proprio, accipienda censet. Tandem expostulat de theologis Latinis, quod Gregorii Nysseni tam parum consuluerint, ejus locum quemdam allegando, quo non suum, sed Origenis potius purgatorium ignem inducerent, hoc est integrum universi expurgationem et instaurationem ; ita ut demones et impii meliores demum fiant, evadantque compotes salutis. Addit Maximum et alios Ecclesiæ Orientalis doctores, ut sanctissimum præsulem excusarent, obtendisse, vel his in locis ejus opera corrupta ab hæreticis fuisse, vel eum, homo cum esset, in hunc errorem prius impigisse, quam Ecclesia de eo capite judicium ferret : quod quidem Patribus aliis, puta Irenæo, et Dionysio Alexandrino accidisset. Hæc Marcus Ephesius metropolitā in utraque ad synodum oratione, cum sese nondum perpetuo dissidio ab Ecclesiâ Romana et catholica relegare proposuisset.

X. Ex his multa colligo ; quorum primum est, cum Latinis Græcos convenire in statuendo quodam purgandis post mortem animis loco. Utrique inferna loca vel etiam terræ vicina, decernunt. Nam licet Græci solum infernum dicant, attamen in eo alios atque alios esse recessus pro singulorum meritis agnoscunt. Sic namque Gabriel Philadelphiensis, apud Allatium, lib. *De consensione utriusque Ecclesiæ in dogmate de purgatoria*, in opera de eodem argumento loquitur (pag. 216.) : *Ex ante dictis itaque apparet, inquit, unum esse locum in quo animæ cruciantur, et non multos ; ἢ ἢν ὁ τόπος οὗτος ἔχει πολλὰς καὶ διαφόρους μονάς, καὶ πολλὰ εἶδη τιμωριῶν. Attamen locus hic multas habet, variasque mansiones, et multa tormentorum genera, quæ diversitati peccatorum respondent. In hæc tormentorum genera injiciuntur animæ, tum impiorum, tum hæreticorum, quemadmodum et*

²³ Matth. XII, 31. ²⁴ I Cor. III, 12-15. ²⁵ Psal. XLIX, 3. ²⁶ Psal. XCVI, 3.

(a) Enchir. c. 69.

Christianorum, qui non penituerint, καὶ τῶν Χριστιανῶν τῶν ἔχόντων ἄλκιβα διὰ τῆς θείας λειτουργίας καὶ τῶν ἐλεημοσυνῶν καὶ προσευχῶν τῶν ὑπὲρ αὐτῶν γενομένων, ἵνα λάβωσιν ἀντίον καὶ ἐλεοθερίαν τῆς κολάσεως, ὅπερ ὁ Θεὸς εὐστολαγγισθεὶς νεύσει, πρὸς ἑαυτοὺς, nec non Christianorum qui spe aluntur, per sacrificium missæ, et eleemosynas, et orationes, quæ pro ipsis sunt, accipiendi remissionem et libertatem tormentorum, cum Deus misericors in misericordiam declinaverit. Hæc porro loca ad quæ mittuntur animæ, ut peculiares poenas luant pro mensura delictorum, et in quibus experiantur misericordiam et humanitatem Dei; hæc, inquam, loca, auctor quidem iste non Purgatorium abs se vocari ait, ne quis existimet se concordare Platoni, qui in Phædone expurgari peccatorum animas dicit, sed satisfactiva vel idoneos redditentia appellat: hoc est locum, in quo cruciantur animæ in quantum poenæ dignæ sunt, et in quantum misericordia Dei voluerit: Τούτους λέγει τοὺς τόπους δὲν οὐ καλῶ Καθαρήριον, διὰ τὴν μὴ νομίσαν τινὰς, ὅτι συμφωνοῦμεν κατὰ τοῦτο τῷ Πλάτῳ· ὁ ὅποιος λέγει ἐπὶ τὸν Φαίδωνα, ὅτι καθαρῶνται αἱ ψυχὰς τῶν ἀμαρτωλῶν· ἀλλὰ τοὺς ἀνομάζω τόπος Ἰκάνοποιός. Alioqui enim Græci longe potiori jure Origeniani erroris rei agendi forent, qui animas saltem aliquot defunctorum ex ipsamet inferni voragine, quæ impiorum animæ delincentur, liberari docuerint.

XI. Secundum est, Orientales varia expurgationis animarum genera agnoscere, quæ tamen non desinant, propter Scripturæ silentium, et quia de his nihil traditione constat. Tertium, Ecclesiam utramque uno semper ore docuisse, sacrificia, orationes, vigilas, eleemosynas, aliaque id genus officia pietatis defunctis admodum prodesse, eosque subsidii istis vel levari, vel ex toto liberari: quod quidem perpetuo ab ipsis Ecclesiæ [LXVIII] primordis certissimum fuisse Christianæ fidei caput perspicuis invictisque omnium sæculorum testimoniis confirmatur.

XII. Hæc cum Ephesius duplici sermone in synodo, velut Orientalis Ecclesiæ nomine, perorasset, adiecissetque, ut postulatus fuerat, quorumdam utriusque orationis locorum expositionem, Latini ultro comprobant: illis duntaxat exceptis, quibus tum damnatorum implorativæ poenas et supplicia, tum beatorum coronas in diem iudicii differri asseverarat, negaratque sanctos Deum Deivo essentialiter posse contueri. Quamobrem, nulla facta ignis expurgantis mentione, eodem prorsus sensu quo postmodum in Tridentina synodo, definitum est in decreto unionis: Item si vere penitentes in Dei charitate decesserint, antequam dignis penitentis fructibus de commissis satisfecerint, et omisissis, eorum animas poenis purgatoris post mortem purgari: et ut a penis hujusmodi releventur, prodesse eis fidelium vivorum suffragia, missa-

rum scilicet sacrificia, orationes, eleemosynas, et alia pietatis officia, quæ a fidelibus pro aliis fidelibus fieri consueverint, secundum Ecclesiæ instituta. Quamquam omittendum non est, purgatorium ignem, quem theologi Latini defendunt, non admodum displicuisse cordatoribus Græcis. Gabriel Philadelphensis antistes schismaticus, statim post verba quæ modo ante ex ejus libro De purgatorio recitavi, subiungit: Ἀρτέχει μοι ὁμῶς καὶ ἡ γνώμη τινῶν διδασκάλων τῆς δοτικῆς Ἐκκλησίας ὁτινὲς λέγουσιν, ὅτι τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον εἶναι ἐκείνο εἰς τὸ ὅποιον πηγνέουσιν αἱ ψυχὰς καὶ τιμωροῦνται πρὸς καιρὸν· τὸ ὅποιον ὅσον εἰς τὴν αὐτοῦ φύσιν εἶναι αἰώνιον, οὕτω ὑπὸ Θεοῦ κτισθὲν, πληρὴ λέγεται καὶ πρόσκαιρον, οὐ κατὰ τὴν φύσιν του, ἀλλὰ διὰ τὰς ψυχὰς ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι λυτρώνονται ἀπ' ἐκεῖθεν διὰ δὲ τὰς ψυχὰς τῶν αἰωνίως ἐκεῖ κολαζομένων λέγεται αἰώνιον καὶ παντοσίνον. Places mihi nihilominus sententia nonnullorum doctorum Occidentalis Ecclesiæ, qui asserunt ignem hunc æternum illud esse, in quem animæ immisæ puniuntur ad tempus, sui natura æternum, sic a Deo factum: dici vero temporarium, non sui natura, sed ob animas, quæ liberantur; propter eas autem, quæ in eo absque ullo fine cruciantur, æternum ei perpetuum. Ne quis vero sibiingat Gabrielem hæc scripsisse, cum erga Latine Ecclesiæ dogmata moresque bene affectus esset, et contra tritam Græcorum suorum sententiam, testem hic addam nemini ut spero suspectum, Marcum scilicet Ephesium, quem Syropulus narrat (a), auditis quæ Julianus cardinalis de purgatorio igne secundum Latinorum sensum pronuntiavit, sincere declarasse: Ἡμεῖς γὰρ ἄλλως ἤκούσαμεν, ὅτι δοξάζει τὸ περὶ τοῦ πουργατορίου ἡ ὑμετέρα Ἐκκλησία, καὶ ἑτέρως νῦν ἤκούσαμεν τοῦτο. Ἀπὸ γὰρ τῆς ἀληθείας τῆς σῆς αἰδεσιμότητος, ὁλίγην εὐρίσχω τὴν μεταταξὶ ἡμῶν διαφορὰν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ. Nos aliter audivimus Romanam Ecclesiam sentire de purgatorio, quam vos nunc explicuistis. Nam ex quo reverentia tua hunc articulum enarravit, exiguum inter nos discrimen reperio. Hic porro obiter lectorem monebo, Marcum, aliosque schismaticos anctores, quorum concertationes adversus Latinorum purgatorium legi, una sententia tenere, post resurrectionem extremumque iudicium vero igne torquenda esse impiorum corpora; nec metaphoricum duntaxat ignem illic admittere, qualem Damascenus noster passim innuit in Dialogo contra Manichæos: ut si dem potius adhibendam censuerint expressioribus Chrysostomi aliorumque Græcorum testimoniis.

XIII. Demum, ut magis comperta sit Græcorum fides de fidelium animis qui purgatione indigent, responsum addam Manuelis rhetoris ad Franciscum quemdam ordinis Prædicatorum, cuius partem priorem, quæ beatorum spirituum statum

(a) Sect. v, n. XIII.

spectat, Leo Allatius olim edidit in dissertatione ad Dominum Joannem de Boineburg. Posterior pars quæ ad propositum nostrum attinet, hæc est: Τῶν δὲ μέσθιν ἔχόντων πως τάξιν ἀνθρώπων αἱ φυγαί, τῶν μὴτε θανάστοις συναποθανόντων ἀναθήμασι, μὴτε παντελῶς ἐνοχῆς τινὸς ἀπὸλλαγμένων, ἐν τόποι φέρονται ὅν ὁ Κύριος οἶδεν. Τὸν θεὸν δὲ οἶκτον διὰ τῶν γινόμενων εὐχῶν καὶ θυσιῶν τῆς ἱερᾶς Ἐκκλησίας καὶ ἐλεημοσυνῶν εὐρίσκουσαι ἐκ τοῦ μόνου ἐλεήμονος Θεοῦ, εἰς οὐρανὸν καὶ αὐταὶ ἀνέρχονται καὶ οὕτως εἰς οὐρανὸν ἀνιέναι, τὰς μὲν ταχύτερον, τὰς δὲ τελείως δηλονότι κεκαθαρμένας, τὰς δὲ βραδύτερον, συνεργουσῶν τῶν τῆς ἱερᾶς Ἐκκλησίας ἱεροργῶν καὶ εὐχῶν καὶ ἐλεημοσυνῶν, ὥς ἔφημεν. *Animæ vero hominum qui locum medium tenent, quique mortiferis peccatis obnoxii mortui non sunt, neque ab omni reatu absoluti sunt, ferantur in locum quem ipse Dominus novit. Cæterum divinam miserationem nactæ ab eo qui solus misericors Deus est, per supplicationes et sacrificia sacrosanctæ Ecclesiæ, nec non per eleemosynam in cælum ipsæ quoque pergunt; utque ita in cælum conscendant, hæc quidem citius, quæ nimirum perfecte sunt expurgatæ, illæ vero tardius, conferunt sanctæ Ecclesiæ sacra, precesque et eleemosynæ, ut diximus. Quam hæc cum synodi Tridentinæ definitione consentanea sint nemo qui sanus sit, non sentiat.*

XIV. Quibus diebus et quibus ritibus Græci pro defunctis precentur. — Ad preces pro mortuis quod attinet præter consuetam defunctorum commemorationem, quæ recitatur in sacra liturgia, primam obitus diem, tertiam, nonam, et quadragesimam, ac tandem annuam, fundendis pro defuncto quolibet precibus, aliisque piis operibus exsequendis impendunt, quemadmodum et in Constitutionibus, quæ apostolis ascriptæ sunt, sancitum fertur. Quem sane ritum sæculo saltem sexto medio usitatum fuisse testatur Eustratius Magnæ ecclesiæ Constantinopolitanæ presbyter in libro cuius titulus est: *Refutatio eorum, qui dicunt animas corporibus suis solutas non operari, nec precibus sacrificisque quæ pro eis offeruntur adjuvari*; quem Leo Allatius Græce Latineque edidit, post tractatum de Purgatorio, utinam non in sine mutilum. Imo Palladius, qui, sæculo quinto incunte, Historiam suam ad Lausum scripsit, in Palladio meminit commemorationis quæ tertio et quadragesimo die ab obitu defuncti fiebat. Ad hæc, quotannis Sabbato ante Dominicam quam vocant τῆς ἀπόψεως, q. d. *carnisprivii*, seu Septuagesimæ nostræ, solemnem agunt fidelium omnium memoriam: quod officium inchoatur a Vesperis præcedentis sextæ feriæ. Totam noctem illam ac Sabbatum, tam in Narthece Ecclesiæ ac cœmeteriis, [LXIX] quam ad altare orando transigunt. Consimilem fere commemorationem denuo celebrant in vigilia Pentecostes. Quovis etiam Sabbato in officio nocturno τὰ νεκρώσιμα, pro defunctis recitant: cuius quidem ri-

(a) De Script. eccles.

PATROL. GR. XCIV.

tus mentionem Damascenus facit in epistola ad Cometam De sanctis jejuniis. In tertia, nona, et quadragesima ab obitu defuncti die Colyborum oblationem faciunt, cuius officium Leo Allatius edidit lib. iii De Ecclesiæ Occid. et Orient. consensione, cap. 48. Sic vero Colyba confecti Goarius noster narrat in Euchologio: *Excoquant lester frumentum Græci, lancibusque acervatim impositas frugibus variis, pisic putas, avellantis, cortice nudatis amygdalis, nucibus minutim sectis, corticibus uvæ, et malogranatorum granis in distinctas petroselinæ foliis veluti radiis areolas et figuras ordinatis respergunt, acervumque huiusmodi præfata arte elaboratum κολυβα vocant; quæ quidem vel in sancti alicujus honorem, vel in defunctorum animarum memoriam, aut cum instante magnæ quadragesimæ initio communes suas pro mortuorum animabus preces renovant, propinquorum sepulcris impositæ, in sacerdotis et ministrorum usus postmodum cessura solent offerri. Omisit vir doctus mensuram vini, cuius tamen meminit Simeon Thessalonicensis, cap. 371. Deinde vero Goarius observat istæ offerri ad instar antiquæ Christianorum consuetudinis, qui defunctorum tunulis dapes ad alendos pauperes apponebant: quin et lautiori convivio egendos atque Ecclesiæ ministros a divilibus solere excipi. Sed nec humilioris fortunæ viri, inquit, a simili erga mortuos debito immunes se constituunt. Panem enim in fragmenta longiora copiosius, vinoque tinctum transeunti cullebat et degustare non detrectanti offerunt; ut eo sumpto repetitam orationis vicem parentibus suis accipiant, desiderata hac voce audita, ὁ θεὸς μακάριον τοὺς νεκροὺς, hoc est, Deus beatos illos faciat. In Syria et Oriente, Melchitæ, Jacobitæ, Nestoriani et Maronitæ tertiam quidem et nonam ab obitu celebrant, pro quadragesima vero tricesimam agunt, quia filii Israel super Moysen iuxerunt triginta diebus; quem etiam morem a Gregorio Magno Latini feruntur accepisse.*

XV. De Cyrilli Hierosol. Catechesibus. — Quia paulo ante facta est a me mentio libri Eustratii Constantinopolitani De defunctorum animis, ab re non erit hic subnotare, auctorem Cyrilli quoque Hierosolymitanæ testimonium adhibuisse ex ejus Catechesi mystagogica quinta, quo ostenderet priscum receptissimumque morem fuisse preces pro defunctis fidelibus fundendi inter divinorum mysteriorum celebrationem: Συνοδὴ δὲ τοῦτο καὶ Κύριλλος ὁ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος, inquit, ἐν τῇ μυσταγωγίᾳ, ἥς ἡ ἀρχὴ. Τοῦ Θεοῦ ἡ φιλαδελφία, τότε φησὶν. Εἴτα μνημονεῖσθαι καὶ τῶν προκεκοιμημένων, κ. τ. λ. His consensana sunt, quæ Cyrillus Hierosolymitanus episcopus in quinta mystagogia, cuius principium est: « Dei humanitas, » hinc verbis pronuntiat: « Deinde memoriam facimus eorum qui ante nos dormierunt, » etc. Quemadmodum itaque Hieronymi testimonio (a) constat,

Cyrrillum *Catecheses in adolescentia composuisse*, nec non Theodoretum et Joannem Damasceni (a), genuinas ejus esse priores, seu τῶν φωτισμένων, *Illuminatorum*; quippe cum ille ex quarta fragmentum afferat, hic vero ex quinta (quibus adjungi potest Leontius Byzantinus opere nondum edito adversus hæreses) ita ex Eustratio compertum sit eundem esse mystagogicarum parentem. Id quod insuper testantur mss. codd. Bodleianus, n. 142, Memmianus, ex quo Guillelmus Morellius septem catecheses τῶν φωτισμένων, et quinque mystagogicas excudit; Vaticanus, ex quo Joannes Grodecus editionem suam adornavit; monasterii item Græcorum B. Mariæ τῆς ὁδηγητίας in Calabria, quem Sirletus cardinalis in epistola ad Joannem a Sancto Andrea Parisiensis Ecclesiæ canonicum liturgiæ sancti Marci præfixa ab se visum asserit, et alii aliarum orbis bibliothecarum. Denique post responsionem 3 Anastasii, tam in mss. codicibus antiquis, quam in editionibus Herveti et Gretseri, fragmentum legitur catechesis mystagogicæ primæ cum hæc inscriptione, Κυρilloῦ Ἱεροσολύμων, ἐκ τῶν κατηχήσεων: *Cyrrilli Hierosolymitani, ex Catechesibus*. Nihilominus Combefisio nostro fucum fecit Simlerus, in sua Bibliothecæ Gesneri epitome ita scribens: *In indice librorum quos Augustana respublica emit ab Antonio eparcho Corcyro, nominantur Joannis episcopi Hierosolymitani Catecheses τῶν φωτισμένων, et Mystagogicæ quinque*: eoque vir cæteroqui commendatissimæ eruditionis adductus est, ut in recensitis auctoribus Bibliothecæ PP. concionatoriæ in Cyrrillo Hierosolymitano, Mystagogicas ei adjudicandas conjecerit. Non unius auctoris videantur, inquit, *Catecheses τῶν φωτισμένων, cum Mystagogicis, quarum nec veteres meminerunt. Simlerus habet tribui in mss. Augustano illas Illuminatorum Joanni Hierosolymitano, qui Cyrrilli proximus successor fuit, Epiphano, Hieronymo, Augustino æqualis, nec Cyrrillo admodum imparis auctoritatis*. Obstupui judicio clarissimi critici, qui animum non attenderit ad locum quem attuli ex Eustratii oratione, quam ipse tamen cum aliis ediderat in ipsamet Bibliothecæ sua concionatoria ad diem 2 Novembris, appositis insuper his in margine vocibus, *Cyrrillus Hierosolymitanus*. An vero veteribus accensendus non erit Eustratius, quem Combefisius ipse in sua Recensione auctorum illius Bibliothecæ sub Justiniano imperatore vizisse agnovit? Id quod alioqui planum sit ex altero Eustratii orationis loco, quo se cum Eutychio Constantinopolitano antistite arctissima necessitudine fuisse conjunctum significat: *Σαφέστερον δὲ καὶ ὁ μέγας Εὐτύχιος ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ἢ τὰ πάντα ἐποιοῦντι καὶ ἐκ τῆς κεφαλῆ*. Planius hoc ipsum magnus Eutychius archiepiscopus Constantinopolitanus, pretiosum mihi per omnia et sacrum caput, etc.

(a) Theod. dial. 2; Joan. Dam. or. 3, *De Imag.*

Omitto jam Photium Eustratii ejusque sermonis de defunctorum animis mentionem fecisse. Explorata itaque res est veteres meminisse utrarumque Cyrrilli Hierosolymitani Catechesium. Quinimo deceptus Simlerus fuit ab architecto indicis Augustani, (hic Marcus Welserus erat, cujus catalogum Posssevinus Apparatu suo cum aliis attexit) qui cum Catecheses Cyrrilli sine auctoris nomine in codice manu exarato reperisset, Joanni Hierosolymitano eas tribuendas existimavit. Rem porro ita gestam esse comperi ex duobus aliis ejusdem [LXX] Bibliothecæ manuscriptorum catalogis, quorum priorem David Hoeschellius Augustæ edidit accuratissimum anno 1605, alterum Antonius Reiserus anno 1675. In indice Hoeschellii ad cod. 23 legitur: *Catechetica institutiones episcopi Hierosolymitani, quem esse Cyrrillum puto*. Post priorum xix catechesium inscriptiones, subjungit: *Ejusdem auctoris et hæc quæ sequuntur existimo. mystagogicæ Catecheses quinque*. Reiserus vero, pag. 13, hæc habet: *Joannis Hierosolymitani institutiones catechetica illuminatorum et mystagogicæ*. David Hoeschellius ascribit Cyrrillo: qui vero primum edidit indicem manuscriptorum bibliothecæ hujus ante centum annos, Joanni ascribit, et exinde Ehingerus. Ex quibus luce, ni fallor, meridiana clarius apparet in codice Augustano appositum a librario non fuisse auctoris nomen, aut forsitan evanuisse: ut alii Cyrrillo Catecheses tribuendas duxerint, alii Joanni divinarint.

XVI. Joannem vero, aut quemvis alium Cyrrillo recentiorem Catecheses Illuminatorum non composuisse deducitur ex eo catecheseis sextæ loco, ubi auctor septuaginta annos exactos esse dicit, ex quo Manichæorum hæresis emergerat, sub Probo nimirum imperatore, τὸν πρῶτον ἐπὶ Πρόβῳ βασιλέως ἀρχάμενον. Πρὸ γὰρ ὧν ἐδόμηκοντα ἔτων ἡ πλάνη. Hic porro septuagesimus annus in annum Christi circiter 347, quo tempore Cyrrillus nondum episcopus sanctæ civitatis erat, sed presbyter sub Maximo pontifice, imperante tunc temporis Constantio Constantini Augusti filio. Catechesi undecima ubi de mundi fine perorat, temporum suorum scandala sic explicat, ut de rebus in Ecclesia Constantio imp. Ariano gestis ipsum loqui perspicuum sit: *Si audis quod episcopi contra episcopos, clerici contra clericos, populi contra populos usque ad sanguinem certant, inquit, ne perturberis. In apostolis inventa est proditio, et miraris si et in episcopis fraternum odium reperitur. Nunc vero defecerunt homines a recta fide, ita ut alii quidem (Marcellus scilicet Ancyranus post Sabellium) ὑποταροῦν (q. d. filio paternitatem) prædicent: alii vero Christum ex non exstantibus ad esse fuisse productum dicant (Arius nimirum cum suis) Jam operatur mysterium iniquitatis. Terrent me bella gentium: terrent me scissiones Ecclesiarum: terret me odium*

fratrum. Absit autem ut tempore suo impleantur. Præterea observandum venit, in istis Catechesibus, ubi de Filio ejusque æterna generatione sermo est, nusquam discrete pronuntiari eum esse ὁμοούσιον consubstantiali Patri; quamvis Christianam fidem sæpe multis enuntiet, quibus vocis hujus sensus exprimitur, explodaturque impietas Ariana: ubi nempe (catech. 4) profitendum docet, *Domini- num Jesum Christum esse, τὸν ἐκ Θεοῦ Θεὸν γεννηθέντα τὸν ἐκ πατρὸς φῶς γεννηθέντα, τὸν ὅμοιον κατὰ πάντα τῷ γεννήσαντι, Deum de Deo genitum, qui lumen de lumine genitus est, similem per omnia illi qui se genuit, non in temporibus habentem quod sit, sed ante cuncta sæcula ἀίδίως καὶ ἀκατάληπτος ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον, æternæ (cat. 7) et incomprehensibili ratione generatum ex Patre Deo, qui multorum quidem abusione sit Pater, ἐνδὸς δὲ μόνου φύσει καὶ ἀληθείᾳ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, unius vero (cat. 12) et solius natura et veritate unigeniti Filii; ut perfectus Pater perfectum Filium genuerit, Πατὴρ τέλειος τέλειον Υἱὸν γεννήσας, οὐδὲ σκεψάμενος, ὥστερον ἐγέννησεν, ἀλλ' ἀίδίως ἐγέννησεν. Neque deliberans (cat. 16) subinde genuit, sed perpetuo et æternæ genuit. Non enim, inquit alibi, Trinitatem separamus ut quidam (Ariani scilicet quos nominare cavet) οὐ χωρίζομεν τὴν Τριάδα, ὥς τις, neque contrahimus, ut Sabellius. Scilicet ergo tempore Constantii imperatoris, Marcelli Ancyran erroris declinandi causa, in Palestina et in Oriente liberum non erat consubstantiali Patri Filium affirmare. Quin Cyrillus ab Acacio Cæsariense ad Hierosolymitanam sedem promotus fuit, quia non putabatur fidei Nicænæ favere. Deinceps vero usque ad Seleuciensem synodum communionem semper fovit eorum qui Semi-Ariani audiebant, et Filium substantiæ similis esse paternæ profitebantur, Κύριλλος δὲ τοῖς ὁμοοῦσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἰσηγουμένους ἐπόμενος, inquit Sozomenus (a); nec nisi imperatore Theodosio Magno consubstantialitatem Verbi libere propalam confessus est: quando nimirum hæc Catholicorum certa esse et inviolabilis tessera cæpit, quæ idcirco catechumenis competentibus summo studio tradebatur et exponebatur. Quamobrem in fine epistolæ ejusdem Cyrilli ad Constantium Augustum de signo crucis in cælo ex lumine Hierosolymis apparente, ubi legimus, δοξάζοντα δὲ τὴν ἀγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα, laudantem semper sanctam et consubstantiali Trinitatem; omnino defenda est vox, καὶ ὁμοούσιον, et consubstantiali, quam nec Cyrillus epistolæ ad Constantium apponere potuerit, nec Constantius Arianorum partibus addictior, tolerare. Etsi enim Cyrillus ab Acacio postea et ab Arianis varie exagitatus ac sede pulsus fuit; at non propter expressam fidem consubstantialitatis: sed quod ad eam quam maxime accederet. Hæc historię ecclesiasticę peritis compertissima sunt, neque nunc insulse repetenda.*

XVII. Mystagogicas Catecheses quod spectat; in

(a) Lib. iv, c. 24.

postrema ad Illuminatos pollicitus erat se ad eos transacto Paschalis seu Resurrectionis die per hebdomadam ejusmodi catecheses habiturum, quibus de mysteriis seu sacramentis quæ acceperant, eorumque ritibus erudirentur, sumptis demonstrationibus ex utriusque Testamenti paginis: quod quidem in mystagogicis præstitum licet observare. Ita vicissim in istarum prima ad hæc verba confessionis baptizandorum: *Credo in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et in baptisma penitentię*, ait se de his in superioribus fuisse lateque disseruisse. Insuper in prima ista catechesi mystagogica significat auctor se eo tempore vivere, cum falsis numinibus celebritates festivæ et solennes, πανηγύρεις, palam agerentur, mactarentur hostiæ, et omnis cultus idololatricę superstitionis vigeret adhuc: quæ profecto omnia ad Constantii ætatem pertinent potius, quam Theodosii, cujus eximia sollicitudine proscripta extinctique sunt. Adhuc, quemadmodum in catechesi 3 Illuminatorum ita disputarat de baptismi lavacro: *Nam ut illa quæ aris offeruntur, cum natura sint pura, invocatione dæmonum impura efficiuntur; sic contra simplex aqua, per sancti Spiritus et Christi invocationem accepta [LXXI] virtute, sanctitate obtinet; consimili argumentandi ratione in mystagogica prima utitur adversus dapes idolis oblatas, quas esse Satanae pompas censet: Velut enim panis et vinum Eucharistię, inquit, ante sacram invocationem adorandę Trinitatis, panis erat et vinum merum; peracta vero invocatione, panis fit corpus Christi et vinum sanguis Christi: ita et cibi ejusmodi pompę satanica, suapte quidem natura puri sunt; invocatione autem dæmonum impuri efficiuntur. Quis non jam eundem utrobique auctorem sentiat, ut nullus supersit locus de styli diversitate vitiligandi? Complures alias, locutiones omitto, quæ in utrisque catechesibus perinde occurrunt. His adde mystagogicarum titulos nihil discrepare ab aliarum inscriptionibus. Esto breviores prioribus istę sint: at longa oratione opus non erat ad enarrandum quæ de mysteriis præcipuisque eorum ritibus tenenda essent. Catecheses alię quæ nobis supersunt Patrum, nihilo prolixiores sunt. Tandem, ne tempus terere actum agendo videar, in mystagogica quinta alia liturgia non explicatur, nisi quæ sancti Jacobi dicitur, seu Hierosolymitana: et ex his verbis quæ catechesis initio leguntur de lotionem manuum presbyterorum fundente aquam diacono, οὕτως γὰρ ὁ ὅποιος σώματος ἔχοντος τὴν ἀρχὴν σιχαίμεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. non enim sordido corpore Ecclesiam primum ingressi sumus; haud obscure, ni fallor, significat se tunc inter presbyteros cooplatum fuisse. Hæc porro ut de Cyrilli catechesibus alicubi subnotarem, compulerunt viri spectatissimę eruditionis, quibus e re mea esse visum est, ut ipse, non extraneus quispiam, fratris erratum corrigerem, ne quid ex eo roboris male sanę Coci et Riveti criticę accederet.*

DISSERTATIO SEXTA.

De azymis, in qua etiam de postremo Domini nostri Jesu Christi Paschate.

I. Quæ in hac nostra editione Operum sancti Joannis Damasceni ipsius inscripta nomine prodeunt opuscula de azymis, horum alterum exstat in codice Regio 2982, necnon in Segueriano, alterum quod prolixioris istius instar compendii est, in codice ms. bibliothecæ monasterii Sancti Remigii Remensis, cujus mihi copiam fecit R. P. D. Bernardus de Montfaucon. Ad primum quod attinet, regius codex alter n. 2935, illud exhibet, cum præfatiuncula, quæ genuinum ejus auctorem indicat, Meletium quemdam scilicet. Ac sane, quidem, ubi negatur in utroque opusculo Dominum Jesum Mosaicum Pascha comedisse ipso pridie quam pro nobis pateretur, nihil sinceræ Joannis Damasceni sententiæ contrarium magis. Nam in libro *De fide orthodoxa* [c. 13] verbis expressis legimus Dominum, cum *vetus Pascha cum discipulis suis comedisset, τὸ παλαιὸν Πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ φαγόν, mox Eucharistiæ sacramentum instituisse.* Et libro *De duabus voluntatibus*, operationem humanam cum sancto Maximo infert ex eo quod dentes ejus Pascha comminuerunt, et guttur illud in stomachum transmisit, *hepar denique in sanguinem vertit, οὐ δόντες, οὐ τερμόντες τὸ Πάσχα, καὶ ἡ φάρυγξ ἡ τῷ στομάχῳ παραπέμφασα τοῦτο, τὸ τε ἦπαρ τὸ ἐξαιματώσαν.* Ubi apparet Damascenum postremam Christi cœnam innuere, quam evangelistæ referunt. Adhæc, auctor opusculi *De azymis* synodum Trullanam quæ sub Justiniano II celebrata fertur, confundit cum sexta generali quæ coacta fuit Constantino Pogonato imp. cum Noster utramque optime discreverit in Expositione fidei, quam ex Arabica translatione Latinam dedi, in libello *De recta fidei sententia*, et in fine orationis tertiæ *De imaginibus.* Has ob causas utrumque opus eidem sancto Doctore abjudicandum est; atque eo magis quod in eis temere rursum affirmetur, paschalem agnum comedi solitum a Judæis absque panibus fermenti expertibus, nec ejusmodi panes ad mensam adhibitos fuisse ante decimam quintam diem mensis primi: id quod a sanctorum Patrum, ac proinde Damasceni nostri doctrina abhorret, nec cum Mosaicæ legis præscripto vel contextu convenire

possit. Quanquam, per summum stuporem, opinionem hanc astruit Petrus Antiochenus epistola ad Dominicum patriarcham Gradensem: *Ecce Lucas, inquit; pariter Christum panem accepisse dicit, non azymum. Non enim jam tunc temporis aderat, cum esset quinta dies (hebdomadis). Siquidem per quintam illam decima tertia occurrebat adhuc, nec azymum comparebat, quia nondum sublatio panis contigerat.* Τὰ γὰρ δόγμα τῇ ιε' τῆς σελήνης γίνεσθαι νενομοθετημένον ἦν, τῇ δὲ ιδ' ἀμύνον καὶ μόνον θύεσθαι. Nam lege præceptum fuit, ut decima quinta luna azyma fierent: at decima quarta agnus duntaxat mactaretur. Unde decimam quartam lunæ primi mensis lex Pascha nuncupat, decimam quintam vero nominat πρώτη primam azymorum. Mox sequitur hæc exclamatio: *φεῦ τῆς ἀνοίας τοῦ ἀγραμμάτου! heu dementia illiterati!* Quam quidem una serie in contextu Petri Antiocheni edidit Cotelierus, in altero autem codice deesse admonet. Enimvero nihil aliud est, nisi nota marginalis Græculi cujusdam eruditi et sagacis, quæ librarium imprudentia, ut fieri solet, in textum translata est. Nam refellit patriarcha ex ipsomet Lucæ Evangelio, qui expressis verbis scribit, postremam hanc Domini cœnam peractam fuisse, ipsa die Azymorum in qua necesse erat occidi Pascha: *Ἦλθεν ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα*¹⁸. Rursumque lege Mosaicæ sancitum erat, idque perpetuo observatum a Judæis fuit, ut Paschalis agnus non ederetur, nisi cum panibus minime fermentatis, καὶ φάγονται τὰ χρέα τῇ νυκτὶ ταύτῃ ὅπῃ πυρὶ, καὶ δόγμα μετὰ πικρίδων ἔδονται. Quin etiam, ut a decima [LXXII] quarta exeunte, seu decima quinta vespere auspicante, inciperent comedi azyma, usque ad vicesimam diem inclusive (a): *Ἐναρχόμενοι τῇ τεσσαρεσχαδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου ἀπ' ἑσπέρας, ἕως ἡμέρας μίδς καὶ εἰκάδος τοῦ μηνὸς ἕως ἑσπέρας.*

II. Quando igitur de azymis dicendi datur occasio, libet operosius argumentum hoc tractare propter Græcorum criminationes, quibus Ecclesiam Romanam et Occidentalem onerant, a qua

¹⁸ Luc. xii, 7.

(a) Exod. xii, 13. Vid. Joseph. lib. iii Antiq., c. 10.

nempe se sejunxisse obtendant, quod panem absque fermento ad missarum sacrificium adhibeat. Ritum suum Romani tuentur exemplo Christi, qui, postquam agnum Paschalem secundum legis antiquæ præscriptum cum panibus non fermentatis ederat, sub ejusmodi subinde panis specie, corpus suum discipulis tradiderit. Græci vero e schismaticis complures, ut argumenti hujus, quod firmissimum est, vim elevent, præfracte negaverunt Dominum in extrema illa cœna pascha legitimum manducasse. Sæpe quidem assertionis patronos habuerunt binos illos auctores quorum Photius meminit in *Bibliotheca*, cod. 115 : verum anonymi sunt et obscuri, quorum unus forsitan fuerit Joannes ille Philoponus, Tritheitarum quondam hæresis architectus, qui peculiari libello, quem Baltazar Corderius cum ejus expositione opificii sex dierum in lucem protulit, idem commentum propagavit. Photius vero is nequaquam assentiendum putavit : quinimo subnotavit, horum scriptorum opinionem, cum Joannis Chrysostomi, tum Ecclesiæ totius traditioni contrariam esse : 'Ο γὰρ Χρυσόστομος, inquit, καὶ ἡ Ἐκκλησία τότε φησὶν αὐτὸν ἐπιτελέσαι τὸ νομικὸν πρὸ τοῦ μυστικοῦ δεῖπνου. Profecto præter Chrysostomum, e græcis Patribus Irenæus, Epiphanius, Theophilus et Cyrillus Alexandrini, Theodoretus, Anastasius II, Antiochenus, Damascenus noster Joannes, et alii (ut Hieronymum Græcorum exscriptorem et Latinos nostros omittam) idem tradunt. Nostra quidem ætate inter eruditos aliquot in Galliis nostris, variis hinc inde dissertationibus, concertatum est de Domini nostri Jesu Christi postremo Paschato, aliis affirmantibus paschalem agnum ab eo in ultima cœna comestum fuisse, negantibus aliis. Expendenti vero partis utriusque momenta, disertiora mihi visa sunt divinæ Scripturæ testimonia, quibus prima vetustiorque sententia astruitur.

III. Joannes siquidem cap. xii, v. 1, narrat, *Ante sex dies Paschæ Jesum venisse Bethaniam, ubi fecerunt ei cœnam*. In textu Græco pro cœna legitur δεῖπνον, quod prandium quoque significat, seu quodvis convivium. Unde Matth. xxiii, v. 6, de Phariseis Dominus ait : *Amant primos accubitus in cœnis, ἐν δεῖπνοις*, id est, in convitiis; Marc. vi, v. 21, Herodes in die natalis sui cœnam δεῖπνον, id est, convivium, fecit principibus Galilææ, etc. Sin vero cœna proprie dicta fuerit, hæc Sabbato exeunte facta est. Nam sexta dies ista ante Pascha Sabbatum erat, ipsumque magnum, quod festivus cæteris agere Judæi consuecunt, propter nescio quod miraculum, quod in Ægypto hac ipsa die patribus suis contigisse ferunt. Instante porro Sabbati fine, priusquam sol

occiderit, tertium epulum solent auspicari. Ter quippe Sabbato epulari districtissime tenentur. Nec putandum est Mariam ungendo caput et pedes Christi, scrupulosam contribulium suorum servandi Sabbati legem violaturam fuisse. Nam, præterquam quod Judæi in tertio epulo sabbatico pixides aromaticas naribus solent admoveere oblationis causa, in Thalmude Hierosolymitano (a) unctio hominis viventis Sabbato conceditur, non mortui; quippe quæ deliciandi gratia אֵל זֶה דְּבַר שְׂדֵא כּוֹחַד לְחֵי וְאִמְרֵי לִמַּח דְּחֵי אִמְרֵי שֶׁל הַעֲרֵב זֶה מִדְּבָר. Quidnam hoc est quod viventi præstare promittitur, non mortuo? est unctio. Quamquam et Sabbati initio (b) mortui cadaver ungere licitum erat, dummodo non moveretur. Nec fractione alabastrum posthabitu Sabbatum fuit, ut nec violatur effractione dolioli vel utris, cujus partes nulli usui futuræ sint. Quinimo alabastrum fregit Maria, ne obturamentum extrahendo, tantilla ejusmodi vi adhibita, contra Sabbati legem peccasse censeretur. Quanto minus vero hanc violavit, Domini pedes capillis abstergendo. Nam comæ unctio; ut viris, sic feminis Sabbato permessa erat. Potest etiam mulier vicina comam die Sabbati inungere quam periclitanti puerperæ offerat, si sat unguenti in vola manus ferre non possit. Sabbatum autem (c) fuisse, quando Jesus (utique ex loco non admodum distante) Bethaniam cum venisset, exceptus isto convivio fuit, hæc quas dixi circumstantiæ convivi innuunt, tum etiam ex subsequentium dierum recensione evincitur. Joannes enim Evangelista, postquam narravit complures ex Judæis, cum audissent Jesum Bethaniam advenisse, et apud Martham et Mariam epulari, illuc accessisse, non propter Jesum tantum, sed ut Lazarum viderent, etc., mox subjungit, v. 12. *In crastinum eum Hierosolymam triumphantis more, turmis ovantibus ingressum esse* : id quod de perpetua cunctarum orbis Ecclesiarum consensione gestum fuit feria 1, seu Dominica, quam Græci idcirco vocant, τῶν Βαθῶν; Latini, *Palmarum*; Ægyptii et Syri, Dominicam *Ozanna*. Enimvero illa ipsa die triumphi sui, cum vespera esset hora, inquit Marcus, *exiit Bethaniam*, cum discipulis suis²⁹; ubi mansit³⁰, sive pernoctavit. Aliq die (insequenti scilicet) *mane revertens in civitatem esuriit, sicut maledixit*³¹, Judæorum perfidiam arguit, etc. Et cum vespera facta esset, egredienti de civitate discipuli ostenderunt ei sicut arefactam³². Sequenti die veniunt rursus Hierosolymam, ubi Dominus multis sermonibus congressus est cum sacerdotibus, Scribis quoque et Phariseis³³; quod in causa fuit, ut hi feria 4, quæ proxime succedebat, de eo capiendi deliberarent : unde per omnes fere Ecclesias, Romana duntaxat ex-

²⁹ Marc. xi, 11. ³⁰ Matth. xxi, 19. ³¹ Marc. xi, 12-14. ³² ibid. 19, 20. ³³ ibid. 27 seq.

(a) *Tract. sabb.* fol. 12, col. 12.

(b) *Mish. tract. sabb.* c. 23, n. , et c. 22, n. 1. (c) *Ibid.*

cepta, constitutum erat ut feriis quartis jejunaretur. Exeunti Jesu de templo ostendunt discipuli ædis sacræ structuram. Quibus respondet brevi fore ut non relinquantur istie lapis super lapidem. Tum relicta civitate, *sedente Jesu in monte Oliveti contra templum, interrogabant eum Petrus et Jacobus et Joannes et Andreas: Dic nobis quando hæc erunt*³¹. Quocirca multa de excidio Hierosolymitano, extremoque judicio, et vigilandi necessitate dixit, quæ fuse recitant Matthæus, Lucas et Marcus. Quibus ex ordine renuntiatis Matthæus subiungit: *Et factum est cum consummasset Jesus hos sermones, dixit discipulis suis: Scitis quia post biduum Pascha fiet et Filius hominis tradetur, [LXXIII] ut crucifigatur*³², Marcus vero: *Erat pascha et Azyma post biduum; et querebant summi Sacerdotes*³³, etc. Secunde igitur ab hinc die Christus Judæis tradendus erat. Qui cum feria quinta finem habente traditus fuerit, extra dubium est, hoc ab ipso prænuntiatum fuisse vespere tertiæ feriæ, adeoque feria secunda sicut maledixisse, ac feria prima seu Dominica Hierosolymis triumphasse. Cum vero pridie triumphi sui Bethaniam advenerit, exceptusque convivio fuerit, *ante sex dies Pascha*; et, post biduum ab ea vespere, qua Hierosolymorum excidium prædixerat, apprehensus fuerit, omnino sequitur illo anno festum Paschatis et Azymorum auspicandum fuisse ipsa feriæ quintæ vespere, qua traditus Judæis fuit.

IV. Quæ cum ita sint, ubi apud Matthæum et Marcum legitur, *τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν Ἀζύμων*, ipsa prima dies azymorum quam naturalem dicunt, non anterior altera significatur: ipsa, inquam, quarta decima mensis primi seu Nisan, quam lex mactando agno, vergente ad occasum sole, præscripserat, ut ineunte vespere Pascha immolatum cum azymis ederetur. Quocirca Lucas, qui initio cap. xiii, dixerat, *ἤγγιζεν ἡ ἡμέρα τῶν Ἀζύμων*, *appropinquabat dies Azymorum, qui dicitur Pascha*; narratis subinde pontificum consilio de Christo neci dando, et pactione Judæ, statim scribit: *Ἡδὲ δὲ ἡ ἡμέρα τῶν Ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα*. *Venit autem dies Azymorum, in qua necesse erat occidi pascha*. Non, ut ante, in proinctu erat, seu proxima, sed jam venerat; dies, inquam, illa naturalis, in cujus horis pomeridianis pascha occidendum erat, et vespertinis post occasum solis comedendum cum azymis panibus, proscripto jam a meridie fermentato; ita ut dies azymorum, seu decima quinta secundum legem, ipsa decima quarta naturali desinente inciperet. Pergit Lucas: *Et misit Jacobum et Joannem dicens: Euntes parate nobis pascha ut manducemus*. At illi dixerunt: *Ubi vis paremus*³⁴? Non præmonetur a discipulis, ut

de Paschate præparando cogitent (quod forsitan aliqui ex sola Matthæi, et Marci textuum inspectione inferrent) sed ipse discipulos antevertit, mandatque ut diversorii Domino dicant: *Ubi est refectio mea, ubi pascha cum discipulis meis manducem*³⁵? Igitur in animo habebat Pascha edere. Unde Lucas, postquam scripsit, *Euntes autem invenerunt sicut dixit illis, et paraverunt pascha*, addit statim: *Et cum facta esset hora, utique cœnæ paschalis auspicandæ, discubuit, et duodecim apostoli cum eo, et ait illis: Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar*³⁶. Aliis namque duobus annis a baptismo suo cum apostolis Pascha non celebrarat. Nam primo prædicationis anno hos nondum selegerat. Secundo anno, ipso tempore solemnitatis Paschalis, in Galilæa morabatur, ut testatur Joannes, ubi narrat miraculum quod patravit Dominus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis, quinque panes multiplicando: *Erat autem, inquit, proximum Pascha dies festus Judæorum*³⁷. Unde Sabbato *δευτεροπρωτῆς, secundo primo*, quod Sabbato magno proxime succedebat, incidebatque in hebdomadem azymorum, Jesus in eadem regione per sata cum discipulis ambulabat.

Lucas mox refert Jesum, ubi primum discubuit, accepisse præ manibus calicem, et cum benedixisset, bibendum illum discipulis propinasse, simili-que modo cœnam absolvisse; eo utique ritu quem Judæi observant in cœna paschali (a). Demum Matthæus et Marcus addunt: *et hymno dicto exierunt*. Hymnum hic vocant psalmum, *In exitu Israel*³⁸, cum aliis quibusdam qui subsequuntur, quos Judæi post cœnam Paschalis recitare consueverunt.

His argumentis me victum fateor, ut illis astipularer, qui cum priscis Ecclesiæ Patribus et magistris affirmant, Dominum Jesum Pascha Mosai- cum cum discipulis celebrasse ipsa vespere qua traditus Judæis fuit. Modo necesse est ut argumentis eorum qui opinionem adversariam tuentur, faciam satis.

V. *Adversæ opinionis objectiones.* — Triâ præsertim solent objectare, quorum hoc primum est, Joannem de postrema Domini cœna dicturum, incipere: *Ante diem festum Paschæ, sciens Jesus quia venit hora ejus*³⁹, etc. At festum Paschæ ipsa cœna inchoabatur: nondum ergo Paschæ vespere advenerat.

Deinde, cum Dominus Judæ exeunti dixisset, *Quod facis, fac citius*⁴⁰, quidam dispulorum arbitrati sunt injunctum illi fuisse, ut emeret quæ necessaria erant ad diem festum⁴¹. Nondum igitur, inquiunt, paschalem solemnitatem erant auspicati, in cujus die prima vetitum erat quamcunque rem emere vel vendere.

³¹ Matth. xxiv, 1-3; Marc. xi, 1-3. ³² Matth. xxvi, 1, 2. ³³ Marc. xiv, 1. ³⁴ Luc. xxii, 8, 9. ³⁵ ibid. 11. ³⁶ ibid. 13-15. ³⁷ Joan. vi, 4. ³⁸ Psal. cxiii, 1 seqq. ³⁹ Joan. xiii, 1. ⁴⁰ ibid. 27. ⁴¹ ibid. 29.

Insuper testimonium aliud asserunt Joannis evangelistæ, narrantis eos qui Jesum ad Pilatum adduxerant, ingressos non esse in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha⁴⁴: unde concludunt paschalem agnum vespera quæ præceserat cômestum a Judæis non fuisse, nec proinde a Domino. Id quod altero loco confirmant, quo Joannes dicit ægre tulisse Judæos ut remanerent corpora in cruce Sabbato, quia magnus erat dies ille Sabbati⁴⁵; hoc est ipsa paschalis diei festivitas, seu sanctissima illa solemnitatis altissimo Domino. Nam Judæi Hellenistæ præcipuas ejusmodi solemnitates, μεγάλας ἡμέρας, magnos dies appellabant, ut ex multis locis constat Evangeliorum et versionis Græcæ, quæ septuaginta interpretum esse vulgo traditur.

VI. Theologorum trita responsio. — Postremum hoc argumentum cæteris valentius est, quo soluto vix ulla difficultas alia supererit. Illum Joannis locum: *Ipsi vero non ingressi sunt in prætorium, ut non contaminarentur; sed ut manducarent pascha*, theologi in scholis sic interpretantur, ut evangelista Paschatis nomine istic significarit non festivum agnum, qui pridie inter cœnandum esus fuerat, sed victimas, quæ primo die azymorum offerebantur in templo. Moysen quippe hostias istas perinde atque agnum paschalem, Pascha nominasse, Deut. xvi, 2, ubi legitur: *Immolabis Phase Domino Deo tuo de ovis et de bobus*, etc. Porro ad cœnam paschalem non bovina caro, sed ovina parabatur, aut hœdina. Hæc vero responsio nodum non solvit: quippe cum nihil tale offerat Hebræus Scripturæ textus, ut nec septuaginta interpretum translatio; sed nude tantum: *Immolabis Phase (seu Pascha Domino) Deo tuo, oves et boves in loco quem elegerit Dominus*. Quibus verbis nihil aliud innuitur, nisi in illo loco quem Deus elegisset, et non in alio, immolandos esse in festivitate mensis Abib, agnos primum, [LXXIV] qui vocabulo Pascha significantur, subindeque oves et boves in hostias pacificas, et holocausta, per septem dies Azymorum. Quinimo Judæi, Misbnici tradunt prætere, carnes immolati agni vel hœdi, licitum fuisse alias, seu vitulinas, seu quascunque mundas Deoque mactatas mense ad cœnam adhibere, si convivantium fami eximendæ agnina vel hœdina non sufficeret.

VII. Doctissimi Petavii judicium de ultimo Christi Paschate. — Dionysius Petavius, vir eximie doctus, in animadversionibus suis in Epiphanii Paparium ad hæresim 51; quæ est Alogorum, auctoris sui assertionem amplectitur; putâ illo anno quo Dominus noster perpassus est, duobus diebus ab aliis atque aliis celebratum Pascha fuisse: quia cyclos quatuordecim annorum, quem

apud Judæos tunc in usu fuisse ex Epiphanio post Keplerum observat, omnino accuratus non erat: *Ἐνεκεν τοίνυν τούτου, inquit Epiphanius, τότε σφαλόντες, οὐ μόνον προῦλαβον θεωροῦμενοι, τὰς δύο ἡμέρας βεβρωκότες τὸ Πάσχα, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπέρβατον προσθέντες μίαν ἡμέραν, κατὰ πάντα σφαλόντες*. Hujus itaque gratia tunc offenderunt, ut perturbato ordine duos dies Pascha ederent: sed insuper diem unam adjicerent, omnibus modis offendentes. Judæos unam diem adjecisse affirmat, quia, cum Ecclesiæ traditio esset pontifices et concilium Judæorum feria quarta, de Christo occidendo decretum tulisse, idcirco sibi finxerat Christum, non feria quinta, sed quarta prehensum judicatumque fuisse, nec insequenti die, sed sexta occisum. Quem errorem Petavius corrigere non dubitavit. Cæterum propter cycli labem et vitium Judæos interdum aberrasse observat vir pereruditus (a), idque exemplo Christianorum posse declarari. Nam, ut isti, cum Paschatis celebritatem ad lunæ φημισμοῦς, quantum civilis usus palitur, exigere conarentur, idque in Nicæno concilio decretum esset, in tanta astronomicarum rerum luce et peritia, tamen effugere non valuerunt, quin collectam aliquot sæculis labem annorum, ad hæc nostra tempora propagarent, ut in solis motu totos decem dies, a lunari quatuor aberrarent. Quocirca idem Judæis evenisse non dubito, ut eorum Neomeniæ biduo, ac triduo, nonnunquam a mediis lunæ motibus et veris etiam deflecterent. De cyclo et annorum orbe, in quem Neomenias incluserint, etsi nihil admodum definio, verisimile tamen arbitror, quod in hac hæresi Epiphanius exponit, usos esse Christi tempore Judæos periodo quadam annorum xiv, seu lxxxiv potius. His aliisque quæ eodem spectant præstitutis, vir magnus, p. 172 *De anno quo Christus mortem obiit*, ad hunc modum loqui pergit: *Per idem tempus Judæi certam ob causam, de qua paulo post agetur, Pascha insequentem a legitimo diem, hoc est in Sabbatum, sive xxxi Martii transtulerunt, nec eodem quo Christus die celebrarunt*. Hic enim τὴν ἡμέραν ὅθεν ἡμέρῃ (in qua die oportebat immolari) hoc est xiv luna civili et politica, celebravit, non utique cœlesti, utque ex medio et astronomico siderum ratiocinio deprompta, de qua nihil a legislatore præscriptum. At Judæi luna sequente Pascha peregerunt. Neque vero solus id Christus fecisse videtur, ut legitimum tempus et a Deo constitutum cæteris anteferebat; sed et alii plerique patrî instituti tenaciores et ritus: unde ὁμοῦς, et perturbatio in celebritate ipsa Paschatis exorta. Non aliam Epiphanii, cum hæc scriberet, mentem esse debuisse, verba ipsius demonstrant. Deinde postquam Epiphanii errata Petavius notavit, Diagrammā seu laterculum subjicit, lunarum et seriarum anno

⁴⁴ Joan. xviii, 28. ⁴⁵ Joan. xiv, 31.

(a) Annot. in Ep'phan. p. 156.

Dominicæ Passionis, unde colligatur quænam errorem Judæi tunc temporis potuerint admittere. Tandem, pag. 183, perpensis variarum opinionum de postremo Domini Paschate momentis, concludit: « Extraordinariam quamdam et singularem perturbationem extitisse verisimile est, quæ eo duntaxat mense contigerit, quo Christus passus est: adeo ut non ipse solum cum apostolis, sed et alii diverso a cæteris die celebrarint. Nam et illud Epiphaniæ verba ipsa declarant, cum ὁπόσων et dissensionem in obeunda celebritate incidisse significant. Hunc in modum explicata a nobis ac defensione communis sententia multo probabilior videtur, propter diserta et expressa Joannis testimonia, quæ nulla cavillatio possit eludere. »

VIII. Nimirum doctissimus auctor exposerat sententiam illorum, qui Pascha feriis 2^a 4^a et 6^a, nunquam celebratum affirmarent, itemque aliorum, qui arbitrarentur in more priscorum Judæorum fuisse, ut quemadmodum hodie, duobus diebus continuis Neomenias et majora ejusmodi festa agerent. Ac illorum quidem quia, ipsismet Hebræis fatentibus, in primis R. Mose Majemonide, inventum istud Christo longe recentius: et quia, si rejiciendarum asciscendarumque feriarum ordinaria fuisset illa ratio, atque ab universis recepta, neque Dominus, neque ulli omnino Judæi Neomenias festosque dies aliter quam ex præscripto legis una die celebrassent. Aliorum autem, quia consuetudo Neomenias et festa duobus diebus celebrandi, Judæorum duntaxat illorum erat, qui procul Hierosolymis, et in dispersione agerent, ad quos advenire non potuissent nuntii, seu cursores, qui ad significandum novilunium a Synedrio magno mittebantur, Judæorum quippe traditionem esse, majores suos, dum templum staret, primum cujusque mensis diem habuisse illum, in ejus vespera lunæ nascentis cornua apparuissent, visaque essent a viris huic speculationi destinatis; ut auditis approbatisque testibus saltem duobus, qui se nascentem lunam vidisse confirmassent, Neomenia sanctificaretur, primoque ipso die egressi nuntii per Palæstinam eam indicerent. Insuper penes pontifices senatumque stetisse potestatem primi mensis differendi facta intercalatione decimi tertii mensis qui *Veadar*, seu secundus *Adar* nuncuparetur; idque variis de causis quas Majemonides refert in tract. *Kiddush hakkodesh*. Quamobrem in remotioribus regionibus Neomenias biduo celebrari solitas; quia his in locis incerti Judæi erant, quemnam diem Synedrium Hierosolymitanum ex visione lunæ præscripsisset. Eandem istius bidui causam affert *Leone de Modena*, Venetæ synagogæ quondam Rabbini, in libello quem de ritibus Hebræorum Italice edidit part. III, cap. 2. Obiter tamen dicam Judæos, qui in dispersionibus morabantur, duorum dierum consecratione

discrimini illi alteri, quod ex arbitraria pontificum intercalatione natum esset, [LXXV] mederi nullo modo potuisse. Quamquam Paulus Middelburgensis ex cognomine suo Burgensis traditionem Judæorum diversam esse ait; nimirum Esdræ olim instituisse, ut duobus diebus præcipua festa agerentur, atque idcirco R. Raba Judæos suæ ætatis adhortatum, ne majorum consuetudinem quam Esdras ipse præceperat, omitterent.

IX. Quidquid vero sit de illo Esdræ mandato, Judæorum gentem a sola phasi lunæ mensium initia statuisse, nulla supputationis astronomicæ habita ratione, penesque seniorum arbitrium fuisse intercalationes annorum, mihi prorsus persuasum non est; imo nec Judæorum cordatioribus, qui ex quibusdam etiam Scripturæ divinæ locis comprobarunt, in ipsismet remotioribus sæculis scientiam temporum, seu chronologiam, ad dies solemnes statuendos exscultam a majoribus suis fuisse. Id porro muneris in primis impositum tradunt Issacharidis, quibus Moyses cum morti proximus benediceret, hoc prænuntiavit: ויששכר בארץ עמים ור יקרא שם יומי ודמי צדק *Et Issachar in tabernaculis tuis. Populos ad montem vocabunt: illic immolabunt victimas justitiæ*. Quæ Onkelos, Kabbalistica licentia legens בלדך, ita reddidit ויששכר: בחוק למעבד מועדי בירושלם: *et Issachar in profectione tua ad statuenda festa in Jerusalem*. Isthæc autem interpretatio nititur illo loco I Paral. 11, § 32: וסבני ויששכר ידעני בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל *Et de filiis Issachar (venerunt ad David) periti scientia temporum, ad cognoscendum quid deberet facere Israel*. Paraphrastes Chaldæus verum istum fusiori sermone hunc in modum transtulit: *Ex Issachar periti scientiæ temporum, docti in figendis initiis annorum et mensium, in intercalandis mense et annis; sophistæ in noviluniis ad definienda figendaque festa in tempore suo*. בקניא בתקופתא: דשמושא אצולגן בבחילא וסבניא *exercitatu quoque in revolutione solis, et astrologi in siderum stellarumque notitia*. Quamobrem Rashi Deuteronomii versum quem citavi, ex isto libri I Paralip. loco, eodem sensu sic exponit: *Issachar prosperabitur sedendo in tabernaculis suis, ut legi studeat לעבד דשמים ולקבוע דשמים לעבד שמים: dans operam, figendisque Neomeniis, juxta atque dicitur (I Paral. xi): Et de filiis Issachar, periti scientiæ temporum, principes familiarum ducenti. Principes synedrii fuerunt עסקים בכנורעל פי קבעתא וסבניא ויששכר דשמושא אצולגן בבחילא וסבניא *operam dantes temporibus definiendis et annis intercalandis*. Populos seu tribus Israel vocabunt ad montem, id est ad montem Moria congregabunt, ad statas utique solemnitates celebrandas. Ad dam interpretationem R. David Kimbi in illum locum Paralipom. פירש שידעו לעבד שמים, inquit, רבנות ולמסע דשמים ודז שאמר לדעת מה יעשה ישראל ודז ידעני בינה לעתים כלומר לחבני העלים שהיו*

⁴⁷ Dent. xxxii, 18.

מדעים לחשב מוקדמות המולות. Magistri nostri interpretati sunt, ut Issacharidæ periti fuerint scientia intercalandorum annorum, figendarumque Neomeniarum. Unde subjungitur: Ad sciendum quid agere debeat Israel; ut nempe scientia temporum instructi, chronologica utique, mundi tempestatum immutationes revolutionesque siderum noverint supputare. Bekius, qui paraphrasim Chaldaicam Paralipomenon primus edidit, rabbinos alios in notis laudat, qui in eandem expositionem consensere. Quinimo Seldenus lib. *De anno Judæorum*, Majemonidem in tract. *Kiddush hakkodesh*. 47, § 25, dixisse refert, Majores suos, maxime Issacharidas habuisse cognitionem temporum, scientes quid faciendum esset Israelitis. Insuper illud quoque R. Samuelis, apud Abraham Zacuth in *Juchasin* fol. 40, כי ישמך עלה לרקיע הביא חת' ז'ח' וז'ח' Issacharem ascendisse in firmamentum, et secum deduxisse (in mortalium usum) partes seu scrupulos 1080. « Illas nempe, inquit Seldenus, non minus celebres, quam sexagenas apud Græcos et Latinos. Hyperbole est manifesta de singulari tribus illius in re astronomica peritia. » Hanc vero Issacharidæ non habuissent, si de sola speculatione phasis seu cornuum lunæ se sollicitos præstitissent. Quasi vero eximia quadam scientia opus esset ad lunæ phases speculandas, quando pinguioris Minervæ homines ad hoc fuisse adhibitos fatentur ipsimet Thalmudistæ.

X. Recentioribus his Judæis Josephum historicum adjungam, qui lib. III *Ant. Jud.* cap. 1, narrat a Moyse constitutum esse ut festum Tabernaculorum ageretur quinta decima septimi mensis, τρεπομένον του καιρού προς χειμερινὴν ὥραν, vergente anno versus hibernam tempestatem; hoc est post æquinoctium autumnale, Pascha vero immolaretur τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ κατὰ σελήνην, ἐν Κριῶ τοῦ ἡλλου καθ' ὅστωτος, decima quarta mensis (Nisan) Sole consistente in Ariete. Atqui fieri nequaquam poterat, ut ex sola lunæ cornuum speculatione, cum arbitraria nescio qua intercalatione, nulla cursus lunaris ad solarem per calculos astronomicos comparatione, Pascha quotannis celebraretur quando sol in ariete consisteret. Præter Philonem et Musæum, nescio quem, qui idem quod Josephus statuerant, Anatolius Laodiceus in canonibus paschalibus, apud Eusebium (a). vetustiores alios Judæos citabat, Agathobulos nempe, et Aristobulos, qui omnes certissimis demonstrationibus evicerant, τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτήν δεῖν πάντως μετ' ἰσημερινῶν ἀγεσθαι. Paschæ festum omnino debere post æquinoctium celebrari. Quamobrem Petavius loco jam a me laudato (183), postquam retulit ex Majemonide quomodo se synedrium gereret erga testes qui phasim lunæ renuntiabant, subinde infert: Manifestum esse ex hoc loco, Christi Domini nostri tempore, Neomenias non tam certo constitutas esse, ut

non, vel affecto jam mense relaxere, ac retractare licitum esset, adeoque solemnitates ipsas, quæ a mensis capite penderent, in alios dies incidisse. Quare cum totum hoc negotium perperam a stolidissimis magistratibus, et contra majorum ritus administraretur, grassante jam superstitione, corruptissimisque temporibus, verisimile est aliquos repositos, qui hanc caeremoniarum rituumque perturbationem, quatenus in ipsis erat, emendare studerent, et quæ privatim obire poterant sacra legitimis temporibus perficerent. Cujusmodi Paschalis agni cæna fuit; quam anno suæ passionis Christus cum apostolis, atque aliis etiam fortasse Judæis, pridie quam ceteri præpositare id facerent, usurpare maluit. Neque hoc unius alteriusve diei discrimen admirabilius esse debet, quam quod Christianis ipsis ante Victoris papæ decretum, aut Nicænum concilium, verum etiam aliquot postea sæculis accidit in religiosissima Paschatis celebritate uno plerumque mense, nonnunquam diebus VII a se differrent, de quo nonnulla ad Nicephori [LXXV] *Breviarium in πορτοφύλα*, olim adnotavimus, etc. Prolixos hic exscribere non piguit magni Petavii textus, cujus quoad res chronologicas maxima semper erit apud eruditos auctoritas, et cujus vanam suspicionem non fuisse mox ostendam.

XI. « Ast, inquit recentior aliquis, cyclorum et usum et inventionem, qui aliis quam Græcis tribuerit, hic sane multum hallucinabitur. Græcarum autem et gentilium omnium disciplinarum non solum parum studiosi, sed et osiores fuere semper maximi Judæi, quandiu res Judaica stetit incolumnis. Nec certe nisi pluribus post suam inter gentes dispersionem sæculis usum hujusmodi gentilium artium habere coeperunt, ut facile apud eos omnes convenit, qui gentis mores et ritus attentius scrutati sunt. »

XII. Hanc vero Judæi a Græcis calculos astronomicos discere debuerunt, ac non potius ab Ægyptiis et Chaldæis, qui Græcorum magistri fuerunt, et quibuscum Judæi frequentiore consuetudinem habuerunt? Sed nec Græcos consuluit Cæsar, ut Romanum annum statueret, non Sosigenes, non Augustus, non Patres Nicæni, non Ecclesia Romana et Catholica; verum Ægyptios et Orientales. Annon vero Judæus erat Aristobulus Magister Ptolemæi regis de genere Christorum sacerdotum, ad quem exstat epistola synedrii Hierosolymitani, c. 1, lib. II Machabæorum? Hic sane gentilium artes non oderat, qui regi gentili erudiendo præfectus esset. Nec dubium est quin ipso sit Aristobulus ille, quem ut Peripateticæ Philosophiæ, ita astronomicæ scientiæ peritum fuisse asserit Anatolius apud Eusebium; cui socios adjungit ejusdem gentis duos Agathobulos. Annon Judæus erat Jesus filius Sirach, qui cap. XXXIX Ecclesiastici, sapientem suum ait, non veterum modo, prophetarumque libris legendis vacaturum, sed et in terram alieni-

genarum gentium transiturum, ut eorum quæ apud eas geruntur periculum faciat? Philonem, Josephum, Musæum, et alios omitto, qui litteris et philosophiæ Græcorum insudarunt. Epiphanius narrat Phariseos, qui fatis cuncta ascriberent, astronomiæ operam in primis posuisse. Diu ante cyclum Hillelianum quo nunc universi per orbem Judæi utuntur, R. Samuel, scholæ Nahardeensis caput, Periodum astronomicam in Babylonia vulgavit, quam sui relicta veteri sequerentur: unde cognominatus fuit, *Jarchiani*, sive *Luniata*. Florebat post sæculi tertii a Christi nativitate initium. Eodem circiter sæculo labente calculum alium in Palæstina protulit R. Adda filius Ababæ nonnihil emendatorem. Origenes horum temporum scriptor, hom. 23 in Num., ubi varias Judæorum festivitates exponit, testatur eos ad solis cursum lunarem exegisse: *Tertia*, inquit, *festivitas ponitur Neomeniæ dies, in qua offertur et hostia. Neomenia autem dicitur nova luna, cum luna innovatur. Nova autem fit, cum soli proxima fuerit effecta, et valde ei conjuncta, ita ut sub claritate ejus lateat. Ex paucis interjectis, querit: Quid enim religioni conducit novæ lunæ, id est, cum conjungitur soli, et adhæret ei, observare festivitatem?* Ptolemæus, nobilis ille astronomus Alexandrinus qui Marco Aurelio imp. sæculo Ecclesiæ secundo et centum fere annis ante R. Samuelem scribebat, Judæorum periodum decemnovennalem intercalationum mirum quantum extulit, cen a viris divino Spiritu afflatis et prophetis excogitata traditaque esset; quod vetustissimam eam esse, non recentem indicat. Sed cur testes alios querimus astronomicæ eruditionis veterum Hebræorum, quando Mishna, cap. 1, tract. *Rosh hashana*, non pauca nobis suppediat argumenta, Gamalieleum magnum eam coluisse. Ejus calculos et periodos varias refert liber qui de generi ejus nomine, פיקי אליעזר *Pikei Eliezer*; id est, *Capita Eliezer*, filii scilicet R. Hyrcani, inscriptus fuit. Cap. 6, cyclum solare statuit viginti octo annorum, septem minoribus cyclis quatuor annorum, seu bis quatuordecim annorum periodis constantem. Cap. 7, Johanan, Gamaliel, et alii cum Eliezere lunarem periodum magnam ex annis viginti et uno componi aiunt; idque pluribus edisserunt. Ac tandem agnoscunt maximum circulum solis octoginta et octo annis solaribus absolvi; hoc est tribus cyclis solaribus, et quatuor lunaribus. Ad hæc circulum embolismorum, quem a Ptolemæo laudatum celebratumque diximus, haud prorsus diverso modo recitant, atque Gamaliel ipse in Mishna, tract. *Rosh hashanah*, cap. 4, ut xix annorum sit, septemque circulos minores habeat, quorum alii tribus, alii duobus annis consent. Quæ omnia sic per calculos astronomicos ita explicant, ut ad Calippicam periodum propius accedere visi sint clarissimo Morino, qui primus veterem hanc Judæorum ex eodem libro litterario orbi indicavit, exercit. I in Pentateuch. Samari-

tanum, cap. 3, et in epistola ad Godofredum Vendelinum, tredecim annis antequam Guillelmus Henricus Vorstius *Capita Eliezer* Latine ederet. Quocirca vir doctus insuper observavit periodum hanc ipsam esse quam Epiphanius usurpatam a Judæis tempore Christi fuisse scripserat, hæres. 51. Quamlibet igitur capita Eliezeris a posteriori ævi scriptore consarcinata vel aucta videantur; computus ille quem exhibent, propter suam cum Epiphaniano, nec non cum Mishnicis epilogramis conformitatem, eo antiquior haberi debet, quo Samueliano et Addano, multoque magis Hilleliano imperfectior et deficientior est, ac pinguiori minerva structus, ut prisca illa ætas ferebat. Exinde vere concludo non male conjecisse Petavium ipso ævo quo Christus in terris agebat, mortemque obiit, non defuisse apud Judæos, qui stolidam aliam ex solo lunæ cornuum aspectu mensium supputandorum rationem emendare et explodere studuerint: ex quo etiam inter ipsos ὁμόφων dissidium quod refert Epiphanius, natum esse, admodum mihi simile vero apparet. Petavio subscribit chronologus alter hæud incelebris ex eadem societate Bucherius tractatus *De veteri Judæorum cyclo*, capitibus præsertim 5 et 6.

XIV. Neque vero prosit obijcere Gamalieleum, in decreto solemnii quod aliquando nomine synedrii de anno intercalando dedit, nullam fieri supputationis astronomicæ mentionem: sed pontium fractorum, nec instauratorum, segetum non maturescentium, tenerorumque nimis agnorum, et pullorum columbarum, quam ut Deo offerri possent. Siquidem hæc prisca formula erat, qua præsertim allegabantur certa quædam indicia, quibus [LXXVII] comprobaretur necessitas intercalationis, non ejus primaria ratio. Fractio quippe pontium vigere adhuc hiemem propter imbres et torrentium exundationem significabat, nec proxime ver imminere quando purgato nubibus cælo, non modo pontes reficiendi erant, sed et metendæ segetes, agnique ad sacrificia idonei futuri, integro anno transacto ab altero vere. Quocirca Eliezer, cap. 8, ait, propter tria signa intercalari annum, propter arbores, propter herbas et propter solstitia, ut præter rationes ejusmodi populares, potior semper illa esset quæ computatione astronomicâ nitebatur.

XV. R. Abarbanel supputationum astronomicarum auctoritatem tuetur contra Karairas. — Rabbi Abarbanel, quem Judæorum doctissimum fuisse omnes norunt, in commentario in cap. xii Exodi, dedita opera fuse refellit contribules suos, qui *Karraitæ* sive *Karrai*, vulgo audiunt, ostenditque Israelitas, dum Hierosolyma stabant, mensem primum nequaquam esse auspiciatos ab ea die vel vespera qua lunæ prima phasis appareret, sed ab ejus cum sole coitu, secundum calculos astronomicos. Excussis itaque variorum sententiis de primo anni principio naturali, postquam definivit primum mensem secundum solis motum in Zo-

diaco esse Tisri; arbitrium vero et ex instituto esse Nisan, ut Israelitæ Dei liberatoris sui recordarentur: pergit, fateturque penes synedrium magnum fuisse, mensium initia statuere, et annos intercalare. Legem porro cavisse, ut Nisan primus mensis foret, sole exstante in signo arietis, sicut dicitur: *Observa mensem Abib* ⁴⁸ (seu maturescentium frugum), quod cum dependeat a sole, idcirco lunæ motus ad solis cursum exigi debere. Quamobrem menses lunares, quandoque duodecim esse, quandoque tredecim, quia solaris annus lunarem undecim circiter diebus superat. Unde anno addendus mensis intercalaris fuit: ut singulis 19 annis septem fuerint intercalandi; nempe 3, 6, 8, 11, 14, 17 et 19. Ideo vero sapientes synedrii, septem testes de lunæ phasi varie sciscitatos esse, ut astronomicas computationes suas magis comprobarent. Tum Karræorum, qui menses in Palestina a phasibus inchoare debuisse contendunt, hoc argumentum affert: *In lege præcipi ut menses sanctificentur secundum aspectum primum lunæ. Cujus rei causa dicitur: mensis iste vobis erit principium*, etc. *Mensem quippe non vocari* ⁴⁹ *nisi ob innovationem lunæ, de qua dicitur* ⁵⁰ *psat lxxxi: «Buccinate in tuba neomenia», id est innovatione lunæ. Falso proinde dici (a rabbanistis) sublata Domo judicii magna (synedrio) esse quoque sublata visionem lunæ. Omnes Israelitas usque ad Rabbam Gamalielem fixisse menses secundum phasim. Ad hoc momentum Abarbanel multa reponit, quorum hæc potiora sunt: impossibile fuisse sanctificari mensem ex phasi lunæ; quandoquidem sæpe contingit, cælum tunc esse nubilum et pluviosum. Mirificum fore, si Israelitæ in terra sua nihil habuisse putentur, quo suos annos statque tempora definirent præter quorundam testimonium de aspectu lunæ, destitutosque fuisse novilunii supputandi ratione, cursus item solis et lunæ, quæ populi alii et linguæ nossent. Hinc Rabbi Hannanael scripsisse, שקבעתו החדש יום בקרב ישראל לא היה בלבד על פי הראיה כי אם על פי חשבון ⁵¹ *fixionem mensium inter Israelitas non fuisse tantum per visionem lunæ, sed etiam per supputationem. Quin rem hanc inde probari posse, quod 40 annis quibus in deserto versati sunt, nube interdiu obtegebantur, et columna ignis noctu, ut nec solem, nec lunam spectare possent. Cur enimvero jussisset potius Moses consecrari ex ore aliquot testium, qui variis de causis aut mentiri, aut falli possent, quam ex supputatione quæ arithmetica est et infallibilis? At certe cum David Jonathani dicebat: Cras est novilunium, et ego sededo cum rege* ⁵²; undenam id scire potuit, nisi ex supputatione novilunia jam fixa essent? Nam forsitan videnda luna non erat; nec proinde*

figenda fuisset Neomenia. Imo ex eodem loco insuper arguitur, quod duos dies statuerint pro Neomenia, cum dicitur: *Et abscondit se David in agro, et fuit Neomenia, et accubuit rex ad vescendum* ⁵³, etc. Accidit autem כבודו החדש השני ⁵⁴ *poststridie Neomeniæ secunda, ut vacaret locus David. Ubi intelligi non potest alia Neomenia. Quin addit Scriptura dixisse Saul: Quare non venit filius Isai, neque heri, neque hodie ad vescendum* ⁵⁵? Tum subinde: *Surrexit Jonathas a mensa in ira furoris, et non comedit panem in die (a) Neomeniæ secunda. Nunquid hoc non perspicue ostendit, duos tunc illius Neomeniæ dies feriatos fuisse in principio mensis, ut hodie fieri solet? שני ימים של ראש במנצחו ולא חדר בוכיה שהיה כאחד החדש* Idem plane R. Isaias ad hunc eundem locum observat. שני ימים היה ראש החדש שער, הוא מלא כמד שאני עש'ם ומוקדש'ם ראש החדש שני ימים כפי לקדש ימים כפי לקדש ⁵⁶ *Caput mensis duobus diebus constabat, quia præteritus mensis plenus fuerat (scil. 30 dierum), eo modo quo nos supputationem facientes, caput mensis biduo sanctificamus, ut sanctificetur tempore suo. Etenim persæpe fit ut, propter coitum lunæ cum sole, caput mensis ad duos veluti dies pertineat, nimirum ad finem præcedentis, et ad initium insequentis. Id quod Leo Mutinensis non omisit, part. III, cap. 2, n. 3. Hoc porro non illis accidebat qui mensem a phasi putarent; quippe cum nascentia lunæ cornua nonnisi post meridiem cerni queant: adeoque phasis unius duntaxat diei Judaici principium esse poterat. Addiderim ego, quæ in libro Job ⁵⁷, in quo omnigenæ eruditionis specimina passim nificant, de variis cæli signis et sideribus leguntur, argumento esse priscos Hebræos astronomicarum rerum imperitos prorsus non fuisse: uti etiam quæ refert Scriptura, IV Reg. xxxi, 11, de horologio Achaz regis Juda ad solis motum delineato. Tandem anni Judaici nunquam, etiam primæva illa ætate mere lunares fuerunt et vagi, sed qui ad solares, Interjecto identidem decimo tertio mense Embolismo, reducerentur. Hæc autem intercalatio rite fieri non poterat absque calculis astronomicis, ex solo magni senatus et principis arbitrio.*

XVI. «Abarbanel itaque concludit priscos omnes Israelitas, כל ישראל, consuesse Neomenias statuere ex supputatione, cum qua visionem conciliarent, cum supputatio primaria esset. Quocirca diserte scriptum legi I Paral. xii, 32: *De filiis Issachar, periti intelligentia temporum, ita ut scirent quid agendum esset Israeli*, etc. Nulla autem scientia et intelligentia opus est (inquit) ad solemnitates [LXXXVIII] figendas sine supputatione; quæ est arcanum intercalationis. Nam visio lunæ

⁴⁸ Dent. xvi, 1. ⁴⁹ I Reg. xx, 18. ⁵⁰ ibid. 24.

xxxviii, 31, 32.

⁵¹ ibid. 27. ⁵² ibid. 34. ⁵³ Job ix, 9; xxxvii, 9;

(a) Noster interpres vulg. vertit, in die Calendarum secunda. Optime prorsus.

res est perspicua, et perceptu facillima: cum supputatio sit tantummodo sapientium: Quamobrem Israelitæ ita facere consueverunt, usque ad Antigonom *Æchmalotarcham principem Synedrii*; *cujus discipuli fuerunt, Sadock et (a) Boethus.* וְהָיוּ צִדִּיק וְיִשְׁרָאֵל Quia igitur sapientes Israel perfecte callebant artem intercalandi, quam præclaram scientiam per traditionem acceperant, cœperunt degeneres illi discipuli excutere a se jugum traditionis oralis, et se opponere fixationi mensium, seu noviluniorum, dicentes, sensum præcepti non esse, ut figatur novilunium secundum supputationem, nec tam sublimibus opus esse disciplinis, sed secundum visionem lunæ, ex ore duorum testium, sive illi docti fuerint, sive indocti. Unde sapientes illius ævi necesse habuerunt rationes illorum frivolas solidis argumentis refellere; e quibus R. Gamaliel dixit: אֵל תִּדְרֹשׁ לִרְאוֹת הַיָּרֵךְ כִּי תִהְיֶה שָׁלֵם הָאֵל עֵינֶיךָ כִּד מִקְדָּשׁ מְבִית אֲבִי אֲבָא שָׁאֵן חֲדָשָׁה שֶׁל לְבָנָה פְּתוּחָה מִיָּשׁ וּמִזְחָה וְחֹשׁ "צוּ וְאַקִּים No-
lite curare visionem lunæ. Supputatio enim potior est. Hoc ego sum edoctus per traditionem nostram a domo a patris mei Abba, mensem lunarem non habere pauciores, quam 29 dies cum dimidio et 793 scrupulis." Id quod docet nos Rabban Gamaliel non fuisse phasi lunæ. Hoc amplius confirmat ex duobus textibus Mishnæ tract. *Bosh hasshanah*, cap. 3, in quorum altero legitur. בְּיוֹם שֶׁנִּשְׁכַּח יָאֵדוֹר רְאוּתוֹ בִּבְנֵי זְמַן אֲדָר שְׁלִישִׁים וּבְלֵיל עֵינִידוֹ שְׂהָא מִזְמָנֵי יוֹם שֶׁשִּׁים לֹא נִרְאָה וְקִבְלָם וּבְלֵיל רֵבֶן גַּמְלִיאֵל Venerunt aliquando duo et dixerunt: Vidimus eam suo tempore, die nimirum tricesima. Nocte autem intercalationis ejus, sub egressum scilicet diei tricesimi, non apparuit, et accepit eos Rabban Gamaliel. Ex quo loco concludit, Gamaliel, qui testes istos mendacii non arguit, posthabito horum testimonio, supputationi potius adhasisse ad annum intercalandum. Addit insuper in eodem Mishnæ capite legi: זְמַן צִירָתָא לְבָנָה הִיא לִי לְרֵבֶן גַּמְלִיאֵל בְּעִלְיָתָא עַל מִטְלָא בְּכוֹרֵל שָׁבָן מִרְאָה אֲדָר שְׁלִישִׁים וּבְלֵיל עֵינִידוֹ שְׂהָא מִזְמָנֵי יוֹם שֶׁשִּׁים לֹא נִרְאָה וְקִבְלָם וּבְלֵיל רֵבֶן גַּמְלִיאֵל Gamaliel figuras lunarum habuit in cœnaculo super tabula in pariete, quas monstraret imperitiis: ut nempe Sadduceos Boethusæosque convinceret sibi notos esse lunæ motus, ejusque dum renasceretur figuras pro quolibet mense, quas discipulis ea in tabula ostenderet. Tertium istis addere textum Mishnæ poterat, quo narratur sanctificatum novilunium fuisse, sive luna tempore suo visa esset, sive non. בֵּין שְׂרָאָה R. Eliezer filio Sadock nequidquam refragante: Quamobrem manifestum est, inquit Abarbanel, fundamentum hujus rei non consistere in visione, sed in supputatione: quodque simul refutarentur, que ad-

versarii contra objicerent. Hæc aliaque persequitur Abarbanel, quem tamen permirum est, vetustissimum Eliezeris canonem, imo et Gamalielis calculos, quos citat Eliezer, omisisse. Cæterum ex hac disputatione multa colligo.

XVII. Primum est, quo magis ac magis evincitur, non inanem doctissimi Petavii conjectationem fuisse, illo tempore quo Dominus in Judæa mortem obiit, non convenisse inter Judæos de legitimo Paschatis die statuendo, nec defuisse, qui non probarent ex sola lunæ phasi, ac, nescio quorum testium relatione, menses definiri, posthabitisque calculis astronomicis annum insuper intercalari: quando, vel ipsismet Karræis fatentibus, certum sit Gamaliel cum suis Phariseis, quorum Mishnici ritus et mores collegerunt; pro supputatione stetisse. Hic enim R. Gamaliel ipse est cujus Lucas meminit Act. v, 34, seu viri honorabilis universæ plebi, et quo magistro sanctus Paulus usus est. Thalmudistæ tradunt, singulari privilegio fuisse illi concessum, ut filios nepotesque suos Græcorum lingua et disciplinis imbueret. Adduntque insuper R. Simeonem ejus filium a synedrio tandem obtinuisse, ut ex calculo astronomico Neomeniæ deinceps statuerentur: id quod plane anterioris dissidii aliud argumentum est.

Alterum est, a primæva ætate astronomicas supputationes in usu apud Israelitas fuisse, quibus refragati non sint nisi Sadducei, qui Karraitarum parentes existere.

XVIII. Sed et hoc præsertim iterum deducitur, cum tempore Christi inter Judæos non conveniret de assignandis noviluniis, statisque solennitatum diebus, Sadduceis a phasi lunæ menses auspican-
tibus, et Phariseis, Gamaliel duce, a coitu cum sole, hinc factum esse, ut Sadducei nonnisi altera, imo quandoque tertia post Phariseos die Pascha celebrarent. Quamobrem haud absone prorsus Epiphanius scripsit, illo anno, quo Dominus passus est, ὁδυσσὸν dissensionem, de legitimo Paschæ die consignando accidisse; ut duobus diebus Pascha immolatum comestumque fuerit.

XIX. Sadduceorum conatus et doli ut Pascha sabbato ineunte agatur. — Ut vero Epiphanio fides magis magisque hac in parte concilietur, addam paucis, quid thalmudistæ ipsimet Hierosolymitani rursum tradant in tract. *Rosh hasshanah*, cap. 2, § 4, ubi exponunt hunc Mishnæ textum, בְּיָמֵינוּ מִקְדָּשׁ עֲדָת הַחֹדֶשׁ מִכָּל אָדָם מִשְׁקֵלָהוּ וּמִיָּמִים (in Mishna Babylonica habetur) מִשְׁקֵלָהוּ הַבִּיטִים (Antiquitus receperunt testimonium de novilunio a quovis homine. Posthac autem Boethusæis fallaciter agentibus, statutum est, ut non acciperent nisi a certis

(a) Dico, Boethus potius quam Baithus vel Baithos. Cognominis siquidem hic erat, aut forsitan idem cum Boetho illo Alexandrino, cujus neptim Herodes Ascalonita uxorem duxit; de quo vide Joseph. An-

tig. Jud. lib. xv, c. 12. Thalmud Hierosolymitanum habet בִּיטִים et בִּיטִים Boethus et Boethusim. — * sunt sectarii, nec alii a Sadduceis sive Boethusæis.

et notis. Quam fallaciam ejusmodi fuisse Gemara Hierosolymitana narrat: *Tradunt magistri nostri conatos esse Boethusæos in errorem inducere sapientes (synedrii) et conduxisse quadringentis zuzæis unum de nostris, et alterum de suis, ut falso testarentur de novilunio.* Cur autem fraudem hanc isti moliti essent, causam istam afferunt Glossatores: שארץ זים של אחד בשבת ולא נראה חדש בזמן הביתושים כחאין. שיא ראשון של פסח בשבת כדי שיא הפסח העומר באחד בשבת ועצרת באחד. חשבן כראשית כחשבון. *Ut, cum incideret tricesimus dies Adar in Sabbatum, nec appareret novilunium in tempore suo, ambierint Boethusæi ut primus dies Paschæ incideret in Sabbatum, quo oblatio manipuli fieret, prima die hebdomadis: vocem Sabbati, quæ habetur, Levit. xxiii, 11 et 15, accipientes pro Sabbato proprie dicto, ut cap. 11 Genesis (non pro die festivo et feriativo) et [LXXIX] Pentecostes in prima hebdomadis die.* Atqui hoc ipsum est, quod Epiphanius anno Dominicæ passionis accidisse refert, ut nempe alio die Christus cum Judæorum plurimis Pascha comederit; alii vero Sabbato duntaxat ineunte, ut ita seria prima proxime post Sabbatum sequente manipulus oblatus sit, et eo anno festum Pentecostes in similem feriam, seu Dominicam, inciderit. Porro Boethusæos in eandem sectam cum Sadducæis coaluisse affirmant Judæi omnes. Quidni il sint qui Masbothæi corrupta voce vocantur apud Eusebium ex Hegesippo, quosque Sadducæorum fuisse socios discimus ex *Const. apost. lib. vi, c. 6*, quippe qui immortalitatem animarum et Providentiam abnegarent. Quæ cum ita sint, nulla brevi supererit difficultas ad conciliandum Joannem cum Matthæo, Marco et Luca.

XX. Quando Joannes scripsit, cap. xix, 28, illos qui Jesum adduxerant ad Pilatum, non ingressos esse in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha; Pontifices senatoresque Judæorum significavit. Hi porro magna parte Sadducæi erant, quemadmodum sanctus Lucas diserte testatur, Act. v, 17, his verbis: *Exsurgens autem princeps sacerdotum, et omnes qui cum illo erant (quæ est hæresis Sadducæorum) repleti sunt zelo.* Et certe princeps iste sacerdotum Annas erat (ut colligere licet ex cap. iv, 6), aut saltem gener ipsius Caiphas. Annam porro Sadducæum fuisse compertum habeo ex Josepho, lib. xx *Antiq. cap. 8*, ubi narrat Ananum juniorem magni hujus Anani sive Annæ filium, qui Jacobum Jesu Christi fratrem neci tradidit, secta fuisse Sadducæum, ἀπεστιν δὲ μετὰ τὴν Σαδδουκαίων. Id quod etiam observari potest in his quæ ab hoc eodem Anano juniore adversus Paulum gesta esse referuntur, Act. xxi et xxi. Josephus quoque non uno in loco scribit Sadducæos fuisse quotquot generis claritate inter Judæos præcellabant. Thalmudistæ tradunt circa hæc ipsa tempora contigisse, ut filia sacerdotis quæ scortata fuerat, synedrii sententia

combureretur, fasciulis surculorum circum appositis contra sancitam a majoribus legem, secundum quam vivicomburium haud aliter fiebat, quam injecto et eliquato in os dammati filo plumbi candentis: cujus severi judicii hanc fuisse causam ferunt, quod ea ætate synedrium rude et imperitum statutorum pristinorumque morum esset: id est, uti rabbi Joseph interpretatur, בית דין של צדקים וזה Sadducæis totum constabat. Enimvero Josephus loco modo ante citato hanc fuisse refert indolem istius sectæ, ut præ cæteris Judæis crudeles essent ὄξυς εἰς τὰς ἐκπλάσεις ὡς καὶ πᾶν τὸς τοῦδαλου. Cum igitur pontifices et primores Judæicæ gentis Sadducæi essent, Idcirco pascha, quod alii vespere præcedenti comederant, ad diem insequentem distulerunt, quæ, tum Sabbati, tum decimæ quintæ diei mensis initium ipsis foret, mensem auspiciatis a phasi seu visione lunæ.

XXI. Nec est quod quisquam, recentiorum auctorem evangelicæ historiæ peritissimum secutus, inficietur, pontifices ipsos ad Pilatum cum ministris suis et cohorte Romana Jesum vinetum adduxisse. Nam Matthæus, cap. xxvii, 1, scripsit: *Manc autem facto, consilium inierunt Principes sacerdotum, et æπισταί, et seniores populi adversus Jesum, ut eum morti traderent, et vinctum tradiderunt Pontio Pilato præsidi.* Sic Marcus, c. xv, 1: *Et confestim mane consilium facientes summi sacerdotes cum senioribus et scribis et universo concilio, vincientes Jesum, duxerunt et tradiderunt Pilato.* Matthæus item, 11 Jesum electisse ante præsidem ait, nihilque respondisse eum accusaretur a principibus sacerdotum et senioribus. Marcus, cap. xv, 3: *Et accusabant eum summi sacerdotes in multis.* Matthæus rursus, cap. xxvii, 20: *Principes sacerdotum et seniores persuaserunt populo, ut peterent Barabbam.* Marcus, cap. xv, 11: *Pontifices autem concitaverunt turbam, ut magis Barabbam dimitteret eis.* Domino pendente in cruce, illie aderant principes sacerdotum cum senioribus conviciantes ei (Matth. xxvii, 41). Consimili modo Lucas cap. xxiii, 1, de toto synedrio cui pontifex præfuerat, ait: *Et surgens omnis multitudo eorum duxerunt illum ad Pilatum.* Quando missus est Christus ad Herodem, § 10: *Stabant principes sacerdotum et scribæ constanter accusantes eum.* Reddeunt et ipsi ad Pilatum: *Nam (§ 13) Pilatus, convocatis principibus sacerdotum et plebe, dixit ad illos: Oblulistis mihi hominem, etc.* Sed neque Joannes illud tacuit, cap. xix, 6, quando Dominus adductus a Pilato exivit foras cum corona spinea et purpureo vestimento, cum vidissent eum pontifices et ministri (synedrii) clamabant dicentes: *Crucifige eum.* § 15: *Neganti Pilato se regem ipsorum crucifixurum, responderunt pontifices: Non habemus regem nisi Cæsarem.* § 12, obsistunt pontifices Judæorum, ne Pilatus in titulo crucis scribat, *Rex Judæorum.* Ad prætorium igitur pontifices perrexerant, judicio Christum persecuturi.

XXII. Ad eundem modum occurri posset alteri

difficultati, quam obijciunt adversarii, Apostolos existimasse a Domino fuisse injunctum Judæ in ultima cœna, ut emeret quæ necessaria erant ad diem festum²¹: id quod in mentem ipsorum cadere non poterat, si paschalis solemnitas incepta jam esset, quia Sabbatis, festisque diebus quidquam aut emere, aut vendere vetitum erat. Possem enim respondere licitum fuisse Judæ hostias offerendas emere ipsa vespera, quæ sollemnis a cunctis Judæis non haberetur; eo maxime quod pontifices in aliam diem sive Sabbatum statutas lege victimas ornatiori pompa et cæremoniæ ritu sacrificare distulerant, ut nonnisi postridie Sabbati primitiarum manipulum oblaturi essent.

XXIII. Sed responsionem aliam mihi suggerunt Mishnici sapientes, tract. Sabb. c. 23, § 1, ubi aiunt שׂוֹאֵל אֶת פְּחִיזֵי כִּי יִין וְכִי שֶׁבֶן שֶׁלָּא יֵאָמַר לוֹ הֲלֵינִי וְכִי הָאִישׁ מְתִירָהּ בְּכִרְתּוֹ וְאֵם אֵיט מֵאֲמִינוּ מִנֵּה מִלִּית אֲצֵל וְעֵשָׂה עִמּוֹ הַשֶּׁבֶן לֵאמֹר שֶׁבֶן וְכִי עֵרַב פֶּסַח בִּירוּשָׁלַם שֶׁלֹּא לֵהוּיֹת בְּשֶׁבֶת מִנֵּה מִלִּית אֲצֵל וְנוֹסֵל אֶת פֶּסַח וְעֵשָׂה עִמּוֹ הַשֶּׁבֶן לֵאמֹר יֵסֵר Quilibet potest petere a socio suo cados vini aut cados olei, dum non dixerit: Commoda mihi. Sic mulier a vicina placentas. Quod si ei non crediderit, potest apud eum pallium thaletumve suum relinquere, et post Sabbatum rationem cum eo inire. Sic in vespera Paschatis, quod in Sabbatum incidit, Hierosolymis relinquit pallium suum apud eum, et sumit Pascha suum (seu paschalem agnum) rationem autem cum illo init post diem festum. Quod si [LXXX] quisvis Israelita Hierosolymis ipso die Sabbati hoc modo emere, seu comparare sibi poterat paschalem agnum; profecto poterat et quamlibet aliam hostiam, quam oblaturus esset sistendo se coram Domino secundum legis præscriptum. Lege siquidem cautum erat, ut nullus in paschali celebritate, aliisque duabus appareret in conspectu Dei vacuus²²; id est sine munere. Quinimo istiusmodi hostiæ in templo seu templi atrio, quod templi pars censebatur, vulgo vanibant et emebantur, ut ex multiplici Evangeliorum textu, ipsisque Thalmudistis constat. Atqui in tract. Korban Pesach seu oblationis paschalis, cap. 1, § 16: Eadem opera quæ in templo exercebantur præstabanturque diebus profestis, agebantur etiam in sabbato (et a fortiore festivis diebus) כְּעֵשָׂה כְּדֵל כֵּן כְּעֵשָׂה בְּשֶׁבֶת Ita ut si decima quarta Nisan incidisset in Sabbatum, egressis tribus Israelitarum turmis cum suis paschaticibus, lavaretur atrium ipso Sabbato quia Sabbati lex non obligat in templo הָעוֹרָה בְּשֶׁבֶת שָׁאִין והחזום את העזרה בשבת שאין Nisi forte in rebus quas prorsus non esset necessarium operari. Unde, quia concedebatur ut boves, pecora, columbæ, aliaque sacrificiis necessaria venirent in atrii templi cæteris hebdomadis diebus, utque nummularii seu mensarii a 25 mensis Adar singulis diebus usque ad Pascha sederent, a quibusvis Israelitis mascu-

lis semicyclos non sine quæstu recepturi; illud etiam per pontifices licebat diebus solemnibus, quando longe plures victimæ mactandæ essent, tum a singulis masculis, tum ab iis quibus vota persolvenda erant, aut offerendæ hostiæ pro mundationibus, necnon primitivorum vicariæ. Ad hos quippe dies festivos hujusmodi oblationes reservabantur, quando omnes Hierosolymis adessee tenerentur, uti traditur in Thalmude Babylonico ad tract. Sanhedrin, fol. 11, col. 1, et Hierosol. ad tract. Rosh hashshanah, fol. 56, col. 2. Quamobrem necesse erat ut his diebus præsto et ad manum in templi atrio hostiæ essent, quas secum afferre non poterant, qui ex remotiori regione frequentissime adventabant. Et certe violati Sabbati non erant rei, qui ipsomet Sabbato quod postridie primi diei azymorum accidisset, fasciculum primitiarum in templo offerendum in agris meterent: uti nec illi qui longiorem viam quam Sabbato permitteretur, ipsa die septima emensi essent ad annuntiandam synedrio diem Lunæ. Alia item non pauca diebus istis licita erant, quæ ad Dei cultum aut servandam legem cederent.

XXIV. Quod si quis obijceret fas Judæis non fuisse diebus solemnibus judicia ferre, adeoque mortem quempiam lata sententia multare, sufficeret forsitan hæc responsio Jesum reum mortis non ab aliis pronuntiatum fuisse, quam a pontificibus et gentis magistratibus, qui cum magna parte Sadducæi essent, Pascha nondum comederent, nec diem hanc sanctam haberent. Cæterum Lighthfootus in Horis Hebraicis, ad cap. xxvii Matthæi, glossam affert ad Gemaram Babylon., cap. 4 tract. Sanhedr. fol. 35, qua declaratur judicia capitalia exerceri potuisse in vespers Sabbatorum, quæ in anteriori die cæpta essent, ubi nullæ scriptiones erant absolvendæ. Sic autem pontifices qui Christum seria quarta morti adjudicandum statuerant, hoc sine scriptionibus ineunte festivitate ratum fecerunt.

XXV. Omitto Drusium in cap. xxvii Matth. ex Pes'cha, fol. 75, col. 4, traditionem hanc doctorum Judæorum afferre: Cum aliqui damnati erant ad mortem, velut senex rebellis, et impostor, detinebant eum, differendo supplicium usque ad aliquod solemne festum, quod רֵגֶל רַגְלִי vocant (seu unum e tribus, in quibus omnes undique Hierosolymam), tunc occidebant eos quo tempore Israel congregatus erat; ad statuendum illud, quod et omnes Israelitæ audient et timebunt. Sane R. Salomon ad istum locum, Deut. xxvii, 13, eadem habet כִּמְעַן שֶׁמִּתִּיחַן וְהָרַגְלִי וְהָרַגְלִי לְמִתְדֵּן הָרַגְלִי וְהָרַגְלִי hinc est quod expectabant diem festum וְהָרַגְלִי, ut occiderent eum in die festo רֵגֶל. Hæc, inquam, omitto, quia non liquet an in ipsismet solemnibus diebus, an potius ipso pridie vel postridie impostores et blasphemi morte plecterentur, quando populus civitate nondum excessisset. Nam Thalmudistæ ferunt Jesum Pondiræ

²¹ Joan. vi, 8. ²² Deut. vi, 17.

nis loco cap. XIII, 1. *Ante diem festum Paschæ, sciens Jesus quia venit hora ejus, etc.* Quo videtur innui Jesum cenam postremam egisse prius cum discipulis suis, quam solemnitatem paschalem agni comestione Judæi auspicarentur. Quidni vero verbis istis hoc tantummodo significetur, scripsisse Jesum ante diem festum Paschæ imminere tempus quo transiturus erat ad Patrem, juxta atque discipulis biduo ante prænuntiaverat? Hoc non absolum adeo esse intelliget quisquis implicationes esse Novi quoque Testamenti narrationes locutionesque expertus erit, atque ad multa illa quæ simul complectuntur secernenda accurata diligentique consideratione opus esse. Cæterum Bechartus lib. *De animalib. Scrip. sacr.* cap. 50, ubi de agno paschali, consultissime observavit, verba hæc *πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα*, ante diem festum Paschæ, nihil aliud significare, quam ipsa paschalis festi primordia: ac si dixisset evangelista, *ἐν τῷ προσοπτῷ*, ut quemadmodum *πρό-λογοι*, sic præcedit orationem, ut nihilominus pars sit illius, ita *προσοπτῶν* prima quoque solemnitalis pars fuerit. Præterea, ut ante monuimus, quamlibet ab esu paschalis agni festivitas inchoari censeretur; attamen prima illa dies qua Christus illud comedit, non ita sollemnis erat, uti subsequens, quam pontifex statim potius ratamque haberent; unde a Joanne magna nuncupatur. *Erat enim, inquit, magnus dies ille Sabbati*^a, hoc est maxime festivus. In hac enim posteriori die festales hostias immolaturi erant, ut nonnisi in altera proxime insecutura, manipulum primitiarum essent oblaturi. Atque hæc de supremo Christi Paschate dixisse sufficiat, collatis Judæorum scriiniis cum evangelistarum relationibus, ut constet Dominum azymo pane Eucharistiam consecrasset. Nunc de azymorum apud Christianos usu restat ut dicamus.

XXIX. *Panis azymus non ab omnibus olim ad Eucharistiam admissus. Cur ab Ebionitis.* — Quamlibet vero Dominus azymum panem in corpus suum primum transmutavit, tamen ab omni Ecclesia ejusmodi panis ad sacrificium deinceps admissus non est. Epiphanius (Hæres. 30) narrat peculiarem hunc Ebionitarum ritum fuisse, ut ad imitationem mysteriorum quæ peraguntur in Ecclesia, Eucharistiam ex panibus non fermentatis semel in anno, paschali utique tempore, conficerent. Nimirum hi hæretici cum Judaicæ legis tenacissimi essent, nec aliis panibus præterquam azymis in Paschate vescerentur, panes alios ad Eucharistiam adhibere non poterant. Quod vero subjungit Epiphanius Ebionitas aquam nudam absque vino consecrare solitos, id eos ab Elxaitis seu Sampsaïs, quibuscum posthac coaluere, didi-

cisse autumnavero. Elxaitæ siquidem (a), cum carnes animantium, tum etiam vinum Enkratitarum aliorumve Gnosticorum more abominabantur. Ex Epiphanio igitur inferre liceat priscae Ecclesie morem hunc fuisse, ut panis etiam fermentatus ad altare Domini offerretur. Unde Joannes Philoponus, qui medio sæculo sexto scribebat, confirmare nititur Christum azymo pane corpus suum non consecrasset, quia id minime observabatur in Ecclesia, Alexandrina saltem et Orientali.

XXX. *Unde apud Armenos ritus azymi panis consecrandi.* — Primi omnium ex Orientalibus Armeni fermentatos panes exclusisse a sacrificio Domini noscuntur: cumque hunc suum ritum acceptum referant sancto Gregorio Illuminatori, a quo fidem Christianam edocti sunt, contendit ex adverso [LXXXII] Combefisius in notis ad *Narrationem de rebus Armenorum* (b), sibi videri Gregoriam a Græcis accepisse fermentum, quod postmodum successores facti Julianistæ commutarint in azyma, in signum aliquod hæresis Eutychnianæ. Ilum scilicet Gregorium dicit, non qui Roma missus esset, sed qui e Cappadocia, præcipiente Leontio Cæsariensi metropoli, venerat, quemadmodum in ejus Vita legitur. Quamobrem illis assentior, qui narrant ex Juliani Halicarnassensis discipulis aliquos, cum Eutychnianorum et Incorrupticolarum erroribus gentem hanc infecissent, auctores etiam eisdem fuisse ut inter divina mysteria, demptis ex pane fermento et aqua de calice, cum naturam unam et operationem unam, tum corpus omnigenæ corruptionis expers in Christo, ante etiam quam cruci affigeretur, exstitisse significarent. Hoc Nicephorus Callistus (c) et alii Græci tradunt, sed et affirmat prædictus auctor *Narrationis de rebus Armenorum*, quam Combefisius edidit. Et certe Anastasius Sinaita, pag. 10. τῆς Ὀρθοῦς, observandum monet, Monophysitas οἶνον ἔπατον χυρὸς ὕδατος, vinum merum sine aqua offerre, ut exinde deprehendantur confiteri Christum nuda et simplici Deitate constare. Atqui hæc de cunctis Monophysitis intelligi nequeunt, quandoquidem in sacrificio Domini fermentatum panem Jacobitæ, tam Syri, quam Egyptii, et vinum aqua delibutum adhibebant. Non item Armenos ipsos innuit, quorum nusquam alibi meminit, licet duarum Christi naturarum impugnatores alios frequentissime memoret. Quamobrem de discipulis Juliani Halicarnassensis sive Gaiani loquitur, sive Incorrupticolis, quibuscum de fide sæpe disputaverat Alexandria. Unde colligitur Armenos non aliunde accepisse ritum offerendi azyma et vinum merum sine aqua, nisi a Julianitis seu Galanitis, quorum errores alios amplexi sunt. Galanus, t. I. *De Ecclesia Armenorum*, chronicon exhibet, ab homine

^a Joan. XIX, 31.

(a) Epiph. Hæres. 53.

(b) Auct. Bibl. PP., col. 291.

(c) Lib. XVII, Hist., cap. 53.

hujusce gentis orthodoxo quopiam lingua patria scriptum, in quo legitur, cap. 17, Joannem Ozniensem catholicum, seu patriarcham, jussu Homaris Saracenorum principis, coacta episcoporum Armenorum et Assyriorum synodo in urbe Manaschierti, *definivisse unam in Christo esse naturam, voluntatem unam, operationem unam, fuisseque e sacris ablata fermentum et aquam*. Ex quibus deduci possit Armenos perinde atque Græcos fermentatos panes interdum obtulisse, quandiu pax et unio perduraverit, quam sub Heraclio imperatore cum Constantinopolitanis pepigerant.

XXXI. Paucis post annis, Quinisextæ synodi Patres, canone 32, prætermisissis azymis, hoc nomine duntaxat Armenos culparunt, quod vinum solum sine ulla aquæ mistione in missis offerrent, quod etiam indicio fuerit, nequaquam Trullanis illis Patribus constituisse, eos ad hæresim profitendam fermentum ex Eucharistia exclusisse. Canone quidem 11, cavetur ne fideles azyma comedant, at cum Judæis, ac Judaica mente et ritu, *Nemo eorum, qui in sacro canone censentur, inquit Patres, aut laicius Judæorum azyma comedat, nec ullam cum eis familiaritatem habeat, vel in morbis eos accersat*. Quocirca mirari subit qua fronte Græci schismatici, non solum Armenis, ut Meletius noster, verum etiam Latinis canonem hunc sextæ, ut vocant, synodi audeant objicere, quos, si sapere velint, norint alienissimos esse a sententia et cæremoniis Judæorum. Nullus auctor qui Armenos ob azymorum usum culpaverit, hactenus prodijt antiquior illo qui superius laudatum opus *De rebus Armenorum* scripsit, sæculo circiter octavo, aut nono. Cotelerius in notis ad librum v *Constitutionum apost.* p. 257, fidei professionem Græcam edidit, ab Armenis qui hæresim ejurarent recitandam, in qua ejusmodi anathematis visitur : *εἰ τις οὐ βάλλει εἰς τὴν προσφοράν ζύμην καὶ ἄλας, si quis in panem oblationis non immittit fermentum et sal, nec aquam cum vino in sanctum calicem, anathema esto*. Formula hæc, tametsi septimæ synodi mentionem exhibeat, haud continuo censenda fuerit esse condita posteaquam Michael Cerulario auctore Orientalis Ecclesia ab Occidentali divulsa est, uti nuper argumentabatur vir pereruditus. Nam intra spatium ducentorum et quinquaginta annorum, qui a septima synodo ad Cerularianum usque discidium effluxere, Armenorum panes non fermentatos Græci palam proscripserant. Hujus rei testem, præter scriptorem narrationis multoties jam citatæ, sanctum Nicenem adduco, genere Armenum, qui cum in Creta insula monachum induisset, populares suos tanquam erroris reos sæculo decimo peragebat, *quod in pane mystico azymis uterentur, nec in sanctum calicem aquam infunderent*. Nihilo quoque recentiorum fuisse putavero Meletium illum, cujus opus

De azymis sancto Joanni Damasceno attributum est. Nam cum Armenos et Jacobitas nominet, qui panibus absque fermento sacra facerent, Latinos omisit : id quod sane non cadit in hominem Græcum, qui post firmatum a Cerulario schisma scripserit.

XXXII. Vir quidam nostræ ævi longe doctissimus in quadam lucubratione quam de azymis exaravit, monet observandum Armenos in Eutychianorum hæresim Theodosio imperante prolapsos fuisse, ut docent nos *epistolæ Procli Constantinopolitani episcopi, et Dionysii Exigui, qui Procli epistolam Latinam fecit*. Additque, *Ab eo tempore azymo panis et solo vino usi videntur in re sacra, uti tradunt Armeni*. Proculus quidem sub Theodosio (Juniore scilicet, non Seniore) Constantinopolitanam sedem tenuit : at sub Proclo Eutychiana hæresis non exstabat : quippe quam Eutyches non parturierit, nisi sub Flaviano Procli successore. Neque rursus Proclus ad Armenos epistolas scripsit : ut ab aliquo errore qui Eutychiano similis esset, caverent, sed ne Nestorianum admitterent, quem nonnulli, translatis in Persicam et Armenicam linguam Theodori Mopsuesteni libris, ipsis insinuare satagerent. Armeni non nisi sub Justiniano Seniore Eutychiana lue polluti fuerunt, nimirum a discipulis Juliani Halicarnassensis, ut supra dictum est. Denique nusquam Armeni tradidere azymorum usum a temporibus Procli aut Theodosii Junioris apud ipsos incepisse ; quandoquidem hunc acceptum ferunt a Gregorio, quem eorum gentis apostolum colunt, quique sub Diocletiano, Maximiano, et Constantino Magno Augustis florebant.

XXXIII. Meletius noster nedum Armenos, [LXXXIII] sed et Jacobitas ait panibus azymis sacra facere solitos. Porro Jacobitis, alii Syri, alii Egyptii sunt. Ad Egyptios quod attinet, Joannes Philoponus Alexandrinus, ipse Severianus seu Jacobita, testis locuples est Ecclesias omnes, atque adeo Egyptiacas, suo sæculo fermentatos panes ad liturgiam adhibuisse. Michael Wanslebicus, qui Jacobitarum Coptitarum seu Egyptiorum mores et cæremonias accurate lustravit, rimatusque est, periode testatur nonnisi ex panibus fermentatis oblationes eorum constare : ubi nempe recitat ritum pinsendi panis offerendi. *Il doit y avoir du levain, inquit ille auctor, excepté un seul jour de l'année, qui est le 12 de leur mois de Juin, le jour duquel il tombe la goutte, qui fait le même effet, que fait le levain*. Abessinii, qui Jacobitarum patriarchæ Alexandrino morem gerunt, per totum annum panes fermentatos quoque panes offerunt, excepta feria quinta majoris hebdomadis, ut expresse testatur cl. Jobus Ludolfus (a). Jacobitas Syros fermentatos etiam panes adhibere colligitur ex Demetrio Cyziceno, cujus opusculum de Jacobitis,

(a) Tom. II *Hist. Æth.* procem. i, n. 28.

et Charizariis Combelisius edidit, t. II Auctarii. Cum enim ab utrisque vinum merum sine aqua offerri asserat, ubi de Charizariis seu Armenis sermonem instituit, observat eos azymis panibus uti, atque Jacobitarum more aquam vino non admiscere, ut significet Armenos in iis quæ ad liturgiam attinent, eatenus solummodo cum Jacobitis convenire, quatenus vinum neutiquam temperatum offerunt, non item fermentati panis consecratione. Abrahamus Echellensis epistola ad Joannem Morinum (a) scribit in canone Jacobitarum et Nestorianorum hæc verba peræque legi, et accepit ex illo pane fermentato. Idem Echellensis tractatu *De origine nominis papæ* (p. 477), iterum Jacobitas et Coptitas illis accenset, qui fermentum ponunt in pane eucharistico. Imo Jacobitas, ut et Nestorianos salem et oleum veluti Græcos addere subjungit, ac tandem Latinos, Melchitas, Maronitas, Jacobitas et Coptitas testatur vinum in calice temperare, solosque Armenos aquam excludere. Quod autem nonnulli aiunt Nestorianos regionis Malabaricæ incolæ azymis sacrificare, testibus haud satis fide dignis astruitur. Maronitas azymos panes offerre certum est, ex quo cum Ecclesia Romana conjuncti sunt: an vero a priscis temporibus sic fieri solitum fuerit apud eos, res adhuc in ambiguo est. Nam suspectæ, imo sublestæ fidei sunt, quotquot variorum auctorum nominibus inscripta volumina Maronitæ recentiores proferunt.

XXXIV. Leo Bulgariae archiepiscopus, Achridanus videlicet, in epistola cujus fragmenta Allatius libro III, *De consens.* cap. 14 recitat, Italos Armenos et Ægyptios cum Judæis convenire ait, propter oblationem azymorum, adeoque se suosque Græcos fugere, τὸ δυσσεύδης ἄμα καὶ δυσσεύδης τῆς Αἰγυπτιακῆς καὶ Ἰουδαίας ἀδελφὸν φύραμα, graveolentem deformemque Ægyptiacæ nequitiae massam impiam. Putaverit aliquis Ægyptios illos in quos Leo tam vehementer invehitur, non orthodoxos Melchitasve fuisse, sed Jacobitas seu Coptitas hæreticos. Verum Michael Cerularius, cujus se socium in schismate hic præsul Achridanus præbuit, diserte satis declarat Ægyptios illos alios non fuisse a rectæ fidei professoribus. Sic enim loquitur epist. ad Petrum Antiochenum, n. 10: *Neque vero hoc duntaxat ad nostras aures pervenit* (puta Alexandrinum et Hierosolymitanum patriarchas Romani pontificis nomen descriptum in diptychis habere), *sed etiam quod duo memorati pontifices, non modo homines alios azyma edentes recipiunt, ἀλλ' ἐστὶν ὅτι καὶ αὐτοὶ δι' ἀζύμων ἐκτελοῦσι μυσταγωγίαν*, sed et ipsi quoque interdum in azymis divina mysteria exequuntur. Rumor iste verusne, an falsus fuerit, certo non ausim edicere. Sunt equidem qui asserant Humbertum a Silva candida, qui tunc temporis quando Michael et Leo adversus Ecclesiam

Romanam propter azyma deblaterabant, apostolicæ sedis legatus agebat Constantinopoli, libro antirrhethico adversus objecta Nicetæ Siethai, seu, ut vulgo vertunt, Pectorati, scripsisse hanc eandem Ecclesiæ Hierosolymitanæ consuetudinem fuisse. At vero, si Humberti verba attentius inspiciantur, aliud quidpiam innuere deprehenduntur. Quocirca locum integrum hic asserre juvat, ut de auctoris sensu lector eruditus possit melius judicare: *Date quoque evidentem causam* (ait Græcis Humbertus) *illius circumcisionis, qua coronulam panis ad sacrificium ferro levatis, cum immaculata hostia immaculatum corpus Domini aptius videatur significare, et integritas panis integritatem Ecclesiæ. Denique quod sanctum panem, vitæ æternæ in calice intritum cum cochleari sumere consuevis, quid opponitis? Neque enim ipse Dominus panem in calice vini intrivit, et sic apostolis dedit dicens: « Accipite, et cum cochleari comedite. Hoc est enim corpus meum. » Quibus postquam cœnatum est calicem porrexit dicens, « Bibite ex eo omnes. » Quam reverendam angelis et hominibus institutionem etiam sancta Sion, prima scilicet Ecclesia usque ad hæc moderna tempora, sicut ab apostolis accepit, fideliter retinuit: adeo ut quidam Hierosolymitarum pontificum datis epistolis significarint, quantum illorum institutio discrepet a Græcis. Sic enim scriptum reliquerunt: « Ex sancta civitate Jerusalem, quæ est sancta Hierosolyma, exiit fides Christiana: in ipsa quoque sancta Sion et sancta resurrectio primæ Ecclesiæ dicuntur, et veraciter habentur. In ipso sancto et venerabili loco adimpletur divina et immaculata oblatio Domini nostri Jesu Christi, sicut decet per ordinem. » Et puto quia benefaciunt, quod nonnisi integras et sanas ponunt ipsas oblationes in sanctas patinas, nec quomodo Græci, habent lanceam ferream, qua scindant in modum crucis oblationem, id est proscomitam (Græcè προσκομιτὴν). Porro in præfatis sanctis Ecclesiis, cum ipsa sancta patina sanctam anasoram, id est oblationem, exaltant. Etenim veræ et aptæ sunt ipsæ oblationes tenuesque ex simila, lanceam vero ferream nesciunt. Nullus hic de azymis sermo est, sed Humbertus Græcorum ritum exagitat, quo segmentum quoddam quadratæ formæ lancea, ut aiunt, seu cultello sacro, ex pane satis amplo auferunt, et cruce signant in oblationem Deo: cum Hierosolymitanæ Ecclesiæ sacerdotes hostiam integram, seu panem tenuem et sanum offerrent, quemadmodum Romani. Hunc porro panem fermento caruisse non narrat Humbertus: quinimo fuisse fermentatum colligere liceat ex Alexandrinorum, seu Melchitarum, seu Jacobitarum more, qui perinde atque Jacobitæ Syriæ rotundas ex fermento placentulas consecrant. Atqui ejusmodi [LXXXIV] erant hostiæ tempore sancti Epiphani, qui externam eucharistici panis figuram fuisse rotundam tradit (b): Τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ*

(a) Inter Morin epist. 85.

(b) Ancor. n. 57.

στρογγυλοῦσθαι, inquit : Nam rotunditas illa, et quod sensu non percipitur, etc. Quidni Leo Achridanus et Michael Cerularius propter placentularum illarum tenuium et rotundarum oblationem perinde intulerint Alexandrinos Hierosolymitanosque haud secus ac Latinos azyma consecrare? Profecto certum est chartophylacem, seu illum qui ab epistolis scribendis Cerulario patriarchæ erat, passim in illa ad Petrum Antiochenum epistola stuporem suum, inscitiamque suam eximie prodere, et nusquam non turpiter cespitare. Id quod satis superque Antiochenus ipse indicat in responsoriis suis litteris ad Constantinopolitanum. Sin vero : nequaquam inficias iero Alexandrinos sive Melchitas, sive Jacobitis, peculiari quadam anni die, puta feria quinta in Cœna Domini, azymis quandoque sacra fecisse; in memoriam scilicet azymorum panum, quibus Salvator hac ipsa die Eucharistiam instituit, quemadmodum Abessinios consuevisse post cl. Ludolfum diximus : quippe cum Æthiopes isti fidem ritusque sacros ab Alexandrinis acceperint. Quid etiam, si Græci non concesserint Ægyptiis aquam illam duodecima Junii decedentem fermenti virtutem habere, adeoque confectam ea hostiam nihilosecius azymam esse censuerint? His aliisve consimilibus interpretamentis seu conjectationibus ratio reddi possit, cur Michael Cerularius et Leo Achridanus Ægyptios et Palæstinos non fermentatis panibus rem divinam facere putaverint.

XXXV. Modo vero de azymorum apud Latinos antiquitate dicendum est. Leo Nonus adversus Michaelis Cerularii ejusque asseclarum criminationes incunctanter affirmavit eorum usum in Ecclesia Romana viguisse ab ipsismet Christianæ religionis primordiis : Quis non stupeat, inquit, quod post sanctos et orthodoxos Patres per mille et viginti a passione Salvatoris annos novus calumniator Ecclesiæ Latinorum emersisti, anathematizans omnes, quicumque participarentur in azymis. Idem asseruit Humbertus legatus Leonis, in iis quæ contra eundem Cerularium et Nicetam Pectoratum scripsit. Idem rursum Hugo Etherianus, lib. II, cap. 27, et alii sæculorum XI et XII tractatores.

XXXVI. Martinus Polonus in Chronico, ubi de Alexandro I pontifice Romano hæc habet : Hic etiam statuit, ut vino aqua misceretur ad designandam unionem Christi cum Ecclesia, et ut oblatio fieret in azymo, et in modica quantitate, dicens : Hæc oblatio quanto potior, tanto rarior. Epistola prima quæ ab Isidoro Mercatore hujus pontificis nomine supposita est, jubetur ut aqua vino admisceatur; de azymis vero nihil in ea, nec in duabus aliis legitur. Unde hæc Martinus hauserit, incompertum est. Platina vero addit hoc ab Alexandro

statutum, ut Ebionitis hæreticis calumniandi occasio auferretur. Quem quidem hujus historici locum Nectarius nuperus patriarcha Hierosolymitanus perquam avide exceperit, ut inde Romanam Ecclesiam in jus vocaret, tanquam hæreticis, imo et Judæis, azyma usurpando adblandita esset. Quis vero a schismaticis Græcis Ecclesiam Romanam Judæis ream propter azyma peragi ferat, quando ipsi Judaico prorsus more caverunt, ne in sacrificio eucharistico sal deesset. Panem siquidem, quem in divina liturgia offerunt, non fermentatum modo, verum et sale conditum esse volunt, juxta ac statuitur in lege Moysis : Καὶ πᾶν ὄψρον θυσίας ὑμῶν ἀλλ' ἀλυσθήσεται. Οὐ διαπαύσατε ἄλας διαθήκης Κυρίου ἀπὸ θυσιασμάτων ὑμῶν. Ἐπὶ παντός ὄψρου ὑμῶν προσοίσετε Κυρίῳ τῷ Θεῷ ὑμῶν ἄλας⁶⁸. Aut igitur sal eliminant ab oblatione Domini, aut parcant Latinis, qui alieno prorsus a Judaicis ritibus animo panes sine fermento consecrandos offerunt.

XXXVII. Doctores scholastici primævæ illius ætatis, puta Alexander Alensis, S. Bonaventura, Durandus, et S. Thomas in commentariis ad lib. IV. Sentent. dist. XI. nescio quo auctore, tradunt Leonem papam narrasse : Grassante Ebionitarum hæresi intermissum aliquandiu a sanctis Patribus azymorum consecrandorum morem. Quisnam hic Leo papa fuerit, nullus indicat, nec quidquam ejusmodi legitur in scriptis ullius pontificis Romani, qui Leonis nomen sortitus sit. Altum ea de re in epistolis Leonis IX silentium. Sed plus aliis et perspicacius vidit subtilis doctor (a), cujus verba libet hic recitare. Sub Leone papa, inquit, fuit hæresis servans legem cum Evangelio. Et tunc ne viderentur Latini servare legem Judæorum, præceptum fuit conficere in pane fermentato. Sed quando rediit fides et invaluit, usi sunt Latini pane azymo. Has ineptias recitasse, refutasse est.

XXXVIII. Aliorum Græci schismatici azymorum usum Carolo Magno esse vetustiore ut plurimum negant, eumque a Francis in Romanam Ecclesiam invectum garriunt. Sic Epiphanius Constantinopolitanus lib. De dissidio inter Græcos et Latinos. Sic Nicetas Seidus, qui sub Alexio Comneno scribebat. Sic alii auctores quos Leo Allatius citat exercitatione 28, Adversus Creygotinum. Sic Germanus ille Constantinopolitanus patriarcha in epistola (ut fert titulus) Ad sanctum Theodorum Studitam. Qui quidem Germanus, diversus omnino censendus est a sanctissimo pontifice Germano I, qui primos ignes leonoclastici furoris Leone Isauro rugiente olim expertus est. Vix quippe natus erat sanctus Theodorus Studita, quando divinus hic Germanus excessit e vita. Quapropter epistola hæc quæ manu exarata reperitur in variis Europæ bibliothecis, ac præsertim

⁶⁸ Levit. II, 13, 14.

(a) In IV^a Sent., dist. XI, q. 5.

in Regia cod. 2982 attribuenda venit Germano II, Romanæ Ecclesiæ infensissimo hoste, qui eam ad Theodorum quendam monasterii Studii perscripserit. Nisi forte pro Theodoro Studita legamus, Θεόδωρον τὸν Στάδην, Theodorum Stilben, qui sub eodem Germano II patriarcha, circa annum 1235, Magnæ ecclesiæ chartophylax erat, ut videre est tom. II *Monumentorum Eccl. Græc.*, p. 474. Eidem etiam Germano reddenda est illa divinæ liturgiæ seu missæ expositio, quæ legitur tom. II *Bibl. PP. Græc.* et alibi. Erraticam illam suorum opinionem Græculi alii novo delirio auxisse leguntur in eadem quam laudavimus Allatii exercitatione. Finxerunt enim Vandalos cum Arian et Apollinarii impietatibus imbuti essent, Romanis azyma tradidisse, quando civitatem ipsorum, rege suo Carolo duce, diripuerunt, illisque admodum fuisse Felicem tunc temporis papam, qui originem traheret ex Judæis. Simon vero Hierosolymitanus patriarcha, quem [LXXXV] ibidem citat Allatinus, perinde scripsit, *Lucium papam, seu potius Felicem, λεύκιος τοῦνομα, μάλλον δὲ Φῆλιξ.* cum errore Apollinarii laboraret, rationalemque adeo animam Christo adimeret, fermentum ab eucharistica oblatione sustulisse. Cujus postremi delirii hanc fuisse causam arbitrarer, quod, ut ostendimus, dissertat. 2. epistola quædam, seu Apollinarii, seu Apollinariste alicujus, olim prodierit *Felicia papæ et martyris* nomine inscripta. Cæterum Græculorum nugas et commenta recitasse sufficiat, refellere pudet. Hic duntaxat observabimus Michaellem Cerularium, Leonem Achridanum, Nicetam Stethatum, et Petrum Antiochurum, qui contra Latinorum azyma in ipsimet schismatis primordiis disputarunt, nihil tale objecisse, cum Leo IX alique e nostris apostolicam e contrario traditionem obtenderent. Nicetas metropolitæ Nicomediensis, cum Ecclesiæ causam tueretur in colloquio quod Constantinopoli habuit cum Anselmo Havelbergensi episcopo (a), concessit ingenue, apostolos nec fermentum nec azymum studiose nimis quæsisse, et quidquid ad manus inveniebatur, sive hoc, sive illud indifferenter cum devotione obtulisse: Romanam Ecclesiam paulatim alterum deposuisse, videlicet fermentatum, alterum tantum assumpsisse, scilicet azymum: Orientalem quoque Ecclesiam azymum dimisisse et fermentatum elegisse, ut tamen propter hoc, nec antiqui Græci sapientes, nec antiqui Latini sapientes se invicem contemnendos putarent. Atqui hæc scandala emergerunt, inquit: *Ex quo surrexit quidem Carolus rex Francorum, qui violenter Romanum invasit imperium, et se patricium Romanæ urbis appellari facit. Inde est quod cum Latini nostrum fermentum blasphemant, et sacrificium altaris indignum judicant, et nos potius ex fastu elationis suæ*

quam assertionem veritatis hæreticos vocant; nos quoque ab eis irritati, et ex æquo eis respondentes, azymum quoque eorum nequaquam curamus, indignum sacrificio sacri altaris judicamus, eos non fastu superbiæ, sed justæ retributionis nomine Azymitas hæreticos appellamus. Sic protervas suorum adversus Latinos criminationes emollire Nicetas conabatur. At pace œcumenici hujus *Didascali* dixero, nostrates longe æquiores se præbuisse erga Græcorum fermentum. Dominicus Gradensis epistola ad Petrum Antiochenum utramque oblationem approbat. Et quamvis Wiberto præsertim teste in Vita Leonis IX, e Latinis quidam Græcos *Fermentaceos* appellitarint, cum ab illis repuntiantur hæretici ob azymorum usum; attamen Humbertus ipse cum sociis legatis in libello excommunicationis, quem super altare Sanctæ Sophiæ reliquit, hoc nomine duntaxat Michaellem ejusque consortes culpat, quod Latinorum ecclesias clausisset, eosque *Azymitas* nuncupando, verbis et factis ubique insectatus esset: quod denique Nicephorus patriarchæ sacellarius Latinorum sacrificium in conspectu omnium imple conculcasset. Hinc Gregorius VII (b), quem Leo IX cardinalem diaconum creaverat, epistola ad archiepiscopum Synadensem Armenum, post narratas Græcorum adversum nos criminationes, subjungit: *Nos vero azymum nostrum inezugnabili secundum Dominum ratione defendentes, ipsorum fermentatum nec vituperamus, nec reprobamus, sequentes Apostolum dicentem* **, *mundus esse omnia munda.*

XXXIX. Jacobus Sirmondus eximie eruditionis criticus, singulari quod *De azymis* edidit opusculo, probandum suscepit, Romanam Ecclesiam nonnisi aliquandiu ab obitu Photii azymis panibus, dimisso fermento, rem divinam facere cœpisse: idque intulit ex silentio Photii, qui cum multiplices Latinorum ritus et mores maligne carperet, nullam propter azyma eis litem moverit. Viro doctissimo opponet forsitan aliquis auctoritatem Nicetæ Choniæ, hominis schismatici, qui in Thesauro versus finem ultro fassus est perantiquam esse apud Latinos panum azymorum traditionem, nec ullum inter utramque Ecclesiam jurgium circa hoc disciplinæ caput extitisse usque ad tempora Photii; qui exortis inter ipsum et Nicolaum papam simulatibus, ut ex abundantia se superiorem ostenderet, cum articulum de Spiritus sancti processione, tum azymorum usum, celibem sacerdotum vitam, aliaque similia prætexnerit. Hic Nicetæ locus non comparet in translatione Latina ejus *Thesauri fidei Christianæ*, atque ideo integer Græce et Latine editus est a Leone Allatio in dissertatione ad Joannem Christianum de Boinebourg. Falsum vero esse Choniatem coarguunt quæcunque ab eruditis hæ-

** Tit. I, 15.

(a) Lib. III, c. 44.

(b) Lib. VIII, ep. 1.

tenuis lecta sunt Photiani dissidii monumenta, tum Græca, tum Latina, sive typis mandata essent, sive manu exarata, in quibus ne γρὸ quidem de azymis occurrat. Photius nimirum apprimè novèrat azymorum offerendorum ritum ipsa divinæ Eucharistiæ institutione comprobari, quam sine fermento peractam a Christo esse, ex totius Ecclesiæ traditione scribit in *Bibliotheca*. Nondum enim excogitatum effugium erat desperantium illorum Græcorum, qui sciscitante Humberto cardinale, unde Dominus Jesus fermentatum in cœna habuerit, cum in omnibus finibus Israel non inveniretur, respondebant, Si creditur omnipotens, potuit subito undecunq̃ue fermentatum exhibere, aut certe ipsum azymum benedicendo fermentare. Nec rursum istud alterum quod Euthymius Zygabenus pro suorum tuendo fermento postea tandem commentus est; puta Christum ejusque discipulos uno die Pascha Judaicum avertisse, et decimo tertio die, non decimo quarto, vespere paschalem agnum cum lactucis agrestibus et azymis, stando et baculos præ manibus tenendo comedisse, tum cœna hac cum cæremonis lege Moysis sancitis peracta, allatum denuo panem communem, proprie dictum seu fermentatum, et jusculum; ex quo pane corpus suum confecerit, dederitque discipulis suis. Non enim fuisse velitum paschalem cœnam prævertere, cumque decimi quarti diei vespere nondum adesset, fermentatis rursum panibus vesci. Quæ quam vana sint, nullo negotio deprehendit quisquis Judæorum leges consuetudinesque, quibus ad mortem usque Dominus obsecutus est, diligenter scrutatus erit. Quinam ergo Christus Pascha antevertèrit, quod die mensis altero a decimo quinto manducari nequitiam fas erat; ita ut qui forte fortuna propter immunditiam ex funere admissam ineunte die decimo quinto mensis illud non edissent, nonnisi altero decimo quinto die mensis secundi hoc [LXXXVI] possent celebrare? Quorsum etiam illi baculi? ac si tunc Christus ejusque discipuli stantes et baculos tenentes cœnaverint, cum ejusmodi cæremonia, Judæis ipsis attestantibus, ea duntaxat nocte qua filii Israel ex Ægypto profecturi erant, observata fuerit, subsequens vero temporibus, vel recubendo priscorum, seu Græcorum, seu Romanorum more, vel sedendo peregerint, atque etiamnum hodie peragant. Nihil quippe a pristino paschalis cœnæ edendæ ritu Judæi desciverunt, etsi agnum integrum manducare non audent, lege Mosæica prohibente ne edatur nisi in loco quem elegerit Dominus, hoc est Hierosolymis. Sed et Matthæus, Marcus, et Lucas evangelistæ Dominum Jesum alunt primo die azymorum facta vespere⁸⁸, Pascha celebraturum discubuisse. Idem Joannes annuit, ubi legimus Christum a cœna sur-

rexisse, ut discipulorum pedes lavaret, et iterum recubuisse⁸⁹. Undenam etiam Euthymius habuit, quod ipse subinde suggerit, diebus azymorum, jus apponi non licuisse mensis Hebræorum? Leo Mutinensis, lib. iii *De cæremoniis Judæorum*, cap. 3, vas cum jusculo aut eliquamine ad paschalem cœnam adhiberi solitum testis est locupletissimus. Sic Buxtorfius, *Synagoga Judaica* cap. 13: Apponunt patellam aliam aceto plenam, inquit. In ejusmodi itaque patella Dominus buccellam intinxit, quam Judæ Iscariotæ tradidit. Nec quisquam objiciat Judæos uno die decimum quintum paschali cœna etiamnum quotannis prævertere, atque duobus diebus Pascha πῦρ ὁσούων suum vespere agere. Nequaquam enim illi censi debent Paschatis vesperam antevertere: sed cum lex jubeat ut agnus die decimo quarto mensis primi, ad vesperam declinante sole, immoletur, et decimo quinto ejusmodi mensis edatur, nec aliqui satis constet, quis decimus quintus habendus sit, an qui a concursu solis et lunæ numeretur, an qui a prima lunæ phasi, seu apparitione; ut scrupulus omnis auferretur, duobus diebus qui decimi quinti perinde censerentur, Pascha celebrandum duxerunt. Inanes igitur prorsus Euthymii conjectationes sunt quas tamen Simeon Thessalonicensis (a), alique Græci avidius sunt amplexati.

XL. *Azyimi panes ante Photium a Romanis ad aram oblati*. — Hic non disputo, num ab Ecclesia Occidentali sic perpetuo fermentum omissum fuerit, ut nonnisi panes azyimi unquam oblati sint. Absit ut difficilis hujus questionis quæ inter eruditos primi subsellii agitata est, arbitrer sedem. Auctor librorum *De sacramentis*, qui Ambrosius Magnus Mediolanensis fuisse putatus est, ac saltem sæculo sexto, imo quinto, ac forsitan quarto vixit in provincia, quæ mores diversos a Romanis sectabatur, *usitatum panem* adeoque fermentatum ad Eucharistiam adhiberi solitum testatur (b): *Tu forte dicis: Panis meus, panis usitatus*. Sufficiat vero mihi Ecclesiæ Romanæ morem inquirere, qui Photiani dissidii tempore vigeat. Leo nonus in responsoria epistola ad criminationes Michaelis Cerularii et Leonis Achridani diserite satis innuit neminem ante patriarcham Cerularium Latinis negotium fassivisse propter oblationes non fermentatas, imo hunc Romanæ Ecclesiæ ritum adeo recentioris ævo suo non fuisse, ut a tempore Photii, hoc est, cum ducenti anni elapsi nondum essent, inceperit. Leonis verba, quæ superius jam attuli, hic repetero non displicebit: *Quis non stupeat, inquit, quod post tot sanctos et orthodoxos Patres per mille et viginti a passione Salvatoris annos, novis calumniator Ecclesiæ Latinorum emersisti, anathematizans omnes quicumque participarent ex azyimis* Sed et panes azy-

⁸⁸ Matth. xxvi, 20; Marc. xiv, 4, 17; Luc. xii, 11. ⁸⁹ Joan. xiii, 4, 17.

(a) Lib. contra hæc., c. 8, 9.

(b) Lib. iv, cap. 4.

mos in missa a Romanis consecrari solitos ante Photii ætatem, testatus est Rabanus Maurus, lib. 1 *De institutione clericorum*, cap. 31, ubi statuit in sacramentis aliud non offerendum, nisi quod Dominus ipse exemplo suo præscripserit; deinde subiungit: *Ergo panem infermentatum et vinum aqua mistum in sacramentum corporis et sanguinis Christi sanctificari oportet.* Atqui Rabanus, cap. 33 ejusdem libri declarat se missæ ordinem descripsisse, quem Romana aliæque fere omnes per Occidentem Ecclesiæ servarent. Libros autem *De institutione clericorum* ediderat circa annum 820, dum Fuldis adhuc monachus ageret, ante quadraginta et septem circiter annos, quam Photius in Romanam Ecclesiam jacere convitia cœpisset. Alcuinus sub Carolo Magno, initio nascentis hæresis Felicis Urgelitani et Elipandi, hoc est ante synodum Francofordiensem, epistolam ad Lugdunenses scripsit (a), in qua consuetudinem improbat Hispanorum quorundam, qui sal in panem oblationis mittebant, *quod nec universa Ecclesia observat, inquit, nec Romana custodit auctoritas.* Tum subinde pergit: *Tria sunt, quæ in sacrificio hujus testimonii offerenda sunt, panis, aqua, et vinum. Panis, qui in corpus Domini consecratur, absque fermento ullius alterius infectionis debet esse mundissimus.* Ex quibus verbis perspicuum sit, panem duntaxat azymum, non fermentatum, tempore Albihi Flacci seu Alcuini adhibitum a Romana Ecclesia ad aram fuisse. Permirum est, quod quidam contendunt, Albinum Ecclesiæ Gallicanæ, vel Anglicanæ suæ potius, quam Romanæ ritum significare voluisse, quando ipse diserte nominat *Ecclesiæ Romanæ auctoritatem*, cujus cæremoniæ callentissimus juxta et tenacissimus erat, ut patet ex ejus opere *De ritibus Ecclesiæ.*

XLI. Imo ante sextam synodum oblati. — Romanam Ecclesiam fermentatos panes in sacrificio jam olim exhibuisse probare conabantur Nicetas alique Græci auctoritate canonis Trullani undecimi, quo vetatur ne Christiani cum Judæis azyma comedant: hunc enim canonem annuente Agathone papa sancitum fuisse post Meletium nostrum aiebant. Scilicet canones synodi illius, quæ Quinisexta appellata est, sextæ synodo generali quæ sub Agathone papa celebrata erat, ascripserunt, quamvis multis annis sint recentiores. E contrario autem cardinalis Humbertus huic commento historiam sextæ synodi opponit, qua ferebatur legatos Agathonis cum a Constantino Pogonato imperatore rogati essent, quemnam Romana Ecclesia ordinem teneret circa sacrificium corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi, respondisse: *In calice Domini non debet solum offerri vinum, sed aqua mistum. Nam si solum vinum offertur, sanguis Christi incipit esse sine nobis. Et si aqua pura offertur, sola plebs incipit esse sine Christo. Quando utrumque admiscetur, id est vinum et aqua, tunc*

(a) Epist. 69.

(b) Lib. II, *Contra errores Græcor.*, et 3, p., q. 74, a. 4.

sacramentum spirituale perficitur. Oblatio vero quæ in sacrificium altaris offertur, nullam commistionem [LXXXVII] aut corruptionem fermentati debet habere, sicut B. Virgo Maria absque omni corruptione Christum concepit et peperit. Hinc in Ecclesia mos obtinuit, ut sacrificium altaris non in serico aut in panno tincto, sed in lino terreno celebretur, sicut corpus Domini fuit in sindone munda sepultum. Sic et oblatio munda debet esse fermento, juxta quod in gestis pontificalibus a beato Silvestro legimus esse statutum. Hæc refert Humbertus libro *Contra Nicetam* quæ profecto esse accepta videntur ex eodem auctore et libro, quem Paulus diaconus præ oculis habuit, cum caput 4 libri VI *Historiæ Longobardorum* scriberet. Nam Humbertus a quæ proxime illis cohærent quæ modo retuli, iisdem mox verbis recitare pergit quibus Paulus diaconus. Atqui Paulus octavo sæculo labente florebat; hoc est centum post annis a celebratione sexti concilii generalis, et dudum antequam Photius schisma Ecclesiarum moliretur.

XLI. Sanctus Thomas in *Catena aurea* in Matthæum, c. xxvi, et alibi (b) azymorum usum confirmare nititur testimonio beati Gregorii, qui in *Registro* docuerit, perinde licere offerre panes azymos et fermentatos. Idem paulo fusius legitur in tractatu *Contra Græcos*, qui habitus est Constanti nopoly in ædibus fratrum Prædicatorum anno Dom. 1252, editusque est a Stewartio. Neque vero in hoc tractatu locus sumptus dicitur ex *Registro Gregorii*, sed ex ejus *Vita Græco sermone conscripta.* Ad hunc itaque modum tractatus auctores Gregorii verba afferunt. Audiant Græci, inquit, super hoc B. Gregorium in *Dialogis* (lege *Dialogum*, ut Græci loquuntur, aut simile quidpiam, ut contextus series cohæreat) quæ et qualia, sacramenta detrahentibus responderit Græco sermone, cum in Græcia trans legatione fungeretur. Dicit enim: *Solet moveri quæstio, quod in Ecclesia alii fermentatum offerunt, alii panes azymos. Esse namque Ecclesiam distinctam quatuor ordinibus novimus, scilicet Romanorum, Alexandrinorum, Hierosolymitanorum et Antiochenorum; quæ Ecclesiæ generaliter nuncupantur, cum unam teneant catholicam fidem. Diversis tamen utuntur officiorum mysteriis. Unde fit ut Romana Ecclesia offerat panes azymos, propter quod Deus sine ulla commistione carnem suscepit. Scriptum est: Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Sic ergo pane azymo efficitur corpus Christi. Nam cæteræ supradictæ Ecclesiæ offerunt fermentatum, pro eo quod Verbum Patris indutum est carne, et est verus homo: ita quod fermentatum commisceatur farina, et efficitur corpus Domini nostri Jesu Christi (c). Sed tam Romana Ecclesia, quam prædictæ pro ineffabili mysterio, tam fermentatum quam azymum dum sumimus, unum corpus Salvatoris nostri efficiuntur. Hæc sunt verba Gregorii quæ in *Vita ipsius**

(c) Deest hic vocula aliqua aut legendum: unum corpus Salvatoris nostri efficitur.

Græco sermone reperiuntur. An hi revera Gregorii Magni sermones fuerint criticorum iudicio relinquo. Profecto Photius, cod. 252 excerpta refert Vitæ sancti huius pontificis Romani, ex qua forsitan hæc quæ modo recitavi, accepta sunt. Sufficiat vero mihi locum integrum recitasse, ad quem Græci illi videntur respexisse, qui fermentatum panem in Ecclesia Romana usque ad tempora Gregorii dialogi oblatum esse scripserunt. Ex his citantur Gregorius Coreyrensis, apud Allatium opere *De Gregoriis*, et Symeon Thessalonicensis, lib. *De templo*, n. 5, quibus etiam Theorianus philosophus jungi possit, ut mox ostendemus. Statim igitur in illo eodem Prædicatorum nostrorum contra Græcos tractatu apud Stewartium additur: *Sed et Joannes Chrysostomus, cum huiusmodi litem vellet de medio remove, in quadam epistola sua, quam Græcis de sacramento et aliis consuetudinibus Latinorum dubitantibus de Constantinopoli transmisit, ita dicit: « Volentibus nobis, »* etc. Citant nimirum, ac si sancti Joannis Chrysostomi esset, epistolam, quæ Theoriano philosopho adjudicanda est, ut colligitur ex fragmentis quibusdam, quæ Leo Allatius protulit in dissertatione ad D. de Boinebourg, p. 690. Quocirca operæ pretium me facturum existimavi, si ex utroque opere symbolas huius epistolæ tum Latinas, tum Græcas, colligerem simulque jungerem, donec integra tandem ex aliqua Europæ Bibliotheca eruatur.

Theoriani philosophi de Latinorum azymis iudicium. — Leo Allatius et Turrianius testantur epistolam hanc Theoriani scriptam esse ad sacerdotes in montibus degentes. Auctores vero tractatus contra Græcos sic eam Latine recitant. *Volentibus nobis aliquid dicere de sacra communione, utrum ex azymo vel fermentato in sacra Dominica cæna factum fuerit, longioris temporis, et etiam perfectioris scriptoris (forte, scriptoris) indigemus spatio. Sed multis omissis, id quod utile et pacificum est, imo, ut ita dicam, quod magis est secundum dispensationem, et necessarium, et quod magis continet veritatem dicendum est. Divinus*

ὁ θεὸς ἄρτος πρὸ μὲν τοῦ ἁγιασθῆναι, εἰτ' ἄζυμος, εἰτ' ἐνζυμος ἦν, ἀδιαφόρως ἄρτος ἐστὶ τε καὶ λέγεται πρὸς τῶν θείων λογίων, ὡς ὑστερον δείξομεν. Μετὰ δὲ τὸ ἁγιασθῆναι, οὔτε ἐνζυμος, οὔτ' ἄζυμος, ἀλλὰ σῶμα καὶ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἡ αὐτῇ, καὶ οὐκ ἄλλη ἀντ' ἄλλης· μία γάρ ἐστι καὶ [ἡ] αὐτῇ ἐκ τῆς ἀφθόρου Παρθένου καὶ Θεοτόκου

panis, antequam consecratur, sive azymus, sive fermentatus fuerit, indifferenter panis est, et dicitur a sacris eloquiis, ut postmodum ostendemus. Postquam vero consecratus est, neque azymus neque fermentatus dicitur vel est, sed corpus et caro Domini, eadem ipsa, nec alia pro alia: una siquidem est et ipsa, quæ ex incorrupta Virgine et Dei

ὁπὸ τοῦ Θεοῦ Λόγου λεγόμενα, καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθημένη, καὶ ὅψ' ἡμῶν τῶν ὀρθοδόξων μυστικῶς μεταλαμβάνομένη· διὸ καὶ μυστήριον λέγεται, ὡς χρύσιον, ὡς τοὺς πολλοὺς οὐ καταληπτόν.

non comprehenditur. Transmutatur autem divina virtute a Spiritu sancto in corpus et sanguinem Jesu Christi, secundum quod ipsa sancta secreta indicat, et etiam manifestat. Dicimus enim: « Te rogamus (a), Sancte sanctorum, ut beneplacito tuæ bonitatis veniat Spiritus sanctus super nos et super omnia hæc tua dona sive munera, et benedicat, et sanctificet, et ostendat quidem hunc panem, ipsum pretiosum corpus Domini et Dei Salvatoris nostri » (omiserunt hæc verba quæ orationis series exigit, *Transmutans Spiritu tuo sancto, μεταβαλὼν τῷ Πνεύματι σου τῷ ἁγίῳ*).

[XXXVIII] Καὶ πάλιν· Εἰ οὖν τὸ Θεῖον μεταβάλλει τὰ προκείμενα δῶρα εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, περισσὸν λοιπὸν τὸ φιλονεκεῖν, ἢ ἐξ ἄζυμων, ἢ ἐνζυμων ἦν, ἢ λευκοῦ, ἢ ἐρυθροῦ τυχὸν οἴνου, καὶ τοιαύτας τινὰς περιεργεῖας μωρὰς περὶ τῶν φρικτῶν μυστηρίων διεργεῖν.

Et rursum: Si igitur divina virtute, sive divinam vim transmutat proposita dona in corpus et sanguinem Jesu Christi, superfluum est contendere, utrum ex azymis, an ex fermentatis fuerit, aut albo, aut rubeo vino, aut huiusmodi stultas et ineptas curiositates, de tremendis mysteriis agitare. Quia vero quidam eorum volunt ostendere ex sola etymologia nominis azymum non esse ἄρτον, id est panem, eia de hoc breviter disputabimus. Dicitur enim ἄρτος ad ἄρθωος (lege ἄρτιος) id est a perfectione. Azymus autem non est perfectus, quia caret fermento: ergo non est ἄρτος. Dominus autem ἄρτον benedixit. Talis est mirabilis eorum syllogismus. Nos vero ad syllogismi huius machinamentum, cum sit nullius valoris, infirmum et debile, nullam faciamus responsionem, n: videamus ad ostensionem ejus quæ in nobis est rationalis scientiæ (b) multa loqui et inutiliter. A sanctis tamen Evangeliiis ἄρτον vocatum esse azymum probabimus sive ostendemus, et mendax istorum etymologia apparebit. In Luca enim est scriptum: « Et factum est discumbente eo cum eis⁹⁷. » Et post pauca: « Cognoverunt eum in fractione ἄρτου⁹⁸. » Ecce ibi azymum ἄρτον nominavit. Quod autem azymus fuerit ille qui tunc in Emmaus Cleophae et concomitanti sibi datus est, hinc est manifestum. Post oblationem agni septem diebus comedebant Judæi azyma, quibus diebus fermentatus panis non inveniebatur apud eos. Infra autem septem dies bene-

⁹⁷ Luc. xxiv, 30. ⁹⁸ Ibid. 35.

(a) Ex missa Basillii.

(b) τῆς ἐν ἡμῖν λογικῆς ἐπιστήμης. *Logica nostræ scientiæ.*

dixit Dominus panem istum, de quo memoriam fecimus, in Emmaus, sicut indicant sacra eloquia : • Sed super his omnibus tertia dies est, ex quo hæc facta sunt⁶⁹. • Infra autem septem dies erat dies illa.

Καὶ πάλιν Ἄρτος ἄρα καλεῖται, ὡς δέδεικται, ὁ ἄζυμος. Τὸ γὰρ ἄρτος ὄνομα γένος ἐστὶν τοῦ τε ἐνζύμου καὶ ἄζυμου ἐπίσης κατηγορεῖται, εἰδὼν ὄντων αὐτοῦ. Ταῦτα πρὸς τοὺς ἡμετέρους τοὺς λέγοντας, ὅτι ὁ ἄζυμος ἄρτος, ἄρτος οὐ λέγεται. Περὶ δὲ τῶν Λατίνων σφόδρα θαυμάζω, εἰ γὰρ ἐστὶ τις τῶν ἐλλογιζόμενων τὸν ἐνζυμον ἄρτον διαβαλλόμενος. Ἐγὼ γὰρ συνωμίλησα περὶ τῆς θείας κοινωνίας τοῖς ἀρίστοις τῶν Λατίνων, καὶ μέρους οὐ μικροῦ φιλοσοφίας τε καὶ θεολογίας μετέχουσι, καὶ αὐτῶν τῶ ἀγωνιάτων πατριάρχῃ Βενετίας Ἐρρίκῳ τῷ φιλοσοφωτάτῳ, ἅτε σπουδὴν οὐκ ὀλίγην περὶ τῶν θείων καὶ ἐπιμέλειαν κεκτημένῳ. ἄλλ' οὐδέποτε τινος ἤκουσα γλῶσσαν ἀριέντος κατὰ τῆς κοινωνίας ἡμῶν. Πῶς γὰρ τις τῶν σοφῶν τολμήσει κατὰ τῆς πανίερου κοινωνίας βλασφημίαν εἰπεῖν, ἀκούων τοῦ μακαρίου Γρηγορίου, τοῦ πεποιηκότος τὸν διάλογον ἐν τῷ περὶ τῆς θείας κοινωνίας λόγῳ;

Gregorii Magni pronuntiatum omisit Allatius : at vanus conjectator sim, nisi Theorianus sanctissimum pontificem ad testimonium citaverit, propter amplum illum locum quem nostri prædicatores tantquam Gregorii esse, et ex ejus Vita transsumptum in tractatu contra Græcos allegarunt, quemque jam ante integrum retulimus. Quando vero magnam partem epistolæ Theoriani recitavi, haud ingratus lectoribus fore arbitror, si ejus epilogram, (ut antumo [b]), hic adjecero, quem idem Allatius circa dissertationis suæ finem edidit.

⁶⁹ Luc. xxiv, 21. ⁷⁰ Ephes. ii, 14.

(a) Hucusque in tractatu ad Græcos; quæ sequuntur habentur apud Allatium.

Καὶ πρῶτον παρακαλοῦμεν ὑμᾶς φιλονεικίας μὴ καταδέχεσθαι. Ἡμεῖς γὰρ τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὔτε ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εἰρήνην μετὰ πάντων διώκειν, ἔχοντες εἰρήνην Χριστὸν τὸν ποιοῦντα ἀμφοτέρωθεν καὶ ἀγαπᾶτε Λατίνους αὐτοὺς ὡς ἀδελφούς. Ὁρθόδοξοι γὰρ εἰσι, καὶ τέχνα τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ὡσπερ ὑμεῖς. Αἱ γὰρ ζήτησεις αὐτῶν συνήθειαί τινές εἰσι, τῆς πίστεως μεβαμῶς καθάπτόμεναι. Πάντα γὰρ καλὰ, ἐὰν εἰς δόξαν Θεοῦ ποιοῦμεν αὐτά· οὐδὲν γὰρ οὔτε τῶν Λατίνων ἐκκλησιαστικῇ συνήθειᾳ, οὔτε ἡμετέρα ἐξω τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πρέποντος εἰληφῇ καὶ κρατεῖ. Ἀλλὰ θειοτέρου ἔχονται σκοποῦ καὶ νοήματος. Τοῖς οὖν ἐγέφροσι πάντα ὁρθά, τοῖς δὲ μὴ τοιούτοις σκάνδαλόν τε καὶ πρόσκομος.

Ultima hæc Theoriani epistolæ verba Turrianus, cum Græce, tum Latine recitat in sua lucubratione in Canones apostolorum, p. 70, ubi præmonet, secundum hujus auctoris opinionem idcirco Græcos non jejuna Sabbato, quia ea hebdomadis die animæ justorum, cum ad illos Dominus ad inferos descendisset, inde liberatæ fuerunt. Non solum enim de azymis Theorianus ad sacerdotes et monachos montium incolæ scripserat, [LXXXIX] verum etiam de jejuniis et aliis Latinorum moribus, quos schismatici Græci carpebant, quemadmodum Turrianus et Allatius testificati sunt. Atqui in fragmentis illius epistolæ quæ protulimus, animadvertere licuit, non modo sapientissimum et æquissimum scriptoris judicium de azymis panibus; verum etiam de eucharistica transsubstantiatione testimonium elegans, quo obstruatur os recentiorum hæreticorum, qui Orientalem Ecclesiam a Romanorum fide hoc in capite quondam discrepasse affirmarunt. Hic porro Theorianus philosophus, nequaquam censendus est alter fuisse ab illo, cujus exstat *Legatio ad Armenos*, ad quos missus fuit ab imperatore Manuele Comneno. Nam

Ac primum quidem vos adhortamur, ut alienum animam a contentionibus habeatis. Hoc enim moris nostri non est, neque Dei Ecclesiæ, sed pacem persequi cum omnibus, pacem Christum possidentes qui facit utraque unum⁷⁰; et Latinos ita ut fratres diligite. Recte enim de fide sentiunt, suntque, quemadmodum et nos, catholicæ atque apostolicæ Ecclesiæ filii. Quæstiones enim ejusmodi meræ consuetudines sunt, quæ nihil fidem laedant. Omnia siquidem bona, si in gloriam Dei dirigantur, nihilque in Latinorum Ecclesiæ, quod in usu sit, neque apud nos, quod a recto decore sit alienum, habet firmitatem et robur. Sed diviniore fine et intelligentia constituta sunt. Prudentibus itaque omnia recta sunt, aliis vero scandalum et offendiculum.

(b) Recole præfationis num. XX, ubi hujus epistolæ exordium Latine exhibetur.

in eadem *Legatione ad Armenos* Theorianus non semel *philosophi*, perinde nuncupatione insignitur. Insuper Henricus ille Venetorum patriarcha, qui-cum Theorianus philosophus in colloquium se venisse ait, Henricus est Dandolus, qui, ut narrat Ughellus (a), Gradensem tenuit sedem ab anno 1130 ad 1182, quo tempore Manuel Græcis imperabat. Theorianus itaque, cum erga Latinorum panes azymos bene affectus esset, idcirco pangendo fœdus cum Armenis, de eorum azymis minime disputandum censuit. Unde contra novellam, quamlibet receptissimam, Græculorum suorum opinionem, agnoscit Christum Pascha legale in postrema cœna parari jussisse et comedisse, quo significaret se subjectum esse legi, quatenus homo erat. Et ἡ βρώσις τοῦ Πάσχα, inquit, τῶν ὑπὸ νόμον ἐστὶ. Si manducatio Paschæ, ad eos qui legi subjecti essent, spectabat: Dominus autem quatenus homo erat, non quatenus Deus, subjectus fuit legi: ἀρα καθὼς ἄνθρωπος ἤθελε φαγεῖν τὸ Πάσχα· ergo quatenus homo erat, edere voluit Pascha. Quod quidem argumentum mutuatus est hic auctor ex dialogo sancti Maximi cum Pyrrho. Ex quo proinde colligi potest, eum ultro concessuram Armenis fuisse, Dominum azymo pane, non fermentato Eucharistiam confecisse. Sed catholicis Nierses satius de fide quam de ritibus his in colloquiis agendum pronuntiavit. Cæterum sæculo insequenti, Gregorius Silensis Catholicus alter Armenorum, epistola ad Gaytonem (b), qui, dimisso regno, monasticam vitam elegerat, refert præceptum Niersis (qui cum Theorianus de paciscenda unione egerat) quo ferebatur miscendam esse cum vino aquam in mista, atque eadem lege servari debere azymum propter inveteratam consuetudinem; ut tamen neutiquam reprehenderentur, qui fermentum adhiberent. Enimvero septem annis a legatione Theoriani, hoc est anno 1177, in concilio Tarsensi, cujus acta Galanus edidit, cum Græci art. 6, Armenis proposuissent (c), ut pane fermentato et vino cui admista esset aqua, deinceps apud eos Eucharistia fieret, ab illis responsum est: Circa hunc articulum Reverentiæ vestræ suademus, ut nimirum cum apostolica sede Petri, et cum nostra humilitate concordēs efficiamini, atque ita submissi legem charitatis instauretis. Sunt enim illi, non secus ac nos, apostolicæ huius traditionis discipuli, cum quibus et nos azymum panem in Christi sacrificio consecramus. Quod si tantam vobis humilitatem concesserit Deus, ut hac in re nobiscum conveniat, debitum nobis erit, ne quid obstaculi Ecclesiæ unitati apponatur, aquam vino puro miscendo ad gloriam Dei.

XLIII. Dudum ante Theorianum Theophylactus, ac postmodum Demetrius Chomatenus, Bulgarorum archiepiscopi et metropolitæ, ultro fassi sunt

azymorum panum consecrationem tanti non esse momenti, ut ob eum ritum Orientalis Ecclesiæ abscindi ab Occidentali debuerit. Amborum testimonia communia et trita sunt, exstantque in jure Græco-Romano, ubi legi possunt. Quando vero de mente Theophylacti circa azyma Latinorum sermo incidit, hic prætermittere non possum Græculi cujusdam librarii fraudem, qui commentarium ejus in Evangelium Matthæi fœde corripit, ubi de supremo Christi Paschate agebatur. Hæc depravatio in editis comparet ad cap. xxvi Matth., ubi sic legimus: Πρώτην τῶν Ἀζύμων τὴν πρὸ τῶν Ἀζύμων φησὶν ἡμέραν. Οἷόν τι λέγω· Τῇ Παρασκευῇ ἐσπέρας ἔμελλον ἐκείνοι φαγεῖν τὸ Πάσχα· καὶ αὕτη ἐκαλεῖτο τῶν Ἀζύμων. Ὁ γοῦν Κύριος πέμπει τοὺς μαθητὰς τῇ πέμπτῃ ἣν ὀνομάζει ὁ εὐαγγελιστὴς πρώτην τῶν Ἀζύμων, ὡς πρὸ τῆς ἐσπέρας οὖσαν καθ' ἣν ἐσπέραν ἡσθιον τὸ Πάσχα. Primum azymorum vocat eam diem quæ antecedit azyma. Ut si dicam: *Parasceve vespere comesturi erant Pascha, et ipsa vocabatur Azymorum*. Dominus igitur mittit discipulos feria quinta, quam nominat evangelista primam Azymorum, quia ante Parasceven erat, qua Parasceve vespere comede-bant Pascha. Ac si Theophylactus censuerit, non feria quinta vespere azyma comedi a Judæis cœpisse, sed feria sexta duntaxat: quod tamen nequaquam verum est. Nam in expositione, cap. xxii, secundum Lucam diserte scribit: Ἡμέραν οὖν Ἀζύμων λέγει τὴν πέμπτην ἥς τῇ ἐσπέρᾳ ἔμελλον θύειν τὸ Πάσχα. Ὁ τοίνυν Κύριος τῇ πέμπτῃ πρωίας τυχὸν ἀποστέλλει τοὺς μαθητὰς Πέτρον καὶ Ἰωάννην. Diem igitur Azymorum dicit quintam, ad cujus vespeream Pascha immolandum erat. Igitur Dominus quinta, mane scilicet, mittit discipulos Petrum et Joannem. Quocirca Arcudius utriusque loci facta collatione cum manuscriptis codicibus deprehendit Theophylacti commentarium fuisse vitiatum. Enimvero in codicibus Regiis, quorum unus ad auctoris ætatem quam proxime accedit, eodem modo atque Arcudius in suo, scriptum reperi, nimirum: Πρώτην τῶν Ἀζύμων τὴν πρὸ τῶν Ἀζύμων φησὶν ἡμέραν. Οἷόν τι λέγω· Πέμπτῃ ἐσπέρας ἔμελλον ἐκείνοι φαγεῖν τὸ Πάσχα, μεθ' ἣν ἐπιφώσκεισθα ἡ Παρασκευὴ, πρώτη τῶν Ἀζύμων ἐκαλεῖτο παρὰ τῷ νόμῳ· οἷα δὲ τῆς ἑορτῆς ἀρχομένης ἀπὸ τῆς ἐσπέρας, καθ' ἣν ἡσθιοντο τὰ ἄζυμα. Ὁ γοῦν Κύριος πέμπει τοὺς μαθητὰς τῇ πέμπτῃ, ἣν ὀνομάζει ὁ εὐαγγελιστὴς πρώτην τῶν Ἀζύμων, ὡς πρὸ τῆς ἐσπέρας οὖσης, καθ' ἣν ἡσθιοντο τὰ ἄζυμα. Primam Azymorum vocat, quæ diem azymorum præcedit. Scilicet quinta feria manducaturi erant Pascha, postquam luce-scisset Parasceve. Prima Azymorum vocabatur in lege, quia festum incipiebatur a vespere illius quæ vescebantur azymis. Dominus igitur discipulos mittit quinta feria, quam evangelista primam Azymorum

(a) Italia sacra, t. V, p. 1192.

(b) Galan. De reb. Eccl. Arm., p. 449.

(c) Ibid. pag. 338.

nominat, quia *vesperam præcedebat, qua comede-
bant azyma*. Theophylactus igitur non modo Latinis
permittendum æstimavit, ut azymis sacra face-
rent, verum nec a sancti Joannis Chrysostomi
priscorumque Patrum sententia de extremo Domini
[XC] Paschate Judaico discessit, sed docuit Chri-
stum eadem qua Judæi die paschalem cœnam
Mosaico ritu celebrasse. In eadem bibliotheca,
cod. 1945, asservatur explanatio Græca altera
Evangelii secundum Matthæum, quam Theophy-
lacto attribunt, tametsi priores et postremæ pa-
ginæ interierint. Verum nihil in hoc commentario
reperire est, quod non Latinis nostris faveat. Sic
namque legitur ad hæc Matthæi verba : *Prima
Azymorum*. Πρώτην τῶν Ἀζύμων τὴν πρὸ τῶν
Ἀζύμων φησίν. Εἰώθασιν γὰρ ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἀεὶ
ἀριθμεῖν τὴν ἡμέραν. Καὶ ταύτης μνημονεύει καθ'
ἣν ἐν τῇ ἑσπέρᾳ τὸ Πάσχα ἐμελλεν θύεσθαι· τῇ γὰρ
πέμπτῃ τοῦ Σαββάτου προσήλθον, καὶ ταύτην ὁ μὲν
τὴν πρὸ τῶν Ἀζύμων καλεῖ, καὶ τὴν λέγων καθ' ὃν
προσῆλθον. Ὁ δὲ οὕτω λέγει· « Ἦλθεν ἡ ἡμέρα τῶν
Ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα. » Τὸ ἦλθε
τοῦτο λέγων, ἑγγύς ἦν, ἐπὶ θύραις ἦν· τῆς ἑσπέρας
δηλονότι μεμνημένος ἐκείνης. Ἀπὸ γὰρ ἑσπέρας
ἤρχοντο. Διὸ ἕκαστος προστίθῃσι λέγων· Ὅτε ἐθύετο
τὸ Πάσχα· *Primam Azymorum dicit eam quæ azyma
præcedebat*. Solebant enim semper a vespera diem
numerare. Atqui eam memorat evangelista, in qua
vespere Pascha erat immolandum. Nam quinta Sab-
bati, seu hebdomadis, accesserunt : hancque Mat-
thæus quidem vocat illam quæ azyma antecede-
bat, ubi tempus indicat quo discipuli venerunt ad eum.
Alter vero (Lucas scil.) sic ait : « Venit autem dies
Azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha ⁷¹. »
Quod dicit, venit, idem est ac, proxima erat, in
januis aderat. Ubi nimirum vesperam illam memo-
rat. Nam a vespera incipiebant : quapropter unus-
quisque eorum adjicit, quando pascha mactabatur.
Hujus commentarii auctor Joannem etiam Chry-
sostomum sequebatur et exscribebat. Primus in-
terpretum Euthymius Zygabenus a trita et com-
muni sententia descivit (a), ut facilius azyma La-
tinorum et Armenorum expugnaret. Id quod præ-
stare conatus est in Panoplia, in qua inter varia
capita hæresis Armenorum hoc etiam posuit, quod
azymis sacra facerent. Qui vero librum hunc Eu-
thymii Latine ediderunt, istæc omiserunt, ut et
quæ contra Latinos de processione Spiritus sancti
ex Photio et aliis auctoribus collegerat. Cæterum
quæ contra azyma Armenorum scripsit, nihil nisi
recocant multoties cramben exhibent : alioquin non
me piguisset ea hoc in tractatu recitare. Sed et
quæcunque Græci schismatici, hac in causa La-
tinis objecerunt, futilia adeo tenuiaque visa sunt
cordatoribus, ut quoties de unione Ecclesiarum
instauranda actum est, nulla aut exigua admodum
de azymis questio mota sit. In concilio Florentino,

⁷¹ Luc. xii, 7,

(a) In c. xxiii, Matth.

tametsi Marcus Ephesius pronuntiaverat nullam
sarciri cum Romanis unionem posse, nisi exclusis
a Symbolo fidei voce *Filioque*, et a sacrificio missæ
panibus non fermentatis, nihilominus parum a
Græcis laboratum est de posteriore hoc articulo.
Nec nisi infimæ plebis desperatorumque hominum
dicteria fuere, quibus nos *Azymitarum* nomine in-
sectati sunt. Hos Georgius Scholarius contempsit,
qui prætermissa de moribus ritibusve Latinorum
velitatione, de Spiritus sancti processione cum
illis disputare, βέλτιον καὶ ἱκανώτερον, melius et
consultius fore existimavit in Præfatione primi
libri contra Latinos.

XLIV. Pro dissertationis bujus coronide libet
aliqua subjicere de forma seu figura præcipuæ
illius oblationis quam Græci sacerdotes ex integro
pane excisam in sacro disco reponunt consecran-
dam. Viri quidam eruditi, quos nominare non re-
fert, decerptum frustum esse aiunt in *modum co-
rollæ*, esse *coronulam* demptam ex crasso et integro
pane, adeoque rotundam et orbicularem. Alluci-
nantur profecto, nec Græcorum ritus ea qua par
fuisset, diligentia inquisierunt. Errandi occasio-
nem præbuisse puto Humbertum a Sylva candida
Leonis IX legatum, ubi respondens objectis Græ-
corum, causam postulat illius *circumcisionis, qua
coronulam panis ad sanctum sacrificium ferro leva-
rent, cum immaculata hostia immaculatum corpus
Domini aptius videatur significare, et integritas pa-
nis integritatem Ecclesiæ*. Verum aut Humbertus
coronulæ vocem minus proprie usurpaverit opor-
tet, aut diligenter satis scrutatus non sit hostiæ
præparandæ apud Græcos Constantinopolitanos
ritum : nisi forte quispiam affirmare ausit eòs a
priscorum usu et cæremonia postmodum desciv-
isse ; quod tamen facili negotio non evicerit.
Simeon quippe Thessalonicensis libro *Contra hæ-
reses*, cap. 87, ubi de Ecclesiæ suæ ritibus et
rubricis disputat, reprehendit acriter Latinos, qui
non quadratam, sed rotundam hostiam consecra-
rent : quadrata quippe forma Domini corpus quod
ex quatuor elementis constat, necnon humanita-
tem integram designari, orbiculari vero divini-
tatem. Itemque Goarius noster, pag. 117 Echio-
logii, ubi specimen exhibet, tum integri panis ex
quo hostia consecranda demitur, tum ipsiusmet
hostiæ, sic diserte scribit : *Quæcunque sit oblati-
onis figura, sive circularis, sive quadrangula, in
quadrum semper lancea excavatur et extollitur*. Ubi
vir Græcorum rituum peritissimus testatur qui-
dem, integrum et crassum, ut aiunt, panem, prout
allubnerit, seu rotundum seu quadratum esse :
segmentum vero quod eo aufertur consecrandum,
semper esse quadrangulum, ut videri potest in spe-
cimine quod incidi in ære curavit. Nec quidquam
aliud sonant Leonis Allatii verba, quæ a viris do-
ctis ex contrario obijciuntur. Quanquam non diffi-

teor, dudum forsitan ante tempora Cerularii orbicularem aliquando eucharistici panis formam apud Byzantinos fuisse, hoc est sæculo Ecclesiæ septimo, modo certum sit et indubitatum, voce τὸ περὶ ψεῖς, quam sanctus Maximus confessor usurpat ubi de externa Eucharistiæ specie loquitur, rotundum semper aliquid significari (a).

XLV. Ad Orientales vero hæreticos, ac præsertim Jacobitas quod attinet, ultro concessero eorum hostias quadratas non esse, sed rotundas. Nihil enim aliud efferre mihi videtur vox כרובא in liturgia quæ Severi nomine inscribitur, nisi circulum, aut cujusvis monetæ formam, non autem segmentum quodcumque cui crucis signum impressum sit. Liturgiam hanc in editione Latina, Severi Alexandrini patriarchæ falso nomen præferre hic non ab re fuerit admonere. Non enim in textu Syriaco Alexandrini vocabulum legitur, sed duntaxat כרובא דשמיא Severus sanctus patriarcha. Adde quod nullus Severus inter patriarchas Alexandrinos cum orthodoxos et Melchitas [XCI] tum Jacobitas reperitur. Itaque Severus iste alius non fuerit ab impio illo Acephalorum et Monophysitarum principe, qui Antiochenam sedem Anastasio primo imperatore invasit, ac tandem sub Justiniano Alexandriam et Ægyptum profugus petiit. Sed et hanc eandem liturgiam non a Catholicis, sed Jacobitis et Theopaschitis usurpata colligi nullo negotio possit, ex precibus quæ ei adjunctæ visuntur. Nam inter alias habetur Trisagius hymnus cum additamento Petri Fullonis, ad hunc modum: *Glorificatio angelorum dum crucifigeretur Dominus noster*: Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis. *Joseph et Nicodemus dixerunt*: כרובא דשמיא *Qui crucifixus es pro nobis, miserere nobis*. Nonnulla hæc obiter adnotanda duxi, quæ a paucis videantur deprehensa. Quod vero ad institutum nostrum spectat, libet hic ad memoriam revocare Epiphanium diserte admodum tradidisse eucharisticas hostias, saltem apud Cyprios suos, aut etiam in Palæstina, rotundas sua ætate fuisse: Τὸ γὰρ στρογγυλοειδές. Nam id quod rotundum est, etc. inquit ille in Anchorato.

XLVI. *Opuscula alia de azymis Joanni Damasceno supposita*. — Dissertationem hanc de azymis excudere absolvebam, quando incidi in codicem Græcum bibliothecæ Coislinianæ, n. 82, in quo reperi tractatum integrum Joannis Philoponi Trithitæ *De Paschate* Joannis Damasceni nomine hoc modo insignitum: Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ λόγος περὶ ἀζύμων, *Joannis Damasceni sermo de azymis*: Ἐξήττηται περὶ δείπνου Δασποτικῶ πολλοῖς. A multis quæstio est de cena Dominica, etc. Ex quo tandem conjeci unde factum sit, ut duo illi de azymis tractatuli quos edidi, et quibus in summa perstringuntur omnia Trithitæ de postremo Christi Paschate momenta, Joannis Damasceni nomen in

quibusdam codicibus sat recentibus præferrent. Quam procul Damascenus noster abfuerit, ut crederet Christum cum discipulis Judaicum typicumque Pascha pridie quam moreretur non comedisse, duobus genuinorum ejus operum locis comprobavi dissertationis hujus luitio. Quibus nunc tertium addam ex ejus oratione secunda in dormitionem beatæ Virginis: Σιών φημι,.... ἐν ᾗ τὸ Πάσχα τὸ τυπικὸν ὁ νομοδότης Χριστὸς ἐκτετέλεκα, καὶ Πάσχα τὸ ἀληθές ὁ Παλαιὸς καὶ Νέος Διαθήκης Θεὸς παραδέδωκεν. Sion, inquam... in qua legislator Christus typicum Pascha peregit, ac veteris ipse novique testamenti Deus verum Pascha tradidit. Fragmentum item aliud in eodem codice exstat ejusdem Joannis Damasceni nomine perinde inscriptum, in quo etiam, alio modo atque in opusculis quæ edidimus, de azymis, schismatico more, sensu, atque nugacitate disputatur, sicque habet: Τοῦ ἐν ἀγίοις Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Sancti Joannis Damasceni. Ἐν τρισὶν ὕλαις ἐτέλειον οἱ Ἰουδαῖοι τὸ Πάσχα, καὶ ἐν τρισὶ μάρτυρσιν κατὰ τὴν τάξιν τοῦ νόμου. καὶ αἱ μὲν τρεῖς ὕλαις ὁ ἀμνὸς ἦσαν, τὸ ἄζυμον, καὶ ἡ πικρίς. αἱ δὲ τρεῖς ἀρεταί, περιζωσμένοι, καὶ ὑπόδημα εἰς τοὺς πόδας, καὶ αἱ βακτηρίαι ἐν ταῖς χερσίν. Οἱ δὲ μάρτυρες, τρεῖς περὶ τὴν τράπεζαν ἐστῶτες, καὶ ἀκριβῶς γινώσκοντες τὴν τοῦ φέγγους (fort. φθέγγους) ὥραν διὰ ποτηρίου τινὸς σαλευόμενον, καὶ σηματονομένου, καὶ σαλπίζοντος εὐθὺς τοῦ ἱερέως ὅτι Πάσχα ἐστὶ Κυρίου, καὶ λοιπὸν μετὰ τὸ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος, ἐποιοῦν τὴν ζύμην (lego τῆς ζύμης). ἄνευ ἄρτον ἡμέρας ἐπτά. πρὸ δὲ τοῦ σημείου τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς σάλπιγγος οὐκ εἶχον ἐξουσίαν εὐτρεπίσαι τὸν ἀμνὸν, ἢ ἄζυμον, ἢ πικρίδας. Οὕτως γὰρ φησιν καὶ ὁ θεὸς Δαβὶδ. Ἐσαλπίζατε ἐν νεομηρίᾳ σάλπιγγι. Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῇ πέμπτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν τὸ δεῖπνον τὸ μυστικόν. καὶ τὴν τῶν θείων μυστηρίων παράδοσιν, ὥρᾳ νυχτὸς ἔκτῃ. Ἡ δὲ τῶν ἄζυμων εἰσόδος ἐγένετο τῇ παρασκευῇ ἐσπέρας μετὰ τὸ ταφῆναι τὸν Κύριον. Διὰ τοῦτο οἱ τέσσαρες εὐαγγελισταὶ ἄρτον τέλειον λέγουσιν παραδόναι ἐν τοῖς μυστηρίοις, καὶ οὐκ ἄζυμον, καὶ ἵνα πιστώσῃται ὅτι τέλειον τὸν ἀνθρωπὸν προσελάβετο ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου. λέγω δὲ ἐμφυχον καὶ ἔνουν, καὶ οὐχ ὡς ὁ Λαοδικεὺς Ἀπολινάριος ἀσεβῶς ἐδογματίσεν, ὅτι σῶμα μόνον ἄνουν καὶ ἀψυχον. καὶ ἄρτον τέλειον φάμεν, τὸν δι' αἵθερου καὶ ζύμης καὶ ἀλατος συνεστηκότα, καθάπερ σῶματι ψυχῇ καὶ νοῦς, Σῶμα γὰρ χωρὶς ψυχῆς, νεκρόν. Καὶ τὸ ἄζυμον διὰ τὸ ἐστερηθῆναι τῆς ζύμης, νεκρόν ἐστιν, καὶ οὐ ζωτικὸς ἄρτος. ἐπειδὴ ἡ ζύμη ζωὴν δίδωσι τῷ φυράματι καὶ ἔννοσιν, καθάπερ τὸ πνεῦμα τῷ σώματι (hic deest aliquid), καὶ τὸ ἅλας τῷ νῷ καὶ διὰ τοῦτο ἐπιτελοῦμεν τὰ θεῖα μυστήρια διὰ τοῦ τέλειου ἄρτου, ἵνα μὴ τῇ δυσσεβείᾳ τοῦ βαβήλου Ἀπολιναρίου ἐμπίσωμεν. Γίνεται οὖν ἡ τῆς σελήνης ἀπόχυσιν ἐν ἡμέραις τέσσαρσι ἡμέραις καὶ ὥραις τρισὶν. εἰς δὲ τὸ πάθος τοῦ

(a) Dial. in Casarii. quæst. 169.

Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπερέβη εἰς ἔκτην καὶ δεκάτην ἡμέραν, ἵνα μαρτυρήσῃ τὸν σταυρωθέντα, ὅτι ἀληθινὸς Θεὸς ἐστὶ, καὶ ζωὴ αἰώνιος. Triplici materia Judæi Pascha peragebant, tribusque testibus, juxta ac lege constitutum erat. Materia porro triplex erat, agnus, panis minime fermentatus, et amaræ herbæ: tres vero virtutes erant, ut nempe accincti essent, ut calceatis pedibus, ut baculos manibus tenerent. Testes autem ad mensam stantes qui diligenter observarent tempus fulgoris per calicem qui movebatur, et signum dabat, sacerdote tuba canente, Pascha Domini esse. Deinceps itaque, audita voce tubæ, panem absque fermento conficiebant diebus septem. Cæterum ante signum calicis et tubæ nequaquam licitum eis erat, neque agnum, neque azymum panem parare, neque herbæ amaras. Sic enim divinus David ait: « Buccinate in neomenia tuba ⁷¹. » Atqui Dominus noster Jesus Christus feria quinta mysticam cœnam egit, divinaque mysteria tradidit, hora nobis sexta. Azymorum autem initium fuit in Parasceve ad vesperam, cum Dominus jam sepultus

esset. Quocirca evangelistæ quatuor aiunt eum panem perfectum in mysteriis dedisse, ac non azymum, ut fidem quoque faceret, se perfectum hominem. assumpsisse ex sancta Virgine, anima, inquam, et mente præditum, ac non ut Laodiceus Apollinarius impie docuit, corpus duntaxat sine mente et anima. Panem itaque perfectum dicimus, qui farina, fermento, et sale constat, uti corpori anima mensque copulata sunt. Nam corpus quod anima caret, mortuum est. Atque azymum, quia fermenti est expertus, mortuum est, ac non panis vividus; quippe cum fermentum vitam massæ tribuat et unionem, quemadmodum spiritus corpori, et sal menti. Et idcirco divina mysteria perfecto pane conficimus, ne in impietatem profani Apollinarii incidamus. Fuit autem effusio lunæ quatuordecim diebus cum dimidio, et horis tribus. In passione vero Domini nostri Jesu Christi decimam sextam curam superavit, ut eum qui crucifixus erat, verum Deum et vitam æternam esse testificaretur. Has nœnias confutare non vacat, et prolixam satis dissertationem longius producere.

⁷¹ Psal. LXXX, 4.

DISSERTATIO SEPTIMA.

De Christianis Nazarenis, et eorum fide, necnon de Ebionitis.

[XCH] I. Cum in adnotationibus ad librum sancti Joannis Damasceni *De hæresibus* pauca strictim de fide et moribus Christianorum Nazarenorum dixerim, plura quæ de hoc argumento edisserenda suppetere, operosius ac singulari dissertatione enarrare mihi injunctum est a viris, qua doctrina, qua religionis catholicæ studio spectatissimis, quorum consiliis ac nutibus repugnare nefas fuisset.

II. Prisci de Judæa Christiani Nazareni appellati. — Epiphanius in libris *De hæresibus* Nassaræos consulto secerant a Nazaræis seu Nazarenis, quorum illi puri puti Judæi fuerint, ac Christi forsitan ætate vetustiores, alii ex Judæis Christiani. Prisci siquidem de Judæa Christiani, qui ad apostolorum prædicationem Christo nomen dederunt, Nazareni primum a contribulibus suis appellati sunt, quia Dominus Jesus in oppido Nazareth erat enutritus, magnamque vitæ partem transegerat, unde et Nazarenus cognominatus fuit. Quocirca Tertullus Judæorum orator et advocatus, coram Felice Judææ præside verba adversus Paulum apostolum facturum, eum esse dicebat auctorem seditionis sectæ Nazarenorum ⁷². Hos Christianos Moisaica legis cæremoniis fuisse addictissimos sacræ Actuum apostolorum paginæ perhibent; non solum

cap. xv, § 1, ubi narratur quosdam eorum cum Antiochiam venissent, persuadere conatos esse illis, qui ex gentibus in Christum crederent, salutem obtineri non posse omnia præsertim circumcissione; sed in primis etiam cap. xxi, § 20 seqq., ubi legimus Jacobum Domini fratrem, Hierosolymorum antistitem, necnon seniores Ecclesiæ sic Paulum esse allocutos: Vides, frater, quot milia sunt in Judæis, qui crediderunt et omnes æmulatores sunt legis. Audierunt autem de te, quia discessionem doceas a Moyse eorum qui per gentes sunt Judæorum, dicens, non debere eos circumcidere filios suos, neque secundum consuetudinem legis ingredi. Quid ergo est? utique oportet convenire multitudinem: audient enim te superasse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis viri quatuor vultum habentes super se: his assumptis, sanctifica te cum illis, et impende in illis ut radant capita sua: e scient omnes quia quæ de te audierunt, falsa sunt: sed ambulas et ipse custodiens legem. Mox vero subjungunt, quæ hic afferre non pigeat: De his autem qui crediderunt ex gentibus, nos scripsimus judicantes, ut abstineant se ab idolis immolato, et sanguine, et suffocato, et fornicatione.

III. Trans Jordanem ante Hierosolymorum obsi-

⁷² Act. xxiv, 5.

diem secesserunt. — Illi porro omnes ex Judæis Christiani, cum urbem sanctam ab exercitu Romanorum quamprimum cinetum atque obsessum iri certo intelligerent, ex Judæa, uti præmoniti pridem a Domino fuerant ⁷¹, ad montes fugerunt, seu Jordane trajecto, in Decapolim, ac Pellam in primis contenderunt, ubi tranquilli egerunt, et immunes a calamitatibus quibus Judæi cæteri occupati afflictique sunt. Tunc porro sanctissimus Jacobus martyrium obierat, quod refert Josephus, inque locum ejus Simeon Cleophæ filius, Dominique itidem cognatus subrogatus erat. Quorum successores tredecim fuisse, *ex circumcissione omnes*, *ἐκ τῆς περιτομῆς*, narrat, ex Hegesippo, ni fallor, Eusebius Cæsariensis, Cyrillus Hierosolymitanus, Epiphanius, et alii. Cæterum Epiphanius, hæresi 66, quæ est Manichæorum, successionem istam Judæorum episcoporum ad annum decimum Antonini Pii perseverasse tradit. Eusebius vero eam ultra Adriani tempora non extendit; quod plane verius esse existimo: ut nempe Hierosolymitana illa Ecclesia ex solis Judæis constiterit, usque ad bellum, quod contribules eorum, uti Christo, ita et imperatori perduelles, Barchochæba suo duce adversus Romanos gesserunt. Quo patrato Adrianus, expulsis patrio solo quibuscunque Judæis, colonias in urbem novam, quam de suo prænomine *Ænam* appellaverat, deduxit. Quo factum est, ut episcopi Hierosolymitani deinceps ex gentilibus ac Græcis qui Christi fidem amplexi erant, et novæ civitatis Ecclesiam conflabant, assumpti fuerint, nec jam amplius ex circumcissione.

IV. *Epiphanius de instaurata Hierosolymorum ecclesia narratio.* — Epiphanius in libro *De ponderibus et mensuris*, scribit insuper Christianos illos apostolorum ex Judæis discipulos, ad sanctæ urbis ruinas et rudera reversos, cœnaculi illius, in quod apostoli quondam post ascensionem Domini convenerant, parietinas et tuguria in monte Sion occupasse, illicque, exstructa ecclesiæ ædícula, Christi fidem perinde atque antea docuisse. Verum, ut huic narrationi parcam quæ viris doctissimis ad fabulas amandanda visa est, maximam partem illorum ex Hebræa gente Christianorum, ultra Jordanem in Decapoli et Basanitide, quin etiam in Cœlesyriæ oppidis quibusdam hæsisse testatur ipsemet Epiphanius, hæresi 29.

V. *Thebutes Hierosolymorum Ecclesiam inficere tentat.* — Interim vero, Simeone post Jacobi necem episcopatum gerente, Thebutes nescio quis Ecclesiam istam, quæ cum nulla perverse doctrinæ labe corrupta esset, Virgo nuncupabatur, in petitione episcopatus repulsam passus, erroribus inficere conatus est. Is, Hegesippo apud Eusebium teste, alteri e septem sectis quæ in Judæa seminatæ erant, nomen dedit; Simonianorum scilicet, Cleobianorum, Dositheanorum, et aliorum ex quibus

Menandriani, Saturniani, Carpocratiani, Valentiniiani et Basilidiani prognati sunt. Thebuteum istum eundem fuisse ac Ebionem a quo Ebionitas nomen traxerunt, affirmare non ausim. Cæterum Ebionitas Gnosticorum placita quædam tenuisse inferius dicam. Quinimo Justinus martyr, in fragmentis operis sui *De resurrectione*, quæ tomo II damus ex Parallelis Rupefucaldinis, locupletissimus [XCIII] testis est pristinos hæreticos, qui a fide catholica defecerunt, non ex Samaritanis solum, uti Simoniani, Dositheani, Menandriani et Saturnitiani, prodisse, sed præsertim ex Judæis qui Christiani audiebant: *Ὁ τῆς πονηρίας ἀρχὸν ἐξέπεμψε τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ κακοὺς, καὶ λοιμώδεις διδασκαλίας εἰσάγοντας, ἐκλεξάμενος αὐτοὺς ἐκ [τῶν] σταυρωσάντων τὸν Σωτῆρα ἡμῶν, οἵτινες, τὸ μὲν ὄνομα τοῦ Σωτῆρος ἔφερον, τὰ δὲ ἔργα τοῦ πίμπαντος αὐτοὺς ἐποίησαν.* *Nequitia princeps emisit improbos suos apostolos, et pestilentis doctrinæ inductores, electos ex iis qui Salvatorem nostrum crucifixerunt, qui nomen quidem Salvatoris ferebant, opera vero ejus qui ipsos miserat, faciebant.* Atqui Cerinthus et Ebionem ex his fuisse non iero inficias.

VI. *Ebionitæ a quonam hoc nomen habuerint.* — Origenes libri secundi contra Celsum initio observat nomen *Ebion* Hebræis idem sonare atque *pauperem et egenum*, et illos ex Judæis qui Jesum tanquam Christum receperant, Ebionitas a contribulibus suis vocitatos esse: quia nimrum, ut viri quidam non prorsus indocti conjecere, secundum divini præceptoris sui instituta, facultatum suarum abjecto dominio, paupertatem in primis colerent. Ex quo suspicari quispiam possit nomen *Ebion* proprium viri ejusmodi non fuisse, sed cognomen et epithetum. Id quod tamen Origenes non satis innotuit; sed duntaxat illos, qui, cum Christum se suscipere dicerent, nihilominus ceremoniarum legis observantes essent, ob sensus sui pusillitatem et inopiam, consentaneæ prorsus et apposite Ebionitas aut Ebionæos fuisse vocitatos. *Non intellexit Celsus*, inquit, *quod Judæi qui in Christum crediderunt, non desciverint a patriis legibus*: *Βιοῦσι γὰρ κατ' αὐτὸν, ἐπὶ νόμους τῆς κατὰ τὴν ἐκδοχὴν πτωχίας τοῦ νόμου γεγενημένοι.* *Ἐβιών τε γὰρ ὁ πτωχὸς παρὰ τοὺς Ἰουδαίους καλεῖται.* Vivunt enim ex eorum præscripto, a paupertate legis cognomen per successionem trahentes. Nam *Ebion* Judaica lingua pauper nominatur, *e Ebionari* dicuntur a cæteris Judæis, ut qui Jesum pro Christo receperint. Tertullianus vero et auctor Appendicis ad ejus librum *De præscriptionibus*, Epiphanius item, Hieronymus, Theodoretus, et alii Ebionem quemdam Ebionitarum sectæ fuisse parentem tenent.

VII. *Duplicis generis Ebionitæ.* — Atqui Ebionæos duum generum esse rursum scribit Origenes, lib. v *Contra Celsum*, quorum alii Jesum de Virgine natum faterentur, negarent alii: *Οὗτοι δὲ εἰσὶν οἱ*

⁷¹ Matth. xxiv, 16.

ἐτι τοὶ Ἐβιωναῖοι, ἥτοι οἱ ἐκ Παρθένου ὁμολογοῦντες ὁμοίως ἡμῖν τὸν Ἰησοῦν· οἱ δὲ οὕτω γεγενῆσθαι. In fine demum ejusdem libri subdit, utriusque generis Ebionæos Epistolas Pauli perinde atque Eucratitas repudiare: Εἰσὶ γὰρ αἰρέσεις τὰς Παύλου ἐπιστολάς τοῦ ἀποστόλου μὴ προσιέμενοι, ὥσπερ Ἐβιωναῖοι ἀμφοτέροι καὶ οἱ καλούμενοι Ἐγκρατισταί. Quem Origenis locum exscripsit Eusebius Cæsariensis (a), et fuscè multis edisseruit. Plane utriusque generis Ebionæos apostolum Paulum veluti patriarum legum desertorem ἀποστάτην exhoruisse, Irenæus, Epiphanius, Theodoretus, et alii perinde asseverarunt. Addunt insuper eos in conventibus suis solum Matthæi Evangelium Hebraice scriptum lectitare solitos, sed mutilatum vitiatumque, ea præsertim parte qua Christi de Virgine nativitas enuntiatur. Ad hæc Epiphanius testatur Ebionæos omnes Pharisæicis lotionibus, mersitationibusque, ac proinde traditione fuisse addictissimos. Tandem multis in locis asserit illos ad Elcesæos Samsæosve hæreticos transivisse, ut in unam sectam omnes coaluerint. Cujus rei argumento sit, quod ad Eucharistiam, panem quidem azymum, aquam vero nudam, Eucratitarum more, adhiberent.

Samsæi hæretici a loco Samsa vocati.—Ubi obiter commonebo me, dum adnotationes in librum *De hæresibus* scriberem, non perspectum habuisse undenam *Samsæorum* vocabulum acceptum esset aut impositum. Posthac vero ex cap. 4, 2, et 170 *Præti spiritualis* Joannis Moschi Eucralitis comperi, in regione trans Jordanem sita, in qua Samsæi morabantur, fuisse locum cui nomen *Sapsa*, seu *Samsæ* esset, a quo proinde, non a sole qui Samsa Syriace dicitur, Samsæi nominati erunt: Ἔστιν δὲ ὁ τόπος ὁ ἐπιλεγόμενος Σάψας. Τούτου δὲ ἐξ ἐὼν ὡνύμων προπαράκειται ὁ χεῖμαρρος Χωράθ, εἰς ὃν ἀπὸ σάδλῃ Ἥλλα; ὁ Θεοδότης ἐν καίρῳ τῆς ἀβροχίας ἐπὶ πρόσωπον τοῦ Ἰορδάνου. Appellatur autem locus ipse Samsas: ante quem ad lavam jacet torrens Chorath, ad quem missus est Elias Thebites tempore siccitatis, contra Jordanem. Torrentem Chorath, seu Charith, ut in Vulgata ex Hebræo legimus, ultra Jordanem fuisse testes sunt etiam Eusebius et Hieronymus, ut mirum sit recentiores quosdam geographos ab his dissensisse. Eo magis quod longe verisimilius sit prophetam in asperrima regione trans Jordanem latitasse⁷⁵, cujus magna tum pars a regibus Syriæ occupata esset, quam in Chanaan, imo in ipsamet tribu Ephraim, haud procul Samaria, ubi eruditi illi torrentem Charith collocant. Sed de his satis: ad propositum revertor.

VIII. Ebionitarum dogma præcipuum. — Præcipuum Ebionitarum doctrinæ seu impietatis caput

fuit, Dominum Jesum ante Mariam non existisse, nec proinde verum esse Deum, sed hominem duntaxat eximium. Quamobrem nostra ætate Sociniani et Antitrinitarii illos tanquam patriarchas suos habent, quibus Nazarenos adjungere non dubitarunt. Ipsi porro hac in parte faverunt Hugo Grotius, Joannes Gerardus Vossius, aliique Protestantium, non satis reluctantibus catholicis scriptoribus, si unum exceperis illustrissimum vereque doctissimum præsulem Abricensium Daniele Huetium, qui in suis olim ad Origenis quæ Græce Latineque edidit opera adnotationibus, Nazarenos et Ebionitas in hoc solummodo consensisse monuit, quod Mosaicæ legis præceptorum observantes essent, non autem in negando veram Domini nostri Jesu Christi deitatem.

IX. Nazarenorum fides ex Hieronymo discenda. — Nazareni itaque, uti circumcisionem aliosque gentis suæ mores aliquot retinuerunt, quemadmodum indultum eis olim fuerat ab apostolis, sic quoque rectam Domino Jesu fidem quam ab ipsis acceperant. Id quod certe nullo meliore teste compertum fieri potest, quam Hieronymo, qui illis familiarissime usus est, ipsosque de variorum divinæ Scripturæ locorum sensu consuluit. [XCIV] Ex quibusdam itaque enarrationibus, quas sanctus doctor a Nazarenis acceptas refert in suis in Isaiam commentariis, discimus primum, illos, contra atque Ebionitis placeret, novellas Pharisæorum traditiones spreto habuisse ac in totum respuisse. Itemque erga apostolum Paulum optime affectos fuisse, necnon erga gentium cæterarum Christianos; atque adeo toto cælo Nazarenos ab Ebionitis discrepasse. Quod ubi demonstravero, et illud evincam, nequaquam a Nazarenis vocatam in dubium fuisse catholicæ Ecclesiæ doctrinam de vera substantialique Domini nostri Jesu Christi divinitate.

X. Scribarum traditionibus infensi erant. — Hieronymus igitur in cap. viii Isaiæ, § 9, ad hæc prophetæ verba, *Et cum dixerint ad vos, quærite*, etc., explanationi suæ hanc subjungit, tanquam ab illis acceptum: *Cæterum Nazaræi locum istum ita edisserunt: Cum dixerint ad vos Scribæ et Pharisæi, ut eos audiat, quoniam ventris causa faciunt, et in morem magorum stridunt incantationibus suis, ut vos decipiant, hoc eis respondere debetis: Non mirum si vestras traditiones sequamini, cum unaquæque gens sua consulat idola. Ergo nos a vobis mortuis de viventibus consulere non debemus. Magis Deus nobis legem dedit, et testimonia Scripturarum, quæ si sequi nolueritis, non habebitis lucem, sed semper caligo vos opprimit, quæ transibit per terram vestram atque doctrinam: ut cum decepti a vobis se in errore perspexerint, et sustinere famem veritatis, tunc contristentur, sive irascantur vobis quos quasi deos suc-*

⁷⁵ III Reg. xvii, 5.

(a) *Hist. Eccl.*, lib. iii, cap. 27.

et reges putabant, et frustra ad cælum terramque respiciant, cum semper in tenebris sint, et non possint de vestris avolare insidiis. Hæc plane probrosissima sunt adversus Scribas et Phariseos, nec ab ejusmodi hominibus profecta, qui Scribarum et Phariseorum nœnias traditionesve, ut Ebionitæ, magni facerent et observarent, quin potius execrarentur, tanquam ab idolorum cultu nihil aut parum discrepantes.

Ejusdem generis atque ingenii sunt quæ idem Hieronymus recitat ad hæc Isaïæ verba, cap. xxix, § 20: « Consummatus est illusor, » etc. Quæ nos super diabolo et angelis ejus intelleximus, inquit sanctus doctor, Nazaræi contra Scribas et Phariseos dicta arbitrantur, quod defecerint *δευτεροταλ*, qui prius illudebant populo traditionibus pessimis, et ad decipiendos simplices diu nocturne vigilabant, qui peccare faciebant homines in verbo Dei, ut Christum Dei Filium negarent. Ad eundem sensum interpretari pergebant altera hæc prophetæ verba cap. xxxi, § 6: « Convertimini, sicut in profundum recesseratis, filii Israel, » etc. Nazaræi, inquit iterum Hieronymus, locum istum sic intelligunt: O filii Israel, qui consilio pessimo Dei Filium denegastis, revertimini ad eum, et ad apostolos ejus. Si enim hoc feceritis, omnia abjicietis idola, quæ vobis prius fuerunt in peccatum, et cadet ex vobis diabolus, non vestris viribus, sed misericordia Dei: et juvenes ejus qui quondam pro illo pugnaverunt, erunt Ecclesiæ vectigales, omnisque fortitudo et petra illius pertransibit. Philosophi quoque, et dogma perversum ad crucis signum terga convertient. Domini quippe sententia est, cujus ignis sive lumen in Sion, et clibanus Jerusalem.

XI. Gentium fidem magni faciebant. — Hæc rursum satis produnt, quanto odio Nazarenæi Christiani a Scribarum et Phariseorum traditionibus et nugamentis abhorrent; gentium vero insuper fidem in Christum Dei Filium ac Deum commendant, qua inanis Græcorum philosophia cruci jugo submissa fuit. Sed quam benevolo animo erga reliquos orbis Christianos affecti essent, et quanto honore Paulum gentium apostolum ac doctorem prosequerentur, disertius elserunt in duabus aliis enarrationibus in priores versus capitis ix ejusdem prophetæ, quas perinde refert Hieronymus ad hunc modum: Hebræi credentes in Christum hunc locum ita edisserunt. Primo tempore hæc duæ tribus, Zabulon et Nephthali ab Assyriis captæ sunt, et ductæ in hostilem terram, et Galilæa deserta est, quam nunc propheta dicit alleviatam esse, eo quod peccata populi sustineret. Postea non solum duæ tribus, sed et reliquæ quæ habitabant trans Jordanem, et in Samaria ductæ sunt in captivitatem. Et hoc, inquit, Scriptura nunc dicit, quod regio cujus populus primus ductus est in captivitatem, et Babylonis servire cepit, et quæ prius in tenebris versabatur erroris, ipsa primum lucem prædicantis viderit Christi et ex ea in universas gentes Evangelium seminatum. Hæc

quidem ad vocationem gentium eorumque fidem laudandam spectant; quæ vero mox subjungit, expressiora sunt et validiora: Nazaræi quorum opinionem supra posui, hunc locum ita explanare conantur. Adveniente Christo, et prædicatione illius coruscante, prima terra Zabulon et terra Nephthali Scribarum et Phariseorum est erroribus lœrata, et gravissimum traditionum Judaicarum jugum excussit de cervicibus suis. Postea autem per Evangelium apostoli Pauli, qui novissimus apostolorum fuit, ingravata est, id est, multiplicata prædicatio, et ad terminos gentium, et viam universi maris, Christi Evangelium splenduit. Denique omnis orbis qui ante ambulabat, vel sedebat in tenebris, et idololatriæ et mortis vinculis tenebatur, clarum Evangeliorum lumen aspexit.

XII. Christum uti Deum coluerunt. — Altera ista Nazarenorum expositione, qua apostoli Pauli prædicatio, a qua Ebionitæ et Cerinthiani, perinde abhorrebant ac Judæi, unaque gentium fides mirifice extolluntur, hoc dubio procul significabant, se totius Ecclesiæ quæ per universum orbem diffusa erat, doctrinam approbare, nec ad instar Ebionitarum et perfidorum contribulium suorum, Christianos ex gentibus, a quibus Christus uti verus Deus Patri consubstantialis (extinctis Samosateni et Photini hæresibus, suppressaque nuper Ariana), secundum traditam ab apostolis ac præsertim a Paulo fidem colebatur, tanquam idololatrias aut Anthropolatrias taxare, nec proinde ipsum deitatem sua spoliare. Id quod manifestius adhuc deducitur ex Expositione ipsorum altera quam Hieronymus inserendam censuit in commentario suo in cap. vii Isaïæ, ad hæc verba § 13: Dominum exercituum, ipsum sanctificate, et erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensivæ, et in petram scandali duabus domibus Israel. Quæ quidem, cum de supremo universorum Deo *יהוה אחד* Domino exercituum a propheta pronuntiata sint, de Domino Jesu Christo Nazarenæi incunctanter accipiebant, et interpretabantur [XCV] Duas domus, ait doctor sanctus, Nazarenæi qui Christum ita recipiunt, ut observationes legis veteris non amittant, duas familias interpretantur, Sammai et Hillel, ex quibus orti sunt Scribæ et Pharisei, quorum suscepit scholam Akibas, quem magistrum Aquilæ proselyti autumant.... Sammai igitur et Hillel, non multo prius quam Dominus nasceretur, orti sunt in Judæa, quorum prior dissipator interpretatur, alter profanus; eo quod per traditiones et *δευτερονομίαι* suas legis præcepta dissipaverint, et maculaverint. Et hæc esse duas domus quæ Salvatorem non receperunt, qui factus sit eis in ruinam et in scandalum. En de mente Nazarenorum, ut et cæterorum Christianorum, Dominus Jesus Salvator noster, ipse Dominus exercituum est, non nudus homo ac simplex creatura.

XIV. Idem ex eorum Evangelio probatur. — Et certe in ipsorum Evangelio Christi deitatem disertissime expressam fuisse discimus ex fragmen-

to, quod Hieronymus, qui Evangelium illud ex Hebræo seu Syriaco idiomate in Latinum transtulerat, in eodem commentario in caput xi Isaiæ recitat in hunc modum: *Factum est, cum ascendisset Dominus de aqua, descendit fons omnis Spiritus sancti, et requievit super eum, et dixit illi: Fili mi, in omnibus prophetis expectabam te ut venires, et requiescerem in te. Tu es enim requies mea. Tu es Filius meus primogenitus, qui regnas in sempiternum.* Secundum tritam in Scripturis et apud Judæos loquendi normam, ejusmodi clausulæ, qui regnas in sempiternum, qui es benedictus in sæcula, soli Deo vero, nec ulli creatæ substantiæ conveniunt. Unde in eodem Evangelio ut ab Ebionitis legebatur, nihil tale illo loci reperiebatur, ut compertum sit ex excerpto quod Epiphanius recitat hæresi 30 § 15.

XV. *Ex aliis item ipsorum expositionibus.* — Ad hæc, idem Hieronymus in caput xiii Habacuc, verborum istorum, *Deus ab austro venit*, etc., expositionem affert, quam se ab Hebræo, utique Nazareno, non puro puto Judæo et Christianæ fidei infenso, accepisse testatur, qua Christi divinitas apertissime enuntiatur, ejusque antequam carne nasceretur, existentia: *Audivi ego Hebræum, inquit, istum locum ita edisserere: quod Bethleem sita sit ad austrum, in qua natus est Dominus et Salvator, et ipsum esse de quo nunc dicitur: « Dominus ab austro venit; » hoc est, nascetur in Bethleem, et inde consurget: et quia ipse qui natus est in Bethleem, legem quandam dedit in monte Sinai, ipse est sanctus qui venit de monte Pharan. Pharan quippe est locus montis Sina. Plane, ut interpretatio prima initii capitis ix Isaiæ, quæ ab Hebræis accepta dicitur, Nazarenorum est qui in Christum crederent; rursumque ubi Hieronymus ait, in cap. xi, *eruditos Hebræorum*, illud quod in Matthæi Evangelio scriptum est, *quia Nazaræus vocabitur*, ex initio istius capitis assumptum putare, illic Nazarenos significatos voluit; sic quoque Hebræus ille qui ex Habacuc verbis *Deus ab austro venit*, supremam Christi deitatem prædicabat, e Nazarenis fuisse omnino censendus est, a quorum Scripturas interpretandi methodo nullatenus discreparet, ut ex collatione perspicuum sit. Hujus etiam generis erant Hebræi illi, quorum expositionem septuaginta hebdomadam Danielis sanctissimus idem librorum sacrorum interpres affert in cap. ix hujus alterius prophetæ. Hi enim Christiani erant, non Domino Jesu Christo infensi.*

XVI. *Ex alio Hieronymi loco.* — Denique, cum Hieronymus ubi de Ebionitis loquitur, vulgo soleat interdicere, eos Christum Maria anteriorem non agnoscere, nusquam hoc de Nazarenis insinuavit, sed eos credere Jesum esse Filium Dei: ita ut alios de gente sua dure perstringerent, quod Dei Filium denegassent, velut ex ipsorum adnotationibus quas ante recitavi, compertum sit: huncque duntaxat nævum in eis reprehendit, quod cum

crederent in Christum, legis cæremonias nihilo secius retinerent. Horum porro de Christo fidem sic rursus paucis enuntiat epist. 80, quæ est ad Augustinum, postquam de Ebionitis dixit, qui Christianos esse se simularent, de Nazarenis adjicit: *Usque hodie per totas Orientis synagogas inter Judæos hæresis quæ dicitur Minæorum, et a Phariseis est, usque nunc damnatur, quos vulgo Nazaræos nuncupant, qui credunt in Christum Filium Dei, natum de Virgine Maria, et eum esse dicunt, qui sub Pontio Pilato passus est, et resurrexit, in quem et nos credimus: sed dum volunt et Judæi esse et Christiani, nec Judæi sunt, nec Christiani; propter circumcisionem scilicet et Judaicos ritus quosdam quibus plus æquo adherescerent. Atqui secundum simpliciores Christianorum veterum fidei professionem, quam Nazareni, cum ab aliis Christianis, tum regione, tum moribus segregarentur, ab apostolis acceptam apud se servaverant, et qualem Symbolum apostolicum exhibet, credere in Christum Dei Filium, idem prorsus erat, ac credere Christum vere et proprie Deum esse, ex Deo Paire genitum.* Unde Hieronymus subdit, *in quem et nos credimus*, ut significet eandem esse Nazarenorum ac nostrorum Catholicorum fidem: eo maxime quod, ut ante ex ipsomet sancto doctore recitatum est, Nazareni fidem gentium, a quibus Christus uti verus Deus colitur et adoratur, dignis laudibus tanquam ab idololatriæ crimine immunem commendarent.

XVII. *A Judæorum synagogis alieni erant Nazareni.* — Cæterum, quod Hieronymus in epistola ad Augustinum de Nazarenis nostris dicturus, his verbis exorsus sit: *Usque hodie per totius Orientis synagogas inter Judæos hæresis est quæ dicitur Minæorum*, etc., nequaquam significare voluisse putandus est Nazarenos cum Judæis in synagogas convenire solitos, unaque cum perfidis permistos fuisse, ita ut ab eis sese non sejunxerint, quemadmodum recentiores quidam Hieronymi dictum intellexerunt: sed sancti doctoris germanus solusque sensus iste est, Nazarenos per Orientis synagogas a Scribis et Phariseis ac reliquis Judæis censitos fuisse adeoque proscriptos tanquam hæreticos et Minæos. מין *Minin* enim idem apud rabbinos sonat, quod *hæretici* Græcis ac Latinis. Quinam profecto Nazareni in synagogas ad preces cum Judæis aliis convenissent, quos tanquam Domini ac Salvatoris sui Christi infensissimos hostes agnoscerent et exhorrerent? Qui rursus fieri potuisset, ut Judæos inter et Nazarenos commercium ullum, saltem quoad rem divinam ac religionem, esset, cum Judæi Phariseique ipsomet Hieronymo teste, [XCVI] illos tanquam hæreticos et profanos damnant et execrantur? *Usque hodie*, inquit in cap. v Isaiæ, *Judæi perseverant in blasphemis, et ter per singulos dies in omnibus synagogis sub nomine Nazarenorum anathematizant vocabulum Christianum.* Quod in cap. LII, iterum testatur: *Sub*

nomine, ut *serpe* dixi, Nazarenorum, *ter in die* in Christianos congerunt maledicta. Epiphanius etiam Nazarenos inimicissimos Judæorum fuisse perhibet: πάντες οὗτοι ἔχουσιν τοὺς Ἰουδαίους ὑπάρχουσιν: ita ut illi mane dum surgerent, meridie ac vespere, ὅτε εὐχὰς ἐπιτελοῦσιν ἐν ταῖς αὐτῶν συναγωγαῖς, quando preces in synagogis persolvunt, maledicta in eos conjiciant. Quod certissimo argumento est Nazarenos cum Judæis ad orandum una non convenisse.

XVIII. *Theodoretus Nazarenos non satis dispunxit ab Ebionitis.* — Ex his omnibus solutum manet Epiphanius dubium, qui sibi incompertum fuisse scripserat, num Christiani Nazareni Dominum Jesum pro vero, proprio, naturalique Dei Filio haberent. Et cum Theodoretus illos Christum, uti justum duntaxat hominem veneratos esse scripserit, apparet eum Nazarenis ejusmodi errores imputasse, qui Ebionitarum solummodo proprii essent. Ac certe ipse, vir alias doctissimus, subjungit Nazarenos Evangelium Petri legere solitos. Atqui ex fragmento cujusdam epistolæ Serapionis Antiocheni quod refert Eusebius, lib. vi, cap. 12, discimus Evangelium Petri usurpatum fuisse in Syria a nonnullis qui Docetarum dogmatis imbuti erant. Docetæ porro jungebantur Enekratitæ, quorum mores Ebionitæ æmulantur, maxime ex quo ad Elxaitas Samsæosve transierant. Sunt qui putant Evangelium istud idem fuisse ac quod secundum Hebræos dicebatur; quo nempe, ut jam a me dictum est, Ebionitæ utebantur, sed ea ipsa parte mutilato quæ in Monotessaro Tatiani Enekratitarum antesignani ommissa erat. Alii rursus, quibus tamen vix assentior, idem esse ac Κήρυγμα Πέτρου Prædicationem Petri, quæ perinde ab Ebionitis, vel conflictæ, vel corrupta fuit, ut viri eruditissimi intulerunt ex quodam ejus loco, quem auctor tractatus *De baptismo* inter opera Cypriani protulit: *In quo libro, inquit, contra omnes Scripturas, et de peccato proprio confitentem invenies Christum, qui solus omnino nihil deliquit, et ad accipiendum Joannis baptismi pene inivitum a matre sua esse compulsum: item cum baptizaretur, ignem super aquam esse visum.* Quæ pravum Ebionitarum de Jesu Christo sensum, non Nazarenorum indicant. Idem auctor eadem prædicatione subjungit, *Post tanta tempora Petrum et Paulum, post collationem Evangelii in Jerusalem, et mutuum altercationem, et rerum agendarum dispositionem, postremo in urbe (Roma) quasi tum primum invicem sibi esse cognitos, et quadam alia hujuscemodi absurde et turpiter confecta, secundum mentem, ut apparet, Ebionitarum.* Epiphanius vero perinde narrat Ebionitas magni fecisse librum cui titulus esset Ἰησοῦς Πέτρος, Circumtionum Petri, sive Itinerarium Petri, quod hodieque existit, et ab Ebionitis vel scriptum, vel labefactum esse una cum Pseudo-Petri ad

Jacobum epistola viri docti perinde animadvertunt. Qua de re in primis legenda sunt quæ vir eruditissimus meique amantissimus Cl. D. Joannes Ernestus Grabe scripsit in *Spicilegio Patrum* primi sæculi, pag. 60. Ad hæc, cum Theodoretus addat hæreses Ebionitarum et Nazarenorum, de quibus locutus est, exortas esse, Domitiano imperatore, deque illis scripsisse Eusebium Cæsariensem, et confutatas fuisse a Justino Martyre, Irenæo et Origene, satis superque significat, se nequaquam discrevisse Nazarenos ab Ebionitis: quamvis, ut luce clarius me ostendisse arbitror, toto cælo ab invicem discreparent.

XIX. *Dispunxit Eusebius.* — Eusebius quidem Nazarenos indicare videtur, ubi disputat de evangelistarum Matthæi et Lucæ in enarranda stirpe ac genere Salvatoris dissensione (a), atque ex eorum relatione et testimonio confirmat, Joseph filium fuisse naturalem Nathanis, et secundum legem, Heli. Subdit deinde hoc se didicisse ab his qui ob propinquitatem generis, quæ cum Domino nostro conjuncti erant. βασιόσυντοι ἀπελλάβαντο (b), qui Nazari (forte est Nazareth) et Cochaba Judææ vicis, in reliquam regionem dispersi, supra dictam generis seriem ex *Ephemeridum libro* quam fidelissimo exposuerunt: ἀπὸ τε Ναζαρέων καὶ Κωχάβ᾽ αὐτῶν Ἰουδαίων τῇ λοιπῇ γῇ ἐκπορεύσαντες, καὶ τὴν προσηρημένην γενεαλογίαν ἐκ τε τοῦ βίβλου τῶν ἡμετέρων εἰς ὅσον ἐπικυνοῦντο ἐξεργασάμενοι. Illi autem Ebionitæ non erant, qui sane Evangelium Lucæ discipuli Pauli nihil curassent ut ipsum conciliarent cum Matthæi quod legebant Evangelio. Meminit etiam Eusebius eorum quæ Hegesippus accidisse narrabat propinquis et consanguineis Salvatoris nostri sub Domitiano et Trajano imperatore, quos proinde Nazarenos fuisse dubium non est: rectam vero fidem Christo servasse certissimum est ex eodem Hegesippo. Nusquam alias Eusebius, nusquam prorsus Irenæus, nusquam Origenes Nazarenorum meminere: imo nusquam Justinus, ut ex eorum quæ supersunt, et aliorum scriptorum Epiphanius antiquiorum libris audax infero. Nec alio proinde modo veteres isti Nazarenos confutasse dicti sunt a Theodoro, nisi quatenus Ebionitas propter Judaicas observationes coarctaverunt.

XX. *Ebionitæ Symmachiani.* — Eodem etiam quo Theodoretus errore Nazarenos ab Ebionitis non dispungebant illi, qui eos, Augustino teste libro *Contra Cresconium*, cap. 31, Symmachianos appellabant, a Symmacho, ni fallor, Ebionitæ Scripturarum interprete. Cæterum Symmachiani alii dicti sunt a Symmacho quodam patricii hæretici Priscillianistæ filio: sed cum hi pari puti Gnostici essent, nequaquam legis ritibus scrupulosa, ut Ebionitæ, superstitione obtemperabant.

XXI. *Alia mente Nazareni, alia Ebionitæ ritus legis sectati sunt.* — At vero alia mente Ebionitæ

(a) Lib. i Hist., c. 7.

(b) Confer cum Epiph. hæc. 29, n. 7.

Mosaicæ legis cæremonias sectabantur, alia Nazareni. Illi siquidem earum observationem necessariam omnibus ad salutem adipiscendam censebant, ita ut Apostolum, qui gentiles Christianos ab hoc iugo eximendos docuerat, velut ἀποστάτην et perduellem execrarentur : Nazareni vero, cum eundem Paulum magni faciebant et commendabant, tum gentiles, qui nomen Christo dederant, sincero amore complectebantur, tametsi circumcisionem carnis aliaque legis [XCVII] præcepta illi non admitterent. Quamobrem nequaquam eorum observantes erant Nazareni, ceu sine illis obtineri salus non posset ; sed quibus profliteretur se esse de Abrahami progenie, adeoque Domini Jesu fratres et cognatos secundum carnem.

XXII. *Justini de circumcisionis et rituum Mosai-corum observatione sententia.* — Atqui ejusmodi observatores rituum Mosai-corum Justinus martyr venia dignos existimat in dialogo cum Judæo Tryphone paulo ante medium. Tryphoni quærenti, num, si quis in Christum credat, unaque præcepta legis observet, salvus esse possit, Justinus respondet : Κάγω, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ὁ Τρύφων, λέγω ὅτι σωθήσεται ὁ τοιοῦτος, ἐάν μὴ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, λέγω δὴ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διὰ Χριστοῦ ἀπὸ τῆς πλάνης περιτμηθέντας, ἐκ παντὸς πείθειν ἀγωνίζηται ταῦτα αὐτοῖς φυλάσσειν, λέγων οὐ σωθήσονται, ἐάν μὴ φυλάξωσιν ὁποῖον καὶ ἐν ἀρχῇ τῶν λόγων καὶ σὺ ἑπράττες, ἀποπαινόμενος οὐ σωθήσεται με, ἐάν μὴ ταῦτα φυλάξω · *Ut mihi videatur, mi Trypho, aio fore ut servetur quisquis talis est ; modo ne cæteris, hoc est illis qui per Christum a gentium errore circumcisi sunt, omnino persuadere contendat, nullam salutem sperandam ista non observantibus : quod tu conabar is initio nostri colloqui, pernegans me salutem assecuturum, ni ista servavero.* Mox Trypho resumens quod Justinus dixerat, sibi videri salvum fore illum, quisquis legem custodiendo ita affectus esset, ut eos non crimineretur, qui illam omitterent, rogavit, num essent ex nobis qui tales salvandos negarent. Justinus ad hæc, *Sunt, ait, mi Trypho :* Εἰσὶν, ὁ Τρύφων, καὶ μὴδὲ κοινῶναι ὁμιλίας ἢ ἐστίας τοῖς τοιοῦτοις τοιμῶντες · οἷς ἐγὼ οὐ συναινέω· ἅλλ' ἐάν οὗτοι διὰ τὸ ἀσθενὲς τῆς γνώμης, καὶ τὰ ὅσα δύνανται νῦν ἐκ τῶν Μωσείως, ἃ διὰ τὸ σκληροκάριον τοῦ λαοῦ νοούμεν διατετάχθαι, μετὰ τοῦ ἐπὶ τοῦτον τὸν Χριστὸν ἐπίττειν, καὶ τὰς αἰωνίους καὶ ψῦσι δικαιοπραξίας καὶ εὐσεβείας φυλάσσειν βούλωνται, καὶ αἰρῶνται συζῆν τοῖς Χριστιανοῖς καὶ πιστοῖς, ὡς προσέειπον, μὴ πείθοντες αὐτοὺς μήτε περιτέμνεσθαι, μήτε σαθεάζειν, μήτε ἄλλα ὅσα τοιαῦτά ἐστι τηρεῖν, καὶ προσλαμβάνεσθαι, καὶ κοινῶναι, ἀπάντων ὡς ὁμοσπλάγχθους ἀδελφοὺς δεῖν ἀποφαίνεσθαι. Ἐάν δὲ οἱ ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ ὁμετέρου, πιστεύειν λέγοντες ἐπὶ τοῦτον τὸν Χριστὸν, ὁ Τρύφων, εἰπὼν, ἐκ παντὸς κατὰ τὸν διὰ Μωυσέως διαταχθέντα νόμον ἀναγκάζωσι ζῆν τοὺς ἐξ ἐθνῶν

πιστεύοντας ἐπὶ τοῦτον τὸν Χριστὸν, ἢ μὴ κοινῶναι αὐτοῖς τῆς τοιαύτης τῆς συνδιαγωγῆς αἰρῶνται, ὁμοίως καὶ τοούτους οὐκ ἀποδέχομαι. *Sunt qui talibus, neque consortii, neque hospitii communionem habere voluerunt, quos ego neutiquam probo : sed si ipsi propter animi infirmitatem, quantum possunt ex Mosaicis præceptis servando, quæ nos propter duritiem cordis populo data intelligimus, volunt in Christum credere, sempiternumque illud naturæ jus pietatemque custodire, nec fastidiunt cum Christianis et fidelibus consuetudinem, non circumcisionem, non Sabbata, et similes observationes ab eis exigendo ; tales censeo complectendos, et exhibenda illis esse omnia humanitatis officia, tanquam uterinis germanisque fratribus.* Quod si qui de genere vestro sint hunc esse Christum confessi, ex gentibus ad fidem ipsius conversos cogant observare quidquid Mosaica lex præcipit, aut ab iis qui id præstare recusant, sese abalienent, et ipsos pariter improbo.

XXIII. Hoc in loco Justinus, ni fallor, tum Ebionitas gentium perosores indicat, tum etiam Nazarenos, qui cum non malo prorsus animo, sed pusillo potius, legis observationes retinerent, nihilominus ab aliis Christianis non admitterentur. Id quod fieri cœpisse existimo ipsa Justinii ætate, post confectum a Romanis bellum, quod Judæi Barchocheba suo duce contra ipsos moverant. Ab hinc enim, cum Hierosolymorum Ecclesia, imo totius Palæstinæ, ex gentilibus tota constaret, priscis illis Christianis qui ex circumcisione erant, circumcisionemque admittere pergebant, rejecti fuerunt, nec ipsorum communione digni habiti. Hos porro quia fidem Christi rectam tenerent, venia dignos censet Justinus, multo minus redarguit : nec salutis extorres futuros arbitrat, nisi illos, qui Ebionitarum more gentiles circumcidi et legis præceptis astringi vellent.

XXIV. Tandem ut inculcet amplius quæ de isto capite hactenus statuerat, iterum subjungit : Τοὺς δὲ πειθομένους αὐτοῖς ἐπὶ τὴν ἐννομον πολιτεῖαν, μετὰ τοῦ φυλάσσειν τὴν εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογῆσαν, καὶ σωθήσεται ἰσως ὑπολαμβάνω. *Cæterum illos, qui sic illis obsequuntur, ut ex legis præscripto vitæ rationem instituentes, Christi nihilominus confessionem simul conservent, hos salutem adepturos existimo.* A qua nempe eos excidere putat, qui, cum Christum agnoverint, confessique sint, qualicunque demum ex causa ad legem Mosaicam, hunc esse Christum abnegantes, desciverint, nisi eos ante mortem poeniteat. Mox declarat Judæos, quamlibet ex Abraham semine prognati sint, ac secundum legis præcepta vitam agant, æterna salute nunquam potituros, nisi in Christum credant : *Sed illos in primis qui in synagogis suis Christum Dei diris devoverunt, ac devovent :* καὶ μάλιστα τοὺς ἐν ταῖς συναγωγαῖς καταναθεματίζαντας καὶ καταναθεματίζοντας ἐπ' αὐτὸν τὸν

Χριστόν. Quibus verbis significat etiam maledicta quæ, Hieronymo et Epiphanio testibus, Judæi ter in die, ut in Dominum Jesum, ita et in Christianos ac præsertim Nazarenos in synagogis suis pronuntiabant. Hæc porro Justinus effatus est in dialogo, postquam præcepta ac caeremonias veteris legis per

Christi mortem antiquata suppressaque fuisse firmissimis argumentis adversus Tryphonem Judæum evicerat. Cæterum Hieronymus *Ebionitarum socios* refutat, qui *Judæis tantum, et de stirpe Israheliticæ generis, hæc custodienda decernunt* (a): ubi, ut fallor, Nazarenos significat.

BIOΣ

ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΠΑΡΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ.

VITA

S. P. N. JOANNIS DAMASCENI

A JOANNE PATRIARCHA HIEROSOLYMITANO CONSCRIPTA.

Α'. Τοῖς τετηρήχασι τὸ κατ' εἰκόνα ἀρρύπτων καὶ ἀδιαλώδην, διηρθρωμένον τε, καὶ ὡς ἀρχῆθεν εὖ ἔχον, ἥ καὶ διαχυθὲν πολλάκις, ἥ ρυπωθὲν ἀνακαλεσαμένοις, εἰς τιμὴν ποιῆσθαι εἰσώθασιν οἱ ἀνθρώποι τὰ θεῖα τούτων μορφώματα. Ὅσοι δὲ φιλοτιμώτερον τὸ σέβας ἐνδείκνυνται, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῖς σὺν τῷ πλουτεῖν μεγαλοπρεπὲς περιφανεστέραις ταῖς ὕλαις κέχρηται καὶ λαμπραῖς, καὶ ταύταις τοῖς τούτων χαρακτῆρας ἐντυποῦσι, μετὰ τὴν τιμὴν

I. Virorum sanctorum gesta posteris commendanda, maxime doctorum Ecclesie. — In more hominum positum est, ut iis qui Dei imaginem ab omni labe et macula puram tenuerunt, seu in primigenia integritate et elegantia eam conservaverunt, seu cum obliterata esset, et sordibus conspurcata, eandem instauravero, divinas ipsorum effigies, honoris causa, conficiant. Quin etiam qui augustioris cujusdam cultus amantes videri ge-

NOTÆ.

* Παρὰ Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων. Joannes iste Hierosolymorum patriarcha dudum ab obitu sancti Joannis Damasceni vixisse se significat, ubi scribit, æquum non fuisse tanti viri vitam, rustico more, imo lingua et litteris Arabicis utunque conscriptam negligere. Nec proinde censendus idem est, ac Joannes ille IV, qui Leonem Isaurum et Iconoclastas anathemate feriit, et quicum noster amicitia conjunctissimus fuit. Nam in Epistola ad Jordanem Archimandritam de hymno Trisagio, Damascenus Joannis ejusdem ut jam defuncti, quique adeo defendere se non valeret, meminit. Joanni quarto Joannem alterum successisse fingere quispiam possit, eo quod epistola ad Constantinum Caballinum seu Copronymum, quæ Joannis Damasceni nomen præfert, in quibusdam codicibus manu exaratis, Joanni patriarchæ Hierosolymitano tribuatur: verum suo loco ostendimus epistolam hanc scriptam fuisse, cum, vel Theodorus, vel Elias, Ecclesiam Hierosolymitanam regeret. Eutychius Alexandrinus, t. II, p. 411, scribit, anno septimo Chalifatûs Alnotasemi, imperante Græcis Theophilo, constitutum esse Joannem patriarcham Hierosolymitanum, contra quem assurgentes Hiero-

solymitani, de ipso omnia mala dixerint: quare ab ipsis metuens, scriptoque ipsis obsignato, cathedram reliquit. Verum nec istum Joannem Damasceni Vitæ fuisse scriptorem puto. Nam qui Joannis Damasceni vitam contexuit, ea se ætate vixisse innuit, qua Iconoclastarum furor penitus extinctus erat: Theophilus vero imperator, imaginum sacrarum perpetuus hostis fuit, et sanctissimos viros, qui eas defenderent, acerbissimis suppliciis et exiliis exagitavit. Quamobrem Vitam Joannis Damasceni, seu genuino auctori, ascribendam censeo Joanni illi patriarchæ Hierosolymitano, qui, ut Joannes Scylitzes Cuiropalates narrat, postremis Nicephori Phocæ temporibus vivus a Saracenis combustus est, cum illi putarent monitis ejus fore, ut Nicephorus, occupata Antiochia et Syria, ipsos tandem invaderet. Cæterum hæc quam præ manibus teneo de Vita Joannis Damasceni narratio, quamlibet oratoria arte paraphrastico more enarrata sit a Constantino Acropolitæ, multis tamen nævis laborare mihi videtur, quos in istis adnotationibus meis ostendere et castigare non dubitabo.

stunt, horum manus opulenta in magnificentiam proclivis, præstantiores materias adhibet, in quibus illorum insculpant imagines, cum se majore erga viros sanctos honore hoc modo defungi arbitrentur. Quando itaque illi in eorum formis exprimendis ita se magnificos et splendidos præbent, nunquid æquum fuerit, ut in narrandis rebus quas gesserunt, incultos omnique ornatu vacuos sermones relinquamus? Nequaquam sane. Rusticiores siquidem venia digni sunt, cum pro ea qua pollent facultate, rudi stylo recitant res gestas eorum qui Christo placere: iis vero quæ eloquentiæ studium suum dederunt minime condonandum erit, ubi tumultuaria utrunque operis sanctorum vitas conscripserint, ac præsertim virorum quorum spiritus hic et vita fuit, ut literis incumbere, subindeque, cum mentem ab ignorantia et oblivione, tum animum ab omni turbulento motu expurgarent; illorum, inquam, virorum, a quibus terrarum orbis collustrarunt, non nuda extraneæ [II] sapientiæ elegantia, sed et jam Paracleti lumen copiose afflatum emittendo.

II. Joannes Damascenus inter primos Ecclesiæ doctores censendus. Floruit cum hæresis Iconoclastarum emergeret. Leo Isauricus hæresis auctor. — Unus eorum et quidem inter primos censendus est magnus et inclytus Joannes, qui a Damasco patre suo cognomentum habuit. Is enim haud exiguum Ecclesiæ firmamenti sidus exstitit, sed maximum plane et fulgentissimum, ut quod non modo luxerit, quando hæresis ubique passim tenebras spargebat, verum et omnem perverse doctrinæ noctem lucubrationum suarum emicante claritate dispulerit. Nam nox quidem universo orbi insederat, qua præclaræ venerandarum imaginum figuræ obscurabantur, profundaque prorsus caligo erat: ille vero qui eam effundebat, operabaturque, non de vulgo quispiam homo erat, qui in aliqua parte malum sereret, sed qui suis, ut ita loquar, manibus, orbis terrarum fines capiebat: quippe qui teneret sceptrum imperii Romani. Quo fiebat, ut quoquo versum spirans, cum ingenti impetu venerandas imagines deturbaret, eorum a quibus illæ colerentur, alios quidem, ut erat nomine atque animi inductione Leo, sicut leo rapiens et rugiens devoraret, alios vero qui rectæ fidei tenaces essent, alto atque alto dispergeret compelleretque in subterraneis recessibus occultari. Ac multi quidem cum leonibus et draconibus, quam cum ipso ejusque ministris commorari maluerunt: alii autem quo

ἐντεῦθεν ἀποσιῶσθαι τοῖς ἁγίοις οἰόμενοι. Εἰ οὖν περὶ τὴν ἐκείνων μορφήν οὕτω τὸ λαμπρὸν ἐπισπεύδουσι, τί ἄρα δέον περὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῖς τῶν πράξεων ἡμελημένους εἶναι τοὺς λόγους καὶ ἀκαλλεῖς; Οὐ μὲν οὖν. Τοῖς γὰρ ἀγροικότεροις συγγνώμη, ὡς ἔχουσι, σχεδιάζουσι λόγους τὰς πράξεις ἐξιστορούντας τῶν εὐαρεστησάντων Χριστῷ· οἷς δὲ λόγος τὸ σπουδαζόμενον γέγονεν, οὐ συγγνωστόν, βίους ἁγίων παραωραμένοις ἰσχεδιασμένους ὡς ἔτυχε, καὶ μᾶλλον ἀνδρῶν τοιούτων, οἷς πνοὴ καὶ ζωὴ τὸ λόγοις ἐπαρρησιάζειν ἐξημέτισε, καὶ λόγῳ καθηραμένοις, τὸν νοῦν μὲν ἐξ ἀγνοίας καὶ λήθης, τὴν δὲ ψυχὴν ἐξ ἐμπαθοῦς ἀπάσης κινήσεως. Καὶ παρ' ὧν κατακεκοσμήται τὸ περιγέειον, καὶ ἅπας διαπεφώτισται νοῦς, λόγοις, εἰς οὓς ἐκείνοι ἐπένησαν, οὐ τῆς θύραθεν σοφίας· ἀ τὸ χάριεν μόνον ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ παρακλήτου φῶς θαφίλλε ἀποπέμπουσιν.

honestatus est, et quorum libri mentes omnium

B. Τούτων εἰς καὶ τῶν ἐν πρώτοις τεταγμένων ἐστὶν ὁ πολὺς Ἰωάννης, ὃς τὸ ἐπώνυμον ἐκ τῆς πατρὸς τῆς Δαμασκῆς πόλεως ἐπισυνῆπται περιφανῶς. Οὗτος γὰρ οὐκ ἐλάσσων φωστὴρ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ στερεώματος ἐχρημάτισεν, ἀλλὰ καὶ πάμμεγας καὶ λαμπρότατος· οὐκ ἐν νυκτὶ φαίνων μόνον αἰρέσεως διττεκδοσμένης ἀπανταχοῦ, ἀλλὰ καὶ λύων πᾶσαν νύκτα κακόδοξον, ταῖς τῶν λόγων ἐπιτολαῖς. Νῦν μὲν γὰρ διεκείδαστο (1) πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, ἀμυροῦσα τοὺς λαμπροὺς χαρακτῆρας τῶν σεβασμίων εἰκόνων, καὶ βαθεῖα ἦν ἡ σκοτόμαйна· ὁ δὲ ταύτην διαγέγων τε καὶ ποιοῦμενος, οὐχ ὁ τυχὼν ἐτύγχανεν ἀνθρώπος. ἵνα καὶ παρὰ μέρος τῆς οἰκουμένης διασπείρῃ τὸ κακὸν, ἀλλ' ἀνὴρ ἐκείνος ἐν χειρὶ κατέγων, ἵνα οὕτως εἴπω, τῆς οἰκουμένης τὰ πέριτα, διὰ τὴν σκηπτρουχίαν ἐπέχειν τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς. Ἐντεῦθεν καὶ πολὺς ἦν ὁ πνέων πανταχοῦ, καὶ βίᾳ πολλῇ τὰ σεβάσματα καθαιρούμενος ἐκτυπώματα, καὶ τῶν σεβομένων αὐτὰ, ὅς μὲν κατάδωρμα ἐποίησαντο ὁ λεοντόνυμος τε καὶ λεοντόγνωμος, ὡς λέων ἀρπάζων καὶ ὠρύμενος, οὓς δὲ τῶν ὁρθοδόξων, ἄλλον ἀλλαχόσε διέσπειρε τῷ βρυχήματι, καὶ ὑπογαλοῖς μυχοῖς ἀνέπειρε κρύπτεσθαι. Καὶ πολλοὶ λέουσι συνοικεῖν καὶ ὀράουσιν ἡρτίσαντο, ἢ τὴν συναυλίαν ποιεῖσθαι μετ' ἐκείνου καὶ τῶν ἐκείνου θεραπευτῶν· ἄλλοι τῷ φῶσι εἰς τὰ μακρὰν τῆς οἰκουμένης ἀπέτρεχον τέρματα· λέων γὰρ ἐρεύζεται

VARIAE LECTIONES.

• Edit. τὴν χάριν μόνην. • B. ὦν εἰς.

NOTÆ.

(1) Νῦν μὲν γὰρ διεκείδαστο, κ. τ. ε. Ex toto isto capite, ut ex aliis monumentis quæ conguessit Allatius in opere De Joanne Damasceno, profligatur error eorum, qui sub Theodosio seu seniore, seu

juniore Nostrum clarissime somniantur: quem tamen alii emendari posse putarunt, si Theodosius III Leonis Isauri decessor intelligeretur.

καὶ τίς οὐ φοβηθήσεται, καὶ αὐτοῦ ἀπέφευγον ὡς ἅ
ἐκ προσώπου ὄψεως.

Γ'. Ὁ δὲ χαριτώνυμος οὗτος ἀνὴρ καὶ πλήρης
πνευματικῆς χάριτος, τῷ θυμῷ ζήσας κατὰ μόνου
τοῦ ὄψεως· ἵνα καὶ ζῆλος εἴη καὶ ἀρετὴ ὁ θυμός·
οὐ τὴν θράσκην τότε οἰκῶν, εἰς Σαυρομάτας ἀπ-
έτρεχεν, οὐδ' ἐκ Βύζαντος (2) εἰς Ἡρακλείους στή-
λας ἀπέφευγεν, οὔτε μὴν ἐξ ἀνακτόρων εἰς ἐρήμους
διέβαινε διὰ τὸν τοῦ λέοντος βρυχηθῆναι, ἀλλ' ἐν
Δαμασκῷ τὸ πρότερον, ἐν Παλαιστίνῃ δὲ ὕστερον
ποιούμενος τὰς διατριβὰς, καὶ ἐν ἐρήμῳ τόπῳ
ἀκούμενος, ἀντεπαλαμῆτο πρὸς τὸν Λέοντα γεν-
ναϊότατα, καὶ τὴν καρδίαν ἐκείνου ἐκ τηλικούτου
διαστήματος λόγοις χαλκευθεῖσι τῷ τοῦ παρακλήτου
πυρὶ καὶ στομωθεῖσι τῷ ζωντῷ ὕδατι, ὡς τρι-
λόγχοις ὄδρασιν, ὁ ἑμὸς διέπειρε τρισαριστεύς. Ἀλλὰ
ταῦτα μὲν ἐν τῷ καθήκοντι τόπῳ λαμπρότερον ὁ
λόγος ἐμπλατυνεῖ. Τοῦτου τοίνυν τὸν βίον, ὡς ἔτυχεν,
ἐσχεδιασμένον ἀγοικιστὶ, παρορατέον, καὶ μᾶλλον
μόνον διαλέκτω καὶ γράμμασι τοῖς Ἀραβικοῖς·
οὐ μένουσιν. Διὸ διηγητέον οἷας ρίζας εὐγενοῦς ὁ εὐ-
θαλέστατος βλαστὸς ἀνατέθηκε, καὶ οἷα πατρὶς αὐτὸν
ἀναδοῦναι αὐχέϊ.

scriptam, idcirco contemptim negligere? Non profecto, Quocirca enarrandum modo est, ex qua
quaque nobili radice florentissimum hoc germen prodierit, quæ patria tellus illud se protulisse glo-

rietur.
Δ'. Δαμασκὸς πόλις αὕτη ἐστίν· ὡς γὰρ ἐπὶ
Παύλου μέγα φρονεῖ, πρώτη τὸν οὐρανοδρόμον
ἰδοῦσα μεταθέμενον τὴν δυσσέβειαν, καὶ ἀντὶ μισο-
χρίστου γεγονότα φιλόχριστον, οὕτω κατὰ τῷ ἀνδρὶ
τοῦτον ἀγερωχὰ κόσμιόν τι καὶ σεμνὸν, οὐκ ἐξ ἐτέ-
ρωθεν ἦκοντι, οὐδ' ἐξ ἐτέρας θρησκείας μεταθεμένῳ
εἰς τὴν ὀρθότομον, ἀλλ' ὡς αὕτη τοῦτον προαναγ-
κούσα ριζόθεν, καὶ μαγεύσασα πλέον τὰ πρὸς εὐσέ-
δειαν, ἢ τὴν σωματικὴν ὑπαρξιν, καὶ τοῖς λόγοις
ἐκθρέψασα, μέγα κομπάζει ἐπὶ τῷ οἰκείῳ βλαστῷ.
Βρεθνύεται τε καὶ γέγηθε πλέον ἐπ' αὐτῷ, ἢ ἐφ'
οἷς ἄλλοις ἔχει λαμπροῖς πρὸς περιφάνειαν, καὶ
ὥρων εὐκрасίας ἐρεῖς, καὶ ὕδατων γλυκέων καὶ
διδυμῶν ἐπιβρόας, οἷς πολλοὶς κατακλύζεται. Οὐ
καρπῶν εὐγενῶν βασιλεία τὴν πόλιν ταύτην ἐπαίρει
καὶ ἀνυφορ, ὡς τὸ ἐκ ταύτης ἀναθηλῆσαι τὸ καλὸν
τοῦτο δένδρον καὶ εὐγενές, τὸ παρὰ τὰς διεξόδους

² Amos iii, 8. ³ II Reg. x, iii, 14.

VARIÆ LECTIONES.

• Edit. τὸ δεύτερον.

NOTÆ.

(2) Οὐδ' ἐκ Βύζαντος, κ. τ. κ. Contraria hæc
sunt illis quæ refert auctor sermonis *De philoco-*
smis, quem mox subiiciemus, ubi ait, Joannem
nostrum Constantinopolitanum fuisse, et patriā
pulsam, Damascus secessisse. Hunc Damasci na-
tum evincit cognomen Arabicum *Mansur*, quod
ejus progenitoribus ac toti familiæ proprium fuit,
καταπικὸν ὄνομα, inquit Theophanes. Et Synaxa-
rium Basilii in codice Sirletano, B. *Joannes*, ante

perculsi timore erant, ad remolliores orbis terræ
fines contenderunt (leo enim rugiet, et quis non
pavebit?) atque ab eo tanquam a facie colubri
profugerunt.

III. *Joannis nomen Hebraice GRATIA DEI exprimi-*
tur. Vita sancti Joannis Damasceni arabice primum
scripta. — At vero vir iste, spirituali, ejus no-
men gerebat, gratia perfusus, cum adversus ser-
pentem solum ira effervesceret, ita ut irascendi
affectus in animi boni studium et virtutem evasis-
set, non e Thracia quam ipse tunc temporis inco-
leret, ad Sarmatas aufugit; non Byzantio ad colu-
mnas Herculeas tutandæ salutis causa se præri-
puit; non denique propter rugitum Leonis ex aula
in solitudinem concessit: sed, cum Damasci pri-
mum, tum deinde in Palæstina degeret, atque in
solitudine monasticam vitam ageret, adversus Leo-
nem strenue admodum depugnavit. Quanquam
enim ingenti locorum intervallo ter fortis hic meus
athleta ab illo distabat, libris tamen igne Paracleti
fabricatis, et vitali unda temperatis, obduralisque,
veluti triplici lancea cor ejus transfodit. Verum
hæc suo loco luculentius oratio declarabit. An
igitur in rem nostram erit tanti viri vitam rusti-
cano more, imo lingua et litteris Arabicis con-

IV. *Damascus.* — Ea ipsa est Damascus civitas.
Nam [III] quemadmodum ipsa Paulo magnifica
essetur, quod nempe prima cœlipetam illum vi-
derit, cum impietatem ille abjecisset, et ex Christi
inimico amicus Christi factus esset, sic ob hunc
quoque virum honesto et graviter intumescit; non
quasi is aliunde venerit, aut ex altera religione
quapiam ad rectam transierit, sed quoniam illum
ex prima radice protulit, et pietate magis, quam
editione corporis emisit in lucem, docendoque
nutrivit, ob hoc germen suum admodum gloriatur
et gestit, et majorem ex eo voluptatem percipit,
quam ex aliis ornamentis quæ splendorem ipsi
conciliant, sive temperaturam anni dixeris, sive
prædilectum pellucidarumque aquarum fluentia plu-
rima quibus irrigatur. Quin nec optimorum fru-
ctuum copia huicce urbi tantum claritatis adjicit,

Mansur appellatus: quo vocabulo et ipsius parentes
appellabantur. Damasci, utpote quæ Arabiæ con-
termina erat, et Chalipharum Mohammedanorum
sedes, lingua Arabica familiaris a prisca ætate fuit.
Ex eadem gente Mansurorum fuerunt patriarchæ
duo, Sergius et Elias, quorum primus sub Theo-
philo imperatore, alter sub Basilio Macledone, Hie-
rosolymitanæ Ecclesiæ præfuerunt, ut fert Euty-
chii Alexandrini Chronologia.

quantum quod pulchra hæc et nobilis arbor, ex ipsa nata sit, quæ secus decursus aquarum enutrita, fructus spiritus edidit in tempore suo²; quorum aliqui perpetuo recentes sunt apud nos, tamque aspectui pulchri, quam gustui suaves, ac demum ejusmodi, ut illos a quibus tanguntur delibanturque, non modo efficiant voluptate, sed edentem in primis saginent et augeant, inque virum perfectum spiritu provehendò cunctis dotibus consummatum reddant. Ad hunc itaque modum Damascus civitas ob istum partum suum majore gloria præstat, quam ob alia bona quibus affatim abundat. Hæc itaque civitas est, quæ virum istum tulit.

V. Joannis parentes religiosi. — Progenitores vero ipse habuit viros religiosos, quique pietatis florem et Christianæ scientiæ fragrantiam in medio spinarum soli conservavere. Nam hi soli nomen Christianum uti præclaram quamdam, nec ulla vi extorquendam hereditatem retinuerunt, ut, ex quo

² Psal. 1, 3.

τῶν ὁδῶν ἐκτραφὲν, καὶ τοὺς καρποὺς ἀποδοῦναι τοῦ πνεύματος κατὰ καιρὸν, οὗ οἱ καρποὶ, διὰ παντὸς νεαρὸι τινὲς εἰσι παρ' ἡμῖν, καὶ ὥραιοι τοῦ ἰδεῖν, καὶ γλυκεῖς εἰς τὸ γεύσασθαι, καὶ τοὺς ἀπομένους καὶ γενομένους οὐκ εὐφραίνουσι μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ παίζουσι τε καὶ αὐξοῦσι τὴν ἐσθλότητα, καὶ εἰς ἀνδρα τέλειον τὸν ἐν πνεύματι ἀνάγουσι καὶ τελειοῦσιν. Οὕτω θεδοῦνται καὶ ἡ πόλις Δαμασκὸς ἐπὶ τούτῳ αὐτῆς τῷ γεννήματι, ἢ ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἄκασιν, οἷς πεπλοῦνται ἀγαθοῖς καὶ τερπνοῖς. Αὕτη μὲν ἡ ἐνεργαμένη τὸν ἀνδρα τοῦτον.

Ε'. Πρόγονοι δ' εὐσεβεῖς (3), καὶ μόνον τετηρηκότες τὴν τῆς εὐσεβείας ἀθὴν καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ γνώσεως ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν. Οὗτοι γὰρ καὶ μόνον διεσώσαντο τὴν χριστεπώνυμον κλησιν, ὥς κληρὸν λαμπρὸν τε καὶ ἀναφαρτετον, μηδὲν λυμνημένοι τὸ ὁρδόξον, ἀφ' οὗπερ οἱ τῆς Ἁγαρ

NOTÆ.

(3) Πρόγονοι δ' εὐσεβεῖς. Admodum verisimile est, Joannis Damasceni parentem fuisse Sergium illum τὸν τοῦ Μανσοῦρ, Mansuri, cujus Theophanes meminit ad annum 6 Justiniani Rhinotmeti. Hic vir fuit Χριστιανισμῶτος, Christianæ religionis amantissimus, inquit ille auctor, γενικὸς λογοθέτης, quæstor generalis principis Saracenorum, καὶ ἅλιν φικωμένος τῷ αὐτῷ Ἀβιμήλεϊ, et Abimeleco (emenda Abdolmeleco) Chalifæ familiarissimus. Ita ut ab eo obtinuerit, ne Gethsenianicæ ecclesiæ columnæ in delubrum Mecchanum asportarentur. Ante Sergium vero, Mansur aliter inter Damascenæ urbis Christianos celebris fuit, eo tempore quo ea civitas capta est a Saracenis. Hunc quidem perduellionis reum Eutychius Alexandrinus (Annal. II pag. 274) peragit, atque eum, quod non ita pridem ab Heraclio male multatus esset, illatæ injuriæ memorem, Christiani nominis hostibus urbem prodidisse, et ideo a Patribus et episcopis universi orbis subjectum fuisse anathemati. Undenam hæc Alexandrinus annalista hauserit, non satis liquet. Hujus criminacionis auctores explodere videtur Constantinus Acropolita in oratione sua laudatoria S. Joannis Damasceni, ubi ait : Μὴ γὰρ δὴ δεῶμεθά τινας, ἑτεροῖα περὶ αὐτῶν ἱστορηκότας, ἀπερισκέπτως οἶμαι τὰ κατ' αὐτοὺς ἀκηκότας, καὶ τὰ τῆς ἀληθείας, καὶ τῶν ἁγίων προγόνων μὴ διεκριθόντας. καὶ γὰρ ἀληθῶς ἄγιοι, μέσον ἀσέβων εὐκρινῆ τὴν πίστιν τηροῦντες, τῶν ἁγίων τε φωτισκόρων. τοῦ ἀγιάτου τούτου καὶ θεοτάτου καταψευδομένους ἀνδρὸς, καὶ οἶον ὑπὲρ αὐτοῦ τοὺς ἐξ ὧν προσέφηθε στηλιθεύοντας. Nec enim recipiendos putamus eos, qui diversa quædam de ipsis (progenitoribus Joannis) narrarunt, eo quod res eorum absque examine audierint, ut existimo, neque de exquirenda accuratius veritate, et quinam sancti illi progenitores essent, admodum solliciti fuerint (sancti namque et ex sanctis prognati credi debent, qui in medio impiorum constituti, fidem intemeratam servare potuerint) sanctissimo et divinissimo viro calumniæ plane impingunt, et veluti ex ipsius odio illos, a quibus processit, augillant. Ubi hæreticos innuit horum mendaciorum architectos fuisse. Sed purgari amplius Mansur potest, adductis in medium quæ Theophanes et Elmakinus narrant de expugnatione

Damasci. Theophanes ad annum 25 Heraclii, Baanem ait una cum Theodoro sacellario legatum ab imperatore, ut auxilio Damascenis essent : Arabes, commissio prope Emessam prælio, diu 23 Julii feria tertia, sacellarii copias fudisse : tum cæteras quibus Baanes præerat, spreto habito Heraclio, ducem suum Baanem imperatorem renuntiassse ; quo subinde a Saracenis non multo post superato, expugnatam Damascum esse. Elmakinus vero, perinde atque Eutychius, refert Mahanem seu Baanem præfectum exercitus Romani a Mansuro pecunias expetisse, quo adversus Arabes contenderet ; negasse Mansurum ullas esse Damasci opes, nec adversus hostes tanto opus esse exercitu : tandem quas colligere potuit, Mahani noctu detulisse cum Damascenorum turma, qui cum tubas et tympana pulsarent, in causa fuerunt ut Romani, audito strepitu visisque procul lucernis, versi sint in fugam, existimantes eos esse Arabes : quaniobrem Mansurum, cum nulla spes auxilii superesset, de tradenda urbe Saracenis pactum esse. Hoc quidem totum mala fraude gestum a Mansuro Eutychius affirmat : quod vero Elmakinus subjungit, Mansurum collectis Romanarum copiarum reliquis, eas duxisse Antiochiam ad Heraclium, satis superque suadet insontem fuisse Mansurum, et ad extremum usque fidem servasse Heraclio. D. E contrario Eutychius ipse, ut et Elmakinus, tradit, Mahanem cum reverit ad imperatorem vereretur, ad montem Sinai profugisse, assumptoque Anastasii nomine, monasticam vitam professum esse. Addit eum scripsisse explanationem psalmi sexti ; eam utique quam Græce et Latine Combessius edidit, t. I Auctarii Bibl. PP. Nam ejus auctor agnoscit se vixisse sub imperatore Maurilio, ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γεγενῆς ἐπὶ Μαυριτίου. Ex his tandem omnibus ulterius inferitur quam insulse anonymus nescio quis, scriptor Vitæ sancti Cosmæ Melodi, patrem Joannis nostri Damasceni Mohammedicæ sectæ ad obitum usque addictum vixisse, adeoque Leonem Allatum perperam nos in dissertatione de Joanne Damasceno et ejus operibus, ad hunc fabulatorem ablegare, ad expiscandas vitæ Damasceni circumstantias, quas patriarcha Hierosolymitanus ignoraverit.

τῆς πόλεως κατεκράτησαν. Ἐνθεν τοι ἡ ἀρετὴ αὐτοῦς ἐπισήμους πεποίηκεν ἐν μέσοις τοῖς ἀσεβέσιν, ὡς αἰδουμένων αὐτὴν καὶ τῶν πολεμίων αὐτῶν· ἡ μᾶλλον, ὡς Δανιὴλ ἐδόξασε θεὸς παρὰ τοῖς Ἀσσυρίοις, δ' ἦν εὐσεβείαν ἀνεδείξατο, καὶ Ἰωσήφ ἐν Αἰγύπτῳ, ἐπιτρόπους καὶ κυρίους ἐν ἄλλοις τοῖς καὶ ἐχθροῖς τοὺς αἰχμαλώτους καταστησάμενος. Οὕτω κἀναυθα τοὺς τοῦ Ἰωάννου προπάτορας πραγμάτων καθίστησιν ἐπιτρόπους ἐν αὐτοῖς τοῖς Σαρακηνοῖς· καὶ κρατοῦσι κἀναυθα οἱ εὐσεβεῖς αἰχμαλωτῶν τῶν αἰχμαλωτισάντων αὐτοὺς ἀσεβῶν. Ὁ θαυμασιὸν θεοῦ μεγάλων, καὶ τεραστίων τῶν ἐξαισίων! Οὐδὲν ἀρετῆς ὑψηλότερον· οὐδὲν εὐσεβείας ἐστὶ τιμιώτερον, ἢ μετεωρότερον. Ὡς γὰρ σημεῖα ἐπὶ βουνοῦ, μᾶλλον δ' ὡς λύχνος ἐν νυκτὶ, καὶ ὥσπερ σπέρμα τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ὅσον σπινθήρ ἐν σποδῇ, τὸ τῶν προπατέρων γένος τοῦ Ἰωάννου ἐν Ἀμασκή καταλείπεται*, ἵνα τὸν λαμπρὸν τοῦτον προενέγκῃ πυρὸς, ὃ δὲ φωτίσῃ πάντα τὰ πέριτα. Τοιοῦτοι μὲν τῷ εὐφημουμένῳ ὑπῆρξαν οἱ προπάτορες.

Γ'. Ὁ πατὴρ δὲ, ὡς ῥίξας ἀγαθῆς τοιαύτης ἀναδοθείς, ἐπ' εὐσεβείᾳ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς τοὺς τεκόντας ὑπερβάλλεσθαι φιλονεικῶν, μεῖζω τὴν θεοφιλίαν ἑπεδείξατο. Ἔδει γὰρ τῷ οὕτω λαμπρῷ καὶ εἰς ἄκραν ἀρετῆς περιωπὴν περφαχέναι μέλονται, τὸν προσεχέστερον τῆς γενέσεως αἰτίον, περιφανέστερον τῶν πρὸ αὐτοῦ γενέσθαι, ἢ ὥσπερ ἐκ τῆς καθ' εἰρμὸν προβάσεως, ἢ πρὸς τὸ ὕψος ἀναδρομῇ γένηται κατὰ λόγον εὐτακτον, ὡς δοῦναι παρὰ τῆς θείας προνοίας ἀνωθεν οἰκονομεῖσθαι τὰ κατὰ τὸν μέγαν τοῦτον καὶ μεγαλύνωμον, ὅσον ἄρα συμβέηκε κατὰ τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου. Ἐπεὶ γὰρ μεῖζων τῶν πρὸ τοῦτου προφητῶν ἀναλάμψαι ἔμελλε, καὶ πάσης ἱερωσύνης ἐπέκεινα ἐνεργῆσαι μυστήριον, τὸ τοῦ Δεσπότου μου βάπτισμα ὅπῃ τῆς προνοίας προφρονήμητο, οὐκ ἐκ τῶν τυγχόντων προῆσσεσθαι, ἐκ ἱερατικῆς δὲ φύλης, καὶ προφήτην εἶναι τὸν φύσαντα. Οὕτω γοῦν κἀναυθα, ὃ τοῦ Ἰωάννου πατὴρ, ἀνὴρ ὅπῃ τῆς προνοίας τάττεται τὰ μάλιστα εὐσεβὴς καὶ φιλόανθρωπος. Διοικητῆς γὰρ τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἀνὰ τὴν χώραν πᾶσαν καταστάς διὰ τὸ περὶ αὐτῷ τῆς τε ἀρετῆς καὶ τῆς ἄλλης τοῦ βίου περιφανεῖας, καὶ ἐφ' οἷς ἐκόμα πλοῦτῳ συχῶν, οὐκ εἰς κώμους, καὶ μέθας, καὶ δαπάνας ἀκαίρους ἐχρῆτο τοῖς χρήμασιν, ἀλλ' ὅσον ἐν χρυσῷ ἦν αὐτῷ καὶ ὕλαις ἑτέραις ῥῆστα κινουμένας, ὧνιον ἐποιεῖτο τῶν εἰς αἰχμαλωσίαν ἀγομένων Χριστιανῶν· ἦν δὲ ἄλλην εἶχε κτήσιν ἀκίνητον· πλείστη δὲ τοῦτῳ ἐτύγχανεν κατὰ τὴν Ἰουδαίαν καὶ Παλαιστίνην· εἰς ἀνάπαυσιν ἐδίδου,

A tempore Agaris nepotes urbem ceperunt, orthodoxam fidem nullo prorsus modo labefecerunt. Quo etiam factum est, ut inter medias impiorum catervas virtus eos insignes reddiderit, vel ipsismet fidelibus eam venerantibus: seu potius [IV], quem admodum Daniele apud Assyrios propter edita pietatis specimina¹, et apud Aegyptios Josephum Deus illustravit², adeo ut eos, tametsi captivi erant in terra extranea et hostili, moderatores dominosque constituerit; sic quoque Joannis majores negotiorum publicorum administratores inter Saracenos ipsos praefecerit, atque illic etiam pii captivi impiis, in quorum potestatem venerant, imperitarint. O ingentia Dei miracula, stupendaque prodigia! Nihil profecto virtute sublimius, nihil pietate praestantius est et excelsius. Nam quasi vexillum super collem³, aut potius veluti lucerna in nocte⁴, et quasi semen in Israel, et sicut scintilla in cinere⁵, sic majorum Joannis genus relictum Damasci fuit, ut praeclaram hanc faciem proferret, quae cunctis terrae sinibus praeluceret⁶. Atqui ejusmodi fuere majores illius quem laudandum suscepimus.

VI. Patrem habuit virtutis studiosum. — At ipso pater, ut qui esset ex tam bona radice propagatus, cum pietate ceterisque virtutibus parentes antecellere contenderet, impensiores quoque Dei dilectionem pra se tulit. Et sane consentaneum erat, ut viro iam claro, quique ad summum virtutis fastigium perventurus esset, is propinquior vitae auctor obtingeret, qui majores quoque suos claritate anteciret, quod velut continuato quodam progressu, recta et composita ratione strueretur in altum ascensus: ita plane ut praclari hujus et illustris viri res divina olim providentia gubernari haud aliter viderentur, atque in Joanne Baptista contigit. Nam, quia futurum erat ut cunctis retro prophetis major eluceret, et mysterium omni sacerdotali munere praestantius perageret, Domini nempé lapsum; idcirco a divina Providentia procuratum erat, ne de vulgi ordine, sed e sacerdotali prodiret tribu, et parentem prophetam haberet: pari modo divinitus quoque provisum est ut Joannis pater, vir cum primis pius et humanissimus existeret. Cum enim publicorum negotiorum curae et administrationi praefectus esset, tum propter eximiam virtutem suam, tum ob reliquum vitae splendorem, divitiis quibus florebat plurimum, non ad comessationes perpotationesque et inanes expensas abutebatur, sed quidquid in auro aliisque bonis mobilibus facultatum haberet, id totum in Christianorum captivorum redemptionem et pretium impendebat: immobilia vero bona, quae per omnem Judaeam et

* Dan. ii, 48. * Gen. xli, 41. * Isa. lxx, 17. * Prov. xxxi, 18. * Isa. i, 31. * Eccli. xliii, 28.

VARIAE LECTIONES.

* R. εὐσεβοῦντας. * καταλείπειν. * R. θεοφιλεῖαν. * Edit. R. πρὸ τοῦ. * R. περὶ. * Edit. κινῇ-
τον: at Basil. interpr. possessiones aliae immobiles.

Palæstinam multa possidebat, hæc redemptis Christianis qui iis locis sedem sibi delegissent, ad requiem et sufficiens vitæ subsidium elargiebatur, tum aliis sub cælo libero, et pede soluto, quocunque luberet proficisci permittebat. Ea erat hujus viri virtus et humanitas. Sic enim multa habuit tanquam qui possideret nihil, sed suas opes Deo noctu diuque rependeret.

VII. *Joannes nascitur et baptizatur. Ejus educatio.*

— Hic talis cum esset, non hospitalitatis, ut Abraham, sed humanitatis mercedem accepit, admirandam utique prolem, sicut ex promissione, certe ex præcognitione et prælimitatione divina. Prænoverat siquidem Deus qualis esset Joannes evasurus, eumque ex tanto viro procreandum [V] præstituit; quo nempe pro humanitate, quam in eos qui libertatem cum dura captivitate commutabant, istud præmii referret. Nascitur itaque ei puer hic egregius, eumque cum tenero adhuc corpusculo esset, per spiritualis matris regenerationem lucis filium facit: rem exsecutus tunc sane non facilem, et quam multi inter medias illas gentes vix ausuri fuissent. Deinceps in eam de puero pater curam incubuit, non ut agitare equos condisceret, non dextere hastam vibrare, non arcu sagittam collineando mittere, non pugnare cum feris, et naturalem mansuetudinem in belluinam crudelitatem immutare, cum multis contingit, qui frequenter ira perturbantur, et furiosum quemdam immanemque in modum exsiliunt: ad has artes non quærebatur a patre Joannis Chiron alter, in montibus enutritus, qui cervorum medullis discipulum aleret: sed vir investigabatur nulla non eruditione excultus, qui omni genere doctrinæ et scientiæ peritus esset, et ex animi corde verbum bonum eructaret, ut suum quoque filium talibus cibis et condimentis aleret. Hoc porro tam sanctum desiderium Deus ipsi explevit, et a quærente repertus est qui quærebatur. Modus vero quo is quærebatur inventus est, talis fuit.

VIII. *Cosmas senior captivus Damascum adductus. Sacerdos et monachus erat.* — Barbari Damasceni facta, ut assolebant, excursionem ad maris littora, multam Christianorum hominum prædam tulerant, descendentesque mare in navibus, captivos plurimos adduxerunt, adductosque in urbem, partim venales emptoribus proponebant, partim gladio trucidandos reservabant. Horum sortis particeps

A καὶ τὴν τοῦ βίου αὐτάρχειαν τοῖς, ὅσοι τῶν ἐξω-
μένων Χριστιανῶν, τὴν ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις
προφῆρηντο κατοικῆσιν, τοὺς δ' ἄλλους, ἐλευθέρῳ
φωτὶ καὶ ποδὶ, ὅπη βούλονται, συνεχώρει πορεύεσθαι.
Τοιαύτη τοῦ ἀνδρὸς ἡ φιλάνθρωπος ἀρετὴ. Πολλὰ
γὰρ ἔχων, ὥς μὴδὲν ἔχων ἐτίγγχανε, νύκτωρ καὶ
μεθ' ἡμέραν τὰ προσόντα Θεῷ ἀποκτώμενος.

Z'. Οὕτως ἔχων, οὐ φιλοξενίας, ὥς Ἀβραάμ, ἀλλὰ
φιλάνθρωπίας λαμβάνει μισθὸν, τόνων θαυμαστὸν,
εἰ καὶ μὴ ἐξ ἐπαγγελίας, ἀλλὰ θείας προγνώσεως
καὶ προορίσεως. Προέγνω γὰρ ὁ Θεὸς τὸν Ἰωάννην
ὅπως ἔσται, καὶ προώρισε τοῦτον ἐκ τοῦδὲ γενή-
σεσθαι τοῦ ἀνδρὸς, εἰς μισθὸν αὐτῷ, ἧς φιλάνθρω-
πίας ποιεῖν ἐνεθίστο, εἰς τοὺς τῆς ἐλευθερίας ἀντι-
κληρώσαντας αἰχμαλωσίαν δεινὴν. Τίττεται οὖν
αὐτῷ παῖς οὗτος (4) ὁ λαμπρὸς, καὶ ἀπαλὸς τῷ σώ-
ματι ἔτι, τῇ δὲ διὰ τῆς πνευματικῆς μητρὸς ἀναγεννη-
ται, τέκνον φωτὸς ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν ἀπεργάζεται,
πρᾶγμα ποιῶν, οὐ τότε ῥῆον, οὐδ' ἐν μέσοις ἐκείνοις
τοῖς ἔθνεσιν εὐκατατόλητον τοῖς πολλοῖς. Εἰτα
φρονεῖς τῷ πατρὶ τοῦ παιδὸς, οὐ καλητίζειν αὐτὸν
μαθεῖν, οὐδὲ δόρυ κινεῖν δεξιῶς, οὐκ ἐκ τόξου βάλλειν
δίστην εὐστοχῶτατα, ἢ θηρίοις μάχεσθαι, καὶ συν-
αμείβεσθαι τὴν φυσικὴν ἡμερότητα εἰς θηριώδη ὁμό-
τητα, οἷα γίνεται τοῖς πολλοῖς τὸν θυμὸν ταρασσο-
μένους συγχῶς, καὶ μανιώδες ἄττοιτοι, καὶ παρά-
κλητοι· ἐπ' οἷς οὐκ ἐζητεῖτο τῷ τοῦ Ἰωάννου
πατρὶ Χείρων ἄλλος τις ὄρεσιτροπος, μυελὸς ἐλά-
των ἐκτρέφειν τὸν διδασκόμενον, ἀλλ' ἀνὴρ ἀνηρευ-
νᾶτο πᾶσαν παιδείαν ἐξασκημένος, ἐν ἐπιστήμῃ
τυγχάνων λόγου παντοῦ, καὶ λόγους ἀγαθοὺς τῆς
ψυχικῆς καρδίας ἐξερευγόμενος, ἵνα καὶ τὸν αὐτοῦ
παῖδα τοιοῦτοις ἐκτρέφῃ τοῖς ἐθωδίοις καὶ καρ-
κεύμασι· καὶ τὴν ἱερὰν ἐκτιθυμίαν ὁ Θεὸς ἀπο-
κληροῖ τῷ ἀνδρὶ, καὶ τῷ ζητοῦντι εὐρηται ὁ ζητού-
μενος. Ὁ δὲ τρόπος τῆς τοῦ ζητουμένου εὐρήσεως
τοιοσὶ ἔ.

H'. Οἱ ἐκ Δαμασκοῦ βάρβαροι (5), τὴν κατὰ θά-
λασσαν ποιοῦμενοι ἐροδὸν ὥς αὐτοῖς εἴθιστο, πολ-
λοὺς τότε Χριστιανούς ἐληῖσαντο, καὶ καταδύντες
εἰς θάλασσαν ἐν πλοίοις, ἥχμαλῶτευσαν αἰχμαλω-
σίαν πολλήν, καὶ εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν ἀγαγόμενοι,
οὓς μὲν τοῖς ὀνομαζέμενοις προέθεντο, οὓς δὲ μαχαίρας
ἐλκον ποιήσασθαι ἀνέλωμα. Τούτοις καὶ τις συν-
απεκληρώθη ἀνὴρ σχῆμα ἡμιασμένος μοναχικόν,

VARIÆ LECTIONES.

1 Reg. τῶν Ἐξωθεν ὄντων, qui ex regionibus aliis adveniant. * R. τοιοῦτος δὲ.

NOTE.

(4) Τίττεται οὖν αὐτῷ ὁ παῖς οὗτος. Quo anno Joannes Damascenus natus sit, quove anno obierit, obscurum prorsus est, quod vel conjectura assequi nullus possit. Certum tamen videtur natum eum esse ante exitum sæculi septimi. Nam si Vitæ ejus auctori fides adhibenda est, ante annum 730, ea ætate erat, ut publica Saracenorum principis negotia administraret, et de fide adversus hæreti-

eos scriberet. Quinimo, paulo post in adnotationibus istis ostendam, eum monasticæ vitæ nomen dedisse, atque in clerum Hierosolymitanum accensitum fuisse, sub primis temporibus Leonis Isauri imperatoris.

(5) Οἱ ἐκ τοῦ Δαμασκοῦ βάρβαροι. Hoc forte contigit circa an. 699, quo Arabes, Africa subacta, Mediterraneum mare infestarunt.

ἐξ Ἰταλίας ὁρμώμενος (6), κόσμιος τὴν ὄψιν, κοσμήτωρ τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν κλῆσιν Κοσμάς (7). Καὶ τις σεμνότης αὐτοῦ τῷ προσώπῳ ἐπέπρεπε καταμηνύουσα τὴν ἐντὸς κατάστασιν. Τοῦτου προσέπιπτον τοῖς πόσιν οἱ ἐλκόμενοι πρὸς σφαγὴν, ἐλπίδουσαν ὡς αὐτοῖς τὸν Θεὸν ποιήσασθαι, καὶ ὑπὲρ ὧν ἡμαρτήκασιν, ἀρεστὴν εὐρεῖν τῷ φιλανθρώπῳ ἐπεύχεσθαι. Οἱ οὖν βάρβαροι τὴν τῶν τεθνησομένων ἐκείνων δυσωπίαν ὀρώντες, ἣν ἐποιεῦντο πρὸς τὸν σεμνοῦσθαι ἐκείνον, προσέδιντες ἐκυνθάνοντο τοῦ ἀνδρός, τίς τε εἴη τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἀξίαν, καὶ πόσος τὴν περιφάνειαν ἐν Χριστιανοῖς. Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο, εἰπὼν· Οὐδενὸς ἀξιώματος ἄλλου τῶν κατὰ κόσμον¹, ἱερατικὸν δὲ χρῆμα περιεκείμενον κέκτημαι. Ἄχρειος δὲ τίς εἰμι, μόντροπος, καὶ φιλοσοφίαν ἐξουσιάζω, οὐ μόνον τὴν καθ' ἡμᾶς καὶ φιλόθεον, ἀλλ' ἣν καὶ οἱ οὐραθεν σοφοὶ διατάξαντο, ὥς δὲ ταῦτα ἔφησε, βακρύων ὑπεπλήσθη τοὺς ὀφθαλμούς.

Θ'. Οὐ μακρὰν δὲ ὁ τοῦ Ἰωάννου πατὴρ ἔστηκός, καὶ οὕτως ἔνθακρυον τὸν ἄνδρα ἑωρακώς, προσήει παρακαλεῖσθαι τῆς συμφορᾶς, καὶ φησιν· « Ἰνα τί, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, τὴν τοῦ κόσμου στέρησιν προσκλαίεις, ὁ πάλαι τοῦτο ἀποταξάμενος, καὶ νεκρωθεὶς, ὥς ὅρῳ ἐκ τοῦ σχήματος; » Καὶ ὁ μοναχὸς ἀπεκρίνατο· « Οὐ ταύτης τῆς ζωῆς τὴν στέρησιν ἀποδύρομαι· ἐγὼ γάρ, ὥς εἰρηχας, τῷ κόσμῳ νεκρωμαι. Τοῦτο δὲ με ἀνῆλθε, ὅτι πᾶσαν μετῆειν ἀνθρωπίνην σοφίαν, καὶ τὴν ἐγκυκλίον προὔπεδέμην ὥσπερ θεμέλιον. Τῇ ῥητορικῇ τὴν γλῶσσαν ἐξήσκημαι· ταῖς διαλεκτικαῖς μεθόδοις καὶ ἀποδείξεσι τὴν λόγον πεπαιδευμαι· τὴν ἡθικὴν μετῆειν ὅσῃν ὁ Σταγειρίτης, καὶ ὅσῃν ὁ τοῦ Ἀρίστωνος (8) παραδίδωκε· τὰ περὶ τὴν φυσικὴν θεωρίαν ἅπασαν, ὥς ἐκάνθην ἀνθρώπων ἐντεθεώρηκα· ἀριθμητικῆς δὲ τοὺς λόγους μεμάθηκα· γεωμετρίαν εἰς ἄκρον ἐξήσκημαι· ἀρμολογίας δὲ μουσικῆς καὶ ἀναλογίας εὐτάκτους σεμνοπρεπῶς κατέρωθκα· ὅσα τε περὶ τὴν οὐράνιον κίνησιν, τὴν τῶν ἀστέρων περιφορὰν οὐ παρέλιπον, ἐν' ἐκ μεγέθους καὶ καλλοῆς τῶν κτισμάτων ἀναλόγως τῇ περὶ τούτων μου γνώσει, καὶ τὴν περὶ τοῦ κτίστου θεωρίαν ἀνάλογον ἐποίημι.

A et socius fuit vir monachi vestem indutus, oriundus ex Italia, venustus facie, sed venustioris animo, Cosmas et ipse nomine, in cuius ore gravitas quædam elucebat, quæ interiorum hominis compositionem indicaret. Ad pedes ejus illi se projiciebant qui trahebantur ad necem: ipsum obsecrabant, ut Deum sibi propitium redderet, et scelorum veniam enixis precibus ab ejus erga homines propensa bonitate ipsis impetraret. Quocirca barbari, observata reverentia quæ sese illi jamjam morituri ad virum tanta morum gravitate ornatam convertebant, ad eum accedentes seiscitabantur, quam in mundo dignitatem gereret, quove inter Christianos honore splendesceret. Ille vero respondens ait: Nulla quidem alia mundana, sacerdotali autem duntaxat dignitate polleo. Alioqui inutilis quidam monachus sum, qui philosophiæ operam dedi, non nostræ solum, ac quæ amando Deo vacet, verum et illi quæ externos sapientes habet auctores. Hæc ubi pronuntiavit, obortis lacrymis oculi ejus perfusi sunt.

[VI] IX. Haud procul inde constiterat Joannis nostri parens, qui virum illacrymantem contuitus, accessit, tristem ejus casum solaturus: « Ecquid tandem causæ est, homo Dei, inquit, cur tu mundi jacturam fleas, cui jampridem nuntium remiseras, atque, ut ex hac veste conjicio, jamdudum mortuus sis? » Tum vero monachus: « Jacturam hujus vitæ nequaquam lugeo. Ego siquidem, ut modo aiebas, mortuus sum mundo. Hoc solum moleste fero, quod omnem sapientiam humanam frustra sim persecutus, substructo eis veluti fundamento illo circulo, quem vocant, scientiarum. Rhetorica linguam exercui; dialecticis præceptis demonstrationibusque rationem excolui; quidquid ad scientiam morum pertinet, seu a Stagiritæ, seu ab Aristonis filio traditum sit, id accurate pervestigavi; rerum naturam universam, quantum homini pervium est, inspexi; arithmetice rationes didici; geometriam adamussim teneo; musices concentus proportionibus probe satis sum assecutus: ad cæli motum et conversionem siderum quæcunque attinent, non prætermisi, ut ex magnitudine et pulchritudine rerum creaturarum, parem juxta ac capere possem,

VARIÆ LECTIONES.

1 Edit. ἀξιώματος ἱερατικοῦ χρῆμα.

NOTE.

(6) Ἐξ Ἰταλίας ὁρμώμενος. Ex Calabria, ni fallor, quæ monachis Græciis plena erat. Theophanes ad annum 22 Constantis II imperatoris hæc habet: Τοῦτο τῷ ἔτει ἡγματοῦσθαι μέρος τῆς Σικελίας, καὶ ψυχίσθησαν ἐν Ἀμασικῷ θαλάσσῃ αὐτῶν. Hoc anno Sicilia bona pars captivitate oppressa est, ac cives hinc adducti, sponte sua Damasci sedem fixerunt. Hinc proclive Arabibus fuit, ut Italiae vicinis regiones, Calabriam scilicet, idemdem popularentur.

(7) Καὶ τὴν κλῆσιν Κοσμάς. Menæa addunt, cogitatione Asyncretæ (inquit Henschenius) id est indifferens, nihil diffidens, vel incomparabilis, propter doctrinæ excellentiam. In Menæis quidem

D editis legitur, καὶ ἀσυγκρίτως ἐπιλεγόμενον: ut vero doctissimi Henschenii interpretatio staret, scribendum fuisset, καὶ ἀσυγκρίτως ἐπιλεγόμενον. At mendum typographicum corrigi sic debet ex codicibus mss. quos etiam Comteffius legit, καὶ ἀσυγκρίτως ἐπιλεγόμενον, quique citra ullam cum quovis altero comparationem affectus fuit. Sive quod Joannis Damasceni pater sapientiorum alium inquirendum sibi non putarit, sive quod ea incomparabili doctrina præditus esse ex eventu comprobatus sit.

(8) Aristoteles nimirum, a Stagira patria, et Plato, Aristonis filius, Academiæ princeps.

Creatoris subinde contemplationem adipisceretur. A Nam quisquis conditarum rerum perspicuam magis cognitionem comparavit, is eorumdem auctorem, et cognoscit clarius, et amplius admiratur. Inde ad arcana theologiæ progressus sum, tam illius quam Græci seu gentiles tradidere, quam ejus quæ a nostris theologis certissima ratione est explicata. His ergo scientiis plenus, utilitatem quæ hinc percipitur, nondum cuiquam impertivi, neque per philosophiam filium parenti similem procreavi. Nam, quemadmodum plerique gestiunt naturales liberos suscipere, quo suum genus propagare queant, sic qui philosophiæ operam dederunt, doctrina et arcana institutione gignere filios ambiunt, ut aureum philosophorum genus in vivis perpetuo conservetur: sed et qui admirabilis istius sobolis auctores exstiterint, immortalem famam et laudem sortiuntur. Iusuper bonitatis hoc proprium est, ut quisquis bonis abundat, ea quoque aliis elargiatur. Proinde qui non sic animo et voluntate comparatus est, nequaquam in bono versatur, sed in malo, utpote superbia plenus et invidentia, quibus sit, ut cum aliis nolit communicare, si quid boni beneficio numinis consecutus est. Quapropter et id quod sibi videtur habere, auferetur ab eo, uti contigit servo qui talentum acceptum non collocarat apud nummularios¹⁰. Ast ego qui bonam partem elegi, vehementer volueram doctrinam mihi comparatam aliis contradere: quando vero votorum compos non fui, ut inter fideles servos, qui accepta talenta apud alios committendo conduplicarunt, censerer, neque per philosophiam sobolem ullam peperī, sed, ut ita loquar, sine liberis vado, idcirco misellus ego vultum, ut vides, lacrymis perfundo, gravique tristitia dejicior. »

X. Hæc verba cum ille audisset, qui talem thesaurum cupiebat, respondit: « Desine, vir beate, animumque tuum attolle tantisper: [VII] fortassis enim Dominus dabit tibi petitiones cordis tui. » Hæc ait Joannis pater, mox quanta potuit celeritate ad Saracenorum principem cucurrit, ejusque pedibus advolutus, ornatissimum Cosmam sibi dari poscit. Neque repulsam retulit petitionis; sed donum retulit, ingentis pretii virum Cosmam utique, quem in suas sedes adductum solabatur, diuturnisque æumnis confectum recreabat. Tunc et ejusmodi quædam adjiciens, « Non modo, inquit, in posterum liber es, sed et domus meæ te consortem,

γνώσιν, τρανότερόν τε κατανοεί, καὶ διὰ θαύματος ποιεῖται πλείονος τὸν ταῦτα δημιουργήσαντα. Ἐντεῦθεν εἰς τὰ τῆς θεολογίας μετέβην μυστήρια, ἣν τε παῖδες Ἑλλήνων παρέδωκαν, καὶ ἦν οἱ καθ' ἡμᾶς θεολόγοι διεσάφην ἀπλανέστατα. Τούτων οὖν μεστὸς γεγὼς, οὕτω καὶ ἄλλῃ μεταδύναμι τῆς ἐξ αὐτῶν ὠφελείας πέφθακα, οὐδὲ παῖδα τεκεῖν διὰ φιλοσοφίας πατέριοι. Φιλοῦσι γὰρ, ὥσπερ οἱ πολλοὶ, φυσικοὺς παῖδας τεκεῖν, ἐντεῦθεν τὴν τοῦ γένους διαδοχὴν διαμένειν ὀλομένοι· οὕτω καὶ οἱ φιλοσοφίαν ἐκμελετήσαντες, τέκνα διατεκεῖν διὰ διδασκαλίας καὶ μυστικῆς ποθοῦσιν, ἵνα τὸ κατὰ φιλοσοφίαν γένος χρυσὸν ἐν βίῳ μέχρι παντὸς διασώζηται· οἱ δὲ τοῦ τόκου τούτου θαυμασίον παραίτιοι, ἀθάνατον κληροῦνται τὴν εὐκλειαν. Ἄλλως τε τοῦτο τῆς ἀγαθότητος ἴδιον, τὸ μεταδίδοναι καὶ ἄλλοις, ὡν πεπλούτηκε τις χρηστῶν. Ὁ γοῦν μὴ οὕτως ἔχων, μὴδ' οὕτως ἐθέλων, οὐκ ἐν τῷ ἀγαθῷ κεῖται, ἀλλ' ἐν τῷ πονηρῷ, ὡς ὑπερῆφανίας καὶ φθόνου μεστὸς, ἐφ' οἷς ἂν ἄλλοις μεταδύναμι μὴ βούλεται, εἰ τινος εὐμοίρησεν ἀγαθοῦ. Διὸ καὶ ὁ δοκεῖ ἔχειν, ἀφραταῖ ἀπ' αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ τοῦ δούλου ἐκείνου, τοῦ μὴ καταβαλόντος τοῖς παραστῆταις τὸ τάλαντον. Ἐγὼ δὲ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐκλέλεγμαι, καὶ σφύδρα ἡρώδη τῆς προσοῦσης μοι σοφίας ἄλλοις γενέσθαι μεταδοτικός. Ἐπὶ δὲ οὐκ ἔτυχον τοῦ ποθομένου, ἵνα τοῖς πιστοῖς ἐκείνοις δούλοις συνταχθῶ, τοῖς τάλαντα ποιησαμένοις ἐν διπλῷ διὰ τῆς πρὸς ἑτέρους χρήσεως, οὐτε μὴν τέκνον διὰ φιλοσοφίας ἀπέτεχον, καὶ ἀπειμι, ὡς ἂν τις εἴποι, ἀπαις, καὶ ἀθλιος, ὡς ὁρᾷς, κατονοῦμαι τὸ πρόσωπον, καὶ σκυθρωπάζω δεινῶς. »

I'. Τούτων ἀκηκόως τῶν ῥημάτων, ὁ ἐρῶν τοιοῦδα θησαυροῦ, ἀπεκρίνατο· « Ἐα, ὦ μακάριε ἄνθρωπε, καὶ τὴν ψυχὴν παρηγόρησον· ἰσως γὰρ δὴν σοι Κύριος τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου. » Ταῦτα εἰπόν ὁ τοῦ Ἰωάννου πατὴρ, ὡς εἶχε ποδῶν, εἰς τὸν τῶν Σαρακηνῶν ἀπέτρεχεν ἄρχοντα (9), καὶ ποδὶν ἐκείνου προσέπιπτε, τὸν κόσμιον Κοσμάν ἐξαίτου-μενος, καὶ τῆς αἰτήσεως οὐκ ἐκπέπτωκε· λαμβάνει δὲ δῶρον τὸν πολλοῦ ὄντως ἄξιον, καὶ ἀπαγαγὼν εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, παρηγόρει τὸν ἄνδρα, καὶ τῇ μακρᾷ κακοπαθείᾳ ἀνέψυχε, καὶ τοιαῦτα λέγων προσέθετο· « Οὐκ εἰ μόνον ἐλεύθερος τοῦ λοιποῦ, ἀλλὰ καὶ κοινωνὸν σε τοῦ οἴκου μου τίθημι, καὶ

¹⁰ Matth. xxi, 28.

NOTÆ.

(9) Εἰς τῶν Σαρακηνῶν ἀρχοντα. Theophanes ad annum 18 Constantis imp. refert Maviam Damasci regiam suam statuisset extincto Ali, quicum de imperio contenderat. Μονοκρατορεῖ ὁ Μάβιας βασιλικῶς κατοικήσας ἐν Δαμασκῷ, θησαυροὺς ἐκεῖ ἀποθέμενος χρημάτων. Is vero princeps, de quo patriarcha Hierosolymitanus loquitur, quantum capio, aut Abdelmelicus erat, aut filius ipsius Walid, qui defuncto patre, regnavit usque ad an-

num Hegiræ 96, Christi 714. Valido autem Solymian frater ejus successit, annisque duobus ac mensibus octo imperavit. Post eum Omar Abdolhaziz annis duobus, deinde Jezid filius Abdolmelec, ac tandem Hesham filius ejusdem Abdolmelec usque ad annum Christi 742; sub hoc Hesham ac deinceps claruisse Damascenum nostrum dicemus. Sub Walido autem Sarrazeni Hispanias invaserunt.

συνδέσποτον, κατ' ἐμὲ, συμμετόχον μοι πάσης χαρᾶς A
καὶ θλίψεως. Τοῦτο δὲ μόνον πρὸς τῆς σῆς αἰτῶ
τιμότητος, ἵνα τοῦτον δὴ μοι τὸν ἐκ φύσεως υἱὸν
Ἰωάννην, καὶ τοῦτον δὴ τὸν ἕτερον τὸν ὁμωνυ-
μοῦντά σοι, ὃν καὶ εἰς υἱὸν ἐποίησάμην πνευματι-
κόν, ἐξ Ἱερουσαλὺμων ὁρμώμενον, καὶ ἀπ' ἀπαλῶν
ἀπορφανισθὲν τῷ σώματι, πᾶσαν, ἣν οἶδας, παι-
δείαν καὶ φιλοσοφίαν, τὴν θύραθεν, καὶ ἡ τοῦ πνεύ-
ματος χάρις τοὺς ἀξίους ἐμυσταγώγησεν, ἐκπαιδεύ-
σης καὶ διδάξης ἐπιμελέστατα. » Ὁ δὲ φιλόσοφος,
πρὸς ἅπερ ἀκήκοεν, ἵππος ἦν εὐθύς δεσμὸν ἀπορρή-
ξας, καὶ κροαίων κατὰ πεδίον· ἡ ἑλαφὸς τις δι-
ψῶτα, καὶ πρὸς πηγὰς ὕδατων ἐκπεμπομένη. Εἶπες
ἂν αὐτὸν οἶόν τινα Μίδα μεγαλοῖς ἐντετυχέναι
θησαυροῖς τοῦ χρυσοῦ. Τοιοῦτον ἔχων πρὸς τὸ πρᾶ-
γμα τὸ πρόθυμον, τοὺς νέους ἀναλαμβάνεται, καὶ
καθίσταται τοῦτον διδάσκαλος.

IA'. Ὁ δὲ Ἰωάννης ἀετὸς ἦν ἀέρα διαπετώμενος,
ὡς πτέρυξι χρώμενος, εὐφύλα φύσεως καὶ σπουδῇ
προαιρέσεως. Ὁ δὲ κατὰ πνεῦμα τοῦτου ἀδελφός
καὶ συμύστης αὐτοῦ Κοσμάς =, ναὺς ἦν ἱστίοις
πετεροσσομένη (10), καὶ φορτὶς φερομένη καθ' ὕδα-
των, τῷ πνεύματι ἐξουρίας αὐτῷ τε πλέοντι, καὶ
ζεφυρῶδες ἀπὸ πρύμνης φυσῶντι. Οὕτως τάχει
φύσεως καὶ σπουδῆς συντονίζα διὰ βραχέων συνελέγη
τούτοις ἅπαν σπουδαιότατον μάθημα, ὅσον γραμμα-
τικῆς, ὅσον διαλεκτικῆς τε καὶ ἀποδεικτικῆς. Τῇ
δὲ ἥθικῃ φιλοσοφίᾳ οὐ τὸν νοῦν μόνον ἐκόσμου διὰ
τῆς κατὰ ταύτην μαθήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς ψυχῆς C
ταραχῶδες κατέστηλλον. Καὶ ὡς ἀετὸς δὲ βλέπων
ὀξύ, οὕτως ἦσαν ἐκεῖνοι πρὸς τοὺς τῶν φύσεων
λόγους ἀσκαρδαμυτὶ ἀτενίζοντες. Ἀναλογίας δὲ καὶ
ἀριθμητικὰς οὕτως ἐξησχάσαντο εὐφῶς, ὡς Πυ-
θαγόρῃ ἡ Διοφάντῃ (11). Γεωμετρίας δὲ τὴν ἀπόδει-
ξιν οὕτως ἐξεπαιδεύθησαν, ὡς Εὐκλείδης τινὰς τού-
τους δοκεῖν, καὶ οἵτινες ἄλλοι παρόμοιοι. Περὶ δὲ
τὴν ἀρμονικὴν (12) τοιοῦτοι γεγονάσιν, ὅποιοι ἄρα
ἐξ ὧν ἐμουσουργήσαντες θείων μελισμάτων τοῖς
συνετοῖς καταφαίνονται. Περὶ δὲ ἀστρονομίας (13),

et una mecum et æquo dominum constituo, me-
que tum lætitiæ tum afflictionum participem. Hoc
autem unum te rogo, vir honorande, ut meum
hunc quem a natura suscepi filium, istumque
alterum, cui idem ac tibi nomen est quemque
Hierosolymis oriundum, et tenera adhuc ætate
parentibus orbatum, in filium spirituales adoptavi,
omni tam peregrina, quam ea qua Spiritus sancti
gratia dignos imbuunt, eruditione omni et philo-
sophia, cujus scientiam tenes, perquam diligenter
instituas. » His auditis, philosophus statim equo
per campum vinculis constrictis currenti, aut cervo
sitienti, et ad fontes aquarum ire permisso con-
similis erat. Dixisses eum instar Midæ cujusdam
in magnos auri thesauros incidisse. Qua igitur
animi alacritate ad opus aggrediendum ferebatur,
tum adolescentes suscipit, et amborum magister
præficitur.

XI. *Joannis et Cosmæ Junioris ingenium, pro-
gressus, theologia peritia.* — Joannes porro egregia
sua indole, necnon promptæ voluntatis studio,
eupennis et alis quibusdam instructus, ad instar
aquilæ cælum pervolabat; Cosmas autem illius
secundum spiritum frater et condiscipulus navem
referebat passis undique velis alata, aut onera-
riam aliquam, quæ secundis auris aspirantibus et
zephyris a puppi flantibus, per undas ageretur.
Unde factum est, ut ingenii pernicitate et con-
tentione studii brevi tempore collectum ab illis
fuerit, quidquid in grammatica et dialectica atque
in ipsa demonstrandi arte continetur: morali vero
disciplina sic mentem excolebant, ut turbulentos
etiam animi motus compescerent, et quam acutos
in solem aquila, tam illi irretitos in rerum natu-
ralium rationes oculos deligebant. Ad hæc pro-
portiones arithmeticas non minori dexteritate et
diligentia discussuerunt, atque Pythagoræ et Dio-
phanti. Geometriam autem ita perdidicerunt, ut
novi quidam Euclidæ viderentur, aut si qui alii
similes ejus fuerunt. In harmonice tales evaserunt,

VARIE LECTIONES.

= Desunt hæc in edit., habentur in R.

NOTÆ.

(10) Ὁ δὲ κατὰ πνεῦμα τοῦτου ἀδελφός
Κοσμάς. Cosmam istum, quem Græci a divinorum
qui in ecclesiis ipsorum canunt hymnorum
compositione Μελωδὸν vocant, adoptatitium fuisse
Joannis Damasceni fratrem, perinde narrat Con-
stantinus Acropolita, in paraphrastico sermone
suo: Καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ τεθείς εἰς υἱὸν γνησίου στε-
ρήσει γεννήματος, ὁ θαυμάσιος κλησὶν τε καὶ τρέπον
Κοσμάς. At vero sanctissimo doctore germanum
postea natum esse fratrem colligo ex Vita sancti
Stephani Sahaitæ, qui hujus filius fuisse fertur.

(11) Ὁς Πυθαγόρῃ καὶ Διοφάντῃ. Legendum
melius puto, Διόφαντοι. Suidas. Διόφαντος ὄνομα
κύριον· Diophantis nomen proprium, cum multi
ejus nominis extiterint, in primis arithmeticæ
scientiæ laude inclaruit Diophantus Alexandri-
nus, cujus sex *De arithmetica* libri editi sunt a
Joanne Gaspare Bacheto Maziriaci Sebusiano,
Paris. 1621. Tredecim vero asservari aiunt in

D bibliotheca Vaticana. Illic eam arithmetices partem,
quæ Arabica voce *Algebra* hodie vocatur, ad-
invenit, ante sæculum Ecclesiæ quintum. Nam
ipse putatur esse, in quem Hypatia virgo Alexan-
drina eximie docta, commentarios scripsisse Sui-
das narrat.

(12) Περὶ δὲ τὴν ἀρμονικὴν. Eximios fuisse
poetas et musicos Cosmam et Joannem testantur
quæ supersunt hodie, sacra ipsorum carmina, quæ
Canones vocitari solent, quæque Suidas ait tantæ
elegantiae esse, ut cum iis nulla altera comparari
queant, ὥστε σύγκρισιν οὐκ ἔδιδαντο.

(13) Περὶ δὲ ἀστρονομίας. De astronomiæ
Noster agit lib. II *De fide orthodoxa*, cap. 7, ubi
de cælo et astris. Superest etiam hodie Later-
culus inveniendi Paschalis sat exactus, quem ipse
composuit, itemque fragmentum prolixioris operis,
in quo de cursu planetarum tractabat.

quales a viris peritis probati fuere ex carminibus et canticis quæ modulati sunt. [VIII] Sed quod attinet ad astronomiam, quoniam pauca de intervallis, figuris, et recessuum æquabili ratione ad brevem rudiorum eruditionem edisseruit: quantus tamen in ea Joannes exstiterit, ejus scripta satis superque significant. Talis equidem et Cosmas erat: sed de laudibus ejus sermonem relinquo.

XII. *Theologicis præsertim student. Humilitas Joannis.*—Quis porro exactam illius theologicorum placitorum scientiam et accuratorem non agnoscat et admiretur ex elementari ejus, vel, ut melius dicam, absolutissimo in dogmaticis libro, quem si quis totius rectæ doctrinæ sanctionem et Mosaicis tabulas appellet, a vero nequitquam aberraverit. Quanquam non ignoro, olim me hujusce libri laudem, non hoc in loco, texere debuisse: verum hæc ea de causa commemoravi, ut qua doctrina institutus fuerit, palam seret, et quanta eruditione et diligentia universam hanc sit consecutus. Illud autem admiratione dignum, ut ejus animus nihil a scientia inflatus sit; quin potius, quemadmodum generosi arboris rami exuberanti fructuum copia prægravati, deorsum in terram vergunt, sic et inclytus Joannes, cum illi multiplex litterarum et doctrinæ fructus accrevisset, propendebat deorsum: non ita quidem ut in terram defixis oculis hæreret, sed magis in altissimum philosophiæ pelagus contueretur, per quod cum humanis adfluc affectibus, ceu navi quadam ferretur, optabat tamen et navigium ipsum mundo hoc exonerare, et corporalis affectionis vestimentis penitus, nuda mente pelagus pernatare, fundumque subire, ut conditam inibi magni pretii margaritam inveniret. Hoc igitur cum illi in votis esset, illudque spectaret, ad imum usque gurgitem descendebat, neque sua illa eruditione superbius efferebatur, sed arcanioris ejusdam sapientiæ desiderio demissior erat. Sic igitur ejus animi lucerna intellectualis mundanæ sapientiæ oleo abundabat, ut ad illius pariter lampadis, quam corporale pabulum non alit, accensum superne lumen Joannes videretur.

XIII. *Patri restituntur a magistro qui in monasterium secedit. Joannes fit protosymbulus.*—Tandem magister ejus, a discipulo ut verisimile est, in hoc desiderium inductus, ad pueri patrem

ἄσπον ἐν διαστήμασι καὶ σχηματισμοῖς καὶ ἀναλογίαις τῶν ἀποστάσεων, καὶ μικρὰ διεβίβηκε περὶ αὐτῶν εἰς βραβείαν τῶν ἰδιωτῶν εἰδῆσιν, ὅς ὁ Ἰωάννης ἐξ ὧν γέγραφε καταφαίνεται· τοιοῦτος δὲ πάντως καὶ ὁ Κοσμάς. Ἀλλ' ὁ περὶ τούτου λόγος ἑτέροις καίσθω· ὁ Ἰωάννης γὰρ ἡμῖν τῶν ἐγκωμίων ὑπόθεσις.

Hoc enim mihi propositum est ut Joannis laudes

IB. Τὸ δὲ ἐν θεολογίαις αὐτοῦ καὶ ἀκριβεῖαις δόγματιν τις οὐκ ἐπιγνώσεται καὶ θαυμάζεται, ἐκ τῆς στοιχειωτικῆς αὐτοῦ βίβλου (14), μᾶλλον δὲ παντελείου ἐν δόγμασιν, ἣν ἂν τις παντὸς λόγου ὀρθοῦ νομοθεσίας ἐρεῖ; καὶ πλάκας Μωσαϊκάς, οὐκ ἁμαρτήσῃ τοῦ ἀληθοῦς; Ἀλλ' οἶδα ὡς ἐν τοῖς ἐμ-προσθεν ἔδει με τὰ τῆς βίβλου ἐκείνης ποιῆσθαι ἐγκώμια, καὶ οὐκ ἐν τοῖς νῦν. Ἀλλὰ εἰρήκαμεν ταῦτα πρὸς ἀπὸδειξιν ἥς ἐκπαίδεῦθι παιδείας, καὶ ὅπως ταύτην μετῆς ἅπασαν μετ' ἐπιστήμης καὶ ἀκριβεῖας· ἀλλ' τὸ θαυμάσιον, ὅτι οὐκ ἐφρυσώθη τῇ γνώσει, καὶ ὥσπερ τὰ τῶν φωτῶν εὐγενῆ βλαστήματα, ἐπιπληθύνοντι τῇ καρπῷ βαρυνόμενα, κάτω νεύει πρὸς τὴν γῆν, οὕτω δὲ καὶ ὁ πολὺς Ἰωάννης, ἐπιπληθυνομένης αὐτῷ τῆς τῶν λόγων ἐπικαρπίας, κάτω νεύων ἐτύγγανεν· οὐ πρὸς γῆν δὲ, ἀλλὰ πρὸς τὸ βυθιώτερον τοῦ κατὰ φιλοσοφίαν πλάγους ἀποσκοπῶν, ἐπὶ ἐπιπλέων αὐτῷ, ὡς μετὰ τινος πλοίου τῆς κοσμικῆς προσπάθειας. Ἐπόθει δὲ καὶ τὸ πλοῖον τοῦ κόσμου τούτου ἀποσχευάσασθαι, καὶ τὰ ἱμάτια τῆς σωματικῆς προσπάθειας τέλειον ἀπεκδύσασθαι, καὶ οὕτω γυμνῷ τῷ νοῖ τὸ πέρατος διανή-ξασθαι, καὶ εἰσδύναι κατὰ βυθού. Ἰν' εὐρήσῃ τὸν ἀποκαίμενον ἐκεῖ μαργαρίτην τὴν πολυτίμην. Τοῦτο τοίνυν ποθῶν, καὶ πρὸς τοῦτο ἀποσκοπούμενος, πρὸς τὸν πυθμένα τοῦ βάθους ὑποκλινόμενος ὡς ἦν. Καὶ οὐκ ἐφρυσούτο τῇ γνώσει, ἀλλ' ἐταπεινούτο τῷ ἔρωτι τῇ; μυστικωτέρας σοφίας. Οὕτως οὖν πλήρης ἦν αὐτῷ ἡ νοητὴ λαμπράς τῆς ψυχῆς, τοῦ τῆς κοσμικῆς σοφίας ἢ ἐλαίου, ἵνα καὶ τὸ ἄλλον φῶς ἀνῶθεν καταπτάν ἐπὶ τὴν λαμπράδα ταύτην ὁράφῃ, καὶ πυρροειδῆς ὁ Ἰωάννης ἀναφανῇ.

lumen eam admoveret, totusque facis instar igni-

D II'. Ἐπὶ τούτοις, ὁ τούτου διδάσκαλος, ἐκ τοῦ μαθητοῦ, ὡς εἰκεν, ὀδηγηθεὶς πρὸς τούτον τὸν ἔρωτα, πρόσσεισι τῷ πατρὶ τοῦ παιδός, καὶ φησιν· Ἐγὼ σοὶ τὰ τῆς ἐπιθυμίας τετέλεσται, καὶ οἱ

VARIE LECTIONES.

ⁱ Mss. R. πολυτίμην. * Edit. ἀποκλινόμεν. ῑ R. ἐλαίου σοφίας. ῑ Mss. R. ὁράφῃ.

NOTÆ.

(14) Ἐκ τῆς στοιχειωτικῆς αὐτοῦ βίβλου. Incertum est, an hujus Vitæ scriptor, Elementarem institutionem ad Joannem Laodicæ episcopum, cum iis quibus prænititur tractatibus adversus Nestorianos, Acephalos et Monotheletas, significare voluerit: an tripartitum opus de dialectica, hæresibus, et de fide orthodoxa: in quibus nempe omnibus Damascenus noster de rebus divinis dedita opera accurate satis disputat. De parallelis

sermonem esse existimat Henschenius: quippe quæ secundum alphabeti elementa litteras digesta sint: pauca tamen in eis theologica occurrunt, pleraque de moribus: nec tam sua protulit, quam aliena, Patrum scilicet et Scripturæ loca, congestit. Plane quod auctor ait, dogmata omnia eo libro fuisse comprehensa, παντελείου ἐν δόγμασιν, librum *De orthodoxa fide* indubitanter mihi videtur indicare.

παῖδες ἐμοῦ κατὰ σοφίαν ὑπέρκεινται. Οὐ γὰρ ἤρκα-
σαν αὐτοῖς γενέσθαι ὡς ὁ διδάσκαλος, ἀλλὰ μεγίθει
φύσει, καὶ ἀνεβδότοις πόνους, ἰσως καὶ τοῦ θεοῦ
ἐπαυξήσαντος τούτοις τὸ τῆς σοφίας χάρισμα, ὑψι-
πετέστεροί μου πρὸς ὕψος φιλοσοφίας γεγόνασιν.
Ὁ δὲ χρεώδης * τοῖνυν αὐτοῖς εἰμι τοῦ λοιποῦ. Ἦτω
δὲ τοῦ πόνου μισθός, τὸ παρὰ σοῦ ἐαθῆναι με εἰς
μοναχῶν ἀσκητήριον * ἀπαλθεῖν, κακεῖ ἐπιστημόνως
ζητῆσαι τὴν ἀνωτάτω σοφίαν. Ἡ γὰρ φιλοσοφία,
ἥνπερ προπεπαιδευμαι, πρὸς ἐκείνην με παραπέμ-
πεται, καὶ δυοῖν κάλλιον καταπλουτισθῆναι με τοῖν
καλοῖν, καὶ προσεπικτήσασθαι τῇ πρότερον σοφίᾳ,
καὶ τὴν ἀυλοτάτην, καὶ ὑπὲρ ἔννοισιν, καὶ ἦν ὁ γυμνός
νοῦς ὁ πάντῃ ἀπηλλαγμένος τοῦ σώματος, μυστίζεσθαι
δεδύνῃται. * Ἠγγήσεν ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ φιλοσόφου
ὁ Ἰωάννου πατήρ. Πλὴν οὐκ εἶχε κατασχεῖν, ἵνα
μὴ δόξῃ φαῦλα τὰ μισθώματα τῆς τῶν λόγων διδα-
σκαλίας αὐτῷ ἀποδίδεσθαι. Ἐφοδιασάμενος δὲ αὐτὸν
δαφιλεστάτοις πρὸς τὴν χρείαν ἐφοδίοις †, ἐν εἰρήνῃ
ἀπέλευσεν. Ὁ δὲ πρὸς τὴν ἐν ἐρήμῳ τοῦ ἁγίου Σάββα
λαύραν (15) ἀπῆλθεν, καὶ ἕως τελευτῆς μεμενηκώς,
πρὸς τὴν αὐτοσοφίαν θεῶν μετακινήσας. Συνεξε-
δήμησε δὲ διὰ θανάτου καὶ ὁ τοῦ Ἰωάννου πατήρ.
Ὁ δὲ τῶν Σαρακηνῶν ἀρχηγός (16) τὸν Ἰωάννην
ἐπισκαλεσάμενος, προεχειρίζετο πρωτοσύμβουλον (17).
Ὁ δ' ἀνέβηκεν, ἀλλαχόσε προσανευκυῖαν ἔχων τὴν
ἐφεσιν · [ὅμως ἱκανῶς βιασθεὶς, ἀντιταίνειν ἐτι οὐκ
ἴσχυσε · καὶ καθίσταται οὕτως ἐν μείζονι ἀρχῇ παρὰ
τὸν γεννήσαντα.

ut quem studia alio advocarent : verum vi demum
in maiore quam suus pater munere constituitur.

15. Ἦν δὲ τὰ τῆς Ρωμαϊκῆς ἀρχῆς διυθύνων
τότε Λέων ὁ Ἰσαυρός (18), ὃς κατὰ τῶν σεβασμίων

VARIÆ LECTIONES.

* Edit. χρεώδης. * μοναστήριον ἀσκητῶν. † R. deest ἐφοδίοις.

* Reg. προσμενηκώς et paulo post

αὐτοῦ σοφίαν.

VARIÆ LECTIONES.

(15) Πρὸς τὴν ἐν ἐρήμῳ τοῦ ἁγίου Σάββα Λαύραν. Laura sancti Sabae, in qua Joannes quo-
que Damascenus monasticam postea vitam egit,
in Palaestina sita erat, octoginta stadiis ab urbe
sancta Jerusalem versus meridiem, κατὰ μεση-
μέριον τῆς ἁγίας πόλεως · Ἱερουσαλὴμ, ὡς ἀπὸ στα-
δίων π' ; ut testatur codex ms. 75 apud Lambecium
t. II, pag. 240. Hic obiter dicam, monasteria quæ
disjunctis ab invicem ædiculis tuguriolise ad in-
star vicorum constarent Lauras fuisse vocatas.
Græci quippe vicos cognominant Lauras, inquit,
Arnobius, lib. iii Contra gentes, non ita longe a
sine. Cæterum ex inscriptione orationis Joannis
nostri in dormitionem B. V. ut jacet in codice
Regio, discimus eum monasticæ exercitationi et
institutum operam dedisse in veteri Laura sancti
Sabæ, ἐν παλαιᾷ Λαύρᾳ, non in nova, quam sexa-
ginta quondam monachi, cum a sanctissimo Saba
defecissent, ad torrentem ad austrum oppidi The-
cæ constituerunt : de quo plura in Vita sancti
Sabæ, tom. III Monum. Eccl. Græc. p. 271 et
seqq.

(16) Ὁ δὲ τῶν Σαρακηνῶν ἀρχηγός. Hic plane
Chalipha erit, non civitatis duntaxat Damascenæ
præfectus, uti perperam putavit passim Joannes
Franciscus de Rubéis in translatione Latina ser-
monis Constantini Acropolitæ in sanctum Joannem
Damascenum. Pergit auctor : προεχειρίζετο.

A accedens, * En, inquit, quod cupieras, plene con-
secutus es. Isti pueri sapientia me anteverunt.
Neque enim satis eis fuit magistrum æquasse, sed
ingenii magnitudine, contento labore et conatu,
Deo utique sapientie donum ipsis adaugente, ad
philosophiæ fastigium altius me evolarunt. Posthac
igitur mea opera utilis eis esse non potest. Quam-
obrem hæc mihi merces laborum sit, ut per te liceat
in solitaria vitæ institutum concedere, in quo su-
premam illam sapientiam certis regulis queam
[IX] investigare. Quam enim ante philosophiam
sum edocui, ea me ad istam transmittit : atque
duobus bonis discescere mihi beatius est, et ad prioris
sapientie possessionem adjicere eam quæ a
materia sejunctissima est, omnemque cogitationem
superat, quali mens nuda duntaxat et a corpore
segregata initiari potest. * Gravis quidem accidit
Joannis parenti iste philosophi hominis sermo :
cæterum retinere virum non poterat, ne alioqui
de instituto ad scientias filio iniquam mercedem
ei restituisse videretur : quapropter copiosissimo
vistico ad usus necessarios instructum cum bona
gratia dimisit. Ille autem ad lauram sancti Sabæ,
quæ in solitudine sita est, perrexit, illicque ad
mortem usque commoratus, ad Deum qui ipsamet
sapientia est migravit. Perinde quoque e vivis
Joannis parens excessit. Quocirca Saracenorum
princeps accersitum ad se Joannem primi a con-
siliis dignitate ornavit. Et ille quidem recusabat.

multa adactus repugnare amplius non potuit, atque

XIV. Leonis Isauri contra imagines insania.
Joannes contra illum scribit. — Eo porro tempore

(17) Προεχειρίζετο πρωτοσύμβουλον. Πρωτο-
σύμβουλος est primus a consiliis, consiliorum præ-
ses : vezirum pene dixissem. Sed Damascenus
noster Christianus erat. Quanquam vox πρωτοσύμ-
βουλος in Vita Stephani Sabaitæ, cujus infra recur-
ret mentio, omnino vezirum caliphæ Saraceni
significat, ubi nempe refertur, quid Theodorus
quidam egerit ad invadendum Hierosolymitanæ
thronum. Cæterum quanta auctoritate Damascenus
noster valuerit in Saraceni imperatoris aula,
actione 6 synodi septimæ generalis declaratur, ubi
legimus eum omnia dimisisse, qui ut Mattheum
apostolum et evangelistam æmularetur, Christumque
sequeretur, μίζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν ἐν
Ἀραβίᾳ θησαυρῶν τὸν οὐκ ἐνδεσµὸν τοῦ Χριστοῦ,
majores divitias thesauris Arabiæ æstimans improp-
erium, etc. Quæ tamen cum evangelista Mattheo
comparatio hoc videtur innuere, Joannem nostrum,
uti Sergium patenter suum, fuisse duntaxat qua-
estorem generalem. Atqui Saracenorum princeps,
qui Joannem Damascenum eo aliove honore auxit,
ut primarius consiliarius suus esset, nequaquam
Jesidum fuisse putaverim, qui pessimo Judæastri
cujusdam consilio bellum movit adversus imagines
sacras, quemadmodum historiæ Ecclesiasticæ
auctores tradunt.

(18) Ἦν δὲ τὰ τῆς Ρωμαϊκῆς ἀρχῆς διυθύνων
τότε Λέων ὁ Ἰσαυρός. Leo Isauricus, labente

Leo Isauricus imperium Romanum gubernabat, qui adversus venerandas imagines et orthodoxum Ecclesie cultum uti leo rapiens rugiensque debacchabatur. Atque illas quidem furoris igne comburebat, ipsarum vero cultores corripuens, impietatis tyrannice dentibus miserabilem in modum discerptos perdebat. Hæc ubi primum ad Joannis aures pervenere, tum Eliæ zelum, cognominisque sui Baptiste in reprehendendo libertatem imitatus (utpote quem jam ante unctionem ad resistendum impietati destinatum, spiritus invisibiliter inungeret) sermonem ceu gladium spiritus strinxit, quo ad cædendum exa-

εικόνων, καὶ τοῦ ὀρθοδόξου τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος, ὡς λέων ἀρπάξων καὶ ὠρυόμενος ἦν, ἐκείνας μὲν κατακαίων τῷ πυρὶ τῆς θριώδους μανίας, τοὺς δ' αὐτῶν προσκυνητὰς ἀρπάξων, καὶ ἀπολλύων, καὶ ὁδοῦσι τυραννικῆς δυσσεβείας διασπαράσσων ἐλεεινῶς. Ταῦτα εἰς ἀκοὰς τοῦ Ἰωάννου ἐνέπεσε, καὶ τὸν ζῆλον μιμεῖται τοῦ Ἠλίου, καὶ τοῦ ὁμωνοῦντος τὸν Εὐαγγέλιον, οἷα τοῦ πνεύματος χρίσαντος αὐτὸν ὠρατῶς, καὶ πρὸ τῆς χρίσεως τῆς δυσσεβείας ἀντίπαλον, καὶ τὸν λόγον προβάλλεται, οἷα τοῦ πνεύματος μάχαιραν, ὅπλον τμητικὸν ἀνελεῖν τὸ τοῦ θηριογνώμονος δόγμα ὡς κεφαλὴν. Ἐπιστολιμαίους τολύν λόγους (19) ὑπὲρ τῆς τῶν σεβασμίων

¹¹ Psal. xxi, 14.

NOTÆ.

anno 726, de proscribendis imaginibus Christi sanctorumque tractare cepit. Illic insequenti anno populi in Græcia et Cycladibus rebellaverunt, quos cum repressisset Leo, mentem non mutavit: sed in primis Gregorium pontificem Romanum et præcipuos ex Ecclesiæ pastoribus sibi conciliare tentavit. Atque adeo hoc anno 727, aut subsequenti 728, Joannem nostrum pro tuendis imaginibus scribere incepisse censeo.

(19) Ἐπιστολιμαίους τολύν λόγους, x. t. ē. Utinam epistolæ ille exstarent, inquit Bollandianæ collectionis continuatores. Atqui ex profecto exstant hodie. Nam e tribus orationibus quæ multoties jam cum Græce, tum Latine prodierunt, prima quidem a Joanne Damasceno ad Byzantinos orthodoxos scripta est, cum nihil ante pro Ecclesiæ causa tuenda parturivisset, quemadmodum ex toto illius exordio apertum sit. Hanc scripsit quando Germanus Ecclesiam Constantinopolitanam patriarchico jure administrabat. Id enim diserte significat, ubi ait: *Precor universum populum Dei, sὺν τῷ καλῷ ποιμένι τῆς λογικῆς Χριστοῦ ποιμνῆς, τῷ τῇ Χριστοῦ ἱεραρχίᾳ ἐν αὐτῷ ὑπογράφοντι, una cum bono rationalis gregis Christi pastore, qui summum Christi sacerdotium in seipso exprimit.* Alteram posthac composuit, amicorum gratia, qui obscuritatis aliquid in priori repererant. Quod quidem præstitit anno Christi 730, quo Germanus solio decessit a Leone. De hoc siquidem facinore noster conqueritur his verbis: *Nunc quoque B. Germanus cum vita, tum doctrina resurgens, affectus plagis est, καὶ ἐξόριστος γέγονε, inque exsilium pulsus: multi quin etiam alii episcopi et Patres.* Scripta nimirum est hæc oratio, cum primus rumor in Palestina percubisset depositionis Germani patriarchæ, nec adhuc illic innovisset, ejus in locum intrusum fuisse Anastasium; quod alterum facinus nonnisi post dies quindecim ab expulso Germano patrata est. Nam Damascenus hoc quoque silentio non prætermisisset. Præterea orationes istæ ea editæ sunt ætate, cum ab anathemate contra Leonem pronuntiando hactenus abstinuerant Orientis episcopi. In tribus siquidem illis comminationem hanc Leonem peræque intendant. *Licet nos, inquit, Paulus apostolus, vel angelus evangelizet propter id quod accepistis, id quod sequitur, tacebimus modo, parentes illis quorum conversionem speramus. Sin autem, quod Deus avertat, in perversa sententia obstinatos viderimus, tunc illud pronuntiabimus, quod sequitur; nimirum, anathema sit.* Idem quoque insinuat in serie secundi et tertii tractatus, ubi idem Apostoli dictum sic emollitur: *Licet angelus, licet imperator evangelizet vobis præter id quod ac-*

B cepistis, aures occludite: eo quippe astinuerim modo quod subjungit Apostolus (puta anathema sit), quando speranda emendationis locus est. Ejusmodi comminationibus non usus est, tam suo, quam pontificis Hierosolymitani Joannis nomine, quicum semper amicitia conjunctissimus fuit. Id enim manifestum significant hæc alia verba, quæ in fine orationum primæ et secundæ habentur: *Οὐκ ἀνεξέλεστα νέαν πίστιν διδάσκεισθαι. . . ἔκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος: προφητικῶς ἔφη τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλὴμ· οὐκ ἀνεξέλεστα, x. t. ē. Novam fidem doceri non patiemur. Nam ex Sion exibit lex et verbum Domini de Jerusalem, ut prophetico more pronuntiavit Spiritus sanctus. Non commitemus ut etc.* Porro licet Damascus ad patriarcham Antiochenum spectaret, Hierosolymitanæ Ecclesiæ nomine anathematis fulmen intendant Leonoclastis, cum ingentes ipse possessiones in Palestina haberet, propter quæ se sanctæ civitatis throno quadantenus addictum censeret. Quin etiam vixidum ullus Antiochiæ patriarcha erat præter Jacobitam, uti nec Alexandria; cum ambæ istæ Ecclesiæ non nisi sub postremis Heshami Chaliphæ annis, post diutinam viduitatem antistites suos habendi potestatem recuperaverint, ut discimus ex Theophane ad annum tertium Copronymi, quo Heshamus diem obiit. Quocirca idem chronographus ad annum 13 Leonis Isauri refert, Joannem Hierosolymitanum cum episcopis Orientis, utriusque nimirum diæceses, Syriæ et Palestinæ, anathemate imperatorem hunc impium percussisse, καὶ Ἰωάννης σὺν τοῖς τῆς ἀνατολῆς ἐπισκόποις τοὺς ἀναθέματι τὸν ἀσεβῆ ὑποβάλλει: uti nempe in orationibus Damascenus noster præmonuerat. Ubi Theophanes nullam alterutrius patriarchæ, Antiocheni aut Alexandrini, mentionem facit. Atqui integrum pene seculum elapsum erat, ex quo post Sophronii Hierosolymitani obitum, Palestinæ fideles, cum per Saracenos principes nullatenus licitum esset patriarchas eligere, Romani, veluti fuerant a Sophronio admoniti, pontificis potestati sese dederant; quibus Theodorus papa ejusque successor Martinus, metropolitani Philadelphiensem præfecerunt, qui iniquissimis illis temporibus, non Palestinæ modo, verum et Orientis totius curam gereret, propter Macedonium Antiochenum, ejusque successores Monotheletarum hæresis ardentissimos patronos. Quocirca, cum Hierosolymitanum primum et ante alios, reddita facultas esset eligendi patriarchæ, nec summi adhuc Antiocheni haberent, Damasci Ecclesia Hierosolymitano antistiti modo quodam iuvansit obnoxia, donec Heshamus eruditorum

εἰκόνας τιμῆς, τοῖς εἰδόσιν αὐτὸν ὀρθόδοξοις ἐξ-
έπειπεν, ἄγαν δεκνύς ἐμφιλοσοφώτατα, ἀναγκαίαν
εἶναι τὴν τῶν θείων ἐκτυπωμάτων προσκύνησιν.
Κακέινους παρήγγειλε πρὸς ἄλλους λέγειν τὰ ὅμοια,
καὶ τὰς αὐτοῦ δεκνύειν πᾶσιν ἐπιστολάς. Καὶ διὰ
πάντων ἱσπευδεν ὁ τῆς ἀληθείας νέος ἀθλητής, ὡς
διὰ κύκλου τινὸς τὰς οἰκείας ἐπιστολάς ἀπὸ χειρῶν
εἰς χεῖρας διαβαίνειν τοῖς πιστοῖς, καὶ κρατύνεσθαι
τὸ ὀρθόδοξον· καὶ κατὰ Παῦλον ἠπειγέτο κύκλῳ
διαλαθεῖν τὸ περίγειον, εἰ καὶ μὴ τῷ ποδὶ, ἀλλὰ δι'
ἐπιστολῶν τῇ τῆς ἀληθείας κηρύγματι.
ceteri, atque exemplo Pauli conabatur terrarum
epistolas veritate, peragrarē.

ΙΕ'. Ἦκουσται ταῦτα τῷ βασιλεῖ Ἀλόντι, καὶ τινὰς
τῶν ὁμογυνώμων εἰσκαλεσάμενος, ἐπεὶ μὴ ἔφερε
τὴν τῆς ἀσεβείας αὐτοῦ στηλίτευσιν, ἣν τρανῶς
διεκλήρυττον τὰ τοῦ Ἰωάννου γράμματα, παρήγγει-
λεν αὐτοῖς, τὸ τῆς εὐσεβείας προσωπεῖον περιθεμέ-
νοις, διὰ σπουδῆς ποιησασθαι καὶ διαλαλεῖν θέσθαι,
εἰκετιόγραφον εὐρέσθαι τοῦ Ἰωάννου ἐπιστολῇν. Οἱ
δὲ τῆς κακίας ὑπάσπισται, οὐκ ἀνῆκαν πάντα κάλων
κινῶντες, τὸν δόλον ὑποκρυφάμενοι, καὶ ἀναζη-
τοῦντες ὃ προσετάγησαν, ἕως εὐρόντες, τῷ βασιλεῖ
ἐνεχείρισαν. Καὶ οὕτω· δὲ πρόσκεκληκώς τινὰς τῶν
ὑπογραφέων αὐτοῦ, τῶν τοῦ Ἰωάννου γραμμάτων
προτίθει τοὺς τύπους εἰς μίμησιν, τὴν τε τῆς γρα-
φῆς χαρακτῆρα, ὅσον ἐν διανοίᾳ, καὶ ὅσον ἐν λέξε-
σιν. Εὗρεν οὖν ἐν τούτῳ ὑπηρετήσοντας ἱκανούς·
καὶ δὴ κελεύει ὡς ἐκ τοῦ Ἰωάννου πρὸς αὐτὸν δὴ
τὸν θυσιάζοντον βασιλεῖα, ἐγγράφει γραμμάτων
τοιούδε τοῦ σκοποῦ ἐχόμενον· «Χαῖρε, ὦ βασιλεῦ·
κάγῳ συγκαίρω τῷ κράτει σου διὰ τὴν ταυτότητα
τῆς ἡμῶν πίστεως. Εὐγνωμοσύνην τε καὶ σέβας
τὸ προσήκον ἀπονέμω τῇ βασιλικῇ σου ὑπεροχῇ,
δι' ἣν καὶ ταῦτα ποίῳ πρὸς γνῶσιν σου. Ὡς ἡ καθ'
ἡμᾶς πόλις αὕτη περὶ τὴν φυλακὴν ἡμελημένη πάντῃ
τυγχάνει, τὸ ἐνταυθὰ τε στρατιωτικῶν τῶν Ἀγαρη-
νῶν, ἀσθενὲς καὶ εὐαρίθμητον. Φέισαι οὖν, πρὸς
θεοῦ, καὶ τῆς πόλεως ταύτης, καὶ παρ' ἐλπίδα πᾶσαν
χεῖρα γενναίαν, καὶ πολυπληθῆ πεπομφῶς, ἀλλαχοῦ
προσποιομένην ὑπορεῦσθαι, ἔξεις τὴν πόλιν ἀκο-

cuto, ferini illius ingenii dogma veluti caput
resecaret. Quamobrem recte fidei alumnos, qui-
bus motus erat, epistolicas orationes pro venera-
bilitum imaginum tutando honore, misit [X] quibus
operose juxta ac pererudite demonstrabat neces-
sariam esse divinarum formarum adorationem.
Illos insuper adhortabatur, ut et ipsi eadem aliis
suggererent, et epistolas suas omnibus ostentarent.
Sic porro athleta veritatis omni ratione satage-
bat ut litteris suis de manibus in manus inter
fideles traductis, recte doctrinæ robur accres-
ceret, si non pedibus, certe promulgata pos-

B XV. Leonis in Joannem datus. Conficta tanquam
ex Damasceni persona ad Leonem epistola. — Quæ
ubi Leo imperator agnovit, quosdam errori suo
deditos accersens, cum impietatem suam, quam
Joannis litteræ promulgabant, configi non ferret,
negotium eis dāt, assumpta pietatis persona omni
mistoque hinc inde colloquio, epistolam ipsiusmet
Joannis exaratam manu interciperent. Illi porro
improbis satellites, dissimulato dolo, nullum
non funem lapidemve moverunt, quodque jussi
erant anxie quæsierunt, quod inventam epistolam
imperatorī traderent in manus. Tum ille, accitis
notariis quibusdam, epistolæ exemplum ipais ad
imitandum proponit, ut tam epistolæ characterem,
quam sententias locutionesque repræsentarent.
C Reperit igitur multorum copiam qui sibi morem
gerent, quibus subinde mandat, ut litteras tan-
quam ad seipsam prolirosi nominis imperatorem
scriptas exarent, cujus hæc sententia esset «Salve
sis, imperator. Majestati tuæ hoc nomine gratulor,
quod eandem ac nos fidem teneas, tuamque
regiam præcellentiam eo quo par est propensi
animi affectu et veneratione prosequor, quasi ut
certiorem te faciam [XI] urbem hanc nostram
perquam negligenter custodiri, et Agarenorum mili-
tum præsidium esse perexiguum et infirmum. Quo-
circa te per Deum obtestor, civitatis hujus ut mise-
rere, missaque ex improvise strenua et nume-

VARIE LECTIONES.

▼ Reg. προσποιητημένην.

NOTÆ.

quorundam ope et consilio Melchitis Christianis
Alexandriæ indulsit, ut suos deinceps pastores
haberent, occupataque a Jacobitis templa recipe-
rent : de quo vide, præter Theophanem, Eutychiei
Annales, tom. II, pag. 586. Joannes itaque Hiero-
solymitanus, Damasceni nostri opera et consilio,
cum comperisset, Germano antistite Constantino-
politano amoto, in ejus locum Anastasium esse
subrogatum, nullamque adeo spem affulgere Leo-
nis furoris compescendi, Imperatorem impium ana-
themati supposuit. Id quod non nisi post an-
num 730 gestum fuisse arbitror, postquam tertium
jam tractatum suum Damascenus noster emiserat.
At vero gravis me incessit suspicio, Joannem Da-
mascentum jam tunc in clero Hierosolymitano
fuisse cooptatum, antequam Leo imaginibus sacris
bellum indixerit, atque adeo monasticæ vitæ du-
dum antehac nomen dedisse. Siquidem orationem
suam de Virginis Deiparæ annuntiatione, quam

D Græce Latineque edidi, eo tempore pronuntiavit,
quo Imperium Græco-Romanum, sanctissimæ, ut
ait, Virginis ope, læta pace fruebatur : Χαῖρε, δι'
ἧς εἰρηνοποιεῖται ἡ τῶν βασιλεία : quo item Sara-
ceni crebris præliis a Christianis vincebantur. At-
qui non ita locutus esset ea ætate, qua Romani
Imperatores ditiorum suarum fideles infestissima
dirissimæque persecutione ob imaginum veneratio-
nem vexabant. Quinimo post decimum Leonis an-
num, ac sub ejus filio Constantino, vix ultam de
Saracenis victoriam ab illis reportatam Annales
Theophanis memorant. Quod si ita est, pro imagi-
nibus Damascenus noster scripserit, cum jam mo-
nachium induisset, essetque Hierosolymitanæ
Ecclesiæ presbyter. Quanquam orationem illam de
Annuntiatione sub Leone Copronymi filio, qui non
sic uti pater impius fuit, dictam, suspicari pos-
sim.

rosa manu, quæ alio pergere simulet, civitatem nullo labore occupabis. Ad hanc enim expeditionem ego quoque operam meam conferam, quando tota regio urbsque ipsa meæ potestati subest.)

XVI. *Epistola Leonis ad calipham.* — Adornata hac epistola, alteram impius ille pari malignitate scribit ad Saracenorum, qui Damascum obtinebant, principem, in hunc sensum: « Quomodo nihil pace beatius novi, nihilque fortunatius amicitia, sic pacis foedera servare, cum laude dignum, tum Deo gratum censeo. Eapropter nihil mihi potius et antiquius est, quam ut quæ pepigi cum tua serenitate pacis conventa, inviolenta tuear, tametsi ad ea clandestine solvenda et astute frangendam fidem a quodam e Christianis qui sub imperio tuo degunt, crebris litteris inciter, quibus ille certo affirmat, multam se mihi opem præstaturum, quo tuam urbem occupem, modo copiosum exercitum illuc misero. Quapropter unam ex ejus epistolis quas ad me scripsit tibi remisi, quæ fidem adstruat iis de quibus ad te scribo, simulque ut intelligas quis sim ego, quam in tenendis amicitiiis verax atque integer, insuper et ejus qui ausus est hæc ad me scribere, malevolentiam fraudulentiamque perspectam habeas. »

XVII. *Dextera Joanni manus amputatur.* — Ambas epistolas istas qui Leo perinde nominabatur, ac versutia serpentina instructus erat, per quemdam e suis ad barbarum mittit. Quibus hic acceptis, ad se Joannem vocat, conflictam dolo ei epistolam porrigit: quam Joannes cum percurrisset, litterarum quidem typos et formas suis esse similes fassus est, quæ vero iis continerentur, ea se prorsus nescire, nec sibi unquam in mentem venisse. Nequaquam vero epistolam legenti, latuere doli et insidiæ quæ sibi struerentur ab imperatore. At princeps ille, cum Christi inimicus esset, ad ea quæ a Joanne afferbantur, perinde se, ut fert adagium, habebat, atque asinus ad lyram: sicut a bonis verisque sermonibus; at non item obmutuit, quin iniquum facinus imperaret, sed e vestigio dexteram Joannis jubet amputari. Cumque is breve tempus aliquod concedi sibi rogaret, ad se purgandum, exponendumque nefandi imperatoris adversum se furorem, abnuat barbarus, nec permisit, quippe qui perclitus ira sui jam compos non erat. Præcisa igitur illi dextera est, quæ homines odio Dominum habentes incessebat, et pro atramento quo ante tineta fuerat, quando cultum imaginum litteris propugnabat, proprio cruore tingitur. Atqui excisam hanc Domini, si ita loqui fas est, dexteram in foro suspenderunt.

XVIII. — *Obsecratio Joannis ad sanctam Dei Genitricem ut manus sibi restituatur, versibus Ana-*

ντι· οὐ μετρίως γὰρ καὶ γὰρ πρὸς τοῦτον συναροῦμαι σοι τὸν σκοπὸν, ὅτι καὶ ὑπὸ χεῖρα ἐμὴν πᾶσα ἡ χώρα γ, καὶ ἡ πόλις ἐπιτελεῖ.

ΙΓ'. Τοῦτου γενομένου τοῦ γράμματος, γράμμα ἕτερον διαχαράττει ἐκ τῆς αὐτοῦ δυσμενείας γ δ δυσσεβῆς πρὸς τὸν ἀρχοντα τῶν ἐν Δαμασκῷ Σαρακηνῶν, οὕτως ἔχων τοῦ σκοποῦ· « Ὡς οὐδὲν οἶδα τῆς εἰρήνης μακαριώτερον, οὐδὲ τῆς φιλας εὐδαιμονέστερον, καὶ τὸ τηρεῖν τὰς εἰρηνικὰς συνθήκας ἐπα- νεστὸν καὶ φιλόθεον, διὰ ταῦτα παντὶ ἄλλου προτί- θεμαι, ἀδελύτου φιλάττειν, ἅς διεθέμην εἰρηνικὰς φιλας πρὸς τὴν σὴν εὐγένειαν· καί τοι πρὸς τὸ ταύτας διαλύσαι κυφίως, καὶ παρασπονδῆσαι δολερῶς, ὑπὸ τινος τῶν ὑπὸ σὲ τελούντων Χριστιανῶν πολλάκις ἐκ- καλούμενος διὰ γραμμάτων αὐτοῦ πολλῶν, διαβεβαιου- μένων ἀσφαλῶς, καὶ πλείστα μοι συμβαλέσθαι πρὸς τὸ τὴν ὑπὸ σὲ χειρὸς σταθαι πόλιν, ἂν πολυπληθὲς ἀφῇσω κατ' αὐτῆς· στράτευμα. Ἐνθεν τοι καὶ μίαν τῶν ὅπ' ἐκείνου μοι πεμπομένων ἐπιστολῶν ἀντεξαπέστειλά σοι, βέβαια παριστῶν, ἅπτερ σοι ἔγραψα, ἵνα γνῷς ὅλος ἐγὼ περὶ τὰς φιλας ἀληθῆς τε καὶ ἀπαράσπον- δος· ἐπιγνοῖς δὲ καὶ τὸ δυσνοῦν καὶ δολερὸν τοῦ ταῦτα γράψαι πρὸς με τολμήσαντος.

ΙΖ'. Ταῦτα οὖν ἄμφω τὰ γράμματα ὁ λεοντόνυμος καὶ ὀφιογνώμων τὸν δόλον, διὰ τινος ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν βάρβαρον. Ὁ δὲ ταῦτα δεξάμενος δ, ἐπικα- λεῖται τὸν Ἰωάννην καὶ τὸ δολερὸν ἐκείνο γραμμά- τιον αὐτῷ ὑποδείκνυσιν. Ὁ δὲ Ἰωάννης τοῦτο διεξῶν, τοὺς τῶν γραμμάτων τύπους τοῖς ἑαυτοῦ παρεικά- ζεσθαι συγκατέθετο· τὰ δὲ αὐτοῖς ἐμπερόμενα, μὴ τὸ παράπαν εἰδέναι, μηδεὶς εἰς νοῦν βαλέσθαι· ποτὲ προσέθετο. Οὐκ ἠγνόησε δὲ τὸν δόλον, καὶ τὴν τοῦ βασιλέως ἐπιβουλὴν, ἀναγνοῦς. Ἄλλ' ὁ μισόχριστος· ἐκείνος ἀρχων πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου λεγόμενα, ὅνος ἦν λύρας ἀκούων, τοῦτο δὲ φάναι τὸ τῆς παρ- οίμιας· καὶ ἐκωφῶθ' ἔξ ἀγαθῶν ῥημάτων καὶ ἀληθῶν. Οὐκ ἐστῆσε δὲ τοῦ μὴ δοῖν ἀποσπένδῃσθαι πρόσταγμα, ἀλλ' ἐὼς καλεῖται τὴν δεξιὰν κοπῆναι τοῦ Ἰωάννου. Καὶ δεομένου βραχὺν χρόνον δοθῆναι οἱ πρὸς ἀπόλογον τε καὶ ἀφήγῃσιν τῆς κατ' αὐτοῦ μανίας τοῦ δυσσεβοῦς δ, οὐκ ἀνῆκεν, οὐδὲ ἠνέσχετο, ὅλος ὑπὸ τῆς μανίας ἐκστῆς ὁ βάρβαρος. Καὶ δὲ ἐκκέκοπται δεξιὰ, ἡ ποιήσασα δύναμιν τοῖς ὀρθόδο- ξοῖς ἐν Θεῷ, δι' ὃν γέγραπεν· ἐκκέκοπται δεξιὰ, ἡ ἐλέγχουσα τοὺς μισούντας τὸν Κύριον, καὶ ἀντὶ μέλανος ὃ ἐδάπτειτο πρότερον λογογραφούσα τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν, ὡς αἵματι βάπταται. Ἐκκοπεῖσθαι τοῖνυν ἐκείνην τὴν δεξιὰν Κυρίου γ, ἰν' οὕτως εἴπω, ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐμμετώρισαν δ.

ΙΗ'. Ἐσπέρας οὖν καταλαβούσης, καὶ εἰς πύρας λῆξαι τοὺς θυμοὺς τοῦ τυράννου δ ὑποτοπᾶσας δ

VARIE LECTIONES.

* Edit. μετρίως γὰρ. γ Mss. R. δυσσεβῆς. * Edit. εὐδαιμονέστερον. * Edit. αὐτοῦ. δ Mss. R. δεδωγμένος. * Edit. πᾶσα. * Mss. R. δυσωνύμου. * Mss. R. ἔγραψεν. * Ms. Henschenii vocem hanc omisit, quam auctor annuit satis, ubi subiungit, ἰν' οὕτως εἴπω, ut ita dicam. Editi male, ὑπὸ τοῦ κυρίου, quam tamen lectionem alii secuti sunt. * Mss. ἀπηρώσαν. * Edit. τὸν τυράννον. * Mss. ἀποσπένδῃσθαι.

Ἰωάννης, προσελθὼν πρὸς ἐκεῖνον ἐσταλατο, δυσ-
ωπὼν καὶ τοιαῦτα φθγγόμενος· « Τὰ τῆς δόξης μοι
ἐπιτείνεται, καὶ οὐ φόρητά μοι καθίστηται, καὶ οὐκ
ἀνέθεῃ μοι ἡ τῆς ἀλγηδόνος ἀκρίς, ἕως ἐπ' αἶρος
ἡ χεὶρ μου ἐκκοπεῖσα ἐκκρέμαται· κέλευσον οὖν
αὐτὴν χαρισθῆναι μοι, ὥς ἂν ὑπὸ γῆν κατακρύψω,
καὶ παρακμάσῃ τὸ πολυῶδον. » Εἰξεν οὖν εὐθὺς ὁ
τύραννος πρὸς τὴν δέξιν, καὶ δίδεται τῷ δικαίῳ ἡ
χεὶρ. Ὁ δὲ ταύτην εὐφρῶς, εἰς τὸ κατ' οἶκον αὐτοῦ
εὐκτῆριον εἰσεσι, καὶ ὅλος πρηνὴς πεσὼν πρὸς τινος
θείας εἰκόνας τὸν θεῖον χαρακτήρα φερούσης τῆς
θεομήτορος, καὶ τὴν ἐκκοπεῖσαν δεξιάν τῃ πρὶν
ἀρμονίᾳ παραθεῖς, ἐκ βάθους καρδίας τῆς φιλευ-
στολάγχνου ἐδεῖτο, στεναγμοῖς καὶ δάκρυσιν ἐκβοώ-
μενος.

Δέσποινα, πάντα γὰρ μήτηρ, ἡ τὸν θεόν μου τεκοῦσα,

Διὰ τὰς θείας ἱ εἰκόνας, ἡ δεξιὰ μου ἐκόπη.

Οὐκ ἄγνοεῖς τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐμάχη ὁ Λέων.
Πρόφθασος τοίνυν ὡς τάχος, καὶ ἰσάσθαι μου τὴν

ἡ δεξιὰ τοῦ Ὑψίστου, ἡ ἀπὸ σοῦ σαρκωθεῖσα,
Πολλὰς ποιεῖ τὰς δυνάμεις, διὰ τῆς σῆς μεσιτείας.
Τὴν δεξιάν μου καὶ ταύτην νῦν ἰσάσθω λιταῖς

Ἦς ἂν σοὺς ὕμνους, ὅς σε δοίης, καὶ τοῦ ἐκ σοῦ

Εὐρυθμικαῖς ἀρμονίαις συγγράψῃται, Θεοτόκε,
καὶ συνεργῶς χρηματίσῃ τῆς ὁρθοδόξου λυτρείας.
Ἰδύνασαι γὰρ ὅσα θέλεις, ὡς τοῦ θεοῦ υἱήτο οὐσα.

Ταῦτα λέγων ὁ Ἰωάννης συν δάκρυσιν, εἰς ὕπνον
ἐτρέπετο, ὁρᾷ τὴν τῆς θεομήτορος ἁγίαν εἰκόνα δι-
μασιν εὐστολάγχνοις καὶ ἱλαροῖς πρὸς αὐτὸν ἀποδύ-
πουσάν τε καὶ λέγουσαν· « Ἰδε ὕψις γέγονέ σου
ἡ χεὶρ· μὴ μέλλε λοιπὸν, ἀλλὰ νάλαμον ταύτην
γραμμάτιως ποίησον ὀξυγράφου, ὥς ἐπηγγελῶ μοι
νῦν. »

16'. Ἀφῃκνισθεὶς οὖν, καὶ λαθεὶς, εἰτα περιεργα-
σάμενος τὴν κεκομμένην, καὶ λαθεῖσαν ταύτην ἰδὼν,
ἐγαλλιάσατο τῷ πνεύματι ἐπὶ θεῷ τῷ Σωτῆρι αὐτοῦ,
καὶ τῇ τούτου μητρὶ, ὅτι ἐποίησεν αὐτῷ μεγαλεῖα ὁ
δυνατός. Καὶ στάς ἐπὶ τοὺς πόδας, τὰς χεῖρας αὐτοῦ
εἰς ὕψος ἀνέτεινε, καὶ μέλος ἦσε θεῖκόν· τὸ τῷ καιρῷ
προσφορώτατον. Καὶ ἦν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς πανοικί
εὐφραυνόμενος καὶ ἄδων ἥσμα καίνων θεῷ εὐχαρι-
στήριον. Ἡ δεξιὰ σου χεῖρ, λέγων, Κύριε, δεδό-
ξασται ἐν ἰσχυρί, ἡ δεξιὰ σου χεῖρ τὴν θραυσθεῖσάν
μου δεξιάν ἰσάτατο, καὶ διὰ ταύτης θραύσῃ ἐχθρούς,
τοὺς μὴ τιμῶντας τὴν σεβασμίαν εἰκόνα σου, καὶ
τὴν τῆς τελευτῆς σε. Καὶ τῷ πλήθει τῆς δόξης σου
τοὺς ὀπεναντίους εἰκονοθραύστας συντρίψεις διὰ τῆς
χερὸς μου. Ἡν οὖν νύξ ἐκεῖνη ἐκεῖνῃ ἡμέρᾳ, καὶ
φῶς οὐχὶ σκότος, καὶ ἴν' οὕτως ἔρω τὸ προφητικὸν

A creonticis. — Vesperascente itaque die, quando
jam sedatos tyranni spiritus Joannes conjectaba-
tur, [XII] legationem supplex ad eum misit in hæc
verba : « Ingravescunt mihi dolores, meque in-
tolerabilem in modum discruciant, neque acuta vis
mali remittet, quandiu amputata manus in aere
pendebit : quare hæc mihi donari, precor, jubeas
ut ea humo condita sævire dolor desinat. » Cessit
confestim precibus tyrannus, et manus justo
conceditur. Qua is accepta, in sacellum domestil-
cum ingreditur, totoque corpore pronus ante di-
vinam quamdam Dei Genitricis imaginem provol-
vitur, admotaque dextera quæ abscissa fuerat, ad
pristinam ejus commissuram, imo de pectore
misericordissimam illam gemitibus et lacrymis

B interpellabat :

Domina castissima mater, Deum meum quæ peper-

Propter imagines sacras, dextra manus mea præ-

Causam haud ignoras furoris, quo Leo sævit.
Succurre sis ergo quam citissime, et meam manum

Illa Excelsi dextera, quæ ex te carnem sumpsit,
Multas facit virtutes, intercessione tua.

Hanc quoque manum meam tuas nunc ad preces

Quo tuas, ut dederis, Filii quæ ex te incarnati lu-

Modulato concentu, o Deipara, conscribat!
Et rectæ fidei cultui, opitulator adsit.

Potes enim quicquid libet, ut quæ sis Dei Mater.

C Curatur Maria precibus abscissa Joannis manus.

— Hæc Joannes cum lacrymis recitans, somno
corripitur, et sacram Dei Genitricis imaginem vi-
det oculos commiseratione et hilaritate plenos in
se convertere atque affari : « En tibi manus sanata
est : de cætero ne cessa, sed, sicut modo pollici-
citus es, fac eam calamum esse scribæ velociter
scribentis. »

XIX. Eucharisticos hymnos Deo canit. — Evigi-
lans igitur et sanatus, tum manum abscissam re-
stitutamque curiose contemplatus, exsultavit spi-
ritu in Deo salutari suo, necnon in ejus Matre,
quia fecisset sibi magna qui potens est. Tum in
pedes se erigens, sublatis ad cælum manibus,
carmen cecinit divinum in id temporis perquam
D belle conveniens : totamque noctem cum omni
familia lætam agens, in grati animi significationem
canticum novum Deo modulatus est : « Dextera
tua, Domine, glorificata est in fortitudine : dextera
manus tua confractam manum meam sanavit,
perque eam confringes inimicos, qui venerandam
tuam tuæque Matris imaginem aspernantur. In
multitudine gloriæ tuæ adversarios effractores
imaginum conteres per manum meam. » Ea nōr

13 Psal. XLIV. 2. 14 Luc. 1, 47

VARIE LECTIONES.

1 ἁγίας καὶ, male. 1 Abest hic versus in R. 2 Edit. deest θεῖκόν.

itaque dies illi erat, et nullatenus nox; lumen plane, et non tenebre¹¹, et, ut propheticam vocem per hypallages figuram usurpem, purus illi tabernaculo viri iusti¹².

Hæc non occulte, neque silentio gesta sunt, verum admirabilis ille sonus concinnaque jubilatio ad totam circum viciniam diffundebatur. Mox e Saracenis Christi hostibus nonnulli principem suum adeunt, affirmantes Joanni dexteram minime amputatam fuisse, sed alteri cuiquam, ut puta servo aut ministrorum ejus alicui, [XIII] qui se pro sua erga Dominum benevolentia dederit; ac eos quibus præsectio manus imperata erat pecuniis pœnam commutasse, Joannes enim, aiebant illi, domi considens perinde canit et oblectatur, ut eum nuptiale festum putares celebrare, et epithalamii canticum aliquod edere. Quid quod et ejusmodi lætitiis ejus exsultatio videtur major.

XX. *Miraculum agnoscit barbarus.* — His renuntiatis, Joannes accersitur; qui cum venisset, relictam manum jubetur proferre. Hanc cum ostendit, lineola quædam, Dei matre ita comparante, subapparebat, quæ manifestum esset verissimæ excisionis indicium. Quocirca barbarus: « Equis te medicus, Joannes, sanavit? » inquit. « Quæ adhibita vulneri medicamenta? » Tum ille clara et alta voce miraculum prædicare: « Meus, ait, Dominus, omnipotentissimus medicus, cujus vis et potentia pari gradu voluntatem comitatur. » Ad hæc barbarus: « Quantum igitur conjicio, o homo, id quod es passus, nullo tuo crimine passus es. Cæterum ignoscas nobis, quod inconsulta præcipitque sententia supplicium intulerimus tibi. Modo vero pristinum munus deinceps administrabis, et principem inter consiliarios nostros locum tenebis. Nihil enim quidquam posthac nisi de consilio tuo et sententia summus facturi. »

XXI. *Joannes facultatem ægre obtinet secedendi in monasterium.* — Joannes vero humi procidens adoravit, pronusque per diu jacens obtestabatur, ut copiam sibi princeps faceret viam aliam multo optabiliorem incundi, et sequendi illum qui dixit: *Ego sum pater*¹³. Barbarus contra facultatem secedendi abnuebat, eratque videre duello, ut sic loquar, certantes ambos, barbaram hunc et justum illum. Hic enim multis contendere, quo Joannem mundi funibus irretiret ac retineret: ille e contrario vim omnem et conatum adhibere, ut eos rumperet et angelicis alis avolare. Ingens tunc campus patebat, in quo cum certaminis arbiter Christus sedebat, tum angeli spectatores erant. Quin nec immerito quispiam dixerit, malos a sinistro latere spiritus barbari animum obfirmasse et

μεθ' ὑπallαγῆς, ἥχος ἦν ἔκαστ' ἁπλοῦς ἔορταζόντων, καὶ φωνὴ ἀγαλλιάσεως ἐν σπηγῇ δικαίου ἀνδρός.

erat epulantium sonus, et vox exsultationis in

Ταῦτα οὐκ ἐν χρυσῷ, οὐδ' ἡσυχῇ τετέλεστο, ἀλλὰ διέβαινε δ θαυμάσιος ἐκεῖνος φθόγγος καὶ ἐναρμόνιος ἀλαλαγμὸς εἰς τοὺς ἐκ γειτόνων, καὶ κυκλῶς. Καὶ εὐθὺς ἀπήσάν τινες τῶν μισοχριστιῶν Σαρακηνῶν παρὰ τὸν οἶκον ἀρχοντα, μὴ ἐκκεκῶσθαι τῷ Ἰωάννῃ τὴν δεξιὰν λέγοντες, ἄλλου δὲ τινος, δούλου τυχόν, ἢ ἄλλως ὑπηρετουμένου αὐτοῦ, καὶ δι' εὐνοίαν προδεδωκότος ἑαυτὸν ἀντὶ τοῦ δεσπότη αὐτοῦ. Τοὺς δὲ τὴν ἐκκοπὴν προστάχθέντας, χρημασιν ἀνταλλάξασθαι τὴν ποινὴν. Ὁ γὰρ Ἰωάννης οἴκοι καθήμενος, οὕτως ᾄδει καὶ τέρπεται, ὥς γαμήλια εἴποις πανηγυρίζειν αὐτὸν, καὶ ἐπιθαλάμιον ποιεῖσθαι τῶν ὑμναίων ἡγῆν· μᾶλλον δὲ ὑπὲρ ἐκεῖνα ἢ τοῦτου ἔοικεν ἀγαλλίασις.

K'. Τούτων οὕτω προαγγελθέντων, προσεκαλεῖτο καὶ ὁ Ἰωάννης· ὁ δὲ ἀφικόμενος ἐκελεύετο δεικνύειν τὴν ἐκκοπίαν δεξιᾶν, ἥς ἐμφανισθείσης ὑπεφαίνετο καὶ τις γραμμὴ τῆς διακοπῆς, τοῦτο οἰκονομοῦσης τῆς Θεομήτορος, τὴν ἐκκοπὴν ἀψευδεστάτην κατατηνύουσα. Ἐφ' οἷς ὁ βάρβαρος ἔφησε· « Τίς ὁ ἐξισάμενός σε ἱατρός, Ἰωάννη, καὶ τίνα τὰ ἐπιτεθέντα σοι φάρμακα; » Ὁ δὲ λαμπρῶς τῇ φωνῇ καὶ μεγάλῃ κήρυξ τοῦ θαύματος γίνεται· « Καὶ ὁ Κύριός μου, φησὶν, ὁ παντοδυνατώτατος ἱατρός, ὃς καὶ οὐχ ὑστερίζουσιν ἔχει τὴν δύναμιν πρὸς τὴν θέλησιν. » Καὶ ὁ βάρβαρος ἀπεκρίνατο· « Ὡς εἴχασμαι, ἀνθρώπε, ἐπ' ἀνευθύνους ὁ πέπονθας, πέπονθας. Καὶ λοιπὸν ἡμῖν σύγγνωθι, ἐφ' οἷς ἀπερισκέπτους καὶ ἀλογίστοις τοῖς ἀποφάσεσιν ἐπηνέγκαμέν σοι τὴν τιμωρίαν. Ἵδι τοίνυν τὴν προτέραν ἐφάπνω ἀρχὴν, καὶ πρῶτος ἔσῃ ἐν τοῖς ἡμετέροις συμβούλοις. Οὐ γὰρ πρῶταίμην τι πώποτε τοῦ λοιποῦ ἀνεύσῃς παραινέσεώς· τε καὶ συμβουλῆς. »

KA'. Ὁ δὲ πᾶσιν χαμᾶι, προσεκύνησε καὶ πρηνὴς καίμενος εἰδέτο ἐκεῖνον ἐφ' ὧραν ἱκανὴν, συγχωρηθῆναι οἱ, καὶ ἄλλην ἑλπίαν τοῦτον ὁδὸν τὴν ἐρασιμωτέραν ὀδεῦσαι, καὶ ἀκολουθεῖν τῷ λέγοντι· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Ὁ δὲ βάρβαρος οὐκ ἐδόθου τὴν συγχώρησιν. Καὶ ἦν ἰδεῖν μονομάχους, ὥς ἂν τις εἴποι, τὸν βάρβαρον, καὶ τὸν δικαῖον. Ὁ μὲν πολλοὶ ἡγωνίζετο ἐπέχειν τὸν Ἰωάννην τοῖς τοῦ κόσμου δεσμοῖς· ὁ δὲ βίαιός τις ἦν ταῦτα ἀπορρῆξαι μετὰ σπουδῆς, καὶ ἀγγελικαῖς πετάσαι τοῖς πτέρυξι. Καὶ στάδιον τότε ἡνεωγμένον μέγα ἐτύγγανεν, ἀγωνοθέτης δὲ Χριστὸς προσεκάθητο, καὶ τὸ θεάτρον οἱ ἄγγελοι. Ἐρεῖ δὲ τις δικαίως, καὶ τοὺς πονηροὺς ἐξ ἀριστερῶν παραβαρύνειν τὸν βάρβαρον, καὶ ἐπαλεῖπειν πρὸς πιθανότητας. Νικᾷ δὲ μετὰ πολλῆς ἀναρρήσεως ὁ ἐμὸς μονομάχος, καὶ πιθανὰ πάντα τοῦ ἀντιπάλου

¹¹ Amos v. 18. ¹² Psal. xli, 5. ¹³ Joan. xiv, 6.

VARIE LECTIOES.

¹ ἐπιθαλάμιον. = ἐπεφαίνετο. ² Edit. δέξιν. • Edit. παραινέσεως. • R. deest ὁ.

ὡς βέλῃ νηπίων λαλόγισται. Καὶ νικητῆς ἀπεισιν (20), ἀναδεδεμένος τὴν κεφαλὴν ταινίᾳ περιφανεῖ, καὶ τὸν οἶκον εἰσεῖσι φαιδρωπὸς, ὁ πρὶν ἐξῶν αὐτὸν σκυβηρωπὸς.

KIV. Καὶ δύο προκαιμένων αὐτῶ τῶν Δεσποτικῶν ἀποφάσεων. τῆς μὲν, πωλεῖν τὰ ὑπάρχοντα, καὶ πένησιν διανέμειν ὀριζομένης· τῆς δὲ, καταλαμβάνειν οἰκίας, καὶ ἀγροὺς, καὶ ἄλλα πάντα, ἐνεκεν τοῦ ὀνόματος τοῦ Δεσπότη, οὕτως περὶ τὴν προτέραν ποιεῖται τὴν σχολὴν, ἐν ἧσιν μὴ ἐμβραδύνη· οὕτως κατὰ τὴν δευτέραν ποιεῖ, ἵνα ὡς ἔτυχε ταῦτα εἰσκότο· ἔριδες προβαίνει, καὶ διαμάχαι πολλαὶ τῶν καθ' αἶμα ψικαιωμένων αὐτῶ, ἄλλων ἄλλο προεδιλημένων τοῦ κληρονομεῖν δίκαιον, ἀλλὰ μέσος ἀμφοτέρων χωρεῖ, καὶ ὡς εἶχε τὰ ὑπάρχοντα διανεμάμενος πένησιν, αἰχμαλώτοις, δούλοις τοῖς αὐτοῦ· οὗς δὲ καὶ ἐλευθερίας ἤξιωσε· συγγεῖται καὶ τοῖς θεοῖς καθιερώσας ναοῖς· ὡς ἐξῆλθε γυμνὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, οὕτω γυμνὸς ἐξῆλθε τοῦ κόσμου, πλὴν τῶν ἀναγκαίων ἐπιβημάτων, καὶ ἀπὼν εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ τὴν προσήκουσαν προσκύνειν ποιησάμενος ἐν τόποις τούτοις τοῖς σεβασμίσι, ὡς ἔλαφος διψῶσα τὸν θεόν, εἰς τὴν ἔρημον ἐξίσαι, καὶ τὴν τοῦ θεοφόρου Σάββα λαύραν καταλαμβάνει (21), ἔχων ὁπαδὸν, οὗ τῆς ὁδοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ σκοποῦ κοινωνὸν, Κοσμάν (22) τὸν αὐτῶ συμμετασχόντα καὶ ἀναγωγῆς καὶ παιδεύσεως. Εἶπες ἂν αὐτοὺς ζεύγος ἱερὸν εἶναι, καὶ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τρέχειν τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἂν ἄρυνται αὐτὸν ἐπαυχέτιον.

KV. Ὁ γοῦν Ἰωάννης, ὃς τοῦ λόγου ἐστὶν ὑπόθεσις, τὴν θείαν ἐκείνην μάδραν εἰσὶν, τοῦ ποιμένου πίπτει παρὰ τοὺς πόδας, λιπαρὸς ἑξαποδύμενος, ὡς ἐν τῶν ἐκαὶ προβάτων ταγῆναι, ἀπολωλὸς ἐαυτὸν καλῶν, καὶ ἐξ ἐρήμων ὁρίων ἀρτί ἐπιστρέφοντο πρὸς

A instruxisse ad demulcendum Joannem, Vicit tamē multa cum laude duellator meus, cunctaque adversarii ad persuadendum momenta tanquam sagittae parvulorum habita sunt¹⁷. Victor discessit illustri vitta redimitus caput, et hilari vultu domum ingreditur, qui mœstus ante et tristis exierat.

XXII. Facultates et bona distribuit. — Cæterum cum dum Domini sententiæ ipsi propositæ essent, altera qua facultates suas vendere et dare pauperibus jussum est¹⁸, altera quæ domos et agros, cæteraque omnia propter Dominum relinquere præscribit¹⁹, circa primam nullum tempus contrivit, ne forte disturniore mora distraheretur; alterius vero præscriptum non ita gessit, ut, relictis temere possessionibus, inter eos qui sibi conjuncti essent, lites orirentur et jurgia plurima, aliis aliud jus adeundæ hereditatis obtinentibus; verum medius inter utrumque incedens, [XIV] bona sua partitus est in pauperes et captivos, inque servos quos libertate donavit, ac tandem in consanguineos, ita tamen ut pars quoque sua templis consecrata esset. Quemadmodum nudus e materno utero exierat, sic excessit e mundo, necessarii duntaxat vestibus retentis. Talis Hierosolymam petiit, ubi adorata, quo par erat cultu, eorum locorum majestate, Deum ipsum ad instar cervi sitiens, in solitudinem contendit, et divini Sabæ lauram assequitur, comitem et socium habens cum itineris, tum propositi, Cosmam illum, quem ejusdem educationis ac institutionis habuerat participem. Dixisses eos par sacrum esse, quod ad Christi jugum una curreret, ut illi colla submitterent.

XXIII. Joannes a pastore monasterii excipitur. — Joannes itaque, qui unus narrationis meæ argumentum est, divinum illud ovile ingressus, pedibus pastoris advolvitur, enixe rogans ut inter oves quæ illic versabantur, admitteretur; ovem sese

¹⁷ Psal. cxliii, 9. ¹⁸ Matth. xix, 21; Luc. xviii, 22. ¹⁹ Matth. xix, 29.

VARIE LECTIONES.

9 Edit. ἵνα μὴ ὡς ἔτυχε ταῦτα εἰδῶσι. Als. ἐπὶ, OEcolamp. ad Christi jugum transtulit.

NOTÆ.

(20) Καὶ νικητῆς ἀπεισιν. Postquam Joannes primarii consilarii dignitatem aliæque munera, quibus apud chalifam fungebatur, reliquit, sufficiens, ni fallor in ejus locum fuit. Theodorus Mansuri, ejus verosimiliter patruelis; barbaro hanc saltem gratiam facere volente, ut in honestissima illa familia continuaretur dimissa ab Joanne dignitas. Sed minus felix iste fuit: siquidem Theophanes ait, eum 18 anno Isauri, id est Christiane æræ anno 736, ad deserti regionem esse relegatum: quod ipsum forte Leonis machinatione factum esse, etiam amicos Joannis persequentis, ominatur Hlenschenius.

(21) Καὶ τὴν τοῦ θεοφόρου Σάββα λαύραν καταλαμβάνει. Ad quoniam nempe Cosmas præceptor suus confugerat. Anonymus Græco-barbarus, de locis Hierosolymitanis, ab Allatio editus inter Symmicta, hæc habet ubi de Laura Sancti Sabæ: Supraque, versus Jerusalem, inter colles, est monasterium seu

D Laura S. Sabæ, et illius sepulcrum. Monasterium exædificatum est juxta torrentes. Sub monasterio fons scaturit, quem ille precibus a Deo impetravit. Templum trulla erigitur, eaque caruleo imbuta: Adtū εἶναι καὶ τὸ κέλλην τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ δαμασκηνοῦ· αὐτοῦ ἔγραψεν τὸ, Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς, καὶ τὴν Ὀκτωήχον. Prope est cella S. Joannis Damasceni, in qua composuit Troparium, (Dignum est vere,) et Octoechum. Porro Troparium istud, Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς, quotidie apud Græcos in honorem Dei Genitricis canitur inter sacra Missarum solemnias, post peractam consecrationem.

(22) Ἀλλὰ καὶ τοῦ σκοποῦ κοινωνὸν Κοσμάν. Cosmas hic est melodus, seu canonum carminumve ecclesiasticorum auctor præcipuus, Damasceni condiscipulus et adoptivus frater, de quo jam facta est mentio, ac rursum amplius infra dicetur.

perditam appellans, quæ ex desertis montibus ad Christum pastorem rediret. Gavisus est ea re sacri gregis præfectus, eumque isto consilio beatum pronuntiavit. Opere autem pretium esse duxit, novitum, tum vitæ splendore, tum eximia scientia illustrem, uni cuiusdam e præcipuis senioribus committere, ut ille sub tanto duce in vita Dei sine erroris periculo graderetur. Quem itaque unum ex alumnis monasterii omni virtutum genere illustrem aestimabat, hunc primum accersit, cui Joannem concedere nititur. Verum ille abnuvit, causatus haudquaquam se parem esse tanto viro regendo, qui magnam sibi opinionem sapientiæ paraverat. Eo misso, alterum præfectus vocat. At secundus ille eadem quæ prior locutus est. Tertius deinde post illos adductus cum esset, alique rursum non pauci; una omnes voce deprecari a se cœperunt Joannis instituendi curam.

XXIV. *Seni traditur instituendus.* — Post multos tandem eorum senex alius accersitur, moribus simplex, sed plurima scientia ornatus, qui prompto animo promptam Joannem excipiens, in cellam suam una cum eo pergit. Quocirca præclerum illud fundamentum substruit, ne arbitratu suo quidquam gerat, ut partos per orationum contentionem sudores victimæ instar Deo offerat, ut oculis lacrymas exprimat, quibus vitæ prioris maculæ eluantur: eas quippe sacrificium purum apud Christum censeret, omni alio suffimento suavius. Atque hoc primum de iis rebus ei præceptum est, quæ corporis adminiculo peraguntur. Circa illa vero quæ ad animum spectant, indixit ei ne munda nam ullam intra se pingeret imaginem, aut rerum minime convenientium formas adumbraret; mentem ab omni vano tumore integram servaret; ac ne amplitudine doctrinæ efferreretur, existimaret se [XV] nondum quibuscunque studuerat assecutum; visiones, arcanasve manifestationes non appeteret; eo usque non superbi- ret, ut nimia fiducia in hac versetur opinione, adeptum se ejusmodi scientiam, quæ nulli sit errori obnoxia, donec animæ a corpore divisio fiat; sed contra reputet timidus et anticipites cogitationes esse, incertasque providentias et rationes²⁰. Quocirca in id contendere eum monuit, ne cogitatio sua dispergeretur, sed summa cura eam colligeret, ut hoc pacto divina luce mens perfundatur, purgetur animus, et corpus mundum evadat, tum denique corpus cum anima sic cum mente copuletur, ut triplex ea res propter conjunctionem cum simplicissima Trinitate simplex subinde efficiatur, et homo non jam carnalis, nec animalis, sed ex toto spiritualis transformatis nimirum voluntatis inductione duobus

δὲν ποιμένα Χριστὸν. Ἦσθη τοίνυν ὁ τῆς ποιμνῆς προστάς ἐπ' αὐτῷ, καὶ τῆς προαιρέσεως ἐμακάριζε. Καὶ δόξαν αὐτῷ διὰ τοῦ βίου περιφανὲς καὶ τῆς γνώσεως τὸ περιῖον, ἐνὶ τῶν μεγάλων παραδούναι γέροντων τὸν νέηλον, ὡς ἂν ὅπ' ἐκείνῳ καθηγεμόνι ταττόμενος, ἀπλάνως ἐπιπορεύεται τὴν ὁδὸν, τὴν τοῦ Θεοῦ· ὃν ᾤετο ἐκ τῶν τῆς μονῆς μοναχῶν ἐν πᾶσι καλοῖς ἐπίσημον εἰσκαλεῖται πρῶτον, καὶ ἐγχειρίζει αὐτῷ τὸν Ἰωάννην ἐπιχειρεῖ· ὃ δὲ ἀπαναινόμενος ἦν, οὐχ ἱκανὸν εἶναι αὐτὸν φάσκων εἰς ποιμαντικὴν ἀνδρὸς τοιοῦτου, μέγα τὸ κλέος ἀραμένου ἐπὶ σοφίᾳ. Παρήκε τυυτοῖ τὸν γέροντα ὁ ποιμενάρχης, καὶ μετ' αὐτὸν ἑτερόν εἰσκαλεῖται. Καὶ ὁ δευτερός τὰ ὁμοία τῷ προτέρῳ ἔλεγε. Τρίτος μετ' ἐκείνους ἄλλος εἰσῆγγοτο, μετὰ δὲ τοὺτους οὐκ ὀλίγοι ἑτεροί. Καὶ ἤρξαντο ἀπὸ μίδς κραιτεῖσθαι ἅπαντες τὴν προστασίαν τοῦ Ἰωάννου.

ΚΔ'. Μετὰ δὲ τοὺς πολλοὺς, ἄλλος εἰσῆγγοτο γέρον, τὸ ἦθος ἀπλοῦς, τὴν γνώσιν πολλὴ, καὶ πρόθυμος, πρόθυμον τὸν Ἰωάννην δεξιόμενος, εἰς τὸ κέλλιον τὸ ἴδιον ἀπεισι σὺν αὐτῷ. Καὶ τὸ καλὸν θεμέλιον πρῶτον αὐτῷ ὑποτίθησι, τὸ μηδὲν πράττειν ἰδίῳ θελήματι, θύειν δὲ Θεῷ ἰδρωτάς, ἐν προσευχαίς διὰ τὸ τούτων ἔκτενῆς καὶ ἐπίπονον, καὶ ἐξ ὀφθαλμῶν δακρύειν ὑψιέμενον τῆς ἐπὶ τῷ προτέρῳ βίῳ καθάρσεως²¹, ἃ θυσία καθαρὰ λελογίσταται τῷ Χριστῷ ὑπὲρ πάντων ἄλλων θυμιάμα. Καὶ τοῦτο μὲν πρῶτον, κατὰ τὰ διὰ τοῦ σώματος ἐνεργούμενα· εἰς τὰ κατὰ ψυχὴν δὲ, μηδεμίαν ζωγραφεῖν κοσμικὴν φαντασίαν, μηδ' εἰκονίζειν ἐν αὐτῇ τύπους πραγμάτων οὐ καθηκόντων, τὸν νοῦν δὲ ἀπὸ παντὸς φουσηματος διακένου διατηρεῖν· μήτε μὴν τῷ τῶν μαθημάτων πλήθει ἐπαρῆσθαι, καὶ ἐν οἷς μεμάθηκε, τὸ πᾶν καταλαβεῖν μὴ οἰεσθαι· μήτε ἔφρσιν ἔχειν ὁπτασιῶν τιμῶν, καὶ ἀποκρύφων ἀποκαλύψων, μήτ' ἐπαρῆσθαι²²· οἱ τὸν νοῦν· αὐτῷ τεθαβρῆκεναι ποτὲ ἡ δόξα· σχεῖν γνώσιν ἀνεπισφαλῆ, ἕως ἂν διχαζῇται, ἀλλ' εἰδέναι δειλοῦς τοὺς οἰκίους λογισμοὺς, καὶ τὰς αὐτοῦ ἐπινοίας ἐπισφαλεῖς· σπεῦδειν δὲ μὴ ἔῃν σκεδάννυσθαι τὴν διάνοιαν, ἀλλ' ἐπαίγασθαι ταύτην συνάγειν ἐπιμελέστατα, ἵν' οὕτω δῆ, ὃ μὲν νοῦς αὐτῷ φωτισθεῖ πρὸς Θεοῦ, καθαρθεῖ²³ καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα καθαρῶς θεῖν, καὶ τέλος, τὸ σῶμα σὺν τῇ ψυχῇ ἐπισυναφθεῖ τῷ νοῖ, καὶ τὸ τριπλοῦν ἀπλοῦν γένηται διὰ τὴν πρὸς τὴν ἀπλουστάτην Τριάδα ἑνωσιν, καὶ γένηται ἄνθρωπος, οὐ σαρκικός, οὐδὲ ψυχικός, ἀλλὰ τὸ ὅλον πνευματικός, μεταστοιχειωθέντων τῶν δύο γνωμικῇ προαιρέσει εἰς τὸ τρίτον καὶ πρῶτον· λέγω δῆτα, τὸν νοῦν. Οὕτω δῆ ὁ πατὴρ τῷ παιδί, τῷ μαθητῇ ὁ διδάσκαλος ὑποθέμενος, προσυπέθετο αὐτῷ καὶ τοῦτο, εἰπὼν· Μὴ πρὸς τινὰς ἐπιστάλης ἐπιστολήν. Μὴ τὸ παράπαν φθέγῃ τι τῶν τῆς ἑξω παιδείας. Σιωπῇ

²⁰ Sap. ix, 14.

VARIÆ LECTIONES.

* R. deest τὴν. † R. παρὶ, malè. ‡ Mss. R. ἐπὶ τὰ πρόσω καθάρ. † Edit. deest ἔφρσιν. Al. εἰς ἔφρσιν ἔλθειν. * R. μήτε πειθίσσεται. † R. καθαρῇ.

δὲ ἅπται μετὰ συνεσεως· οἶδας γὰρ τοῦτο μὴ μόνον τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων εἶναι παράγγελμα, ἀλλὰ καὶ Πυθαγόρας ἐκεῖνος ὁ Σάμιος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἀρτι μουμένοις, αὐτῷ τὰ τῆς φιλοσοφίας μυστήρια, πολυετῇ παρήγγελλε τὴν αἰγὴν. Καὶ μὴ δόξη, καλὸν εἶναι, τὸ τὰ καλὰ παρὰ καιρὸν φθέγγεσθαι· εἰς τοῦτο γὰρ ὁ Δαβὶδ ὁδηγεῖται σε, ὅς φησιν, ὅτι Ἑσίγησα ἐξ ἀγαθῶν. Εἶτα τί ἐντεῦθεν αὐτῷ συμβέβηκε, λέγοντος ἀκούσον Ἑθερμάνθη ἡ καρδία μου ἐντός μου, τῷ πυρὶ πάντως τοῦ πρὸς Θεὸν ἔρωτος, ἐν τῇ κατὰ διάνοιαν δὲ μελέτῃ τὸ πῦρ ἐκεῖνο τῷ προσήτῃ ἐξήφθη.

bonis²¹. Quid autem hinc ei contigerit, audi narrantem : *Concaluit cor meum intra me*²²; igne utique divini amoris. Porro ignis assidua meditatione in Propheta successus fuit.

KE'. Ταῦτα τῷ Ἰωάννῃ ὁ γέρων (23) παρήγγελλε, καὶ οὐκ ἦν καθ' ὁδῶν γράφων, οὐδὲ κατὰ πετρῶν σπειρών, ἀλλ' εἰς γῆν αγαθὴν. Χρόνος οὖν παρῆλθεν ἑκατὸς, καὶ ὁ Ἰωάννης ἦν διὰ πάσης πείρας τῷ γέροντι παιδοτριβοῦμενος, καὶ κατὰ πάντα τὴν ὑπακοὴν ἀνεπισφαλῆ ἐνδεσκνύμενος. Καὶ οὐκ ἦν ἀντιλογία τῷ Ἰωάννῃ ἐν οἷς προστάττετο. Οὐκ ἦν γογγυσμὸς ἐν γλώσσῃ, οὐδὲ διαλογισμὸς ἐν καρδίᾳ, ὥπως ἀνακρίνων ἐντὸς, ἅπερ ὁ ἐπιστάτης αὐτῷ διαωρίζετο. Ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἐν μέσῃ διανοίᾳ ἐγκακολαμμένον εἶχεν, πλαξίν ἕως βάθους, ἐπὶ παντὸς ἔργου καὶ προστάγματος, τὸ ποιεῖν, ὡς Παῦλος παρακαλεῖται, τὸ ἐπιτεταγμένον χωρὶς γογγυσμοῦ καὶ διαλογισμῶν. Τί γὰρ κέρδος τῷ ποιοῦντι χρῆσθαι ὅσον δῆποτε, ἂν ἐπικάθηται οἱ τοῖς χεῖλεσι γογγυσμὸς, ἢ τῇ καρδίᾳ ἐμφωλεύει, ὡς βρις, διαλογισμὸς πονηρὸς; Πότε βελτιωθήσεται ἡ ψυχὴ τῷ οὕτω διακονοῦντι; Πότε τὴν ἐπὶ τὸ πρόσω οἰκίαν προκοπήν; διὰ τοῦτο ποιοῦσιν [αὐτοὶ πολλοὶ τάχα τὸ δοκεῖν, περὶ τὰ τῆς ἀρετῆς, καὶ ποιοῦσιν] εἰκὴ πρὸς τὰ ἐμπροσθεν οὐ προσκόπουντες.

KΓ'. Εἶτα τοῖς μελῶσι τῆς ὑπακοῆς ἀγωνίσμασιν ἐγγυμνάζων ὁ γέρων τὸν ἀθλητὴν, τί μηχανᾶται; Σπυρίδας ὅς εἶχον ἐργόχειρον, πολλὰς συναγωγὰς, πρόρασιν. προβάλλεται τοιαυτὴ, εἰρηκῶς τῷ Ἰωάννῃ οὕτως· «Ὅς ἔχουσθαί μοι, τέκνον, ἐν δαμασκῷ πολλοῦ πωλεῖσθαι τὰς σπυρίδας, ἤπερ ἐν τοῖς τῆς Παλαιστίνης μέρεσι. καὶ χρειῶν, ὡς οἶδας, πολλῶν ἡμῖν δεῖ· ἀνελόμενος οὖν ἀπάσας, ἐκεῖ, ὡς τάχους ἔχεις, πορεύου, καὶ μὴ ἄλλως ταύτας πωλήσης, μηδὲ παρὰ μικρὸν, εἰ μὴ ὥσπερ σοὶ ἐντέλλομαι· ὑπὲρ τὸ διπλάσιον τοῦ ἀξίου τὸ τίμημα ὀρισάμενος. Οὐκ ἀντίπερ δὲ, οὐδὲ τὸν ἐπιτάξαντος λόγον ἀνέκρινεν.

²¹ Psal. xxxviii, 3. ²² ibid. 4.

²³ R. ἐπιτάγματος. a-Desunt in edit.

illis prioribus in tertium illud et primum, mentem scilicet. Atque talia quidem praecepta pater filio, et magister discipulo dedit, sed et illud quoque subiecit : « Ne ad ullos miseris epistolam : nihil prorsus externarum disciplinarum eloquaris. Silentium prudenter cole. Nosti siquidem istud non nostrorum modo philosophorum praeceptum esse : sed et Pythagoras Samius discipulis suis quos arcana philosophiae imbueret, multorum annorum silentium indicabat. Neu arbitreris bonum esse bona intempestive loqui ; quin potius David hujus tibi documentum auctor sit, ubi ait : *Silui a*

XXV. Hæc Joanni senex denuntians, non in aquis scribebat, non super petram serebat, sed in terra bona. Aliquantum igitur temporis elapsum est, cum Joannes a seno omni periclitationis genere institueretur, eique exactam in re quavis obedientiam exhiberet. Nulla ejus erat ad imperata detrectatio, nulla in lingua murmuratio, disceptatio in corde nulla, qua magistri jussa intus dijudicaret; sed hoc unum in media mente tanquam in tabulis insculptum habebat, ut secundum Pauli consilium, quidquid ageret aut agere juberetur, hoc sine querimonia et disceptationibus perficeret. Nam quid illud juvat bene agere, cujus in labiis insideat murmuratio, aut mala discussio in corde quasi serpens delitescat? Quando nam futurum sit, ut melior fiat animus illius qui sic obsequitur? Quando nam ulterius ad meliora provehetur? Nimirum id in causa est, ut multi forte exercitatione virtutis laborent, ac incassum laborent, nihil ad ea quæ priora seu anteriora sunt, proficiant.

XXVI. Joannes Damascum mittitur ad sportas vendendas. — Post hæc autem, cum senex pugilem suum majoribus obedientiae certaminibus assuefaceret, quid tandem comminiscitur? Sportas, quas suis manibus contexuerant, multas colligens, [XVI] ejusmodi pretextu utitur, his verbis Joannem alloquens : « Audivi, fili, sportas Damasciarius, quam in Palæstinæ partibus, vendi; multis porro, ut ipse nosti, rebus indigemus; his ergo omnibus acceptis, eo proficiscere quam celerrime poteris, neque vel tantillo quidem quam tibi constituto, minoris eas vendideris. » Tum simul pretium

VARIAE LECTIONES.

NOTÆ.

(23) Ταῦτα τῷ Ἰωάννῃ ὁ γέρων. Hic ad longum edisserere non varat, quam felicem virtutibus excolendis operam dederit. Quarum certa nobis specimina ex ipsis quæ supersunt operibus licet eruere : præsertim vero ex homiliis quatuor asceticis, quas in illustrissimi Metensis episcopi bibliothecæ codice nuper reperi, et in appendice operum illius Græce Latineque sum, si Deus concesserit, editu-

rus. Hoc unum monebo ex his orationibus comperit fore, sanctissimum virum ad summum perfectionis apicem subisse, tum profunda sui demissione atque humilitate, tum singulari erga divinam Eucharistiam reverentia ac devotione : quibus addendum ardentissimum erga Deiparam studium, quod in aliis vassum homiliis significare gestit.

duplo quam par erat majus definit. Ille vero relictus non est, nec præcipientis sermonem discussit: cum factus obediens esset usque ad mortem²²: sed obedientia velut alis quibusdam instructus, sarcina in humeros imposita, Damascum petit, indutus centones squalore et alluvie obsitos, qui prius in ea illustris splendidusque egerat, forumque peragrabat ut sportas suas divenderet. Cum autem carius supra modum eas aestimaret, risum sui movebat, omniumque convitiis et contumeliis exagitabatur. Tandem unus quidam ex his quos habuerat in famulatio, dum clarus esset in ea civitate, haud procul stans, vultumque ejus in animum revocans, virum ita abjectum ac pannosum, quis esset, quisque fuisset olim, agnovit. Mox corde compunctus accessit, tanquam eum ignoraret quem apprimere noverat, sportas tanti emit, quanti postulabatur. Accepto pretio Joannes ad eum qui se miserat regreditur, humi prostrato rente.

XXVII. *Funebre canticum edere rogatur.* — Forte ex vicinis præfecti Joannis monachus quidam, terrestri peregrinatione cum coelesti domicilio commutata, ad Deum concesserat. Habebat is fratrem germanum, qui tristi hoc casu victus, fraterni funeris acerbiter celare nequaquam valebat. Quamobrem Joannes ei solatium afferre nitebatur, et quibus verbis poterat, a mæstitia revocare. Ille vero enixe eum rogare cepit ut levandi doloris, animique sui excitandi gratia modulum aliquem conderet. At Joannes præceptum senis reveritus, haud se postulatis facilem præbuit. Ille contra importunior ingruens, nullum precibus finem facere. « Quidni enim, inquebat, dolentis animi miserece? Quidni tenue illi medicamentum admoves, quod dolorem arceat? Si corporum medicus esses, meque corporalis dolor conficeret, annon mihi pro viribus remedium afferres? Sed ei si gravi aut forte etiam letali morbo laborarem, nunquid non hujusce neglectus et incuria Deo pœnas dares? Sin vero senis præceptum vereris, scito me rem istam tanto secreto celaturum, ut ad nullius aures perferatur. » Flectitur demum his sermonibus Joannes, concinnumque ei de mortuo modulum componit, qui etiamnum hodie omnium ore canitur, illum scilicet: *Humana cuncta vanitas, etc.*

²² Philipp. II, 8.

VARIE LECTIONES

^b R. ἐξυπηρετούντων. ^c Mss. R. τὸν πολέμιον. ^d Ita Reg. Edita non habent, nec legisse videtur Constant. Acropol. ^e Mss. R. εἰ τις ὁδὸν με.

NOTÆ.

(24) Ὁ καὶ μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τοῖς πάντων στόμασιν ᾄδεται. Damasceni carmen, cujus prima verba Joannes Hierosolymitanus recitat, integrum hic afferre juvat ex Constantini Acropolitæ sermone.

Πάντα ματαιότης τὰ ἀνθρώπινα,
Ὅσα οὐχ ὑπάρχει μετὰ θάνατον.

A ὁ μέχρι θανάτου ὑπήκοος, ἐπωμίζεται δὲ τὸν φόρον, ὁ περὶ αὐτὸς τὴν ὑπακοήν, καὶ εἰς Δαμασκὸν ἀπεισιν, ὁ πρὶν περίστροφος ἐν αὐτῇ, βακένδυτων, αὐχημῶν, καὶ ρυπῶν. Καὶ περιφέρει τὴν ἀγορὰν τὴν τῶν στυρίδων ποιοῦμενος διαπώλησιν. Ὡς οὖν πολλοὺ ταύτας ἐποιεῖτο τμήματος, γέλωτα παρείχε, καὶ δι' ὀνείδους καὶ ὑβρεων τοῖς πᾶσιν ἐγένετο. Εἰς τοίνυν τῶν ἐξυπηρετούμενων^b αὐτῷ, ὅτε περιφανὴς ἐν τῇ πόλει διέπρεπε, κατὰ πρόσωπον στάς, καὶ τὴν ὄψιν ἐκείνου εἰς διάνοιαν ἐμβαλλόμενος, ἐγκώρισε τὸν οὕτω ταπεινὸν, τὸν οὕτω δυσαίμονα, ὅστις εἴη, καὶ οἷος ἐτύγχανε. Καὶ συντριβίς τὴν καρδίαν, πρόσσεισιν, ὡς μὴδὲν εἰδὼς ὁ εἰδὼς, καὶ τὴν στυρίδων ἐξώνησιν ἐποίησάτο, δοὺς αὐτῷ ὅσον ἐπεζητήθη τὸ τίμημα. Ὁ δὲ τοῦτο λαβὼν, παλινὸδιαν ποιεῖται πρὸς τὸν στεῖλόμενον, καὶ ὅλὰ τις νικηφόρος ἐπάνεισι, γενναίως εἰς τοῦδαφος καταβαλὼν τὸν ἀντίπαλον^c, ὃς ἦν ὁ τῆς κενῆς δόξης καὶ ὑπερηφανίας γεννήτωρ.

fortiter adversario, inanis gloria: et superbia pa-

KZ. Ἐκ γειτόνων δὲ [τῷ καθηγεμόνι^d] τοῦ Ἰωάννου, μοναχὸς τις ἐτύγχανεν, ὃς τὴν ἐπὶ γῆς καταλιπὼν παροικίαν, πρὸς τὴν οὐράνιον μονὴν μετελλάξατο, καὶ πρὸς Θεὸν ἐξεδήμησεν. Ἦν δ' ἐκεῖνῳ ἀδελφὸς κατὰ σάρκα· οὗτος ἡττηθείς τῆς συμφορᾶς, οὐδ' ὅλως εἴχε στέγειν τὸν ἀδελφικὸν θάνατον. Ὁ γοῦν Ἰωάννης παρηγόρει τὸν ἀδελφόν, καὶ λόγοις, ὡς εἴχε, τοῦ πένθους ἀνεκαλεῖτο. Δυσωπεῖ δὲ τούτον ὁ πενθὼν, καὶ τι αὐτῷ μελουργῆσαι τροπάριον ἐκλιπαρεῖ, παρηγοροῦν τὸ πένθος, τὴν ψυχὴν καταψῶν. Ἐδεδόχαι δὲ ὁ Ἰωάννης τὴν τοῦ γέροντος ἐντολήν, καὶ πρὸς τὴν αἴτησιν οὐ κατένευσεν. Ὁ δ' αἰτούμενος οὐκ ἀφίστατο δυσωπῶν. ^e Καὶ ἵνα τί, ἔλεγε, ψυχὴν ὀδυνομένην οὐκ ἔλεεις, καὶ μικρὸν ἐπιπάσσεις αὐτῇ φάρμακον ἀκυσώδουν; Ἄν ἱατρὸς ἦσθα σωματικῶς, ὀδύνη δέ με ^e σωματικῇ περιέπειρεν, εἰ μὴ τὸ κατὰ δύναμιν προσήξας μοι φάρμακον; Κἀγὼ δεινῶς ἔπασχον, καὶ ἴσως τὴν ἐπὶ θάνατον, οὐκ ἐμελλες δίκας ὑφέξειν παρὰ Θεοῦ ταύτης τῆς παροράσεως; Καὶ νῦν ἐν μέλῳ^e παθεῖς παρορῶν με πάσχοντα, οὐ μέλ^e ζους ὑφέξεις τὰς δίκας; Εἰ δὲ καὶ δεδίτῃ τὴν τοῦ γέροντος ἐντολήν, ἴσθι ἐν ἀπορόρῳ μοι κείσθαι τὸ πρᾶγμα, καὶ ἀνεξάκουστον. ^e Κάμπτεται τοῖς λόγοις τούτοις ὁ Ἰωάννης, καὶ τροπάριον αὐτῷ ἐπὶ νεκρῷ συντίθῃσιν εὐαρόμιον, ὃ καὶ μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τοῖς πάντων στόμασιν ᾄδεται (24), τὸ Πάντα μα-

D ταῖότης τὰ ἀνθρώπινα.

Οὐ παραμένει ὁ πλοῦτος, οὐ συνοδεύει δόξα.
Ἐπελθὼν γὰρ ὁ θάνατος ταῦτα πάντα ἐξηγάνισεν.
Διὸ Χριστῷ τῷ ἀθανάτῳ βοήσωμεν.
Τὸς μεταστάντας ἐξ ἡμῶν ἀνάπανσον,
Ἐνθα πάντων ἐστὶν ἡ σωτηρία.

Horum versuum hic sensus est:
Humana omnia vanitas,

ΚΗ'. Ἀπὸν δὲ ποτὲ τοῦ καλλίου ὁ τοῦ Ἰωάννου καθηγούμενος· ὁ δὲ ἐντὸς τῆς κέλλης ἐναρμενίως ὑπῆθε τὸ εἰρημένον τροπάριον, καὶ ὁ γέρων ἐκτὸς πεφθακώς, τὴν μελουργικὴν φθογγὴν ἐκείνην ἐνωτίζετο, καὶ μετ' ὀργῆς ὅτι πολλῆς τῷ Ἰωάννῃ φησίν· ὁὕτως ἐπιλέλῃσαι τῶν ἀρχηγῶν σου ὑποσχέσεων; καὶ ἀντιπενθοῦντες καὶ σκυθρωπάζοντες, διακεχυμένοι κἀθῆ, καὶ θρύπτομενοι τοῖς μελλομασιν. Ὁ δὲ τὴν αἰτίαν ἐξείπε, τῷ γέροντι, καὶ τὸ τοῦ βιαζομένου πένθος προῦβάλλετο, καὶ πρηνῆς πεισὼν, ἐξήτεῖτο συγγνώμην. Καὶ ὁ γέρων, οἶα λίθος, καὶ ὡς ἀκμὴν ἴστατο, μὴδ' ὅλως τῷ ἰκετεύοντι ἐνδοῦς, καὶ ἐξέβαλεν αὐτὸν τῆς κέλλης εὐθύς.

ΚΘ'. Ὁ δὲ θαυμαστὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ εἰς μνήμην εὐθύς τῆς προγονικῆς παρακοῆς γίνεται, καὶ τῆς ἐκ τοῦ παραδείσου διὰ ταύτην ἐκπτώσεως. Καὶ οὐκ εἶχεν ὅποι καὶ γίνηται, ἢ ποῖς τράπηται. Καὶ πλέον ἦν πενθῶν ὑπὲρ τὸν ἀποβαλόντα τὸν ἀδελφόν, τοιάδε εἶπε καθ' ἑαυτὸν, ὡς Ἐκεῖνος μὲν ἀδελφοὶ ἀπεβάλλετο, ἐγὼ δὲ τὴν ἐμὴν ψυχὴν διὰ τῆς παρακοῆς ἀπώλεκα. Τέλος ἐτέρους γέρονσι πρόσκειναι, οὓς τῶν ἁλλων ἦδει ἐξαίρετους πρὸς ἀρετὴν, καὶ πρέσβεις προβάλλετο πρὸς τὸν γέροντα δυσωπῆσαι καὶ δεηθῆναι, ὡς ἂν παρακληθεῖται, καὶ συγγνώμῃ τῷ Ἰωάννῃ τὸ ἔγκλημα. Ἀπῆλθον οὖν ἐκεῖνοι, καὶ ἐδυσώπησαν· ὁ δὲ οὐκ ἐνεδίδου, ὡς ἀνδρείας, οὐδὲ παρεχώρει τῷ μαθητῇ τῆς εἰς τὸ κέλλιον εἰσόδου.

Α'. Καὶ τις τῶν μοναχῶν ἐκεῖνον ἀποκρινάμενος εἰρηκεν· Ἐξὸν ἄλλην ἐντολὴν δοθῆναι τῷ ἁμαρτήσαντι, καὶ μὴ ἐκπεσεῖν τῆς συναυλίας τῆς μετὰ σου. Καὶ ὁ δυσωπούμενος ἐφησε· Ταύτην τῷ Ἰωάννῃ ἐντολὴν ὀρίζομαι, εἴγε βούλεται συγγνωμονηθῆναι αὐτῷ τὴν παρακοήν, πᾶσαν διελθεῖν τὴν τῆς λαύρας περιοχὴν, καὶ δι' ἑαυτοῦ ἐκκαθάραι τὰ ἐν ταῖς κέλλαις τῶν μοναχῶν τῶν ρυπασμάτων οἰκίδια. Οἱ δὲ ἀκούσαντες, ἐπὶ τῷ λόγῳ ἐγκαλυψάμενοι, κατηφέας ἀπήσαν, καὶ τὸ τοῦ γέροντος ἀνένδοτον ἐκπληττόμενοι. Ὅς προσυπαντήσας ὁ Ἰωάννης, καὶ τὴν συνήθη βαλὼν μετόπιαν, ἦρετο περὶ τῆς πατρικῆς αὐτοῦ ἀποφάσεως. Οἱ δὲ τὴν αὐστηρίαν τοῦ γέροντος ἐκπλητεῖσθαι ἀπεκρίναντο, καὶ τὴν ἀπόφασιν δι' αἰδοῦς εἶχον ἐξεῖπειν· ὁ δὲ καὶ λίαν αὐτοὺς ἀνακαλύψασθαι προσδυσωπῶν ἦν. Πεισθέντες οὖν τὴν ἀσχήμονα ἐκείνην ἀνακάθαρσιν λέγουσιν· Ὁ δ' ἀκηχοῦς ἡσθη μάλλον παρ' ἐλπίδα πᾶσαν αὐτῶν, καὶ ῥῶον εἶναι μοι τοῦτό φησι, καὶ πρὸς ἡδονὴν μάλιστα. Εὐθύς οὖν ἀπεισι, καὶ τὰ τῆς καθάρσεως ἐργαλεῖα ἐζητηκώς, καὶ λαβὼν πρόσκειται τῇ κέλλῃ τοῦ ἐκεῖ γειτονούντος τῷ γέροντι, καὶ εἰσιὼν ἐν αὐτῇ, χεῖρας μολύνειν

[XVII] XXVIII. *Joannes a magistro ejicitur.* — Aberat forte a cella magister Joannis, qui interea prædictum carmen intra cellam ad harmoniam aucinebat, cum senex foris adveniens, suavem hunc sonum excipit multaue ira commotus, ad Joannem ait: «Itane prima promissa excederunt e memoria, proque luctu ac mœrore lætitia diffusus sedes, et delicias canendo captas? » Tum ille senem causam exponere, ejus a quo sibi vis esset illata, luctum obtendere, ac pronus in terram corruens veniam efflagitare. Senex vero ad modum lapidis aut incudis consistens, nihil precibus ejus annuebat, quinimo eum statim cella ejecit.

XXIX. Continuo itaque admirabili viro in mentem venit primorum parentum inobedientia, eorumque propter illam expulsio e paradiso. Nec quid ageret sciebat, aut quo se verteret: gravioreque luctu premebatur, quam qui fratrem amiserat. Aiebat nimirum apud se: Ille quidem fratrem amisit: at ego per inobedientiam animam meam perdiidi. Deum alios senes, quos virtute eximios noverat, convenit, intercessores illos apud senem adhibens, qui ipsum rogent et deprecantur, ut demulceri ac patiat et reatus veniam Joanni concedat. Illi igitur abeuntes, enixe eum obsecrabant: hic vero in morem statuae immotus manens, ingressu cellæ discipulum arcebat.

XXX. Quocirca monachorum quispiam, «Potes ei qui peccavit, inquit, mandatum aliud edicere, eum vero a contubernio tuo in totum excidere, hoc nullam habet æquitatem. » Tum ille tandem exortus ait: «Hoc itaque Joanni mandatum impono, si sibi velit inobsequentiam suam condonari, universum lauræ ambitum obeat, omniaque excrementorum et sordium loca suis ipse manibus expurget. » Istæc ubi audierunt monachi, pudore suffusi, tristisque vultu propter tantum senis rigorem obstupefacti recedebant. Occurrens autem Joannes, facta pro more reverentia sciscitabatur, quænam a Patre lata esset de se sententia. Cui illi, senis se austeritatem admirari, cujus responsum præ verecundia vix auderent enuntiare. Hic vero etiam atque etiam efflagitare ut illud oriant: cujus denique precibus victi spurcam hanc expurgationem eloquuntur. Quod cum Joannes audisset, majorem in modum gavisus, ac supra quam illi sperassent, rem factu facilem sibi per jucundam accidere ait. Confestimque, quæsitis instrumentis ad ejusmodi sordes abstergendas.

²⁶ Gen. iii, 25.

VARIÆ LECTIONES.

¹ R. βιαζομένου. ² R. ὁ τι καὶ.... ἢ πῶς. ³ Edit. οὐ παραχ.

NOTÆ.

Quæ non existunt post mortem.
Non manent opes, non comitatur gloria.
Ingruens enim mors cuncta hæc evanescere facit.

Immortali igitur Christo clamemus:
Translati hinc præsta requiem,
Ubi omnium salus est.

idoneis, hisque sumptis in manus, ad cenam pergit illius qui seni vicinus erat, quam cum ingressus esset, manus illas quas multis olim unguentis perfuderat, inquinare coepit, ipsammet, inquam, dexteram manum (proh ingentem viri abjectionem!) dare non dubitat.

XXXI. *Senior obedientiam et humilitatem Joannis admiratur.* — Verum senex, quamprimum promptissimam illam obedientiam, sinceramque et profundam, immo sublimem humilitatem Joannis audivi, accurrens, eum complexus est, seque ejus collo implicuit, manus, oculos, humeros exosculans. « O qualem et quantum, aiebat [XVIII] ille, beatæ obedientiæ athletam et pugilem genui in Christo! » At Joannes ad has senis voces amplius erubescens, pronus in terram corruere, ac, velut ad Dei pedes sese abjiceret, lacrymarum imbre pavementum rigare: tantumque abest ut ad Patris sermones inflaretur, aut ad senis laudes intumesceret; ut magis deprimeretur, ejusque animus quam qui maxime contereretur. Ita scilicet viros sapientes et cordatos novi comparatos, ut ad sui commendationem sese dejiciant, atque laudari moleste ferant, cum interim ad Deum sese attollant. Quocirca Pater filium erigit, ejusque prehensa manu, cellam letus ingreditur. Dixisses plane, si Joannem observasses, in paradysum Eden postliminio eum restitui. Qui enim veteris Adam figuram transgressionem prius expresserat, novum postea, Christum scilicet, per singularem referebat.

XXXI. *Senem per insomnium monet Deipara, et Joanni permittat litteris operam dare.* — Non multum temporis intercessit, cum nullis non laudibus celebranda purissimaque (Virgo Maria) seni se per insomnium offert. « Ecce fontem illum, ait, qui tam suaves profundere latices, tamque limpidos, tam copiosos ac prorsus neclarcos potest, obstruxisti? daturum, inquam, aquas recreandis animis idoneas; aquas prastantiores iis, quæ novo et inusitato modo e petra fluxerunt in solitudine: aquas, quarum desiderio captus fuit David; aquas illas, quas Christus Samaritanæ mulieri pollicitus est? Sine fontem manare. Manabit enim uberrime, eaque copia universum orbem pervadet, ut ingenti fluctu ipsamet hæresium maria superet operiatque, et in admirabilem dulcedinem convertat. Qui sitiunt, ad aquam istam cito gressu convenient, et qui vitæ puræ argentum non habent, affectionibus suis divenditis, mercentur a Joanne doctrinæ operum-

11 Isa. LV, 2.

VARIAE LECTIONES.

1 Edit. dcest, τοῦτο. 1 R. dcest, καί.

NOTÆ.

(25) Μετ' οὐ πολὺ δὲ, ὅταν τῷ γέροντι ἐπιγίγνηται. Visum hoc sic Meneæ recitant, ac si Cosmæ pristino Joannis institutori acciderit, cum

ἐκείνας ἤρξατο, ας πολλοὶ πρότερον εὐωδίαζε τοῖς ἀρώμασι, καὶ τὴν χρυσοθεράπευτον δεξιάν. ὡς τῆς πολλῆς τοῦ ἀνδρὸς ταπεινώσεως. κομποτηλόφυρτον ἔθετο.

quam Christus curaverat, cæno et stercore fo-

AA'. Πυθόμενος δ' ὁ γέρον τὴν εἰς ὀπακοὴν τοῦ Ἰωάννου προθυμίαν πολλήν, καὶ τὸ τῆς ἀληθοῦς καὶ πολλῆς ἐκείνου ταπεινώσεως βάθος, μᾶλλον καὶ ὕψωμα, ἐπιβραμὴν περιέβαλλεν αὐτόν, καὶ περιεπλέκετο τῷ τραχήλῳ, τὰς δὲ χεῖρας περιεπτύσσετο, τὰ ὅμματα κατησπάζετο, κατεφίλει τοὺς ὤμους. « Ὁ ὅσον, » εἶπεν, « ἀθλητὴν τῆς μακαρίας ὀπακοῆς ἐγὼ ἀπέτεκον ἐν Χριστῷ. » Ὁ δὲ Ἰωάννης πλέον αἰδοῦμενος τοὺς λόγους τοῦ γέροντος, πρηγῆ; ἐκίπτε, καὶ τὸ ἔδαφος τοῖς δάκρυσιν ἔδρεχε, ὡς Θεοῦ προσπίπτων ἐνώπιον. Οὐ γὰρ ἐφυσώθη τοῖς λόγοις τοῖς πατρικοῖς, οὐδὲ ἐξωγνώθη τοῖς ἐγκωμίοις τοῦ γέροντος, ἀλλ' ἐταπεινούτο πλέον, καὶ ὁ νοῦς αὐτοῦ μάλιστα συνετρίβετο. Οὕτως οἶδα τοὺς συνετοὺς τοῖς ἐπαῖνοις ταπεινουμένους, καὶ συνετρίβομένους τοῖς ἐγκωμίοις, καὶ ἀνυψουμένους πρὸς τὸν Θεόν. Ἐπὶ τούτοις ἀνίστησιν ὁ Πατήρ τὸν υἱόν, καὶ λαθόμενος τῆς χειρὸς, εἰς τὸ κέλλιον αὐτοῦ μετὰ χαρᾶς εἰσίσιν. Εἶπας ἂν τὸν Ἰωάννην ἰδὼν, ὡς εἰς τὸν ἐν Ἐδὲμ παραδείσῳ πάλιν ἀποκαθίσταται νῦν. Ἐν αὐτῷ δὲ τὸν παλαιὸν Ἀδὰμ διὰ τῆς παρακοῆς τυπώσας τὸ πρότερον, τὸν νέον ἐτύπου Χριστόν, καὶ αὖθις ἐν αὐτῷ διὰ τῆς ἀκρας ἐκείνης ὀπακοῆς.

extremamque illam obedientiam, idem ipse iterum

AA'. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, ὅταν τῷ γέροντι ἐπιγίγνηται (25), ἡ πανύμνητος καὶ πανάμωμος, καὶ φησιν. « Ἰνα τί πηγὴν ἐνέφραξας, οὕτω μὲν ἡδὺ τὸ νῆμα προχέειν ἔχουσιν, οὕτω δὲ διειδές, οὕτω δὲ θαυφίλεις τε καὶ νεκταρώδες; ὕδωρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν; ὕδωρ ὑπὲρ τὸ ἐκ πέτρας ἐν ἐρήμῳ βλύσαν ζενοπρεπῶς; ὕδωρ, οὐ κτείν Δαβὶδ ἐπεθύμησεν; ὕδωρ, οὐ τῇ Σαμαρείτῃ Χριστὸς ἐπηγγέλλετο; ἔα φέρεσθαι τὴν πηγὴν. Δραμεῖται πολλή, καὶ πᾶσαν διελύσεται τὴν οἰκουμένην, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψαι θαλάσσης ἀλρέσεων. Μεταβαλεῖ δὲ ταύτας πρὸς θαυμασίαν γλυκύτητα. Οἱ διψῶντες, ἐπὶ τὸ ὕδωρ τοῦτο ἰ μετὰ σπουδῆς πορευέσθωσαν· καὶ ὅσοι μὴ ἔχουσιν ἀργύριον βίου καθαροῦ, πωλήσαντες τὰς ἐμποθείας, ἐκ τοῦ Ἰωάννου ἀγορασάτωσαν ἐν δόγμασι καὶ ἔργοις ἀκραφῆ καθαρότητα. Οὕτως εἰλήφει τὴν προφητικὴν κιθάραν, καὶ τὸ Δαυιδικὸν ἐκείνο ψαλτήριον, καὶ ᾄσει ᾄσματα καινὰ, ᾄσματα Κυρίῳ τῷ Θεῷ. Ὑπερβαλεῖται τὴν Μωσέως ψῆδον τοῖς μελουργή-

e contrario seniori illi alteri tribuendum sit, cui sanctus Joannes Damascenus de monasticæ vitæ legibus erudiendus traditus fuit.

μασι, καὶ τὴν χοραυλίαν Μαρίας. Μῦθος ἐλαγχθή-
σεται τὰ τοῦ Ὀρφέως ἀνόνητα μελωδήματα. Τὴν
πνευματικὴν καὶ οὐράνιον μελουργίαν οὗτος ᾄσεται.
Τοὺς ἑ Χερουβικοὺς ὕμνους οὗτος μιμήσεται, καὶ
πάσας τὰς Ἐκκλησίας, τὰς θυγατέρας Ἱερουσαλήμ,
αὐτὸς νεάνιδας τυμπανιστρίας ποιήσεται, φθούσας
ἄσμα καίνον Θεοῦ, τὴν νεκρώσιν Χριστοῦ ἀπαγγέλλον,
καὶ τὴν ἀνάστασιν. Οὗτος ὀρθοτομήσει τὰ τῆς πί-
στεως δόγματα, καὶ στηλιτεύσει πάσης αἵρέσεως (26)
διαστροφὴν, καὶ λοξότητα. Καὶ ἐκ καρδίας αὐτοῦ
ἐξερεύζεται λόγους ἀγαθοῦς, καὶ ἐρεῖ τὰ τοῦ βασι-
λέως ἔργα τὰ ὑπερβαύματα.

ΑΓ'. Περὶ δὲ τὴν ἑω εἰσκαλεῖται τὸν Ἰωάννην ὁ
μυηθεὶς τὰ ἀπόρρητα, καὶ φησιν· Ὁ τέκνον τῆς
ὑπακοῆς τοῦ Χριστοῦ! Ἀνοιχθὲν σου τὸ στόμα, ἐν
ἐλκύσει τὸ πνεῦμα· μάλλον δὲ ὁ προειλήφεις ἐν τῇ
καρδίᾳ σου, ἐξερεύγου διὰ τοῦ στόματος. Τὸ στόμα
σου γὰρ λαλήσεις σοφίαν, ὅτι μελέτην ἔσχεις ἐν τῇ
καρδίᾳ τῆς συνέσεως πολλήν. Ἀνοιχθὲν σου τὸ στόμα,
οὐκ ἐν παραβολαῖς, ἀλλ' ἐν ἀληθείαις· οὐκ ἐν αἰνίγ-
μασιν, ἀλλ' ἐν δόγμασιν. Λάλησον εἰς τὴν ὁρώσιν
Ἱερουσαλήμ Θεὸν ἰ, τῆς εἰρηνικῆς Ἐκκλησίας αὐ-
τοῦ, οὐ λόγους εἰκῇ, καὶ εἰς ἀέρα ρέοντας, ἀλλ' οὓς
ἔγραψε τὸ Πνεῦμα ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Ἀνῆλθες = εἰς
τὸ ὄρος τὸ Σιναιὸν τὸν ὀπτασιῶν Θεοῦ καὶ ἀπο-
καλύψων, κἀν ἐταπείνωσας ἑαυτὸν ἕως τῶν ἀδύσ-
σων τῆς πολλῆς ταπεινώσεως. Νῦν ἀνελθε εἰς τὸ
τῆς Ἐκκλησίας ὄρος, καὶ κήρυξον εὐαγγελιζόμενος
τῇ Ἱερουσαλήμ, ἐν ἰσχυρί ὕψων τὴν φωνήν. Δεδο-
ξασμένα γάρ μοι ἐλαλήθη περὶ σοῦ παρὰ τῆς Θεο-
μήτορος. Σύγνωθί μοι δὲ καὶ ὅσα σοι γέγονα ἐμ-
ποδὼν, ἐξ ἀγροικίας μου τοῦτο πραττόμενος.

ΑΓ'. Ἐξ αὐτῆς οὖν ὁ Ἰωάννης τῶν θεῶν μελισμά-
των ἀρχὴν ποιησάμενος, ἦξε τὰ μελιόρρυτα ἄσματα, ἃ
δὴ τὴν Ἐκκλησίαν ἀφαιδρυναν, καὶ τόπον σκηνῆς τοῦ
Θεοῦ ἱποήσαν, ἐνθα ἤχος καθαρὸς τῶν ἑορταζόντων

11 Psal. xcvi. 1. 12 Exod. xv, 1-21. 13 Psal. lxxvii, 26. 14 Psal. xlii, 2. 15 Psal. cxviii, 131.
16 Psal. xlviii, 4. 17 Psal. lxxviii, 2. 18 Isa. xl, 9.

VARIÆ LECTIONES.

1 Eilitt. deest, ᾄσεται τοὺς. Hensch. emendat: λάλησον εἰς ὅσα Ἱερουσαλήμ τῆς ὁρώσιν Θεόν. 2 Male Hensch. Ἀνῆλθες, x. τ. ε. 3 Perperam Hensch. ἐμποδίων.

NOTÆ.

(26) Καὶ στηλιτεύσει πάσης αἵρέσεως. Quam
solicite id Joannes præstiterit, ea quæ contra
varias hæreses monumenta supersunt, testificantur.
Hinc Græci in ejus festo canunt: Τῷ ζήλῳ πυρού-
μενος, τὴν θεωμάτων αἵρέσεων ἅπασαν καχόνοιν
ἀνίστασθαι συντόνως συγγράμματα, λευκάνας πᾶσι
τρανώς πάλαι τὰ σποράδην τοῖς σοφοῖς, ὧ Ἰωάννη,
συγγεγραμμένα ἰσχυρῶς. Succensus zelo adversaria-
rum Deo hæresium nequitiam omnem data opera
scriptis evertisti, omnibus peraspicua faciens quæ-
cumque sapientes olim, o Joannes, subtiliter conscri-
pserunt. Iterumque: Θερμῶς ἐστηλιτεύσας τῶν δυο-
κωνίων τροφίμων Μάνετος τὴν βλάβημον ἀσέ-
βειαν, νοθεύσαι πεπράσσαν τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ,

A que sinceram puritatem. Hic prophetica citharam
assumpsit, Davidisque psalterium, quo canet can-
tica nova, cantica Domino Deo nostro 26. Moysis
carmen vincet musicis modulis suis, vincet et Ma-
rie tripudium 27. Ad fabulas relegabuntur vana
Orphei modulamina. Spiritualem ille cælestemque
melodiam concinet. Hymnos Cherubicos imitabitur.
Ecclesias omnes, illas utique Jerusalem, adole-
scentulas esse tympanistras faciet 28, quæ canant
novum Deo carmen, annuntians eis Christi mortem
et resurrectionem. Hic dogmata fidei perquam
recte tradet, omnisque hæresis configet pravitate
et obliquitate. Eructabit ex ore suo verba bona,
et dicet opera Regis 29 omni admiratione majora.

XXXII. Senex porro arcana hæc edoctus, mane
[XIX] Joannem vocat, hisque eum verbis affatur:
« O filii obedientiæ Christi! Os tuum modo aperi,
ut attrahas spiritum 30; imo quem in corde tuo ex-
cepisti, hunc ore eructa. Os quippe tuum loquatur
deinceps sapientiam, postquam in corde tuo medi-
tatione tua prudentiam 31 multam fovisti. Aperi os
tuum, non in parabolis 32, sed in veritatibus: non
in ænigmatibus, sed in dogmatibus. Loquere intra Je-
rusalem, quæ Deum videt, pacificam Ecclesiam
dico, verba non vana neque futilia, quæ per antras
diffuant, sed quæ Spiritus exaravit in corde tuo.
Conscendisti in montem Sinai, ubi Dei visiones
revelationesque perciperes, quamlibet te ad abys-
sum usque summæ humilitatis demiseris. Nunc
vero ascende super montem Ecclesiæ, et prædica,
evangelizans Jerusalem: exalta in fortitudine vo-
cem tuam 33. Gloriosa quippe dicta sunt de te a
Dei Genitricæ. Cæterum illud quoque mihi igno-
scas velim, quidquid a me tibi impedimenti obve-
nit, cum rusticitate mea hoc tibi nimia præstite-
rim. »

XXXIII. Joannis cantica varia. Sermones. Liber de
dialectica, de hæresibus et de fide orthodoxa. Tra-
ctatus alii. — Sub hoc tempore igitur divinos cantus
Joannes auspicatus, melliflua carmina cecinit, quæ

D λόγους τε καὶ δόγμασιν ὀρθοῖς, ὧ Ἰωάννη, οὐσπερ
συντίθεικας. Ferrido stylo detestandorum Manetis
illumorum blasphemam impietatem traduxisti, quæ
Ecclesiam Christi adulterari conabatur, sermonibus
atque dogmatibus rectis, o Joannes, quæ conscripsisti.
Et rursum: Ἐλέγξας σαφῶς ἑγγράφως, Ἰωάννη, τοῦ
Νεστορίου τὴν διαίρειν, Εὐδήρου τὴν σύγχυσιν,
Μονοθελητῶν παράνοιν, καὶ πίστιν μονοεργητον,
φθέγγος ὀρθοδοξίας, πᾶσιν ἀπαστράφας τοῖς πί-
ρασιν. Luculenter scriptis redarguisti, o Joannes,
diremptionem Nestorii, Severi confusionem, Mono-
theletarum amentiam, et fidem de unica ejusdem
operatione, orthodoxiæ splendor, finibus ex omnibus
resurgens.

quidem Ecclesiam exhiberant, seu locum tabernaculi divini, ubi sonus festivo more epulantium exaudiret²⁶. Neque hæc tantum præstitit; verum et pro solemnitatibus præcipuis sermones edidit; in primis sacrum illud volumen, atque, ut ita loquar, tabulam divinitus exsculptam exaravit, quæ quidem universis seu sapientibus seu indoctis, non mediocriter solatium affert, et instar januæ est ad subeunda theologiæ mysteria, cæteraque veræ fidei dogmata, nec non ad brevi compendiarique ratione speculandum et cognoscendum ea, quæ aut in intellectum aut in sensum cadunt. Quem profecto librum ego cælum dixerim, utpote qui rectis demonstrationibus, tum a natura, tum a Scriptura petitis, itaque plane eruditis, tanquam sideribus [XX] splendeat. Quocirca quisquis in

²⁶ Psal. cxi, 5.

VARIE LECTIONES.

• Ms. deest oñx.

NOTÆ.

(27) Καὶ τὴν ἱερὰν βιβλίαν καὶ θεογράμματον ἀτάκτως. Hunc librum sacram et scriptam divina manu tabulam, quæ instar januæ sit ad subeunda mysteria theologiæ exterorumque veræ fidei dogmatum, iterum librum Parallelorum intellige, inquit Henschenius. Constantinus vero Acropolis hunc Vitæ Joannis locum sic edisserit. Τὴν δὲ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΝ, ὡς ἀπὸ παραδραμῶν τῆς ΓΝΩΣΕΩΣ; ἢ πὺς οὐκ καὶ ἐκ παρόδου ταύτης ἀρῶσθαι, ἵνα πὺς πρὸς τὸν ἐφεξῆς ὁρμόν ἀκριβέστερος γένωμαι ἐμνήσθην ἐκείνης, καὶ τὸ μέζον πάντων, ἀσφαλῆς θεολόγος παρευθὺς εὐρεῖται, καὶ νοερώτερος δὴ πὺς γένηται. Ὡς πὺς ἐν ἀναρὰς μυστηρίων ἡρώδη! ὡς εἰς οἶαν κατήνθα μεγαλύνουσι! Ἰπερπῶν τὰ ἀνθρώπινα. Διασχίζω τὸν ἀέρα τούτων τὸν ὑγρότερον καὶ περὶ γένον. Ἰπερβαίνω τὸν καθαριώτερον, ὑπὲρ τὸν αἰθέρα θέω, μικροῦ καὶ εἰς τρίτον οὐρανὸν φθάνω, καὶ ὁ οὐκ ἐξὸν λαλῆσαι, γλώσσῃ μουμαί, καὶ ἐνθουσιασμοῦ πληροῦμαι, καὶ μικροῦ χρεῖτων ἐμπεσεῖ γίνομαι. Μόνον γὰρ ἐν οὐρανῷ διὰ ταύτης ἀνέρχομαι, καὶ θεὸς ὅλος καθίσταμαι, καὶ νοῦς ἀντικρὺς χρηματίζω, καὶ ἰσαγγεῖος τὴν κατάληψιν ἀναδείκνυμαι. Μανθάνω τὰ τῶν ἁλίων ὡς παρῆται δυνάμειν, τὸν ἐνεαδίκον διάκοσμον, τὸν εἰς τριαδὶν συναγόμενον οὐκ ὡς διατέτακται, καὶ γινώσκω καὶ ὑπεράγμαι. Ἐνγυνοῦμαι τὰς ἀπορρήτους ἐκείνων δοξολογίας, καὶ πὺς δὴ συναπαίρομαι τὴν ἀπλὴν Τριάδα, καὶ ὄντως μοναδικὴν, διαφόρως ἀνυμνεῖν, καὶ γεραίρειν πολυειδῶς. Ἐννοῶμαι τὰς τρεῖς τῆς ὑπερφύσης οὐσίας, καὶ ὑπερουσίον φύσιν, ὑποστατικὰς ἰδιότητας, πρὸς δὲ, ὡς περὶ δὴ ταύτην καὶ μίαν οὐσίαν τῶν τριῶν καταλαμβάνω προσωπῶν, οὕτω καὶ μίαν ἐξουσίαν ἐπιγινώσκω καὶ δύναμιν. Ὅθεν καὶ ἕνα καὶ ἀληθὲς ταύτην Θεόν, καὶ μόνον τῶν ὄντων τριτῶς ἀπερίγραπτον, καὶ ἀληθῶς ἀκατάληπτον τὸ θαυμαστόν, καὶ καταλαμβάνω, καὶ τέδομαι. Οὐχοῦν φθάνω διακρίναι εἰς τρεῖς, καὶ συνάπτω πρὸς ἓν, τὸ μὲν τοῖς χαρακτῆρσι, τὸ δὲ ἐξουσίᾳ, τῇ μοναρχίᾳ, τῇ ὁμοουσιότητι, τῇ τε πρὸς τὸ πρῶτον αἶψον τῶν εἰς τὸ πρῶτον καὶ αἰτιστῶν συμπτῶν καὶ ἀπαρτάλλαντα ταυτότητα. Quomodo transiliam FONTEM ILLUM SCIENTIÆ, ut non saltem in transitu inde vel tantillum hauriam, ut ad relique festivitatis cursum robustior eadum...? Cum hujus memini, vere rationalis esse videor, ipsa ratione prudentius aut valens: cum ejus memini, repente invenior solidus præ cunctis theologis, et multo illis intelligentior. O quot mysteriorum notitiam brevi tenuioris spatii mihi sentio infundi! ad quamnam evehor mentis celsitudinem! humana calces, scindo

A ἀκούεται. Οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς φαίδρας πανηγύρεις λόγους ἐξέθετο, καὶ τὴν ἱερὰν βιβλίαν καὶ θεογράμματον πλάκα (27), ἵνα οὕτως εἰπω, διαγραψάτω, πᾶσι σοφοῖς τε καὶ ἰδιώταις, οὐ μετρίαν παράκλησιν, καὶ θύραν εἰσαγωγῆς τῆς εἰς τὰ τῆς θεολογίας μυστήρια καὶ τῶν ἁλίων δογμάτων τῆς ἀληθοῦς πίστεως, καὶ τῆς τῶν ὄντων νοητῶν, καὶ αἰσθητῶν συντομωτέρας θεωρίας καὶ γνώσεως: ἣν ἐγὼ οὐρανὸν ἐκάλεσα, ὡς ἀστρασι ταῖς ὁρθαῖς ἀποδείξεσι, καὶ φυσικαῖς τε καὶ Γραφικαῖς, καὶ ἁλίων ἐπιστημονικαῖς διαλάμποντα. Ὁ γούν πρὸς τοῦτον οὐκ ἀποβλεπόμενος τὸν οὐρανὸν, καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ κάλλους μὴ καταρυσθῆναι, μηδὲ τοῦ ἐξ αὐτοῦ φωτός ἀπολαύων, ἡ τυφλὸς ἐστὶ, ἢ ἐσκότισται. Καὶ ἁλίων εἰποιμι τὸν μυνάπζοντα πρὸς τὴν λάμψιν αὐτοῦ τὴν B ἔνθεον. Ἐτι δὲ καὶ μακροῦς συνεῖρε λόγους (28) ὁ

aerem humidiores, hinc et terræ circumfusus, quin et alteram puriorem transcendendo, et tantum non praecurro, ultra aethera atque ad tertium caelum peringo, et quæ non licet effiri doceor, plenus enthusiasmo multumque meipso melior. Parum enim abest, quin illius ope in caelum ascendam, totusque divinus flam et plane spiritalis, atque intelligendi facultate angelis equalis evado. Disco quæ ad immateriales substantias pertinent; et quomodo novenarius chorus ad ternarium reducatur, tantum non quemadmodum ordinatus est, et cognosco et mirandus suspicio. Insonant mihi ineffabiles eorum doxologiae, et pene compellor una cum iis diversimode canere et laudare simplicem et vere unicam Trinitatem. Intelligo supremam essentiam et supersubstantialitatem naturæ hypostaticas proprietates, imo ipsam unam trium personarum essentiam quodammodo comprehendendo: sic unam potestatem virtutemque cognosco: quo fit, ut ipsam intelligam adoremque unum ac verum Deum, solumque inter omnia quæ existunt, tripliciter indefinitum et plane incomprehensibilem, quod admirabile est. In tres igitur didido, et in unum conjungo unum potentia, auctoritate et consubstantialitate, et ea quæ est causatum, sive eorum quæ a principio sunt: cum prima causa principio dependente, indissolubilique identitate. Atqui Joannes ipse Damascenus tripartitum opus, in quo de dialectica, de hæresibus, deque orthodoxa fide tractavit, voluit appellari Πηγὴν γνῶσεως, Fontem scientiæ. Sic enim loquitur capite secundo, in quo propositum suum explicat: Ἀδὲ καὶ Πηγὴ γνῶσεως ὀνομαζέσθω: Quapropter Fons scientiæ istud operis libet appellare. Enimvero quis de libris Parallelorum accipiat, quod ejus Vitæ scriptor ait librum illum, de quo sermonem habet theologiæ mysteria et veræ fidei dogmata aperire, quæ, ut ante monui, parce admodum in Parallelis traduntur? Ceterum Parallelorum Joannis Damasceni Suidas et Zonaras meminere, quod suo loco dicitur. Tripartitum vero illud alterum opus ut noster scriberet, Cosmas Majumensis auctor fuit, uti Joannes ipse testatur epistola nuncupatoria ad eundem: adeoque editus non est ante annum 745, quo Cosmas Petro Majumensi successisse ostendimus.

(28) Ἐτι δὲ καὶ μακροῦς συνεῖρε λόγους, x. r. λ. Alii non supersunt hodie libri Joannis Damasceni pro venerandis imaginibus præter illos tres de quibus dictum est: quibus addi potest alter ille adversus Constantinum Caballinum seu Copronymum, qui scriptus est post annum 751, quo

Ἰωάννης, καὶ αὖθις περὶ τῆς τῶν θεῶν εἰκόνων περιφανούς προσκυνήσεως· καὶ ὅσον τὸ ἐν αὐτῷ, τῆς θείας εἰκόνος κάλλος τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐμορφώσατο κάλλιον, τοσοῦτον καὶ τὰ περὶ τῆς τῶν σεβασμίων εἰκόνων τιμῆς ἀνετάξατο ὑψηλότερον καὶ φαιδρότερον.

iteratio disputabat. Et quo divinæ imaginis pulchritudinem in se perfectius jam ab initio expresserat, eo sublimius et elegantius de venerabilium imaginum cultu et honore disseruit.

ΑΔ'. Εἶχε δὲ πρὸς τοὺς τοιοῦτους πόρους ἀδελφικῶς ὑπαλείφοντα, ὃν ἐν πνεύματι θεῷ ἐσχηκεν ἀδελφόν, Κοσμάν τὸν καὶ κόσμιον, τὸν καὶ κοινω- νήσαντα αὐτῷ, καὶ λόγων, καὶ ἀναγωγῆς, καὶ ἀσκήσεως. Ὅς δὴ καὶ οὗτος τοῖς ἐν ἡμέραις πνευματικῶς πόνοις, τῇ Ἰωάννῃ ἐμιμήσατο συνέτῳς, καὶ ὑπῆρξε λιγυρὰς τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀρμονίας ἐν κιθάρᾳ καὶ φωνῇ ψαλμοῦ, τὸ οἰκεῖον ὄργανον τύμπανον παραστηράμενος τῷ θεῷ διὰ τῶν παθῶν νέκρωσιν, καὶ ψαλτήριον ἄλλο δεκάχορδον καταστήσας, ὅλον ἔαυτὸν, τὴν πενταπλὴν τοῦ σώματος αἰσθησιν, καὶ τὰς ἰσχυροὺς δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἐνέτῳως καὶ σφῶς ἐντείναντος. Ἀλλ' ὁ μὲν Κοσμάς ἐπίσκοπος τῆς Μαριουμᾶ (29) ὑπὸ τοῦ τῶν Ἱεροσολύμων πα-

p Ms. R. αὖθις δέ.

VARIE LECTIONES.

NOTÆ.

pseudo-synodus Copronymiana coacta est, quem tamen illius esse seipsum nonnulli insinuantur. At vero Stephanus diaconus in Vita S. Stephani Junioris tractatus alios a Joanne Damasceno contra Copronymum editos esse indicat, ubi sanctum hunc martyrem sic loquentem refert: Sed et honoratissimus et sapientissimus Damascenus presbyter, que hic tyrannus Mansur cognominabatur (nos autem sanctum et deiserum appellamus) οὐκ ἐπαύσατο τοῦ γράφειν αὐτῷ, καὶ ἀποκαλεῖν αἰρεσὶν (lege ἐρεσὶν) καὶ Μάρμδ, εἰκονοκαστήν τε καὶ μισάγῳν· καὶ τοὺς ὅν' αὐτὸν ἐπισκόπους, ἐπισκότους, κοιλιοδοῦλους τε καὶ γαστροφύροντας· μάλιστα τοὺς ἱεροδρμικούς, φιλάγῳνας, καὶ φιλοθεάμους, Πασιλάν, καὶ Τριχάκαθον, Νικολαίτην (nls. Νακοῖατῃν) τε καὶ φιλοβαίμονα Ἀρζύπιον, ὡς νέους Ὑρβῆ, Ζηβ, Ζηβεῖ, Σαλμανάν τε καὶ Δαθάν, καὶ τοὺς ὅν' αὐτοὺς ὡς συναγωγῇν Ἀβερῶν ἀπεκάλεσεν. Eidem scribere non destitit, eumque blateronem, Mamethum, Ieonocastum, et sanctorum hostem nuncupare; subjectos vero ei episcopos, ἐπισκότους (i. e. tenebrosos) ventris mancipia et helluones: in primis vero circorum, certantiumque et spectaculorum studiosos, Pastilam, Tricacabum, Nacolinam, et demonum cum Atzypium, novos Oreb, Zeb, Zebee, et Salmana, et Dathan, hisque subditam catervam, congregationem Abiron. Hæc fervidi fidei defensoris adversus hæreticos dicta omnia non leguntur in iis quæ supersunt hodie, lucubrationibus ipsius. In homilia duntaxat ejus secunda in Nativitatem B. Mariæ Virginis, Copronymi novellum illum alterum errorem perstringit paucis, quod is cum factionis suæ episcopis asseverabat, Christum qua ratione homo est, minime picturis posse delineari, quippe qui circumscriptus non esset. Quam impudenter etiam septima synodus consultavit, tum subinde S. Nicephorus CP. variis antirrheticis, quæ R. ac doctissimus Pater D. Anselmus Banduricus cum aliis ejusdem auctoris operibus prelo parat. Vicissim vero cognomen Damasceni nostri Arabicum Mansur (quod Theophanes λευτρομένην, redemptum, significare ait, defensum alii, nobilem et victoris inclutum), per sannam et ludibrium impius ei improperebat. Quamobrem in profana ejus synodo ana-

A cælum istud non contuetur, nec illius pulchritudine delectatur, hic vel cæcus fuerit, aut tenetibus obstitit, sed et infelicem dicere non dubitem, qui ad divinum hunc splendorem cæcutiat. Ad hæc rursum bene prolixos tractatus alios Joannes contexit, quibus de divinarum imaginum adoratione

XXXIV. In libris conscribendis adhortatorem Cosmam habuit: in canticis edendis socium. Cosmas Majuma episcopus renuntiatur. Joannes fit Ecclesiæ Hierosolymitanæ presbyter. — Porro ad ejusmodi labores arripiendos fraterno more adhortatorem, habuit quem in spiritu Dei frateri acceperat, Cosmam scilicet virum illum ornatissimum, sermonum suorum, institutionisque et religiosæ exercitationis participem: qui et ipse spirituales Joannis in condendis carminibus labores ingeniose imitando concinos concentus in cithara et voce psalmi Ecclesiæ succinit. Proprium siquidem corpus per affectionum compressionem ad instar tympani Deo exhibuerat, seque totum uti novum aliquid deca-

thema quater dictum est Mansuro nefandi nominis, et Saracenorum opinionibus imbuto: iconolatrarum et falsario Mansuro; contumelioso Christi adversario. et imperii insidiatori. Mansuro: doctori impietatis, et perverso interpreti divinæ Scripturæ Mansuro. Rursum etiam ipse alias, quemadmodum olim pater suus Leo, Joannem paululum mutato nomine Μανζήρ Manzerum (i. e. nothum) appellatæ maluit. Verum postea synodus septima generalis hoc modo sanctissimi doctoris honorem sarcita est Epiphaniū Cabaulesii diaconi voce: Joannes vero qui injuriose ab eis Mansur appellatus est, quique dimissis omnibus Mattheum evangelistam æmulatus, Christum secutus est, majores delicias thesauris Arabiæ arbitratus opprobrium Christi, et elegit potius affligi cum populo Dei quam temporalem habere peccati jucunditatem. Auctores οὖν σταυρὸν ταυτοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αἰρόμενος, καὶ ἀκολουθήσας αὐτῷ, ὑπὲρ Χριστοῦ καὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐξ ἀνατολῆς διὰ Χριστὸν ἐστάλη: μὴ φορητὴν ἡγοῦμενος τὴν ἐν ἀλλοδαπῇ γενομένην καινονομίαν, καὶ τὴν κατὰ τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀθεσμίαν συσκευὴν καὶ λυσσώδη μάχιν, ἀλλὰ ταύτην θριαμβεύσας, πάσας παρανετικὰς, καὶ νοθετικὰς ἠσφαλίζετο, μὴ ἀπαχθῆναι μετὰ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν· ζητῶν ἐν Ἐκκλησίᾳ τὴν ἀρχαίαν θεσμοθεσίαν κρατεῖσθαι, καὶ τὴν εἰρηναίαν κατάστασιν, ἣν ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὡς γνώριμον τῶν τῷ νόμῳ αὐτοῦ κεκλημένων ἐδωρήσατο, λέγων· «Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν· Ἰπse itaque crucem suam et Christi portans et secutus ipsum, pro Christo ab oriente per Christum tuba insonuit: non tolerabilem ducens vocum novitatem quæ in aliena regione fuerat invecta, et iniquam factionem rabidamque insaniam, quæ adversus sanctam Dei catholicam Ecclesiam armata erat; sed hanc publice traducens, omnes exhortando, et admonendo cantos reddebatur, ne abduci se sinerent cum operantibus iniquitatem, quærens in Ecclesiis statutas ab initio leges, et tranquillum statum, quem Dominus suis tanquam insigne donavit, dicens: « Pacem meam do vobis: pacem meam relinquo vobis. »

(29) Ἀλλ' ὁ μὲν Κοσμάς ἐπίσκοπος τοῦ Μαριουμᾶ. Theophanes ad annum primum Walid Cha-

chordum psalterium aptarat, quintuplicem sensum, A et totidem animi facultates multa arte et sapientia intendendo. Verum Cosmas quidem ab Hierosolymarum patriarcha Majumæ episcopus ordinatur, non sponte, sed vi adactus ut cederet: qui cum gregem

τριαρχούντος, οὐχ ἐκουσίως χειροτονεῖται, τῇ βίᾳ δὲ ὑπενδούς, καὶ καλῶς ποιμάνας τὸ ποιμνιον, καὶ ὡς φίλον Θεῷ, εἰτα καὶ τραφεὶς ἐν γῆρᾳ καλῶ πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ ἀπελήλυθε, μᾶλλον δὲ πρὸς Θεὸν ἐξεδήμησε. Τὸν Ἰωάννην δὲ, ὁ τῶν Ἱεροσολύμων

NOTE.

Elise filii Hesham, qui est Christi 743, narrat, primo Validum linguam amputasse sanctissimo metropolitae Damasci Petro; quia pravos Mohammedanorum et Manicheorum opiniones redarguerat, multatumque exsilio in Arabiam felicem, martyrem Christi fecisse: Petrum nihilominus discrete liturgiam sacram celebrare solitum, juxta ac fide digni testes narrabant. Addit deinde narrationem alteram de Petro Majumensi episcopo, quam Græce et Latine hic recitare juvat, quippe nonnihil spectat ad vitam S. Joannis Damasceni: Τοῦτου ζηλωτῆς καὶ ὁμόνυμος Πέτρος ὁ κατὰ τὴν Μαϊουμᾶν, ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀνεδείχθη χρόνιος μάρτυς ὑπὲρ Χριστοῦ αὐτομάτως. Νοσῶ γὰρ συσχεθεὶς προσεκαλέσαστο τοὺς τῶν Ἀράβων ἀρχόντας, ἅτε συνήθεις αὐτῷ ὄντας, Χαρτοῦλας τελοῦντι τῶν δημοσίων φόρων, καὶ φησι πρὸς αὐτούς: Τὸν νῦν ὑπὲρ τῆς ἐπισκέψεως μισθὸν παρὰ Θεοῦ λάβοιτε, καὶ ἅπιστα τυγχάνητε φίλοι, τῆς διαθήκης δὲ μου μάρτυρας ὅμως εἶναι βούλομαι, τοιαύτης ὁδοῦ: Πᾶς ὁ μὴ πιστεύων εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον, τὴν ὁμοούσιον καὶ ζωαρικήν ἐν μονάδι Τριάδα, πεπῆρωται τὴν ψυχὴν, καὶ τῆς αἰωνίου κολάσεως ἄξιός ἐστιν, καὶ ὁ Μουάμεδ ὁ ψευδοπροφήτης ὑμῶν, καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομος: Ἀποστῆτε οὖν, εἰ ἐμοὶ πείθεσθε μαρτυροῦντες ὑμῖν σήμερον τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τῆς ἐκείνου μυθολογίας: Ἐδῶν γὰρ ὑμῖν σήμερον, ἵνα μὴ σὺν ἐκείνῳ κολασθῆτε. Ταῦτα καὶ ἄλλα πλείστα θεολογούντες αὐτοῦ ἀκούσαντες, θάμβει τε καὶ μανίᾳ συσχεθέντες μακροθυμεῖν ἰδοῦν. ὡς ἐκ τῆς νόσου παραφρονούντα τοῦτον οἰόμενοι. Μετὰ δὲ τὸ διαγενέσθαι αὐτὸν ἐκ τῆς νόσου, ἤρξατο μεγαλοφωνέστερον ἀνακηρύττειν, Ἀνάθεμα Μουάμεδ, καὶ τῇ μυθογραφίᾳ αὐτοῦ, καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν αὐτῇ. Τότε τὴν διὰ βίβρου τιμωρίαν ὑποστάς, μάρτυς ἀνεδείχθη. Τοῦτον ἐγκωμίοις λόγων τετίμηκεν ὁ ὁσιος Πατὴρ ἡμῶν Ἰωάννης ὁ καλῶς ἐπικληθεὶς χρυσοφρύας, διὰ τὴν ἐπανδύσαν αὐτῷ τοῦ Πνεύματος, ἐν τε λόγῳ καὶ βίᾳ, χρυσαστῇ χάριν ὃν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ δυσσεβὲς βασιλεὺς ἐταίρῳ καθυπέβαλεν ἀναθέματι, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἐν αὐτῷ ὀρθοδόξῃ· καὶ ἀντὶ παπικῶν ὀνόματος αὐτοῦ Μανσοῦρ, ὃ ἐρμηνεύεται λελυτρωμένος, Μανζηρὸν Ἰουδαϊκῷ φρονήματι μετονομάσας τὸν νέον τῆς ἡλικίας διδάσκαλον. Ejus æmulator ejusdemque nominis consors Petrus opud Majumam ea ætate inclamavit, ultroque factus Christi martyr. In morbum quippe cum incidisset, vocatis ad se Arabum proceribus, quibuscum familiariter agebat, cum qui Chartularii publicorum vectigalium munere fungebatur, his eos verbis compellavit: Vestra hujus ad me visitantium profectionis mercedem utinam a Deo recipiat, licet ejusmodi amici sitis, qui lumine fidei careatis. Testamenti itaque mei vos esse participes volo, quod quidem tale est: Qui non credit in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, consubstantialem, et primum vitæ principium, in unitate Trinitatem, is animi oculis obcæcatus est, et æterno supplicio dignus. Moamed falsus vates vester, et Antichristi præcursor, hujusmodi exsistit. Quamobrem si mihi nunc cælum et terram obtestanti, fœdum adhibeitis, fabulosam ejus doctrinam ejurate. Hoc mea erga vos necessitudinis argumentum, benevolam hoc admittite consilium: ne parem cum eo cruciatum sustineatis. Arabes his consimilibusque sermonibus auditis, stupore et amentia attoniti, dissimulandum duxerunt, delirio eum laborare arbitrati. Ubi autem vires ex infirmitate recipiit, valida voce clamat, Anathema Moamed,

ejusque fabulosæ scripturæ, omnibusque in eum credentibus. Extemplo gladii penæ suppositus, martyr declaratur. Hunc sanctus pater noster Joannes, qui propter micantem in ipso Spiritus verbo vitæque auri instar gratiam Chrysorrhous apprimè recte cognominatus est, laudatoriis sermonibus celebravit: Joannes inquam, quem Constantinus impius imperator repetitis annualim execrationibus ob eminentem illius in recta fide doctrinam subjicere solebat; et pro arito nomine Mansur, Manzerum novum hunc Ecclesiæ et avi sui doctorem Judicia indole vocabat. Huic porro ad Ecclesiæ Majumensis regimen Cosmam Melodium successisse, indubitatim videtur. Nemini negotium facessat paululum liberior, quam posthac hodieque permessa sit, utriusque Petri, itemque Damasceni nostri, aliorumque hujus ætatis insignium virorum audacia disputandi adversus Mohammedanos. Nam ex Theoplane ad unum colligi potest, illa ætate nondum severissima id lege prohibitum Christianis fuisse. Verum sub Abdela, sive Abujafar Almansur, filio Mohanimedis, ejusmodi legem qua pœna capitis decreta sit, promulgatam primum fuisse a Salemo Syriæ præfecto. Sic quoque Mohdi filius Abujafar et successor altero edicto sanxit, ut quicumque susceperat Arabum religione ad Christianos transirent, aut redirent, nisi a Christi fide discessissent, morerentur. Id narrat auctor Vitæ S. Eliæ Junioris martyris. Quando de Petro metropolitæ Damasci dicere incepi, hic addam eum artissima necessitudine conjunctum fuisse cum Joanne nostro. Opuscula duo damus quæ sanctus doctor Petri metropollita quondam qui jussu elaboravit, quorum alterum est, *Libellus de recta sententia*, qui professio fidei est, quem Elias nescio quis episcopus, Petro Damasci metropolitæ traditurus erat. Monophysitam antehac fuisse Eliam, atque ex Maronitarum grege, haud levis mihi suspicio est. Quid si hic Elias episcopus ille fuerit, qui Antiochenam Ecclesiam Jacobiticam administrandam suscepit sub Heshamo Chalifa, quando Jacobitis Antiochenis interdictum erat ne patriarcham eligerent? Quam prohibitionem Elmakinus refert pag. 82. *Hist. Saracen.* ejus auctoris mentem Cl. Antonius Pagi ad ann. 749. n. ii, perperam intellexit, ac si orthodoxis patriarchæ electio vetita esset: cum e contrario sub isto Arabum principe Antiocheni fideles patriarcham suum habere cœperint, quo per quadraginta et amplius annos caruerant. Opus aliud noster, Petro Damasceno jubente, conscripsit contra hæresim Jacobitarum, ut episcopum Darææ vel Daræ, vel suum vel potius Petri affinem et consanguineum ab eorum errore revocaret. Eo tempore quo Petrus metropollita in exsilium exsecta lingua actus est, Joannem nostrum scripsisse dialogum contra Manicheos admodum verisimile est. Quidni etiam ipsius et Petri jussu ac nomine, ut hæc ipsa lucubratiō sanctissimo antistiti obeundi martyrii occasione præbuerit? Quod ut suspicarer, in causa fuit ille dialogi locus, ubi legitur: Τοῖς ὁμολήσομεν; τοὺς εἰς κοινωνίαν δεόμεθα; ἀδελφοί, κοινωνία λέγεται; ἀποθάνομεν, καὶ μὴ δεόμεθα εἰς κοινωνίαν τοὺς Μανιχαίους; ἀποθάνομεν, ἵνα ζήσωμεν. Ὁ δεχόμενος αὐτοὺς εἰς κοινωνίαν, Μανιχαῖός ἐστιν, ὁμοῖος αὐτῶν. Κρεῖττον ἐστὶ Ἰουδαῖσαι, καὶ Ἰουδαῖον ἀποθάνειν, ἢ περ κοινωνῆσαι τοῖς Μανιχαίοις. Cum Manichæis versabimur? ad

ἰδύων οἰακας (30), ἐκ θεοπνευστίας μεταστεύλαμε-
νος, ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων αἰνῆν τὸν Κύριον,
τοῦτον χειροτονεῖ.

idem Ecclesiae Hierosolymitanae gubernator divino
instinctu ad se accersitum, presbyterum consti-
tuit, ut in cathedra seniorum Deum laudaret ²².

ΑΕ. Ὁ δὲ πρὸς τὴν τοῦ θεοφόρου Σάβα λαύραν
αὐθις ἐπαινῶν, καὶ αὐθις τὴν οἰκίαν, ὡς εἰπεῖν,
νοοσιᾶν ὑπαισιῶν ὁ ὑψιπέτης ἀετὶς, οὐκ εἰς τὸν νοῦν
ἔθετο τὸ τοῦ Ἀποστόλου ἐκεῖνο παράγγελμα, τὸ τοὺς
πρεσβυτέρους διπλῆς ἀξιούσθαι τιμῆς, ἀλλ' ὅσον με-
ταμφάμενος τὸ βῆθην καθ' αὐτὸν ἑστραφε, λέγων
τὸ, τοὺς πρεσβυτέρους διπλῆς ἐπιμελεῖσθαι ταπει-
νώσεως τὸ, τοῖς πρεσβυτέροις διπλῆν ἐπιποιεῖσθαι

²² Psal. cvi, 32. ²³ I Tim. v, 17.

communione eos admittemus? fratres, communio
cum eis nobis indicitur? moriamur; ad communio-
nem Manichaeos non suscipiamus. Moriamur ut viva-
mus. Qui illos ad communionem excipit, Manichaeus
est, similis eorum. Satius est Judaizare, et Judaeum
mori, quam communicare cum Manichaeis. Hæc pro-
cul dubio scripta sunt, quando Manichæi Paulicia-
ni, qui recens in Syria emerant, tantumdem
apud Mohammedanos principes valuerunt, ut fide-
les Christianos secum communicare cogerent: quod
in causa fuerit, ut Petrus, vel sua, vel, ut solebat,
Joannis nostri manu impietatem ipsorum traduxe-
rit et confutaverit. Damascenum dialogos alios
contra Mohammedanos ejusdem perinde Petri jussu
scripsisse, non sic ausim affirmare aut opinari.

(30) Τὸν Ἰωάννην δὲ ὁ τῶν Ἱεροσολύμων ἰδύ-
ων οἰακας. Joannem Damascenum ordinavit in
presbyterum Hierosolymitanæ Ecclesiae Joannes
ille patriarcha, cujus se amicitia conjunctissimum
narrat in epistola de hymno Trisagio. Τίς γὰρ οὐδε
τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου νόημα ἐμοῦ πλέον;
οὐδεὶς δὲ, ἵνα τάληθες εἴπω, οὐκ ἀνέπνευσε πνοὴν
δογματικὴν πῶποτε, ἢν ἐμοὶ ὡς μαθητῇ οὐκ ἀνέθετο.
Æquis enim beatissimi patriarchæ Joannis cogitatio-
nis me melius novit? nullus plane: quippe qui, ut vera
loquer, nullum unquam dogmaticum statum spiravit,
quem mihi ceu discipulo suo non commendavit. Hæc
annos 30 Hierosolymitanam Ecclesiam rexit, et anno
Christi 755 diem extremum clausit, si chronologicis
annalium Theophanis sit fides. Atqui Theophanem
Joannis hujus Hierosolymitani meminisse, a me
jam observatum est, quod doctissimum Hensche-
nium ejusque socios fugit, dum sanctæ civitatis
præslum chronologiam conderent. Incertum vero
est, quisnam ejus successor fuerit, quoque nomine
vocatus sit. Hoc duntaxat Theophanes perhibet,
anno 25 Copronymi Theodorum Antiochenum,
Theodorum Hierosolymitanum, et Cosmam Alexan-
drinum, unumquemque seorsum in Ecclesiis suis
ipso die Pentecostes cum suffraganeis suis episco-
pis anathema dixisse Cosmæ Epiphaniæ episcopo,
propter hæresim in primis Iconoclasticam quam
professus erat. Plane Theodorum Hierosolymorum
episcopum contra Iconomachos concilium cele-
brasse, libellus Synodicus, qui sub Basilio Mace-
done scriptus fuit, testificatur his verbis: Ὁμοίως
τε καὶ Θεόδωρος ὁ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος
ἀδρόλως θεοσύλλεκτον σύνοδον, τὰς ἀγίας εἰς οἴκου-
μενικὰς συνόδους ἀριθμῶ καὶ διπτύχος ἐκτρυφε, καὶ
τὴν ἀναγραφὴν τῶν εἰκονοκλαστῶν ἀφαιρῶν ἀναθέ-
ματι καθυπέβαλεν. Consimiliter Theodorus Hieroso-
lymorum episcopus, collecta Deo aspirante synodo,
sancta sex œcumenica concilia, expresso numero et
diptychis prædicavit, et emergentem nuper Iconocu-
starum hæresim anathemate perculit. Nemini dubium
esse debet, quin Joannes Damascenus hujus alte-
rius sub Theodoro synodi magna pars fuerit; quippe

A suum prælare, utique Deo gratum erat, rexisset;
in senectute bona [XXI] migravit ad patres suos;
imo potius concessit ad Deum. Joannem vero ille
instinctu ad se accersitum, presbyterum consti-
tuit.

XXXV. Ille nihilominus ad divini Sabæ lau-
ram in solitudinem regressus, rursusque nidu-
lum suum, ut sic loquar, hæc sublime volans
aquila subiens, nequaquam sibi in animum induxit
illud Apostoli effatum duplici honore dignos
[XXII] esse presbyteros ²², sed in aliam partem
illud convertendo, intra se siebat, presbyteris in-
cumbere ut duplici humilitati studeant: debere

NOTÆ.

B qui ad obitum usque pro sacrarum Imaginum de-
fensione pugnaverit. Atqui Theodorus iste Hieroso-
lymitanus, alius non est a Theodoro, illo sancte
memoriæ patriarcha, cujus epistola encyclica lecta
fuit actione 2 septimæ synodi. Hoc quippe diseris-
sime testatur Adrianus I papa in epistola ad Caro-
lum Magnum de septima synodo cap. 2. Nullo
quippe jure epistola illa Theodori, attribui possit
Theodoro alteri, viro nequissimo, qui Hierosolymi-
tanam sedem sanctissimæ patriarchæ Eliæ pessimis
artibus aliquandiu eripuit et occupavit. Hujus enim
Theodori memoria, non sancta, sed execrabilis
fidelibus propter hoc flagitium fuit, uti narrat,
testaturque Leontius monachus, Vitæ sancti Ste-
phani Sabaitæ scriptor, rerum gestarum æqualis:
Ὁ ἀλαζὼν καὶ αὐθάδης θεόδωρος δικαίως καθυπο-
βληθεὶς κατὰρας καὶ ἀναθέμασι. Ambitiosus et le-
merarie audax Theodorus justis execrationibus di-
risque subjectus fuit. Quæ omnia fusius juvaret alibi
enarrare, quibus maxima lux ingens assulgeret ec-
clesiasticæ horum temporum, ac præsertim septi-
mæ synodi, historie. Quod vero Joannis Damasceni
ordinationem spectat, presbyter etiam appellatur a
Stephano Byzantino, in Vita S. Stephani Junioris
martyris, Ἐν οἷς καὶ ὁ τιμωτάτος Ἰωάννης ὁ ἀα-
μασκηνὸς πρεσβύτερος. Inter eos et celeberrimus
Joannes Damascenus presbyter fuit. In omni sero
quorumvis operum ipsius inscriptione codices manu
exarati et editi presbyterum eum fuisse clamant.
In quibusdam etiam nuncupatur sanctæ Ecclesiae
Christi resurrectionis Hierosolymitanæ presbyter,
sive Hieromonachus. Πρεσβύτερου τῆς ἁγίας Χρι-
στοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀναστάσεως. Ex quibus refellitur
Possevinus, qui in Apparatu negavit eum unquam
sacerdotem seu presbyterum fuisse. Insuper edita
a me est fidei expositio proluxa satis et elegans,
quam habuit, quando a patriarcha suo Ecclesie
cuidam, ut reor, peculiari (ceu forsitan nos paro-
chiam dicimus) præfatus fuit. Quinimo homiliæ
ejus quæ supersunt complures, argumento sunt,
eum presbyteri gradu ornatum fuisse; quippe cum
ad solos presbyteros et episcopos spectaret in ec-
clesiis concionari. Quod vero Joannes Hierosoly-
mitanus postea scribit, Joannem nostrum, defuncto
Joanne patriarcha, ad lauram suam rediisse, ut
religiosæ vitæ exercitationibus totus vacaret, hoc
quod antenus fide laborat. Nam ex sanctissimi viri
homilia 2 in Dormitionem Deiparæ apparet, tres
istas homilias ab ipso pronuntiatas esse, quando
jam senior et afflicta ætate erat. Hoc enim signifi-
cat, ubi ait: Καὶ ἡμεῖς ἐν χειρῶν τῶν ἐπὶ τὴν τῇ
ἀνθ' τῇ βασίλει προσάγοντες, καὶ γενηράκοτα λόγον
πρὸς τοὺς ἀγῶνας τῶν ἰγχωρίων ἐπιλέγοντες. Nos
vero in dicendi hieme flores regni offerentes, et se-
nescentem loquelam ad laudationum certamina in-
truentes, etc.

presbyteros religiosæ vitæ exercitatione duplo quam ante majore perfungi, duplicia presbyteris obeunda certamina, non solum adversus affectiones corporis, sed etiam contra turbulentos et occultos animi motus; quī quidem asceticæ vitæ deditos viros persæpe fugiunt, nisi magna contentione vigilaverint. Ex quo fit, ut internus eorum homo sordescat, ipsis minime sentientibus. Atqui affectus ejusmodi sunt, dolus, invidentia, vana sui opinio, latens arrogantia, inanis gloriæ studium sub specie humilitatis, rerum alienarum curiosa scrutatio, ad quam complura linguæ vitia referuntur, elatio, animi evagatio, yafrities morum, fastus demissione corporis fucatus, continentia cum molitie et deliciis conjuncta, propriæ voluntatis vindictio, vitiosa ad res nullius momenti pecunia cupillitas, vestis extra præscriptum morem quæsitus, unde a fratribus discrepantia, et oculata superbie illecebra nascitur.

XXXVI. *Joannes lucubrationes suas et libros recognoscit et castigat.* — Hæc Joannes radicibus ex animo evellere studens, labores laboribus cum primis addebat, mentemque ipsam undequaque in se cogens, libros quos elaborarat, collectos recognoscebat, ornando, perpoliendoque, et castigando accuratissime dictionem, sensum, numerum, et constructionem, et sicubi pulchritudo flosculis luxuriaret, aut modum excedere videretur, eam prudenti judicio reducebat ad gravitatem, ne quid seu ostentationis, seu levitatis et vililitatis libri sui secum traherent. Sane quisquis in ejusmodi lucubrationes illius cum judicio animum attenderit, sensorum altitudinem et dictionis elegantiam cum majestate conjunctam admirabitur. Quis vero ardens illius pro pietate et religione studium ex libris ejus divinis laudibus non extollat? utque sapientiæ divitias in omnes distribuerit, ex quo talentum, quod acceperat, non in duplum, sed magis in decuplum amplificavit? Nam augere numerum vercor, ne terminos evangelicos prætergressus existimer; eo magis quod immodica modice enutrire non sit appositum.

XXXVII. *Stephanus Junior Joannis Damasceni laudator.* — Joannem porro divinus zelus eo etiam pepulit, ut pro Dei legibus dimicando, Damasco primum, tum subinde ex Palæstina, eos qui co-

την ἀσκητὴν ὑπὲρ τὴν πρὶν τὸ, τὴν, προσκυτέον διπλοῦς ἀγῶνας ἐδεικνύσθαι, οὐ πρὸς τὰ πάθη τοῦ σώματος μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ τῆς ψυχῆς καὶ τὰ κρύφια, ἀ διαλανθάνει τοὺς ἀσχομένους πολλάκις, εἰ μὴ σφόδρα νήφουσι, καὶ ὁ ἐντὸς αὐτῶν μαινεται ἀνθρώπος, καὶ οὐκ ἐπισθάνονται. Τὰ δὲ ἐστὶ, δόλος, φθόνος, οἷσις, ἀλαζονεία, λανθάνουσα, κενοδοξία ταπεινώσεως σχήματι, πολυπραγμοσύνη ἀλλότριος, ὑφ' ἣν πολλὰ τὰ ἐκ τῆς γλώττης ἀνάγεται κακὰ, μετειρισμὸς, βεμβασμὸς, ὑπουλον ἥθος, τύφος ἐπὶ ταπεινώσει τοῦ σώματος, μεθ' ἧν παθείας ἐγκράτεια, ἀντιποιήσις τοῦ οἰκείου θελήματος, ἡ ἐν τοῖς οὐδαμινού τοῖς χρημάτων προσπάθεια, ἡ παρὰ τοὺς κειμένους ὁρους ἀρφίσσις, ἐξ ἧς τὸ πρὸς τοὺς ἀδελφούς ἀνόμοιος, καὶ τὸ λεληθὸς τῆς ὑπερηφανίας δέλεαρ.

ΛΓ'. Ταῦτα ὁ Ἰωάννης ριζοῦσιν σπεύδων ἐκτίλει τῆς οἰκείας ψυχῆς, τοῖς πόνοις πόρους προσέθετο, καὶ μᾶλλον ψυχικούς· καὶ τὸν νοῦν εὐσεβείας πανταχόθεν τέλειον, ἀ πεπότηκε πρότερον (31), ἐπισυναγωγῶς, ἐποιεῖτο τούτων ἐπίσκηψιν, ἐπισκοσμῶν, ἐπικαλλῶν, ἐπιδιορθοῦμενος πρὸς ἀκρίβειαν, καὶ λέξιν, καὶ νοῦν, καὶ ῥυθμὸν, καὶ συνθήκην. Καὶ ἐποῦ τὸ κάλλος ἀνθρῶν ἀγαν, καὶ οἷον ἀμετρον, ἐπισαμνύνων διὰ τὸ σωφρονος, ἵνα γένοιτο αὐτῷ οἱ λόγοι, μηδὲν ἐπιδεικτικὸν καὶ φαῦλον ἐπισυρόμενοι. Ὅς οὖν ἐπιστημῶν αὐτοῦ ἐγκύψῃ τοῖς τοιοῦτοις ποιήμασιν, ὕβεται τῶν θεωρημάτων τὸ ὕψος καὶ τὸ κάλλος τοῦ λόγου μετὰ σεμνότητος. Τὸν δὲ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ζήλον τούτου, τίς ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ μὴ ἐκθειάσθαι; Τὸν τε τῆς σοφίας πλοῦτον, πῶς τοῖς πᾶσι διένειμεν, ἐξ οὗ τὸ τῆς γνώσεως ὁ εἰληφει τὰ λαντον, οὐκ εἰς διπλοῦν ἐπολλαπλασίασεν, ἀλλ' εἰς δεκαπλάσιον; Φειδομαι γὰρ ἐπαυξῆσαι τὸν ἀριθμὸν, ἵνα μὴ δόξαιμι τοὺς εὐαγγελικοὺς ὁρους ὑπερβάλλεσθαι. Ὅς γὰρ καλὸν ἀπλῶς τὰ ὑπερβόρια φθέγγεσθαι.

ΛΔ'. Ἐκείνον δὲ καὶ εἰς τοῦτο πέπεικεν ὁ ζήλος ὁ ἐνθεός, ὡς ὑπὲρ τοὺς θείους νόμους ἀγωνισάμενον, ἐκ Δαμασκοῦ μὲν πρότερον, ἐκ δὲ Παλαιστίνης τὸ δεύτερον (32), βαλεῖν τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει.

VARIE LECTIONES.

¶ Mss. R. ἐκθειάσθαι. Edit. R. ἐκθίσσεται. Bill. legebat, ἐκθίσσεται. Ms. R. ὑπερβάλλεσθαι. Edit. et Hensch. ἐκείνος. R. Κωνσταντίνου.

NOTÆ.

(31) Ἡ πεπότηκε πρότερον, κ. τ. λ. Quod Joannem opera sua denuo recensuisse auctor ejus vitæ sit, id colligi potest ex codicum manu exaratorum discrepantia, quod ad aliquot ex ejus libris attinet: nam dialecticam ejus alio et alio modo, alii et alii codices exhibent, ut suo loco ostendetur, consimili modo ejus orationes de imaginibus.

(32) Ἐκ δὲ Παλαιστίνης τὸ δεύτερον. Doctissimi continuatores Bollandi arbitrati sunt Joannem Damascenum, dimissa tandem laura Sancti Sabæ et Palæstina, extremam vitæ partem pergre-

gisse, idque duplici argumento probant. Primum est quod Menologium Basilii, ut putant imperatoris, narret sanctum ab imperatoribus hæreticis vario relegendum, et carceribus traditum, in pulchra confessione consummatum esse, sepulchrumque fuisse a discipulo suo: Ὅθεν καὶ διαφόροις ἑξορισθεῖς παρὰ τῶν αἰρετικῶν βασιλέων καὶ φυλακαῖς παραδοθεῖς, ἐν καλῇ ὁμολογίᾳ ἐτελειώθη, ταπεινὸς ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ. Secundum est, quod Palæstini nihil de ejus vitate et sepultura sciverunt, quod indicio est eum ea in regione fato functum non esse. Ad primum

τῶν σεπτῶν εἰκόνας καθαιρετὰς καὶ ὑβριστὰς. Ἐν-
θεν δὲ τὸ τῆς μεγαλοπόλεως θρέμμα, ὁ τῷ πρωτα-

A leudas imagines Constantinopoli, pessumabant et
contumeliose habebant, adoriretur. [XXXII] Quo-

NOTÆ.

quod spectat, subleste nimis fidei Menologiorum
synaxariorumve narrationes sunt, quam ut eis sine
discrimine fidem habeamus. Copronymum convitia
adversus Joannem scripsisse, dirisque eum devo-
visse synodus septima, Theophanes, et Stephani
Junioris Vitæ auctor testantur, de ejus exiliis alte
silent, ut et Menæ ipsa Græcorum, quæ etiam
eum a discipulo seorsim sepultum fuisse nequidem
innuunt. Hoc habent duntaxat, eum in senecta
uberi, anno ætatis centesimo quinto vivere desiis-
se: ἐν γῆρᾳ πῶνι καταλύει τὸν βίον, ζήσας ἑτη ἑκα-
τὸν πρὸς τοὺς τέσσαρας. At vero Joannem in Pale-
stina et in laura Sancti Sabæ supremum diem
obiisse, atque in eadem sepultum fuisse, teste longo
locupletiori constat, Joanne Phoca scilicet, in com-
pendiaria descriptione Palestinæ edita a Leone Al-
latio in *Symmictis*. Nam hic auctor, qui sæculo xii
sub Manuele Commeno vivebat, asserit ævo suo
monstrari solitum in monasterio Sancti Sabæ in
templi atrio sepulcrum Joannis nostri Damasceni,
juxta sepulcrum ipsius Sancti Sabæ: Πρόσγεγυς δὲ
τοῦτου καὶ γυρῶθεν ἐπὶ τὰ καὶ ὑπὸ τῇ γῆν τῶν ἐν
ἐρήμῳ λαμβάντων ἁγίων Πατέρων ὁρῶνται τὰ μνη-
ματα· μεθ' ὧν καὶ τῶν ἁγίων Κοσμά καὶ Ἰωάννου
ὁρῶνται τὰ μνηματα τῶν πάλαι ποιητῶν· Προπε-
ἶλλud (sepulcrum magni Sabæ) circumque, necnōn
sub terra sanctorum Patrum, qui solitariam vitam
agentes, illustres habiti sunt, unaque cum iis sancto-
rum Cosmæ et Joannis sepulcra spectantur. Quid
clarius? quānam sancti illi poeta Cosmas et Joanes,
nisi Cosmas Majumensis et Joannes Damaste-
nus, quorum carminibus et canticis Orientales Ec-
clesiæ personant? Jam insuper ostensum est, Da-
mascenum nostrum affecta jam ætate orationes de
Dormitione Virginis Hierosolymis habuisse: ut ex
hoc etiam colligi possit, eum in Palestina diem
postremum obiisse. Nec refert quod de ejus sepul-
cro mentio non fiat, in Vita Stephani Sabaitæ. Non
enim in ea Vita aliorum præclarissimorum virorum,
qui in eadem laura defuncti sunt, sepulcra com-
memorantur, præter quam Joannis episcopi et He-
sychastæ, qui ipsius Sabæ ætate florebat. Sepultus
est, inquit Leontius Vitæ Stephani scriptor: Ἐν
ταῖς θήκαις τῶν ὁσίων Πατέρων ἡμῶν, ἔνθα κατὰ-
κεῖται: τὰ ἀξιόσεπτα λείψανα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ
ἐπισκόπου καὶ ἡσυχαστοῦ. In thes. piissimorum
Patrum nostrorum, ubi deposita sunt veneranda re-
liquiæ sancti Joannis episcopi et solitarii. Cæterum
sæculo xiv, sub Andronico seniore Paleologo, sancti
Joannis Damasceni corpus Constantinopoli as-
servatum esse testatur Georgius Pachymeres in
Andronico lib. i, cap. 13, ubi refert eos qui a parti-
bus Arsenii quondam patriarchæ adversus Jose-
phum stabant, pacisci voluisse cum adversariis
suis, ut et quorum schedula sub corpore sancti
Joannis deposita, in manu illius crastina die inve-
niretur, horum causa justa censeretur: Αὐτοὶ ἐπὶ
πλέον θαρσύναντες, πρὸς τὰ ἐν Χαλκηδόνι πάλαι
τελεσθέντα, ὡς ὁ λόγος αἰρεῖ, ἐπὶ τῇ τῆς καλλιπα-
θένου καὶ μάρτυρος Εὐφημίας σωματί ἀνάγουσι τὴν
ἐνθύμησιν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ ὑπὸ σωματί ἁγίῳ πάλαι
κατατεθνεώτος νεκρῷ τὰ καθ' αὐτοὺς, ὡς ἀρεσκας
ἐξηγμένας θέλας, δεικνύνειν ἤθελον, καὶ ἅμα τῷ δεῖξαι
ὡς ἡλιθίον, σφίσι προσχεῖν ἤξιον τοὺς ἄλλους, καὶ
πειθεσθαι, κἂν ὅτι λέγοιεν τὴν καὶ πράττειεν. Πει-
θεταί τοίνυν ὁ βασιλεὺς, καὶ σῶμα μὲν τὸ τοῦ δαμα-
σκηνῶ, καὶ θείου Πατρὸς Ἰωάννου, αὐτοῖς ἀπῆσθαι
διδῶσιν, ὡς ἂν δὲ μῆτι καὶ ραδιουργηθεὶ ἐπὶ τοῖς
προσδοκωμένοις τέρασιν, ἢ μὴν καὶ ὑποπτευθεὶ ἐρ-
διουργηθῇ (τόμοις γὰρ ἐπιτεθρομένοις τῷ σωματί,
τὰ καθ' αὐτοὺς ἐπιτρέπεν ἡβούλοντο), ἐξ αὐτῆς βα-
σιλεὺς προτάσσει, ἐπισχευασθῆναι μὲν ἑτέραν με-

ζονα θήκην, καὶ σῶμα καὶ θήκην αὐτὴν ἐν τῷ σῶμα
χωρήσουσαν. Οὕτω δὲ ταύτην οὖαν τ' εἶναι ἀσφα-
λῆναι, καὶ κλεισθῆναι, καὶ σφραγισθῆναι, ὡς μὴδὲ τὸν ἐντε-
χνότατον κατὰ δαίδαλον παρεγγεῖρεται μὴδοιοῦν δα-
σθαι. Αὐτὸν μέντοι παρέγειν ἑτοιμον, εἰ προσλη-
φθεὶ ταῖς τοῦ ἁγίου χειρῶν ὁ τόμος, πρὸς ποτὶ τεθείς,
τὰ γεγραμμένα πράττειν ἀναμφιδόως. Ἐν ὅσῳ οὖν
μὲν ταῦτ' ἐπράττετο, κἀκεῖνοι νηυσταλαῖς καὶ πρῶτοι-
χαῖς παντοίας προσταλοῦντο, καὶ πανουχίσιν ὁμν-
ωδίας ἐσχαλόν, ὁ βασιλεὺς κἂν αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ, κἂν
ἄλλου γε ὑπομνησάντος, περὶ ἑαυτοῦ, ὡς ἔδοξεν, ὑπο-
νήτας, μὴ πᾶς καὶ ἐπ' αὐτῇ βασιλεὺς, καὶ τῇ περὶ
ταύτης ζητήσει (καὶ ταῦτα γὰρ ἐλέγετο ζητεῖν ἐκεῖ-
νους), ἀμφισβητεῖν προαγθεῖν, καὶ γ' ἐπὶ τούτῳ ἀδο-
ξήσας, ἀναλαμβάνει τε τὰς ὁμολογίας ἐξαιφνης, καὶ
πέμψας, ὅτιράκου παρὶ μεταπεσόντος, διακλύεις
τοῦ γένησθαι. Inde illi (Arseniani) aucti animis,
polliceri ausi sunt se miraculo ejus simili, quod olim
apud Chalcedonem in corpore sanctæ virginis et mar-
tyris Euphemie ostensum fuisse samæ fert, et verita-
tem suæ doctrine justitiamque sectæ suæ probatu-
ros. Petebant igitur dari sibi corpus aliquod sancti
dudum mortui, cerlo confidere se aientes, demonstra-
turum per illud Deum, quidquid ipsi egissent, ipso
hactenus volente et jubente factum: quo viso deinde
par esset adversarios ipsorum divina auctoritati ce-
dere et sibi morem gerere. Assensit et his Augustus,
divinique Patris Joannis Damasceni sacrum ad hoc
experiendum corpus illis tradidit. Sollicitus vero ne
frans introiret in eo quæpiam, ac, quod suspicatu
præsum erat, res dolo gesta putaretur (volebant enim
ut libellis corpori impositis, causa sua miraculi pe-
riculo committeretur) mox jubet, ut præter thesaurum
in qua sancti reliquiæ servabantur, major alia pare-
tur arca, qua eadem theca contineretur. Arcam
porro exteriorem seris clavibusque et sigillis facile
muniri posse, ut ne Damascenus quidem fraudem in eo
moliri ullum queat. Se autem ita comparatum esse,
ut si alteruter libellorum qui ad pedes sancti vositus
esset, ejusdem manu teneretur, itis quæ scripta forent,
staret. Dum hæc gereretur, Arseniani, jejuniis, pre-
cationibus, pervigiliandis in hymnodia noctibus ope-
ram dabant: quando imperator, vel per sese veritus
capti acipitis exitum, vel ab aliquo monitus, apud
se versans, ne quid tam de imperio suo, quam de
Arsenii promotione in controversiam vocaretur (fere-
bantur enim de utroque quæstiones movere) a senten-
tia desiscens, confessiones ambas corripit, inversa-
que, ut aiunt, testula, mittit qui rem exsequi prohi-
berent. Ex hac narratione colligendum datur Joan-
nis nostri corpus incorruptum integrumque ad om-
nisque diem Constantinopoli servatum fuisse. Hinc
est, quod in quibusdam Martyrologiis Latinorum,
quos doctissimi Bollandi continuatores ad diem 6
Maii protulerunt, legitur: Constantinopoli depositio
sanctæ memoriæ Joannis Damasceni, doctoris egre-
gii, nec minus vita, quam miraculis clari. Itemque:
Constantinopoli sancti Joannis Damasceni presby-
teri, moribus et doctrina clarissimi, tempore Theodo-
sij tertij. Hujus vero festum annuatim celebrant
Græci die 4 Decembris, quæ ipsis est etiam festo
sanctæ Barbaræ virginis sacra, cujus ipse Dama-
scenus laudes oratione speciali celebraverat. In
quibusdam Menologiis seu Synaxariis ejus com-
memoratio reperitur ad diem 29 Novembris, ut videre
est apud Ughellum in *Italia sacra*, t. VI, sive quod
idem est, in Synaxario Basilij imperatoris. In Mar-
tyrologio Romano ejusdem mentio fit die 6 Maii.

Joannem Damascenum ultra pseudo-synodum Co-
pronimi, quæ anno Christi 784 habita est, ætatem
exporrexisset certo certius habemus ex ejus quæ in
Vita Stephani Junioris martyris memorantur, scri-

circa magnæ hujus urbis alumnus, qui martyrum antesignano cognominis cum esset, ut ille Christi causa, ita et ipse propter ipsius imaginem, lapidibus petitus obrutusque ad cælum evasit, tum librorum Joannis meminit, tum ejus eminus adversus impios dicationum, virum eum *venerabilem* et Deo plenum nuncupans; quælibet summi sacerdotii oleo unctus non esset. At vero quando veritas dissimulanda non est, ipsum quoque suspiciens martyrii corona redimitum. Quippe cum ea viro apprime religioso propter pietatis sectio subsecuta sit.

[XXIV] XXXVIII. Postquam ejusmodi vitæ et monasticæ exercitationis cursum peregerat, cum fidem servasset, imo cum libris suis, suæque doctrinæ eam propagasset ac stabilivisset, quam eidem ad hoc usque tempus per ea quæ ipse elaboravit, confirmare, fovere, et tueri non cessat, ad Christum quem dilexerat, ire properavit. Ac nunc quidem eum non jam in imagine contemplatur, nec adorat in effigie, sed facie ad faciem contuetur, revelata facie gloriam spectans beatæ Trinitatis. Ob eas causas athletam hunc religiosæ

A μάρτυρι θμουνυμῶν (33), καὶ λίθοις ὡς ἐκείνος ὑπὲρ Χριστοῦ, οὕτως ὑπὲρ τῆς εἰκόνης ἐκείνου βληθείς¹ εἰς οὐρανούς· ἀναδραμῶν, μέμνηται τῶν τοῦ Ἰωάννου λόγων, καὶ τῶν πόρρωθεν [ἀφεματῶν²] κατὰ τῶν δυσσεβῶν, καὶ θεοφόρον³ τὸν ἄνδρα καλῶν, καὶ μὴ κεχρισμένος ἦν ἀρχιμωσύνης χρίσματος. Οὐ χρὴ οὖν ἀρνήσασθαι τὴν⁴ ἀλήθειαν, καὶ μαρτυρίας ταυινί⁵ εἶναι τὸν ἄνδρα τὴν κεφαλὴν ἑσπευμένον. Διὰ γὰρ τὸν τῆς εὐσεβείας ζῆλον ἡ συκοφαντία τῷ εὐσεβεῖ, ἐξ ἧς ἡ τῆς χειρὸς ἐκτομή.

zelum calumnia structa fuerit, ex qua manus ex-

ΔΗ'. Οὕτω βίους, καὶ οὕτω τὸν δρόμον τετελεχώς τῆς ἀσκήσεως, καὶ τὴν πίστιν τετηρηκώς, μᾶλλον καὶ πλατύνας λόγοις, καὶ κρατύνας⁶ τοῖς δόγμασι, καὶ ἐς δεῦρο τοῦ χρόνου οἷς ἐπόνησε, βεβαιῶν, συνέχων, συντηρῶν, πρὸς Χριστὸν ἀνέδραμεν, ὃν ἡγάπησε. Καὶ νῦν οὐκ ἐν εἰκότι τοῦτον ὁρᾷ, οὐκ ἐν ἐκτωπώματι προσκυνεῖ, ἀλλ' αὐτὸν ὁπτάνεται κατὰ πρόσωπον, ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ βλέπων τὴν δόξαν τῆς μακαρίας Τριᾶδος. Ἐπὶ τοῦτοις ἔδει τὸν ἀθλητὴν⁷, ἔδει τὸν ἀσκητὴν, τὸν τῆς Ἐκκλησίας κοσμήτορα, τὸν τῆς ἀληθείας σημάντορα, τὸν ἀθλητικῶν,

VARIE LECTIONES.

¹ Sic R. Vox ista deest in editis. Henschenius βαλλόμενος posuit, quo auctore, non dixit. ² Deest ista vox aut similis altera in editis. Henschenius posuit, γεγραμμένων. ³ Ms. R. τίμων, ita legebat Œcolampadius, qui Latine posuit *venerabilem*. E. x Stephano Byzantino, qui Stephani Junioris vitam omnium primus edidit, discimus Stephanum Juniores appellasse Damascenum, *venerabilem admodum virum, sanctum et Deiferum*, ὁ τιμωτάτος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός... ὁσιος καὶ θεοφόρος. ⁴ Ms. R. εἰ χρὴ οὖν ἐρευνῆσθαι τὴν. ⁵ Ms. R. στηρίξας. ⁶ Edit. διττὸν ἀθλ.

NOTÆ.

plis adversus bellam hanc synodum, illiusque duces. Ante septimam vero synodum generalem ipsum obiisse, ejusdem sacræ synodi acclamationes innuunt: quoto vero anno, obscura res est. Nullum quippe monumentum exstat, unde id possimus expiscari. Leontius monachus in Vita Stephani Sabaitæ, qui Joannis nostri fratris fuisse filius fertur, hoc reperi, sanctum hunc eremi incolam ad Christum migrasse die prima Aprilis anni mundi 6286, secundum computum utique Alexandrinum, hoc est Christi 794, cum ætatis anni decimo ad lauram Sancti Sabæ a sanctissimo patre suo ductus esset; hoc est, dum annum agebat 735, ac quindecim subinde annos sub ejus ducatu et institutione omni obsequentia transigisset, nimirum usque ad annum 750, sive 10 Constantini Copronymi: Δεκαετὴς δὲ παρεγένετο εἰς τὴν μεγίστην λαύραν σὺν τῷ αὐτοῦ πατρὶ καὶ μετ' οὗ δεκάπεντε ἔνιαυτοὺς ἐν πάσῃ ὑπακοῇ καὶ ὑποταγῇ διήξεν. Quæ nihil certi offerunt de anno quo Joannes vivere in terris desierit, quandoquidem vixit adhuc post annum 754.

(33) Ὁ τῷ πρώτῳ μάρτυρι θμουνυμῶν. Stephanum Juniores indicat, qui sub Copronymo egregium pro defensione sacrarum imaginum martyrium obiit, et ejus supra meminimus. Testatur Stephanus diaconus in ejus Vita, ipsum habuisse Joannem Damascenum instar viri sancti et Deopleni, ubi præclarum martyrem sic loquentem inducit: Ἐν οἷς καὶ ὁ τιμωτάτος καὶ σοφώτατος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός προσδύτης, ὁ παρὰ τοῦ τυράννου τοῦτου Μανσοῦρ ἐπονομασθείς, παρ' ἡμῖν δὲ ὁσιος καὶ θεοφόρος. Inter quos etiam honoratissimus et sapientissimus Joannes Damascenus presbyter, quem hic tyrannus Mansur nominabat, nos autem sanctitate venerabilem et Deoplenum. Etsi Stephanus Junior Joannem Damascenum et ejus libros aliquando perlegerit, laudaveritque, via tamen concessero utrum-

C que sanctum ipsi mutuo de facie notum unquam fuisse. Alios vero ætatis suæ præclaros viros amicitia conjunctissimos habuit, Cosmam scilicet Melodum, Joannem IV, patriarcham Hierosolymitanum, Petrum Majumensem, et Petrum Damascenum, Joannem Laodicenum, Theodorum Abucaram, seu Carorum episcopum, Stephanum quoque Hierosolymitanæ Ecclesiæ presbyterum et Syncellum, quos tres Damasceni nostri discipulos fuisse probant quæ exstant lucubrationes, quas ex ejus ore susceperunt, Anastasium monasterii Sancti Euthymii præpositum, qui haud immerito censetur auctor libri contra Judæos, qui Latine prodiiit, t. III Collectaneorum Canisii, et t. XIII Biblioth. Patrum. Nam Anastasius, qui librum hunc edidit, in Palestina sub Saracenis principibus sæculo octavo se vixisse testatur. Hoc ipso tempore floruit Anastasius metropolita in Syria, Damasci forsitan, et proinde Petri illius, cujus pro fidei confessione lingua abscissa fuerat, successor; quem Salem sub Abjassar Abdolla, Syriæ prætor, ex sacro altari correptum cum in die sancto Paschæ sacra faceret, male multare voluit, mox tamen blandis ejus sermonibus mitigatus, dimisit. In ejus porro Ecclesiæ liturgia sancti Jacobi sancti Hierosolymitani recitabatur, ut colligitur ex eo quod Theophanes posthac observat, Salemm manus tunc in metropolitam injecisse, dum is elata voce hæc verba caneret, Ὁ γὰρ λαὸς σου δυσωπεῖ σε καὶ ἔκτεταί σε. Nam populus tuus te rogat et supplex precatur. Quæ quidem non occurrunt in cæteris liturgiis, præterquam in illa quæ Jacobi fratris Domini nomine inscripta est. Ex isto loco Vitæ sancti Joannis Damasceni apparet, Joannem Hierosolymitanum, qui eam composuit, recentiore esse Stephano Byzantino, qui Vitam sancti Stephani Junioris post 42 annos ab ipsius obitu ediderat.

καὶ τὸν δογματικὸν, τὸν συνετιστὴν τῶν ἀσυνέτων, ὁ δὲ
τὸν δογματιστὴν τῶν ἀμυήτων, λόγους ἐγκωμιασθή-
ναι τοῖς κατὰ δύναμιν παρ' ἡμῶν. ^a Οὐχ ἵνα δόξης
τὸ οἰονοῦν ἐκείνου περιποιησώμεθα, ἀλλ' ἵν' ἐκείνος
ἡμῶν ἐν οὐρανοῖς ἀντιμνημονεύσῃ, καὶ τῆς ἐκείνου
δόξης ἐμπλησθώμεν τῆς οὐρανόθεν, ἔτι ἐνδομῶντες
τῇ γῇ, ἐκείνης λέγω τῆς δόξης, ἣν Δαβὶδ ἐπιμαρτυ-
ρεῖ τῇ τοῦ βασιλέως θυγατρὶ καὶ ψυχῇ βασιλικῇ ἐνι-
ζάνεσθαι ^b, Πᾶσα, λέγων, ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς
ἐσωθεν.

ΔΘ'. Σύγγνωθί μοι, τρισμακάρε, καὶ ἰκέτης γένου
μοι τὰ πρὸς Θεὸν θερμότατος καὶ ἀνένδοτος, ἐφ' οἷς
τοῦτον καλὸν ἔρανον ἄλλου πεποιηκέναι, ὥς εἶχεν ὁ
ἄνθρωπος, ἀφελῶς αὐτὸς εὐρηκὸς, καὶ διαλέκτω
'Ἀράβων καὶ γράμμασι κείμενον, ὁ ὁμωνυμῶν σοι,
ἐκ πόθου εἰς τοῦτο λόγου καὶ ἐπιμελείας τῆς κατὰ
δύναμιν, διὰ τῶν μετέβαλον ἐπισκέψεων, ἡ δὲ οὕτω
δέξῃ, καὶ ἐπισκέψῃ καὶ τῆς Τριᾶδος ποιήσον καμὲ
προσκυνητὴν αὐλὸν, ὅλον τοῦ σώματος ἐξιστάμενον,
ὅλον ἐκδήμον ταῖς θεωρίαις, ὅλον ἱερωμένον τῇ ὁλο-
καυτώσει τοῦ Θεοῦ ἔρωτος, ἔτι ἐνδομῶντα τῷ σώ-
ματι, ἵνα μετὰ ἀπάθειας ἐκδημήσας τῆς σαρκὸς,
μετὰ παρρησίας σὺν σοὶ τῷ Θεῷ παραστήσωμαι.
Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Τέλος τοῦ βίου τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Ἰωάννου
καὶ Δαμασκηνοῦ. Καὶ τοῦτο ἐξισώθη μετὰ τὸν
ἐαυτῆς ἀντίγραφον.

⁸⁷ Psal. XLIV, 14.

VARIAE LECTIONES.

^a Ista desunt in Ms. ^b R. ἔσχεεν ἐνιζάνεσθαι.

[XXV] *Post Vitam sancti Joannis Damasceni a Joanne Hierosolymitano patriarcha descriptam, post Menæa et synaxaria, narrationem alteram sub jectio de vita et conversatione ejusdem sancti Joannis Damasceni, quam Henricus noster Gravius perinde edidit, atque in codice Regio Latino 3966 reperi. Narrationem istam Græce primum, non Latine scriptam suadet phrasis ejus et locutio quæ tota Græca est, non Latina, quemadmodum sexcentæ voces passim quæ puræ putæ Græcæ sunt, indicant. Ex hujus alterius lucubrationis inspectione apparebit, quam varia in Oriente de Joanne nostro Damasceno venditata sunt: quibus etiam alia longe ab istis, diversa addam ex Speculo historiali Vincentii Bellocensis, et ex sancto Antonino qui Vincentium exscripsit.*

Incipit Prologus translatorius in libros Joannis Damasceni, capitibus XI, id est, Sermo de philocosmis, id est, amatoribus mundi, et philotheis, id est, amatoribus Dei: et quoniam oportet cum diligenti labore et intellectus intentione libros pertransire: in quo et de extrema humiliatione Salvatoris nostri, et paupertate et crucifixione: et de sancti Patris nostri Joannis Damasceni in Damasco conversatione, et ea quæ in monachi vita, parva enarratio, et qualiter compositus est ab ipso liber ipsius.

CAP. I.

Philocosmorum voluptates.

Quemadmodum dulce philocosmis existit sensibilibus paradisorum (id est hortorum) lætitia, sic et philotheis intellectualis paradisi divinarum Scripturarum desiderabilis meditatio assimilata est. In sensibili quidem philocosmi, florum multa

C varietate, et frondium pulchritudine, et foliis comatarum arborum respiratione delectantur, et volucrum clangoribus, et crystalli specie aquarum fluxibus, et musicorum bene sonantibus vocibus lætantur: quorum optimum, inutilitas; quoniam finem lætitiæ ipsorum in ebrietatibus et luxuriis terminant; et quod utique difficile, in vanitate

sui ipsorum vitam compleverunt, et in fine corpus A latificantes et pulchrificantes, miseram animam nigrificaverunt et obscuraverunt, et a primordiali pulchritudine expulerunt, et tormentis tradiderunt, et peregrinam a Deo, miseram perfecerunt. Papæ deceptionis! quales malas retributiones philocosi ex mundi deliciis carpunt? Non tamen oportet has vocare læticias, sed tristitias, quoniam dominam animam interficiunt. In hoc quidem philocosi, id est, amatores mundi: in intelligibili autem paradiso divinarum Scripturarum, philothei id est, amatores Dei, exercitationi seipsos tradentes, et in divina meditatione perseverantes, et vigiliis, et orationibus et lacrymis Deo approximantes, habent pro sensibilibus arboribus venerabiles patres, foliis comatos et florentes divinis virtutibus: B hunc quidem ut olivam fructiferam; hunc autem ut palmam florentem; alium ut cedrum, et alterum ut cypressum: alios ut lilia agri florentes, et ut lignum plantatum secus aquarum decursus³⁰; alteros et divinos modos ipsorum, et virtuosas commendationes, et delectabilissimam ad nos et mansuetam pædagogiam cum diligenti labore, et perseveranter et bene compuncte immeditantes, bono odore et bona resonatione dogmatum ut floribus pulchrificantur, et divina eloquia, et dulciora super mel et favum³¹, ut arborum fructus comedentes, et ex incoquinatis et super crystalli speciem aquis bibentes, scilicet charismatibus spiritus, Deo approximant irrequiescibiliter, et ipsam læticiam et exultationem interminabilem possident. Finis autem ipsorum, vita æterna³², gaudium indeficiens, læticia sine tristitia, requies interminabilis. Derelinquentes enim terrena, in cælos abierunt, concives angelorum existentes, Dei gloria vere, scilicet intelligibili paradiso, dignificati sunt: et bonis quæ præparavit Dominus diligentibus ipsum, effecti sunt participes: quod autem utique jucundius, filii Dei et hæredes effecti sunt, et nequaquam a Dei gloria separabuntur, sed cum ipso in interminabilia sæcula regnabunt, ut bene viventes, bene et fruentes, digna laboribus referentes³³.

CAP. II.

De incendentibus Scripturæ sacræ.

Pulsemus igitur et nos, dilectissimi, ad optimum: D paradysum divinarum Scripturarum, bene olentem, dulcissimum, speciosissimum, omnino delectabilem, aures nostras circumsonantem omnimodis intelligibilium deiserarum avium cantibus, accendentem corda nostra, et gaudio æterno adimplentem, et tristatum quidem consolantem, iratum autem pacificantem, et divino timore firmantem et mentem nostram ad auro lucentia dorsa divine columbæ ascendere facientem, et manifestissimis ipsius alis ad unigenitum Filium et hæredem plantatorem intelligibilis vineæ reducentem, et per ipsum Patri

luminum adducentem. Non pulsemus autem segnitè et inutiliter, sed prompte magis et perseveranter: neque fatigemur pulsantes: sic enim nobis aperietur. Qui enim petit, accipit; et qui quærit, invenit, et pulsanti aperietur³⁴. Deliciemur igitur insatiabiliter in divinis eloquiis, et superdelectemur in vita et conversatione sanctorum Patrum. Gratiam [XXVI] enim divina gratia inconsumptibilem possidet, et in eos qui sincere ipsam desiderant sine dolo, ingreditur. Si igitur legamus semel et bis, et non intelligamus quæ legimus, non segnes efficiamur, neque negligamus, sed perseveremus, exercitemur, interrogemus. Interroga enim patrem tuum, et annuntiabit tibi; seniores tuos, et dicent tibi³⁵. Non enim omnium est cognitio. Hauriamus autem et semper fluentes aquas, ex paradisi hujus fonte salientes in vitam æternam³⁶. et sordes quidem peccatorum expurgantes, et carnalis delectationis sitim sedantes, et obtenebratos oculos mentis a delictis nostris abluentes, et apud divinam lucem pure speculari operantes, et si sic præparemur omnino, et salute potiemur, et gaudio sine tristitia implebimur, et vitam æternam sortiemur.

CAP. III.

De divinitate Salvatoris.

Potentia et misericordia philanthropi et misericordis Dei nostri, qui propter nostram salutem humiliavit inhumiliabilem ipsius celsitudinem, et carnem mortalem indutus est, et secundum omnia factus est nobis similis sine peccato, quod non erat assumens, et quod erat non deponens, et tantum seipsum extremæ humiliationi tradidit propter nimiam ipsius ad nos dilectionem: magis autem pædagogiam ejus, quod est, non alta sapere: quod etiam domicilium aliquod vile non habuit ad habitationem, ut ipse testatur dicens: *Vulpes foveas habent, et volucres cæli nidos, Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet*³⁷. Neque palmus arabilis terræ erat ipsi, non germen unum vineæ, non tunica superflua, sed qua induebatur solum. Et quid utique erat majus hac humiliatione et vilitate? Ut enim unus pauperum secundum omnia conversatus est, et quos amicos et fratres pauperes vocavit, his et cohabitavit, humilia semper eligens. Sed, o ineffabilis ipsius sustinentiæ et longanimitatis, magis autem incomparabilis sapientiæ! In quali enim miserabili figura dolosum decepit? neque una occasione dans ipsi consolationem gloriationis ad dicendum, quoniam et a nudo homine victus sum, sed ab inope vili et paupere. Ostendere igitur volens perfectum ejus quæ ad nos ipsius dilectionis, sustinuit a propriis servis tradi et flagellari, et illudi, et alapis cædi, et conspui, et ut malefactor ligari³⁸. Ligantes enim fune manus ipsius et collum, ut malefactorem extra civitatem duxerunt, et cruci affixerunt. Ipse autem ut agnus innocens, et ut

³⁰ Psal. i, 3. ³¹ Psal. xviii, 41. ³² Rom. viii, 16, 17. ³³ Apoc. xiv, 13. ³⁴ Matth. vii, 7, 8. ³⁵ Dent. xxxii, 7. ³⁶ Joan. ix, 14. ³⁷ Luc. iv, 58. ³⁸ Matth. xxvi, et xxvii. ³⁹ Isa. liiii, 7.

ovis ducta coram tondente ipsam ⁴⁹, sic exibat inclinatus caput, et neque verbum sonans: quem videns immaculata agna secundum viscera vulnerata et capillos dilanians, cum ceteris mulieribus proprium agnum sequens a longe, caput huc et illuc movens, lugubriter loquebatur.

CAP. IV.

De planctu B. Virginis.

Heu me, Fili dulcissime, heu me, peregrinæ matris peregrine unice Fili, et inter peregrinos ut peregrinus injuste interfecte: propter quid et ego ante tuam passionem non mortua sum? et non morientem, quid sic tacens pertransis me, et neque verbum ei quæ peperit te loqueris? Viscera mea intra me dilacerantur, videntem te sine causa, ut malefactorem ligatum et crucifixum. Cujus gratia velociter cursum perficis, et ei quæ sine tristitia peperit te, non loqueris? Sed, o meæ carentiæ prolis et difficile portabilis inopiæ! Meæ enim peregrinationis consolatorem perdo, et sola et inops inter peregrinos derelinquor. Sed, o Fili et Deus meus non derelinquas me. Et alia verba ipsa Domina dolore digna cum lacrymis loquens, tristitia continebatur. A sepulcro autem misericors Deus noster tertia die resurgens, et manuum facturam ex inferni vinculis avellens, omnibus nobis resurrectionem donavit.

CAP. V.

De Joanne Damasceno.

Hinc igitur transferam sermonem, et revertar ad optimum doctorem nostrum et patrem, et magistrum orbis terrarum superutilem narratorem, Damasci Joannem. Et secundum angustum meæ mentis et inopiam meæ linguæ, largita mihi de ipso, ipsius orationibus enarrabo. Iste erat quidem in civitate Constantinopoli prius conversans. Invidebatur autem ei propter summum ipsius amorem disciplinæ a concivibus, in exilium recessit in Damascum: in qua et Agrenorum litteras edoctus optime, propter ipsius multam disciplinam et humilitatis electionem, et eam quæ ad omnes mansuetam et dulcem collocationem, manifestus regi effectus est, et honore maximo ab ipso dignificatus est, et cum ipso abibat ut dilectus ad ipsius Moameth foveam, ut non dicam sepulcrum. Et omnia quæ illic confabulatione digna conspiciens, et in nihilum reputans, in corde ipsius conservabat omnia ad redargutionem et confusionem hæc venerantium, ex quibus et in centesima hæresi Ismaelitarum parum enarravit. Coactus est autem illic a rege adorare et ipse ipsius venerabile, et lapidi acclinari, et ipsum Moameth prædicare, qui propter timorem turbæ, magis autem propter desiderium enarrandi nobis quæ illic, lapidem inclinans conspuit, et foveam non adoravit, et ad prædicationem ascendens: Magnus Dominus ⁵⁰, dixit, et non est Deus præter

A Deum nostrum ⁵⁰. Ipsius autem Moameth testimonium non dixit, quoniam est propheta: sed alta voce quidem dixit, testificatus est, obscuro quem isti dicunt (34): magna voce autem, quoniam apostolus Dei est. Et in reliquum iis convicians, descendit a prædicatione, nullo intelligente quod dixit. Revertentibus autem ipsis in Damascum, honoratus est a rege et a magnatibus ipsius magnifice, velut prædicans omnino inquinatum, magis autem et sermones plurimos exponens ipsis sapientissimos, et ex grammatica, et medicinali, et reliqua alia simpliciter sapientia. Non enim sancta canibus tradidit, neque puram fidem inquinavit vel transmutavit, sed ut lapis adamas in medio lapidum tenebrosorum et inquinatum habitans, substantiam non transmutavit. Non multum autem post invidens ipsi hujus pædagogus, cui et successit, propter transcendere ipsum in omni sapientia, et non ferens respicere ipsum in proprio ordine proficentem et laudatum ab omnibus, misit ut ex persona ipsius ad alterum regem litteras plenas scandalo velut volentis tradere proprium dominum ad [XXVII] illum et ipsius regnum transferre ad ipsum. Legens autem litteras rex, rescribit ad Damasci regem amicitie gratia, et vituperativos ad Joannem, ut ad proditorem et dolosum, simul autem ad redargutionem ipsius misit missas ad ipsum litteras. Ut igitur vidit hæc rex, et in extasi effectus, confestim advocat Joannem, et ostendit ipsi dolose emissas adversus ipsum litteras, et legens obstupuit: litteræ quidem, dicens, ut meæ; sermones autem non mei. Valde enim suæ et magistri assimilabantur litteræ. Et, ut breviter dicam, propter eam quæ regis et magnatum ad ipsum dilectionem et amicitiam, præcepit dexteræ manus pollicem abscidi. Quo facto, tristitia maxima comprehendit inter peregrinos Joannem: et accurrens abibat ad Domine imaginem quam secreto possidebat, habens secum abscissum digitum: et genua flectens, deprecabatur ipsam cum lacrymis et profundissimo gemitu, ut daret ipsi sanitatem. Hoc autem faciebat per tres dies, quando solus permanebat.

CAP. VI.

De restitutione pollicis.

D Inflexa igitur ipsius deprecationibus immaculata Domina, fidelium velocissima protectio, adherere fecit ipsius digitum unde abscissus est, et in nomine ipsius immaculate, et ex ipsa geniti Domini nostri Jesu Christi restitutus est sanus ut alius. Cognoscens autem hæc rex, ut sanus et gaudens effectus, quererebat ab ipso quis utique est, et qui ipsum sanaverat. Quod et discens obstupescerebat de glorioso et inopinabili miraculo. Posterius quidem parum discens, quoniam hujus pædagogus dolum adversus eum machinatus est, pessime cum pænis

⁴⁹ Psal. 3. ⁵⁰ Psal. xvii, 52.

NOTÆ.

(34) Reg. cod. obscure autem quoniam iste.

multis in exilium ipsum misit : sicque adimpletum est et in ipso quod scriptum est : *Lacum aperuit et effodit eum, et incidit in foream quam fecit*⁵¹. Et de justo : *Custodit Dominus omnes diligentes se*⁵². Et : *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem*⁵³. Rursus igitur excelsius honoratus est a rege Joannes, et ab omnibus principibus, et ab omnibus ut conregnator cum rege venerabatur et glorificabatur.

CAP. VII.

De perfecta conversione Joannis Damasceni.

Ipse autem omnia quæ vanæ vitæ hujus velut somnium et in nihilum reputans, et parvam gloriunculam amovens, et futurum æternum et immortalem mundum contemplans, post regis mortem dans omnia pauperibus quæ possidebat, et derelinquens cœnosa hujus vitæ delectabilia, Christum secutus est : et in exercitatorium abiens, monachus effectus est, comam rescindens et attondens. vita venerabili et conversatione virtuosa adornatus. Dans enim seipsum meditationi divinarum Scripturarum, et cum diligenti labore vacans jejuniis, et vigiliis, et ad terram prostrationibus et orationibus irremissis perseverans, Deum deprecabatur. Et hujus quidem Patrum studium imitatur, hujus autem mansuetudinem, hujus vero sustinentiam, alius pædagogiam, alterius doctrinam. Et quid ad hæc dico? Tantum seipsum extremæ abstinentiæ dedit, et omnino laborioso amoris disciplinæ, quod dignificatus est potiri sancti Spiritus gratia, et minister divinarum Christi mysteriorum constitutus est, et factus est alius ex alio secundus theologus : et hoc expositorum ab ipso sermonum summa rectitudo ostendit, qualiterque optime nobis puram et incoquinatam fidem manifestavit, et inenarrabilem multis quæditorum manifeste solutionem tradidit.

CAP. VIII.

Modus libri editi a Joanne.

Incipiam autem hinc modum ab ipso editi istius libri enarrare. Existente enim ipso in mansionem in qua condebatur, omnibus comato virtutibus, et sermonibus doctrinæ inspirato, erant inter orthodoxos et hæreticos quæstiones omnino gravissimæ et plurimæ, in quibus et multi orthodoxorum dubitabant. In gravissimis quæstionibus et in dubitatione existentes, Dei omnipotentis nutu nequaquam permittentis in ipsum sperantes vinci, audierunt de optimo viro isto, et de ipsius philosophia et multa disciplina, et qualiter obstruebat hæreticorum ora sancti Spiritus gratia, qualiterque ad ipsum veniebant plurimi hæreticorum, occasione

A quæstionum gravium vincere hunc existimantes. Ipse autem beneplacito Patris et potentia Filii et cooperatione sancti Spiritus sanctæ et individue Trinitatis, moderate et mansuete hos obstruxit, et ad eam quæ in Christum fidem transduxit. Et certificati de ipso amatores Dei, simul autem et de ipsius intellectu, rogaverunt sanctum episcopum Majumæ, Cosmam dictum, ut mitteret ad ipsum nuntios, annuntiantes ipsi pullulantium zizaniorum in immaculata Ecclesia hæresiologias (35), et ipse sancti Spiritus gratia mitteret ipsis quæstionum omnium manifestationem. Inclinatorum autem deprecationi populi sanctus episcopus, misit ad ipsum quæ quæstionum, subtiliter omnia, et ab ipso manifestationem quærens. Recipiens autem litteras omnino sanctus Joannes et legens, et quæstionum magnitudinem agnoscens, non incepit continuo scribere, sed ad orationem extensam et prolixam dedit seipsum : simul autem et a Deo collectum collegium fratrum et sanctissimum episcopum, et eos qui sub ipso honorabiles viros, his præscriptam epistolam rescribens, deprecatus est ut pro ipso orarent, ut daret ipsi Dominus intellectum in omnibus, et sermonem in apertione oris impleri a Spiritu sancto. Parvo igitur tempore perseverans in oratione, incepit scribere hunc librum sic.

CAP. IX.

Quomodo composuit integrum librum, ex logicis scilicet et centum hæresibus et sentiis.

C Primum quidem ab ente incipiens, eas quæ apud Græcos optimas et utiles quæstiones exposuit. Consequenter autem scripsit hæreticorum garrulitates, ut mendacium cognoscentes, veritati obediamus. Posterius autem edidit tertium librum, omnis sapientiæ et intellectus et fidei puræ inscriptam habentem veritatem. Dein igitur conscriptores propter tertii libri magnitudinem, et propter eam quæ in ipso fidei perfectionem, ex hoc scilicet, *Deum nemo vidit unquam*⁵⁴, inceperunt, et testem fidelem factor libri nobis [XXVIII], induxit, dicens : *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse nobis enarravi*⁵⁵. Et quis non admiretur sapientium libros ipsius pertranseuntium cum diligenti labore, summam ipsius philosophiam, et intellectus rectitudinem et puritatem, qualiter incepit desuper quæstiones?

CAP. X.

Materia libri sententiarum.

Primum quidem dicens nobis, quoniam non oportet quærere et perscrutari non tradita nobis a sanctis prophetis, et apostolis, et evangelistis, docens, quod non omnia effabilia, neque omnia ineffabilia. Deinde osten-

⁵¹Psal. vii, 16. ⁵²Psal. cxliv, 20. ⁵³Psal. xv, 10. ⁵⁴Joan. i, 18. ⁵⁵ibid.

NOTÆ.

(35) Gravius [in margine heuresilogias. Diodorus lib. xiii, εὐρησιλογίας κατασκοπιζομένων]. Nequaquam : nam codex Regius perinde hæresiologias

habet, et sermo est de heresibus quas Jamascenus noster confutavit.

dens quoniam est Deus, et inconfusam et inseparabilem inprincipiatanique, et interminabilem, et per se viventem, et immortalem sanctam Trinitatem confirmans, et ad hanc nos fidem confirmans, consequenter inceptit enarrare de angelis et dæmonibus, cœloque et luminaribus, terraque et aqua, aere et igne. Simul autem et omnino delectabilis paradisi plantationem, et duplicem hunc ostendens, et hominis præparationem et compositionem scribens, naturalia hujus omnia subtiliter enarravit, et post mandati transgressionem, et generis augmentationem, et cataclysmi abluionem, et in perditione secundi generis captivitatem, annuntiationem inceptit, et quæ de Christo manifeste et diligenter enarravit, et incarnationem, et naturarum unionem, et ætatis augmentationem. Simul autem et sapientiæ, et gratiæ, et operationum, et voluntatum duplicitatem, et eam quæ in cruce, et passione, et morte, animæ et corporis et divinitatis copulationem. Impassibilis enim existens divinitas, etsi caro patiebatur, ipsa impassibilis permansit. Passibilis autem, ab utrisque divinitate neque cum ipsis patiente. Illuminata enim arbore a sole et per securim cæsa, arbor quidem, quæ nata est pati, scinditur; solaris autem radius non scinditur, sed illæsus permanet. Etsi hoc in creaturis possibile videtur, quanto magis facilius in increata et impassibili natura? Post eam autem quæ de resurrectione et discipulis apparitione et in cœlos ascensione enarrationem extendit, et sermonem, et ad Dei Genitricis genealogiam, et assumptionem im-

maculorum mysteriorum, et sanctorum reliquiarum honorem, et plurima alia apponens, et Antichristi adventum enarrans, in secundum adventum pervenit, in quo et finem libri posuit.

CAP. XI.

[De aliis operationibus Joannis.

Et plures regulas bene sonantes composuit, post hoc et ἀὐχάτωρα, id est, bene compunctiva et dulcia cantica, et bene sonantes melodias, et peccatorum, et ignorantiarum dissolutiones, et dicta hagiopolitica, id est, sanctorum conversationes edidit: et alia multa apponens omnino optimus noster pater, bene loquax hirundo, et benesonans philomela, irreprehensibilis turtur, et simplex columba, Ecclesiæ omnino delectabilis perdit, fidelium non inclinabilis columna, et gloria, et firmamentum: hæreticorum autem obstructio, et subversio, et obstaculum. Derelinquens igitur nobis ab ipso editas dulces et delectabiles enarrationes, et opera plena gratia, fide et sapientia existentia, et ipsius virtuosam vitam, imitatio nobis et ductor effectus, in profundissima senectute migravit ad Dominum: derelinquens terrena ad cœlos recurrit, ad desideratum Dominatorem pervenit, ad interminabilem splendorem, ad desiderabilem supremum, ad vere colorum regnum, consors angelis effectus est, cohabitator Patrum, concertator justorum, quorum vitas et modum zelatus est, irrequiescibiliter Dei gloriam aspiciens, et ineffabili gaudio astans.

Coloniæ ex officina Petri Quinteli, anno Christi nati MDXLVI, mense Januario.

Narrationem alteram de vita sancti Joannis Damasceni ex Vincentii Bellovacensis Speculo historiali subjicere cogor; quippe quæ diversa sit a prioribus duabus: licet a secunda non tantopere discrepet.

De Joanne Damasceno.

Ex gestis ejus⁹⁶. Eo quoque tempore floruit Joannes presbyter Damascenus. Hic ab infantia Græcis litteris eruditus, infra duodecim annos omnium liberalium artium scientiam apprehendit: in amore Dei, ac gloriosæ Matris ejus se exercens, monachalem habitum assumpsit, virgoque permanens Reginæ virginum horas quotidie studiosissime decantabat: factusque presbyter in ejus honorem missas devotissime ac frequentissime celebrabat. Insuper etiam orationes, antiphonas, responsoria, prosasque facere consueverat, quas in ejus solemnitatibus ad ipsius laudem dulcissime decantabat. Tradebant ei nobiles viri proprios filios erudendos, quos ille non solum litteris studiosissime instruebat, sed etiam ad timorem Dei et amorem, in omni morum honestate diligenter informabat. Qua-

dam die cum egressus civitatis muros cum scholaribus suis paulisper spatia retur, Saraceni subito irruentes more solito, cum hominum et animalium multitudine, ipsum quoque rapuerunt, ac secum in Persidem detulerunt. Et cum inter prædones prædæ divisio fieret, contigit, ut cuidam inter eos ditissimo, Joannes in partem veniret; qui, cæteris ad servitutis opera deputatis, nutu divino meritis beatæ Virginis erga ipsum mitius ageret. Captivus namque, servitutis pensum solitum reddere non neglegebat, sed et jejuniis ac vigiliis insistens orationes ad beatam Virginem devotissimas quotidie dirigebat. Quod ille gentilis animadvertens, ejus bona conversatione tanquam spiritali prædicatione convictus, ipsum ire ac redire liberum quo vellet infra palatii spatia permittebat: D et die quadam sic est eum allocutus: Mi Joannes

NOTÆ.

(36) Eadem habet sanctus Antoninus ex eodem Vincentio.

charissime, miratus sum prudentiam tuam, dictandi A curialitatem, scribendi utilitatem, cantandi et organizandi suavitatem, sanctum quoque propositum, et conversationem. Habeo filiolum non minus meipso mihi charum, quem [XXIX] precor, ut in artibus liberalibus erudias, et in dictando, scribendo, legendo, cantando, sic eum tibi conformare studeas, ut si forte aliquando liber a nobis recesseris, in ipso tamen apud nos quodammodo totus remaneas. Qui puerum obedienter humiliterque suscipies, et a primis elementis erudire incipiens, intra paucos annos in omnibus artibus liberalibus instructum adeo reddidit, ut si magistri ac discipuli rhetoricum dictandi genus attenderent, si litterarum formam aspiceres, si vocis melodiam audires, nullam esse differentiam inter utrumque clamares.

Porro cum imperatori Theodosio pro vite merito, et morum honestate, necnon et pro eloquentiae nitore, in quibusdam causis necessarius videretur, missa legatione sub poena capitis domino mandat, ut ei quantocius mitteretur. Qui praecepto imperiali contradicere non ausus, Joannem Constantinopolim ad ipsum honorifice deduci fecit: imperator eum cum honore suscepit, et ei monasterium in quo cum fratribus Deo quiete serviret, in urbe dedit; ubi et ipsemet saepius veniebat, ac de statu regni, et salute animae suae, familiariter cum eo tractabat.

De falso crimine in eo punito.

Ut autem bonus Joannes ad meritum augmentum probaretur, adhuc in canino tribulationis: juvenis ille quem in Perside docuerat, suum genus dictandi, et propriam manum scribendi, nequitiae spiritu exagitatus, epistolam proprio sensu ingenioque dictavit, scriptamque Constantinopolim furtive direxit, et in palatii loco ubi citius a ministris imperialibus inveniri posset, jactari praecepit. Eraque talis: *Dilectis amicis, qui sunt in Perside, Damascenus Joannes, monachorum minimus, salutum. Noveritis, imperatorem robur exercitus ad diversa bella in nationes extremas misisse, urbemque regiam, et finitimas, hominibus vacuas remansisse. Quoniam ergo sapientes estis, securi venite, et victoriam vobis paratam absque mora viriliter obtinete.*

Inventa est igitur a ministris epistola, et coram imperatore perfecta. Traditio ab omnibus exclamatur, et quis hujus proditiois auctor esset, inquiritur: forma litterarum, ingeniumque scribendi respicitur, et Joannes esse imperatori nuntiatur. Statim Joannes quaeritur, et cum injuria multa ad imperatoris praesentiam trahitur, ipso mirante, unde tam subito talis tumultus et contra se conspiratio oriretur: populus universus interquens convitia mille, non sacerdotem, sed proditorem; non monachum, sed apostatam proclamabat, et furibundus vix manus ab ejus oculis continebat. Tunc imperator, facto silentio, suspirans, ait: *O nequissime Joannes, beneficiis meis ingratus, malum mihi*

pro bono reddidisti: Sarabaita pessime, quantum est in te, patriam prodidisti, mihi que ac meis auferens libertatem, in captivitatem pessimam nos retrusisti. Ostensa que illi epistola respondit ita: *Vere, domine, formam scribendi ac dictandi, genus meum hoc esse cognovi; sed testis est mihi Deus quod eam omnino non feci. Dumque omnes in eum perstreperent, eo quod veritatem oculitare velle videretur, undique proclamabant, ut absque dilatione morte puniretur. Judices, facto consilio, pari assensu dicunt, ipsum, quia specialis amicus imperatoris fuerat, non debere occidi, sed manum qua tantum facinus perpetraverat abscindi. Quo facto, Joannes de dolore vulneris, ac diminutione corporis, Deo gratias egit, et quod in ejus honorem amplius offerre sacrificium non posset, paulisper condoluit. Abscissa itaque manu officio spiculatoris, jussu imperatoris ad testimonium tanti sceleris suspensa est in monasterio ipsius Joannis.*

De miraculo per beatam Virginem in eo demonstrato.

Ille mox ante imaginem specialis Dominae suae manens adveniens, discooperto vulnere, et extento brachio, cum ea pie risabatur, inquires: *Haecine, Domina, nostrorum praemia sunt meritum? Haecine tuorum beatitudo servorum? Esto, Domina mea, digne pro meritis peccatorum me flagellari voluisti: sed, ut quid instrumentum officii tui permisi penitus abscindi? Haec quippe manus hymnorum laudis tuae cantica saepius scribendo parabat, et Deo Patri sacratissimum corpus, et sanguinem Filii tui, multoties in honore tuo ad omnium peccatorum salutem offerebat.*

Cumque talia saepius ibi lamentando peroraret, contigit nocte quadam, ut post hujusmodi lamentationem in lectulo fessus, nec dormiens, nec vigilans ex toto pausarat: et ecce Regina virginum adfuit cum ingenti lumine, hilari facie, tali consolans eum affamine: *Quid agis, inquit, puer meus fidelissime? — Heu!* inquit ille, *Domina, quid me interrogas? — Quinimo interrogo te ego: Cum haec paterer, ubi eras? Ecce ad meum, imo ad tuum dedecus in ecclesia pendet abscissa clientis tui manus. At illa: Confortare, inquit, fili in Domino, manum tuam tibi restaurare potest, qui totum hominem plasmavit ex nihilo. His dictis, eo vidente, illa ecclesiam petiit, delatamque inde manum, ejus brachio cum mira benignitate in momento restituit. Tunc ille gratias ineffabiles agens, reddita diei luce surgit, fratribus convocatis, manum ostendit, eosque secum ad magnalia Dei glorificandum animavit. Mox solemniter indutus, alta voce missam de beatissima Virgine celebravit. Imperator, audito miraculo, pedes ad eum venit, et ore proprio manum deosculans, post Dei laudem et gloriosae Virginis, ab ipso diligenter inquiri, si quem alicubi cognosceret, qui suum dictandi genus, ac scribendi formam haberet. Quod ille quidem ei retulit, et sic rei veritas inquisita diligentius innotuit.*

ΕΚ ΤΟΥ ΜΗΝΟΛΟΓΙΟΥ

A

EX MENOLOGIO

τῇ δ' Δεκεμβρίου.

4 Decembris.

Πλήσας μελῶν γῆρ ἡδὲν Ἰωάννης,
 Καὶ οὐρανοῖς ἀνείσι, συνθεῖναι μέλη.

[XXX] Suavi Joannes terram ubi implevit sono,
 Pergit novos daturus in caelis modos.

Οὗτος ἦν ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, καὶ Κωνσταντίνου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐκ Δαμασκού τῆς πόλεως, ἐκ γένους περιφανοῦς, καὶ τῇ ὀρθοδόξῳ διαπρέποντος πίστει. Τυχὼν δὲ καὶ φιλαρέτου πατρὸς, ἐκπαίδευσθαι πᾶσαν τὴν ἑλληνικὴν ἐγκύκλιον παιδευσιν, καὶ τὸν βυθὸν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς καλῶς ἐξερεύνησε· τὸν μονήρην δὲ βίον κατὰ Κοσμᾶ τοῦ μακαριωτάτου τοῦ συνανατραφέντος αὐτῷ, γρηγότος δὲ ὕστερον ἐπισκόπου Μαίουμα, ὑπαλθὼν. Οὗτοι οὖν καὶ ἄμφω παρ' ἐνὸς διδασκάλου ἐκπαίδευσθάντες, Κοσμᾶ χάκινου τοῦνομα, καὶ ἀσυγκρίτως ἐπιλεγομένου, ἐξωνηθέντος παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων· εἰς ἄκρον δὲ σοφίας ἐηλάκεισαν, τοιοῦτου διδασκάλου τυχόντες. Ὡ καὶ ἐμφανισθῆναι κατ' ὅναρ τὴν ὑπερβαλάν θεοτόκον λέγεται, [καὶ] εἰπεῖν, Ἐν ὧσιν εἰσι ὁ Ἰωάννης συνεῖναι τῷ διδασκάλῳ; ἢ μάλλον ἐντελλασθαι αὐτῷ μαθητῇ Ἰωάννῃ, ὕμνους ἐκθεῖναι εἰς δόξαν τοῦ ἐξ αὐτῆς τεχθέντος ἀσπέρως, καὶ καύχημα τῶν ἐκ μέσῃς καρδίας ὀφειλόντων ταύτην γεραίρειν· ὃ δὲ καὶ πεποίηκε, τὴν ὑπόθεσιν ταύτην λογογραφίας θέμενος. Ἐπίσης οὖν τὴν ἀτρεχσιν μετελθόντες, ὃ μὲν μακάριος Κοσμᾶς, πολλὰ συγγράμματα τῇ Ἐκκλησίᾳ καταλελοιπώς, ἐν εἰρήνῃ κατεπαύσατο· ὃ δὲ ἀοιδίμος Ἰωάννης, καὶ αὐτὸς τὰ ὅμοια καὶ πλείστα διαπραξάμενος, καὶ τῇ τῶν λόγων αὐτοῦ δυνάμει, καὶ τῶν Γραφῶν σοφίᾳ ἀποδείξει, πλείστα στήληταισας τὴν δυσσεβῆ τῶν Εἰκονομάχων αἵρεσιν, καὶ πολλὰ συγγράμματα τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ καταλελοιπώς, δι' ὧν σχεδὸν παντὸς τοῦ ζητουμένου γνώσις ἀναργῆς εὐρίσκεται, ἐν γῆρᾳ πλοῖον καταλῦει τὸν βίον, ζήσας ἕτη ἑκατὸν πρὸς τοὺς ἑσσαρσι.

Fuit hic sub Leonis Isaurici et Constantini filii ejus imperio, ex urbe Damasco, et illustri genere, fideque orthodoxa claro progenitus. Cum vero et studiosum, amantemque virtutis patrem nactus esset, Græcam omnem encyclopædiam, seu liberalium artium disciplinam et institutionem universam edoctus est, ac Scripturæ divinitus inspiratæ profunditatem et abyssum pulchre probeque perscrutatus. Monachi quoque institutum una cum illo beatissimo Cosma subiit, qui primum cum eo simul educatus, in Majumæ postea episcopatum evectus est. Ambo igitur illi eruditorem unum ac præceptorem habuerunt, et cum quidem Cosmam sine ullo alterius discrimine appellatum, quem ipsius pater cum aliis captivis redemptum libera-vit. Ipsum porro sapientiæ apicem uterque attigerunt, talem ac tantum nacti a quo erudirentur, præceptorem. Cui et sanctissimam Deiparam apparuisse in somnis ferunt, ac dixisse: Quorsum adhuc Joannes sub magistro versatur? aut potius ipsi Joanni discipulo præcepisse, ut in illius gloriam qui ex ea sine semine conceptus prodierat, ac illorum qui eam ex imo corde veneraturi essent, gloriationem, hymnos, canticaque componeret; quod et præstitit, atque hanc sibi suæ scriptionis materiam argumentumque constituit. Transacto ergo pariter vitæ monasticæ instituto, beatus quidem Cosmas post multa Ecclesiæ relicta scriptorum monumenta, in pace tandem quievit; inclytus vero Joannes, postquam et ipse multa id genus, aliaque plura perfecit, ac sum suarum rationum vi, tum Scripturarum demonstrationibus eruditius impliam ope ac subsidio accurata cujuscunque rei, quam in quæstionem cadit, cognitio comparatur, in uberi demum senectute vitam absolvit, quam centum et quatuor annos egerat.

EX MS. SYNAXARIO BASILII IMPERATORIS.

Apud Cryptam-Ferratam, ad diem 29 Novembris.

Μνήμη τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

D Commemoratio S. P. N. Joannis monachi et presbyteri Damasceni.

Οὗτος ὤπῃρχεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου καὶ Κωνσταντίνου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πόλεως Δαμασκού, γένους περιφανοῦς, καὶ ἐνδόξου, καὶ πιστοῦ. Ἐτυχε δὲ φιλαρέτου πατρὸς, καὶ ἐκπαίδευσθαι πᾶσαν τὴν ἑλληνικὴν παιδευσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν θείαν Γραφὴν. Διὰ δὲ τὴν εἰς Χριστὸν τὸν πατρικὸν πλοῦτον καταλιπὼν, γέγονε μοναχὸς μετὰ καὶ Κοσμᾶ, οὗ τινος πολλὸς ὁ λόγος τῶν ἐν ταῖς ἀγλαῖς ἑορταῖς ποιημάτων καὶ μελωδιῶν, καὶ μάλιστα ἐν τῇ μεγάλῃ ἑβδομαδί τοῦ Πάσχα. Ὁ οὖν ἅγιος Ἰωάννης τῇ τῶν λόγων αὐτοῦ δυνάμει, καὶ

Hic fuit sub imperio Leonis Isaurici et filii ejus Constantini, ex urbe Damasco, genere illustri, honorato, et fidei. Patrem autem habuit virtutis amantem, et eruditus est omni Græcorum disciplina, insuper etiam divinis Litteris. Pro amore deinde Christi paternas divitias deserens, factus est monachus una cum Cosma, [XXI] eo qui celebratissimus ob sua poemata et cantica in sanctas solemnitates, ac magnæ præsertim hebdomadæ paschalis. Joannes porro orationum suarum ac demonstrationum e Scripturis sumptarum efficacia

Iconomachorum hæresim confudit. Unde ab hæreticis imperatoribus varie relegatus, et carceribus traditus, in pulchra confessione consummatus est, sepultusque est a discipulo suo.

Eodem die commemoratio sancti Patris nostri Joannis Damasceni.

Hic fuit sub imperatore Leone Isaurico, et Constantino ejus filio, ex urbe Damasco, illustribus ortus parentibus, et orthodoxæ fidei observantia excellens. Cum vero parentem haberet virtutis admodum studiosum, ejus cura et diligentia omnem encyclopædiam edoctus est, et divinitus inspiratas Scripturas didicit bene perscrutari. Itaque Christianæ fidei studio accensus, relictis patriis opibus, monasticam vitam amplexus est una cum Cosma, ejus laus est celeberrima in his melodiis et canticis, quæ de diebus festis conscripsit. Erat enim

ταῖς ἐκ τῶν Γραφῶν ἀποδείξεις ἐκζητοῦν τὴν τῶν Εἰκονομαχῶν αἵρεσιν (36). Ὅθεν καὶ διαφόρως ἐξορισθεὶς παρὰ τῶν αἱρετικῶν βασιλέων, καὶ φυλακαὶς παραδοθεὶς, ἐν πάσῃ ὁμολογίᾳ ἐτελεύτησεν, ταφὴς ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ.

omnis eruditionis et monasticæ institutionis particeps, quemadmodum et sanctus Joannes, qui orationis facultate, et sanctorum Scripturarum testimoniis impiam hæresim eorum qui sacras imagines impugnabant, vehementer confutans ac redarguens, multa erudite et accurate scripta reliquit: in quibus omnium fere questionum solutio invenitur. Cum vero ad multam et laudabilem senectutem pervenisset, excessit e vita beatus Joannes, antea Mansur appellatus, quo vocabulo et ipsius parentes appellabantur.

NOTÆ.

(36) Menologium Sirletanum quod Basiliano subijcto, nihil habet de exiliis et carceribus, quæ Joannes Damascenus ab imperatoribus Iconomachis

perpressus sit. Menologium istud Sirletanum, quod Latine editum est tom. II editionis Henrici Canisii, ad diem 29 Novembris, habet ut mox sequitur.

TESTIMONIA SELECTA

VETERUM

DE JOANNE DAMASCENO ET EJUS SCRIPTIS.

Synodus septima generalis quæ Nicææ in Bithynia celebrata est. Act. 6. Epiphanius contra anathematismos pseudo-synodi de Joanne.

Atqui Joannes, qui ab eis probris loco Mansur C appellatus est, quique, dimissis omnibus, Matthæum evangelistam æmulatus, Christum secutus est, majores divitias arbitratu thesauro omni Arabum, opprobrium Christi, et elegit potius affligi cum plebe Dei, quam temporalem habere jucunditatem peccati. Ipse itaque crucem suam et Christi portans, eumque secutus, pro Christo, ab Oriente per Christum tuba cecinit; non tolerabilem ducens vocem novitatem quæ in aliena regione facta erat, seu prævariatricem passionem rabidamque insaniam, quæ adversus sanctam Dei catholicam Ecclesiam erat armata. Sed hanc publicans, omnes exhortando et admonendo cautos reddebat, ne adducerentur cum operantibus iniquitatem; quærens in Ecclesiis antiquam legislationem teneri et pacificam constitutionem, quam Dominus discipulis suis tanquam insigne eorum qui de nomine ipsius appellantur, donavit, dicens: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* ²². His ergo reve-

Ἰωάννης δὲ, ὅς ἐστι παρ' αὐτῶν ὀβριστηκῶς Μανσοῦρ προσηγόρευται, ἀπέλις πάντα, Ματθαῖον τὸν εὐαγγελιστὴν ζηλώσας, Χριστῷ ἠκολούθησας, μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν ἐν Ἀραβίᾳ θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμόν τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἴλετο μᾶλλον συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἀμαρτίας ἀπώλειαν. Αὐτὸς οὖν σταυρὸν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ ἀράμενος, καὶ ἀκολουθήσας αὐτῷ, ὡς Χριστοῦ, καὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐξ ἀνατολῆς διὰ Χριστοῦ ἐσάλπισε, μὴ φορητὴν ἡγοούμενος τὴν ἐν ἀλλοδαπῇ γεγонуῖαν καιναρῶν καὶ τὴν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ἀθεσμον συσκευὴν καὶ λυσσώδη μάχην· ἀλλὰ ταύτην θριαμβεύσας, πάντας παραινετικῶς καὶ νοουθετητικῶς ἡσφαλίζετο, μὴ ἀπαχθῆναι μετὰ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν, ζητῶν ἐν Ἐκκλησίαις τὴν ἀρχαίαν θεσμοθεσίαν κρατεῖσθαι, καὶ τὴν εἰρηναίαν κατάστασιν, ἣν ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὡς γνώρισμα τῶν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ κεκλημένων ἐδωρήσατο, λέγων· *Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀπέμειν ὑμῖν*. Τούτων οὖν

²² Joan. xiv. 27.

τῶν αἰθεσίμων ἀνδρῶν, καὶ ἀξίων πίστει οὕτως ἀναδειχθέντων ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. (Γερμανοῦ ΚΠ. Γεωργίου τῆς Κύπρου, καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ), τίς ἢ πρὸς αὐτοὺς ἐπαναστατικὴ συκοφαντία, καὶ οἷον φρικωδεστάτη, ἣν καὶ φέρειν τις οὐ δύναται; Ὅντως ἀγνῆμα ἠγνόησαν οἱ ταλαίπωροι, τὴν οἰκίαν γλῶσσαν ἀσχημένως ἀπογομνῶσαντες, Γερμανὸν τὸν μυστηπόλον θύτην, καὶ ἱερέα Χριστοῦ, διγνωμον καὶ ξυλοάτρην ὀνομάσαντες, ὡσαύτως καὶ Γεώργιον καὶ Μανσοῦρ.

Actione septima ejusdem synodi.

Γερμανοῦ τοῦ Ὀρθοδόξου αἰωνία ἡ μνήμη.

Ἰωάννου καὶ Γεωργίου αἰωνία ἡ μνήμη.

Τῶν κηρύκων τῆς ἀληθείας αἰωνία ἡ μνήμη.

Ἡ Τριάς τοὺς τρεῖς ἐδόξασεν, ὧν ταῖς διαλογαῖς κατακολουθεῖν ἀξιωθείμεν, οἰκτιρμοὺς τε καὶ χάριτι τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου ἀρχιερέως Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, πρεσβευούσης τῆς ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν τῆς ἁγίας Θεοτόκου, καὶ πάντων τῶν ἁγίων· γένοιτο. Ἀμήν.

Stephanus monachus Byzantinus auctor Vitæ S. Stephani junioris martyris, Stephanum de Joanne Damasceno sic locutum refert.

Ἐν οἷς καὶ ὁ τιμιώτατος, καὶ σοφώτατος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς πρεσβύτερος, ὁ παρὰ τοῦ τυράννου τούτου Μανσοῦρ ἐπονομασθεὶς, παρ' ἡμῖν δὲ ὄσιος καὶ θεοφόρος, οὐκ ἐπαύσατο τοῦ γραφεῖν αὐτῷ, καὶ ἀποκαλεῖν ἐρεσχελῇ, καὶ Μάμεθ, εἰκονοκαύστην τε καὶ μισάγιον· καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπους, ἐπισκότους, κοιλιοδόλους τε καὶ γαστρίφρονας· μάστιστα τοῦ ἐκποδρῶμι καὶ φιλάγνας, καὶ φιλοθεάμονας Παстилῆν καὶ Τρικακάθον, καὶ Νικολάτην τε καὶ φιλοδαίμονα Ἀρτζύπινον, ὧς νέους Ὀρθῶ, Ζηβ, Ζεβεῖ, καὶ Σαλμανάν τε, καὶ Λαθάν, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦς ὡς τὴν συναγωγὴν Ἀδειρῶν ἀπεκάλεσεν.

Nicephorus Constantinopolitanus in historia, ubi de conciliabulo Constantini Copronymi imp.

Ὅρον δὲ πίστει ἐκτιθένται, ἐν ᾧ ὑπεσημῆναντι ἅπαντες, κακῶς καὶ δυσσεβῶς συμφορήσαντες, τὴν τῶν ἱερῶν εἰκονισμάτων καθαίρειν ἐκφωνήσαντες. Καὶ ὡσπερ νηπιωδῶς ἐπ' ἀγορᾶς ταῦτα ἀνεθεματίζον. Μεθ' οὗ καὶ Γερμανὸν τὸν ἀρχιερέα Βυζαντίου γεγονότα, Γεώργιον τε τὸν ἐκ Κύπρου τῆς νήσου ὀρμώμενον, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀπὸ Δαμασκηνοῦ τῆς Συρίας, τὸ ἐπικλῆν Μανσοῦρ.

Theophanes in Chronographia ad annum 15 Leonis Isauri.

Ἐν δὲ τῇ κατὰ Συρίαν Δαμασκηνῷ Ἰωάννης ὁ Χρυσορρόδας πρεσβύτερος καὶ μοναχός, ὁ τοῦ Μανσοῦρ, διδάκκαλος ἄριστος, καὶ βίῃ, καὶ λόγῳ προέλαμψεν.

Item ad annum 19 Leonis, ubi de Petro Majumensi.

Τούτων ἐγκωμίους λόγων τετίμηκεν ὁ ὄσιος πατήρ ἡμῶν Ἰωάννης, ὁ καλῶς ἐπικληθεὶς Χρυσορρόδας διὰ τὴν ἐπανθούσαν αὐτῷ τοῦ πνεύματος ἐν τε λόγῳ καὶ βίῃ χρυσαυγὴ χάριν, ὃν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ δυσσεβὴς βασιλεὺς ἐτησίῳ καθυπέβαλεν ἀναθέματι, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἐν αὐτῷ ὀρθοδοξίαν, καὶ ἀντὶ παπτικοῦ ὀνόματος αὐτοῦ Μανσοῦρ, ὃ ἐρμηνεύεται λεῖψ-

A rendis viris et fide dignis taliter in Ecclesia catholica demonstratis, quæ est adversus eos ingena accusatio, et quam hæc est horrenda, quam etiam ferre quis omnino non poterit? Vere ignorantiam ignoraverunt miseri, propriam linguam inhoneste denudantes, Germanumque antisitem sacrificatorem, et sacerdotem Christi, duplicis sensus hominem, et ligni cultorem nominantes, similiter et Georgium, et Mansur, etc.

Germani Orthodoxi æterna memoria sit.

Joannis et Georgii æterna memoria sit.

Prædicatorum veritatis, æterna memoria sit.

B Trinitas tres clarificavit, quorum disputationes sequi mereamur, miserationibus et gratia primi et magni pontificis [XXXII] Christi Dei nostri, intercedente intemerata Domina nostra sancta Dei Genitrix, et omnibus sanctis: fiat. Amen.

C Inter quas etiam honoratissimus et sapientissimus Joannes Damascenus presbyter (quem hic tyrannus Mansur nominat, nos autem sanctum et deiferum appellamus) eidem scribere, eumque hæreticum blateronem, Mahomet, Iconoclastam et sanctorum hostem nuncupare non destitit: subjectos vero ipsi episcopos, ἐπιτκότους, id est tenebriocosos, ventris mancipia et helluones vocabat. In primis vero circorum et spectaculorum amatores Pastilam et Tricacabum, Nicolaitam et dæmonum amicum Atzypium, novos Oreb, Zeb, Zebee, et Salmana, et Dathan, hisque subditam plebem congregationem Abiron nominabat.

D In eo conciliabulo fidei canonem condiderunt de sacris imaginibus evertendis, cui ab omnibus impio consensu ac nefario subscriptum est, eæque pueriliter in foro anathemate damnatæ. Eadem et in Germanum Constantinopolitanum patriarcham dicta sententia est, et Georgium Cyprium et Joannem Damascenum cognomento Mansur.

Tum vero Damasci Syriæ Joannes Chrysorrhœas, Mansur filius, doctor egregius, sanctitate vitæ æquo ac doctrina fulgebat.

Hunc sermonem encomiis honestavit sanctus Pater noster Joannes, qui rite cognominatus est Chrysorrhœas propter florentem in ipso, tam quoad doctrinam, quam mores auri instar micantem spiritus gratiam. Quem Constantinus impius imperator annuo sub mittebat anathemati propter eximiam ejus de recta fide sententiam;

cum aucto nomine Mansur appellaretur, quod redemptum significat, Judaico animo Manserum vocitatus, novum suæ ætatis præceptorem.

Anastasius Bibliothecarius Theophanis interpres ambo ista de Joanne Damasceno testimonia ad hunc modum Latine reddidit.

Porro in Syria penes Damascum Joannes presbyter et monachus, cognomento Chrysorrhœas, Mansur filius, doctor optimus, vita et verbo præfulsit.

Hunc declamationibus sermonum oravit sanctus noster Joannes, qui cognominatus est Chrysorrhœas, propter auream et fulgidam spiritus gratiam, quæ in ipso, tam verbo, quam in vitæ actu floruit: quem videlicet Constantinus impius imperator annuo

propter eminentem orthodoxiam ejus anathemati submittebat, et pro Mansur, quod ejus avitum nomen est, quodque redemptus interpretatur, sensu Judaico novum Ecclesiæ magistrum Manserum mutato nomine vocitabat.

Hæc eadem, ut cætera, ex Anastasii Bibliothecarii translatione operum Theophanis habet Paulus Diaconus in Historia miscella.

Joannes Zonaras lib. XV, § 6, ubi de conciliabulo Copronymi.

Post paucos dies tyrannus in forum venit cum patriarcha suo et sectatoribus episcopis, qui coram omni populo venerandarum imaginum venerationem interdixerunt, idololatriis illis appellatis qui eas colerent: et anathemate notarunt inclytum Germanum, qui Constantinopolitanus patriarcha fuerat, et Georgium Cyprium, et doctrina virtutisque magnum Joannem Damascenum, qui hunc Dei hostem et patrem ejus per litteras sæpe impietatis arguit.

Cedrenus in compendio historiarum

Damasci Syriæ fuit Joannes monachus et presbyter Chrysorrhœas cognomento, Mansuris filius, quod Græce sonat *Lenitabum*, quem impius Judaico sensu Manserum appellavit. Hic sanctus Joannes una cum Cosma Majumensi episcopo, et Theophane, fratre Theodori Graptorum, melodi sive cantores sunt agnominati, eo quod melodiis comprehendissent eas cantilenas quæ in ecclesiis Christianorum canuntur. Erat enim sanctus hic Joannes et vita et sermone magister optimus, omni divina humanaque cognitione repletus.

Suidas in Joanne Damasceno.

Joannes Damascenus cognomento Mansur, vir erat [XXXIII] illustrissimus, ætatis suæ nulli eorum qui doctrina illustres fuerunt, secundus. Ejus scripta permulta sunt, et præcipue philosophicæ, necnon in sacram Scripturam parallela selecta, et canticorum canones iambici et oratione soluta. Eodem etiam tempore Cosmas Hierosolymitanus floruit, vir ingeniosissimus, et omnino spirans illam suavem modulationem musicam. Illi autem canticorum canones Joannis et Cosmæ nullam cum aliorum carminibus comparationem admiserunt, nec admittent usque ad hujus ævi finem.

Ex Menæis ad diem 4 Decembris.

Quem te nominabimus, o sancte? Theologum Joannem, an Davidem carmina canentem? citharam spirita resonantem, an tibiam pastorem, dum aures simul et mente mulces, dum Ecclesiæ or-

Και μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐν τῷ Φώρει παραγενόμενος ὁ τύραννος οὗτος μετὰ τοῦ πατριάρχου αὐτοῦ, καὶ τῶν ὁμογυμνουμένων αὐτῷ ἐπισκόπων, ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων προσκύνησιν ἀπηγόρευσαν, εἰδωλολάτραις τοὺς ταύτας οἰδομένους καλέσαντες, καὶ ἀναθέματι καθυπὲρβαλον τὸν τε ἀδελφὸν Γερμανὸν, πατριάρχην τῆς Κωνσταντινίου γενόμενον, καὶ τὸν ἐκ Κύπρου Γεώργιον, καὶ τὸν μέγαν ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν, ὃς πολλὰκις τὸν θεομάχον ἠλεγξε τοῦτον καὶ τὸν αὐτοῦ πατέρα δι' ἐπιστολῶν ἀσβεβεῖν.

ad annum decimum Leonis Isauri.

Ἐν δὲ τῇ κατὰ Συρίαν Δαμασκῷ Ἰωάννης μοναχὸς καὶ πρεσβύτερος ὁ Χρυσόρρῳας, ὁ τοῦ Μανσοῦρ, ὃ ἐρμηνεύεται *Δέντρατος*, ὅνπερ ὁ δυσσεβὴς Μανζήρ Ἰουδαϊκῷ φρονήματι μετωνόμασεν. Οὗτος ὁ ὅσιος Ἰωάννης καὶ μελωδὸς ὠνομάσθη μετὰ Κοσμᾶ ἐπισκόπου τοῦ Μαίουμα, καὶ Θεοφάνους ἀδελφοῦ Θεοδώρου τῶν γραπτῶν, διὰ τὸ αὐτοὺς μελωδεῖν τὰ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν Χριστιανῶν τετυπωμένα ψάλλεσθαι. Ἦν γὰρ ὁ ἅγιος Ἰωάννης οὗτος τῷ τε βίῳ καὶ τῇ λόγῳ διδάσκαλος ἀριστος, πάσης γνώσεως θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης ἐμπληρωμένος.

Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὁ ἐπικληθεὶς Μανσοῦρ, ἀνὴρ ἦν ἰλλογιμώτατος, οὐδενὸς δευτέρου τῶν κατ' αὐτὸν ἐν παιδείᾳ λαμβάντων. Συγγραμματα αὐτοῦ ἰσχυρὰ πολλὰ καὶ μάλιστα φιλοσοφία, εἰς τε τὴν θείαν Γραφὴν παράλληλοι κατ' ἐκλογὴν, καὶ οἱ ἀσματοὶ κανόνες ἱαμβικοὶ τε καὶ καταλογάδην. Συνήκασαι δὲ αὐτῷ καὶ Κοσμᾶς, ὁ ἐξ Ἱεροσολύμων, ἀνὴρ εὐφυσέστατος, καὶ πνέων μουσικὴν ὁλως τὴν ἐναρμόνιον. Οἱ γοῦν ἀσματοὶ κανόνες Ἰωάννου τε καὶ Κοσμᾶ, σύγκρισιν οὐκ ἔδειξαντο, οὐδὲ δέξαντο μέχρις ἀν' ὃ καὶ ἡμεῖς βίος περαιωθήσεται.

Τί σε ὀνομάσομεν, ἅγιε; θεολόγον Ἰωάννην, ἡ δαβὶδ τὸν μελωδόν; πνευματέμφορον κινύραν, ἡ αὐλὴν σημαντικόν; γλυκαίνων ἀκοὴν τε καὶ διάνοιαν, εὐφραίνων Ἐκκλησίας τὰ συστήματα, τοῖς μελιβρύ-

τοῖς σου φθίγμασι καταγλαῖζων τὰ πέρατα· ἰκέτευς ἁ
τοῦ σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν

Τί σε ὀνομάσω, θεσπέσιε Ἰωάννη· γλυκύρρημον·
φαινότατε ἀστήρ, ὃ τῇ αἴγλῃ τῆς Τριάδος ἔλλαμ-
φθεῖς, τὸ ὀπτικὸν εἶδος εἰς τὸν γνόφον τοῦ πνεύμα-
τος τοῦ θεοῦ, ἐμυήθης τὰ ἀπόρρητα· ὡς Μωϋσῆς
διδασκῶν τὴν μουσικὴν καλλιπείαν, ἰκέτευς τοῦ
σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Τί σε ὀνομάσω, ἀοίδιμε· δαδουχὸν φαισφόρον, εὐ-
κλέη ὕφηγητὴν, λειτουργὸν ἢ θεωρὸν τῶν μυστηρίων
τοῦ Θεοῦ, ἀστέρα Ἐκκλησίαν ἀγλαίζοντα, λυχνίαν
τοῦς ἐν σκότει καταλέμποντα, ἢ ὄργανον εὐηχέστα-
τον, ἢ σάλπιγγα καλλικέλαδον· ἰκέτευς τοῦ σωθῆναι
τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Πάτερ Ἰωάννη πάνσοφε, τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ
κατεφαίδρυνας ἔσμασιν ἐνθεαστικώτατα, μελωδῶν
παναοίδιμε! τῇ ἐνεργείᾳ πάτερ τοῦ Πνεύματος τὴν
σὴν κινύραν ἀνακρυόμενος, τὴν παναρμόνιον τοῦ
Δαυὶδ μιμούμενος, ἣν ἐνηγῶν θεοῖς μελωδήμασι πάν-
τας κατέβαλεας.

Ex Martyrologio Romano, ad diem 6 Maii.

Damasci natalis beati Joannis Damasceni sancti-
tate et doctrina celebris, qui pro cultu sanctorum
imaginum verbo et scriptis adversus Leonem Isauricum
strenue decertavit: ejus jussu cum ei

In additionibus Carthusianorum Coloniensium ad Usuardi Martyrologium.

Constantinopoli depositio sanctæ memoriæ Joannis Damasceni, doctoris egregii, nec minus vita et
miraculis clari.

Ex Martyrologio Maurolyci annis 1564, 1570 et 1578, Venetiis edito.

Constantinopoli sancti Joannis Damasceni presbyteri, moribus et doctrina clarissimi tempore
Theodosii tertii.

Sigebertus Gemblacensis libro de viris illustribus cap. 75.

Joannes presbyter et monachus, de Damasco C impugnabat impietatem Leonis Imperatoris, scri-
Syriæ, vita et doctrina clarus, cognomento Chry-
sorrhoeas, animatus scriptis Gregorii papæ quibus
psit et ipse Græcis Græce contra Leonem Impera-
torem.

Hugo Etherianus, de hæresibus quas Græci Latinis devolvunt, lib. III, cap. 7.

Joannes quoque Damascenus similiter Patrum vestigia dum imitatur, scribit hæc: Imago Patris
Filius est, et Filius Spiritus.

Item libro III, cap. 12.

Idcirco est in Trinitate ordo, etsi ab homine
impossibile sit sciri qualis sit. Et immediate qui-
dem Filius, mediate vero Spiritus a Patre prove-
niunt. Ait enim Damascenus: Per Fillum datu'
Spiritus, et ab omni creatura participatur.

Rursum, cap. 12.

Solus vero Damascenus Joannes dissidere a
magno Cyrillo aliisque sanctis Patribus videtur, D
si tamen ita scribit: Spiritum ex Patre dicimus,
et Spiritum Patris nominamus: ex Filio autem
Spiritus non dicimus, Spiritum vero Filii nomina-
mus. Verumtamen Scriptura sic habente, non
discordat hic sanctus a Latina veritate, hoc ad
consuetudinem Ecclesiæ Græcorum referendo, quæ
non esse Spiritum ex Filio constitutur usque in
hodiernum. Quippe si Spiritum Patris et Filii
nominamus, ut sanctus iste vir asseverat, aut
æqualiter et similiter constitutum est, Spiritum
esse utriusque, aut Inæqualit^r, aut dissimili-
ter, etc.

*Ptolemæus Lucensis ordinis Prædicatorum, Torcellensis episcopus, in Historia ecclesiastica ms., ubi de Eu-
genio III, pontifice.*

Eodem tempore Joannes Damascenus de Græco in Latinum est translatus ²⁷.

NOTÆ.

(37) Magister Sententiarum, sanctus Thomas,
alique de schola theologi, Joannem Damascenum

passim in theologicis tractatibus citant, quorum
loca contexere nimis longum foret.

Ex libro Joannis Becci patriarchæ Constantinopolitani de processione Spiritus sancti, cap. 12, n. 19, t. 11, Græciæ orthodoxæ.

Quod si laudatis expositionibus, et mutuam dictorum [XXXIV] Scripturæ conciliationem examines, neque dictum a Damasceno theologo, *ex Filio vero Spiritum non dicimus*, turbas ciebat. Namque ab iis, qui, ex solo Patre, vocem in sententiam Basilianæ expositionis accipiunt, dignoscetur, quemadmodum etiam initio orationis fassi sumus, qua ratione et hic Damascenus theologus non tanquam ex ipso sed tanquam per ipsum procedentem Spiritum asseruit, et quomodo aliis in locis, *ex Filio autem Spiritum sanctum non dicimus*, declaravit. Namque, cum ad Patrem universa causalitas deferatur, prima causa Pater asseritur, et cum prima causa sit, propterea et sola causa ab æquis cognitoribus qui fidei decreta præscribunt, creditur. Nullus itaque locus dubitandi relinquitur, ne cognoscamus, propterea, *ex Filio Spiritum non dicimus*, Damascenum dixisse, ne quis primam causam et principium Spiritus Filium existimaret. Eisi enim, ut nonnulli opinantur, propterea sanctius dixit, *ex Filio autem Spiritum non dicimus*, ut Filium a Patre sejungeret, nunquam dixisset, *non tanquam ex ipso, sed veluti per ipsum procedens*. Nam a Patre Filii se junctio, quemadmodum a me dictum est, nunquam in Spiritu a Patre existentia illud *per Filium*, admittet.

A Ei γὰρ ταῖς ῥηθείαις προτίχειν ἐπιστατικώτερον ἐξηγήσεις, καὶ τὸν πρὸς ἄλληλα συμβιβασμὸν τῶν Γραφικῶν ῥήσεων ἐρευνᾷς, οὐδὲ τὸ ῥητὸν ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ ἐκ τῆς Δαμασκού θεολόγος ἔφη, τὸ, 'Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, παραγμὸν σοι ἐμποίησαι τινά. Τοῖς γὰρ τὴν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς φωνὴν εἰς τὴν ἔννοιαν προσειμένους τῆς ῥηθείας παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐξηγήσεως, συνδιαγνωσθήσεται, ὡς καὶ ἐν καταρχαῖς τοῦ λόγου εἰρήκαμεν, ὅπως καὶ αὐτὸς ὁ ἐκ τῆς Δαμασκού θεολόγος, οὐκ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκπορευόμενον ἔφη, καὶ ὅπως ἔκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, ἐν ἄλλοις ἐθεολόγησεν. Ἐκεῖ γὰρ διὰ τὸ εἰς τὸν Πατέρα τείνεσθαι τὸ πᾶν τῆς αἰτίας, πρῶτον αἰτίον λέγεται ὁ Πατήρ, καὶ διότι πρῶτον αἰτίον, διὰ τοῦτο καὶ μόνον τοῖς εὐθυχνώμοσι πιστεύεται τῶν δογματιστῶν, οὐδεμίᾳ λοιπῇ ἀμφιβολίας πρόφασις λείπεται, μὴ διαγινώσκειν, ὡς διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, ὁ Δαμασκηνὸς ἔφη, ἵνα μὴ τις τὴν πρώτην καὶ ἀρχὴν τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν εἶναι δοξάζῃ. Εἰ γὰρ, ὡς τινες ὑπελήφασιν, διὰ τοῦτο ὁ ἅγιος ἔφη, 'Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, ἵνα διαστείλῃ τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν πάτε ἔφη, Οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκπορευόμενον. Ἡ γὰρ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς διαστολή τοῦ Υἱοῦ, ὥσπερ μοι καὶ προεῖρηται, οὐκ ἂν ποτε ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς ὑπάρξει τοῦ Πνεύματος παραδέξαιτο τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ.

Ex ejusdem Joannis Becci oratione 11, in tomum Cyprii. Græc. orthod. T. 11.

Verumtamen Damascenus, qui terrarum orbem propria theologia replevit, hæc minime approbaverit: Productor enim, ait, per Verbum Pater: et ubinam suum locum obtinebit illud, *contigue*, in eo quod produciuntur?

C 'Ἀλλ' ὁ ἐκ Δαμασκού, τὴν οἰκουμένην τῆς οἰκίας πληρώσας θεολογίας, οὐ ταῦτα βούλεται. Προβολὴς γὰρ, φησί, διὰ λόγου, τοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ· καὶ τοῦ τὴν οἰκίαν χώραν ἔξει τὸ, *προσεχώς*, ἐπὶ τοῦ προβλήματος;

Ex Volaterano.

Joannes Damascenus, Damasci natus, hebræus, puer Constantinopolim venit, ubi liberalibus artibus legitime imbutus, et ad Christum conversus, monachi habitum sumpsit, simul et docebat. Caplus deinde in litore maris a piratis Saracenis, postea a Theodosio redeptus, magister ejus epistolarum fuit. In suspicionem proditiōis ve-

nienis, dextera ei ablata est. Verum postquam deprehensus, qui litteras proditorias stylo Damasceni probe assimilaverat, in honore apud imperatorem fuit. At ille in cænobium regressus, ibi decessit. Scripta ejus utilia ab utraque recipiuntur Ecclesia.

Ex Joannis Trithemii De scriptoribus ecclesiasticis libro.

Joannes monachus et presbyter Damascenus, vir doctus et sanctus, de quo miranda narrantur, propter excellentiam doctrinæ et vitæ sinceritatem, in magno pretio habitus apud Constantinopolim, prælatus monachorum constitutus, multos ab iniquitate averit. Scripsit Græco sermone non pauca profundius sensus opuscula, sed pauca eorum ad nostras

D manus pervenerunt. Legi tantum opus illud insigne Traditionis Orthodoxæ fidei, libros IV, *Deum nemo vidit unquam*."

Historiæ Barlaam et Josaphat, librum unum.

De cæteris nihil vidi.

Claruit sub Theodosio devotissimo principe, anno Domini cccc.

Et aliquanto inferius ex eodem ejus libro.

Joannes monachus et presbyter, cognomento Chrysorrhœas, natione Damascenus ex Syria, vir

in divinis Scripturis et in sæcularibus litteris eruditus, et non minus vita quam scientia clarus,

animatus et provocatus scriptis Gregorii pape III, A quibus impugnabat errorem Leonis imperatoris, geripsit et ipse Græcis suis Græco sermone (38).

Ex epistola Joannis Canonis Norimontani, ordinis Prædicatorum, ad beatum Rhenanum Selestatensem de libro Gregorii Nysseni

Multa ex Basilii Magni Hexaemero Græco emendavi, et Helia Cretensi, et Joanne Damasceno, qui verbatim etiam multa capita Gregorii Nysseni tanquam eo longe posteriori suis sententiis interse-ruit; quem præceptor tuus Jacobus Faber, nuper

Rursum, circa

Joannes Damascenus præclarissimus philosophus et theologus, tanto hunc prosecutus est honore et veneratione, ut inter scribendum theologicas sanctorum Patrum sententias qui ante se fuerunt,

Ex beati Rhenani epistola ad Jacobum

Quis non philosophiam vel maxime laudavit, cum hæc hominem in sui ipsius cognitionem adducat? Laudabiliorem tamen censeo, quæ a Christianis profluens, eorum quæ ad hominis salutem attinent, simul admonet, velut hæc subtilissima divini Gregorii Nysseni doctrina, quæ cum multorum errores coarguat, solidæ veritati innititur. E cujus penu sanctissimus Pater Joannes Damascenus, non

Contra Leonem imperatorem libros II, Et quadam alia.

Claruit sub Leone imperatore, anno MCCXXX.

Prædicatorum, ad beatum Rhenanum Selestatensem de libro Gregorii Nysseni

De creatione hominis. Latinitate cultiori decoravit: utinam tamen non inter aulicorum (ut ipse ait) tumultus, et diversorum angulos: nihilominus majorem Burgundione laudem faciliiori opera commervit.

finem epistolæ.

multos versus sæpenumero, imo integra capita ex hoc libro nostro excerpere, et suo textui inserere minime dubitaverit.

Fabrum Stupulensem præceptorem tuum.

B pauca, cum sententias Patrum colligeret, mutatus est, quem tu superioribus annis diu ignotum et semilacerum ad studiosorum utilitatem reconcinnasti. Vellem autem, clarissime vir, ut sicut Damascenum celeberrima Parisiorum academia jam pridem favorabiliter suscepit, ita et Nyssenum Damasceno antiquiorem minime neglectum haberet.

NOTÆ.

(38) Hæc bene Trithemius, qui tamen duos Joannes Damascenos imperite ponit. Nugas ejus priores, necnon Volaterrani, quæ ex Vincentii Bellovacensis Speculo accepta sunt, erudite con-

statut Leo Allatius in opere de Joanne Damasceno et ejus operibus, quod Prolegomenon loco editioni nostræ præmittimus.

EPISTOLÆ

Illustrissimorum atque doctissimorum præsulum DD. Caroli Monchal, archiepiscopi Tolosani et Josephi Mariæ Suarez, episcopi Vasionensis, de edendis operibus sancti Joannis Damasceni.

Epistola prima, quæ, ni fallor, scripta est ad clarissimum virum Leonem Allatium Barberinæ bibliothecæ custodem ac præfectum. Hujus mihi copiam fecit R. admodum P. Bernardus de Montesalensis.

Redditi mihi fuerunt vi Id. Augusti duo codices ἑξῆς Origenis in Matthæum et Joannem ex bibliotheca Barberina ad nos per te transmissi: quo nomine plurimum tibi debeo, qui eminentissimi cardinalis mandatum tanto studio ac diligentia peregisti, ut illud occupas e videaris, nedum expectasse. Addidisti penes te esse librum ejus auctoris unum ἑπὶ τῶν ἑξῆς, quem primum esse merito suspicaris eorum quos scripsit adversus hæreses; ac præterea habere te alia SS. Patrum Græca monumenta nondum edita, quæ missurum te continuo recigas, si consilium nostrum de operibus eorum excudendis significavero. Scito itaque cleri Gallicani cura et impensis parari editionem SS. Ephræm, Maximi, Joannis Damasceni, et Origenis: sed hujus pauca admodum Græca esse eaque mutila. Verum spem nobis injectam esse ἑξῆς quæ misisti, integerrima repertum iri: quanquam ex his quæ jam delibavimus, hinc permulta nobis visa sunt, nec multo his quæ Regio codice continentur saniora nescio an adhuc

ampliora. Tuam itaque opem, V. Cl., quo in genere nulla est uspiam præsentior atque certior, merito petimus ac speramus, ut sicuti scriptoris hujus inedita quadam latere nosti, ea nobis indicare non graveris. Quæ vero penes te jam sunt, sive ea sint Origenis, seu velusti cujusdam Patris, quando iam prolixæ et benigne nobiscum agis, quæso, transmittæ. Quod monuisti remittendos esse codices, editione peracta, sedulo id quidem ac studiose perficiam, et si quibus officiis remunerari pos um, præsto me tibi semper foro persuadeas velim. Intellæ Parisiorum etc.

EPISTOLA EJUSDEM ILLUSTRISSIMI ARCHIEPISCOPI AD R. P. FRANCISCUM COMBESIS ORDINIS PRÆDicatorum.

R. P. La lettre que vous avez pris la peine de m'écrire du dernier Juillet, fait mention d'une précédente qui ne m'a pas été rendue. Quand vous prendrez la peine de m'écrire, vous n'avez qu'à bien envelopper vos lettres, et les envoyer au Courrier de Tolose, ou à Monsieur de la Mare Bourgeois de Paris, demeurant rue S. André des Arcs, au cheval noir, qui me les fera tenir. J'y ai été bien aise d'avoir vu dans celle que j'en ai reçue, vos louables desseins, auxquels je n'ay qu'à vous encourager, et vous offrir tout ce qui

pourra dépendre de moy pour les favoriser. Je m'assure que Monsieur Aubert, qui a beaucoup de mérite et de bonté, vous communiquera facilement ce qu'il aura et sera bien aise que vous ayez part à la gloire de donner au Public tout le S. Jean Damascene Grec et Latin. Il y a encore l'Origène, le S. Ephrem, Maximus, et plusieurs autres Peres qui attendent quelques mains secourables qui leur face voir le jour. J'attens avec impatience que vous donniez ce que vous avez de S. Amphilochius. Les chaines des Grecs nous en ont conservé des fragmens qui sont desirer ses Ouvrages entiers. Le P. Poussin de la Compagnie de Jesus, a transcrit de ma librairie ces jours passez une chaîne sur S. Matthieu et S. Marc, pour la donner bien-tôt au jour, et il y a des fragmens de ce Pere : mais c'est tout ce que j'ay. Pour le Simeon Thessaloniceusis je ne l'ay jamais vu imprimé, quoique plusieurs personnes de sçavoir le citent. Casaubon en fait mention en quelque lieu, comme étant écrit à la main dans la librairie du Roy, et Arcudin en rapporte de longs passages qui sont desirer de le voir tout entier. Pour S. Jean Chrysostome, le P. Fronton du Duc croit aussi avoir traduit tout ce que nous avons imprimé de luy, et que ce qui reste dans l'édition de Savile étoit de quelques autres auteurs, comme de Soterianus et quelques autres. Toujours seroit-il bon de les faire imprimer séparément avec les traductions. J'ay vu autrefois le P. Sirmond en quelque pensée de faire un corps de tout ce qui se treuvoit de Soterianus, duquel même je crois qu'il a quelque piece, outre celles qui sont dans l'édition de saint Jean Chrysostome de Savile. Si quel'un songeoit à donner de nouveau toutes les œuvres de S. Jean Chrysostome pour les faire imprimer un volume après l'autre, à mesure qu'ils seront achevez de debiter. Car j'apprens que des six premiers volumes du P. Fronton, il n'y en a que fort peu d'exemplaires, et que Cramoisi les réimprimera l'un après l'autre, pour parfaire les œuvres qui lui en resteront. Il s'en pourroit faire une édition meilleure que tout ce que nous en avons. J'en ay deux grands volumes mss. dans lesquels il se pourroit trouver quelque chose pour meliorer l'édition, et pour les quatorze volumes, le Grec se pourroit rendre meilleur en le prenant dans l'édition d'Angleterre qui est plus entier que celle de Commelin, et les versions en les refaisant entierement. Mais Morel ne s'est pas soucié de la bonté. Il les a fait imprimer sur l'édition de Commelin, à laquelle il a ajouté beaucoup de fautes. Je m'en suis plaint autrefois ; et cela est digne d'une publique animadversion. Si je n'étois pas si éloigné de vous, je prendrois plaisir à fomeneter vos études : mais je n'y puis qu'applaudir de loin. Je voudrois avoir quelque exemplaire ms. de l'Euchologe, pour ayder le P. Goar en son dessein ; mais je n'en ay que quelques Oruisions de main fort recente. Il seroit aussi à desirer que quelqu'un recueillit, et donna tout en corps ce qu'a fait Procope sur l'Ecriture. Je l'ay ré. Grec ms. à Paris sur le Pentateuque, dont nous n'avons que le Latin imprimé. Il se trouve sur les Roys et sur Isaïe. J'en ay un ms. sur le Cantique. Il s'en pourroit trouver encore quelque chose. J'ay plusieurs traités de plusieurs Peres Grecs que je donnerois librement pour le Public, si nous avions ici des personnes qui voulussent les traduire. Il se trouve peu de personnes qui en soient capables, et moins qui veuillent travailler. Je prie Dieu qu'il vous donne santé et courage pour cela, qui suis, R. P.

De Tolose ce 12

d'Aoust 1662.

Votre très affectionné serviteur en N. S.
Charles, Arch. de Tolose.

EJUSDEM EPISTOLA TERTIA AD EUMDEN

R. P. J'ay un grand contentement des lettres que vous prenez la peine de m'écrire ; car il y a toujours

à profiter : puisque des observations que vous faites en la lecture des Conciles et des Peres, il en coule toujours quelqu'une de votre plume. Je crois que vous ferez bien de joindre Methodius à votre Amphilochius, afin de faire un juste volume. Pour le volume nouveau des pieces de S. Jean Chrysostome, on qui se treuvent sous son nom dans les mss. et qui n'ont pas encore vu le jour, vous pourrez les preparer à loisir. Pour l'Origene, encore que celui qui dit le preparer, m'ait écrit, qu'il en aura un volume prest dans la fin de cette année. J'ay peine à le croire. Les fautes que vous remarquez aux versions des anciens Conciles Grecs, sont bonnes à être observées. Mais pour cela, il n'est pas à propos de faire de nouvelles versions, à cause que l'Eglise qui s'est servie des anciennes, les a insérées dans ses compilations des Canons, quoique dans les anciens Manuscrits il se trouve des versions différentes de celles que nous avons. Et il me souvient d'en avoir fait voir au R. P. Sirmond une fort ancienne du Concile de Sardique, et de quelques autres. Les Livres qui meritoient maintenant une édition Grecque et Latine, sont le Maximus, et le S. Jean Damascene, et l'Origene. Monsieur Aubert travaille aux deux premieres : et si vous pouvez luy ayder, vous obligerez bien fort le Public. [XXXVI] Pour le P. Goar, Monsieur de Beauvais luy pense fournir un petit traité imprimé, de Grèce et Latine Missæ consensus : et j'ay treuvé parmi des vieux recueils de pieces Mss. *υποψις ελς λυγνιζον*, et un office de la Vierge Marie. Si cela peut servir, je les fourniray, qui suis,

R. P.

De Tolose, ce 9.

de Sept. 1664.

Votre très affectionné serviteur,
CHARLES, Arch. de Tolose.

EJUSDEM AD EUMDEN.

R. P. Votre Lettre du vingt-quatrième Juin, ne m'a été rendue que le 6. de ce mois. J'en avois reçu l'hiver dernier deux autres, qui me furent portées à Montpellier, où j'étois assistant aux États de notre Province : et comme j'étois fort occupé, et enloupé dans les papiers de chicane, concernant les affaires publiques, elle se treuverent écartées, en sorte que je ne les pus avoir pour y faire réponse, à quoi sans cela je n'eusse pas manqué. J'ay appris le decès de feu M. Aubert que Dieu absolve. Il avoit de belles qualités ; mais sa paresse a beaucoup retardé l'utilité publique, et la satisfaction du Clergé en l'édition des Peres Grecs, dont il avoit pris le soin sous ma direction. Il a tiré trois mille écus sans rien faire, si ce n'est quelques copies que nous avons peine à retirer ; encore ay-je suit les frais de la plus part de ces copies, qui ont été faites à Rome. Maintenant il faut travailler à retirer ces copies ; à quoi je vay donner ordre. Déjà j'écris à quelques-uns de mes amis de l'Assemblée, pour preparer ce qu'il faudra en donner. Si mes avis sont considerez, on partagera les Ouvrages. Le P. Goar et vous, y aurez bonne part, et on donnera à quelqu'autre qui demande l'Origene, ce que nous en avons. Les préparatifs que vous avez pour S. Jean Damascene, pourront bien l'illustrer, et le S. Maxime aussi. Le P. Goar pourroit prendre le S. Ephrem : et pour le S. Nicéphore Patriarche, je ne sçais pas ce qui se treuve de luy, ni de quelle importance il est. Devant que l'Assemblée finisse, elle ordonnera de ces choses, et si elle continué d'en avoir confiance en moy, vous y aurez bonne part. Car j'estime votre mérite, et celui du P. Goar, que je salue avec vous, et me recommande à vos saints sacrifices, qui suis de bon cœur,

RD. PERE,

De Tolose ce 12.

d'Aoust 1660.

Votre très affectionné serviteur en
N. S. CHARLES, Arch. de Tolose.

EPISTOLA ILLUSTRISIMI AC ERUDITISSIMI D. JOSEPHI
MARIA SUAREZ EPISCOPI VASIONENSIS AD R. P. FRAN-
CISCUM COMBESII OBD. PRÆDICATORUM.

Mon Reverend Pere,

J'attendray donc le retour de ce bon pere d'Arme-
nie, et si vous me communiquez ce qu'avez retrouvé
dans ces fragments d'Eusebe de Pamphile des deux
Magdeleines, je le tiendray à grand saveur. S. Cy-
rille in commentariis ad Evangelium S. Joannis
lib. 8. discours au long des deux Magdeleines. Je
l'ay en Latin, et de la version de George de Trebi-
sonde édition de Paris par Hopylus l'an 1520. et
au titre de ce 8. livre, il y a. Commentariorum
Cyrilli adjectorum liber octavus. J'ay vu l'édition
Grecque Latine de M. Aubert, et n'ay retrouvé ce
discours en Grec. J'ay donc douté que ce ne fut quel-
que œuvre d'un autre attribué à S. Cyrille. En effet
le Cardinal Bellarmine dans son livre de Scriptor.
Eccl. remarque que les livres 5. 6. 7. 8. ont été
supposés par Clitoveus, et que ceux de S. Cyrille
sont perdus. Je rechercherai par tous ces quartiers
pour servir à l'édition de S. Jean Damascene, et
me rejouis de cet illustré employ, et du choix qu'ont
fait Messieurs de l'Assemblée de votre personne, à
laquelle souhaitant mille benedictions, je m'offre de
nouveau entierement pour être à jamais,

Mon Reverend Pere

De Vaison ce

1. Octobre 1648.

Votre très affectionné serviteur.

JOSEPH MARIE, Ev. de Vaison.

EJUSDEM AD EUNDEM EPISTOLA ALTERA.

Mon Reverend Pere,

J'ay tardé si longuement de répondre à la vôtre

parce que j'étois dans la confusion, me voyant fa-
vorisé de ce fragment sur les saintes Magdeleines tiré
du manuscrit du Roy, que je crois être une chaîne plus
ample, et j'étois dans une sorte de passion de m'en ra-
vancer en quelque façon. J'ay soigneusement re-
cherché les moyens, et puisque vous m'avez com-
munié vos desseins sur S. Jean Damascene, quoy
que traversé, je vous adresse ces memoires, lesquels je
reçois il y a dix ans de Mons. Sommay Gentilhomme
Florentin. Je l'avois prié de m'envoyer ce qui se
trouvoit de Burgundio, juge et citoyen de Pise, qui
fleurt sous Eugene III. et traduisit de Grec en
Latin 4. livres de Fide Orthodoxa de S. Jean de
Damas, et la pluspart des œuvres de S. Jean Chry-
ostome selon S. Antonin, Naucler, et Gesser. Car
dans la Bibliothèque de monseigneur le Cardinal
Barberin, j'avois vu un manuscrit des livres dudit S.
Jean de Damas, interprété par ce Burgundio, il m'en-
voyait ces remarques que je vous adresse. Quant aux
diverses pièces Grecques de sermons, en voici diverses
que j'ay lues à Rome, dans la Bibliothèque Barbe-
rine, et chez Monsieur Holstenius. Je suis bien dé-
plaisant de ne pouvoir vous communiquer les Ho-
melies entières : mais son Eminence se trouvant à Paris
comme elle contribué volontiers et libéralement ce
qu'elle peut pour le Public, si vous la priez, les vous
accordera. Cependant je vous rends mille grâces de
la faveur de laquelle vous m'avez prévenu, et attends
celle du bon Pere Armenien, mais sur tout vos com-
mandements, aux fins que je puisse vous témoigner
par mes services que je suis très humblement,

Mon Reverend Pere,

De Vaison ce

21 Juin 1647.

Votre très affectionné serviteur.

JOSEPH MARIE Ev. de Vaison.

SANCTI JOANNIS DAMASCENI OPERA PHILOSOPHICA ET THEOLOGICA

AD DIALECTICAM PRÆFATIO.

DIALECTICAM S. Joannis Damasceni damus primo loco, tum deinde tractatum *De hære-*
sibus, ac postea librum *De fide orthodoxa*; ordinem secuti, quem ipse statuit in nuncu-
patoria sua ad Cosmam Majumæ præsulæm epistola, quam tripartito hujus operi præposuit.
Καὶ πρῶτον μὲν τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν τὰ κάλλιστα παραθήσομαι, inquit, εἴτα τοῦτων ἔχόμενα τῶν θεο-
σωτῶν αἱρήσεων φηναφήματα . . . εἴτα τὴν τῆς πλάνης διέταξιν, καὶ ψεύδους ἐλάττωσιν, ὡς παρὰ κρο-
σωτοῖς χυροῖς, τοῖς τῶν θεοπνεύστων προφητῶν, καὶ θεοδιδάκτων ἀλφειῶν, καὶ θεοφόρων ποιμένων τε, καὶ
διδασκάλων λόγοις κεκαλλωπισμένην καὶ περιχρικοσμημένην ἀλήθειαν, σὺν θεῷ καὶ τῇ αὐτοῦ ἐκδόσομαι
χάριτι. Primum itaque eorum qui apud gentiles sapientiæ laude insignes fuerunt, optima
quæque proponam . . . mox infensarum Deo hæresum nanias altero pariter volumine conte-
xam . . . atque ita demum veritatem erroris interemptricem et eliminatricem mendacii, affla-
torum divinitus prophetarum, necnon eruditorum a Deo piscatorum, divinatorum quoque
pastorum et doctorum sermonibus, veluti fimbriis aureis exornatam decoratamque, aspirante
Deo, ejusque gratia, explicabo. Quæ cum ita sint, mirari subit, quid causæ fuerit, cur

summi illi viri, qui Joannis Damasceni operibus multiplici prelo edendis præfuerunt, seriem hanc inverterint, connexosque ab ipsomet tractatus distraxerint. Quia jam olim id etiam admiserant librarii Græci, hinc factum est ut genuina tripartiti operis inscriptio pene interierit. Colligitur tamen ex capite 2 *Dialectices*, necnon ex Vita auctoris per Joannem Hierosolymitanum scripta, itemque ex codice Vaticano, quem Leo Allatius in Diatriba citavit; ubi triplicis hujus operis titulum hunc fuisse docemur, ΠΗΓΗ ΓΝΩΣΕΩΣ, *FONS SCIENTIÆ*. Has quidem lucubrationes tres, omnium fere postremas a Damasceno conscriptas fuisse admodum verisimile est; at cæteris omnibus præmittendas eas censui, in primis propter excellentiam libri *De fide orthodoxa*, qui multis titulis apud utriusque gentis theologos summo semper in pretio fuit. Sed et ipsa nostri Auctoris *Dialectica* tanti momenti esse videtur, ut affirmare non dubitem, eum qui illam legere contempserit, nedum in Damasceni, sed in aliorum quoque Orientalis Ecclesiæ magistrorum theologia hospitem prorsus fore. In ea quippe, tametsi vel plusculum fortassis proluxa videatur, expositionem collegit vocum omnium quas sancti Patres Græci sive disputando adversum hæreticos, sive apud Catholicos fidei doctrinam enucleando, adhibuerunt; atque eas insuper quibus hæretici gentilium philosophorum placitis imbuti, in suam simpliciorumque perniciem abutebantur; quæ omnia necessariis notis exponuntur.

E veteribus philosophis, Porphyrium in quinque vocum, sive universalium, et Aristotelem in categoriarum, cæterorumque, de quibus logici disputant, enarratione secutus est. Quorum tamen sententias peculiare quasdam, mysteriis fidei tradendis, parum idoneas, aut etiam eisdem contrarias, ex ecclesiasticis auctoribus emendare satagit. Ut puta minime probavit, juxta sensum Aristotelis οὐσίαν, id est *substantiam*, in primam et secundam dividi, propter Philoponi Tritheitæ hæresim, qui cum individuum, quod *prima substantia* a Philosopho nuncupatur, ab hypostasi nihil differre apud Græcos Patres legeret, inde concludebat, tres in Trinitate substantias particulares dici posse.

Cæterum dialecticum opus Joannis Damasceni non eodem modo referunt codices manuscripti: atque, tum in numero capitum, tum in ipsomet capitum aliquorum contextu tanta diversitas occurrit, aliis inter se convenientibus et discrepantibus a cæteris, ut in eam mentem abeam, librum hunc, cum ab Auctore fuisse prius editus fuisset, ab ipso, aut saltem a suppare quopiam, in breviorum formam redactum esse, demptis pluribus quæ minus necessaria videbantur; aut etiam brevem hanc *Logicam* sub Damasceni ipsius, opera sua recensentis manu crevisse: id quod aliis sanctorum Patrum lucubrationibus accidisse norunt eruditi.

Logicam proluxiorem exhibent Regii codices quinque; in quorum tamen uno, qui n. 1986 notatur, caput secundum atque tertium abest. Breviorem vero reperi in vetustissimo Colbertino codice n. 4730, ante 800 annos exarato, et in codice bibliothecæ nostræ, qui S. Hilarii Pictaviensis quondam fuit, itemque in Regiis aliis plurimis n. 2427, 2923, 2926, 2928, 2929, 2930, 3109 et 3379. Eandem epitomen translatio Arabica repræsentat; sed et vetustus interpres Latinus operum S. Joannis Damasceni, quem ipsomet fuisse Burgundionem Pisanum autumo, qui Eugenio III pontifici Romano translationem libri *De orthodoxa fide* nuncuparat: nec ab illa multum discrepat Latina interpretatio quæ exstat in editione Basileensi posteriore an. 1575, tametsi variis in locis fuerit interpolata, atque ad Græcæ *Dialecticæ* fusioris contextum imperite prorsus et insulse accommodata. In altero bibliothecæ nostræ codice, qui quingentorum fere annorum vetustatem præfert, et charta bombycina constat, *Logica* utraque Damasceni, brevis et proluxa, magna parte permiscetur: desunt nihilominus capita priora, *De cognitione*, *De fine operis* et *De philosophia*; vicissim vero alia quædam præmittuntur, quæ in cæteris mss. non comparent; sed quæ nihil aliud sunt, nisi Ammonii philosophi, seu Hermias ejus parentis, contractiora prolegomena in *Isagogen* Porphyrii, demptis parum necessariis, quæque, seu Ammonius, seu Hermias, scripserat de origine animæ ejusque conjunctione cum corpore, secundum sensum Platonis, unde Origenes profana sua dogmata accepit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΠΗΓΗ ΓΝΩΣΕΩΣ.

S. P. N. JOANNIS DAMASCENI
FONS SCIENTIÆ

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Ὁ δὲ δοξώμενος καὶ θεομητὴρ Πατρὶ Κοσμῷ,
ἀγιοτάτῳ ἐπισκόπῳ τοῦ Μαιουμά, ἐλάχιστος
μοναχὸς καὶ πρεσβύτερος, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Τὸ μὲν στίχον τῆς διανοίας, καὶ τὸ ἄπορον τῆς
γλώσσης τῆς ἑαυτοῦ ἐπιστάμενος, ὥχνουν, ὡ μα-
κάριε, καὶ ὑπὲρ δύναμιν ἐγχεῖρετι, καὶ τῶν ἀδύ-
των ἡ κατετολμῶν, ὅσπερ τις αὐθάδης καὶ τολμη-
τίας, τὸν ἐπηρημένον τοῖς τὰ τοιαῦτα τολμῶσιν
ὀφροῦμενος κινδύνον. Εἰ γὰρ Μωσῆς, ὁ ὅσιος ἐκεί-
νος, ὁ νομοθέτης, ὁ πάσης ἀνθρωπίνης θείας ἀπο-
χωρήσας, καὶ τοῦ βίου τὰς τρικυρίας καταλὼν,
καὶ πᾶσαν ὕλην ἀποσηξάμενος ἑμῶσιν, καὶ τὸ
τῆς ψυχῆς ὄπτικόν καθηράμενος, κἀντιθεὶς πρὸς
θεοπτεῖαν ἡ γινόμενος ἐκτεθῆσις, ὁ τὴν πρὸς ἡμᾶς
τοῦ Θεοῦ λόγον φιλόφρονον συγκατάθεσιν, καὶ τὴν
αὐτοῦ ὑπερβολὴν ἀσκήσας ἐν βίῳ καὶ ἀθλῷ περὶ
κατεῖν ἡξωμένος, φλέγοντι μὲν καὶ ἐκκυροῦσιν
τὴν ἀκανθὴν, καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ λαμπρότητα,
μεταβάλλονται μὲν, οὐ καταφλέγοντι δέ, οὐδὲ ἀφάνι-
ζονται, οὕτε μὲν τῆς οὐσίας αὐτὴν ἐξιστῶντι φθ-
σεως, ὁ πρῶτος τοῦ ὄντος, καὶ ἀληθὺς ὁππρ οὐσίαν
ὄντος, μεμνημένος ὄνομα, τῶν οὐκείων καὶ συμφυ-
λετῶν τὴν προστασίαν παρὰ Θεοῦ ἐγχεῖρεσθαι, ὡς
λοχόφρονον ἐκείλει αὐτὸν καὶ βραδύγλωσσον, ὡς ὅ
δυνάμενος τῷ θεῷ ἐξυπηρετῆσαι βουλῆματι, καὶ
τοῦτο πρὸς τοῦ μρανῆ, ἀγίνῃ καὶ μεσότης Θεοῦ καὶ
ἀνθρώπου καθίσταται. πῶς, ἐγὼ ὁ ἐρρυθμώμενος,
καὶ πάσης ἀμαρτίας κατεστιγμένος, φέρων δὲ τῶν
λογισμῶν ἐν ἑαυτῷ τὸν πολυτάραχον κλύδωνα, καὶ

A 1-3 PROLOGUS.

Religiosissimo et venerabili in Deo Patri Cosmō,
sanctissimo episcopo Maiumā, Joannē minimus
monachus et presbyter, in Domino salutem.

Cunctabar quidem, o beate, exilitata ingenti
mel et lingue difficultata conscius, his quæ vires
meas excederent manum admovere, et, confiden-
tioris casuadam instar ac temerarii, adytorum
recessus penetrare; periculum videlicet estime-
scens, quod illis qui ejusmodi res auderent, impen-
der. Nam si divinus ille legislator Moyses, qui ab
omni rerum humanarum aspectu peccodens, crebre-
scentibus sæculi fructibus relicto, ab omni specio
corporali mentis oculum expurgaverat, et idoneus
inde ad Dei ipsius intuitum evaserat; si ille,
inquam, qui hoc consecutus erat, ut benignissi-
mam ad nos usque Dei Verbi demissionem, incar-
nationemque nature vires superantem conciperet
in rubo, et in igne pabuli corporali aspectu, a
quo incensus rubus, sic in ejus splendorem immu-
taretur, ut tamen combustionē nulla consumeret-
tur, nec a propria natura descisceret; si ille de-
um qui omnium primus, ejus qui est, ipsaque
essentia vero sublimior est, edoctus nomen fuerat,
quisque contribullum suorum principum a Deo
acceperat, impeditiorem nihilominus loquelam,
et tardiozem linguam causabatur, quam si, com-
mī divini minister factus, ipsum passum efferret,
et Dei hominumque & sequester aeret; quāquam
contaminatus ego, nullisque non peccati maculis

VARIE LECTIONES.

• Sic Combef. emendavit ex cod. S. Hil. et aliis codd. Editi et ceteri, ἀδυνάτω. Interpretes alii, et
impossibilia audere. Lectionem priorem astruunt, quæ de Moyse sequuntur; atque hæc omnia ex Grego-
rii Naz. orat. 34, mutata videntur. R. 2930, Θεογνωστῶν. Editi, ὀππρ οὐσίαν. R. 2930, ὀππρ οὐσίαν.
Alii quidem βουλῆματι. Cod. S. Hil. ex emendat. et ceteri, βουλῆματι. Velut interp. posuisti. • Non
cod. mss. ἐρρυθμώμενος καὶ πάσης ἀμαρτίας κατεστιγμ. Editi et codd. aliqui ἐρρυθμώμενος πάσης ἀμαρτίας
ἢ κατεστ. Reg. 2930, ὁ ῥύτω μὲν πάσης ἀμαρτίας κατεστιγμ. Colb. 4783, ὁ ῥύτω μὲν παντὶ κατεστιγμ-
νος. Sic V. int. qui sorde quidem omnis recenti inquinatus sum.

PATROL. GR. XCIV.

17

asperius, qui perturbatissimos in meipso conscientie fluctus gero; qui nec mentis, nec cogitationis labes elui, quo Dei divinarumque formarum speculum esse valeam; cui tandem deest oratio, quæ ad res animo comprehensas explicandas sufficiat, quam ratione divinas abstrusasque res, et quæ rationalis omnis creature capium excedunt, edisseram? Hæc itaque cum ipse mecum considerarem, tentare sermonem pigeat: tum vero etiam obsequi mandatis verebar (dicam enim quod res est) ne deridendum me duplici nomine propinarem, ignorantie nimirum, et, quod gravissimum est, temeritatis et dementie. Nam ignorantie quidem culpa veniam meretur, quando aliunde atque ex socordia nascitur. At scientie opinionem cum inscitia conjunctum habere, id profecto grave et vituperio potius quam venia dignum fuerit; quinimo ignorantie crassioris, ne dicam extremæ, argumentum est. Ceteram inobedientie fructus mors est, qui vero humilitatem et obedientiam colit, cum sese imitorem Christi in finem usque præbeat, is in alium subiectus, a Deo gratiam lucis administram reportat, aptoque ore, impletur Spiritu, pectore purgatur, illustratur animo, sermonem accipit in apertione oris, et, cum non cogitet quid loqui debeat, loquentis potius in se spiritus organum existit. Quamobrem per vos obediens Christo, qui pontificis in vobis munus exerceat, mandatis obtempero, vestrisque precibus fretus, os aperio, sperans fore, ut spiritu impleatur, tumque ea eloquia proferam quæ non mei sensus fructus sunt, sed Spiritus, qui cæcos sagaces reddit. Ita ut, quæ daturus ille est, accipiam, eademque subiinde pronuntiem.

Tripartitum opus. 1. Dialectica. 2. Liber de hæresibus. 3. Liber de fide orthodoxa. Primum itaque eorum, qui apud gentiles sapientie laude insignes fuerunt, optima quæque edisseram: quippe cum compertum habeam, quidquid boni fuerit, Dei beneficio mortalibus concessum esse; et quoniam *Omne datum optimum, et omne donum perfectum de sursum est, descendens a Patre luminum (1):* quidquid autem veritati adversarium est, Satanicus erroris tenebrosus inventum est, et perditæ mentis commentum; quemadmodum præstantissimus in Theologia Gregorius aiebat. Quamobrem ad instar apis ea colligam et componam, quæ affinia veritatis sunt, atque ab ipsismet hostibus salutem accipiam. Quidquid vero prævum, falsique nominis scientie conjunctum erit, rejiciam. Mox infensarum Deo hæresum nenas altero pariter volumine contexam, quo, falsitate cognita, veritati ma-

1. Jac. i, 17.

2. S. Hil. in psalmum 119.

VARIE LECTIONES.

1. Reg. 5. innotescunt. Ita scriptum supra lin. in cod. S. Hil., scholium est exponens vocem ἐπαύσεων.
2. Cod. S. Hil. τοὺς λόγους. 3. Edit. et Reg. 4. μαθητής. 4. Cod. S. Hil. et Reg. τοῦ πνεύματος. 5. Reg. 2972, γραμματίζει. 6. Reg. 5, φωτίζοντος. Sic vet. lat. illuminantis. Alios cod. sequor, faventque Biblia Græca psal. cxlv, unde hæc mutuatus est auctor. 7. Reg. 6. Colb. 1, πρότερον. 8. Schol. B. 2929, τοὺς γενεαίους δηλονότι δόγμασι τῆς ἀληθείας συντάξω. lat. vet. genuinis nimirum veritatis dogmatibus occurrere. 9. S. Hil. τὰ φανερὰ. Scholium est quod in textum irrepit.

NOTE.

(1) Greg. Naz. Orat. in SS. Lumin, init.

μήτε νοῦν, μήτε διάνοιαν κεκαθαρμένους, ὡς ἰσοπρεπον θεοῦ καὶ τῶν θείων χρηματίσαι ἐπαύσεων, μήτε λόγον ἔχον ἐπαρκῆσαι τοῖς νοηθεῖσι δυνάμενον, τὰ θεῖα καὶ ἀβήτητα φθάξομαι, τὰ πάσης λογικῆς κτίσεως ὑπερβαίνοντα τὴν κατάληψιν; ταῦτα δὴ λογίζομενος, δυνάμει τὸν λόγον, ἐδεόμην ἐν τῷ ἐπιταγματι εἰρησέσθαι γὰρ τάλῃδε, μήποτε διπλοῦν ἐβλήσω τὸν γέλωτα, τῆς ἀμαθίας ἅμα, καὶ τῆς ἀνοίας, ἐν δὲ χαλεπώτατον. Σύγνωστον γὰρ τῆς ἀμαθίας τὸ ἐγκλημα, εἰ μὴ ἐκ ῥαθυμίας προέρχοιτο. Τὸ δὲ σὺν τῇ ἀμαθίᾳ κατεῆσθαι τὴν τῆς γνώσεως οἰκον, χαλεπὸν, καὶ ἐπίμωμον, καὶ συγγνώμης ἀπάτης ἀνάξιον, καὶ μαλζονος, ἵνα μὴ λέγω τῆς ἀκρας, ἀμαθίας τεκμήριον. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῆς παρακοῆς ὁ καρπὸς, θάνατος, ὁ δὲ ταπεινὸς καὶ ὀπήσιος, Χριστοῦ μιμητῆς, καθίστάμενος, μέχρι τέλους πρὸς ὕψος ἀνάγεται, καὶ χάριν παρὰ θεοῦ τὴν φωταγωγὴν κομίζεται, καὶ ἀνεῖγων τὸ στόμα πληροῦται πνεύματος, καὶ καρπὸν καθαιρέται, διάνοιάν τε φωτίζεται, καὶ λαμβάνει λόγον ἐν ἀνοίᾳ στόματος, οὐ μεριμνῶν τί λαλήσει, ὕψων δὲ χρηματίζων ἢ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος τοῦ πνεύματος, ὃς ὅμῳ ἐν ὅμῳ ἱεραρχοῦντι Χριστῷ παιδόμενος ὁποῦνται τῷ ἐπιτάγματι, καὶ ἀνεῖγω τὸ στόμα, βαρβάρων ταῖς ὁματίαις εὐχαίς, ὡς πληρωθήσεται πνεύματος, καὶ λαλήσω λόγια, οὐ τῆς διανοίας καρπὸν τῆς ἡμῆς, ἀλλὰ καρπὸν τοῦ τοῦ τυφλοῦ σοφίζοντος πνεύματος, ὅσα δώσει λαμβάνων, καὶ ταῦτα φθεγγόμενος.

Καὶ πρῶτον τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν τὰ κάλλιστα παραθέσομαι, εἰδὼς, ὅς ἐστι μὲν ἀγαθὸν, ἀνοθεῖν παρὰ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις δεδομέναι. Ἐπειδὴ πᾶσα θόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶρ δόσημα τέλειον ἀνοθεῖν ἐστι, καταβαίνον παρὰ τοῦ Πατρὸς τῶν σῶτων. Εἰ τι δὲ τῆς ἀληθείας ἀντίπαλον, τῆς ὑπεραντικῆς πλάνης εἶδμα σκοτεινὸν, καὶ διανοίας ἀνέπλεγμα κακοβαίμενος, ὡς ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ ἱερῇ Γρηγόριος (4), τὸν τῆς μελέτης πρῶτον μισθόμενος, τοῖς οἰκείοις τῆς ἀληθείας συνθήσομαι, καὶ παρ' ἑθρῶν σωτηρίαν καρπώσομαι ἀποτίμφομαι δὲ πᾶν ὃ ἐν φαῦλον, καὶ τῆς ψευδωνύμου ἐχόμενον γνώσεως. Εἴτα τούτων ἐχόμενα τῶν θεοσυτῶν αἰρέσεων συντάξω τὰ φληναφήματα, ὡς ἐν τῷ ψεύδῳ ἐπιγνώσκοντες, πλὴν τῆς ἀληθείας ἐξώμεθα. Εἴτα τὴν τῆς πλάνης ἐλέτειραν, καὶ τοῦ ψεύδους ἐλέτειραν, ὥσπερ χροσσωτοῖς χρυσοῖς, τοῖς τῶν θεομυστικῶν προφητῶν, καὶ θεοδόξων ἀλίων, καὶ θεοφόρων

1. Reg. 5. innotescunt. Ita scriptum supra lin. in cod. S. Hil., scholium est exponens vocem ἐπαύσεων.

2. Cod. S. Hil. τοὺς λόγους. 3. Edit. et Reg. 4. μαθητής. 4. Cod. S. Hil. et Reg. τοῦ πνεύματος. 5. Reg. 2972, γραμματίζει. 6. Reg. 5, φωτίζοντος. Sic vet. lat. illuminantis. Alios cod. sequor, faventque Biblia Græca psal. cxlv, unde hæc mutuatus est auctor. 7. Reg. 6. Colb. 1, πρότερον. 8. Schol. B. 2929, τοὺς γενεαίους δηλονότι δόγμασι τῆς ἀληθείας συντάξω. lat. vet. genuinis nimirum veritatis dogmatibus occurrere. 9. S. Hil. τὰ φανερὰ. Scholium est quod in textum irrepit.

ποιμένων τε καὶ διδασκάλων λόγοις κεκαλλωτισμένην καὶ περιεκοσμημένην ἀλήθειαν, σὺν θεῷ καὶ τῇ αὐτοῦ ἐκδόσῃ χάριτι. Ἦς δόξα εἰσθὲν ἀπαστράπτουσα, τοὺς ἐντυγχάνοντας μετὰ τῆς δεούσης καθάρσεως, καὶ τῆς τῶν ταραχῶδων λογισμῶν ἀποβίσεως, φωτίζει τοὺς ἀμαρτυροῦντας. Ἐγὼ δὲ, ἐμὸν μὲν, ὡς ἔφη, οὐδὲν· τὰ δὲ τοῖς ἐκκρίτοις τῶν διδασκάλων πεποιημένα εἰς ἐν συλλεξάμενος ὅση δύναμις, συντεταγμένον τὸν λόγον ποιήσομαι, κατὰ πάντα ὑπείκων· τῷ ὁμητέρῳ προτάγματι. Ἀλλὰ μοι συγγνώμονες γένοιθε, θεοτίμητοι, παρακαλῶ, τοῖς ὁμητέροις ἐντολαῖς πειδωρῶνται, καὶ λαμβάνοντες τὸ ὀπήκοον, τὴν τῶν ἐσχῶν χορηγίαν ἀντίδοτε.

sis per omnia gerens morem. Quapropter obsecro vos, venerandi in Christo Patres, ut preceptis vestris obsecuto mihi veniam concedatis, benevolique faveatis, ac pro ea quam vobis exhibet obedientia, vestras vicissim preces rependatis.

* Edit. ἐπιφών.

VARIAE LECTIONES.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ.

CAPITA PHILOSOPHICA.

Πίναξ ἀκριβὴς τῆς παραδόσης περὶ τὸν.

- α'. Περὶ γνώσεως.
- β'. Τίς ὁ σκοπός.
- γ'. Περὶ φιλοσοφίας.
- δ'. Περὶ τοῦ ὄντος, οὐσίας τε καὶ συμβεβηχότος.
- ε'. Περὶ φωνῆς.
- ς'. Περὶ διαίρεσεως.
- ζ'. Περὶ τοῦ φύσει προτέρου.
- η'. Περὶ ὁρίσμου.
- θ'. Περὶ γένους.
- ι'. Περὶ εἶδους.
- ια'. Περὶ ἀτόμου.
- ιβ'. Περὶ διαφορᾶς.
- ιγ'. Περὶ συμβεβηχότος.
- ιδ'. Περὶ ἰδίου.
- ιε'. Περὶ κατηγορουμένου.
- ισ'. Περὶ συννόμου καὶ ὁμωνόμου κατηγορίας.
- ις'. Περὶ τῶν ἐν τῷ τί ἐστι, καὶ ἐν τῷ ὅπου ἐστι τί ἐστι κατηγορουμένων.
- ιγ'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ τῶν πέντε φωνῶν.
- ιδ'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ διαφορᾶς.
- ις'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ εἶδους.
- κα'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ ἰδίου.
- κβ'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ συμβεβηχότος.
- κγ'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ διαφορᾶς καὶ εἶδους.
- κδ'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ διαφορᾶς καὶ ἰδίου.
- κε'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ διαφορᾶς καὶ συμβεβηχότος.
- κς'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ εἶδους καὶ ἰδίου.

Index accuratus capitum huiusce polemici.

1. De cognitione.
2. Quis huius operis finis.
3. De philosophia.
4. De ente, substantia et accidente.
5. De voce.
6. De divisione.
7. De eo quod prius est natura.
8. De definitione.
9. De genere.
10. De specie.
11. De individuo.
12. De differentia.
13. De accidente.
14. De proprio.
15. De predicatione.
16. De univoca et equivoca predicatione.
17. De predicationibus in quid est et in quo quid est.
18. In quibus quinque voces conveniant et discrepent.
19. In quibus genus et differentia conveniant inter se et differant.
20. In quibus genus et species conveniant inter se et differant.
21. In quibus genus et proprium inter se conveniant et differant.
22. In quibus genus et accidens conveniant inter se et differant.
23. In quibus differentia et species conveniant inter se et differant.
24. In quibus differentia et proprium conveniant inter se et differant.
25. In quibus differentia et accidens inter se conveniant et differant.
26. In quibus species et proprium inter se conveniant et differant.

27. In quibus species et accidens inter se convenient et differant.
28. In quibus proprium et accidens inseparabile tum convenient, tum differant.
29. De hypostasi et enhypostato et anhypostato.
30. De substantia, et natura, et forma; nec non de individuo, et persona et hypostasi.
31. De equivocis.
32. De univocis.
33. De polyonymis.
34. De alteris et heteronymis.
35. De denominativis.
36. De decem supremis generibus.
37. De homogeneis, et homoides, et heterogeneis, et heteroides ac numero differentibus.
38. De in quo.
39. De subaptia.
40. De natura.
41. De forma.
42. De hypostasi.
43. De persona.
44. De enhypostato.
45. De anhypostato.
46. Divisio entis.
47. Divisio substantiae.
48. De homogeneis, et homoides, et heteroides et homohypostatis, et numero differentibus.
49. De quanto et quantitate.
50. De his quae ad aliquid.
51. De qualitate et quali.
52. De agere et pati.
53. De situm esse.
54. De ubi.
55. De quando.
56. De habere.
57. De oppositis.
58. De habitu et privatione.
59. De priori et posteriori.
60. De simul.
61. De motu.
62. De habere.
63. De enuntiatione, affirmatione, et negatione.
64. De termino, et propositione et syllogismo.
65. De unione.
66. De hypostatica unione.
67. Philosophiae definitiones sex.
68. De quatuor methodis dialecticis.

Dialectica Damasceni capita ea modo exhibuimus serie, qua in editione Basiliensi, et in quinque codicibus regii recensita reperiuntur, in quibus logica fusius continetur. Verum, ut utriusque editionis discrimina lector percipiat, indicum alium proferre lubet ex logica brevioris codicibus sumptum.

1. De ente, substantia et accidente.
2. De genere et specie, illoque generalissimo, et ex specialissima, et subalternis.
3. De individuo.
4. De differentia.
5. De accidente.
6. De proprio.
7. De predicatis.
8. De predicatione synonyma, et equivoca.
9. De predicatione in quo, quid est, et in quale quid est.
10. De hypostasi, enhypostato, et anhypostato.
11. De substantia, et natura, et forma, deque individuo, persona, et hypostasi.
12. De divisione.
13. De priori secundum autem.
14. De definitione.
15. De equivocis.

Reliqua capita eo sequuntur ordine, quo in priori indice.

- κ'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ εἰδὸς καὶ συμβεβηκότος.
- κη'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ ἰδίου καὶ ἀγαρίστου συμβεβηκότος.
- κθ'. Περὶ ὑποστάσεως, καὶ ἐνυποστάτου καὶ ἀνυποστάτου.
- λ'. Περὶ οὐσίας, καὶ φύσεως, καὶ μορφῆς, ἀπὸ μου, καὶ προσώπου, καὶ ὑποστάσεως.
- λα'. Περὶ ὁμωνύμων.
- לב'. Περὶ συνωνύμων.
- λγ'. Περὶ πολυνύμων.
- λδ'. Περὶ ἑτέρων, καὶ ἑτερονύμων.
- λε'. Περὶ παρωνύμων.
- λς'. Περὶ τῶν δέκα γενικιστικῶν γενῶν.
- λζ'. Περὶ ὁμογενῶν, καὶ ὁμοειδῶν, ἑτερογενῶν τε καὶ ἑτεροειδῶν, καὶ ἀριθμῷ διαφορούτων.
- λη'. Περὶ τοῦ ἐν τίνι.
- λθ'. Περὶ οὐσίας.
- μ'. Περὶ φύσεως.
- μα'. Περὶ μορφῆς.
- μβ'. Περὶ ὑποστάσεως.
- μγ'. Περὶ προσώπου.
- μδ'. Περὶ ἐνυποστάτου.
- με'. Περὶ ἀνυποστάτου.
- μς'. Διαίρεσις τοῦ ὄντος.
- μς'. Διαίρεσις τῆς οὐσίας.
- μη'. Ἐπὶ περὶ ὁμογενῶν, καὶ ὁμοειδῶν, ἑτερογενῶν τε καὶ ἑτεροειδῶν, καὶ ὁμοὑποστάτων, καὶ ἀριθμῷ διαφορούτων.
- μθ'. Περὶ ποσού καὶ ποσότητος.
- ν'. Περὶ τῶν πρὸς τι.
- να'. Περὶ ποιούν καὶ ποιήτορος.
- νβ'. Περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν.
- νγ'. Περὶ ἐπὶ κεῖσθαι.
- νδ'. Περὶ τοῦ κοῦν.
- νε'. Περὶ τοῦ πότε.
- νς'. Περὶ τοῦ ἔχειν.
- νς'. Περὶ τῶν ἀντικειμένων.
- νη'. Περὶ ἔξω, καὶ ἀσπράσεως.
- νθ'. Περὶ προτέρου, καὶ ὀστέρου.
- νθ'. Περὶ τοῦ ἅμα.
- ξα'. Περὶ κινήσεως.
- ξβ'. Περὶ τοῦ ἔχειν.
- ξγ'. Περὶ ἀποφάνσεως, καὶ ἀποφάνσεως τε καὶ καταφάνσεως.
- ξδ'. Περὶ ὄρου, καὶ προτάσεως, καὶ ἀλλογισμοῦ.
- ξε'. Περὶ ἐνώσεως.
- ξς'. Περὶ τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως.
- ξς'. Ὅρισμοι φιλοσοφίας εἰσὶν ἑξ.
- ξη'. Περὶ τῶν τεσσάρων διαλεκτικῶν μεθόδων.

- α'. Περὶ τοῦ ὄντος, οὐσίας τε καὶ συμβεβηκότος.
- β'. Περὶ γένους, τοῦ γενικιστικῶν, καὶ τοῦ εἰδικῶν, καὶ τῶν ὁμωνύμων.
- γ'. Περὶ ἀτόμου.
- δ'. Περὶ διαφορᾶς.
- ε'. Περὶ συμβεβηκότος.
- ς'. Περὶ ἰδίου.
- ζ'. Περὶ κατηγορουμένου.
- η'. Περὶ συνωνύμων καὶ ὁμωνύμων κατηγοριᾶς.
- θ'. Περὶ τῆς ἐν τῷ εἶναι, καὶ ἐν τῷ ὅποιον εἶναι κατηγορίας.
- ι'. Περὶ ὑποστάσεως καὶ ἐνυποστάτου, καὶ ἀνυποστάτου.
- ια'. Περὶ οὐσίας, καὶ φύσεως, καὶ μορφῆς, ἀπὸ μου τε καὶ προσώπου, καὶ ὑποστάσεως.
- ιβ'. Περὶ διαίρεσεως.
- ιγ'. Περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν.
- ιδ'. Περὶ ὁρίσμου.
- ις'. Περὶ ὁμωνύμων.

ΚΕΦΑΛ. Α'

Περὶ γνώσεως.

Οὐδὲν τῆς γνώσεως ἐστὶν ἐπιεικτέρον ἢ γὰρ γνώσις
 φῶς ἐστὶ ψυχῆς λογικῆς· ἐδὲ ἱμαλίου, ἡ δὲ νοῖα, οὐδὲν.
 Ὡς γὰρ ἡ φωτὶς στέργει ἀπὸ τοῦ ἐστίν, οὕτως καὶ ἡ
 τῆς γνώσεως στέργει λογισμῷ οὐδὲν ἐστίν· ἀλλ' οὐκ
 μὲν γὰρ ἡ δὲ νοῖα οὐκ ἐστὶν λογικῶν δὲ, ἡ γνώσις, ἡ
 τοῦτο μὴ κἀρεστὶ γνώσις, γινώσκον κατὰ φύσιν
 οὐκ, καὶ ἐπιστημονικῶς, οὐδὲν, κατὰ φύσιν δὲν λογι-
 κῶς, ἐξ ἀμελούς καὶ βλάβου ψυχῆς ἀλλ' οὐκ ἐστὶ
 χεῖρον· γινώσκον δὲ φησὶ, τὴν ἀληθῆ τῶν ὄντων γινώ-
 σκον· τῶν γὰρ ὄντων αἱ γνώσεις. Ἡ φύσις γινώσκου,
 ὡς τοῦ μὴ ὄντος οὐδὲν γινώσκου, ἀγνοία μάλιστα, ἡ περ
 γινώσκου ἐστὶν. Τὸ γὰρ φύσις ἑτέρον οὐδὲν, ἡ τὸ μὴ
 ἐν, ἀπεδοται. Ἐπειδὴ τοῦτο οὐ γινώσκου τῇ ψυχῇ
 ὥσπερ, ἀλλ' ὥσπερ οὐδὲν παραπείσμενον τῇ σαφείᾳ
 καλυπτομένη ἡμῶν ψυχῇ, οὐκ μὲν ὄντων καὶ γινώ-
 σκον, οὐκ ὄντων μὲν καὶ γινώσκου, καὶ δεκτικῶν τῆς
 τῶν ὄντων γνώσεως, καὶ ἐπιστημῆς, οὐκ οὐκ οὐδὲν δὲ
 γινώσκου, καὶ τὴν ἐπιστημὴν ἔχει, ἀλλὰ δεῖται τοῦ
 διδασκόντος· προσδιδάσκον τῇ ἀφελείᾳ διδασκαλίας τῇ
 ἀληθείᾳ. Χριστὸς δὲ ἐστὶν ἡ ἐννοούμενος σοφία τοῦ
 καὶ ἀλήθεια, ἐν ᾧ πάσις ἐστὶν οἱ θεσμοὶ τῆς
 γνώσεως οἱ ἀποκαλυφτοί· δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ
 Πατρὸς σοφία καὶ δύναμις, καὶ τῆς φωτὸς αὐτοῦ
 βλῆ τῶν δεινῶν Γραφῶν ἀποδοῦμεν, καὶ μάθωμεν
 τὴν πάντων τῶν ὄντων γινώσκον τὴν ἀληθῆ· προσ-
 ερχόμενοι ἐπιστημῶς καὶ εὐκαρινῶς προσδιδάσκον, μὴ
 ἀμελῶντες ἡμῶν τὸ νοεῖν τῆς ψυχῆς ὅμοια τοῖς
 πάσι· μόλις γὰρ ἂν καθαρῶς καὶ διειδιστάτως
 ὁφθαλμοῖς τρανὴς ἀντίστοιχος τῇ ἀληθείᾳ διδασκῶνται.
 Εἰ τὸ ἐν ἡμῶν φῶς, ἡ τοῦ οὐδὲν, οὐδὲν, τὸ οὐδὲν
 πόσον; Ὡς γὰρ ψυχῇ καὶ πάσις διανοία προσδιδά-
 σκον (1). Ὡς γὰρ ἀδύνατον, ὁφθαλμοῖς οὐκ οὐκ, ἐπι-
 στήμονες καὶ περιστάσιμον, τρανὴς ἀντίστοιχος τῇ
 ὁρατῇ, ἀλλὰ δεῖ προσεγγεῖν τὸ ὅμοια ἐπεξηγήσει τῇ
 βλεπομένη, οὕτως πᾶσαν λογισμῷ ὅλην ἀποκαλύ-
 πται, ὁφθαλμοῖς προσδιδάσκον τῇ ἀληθείᾳ. Προσεγγί-
 ζομεν καὶ μέχρι πύλης φθάνοντες, μὴ ἀρκεσθῶμεν,
 ἀλλὰ εὐδελως προσδιδάσκον, ὡς ἂν ἀνοιχθῶς ἡμῶν
 τῆς τοῦ νοεῖν οὐδὲν, καὶ ὁφθαλμοῖς τῇ ἐν αὐτῷ
 κάλλει. Πῶς μὲν οὐκ ἐστὶ τὸ γράμμα· ὁ δὲ ἐν τῷ
 τῆς πύλης νοεῖν, τὸ ἀποκαλύπτον ὅτι· αὐτοῦ τῶν
 νοημάτων κάλλος, ἡ τοῦ τῆς ἀληθείας τὸ Πνεῦμα. Ἐδ-
 τόνως προσδιδάσκον, ἀνάγνωμεν ἀπὸ δεξιῶν, πολλὰς
 καὶ οὕτως ὁρῶσιντες, τὸν θεσμὸν τῆς γνώσεως
 εὐρήσομεν, καὶ τοῦ πλοῦτος καταρτυήσομεν (2).
 Ζητήσομεν, ἐρευνήσομεν· ἀνακρίνομεν, ἐρωτή-
 σομεν. Πᾶς γὰρ ὁ αὐτῷ λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν
 εὐρίσκει, καὶ τῷ προσδιδάσκον ἀνοιγέσθαι. Καὶ,
 Ἐπερωτήσον τὸν πατέρα σου, καὶ ἀπαγγεῖλ σοι·

^a Coloss. ii, 3. ^b I Cor. i, 24. ^c Matth. vi, 28.

VARIAE LECTIONES.

^a Unus cod. bibliothecae nostrae in quo habentur haec priora capita, δαγμάτιν. ἢ R. 1986, τῶν γὰρ
 ὁ τῶν ἡ γνώσις, ἡ δὲ τῶν οὐκ ὄντων γινώσις. In mox laudato cod. nostro, ἡ καὶ τῶν παρόντων ἐπι-
 γνώσις.

NOTE.

(1) Basil. orat. in illud : Attende tibi ipsi.

(2) Clement. Alex. lib. viii Strom.

CAPUT PRIMUM.

De cognitione.

Scientia et cognitio animi lumen est. Falsa cogni-
 tio, vera est ignorantia. — Cognitione nihil excellen-
 tius est. Ea quippe rationalis animae lumen est;
 quomodo enim e cœcis insculpta est caligo. Nam
 sicut privatio lucis tenebras auit, ita et cognitionis
 privatio rationis obscuritas est. Etenim veritas
 animi lumen proprium quoddam est ignora-
 tio: cognitio autem rebus (quo ratione praelum
 sunt) convenit. Ille igitur qui, cum natura sua
 cognitionis et scientiae capax sit, ea lumen caret;
 idem, quamlibet illoqui sit naturae rationalis,
 propter animi desidiam socordiamque bellis de-
 terior efficitur. Aliqui cognitionem dico, veram
 illam eorum quae sunt notitiam. Scientiae siquidem
 versantur circa ea quae sunt; unde falsa cognitio,
 utpote notitia illius quod non est; ignorantia potius
 quam cognitio ioceri. Falsum enim nihil est aliud,
 nisi id quod non est. Quoniam ergo non solo animo
 vivimus, sed animus nobis, carne cui tegumento
 quoddam cooperta, mentem velut oculum quon-
 dam natus est, qui, cernendo cognoscendoque,
 rerum notitiam ac scientiam possit percipere, nec
 tamen a se, vel ex propriis, cognitionem et scien-
 tiam obtinet, sed opem magistri desiderat. Pro-
 inde magistrum illum adire nos oportet, qui ab
 omni mendacio alienus est; ipsam, inquam, veri-
 tatem, Christum, qui est ipsamet sapientiae veri-
 tasque subsistens, in quo sunt omnes thesauri
 scientiae absconditi^a; quique Dei et Patris sapien-
 tia et virtus existit^b, ut vocem cuius divinarum
 Scripturarum ope audiendo, veram rerum omnium
 scientiam addiscamus. Ceterum e re nostra est ut
 diligenter sinceroque animo accedamus, nec com-
 mittamus, ut animae nostrae acies intelligendi per
 villosos affectus obtundatur. Vix enim fieri possit;
 ut quisquam vel parvisimo, vel limpidissimo pro-
 prius oculo veritatem clare conspiciat. Quod si lumen
 quod in te est, hoc est mens nostra, tenebrae sint;
 ipsae tenebrae quante erant? Properemus itaque
 toto animo totaque mente. Quomodo enim
 fieri nequit, ut oculus crebro circumdatus, et hinc
 inde circumversatus, rem quae sub aspectum ca-
 det, perspicue contueatur: sed in illud quod cer-
 nitur, intentam esse obtutum oportet: sic etiam
 omni cogitationum tempestate depulsa, veritatem,
 relicti materiae facibus, nos adire convenit: ita
 tamen ut non ad fores usque perrexisse satis sit
 nobis; sed fortiter pulsemus, quo thalami pate-
 facta janua, internam ejus elegantiam inspicia-

mus. Janua porro littera est; thalamus vero intra A
jannam positus, pulchritudo sensuum sub illa de-
liteascens, hoc est Spiritus veritatis. Sirene phil-
semus, inquam, semel iterumque, ac amplius le-
gamus, atque hoc modo fodientes, thesaurum
scientiæ inveniemus, et divitiis affluemus. Queramus, B
investigemus, exploremus, sciscitemur.
Omnis enim qui petit, accipit, et qui querit, invenit: et pulsanti aperietur. Itemque: Interroga patrem
tuum, et annuntiabit tibi; et majores tuas scientia, et dicent tibi. Quapropter si discendi studi-
simus, multiplices quoque disciplina instructi erimus. Cuncta quippe diligenti studio et labore com-
parari nata sunt, in primis vero, et post omnia, largientis Dei gratia.

Porro, quandoquidem Apostolus monet, ut om-
nia probantes, quod bonum est, teneamus, gentili-
um quoque sapientum libros juvat consulere. Fortassis enim apud illos etiam mercium aliquid
nanciscemur, et nonnihil quod animæ utile sit, ex
ipsis decerpemus. Omnis siquidem artifex aliqui-
bus instrumentis indiget, quibus opera sua conficiat: sed et consentaneum est, ut ancillæ quidam
reginæ serviant. Hanc igitur assumere doctrinam
non pigeat, quæ veritati famuletur, quo propul-
semus impietatem, quæ tyrannidem olim suam in
eam exercuit. Absit vero ut eo, quod bonum est,
male utamur, ac dissacendi artem ad simpliciores
decipiendos tractemus. Quinimo, quamvis veritas
variis argumentationum captionibus non egeat, his
tamen adversus illos qui bellum improbum cient
abutamur.

Quid studiorum finis esse debeat. — Quamobrem
ab his, velut ab elementis, et quæ idonea sunt his,
qui lacte adhuc opus habent, dicendi exordium
sumamus, implorata ope et auxilio Christi, qui
Dei subsistens Verbum est, a quo omne datum
optimum et omne donum perfectum conceditur. Hunc
autem finem sibi præstituant, qui hæc legerint, ut
mentem suam ad beatam vitam tanquam ad por-
tum applicent; hoc est, ut sensuum opera ad
eum, qui sensu et comprehensione omni sublimior
est, subvehantur; ad rerum utique omnium cau-
sam et opificem. Nam ex pulchritudine creaturæ
cum proportionis creator perspicitur. Et, invisibi-
lia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciun-
tur. Quæcûq; a si animo ab inanis gloriæ cupidi-
tate libero et humili scientiam appellamus, voto-
rum plane compotes efficiemur: Non enim, ait
Christus veritas, potestis in me credere, cum glo-
riam ab hominibus accipitis. Ac rursum: Omnia
qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exal-
tabitur.

CAPUT II.

Quisnam hujus operis finis.

FONS SCIENTIÆ, triplex opus. — Quandoquidem

* Matth. vii, 8.

* Deut. xxxii, 7.

* I Thess.

21.

* Sap. xii, 5.

* Rom. i, 20.

* Joan. v, 41.

* Luc. xiv, 11.

VARIÆ LECTIONES.

* Lege, πρὸς τὸν, Deum scilicet, tametsi omnes mss. codd. habeant πρὸς τὴν. * In nostro cod. legi-
tur Ἐπὶ σκοποῦ. Sic etiam Basilicenses verterunt, De scopo. In R. 3447 nullus titulus inspicitur, eod
eodem serie hæc omnia continuantur.

NOTE.

(3) Isocr. ad Demonium.

Α τοὺς πρὸςθευτέρους σου ἐν γνώσει, καὶ ἐροῦσί σοι.
Ἐάν οὖν ὤμεν φιλομαθεῖς, ἀσκήματα καὶ πολυμα-
θείαι; (3). Ἀλλὰ γὰρ ἐπιμαθεῖς καὶ πόνη γινώσκει
πίπυκιν ἅπαντα· καὶ πρὸ πάντων, καὶ μετὰ πάντα,
τῇ τοῦ διδόντος Θεοῦ χάριτι.

Ἐπειδὴ δὲ φησὶν ὁ θεός· Ἀπόστολος· πάντα δο-
κίμωσας, τὸ καλὸν κατέχευται, ἐμενῆσθαι καὶ
τῶν ἐξω σοφῶν τοὺς λόγους. Ἰσως τι καὶ παρ' αὐ-
τοῖς τῶν ἀγαγίων εἰρησόμεν, καὶ τι φερύμελλος
καρπωσόμεθα. Πᾶς γὰρ ταχέως δεῖται καὶ τινος
πρὸς τὴν τῶν ἀποτελουμένων κατασκευὴν. Πρέπει
δὲ καὶ τῇ βασιλεῖ ἄδραϊς τίον ὑπηγεσθαι. Ἀδ-
δωμεν τοίνυν τοὺς δούλους τῆς ἀληθείας λόγους, καὶ
τὴν κακῶς αὐτῶν τυραννήσαντα ἀπέδειξαν ἀποσώ-
ματα· καὶ μὴ τῷ καλῷ κακῶς χρῶμεθα· μὴ πρὸς
ἐξαπότην τῶν ἀπολουστέων τὴν εἴηνην τῶν λόγων
μεταχειρισώμεθα· ἀλλὰ εἰ καὶ μὴ δεῖται ποικίλων
σοφισμάτων ἢ ἀλήθεια, πρὸς γὰρ τὴν τῶν μακρομάχων,
καὶ τῆς φευδολογίας γνώσεως ἀνατροπὴν τοῖς
ἀποχρησώμεθα.

necon ad eversionem falsi nominis scientiæ;

Ἐκ τούτων τοίνυν τὴν ἀρχὴν ποιησώμεθα, ὡς
στοιχείων, καὶ τοῖς ἐπὶ δεομένοις γάλακτος ἀρμοζόν-
των, Χριστὸν, τὸν τοῦ Θεοῦ ἐκγονότατον Λόγον,
ἀγαθὸν ἐπιτεκλεῖται, παρ' οὗ πᾶσα δόσις
ἀγαθῇ, καὶ πᾶν δώρημα διδοῦναι τέλειον. Ἐστὶ
δὲ σκοπὸς τοῖς ἐκγονήσασιν πρὸς τὸ μακρόν τῆς
καθορμοσθῆναι τὸν νοῦν. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ διὰ τῶν
αἰσθησίων ἀναχθῆναι πρὸς τὴν· ὑπὲρ πάντων αἰσθη-
σιν καὶ κατάληξιν· ὅς ἐστιν ὁ τῶν πάντων αἰσιος,
καὶ ποιητής, καὶ δημιουργός. Ἐκ γὰρ καλλοτῆς
οὐκείων κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργός
κατοπτρεύεται. Καὶ τὰ δοκῶν αὐτοῦ, ἀπὸ κλίσεως
κόσμου τοῖς ποιήμασι τοῦ νοῦ, καθορᾶται.
Ἀκινωδέων τοίνυν καὶ ταπεινῶν προνήματι τῆς γνώ-
σεως ἐπίμενοι τοῦ ποδουμένου τευξόμεθα. Οὐ γὰρ
δύνασθε πιστεῦναι εἰς ἐμὲ, ἐφη Χριστὸς ἡ ἀλήθεια,
δι' ἧν παρὰ ἀνθρώπων λαμβάνοντες. Καὶ, Πᾶς ὁ
ὄψων ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ ταπεινῶν
ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται.

ΚΕΦΑΛΑ. Β.

Τίς ὁ σκοπός.

Ἐπειδὴ πᾶς ἀπόστολος ἐναργέστερος πρᾶγματός

ὡς ἐν σκέτει διαπορεύεται· ὁ γὰρ ἀσκόπως κοπιῶν, καθολικῶς πτωχεύει· φέρε τὸν προεξιμάνον τοῦ λόγου σκοπεῖν πρότερον αἰσχυμένον, ὡς ἐν εὐλητῇ εἰς τὰ λεγόμενα. Σκοπὴς τοίνυν ἡμῖν ἐστὶ φιλοσοφίας ἀπάρχεσθαι, καὶ παντοδαπὴν γνῶσιν, δὴν δύναμιν, συντεταγμένως τῇ παρούσῃ ἐνυπογράφασθαι δεῖται. Αἰὶ ΠΗΓΗ ΓΝΩΣΕΩΣ ὀνομαζέσθω. Ἐρῶ τοιγαροῦν ἑμὲν οὐδέν· τὰ δὲ σκοπεῖν θεοῖς τε καὶ σοφοῖς ἀνδράσι λελεγμένα, συλλήδην ἐκθέσθω. Ἀμεινον οὖν πρότερον γνῶσιν ἀπὸρχομαι, εἰ ἐστὶ φιλοσοφία.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ φιλοσοφίας.

Φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις τῶν ὄντων ἢ ὅτι ἐστὶ· τούτῳστι, γνῶσις τῆς τῶν ὄντων φύσεως. Καὶ πάλιν· φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων· τούτῳστιν ὁρατῶν τε, καὶ ἀοράτων. Φιλοσοφία πάλιν ἐστὶ μελέτη θανάτου, τοῦ προαιρετικοῦ, καὶ τοῦ φυσικοῦ (4). Αἰτεῖ γὰρ ζωῆ, ἢ τε φυσικῇ, καὶ ἢν ζῶμεν· καὶ ἢ προαιρετικῇ, καὶ ἢν προσπαθῶς τῆς παρούσης ζωῆς ἀνταχόμεθα. Αἰτεῖς καὶ ὁ θάνατος, ὁ τε φυσικὸς, ὅς ἐστι χωρισμὸς φύλης ἀπὸ σώματος· καὶ ὁ προαιρετικὸς, καὶ ὁ ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ καταφρονέωντας, πρὸς τὴν μέλλουσαν ἐπιγόμεθα. Φιλοσοφία αὖθις ἐστὶν ὁμοιοῦσθαι· Θεῷ. Ὅμοιοῦμεθα δὲ Θεῷ κατὰ τὸ σοφόν, ἥτοι τὴν ἀγαθοῦ γνῶσιν ἀληθῆ· καὶ κατὰ τὸ δίκαιον, ὅ ἐστι τὸ τοῦ Ἰσοῦ διανεμητικὸν καὶ ἀπροσωπολήπτον ἐν κρίσει· καὶ κατὰ τὸ ἴσιον δὲ τὸ ὑπερ τὸ δίκαιον, ἥτοι τὸ ἀγαθὸν, τὸ εὐεργετῆν τοὺς ἀδικούντας. Φιλοσοφία ἐστὶ τέχνη τεχνῶν, καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν· ἢ γὰρ φιλοσοφία ἀρχὴ ἐστὶ πάσης τέχνης. Αἰ· αὐτῆς γὰρ πᾶσα τέχνη εὐρεῖται, καὶ πᾶσα ἐπιστήμη· τέχνη οὖν ἐστὶν ἢ ἐν τισὶ σφάλλομένη, κατὰ τινος. Ἐπιστήμη δὲ, ἢ ἐν μεγάλῃ σφάλλομένη, μόνῃ δὲ φιλοσοφία οὐ σφάλλεται. Καθ' ἑτέρους δὲ, τέχνη ἢ διὰ χειρῶν ἐργαζομένη, ἐπιστήμη δὲ, πᾶσα λογικὴ τέχνη· γραμματικὴ, ῥητορικὴ, καὶ αἱ τοιαῦται. Φιλοσοφία πάλιν ἐστὶ φιλία σοφίας. Σοφία δὲ ἀληθής, ὁ θεὸς ἐστίν, ἢ οὖν ἀγάπη πρὸς τὸν θεόν αὕτη ἐστὶν ἀληθὴς φιλοσοφία.

per rationem exercetur, ut sunt grammatica, rhetorica, et aliae id genus. Denique philosophia est amor sapientiae. Porro vera sapientia Deus est, atque

Διαίρεται δὲ ἡ φιλοσοφία εἰς θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν· τὸ θεωρητικὴν, εἰς θεολογικὴν, φυσιο-
λογικὴν, καὶ μαθηματικὴν· τὸ δὲ πρακτικὴν, εἰς ἡθι-
κὴν, οἰκονομικὴν, πολιτικὴν (5). Θεωρητικὴν μὲν οὖν
ἐστὶ τὴν γνῶσιν κοσμοῦ. Ἐστὶν οὖν θεολογικὴν τὸ
κατανοεῖν τὰ ἀσώματα καὶ ἀόρα. Πρῶτον μὲν θεὸν
τὸν ὄντως ἄλλον. Ἐπειτα δὲ καὶ ἀγγέλους καὶ ψυχάς.
Φυσιολογικὴν δὲ, ἢ τῶν ὀλικῶν, καὶ προχείρων ἡμῖν

A quicunque nullo sibi praestituto sine rem aliquam aggreditur, is velut in tenebris graditur: quia in extrema penuria ille est, qui nullam laborum motum spectat, age, quia harum incubrationum finis sit, ante declaremus, quo facile percipiantur, quam subinde dicemus. Nobis illaque propositum est de philosophia tractare, atque omnia generis scientiam, quantum licet, hoc volumine complecti; quod ideo SCIENTIAE FONIS jure sit appellandum. Quocirca nihil a meo proferam, sed ea quae a viris sanctis eruditisque dicta sunt, in unum congesta exponam. Igitur ante omnia necesse convenit quid sit philosophia.

CAP. III.

De philosophia.

B Sexuplex definitio philosophiae.—Philosophia est cognitio rerum quae sunt, prout sunt; hoc est cognitio naturae illarum. Item, philosophia est divinarum humanarumque rerum scientia; id est earum quae tum sub aspectum cadunt, tum scientiam oculi fugiunt. Rursum philosophia est meditatio mortis, sive naturalis, sive liberae voluntatis sit. Duplex quippe est vita, naturalis nimirum quae vivimus, et altera quam libere eligimus, per quam huic praesenti vitae propensiore affectu adhaerescimus. Duplex item mors, naturalis, quae animam disjungit a corpore, et alia, quam animi inductione eligimus, quae pro nihilo vitam praesentem ducimus, ad futuram properamus. Ad haec philosophia est imitatio Dei. Porro Deum per sapientiam imitamus, hoc est, per veram boni cognitionem, nec non per justitiam, quae suum unicuique tribuitur, nullis personarum habitis in judicando ratione, ac deum per sanctitatem, sive bonitatem, quam justitia potior est, quoque beneficiis devincimus eos a quibus injuriam perpassi sumus. Philosophia est ars arrium et scientia scientiarum. Nam philosophia primas in artibus tenet, per quam ars omnis scientiaque reperta sit. Atqui ars, juxta quosdam, ejusmodi est ut in aliquibus fallatur; scientia vero in nullis: philosophia autem sola nunquam fallitur. Vel etiam, ut aliis magis arridet, ars est quae manuum opera aliquid facit: at scientia est ars omnia quae per rationem exercetur, ut sunt grammatica, rhetorica, et aliae id genus. Denique philosophia est amor sapientiae. Porro vera sapientia Deus est, atque adeo dilectio erga Deum, ipsa est vera philosophia.

D Divisio philosophiae.—Philosophia dividitur in speculatricem et practicam seu activam. Speculatrix subinde in theologiam, physiologiam et mathematicam. Practica itidem in ethicam, economicam et politicam. Speculatrix itaque cognitionem exornat. Quocirca theologiae proprium est ea considerare quae corpore et materia vacant; ac primum quidem Deum a materia alienissimum, tum deinde

VARIAE LECTIONES.

* R. 2927 ὁμοίως, et in margine haec similis modo fieri dicitur κατὰ τὸ δυνατόν, id est, quantum homini possibile est. Idem codex, τοὺς αὐτὸν ἀδικούντας.

NOTAE.

(4) Ammon. Proleg. in Isagogen Porphyrii.

(5) Ammonius, ibid.

angelos et animas. Physiologia autem est cognitio rerum materia constantium, quæque in promptu nobis sunt, puta animalium, stirpium, lapidum, aliorumque ejusmodi. Mathematica tandem est scientia rerum, quæ quamvis ex se corpore careant, in corpore nihilominus considerantur, hoc est numerorum, concentuum, præterea figurarum, et motus astrorum. Atque illa speculatio quæ circa humeros occupatur, arithmetice scientiam **10** constituit; quæ circa sonos, musicam; quæ circa figuras, geometriam; quæ demum circa sidera, astronomiam. Istæ omnia locum medium tenent inter corpora et res incorporeas. Numerus enim per se quidem corporeus non est, cæterum in materia consideratur, puta in iritico, aut vino, aut in re aliqua simili. At vero philosophiæ pars activa circa virtutes versatur. Mores enim expolit, docet, quæ quemadmodum vita instituenda sit: ac si nuncupatur; sin vero totæ familiæ, œcœnomica;

Philosophiam autem e medio tollere nonnulli conati sunt, illam ipsam, ullamve scientiam aut perceptionem negantes existere. Quos quidem ad hunc modum refellemus. Quoniam parto philosophiam, omnemque scientiam, et comprehensionem exsistere inficiamini? An quod hoc vobis notam compertumque est? Ac si quidem id vobis certo compertum est, ex hoc ipso sequitur cognitionem easse, et comprehensionem. Sin autem hoc minime assecuti estis, æquis tandem erit, qui fidem vobis tionem neitiquam percepistis?

Quia igitur philosophia est cognitio eorum quæ sunt, ægedum de ente verba faciamus. Veram nosse attinet, ordiri nos ab ea philosophiæ parte, quæ circa ratiocinationem occupatur, quæque philosophiæ instrumentum potius est, quam pars; quippe ejus opera qd omnem demonstrationem utatur. Primum itaque de simplicibus nudisque vocibus disseremus, quarum simplici notatione res simplices declarantur, atque ita demum de ratiocinatione tractabimus.

CAP. IV.

De ente, substantiâ et accidenti.

Ens rerum omnium quæ sunt, cœmune nomen est: dividiturque in substantiam et accidens. At substantia quidem potior est, ut quæ in seipsa, et

VARIE LECTIONES.

"R. 1986 τὸ κυριώτερον. Mox edita habent ὡς ἐν αὐτῷ, mss. vero ut emendavimus et sensus postulati.

NOTÆ.

(6) Ὅτι δὲ ὅργανον ἐστὶν, quæ quidem philosophiam potius, etc. Hoc recentioribus placet magis, tametsi invariabiles sint dialecticæ seu logicæ leges. At dialecticam sumit Aristoteles lib. 1. Topic., c. 1, pro ea parte quæ in sola opinione consistit, et a demonstratione secernitur. Verum hoc discrimen noster parum curavit, et cum Ammonio illud Platoniorum maxime approbat, dialecticam nedum circa opinandi argumenta versari, quin potius quatuor veluti partes complecti, divisionem, definitionem, demonstrationem et resolutionem. Ammonii verba in Isagogen Porphyrii ex cod. nostræ biblioth. asserre juvaret; sed ne triciis plus æquo

A γνῶσις· ἥτοι ζῶον, φυτόν, λίθον, καὶ τῶν τοιούτων. Μαθηματικὴ δὲ ἡ τῶν καθ' αὑτὰ μὴ σώματων, ἐν σώματι δὲ θεωρουμένων· γινώσκῃ ἀριθμῶν, σχῆμα, καὶ ἀρμονίας φθγγῶν. Ἐπεὶ δὲ σχημάτων, καὶ ἀστρον. κινήσεων, ἡ μὲν οὖν περὶ ἀριθμῶν θεωρεῖται τὴν ἀριθμητικὴν συνίστησιν ἀποτελεῖν· ἡ δὲ περὶ φθγγῶν, τὴν μουσικὴν, ἡ δὲ περὶ τῶν σχημάτων, τὴν γεωμετρικὴν· ἡ δὲ περὶ τῶν ἀστρον. τὴν ἀστρονομικὴν. Ταῦτα δὲ μέγα σμάρτων καὶ σώματων εἶναι· ὁ γὰρ ἀριθμὸς, καθ' αὑτὸν μὴ σώματος ἐστὶ· θεωρεῖται δὲ καὶ ἐν ὕλῃ, σίτη. τοῦτο, ἡ οὐρα, ἡ τινι τῶν τοιούτων· τὸ δὲ πρακτικὴν περὶ ἀρετῆς καταγίνεται· ἥθος γὰρ κοσμεῖ, καὶ πῶς δεῖ πολιτεύεσθαι διδάσκει· καὶ εἰ μὴ ἐν ἀνθρώπῳ νομοθετεῖ, λέγεται ἡθικὴ· εἰ δὲ ἐν οὐρα, λέγεται οὐκονομικὴ· εἰ δὲ ἐν οὐρανῷ καὶ χώραις, λέγεται πολιτικὴν.

quidem aut duntaxat homines leges præscribit, ethica politica denique, et urbibus ipsis ac regionibus.

Ἄλλ' ἀναίρεται διεκτελεσθῆναι τινὰς τὴν φιλοσοφίαν, φασκόντες μὴ εἶναι τούτῃ, μηδὲ γινώσκιν τινα, ἡ κατέληξιν. Πρὸς οὗς ἀποκρίνομαι. Πῶς γὰρ μὴ εἶναι φιλοσοφίαν, καὶ γινώσκιν, καὶ κατέληξιν; ἔγνωκότες καὶ κατέληκότες, ἡ μὴ ἔγνωκότες, μηδὲ κατέληκότες; εἰ μὴ οὖν κατέληκότες; ἰδοὺ ἐστὶ γινώσκιν καὶ κατέληξις. Εἰ δὲ μὴ ἔγνωκότες, οὐδὲς ὅτιν πιστεύεται περὶ πράγματος διαλεγόμενοι; οὐ τὴν γινώσκιν οὐ κατέληκότες.

aghibeat, quando ea de re disputatis, ejus cognitionem

C Ἐπεὶ τοῦτον ἐστὶν φιλοσοφία· καὶ γινώσκιν τῶν ὄντων ἐστὶν, περὶ τοῦ ὄντος εἰρημέν. Εἰδέναι δὲ δεῖ, ὡς τοῦ λογικοῦ μέρους τῆς φιλοσοφίας ἀρχόμεθα, διὰ τὸ ὅργανον ἐστὶν (6) μᾶλλον τῆς φιλοσοφίας, ἢ τῆς μέρος. Αὐτῷ γὰρ πρὸς πᾶσαν ἀποδείξιν ἐκτρέφεται. Διαλεγόμεθα οὖν περὶ ἀπλῶν ὄντων τέως, δι' αὐτὸν ἔννοιαν ἀπλὰ θελουσῶν πράγματα· πρότερον γὰρ τὴν τῶν λόγων σηματοῖαν θελουσάντες, οὕτως καὶ περὶ λόγων διακρίνομεθα.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ τοῦ ὄντος, οὐσίας τῆς καὶ σμυδεδηκότες.

Τὸ δὲ κοινὸν ὄνομα ἐστὶ πάντων τῶν ὄντων· τούτῳ διαίρεται εἰς οὐσίαν καὶ σμυδεδηκόν. Οὐσία μὲν ὄν ἐστι· τὸ κυριώτερον, ὡς ἐν αὐτῷ, καὶ μὴ τὸ

indulgere videar, observasse sufficit Damascenum, post Platonicos dialecticam nuncupasse organum seu instrumentum scientiæ: cum a contra Peripateticorum dialectica ad opinionem potius spectet quam ad scientiam. Cæterum Philosophus jure suo uti potuit in muneribus assignandis dialecticæ, quando, eodem Ammonio in ejus Vita teste, cum argumentandi, tum demonstrandi regulas repererit. Οὐ γὰρ πάλαι, inquit, ἀποδείξαι μὴ ἴσταν, ἀποδείξαι δὲ ποτε οὐκ ἠπιστάμεν. Vester siquidem demonstrare quidem noverant, demonstrationum vero conficiendarum modos ignorabant.

ἐτέρῳ, ἔχον τὴν ὑπαρξίν. Συμβεβηκός ἐστι τὸ μὴ εἶναι δυνατόν ἐν αὐτῷ εἶναι, ἐν δὲ τῇ οὐσίᾳ θεωρούμενον. Ἡ μὲν γὰρ οὐσία ὑποκειμένη ἐστίν, ὥστε ὅλη τῶν πραγμάτων συμβεβηκός ἐστι, τὸ ἐν τῇ οὐσίᾳ, ὡς ἐν ὑποκειμένῳ θεωρούμενον· οὐκ ὁμοίως, καὶ κηρὸς, οὐσία, σχῆμα δὲ, καὶ μέρ-η καὶ χρώμα, συμβεβηκός. Καὶ οὐσία μὲν οὐσία· χρώμα δὲ συμβεβηκός. Τὸ μὲν οὖν σῶμα οὐ ἐστὶν ἐν τῷ χρώματι, ἀλλὰ τὸ χρώμα ἐν τῷ σώματι. Οὐδὲ ἡ φύξις ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἀλλὰ ἡ ἐπιστήμη ἐν τῇ φύξῃ. Οὐδὲ ὁ χαλκός, καὶ ὁ κηρὸς ἐν τῷ σχήματι, ἀλλὰ τὸ σχῆμα ἐν τῷ κηρῷ, καὶ τῷ χαλκῷ. Οὐδὲ λέγεται τὸ σῶμα τοῦ χρώματος, ἀλλὰ τὸ χρώμα τοῦ σώματος· οὐδὲ ἡ φύξις τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη τῆς φύξεως· οὐδὲ κηρὸς τοῦ σχήματος, ἀλλὰ τὸ σχῆμα τοῦ κηροῦ. Καὶ τὸ μὲν χρώμα, καὶ ἡ ἐπιστήμη, καὶ τὸ σχῆμα ἀλλοιοῦνται· τὸ δὲ σῶμα, καὶ ἡ φύξις, καὶ ὁ κηρὸς ἐξ αὐτῶν μόνου-σιν, οὐκ ἀλλοιούμενης τῆς οὐσίας. Καὶ ἡ μὲν οὐσία, καὶ ἡ ὅλη τοῦ σώματος μία, χρώματα δὲ πολλὰ. Ὅμοιος καὶ ἐπὶ πάντων τῶν λεπτῶν, τὸ μὲν ὑποκει-μενον, οὐσία ἐστίν, τὸ δὲ ἐν ὑποκειμένῳ τῇ οὐσίᾳ θεωρούμενον, συμβεβηκός.

Ὀρίζονται δὲ τὴν μὲν οὐσίαν οὕτως. Οὐσία ἐστὶ πρᾶγμα αὐτοῦπαρκτον, καὶ μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς ὑπαρξίν. Συμβεβηκός δὲ ἐστὶ, τὸ μὴ δυνατόν ἐν αὐτῷ εἶναι, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξίν. Οὐσία τοίνυν ἐστὶ θεός, καὶ πᾶν κτίσμα. Εἰ καὶ ὁ θεός (7) οὐσία ἐστὶν ὑπερούσιος. Εἰσὶ δὲ καὶ οὐσιώδεις ποι-ήτες, περὶ ὧν ἔρομεν.

Sunt autem insuper qualitates substantiales, de quibus dicemus:

Totum hoc capitulum quantum ad verba quae in editione Basilienii legitur, necnon in Regiiis codicibus n. 1986, 2927, 2931 et 3447, qui prolixitatem Damasceni logicam continent. Verum quandoquidem in aliis codicibus Regiis, in vetustissimo Colbertino, in cod. Sancti-Hilarii, in nostro altero, et in veteri translatione Italica, utque in Arabica, omnino varius est contextus, fastidiosumque foret, imo perquam difficile, varias lectiones colligere, et singillatim adnotare, illud idem capitulum secundum ordinem edendum censeo, quo in mox laudatis codicibus reperitur, maxime cum, et approbante Combesio, longe nitidiores sensus exhibeant. Alique hancce methodum in logico Damasceni opera aequi illarum aique litterarum capemus.

Περὶ τοῦ ὄντος, οὐσίας τε καὶ συμβεβηκόντος.

Τὸ ἐν κοινῷ νοητὸν ἐστὶ πάντων τῶν ὄντων. Τοῦτο μὲν οὐκ ἐκτρέφεται· εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός. Οὐσία μὲν οὖν ἐστὶ πρᾶγμα αὐτοῦπαρκτον, μὴ δεόμενον ἑτέρῳ πρὸς αὐτάς· ἔχον τὸ ἐν αὐτῷ εἶναι, καὶ μὴ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξίν. Συμβεβηκός δὲ, τὸ μὴ δυνατόν ἐν αὐτῷ εἶναι, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξίν. Ἡ μὲν γὰρ οὐσία ὑποκειμένη ἐστίν, ὥστε ὅλη τῶν πραγμάτων. Συμβεβηκός δὲ, τὸ ἐν οὐσίᾳ θεωρούμενον, οὐκ ἐν σῶμα, καὶ τὸ

VARIAE LECTIONES.

Idem cod. Reg. τὸ χεῖμα. Regii 2 τοῦτο οὖν τὸ ἐν τείνεται. Vet. lat. Hoc igitur ens. Regii 2 πρὸς οὐσιώδεις ἔχει τὴν ὑπαρξίν.

NOTÆ.

(7) Εἰ καὶ ὁ θεός οὐσία. Quamquam Deus, etc. Suspicionem diluit eorum, qui ex cap. 12 suum institut. ad Joan. Laodic. colligerent, Deum sub genere substantiæ censeri. Unde infra cap. 46, ubi ens dividit in substantiam et accidentem, et substantiam in sua inferiora, divinam substantiam omisit. Quin potius lib. 1 De fid. orth. c. 12, negat sine impietate affirmari posse, Deum non hujus simplicitatis esse, ut ab essentialibus discrepantibus immu-

non in altero existat. Accidentem vero est, quod in seipso esse nequit, sed in alio considerari. Substantia enim, tanquam totum materiam, subiecti rationem habet; accidentem autem illud est, quod in substantia velut in subiecto consideratur: ut, græcæ et vera substantiæ sunt; figura autem, et forma, et color, accidentis. Namque corpus quidem substantia est; color vero, accident. Animus nam substantia est; scientia autem accidentis. Nec vero corpus est in colore, sed color in corpore; neque animus in scientia, sed scientia in animo: hoc denique ens, aut cera in figura est, sed figura in cera, sed etc. Quamobrem non dicitur coloris corpus, sed color corporis; neque animus scientiæ, sed scientia animi: neque rursus cera figura, sed figura cere.

Ac color quidem, scientia, et figura mutationi obnoxia sunt, corpus autem, animus et cera eadem manent, quippe cum substantia mutationi nequam obnoxia sit. Itemque substantia quidem, et materia corporis una est: multi vero colores sunt. Pari modo in reliquis omnibus, subiectum quidem est substantia, quod autem in subiecto, substantia nempe, spectatur, accidentis.

Definitiones substantiæ et accidentis. — Ad hunc porro modum substantiam definiunt: substantia est res per se existens, nec indigens alteri ad existendum. Accidentem vero est, quod in seipso esse nequit, sed est in alio. Quapropter Deus, et omnis res creata, substantia sunt: quamquam Deus

C ejusmodi substantia est, quæ substantiam continet.

De ente, substantia et accidenti.

Ens rerum omnium commune est nomen. Quocirca dividitur in substantiam et accidentem. Substantia est, res per se existens, nec alio indigens ad subsistentiam; alio id quod ita in se est, ut non existat in altero. Accidentem vero illud est quod esse in seipso non potest, sed in alio habet ut existat. Substantia tanquam totum materia, subiecti rationem habet: et accidentem in subiecto consideratur: ut patet corpus

De ente, substantia et accidenti.

Ens rerum omnium commune est nomen. Quocirca dividitur in substantiam et accidentem. Substantia est, res per se existens, nec alio indigens ad subsistentiam; alio id quod ita in se est, ut non existat in altero. Accidentem vero illud est quod esse in seipso non potest, sed in alio habet ut existat. Substantia tanquam totum materia, subiecti rationem habet: et accidentem in subiecto consideratur: ut patet corpus

De ente, substantia et accidenti.

De ente, substantia et accidenti.

De ente, substantia et accidenti.

De ente, substantia et accidenti.

De ente, substantia et accidenti.

De ente, substantia et accidenti.

De ente, substantia et accidenti.

De ente, substantia et accidenti.

De ente, substantia et accidenti.

De ente, substantia et accidenti.

et color. Non enim corpus est in colore, sed color in corpore. Unde corpus est substantia, et color accidens. Consimiliter animus et prudentia. Non enim animus exstat in prudentia, sed prudentia in animo. Quo fit, ut non dicatur corpus coloris, sed color corporis; neque animus prudentiæ, sed prudentia animi. Animus ergo substantia est, prudentia vero accidens. **13** Dempto siquidem animo, prudentiam quoque tolli necessum est. Si enim desierit animus, in quonam prudentia reperiatur? Verum sublata prudentia, non statim animus aufertur: quoniam abique prudentia permanere animus potest. Pari modo omnium entium illud substantia est, quod in seipso, et non in alio, habet existentiam: quod autem per se esse nequit, sed in alio exstat, hoc plane est accidens.

CAP. V.

De voce.

Vox alia significans, alia quæ nihil significat.— Quandoquidem de omni prorsus philosophica voce dicere institimus, operæ pretium est ut prius perspectum habeamus, circa quasnam voces philosophia versetur. Ab ipsa voce igitur sumpto sermonis exordio, hoc dicimus: vox aut significatione caret, aut significandi vim habet. Quæ significatione caret, ea est quæ nihil significatur: quæ vero vim habet significandi, ea significatur aliquid. Rursum vox illa, quæ nihil significat, aut articulata est, aut non articulata. Non articulata est, quæ scribi nullatenus potest; articulata autem, quæ potest scribi. Itaque non articulata, quæ expers est significationis, vox illa est, quæ a saxo, v. gr. vel a ligno editur. Nec enim litteris exaratur, nec quidquam significat. Significationis expers, et articulata, velut scindapsus. Hoc enim scribitur, sed nihil significat. Non enim fuit, aut erit aliquando scindapsus. De voce igitur quæ significatione caret, sive articulata sit, sive non articulata, nulla philosophiæ cura est. Rursum autem vox significans, aut articulata est, aut non articulata. Vox non articulata, significandi vim habens, est, ut canum latratus. Ea quippe canis designatur, quia vox est canis. Insuper designat adesse aliquem. Cæterum non est articulata; non enim scribi potest. Quocirca neque hanc curat philosophia. At vero quæ significans, et articulata est, vel est universalis, vel particularis. Universalis, ut homo, particularis, ut Petrus, Paulus. Sed ne particularis quidem vocis rationem habet philosophia, sed significanti, et articulata, et universalis.

Vox essentialis, vel adjectivæ.— Hæc vero rursum vel substantialis est, vel substantiæ adjectivæ. Substantialis seu essentialis est, quæ essentiam,

A χρώμα· οὐ γὰρ ἐστὶ σῶμα ἐν τῷ χρώματι, ἀλλὰ τὸ χρώμα ἐν τῷ σώματι. Ἔστιν οὖν, τὸ μὲν σῶμα, οὐσία, τὸ δὲ χρώμα, συμβεβηκός. Ὁμοίως καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ ἡ φρόνησις. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ ψυχὴ ἐν τῇ φρόνησει, ἀλλ' ἡ φρόνησις ἐν τῇ ψυχῇ. Διὸ οὐδὲ λέγεται τὸ σῶμα τοῦ χρώματος, ἀλλὰ τὸ χρώμα τοῦ σώματος· οὐδὲ ἡ ψυχὴ τῆς φρονήσεως, ἀλλ' ἡ φρόνησις τῆς ψυχῆς. Ἔστιν οὖν, ἡ μὲν ψυχὴ οὐσία, ἡ δὲ φρόνησις, συμβεβηκός. Τῆς μὲν γὰρ ψυχῆς ἀναιρεομένης, συναναίρεται καὶ ἡ φρόνησις. Μὴ οὖσης γὰρ ψυχῆς, ἐν τίνι ἐστὶν φρόνησις; φρονήσεως δὲ ἀναιρεομένης, οὐ πάντως ἀναίρεται ἡ ψυχὴ· ἐνδέχεται γὰρ ψυχὴν εἶναι ἐκτὸς φρονήσεως. Ὁμοίως ἐπὶ πάντων τῶν ὄντων, τὸ ἐν αὐτοῖς, καὶ μὴ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὸ εἶναι, οὐσία ἐστὶ· τὸ δὲ μὴ ὁ δυνάμενον κατ' αὐτὸ εἶναι, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν, συμβεβηκός ἐστι· β.

B

ΚΕΦΑΛ. Ε.

Περὶ φωνῆς.

Ἐπειδὴ ὁ σκοπὸς ἡμῖν ἐστὶ διαλαθεῖν περὶ πάσης ἀπλῶς ὁ φιλοσόφου φωνῆς, δεῖ ἡμᾶς πρότερον γινῶναι περὶ ποίας φωνῆς φιλοσοφία καταγίνεται. Ἐξ αὐτῆς τῆς φωνῆς τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου ποιοῦμενοι φάμεν· ἡ φωνὴ, ἡ ἀσημαντικὴ ἐστὶ, σημαντικὴ· καὶ ἀσημος μὲν ἐστὶν ἡ μὴ ἐπὶ σημαντικῇ φωνῇ. Σημαντικὴ δὲ ἡ σημαίνουσα τι. Ἐκτα πάλιν, ἡ ἀσημος φωνὴ, ἡ ἀναρθρὸς ἐστὶν, ἡ ἐναρθρὸς. Ἀναρθρὸς μὲν οὖν ἐστὶν, ἡ μὴ δυναμένη γραφῆναι. Ἐναρθρὸς δὲ, ἡ δυναμένη γραφῆναι. Ἔστιν οὖν ἀναρθρὸς καὶ ἀσημος φωνὴ, οἷον ἡ γινομένη ὑπὸ λίθου τυχόν, ἡ ξύλου· ὅτε γὰρ γράφεται, οὕτε σημαίνει τι. Ἀσημος δὲ καὶ ἐναρθρὸς, οἷον σκίνδαφος. Τοῦτο γὰρ γράφεται, οὕτε σημαίνει τι. Ὅτε γὰρ γέγονε σκίνδαφος, οὕτε ἐστὶ· περὶ μὲν οὖν τῆς ἀσημου φωνῆς, καὶ τῆς ἀναρθρου, καὶ ἐναρθρου οὐδεὶς λόγος τῇ φιλοσοφίᾳ. Ἡ δὲ σημαντικὴ φωνὴ πάλιν, ἡ ἐναρθρὸς ἐστὶν, ἡ ἀναρθρὸς. Ἀναρθρὸς μὲν οὖν σημαντικὴ φωνή, ἐστὶν, ὡς ἡ ὀλαχὴ τῶν κυνῶν, αὕτη γὰρ σημαίνει τὸν κύνα, ὅτε κύνας φωνὴ ἐστὶ. Σημαίνει δὲ καὶ τινος παρουσίαν· ἀναρθρὸς δὲ ἐστὶ, διότι οὐ γράφεται. Ὅτε οὖν περὶ ταύτης λόγος τῇ φιλοσοφίᾳ. Ἡ δὲ ἐναρθρὸς σημαντικὴ ἐστὶν, ἡ καθόλου, ἡ μερικὴ· καθόλου μὲν, οἷον ἀνθρωπος. Μερικὴ δὲ, οἷον Πέτρος, Παῦλος. Ὅτε οὖν περὶ τῆς μερικῆς ἐστὶ λόγος τῇ φιλοσοφίᾳ. Ἀλλὰ περὶ τῆς σημαντικῆς, καὶ ἐναρθρου, καὶ καθόλου, ἔχουν κοινῆς, καὶ ἐπὶ πολλῶν λεγόμενης.

C

D Αὕτη δὲ πάλιν ἡ οὐσιώδης ἐστὶν, ἡ ἀπουσιώδης. Οὐσιώδης μὲν οὖν ἐστὶν, ἡ δηλωτικὴ τῆς οὐσίας, ἔχουν φύσεως τῶν πραγμάτων. Ἐπουσιώδης δὲ, ἡ

VARIAE LECTIONES.

* Noster ἡ μὴ οὐσης γὰρ ψυχῆς ἐν τίνι οὐδὲ φρόνησις. * Noster idem, ἔχον τὴν ὑπαρξιν, ἔχουν τὸ εἶναι, οὐσία ἐστὶ· τὸ δὲ μὴ. * In nostro additur οὐσία τοῖνυν ἐστὶ θεός· καὶ πᾶν κτίσμα. εἰ καὶ ὁ θεὸς οὐσία ἐστὶν ὑπαρξίως· εἰ δὲ καὶ οὐσιώδεις ποιότητες, quæ quidem ex prolixiori Logica interpolata videntur. * Hoc caput in nostro ἡ præmittitur capiti præcedenti, περὶ ὄντος x. τ. εἰ, de ente, substantia, et accidente. * Deest ἀπλῶς in nostro. * Noster ἡ ξύλου ψόφος.

θελούσα τὰ συμβεβηκότα· ὅλον, ἀνθρωπὸς ἐστὶ ζῶον. Ἐὰν γὰρ λογικὸν θνητόν. Ταῦτα δια οὐσιώδη εἰσὶν. Ἐὰν γὰρ ἀφίλης τι τούτων ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἐστὶ ἀνθρωπὸς. Καὶ ἐὰν εἴη, ὅτι οὐκ ἐστὶ ζῶον, οὐκ ἐστὶ ζῶον ἀνθρώπου. Καὶ ἐὰν εἴη, ὅτι οὐκ ἐστὶ λογικόν, οὐκ ἐστὶν ἀνθρωπὸς. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐὰν εἴη, ὅτι οὐκ ἐστὶ θνητόν, οὐκ ἐστὶν ἀνθρωπὸς. Πᾶς γὰρ ἀνθρωπὸς, καὶ ζῶον ἐστὶ, καὶ λογικόν, καὶ θνητόν. Αἰδ τοῦτο οὖν λέγονται οὐσιώδεις, ὅτι αὐταὶ συμπληροῦσι τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀδύνατον συστήναι τὸν ἀνθρωπὸν ἐκ τῶν αὐτῶν. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ ἐκαστοῦ πράγματος, τὰ συνιστάμενα τὴν φύσιν, οὐσιώδη λέγονται. Ἐποσειώδη δὲ τὰ συμβεβηκότα, ἃ τίνα ἐνδέχεται εἶναι ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, ἀνθρώπῳ τυχόν, ἢ ἴσχυρ, ἢ ἐξέρχου τοιούτου τινι, καὶ μὴ εἶναι· ὅλον τὸ λαυκόν. Κἂν γὰρ ἐστὶ τις λαυκός, κἂν μῆλας, οὐδὲν ἦτοεν ἐστὶν ἀνθρωπὸς. Ταῦτα οὖν, καὶ τὰ τοιαῦτα ἐποσειώδη εἰσὶν, ἥγουν συμβεβηκότα, ἃ τίνα αὐτὰ τε δυνάμεθα ἔχειν, καὶ τὰ τούτων ἐναντία.

Ἡ οὐσιώδης φωνή, ἢ τὸ τί ἐστὶ θελοῖ, ἢ τὸ ὁποῖον τί ἐστὶ· ὅλον ἐρωτώμενοι, τί ἐστὶν ἀνθρωπὸς φανεν, ζῶον. Εἴτα ἐρωτώμενοι, ὁποῖον ζῶον, λέγομεν λογικὸν θνητόν. Ἡ οὖν οὐσιώδης φωνή, ἢ θελούσα τὸ ποῖον τί ἐστὶ, λέγεται διαφορά. Ἡ δὲ θελούσα, τὸ τί ἐστὶν, ἢ πολλὰ εἶδη σημαίνει, καὶ ποιεῖ τὸ γένος· ἢ πολλούς, τῷ ἀριθμῷ μὲν διαφέροντας ἀλλήλων, τῷ εἶδει δὲ οὐδαμῶς, καὶ ποιεῖ τὸ εἶδος· τὸ μὲν πρότερον, ἥγουν γένος, ὅλον ἢ οὐσία· ἢ γὰρ οὐσία σημαίνει, καὶ ἀνθρωπὸν, καὶ ἴσχυρ, καὶ βούν. Ἐκαστον γὰρ αὐτῶν οὐσία τε λέγεται, καὶ ἐστὶν· ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο εἶδος ὑπάρχει ἐκαστον. Τὸ δὲ δεύτερον, ἥγουν τὸ εἶδος, ὅλον ὁ ἀνθρωπὸς· σημαίνει γὰρ πολλούς, ἥγουν πάντας τοὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους, ὃ τινες τῷ ἀριθμῷ διαφέρουσιν ἀλλήλων. Ἄλλος γὰρ ἐστὶν ὁ Πέτρος, καὶ ἄλλος ὁ Παῦλος· καὶ οὐκ εἰσιν εἰς, ἀλλὰ δύο. Τῷ δὲ εἶδει οὐ διαφέρουσιν, ἥγουν τῇ φύσει. Πάντες γὰρ ἀνθρώποι, καὶ λέγονται, καὶ εἰσιν.

Ἔστιν οὖν τὸ μὲν μερικώτερον, καὶ ἀριθμῷ διαφέρον, ὅλον ὁ Πέτρος, ἄτομον, καὶ πρόσωπον, καὶ ὑπόστασις. Ὅπερ τὸν τίνα σημαίνει. Ἐρωτώμενοι γὰρ τίς ἐστὶν οὗτος, λέγομεν ὁ Πέτρος. Σημαίνει καὶ τὸ ἄλλος. Ἄλλος γὰρ ἐστὶν ὁ Πέτρος, καὶ ἄλλος ὁ Παῦλος· καὶ αὐτός, καὶ οὗτος, καὶ ἐκεῖνος, ταῦτα ἐπὶ τοῦ ἀτόμου λαμβάνονται, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅπαν καθ' αὐτὰ ὑφέστημι. Τὸ δὲ περιέχον τὰ ἄτομα λέγεται εἶδος, καὶ ἐστὶ καθολικώτερον τοῦ ἀτόμου, ὅτι πολλὰ ἄτομα περιέχει, ὅλον ὁ ἀνθρωπὸς. Περιέχει γὰρ καὶ Πέτρον, καὶ Παῦλον, καὶ πάντας τοὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους. Ὅπερ λέγεται φύσις, καὶ οὐσία,

A hoc est, naturam rerum declarat; adiectitia, quae accidentia indicat; v. gr. homo est animal rationale mortale. Omnia haec essentialia sunt. Nam si quidpiam horum ex homine subtraheretur, homo esse desinet. Etiam si diceretur non esse animal, non est amplius homo. Si item, non esse rationale prae-ditum, non est homo. Simili modo si mortale negaveris, jam neque homo erit. Quivis enim homo, et animal, et ratione praeditum, et mortale est. Ob eam igitur causam voces dicuntur substantiales, quia naturam complent, neque seri potest, ut, his sublati, persistat homo. Eodem modo in unaquaque re, substantiales dicuntur quae naturam constituunt. Quae autem adventitia, accidentia sunt, ut quae in subjecto, puta in homine, vel equo, vel re altera ejusmodi, esse, vel non esse possunt, velut candor. Quamlibet enim quisquam candorem, aut alter sit, nihilominus homo est. Hae itaque et similia horum, adiectitia sunt, sive accidentia; quae quidem, tum ipsae, tum ipsarum contrariae, nobis possunt inesse.

Voxis substantialis significatio. — Jam vero vox substantialis, aut quid res sit significat, aut quid quid sit. Ut si quis ex nobis aciscitur, quidnam homo sit; respondemus, animal. Deinde si querat, quale animal sit, dicimus, rationale mortale. Quapropter substantialis vox, quae quale quid res sit indicat, differentia nuncupatur. Quae vero quid sit declarat, vel illud multas species exprimit, ac tum genus efficit; vel multos qui numero, et non specie, differunt, ac tum speciem facit. Primum quidem genus est, ut substantia. Substantia enim significat, et hominem, et equum, et bovem, quorum quodlibet substantia dicitur et sit, unumquodque vero, species. Aliud autem, et aliud, unaquaque species est. Secundum autem est species, ut homo. Multos siquidem significat, id est omnes et singulos homines, qui quidem numero inter se differunt: alius enim Petrus et alius Paulus, nec unus sunt, sed duo: specie autem, id est natura non differunt. Omnes enim homines dicuntur, et revera sunt.

Particularis numero differunt. — Igitur id quod specialius quidem et particulare est, numero differt, ut Petrus, individuum, et persona et hypostasias; quod quidem unum aliquem significat. Nam cum quis ex nobis percontatur, quisnam hic sit, respondemus, Petrus. Idem autem et vox, alius, significat. Alius enim est Petrus, et alius Paulus; item, ipse, et hic, et ille. Haec et alia ejusmodi, quae per se subsistunt, de individuo dicuntur. Porro quod complectitur individua, species appellatur, latiusque quam individuum patet; utpote quae multa individua comprehendat,

VARIAE LECTIONES.

† Cod. S. Hil. Noster ἢ πάλιν οὐκ ἐστὶν ἀνθρωπὸς. Καὶ ἐὰν εἴη, οὐκ ἐστὶ θνητόν, οὐδὲ οὗτος ἐστὶν ἀνθρωπὸς. * Noster καὶ λέγομεν τὸν Πέτρον. ὁ Noster, ὅπερ καθ' αὐτὰ ὑφέστημι. Refertur ad ἄτομον, individuum.

puta homo (quippe comprehendit Petrum, et Paulum, et omnes ac singulos homines) atque, ut sancti Patres sanxerunt, natura, et substantia, et forma nuncupatur, velut animal: continet enim hominem, bovem, equum, latiusque patet, quam species. Porro sancti Patres speciem, ac genus, naturam, et formam, et substantiam appellant. Ceterum species, hoc est natura, et substantia, et forma, non alium, aut diversum efficit, sed aliud. Aliud enim quantum ad naturam hominem esse dicimus, et aliud equum. Non autem alium et alium. Porro in specie dicitur, hoc, et ipsum, et illud, et alia id genus. Quæ quidem in quid est prædicantur. At vera differentia diversum facit (nam diversum est animal rationale, ab eo quod rationale expers est) et tale, et quale. Adventitia substantiæ autem vox, aut uni (natum speciei inest, aut multis. Si uni duntaxat, proprium dicitur; ut facultas ridendi, quæ inest soli homini; ac hinniendi, quæ soli equo. Quod si multis speciebus inest, efficit accidens, ut caudor. Ille enim et homini, et equo et canis, et plerique aliis speciebus inest. Atque hæc quinque 14 voces sunt, ad quas omnia vox philosophica redigitur. Quamobrem sciendum nobis est, quid quæque significet, et in quibus inter se convenient, aut discrepent: sunt autem hæc genus, species, differentia, proprium et accidens.

Brevis earum vocum expositio. — Genus est, quod de pluribus specie differentibus, in quid est prædicatur; id est dicitur, et nominatur. Prædicari enim idem est, ac de aliquo dici. Species est, quæ de pluribus numero differentibus, in quid est prædicatur. Differentia est, quæ de pluribus specie differentibus, in quale quid est prædicatur, atque in definitione ut substantialis assumitur. Hæc autem est, id quod non potest in eadem specie perire, vel esse, vel non esse; verum prorsus necesse est ut in ea specie sit, cuius est differentia; quam etiam, cum adest, conservat, et cum abest, destruit. Neque fieri potest, ut ei ipsa, et ipsius contrarium in eadem specie sit: v. g. fieri nequit, ut ratio homini non inest. Nam quod ratione caret, nusquam homo est. Ille, cum adest, hominis naturam constituit, et cum abest, interimit. Neque enim quod rationis expers est, hominis rationem habet. Sciendum igitur, eam substantialem, et naturalem, et constituentem, et dividendam, et specificam differentiam, et substantialem qualitatem et naturalem proprietatem appellari; quæ apud philosophos propriissime differentia dicitur, et quæ maxime

καὶ μορφή κατὰ τοὺς ἀγίους Πατέρας (8). Τὸ δὲ πολλὰ εἶδη περιέχον, λέγεται γένος· ὅλον τὸ ζῷον. Περιέχει γὰρ ἀνθρώπον, βοῦν, ἵππον, καὶ ἑστὶ καθολικώτερον τοῦ εἶδους. Οἱ δὲ ἅγιοι Πατέρες τὸ εἶδος, καὶ τὸ γένος ἐκάλουν φύσιν, καὶ μορφήν, καὶ ὅλον· ποιεῖ δὲ τὸ εἶδος, ἥτοι ἡ φύσις, καὶ ἡ οὐσία, καὶ ἡ μορφή, οὐκ ἄλλω, οὐδὲ ἄλλω, ἀλλὰ αὐτῷ. Ἄλλο γὰρ κατὰ φύσιν λέγομεν τὸν ἀνθρώπον, καὶ ἄλλο τὸν ἵππον, ὅχι ἄλλω, καὶ ἄλλω. Λέγεται δὲ ἐκ τοῦ εἶδους· τοῦτο, καὶ αὐτὸ καὶ ἐκείνο, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅσα ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορεῖται. Ἡ δὲ διαφορά ἄλλωτον ποιεῖ. Ἄλλωτον γὰρ ζῷον τὸ λογικόν, καὶ ἄλλωτον τὸ ἀλογον· καὶ τοῦτον, καὶ ὅλον, καὶ ὅποιον. Ἡ ἐκουσιώδης φωνή, ἡ ἐν ὑπάρχει, ἡ πολλοῖς. Καὶ ἐν μὲν τῷ, λέγεται ἴδιον, ἀς τὸ γενεστικόν, μόνῃ τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχον, καὶ τὸ χρημεστικόν, μόνῃ τῷ ἵππῳ. Εἰ δὲ πολλοῖς εἴδωτον ὑπάρχει, ποιεῖ τὴν κοινωμένην· ὅλον τὸ λευκόν. Τοῦτο γὰρ ὑπάρχει, καὶ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἵππῳ, καὶ κύνι, καὶ ἄλλοις πολλοῖς εἴδωσι, καὶ αὗται εἰσὶν αἱ πάντα φωναὶ, ὅφ' ἃς ἀνάγεται πᾶσα φιλόσοφος φωνή. Ταύτας οὖν δεῖ ἡμεῖς γινώσκειν, ἐκαστὴ τί σημαίνει, καὶ ἐν τίνι κοινωνοῦσιν ἀλλήλαις, καὶ ἐν τίνι διαφέρουσιν. Εἰσὶ δὲ αὗται, γένος, εἶδος, διαφορά, ἴδιον καὶ κοινωμένης.

Γένος μὲν, τὸ κατὰ κλειόνον, καὶ διαφερόντων τῶν εἶδω, ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορούμενον, τοῦτοστι λέγομενον, καὶ κατονομαζόμενον. Κατηγορεῖσθαι γὰρ ἐστὶ τὸ κατὰ τινος λέγεσθαι. Εἶδος δὲ, τὸ κατὰ κλειόνον καὶ διαφερόντων τῶν εἰρημῶν, ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορούμενον. Διαφορά δὲ, ἡ κατὰ κλειόνον (9), καὶ διαφερόντων τῶν εἶδω, ἐν τῷ ὅποιον τί ἐστὶ κατηγορούμενη, καὶ ἐν τῷ ὁρισμῷ λαμβανόμενη, ὡς οὐσιώδης. Αὕτη δὲ ἐστὶ, ὃ οὐκ ἐνδέχεται εἶναι, καὶ μὴ εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ εἶδει, καὶ ἀδύνατον μὴ εἶναι ἐν τῷ εἶδει οὐ ὅτι· ὃ καὶ παρὸν οὐκ εἶ, καὶ ἀπὸν φθεῖραι. Καὶ ἀδύνατον αὐτὸ, καὶ τὸ ἐναντίον αὐτοῦ εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ εἶδει· ὅλον τὸ λογικόν, ἀδύνατον μὴ εἶναι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Τὸ γὰρ ἀλογον, οὐκ ἀνθρώπος. Τοῦτο παρὸν συνιστᾷ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀπὸν φθεῖραι. Τὸ γὰρ ἀλογον, οὐκ ἀνθρώπος. Δεῖ οὖν γινώσκειν, δεῖ αὕτη λέγεται οὐσιώδης, καὶ φυσική, καὶ οὐρατική, καὶ διαιρητική, καὶ εἰδοποιός διαφορά, καὶ οὐσιώδης ποιότης, καὶ φυσικὸν ἰδιωμα φύσεως, ἥτις λέγεται παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ἰδιαίτερα διαφορά, ἰδιωτική, καὶ αὕτης τῆς φύσεως παραστατική τῆς ἐχούσης αὐτήν. Ἰδιον δὲ ἐστὶ τὸ ἐν εἶδει ὑπάρχον, καὶ κοινὸν τῶν εἶδω, καὶ αὐτὸ, ὃ καὶ ἀντιστρέφει [τὸ ὅλον τὸ γενεστικόν.] Ἡ δὲ γὰρ ἀνθρώπος,

VARIÆ LECTIONES.

1 Hæc subiecit Combellius, nullo suffragante ms.; necessaria tamen esse series probat.

NOTE.

(8) Greg. Naz. epist. ad Cledonium.

(9) Διαφορά δὲ ἡ κατὰ κλειόνον, Differentia vero ea est, etc. Sic quidem Porphyrius differentiam definit. At differentia, quæ de multis specie diversis enuntiatur, mediam duntaxat speciem

constituit, non infimam; e. gr., rationale de sola natura, seu specie humana, ejusque individua, Petrus, Paulus, Joannes, etc., qui nullatenus sunt species, ipsomet auctore consistente.

Paulum, ac reliquos singulos homines, vel ut totum in partes. Idque bifariam, nempe vel in ea quæ sunt similium partium, vel in ea quæ dissimilibus partibus constant. Illud autem est similium partium, cujus segmenta, et nomen, et definitionem totius, ac partium suscipiunt: velut caro in multas carnes dividitur, et quavis carnis pars, caro dicitur, ac carnis recipit definitionem. Contra vero dissimilium partium est, cum id quod sectum est, nec nomen, nec definitionem totius, aut etiam partium, mutuo recipit: ut si Socratem divides in manus, pedes, et caput. Neque enim pes a Socrate abscissus Socrates dicitur, aut caput: neque Socratis, aut capitis definitionem recipit. Vel ut vox æquivoca in diversa significata; idque rursus bifariam. Aut enim totum quid per vocem significatur, aut pars. Totum nempe, ut canis vocabulum. Nam et de terrestri, et de siderico, deque marino cabe dicitur, quæ quidem totum aliquid sunt, ac non pars duntaxat animalis. Pars autem est, cum linguæ nomen de extremo calcamenti et tibie parte dicitur, nec non de ea animantium parte, in qua gustandi facultas sita est: quæ quidem partes tantummodo sunt, ac non tota quædam. Atque in hunc modum, quod est divisionis subjectum, per se dividitur. Per accidens autem, aut veluti substantia; ut cum dico, hominum alii candidi sunt alii nigri. Homines 10 enim substantia sunt; candor autem et nigrudo, accidentia. Aut sicut accidens in substantias; ut cum dico: candidorum alia sunt animata, alia inanimata. Candor enim accidens est; animatum autem et inanimatum, substantiæ. Aut sicut accidens in accidentia; ut cum dico: frigidorum alia candida sunt et alia; alia et siccum, et nigrum, et humidum, universa hæc

Divisio ab uno, et ad unum. — Est præterea alius dividendi modus, nempe ab uno et ad unum. Ab uno nimirum, ut a medicina, liber medicus, et instrumentum medicum. Ab uno enim, hoc est a medicina, medica nuncupata sunt. Ad unum autem, ut salubre medicamentum, et salubris ei-bus. Unam enim ac eandem rem, sanitatem scilicet, propositam habent. Eorum porro quæ ab uno sunt, quædam a causa aliqua dicuntur, ut imago hominis a vera causa, homine videlicet, dicitur: aliqua vero, ut ab aliquo inventa, ut medicum scapellum, et alia ejusmodi.

Octo divisionis modi recensentur. Non omnes probant divisionem speciei in individua. — Atque hæc generalis divisio est, per quam dividitur quidquid cadit in divisionem; vel ut genus in species; vel ut species in individua; vel ut totum in partes; vel ut vox æquivoca in diverso significata; vel ut substantia in accidentia; vel ut accidens in substantias; vel ut accidens in accidentia; vel ut ea quæ ab uno, et quæ ad unum. Quanquam nonnulli sunt, qui speciei in individua divisionem

κατὰ μέρος ἀνθρώπους. Ἡ δὲ ὅσον εἰς μέρος· καὶ τοῦτο διχῶς, ἢ εἰς ὁμοιομερή, ἢ εἰς ἀνομοιομερή. Καὶ ὁμοιομερὲς μὲν ἴσθιν, ὅταν τὰ τμήματα, καὶ τὸ ὄνομα, καὶ τὸν ὅρον τοῦ τε ὅλου, καὶ ἀλλήλων ἐδ-
χωνται, ὅσον ἡ σὰρξ διαίρεται εἰς πολλὰς σάρκας, καὶ ἕκαστον μέρος τῆς σαρκὸς σὰρξ λέγεται, καὶ τὸν ὅρισμὸν τῆς σαρκὸς ἐπιδέχεται. Ἀνομοιομερὲς δὲ ἴσθιν τὸ ἀνάπαλιν, ὅταν τὸ τμήθην μὴ ἐπιδέχεται, μῆτε τὸ ὄνομα, μῆτε τὸν ὅρισμὸν, μῆτε τοῦ ὅλου, μῆτε ἀλλήλων· ὡς ἵνα διέλθῃ τὸν Σωκράτην εἰς χεῖ-
ρας, καὶ πόδας, καὶ κεφαλὴν· οὕτως γὰρ ὁ τμήθεις ποὺς ἀπὸ τοῦ Σωκράτους, Σωκράτης λέγεται, ἢ ἡ κεφαλὴ οὕτως τὸν ὅρισμὸν τοῦ Σωκράτους, ἢ κεφα-
λὴς ἐπιδέχεται. Ἡ δὲ ὁμόνυμος φωνὴ εἰς διάφορα σημαίνοντα· καὶ τοῦτο πάλιν διχῶς. Ἡ γὰρ ὅλον τι σημαίνεται ὅπῃ τῆς φωνῆς ἡ μέρος. Καὶ ὅλον μὲν, ὡς ἡ κύνων φωνή. Θέρεται γὰρ κατὰ τὴν χειρὸς κυ-
νὸς, καὶ ἀσπράδος, καὶ θαλασσίου, ἄπαρ ὅλον τι εἶσι, καὶ ὁ μέρος γένου. Ὡς δὲ μέρος, ὅτι τὸ τῆς γλώσ-
σης ὄνομα φέρεται κατὰ τοῦ ἁερὸς τοῦ ὀποδμήματος, καὶ τοῦ αἵλου, καὶ τοῦ γαστρικοῦ μέρους τῶν ζῴων, ἢ τινὰ μέρη εἶσι, καὶ οὐχ ὅλον· καὶ οὕτως, μὲν καὶ αὐτὸ διαίρεται τὸ διαίρουμένον. Κατὰ συμβεβηκὸς δὲ ἡ ὡς ὁσία εἰς συμβεβηκέντα, ὡς ἔστιν εἴπω τῶν ἀνθρώπων, οἱ μὲν εἰσι λευκοὶ, οἱ δὲ μέλανες. Ἀνθρώ-
ποι μὲν γὰρ, ὁσία. Λευκοὶ δὲ καὶ μέλανι, συμ-
βεβηκέντα. Ἡ δὲ συμβεβηκὴς εἰς ὁσίας, ὡς ἔστιν εἴπω τῶν λευκῶν, τὰ μὲν ἑμφοῦρα, τὰ δὲ ἄφρονα. Λευκὸν μὲν γὰρ, συμβεβηκὴς· ἐμφροῦν δὲ καὶ ἀφρο-
χόν, ὁσία. Ἡ δὲ συμβεβηκὴς εἰς συμβεβηκέντα, ὡς ἔστιν εἴπω τῶν φοχρῶν, τὰ μὲν λευκὰ καὶ ἑρυθρὰ, τὰ δὲ μέλανα καὶ ὀγκρά. Τό τε γὰρ φοχρὸν, καὶ τὸ λευ-
κόν, καὶ τὸ μέλαν, καὶ τὸ ὀγκρὸν, καὶ τὸ ἑρυθρὸν, ἅπαντα συμβεβηκέντα.

nigra et humidā. Nam et frigidum, et candidum accidentia sunt.

Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος τρόπος, ὡς τὰ ἀπ' ἑνὸς, καὶ πρὸς ἑν· ἀπ' ἑνὸς μὲν, ὡς ἀπὸ τῆς λατρικῆς, λατρε-
κῶν βιβλίων, λατρικῶν ὀργάνων. Ἀπὸ γὰρ ἑνὸς, τῆς
λατρικῆς, ἀνωματώθησαν λατρικά· πρὸς ἑν δὲ, ὀργα-
νὸν φάρμακον, ὀργιστὸν βρώμα· πρὸς ἑν γὰρ βλέ-
πουσι, τὴν ὀφθαλμὸν· τὸν δὲ ἀπ' ἑνὸς, τὰ μὲν ἐκ τινος
αἰτίου λέγεται· ὡς ἡ αἰκὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἐξ ἀλη-
θινοῦ αἰτίου τοῦ ἀνθρώπου λέγεται· τὰ δὲ ἀπὸ
τινὸς ἔξωθεν, ὡς λατρικῶν σμύλιν, καὶ τὰ τοι-
αῦτα.

Καὶ αὕτη μὲν ἴσθιν ἡ καθόλου διαίρεσις, καὶ ἡν
διαίρεται πᾶν διαίρουμένον, ἢ ὡς γένος εἰς εἶδη, ἢ
ὡς εἶδος εἰς άτομα, ἢ ὡς ὅλον εἰς μέρη, ἢ ὡς ὁμό-
νυμος φωνὴ εἰς διάφορα σημαίνοντα, ἢ ὡς ὁσία
εἰς συμβεβηκέντα, ἢ ὡς συμβεβηκὴς εἰς ὁσίας, ἢ ὡς
συμβεβηκὴς εἰς συμβεβηκέντα, ἢ ὡς τὰ ἀπ' ἑνὸς, καὶ
πρὸς ἑν. Τινὲς δὲ ἀπαγορεύουσι τὴν ἀπὸ εἵδους εἰς
ἀτομα διαίρεσιν, μᾶλλον ἀπαριθμεῖν φάσκοντες·
πῶς γὰρ διαίρεσις εἰς δύο, ἢ τρία, ἢ σπανίως πᾶν
εἰς τέσσαρα γίνεσθαι. Τὸ δὲ εἶδος εἰς ἀπείρην τῶν κτλ.

οὐκ διαίρεται· ἄνθρωποι γὰρ τῷ κλίθει οἱ κατὰ μέρος Ἀ

διόρωνται· οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος ὁ καθ' ὅλον, ἀλλ' ὁ καθ' ἓνα μέρος.

Αὐτὸ δὲ γινώσκουσιν, ὡς ὁδὸν ἀπὸ τοῦ τῆς διαίρεσεως θεωρεῖται ἐν τοῖς τμήμασι τὸ φύσει πρότερον καὶ ὑστερον, ὁδὸν τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Ἐν δὲ τοῖς ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸ ἐν διακρούμενοις, καὶ τὸ φύσει πρότερον, καὶ ὑστερον θεωρεῖται, καὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὁνομασία.

Hactenus caput de divisione secundum fastorem Damasceni Dialecticam; deinceps vero illud subiiciamus, ut in breviori continetur ubi proxime sequitur post caput 11.

Περὶ διαίρεσεως.

Διαίρεσις ἐστὶν ἡ πρώτη τοῦ πράγματος· ὅσον τὸ ζῶον διαίρεται εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον. Ὑποδιαίρεσις δὲ ἡ τοῦ ἐνὸς μέρους τῶν δύο τμημάτων τομὴ καὶ διαίρεσις. Ὅσον τοῦ ζῶου διαίρεθέντος εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον, τὸ ἐν μέρος, ἦγουν τὸ λογικόν, διαίρεται εἰς θνητὸν καὶ ἀθάνατον. Ἐπιδιαίρεσις δὲ, ὅταν ποιήσαντες διαίρεσιν πράγματος, ποιήσωμεν πάλιν ἄλλην διαίρεσιν τοῦ αὐτοῦ πράγματος. Ὅσον διαίρεται ὁ ἄνθρωπος εἰς ἄρσεν καὶ θῆλυ· ἰσοδιαίρεσις. Καὶ πάλιν διαίρεται ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα· ἰσοδιαίρεσις. Οὐ πάντως δὲ γίνεται διαίρεσις καὶ ἐπιδιαίρεσις, ἀλλ' ὅτε μὴ πάντα περιέχονται ὅντ' ἐν πρώτῃ διαίρεσιν. Ἰσοὶ γὰρ ἐν τῇ ἀρσενί, καὶ ἐν τῇ θηλείᾳ θεωρεῖται ψυχὴ καὶ σῶμα.

Χρὴ δὲ γινώσκουσιν, ὅτι ἀντιδιακρούμενα λέγονται τὰ δύο εἶδη, τὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους τμηθέντα· ὅσον τὸν ζῶον διαίρεται εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον. Τὸ οὖν λογικὸν καὶ ἄλογον ἀντιδιακρούμενα λέγονται.

Εἰσὶ δὲ διαίρετικαὶ τρόποι ὅκτωι, ἡ ὡς γένος εἰς εἶδη, ὅσον τὸ ζῶον διαίρεται εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον, ἡ ὡς εἶδος εἰς ἀτομα, ὅσον ὁ ἄνθρωπος διαίρεται εἰς Πέτρον, Παῦλον, καὶ τοὺς λοιποὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους, ἡ ὡς ὅλον εἰς μέρος, καὶ τοῦτο διχῶς. Ἡ ὁμοιομερὴς, ἡ ἀνομοιομερὴς· ὁμοιομερὴς μὲν οὖν εἰσὶν, ὅτε τὰ μέρη ἐπιδέχονται ὅλον τὸ ὅνομα, καὶ τὸν ὁρισμὸν τοῦ ὁλοῦ, καὶ τὸν ἀλλήλων. Ὡς ὅταν τέμνωμεν σάρκα εἰς πολλὰς σάρκας. Ἐκαστον γὰρ μέρος τῆς σαρκὸς σαρξὲς λέγεται, καὶ τὸν ὁρισμὸν τῆς σαρκὸς ἐπιδέχεται. Ἀνομοιομερὴς δὲ ὅταν τὰ μέρη μὴ τὸ ὅνομα, μὴ τὸν ὁρισμὸν ἐπιδέχωνται, μὴ τὸ τοῦ ὁλοῦ, μὴ τὸ ἀλλήλων· ὡς ὅταν διδωμεν τὸν Σωκράτην εἰς κεφαλὴν, καὶ χεῖρας, καὶ πόδας. Οὕτε γὰρ ἡ κεφαλὴ, οὕτε αἱ χεῖρες, οὕτε οἱ πόδες ἐπιδέχονται τὸ ὅνομα, οὕτε τὸν ὁρισμὸν τοῦ Σωκράτους, οὕτε ἀλλήλων. Ἡ ὡς ὁρίωνίμιας φωνῆς, εἰς διάφορα σημαίνενα· καὶ τοῦτο διχῶς· ἡ ὡς ὅλον, ἡ ὡς μέρος. Ὡς ὅλον μὲν, ὡς ἡ κίων φωνή· φέρεται γὰρ κατὰ χερσαίον κύνος, καὶ ἀστέρου, καὶ θαλασσινοῦ, ἀπὸ ὅλου εἰ εἰσι, καὶ οὐ μέρος ζώου. Ὡς δὲ μέρος, ὅτε τὸ γλώσσης ὄνομα φέρεται κατὰ τοῦ ἀκροῦ τοῦ ὀποδύματος, καὶ τοῦ ἀκροῦ τοῦ αὐλοῦ, καὶ τοῦ γαστρικοῦ μορίου τῶν ζώων· ἃ τινὰ μέρη εἰσὶ, καὶ οὐκ ὅλα· ἡ

esse asserant : quod scilicet omnis res in duas, aut tria, aut raro admodum in quatuor dividatur : species autem in infinitam multitudinem distribuat : infinitam enim particularium hominum esse multitudinem.

Seire autem opera pretium est, nullo omnino divisionis modo considerari in segmentis id, quod natura prius ac posterius est; nec item quod magis et minus : in illis tamen quae ab uno, vel propter ordinem ad unum dividuntur, tum id quod natura prius ac posterius est considerari, tum quod magis et minus : unde etiam denominatio oritur.

B Divisio est prior rei sectio : exempli gratia, animal dividitur in rationale et irrationale. Subdivisio autem est unius partis in duas alias partes sectio, uti divisio animalis in rationale et irrationale, partem unam, rationale nimirum, dividimus in mortale, et immortale. Superdivisio autem est, quando, facta rei sectione, eandem rem iterum dividimus. Sic homo dividitur in masculum et feminam. Ea divisionem, huiusmodi quoque dividitur homo in animam et corpus. Ea superdivisionem. At vero non in quibus locum habent divisio et superdivisio, sed quando omnia sub prima divisione non continentur. Ecce enim in masculo et in femina consideratur anima et corpus.

C 17 Quae sint contradividentia. — Sciendum est autem contradividentia dici duas species ex uno eodemque genere sectas, v. gr. Animal in rationale et irrationale dividitur. Rationale et irrationale contradividentia appellantur.

Sunt autem octo divisionis modi. Dividitur enim aliquid, vel ut genus in duas species : sic animal dividitur in rationale et irrationale : vel ut species in individua, ut homo in Petrum, et Paulum, et reliquos singulos homines : vel ut totum in partes : et hoc dupliciter : vel similes sunt, vel dissimiles. Partes similes ex sunt quae nomen et definitionem totius et sui invicem suscipiunt, ut cum carnem in plures carnes secamus, quilibet pars carnis caro dicitur, nonneque ac definitionem carnis suscipit. Dissimiles vero partes sunt, quae neque nomen, neque definitionem totius, nec compartium admittunt : ut dum Socratem dividimus in caput, manus, et pedes. Neque enim caput, neque manus, neque pedes, Socratis, ac sui invicem nomen et definitionem recipiunt. Vel ut vox ambigua in diversa significata, hocque dupliciter : nimirum vel ut totum, vel ut pars. Ut totum quidem, ut haec vox canis. Dicitur enim de cane terrestri, celesti, et marino, quae totum quiddam sunt, non pars animalis. Ut pars vero, dum linguae novae dicitur de extremitate calcamenti, de extremitate fistulae, ac de membro quo animalia gustandi facultatem habent : quae quidem partes sunt et nob

δὲ πολλὰκις δηλοῖ τὴν φύσιν τοῦ ὑποκειμένου πρά-
γματος. ὁ δὲ ὅρισμός, λόγος ἐστὶ· λόγος δὲ ἐκ δύο
διαφορῶν τὸ ἐλάχιστον συγκρίνεται λέγειν. [Ἔστιν οὖν
ὁ μὲν ὅρος ἔκθεσις τοῦ ὑποκειμένου, ὅμοιος δὲ ὅρος κατὰ
σύνθεσιν].

Συνίσταται δὲ ὁ ὅρισμός ἐκ γένους καὶ συστατικῶν
διαφορῶν. ἤγουν οὐσιωδῶν. ὧς ἐπὶ τοῦ ὅρου τοῦ
ζώου, ζῶον γὰρ ἐστὶν οὐσία ἑμφυχος αἰσθητική. Ἰδὼν
ἡ μὲν οὐσία γένος ἐστὶ· τὸ δὲ ἑμφυχον, καὶ τὸ αἰσθη-
τικόν, συστατικαὶ διαφοραὶ· λαμβάνεται δὲ καὶ ἐξ
ὕλης καὶ εἶδους· οὖν, ἀνδρὶς ἐστὶν ἐκ χαλκοῦ πε-
ποιημένος, ἀνδρὶς εἶδος σημαίνει· ὁ μὲν οὖν χαλκός
ὕλη ἐστὶ· τὸ δὲ, τοῦ ἀνδρὸς εἶδος, σημαίνει, τοῦ ἀν-
δριάντος εἶδος. Ἐναλογοὶ δὲ, ἡ μὲν ὕλη τῷ γένει,
τὸ δὲ εἶδος τῇ διαφορᾷ· λαμβάνεται δὲ καὶ ἐξ ὑπο-
κειμένου καὶ τέλους. Οὖν ἱατρικὴ ἐστὶ περὶ τὰ ἀν-
θρώπινα σώματα καταγενομένη, ὕλη· περιποιητι-
κή, Ἰδὼν, ὑποκείμενά ἐστι τῇ ἱατρικῇ τὰ ἀνθρώπινα
σώματα (10)· τέλος δὲ αὐτῆς, ὕλη.

Ἡ δὲ ὑπογραφή ἐκ τῶν ἐπουσιωδῶν συγκρίνεται,
ἤγουν ἰδίων καὶ συμβεβηκότων. Οὖν ἀνθρωπός ἐστι
ζῶον γελαστικόν, ὀρθοπεριπατητικόν πλατυδύχον.
Ταῦτα γὰρ ὅλα ἐπουσιώδη εἰσὶ. Αἰδὲ καὶ ὑπογραφή
λέγεται, ὡς ἡ σκιάζουσα, καὶ οὐ τὴν οὐσιώδη ὑπαρξίν
δηλοῦσα, ἀλλὰ τὰ παρεπόμενα. Ὁ δὲ ὑπογράφος
ὅρισμός μικτός ἐστὶν ἐξ οὐσιωδῶν καὶ ἐπουσιωδῶν·
οὖν, ὁ ἀνθρωπός ἐστι ζῶον λογικόν, ὀρθοπεριπατη-
τικόν, πλατυδύχον.

scribens ex substantialibus et accidentalibus mixta
recto capite incedens, habens laios ungues.

Ἐρρίται δὲ ὅρισμός (11) ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν τῆς
γῆς ὀροθεσιῶν. Ὡς περὶ γὰρ τὸ ὀροθέσιον χωρίζεται τὸ
ἴδιον ἐκάστου ἀπὸ τοῦ ἄλλοτρίου, οὕτως καὶ ὁ ὅρι-
σμός τὴν φύσιν ἐκάστου χωρίζεται τῆς τοῦ ἑτέρου φύ-
σεως.

Ἦγεται δὲ ὅρισμός ἐστὶ τὸ μὴ ἁλλεῖπειν, μήτε
πλεονάζειν ταῖς λέξεσι. Κακία δὲ τὸ τε ἁλλεῖπειν, καὶ
τὸ πλεονάζειν ταῖς λέξεσι. Τέλειος δὲ ὅρισμός ἐστὶν,
ὁ ἀντιστρέφων πρὸς τὸ ὀρισθῆναι, ἀτελής δὲ, ὁ μὴ ἀν-
τιστρέφων. Οὕτε οὖν, ὁ ἁλλεῖπων ταῖς λέξεσιν ἀντι-
στρέφεται. Ὅτε μὲν γὰρ πλεονάζει ταῖς λέξεσιν, λεί-
πει ταῖς πράγμασιν. Ὅτε δὲ λείπει ταῖς λέξεσι, πλεον-
άζει ταῖς πράγμασιν.

A nomen quoque subjectæ rei naturam sæpe demon-
strat; nec tamen definitio est. Nomen enim dictio
una est: definitio autem est oratio: oratio vero
ex duabus ut minimum, illaque differentialibus, di-
ctionibus, constat. [Itaque terminus nomen est,
explicatum; non vero terminus est in conjunctione.]

Definitio ex genere et differentiis constituentibus,
— ex materia et forma, — ex subjecto et fine. —

Constat autem definitio, ex genere et consti-
tuentibus, id est substantialibus, differentiis, ut in defi-
nitione animalia, animal est substantia animata
sensu prædita. Ecce enim substantia genus est;
animatum autem, et sensu præditum, constituentibus
differentiis. Sumitur autem ex materia et forma;
velut, status est, quæ sit ex ære, viri speciem re-
presentans. Es enim, materia est: viri autem
speciem representans, est status forma. Porro
materia generi; forma differentiis respondet. Ad
hæc, ex subjecto et fine sumitur; ut medicina est,
ars quæ circa humana corpora versatur, et sani-
tatem conciliat. Ecce medicinæ subjecta sunt hu-
mana corpora: finis autem ipsius est sanitas.

19 Descriptio fit ex accidentalibus. — Descriptio
describens. — At vero descriptio ex his quæ ad-
ventitia sunt, hoc est ex propriis et accidentalibus
constatur; velut, Homo est, animal rationale rini-
bile, erecto corpore incedens, habens laios un-
gues. Nam hæc omnia essentialiter adventitia sunt.
Unde etiam descriptio dicitur, quasi adumbrans,
non essentialem rei statum declarans; sed illa
tantum quæ eam assectantur. Porro definitio de-
scribens; exempli gratia, homo est animal rationale

Ὅρισμός autem, id est definitio, dicitur per me-
taphoram ductam a terræ terminis. Ut enim ter-
minus, id quod unicuique proprium est, ab alio
dirimit: sic etiam definitio ejusvis rei naturam
ab alterius rei natura distinguit.

Definitionis bonitas. — Hominis definitio integra.
— Definitionis sanitas, seu bonitas, in eo sita est,
ut nec deficiatur dictionibus, nec redundet. Virium
autem, ut in ea dictiones, vel desiderantur, vel re-
dundent. Perfecta autem est definitio est, quæ con-
vertitur cum re definita; imperfecta vero quæ non
convertitur. Quæcirca nec quæ dictionibus deficitur,

VARIE LECTIONES.

* Quæ sequuntur usque ad Συνίσταται δὲ, etc. absunt in mss. secundi generis, seu logicæ brevioris;
ac horum loco legitur: ὥστε ὁ ὅρισμός θέλει ἐκ διαφορῶν συγκρίσθαι λέγειν, καὶ σύντομος εἶναι, καὶ
δηλοῦν τὴν φύσιν τοῦ ὄντος· αὐτοῦ ὑποκειμένου πράγματος, sicque Latine reddi possunt, atque adeo definitio
ex diversis vocibus componi, brevis esse, et res definitæ naturam declarare postulat: quæ præ aliis textui
congruere magis videntur. Quorum enim hic de termino, terminique definitionem quasi per illationem,
addita particula οὖν, sermo esset: de quo nihil præmiserit auctor, procul dubio vix ὅρος, terminum
hic significat, non definitionem. Hic enim nomen esse ait: definitionem autem nomine constare
negaverat. Ex his tamen, sive genuina sint, sive asciticia, colligitur terminum simplex nomen non
esse, sed nomen explicatum; ut nempe ex eo constans definitio, clara sit, non ambigua aut obscura.
Additur nomen terminum fieri in conjunctione; quia, ut aiunt logici, nomen extra propositionem
non est terminus. * Regii duo δὲ τὸ τοῦ ἀνδρὸς σχῆμα, εἶδος. * Editæ ὡς οὖν.

NOTÆ.

(10) Ammon. Proleg. in Isag. Porphyrii.

PATR. GR. XCIV.

(11) Ammonius, loc. cit.

nec quæ redundat, cum re definita convertitur. Nam cum dictionibus abundat, rebus deficitur; cum autem dictionibus deficitur, rebus redundat. [Itaque dictum mirum artificium natura excogitavit; nimirum opulentiam egestatem, et opes egestatem mentientes.] v. gr., perfecta hominis definitio, est animal rationale, mortale. Ecce convertitur. Nam omne animal rationale, mortale, homo est: omnisque homo, animal est rationale, mortale. Si igitur una aliqua dictio in ea desideretur, rebus redundat: velut, animal rationale. Vides enim eam una dictione defici (non enim dixi mortale) ac rebus abundare: non enim solus homo animal est ratione præditum, sed etiam angelus: nec convertitur cum re definita. Rursum si dixero, animal rationale, mortale, grammaticum; ne sic quidem convertitur. Una siquidem dictione redundat, eo quod dixerim, grammaticum: rebus autem deficitur. Non enim omnem hominem definivit, sed grammaticos duntaxat. Etenim, animal qui omne ratione utens, mortale, grammaticum, homo est; at non item omnis homo animal est ratione utens, mortale, grammaticum. Non enim

20 Perfectæ igitur definitiones hæc sunt, quæ cum re definita convertuntur. Sed quoniam proprium quoque, cum eo, ejus est proprium, convertitur (quidquid enim homo est, illud quoque risibile est, et quidquid est risibile, idem etiam homo est), distinctionis causa insuper adjiciendum dicendumque est; nimirum perfectas definitiones eas demum esse, quæ ex genere et constituentibus differentiis sumuntur; quæque nec dictionibus deficientur; nec redundant, ac denique cum re definita convertuntur. Eodem quoque modo, eas quæ ex utroque, hoc est ex subjecto et fine accipiuntur, perfectas

ἀδεί τοις πράγμασιν [· ὥστε λέγειν· θαυμαστὸν ἡ φύσις ἐφεύρε μηχανήμα, ἐνδεῖαν πλουτοῦσαν, καὶ πλοῦτον ὑποκρινόμενον ἐνδεῖαν.] Οἷον ὁ τέλειος ὁρισμὸς τοῦ ἀνθρώπου; ζῶν ἐστὶ λογικὸν θνητὸν (12). Ἰδοὺ ἀντιστρέφει· πᾶν γὰρ ζῶον λογικὸν, θνητὸν, ἀνθρώπος ἐστὶ· καὶ πᾶς ἀνθρώπος· ζῶον ἐστὶ λογικὸν, θνητὸν· ἐὰν οὖν λέγῃ μὴ λέξει*, πλεονάζει τοῖς πράγμασιν· οἷον, ζῶον λογικὸν. Ἰδοὺ ἐκείνη τῇ λέξει· οὐ γὰρ εἶπον, θνητὸν· καὶ ἐπλεόνασε τοῖς πράγμασιν. Οὐ γὰρ μόνος ἀνθρώπος ζῶον λογικὸν, ἀλλὰ καὶ ἄγγελος· καὶ οὐκ ἀντιστρέφει. Ἐὰν δὲ εἴπω, ζῶον λογικὸν, θνητὸν, γραμματικὸν· πάλιν οὐκ ἀντιστρέφει. Ἐπλεόνασε γὰρ τῇ λέξει, διὰ τὸ εἰπεῖν, γραμματικὸν. Ἐκείνη δὲ τοῖς πράγμασιν. Οὐ πάντα γὰρ ἀνθρώπων ὀρίσασα, ἀλλ' ἡ μόνον· τοῖς γραμματικῶς. Πᾶν γὰρ ζῶον λογικὸν, θνητὸν, γραμματικὸν, ἀνθρώπος ἐστὶν· οὐ πᾶς· δὲ ἀνθρώπος ζῶον λογικὸν, θνητὸν, γραμματικὸν ἐστὶν. Οὐ γὰρ πᾶς ἀνθρώπος γραμματικὸς ἐστὶ.

Τέλειοι οὖν ὁρίσμοι εἰσιν, οἱ ἀντιστρέφοντες πρὸς τὸ ὁριστόν. Ἄλλ' ἐπεὶ καὶ τὸ ἴδιον ἀντιστρέφει πρὸς τὸ οὗ ἐστὶν ἴδιον· εἰ τι γὰρ ἀνθρώπος, τοῦτο γαλατικὸν· καὶ εἰ τι γαλατικὸν, τοῦτο ἀνθρώπος· διὰ ἡμᾶς προσδιορισμένους εἰπεῖν, οἱ τέλειοι ὁρίσμοι εἰσιν, οἱ ἐκ γένους καὶ συστατικῶν διαφορῶν παραλαμβάνομενοι, καὶ μὴτε ἀλλεῖποντες τῇ λέξει, μὴτε πλεονάζοντες, καὶ ἀντιστρέφοντες πρὸς τὸ ὁριστόν. Ὁσαύτως δὲ οἱ λαμβανόμενοι ἐκ τοῦ συναμφοτέρου, τοῦ τε ὑποκειμένου, καὶ τοῦ τέλους τέλειοι εἰσι, καὶ οἱ ἐκ τοῦ συναμφοτέρου, τῆς τε ὕλης καὶ τοῦ εἶδους. Ἔστι δὲ οἱ καὶ οἱ ἐκ μόνου τοῦ ὑποκειμένου, ὅταν

VARIE LECTIONES.

* Hæc usque ad illa verba, οἷον, ὁ τέλειος ὁρισμός, non leguntur in codicibus secundi generis, nec quid hic indicent capio: spuria crediderim e margine translata. * Edita ἢ λέξει. Sic etiam duo codd. Regii fusioris *Logica*, sive primi generis. * Nonnulli Regii et Colb., ἀλλ' ἡ μόνου. Reg. 2950, πλὴν ὁόνου. Alter: ἀλλὰ μόνου. In cod. S. Hilarii supra lineam emendatum est, ἀλλὰ μόνον.

NOTÆ.

(12) Ζῶν ἐστὶ λογικὸν θνητόν. Est animal rationale mortale. Non enim solus homo est animal rationale, inquit, sed etiam angelus. Nimirum in Dialectica sua congestit quæ philosophi, nemine Patrum refragante, docuerant. Post Platonem vero Nazianzenus,orat. 57 post med. et alii hominem delirierunt animal rationale mortale: favet Aristoteles qui lib. 1; prior Analyt. c. 51, animal dividit in mortale et immortale; in mortale, puta hominem: alium subinde Porphyrius, et Ammonius, et immortale, sive angelum. Hujus tum definitionis, tum divisionis rationem petendam arbitror, ex illa Platoniorum opinione, quam refert Plotinus Enn. 5, lib. v, c. 6, essentiali dæmonis (ita vocabant angelos ordinis infimi) καὶ ὅσον δαίμων, qua dæmon est, una cum quodam corpore vel aereo vel igneo esse. Doctrinam hanc Marsilius Ficinus edisserit, ad hunc Plotini librum, cap. 5, ubi quique ponit secundum Platonicos animalium rationalium genera; alia mere ignea, alia ex igne et aere, alia ex aere et aqua subtili, alia aquea, alia ex aqua et subtili terra. Quinta hæc sunt, inquit, hominum, quasi infimorum dæmonum corpora. Hæc porro accepit non tantum ex Orpheo, verum et ex Apuleio, Jamblichio, Porphyrio, aliisque Platoniciis; ut testatur, cap. 6,

Corpora dæmonum in superioribus explicuimus, ratione quadam liberiori, per quam a Platoniciis hand longe discederemus. Atqui secundum hæc præjudicia hominem definierant animal rationale, mortale. Quam definitionem Noster nique non admisisset, nisi in Patrum libris sæpius occurreret. Omnino quippe adversatur ejus de angelorum incorporalitate sententiæ, quam in theologicis astruit. At Patres Græci, dum majorum dicta vel placita venerabundi exciperent, sæpe pugnantia scripsere. Enimvero divisio animalis rationalis in mortale et immortale, illaque definitio hominis, ut sit animal rationale, mortale, nequaquam potest convenire cum trita apud Damascenum divisione substantiæ in corpoream et incorpoream, xpi angelum. Ad summum ex his inferri queat, sanctum hunc Doctorem, eo loci quem expendimus, animalis et rationalis vocabula latiori sensu accepisse, ac differentiam mortalis in definitione hominis admisisse, quo natura hominis ab angelica omnifariter secerneretur, eo maxime quod τὸ λογικὸν rationale, ratiocinandi vim, sive cum sensu conjunctam, sive sensus expertem, Græcis significat; ex quo mortalis discrimen apponendum duxerint.

τὸ ὑποκειμενον ἐκείνο οὐκ ὑπόκειται ἐτέρᾳ τέχνῃ. ὡς ὁ θεολογικὴ καὶ ἐκ τοῦ τέλους μόνου, ὅταν τὸ τέλος ἐκείνο οὐ δύναται τέλος εἶναι ἐτέρας τέχνης, ὡς ἐπὶ τῆς ναυπηγικῆς. Ὅστε ἐκ πάντων τούτων δεῖ γινώσκειν, ὅτι τελειότης ἐστὶν ὁρισμοῦ τὸ ἀντιστρέφειν.

Διαφέρει δὲ ὁρισμὸς ὅρου τῇ καθολικωτέρῃ καὶ μερικωτέρῃ. Ὁ γὰρ ὅρος καθολικωτέρος ἐστὶ τοῦ ὁρισμοῦ· ὁ μὲν γὰρ ὅρος δηλοῖ τὸ ὁροθέσιον. Δηλοῖ καὶ τὴν ἀπόρασιν· ὡς φαμέν· Ὅρισεν ὁ βασιλεὺς. Δηλοῖ καὶ εἰς ὃν ἀναλύεται ἡ πρότασις, ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς σὺν θεῷ μαθησόμεθα. Δηλοῖ καὶ τὸν ὁρισμὸν· ὃ δὲ ὁρισμὸς μόνον δηλοῖ τὸν λόγον τὸν σύντομον, τὸν δηλωτικὸν τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγμα-
τος.
definitionem etiam denotat. At vox ὁρισμὸς solummodo significat compendiosam orationem, quæ subjectæ rei naturam declarat.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἐπὶ τῆς οὐσίας μόνῃς λαμβάνεται ὁρισμὸς, καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῆς εἰδῶν, οὐτε δὲ ἀτόμου, οὐτε συμβεβηκότων (13) δυνάμεθα ποιήσασθαι ὁρισμὸν, ἀλλ' ὑπογραφεῖν· διὰ τὸ τὸν ὁρισμὸν ἐκ γένους καὶ συστατικῶν διαφορῶν συγκαλεῖσθαι, τὴν δὲ ὑπογραφὴν τῶν ἐποουσιωδῶν.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

Περὶ γένους.

Ἰστέον ὡς ἐπὶ τῶν ὁμωνύμων τρία δεῖ ζητεῖν· ἕαν ἐστὶ τῶν ὁμωνύμων, καὶ πόσα σημαίνει, καὶ περὶ πόσου αὐτῶν ὁ λόγος. Δεῖ οὖν πρότερον εἰπεῖν, τί ἐστὶν ὁμωνύμιον. Ὅμωνυμα οὖν εἰσιν ὅταν δύο ἢ καὶ πλείονα ἐν ἔχουσιν ὄνομα, ἕκαστον δὲ αὐτῶν ἄλλο τι σημαίνει, καὶ ἄλλῃς οὐσίας ἐστὶν, ἔχουν ἕτερον ὁρισμὸν δέχεται, ὡς καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ γένους. Τὸ γὰρ γένος τῶν ὁμωνύμων ἐστὶ. Λέγεται γὰρ γένος, πρῶτον μὲν τὸ ἀπὸ πατρίδος, καὶ τοῦ τεκνόντος· καὶ ἕκαστον αὐτῶν διχῶς· ἢ προσεχῶς, ἢ πόρρω. Ἀπὸ μὲν τῆς προσεχούς πατρίδος, ὡς λέγεται τις ἀπὸ Ἱεροσολύμων, Ἱεροσολυμίτης. Ἀπὸ δὲ τῆς πόρρω, ὡς ἀπὸ Παλαιστίνης, Παλαιστίνος. Ὁμοίως ἀπὸ τοῦ προσεχούς τεκνόντος, ὡς ὅταν ὁ Ἀχιλλεύς, υἱὸς ὅν τοῦ Πηλέως, λέγεται Πηλείδης. Ἀπὸ δὲ τοῦ πόρρω, ὡς ὅταν αὐτὸς ὁ Ἀχιλλεύς ἀπὸ τοῦ πάππου Αἰακοῦ, Αἰακίδης. Οὗτος γὰρ ἦν τοῦ Πηλέως πατὴρ· λέγεται πάλιν γένος, ἢ ἐνδὲ πρὸς πολλοὺς τοὺς ἐξ αὐτοῦ σχέσις, ὡς ὅταν πάντες ἔχοντες τὸ καταγώνιον ἐξ Ἰσραὴλ, λέγονται Ἰσραηλῖται. Περὶ μὲν οὖν τῶν προειρημένων γενῶν οὐκ ἔστι λόγος τοῖς φιλοσόφοις.
promanarunt, Israelitæ dicuntur. At de his duabus generis significationibus nulla philosophis cura est.

VARIE LECTIONES.

« Editæ ὅρου. Emendo ὁρισμοῦ ex Regiis, n. 2977 et 3447. Hic enim de definitione sermo est, non de termino περὶ ὅρου· quorum mox discrimen exponit auctor. » In editis et Reg. 3447 deest ἀπὸ Ἱεροσολύμων, nec non quæ paulo post sequuntur, ἀπὸ Παλαιστίνης.

NOTE.

(13) Ὅτε συμβεβηκότων. Neque accidentia definiiri posse. Congeriem accidentium intellige qua individuum determinatur. Alioqui superius concessit accidentia posse definiiri, ut habitus quivis ex

A item esse. Atque interdum etiam eas, quæ ex solo subjecto; cum scilicet subjectum illud alteri arti non subijciuntur, ut vitrum arti vitrarie. Interdum rursus ex solo fine; cum finis ille alterius artis esse finis non potest, ut in extruendarum navium arte. Quocirca ex his omnibus intelligendum est, definitionis perfectionem in hoc etiam esse, ut cum re definita convertatur.

Ὁρος latius patet quam ὁρισμὸς. — Sola substantia definitur, individua et accidentia describuntur. — Differi autem vox ὁρισμὸς, a voce ὅρος, quod alterum latius sit, alterum angustius. Vox enim ὅρος latius patet, quam ὁρισμὸς, seu definitio. Nam et terræ limitem significat; decretumque ac sententiam, ut cum dicimus ὁρίζειν ὁ βασιλεὺς, id est Rex id decrevit. Indicat etiam illud in quod propositio resolvitur, ut, Deo favente, infra cognoscemus. Denique

Porro sciendum est definitionem in sola substantia accipi ac speciebus ejus; nec individua, nec accidentia definiiri posse, sed tantum describi: quia nimirum definitio constat ex genere et differentis constituentibus: descriptio autem ex accidentalibus.

CAP. IX.

De genere.

Quid æquivoca. — Genus nomen æquivocum, et quin-
plex. — In æquivocis tria querenda sunt: nimirum an vox æquivoca sit; quoniam significationes habeat; ac de quanam earum sermo sit. Prius itaque exponendum est quid sit æquivocum. Æquivoca sunt, cum duo vel plura idem nomen habent; quodvis autem eorum aliud quidpiam significat, atque diversæ substantiæ est; hoc est aliam definitionem recipit: quemadmodum etiam nunc in genere res se habet. Genus enim in æquivocorum numero est. Dicitur enim genus primum a patria, et parentibus; atque utrumque horum duplici modo, nempe propinque vel remote. A propinqua nimirum patria, ut ab Hierosolymis dicitur quis Hierosolymitanus: a remota, ut a Palestina provincia, Palestinus. Eodem modo a propinquo parente, ut cum Achilles Pelei filius, Peleidas dicitur: a remoto, ut cum 21 idem ab avo Æaco Æacides appellatur. Nam Æacus Pelei pater erat. Genus rursus dicitur, habitudine unius erga multos, qui

D ab eo ortum habent, — ut cum omnes, qui ab Israel

promanarunt, Israelitæ dicuntur. At de his duabus generis significationibus nulla philosophis

cura est.

Genus philosophicum. — Genus rursus id dicitur cui species subijciuntur, v. gr., sub animali sunt, homo, equus, et aliae species: itaque animal genus est. Ac de hoc genere tractant philosophi. Quod etiam ad hunc modum definimus: genus est quod de pluribus specie differentibus, in quid est praedicatur, ut animal genus est quod de homine, equo, et bove, aliisque pluribus, in quid est praedicatur; quae quidem inter se specie discrepant. Alia enim hominis species, et alia equi, et alia bovis. In quid est autem praedicatur. Nam cum ex nobis queritur, quid sit homo; dicimus, animal. Simili etiam modo cum queritur, quid sit equus; animal, dicimus. Itaque genus est id cui species subijciuntur [est item genus, quod dividitur in species]. Nam genus in species dividitur, latiusque patet quam species, ac species complectitur, li-
que superius est.

Subjectum existentiae et praedicationis. — Scire enim operae pretium est, superius dici, quod generalius est; inferius autem ac subjectum ad praedicationem, id quod est minus generale. Est enim subjectum ad existentiam, ut substantia; supponitur enim accidenti, ut existat, quippe cum illud in ipsa subsistat: est item subjectum ad praedicationem, quod nimirum particulare est. Ut enim genus de specie, ita species praedicatur de individuis. Liqueat autem genus quidem esse specie generalius, ac speciem individuis. De quibus accuratius infra Deo favente disseremus. Nunc vero cum de genere verba fecerimus, de specie quoque loquamur.

CAP. X.

De specie.

Quid species philosophica. — Quin species quoque in equivocorum numero est, quae duplici modo dicitur. Species enim ipsa etiam cujusque rei forma [et figura dicitur, ut v. gr. statuae species] velut et a quodam dictum est: *Prima species digna imperio*. Species rursus, illud substantiale est quod collocatur sub genere. Ac rursus, species est id de quo genus in quid est praedicatur. Rursus denique species est id quod de pluribus numero differentibus in quid est praedicatur. Ceterum duae priores species descriptiones habitudine sola et ordinis ratione inter se differunt, uti ascensus atque descensus, ac speciei omni accommodantur. Tertia autem ac postrema descriptio, infimae duntaxat speciei, quae proxime individuus superior est, ac singulariter existentia, seu supposita, complectitur; qua ratione dicimus hominis speciem.

Diximus igitur genus triplici ratione dici, denominatione scilicet, a parentibus et a patria; atque

A λέγεται πάλιν γένος, ὅ ἐποτάσσεται τὸ εἶδος, ὅσον ὅτι τὸ ζῶον ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος, ἵππος, καὶ ἑτέρα εἶδη· τὸ οὖν ζῶον γένος ἐστὶ. Περὶ τοῦτου τοῦ γένους παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος· ὁ ὀριζόμενος λέγομεν γένος ἐστὶ τὸ κατὰ πλείονων καὶ διαφερόντων τῶν εἰδῶν, ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορούμενον. Ὅτι περὶ τὸ ζῶον, γένος ὄν, κατηγορεῖται τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἵππου, καὶ βοῦς, καὶ ἄλλων πλείονων ἐν τῷ τί ἐστὶν, ἃ τίνα τῶν εἰδῶν διαφέρουσιν ἀλλήλων. Ἐτερον γὰρ εἶδος ἀνθρώπου, καὶ ἄλλο ἵππου, καὶ ἄλλο βοῦς. Ἐν τῷ τί δὲ ἐστὶ, κατηγορεῖται. Ἐρωτώμενοι γὰρ τί ἐστὶν ἀνθρώπος; φημὲν, ζῶον, ὁμοίως δὲ καὶ ἵππος. Ἐρωτώμενοι γὰρ, τί ἐστὶν; λέγομεν, ζῶον. Ὅτι γένος ἐστὶν, ὅ ἐποτάσσεται τὸ εἶδος. * Καὶ πάλιν γένος ἐστὶ τὸ διαιρούμενον εἰς εἶδη. B Τὸ γὰρ γένος εἰς εἶδη διαιρεῖται, καὶ καθολικώτερον τοῦ εἵδους ἐστὶ, καὶ περιέχει τὰ εἶδη, καὶ ἐκείνα αὐτῶν ἐστὶν.

Χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὡς ἐπάνω λέγεται τὸ καθολικώτερον. Ὑποκείμενον δὲ, καὶ τὸ ὑποκείμενον πρὸς κατηγορίαν, τὸ μερικώτερον. Ἐστὶ γὰρ ὑποκείμενον πρὸς ὑπαρξιν, ὡς ἡ οὐσία· ὑποκείται γὰρ πρὸς ὑπαρξιν τῷ συμβεβηκότι· ἐν αὐτῇ γὰρ ὑφίσταται τὸ συμβεβηκός. Καὶ ἐστὶν ὑποκείμενον πρὸς κατηγορίαν τὸ μερικόν· κατηγορεῖται γὰρ, τὸ μὲν γένος τοῦ εἵδους, καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀτόμων· ὅλον δὲ ὡς καθολικώτερον ἐπὶ τὸ γένος τοῦ εἵδους, καὶ εἶδος τῶν ἀτόμων, περὶ ὧν ἀκριβέστερον ἐν τοῖς ἐξῆς σὺν θεῷ μαθησόμεθα. Nῦν δὲ περὶ τοῦ γένους εἰπόντες, εἰπομεν καὶ περὶ τοῦ εἵδους.

ΚΕΦΑΛΑ. Ρ.

Περὶ εἵδους.

Καὶ τὸ εἶδος δὲ τῶν ὁμωνύμων ἐστὶν, δις ὡς λέγόμενον· λέγεται γὰρ εἶδος, καὶ ἡ ἐκείνου μορφή, καὶ τὸ σχῆμα· ὅσον τὸ εἶδος τοῦ ἀνδριάντος· καὶ ὁ καὶ εἰρηται (14)· πρῶτον μὲν εἶδος ἀξίον τυραννίδος. Ἐστὶ πάλιν εἶδος, τὸ οὐσιώδες, τὸ ὑποτασσόμενον ὅτι τὸ γένος. Καὶ πάλιν εἶδος ἐστὶν, οὗ κατηγορεῖται τὸ γένος ἐν τῷ τί ἐστὶ. Καὶ πάλιν· εἶδος ἐστὶ, τὸ κατὰ πλείονων, καὶ διαφερόντων τῶν ἀριθμῶν ἐν τῷ τί ἐστὶν κατηγορούμενον. Ἄλλ' αἱ μὲν πρῶται δύο ὑπογραφαὶ κατὰ τὴν σχέσιν μόνον· διαφέρουσιν, ὡς ἀνάβασις καὶ κατάβασις, καὶ ἀρμυζουσὶν ἐπὶ παντὸς εἵδους. Ἡ δὲ τρίτη καὶ τελευταία ὑπογραφή, μόνον ἐπὶ τοῦ εἰδικωτάτου εἵδους, τοῦ προσεχῶς ἐπάνω τῶν ἀτόμων ὄντος, τοῦ περιέχοντος τὰς ὑποστάσεις, ὡς λέγομεν, τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰπομεν οὖν ὡς τὸ γένος τρισὺς λέγεται. Ἀπὸ τοῦ τεσσόντος, καὶ ἀπὸ τῆς πατρίδος, καὶ καὶ ἐκείνου.

VARIE LECTIONES.

* Haec addo ex brevi logica, quia cap. seq. expresse testatur auctor se descriptionem hanc cum exteris attulisse, eam de genere sermonem haberet. Favent ea, quae proxime sequuntur. Regii duo, μερικώτερον. * Deerat μόνον in editis.

NOTAE.

(14) Euripides, ex quo Porphyrius.

τερον διχῶς. Καὶ κατὰ τρίτον τρόπον, ὡς ὑποτάσσεται τὸ εἶδος. Καὶ τὸ εἶδος δὲ δις αὖς λέγεται. Ὡς ἡ ἐκάστου μορφή, καθ' ἓνα τρόπον. Κατὰ δεύτερον δὲ τρόπον, οὗ κατηγορεῖται τὸ γένος, τὸ καὶ ὑπὸ τὸ γένος ταττόμενον, ὡς ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενον. Περὶ τοῦ τοῦ γένους, καὶ τοῦ εἶδους παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ γένους διαλεγόμενοι, τοῦ εἶδους ἐμνημονεύσαμεν, εἰπόντες· Γένος ἐστὶ τὸ διαιρούμενον εἰς εἶδη· καὶ πάλιν, περὶ τοῦ εἶδους διαλεγόμενοι, τοῦ γένους ἐμνημονεύσαμεν εἰπόντες· Εἶδος ἐστὶ τὸ ἐκ γένους διαιρούμενον, χρή γινώσκειν, ὅτι ὡσπερ περὶ πατρὸς λέγοντες, ἐξ ἀνάγκης καὶ τοῦ υἱοῦ ἐμνημονεύμεν· οὗτος γάρ ἐστι πατὴρ ὁ ἔχων υἱόν· καὶ περὶ υἱοῦ διαλεγόμενοι, ἐξ ἀνάγκης καὶ πατρὸς ἐμνημονεύμεν· οὗτος γάρ ἐστιν υἱός, ὁ ἔχων πατέρα· οὕτως πάντας, ἀδύνατον περὶ τοῦ γένους διαλαβεῖν ἐκτὸς τοῦ εἶδους, ἢ περὶ τοῦ εἶδους ἐκτὸς τοῦ γένους. Τὸ γὰρ γένος εἰς εἶδη διαιρεῖται πάντως, καὶ τὸ μὴ ἔχον εἶδη ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενα, οὐκ ἐστὶ γένος. Καὶ τὰ εἶδη, ἐκ γένους διαιροῦνται, καὶ τὰ μὴ ἔχοντα γένος, οὐκ εἰσὶν εἶδη.

Καὶ ὡσπερ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἦγουν ὁ Ἀδάμ, μὴ ἰσχυρῶς πατέρα οὐ λέγεται υἱός, λέγεται δὲ πατήρ· ἔσχε γὰρ υἱός· ὁ δὲ Σὴθ, καὶ υἱός λέγεται τοῦ τεκόντος· αὐτὸν· ἔσχε γὰρ πατέρα τὸν Ἀδάμ· καὶ πατὴρ λέγεται τοῦ τεκόντος ἐξ αὐτοῦ· ἐγέννησε γὰρ τὸν Ἐνῶς· ὁ δὲ Ἀβελ υἱός μὲν λέγεται· ἔσχε γὰρ πατέρα τὸν Ἀδάμ· πατήρ δὲ οὐ λέγεται· οὐ γὰρ ἔσχε υἱόν· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ γένους, καὶ τοῦ εἶδους, τὸ πρῶτον γένος, ὡσπερ οὐ διαιρεῖται ἀπὸ τέριου γένους, οὐδὲ ἔχει πρὸ αὐτοῦ γένος, γένος μόνον ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐστὶν εἶδος, καὶ λέγεται γενικώτατον γένος, ὃ καὶ ὀριζόμενοι φασί· Γενικώτατον γένος ἐστὶν, ὃ γένος ὃν οὐκ ἐστὶν εἶδος, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἐπάνω αὐτοῦ γένος. Τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενα, εἰν ἔχουσι ὑποκάτω αὐτῶν ἄλλα εἶδη, ἐξ αὐτῶν διαιρούμενα, καὶ εἶδη εἰσι τῶν πρὸ αὐτῶν, ἦγουν τῶν ἐπάνω αὐτῶν, ἐξ ὧν τέμνονται, καὶ γένη τῶν ἐξ αὐτῶν τεμνομένων, ἦγουν τῶν ὑποκάτω· καὶ λέγονται, καὶ γένη, καὶ εἶδη ὑπάλληλα. Τὰ δὲ εἶδη, τὰ ἔσχατα καὶ κατώτατα, τὰ μὴ ἔχοντα ὑποκάτω αὐτῶν ἄλλα εἶδη· τούτοις μὴ περιέχοντα εἶδη, ἄλλα ἄτομα, ἦγουν ὑποστάσεις, οὐ λέγεται γένος, ἀλλ' εἶδη μόνον. Διὰ τὸ μὴ ἔχειν ὑποκάτω αὐτῶν, ὡς εἶπον, ἄλλα εἶδη ἐξ αὐτῶν διαιρούμενα. Ἀδύνατον γὰρ βῆθῃναι γένος, τὸ μὴ περιέχον εἶδη, μήτε ἔχον ὑποκάτω αὐτοῦ εἶδη ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενα. Λέγεται οὖν τὸ μὴ περιέχον εἶδη, ἀλλ' ὑποστάσεις, εἰδικώτατον εἶδος, διότι εἶδος ὃν, οὐκ ἐστὶ καὶ γένος· ὡσπερ τὸ γένος, τὸ μὴ ὃν εἶδος, λέγεται γενικώτατον γένος. nullas species continet; nec earum aliquas, quae ex ipso dividantur, habeat. Quocirca id quod nullas species continet; nec earum aliquas, quae ex ipso dividantur, habeat. Quocirca id quod nullas species continet; nec earum aliquas, quae ex ipso dividantur, habeat. Quocirca id quod nullas species continet; nec earum aliquas, quae ex ipso dividantur, habeat.

Χρή δὲ εἰδέναι, ὡς ἐξ ἀνάγκης τὰ εἶδη, καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν ὀρισμὸν τοῦ γένους δέχονται, καὶ τὸ

A utroque modo bifariam: deique de eo cui species subijciuntur. Ad eundem itaque modum, species quoque duplici significatione accipitur. Una nimirum pro rei cuiusque forma; altera, pro eo de quo genus predicatur, quodque generi subijciuntur, ut quod ex eo dividatur. Ac de huiusmodi genere et specie a philosophis disputatur.

Explicatur genus per speciem et contra. — Quia vero, cum de genere disceveremus, species mentionem facimus, dicentes genus id esse quod dividitur in species: ac rursus cum de specie verbum easset, generis item mentionem facimus, dicentes speciem id esse quod ex genere dividitur: petere opera pretium est, ut quemadmodum loquentes de patre necessario quoque de filio verbum habemus (nam ille dicitur pater qui filium habet): itemque de filio verba facientes, quia filius dicitur qui patrem habet, eodem modo hic quoque fieri non potest, ut quispiam de genere sine specie, aut de specie sine genere pertractet. Genus enim in species dividatur necesse est: et quod species ex se divisas non habet, genus non est. Consimili quoque ratione, species ex genere dividuntur: et quae carent genere non sunt species.

Scita generis, summi generis, ac modis speciei et infimae declaratio. — Quemadmodum autem primus parens Adamus, cum patre caruerit, non dicitur filius; dicitur vero pater, ut qui habuerit filios: Seth autem, cum parentis sui dicitur filius (quippe patrem habuit Adamum), tum pater ejus qui ab eo genitus est (siquidem genuit Enos); et Abel dicitur quidem filius, quia habuit Adamum patrem; haud item vero appellatur pater, quia filium non habuit: eodem quoque modo quod spectat ad genus ac speciem, primum genus quod non dividitur ab alio genere, nec genus ullum antea habet, genus tantum est, non autem etiam species, appellaturque generalissimum genus; cuius haec definitio est: generalissimum genus est, quod cum genus sit, haud tamen species est, quia nullum se superius genus habet. Quae autem ex ipso dividuntur, si alias infra se species habeant, quae ex ipsis dividantur, tum priorum, hoc est superiorum, ex quibus secantur, species sunt; tum generum, quae ex ipsis dividuntur, hoc est inferiorum; ac subalterna genera ac species vocantur. At extremae infimaeque species, quae alias infra se species non habent; hoc est nullas species; sed sola individua, id est hypostases seu supposita continent, non dicuntur genera, sed species duntaxat: ea nimirum, uti dicebam, ratione, quod nullas species subjectas, quae ex illis dividantur, obtineant. Neque enim id genus dici possit, quod ex ipso dividantur, habeat. Quocirca id quod nullas species continet, nec earum aliquas, quae ex ipso dividantur, habeat. Quocirca id quod nullas species continet; nec earum aliquas, quae ex ipso dividantur, habeat. Quocirca id quod nullas species continet; nec earum aliquas, quae ex ipso dividantur, habeat.

Superiora omnia de inferioribus dicuntur: haud vero species de specie. — Substantia generalissimum

genus, non ens. — Homo species specialissima. — Discrimen inter speciem et individua. — Nec vero illud ignorandum est, species sui generis, nomen ac definitionem, genusque ejus generis quod superius habet, ad ipsum usque generalissimum genus, necessario recipere: species autem ipsas alteram alterius definitionem nequaquam 23 mutuo posse sumere. Ut autem dilucidius fiat quod dico, ad hunc modum agamus. Substantia primum ac generalissimum genus est. Quanquam enim cum substantia, tum accidens scindatur ab ente, haud tamen ens genus eorum est. Nam illa entis quidem nomen recipiunt; at non item definitionem. Ens quippe in hunc modum definiunt: Ens, aut est quod per se subsistit, nec re alia, ut existat, opus habet; vel est quod per se non potest esse, sed in altero suum esse habet. Substantia autem illud tantum est quod per se existit, nec alia re, ut subsistat, opus habet. En substantia totam entis definitionem non accepit; nec proinde ens genus est respectu substantiae. Species enim integram generis sui definitionem absque ulla diminutione suscipit. At nec accidens entis species est: neque enim integram entis definitionem recipit, sed dimidiam partem duntaxat. Accidens quippe res est, quae per se esse non potest, sed solum in altero suum esse habet. En quo pacto nec substantia integram entis definitionem suscipiat, nec accidens: verum substantia aliteram tantum partem, accidens item dimidiam alteram partem. Quapropter licet ens in substantiam et accidens dividatur, eorum tamen genus non est. Substantia autem dividitur et in corpus et incorporeum. Corpus vero et incorporeum substantiae species sunt; quandoquidem utrumque horum et nomen et definitionem substantiae integram recipit. Constat itaque substantiam non esse speciem, cum non habeat supra se genus; verum esse ipsum primum et generalissimum genus. Rursus corpus, quod substantiae species est animati et inanimati, genus est. Animatum rursus, in sensibile et in insensibile. Sensibile quidem animatum est, quippe quod vitam et sensum habeat: insensibile autem est planta: nec enim ipsi sensus inest. Porro animata dicitur planta, quia vim eam habet, qua p

A γένος, τοῦ γένους αὐτῶν, ἕως τοῦ γενικωτάτου. Ἀλλήλων δὲ τὰ εἶδη οὐ δύνανται τὸν ὁρισμὸν δέξασθαι. Ἵνα οὖν σαφέστερον ᾗ τὸ λεγόμενον, οὕτως εἰπωμεν· Πρῶτον καὶ γενικωτάτον γένος ἐστὶν ἡ οὐσία. Εἰ γὰρ καὶ τέμνεται ἐκ τοῦ ὄντος ἡ οὐσία καὶ τὸ συμβεβηκός, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ γένος αὐτῶν τὸ ὄν. Ἐπειδὴ τὸ μὲν ὄνομα τοῦ ὄντος δέχονται, τὸν δὲ ὁρισμὸν οὐ δέχονται. Ὅν ἐστὶ πρᾶγμα ἢ αὐθύπαρκτον, καὶ μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς σύστασιν, ἢ τὸ μὴ καθ' ἑαυτὸ δυνάμενον εἶναι, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν. Οὐσία δὲ ἐστὶ πρᾶγμα αὐθύπαρκτον, καὶ μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς σύστασιν μόνον. Ἰδοὺ οὐκ ἐδέξατο ἡ οὐσία ὅλον τὸν ὁρισμὸν τοῦ ὄντος. Ὅτε τὸ ὄν οὐκ ἐστὶ γένος τῆς οὐσίας, οὔτε ἡ οὐσία τοῦ ὄντος. Τὸ γὰρ εἶδος ὅλον ἀπαρλεῖπτως τὸν ὁρισμὸν τοῦ γένους αὐτοῦ δέχεται. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ συμβεβηκός ἐστὶν εἶδος τοῦ ὄντος. Οὐ γὰρ δέχεται ὅλον τὸν ὁρισμὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ ἡμισυ. Συμβεβηκός γάρ ἐστι πρᾶγμα τὸ μὴ καθ' ἑαυτὸ δυνάμενον εἶναι, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν μόνον. Ἰδοὺ οὔτε ἡ οὐσία δέχεται ὅλον τὸν ὁρισμὸν τοῦ ὄντος, οὐδὲ τὸ συμβεβηκός. Ἀλλ' ἡ μὲν οὐσία ἐστὶν εἶδος, μὴ ἔχουσα τὸ ἄλλο ἡμισυ. Ὅτε εἰ καὶ τέμνεται τὸ ὄν εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ γένος αὐτῶν. Οὐσία δὲ τέμνεται εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον. Ἰδοὺ τὸ σῶμα καὶ τὸ ἀσώματον εἶδη εἰσι τῆς οὐσίας. Ἐκατὸν γὰρ αὐτῶν καὶ τὸ ὄνομα, καὶ τὸν ὁρισμὸν τῆς οὐσίας ἐπιδέχεται. Ὅτε ἡ οὐσία οὐκ ἐστὶν εἶδος, μὴ ἔχουσα ἐπάνω αὐτῆς γένος, ἀλλ' αὕτη ἐστὶ πρῶτον, καὶ γενικωτάτον γένος. Πάλιν τὸ σῶμα τέμνεται εἰς ἐμφύχον καὶ ἀψύχον. Ἰδοὺ πάλιν τὸ σῶμα εἶδος ὄν τῆς οὐσίας, γένος ἐστὶ τοῦ ἐμφύχου καὶ τοῦ ἀψύχου. Τὸ ἐμφύχον πάλιν διαιρεῖται, εἰς αἰσθητικὸν καὶ ἀναίσθητον. Αἰσθητικὸν μὲν ὄν ἐστὶ τὸ ζῶον, τὸ ζῶον, καὶ αἰσθησὶν ἔχον· ἀναίσθητον δὲ τὸ φυτὸν· οὐ γὰρ ἔχει αἰσθησὶν. Ἐμφύχον δὲ λέγεται τὸ φυτὸν διὰ τὸ ἔχειν θρεπτικὴν, καὶ αὐξητικὴν, καὶ γεννητικὴν δύναμιν. Τὸ ζῶον πάλιν τέμνεται εἰς λογικὸν καὶ ἀλογον. Τὸ λογικὸν, εἰς θνητὸν καὶ ἀθάνατον· τὸ θνητὸν, εἰς ἀνθρώπων, ἵππων, βοῶν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἃ τίνα οὐκ ἐπὶ τέμνεται εἰς ἄλλα εἶδη. Ἀλλ' εἰς ἄτομα, ἤγουν ὑποστάσεις. Διαιρεῖται γὰρ ὁ ἀνθρώπος, εἰς Πέτρον, Παῦλον, Ἰωάννην, καὶ τοὺς λοιποὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους, οἵτινες οὐκ εἰσὶν εἶδη, ἀλλ' ὑποστάσεις. Τὰ γὰρ εἶδη, ὡς εἵπομεν, οὐ δέχονται τὸν ὁρισμὸν ἀλλήλων· ὅσον τὸ σῶμα οὐ δέχεται τὸν ὁρισμὸν τοῦ ἀσώματου· ὁ ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὸν ὁρισμὸν τοῦ ἵππου. Ὁ δὲ Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Ἰωάννης ἓνα ὄντος δέχονται, τὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁμοίως καὶ οἱ λοιποὶ κατὰ μέρος ἀνθρώποι, ὥστε οὐκ εἰσὶν εἶδη τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἄτομα, ἤγουν ὑποστάσεις.

VARIÆ LECTIONES.

Regii 3, εἰπωμεν.

homines. Liquet ergo ut illi hominis species non sint. Sed individua, id est hypostases et personæ.

Πάλιν τὸ εἶδος τεμνόμενον μεταδίδωσι τοῖς ὑποκάτω αὐτοῦ, καὶ ὀνόματος, καὶ τοῦ ὅρου· ὁ δὲ Πέτρος τεμνόμενος εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα, οὔτε τῇ ψυχῇ, οὔτε τῷ σώματι μεταδίδωσι τοῦ ὀνόματος, καὶ τοῦ ὅρου. Οὔτε γὰρ μόνῃ ἡ ψυχὴ Πέτρος, οὔτε μόνον τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸ συναμφοτέρων.

Ἐτι δὲ πᾶσα διαίρεσις ἀπὸ γένους εἰς εἶδη γινόμενη, μέχρι δύο, τριῶν, σπανίως δὲ τεσσάρων, ἐθάνει· ἀδύνατον γὰρ διαιρεθῆναι γένος εἰς πέντε εἶδη καὶ ἑπτά. Ὁ δὲ ἄνθρωπος, εἰς πάντας τοὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους διαίρεται, οἱ τινες ἀπειροὶ εἰσι τῷ ἀριθμῷ. Διὸ τινες οὐδέ φασὶ λέγεσθαι διαίρεσιν τὴν ἀπὸ εἶδους εἰς άτομα, ἀλλ' ἀκαρίθμησιν. Ὅθεν ἄλλον, οὔτε οὐκ ἔστιν ὁ Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Ἰωάννης εἶδη, ἀλλ' άτομα, ἡγουν ὑποτάσεις. Οὔτε ὁ ἄνθρωπος γένος Πέτρου, καὶ Παύλου, καὶ Ἰωάννου, καὶ τῶν λοιπῶν ὑποτάσσειν, ἀλλ' εἶδος. Διὸ καὶ εἰδικώτατον εἶδος (15) ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος. Εἶδος γὰρ ἐστὶ τοῦ ἐπάνω, ὡς ὑπ' αὐτοῦ περιεχόμενον, καὶ εἶδος τῶν ὑποκάτω, ὡς περιέχον αὐτά. Τὸ τε γὰρ ὑπὸ γένος περιεχόμενον εἶδος ἐστὶ· καὶ τὸ περιέχον τὰ άτομα, τούτέστιν ὑποτάσεις, εἶδος ἐστὶ. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ εἰδικώτατον εἶδος, τὸ προσεχὲς ἐπάνω τῶν ἀτόμων ὑπάρχον, ὁ καὶ ὀριζόμενος φασὶ· Εἶδος ἐστὶ τὸ κατὰ πλείων καὶ διαφερόντων ἀριθμῷ ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορούμενον. Ὁμοίως καὶ ὁ ἵππος, καὶ ὁ κύων, καὶ τὰ τοιαῦτα εἶδη εἰσὶν εἰδικώτατα. Τὰ δὲ μετὰ τοῦ γενικωτάτου γένους καὶ τῶν εἰδικωτάτων εἰδῶν, γένη εἰσὶν ὑπάλληλα καὶ εἶδη· εἶδη μὲν τῶν ἐπάνω, γένη δὲ τῶν ὑποκάτω.

generalissimum genus, et specialissimas species; nempe species superiorum, inferiorum genera.

Καὶ αὐταὶ εἰσὶν αἱ οὐσίαιδεες καὶ φυσικαὶ διαφοραὶ, καὶ ποιητικæ· αἵτινες λέγονται διαίρετικαὶ καὶ συστατικαὶ· διαίρετικαὶ μὲν τῶν ἐπάνω, συστατικαὶ δὲ τῶν ὑποκάτω. Τὸ γὰρ σῶμα καὶ τὸ ἀσώματον διαίρουσι τὴν οὐσίαν. Ὁμοίως τὸ ἐμφυχὸν καὶ τὸ ἀψυχὸν διαίρουσι τὸ σῶμα. Ὁμοίως τὸ αἰσθητικὸν καὶ τὸ ἀναίσθητον διαίρουσι τὸ ἐμφυχόν. Αὗται οὖν συνιστῶσι τὸ ζῶον· λαμβάνω γὰρ οὐσίαν ἐμφυχὸν αἰσθητικὴν, καὶ ποιῶ τὸ ζῶον· ζῶον· ἄρ' ἐστὶν οὐσία ἐμφυχὸς αἰσθητικὴ· λαμβάνω πάλιν οὐσίαν ἀψυχὸν ἀναίσθητον, καὶ ποιῶ τὸν λίθον. Πάλιν λαμβάνω οὐσίαν ἐμφυχὸν ἀναίσθητον, καὶ ποιῶ φυτὸν· πάλιν τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον, τὸ ζῶον διαίρουσι· τὸ θνητὸν καὶ ἀθάνατον διαίρουσι τὸ λογικόν. Λαμβάνω οὖν τὸ ζῶον, γένος ἐν τούτων, καὶ τὸ λογικόν, καὶ τὸ θνητὸν, καὶ συνιστῶ τὸν ἄνθρωπον· ἄνθρωπος γὰρ ἐστὶ

A Rursus species cum dividitur, nomen suum ac definitionem his quæ ipsi sunt inferiora, impergit: at vero Petrus, cum in animam ac corpus secatur, nec animæ, nec corpori nomen suum ac definitionem tribuit. Neque enim sola anima Petrus est, nec solum corpus, sed utrumque conjunctim.

B Genus in paucas species dividitur. Quid species specialissima.—Præterea omnis divisio quæ a genere in species fit, ad duo, vel tria, aut raro ad quatuor usque progreditur. 24 Neque enim genus in quinque aut plures species dividi potest. Homo contra in omnes singulos homines, qui quidem numero infiniti sunt, dividitur. Quo fit, ut nonnulli negent eam quæ a specie ad individua est, dicendam esse divisionem, malintque appellari enumerationem. Ex quo patet Petrum et Paulum et Joannem species non esse, sed individua, id est supposita sive personas: nec hominem genus esse Petri et Pauli et Joannis, hominumque reliquorum, sed speciem. Ac proinde homo est species specialissima. Etenim species est superioris, ut sub eo contenta, speciesque nihilominus inferiorum, ut ea continens. Tum enim quod continetur sub genere, species est; tum quod individua, id est hypostases continet. Species igitur specialissima ea est, quæ proxime superior individua est; quam etiam ita definiunt: Species est quæ de pluribus numero differentibus in quid est prædicatur. Eodem modo et equus et canis, et similia, species sunt specialissimæ. Quæ autem inter interjecta sunt, subalternâ genera sunt ac species.

D Differentiæ dividentes et constituentes.—Hæ porro substantiales sunt et naturales differentiæ, ac qualitates, quæ dividentes dicuntur et constituentes: nempe dividentes quidem superiora, ac inferiora constituentes. Corpus quippe et incorporeum substantiam dividunt. Eodem modo animatum dividunt corpus et incorporeum: itemque sensibile et insensibile, animatum seu vivens dividunt. Hæc igitur constituunt animal. Sumo enim substantiam animatam sensibilem, atque animal efficio. Animal siquidem substantia est animata sentiens. Sumo rursus substantiam inanimatorum et insensibilem, ac facio lapidem. Rursus, substantiam animatam non sentientem, et efficio arborem. Item rationale et irrationale animal dividunt: mortale quoque et immortale dividunt rationale: terrestre autem

NOTE.

(15) Διὸ καὶ εἰδικώτατον εἶδος. Ac proinde homo est species specialissima. Assertionem hanc tribus argumentis propugnandam suscepisse mihi videtur, ut conflutandis Severianis, qui micrὰς οὐσίας partiaras essentialis ponebant, via pararetur. Οὐσία quippe Patribus idem vulgo et ac species, natura, essentialis. Quamobrem Abucaras, opusc. 2,

vocem hanc inter logicas ponit, quæ propter generalitatem quam annunt, prædicari de individuis non possint: ut sicut non dicimus Petrum esse speciem, ita nec eum esse naturam vel essentialiam. Cujus consecrarium est, ut quemadmodum individua humanæ naturæ species singulares non sunt, neque ea sint essentialis singulares vel natura.

et aquatilis, quod est rationis expertus. Sumo itaque animal, quod horum genus est, et rationale, et mortale, et hominem constituo. Homo enim est animal, et rationale, mortale. Rursum accipio animal, et irrationale et mortale atque terrestre, equumque, v. gr., aut canem ac similia constituo. Denique accipio animal et rationale et mortale et aquatile; ac piscem constituo. Substantiales porro ac naturales differentiae appellantur, eo quod substantia a substantia alia ac natura differat.

Quae duobus hisce capitibus de genere et specie fusior Dialectica Damasceni complectitur ex Porphyrii Isagoge collecta, eadem compendiosiori methodo exponit brevior Logica; ea nimirum, qua proxime sequuntur serie, in unicum caput contracta.

25 De genere generalissimo, et specie specialissima B Περὶ γένους τοῦ γενικωτάτου, καὶ εἶδους τοῦ εἰδικωτάτου, καὶ τῶν ὑπαλλήλων (b).

Generis nomen trifariam sumitur; ac primo quidem a parente, ut qui ex Israel progeniti sunt Israelitae dicuntur. Alio modo a patria, ut ab Hierosolymis, Hierosolymitae nomen habent, a Palaestina Palaestini. Tertio denique modo genus dicitur illud, quod in species dividitur; de quo apud philosophos sermo est, qui et illud ita definiunt: Genus est quod pluribus speciebus differentibus in quid est praedicatur.

Similiter vox speciei duplicem habet significationem. Species enim dicitur figura et forma; ut species hominis statuitur. Species item dicitur quod generi subijcitur, hoc est, quod ex genere dividitur: ac de ista acceptione speciei agunt philosophi.

Quandoquidem autem de genere sermonem habentes speciei meminimus, dicendo: Genus est id quod in species dividitur, operae pretium est nosse quod veluti, dum de patre loquimur, necessario de filio quoque mentionem facimus (ille quippe pater est, qui habet filium); similiter dum de filio loquimur, patris item necessario meminimus (ille siquidem filius est, qui patrem habet). Sic et impraesentiarum, impossibile est de genere tractare, omissa specie, vel de specie, tacita generis mentione. Genus etenim in species omnino dividitur; et id quod speciebus ex se divisum caret, genus non est. Species igitur ex genere dividuntur; alicuique ea quae genus non agnoscunt, nequaquam sunt species. Eodem scilicet modo quo primus homo, seu Adam non dicitur filius; dicitur tamen pater (habuit enim filios); Seth vero, et parentis sui filius dicitur (pater enim huius fuit Adam) et pater illius qui ex ipso natus est (genuit enim filium). At Abel, filius quidem appellatur, cum patrem habuerit Adamum; pater vero non dicitur, quia filium non habuit. Eadem ratione de genere et specie disserendum est.

Primum genus, quod ex alio genere non divi-

α ζῶον, λογικόν, θνητόν· καὶ λαμβάνω τὸ ζῶον, καὶ τὸ λογικόν, καὶ τὸ θνητόν, καὶ τὸ χερσαῖον, καὶ συνιστῶ ἄνθρωπον, κύναν, καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ λαμβάνω τὸ ζῶον, καὶ τὸ λογικόν, καὶ τὸ θνητόν, καὶ τὸ ἐνυδρὸν, καὶ συνιστῶ ἰχθύον. Διαφοραὶ δὲ λέγονται οὐσιώδεις καὶ φυσικαί, ὅτι αὐταὶ ποιοῦσι διαφέρειν εἶδος ἄλλου εἶδους· καὶ φύσιν καὶ οὐσίαν, ἄλλης οὐσίας καὶ φύσεως.

efficiant, ut species ab alia specie, et natura ac

Τὸ γένος τρισάκις λέγεται· καθ' ἓνα μὲν τρόπον, ἀπὸ τοῦ τεκνόντος, ὥσπερ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, Ἰσραηλίται λέγονται· κατὰ δὲ ἑτέρον, ἀπὸ τῆς πατρίδος. Ὅσπερ οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων, Ἱεροσολυμίται λέγονται, καὶ οἱ ἀπὸ Παλαιστίνης, Παλαιστιναιοί. Κατὰ δὲ τρίτον τρόπον, γένος λέγεται τὸ διαιρούμενον εἰς εἶδη, περὶ οὗ παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος· ὃ καὶ ἐρριζόμενα λέγουσι· Γένος ἐστὶ τὸ κατὰ πλείονων, καὶ διαφερόντων τῶν εἰδῶν, ἐν τῇ τὶ ἐστὶ κατηγορούμενον.

Τὸ εἶδος δὲ δύο σημαίνοντα ἔχει. Λέγεται γὰρ εἶδος τὸ σχῆμα καὶ μορφή· οἷον τὸ εἶδος τοῦ ἀνδριάντος. Λέγεται πάλιν εἶδος, τὸ τασσόμενον ὑπὸ τὸ γένος, ἥγουν τὸ ἐκ γένους διαιρούμενον. Περὶ τούτου παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος

Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ γένους διαλεγόμενοι τοῦ εἶδους ἐμνημονεύσαμεν εἰπόντες· Γένος ἐστὶ τὸ διαιρούμενον εἰς εἶδη. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ εἶδους διαλεγόμενοι τοῦ γένους ἐμνημονεύσαμεν εἰπόντες· Εἶδος ἐστὶ τὸ ἐκ γένους διαιρούμενον· χρὴ γινώσκειν, ὅτι ὥσπερ περὶ τοῦ πατρὸς διαλέγοντες ἐξ ἀνάγκης καὶ τοῦ υἱοῦ μνημονεύομεν· οὕτως γὰρ ἐστὶ πατὴρ ὁ ἔχων υἱόν· καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ διαλεγόμενοι, ἐξ ἀνάγκης καὶ περὶ πατρὸς μνημονεύομεν· οὕτως γὰρ ἐστὶν υἱός, ὁ ἔχων πατέρα· οὕτω κἀνταῦθα, ἀδυνατον περὶ τοῦ γένους διαλαβεῖν ἐκτὸς τοῦ εἶδους, ἢ περὶ τοῦ εἶδους ἐκτὸς τοῦ γένους. Τὸ γὰρ γένος εἰς εἶδη διαιρεῖται πάντως. Καὶ τὸ μὴ ἔχον εἶδη ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενα, οὐκ ἐστὶ γένος· καὶ τὰ εἶδη ἐκ τοῦ γένους διαιροῦνται· καὶ τὰ μὴ ἔχοντα γένος οὐκ εἰσὶν εἶδη. Καὶ ὥσπερ ὁ πρῶτος ἀνθρώπος μὴ ἀσχηκῶς πατέρα, ἥγουν ὁ Ἀδάμ, οὐ λέγεται υἱός· λέγεται δὲ πατὴρ· ἔσχε γὰρ υἱός· ὁ δὲ Σῆθ, καὶ υἱός λέγεται τοῦ τεκνόντος αὐτόν· ἔσχε γὰρ πατέρα τὸν Ἀδάμ· καὶ πατὴρ λέγεται τοῦ παχθέντος ἐξ αὐτοῦ· ἐγέννησε γὰρ υἱόν· ὁ δὲ Ἀβελ, υἱός μὲν λέγεται· ἔσχε γὰρ πατέρα τὸν Ἀδάμ· πατὴρ δὲ οὐ λέγεται· οὐ γὰρ ἔσχε υἱόν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ γένους καὶ τοῦ εἶδους.

Τὸ πρῶτον γένος, ὅπερ οὐ διαιρεῖται ἀπὸ τοῦ γέ-

VARIAE LECTIONES.

^b Cod. S. Nil. et Regii quidam, περὶ γένους καὶ εἶδους, τοῦ γενικωτάτου, καὶ τοῦ εἰδικωτάτου, καὶ τῶν ὑπαλλήλων. ^c Multi in utroque loco habent ἐμνημονεύσαμεν. ^d Cod. S. Nil. et alii quidam περὶ.

uous, οὐδὲ ἔχει πρὸ αὐτοῦ γένος, γένος μόνον ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐστὶν εἶδος, καὶ λέγεται γενικώτατον γένος, ὅπερ ὀριζόμενοι πασι· Γενικώτατον γένος ἐστὶν, ὃ γένος ἐν, οὐκ ἐστὶν εἶδος, διὰ τὸ ἔχειν ἐπάνω αὐτοῦ γένος· τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενα εἶδη, ἂν ἔχουσιν ὑποκάτω αὐτῶν ἄλλα εἶδη ἐξ αὐτῶν διαιρούμενα, καὶ εἶδη εἰσι τῶν πρὸ αὐτῶν, ἥγουν τῶν ἐπάνω ἐξ ὧν τέμνονται, καὶ γένη τῶν ἐξ αὐτῶν, ἥγουν τῶν ὑποκάτω, καὶ λέγονται, καὶ γένη, καὶ εἶδη ὑπάλληλα. Τὰ δὲ εἶδη τὰ ἔσχατα καὶ κατώτερα, τὰ μὴ ἔχοντα ὑποκάτω αὐτῶν ἄλλα εἶδη, οὐ λέγονται γένη, ἀλλὰ εἶδη μόνον, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ὑποκάτω αὐτῶν ἄλλα εἶδη ἐξ αὐτῶν διαιρούμενα. Ἀδύνατον γὰρ ῥηθῆναι γένος, εἰ μὴ ἔχει ὑποκάτω αὐτοῦ εἶδη ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενα. Λέγεται οὖν τὸ εἶδος, τὸ μὴ ἐν εἶδος, εἰδικώτατον γένος.

Κρῆ δὲ γινώσκων, ὅτι ἀνάγκη ἐστίν, ἵνα τὰ εἶδη καὶ τὸ ἄνωμα τοῦ γένους αὐτῶν, καὶ τὸν ὁρισμὸν αὐτῶν δέχωνται, καὶ τὸ γένος ἀπὸ γένους, ἕως τοῦ γενικωτάτου. Ἀλλήλων δὲ τὰ εἶδη οὐ δύνανται τὸν ὁρισμὸν δεῖξασθαι· Πρῶτον καὶ γενικωτάτου γένος ἐστὶν ἡ οὐσία. Εἰ γὰρ καὶ τέμνεται ἐκ τοῦ ὄντος ἡ οὐσία καὶ τὸ συμβεβηκός, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ γένος αὐτῶν τὸ ἐν. Ἐπειδὴ τὸ μὲν ἄνωμα τοῦ ὄντος δέχονται, τὸν δὲ ὁρισμὸν οὐ δέχονται. Τὸ γὰρ ἐν οὕτως ὀρίζονται· ἐν ἐστὶ πρᾶγμα ἢ αὐθόπαρκτον, καὶ μὴ δεδομένον ἑτέρου πρὸς σύστασιν· ἢ τὸ μὴ καθ' αὐτὸ δυνάμενον εἶναι, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν· ἢ δὲ οὐσία πρᾶγμα ἐστὶν αὐθόπαρκτον, καὶ μὴ δεδομένον ἑτέρου πρὸς σύστασιν, μόνον. Καὶ τὸ συμβεβηκός, πρᾶγμα τὸ μὴ καθ' αὐτὸ δυνάμενον εἶναι, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν, μόνον· ἰδοὺ οὕτε ἡ οὐσία ἰδέσθαι ὅλον τὸν ὅρον τοῦ ὄντος, οὐδὲ τὸ συμβεβηκός. Ἀλλ' ἡ μὲν οὐσία τὸ ἥμισυ, καὶ τὸ συμβεβηκός, τὸν ἄλλο ἥμισυ· τὰ δὲ εἶδη, καὶ τὸ ἄνωμα, καὶ ὅλον τὸν ὅρον τοῦ γένους τέλειον θάλοισι δεῖξασθαι. Ὅστε εἰ καὶ τέμνεται τὸ ἐν εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ γένος αὐτῶν· οὕτε μὴ ἡ οὐσία ἐστὶν εἶδος μὴ ἔχουσα ἐπάνω αὐτῆς γένος, ἀλλ' αὕτη ἐστὶ πρῶτον καὶ γενικώτατον γένος.

Αὕτη οὖν οὐσία τέμνεται εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον. Τὸ οὖν σῶμα καὶ ἀσώματον, εἶδη εἰσι τῆς οὐσίας. Πάλιν τὸ σῶμα τέμνεται εἰς ἐμψυχον καὶ ἀψυχον· ἰδοὺ πάλιν τὸ σῶμα εἶδος ἐν, τῆς οὐσίας, γένος ἐστὶ τοῦ ἐμψύχου καὶ ἀψύχου. Τὸ ἐμψυχον πάλιν διαίρεται εἰς αἰσθητικὸν καὶ ἀναίσθητον. Αἰσθητικὸν μὲν οὖν ἐστὶ τὸ ζῶον, τὸ ζῶον καὶ αἰσθητικὸν ἔχον· ἀναίσθητον δὲ τὸ φυτὸν· οὐ γὰρ ἔχει αἰσθησιν. Ἐμψυχον δὲ λέγεται τὸ φυτὸν διὰ τὸ ἔχειν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν καὶ γεννητικὴν δύναμιν. Τὸ ζῶον πάλιν τέμνεται εἰς τὸ λογικὸν καὶ ἀλογον. Τὸ λογικὸν εἰς θνητὸν καὶ ἀθάνατον. Τὸ θνητὸν εἰς ἀνθρώπον

A dicitur, nec aliud supra se agnoscit, genus est, duntaxat, non species, vocaturque generalissimum genus. Quod sic definiunt: generalissimum genus illud est, quod genus cum sit, rationem speciei non admittit, quia supra se nullum genus habet. Quae vero ex ipso dividuntur species, si alias ex ipsis se divisas species habeant, species quidem sunt generum illorum ex quibus vocantur; genera vero earum quae ex ipsis dividuntur, id est inferiorum. Et huiusmodi genera ac species subalterna dicuntur. At vero infimae species, quae sub se species alias non habent, genera minime vocantur, sed tantum species, eo quod ex ipsis species aliae non dividantur. Fieri enim non potest ut genus appelletur, quod ex se subdivisas species non habeat. Species itaque, genus non est, species specialissima dicitur.

B 26 Scire oportet, quod species et nomen ac definitionem generis sui necessario auscipiant: id quod etiam ei generi quod ex alio superiori derivatur, convenit, donec ad generalissimum genus ascenderit. Species tamen invicem sui definitionem admittere non possunt. Quod ut manifestius fiat, hac ratione rem consideremus. Primum generalissimum genus est substantia: etsi enim ex ente dividantur substantia et accidens, ens nihilominus eorum genus non est, cum tametsi entis nomen utrumque recipiat, non tamen entis definitionem. Nam ens sic vulgo definitur: *Eus res est, tum per se existens, nec altero in quo subsistat indigens, tum quae per se esse non valet, sed in alio existentiam habet.* Substantia autem illud est tantum quod per se existit, nec alia re ut sit opus habet. At vero accidens sola ea res est, quae per se non potest esse, sed in altero suum esse habet. En quo pacto nec substantia integram entis definitionem non receperit, neque accidens; verum substantia dimidiam tantum partem, accidens item dimidiam alteram partem. Attamen, cum ita comparatae sint species, ut et nomen, et totam generis definitionem accipiant; eapropter licet, ens in substantiam et accidens dividatur; non tamen illud est eorum genus; ac neque substantia est species, quippe quae

D Ipsa igitur substantia in corpus et incorporeum secatur: ac proinde corporeum et incorporeum substantiae species sunt. Iterum corpus dividitur in animatum et inanimatum. Unde rursus colligitur, corpus cum substantiae species sit, esse etiam genus animati et inanimati. Animatum seu vivens rursus dividitur in sensibile et insensibile. Sensibile itaque est animal quod vita et sensu praeditum est. Insensibile vero est planta: sensu etenim caret. Planta autem vivens dicitur, quia nutriendi et augendi, et generandi virtute pollet. Animal rursus scinditur in rationale et irrationale. Ratio-

VARIAE LECTIONES.

* Quidam codd. hic addunt: ἵνα οὖν σαφέστερον ᾗ τὸ λεγόμενον, οὕτως ἐπλωμεν, ut in fusiori Logica.

† Quidam, ὀρίζεται· alii, λέγεται.

nale in mortale et immortale. Mortale in hominem ratione præditum, et in irrationalia, equum, canem et similia : quæ quidem in alias species minime se-
cantur, sed in individua, id est hypostases, aut sup-
posita. Dividitur siquidem homo in Petrum, Paulum,
et cæteros singulos homines, qui non sunt species :
quia species, ut jam diximus, aliæ aliarum defini-
tiones non admittunt : exempli gratia, corpus non
patitur definitionem incorporei, nec homo defini-
tionem equi. At vero Petrus et Paulus et Joannes
unam definitionem suscipiunt, hominis nimirum :
sic etiam reliqui singuli homines ; proinde nec spe-
cies hominis sunt, sed individua, hoc est hypo-
stases et personæ.

Rursus species divisa, inferioribus suis, et no-
men et definitionem suam impertit : verum Petrus
in animam et corpus divisus, nec animæ corpori
nomen et definitionem suam communicat. [Neque
enim sola anima Petrus est, nec solum corpus.]

27 Deinde vero, divisio omnis generis in species,
ad duo, vel tria, aut raro ad quatuor usque pro-
greditur. Neque enim genus in quinque species
et amplius dividi possit : at homo in omnes et
singulos homines dividitur, qui quidem numero
indefiniti sunt. Quapropter divisionem speciei in
individua dicendam esse negant, sed potius enu-
merationem. Patet ergo Petrum et Paulum et
Joannem species non esse, sed individua, hoc est
hypostases ; nec proinde homo Pétri et reliqua-
rum personarum genus est, sed species. Unde se-
quitur hominem specialissimam esse speciem.
Species enim est respectu superioris, et species
respectu inferiorum. Eodem quoque modo equus
et canis, et similia, species quidem sunt, non au-
tem genera ; ex quo fit ut specialissimæ species
sint. Quæ autem inter generalissimum genus, et
specialissimas species medium occupant locum,
pote quæ superiorum quidem species sint, inferiorum vero genera.

Atque illæ ipsæ substantiales sunt ac naturales
differentiæ et qualitates, quæ superiores quidem
dividere, inferiores vero constituere, dicuntur.
Nam corpus et incorporeum substantiam divi-
dunt ; quemadmodum etiam animatum et inani-
matum dividunt corpus. Eodem quoque modo
sensibile et insensibile, vivens, seu animatum, di-
vidunt ; quæ nempe animal constituunt. Accipio
siquidem substantiam animatam, sensibilem, et
animal efficio. Animal enim est substantia anima-
ta sensibilis. Rursus assumo substantiam anima-
tam, insensibilem, et lapidem facio. Iterum sumo
substantiam animatam, insensibilem, et plantam
efficio. Insuper rationale et irrationale dividunt
animal ; mortale item et immortale, rationale divi-
dunt. Quapropter assumo animal, quod est ge-
nus, et rationale et mortale, et hominem consti-

λογικὸν καὶ τὰ ἄλογα, ἱππὸν, κύνα καὶ τὰ τοιαῦτα
ἄτινα οὐκ ἐστὶ τέμνεται εἰς ἄλλα εἶδη, ἀλλ' εἰς ἄτομα,
ἥγουν ὑποστάσεις. Διαιρεῖται γὰρ ὁ ἄνθρωπος εἰς
Πέτρον, καὶ Παῦλον, καὶ Ἰωάννην καὶ τοὺς λοιποὺς
κατὰ μέρος ἀνθρώπους, οἵτινες οὐκ εἰσὶν εἶδη· τὰ
γὰρ εἶδη, ὡς εἰπομεν, οὐ δέχονται τὸν ὅρισμὸν ἀλλή-
λων· ὅλον τὸ σῶμα οὐ δέχεται τὸν ὅρισμὸν τοῦ ἀσω-
μάτου. Ὁ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὸν ὅρισμὸν τοῦ ἱπποῦ.
Ὁ δὲ Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Ἰωάννης ἕνα ὅρον
δέχονται, τὸν τοῦ ἀνθρώπου· ὁμοίως καὶ οἱ λοιποὶ
κατὰ μέρος ἄνθρωποι. Ὅστε οὐκ εἰσὶν εἶδη τοῦ ἀν-
θρώπου, ἀλλ' ἄτομα, ἥγουν ὑποστάσεις.

Πάλιν τὸ εἶδος τεμνόμενον μεταβιβάζει τοῖς ὑπο-
κάτω αὐτοῦ, καὶ τοῦ ὀνόματος, καὶ τοῦ ὁρισμοῦ. Ὁ
δὲ Πέτρος τεμνόμενος εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα, οὐδὲ τῇ
ψυχῇ μεταβιβάζει τοῦ ὀνόματος, καὶ τοῦ ὅρου αὐτοῦ,
οὐδὲ τῷ σώματι. [* Ὅτε γὰρ μόνῃ ἡ ψυχῇ Πέτρος,
οὔτε μόνον τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸ συναμφοτέρον.]

Ἐστὶ πᾶσα διαίρεσις ἀπὸ γένους εἰς εἶδη γενόμενῃ,
μέχρι δύο ἢ τριῶν, σπάντως δὲ ἐπὶ τεσσάρων, φθά-
νει. Ἀδύνατον γὰρ ἐστὶ διαιρεθῆναι γένος εἰς πέντε
εἶδη, καὶ ἑπᾶνω. Ὁ δὲ ἄνθρωπος εἰς πάντας τοὺς
κατὰ μέρος ἀνθρώπους διαιρεῖται· οἵτινες ἀπειροὶ
εἰσι τῷ ἀριθμῷ. Διὸ τινὲς οὐδὲ φασὶ διαίρεσιν λέγε-
σθαι, ἀπὸ τοῦ εἶδους εἰς ἄτομα, ἀλλ' ἀπαρίθμησιν.
Ὅθεν ὅλως, ὅτι οὐκ ἐστὶ ὁ Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ
Ἰωάννης εἶδη, ἀλλ' ἄτομα, ἥγουν ὑποστάσεις. Ὅτε
ὁ ἄνθρωπος γένος ἐστὶ τοῦ Πέτρου, καὶ τῶν λοιπῶν
ὑποστάσεων, ἀλλ' εἶδος. Διὸ, εἰδικώτερον γένος ἐστὶν
ὁ ἄνθρωπος. Εἶδος γὰρ ἐστὶ τοῦ ἑπᾶνω, καὶ εἶδος
τῶν ὑποκάτω. Ὅμοίως ἱππὸς, καὶ ὁ κύων, καὶ τὰ
τοιαῦτα, εἶδη εἰσὶ καὶ οὐ γένη διὰ εἰδικωτάτα εἰσι.
Τὰ δὲ μετὰ τὸ γενικωτάτου γένους, καὶ τὰ τῶν εἰ-
δικωτότερον εἶδων, γένη εἰσὶ καὶ εἶδη ὑπάλληλα. Εἶδη
δὲ τῶν ἑπᾶνω, γένη δὲ τῶν ὑποκάτω.

et genera sunt simul, et species subalternæ ; ut-
pote quæ superiorum quidem species sint, inferiorum vero genera.

Καὶ αὗται εἰσὶν αἱ οὐσιώδεις καὶ φυσικαὶ διαφο-
ραὶ καὶ ποιότητες, αἵτινες λέγονται, διαιρετικαὶ μὲν
τῶν ἑπᾶνω, συστατικαὶ δὲ τῶν ὑποκάτω. Τὸ γὰρ σῶμα
καὶ ἀσώματον διαιροῦσι τὴν οὐσίαν. Ὅμοίως καὶ τὸ
ἐμφύχον, καὶ τὸ ἀψυχὸν διαιροῦσι τὸ σῶμα· ὁμοίως
καὶ τὸ αἰσθητικὸν καὶ τὸ ἀναίσθητον διαιροῦσι τὸ
ἐμφύχον. Αὗται μὲν συνιστῶσι τὸ ζῶον· λαμβάνω
γὰρ οὐσίαν ἐμφύχον αἰσθητικὴν, καὶ ποιῶ τὸ ζῶον·
ζῶον γὰρ ἐστὶν οὐσία ἐμφύχως αἰσθητικῇ. Λαμβάνω
πάλιν οὐσίαν ἀψυχὸν, ἀναίσθητον, καὶ ποιῶ λίθον.
Πάλιν λαμβάνω οὐσίαν ἐμφύχον, ἀναίσθητον, καὶ
ποιῶ φυτὸν· πάλιν τὸ λογικὸν, καὶ τὸ ἄλογον διαι-
ροῦσι τὸ ζῶον· τὸ θνητὸν καὶ ἀθάνατον διαιροῦσι
τὸ λογικόν. Λαμβάνω οὖν τὸ ζῶον, γένος ὄν, καὶ τὸ
λογικόν καὶ τὸ θνητόν, καὶ συνιστῶ τὸν ἄνθρωπον.
Ἀνθρώπος γὰρ ἐστὶ ζῶον λογικὸν θνητόν· καὶ λαμ-
βάνω τὸ ζῶον, καὶ τὸ ἄλογον, καὶ τὸ θνητόν, καὶ

VARIE LECTIONES.

* Hæc desunt in Regg. 7, in Colb. S. Hil. et in vet. translāt.; leguntur in fusiōri Logica.

συνιστῶ τὸν ἱππον τυχόν, ἢ κύνα, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἡ Διαφορά δὲ λέγονται οὐσιώδεις καὶ φυσικαί, ὅτι αὗται ποιοῦσι διαφέρειν εἶδος ἄλλου εἶδους, καὶ φύσιν καὶ οὐσίαν, ἑτέρας οὐσίας καὶ φύσεως.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Περὶ ἀτόμου.

Τὸ ἀτομον τετραχῶς. Ἀτομον γὰρ λέγεται ἡ τὸ μὴ τεμνόμενον, καὶ μὴδὲ μερίζμενον, ὥς ἡ στιγμή, τὸ νῦν, καὶ ἡ μονάς· ἀτινα καὶ ἀποσα λέγονται, [ἢ ἡγουν χωρὶς ποσότητος.] Ἀτομον λέγεται, καὶ τὸ δύστητον· τοῦτέστι, τὸ δυσχερῶς τεμνόμενον, ὥς ὁ ἀδάμας λίθος, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀτομον λέγεται καὶ τὸ εἶδος, ὅπερ οὐκ ἔστι εἰς ἑτέρα εἶδη τέμνεται· ἦτοι τὸ εἰδικώτατον εἶδος, ὥς ἄνθρωπος, ἱππος, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀτομον δὲ κυρίως λέγεται, ὅπερ τέμνεται μὲν, οὐ σώζει δὲ μετὰ τὴν τομὴν τὸ πρῶτον εἶδος. Ὡς περ Πέτρος τέμνεται μὲν εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα· ἀλλ' οὕτε ἡ ψυχὴ καὶ ἑαυτὴν ἔστι τέλειος ἄνθρωπος; ἢ Πέτρος τέλειος, οὕτε τὸ σῶμα. Περὶ τοῦτου [τὸ τοῦ ἀτόμου] παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος, ὅπερ ἐπὶ τῆς οὐσίας δηλοῖ τὴν ὑπόστασιν, aut perfectus Petrus; nec item corpus. 28 Ac de isto [individuo] philosophi loquuntur; quod quidem in substantia hypostasim significat ac suppositum, seu persona.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ διαφορῆς.

Διαφορά, καὶ ποιότης, καὶ ἰδίωμα, κατὰ μὲν τὸ ὑποκειμενον ἓν εἶσι. Κατὰ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἑτέρον καὶ ἑτέρον· ἡ γὰρ λογικὴς λέγεται, καὶ ποιότης τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἰδίωμα, καὶ διαφορὰ· ἀλλὰ καὶ ἑτέρον καὶ ἑτέρον τρόπον. Ὡς μὲν γὰρ ποιοῦσα καὶ οἰολεῖ μορφοῦσα τὴν οὐσίαν, λέγεται ποιότης. Εἴτα ὡς ἰδίω γενόμενη ταύτης τῆς οὐσίας, λέγεται ἰδίωμα. Ἐν δὲ τῇ πρὸς τὸ ἄλογον συγκρίσει, βοῦν τυχόν, ἢ ἡμίονον, ἢ κύνα, λέγεται διαφορὰ. Ἐν αὐτῇ γὰρ ἄνθρωπος τῶν ἄλογων διαφέρει.

Ἡ αὕτη δὲ τριχῶς λέγεται, κοινῶς τε καὶ ἰδίως καὶ ἰδιαίτῃ. Ἀδύνατον γὰρ εὐρεθῆναι δύο τινὰ μὴ διαφέροντα ἀλλήλων κατὰ τι. Ἄλλοις οὖν διαφέρει εἶδος εἶδους, καὶ ἄλλοις ὑπόστασις τῆς ὁμοειδούς καὶ ὁμοουσίου ὑποστάσεως, καὶ ἄλλοις ὑπόστασις αὐτῆς. Διαφέρει μὲν γὰρ τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ εἶδους τοῦ ἱππου, κατὰ τὸ λογικόν, καὶ ἄλογον. Καὶ λέγεται τὸ λογικόν, καὶ τὸ ἄλογον οὐσιώδης διαφορὰ. Ὁμοίως καὶ πάντα οἷς διαφέρει εἶδος εἶδους, φυσικῇ, καὶ οὐσιώδης, καὶ συστατικῇ, καὶ εἰδοποιῶς διαφορὰ, καὶ ποιότης λέγεται [= καὶ φυσικὴν ἰδίωμα, ὅπερ παντὶ τῶν εἰδῶν ἐνυπάρχει ἀπαραιλάτως], ἥτις κα-

A tuo. Rursumque assumo animal et irrationale et mortale, et constituo equum puta, aut canem, et similia. Substantiales autem et naturales dicuntur, eo quod per illas species una ab alia differt, natura et substantia ab altera natura ac substantia.

CAP. XI.

De individuo.

Individuum quatuor modis accipitur. — Individuum sive ἀτομον quatuor modis dicitur. Est enim individuum, quod non secatur, aut dividitur in partes, ut punctum, nunc, seu momentum temporis, ac unitas: quae quidem ἀτομα, id est non quantia appelluntur. Dicitur quoque individuum, quod agro dividi potest ac secari, ut adamas, lapis, et similia. Dicitur item individuum, species quae in species alias scindi non potest, id est species specialissima, ut homo, equus, aliaque ejusmodi. Denique id individuum proprie dicitur, quod dividi quidem potest, verum, postea quam divisum est, primam speciem nequaquam retinet. v. gr., Petrus in animam et corpus dividitur: verum nec anima, si eam seorsim species, perfectus homo est, si eam seorsim species, perfectus homo est, si eam seorsim species, perfectus homo est.

CAP. XII.

De differentia.

Differentia, qualitas, ac proprietas, idem re. — Differentia, et qualitas, et proprietas, subjecti quidem ratione unum sunt: at si vim ac facultatem spectes, alterum atque alterum. Nam rationalitas tum qualitas hominis, tum proprietas, tum differentia dicitur; verum alia atque alia ratione. Ut enim substantiam veluti qualitate afficit, ac quasi format, qualitas dicitur. Ut rursum propria hujusce substantiae facta est, proprietas vocatur. Ut denique cum bruto animali, puta bove, aut mulo, aut cane, comparatur homo, differentia nuncupatur. Per eam enim homo a brutis differt.

Differentia tribus modis. — Haec porro triplici modo usurpatur; communiter nempe, et proprie, et maxime proprie. Neque enim duo aliqua inveniri possunt, quae ratione quadam ab invicem non differant. Aliis igitur species a specie, hypostasibus ab ejusdem speciei et substantiae hypostasibus, aliis hypostasis a seipsa differt. Etenim hominis species ab equi specie differt, quatenus alter ratione utitur, alter ratione caret. Diciturque ratione uti, et ratione carere, substantialis differentia. Eodemque modo quidquid illud est, per quod species a specie discrepat, naturalis, et substantialis, constituensque,

VARIE LECTIONES.

¹ Haec desunt in Reg. 2929, 3579, et in Colb.

² Edit. πρῶτον, ἀτομον γὰρ ἐστὶ. Ex codicibus quibusdam lego, λέγεται, dicitur, sicque verterunt vet. int. et Basil. Hic enim dictionis ἀτομον acceptiones varias et etymon explicat Damascenus. ³ Haec desunt in quibusdam codicibus. ⁴ Desunt haec in breviori Logica. ⁵ In Logica breviori, demptis quae praemissa sunt, hic incipit caput de differentia, ac pro αὕτῃ δὲ, legitur ἡ διαφορὰ τριχῶς, etc. ⁶ Haec desunt in breviori Logica; imo spuria putaverim. Nequo enim articulus feminini generis ἥτις ad φυσικὴν ἰδίωμ referri potest, sed ad voces διαφορὰ καὶ ποιότης.

et specificans, differentia ac qualitas nuncupatur, proprietatesque naturalis; quæ quidem universæ speciei incommutabiliter inest, ac maxime propria differentia, philosophorum usu, dici solet, ut quæ maxime propria sit, ac naturam declaret. Rursus hoc nomine homo ab homine, aut equus ab equo, vel canis a cane [hoc est individuum ab ejusdem speciei individuo differt]: quod ille magnus, hic parvus sit; ille senex, hic juvenis [ille pressis naribus, hic aduncis]; ille prudens, hic stolidus. Omnia hæc adventitiæ differentiæ ac qualitates dicuntur, quod est accidens; de quo

CAP. XIII.

De accidente.

Accidens est, quod adest et abest sine subjecti interitu. Ac rursus, accidens est, quod inesse et non inesse eidem contingit. Potest enim fieri ut homo albus sit, vel non albus: eodem modo, ut procera statura, ut prudens, ut simus [hoc, nec cum adest, speciem conservat (non enim ad ejus definitionem assumitur), nec cum abest eam labefaciat. Quantumvis enim Æthiops candore careat, nihil hoc læserit, ut ne homo exsistat. Accedit igitur ac recedit; nec subinde subjectæ substantiæ rationem lædit. Diximus enim substantiam subjecti loco ac materiæ esse accidenti].

29 Hoc porro accidens bifariam dividitur: nempe in eam quæ communiter dicitur, differentiam, et in eam quæ proprie. Differentia communiter dicta, est accidens separabile, v. gr.; sedet quispiam, ac alter stat. Quippe fieri potest, ut surgente illo qui sedebat, et sedente illo qui stabat, eorum differentia separetur, atque ut quisque aliam pro alia vicissim accipiat. Quin et a seipso dicitur quis differre, ratione accidentis separabilis. Et enim dum sedet ac surgit; dum floret ætate, ac senescit; dum adversa valetudine laborat, ac sanus est, aliisque ejusmodi, a seipso quivis differt. Propria quoque differentia est, accidens illud quod separari non potest. Ut si quis simus sit, non potest hæc simitas ab eo separari. Eodemque modo de cæcis oculis ac similibus. Per hæc itaque et inseparabilia accidentia, individuum ab individuo, hoc est hypostasis ab hypostasi differt. Nunquam tamen quisquam a seipso differt. Hæc porro nihil conferunt ad definitionem. Potest enim homo simus esse et non esse, ac recedente glauccitate, nihilominus homo remanebit.

CAP. XIV.

De proprio.

Differentia communis et propria. — Proprium quatuor modis dicitur. Primum, quod soli speciei inest, sed non omni, ut homini geometram esse; solus enim homo geometra est, sed non

A lætari paræ tois φιλοσόφοις ἰδιαιτάτα διαφορὰ, ὡς οἰκαιοτέρα καὶ τῆς φύσεως παραστατικῇ. Πάλιν διαφέρει ἄνθρωπος ἀνθρώπου, ἢ ἵππος ἵππου, ἢ κύνων κύνος. [ἢ τοῦτέστιν ἄτομον τοῦ ὁμοειδούς ἀτόμου.] καθὼς ὁ μὲν ἐστὶ μακρὸς, ὁ δὲ κοιλός· ὁ μὲν παλαιός, ὁ δὲ νέος. [οὗ ὁ μὲν σιμὸς, ὁ δὲ γρυπὸς.] ὁ μὲν φρόνιμος, ὁ δὲ μωρός. Ταῦτα πάντα ἐποποιῶδεις διαφορὰ καὶ ποιότητες λέγονται ὅτι ἐστὶ τὸ συμβεβηχός, περὶ οὗ ἀκολουθῶς ἐροῦμεν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ συμβεβηκότος.

Β Συμβεβηχός ἐστιν, ὃ γίνεται, καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φύσεως. Καὶ πάλιν ὃ ἐνδέχεται τῷ αὐτῷ, καὶ εἶναι, καὶ μὴ εἶναι. Καὶ γὰρ ἐνδέχεται, ἄνθρωπον καὶ λευκόν ὁμοίως, καὶ μακρόν, καὶ φρόνιμον, καὶ σιμόν. [Τοῦτο οὕτως παρὸν αὖτις τὸ εἶδος. Οὗ γὰρ λαμβάνεται αὐτὸν τοῦ εἶδους ὅρισμόν, οὕτως ἀπὸν φθαίρει. Κἂν γὰρ μὴ ἦ ὁ Ἀἰθίοψ λευκός, οὐδὲν παραβλαβήσεται πρὸς τὸ εἶναι ἄνθρωπος. Γίνεται οὖν καὶ ἀπογίνεται, καὶ τὴν ὑποκειμένην οὐσίαν οὐ παραβλάπτει. Ἐρημεν γὰρ ὡς ἡ οὐσία ὑποκειμένη καὶ ὅλη τις ἐστὶ τῶν συμβεβηκότων.]

Τοῦτο τὸ συμβεβηχὸς διαιρεῖται εἰς δύο· εἰς τὴν κοινῶς λεγομένην διαφορὰν, καὶ εἰς τὴν ἰδίως διαφορὰν· κοινῶς μὲν οὖν διαφορὰ ἐστὶ τὸ χωριστὸν συμβεβηχός· οἷον καθήκαι τις, καὶ ἑτερος ἵσταται· ἐνδέχεται γὰρ ἐν τῷ ἀναστῆναι τὸν καθήμενον, καὶ καθίσει τὸν ἵστάμενον, χωρισθῆναι τὴν διαφορὰν αὐτῶν, καὶ λαβεῖν αὐτοὺς ἄλλην ἀντ' ἄλλης. Καὶ αὐτοῦ δὲ τις λέγεται διαφέρειν, κατὰ τὸ χωριστὸν συμβεβηχός. Διαφέρει γὰρ αὐτοῦ ἐν τῷ καθέσθαι καὶ ἀνίστασθαι· ἐν τῷ νεάζειν καὶ γηρᾶν· ἐν τῷ νοσεῖν καὶ ὑγιαίνειν, καὶ τοῖς τοιοῦτοις. Ἰδίως δὲ διαφορὰ ἐστὶ τὸ ἀχώριστον συμβεβηχός· οἷον, ἐστὶ τις σιμὸς, ἀδύνατον χωρισθῆναι αὐτοῦ τὴν σιμότητα, ὁμοίως καὶ τὴν γλαυκότητα, καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατὰ ταῦτα οὖν τὰ ἀχώριστα συμβεβηκότα, ἄτομον ἀτόμου, τοῦτέστιν ὑπόστασις ὑπόστασεως διαφέρει. Αὐτὸς δὲ αὐτοῦ διαφέρει οὐδέποτε. Ταῦτα δὲ οὐ συντελοῦσιν εἰς ὅρισμόν· [τῆς φύσεως] ἐνδέχεται γὰρ ἄνθρωπον εἶναι σιμόν, καὶ μὴ εἶναι. Καὶ ἀπογινόμενης τῆς γλαυκότητος, οὐδὲν ἦττον ὁ ἄνθρωπος μένει ἄνθρωπος.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ ἰδίου.

Τὸ ἰδίον τετραχῶς λέγεται. Πρῶτον, ὃ μόνῃ μὲν ὑπάρχει τῷ εἶδει, οὐ παντὶ δὲ· ὥστε τὸ γεωμετρεῖν τῷ ἀνθρώπῳ· μόνος γὰρ ὁ ἄνθρωπος γεωμετρῆς. Ἄλλ' οὐ πᾶς ἄνθρωπος γεωμετρῆς. Δεύτερον, ὅτι

VARIAE LECTIONES.

* Hæc desunt etiam in breviori Logica. * Hæc quoque in compendiosiori absunt Dialectica. * Noster, καὶ σιμόν, καὶ γρυπὸν. (quæ deinde sequuntur usque ad hæc verba, τοῦτο τὸ συμβεβηχός, in compendiosiori Logica absunt. * Desunt hæc in breviori Logica.

παντί μὲν ὑπάρχει, οὐ μόνον δὲ, ὡς τὸ διόσκου. Πᾶς γὰρ ἄνθρωπος διόσκος, οὐ μόνος δὲ ἄνθρωπος διόσκος, ἀλλὰ καὶ περιστέρη, καὶ τὰ τοιαῦτα. Τρίτον, ὅπερ παντί μὲν, καὶ μόνον, οὐκ ἂν εἴη, ὡς τὸ πολιοῦσθαι τῷ ἀνθρώπῳ. Τοῦτο γὰρ καὶ παντί μὲν, καὶ μόνον τῷ ἀνθρώπῳ ἀρμόζει, οὐκ ἂν εἴη, ἀλλ' ἐν τῷ γῆρᾳ. Τέταρτον, ὅπερ γίνεται τῶν τριῶν πρώτων συνερχομένων· τοῦτέστι, παντί, καὶ μόνον, καὶ ἀντὶ τοῦ· ὅπερ καὶ ἀντιστρέφει· ὡς περ τὸ γλαστικὸν τῷ ἀνθρώπῳ; τὸ χρηματιστικὸν τῷ ἵππῳ, καὶ τὰ τοιαῦτα. Μόνος γὰρ ἄνθρωπος ἔχει τὸ γλαστικόν, καὶ πᾶς ἄνθρωπος, καὶ ἀντὶ τοῦ· εἰ καὶ μὴ ἀντὶ καίρηται· αὐτῷ. [* Εἰ τι γὰρ ἄνθρωπος, πάντως γλαστικόν· καὶ εἰ τι γλαστικόν, πάντως ἄνθρωπος. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἀντιστρέφειν. Περὶ τούτου τοῦ σημειουμένου παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος.] Ὁ καὶ ὑπογράφοντες φασί· "Ἰδὼν ἐστὶν [δὲ παντί καὶ μόνον τῷ εἶδει, καὶ ἀντὶ τοῦ, ὑπάρχει". Τοῦτο δὲ τριχῶς διαρροῦσιν· ἀπὸ τῆς διοργανώσεως, [* τοῦτέστι τῆς διατάξεως;] ὡς τὸ πλατυνόνυχον [καὶ τὸ ὀρθόπεριπατικόν] τῷ ἀνθρώπῳ· ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, ὡς τῷ πυρὶ τὸ ἀνωτάτω φέρεσθαι· ἀπὸ τῆς δυνάμεως, ὡς λέγομεν τῷ πυρὶ ὑπάρχειν θερμαντικὴν δύναμιν ὑπερβάλλουσαν τῆς τῶν ἄλλων κοινῶν θερμότητος. Λέγεται δὲ τὸ ἴδιον ἀποσιωπῶδες ἢ ἐκσιωπῶδες". Ἰγνὴν vi calefaciendi pollere dicimus, quæ corporum aliorum calores longe superet. Dicitur autem proprium substantiæ adiectitium quid, seu essentiam consequens.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τῶν κατηγορουμένων.

Πᾶσα κατηγορία, ἣ ἐπὶ πλείον γίνεται, ἢ ἐπίσης. Ἐπ' ἁπλοῦς δὲ οὐδέποτε. Καὶ ἐπὶ πλείον μὲν, ὅτε τὰ καθολικώτερα κατηγοροῦνται τῶν μερικωτέρων· καθολικώτερα οὖν εἰσι τὰ ἐπὶ πᾶσι· μερικώτερα δὲ, τὰ ὑποκάτω. Καὶ καθολικώτερον μὲν πάντων ἐστὶ τὸ θν, εἰς καὶ πάντων κατηγορεῖται. Καὶ γὰρ καὶ ἡ οὐσία θν λέγεται, καὶ τὸ συμβεβηκὸς θν λέγεται. Οὐ δυνάμεθα δὲ εἰπεῖν, ὅτι τὸ θν οὐσία ἐστίν. Οὐ μόνον γὰρ οὐσία ἐστὶ τὸ θν, ἀλλὰ καὶ συμβεβηκός. Ὅμοιος καὶ γένη κατηγοροῦνται τῶν εἰδῶν, ὡς καθολικώτερα· τὰ δὲ εἶδη οὐ κατηγοροῦνται τῶν γένων αὐτῶν. Τὰ δὲ εἶδη καθολικώτερα γένων εἰσι, κατηγορεῖται τοίνυν ἡ οὐσία τοῦ ζώου, καὶ τὸ ζῶον τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ γὰρ τὸ ζῶον οὐσία ἐστὶ, καὶ ἄνθρωπος ζῶον ἐστίν. Οὐκ ἀντιστρέφει δὲ· πᾶς μὲν γὰρ ἄνθρωπος, ζῶον· οὐ πᾶν δὲ ζῶον, ἄνθρωπος. Καὶ ὁ ἵππος γὰρ, καὶ ὁ κύων ζῶα εἰσιν· οὐ πᾶσα δὲ οὐσία ζῶον ἐστίν. Ὁ λίθος γὰρ καὶ τὸ ξύλον οὐσία ἐστίν, ἅτινα οὐκ εἰσι ζῶα. Ὅμοιος καὶ τὸ εἶδος· κατηγορεῖται τῶν ὑπ' αὐτοῦ περιεχομένων ἀτόμων, τοῦτέστι τῶν ὑποστάσεων, ὡς καθολικώτερον. Τὸ δὲ ἀτόμον, ἔχον ὑπόστασις, οὐ κατηγορεῖται τοῦ εἶδους. Μερικώτερα γὰρ ἐστὶ τοῦ εἶδους ἡ ὑπόστασις. Καὶ Πέτρος τοίνυν ἄνθρωπος ἐστὶ, καὶ Παῦλος ἀν-

A omnis homo est geometra. Secundo, quod omni quidem speciei inest, sed non soli; ut bipedem esse. Omnis quippe homo bipes est; at non solus homo est bipes, sed etiam columba, et similia. Tertio, quod omni quidem ac soli, et non semper; quemadmodum homini canescere. Hoc enim omni et soli homini convenit, at non semper; verum in senectute tantum. Quarto denique, quod tribus primis in unum coeuntibus exurgit, hoc est, quod omni, ac soli, semperque convenit: quod item convertitur, ut risus homini, binnitus equo, aliaque id genus. Solus enim homo risibilis est, et omnis homo, et semper; tametsi ea facultate non semper utatur [nam si quidem est homo, risibilem esse necessum est, ac quidquid risibile est, hominem esse oportet. Hoc est enim converti, ac reciprocari]. Ac de hoc proprii significato disserunt philosophi; inque hunc modum describitur: Proprium est, quod omni, et soli speciei, ac semper inest. Hoc autem trifariam dividunt: ab organicarum partium afformatione; sic homini convenit latos ungues habere, et erecto corpore incedere: ab actu, ut igni vergere sursum; a potentia, et agendi vi, ut

30 CAP. XV.

De his quæ prædicantur.

Prædicatum omne, aut superius, aut æquale. —

C Omne prædicatum, aut latius patet quam subiectum, aut æque; minus autem late, nunquam. Latius nimirum; cum quæ latius patent, de his quæ minus late patent, prædicantur: Latius porro patent superiora: minus late inferiora. Quare cum ens latius omnibus pateat, de omnibus quæ proinde rebus prædicatur. Nam et substantia dicitur ens; et accidens item ens dicitur. Modum autem dicere non possumus, ens substantiam esse. Non enim ens substantia solum est, sed et accidens. Eodem modo genera de speciebus prædicantur, ut quæ ampliора sunt. Contra species de suis generibus minime prædicantur; propterea quod species non tam late pateant. Quoties substantia de animali prædicatur, atque animal de homine: nam animal substantia est, et homo animal, at non e converso. Quippe, omnis quidem homo animal est; at non omne animal est homo. Siquidem et equus et canis animalia sunt. Eodem modo omne animal substantia est; at non item omnis substantia, animal. Nam et lapis et lignum substantiæ sunt, nec tamen propterea sunt animalia. Sic etiam species ut latius patens de

VARIE LECTIONES.

* Hæc omissa sunt in breviori Logica. * Logica brevioris codices δ... ὑπάρχειν. * Hæc etiam in illa desunt, ut et quæ paulo post sequuntur τὸ ὀρθόπεριπα. Reg. 1927, ἦτοι διατάξεως, ὡς τὸ πλατυνόνυχον τῷ ἀνθρώπῳ. * Sic reperi scriptum in duobus brevioris Logica codicibus; legerunt quæ interpretes, velustus, et Basileensis. Prior, superingressum posuit; posterior, adventitium. Hæc ἀποσιωπῶδες, ἢ ἐκσιωπῶδες, substantiæ adiectitium quid, etc., una voce exprimit Porphyrius, ubi proprium appellat id quod σύμμετρον, naturæ concretum est. * Logica brevior, ἔχον ὑπόστασις.

individuis prædicatur, hoc est de hypostasisibus, quæ sub ipsa continentur: at individuum, hoc est hypostasis, de specie minime prædicatur: eo quod hypostasis, seu singulare subsistens minus late patet, quam species. Itaque et Petrus homo est, et Paulus homo est; at non item omnis homo et Petrus, aut Paulus. Sunt enim aliæ quæque hypostases sub hominis specie. Quin differentia quoque de speciebus quibus insunt, ac de ipsarum individuis prædicantur: latius enim patent differentia quam species. Etenim ratione nam omnis quidem homo rationalis est; at non rationalis est, nec tamen est homo. Atque hujusmodi sane est prædicatum, quod diffusius est.

Prædicatum æquale subjecto. — Simia gestu solo ridet. — Prædicatum autem quod subjecto est æquale, illud est quod cum subjecto convertitur. Prædicantur enim propria de speciebus, quarum propria sunt: atque item species de suis propriis prædicantur. Ut enim omnis homo risibilis est, ita omnis risibilis est homo. Nam quamvis simia quoque ridere dicatur, non ex animo tamen, sed gestu solo ridet. Est enim imitandum animal. Quapropter generum de speciebus, et differentiarum de speciebus, ac specierum de individuis prædicatio latior dicitur; priorum autem, æqua. Ea porro quæ æqualis prædicationis sunt, converti dicuntur, ac reciproca prædicata.

CAP. XVI.

De univoca et æquivoca prædicatione.

Quid univoca prædicatio et æquivoca. — Univoca prædicatio est, cum subjectum, et nomen, et definitionem ipsius nominis recipit; ut animal de homine prædicatur; accipitque homo, tum nomen, tum definitionem animalis. Animal enim est substantia vivens sensibilis, homoque item definitionem hanc suscipit. Nam homo etiam est substantia vivens sensibilis.

31 Æquivoca autem prædicatio est, cum nomen quidem suscipit; definitionem vero non item: puta, imago hominis, nomen quidem hominis, non autem definitionem admittit. Hominis enim definitio hæc est: Animal rationale, mortale, intelligentia ac scientia capax. At imago nec animal est (neque enim est vivens), nec rationis particeps, nec intelligentia ac scientia capax.

Regula antepredicamentorum ab Aristotele tradita.

VARIE LECTIONES.

x Deest ἐστὶν in editis et pluribus scriptis; nec legisse videtur vetus interpres. y In Logica breviori abest τὸ ὑποκειµένον. Logica brevior αἰσθητικῇ. Sic vetus int. et Basileensis; *animata et insensibilia*. Melius tamen αἰσθητικῶς. Sensus enim hic est: homo quippe est tum substantia, tum animatus, tum sensu præditus.

NOTE.

(16) Καθολικώτεραι γὰρ εἰσιν. Latius enim patent differentia. Hoc logica nostri non concesserint, si de differentiis propriissimis sermo sit, quæ cum speciebus quas constituunt reciprocantur. Neque enim rationale latius patet quam homo. In hanc vero sententiam abierunt Græci propter tritam

ἄνωγος ἐστὶν: οὐ πᾶς δὲ ἄνθρωπος, Πέτρος, καὶ Παῦλος: εἰσὶ γὰρ καὶ ἄλλαι ὑποστάσεις ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ αἱ διαφοραὶ δὲ κατηγοροῦνται τῶν εἰδῶν, οἷς ἐκυπάρχουσι, καὶ τῶν ἀτόμων αὐτῶν. Καθολικώτεραι γὰρ εἰσιν (16) αἱ διαφοραὶ τῶν εἰδῶν. Τὸ γὰρ λογικὸν καθολικώτερόν ἐστι τοῦ εἰδους τοῦ ἀνθρώπου. Οὐ γὰρ πᾶς μὲν ἄνθρωπος, λογικὸς: οὐ πᾶς δὲ λογικὸς, ἄνθρωπος. Καὶ ὁ ἄγγελος γὰρ λογικὸς ὢν, οὐκ ἐστὶν ἄνθρωπος. Καὶ αὕτη μὲν ἐστὶν ἡ ἐπὶ πλείον κατηγορία.

præditum esse latius patet quam hominis species: item omnis rationalis est homo: quippe angelus sane est prædicatum, quod diffusius est.

Ἡ δὲ ἐπίσης κατηγορία ἐστὶν ὅτι ἀντιστρέφει. Κατηγοροῦνται γὰρ τὰ ἴδια τῶν εἰδῶν, ὧν ἐστὶν ἴδια: καὶ τὰ εἶδη κατηγοροῦνται τῶν ἰδίων αὐτῶν. Πᾶς γὰρ ἄνθρωπος, γελαστικός, καὶ πᾶς γελαστικός, ἄνθρωπος. Εἰ γὰρ καὶ γελᾶν λέγεται πῆλκος, οὐ γελᾶ τῇ καρδίᾳ, ἀλλὰ μόνον τοῖς στήθεσι: μιμητικὸν γὰρ ζῶον ἐστὶν. Ὅτε ἡ μὲν τῶν γενῶν κατὰ τῶν εἰδῶν κατηγορία, καὶ ἡ τῶν διαφορῶν κατὰ τῶν εἰδῶν, καὶ ἡ τῶν εἰδῶν κατὰ τῶν ἀτόμων, ἐπὶ πλείον λέγεται. Ἡ δὲ τῶν ἰδίων, ἐπίσης. Ταῦτα δὲ τὰ ἐπίσης ἀντιστρέφοντα, καὶ ἀντικατηγορούμενα λέγεται.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΓ'.

Περὶ συνωνύμου καὶ ὁμωνύμου κατηγορίας.

Συνώνυμος μὲν κατηγορία ἐστὶν, ὅτε καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν ὄρον αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος δέχεται τὸ ὑποκειµένον: ὅσον τὸ ζῶον κατηγορεῖται τοῦ ἀνθρώπου: καὶ δέχεται ὁ ἄνθρωπος, καὶ τὸ ὄνομα, καὶ τὸν ὄρον τοῦ ζώου. Ζῶον γὰρ ἐστὶν οὐσία ἐμφυχός, αἰσθητικὴ: καὶ ἄνθρωπος δὲ ἐπιδέχεται τὸν ὄρον τοῦτον. Οὐσία γὰρ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐμφυχός καὶ αἰσθητικός.

Ὅμωνυμος δὲ ἐστὶ κατηγορία, ὅτε τὸ μὲν ὄνομα δέχεται. Τὸν δὲ ὄρον οὐδαμῶς, ὅσον, ἡ εἰκὼν τοῦ ἀνθρώπου τὸ μὲν ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου δέχεται: τὸν δὲ ὄρον τοῦ ἀνθρώπου οὐ δέχεται. Ὁ γὰρ ὄρος τοῦ ἀνθρώπου, ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Ἡ δὲ εἰκὼν, οὕτε ζῶον ἐστὶν (οὐ γὰρ ἐστὶν ἐμφυχός), οὕτε λογικόν, οὐ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν.

Κρὴ γινώσκειν, ὅτι ὅσα κατηγορεῖται κατὰ τινος,

illam definitionem qua hominem esse aiunt animal rationale, mortale. Ille enim admissa, ultima differentia, mortale scilicet, specie humana universalior est: quippe quæ cæteris animantium speciebus continet.

ὡς καθ' ὑποκειμένου, ἔχουν συνωνύμως, καὶ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῇ κατηγορηθῆσται· οὖν τὸ ζῶον, ὡς καθ' ὑποκειμένου κατηγορεῖται τοῦ ἀνθρώπου, ἔχουν συνωνύμως, καὶ ὁ ἀνθρώπος, τοῦ Πέτρου. Ὑπόκειται γὰρ τῷ ἀνθρώπῳ ὁ Πέτρος. Κατηγορεῖται οὖν καὶ τοῦ Πέτρου τὸ ζῶον· καὶ ὁ Πέτρος γὰρ ζῶον ἐστίν.

* Τὸ ὑποκείμενον διδωὶς λέγεται, τὸ μὲν πρὸς ὑπαρξιν, τὸ δὲ πρὸς κατηγορίαν. Καὶ πρὸς ὑπαρξιν μὲν, ὥσπερ ὑπόκειται ἡ οὐσία τοῖς συμβεβηκόσιν· ἐν αὐτῇ γὰρ ἔχουσι τὸ εἶναι, καὶ ἐκτὸς αὐτῆς οὐχ ὑφίστανται. Τὸ δὲ πρὸς κατηγορίαν ὑποκείμενον ἐστὶ τὸ μερικὸν· ὑπόκειται γὰρ τὸ μερικὸν τῷ καθολικωτέρῳ πρὸς κατηγορίαν. Ἐπειδὴ τὸ καθολικώτερον κατηγορεῖται τοῦ μερικωτέρου· ὡς τὸ ζῶον κατηγορεῖται τοῦ ἀνθρώπου. Λέγεται δὲ τὸ μὲν καθόλου καθ' ὑποκειμένου· τὸ δὲ μερικώτερον, ὑποκείμενον πρὸς κατηγορίαν. Λέγεται δὲ τὸ συμβεβηκὸς ἐν ὑποκειμένῳ τῇ οὐσίᾳ· ἡ δὲ οὐσία ὑποκείμενον πρὸς ὑπαρξιν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Ἡ περὶ τῆς ἐν τῷ τί ἐστίν, καὶ ἐν τῷ ὁποῖόν τι ἐστὶ κατηγορίας.

Ἄλλο ἐστίν, ἢ ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορία, καὶ ἄλλο, ἢ ἐν τῷ ὁποῖόν τι ἐστὶ· καὶ ἢ ἐν τῷ τί ἐστὶ μὲν, ὅτε ἐρωτώμενοι, τί ἐστὶν ἀνθρώπος, λέγομεν· Ζῶον. Ἐν δὲ τῷ ὁποῖόν τι ἐστίν, ὅτε ἐρωτώμενοι, ὁποῖον ζῶον, φαμέν· Λογικὸν, θνητόν· ὥστε τὸ μὲν γένος, καὶ τὸ εἶδος ἐν τῷ τί ἐστὶν κατηγορεῖται· Ἡ δὲ διαφορὰ (17), ἢ τε οὐσιώδης, καὶ ἢ ἐπουσιώδης, ἔχουν τὸ συμβεβηκὸς, καὶ τὸ εἶδον ἐν τῷ ὁποῖόν τι ἐστὶν κατηγορεῖται· ἡ ὑπόστασις οὐδὲ τὸ τί ἐστὶν δηλοῖ, οὐδὲ ὁποῖόν τι ἐστίν, ἀλλὰ τίς ἐστίν. Ἐρωτώμενοι γὰρ, τίς ἐστὶν οὗτος, λέγομεν, Πέτρος. Ἐτα ἐρωτώμενοι, ὁποῖος ἀνθρώπος, λέγομεν, Μακρὸς τυχόν, ἢ βολυβός.

Χρὴ δὲ γινώσκειν (18), ὅτι τὰ φύσει διαφέροντα, ἄλλο καὶ ἄλλο λέγονται. Λέγομεν γάρ· Ἄλλο ἐστὶν ἀνθρώπος, καὶ ἄλλο ἵππος· ἄλλο δὲ, κατὰ φύσιν. Καὶ γὰρ ἕτερον εἶδος τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἄλλο τοῦ ἵππου. Τῷ δὲ

A — Illud autem nosse oportet, quæcunque de ali quo prædicantur, ut de subjecto, hoc est, univoce, eadem de eo prædicari quod illi subiectum est. Exempli gratia, animal de hominæ prædicatur tanquam de subjecto; hoc est univoce, et homo de Petro. Petrus enim subicitur homini. Prædicatur itaque etiam de Petro animal: nam Petrus quoque animal.

De subjecto. — Subjectum porro duplici modo dicitur: nimirum, vel ad existentiam, vel ad prædicationem. Ad existentiam, quemadmodum substantia accidentibus subicitur: nam in ea suum esse habent, neque ea resbota subsistunt. Subjectum autem ad prædicationem, particulare est: nam particulare universaliori ad prædicationem subicitur. Universalis aiquidem de contractioni prædicatur, ut animal de homine. Porro quod in universum sumitur, prædicatum dicitur: quod autem specialius est ac particularius, subjectum ad prædicationem appellatur. Dicitur autem accedens in substantia, tanquam in subjecto; substantia autem subjectum est ad existentiam.

CAP. XVII.

De prædicationibus in quid est, et in quale quid est.

Alia est prædictio in quid est; et alia in quale quid est. In quid est, ut cum interroganti quid est homo, respondemus, animal. In quale quid est, ut cum quærenti, quale est animal, respondemus, rationale, mortale. Itaque genus et species in quid est prædicantur: differentia autem tam substantialis 32 quam accidentalis, hoc est accedens, et proprium, in quale quid est prædicantur: at vero hypostasis, nec quid est, nec quale quid est ostendit, sed quis est. Nam si quis ex nobis sciactetur, quis hic sit; dicimus, Petrus: ac deinde si pergat quærere, quid sit Petrus, dicimus, homo: quod si rursum quærat, qualis homo, dicimus, v. gr., magnus, aut parvus.

Quid aliud, quid aliud. — Illud porro sciendum est, ea quæ natura differunt, aliud dici, et aliud. Dicimus enim, aliud est homo, et aliud equus: aliud, inquam, quantum ad naturam attinet.

VARIE LECTIONES.

* In mss. ad modum tituli hic scriptum reperi περὶ τοῦ ὑποκειμένου. id est, de subjecto, præterquam in cod. S. Hilarii: in quo tamen perinde ac in aliis a linea legitur. Ad δὲ γινώσκειν ὅτι τὸ ὑποκείμενον διδωὶς. al. διττῶς. Favent et veteres translationes huic lectioni. Soli Regii 1986 et 2927, non habent δὲ δὲ γινώσκειν ὅτι. Ita lego in multis codicibus, et veteribus interpretationibus. Edita et nonnulli codices περὶ τῶν . . . κατηγοριῶν.

NOTE.

(17) Ἡ δὲ διαφορά. Differentia autem. Hæc Damascenus ex Porphyrio. Nostri vero accuratius, docent voce quale significari, prædicatum adjectivo nomine enuntiari, et adjuncto pronomine quid, illud quod essentialiter est indicari: proprium vero non prædicari in quale quid, sed in quale necessario, tanquam attributum essentiali necessario consequens: accedens demum in quale contingen-

ter, quia adjectivo nomine velut id quod adesse possit, vel abesse, prædicatur.

(18) Χρὴ δὲ γινώσκειν. Illud porro sciendum est, etc. SS. Patres hoc sanxerunt adversus Arianos, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum non esse aliud et aliud et aliud, sed totidem naturas, sed alium et alium et alium. Econtra in Christo agnoscunt aliud et aliud, sive naturas duas, non

Etenim alia est hominis species, alia equi. Quae autem numero differunt, hoc est hypostases, alius et alius dicuntur. Dicimus enim: alius est Petrus, et alius Paulus. At dicere non possumus: aliud est Petrus, et aliud Paulus. Alioqui falso id dicemus. Natura enim unum sunt: non tamen sunt unus numero.

Ἄλλοιόν τι. Quid ἑτεροῦ. — Illud quoque scire operæ pretium est, substantiam quidem, atque item substantiales differentias, aliud vocari: accidens autem ἄλλοιόν. (q. d. *alterius qualitatis*), propterea quod substantiales differentie circa ipsam speciem, hoc est circa naturam ipsam considerantur, eamque constituunt: accidens autem circa individuum. Etenim accidentia hypostasim constituunt. Aliud igitur est homo, et aliud equus: alius autem qualitate ac diversus Petrus; et alius ac diversus qualitate Paulus. Porro differentia omnis, tam substantialis, quam accidentalis ἑτεροῦ facit. Siquidem τὸ ἑτεροῦ, cum aliud, tum diversum in qualitate, significat. Ac naturam autem hunc quemdam, atque hoc aliquid: omnis

CAP. XVIII.

In quibus quinque simplices voces convenient inter se, ac dissideant.

Illud scire attinet, quinque voces in eo convenire, quod omnes de pluribus prædicantur. Differunt autem inter se quod genus de pluribus specie differentibus in quid est prædicetur; species item in quid est, de pluribus numero differentibus: differentia vero et accidens, in quale quid est, de pluribus differentibus specie: proprium denique et ipsum, in quale quid est de pluribus numero differentibus; hoc est de una specie ac subjectis ei individuis. Porro inter differentiam et accidens hoc interest discriminis, quod differentia substantialis sive essentialis est, hoc est pars substantiæ seu essentiæ subjecti: accidens autem, non ut pars substantiæ, sed adventitium est.

33. CAP. XIX.

In quibus genus et differentia inter se convenient, ac discrepant.

Inter genus et differentiam hoc commune est, quod utrumque species comprehendat: quodque univocè de speciebus ac individuis prædicetur. Illud autem scire convenit; quæcumque de re aliqua tanquam de subjecto, hoc est univocè, prædicantur,

ἄριθμῳ διαφέροντα, ἔχουν ὑποστάσεις, ἄλλος καὶ ἄλλος λέγονται. Λέγομεν γάρ· ἄλλος ἐστὶν ὁ Πέτρος, καὶ ἄλλος ὁ Παῦλος. Οὐ δύναμεθα δὲ εἰπεῖν, ὅτι ἄλλο ἐστὶ Πέτρος, καὶ ἄλλο Παῦλος, ἐπεὶ ψευδόμεθα. Τῇ γὰρ φύσει ἓν εἰσιν· οὐκ εἰσὶ δὲ εἰς τῷ ἀριθμῷ.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν οὐσία ἄλλο καλεῖται. Ὁμοίως καὶ αἱ οὐσιώδεις διαφοραὶ· τὸ δὲ συμβεβηκός, ἄλλοιόν· διότι αἱ μὲν οὐσιώδεις διαφοραὶ, περὶ τὸ εἶδος, ἔχουν περὶ τὴν φύσιν θεωροῦνται, καὶ ταύτην τινιστῶσι· τὸ συμβεβηκός, περὶ τὸ ἀτόμον· συστατικὰ γὰρ τῆς ὑποστάσεως τὰ συμβεβηκότα. Ἄλλο οὖν ἐστὶν ἀνθρώπος, καὶ ἄλλο ἵππος. Ἄλλοιός δὲ καὶ ἄλλος ὁ Πέτρος, καὶ ἄλλοιός καὶ ἄλλος ὁ Παῦλος. Πᾶσα δὲ διαφορὰ οὐσιώδης τε καὶ ἐπουσιώδης, ἑτεροῦν ποιεῖ· τὸ γὰρ ἑτεροῦν σημαίνει, καὶ τὸ ἄλλο, καὶ τὸ ἄλλοιόν. Καὶ ἡ μὲν φύσις τὸ τί σημαίνει. Ἡ δὲ ὑπόστασις, τὸν τίνα, καὶ τότε τι· πᾶσα οὖν διαφορὰ ὁποῖόν ἐστιν.

quidem, quid res est, significat; hypostasis autem vero differentia quale est.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ΄.

Κοινωνία καὶ διαφορὰ τῶν πέντε φωνῶν.

Δεῖ γινώσκειν, ὅτι κοινωνοῦσιν αἱ πέντε φωναὶ ἀλλήλαις, κατὰ τὸ πάσας κατὰ πλείονων κατηγορεῖσθαι. Διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων, ὅτι τὸ μὲν γένος κατὰ πλείονων, καὶ διαφερόντων τῷ εἶδει ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορεῖται· τὸ δὲ εἶδος κατὰ πλείονων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορεῖται· ἡ δὲ διαφορὰ καὶ τὸ συμβεβηκός, κατὰ πλείονων, καὶ διαφερόντων τῷ εἶδει ἐν τῷ ὁποῖόν τί ἐστὶ κατηγοροῦνται· τὸ δὲ ἴδιον κατὰ πλείονων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ, τούτῃστι καθ' ἑνὸς εἶδους, καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸ ἀτόμων ἐν τῷ ὁποῖόν κατηγορεῖται. Διαφέρει δὲ ἡ διαφορὰ τοῦ συμβεβηκότος, ὅτι ἡ μὲν διαφορὰ οὐσιώδης ἐστὶν, ἔχουν μέρος τῆς οὐσίας· τοῦ ὑποκειμένου· τὸ δὲ συμβεβηκός, οὐχ ὡς μέρος τῆς οὐσίας, ἀλλ' ὡς ἐπουσιώδες.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ΄.

Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ διαφορᾶς.

Κοινὰ δὲ γένους καὶ διαφορᾶς, τὸ περιεχτικὸν εἶναι τῶν εἰδῶν ἀμφοτέρω, καὶ τὸ συνωνύμου; κατηγορεῖσθαι τῶν εἰδῶν καὶ τῶν ἀτόμων. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ὅσα κατηγορεῖται κατὰ τινος, ὡς καθ' ὑποκειμένου, ἔχουν συνωνύμως, καὶ τοῦ ὑπο-

VARIE LECTIONES.

^c Noster, κοινωνία... τὸ περιεχτικὸν εἶναι τῶν εἰδῶν ἀμφοτέρω. ^d Noster et Reg. 3447 εἰδέναι.

NOTÆ.

alium et alium, duæ personæ. Ἄλλο μὲν καὶ ἄλλο τὰ ἐξ ὧν ὁ Εὐθὺς, inquit, Nazianzenus epist. (Ad Cledon.) Aliud quidem et aliud sunt illa e quibus Saluator; οὐκ ἄλλος καὶ ἄλλος, non alius et alius: et absit. λέγω δὲ ἄλλο καὶ ἄλλο ἑκαλὸν ἡ ἐκ τῆς Τριᾶδος ἔχει, aliud vero et aliud dico dis-

pari ratione atque ubi de Trinitate sermo est. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἄλλος καὶ ἄλλος. Illic siquidem alius et alius dicitur, ne personam confundamus: sed non aliud et aliud. Tria quippe unum idemque sunt in Trinitate.

καίμενον αὐτῷ συνωνύμως κατηγορηθῆσεται· ὅσα δὲ ὁμωνύμως, οὐδαμῶς. Ἰδία δὲ τοῦ γένους πρὸς διαφορὰν· ὅτι τὸ γένος ἐπὶ πλὸν ἐστὶ τῶν ὑπ' αὐτὸ διαφορῶν, καὶ τῶν ἄλλων τριῶν φωνῶν· ὅτι τὸ γένος περιέχει τὰς διαφορὰς δυνάμει· ὅτι τὸ γένος φύσει πρότερον τῶν διαφορῶν· ὅτι τὸ γένος ἐν τῷ τί ἐστίν, ἢ δὲ διαφορὰ, ἐν τῷ ὅποῦν τί ἐστὶ κατηγορεῖται· ὅτι τὸ προσεχὲς γένος ἐν· αἱ δὲ διαφοραὶ, πλείους, ὅτι τὸ γένος ἀναλογεῖ ὅλην, μορφή δὲ ἢ διαφορὰ.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Koinwria kal διαφορὰ γένους καὶ εἰδους.

Κοινὰ γένους καὶ εἰδους, καὶ κατὰ πλείονων ἐν τῷ τί ἐστὶν κατηγορεῖσθαι· τὸ φύσει πρότερον εἶναι τῶν ὑπ' αὐτὰ· τὸ, ὅλον τι εἶναι ἀμφοτέρω. Ἰδία δὲ γένους καὶ εἰδους· ὅτι τὸ γένος καθολικώτερον ἐστὶ τοῦ εἰδους· ὅτι τὸ εἶδος περιτεταμένον τοῦ γένους ταῖς διαφοραῖς· ὅτι τὸ γένος συνωνύμως κατηγορεῖται τοῦ εἰδους, τὸ δὲ εἶδος οὐκ ἀντιστρέφει· ὅτι οὕτως τὸ γένος εἰδικώτερον, οὕτως τὸ εἶδος γενικώτερον, οὕτως τὸ εἰδικώτερον ἐστὶ γένος.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Koinwria kal διαφορὰ γένους καὶ ἰδίου.

Κοινὰ γένους καὶ ἰδίου, ὅτι τὰ ἀμφοτέρω τοῖς εἰδασιν ἴκονται, ἴσθον κατηγοροῦνται· ὅτι ἐπίσης κατηγοροῦνται, ὅν κατηγοροῦνται ἀμφοτέρω· ὅτι συνωνύμως κατηγοροῦνται. Διαφορὰ δὲ τοῦ γένους, καὶ ἰδίου, ὅτι φύσει πρότερον τὸ γένος τοῦ ἰδίου· ὅτι τὸ γένος κατὰ πλείονων εἰδῶν κατηγορεῖται, τὸ δὲ ἰδίον, ἑνός· ὅτι τὸ μὲν ἰδίον ἀντιστρέφει πρὸς τὸ εἶδος, τὸ δὲ γένος οὐκ ἐστὶ· ὅτι τὸ μὲν ἰδίον μόνον τῷ εἶδει ὑπάγχει, τὸ δὲ γένος οὐ μόνον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

*Koinwria, kal διαφορὰ γένους καὶ συμβεβη-
κότος.*

Κοινὸν γένους καὶ συμβεβηκότος, τὸ κατὰ πλείονων κατηγορεῖσθαι. Ἰδία δὲ γένους καὶ συμβεβηκότος, ὅτι τὸ γένος πρότερον ὑπάρχει τῶν εἰδῶν, οἷον ὑπάρχει τὰ συμβεβηκότα, τὰ δὲ συμβεβηκότα τῶν εἰδῶν ὕστερα· ὅτι τοῦ μὲν γένους, ἐπίσης ἢ μετοχή, τῶν δὲ συμβεβηκότων οὐκ ἐστὶ· ὅτι τὸ συμβεβηκός προηγουμένως τοῖς ἀτόμοις ὑπάρχει, καὶ τότε τοῖς εἰδῶσι, τὸ δὲ γένος ἀνάπαιν· ὅτι τὰ γένη ἐν τῷ τί ἐστὶν κατηγοροῦνται, τὰ δὲ συμβεβηκότα ἐν τῷ ὅποῦν τί ἐστίν, ἢ πῶς ἔχον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Koinwria kal διαφορὰ διαφορᾶς, καὶ εἰδους.

Κοινὰ διαφορᾶς καὶ εἰδους, ὅτι ἐπίσης μετέχον-
ται· ὅτι ἀεὶ πάρεσιν, οἷον μετέχονται. Ἰδία διαφορὰ καὶ εἰδους, ὅτι ἡ μὲν διαφορὰ ἐν τῷ ὅποῦν τί ἐστὶν, τὸ δὲ εἶδος ἐν τῷ τί ἐστὶν κατηγορεῖται· ὅτι ἡ διαφορὰ

de ipsius quoque subjecto univoce predicari : non item quæ equivoco. Hac autem ratione inter se dissident, quod genus latius patet, quam subjectum illi differentiae, quamque alia tres voces ; quod propterea genus potestate differentias complectatur : quod natura differentias antecedit : quod in quid est ; differentia contra, in quale quid est predicetur : quod propinquum genus unum sit, differentiam autem plures : quod denique genus materiam ; differentia autem formam respondeat.

CAP. XX.

In quibus genus et species inter se conveniant, ac dissident.

Inter genus et speciem hoc commune est, quod de pluribus in quid est predicentur : quod natura ea, quæ infra ipsa sunt, antecedant : quod utrumque totum quidpiam sit. Hæc autem generi ac speciei peculiaris sunt, quod genus universalis sit quam species : quod species differentis abundet præ genere : quod genus univoce de specie predicetur, non item species de genere : quod neque genus ullum specialissimum sit, neque item ulla species generalissima ; nec quod specialissima species genus esse possit.

CAP. XXI.

In quibus genus et proprium inter se conveniant, ac differant.

Genus et proprium in hoc conveniunt, quod ambo species sequantur, id est de his predicentur : quod ambo, de his de quibus predicantur, æque predicentur : quod univoce predicentur. Hoc autem inter utrumque discrimina est, quod genus natura prius est proprio : quod genus de pluribus speciebus predicetur ; proprium autem de una : quod proprium cum specie convertatur ; genus autem non item : quod denique soli speciei inest ; non item genus.

CAP. XXII.

In quibus genus et accidens inter se conveniant, ac differant.

Hoc inter genus et accidens commune est, quod utrumque de pluribus predicetur. Hæc autem generi et accidenti peculiaris sunt, quod genus sit prius speciebus, quibus accidentia insunt ; accidentia vero speciebus sint posteriora : quod participatio generis peræque sit ; accidentium 25 non item : quod accidens primo individuis insit, atque ita subinde speciebus ; genus autem econtra : quod denique genera in quid est predicentur ; accidentia vero in quale quid est, vel quomodo est.

CAP. XXIII.

In quibus differentia et species inter se conveniant, ac differant.

Conveniunt differentia et species, quod peræque participantur : quod his semper adsint a quibus participantur. Hæc autem inter utrumque peculiaris sunt, quod differentia in quale quid est ; species

VARIE LECTIONES.

* Noster, ὅτι οὕτως.

PATROL. GR. XCIV.

autem in quid est prædicetur : quod differentia plures species eorumque individua complectatur ; species vero solum ea quæ sub ipsa continentur : quod differentia prior natura sit speciebus : quod differentia componatur cum differentia : species autem nequâquam.

CAP. XXV.

In quibus conveniant inter se ac differant differentia et proprium.

Inter differentiam et proprium hoc commune est, quod peræque de his quibus insunt prædicentur : quodque semper ac omni speciei insint. Hæc autem ipsis peculiariora sunt, quod differentia species multas complectatur ; proprium autem, unam duntaxat, quod differentia cum specie non convertatur ; proprium vero convertatur.

CAP. XXV.

In quibus differentia et accidens inter se conveniant, ac differant.

Illud inter differentiam et accidens commune est, quod utrumque de pluribus in quale quid prædicetur : quia item differentia et accidens inseparabile his semper insint de quibus prædicantur. Hæc autem ipsis peculiariora sunt, quod differentie contineant, non contineantur. Quamvis enim hæc ambo species complectantur, ut quæ de pluribus speciebus prædicentur : at differentia tamen non continetur, quoniam eadem species contrarias differentias non suscipit ; accidens contra continetur, quia eadem species, ac idem individuum multa accidentia, sæpe etiam inter se contraria, suscipit. Huc accedit quod differentia non recipiat magis aut minus ; secus vero accidens : etque item illud, quod contrariæ differentie misceri inter se nequeant ; contraria autem accidentia misceri possint.

CAP. XXVI.

In quibus species et proprium inter se conveniant, ac differant.

Inter speciem et proprium illud commune est, quod vicissim de se prædicentur, seu convertantur : quod æque participantur ; ut individuum ipsa participantium alteri magis, alteri minus se impertiant. Inter ipsa vero hoc discriminis est, quod species sit substantialis ; proprium autem, adventitium et accidentale : quod species semper sit actus ; proprium vero semper, potentia, etsi non actu : quod quæ diversas habent definitiones, ipsa quoque scilicet diversa existant.

CAP. XXVII.

In quibus species et accidens inter se conveniant, et differant.

Inter speciem et accidens hoc commune est,

VARIE LECTIONES.

Edita et mss. xal δυνάμει xal ἐνέργεια. Sed emendandum ut in textu posuimus : nec enim hæc in parte discessit Damascenus a Porphyrio, qui cap. 13 Isagoges, de his in quibus conveniunt aut discrepant species et proprium, hæc habet : "Εἰτι τὸ μὲν εἶδος ἀπὸ ἐνέργειας κἀπὸ δυνάμεως τὸ δὲ ἴδιον, ποτὶ xal δυνάμει. Ἀνθρώπος μὲν γὰρ ἀπὸ ἐνέργειας ὁ ζωογράφος τούτῳ. Γεῖσι δὲ οὐκ ἀπὸ κατὰ ἀπὸ πικρῆς ; εἶναι γελαστικόν. Insuper species quidem semper adest actu subjecto ; at proprium aliquando potentia duntaxat. Semper enim actu Socrates est homo ; verum non semper videt, etsi semper ex sua natura est risibilis.

πλείονα εἶδη περιέχει, καὶ τὰ τούτων άτομα, τὸ δὲ εἶδος μόνον τὰ ὑπ' άτομα· ἐπὶ ἡ διαφορά φύσει προτέρα τῶν εἰδῶν· ἐπὶ διαφορά μετὰ διαφορὰς συντίθεται, εἶδος δὲ μετὰ εἶδους οὐδαμῶς.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΔ.

Κοινῶν καὶ διαφορὰ διαφορὰς, ἴδιον.

Κοινὰ διαφορὰς καὶ ἴδιον, τὸ ἐπίσης κατηγορεῖσθαι πᾶσι τοῖς μετέχουσιν· τὸ ἀπὸ καὶ παντὶ τῷ εἶδει παρῆναι. Ἰδία διαφορὰς καὶ ἴδιον, ἐπὶ ἡ μὲν διαφορὰ πολλὰ εἶδη περιέχει, τὸ δὲ ἴδιον, ἐν μόνον· ἐπὶ ἡ διαφορὰ οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς τὸ εἶδος, τὸ δὲ ἴδιον ἀντιστρέφει.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΕ.

Κοινῶν καὶ διαφορὰ διαφορὰς καὶ συμβεβηχότος.

Κοινὰ διαφορὰς καὶ συμβεβηχότος, ἐπὶ ἀμφοτέρα κατὰ πλείονων ἐν τῷ ὁποίῳ τί ἐστι κατηγοροῦνται· καὶ ἐπὶ διαφορὰ καὶ τὸ ἀχώριστον συμβεβηχὸς ἀπὸ πάρεσιν, οἷς κατηγοροῦνται. Ἰδία διαφορὰς καὶ συμβεβηχότος, ἐπὶ αἱ διαφοραὶ περιέχουσιν, οὐ περιέχονται· τὰ δὲ συμβεβηχότα περιέχονται. Περιέχουσι μὲν γὰρ τὰ εἶδη ἀμφοτέρα, ὡς πλείονων εἰδῶν κατηγοροῦμενα· ἀλλ' ἡ διαφορὰ οὐ περιέχεται, διότι οὐ δέχεται τὸ αὐτὸ εἶδος τὰς ἐναντίας διαφορὰς. Τὸ δὲ συμβεβηχὸς περιέχεται, διότι τὸ αὐτὸ εἶδος, καὶ τὸ αὐτὸ άτομον, πολλὰ συμβεβηχότα δέχεται πολλάκις, καὶ τὰ ἐναντία. Ὅτι ἡ μὲν διαφορὰ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον οὐκ ἐπιδέχεται, ἀλλὰ τὰ συμβεβηχότα· ἐπὶ αἱ ἐναντίαι διαφοραὶ ἀμικταὶ εἰσι, μίγνυνται δὲ τὰ ἐναντία συμβεβηχότα.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΓ.

Κοινῶν καὶ διαφορὰ εἶδους καὶ ἴδιον.

Κοινὰ εἶδους καὶ ἴδιον, ἐπὶ ἀλλήλων ἀντικατηγοροῦνται, ἥγουν ἀντιστρέφουσιν· ἐπὶ ἐπίσης μετέχουσι ἐπὶ, τῷ μὴ ἐπὶ μᾶλλον ἢ ἥττον τοῦ ἐτέρου μεταδίδοναι ταυτὴν τοῖς μετέχουσιν ἀτόμοις. Διαφορὰ δὲ εἶδους καὶ ἴδιον, ἐπὶ τὸ μὲν εἶδος, οὐσιώδες, τὸ δὲ ἴδιον, ἐκπυσιώδες· ἐπὶ τὸ μὲν εἶδος ἀπὸ ἐνέργειας, τὸ δὲ ἴδιον ἀπὸ δυνάμεως, καὶ [μὴ ἀπὸ] ἐνέργειας· ἐπὶ τὰ διαφορὰς ἔχοντα ὁρισμούς, καὶ αὐτὰ δηλονότι διαφορὰ καθοστήσασιν.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΖ.

Κοινῶν καὶ διαφορὰ εἶδους καὶ συμβεβηχότος.

Κοινὰ εἶδους καὶ συμβεβηχότος, τὸ κατὰ πλείονων

κατηγορεῖσθαι. Διαφορὰ δὲ εἶδους καὶ συμβεβηκότος, ὅτι τὸ μὲν εἶδος ἐν τῷ τί ἐστίν, τὸ δὲ συμβεβηκὸς ἐν τῷ ὁποῖόν τί ἐστι· κατηγορεῖται· ὅτι τοῦ εἶδους ἡ μετοχὴ ἐνός ἐστι, τῶν δὲ συμβεβηκότων καὶ πλείων τις μετέχει· ὅτι τὸ εἶδος, φύσει πρότερον συμβεβηκότων· ὅτι τοῦ εἶδους ἡ μετοχὴ ἐπίσης, τὰ δὲ συμβεβηκότα τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Κοινὰ καὶ διαφορὰ ἰδίου καὶ ἀχωρίστου συμβεβηκότος.

Κοινὰ ἰδίου καὶ συμβεβηκότος ἀχωρίστου, τὸ μὴ ἀνευ αὐτῶν συστήναι· ἐκείνα, οἷς ἐνυπάρχουσι· καὶ ὅτι ἀμφοτέρω ἀεὶ παύεται. Διαφορὰ ἰδίου καὶ συμβεβηκότος, ὅτι τὸ μὲν ἰδίον ἐν εἰδὲι ὑπάρχει, τὸ δὲ συμβεβηκὸς, πλείστον· ὅτι τὸ μὲν ἰδίον ἀντιστρέφει πρὸς τὸ εἶδος, τὸ δὲ συμβεβηκὸς οὐκ ἐπὶ· ὅτι τὸ μὲν συμβεβηκὸς ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον, τὸ δὲ ἰδίον οὐδαμῶς.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Περὶ ὑποστάσεως, καὶ ἐνυποστάτου, καὶ ἀνυποστάτου.

Τὸ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα δύο σημαίνει. Ἀπλῶς μὲν γὰρ λεγόμενον, σημαίνει τὴν ἀπλῶς οὐσίαν. Ἡ δὲ καθ' αὐτὴν ὑπόστασις τὸ ἄτομον σημαίνει¹, καὶ τὸ ἀποριστικὸν πρόσωπον. Καὶ τὸ ἐνυπόστατον δὲ δύο σημαίνει. Σημαίνει γὰρ καὶ τὸ ἀπλῶς ἐν· καθ' ὃ σημαίνονμενον, οὐ μόνον τὴν ἀπλῶς οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ συμβεβηκὸς ἐνυπόστατον καλοῦμεν. Σημαίνει δὲ καὶ τὴν καθ' αὐτὴν ὑπόστασιν, ἥγουν τὸ ἄτομον. Καὶ τὸ ἀνυπόστατον δὲ δις οὕτως λέγεται. Λέγεται γὰρ ἀνυπόστατον, καὶ τὸ μηδαμῇ μηδαμῶς ἐν· λέγεται πάλιν ἀνυπόστατον καὶ ὅτι τὸ συμβεβηκὸς, διότι τὸ συμβεβηκὸς οὐκ ἔχει ἰδίαν ὑπαρξιν, ἀλλ' ἐν τῇ οὐσίᾳ ὑφέστηκεν.

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

Περὶ οὐσίας, καὶ φύσεως, καὶ μορφῆς· ἄτομον τε καὶ προσώπου καὶ ὑποστάσεως.

Οἱ μὲν ἔξω φιλόσοφοι, κατὰ τὸν προλεγόμενον λόγον, διαφορὰν εἶπον οὐσίας καὶ φύσεως. Οὐσίαν μὲν εἰπόντας (19) τὸ ἀπλῶς εἶναι· φύσιν δὲ οὐσίαν (20) εἰδοποιεῖσθαι ὑπὸ τῶν οὐσιωδῶν διαφο-

A quod de pluribus prædicatur. Hoc autem discriminis est, quod species in quid est : accidens in quale quid est prædicetur : quod unius duntaxat speciei participatio sit : at multorum accidentium quispiam particeps esse possit : quod species sit prior natura accidentibus : quod species æquò participetur : accidentia autem magis et minus suscipiant.

CAP. XXVIII.

In quibus proprium et accidens inseparabile tum consentiant tum dissident.

Inter proprium et accidens inseparabile hoc commune est, quod ea quibus insunt, sine ipsis non constant : quodque utrumque simul insit. Hoc autem inter ipsa interest, quod proprium uni speciei insit : accidens autem pluribus : quod proprium cum specie convertatur : non item accidens. Denique, quod accidens magis et minus admittat : proprium vero nequaquam.

CAP. XXIX.

De hypostasi, enhypostato, et anhypostato.

Hypostasis vocabulum duplicem significationem habet. Nam cum absolute usurpatur, id quod simpliciter existit significat : quæ autem per se est hypostasis, individuum significat ac personam peculiarem. Eodem modo vox enhypostaton duplicem habet significationem. Significat enim et quod absolute est : quo sensu nedom substantiam quæ est absolute, sed et accidens, enhypostaton appellamus. Designat quoque eam quæ per se est hypostasis, hoc est individuum. Quin et enhypostaton quoque duplici modo usurpatur. Nam et enhypostaton dicitur quod nusquam omnino est : ac rursus etiam accidens enhypostaton vocatur, quia accidens propriam ac peculiarem existentiam non habet, sed in substantia existit.

36 CAP. XXX.

De voce οὐσίας, de natura et forma, necnon de individuo, persona et hypostasi.

Usus varius terminorum philosophis ac Patribus.

Externi philosophi eodem modo οὐσίας, et φύσεως, differentiam statuerunt. Οὐσίαν quidem usurparunt pro esse absolute et simpliciter : φύσιν vero, id

VARIE LECTIONES.

¹ Addo τὸ ἥττον ex uno Regio et nostro. Sic etiam Basil. interpres : sic Porphyrius, ut ostendat accidens inseparabile non æqualiter omnibus inesse, exemplum affert duorum Æthiopum, quorum alter alterum nigredine superat. Καὶ γὰρ Αἰθίοψ Αἰθίοπος ἔχει ἐν τῇ χροίᾳ, ἡ ἀραιώμενη, ἡ ἐνταρυμμένη κατὰ μαλακίαν. Reg. 2927, δηλοῖ. Deest et in multis codicibus.

NOTÆ.

(19) Οὐσίαν μὲν εἰπόντας. Atque οὐσίαν quidem, etc. Ammonius in Commentario in Categ. Arist. ubi de substantia, ait οὐσίαν ἢ πᾶσαν ὑπαρξιν, vel quamlibet existentiam significare, hocque sensu de accidentibus perinde enuntiari, ἢ τὴν μὴ ἐν ὑποκειμένῳ φύσιν, vel naturam, quæ non est in subiecto, seu quæ non sit accidens. Verum Aristoteles οὐσίαν proprie acceptam definit, quæ nec de subiecto ullo dicatur, nec in aliquo subiecto sit, velut hic homo, hic equus. Quæ definitione innuit individuum solum οὐσίαν esse proprie sumptam, quia individui solius est proprie esse. Quamobrem illud vocat πρότην

D οὐσίαν, quam Latini primam substantiam interpretantur. Naturas vero communes, puta genera, et species, quæ in individuis considerantur, ἐνείργας οὐσίας nuncupat : nostri substantias secundas dicunt. Quod si vero accurate loqui velimus, quando sermo erit de communi natura, οὐσία essentialis nomine exprimitur, quando de natura singulari, sive de individuo, οὐσίαν recte substantiam dicimus. Individuum enim est ὁπερδὲς πρόπῃ, inquit Ammonius, res subsistens in se.

(20) Οὐσίαν δὲ οὐσίαν. Οὐσίαν vero, seu naturam, etc. Aristoteles, seu quisquis alius auctor ea,

est, naturam dixerunt esse *usiam* per essentialia differentias specificatas; atque cum eo quod absolute existat, etiam tali modo esse habet; ut sive rationalis sit, sive irrationalis; sive mortalis, sive immortalis. Hoc est, ipsam esse volunt, ut ita dicam, immutabilem atque ab omni variatione alienam originem, et causam, ac vim unicuique speciei a summo rerum opifice insitam, per quam moveri seu operari possit; angelis nempe ad intelligendum, cogitationesque suas sine sermonis prolatis ope sibi invicem communicandum: hominibus autem ad intelligendum et ratiocinandum, cogitationesque in pectore conditas, sermonis ore prolatis adiumento sibi invicem impertendum: brutis item vivendi, et sentiendi, et respirandi motum: stirpibus vim eam, qua aluntur, crescunt et generant: saxis denique, eam vim, qua calore, aut frigore afficiantur, et qua e loco in locum, impresso motu ab alio, hoc est nequaquam vitali, transferantur. Hanc, inquam, naturam appellarunt; hoc est specialissimam speciem; puta, angelum, hominem, equum, canem et his similia; quæ veluti generaliora hypostases complectuntur, inque singulis hypostasibus, quæ sub ipsis continentur, peræque, ac sine ullo defectu existunt. Itaque quod autem generalius, ac hypostasem comprehendit, nuncupaverunt naturam; denique existentiam simpliciter dictam, nominaverunt οὐσίαν, id est,

Forma et species idem quod essentia et natura. — At sancti Patres prolizas ac ineptas contentiones

A ρῶν, καὶ μετὰ τοῦ ἀπλῶς εἶναι, καὶ τὸ τοιούτως εἶναι ἔχουσιν, εἴτε λογικῇ, εἴτε ὁλογον· εἴτε θνητῇ, εἴτε ἀθάνατον· ἡγουν αὐτῇ, ὡς φαινομένην, ἀμετάβλητον καὶ ἀμετάθετον ἀρχὴν, καὶ αἰτίαν, καὶ δύναμιν, τὴν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ ἐντεθεῖσαν ἐκάστη· εἶναι πρὸς κίνησιν· τοὺς μὲν ἀγγέλους, πρὸς τὸ νοεῖν, καὶ ἐκτὸς προφορικοῦ λόγου μεταδιδόναι ἀλλήλοις τὰ νοήματα· τοὺς δὲ ἀνθρώπους, πρὸς τὸ νοεῖν καὶ λογίζεσθαι καὶ διὰ προφορικοῦ λόγου μεταδιδόναι ἀλλήλοις τὰ ἐγκάρδια ἢ νοήματα· τοὺς δὲ ἀλόγους τὴν ζωτικὴν, καὶ αἰσθητικὴν, καὶ ἀναπνευστικὴν κίνησιν· τοὺς δὲ φυτοὺς, τὴν θραπτικὴν, καὶ αὐξητικὴν, καὶ γεννητικὴν δύναμιν· τοὺς δὲ λίθοις, τὴν τε τοῦ θερμαίνεσθαι, καὶ τοῦ ψύχεσθαι, καὶ τὴν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἐτεροκίνητον διάθεσιν, ἡγουν τὴν ἀύχον. Ταύτην ἐκάλεσαν φύσιν, ἡγουν τὰ εἰδικώτατα εἶδη· ὅλον, ἀγγελον, ἀνθρωπον, ἱππον, κύνα, βοῦν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὡς καθολικώτερα καὶ περιεκτικὰ τῶν ὑποστάσεων, καὶ ἐν ἐκάστῃ τῶν ὑπ' αὐτῶν περιεχομένων ὑποστάσεων ὁμοίως καὶ ἀπαρλεῖντος ὑπάρχοντα. Ὡστε τὸ μὲν μερικώτερον (21) ἐκάλεσαν ὑπόστασιν· τὸ δὲ καθολικώτερον καὶ περιέχον τὰς ὑποστάσεις, ἐκάλεσαν φύσιν· τὴν δὲ ἀπλῶς ὑπαρῖν, ἐκάλεσαν οὐσίαν.

quod particularius est, hypostasim vocarunt; quod autem generalius, ac hypostasem comprehendit, nuncupaverunt naturam; denique existentiam substantiam.

Οἱ δὲ ἅγιοι Πατέρες (22), παρέσαντες τὰς πολλὰς ἐρεσγέλλας, τὸ μὲν κοινόν, καὶ κατὰ πολλῶν λεγόμενον

VARIE LECTIONES.

1. Deest ἐγκάρδια in tribus Regiis et in eod. S. Hil. Edita habent ἐν καρδίᾳ.

NOTE.

librorum *De metaphysicis*, nomen φύσις sic explicat, λέγεται φύσις, ἡ τῶν φύσει ὄντων οὐσία, natura dicitur essentia eorum qua vere sunt: velut aiunt naturam esse primam compositionem. Tum recensitis aliis φύσις, id est natura, acceptionibus, sic concludit: Ἐξ ὧν τῶν εἰρημμένων ἡ πρώτη φύσις, καὶ κυρίως λεγομένη, ἐστὶν οὐσία ἡ τῶν ἔχοντων ἀρχὴν κινήσεως ἐν αὐτοῖς, ἡ αὐτὰ· Ex his quæ dicta sunt colligitur naturam primam et proprie acceptam, esse eorum essentiam quæ in seipsis habent principium motus, prout ipsæ sunt. Ceterum priscis philosophis φύσις natura proprie non dicitur, nisi de his, quæ materia et forma constant, vel etiam de ipsamet forma. Quamobrem Theologus, orat. 45, negat naturæ nomen Deo convenire.

(21) Ὡστε τὸ μὲν μερικώτερον. Itaque quod particularius est. Individuum enim philosopho est prima et proprie dicta substantia. Unde Hieronymus, epist. 57: *Tota secularium litterarum schola*, inquit, nihil aliud hypostasim nisi usiam novit. Et Theodoretus dialog. 1, *Secundum extraneam sapientiam οὐσία* et ὑπόστασις non discrepant. Ἡ τε γὰρ οὐσία τὸ ὄν σημαίνει, καὶ τὸ ὑπερθεὶς ἡ ὑπόστασις· Usia enim id quod est significat, et hypostasis, id quod subsistit, id nempe Plutarcho, Plotino, Proclo, Porphyrio, et aliis fuisse familiare constat.

(22) Οἱ δὲ ἅγιοι Πατέρες: At sancti Patres, etc. De vocibus οὐσίας, φύσεως, et ὑποστάσεως disputatio nulla fuit apud Christianos priscis Ecclesie sæculis; atque οὐσία et ὑπόστασις pro eodem habebantur, ut res subsistens substantiæ quælibet significaretur. Socrates, lib. v *Hist.*, c. 5, narrat Hosium, cum Alexandriam a Constantino ad com-

C pescenda dissidia quæ Arius excitarat, missum esset, auctorem fuisse ut οὐσία pro essentia rei et ὑπόστασις pro persona sumeretur ad cavendum Sabellii et Pauli Samosatensis sensum. Hosii postea sententiam amplexati sunt illi, qui Meletii Antiocheni partes foverunt, propter indigestas Marcelli Ancyranæ voces, qui tres Trinitatis personas in unam οὐσίαν essentiam et ὑπόστασιν unam coarctare ferebatur. Vocum istarum discrimen Basilii, epist. 349, propugnat auctoritate Nicænæ synodi, quæ in appendice Symboli anathema dicit illis, qui affirmarent Filium Dei, vel ex nihilo vel ex ἑτέρᾳ ὑποστάσει, ἢ οὐσίᾳ, ex alia hypostasi aut essentia esse. Frustraneas siquidem ambas has voces fore, in diversas res significarent. Τίς χρεια τῶν ἐκατέρων, inquit? Albanasius vero, qui concilio interfuerat, nihilo secius hypostasim et οὐσίαν, essentiam, substantiamque idem esse non uno loco declarat: in primis epist. synodica ad African. Ἡ δὲ ὑπόστασις οὐσία ἐστὶ, καὶ οὐδὲν ἄλλο σημαίνουσαν ἔχει, ἢ αὐτὸ τὸ ὄν· Hypostasis est essentia, nec aliud significat, nisi illud ipsum quod est. Quod Hieremias existentiam nominat, dicens: Et non audierunt vocem ὑπαρῶντος existentie. Nam ὑπόστασις et οὐσία idem est quod ὑπαρῶντος existentia; quippe quæ est et existit. Ad hæc Sardicensis synodus in qua primas tenuit Hosius, epistola quam Theodoretus recitat lib. ii *Hist.*, c. 3, sic loquitur: *Quoniam hæreticorum cohors contendit diversas diremptasque Patriæ et Filii et Spiritus sancti ὑποστάσεις hypostasias esse; nos contra hanc edocti sumus traditionem, μίαν εἶναι ὑπόστασιν, ἣν αὐτοὶ οἱ αἰρετικοὶ οὐσίαν προσγοροῦνται, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, unam esse,*

μενον, ἔχουν τὸ εἰδικώτατον εἶδος, οὐσίαν, καὶ φύσιν, καὶ μορφήν ἐκάλεισαν· οὐκ ἀγγελον, ἀνθρώπον, ἵππον, κύνεα, καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ γὰρ καὶ ἡ οὐσία παρὰ τὸ εἶναι λέγεται, καὶ ἡ φύσις παρὰ τὸ πεφυκέναι; τὸ δὲ εἶναι καὶ πεφυκέναι ταυτὸν ἐστὶ καὶ ἡ μορφή καὶ τὸ εἶδος τὸ αὐτὸ σημαίνει τῇ φύσει. Τὸ δὲ μερικόν, ἐκάλεισαν ἄτομον, καὶ πρόσωπον, καὶ ὑπόστασιν, οὐκ Πέτρον, Παῦλον. Ἡ δὲ ὑπόστασις (23) θάλασσαν ἔχειν οὐσίαν μετὰ συμβεβηκότων, καὶ

A 37 missas facientes, id quod commune est, ac de multis dicitur; id est specialissimam speciem, substantiam, et naturam, ac formam appellarunt, ut angelum, equum, canem, et similia. Enimvero οὐσία, ab eo quod ait dicitur; et natura, ab eo quod aptum natum sit. Essa porro et natum esse, idem sunt. Atque etiam forma et species eandem ac natura habent significationem. Quod autem particulare est, individuum, et personam, et hypo-

NOTE.

Patris et Filii et Spiritus sancti hypostasim, quam ipsi heretici usiam, id est substantiam, vocant. Quod si quaerant quænam si hypostasis Filii, hanc ipsam esse confitemur, quam solam Patris esse omnes norunt; hoc est essentiam, substantiamve personis tribus communem, ut edisserunt in orationis serie (a). Paulinus Antiochenus cum suis eundem sensum mordicus tenebat, quibus favebat Occidentales, quos Basilii loco citato, et Nazianzenus, orat. 21, aiunt propter Latine lingue penuriam ὑποστάσεως nomen non nisi substantia vocabulo efferre valuisse, nec proinde hypostasim ab usia secernere. Quamobrem non tres hypostases, sed tres personas subsistentes pronuntiabant, more antiquo, quem Hippolytus Portuensis adversus Noeti hæresim expressit. Duos quidem (deos) non dicam, sed unum, inquit: Personas vero duas. Pater quidem unus, Filius unus, persona duas, totia autem Spiritus sanctus. Cum vero Meletianis objicerent, positum in deitatis una natura tribus hypostasis, continuo tres deos fore, illi reponebant nullam inter hypostases divisionem sectionemve intercedere, adeoque unam esse substantiam, Deum unum. Athanasius in synodo Alexandr. utrorumque sincera fide perspecta, de verbis, non de rebus, eos litigare agnovit, et, ut ait Theologus, orat. 21, τὰ ὀνόματα συγχωρήσας, nomina utriusque non permissio, rebus eos constrinxit. Quasi vero, inquit in alio loco, circa voces, non circa res, religio nostra versetur. Tandem usus in Oriente invaluit, ut οὐσία et φύσις, pro essentia et natura communi sumerentur, ὑπόστασις vero, et πρόσωπον pro persona et individuo, veluti Basiliius epistola 45, ad Gregorium fratrem præscriperat. Huic consuetudini Cyrillus demum Alexander. suffragatus est in Dialogis contra Arianos (pag. 408 et 409), cum antehac in libris contra Nestorium φύσιν et ὑπόστασιν pro eodem accepisset, non quidem pro essentia vel substantia, sed pro ipsa re, quæcumque tandem illa esset. Sub ista notione aliquando affirmavit in Commonit. ad Eulogium unam esse Christi naturam, ἀλλ' εἰς λόγον ἓν εἶδος, μία φύσις αὐτοῦ. Epist. 1, ad Successam et in Schol. de Incarn. inconfusas definit mansisse ὑποστάσεις, ἔχουν φύσιν, hypostases seu naturas: in defens. anath. 1 cont. Theod. factam esse unionem πραγμάτων, ἔχουν ὑποστάσεων, rerum sine hypostasium; adeoque hanc φυσικὴν naturalem esse, τοῦτοστι τὴν ἀληθῆ, i. e. veram, necnon καὶ ὑπόστασιν secundum hypostasim, id est κατ' ἀλήθειαν, secundum rei veritatem. Quinimo de ipsamet Verbi persona ait in defens. 2, anath. cont. Theod. ἡ τοῦ Λόγου φύσις, ἔχουν ὑπόστασιν, ἡ ἑστὶν αὐτὸς ὁ Λόγος, ipsa Verbi natura sine hypostasis, hoc est ipsum Verbum. Atqui Cyrillo, non Athanasio modo, verum et Alexander iidem Alexandrinus præverat in epistola ad Alexandr. Byzantinum, quam refert Theodoretus, lib. 1 Hist. c. 4, ubi ex his Domini verbis, Ego et Pater unum sumus, demonstrari ait non unam esse Patris et Filii naturam, sed hypo-

stasi, seu reapse, duas: οὐδὲ γὰρ τῇ ὁμοτάτῃ ἐν φύσει μὴν εἶναι σαφηνέσκον. Consimiliter filiationem appellat ἰδιωμα φύσεως, proprietatem naturæ, et Filium ipsum μονογενῆ φύσιν, naturam unigenitam. Genitivam Cyrilli mentem acute assecutus est Anastasius Synaita in Ὁδογῶ, cap. 2 et 3, ac forsan melius, quam Acacius Melliunenensis in Armenia, qui cum probe nosset, quid natura, quid hypostasis apud suos Orientales significarent, nihilominus epistola ad Cyrillum engendos esse omnes alebat, anathematizare eos qui dicant duas naturas post unionem, proprie unamquamque operantem; qui duos Filios dicere recusantes, duas naturas dicere non abnuerent. Hæc scribebat dudum post initiam pacem Cyrillum inter et Joannem Antiochenum. Quocirca mendacii accusandi non sunt Orientales episcopi, qui in epistola quadam ad alios præsules testantur, se convicisse et Acacium, qui inter gesta deitatem confessus est esse possibilem. Quinimo Alexander Hierapolitanus epistola ad Acacium Berrhæensem narrat cum juxta Cyrilli capitula sic mentem suam in scripto deposuisse: Mentitur esse divinam Scripturam Nestorius tanquam naturalitatem, mortemque, non divinitatis, sed humanitatis esse doceat. Hæc litteræ habentur in collectione P. Lupi. Neque vero hic solus Cyrilli sensum non intellexisse reperitur; sed et Liberatus Breviarii c. 8, scribit, quosdam de palatio culpasse Cyrillum, cur tandem suscepit ad Orientalibus episcopis duarum confessionem naturarum. Quamobrem Eutyches nihil horum errori addiderit, nisi Christum non esse consubstantialiam nobis secundum humanitatem. Ut vero Cyrillus singulari illo sensu, quem retulimus, nature vocabulum usurparet, in causa fuere iaculationes aliquæ, Gregorio Thaumaturgo, Athanasio, Julio et Felici Romanis pontificibus falso ascriptæ, in quibus Christo, ut una persona, sic una natura tribuebatur. Nesciebat enim hos libros Apollinarii esse, ut postea evictum fuit.

D (23) Ἡ δὲ ὑπόστασις. Porro hypostasis essentiam cum accidentibus exigit. Accidentia hæc Nestor alibi nuncupat ὁμοστατικές, διαφορές, ποιότητες, personales differentias, qualitates, necnon χαρακτηριστικά ἰδιώματα, characteristicas proprietates, quibus substantia velut agilitur: idque minoris concedit accidentibus quæ inseparabilia dicuntur. Unus tamen Theodorus Abucaras communi huic philosophantium doctrinæ refragari videtur opusculo non edito, quod Combessius descripsit ex codice Tiliano, quodque hic, quis brevissimum est, recitabo: περί τῆς ἰδιωτικῆς διαφορᾶς. De differentia propriissima. Ἡ ἰδιωτικὰ διαφορὰ δεχέσθαι λέγεται, ἡ ἐκ εἰδοποιῆς διαφορὰ, οἷον τὸ λογικόν, τὸ θνητόν, καὶ ἡ ἀτομοποιῆς. Ἡ δὲ γὰρ ἰδιωτικὴ καὶ κυριωτάτη διαφορὰ ὑποστατικὴ ἐστὶν ἐν τινος λέγεται διαφορὰ. Εἰ μὴν οὖν ὁριστὰ τὸ εἶδος, λέγεται εἰδοποιῆς διαφορὰ· εἰ δὲ ὁριστὰ τὸ ἄτομον, λέγεται ἀτομοποιῆς· οἷον ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον. Καὶ γὰρ τοῦτο ὁμοστατικόν ἐστὶ τῆς ὁμοστάσεως τοῦ Πατρὸς. Ὅμοιος

(a) Hunc locum vide secundis curis retractatum in Præfatione, num. XI.

stasim nuncuparunt, ut Petrum, Paulum. Porro hypostasis essentialis cum accidentibus, et ut per se subsistat, exigit; ac etiam ut sensu, id est actu, consideretur existens. Nec vero fieri potest ut duae hypostases inter se non differant ratione accidentium, numeroque inter se distinguantur. **38** Illud denique sciendum, characteristicas proprietates accidentia esse, quibus tanquam certis notis exprimitur hypostasis.

Capita Aristotelis: Si est, quid est; quale quid est; propter quid est.

CAP. XXXI.

De æquivocis.

Quid æquivoca. — Æquivoca sunt, quæ nomine quidem inter se conveniunt; cæterum definitione aut descriptione differunt, ut canis nomen æquivocum est. Nam, et terrestrem, et marinum canem significat. Alteram porro definitionem habet terrestris canis, et alteram marinus: quandoquidem diversa utriusque natura est. Sic autem æquivoca describunt: Æquivoca sunt, quorum nomen duntaxat commune est, ratio autem substantiæ quæ nomine significatur, diversa est. Hic autem rationis nomine definitio intelligitur ac descriptio. Illis autem verbis secundum nomen, hoc indicatur, aliam esse definitionem ipsis nominibus, cujus ratione æquivoca sunt v. gr. terrestris et marinus canis, ut canis nomine significentur, æquivoca sunt, si quis enim terrestris canis et marinus, quatenus uterque ipsorum canis vocatur, definitionem afferre velit, alteram terrestri, alteram marino cani definitionem tribuet. Fieri autem potest ut et definitione et nomine inter se conveniant: ambo enim animalia vocantur, et animalis definitionem recipiunt. Verum huius nominis animalis ratione æquivoci non sunt, sed potius univoci. Porro in æquivocis tria investiganda sunt, nempe an sint æquivoca, tum de quibus dicantur, ac postremo de quo significato quesitum sit.

VARIE LECTIONES.

* Hæc ad modum tituli leguntur in Reg. 2930, et in cod. S. Hil. et in nostro altero.

NOTÆ.

καὶ τὸ γεννητὸν ὑποστατικὸν τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὸ ἐκπορευτὸν ὑποστατικὸν τοῦ Πνεύματος. Ἐπὶ δὲ ἡμῶν τὸ ἔχειν τὴν δὲ φύσιν, τοῦτο ἐστὶ τὸ συστατικόν· τὸ δὲ γρῦν, ἢ ξυνθῆν, ἢ διαχωρίσθαι συμβεβηκότα, ταῦτα οὐκ εἰσὶ ὑποστατικὰ κυρίως, ἀλλὰ καταχρηστικῶς. Περιαιρουμένων γὰρ τούτων ἀπάντων τῇ ἐπινοῇ, μένει ἡ ὑπόστασις. Ἄλλ' οὐκ ἔστι μένειν τὴν ὑπόστασιν, τούτων περιαιρουμένων, εἰ ἦσαν ὑποστατικὰ, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὴν ὑπόστασιν ἀνευ τούτων εἶναι· τῷ αὐτῷ λόγῳ ἔσονται καὶ χωριστὰ συμβεβηκότα ὑποστατικὰ, ὅπερ ἀδύνατον. Οὐ γὰρ δύναται ἡ ὑπόστασις εἶναι ἀνευ κινήσεως, ἢ ἡρεμίας, ἢ ἀνευ τοῦ κινήσασθαι, ἢ ἵστασθαι, ἢ τοῦ κλισθαι πῶς. Ἄλλ' οὕτως ἢ κινήσει, ὅτε ἢ ἡρεμία, ὅτε ἢ θέσις, ὅτε οὐδέποτε· τῶν χωριστῶν συμβεβηκότων ἐστὶν ὑποστατικόν. Ὅτε διὰ τοῦτο οὐδὲ τὰ ἀχώριστα συμβεβηκότα εἰσὶν ὑποστατικὰ. *Propriissima differentia dupliciter dicitur, nimirum quæ speciem constituit, puta rationale, mortale, et quæ individuum. Omnis enim propriissima et specialissima differentia illud constituit cujus differentia dicitur. Ac si speciem constituit, differentia specificans vocatur; sin autem*

καθ' αὐτὴν ὁρίσασθαι, καὶ αἰσθῆσαι, ἡτοῦν ἐνεργεῖν θεωρεῖσθαι. Ἀδύνατον δὲ δύο ὑποστάσεις μὴ διαφέρειν ἀλλήλων τοῖς συμβεβηκόσι, καὶ ἀριθμῶ διαφέρειν ἀλλήλων. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα, τὰ συμβεβηκότα εἰσὶ, τὰ χαρακτηρίζοντα τὴν ὑπόστασιν.

* Κεφάλαια τοῦ Ἀριστοτέλους· Εἰ ἐστὶ τι ἐστὶν· ποῦ ἐστὶν· διὰ τί ἐστὶν.

ΚΕΦΑΛ. ΑΑ'.

Περὶ ὁμωνύμων.

Ὁμώνυμα μὲν εἰσὶ τὰ τῷ ὀνόματι κοινωκύντα, τῷ δὲ ὀρισμῷ, ἢ τῇ ὑπόγραφῃ διαφέροντα· ὅσον τὸ, κύων, ὄνομα ὁμώνυμόν ἐστι· δηλοῖ γὰρ τὸν τε χερσαίον, καὶ τὸν θαλάττιον κύνα. Ἔτερον δὲ ὀρισμὸν ἔχει ὁ χερσαίος, καὶ ἕτερον ὁ θαλάσσιος, ἐπειδὴ καὶ ἑτέρα φύσις καὶ ἑτέρα. Ὑπογράφουσι δὲ τὰ ὁμώνυμα οὕτως· Ὁμώνυμά εἰσιν, ὡς ὄνομα μόνον κοινὸν, ὃ δὲ κατὰ τοῦτομα λόγος τῆς οὐσίας, ἕτερος. Λόγον ἐνταῦθα τὸν ὀρισμὸν εἶπα, καὶ τὴν ὑπόγραφὴν κατὰ τοῦτομα δὲ εἶπα, δηλῶν ἕτερον εἶναι τὸν ὀρισμὸν αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, καθ' ὃ γίνονται ὁμώνυμα. Ὅσον, ὁ χερσαίος καὶ θαλάσσιος κύων, κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ κυνὸς, εἰσὶν ὁμώνυμα. Εἰ γὰρ θελήσει τις τὸν ὀρισμὸν τοῦ χερσαίου κυνὸς ἀποδοῦναι, καὶ τοῦ θαλάσσιου, καθ' ὃ κύων καλεῖται ἑκάτερος αὐτῶν, ἄλλον ὀρισμὸν ἀποδοῦσι τῷ χερσαίῳ, καὶ τῷ θαλάσσιῳ ἑτέρον. Ἐνδέχεται δὲ αὐτοῖς καὶ κοινωκύν τῷ ὀρισμῷ πάλιν, καὶ τῷ ὀνόματι. Ζῶα γὰρ λέγονται ἀμφότερα, καὶ τὸν ὀρισμὸν τοῦ ζώου δέχονται. Ἄλλ' οὐκ εἰσὶ κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ ζώου ὁμώνυμοι, ἀλλὰ πολλοὶ συνώνυμοι. Ἐπὶ δὲ τῶν ὁμωνύμων τρία δεῖ ζητεῖν· εἰ ἐστὶ τῶν ὁμωνύμων, καὶ κατὰ πόσων σημασιωμένων φέρεται, καὶ περὶ ποίου σημασιωμένου ἢ ἐρώτησις γέγονεν.

individuum, individuum faciens: cujusmodi est innascibilitas in Patre. Hæc enim Patris persona constituitur; genitum esse in Filio, Filii quoque personam constituit; demum processio, personam Spiritus sancti. Porro in nobis certam hanc animam habere, id personam facit: esse autem aduncò naso, fævo capillitio, et similia accidentia inseparabilia, hæc hypostasis personamque propriis non constituunt, sed improprie. Nam quamlibet per cogitationem ista præscindantur, remanet tamen hypostasis; cum aliqui iisdem abstractis nulla superstes hypostasis foret: quia sine illis quibus constituitur, perseverare non potest. Quinimo ob eandem rationem consecrarium foret, accidentia inseparabilia ad hypostasis constitutionem pertinere, quod impossibile est. Nam hypostasis sine separabilibus differentibus esse nequit, puta Petrus sine motu vel quiete, vel quin sedeat aut stet, aut quovis modo jaceat. Neque vero sive motus, sive quies, sive situs, sive quodlibet aliud accidens separabile constituit hypostasin. Nec igitur inseparabilia accidentia constituere illam possint. Hucusque Abucaras.

(24) Ὁμοιότης, εἰ καὶ δοκεῖ τοῖς παλαιοῖς τετρα-
χῶς γίνεσθαι κατὰ τὴν ποιότητα μόνην, ἀλλὰ τοῖς
νενωτέροις ἰδοῦν, πρῶτον μὲν, ὡς ἐν κεφαλαιῷ καὶ
κατὰ οὐσίαν γίνεσθαι, καὶ κατὰ ποιότητα· κατ' οὐ-
σίαν μὲν, ὥσπερ τοῖς ἀνθρώποις ὁμοίους ἀγγέλους
λέγομεν, ἀντὶ τοῦ ἰσους, καίτοι τοῖς ποιότησιν
ἀλλήλων πάμπαν διαφέροντας, καὶ ἴππους ὁμοίους,
καὶ κύκνους, καὶ τὰ λοιπὰ. Ἐπεὶ δὲ ἡ ὁμοιότης αὕτη
ποτὶ μὲν ἀπαράλλακτος ἐμφανέσθαι, ποτὶ δὲ κατὰ τι
παρῃλαγμένη· ὁποσάλλοιτες οἱ αἰρετικοὶ τὸν Υἱὸν,
ὁμοιον αὐτὸν εἶργον τοῦ Πατρὸς, διὰ μεσότητος τοῦ
σημανομένου, πρὸς τὸ χεῖρον συναρπάζοντες τοὺς
ἀπελαστέρους. Αἰδ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, « Εἰ προσ-
τίθεται, φησι, καὶ τὸ ἀπαράλλακτος, κἀγὼ δέχο-
μαι. » Ἀλλ' οὕτω μὲν κατ' οὐσίαν· κατὰ δὲ ποιό-
τητα, οὐχὶ τήνδε, ἢ τήνδε, ἀλλὰ πᾶσαν, ἣ γοὺν σχῆμα,
καὶ μορφήν, χρῶμα, εἴχην, ἀρετήν, καὶ ἐρ' ὅσα δια-
τείνει τὸ τῆς ποιότητος.

Secundum qualitatem autem, non ad hanc, aut illam qualitatis speciem determinatur, sed in omnibus locum habet, puta figura, forma, colore, arte, virtute, et aliis, ad quæ genus qualitatis sese extendit.

Αὕτη δὲ ἡ ποιότης ὁμοιότης τετραχῶς· ἡ γὰρ
ἐν εἴδει, καὶ μὴ ποιότητι, καθὼς περ τοῖς τοῦ αὐ-
τοῦ εἶδους ὁμοίοις ἀλλήλοις λέγομεν, ὅλον τοῖς Αἰθιο-
πας ἀλλήλους ὁμοίους κατὰ τὸ μέλαν, καὶ τοὺς κύ-
κνους πᾶν κατὰ τὸ λευκόν. Ὅσα τοὺς αὐτοὺς διπλῇ,
καὶ κατ' οὐσίαν ὁμοίους ἀλλήλοις εἶναι, καὶ κατὰ τὴν
εἰδέαν, ἦτοι τὸ χρῶμα, ἢ ἐν διαφόροις εἴδεσι, μὴ δὲ
τῇ αὐτῇ ποιότητι, ὅλον τὸ πᾶν τὸ λευκόν, καὶ τὸ
μέλαν, ὁμοία ἀλλήλοις κατὰ τὴν ποιότητα, ἢ ἐν τοῖς
αὐτοῖς εἴδεσι, διαφορὰς τε ταῖς ποιότησι· ὅλον ἡ
φάρτα τῇ περιστέρῃ ὁμοία κατὰ τὸ λευκόν, καὶ πορ-
φυροῦν, καὶ τὸ μέλαν, καὶ ἄλλας ἰσως κοινωνίας.

A De similitudine. — Quantumvis similitudo penes
qualitatem solam ex quadruplici capite oriri vete-
ribus visa sit, nihilominus tum secundum sub-
stantiam, tum secundum qualitatem perinde sumi
solet a recentioribus : ac secundum substantiam
quidem, ut dum homines angelis similes, hoc est
æquales, dicimus, tametsi penes qualitates inter se
omnino diversi sint, equos quoque, ac cygnos,
aliaque id. **B** genus. Verum quandoquidem ejus-
modi similitudo, nullam aliquando disparitatem
admittit, quandoque vero nonnullam patitur
diversitatem ; ut Filium a deitate subducerent
hæretici, eundem Patri similem dixerunt, ac per
ancipitem vocis hujus sensum in pejora simplices
detraherunt. Quapropter et magna aiebat
Basilii (25) : « Si voci, similis, addatur absque ulla
prorsus diversitate, ipsam quoque libens suscipio. »
Atque hæc est similitudo secundum substantiam.

Ipsa autem qualitas quadrifariam dividitur. Aut
enim in una specie, unaque qualitate simul con-
veniant : sic illos qui ejusdem sunt speciei, aut
invicem similes dicimus, puta Æthiopes propter
nigredinem, cygnos ob albedinem ; adeo videlicet
ut duplici ratione convenient, secundum substan-
tiam et secundum apparentiam, sive colorem : aut
etiam quatenus, tametsi specie differant, una tamen
ipsis inest qualitas : ut piper album v. gr. et ni-
grum penes qualitatem similia sunt : aut dum
unica quidem species est, diversæ vero qualitates,
sic palumbus columbe similis est secundum album,

VARIE LECTIONES.

¹ Lego ὁμοιότης, similitudo.

NOTE.

(24) Quæ uncinis clausa sunt, reperi in cod. nostro, suntque instar appendixis aut supplementi ad ea quæ hic passim tractantur. Omnino quippe de ὁμοιότητι dicendum erat. Docet hujus addita-
menti vel scholii scriptor (sive Damascenus sit, sive alius quispiam) similitudinem in qualitate fundari, et juxta quatuor duntaxat qualitatis species aliquid proprie dici simile alteri. Id quod adversus Arianos et Semianianos Athanasius in fine lib. De syn., Nazianzenus aliique adnotarunt ; adeoque minus proprie similitudinem dici inter ea quæ ejusdem naturæ sunt et essentialiæ. In primis Basilium citat ex epist. ni fallor 41, Gregorius Nys-
senus, orat. 2 cont. Eunom., similitudinem perinde peti docet : 1^a a variis qualitatis speciebus ; 2^a a proportionem, velut homo dicitur ad similitudinem Dei creatus ; 3^a ab eadem natura, ut Seth ad similitudinem Adami genitum narrat Scriptura. Hocque postremo sensu Verbum esse Patri similem concedit. Hilarius quoque lib. De syn., lxxxi, Trinitatem societatemve personarum colligit ex perfecta similitudine secundum naturam : quam similitudinem haud satis efferi putat voce ὁμοιότητος consubstantialia. Homousion nescio, inquit, nisi ab similia essentiali confessione. Vicissim vero : Testor Deum celi atque terræ, me cum neutrum, audissem, semper utrumque sensisse, quod per homousion homousion oportet intelligi, id est nihil simile secundum essentialium esse posse, nisi quod esset in eadem natura. Nimirum Basilium, Nysenus et Hilarius,

Meletio Antiocheno, Eusebio Samosatensi et aliis favebant, qui omnia voce ὁμοιότητος, verbum ὁμοιότητος simile secundum substantiam Patri professi erant in synodo Seleuciensi, ac postmodum vocem utramque admiserunt. Quæ de re inter Athanasii opera exstat opusculum, cujus hic titulus est. Adversus hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis quodque ab aliquo Paulini partium studioso scriptum esse nullatenus dubito. Doctissimus Cotelierius, t. II Monument. Eccl. Græc., epistolam edidit Basilii ad Apollinarium, quæ ipsum, dum junior esset, rogaret quis tandem esset dictionis ὁμοιότητος genuinus sensus : sibi namque convenientius videri ut vox τοῦ ἀπαράλλακτος ὁμοίου, similis citra discrimen ullum substituitur. Hæc Basilium ad Apollinarium, qui læresim suam novum excuderat, scripsit, cum ipse Meletium sequeretur, qui Nicænam fidem hacenus ex toto professus non erat. Non me fugit epistolam hanc a Cotelierio adjudicalem esse Basilio, ut a quopiam illius ævi in gratiam Apollinarii conficta sit ; quam tamen conjectationem æquum non esse reperiri, quisquis Basilii epistolas 59, 79, 82, 295, 345, 382, ex quibus hoc vir doctus aliique evincere conantur, ea quæ par est attentione legerit. Non enim in illis literis sanctus doctor negat epistolam hanc scripsisse ad Apollinarium, sed alteram quæ illi, cum Sabellio pene conventi, fuisse visus fuerat.

(25) Basil., epist. 41, Ad Nexim

purpureum, nigrumque colorem, et alia, in quibus forte conveniunt. Quartum simile est, species quæ reperitur in imagine et exemplari, quale intercedit inter hominem pictum et vivum; qua ratione Deo similes dicimur; etsi rem diligentius investiganti immensa protinus apparet diversitas. Illa enim nomen duntaxat, solamque figuram participant; at homo reapse Dei particeps est, ejus, inquam, bonitatis, sapientiæ ac virtutis, quamvis non eadem ratione. Deus quippe hæc suapte natura habet, nos vero Dei concessionem; quin et alius alio, et alio modo: adeo ut non immensa solum Deum inter et homines interest disparitas; verum et inter homines ipsos, secundum proportionem. Similitudo itaque valde ad ea accedit, quæ ab uno, vel propter ordinem ad unum denominata sunt.

CAP. XXXII.

De univocis.

Quid univoca. — Univoca sunt, quæ et nomine et ejusdem nominis definitione aut descriptione inter se conveniunt: velut, animal et hominem et equum significat, et juxta hoc nomen animalis scilicet, univoca sunt. Uterque enim horum et nomen et definitionem animalis suscipit. Sic autem univoca describuntur: univoca sunt, quorum nomen commune est, et per nomen significata ratio substantiæ eadem est.

40 CAP. XXXIII.

De polyonymis.

Polyonyma sunt, quæ definitione quidem inter se conveniunt, nomine autem differunt; hoc est, quando res eadem diversis nominibus appellatur, ut gladius, ensis, mucro. Hæc enim omnia nomina unam et eandem definitionem suscipiunt; nempe ferrum anceps, id est utraque parte acutum. Sic autem polyonyma describuntur: polyonyma sunt multa nomina, quæ de re eadem dicuntur.

CAP. XXXIV.

De alteris et heteronymis.

Quæ autem utroque modo, hoc est, nomine et definitione inter se discrepant; aut unum subjectum habent; et tum heteronyma dicuntur, ut ascensus et descensus (hæc enim subjectum unum, scalam nimirum, habent), aut non habent idem subjectum; et tum altera dicuntur, ut substantia et accidens. Nam hæc et nomen alterum, et alteram descriptionem habent. Utrorumque autem, hoc est, et heteronymorum et alterorum, hæc est descriptio: quorum nomen, et definitio diversa sunt.

VARIE LECTIONES.

* Ita mss. omnes præter cod. S. Hil.; ita veteres translationes, univoca sunt. Edita συνώνυμα. In marg. cod. 2928 legitur, πολλὰν οὕτως: ἐν πρῶτον πολλοὶς ὀνόματιν ὀνομαζόμενον. Imo potius sic: una persona multis nominibus designata. Aptius scripserit, ἐν πρῶτον, res una. * Nonnulli codd. καὶ ἐνδὲς κυρίου πρᾶγματος. In novem mss. Reg., in Colb. et in nostris, τὰ δὲ κατ' ἀμφοῖν διαφέροντα, ἢ ἐν. Sic veteres interpretes, Quæ autem secundum ambo differunt, vel unum, etc.

A Διάφορος δὲ ἡ τούτων ποιότης. Τέταρτον ὁμοίωμα τὸ εἶδος, τὸ ἐπὶ εἰκόνος καὶ τοῦ παραδείγματος· ὡσεὶ ἐπὶ τοῦ γραμμαμένου ζώου καὶ ζῶντος. Καθ' ὃ λέγουσι καὶ ἡμεῖς ὁμοίους τῷ Θεῷ. Ἀλλ' ὡς ἔστιν εὐρεῖν τῷ ἀκριβῶς σκοποῦντι, πάμπαν διαφέρει. Τὰ μὲν γὰρ οὐδενὸς ἐτέρου μετέχουσι, πλὴν τοῦ ὁνόματος καὶ τοῦ σχήματος· ὃ δὲ ἄνθρωπος καὶ τοῦ πρᾶγματος αὐτοῦ κοινωνεῖ τῷ Θεῷ· τῆς ἀγαθότητος φημι, καὶ σοφίας, ἢ καὶ δυνάμεως, εἰ καὶ μὴ ὁμοιος. Ὁ μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ταῦτα, ἡμεῖς δὲ κατὰ θέσιν, καὶ ἄλλος ἄλλῃ. Ὅστις οὖν πρὸς τὸν Θεὸν μόνον ἔταιρος ἡ διαφορά, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄλληλα κατὰ τὴν ἀναλογίαν. Ἔστιν οὖν ἡ ὁμοιότης, ὡς ἐν τοῖς ἀρ' ἐνδὲς, καὶ πρὸς ἐν.]

B

ΚΕΦΑΛΑ. ΑΒ.

Περὶ συνώνυμων.

Συνώνυμα δὲ εἰσιν, ὅσα καὶ τῷ ὀνόματι, καὶ τῷ ὀρισμῷ, ἢ τῇ ὀπογραφῇ τοῦ αὐτοῦ ὁνόματος, κοινωνοῦσιν· οἷον, τὸ ζῶον ὁλοῦ καὶ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸν ἱππὸν. Καὶ κατὰ τὸ ὄνομα τοῦτο, ἔχουν τοῦ ζώου, συνώνυμά· εἰσιν. Ἐκαστος γὰρ αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομα, καὶ τὸν ὀρισμὸν τοῦ ζώου δέχεται. Ὑπογράφουσι δὲ τὰ συνώνυμα οὕτως· συνώνυμά εἰσιν, ὧν τὸ τε ὄνομα κοινόν, καὶ ὁ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός.

ΚΕΦΑΛΑ. ΑΓ.

Περὶ πολυώνυμων.

C Πολυώνυμα δὲ εἰσιν, ὅσα τῷ μὲν ὀρισμῷ κοινωνοῦσι, τῷ δὲ ὀνόματι διαφέρουσιν· ἔχουν, ὅτε τὸ αὐτὸ πρᾶγμα πολλοὶς καλεῖται ὀνόμασιν· οἷον, φάσπανον, ἄορ, σπάθη, μάχαιρα, ξίφος. Πάντα γὰρ ταῦτα τὰ ὀνόματα ἓνα ὅρον ἐπιδέχονται· ἔχουν σίδηρος ἀμφοτέρως, τοῦτέστιν σίδηρος ἀμφοτέρωθεν ἔκονημένος. Ὑπογράφουσι δὲ τὰ πολυώνυμα οὕτως· πλείστα ὀνόματα καὶ ἐνδὲς πρᾶγματος· λεγόμενα.

ΚΕΦΑΛΑ. ΑΔ.

Περὶ ἐτέρων καὶ ἑτερονύμων.

D Τὰ δὲ κατ' ἀμφοῖν, ἔχουν τῷ ὀνόματι καὶ τῷ ὀρισμῷ διαφέροντα, ἢ ἐν ὀποκειμένον ἔχουσι, καὶ λέγονται ἑτερόνομα, ὡς ἀνάσσεις καὶ κατάσσεις· ἔχουσι γὰρ ἐν ὀποκειμένον, τὴν κλίμακα· ἢ οὐκ ἔχουσιν ἐν ὀποκειμένον, καὶ λέγονται ἑτερα, ὡς οὐσία καὶ συμβεβηκός. Ταῦτα γὰρ καὶ ἑτερον ὄνομα ἔχουσι, καὶ ἑτέραν ὀπογραφήν· καὶ οὐδὲ ἔχουσιν ἐν ὀποκειμένον. Τούτων δὲ ἀμφοτέρων, τῶν τε ἑτερονύμων, καὶ τῶν ἐτέρων, ὀπογραφή αὕτη· ὧν τὸ ὄνομα καὶ ὁρος ἑτερος.

ΚΕΦΑΛ. ΑΒ.

Περὶ παρωνύμων.

Εἰσι δὲ τινὰ μέσα τῶν ὀνομαζομένων καὶ συνωνύμων κοινωνούντων καὶ διαφέροντων τῷ τε ὀνόματι, καὶ τῷ ὄρει, ἃ τινὰ λέγονται παρόνυμα· ὡς ἀπὸ τῆς γραμματικῆς, γραμματικός. Κοινωνοῦσι γὰρ τῷ ὀνόματι· διαφέρουσι δὲ κατὰ λῆξιν τοῦ ὀνόματος, ἔχουν τὴν τελευταίαν συλλαβὴν· καὶ πάλιν τῷ ὄρει κοινωνοῦσι τε καὶ διαφέρουσιν· οὗτοι γὰρ μὲν γραμματικὴ γνῶσις ἐστίν· ὁ δὲ γραμματικός, οὐσία ἐν ἧ ἡ γνῶσις. Παρόνυμα δὲ εἰσιν, ὅσα ἀπὸ τινος διαφέροντα τῇ πτώσει, ἔχουν τῇ ὀνόματος, τὴν προσηγορίαν ἔχει.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὡς ἡ γραμματικὴ, καὶ ἡ μουσικὴ, καὶ ἡ δικαιοσύνη οὐκ εἰσι παρόνυμα, ἀλλ' ὁ μουσικός, καὶ ὁ γραμματικός, καὶ ὁ δίκαιος. Ὁ γὰρ γραμματικός ἐκ τῆς γραμματικῆς παρωνομάσθη, καὶ ὁ μουσικός ἐκ τῆς μουσικῆς, καὶ ὁ δίκαιος ἐκ τῆς δικαιοσύνης.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὰ παρόνυμα περιέχουσι τὰ ἀπ' ὧν παρωνομάσθησαν· ὡς ὁ γραμματικός, τὴν γραμματικὴν, καὶ ὁ δίκαιος τὴν δικαιοσύνην. Τὰ δὲ ἀπ' ἐνός, οὐδεμίαν. Οὐ γὰρ περιέχει τὸ λατρικὸν ἐργαλεῖον τὴν λατρικὴν.

ΚΕΦΑΛ. ΑΓ.

Περὶ τῶν δέκα γενικωτάτων γενῶν.

Τῶν λεγομένων τὰ μὲν ἀπλῶς καὶ ἀνευ συμπλοκῆς λέγεται, ὡς οὐσία, συμβεβηκός, καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ δὲ μετὰ συμπλοκῆς, ὡς ἵππος τρέχει, Σωκράτης φιλοσοφῇ. Τῶν δὲ ἀπλῶς λεγομένων, καὶ ἀνευ συμπλοκῆς, τὸ μὲν οὐσίαν σημαίνει, οἷον ἄνθρωπος, ἵππος. Τὸ δὲ πόσον, οἷον, δύο, τρία, δίσπηχυ, τρίπηχυ. Τὸ δὲ πρὸς τί, ὡς πατήρ, υἱός. Τὸ δὲ πῶς, ὡς λευκός, μέλαν. Τὸ δὲ πού, ὡς ἐν ναυί, ἐν ἀγορᾷ. Τὸ δὲ πότε, ὡς πέρυσιν, χθές, σήμερον. Τὸ δὲ καί, ὡς τὸ ἵστασθαι, καθῆσθαι. Τὸ δὲ ἔχειν, ὡς τὸ ἀνδεδύσθαι, καὶ ὑποδέξασθαι. Τὸ δὲ ποιεῖν, ὡς τὸ καίειν, τέμνειν. Τὸ δὲ πάσχειν, ὡς τὸ καίεσθαι, τέμνεσθαι. Αὗται αἱ δέκα λέγονται κατηγορίαι, ὡς ἐκ τοῦ λέγεσθαι κατὰ τινῶν. Τὸ γὰρ ἀγορεύειν, λέγειν ἐστίν.

Χρή δὲ γινώσκειν, ὅτι ἕκαστον τούτων τῶν δέκα κατηγοριῶν, γενικωτάτων γένος ἐστί· τούτων οὖν τῶν δέκα κατηγοριῶν, τῶν καὶ γενικωτάτων γενῶν, ἡ μὲν μία, οὐσία ἐστίν· αἱ δὲ ἑννέα, συμβεβηκότες. Εἰσι δὲ αὗται· α' οὐσία, β' πῶς, γ' πρὸς τί, δ' πῶς, ε' πότε, ς' τὸ πού, ζ' καί, η' ἔχειν, θ' ποιεῖν, ι' πάσχειν.

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ.

Περὶ ὁμογενῶν καὶ ὁμοειδῶν ἑτερογενῶν τε καὶ ἑτεροειδῶν, καὶ ἀριθμῶ διαφερόντων.

Ὅμογενῃ εἰσιν ὅσα ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν

CAP. XXIV.

De denominativis.

Sunt autem nonnulla, quae inter univoca et equivoca medium locum tenent; atque et nomine et definitione partim conveniunt, partim dissident: quae quidem denominativa dicuntur, ut a grammatica grammaticus. Nomine quippe conveniunt: verum nominis terminatione, hoc est extrema syllaba differunt. Ac rursus definitione conveniunt ac discrepant; quoniam grammatica scientia est: grammaticus autem, substantia in qua est scientia. Denominativa autem sunt, quae ab aliquo, dissidentia casu, hoc est nominis inflexione, appellationem habent.

Sciendum autem quod nec grammatica, nec musica, nec iustitia, denominativa sunt: sed grammaticus, musicus et iustus. Nam grammaticus a grammatica denominatur, et musicus a musica, et iustus a iustitia.

Illud item nosse oportet, quod denominativa, ea a quibus denominata sunt, complectantur, ut grammaticus grammaticam, iustus iustitiam. Quae autem ab uno dicuntur, nequaquam. Neque enim medicum instrumentum medicinam continet.

CAP. XXXVI.

De decem generibus generalissimis.

Ea quae dicuntur, partim simpliciter et abaque complexione dicuntur, ut substantia, et accidens, et similia: partim cum complexione, ut equus currit, Socrates philosophatur. Eorum autem quae simpliciter et sine complexione dicuntur: 1° aliud substantiam significat, ut homo, equus; 2° aliud quantitatem, ut duo, tria, tricubitum, quadricubitum; 3° aliud ad aliquid, ut pater, filius; 4° aliud quale, ut album, nigrum; 5° aliud ubi, ut in templo, in foro; 6° aliud quando, ut anno superiori, heri, hodie, cras; 7° aliud situm esse, ut stare, sedere; 8° aliud habere, ut indutum esse, calceatum esse; 9° aliud agere, ut urere, secare; 10° aliud pati, ut uri, secari. Haec decem praedicamenta dicuntur, quia de quibusdam praedicantur. Nam dicere et praedicare idem sunt.

Sciendum est autem unumquodque horum generum genus esse generalissimum. Horum porro decem praedicamentorum unum duntaxat substantia est; reliqua novem, accidentia. Sunt autem haec substantia, quantitas, ad aliquid, qualitas, quando, ubi, situm esse, habere, agere, pati.

CAP. XXXVII.

De homogeneis, et homoeideis; deque heterogeneis et heteroeideis, ac numero differentibus.

Homogenea sunt quae sub eodem praedicamento

VARIE LECTIONES.

ἡ Editā et mss. nonnulli μέσον. ἡ Nulla hic mentio musicae in mss. quibusdam; in aliis nulla iustitiae; at utramque contextus series exigit. ἡ Colb. eod. S. III. et Reg. unus ἐν ἀγορᾷ; et paulo post in cod. S. III. et Reg. 2930, σήμερον, ἀδριον.

collocantur (ut homo et equus). Heterogenea contra, quæ sub alio atque alio genere sunt (puta, animal et scientia) : hæc enim genere differunt. Rursus homioidea sunt, quæ sub eadem specie censentur, ac substantiæ ratione inter se conveniunt, ut Petrus et Paulus : heteroidea contra, quæ ab invicem specie differunt ; hoc est, quæ substantiæ ratione inter se discrepant ; ut homo, equus. Numero autem differunt, quæ accidentium congerie distinctam ac secretam hypostasis suæ proprietatem habent, suntque nacta peculiarem ac per se existentiam ; hoc est, individua, ut Petrus, Paulus, ac singuli homines.

Regula anepredicamentorum. — Eorum porro quæ prorsus heterogenea sunt, diversæ quoque specie differentiæ sunt, ut animalis et scientiæ. Animal enim sub substantia est, scientia sub qualitate. Atque animalis quidem differentia, constituentes nimirum, sunt animatum, sensibile ; sin sermo est de dividendis, rationale, irrationale, volucere, terrestre, aquatile. Scientiæ quidem differentiæ sunt, viventibus et rationalibus inesse, ac præterea mutationem ægre admittente : dividentes autem, grammatica, 42 philosophia. Cujus enim prædicamenti genus est, ejusdem etiam species est, atque ipsius speciei differentiæ. At nihil vetat mediorum generum ac specierum eandem esse differentias ; tametsi non omnes velut animal, quod inanimatum efficere non potest. Differentias autem eo loci eas demum intelligo, quæ constituunt ejusmodi genera et species.

Etiā accidentia suas habent differentias, etc. — Scire autem oportet, excepta substantia, reliqua novem prædicamenta, etiamsi accidentia sint, habere tamen singula, tam constituentes, quam dividentes differentias, ac unumquodque genus generalissimum esse, pariterque species ac genera subalternatim posita, necnon specialissimas species habere. Etenim ubi genus est, illic species ac dividentes differentias necesse est esse. Nam hæc sunt quæ genera in species dividunt : itemque ubi sunt

Unum tribus modis dicitur. — Jam vero unum tribus modis dicitur ; nempe, aut genere, ut hominem et equum, unum ac idem genere dicimus : nam constituuntur sub eodem genere, animali scilicet : aut specie, ut Socratem ac Platonem, qui sub eadem specie sunt, hoc est sub homine, dicimus unum ac idem specie : aut denique numero : ut Socratem unum esse, seorsim a reliquis hominibus sejunctum, dicimus.

τάτταται [ὡς ἄνθρωπος καὶ ἵππος]. Ἑτερογενῆ δὲ εἶναι, ὅσα ὁπ' ἄλλην καὶ ἄλλην κατηγορίαν εἰσὶν [ὡς ζῶον καὶ ἐπιστήμη]. Ταῦτα ἕτερα τῷ γένει εἰσὶν ὁμοειδῆ δὲ εἶναι, ὅσα ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος τάτταται, καὶ κοινωνοῦσι τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας, ὡς Πέτρος, καὶ Παῦλος. Ἑτεροειδῆ εἶναι, τὰ τῷ εἶδει διαφέροντα ἀλλήλων ἔχουν ὅσα τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας διαφέρουσιν, ὡς ἄνθρωπος, ἵππος. Ἀριθμῶ δὲ διαφέρουσιν, ὅσα τῇ συμπλοκῇ τῶν συμβεβηκότων τὴν ἰδιότητα τῆς οὐσίας ὑποστάτως ἀφωρίσαντο, καὶ τὴν καθ' αὐτὸ ἐσχάσιν ὑπαρξιν, ἔχουν τὰ άτομα, ὡς Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ ἑκάστος τῶν ἀνθρώπων.

Τῶν πάντων ἑτερογενῶν ἑτέροι τῷ εἶδει καὶ αἱ διαφοραὶ ὅσον, ζῶον καὶ ἐπιστήμη. Τὸ μὲν γὰρ ζῶον ὑπὸ τὴν οὐσίαν εἶται, ἡ δὲ ἐπιστήμη, ὑπὸ τὸ ποῖον. Τοῦ μὲν οὖν ζῶου διαφοραὶ, συστατικαὶ μὲν, τὸ ἐμφύχον, τὸ αἰσθητικόν, διαιρετι καὶ δὲ, τὸ λογικόν, τὸ βλογον, τὸ πτηνόν, τὸ χερσαῖον, τὸ ἐνυδρον. Τῆς δὲ ἐπιστήμης συστατικαὶ μὲν, τὸ τοῖς ἐμφύχοις καὶ λογικοῖς ἐνυπάρχον, εἰ δὲ καὶ τὸ δυσμετάβλητον ὁ διαιρετικαὶ δὲ, γραμματικῇ, φιλοσοφίᾳ. Ἦς γὰρ κατηγορίας ὑπάρχει τὸ γένος, ἐκείνης καὶ τὸ εἶδος, καὶ αἱ τοῦ εἶδους διαφοραὶ τῶν δὲ ὁπ' ἄλληλα γένων τε καὶ εἰδῶν οὐδὲν κοινούει τὰς αὐτὰς εἶναι διαφορὰς, εἰ καὶ μὴ πάσας, ὅσον, τὸ ζῶον οὐ δύναται ποιεῖν ἄζωον. Διαφορὰς δὲ ἐνταῦθα φημι τὰς συνιστώσας αὐτά.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι αἱ ἐνθα κατηγορίαι, αἱ, ἐκ τῆς οὐσίας, ἔχουσιν ἐκάστη, εἰ καὶ συμβεβηκότα εἶσι, συστατικὰς καὶ διαιρετικὰς διαφορὰς, καὶ ἐκάστη αὐτῶν γενικώτατον γένος ἐστὶ, καὶ ἔχει καὶ εἶδη, καὶ γένη ὑπ' ἄλληλα, καὶ εἰδικώτατα εἶδη. Πάντως γὰρ εἰ ἔνθα γένος, ἐκεῖ εἶδη καὶ διαφοραὶ διαιρετικαὶ εἰσιν αὐταὶ γὰρ εἰσιν αἱ διαποθεαὶ τὰ γένη εἰς εἶδη καὶ ἐνθα εἶδη, εἰσὶ καὶ συστατικαὶ διαφοραὶ αὐταὶ γὰρ εἰσιν αἱ συνιστώσαι τὰ εἶδη.

species, illic sunt et differentia constituentes. Hæc

Τὸ ἐν τρεχῶς λαμβάνεται ἡ γένει, ὅσον φανερὸν ἄνθρωπον καὶ ἵππον, ἐν τῷ γένει, καὶ ταυτὸν ὁπ' ἐν γὰρ γένος εἰσὶν, ὑπὸ τὸ ζῶον ἡ εἶδει, ὡς Σωκράτην φανερὸν, καὶ Πλάτωνα ὁπ' ἐν εἶδος ὄντας, ὑπὸ τὸν ἀνθρώπον, ἐν εἶναι τῷ εἶδει καὶ ταυτὸν ἡ ἀριθμῶ, ὡς Σωκράτην φανερὸν εἶναι καθ' ἑαυτὸν, τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων χωρισμένον.

VARIE LECTIONES.

Desunt hæc in editis et mss., supplevit vero Combefisus ex verisimili conjectura, ut et illud exemplum alterum quod postea sequitur. « Movit me, inquit, ad utrumque exemplum inserendum, quod aperte indicat textus illa præcessisse, cui statim subditur, hæc differunt genere : quodque ita doctrinæ ordo postulat. Uti enim nec in sequentibus desunt exempla. ita nec initio capituli defuerint. Sic et paulo inferius exempli causa adductum, ὅσον, τὸ ζῶον οὐ δύναται ποιεῖν τὸ ἄζωον, plerique codices desiderant, nec legit vetus int., edita tamen bene representant. » Exemplum porro utrumque aliunde non petitū, quam ex auctoris contextu, ut series indicat. « Hæc exempla in multis codicibus absunt. » Deest et in cod. S. III. et quibusdam aliis ; et paulo post in multis abest et al.

ΚΕΦΑΛ. ΑΗ.

Περὶ τοῦ ἐν τινί.

Τὸ ἐν τινί, ἐνδεκαχῶς [λέγεται]· 1^ο ὡς γένος ἐν εἴδει, ὡς τὸ ζῶον ἐν τῷ ὀρίσμῳ τοῦ ἀνθρώπου· 2^ο ὡς εἶδος ἐν γένει, ὡς ἀνθρώπος ἐν τῇ διαίρεσει τοῦ ζῴου· 3^ο ἐν τόπῳ, ὡς ἱερεὺς ἐν τῷ ναῷ· 4^ο ἐν χρόνῳ, ὡς Νῶς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ κατακλυσμοῦ· 5^ο ἐν ἀγγείῳ, ὡς οἶνος ἐν κρατῆρι· 6^ο ὡς ὅλον ἐν μέρεσιν, ὡς Σουκράτης ἐν τοῖς οὐδαμοῖς μέλει, κεφαλῇ τε καὶ χερσὶ, καὶ ποσὶ· τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἐν τινί, ἀλλ' ἐν τισίν· 7^ο ὡς τὸ μέρος ἐν ὅλῳ, ὡς κεφαλὴ, χεὶρ ἐν Σουκράτῃ· 8^ο ὡς εἶδος ἐν ὅλῳ, ὡς εἶδος τοῦ ἀνδριάντος ἐν τῷ χαλκῷ· 9^ο ὡς ἐν τῷ ποιητικῷ αἰτίῳ, ὡς τὰ πάντα ἐν τῷ Θεῷ· 10^ο ὡς ἐν τῷ τελικῷ αἰτίῳ, ὡς ἡ κλίνη ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀναπαύσει· διὰ τὴν ἀνάπαυσιν γὰρ τῶν ἀνθρώπων γίνεται κλίνη· 11^ο ὡς ἐν ὑποκειμένῳ, ὡς λευκὸν ἐν σμάματι. Ἰστέον δὲ ὅτι μέρη ὁλοῦ λέγονται· ὅλον δὲ μέρος οὐδαμῶς, ἀλλ' ὅλον ἐν μέρεσι.

ΚΕΦΑΛ. ΑΘ.

Ἐν περὶ οὐσίας.

Οὐσία ἐστὶ πρᾶγμα αὐτοῦπαρκτον, μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς σύστασιν· καὶ πάλιν· οὐσία ἐστὶ πᾶν ὅτιπερ αὐτοῦπρόσβατον ἐστὶ, καὶ μὴ ἐν ἑτέρῳ ἔχει τὸ εἶναι· ἔχουν τὸ μὴ εἶ· ἄλλο δὲ, μὴ δὲ ἐν ἑτέρῳ ἔχουν τὴν ὑπαρξίν, μὴ δεόμενον ἑτέρῳ πρὸς σύστασιν· ἀλλ' ἐν αὐτῷ δὲ, ἐν ᾧ καὶ τὸ συμβεβηκὸς ἔχει τὴν ὑπαρξίν· τὸ γὰρ χρῶμα διὰ τὸ σῶμα γέγονεν, ἵνα χρώσῃ αὐτό, οὐ τὸ σῶμα διὰ τὸ χρῶμα. Καὶ τὸ χρῶμα ἐν τῷ σῶματι ὑπάρχει, οὐ τὸ σῶμα ἐκ τῷ χρώματι. Ὅθεν καὶ τὸ χρῶμα τοῦ σώματος λέγεται, καὶ οὐ τὸ σῶμα τοῦ χρώματος. Πολλάκις τοιγαροῦν ἀλλασσομένου τοῦ χρώματος, καὶ μεταβαλλομένου, ἡ οὐσία οὐ μεταβάλλεται, ἔχουν τὸ σῶμα, ἀλλὰ μένει τὸ αὐτό. Λέγεται δὲ οὐσία παρὰ τὸ εἶναι [7 κυρίως] συμβεβηκὸς δὲ παρὰ τὸ συμβαίνειν, καὶ ποτὲ μὲν εἶναι, ποτὲ δὲ μὴ εἶναι· ἡ παρὰ τὸ ἐνδεχεσθαι ἐν τῷ αὐτῷ πρᾶγματι, καὶ εἶναι τὸ αὐτὸ συμβεβηκὸς, καὶ μὴ εἶναι, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον αὐτοῦ.]

ΚΕΦΑΛ. ΜΡ.

Περὶ φύσεως.

Φύσις ἐστὶν ἀρχὴ τῆς ἐκείνου τῶν ὄντων κινήσεως καὶ ἡρεμίας· ὅλον, ἡ γῆ κινεῖται μὲν πρὸς τὸ βλαστάνειν· ἡρεμεῖ δὲ, κατὰ τὴν ἐκ τόπου εἰς τόπον μετάθεσιν. Οὐ γὰρ κινεῖται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Ἡ οὖν ἀρχὴ, καὶ ἡ αἰτία τῆς κινήσεως καὶ τῆς ἡρεμίας αὐτῆς, καθ' ἣν πέφυκεν οὕτω κινεῖσθαι καὶ ἡρεμεῖν οὐδαμῶς, ἔχουν φυσικῶς, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκὸς, φύσις λέγεται, παρὰ τὸ τοιούτου περὶ-

CAP. XXXVII.

De in aliquo.

In aliquo undecim modis dicitur: 1° ut genus in specie; velut animal in hominis definitione; 2° ut species in genere, velut homo in animalis divisione; 3° in loco, sicut sacerdos in templo; 4° in tempore, uti Noe in diluvii tempore; 5° in vase, quemadmodum vinum in poculo; 6° ut totum in partibus, veluti Socrates in suis membris, nimirum in capite, in manibus ac pedibus: quanquam hoc non est in aliquo, sed in aliquibus esse; 7° ut pars in toto, uti caput, manus in Socrate; 8° ut forma in materia, velut statum forma in ære; 9° ut in causa efficiente, quemadmodum in Deo sunt omnia; 10° ut in causa finali, velut lectus in hominis requie: siquidem et homines requiescant, lectus conficitur; 11° ut in subjecto, sicut candor in corpore. Sciendum porro est, partem totius dici; at non item totum partium, sed totum in partibus.

CAP. XXXIX.

De substantia iterum.

Substantia est res per se existens, nec ullo alio, ad hoc ut sit, opus habens. Rursus, substantia est quidquid per se subsistit, neque in alio suum esse habet; id est, quod non est propter aliud, neque in altero sua existentiam habet, nullo alio ut consistat indigens. Quin potius in seipso est; inque eo accidens suum esse habet. Nam color propter corpus existit, ut ipsum imbuat et afficiat: non autem contra, corpus ob colorem. Estque color in corpore; non item corpus in colore. Ac proinde dicitur corporis color, non autem corpus coloris. Itaque suspensum mutato colore, substantia tamen, hoc est corpus, nequaquam mutatur, sed statum suum retinet. Dicitur autem substantia οὐσία, eo quod ei (proprie) conveniat esse. [Ut econtra accidens dicitur eo quod accidat, ac sit quandoque et quandoque absit: sive quia contigit idem accidens eidem rei et inesse et non inesse; imo et ejus contrarium.]

CAP. XL.

De natura.

Natura est principium motus et quietis ejusque rei: v. gr. terra, movetur, cum germen edit: quiescit autem, quod attinet ad transitum de loco in locum. Neque enim movetur de loco in locum. Quocirca principium et causa hujusce motus et quietis, per quam ita res quælibet substantialiter nata est, sive comparata est a natura, ac non ex accidenti, ut moveatur ac quiescat,

VARIE LECTIONES.

* Deest λέγεται in edit. et mss., in solo cod. S. Hil. supra lineam suppletum fuit correctoris manu. 7 In cod. S. Hilarii a correctore additum est κυρίως, et in margine quæ sequuntur, velut supplenda, ascriptis; quæ tamen in nullo codice alio reperi. Horum loco in Colb. et Regis nonnulli, hæc alia leguntur. Τί μὲν ἐστιν οὐσία εἴρηται, καὶ τίς διαφορὰ οὐσίας πρὸς τὰ συμβεβηκότα, ὡς ἐν αὐτῇ ἐχόντων τῶν συμβεβηκόντων τὴν ὑπαρξίν. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ διαφορᾶς αὐτῆς, καὶ τί διαφέρει οὐσία τῶν οὐδαμῶν διαφορᾶν· ἐστὶ δὲ αὐτῶν οὐσία εἰδοποιουμένη, τοῖον εἶδος ἀποτελεῖ, καὶ τοιούτῳ γίνεσθαι. Εἴρηται δὲ καὶ τί φύσις καὶ μορφή, καὶ τί ὑπόστασις καὶ πρόσωπον καὶ ἄτομον, κ. τ. λ.

natura nuncupatur; ab eo scilicet quod ita nata sit atque existat. Hæc porro nihil aliud est, quam essentia. Ab essentia namque ejusmodi vim habet, hoc est, motum et quietem; ipsaque ejus motus ac quietis causa est. Porro φύσις, id est natura, παρὰ τὸ πεφυκέναι, a natum esse, dicitur.

CAP. XLII

De forma.

Forma est essentia a differentis essentialibus velut informata, ac specificata; quæ quidem significat speciem specialissimam: v. gr. substantia, quæ a corpore animato ac sentiente formata ac specificata, animal absolvit; rursumque rationali ac mortali assumpto, hominis speciem efficit: ac cum sit species specialissima, dicitur forma, velut nempe substantia formata.

Porro sancti Patres, essentia, et naturæ, ac formæ nomen tribuunt speciei specialissimæ, idemque essentiam, et naturam, et formam, nempe specialissimam speciem esse, statuunt; atque adeo ejusdem essentia, et naturæ, et speciei, et generis, 44 et formæ esse dicunt individua, quæ sub eadem specie specialissima constituta sunt:

κέναι τε καὶ ὑπάρχειν. Ἀπὸ δὲ οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, εἰ μὴ οὐσία· ἐκ γὰρ τῆς οὐσίας ἔχει τὴν τοιαύτην δύναμιν, ἥρουν τὴν κίνησιν, καὶ ἡρεμίαν. Καὶ ἡ οὐσία ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς κινήσεως αὐτῆς καὶ ἡρεμίας. Λέγεται δὲ φύσις παρὰ τὸ πεφυκέναι.

ΚΕΦΑΛΑ. ΜΑ'.

Περὶ μορφῆς.

Μορφή ἐστιν (26) ἡ ὅπῃ τῶν οὐσιῶν διαφορῶν, οἷον μορφωθείσα, καὶ εἰδοποιηθεῖσα οὐσία, ἥτις σημαίνει τὸ εἰδικώτατον εἶδος· οἷον ἡ οὐσία μορφωθείσα, καὶ εἰδοποιηθεῖσα ὅπῃ τοῦ σώματος τοῦ ἐμφύου καὶ αἰσθητικοῦ, καὶ ἀποτελεῖσα τὸ ζῶον, πάλιν τε προσλαβοῦσα τὸ λογικόν καὶ θνητόν, ἀποτελεῖ τὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶδος. Ὅπως εἰδικώτατον εἶδος μορφή λέγεται, οἷον οὐσία μεμορφωμένη.

Οἱ οὖν ἄγιοι Πατέρες ἐπὶ τοῦ εἰδικωτάτου εἵδους τάσσουν τὸ τῆς οὐσίας, καὶ φύσεως, καὶ μορφῆς ὄνομα, καὶ ταυτὸν λέγουσιν, οὐσίαν, καὶ φύσιν, καὶ μορφήν, τὸ εἰδικώτατον εἶδος· καὶ ὁμοούσια (27), καὶ ὁμοφυῆ, καὶ ὁμοειδῆ, καὶ ὁμογενῆ, καὶ σύμμορφα λέγουσι, τὰ ὅπῃ τὸ αὐτὸ εἰδικώτατον εἶδος ἄτομα. Ἐτεροούσια δὲ, καὶ ἑτεροφυῆ, καὶ ἑτεροειδῆ, καὶ

NOTÆ.

(26) Μορφή ἐστίν. Forma est essentia, etc. Sic docuerunt Patres propter illud dictum Apostoli, ad Philipp. II, 6. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, etc., exinanivit semetipsum formam servi accipiens, etc., ubi forma pro natura significanda sumitur. Nebulo vero ille qui epistolam, cum ad Paulum Samosatensem scriptam, Dionysio Alexandrino affinxit, ubique passim nihil adeo inculcat, nisi De forma naturam perfectam αὐτοτελή, per se substantem, et personam significari; servi autem forma et hominis, nudam speciem sine consistentia; quemadmodum sermo, virtus et sapientia hominis consistentie sunt expertia: imo σχῆμα duntaxat esse, hoc est exteriorem quamdam figuram ἢ τὸ τοῦ Θεοῦ μορφή, inquit, ὁ Λόγος αὐτοῦ, καὶ σοφία Υἱὸς Θεοῦ, καὶ Θεὸς αὐτὸς ὁμολόγηται, ὃν δὲ καὶ μὴ ὑπόστασις προσώπου. Λόγος ἀνθρώπου, καὶ σοφία, καὶ δύναμις, καὶ μορφή ἀνυπόστατα μέρη τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου θεωρεῖται. Is nempe Monophysita fuit, non catholicus, qui naturam aliam in Christo non posset, præter divinam: Ἰησοῦς δὲ φύσις· ὅθεν ἀποτόν ἐστι τὸ λέγειν ἀνθρώπον τὸν Χριστόν· adeoque quamlibet natus, passus, vulneratus, contrectatus legatur, natura Deum, non natura hominem, ipsum censeret. Θεὸς γὰρ ὁπὸ ἀποστόλου ψηλασθεὶς, οὐ φύσει ἀνθρώπος, ἀλλὰ φύσει Θεός. Plura non addo quæ incorrupticolam auctorem produunt, ut mirari subeat viros doctissimos fraudem non animadvertisse.

(27) Καὶ ὁμοούσια. Atque adeo ejusdem essentia. Familiare philosophis erat, ea quæ ejusdem naturæ sunt, ὁμοούσια, q. d. coessentialia seu consubstantialia, nuncupare. Hoc sensu homo homini ὁμοούσιος, consubstantialis est. Alteram ὁμοούσιον consubstantialis acceptionem Paulus Samosatensis sinxerat in synodo prima, quæ adversus ipsum celebrata est, ut ex Catholicorum doctrina Filius Patri consubstantialis foret, quia uterque ex anteriori quadam substantia enati essent. Ad ejusmodi cavillos declinandos tunc sancitum est, ut vox ὁμοούσιος consubstantialis prætermitteretur. Verum Athanasius lib. De decret. syn. Nic. observat, ut aliquid alteri sit consubstantialis, necessum non esse ut ex tertio quopiam ea ambo proveniant, sed solummodo unum ex alio sit procreatum; atque

hoc modo Verbum esse Patri, ex quo genitum est, consubstantialia: sensum vero Samosatensi indignum esse Deo, cui corporum affectiones attribuit. Tertiam recitat ejusdem vocabuli notionem, ut nempe, non solum alius ab alio genitus sit, sed neuter ab altero distrahatur, et in se invicem maneat, sicque adeo unum substantia sint. Hanc fuisse asserit Nicænorum Patrum mentem. Quandoquidem, inquit, nedum similis est Filius, sed etiam ἀδιακρότος ἐστὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, a Patris substantia secerni nequit, et sicut ipse ait, ille et Pater unum sunt, semperque in Patre Verbum, et Pater in Verbo est, veluti splendor ad lucem se habet. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ λέξις σημαίνει. Nam hoc quoque vox ista significat. Εἰς ὅτι ἐκ τῆς συνόδου τοῦτο νοοῦσα καλῶς, ὁμοούσιον ἔγραψεν, hæc re considerata, recte consubstantialem eum esse scripsit. Synodi sensum Marcellus Ancyranus non percepisse fertur, sed errore Sabelliano consubstantialis sic defendisse ut personarum Trinitatem tolleretur. Verum auctor dissertationis ad Sabellii gregales quæ exstat inter opera Athanasii, admonet, eam esse vim nominis ὁμοούσιον, consubstantialis, ut multorum secundum substantiam consortium efferat, et ideo Sabellianos ei subrogasse τὸ ὁμοούσιον, quod unius substantie significat. Particula ὁμοῦ, una, simul, inquit Epiphanius hæc 69, n. 70, οὐκ ἔνα, ἀλλὰ δύο σημαίνει τέλεια, non unum, sed duo perfecta indicat. Atqui Ancyranæ hæresis in causa videtur fuisse, ut Orientales cum Basilio magno traditam a philosophis ὁμοούσιον acceptionem, cum sola vera esset, Arianis objicerent. Nimirum sanctus ille doctor epistola præsertim 43, ad Gregor. fratrem statuit Paulum Timotheum, Sylvanum, et Andrean, consubstantialia esse, καὶ εἶναι ἀλλήλοις ὁμοούσιοι, quia definitione conveniant. Id a synodo Alexandr. cui Athanasius præfuit, approbatum est, modo nulla sectio seu divisio inter personas divinas subsequeretur, sed Dei substantia vere et physice una crederetur. Juxta eundem sensum Chalcedonensis synodus verbis iisdem adhibitis, quibus Athanasius, Cyrillusque antehac uterant, definivit Christum, non solum ὁμοούσιον consubstantialem esse Patri secundum divinitatem, verum etiam ὁμοούσιον consubstantialem matrinobiscum secundum humanitatem.

ἐταρογενῆ, καὶ ἐτερόμορφα, τὰ εἰδικώτατα εἶδη λέγουσιν. Ἀδύνατον γὰρ εἶδος ἄλλω εἶδει, ἢ φύσιν ἄλλῃ φύσει, ἢ οὐσίᾳ, μὴ εἶναι ἐτεροούσιον καὶ ἐτεροφύς καὶ ἐτερόμορφον.

essentia cum alia essentia, forma cum forma, diversae prorsus ab alia essentia, naturae et formae esse non dignoscantur.

Χρῆ * γινώσκειν, ὡς ἀδύνατον εἶναι ἐκ δύο οὐσιῶν, ἡγουν φύσεων, μίαν φύσιν σύνθετον γενέσθαι. Ἀδύνατον γὰρ ἐν τῇ αὐτῇ τὰς ἀντιδιηρημένας συστατικές * ὑπάρχει διαφοράς. Ὑπόστασιν δὲ μίαν σύνθετον ἐκ διαφόρων φύσεων δυνατόν γενέσθαι * ὡς ὁ ἀνθρώπος ἐκ ψυχῆς ἐστὶ συνεθετὴς καὶ σώματος. Εἰ γὰρ καὶ λέγεται (28) μὴ φύσις τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐ μὴς * φύσις ὁ ἀνθρώπος * λέγεται ὁ καθ' αὐτὸν ἀνθρώπος.

VARIE LECTIONES.

* Colb. χρῆ δὲν. Sic vetus int. in mss. quos legi oportet ergo. Regii duo χρῆ δὲ, quam lectionem Basiliensis interpres secutus posuit, Sciendum autem. * Editā συστατικῶς. Interpretes, constituisse. * Regii duo, ἀλλ' οὐ μὴ φύσις λέγεται ὁ ἀνθρώπος. ita etiam Colb. in quo tamen sequitur καθ' αὐτὸς.

NOTE.

(28) Εἰ γὰρ λέγεται. Quamquam enim natura dicitur, etc. Haec vulgo Patres praestituunt ad solvendum argumentum, quod Monophysitae obiciebant, allato in exemplum homine cuius natura unica sit, tametsi compositus ex corpore et anima veluti naturis duabus: eo maxime quod Theologus, Cyrillus, alique conjunctionem humanae naturae cum divina, similitudine hac declaraverunt. Anastasius Antiochenus in Fragmentis libri, κατὰ τοῦ διαθέτου, contra Arbitrum, seu Joannem Philoponum, quae leguntur in Collectaneis, manu exaratis, contra Severianos, quae in Collegio societatis Jesu Parisiensis asservantur, eodem quo Noster modo disputat. Κἂν μὴς εἶναι ποτε λέγεται φύσις ὁ ἀνθρώπος, inquit, οὐχ ὁ καθέκαστος, ἀλλ' ὁ καθόλου, διὰ τὸ ταῦτον τοῦ εἶδους, καὶ οὐ τὴν τῆς κατασκευῆς ὁμοιότητα τῆς φύσεως ἀντὶ τοῦ κοινού εἶδους, καὶ τοῦ παραπληρώσεως περιεχέμεναι λαμβανόμενης. Et si homo unius quandoque naturae dicitur, non tamen quivis singularis homo, sed homo universim sumptus propter unam eandemque speciem, et structuram tenus convenientiam; natura utique accepta pro specie, et pro aptum consimili modo natum esse. His concinit Eulogius Alexandr. ibidem: Ὁ κοινὸς καὶ ἐν πολλοῖς θεωρεῖται, οὐ τινι μὲν πλὴν, τινὶ δὲ διαττον ὑπάρχον, οὐσία νομαζέται. Ἐπὶ οὖν τῷ καθέκαστῳ ἀνθρώπῳ ἐξ ἰσοῦ πρόσθεσι τὸ εἶναι σάρκα ἐμψυχομένην ψυχῇ λογικῇ, ὁ ἐστὶν ἀνθρωπότης, κατὰ τοῦτο τὴν ἀνθρωπότητα καὶ δύο οὐσιῶν ὑπάρχουσιν γνώρισμα, μίαν φαμέν οὐσίαν, ὡς κοινὴς ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ ἐξ ἰσοῦ θεωρούμενην. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑποστάσεως οὐ * ἔκμανουήλ, οὐ φαμέν ποιῆσαι μίαν οὐσίαν τὴν ἐνωσιν τὴν θεότητος, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος * ἀπὸ ἀνάγκης καὶ ἐν πολλοῖς θεωρεῖσθαι, ὡς ἀποδέσκειται. Εἰδὼν μίαν οὐσίαν φασὶ γενέσθαι τὰ δύο, πάντως πού τῆς τοιαύτης οὐσίας μετελήφασιν καὶ ἑταροί, καὶ ἐξ ἰσοῦ τῷ ἔκμανουήλ, ὅπερ οὐκ ἐστὶ. Μηδὲ τοσοῦτον παραφρονήσαντες οἱ νῦν συκοφάνται, εἰ καὶ λίαν θεόμαχοι, καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ καθεστῆκασιν. Omne quod universim et in pluribus consideratur, ut nec alii amplius, alii minus conveniat, οὐσία essentia nominatur. Quandoquidem homini cuilibet peraeque convenit, ut sit caro animata animae rationali (nam in hoc consistit humanitas) secundum hunc sensum humanitatem, quae natura duas representatur, unam essentiam dicimus, quippe quae communi et aequali ratione in omnibus hominibus consideratur. At in hypostasi Emmanuelis unionem divinitatis cum humanitate essentiam unam negamus constituisse; alioqui essentiam huiusmodi in multis percipere necessa-

A diversae autem essentiae, et naturae, et speciei, et generis, et formae esse specialissimas pronuntiant species. Fieri enim non potest quin apries, cum alia specie collata, natura cum alia natura, essentia cum alia essentia, forma cum forma, diversae prorsus ab alia essentia, naturae et formae

Ex duabus naturis non efficitur una natura; bene autem una hypostasis. — Scilicet autem necessarium est, ex duabus substantiis, id est naturis, unam compositam naturam fieri non posse. Neque enim fieri potest, ut differentiae constituentes, per oppositum modum divise, in uno ac eodem simul existant. At vero unam ex diversis naturis confici hypostasim compositam, nihil vetat; quia ratio

rium foret. Natura enim, hoc est essentia, in multis peraeque spectatur, ut ostensum est. Si igitur naturam unam ambabus constituit affirmari, essentiae ejusdem ac Emmanuel alii consortes erunt, quod rerum non est. Nec isti sycofantes, quamlibet Deo bellum inferant, eo amentia venerint, ut et hoc astruant. Καὶ μεθ' ἑτέρα, et quibusdam interjectis: Τὴν ἀνθρωπότητα σύνθετον οὖσαν ἐξ ἀνομήλων πραγμάτων μίᾳ οὐσίᾳ φαμέν, οὐ πρὸς τὴν διαφοράν τῆς ψυχῆς καὶ σώματος, ἀλλὰ πρὸς τὸ κοινὸν ἀπορώντες * ἐπὶ κοινῶς ἐν πᾶσι τοῖς δι' αὐτὸ ἀναγομένοις θεωρεῖται. Ὅμοιος γὰρ ἐστὶ τῆς οὐσίας ὅμοιος, ὡς βασίλειος ἐπαίθευσι λέγων, ἐπὶ ὅν ἔχει λόγον τὸ κοινὸν πρὸς τὸ εἶδος, τοῦτον ἔχει ἡ οὐσία πρὸς τὴν ὑπόστασιν. Κατὰ τοῦτον οὖν τὸν τῆς κοινότητος λόγον, μίᾳ οὐσίᾳ φαμέν τὴν ἐν ἀνθρώποις ἀνθρωπότητα * ἐπὶ κοινῶς ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις τοῖς καθ' ἑκάστον καὶ ἐξ ἰσοῦ ὑπάρχει τὸ εἶναι ζῶον λογικὸν θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν * οὗτος γὰρ ὁ ὅμοιος τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπὶ δὲ τὰ ἐξ ὧν ἐστὶ λεγόμενα, καὶ ψυχὴν ἀνομάσωμεν, καὶ σῶμα σποκλήσωμεν, τὸ ἐτεροφύες καὶ τὰ εἶδη τῶν οὐσιῶν καὶ μετὰ τὴν ἐνωσιν οὐκ ἀρνηθήσμεν. Εἰ γὰρ τῆς αὐτῆς οὐσίας τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ, τῶν δὲ ὁμοουσίων ὁ αὐτὸς λόγος, εὐαρετὸν ἐστὶ τὸ σῶμα, οὐκ οὖν ἀρα καὶ ἡ ψυχὴ διαφείρεται, καὶ τὸ λέγειν ἀδύνατον εἶναι τὴν ψυχὴν, ψευδὲς ἀναδειχθήσεται διὰ τὰ ὁμῶν ἀνθρώτους κακοφρονίας. Humanitatem, quia ex diversis rebus composita est, unius essentiae dicimus, non quidem habita ratione animae et corporis, sed magis ejus quod commune est; quippe cum in omnibus quae ejusdem speciei sunt, communiter consideratur. Nam essentiae definitio haec est, quam Basilianus tradidit dicendo: Quemadmodum commune se habet ad particulare, sic essentia ad hypostasim. Igitur ratione communitalis humanitatem, quae in hominibus inspicitur, unius esse essentiae dicimus: quia communis ratione omnibus et unicuique homini ex aequo convenit ut sit animal rationale, intelligentia et disciplina capax. Istae enim humanitatis definitio est. Ubi vero pensamus ea ex quibus constat, atque animam nominamus, et corpus consideramus, nequaquam inficiamur utrumque diversae naturae esse, et quae essentiarum harum propria sunt, etiam post unionem manere. Nam si corpus et anima sunt ejusdem essentiae, quandoquidem eadem ratio est eorum quae coessentialia sunt (alioqui vero corpus corruptibile obnoxium est) omnino sequitur animam corruptibilem esse, et propter insanias nugacitates vestras solum arguetur id quod assertitur, animam esse immortalem.

tione homo ex anima et corpore concretus est. A Quamquam enim una hominum natura dicitur: haud tamen quisque singularis homo unius dicitur esse naturæ. Nam una quidem hominum natura composita dicitur, propterea quod omnes hominum hypostases ad unam speciem rediguntur: non tamen singuli homines unius dicuntur naturæ, eo quod unaquæque humana hypostasis ex duabus naturis constet, anima scilicet et corpore; easque ambas omnis expertes confusionis in seipsa servet. Cui rei argumento est ea divisio quæ ex morte oritur.

45 CAP. XLII.

De hypostasi.

Duplex nominis hypostasis acceptio. — Nomen hypostasis duplicem habet significationem. Interdum significat existentiam simplicem: quo sensu nihil inter substantiam et hypostasim refert. Unde etiam sanctorum Patrum nonnulli dixerunt, *naturas sive hypostases.* Interdum vero eam quæ per se est, ac seorsim subsistit, exstantiam: qua significatione individuum significat; illud, inquam, quod numero differt, ut Petrum, et Paulum, et certum aliquem equum.

Sola individua per se consistunt. — Illud enim nosse convenit, neque substantiam forma ac specie expertem per se consistere, neque differentiam substantialem, neque speciem, nec accidens; sed solas hypostases ac individua, in quibus cum substantiæ, tum substantiales differentiæ, speciesque et accidentia considerantur. Ac simplex quidem substantia in omnibus hypostasibus æque perspicitur: hoc est tam in animatis, quam in inanimatis; tum rationalibus, quam irrationalibus: tum denique in mortalibus, quam immortalibus. At substantiales differentiæ, aliæ in viventibus sunt, aliæ in animatis; aliæ in rationalibus, aliæ in brutis, eodemque modo aliæ in mortalibus,

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ΄.

Περὶ ὑποστάσεως.

Τὸ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα δύο σημαίνει. Ποτὶ μὲν τὴν ἀπλῶς ὑπαρξίν (29)· καθὼ σημαίνοντες ταυτὸν ἔστιν οὐσία καὶ ὑπόστασις. Ὅθεν· τινὲς τῶν ἁγίων Πατέρων εἶπον, τὰς φύσεις, ἡγοῦν τὰς ὑποστάσεις. Ποτὶ δὲ τὴν καθ' αὐτὴν καὶ ἰδιοσύστατον ὑπαρξίν· καθ' ἣν ὁ σημαίνοντες τὸ άτομον θεῶν, τῷ ἀριθμῷ διαφέρον, ἡγοῦν τὸν Πέτρον καὶ Παῦλον, τὸν τινα ἵππον &c.

Χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὡς οὐτε οὐσία ἀνείδος ὑφέστηκε καθ' ἑαυτὴν, οὐδὲ διαφορά οὐσιώδης, οὐτε εἶδος, οὐτε συμβεβηκός, ἀλλὰ μόναι αἱ ὑποστάσεις, ἥτοι τὰ άτομα· καὶ ἐν αὐτοῖς αἱ τε οὐσίαι καὶ αἱ οὐσιώδεις διαφοραὶ, τὰ τε εἶδη καὶ τὰ συμβεβηκῶτα θεωροῦνται. Καὶ ἡ μὲν ἀπλὴ οὐσία ἐν πάσαις ταῖς ὑποστάσεσιν ὡσαύτως θεωρεῖται· ἐν τε ταῖς ἀφύχοις καὶ ἐμφύχοις, λογικαῖς τε καὶ ἀλόγοις, θνηταῖς τε καὶ ἀθανάτοις. Αἱ δὲ οὐσιώδεις διαφοραὶ, ἄλλαι ἐν ταῖς ἀφύχοις, καὶ ἐν ταῖς ἐμφύχοις ἑτεραι· ἐν ταῖς λογικαῖς ἄλλαι, καὶ ἐν ταῖς ἀλόγοις ἑτεραι· ὁμοίως ἐν ταῖς θνηταῖς ἄλλαι, καὶ ἐν ταῖς ἀθανάτοις ἑτεραι· καὶ ἀπλῶς εἶπεν, ἐν ταῖς ἐκάστου εἰδικωτάτου εἶδους ὑποστάσεσιν, αἱ αὐταὶ συνάπτουσαι ὅ μὲν αὐτὰς

VARIÆ LECTIONES.

• R. duo, ἡγοῦν τὸν τινα τὸν Πέτρον, ἢ τὸνδε τὸν ἵππον. • Reg. duo, Colb. et N., συνάπτουσι.

NOTÆ.

(29) Ποτὶ μὲν τὴν ἀπλῶς ὑπαρξίν. Interdum significat simplicem exstantiam. Id est non nudam speciem, sed ipsammet rei veritatem Ammonius philosophus varias enumerans acceptiones τῆς οὐσίας, et interdum rem omnem quæ existat designari docet, atque ideo accidentia etiam οὐσίας appellari, διὰ τὸ ὑποστάναι, eo quod subsistant. At Damascenus Leontium hic sequitur cuius hoc fragmentum legitur in Collectaneis mss. contra Severianos, cap. 27: Ἡ ὑπόστασις κατὰ δύο σημαίνουμένων φέρεται. Σημαίνει γὰρ καὶ τὸ ἀπλῶς ἐν ὑπάρξει εἶναι, ὅτε μάλιστα τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων ἐστέρηται. Σημαίνει καὶ τὸ πρόσωπον εἶναι καθ' ἑαυτὸ ὑφεστῶς. Ὅθεν ὁ ἅγιος Κύριλλος, ποτὶ μὲν ἐπὶ τοῦ ἀπλῶς ὄντος τῷ ὀνόματι τῆς ὑποστάσεως· χρησάμενος, φησὶν δὲ ὅτι ἀσύγχυτοι μεμνηχασιν αἱ ὑποστάσεις περὶ οὐσίων λέγων· καὶ πάλιν ἐπὶ πραγμάτων, ἡγοῦν ὑποστάσεων, γέγονε σύνθετος. Καὶ εἰ τις ἐπὶ τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ διαίρει τὰς ὑποστάσεις· καὶ ἑτερα τοιαῦτα, περὶ τῶν οὐσιῶν λέγων. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρότεροις Ἀγροῦς ἐπιστολῇ φησιν· Ἡ δὲ ὑπόστασις οὐσία

ἐστὶ, καὶ οὐδὲν ἄλλο σημαίνοντες ἔχει ἢ οὐσία, ἢ τὸ εἶναι. Ποτὶ δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς Κύριλλος ἐπὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸ ἰδιοσύστατου ὑφεστῶτος προσώπου τὴν ὑπόστασιν λαμβάνων ἔρασαν· Εἰ τις ἐν προσώποις δύοιν, ἡγοῦν ὑποστάσεις, τὰς ἐν Ἑβραγαλλοῖς ἀπονέμει φωνὰς, ἀνάθεμα ἔστω. • Hypostasis duo significatus habet. Nam significat, tum illud quod existentia simpliciter præditum est, quando in primis a proprietatibus quibus sigillatur, abstractum est, tum et personam quæ secundum se subsistit. Unde sanctus Cyrillus interdum hypostasis nomen usurpat pro eo quod simpliciter est, cum ait, hypostases absque confusione mansisse; essentias nique annuens. Sed et Athanasius in epistola ad Africanos: • Hypostasis, inquit, essentia est, neque ea significatur aliud præter essentiam, sive ens. • Aliquando rursus idem Cyrillus hypostasim accipiendo pro persona, quæ seorsim et in seipsum subsistit, dicebat: • Si quis personis duabus sive hypostasibus Evangelii voces distribuit. • Consimilia quædam habentur in Leontii libro de setis art. 7. Recolenda hic sunt, quæ diximus adnotat. 4 ad cap. 30. Cf. Cyrill. in schol. De incarnatione

ἀλλήλας τῶ λόγῳ τῆς οὐσίας· χωρίζουσι δὲ αὐτάς· ἅτε τῶν ἑτεροειδῶν ὑποστάσεων. Ὅμοιος καὶ τὰ συμβεβηκότα ἐν αὐταῖς, ἥτοι ταῖς ὑποστάσεσι, θεωροῦνται, χωρίζοντα ἐκαστὴν ὑπόστασιν ἐκ τῶν ὁμοειδῶν ὑποστάσεων. Διὰ καὶ τὸ ἄτομον κυρίως τὸ τῆς ὑποστάσεως ἐκληρώσατο ὄνομα· ἐν αὐτῇ γὰρ ἡ οὐσία ἐνεργεῖα ὀφίσταται, προσλαβούσα τὰ συμβεβηκότα.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ.

Περὶ προσώπων.

Πρόσωπόν ἐστιν (50) ὅπερ διὰ τῶν οἰκίων ἐνεργημάτων τε καὶ ἰδιωμάτων ἀριθμῶν, καὶ περιωρισμένην τῶν ὁμοειδῶν αὐτοῦ παρέχεται ἡμῖν τὴν ἐμφάνειαν· οἷον, ὁ Γαβριὴλ τῇ ἀγίᾳ Θεοτόκῃ διαλαγόμενος, εἰς τῶν ἀγγέλων ὑπάρχων, μόνος ἐκείσε παρῶν διαλέγεται, χωρισμένος τῶν ὁμοουσίων ἀγγέλων, διὰ τῆς ἐν τῷ τόπῳ παρουσίας καὶ διαλέξεως. Καὶ ὁ Παῦλος ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν ὁμηγορῶν, εἰς τῶν ἀνθρώπων ὢν, διὰ τῶν ἰδιωμάτων καὶ ἐνεργημάτων αὐτοῦ, τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων διατίλλεται.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὥς οἱ ἅγιοι Πατέρες ὑπόστασιν, καὶ πρόσωπον, καὶ ἄτομον τὸ αὐτὸ ἐκάλεσαν· τὸ καθ' ἑαυτὸ ἰδιοουσάτως ἐξ οὐσίας καὶ συμβεβηκότως ὀφιστάμενον, καὶ ἀριθμῶ διαφέρον, καὶ τὸν τινα δηλοῦν, οἷον Πέτρον, καὶ Παῦλον, τόνδε τὸν ἵππον. Εἰρηται δὲ ὑπόστασις παρὰ τὸ ὀφιστάναι.

¹¹ Luc. 1, 28.

¹² Act. xxi, 40.

NOTE.

(50) Πρόσωπόν ἐστι. Persona est quæ per operationes, etc. Personæ nomen cum Latinis tum Græcis ambiguum est. Sæpe enim sumitur pro sola alterius representatione, uti legatus personam principis gerit, vel pro specie externa, quales in theatris exhibentur. Theologis vero hypostasim significat, quæ per suas operationes innotescit. Cyrillus anathemat. 4, contra Nestorium, quo vocis hujus amphibologiam vitaret, his verbis usus est: Ἐστι τὸν προσώποις διττὸν, ἢ τῶν ὑποστάσεων: Si quis personam duabus, sive hypostasis, Evangelicas vocis distribuit. Athanasius libro De salutari adventu Christi πρόσωπον personam videtur accipere pro natura, ubi ait personas in Christo non dividi, οὐκ ἐν διαίρεσι προσώπων. Alterum neminem reperi, qui vocem hanc ad significandam naturam vel essentiam adhibuerit. Magnus quidem Basilius, lib. v cont. Eunom., p. 152, faletur scriptores sacros, unitatem deitatis scientes, in una persona tria prædicare ἐν ἑνῇ προσώπῳ τρία κηρύσσοντες sed eo loci non ait, unam divinitatis personam esse, ἐν προσώπων. Hoc enim duntaxat asserit, quæcumque Scripturæ, præsertim Veteris, loca unam divinæ naturæ personam, utputa Patrem, expriment, alias itidem personas indicare. Tantum vero abest ut isthic πρόσωπον ad significandam substantiam vel naturam usurpari, ut potius paucis ante lineis dixerit Apostolum non permittere, ut ἐν πρόσωπων, personam unam esse deitatem vel suspicemur. Nec quisquam obijciat Chrysostomum hom. 3 in

alioz in immortalibus. Alique, uno verbo, in cuiusque speciei specialissimæ hypostasisbus eadem differentie sunt; ipsas quidem ratione substantiæ inter se copulantes, easdemque rursum ab alterius speciei hypostasisbus sejungentes. Ad eundem quoque modum accidentia in ipsis, sive in hypostasisbus, considerantur; quibus hypostasia ab ejusdem speciei hypostasisbus disjungatur. Eoque nomine individuum propriæ hypostasis nomen consecutum est; in qua nimirum substantia cum accidentibus reapse consistat.

CAP. XLIII.

De persona.

Persona est, quæ per suas operationes et proprietates, perspicitur, et ab illa, quæ ejusdem cum ipsa naturæ sunt, discretam nobis expressiōnem exhibet: v. gr. Gabriel cum sancta Deipara disserens, cum unus angelorum esset, solus illi præsens loquebatur, et a reliquis ejusdem naturæ angelis, locali illa præsentia, ac sermone quem miscbat, discretus¹¹. Paulus quoque, cum in gradibus concionem haberet, unusque hominum esset, per suas proprietates et actiones ab hominibus reliquis secernebatur¹².

Sciendum autem sanctos Patres, hypostasim, et individuum, et personam pro eodem usurpasse; nempe pro eo quod per se atque in propria subsistentia, ex substantia et accidentibus constat et subsistit, numeroque differt, ac certum aliquem significat, ut Petrum, Paulum, aliquem equum. Hypostasis porro, παρὰ τὸ ὀφιστάναι, hoc est a subsistendo dicta est.

Epist. ad Hebr. dixisse duas esse in Christo personas, ut duas naturas designaret, βέλλαι... τοὺς Ἰουδαίους δύο πρόσωπα θεοῦ, καὶ θεὸν καὶ ἀνθρώπον· Judæos ferit duas personas ostendens, nec non Deum, et hominem. Nam genuinus ejus sensus hic est, Apostolum, hoc versiculo psalmi xlii: Propterea unxit te Deus Deus tuus, etc. Judæos profligare, demonstrando plures esse personas divinas, quin et Messiam seu Christum, Deum simul et hominem esse. Quocirca paucis post lineis subiungit Apostolum contra Marcellum et alios qui, perinde atque Judæi, Trinitatem in unam personam coarctabant, evincere Patrem et Filium revera omninoque distinctas esse personas, οὐκ ἐστὶ ταῦτα πρόσωπα, διηρημένα κατὰ τὴν οὐσίαν. Unde plane πρόσωπον accipit non pro natura vel essentia, sed pro persona quæ per se subsistat. Quis enim vero concedat, seu Basilium, seu Chrysostomum Meletii Antiocheni fervidos defensores, ὁμοστάσεις et προσώπων vocibus indiscriminabiliter abutatos esse, ut essentiam substantiamve, et naturam exprimerent, quando Meletiani omnes tanquam Sabellianos habebant eos, qui οὐδὲν pro natura et essentia, ὁμοστάσιν et προσώπων pro persona subsistente et individuo, non acciperent. Sed et superius dictum est epistolam Basilii ad Gregorium Nyssenum, de οὐσίᾳ et ὁμοστάσιν, receptam ab Orientalibus fuisse, uti certum indetrectabilemque regulam, quæ vocem istarum sensus delinearet.

CAP. XLIV.

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'

De enhypostato.

Περὶ ἐνυπόστατου.

Quin enhypostaton quoque nonnunquam simplicem existentiam significat, quo sensu, non modo substantiam absolute enhypostaton dicimus, verum etiam accidens: tametsi illud non sit proprie enhypostaton, sed heterohypostaton (*hoc est, in alio existentiam habens*), nonnunquam vero separatam hypostasim, sive individuum, significat. Tametsi nec illud proprie enhypostaton, sed hypostasis sit ac dicatur. Proprie autem enhypostaton est, aut quod non per se et seorsim subsistit, sed consideratur in hypostasis (v. gr. species, sive hominum natura non consideratur in hypostasi propria, sed in Petro, Paulo) ac reliquis singulorum hominum hypostasisibus, aut quod cum alio, substantia diverso, ad totius ejusdem generationem componitur, unamque hypostasim compositam efficit: ut puta, homo ex anima et corpore constitutus est, nec vero anima sola dicitur hypostasis, nec item corpus, sed dicuntur ambo enhypostata: id autem quod ex utrisque exsurgit, utrumque hypostasis dicitur. Etenim hypostasis id proprie est ac dicitur, quod seorsim atque in propria subsistentia existit.

47 Christi caro ut humanitas ἐνυπόστατος. — Rursus autem enhypostaton dicitur natura ea, quae ab alia hypostasi assumpta, ut in illa existat, consecuta est. Unde etiam Domini caro, cum per se ac seorsim ne momento quidem temporis exstiterit, nec proinde hypostasis est, sed potius en-

Kal τὸ ἐνυπόστατον δὲ (31) ποτὶ μὲν τὴν ἀπλῶς ὑπαρξίν σημαίνει· καθ' ὃ σημαίνοντων, οὐ μόνον τὴν ἀπλῶς οὐσίαν ἐνυπόστατον λέγομεν, ἀλλὰ καὶ τὸ συμβεβηκός· ὅπερ κυρίως οὐκ ἐνυπόστατόν ἐστι, ἀλλ' ἐτεροῦπόστατον· ποτὶ δὲ καὶ τὴν καθ' ἑαυτὴν ὑπόστασιν, ἣν οὖν τὸ ἄτομον θελοῖ· ὅπερ κυρίως οὐκ ἐνυπόστατον, ἀλλ' ὑπόστασις ἐστὶ τε καὶ λέγεται. Κυρίως δὲ ἐνυπόστατόν ἐστιν, ἢ τὸ καθ' ἑαυτὴν μὴ ὁριστάμενον, ἀλλ' ἐν ταῖς ὑποστάσεσι θεωρούμενον· ὥστε τὸ εἶδος, ἣν οὖν ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει οὐ θεωρεῖται, ἀλλ' ἐν Πέτρῳ, καὶ Παύλῳ, καὶ ταῖς λοιπαῖς τῶν ἀνθρώπων ὑποστάσεσιν· B ἢ τὸ σὺν ἄλλῳ διαφέρῃ κατὰ τὴν οὐσίαν εἰς ἑῶν τινὸς γένεσιν συντεθειμένον, καὶ μίαν ἀποταλοῦν ὑπόστασιν σύνθετον· οἷον ὁ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς ἐστὶ καὶ σώματος συντεθειμένος, καὶ οὕτως ἡ ψυχὴ μόνῃ λέγεται ὑπόστασις, οὕτως τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐνυπόστατον. Τὸ δὲ ἐξ ἀμφοτέρων ἀποταλούμενον, ὑπόστασις ἀμφοτέρων· Ὑπόστασις γὰρ κυρίως τὸ καθ' ἑαυτὴν ἰδιοὑστάτως ὁριστάμενον ἐστὶ τε καὶ λέγεται.

λέγεται πάλιν (32) ἐνυπόστατον ἡ ὑφ' ἐτέρας ὑποστάσεως προσληφθεῖσα φύσις, καὶ ἐν ἑαυτῇ ἐσχηκυῖα τὴν ὑπαρξίν. Ὅθεν καὶ ἡ εὐαγγ. τοῦ Κυρίου μὴ ἐνυπόστατος καθ' ἑαυτὴν, μηδὲ πρὸς καιροῦ ῥοπήν, οὐκ ὑπόστασις, ἀλλὰ μάλιν ἐνυπόστατον ἐστίν. Ἐν γὰρ τῇ ὑποστάσει τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπῆσθη, προσληφθεῖσα

VARIE LECTIONES.

* In cod. Reg. 2925, 2926, 2929, haec in textu leguntur, quae in Reg. 2930 margini ascripta fuerunt: Διὰ τὸ μᾶλλον τὴν ψυχὴν καθ' ἑαυτὴν ὑποστῆναι, μηδὲ τὸ σῶμα, ἀλλ' ἀμφοτέρωθεν. Quae quidem sic etiam veritas vetus interpres: Propter neque animam secundum seipsam subsistere, neque corpus, sed utramque simul. Item Basilienensis: Propterea quod nec sola anima (bruti) neque corpus solum subsistere potest, sed utraque simul.

NOTAE.

(31) Kal τὸ ἐνυπόστατον δὲ. Quinto enhypostaton, etc. Sic Leontius in Collectaneis, cap. 27: Ἰστέον, ὅτι τὸ ἐνυπόστατον διττὸν ἐστὶ· σημαίνει γὰρ τὴν ἀπλῶς ὄν, καθ' ὃ σημαίνοντων, οὐ μόνον τὴν οὐσίαν, ἣν αὐτοῦπαρξον καὶ αὐτοῦπόστατον οἱ περὶ ταῦτα θεολογοῦντες ἐνυπόστατον καλεῖσθαι, δὲ αὐτὸ ταῦτα τὸ εἶναι ἀπλῶς καὶ ὁριστάμενον, ἀλλὰ καὶ τὸ συμβεβηκός ἐνυπόστατον λέγομεν, καὶ ἐν ἐτέρω ἔχει τὸ εἶναι, τοῦτοστιν ἐν τῇ οὐσίᾳ· καὶ εἰς, κυριώτερος εἰπεῖν, ἐτεροῦπόστατον. Σημαίνει δὲ πάλιν καὶ τὸ καθ' ἑαυτὴν ὄν, τοῦτοστιν ἰδιοὑστάτως, καθ' ὃ σημαίνοντων, καὶ τὸ ἄτομον ἐνυπόστατον λέγονται, τοῦτοστιν καὶ ὁ Πέτρος, καὶ ὁ Παῦλος, ὅπερ κυρίως οὐκ ἐνυπόστατον, ἀλλ' ὑπόστασις μάλιν εἶναι, καὶ ὁριστάμενον. Νοεῖσθε οὖν ὅτι ἐνυπόστατον ἐστὶ duplex. Nam significat ens simpliciter: quo sensu nedom substantiam, quam viri docti sic describunt, ut sit id quod seipso existit subsistitque, ἐνυπόστατον appellamus, nupte quae simpliciter sit et existat. Verum et ipsa quoque accidentia ἐνυπόστατα dicimus, tametsi in alio, hoc est in substantia, esse habeant. At si proprie loqui velimus, ἐτεροῦπόστατα, h. e. extranea subsistentia, ea potius nominabimus. Rursus vero significat etiam id quod per seipsum est, hoc est in propria subsistentia: atque secundum hoc

significatum individua proprie dicuntur ἐνυπόστατα, puta Petrus, Joannes, quae tamen proprie non ἐνυπόστατα, sed magis hypostases sunt, et agnoscuntur. Profecto tertio et quarto saeculis ἐνυπόστατον significabat, id quod vere consisteret. Nam synodus Antiochena secunda adversus Paulum Samosatenum definierat, Patrem ab aeterno Filium genuisse tanquam viventem efficientiam et ἐνυπόστατον subsistentem, quae omnia in omnibus operaretur. Hieronymus quoque epistola ad Damasum testatur adactum se fuisse ab Orientalibus, ut tres hypostases, tria enhypostata, id est tres subsistentes personas profiteretur, ne Verbum divinum esse putaretur nudus oris sonus, aut status diciōne in auras abiens, vel actio quaedam praeteriens, accidens aliquod, aut merum attributum. Ceterum Hilarius lib. x De Trin. 6, u. 21, et Rufinus in expositione Symboli pro Graeca voce ἐνυπόστατον, Latinam substantiam adhibet.

(32) λέγεται πάλιν. Rursus autem enhypostaton, etc. In exemplum affert Domini carnem, sive humanitatem. Ejusmodi ἐνυπόστατα a Theodoro Abucara dial. 2 et 29, consimili vocabulo ὑποστατικά, hypostatica, dicuntur, quia pertinent ad hypostasim, cujus propria efficiantur.

ὅπ' αὐτῆς, καὶ ταύτην, καὶ ἔσχε, καὶ ἔχει ὑπό-
στασιν.

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ΄.

Περὶ ἀνυποστάτου.

Καὶ τὸ μὲν ἀνυπόστατον δὲ δις ὁδὸς λέγεται. Ποτὲ
μὲν γὰρ τὸ μηδαμῇ μηδαμῶς ὃν σημαίνει ὃ, ἔχουν
τὸ ἀνυπαρκτον. Ποτὲ δὲ τὸ μὴ ἐν αὐτῷ (53) ἔχον
τὸ εἶναι, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν, ἔχουν τὸ
συμβεθεχὸς.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ΄.

Διαιρέσις τοῦ ὄντος

Τὸ δὲ διαιρεῖται (54) εἰς οὐσίαν καὶ συμβεθεχὸς·
οὐχ ὡς γένος εἰς εἶδη, ἀλλ' ὡς ὁμώνυμος φωνή, ἥ ὡς
τὰ ἀπ' ἐνὸς καὶ πρὸς ἑν.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ΄.

Διαιρέσις τῆς οὐσίας.

Ἡ οὐσία γενικωτάτων γένος ἐστίν. Αὕτη διαι-
ρεῖται,

εἰς σῶμα,

καὶ ἀσώματον.

A hypostaton quid. Quippe subsistit in Dei Verbi
hypostasi, a qua fuit assumpta, eamque pro hy-
postasi habuit, ac etiamnum habet.

CAP. XLV.

De anhypostato.

Sed et anhypostaton duplici modo dicitur. In-
terdum enim id, quod nusquam omnino est, si-
gnificat: interdum vero, id quod in se ipso esse
non habet, verum in altero existit, hoc est acci-
dens.

CAP. XLVI.

Divisio entis.

Dividitur ens in substantiam et accidens: non
ut genus in species, verum ut vox æquivoca, seu
ut ea quæ sunt ab uno et ad unum.

CAP. XLVII.

48 Divisio substantiæ.

Substantia est genus generalissimum. Hæc
dividitur:

in corpus,

et incorporeum:

VARIE LECTIONES.

In Reg. 2928, ὡς τὸ ψεύδος, τὸ σκότος, καὶ τὰ τοιαῦτα ἀνυπόστατα ποτὲ δὲ. Quæ hoc in
capite 47 traduntur pro varietate codicum varie scripta reperi. Eum itaque ordinem sequor quem diges-
sit Combefisius, ac composuit ad accuratiores antiquioresque mss. codices. Quæ ad divisionem substan-
tiæ ejusque varias differentias attinent, eadem sunt quæ cap. De individuo Basileenses tradiderunt.

NOTÆ.

(53) Ποτὲ δὲ τὸ μὴ ἐν αὐτῷ. Interdum vero
id quod id seipso, etc. Alterum hocce genus τοῦ
ἀνυποστάτου agnoscit auctor Epistolæ ad Paulum
Samosatenum, quæ Dionysii Alexandrini nomen
præfert, ubi ostendit quam immane discrimen in-
tercedat inter Verbum Dei et verbum hominis,
ejusve sapientiam, vim et formam. Hanc vero epi-
stolam ab incorrupticola quopiam monophysita
conscriptam monuimus. Leonius Byzantinus ἀνυπό-
στατον dici posse concedit, quod, licet secundum
se ad genus substantiæ pertineat, propria tamen
subsistentia caret, veluti natura humana in Chri-
sto. Atqui hoc modo solvit illam Severianorum
objectionem, naturam nullam ἀνυπόστατον esse,
seu sine subsistentia vel hypostasi subsistere,
adeoque aut duas hypostases, uti duas naturas fore,
aut si una sit hypostasis, unam subinde naturam
dici debere. Leonio concinit Eulogius Alexandri-
nus in defensionibus quarum segmentum ex Colle-
ctaneis afferam in notis ad librum De fide ortho-
doxa. Rufinus id quod Græci ἀνυπόστατον, insub-
stantium dicere non dubitet.

(54) Τὸ δὲ διαιρεῖται. Ens dividitur in substan-
tiam, etc. Cap. 5 et 10, affectionem hanc probat hoc
argumento. Ens est aut illud quod per se subsistit,
nec alio in quo existat indiget, vel quod per se esse
non potest, sed in altero existit. Porro substantia
integram entis definitionem non recipit, nec etiam
accidens: sed substantia mediam definitionis partem
obtinuit, accidens alteram: cum tamen ita compo-
ratum sit, ut species, tum nomen, tum definitionem
totam accipiant. Verum definitio illa certam et
expressam non ingenerat notionem entis, quod
omnino, ἀπὸ τοῦ εἶναι, ab esse, dicitur. Melius
disputat Ammonius in commentario mss. in Isa-
gen Porphyrii cap. De specie. Ens, inquit, non
dividitur in decem categorias, neque ut genus in species,
neque ut totum in partes; ergo ὡς ὁμώνυμος
φωνή εἰς διάφορα σημαζόμενα, ut vox æquivoca
(nostri analogiam dixerunt) in diversa significata.
Τὸ γένος διαιρούμενον εἰς εἶδη πᾶσι τοῖς εἶδουσιν ἐξ

ἑαυτοῦ πάραστιν, καὶ οὐ διαπαύεται ἐν τοῖς εἶδουσιν τὸ
πρῶτον καὶ τὸ ὑστερον μετὰ τὴν τοῦ γένους μετ-
οχήν. Οὐ γὰρ μᾶλλον ὁ ἀνθρώπος τοῦ ἵππου, ζῶον
ἐστίν. Καὶ πάλιν ἀναρθεῖντος ἐνὸς εἶδους, οὐκ ἀνάγκη
τὰ λοιπὰ εἶδη ἀναρθεῖναι. Ἀναρθεῖντος γὰρ ἀν-
θρώπου οὐκ ἀναρτῶνται τὸ ζῶον, οὐδὲ τὰ λοιπὰ εἶδη
οἷον ἵππος, καὶ κύων, καὶ τὰ λοιπὰ. Εἰ οὖν δὲ διαι-
ρεῖται εἰς τὰς δέκα κατηγορίας, ὡς γένος εἰς εἶδη,
οὐκ ἔδει εἶναι ἐν αὐτοῖς τὸ πρῶτον καὶ τὸ ὑστερον,
οὐδὲ τὸ μὲν αὐτῶν μᾶλλον τοῦ ὄντος μετέχειν, τὸ δὲ
ἕτερον. Νῦν δὲ ἐστὶ τὸ πρῶτον καὶ τὸ ὑστερον. Πρῶ-
τον γὰρ λέγομεν οὐσίαν, καὶ τὰ λοιπὰ καθεστῆς, ἥς
γε ἀναρρομένης συναρτῶνται καὶ τὰ συμβεθεχόμενα.
Ὅθεν καὶ μᾶλλον αὐτὴν τοῦ ὄντος μετέχειν φαμὲν,
ἐπεὶ ἡ οὐσία τοῖς συμβεθεχόμενοι τὸ εἶναι δίδωσιν.
Ἐν αὐτῇ γὰρ ὑπεστήκασιν, καὶ αὕτη μὲν τῶν συμβε-
θεχόντων εἰς τὸ εἶναι οὐ δέεται: τὰ δὲ συμβεθεχόμενα
οὐκ ἂν εἴη, μὴ οὐσίας αὐτῆς ἡ συμβεθεχόμενα. Οὐκ ἔρα
τὸ δὲ ὡς γένος εἰς εἶδη διαιρεῖται εἰς τὰς δέκα κατ-
ηγορίας. Genus quod in species dividitur, in omnibus
istis speciebus ex æquo reperitur; neque species inter,
alia prior, et posterior alia consideratur, quantum
ad participationem generis attinet. Nam homo non
est magis animal quam equus. Rursus si species una
dematur, non continuo species alia intereant oportet
Homine quippe sublato non tollitur animal, nec ap-
pries alia, puta equus, canis et cætera. Quamobrem
si ens in decem categorias divideretur, cum genus in
species, nullam proculdubio inter illas esset prius aut
posterior, nec illa de ente magis participaret, et ista
minus. At vero inter eas posterior inspicitur. Sub-
stantiam dicimus primum, et alia deinceps: maxime
cum illa intereunte una perscant et accidentia. Quo
fit, substantiam de ente magis participare, quam
alia, dicamus: quia substantia accidentibus præbet
ut existant. In ea siquidem subsistunt, cum ipsa
accidentibus uti sui non egent: quinimo accidentia
nusquam fuerint non existente substantia cui acci-
dunt. Idcirco ens in decem categorias non distribuitur,
nisi genus in species. De analogis Græci non dispu-
tant, quæ hand satis discernant ab æquivocis.

Corpus,		A	Τὸ σῶμα,	
in animatum, seu vivens,	et inanimatum :	εἰς ἐμψυχον,		καὶ ἀψυχον.
Vivens,			Τὸ ἐμψυχον,	
in sensible,	zoophytum, et insensibile .	εἰς αἰσθητικὸν ζῶον,	ζωόφυτον (35)	καὶ ἀναίσθητον φυτόν.
	Sensibile,		Τὸ ζῶον,	
in rationale,	et irrationale :	εἰς λογικόν,		καὶ ἀλογον.
Rationale,			Τὸ λογικόν,	
in mortale,	et immortale :	εἰς θνητόν,		καὶ ἀθάνατον.
Mortale,			Τὸ θνητόν,	
in hominem, bovem, equum, et his similia :		εἰς ἄνθρωπον, βοῦν, ἵππον, κύνα, καὶ τὰ τοιαῦτα.		
Homo,			Ἄνθρωπος,	
in Petrum, Paulum, ceterosque singulos homines, qui quidem individua, et hypostases, ac personæ sunt.		εἰς Πέτρον, Παῦλον, καὶ τοὺς λοιποὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους, οἵτινές εἰσιν ἄτομα, καὶ ὑποστάσεις, καὶ πρόσωπα.		

Corpus substantiæ species est, ac genus animati; animatum, corporis species, ac genus sensibilis; sensible, seu animal, species animati, ac genus rationalis; rationale, species animalis, ac mortalis genus; mortale, rationalis species ac genus hominis; homo denique, specialissima species; quippe est species mortalis; Petrique et Pauli nihilominus species; quæ quidem natura et forma ac substantia est, juxta quod senserunt sancti Patres.

Quæ medium obtinent locum inter generalissimum genus, id est, substantiam; ac species specialissimas, puta hominis, bovis, etc., subalterna genera, ac subalterne species sunt. Dicuntur autem essentielles et naturales differentię et qualitates, quæ nimirum superiora dividant, ac constituent inferiora, formentque species specialissimas; ipsas utique constituendo, et dividendo naturam a natura. Natura porro de specialissima specie dicitur: ac quidem quid essentia, et natura, et forma sit, dictum est: quid item hypostasis, et individuum, et persona: quid etiam enhypostaton, et anhypostaton: quid præterea inter substantiam et acciden- sit discriminis: quodque substantia accidentibus præstantior sit, quippe cum hæc suum esse in illa habeant. Dictum est insuper de ipsius divisione, quidque inter substantiam ac substantiales differentias intersit, ut nimirum substantia per eas informata certam speciem absolvat, ac certam contrahat qualitatem. Dictum quoque est quid sit natura, quid forma, quid hypostasis, quid persona, quid individuum: utque cum profani ⁴⁹ auctores de iis censuerint, tum sancti Patres veritatis ac veræ philosophiæ discipuli pariter ac doctores recta tenuerint ac docuerint. Age igitur nunc quæ sunt substantiæ propria exponamus.

VARIE LECTIONES.

¹ Quidam codd. πρὸς τὰ συμβεβηκότα, nec male. ² Mss. plurimi, τοῖον εἶδος ἀποτελεῖ, καὶ τοιαῦτε, καὶ τοιαῦτα γίνονται. Sic vetus interpres, talem speciem perficit, et talis, et talis fit.

NOTÆ.

(35) Ζωόφυτον. zoophytum. Ζωόφυτα dicuntur ea quibus inesse sensum ferunt, quæ, ut Plinius scribit lib. ix, Nec animalium, nec fruticum, sed tertiam ex utroque naturam habent, urticæ puta marinæ et

spongiz. Nemesius cap. 1, De nat. hom. ex Aristotele lib. viii De hist. animal., cap. 1, his addit pinas, ostreas, testas.

ἴδιον τῆς οὐσίας, τὸ μὴ ἐν ὑποκειμένῳ εἶναι. Α Αὕτη γὰρ μᾶλλον ὑποκείται τοῖς συμβεβηκόσιν εἰς τὸ εἶναι, καὶ οὐχὶ αὕτη ἐν ἐτέρῳ ἔχει τὴν ὑπαρξίν. Τοῦτο δὲ ἴδιον καὶ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν ἐστὶ. Τὸ γὰρ ἐν ὑποκειμένῳ, οὕτως παρὸν σῶζει, οὕτως ἀπὸν φθείρει. Αὐτὸ οὐδὲ ἐν τῷ ὁρισμῷ λαμβάνεται· συμβεβηκὸς γὰρ πάντως ἐστίν· αἱ δὲ οὐσιώδεις διαφοραὶ οὐκ εἰσὶ συμβεβηκότα. Καὶ παροῦσαι γὰρ σῶζουσι, καὶ ἀποῦσαι ἰ φείρουσι. Αὐτὸ καὶ ἐν τῷ ὁρισμῷ λαμβάνονται.

ἴδιον δὲ, καὶ τὸ συνωνύμως κατηγορεῖσθαι, ἔχουν μεταβιβάζειν τοῦ ὀνόματος, καὶ τοῦ ὁρισμοῦ, καὶ τὸ μὴ ἔχειν τι ἐναντίον. Ὡς γὰρ λίθος, ἔχουν αὐτῇ οὐσίᾳ τοῦ λίθου, οὐδὲν ἐναντίον· καὶ τὸ μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον. Τοῦτο δὲ καὶ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν ἐστὶν ἴδιον. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος μᾶλλον τοῦ ἵππου οὐσία, ἢ ζῶον· οὐδὲ ὁ ἵππος μᾶλλον τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τὸ τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικὸν ἀναμέρος, οὐ καθ' αὐτὴν, ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτῆς μεταβολήν. Ἐναντίον δὲ λέγω, συμβεβηκότων, ἐπὶ οὐσιωδῶν¹, οὐδαμῶς. Τὸ γὰρ λογικὸν οὐκ ἐπιδέχεται τὸ εἶσθαι. Τὸ δὲ σῶμα θερμαίνεται, καὶ μεταβαλλόμενον ψύχεται· καὶ ψυχὴ, ποτὲ μὲν δέχεται ἀρετὴν, ποτὲ δὲ καὶ κακίαν.

corpus calescit, et per mutationem frigescit; atque anima nonnunquam virtutem, nonnunquam et vitium suscipit.

ΚΕΦΑΛ. ΜΗ΄.

Ἐπὶ τῶν ὁμογενῶν καὶ ὁμοειδῶν. ἑτερογενῶν τε καὶ ἑτεροειδῶν, καὶ ὁμοὑποστάτων, καὶ ἀριθμῷ διαφερόντων.

Ὅμογενεῖ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τάσσονται· οἷον, ὅσα ὑπὸ τὴν οὐσίαν· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐνεία κατηγοριῶν. Αἱ γὰρ ἑτερογενεῖς, ὡς δέκα εἰσὶν αἱ πᾶσαι κατηγορίαι, ἦτοι τὰ γενικώτατα γένη, ὅφ' ἂς ἀναφέρεται πᾶσα φωνὴ ἀπλῶς λεγόμενη. Εἰσὶ δὲ αὗται· α', οὐσία· οἷον, λίθος· β', ποσόν· οἷον, δύο, τρία· γ', πρὸς τι· οἷον, πατήρ, υἱός· δ', ποῖον· οἷον, λευκόν, μέλαν· ε', ποῦ· οἷον, ἐν Δαμασκῷ², τοῦτο δὲ τόπου ἐστὶ δηλωτικόν· ς', πότε· χθὲς, αὔριον· τοῦτο χρόνου ἐστὶ δηλωτικόν· ζ', ἔχειν· οἷον, ἱμάτιον φέρειν· η', κίεσθαι· οἷον, ἵστασθαι, καθίεσθαι· θ', ποιεῖν· οἷον, καίειν· ι', πάσχειν· οἷον, καίεσθαι.

Ἐτερογενεῖ δὲ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ ἄλλην κατηγορίαν εἰσὶ· καὶ ὁμογενεῖ μὲν ὁ ἀνθρώπος καὶ ἵππος. Ὑπὸ τὴν οὐσίαν γὰρ εἰσιν ἀμφοτέρω. Ἐτερογενεῖ δὲ ὁ ἀνθρώπος καὶ ἐπιστήμη. Ὁ μὲν γὰρ ἀνθρώπος ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἐστίν· ἡ ἐπιστήμη ὑπὸ τὴν ποιότητα.

Ὅμοειδῇ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος τάσσονται· καὶ κοινωνοῦσι τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας· οἷον, Πέτρος, καὶ Παῦλος· ἀμφοτέρω ὅφ' ἐν εἰδὲς εἰσὶ, τὸ τοῦ ἀνθρώπου· ἑτεροειδῇ δὲ εἰσιν, ὅσα τῷ εἶδει διαφέρου-

Proprium substantiae est, non esse in subjecto. Nam ipsa potius accidentibus subicitur, ut existant; ac non ipsa in alio esse obtinet. Atque proprium hoc, ad substantiales quoque differentias pertinet. Nam quod est in subjecto, nec cum adest illud servat, nec interimit cum abest: unde nec assumitur in definitione (omnino quippe accidens est). At differentiae substantiales, minime gentium accidentia sunt: atque et cum adsunt conservant subjectum, et cum absunt, perimunt: quo etiam nomine assumuntur in definitione.

Illud etiam substantiae proprium est, quod univoce praedicatur: hoc est, et nomen, et definitionem impertit. Item, quod contrarium non habeat. Nam lapidi, hoc est, lapidis substantiae nihil contrarium est. Illud praeterea, quod nec magis, nec minus recipiat; quod etiam differentiarum substantialium proprium est. Nec enim homo magis est substantia, aut animal, quam equus; nec rursum, equus magis quam homo. Illud denique, quod sit capax contrariorum, idque divisim, non secundum idem, sed per sui mutationem. Contraria autem dico accidentia: nec enim substantialium capax est. Quod namque rationalis particeps est, non admittit illud, quod ratione caret: at

anima nonnunquam virtutem, nonnunquam et vitium suscipit.

CAP. XLVIII.

Iterum de homogeneis et homoeideis, deque heterogeneis et heteroideis; necnon de homohypostatis ac de numero differentibus.

Homogenea sunt, quae sub eodem predicamento collocantur, ut omnia quae sub substantia continentur: eodemque modo in aliis novem predicamentis. Sciendum est enim esse omnino decem praedicamenta; hoc est universalissima genera, ad quae vox omnis simplex refertur. Sunt autem haec: 1. substantia, ut lapis; 2. quantitas, ut duo, tria; 3. ad aliquid, ut pater, filius; 4. qualitas, ut album, nigrum; 5. ubi, ut Damasci: hoc autem significat locum; 6. quando, ut heri, cras: quod quidem tempus indicat; 7. habere, ut vestem ferre; 8. sium esse, ut stare, sedere; 9. agere, ut urere; 10. pati, ut uri.

Heterogenea porro sunt, quae sub alio et alio predicamento continentur. Atque homogenea quidem sunt homo et equus; nam ambo sub substantia sunt: heterogenea autem; ut homo et scientia: nam homo sub substantia est; scientia autem sub qualitate.

50 Homoeidea rursus sunt, quae sub eadem specie locantur, ac essentiae ratione inter se conveniunt, ut Petrus et Paulus. Ambo enim sub eadem hominis specie sunt. Heteroidea autem, quae

VARIE LECTIONES.

¹ Edit. παρόντα. . . . ἀπόντα quibus consentiunt nonnulli codices. ² Alii κατὰ ταύτόν. Reg. 2925, κατ' αὐτό. ³ Editā ἐπουσιωδῶν, sed falso, etsi faveant codices nonnulli. Cod. S. Hil. alique habent, ἐπὶ οὐσιωδῶν, ex quo legendum datur, ἐπὶ οὐσιωδῶν· unde alii interpretes verterunt, quia substantialem nequaquam. ⁴ Colb. δὲ δὲ. ⁵ Colb. addit: ἐν Τύρῳ. Sic vetus interpres, ut in Tyro in Damasco.

specie, hoc est essentiali ratione, dissident, ut homo et equus. At vero sancti Patres, homogenea et homioidea, pro iis quæ ομοούσια, seu consubstantialia sunt, hoc est pro hypostasibus eidem speciei subjectis, accipiunt.

Quid homohypostata et heterohypostata. — Jam vero homohypostata sunt, cum duæ naturæ in una hypostasi copulantur, unamque compositam hypostasim ac personam efficiunt, ut anima et corpus. Heterohypostata autem ac numero differentia, quæ per accidentium complexionem hypostasis suæ proprietatem distinctam habent; hoc est, quæ accidentium ratione inter se discrepant, ac seorsim et per se existunt, velut individua; puta Petrus et Paulus. Alius enim hic est, et alius ille.

CAP. XLIX.

De quanto et quantitate.

Quantitas est unitatum congeries. Nam unitatem nemo dicit esse quantitatem, verum quantitatis principium. Unitate igitur et unitate in unum coeuntibus duo sunt. Ex quo perspicuum est quantitatem divisionem non esse, sed unitatum congeriem ac conjunctionem. Etenim duo in unum et unum seorsim dividere, hoc proprie divisio est: at unum et unum duo dicere, connexionis potius rationem habet.

Sciendum est autem quod quantitas est ipsa mensura et numerus (mensura, utique metiens, et numerus numerans), quanta autem ea quæ numero ac mensuræ subijciuntur; hoc est, quæ in numerum et mensuram cadunt. Quantorum porro alia discreta sunt, alia continua. Continuum est, cum unum est quod metimur; v. gr., occurrit unum aliquod lignum bicubitum vel tricubitum; sive etiam lapis, aut quid simile: cumque id sit unum, metimur illud, et continuum dicitur. Discreta autem sunt, quæ inter se sejuncta sunt: ut in decem saxis aut decem palmis: hæc quippe ab invicem separata sunt. Talia igitur numerari dicuntur, nisi ob exiguum singulorum molem, ac multitudinem modio metiamur, aut re aliqua simili, velut triticum, aut quid simile.

Continua alia, alia discreta. — Continua porro definiunt, ea, quorum partes comuni aliquo termino copulantur. Nam cum lignum aliquod bicubitum sit; hoc est, duos cubitus habeat; unius cubiti finis, et alterius cubiti principium, unum est. Cohæreat enim inter se atque conjuncta sunt; non autem sunt ab invicem divisa. At vero discreta ea sunt, quorum partes non copulantur communi aliquo termino, ut in decem saxis. Nam si quinque et quinque numeros, communem terminum, qui copulet, nullum invenies. Etenim si aliquid dederis quod inter quinos et quinos medium interponatur, jam sunt undecim, et non discreti id ipsum declarat.

σιν, ἔχουν τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας: οὖν, ἄνθρωπος, καὶ ἱππος. Οἱ δὲ ἅγιοι Πατέρες ὁμογενῆ καὶ ὁμοειδῆ ταυτὸν λέγουσι, τὰ ὁμοούσια, ἔχουν τὰς ὁπὲρ τὸ αὐτὸ εἶδος ὑποστάσεις.

Ὁμοϋποστάτα εἰσιν, ὅτε δύο φύσεις ἐν μιᾷ ὑποστάσει ἐνωθῶσι, καὶ μίαν σχίσιν ὑπόστασιν σύνθετον, καὶ ἐν πρόσωπον, ὡς ψυχὴ καὶ σῶμα. Ἐτεροϋποστάτα δὲ καὶ ἀριθμῷ διαφέροντα, ὅσα τῇ συμπλοκῇ τῶν συμβεβηκότων τὴν ιδιότητα τῆς οὐκείας ὑποστάσεως ἀπερίσταντο· ἤγουν, ὅσα τοῖς συμβεβηκόσι διαφέρουσιν. ἀλλήλων, καὶ τὴν ἀναμέρος, καὶ καθ' αὐτὸ ἐσχηκεν ὑπαρξίν· οὖν, τὰ ἄτομα, Πέτρος καὶ Παῦλος. Ἄλλος γάρ ἐστιν οὗτος, καὶ ἄλλος ἐκεῖνος.

B

ΚΕΦΑΛ. ΜΘ.

Περὶ ποσού καὶ ποσότητος.

Ποσότης ἐστὶ σωρεία μονάδων. Τὴν γὰρ μονάδα οὐ φασὶ ποσότητα· μονάδος οὖν καὶ μονάδος συνιστρεχόμενον γίνονται τὸ δύο. Ὡστε οὐ διαίρεσις ἐστὶν ἡ ποσότης, ἀλλὰ σωρεία καὶ συνάφεια μονάδων. Τὸ μὲν γὰρ τὰ δύο διαλεῖν εἰς ἐν ἀναμέρος, τοῦτο διαίρεσις ἐστὶ· τὸ δὲ τὸ ἐν, καὶ τὸ ἐν, δύο εἶπαι, τοῦτο μάλλον συνάφεια ἐστὶν.

Ἰστίον δὲ ὅτι ποσότης μὲν ἐστὶν αὐτὸ τὸ μέτρον καὶ ὁ ἀριθμὸς· τὸ μετροῦν, καὶ ὁ ἀριθμῶν· ποσὰ δὲ τὰ τῷ ἀριθμῷ, καὶ τῷ μέτρῳ ὑποκείμενα· ἔχουν, τὰ μετρούμενα καὶ ἀριθμούμενα. Τῶν δὲ ποσῶν, τὰ μὲν εἰσι διωρισμένα, τὰ δὲ συνεχῆ. Συνεχὲς μὲν οὖν ἐστὶν, ὅτε ἐν ἐστὶ τὸ μετρούμενον· ὥσπερ ἐν ξύλον εἰσίσχεται δίπηχυ, τρίπηχυ, ἢ λίθος, ἢ τι τῶν τοιούτων. Καὶ ὑπάρχον μετρεῖται, καὶ διὰ τοῦτο λέγεται συνεχές. Διωρισμένα δὲ εἰσι, τὰ ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένα· ὡς ἐπὶ δέκα λίθων, ἢ δέκα φοινίκων· ταῦτα γὰρ κεχωρισμένα εἰσὶν ἀπ' ἀλλήλων. Ταῦτα οὖν ἀριθμείσθαι λέγονται, εἰ μὴ διὰ μικρότητα καὶ πλῆθος μετρηθῶσι μοδίῳ, ἢ τινι τοιούτῳ· ὥσπερ οἶνος, καὶ τι τοιούτον.

C

Ὀρίζονται δὲ τὰ μὲν συνεχῆ, ὧν τὰ μέρη πρὸς τινα κοινὸν ὄρον συνάπτουσιν. Ἐνὸς γὰρ ὄντος τοῦ ξύλου τοῦ διπῆχους, ἔχουν δύο πῆχεις ἔχοντος, τὸ τέλος τοῦ ἐνὸς πῆχους, καὶ ἡ ἀρχὴ ἄλλου πῆχους μία ἐστὶ. Κεκολλημένα: γὰρ εἰσι καὶ συνημμένα, καὶ οὐκ εἰσὶν ἀπ' ἀλλήλων διηρημένα· τὰ δὲ διωρισμένα, ὧν τὰ μέρη πρὸς τινα κοινὸν ὄρον οὐ συνάπτουσιν, ὡς ἐπὶ δέκα λίθων. Ἐὰν γὰρ ἀριθμῆσθαι πάντα καὶ πάντα, οὐκ ἔχουσι κοινὸν ὄρον τὸν συνάπτοντα αὐτούς. Εἰ γὰρ δώσω, τι μεταξὺ τῶν πέντε, καὶ τῶν πέντε, γίνονται ἑνδεκα καὶ οὐ δέκα· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ὅμοιον ὅλοι, τοῦ συνεχούς καὶ τοῦ διωρισμένου. decem. Quin ipsum quoque nomen continui ac

D

VARIE LECTIONES.

* Αἱ ἀπορίεστο. Ὡς mss. omnes. Edit. γίνονται.

Ἰπὸ μὲν οὖν τὸ διωρισμένον ποσὸν ἀνάγεται, ὁ ἀριθμὸς, καὶ ὁ λόγος. Ἀριθμὸν ἑσταυῖθα λέγομεν τὰ ἀριθμούμενα. Τὰ γὰρ ἀριθμούμενα, πάντως διωρισμένα εἰσιν, ὡς δέδεικται. Καὶ ὁ λόγος δὲ διωρισμένος ἐστίν. Ὁ γὰρ λόγος ἀριθμούμενος ταῖς λέξεσιν, οὐκ ἔχει κοινὸν ὅρον τὸν συνάπτοντα τὰ μέρη αὐτοῦ. Ἐὰν γὰρ ἔχη δέκα λέξεις ὁ λόγος, καὶ διέλης αὐτὰς εἰς πέντε καὶ πέντε, οὐκ ἔχουσι κοινὸν ὅρον τὸν συνάπτοντα αὐτάς. Ἐὰν γὰρ παρενταθῇ τι ἐν τῷ μέσῳ, γίνονται ἑνδεκα, καὶ οὐ δέκα. Ὁμοίως καὶ ἡ λέξις ἀριθμουμένη τὰς συλλαβὰς, οὐκ ἔχει κοινὸν ὅρον συνάπτοντα· οἷον, Σωκράτης· μεταξὺ τῆς, Σω, συλλαβῆς, καὶ τῆς κρὰ, συλλαβῆς, οὐκ ἔστι κοινὸς ὅρος συνάπτον αὐτάς.

Συνεχῆ δὲ ποσὰ πέντε, σῶμα, ἐπιφάνεια, γραμμὴ, τόπος, χρόνος. Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ στιγμή ἀποσὸς ἐστίν. Οὐ γὰρ μετρεῖται, οὔδ' ἀριθμεῖται· ἐπειδὴ οὐκ ἔχει οὐδεμίαν διάστασιν. Ἡ δὲ γραμμὴ ἔχει μίαν διάστασιν· ἐστὶ γὰρ μήκος ἀπλῆτις. Αὕτη οὖν ὑπὸ τὸ συνεχές ποσὸν ἀνάγεται. Μία γὰρ οὖσα μετρεῖται, καὶ τὰ μέρη αὐτῆς ἔχουσι κοινὸν ὅρον συνάπτοντα αὐτὰ, τὴν μεταξὺ στιγμήν· ἐπιφάνεια δὲ ἐστὶ, τὸ ἐξω μέρος τοῦ σώματος, παρὰ τὸ φαίνεσθαι. ἔχει δὲ δύο διαστάσεις, μήκος καὶ πλάτος. Καὶ αὕτη δὲ μία οὖσα, μετρεῖται, καὶ τὰ μέρη αὐτῆς ἔχουσι κοινὸν ὅρον συνάπτοντα αὐτὰ, τὴν μεταξὺ γραμμῆν. Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν ὁμαλὴ καὶ ἰση ἐπιφάνεια ἐπιπέδος λέγεται· ἡ δὲ ἀνώμαλος καὶ σχολιὰ, ἀπλῶς ἐπιφάνεια. Τὸ δὲ σῶμα ἔχει τρεῖς διαστάσεις, μήκος, πλάτος, βάθος, ἔχουν πάχος· καὶ ἐν ὑπάρχον, μετρεῖται· καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ ἔχουσι κοινὸν ὅρον συνάπτοντα αὐτὰ, τὴν ἐπιφάνειαν. Καὶ ὁ τόπος δὲ ἐπιφάνειά ἐστὶ τοῦ ἀέρος. Ὁ γὰρ τόπος σου, ἐπιφάνεια, ἔχουν τὸ τέλος τοῦ περιέχοντός σε ἀέρος ἐστὶ, καὶ ὡς ἐπιφάνεια, ὑπὸ τὸ συνεχές ποσὸν ἀνάγεται. Καὶ ὁ χρόνος δὲ μετρεῖται εἰς τὸν παρελθόντα, καὶ εἰς τὸν μέλλοντα· καὶ ἔχουσι τὰ μέρη αὐτοῦ κοινὸν ὅρον συνάπτοντα αὐτὰ, τὸ νῦν. Τὸ δὲ νῦν ἀποσὸν ἐστίν. Ἰδὲ οὖν τρία εἶναι ἀποσά· ἡ μονάς, καὶ ἡ στιγμή, καὶ τὸ νῦν. Καὶ κυρίως μὲν ταῦτα πάντα τὰ ἐπὶ λέγονται ποσά· α', ἀριθμός· β', λόγος· γ', χρόνος· δ', τόπος· ε', γραμμὴ· ζ', ἐπιφάνεια· ζ', σῶμα.

tempus metimur, nempe in præteritum et futurum, atque ipsius partes communem terminum quo connectantur habent, nempe nunc temporis. Nunc porro quantitate caret. En igitur tria sunt non quanta, nimirum, unitas, punctum, et nunc. Ac proprie quidem septem hæc quanta dicuntur: numerus, oratio, tempus, locus, linea, superficies, corpus.

Κατὰ συμβεχθὲς δὲ λέγομεν ποσὰ καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς θεωρούμενα, πρᾶξιν, κίνησιν, χρῶμα καὶ τὰ τοιαῦτα· οἷον, εἰ ἐν πολλῷ γίνεταί ἡ πρᾶξις καὶ ἡ κίνησις, φαιμέν πολλὴν πρᾶξιν, καὶ πολλὴν κίνησιν· εἰ δὲ ἐν ὀλίγῳ, ὀλίγην. Ὁμοίως καὶ εἰ ἐν πολλῷ σώματι λευκότης εἴη, φαιμέν, πολὺ λευκόν· εἰ δὲ ἐν ὀλίγῳ, ὀλίγον.

Ἐπὶ τοῦ πωσού, τὸ μὲν ἐστὶν ὁρισμένον, τὸ δὲ

51 *Species discreta, numerus, oratio.* — Ergo ad quantitatem discretam numerus ac oratio referuntur. Per numerum porro ea intelligimus, quæ in numerum cadunt. Quæ enim numerantur, plane discreta sunt, ut jam fuit ostensum. Ac item oratio discreta est. Nam cum per dictiones numeratur, nullum communem terminum, qui partes inter se connectat, habet. Etenim ut oratio decem dictiones complectatur, easque in quinque et quinque dividat, deest communis terminus, qui eas invicem connectat. Nam si quid medium interponatur, undecim sunt, et non decem. Eodem modo dictio quoque, cum per se syllabas numeratur, communi termino quo ipsæ inter se connectantur, caret: ut in hac voce, Socrates, inter syllabas So et cra, nullus est communis terminus, qui eas copulet.

Species continua, linea, superficies, corpus, locus et tempus. — At vero continuæ quantitates quinque sunt: corpus, superficies, linea, locus, tempus. Scire quoque necessarium est punctum quantitatis expers esse. Nam nec in mensuram, nec in numerum cadit: caret siquidem omni dimensione. At linea unam habet dimensionem: est enim longitudo latitudinis expers; quapropter reducitur ad continuam quantitatem. Nam cum una sit, in mensuram cadit, ejusque partes communem terminum habent, quo inter se connectantur; nempe intermedium punctum. Superficies autem est exterior corporis pars, quæ dicitur ἐπιφάνεια, παρὰ τὸ φαίνεσθαι; hoc est, ab eo quod apparet. Habet porro duas dimensiones, longitudinem et latitudinem. Hæc quoque cum una sit, mensuræ idonea est: ejusque partes habent communem terminum, quo connectantur; nimirum intersectam lineam. Sciendum est autem quod æquabilis superficies, planities dicitur: inæquabilis autem et obliqua, superficies simpliciter. At corpus, triplici dimensione constat, nempe longitudine, latitudine ac profunditate; hoc est crassitie: cumque unum existat, sub mensuram cadit, ac partes ejus communem habent terminum, quo conjungantur; nimirum superficiem. Quin locus etiam, aeris superficies est. Nam locus tuus superficies est; hoc est extremum aeris ambientis se: atque ut superficies

Est, reducitur ad continuam quantitatem. Itemque

Quanta per accidens. — Ea quoque quanta per accidens dicimus, quæ in illis considerantur; hoc est, actionem, motum, colorem, aliaque id genus: v. gr., si multo temporis spatio actio aliqua ac motus fiat, multam actionem dicimus, ac multum motum; contra, si exiguo temporis spatio, exiguum. Eodem modo, si est candor in multis partibus corporis, multum candorem dicimus; si in paucis, paucum.

Quantitas finita, et infinita, seu indefinita. —

Præterea quantitas partim finita est, partim infinita. Finita est, quam metiri possumus ac numerare: Infinita, quæ ob eximiam magnitudinem 52 mensuram omnem ac numerum excedit; diciturque magna et multa indefinite. Sic dicimus, multam Dei misericordiam; magnum Dei Verbi incarnationis mysterium.

Illud autem scire attinet, Aristotelem magnum et parvum, multum et paucum, majus et minus, amplius et paucius, duplum ac dimidium, aliaque ejusmodi, sub iis collocare quæ sunt ad aliquid. Dicimus itaque fieri posse ut eadem res, alia atque alia ratione, ad aliud atque aliud prædicamentum referatur. Etenim ea quæ modo recensuimus, ut numerum et mensuram indicant, ad quantitatem referuntur: ut autem habent inter se relationem, et ut ad invicem dicta, ad aliquid referuntur: siquidem magnum ratione parvi magnum dicitur, et duplum respectu dimidii; et reliqua eodem modo. Porro corpus, ut est naturale, ad substantiam spectat. Ut autem mathematicum, id est, sub mensuram cadens, ad quantitatem reducitur. Ad hæc, quantitas partim magnitudine, partim multitudine constat. Ac magnitudinem quidem metimur: numeramus autem multitudinem. Magnitudinem porro quantum sequitur; quotum autem, multitudinem.

Quantitas autem tria sunt propria, quæ quidem consecraria dicuntur. Primum, ut contrarium non habeat. Nam corpus, nihil ipsum per se contrarium habet. Quatenus autem album forte est, aliquid habet contrarium, nempe nigrum.

Illud porro intelligendum, binario nullum alium numerum contrarium esse: nam si sit, necesse est fore multos. Omnes quippe alii numeri contrarii erunt: injustaque natura reperiatur, quæ in unum contraria multa instruxerit. Neque enim fieri potest, ut uni multa adversentur.

Secundum, ut nec magis nec minus recipiat: neque enim duæ palmæ magis duæ sunt, quam duo homines. Porro quod contrarium non habet, nec magis nec minus recipit.

Tertium denique, quod soli ac omni quanto convenit, æquale esse ac inæquale. Linea enim lince æqualis ac inæqualis est.

CAP. L.

De iis quæ ad aliquid, sive de relatione.

Quæ ratio eorum quæ ad aliquid. — Ad aliquid ea sunt, quæ id quod sunt, aliorum esse dicuntur, vel quovis alio modo ad alterum referuntur. Atque aliorum esse dicuntur, ut pater filii (pater enim omnino filii pater dicitur), ad aliud autem, ut magnum ad parvum, ac multum ad paucum: non enim dicitur pauci multum, sed multum ad paucum.

Scire autem operæ pretium est, cum quidpiam secundum se consideratur, non esse ad aliquid;

A ἀόριστον. Ὁρισμένον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ δυνάμενον μετρεῖσθαι ἢ ἀριθμεῖσθαι. Τὸ δὲ ἀόριστον, τὸ ὑπεροχῇ τινι ὑπερβάλλον πᾶν μέτρον, καὶ πάντα ἀριθμὸν. Καὶ λέγεται μέγα καὶ πολὺ ἀόριστως, ὡς λέγομεν πολλὴν τὴν εὐσεβλαγγίαν τοῦ Θεοῦ, μέγα τὸ μυστήριον τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου οἰκονομίας.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης τὸ μέγα καὶ μικρὸν, πολὺ τε καὶ ὀλίγον, τὸ μείζον, καὶ τὸ μικρότερον, καὶ τὸ ἐλιγώτερον, καὶ πλεον, καὶ διπλάσιον, καὶ ἥμισυ, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὑπὸ τὰ πρὸς τι τίθεται. Λέγομεν οὖν ὅτι δυνατόν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα κατ' ἄλλον καὶ ἄλλον σκοπεῖν ὑπ' ἄλλην καὶ ἄλλην κατηγορίαν ἀνάγεσθαι. Ὡς μὲν γὰρ ἀριθμὸν καὶ μέτρον δηλοῦντα τὰ προειρημένα, ὑπὸ τὸ ποσὸν ἀνάγονται· ὡς δὲ σχέσιν ἔχοντα πρὸς ἄλληλα, καὶ ὡς πρὸς ἄλληλα λεγόμενα, ὑπὸ τὰ πρὸς τι. Τὸ γὰρ μέγα, πρὸς τὸ μικρὸν λέγεται μέγα· καὶ τὸ διπλάσιον, πρὸς τὸ ἥμισυ· ὁμοίως καὶ τὰ λοιπὰ. Τὸ δὲ σῶμα, καθὼς μὲν φυσικὸν ἐστὶ, ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἀνάγεται. Καθὼς δὲ μαθηματικὸν, ἤγουν μετρούμενον, ὑπὸ τὸ ποσόν. Ἐπὶ τοῦ ποσοῦ, τὸ μὲν μέγεθος, τὸ δὲ πλήθος. Τὸ μὲν οὖν μέγεθος μετρεῖται· τὸ δὲ πλήθος ἀριθμεῖται. Ἀκολουθεῖ δὲ τὸ πλείον τῷ μεγέθει· τὸ δὲ πῶσον, τῷ πλήθει.

Ἰδια δὲ εἰσι τοῦ ποσοῦ τρία, ἅτινα λέγονται παρακολουθήματα· πρῶτον, τὸ μὴ ἔχειν τι ἐναντίον καθ' αὐτό. Τὸ γὰρ σῶμα αὐτὸ καθ' αὐτό οὐκ ἔχει τι ἐναντίον. Καθὼς δὲ ἐστὶ τυχὸν λευκόν, ἔχει τι ἐναντίον, τὸ μέλαν.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τῷ δύο ἀριθμῷ οὐκ ἐστὶν ἐναντίος ἄλλος ἀριθμὸς· εἰ γὰρ ἐσται, πολλοὶ ἴσονται. Πάντας γὰρ οἱ ἄλλοι ἀριθμοὶ ἐναντίοι ἴσονται· καὶ εὐρίσκειται φύσις ἀδίκος, ἐνὶ πολλὰ ἐναντία ἀντιτάξασα*. Οὐ γὰρ ἐνδέχεται ἐνὶ πολλὰ εἶναι ἐναντία.

Δεύτερον, τὸ μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μέλλον καὶ τὸ ἥττον. Οὐ γὰρ οἱ δύο φοινίκεις εἰσι μέλλον δύο, ἢ περ οἱ δύο ἀνδρωποὶ. Τὸ δὲ μὴ ἔχον ἐναντίον, οὐκ ἐπιδέχεται τὸ μέλλον καὶ τὸ ἥττον.

Τρίτον δὲ ὁ μόνος καὶ παντὶ τῷ ποσῷ, τὸ ἴσον καὶ ἀνίσον. Γραμμὴ γὰρ γραμμῆς ἴση ἐστὶ καὶ ἀνίσος.

ΚΕΦΑΛΑ. Ν.

Περὶ τῶν πρὸς τι.

Πρὸς τι ταῦτα εἰσιν, ὅσα αὐτὰ ἄπερ ἐστὶν, ἐτέρων εἶναι λέγεται· ἢ ὁμοιωσὺν ἄλλως πρὸς ἕτερον. Καὶ ἐτέρων μὲν εἶναι λέγεται· ὡς πατὴρ υἱοῦ. Ὁ γὰρ πατὴρ πάντως υἱοῦ λέγεται πατὴρ. Πρὸς ἕτερον δὲ ὡς μέγας πρὸς μικρόν, καὶ πολὺ πρὸς ὀλίγον. Οὐ γὰρ λέγεται ὀλίγον πολὺ· ἀλλὰ πολὺ πρὸς ὀλίγον.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ὅταν τι καθ' αὐτὸ θεωρηται, οὐκ ἐστὶ πρὸς τι· ἡνίκά δὲ σχῆ σχέσιν πρὸς

VARIE LECTIONES.

* Edit. ὑπὸ τὸ. * Ita mss. omnes. edit. ἀντιτάξασα. * Alias, λέγονται. Deest in editis.

ἕτερον, τότε λέγεται πρὸς τι. Ὅστε τοῦτο ἐστὶ τὸ εἶναι τῶν πρὸς τι, καὶ αὕτη αὐτῶν ἐστὶν ἡ ὑπόστασις, ἐν τῇ πρὸς ἕτερον λέγεσθαι, ἥγουν ἐν τῇ ἔχειν σχέσιν πρὸς ἕτερον. Ἡ γὰρ πρὸς ἄλληλα σχέσις τὰ πρὸς τι ποιεῖ.

Τῶν δὲ πρὸς τι (36), τὰ μὲν τῷ αὐτῷ ὀνόματι ὀνομάζονται, ὡς φίλος, φίλου φίλος· ἐχθρός, ἐχθροῦ ἐχθρός. Τὰ δὲ ἑτέρῳ ὀνόματι, ὡς πατήρ, υἱοῦ πατήρ, διδάσκαλος μαθητοῦ διδάσκαλος.

Πάλιν τῶν πρὸς τι, τὰ μὲν καθ' ὑπεροχὴν, ὡς τὸ μᾶλλον, ἐλάττωτος μᾶλλον. Τὰ δὲ κατὰ τὸ κρῖνον καὶ κρινόμενον, ὡς ἐπιστήμη, ἐπιστητοῦ ἐπιστήμη. Ἡ γὰρ ἐπιστήμη κρίνει τὸ ἐπιστητὸν· ἥγουν ἡ γνώσις κρίνει τὸ γνωστὸν. Καὶ αἰσθησις, αἰσθητοῦ αἰσθησις· καὶ θέσις, θετοῦ θέσις· καὶ στάσις, στατοῦ στάσις· καὶ ἀνάκλισις, ἀνακλιτοῦ ἀνάκλισις, καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὰ δὲ κατὰ δύναμιν καὶ ἀδυναμίαν. Δύναμιν μὲν, ὡς τὸ θερμαῖνον καὶ θερμαινόμενον· ἀδυναμίαν δὲ, τὸ κατὰ στέρησιν τῆς δυνάμεως· ὡς λέγομεν ἀδυναμίαν. ἔχειν τὴν ὅψιν ὁρᾶν τὴν ἀναστρον σφαῖραν. Τὰ δὲ κατὰ τὸ αἰτιον καὶ αἰτιατὸν, ὡς πατήρ, υἱοῦ πατήρ.

nam; ut cum dicimus impotentem esse oculum, ut orbem non stellatum contueatur. Alia denique ratione causae, et ejus quod est ex causa, ut pater,

ἴδιον δὲ τῶν πρὸς τι, τὸ πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεσθαι. Φίλος γὰρ, φίλου φίλος, καὶ φίλος, φίλου φίλος· διδάσκαλος, μαθητοῦ διδάσκαλος· μαθητής, διδασκάλου μαθητής. Καὶ τὸ ἅμα τῇ φύσει εἶναι. Τὸ δὲ ἅμα τῇ φύσει ἐστὶ, τὸ συνεισφέρειν καὶ συνεισφέρεσθαι, καὶ συναναιρεῖν καὶ συναναιρεῖσθαι. Πατήρ γὰρ ὄντος, πάντως καὶ ὁ υἱός ἐστι, καὶ πατήρ; μὴ ὄντος, οὐδὲ υἱός ἐστι· τίνας γὰρ ἐστὶ υἱός μὴ ὄντος; Καὶ υἱοῦ μὴ ὄντος, οὐδὲ πατήρ ἐστι. Ὁ γὰρ μὴ ἔχων υἱόν, οὐκ ἐστὶ πατήρ· ὥστε συναναιρεῖται ὁ υἱός τῷ πατρί, καὶ ὁ πατήρ τῷ υἱῷ. Συναναιρεῖται δὲ οὐχ ἡ ὑπόστασις αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ σχέσις. Εἰ γὰρ καὶ μένει ὁ υἱός, ἀλλ' οὐχ υἱός μένει· μὴ ἔχων γὰρ πατέρα, πῶς ἐστὶ υἱός; Εἰ καὶ λέγομεν υἱόν τοῦ τετελευτηκότος, ἢ οὐ κυρίως λέγομεν, ἀλλὰ καταχρηστικῶς· ἢ ὡς μὴ ἀπολομένου τοῦ πατρὸς, καὶ εἰς τὸ μὴ εἶναι χωρήσαντος, διὰ τὸ τῆς ψυχῆς ἀθάνατον.

tamen vel non dicimus proprie, sed abusive; vel hoc ita intelligimus, quod ob animae immortalitatem non perierit pater, et in nihilum abierit.

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι ἐκάστη κατηγορία γενικώτατον γένος ἐστὶ, καὶ ἔχει, καὶ γένη, καὶ εἴδη ὑπάλληλα, καὶ τὰς διαιρετικὰς τῶν γενῶν, καὶ συστατικὰς τῶν εἰδῶν διαφορὰς, καὶ εἰδικώτατα εἴδη, καὶ ἄτομα.

VARIÆ LECTIONES.

Ita cod. S. Hilar. et Regg. tres: in multis vero non reperitur, nec etiam in editis. In Reg. 2927, repetitionis loco legitur, ἐχθρός, ἐχθροῦ ἐχθρός.

NOTE.

(36) Τῶν δὲ πρὸς τι. Porro eorum quæ ad aliquid sunt. Damascenus aliique Græci, etiam recentiores, relationes proprie dictas, quas nostri prædicamentales appellant, a transcendentalibus, sive improprie sumptis, non satis distinxere; uti nec

cum autem ad alterum habet habitudinem, tum deum ad aliquid dici. Hoc itaque est ex eorum esse numero quæ sunt ad aliquid; estque hæc ipsorum essentia, ut ad alterum dicantur; hoc est, relationem ad alterum habeant. Mutua siquidem habitudo et relatio, ea quæ ad aliquid sunt, efficit.

53 Porro eorum quæ ad aliquid sunt, quædam eodem nomine efferuntur, ut amicus, amici amicus; inimicus, inimici inimicus: quædam autem diverso nomine, ut pater, filii pater; magister, discipuli magister.

Rationes quatuor relationum, seu fundamenta. — Rursum, eorum quæ ad aliquid, alia præcellentius ratione dicuntur, ut majus, minore majus. Alia, ratione judicantis et judicati; ut scientia est, ejus quod sciri potest, scientia. Etenim scientia judicat id quod in scientiam tradit; hoc est, cognitio judicat, id quod cognosci comparatum est. Sensus quoque, rei sensibilis sensus est; positio, rei positæ positio; statio item, rei stantis statio; ac recubitus, recumbentis recubitus; ceteraque ad eundem modum. Alia ratione potentis et impotentis: potentis nimirum, ut calefaciens, et quod calefit; impotentis vero, per potentis privationem.

Propria relationum. — Hoc autem eorum quæ sunt ad aliquid proprium est, quod mutuo convertiantur. Etenim amicus, amici amicus dicitur: magister, discipuli magister: itemque discipulus, magistri discipulus. Illud item, quod sint simul natura. Simul porro natura esse, est simul inferre ac simul inferri, simul tollere ac simul tolli. Nam si pater sit, filius quoque sit necesse est: ac si est filius, necesse est ut sit et pater. Econtra, si pater non est, ne filius quidem erit. Cujusnam enim erit filius, si non est pater? si item filius non est, ne pater quidem erit. Nec enim pater est, qui filio careat. Itaque filius simul cum patre tollitur, et pater simul cum filio. Simul autem tollitur, non ejus persona, sed relatio. Nam etsi remanet qui est filius; attamen non remanet filius. Qui enim patrem non habet, qui tandem filius esse queat?

D Quod si etiam defuncti hominis filium dicimus, id hoc ita intelligimus, quod ob animæ immortalitatem

Differentiæ substantiales ac hypostasies solius substantiæ. — Jam vero illud considerandum est, quodvis prædicamentum universalissimum genus esse; atque genera ac species subalternas habere, nec-

ipse philosophus. Unde sub eodem genere relationis genere, ut relationem patris ad filium, et filii ad patrem, sic ordinem, seu potentiam, seu scientiam ad objecta statuunt, imo relationes, quæ sola mentis cogitatione finguntur.

non differentias, cum dividentes genus, tum constituentes species; ac denique specialissimas species, individuaeque. Nec vero differentiae constituentes, substantiales dicuntur, praeterquam solius substantiae: nisi etiam solius substantiae.

Ac neque illud ignorandum, ipsam quoque substantiam, ut quae sit genus, et habitudinem ad alterum habeat, ad ea referri quae sunt ad aliquid. Nam genus specierum est genus, et species sunt generi species, exque eorum numero, quae ad aliquid dicuntur.

54. Explicatio alia fundamenti relationum. — Insuper, ea quae sunt ad aliquid, et convertuntur, aut in iis, quae per se stant, et consistunt; hoc est, in substantiis habitudinem habent: aut in iis quae per se firma et stabilia non sunt; nempe in accidentibus. Si in iis quae per se consistunt, aut eorum habitudo naturalis est, ut patris et filii: aut non naturalis. Si minime naturalis est; aut est a fortuna, ut servus et dominus: aut ab arte, ut discipulus et magister: aut ab et actione, ut amicus et amicus, inimicus et inimicus. Si autem in iis quae non sunt per se firma, nempe accidentibus; aut est naturalis, ut duplum et dimidium: aut minime naturalis [ut magnum et parvum. Hoc enim sortis potius sit, quam naturae. Ceterum sors et electio in iis locum non habent, quae non sunt ferri ad aliud per se consistens et firmum, ac quod

Relationes in aliis categoriis fundantur. — Enimvero oportet, ut quae ad aliquid dicuntur, ad aliud praedicamentum prius reducantur, tanquam ipsa per se considerata; ac tum demum, ut habentia respectum ad alterum, ad ea quae ad aliquid sunt, referantur. Quippe prius aliquid necesse est sine in ipso considerare.

Habitudo autem, seu relatio, alienius ad alterum affectio dicitur, ac tanquam appropriatio eorum quae praedicantur, vel de substantia, vel de iis quae substantiam afficiunt. Haec autem, aut natura, aut fortuna, aut arte, aut voluntate constituntur.

CAP. LI.

De quali et qualitate.

Qualitas est, per quam quales quidam nuncuntur. Ac rursus, qualitas est, per quam hi qui ea afficiuntur, denominatione dicuntur. Etenim, a prudentia dicitur prudens, qui habet prudentiam; et calidus dicitur, qui caloris particeps est.

Concreta abstractis latius patent. — Sciendum est

οὐδὲ αἱ συστατικαὶ διαφοραὶ λεγόνται οὐσίαις, εἰ μὴ μόνῃς τῆς οὐσίας, οὐδὲ τὰ ἅμα λεγόνται ὑποστάσεως, εἰ μὴ τῆς οὐσίας μόνῃς.

substantiae: nec rursus individua appellantur hy-

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ οὐσία, ὡς γένος καὶ σχέσιν ἔχουσα πρὸς ἕτερον, ὑπὸ τὰ πρὸς τι ἀνάγεται. Τὸ γὰρ γένος, εἰδὼν ἐστὶ γένος, καὶ τὰ εἶδη γένους εἰσὶν εἶδη, καὶ τῶν πρὸς τί εἰσιν.

Εἰ τὰ πρὸς τι, καὶ πρὸς ἀντιστρέφοντα λεγόμενα, ἢ ἐν τοῖς αὐθεδράστοις, ἔχουσι τὴν σχέσιν, ἢ οὐσίαις ἢ οὐκ ἐν τοῖς αὐθεδράστοις, ἢ φυσικῇ αὐτῶν ἐστὶν ἡ σχέσηις, ὡς πατὴρ καὶ υἱοῦ ἢ οὐ φυσικῇ. Εἰ δὲ οὐ φυσικῇ, ἢ τυχαίᾳ, ὡς δοῦλος καὶ δεσπότης ἢ τεχνικῇ, ὡς μαθητὴς καὶ διδάσκαλος ἢ προαιρετικῇ, ὡς φίλος καὶ φίλος, ἐχθρὸς καὶ ἐχθρὸς. Εἰ δὲ οὐκ ἐν τοῖς αὐθεδράστοις, ἀλλ' ἐν τοῖς συμβεβηκόσιν, ἢ φυσικῇ, ὡς τὸ διπλάσιον, καὶ τὸ ἥμισυ ἢ οὐ φυσικῇ [ὡς μέγα καὶ μικρόν· τοῦτο γὰρ τύχης μάλλον, ἢ φύσεως. Τύχη δὲ καὶ προαίρεσις ἐν τοῖς οὐκ αὐθεδράστοις χώραν οὐκ ἔχουσιν, εἰ μὴ τί που φανεῖται πρὸς ἄλλο τὴν ἀναφορὰν ἔχον αὐθεδράστον, καὶ κατὰ συμβεβηκὸς [ῶς λεγόμενον]].

per se firma; nisi quandoque aliquid videatur re-

Χρὴ δὲ τὰ πρὸς τι πρῶτον ὅτι ἄλλην κατηγορίαν ἀνάγεσθαι, ὡς κατ' αὐτὰ θεωρούμενα, καὶ τότε ὡς σχέσιν ἔχοντα πρὸς ἕτερον, ὑπὸ τὰ πρὸς τι· εἰ γὰρ πρῶτον εἶναι τι ἀσχετῶς, καὶ τότε θεωρεῖσθαι ἐν αὐτῇ σχέσιν

habitudine ac relatione esse, ac tum habitudinem

Σχέσις δὲ ὡς λέγεται, ἡ τινὸς πρὸς ἕτερον, ἢ τῶν κατ' οὐσίαν, ἢ τῶν περὶ τὴν οὐσίαν κατ' οὐσίαν κατηγορουμένων διάθεσις, ἢ οὐκ οὐσίαις. Ταῦτα δὲ ἐστὶν, ἢ φύσις, ἢ τύχη, ἢ τέχνη, ἢ προαίρεσις.

ΚΕΦΑΛ. ΝΑ΄.

Περὶ ποιῶν καὶ ποιητῶν.

Ποιῶν ἐστὶ, κατ' ἣν ποιοῦντινες ἐνομαζόνται. Καὶ πάλιν, ποιητῆς ἐστὶ, κατ' ἣν παραινύμεν τὰ μετέχοντα· ὡς λέγεται. Ἐκ γὰρ τῆς φρονήσεως φρόνιμος λέγεται, ὁ ἔχων τὴν φρόνησιν, καὶ θερμὸς λέγεται, ὁ μετέχων θερμότητος.

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι τὸ ποιεῖν καθολικώτερον ἐστὶ

VAR. E. LECTIONES.

* Multi codices habent ἔχον, perinde ac edita: sed legendum cum ceteris, ἔχουσα. * Combefisius: Desunt clausulae hae in Damasceni mss. omnibus, quos viderim, codicibus. Cum tamen deesse aliqua satis perspicuum sit, postulante ratione methodi, ut hoc quoque divisionis membrum exemplo aliquo illustraretur. Accepi ergo a Blemmyda apud quem tota illa doctrina περὶ αὐθεδράστον, καὶ οὐκ αὐθεδράστον, iisdem pene verbis, atque, ut videtur, ex eodem ipso Damasceno, exstabat. Potuit ille nancisci nostris integriorem codicem. * Quidquid sit de hoc supplemento ex Blemmyda mutuo; nemo negaverit nonnihil hic deesse, hiatumque animadvertit. Gravius noster in veteri translatione, ac asterisco notavit, nec tamen supplevit. * In multis codicibus in singulari legitur, τὸ πρὸς τι... ὡς κατ' αὐτὰ θεωρούμενον, καὶ τότε ὡς σχέσιν ἔχον πρὸς ἕτερον. * Haec edita sola exhibent, nec aliud quam scholium margini olim appositum sapient.

τῆς ποιότητος. Τὸ γὰρ ποῖον σημαίνει τὴν ποιότητα, καὶ τὸ μετέχον αὐτῆς, ἔχουν τῆς ποιότητος, ὡς καὶ τὸ θερμὸν, τὸ ἔχον θερμότητα. Ποιοὶ μὲν γὰρ εἰσιν οἱ ἔχοντες τὴν ποιότητα· οἷον, οἱ ἔχοντες τὴν θερμότητα θερμοὶ λέγονται. Καὶ οἱ μὲν θερμοὶ εἰσιν· ἡ δὲ θερμότης, ποιότης. Λέγεται δὲ πολλὰκις καὶ αὕτη ἡ ποιότης ποῖον· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς ποσότητος.

Τῶν δὲ ποιότητων, αἱ μὲν τοῖς ἐμφύοις καὶ λογικοῖς ὑπάρχουσι σώμασιν, ὡς ἐπιστήμαι καὶ ἀρεταί, νόμοι τε καὶ ὕψηαι. Καὶ λέγονται· ἔξεις καὶ διαθέσεις· αἱ δὲ, καὶ τοῖς ἐμφύοις καὶ τοῖς ἀφύοις, ὡς θερμότης καὶ ψύξις. Μορφή καὶ σχῆμα, δύναμις καὶ ἀδυναμία. Τοῦτων δὲ αἱ μὲν εἰσι δυνάμεις, αἱ δὲ ἐνεργεῖαι· καὶ εἰ μὲν δυνάμεις, ποιοῦσι δυνάμιν καὶ ἀδυναμίαν. Εἰ δὲ ἐνεργεῖαι, ἡ διὰ βάθους κειρωθήκασιν, ὡς ἡ θερμότης δι' ὅλου τοῦ πυρός· καὶ ἡ λευκότης δι' ὅλου τοῦ γάλακτος, καὶ τῆς χύνης, καὶ ποιεῖ πάθος καὶ παθητικὴν ποιότητα· ἡ ἐπιπολὴς, καὶ ποιοῦσι σχῆμα καὶ μορφήν· εἰσιν οὖν τῆς ποιότητος εἶδη τέσσαρα, ἔξεις καὶ διαθέσεις, δύναμις καὶ ἀδυναμία, πάθος καὶ παθητικὴ ποιότης, σχῆμα καὶ μορφή.

Διαφέρει δὲ ἔξις διαθέσεως, ὅτι ἡ μὲν ἔξις δυσμετάλητός ἐστιν, καὶ χρονιωτέρα· οἷον ἡ φρόνησις· οὐ ταχὺ γὰρ μεταβάλλεται τις ἀπὸ φρονήσεως εἰς ἀφροσύνην. Ὁμοίως καὶ ἡ ἐπιστήμη, ὅτε ἀκριβῶς τις ἐπίσταται, καὶ δυσμετάλητός ἐστιν ἐν αὐτῇ ἡ γνώσις, ἔξις ἐστὶ· καὶ ἡ ἀνδρεία, καὶ ἡ σωφροσύνη, καὶ ἡ δικαιοσύνη. Διαθέσεις δὲ εἰσι τὰ εὐκίνητα, καὶ ταχέως μεταβάλλοντα· οἷον, θερμότης, ψύξις, νόσος, ὕψηαι, καὶ τὰ τοιαῦτα· διακρίνεται μὲν γὰρ κατὰ ταῦτα ὁ ἄνθρωπος. Ταχέως δὲ μεταβάλλεται ἐκ θερμοῦ ψυχρὸς γινόμενος, καὶ ἐκ νόσου ὑγιής. Καὶ αὐτὰ δὲ ταῦτα, οἷον, ἡ νόσος, καὶ ἡ ὕψηαι, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐν ὧσι μόνιμα καὶ δυσμετάλητα, ἔξεις εἰσὶ· καθολικωτέρα δὲ ἐστὶν ἡ διάθεσις· ἀμφοτέρω μὲν γὰρ διαθέσεις λέγονται· διακρίνεται γὰρ πως κατ' αὐτὰς ὁ ἄνθρωπος· ἀλλ' ἡ μὲν δυσμετάλητος, διαθέσεις μόνον.

disponitur ac afficitur : verum ea dispositio et appellatur : quae autem facile mutatur, dispositio

Δεύτερον εἶδος· ποιότητος, δύναμις καὶ ἀδυναμία, ἅτινα οὐκ εἰσιν ἐνεργεῖαι· ἔχουσι δὲ ἐπιτηδεύματα καὶ δυνάμιν φυσικὴν, ἡ ἐπιτηδεύματα· ὡς φάμεν, τὸν μὲν παῖδα δυνάμει μουσικόν. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἔχει ἐνεργεῖαν τὴν μουσικὴν, ἀλλ' ἔχει ἐπιτηδεύματα πρὸς τὸ διέξασθαι τὴν μουσικὴν· τὸ δὲ ἄλλοτε, ἐπρὸς ὧς μῆτε ἐνεργεῖαι ἔχον τὴν μουσικὴν, μῆτε δυνάμει αὐτὴν διέξασθαι. Καὶ τὸ σκληρὸν δὲ δυνάμιν ἔχει τοῦ μὴ ταχέως διαρριθεῖν.

A autem quale latius patere quam qualitatem. Nam quale et qualitatem significat, et quod ejus participes est, nempe qualitatis : ut calidum calorem, et quod calorem habet. Quales enim sunt, qui qualitatem habent : ut qui habent calorem, calidi dicuntur. Ita calidi, quales sunt : calor autem, qualitas. Quin persæpe etiam qualitas ipsa, quale dicitur : eodemque modo in quanto et quantitate.

Qualitatis species quatuor. — Porro qualitatum, alie in animatis, ac ratione præditis corporibus insunt, ut scientiæ et virtutes, morbi et sanitates ; dicunturque habitus et dispositiones. Aliæ autem, et in animatis, et iis quæ anima carent, ut calor, frigus, forma, 55 figura, potentia et impotentia. Atque hæc partim potestate, partim actu sunt. Si potestate, potentiam et impotentiam efficiunt. Sin autem actu, vel ad imum pervadunt, ut calor totum pervadit ignem : candor, lac totum et nivem ; tumque passionem et patibilem qualitatem faciunt : vel in superficie tantum ; ac tum figuram et formam efficiunt. Qualitatis igitur quatuor sunt species, habitus et dispositio ; potentia et impotentia ; passio et patibilis qualitas ; figura et forma.

Porro differt habitus a dispositione, quod habitus difficile mutari possit, ac sit diuturnior, ut prudentia. Non enim cito quis a prudentia ad imprudentiam mutatur. Eodem quoque modo in scientia ; ubi quis accurate sciverit. Nam et in eo cognitio vix potest mutari. Habitus etiam sunt, fortitudo, temperantia, justitia. Similiter quoque dispositiones sunt, quæ facile mobilia sunt, ac citius immutantur, ut calor, frigus, morbus, sanitas, et alia id genus. Ut enim per ea homo disponitur ac afficitur, ita cito quoque mutatur : nimirum, ex calido factus frigidus, et ex ægroto sanus. Quin hæc ipsa quoque, puta morbus, sanitas, ac similia, si diuturna et ægre mutabilia sunt, in habitum transeunt. Cæterum latius patet dispositio. Etenim ambo quidem dispositiones dicuntur : nam per eas homo certa quadam ratione affectio, quæ mutationem ægre suscipit, habitus ac affectio tantummodo dicitur.

D Secunda species qualitatis, potentia est, et impotentia : quæ quidem actu non sunt : verum naturalem aptitudinem ac potentiam, vel ineptitudinem habent. Quemadmodum dicimus puerum quidem potentiam musicam (quævis enim musicam actu non habet, sic tamen natura comparatus est, ut musicam suscipere possit) ; brutum vero appellamus immusicum ; quippe quod nec actu habeat musicam, nec eam possit recipere. Quin et durum potentiam habet, ne facile dividatur.

VARIE LECTIONES.

* Combefisius : « Mihi indulsit, ut sine codice pro θερμότητος, quod erat in editis et mss. ποιότητος scriberem. Nec enim Damascenus adeo inaccuratius videri potest, ut loquens de genere, in exemplum producat speciem. Tum vero sequentia facile restitui, posita voce θερμὸν suo loco, quam affert ut quale ; et in qua ostendit qualis et concretæ vocis amplitudinem supra qualitatem ac vocem concretam : quod nedium formam ac qualitatem, ut ista, sed et subjectum significat, ac habens qualitatem. »

Tertia qualitatis species, est patibilis qualitas et passio, ut calor, frigiditas, albedo, nigredo, et similia. Ac passio quidem facile abjici potest, uti dispositio: ut cum quispiam, vel præ pudore erubescit, aut præ timore pallescit. Patibilis autem qualitas ægre moveri ac mutari potest. Porro patibilium qualitatum quædam minime ortum a passione ducunt; hoc est, non affunde, sed per essentiam insunt; velut igni, calor; ac dulcedo, mellis. Neque enim igni adventitius calor est, neque mellis dulcor. Haud enim, cum prius talia non essent, postmodum calorem ac dulcedinem ascivere. Quod tamen ad humanum sensum attinet, eandem et illa passionem efficiunt. Etenim ignis, cum sit calidus, nos calore afficit: melque item, cum sit dulce, nobis dulcedinem facit: quædam item ab aliqua affectione, id est temperamento sunt; eamque passionem nonnunquam efficiunt, qua sensus immutentur; quanquam non eam ipsam quam habent, passionem et qualitatem, ut sunt colores. Etenim albedo, quæ ex affectione quadam ac temperamento contingit, 56 passionem quidem circa visum efficit; hoc est, discretionem, et expansionem, et illuminationem: nec ideo tamen passione nos afficit. Patibilis ergo qualitas, quæ adventitia non est, aut in tota specie inest, quemadmodum calor in igne; aut non in tota, ut nigror in Æthiopibus. Neque enim omnes homines sunt nigri, verum etiam in anima.

Quarta denique species qualitatis, est figura et forma. Ac figura quidem, tum in animatis, tum in inanimatis locum habet: forma autem in animatis duntaxat. Quod si de inanimatis etiam forma, aut formosum, dicitur; id non proprie, sed abusive dicitur. Quapropter latius patet figura. Nam et forma figura nuncupatur; contra autem inanimatorum figura, forma non dicitur. Porro rectitudo et curvitas ad qualitatem pertinent.

Jam vero sciendum est, qualia maxima parte a qualitibus denominative dici, ut a calore, calidum: quædam vero, etiam æquivoce, ut musica scientia; et musica mulier: quædam denique, quinquam id rarius, diverso nomine, ut a virtute, studiosus. Nam qui virtute præditus est, etiam studiosus vocatur.

Passio in facto esse qualitas est. — Ne illud quidem ignorandum est, passionem duplicem esse. Aut enim eo quod jam passum quidpiam sit; tumque refertur ad qualitatem; quemadmodum vestis jam dealbata, alba dicitur: aut eo quod nunc patitur, et tum ad prædicamentum pati pertinet; ut batur.

Illud item nosse convenit; qualitates corpora non esse, sed corporis expertes. Nam si corpora essent, referrentur ad prædicamentum substantiæ. Quin etiam accidentia omnia corpore carent, nec per se existunt, nisi in substantia considerentur.

Qualitates eadem substantiales ac accidentales. — Sed et illud observandum, substantiales qualitates

Τρίτον εἶδος, παθητικὴ ποιότης καὶ πάθος· οἷον θερμότης, ψύξις, λευκότης, μελανία, καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὸ μὲν οὖν πάθος εὐπαρόκλητόν ἐστιν, ὡς ἡ διάθεσις· ὡς ὅταν τις, ἢ δι' αἰδῶ ἐρυθρίσῃ, ἢ διὰ φόβον ὤχρῃσῃ· ἢ δὲ παθητικὴ ποιότης δυσκλήνητος καὶ δυσμετάκλητός ἐστι· τῶν δὲ παθητικῶν ποιότητων, τινὲς μὲν ἀπὸ πάθους οὐ γεγνηνται, ἔχουν οὐκ ἀλλαγθῆναι, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ὑπάρχουσιν· ὡς τῷ πυρὶ ἡ θερμότης, καὶ τῷ μέλιτι ἡ γλυκύτης. Οὕτε γὰρ τῷ πυρὶ ἐπίκτητος ἡ θερμότης, οὐδὲ τῷ μέλιτι ἡ γλυκύτης· οὕτε πρότερον μὴ ὄντα τοιαῦτα, ὥστερον προσελάβοντο τὴν θερμότητα, καὶ τὴν γλυκύτητα· ὅμως δὲ, τὸ αὐτὸ πάθος ποιοῦσι κατὰ τὴν ἡμετέραν αἰσθησιν. Τὸ μὲν γὰρ πῦρ θερμὸν ὄν, θερμαίνει ἡμᾶς· καὶ τὸ μέλι γλυκὺ ὄν, γλυκαίνει ἡμᾶς· τινὲς δὲ ἀπὸ τινος πάθους, ἔχουν κράσεως, γεγενῆσθαι, καὶ ποιοῦσιν ἐνίοτε πάθος κατὰ τὴν ἡμετέραν αἰσθησιν· ἀλλ' οὐ τοῦτο πάθος, καὶ τὴν αὐτὴν ποιότητα ἣν ἔχουσιν· οἳ αἰσθάνονται τὰ χρώματα. Τὸ γὰρ λευκὸν ἐκ τινος πάθους καὶ κράσεως γεγόμενον, πάθος μὲν ποιεῖ περὶ τὴν ὄρασιν, ἔχουν τὴν διακρίσιν, καὶ τὴν ἐξάπλωσιν, καὶ φωτισμὸν· οὐ λευκαίνει δὲ ἡμᾶς· ἡ οὖν παθητικὴ ποιότης, ἡ μὴ οὕσα ἐπίκτητος, ἡ παντὶ τῷ εἶδει ἐνυπάρχει, ὡς ἡ θερμότης ὅλην τῷ πυρὶ, ἢ οὐ παντὶ, ὡς μελανία τοῖς Αἰθίοσιν. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἄνθρωποι μέλανες. Ταῦτα δὲ οὐ μόνον περὶ τὸ σῶμα θεωρεῖται, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ψυχὴν.

Cæterum hæc nedum in corpore considerantur;

Τέταρτον εἶδος ποιότητος, σχῆμα καὶ μορφή. Τὸ μὲν οὖν σχῆμα ἐπὶ τῶν ἐμψυχων καὶ ἐπὶ τῶν ἀψύχων φέρεται· ἡ δὲ μορφή ἐπὶ τῶν ἐμψύχων μόνον. Εἰ δὲ βῆθει ἐπὶ τῶν ἀψύχων μορφή, ἡ εὐμορφία, οὐ κυρίως, ἀλλὰ καταχρηστικῶς λέγεται· καθολικώτερον οὖν ἐστὶ τὸ σχῆμα. Καὶ ἡ μορφή γὰρ καλεῖται σχῆμα. Τὸ δὲ τῶν ἀψύχων σχῆμα οὐ καλεῖται μορφή· ἡ δὲ εὐθύτης, ἔχουν ὁρότης, καὶ ἡ καμπυλότης, ἔχουν στρεβλότης, τῆς ποιότητός εἰσι.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τὰ ποῦα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρώνυμος ἀπὸ τῶν ποιότητων λέγεται· ὡς ἀπὸ τῆς θερμότητος θερμὸν· τινὰ δὲ καὶ ὁμωνύμως, ὡς μουσικὴ ἡ ἐπιστήμη, καὶ μουσικὴ ἡ γυνή, ἡ ἔχουσα τὴν μουσικὴν ἐπιστήμην· τινὰ δὲ, εἰ καὶ σπανίως, ἑτερονύμως· ὡς ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, σπουδαῖος. Ὁ γὰρ ἐνάρετος καὶ σπουδαῖος λέγεται.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τὸ πάθος διττόν. Ἡ γὰρ ἐν τῷ ἥδῃ πεποιημένη λέγεται, καὶ ἀνάγεται, ὑπὸ τὴν ποιότητα· ὡς τὸ ἥδῃ λελευκαρισμένον ἱμάτιον λέγεται λευκόν· ἢ ἐν τῷ νῦν πάσχειν, καὶ ἀνάγεται ὑπὸ τὴν πάσχειν κατηγορίαν· ὡς τὸ μὴπω λευκανθῆναι, ἀλλὰ νῦν λευκαινόμενον· quod nondum dealbatum est, sed nunc deal-

Χρὴ γινώσκειν, ὡς οὐκ εἰσὶν αἱ ποιότητες σώματα, ἀλλ' ἀσώματοι. Εἰ γὰρ ἦσαν σώματα, ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἂν ἦσαν· καὶ πάντα τὰ συμβεβηκότα ἀσώματά εἰσι, καὶ καθ' αὐτὰ ἀνύπαρκτα, εἰ μὴ ἐν τῇ οὐσίᾳ θεωρηθῶσι.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι αἱ οὐσιώδεις ποιότητες ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἀνάγονται. Μέρη γὰρ αὐτῆς διαιροῦντα

αὐτὴν, καὶ εἰς τὴν ὁρισμὸν τῶν εἰδῶν αὐτῆς λαμβανόμενα· ὅφ' ἢν δὲ κατηγορίαν τὸ ὅλον, ὑπὸ ταύτην καὶ τὰ μέρη αὐτῆς ἀναχθῇσονται. Τὸ βαρὺ καὶ τὸ κοῦφον, ἢ ἐν ὅμοις θεωρεῖται, ὡς ἐπὶ τῶν σταθμιζομένων, καὶ ἀνάγεται ὑπὸ τὸ ποσόν· ἢ ἐν οὐσίᾳ, ὡς ἐν τοῖς στοιχείοις, ἔχουν πυρὶ, καὶ γῆ, καὶ ἀν-ἀγονται ὑπὸ τὴν οὐσίαν, ὡς οὐσιώδεις διαφοραὶ· ὁμοίως καὶ τὸ πυκνὸν καὶ τὸ μακρὸν, ἔχουν ἀραιόν. Ἡ γὰρ οὐσιωδὴς (37) ἐν τοῖς στοιχείοις, καὶ ἀν-ἀγονται ὑπὸ τὴν οὐσίαν· ἢ ἐπιστάτως, ὡς ἐν ἱματίοις*, καὶ ἀνἀγονται ὑπὸ τὴν καίσθαι κατηγορίαν· θέσεις ὅ γάρ εἰσι.

vestimentis, ac tum ad prædicamentum situs; quippe quæ positione existant, ac quodam par-

linum ordine. Τρία δὲ εἰσιν ἕκτα τῆς ποιότητος, ἔχουν παρ-ἀκολουθήματα. Πρῶτον, τὸ ἐναντιότητα ἐπιδέχασθαι. Τὸ γὰρ θερμὸν ἐναντίον τῷ ψυχρῷ, καὶ τὸ λευκὸν τῷ μέλανι. Δεύτερον, τὸ μέλλον καὶ ἔκτον· ἔκτα γὰρ ἐναντιότης ἐστὶ, καὶ τὸ μέλλον καὶ τὸ ἔκτον εὐρίσκειται. Τὸ δὲ μέλλον ἐστὶν ἐπίστασις, καὶ τὸ ἔκτον ὑπόστασις. Ἐνδέχεται οὖν εἰπεῖν, τὸδε τὸ εἶδος μέλλον τοῦδε λευκῶν, καὶ ἔκτον ψυχρῶν· τρίτον παρακολούθημα, τὸ καὶ ἰδιώτατον τοῦ ποιοῦ, τὸ ὁμοιον καὶ ἀνόμοιον. Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὸ σχῆμα οὐκ ἔχει ἐναντίον.

[Χρὴ γινώσκειν*, ὅτι οὐ πᾶσαι αἱ στερήσεις ἀποφατικῶς λέγονται· ἀλλὰ καὶ στερήσεις εἰσι καταφατικῶς λεγόμεναι, ὡς τυφλότης καὶ κωφότης. Καὶ πάλιν· οὐ πᾶν εἶδος καταφατικῶς ὀνομάζεται, ἀλλὰ καὶ ἀποφατικῶς· ὥσπερ ἡ ἀκολασία εἶδος οὔσα, οὐ καταφατικῶς, ἀλλ' ἀποφατικῶς ὀνομάσθη. Ἡ γὰρ κατάστασις κατάφασις λέγεται· οἶον, καλὸς ἐστίν. Ἡ δὲ ἀρνησις, ἀπόφασις· οἶον, οὐκ ἐστὶ καλός· ὅτι δὲ λέγομεν ἀνομος, τὸ, α, ἀρνησιν σημαίνει, ὡς τὸ, οὐ.]

Et δὲ λέγεται τὸδε τὸ λευκὸν ἴσον εἶναι τῷδε τῷ λευκῷ, οὐ καθὼ ποιότητος, λέγεται ἴσον εἶναι, ἀλλὰ

A ad substantiam referri. Nam sunt ejus partes; quippe quæ ipsam dividant, atque ad specierum ejus definitionem assumantur. Cui porro prædicamento totum subijcitur, ad illud quoque partes ipsius referuntur. Etenim grave et leve, aut in mole considerantur, ut in his quæ appenduntur; ac tum ad quantitatem pertinent; aut in substantia, ut in elementis, puta igni, ac terra; ac tum ad substantiam pertinent, ut substantiales differentia. Eodemque modo in denso et raro res habet. Aut enim substantiam ratione, ut in elementis; ac tum ad substantiam referuntur, aut adventitie, ut in

B 57 Tria autem sunt qualitatis propria se-
consecraria. Primum, ut contrarietatem recipiat; quippe calidum frigido contrarium est, et album nigro. Secundum, ut magis ac minus admittat. Ubi enim contraria sunt, illic etiam magis ac minus reperitur. Magis porro, intentionem; minus remissionem significat. Itaque possumus dicere, hanc speciem illa candidiorem esse, et minus frigidam. Tertium qualitatis consecrarium, ac maxime proprium, est simile ac dissimile. Sciendum est autem figuram non habere contrarium.

[Illud notandum, non omnes privationes per modum negationis dici; verum esse nonnullas, quæ affirmatione efferuntur, ut cæcitas et surditas. Rursum, non omnem speciem affirmandi modo proferri, sed etiam negandi; ut intemperantia, quæ cum species sit, non tamen per affirmationis, sed per infirmationis modum appellata fuit. Nam positio, affirmatio dicitur; ut, pulcher est. Negatio autem, infirmatio; ut, non est pulcher. Cum enim dicimus, iniquus, syllaba in negationem significat, uti vox, non.]

Quod si hoc album illi albo æquale, atque hæc superficies illi superficiei æqualis esse dicitur,

VARIE LECTIONES.

* Forte ex Ammonio, ἐν ἱμασί. In corrigiis. Quæ dilatantur et constringuntur. Sic Colb. et Reg. 1230. Sic vetus interpres legit; positiones enim. Cod. S. III. διαθέσεις. Alii vero et edit. θέσις. Quæ uncinis includuntur, etsi in edit. et mas. habentur, ad caput De qualitate, non pertinent: sed vel ad caput De oppositis, vel ad caput De privatione; atque a contextu aliena sunt.

NOTÆ.

37) Ἡ γὰρ οὐσιωδὴς. Aut enim substantiva ratione. Ammonius cap. De qualitate, idem, quod Noster, observat, rara et crassa quoddam quale significare: quoniam sicuti ἀλλότρια ταῦτα εἶναι τῆς περὶ τὸ ποῖον διαίρεσιν aliena esse a divisione qualitatis videntur. Utroque enim θέναν τινὰ τῶν πορίων, partium posituram aliquam indicari perspicuum est. Duplicis deinde generis condensationem et raritatem asseri, φυσικῇ naturalem, et τεχνικῇ artificiosam. Priorem ad substantiam Noster reducit, ut et Blemmydas in Dialectica ma., posteriorem ad situm, ex Aristotele et Ammonio. Cæterum Ammonius ex Aristotelis Physica (ἐν φυσικῇ ἀποδείξει) probat, μάκρως καὶ πυκνωσιν, rarefactionem et condensationem veras esse qualitates, ubi totum corpus sic afficiunt, ut salva

D partium continuitate, nulla earum in miniores disjunctione distendatur aut constringatur, ac deum in corpus aliud convertatur: ut puta cum aqua modica in vastam aeris copiam rarefactione transformatur, vel densatus aer in aqua stillam coarctatur. At Noster, Blemmydas, et alii qui Aristotelem secuti sunt, non de hac raritate in categoriis disputant, sed de illa qua partes sic distenduntur, ut meatus corporis subtilioris capaces aperiant, quamque spongiositatem melius ex Damasceno dixeris, ἔχουν τὸ ἀραιόν· itemque de ejusmodi densitate, qua partes ad se mutuo accedunt propius, æque magis tangunt. Porro spongiositatem hanc, et densitatem ad situs categoriarum, nulla injuria revocant.

haud tamen id ratione qualitatis, sed ratione quantitatis: quemadmodum etiam in quanto, simile et dissimile consideratur; non ut quantum est, sed ut qualitatem participat.

CAP. LII.

De agere et pati.

Sciendum est actionem et passionem, id est agendi vim et patiendi, sub qualitate contineri: agens vero et patiens substantiam quamdam esse, certo quodam modo operantem, aut patientem. Agere igitur est in seipso actionis causam habere: pati autem, in seipso, et in alio patiendi causam habere; ut opifex, et illud quod efficitur. Nam opifex in se operis causam habet: opus autem in opifice quidem principium habet; in seipso vero, aptitudinem ad patiendum. Per opificem autem hoc loco artificem intelligimus, puta fabrum: per opus vero, materiam artificis subjectam, ut lignum. Ligni siquidem materia fabro subijcitur.

Eorum porro quibus agere et pati convenit; quaedam simpliciter facere dicuntur, ut in artibus factivis, puta fabrilis, araria, ac similibus, in quibus opus remanet, etiam postquam opifex ab opere cessaverit. Etenim postquam architectus sinem ædificandi fecit, remanet quod exstructum fuit. Quedam autem dicuntur agere, in quibus illud quod agitur non remanet, cessante eo qui agit. Ubi enim tibicen canendi sinem fecit, non manet tibiæ cantus, sed interit. Quedam denique dicuntur contemplari; uti studere astronomiæ aut geometriæ, intelligere, hisque similia. Sunt alie insuper species, quæ in animatis considerantur; ut in igne, lapide, ligno et similibus. Priora igitur in his quæ ratione utuntur, locum habent. Posteriora autem, in illis quæ anima et ratione carent. Non enim ea ratione agit, quæ est animatum; sed quæ corpus ad motum corpori.

58 Duplex autem categoriæ hujus proprietas: altera, ut contrarietatem admittat. Nam calefacere, ac frigefacere inter se pugnant. Altera, ut magis et minus suscipiat. Quippe contingit, cum magis calefacere, cum minus frigefacere; itemque magis calefieri, et minus frigeferi.

Itaque in prædicamentis omnibus considerantur agere et pati: nimirum in substantia, gignere et gigni: in quantitate, numerare et numerari: in iis quæ ad aliquid, conduplicare et conduplicari: in qualitate, dealbare et dealbari: in situ collocare et collocari: in habere, ferre ac ferri: in ubi, continere et contineri: item in quando, continere et contineri: in præsentī scilicet, et præterito, et futuro tempore.

A καθὼς ποσότης. Καὶ τὸ εἶναι τὴν ἐπιφανείαν ταύτην ἴσην ἐκείνῃ τῇ ἐπιφανείᾳ· ὥς καὶ ἐν τῷ τόπῳ τὸ ὅμοιον καὶ ἀνόμοιον θεωρεῖται, οὐ κατὰ τὸ ποσόν, ἀλλὰ καθὼς μετέχει ποιότητος.

ΚΕΦΑΛΑ. ΝΒ.

Περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν.

B Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ ποιήσας καὶ ἡ πάθης, ἔχουν ἡ ποιητικὴ δύναμις καὶ ἡ παθητικὴ. Ὑπὸ τὴν ποιότητά εἰσι· τὸ δὲ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον, οὐσία τις ἐστὶ τοιούτῳ ἐνεργούσα· ποιεῖν οὖν ἐστὶ τὸ ἐν αὐτῷ εἶχειν αἰτίαν τῆς ἐνεργείας· πάσχειν δὲ, τὸ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐν ἄλλῳ εἶχειν τὴν αἰτίαν τοῦ πάσχειν, ὥς ὁ δημιουργὸς, καὶ τὸ δημιουργούμενον. Ὁ μὲν γὰρ δημιουργὸς, ἐν αὐτῷ εἶχει τὴν αἰτίαν τῆς δημιουργίας. Τὸ δὲ δημιουργούμενον, ἐν μὲν τῷ δημιουργῷ τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας, ἐν αὐτῷ δὲ, τὴν ἐπιτηδεύουσαν τῆς παθῆσεως. Δημιουργὸν δὲ ἐνταῦθα, τὸν τεχνίτην λέγομεν, οἷον τέκτονα· δημιουργούμενον δὲ, τὴν ὕλην τὴν ὑποκειμένην τῷ τεχνίτῃ· οἷον τὴν ξυλίκην. Αὕτη γὰρ ὑπόκειται τῷ τέκτονι.

Τοῦ δὲ ποιεῖν καὶ τοῦ πάσχειν, τὰ μὲν ἀπλῶς λέγονται, ὥς ἐπὶ τῶν ποιητικῶν τεχνῶν· οἷον τεκτονικῆς, χαλκευτικῆς, καὶ τῶν τοιούτων· ἐφ' ὧν καὶ μετὰ τὸ παύσασθαι τὸν ποιῶντα, διαμένει τὸ ποίημα. Τοῦ γὰρ οἰκοδόμου παυσάμενου τοῦ οἰκοδομεῖν, διαμένει τὸ οἰκοδομηθὲν· τὰ δὲ λέγεται πράττειν, ἐφ' ὧν οὐ διαμένει τὸ πραττόμενον παυσάμενου τοῦ πράσσοντος. Παυσάμενου γὰρ τοῦ αὐλοῦτοῦ, οὐ διαμένει, ἀλλ' ἀπόλλυται ἡ αὐλῆσις. Τὸ δὲ λέγεται θεωρεῖν, ὥς τὸ ἀστρονομεῖν, γεωμετερεῖν, νοεῖν, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐπὶ δὲ καὶ τὰ θεωρούμενα εἶδη ἐν τοῖς ἀψύχοις, οἷον, πυρρ, λίθῳ, ξύλῳ, καὶ τοῖς τοιούτοις. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα ἐπὶ τῶν λογικῶν εἰσι· τὸ δὲ ἔσχατον ἐπὶ τῶν ἀψύχων καὶ ἀλόγων. Οὐ καθὼς γὰρ ἐμφύχον ποιεῖ, ἀλλὰ καθὼς σῶμα πλησιάζον σώματι.

D Δύο δὲ εἶχει ἴδια· πρῶτον, τὸ ἐπιδέχεσθαι τὴν ἐναντιότητα· τὸ γὰρ θερμαίνειν ἐναντίον ἐστὶ τοῦ ψύχειν· δεύτερον, τὸ μέλλον καὶ ἤττον· ἐνδέχεται γὰρ μέλλον θερμαίνειν, καὶ ἤττον ψύχειν· ὁμοίως καὶ θερμαίνεσθαι, καὶ ψύχεσθαι.

Ἐν πάσαις οὖν ταῖς κατηγορίαις θεωρεῖται τὸ ποιεῖν καὶ πάσχειν. Ἐν μὲν τῇ οὐσίᾳ, τὸ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι· ἐν δὲ τῷ τόπῳ, ἀριθμεῖν καὶ ἀριθμεῖσθαι· ἐν δὲ τοῖς πρὸς τι, διαπλαστᾶν καὶ διαπλαστᾶσθαι· ἐν τῇ ποιότητι, λευκαίνειν καὶ λευκαίνεσθαι· ἐν τῷ κείσθαι, καθίζειν καὶ καθίζεσθαι· ἐν τῷ εἶχειν, φορεῖν καὶ φορεῖσθαι· ἐν τῇ ποσότητι, περιέχειν καὶ περιέχεσθαι· ἐν τῇ πότῃ, περιέχειν καὶ περιέχεσθαι ἐν τῷ ἐνεστώτι, καὶ παρεληλυθότι^d καὶ μέλλοντι χρόνῳ.

VARIE LECTIONES.

^d Hæc habent mss. Regii quatuor: desunt in editis. In Reg. 5362, reperi: ἐν τῇ πότῃ, πέρυσσι καὶ προπέρυσσι.

ΚΕΦΑΛ. ΝΓ.

Περὶ τοῦ κείσθαι.

Κείσθαι ἐστὶ, τὸ ἔχειν θέσιν πρὸς ἕτερον· οἷον τὸ σῶμα τὸ κείμενον πρὸς τὴν τοιόνδε θέσιν· ἢ πρὸς ἀνάκλισιν, ἢ καθίσταν, ἢ στάσιν. Εἶδη δὲ τοῦ κείσθαι τρία· τὸ ἵστασθαι, τὸ καθίσθαι, τὸ ἀνακλίνεσθαι· τὸ μὲν γὰρ ὀρθὸν εἶναι, τὸ ἵστασθαι ποιεῖ. Τὸ δὲ κατὰ μέρος μὲν κείσθαι, κατὰ μέρος δὲ ἵστασθαι, ποιεῖ τὸ καθίσθαι· τὸ δὲ παντελῶς κείσθαι, ποιεῖ τὸ ἀνακλίνεσθαι. Οὐ δηλοῖ δὲ τὸ κείσθαι, οὐδὲ τὸ κείμενον, οὐδὲ τὸν τόπον· ἀλλ' αὐτὴν τὴν θέσιν τοῦ κειμένου πρὸς τὸν τόπον.

Τῶν δὲ κειμένων, τὰ μὲν κατὰ φύσιν κεῖνται, ὡς τὰ στοιχεῖα ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις· οἶον, γῆ, ὕδωρ, ἀήρ, πῦρ, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὰ δὲ κατὰ θέσιν καὶ τέχνην, ὡς ἀνδριάς, κίων, καὶ τὰ τοιαῦτα. Αἰσίων ἐπιδιαίρεσις ἡ λέγουσα, ὅτι τῶν κειμένων, τὰ μὲν στάσιμα, ὡς γῆ· τὰ δὲ κινούμενα, ὡς τὰ οὐράνια σώματα. Ἐτι τῶν κειμένων, τὰ μὲν δυνάμει κεῖνται, ἔχουν τὰ δυνάμει μετέρχεσθαι· τὰ δὲ ἐνεργείᾳ, ὡς ὅπου κεῖνται.

ΚΕΦΑΛ. ΝΔ.

Περὶ τοῦ ποῦ.

Τὸ ποῦ, τόπον σημαίνει. Ἐρωτώμενοι γὰρ, ποῦ ἐστὶν ὁ δαίνα, φαμέν, ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν τῇ πόλει· ταῦτα δὲ τόπον σημαίνουσιν. Εἶδη δὲ τῆς ποῦ κατηγορίας, κατὰ τὰς διαφορὰς τῶν τόπων, ἄνω, κάτω, δεξιὰ, ἀριστερὰ, ἐμπροσθεν, καὶ ὀπισθεν.

ΚΕΦΑΛ. ΝΕ.

Περὶ τοῦ πότε.

Τὸ πότε, χρόνον δηλοῖ. Ἐρωτώμενοι γὰρ πότε ἐγένετο τὸδε, λέγομεν· πέρυσιν, προπέρυσιν· ἅτινα χρόνον σημαίνουσιν. Εἶδη δὲ τῆς πότε κατηγορίας εἰσὶ τοσαῦτα, ὅσα αἱ τοῦ χρόνου διαφοραί. Τρεῖς δὲ εἰσιν αὗται· ἐνεστώδης, παρωχημένος, μέλλων.

ΚΕΦΑΛ. ΝΓ.

Περὶ τοῦ ἔχειν.

Τὸ ἔχειν ἐστὶν οὐσία περὶ οὐσίαν. Δηλοῖ δὲ τὸ περιέχειν, ἢ περιέχεσθαι, καὶ μὴ εἶναι τι μέρος τοῦ πράγματος. Καὶ περιέχει μὲν, χιτῶν, ὅπλα, καὶ τὰ τοιαῦτα· περιέχεται δὲ δακτύλιος, καὶ εἰ τι ἕτερον τοιοῦτον σμικρόν. Δεῖ δὲ καὶ τὸ περιέχον, καὶ τὸ περιεχόμενον οὐσίας εἶναι. Εἰ γὰρ, τὸ μὲν οὐσία εἴη, τὸ δὲ συμβεβηκός, ὡς ἐπιστήμη, καὶ ἐπιστήμων, οὐκ ἐστὶ ὅπῃ τὸ ἔχειν ἀνάγεται· διαφορὰ δὲ τοῦ ἔχειν γίνονται κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ὄντων. Ἡ γὰρ ἐμφυχόν ἐστιν, ἢ ἀψυχόν· καὶ ἐμφυχόν μὲν ἔχειν λεγόμεθα, ὡς παῖδα, ἱπποὺς, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἀψυχόν δὲ, ὡς δακτύλιον, ὑπόδημα, καὶ τὰ τοιαῦτα· λέγεται δὲ

Α

CAP. LIII.

De situ.

Situm esse, est quodammodo comparatione alterius positionem habere: velut corpus ita situm, ac talem habens positionem, ut vel recumbat, vel sedeat, vel stet. Porro situs, tres sunt species; nempe stare, sedere et recumbere. Nam rectum esse, stare facit: deinceps autem, ex parte jacere, et ex parte stare, sedere efficit. At omnino jacere, recubitus facit. Porro situm esse, nec eum qui situs est, nec locum significat, sed ejus qui situs est, positionem in loco.

Eorum autem quae sita sunt, alia naturali modo sunt sita, ut elementa in suis locis: v. gr., terra, aqua, aer, ignis et similia; alia per positionem et artem, ut statua, columna, atque id genus. Est et alia insuper divisio; nempe quod eorum quae sita sunt, alia firma sint et immota, ut terra: alia moveantur, ut caelestia corpora. Ac praeterea eorum quae sita sunt, quaedam potestate sunt sita; quae nimirum transmigrare possunt: quidam actu, ut ubicunque sita sint.

CAP. LIV.

De ubi.

Ubi locum significat. Nam cum quaeritur ex nobis, ubinam sit talis: dicimus, domi, in urbe; haec autem locum significant. Species porro praedicamenti ubi totidem sunt, quot locorum differentiae: nempe, sursum, deorsum, dextrorsum, sinistrorsum, ante, et post.

CAP. LV.

De quando.

Quando tempus designat. Nam cum ex nobis quispiam sciscitatur, quando illud contigerit, dicimus, anno superiori, duobus abhinc annis; quae quidem tempus significant. Species porro praedicamenti quando totidem sunt, quot tempora. Tria autem haec sunt: nempe praesens, praeteritum et futurum.

59 CAP. LVI.

De habitu.

Quid habitus, ac ejus modi. — Habitus est substantia circumstans substantiam. Significat autem, circumdare et circumdari, sive comprehendi, nec esse rei partem aliquam. Ac quidem active complectuntur et ambiunt tunica, arma, et alia id genus: passive autem, annulus, ac si quid ejusmodi exiguum est. Porro necesse est, ut et quod complectitur, quodque aliud se complectens habet, substantiae sint. Si enim alterum quidem substantia sit, alterum autem accidens, uti scientia ac sciens, minime ad praedicamentum habere referuntur; habere autem tot differentias habet,

VARIAE LECTIONES.

* Reg. 5. et cod. S. Hil. et N. περὶ τῆς πότε, supple κατηγορίας· quod quidem expresse additum legitur in Reg. 33791. † Edit. οὐσία· ἢ περὶ οὐσίαν, quod etsi maxime absonum, Billius reddidit: est substantia, vel aliquid aduentitium.

quot rerum differentie sunt. Aut enim animata res est, aut inanimata. Atque rem quidem animatam habere dicimur, ut puerum, equum, et similia et alia id genus. Præterea dicitur habere multis fusiis disseremus.

CAP. LVII.

De oppositis.

Oppositio sermonis est oppositio contradictionis. Rerum oppositio triplex. Relativa, contraria, privatio. — Quidquid opponitur, vel opponitur ut res, vel ut sermo. Si ut sermo sermoni, affirmationem et negationem efficit. Atque affirmatio quidem est cum dicimus aliquid inesse alicui, verbi gratia, est pulcher; negatio autem cum quidpiam non inesse dicimus; puta, non est pulcher. Utrumque porro enuntiatio dicitur. Si autem, ut res opponuntur, vel dicuntur ut ad ea in quibus est conversio, efficiuntque ea quæ ad aliquid; quæ quidem mutuo se inducunt ac perimunt: vel ut non ad ea in quibus conversioni locus est, ac quæ non habent relationem. Atque illa, aut in se mutuo migrant, atque interim tamen sunt naturæ consentanea; et hæc contraria efficiunt, ut calor et frigus: aut alterum quidem in alterum migrat, alterum autem non migrat in alterum; estque alterum quidem illorum naturæ naturale, alterum naturæ repugnat, ac tum illa efficiunt quæ invicem opponuntur, ratione privationis ac habitus, ut visus, et cæcitas. Visus siquidem habitus est, utpote ab habere; cæcitas autem, habitus privatio, nempe visus.

Contraria sine medio et cum medio. — Contrariorum autem alia sine medio sunt, alia medium habent. Illa sine medio sunt, quorum alterum, seu unum, in eo quod est ipsorum subjectum, si in iis de quibus prædicantur, esse necesse est: ut morbus et sanitas, in subjecto animalis corpore. Quippe omnino necesse est, aut morbum, aut sanitatem ejusmodi inesse corpori. Per morbum autem intelligimus omnem naturæ distractionem. Illa autem medium habent, quorum alterum necesse non est inesse subjecto, seu iis de quibus prædicantur, ut album et nigrum. Sunt namque contraria, nec tamen propterea horum alterum omnino necesse est corpori inesse. Neque enim omne corpus, aut album esse, aut nigrum necessarium est (sunt enim corpora fusca et rufa): nisi forte alterum contrariorum alicui a natura determinate **60** insit; uti calor igni, ac frigus nivi. Porro contraria quæ medium admittunt, partim nomina habent; v. gr., quod est medium inter album et nigrum, fuscum dicitur: partim nominibus carent. Injustum non habet nomen; sed extremi utriusque justum, nec injustum.

Contrariorum quadruplex proprietas. — Contraria porro quatuor hæc proprietates comitantur. Prima est, ut bono quidem, malum contrarium sit: malo autem, quandoque bonum, quandoque aliud malum. Etenim temperantiæ intemperantia contraria

α τὸ ἔχειν καὶ κατὰ πολλῶν ἑτέρων σηµαινομένων ὁµονύμως, περὶ ὧν ὕστερον ἔροῦµεν.

inanimatam vero, ut annulum, calceamentum quoque aliis modis æquivoce, de quibus postea

ΚΕΦΑΛΑ. ΝΖ.

Περὶ τῶν ἀντικειμένων.

Πάν ἀντικείμενον, ἢ ὡς πρᾶγμα ἀντίκειται, ἢ ὡς λόγος. Καὶ εἰ μὴν ὡς λόγος λόγῳ, ποιεῖ κατάφασιν καὶ ἀπόφασιν. Κατάφασις μὲν οὖν ἐστὶ, τὸ εἰπεῖν τί τινι ὑπάρχει· οἶον, καλὸς ἐστίν. Ἀπόφασις δὲ, τὸ εἰπεῖν τί τινι οὐχ ὑπάρχει· οἶον, οὐκ ἐστὶ καλός· λέγονται δὲ ἀμφοτέρω ἀποφασίς. Εἰ δὲ ὡς πρᾶγμα ἀντίκειται, ἢ ὡς πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγονται, καὶ ποιεῖ τὰ πρὸς τι, ἅτινα καὶ συναντιῶσιν ἄλληλα καὶ συναντιῶσιν· ἢ οὐ πρὸς τὰ ἀντιστρέφοντα, καὶ καὶ οὐχ ἔχουσι σχέσιν. Καὶ ταῦτα ἢ μεταβάλλει· εἰς ἄλληλα· ὁµῶς δὲ ἀμφοτέρω κατὰ φύσιν εἰσὶ, καὶ ποιεῖ τὰ ἐναντία, ὡς ἡ θερμότης καὶ ἡ ψύξις· ἢ τὸ μὲν μεταβάλλει πρὸς ἑτέρον, τὸ δὲ ἑτέρον οὐ μεταβάλλει. Καὶ τὸ μὲν αὐτῶν ἐστὶ κατὰ φύσιν· τὸ δὲ παρὰ φύσιν, καὶ ποιεῖ τὰ κατὰ στέρησιν καὶ ἐξὶν ἀντικείμενα, ὡς ὕψις καὶ τυφλότης. Ἐξὶς μὲν γὰρ ἐστὶν ὕψις, ὡς ἐκ τοῦ ἔχειν· στέρησις δὲ τῆς ἕξεως, ἡ γῆν τῆς ὀράσεως, ἡ τυφλότης.

Τῶν δὲ ἐναντίων, τὰ μὲν εἰσιν ἄμεσα, τὰ δὲ ἔμμεσα. Ἄμεσα μὲν οὖν εἰσιν, ὧν ἀναγκαῖον τὸ ἑτέρον, ἡγουν τὸ ἐν, ὑπάρχειν τῷ υποκειμένῳ αὐτοῖς, ἢ τοῦτοις ὧν κατηγοροῦνται· οἶον, νόσος, καὶ ὕγεια ἐν σώματι ζῶον τῷ υποκειμένῳ· καὶ ἀνάγκη πάντως ἐν τῷ σώματι, ἢ νόσον εἶναι, ἢ ὑγίαν· νόσον δὲ φαμεν πᾶσαν τὴν παρατροπὴν τῆς φύσεως. Ἐμμεσα δὲ, ὧν οὐχ ἀνάγκη τὸ ἑτέρον ὑπάρχειν τῷ υποκειμένῳ, ἢ τοῦτοις ὧν κατηγοροῦνται, ὡς τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν· ἐναντία γὰρ εἰσὶ, καὶ οὐ πάντως ἀνάγκη ἐν αὐτῶν ὑπάρχειν τῷ σώματι· οὐ γὰρ ἀνάγκη πᾶν σῶμα, ἢ λευκὸν εἶναι, ἢ μέλαν· εἰσὶ γὰρ σώματα φαῖα καὶ πυρρὰ· εἰ μὴ ὅρα τὸ ἐν τῶν ἀντικειμένων ἀπωρισμένως φύσει· ὑπάρχει τινί, ὡς ἡ θερμότης τῷ πορὶ, καὶ ἡ ψύξις τῇ χιόνι. Τῶν μὲν οὖν ἐμμέσων, τὰ μὲν ἔχουσιν ὀνόματα· ὡς τὸ μέσον τοῦ λευκοῦ καὶ τοῦ μέλανος λέγεται φαῖόν· τὰ δὲ οὐχ ἔχουσιν ὀνόματα· ὡς τὸ μέσον τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, οὐκ ἔχει ὄνομα, ἀλλὰ τῇ ἀποφάσει ἐκατέρω, τὸ ἀναμέσον γνωρίζεται· οἶον οὐδὲ δίκαιον, οὐδὲ ἀδίκον.

Nam quod medium interponitur inter justum et negatione medium ejusmodi significatur; puta nec

Ἀκολουθοῦσι δὲ τοῖς ἐναντίοις ἰδιώματα· πρῶτον, ὅτι τῷ μὲν ἀγαθῷ ἐξ ἀνάγκης ἐναντίον τὸ κακόν· τῷ δὲ κακῷ, ποτὲ μὲν ἀγαθόν, ποτὲ δὲ ἄλλο κακόν. Τῇ μὲν σωφροσύνῃ [ἐναντία ἐστὶν ἡ ἀκολασία· ἀκολασία δὲ, ποτὲ μὲν σωφροσύνη ὁ,] ποτὲ δὲ ἡλιθιότης.

VARIE LECTIONES.

* Edit. et mss. quidam, ταῦτα, ἢ οὐ μεταβάλλει· male. * Uncinis inclusa supplevimus. Edit. Pat.

est habere, nec ullo tamen pacto habet, verum prorsus privatum est : v. gr., non dicimus lapidem cæcum esse ; neque enim comparatus est ut cernendi habitu polleat. Nec canem recens natum cæcum appellamus ; aut nuper editum infantem, edentulum : quia eo tempore habere visum aut dentes minime comparati sunt. Neque item pedem cæcum esse dicimus : quandoquidem animal a natura non habet in pede videndi habitum. Cum igitur tamen habet, privatio dicitur.

CAP. LIX.

De priori et posteriori.

Modi prioris et posterioris. — Prioris significationes quatuor sunt. Primo enim ac potissimum, quod tempore antecedit. Ac proprie quidem in animatis, senius dicitur ; in iis autem quæ anima carent, vetustius. Improprie tamen alterum pro altero usurpatur.

Secundo, id significat, quod natura prius est quod nimirum simul tollitur ; ut animal prius est homine. Quippe animalis sublato, ne homo quidem erit (homo enim est animal), contra vero sublato homine, erit nihilominus animal. Nam et equus, et canis animalia sunt. Ac rursum, si homo sit, animal simul erit (homo enim est animal), contra autem si animal sit, non propterea hominem esse necessum est ; sed equum fortasse, et canem, et similia. Et hæc quidem, quod spectat ad secundum illud prioris genus.

Tertio id quod ordine prius est ; ut dicimus litteram a priorem esse, litteram b posteriorem, ac deinde syllabas, postea dictiones.

Quarto, id quod dignitate antecellit ; ut dicimus, primum episcopus, deinde presbyter. Quanquam nonnulli modum hunc submovent ; eo quod fieri possit ut qui ordine prior est, dignitate et merito posterior sit.

Quinto, uti dicimus causam et causatum ; velut Socrates imagine sua prior est ; quippe qui imaginis suæ causa sit. Sed et pater filio prior ac major est : pater namque est filii causa : quippe cum filius signatur ex patre. Eoque etiam beatus Gregorius sensu accepit, quod a Domino nostro in sacris Evangelii dictum est : *Pater major me est* ¹⁴.

62 Alii autem adiungunt id quod est cogitatione et intentione animi prius, ut paries est fundamentis prior. Cæterum reducitur illud ad quartum modum, quo aliquid dignitate prius est. Nam quod inten-

¹⁴ Joan. xiv, 29.

VARIE LECTIONES.

¹⁴ Hæc supplenda censuit Combesius ex nostro codice, legunturque in Reg. 2926.

NOTÆ.

(38) *Τέταρτον τὸ κατ' ἀξίαν.* Quarto id quod antecellit dignitate. Hic omnium anterioritatis modorum pene alienissimus est, inquit Philosophus, γεγενην ἀλλοτριώτατος. Nam, ut ait Ammonius, ἀπὸ τῆς

τὸν λίσθον οὐ λέγομεν εἶναι τυφλὸν (38) · οὐ πέφυκε γὰρ ἔχειν ἔξιν ὁράσεως. Οὐδὲ τὸν ἀρτιγέννητον κύνα λέγομεν εἶναι τυφλὸν · οὐδὲ τὸ ἀρτιγέννητον βρέφος νοδὸν · ἐπειδὴ οὐ παύονται κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἔχειν. Οὐδὲ τὸν πόδα λέγομεν τυφλὸν · οὐ γὰρ πέφυκε τὸ ζῶον ἐν τῷ ποδὶ ἔχειν τὴν ἔξιν τῆς ὁράσεως. Ὅτε οὖν καὶ τὰ τρία ταῦτα πέφυκεν ἔχειν, καὶ μὴ ἔχει, λέγεται στερῆσις.

ΚΕΦΑΛΑ. ΝΘ.

Περὶ πρότερον καὶ ὑστέρον.

Τὸ δὲ πρότερον διαίρεται εἰς τέσσαρα σημαίνε-
μενα · καὶ κυριώτατον μὲν ἐστὶ, τὸ τῷ χρόνῳ πρό-
τερον. Λέγεται δὲ κυρίως, ἐπὶ μὲν ἐμφύχων, τὸ
πρεσβύτερον · ἐπὶ δὲ τῶν ἀφύχων, τὸ παλαιότερον ·
καταχρηστικῶς δὲ, καὶ ἀντ' ἀλλήλων λαμβάνον-
ται.

Δεύτερον δὲ, τὸ φύσει πρότερον · ὅπερ συνεισφί-
ρεται μὲν, οὐ συνεισφέρει δὲ · καὶ συναναιρεῖ, καὶ
συναναιρεῖται · ὥς τὸ ζῶον πρότερον τοῦ ἀνθρώπου ·
ζῶον γὰρ ὄντως, οὐδὲ ἀνθρώπος ἐστὶν · ζῶον γὰρ ὁ
ἀνθρώπος. Ἀνθρώπου δὲ μὴ ὄντος, ἐστὶν ζῶον · καὶ
ἱκνός γὰρ, καὶ κύων ζῶα εἰσι · καὶ ἀνθρώπου ὄντος,
πάντως ἐστὶν ζῶον · ζῶον γὰρ ὁ ἀνθρώπος. Ζῶον
δὲ μὴ ὄντος, οὐ πάντως ἀνθρώπος, ἀλλ' ἰσως ἱκνός,
κύων, καὶ τὰ τοιαῦτα · ταῦτα γὰρ ζῶα εἰσι [καὶ ταῦτα
μὲν περὶ τοῦ δευτέρου ἔσονται.]

Τρίτον, τὸ κατὰ τάξιν · ὥσπερ φάμεν, πρῶτον τὸ
ἀλφά · δεύτερον τὸ βῆτα · εἴτα τὰ συλλάβια · εἴτα
αἱ ψῆφοι.

Τέταρτον, τὸ κατ' ἀξίαν · ὥς φάμεν, πρῶτον ἐπί-
σκοπος, εἴτα πρεσβύτερος · ἐκβάλλουσι δὲ τοῦτον τὸν
τρόπον τινές. Ἐνδέχεται γὰρ τὸν πρῶτον κατὰ τά-
ξιν, ὑστέρον εἶναι κατ' ἀξίαν.

Πέμπτον, ὡς φάμεν, τὸ αἴτιον καὶ τὸ αἰτιατόν ·
ὥς ὁ ζωγράφος πρότερος τῆς ἰδίας εἰκόνος · αὐτὸς
γὰρ ἐστὶν αἴτιος τῆς ἰδίας εἰκόνος. Καὶ ὁ πατήρ
πρότερος, καὶ μεζῶν τοῦ υἱοῦ · ὁ γὰρ πατήρ αἴτιος
τοῦ υἱοῦ. Ἐκ γὰρ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς γεννᾶται ·
διὸ καὶ ὁ μακάριος Γρηγόριος (39) κατὰ τοῦτο τὸ
σημαίνόμενον ἔλαβε τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐν
D τοῖς Εὐαγγελίοις ῥηθέν · ὁ Πατήρ μου μεζῶν μου
ἐστί.

"Ἄλλοι δὲ προτιθέσι τὸ κατ' ἐπίνοιαν · ὥς πρό-
τερον τῶν θεμελίων ὁ τοίχος. Τοῦτο δὲ ἀνάγεται ὑπὸ
τὸν τέταρτον τρόπον, τὸν κατ' ἀξίαν. Τὸ γὰρ τῇ ἐπι-
νοίᾳ πρότερον, τοῦτο πράγματι ὑστέρον. Ὅσαυτῶς

ἡμετέρας προαιρέσεως, καὶ οὐκ ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν
πραγμάτων, ὑπῆρχεν, ex libera institutione nostra,
non ex ipsa rerum natura, ortum habuit.

δὲ τὸ πρότερον, τοσαυταχῶς καὶ τὸ ὕστερον. Τὸ δὲ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον, καὶ τὸ μέλλον καὶ τὸ ἥντων, οὐκ εἰσὶ τῶν ὁμωνύμων, ἀλλὰ τῶν ἀντι-
 ἑνός.

ΚΕΦΑΛ. Σ.

Περὶ τοῦ ἄμα.

Ἄμα λέγεται κυρίως μὲν, ὡς ἡ γένεσις ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ· ὅσον, δύο τινὲς ἐγεννήθησαν ἐν τῇ αὐτῇ ῥοπῇ. Οὗτος ὁ τρόπος ἀντίκειται τῷ πρώτῳ τῶν σημασινομένων τοῦ προτέρου. Δεύτερον σημασινομένων τῶν ἄμα, τὰ ἀλλήλοις συνυπάρχοντα, καὶ μὴ ὄντα ἑαυτοῦ ἑτέρου αἰτίων, ἢ αἰτιατῶν· ὡς τὸ διπλάσιον καὶ τὸ ἥμισυ. Ἄμα γὰρ συνυπάρχουσιν ἀλλήλα, καὶ συναισφένουσιν. Οὗτος δὲ τρόπος ἀντίκειται τῷ δευτέρῳ, καὶ τῷ πέμπτῳ τρόπῳ τοῦ προτέρου· ἐν μὲν γὰρ [τῷ] δευτέρῳ, οὐ συναισφένουσιν, οὐδὲ συναισφένουσιν ἀλλήλα. Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ τὸ μὲν αἰτίον, τὸ δὲ αἰτιατὸν· τρίτον σημασινομένων τῶν ἄμα, τὰ ἀντιδιηρημένα εἶδη· ἀντιδιηρημένα εἶδη λέγεται, τὰ ἐκ τῆς αὐτῆς διαιρέσεως κατενεχθέντα· ὅσον, τὸ λογικόν, καὶ τὸ ἀλογον, ἐκ τοῦ ζώου. Οὗτος ὁ τρόπος ἀντίκειται τῷ πρώτῳ, καὶ τῷ δευτέρῳ, καὶ σχεδὸν τοῖς ἄλλοις τρισι.

ΚΕΦΑΛ. ΣΑ.

Περὶ κινήσεως.

Κίνησις ἐστὶν ἐντελέχεια (39) τοῦ δυνάμει καθὼς τοιοῦτόν ἐστιν· ὅσον, ὁ χαλκὸς δυνάμει ἐστὶν ἀνδριάς. Δύναται γὰρ ὁ χαλκὸς ἀπαλαβεῖν τὸ εἶδος τοῦ ἀνδριάντος. Ἐντελέχεια οὖν ἐστὶ τοῦ χαλκοῦ, τοῦ δυνάμει ὄντος ἀνδριάντος, τὸ διαλυεῖσθαι, τὸ διαπλάττεσθαι, τὸ διαξέσθαι, ἅπαν εἰσὶ κινήσεις. Ἐν ὅσαις οὖν κατηγορίαις θεωρεῖται τὸ δυνάμει, ἐν τοσαύταις θεωρηθῆσεται ἡ κίνησις. Ἐν ὅσαις δὲ οὐ θεωρεῖται τὸ δυνάμει, οὐδὲ ἡ κίνησις θεωρηθῆσεται· θεωρεῖται οὖν ἐν τῇ οὐσίᾳ, ἐν τῷ ποσῷ, ἐν τῇ ποιῇ, ἐν τῇ ποῦ κατηγορίᾳ. Ἐν μὲν τῇ οὐσίᾳ, γένεσις καὶ φθορά· ἐν δὲ τῷ ποσῷ, αὐξήσις καὶ μείωσις· ἐν δὲ τῷ ποιῷ, ἀλλοίωσις· ἐν τῇ ποῦ, τὸ κύκλῳ φερόμενον, ὅπερ καλεῖται περιφορά· καὶ τὸ ἐπ' εὐθείας κινούμενον, ὅπερ λέγεται ἐπ' εὐθείας κίνησις. Τῆς δὲ ἐπ' εὐθείας κινήσεως διαφορὰ εἰσὶν ἑξ. Τὸ ἄνω, τὸ κάτω, τὸ ἰσὺ, τὸ ἔξω, τὸ δεξιὰ, καὶ τὸ ἀριστερά· διὰ μετὰ τῆς περιφοράς, ἐπὶ τοπικαὶ κινήσεις εἰσὶ· πᾶν γὰρ μεταβαλλόμενον, ἢ καθ' αὐτὸ μεταβάλλεται, ἢ κατὰ τι τῶν ἐν αὐτῷ, ἢ κατὰ τι τῶν περὶ αὐτό· καὶ εἰ μὲν καθ' αὐτό, ποιεῖ γένεσιν καὶ φθοράν. Εἰ δὲ κατὰ τι τῶν ἐν αὐτῷ, ἢ κατὰ τὸ ποσόν, καὶ ποιεῖ

tionem prius est, hoc reipso posterius est. Quot porro modis est prius, totidem quoque est posterius. Prius autem et posterius; majus item et minus, non inter equivoca recensentur, sed inter ea quae ab uno sunt.

CAP. LX.

De simul.

Modi quibus aliqua sunt simul. — Simul ea proprie dicuntur, quorum ortus est in eodem tempore, ut cum duo quidam eodem temporis puncto nati sunt. Atque hic primo modo significationum prioris opponitur. Secundo, ea simul esse dicuntur, quae invicem coexistunt, ita tamen ut neutrum alterius causa sit, aut ab altero esse accipiat; ut duplum et dimidium. Simul enim coexistunt, acque mutuo inferunt, atque pariter tollunt. Hic porro modus secundo modo ac quinto prioris adversatur. Et enim in secundo, nec se simul inferunt, nec simul tollunt: in quinto autem, alterum causa est; alterum a causa profectum. Tertio simul esse dicuntur species illae, quae ex adverso genus dividunt; hoc est, quae ex eadem divisione descendunt, velut rationale et irrationale ex animali. Hic porro modus primo et secundo, ac fere tribus aliis opponitur.

CAP. LXI.

De motu.

Quid motus. In quibus praedicamentis sit. Sex motus quoad locum. — Motus est actus ejus quod est in potentia, quatenus est in potentia. Velut res potentia statua est. Res quippe statu formam potest suscipere. Res itaque, quod potentia statua est, in eo actus positus est, ut dissolvatur et formetur ac expoliatur: quae omnia sunt motus. In omnibus ergo praedicamentis, in quibus consideratur id quod est potestate, in iisdem etiam motus considerabitur. E contra, in quibus non consideratur, id quod est potestate, nec motus quidem considerabitur. Consideratur itaque in substantia, in quantitate, in qualitate, et in praedicamento ubi. In substantia nempe, ortus et interitus: in quantitate, accretio et decretio: in qualitate, alteratio: in praedicamento ubi, hoc quod est in orbem agi (quod quidem circumactio dicitur) item a recta linea moveri, quod appellatur motus rectus. Porro motus illius qui in rectum est, sex sunt modi, supra, infra, intra, extra, dextrorsum, sinistrorsum. Quare adjuncta circulatione, septem sunt motus locales. Nam quidquid mutatur, aut

VAIIAE LECTIONES.

¹ Cod. S. Hil. τὸ μὲν εἶναι αἰτίον. Quidam codices, τὸ μὲν ἔν αἰτίον. Nonnulli alii: τὸ μὲν εἶναι αἰτίον.

NOTAE.

(39) Κίνησις ἐστὶν ἐντελέχεια. Quid sit ἐντελέχεια exponit scholiastes infra paginam Regii cod. 1986: Ἐντελέχεια ἐστὶ τῆς εἰδηποιήσεως ἢ τελειώσεως. Ἐντελέχεια, τοῦτοστιν ἐλασμός. Ἐντελέχεια ὁ ἀριστοτέλης τὴν ἐπιτελειότητα λέγει. Ἐντελέχεια est consummatio specificationis. Idem est atque impulsus. Aristoteles eam quoque aptitudinem

vocat. Philosophi locum non indicat scholiastes, lib. III Physic. c. 1 tit. 5 et 6 quod est ἐντελέχεια distinguitur contra id quod est δύναμις, seu potentia, seu aptitudine. Id quod cursum videre sit lib. II De anima, cap. 1, tit. 10 nisi forte ἀντιτελειότητα appellet potentiam completam.

per se mutatur, aut ratione alicujus quod sit in ipso; aut certe ratione alicujus quod sit circa ipsum. Ac si quidem per se; 63 ortum efficit et interitum. Sin ratione alicujus eorum quæ insunt; aut ratione quantitatis, atque accretionem ac decrectionem facit: aut ratione qualitatis, tumque alterationem efficit. Sin denique ratione alicujus quod sit circa ipsum, motum secundum locum facit. Nam locus, nec ipsum est quod movetur, nec eodem aliquid quæ sunt in ipso, sed comitatur ea quæ moventur, et circum ipsa est.

Circa ortum autem et interitum hoc interest; quod ortus sit progressus a non esse ad esse. Nam quod prius non erat, hoc oritur; interitus contra, ab esse ad non esse mutatio est. Quod vero ad accretionem et decrectionem spectat; accretio est motus ad majus; decrectio autem, ad minus. In alteratione rursum, sunt oppositæ affectiones: puta opponitur calefactio refrigerationi, et candori nigredo. Quocirca opponuntur, interitus quidem ortui; decrectio autem accretioni: alterationi vero, tum id quod peculiariter oppositum est, tum etiam quies; v. gr., calefactioni, tum refrigeratio, tum quies opponitur: nam cum res calefactioni subiecta terminum acceperit, atque ad summum calorem pervenerit, tum quiescit, et calefieri desinit. Itidem etiam mutationi secundum locum, tum contrarius motus, tum quies opponitur: contrarius nimirum motus, ut motus sursum motui deorsum: quies vero; nam si quis glebam sursum jaciatur, non prius deorsum movebitur, quam intercesserit quies aliqua. Cæterum cælesti motui nullus motus contrarius est. Videtur autem, alteratio motus reliquos consecrari. Nam et quod procreatur, et quod interit, et quod augetur, et quod decrescit, quodque loci mutatione movetur, omnino alteratur. In naturalibus tamen motibus, quanquam alterationem reliquos motus comitari reperimus; fieri tamen potest ut res aliqua alteratione mutetur, ac nihilominus nullo alio motu moveatur, uti contingit in lapide. Hic enim calore afficitur et frigore; nec tamen augetur aut desinit. Atque ita demum in motibus aliis. Quapropter, etsi alteratio reliquos motus comitatur, ipsa tamen secundum se considerari potest: hincque compertum sit illorum discrimen.

Mutatio non motus stricte. — Verum Aristoteles, haudquaquam mutationem motum appellat. Etenim in quinto Physicorum, probavit ortum et interitum mutationes quidem esse, non motus: eo quod motus ita fiat, ut res interim salva et incolumis maneat. Quod si alterationi ac mutationi locali duo contraria esse diximus, nempe contrarium motum, et quietem; utique sciendum omnino est, posse alia et alia ratione duo quedam uni contraria esse.

αὐξήσιν καὶ μείωσιν, ἢ κατὰ τὸ ποιεῖν, καὶ ποιεῖ ἀλλοιώσιν. Εἰ δὲ κατὰ τὸ περὶ αὐτὴν ποιεῖ τὴν κατὰ τόπον μεταβολὴν· ὁ γὰρ τόπος, οὕτως αὐτὸ ἐστὶ τὸ κινούμενον, οὕτως τι τῶν ἐν αὐτῷ· ἀλλὰ τοῖς κινουμένοις παρέπεται, καὶ περὶ τὰ κινουμένα ἐστὶ.

Διαφέρει δὲ γένεσις καὶ φθορά. Γένεσις μὲν γὰρ ἐστὶν ἡ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πρόδος· ὅπερ γὰρ οὐκ ἦν πρότερον, τοῦτο γίνεται. Ἡ δὲ φθορά, τὸ ἀνάπαλιν, καὶ ἀπὸ τοῦ ὄντος εἰς τὸ μὴ εἶναι μεταβολή. Αὐξήσις δὲ καὶ μείωσις· αὐξήσις μὲν γὰρ ἐστὶν, ἡ ἐπὶ τὸ μᾶλλον κίνησις· μείωσις δὲ, ἡ ἐπὶ τὸ ἐλάττω. Ἐν δὲ τῇ ἀλλοιώσει πάλιν, τὰ ἀντικείμενα κἀθὼ, θερμότης φύξις, τῷ λευκῷ τὸ μέλαν. Ἀντικείμενα τοίνυν τῇ μὲν γένεσι φθορά, τῇ δὲ αὐξήσει μείωσις, τῇ δὲ ἀλλοιώσει τὸ ἀντικείμενον καὶ ἡ ἡρεμία. Ἀντικείμενον μὲν θερμάνει φύξις ἡρεμία τε. Ὅταν γὰρ λάβῃ πέρας τὸ θερμαινόμενον, καὶ ἐλθῇ ἐπὶ τὴν ἀκραν θερμότητα, ἡρεμεῖ καὶ παύεται τοῦ θερμαίνεσθαι· οὕτως καὶ τῇ κατὰ τόπον μεταβολῇ καὶ ἡ ἐναντία κίνησις ἀντικείμεται, καὶ ἡ ἡρεμία. Ἐναντία μὲν γὰρ, ὡς ἡ ἀνω κίνησις τῇ κάτω· ἡρεμία δὲ· ἐὰν γὰρ βῶλον βίβητις ἐπὶ τὰ ἄνω, οὐ πρότερον ἐπὶ τὰ κάτω κινήσεται, πρὶν ἡρεμία τις γένηται. Τῇ δὲ οὐρανίᾳ κινήσει οὐκ ἐστὶν ἐναντία κίνησις. Δοκεῖ δὲ ἡ ἀλλοιώσις παρέπεται ταῖς λοιπαῖς κινήσεσι. Καὶ γὰρ, καὶ τὸ γινόμενον, καὶ τὸ φθειρόμενον, καὶ τὸ αὐξάνον, καὶ τὸ μειούμενον, καὶ τὸ κινούμενον κατὰ τόπον, πάντως ἀλλοιοῦται. Ἐπὶ δὲ τῶν φυσικῶν κινήσεων, εἰ καὶ εὐρίσκομεν παρεπομένην τὴν ἀλλοίωσιν ταῖς λοιπαῖς κινήσεσιν, ὅμως ἐνδέχεται ἀλλοιοῦσθαι μὲν, μὴ μέντοι κινεῖσθαι καθ' ἐτέραν κίνησιν, ὡς ἐπὶ λίθου. Οὕτως γὰρ θερμαίνεται καὶ φύγεται· καὶ οὕτως αὖθις οὕτως λέγει· καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως. Ὅστε εἰ καὶ παρέπεται ἀλλοίωσις ταῖς λοιπαῖς κινήσεσιν, ὅμως ἐνδέχεται αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν θεωρεῖσθαι· ὅθεν ὠμολόγηται αὐτῶν τὸ διὰ φορον.

Κίνησιν δὲ οὐ λέγει (10) ὁ Ἀριστοτέλης τὴν μεταβολὴν. Ἐν γὰρ τῷ πέμπτῳ λόγῳ τῆς φυσικῆς ἀποδείξεως, ἀπείδειξεν, ὅτι γένεσις καὶ φθορά μεταβολαὶ μὲν εἰσι· κινήσεις δὲ οὐκ εἰσὶ· διότι ἡ κίνησις, σωζομένου τοῦ πράγματος, γίνεται. Εἰ δὲ τῇ ἀλλοιώσει, καὶ τῇ κατὰ τόπον μεταβολῇ, ἐξημεν δύο ἐναντία εἶναι, τὴν τε ἐναντίαν κίνησιν, καὶ τὴν ἡρεμίαν, ἰστέον ὡς οὐκ ἀδύνατον κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο δύο εἶναι ἐναντία. Ἡρεμία μὲν γὰρ, ὡς ἡ ἔξις καὶ

NOTE.

(40) *Κίνησις δὲ οὐ λέγει.* Verum Aristoteles, etc. Ex Philosopho sex motus species numeraverat, et in primis generationem et corruptionem. Monet tamen, Ammonio auctore, Aristotelem, lib. v Physic. mutationem ideo distinxisse a motu, ut generationem et corruptionem esse motus proprie dictos negaverit. Philosophi mentem Ammonius explicat,

ut μεταβολή mutatio sit quoddam genus, ejus tres sint species, κίνησις, γένεσις, φθορά, motus, generatio, corruptio; adeoque motus omnis mutatio sit quædam; at non vicissim. Generationem porro et corruptionem motus proprie non esse, hisdem quibus Noster rationibus probat Ammonius.

στέρησις· ἡ δὲ ἀντικειμένη, κυρίως, ὡς θερμάνει A
ψύξιν.

ΚΕΦΑΛ. ΣΒ.

Περὶ τοῦ ἔχειν.

Τὸ ἔχειν κατὰ ὁκτώ τρόπους λέγεται. Ἡ γὰρ ὡς
ἔστιν καὶ διάθεσιν, ἢ ἄλλην ποιότητα· λεγόμεθα γὰρ
ἔχειν ἐπιστήμην καὶ ἀρετὴν. Ἡ ὡς ποσὸν· λέγεται
γὰρ τρίπτυχον μέγεθος ἔχειν τὸ ξύλον. Ἡ ὡς οὐσίαν
περὶ οὐσίαν, ὅπου ἐστὶ γενικώτατον γένος. Τοῦτο δὲ,
ἢ περὶ ὅλον τὸ σῶμα, ὡς χιτῶν· ἢ περὶ τι μέρος,
ὡς δακτύλιος ἐν δακτύλῳ· ἢ ὡς μέρος ἐν ὅλῳ· λε-
γόμεθα γὰρ ἔχειν χεῖρα· ἢ ὡς ἐν ἀγγείῳ, ὡς λέγο-
μεν οἶνον ἔχειν τὸ κεράμιον· ἢ ὡς κτήμα· λεγόμεθα
γὰρ οἰκίαν ἔχειν, ἢ ἀγρόν· λεγόμεθα δὲ καὶ γυναῖκα
ἔχειν, καὶ ἡ γυνὴ ἄνδρα ἔχειν λέγεται· τοιαῦτα δὲ οὗτος B
ὁ τρόπος ἀλλότριος εἶναι τοῦ ἔχειν, ἐπειδὴ ἀντιστρέ-
φει. Οὐδὲν γὰρ μᾶλλον σημαίνει ἔχειν τὸν ἄνδρα
γυναῖκα, ἢ τὴν γυναῖκα, ἄνδρα. Οὐδὲ γὰρ ἕτερον
ἐτέρου ἐπικρατεῖ, ἀλλ' ἰσῶς καὶ ἀδιαφόρως ἔχουσιν.
Εἰ δὲ καὶ ὁ κτήτωρ ἔχει κτήμα, καὶ τὸ κτήμα κτή-
τορα, καὶ ἀντιστρέφει. Ἀλλ' οὐχ ὡς ἄνθρωπος γυναῖκα,
καὶ γυνὴ ἄνδρα. Ὁ γὰρ κτήτωρ αὐτοκρατεῖ καὶ
κυριώτατον ἐστὶ τοῦ κτήματος· καὶ διὰ τοῦτο μᾶλ-
λον, ὁ μὲν κτήτωρ ἔχειν λέγεται, τὸ δὲ κτήμα,
ἔχεισθαι.

Uxor virum. Etenim jus omne ac dominium in prædium possessori competit; eaque de causa, pos-
sessor potius habere, prædium autem haberi dicitur.

Ἄλλοι δὲ, οἳ τὸ ἔχειν τῶν ὁμωνύμων ἐστὶ. Τινὲς
δὲ τοσαύτας διαφορὰς λέγουσι τοῦ ἔχειν, ὅσας καὶ
τοῦ ποιεῖν, καὶ τοῦ πάσχειν. Ὡς γὰρ τὰ ποιῶντα,
καὶ τὰ πάσχοντα, ἢ ἐμφυχὰ ἐστίν, ἢ ἀψυχα· οὕτω C
καὶ ἐνταῦθα· ἢ ἐμφυχόν ἐστι τὸ ἔχον, καὶ τὸ ἐχόμε-
νον, ἢ ἀψυχον. Πῶς οὖν τῶν διαφορῶν γενῶν αἱ αὐταὶ
διαφοραὶ ἐξόνται; Ἀλλ' ἐστὶν εἰπεῖν, οἳ τὸ ἔχειν,
ἢ περὶ ὅλον τὸ σῶμα ἐστίν, ἢ περὶ μέρος; καὶ πάλιν
τοῦτο, ἢ ἀμυντήριόν ἐστιν, ἢ κόσμος.

potest: id quod est habere, aut circa totum corpus
propulsandas injurias esse accommodatum, aut ad ornatum.

ΚΕΦΑΛ. ΣΓ.

Περὶ ἀποφάνσεως, ἀποφάνσεώς τε καὶ καταρά- σεως.

Χρὴ γινώσκειν οἳ τὴν κατάφασιν καὶ τὴν ἀπόφασιν,
ἀπόφανσις λέγεται. Κατάφασις μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ση-
μαίνουσα τί τινι ὑπάρχει· τοῦτέστι, τί ὑπάρχει τις·
οἷον, Σωκράτης σοφός ἐστι· Σωκράτης περιπατεῖ.
Ἀπόφασις δὲ, ἡ δηλοῦσα τὸ μὴ ὑπάρχον τι, ἥγουν, D
τί οὐκ ἐστὶ τις· οἷον, ὁ δεινὰ οὐκ ἐστὶ σοφός· ὁ δεινὰ
οὐ περιπατεῖ. Ἐπειδὴ δὲ πάση καταφάσει ἀντίκει-
ται ἀπόφασις, καὶ πάση ἀποφάσει κατάφασις· ἢ
ἀπόφασις ἢ ἀντικειμένη τῇ καταφάσει, καὶ ἡ κατά-
φασις ἢ ἀντικειμένη τῇ ἀποφάσει, ἀντίφασις λέγε-
ται· ἀνάγκη δὲ τὴν μίαν ψεύδεσθαι, καὶ τὴν μίαν
ἀληθεύειν.

ΚΕΦΑΛ. ΣΔ.

Περὶ ὅρου, καὶ προτάσεως, καὶ συλλογισμοῦ.

Χρὴ γινώσκειν οἳ σκοπὸν ἔχει ἡ λογικὴ πρα-

Quies nimirum contraria est, ut habitus, et priva-
tio; at oppositus motus proprie contrarius est, ut
refrigeratio calefactioni.

64 CAP. LXII.

De habere.

Habere octo modis dicitur. Aut enim, ut habitum
et dispositionem, aut aliam qualitatem; etenim
scientiam ac virtutem habere dicimur. Aut ut
quantum: lignum enim tres cubitos magnitudinis
habere dicitur. Aut ut substantiam circa substan-
tiam; quod quidem est universalissimum genus.
Hoc porro vel circum universum corpus, ut vestem:
aut circa aliquam partem, ut anulum in digito.
Aut partem in toto; dicimur enim habere unum.
Aut ut in vase; ut amphora vinum habere dicitur.

B Aut ut possessionem; domum enim, aut agrum
habere dicimur. Quin et uxorem dicimur habere;
et uxor item virum habere dicitur. Videtur autem
hic modus ab habere alienus esse, quoniam con-
versionem admittit. Neque enim magis virum
habere uxorem significat, quam uxorem virum.
Neuter enim alterum exsuperat; verum æque ac
sine discrimine sese invicem habent. Quamquam
autem possessor quoque prædium, ac rursus præ-
dium possessorem habere dicatur, atque hæc inter
se convertantur; at non tamen ut vir uxorem, ac
uxor virum. Etenim jus omne ac dominium in prædium possessori competit; eaque de causa, pos-
sessor potius habere, prædium autem haberi dicitur.

Illud autem minime dubium, quin habere in
æquivocorum numero sit censendum. Nonnulli
porro ejus quod est habere, totidem differentias
esse dicunt, quot sunt ejus quod est agere et pati. C
Uti enim ea quæ agunt ac patientur, vel sunt ani-
mata vel inanimata: eodem modo hic quoque,
aut animatum est id quod habet, et habetur, aut
inanimatum. Qua igitur ratione diversorum ge-
nerum eadem erunt differentia? verum responderi
esse, aut circa partem. Atque hoc rursus, aut ad
ornatum.

CAP. LXIII.

De enuntiatione, affirmatione et negatione.

Affirmatio et negatio. Contradictoriarum vera
altera. — Sciendum est, tam affirmationem, quam
negationem, enuntiationem esse. Atque affirmatio
quidem est, quæ, quid alicui insit, id est, quid
aliquis sit, significat; ut Socrates sapiens est: D
Socrates ambulat. Negatio autem, quæ, quid ali-
cui non insit, id est, quid aliquis non sit, osten-
dit: uti, hic non est sapiens; ille non ambulat.
Quoniam autem omni affirmationi, negatio; item-
que omni negationi, affirmatio adversatur; negatio
ea quæ affirmationi opponitur, et affirmatio ea
quæ negationi adversatur, contradictio dicitur.
Porro alteram falsam, alteram veram esse necesse
est.

65 CAP. LXIV.

De termino, et propositione, et syllogismo.

Demonstratio logici muneris. Quid terminus.

Observandum est, hoc logiei muneris esse, ut de demonstratione pertractet. Demonstratio autem syllogismus est. Syllogismus porro ex duabus veris propositionibus et conclusione conflatur, v. gr. ut animam immortalem esse demonstrém, ita probo: *Quidquid perpetuo motu agitur, immortale est.* Hæc est propositio. Deinde alteram propositionem adjungo, et dico: *Anima perpetuo motu agitur.* Sequitur conclusio: *Anima ergo immortalis est.* Unaquæque autem propositio ex terminis constat. Quælibet enim propositionis dictio terminus appellatur. Nam terminus est, in quem propositio resolvitur. Exempli gratia, in hæc propositione: *Quidquid perpetuo motu agitur, immortale est; quidquid, terminus est, utpote propositionis pars: perpetuo motu agitur, item terminus dicitur; immortale, itidem terminus dicitur; ac demum, est, terminus dicitur.*

Ut bonus syllogismus. — Illud autem scire convenit, necessarium esse, ut propositiones omnes veræ sint, ac conclusio propositionibus respondeat. Nam si vel propositionum altera, vel conclusio, falsa invenitur, paralogismus, hoc est captiosum argumentum, non syllogismus erit. Porro quinque ista, nempe vox simplex, nomen, verbum, dictio, terminus, nihil inter se ratione subjecti differunt, sed secundum habitudinem duntaxat: v. gr. homo, ut simpliciter aliquid significat, simplex vox dicitur: ut autem subjectum, nomen vocatur: ut vero rationem prædicati obtinet, verbum: ut rursum pars est affirmationis et negationis, dictio: ut denique propositionis ac syllogismi pars, terminus appellatur.

Quid verbum dialecticis. — Sciendum est autem in propositione, hoc est, in affirmatione et negatione, subjectum quidem, nomen dici: quod autem prædicatur, verbum. Exempli gratia, propositio est, *homo ambulat*: in ea, homo subjectum est, ac nomen dicitur; *ambulat* autem, prædicati rationem obtinet, et dicitur verbum. Ac rursum in his verbis, *Socrates bonus est*; *Socrates* subjectum est, ac nomen dicitur: *bonus est*, prædicati locum tenet, ac verbum nuncupatur, utpote affirmationis pars: tametsi alioqui apud grammaticos, *bonus* dicitur esse nomen. Atque ut summam dicam, illud omne quod est comitatur, verbum est.

Illud item sciendum, nihil inter hæc quinque discriminis esse, nempe inter enuntiationem, præ-

A γματεία περί τῆς ἀποδείξεως διαλαθεῖν. Ἡ δὲ ἀποδείξις συλλογισμὸς ἐστὶ· ὁ δὲ συλλογισμὸς σύγκειται ἐκ δύο ἀληθῶν προτάσεων, καὶ τοῦ συμπέρασματος· οἷον, θέλων ἀποδείξαι ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατος· ἐστὶ, λέγω· Πᾶρ ἀεικίνητος (41) ἀθάνατόν ἐστιν· αὐτὴ πρότασις ἐστὶ. Λέγω δὲ καὶ δευτέραν πρότασιν· Ἡ ψυχὴ ἀεικίνητος ἐστὶν. Εἰτα τὸ συμπέρασμα· Ἡ ψυχὴ ἀρα ἀθάνατος ἐστὶν. Ἐκάστη γὰρ λέξις τῆς προτάσεως ὅρος λέγεται. Ὅρος δὲ λέγεται, εἰς ὃν ἀναλύεται ἡ πρότασις· οἷον ἡ πρότασις λέγει· Πᾶρ ἀεικίνητος ἀθάνατόν ἐστιν· τὸ Πᾶρ ὅρος λέγεται, ὡς μέρος προτάσεως· καὶ τὸ ἀεικίνητος, ὁμοίως ὅρος λέγεται· καὶ τὸ ἀθάνατον, ὅρος λέγεται· καὶ τὸ, ἐστὶν, ὅρος λέγεται (42).

B Χρὴ δὲ γινώσκειν ὅτι δεῖ πάσας τὰς προτάσεις ἀληθεῖς εἶναι, καὶ τὸ συμπέρασμα ἀκολουθεῖν ταῖς προτάσεσιν. Εἰ γὰρ εὐρεθῇ, ἡ μία τῶν προτάσεων ψευδής, ἢ τὸ συμπέρασμα, παραλογισμὸς ἐστὶ. καὶ οὗ συλλογισμὸς. Ἐνὶ δὲ ἀπλῇ φωνῇ, ὄνομα, ῥῆμα, φάσις, ὅρος· ταῦτα τὰ πάντα, κατὰ μὲν τὸ ὑποκειμενον, οὐδὲν ἀλλήλων διαφέρουσι· μόνον δὲ κατὰ τὴν σχέσιν ἐστὶν αὐτῶν ἡ διαφορὰ· οἷον, ἀνθρωπος, ὡς μὲν ἀπλῶς σημαντικόν, λέγεται ἀπλῇ φωνῇ· ὡς δὲ ὑποκειμενον, λέγεται ὄνομα· ὡς δὲ τάξιν ἐπέχον τοῦ κατηγορουμένου, λέγεται ῥῆμα· ὡς δὲ μέρος καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως, λέγεται φάσις· ὡς δὲ μέρος προτάσεως καὶ συλλογισμοῦ, λέγεται ὅρος.

C Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἐν τῇ προτάσει, ἦτοι καταφάσει καὶ ἀποφάσει, τὸ μὲν ὑποκειμενον, ὄνομα λέγεται· τὸ δὲ κατηγορούμενον λέγεται ῥῆμα. Οἷον, κατὰφάσις ἐστὶν, ἀνθρωπος περιπατεῖ· τὸ ἀνθρωπος, ὑποκειμενόν ἐστι, καὶ λέγεται ὄνομα· τὸ περιπατεῖ, τάξιν ἔχει κατηγορουμένου, καὶ λέγεται ῥῆμα· Συγκράτης καλός ἐστι· τὸ Συγκράτης, ὑποκειμενόν ἐστὶ, καὶ λέγεται ὄνομα· τὸ καλός ἐστι, τάξιν ἔχει κατηγορουμένου, καὶ λέγεται ῥῆμα, ὡς μέρος καταφάσεως· εἰ καὶ παρὰ τοῖς γραμματικαῖς ὄνομα λέγεται τὸ, καλός· καὶ ἀπλῶς, ὅτινι ἀκολουθεῖ τὸ, ἐστὶ, ῥῆμα ἐστὶν ἰ.

Ἰστέον δὲ ὅτι τὰ πάντα ταῦτα οὐδὲν ἀλλήλων δι-
εστίνονεν, ἀπόφανσις, πρότασις, πρόβλημα, ἐνστάσις,

VARIE LECTIONES.

i Hic addunt tres codd. *Logicae* fusioris, καὶ ἐν τῇ ἀποφάσει, καὶ ἐν τῇ καταφάσει, καὶ ὄνομα ἐστὶ, καὶ ῥῆμα, ῥῆμα λέγεται παρ' αὐτοῖς φιλοσόφοις, ὡς κατηγορούμενον. Ac in negatione perinde ac in affirmatione, sive verbum sit, sive nomen, verbum a philosophis dicitur, quia prædicatum est.

NOTÆ.

(41) Πᾶρ ἀεικίνητος. Omne quod perpetuo motu agitur, etc. Hoc est argumentum, quo Plato immortalitatem animorum probabat, de quo legendus Marsilius Ficinus in *Phædonem*. Illo etiam Patrum nonnulli incaute uti sunt, cum non adverterent, eo perinde Platonem animæ beatitudinis incorruptionem intulisse.

(42) Καὶ τὸ, ἐστὶν, ὅρος λέγεται. Ac demum, est, terminus dicitur. Quo auctore hoc scripserit, nescio. Nostrates verbum, est, copulam vocant, non terminum: Blemmydas προσκατηγορούμενον, q. d. prædicatum adjunctum. At vero ipse quoque terminum ὅρον illud esse ait.

συμπέρασμα. Ὅταν γὰρ ἀπὸ τῶς ἀποφανώματι ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατος ἐστίν, ἀποφανὸς λέγεται. Ὅτε δὲ ὡς μέρος συλλογισμοῦ ληφθῇ, τότε πρότασις ἐστίν, ὡς τὸ λέγειν. Ἡ ψυχὴ ἀθάνατος ἐστίν. Ἡνίκα δὲ τις ἐνίσταται πρὸς τὴν πρότασιν, λέγων. Πόθεν δὴλον ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατος ἐστίν; τότε τὸ τοιοῦτον ἐνστάσις προσαγορεύεται. Ἡνίκα δὲ πάλιν προτείνωμεν εἰς ζητήσιν. Ἀρὰ γε ἡ ψυχὴ ἀθάνατος ἐστίν; καλεῖται πρόβλημα. Ὅτε δὲ ἐκ προτάσεων συναχθῇ, καλεῖται συμπέρασμα. ὅσον. Ἡ ψυχὴ ἀεικίνητος ἐστίν. τὸ ἀεικίνητος, ἀθάνατος. ἐκ τῶν προτάσεων τούτων συνάγεται. Ἀρὰ ἡ ψυχὴ ἀθάνατος ἐστίν. τοῦτο ἐστὶ συμπέρασμα.

ΚΕΦΑΛΑ. ΣΕ.

Ποικίλοι ὅροι.

Πρότασις ἐστὶ λόγος ἀποφαντικός τινος ἀπὸ τινος, ὅπερ ἐστὶν ἀπόφασις. ὅσον, Σωκράτης οὐ γελᾷ. ἢ τινος κατὰ τινος, ὅπερ ἐστὶ κατὰφασις. ὡς Σωκράτης γελᾷ. Ὅρος ἐστὶν εἰς ὃν ἀναλύεται ἡ πρότασις. Συλλογισμὸς ἐστὶ λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν, ἔχουν ὁμολογηθέντων, ἔτερον ἐξ ἀνάγκης τῶν κειμένων συνελθῆναι διὰ τὰ κείμενα. διὰ γὰρ τὰς κειμένων προτάσεις γίνεται τὸ συμπέρασμα, μὴ δοθέντων ἔξωθεν ἑτέρας τινος συστάσεως. Πρόβλημα ἐστὶ θεώρημα συντείνον εἰς ἀφίρσιν καὶ φύσιν, ἔχουν εἰς ἀρνησιν καὶ συγκατάθεσιν, πρὸς γινώσιν δὲ καὶ θεωρίαν. Πύσμα ἐστὶν ἐρώτημα, διεφοδικήν, ἔχουν πλατεῖαν ἀπαιτοῦν ἀπόκρισιν. Διαφέρει γὰρ ὁ ἐρωτηματικός λόγος τοῦ πνευματικοῦ, ὅτι τῷ μὲν ἐρωτηματικῷ ταχεῖα ἐπεται ἡ ἀπόκρισις, ἔχουν δὲ ὀλίγων τῶν δὲ πνευματικῶν, χρονία, καὶ διὰ πολλῶν λόγων. Διαλογικὸς χαρακτήρ λέγεται, ὁ κατὰ πῦσιν καὶ ἀπόκρισιν. Ἐνστάσις ἐστίν, ἡ ἐκ τῶν προσιμίων ἀνατρέπουσα τὸν λόγον. Ἀντιπαράστασις δὲ, ἡ δεχομένη μὲν τὸν λόγον, ὡς ἀληθῆ, δεικνύουσα δὲ, ὡς οὐδὲν βλάπτει πρὸς τὸ προκείμενον. Αἰμμητιόν ἐστίν, ὅπερ ἐληγεται ὡς ὁμολογούμενον, πρὸς κατασκευὴν τινος. Αἰρεσις ἐστὶ φρόνησις, ἔχουν δόξα, πλείονων ἀνθρώπων, πρὸς ἀλλήλους μὲν συμφωνούντων, πρὸς ἄλλους δὲ διαφωνούντων. Κοινὴ δὲ ἐννοία ἐστὶν ἡ παρὰ πάντων ὁμολογούμενη. ὅσον, ὅτι ἐστὶν ὁ ἥλιος. Θέσις δὲ ἐστὶ παράδοξος ὑπερλήφεις τινος τῶν ἐν σοφίᾳ γνωρίμων, ἔχουν ἔξῃ ἐννοία, ὡς ὁ Παρμενίδου λόγος, ὅτι ἐν ταῖς τὸ ὄν. καὶ ὡς ὁ Ἡρακλείτου, ὅτι πάντα κινεῖται.

Thesis ac eruditione insignis aliena a communi existimatione opinio; id est, nova quedam, insolensque conceptio: ut illud Parmenidis, qui ens unum esse dicebat: illud item Heracliti, qui omnia moveri assererat.

Κοινὸν ἐστὶ, τὸ πολλοῖς θεωρούμενον, ἢ τὸ ὑπὸ πολλῶν κατηγορούμενον. Κοινὸν δὲ τετραχῶς λέγεται. ἢ τὸ εἰς τὰ μέρη διαίρετον, ὡς ἡ κληρουχουμένη γῆ. ἢ τὸ ἀδιαίρετον ἐν χρήσει κοινῇ παραλαμβάνομενον, ὅχι ἅμα δὲ. ὡς εἰς δοῦλος, ἢ εἰς ἱππὸς δύο δεσποτῶν, ποτὲ μὲν τοῦδε, ποτὲ δὲ τοῦδε τὴν κέλευσιν πληρῶν. ἢ τὸ ἐν προκαταλήψει ἰδιοποιούμενον, εἰς δὲ τὸ κοινὸν ἀναπεμπόμενον, ὡς ὁ ἐν θεάτρῳ τόπος, ἢ ἐν βαλανεῖο. ἢ τὸ ἀδιαίρετον εἰς

positionem, questionem, instantiam, ac conclusionem. Nam cum simpliciter pronuntio, **65** anima est immortalis; enuntiatio dicitur. Cum autem ut pars syllogismi assumitur, jam propositio est, quod dico, Anima immortalis est. Rursus cum quispiam adversus propositionem hanc insistit dicens, Unde animam immortalem esse constat? tunc id instantia appellatur. Rursus cum inquirendi causa proponimus, numquidnam anima immortalis est? questio vocatur. Denique, cum ex propositionibus aliquid colligitur, conclusio appellatur: v. gr. Anima perpetuo movetur: quod perpetuo movetur, est immortale: ex his propositionibus colligitur: Anima ergo immortalis est, atque hæc est conclusio.

CAP. LXV.

Definitiones variae.

Variae terminorum logicorum definitiones. — Propositio est oratio enuntians aliquid ab aliquo: quod quidem est negatio, ut, Socrates non ridet: aut alicujus de aliquo; quod affirmationis rationem habet, ut, Socrates non ridet. Terminus est, in quem propositio resolvitur. Syllogismus est oratio, in qua positus quibusdam (hoc est, concessis) aliud necessario ex his quæ sunt posita, esse contingit, propter illa quæ posita sunt. Etenim ob positas propositiones, sit conclusio, nulla alia externe petita confirmatione opus habens. Questio, est proposita intellectui inquisitio tendens ad electionem vel fugam; hoc est, ad inficiationem, vel consensum. Percontatio, est interrogatio diffusam ac prolixam responsionem postulans. Hoc enim interrogatoria oratio a percontatoria differt, quod interrogatoria velox (hoc est, paucis concepta) responsio sequitur: percontatoria autem, prolixa, et multis verbis. Character dialogicus dicitur, qui aclamatione et responsione constat. Instantia, est quæ ab ipso initio orationem evertit. Antiparastasis, id est depulsio, est quæ id quod ab adversario dicitur, ut verum quidem admittit, sed rei propositæ nihil detrimenti asserre ostendit. Lemma, id est assumptum; est quod ut certum et indubitatum ad alicujus rei probationem assumitur. Hæresis est sententia, seu opinio multorum hominum inter se quidem consentientium; ab aliis autem dissentientium. Communis notio, est de qua inter omnes constat; velut, solem esse. Thesis, est viri alicujus, sapientia ac eruditione insignis aliena a communi existimatione opinio; id est, nova quedam, insolensque conceptio: ut illud Parmenidis, qui ens unum esse dicebat: illud item Heracliti, qui omnia moveri assererat.

Commune quatuor modis. Quid sit per se dici. — Commune, est quod in multis consideratur; aut quod de multis predicatur. Commune autem quatuor modis dicitur: nampe, aut quod in partes dividi potest, ut terra quæ in plures heredes distribuitur. Aut quod sine divisione in communem usum adhibetur; non tamen uno eodemque tempore: ut servus unus, aut unus equus duorum dominorum, nunc hujus, nunc illius imperium.

exsequens. Aut quod licet occupatione proprium usurpetur, in commune tamen remittitur, ut **67** locus in theatro, vel in balneo. Aut denique, quod indivise ad commune et eandem intelligentiam profertur; ut præconis vox. Atque hoc modo in æquivocis et univocis debet accipi quod dicitur: *Quorum nomen est commune*. Per se est, quod primum ac per essentiam alicui inest, ac non per accidens, ut esse rationale, homini. Universale est, quod multa significat; ut homo, animal, substantia. Per accidens, est quod potest alicui inesse, vel abesse; ut homini aegrotare, vel sanum esse. Facere dicitur in artibus effectricibus, in quibus remanet res quæ sit, ut in fabrilis, et similibus. Absoluta enim effectione, remanet lectus. Agere autem dicitur in iis in quibus non remanet opus, id est quod fuit effectum; ut in tibiz ludo, astronomiæ, geometriæ ac similibus operam dare.

De subtili consideratione. Duplex ἐπίνοια, seu subtilis ratio, quam ens rationis vulgo dicimus. — Ἐπίνοια, vel subtilem considerationem, vera doctrina duplicem esse pronuntiat. Altera enim est, velut ἐπίνοια quædam, ac ἐπενθύμησις: hoc est, accuratior quædam ac secunda cogitatio, quæ totam et implicatam rerum speculationem, atque cognitionem explicat, ac declarat: ut quod sensui simplex videbatur, per longam et curiosam mentis indagationem varium et multiplex esse appareat. v. gr. homo qui simplex esse videtur; subtili cogitatione duplex intelligitur; ex corpore scilicet et anima concretus. Altera autem figmentum est cogitationis animi, per conjunctionem sensuum ac facultatis imaginantis, ex iis quæ sunt, ea quæ non sunt componens et æstimans; cuiusmodi est hippocentaurorum, et sirenarum, et tragelaphorum fabulosa confectio. Universorum enim partes accipiens, atque ex partibus aliud quidpiam componens, arbitrato ac libitu suo, ea quæ nullo modo intelliguntur, in animi cogitatu ac rationibus finxit, subindeque in materia concinnans, simulacra idolaque formavit. Hæc autem, simplex cogitatio dicitur.

Garrulitas, est, dum quis ea quæ in aliquo continentur, de eo quod continet, enuntiat ac prædicat. v. gr. in homine animal et bipes continentur, et in Socrate album et musicum. Si quis ergo ea de homine, aut de Socrate prædicet, hoc modo, homo est animal bipes: Socrates est quiddam musicum, album, ille nugatur et garril, idem multoties repetens. Hæc enim nugacitatem et garrulita-

A κοινὴν καὶ τὴν αὐτὴν ἐννοίαν προβαλλόμενον, ὡς ἡ φωνὴ τοῦ κήρυκος. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον χρῆ ληφθῆναι ἐπὶ τῶν ὁμωνύμων καὶ συνωνύμων, ὡς ὄνομα κοινόν. Καθ' αὐτὸ ἐστὶ, τὸ πρῶτως καὶ κατ' οὐσίαν προσὲν τινι, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός, ὡς τὸ λογικὸν τῷ ἀνθρώπῳ. Καθόλου δέ ἐστι, τὸ πολλὰ σημαίνειν, ὡς ἄνθρωπος, ζῶον, οὐσία. Κατὰ συμβεβηκός ἐστιν, ὃ δύναται ὑπάρχειν τινι, καὶ μὴ ὑπάρχειν, ὡς τῷ ἀνθρώπῳ τὸ νοσεῖν, καὶ τὸ ὑγιαίνειν. Ποιεῖν λέγεται ἐπὶ τῶν ποιητικῶν τεχνῶν, ἐφ' ὧν διαμένει τὸ γινόμενον· ὡς ἐπὶ τεκτονικῆς, καὶ τῶν τοιούτων· διαμένει γὰρ μετὰ τὴν ποίησιν ἡ κλίνη. Πράττειν δὲ λέγεται, ἐφ' οὗ οὐ διαμένει τὸ ἔργον¹. ἔχουν ἀποτέλεσμα· ὡς ἐπὶ τῆς ἀθλητικῆς καὶ ὀρχηστικῆς. Θεωρεῖν λέγεται τὸ νοεῖν, τὸ ἀστρονομεῖν, τὸ γεωμετρεῖν, καὶ τὰ τοιαῦτα.

B et saltatione. Contemplari dicitur, intelligere:

Τὴν ἐπίνοιαν (43) ὁ ἀληθὴς λόγος διττὴν ἀποφαίνεται. Ἡ μὲν γὰρ, οἷον ἐπὶ νοιά τις καὶ ἐπενθύμησις ἐστὶ, τὴν ὁλοσχερῆ τῶν πραγμάτων, καὶ ἀδιάρθρωτον ἐξαπλοῦσα καὶ διασαφούςα θεωρίαν καὶ γινώσκειν· ὡς τὸ αἰσθῆσαι δόξαν εἶναι ἀπλοῦν, τῇ πολυπραγμοσύνῃ πολυμερές τε καὶ ποικίλον ἀναφαίνεται· οἷον ὁ ἄνθρωπος ἀπλοῦς φαινόμενος, τῇ ἐπινόῃ διπλοῦς κατανοεῖται, ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος συγκείμενος. Ἡ δὲ, ἀνάπλασμα διανοίας τυγχάνει, κατὰ συμπλοκὴν αἰσθησεώς τε καὶ φαντασίας ἐκ τῶν ὄντων τὰ μεθὰ μὴ ὄντα συντιθεῖσα καὶ δοξάζουσα. Τοιαύτη δὲ ἐστὶν ἡ τῶν ἱπποκενταύρων, καὶ σειρήνων, καὶ τραγελᾶφων μυθοπλαστία. Τῶν ὄλων γὰρ τὰ μέρη λαμβάνουσα, καὶ ἐκ τῶν μερῶν ἄλλο τι συντιθεῖσα, κατὰ πολλὴν ἐξουσίαν τε καὶ εὐκολίαν, τὰ μεθὰ μὴ ὄντα ὑποτάσσει τε καὶ οὐσίᾳ θεωρούμενα, ἐν τῇ διανοίᾳ, καὶ τοῖς λόγοις ἀνέπλασεν· εἶτα καὶ ταῖς ὁλαῖς διαμορφουμένη, ἀνειδωλοποίησεν· αὐτὴ δὲ λέγεται ψαλὴ ἐπίνοια.

C conspiciuntur in rerum natura, aut existere in-

[Ἄδολεσχία ἐστίν, ὡς ἐάν τις τὰ ἐν τινι περιεχόμενα κατηγορήσῃ τοῦ περιέχοντος· οἷον περιέχεται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τὸ ζῶον καὶ τὸ διπῶν, καὶ ἐν τῷ Σωκράτει τὸ λευκόν, καὶ τὸ μουσικόν· ἐάν οὖν τις ταῦτα κατηγορήσῃ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τοῦ Σωκράτους, λέγων· Ὁ ἄνθρωπος ζῶον διπῶν· ὁ Σωκράτης μουσικόν, λευκόν· ἀδολεσχεῖ, τὸ αὐτὸ λέγων πολλάκις. Ταῦτα γὰρ ἐστὶν ἀδολεσχία. Διότι

VARIÆ LECTIONES.

¹ Duo verba hæc addo ex Colb. Regg. 3 et S. Hil. mss. multa, v. φιλοσοφία. ¹ Edit. τὸ τέλος, pro τέλος, ut in N. et R. 2928. Alii habent, τὸ ἔργον: priores interpretes, opus; Quæ lectio verior est. ² Ex Reg. Mediceo singulari, n. 1604, Hæc addidit Combefisius, usque ad Ἐνωσις γίνεσθαι. Assuta tamen videntur, aut saltem loco mota. Prius enim agendum erat περὶ ἀδολεσχίας, De nugacitate, quæ oratio vitiosa est, ubi de orationis speciebus variis, quam de unius rei ad aliam habitudine.

NOTÆ.

(43) Τὴν ἐπίνοιαν. Subtiliorem considerationem, etc. Hæc eadem totidem fere verbis reperi cap. 28 Collectan., mss. contr. Severianos, tanquam ex

Leontio. Utiq. præverat Basilii lib. 1 Cont. Eunomium.

ταυτά περιέχει ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὁ Σωκράτης· καὶ ὁ Αὐτὸς τοὺτους εἰπὼν, κάκιστα ἐδήλωσε.

Ἐχέσις ἐστὶν ἡ ἐγγύτης^α, καὶ ἡ ἀγάπη, ἡ γυν φιλία, καὶ ἡ κρᾶσις, καὶ ἡ μετουσία, καὶ συναφεία. Σχέσιν δὲ λέγομεν τὴν πρὸς τὸδε συνάφειαν, καὶ συνήθειαν, καὶ διάθεσιν, καὶ ἡ εἰς τόπον, καὶ ἡ ἐκ τόπου, καὶ ἡ ἐν τόπῳ· ἰστέον δὲ ὅτι τεσσάρων ἀνθρώπων σχέσεις εἰσὶν ἑξ· τοῦ πρώτου πρὸς τοὺς τρεῖς, ὡς εἶναι τρεῖς τῶς σχέσεις· τοῦ δευτέρου πρὸς τοὺς δύο, ὡς εἶναι πέντε· τοῦ τρίτου πρὸς τὸν ἕνα, καὶ συμβαίνει τῶν τεσσάρων ἑξ εἶναι σχέσεις· τῶν δὲ πέντε ἀνθρώπων δέκα εἶναι τὰς σχέσεις.]

Ἐνωσις γίνεται· κατὰ διαφόρους τρόπους. Ἡ γὰρ Β [κατὰ] φυρμὸν γίνεται, ὡς ἐπὶ διαφόρων ἀλεύρων ἀναφυομένων καὶ μινυομένων ἢ κατὰ κόλλησιν, ὡς ἐπὶ χαλκοῦ καὶ μολύβδου. Ἡ κατὰ ἁρμονίαν, ὡς ἐπὶ λίθων καὶ ξύλων. Ἡ κατὰ σύγχυσιν, ὡς ἐπὶ τῶν τηκτῶν μετάλλων· τηκτῶν μὲν, ὡς κηροῦ καὶ πύργου καὶ τῶν τοιούτων· [μεταλλικῶν δὲ, χρυσοῦ, καὶ ἀργύρου, καὶ τῶν τοιούτων.] Ἡ κατὰ ἀνάκρασιν, ὡς ἐπὶ τῶν ὕδατων, οἷου τυγῆν, καὶ ὕδατος· ἢ οἷου καὶ μέλιτος. Κατὰ (44) συναλοιφὴν^α, ὡς ἐπὶ τῶν ἀποσπασμένων, καὶ αὖθις ἀποκαθισταμένων· οἷον λαμπάδος ἐκ πυρὸς προερχομένης, καὶ πάλιν ἀποκαθισταμένης.

Ἡ δὲ κατὰ σύνθεσιν (45) ἔνωσις ἐστὶν ἡ εἰς δι-

tem promunt: quoniam hæc complectitur nomen et Socrates, adeo ut qui ea affirmaverit, et ista simul declarasse censeatur.

De habitudine. — Habitudo est et propinquitas, et amor sive amicitia, et possessio, et participatio, et conjunctio. Habitudinem vocamus, rei alicujus cum alia connexionem, et consuetudinem, et affectionem; quæ, tum ex loco eodem originem habet, tum per respectum ad locum eundem; ac etiam eo⁶⁸ quod in eodem loco consistant. Scire autem expedit, quod in quatuor hominibus sex habitudines reperiantur: prioris erga tres alios, atque adeo jam tres habitudines considerantur: secundi erga duos, sicque quinque sunt: tertii erga unum; ex quo contingit, inter quatuor habitudines sex reperiri: at vero inter quinque homines decem habitudines esse.

De unione. Unionis varii modi. — Unio fit variis modis. Aut enim per conspersionem, ut in diversis farinis, quæ in unam massam commiscuntur. Aut per agglutinationem, ut in ære et plumbo. Aut per coagmentationem, ut in saxis, et lignis. Aut per confusionem, ut in iis quæ liquescunt, et in metallis: in illis nimirum, ut in cera et pice, aliisque ejusmodi: in his autem, ut in auro, et argento aliisque id genus. Aut permistionem, et temperationem, ut in liquidis, puta vino et aqua, aut vino et melle. [Aut per coalitionem; ut in iis quæ prius avulsa sunt, et postmodum restituntur. v. gr. cum fax ab igne procedens, iterum igni red- datur.]

Unio per compositionem et hypostaticam. — At vero

VARIÆ LECTIONES.

^α Quæ quidem habitudo, probe explicata, multum juvat ad ea percipienda, quæ de unionis speciebus subduntur. Unde vel articulo *De unione* præmittenda erant, vel subjicienda. ^ο Cod. S. Hil. et alii quidam, λέγεται. ^π Aliis, μεταλλικῶν. ^ι R. 3362, καὶ τῶν τοιούτων. in Colb. cod. pervetusto, et in margine cod. S. Hil. adduntur, quæ statim sequuntur.

NOTÆ.

(44) *Κατὰ συναλοιφὴν, aut per contractionem.* C Ejusmodi unionis sæpe meminere Damascenus et alii Patres. Vetus interpres, secundum confusionem transtulit: Combellisius hic et in editione operum sancti Maximi, secundum coalitionem: Billius, secundum contractionem, cui favet Isidorus Pelusiota, qui hanc de qua agitur, Sabelli συναλοιφὴν consimili voce altera συστολῆς interpretatur lib. 1, epist. 247, μῆτις αὖ συστολὴν ὑποστάσεως, ὡς οὐσίας ἔνωσιν διδάσκει· Nemo te hypostasis contractionem, velut essentialium unionem, doceat. Scilicet Sabellius aiebat Filium et Spiritum quasdam emanationes esse, quæ, Deo ad se retrahente, divinitatis pelago, denuo unirentur absorberenturque, nec ullo pacto in se subsisterent. Sic Nazianzenus, orat. 23, συναλοιφὴν explicat. Quin etiam Sabellius, ut hæc in Deo fingeret, similibus Patrum sui ævi locutionibus parum accuratis abusus est. Justinus quippe *Dial. cum Tryph.* p. 356: Quando vult Pater, inquit, virtutem προπῆδον exsilire ex ipso dicunt (Scripturæ) καὶ ἔσαν βολήται, πάλιν ἀναστῆλκει εἰς ταυτὸν, rursusque quando vult, ad seipsum retrahit. Hilarius in libris *De Trinitate*, et *De synodis*, aliique Latini vocibus unionis et communionis, συναλοιφὴν expriment: unde Sulpitius Severus, ubi de Ariminensi concilio, Photinum a Sabellio in unione dissensisse ait, quod

C ejusmodi emanationes et refusiones in Deo non admitteret, ob quas Divinitatis unitas etiam dividi videretur, ut non male observabat Arius in epist. ad Alexandrum Alexandr. ὡς Σαβῆλιος, ὁ τὴν μονάδα διαιρῶν.

(45) *Ἡ δὲ κατὰ σύνθεσιν.* At vero unio quæ secundum compositionem. Unionem ejusmodi σύγκρασιν, contemperationem a Patribus quibusdam nominatam addit, quo intimam divinitatis et humanitatis in Christo conjunctionem significarent. Enimvero Irenæus ea passim usus est, tum deinde Nazianzenus in ipsismet lucubrationibus, in quibus inveciam ab Apollinaristis confusionem refellit. Concinit eidem Nemesius cap. 2 et 3. Cyrillus tamen Alex. in epistola ad Joannem Antioch. proficitur se ab eis abhorrere, qui affirmarint, ὅτι ἡρώσις, quod temperatura, vel confusio, vel conturbatio Dei Verbi facta sit cum carne. Idem declarat in Commonit. ad Eulog. ac recte quidem. Nam Polemon Apollinari discipulo magistro acceptum retulisse fertur cap. 9 Collectan. cont. Sever. ut dicendo naturam unam Dei Verbi incarnatam, non σύνθετος φύσις, natura composita, sed σύγκρατος, contemperata. Ταύτην γὰρ ἐπ' ἀναίρεσιν τῆς τῶν φύσεων διᾶδος τὴν φωνὴν μόνος ἦν αὐτὸς ἀπεκρίσας· Hanc enim vocem ad exterminandum divinarum naturarum numerum ipse solus (Apollinarius)

unio quæ per compositionem fit, est partium inter se, sine ullius detrimento, commeatio; ut in anima et corpore. Quam quidem unionem quidam Patres temperationem ac commistionem dixerunt; atque etiam συμφηταιν, id est, naturarum vel concretionem quandam ac connaturalitatem. Sciendum est autem, nonnullos Patres commistionis vocabulum istud in Christi mysterio minime admisisse; at unionem secundum compositionem, omnes ad unum recepisse. Unio autem hypostatica ipsa est, quæ ex compositione exsurgit. Est itaque secundum hypostasim unum quod ex diversis naturis constat. Rursumque, per hypostasim unum illud est, agnoscitur. Ac denique unio per hypostasim, est

69 *Temperatura.* — Temperatura autem est corporum appositio ac mutua qualitatium permeatio. Ac rursus, mistio est corporum qualitates suas in se invicem commiscentium conjunctio. Mistio est substantiarum natura diversarum concursus, et qualitatium quæ illis insunt, mutua incursio.

Est etiam unio quæ per juxtapositionem fit; estque similis illius quæ sit per coaptationem.

Unio personalis, et alie Nestorianæ. — Rursum personalis unio dicitur, cum quis alterius personam subiens, ipsius, loco pro ipso verba facit. Ac præterea, unio est affectionis, ut amici ad amicum. At Nestorius alias uniones commentus est, semper secundum dignitatem ac honoris æqualitatem, et voluntatem eandem, complacentiamque, et nudam nominis communitatem.

In unione hypostatica nulla est confusio aut corruptio. — Sciendum est autem, in unione hypostatica, res spirituales haud secus illis uniri, quæ ipsas

ληλα τῶν μαρῶν χωρὶς ἀφανισμοῦ περιχώρησις· ὡς ἐπὶ ψυχῆς καὶ σώματος, ἥτινα ἔνωσιν τινες σύγκρισιν ἐκάλεσαν, ἥγουν συμφηταιν. Ἰστέον δὲ ὅτι τινὲς τῶν Πατέρων τὸ τῆς κράσεως ὄνομα ἐπὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου οὐκ ἐδέξαντο, τὴν κατὰ σύνθεσιν ἅπαντες· αὐτὴ δὲ ἐστὶν ἡ καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις, ἡ κατὰ σύνθεσιν. Καθ' ὑπόστασιν μὲν οὖν ἐστὶ, τὸ ἐκ διαφόρων φύσεων ὁφεστικῶς πρᾶγμα· καὶ πάλιν, καθ' ὑπόστασιν ἐστὶ, τὸ ἐκ δύο μὲν πραγμάτων, ἐν ἐνὶ δὲ προσώπῳ γνωρίζομενον. Καὶ ἐστὶ καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις ἐστὶν ἡ ἐτέρα ὑποστάσις προστρέχουσα φύσει.

quod ex duabus rebus, in una tamen persona natura accedens ad aliam hypostasim.

B Κράσις δὲ ἐστὶ σωματίων παράθεσις, ποιότητων ἀντέμβασις. Καὶ πάλιν, κράσις ἐστὶ σύζευξις σωματίων ἀντικεινῶντων ἄλλήλοις τὰς ἐν αὐτοῖς ποιούσας. Κράσις ἐστὶν οὐσιῶν ἀλλήλαις ἐταροῦν συνδρομή, καὶ τῶν περὶ αὐτὰς ποιότητων ἀντεμβολή.

Ἔστιν ἔνωσις, καὶ ἡ κατὰ παράθεσιν· εἰσις δὲ τῇ κατὰ ἀρμονίαν.

Πάλιν ἔνωσις (46) λέγεται προσωπική, ὅταν τις τὸ ἐτέρου ὑποδιδόμενος πρόσωπον, ἀντ' αὐτοῦ τοῦς ὑπὲρ αὐτοῦ ποιεῖται λόγους· καὶ ἔνωσις σχετική, ὡς φίλου πρὸς φίλον. Ὁ δὲ Νεστόριος ἄλλας ἐπεινῶσι ἔνωσεις, κατὰ τὴν ἀξίαν φησὶ, καὶ ὁμοτιμίαν, καὶ ταυτοουσίαν, καὶ εὐδοκίαν, καὶ ὁμωνυμίαν.

Ἀεὶ δὲ γινώσκων ὅτι ἐπὶ τῆς καθ' ὑπόστασιν ἔνώσεως, τὰ νοητὰ καὶ ἐνοῦνται τοῖς δυναμένοις αὐτὰ διέξασθαι, ὡς τὰ συνεφαρμένα· καὶ ἐνοῦμενα

NOTÆ.

nobis in lucem emisit, inquit anonymus consarcinator. Chalcedonensi definitione κράσις rejicitur, sed ea cuius comes sit confusio. κράσιν ἢ σύγχυσιν, *temperaturam seu confusionem*. Hinc Eulogius Alex. apud Phot. cod. 250, κράσιν *temperaturam* admisit, eam scilicet, inquit Photius, quæ *confusionem non annueret*, ὅτε τῆς κράσεως σύγχυσιν αὐτῇ δηλοῦσας. Quo sensu Leontius, lib. 1 *Cont. Eutych.* unionem κατὰ σύνθεσιν, secundum compositionem, perinde esse ait, atque κατὰ συμπλοκὴν, ἢ κράσιν, secundum complicationem vel temperationem. Theodoretus, dial. 2 in incarnatione κράσιν ἄκρατον ἀσύγγυτον, *temperacionem sine temperatione et confusione agnoscit*, instar illius qua aerem lux pervadit, ignis ferrum. Anastasium Antiochenum, et Sinaitam, Maximum, et alios omisso, qui vocem eandem adhibuere. Imo κράσεως *temperatura* nomine libentius usi sunt, quam μίξις; quia temperatio fluidorum et subtilium est, quæ se mutuo peculius permeant: aridorum vero mistio, quorum perfecta non sit unio. Verum utraque voce, si simul jungantur, mysterium aptissime declaratur; quia humanitatem sic pervadit divinitas, ut amixta naturæ incolumes maneant.

(46) Πάλιν ἔνωσις. Rursum personalis unio dicitur. Uti vox πρόσωπον *persona*, non veram modo, sed et apparentem et larvatam significat, sic personalis unio non vera semper et proprie dicta, sed et impropria et moralis, ut hodie loqui amant, innuitur. Nestorius προσωπικήν *personalem*

esse dixit unionem Verbi cum humanitate, qua factum sit, ut veluti legatus personam regis subit, ejusque vices gerit, ita Christus homo ob qualemcunque unionem istam, divini nominis, honoris, dignitatis, et virtutis particeps fuerit. Hanc alio nomine σχετικήν vocant, quam Joannes Maxentius in *Proless. fid., anath.* 4, et quidam ex Latinis, secundum affectionem interpretantur, alii secundum *habitudinem relationemque*. Cæterum Nemesius, cap. 3. conjunctionem quandam ἐν σχέσει, in *relatione* sitam agnoscit, nec non ἐν τῇ πρόσει ῥοπῇ καὶ διαθέσει, in *propensione et affectione*, quæ nihilominus vera sit et physica, puta corporis et animæ, qua sit ut anima διὰ τὴν ἐνέργειαν, operatione sua, corpus totum pervadat: hac vero sincerius adumbrari Dei Verbi cum nostra natura conjunctionem, quæ tamen alterius longe generis sit et præstantior. Atqui hic auctor σχίσιν appellat internum respectum et ordinem animæ ad corpus, quod suapte natura et substantiali actione proxime informat, vegetat, sensui idoneum reddit, etc., quapropter unio hæc σχετική *habitudinis* toto cõlo distat ab ea quam Nestorius imaginatus est. Sunt qui observant, προσωπικήν *personalem* copulam r. periri viram inter et uxorem, quæ in foro persona una dicuntur: itemque inter mulierem gravidam ejusque fetum. Cum toti sensus hæc unio suggereret, hanc jure Patres ab incarnationis fide eliminaverunt.

μῆναι ἀσύγγωτα, καὶ ἀδιάφορα, καὶ ἀναλλοιώτα, ὡς ἂν
τὰ παρακαίματα. Τοιαύτην γὰρ ἔχει φύσιν τὰ
νοητά.

demutatas secundum qualitates, uti ea quæ adjacent. Ejusmodi enim spiritualium rerum natura existit.

ΚΕΦΑΛ. ΕΓ'.

Ἐπὶ περὶ τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως.

Χρή γινώσκειν (47), ὅτι ἡ καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις
μὴν ὑπόστασιν τῶν ἡνωμένων ἀποτελεῖ σύνθετον
σώζουσαν ¹ τὰς συνελθούσας πρὸς ἑνωσιν φύσεις,
καὶ τὴν τούτων διαφορὰν, καὶ τὰ τούτων φυσικὰ
ἰδιώματα ἀσύγγωτά τε καὶ ἀμετάσπρετα ² ἐν ἑαυτῇ.
Αὕτη δὲ πρὸς ἑαυτὴν οὐδεμίαν ὑποστατικὴν ἔχει
διαφορὰν· αὐτῆς γὰρ γίνονται αἱ ἐκατέρου τῶν
συνελθόντων πρὸς ἑνωσιν χαρακτηριστικαὶ διαφοραί,
αἷς ἐκάτερον ἐκ τῶν ὁμοειδῶν χωρίζεται, ὡς ἐπὶ
ψυχῆς ἔχει καὶ σώματος. Μία μὲν γὰρ ἐξ ἀμφοτέρων
ἀποτελεῖται, ἡ τοῦ Πάτρους τυχὼν, ἡ τοῦ Παύ-
λου, ὑπόστασις σύνθετος· σώζει δὲ ἐν ἑαυτῇ τὰς
δύο τελείας φύσεις, τὴν τε τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σώ-
ματος, καὶ τὴν τούτων διαφορὰν ἀσύμμετρον, καὶ
τὰ τούτων ἰδιώματα ἀσύγγωτα. Ἐχει δὲ ἐν ἑαυτῇ τὰ
ἐκατέρας ³ χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα, τὰ τε τῆς
ψυχῆς, καὶ χωρίζοντα αὐτὴν ἐκ τῶν λοιπῶν ψυχῶν,
καὶ τὰ τοῦ σώματος, τὰ χωρίζοντα αὐτὸ ἐκ τῶν
λοιπῶν σωμάτων μηδαμῶς χωρίζοντα τὴν ψυχὴν

CAP. LXVI.

Adhuc de unione secundum hypostasim.

Illud scire attinet, unionem secundum hyposta-
sim, unam rerum conjunctarum compositam hy-
postasim efficere, naturas eas quæ ad 70 unionem
convennerunt, earumque distinctionem, ac naturales
B proprietates confusionis omninis ac mutationis exper-
tes in se retinentem; ipsam autem nullam ad
seipsam hypostaticam differentiam habere. Quippe
ipsius sunt utriusque eorum, quæ ad unionem
coierunt, characteristicæ distinguentia, per quæ
utrumque ab iis quæ ejusdem speciei ac nature
sunt, secernitur; ut in anima et corpore. Etenim
una quidem ex utrisque; puta Petri, aut Pauli,
composita hypostasis efficitur: ceterum in seipsa
naturas ambas, hoc est animæ et corporis, earum-
que distinctam cujusque rationem ab omni per-
mitione alienam; atque item proprietates, ab
omni confusione remotas, salvas retinens, habet
nihilominus in seipsa characteristicas utriusque
proprietates; puta animæ, quæ eam a reliquis ani-

VARIE LECTIONES.

* Hoc caput suo loco redditur, ut proxime sequatur diversarum unionis generum explanationes.
¹ Codd. plurimi, σώζουσα. ² Edit. et cod. S. Hil. aliqui nonnulli, ἀσπρετα. ³ Cod. S. Hil. aliqui
pauci, non ἐκατέρας. Nonnulli vero, ἐκατέρου.

NOTÆ.

(47) Χρή γινώσκειν. Illud scire attinet, etc.
Personalī copulæ unionem καθ' ὑπόστασιν secundum
hypostasim Cyrillus objecit, anath. 2 contra Nestor.
Theodoretus vero cum Orientalibus, vocem novam
esse conclamavit. Nihil ad hæc Cyrillus, nisi, contra
recens inventas ab hæreticis impietates, decere
omnino ut vocibus aliis veritas disertius enun-
tietur; seque adeo necessitate adactum, ut συ-
στικὴν ἑνωσιν, relationis aut affectionis conjunctionem,
asserta unione καθ' ὑπόστασιν, everteret: hanc
vero vocem nihil aliud significare, πλὴν ὅτι μόνον
ἡ τοῦ Λόγου φύσις, ἔχουν ὑπόστασις, ὃ ἐστὶν ὁ αὐτὸς
Λόγος, ἀνθρωπινὰ φύσει κατ' ἀλήθειαν ἐνωθεὶς,
τροπικῶς τινος διὰ καὶ συγγύσεως, καθὰ πλειστάκις
εἰρήκαμεν, εἰς νοεῖται καὶ ἔστι Χριστός, ὁ αὐτὸς
Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. Nisi Verbi naturam, sive hypo-
stasim, hoc est ipsummet Verbum, humane nature
secundum veritatem unitum absque conversione et
confusione, velut sæpe diximus, unum intelligi, et
esse Christum, qui idem ipse Deus et homo sit.
Eodem sensu unionem hanc φυσικὴν naturalem, et
κατὰ φύσιν secundum naturam esse scripsit, na-
ture nomine, ut dictum alibi est, sumpto pro ipsa
re, et non specie solum, seu pro rei veritate, κατὰ
ἑνωσιν τὴν ἀληθῆ, τοῦτόστι τὴν κατὰ φύσιν. Unione
vera, hoc est quæ sit secundum naturam, inquit in
defens. 3 Anath. cont. Orient. et lib. II Cont. Nest.
p. 33. Pernitum est eximium doctorem Theodo-
retoi Orientalibus ob ejusmodi voces mussantibus,
auctoritatem obtendisse Athanasii sui lib. I cont.
Apollin. De incarn. Verbi, ἑνωσιν κατὰ φύσιν, unio-
nem illam secundum naturam esse, et φυσικὴν in-

culcat, imo unionem καθ' ὑπόστασιν secundum
hypostasim. Itaque Leontius bene observat dupli-
citer intelligi unionem καθ' ὑπόστασιν, ac primo
Cyrillum ut copulam per relationem vel affectio-
nem, συστικὴν, tolleret, dixisse unionem esse
factam καθ' ὑπόστασιν, τοῦτόστι καθ' ὑπαρξιν secun-
dum hypostasim, hoc est secundum existentiam, καὶ
αὐτῶν πραγμάτων rerumque ipsarum; id est citra
alterutrius substantiæ detrimentum, vel confusio-
nem, non nuda specie. Altero sensu dixisse Cyril-
lum ait naturas duas in hypostasim unam coivisse:
Utrumque sensum Nestorio quidem refragari, prio-
rem tamen esse veriorē, πλὴν ἀληθινωτέρα ἢ
πρώτη. Profecto Philosophus ipse lib. De mundo,
cap. 4, formarum alias esse καθ' ὑπόστασιν, quæ
veræ sunt et permanentes, alias κατ' ἐμπειρίαν quæ
specie tenus duntaxat, nec consistentes, ἀκρίβεια.
Quocirca Irenæus susceptionem carnis a Filio Dei
ejusmodi fuisse contra Gnosticos affirmat (lib. IV,
c. 1) ut non putative, sed in substantia veritatis,
hoc est vere et certissime, facta sit: ὅ γὰρ ἐν
δοχῇ ταῦτα, ἀλλ' ἐν ὑπόστασει ἀληθεῖας ἐπὶ-
νετο. Nazianzenus, orat. 51, consimili voce unio-
nem humanitatis cum divinitate, κατ' οὐσίαν non
occupat substantiæ tenus, dimissa ea quæ secundum
gratiam, operationem, et relationem sit. Nemesius,
cap. 3, Eunomianos blasphemiarum reos peragit, quod
Dei Filium negarent nature nostræ κατ' οὐσίαν,
substantiali modo unitum esse; subditque: Non
ergo pura benevolentia, εὐδοκία est huius unionis mo-
dus, ut illustribus viribus quibusdam videtur, ἀλλ'
ἡ φύσις αἰτία, sed naturam causam habet. Qui vero

malus separent; itemque corporis, quæ ipsum a cæteris corporibus secernant: nec ullo tamen modo anima a corpore sejungant; verum uniant et copulent simulque unam ex ambabus compositam hypostasim a reliquis ejusdem speciei hypostasis dirimant. At posteaquam semel naturæ hypostaticam unionem susceperint, divisionis prorsus expertes manent. Nam etsi anima in morte a corpore divellitur, utriusque tamen hypostasis una eademque perseverat. Hypostasis enim est rei cuiusque secundum seipsam in primo illius ortu constitutio, aut etiam compositio. Quapropter anima et corpus unum idemque existentia suæ principium retinent, etiam si alterum ab altero disjungatur.

Illud autem observandum, naturas quidem secundum hypostasim inter se uniri posse, ut in homine: itemque naturam ab hypostasi assumi, et in ipsa subsistere posse; quæ quidem ambo in Christo intueri licet. Nam in eo naturæ, divina nimirum, et humana, copulatæ sunt: atque in Dei Verbi hypostasi, quæ prior exsistebat, animata ipsius caro subsistentiam nacta est, eamque hypostasim habuit. At vero, ut ex duabus naturis

A ἐκ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐνόντα καὶ συνάπτοντα· ἅμα δὲ καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ὡς συνθεθεμένην μίαν ὑπόστασιν χωρίζοντα τῶν λοιπῶν ὁμοειδῶν ὑποστάσεων. Ἐπειδὴ δὲ ἅπαρ αἱ φύσεις τὴν πρὸς ἀλλήλα καθ' ὑπόστασιν δέξονται ἔνωσιν, ἀδιαίρετοι μένουσιν εἰς τὸ παντελές. Καὶ γὰρ, καὶ χωρίζεται ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος ἐν τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ἡ ὑπόστασις ἀμφοτέρων μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐστίν. Ὑπόστασις γὰρ ἐστὶν ἡ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐκείνου ὑπάρξεως καθ' αὐτὴν σύμπτυξις. Μένει οὖν τὸ τε σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ, ἀπὸ μίαν τὴν ἀρχὴν τῆς ἐκτῶν ἔχοντα ὑπάρξεως τε καὶ ὑποστάσεως, εἰ καὶ χωρισθῶσιν ἀλλήλων.

B Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι φύσεις μὲν ἐνωθῆναι ἀλλήλαις καθ' ὑπόστασιν ἐνδέχεται, ὡς ἐπὶ ἀνθρώπου· καὶ φύσιν προσληφθῆναι ὑπὸ τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἐν αὐτῇ ὑποστῆναι δυνατόν· ἅπαι ἀμφοτέρω ἐπὶ Χριστῷ θεωρεῖται. Καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ, καὶ αἱ φύσεις, ἡ θεία τε, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἠνώθησαν, καὶ ἐν τῇ προὑπαρχούσῃ τοῦ Θεοῦ Ἀλόγου ὑποστάσει ὑπέστη ἡ ἐμφυχοῦ αὐτοῦ σὰρξ, καὶ αὐτὴν ἔσγεν ὑπόστασιν. Ἐκ δύο δὲ φύσεων μίαν φύσιν ἀποτελεσθῆναι σύ-

VARIE LECTIONES.

* R. unus, ἐξ ἁπλῶν.

NOTE.

sint illi ἐνδοξοὶ ἄνδρες illustres viri, si conjicere liceat, Diodorum Tarsensem nominavero, ex quo Nestorianum virus derivatum sit. De his etiam loquitur Nyssenus epistola ad Theophilum contra Apollinarem, cuius fragmentum citatum est collat. 5 quintæ synodi. Cæterum Theologus et Nemesius imitabantur prisci illius Antiocheni concilii Patres, in quorum synodica fragmentis, apud Leontium lib. Cont. Nestorianos, legimus, damnatum fuisse Paulum Samosatenum, quod Verbum, æternamve sapientiam Patris, negaret esse unitam naturæ humanæ οὐσιωδῶς, substantialiter; esse οὐσίαν οὐσιωμένην ἐν σώματι, substantiam substantiatam in corpore. Docentque. Deum in Virginis utero consubstantiatum humanitati fuisse, Θεὸς ἦν ἐν γαστρὶ συνουσιώμενος τῷ ἀνθρωπίνῳ. Ex quo apparet unde Apollinarius συνουσίωσιν consubstantiationem acceperit, quam cum obtorto sensu intelligeret, unicam Christo naturam, humana de-curtata, affinxit.

Unionem secundum hypostasim dici, non Ephesina solum, sed et Chalcedonensis synodus approbavit, deincepsque Cyrilli sensu strictiori omisso, nihil aliud ea intellectum est, nisi plurium naturarum in unam hypostasim personamve concursus, vel extraneæ naturæ alteri jam esistenti hypostasi adjunctio, ἡ ἐτέρα ὑπόστασις προστεγούσα φύσις, inquit Damasc. Posterior hæc acceptio incarnationi Verbi duntaxat et maxime propria est, quatenus, inquit Maximus, citatus in Collect. contr. Severianos, c. 21: Una et eadem Verbi, nunc anteaque existens hypostasis, absque sui efficiente causa, simplex, et nulla ex parte composita, postremo suscepta carne anima intelligente animata, citra sui demutationem vere composita erasit. Hæc plane in exemplo unionis corporis et animæ, quod veteribus frequens est, non habent locum: nam anima corpore anterior non est. Sed discrimen aliud, et quidem grave, inter illas uniones, Eulogius Alexandr. observavit, cuius verba referam ex iisdem collect., c. 19: Πάλιν τὸν ἀνθρώπον ἐκ

ψυχῆς καὶ σώματος εἶναι φαινομεν· σῶμα δὲ καὶ ψυχὴν οὐ κυρίως. Καὶ ὁ λόγος ἐκ τοῦ μὴ δύνασθαι τὸν τῆς ψυχῆς ὄρον ἐπὶ τοῦ συναμφοτέρω ἀποδιδόναι. Καὶ τοῦτο γὰρ ἐκ δύο φύσεων διδόντες· ἑτεροφυῇ γὰρ τὰ συνελθόντα, καὶ ἀλλήλοις οὐχ ὁμοούσια· μίαν ἐπὶ τοῦ συνθέτου φύσιν δοξάζομεν. Οὐδὲ γὰρ σῶμα ἢ ψυχὴν κυριολεκτούσας ἀποκαλοῦμεν τὸν ἀνθρώπον, εἰ καὶ συνῆθες τῇ γραφῇ πολλὰκις τῇ ἐλευθερίᾳ χειρημένην τοῦ πνεύματος, ἐκ τοῦ μέρους τὸ διόν ἐπονομάζειν, ὡς ζυγὸν δουλείας οὐχ ἀνεχομένης τῆς διαλεκτικῆς ματαιότητος. Ἐπὶ δὲ Χριστοῦ ἀρραστός μὲν, καὶ ἀδιάλητός ἐστιν ἡ ἔνωσις, καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐπικοίτη οὐδὲ παράδειγμα εὐρεῖν ἴσμεν, κατὰ γε πάντα λέγω, δυνήσεται. Ἐπειδὴ αὐτὸν οὐ μόνον ἐκ θεότητος εἶναι καὶ ἀνθρωπότητος φαινομεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὀνόμασιν ἐπ' αὐτοῦ χειρημέθαι τῶν ἁπλῶν. Θεὸν γὰρ λέγομεν τὸν Χριστόν, καὶ ἀνθρώπον λέγομεν τὸν αὐτόν, ὅπερ ἐπ' ἐκείνων λέγειν κυρίως οὐχ ἔχομεν. Rursus hominem corpore et anima constare concedimus, nec tamen eum esse corpus et animam proprie. Id porro perspicuum fit, eo quod anima et corporis definitionem, ei quod ex utroque conflatum est, attribere non possimus. Eapropter quando ex duabus naturis hominem dicimus (nam quæ illic coeunt, differentis nec ejusdem naturæ sunt) unam compositi naturam esse censemus. Etenim si proprie loquamur, hominem corpus et animam haudquaquam appellaverimus: etsi licentia quam a Spiritu sancto accepit, familiare est Scripturæ totum a parte denominare, ut quæ a dialecticæ nugacitatis iugo exempta sit. Verum in Christo innarrabilis et ineffabilis est unio, nec fieri potest ut humanum ingenium simile aliquod exemplum inveniat: quandoquidem eum nedum ex divinitate et humanitate prædicamus, sed et illorum ex quibus compositus est, nomina ipsa quoque attribuimus. Christum enim dicimus Deum, dicimus et illum ipsum hominem, quod in aliis affirmandi locum non est, etc. Libentius, ut apparet, Patres concessuri erant ex anima et corpore, naturam unam fieri, quam ex divinitate Verbi et humanitate.

θετον, ἢ ἐκ δύο ὑποστάσεων (48) μίαν ὑπόστασιν, παντελῶς ἀδύνατον· διότι ἀδύνατον τὰς ἐναντίας οὐσώδεις διαφορὰς ἐν μιᾷ φύσει συνυπάρχειν. Τοῦτων γὰρ ἕργον ἐστίν, ἀποδυστῆν ἀλλήλων τὰς φύσεις, ἐν αἷς ὑπάρχουσι· καὶ πάλιν, ἀδύνατον τὰ ἀπαξ καθ' αὐτὰ ὑποστάντα ἐτέραν ἀρχὴν ὑποστάσεως ἔχειν. Ἡ γὰρ ὑπόστασις, ἢ καθ' ἑαυτὸ ἐστὶν ὑπαρξίς. Ἰστίον δὲ ὡς ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ὑποστάσις ἐστὶν ὁ ἀναρχὸς τρόπος τῆς ἐκάστου αἰδέου ὑπαρξίως.

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι, ἡνίκα σύνθετος γένηται φύσις, δεῖ ὁμόχρονα τὰ μέρη εἶναι, καὶ ἐξ ἐτέρων ἑτερον ἀποτελεῖσθαι, μὴ φυλάττον, ἀλλὰ τρέπον καὶ ἀλλοιούν τὰ ἐξ ὧν συνετέθη· ὡς ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων ἀποτελουμένου τοῦ σώματος, ἄλλο ἐξ ἄλλων γέγονε· καὶ οὕτε πῦρ τέλειον, οὕτε τι τῶν ἄλλων ἐστίν, ἢ λέγεται· καὶ ὡς ἐξ ἵππου καὶ ὄνου ἡμίονος. Οὕτε γὰρ ἵππος, οὕτε ὄνος ἐστὶν ἢ λέγεται· ἀλλ' ἐξ ἐτέρων ἑτερον, μὴδ' ὁπότερον τῶν ἐξ ὧν συνετέθη, φυλάττον ἀσύγχυτον τι καὶ ἀτρεπτον.

Iterum philosophiæ definitiones, quæ ad breviorē logicā pertineant, subijcio, ut jacent, tam in editis quam in mss. præterquam in Reg. 2927, in quo logica fusior descripta est.

ΚΕΦΑΛ. ΕΖ.

Ὅρισμοι τῆς φιλοσοφίας ἐξ.

Φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις τῶν ὄντων ἢ ὄντα ἐστίν, ἔχουν τῆς φύσεως αὐτῶν. Φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Φιλοσοφία ἐστὶ μελέτη θανάτου, τοῦ τε προαιρετικοῦ καὶ φυσικοῦ. Φιλοσοφία ἐστὶν ὁμοίωσις θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώπου· ὁμοιούμεθα δὲ θεῷ κατὰ τὸ δίκαιον, καὶ ὅσιον, καὶ ἀγαθόν· δίκαιον μὲν οὖν ἐστὶ, τὸ τοῦ ἰσοῦ διανεμητικόν· ἥτοι μὴτε ἀδικεῖν, μὴτε ἀδικεῖσθαι, μὴτε λαμβάνειν πρόσωπον ἐν κρίσει, ἀλλὰ ἀποδιδόναι ἐκάστην κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὅσιον δὲ ἐστὶ, τὸ ὑπὲρ τὸ δίκαιον, ἥτοι τὸ ἀγαθόν, τὸ ἀδικουμένον ἀνέχεσθαι καὶ συγχωρεῖν τοῖς ἀδικοῦσι, καὶ μᾶλλον εὐεργετεῖν αὐτούς. Φιλοσοφία ἐστὶ τέχνη τεχνῶν, καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν· ἢ γὰρ φιλοσοφία ἀρχὴ ἐστὶ πάσης τέχνης. Δι' αὐτῆς γὰρ πᾶσα τέχνη εὐδρῆται. Φιλοσοφία ἐστὶ φίλα σοφίας· σοφία δὲ ἀληθὴς ὁ θεός ἐστιν. Ἡ οὖν ἀγάπη ἢ πρὸς τὸν θεόν, αὕτη ἐστὶν ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία.

Philosophia est amor sapientie. Sapientia autem

vera philosophia est.

Διαιρεῖται δὲ ἡ φιλοσοφία εἰς θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν· τὸ θεωρητικὴν, εἰς θεολογικὴν, μαθηματικὴν, φυσιολογικὴν· τὸ μαθηματικὴν, εἰς ἀρι-

A natura una 71 composita, aut ex duabus hypostasibus una hypostasis efficiatur, omnino fieri nequit. propterea quod contrariæ substantiales differentie in una eademque natura simul esse non possunt. Siquidem earum munus est, naturas eas, quibus insunt, ab invicem dirimere. Ac rursus fieri non potest, ut quæ semel separatim ac per se exstiterunt, principium aliud subsistendi et hypostasis habeant. Hæc enim nihil est aliud quam per se ac seorsim existentia. Sciendum porro in sancta Trinitate, hypostasim modum esse principii expertem sempiternæ ejusque existentie.

Illud autem scire convenit, cum composita aliqua natura sit, debere partes esse simul tempore, atque ex aliis aliud perfici, adeo ut non servet, sed potius immutet, et in aliud convertat ea ex quibus compositum est. Ut cum ex quatuor elementis corpus efficitur, aliud ex aliis fit: ac neque ignis perfectus, neque ullum aliud elementum est aut dicitur. Et sicut ex equo et asina mulus gignitur. Neque enim mulus, equus aut asinus est vel dicitur; sed aliud ex aliis, neutrum retinens inconfusum et invariabile, eorum ex quibus concretus est et coaluit.

CAP. LXVII.

Sex philosophiæ definitiones.

Philosophia est cognitio eorum quæ sunt secundum quod sunt, id est naturæ ipsorum. Philosophia est rerum divinarum humanarumque cognitio. Philosophia est cura et meditatio mortis, tum ejus quæ sub electionem cadit, quam quæ naturalis est. Philosophia est assimilatio cum Deo, secundum quod homini possibile est. Deo autem similes evadimus ratione justitiæ, sanctitatis et bonitatis. Justitia quidem in æquabili distributione versatur; hoc est, ut nec injuriam inferat quispiam, nec cuiusquam personam in judicio suscipiat, sed unicuique prout gessit rependat. Sanctitas autem, quæ cum bonitate incidit, super justitiam assurgit, et in eo sita est, ut quisquis læsus est, patienter ferat, atque iis, a quibus læsus est, ignoscat; imo et illos bonis afficiat. Philosophia est ars arilum, et scientia scientiarum. Omnis enim artis principium est philosophia; quippe cum per eam ars omnis inventa sit. Quocirca charitas erga Deum, ipsa

Dividitur porro philosophia in contemplatricem et activam. Contemplatrix, in theologiam, mathematicam, et physiologiam: mathematica, in arith-

NOTÆ.

(48) Ἡ ἐκ δύο ὑποστάσεων. Sive duarum hypostasium. Hæc ad Nestorianos sequioris ævi spectant, qui ommissa uniōne secundum affectionem, honorem, habitudinem, quam Nestorius primum posuerat, ex duabus naturis perfectis et hypostasibus, hypostasim Christi unam, Christum unum,

constare finxerunt, quod substantiam naturamve perfectam ab hypostasi, seu persona subsistente per se, non satis distinguerent. E contra fide catholica certum est, Verbum humanam naturam assumpsisse, non personam aut hypostasim.

meticam, musicam, geometriam et astronomiam. Activa rursum, in ethicam, œconomicam et politicam. Ad contemplatricem 72 itaque rerum corpore et materia vacantium pertinet consideratio, Dei videlicet, qui præ cæteris et proprie ineorporeus et immaterialis est, deinde angelorum, ac demonum, et animarum : quæ etiam ipsa, si corporis habeatur ratio, a materia remota dicuntur, tametsi alioqui, si cum eo quod proprie materia caret, hoc est cum Deo, conferantur, materia constare censeantur. Atque de his agit theologia. At vero materie copulatarum rerum naturam speculari, v. gr. naturam animantium, plantarum, lapidum, et aliorum id genus, ad physiologiam spectat. Ea autem contemplari quæ medium obtinent locum, quæ nimirum nonnunquam in materia, nonnunquam extra materiam considerantur; mathematicæ proprium est. Numerus enim per se quidem materia vacat; attamen in materia deprehenditur, puta in frumento, aut vino. Dicimus siquidem, decem modii tritici, et decem sextarii vini. Quod etiam in cæteris mathematicæ speciebus eodem modo locum habet. Activa mores colit, et quo pacto vitæ ratio instituenda sit, edocet. Ac si quidem unum duntaxat hominem erudiat, moralis, seu ethica dicitur; si universam domum, œconomica; si integram civitatem, politica nuncupatur.

CAP. LXVIII.

De methodis quatuor dialecticis.

Sciendum est quatuor esse dialecticas methodos, id est logicas; divisionis, quæ nimirum genus in species per differentias interjectas et medias dividit; definitionis, quæ ex genere et differentiis, per priorem illam divisio, subjectum definit; resolutionis, quæ compositiora in simpliciora resolvit; hoc est, corpus in humores; humores in fructus; fructus in quatuor elementa; elementa denique in materiam et formam: demonstrationis, quæ per medium aliquid probat subjectum argumentum, v. gr. propositum mihi est demonstrare animam esse immortalem: sumo aliquid medium, nempe, *agitari perpetuo motu*; atque ad hunc modum argumentor: *Anima perpetuo motu agitur: quod autem agitur perpetuo motu, immortale est: ergo anima est immortalis.*

Triplex resolutio. — Sciendum est autem syllogismos, partis demonstratis esse. Neque illud ignorandum est, triplicem esse resolutionem. Alia enim naturalis est, ut ea de qua locuti sumus; alia logica, ut cum syllogismus in figuram suam resolvimus; alia mathematica, cum id de quo queritur, tanquam certum ac concessum sumimus, atque ad aliquid, de quo nulla est dubitatio sit, pervenimus, unde id quod propositum est, colligitur, v. gr. questio hæc proponatur, *utrum anima immortalis sit?* quesitum illud tanquam certum et indubitatum sumo, ac dico. Quandoquidem immortalis est anima, est profecto tam bonis, quam improbis actionibus merces constituta. Quod si merces constituta est, sane est qui iudicium subeat, et qui iudicis obeat partes: esse quoque qui rebus

A θμητικὸν, μουσικὸν, γεωμετρικὸν, ἀστρονομικὸν· τὸ δὲ πρακτικὸν, εἰς ἠθικὸν, οἰκονομικὸν, πολιτικὸν· θεωρητικὸν μὲν οὖν ἐστὶ, τὸ κατανοεῖν τὰ τε ἀνώματα καὶ ἀλλὰ, ἔχουν περὶ θεοῦ, ὃ πρῶτος καὶ κυρίως ἐστὶν ἀσώματον καὶ ἀβλόν· ἔπειτα καὶ περὶ ἀγγέλων, καὶ δαιμόνων, καὶ ψυχῶν· ἃ καὶ αὐτὰ, ὅσον πρὸς τὸ σῶμα, ἀβλὰ λέγονται· εἰ δὲ πρὸς τὸ κυρίως ἀβλόν, ἔχουν τὸ θεῖον, ὀλισκᾷ εἰσι. Τοῦτο τοίνυν ἐστὶ τὸ θεολογικόν. Θεωρεῖν δὲ καὶ τὴν τῶν ὀλισκῶν φύσιν, ἔχουν ζῶων, καὶ φυτῶν, καὶ λίθων, καὶ τῶν τοιούτων, ὅπερ ἐστὶ τὸ φυσιολογικόν. Θεωρεῖν δὲ καὶ τὰ μέσα τούτων, ὅτινα ποτὲ μὲν ἐν ὕλῃ θεωροῦνται, ποτὲ δὲ ἐκτὸς τῆς ὕλης, καὶ μέσα εἰσι τῶν ἀβλόν καὶ ὀλισκῶν· ὅπερ ἐστὶ τὸ μαθηματικόν. Ὅ γὰρ ἀριθμὸς ἀβλός ἐστι καθ' ἑαυτὸν· θεωρεῖται δὲ καὶ ἐν ὕλῃ, σίτην τυχόν, ἢ οἶνον· λέγομεν γὰρ δέκα μόδιον σίτου, καὶ δέκα ἔξοται οἴνου. Ὅμοιος καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν τοῦ μαθηματικοῦ. Τὸ δὲ πρακτικὸν ἥβος κοσμεῖ, καὶ τὸ πῶς δεῖ πολιτεῦσθαι διδάσκει· καὶ εἰ μὲν ἕνα ἀνθρώπων παιδεύει, λέγεται ἠθικόν· εἰ δὲ οἶκον ὅλον, λέγεται οἰκονομικόν· εἰ δὲ πόλιν ὁλόκληρον, λέγεται πολιτικόν.

B

ΚΕΦΑΛΑ. ΣΗ'.

Περὶ τῶν τεσσάρων διαλεκτικῶν μεθόδων.

C Ἰστέον, ὡς τέσσαρες εἰσι διαλεκτικαὶ μέθοδοι, ἔχουν λογικαί· διακριτικὴ, ἥτις διαίρει τὸ γένος εἰς εἴδη διὰ μέσων τῶν διαφορῶν· ὁριστικὴ, ἥτις ἀπὸ τοῦ γένους καὶ τῶν διαφορῶν, ὧν διεῖλεν ἡ διακριτικὴ, ὁρίζει τὸ ὑποκείμενον· ἀναλυτικὴ, ἥ τὸ συνθετικώτερον ἀναλύουσα εἰς τὰ ἀπλοῦστερα· ταυτέστι τὸ σῶμα εἰς τοὺς χυμούς· τοὺς χυμούς εἰς τοὺς καρπούς· τοὺς καρπούς εἰς τὰ τέσσαρα τὰ στοιχεῖα· τὰ στοιχεῖα εἰς ὕλην καὶ εἶδος· ἀποδεικτικὴ ἡ διὰ μέσων τινῶν δεικνύουσα τὸ προκείμενον· οἶον, πρόκειται μοι δείξαι ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατος ἐστὶ· λαμβάνω τι μέσον, τὸ δεικνύμενον, καὶ συλλογίζομαι οὕτως· Ἡ ψυχὴ δεικνύμενος ἐστὶ· τὸ δεικνύμενον, ἀθάνατον· ἡ ψυχὴ ἀρα ἀθάνατος.

D Ἰστέον δὲ ὡς οἱ συλλογισμοὶ τῆς ἀποδεικτικῆς εἰσι. Δεῖ δὲ γινώσκειν ὅτι ἡ ἀναλυτικὴ τρισηΐ τις ἐστὶν· ἐστὶ γὰρ φυσικὴ, ὡς ἡ προλεχθεῖσα· ἐστὶ δὲ καὶ λογικὴ ἀνάλυσις, ὅταν τὸν προτεθέντα συλλογισμὸν ἀναλύσωμεν εἰς τὸ οἰκίον σχῆμα· ἐστὶ καὶ μαθηματικὴ, ὅταν λάβωμεν τὸ ζητούμενον, ὡς ἀμολογούμενον, καὶ καταστήσωμεν· εἰς τι ὁμολογούμενον, ὅθεν ἀγρεύεται τὸ προκείμενον· οἶον ἐστὶν τὸ ζητούμενον, *Εἰ ἀθάνατος ἡ ψυχὴ*. Τοῦτο τὸ ζητούμενον λαμβάνω, ὡς ὁμολογούμενον, καὶ λέγω· Ἐπειδὴ ἀθάνατος ἡ ψυχὴ ἐστὶν, εἰσὶν ἀμειβαὶ τῶν παύλων καὶ ἀγαθῶν πρῶξιμων. Εἰ δὲ εἰσὶν ἀμειβαί, ἐστὶ τὸ δικαζόμενον καὶ δικάζον. Εἰ δὲ ἐστὶ τὸ δικαζόμενον καὶ δικάζον, ἐστὶ προνοη-της καὶ πρόνοια. Κατηντήσωμεν τῶντων εἰς τὴν πρόνοιαν, ἥτις παρὰ πάντων ὁμολογῆται. Ἐνθεν λοιπὸν κατὰ σύνθεσιν

λέγω· Ἐπειδὴ ἐστὶ πρόνοια καὶ δικαιοσύνη, εἰσὶν Ἀ
ἀμοιβαί· καὶ ἐπειδὴ εἰσὶν ἀμοιβαί, ἐστὶ τὸ κρι-
νόμενον. Εἰ δὲ ἐστὶ τὸ κρινόμενον, ἀθάνατος ἀρα
ἡ ψυχὴ.

videntia est, et iudex, sunt quoque præmia et pœnæ. Quis autem sunt præmia et pœnæ, est etiam
de quo iudicium feratur. Cum ergo sit de quo iudicium feratur, immortalis anima sit necesse est.

*Quæ sequuntur reperi in quatuor codicibus regis ad calcem Dialecticæ S. Joannis Damasceni,
miseratque Leo Allatius Auberto, cum aliis Damascenis.*

ΑΥΣΙΣ ΑΕΕΕΩΝ.

Ἀνάγκη ἐστὶ βίαια αἰτία.

Στοιχείον ἐστὶ, κοινῶς μὲν ἐξ οὗ τι γίνεται πρῶ-
τον, καὶ εἰς αὐτὸ ἐπ' ἐσχάτου ἀναλύεται· ἰδίως δὲ
στοιχείον ἐστὶν, ἐξ οὗ γίνεται σῶμα, καὶ εἰς αὐτὸ
ἀναλύεται· οἶον, πῦρ, ὕδωρ, ἀήρ, γῆ. Πῦρ ἐστὶ σῶμα
λεπτομερέστατον, καὶ θερμότατον, καὶ ξηρότατον·
γῆ ἐστὶ σῶμα ξηρότατον καὶ βαρύτερον· ὕδωρ ἐστὶ
σῶμα ὑγρὸν καὶ ψυχρότατον· ἀήρ ἐστὶ σῶμα ὑγρό-
τατον καὶ μαλακόν. Γένεσις ἐστὶ κίνησις κατ' οὐσίαν,
ἐκ τοῦ μὴ ὂντος εἰς τὸ εἶναι. Αἰθέρις ἐστὶ κίνησις ἐν
τῷ ποσὶ κατὰ μέγεθος. Θέσις ἐστὶ κίνησις ἐν τῷ
ποσὶ κατὰ μείωσιν. Ἀλλοίωσις ἐστὶ κίνησις ἐν τῷ
ποσὶ κατὰ μεταβολήν. Φορά ἐστὶ κίνησις ἐκ τόπου
εἰς τόπον. Περιφορά ἐστὶ κίνησις ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ.
Αὐτοκίνησις ἐστὶν ἡ τῆς ψυχῆς καὶ ἐν τοῖς ζώοις
κίνησις. Χρόνος ἐστὶ μέτρον κινήσεως, καὶ ἀριθμὸς
τοῦ ἐν κινήσει προτέρου καὶ ὑστερου. Ἡμέρα ἐστὶν
ἥλιου ὅπερ γῆς φορά· ἡ χρόνος ἐν ᾧ ὁ ἥλιος ὅπερ
γῆς φέρεται. Νύξ ἐστὶ σώματος τῆς γῆς σκιά· ἡ
χρόνος ἐν ᾧ ὁ ἥλιος ὅπερ γῆν φέρεται. Νυχθήμερον
ἐστὶ κόσμου περιστροφή. Μῆν ἐστὶ χρόνος ἀπὸ
συνόδου σελήνης πρὸς ἥλην ἐπὶ τὴν ἐξῆς σύνοδον.
Ἐνιαυτός ἐστὶ χρόνος, ἐν ᾧ ὁ ἥλιος τὸν ζωδιακὸν
διέξεισι κύκλον. Καιρὸς ἐστὶ χρόνος κατορθώματος.
Ἀκαιρία ἐστὶ λείψις ἰ καροῦ κατ' ἐπιτυχίαν προ-
θυμίας τοῦ ζητουμένου. Ὁρα ἐστὶ μέρος ἐνιαυτοῦ
τὸ τέταρτον, ἡ τῆς ἡμέρας τὸ δωδέκατον, ἡ ἀκμή
ψυχῆς, ἡ σώματος ἄνθος. Ἔαρ ἐστὶ χρόνος, ἐν ᾧ
τὸ ὑγρὸν ἐπικρατεῖ. Θέρος ἐστὶ χρόνος ἐν ᾧ τὸ θερμὸν
ἐπικρατεῖ. Φθινόπωρόν ἐστὶ χρόνος ἐν ᾧ τὸ ξηρὸν
ἐπικρατεῖ· χειμὼν ἐστὶ χρόνος, ἐν ᾧ τὸ ψυχρὸν
ἐπικρατεῖ. Παργονίς ἐστὶν ἀστροειδὲς πυρὸς ἀθροί-
σμα, ἐμπροσθεν ἔχον τὰς ἀκτίνας. Κομητὴς ἐστὶ
πυρρῶδες ἀστρον ἀθροισμα, κόμης κεφαλῆς εἰκην,
κυκλοῦν ἐκπέμπων ἀκτίνας. Δοκίās ἐστὶν ἀστροει-
δὲς κόντος, ἥγουν δοῦδος, τὴν πυρρῶδὴ ἐπὶ τὰ ἄνω
ἐκπέμπων ἀκτίνα. Λαμπάς ἐστὶν ἀναφῆς καὶ ἀθροί-
σμα πυρὸς. Ἴρις ἐστὶν ἐμπροσθὶ ἥλιου σμυνοειδὲς
ἐν νέφει κοίλῃ καὶ θροῦδαί, ἐν κύκλῳ τάξει φαι-
νομένη περιφερὴς, ὡς ἐν κατόπτρῳ πρὸς αἰσθησὶν
καὶ ἐμπροσθὶ ἀστροῦ, διὰ πύκνωσιν ἀέρος γινομένη.
Παρθένος ἐστὶ νέφος περιφερὲς, πυκνὸν, ὁμοῖον
ἡλίῳ· ἡ ἐμπροσθὶ ἥλιου ἐν νέφει πυκνῷ καὶ λεῖρῳ.
Κεραινὸς ἐστὶν ἐλικοειδὲς πνεῦμα κίνησιν ποιοῦν
διάπυρον, καὶ ἀνωθεν κάτω διὰ πυρὸς φλογώδους
φερόμενον καὶ ἐμπροσθὸν κύκλῳ. Τυφὼν ἐστὶ ἐλ-

DICTIONUM SOLUTIO.

Necessitas violentiæ causa est.

Elementum communiter sumitur pro eo ex quo
præstituto sit aliquid, et in quod resolvitur. Proprie
vero elementum dicitur, id ex quo corpus consti-
tuitur, et in quod resolvitur; qualia sunt, ignis,
aqua, aer, terra. Ignis est corpus subtilissimum,
et calidissimum, ac siccissimum. Terra est corpus
siccissimum et graviissimum. Aqua est corpus hu-
midum ac frigidissimum. Aer est corpus humi-
dissimum et molle. Ortus est motus secundum
substantiam, a non esse ad esse. Interitus et cor-
ruptio, motus est ab esse ad non esse. Augmenta-
tio est motus in re quanta secundum magnitudi-
nem. Decretio est motus in re quanta secundum
minorationem, seu diminutionem. Alteratio est
motus in re qualitate affecta, secundum mu-
tationem. Latio est motus e loco in locum
Circumactio motus est circa eundem locum.

Motus spontaneus, est animæ motus, qui et in
animantibus reperitur. Tempus est mensura motus,
et numerus prioris et posterioris in motu. Dies est
motus solis circa terram: aut etiam, est tempus
quo sol supra terram movetur. Nox est umbra
corporis terræ, seu tempus quo sol sub terra mo-
vetur. Nυχθήμερον, id est diei noctisque spatium,
est orbis circumvolutio. Mensis est tempus a con-
junctione lunæ cum sole, ad aliam proxime sequen-
tem conjunctionem. Annus est tempus quo sol zo-
diacum orbem peragrat. Opportunitas tempus est
rei prospere peragendæ. Intempestivitas opportuni
temporis omissio est, præ vehementiori in re optata
prosequenda desiderio. Ὁρα sumitur, vel pro quarta
anni parte, vel pro duodecima diei parte, vel pro
animi vigore, vel pro corporis flore. Ver est tempus
in quo dominatur humiditas. Æstas est tempus
in quo dominatur calor. Autumnus tempus est in
quo viget siccitas. Hiems tempus est in quo frigus
prævalet. Barbata stella est ignis in sideris speciem
congeries, eminus radios vibrans. Cometa est stel-
larum concursus ignis figuram referens, comæ
capitis instar, circumcirca radios emittens. Trabes
est contus, sideris speciem referens, seu signum
igneum, radium sarsum emittens. Lampas est
accessio et congeries ignis. Iris est insignis repræ-
sentatio solis in nube concava et rosida, in orbis
modum rotunda apparens, ad aspectum sideris velut

VARIE LECTIONES.

7 Reg. duo, λήψις.

in speculo propter aeris condensationem expressa. A Parelius est nubes rotunda, 74 densa, soli non absimilis; seu est representatio solis in nube densa, atque omni ex parte plana. Fulmen est flatus in vorticis modum, flammeum imprimens motum, desursum deorsum ab accenso igne depulsus, cunctaque circumcirca comburens. Typhon vorticosus motus est aeris caliginosi, desursum in terram emissus. Prester est motus vorticosus splendidi aeris desursum delatus. Σκηπτός, sceptus est fulmen seorsim a nubibus. Grando est aqua penitus congelata, supra terram addensata. Glacies est aqua congelata in terra. Nix est aqua gelu semiconcreta, e nubibus in terram delata. Pruina est aqua gelu concreta, per materiam humidam alteram in terra addensata. Imber est aqua copiose e nubibus decidens. Pluvia est roris congeries. Ros est stillarum multarum humor: Nebula est opacitas nubi prævia. Vapor est exhalationum circa terram copia. Lacus est aqua multa dulcis et conferta, concava decliviaque loca dense invadens. Mare, est aqua salsa et amara, concavos ac profundiores terræ sinus implens. Scatebra est emergens fontis quasi procreata ac emergens. Terræ motus, est vehemens venti motus terram subiens, eamque concutiens. Pyrocrater est orificium, seu foramen, ac spiraculum per quod subterraneus ignis foras crumpit. Lyra est instrumentum fidibus instructum.

Finis, auspice Deo, philosophicorum sanctissimi Joannis Damasceni.

κοιδῆς κίνησις ἀέρος ζοφώδους, ἀνωθεν ἐπὶ τῆς γῆς τεταγμένη. Πρηστήρ ἐστὶν ἐλικοειδῆς κίνησις διαυγούς ἀέρος ἀνωθεν καταφερομένη. Σκηπτός ἐστι κεραυνός ἀνευ νεφῶν. Χάλαζά ἐστιν ὀλοπαγὲς ὕδωρ ὑπὲρ γῆς πεποικνωμένον. Παγετός ἐστιν ὕδωρ συμπεπηγὸς ἐπὶ γῆς. Χιών ἐστὶν ἡμιπαγὲς ὕδωρ διὰ νεφῶν ἐπὶ γῆν καταβαίνουσα. Πάχνη ἐστὶ ὀλοπαγὲς ὕδωρ, δι' ἄλλης ὕγρᾶς ὕλης ἐπὶ τῆς πεπηγυῖα. Ὅμβρος ἐστὶν ἀθρόον ὕδωρ ἐκ νεφῶν ἐκκρινόμενον· δετός ἐστι ψεκάδων ἀθροισμα. Ψεκάς ἐστι νοτὶς ἀθρόα σταγόνων. Ὅμιχλη ἐστὶ σύστασις πρὸ νεφους. Ἀτμός ἐστι πλῆθος ἀναθυμιάσεων ἐπὶ γῆς. Αἶμνη ἐστὶν ὕδωρ πολὺ, γλυκὺ, καὶ ἀθρόον, διὰ κοίλου καὶ κατάντους χωροῦν ἐν συστάσει. Θάλασσά ἐστιν ὕδωρ ἀλμυρὸν καὶ πικρὸν, τὰ κοίλα τῶν κόλπων πληροῦν τῆς κατωτάτης γῆς. Κρήνη ἐστὶν ἀπόρρυτος πηγῆς ἀρχή, ἥ ὕδωρ ἐκ μεταβολῆς γῆς γεννώμενον καὶ ἐκκλινόμενον. Σεισμός ἐστι κίνησις πνεύματος ἀθρόα ὑπὸ γῆν εἰσδύνουσα, καὶ ταύτην κλονεῖσθαι ἀναγκάζουσα. Πυροκρατῆρ ἐστὶ στόμιον πυρὸς ἐγγαίου, ἔξω βέοντος, καὶ ἀναπνοῆς. Αὐρα ἐστὶν ἰσθὺς διὰ νεύρων ἐσκευασμένη.

principium; sive etiam aqua ex eversione terræ
Ἐτελειώθησαν οὖν θεῷ τὰ φιλόσοφα τοῦ ἀγω-
τάτου Ἰωάννου τοῦ δαμασκηνοῦ.

IN LIBRUM DE HÆRESIBUS

ADMONITIO.

In Regio codice n. 2926, ad calcem *Logices* Joannis Damasceni, librarius rationem et causam affert, cur post hujus sancti doctoris opus dialecticum, libro ipsius *De hæresibus* omisso, statim capita theologica descripserit: Εἰ καὶ ἐν ἐπιστολῇ ὁ παρὼν οὗτος Ἅγιος εἶρηκεν, inquit, ὅτι μετὰ τὸ παραθεῖναι τὰ παρὰ τοῖς σοφοῖς τῶν Ἑλλήνων ἐχόμενα, τούτοις ἐκθέσθαι τὰ τῶν αἱρέσεων, εἴτα τῆς ἀληθείας, ἀλλ' οὐκ ἔτι ἡμεῖς ἐναλλαγμένως πεποιθήκαμεν, μετὰ τὰ τῶν φιλοσόφων, τὰ τῆς ἀληθείας προτιθέντας, εἴτα τὰ τῶν αἱρέσεων· οὐκ ἐναντιούμενοι τῷ ἁγίῳ ἀπαγε, ἀλλὰ μάλλον αἰρούμενοι τὰ τῆς ἀληθείας ἀληθῶς καὶ ἀκριβῶς εἰδέναι, ἥ περ τὰ τὰ τῶν αἱρέσεων. *Etsi sanctus hic (Damascenus) in epistola sua (ad Cosmam Majumensem) pollicitus est, explicatis iis quæ philosophi gentiles tradiderunt, statim se enarraturum hæreticorum placita, tum deinde dogmata veritatis (seu theologiæ Christianæ), nihilominus viam alteram inimus, post philosophica veritatis doctrinam antepponentes illis quæ ad hæreses spectant; non quidem ut viro sancto adversari videamur (absit), sed quoniam libet magis 75 quæ ad veritatis agnitionem pertinent, diligenter addiscere, quam novitates hæreticorum.* Id nimirum in causa fuit, ut qui philosophica et theologica Joannis Damasceni sequioribus sæculis descripserunt, ab ejus tractatu *De hæresibus* exarando abstinuerint. Nos vero ordinem, quem auctor ipse instituit, deserere religioni duximus; eo magis quod, ut ipse monet, detecto errore et mendacio, veritatis amor et studium altiores radices agat, ὥς ἂν τὸ ψεῦδος ἐπιγιγνώσκοντες πλέον τῆς ἀληθείας ἐχόμεθα. Ejusdem olim consilii Theodoretus fuerat, cum universam Christianæ fidei theologiam ad certa quædam capita revocare atque ordinare omnium primus aggressus est: quemadmodum ipse declarat in præfatione ad Sporacium, et in prologo ad Epitomen divinorum dogmatum. Decēbat itaque ut Theodoretī propositum imitaturus Noster, et eadem, qua ille, serie res divinas persequeretur, a præclara, quam summus vir statuerat regula non declinaret, palamque omnibus fieret, Joannem Damascenum in ipso etiam rerum quas tractavit ordine, priscorum Patrum vestigiis inhæsisse.

Hujusce catalogi hæresium Damascenum nostrum consarcinatorem fuisse nemo, ut arbitrator, inficiabitur, aliqui perierit tractatus *De hæresibus*, quem ipse contexuerat. Imo vero Lambecius narrat in pervetusto cod. Cæsareo Græco n. 251, qui *Ascetica* continet, librum

hunc *De hæresibus* citari tanquam Joannis Damasceni, fierique in primis mentionem hæresum 88, 96, 97, 98, 100 et 103. Nec difficultatem facessit quod v. gr. hæc. 75, quæ est Aerii, de hoc hæretico dicatur, *ἐν δούρῳ παρὰ τὸν ἑσπέρῳ* (vel *παρὰ τὸν ἑσπέρῳ*) *τῷ βίῳ οὖτος*, hic etiamnum hodie tentatio est vitæ hominum; cum Aerius sæculo quarto labente vixerit. Nam Damascenus Epitomen novam *De hæresibus* non composuit, sed integram Synopsis, seu Anacephalæosim Epiphani, ut in libris ejus jacebat, transcripsit, adjecta viginti, seu viginti quatuor posteriorum sectarum enarratione; quam non solum ex Theodoret, Timothei Constanti-nopolitani presbyteri, et Sophronii libris concinnavit, ut codice altero Cæsariano significari monet Lambecius; verum etiam ex Leontii Byzantini, veluti suo loco adnotabitur. Quæ vero de Mohammedanis habentur, nulli ulleri præterquam auctori nostro tribuenda sunt. Multis in codicibus, atque in Latina translatione veteri, quam editio Coloniensis exhibet, centum duntaxat hæreses recensentur, quarum ultima est Mohammedica; sed tres alias quatuorve a Joanne nostro postmodum additas nullus dubito: cujus rei fidem astruit pervetustus ille codex Asceticorum bibliothecæ Cæsareæ. Sed nec consentaneum erat, ut Iconomachorum hæresim ex toto omitteret, quam ipse expugnaverit et ipsius ætate Orientis et Occidentis Ecclesiæ proscripserant. Atqui Joannem Damascenum libros suos retractavisse multoties jam animadvertimus.

Præter veterem translationem Latinam, quam Burgundioni civi Pisano concedere nihil vetat, aliam adornavit Perionius monachus Benedictinus, ad codicem sæpe jam a me laudatum qui fuit olim Sancti-Hilarii Pictaviensis. Quia vero in hoc codice multa omisa sunt quæ ad Is-maelitarum sectam pertinent, ea cum Græce, tum Latine Fronto Ducæus supplevit ad cal-cem postremæ editionis Parisiensis, ope codicis Augustani. Hoc idem opus Græce et Latine prodit, multipliciter auctum ex Regio cod. olim n. 2339, nunc 2508, t. I *Monument. Eccles. Græc.*, interprete viro doctissimo Joanne Cotelero. Tandem ad mss. codd. Regios 3244 et 2930, cod. S. Hil. et Augustanum, quos Cotelerus non consuluit, castigatum magis, in hacce nostra editione, præstitutum sibi ab auctore locum obtinebit, adjectis annotationibus, qui-bus de præcipuarum hæresum erroribus certius constabit, sive ex sinceris sectariorum ipso-rum, quæ supersunt, monumentis, sive ex probatis eorum ævi scriptoribus.

ΠΕΡΙ ΑΙΡΕΣΕΩΝ

EN SYNTOMIA

ΟΘΕΝ ΗΡΕΑΝΤΟ ΚΑΙ ΠΟΘΕΝ ΓΕΓΟΝΑΙΝ.

DE HÆRESIBUS

COMPENDIUM

UNDE ORTÆ SINT ET QUOMODO PRODIERUNT.

Πασιῶν αἰρέσεων μητέρες καὶ πρωτότυπον δ'. α'. Ἀ-
δὸν Βαρβαρισμός. β'. Σκυθισμός, γ'. Ἑλληνισμός.
δ'. Ἰουδαϊσμός. Ἐξ ὧν ἄλλαι πᾶσαι ἀνεφύσαν.

α'. Βαρβαρισμός· ἦτις α καὶ' ἐαυτὴν ἐστὶ διαρ-
χίσασα ἀπὸ ἡμερῶν τοῦ Ἀδάμ ἐπὶ δέκα γενεᾶς τοῦ
Νώε (1). Βαρβαρισμός δὲ κέκληται ἀπὸ τοῦ, μὴ τοὺς
τότε ἀνθρώπους ἀρχηγόν τινα ἔχειν, ἢ μίαν συμφω-

76 Hæresum omnium, seu sectarum parentes ac
primigeniz quatuor sunt; nempe, 1. Barbarismus,
2. Scythismus; 3. Hellenismus, 4. Judaismus: ex
quibus originem duxerunt aliz omnes.

1. Barbarismus, qui solus a diebus Adami ad
decimam usque generationem, seu Noe tempora,
perseveravit. Qui barbarismus propterea dictus
est, quod hujus ætatis homines, neque certum

VARIE LECTIONES.

α Cotel. emend. ἕως τοῦ. Favet et Petav.

NOTÆ.

(1) Epiphanius in Panario quatuor priores hæreses
significari ait his Apostoli verbis, ad Coloss. iv: *In*
Christo Jesu non Barbarus, non Scytha, non Græcus,
non Judæus: quæ si. ut jacent in textu, expendantur,

varias potius conditiones hominum, quam reli-
giones innunt: *Ubi non est gentilis, inquit, circum-*
cisio et præputium, Barbarus aut Scytha, servus aut
liber.

quemdam ducem haberent, nec inter se convenirent; sed unusquisque prout sibi visum esset, vitam institueret, ac pro lege suum quisque sibi nutum et arbitrium proponeret.

2. *Scythismus*, a Noe temporibus, deincepsque ad usque turris et Babylonis constructionem, ac paucis adhuc a turre condita annis obtinuit, hoc est, usque ad Phalec et Ragau, qui ad Europæ partes declinantes, a Thiras ætate (a quo Thraeces ortum habuerunt) et ultra, Scythiæ partibus, ejusque gentibus, attributi sunt.

3. *Hellenismus*, a Serug ætate idolorum cultum exorsus est. Cumque tunc temporis falsa quisque superstitione duceretur, deinceps civiliorum in usum, et ad certas leges simulacrorumque ritus sese homines transferentes, quos quondam duces et auctores habuerant, deitate donabant. Ac primum quidem eos, quos olim honoribus affecerant, sive principes et tyrannos, sive præstigiatos, tum eos etiam qui memorabile quidpiam, tum fortitudinis, tum roboris facinus edidissent, pictis coloribus depingere et adumbrare cœperunt. Postea vero, Tharæ patris Abrahami tempore, simulacris ac statuīs erectis, idololatriam invexerunt. Quippe majores suos, atque alios qui vivis jam exempti erant, simulacris honestantes, primum arte figulina statuas effinxerunt, tum ad omnem artem imitandi pervenit industria. Nam et architecti sectis lapidibus, et argentarii, 77 et aurifices; nec non et fabri sua quique materia, a: reliqui deinceps effliges moliti sunt. Ægyptii porro, moxque Babylonii, nec non Phryges, ac Phœnices cultus hujus, simulacrorumque, ac mysteriorum auctores primi exstiterunt. A quibus pleraque ad Græcos translata, jam tum ab ætate

Α νίαν, ἀλλ' ὅ τι πᾶς τις ἐαυτῷ ἐποιοῖται, νόμος ἐαυτοῦ κατὰ τὴν προτίμησιν τοῦ ἰδίου βουλήματος ἐγένετο.

β'. *Σκυθισμός*· ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Νῶε, καὶ μετέπειτα ἄχρι τῆς τοῦ πύργου οἰκοδομῆς, Βαβυλῶνος, καὶ μετὰ τὸν τοῦ πύργου χρόνον ἐπὶ ὀλίγοις ἔτεσι· πούτῳσι ἱεὺς Φαλκ καὶ Ραγαῦ· οἵτινες ἐπὶ τὸ τῆς Εὐρώπης κλίμα ἀνανευκότες, τῷ τῆς Σκυθίας μέρει, καὶ τοῖς ἐαυτῶν ἔθνεσι ὡς προσεκρίθησαν*, ἀπὸ τῆς τοῦ Θεῖρα, ὁ ἡλικίας, καὶ ἐπὶ κείναινα, ἐξ οὗ περ οἱ Θράκες γέγονασιν.

γ'. *Ἑλλητισμός* (2)· ἀπὸ τῶν χρόνων Σερούγ ἐναρξάμενος τῆς εἰδωλολατρίας, καὶ ὡς ἐποιοῦντο ἕκαστος τὸ τῆς κατὰ τὴν δεισιδαιμονίαν, ἐπὶ τὸ μάλιστα πολιτικώτερον, καὶ ἐπὶ ἔθνη καὶ θεσμοὺς εἰδῶλων μέντογε ἐναρξάμενα τάττειν· τὰ τῶν ἀνθρώπων γένη, οἷς πότα ἐποιοῦσαν, ἐθεοποιεῖν, καὶ διὰ μὲν τῶν χρωμάτων διαγράφοντας τὴν ἀρχὴν, καὶ ἀπεικάζοντας, τοὺς τότε παρ' αὐτοῖς τετιμημένους, ἢ τῶνάνους, ἢ γῆτας, ἢ τινὰς τὴν δόξαντας ἐν βῆσιν μῆμης δοκοῦν ἄξιον, δι' ἄλκην, ἢ σωμάτων εὐρωστίαν. Ἐπειτα δὲ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θάρρα πατρὸς Ἀβραάμ τῆς εἰδωλολατρίας εἰσηγησάμενός*, τοὺς ἐαυτῶν τετελευτηκότας τεχνισάμενοι, ἐκ κεραμικῆς ἐπιστήμης τὸ πρῶτον, ἔπειτα ἐκαστῇ τέχνῃ μιμησάμενοι, οἰκοδόμοι μὲν λίθον ξίσαντες ἀργυροκόποι δὲ, καὶ χρυσοκόμοι, ἀπὸ τῆς ἰδίας ὕλης τεκτονέμενοι, οὕτως τε καὶ τέκτονες, καὶ οἱ καθ' ἑξῆς. Αἰγύπτιοι δὲ ὁμοῦ†, καὶ οἱ Βαβυλώνιοι, καὶ Φρύγες καὶ Φοινίκες‡, ταύτης τῆς θρησκείας πρώτοι· εἰσηγγεταὶ γέγονασιν, ἀγαματοποιῶσι τε καὶ μυσηγγεταῖς· ἀπ' ὧν τὰ πρῶτα εἰς Ἑλλάδας μετηνέχθη ἀπὸ τῆς Κέρκροπος ἡλικίας, καὶ καθ' ἑξῆς· μετέπειτα δὲ καὶ ὑστέρῳ πολὺ τοὺς περὶ Χρόνον καὶ Ἀρεά§, Δία τε καὶ Ἀπόλλωνα, καὶ τοὺς καθ' ἑξῆς θεοὺς ἀναγο-

VARIÆ LECTIONES.

* Reg. 3244 ἔδειξεν, idque verius videtur. * Ap. Epiph. et R. cod. 2508 προσεχλίσθ. † August. cod. et Reg. 3244 sic habent, non ὁμοῦ vel ὁμοῦ, ut alii et apud Epiph. Favet et Reg. 2930, in quo ὁμοῦ, Thraeces ex Thiras oriundos narrat Joseph. lib. 1 Ant. c. 6. e. * Cod. S. Hil. ex emendat. διὰ γραμμάτων εἰσηγησάμενοι, Epiph. δι' ἀγαμάτων τὴν πλάνην εἰσηγησάμενός. Thare vero patrem Abraham idolorum fuisse auctorem putat Epiph. in Panario. † R. 2 deest ὁμοῦ. § R. 2508 καὶ Ἀρεῖς καὶ. § Epiph. ubique, † εἰς.

NOTE.

(2) Hellenismum vocat Epiphanius simulacrorum, sive idolorum cultum, cujus auctorem fuisse Nemrod Judæi tradunt: quia hujus ætate Nachor et Thare parentes Abrahami diis alienis in Chaldaea serviisse legimus Josue xxiv, 2. Priscorum vero Chaldaeorum ea: enim quæ magorum consuetudo fuit, ut quemadmodum narrat Herodotus lib. 11: Neque statuas, neque templa diis exstruerent, Jovi hostias immolarent, τὸν κύριον πάντα τοῦ οὐρανοῦ omnem cœli orbem vocantes Jovem; itemque soli et lunæ sacra facerent, igni quoque, telluri et ventis. In libro Job xxxi, 16, nulla idolorum mentio, sed unus nefandus cultus solis, qui tamen jam idololatriam creverat in Oriente, et consecratis imagunculis, quas ὁμοῖον Theraphim Scriptura vocat, Gen. xxxi, 19, 34; itemque lapidibus acuminatis, qui figuram ignis referrent, quosque animatos ἐμψύχους esse dicebant. Ægyptii supremus Deus erat Phis, ignis et æther (Græci Ἡφαίστος dicebant) tum etiam

Ammon, quem Græci Δία, Latini Jovem appellarunt, qui ideus esset ac universi natura. Quod mysterium diversis simulacrorum monstris occultarunt, quibus amplissimi Dei partes colere viderentur. Theologiam istam Orpheus concessit Græcis, variis etiam symbolis obvelatam, ex quibus naminum multitudo inmensum crevit, et poetarum mythologia nata est. Qua de re legendus Cicero, lib. 11 et 12 De nat. deor. Id agnovit libri Sapientie scriptor: addit vero, pictores et sculptores idololatriæ occasionem præbuisse, expressis regum et heroum imaginibus. Insuper vetus illa traditio, universi partibus intelligentias præesse, in causa quoque fuit, ut gentiles eas, veluti deos inferiores, colerent.

Cæterum Græci, non ab Heleno, neque ἀπὸ τῆς Ἑλλάδας, ab oleo, quam Minerva Athenis conseravit, Ἑλλήνας dicti sunt; sed ab Hellene filio Deucalionis, de quo Herodot. lib. 1.

πρῶσαντες. Ἑλλήνες δὲ κίχληνται ἀπὸ τοῦ Ἑλένου τινός τῶν ἐν Ἑλλάδι κατοικούντων. ὧς δὲ ἑταροῖσι φασιν, ἀπὸ τῆς ἁλίας τῆς Ἀθήνας; ἡ βλαστησάση. Ἰωνες δὲ τούτων ἀρχαῖοι γεγέννηται, ὡς ἔχει ἡ ἀρεθία, ἀπὸ τοῦ Ἰωὺ ἐν ἡδὲ ἀνδρὸς τῶν ἐν πύργῳ οἰκοδομησάντων, ὅτε αἱ γλῶσσαι διεσπάρησαν τῶν πάντων. ἡ δὲ ἦν αἰτίαν καὶ μέρους πάντας κίχληνται διὰ τὴν μεμαρισμένην φωνήν. Ὑστερον δὲ Ἑλληνισμὸς εἰς αἰρέσεις καθίστη κατωτέρω τῶν χρόνων. φησὶ δὲ Πυθαγορείων, καὶ Στωϊκῶν, καὶ Πλατωνικῶν, καὶ Ἐπικουρείων. καὶ λοιπὴν εὐσεβείας χαρακτήρ ὑπῆρχεν ἅμα, καὶ ὁ κατὰ φύσιν νόμος πολιτεύμενος, ἀπὸ τούτων τῶν ἰδίων ταυτὸν ἀφορίζων, ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος καταβολῆς καὶ δεῦρο μένος. ἡ Βαρβαρισμὸς καὶ Ἑλληνισμὸς, ὡς οὐ συνήθη τῇ τοῦ Ἀβραὰμ θεοσεβείᾳ.

ac religionis character una cum lege naturae vigeat, ab his ac nationibus, ab ipsa mundi origine deincepsque, segregans, Barbaricam inter Scythicamque et Graecanicam superstitionem permauens, donec cum Abrahami pietate ac religione coaluit.

ἡ δὲ Πυθαγορείων, ἀπὸ τῶν χρόνων. ἡ Ἀβραὰμ ἐν χαρακτήρᾳ τῆς περτομῆς εὐληφῆς, καὶ ἐν Μωσῇ ἐδόθη ἀπὸ Ἀβραὰμ, διὰ τοῦ δοθέντος νόμου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ γραφεῖς. ἀπὸ δὲ τοῦ Ἰωὺα τετάρτου υἱοῦ Ἰακώβ τοῦ ἀπελθόντος Πατριᾶς. καὶ δὲ ἀπὸ τοῦ πρώτου βασιλεύσαντος ἀπὸ τῆς τοῦ αὐτοῦ Ἰωὺα φυλῆς, ἐν τέλει τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ὄνομα κίχληνται. Σαυῶς δὲ περὶ τούτων τῶν τεσσάρων ὁ Ἀπόστολος ἀποτίμῳν Ἐφ. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, οὐ βαρβαρὸς, οὐ ἑταίρος, οὐχ Ἑλλήν, οὐδὲ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ καὶ ἡ χριστιανία.

Ἑλλήνων. διαγορεῖ.

ἡ Πυθαγορεῖς (3) ἦτοι Περπατητικοί. τὴν μονάδα καὶ πρόνοιαν, καὶ τὸ καλεῖν θύεσθαι, τοὺς ὄφθιν θεοῖς, Πυθαγόρας ἐδιδάσκων. ἐμφόχων δὲ μεταλαμβάνειν, ἀπὸ τοῦ οὐνοῦ ἀγρυπνεῖσθαι. Ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀποστολῆς.

VARIAE LECTIONES.

• R. 2508 τῆς Ἀθήνας. • Id. πῶσι. • R. 3 προπογγάνων. • Cod. S. Hil. in marg. καὶ μετέπειτα. • Ibid. καὶ τῆς. • R. 2 τοῦ προφήτου. • Sic per modum tituli R. 2508 una serie apud Ephiph. Ἑλλήνων δὲ διαγορεῖται. Desunt in aliis. • Cod. S. Hil. in marg. addit, ὅτι τῶν δὲ τὴν τέρπον.

NOTAE.

(3) Pythagorei hic male confunduntur cum Perpateticis, Pythagoras ab Aegyptiis sacerdotibus didicit, quae de Deo, de rerum universitate, et de homine acceperat, numeris expromere, ab unitate ad denarium numerum procedendo. De denario Pythagorico singulare opus Joannes Neursius edidit. Ut in civilibus Socratem, ita speculabilibus Pythagoram Plato secutus est, inquit Laertius lib. iii. Tria in primis principia, exque aeterna posuit, Deum, materiam, et ideam seu speciem, ad instar cuius mundus compositus a Deo sit ex materia informal; ut esset animal quoddam eximium, et Deus alter. Materiam porro οὐ γινώσκοντες, non factam, sed ὑποκείμενην, subjectam, nichil conditori, qui malum ejus genium in ordinem redegerit, adjecta divinae substantiae anima. Malum hunc et tenebrosissimum genium, necessitatem adversariam Deo nuncupabat, et malorum causam, nec proinde factum esse a Deo, sua p̄h τὸ θεῶν αἴτιον καὶ οὐκ ὑποκείμενον, ne Deus malorum auctor censeretur, ut narrat Plotarchus lib. De procreat. anim. ac lib. De plac. philos. c. 10. Omnes autem animas ex illa anima mundi

Cecropis et deinceps. Postea vero longo Jemum intervallo, Saturnum, Martem, Jovem, Apollinem, ac reliquos deos celebrare coeperunt. Ἑλλήνες, id est Graeci, nomen ab Heleno quodam sortiti sunt, qui in Graecia degens, regioni illi appellationem indidit. Sunt qui ἀπὸ τῆς ἁλίας, id est ab oliva quae Athenis exorta est, nuncupatos esse velint. Hujus generis conditores fuerunt Iones, qui, ut ex accuratiorē historia constat, a Jovem, seu Javan quodam nomen habuerunt, uno eorum qui turrim extruxerunt, quando et universorum linguarum divise sunt; quam ob causam Meropis omnes, a linguarum divisione, dicti sunt. Postea vero recentiori aevi Hellenismus in certas sectas abiit: ut puta Pythagoreorum, Stolorum, Platonum, Epicureorumque. Ceterum vera pietas

B nicorum, Epicureorumque. Ceterum vera pietas ac religionis character una cum lege naturae vigeat, ab his ac nationibus, ab ipsa mundi origine deincepsque, segregans, Barbaricam inter Scythicamque et Graecanicam superstitionem permauens, donec cum Abrahami pietate ac religione coaluit.

• Tum vero Judaeismus ab Abrahami temporibus characterem circumcisionis accipiens, et a Moyse, qui septimus ab Abrahamo fuit, per legem a Deo datam conscriptus; a Juda quarto Jacobi, qui nominatus est Israel, filio, per Davidem, qui primus e tribu Juda regnum obtinuit, ad extremum Judaeismi nomen sortitus est. De quatuor haece sectis breviter ac aperte locutus est Apostolus, cum ait: In Christo enim Jesu non est Barbarus, nec Scythia, nec Graecus, nec Judaeus; sed nova creatura.

Græcorum sectis variis.

5. Pythagorei, qui et Peripatetici, illis Pythagoras monadem, et providentiam sanxit, vetuitque sacrificare (diis scilicet). 78 veses animatis, ac vino uti. Duas in classes res distribuit: quae a luna et sur-

derivatas, quinimo ὁμοούσιους τῷ Θεῷ, ejusdem ac Deus hae substantiae esse, cum totidem ipsius portiones, et ἀπόβολας ἐκλάσεις, perinde aliquos deos inferiores, demonesque, seu genios, vel, ut Tullius loquitur, lares, solem, et sidera, quae omnia esse ὁμόφυτα ingenua dicebat. Animam universalem et astra fatali serie inferiorum vicissitudines ita regere, ut eorum motiones, et rerum exitus a Dei providentia penderent. Singulas tandem animas ad animum mundi remeare, postquam ex alio in aliud corpus, etiam belluarum, si opus sit, purgationis causa transmigrarint. Hae tamen postremae doctrinae caput, quod Plato in Timaeo, et in Phaedone tradidit, benigniori, quam vera, expositione lenire tentat Ficius in lib. iv Plotini Ena. 3. Nihil felicius Clemens Alex. lib. iii Strom. excusat Platonis effatum, quod lib. iii De rep. legitur, conducibilis fore institutio resp. ut mulieres nullis peculiaribus viris addicarit. Alia podenda omisso, quae divinus ille philosophus in Symposio, et in Charmide insinnavit.

suum patent, immortales asserens; quæ inferiores existunt, mortales. Animas e corporibus in corpora transfundi voluit, etiam animalium ac bestiarum. Silentium per annos quinque colere docuit. Tandem interiit, cum Dei nomen sibi arrogaret.

6. Platonici Deum, et materiam, et formam statuerunt, mundum item ortum quidem habuisse, ac interitui obnoxium esse; animam ingentem, et immortalem, ac divinam arbitrati sunt. Hujus tres esse partes: rationalem scilicet, irascentem, et concupiscentem. Communes omnibus uxores esse voluerunt; ut nemo unam aliquam haberet propriam; sed ut quilibet quarumcunque (dummodo illæ idipsum vellet) copiam haberet. Iidem etiam animarum in alia ex aliis corpora, etiam bestiarum, uno esse productos.

7. Stoici, rerum universitatem corpus esse definiunt: mundum ipsum spectabilem, Deum esse statuunt. Nonnulli etiam ex igne naturam illius constare censuerunt. Deum quippe mentem esse asserunt, ac vastissimæ totius molis cœli et terræ velut animam. Cujus corpus, ut dixi, totum sit hoc universum; oculi vero sidera. Omnium interire carnem; omniumque animam in alia ex aliis transire corpora.

8. Epicurei, atomos partibusque carentia corpora, ejusdem generis, ac infinita, omnium principium esse docuerunt. Vite beatæ finem in voluptate posuerunt: a Deo et providentia res administrari negabant.

9. Samaritismus, et qui ab eo Samaritæ. Hujus a Judæis origo deducitur, sectarum apud Græcos divortiiis, earumque dogmatibus antiquior: cum tamen gentilium superstitio sit; atque inter eam ac Judaismum medium quid existens; hac occasione exorsus est a Nabuchodonosoris tempore, ac Judaica

ἀρίστην δὲ, τὰ ἀπὸ σιλήνης καὶ ἀνω, ἀθάνατα λέγων· τὰ δὲ ὑποκάτω, θνητὰ· μεταγίγμιστος δὲ ψυχῶν ἀπὸ σώματων εἰς σώματα, ἄχρι ζώων καὶ κνωδάλων. Σιωπὴν δὲ ἔμαθε ἀκούειν ἀπὸ χρόνων πέντε ἐτῶν· ἰδίδασκεν· τελευταῖον δὲ αὐτὸν θεὸν ἐνόμαζεν.

γ'. Πλατωνικοὶ θεὸν, καὶ ὕλην, καὶ εἶδος, καὶ τὸν κόσμον γενετὴν καὶ φαρτὸν ὑπάρχειν· τὴν δὲ ψυχὴν, ἀγέννητον, καὶ ἀθάνατον, καὶ θείαν. Εἶναι δὲ αὐτῆς τρία μέρη, λογιστικόν, θυμικόν, ἐπιθυμητικόν· τὰς τε γυναῖκας κοινὰς τοῖς πᾶσι γίνεσθαι, καὶ μηδὲνα γαμήτην ἔχειν ἰδίαν· ἀλλὰ τοὺς θείοντας ταῖς βουλομέναις συνεῖναι. Μεταγίγμιστος δὲ ὡσαύτως ψυχῶν εἰς σώματα ἄχρι κνωδάλων. Ὅμοῦ δὲ καὶ θεοὺς πολλοὺς ἐκ τοῦ ἐνὸς ἰδογμάτισαν.

transitus affirmabant. Deos denique complures ab

β γ. Στωικοὶ· σῶμα τὸ πᾶν δογματίζοντες, καὶ αἰσθητὸν τοῦτον τὸν κόσμον θεὸν νομίζοντες. Τινὲς δὲ ἐκ τῆς τοῦ πυρὸς οὐσίας τὴν φύσιν ἔχειν αὐτὸν ἀπεφάναντο. Καὶ τὸν μὲν θεὸν νοῦν ὀρίζουσι, ὡς καὶ ψυχὴν παντὸς τοῦ ὄντος κύριους οὐρανοῦ καὶ γῆς· σῶμα δὲ αὐτοῦ τὸ πᾶν, ὡς ἔργον, καὶ ὀφθαλμοῖς τοῖς φωστῆρας· τὴν δὲ σάρκα ἀπώλλουσαι, καὶ τὴν ψυχὴν πάντων μετανέμειναι ἀπὸ σωμάτων εἰς σώματα (4).

η'. Ἐπικουρεῖοι· ἄτομα τε καὶ ἀμερῆ σώματα, ὁμοιωμερῆ καὶ ἀκίρατα, τὴν ἀρχὴν εἶναι ὑπεστήσαντο, καὶ τέλος εἶναι εὐδαιμονίας τὴν ἡδονὴν ἰδογμάτισαν, καὶ μήτε θεὸν, μήτε πρόνοιαν τὰ πράγματα διοικεῖν.

θ. Σαμαρειτισμὸς (5), καὶ οἱ ἀπὸ τοῦτου Σαμαρεῖται. Οὗτος ἐστὶν ἀπὸ Ἰουδαίων, πρὸ μὲν καταστήναι αἰρέσεως εἰς Ἑλλήνας, καὶ πρὸ τοῦ οὐστήναι αὐτῶν τὰ δόγματα· μετὰ δὲ τοῦ εἶναι Ἑλλήνων τὴν ὁρηστικὴν, καὶ μέρων τοῦ Ἰουδαίου, πρὸφασιν ἀληθῶς ἀπὸ τῶν χρόνων Ναβουχοδονόσορ, καὶ τῆς

VARIE LECTIONES.

1 R. 2508 ἐκ πέντε ἐτη. 1 Sic R. 2508 et S. Hil. alii ὀνομάζων. Vet. tr. nominans. Epiph. ἐνόμασε. 2 Alii, ἰδογμάτισαν, vetus interpret, dogmatizavit. 3 Sic ubique. Quid vero si legatur πρὸ, ut quæ sequuntur innuunt?

NOTÆ.

(4) Athenagoras eodem modo Stoicorum theologiam explicat, ac Cicero lib. ii De nat. deor. quem exscripsisse videtur; nec ab utroque differt Epiphanius. Ex eorum principiis inferi Athenagoras, consequi unum esse Deum, qui quidem ea parte qua ferret, Jupiter appellatur, in aere Juno, etc. Quibus plura addit Tullius, qui insuper narrat, juxta opinionem Stoicorum fore aliquando ut omnis mundi ardor deflagret. Petavius negat Stoicos Metempsychosim admisisse. Profecto Tertullianus, lib. De au. c. 51, asserit eos animas sapientium, ab excessu e corporibus usque ad configuracionem universitatis, in supernis mansionibus collocasse.

(5) Quæ de Samaritanis scribit Epiphanius accurata non sunt. Nomen sacerdotis, qui ad erudiendos Samaritas colonos missus est, Scriptura sinit, III Reg. xii. Non erat ille de stirpe Aaron, sed Hieroboamice institutionis. In Bethel mansit, non Sichimis. Templum Garizitanum extractum non est ante tempora Darii postremi Persarum regis. Tunc Mosaicam legem missi sunt, omissis aliis Scripturæ libris, quos schismati suo adversari intelligerent. Duobus præsertim in locis Pentateuchum adulterarunt, Exod. xxi et Deut. xxvii,

quo persuaderent jussisse Deum in monte Garizim altare ædificari. Noster addit eos cum Judæis convenire, excepto quod gentes abominantur, et quemquam ex alienigenis tangant. Hieronymus vero in cap. lxxv Isaie, superbiam illorum, qui vel contactum aliorum fugerent, exagitant, subjungit: D quemadmodum Samaritani et Judæi nobis faciunt. Resurrectionem fore negant; at animos immortales esse concedunt; unde et pro defunctis preces fundunt, ut videre est ad calcem translationis Arabicæ librorum Mosis, quam Abusaidus Samarita adornavit, quæque est in Regia bibliotheca, ubi et angelos fatentur existere, non item demones. Quocirca Abusaidus Saadiam Gaonem Judæum in jus vocat, quod Deut. xxxii, 17, Arabice transtulerit, imprecabantur demonibus. Nam si demones essent, inquit eorum mentio ferret in lectionibus creationis.

Gorthenorum, ut et Dositbeanorum, lib. iv Hist. c. 21. Eusebius meminit ex Hegerippo. De Sebuzis legatis Annot. Scalig. in Euseb. lib. iii. Dicti sunt quod aliunde initium caperent Pentecostes ac cæteri De Gorthenis et Essenis Samaritanis nihil certi affirmari potest.

τῶν Ἰουδαίων αἰχμαλωσίας· μέτοικοι δὲ ὄντες ἀπὸ τῆς Ἀσσυρίης εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ λαβόντες τὴν Πεντάτευχον Μωυσέως, τοῦ βασιλέως αὐτοῖς ἀποσταλάντος ἀπὸ Βαβυλῶνος· δι' ἱερίας Ἑσθρα καλουμένου, τὰ πάντα ἔχοντες ὡς Ἰουδαῖοι, πλὴν τοῦ βεβλῦσσεσθαι τὰ ἴδιον, μήτε προσφάμεν τινῶν, καὶ πλὴν τοῦ ἀρνεῖσθαι νεκρῶν ἀνάστασιν, καὶ τὰς ἄλλας προφητείας, τὰς μετὰ Μωυσέως.

Σαμαρειτῶν ἴδιον δ.

ἱ. Γορθηνοὶ· οἱ ἄλλοις κειροῖς τὰ· ἑορτὰς ἀγοντες παρὰ τοὺς Σεβουαίους.

ια. Σεβουαῖοι· οἱ διὰ τὴν αἰτίαν τῶν ἑορτῶν πρὸς τοὺς Γορθηνίους διαφερόμενοι.

ιβ. Ἑσσηνοὶ· οἱ μνηστοτέρους ἐκαντιούμενοι, τοὺς δὲ παρατυγχάνουσι συναρτάζοντες ἀδιαφόρως.

ιγ. Ασσηνοὶ (6)· τοῖς αὐτοῖς ἴδουσιν, ὅσα δὲ Σαμαρεῖται ἐμπολιτεύμενοι, περιτομῇ τε καὶ ἄλλοις χρώμενοι, καὶ τῇ Πεντάτευχῳ· περισσότερον δὲ τῶν ἄλλων φυλάσσοντες· ἀπέχεσθαι ἐμφύχων, ὁμοίως καὶ τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐν νηστείαις συνεχίστατα βιούντες. Ἐχουσι· δὲ καὶ παρθενίαν· τινὲς δὲ αὐτῶν ἐγκρατεῖσιν· ἄλλοι πιστεύουσι τε νεκρῶν ἀνάστασιν, ὅπου ἔχον ἐστὶ Σαμαρεῖταις.

Ἰουδαίων ἀρρέσεις δ.

ιδ. Γραμματεῖς (7)· οἱ τινες νομικοὶ ἦσαν, καὶ δευτερώτα, τῶν παραδόσεων τῶν παρ' αὐτοῖς προσκυτήριον τῇ περισσοτέρᾳ ἐκδοχρησιαῖ ἴδιον φυλάσσοντες, ὃ ὅφ' διὰ νόμον μαθητάσιν· ἄλλ' αὐτοῖς ἐτύπωσαν σεβάσματα καὶ δικαιώματα ἢ ἐκτὸς τῆς νομοθεσίας.

ιε. Φαρισαῖοι, ἐρημηζόμενοι ἀφιερισμένοι· οἱ τὸ ἀκρότατον βιούντες, καὶ ἔχοντες τῶν ἄλλων δοκιμώτατοι, παρ' οἷς καὶ νεκρῶν ἀνάστασις· ὅκα· παρὰ τοῖς γραμματέσι· καὶ ἡ περὶ ἄγγέλων καὶ πνεύ-

VARIE LECTIONES.

α. Als. Γορθηνοὶ. Epiph. Γορθηνοὶ. Male R. 2508, et cod. S. Hil. Ἰουδαῖοι. Hic locus sic legitur ap. Epiph. ἔχουσι δὲ καὶ παρθενίαν τινὲς αὐτῶν, ἐγκρατεῖσιν δὲ ἄλλοι, πιστεύουσι τε νεκρῶν. Cod. S. Hil. ex emend. sup. lin. addit, καὶ· deest in aliis A. 3 et Epiph. in Synop. δικαιώματος τῆς νομοθεσίας. Sed in Naceph. δικαιοσύνη τῆς νομοθ. Vetus interpres legit, δικαιώματα, νομοθεσίας, justificationes legis positiones. Sequor cod. Reg. 2508. Cod. S. Hil. in marg. ex emend. addit, ἐνομήτετο.

NOTE.

(6) Hieronymus, Dialog. cont. Lucifer. post auctorem appendicis ad librum Tertulliani De præscriptionibus scribit, Dositheum Samaritanorum principem prophetas repudiante. Verum recte observat Epiphanius hoc solemne fuisse Samaritanis, ut nullum ex prophetis, qui Moysi successerant, agnoscerent. Nihil verius est quod Hieronymus ex eodem auctore addit, Sadduceos ex Dositheii Samaritani radice natos esse. Nam Dositheus Simoni Mago æqualis fuit, ut colligitur ex Origene, lib. i et v Cont. Celis.; ex Euseb. loc. cit.; Constitut. apost. l. ii, c. 8; Recogn. Clem. l. ii, et Hom. Clement. 2. Origenes tractatu 28 in Math., tract. 14 in Joann., et tract. 25 in Lucam, scribit Dositheum sese pro Messia vendidisse. Seculo Ecclesie sexto labente contendeabant Samaritani contra Judæos, Dositheum esse prophetam illum, qui post Moysen suscitandus dicitur Deut. xlviii.

captivitate. Primi nempe sectæ auctores, cum ex Assyria in Judæam coloni deducti essent, quinque duntaxat libros Moysis acceperunt, quos per Eadram sacerdotem rex ad illos Babylone submisit. Itaque cætera cum Judæis habent communia, si hoc unum excipias, quod gentes abominentur, alienigenamque contingere refugiant: quodque mortuorum resurrectionem, et cæteras post Moysen prophetias rejiciant.

79 Samaritarum factiones quatuor.

10. Gortheni, qui dies festos aliis quam Sebuzi diebus agunt.

11. Sebuzi, qui ob eandem festorum dierum occasionem a Gorthenis dissentiant.

12. Esseni, qui neutri parti repugnant, sed cum iis, in quos inciderint, nullo delectu festo peragunt.

13. Dositheni, qui eisdem, quibus Samaritani, institutis vivunt, circumcisionem, Sabbatum, cæteraque, necnon Pentateuchum adhibent: præcipue vero, ac præ aliis sibi ab animalis temperant, ac perpetuo sere jejulant. Sentque inter illos qui virginitatem colant; alii continentiam: non desunt tandem qui mortuorum resurrectionem credant, quod a Samaritanorum doctrina abhorret.

Judeorum hæreses, seu sectæ, numero septem.

14. Scribæ, qui eisdem ac legisperiti erant et traditionum, quas a majoribus acceperant levitica (id est secundæ legis ore tradita interpretes). Illi ritus omnes a majoribus institutos superstitiosius cæteris ac diligentius servabant; quos quidem ex lege non didicerant, sed alihimelipsis cultus et caeremonias extra legis præscriptum canxerant.

15. Pharisei, quos segregatos interpretari possis, qui perfectissimam vitæ rationem professi, probitate cæteros antecellere viderentur. Mortuorum resurrectionem affirmabant, quam etiam Scribæ

Cujus tituli dirimenda judex constitutus est a Mithridate imperatore Eulogius Alexandr., ut narrat Photius cod. 230. Idem Eulogius contra Dositheanos de resurrectione scriptis: ex quo apparet Dositheum resurrectionem non docuisse. Hoc in volumine eos etiam exagitabat, quod demones alios non agnoscerent præter quam idola, et γὰρ Ἀσσηνοὶ, τὰ πλεῖστα εἰδὼς δαίμονας· ἔλεγον· ἄλλοι δὲ τι ἐκ μόνων φύλων οὐκ ἐγνώσκον. Addit eos negasse orbem interituum, bene vera animam rationalem. Aliam tamen esse Samaritanos unum de animarum perennitate fidem diximus.

(7) Scribæ, seu doctores legis, Phariseorum magistri erant: unde Christus utroque perinde arguit, cum novellarum traditionum auctores et patronos. Josephus lib. xii Ant. c. 19, Phariseorum, Sadduceorum et Essæorum initia statuit circa tempora Jonathæ Assamoni. Sic Pharisei

profitebantur. Item angelos esse, ac Spiritum sanctum non negabant: variis observantiis addicti erant: continentiam certum ad tempus, virginitatem quoque definierunt; his in hedomada jejunare, urceos, discos et pocula sæpius abluere, ac mundare, ut et Scribæ, soliti. Ad hæc decimas, et primitias, et preces assiduas addebant; supersticiosa vestimentorum genera, ejusmodi sunt pallia, dalmaticæ seu colobia, ac latiora quædam phylacteria, hoc est segmenta purpurea, fimbriæ, et maligranata vestium oris appensa, quæ temporariæ illius continentię signa præferebant. Iidem postremo genituram et fatum introducebant.

30 16. Sadducei, quibus ab exactissima justitia nomen erat, et Samaritanorum genere, necnon a sacerdote quodam Sadoe nomine exordium sumpserunt. Mortuorum resurrectionem negant. Neque angelum admittunt, neque Spiritum: in cæteris vero Judæis consentiunt.

17. Hemerobaptistæ, per omnia Judæi erant. Porro neminem æternæ vitæ comotem fieri posse dicebant, nisi quotidie lavaret.

18. Osseni, quorum nomen *procacissimos viros* significat. Hi ex præscripto legis omnia peragebant. Sed et alias lege posteriores scripturas adhibebant: plerisque tamen prophetarum rejectis.

19. Nassaræi, quos *contumaces* interpretari possis. Non solum omnem esum carum prohibebant, verum etiam animalis rebus omnino abstinebant.

VARIE LECTIONES.

* Cod. S. Hil. ex emend. πολιτείας δὲ διαφορῶς. . . ἐγκράτειαν καὶ παρθενίαν ὡρίσαντο νηστείας οὐ. . . ἀπαρχὰς. . . εὐχὰς; et cætera in accusandi casu, ut cod. R. 2508. b Cod. S. Hil. γέννησιν. Sup. lin. altera manu, quasi ex emend. ἡ εὐχὴν.

NOTÆ.

resurrectionem tuebantur, ut Josepho ipso teste, acceleratur animas perpetuo carceri detinendas, nec surrectura eorum corpora putarent. Legendus libellus cui titulus est *פְּסֵקֵי הַיְּהוּדִים*, *Fides Judæorum*. Quod Epiphanius ait Phariseos agnovisse existentiam Spiritus sancti, non significat eos concessisse substantiam Dei spiritualem esse; sed, ut conjicio, eos vulgo meminisse Spiritus sancti, qui nihil aliud esset, nisi præcipuum prophetiæ donum, quo sensu Spiritus sancti nomen frequens est in libris Judæorum. Colobia et dalmaticæ vocantur hic quadrata pallia, in quorum angulis, nedum fimbriæ, seu fila hyacinthina assuta erant, ut et *πολὺχοι*, seu *corymbi*, quos nempe ostentationis ergo fimbriis adjecerent. Sic Phariseos fatum docuisse narrat Josephus, lib. xiii, c. 9; et xviii, c. 2. *Ut multa in nostra potestate esse faterentur. Homines quippe liberi arbitrii esse, deque actionibus Deum sententiam ferre*

(8) Rabbi Moses in cap. 1, § 3 *Pirke Avoth*, narrat Sadocum, auditu hoc Antigoni Sochæi præceptoris sui pronuntiato, servendum esse Deo sine spe mercedis, exinde intulisse vitam alteram non fore, in qua bona opera muneranda sint. Quæ si ita sunt, Sadducei nequaquam ortum traxerint a Samaritanis: id quod aliqui peritus nemo defendit. Sunt qui negent eos alia Scripturæ volumina admisisse præter libros Moysi: quod tamen neque Josephus, neque Thalmudistæ, Phariseorum nepotes, tradunt. Apostoli Act. iv, 1; et v, 17, ex Psalmis coram principe sacerdotum, et his qui cum

A matos ἁγίου, ὅτι ἐστὶ, συγκατάθεσις· πολιτεία· δὲ διάφορος, καὶ μέχρι χρόνου ἐγκράτεια καὶ παρθενία νηστεία δὲ διὰ τοῦ σαββάτου, ἔσονται καθαρισμοὺς, καὶ πινῶν, καὶ ποτηρίων, ὡς καὶ οἱ Γραμματεῖς, ἀποδεκατώσεις τε, καὶ ἀπαρχὰς, καὶ ἐνδελαιγὲς εὐχὰς, καὶ σχήματα ἰδελοθηρηκευτικὰ τῆς ἐνδυσίας, οὐδὲ τῆς ἀμπεχόνης, καὶ τῶν δαλματικῶν, ἔχουν κολοβίων, καὶ τοῦ πλατύμοι τῶν φυλακτηρίων, τούτῃσι σημάτων τῆς πορφύρας, καὶ κρασπέδων, καὶ ῥολοκῶν ἐπὶ τὰ πτερύγια τῆς ἀμπεχόνης, ἃ τίνα ταῦτα ἐτύγγαν σημεῖα τῆς παρ' αὐτοῖς, ὡς καί τοις ἐγκρατείας· οἱ καὶ παραιοῖσιν γένεσιν· καὶ εἰμαρμένῃν.

ις'. Saddoucaioi (8), ἐρμηνεύμενοι οἰκαίτορες οὐ ἐκ γένους μὲν ἦσαν Σαμαρειτῶν, ὁμοῦ καὶ ἱερέων· B Saddouk ἐνόματι, νεκρῶν ἀνίστασθαι ἀρνούμενοι, καὶ μὴ παραδεχόμενοι ἄγγελον, μήτε πνεῦμα· τὰ δὲ πάντα ὄντες Ἰουδαῖοι.

ις'. Ἡμεροαπκιστοῖ (9)· οἱ μὲν κατὰ πάντα Ἰουδαῖοι ἦσαν. Ἐρασκὸν δὲ μηδὲνα ζωῆς αἰώνιου τυγχάνειν, εἰ μὴ τις ἀν καθ' ἐκάστην ἡμέραν βαπτίζοιτο.

ιη'. Οσσηνοὶ (10), οἱ δὲ ἱταμῶστατοι ἐρμηνεύονται. Ἦσαν δὲ οὗτοι κατὰ νόμον τὰ πάντα τελούντες. Ἐχρῶντο δὲ γραφαῖς ἐτέραις μετὰ τὸν νόμον· τοὺς δὲ πλείους τῶν μετέπειτα προφητῶν ἀπὸβαλλόντες.

ιβ'. Νασσαραῖοι, ἐρμηνεύμενοι ἀφηνιαστοῖ· οἱ πᾶσαν σαρκοφαγίαν ἀπαγορεύουσιν· ἐμψύχων δὲ οὐδ' ὄλω; μεταλαμβάνουσιν. Ἀγρί δὲ Μωυσεῖ καὶ

C ipso erant, quæ est hæresis Sadduceorum, probant Jesum esse Christum.

(9) Morum Eusebius lib. iv *Hist.*, c. 22, meminit ex Hegesippo. Hi puri puti Pharisei erant, ut colligere licet ex Marc. vii, 3, 4. Justinus martyr, *Dialog. cum Tryph.* inter sectas Judæorum Phariseos baptistas censet, *Φαρισαίων βαπτιστῶν*. Ex hac secta fuisse Baunum illum Josephi magistrum non dubito.

(10) Osseni d' il s'ini oportet a radice *אש*, quæ Arabibus et S, is *contumacem esse* significat. Ex his quæ narrat Epiphanius, apparet eos diversos fuisse ab Essenis, quorum instituta Josephus alique laudant. Scribit, hæres. 18, 19 et 53, Ossenos et Nassaræos ad Elcasæos, seu Sampsæos, migrasse: ubi innuit Nassaræos ab Ossenis parum aut nihil discrepasse. Forte illi fuerunt quos Iudiculus hæresum, qui Hieronymi nomen præfert, *Meristas* appellat; qui Scripturas separant, non credentes omnibus prophetis, dicentes alia atque alia spiritibus prophetasse: id quod forsitan oborto sensu intellectum fuerit. R. Moses Majemon, in *Moro Nerochim* part. ii, cap. 45, de vario prophetiæ spiritu fæse disputat. Epiphanius scribit ex *Nabataea*, *Ituræa*, *Moabitide*, et *Αριελιτιδος*, *Arielitide*, quæ loca trans *Jordanem* sita sunt, prodiasse. Pelavius Arielitidem se nescire ait. At semel atque iterum legimus in Scripturis Banaïam filium Joiadæ percussisse utramque *Ariel Moab*. Ubi procul dubio oppida duo Moabitarum significauit.

Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ τοῖς ἐν Πεντατεύχῳ ἁγίοις ὀνομασι πατριαρχῶν κεχρημένοι • καὶ πιστεύοντες • φησὶ δὲ Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ τῶν ἀνωτάτω, καὶ αὐτοῦ Μωϋσέως, καὶ Ἀαρὼν καὶ Ἰησοῦ. Τὰς δὲ τῆς Πεντατεύχου Γραφὰς οὐκ εἶναι Μωϋσέως δογματίζουσιν • ἄλλας δὲ παρ' αὐτὰς διαβιβάζουσιν.

κ'. Ἡρωδιανοὶ (14), Ἰουδαῖοι μὲν ἦσαν τὰ πάντα, Ἡρώδην δὲ Χριστὸν προσεδόκουν, καὶ αὐτῷ τὸ τοῦ Χριστοῦ γένος ἀπεδίδουν καὶ ὄνομα.

Ἰδοὺ αὐτοὺς πρῶτος τόμος περιέχων κατὰ πασῶν τῶν εἰκοσι τοῦτων αἱρέσεων • ἐν αὐτῷ δὲ καὶ περὶ τῆς Χριστοῦ ἐκδημίας.

κα'. Σιμωνιανοὶ (12) • οἱ ἀπὸ Σίμωνος τοῦ μάγου τοῦ ἐπὶ Πέτρου τοῦ Ἀποστόλου, κόμης Γετθῶν • τῆς Σαμαρείας. Οὗτος ἀπὸ Σαμαριτῶν ὄρματο, Χριστιανοῦ ὑποδύς ὄνομα μένων. Ἐβίβασκεν δὲ αἰσχροποῖν μίξιν μολυσμοῦ, ἀδιαφορίαν σωματίων. Ἀποβάλλεται δὲ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὸν κόσμον μὴ εἶναι Θεοῦ φάσκει. Εἰκόνα δὲ αὐτοῦ ὡς Διὸς, καὶ τῆς σὺν αὐτῷ πόρνῃς ὄνομα • Ἐλένης, Ἀθηνᾶς τύπον, τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς παρέδιδον εἰς προσκύνῃσιν. Ἐλεγαν δὲ αὐτὸν, Σαμαρείταις μὲν τὸν Πατέρα, Ἰουδαίοις δὲ τὸν Χριστόν.

κβ'. Μενανδριανοὶ • οἱ ἀπὸ Σίμωνος διὰ Μενάνδρου τινὸς ἐναρξάμενοι, διαπερόμενοι δὲ πρὸς Σιμωνιανούς • κατὰ τι • οἱ ὑπὸ ἀγγέλιον ἔλεγον τὸν κόσμον γεγενῆσθαι.

κγ'. Σατορνιλιανοὶ (15) • οἱ κατὰ τὴν Συρίαν τὴν τῶν Σιμωνιανῶν κρατύναντες αἰσχροουργίαν. Ἐπερὰ δὲ παρὰ τοὺς Σιμωνιανούς εἰς ἐνῆλθεν περισσότηραν κηρύσσοντες • ἀπὸ δὲ τοῦ Σατορνιλίου τὴν ἀρχὴν τοχνηκότες. Καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν Μενάνδρον ὑπὸ ἀγγέλιον τὸν κόσμον γεγενῆσθαι φάσκοντες μένων δὲ ἐπὶ τὰ, διὰ τὴν τοῦ πατρὸς γνώμην.

κδ' Βασιλιδιανοὶ (14) • τῆς αὐτῆς αἰσχροουργίας

VARIE LECTIONES.

• Cod. S. Hil. et R. 1 κεχρημένοι. Vetus interpr. *judicatis credentes*. • Als. Γετθῶν. • Als. ὄνοματι.

NOTÆ.

(11) Herodiani sectarii quidam erant, non milites Herodis, qui tributa exigenti, ut voluerunt Hieronymus et Chrysostomus in cap. xxii Matth. Nam Christus cavendum monebat, Marc. viii. 15, a fermento Pharisæorum, et a fermento Herodis. Quod Domini effatum cum Matthæus sic retulerit cap. xvi. 11 : *Cave a fermento Pharisæorum et Sadducæorum*, colligi potest Herodianos a Sadducæis parum discrepasse. Quidni vero Herodem Ascalonitam esse Messiam dixerint, quomodo posthæc Josephus Vespasianum?

(12) Simon Magnus gnosticam impietatem præformavit. Sic, ut narrat Justinus martyr, Apol. 1; Irenæus, l. i, c. 19 et 20; Eusebius, lib. ii De theol. c. 9, submississimam virtutem extra mundum posuit, quam pudōr καὶ αἴσχη, abyssum et quietem, nuncupabat, ex qua prodissæt ἔννοια, seu prima conceptio, quæ cum exsilisset a plenitudine divinitatis, diuturno errore angelos et potestates fecerit, a quibus orbis hic spectabilis conditus sit. Nazianzenus, orat. 44, triginta æones excogitatos ait

A Patriarcharum quorum in Pentateucho ad Moyse et Josue tempora mentio fit, sacra nomina accenserunt, ac his fiduciam habent: ejusmodi sunt Abraham, Isaac et Jacob, hisque superiores, necnon et Moyse ipse cum Aaron atque Josue. Cæterum quinque illa volumina Moyse esse non putant, et alia ab his diversa apud se servari jactitant.

20. Herodiani, cum Judæos in omnibus sese præstarent, Herodem Christum exspectabant; eique, et Christi dignitatem, et nomen affingebant.

Hactenus prior tomus, continens adversus omnes istas viginti hæreses, in quo etiam de Christi adventu.

21. Simoniani, dicti a Simone Mago sunt, qui Petri apostoli temporibus, Githis Samaria vico Boriundus, ex Samarita Christianismum nomine tenus professus est: auctor nefandæ obscenitatis, et inguinatissimi omnium sine discrimine corporum concubitus. Corporum resurrectionem rejiciebat, nec a Deo mundum fabricatum esse fatebatur. Imaginem porro suam, acortique sui, nomine Helenæ, sub Jovis ac Minervæ specie discipulis adorandum obtrusit. Apud Samaritanas pro Deo Patre se venditans, Judæis Christum se esse prædicabat.

22. Menandriani, a Simonis primum schola Menandro quodam duce profecti, certis in rebus a Simonianis discrepabant. Il mundum ab angelis productum fuisse asserabant.

23. Saturniliani in Syria Simonianorum obscenitatem amplexi sunt. Nonnulla vero ad majorem conciliandum stuporem ad illorum dogmata adjoecerunt. Horum princeps Saturnilus fuit. Il perinde atque Menander, mundum ab angelis conditum fuisse aiunt; atque id duntaxat molitos septenios ex eis, contra voluntatem ac sententiam supremi parentis.

24. Basilidiani, ejusdem scditatis actores,

a Simone: septem ve. octo duntaxat Theodoretus docuit se Patrem esse et Filium, illique adeo prælusit, qui Trinitatem in unam personam coarctarunt: dicendus vero non est Patripassianus, qui Christo carnem ademerit, seu quæ a Deo condita non esset. Resurrectionem carnis subinde inficabatur, quam Menander discipulis ejus per baptismum fieri garriebat, ut refert Tertullianus l. De an. c. 50.

(15) Saturnilus Antiochenus, Menandri discipulus, nodum orbem a septem angelis effectum docuit, verum etiam hominem ad imaginem summæ virtutis; in quem hæc vitæ scintillam indiderit, quæ ipsum erigeret. Scintillam hæc in solis fidelibus reperiri dicebat, atque intereunte homine ad Deum recurrere. Unde falsus videtur Epiphanius, qui ipsam animam esse hominis putavit in Panario. Hæc scribit Irenæus, lib. i, c. 22.

(14) Basilides, ut refert Clemens Alex. l. vii, Stromat. cum Glauca interprete Petri, tum Matthia apostolo magistro gloriabatur. Quocirca Evange-

Basilidem magistrum agnoscunt, qui cum Saturni, tum Simonianorum ac Menandrianorum auditor fuit; et tametsi eadem fere sentiat, in quibusdam tamen discrepat. Nam cœlestes orbes 365 esse docet, quos angelicis nominibus nuncupat; atque ideo annum totidem diebus constare censet; quem numerum CCCLXVI nomine Ἀδράσας exprimi; illudque sanctum esse nomen asserit.

25. Nicolaitæ, a Nicolao illo nomen sumpserunt, cui ab apostolis necessarii ministerii cura commissæ fuerat. Hic zelotypia ob uxorem æstuans, cum aliis impuram quoque libidinem exercere suos docuit. Sed et Caulacauch, et Prunicum, aliaque nominum portenta in mundum iniecit.

26. Gnostici harum hæresium sunt successores,

A ταῖς αὐτὰς ἀπὸ Βασιλίδου, τοῦ ἁμα Σατουρνίου, καὶ Σιμωνιανῶν, καὶ Μενανδριανῶν μαθητευομένου, καὶ τὰ ὅμοια μὲν φρονούντος, κατὰ τι δὲ διαφερομένου. Αἰεὶ γὰρ τῆς οὐρανοῦς εἶναι, καὶ τοῖς ὀνόματι ἀγγελικῶν ἐπιτίθεσι. Διὸ καὶ τὸν ἐνιαυτὸν τοσοῦτον ἡμερῶν εἶναι· καὶ τὸ Ἀδράσας ὄνομα εἶναι, τῆς· καὶ εἶναι τοῦτο φησὶν ἅγιον ὄνομα.

κα'. Νικολαῖται (15)· ἀπὸ Νικολάου τοῦ ἐπὶ ταῖς χρεαῖς ὁπὸ τῶν ἀποστόλων ταχθέντος, ὃς διὰ ζηλῶν τῆς ἰδίας γαμετῆς τὴν αἰσχρουργίαν ἅμα τοῖς ἄλλοις ἐπιτελεῖν τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἐδίδασκεν, καὶ περὶ τοῦ Καυλακαυχ, καὶ Προυνίκου, καὶ ἄλλων βαρβαρικῶν ὀνομάτων εἰσαγαγὼν τῷ κόσμῳ.

κς'. Γνωστικοί (16)· οἱ τὰς ἀλήθειαι διαδεδάμ-

VARIE LECTIONES.

† Epiph. ὤφραι, viduis.

NOTÆ.

Iam scripsit, quod viginti quatuor libris exposuit. Plures in Deo substantias admisit, quarum alie ex aliis manarent, atque a postrema syzygia angelos supremi cœli fabricatores procreatos, qui rursus alios, ediderint, a quibus cœlum secundum factum sit: ex istis iterum alios donec cœlum trecentessimum sexagesimum quintum conditum esset cum angelis qui inferiorem mundum fabricarent. Supersunt hodieque amuleta Basilidianorum in quibus vox Ἀδράσας, et alia Dei angelorumque nomina leguntur. Christum voce Hebræa, accepta ex Isaia xxviii, 18, Caulacauch nominabant. Hunc carnem non suscepisse, sed Simonem Cyrenensem ejus loco suffixum cruci fixerunt, adeoque mortem pro Crucifixo non tolerandam. Quinimo negabant palam quid essent, quidve sentirent: quamobrem Pythagoreorum more quinquennii silentio probabantur. Basilides, ut testatur Clemens Alex. l. ii Stromat., uniuscujusque hominis animam ex variis concretis esse substantiis, Pythagorico proinde sensu, docuit, ex quibus affectus variis cleantur; ac malis hominibus adulterinam inesse naturam, puta vel leonis, vel simiæ, etc. prout, in hoc vel illud vitium proclives essent: quod tamen dogma Isidorus Basilidis filius emendavit in libro Περὶ ἀποστροφῆς ψυχῆς, De cognata anima, ne male agendi necessitas obtenderetur. Cæterum gregales suos, ob insitam a natura bonitatem, a quavis spurcitia nihil labis contrahere uterque jactitabat; at nihilominus magui faciebant eos qui continentie causa seipso absunderent. Animorum transmigrationem docuit veluti Pythagoras, ad expianda scelera. Voluntaria quippe peccata in hacce vita non remitti. Hieronymus, lib. De script. eccl. c. 32, scribit Basilidem Alexandriæ diem obiisse sub Adriano, qua tempestate Cochibus, seu Barcochabas, dux Judæicæ factionis, Christianos in Syria variis suppliciis enecavit.

(15) Nicolaitarum meminit Joannes in Apocalypsi ii, 15, adeoque Basilidianis antiquiores sunt. Ab hac hæresi Nicolaum diaconum purgant Clemens Alex. lib. ii et iii Stromat. Eusebius lib. iii Hist., Theodoretus et alii, qui idecirco Nicolaitas ψευδονόμους, falso nomine nuncupatos scribant. Cæterum concedunt ex quibusdam gestis dictisve Nicolai prætextum hæresis eundem Nicolaitas sumpsisse. Promiscuam itaque libidinem a Platone potius quam a Nicolao, didicerunt. Hos multo prius, quam Cerinthianos, docuisse Irenæus ait lib. iii, c. 11: Alium esse fabricatorem orbis, alium Patrem

Domini, alium item fabricatoris filium, a terum de superioribus Christum, qui in Jesum fabricatoris filium descenderit, et in pleroma revolaverit. Initium quidem esse monogenem (id est unigenitum) Logon autem verum filium Unigeniti, et eam conditionem quæ est secundum nos (seu inferioris mundi res conditas) non a primo Deo factam, sed ab aliqua virtute deorsum subjecta et abscissa ab eorum communicatione, quæ sunt invisibilia et inominabilia. Hoc est ab Ennoia, seu Sophia, quam velut Simoniani, Barbelo appellabant, cujus filius esset Jaldabaoth. Atqui hæc ipsa summa est theologie Gnosticæ, quam varii varie interpretabantur.

(16) Gnostici dicti sunt ἀπὸ τῆς γνώσεως, a cognitione, seu scientia, quam sibi præ cæteris arrogarent. Hos Paulus I ad Timoth. indigetat, ubi eum monet ut devitet profanas vocum novitates et oppositiones ψευδονόμους γνώσεως, falsi nominis scientiæ. Irenæus scribit lib. iii c. 4 Gnosticorum discessionem ab Ecclesia palam factam esse auctore Menandro. Horum spurcitas omitto, propter quas Christiani pessime apud gentiles audierunt.

Æonum syzygias, conjugationes in Deitate fuserunt, quorum alii aliorum soboles essent, quorumque postremus mundi aspectabilis opifex fuerit. Platonicos nimirum imitabantur, qui, ut Marsilius Ficinus, observat in lib. ix Plot. Ennead. 3, c. 1, tres saltem substantias posuerunt inter primum principium, id est ipsum bonum, atque mundum, ut videlicet, quemadmodum Psellus explicat orat. cont. Mich. Cerular. præter Deum statuerint, τὴν ὅλην ἀγέννητον καὶ τὰς παρ' ἑαυτοῦς ἰδέας, καὶ τὴν δημιουργὸν μετὰ ταύτας, materiam ingentiam, celebratissimas ipsorum ideas, quibus posterior sit universi opifex. Quod ut facilius obtinerent, supremum numen corporale esse existimarent. Theodotus Gnosticus infertex his Christi verbis, asserentis angelos faciem Patris videre. Quod videtur et videt, inquit, ἀρχιμάρτυρος εἶναι οὐ δύναται, οὐδὲ σώματος, nec figura vacare potest, nec corpore. Ignem substantiæ Deum esse Simon Magus dixerat, ut refert Theodoretus. Adhæc materiam, ejusque tenebras, perpetuo suis seiebant, ex quibus mala proficiscerentur. Quamobrem alios hominum natura bonos esse, in quibus Spiritus, seu divina scintilla esset, hosque πνευματικούς, spirituales, vocari: alios natura malos, ὀυλικούς, materiales; et χοϊκούς, terrenos, qui corpore materialique anima sine spiritu constarent. Valentinus medium genua

νοι δ', πλέον δὲ τούτων πάντων τὴν αἰσχρότητα ἐμμανῶς ἐργαζόμενοι· ἐν Αἰγύπτῳ δὲ Στρατιωτικοὶ καλούμενοι, καὶ Φιδιωνίται· ἐν δὲ τοῖς ἄνω μέρεσι Συκρατίται, παρ' ἑτέροις Ζαχαῖται. Ἄλλοι δὲ Κοδδιανοὺς αὐτοὺς λέγουσιν· ἄλλοι δὲ Βορβορίτας αὐτοὺς καλοῦσιν. Οὗτοι τὴν Βαρβέλω καὶ Βερὸ αὐχοῦσι.

κζ'. Καρποκρατιανοὶ (17)· οἱ ἀπὸ Καρποκράτους τινὸς τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Οὗτος ἐδίδασκε πᾶσαν αἰσχουρίαν ἐκτελεῖν, καὶ πᾶν ἐπιτίθεσθαι ἁμαρτίας. Εἰ μήτις, φησί, διὰ πάντων παρελθῇ, καὶ τὸ δέλημα πάντων τῶν δαιμόνων καὶ ἀγγέλων ἐκτελεσθῇ, οὐ δύναται ὑπερβῆναι τὸν ἀνώτατον οὐρανόν, οὐδὲ τὰς Ἀρχάς, καὶ τὰς Ἐξουσίας παρελθεῖν. Ἐλεγεν δὲ τὸν Ἰησοῦν ψυχὴν νοερὰν εἰληφέναι, εἰδότες δὲ τὰ ἄνω ἐνταῦθα καταγγέλλειν· καὶ αἱ τὶς πράξειεν ὅμοια τῷ Ἰησοῦ, κατ' αὐτὸν εἶναι. Τὸν τε νόμον σὺν τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει ἀπηγόρευσεν, ὥς αἱ ἀπὸ Σίμωνος, καὶ αἱ δεῦρο αἰρέσεις. Τοῦτου γέγονεν ἡ ἐν Ῥώμῃ Μαρκελλίνα· εἰκόνα δὲ ποιήσας ἡ ἐν ἐρυθρῇ Ἰησοῦ, καὶ Παύλου, καὶ Ὁμήρου, καὶ Πυθαγόρα, ταύταις εἰδυῖα καὶ προσεκύνει.

κη'. Κηρινθιανοὶ (18)· οἱ καὶ Μερινθιανοὶ· οὗτοι ἀπὸ Κηρινθοῦ, καὶ Μερίνθοῦ, Ἰουδαῖοι τινες, τὴν περιτομὴν ἀρχοῦντες, τὸν τε κύριον ὅπ' ἀγγέλων γεγενῆσθαι, Ἰησοῦν δὲ κατὰ προκοπὴν Χριστὸν καλεῖσθαι ὤνον.

82 qui longe omnes turpitudinis et execrandæ fedtatis vesania ac furore superarunt. Porro Stratotici, seu Militares, in Ægypto dicuntur, et Phibionitæ; in superioribus vero locis Socratitæ; in aliis partibus Zacechæi. Sunt qui eos Choddianos nominant, alii demum Borboritas appellant. Hi Barbelo et Bero jactitant

27. Carpocratiani, a Carpocrate quodam Asiatico dicti, qui ad omne turpitudinis ac flagitiorum genus discipulos informabat. Ac nisi quis, aiebat, omnia percurret, omniumque demonum et angelorum voluntati satisfecerit, supremum in cœlum evahi non potest, neque Principatus. Potestatesque transcendere. Asserebat idem Jesum animam mente præditam assumptisse; qui cum cœlestia noverit, ea hominibus annuntiaret: ac si quis eadem, quæ Jesus, faciat, illi parem fore. Demum legem una cum mortuorum resurrectione rejiciebat, quemadmodum et Simoniani, ceterique omnes quos percensui. Ex hujus grege Marcellina illa Romæ fuit. Idem quoque Jesu, Paulique, necnon Homeri, et Pythagoræ imagines clanculum fingens, suffibus eas et adoratione prosequabatur

28. Cerinthiani, qui et Merinthiani, a Cerintho et Merintho, Judæici generis homines circumcissione gloriantur. Mundum ab angelis fabricatum dicebant; Jesum vero virtutis progressu ad Christi nominis dignitatem erectum

VARIE LECTIONES.

* Cod. S. Hil. in marg. ex emend. τὸν Νικολαῖτῶν διαβ. Favet Epiph. in Panar. a R. 2508 δὲ ποιήσας, favet in Panario. † Desunt hæc in R. 2508. Cod. S. Hil. ἐδιδάξεν σέβασθαι ταύτας; et ex emendatione. ‡ Reg. 2508 κατὰ προκοπὴν δὲ Χριστὸν καλεῖ. ὤνον.

NOTÆ.

addidit ψυχῶν, animalium, qui propria electione boni evaderent vel mali. Fabricatorem orbis Dei uomen sibi arrogasse. Judæis dedisse legem, et prophetias aspirasse: Patrem vero, ut ejus imperium everteret, misisse Jesum, Salvatorem, Christum, qui testamentum aliud cum electis sanciret. Hunc non accepisse veram carnem, quippe quæ materiæ portio esset, nec ad hominis naturam pertineret; ac proinde resurrectionem carnis non fore. Ordinem ecclesiasticum sic eos perturbasse ait Tertullianus lib. de præscript. c. 41. Ut alius hodie esset apud eos episcopus cras alius: hodie diaconus, qui cras lector: hodie presbyter cras laicus. Hinc est quod martyr Ignatius observantiam episcopis haberi præsertim inculcat. Baptismi ritum varie adulteraverant, quod etiam facinus Montanistarum plurimi æmulati sunt. Libros pene infinitos sub ementitis nominibus cuderunt, Evangelia Evæ, Salomes, Petri, Jacobi, secundum Hebræos, secundum Ægyptios, conciones Petri, Pauli: librorum item de infantia Salvatoris, Noeæ uxoris Noe, Prophetias Parebore seu Barceph, Cham, Zoroastri, Hydaspis, Ostranis, Orphæi, et aliorum, de quibus Porphyrius queritur in Vita Plotini.

(17) Asianus Carpocrates non erat, sed Alexandrinus, ut testatur Clemens lib. xxi. Stromat. et ex eo Theodoretus. Hunc Celsus, teste Origene lib. v contra ipsum, institutum esse aiebat a Salome, cujus scilicet Evangelium, quod secundum

Ægyptios dicebat, Carpocratiani multi faciebant. Hæc hæresis sub Aniceto pontifice et Adriano imp. Marcellinæ opera Romæ innouit; a quo Marcelliani quoque dicti sunt, ut narrat Origenes loc. cit. Clemens Alex. scribit, lib. iii Strom., Epiphaniem Carpocratis filium, cum 17 anno ætatis in Cephalenia obisset, divinos ibidem honores obtinuisse.

(18) Epiphanius in Panario, et Philastrius scribunt Cerinthum variorum tumultuum, qui in Actis apost. leguntur, auctorem fuisse. Quod si verum est, ad summam ætatem ille vixisset oportet. Nam Joanni evangelistæ superaret fuit: quandoquidem Dionysius Alexand. apud Euseb. l. iii Hist. c. 28, testatur eum ex libro Apocalypsis millenarii regni Christi fabulam confirmasse. Ex Irenæo tamen constat, Nicolaitas multo prius illo emersisse, et eadem ferme sensisse. Aiebat itaque Jesum fabricatorem orbis esse filium, hoc est, merum hominem, ex Joseph et Maria genitum, in quem Christus ab ea principalitate, quæ est super omnia, in columbæ specie descendit, manseritque usque ad passionem. Christus enim Gnosticis nihil a Spiritu sancto discrepabat. Evangelium Matthæi ea parte mutilaverat, quæ Jesus ex Virgine natus dicitur. Legem tamen latam a Fabricatore, jubebat observare, totamque in terreno Christi regno aliquando observandam dicebat. Hinc erga Paulum apostolum semper infensus fuit.

29. Nazareni, Christum Jesum confitentur A
Dei Filium esse; at juxta legem in omnibus vi-
vunt.

33 50. Ebionæi, ad Corinthianos quos modo nomi-
navi, ac Nazarenos, proxime accedunt. Quibuscum
etiam Sampsæorum ac Elcesæorum hæresis aliqua
ex parte convenit. Hi Christum in cælo creatum
affirmant, sanctumque Spiritum. Christum in Adam
primum habitasse, eumque aliquandiu deseruisse;
ac rursus in ipsum subisse, atque idem fecisse
in suo secundum carnem adventu. Et si Judæi sunt,
Evangeliiis tamen utuntur. Carnium esum dete-
stantur. Aquam pro Deo venerantur. Christum
in illo suo in carne adventu, uti diximus, homi-
nem induisse aiunt. Aquis se identidem, tam hie-
me, quam æstate lavant, ad purificationem scilicet, B
veluti Samaritæ.

34. Valentiniani, carnis resurrectionem negant.

αθ'. Ναζωραῖοι · οἱ Χριστὸν ὁμολογοῦσιν Ἰησοῦν
Υἱὸν Θεοῦ · πάντα δὲ κατὰ νόμον πολιτευόμενοι.

λ'. Ἐβιωναῖοι · παραπλήσιοι τοῖς προειρημένοις
Κηρίνθιανόις καὶ Ναζωραίοις · συνήθη δὲ κατὰ τι
ἡμῶν Σαμψαίων καὶ Ἐλκεσαίων αἵρεσις, οἱ Χριστὸν
φασιν ἐκτίσθαι ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα
ἐνδημήσαντα δὲ Χριστὸν ἐν τῷ Ἀδάμ, καὶ κατὰ και-
ρὸν ἐκδιδόμενον αὐτὸν τὸν Ἀδὰμ κ, καὶ πάλιν ἐνδύ-
μενον, τὸ αὐτὸ φασιν ἀποτελεσθῆναι αὐτὸν ἐν τῇ
ἐνσάρκῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ. Ἰουδαῖοι δὲ ὄντες, Εὐαγ-
γελίοις κέχρηται. Σαρκοφαγίαν δὲ βδελύσσονται. Τὸ
ὕδωρ ἀντὶ Θεοῦ ἔχουσι. Τὸν δὲ Χριστὸν, ἄνθρωπον ἐν
τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ ἐνεδύσθαι, ὡς ἔφη.
Συνεχῶς βαπτίζονται ἐν τοῖς ὕδασι, θέρους τε καὶ
χειμῶνος, εἰς ἀγνισμόν ὁθύν, ὥσπερ οἱ Σαμαρεί-
ται.

λα'. Οὐαλεντινιανοὶ (20) · οἱ σαρκὸς μὲν ἀπαγο-

ARIÆ LECTIONES.

1 Sic lego ex Epiph. et cum vet. interp. qui posuit, et rursus secundum tempus exuentem ipsum Adam,
et rursus induentem

NOTÆ

(19) Prisci de Judæa Christiani Nazareni dicti
sunt; quia Dominus Jesus Nazarenus erat. Hi cum
ante excidium Hierosolymorum, concedentibus
apostolis, caeremonias legis sectati essent, nepotes
ipsorum, qui trans Jordanem habitabant, pristinus
mores, ac præsertim circumcisionem, retinuerant:
quippe cum essent de semine Abraham, et cognati
Domini secundum carnem. Traditiones vero Scri-
barum eos respuisse, et erga Paulum apostolum,
gentiumque aliarum Christianos bene affectos
fuisse, docet nos Hieronymus in priora verba cap. ix
Isaie, Nazareni, inquit, hunc locum ita explicare
conantur. Adveniente Christo, et prædicatione illius
coruscante, prima terra Zabulon, et terra Nephtalim,
Scribarum et Phariseorum est erroribus liberata, et
gravissimum traditionum Judaicarum jugum excus-
sit. Postea autem per Evangelium apostoli Pauli, qui
novissimus apostolorum omnium fuit, ingravitæ est,
id est multiplicata prædicatione, et in terminos gentium
et viam universi maris Christi Evangelium splenduit.
Deinde omnis orbis, qui ante ambulabat, vel sedebat
in tenebris, et idololatriæ, et mortis vinculis tenebatur,
clarum Evangeliorum lumen aspexit. Epiphanius
dubitabat, utrum Christum purum esse hominem,
veluti Ebionitæ, putarent; an etiam ex Virgine na-
turus: Hieronymus vero nullum alium eis ævum
impingit, nisi quod, cum crederent in Christum,
legis tamen caeremonias tenebant. Usque hodie, in-
quit, per totas Orientis synagogas hæresis est
Minæorum (hæreticos Rabbini vocant מנאים) et a
Pharisæis nunc usque damnatur, quos vulgo Naza-
renos appellant. Qui credunt in Christum Filium Dei,
natum de Virgine Maria, et cum dicunt esse, qui
sub Pontio Pilato passus est, et resurrexit, in quem
et nos credimus. Juxta simpliciorum veterum Chri-
stianorum professionem; quam illi apud se serva-
rant, credere in Christum Dei Filium, idem erat,
ac credere Christum esse verum Deum: unde sub-
jungit, in quem et nos credimus. Idque eo maxime,
quod ut modo recitabamus, Nazareni fidem gen-
tium a quibus Christus seu verus Deus coleretur,
laudarent. Sed et hoc suadet magis altera eorum
interpretatio, quam refert Hieronymus in hæc
Isaie verba cap. viii, 13: Dominum exercituum in
ipsum sanctificate, et erit vobis in sanctificationem;
in lapidem autem offensionis, et in petram scandali

duabus domibus Israel. Hæc que de supremo πτω
πνευ, Domino exercituum præsentia sunt, de
Domino Jesu Nazareni interpretabantur. Dnas do-
mus, inquit, Nazareni, qui Christum ita recipiunt,
ut observationes legis non amittant; duas familias
interpretantur. Sammai et Hillel, ex quibus orti
sunt Scribae et Pharisei. . . . quorum prior disci-
pator interpretatur, sequens profanus; eo quod
per traditiones et deuteronomias suas legis præcepta
dissipaverint et maculaverint: et hæc esse duas do-
mus, quæ Salvatore non receperint, qui factus sit
in ruinam et in scandalum. Ex his evincitur Theo-
doretum errores Nazarenis imputasse Ebionitarum
propriis. Sic subjungit illos Evangelium Petri
legere: id quod Epiphanius solis Ebionitis attribuit.
Unde nec Justinus, nec Irenæus, nec Origenes
Nazarenos refutasse censendi sunt, nisi ubi Ebi-
onitas propter caeremonias legis coargueant. Naza-
reni Evangelium Matthæi Hebraicum πληρώστατον,
integerrimum, legebat, inquit Epiphanius, hæc. 29
et 30, Ebionitæ mutilum, demptis iis quibus Christi
proavorum series, et generatio ex Virgine nuntian-
tur. Origenes, lib. ii Cont. Cels., priores Christianos
ait vocatos Ebionæos fuisse propter paupertatis
studium; itemque Ebionæos alios Christum de
Virgine natum dixisse; alios, qui ex Joseph et
Maria. Mystera quotannis, in Paschate scilicet,
pane azymo, et aqua nuda peragebant. Dominicam
vero diem præter Sabbatum colebant.

(20) Clemens Alex. tradit lib. vii Strom., Valen-
tinum prodiasse tempore Adriani et usque ad Anto-
nini senioris ætatem perseverasse, et sicut Basilides
Glaucie interpretis Petri magisterio gloriabatur,
ita et Valentinum, Theobadis, qui familiaris Pauli
fuerat. Romam venit sub Hygino, inquit Irenæus
l. iii c. 4, increvit sub Pio, et prorogavit usque ad
Anicetum. Non ergo postquam Roma digressus in
Cyprum insulam appulerat, hæresim prædicare
cepit, ut Epiphanius scripsit. Tringenta zones intra
divinitatis πληρώμα, plenitudinem, fluxit; non tamen
ut totidem substantiæ seu dii essent, ut multi post
Epiphanium dixere. Id observat Tertullianus lib.
contra ipsam: Valentinus, inquit, veteris opinionis
semen nactus, Colorbaso viam delinavit. Eam post-
modum Ptolemæus instravit, nominibus et numeris
æonum distinctis in personales substantias, sed

ρεῖουσιν ἀνάστασιν, Παλαῖαν δὲ ἀθετοῦσι Διαθήκην, καὶ προφῆτας ἀναγινώσκοντας, καὶ ὅσα ἄλλα εἰς ὁμοίωσιν δύναται τροπολογεῖσθαι τῆς αὐτῶν αἰρέσεως, δεχόμενοι. Ἐτέρας τινὰς μυθολογίας παρεισφύρουσι, τριάκοντα αἰώνων ὀνομασίας λέγοντες, ἀρρενοθελίας τε ὁμοῦ καὶ ἐκ-πατρός τῶν ὁσίων γεγενημένους ἰ, οὓς καὶ θεοὺς νομίζουσι, καὶ αἰῶνας. Τὸν δὲ Χριστὸν ἀπ' οὐρανοῦ ἐκνηνοχίαν τὴν σάρκα, καὶ ὡς διὰ σωλήνος τῆς Μαρίας διαπεπραχέναι.

λβ'. Σικουνδιανοὶ (21)· οἱς συνάπταται Ἐπιφανής = καὶ Ἰσιδωρος, ταῖς αὐταῖς καυχούμενοι συζυγίαις, τὰ ὅμοια Ὁυαλεντίνῳ πεφρονήκοις. Ἐτερα δὲ παρ' αὐτῶν ποσὶς διηγούμενοι. Ἀπαγορεύουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν σάρκα.

λγ'. Πτολεμαῖοι· μαθηταὶ καὶ αὐτοὶ ὄντες Ὁυαλεν-

legunt: ceteraque omnia, quæ ad ipsorum hæresim per figuram et tropum accommodari possunt, eas suscipiunt. Quasdam autem alias fabulas addiderunt, triginta æonum nomina commemorantes, simulque mæsculo-feminas a Patre universarum procreatas, quos et deos, et æones esse existimant. Demum Christum e cælo corpus detulisse, ac per Mariam velut per tubum transisse.

32. Secundiani, eorumque socii Epiphanius et Isidorus, eandem æonum syzygias admittentes, cum Valentino consentiunt; in eis tamen exponendis et enarrandis obsecrantes varias exercere docuerunt. Carnem etiam et ipsi improbant.

33. Ptolemaei et ipsi discipuli Valentini, quibus-

VARIE LECTIONES.

1 Al. γεγενημένους. = R. 2508 Ἐπιφάνιος. = lb. ταῖς ὁμοίαις. Cod. S. Hil. secunda manu, τὰ ὅμοια Ὁυαλ. πεφρονήκοις et in fine, τὴν σάρκα μὴ ἔχειν ἀνάστασιν. R. 2930 ἀπαγορεύουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν σάρκα οἰόνται.

NOTÆ

extra Deum determinatas, quas Valentinus in ipsa summa divinitatis, ut sensus et affectus et motus, includerat. Deduxit et Heracleon inde tramites quoddam, et Secundus, et Marcus. Mox subiungit: Ita nusquam Valentinus, et tamen Valentiniani, qui per Valentinum. Solus ad hodiernum Antiochiæ Azionicus memoriam Valentini integra custodia regularum ejus consolatur. Profecto ex Epitome Theologiæ Orientalis, quæ post opera Clementis Alex Græce exstat, apparet Valentinum τὰ ὅμοια, plenitudinem, sive æonum collectionem ταυτότητος, identitatis, nomine significasse. Quocirca Origenes, tom. I in Joan. ait, iuxta Valentinianos Verbum nihil esse præter prolationem Patris, quæ nec substantiam, nec substantiam habeat, ὁπόστασιν αὐτῷ οὐ διδασκιν, οὐδὲ οὐσίαν. Sic Athanas., epist. ad Epict., Valentinus de Patre et Filio et Spiritu sancto idem sensit, quod Noctus et Sabellius. Ille veteris erroris semen nactus, tricesimum æonem, Sophiam seu Sapientiam, extra pleroma decessasse fabulabatur, et per ἐνδομήσιν, conceptionem quamdam informem, materiam composuisse, et angelos, præsertimque fabricatorem orbis edidisse, qui fuerit imago τοῦ μονογενοῦς, unigeniti, imo et Patris. Hunc ut qui ψυχικός, animalis, summummo esset, non spiritualis, cum impervestigabilem Patrem non nosset, se pro Deo vendidisse, legemque Moysi tradidisse. Hominis vero formationem sic narrabat: Orbis opifex, sumptis terræ pulvere, hoc est non arida quidem, sed multiformis materiam parte, animam terrestrem, materialem, rationis expertem, ejusdemque ac brutorum substantia, ipsi indidit. Ille porro ipse est homo factus ad imaginem: ὁ δὲ καὶ ὁμοίωσιν τοῦ αὐτοῦ δημιουργοῦ. Qui vero est ad similitudinem ipsius Opificis, ille est quem ipsi insufflavit et inseruit. . . . quæ per angelos et quædam substantiæ suæ injectis. Ἀνδρῶνος γούτι ὅτι ἐν ἀνθρώπῳ, ψυχικός ἐν χορτῇ, οὐ μέλει μέρος, ἀλλ' ὅλος ὅλος συνών. Homo igitur est in homine, animalis in homine terreno, non ut pars cum parte, sed ut totum cum toto. Ἐργε δὲ ὁ ἄδαν ἀδελφός αὐτῷ ὅτι τῆς οὐσίας ἐνοπαρὲν ἐδ στίγμα πνευματικὸν εἰς τὴν ψυχὴν. Adamus autem spirituale semen habuit, quod Sophia clam in ipso seminaverat. En Trinitatem illam generum, ut cum Tertulliano loquar, de quibus dictum est in Gnosticis. Porro aiebat parentes primos e quarto in quo creati erant, in tertium cælum, hoc est in paradysum, deductos ob peccatum, dehinc in terram

ostrusus fuisse, adjecta corporibus eorum carne, quam tunicis pelliceis Scriptura significavit. Quamobrem resurrectionem carnis non solum, sed corpus duntaxat resurrecturum. Duplicem subinde Jesum cum Nicolaitis et Cerintho posuit; alium, qui misus esset ab æonibus, ut Sapientiam ad pleroma revocaret, quique idem esset, ac conjugatio secunda, vocis καὶ ἀλήθεια, intellectus et veritas, spiritus item cognitionis et spiritus amoris, qui in pleromate μονογενής, unigenitus, appellatur; inter res conditas πρωτότοκος, primogenitus; uti demum plenus æonibus prodierit Sophia consolanda et reducenda gratia. Παράκλητος, Paracletus, consolator, et Σωτήρ, Saviour: alium rursum Jesum hominem ab opifice procreatum, in quo supernus Jesus requieverit, quique cognominatus sit Christus ab inhabitante in se Christo, hoc est secunda illa conjugatione, quem λόγος καὶ ζωὴ, verbum et vita nuncupatur. Hunc Jesum superiorem a Jesu homine secessisse, ut mors ejus corpori domineretur, quod præsentis ritæ Salvatore neutiquam fieri poterat. Hæc diserte Valentinianos tradunt Theodotus, Irenæus, Tertullianus et alii. Insuper Jesu hominis corpus, cum animalis substantiæ esset, utpote formatum in cælis ab Opifice, per Mariam velut per canalem transisse; at nihilominus singulari modo passum esse. Fatum admittebant, cujus administræ essent virtutes invisibiles, sibi mutuo contrariæ, quibus fabricator astrorum motus commississet: nulla vero satum virtute valere in eos, qui baptismum suscepissent. Hieronymus in cap. iv Epist. ad Ephes. Valentinum duo baptismata contendisse ait, et non explicat.

(21) Epiphanius Carpocrati, et Isidorus Basilidi, parentibus suis, non secundo Valentinii discipulo, adherere. Epiphanius plane jam obierat, quando Secundus Valentinii, seu Ptolemæi placita novis commentis auxit. Tertullianus, lib. Cont. Valentin. c. 4, Secundum post Heracleonem et Ptolemaem ponit. Ptolemaem autem ait totidem in Deo substantias, quot Valentinus æones, fluxisse. At Irenæo teste lib. 1, c. 6, primo æoni πούρι, abyssos, duas veluti conjuges adjunxit, στήν, sive ἐκνοαν, perceptionem, et θελήσιν, voluntatem, ut Deus primum æones alios emittere ex se cogitavit tum id postea voluntate egerit, nec proinde, ut observat Irenæus, μονογενής, Unigenitus, coævus Patri fuerit.

eum Flora conjungitur. Hi quoque eadem cum Valentino et Secundiano de syzygiis, seu conjugationibus astruunt: in quibusdam ab illis discrepant.

Atque hæc est terti secundi libri primi tredecim hæresum recapitulatio.

Quæ vero sequuntur hæreses 15. in hoc tertio tomo reperiuntur.

54. Marcossæ [a Marco dicti sunt]. Marcus enim quidem Colorbasi condiscipulus fuit, qui et ipse duo principia invenit. Resurrectionem mortuorum negavit. Utbatur ejusmodi præstigiis, ut certis carminibus poculorum liquorem in ceruleum purpureumque colorem verteret, quibus sacris decrepatis mulierculas initiabat. Idem ex viginti quatuor elementis, perinde ac Valentinus, universa pendere vult.

56. Colorbasæi. Colorbasus iste easdem pene opiniones amplexus est; in quibusdam tamen dissidet ab aliis hæresibus, Marci videlicet et Valentini. Siquidem emissiones æonum et ogdoadas alio modo tradidit.

55. Heracleonitæ. Hi quoque in commentitiis ogdoadibus explicandis a Marci, Ptolomæi, et Valentini, cæterorumque mente recessisse videntur. Suos porro sub ipsum vitæ exitum, eodem quo Marcus ritu, oleo, opobalsamo, et aqua in caput infusus, redimunt; in quo invocationes quasdam

85 Hebraicis verbis admurmurant super caput ejus qui redimuntur.

57. Ophitis serpentem venerantur, eumque esse Christum putant. Porro naturalem serpentem, seu reptile quod colunt, in cista cuasdam servant.

Α τίνου, οὗ συνάπτεται ἡ φύσις· τὰ αὐτὰ δὲ περὶ τῶν συζυγιῶν καὶ οὗτοι λέγουσι, καθάπερ Οὐαλεντινῶν καὶ Σεκουδιανῶν· κατὰ τὴν δὲ καὶ οὗτοι διαφέρονται.

Αὕτη καὶ τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν 17 ἀνακταλῶν.

Τὰ δὲ ἐνεστί καὶ ἐν τῷ 7 τούτῳ τόμῳ, ἐν ᾧ εἰσὶν αἰρέσεις 17.

54. Μαρκοῦσαι (22)· Μάρκος ὁ τις γεγέννηται Κολορβάσου συμφοιτητῆς, δύο ἀρχὰς καὶ οὗτος παρεισάγων. Ἀθετεῖ δὲ νεκρῶν ἀνάστασιν. Φαντασίας δὲ τινὰς δι' ἐκπομπῶν ἐξ ἐπαρθεῖς εἰς κυάνεον χρώμα καὶ πορφύρεον μεταβάλλον, ἐμυσταγωγεῖ τὰς ἀπατωμένας γυναῖκας. Καὶ αὐτὸς δὲ τῶν εἰκοσὶ τεσσάρων στοιχείων βούλεται τὰ πάντα ἡγεῖσθαι, ὁμοίως τῷ Οὐαλεντίνῳ.

56. Κολορβασαῖοι 5. Καὶ οὗτος ὁ Κολορβασος ὡσαύτως τὰ αὐτὰ διηγούμενος, κατὰ τὴν δὲ διαφερόμενος πρὸς ἄλλας αἰρέσεις· φησὶ δὲ πρὸς τὰς περὶ Μάρκον καὶ Οὐαλεντίνον· τὰς προβολὰς καὶ ὀγδοάδας ἑτέρως ἐδίδαξεν.

55. Ἡρακλεωνῖται (25)· καὶ οὗτοι τῇ τῶν ὀγδοάδων φαίνονται μυθολογίᾳ στοιχοῦντες, ἑτέρως παρὰ τὸν Μάρκον, καὶ Πτολεμαῖον, καὶ Οὐαλεντίνον, καὶ τοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τῇ τελευτῇ τοῦ παρ' αὐτῶν τελευτῶντας ὁμοίως τῷ Μάρκῳ λυτροῦνται δι' ἑλαίου ὀποβάλσαμου, καὶ ὕδατος· ἐπιχλήσεις τινὰς Ἑβραϊκάς λέξιν ἐπιλέγοντας τῇ κεφαλῇ τοῦ ὄντος λυτρομένου.

57. Ὀφῖται (24)· οἱ τὸν ὄφιν δοξάζοντες, καὶ τοῦτον Χριστὸν ἡγοῦμενοι, ἔχοντες· δὲ φύσις ὄφιν, τὸ ἔρπετον, ἐν κίστῃ τιθί.

VARIE LECTIONES.

* Cod. S. Hil 2 manu, ἀπὸ Μάρκο. Mar. * Als. Κολορβασαῖοι vcl Κολοβάσαιοι. * Mss. ἀπὸ βαλσαμου: * Epiph. in Panario scripsit: οἱ δὲ μῦρον τὸ λεγόμενον ὀποβάλσαμον, etc.

NOTE.

(22) Hieronymus epist. 29, tanquam ex Irenæo scribit, Marcum quemdam de Basilidis Gnostici stirpe descendente, primum in Gallias venisse, et eas partes, per quas Rhodanus et Gernuna fluunt, doctrina sua maculasse. Inde Pyrenæum cum transisset, Hispanias occupasse. Id repetit ad cap. xiv lxxv, ubi et Ægyptium cum fuisse addit. Marcum Basilidis præcepta, eorumque tradendorum methodum, quam ille a Pythagoreis acceperat, præstigiisque, et perditos mores persecutorum tradit Irenæus, nusquam vero in Gallias aut Hispanias migrasse. Ejus solummodo discipulos indicat (lib. i, c. 19) mulieres multas seduxisse in regionibus Rhodanensibus. Pestis hæc Hieronymi ætate, totas intra Pyrenæum (inquit epist. 29, et Oceanum vastabat provincias, Priscilliani nimirum opera, ut colligitur ex ejusdem epistola ad Clesiph. nec non ex Severo Sulpitio, qui Priscillianistarum primordia Marcum in Hispaniis intulisse, scribit, Ægypto profectum. Membrorum, Cujus auditores fuerunt Agnæ quædam non ignobilis mulier, et Rhetor Helpidus. Ab his Priscillianus est institutus, etc. Ex hoc loco, ut ex Epiphano, qui narrat parum abfuisse, quia, dum in Ægypto ageret, muliercularum quarundam artibus in eam hæresim impegit, Baronius, ad ann. 381, intulit Marcum circa tempora Epiphani in Hesperias regiones migrasse; quæ tamen osci-

tantia ex Irenæo et Hieronymo satis coarguitur. Cl. Pagius ex Sulpitii verbis collegit ab alio saltim, cui nomen quoque Marco esset, hæresim Gnosticorum inveciam in Hispanias fuisse. Quidni vero hic auctor rationes temporum hand satis sit assecutus, et pro more suo res longo intervallo remotas composuerit? Epiphanius in Panario Marcossæis attribuit diversarum sectarum portenta, quæ Irenæus lib. i a cap. 15 ad 18, ommissa auctorum nominibus consarcinavit. Sic quoque Colorbaso alios errores affligit, quos idem Irenæus a diversis itidem hæreticis profectos tradit. Epiphanius concinit Theodoretus, nihil eo accuratior in priscis hæresibus explicandis. A Marco Colorbasum non separat Irenæus, at Colorbasum alteri prævisse innuit, ut et Tertullianus.

(25) Heracleonem auctor Appendicis ad librum Tertulliani De præscript. Valentino paria sentire scribit, sed novitate pronuntiationis vult videri alia sentire. Marci scilicet methodum æmulando, ὁμοίως τῷ Μάρκῳ, ut loquitur Epiphanius in Panario; ubi tamen ex Irenæo multa congerit, quæ vel a Marco, vel ab Heracleone tradita esse nequidem insinuat Irenæus.

(24) De Ophitis varie varii scripserunt propter varios sensus quibus Gnostici historiam serpentis a quo Adamus deceptus est, exceperunt. Duas

17. Κατανοί· ἅμα ταῖς ἄλλαις ἀποφύτας ταῖς τὸν Α' νόμον ἀθετοῦσαι· αἰρετοῖσιν, καὶ τὸν λαλῆσαντα ἐν νόμῳ, τὰ αὐτὰ φρονοῦσι. Σαρκὸς μὲν ἀνάστασιν ἀρνούμενοι, τὸν δὲ Κáιν δοξάζουσιν, λέγοντες αὐτὸν τῆς ἰσχυροτέρας εἶναι δυνάμεως. Ἄμα καὶ τὸν Ἰούδαν ἐκθειάζουσιν ὁμοῦ καὶ τοὺς περὶ Κωρὴ, καὶ Δαθάν, καὶ Ἀβειρώμ, καὶ τοὺς Σοδομίτας.

18. Σεθιανοί (25)· οὗτοι πάλιν τὸν Σὴθ δοξάζουσιν φάσκοντες αὐτὸν εἶναι ἐκ τῆς ἀνω μητρὸς, μεταμληθείσης ἐφ' οὗς τοὺς περὶ Κáιν προεβάλετο. Εἴτα μετὰ τὸ τὸν Κáιν ἀποβληθῆναι, καὶ τὸν Ἀβὴλ ἀποκτανθῆναι, συνελθοῦσης τῇ ἀνω Πατρὶ, καθαρὸν σπέρμα τὸν Σὴθ ποιῆσαι, ἐξ οὗπαρ λοιπὸν κατήχη τὸ πᾶν ἀνθρώπινον γένος. Καὶ οὗτοι δὲ ἀρχὰς, καὶ ἔξουσίας, καὶ ὅσα ἄλλα δογματίζουσιν.

19. Ἀρχοντικοί· οὗτοι πάλιν εἰς πολλοὺς ἀρχοντας τὸ πᾶν ἀναφέρουσι, καὶ τὰ γενόμενα ἐκ τούτων γενήσθαι λέγουσιν. Ἀλλὰ σκοντάει δὲ καὶ ἐπ' αἰσχρότητι τινι. Σαρκὸς δὲ ἀνάστασιν ἀθετοῦσι, καὶ Παλαιὰν Διαθήκην ἀποβάλλουσι. Κέχρηται δὲ Παλαιὰ καὶ Νέα Διαθήκη, ἐκάστην λέξιν πρὸς τὸν ἑαυτῶν νόον μεθεύχοντες.

20. Κερδωνιανοί (26)· οἱ ἀπὸ Κέρδωνος, τοῦ Ἡρακλείωνος διαδεξαμένου τὴν ματοχὴν τῆς πλάνης, προσθέντος δὲ τῇ ἀπάτῃ. Ὁς ἀπὸ τῆς Συρίας εἰς τὴν Ῥώμην μεταστὰς τὸ κήρυγμα ἑαυτοῦ ἐξέθετο ἐν χρόνις ὑπερὸν Ὑγίνου ἐπισκόπου· ὅσοι δὲ ἀρχὰς κηρύττει οὗτος ἐναντίας ἀλλήλοις, μὴ εἶναι τε τὸν Χριστὸν γεννητὸν· ὁμοίως τε καὶ τὴν νεκρῶν ἀνάστασιν ἀθετεῖ, καὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην.

21. Μαρκωνιστᾶι (27)· Μαρκίον ἀπὸ Πόντου

38. Caiani. Idem isti sentiunt ac sectæ quæ legem repudiant, legisque auctiorem abnegant. Resurrectionem carnis improbant. Cainum commendant; quem præstantioris ejuſdem virtutis fuisse prædicant. Sed et Judam divinis honoribus afficiunt, necnon et Coré, et Othan, et Abirom, et Sodomitas.

39. Sethiani. Ili rursus Sethum inſiſtes laudant, ipsum ex supernæ parentis penitentiâ, quod Cainum edidisset, procreatum dicentes. Postea cum Cain repudiatus, Abelque occisus fuisset, cum superno Patre congressam, purum semen Sethum produxisse, ex quo deinceps universum hominum genus propagatum sit. Postremo principatus, et potestates, cæteraque, ut alii, omnia statuunt.

40. Archontici. Ad plures principes universis revocant ac quæcumque facta sunt ab illis oris prædicant. Habent et sædissimæ quoddam libidinis genus : carnis resurrectionem negant : Velus Testamentum rejiciunt. Utuntur tamen et Veteri et Novo Testamento, verba singula ad suam mentem falso trahentes.

41. Cerdoniani, a Cerdono qui ab Heracleone, quem errorem hauserat, novis inventis auxit Nic Romam è Syria profectus, Hygini episcopi temporibus sua dogmata disseminavit. Porro duo principia invicem contraria asserit : negat Christum esse vere natum. Mortuorum item resurrectionem ac Velus Testamentum rejicit.

42. Marcionistæ. Marcio oriundus ex Ponto, patre

NOTÆ.

affert Irenæus lib. 1. c. 34, ut in lib. IV Reg. c. xxviii, ut vel Nescio quis fabricatoris orbis illius. Sophia, æonum postremi, instinctu, serpentis formam indutus, pelleterit hominem ad parentis sui legem violandam, quo boni malique scientiam tandem assuequerentur; vel Sophia ipsa serpens facta sit, contrariaque adeo exstiterit factori Adæ, at propter inditam hominibus cognitionem, dictum esse serpentem omnibus sapientiores. Auctor Cœnique Appendicis de hæres. alio modo horum errorem renuntiat. At neuter indicat Ophitas existimasse Christum serpentem illum fuisse. E contra in appendice legitur, eos serpentem pluris, quam Christum, fecisse: Origenes, lib. vi *Contr. Cels.* neminem in eorum sodalitiis admissum esse ait, èν μὴ ἀρχὰς ὄντας κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, nisi Jesum ante exsecraretur. Ait horum auctorem fuisse Euphratem: qui alius non videtur fuisse ab Euphrate Peratico, a quo *Peratæ*. Naasini quoque, et *Neeseni* dicti sunt a nomine Hebræo שׂוֹן *Nahas*, *serpens*, et a שׂוֹן *Nehestan*, quo Ezechias serpentem ænæum appellavit.

(25) Gnostici, qui tres hominum naturas ex Adamo procreatas dixerunt, *δυσχὼν*, *materialem*, seu *διόργανον*, *rationalis expertum*, *λογικὸν*, *rationalium*, sive *animalium*, et *πνευματικῶν* *spiritualium*, primi subinde generis fuisse aiebant Cain, secundi, Abel, tertii, Seth, qui spirituale semen a Sapientia clausi inditum conservasset. Alii, Carpocrate ducer, ut fert Irenæus, Cainum extulerant, aliosque nefandos homines, quia divinam legem præfracte violando Fabricatori orbis adversos se præbuisset. Judam vero alii, Irenæo teste, prædicabant, quod prudendo Jesum in causa fuerit, ut virtutes mundi quæ saluti hominum obsistebant, vincerentur; &c.

ut in laudata appendice fertur, quod Jesum Fabricatoris filium necandum tradidisset. Ex Tertulliano, *De bapt.* c. 1, et Hieronymo ep. 83, Caiani baptismum sustulerant.

(26) Gnosticismi impietatem quarto Ecclesiæ sæculo Eutaelius quidam in Armeniam invenil, quam didicerat ab anachoreta Palestino, qui Petrus vocabatur : hique adeo Archontichorum principes fuerunt. Epiphanius in *Penario* scribit eos baptismum et Eucharistiam abominatos esse, cenam nomine *Sabbath*, cælestium tyranni, perscecerant : itemque apocryphos libros complures supposuisse, ut puta *Symphoniam* magnam et *ἀναβατικὸν* *Ἠσαίου*, *Ascensionem Isaie*. Hieronymus vero, in cap. lxxv *Isaie* subindicat postremum hunc librum, ut et *Apocalypsin* *Elizæ*, a Basilidianis et Marcionis confictos esse.

(27) Cerdo Saturnini discipulus Romam venit sub Hygino pontifice, ubi Marcioni hæresim, quam sæpius ejuraverat, insudit. Marcion enim hæresim suam ante non struxit, quam ape recuperandæ communionis amissa, cum decemtis sesteriis, quæ ideo Ecclesiæ intulerat, in perpetuum dissidium relegatus esset, ut loquitur Tertullianus lib. *De præsc.* c. 30. Ultrique hoc caput erroris fuit, unum esse Deum bonum, incognitum, et Patrem Jesu Christi; alium item justum et severum, qui ex materia jam exstante orbem fecerit, legem Judæis sanxerit. Syneros Marcionis discipulus, ut magistri sensum explicatus traderet, præter duo hæc principia efficientia, materiam cum malo nescio quo spiritu posuit; eo scilicet, quem Tatianus *πρωτὸν* *δυσχὼν*, *Spiritum materialem*, vocavit; Platonici, *turbulentum materię animum*. Qua de re præter Eusebium legendus Tert. l. i *Cont. Marc.* Nazian-

33 quidem episcopo natus est; a quo ob virginis stuprum Ecclesia ejectus, Romam aufugit. Ubi cum ab iis qui tam Ecclesiam praeferant penitentiam frustra postulasset, catholicam fidem oppugnare instituit. Quamobrem tria esse principia dixit, bonum, justum et malum. Novum Testamentum a Vetere, ut et ejusdem auctore alienum esse docet. Carnis resurrectionem ipse cum suis sustulit. Non unum duntaxat baptismum, sed et duo, et tria, post lapsum indulget. Pro mortuis catechumenis suis baptismum alii suscipiunt. Apud istos mulieribus libere baptismum conferre permittitur.

43. Lucianista. Lucianus quidam, non ille qui nuper Constantino imperante vixit, sed antiquior illo, in omnibus Marcionis doctrinis adherescit. Nonnulla quoque adjecit, quae Marcion non tradiderat.

44. Apelleiani. Apelles hic eadem etiam atque Marcion et Lucianus praedicat. Quidquid conditum est, ipsumque conditorem vituperat. Non tamen tria, ut illi, principia, sed unum tantum invenit, Deumque unum supremum, ac qui nominari nequeat, qui nihilominus Deum alium condiderit. Hunc vero sic conditum, cum malus evasisset, suapte improbitate mundum creasse.

45. Severiani. Severus hic Apellis assecla, vinum penitus damnat, fingitque ex Satana serpentis speciem habente, et terra simul coeuntibus vitem

A ὁρμώμενος, ἐπισκόπου μὲν υἱός· φθείρας δὲ παρθε-
νον ἀτίτρα διὰ τὸ ἐξελῆσθαι ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς
ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Οὗτος ἀναλθὼν ἐν Ρώμῃ, ἐπει-
τα αἰτήσας μετανοίαν τοὺς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἡγου-
μένους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ μὴ τυγῶν ἐπὶ ῥῆθι κατὰ
τῆς πίστεως, καὶ ἰδομμάτων τρεῖς ἀρχάς, ἀγαθόν,
καὶ δίκαιον, καὶ φαῦλον, εἶναι τὴν Καινὴν Διαθή-
κην ἀλλοτρίαν τῆς Παλαιᾶς, καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ λαλῆ-
σαντος. Οὗτός τε καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ Μαρκιωνισταὶ
ἀνάστασιν σαρκὸς ἀθετοῦσι, βάπτισμα δὲ διδασκιν,
οὐ μόνον ἐν, ἀλλὰ καὶ δύο, καὶ τρία, μετὰ τὸ παρα-
παιεῖν. Ὑπὲρ δὲ τῶν τεθνήκτων καὶ κατηχουμένων
ἄλλοι παρ' αὐτοὺς βαπτίζονται. Ἀδείως δὲ καὶ παρ'
αὐτοῖς γυναῖκες ἐπιτρέπονται λουτρὸν δίδναι.

B μγ'. Λουκιανισταὶ (28)· Λουκιανὸς τις, οὐχ ὁ νῦν
ἐν χρόνῳ Κωνσταντίνου γενόμενος, ἀλλ' ἀρχαιότε-
ρος, πάντα κατὰ τὸν Μαρκίωνα ἰδογμάτισε. Πρὸς δὲ
τούτοις καὶ ἑτέρα τινα παρὰ τὸν Μαρκίωνα δῆθεν
δογματίζουσιν.

μδ'. Ἀπελλιανοί (29)· καὶ οὗτος ὁ Ἀπελλῆς τὰ
ὅμοια Μαρκίῳ καὶ Λουκιανῷ δογματίζει. Καταίρει
τὴν πᾶσαν κτίσιν· καὶ τὸν πεποιηκότα. Οὐχ ὁμοίως
δὲ τοῖς τρεῖς ἀρχάς ὀργήσεται, ἀλλὰ μίαν μὲν
ἀρχὴν, καὶ ἓνα θεόν, ἓντα ἀνώτατον, καὶ ἀκατα-
νόμαστον· τοῦτον δὲ τὸν ἓνα πεποιηκέναι ἄλλον. Καὶ
οὗτος, φησὶν, ὁ γεγωνὶς, πονηρὸς εὐραθείας, τῇ αὐτοῦ
φαυλότητι τὸν κόσμον ἐποίησεν.

με'. Σευηριανοί (30)· Σευηρὸς τις πάλιν, τῷ Ἀπελ-
λῇ ἐποχούμενος, τὸν οἶνον ἀποβάλλεται, καὶ τὴν ἀμ-
πελον ἐκ τοῦ δρακοντοειδοῦς Σατὰν καὶ τῆς μυθολο-

VARIE LECTIONES.

• R. 2508 ἐν ἀρχῇ

NOTÆ.

zenus, orat 23 et 37, Marcionem et Cerdonem iis accenset, qui xxx æones invexere: at Tertullianus e contra ait cap. 5: Marcione liberaliorem Valentinum fuisse, qui ausus est deum concipere, Bythum et Sigen, cum usque ad xxx æonum setus, tanquam Æonia scrofa: examen divinitatis effudit. Cæterum orat. 27 Theologi, ubi legitur, Μαρκίωνος τὸν ἐκ στοιχείων καὶ ἀριθμῶν θεόν· Deum Marcioni sex elementis conflatum, pro Μαρκίωνος, scribendum puto Μάρκου, Marci, de quo supra actum est. Solam speciem carnis τῷ θεῷ χρίν, Christo concessit, ne qui boni principii esset, a sævo cosmocratore quidquam acceperit. Exinde resurrectionem carnis negabat; quinimo nuptias juxta Saturnini disciplinam improbat. Unde Septimius, lib. 1 contra ipsum et lib. De exhort. castit., Castratorem carnis eum vocitat, ejusque discipulos alienos spadones. Uno verbo non novos errores et ritus cudit, sed veteres, relictis variis ineptiis, confirmavit. Adhæc Evangelium Lucae et tredecim Epistolæ Pauli multis in locis mutilavit et vitavit: nec ullos præterea libros sacros agnovit. Simile facinus a Valentino admissum testatur Origenes lib. 11 Cont. Cels. Tertullianus tandem lib. De præscript. hoc de Marcione recitat: Postmodum penitentiam confessus est. Cum conditioni sibi data non occurrat, ita pacem recepturus, si ceteros quoque, quos perditioni erudiisset, Ecclesia restitueret, morte præventus est.

(28) Quem Lucianum Epiphanius, Tertullianus lib. 11 De resur. carn. Origenes, lib. 11 Cont. Cels. et auctor Append. ad lib. De præscript. Lucanum nominant. Epiphanius in Panario ait eum a magi-

tro dissensusse, docendo non nubere, ne fabricator orbis locupletior fieret, quod tamen etiam fuisse Marcionis et aliorum Gnosticorum dogma ostendimus. Auctor Appendicis ait, Lucanum immortalitati animæ detraxisse, quam Marcion fore salvam dixerat. Lucanus scilicet animam ὀλίχην, materialem et terrenam, docuit interitutam, qualem omnes alii hæretici hominis corpori assignarant: nec prout dissensit a Marcione.

(29) Apelles Marcionis auditor, sed lapsus in femina, inquit Tertullianus lib. De præsc. c. 30, desertor continentia: Marcionensis, ab oculis sanctissimi magistri Alexandriam accessit. Inde post annos regressus non melior, nisi tantum, quæ jam non Marcionites, in alteram feminam impiegit: illam virginem Philumenem, cujus emergence circumvenit, quas ab ea didicit, phanerois acrispsit. Origenes hom. 2 in Gen. paucioribus verbis ait: Appelles, qui fuit Marcionis discipulus, sed alterius hæresis, quam ejus quam a magistro suscepit. Rhodon vetustus auctor, Tatiani quondam auditor, apud Eusebium (lib. 11 Hist. c. 15) ea confirmat quæ hic tradit Epiphanius. Insuper Appelles docuit corpus Jesu ex siderum substantia et quatuor elementorum qualitatibus constituisse, quibus tandem in ea unde accepta erant resolutis, spiritum ejus redditum cælo: atque adeo nullam fore resurrectionem. Cæterum eos, qui in Crucifixum crederent, salvos futuros, si bonis operibus incumbant.

(30) Severus Tatianum σπουδῶς νοστήρων, non multo post secutus, ejus hæresi robur addidit, inquit Eusebius, lib. 11. c. 29. Vetus vero Testa-

γῶν πεφυκίνας, συνελθόντων ἀλλήλοις. Γυναικα δὲ ἀπαραιτεῖται, φάσκιν ἀριστερὰς δυνάμεις αὐτὴν ὑπαρχειν. Ὀνομασίας δὲ τινὰς ἀρχόντων, καὶ βίβλους ἀποκρύφους παράγει. Ὁμοίως δὲ τοῖς ἄλλοις σαφεδὲς ἀνάστασιν ἀθετεῖ καὶ Παλαιὰν Διαθήκην.

μζ'. Τατιανοί· Τατιανὸς οὗτος συνήκμασιν Ἰουστίνῳ τῷ ἀγνῳστῷ μάρτυρι καὶ φιλοσόφῳ. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου τελευταίην προσηφάδην τοῖς τοῦ Μαρκίου δόγμασιν, καὶ ἴσα αὐτῷ ἰδογματίσιν, προσθεῖς καὶ ἕτερα παρ' ἑαυτοῦ. Ἐλίνετο δὲ ἀπὸ Μεσοποταμίας ὁρμᾶσθαι.

Αὐταὶ αἱ τοῦ πρώτου τόμου, τοῦ β' βιβλίου, αἰρέσεις ιγ'.

Th δὲ ἐκστὴν ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ, τοῦ δευτέρου βιβλίου, αἰρέσεις η'.

μζ'. Ἐνκρατιταί, οἱ ἀπόσπασμα τυγχάνοντες Τατιανοῦ, καὶ τὴν γάμον ἀποβάλλοντες, τοῦ Σατανᾶ φάσκοντες εἶναι τούτον· πᾶσαν δὲ ἀπαγορεύουσιν ἐμφυχοφάγαν.

ηη'. Οἱ Καταφυγαστῶν (31), καὶ Μοντανιστῶν.

VARIE LECTIONES.

• Sic Epiph. et Reg. 1; R. 2930 ἀπαγορεύουσιν ἐμφυχον φαγίαν. R. 2570 et S. III. ἀπαγορεύοντας.

NOTÆ.

mentum non rejiciebat: sed cum legem, et prophetas, atque Evangelia admitteret, Pauli Epistolæ, Actusque apostolorum repudiabat. Tatianus vero, proprium magisterii characterem instituit, inquit Irenæus, lib. 1, cap. 31 et mones quosdam similiter atque hi qui a Valentino sunt, velut sabulam enarrans. Qui vero proprium doctrine characterem instituit, is nequaquam totus secundum Valentinum asripuit, uti auctori Appendicis de hæres. placuit. Quinimo Tatianus Saturninum et Marcionem æmulatus est, cum in dammandis nuptiis, tum in prohibendo vini et carniū usu: unde Ἐνκρατιτῶν, seu Continentium nomen sibi arrogavit; nempe quod Saturninum et Marcionem antea ambigine prodit Irenæus, lib. 1, cap. 30. Post martyrium sancti Justinī Tatianus orationem ad Græcos scripsit, in qua Eneratice hæresis semina liceat observare. Unum quidem Deum, bonum, qui materiam ediderit ex nihilo, agnoscit: Verbum autem non ab æterno genitum, sed per ratiocinandi facultatem et voluntatem productum, Dei opus, ἔργον, esse, prosiliisseque κατὰ μερισμὸν, ὃ κατὰ ἀποκοπήν, separationem, non abscissionem, veluti facies ab igne sejunguntur. Materiam esse malorum causam, cujus tenebrosus spiritus, a qua pervaditur, etsi unus et idem manet, varius tamen sit ob varietatem corporum. Quocirca demones non carne quidem, sed tenui materia, ὡς πυρὶς, ὡς ἀέρος, ignis instar, aut aeris, solumque illo materie spiritus constare; esseque τῆς βλῆς, καὶ τῆς πνεύματος ἀναυγασματα, materie et nequitiæ radiationes; quomobrem penitentiam capaces non esse, ex quo Dei spiritum respuerunt. Hunc materie spiritum animam in homine vocitari, et una cum corpore dissolvi: in resurrectione vero, coalescentibus deinde iisdem materie partibus, excitandum esse. Et certe Epiphanius fateri, her. 47, Eneratitas resurrectionem carnis credidisse. Pergit Tatianus, Deum primis hominibus angelisque spiritum alium adjunxisse, qui jacentem materie spiritum erigeret, inditque immortalitate, sursum transferret; cujus, quia imago Dei et similitudo est, celeste diversorium sit: sed et hominem ex eo accipere ut veie-

trectat, quam a sinistra potestatis esse dicat. Principum nomina quosdam, ac libros quosdam apocryphos adhibet. In mortuorum resurrectione, Veterique Testamento rejicienda cum hæresibus aliis convenit.

46. Tatiani. Tatianus hic cum sancto Justino martyre ac philosopho floruit. Post cujus obitum Marcionis dogmatum contagione corruptus, eundem ac ille docuit; aliis tamen præterea adjectis. Ferunt e Mesopotamia oriundum hunc fuisse.

Hi sunt tomī primi libri secundi hæreses tredecim.

37 In vero tome, tertio libri secundi hæreses decem et octo continentur.

47. Eneratitas. Tatiani quidam derivatio et appendix, nuptias improbat, quas Sathan tribuunt. Ab animatorum esu abstinendum esse septimū.

48. Cataphryges, qui et Montanistæ et Asco-

homo sit. Quomobrem duo hominum genera distinguunt, φυχῶν, animalium, quos non secernit ab his quos βλῆος appellat, et spiritualium. Πνεύματι Θεοῦ προουσιμῶν. Ceterum penes utroque esse virtutem vel vitium persequi, salvos fieri vel reprobari: illum qui demones vincere soluerit, materia maledicere debere, hoc est a carnis illecebris animum abstrahere. Atqui inter carnis illecebras, quarum demones esse habiles dixerat, risum et nuptias ponit: οὐ γάρων, καὶ παντοφῶν, καὶ πανγυρῶν, γελῶν τε. Quocirca Græcos sagittas, quod risui indulgerent, et animalia carnis edenda gratia mactarent. Hoc in tractatu nihil suggeri, quo Adami salutis detrahatur, quam tamen alias inferimus, ex his Apostoli verbis ad Rom. 7, 16. Quoniam omnes in Adam moriuntur. Alimni Tatiani Τύποπαροισα, Aquarii, cognominati sunt qui æquum nudam ad Euchristum adhibebant. Nodum in figendis iconibus Valentinus æmulatus est, sed et in altero præter supremum Deum condidit ex his inducendo, qui legem promulgaverit: καταλῶν νόμον, ὡς ἔλλω Θεοῦ, inquit Clemens Alex. in Eccl. prophet. Insuper ex quatuor Evangelis unum composuerat, quod δὲ τὸ πρῶτον ἀπεκρίσθη, ex quo tum series avorum Domini, tum cultus, quibus eum veram carnem prædicare declaratur, ademerat; juxta oliminum eum hæresis et Eneratice factionis principia. In commentario Hieronymi in cap. vi Epist. ad Galat. ubi legitur, Tatianum, qui putativam Christi carnem introductum, in Regis codicibus, et in perantiquo Chelnicensi repertus Cassianus, qui, etc., quam tertium esse veram conjicio. Julius Cassianus aliquidem Eneratitas fuit, Valentinianæ sectæ alimnus, et τῆς ἑνῆς καὶ ἁγίας ἀρχῶν, Docetarium principis, non solum qui putativam Domini carnem adhibebat, et tentator Clemens Alex. lib. iii. Strom. Qui si periculis innotuisset, inveniretur eundem Cassianum librum citare, ex quo Hieronymus argumentum accepit quod confutat. Sed et proclive fuit libraris Tatiani nomen, ubi de Eneratitis agebatur, substitueret, qui notius erat, quam Julii Cassiani.

(31) Multi dixerunt Phryges existimante Spiri-

drugæ, utrumque Testamentum suscipiunt: sed novos quosdam prophetas adjiciunt, Montanum quemdam, ac Priscillam celebrantes.

§§ 49. Pepuziani, qui et Quintilliani dicuntur, quibus accedunt Artotyritæ; hæreses duæ. Superioribus quidem illis, hoc est Cataphrygibus, adnumerantur, sed ab eis tamen diversa nonnulla sentiunt: ac Pepuzam, desertum quoddam oppidum, Galatiam inter et Cappadociam, ac Phrygiam situm, divinis honoribus extollunt, eamque Hierosolymam esse dicunt. Est autem et alia Pepuza. Mulieribus magistratus et sacerdotia deferunt. Sacra faciunt, puerum quidem acubus æreis compungentes, ut solent Cataphryges, ejusque sanguini farina admista, panem conficientes, oblationis participes sunt. Fingunt Pepuzæ Christum olim ac Quintillæ, seu etiam Priscillæ,

καὶ Ἀσχοδρουγητῶν οἵτινες Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην δέχονται· ἑτέρους δὲ προφῆτας παρεσθόντας, Μοντανὸν τινὰ αἰχρῶντας, καὶ Πρισιλλαν.

μὲν. Πεπουζιανὸν, οἱ καὶ Κυντιλλιανὸν, οἱς συνάπτονται Ἀρτοτυρίται, αἰρέσεις δύο. Ἐξ αὐτῶν μὲν εἰς τὴν Καταφρυγασίαν ἑτέρα δὲ πρὸς ἐκείνους δογματίζουσι, Πέπουζαν πόλιν τινὰ ἀναμέσον Γαλατίας, καὶ Καππαδοκίας, καὶ Φρυγίας ἐκβαλόντες, καὶ δὴ ταύτην Ἱερουσαλὴμ ἡγοῦμενοι. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη Πέπουζα· γυναιξὶ δὲ ἀποδιδόντες τὸ ἀρχεῖν καὶ ἱερατεῖον. Μυροῦνται δὲ τινα, κατακέντρουτες νέον παλὰ βαρβάρων χαλκαῖς, ὥστε οἱ Καταφρυγαστῶν, καὶ τῷ αἵματι αὐτοῦ ἀλευρον· φυράσαντες, καὶ ἀρτοποιήσαντες, προσφορὰν μεταλαμβάνουσι. Καὶ δὴ τῇ Κυντιλλίᾳ, ἣ Πρισιλλῇ Χριστὸν ἐκείας ἐν Πέπουζῃ ἀποκαυχόμεναι· ἐν εἰσὶ θηλείας μυθολογοῦσι. Κέχρηται δὲ ὁσαύτως Παλαιὰ καὶ Καινὴ

VARIE LECTONES.

* Desunt hæc in Reg. 2. * R. 2508 καὶ αἵμα αὐτοῦ ἀλέωρε. * Ibid. ἀποκαυφθῆναι.

NOTE.

tum sanctum incarnatum esse in Montano. Verum Apollinaris Hierapolitanus, Melitades, et Apollonius apud Euseb. lib. v. Hist. c. 17 et seqq. hoc solummodo nomine Montanum læcessunt, quod inconditis vocibus prophetam agendo, sibi, non apostolis, vicinium Spiritus sancti donum arrogaret. Auctor Append. de hæres. ait, communem eorum blasphemiam esse, quæ in apostolis dicant Spiritum sanctum fuisse, Paracletum non fuisse. Quod non sic accipiendum est, ut ad instar Gnosticorum Spiritum discreverint a Paraceto, Nam Tertullianus, lib. De reland. virg. in quo hæresim suam exponit, Paracleti nomine nihil aliud indicat, nisi vicarium Domini Spiritum sanctum, Insuper Montanistarum sensum sic explicat: Justitia primo fuit in rudimentis, natura Deum metuens, deinde per legem et prophetas promovit in infantiam, dehinc per Evangelium decessit in juventutem: nunc per Paracletum componitur in maturitatem. Ita ut, quemadmodum Hieronymus, interpretatur epist. 54, ad extremum Spiritus sanctus in Montanum, Priscam, et Maximillam descenderit, et plenitudinem, quam Paulus non habuerit, ab eis, semine habuerit Montanus. Ubi nihil aliud significat, nisi insigne prophetie munus, propter quod in epistola ad Hebr. quest. 9, hos omnes abortivos prophetas vocat. Nec aliud usquam inveniunt Epiphanius et Eusebius. Hieronymus, rursus epist. 54, ait Montanistas Trinitatem in una persona angustias coarctasse. Nimirum auctor laudatus apud Appendicis, Cataphrygum, inquit, non una doctrina est. Sunt qui xatæ (secundum) Proclum dicuntur, et sunt qui secundum Eschinem. Priscam autem blasphemiam illi qui sunt secundum Eschinem, hæc habent, quæ adjiciunt Christum esse ipsum Patrem et Filium. Hoc utriusque sectæ discrimen novit Theodoretus: at lib. vi. Hæres. fabul. cap. 2, non dubito quin pro Παφρυγίων, scripserit Παλόν. Nam Eusebius quem passim sequitur, lib. vi. Hist., cap. 20, meminit dissertationis Caili Romani adversus Proclum. Ille forsitan ille est de quo Tertullianus, lib. i. Conf. Valent. ait: Proculus noster, virginis sanctæ et eloquentiæ dignitas, etc. De eodem Proculo loquitur lib. Ad scapul. cap. 4. Alterius vero Procli mentionem facit lib. Contra Prax., a quo Procliani dicti sunt;

qui alium a supremo eo conditorem rerum statuerat. Num iste Gnosticorum impietati Montani deliria admiscuerit, incertum est. Montaniste nuptias solvebant, secundas nempe, et triplicem quadragesimam jejunabant. Novatianus præluserat, ut ad omne pene delictum Ecclesiæ fores obstruerent, inquit Hieron. epist. 54, ubi et hierarchiam ipsorum recitat, in qua primum locum patriarchæ; acendum Cenones; tertium, id est pene ultimum, episcopi tulerunt. Orbis oceanum in primis Montanum præinebat, ac millenarium Christi regnum. Hæc canit pseudosibylla octo libris, qui hodieque supersunt, a Phrygiis subjecti. Phrygia scilicet secunda semper vatium parens exstitit, et ut gentiles taceam, non ita pridem ante Montanum pseudoprophetissa, quam Ioannes, Apoc. ii, 20, Jesabellem appellat, Thyatirenos eorum vicinos demantabat. Et itaque successerunt Montanus, Theodotus, Aleibiades, Priscilla, Maximilla, nec non Quintilla, monstrosissima illa femina, adversus quam Tertullianus De baptismo scripsit, cui nec integre quidem docendi jus erat (utique quia femina) quæ optime norat pisciculos necare, de aqua auferens, ac si baptismi aqua inutilis foret. Theodoretus id assertum scribit a Tascodrugis seu Tascodrugitis: quo etiam nomine Quintilliano donatos fuisse testatur hic et in Panario Epiphanius; voce Phrygia, seu potius Galatica, composita ex τὰς, digitus, et ἀρούργος, naris; quia inter orandum nari digitum indigebant: ex quo a Græcis rursum Passaloryncite q. d. Passillonassones dicti sunt. Hos Theodoretus, et Timotheus CP. et Antiochus Marcossitis jungunt, cujus nempe præstigas et placita Quintilla exoluta erat. Apud Antiochum, littera omissa, ut hic apud Damascenum, Ἀσχοδρουγητῶν dicuntur: sic etiam Philastrius et Augustinus Ascodrugitas scriperunt. Ex quibus emendandus venit Hieronymi locus in Præfatione lib. ii. Comm. in Epist. ad Galat. ubi legitur, Ancyra in Galatia, Passaloryncitas, Ascodrugos et Artotyritas reperiri. et pro Ascodrugos, reponendum Ascodrugos, vel Tascodrugos. Quintilliani porro Artotyritæ etiam appellati sunt, quia eucharistico pani casum admiscerant.

Δαδίκη, κατὰ τὸν νοῦν τὴν θείαν μεταποιούμε-
νοι. ὅν τινα καὶ οὐκ ἔστιν ὁμοῦ μετὰ τὴν ἑσπερίαν

ν. Τεσσαρεσκαίδεκαταί (32). οὗτοι μίαν ἡμέραν
τοῦ ἐνιαυτοῦ τὸ Πάσχα ἐκπελόντες, ἐν ὁποῖα ἀνέμ-
πισθη τῆς σελήνης τεσσαρεσκαίδεκαταί, ἥτοι ἔν
Σαββάτῳ, ἢ ἐν Κυριακῇ, ἐκείνην τε νηστεύοντες, καὶ
ἕνα ἀγρυπνούντες ἐορτάζουσιν.

να. Ἄλγοι (33). ἀπ' ἡμῶν κληθέντες, οἱ τὸ Εὐ-
αγγέλιον τὸ κατὰ Ἰωάννην ἀθετοῦντες, καὶ τὴν Ἀπο-
κάλυψιν αὐτοῦ, διὰ τὸ τὸν ἰδόντα ἐκ τοῦ Πατρὸς θεῶν

Λόγον, οὕτω ἀεὶ, μὴ δεχέσθαι.

νβ. Ἀδαμῖται (34). παρὰ τίνος Ἀδὰμ ζῶντες ἡ-
καλούμενοι, χλαύης, μέλλον, ἢ ἀληθείας ὄντως ἔχοντι.
Γίνεται δὲ τὸ τοιοῦτον ὡς γυναικὶ συνάγονται, ὡς ἐκ
μητρὸς, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες ἐκ τῶ αὐτοῦ, καὶ
οὕτως τὰς ἀναγνώσεις, καὶ τὰς εὐχὰς, καὶ πᾶν ὅ τι
οὖν ἐκτελοῦσι ὁμοῦ μόνοντες τε καὶ ἑκκα-
τεῦόμενοι, καὶ γάμον μὴ δεχόμενοι, τὴν αὐτῶν ἑκα-
κλίαν παρὰ τοὺς ἡγούμενους.

νγ. Σαμψαῖοι (34). καὶ Ἐλεσαῖοι. ἔτι διῦρο τὴν
Ἀραβίαν κατοικοῦντες, καθύπερθε τῆς Νεφρῆς θα-
λάσσης καίμηνον ὅτινες ἀπὸ τοῦ Ἑλξ, τινὸς ψευδο-
προφήτου, ἠπατημένοι, οὗ ἐτι καὶ διῦρο ἐκ τῆς

συγγενείας ὑπὲρ τὸν Μαρθῶν καὶ Μαρθῶνα γυναῖκες,
προσκυνούμεναι ὑπὸ τῆς αἰρέσεως, ὡς θεαί. Παρὰ τὴν
αἴσιν τῶν Ἐβουαίων τὰ πάντα ἔχοντες.

νδ. Θεοδοτιανοὶ (35). οἱ ἀπὸ Θεοδοίου τοῦ αὐγούστου

VARIE LECTONES.

* Reg. 2508 ἐν ἡ ἀν. * Τεσσαρεσκαίδεκαταί, ἥτοι.
legitur apud Epipa. * Cod. S. Hil. ex emend. ὁδῶς.

NOTE

(32) Asiatici, cum seculo secundo ipsa die 14
mensis primi, qua Judæi Pascha agendum conten-
dissent, ab hoc more brevi posthac desciverunt.
Nam sancti quarti initio nonnulli duntaxat Cilicæ,
Syri, et Mesopotamii, ut memorat Athanasius lib.
De synodis, pristinam consuetudinem sibi vindica-
bant. Morum partes, Epiphanius teste in hæresi
Andianorum, Crescentius nescio cuius civilis
episcopus, acriter defendit adversus Alexandrum
Alexandr. Unde factum est ut Nicæna synodus de-
creto sanciret, ut Pascha eadem die ab omnibus,
Dominica scilicet proxima post 14 diem lune men-
sis primi, celebraretur. Ceterum in Appendice ad
lib. De præscr. legitur Blastum quendam aucto-
rem fuisse, ut Pascha festum hand aliter custodi-
retur, secundam legem Moysi 14 mensis. Theodo-
retus Marcionitis Blastum accenset. At Euse-
bius, lib. v. cap. 15 et 20, Blastum ait diversam
hæresin tenuisse ab ea quam invenit Flori-
nus, Romanus quondam presbyter, qui Marcionita
fuit (a), duorum annuum n. boni et mali assertor.
Unde Irenæus adversus ipsum cap. p. 10, p. 11, de
unitate nominis epistolam scripsit: aliam vero ejus-
dem ad Blastum cap. 10, p. 10, de schismate, citat
Eusebius. Blastus itaque schismatis potius reus
fuerit, quam hæresis, Asiaticorum celebrandi Pa-
schalis ritum Romæ propagando.

(33) Alogos Philastrius indicat part. iii. cap. 13,

A videndum præbuisse muliebri specie. Vetus ac
Novum Testamentum adhibent, ita tamen ut num-
nia pro animi libidine ad prava sensus trans-
ferant.

39. Tettarascdecapim, seu Quartodecimani,
qui stato anni die Pascha celebrant; ut quam-
cumque in diem decima quarta lunæ incurrit,
sive Sabbatum, sive Dominica fuerit, ea die jaju-
nent, ac festivas celebrent vigilias.

41. Alogi, a nobis ita nominati, qui Joannis
Evangelium, ejusque Apocalypsin rejiciant; pro-
pterea quod Verbum Deum, qui ex Patre progre-
diendo semper existit, non recipiunt.

42. Adamiani. Ab Adamo quodam ea ætate vi-
vente denominati, ridiculum potius, quam veri-
tati consentaneum dogma proficiunt. Porro rem
hujusmodi faciliunt. Nudi, quales ex utero matris
egressi sunt, viri perinde ac mulieres conveniunt,
nigque ita lectionibus, orationibus, ac ceteris re-
ligionis officiis vacant. Solitarius autem vitam
agentes, ac continentium instituta sectantes, nu-
ptias damnant: Ecclesiamque suam paradysum
esse existimant.

43. Sampsai, sive Eleesai, ad hunc usque diem
in Arabia degunt, juxta mare Mortuum, Euxæ eu-
judam falsi propheta discipuli. Ex ejus stirpe
Marthus et Marthina femina dum ætate nostra
prodierant; quas deorum lastar hæresis ista co-
luit. Eadem porro cum Ebionæis omnino sentiunt.

44. Theodotiani, e Theodoto corarie Dyan-

* R. 2930 κατὰ τὴν ἀν. Totum hoc caput aliter

ubi eorum meminit, qui Evangelium et Apocaly-
psin Joannis, cetera scripta essent a Cerintho repe-
diabant. In Appendice ad lib. De præscr. legitur
Theodotianos canonem Scripturarum mutilasse,
ubi nempe Christi deitas annuntiabatur.

(34) Theodoretus ex Clemente Alex. lib. iii.
Strom. hujus obsecrantis Prædicationem auctorem fuisse
tradit, et Carpocrati et Epiphani succenset. Hanc
quoque Tertullianus in Carp. cap. 15, Ecce
impictatis reum facit. Prædicator ejusque sectatores
librum apocryphum laudabant, inquit Clement, in
quo conjugationes alie et emendationes apocryphæ an-
tebantur, que tamen ab uno solo essent.

(34) Eleesaitarum Eusebius meminit, lib. vii.
cap. 38. Eleesæ Arabi, ut scribit Theodoretus, pro
propheta se vendidit, et librum quendam ad se
e. ciclo delapsam fuisse, uti postea Mahometes
Alcoranum. Ad eos quidem Ebionæi se transferunt
transiit. Placita vero potius ad Ebionæi impictatis
proxime accedebant. Hoc in eorum unum
ab Alcehade quidam Apameæni coscos referit
Theodoretus. Undem Sampsai concepti sunt,
utrum quod solem ritu quodam colerent; sampsi
non potui.

(35) Ut Theodotiani a Theodoto corarie, sic Ma-
chinedecimæ a Theodoto prædicator ejus discipulo in-
stitutum fuisse, la tentatur opusculum de his hæresibus
quod ms. habeo; ex quo postea hæc delineare jure:

(a) Valentinianum potius Florinum fuisse vit in Firmilione (num. XX) Lequienus, hanc locum respiciens.

ino 39 dieti. Hic Græcis artibus apprime instructus; cum aliis quibusdam in ea, quæ tum seviebat persecutione comprehensus, cum socii ejus omnes propter Deum martyrium subiissent, fidem solus ejuravit. Ob idque probis appetitus, id excogitavit; ut Christum nudum esse hominem assereret; ne crimini sibi verteretur quod Deum abnegasset.

55. Melchisedeciani, Melchisedecum ita venerantur, ut virtutem quamdam cum esse jacent, non purum hominem; et ad ejus nomen cuncta referre non dubitent.

56. Bardesianitæ. Bardesianes ista e Mesopotamia oriundus sinceram fidem initio amplexus est, ac in philosophia excelluit. Sed a veritate postea recedens, eadem cum Valentino docuit, præter pauca quedam in quibus ab illo discrepat.

57. Noetiani. Noetus hic Smyrnenensis ex Asia fuit. Is cum aliis in curram [furoris] elatus, ulopator (id est, ut ita loquar, Filio-patrem, aut Patri-filium) asserere Christum ausus est, eundemque Patrem, ac Filium, et Spiritum sanctum profiteri: se vero, Moysen esse, fratremque suum, Aaronem venditare.

VARIE LECTIONES

• R. 2508 γυνάς. • Cod. S. Hil. ἀπὸ Νοήτου τινός: sic apud Augustinum, Noetiani, qui a Noeto quodam.

NOTÆ.

Τούτου τοῦ σκηνώσεως Θεοδότου μαθηταὶ γεγόνασιν Ἀσκληπιάδης, καὶ Ἐρμόφυλος, καὶ Ἀπολλώνιος, καὶ Θεόδοτος ὁ ἀργυράμοιβος, ὃς ἀρχηγὸς οἰκίας αἰρέσεως ἀναβρῆθηναί φιλοσημαίνοντος, τὴν αἵρεσιν συνστήσαντο ταύτην. Καθὼ μὲν τούτων ἔσχον ἀρχηγόν, Θεοδοτιανοὶ καλοῦνται: διότι δυνάμει τινα θείαν καὶ παρμεγίστην τὸν Μελχισεδεκ εἶναι ὑπολαμβάνουσιν, Μελχισεδεκianoὶ ὀνομάζονται. Διὰ δὲ τὸ μὴ προσφάσειν τὴν βούλῃσθαι τῶν μὴ ὁμοπίστων, μὴδὲ παρὰ τινος προσφάσεισθαι τῶν μὴ τοιοῦτων, Ἀπὸ γυναικὸς προσηγορεύονται: Coriarii ἰστίαι Θεοδοτὶ δι- σέπειλοι fuerunt Ἀσκληπιάδες, Hermophylus, Apollonius, et Theodotus trapezita, qui cum specialis sectæ auctor inaugurari gestiret, hæresim istam intaminavit. Quatenus Theodotum quidem istum auctorem habuerunt, Theodotiani vocantur: qua vero Melchisedec virtutem quamdam divinamque maximamque esse imaginantur, Melchisedeciani: ac ita dem, appellatur Athingani, quia minime qui de secta sua non sit, tangens, nec a quoquam ulterius religionis tangi volant. Idem auctor dixerat addidit illos fuisse Theasileis præstigiis, Sabbatum Judaico more cohere, posthabita tamen, ut baptismo, ita et circumcissione. Subjungit anathematismos recitandos ab illis, qui ab hac hæresi ad catholicam fidem redierint. De Theodoto utroque, deque Asclepiade son Asclepiadoto, Apollonio, et Hermophylo, legi possunt Eusebii lib. 4. Hist. cap. 28, Theodoretus quoque, et Appendix ad lib. De præscr. Varias de Melchisedec opiniones excussit Hieronymus, epist. 125.

(36) Eusebius, lib. 14, cap. 30, et Hieronymus, De script. eccles. testantur Bardesanem ad Valentinianos non defecisse, sed cum Valentini commentis imbutus esset, ad sanam fidem redire propiusque, vetusti tamen erroris sordes ex toto non eluissæ: qui nimirum nonnullas adhuc προβάλλει, emissiones in Deo finxit, et resurrectionem

ἀπὸ Βουζαντίου. Οὗτος ἐν παιδείᾳ Ἑλληνικῇ ἀκρο- γενόμενος, ἅμα δὲ ἀλλοῖς τῶν ἐν ἡμετέροις τοῦ τότε διαγωμῶν μόνος ἐκπεσὼν, μαρτυροῦσάντων ἐκείνων διὰ Θεόν. Ἐπειδὴ οὖν οὗτο: φυγὼν ἠὲ ὠνευθεῖσθαι, ἐκπνήσας φίλον ἀνθρώπον λέγειν τὸν Χριστὸν, διὰ τὸ ἐγκλημα, διὰ Θεὸν ἠρνήσατο.

55. Μελχισεδεκianoὶ: οὗτος τὸν Μελχισεδεκ γαρ- ρίζοντες, τινὰ δυνάμει αὐτὸν φάσκοντες, καὶ μὴ μόνον ἀνθρώπον φίλον, καὶ αἰς τὸ τούτου ὄνομα πάντα ἀνάγειν τετολημῆτες.

56. Βαρδισανιστῆς (36). Βαρδισανίης οὗτος ἐκ τῆς Μεσοποταμίας ὄντο. Τὰ πρῶτα μὲν τῆς ἀλη- θινῆς πίστεως ὑπάρχον, καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ διαπρέ- πον, ἐκκλίνοντες δὲ τῆς ἀληθείας, παρακλησίαις Ὁ- δαλεντῶν ἰδογμάτισε, χωρὶς ἐνίων, ὧν διαφέρεται πρὸς Ὁδαλεντῶν.

57. Νοητῆς (37). Νότης ὁ οὗτος ἀπὸ Ἐμύρ- νης ὑπῆρχεν τῆς Ἀσίας. Ἐφ' ἁρματι δὲ ἐνεχθεὶς σὺν ἄλλοις, φησὶν υλοπάτορα τὸν Χριστὸν ὅτις τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ἐαυτὸν δὲ ἔλεγεν εἶναι Μωϋσέα, καὶ τὸν αὐτοῦ ἀδελφόν, Ἀαρὼν.

C inficiatus sit. Infinita tamen scripsit multa arte adversus omnes sui ævi hæreticos. Bardesanis filii- que ejus Harmonii errores S. Ephrem Syrus con- sulavit. Diodorus Tarsensis, relatus a Photio, cod. 225. Bardesanem cap. 51, redarguebat, quod cum prophetas admittet, animasque a gentura et fato liberas fateretur, his tamen corpus subji- ceret.

(37) Superest hodie postrema pars libri sancti Hippolyti episcopi Portus Romani contra hæreses: eaque incipit ab his verbis quæ ex latina Gerardi Vossii translatione recitabo, donec Græcæ repe- riam: Alii quidam aliam doctrinam introducant, facti discipuli ejusdem Noeti, qui genere quidem Smyrnenus fuit, non multo ante. Dixit hic Christum esse eundem Patrem, ipsamque Patrem natum esse, et passum. Deinde narrat quoniam Noetus cum suis assectis dogma suum defenderit: Sic aiunt se pro- bare unum esse Deum, et respondent, si Christum confitentur Deum, igitur ipse est Pater, si est Deus, passus vero est Christus Deus: passus igitur est Pater. Pater enim erat ipse. Eam ob rem Θεοπά- τορς, et Πατριpassίαι dicti sunt. Epiphanius aut. Noetum coram presbyterio Smyrneni errorem suum prima vice celasse, quia nullus ante eum hor- rendum hæreticis et exitiosis amarulentiam commuerat. Sed Theodoretus docet nos, hujus impietatis au- ctorem fuisse Epigonum quemdam: eam a Cleo- mene corroboratam, instauratam a Noeto, ac tan- dem a Callisto novis additamentis auctam. Eandem hac fere ætate Beryllus Bostorum episcopus præ- tulit, quem Origenes in synodo ad sanitarium redu- xit, ut refert Eusebius, lib. vi. Hist., cap. 35. Noetus ante centum et triginta annos vivebat, inquit Epiphanius: hoc est circa annum 245, adque ejus hæresis innotuit oris, quam Sabellius emer- geret.

νη. Οὐαλήσιοι (38). οὗτοι, καθὼς ὑπελήφαμεν, αἰσιν οἱ τὴν Βάκαθον κατοικοῦντες, μητροκωμίαν τῆς Ἀράβων Φιλαδελφίας, οἱ τοὺς παρεντυχάνον-
τας, καὶ ἐπιξενουμένους παρ' αὐτοῖς εὐνουχίζοντες· οἱ πλείους δὲ καὶ αὐτοῖς εὐνουχοὶ ὑπάρχουσιν, ἀπο-
τετμημένοι. Τινὰ δὲ ἑτέρα διδάσκουσιν αἰρέσεως ἑμπλεα, ἀφηνιάζοντες τοῦ νόμου, καὶ τῶν προφητῶν, καὶ ἑτέρας τινὰς αἰσχροπυρίας παρεισφέροντες.

νθ'. Καθαροὶ (39). οὗτοι ἅμα Ναυάτω συναφθέν-
τες τῷ Ῥωμαίῳ, καὶ τοὺς διγὰμους παντελῶς ἀποβάλλονται, καὶ μετάνοιαν οὐ δέχονται.

ρ'. Ἀγγελικοὶ (40). οὗτοι παντελῶς ἐξέλιπον, αὐ-
χοῦντες ἀγγελικὴν ἔχειν τάξιν, ἣ διὰ τὸ Ἀγγέλους προσκαλεῖσθαι.

ζα'. Ἀποστολικοί, οἱ καὶ Ἀποτακτικοί· καὶ οὗτοι περὶ τὴν Πισιδίαν μόνον ὁρμώζοντες, μόνον ἀπο-
τακτικούς δεχόμενοι. Παραπλησιάζουσι· δὲ Ἐγκρα-
τίταις· ἄλλα δὲ παρ' αὐτοῦς φρονοῦσι.

ιβ'. Σαβελλιανοὶ (41). οἱ τὰ ὅμοια Νοήτου δοξά-
ζοντες, παρὰ τὸ μὴ τὸν Πατέρα λέγειν πεπονθί-
ναι· λέγοντες προφορικῶν, καὶ πάλιν ἀναγερόμενον τὸν Λόγον.

ιγ'. Ὀριγανιοὶ (42). οἱ ἀπὸ τινος Ὀριγίνους.

VARIE LECTIONES.

• Cod. S. Hil. in marg. 2 manu, καὶ Ναυάτοι, καὶ Μονήσιοι, ὡς ἐν Ῥώμῃ καλοῦνται. Donatistæ vero, non Novatiani, *Montenses* dicti sunt. ^d Epiph. ἀγγέλους. Augustinus legisse videtur, προσκαλε-
σθαι, in angelorum cultum inclinati, inquit. • Solus li. 2508, hanc vocem habet. • Cod. S. Hil. in
marg. ex emend. καθ' αὐτοῦς εὐχόμενοι παραπλ.

NOTÆ.

(38) Nomen Οὐάλης Arabicum est, inquit Epi-
phanus; Latinum contendit Petavius. Quidni vero
derivatum sit a radice *Usala*, cuius multiplex est
Arabibus significatum? Valesii et Gnostici non
erant; continentiam vero profitebantur, et resur-
rectionem negabant.

(39) Novatiani, non a Novato, qui presbyter
Carthaginensis erat, sed a Novatiano, Romanz
Ecclesie diacono, nomen habent. Id Græci auctores
non intellexerunt, licet accurate satis historia
schismatis Novatiani narretur apud Eusebium,
lib. vi, cap. 43, in epistola Cornelii pape ad Fabium
Antiochenum.

(40) Epiphanius fatetur se nescire, qui fuerint
Angelici, et unde id nominis habuerint. Theodore-
us vero in cap. ii Epist. ad Coloss. sua ætate super-
fuisse in Phrygia et Pisidia ait, profani cultus
angelorum reliquias. Sæculo sexto Monophysitæ
quidam Angelici perinde dicti sunt ab Angelio
Alexandriæ regione, quam incolerent. Istis accen-
sendos non puto cultores illos idololorum, seu *Angellio-
rum* dogmatis, quos Gregorius M. lib. iii, epist. 5,
scribit ævo suo existisse in Sicilia.

(41) Non idem fuit Sabellii sensus, atque Noeti,
cum tamen uterque unicam in Trinitate personam
agnosceret. Sabellius sibi finxerat Verbum et Spi-
ritum sanctum efficientias quasdam Dei esse mi-
nime subsistentes, sed quas Deus irradiationem in-
staur, quando opus esset, evibraret, rursumque ad se
contraheret. Unde Alexander Alexand. in Synodica
advers. Arium, apud Theodor. lib. i *Hist. eccles.*,
cap. 4, generari a Deo Verbum ait, non per exci-
tationem, neque per effusionem. uti Sabellio videba-
tur et Valentino: ut nempe Deus Verbum extra
emiserit ad condendum orbem et humanum genus
reparandum; et Spiritum, quo res creatæ, per-
ficerentur, sanctitatisque homines participes fie-

58. Valesii. Illi sunt, quantum suspicor, qui
Bacathi, quod Arabiæ Philadelphiensis primum
oppidum est, habitant; qui accedentes ad se, atque
hospites castrare solent: ac plerique inter ipsos
eunuchi sunt et exsecti. Habent et alia quædam
erroris referat dogmata; atque in primis legem et
prophetas abnegant, quasdamque obscenitates
adjiciunt.

58. Cathari. Novatum Romanum secuti, diga-
mos penitus proscribunt, et pœnitentiam non
suscipiunt.

60. 90 Angelici. Illi omnino non supersunt ho-
die; ita vero dicti sunt, vel quod se angelici or-
dinis esse jactarent; vel quod angelos invoca-
rent.

61. Apostolici, qui et Apotactici [id est renun-
tiantes] in Pisidia duntaxat eruperunt. Illos solos
admittunt, qui se bonis abdicaverint. Encratitis
affines sunt, etsi quædam alia ab illis præterea
statuunt.

62. Sabelliani. Cum Noetianis in omnibus prope-
modum isti consentiunt, nisi quod Patrem negant
esse passum; aiuntque Verbum esse ad instar illius
quod ore profertur, atque iterum revocatur.

63. Origeniani, a quodam Origene derivati. Tur-

rent. Contraactionem illam, συναλοιφήν, vocabulo
Unionis Latini nostri significarunt, apud quos etiam
Sabelliani Unionitæ audiebant. Jesum itaque cum
sola efficientia illa, quæ Verbum ætænum dicere-
tur, perfusus esset, purum hominem existisse cen-
suit, non Deum incarnatum; adeoque Paulo Sa-
mosateni præiussit. Nec alium fuisse Præstem sen-
sum Tertullianus tandem indicat lib. contra ipsam,
cap. 37, tamen ab eo Patrem crucifixum clama-
verit. Dixerat tandem Præstem, inquit, *Filium*
carne esse, id est hominem, id est Jesum. Pa-
trem autem Spiritum, id est Deum, id est Chri-
stum: adeo ut qui unum eundemque contendunt
Patrem et Filium, jam incipiant dividere illos po-
tius quam unare. Si enim alius est Jesus, alius Chri-
stus, alius erit Filius, alius Pater, quia Filius Jesus,
Pater Christus. Talem monarchiam apud Valentinum
fortasse didicerunt, duos facere Jesum et Christum:
imo apud Cerinthum potius qui Spiritum, quem a
Christo non distinguebat, in Jesum hominem in
baptismate descendisse docebat. Præstem itaque
censuerit oportet Dominum Jesum sola deitatis
efficientia imbutum esse, non autem esse personam
Patris, quæ in deitate et humanitate subsisteret,
ut Pater proprie passus et crucifixus diceretur.
Philastrius Præstem impietatem in Africanas
regiones ab Hermogene infectam narrat, qui in-
super materiam Deo esse cœvram affirmavit. Atqui
conicere libet Sabellium, quem idem Philastrius
Noeti fuisse discipulum scribit, in alteram hanc
impegisse Masmhemiam; quippe quam Dionysius
Alexand. dedita opera refellit in fragmentis libri
contra Sabellium, quæ leguntur apud Eusebium,
lib. vii *Præp. Evang.* cap. 48 et 49.

(42) Origenes Adamanus, cum errores, quorum
reas peragitur, in libris passim suis apererit, non
præsertim in iis quos Ambrosii alumni sui hortatu

piissimi isti sunt, ac nefariam præposteramque libidinem exercent, suaque corpora corrumpunt.

64. Origeniani alii, ab Origene Adamantio scriptore. Ili mortuorum resurrectionem negant. Tam Christum, quam Spiritum sanctum rebus creatis accensent. Paradisum, ac cælos, cæteraque omnia allegorice exponunt. Christi regnum quandoque cessare nugantur, itemque desituros angelos: Christum vero cum diabolo regno Dei subijciendum, ac pro dæmonibus Christum crucifixum portentose conflungunt.

Hactenus IV tomi, ac secundi libri hæreses 18.

91 *In quinto tomo secundo vero libri secunæ, hæreses quinque sunt.*

65. Paulianistæ, a Paulo Samosateno. Paulus

A αἰσχροποιοὶ δὲ οὗτοι εἰσιν, ἀρρητοποιούντες, καὶ τὰ ταυτῶν σώματα φθορὰ παραδίδόντες.

ἔδ'. Ὀριγενιστοὶ ἄλλοι· Ὀριγένους τοῦ καὶ Ἀδαμαντίου τοῦ συντάκτου, οἱ τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν ἀποβαλλόμενοι. Χριστὸν δὲ κτίσμα, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα εἰσηγόμενοι· παράδεισον τε, καὶ οὐρανούς, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἀλληγοροῦντες. Χριστοῦ δὲ ἴσως πεπαῦσθαι τὴν βασιλείαν ληροῦντες, καὶ ὁμοῦ τοὺς ἀγγέλους παυθῆσθαι. Χριστὸν δὲ σὺν διαβόλῳ βασιλευθρόμενον, καὶ δαίμοσι σταυρωθέντα Χριστὸν τερατεύονται.

Ἄτται αὐτοῦ δ' τόμου δευτέρου βιβλίου αἰρέσεις τῆς.

Τὰ δὲ ἔκτεστιν ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου, αἰρέσεις ε'.

ἔς'. Παυλιανιστᾶι (43). ἀπὸ τοῦ Παύλου τοῦ Σα

VARLÆ LECTIONES.

* Desunt hæc in R. 2508 et cod. S. Hil. et in vet. Frans.

NOTÆ.

edidit Ἐπὶ ἀρχῶν, *De principiis*, omnes congressit. Delatus ad Fabianum papam, depravatas lucubrationes suas primum causatus est: Fabiano ita scriptis, inquit Hieronymus, ut penitentiam ageret, cur talia scripserit, et causam temeritatis in Ambrosium retulit, quod secreto edita in publicum retulerit. Theophilus Alex. hom. 1 Pasch. et Justinianus imp. epist. ad Mennam. Origenem in primis accusant, quod Verbum creatis rebus annumerarit, tum in libris *De principiis*, tum in psal. 1, in quo Christum γεννητὸν Θεοῦ, factum Deum, vocat. Alia quidem loca non desunt, in quibus Filium ἀγενητὸν, non factum, sed ex substantia Patris prodisse dixerit: attamen negari vix possit Adamantium censuisse Filium esse dignitate, potentia et scientia inferiorem Patri, et Spiritum sanctum, Filio. Id diserte abstruit libro *De oratione*, ubi contendit Patrem, non Christum aut Filium, orandum esse. Hinc Eusebius Cæsariensis, qui studiosissimus Origenis fuit, in libris *Contr. Marcell.*, tametsi Verbum τὴ οὐκ ὄντων, ex nullis existantibus, factum negat, et ex Dei substantia genitum affirmat, totus est in subiectione Filii ad Patrem propugnanda. Quocirca Filium esse ὁμοούσιον, consubstantialē Patri hoc sensu duntaxat fassus est, quo Platonicæ dæmonas et animas divina substantia constare aiebant. Hoc Origenes acceperat ex Platone, qui ut multi, ac præsertim Eusebius, lib. xi *Præp. Evang.*, cap. 20, observarunt, unum Deum posuit qui superfluentia quadam de se mentem, sive ideam emisit, cetera δούτερον αἰτίον, causam alteram, tum tertium aliud, puta animam mundi ordine et natura iis inferiorē. Rursum juxta Platonicorum doctrinam, angelos, dæmones, et animas humanas ejusdem esse essentiae docebat, tum subinde pro discrimine meritorum diversos status natos esse, ut alii angeli essent, dæmones alii; alii cælestibus corporibus, alii humanis vegetandis destinarentur. Animas quippe corporibus, velut ergastulis alligari, nec tam discrete quæ religionis sunt, quam eorum reminisci. Hæc tradit lib. *De oratione*; quæ quidem aliaque plura Hieronymus epist. 59, cap. 1, eruit ex lib. 1 *De princ.* Cumque omnia vario sermone tractasset, inquit, asserens diabolum non incipere esse virtutis, et tamen necdum velle capere virtutem; ad extremum sermone latissimo disputavit, angelum, sive animum, aut certe dæmonem, quos unus asserit esse naturæ, sed

diversarum voluntatum, præ magnitudine negligentiam jumentum posse fieri... ad extremum ne teneretur Pythagorici dogmatibus reus, qui asserit μεταμύθουσιν, vix tam nefandam disputationem, qua lectoris animum vulneraverat; hæc, inquit, juxta nostram sententiam non sint dogmata, sed quasita tantum, et projecta, ne penitus intractata viderentur. Nimirum in prologo præmonuerat se dicturum, de quibus vel affirmari, vel negari salva fide, quam apostoli tradidere, ad libitum posset. Hoc jure in lib. ii, mundos asserit innumerabiles, non juxta Epicurum uno tempore plurimos, inquit Hieron., sed post alterius mundi finem, alterius esse principium: quod plane est materiam æternam ponere. Itaque ex prædictis inferebat dæmones et impios meritis Christi ad meliorem frugem redituros, tuncque subjectis universis Deo, regnum Christi desitutum. Sic disputat lib. iv *De princ.*, et lib. *De orat.* § 16, nihil desciscens a Platonicis suis. Insuper, posthabito nativo Scripturæ sensu, Gnosticorum more, ac præsertim Julii Cassiani, lib. iv, cap. 5, docuit paradisum, in tertio plantatum a Deo fuisse, pro arboribus angelos, pro fluminibus virtutes intelligens, pro tunicis pelliceis quibus primi parentes post peccatum induti sunt, carnem quæ morti obnoxia esset: antea siquidem Adamum sine carne, nervis, et ossibus vixisse. Quapropter corporum quidem, non autem carnis, resurrectionem fore. Primi geniam illam humani corporis conditionem, interiorem hominem appellabat, cui soli conveniat esse imaginem Dei. Cæterum sedula exercitatione posse hominem eo perfectionis pertingere, ut ne leviores quidem perturbationem persentiscat, ulliusve peccati labem, ac depulsa per ἀπάθειαν caligine, intelligibiles substantias intueatur. In hanc opinionem, quæ Gnosticorum etiam fuerat, posthac Pelagius impiegit; quem idcirco Hieronymus, enumeratis rebus istius auctoribus, sic alloquebatur: *Vix adhuc et alium nosse tui erroris vincicem, hæresis tua Origenis ramusculus est.*

(43) Idem Pauli Samosatensis, qui Sacerdotis, de Trinitate, et de Christi persona sensus fuit; quem Orientis episcopi eodem, quo Epiphanius, modo enuntiant in tertia illa fidei professione quam Athanasius et Hilarius in libris *De agnitis* recitant, necnon Socrates, lib. ii *Hist. e.* 15. Epiphanius in Panario addit, hoc pacto Arietis dogma exstinctum pridem, τὸ πολλὸν ἱσθὶν ἱσθερίων, opera

μοσαίως. Οὗτος ὁ Παῦλος, ἀνύπαρκτον Χριστὸν ὀλίγου θεῖν διαβεβαιούται; λόγον προφορικῶν αὐτὸν σχηματίζας, ἀπὸ Μαρίας δὲ, καὶ θεῦρο εἶναι: προκαταγγελτικῶς τὰ περὶ αὐτοῦ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς εἰρημένα ἔχοντος μὲν, μὴ ὄντος δὲ· ἀλλ' ἀπὸ Μαρίας καὶ θεῦρο ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ἔχειν τὴν ὑπαρξίν.

Ξ'. Μανιχαῖοι (44). οἱ καὶ Ἀκονίται ἂ. οὗτοι Μανου τοῦ Πέρσου μαθηταί, Χριστὸν μὲν σχηματίζοντες, ἥλιον δὲ αἰθέοντες, καὶ σελήνην, ἀστροῖς, καὶ θυνάμεσι, καὶ θαίμοσιν ἐνθόμενοι, ἀρχὰς δὲ εἰσηγούμενοι, κρηρὰν τε καὶ ἀγαθὴν αἰεὶ οὖσα;· Χριστὸν δὲ δοκῆσαι περηνέιναι, καὶ πεπονθέναι· Παλαιὰν Διαθήκην βλασφημοῦντες, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ λαλήσαντα Θεόν· κόσμον οὐ τὸν πάντα, ἀλλὰ μέρος ἔκ Θεοῦ γεγενῆσθαι ὀρίζομενοι.

ΞΖ'. Ἰσρακίται (45). οὗτοι ἀπὸ Ἰερακος τοῦ Αἰγυπτίου τοῦ ἐξ ἡγήτου τινός· παρχὸς μὲν ἀνάστασιν ἀθετοῦντες, χρώμενοι δὲ Παλαῖ καὶ Καινῇ Διαθήκῃ. Ἀπαγορεύοντες γάμον παντιλῶς, μονάζοντας δὲ, καὶ παρθένους, καὶ ἐγκρατευσμένους;

VARIE LECTIONES.

ἂ Epiph. Ἀκουανίται. Sic vetus interp. Acanitæ. In cod. S. Hil. secunda manu additur, τὸ λοιπὸν τῆς ἐναντίας εἶναι ἀρχῆς διαβεβαιούντας.

A hic omni prope modum exaltentia Christum appellat, dum eum in prolutitum sermonem transformat, eundemque ante Mariam initium non habuisse prædicat. Quamobrem quæ in sacris Litteris de eo referuntur, prophetico more prænuntiata docet, eum Christus nondum esset, atque a Maria duntaxat, ex quo nimirum in carne apparuit, ac deinceps, exstitit.

66. Manichæi, quos et Aconitis vocant, Manis Persæ discipuli; Christum specie tenus confitentur, solem lunamque colunt. Astra virtutes, ac demones invocant. Duo principia sempiterna; bonum et malum constituunt: Christum phantastico modo apparuisse, ac specie tenus passum esse: Vetus Testamentum, et eum qui in eo locutus est, blasphemias onerant. Mundum, non universum a Deo, sed ejus partem fabricatam esse definiunt.

67. Hieracitæ, ab Hierace quodam interprete et doctore, Leontopoli, quod Egypti oppidum est, oriundo nuncupati; carnis resurrectionem respuunt: Veteri Novoque Testamento utuntur: nuptiis penitus interdiciunt: monachos autem, et

NOTÆ.

Pauli revixisse. Verum Antiocheni Patres in epistola adversus Paulum synodica [apud Euseb. lib. vii Hist. c. 27] tunc temporis Ariemam ipsam superstitem in vivis fuisse significare videntur his verbis: τῷ Ἀρτεμῇ οὗτος ἐπιστάλλεται, καὶ οἱ διὰ τοῦ Ἀρτεμῆ τούτου κοινωνήσωσιν, hic (Paulus) ad Artemam scribat, et Artemæ gregales cum ipso communicent. Quocirca Alexander Alexandrinus in epist. ad Alexandrum Byzant. circa annum 317, scribebat, non ita pridem Artemam deitalem Christi oppugnare coepisse.

(44) Manes juxta veterem Persarum, necnon Gnosticorum theologiam duo rerum omnium principia cœterna et subsistentia præstitit, bonum scilicet, quod Deum et lucem nuntiabat, et malum quod tenebras, vel etiam materiam cum pravo suo genio, seu diabolo. Illud quidem bonorum esse fontem, a quo res superiores productæ sint, alterum vero malorum. Ambo quondam fuisse disgregata: at malum, impatiens quietis, contra bonum movisse, emissisque virtutibus suis, nequidquam obstantibus adversariis, Dei ipsius portionem rapuisse, quam corporibus animandis illigavit. Ueo siquidem cum virtutes, tam αἰῶνας, æones suos perinde ac Gnostici concedebat. Animas itaque hominum; tam hominum quam jumentorum, avium, piscium et arborum, uti virtutes cœlestes, solera, lunam, et sidera divinæ substantiæ segmenta esse. Deum quippe corpore æthereo constare; imo deificatissimum aerem, seu ætherem esse: quamobrem nedum animal quodvis necari, aut ex arbore ramusculum carpi, sed neque aerem vel tantillum manu cieri ferebat: Ἐκείνη ὁ αἶψα φύξις ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν ζώων, καὶ τῶν πετεινῶν, καὶ τῶν ὕδρων, καὶ τῶν ἔρποντων. Quis aer animæ est hominum et animalium volatiliū, piscium et reptiliū. Porro animas, post multas et corporibus in corpora migrationes, a servitute tandem tenebrarum solvi, et ad cælum, Deumque ipsum, duodecim signorum, necnon planetarum, et in primis solis et lunæ, ceu

navigiorum quorundam, adminiculo, regredi fabulabantur: eo fere modo, quem fluxisse Platonem Porphyrius refert lib. De antro nymph. Nullam proinde resurrectionem fore carnis, quam cælum non admittat. Quamobrem Christum, cum ex Deo decisione generatus esset (velut ex homine homo) solam speciem humanam obtulisse, nec proinde passum, subiecto in sui locum Jesu quodam mali principii filio, quem Judei occiderint. Utriusque Christi mentio fit in Mendaitarum libris, quos ex Colbertinis codicibus descriptus vir doctissimus D. Ludovicus Picques, doctor Sorbonicus, ὁ μακαρίτης bibliothecæ nostræ Parisiensi San Honorianum testamento legavit. Nimirum Mendaitæ, qui et Christiani S. Joannis appellantur, pari puti Manichæi sunt, qui et Sabaitarum nomen super assumpserunt. Ab aliis eorum blasphemias quibus orbis conditorem et legis Moysiæ autorem, quem esse diabolum putant, onerant, necnon ab eorum spurciis recitandis abstineo; quæ similes sint earum quas nequissimos Gnosticorum persecutos tradunt.

(45) Hieracitæ, non Manicheorum, uti scripsit Epiphanius, sed Encratitarum stolones erant. Auctor orationis Contra hereses quæ existat inter opera Athanasii, docet nos, velut duntaxat instrumentum ab Hieracitis explosum: insuper nuptias quidem ante Domini adventum concessas fuisse, posthac autem velitas. Arius in epistola ad Alexandrum Alex. censurat Hieracam suam de Verbi generatione sensum enarrasse exemplo lucernæ, quæ ex alia lucerna accendatur, et proprium lumen, ab alterius lumine discretum habeat: ὅς λόγος ἀπὸ λόγου, ἢ ἐκ λαμπρᾶ ἐκ θεο. Quod cum Trinitarum heresi convenit. Idem refert Hieracius, lib. vi De Trinit., necnon vitæ Macarii Egyptii scriptor. Addebat Melchisedecum Spiritum sanctum fuisse, qui humana specie assumpta obviam Ierh Abrahamo.

virgines, continentes, ac viduas suscipiunt. Pueros immatura adhuc aetate defunctos, regni coelestis participes fieri negant, eo quod nondum certaverint.

68. Meletiani. Schismatici in Aegypto potius, quam haeretici habentur. Hi cum illis precum communione adjungi noluerunt, qui in persecutione lapsi essent. Iidem tamen sese ad Arianos nunc aggregarunt.

69. Ariani, qui et Ariomani et Diatomi dicitur. Hi Dei Filium creaturam, ac Spiritum sanctum creaturæ creaturam prædicant. Christum carnem solum ex Maria assumpsisse affirmant, non item animam.

Hæcenus tomi quinti, secundique libri tomi secundi hæreses quinque.

At in priore tomo libri tertii septem hæreses sunt.

70. Audianorum proprie schisma ac defectio est, non hæresis. Horum vivendi instituta ratio proba atque honesta est: neque quoad fidem attinet, ab Ecclesia catholica quidquam dissident. Habitant majori ex parte in monasteriis, nec omnes ad preces suas admittunt. Magna apud illos est librorum apocryphorum copia. Episcopos nostros, qui divites sunt, aliosque aliis de causis condemnant.

Α δὲ ὁμοῦνοι, καὶ χήρας· λέγοντες τὰ μηδέπω ἐν ἡλικίᾳ γεγονότα παῖδια, μὴ μετέχειν βασιλείας, διὰ τὸ μὴ ἡθλοκίνασι.

Ξη'. Μελετιανοὶ (46)· οἱ ἐν Αἰγύπτῳ σχίσμα ὄντες, οὐχ αἵρεσις, μὴ συνευχόμενοι τοῖς ἐν τοῖς διωγμοῖς παραπεπτωκόσι κ. Νῦν δὲ Ἀρειανοὶ συνευχόμενοι εἰσι.

Ξθ'. Ἀρειανοὶ (47), οἱ καὶ Ἀρειομάνται, καὶ διατομῆται = οἱ τὸν ὕδιν τοῦ Θεοῦ κτίσμα λέγοντες, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κτίσμα κτίσματος· σάρκα μόνον τὸν Χριστὸν ἀπὸ Πατρὸς ἐληφέναι διαβεβαίοντο, οὐχὶ δὲ καὶ ψυχὴν.

Αὐταὶ τοῦ πέμπτου τόμου, δευτέρου δὲ βιβλίου, αἵρεσις ε'.

Β Τὰ δὲ ἐνεστὶν ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ βιβλίου τρίτου, αἵρεσις ζ'.

ο'. Αὐδιανοὶ (48)· σχίσμα καὶ ἀφηνιασμὸς κ, οὐ μέντοι αἵρεσις. Οὗτοι διαγωγὴν μὲν καὶ βίον εὐταταγμένον κέκτηνται· ἴσθιν δὲ κατὰ πάντα πλῆν ἔχοντες, ὥς ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία· ἐν μοναστηρίοις οἱ πλείους οἰκοῦντες, καὶ οὐ πᾶσι συνευχόμενοι. Καὶ μάλιστα τοῖς ἀποκρύφοις κέχρηται, κατακρίως ψέγοντες τοὺς παρ' ἡμῖν ἐπισκόπους πλουσίους, καὶ ἄλλους εἰς ἄλλα. Τὸ Πάσχα δὲ ποιοῦσιν ἰδιό-

VARIE LECTIONES.

1 Reg. 2 σῆμα. 2 Cod. S. Hil. καὶ μετανοοῦσι. 3 Cod. S. Hil. hic habet, αἰρέσις Ἀρείου· συνευχόμενοι δὲ αὐτὴν συνοδος α' οἰκουμένη· ἀφ' ὧν Εὐνομιανοί. = Ibid. τομῆται. 4 Regii ἀφηνιασμός. Sic vetus int. exterminatio. Epiph. in Panario Audium ait relegatum, διὰ τὸ ἀφηνιάζειν λαός.

1 Cod. S. Hil. hic habet, αἰρέσις Ἀρείου· συνευχόμενοι δὲ αὐτὴν συνοδος α' οἰκουμένη· ἀφ' ὧν Εὐνομιανοί. = Ibid. τομῆται. 2 Regii ἀφηνιασμός. Sic vetus int. exterminatio. Epiph. in Panario Audium ait relegatum, διὰ τὸ ἀφηνιάζειν λαός.

NOTÆ.

(46) Athanasius in *Apologia*, p. 177 novæ edit., confirmat Meletium multiplicis sceleris, et immolationis convictum, a Petro Alexandr. gradu episcopali defectum esse in synodo, in qua insuper definitum est (ut Sozomenus, lib. 1 *Hist.* c. 14, asserit) baptismum a Meletianis collatum nihili faciendum. Addit tamen Athanasius admissos Meletianos ὁμοδόξους, quomodocunque, fuisse a Nicæno concilio, velut scilicet episcopus Novatianorum perinde schismaticis. Nihilominus in epistola synodica, quam Theodoretus refert lib. 1 *Hist.* c. 9, jusserunt Patres πρῶτον τὰ χειρὸς τοῖς, sanctiori manuum impositione initiari, quotquot ab eis essent ordinati. Athanasius testis est in *Apologetica ad monach.* et *epist. ad solit.*, Meletianos Christianæ doctrinæ rudēs, accepta pecunia, ad sacerdotium promovisse. Sed in primis graviter tulerunt Patres Nicæni, quod Meletius Leontopolitani præsul varios in Aegypto episcopos creasset, cum ex prisca consuetudine nullus alter in Aegypto metropolitæ juribus frueretur, præter Alexandrinum. Unde canone 6, sanxerunt, ut juxta pristinum morem solus Alexandrinus episcopus per Aegyptum, Libyam, et Pentapolim, metropolita haberetur, eo parili modo quo Romanus per regiones suburbicarias, Italiam scilicet omnem (præter Cisalpinam), Siciliam, et Corsicam. Meletianos veniam lapsis denegasse apud Epiphanium solum reperi. Theodoretus illis semel, atque iterum impingit, quod purificationes Judæorum et Samaritanorum æmularentur, et inter psallendum choreas agerent.

(47) Alexander Alexand. in epistola encyclica apud Socratem lib. 1 *Hist.* c. 5, sic Arium sensum suum de Verbo, seu Filia Dei, in Ecclesia Alexan-

C drina enantiassæ narrat: ὅτι ἦν, ὅτι οὐκ ἦν ὁ Υἱός, ἀκολουθεῖ ταῖς ἐξ ἀνάγκης, ἔξ οὗ ὄντων ἔχειν ὑπόστασιν, fuisse aliquando cum Filio non erat, et ideo existentiam eum habuisse ex nihilo. Ut scilicet præter verbum intus in mente divina latens, aliud Deus condiderit, quo velut instrumento universum hoc fabricaret, quodque κατὰ χρηστικὸς, abusione, non proprie, Verbum, Sapientia et Filius dicatur, cum capax virtutis ei viti, hand secus ac diabolus, fuerit, suoque merito meruerit ut Filius Dei fieret. Unde non nisi subdole concedebant Ariani Verbum γνήσιον υἱόν, genuinum Dei Filium esse, et συναΐδιον, coæternum Patri; cum intelligerent Verbum ante factum fuisse, quam ullum tempus fuisset. Cumque causali essent se Luciani, qui sub Maximino passus erat, fidem sequi, ejus tamen postea formulam rejecerunt in synodo Seleuciensi, tametsi eam in Antiochena promulgarent. Ut porro Verbum esse creatum et mutationi obnoxium evincerent, in ipsammet ejus deitatem refundebant dolores, quas ut homo pertulisse creditur; illudque animæ loco junctum esse carni: quod etiam caput erroris a Luciano acceptum scribit Epiphanius. Sed et jejuniis de Spiritu sancto sentiebat. Apud Hieronymum in cap. vii Osee, ubi castitatis et pudicitie simulatores sic recensentur, *Manichæus et Marcion, Arius et Tatianus*, etc., legendum puto, *Aerius et Tatianus*. De Aerio dicitur infra.

(48) Audii, ejusque schismatis meminit præter Epiphanium, e Græcis, Theodoretus, lib. iv *Har. fab.* cap. 13, et *Hist.* lib. v cap. 9, atque hoc solum addit, putasse eos tenebras aquam, et ignem a Deo facta non esse; quod tamen diligentius cæ-larent.

ζοντες, μετὰ Ἰουδαίων. Ἐχουσι δὲ καὶ ἰδιωτικὸν τι καὶ φιλόνηικον, τὸ κατ' εἰκόνα ἐξρότατα ἐρμηνεύοντες.

οα'. Φωτεινιανοί (49). Φωτεινὸς οὗτος ἀπὸ Σιρμιου ὁρμώμενος, τὰ ὅμοια Παύλῳ τῷ Σαμοσατέϊ ἐφρόνησεν· κατὰ τι δὲ πρὸς αὐτὸν διηνέχθη. Καὶ οὗτος δὲ ἀπὸ Μαρίας καὶ δεῦρο τὸν Χριστὸν διαβεβαιούται.

οβ'. Μαρκελλιανοί (50). οἱ ἀπὸ Μαρκέλλου τοῦ ἀπὸ Ἀγχύρας τῆς Γαλατίας. Οὗτος ἐν ἀρχῇ παραπλησίως Σαβελλίῳ φρονήσας διαφρασίθη· εἰς ἀπόλογον δὲ πολλὰς εἰδὼν, καὶ ἐγγράφως ἀπολογησάμενος, παρ' ἄλλων τοῖς αὐτοῖς ἐμμένειν κητηγορήθη. Ἰσως δὲ μετανοήσας, τάχα ἑαυτὸν κατωρθώσατο, ἥ οἱ αὐτοῦ μαθηταί. Ὑπὲρ γὰρ τῶν αὐτοῦ λόγων ὁρθόδοξοι τινες μέισι ὑπεραπαλογήσαντο.

ογ'. Ἡμισαίνοι (51). οἱ τὸν Χριστὸν μὲν κτίσμα ὁμολογούντες, εἰρωνεῖς δὲ κτίσμα αὐτὸν φάσκοντες, οὐχ ὡς ἐν τῶν κτισμάτων. Ἀλλὰ, φασίν, Ἰδὼν αὐτὸν λέγομεν· διὰ δὲ τὸ μὴ πάθος προσάφαι τῷ Πατρὶ διὰ τὸ γεγεννημέναι, κτιστὸν αὐτὸν λέγομεν. Ὡσαύτως καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου κτίσμα παντελῶς ὀρίζονται· παρεκδύλλοντες τοῦ Υἱοῦ τὸ ὁμοούσιον, ὁμοούσιον δὲ θελοῦσι λέγειν. Ἄλλοι δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ τὸ ὁμοούσιον παρεξέβαλον.

VARIAE LECTIONES.

* In codice S. Hil. secunda manu emendatoris, qui omnes istas hereses a Meletianis usque ad Massalianos restituit, hæc adduntur, quæ in mss. aliis absunt, οἱ ἀπὸ Φωτεινῶν, ὡς καὶ Περτιανῶν, ἀπὸ Πέτρου, ἀπὸ Θεοδώρου, καὶ ἀπὸ Διοδώρου Διοδωριανοί, καὶ ἀπὸ Εὐσταθίου Εὐσταθιανῶν. Cod. S. Hil. β'. σύννοδος.

NOTÆ.

(49) Photinus a Paulo Samosateno dissensit, quæ forsân nihil curaverit prolatisum Deo Verbum assignere, sed veluti Noctus Verbi nomine internum duntaxat Dei sermonem, in se non consistentem, intellexerit: adeoque sicut ille Deum Υἱοπάτορα, Filio-Patrem, vocabat, sic Λογοπάτορα, Verbo-Patrem, Photinus Marius Mercator in Anathematismos Nestorii, Photinum itidem taxat, quod Jesus ex Joseph et Maria generatum diceret; id quod e vetustioribus nemo observaverat.

(50) Hic non disputo verene Marcellus fuerit hæreticus, necne. Athanasius ea de re rogatus ab Epiphano, διὰ προσώπου μεδιτάσας, rutili non-nihil subridens, respondit, non valde illum ab improbitate alienum esse, μοχθηρίας μὴ μακρὰν εἶναι. Eusebius Cæsariensis in quinque libris, quos adversus Marcellum edidit, plurima e scriptis ejus excerpta recitat, ex quibus hanc ejus sententiam fuisse colligi potest, unica Deum hypostasi, seu persona, existere, quæ modo distendatur, modo contrahatur: extensionem hanc efficientia duntaxat constare, ἐν πρῶτῳ μόνῃ ἢ θεότης κλυτύνεσθαι δοκεῖ· ut ubi primum Deus actionem exeruit suam, sive in officio, universi, sive in redemptione, ea instar λόγου προφορικοῦ, verbis ore prolatis fuerit. Ubi vero ulteriori diffusionem sanctitatem indidit, Spiritus sanctus sit nominata. Verbum proinde genitum propria non esse, sed ex Deo proditisse, sive ut mundus conderetur, sive ut Christus homo natus speciali moveretur. Tandem post judicium, universo in aliam formam mutato, Verbum relicta

Quin etiam Pascha privatim eodem quo Judæi tempore celebrant. Est et quiddam ipsa peculiaris, quod acriter propugnant: nempe hoc quod scriptum est, ad imaginem, durissime interpretantur.

71. Photiniani a Photino nuncupati sunt. Photinus iste Sirmio oriundus erat, eademque ac Paulus Samosatenus sensit; in quibusdam tamen dissentit. A Maria Christum initium omnino accipisse affirmat.

72. Marcelliani. Horum Marcellus Ancyre in Galatia episcopus, auctor exstitit. Cum enim prius pro Sabelliano communi fama traductus esset, seque etiam scripto sæpe purgasset, a plerisque tamen creditum est liasdem ipsum opinionibus adherere. Fiori potest ut vel ipse, mutata sententia, meliorem ad mentem sese revocaverit, vel ejus discipuli. Nam pro ejus libris orthodoxi quidam sese defensores interposuerunt.

73. Semiariani. Christum quidem creaturam esse illi constiterat, sed ironice prorsus et cavillando, creaturam eum vocantes, non velut e rebus creatis unam. Porro Filium, inquit, illum dicimus: verum ne Patri, eo quod genuerit passionem aliquam tribuamus, eundem creatum asserimus. Iidem et Spiritum sanctum omnino creaturam esse definiunt: cumque ὁμοούσιον, id est consubstantialis, vocem in Filio repudient, ὁμοούσιον eum, hoc est substantia similem, admittunt. Quod ipsum tamen quidam ex illis respondent.

C carne in Deum refusum ei, nec perenne posthac Christi regnum fore. Unde in secunda synodo hæc voces symbolo insertæ sunt, *cujus regni non erit finis*.

(51) Propter hæc verba Prov. viii, 30, ut leguntur apud LXX. *Dominus creavit me initium viarum suarum*, Ariani intulerunt Verbum esse quid creatum. Basilii Ancyranus alique episcopi in Ancyrana synodo hæc eos cum Catholicis conciliandi rationem invenerunt, ut profiterentur Verbum in æternitate vere natum ex Patre, similisque prorsus esse substantiæ et naturæ. Ne vero Patet demutatus putaretur, vel, uti Marcellus super dixerat, Verbum nihil esse πᾶντος, solidum, et subsistens, illud creatum esse pronuntiarunt, quia Deus nulla qui mutatione rei conderet, et quod ille condiderit, hoc substantia sua potiretur, attamen Verbum reapse genitum agnoscebant, ob subsequentes hæc Scripturæ voces: *πρὸ πάντων βουνῶν γεννῶ με*, ante omnes colles gignit me. Hanc professionem Hilarius approbavit in libro *De syn. Athanasius* in epistola de synod. Basilium Ancyranum, ejusque socios, qui Semiariani audierunt, tanquam fratres ab Ariana labe immunes, laudat, licet suppressa voce ὁμοούσιον, consubstantialis, Filium ὁμοούσιον, *similia substantiæ*, dicendum contenderent. Theodoretus Semiarianorum non meminit: libro vero ii *hist. c. 2*, narrat Constantium, dum Antiochiæ ægeret, in consecratione Meletii præcipio episcopis, ut de superius citatis Scripturæ loco pro concione dicerent: Georgium Laodicenum Arii

74. pneumatomachi, id est Spiritus sancti impugnatores. De Christo quidem haud male admodum loquuntur : de Spiritu sancto autem blasphemia enuntiant, quem et creatum asseverent et a divinitate alienum, imo vero abusive quadam vocis creatam dici propter actionem : qui nihil aliud præter vim sanctificandi Spiritum sanctum esse doceant.

75. Aeriani. Aerius iste e Ponto oriundus, hodieque magno hominum dispendio in vivis superstes est. Fnerat autem Eustathii episcopi presbyter, quem Arianæ erroris insinulaverunt. 94 Aerius, eo quod episcopus creatus non esset, multa adversus Ecclesiam dogmata commentus est. Ac quod ad fidem attinet, germanus Arii sectator est : sed amplius quiddam proficitur : puta oblationes pro mortuis non esse faciendas jejunia quartæ et sextæ seriæ, quadragesimæ, item et Paschatis prohibet : bonorum abdicationem prædicat. Carnium et ciborum genus omne ad vitam absque timore adhibet. Quod si quis seclatorum ejus jejunare velit, statulis hoc diebus vetat fieri, sed quando libuerit. Non enim, inquit, legi subiectus es. Episcopum docet nihilo præstantiorem esse presbytero.

αδ'. Πνευματομαχοι (52) γ. Οὗτοι μὲν περὶ Χριστοῦ καλῶς ῥέγουσι, παρὰ τι· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημοῦσι, χριστὸν αὐτὸ ὀρίζομενοι, καὶ οὐκ ὄν ἐκ τῆς θεότητος, μᾶλλον δὲ καταχρηστικῶς δι' ἐνέργειαν αὐτὸ ἐκτίσθαι· ἁγιαστικὴν δυνάμιν αὐτὸ φάσκοντες εἶναι μόνον*.

αε'. Ἀεριανοὶ (53). Οὗτος ὁ Ἀερίος ἀπὸ Πόντου ὤρματο· ἐπὶ δὲ δεῦρο πειρασμὸς ἔστιν οὗτος τῷ βίῳ. Γέγονε δὲ πρεσβύτερος τοῦ ἐπισκόπου Εὐσταθίου, τοῦ ἐν Ἀεριοῖς διαβληθέντος· καὶ ἐπειδὴ οὗτος Ἀερίος οὐ κατεστάθη ἐπίσκοπος, πολλὰ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἰδογμᾶσις· τῇ μὲν πίστει ὄν Ἀεριανὸς τελειώτατος, περιττώτερον δὲ δογματίζει μὴ δεῖν προσφέρειν ὑπὲρ τῶν κακοιμημένων· νηστεύειν τετράδα καὶ προσέδδατον καὶ Τεσσαρακοστήν καὶ Πάσχα κολύει· ἀποταξίαν κηρύττει, σαρκοφαγίας παντοίας κέχρηται, καὶ τροφαῖς ἀδίδως. Εἰ δὲ τις τῶν αὐτοῦ βούλοιο νηστεύειν, μὴ ἐν ἡμέραις τεταγμέναις φῶσιν, ἀλλ' ὅτε βούλει*. Οὐ γὰρ εἰ, φῶσιν, ὅπῃ νόμον. Φάσκει δὲ μηδὲν διαφέρειν πρεσβυτέρους ἐπισκόπου.

VARIE LECTIONES.

* Cod. S. Hil. et ἀπὸ Μακεδονίου τοῦ Πνευματομάχου. * R. 9508 καλῶς. Velus int. *Iti quidem benedicunt de Christo juxta alium, Spiritum autem sanctum.* Legit, τὸ δὲ Πνεῦμα, ut apud Epiph. * In cod. S. Hil. additur, ἀπὸ τοῦτου Μοντανιστᾶ· οἱ ἀπὸ Μοντανίου ἐγράφησαν ὅπισθεν. Quæ librarium oscitantiam producit, eum ad caput de Cataphrygibus, pertineant. * S. e. legendum ex Epiphania passim, non ἀποκρύπτει· ut habent codices. Favet et Augustinus. * Cod. E. Hil. βούλεται.

NOTE.

opinionem propagasse; Acacium Cæsareæ μέσῃ τινὲ, mediam quamdam protulisse : tandem Meletium rectam Theologiam enuntiasse. Meletii sermonem Epiphanius, in Panario scriptis consignavit, nec quidquam in eo reperire sit, quod ab Ancyrana definitione discrepet, vel Nicenam fidem discrete exprimat. Quam agendi rationem Meletium in synodo Seleuciensi tenuisse testis est post Athanasium Socrates. Atque hæc est præter illa illa simulatio Meletii et Eusebii Samosatani, quam carpit auctor ejusdem lucubrationis, quæ existat inter opera Athanasii. Theodoretus igitur Semiriani alii non fuerunt præter Acacii sectatores, qui peræque tacerent voces ὁμοουσίῳ; et ὁμοιουσίου quia in scriptura non leguntur, alios vero qui ὁμοούσιον, admitterent tanquam Orthodoxos habuisset certe Philostorgius, cum Arianos suos quoscunque laudibus oneret, Acacium tamen pessime tractat. Basilii Ancyranus in Syrmienti formula, ut Patrem et Filium unum esse Deum concludat, hoc subjungit : non enim Filium συντάσσειν τῷ Πατρὶ, eodem ac Patrem locamus gradu, sed subjectum facimus Patri, cui subministravit, ὅπου ῥησάντα, in universi productione. Nihilominus Hilarius lib. De syn. ii, hæc ad Catholicum sensum traduxit. Enimvero Theodoretus, Hist., lib. ii, c. 27, narrat, Constantio, soluto Seleuciensi concilio, cum eis imperasset, ut ὁμοούσιον perinde ac Acaciani ejurarent, Sylvanum Tarsensem cæterorum nomine respondisse, quandoquidem Dei Verbum ex non exstantibus factum non est, neque ex alia substantia

C genitum, omnino consequi, ut ei qui se genuit ὁμοούσιος consubstantialis sit, Deus de Deo, lumen de lumine, καὶ τὴν αὐτὴν ἔχῃ τῷ γεννήτορι φύσιν, eandemque ac genitor naturam habeat. Id quod posthæc professi sunt varii in locis.

(52) Ex Semirianis Πνευματομάχοι, id est, Spiritus sancti impugnatores prodierunt, auctore in primis Macedonio, qui CP. sedem arripuerat. Hos damnavit Athanasius in synodo Alexandrina ann. 362, itemque Damasus papa in duplici synodo romana, ac tandem concilium generale ii, ann. 381 (a).

(53) Epiphanius simulatam Aerii continentiam pene omisit. Hoc solummodo ait, ἀποταξίαν ἐσχέχασιν οὗτοι τὸ τρώπον, quod renuntiantium vivendi rationem teneat. Philastrius vero, Aerii, ab Aerio quadam sic appellati sunt, inquit, qui abstinentiis vacant, et in provincia Pamphylia quamplurimi commorantur, qui et Encratitæ dicuntur, id est, abstinentes. Hi non possident aliquid : escas abominantur, quas Deus cum benedictione humano generi tribuit. Damnant etiam de lege nuptias, non a Deo institutas asserentes. Locum Philastrii integrum descripsi, ut planum fiat Hieronymum in cap. vii Osce apprimere recte Aerium posuisse inter castitatis et pudicitie simulatores : id quod illum ab episcopo, et amico quondam suo, Eustathio Sebasteno didicisse colligitur ex Socrate et Sozomeno. Peregrina amborum dogmata synodus Gangrensis damnavit, inque Eustathii valitior magnus Basilii animadversit, epist. 74 et 196.

(a) Vid. Præfationem, num. 22.

ος Ἀρειανός (54). οἱ ἀπὸ τοῦ Ἀετίου Κλίρκος ὁ
 διακόνου γενομένου ὑπὸ Γεωργίου τοῦ τῶν Ἀρειανῶν
 ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας, οἱ καὶ Ἀνόμοιοι
 καλούμενοι, παρὰ τισὶ δὲ Εὐνομianoι, δι' Εὐνόμιον
 τινα, μαθητὴν Ἀετίου γενομένου· οἱ συνὴν καὶ
 Εὐδόξιος, ἀλλὰ δῆθεν διὰ τὸν πρὸς τὸν βασιλέα Κων-
 σταντίνον ἔχον ἀφώρτησεν αὐτὸν, καὶ μόνον Ἀέτιον
 ἐξώρισεν. Ἔμεινε μέντοι ὁ Εὐδόξιος Ἀρειανίζων,
 οὐ μέντοι γε κατὰ τὸν Ἀέτιον. Οὗτοι οἱ Ἀνόμοιοι
 καὶ οἱ Ἀρειανοὶ παντάπασιν Χριστὸν καὶ τὸ ἅγιον
 Πνεῦμα ἀπαλλοτριουσι τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, κτιστὸν
 αὐτὸν διαδιδασκούμενοι, καὶ οὐδὲ ὁμοιότητά τινα
 ἔχειν λέγουσιν. Ἐκ συλλογισμῶν δὲ Ἀριστοτελικῶν
 καὶ γεωμετρικῶν τὸν Θεὸν παριστᾶν βούλονται, καὶ
 Χριστὸν δῆθεν μὴ δύνασθαι εἶναι ἐκ Θεοῦ διὰ τοιοῦ-
 τον τρόπον. Οἱ δὲ ἀπ' αὐτῶν Εὐνομιανοὶ ἀναβαπτί-
 ζουσι πάντας τοὺς πρὸς αὐτοὺς ἐρχομένους· οὐ μόνον,
 ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπ' Ἀρειανῶν, κατὰ κεφαλῆς
 ἄνω τοὺς πόδας στρέφοντες τῶν βαπτιζομένων, ὥς
 πολὺς ᾄδεται λόγος· τὸ δὲ σφαλῆναι ἐν τινι, πορ-
 νείῃ, ἢ ἑτέρᾳ ἁμαρτίᾳ, οὐδὲν ζεινὸν εἶναι φασιν·
 οὐδὲν γὰρ ζητεῖ ὁ Θεός, ἀλλ' ἢ τὸ εἶναι τινα ἐν
 ταύτῃ τῇ νομιζομένῃ αὐτῶν πίστει.

Αὗται εἰσιν ὁμοίως καὶ αἱ τοῦ τρίτου βιβλίου,
 τοῦ πρώτου τόμου αἰρέσεις 7.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, τρίτῳ δὲ βιβλίῳ αἰρέ-
 σεις 8.

οἷ. Διμοιρεῖται (55), οἱ καὶ Ἀπολλινάριοι· οἱ μὴ

76. Aetiani. Ab Aetio Cilice, qui a Georgio Aria-
 norum Alexandriae episcopo diaconus ordinatus
 est. Anomaei quoque vocitantur, et a quibusdam
 Eunomiani, ab Eunomio Aetii discipulo. Eorum-
 dem partium erat et Eudoxius; sed imperatoris
 metu ab illis se segregavit: quo factum est ut
 solus Aetius relegaretur. Quoniam in Ariano
 dogmate perseveravit, sed Aetium minime secutus
 est. Porro Anomaei, sive Aetiani Filium et Spi-
 ritum sanctum a Deo Patre penitus alienum esse
 praedicant, quos creatos esse, nec quidquam simi-
 litudinis habere docent. Quippe syllogismis qui-
 busdam Aristotelicis et geometricis Dei naturam
 explicare student, atque adeo Christum ex Deo
 esse non posse. Eunomiani vero ex ipso profecti,
 omnes, qui ad paries suas transeunt, iterato
 baptizant, non Catholicos solum, sed et Arianos
 ipsos; idque hoc modo, uti percerebunt fama,
 pedibus in caelum inversis, in caput illos intin-
 gunt, fornicationem, aut aliud quodvis peccatum,
 nihil esse dicitant: neque enim Deum aliquid
 querere, nisi ut in ea sola, quam ipsi praedicant,
 fide perseveretur.

Haec quoque sunt haereses septem primi tomii libri
 tertii.

In secundo tomo libri tertii, haereses quatuor sunt.

77. Dimocritae, qui et Apollinaristae; qui perfe-

VARIE LECTIONES.

* Cod. S. III. Ἀρειανὸς, οἱ καὶ Ἀνόμοιοι, καὶ Εὐνομιανοὶ, καὶ Εὐδόξιοι. * In cod. S. III. deest
 imperatoris nomen. Coteler. monet legendum Κωνσταντίνον, ut etiam habetur in Synopsi Epiphani.

NOTAE.

(54) Aetius ab Arianis discessit, quia Filium Pa-
 tri similem per omnia dicerent, non crederent.
 Quocirca hoc praestituto, quod sibi eadem ac ipsi
 Deo perspicuitate notum assereret, essentiam Dei
 in hoc sitam esse, quod ἀγέννητος, ingenuus sit,
 inferebat Filium, quia genitum, dissimilis a paterna
 natura esse. Hinc Ἀνόμοιοι, Ἀνιμάι, dicti sunt
 ejus sequaces; quorum praecipui fuerunt Eunomius;
 a quo Eunomiani audierunt, ac Eutychius, qui post-
 hac alterius sectae princeps fuit. Utriusque memi-
 nerunt Socrates, lib. v, c. 24; et Sozomenus, lib. vi,
 c. 26. Unde Hieronymus in cap. i Amos scripsit.
 Arianæ haeresis recies et firmissimas veras Eutychi-
 tum et Eunomium fuisse. Non enim contra eodē,
 et editorum fidem legi debet, Aetius et Ennomius,
 nec, ut apparet, ignotus Eutychius Arianus fuit.
 Eunomios mensione una baptizasse Socrates,
 Sozomenus, Theodoretus, alique tradunt, imo et
 peregrinas inter baptizandum caeremonias adhi-
 buisse: in solam vero Christi mortem, omissa
 formula quam Christus instituit, tingere solitos vix
 concessero. Socrates et Sozomenus Eutychium
 auctorem faciunt suppressae trinae mersionis. Ano-
 maeos reliquiss. Martyrum et Virginitati detraxisse
 ex Basilio et Hieronymo constat.

(55) Apollinarius diversos quidem in Trinitate
 gradus posuisse fertur, ut Spiritus sanctus magnus,
 major Filius, Pater maximus, dicerentur. Id narrat
 Nazianzenus epist. i ad Cledon. ut ejusdem Apol-
 linarii taceam epistolam ad Basilium, quae exstat
 tom. II Monum. Eccl. Graecae. Basilium vero non
 uno in loco Sabellii dogma instauratum scribit
 ab Apollinario. At magis constat de ejus errore

Circa incarnationem. Cum aestimaret ex duabus
 rebus perfectis et integris unum aliquid non com-
 poni, humanitatem Domini, ut Christus unus
 agnosceretur, ea parte qua rationalis est, mutilavit,
 cujus munia in Verbum propter unionem cum
 carne transtulit. Hinc gregales illius ἀπομυρεῖς
 vocati sunt, q. d. *Peritiores animae*. Nimium,
 uti Nemesius observat cap. i De nat. hom. Apolli-
 narius juxta Platoniorum placita arbitrabatur νοῦν,
 mentem, seu ἵνεργον, spiritum, esse quamdam sub-
 stantiam ab anima superabilem, idque in prima
 studebat inculcare. Apollinarium Laodicenum, in-
 quit Hieronymus, epist. 65, audivi Antiochia fre-
 quenter, et colui, et cum me in sanctis Scripturis
 erudiret, nunquam illius contentiosum super sensu
 (seu mente) dogma suscepi. Quod quidam alunt,
 eum animam Christo, juxta ac Arianos denegasse,
 de rationali concedendum est quæ ex ejus doctrina
 mente sola constaret. Ex his inferebat, nedum
 unam esse Christi personam et hypostasim, verum
 et naturam unam. In Collectaneis adv. Sever. ha-
 betur segmentum epistolæ Apollinarii ad Diodorum,
 in quo μὴ σύγκρατος φῶς, una contemporata
 Christi natura legitur. Atqui contemperationem
 hanc συνουσιῶν, consubstantiationem, appellabat,
 mutuata voce a synodo Antiochena, quæ Paulum
 Samosatenum damnaverat. Unde Apollinaristæ συν-
 ουσιῶται, Synusiastæ quoque audierunt. Quocirca
 ferebatur confusione admittere naturarum, aut
 unius in aliam conversionem; idque eo magis,
 quod ex ejus sententia in Deitatem ipsam dolores
 et perpassiones refunderentur. Caterum in epistola
 ad Serapionem apud Leontium adversus fraud.

etiam Christi incarnationem minime constentur: A quorum alii consubstantialia divinitati esse corpus dicere ausi sunt: 95 alii vero negarunt animam eum assumpsisse. Quidam his innixi verbis, *Verbum caro factum est* ex creata illum carne, hoc est ex Maria, carnem accepisse infleantur; solum vero Verbum carni factum esse pertinaciter asseverarunt. Postea vero, quam ob causam nescio, mentem illum non assumpsisse dixerunt.

78. Antidicomarianitæ. Hi beatam Mariam semper virginem post editum Salvatorem cum Joseph congressam fuisse aiunt.

79. Collyridiani, in ejusdem Mariæ nomine stato anni die collyridas quasdam offerunt, quibus consentaneum ex eo ritu nomen indidimus Collyridianorum.

80. Massaliani, quos interpretando Euchetas

Joan. 1, 14.

7 R. 2508 ἀνελήφεναι.

VARIÆ LECTIONES.

NOTÆ.

Apollinarist. insaniam condemnat illorum qui carnem consubstantialiam dicerent Deo. Unione siquidem divinam esse factam carnem Verbi, non natura. Valentinus Apollinarista hujus erroris parentes tacit Polemium, seu Polemonem, et Timotheum, qui magistri dicta non intellexissent: sed neque id inficiatur Theodoretus; qui tamen admonet Apollinarium unius sententiæ tenacem non fuisse. Sunt etiam qui arbitrantur Apollinarium Nestorio prælusisse, ut Virginem esse Θεοτόκον, Deiparam negaret, conjunctioni substantiali naturarum, ex quibus constat Christus, detrachendo; eo quod Athanasius et Nazianzenus impletatem hanc confodiant cum aliis ejusdem placitis. Verum ab utroque doctore nedum errores Apollinarii confutabantur, sed et illi quos hæreticos ex Catholica doctrina consequi jactitabat. Id quod aperte satis ex Antirrhelio Gregorii Nysseni adversus ipsum colligere liceat, nec non ex his Hieronymi verbis in cap. III Epist. ad Tit. Neque vero alium Jesum Christum, et alium Verbum dicimus, ut nova hæresis colimur; sed eundem et ante sæcula et post sæcula, etc. Quinimo hoc Nyssenus adstruit magis epist. ad Theophil. quæ recitata est in concilio generali, collat. 5. Unde ad Nestoriana tempora revocandi non sunt omnes libri, quibus de una Christi persona disputatum est. Apollinaristarum aliqui docuerunt Virginem beatam post Christum natum, liberos alios procreasse. Duobus voluminibus Apollinaris Millenariorum errorem, Judaico sensu, contra Dionysium Alexandr. propugnavit. Nemesius et Hieronymus, in præf. lib. XVIII in Isa. in cap. XXXVI Ezech., et epist. 82 scribunt eum existimasse animas hominum ex traduce procreari, ut quomodo corpus ex corpore, sic anima nascatur ex anima, et simili cum brutis ratione subsistat. At animam sentientem intelligebat, non rationalem, quam altioris esse originis fateretur.

(56) Præter Apollinaristas illos, qui perpetuam Mariæ Virginitatem negare, ejusdem erroris sectarios in Arabia pullulasse tradit Epiphanius. Hunc Helvidius in Occidente excitavit, quem Bonosus Sardicensis, negata primum Christi Deitate, amplexus est.

(57) Messaliani, quos Epiphanius ait, Martyrianos et Satanianos vocitari, hos in Panario gentiles potius, quam Christianos esse tradit. Qui vero ex

τελείαν τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, ἤγουν ἑνανθρώπησιν, ἐμολογοῦντες· ὡς τινες ὁμοούσιον τὸ σῶμα τῇ θεότητι ἐδόλμυσαν εἰπεῖν ποτε· τινὲς δὲ ποτὲ, ὅτι καὶ ψυχὴν εἰληφέναι γ, καὶ τοῦτο ἤρουντο· τινὲς δὲ διὰ τοῦ ῥητοῦ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἐπειριδόμενοι, ἠρουντο ἀπὸ κτιστῆς σαρκὸς, τούτέστιν ἀπὸ Μαρίας, σάρκα αὐτὴν ἀνελήφεναι· μόνον δὲ φιλονεικίως ἔλεγον τὸν Λόγον σάρκα γεγενῆσθαι. Ὑστερον δὲ, διανοούμενοι τί οὐκ οἶδα εἰπεῖν, νοῦν αὐτὸν φασὶ μὴ εἰληφέναι.

ση'. Ἀντιδικομαριανίται (56)· οἱ τὴν ἁγίαν Μαρρίαν, τὴν Ἀειπαρθένον, μετὰ τὸ τὸν Σωτῆρα γενῆσαι, τῷ Ἰωσήφ συνῆφθαι λέγοντες.

οθ'. Κολλυριδιανοί· οἱ εἰς ὄνομα τῆς αὐτῆς Μαρίας ἐν ἡμέρᾳ τινὶ τοῦ ἔτους ἐποτεταγμένῃ, κολλυρίδα τινὰ προσφέροντες, οἷς ἐπιθέμεθα ὄνομα Κολλυριδιανούς.

π'. Μασσαλιανοί (57), οἱ ἐρμηνεύμενοι Εὐχetaί.

Christianis erant cum Evangelii dicta insulse interpretarentur, facultatibus dimissis, et labore manuum neglecto, soli orationi vacabant. Hinc Massalianorum nomen, a radice Syriaca מַסַּח, orat. Diu me torsi Hieronymi locus in Prologo ad Dialog. cont. Pelag. qui in pristinis editionibus sic haberet: totius pene Syriæ hæreticos quos sermone gentili, Abin et Paanin, id est perversos et Massalianos, Græce Εὐχetaί, vocant. Non capiebam, Abin et Paanin idem esse ac perversos et Massalianos. In nupera vero editione hanc esse lectionem quam plurimum mss. monemur, quos sermone gentili, ΔΕΙΝΟΤΡΑΜΝΝΙ, id est perverse Massalianos, etc., ex cuius lectionis inspectione, Hieronymi locus sic emendari potuit: quos sermone gentili ΔΙΕΤΡΑΜΝΕΝΟΙ, id est perverse, Massalianos, etc. Photius cod. 52, fuse narrat, quæ a variis pontificibus, et synodis contra Massalianos gesta sunt. Cyrillum vero Alexandr. omisit, a quo hæresis hæc perinde profligata est. Scribit tamen Ephesinam synodum, cui Cyrillus præfuit, excerpta ex libro Massalianorum ascetico capita damnasce, cum eorum parente Adelphio. Atqui hoc ipsum est quod Joannes Jejunator C P. Gregorio Magno scripserat, concilium Ephesinum inter alia pronuntiasse, de Adæ anima, quia in peccato mortua non fuerit, eo quod diabolus in cor hominis non ingrediatur: et si quis hoc dixisset, anatHEMA esset. Hoc definitum ab Ephesinis Patribus negavit Gregorius, lib. VI, epist. 14, et Pelagianismi taxavit: sed ex iis quæ subiungit, colligo synodum Massalianorum duntaxat sensum exclusisse. Ephesinam synodum perscrutantes, inquit, de Adelphio, et Sabæ, et cæteris, qui illic dicuntur damnati, omnino nihil invenimus. Adelphium vero, et Sabam antesignanos fuisse Massalianorum, testantur Theodoretus, quem poster exscripsit; Nilus, epist. ad Magnum, aliique bene multi. Quamvis catholica sententia sit, animam Adæ peccato mortuam esse, et diabolum in cor illius qui peccat ingredi; attamen hæc blasphemæ sunt, juxta Massalianorum sensum. Scilicet duas in quolibet homine animas ponebant, communem unam, cælestem alteram, quæ per peccatum excelsa, mortuus homo censeretur, insuper diabolum cum homine peccatore οὐσυνῶς consubstantialiter conjungi, nec ulla baptismi, alteriusve sacramenti virtute abigi, nisi per orationem. Hæc Gregorium latuerant, cum lues ista ad

Συνάπτονται δὲ τοῖς τοῖς καὶ τῶν ἀπὸ Ἑλλήνων ἐπι-
τετηθευμένων αἰρέσεων οὗτοι οἱ λεγόμενοι Εὐφημί-
ται, καὶ Μαρτυριανοί, καὶ Σατανιανοί.

Ἀδὴν τοῦ δὲ δόμου τόνου ἡ ἀνακαταλίσκει.

Κεφάλαια τοῦ τῶν Μασσαλιανῶν δόσεως δό-
γματος ἀναληφθέντα ἐκ βιβλίου αὐτῶν.

α'. Ὅτι συνοικεῖ τῷ ἀνθρώπῳ ἐνυποστάτως ὁ Σα-
τανᾶς, καὶ κατὰ πάντα κυριεύει αὐτοῦ.

β'. Ὅτι ὁ Σατανᾶς καὶ οἱ δαίμονες κατέχουσι τὴν
νοῦν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων
κοινωνική ἐστι τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας.

γ'. Ὅτι συνοικοῦσιν ὁ Σατανᾶς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· καὶ ὅτι οὐδὲ οἱ ἀπόστολοι
καθαροὶ ἦσαν τῆς ἐνεργουμένης ἐνεργείας.

δ'. Ὅτι οὐδὲ τὸ βάπτισμα τελειοῖ τὸν ἀνθρώπον,
ὅστις ἡ τῶν θεῶν μυστηρίων μετάληψις καθαρίζει
τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ μόνῃ ἡ παρ' αὐτοῖς σπουδαζομένη
εὐχὴ.

ε'. Ὅτι συμπέφυρται ὁ ἀνθρώπος τῇ ἁμαρτίᾳ,
καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα.

ς'. Ὅτι οὐ διὰ τοῦ βαπτίσματος λαμβάνει τὸ
ἄφθαρτον καὶ θεῖον ἔνδυμα ὁ πιστός, ἀλλὰ δι' εὐ-
χῆς.

ζ'. Ὅτι δεῖ καὶ ἀπάθειαν λαβεῖν, καὶ μετουσίαν
τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν αἰσθήσει πάση, καὶ πλη-
ροφορίᾳ ἔσσεσθαι.

A dixeris, id est, orantes. His adiunguntur a gen-
tilium sectis, quos Euphemitas, et Martyrianos,
et Satanianos nominant.

Hactenus summa tami septimi.

Capita impia Massalianorum doctrina, ex libris
ipsorum collecta.

1. Habitare cum homine personaliter Satanam,
eique in omnibus dominari.

2. Satanam et demones humanam mentem
possidere, hominumque naturam communione
jungi cum spiritibus nequitiæ.

3. Contubernales esse Satanam et Spiritum
sanctum in homine; et non fuisse apostolos ab
hac operatione quæ corripuit homines, liberos.

B 4. 96 Baptismate homines non perfici: nec sa-
rorum mysteriorum perceptione animum expiari,
sed solis, in quas se illi impendunt, precibus.

5. Hominem post etiam baptismum susceptum in
massa peccati esse.

6. Fidelem per baptismum non accipere in-
corruptibilem divinamque vestem, sed per ora-
tionem.

7. Etiam imperturbationem, animique summam
tranquillitatem captandam esse; debereque Spi-
ritus sancti participationem ipsomet sensu ac
omni certitudine percipi.

VARIE LECTIONES

* R. 2508 νομιζομένη. V-tus interpr. exercitata. * Cod. S. Hil. οὐ συμπυρ.

NOTÆ.

occiduas partes non penetrasset. Non ita pridem
vero recruduerat in Oriente sub Anastasio imp.
auctore Lampetio, a quo Lampetiani, tum deinde
per Marcianum Trapezitam, a quo Marcianistæ
dicti sunt. Unde sanctus Pontifex tribus epistolis
ignotam sibi esse ait Marcianistarum sectam (ita
legendum est lib. vi, epist. 15, 16, 17, non ut qui-
dam putant, Marcionitarum). Gregorius canonem
Ephesium assignare mavult Joanni Antiocheno,
ejusque conciliabulo. Nam permirum est viros
apprime eruditos non animadvertisse, ipsum lib.
ix, indict. 11, epist. 49, ad Anastasium Antiochi.
id significare, ubi ait: Quidam illam Ephesinam
primam synodum in ea arde existimant quæ ab
hæreticis traditur esse composita; episcopis utique
qui Nestorio cum Joanne laverant. Addit: Illa
enim synodus, quæ sub primæ Ephesinæ (legitimæ)
 imagine facta est, quædam in se oblata capitula
asserit approbata, quæ sunt Cælestii et Pelagii præ-
dicamenta. Quibus innuitur conciliabulum Joan-
nis Antiocheni approbasse doctrinam Pelagii,
adeoque illam, quæ Pelagiana Gregorio videbatur,
licet Eucharisticam tantummodo exploderet. Nec ju-
vat obijcere Joannem ipsum epist. ad Rufum
Thessa. Cyrillum accusasse, quod eadem senten-
tes cum Cælestio et Pelagio (Euchetæ enim sunt e,
Enthusiastæ) communioni restituisset. Nam ex actis
Ephesinæ synodi constat Joannem Pelagianos
extorres factos fuisse: quin nec dolo carebat ejus
criminationis, præsertim quia Euchetæ e regione Pe-
lagianis repugnabant, si ἀπάθειαν, immunitatemve
a perturbationibus demas, quam utrique ostenta-
rent. Illic erant Gregorii momenta. Cæterum in
actis ejusdem legitimæ synodi Latine exstat. Defi-
nitio contra impios Massalianitas, qui et Euchetæ,

C et Enthusiastæ quoque appellantur; in qua approba-
tur libellus synodicus CP. editus contra ipsos a
Sisinnio, quæque Alexandrinæ eorum causa gesta
essent, injungiturque Valeriano Iconiensi, Am-
philochio Sideni, et omnibus Lycæoniæ et Pam-
philiæ episcopis ut hæc decreta servari curent.
Id quod eo consiliis Ephesini Patres sanxere,
quod ab Orientalibus apud imperatorem etiam
Massalianici erroris accusabantur. Quamobrem
conjicio Euchetarum capita, quæ Jejunator Ephesi
damnata esse Gregorio scripsit, illa ipsa fuisse,
quæ Sisinnius et Cyrillus antehac prohibuerant.
Ex quo vero auctore Noster accepit omnes illos
Massalianorum articulos, quos his retulit, hand
satis mihi compertum est: nisi forsitan eodem quo
Timotheus presbyter noster est, codice; impii ac-
tibus illius Marciani, qui sæculo vi prodit. Atta-
men Timotheus multos recitat, quos Damascenus
non habet, ut vicissim plures Damascenus, quo-
rum nulla apud Timotheum mentio. Ex g. apud
Timotheum non reperias, ignem esse opificem eo-
rum: malorum naturam esse quamdam: duas cui-
libet homini animas esse, quæ mere Manichaica
sunt: Adamum iidem cum Eva congressum nullo
libidinis actu. Nec vice versa apud Damascenum,
Tres SS. Trinitatis personas unam esse hypostasim:
Corpus Christi circumscriptum non esse, et similia,
quæ non Timotheus modo, verum et Nicephorus
CP. et Euthymius ex Marciani scriptis eruerunt.

Quæ subsequuntur hæreses, ex variis auctoribus
collegit Damascenus, quorum libri interiere. At
pro chronismo peccat, ubi ait eas a Marciani et
Leonis temporibus et deinceps emeruisse. Nam Ne-
storius et Eutyches sub Theodosio Juniore pro-
dierant.

8. Animam sic affici oportere sensu participationis celestis sponsi, ut afficitur mulier ex congressu viri.

9. Spirituales homines intus forisque peccatum videre: necnon gratiam quæ infunditur, et quæ operatur.

10. Revelationem esse quæ fiat in sensu et divina persona, tanquam doctrina.

11. Ignem conditorem esse.

12. Animam non habentem Christum in sensu omni actione, serpentem esse ac venenatarum bestiarum, hoc est adversarie omnis virtutis, domicilium.

13. Mala, natura constare.

14. Ante violatum præceptum, Adamum cum Eva absque ullo libidinis æstu congressum esse.

15. In Mariam semen et Verbum cecidisse.

16. Hominem oportere duplici anima præditum esse: una quam hominibus communem dicunt, altera, quam celestem.

17. Fieri posse, ut homo sensibilibus personam Spiritus sancti percipiat eum omni certitudine, plenitudine et operatione.

18. Posse his qui orant apparere Salvatorem in luce: ac quodam tempore inventum hominem astantem altari, cui sint oblati tres panes oleo perfusi.

97 Adhæc, manuum operas rejiciunt, velut quæ Christianos dedecet. Præsertim vero suam in pauperes inhumanitatem promunt. Aiunt enim neque his qui stipem publice mendicant, aut quæ viduæ relictæ sunt, iisve qui adversa fortuna tituntur, vel corpore mutili, vel morbis afflicti, vel acerbis creditoribus obnoxii, vel latronum aut barbarorum incursionibus attriti, aliisque calamitatibus in vita angustias ac egestatem detrusi sunt, elemosynarum ope haudquaquam subventum iri oportere per eos qui sese bonis abdicant, aut etiam per eos qui beneficentiæ in primis student: sed sibi potius ipsis subministranda omnia. Se enim veros esse pauperes spiritu.

His addiderunt Ecclesiarum ac sacrorum altarium contemptum. Non decere Monachos Ecclesiasticis interesse conventibus: satisque illis esse quas in suis oratoriis preces fundunt, tantum enim precum vim esse dicunt, ut ipsis atque ipsorum discipulis Spiritus sanctus sensibili modo visendum se præbeat. Quippe nugantur eos, qui salutem velint consequi, ea perseverantia, nihil prorsus aliud negotii agentes, orationi vacare debere, donec peccatum instar fumi alienius, aut ignis, aut serpentis, aut cujuspiam ejusmodi bel-

A η'. Ὅτι δεῖ τὴν ψυχὴν τοιαύτης αἰσθῆσθαι τῆς κοινωνίας τοῦ οὐρανοῦ νομίου, ὥς αἰσθάνεται ἡ γυνὴ ἐν τῇ συνουσίᾳ τοῦ ἀνδρός.

θ'. Ὅτι οἱ πνευματικοὶ ὁρῶσιν ἔσωθεν καὶ ἔσωθεν τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τὴν χάριν ἐνεργουμένην, καὶ ἐνεργοῦσαν.

ι'. Ὅτι ἐστὶν ἀποκάλυψις γινομένη ἐν αἰσθήσει καὶ ὑποστάσει θεϊκῇ, ὥς δόγματι.

ια'. Ὅτι τὸ πῦρ δημιουργὸν ἐστίν.

ιβ'. Ὅτι ἡ ψυχὴ ἡ μὴ ἔχουσα τὸν Χριστὸν ἐν αἰσθήσει, καὶ πάσῃ ἐνεργείᾳ, εἰκητήριόν ἐστιν ἐρπετῶν, καὶ ἰοδῶν θηρίων. τοῦτέστι πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως.

ιγ'. Ὅτι φύσει τὰ κακά.

ιδ'. Ὅτι καὶ πρὸ τῆς παραβάσεως ἀπαθῶς ἔκωνόνηκεν ὁ Ἀδὰμ τῇ Εὐῃ.

ιε'. Ὅτι σπέρμα καὶ Λόγος ἔπεσεν εἰς Μαρίαν.

ις'. Ὅτι δύο δεῖ κτεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον ψυχᾷ, φασί: μίαν τὴν κοινὴν ἀνθρώποις, καὶ μίαν τὴν ἐπουράνιον.

ιζ'. Ὅτι δυνατόν φασὶ δέξασθαι αἰσθητῶς τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸν ἄνθρωπον ἐν πάσῃ πληροφορίᾳ καὶ πάσῃ ἐνεργείᾳ.

ιη'. Ὅτι τοῖς εὐχομένοις δύναται φανεροῦσθαι ὁ Σωτὴρ ἐν φωτὶ, καὶ κατὰ τινα καιρὸν εὐρεθῆναι ἄνθρωπον παρεστῶτα τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ προσεγνέσθαι αὐτῷ τρεῖς ἄρτους δι' ἐλαίου πεφυρμένους.

Εἰ δὲ καὶ ἀποστρέφονται καὶ τὴν ἐκ τῶν χειρῶν ἐργασίαν, ὥς οὐ πρόπουσαν Χριστιανοίς. Κατὰ μέρος δὲ καὶ τὴν εἰς πτωχοὺς ἀπανθρωπίαν εἰσάγουσι, φάσκοντες, ὥς οὐκ τοῖς δημοσίᾳ προσαιτοῦσι, ἢ ταῖς καταλείμεναις χήραις, οὐδὲ τοῖς περιστάσεσι χρηταμένοις, ἢ τῷ λῶθι σωμάτων, ἢ νόσοις, ἢ πικροῖς θανεῖσιν, ἢ ληστῶν, ἢ Βαρβάρων ἐπιδρομαῖς, ἢ τισι τοιαύταις συμφοραῖς περιπεπωκόσιν ἀπαρκεῖν ἀρμόττον τοῖς ἀποταττομένοις, ἢ τὸ δῶκεν ἀγαθοεργεῖν ἀρχομένοις, ἀλλ' αὐτοῖς ἅπαντα χορηγεῖν· ἑαυτοὺς γὰρ ἑασθαι εἶναι τοὺς ἀληθῶς πτωχεύοντας τῷ πνεύματι.

Τούτοις προσετίθεσαν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν θυσιαστηρίων ὑπεροφίαν, ὥς δέον τοὺς ἀσκητάς, ἐκκλησιαστικὰς μὲν μὴ παραμένειν συνάξεσιν, ἀρκεῖσθαι δὲ ταῖς ἐν τοῖς εὐκτηρίοις αὐτῶν εὐχαῖς. Τοσαύτην γὰρ διαγὼν εἶναι τῆς προσευχῆς τὴν δύναμιν, ὥστε αὐτοῖς τε καὶ τοῖς παρ' αὐτῶν μαθητευθεῖσιν, αἰσθητῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπιφαινεσθαι. Τερατεύονται γὰρ, ὥς χρὴ τοὺς σωθῆναι βουλομένους· ἐπὶ τοσούτον προσεύχεσθαι, οὐδὲν τὸ παράπαν ἕτερον διαπραττομένους, ἕως ἂν τῆς μὲν ἁμαρτίας αἰσθῶνται, καθάπερ καπνοῦ τινος, ἢ πυρὸς, ἢ δράκοντος, ἢ τι-

VARIE LECTIONES.

• H. 1 et cod. S. Hil. ἔσθαι, sic vetus interpr. fore. • Sic Reg. 2508 alii, σταυρῶς. • Deest, χρησάμενος. • Sic Fronto Duc. edidit ex cod. August., alii vero τοὺς ἀποταττομένους, ἢ τοὺς . . . ἀρχομένους. • Reg. 2 εὐχῆς.

τος τοιοῦτου θηρίου, διὰ τῆς προσευχῆς ἐξελανόμενης, καὶ αἰσθητῶς διὰ τῶν προσευχῶν ἐξίστησι· τοῦ Πνεύματος δὲ τοῦ ἁγίου πάλιν τὴν εἰσόδον αἰσθητῶς ὑποδέξωνται, καὶ φανερὰν ἐν τῇ ψυχῇ ἔχουσιν αἰσθησιν τῆς εἰσόδου τοῦ Πνεύματος. Καὶ ταύτην εἶναι τὴν ἀληθινὴν τῶν Χριστιανῶν κοινωνίαν· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ βαπτίσματι τῆς ἐκκλησίας, ἢ ταῖς τῶν κληρικῶν χειροτονίαις, ἁγίου Πνεύματος πάντως μεταλαμβάνειν τοὺς βαπτισμένους, εἰ μὴ ταῖς αὐτῶν προσευχαῖς φιλοπυνώτερον κοινωνήσων, καὶ λαβεῖν ἂν τινα καὶ δίχα τοῦ βαπτίσματος, τοῦ ἁγίου Πνεύματος κοινωνίαν, εἰ παραμένειν αὐτοῖς ἐδελήσται, καὶ τοῖς ἐκείνων μαθητεύεσθαι δόγμασιν· ὥς καὶ πρισκυθίων εἰπόντων αὐτοῖς, ὅτι Ἐν πίστει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐμολογούμεν ἔχειν, καὶ οὐκ αἰσθῆσαι, ἐπαγγελισθαι καὶ αὐτοῖς, διὰ τῆς σὺν αὐτοῖς προσευχῆς μεταδοθήσεσθαι τῆς αἰσθήσεως τοῦ Πνεύματος. Τούτος δὲ ἵσται αὐτῶν τῆς ἀλαστονίας ὁ τύπος, ὥς τοὺς μετασχόντας παρ' αὐτοῖς ὄθεν τῆς τοῦ Πνεύματος αἰσθήσεως μακαρίζεσθαι ὅτι αὐτῶν, ὥς τῶν τοῦ ἁγίου πᾶσης ἀμαρτίας ἐλευθέρους, καὶ κρείττονας, καὶ περιεπιν, καὶ σέβεται, ὥς μὴ ὑποκειμένους εἰς κινδύνους ἀμαρτίας. Ἀλλὰ λοιπὸν ἄνισιν, καὶ βρωμάτων ἀδισιν, καὶ πᾶσαν ὑπάρχειν αὐτοῖς δορυφορίαν, καὶ τιμὴν, καὶ τρυφήν, ὧν πολλοὶ καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην παρ' αὐτοῖς μαρτυρίαν τῆς τελειότητος εἰς τοὺς ἐκτὸς ὄντας, καὶ οὗτοι Χριστιανούς προσαγορεύεσθαι ἀξίους, αἰσχυροῦργίαις διαφόροις, καὶ χρημάτων κλοπαῖς, καὶ πορνείαις περιπεσόντες ὥφθησαν.

καὶ οὗτοι Χριστιανούς προσαγορεύεσθαι ἀξίους, αἰσχυροῦργίαις διαφόροις, καὶ χρημάτων κλοπαῖς, καὶ πορνείαις περιπεσόντες ὥφθησαν.

Πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα πρὸς τοὺς εἰρημένους τετρατίζονται, ὥς καὶ γάμους ἐνθέτους ἀδιαφορώτατα διαλέγουσιν αὐτοὺς, καὶ τοὺς τῶν γάμων ἀρισταμένους, ὥς ἀσκητὸς προσλαμβάνεσθαι καὶ μακαρίζειν, καὶ πατέρας καὶ μητέρας τεκνοτροφίας ἀμελεῖν πεῖθουσιν, αὐτοὺς δὲ προσκομίζειν πάντα κατεπύδουσι. Δούλους δὲ δεσποτῶν ἀποδιδράσκοντες ἐτόμως παραδίδονται, καὶ τοὺς ἀμαρτάνοντας, καὶ αὐτοὺς προσόντας ἄνευ καρποῦ τινος μετανοίας, ἄνευ ἱερῶς ἀδελφείας, ἄνευ βαθμῶν τῶν τοῖς κανόσι τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δηγορευμένων, τάχιστα καθαιρεῖν παντὸς ἀμαρτημάτων ἐπαγγέλλονται, μόνον εἰ τις τὴν πολυθρόνην αὐτῶν προσυγχὴν παρ' αὐτοῖς μελετήσας, μύστης σχίδος τῆς ἐκείνων κυβείας ἡ γίνωτο. Ὡς τινες τῶν τοιούτων πρὸ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν ἀμαρτημάτων ἄγειν αὐτοὺς εἰς κληρικῶν χειροτονίας, δολιρῶς πεῖθοντας τοὺς ἐπισκόπους ἐπιτιθεῖναι χεῖρας αὐτοῖς, τῇ ἡ παρὰ τῶν νομιζομένων παρ' αὐτοῖς ἀσκητῶν μαρτυρίᾳ δολασζόμενους. Τοῦτο δὲ σπουδαζοῦσιν, οὐχ ὥς τοὺς τῶν κληρικῶν βαθμοὺς τιμῶν κρίνοντες, οἱ γὰρ αὐτῶν τῶν ἐπισκόπων καταφρονούντες, ὅταν ἰδῶσι· ἀλλὰ δυναστείαν τινὰ καὶ αὐθεντείαν ἐαυτοῖς πραγματευόμενοι. Ἔνιοι δὲ αὐτῶν

A hinc, orationis vi expellatur, ac per preces sensibili modo discedat; ingressum vero Spiritus sancti sensu quoque ipso suscipientes, periplicum animo ejusmodi ingressus sensum habeant; hancque veram esse Christianorum communionem. Nec enim per baptismum, nec per manuum clericorum impositionem, ullo modo Spiritus sancti participes fieri, qui baptismo tinguntur, nisi assiduitate majori orationibus incubuerint. Quin etiam sine baptismo quemlibet Spiritus sancti participem fieri posse, modo apud ipsos perseverare voluerit, suaque doctrina imbutus fuerit: ut cum presbyteri quidam dixissent eis: nos Spiritum sanctum per fidem haberi constemur, non vero per sensum; ipsi polliceri minime dubitaverint. illis quoque Spiritus sensum datum iri, si cum ipsis orare velint. Tanta autem eorum est arrogantia, ut eos qui apud ipsos sensum illum Spiritus sancti perceperint, beatos praedicent, veluti perfectos, et ab omni culpa liberos, percatoque superiores. Tumque adeo omni illos studio colunt, honoribusque prosequuntur, cum nulli jam obnoxios peccati periculo, eoque perfectionis progressos, ut jam omni relaxatione frui, exquisitis vesci cibis, splendido comitatu tumescere, delictisque omnibus tuto plane affici possint. Horum autem multi, tali accepto apud eos perfectionis testimonio, cum extraneis (quos nec Christianorum nomine dignos censent) aliquando degentes, in varia obscena flagitia, pecuniarum furta, et fornicationes incidere deprehensi sunt.

98 Plura quoque portentia comminiscuntur: nam et legitimas nuptias nulla prorsus de causa dirimunt, et eos qui a conjugio recesserunt, velut monachos recipiunt, ac beatos faciliunt. Parentibus auctores sunt, ut alendorum liberorum curam omittant; eosque ut omnia sua ipsi asservant, dementare norunt. Servos a dominis profugos ultro excipiunt: illos item qui variis criminibus obnoxii ad se confugiunt, nullo poenitentiae edito fructu, nulla sacerdotum auctoritate muniti, nulla habita ratione graduum, quos ecclesiastici canones poenitentibus praescribunt, omni se statim peccati labe mundaturos pollicentur, modo quis jactatam toties orationem apud ipsos exercens, extemporaneus discipulus ipsorum veritatis ac fraudis accesserit. Adeo plane ut et quosdam ejus generis peccatorum vinculis nondum exemptos, in clericos ordinandos offerant illorum; qui monasticæ observantiae laude apud ipsos praestant, testimonio deceptis episcopis, ut illis manus imponant. Hoc autem illi satagunt, non quasi clericorum gradus nulli faciant: quippe cum ipsos etiam episcopos, quando liberit, asper-

VARIE LECTIONES.

* Regii et cod. S. Hal. οὗ; οὗτοι Χριστιανούς προσαγορεύειν ἀξίους. * R. 2308 κατὰ. * Ibid. * Alii καταφρονούν.

nentur : sed quod potestatem aliquam et auctoritatem aucupentur. Quidam autem eorum nunquam sacra mysteriis communicandum volunt, nisi Spiritus sancti adventus illa hora sensibilis ipsis fuerit. Nonnulli etiam abscindi naturalia membra permittunt, iis qui voluerint. Excommunicationes autem facile contemnunt. Jurant etiam, ac pejerant absque ullo metu ; et suam ipsorum hæresim subdole ejurare non dubitant.

Adhuc de dicta Massalianorum hæresi, qui maxime in monasteriis inveniuntur, ex Theodoretii Historia, lib. iv, cap. 11.

Valentiniani, et Valentis temporibus orta est hæresis Massalianorum, quos Euchetas vocant, qui eorum nomen Græca lingua interpretantur. Habent et appellationem aliam ex ipsa re impostam. Enthusiastæ enim dicuntur, propterea quod demonis ejusdam vim et operationem recipiant, quam Spiritus sancti præsentiam esse putant. Qui extremo eo morbo affecti sunt, laborem manuum aversantur ut malum ; seque somno deditæ somniorum imagines divinum afflatum vocant. Hæresis autem 39 hujus principes fuerunt Dadoes, et Sabas, et Adelphius, et Hermas, et Symeon, alique præterea, qui ab ecclesiastica communione segregati sunt, quod dicerent nec prodesse, nec obesse divinam escam, de qua Dominus ait : Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, vivet in æternum^a. Morbum porro suum celare studentes, etiam ubi convicti sunt, præfracte negant, eosque ejurant, qui eadem sentiant, quæ ipsi animis affixa circumferunt. Letolius Melitensis Ecclesiæ antistes, divino vir ardens zelo, cum videret multa monasteria, vel speluncas potius latronum, pestem hanc hausisse, ea incendit, ac lupos a grege abegit. Eodem modo celebratissimus Amphilocheus, qui Lycaonum metropoli præpositus, gentem universam regebat, cum luem hanc illuc grassari comperisset, insurrexit itidem, et greges, quos pascebat, a latre liberavit.

Flavianus quoque celeberrimus Antiochiæ præsul, cum hos Edessæ versari, venenumque suum vicinis instillare didicisset, missa monachorum turba, Antiochiam illos pertraxit ; morbumque quo laborabant insciantes, hoc modo revocit. Calumniari nempe accusatores et mentiri testes dixit, Adelphiumque ætate longa provectum ad se benigne vocans, ac prope assidere jubens : « Nos, inquit, o senex, qui vitam longius produximus, humanam naturam accuratius novimus, et adver-

Α μήτε κοινωνῆσαι αὐτοὺς τῶν μυστηρίων λέγουσιν, καὶ μὴ τῆς παρουσίας τοῦ Πνεύματος αἰσθητῶς ἔασθω-
ται, γινομένης κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν. Ἐπιτρέπουσι δὲ τινες αὐτῶν τοῖς βουλομένοις ἀποτέμναι τὰ σαυ-
τῶν φυσικὰ μέλη. Καταφρονοῦσι δὲ βιβλῶς καὶ ἀφ-
ορισμῶν. Ὅμνουν δὲ ἀδελῶς καὶ ἐπιρκουοῦσιν· ἀναθε-
ματίζουσι τε ὑποψῶς τὴν αἵρεσιν αὐτῶν.

Ἐτι περὶ εὐρημητῆς αἰρέσεως τῶν Μασσαλιανῶν, τῶν ἐν μοναστηρίοις μάλιστα ἐδρεσκομένων, ἐκ τῆς ἱστορίας Θεοδορητοῦ 1.

Κατὰ χρόνους Οὐαλεντινίου ἢ καὶ Οὐάλεντος ἐβλά-
στησεν ἡ τῶν Μασσαλιανῶν αἵρεσις· Ἐδγητὰς αὐτοὺς
προσαγορεύουσιν οἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῖνομα μετα-
βάλλοντες. Ἐχουσι δὲ καὶ ἑτέραν προσηγορίαν ἐκ
τοῦ πράγματος γινομένην· ἐνθουσιασταὶ γὰρ καλοῦν-
ται, δαίμονος τινος ἐνέργειαν εἰσδεχόμενοι, καὶ
Πνεύματος ἁγίου ταύτην ὑπολαμβάνοντες. Οἱ δὲ τε-
λευταῖον ἢ τὴν νόσον εἰσδεχόμενοι, ἀποστρέφονται
μὲν τὴν τῶν χειρῶν ἐργασίαν, ὡς ποιητὴν ὕμνων δὲ
σφᾶς αὐτοὺς ἐκδιδόντες, ἐνθουσιασμοῦ τὰς τῶν ἐνεί-
ρων φαντασίας ἀποκαλοῦσι. Ταύτης ἐγένοντο αἰρέ-
σεως ἀρχηγοί, Δαδόης τε, καὶ Σάβας, καὶ Ἀδελφίος,
καὶ Ἑρμᾶς, καὶ Συμεὼν, καὶ ἄλλοι πρὸς τοῦτοις,
οἱ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ἀπέστησαν, οὐδὲν
οὔτε δυνάσασθαι, οὔτε λαβεῖσθαι φάσκοντες τὴν θείαν
τροφὴν ὁ, περὶ ἧς ὁ Χριστὸς φησιν· Ὁ τρώγων μου
τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ζήσεται εἰς
τὸν αἰῶνα. Κρύπτειν μέντοι τὴν νόσον πειρώμενοι,
καὶ μετ' ἐλέγχους ἀναιδῶς ἐξαρνοῦνται, καὶ ἀποκη-
ρύττουσι τοὺς ταῦτα φρονούντας, ἅπερ ἐν ταῖς φο-
χαῖς περιέφρουσι. Αἰτοῦσι ὁ μόντοι τις, ὁ τὴν Μελιτι-
νῶν Ἐκκλησίαν ἰδοῦναι, ζήλω θεῷ κοσμούμενος,
πολλὰ τῆς νόσου ταύτης σπᾶσαντα θεασάμενος μονα-
στήρια, μέλλον δὲ σπῆλαια ληποτρικῶς ἐνέπρησεν
ταῦτα, καὶ τοὺς λύκοις ἐκ τῆς ποίμνης ἐξήλασεν.
Ἀμφιλόχιος δὲ ὁ πανεπιστημίας ὡσαύτως καὶ Λυκαόν-
ων μητροπόλιν πεπιστευμένος, καὶ ἅπαν ἰδοῦναι
ἔθνος, ἐπισκέψασαν αὐτοῖς τὴν λύμην ταύτην μα-
θῶν, ἐξάνστη ἡ πάλιν, καὶ πάλιν αὐτοῦ νεμόμενα
τῆς λύβης ἐκείνης ἠλευθέρωσε ποίμνια.

Θλασθεὶς δὲ ὁ πολυβόλλητος τῆς Ἀντιοχείων ἀρ-
χιερεὺς, ἐν ἑλέσθῃ τούτου διαγενὼν μαθὼν, τὸν οἰ-
D καίον τοῖς πελάζουσιν ἐκείνῃ προσέμεινεν ἰδὼν, συμ-
μορίαν μοναχῶν ἀποστασίας, ἤγαγεν εἰς Ἀντιοχείαν,
καὶ τὴν νόσον ἐξαρνοῦμένους τότε τὸν τρόπον διέλεγ-
ξεν. Τοὺς μὲν γὰρ κατηγόρους ἐρη συκοφαντεῖν, καὶ
τοὺς μάρτυρας ψεύδεσθαι. Τὸν δὲ Ἀδελφίον ἔγαν-
οντα προσεβότατον, ἡπίως καλεῖσθαι κλησίων καθεσθῆ-
ναι· ἡμῖς, ἐρη, ὡ προσβύτα, τὸν πλείω βεβαιω-
κότας βίον, ἀκριβέστερον καὶ τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει

^a Joan. vi, 10.

VARIE LECTIONES.

^k Deest αἰσθητῶς, in R. 2 et v : Transl. R. 2 habet κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν. ¹ Deest hic Tit. in R. 3244 et in cod. S. Hil. ^m Sic codd. Regii et S. Hil., at legendum Οὐαλεντινιανῶν, ut apud Theodor. et Enthymium Zygab. ⁿ Al. Theod. ταλῆαν. ^o Codd. mss. γραφὴν : at v. transl. divinum cibum. ^p Als, Ἀλητοῦς. ^q Edit. ἐξάνστησε. ^r Reg. 2508 et cod. S. Hil. ex emend. ἀγγεῖ, lege ἀγγί, juxta. Edit. ἐγγριπτομένους ἰόν.

ἐμάθομεν, καὶ τὰ τῶν ἀντιπάλων δαιμόνων ἔγνωμεν ἁμαρτήματα· παῖρα δὲ καὶ τὴν τῆς χάριτος ἐδίδαχθημεν χορηγίαν. Οὗτοι δὲ νέοι ὄντες, καὶ τούτων οὐδὲν ἀκριβῶς ἐπιστάμενοι, πνευματικωτέρων ἀκούσαι λόγων οὐ φέρουσι. Τοιγάρτοι, εἰπέ μοι, πῶς φατε καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἐναντίον ὑποχωρεῖν, καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος τὴν χάριν ἐπιφορεῖν; Ὁ Τούτοις, ὁ πρέσβυς ἐκεῖνος καταβληθεὶς· ἐξέμισε πάντα τὸν κακρυμμένον ὄν, καὶ φησι μηδεμίαν μὲν ἐκ τοῦ βαπτίσματος ὠφέλειαν τοῖς ἀξιουμένοις ἐγγίνεσθαι, μόνην δὲ τὴν σπουδαίαν εὐχὴν τὸν δαίμονα τὸν ἐνοικον ἐξελαύνειν. Ἐλκεῖν γὰρ ἕκαστον τῶν τικτομένων ἔλαγεν ἐκ τοῦ προπάτορος, ὥσπερ τὴν φύσιν, οὕτω δὲ καὶ τὴν τῶν δαιμόνων δουλείαν· τούτων δὲ ὑπὸ σπουδαίας εὐχῆς ἔλαυνον, ἐπιφορεῖν λοιπὸν τὸν πανάγιον Πνεῦμα, αἰσθητῶς καὶ ὁρατῶς τὴν οὐσίαν παρουσίαν σημαίνον, καὶ τὸ σῶμα τῆς τῶν παθῶν κινήσεως ἐλευθεροῦν, καὶ τὴν ψυχὴν τῆς ἐπὶ τὰ χεῖρω ῥοπῆς παντελῶς ἀπαλλάττειν, ὥς μηδὲ τι δεῖσθαι λοιπὸν, μήτε νηστείας πεζούσης τὸ σῶμα, μήτε διδασκαλίας χαλινούσης, καὶ βαίνειν εὐταχτα παιδεύουσας. Οὐ μόνον δὲ ὁ τούτου τετυχηκώς, τῶν τοῦ σώματος ἀπαλλάττεται σκιρτημάτων, ἀλλὰ καὶ σαφῶς τὰ μέλλοντα προορᾷ, καὶ τὴν Τριάδα τὴν θεῖαν τοῖς ὀφθαλμοῖς θεωρεῖ. Οὕτως ὁ θεὸς Φαδισιὰς τὴν θυσιᾷ διαφύξας πηγὴν, καὶ γορνύσας παρσκειυάσας τὰ νοήματα, πρὸς τὸν θυσιᾷ προσδύτην ἔφη. Πεπαιστωμένε ἡμερῶν κακῶν, ἡλεγγέ σε τὸ σὸν στέμμα, καὶ οὐκ ἔγω· τὰ δὲ χεῖλη σου καταμαρτυροῦσάν σου. Διήλθες δὲ ταύτης τῆς νόσου γενομένης, τῆς μὲν Συρίας ἐξηλάσθησαν· εἰς δὲ Παμφυλίαν ἀνέχωρσαν, καὶ ταύτην τῆς λύβης ἐνέπλησαν.

Αὗται μὲν αἰρέσεις ἕως Μαρτιανοῦ· ἀπὸ δὲ Μαρτιανοῦ δεῦρο μικρὰ καὶ πρὸς καὶ ἐπὶ Ἀδριανῶν ἀνεφύθησαν αἱ αἰρέσεις αὗται.

α'. Νεστοριανοί (58)· οἱ ἰδίως καὶ καχωρισμέ-

Ἰαν. xii, 52.

VARIAE LECTIONES.

ita Theodor. cod. S. Hilar. et R. 2. λέγοντες. Vetus interpr. redarguunt. 1 R. 4. πολυτέλειαν. 1 Cod. S. Hil. in marg. altera manu, παθῶν ἀλεχίστων. 1 Drent in R. 2508 et 5244 δεῦρο μικρὰ καὶ πρὸς. Fronto Ducens legendum putat: καὶ μικρὰ πρότερον ἐπὶ, vel μικρὰ πρὸς. 1 Cod. S. Hil. in marg. ἀπὸ Νεστορίου, οἱ.

NOTAE.

(58) Ut Nestorii, sic Nestorianorum quoque sequioris aetatis sensum Eutychius Alexandrinus exponit, l. II Annalium quos Arabice scripsit. Asseverabat Nestorius, inquit, Mariam Virginem revera Deiparam non fuisse, esseque duos Filios, quorum alter sit Deus et ex Patre genitus, alter homo qui ex Maria natus sit: atque istum hominem, qui se Christum dixerit, amore unitum esse cum Filio, Deumque appellari, non revera, sed per concessionem et nominum communionem, nec non honoris causa, et sicut unus ex prophetis. Ita quidem Nestorius sensisse legitur in fragmentis homiliarum ejus, quae Cyrillus Alexandrinus refert libro praesertim II contra ipsum: ὡςπερ λέγομεν θεὸν τὸν πάντων δημιουργόν, καὶ θεὸν ἡμεῶν, οὕτως λέγομεν καὶ τὸν ἀσπαστὴν Χριστὸν, καὶ θεόν, καὶ Ἰδὸν, καὶ Ἄγον· Velut Deum dicimus universi conditorem, ac Deum item Moysen; ita et Dominum Christum, et Deum, et Filium, et Sanctum. Quamquam diligentissime

A sarios demonum conatus perspectos habentes, ipso gratiae usu dona edocti sumus: isti vero, juniores cum sint, et nihil horum exacte noscant, spiritualiores sermones audire non sument. Quapropter exponas velim mihi, qua ratione affirmetis, et contrarium recedere spiritum, et Spiritus sancti gratiam advenire. 100 His verbis delinitus senex, latens venenum totum evomuit, dicens, sacrum baptismum nullam illi, qui eum consequuntur, utilitatem asserre, sed sola sedula oratione demonem inhabitantem expelli. Omnes enim qui eduntur in lucem, ex primo parente trahere aiebat, quemadmodum naturam, sic et demonum servitutem. His autem per sedulam orationem fugatis, advenire deinceps Spiritum sanctum, qui praesentiam suam sensibus et oculis exhibeat, tum corpus a perturbationum motibus, tum animam ab omni ad deteriora propensione liberando; ita ut nec jejuniis jam opus sit quo corpus coerceatur, nec doctrina refrenante, et ad rectum ordinem instituente. Neque vero protervis solummodo corporis motibus eximi, qui hunc adeptos sit, sed futura etiam aperte providere, et divinam Trinitatem oculis contueri. Perfosso ad hunc modum fetido fonte, rivisque hac arte detectis, impium senem sic divinus Flavianus affatus est: *Involante diem malorum, arguit te os tuum, et non ego: et labia tua contra te testimonium iuraverunt*. Itaque hoc patet factio morbo, Syria quidem sunt expulsi, in Pamphyliam vero concesserunt, quam hac peste impleverunt.

Hactenus hereses quae ad Marciani tempora exstiterunt. A Marciani vero aetate ac deinceps paulo post, sub Leonis imperio, exortae sunt istae.

80. Nestoriani. Ili Deum Verbum secundum se ac

D cavebat ne duos Filios et Deos efferre videretur: quod quidem ex variis ejus ac sanctorum ipsius quae supersunt monumentis constat. Eutychius deinde tradit Nestorianos posteriores opinionem diversam tenuisse, ac si, ommissa unione illa secundum amorem, affectionem, et honorem, profiterentur, Christum unum duas esse substantias, duasque personas, Deum perfectum in persona et substantia sua, atque hominem perfectum in persona et substantia sua, ac Mariam peperisse Christum ex parte humanitatis, non ex parte divinitatis; ac Patrem genuisse Deum, et non hominem. Maria autem hominem, et non Deum peperisset. Ita quidem prius etiam Nestorianos esse locutos constat ex variis monumentis quae exstant in Tragedia Irenaei, quaeque Lupus Augustinianus primum, ac deinde Cl. Baluzius secundum velustam translationem Latinam edidit. At vero non alio nexu ambas substantias atque personas unitas censebant illi, nisi xar' εὐδοκίαν, scilicet

seorsim existere docent, ac secundum se et seorsim ejus hominem: atque humiliora quidem eorum quæ Dominus in carne gessit, soli tribuunt homini ipsius; sublimiora vero, quæque Deum deceant, soli Deo Verbo, ac non utraque uni eidemque personæ ascribunt.

82. Eutychianistæ, ab Eutyche nomen sectæ mutuati sunt. Hi negant Dominum nostrum Jesum Christum ex sancta Virgine Maria carnem assumpsisse, sed divinatori quadam ratione incarnatum esse affirmant: nec intelligunt Deum Verbum, cum sibi hominem ex Virgine Maria univisse, qui Adam primi parentis peccato erat obnoxius; quo factum sit, ut principatus et potestates cum exposuisset, traduxerit confidenter, palam, sicut scriptum est ¹, triumphans in cruce, quas per peccatum primi hominis induerat.

¹ Coloss. II, 15.

VARIE LECTIONES.

¹ Sic vetus interpr. hominem ipsius: deest autem in R. 2508; edit. et cod. S. Hil. autem.

NOTÆ.

adum complacitum, quemadmodum a Theodoro Mopsuesteno præsertim didicerant. Sic dudum post Nestorium Paulus Persæ, Nestorianæ sectæ diaconus (quem illum esse putaverim, qui a Junilio Africano initio lib. II De partibus divinæ legis, commendatur tanquam Nisibensis scholæ magister) ex duplici natura Christi, personas duas inferebat, quæ nisi per complacitum non copularentur. Οὐκ οὖν χατ' εὐδοκίαν ἢ ἑνωσις, βουλῆς καὶ γνώμης ταῦτ' ἐστὶν χριστουμένη. Ergo secundum complacitum unio confecta est unitate voluntatis et consilii roborata. Vide apud Maximum lib. De duabus voluntatibus. Alioqui vero Anastasius Sinaita ¹ Ὁδηγῶν, cap. 4, monet eos, seu questus, seu vanæ gloriæ causa, per simulationem arpe; et Christum appellare Deum, et sanctam Virginem Dei Genitricem, ac Nestorium, et quisquis duas personas in Christo dixerit, execrari. Vix Eutychio concesserim Barsumam Nisibensem sub Justino I imp. extinctam Nestorii hæresim instaurasse. Nam historiæ ecclesiasticæ alios media ætate vixisse tradunt, puta Joannem et Cyrum Egeotas, Basilium item Cilicem; necnon suppressæ a Zenone Augusto scholæ Edessæ Nisibensem successisse, unde Nestorianum virus Orientem pervaserit. Sed et Barsumæ Nisibensis metropolitæ nomen Nestorianis ipsis invisum fuit, quia Persarum regis favore fretus, insinuerat, ut nemo, etsi sacerdos esset, πρὸς τὸν λεπαρχουμένων τινά, a nuptiis abstinere. Cujus sanctionis Leontius meminit lib. Contr. Nestor. c. I. Quamobrem eo defuncto statutum est, ne quis in posterum ex metropolita Nisibense in Seleuciensem Catholicam assumeretur. In Scholiis in libros Dionysii de Eccl. hier., De divin. nom. Nestoriani appellantur Basiliani, Βασιλιανοί, ἕτοι Nestoriana-vol, propter Basilium Cilicem, qui, omisso Nestorii nomine, hæresim illius auctoritate Diodori Tarsensis et Theodori Mopsuesteni tuebatur. Horum scholiorum esse auctorem alibi dicemus Joannem Scythopolitanum acerrimum Basilii adversarium.

(89) Eutyches ex male intellectis quibusdam Cyrilli vocibus unam in Christo naturam intulit, nec ipsum ejusdem ac nos esse substantiæ secundum humanitatem. Hinc multi scripserunt eum existimasse ipsam ex cælo Domini carnem, per Mariam

Α νος τὸν Θεὸν Λόγον ὑπάρχειν δογματίζοντες, καὶ ἰδίως τὸν ἄνθρωπον αὐτοῦ γ'· καὶ τὰ μὲν ταπεινότερα τῶν πραγμάτων ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς ἐπιδημίᾳ αὐτοῦ μόνῃ τῷ ἄνθρωπῳ αὐτοῦ προσάπτοντες, τὰ δὲ ὑψηλότερα καὶ θεοπρεπῆ μόνῃ τῷ Θεῷ Λόγῳ, καὶ μὴ τὰ συναμφότερα ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσάγοντες.

πβ'. Εὐτυχιανίσται (59), οἱ ἀπὸ Εὐτυχῆ; τοῦ νομα τῆς αἰρέσεως ἐσχηκότες· οἱ μὴ λέγοντες ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου Μαρίας ἐληφέναι τὴν σάρκα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἀλλὰ θεϊδοτέρον πως σεσαρκῶσθαι ἀποφαινόμενοι· μὴ ἐληφότες κατὰ νοῦν, ἐπὶ τὸν τῇ ἀμαρτίᾳ τοῦ προπάτορος αὐτῶν Ἀδὰμ ὑπεύθυνον τυγχάνοντα τὸν ἄνθρωπον, τοῦτον ἦν ὡσαν ἐαυτῷ ὁ Θεὸς· Λόγος ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, ἐξ οὗ καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐπέκλυσάμενος ἐδειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ, ὡς γέγραπται, θριαμβεύσας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ὥς διὰ τῆς παραδόσεως τοῦ πρωτοκλάστου ἦν ἐνδεδωκός.

velut per tubum transiisse: a quibus non dissentit Noster. Verum Eutyches semper protestatus est se credere Christum esse τέλειον Θεόν, καὶ τέλειον ἄνθρωπον, τὸν γεννηθέντα ἐκ τῆς Παρθένου, perfectum Deum esse, et perfectum hominem, qui de Virgine genitus esset. Hoc ad Flavianum ejusque synodum retulere, qui missi ad Eutychem fuerant: qui eum advenisset, palam dixit: Sic credo... Confiteor factam ejus præsentiam secundum carnem ex carne sanctæ Virginis, et perfecte factum hominem. Sic confiteor coram Patre et Filio et Spiritu sancto, et coram vestra sanctitate. Cum Patres instarent ut Christum, Matri consubstantialem fateretur: Nacenus non dixi, inquit. Nam quia corpus Dei illud esse confiteor, ideo non dixi ipsum Dei corpus esse corpus hominis, sed potius humanum corpus: et quod ex ipsa Virgine incarnatus est Dominus. Verebatur scilicet, ne dicendo corpus hominis, errori impingeret Nestorii, qui hominem in se subsistentem Verbo consociaverat. At dicendo corpus humanum, Dominumque ex ipsa Virgine incarnatum, declarabat Christi carnem non cælo delapsam, sed ex Virginis substantia procreatam. Nihilominus negavit Christi carnem esse consubstantialiam tam Matri, quam nobis. Tandem sic mentem suam enuntiavit: Confiteor ex duabus naturis fuisse Dominum nostrum ante adunationem: post adunationem vero, ἓξ φύσιν naturam unam confiteor. Quæ varie vari interpretati sunt. Miselli sensu sensum acu teligit Combesisius in Præfat. ad homil. Basilii Seleuc. et in Adnotationibus non editis ad Expositionem fidei κατὰ μέρος, quæ Gregorio Thaumaturgo attributa est. Eutychianos aut naturam unam dixisse, non ut caro sive humanitas Christo defuerit, vel per mutationem, vel per absorptionem, aut deperditionem: sed ut illa propria natura sit, aut dicatur, quæ primas partes obtineat, non secundas tantum: illa, inquam, quæ aliam habeat, non quæ habeatur, et superioris habeatis sit. Sic plane Eutyches accipiebat hoc dictum, unam Dei Verbi naturam incarnatam; quod Cyrillus ex professione fidei, quam Arianasii esse putabat, licet Apollinari esset, mutatus erat, Confer hæc omnia cum act. I Concilii Chalced. p. 193, 328, 329, 333, 357, etc.

πρ. Αἰγύπτιοι, οἱ καὶ Σχηματικοί, καὶ Μονοφυσίται· οἱ προφάσει τοῦ ἐν Χαλκηδόνι συντάγματος τοῦ τόπου ἀποσχίσαντες τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Αἰγυπτιακοὶ δὲ προσεῖρηται, διὰ τὸ πρῶτους Αἰγυπτίους κατάρξασθαι τοῦτου τοῦ σχήματος ἐπὶ Μαρκιανοῦ καὶ Οὐαλεντινιανοῦ τῶν βασιλέων· τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες. Οὗτοι δὲ προσ-

A 101 83. Ægyptiaci, qui et Schematici et Monophysitæ, prætextu tomī qui Chalcedone condūsus erat, ab Ecclesia orthodoxa defecerunt. Ægyptiaci autem appellati sunt, quod Ægyptii schematici hujus auctores existerunt, Marciano et Valentiniano imperatoribus. In reliquis autem omnibus orthodoxi sunt. Hi ob studium suum erga Diosco-

VARIÆ LECTIONES.

* R. 2508 σχηματικοί; infra, τούτου τοῦ σχήματος.

NOTÆ.

(60) Petavius t. IV Theolog. dogm. lib. 1, c. 17, § 3, arbitratur Ægyptios a Damasceno dictos esse Σχηματικούς, schematicos, forsitan quod carnem Christi, sola figura, et σχήματι, constantem, nec veram, nec nostræ similem mentiti sunt. At vero Noster subjungit, eos ceteroqui orthodoxos prorsus esse, τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες· exceptio quod ab Ecclesia se separaverint. Quamobrem vel ex cod. Reg. 2508 legendum est σχηματικοί, vel, quod eodem recidit, σχήματος nomine intellexerit factionem aut eorum quemdam; velut Epiphanius Audianorum sectam, σχήμα, nominarat, et τάγμα, dixeratque Collyridianorum placita dæmonum esse doctrinam, et σχήμα, instituti genus: velut etiam Athanasius in Vita sancti Antonii Melitianus passim Σχηματικούς nuntiavit. Vel denique, quod satis arripet, Σχηματικούς, dixit Noster, eum simulatores, quos in Parallelis Σχηματίους appellat. Ægyptii itaque, qui et Cophitæ dicuntur, ab Ecclesia avulsi sunt, propter Dioscorum Alexandr. quem synodus illa abdicavit. In Dioscori locum, Proterio necato, Timotheum Ἐλuru elegerunt, qui, etsi synodum detestabatur, anathema Eutychei dixit, quia, uti narratur a Leontio De sect., act. 5: Corpus Christi ejusdem ac nostrum substantiæ esse non diceret. Id quod Evagrius, lib. 11 Hist. c. 13, confirmat ex Zacharia rhetore τῷ διακριμένῳ, qui scripserat Monachos quibus Eutyches præfuerat, a Timotheo confutatos esse, quod negaret, Dei Verbum factum esse substantialiorem nobis secundum carnem. Unde Severiani in Collatione quam CP. habuerunt sub Justiniano, fassi sunt abs se Eutychem anathemati devoveri: idque in causa fuit ut Facundus eos Semi-Eutychanos vocaverit. Scilicet, ut scribit Evagrius, cap. 5, Catholici Christum ex duabus, et in duabus naturis esse aiebant: illi ex duabus duntaxat, perfectis tamen, et sine confusione vel conversione; ita vero ut non duæ naturæ dici deberent, ne divisio sub sequeretur, sed una Dei Verbi natura incarnata. Ex quo commune cum Eutychanis Μονοφυσιτῶν nomen habuerunt. Cum vero Petrus Mongus, qui Ἐλuru successerat, Zenonis consultum ἐρωτήσῃ, seu unionis, admisisset, quod nihil explicite contra synodum, et Leonis Magni ad Flavianum CP. epistolam ferebat, quidam ejus communionem aversati, cum nulli episcopo parerent, Ἀχιλλῶος, Αcephali, dicti sunt. Horum se ducem Severus, qui sedem Antiochenam postmodum invasit, præbuisse narrat præter Nicephorum Callist. archimandrite in libello quem act. v concilii sub Menna obtulerunt: Προσίδεσθαι σου Αcephalicæ sectæ, quod ἐνωτικῶν, Uniturum dicitur, non admittens: sed Novatium ipsum (interpres legit, χωριστικῶν, pro χωριστικῶν, ut apud Sophron. epist. ad Serg.) et divisivum appellans, et in suis propriis scriptis anathematizans. Cumque tempus habuit subripiendi venerabilem sedem Theopolitana, rursus

cavillatur, hoc ex adverso se recipere fingens et fallens, præsentem Alexandrinum Petrum, quem Mongum vocant, quique tempore ipso unionis Alexandrinorum sedem subripuerat, in sacris tabulis Theopolitanae Ecclesiæ ponit, derelinquens eos, qui a se decepti erant, et edociti propter Petrum (δὲ τὸ ἥτερον; sic emendo pro τὸ ἥτερον, per Petrum) oportere adiungi ab Ecclesia Alexandrina. Ex synodica Sophronii ad Serg. colligitur Petrum Iberum Gazensem antistitem, qui Timotheo Ἐλuru manus imposuerat, auctorem fuisse Severo, qui apud se monachum induerat, ut in Ægyptum profectus, discessionem a Petro Mongo auaderet. Severus porro novis argumentis probare cœpit unam esse Christi naturam ex duabus concretam, sine alterutrius permutatione vel confusione, velut hominis ex corpore et anima. Sic nempe mentem illius edisserit Abulfarajius Jacobita, dyn. 7, p. 148, quod ut conficeret Severus, in Christo actionem et voluntatem unam astruebat, divinam scilicet: ita tamen ut affectiones humanas vitii expertes, et dolores non excluderet. Severi alumnus fuit Jacobus monachus, quem Zanzalum, et Baradarum cognominabant, quique Syros ptereaque dementavit: unde Monophysitæ deinceps Jacobitæ audierunt. Hic nequaquam Armenos corrupti, sed, ut legitur in narratione de reb. Armen. quidam ex Juliani Halicarnassensis discipulis: quorum principum Echanius et Mandacunes appellatur ab Euthymio, a Photio Petrus, a quo tum virus erroris, tum novos ritus acceperunt, quibus una Christi natura, ejusque carnis incorruptibilitas significaretur. Ex Severi quoque discipulis fuit Joannes Philoponus, qui cum in libris Patrum legeret οὐσίαν, essentialiam et naturam, dici id quo res subsistens cum aliis sue speciei conveniat, et hypostasibus ac individuis, quæ ἐποῦται οὐσίαν, essentiali primæ, vocantur a Philosopho, commune ait, tres subinde substantias essentialive partiarias posuit in Trinitate. Quam impietatem Conon et Eugenius Ægyptii novis commentis auxere: sed a Severianis ipsis rejecti sunt. Hos Damianus dum nimio studio confutat, Sahellianus audit: de quibus legendi Sophron, et Timotheus CP. Porro Philoponus ob unam Christi hypostasim, unam quoque naturam naturam habebat, multiplici cavillo, quorum specimen habemus in fragmentis, quæ in multis Damasceni codicibus hic inserta reperi. Docuit inane per mundum hunc secundum materiam et formam corruptum iri, condenda corpora alia expertia corruptionis, et animas hominum cum ejusmodi corporibus in resurrectione copulandas. Quapropter Theodosius, cujus Photius meminit cod. 22, adversus illum de resurrectione scripsit. Vivebat Philoponus sub Justiniano, centum fere annis ante Mohammedem, nec proinde ad Kalanissum defecit, ut sibi sinit Abulfarajius. Philoponi librum, quī διατρητῆς inscribatur, Anastasius in primis Antiochenus confutavit, ut ex multis ipsius quæ supersunt fragmentis constat.

rum Alexandrinum, in concilio Chalcedonensi, quod Eutychis placitorum defensor esset, depositum, sese synodo opposuerunt, innumerasque adversus illam criminationes confluxerunt: quas jam supra hoc in libro abunde relatuimus, ubi et ipsos vanos et dementes esse ostendimus. Horum principes Theodosius Alexandrinus, a quo Theodosiani; et Jacobus Syrus, a quo Jacobitæ sunt nominati. Quorum doctrinæ consortes, assertoresque et patroni fuerunt Severus Antiochenorum corruptor, et qui vana commentus est ac elaboravit, Joannes Tritheita. Ili generis humani salutis mysterium negantes, adversus a Deo afflatæ synodi Chalcedonensis sexcentorum triginta Patrum doctrinam multa conscripserunt: multaque in suam ipsi perniciem, illis qui pereunt, juxta iter *scandala posuerunt*. Quin et particulares substantias docentes, universum incarnationis mysterium confundunt: quorum impietatem compendiose colligere operæ pretium fore putavimus, brevibus fassetis scholiis, ad refutationem impiæ ac nefandissimæ eorum hæresis. Illorum porro propugnatoris assignant Joannis, quibus vel maxime gloriantur, dogmata, seu potius deliramenta, ob oculos representabo.

De natura et hypostasi quid sentiant Severiani, et quomodo particulares substantias doceant: Joannis Grammatici Tritheitæ, qui et Philoponus dicitur, ex sermone quarto operis, cui titulus, 'Arbiter.'

Communis enim et universalis naturæ ratio, etsi ipsa per se una est, attamen in multis subjectis existens, fit multa, ita ut integre in unoquoque et non ex parte consistat; quemadmodum etiam navigii ratio, quæ in navis fabricatore est, sponte multiplicatur, cum existat in multis subjectis. Consimili quoque modo **102** præceptoris consideratio, cum sit una, supple ratione propria, quando a discipulis percipitur, simul cum illis tota in unoquoque existens. Præterea annuli typus, et unus est, et in pluribus expressionibus totus in unaquaque existens, jam multa est, et dicitur. Itaque multa navigia, multi homines, expressiones multe, et qui multis discipulis communicantur conceptus, numero quidem in individuis plura sunt, atque divisa, non unita; specie vero communi, multi homines unum constituunt, et multe naves, unam; pariterque conceptus atque etiam expressiones identitate imaginis unitatem habent: adeo ut illa secundum aliud multa sint et divisa, secundum aliud vero, unita et unum.

Adhæc quamvis continuis sæpe numerum attri-

A παθεῖα τῇ πρός τὸν ἐν Ἀλεξανδρίᾳ Διόσκορον, τὸν ὑπὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου καθαιρεθέντα, ὡς τῶν Εὐτυχοῦς δογμάτων συνήγορον ἀντιπάθησαν ἡ τῇ συνόδῳ, καὶ κυρίας τότε ἐπ' αὐτοῖς ἡ μέρει κατ' αὐτῆς ἀνεπλάσαντο, ἃς προλαβόντες ἐν τῇ παρουσίᾳ βίβλῳ ἱκανῶς διαλύσαμεν, σκαιούς αὐτοὺς καὶ ματαιόφρονas ἀποδείξαντες. ὧν ἀρχηγοὶ Θεοδοσίος ὁ Σύρος, ἐξ οὗ Ἰακωβίται. Τούτων οἱ συνίστορες, καὶ βεβαιωταί, καὶ ὑπέρμαχοι, ὁ Σευήρος ὁ τῆς Ἀντιοχείων φθορεὺς, καὶ ὁ τὰ μάταια πονήσας Ἰωάννης ὁ Τριθεΐτης, τὸ τῆς κοινῆς ἀρνούμενοι σωτηρίας μυστήριον. Πολλὰ μὲν τῆς ἐν Χαλκηδόνι θεοπνεύστου τῶν ἑξακοσίων τριάκοντα Πατέρων διδασκαλίας κατέγραψαν· πολλὰ δὲ τοῖς ἀπολλυμένοις πρὸς τῇ ἁλιείᾳ αὐτῶν αἰρεσίαι, καὶ θήρατρα, τὰ δὴ λεγόμενα, καὶ ἐγόμενα τριβουῶ τεθείκασι σκάνδαλα. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μερικὰς δογματίζοντες οὐσίας, τὸ τῆς οἰκονομίας συγγένοι μυστήριον. Ὃν διαλαβὴν ἐν ἐπιτομῇ τὴν ἀσείδειαν ἐλογισάμεθα δεῖν, παρερθέντας καὶ μικρὰ σχόλια πρὸς ἐλεγμὸν τῆς ἀθέου αὐτῶν καὶ παρμιαρῆς αἰρέσεως. Τοῦ προασπιστοῦ δὲ αὐτῶν Ἰωάννου, ἐν οἷς μάλιστα ἐναδρύνονται, τὰ δόγματα, μᾶλλον δὲ ληρήματα, παραθήσομαι.

Ἐπεὶ φύσεως, καὶ διουσιότητος, ὅπως οἱ ἐν Σευήρου δοξάζουσι, καὶ πῶς τὰς μερικὰς δογματίζουσιν οὐσίας, Ἰωάννου Γραμματικοῦ Τριθεΐτου, τοῦ λεγομένου Φιλοπόρου, ἐκ τοῦ δ' λόγου τοῦ « Διαι τοῦ ».

C Ὁ γὰρ κοινὸς καὶ καθόλου τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως λόγος, εἰ καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν εἰς ἓστιν, ἀλλ' οὖν ἐν πολλοῖς ὑποκειμένοις γινόμενος, πολλὰ γίνεται, ὁλοκληρῶς ἐν ἑκάστῳ, καὶ οὐκ ἀπὸ μέρους ὑπάρχων. Ὅσπερ καὶ ὁ ἐν τῇ ναυπηγῇ τοῦ πλοίου λόγος, εἰς ὧν πληθύνεται, ἐν πολλοῖς ὑποκειμένοις γινόμενος. Οὕτως δὲ καὶ τὸ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ θεώρημα, ἐν ᾧ τῇ ἰδίᾳ λέγει, ὅταν ἐν τοῖς διδασκομένοις γίνεται, συμπληθύνεται αὐτοῖς, ὅλον ἐν ἑκάστῳ γινόμενον. ἢ, ὅστις δὲ καὶ ὁ ἐν τῇ δακτυλῷ τύπος, εἰς ὧν, ἐν πλείοσιν ἐκμαγείοις ὅλος ἐν ἑκάστῳ γινόμενος, πολλὰ λοιπὸν ἐστὶ τε καὶ λέγεται. Ὅσα τὰ πολλὰ πλοῖα, καὶ οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι, καὶ τὰ ἐκμαγεῖα τὰ πολλὰ, καὶ τὰ ἐν τοῖς πλείοσι μαθηταῖς νοήματα, τοῖς μὲν ἀτόμοις πλείονα τυγχάνει κατὰ τὸν ἀριθμὸν, καὶ ταῦτα διηρημένα ἐστὶ, καὶ οὐκ ἡνωμένα. Τῷ κοινῷ δὲ εἶδει οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι εἰς τυγχάνουσι, καὶ τὰ πολλὰ πλοῖα ἐν, καὶ τὰ νοήματα δὲ ὡσαύτως, καὶ τὰ ἐκμαγεῖα ἐν τῇ ταυτοτήτῃ, τοῦ ἐκτεταμέματος τὸ ἐν ἔχουσιν. Ὅσα ταῦτα, κατ' ἄλλο μὲν πολλὰ ἐστὶ καὶ διηρημένα, κατ' ἄλλο δὲ ἡνωμένα καὶ ἐν.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν συνεχῶν πολλάκις φέρομεν

VARIE LECTIONES.

* Cod. S. Hil. ἀντιόχειον. * Ang. et R. τὸς ἐπ' αὐτῆς. Veius interpr. tunc in ipsis. * R. cod. 2508, quo Cotteler. usus est sequor: alii, ἐπ' ἁλῆθρῳ ταυτῶν ἐγόμενα τριβουῶ. * Quæ sequuntur usque ad hæresim Aphthartodocetarum cod. R. 2508, exhibet, ut et Valicanus 1182, nec non Augustinus, ut narrat Possévinus in Apparatu. * Sic emendo ex Possévinio, qui posuit, ex sermone quarto. Profecto nihil in his occurrit quod Dialogum referat: sed intereiderunt parva scholia, quæ anctor passim apposuerat.

τὸν ἀριθμὸν, δύο φέρε πῆχυν εἶναι τὸ ξύλον λέγοντες, ἀλλὰ δυνάμει δύο φαμέν εἶναι τὸ ἐν, οὐκ ἐνεργείᾳ· ἔτσι τὸ γε ἐν ἔστιν ἐνεργεία, καὶ οὐ δύο· τὸ δὲ δύνασθαι τομὴν ὑπομένον δύο γινέσθαι, ταύτην φαμέν δύο τινῶν εἶναι.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Ἐκ τοῦ διαιτητοῦ.

Ἐξδομὸς ἐστὶ λόγος, ὃ, ἐξ ὧν οἱ πάντες πρεσβεύοντες ὑποτίθενται, τὴν ἰδίαν ἐπισημαζέμεν ἀληθεύσαν. Δύο γὰρ εἶναι τὰς τοῦ Χριστοῦ φύσεις ὑποτιθέμενοι, μίαν αὐτοῦ καὶ μόνην ἀξιοῦσιν εἶναι τὴν ὑπόστασιν, ἣν οὖν πρόσσωπον· ὁμοίως ἀποσχευόμενοι τοὺς ἡ μίαν εἶναι τὴν τοῦ Χριστοῦ φύσιν μετὰ τὴν ἑνωσιν, ἡ δύο τοῦτου τὰς ὑποστάσεις πρεσβεύοντας. Ἀλλὰ πρὶν εἰς τοὺς ἐλέγχους ἡμᾶς ἐμβαλεῖν ταύτης τῆς ὑποθέσεως, εὐλογον οἶμαι πρῶτον ἀπορίσασθαι, εἰ μὴ τὸ τῆς φύσεως ἡ τῶν Ἐκκλησιῶν διδασκαλία σημαίνει βούλεται ἔνομα· τί ἐστὶ τὸ τοῦ προσώπου καὶ τῆς ὑποστάσεως. Φύσιν μὲν οὖν εἶναι οἶεται, τὸν κοινὸν τοῦ εἶναι λόγον τῶν τῆς αὐτῆς μετεχόντων οὐσίας, ὡς ἀνθρώπου παντός, καὶ ζῶον λογικόν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Τούτῳ γὰρ ὁδὸς ἀνθρώπων διανήνοχεν. Οὐσίαν δὲ καὶ φύσιν εἰς ταύτην ἀγεί· ὑπόστασιν δὲ, ἣν οὖν πρόσσωπον, τὴν ἰδιούστητον τῆς ἐκάστης φύσεως ὑπαρξίν, καὶ, ἐν· οὕτως εἶπω, περιγραφὴν, ἐξ ἰδιοτήτων τινῶν συγκαταμένην, καθ' ἃς ἀλλήλων οἱ τῆς αὐτῆς κεκοινωνηότες φύσεις διαφέρουσι· καὶ συντόμως εἶπω, ἅπαν ἄτομα προσαγορεύειν τοῖς ἐκ τοῦ Περιπάτου φιλο· ἐν οἷς ἡ τῶν κοινῶν γένων τε καὶ εἰδῶν ἀποτελευτᾷ διαίρεσις.

Ταῦτα οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλοὶ ὑποστάσεις, ἐστ' ὅτε καὶ πρόσσωπα προσηγόρευσαν. Τοῦ γὰρ ζώου εἰς τὸ λογικὸν διαιρουμένου καὶ τὸ ἄλογον, καὶ τοῦ λογικοῦ πάλιν εἰς ἀνθρώπον, καὶ ἄγγελον, καὶ δαίμονα, τὰ εἰς ἃ λοιπὸν ἐπιτέμνεται ἐσχάτων τῶν εἰδῶν τούτων ἕκαστον, οἷον ἀνθρώπου μὲν εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον· ἄγγελος δὲ εἰς Γαβριὴλ, φέρε τε, καὶ εἰς Μιχαὴλ, καὶ τῶν λοιπῶν ἀγγέλων ἕκαστον, ἄτομα προσαγορεύουσι, διότι μὴ οἷον τε τούτων ἕκαστον ὑποτίθενται λοιπὸν εἰς ἑτέρα, τὴν μίαν αὐτῶν μετὰ τὴν τομὴν φύσιν διασώζοντα. Ἡ μὲν γὰρ εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου διαίρεσις, τοῦ παντός ζώου φθορὰν ἐργάζεται. Ἐνθεν ἄτομα ταῦτα καλεῖν ἐκείνοις φιλο· ὑποστάσεις δὲ τὰ τοιαῦτα ὁ Ἐκκλησιαστικὸς ὡνόμασε λόγος, διότι ἐν τούτοις τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη λαμβάνει τὴν ὑπαρξίν. Εἰ γὰρ καὶ ἰδιὸν ἔχει τὸν τοῦ εἶναι λόγον, τὸ ζῶον, φέρε, καὶ ὁ ἀνθρώπος, ὧν τὸ μὲν ἐστὶ γένος, τὸ δὲ εἶδος, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀτόμοις τὴν ὑπαρξίν ἔχουσιν, οἷον Πέτρῳ καὶ Παύλῳ, χωρὶς τούτων οὐκ ὀφιστάμενα. Τί μὲν οὖν ὑπόστασις ἐστὶ, καὶ τί φύσις, κατὰ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ὑφήγησιν εἴπομεν.

A buamus; v. gr. dum dicimus, "duorum cubitorum lignum esse; altamen quod unum est, duo esse pronuntiamus virtute, non actu: quandoquidem unum est actu, non duo. Quia vero per sectionem duo fieri potest, ideo dicimus esse duarum mensuratum.

CAP. VII.

Ex arbitrio.

Septimus sermo erit, quo ex his quæ supponunt illi qui contraria sentiunt, veritas muniat. Cum enim duas esse Christi naturas supponant, unam et solam ipsam esse concedunt hypostasim seu personam: consimili ratione, et peraque rejicientes eos, qui unam Christi naturam post unionem, tamen etiam illos qui duas in eo hypostases constituent. B Verum priusquam hypothesim istam refellamus, operæ pretium existimo prius definire quid Ecclesiarum doctrina per naturæ nomen, quid per personam et hypostasis indicari velit. Itaque naturam esse censet, communem rationem qua sunt ea quæ eandem participant essentialia; v. gr. cuiusque hominis natura est, animal rationale, mortale, intelligentia ac disciplinæ capax. In hoc enim nullus hominum ab alio distinguitur. Essentiali autem et naturam pro eodem sumit: at hypostasim, seu personam, esse docet naturæ cuiusque existentiam singulariter consistentem, atque, ut ita dicam, circumscriptionem ex quibusdam proprietatibus constitutam, secundum quas illi a se invicem differunt, qui communem obtinent naturam, uno verbo, quæ individua vocare solent Peripatetici, in quibus communium generum et specierum desinit divisio.

103 Hæc Ecclesie doctores hypostases, interdumque personas vocaverunt. Nam cum animal dividatur in rationale et irrationale, et rationale in hominem, angelum, et dæmonem, ea in quæ singula ex istis speciebus infinis secantur, ut homo, in Petrum et Paulum, angelus, in Gabrielem et Michaellem ceterosque singulos angelos, individua appellant; quoniam fieri non potest ut horum quodque jam subdividatur in alia, quæ naturam suam post divisionem servent. Etenim hominis divisio in corpus et animam totius animalis integritatem efficit. Hinc ea dicere individua placuit illis. Hæc autem eadem ab ecclesiastica disciplina nominantur hypostases; qui in ipsis genera et species existentiam habent. Quamvis enim ex. gr. propriam essentiali rationem habeant animal et homo, quorum illud genus sit, hoc species; altamen in individuis existunt, Petro inquam, et Paulo, sine quibus non subsistunt. Quid ergo sit hypostasis quidve natura, juxta Ecclesie expositionem, diximus.

VARIE LECTIONES.

R. alter istu.

Itaque illa hominis natura communis, secundum A quam quisvis homo ab alio homine non differt, dum in unoquoque individuorum existit, propria deinceps ipsi sit, nullique alteri communis; quemadmodum cap. 4 statuimus. Nam quod in me est animal rationale, mortale, nemini alteri est commune. Certe impossibile non est, ut homine aliquo, sive bove, sive equo patiente, nihil patiantur ejusdem speciei individua. Siquidem, moriente Paulo, fieri potest ut ceterorum hominum nullus moriatur; atque, nascente Petro, et in rerum naturam edito, futuri post illum homines nondum existant. Igitur unaqueque natura non uno duntaxat modo dicitur id quod est, sed duplici. Alio quidem, si consideremus communem cujusque naturam rationem, ipsam in se spectatam; puta naturam hominis, aut equi, in nullo individuo existentem; altero autem modo, cum eandem naturam communem in individuis existentem perspexerimus, et quatenus in unoquoque eorum particularem sumit existentiam, quæ nulli alteri, præterquam illi ac soli, conveniat. Quippe quod in me est animal rationale, mortale, nulli hominum aliorum commune est, neque animalis natura quæ est in isto equo, in alio quopiam reperietur, ut modo ostendimus. Porro 106 quod hunc sensum habeat Ecclesiæ de naturis et hypostasis doctrina, ex eo manifestum sit, quod unam Patris, Filii, et Spiritus sancti naturam constitemur; tres vero horum doceamus hypostases, sive personas, juxta quas unumquodque proprietate quadam a reliquis discernatur. Quid enim esset una divinitatis natura, nisi divinæ naturæ communis ratio in se spectata, ac per mentem ab hypostasis cujusque proprietate sejuncta? quod etiam specialius naturæ nomen intelligamus, dum in singulis individuis, seu hypostasis, communem naturæ rationem propriam effectam contemplamur, ut nulli posthac alteri eorum quæ communi speciei subjacent, convenire valeat; ex eo adhuc clarum est, quod in Christo duarum naturarum, humanæ et divinæ, unionem profitemur. Non enim dicimus communem divinitatis naturam, quæ in sancta Trinitate intelligitur, fuisse incarnatam: nam sic etiam Spiritus sancti prædicaremur incarnationem. Sed neque communem humanæ naturæ rationem Deo Verbo unitam fuisse censemus: quia hoc iterum pacto hominibus, qui ante Verbi adventum vixerunt, quique post illum victuri sunt, unitum omnibus esse Dei Verbum merito pronuntiaretur. Verum patet quod hic naturam divinitatis dicamus, naturam divinitatis communis, quæ est in hypostasi Verbi. Unde cum unam naturam Dei Verbi incarnatam constitemur, per hoc quod addimus, Dei Verbi, aperte secernimus illam a Patre et Spiritu sancto. Ita ut hic quoque communem divinæ naturæ rationem, modo Verbi Dei propriam intelligentes, asseramus incarnatam fuisse Dei Verbi naturam. Rursus humanitatis naturam Verbo

A Ἀπὸ τῆς οὐκ ἰσχυρῆς φύσεως, ἡ ἀνθρώπου, καθ' ἣν οὐδεὶς ἀνθρώπος οὐδενὸς διενήνοχεν, ἐν ἐκάστῃ τῶν ἀτόμων γινομένη. Ἰδία λοιπὸν ἐκείνου, καὶ οὐδενὸς ἑτέρου κοινὴ γίνεται, καθὼς ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλῇ ὡρίσασθε. Τὸ γὰρ ἐν ἐμοὶ ζῶον λογικόν, θνητόν, οὐδενὸς ἄλλου ζώου κοινόν ἐστιν. Ἀμέλει παθόντος ἀνθρώπου τινός, ἡ βόας, ἡ ἵππου, ἀπαθὴ μένει τὰ ὁμοειδῆ τῶν ἀτόμων οὐκ ἀδύνατον. Καὶ γὰρ Παύλου τεθνεώτος, μηδένα τεθνάναι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἐνδέχεται· καὶ γενομένου Πέτρου, καὶ εἰς τὸ εἶναι παραχθέντος, οἱ μετ' αὐτὸν ἄνθρωποι, οὕτως τῶν ὄντων εἰσὶν. Οὐκοῦν ἐκάστη φύσις οὐ μοναχῶς λέγεται τοῦθ' ὅπερ ἐστίν, ἀλλὰ διχῶς. Καθ' ἓνα μὲν τρόπον, ὅταν τὸν κοινὸν ἐκάστης φύσεως λόγον, αὐτὸν ἐφ' αὐτοῦ θεωρούμενον, ὅλον τὴν ἀνθρώπου φύσιν, ἢ τὴν ἵππου, ἐν οὐδενὶ τῶν ἀτόμων γινομένην· καθ' ἕτερον δὲ, ὅταν αὐτὴν διὰ ταύτην τὴν κοινήν φύσιν ἐν τοῖς ἀτόμοις γινομένην κατέβωμεν, καὶ μερικωτάτην ἐν ἐκάστῳ αὐτῶν λαμβάνουσιν ὑπαρξίν οὐδενὶ ἄλλῳ πλην ἐκείνῃ καὶ μόνῃ λοιπὴν ἐπαρμιόζουσιν. Τὸ γὰρ ἐν ἐμοὶ ζῶον, λογικόν, θνητόν, οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐστὶ κοινόν· οὐδὲ ἡ ἐν τῷ βόει τῷ ἵππῳ τοῦ ζώου φύσις, ἐν ἄλλῳ τινὶ γένει· ἂν, ὡς ἄρτιως δεδείχαμεν. Ὅτι δὲ ταύτας τὰς ἐννοίας περὶ τὰ φύσεων ἔχει καὶ ὑποστάσεων ἡ τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλία, ὅλον ἐξ ὧν μίαν μὲν φύσιν Πατὴρ τε, καὶ Υἱός, καὶ ἅγιος Πνεύματος ὁμολογούμεν, τρεῖς δὲ τὰς τοῦτων ὑποστάσεις, ἔχουν τὰ πρόσωπα, δογματίζομεν, καθ' ἃς ἕκαστον ἰδιότητι τινὶ ἐκ τῶν λοιπῶν διακρίνεται. Τί γὰρ ἂν εἴη μία φύσις θεότητος, ἢ ὁ κοινὸς τῆς θείας φύσεως λόγος, αὐτὸς καθ' αὐτὸν θεωρούμενος, καὶ τῇ ἐκποσὶ τῆς ἐκάστης ὑποστάσεως ἰδιότητος κεχωρισμένος; Ὅτι δὲ καὶ ἰδικώτερον πάλιν τὸ τῆς φύσεως γινώσκωμεν ὄνομα, τὸν κοινὸν λόγον τῆς φύσεως ἐφ' ἑκάστου τῶν ἀτόμων, ἔχουν τὸν ὑποστάσεων ἐκάστης, ἴδιον γινόμενον θεωροῦντες, καὶ οὐδενὶ λοιπῶν ἑτέρῳ τῶν ὄντων τὸ κοινὸν εἶδος ἐπαρμιόζειν δυναμένων, δηλον πάλιν ἐξ ὧν ἐπὶ Χριστοῦ δύο φύσεων ἕνωσιν, τῆς θείας φημι καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, πρεσβύομεν. Οὐ γὰρ διὰ τὴν κοινήν ἐκ τῆς ἁγίας Τριάδος νοούμενην τῆς θεότητος σεσαρκωθῆναι φημεν· οὕτως γὰρ ἂν καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατηγοροῦμεν τὴν ἐνανθρώπησιν· ἀλλ' οὐδὲ τὸν κοινὸν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως λόγον ἠνώσθαι τῷ θεῷ Λόγῳ πρεσβύομεν. Οὕτως γὰρ πάλιν καὶ τοῖς πρὸ τῆς τοῦ Λόγου ἐκποσῆς γενομένοις ἀνθρώποις, καὶ τοῖς μετ' αὐτὴν ἐσομένοις ἅπασιν, ἠνώσθαι ἂν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος δικαίως ἐλέγετο. Ἀλλὰ ὅλον ὅτι φύσιν θεότητος ἐγκαυθῆναι φημεν, τὴν ἐν τῇ ὑποστάσει τοῦ Λόγου τῆς κοινῆς θεότητος φύσιν. Ὅθεν καὶ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην ὁμολογοῦμεν· αὐτῇ τὸ προσθέναι, τοῦ Θεοῦ Λόγου, σαφῶς ἀπακρίνοντας αὐτὴν, τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὅστε καὶ νῦν τὸν κοινὸν τῆς θείας φύσεως λόγον, ἴδιον λοιπῶν τοῦ Θεοῦ Λόγου νενοηκότες, σεσαρκωθῆναι φημεν τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν φύσιν. Καὶ φύσιν πάλιν ἀνθρωπότητος λέγομεν ἠνώσθαι τῷ Λόγῳ, τὴν μερικωτάτην ἐκείνην ὑπαρξίν, ἣν μόνῃ ἐκ

πασὼν ὁ Λόγος προσεληφεν. Ὅστε σχεδὸν κατὰ
 τοῦτο τῆς φύσεως τὸ σημαινόμενον, ταυτὸν ἂν εἴη
 φύσις καὶ ὑπόστασις, πλὴν ὅτι τὸ τῆς ὑποστάσεως
 ὄνομα συνεπινοούμενας ἔχει καὶ τὰς ἐπιγινομένας
 παρὰ τὴν κοινὴν φύσιν ἐκάστων ἰδιότητας, καθ' ἃς
 ἀλλήλων κεχώριται. Ἐνθεν τῶν ἡμετέρων πολλοὺς
 διαφόρους* εὐρεῖν ἔστι λέγοντας, φύσεων, ἤτοι
 ὑποστάσεων, ἔνωσιν γεγονέναι. Ἡ γὰρ ὑπόστασις,
 ὡς εἰδείσαμεν, τὴν ἰδικὴν ἐκάστου καὶ ἄτομον σημαί-
 νει ὑπαρξίν, ἐκ παραλλήλου δὲ πολλάκις τοῖς τοῖς
 κέχρηται τοῖς ὀνόμασι, δῆλον ὡς καὶ τὴν ἰδικωτά-
 τιν φύσιν σημαίνει ἡμῖν διὰ τοῦτων ἐθελουσιν·
 ἔπει καὶ ἐν τῇ ἀνὰ χεῖρα ὁμιλίᾳ, καὶ ἐν τῇ χρήσει
 τῶν τὰ τοιαῦτα περυσιολογηκότων, ἔθος ἅπασι καὶ
 τὸν κοινὴν τῆς φύσεως λόγον ἀνθρώπων προσαγο-
 ρεῖν· ὡς ὅταν λέγουσιν εἶδος εἶναι τοῦ ζώου τὸν
 ἀνθρώπου· εἴπαρ μὲν τῶν ἀτόμων μῆτε ἔστιν
 εἶδος τὸ ὅπὸ τὸ γένος, μῆτε λέγεται^β. Ἀλλὰ καὶ
 ἀνθρώπων, ἵππου διαφέρειν λέγομεν, αὐτὰς δηλονότι
 τὰς καθόλου λέγοντες φύσεις. Καὶ πάλιν Πέτρον
 ἀνθρώπων εἶναι φάμεν, καὶ Παῦλον, καὶ Ἰωάννην,
 καὶ γεγονέναι ἀνθρώπων καὶ τεθνήσκειν, τὸν καθέκαστα
 δηλονότι, καὶ τοῦ κοινού λόγου τῆς τοῦ ἀνθρώπου
 φύσεως ὡσαύτως ἔχοντος. Καὶ τοῦτο δὲ πάλιν εὐ-
 λογον ἐπιδεικνύσθαι, ὡς τὸ τοῦ προσώπου καὶ
 τῆς ὑποστάσεως ὄνομα, πολλάκις μὲν τῆς αὐτῆς
 ἔστι παρ' ἡμῖν σημασίας δηλωτικόν, ὥστε καὶ εἶρος
 τις τὸ αὐτὸ καλεῖ καὶ μάταιαν. Οὕτως γοῦν ἐπὶ
 τῆς ἁγίας Τριάδος ἀδιαφόρως πρόσωπά τε τρία, καὶ
 ὑποστάσις τρεῖς προσαγορευόμεν, τῶ ἑκ παραλλή-
 λου τρόπῳ δι' ἑκατέρου ταυτὸν σημαίνοντες. Πολ-
 λάκις δὲ τὸ πρόσωπον τῆς ὑποστάσεως διακρίνουσι,
 πρόσωπον καλοῦντες τὴν τινα σὺν σχέσιν πρὸς ἄλληλα,
 οὐκ ἀγνωστές οὐδὲ τῆς συνθέσεως χρήσεως τοῦτο τοῦ
 προσώπου τὸ σημαινόμενον. Φαμέν γάρ, τὸ ἐμὸν
 ἀντιληφέναι πρόσωπον τὸν θεῖον, καὶ εἰς πρόσωπον
 τοῦδε τὴν δίκην εἰσπαγαλὴν τὸν θεῖον· καὶ τὸν ὑπαρ-
 χον δὲ πρόσωπον ἔχειν τοῦ βασιλέως λέγομεν.
 Ἐνθεν καὶ οἱ τῶν Νεστορίου δογμάτων κατήκοι,
 οὔτε φύσιν μίαν ἐπὶ Χριστοῦ, οὔτε ὑπόστασιν λέγειν
 ἀνεχόμενοι, ἔπει μῆτε τῶν ὑποστάσεων καθ' αὐτὰς
 προσθεύουσιν ἔνωσιν, ἀνθρώπων δὲ εἶναι τὸν ἐκ
 Μαρίας φιλὸν ὑποθιθέντα, ἔλην ἐν αὐτῷ τὴν θεῖαν
 χωρησάντα ἑλλαμψίν. Καὶ ταύτη τῶν ἄλλων δια-
 φέροντα, μερικωτέρας ἐν ἐκείνων ἐκάστω τῆς θείας
 γενομένης ἐλλάμψεως, ὅμως θαρρόντες ἐν εἶναι τὸ
 πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ διεσχυρίζονται, τὴν σχέσιν
 τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὸν ἐκ Μαρίας ἀνθρώπου πρό-
 σωπον ἐν λέγοντας, ἔπει πᾶσιν ἐκείνος τὴν θεῖαν
 οἰκονομίαν εἰς πρόσωπον ἐποιεῖτο τῆς τοῦ Θεοῦ
 Λόγου θεότητος· ὅθεν δικαίως καὶ τὴν εἰς τὸν ἀν-
 θρώπου ὕβριν, εἰς Θεὸν ἀναφέρεισθαι, ἔπει καὶ ἡ
 τῶν ὑψηλῶν εἰς τὸν ὑπαρχον γινόμενη τιμὴ τε
 καὶ ὕβρις, εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται τὸν βασιλέα. Ταύ-
 της γοῦν τῆς σχέσεως καὶ τὴν Χριστοῦ προσήγοραν

unitam esse affirmamus, nempe singularissimam
 illam existentiam, quam solam ex omnibus Ver-
 bum assumpsit: ut juxta hanc naturam significatio-
 nem fere idem sint natura et hypostasis, nisi quod
 hypostasis nomen simul comprehensam habet pro-
 prietates, quæ singulis præter communem naturam
 insitæ sunt, secundum quas a se invicem secerantur.
 Quocirca nostris multos variis invenias dicen-
 tes, *naturarum, sive hypostasium* unionem factam
 fuisse. Nam si hypostasis, ut ostensum est, singu-
 larem et individuum cujusque significat existen-
 tiam, et ex æquo his nominibus sæpe uti sunt,
 liquet eos per hæc velle indicare nobis naturam
 maxime singularem; quandoquidem loquendo de
 his quæ modo versamus, et secundum usum qui
 obtinuit apud illos, qui de eisdem disputarunt,
 apud omnes consuetudo invaluit, communem na-
 turæ rationem appellare *hominem*: ut cum alium
 hominem esse speciem animalis; quæ nempe nul-
 lum ex individuis species est generi subjecta, nec
 dicitur. Adhæc 105 hominem dicimus differre ab
 equo; ipsas videlicet universales intelligendo na-
 turas. Ac rursus Petrum hominem esse dicimus,
 item Paulum, et Joannem; necnon natum esse
 hominem, singularem utique, et communem naturæ
 humanæ ratione eodem modo se habente. Illud
 etiam præmonere operæ pretium est, personam et
 hypostasis nomen sæpe quidem apud nos eandem
 habere significationem; velut quis idem appellave-
 rit enssem et gladium. Sic ergo in sancta Trinitate
 tres personas et tres hypostases indiscriminatum
 pronuntiamus, ex figura paralleli dicta per utrum-
 que idem declarantes. Sæpe tamen personam ab
 hypostasi distinguunt, personam vocantes, mutuum
 inter quasdam relationem: quam personæ signifi-
 cationem non ignorat consuetus usus. Dicimus
 enim: ille meam personam assumpsit; et: In illius
 persona vadinonium stitit. Item præfectum dicimus
 personam gerere imperatoris. Exinde qui Nestorii
 placitis adhærent, cum unam in Christo naturam,
 unamque hypostasim admittere refugiant; quia
 neque naturarum, neque hypostasium secundum
 ipsas profitentur unionem, sed Mariæ Filium me-
 rum esse hominem, qui divina luce perfusus fue-
 rit, ideoque reliquis omnibus Deiseris viris antecel-
 luerit, in quorum unoquoque particularis duntaxat
 fuit illustratio: at nihilominus summa fiducia
 unam esse Christi personam affirmare non dubi-
 tant, habitudinem Dei Verbi versus hominem ex
 Maria genitum, unam personam nuncupantes;
 quoniam omnem ille divinam œconomiam, dis-
 pensionemve, in persona divinitatis Dei Verbi
 operabatur, ac propterea contumeliam homini
 illatam in Deum jure referri; quia quæ a subjectis
 erga præfectum exhibetur veneratio, aut contu-
 melia, in ipsum refertur imperatorem. Hanc potro

VARIE LECTIONES.

* Lego ἀδιαφόρως, ut infra. ^β Sic R. cod. 2951, R. 2508 ὡς τὴν ἔστιν εἶδος ὅπὸ τὸ γένος, μῆτε
 ἔστι.

relationem, Christi denominatione declarari contendunt: unde et Christum unum vocare non dubitant; quandoquidem, ut diximus, relatio una est, etsi multa sunt, quæ illam participant. Clarum itaque esse reor iis, qui de incarnatione Salvatoris religiose sentiunt, nos, cum unam Christi personam prostitemur, non juxta Nestorianorum mentem personæ nomen ad simplicem Dei erga hominem affectum, aut habitudinem referre; sed ad eundem sensum hypostasis et personæ appellationem usurpare. Quamobrem unam Christi personam esse puta, vel Pauli.

Jam vero illud quoque cum aliis præmonendum nobis est: humanitatem Christi ne vel quam brevissimo tempore substituisse non unitam Verbo; sed simul ac in rerum naturam prodire cepit, una accepisse unionem cum Verbo. At naturam illam omni subsistentia desitutam neutiquam diximus; quippe quæ peculiarem præ cæteris hominibus subsistendi modum habuerit, existentiamque suis circumscriptam terminis, ac proprietatibus quibusdam a communi cæterorum natura discretam. Id quippe significare hypostasis nomen superius ostendimus. Quapropter, sicut in divinitate Christi naturam et hypostasim confitemur; **106** consimiliter in ejus humanitate ipsius, ut naturam, ita et singularem hanc hypostasim confiteri necessum est; ne, ut dixi, naturam illam subsistentiæ expertem esse pronuntiare cogamur. Id enim constat, quod inter individua naturæ communi subiacentia exstiterit Salvatoris humanitas.

His ex ordine et clare explicatis, atque ab omnibus, ut reor, admissis, dicant nobis, qui naturas deas in Christo, ac unam hypostasim statuunt, quando ambo illa quæ unita sunt, naturam simul et hypostasim, necessario habuit, ut demonstratum est, an æqualiter naturarum et hypostasium confiteantur factam fuisse unionem; vel existiment magis unitas hypostases fuisse, cum ex duabus una sublitterit; minus autem naturas; unde et duæ post unionem remanserint.

Post alia in quibus exponit qua ratione substantia magis et minus non recipiat, subjungit:

Unam quidem naturam esse, quæ multas hypostases constituat, apud omnes esse compertum arbitror. Ita igitur unam esse divinitatis naturam confidentes, tres ipsius esse hypostases pronuntiamus. Sed et hominum quoque una est natura; quæ ipsi subsunt hypostasibus, in infinitam fere multitudinem protensis: et sic in aliis. Naturæ duæ, quæ dualitatem secundum numerum retineant unam efficere hypostasim non possunt: idque non inductione solum singularium probare licet (quo enim pacto una foret lapidis, ac ligni, aut

A δηλωτικὴν εἶναι πασιν· ὅθεν καὶ Χριστὸν ἓνα καλεῖν ἀξιούσιν, ἐπεὶ καὶ ἡ σχέσις, ὡς εἴρηται, μία, καὶ πλείονα εἴη τὰ ταύτης μετέχοντα. Δηλοῦν οὖν οἶμαι τοῖς εὐσεβοῦσι περὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐνανθρώπησιν, ὡς ἓν εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸ πρόσωπον ἡμεῖς λέγοντες, οὐχ ὡς τοῖς Νεστορίου φίλοις ἔδοξεν, ἐπ' αὐτῆς τῆς φύλης σχέσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἐπ' τοῦ προσώπου προσηγορίᾳ χρώμεθα· οὕτως λέγοντες τὸ εἶναι τὸ Χριστοῦ πρόσωπον, ὡς ἀνθρώπου μίαν ὑπόστασιν, Πέτρου τυχόν, ἢ Παύλου.

dicimus, velut unam hominis hypostasim, Petri

B Προδηγεῖσθαι δὲ ἡμῖν μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο· ὡσεὶ καὶ τὰ μέγιστα μὴδὲ τὸν τυχόντα χρόνον χωρὶς τῆς πρὸς τὸν Λόγον ἐνώσεως τὸ ἀνθρώπινον ὑπόσθη τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἅμα τε τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὸ εἶναι παρόδου, καὶ τὴν πρὸς τὸν Λόγον ἀνεληφέν ἐνωσιν· ἀλλ' οὐκ ἐνυπόστατον εἶναι φαιμεν τὴν φύσιν ἐκείνην, ἥπερ ἰδιουστάτον εἶχεν πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους καὶ ἰδιοπερίγραφον τὴν ὑπαρξιν, ἰδιώμασι τοῖσι παρὰ τὴν κοινὴν φύσιν τῶν λοιπῶν ἀπάντων διακρινομένην. Τοῦτο γὰρ σημαίνειν ἀκριβῶς τὸ τῆς ὑποστάσεως ἔδειξαμεν ὄνομα. Οὐκ οὖν ὡς ἐπὶ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, καὶ φύσιν αὐτῆς καὶ ὑπόστασιν ὁμολογοῦμεν, οὕτως δὴπου καὶ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, ὥσπερ φύσιν, οὕτως καὶ τὴν ἰδικὴν ταύτην ὁμολογεῖν ὑπόστασιν ἀνάγκη, ἵνα μὴ ἀνυπόστατον, ὥσπερ εἴρηκα, τὴν φύσιν ἐκείνην λέγειν ἀναγκαζώμεθα. Ἐν γὰρ ὅθῳ, ὅτι τῶν ὑπὸ τὴν κοινὴν φύσιν τελοῦντων ἀτόμων, τὸ τοῦ Σωτῆρος ὑπῆρχεν ἀνθρώπινον.

C Τούτων οὕτω διεκρινουμένων σαφῶς, καὶ ὑπὸ πάντων, οἶμαι, συμφωνουμένων, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ δύο εἶναι τὰς τοῦ Χριστοῦ φύσεις, μίαν δὲ ὑπόστασιν ὑποτιθέμενον, ἐπειδὴ τῶν ἐνωθέντων ἐκάτερον, φύσιν τε ἅμα καὶ ὑπόστασιν ἐξ ἀνάγκης εἶχεν, ὡς ὁ λόγος ἔδειξεν, πότερον ὁμοτιμῶς τῶν τε φύσεων καὶ ὑποστάσεων ὁμολογοῦσι γεγονέναι τὴν ἐνωσιν, ἢ μᾶλλον ἡνώσθαι τὰς ὑποστάσεις οὐκ οἶμαι, ἐπεὶ καὶ μία ἐξ ἀμφοῖν ὑποστάσεως γέγονεν· ἦτορ δὲ τὰς φύσεις, ὅθεν καὶ δύο μετὰ τὴν ἐνωσιν μεμενηκάσαι.

Καὶ μεθ' ἑτέρα ἐν οἷς γυμνάζει, ὅτι τὸ μᾶλλον καὶ ἥτορ ἡ οὐσία οὐκ ἐπιδέχεται, πάλιν ἰφιστά.

D Μίαν μὲν γὰρ φύσιν πλείωνον ὑποστάσεων ἐνεργητικὴν ἐναργῆς οἶμαι τυγχάνειν ἅπασιν. Οὕτω γοῦν μία εἶναι φύσιν τῆς θεότητος ὁμολογούντας, τρεῖς εἶναι τὰς ὑποστάσεις αὐτῆς προσεβόωμεν. Καὶ ἀνθρώπων δὲ μία ἐστὶν ἡ φύσις, τῶν ὑπ' αὐτὴν ὑποστάσεων ἐπ' ἀπειρον σχεδὸν ἰκτετινομένων τῷ πλήθει, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως· δύο φύσεις σωζούσας κατ' ἀριθμὸν τὴν δυάδα, μίαν ἀποταλέσαι ὑπόστασιν ἀδύνατον. Καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐκ τῆς τῶν κατὰ μέρος ἐκδόσεων ἐπαγωγῆς ἐστὶ πιστώσασθαι (πῶς γὰρ ἂν εἴη λίθου καὶ ξύλου μία ὑπόστα-

VARIAE LECTIONES.

1 R. 2951 ἐν τῷ 27 κεφαλ.

οις, τούτῳ αὐτοῖς ἐν, ἡ βόδι, καὶ ἵππου;), ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ λόγου ἐνεργείας. Εἰ γὰρ ἐν ταῖς ὑπόστασι (ταυτὸν δὲ εἶπεν ἐν τοῖς ἀτόμοις), ἐκείνη φύσις λαμβάνει ὑπαρξίν, ἀνάγκη πᾶσα τῶν δύο φύσεων οὐδὲν, δύο τούλῳ αὐτοῖς καὶ τὰς ὑποστάσεις εἶναι, ἐν αἷς τὴν ὑπαρξίν αἱ φύσεις ἔλαβον. Ἀδύνατον γὰρ ὑποστῆναι καθ' αὐτὴν, μὴ ἐν ἀτόμῳ τινὶ θεωρουμένην. Ἄτομον δὲ ταυτὸν εἶναι καὶ ὑπόστασιν, ἀρτίως διδιδίχαμεν. Ὅστε δὲ οἱ μὲν μὴ μόνον τὴν ὑπόστασιν μίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν διὰ τὴν ἑνωσιν γαγονέαι φαίν, σύμφωνα καὶ αὐτοῖς, καὶ τῇ ἀληθείᾳ φαίνονται. Ὅσοι δὲ τὴν μὲν ὑπόστασιν μίαν, τὰς δὲ φύσεις δύο φαίν εἶναι, καὶ αὐτοῖς καὶ τῇ ἀληθείᾳ φαίνονται ἀσύμφωνοι. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸ ἀνθρώπινον Χριστοῦ, φαίν, ἐν τῷ λόγῳ τὴν ὑπόστασιν εἶχεν, καὶ οὐ προῦπῆσθαι τῆς τοῦ Λόγου ἐνώσεως, διὰ τοῦτο μίαν φασὶν εἶναι τὴν τοῦ Χριστοῦ ὑπόστασιν. Πότερον οὖν φαίμεν καὶ ἡμεῖς, ἐν καὶ ταυτὸν ἡγεῖσθαι σημαίνει τὴν φύσιν καὶ τὴν ὑπόστασιν, ὥς ὁνόματα μόνον εἶναι διάφορα καθ' ἑνὸς σημαίνοντων πᾶντοτα, ὥς μάχαιρα καὶ ἕλος. ἢ ἕτερον καὶ ἕτερον; Εἰ μὲν οὖν ταυτὸν, μίαν τῆς ὑποστάσεως οὐσης, μίαν εἶναι καὶ τὴν φύσιν ἀνάγκη, ὥς εἰ τὸ ἕλος ἐν εἴῃ, καὶ τὴν μάχαιραν μίαν εἶναι ἀνάγκη. Ἦ εἰ αἱ φύσεις δύο, καὶ ὑποστάσεις ἐξ ἀνάγκης δύο εἶναι; εἰ δὲ ἄλλο μὲν σημαίνει τὸ τῆς φύσεως ὄνομα, ἄλλο δὲ τὸ τῆς ὑποστάσεως, αἰτίον δὲ τοῦ μίαν εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὴν ὑπόστασιν ἡγοῦνται, τὸ μὴ προῦπῆσθαι τὴν τοῦ ἀνθρώπου ὑπόστασιν, ἡγοῦνται, τῆς πρὸς τὸν Λόγον ἐνώσεως. Οὐκ οὖν καὶ τὰς δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεις εἶναι, αἰτίον ἀνεῖν προῦπῆσθαι τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν τῆς πρὸς τὸν Λόγον ἐνώσεως. Ἄλλ' εἰ προῦπῆσθαι ἡ ἐνωθεῖσα τῷ Λόγῳ μερικὴ φύσις, ἀνάγκη πᾶσα, καὶ τὴν ταύτης προῦπῆσθαι ὑπόστασιν. Τούτων γὰρ οὐκ ἐνδέχεται ἕτερον εἶναι, τοῦ λοιποῦ μὴ ὄντος· τὴν μερικὴν λέγω φύσιν, ἀνεῖ τῆς ἰδίας αὐτῆς φύσεως. Ἐν γὰρ ἔστιν ἀμφοῖν τῶν ὑποκειμένων, εἰ καὶ εἰς ταυτὸν πολλάκις συντρέχουσιν παρὰ τοῖς χρηστέμοις, ὥς μικρὴ πρὸθεν διδίδχαμεν. Εἰ τοίνυν ὥστε ἡ ὑπόστασις, οὕτω καὶ ἡ φύσις ἡ τῷ Λόγῳ ἐνωθεῖσα οὐ προῦπῆσθαι τῆς πρὸς αὐτὸν ἐνώσεως· διότι ἄρα μίαν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐξῆσθαι ὑπόστασιν, διὰ τοῦτο καὶ φύσιν αὐτοῦ μίαν ἐξῆσθαι εἶναι· μὴ διαφέρουσαν γὰρ κατὰ τὸ ἦν εἶναι, οὐδὲ κατὰ τοῦτο ἂν διαφέρουσιν.

πῶς. Ἀφθαρτοδοχίται (61), οἱ ἀπὸ Τουλανῶ,

VARIE LECTIONES.

1 Sic codd. 2951 τοῦ Λόγου 1 Leg. ὑποστάσεως.

NOTE.

(61) Julianus Halicarnassensis, et Caius Timothei Alexandr. diaconus a Severo discesserunt, quod hic corruptibile Christi corpus diceret; ne jam inter carnem et Verbum discrimen poneretur, adeoque hunc naturæ essent. Hæc porro acceperant ab ipso Timotheo, qui contra Severum contendit, unione facta differentias nullas naturarum superfluisse; quod sane in Eutychianorum illorum sensum recidebat, qui negabant ambarum naturarum, seu saltem humanæ, proprietates mansisse.

A bovis, et equi hypostasis, hoc est individuum unum), verum etiam ex ipsa rationis vi. Si enim in hypostasis (idem autem dicere est, atque in individuo) natura quæque accipit existentiam, necesse prorsus est, ubi dum sunt naturæ, ibi ad minimum duas hypostasies esse, in quibus existentiam eam naturam susceperint. Non potest quippe natura secundum se subsistere in nullo individuo spectata. Individuum autem idem esse ac hypostasim antehac demonstravimus. Quocirca qui non modo hypostasim unam, sed et naturam propter unionem existisse volunt, secum, ac cum veritate consentire reperiuntur. Qui vero hypostasim unam, ac naturas duas ponunt, tam a se, quam a veritate videntur discedere. Sed aiunt: Eo quod humanitas Christi in Verbo hypostasim habuerit, nec ante unionem cum Verbo subsisterit; idcirco unam affirmamus esse Christi hypostasim. Quibus quidem nos quoque dixerimus: Annon igitur unum idemque significari censetis per patrum et hypostasim, adeo ut diversa duntaxat sint nomina in unum atque idem significatum cadentia, ut gladius et ensis, aut aliud et aliud. Si porro idem; cum una hypostasis sit, unam quoque naturam esse necessum est; velut si unus ensis fuerit, etiam unum gladium fore necesse; aut si dum naturæ, hypostasies quoque dum eadem necessitate erunt. Quod si aliud significat naturæ nomen, aliud hypostasis; causam autem cur una sit Christi hypostasis, eam esse arbitrentur, quod hominis hypostasis, seu persona, ante unionem cum Verbo non existerit. Verum si ante substituit unita Verbo particularis natura, necesse prorsus est, ut ante subsisterit ejusdem quoque naturæ hypostasis. Horum enim alterutrum esse nequit, quin reliquum etiam existat: particularem dico naturam absque propria sua hypostasi. Ambo unum quippe sunt subjecto, etiam eodem sæpe concurrunt apud eos qui his vocibus utuntur, sicut paulo ante ostendimus. Itaque si quemadmodum hypostasis, ita et natura Verbo unita, non subsistit ante unionem cum illo; eo ipso utique quod unam Christi hypostasim concedunt, propter idem continuo unam ejus esse naturam fateantur. Etiam quandoquidem non differunt in unione, nec in hoc etiam differentes fuerint.

84. Aphthartodocetæ, a Julianus Halicarnassensis

Severi partes Theodosius tenuit est, cum de patriarchatu contra Galanum litigaret. Nicophorus Callist. lib. xvii, cap. 12, quendam recitat ex illorum disceptationibus, qui similia sent eorum qui hic habet Damascenus. Nos quidem, aliam, necessitate naturæ affectionis ejus, puta seminem, aliamque ferimus: et Christus, qui sponte patens sit, non perinde legibus naturæ ardet. Quos Græci Ἀφθαρτοδοχίται, Latini, Incorrupticolæ, dicere; in quorum etiam errorem Justinus imp. incurrit.

et Gaiano Alexandrino, qui iidem Gaianitæ vocati sunt, originem ducunt. Hi, cum in aliis omnibus Severianis consentiant, hoc solum ab eis dissident, quod Severiani in Christi unione distinctionem specie tenus admittunt, Julianistæ vero et Gaianitæ [non solum duarum in Christo naturarum distinctionem negant; verum etiam] Domini corpus jam inde ab ipsa formatione incorruptibile fuisse docent. Ac quidem fatentur sustinuisse Dominum passiones, puta famem, et sitim, et lassitudinem; sed non eo quo nos sustinemus modo, ipsum hæc sustinuisse volunt. Nos enim naturali necessitate; at Christum sponte aiunt hæc passum esse, nec legibus naturæ servisse.

85. Agnoetæ, qui et Themistiani. Hi impie docent Christum nescire diem iudicii; eique timorem ascribunt. Sunt porro isti secta quædam Theodosianorum: nam hæres ipsorum auctor Themistius, unam in Christo naturam compositam docebat.

86. Barsanuphitæ, qui et Semidalitæ, cum omnia Gaianitarum ac Theodosianorum placita defendant, aliquid insuper invehunt. Similam enim addunt iis, quæ a Dioscoreo olim oblata fuerunt, extremoquæ digito contingentes, farinam leviter degustant; hocque mysterii loco accipiunt, cum nullam ipsi prorsus oblationem faciant: verum, ut dictum est, 108 adhibitis Dioscori symbolis, additaque simila, qua paulatim insumantur, id illis in communionis parte cedit.

87. Hicetæ, monachi sunt, cæteroqui plane orthodoxi: id vero proprium faciliant, ut una cum sanctimonialibus in monasteriis cœtus agentes,

VARIE LECTIONES.

1 Codd. August. et S. Hil. διαφοράν, adversus auctoris mentem, qui hæc desumpsit ex Scholiis Leontii, ut comperio ex Collect. cont. Sever. cap. 17, habentur et apud Euthym. in Panop., tit. 2, c. 17. "Αλλ' ἄλλ' ἰδαντες, sic vet. interpr. Sed dimittentes. Mendosa lectio est. Reg. 2 August. et S. Hil. κατά.

NOTÆ.

(62) Theodosio Alexandrino Monophysita Justiniani jussu Constantinopolim deportato, contingit ut ipse cum suis disputaret de his Christi verbis (Matth. xxiv, 36), *De die illo vel hora, neque angeli neque Filius scit*. Negante Theodosio Christum, quia homo erat, ignorasse diem iudicii, affirmabant alii, unde Ἀγνοῦται, dicti sunt. Horum princeps Themistius diaconus fuit, non gentilis ille philosophus qui sæculo iv vixerat, ut Niephorus, lib. xviii, cap. 49, ostentanter scripsit. Theodosii illius patriarchæ, a quo Theodosiani nomen habuere, Noster meminit in Egyptiacis. Photius cod. 230, ex Eulogio Alexandr. narrat monachos quosdam Hierosolymitanos questionem eandem agitasse, propter Christi dictum, ad sorores Lazari, ubi posuisti eum, eoque processisse, ut ipsi ignorantiam asfingerent, οὐ γινώσκον τὸ Κυρίον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν περιάσσειν διαφύσσειν. Sed vereor ut non Photius Palestinos monachos, qui Gregorium Magnum per Anatolium consuluerant, hujus erroris patronos censuerit: quando Gregorius ipse contrarium innuat lib. x, epist. 35 et 59, ad Eulogium. Sed et postremum hoc Domini verbum, ad Lazari sorores Theodosio Themistius objecerat, ut tradit Liberatus cap. 19. Monachi itaque illi Agnoetarum momenta ad papam detulerint potius, quam propugnarent.

(63) Leonitus narrat nonnullos ex Acephalis,

τοῦ Ἀλικαρνασσέως, καὶ Γαϊανοῦ τοῦ Ἀλεξανδρείας, οἱ καὶ Γαϊανίται λεγόμενοι, ἐν τοῖς ἄλλοις μὲν ἅπασιν τοῖς ἐκ Σευήρου συμπερόμενοι ἐν τούτῳ δὲ διαφερόμενοι, ἐν τῷ τοῖς μὲν διαφορὰν ἐπὶ τῆς ἐνώσεως τοῦ Χριστοῦ δοκεῖν λέγειν· τοὺς δὲ ἀρθάρτον ἐξ αὐτῆς διαπλάσσειν τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου προσθεῖναι, καὶ τὰ μὲν πάθη ὑπομεῖναι τὸν Κύριον ὁμολογοῦσι· πῖνάν φημι, καὶ δίψαν, καὶ κόπον· οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἡμῖν ταῦτα ὑπομεμνησκέσθαι φασίν. Ἡμᾶς γὰρ ἐξ ἀνάγκης φυσικῆς· τὸν δὲ Χριστὸν ἐκουσίως ὑπομεῖναι λέγουσι, καὶ τοὺς τῆς φύσεως νόμοις μὴ δουλεύουσι.

at Christum sponte aiunt hæc passum esse, nec passus. Ἀγνοῦται (62), οἱ καὶ Θεμιστιανοὶ· οἱ ἀγνοεῖν ἀσεβῶς καταγγέλλοντες τὸν Χριστὸν τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, καὶ δεῖλαν αὐτοῦ καταγράφοντες. Οὗτοι δὲ ἀπόσχισμα τῶν Θεοδοσιανῶν εἰσιν. Ὁ γὰρ Θεμιστιος, ὃς ἐγένετο αὐτῶν ἀρεσιάρχης μίαν ἐπὶ Χριστοῦ φύσιν σύνθετον ἐκπρόσθεν.

πς. Βαρσανουφίται (63), οἱ καὶ Σεμιδαλίται· σύμφωνες μὲν τῶν Γαϊανιτῶν καὶ Θεοδοσιανῶν· ἔχουσι δὲ τι καὶ πλεόν. Σεμιδαλιν γὰρ προστιθέσιν τοῖς ἀπὸ Διοσκοροῦ ὄθεν προσκομιθεῖσι, καὶ τῷ ἀκριβὲς δακτύλῳ ἐραπτόμενοι γέρονται τοῦ θλαύρου, καὶ τοῦτ' ἀντὶ μυστηρίου λέγονται, προσκομιδὴν καθόλου μὴ ποιοῦμενοι. Ἐλάτταντες γὰρ, ὡς εἰρηται, τὰ Διοσκοροῦ κοινωνίας, προστιθέσιν τὴν σεμιδαλιν, καθότι δαπανηθεὶς κατὰ βραχὺ καὶ τοῦτο αὐτοῖς ἀντὶ κοινωνίας λελόγισται.

πς. Ἰκέται (64)· οἵτινες ἀσκηταὶ μὲν ὑπάργουσιν, ὁρθόδοξοι ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ὄντες, συναγόμενοι δὲ ἅμα γυναιξιν ἀσκητρίαις, ὕμνους τῷ Θεῷ προσ-

qui a Petro Mongo defecerant, oblationes in Collectis non fecisse, sed ex symbolis, quæ Dioscorus olim sacraverat, erasas particulas semel in anno die Paschatis sumere consuesse. Admistam particulis istis simillam, a qua Semidalitæ audierint, apud unum Damascenum reperi. Semidalitarum meminit Anastasius Sinaita in Ὁδηγῷ, cap. 10. Barsanuphiani vero dicti sunt a Barsanuphi quodam, quæ per suum nefas episcopum crearent, consilii, ut reor, ritu, quo Acephalorum alii Isaiam nescio, quem, imposita Epiphani (vel, ut aliqui volunt, Eusebii) episcopi ejusdem de Palestina manu, cen legitime ordinatum habuerunt: a quo et Issianitæ vocati sunt. Hæc memorat Timotheus CP. Circa sæculi noni initium Barsanuphiani cum duobus episcopis suis Marco Alexandrino Jacobitarum patriarchæ se dederunt, quemadmodum refert auctor Chronici patriarcharum Alexandrie et Elmakinus, lib. ii Hist. Sarac, p. 122. Multi scriptores alii Barsanuphtarum meminere.

(64) Hicetas, nisi cæteroqui orthodoxi dicerentur, Massalianos illos esse statuerem, quos Χορτοτάς, vocitatos refert Timotheus CP. Nomina quippe Hicetarum et Euchetarum idem Græci sonant. Meletianos etiam in synaxibus choreas agere solitos, ex Theodoro didimus.

φέρουσι μετὰ χορείας τινὲς καὶ ὀρχήσεως, μιμούμενοι ὡσαύτῃ τὸν χορὸν ἔκειναι ἐπὶ Μωϋσεύς συναστάντα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν Αἰγυπτίων, τῇ ἐν τῇ Ἐρυθρῇ θαλάσῃ γεγυῖα.

πγ'. Γνωσιμάχοι· οἱ πάσῃ γνώσει τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀντιπικνόντες, ἐν τῷ λέγειν αὐτοῖς, ὅτι περὶ πάντων ποιῶσιν οἱ γνώσεις τινὰς ἐκζητοῦντες ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ζητεῖ ὁ θεὸς παρὰ Χριστιανοῦ, εἰ μὴ πράξεις καλὰς· ἀγαθὸν οὖν ἐστὶ μᾶλλον ἀπλουστερώς τινὰ πορεύεσθαι, καὶ μὴδὲν δόγμα γνωστικῆς πραγματείας πολυπραγμονεῖν.

πδ'. Ἡλιотροπίται· οἱ τὰς λεγομένας ἡλιотρόπους βοτάνας ταῖς ἀκταὶ τοῦ ἡλίου συμπεριφερόμενας, λέγοντες δύναμιν τινα θεῶν ἔχειν, τὴν τὰς τοιαύτας περιφορὰς ἐργαζομένην ἐν αὐταῖς· καὶ ὡς διὰ τοῦτο τιμᾶν αὐτοὺς ἰδόντες, μὴ συγκρίντες τὴν μνησθεῖσαν κίνησιν αὐτῶν φυσικὴν τινα ὑπάρχειν.

ιγ'. Θνητοψυχῆται (65)· οἱ τὴν ἀνθρωπείαν ψυχὴν εἰσάγοντες ὁμοίαν τῆς τῶν κτηνῶν, καὶ τῷ σώματι λέγοντες συναπλῶσθαι αὐτῇ.

ιγ'. Ἀγονυχῆται· οἱ ἐν παντὶ καιρῷ τῶν προσευχῶν γόνυ μὴ θέλοντες κλίνειν ἀλλ' ἐστῶτες ἀεὶ τὰς προσευχὰς ποιοῦμενοι.

ιβ'. Θεοκαταγνώσται, οἱ καὶ βλάσφημοι· οἱ ἐν τοῖς λόγοις καὶ πράγμασι, τῶν τε ἀνακαιμένων αὐτῶν ἁγίων προσώπων, καὶ τῶν θείων Γραφῶν καταγινώσκειν πειρώμενοι, τολμηροὶ τινες καὶ βλάσφημοι ὑπάρχοντες.

ιγ'. Χριστολύται (66)· οἱ λέγοντες τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τὸ ἔμφυχον σῶμα αὐτοῦ κατὰ λελοιπέναι, καὶ γυμνῇ τῇ θεότητι ἀνελθῆναι εἰς τοὺς οὐρανοὺς.

ιδ'. Ἐθνόφρονες· οἱ ταῖς συνηθείαις τῶν ἐθνῶν ἐπακολουθοῦντες, Χριστιανοὶ τὰλλα ὑπάρχοντες· οἵτινες παρὶσσότερον γένειον, καὶ τύχην, καὶ τιμὰν, πᾶσαν τε τὴν ἀστρονομίαν καὶ ἀστρολογίαν παραδεχόμενοι, καὶ πᾶσαν μαντείαν, καὶ ὀρνιθοσκοπίαν· καὶ οἰωνισμοὺς, καὶ ἀποτροπισμοὺς, καὶ κληρονομισμοὺς, καὶ τερατοσκοπίας, καὶ ἐπαοιδὰς, καὶ τοῖς ὁμοίοις μύθοις ἀσθεῶν, τῇ τε λοιπῇ συνηθείᾳ τῶν ἐθνῶν προσανέχοντες, καὶ θεωρὰς τινὰς Ἑλληνικὰς τιμῶντες, ἡμέρας τε αὖθις, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυτοὺς παρατηροῦμενοι.

ιδ'. Δονατικοὶ (67)· οἱ ἀπὸ Δονάτου τινὲς ἐν

VARIAE LECTIONES.

• R. 2508 Δονατιανοί. Theodoretus vero Δονατισταί.

NOTAE.

(65) De Thnetopsychitis nihil disertè auctores tradunt. Eusebius l. vi Hist., cap. 58, in Arabia hæreticos exstitisse narrat, qui assererent animam una cum corporibus interire, resurrectionis vero tempore cum corpore denuò excitandam: quos in frequentī synodo confutavit Origenes, et ad sanitatem reduxit. Arabicos illos vocant Augustinus, Prædestinatus et Isidorus.

(66) De Christolytis Noster liisdem verbis scribit, quibus Constantinus Copronymus, cuius textum Nicephorus CP. recitat Anthirr. i, cap. 34. Videntur

A hymnos Deo cum chorea et tripudiis offerant; chorum illum imitantes, qui Moysæ duce constitutus est, cum Egypti in mari Rubro submersi periere.

88. Gnosimachi sunt, qui omni Christianæ religionis cognitioni ac scientiæ ita adversantur, ut supervacaneum eorum laborem esse dicant, qui ex Scripturis divinis cognitiones aliquas exquirunt; nempe cum Deus præter bona opera a Christianis nihil aliud exigat. Præstare itaque ut quis simplicius incedat, nullumque dogma ad scientiam attinens curiosius scrutetur.

89. Heliotropitæ sunt, qui ita in herba, quæ solem ejusque radios sequuntur, inesse vim quandam divinam dicunt, quæ ejusmodi conversiones in illis efficiantur: quamobrem cultum eis adhiberi volunt; nec intelligunt motum qui in his animadvertitur, naturalem esse.

90. Thnetopsychitæ; animam humanam similem animæ pecudum inducunt, eamque aliunt cum corpore perire.

91. Agonycitæ sunt, qui nullo tempore orantes genuflectere volunt ac provalvi, sed semper orant stantes.

92. Theocatagnostæ, id est Dei reprobensores, qui et blasphemæ; ii sunt qui in verbis quibundam gentisque Domini nostri Dei, ipsique dicatarum personarum sanctarum, necnon Scripturarum sacrarum audent inferre crimen, temerarii homines ac maledici.

93. Christolytæ, seu Christum solventes, sunt qui Dominum nostrum Jesum Christum aliunt, posteaquam surrexit a mortuis, relicto in terra animato corpore, nuda solaque deitate ad cœlos ascendisse.

94. Ethnophrones, qui, cum gentium instituta ac mores sequantur, ceteroque Christiani existant. Hi gentium inducunt, fortunamque et sortum: omnem astronomiam astrologiamque suscipiunt; omnem etiam divinationem et auguria: auspiciis attendunt, expiamentis, ominibus, portentis, vespiciis, et similibus aliis impiorum fabulis, ac si quid gentium moribus inolevit. Quin et Gentilium festa aliqua venerationi 100 habent, diesque rursus et menses observant, et tempora et annos.

95. Donatistæ, a Donato quodam in Africa ortum ambo hæc hausit ex vetustiore auctore. Christolyta fuit Stephanus Gobarus, qui Christum non venturum in carne ut homines judicet, sed nuda divinitate, docuisse fertur apud Phot. cod. 338. Christolytæ erant Eutyebiani illi, qui apud Theodoretum, dial. 2. Christum, ossa humanitate, in cœlum abisse faterentur.

(67) Donatistæ Nestorici longe vetustiores sunt. Solemne ipsis non erat ante perceptionem Eucharistiæ os martyris ejuspiam osculari. Hoc sola Lucilla femina fecitavit; quæ cum a Cæcilio dicitur

habuerunt. Is inveniat illis os quoddam, quod manu tenentes prius oscularentur, quam sacrorum mysteriorum et donorum participes essent, quotiescunque illa offerenda forent.

96. Ethicoproscopitæ sunt, qui circa mores, seu rerum agendarum scientiam errant; ac moralia quædam laude digna criminantur: quædam vero digna vituperio sectantur ut bona.

97. Parermeneutæ sunt, qui nonnulla divinarum Scripturarum tam Veteris, quam Novi Testamenti capita perperam interpretantur, inque sum scopum detorqueant; ita affecti ut plerâque accuratas, ac quibus nihil inst quod quis jure criminetur, interpretationes contentions studio rejiciant, præ nimia quadam imperitia, judicii deficientia: quare nec intelligunt hæc ratione nonnulla se hæreticorum dogmata confirmare.

98. Lampetiani, sic appellati a Lampetio quodam. Hi volentibus in societate et cœnobitis vitam agere, quod cuique libitum fuerit, probaveritque, colere concedunt; quemque arriserit habitum induere. Neque enim deceat, inquit, ut Christianus vi quidquam facere cogatur, quando scriptum est: *Voluntarie sacrificabo tibi*. Et rursus, quia ex voluntate mea confitebor illi. Quinimo nonnulli asserunt eos permittere naturalibus affectionibus indulgeri, nec velle eis repugnari, tanquam natura

* Psal. lxxviii, 8. * Psal. xlviii, 7.

VARIÆ LECTIONES

* Sic h. 2508, alii πάσχοντες. Omnes habent βεβαιούν, præter S. Hil. in quo ex emend. legitur βεβαιούντες. Sic vetus interp firmantes autem. * R. 2508 καλούμεν. * August. S. Hil. εὐδοίαι, καὶ δοκιμάζει. R. 2 εὐδοίαι καὶ δοκιμάζει.

NOTE.

C Hier. Sophronius, epist. ad Serg. Lampetium τῶν Μαρκιανιστῶν (leg. Μαρκιανιστῶν) ἑαργον, Marcianistarum antesignanum facit. Photius iidem cod. 52, ubi alia tradit, quæ hic rectiliter non refert. Ad dicit eum scriptissæ librum, ejus titulus esset Διαθήκη, Testamentum, quod Severus presbyter, qui postea Antiochenam sedem invasit, consulari, atque Alphium Rhinocoruræ episcopum a Timotheo Alexandriæ episcopo (Monophysita) depositum esse, quia defensionem illius susceperat. Lampetius itaque Marciano, qui sub Justiniano I innotuit, antiquior est, et quinto sæculo vixit. Noster ait, Lampetianos quardam sentire quæ affinis sunt eorum, qui Aeriani nominantur. Emendo, τῶν Ἀεριανῶν, qui Aeriani, quorum mores Lampetius æmulatus sit. Nam Aerius et Eustathius Sebastenus a Massalianis non valde dissidebant. Quinimo, juxta Philastrium, Aeriani in Pamphylia prognati sunt, in qua Massaliani invaluerunt. Quocirca ad hoc caput dixi pertinere, quæ emendator cod. S. Hil. capiti De Monothelitis per oscitantiam adjectit de Eustathianis. Nam quæst. Anastas. 80, Eustathiani Lampetianis et Massalianis accensentur: Quidam jejulant, inquit, in Sabbato et Dominica secundum doctrinam Εὐδοκίανων καὶ Μαρκιανιστῶν (emend. ex mss. Μαρκιανιστῶν), Ἀεριανῶν, καὶ Μασσαλιανῶν, Eustathianorum, Marcianistarum, Lampetianorum et Massalianorum. Eustathium Aerio recentiore non dum reperi.

D cono, qui posthac Carthaginensis episcopus fuit, idcirco reprehensus esset, Donati schisma adversus ipsum fovit. Theodoretus Donatistis omnibus attribuit, quod soli Circumcelliones, sive Circitores, amentis furore patrant, se martyrii prætextu precipites dando. Melius Epiphanius, hæres. 59, scribit Donatistas, ut et Catharos, ab Ecclesia segregatos esse, quod lapsos communione ex toto arceant. Theodoretus addit eos Ariano errori consensisse. Verum, licet Hilarius in Fragm. narret, Donatistas cum Eusebianis Philippopolim convenisse, nonnullaque Donatus, Hieronymo teste, scripserit in lib. De Spiritu sancto, Arianæ doctrinæ consentanea: attamen Augustinus lib. De hæres. fatetur, Donatistarum multitudinem in ejusmodi errorem intentam non esse, nec quemquam ex eis reperiri, qui Donatum hoc sensisse noverit. Græci vulgo cœspitant, ubi res Latinorum tradunt, ut Latini, cum res Græcorum. Sic Timotheus Pelagianos Manichæismi reos facit; cum, si ἀνάθεσιν demas, quam utrique ostentarent, nihil inter ipsos commune fuerit. Sed eodem modo Joannes Antioch. cum suis Cyrillum accusarat, quod savorer Pelagianis, qui et Eucheitæ, et Enthusiastæ nominantur, inquit: quam vero Eucheitæ a Pelagianis discreparent, excepta rursus ἀνάθεσιν, compertum est eruditiss. Ad Manichæos propius accessisse Massalianos ostendimus.

(68) Timotheus semel iterumque Lampetianis jungit, ut ex Maximo in c. 6 Dionys. De eccl.

ως της φυσικης ούτως απαιτούσης· καὶ ἑπὶ τινὰ παραπλησίως τῶν ὀνομαζομένων Ἀρειανῶν· λέγουται φρονεῖν. [Ἀπὸ τούτων Εὐστάθιος τις ἀναφέρει, ἐξ οὗ Εὐσταθιανοί·.]

Αὐταὶ μέχρι τῶν Ἡρακλείου χρόνων·.

Ἀπὸ δὲ Ἡρακλείου καὶ δεῦρο ἀναφύσκει αἱ ὑποκείμεναι.

10. Μονοθελεῖται (69)· οἱ ἀπὸ τοῦ Ἀλεξανδρείας Κύρου τὴν ἀρχὴν εἰληφότες· ἀπὸ δὲ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Σεργίου βεβαιωθέντες. Οὗτοι μὲν δύο ἐπὶ Χριστοῦ φύσεως προσεδούσαν, καὶ μίαν ὑπόστασιν· ἐν δὲ θέλημα καὶ μίαν ἐνέργειαν δογματίζουσιν, ἀναιροῦντες διὰ τοῦτου τὴν φύσιν τὴν διᾶδα, καὶ τοῖς Ἀπολιναρίου δόγμασιν ἰσχυρῶς ἀντιποιοῦμενοι.

[ρ. Ἀυτοπροσκόπται· πάντα μὲν ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες, ἀδείως δὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ κοινωνίας σφᾶς αὐτοὺς προφάσεως εὐτελεῶς ἕνεκα ἀποκόπτοντες. Κανονικοὺς δὲ θεσμοὺς ὄψιν ἐπιζητοῦντες, οὗτε ἐπίσκοποι, οὐδ' ὅλως λαοὺ προσώπτες· ἀλλὰ τινες ἀγέλατοι ὄντες, ὅμως αὐτοὶ προσκόπτουσιν ἐν οἷς ἐγκαλοῦσι. Συνοικοῦσι γὰρ γυναῖξί προφανῶς, καὶ παρεισάκτους συνάγουσι· πραγματείας τε καὶ πλεονεξίας, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐντρέβονται βιωτικὰς πράξεις· ἄλλως τε βιωτεύουσιν, ἐκείνα ἔργα καταλύοντες, ἅπερ λόγῳ συνιστᾶν ἰσχυρίζονται, παρὰ βᾶται ὄντες, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἀπόφασιν. Ἀλόγῳ γὰρ τιμῶντες, ἔργα τὸν Θεὸν ἀτιμάζουσι, μοναχοὶ καὶ ὑπὸ κλήρον καταμένοντες. Ἔπονται δὲ αὐτοῖς, ὡς οἱ τεθαμνωμένοι, καὶ ἐξ ἐκτῶν ἀπλόστη πορεύμε-

· Rom. II, 25.

VARIE LECTIONES.

· Emendo Ἀρειανῶν. · Hæc habentur in solo cod. S. Hil. emendatoris manu adjectis hæretici Monothelitarum: sed ad Lampetianos et Arianos pertinent. · Titulum hunc solus habet cod. R. 2508. · Hanc hæresim habent codd. Regg. 2508, et Vatic. 1183; in aliis adest.

NOTÆ.

(69) Monothelitarum parentes fuerunt Eutychiani, alique Monophysitæ, qui hæc præsertim de causa Leonis M. ad Flavianum epistolam insimularent, quod duas in Christo operationes astrueret, his verbis. *Agit utraque forma cum alterius communione, etc.* Aiebant enim, admissis utriusque nature operationibus, duas fore personas, propter pugnam voluntatum, quæ subsequeretur. Sic Timotheus Ælurus argumentatur, in fragmento Operis contra ipsum quod alibi dābimus. Sic Severus epist. ad Œcumen. quæ lecta est act. 10 sextæ synodi. Quocirca Anastasius Jacobitarum Antiochenorum patriarcha, præcursor ille, ut Antiochus monachus ait, Antichristi, Heraclio imp. suggestit, facili negotio Jacobitas cum Catholicis uniendo, si, vel una voluntas et operatio Christo tribueretur, vel una duplex laceretur. Suppressa siquidem duplicis actionis confessione, naturam utramque supprimendam noverat. Postremum hoc aduancibus Sergio CP. et Cyro Alexandrino Æthiæ, seu Expositione fidei, sancivit Imperator; firmavitque, instigante Pyrrho Sergii successore; firmavitque, instigante Pyrrho Sergii successore, Constantinus Heraclii illius, edita formula fidei, quam Τύπον, Τύπον, vocarant. In hæc etiam acupulum incautus impiegit Honorius papa, repetitis ad Sergium litteris; nec Sophronii, qui proditam fidem querebatur, legatos dimisit, nisi pollicitos unius ac duarum actionum reticentiam. Nihilominus Sergius, Pyrrhusque, et alii actionem et voluntatem unam incunctanter dicebant: quorum sensum Combefisius sic ediderunt, ut nec divinam volendi facultatem, nec humanam

A hoc exigit. Feruntur quædam alia sentire, quæ similia sint placitis eorum, qui dicuntur Arianæ. [ex his Eustathius quidam prodit, a quo Eustathiani].

Hactenus hæreses, quæ usque ad Heraclii tempora existerunt.

110 Ad Heraclii ætate, et deinceps exorta sunt, quæ hic subdiciuntur.

99. Monothelism, a Cyro Alexandrino originem duxerunt; a Sergio autem Constantinopolitano robur acceperunt. Illi duas naturas ac personam unam in Christo agnoscunt; at unam voluntatem, unamque operationem in eo ponunt: quæ ratione duplicem naturam tollunt, ac Apollinari dogmata valide confirmant.

B [100. Autoproscopitæ. Hi per omnia quidem orthodoxi sunt, sed temere, levissimæque de causa ab Ecclesiæ catholicæ communione sese absciderunt, canonicarum observationum gratia. Cumque nec episcopi, nec omnino plebis præsides sint, sed gregarii quidam homines, in ea ipsi impingunt, quæ aliis objectant. Palam siquidem cum feminis habitant, introductitias mulieres apud se retinentes; mercatibus, lucris, aliisque secularibus negotiis vacant, et vitam agunt a ratione prorsus dissimulantem, ut ea opera destruant, quæ sermonibus nituntur astruere; adeoque pravificatores sunt secundum sententiam Apostoli. Nam, tametsi sunt monachi, et sub clero constituti, voce quidem Deum honorant, opere autem contem-

C Christo adimerent, sed humanam, ob penitissimam unionem cum divina dicebant proprie voluntatem non esse censent, quæ divinæ instrumentum fuerit, ac divina operationis, personæ voluntas, et hypostasis, principalis, et quemadmodum causæ principis et instrumenti una est actio, ita divinitatis et humanitatis. Sic plane Sergius ad Honorium scribebat: sic Theodorus Pharanita, et alii quorum dicta recitantur in sexta synodo. Cum Combefisio doctiss. Petavius convenit t. IV Theol. dogm. lib. I, c. 20, n. 1; et lib. VII, c. 6, n. 5. Hic error cum sub Philippico imp. recruduisset iterum, mox exolevit, præterquam apud Jacobitas. Eutychius quidem Alexandr. t. II Ann. pag. 190, erroris huius auctorem suum narrat Maronem quemdam monachum, aliamque monasterii urbem Neme, a quo Monotheliste deinceps in Oriente appellati sint Maronite. Quod nonnihil difficultatis habet, quippe cum ex Damasceni epistola de hymno Trisagio certum sit, ipsius ætate Maronitas patros potius Monophysitas fuisse, imo et Theopaschitas, ut suo loco adnotabitur. Insuper in opusculo De recip. heret., quod sub Timotheo CP. nomine Combefisius vulgavit, t. II Act., Maronite dicuntur quartum, quintam et sextam synodos abnegare, cum sextam duntaxat Monotheliste repudiarent. Ceterum fabulosum non esse Athanasii Jacobitæ cum Heraclio congressum alibi adversus clariss. Pagium prohibemus, adducto prolixo fragmento operis Eulali Lysitrorum episcopi adversus libellum, quem Athanasius iste imperatori porrexerat.

nunt. Porro homines quidam illos sequuntur, A velut stupore attoniti, ambulantes in simplicitate sua. Cæterum genuini Ecclesiæ alumni, sacros quidem canones colunt, ut tamen quæ ad eos spectant, episcoporum præpositorumque iudicio permittant; atque ita illos opere observant, quos ordinis conservandi gratia impense venerantur.]

101. Sed et hactenus viget populorum seductrix, Ismaelitarum superstitio quæ Antichristi adventum antevertit. Ducere originem fertur ab Ismaele, quem Abraham ex Agar suscepit: quamobrem Ismaelitis vulgo *Agareni* [11] cognominantur. Saracenos autem eos vocitant, quasi tñs Σάρρας xenoús, id est a Sarra vacuus, propterea quod Agar angelo responderit, *Sarra vacuum me dimisit*. Illi idololatricæ addicti cum essent, stellam matutinam adorabant, ac Venerem, quam et *Chabar*, quod *Magnam* sonat, lingua sua appellanti. Usque ad Heraclii tempora palani est eos idola coluisse: inde autem ad nostram usque ætatem falsus illis exortus est

Α νοι. Οι δὲ γε τρόφιμοι τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς μὲν ἱε-
ροὺς σέβουσι κανόνας· τὰ δὲ τοῦτοις συντείνοντα,
ἐπισκόποις καὶ προεστώσι παραχωροῦντες, αὐτοὶ
μᾶλα περιέπουσιν ἔργῳ, τοὺτους δὲ εὐταξίας ὑπερ-
τιμῶντες.]

πα'. Ἔστι δὲ καὶ ἡ μέχρι τοῦ νῦν κρατοῦσα λαο-
πλάνος σκία τῶν Ἰσραηλιτῶν (70). πρόδρομος οὖσα
τοῦ Ἀντιχρίστου. Κατάγεται δὲ ἀπὸ Ἰσμαήλ, τοῦ
ἐκ τῆς Ἀγάρ τεχθέντος τῇ Ἀβραάμ· διότι παρ' Ἀγα-
ρηνοὶ καὶ Ἰσραηλιταὶ προσαγορεύονται. Σαρακηνοὺς
δὲ αὐτοὺς καλοῦσιν, ὡς ἐκ τῆς Σάρρας xenoús, διὰ τὸ
εἰρησθαι ὑπὸ τῆς Ἀγάρ τῷ ἀγγέλῳ· Σάρρα κεμήν
με ἀπέλυσεν. Οὗτοι μὲν οὖν εἰδωλολατρήσαντες καὶ
προσκυνήσαντες τῷ ἑωσφὶρ ἄστρῳ, καὶ τῇ Ἀφρο-
δίτῃ, ἣν δὴ καὶ Χαβάρ + τῇ ἑαυτῶν ἐπωνόμασαν
γλώσσῃ. ὅπερ σημαίνει μαγὰλῃ· ἕως μὲν οὖν τῶν
Ἡρακλείου χρόνων προφανῶς εἰδωλολάτρουσαν. Ἀφ'
οὗ χρόνου καὶ δαῦρο ψευδοπροφήτης αὐτοῖς ἀνεφύη,

VARIE LECTIONES.

* Als. Χαρίπ.

NOTE.

(70) De Mohammedanis accuratius Noster scripsit, quam alii Græci. Attamen concedendum non est Σαρακηνοὺς ita dictos esse, quasi ἐκ τῆς Σάρρας xenoús, seu Agar Ismaelis parens cum ab Abrahamo pelleretur, sic locuta fuerit, *Sarra me vacuum emisit*. Hoc enim Scriptura non tradit: Hieronymus quoque in c. xiv Ezech. et Sozomenus, lib. vi, c. 18, illos a Sara nuncupatos dixerunt. Verum *Saracenorum* nomen Arabicum est, non a voce Arabica *Sarac*, *faratus est*; quia Arabes latrocinii vivunt, sed a *Sharac*, *ortus est*, eo quod Orientis partes incolant: quo sensu Hebræis vocabantur שָׂרָק יִבְי, *Orientales*. Stephanus *De urb.*, eos ab urbe *Saraca* nominatos ait, qui favet Ptolemæus, lib. v, cap. 17. Pocokius, in Specim. hist. Arab. p. 111 et seqq. postquam ostendit contra Græculos, Veneris stellam a Mohammedanis non coli, quam *Chabar*, id est *magnam*, appellant, sic concludit: « Rectius ergo Joannes Damascenus, qui usque ad Heraclium cultum ab illis Luciferi, seu Veneris sidus, et *Chabar*, id est *magnum* dictum, et a Mohammede cultus priores abolitios asserit. Venerem Uraniam, seu cælestem, priscorum Arabum nomen fuisse tradit Herodotus lib. i et iii. atque *Alittam*, vel *Alilat* vocitatum. Hujus cultus meminit Mohammedes sur. 53: *Annon vidistis Alattam, et Huzzam, et Mevnam, tria falsa numina*. De hac aliisque Arabum diis multis erudite Pocokius agit loc. cit. Mohammedes in nova religione struenda consortes habuit Judæum, et monachum, quem Noster Arianum fuisse scribit, Nestorianum alii, Ricoldus, ex Saracenorum utique scrinlis, Jacobitam. At potiores in eundem Alcorano partes Judæus habuit. Nam præter pauca, quæ ex spuris Gnosticorum Evangelis transumpta sunt, totus hic liber Thalmudistarum et Medrashitarum nugis constat. Christianos hanc secus ac gentiles, *Sociatores*, passim vocat, ac si Trinitatis fide Deo consortes attribuant. At egregius vates Mariam Domini matrem inter personas Trinitatis censi scribit, sur. 5. Id quod forsitan ex Evangelio secundum Hebræos acceperat, ubi legebatur: *Modo arripuit me mater mea Spiritus sanctus*. Cæterum, sur. 3 et alibi, Jesum nuncupat, Verbum Dei, Spiritum Dei, prophetarum exitium, ex Maria Virgine, Aaronis Moysisque sorore,

natum, qui miracula a tenera ætate ediderit (illa utique quæ in libro *De infantia Salvatoris* leguntur), quique minime sit passus, sed altero in ejus locum subjecto, illusus ad caelos evaserit. (Sur. 22.) Fanum Meccanum (*Caabam* dicunt), ad quod Arabes undique quotannis conveniebant, ab exordio rerum fuisse constructum fluxit, uniusque Deo O. M. consecratum, instauratum vero ab Abrahamo et Ismaele post diluvium, posthac idolorum superstitione pollutum: lapidem illum quadratum, quem uti numen hactenus coluerant (id quod nec Clementem Alex. latuit in *Protreptico*), cælo demissum esse; in altero lapide, qui in Caalæ atrio jacet, vestigia Abrahami impressa esse divinitus, quando ex Agare Ismaelem genuit. Hac in æde in supremi rerum auctoris honorem priscas solemnitates habendas, sacrificium peragendum camelæ feminæ. Se porro Arabibus hæc annuntiare, qui ex ipsorum gente electus esset postremus prophetarum. Fidelibus suis amantissima loca destinari post communem resurrectionem, in quibus omnigenis deliciis corporalibus affluant (sur. 2, 44, 56, 76, et alibi) hand secus ac Cerinthus in mil'enario Christi regno fore pollicitus erat. Sunt qui voluptates istas ad sensum allegoricum trahant. At prophete sui voces nativo sensu accipere commentatores illius quos Maraccius, in Adnot. ad sur. 2 et in Prodomia, citat. Omnia quæ Noster refert de portentosa illa camelo, non exstant in Alcorano, sed expositores ejus tradiderunt, ut colligitur ex Maraccio in sur. 7, et part. iv, *Prodr.* p. 95. In illo quoque libro nihil de circumcidendis feminis præscribit Mohammedes, sed priscum hunc Arabum morem commendavit his verbis, quæ Pocokius recitat, p. 319: *Circumcisio viris lege præcipitur, feminis est honorabilis*. Vini potu suos interdixit, eadem fere mente atque Gnostici. Discrimen ciborum mundorum ab immundis, sola porcina et morticina carne vitata, sustulit; contra ac consuevit olim Arabes testatur ipse, sur. 6; et Sozomenus, lib. vi, c. 58. Ad instar Gnosticorum paradisum Eden in caelis locavit. Plura non addo, quæ passim obvia sint. Obiit anno 631, et humi sepultus jacet Yatreh, seu Medinæ; nec nisi Meccana peregrinatione peracta, sepulcrum ejus Musulmani invisit.

Μακρὸν ἐπινομαζόμενος, ὃς τῇ τε Παλαιᾷ καὶ Νέᾳ Διαθήκῃ περιτυχὼν, ὁμοίως ὄνθεν Ἀρειανῶν προσομιλήσας μοναχῶν 7, ἰδίαν συνεστήσατο αἵρεσιν. Καὶ προφάσει τὸ δοκεῖν θεοσεβίας τὸ ἔθνος εἰσποιστάμενος, ἐξ οὐρανοῦ γραφὴν κατενεχθῆναι ἐκ' αὐτὸν διαβρῦλλε. Τινὰ οὖν συντάγματα ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ βιβλίῳ χαράξας γέλωτος ἄξια, τὸ εἶδαι αὐτοῖς παραδίδωσι.

Λέγει ἕνα Θεὸν εἶναι ποιητὴν τῶν ὧν, μήτε γεννηθέντα, μήτε γεγεννηκότα. Λέγει τὸν Χριστὸν Λόγον εἶναι τοῦ Θεοῦ, καὶ πνεῦμα αὐτοῦ, χριστὸν δὲ καὶ δούλον, καὶ ὅτι ἐκ Μαρίας τῆς ἀδελφῆς Μωϋσέως καὶ Ἀαρὼν ἀνευ σπορᾶς ἐτείχθη. Ὁ γὰρ Λόγος, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μαρίαν, καὶ ἐγέννησεν τὸν Ἰησοῦν προφήτην ὄντα, καὶ δούλον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι παρανομήσαντες ἐβίβλαν αὐτὸν σταυρῶσαι, καὶ κρατήσαντες ἐσταύρωσαν τὴν σκῆν αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς οὐκ ἐσταυρώθη, φησὶν, οὐτε ἀπέθανεν· ὁ γὰρ Θεὸς ἐλαβεν αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐκ τῶ φιλίῳ αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο λέγει, ὅτι, τοῦ Χριστοῦ ἀνελθόντος εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ Θεὸς λέγων· Ὁ Ἰησοῦ, σὺ εἶπας, ὅτι· Ἐγὼ εἰμι τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεός; Ὁ καὶ ἀπεκρίθη, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς· Ἐγώ, μοι, Κύριε· σὺ οἶδας ὅτι οὐκ εἶπον, οὐδὲ ὑπερηφανῶ εἶναι δοῦλός σου· ἀλλ' ἄνθρωποι οἱ παραδίδονται ἔγραψαν, ὅτι εἶπον τὸν λόγον τοῦτον, καὶ ἐβούσαντο κατ' ἐμοῦ, καὶ εἰσὶ πεπλανημένοι. Ὁ καὶ ἀπεκρίθη, καὶ φησὶν αὐτῷ ὁ Θεός· Οἶδας ὅτι σὺ οὐκ εἰσάγεις τὸν λόγον τοῦτον. Ὁ καὶ ἄλλα πολλὰ τερατολογῶν ἐν τῇ τοιαυτῇ συγγραφῇ γέλωτος ἄξια, ταύτην πρὸς Θεοῦ ἐκ' αὐτοῦ· κατενεχθῆναι φησὶν. Ἡμῶν δὲ λεγόντων· Καὶ τίς ἐστιν ὁ μαρτυρῶν, ὅτι γραφὴν αὐτῷ δέδωκεν ὁ Θεός; καὶ τίς τῶν προφητῶν προείπεν ὅτι τοιοῦτος ἀνίσταται προφήτης; καὶ διαπορούμενοι αὐτῶν, ὡς ὁ Μωϋσῆς τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ Σινὰ ὄρος, ἐκ' ὕψους παντός τοῦ λαοῦ, [ἢ ἐν νεφελῇ, καὶ πυρὶ, καὶ γέφυρῳ, καὶ θυλίῃ φανέντος ἰδίῃστο τὸν νόμον. Καὶ ὅτι πάντες οἱ προφῆται, ἀπὸ Μωϋσεως καὶ καθ' ἑξῆς ἀρξάμενοι, περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας προηγόρευσαν, καὶ ὅτι Θεὸς ὁ Χριστός, καὶ Θεὸς Υἱός, σαρκοῦμενος ἦξει, καὶ σταυρωθήσεται, καὶ θνήσκειν, καὶ ἀναστήσεται· καὶ ὅτι κριτὴς οὗτος ζώντων καὶ νεκρῶν· καὶ λεγόντων ἡμῶν, Πῶς οὐκ οὕτως ἦλθεν ὁ προφήτης ὁμῶν, ἄλλων μαρτυρούντων περὶ αὐτοῦ, οὐδὲ παρόντων ὁμῶν, ὁ Θεός, ὡς τῷ Μωϋσεὶ βλέποντος τοῦ λαοῦ, καπνίζομένου βροῦς δέδωκε τὸν νόμον, καίτινα τὴν γραφὴν, ἣν φασ, παρέσθαι, ἕνα καὶ ὁμοῦ τὸ βέβαιον ἔχῃ; ἀποκρίνονται, ὅτι ὁ Θεός οὐκ οἶδαι τοῖσι. Τοῦτο καὶ

vates, Mamed nomine; qui cum in libros Veteris Novique Testamenti incidisset, hyblis cum Ariano quodam monacho colloquitis, propriam sectam condidit. Tum conciliatio sibi gentis favore per religionis et pietatis larvam, scripta sibi delata esse de caelo, missaque a Deo prædicavit. Quocirca, exaratis in libro suo lucubratiunculis quibusdam risu dignissimis, hunc illis colendi Dei ritum tradit.

Unum Deum ponit universi auctorem, qui nec genitus sit, nec genuerit (Sur. 2-4). Christum autem Dei Verbum esse dicit, ejusque spiritum, sed creatum et servum, ex Maria sorore Moyse et Aaron sine semine natum. Verbum quippe Dei, inquit, cum in Mariam introisset, Jesum genuit, qui propheta et Dei servus fuit. Hunc cum Judæi per summum nefas in crucem agere voluissent, apprehendissentque, ipsius quidem umbram affixerunt cruci (Sur. 3-4): Christus vero nec crucem nec mortem subiit. Eum quippe Deus, quia sibi charissimus erat, transulerat in cælum. Illud etiam narrat (Sur. 4), Christum, cum in cælum ascenderet, interrogatum a Deo fuisse, num se Dei Filium esse dixisset: Jesum vero hoc modo respondisse: « Propitius mihi sis, Domine. Scia me nunquam id locutum esse, neque unam me fastidire servitutem. Verum homines improbi hoc me distans mendaciter scripserant contra me, magnoque in errore versantur. » Tum Deum illi respondisse: « Novi te sermonem hunc minime protulisse. » Alia insuper multa portento similia in hoc libro comminiscitur, ac plane ridicula. Hoc quidem volumen a Deo sibi demissum gloriatur. Nos vero ei sciscitemur, quo teste librum ille a Deo acceperit, quisve prophetarum ejusmodi prophetam exaurecturum præsentiarit; hæcitanibus illis, 119 reponimus, Moysen tunc accepisse legem in monte Sina, cum Deus, universæ populo conspiciente (in nube, igne, caligine, et procella se manifestum præberet, atque omnes prophetas, a Moyse et deinceps adventum Christi diu ante prædixisset, itemque Christum Deum, Deique Filium assumpta carne venturum, in crucem actum iri, morituum esse, et a mortuis resurrecturum, eundemque futurum vivorum et mortuorum judicem. Ab his ergo aliter queramus, Cur non hoc modo veneris propheta vester, aliis ipsi testimonium perhibentibus; quia nec vobis quidem cernentibus, Deus veluti Moyse, spectante populo et monte fumigante, legem dederat, sic illi scripta, que commemoratis, tradiderit, ut vos rei gestæ certiores essetis? respon-

VARIE LECTIOES.

7 Cod. R. 2508 δὲ περιτυχὼν Ἑβραίοις, καὶ Χριστιανοῖς ὄνθεν, καὶ Ἀρειανῶς, καὶ Νεστοριανῶς, κατεχόμενος, ἐξ Ἰουδαίων μὲν μοναρχίαν, ἐξ Ἀρειανῶν δὲ Λόγον καὶ Πνεῦμα κτιστά· ἀπὸ δὲ Νεστοριανῶν ἀνθρωποποιήτριαν, καὶ αὐτοῦ θερησάσαν περιποιεῖται. Καὶ προφάσι δὴθεν θεοσεβίας τὸ ἔθνος εἰσποιστάμενος τῇ τε παλαιᾷ, quæ adscititia esse lector sagax persentiscet. R. 2508 τὸν λόγον τοῦτον, ὅτι. Aug. αὐτοῦ. R. 2508 αὐτοῦ. Alii ἐκ' αὐτοῦ. Sic vetus interpres Hanc scilicet scripturam, quam dixit Alcoran, a Deo super ipsum descendisse jactat. Hæc quæ uncinis claudantur desunt in 2 Reg. et vet. transl. R. 2508 τὸν νόμον, καὶ τὸν νόμον.

dent Deum facere quæ ipsi alluuerit. Id quod nos quoque profleri dicimus : sed qua tandem ratione scriptura ista ad prophetam vestrum demissa sit, hoc rogamus. Respondent eam super illum somno quiescentem delapsam esse. Tum nos jocosum hoc eis objicimus : Quandoquidem scripturam excepit dormiens, nec divini illius quidquam affatus sensit, in ipsum recte cadit tritum illud adagium ***.]

Rursum dum quarimus, Curnam, cum ipse in scriptura vestra (Sur. 4-5) vetuerit, ne quid remotis arbitris ageretur aut acciperetur, ab ipso tamen non petistis, ut primum testes produceret, qui ipsum et prophetam esse pronuntiarent, atque a Deo venisse; utque demum doceret, quænam Scriptura de se testimonium tulerit? tunc præ pudore silent. Quibus merito subjungimus : Quoniam nec uxorem ducere vobis absque testibus licet, nec emere, nec acquirere, ita ut ne asinum quidem, neque jumentum fieri vestrum sine testibus sustineatis : cumque uxores, possessiones et reliqua testibus adhibitis comparetis, solam fidem nihilominus et scripturam nullo teste auscipitis? Nam qui vobis eam tradidit, nulla parte certitudinem habet. nec quisquam qui ante sit testificatus existit : quinimo cum ille oppressus somno jaceret, eam accepit. Sed et nos *ἑταιριοὺς*, idest, Sociatores, appellant, quia socium inquit nos Deo adjungere, dicendo Christum esse Dei Filium, ac Deum. Quibus nos respondemus, hoc a prophetis et sacra Scriptura traditum esse. Atqui vos prophetas recipere asseveratis. Si itaque Christum Dei Filium perperam constitemur, id ipsi nos docuerant, nobisque tradiderunt. Porro nonnulli quidem ex eis, nos hæc prophetis adjecisse alunt, eos alio sensu et per allegorias exponendo. Alii inductos in errorem dicunt ut hæc prophetarum nomine scripserint, quibus in

113 Rursum autem nos eis objicimus : Cur nos tanquam Sociatores probris insectamini, vos qui Christum Dei Verbum et Spiritum esse dicitis? Verbum siquidem et Spiritus sejungi nequeunt ab eo cui naturaliter insint. Si igitur est in Deo tanquam Verbum ipsius, manifestum est et Deum esse. Sin vero est extra Deum, ex vestra opinione sequitur Deum sine Verbo et Spiritu esse. Deum itaque mutilatis, dum ei socium cavetis adhibere. Nam satius fuisset vobis dicere, eum habere socium, quam ipsum mutilare, et lapidem esse, lignumve, aut rem quamlibet sensus expertem astruere. Non ergo circa mendacium nos *ἑταιριοὺς*, id est, Sociatores vocitatis : nos vero vicissim Dei mutilatores vos appellamus.

Insuper nos tanquam idololatrias criminantur, quia crucem adoramus, quam et ipsi adominantur.

A *ἡμεῖς, φάμεν, οὐδαμὴν ἄλλ' ὅπως ἡ γραφή καθήλθεν εἰς τὸν προφήτην ὁμῶν, ἐρωτῶμεν. Καὶ ἀποκρίνονται, ὅτι ἐν ὅσῳ κοιμάται, κατέβη ἡ γραφή ἐπ' αὐτοῦ. Καὶ τὸ γελῶδες πρὸς αὐτοὺς λέγομεν ἡμεῖς ὅτι λοιπὸν ἐπειδὴ κοιμώμενος εἰδέξατο τὴν γραφὴν, καὶ οὐκ ᾔσθετο τῆς ἐνεργείας, εἰς αὐτὸν ἐπιληρώθη τὸ τῆς δημῶδους παροιμίας ⁴. . .]*

Πάλιν ἡμῶν ἐρωτῶντων· Πῶς αὐτοῦ ἐντεταλαμένου ἡμῖν ἐν τῇ γραφῇ ὁμῶν, μὴδὲν ποιεῖν, ἢ δέχεσθαι ἀνευ μαρτύρων, οὐκ ἠρωτῆσατε αὐτόν, ὅτι Ἡρώτων αὐτὸς ἀπόδειξον διὰ μαρτύρων, ὅτι προφήτης εἶ, καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθες, καὶ ποία γραφή μαρτυρεῖ περ σοῦ; οὐκ ἔστιν ὁμῖν ἀνευ μαρτύρων, οὐδὲ ἀγοράζειν, οὐδὲ πᾶσαι, οὐτὲ δὲ ὅμοις αὐτοὶ καταδέχεσθαι ὅσον, ἢ κτήνος ἀμάρτυρον ἔχειν ἔχετε μὲν καὶ γυναῖκας, καὶ κτήματα, καὶ δούλους, καὶ τὰ λοιπὰ διὰ μαρτύρων, μόνην δὲ πίστιν, καὶ γραφὴν ἀμάρτυρον ἔχετε· ὁ γὰρ ταύτην ὁμῖν παραδοὺς οὐδαμῶθεν ἔχει τὸ βέβαιον, οὐδὲ τις προμάρτυρ ἔκτείνου γυμνάζεται, ἀλλὰ καὶ κοιμώμενος εἰδέξατο ταύτην. Καλοῦσι δὲ ἡμεῖς ἑταιριοὺς ¹, ὅτι, φησὶ, ἑταῖρον τῷ Θεῷ παρσιτάγομεν, λέγοντες εἶναι τὸν Χριστὸν Υἱὸν Θεοῦ καὶ Θεόν. Πρὸς οὗς φάμεν, ὅτι τοῦτο οἱ προφῆται καὶ ἡ Γραφή παραβέβωκεν· ὅμοις δὲ ὡς ἰσχυρίζεσθε τοὺς προφήτας δέχεσθε. Εἰ οὖν κακῶς λέγομεν τὸν Χριστὸν Θεοῦ Υἱόν, κακῶς οὖν εἰδὼσαν καὶ παρὰ δὲ ἡμῖν. Καὶ τινες μὲν αὐτῶν φασιν, ὅτι ἡμεῖς τοὺς προφῆτας ἀλληγορήσαντες τοιαῦτα προστεθεικάμεν. Ἄλλοι φασὶν ὅτι οἱ Ἑβραῖοι μισοῦντες ἡμᾶς ἐπλάνησαν, ὡς ἀπὸ τῶν προφητῶν γράφοντες, ἵνα ἡμεῖς ἀπολωμεθα.

C *ab Hebræis, quo adversum nos odio perciti sunt, interitum traheretur.*

Πάλιν δὲ φάμεν πρὸς αὐτούς· Τῶν λεγόντων, ὅτι Χριστὸς Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πνεῦμα, πῶς λοιδόρετε ἡμᾶς ὡς ἑταιριοὺς; Ὁ γὰρ λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα ἀχώριστον ἐστὶ τοῦ ἐν ᾧ πέφυκεν· εἰ οὖν ἐν Θεῷ ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ, ὅλον ἐστὶ καὶ Θεὸς ἐστὶν. Εἰ δὲ ἑτερος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλογὸς ἐστὶ καὶ ὁμᾶς ὁ Θεός, καὶ ἄπνους. Οὐκοῦν φεύγοντες ἑταιριάζειν τὸν Θεὸν ἐκδέχασθε αὐτόν. Κρείσσον γὰρ ἦν λέγειν ὁμᾶς, ὅτι ἑταῖρον ἔχει, ἢ κόπτειν αὐτόν, καὶ ὡς ἄλθον, ἢ ἔξωλον, ἢ τι τῶν ἀναίσθητων παρσιτάγειν. Ὅσοι ὅμοις ἡμᾶς φευγοῦντες, ἑταιριοὺς καλεῖτε· ἡμεῖς δὲ Κόπτας ὁμᾶς προσπαγοῦμεν τοῦ Θεοῦ.

Διαβάλλουσι δὲ ἡμᾶς ὡς εἰδωλολάτρας προσκυνοῦντας τὸν σταυρὸν, ὃν καὶ βελύσσονται· καὶ φάμεν

VARIE LECTIONES.

⁴ Deest illud proverbium in omnibus cod. quod aliud esse non videtur nisi istud Platonis, Ὁρατὰ μὴ λέγεις. Vel, ὁνειροπλεῖ καθύδων. In cod. S. Hil. hoc saltem modo additur, σφάλων ἀποκαταμεινον. ¹ Regii codi. μάργος, vet. transl. prætessificans. Sic R. 2508 a verbo ἑταιριάζειν, quod infra usurpat auctor. Alii ἑταιριοὺς leg. ἑταιριστάς αὐ pro s. Vetus interpres *Heterastas* posuit.

πρὸς αὐτούς· Πῶς οὖν ὁμεις λίθον προσηγόρευσε ἅ κατὰ τὴν Καθάραν ὁ ὁμῶν, καὶ φιλεῖτε τὸν λίθον ἀσπαζόμενοι; Καὶ τινες αὐτῶν φασιν ἐπ' αὐτοῦ τὸν Ἀβραάμ συνουσίας τῇ Ἀγάρ· ἄλλοι δὲ ἐπ' αὐτὸν προσηγόρευσε τὴν κάμηλον, μὴ ὡς θύειν τὸν Ἰσαάκ. Καὶ πρὸς αὐτούς ἀποκρινόμεθα· Τῆς Γραφῆς λεγούσης, ἐπὶ ὄρος ἦν Ἀλαῶδες, καὶ ξύλα, ἀφ' ὧν καὶ εἰς τὴν ἀλοκάρπῳσιν σχίσας ὁ Ἀβραάμ ἐπέθηκε τῷ Ἰσαάκ· καὶ ἐπὶ μετὰ τῶν παίδων τὰς θύους καταλίπεν· πῶθεν οὖν ὁμῖν τὸ ληρεῖν; οὐ γὰρ ἐκείνα ξύλα θυμωδῶς κεῖται, οὐτε θύοι διαδοῦσιν. Αἰδοῦνται μὲν. Ὅμως φασιν εἶναι τὸν λίθον τοῦ Ἀβραάμ. Εἰτά φασιν· Ἔστιν τοῦ Ἀβραάμ, ὡς ὁμεις ληρεῖτε· τοῦτον οὖν ἀσπαζόμενοι, ἐπὶ μόνον ὁ Ἀβραάμ ἐπ' αὐτὸν συνουσίας γυναῖκα, ἣ ἐπὶ κάμηλον προσηγόρευσεν, οὐκ αἰδέσθαι, ἀλλ' ἡμεῖς εὐθύνετε ἐπὶ πρὸς σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ προσκυνούμεν, δι' οὗ δαιμόνων λογῆς, καὶ διαβόλου καταλύεται πλάνη; Οὗτος δὲ, ὅν φασιν λίθον, κεφαλὴ τῆς Ἀφροδίτης ἐστὶν ἢν προσεκύνουν, ἢν Καθάρ^a προσηγόρευον, ἐπ' ὃν καὶ μέγχι νῦν ἐγγλυφίδος ἡ ἀποσκίασμα τοῖς ἀκριβοῦς κατανοοῦσι φαίνεται.

Οὗτος ὁ Μάμεδ πολλὰς, ὡς εἴρηται, ληρυδίας συντάξας, ἐκάστη τούτων προσηγορίαν ἐπέθηκεν· οἷον ἡ γραφὴ τῆς γυναῖκος, καὶ ἐν αὐτῇ τέσσαρας γυναῖκας προφανῶς λαμβάνειν νομοθετεῖ, καὶ παλακάς, ἐὰν δύνῃται, χιλίας, ὅσας ἡ χεὶρ αὐτοῦ κατέσχευε ὑποκειμένης ἐκ τῶν τεσσάρων γυναικῶν· ἢν δ' ἂν βουλῇ ἀπολύειν, ἢ δαλῆσαι, καὶ κομίζεσθαι ἄλλην, ἐκ τῶν τοιαύτης αἰτίας νομοθετήσας· Σύμπεπον Ἰσραὴλ ὁ Μάμεδ Ζεὺς προσηγορευόμενον. Οὗτος γυναῖκα Ἰσραὴλ ὁραλὸν, ἢς ἡράσθη ὁ Μάμεδ. Καθημένων αὐτῶν, φησὶν ὁ Μάμεδ· Ὁ δαίνα, ὁ θεὸς ἐντεταλὸς μοι τὴν γυναῖκά σου λαβεῖν. Ὁ δὲ ἀπεκρίθη· Ἀπόστολος εἰ· ποιήσον ὡς οὗ ὁ θεὸς εἶπε· λάβε τὴν γυναῖκά μου. Ἄλλοι δὲ, ἵνα ἀνοθεν εἴπωμεν, ἐπὶ πρὸς αὐτόν· Ὁ θεὸς ἐντεταλὸς μοι, ἵνα ἀπολύσῃς τὴν γυναῖκά σου. Ὁ δὲ ἀπελυσεν. Καί μεθ' ἡμέρας πολλὰς. Ἀλλὰ, φησὶν, ἵνα κατὰ αὐτὴν λάβω ἐντεταλὸς ὁ θεός. Εἰτά λαβὼν, καὶ μοιγεύσας αὐτὴν τοιοῦτον ἔθηκε νόμον· Ὁ βουλόμενος ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ μετὰ τὸ ἀπολύσαι· ἐπ' αὐτὴν ἀναστρέψῃ, γαμήτω αὐτὴν ἄλλος. Οὐ γὰρ ἔστι λαβεῖν, εἰ μὴ γαμήθῃ ὅτ' ἐπ' αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ καὶ ἀδελφὸς ἀπολύσῃ, γαμήτω αὐτὴν ἀδελφὸς αὐτοῦ βουλόμενος. Ἐν αὐτῇ τῇ γραφῇ τοιαῦτα παραγγέλλει· Εἰργασαι τὴν γῆν, ἢν ὁ θεός ἔδωκε σοι, καὶ φιλοκάλλισον αὐτὴν· καὶ τότε ποιήσον, καὶ τοῦσδε· ἵνα μὴ πάντα λέγω, ὡς ἐκείνος, αἰσχερά.

Ἄλλην γραφὴ τῆς καμήλου τοῦ θεοῦ, περὶ ἧς λέγει, ἐπὶ τὴν κάμηλον ἐκ τοῦ θεοῦ, ἔκρινεν ὁμῶν τὸν ποταμὸν, καὶ οὐ διήρχετο μεταξὺ δύο ὁρίων διὰ τὸ

Ad quos dicimus, Qui sit igitur ut lapidi, qui in Chabatha vestra est, vos adscribitis, cumque complexantes deosculamini? Quidam illorum respondent super illo Abrahamum cum Agar coivisse: alii camelum illic alligasse cum Isaac immolaturus esset. Ad quæ nos reponimus: Cum dicat Scriptura, montem fuisse nemorosum et ligna habuisse, ex quibus segmentorum fascem Abrahamus Isaac ad holocaustum imposuerit, illumque asinas cum pueris reliquisse, unde vobis tot ineptiæ? Haudquaquam enim illic domosa ligna sunt, quin nec illac transitus asinis patet. Hinc illi quidem rubore suffunduntur: nihilominus Abrahami lapidem esse asserunt. Nos vero: Sitana Abrahami, alius, uti vos nugamini: non vos pudet cum Idcirco duntaxat oculari, quia super eum Abraham sit cum muliere congressus, aut quia eidem camelum alligavit; cum nos interim emendatione dignos habeatis, quod Christi crucem adoremus, per quæ potestates demonum, et diaboli fraudes prodigatæ sunt? Ceterum lapis ille quem aiunt, caput est Veneris quam adorabant, quamque Chaber nuncupabant, in quo etiam hodieque sculpti capitis effigies diligenter insipientibus apparet.

Mamed ille cum multa deliramenta, ut dictum est, conscripserit, eorum singula nomina indidit. Cujusmodi est scriptura (Sur. 4), seu caput mulleris, in qua prepalam lege sancit quaternas uxores accipere, et concubinas, si fieri possit, mille, quotque manus ejus subditas continent, præter quatuor illas uxores: quam licet voluerit, dimittere, aliamque, si allubescat, ducere, ob ejusmodi causam statuit. Socium habebat Mamed, Zeidum nomine (Sur. 33), cui formosa uxor erat, quam Mamed deperiret. Cum itaque una sederent, ait Mamed: Deus tu, præceptum mihi a Deo est, ut uxorem tuam accipiam. Cui ille respondet: Apostolus es, fac sicut dixit tibi Deus: uxorem meam accipe. Imo, ut rem a capite repetamus, ait illi: Mandavit mihi Deus ut uxorem tuam dimittas. Elapsaque diebus aliquot, dixit: Præcepit Deus ut eam quæ mihi sumerem. Deinde cum acceptam illam adulterio stuprasset, legem hanc tulit: Uxorem suam, qui viderit dimittat: quod si postquam dimiserit, ad eam revertatur, ducat illam alter. Non enim licet eam accipere, nisi ante ductam ab alio: ita ut si frater etiam illam dimiserit, ducatur a fratre ejus, si libuerit. Porro in scriptura sua ejusmodi quædam pronuntiat: Operare terram quam tibi dedit Deus, et studiose illam cole: atque hoc facito, et ad hunc modum; ne omnis ut ille obscena proferam.

Rursum scripturam edidit Cameli Dei, de qua narrat (Sur. 7, 11, et alibi): camelum ex Deo prodidisse, quæ totum fluvium ebiberet, neque inter

VARIE LECTIONES.

ἢ R. 2508. Βαγδάν· alii 2. Καθάρ· est, canis, seu sanum Neccanum. ἢ Als. Καθάρ. ἢ R. 2508 ἐκ γλυφίδος. Vetus interpr. inscriptio. ἢ R. 2508 ἢν ἰδῆται, ἐκ.

duos montes transiret, quia ipsi satis spatii non esset. Populus igitur, inquit, illius loci, uno die fluminis aquam potabat, altero camelus. Quæ cum aquam ebiberet, ipsa potabat illos, aquæ loco lac subministrans. Improbi vero cum essent illi homines, impetu facto camelum occiderunt. Hæc parvam camelum genuerat, quæ interfecta matre clamavit ad Deum, qui eam ad se assumpsit. Quocirca nos querimus ab eis: Undenam erat camelus illa? Ex Deo, in iuvunt. Cum nos rursus: Coivit cum ea camelus altera? hoc ipsi negant. Quoniam pacto igitur genuit? Nam camelum vestram videmus sine patre, sine matre, sine genealogia. Quæque ipsam genuit, male perit. Quin nec apparet quis admisarius ejus fuerit. Insuper et parva camelus assumpta est. Cur verò propheta vester, quocum, ut fertilis, locutus est Deus, de camelo non didicit, ubi pascatur, et a quibus mulgeatur? An forte ipsa quoque malis oppressa, perinde ac mater interiit? An præcursoris instar paradisi ante vos petiit, ex qua fluvius ille lactis, de quo nugamini, vobis manaturus sit? Tres quippe fluvios vobis in paradiso manare narratis, aquæ, vini, et lactis. Si vestra camelus, quæ vos anteverterit, extra paradisi degit, eam plane famie et siti exaruisse liquet; aut alii lacte ejus fruuntur: adeoque propheta vester frustra se cum Deo collocutum gloriatur, cui mysterium cameli revelatum non fuerit. Sin autem est in paradiso, aquam rursus exhibit, subindeque in medio paradisi deliciarum ob aquæ penuriam arescetis, ita ut vinum desideretis aqua non suppetente, quam totam camelus epotavit. Tum meri potu exardescetis, præ ebrietate cespitabitis, dormietisque: gravidine vero capitis per somnum etiam laborantes ex vini crapula, voluptatum quibus paradisi affluit obliviscemini. Carnam igitur hæc in nientem propheta vestri non venerunt, ne forte vobis in horto deliciarum acciderent? cur sollicitus de camelo non fuit, ubi nunc degat? neque vos ex illo sciscitatis estis, uti neque de fluvii illis tribus, quos vendicator ille somniorum edisseruit? Nos autem palam denuntiamus vobis, prodigiosam illam camelum vestram vos præcessisse in animas asinorum in quibus et vos, ceu jumentis nihil absimiles, versaturi estis. Illic porro exteriores tenebræ sunt, et pœna immortalis, ignis personans, vernia pervigil, et tartarei demones.

115 Rursus Mamed in scriptura *Mensæ* ait (Sur. 4): Christum a Deo mensam petiisse, quæ concessa ipsi fuerit. Deus enim, inquit, illi dixit: « Dedi tibi, tuisque mensam nulli corruptelæ obnoxiam. »

Præterea scripturam *Vaccæ*, aliaque deliramenta risu digna condidit (Sur. 2), quæ propter

A *non* *chorei* *chorei*. *Ααδς* *οὖν*, *φησιν*, *ἦν* *ἐν* *τῷ* *τόπῳ*, *καὶ* *τὴν* *μὲν* *μὴν* *ἡμέραν* *αὐτῆς*; *ἔπινα* *τὸ* *ὕδωρ*, *ἢ* *δὲ* *κάμηλος*; *τῇ* *ἐξῆς*. *Πίνουσα* *δὲ* *τὸ* *ὕδωρ* *ἐτραφεν* *αὐτοῦς*; *τὸ* *γάλα* *παρεχομένη* *ἀντὶ* *τοῦ* *ὕδατος*. *Ἀνέστησαν* *οὖν* *οἱ* *ἄνδρες* *ἐκείνοι* *πονηροὶ* *ὄντες*, *φησὶ*, *καὶ* *ἀπέκτειναν* *τὴν* *κάμηλον*. *τῆς* *δὲ* *γέννημα* *ὀπήρχεν* *μικρὰ* *κάμηλος*, *ἥτις*, *φησὶ*, *τῆς* *μητρὸς* *ἀναιρεθείσης* *ἀνεβόησε* *πρὸς* *τὸν* *θεόν*, *καὶ* *ἔλαβεν* *αὐτὴν* *πρὸς* *ἑαυτὸν*. *Πρὸς* *ὅς* *φημεν*. *Πόθεν* *ἡ* *κάμηλος* *ἐκείνη*; *Καὶ* *λέγουσιν*, *ὅτι* *ἐκ* *θεοῦ*. *Καὶ* *φημεν*. *Συνεβέβηθη* *ταύτῃ* *κάμηλος* *ἄλλη*; *Καὶ* *λέγουσιν*. *Ὅχι*. — *Πόθεν* *οὖν*, *φημὲν*, *ἐγέννησεν*; *Ὅρωμεν* *γάρ* *τὴν* *κάμηλον* *ὁμῶν* *ἀπάτορα* *καὶ* *ἀμήτορα* *καὶ* *ἀγενεαλόγητον*. *γενήσασα* *δὲ*, *κακὸν* *ἔπαθεν*. *Ἄλλ'* *οὐδὲ* *ὁ* *βιδάσας* *φαίνεται*, *καὶ* *ἡ* *μικρὰ* *κάμηλος* *ἀνελήφθη*.

B *Ὁ* *οὖν* *προφήτης* *ὁμῶν*, *ὃ* *καθὼς* *λέγετε*, *ἐλάλησεν* *ὁ* *θεός*, *διὰ* *τί* *περὶ* *τῆς* *καμήλου* *οὐκ* *ἔραθε*, *ποῦ* *βόσκειται*, *καὶ* *τίνας* *γαλεύονται*, *ταύτην* *ἀμειλόντες*; *Ἡ* *καὶ* *αὐτὴ* *μὴ* *ποτε* *κακοῖς*, *ὥς* *ἡ* *μήτηρ*, *περιτρυφούσα* *ἀνηρέθη*, *ἣ* *ἐν* *τῷ* *παραδείσῳ* *πρόδρομος* *ὁμῶν* *εἰσῆλθεν*, *ἀφ'* *ἧς* *ὁ* *ποταμὸς* *ὁμῶν* *ἵσταται*, *ὃν* *ληρῆτε*, *τοῦ* *γάλακτος*; *Τρεῖς* *γάρ* *φατε* *ποταμούς* *ὁμῶν* *ἐν* *τῷ* *παραδείσῳ* *ῥέειν*, *ὕδατος*, *οἴνου*, *καὶ* *γάλακτος*. *Ἐάν* *ἐκτός* *ἔστιν* *ἡ* *πρόδρομος* *ὁμῶν* *κάμηλος* *τοῦ* *παραδείσου*, *δῆλον* *ὅτι* *ἀπεξηράνθη* *πεῖν* *καὶ* *δίψῃ*. *ἢ* *ἄλλοι* *τοῦ* *γάλακτος* *αὐτῆς* *ἀπολαύσουσι*. *καὶ* *μάτην* *ὁ* *προφήτης* *ὁμῶν* *φρυάττεται*, *ὡς* *ὀμιλήσας* *θεῷ*. *οὐ* *γάρ* *τὸ* *μυστήριον* *αὐτῷ* *ἀπακαλύφθη* *τῆς* *καμήλου*. *Εἰ* *δὲ* *ἐν* *τῷ* *παραδείσῳ* *ἔστι*, *πάλιν* *πίνει* *τὸ* *ὕδωρ*, *καὶ* *ἀνυδρία* *ξηραίνεσθαι* *ἐν* *μέσῳ* *τῆς* *τροφῆς* *τοῦ* *παραδείσου*. *Κάν* *ἡ* *οἶνον* *ἐκ* *τοῦ* *παραδείσου* *ἐπιθυμήσῃτε* *ποταμοῦ*, *μὴ* *παρόντος* *ὕδατος* (*ἀπέπνευ* *γάρ* *ὁ* *ὄλον* *ἡ* *κάμηλος*) *ἀκρατον* *πίνοντες* *ἐκκαίσεσθαι*, *καὶ* *μέθῃ* *καρπαταίεσθαι*, *καὶ* *καθεύδεσθαι*. *καρθηβαρύνοντες* *δὲ* *καὶ* *μεθ'* *ὕπνου*, *καὶ* *κακραιπαληκότες* *ἐξ* *οἴνου*, *τῶν* *ἡδῶν* *ἐπιλανθάνεσθαι* *τοῦ* *παραδείσου*. *Πῶς* *οὖν* *ὁ* *προφήτης* *ὁμῶν* *οὐκ* *ἐνενοήθη* *ταῦτα*, *μὴ* *ποτε* *συμβῇ* *ὁμῶν* *ἐν* *τῷ* *παραδείσῳ* *τῆς* *τροφῆς*; *Οὐδέποτε* *περὶ* *τῆς* *καμήλου* *πεφρόντιεν*, *δοῦναι* *οὖν* *διάγειν*.

C *Ἄλλ'* *οὐδὲ* *ὁμῶν* *ἑρωτῆσατε* *αὐτὸν*, *ὡς* *ὁμῶν* *περὶ* *τῶν* *τριῶν* *διηγόρευσεν* *ὀνειροπολούμενος* *ποταμῶν*. *Ἄλλ'* *ἡμεῖς* *σαφῶς* *τὴν* *θauμαστήν* *ὁμῶν* *κάμηλον* *εἰς* *φυγὰς* *ὄνταν*, *δοῦναι* *καὶ* *ὁμῶν* *μέλλετε* *διάγειν*, *ὡς* *κτηνώδεις*, *τροδοραμοῦσαν* *ὁμῶν* *ἐπαγγελλόμεθα*. *Ἐκείσε* *δὲ* *σκότος* *ἔστι* *τὸ* *ἐξώτερον*, *καὶ* *κόλασις* *ἀτελειότητος*; *πῆρ* *ἡ* *χοῦν*, *σκόλης* *ἀκοίμητος*, *καὶ* *ταρτάρι* *δαίμονις*.

D *Πάλιν* *φησὶν* *ὁ* *Μάμεδ*. *ἡ* *γραφὴ* *τῆς* *τροπῆς* *λέγει* *δὲ* *ὅτι* *ὁ* *Χριστὸς* *ἡγήσασθαι* *παρὰ* *τοῦ* *θεοῦ* *τράπεζαν*, *καὶ* *ἐδόθη* *αὐτῷ*. *Ὁ* *γάρ* *θεός*, *φησὶν*, *εἶπε* *αὐτῷ*, *ὅτι* *ἔδωκά* *σοι* *καὶ* *τοῖς* *σοῖς* *τράπεζαν* *ἀφθαρτον*.

Ἡ *Πάλιν* *γραφὴν* *Βοιδίου*, *καὶ* *ἄλλα* *τινὰ* *ληρήματα* *λέγει* *ἡ* *ἱστορία*; *ἄρα*, *ἃ* *διὰ* *τὸ* *πλῆθος* *παραδρα-*

VARIE LECTIONES.

¹ Sic Reg. 2508. Sic et vetus interpres *etsi vinum*: alii *καὶ*. ¹ R. 2508 *διά*. = Sic R. 2508. Sic vetus interpres *vobis*: alii, *ὁμῶν*. = Hucusque codd. Regii 2930 et 3241, ac vetus interpr. ^o Cod. Aug. *κυνιδίου*. Nullum ejusmodi titulo caput inscriptum existit in Alcerano: sed secundum est caput *raccæ*.

μὲν οἶμαι δεῖν. Τοὺτους περιτέμνεσθαι οὐκ γυναιξὶ A
νομοθετήσας, καὶ μήτε σαββατίζειν, μήτε βαπτίζεσθαι
προσέτας, τὰ μὲν τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἀπηγορευμένων
ἐπιβίβειν, τῶν δὲ ἀπύχουσι παραδούς· οὐνοποσίαν δὲ
παντελῶς ἀπηγόρευσεν.

ρρ'. Χριστιανοκατήγοροι (71), καίτοι καὶ λέγονται,
ὅτι τῶν Χριστιανῶν λατρευόντων ἐν τῷ θεῷ ζῶντι, καὶ
ἀληθινῶς ἐν τριάδι ἀνυμνοῦμένῳ κατηγορήσαν, ὅτι
ταῖς σεπταῖς εἰκόσι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ, τῆς τε ἀρχάντου δεσποίνης ἡμῶν καὶ ἁγίας
θεοτόκου, τῶν ἁγίων ἀγγέλων, καὶ ἁγίων αὐτοῦ
ἐλάτρευσαν, ὡς θεοίς, καθάπερ Ἕλληνας. Εἰκονο-
κλάσται δὲ, ὅτι τὰς αὐτὰς ἁγίας καὶ σεπτάς εἰκόνας,
πᾶσιν ἀπὸ τοῦ προαίρεσιν ἐνδείξαντες, συντριβῇ,
καὶ πυρὶ παραδεδώκασιν. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς ἐν B
τοῖς τοίχοις, τὰς μὲν ἀπέξεσαν, τὰς δὲ ἀσέσωπαι καὶ
μυλῶνι ἠγρεύσαν. Θυμολόγοντες δὲ, ὅτι καὶ τὸν ἱερωσύνης
λαβόντες, τὴν αἵρεσιν τῷ θυμῷ καθοπίσαντες, τοὺς
ταύτας ἀποδικοιμῶνους αἰκισμοί· καὶ βασάνους ἀμέ-
τρως ἐπιμύθησαν. Πλὴν καὶ ἐκ τοῦ αἰρεσιάρχου
ἐλαβον τὴν ἐπωνυμίαν.

VARIE LECTIONES.

¶ Hucusque cod. Aug. Quis vero Iconoclastarum hæresim ex toto omissam a Damasceno con-
cordat?

NOTÆ.

(71) Nicephorus CP. Antirr. 3, cap. 88, fra-
gmentum satis amplum ex libro quodam De hære-
sibus refert, ut ostendat hæresim hanc a Christia-
norum hostibus ortum traxisse. Initium fragmenti
iisdem fere totidemque verbis constat, quibus
nostri auctoris contextus; juxtaque idcirco illud
integrum edere. Ἰνα σοὶ τὸ λυσιτελεῖν καὶ εὖ γεγε-
νέναι ὁπάρξῃ, inquit Nicephorus ἐπ' εἰσουσίας πρό-
χαιται, ἀκούσαι, ὅθεν τε καὶ ὅπου· τὰ τῆς αἰρέσεως
ταύτης, πολλὸν δὲ ἀποστασίας, τὴν ἀρχὴν, καὶ τὴν
πρόδοσιν εἰληφεν, ἵνα εὐγνωστον γένεται, ὡς οὐ βα-
σιλικὸν, ἀλλ' ἰουδαϊκὸν φρόνημα τοῦτο κατηγορήμα.
Πρὸς γὰρ ταῖς λοιπαῖς ἀπάσαις αἰρέσεσιν, αἱ τῆς τοῦ
Χριστοῦ Ἐκκλησίαι παρὰ τοῦ ἑχθροῦ ἐνοικαρεῖται
κακῶς παρεφύσαν, καὶ αὐτὴ ἡ πικρὰ δυσσεβὴς
συμπαραβλάστησεν ἀθανάτη. Ἐκείναις γοῦν συ-
νταγμένῃ παρέταται, ἐκατοστῇ δευτέρᾳ ταῖς προ-
καταβλεπόμεναις ἐπαριθμουμένη. Ἐγχεῖ δὲ ὧδε·

Αἰρεσις PB Χριστιανοκατήγοροι, εἰσὶν Εἰκο-
νοκλάσται.

Χριστιανοκατήγοροι ἐκλήθησαν, ἐπειδὴ τῶν Χρι-
στιανῶν λατρευόντων ἐν τῷ θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῶς,
ἐν τριάδι προσκυνοῦμένῳ, κατηγορήσαν φάσκοντες,
ὅτι ταῖς σεπταῖς εἰκόσι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, τῆς τε ἀρχάντου δεσποίνης ἡμῶν καὶ
Παναγίας θεομήτορος, καὶ τῶν ἁγίων, ὡς θεοίς
καθάπερ Ἕλληνας ἐλάτρευον, καὶ ὡς εἰδωλούς
ἐθελον ἀπεχθάνεσθαι, τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν
αἰσχυρῶς καθύβριον, ταύτας τε καταστρεφόμενοι,
καὶ τοὺς σέβοντας, κατὰ τὴν παραδοθὲν ἀρχὴν Χρι-
στιανούς· ἔθος, πικρῶς αἰχολόγησαν. Ἰουδαϊκὸν δὲ καὶ
θεοσυγχεῖς τὸ φρόνημα. Οὕτω γὰρ φασὶ τῶν προ-
σοδύμενων τινὲς βλαστῆσαι τὴν αἵρεσιν. Ὡς κατὰ τὴν
Τιβεριάδα τῶν Ἰουδαίων τῆς θρησκείας· ὁπῆρχε τις
γνωρίζομενος, προέχων τε ἐν τῷ κατ' αὐτὸν ἔθνεϊ.
Ἡ ἐπὶ τὸν μὲν Τεσσαρακοντάπηχον. (Ἄλλος Σαραντά-
πηχος.) Ὅργανον δὲ τοῦ πονηροῦ τυγχάνων δαιμό-
νος, καὶ ἅλιν αὐτὸν εἰσδεχόμενος, φαρμακεία· καὶ
γυμνασία· οἱα τέλην τινὰ μετήρχετο. Οὗτος δυσμαθὴς
Χριστιανούς καθίστατο, καὶ τῇ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ
ἐδίακτα. Καὶ ἐπὶ καὶ ἐπατήρει καὶ τὸν κατ' ἐν

A multitudinem prætermittenda censeo. Sæpe cum
mulieribus circumcidi præcipit; neque Sabbatum
non observarent, neque baptizarentur injunxit.
Ex cibis in lege prohibitis quosdam sumere, et ab
aliquibus abstinere tradidit: at vini potu illos in
totum interdixit.

[101. Christianocallegori, sunt et dicuntur 116
qui Christianos uni, vivo, et vero Deo servientes
criminantur, ac si venerandas Domini Jesu Chri-
sti, et immaculatæ domine nostræ sanctæ Dei
Genitricis, sanctorumque angelorum, nec non
beatorum imagines, veluti deos more gentilium
colant. Iconoclastæ vero vocantur, quod conti-
meliosam prorsus mentem præferentes, sacras et
venerabiles imagines comminuerint, ignique tra-
siderint, et eos quæ depictæ in muris erant, quæ
abruerint, quæ calce et atramento obliverint.
Thymoleontes denique, quia potestatis quæ pollet,
arrepit opportunitate, furorē sectam armantes,
illos qui venerantur imagines, verberibus tormen-
tisquæ supra modum excruciant. Quin et ab hære-
sis principe id nominis acceperunt.]

ἐπιθέμενος λωθήσασθαι τὴν εὐδοκίαν. Εὐδοκίαν τοῦ-
τον τοῦ τηλικαύτου τοῦ φύλου τῶν Σαρακηνῶν κρα-
τοῦντος τὴν εὐδοκίαν. Ἰδέσθαι δὲ ἦν ὄνομα. Οἰκισ-
ται αὐτῶ καὶ οἱ αἰεὶς τὰ τῆς ἐνορίας ἐπιδεικνύμε-
νος, τῶν καταβλεπόντων αὐτῶ τινὰ προδύμναστον.
Καὶ ἅμα ὑποκινούμενος, ὡς εἴπερ ταῖς αὐτοῦ ὁμοί-
κας εἴξει, τὸ μακρόδιον ἔξει ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τὸν
τριακοντούτην ἐν αὐτῇ διανύσσει χρόνον. Ὁ δὲ
ἀναπνευστὴς τῇ κορυφῇ, ὅτε τὸν ἐκώσαστον
ἀπαξόμενος βίον, καὶ ἐπὶ μάλιστα τὰ τῆς φιλοσο-
φίας ἐπακτινέσθαι αὐτῇ πρὸς ἡδονὴν ἀποδεδυμένος,
τῷ λόγῳ τοῦ δυσσεβοῦς συνετίθετο. Ὁ δὲ ἦν καλεῖται
ἐπὶ τάχιστα τοὺς ἀνὰ πᾶσαν αὐτοῦ ἀρχὴν τὴν ὁμοσύνην
ἀνοστηλωμένην εἰκόνα, καὶ ὅλος πάντως ζῶν
ὁμοίωμα καθαιρεῖσθαι καὶ ἀφανίσθαι. Διαδοχικὸν
δὲ τοῦ θεομάχου τὸ κακοδύγημα, τὸν ὅλον ἡγερέ-
φαντος, ὡς δὲ καὶ λανθάνοντος, διὰ τοῦ τὸ πᾶν
ὁμοίωμα καθαιρεῖσθαι συγκαταβληθῆναι καὶ τῆς
καθ' ἡμᾶς ἱερογραφίας τὴν εὐκωμίαν. Καὶ ἐπὶ τὸ
ἀνόνιον τοῦτο ὄγμα παρήγγελλε, συγκαταβληθεὶς
εὐθὺς τοὺς ἄλλους ὁμοίωμασι καὶ ἀγέλασαι, καὶ ὁ
κατὰ τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας τῶν ἱερῶν εἰκονομα-
τῶν διάκτορος. Τοῦτων γὰρ τὸ μὲν ἀπέξεν, τὸ δὲ
κονίοντι· ἐξέφηνον. Ἐστὶ δὲ ἃ καὶ σὺν αἰτέσι
ἱεροῖς οἰκοῖ· τε καὶ οὐκ εἴπει, καὶ ἐσθίμασι τῷ πυρὶ
παραδίδον, καὶ ταῦτα γὰρ βεβήλους καὶ ἀνοσίους
ἐτολματο. Οἱ γὰρ εἰς τοῦτο πεισθέντες Χριστομα-
χούς Ἰουδαίους καὶ Σαρακηνούς τὰ διδογμένα πρῶ-
ταιν συνιγνάχαζον. Χριστιανοὶ δὲ καίτοι συνεδο-
μένοι καὶ βιαζόμενοι τοῦ τηλικαύτου βιάματος
ἐπάσασθαι οὐκ ἐπείθοντο. Ἐντεῦθεν οὖν καὶ αὐτῶ
ἐν τῇ Ῥωμανῶν ἀρχῇ τὸ κακὸν ἐπαυμάζον. Ὁ δὲ τὴν
λύσιν οὐ τῶν τυγχόντων τινὲς, ἀλλ' αὐτοὶ ἐδέξαντο
τῇ· ἱερωνύμης οἱ ἱεραρχοὶ· ποιεῖν μὲν ἐνομαζό-
μενοι, λῦσαι δὲ τὸν τρέπον καὶ τὴν προαίρεσιν
καθιστάμενοι. Ὡς ἐπύχοντο καὶ ὁ τηλικαύτος τῆς
Ναυαλείας ἐπισκοπὸς. Τὰ αὐτὰ γὰρ τοὺς θεομάχους
καὶ φρονήσαντας καὶ διαπραξέμενους, τὴν τοῦ θεοῦ
καθύβρισην Ἐκκλησίαν. Οἷον δὲ τέλος ὁ τῆς καλίας
ἐκότητος· εἰσηγήτης, ὁ παμμίαρος οὗτος· Ἐβραῖος
ἐδέξατο, παραδραμὴν οὐ δίκαιον. Ὁ γὰρ Ἰδὲος
ἐκείνος· οὐ κατεῖνας ἢ δὲ ἰναυτοὺς πρὸς μὲν ἐξ

[Centesima tertia hæresis Apocristæ qui et Doxarii. Hi gloriam suam querentes legi Dei non subijciuntur, nec sacerdotibus ejus, hæresisque Autoproscopiarum alumni sunt: canonicas sanctiones requirere gestiant: cumque nec sint episcopi nec plebis præsides, sed homines gregarii, ab Ecclesia catholica sejunguntur. Euchitarum seu Massalianorum more, Ascetas docent ecclesiasticis synaxibus non interesse, sed precibus quas in monasteriis fundunt esse contentos. Cum permistim et sine ordine mutuo diasideant (quia

Τρίτη καὶ ἑκατοστὴ αἵρεσις, Ἀποκρίσται (72), οἱ καὶ Δοξάριοι· οἱ τὴν ἰδίαν δόξαν ζητοῦντες, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐκ ὑποτάσσονται, οὕτε τοὺς ἱερεῖσιν αὐτοῦ· καὶ τὴν αἵρεσιν τῶν Ἀυτοπροσκοπιῶν ἐποστήμενοι, κανονικοῦς θεσμοῦς ἐπιζητοῦσιν· μὴ ὄντες μῆτε ἐπίσκοποι, μῆτε λαοῦ προσεστώτες, ἀλλ' ἀγέλατοι νινες, χωρίζονται τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Τοὺς δὲ Εὐχίτας, ἡγουῦ Μασσαλιανούς, ζηλώσαντες, τοὺς ἀσκηταὺς λέγουσι μὴ παραμένειν ἐκκλησιαστικὰς συνάξεις, ἀρκεῖσθαι δὲ ταῖς ἐν ἀσκητηρίοις αὐτῶν εὐχαῖς. Φόβον δὲ καὶ εἰς ἀλλή-

VARIÆ LECTIONES.

¶ Hæc habentur in cod. R. 2508, Vatic. 4182, et Cæsar. 44.

NOTÆ.

ἐπιδιδούς, τοῦ ζῆν κακῶς ἀπορρήγνυται. Ὁ δὲ τούτου υἱὸς Οὐλίδος τὴν προσηγορίαν τὴν ἀρχὴν τὴν τοῦ πατρὸς διαδεξάμενος, οἷα τὸν τακτικὸν ἐξαπατήσαντα, πικροτάτω καὶ ἐξαισίῳ θανάτῳ ἀναιρεθῆναι τὸν γόττα ἐπὶ τρεῖς, ἔδει τῆς κακίας τὰ ἐπίχειρα κομισάμενον. Εὐδοξὸς δὲ ἡ ἀνὰ τὴν ἰω Ἐκκλησίᾳ τὸν ἐαυτοῦ ἐπολιέτο κῆρυον, καὶ τὸν καινισμὸν τῶν ἱερῶν εἰκότων ἰδέσθαι. Ἀπαξ δὲ τῆς πικρίας ἐκείνης ἡ ῥῆξα τῇ Ῥωμαικῇ ἐμμεύεσα πολιτεία, φθάνει καὶ μέχρι τοῦ τότε κρατούντος· Ἀέων δὲ ἦν, καὶ τὴν προσηγορίαν, καὶ τὴν διδασκίαν· ὅς τοὺς ἰσοῖς τῷ Βαρδάρῳ τῆς ἀκακίας καὶ φιλοταρχίας κέντροις νυττόμενος, ἐπιμνεῖς κατὰ εὐσεβείας, τῶν θείων ναῶν τὴν λειτουργίαν ἐξορῶν τὴν ἰστούδαζεν. Οὐ καὶ τὴν ἀξίαν, καὶ τὴν δυσσεβίαν ὁ υἱὸς Κωνσταντίνου διαδεξάμενος, ἀποκινδυνεύει ἀνερρόπια κατὰ τῶν εὐσεβούντων τὴν πόλεμον. Σύνθετον τε ἱερῶν ἀνοσιῶν συνεκρότησε, καὶ τὸ ἀσεβὲς ἐαυτοῦ ἀθέλας δόγμα ἔθηκετο. Τίλειον μὲν τὰς ἱερὰς εἰκόνας ἐξαφανίζεσθαι, τοὺς δὲ προσκυνούντας, ἡ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν λόγον προσεβύοντες, βασάνοις πικραῖς καὶ αἰκίαις παραβιβόσθαι, ἑγκλήμα τούτοις εἰδωλοκρατίας ἐπάγων, οὗ ὧ· θεοὺς ταύταις τὴν προσκύνησιν νέμονται· τὸ δὲ ἱερὸν τοῦ μοναστηρίου βίον σχῆμα τίλειον ἀπαλύνεσθαι, καὶ καθυβρίζεσθαι, καὶ ἡ μεταμεινένουσα τὴν σολὴν τοὺς μονάζοντας, ἡ ποικιλίας τιμωρίας καθυποβάλλεσθαι. *Ut quod tibi utile sit, et quo bene habeas, accidat, penes te est audire, undenam et quo pacto hæresis hæc, seu potius apostasis et discessio, originem et progressum acceperit; quo perspicuum fiat, accusationem istam, non regie, sed Judaicæ indolis esse. Nam post cæteras hæreses omnes, quæ in Ecclesia ab inimico per summam ejus nequitiam seminata pullularunt, istæ quoque acerbissima simili impietate una prodiit. Quamobrem illarum quæ ante recensitæ erant, adjuncta catalogo subsequitur, numero centesima secunda, inque hunc modum habet:*

Hæresis CII. Christianocategori sive Iconoclastæ. ¶ Christianocategori appellati sunt, qui Christianos uni Deo et vero, qui in Trinitate adoratur, servientes, calumniati sunt, quasi venerandas Domini nostri Jesu Christi, nec non immaculatæ Domine nostræ sanctissimæque Dei Genitricis et sanctorum imagines, tanquam deos, gentiliū more, æreili observantia colant. Cumque eas velut idola abominentur, Ecclesia: Dei contumeliam irrogarunt, cum illas exertendo, tum qui eas juxta traditum a principio Christianis morem venerantur, diris suppliciis exercitando. Id quod plane Judaismum ac Dei odium sapit. In hunc quippe modum et senioribus nonnulli exortari hæresim serunt. Tiberiade vir quidam hand obscurus Judæorum superstitiosi addictus, qui primas apud gentiles suos obtineret, cujus cognomen Tessaractepheus (Al. Sarantapechus) cum improbi demonis instrumentum esset, cumque in ipso totum excep-

B set, veneficiis incantationibusque, seu arti cuiuspiam, operam navabat. Hic infenso erga Christianos animo erat, et invidia flore in Ecclesiam Christi æstuans. Quocirca tempus observabat, rem quam animo conciperat aggrediendi, ac pietati religionique labem inferendi. Quocirca nimiam illius qui Saracenis tunc imperitabat facilitatem cum perspectam habuisset (Jesidus ille vocabatur), conciliata sibi illius familiaritate, studium erga ipsum, uti par erat, obtinens, quadam ei grata et jucunda vaticinabatur. Tumque pollicitus erat, si suggestionibus suis morem gereret, imperii diuturnitatem, ita ut triginta annos regni integros ageret. Hic pro levitate mentis in ætem elatus, quippe qui luxuriosæ vite indulgeret, et libenter amplecteretur quæ ad libidinem prorogandam conferrent, impiis sermonibus assensum præbuit. Ille subinde suadere, uti subditis suis juberet quancunque erectam imaginem, et cuiusvis animalis expressam similitudinem dejicere et destruere. Diabolicum hoc Dei hostis consilium erat, qui dolum celaret, quatenus omni eversa effigie, omne perinde picturarum sacrarum ornamentum, nemine animadvertente, pessumdarat. Ubi profanum hocce decretum promulgatum fuit, una cum similitudinibus aliis et statuis mox per Ecclesias Christi, sacrarum quoque imaginum decor auferebatur, quarum alias eraderent, alias calce et pulvere oblinendo delebant, quin etiam cum ipsis sacratis cædibus, vasibus, et indumentis igni traderent: atque hæc profanis et impuris manibus impune perpetrabantur. Nam qui ad id missi erant, inimicos Christi Judæos, Sarracenosque ad jura perficienda urgebant: Christiani vero quantum vis impellerentur,

(72) Iconoclastis Apocristæ, seu Doxarii subijciuntur in quibusdam codd. quos alio nomine auctor non indicat. Paulicianos eum significasse pene affirmaverim; qui nempe Damasceni ætate Manichæorum hæresim excitarunt, a Paulo quodam et Joanne Syris hoc nomine donati. De quibus legendus Euthymius in Panoplia, qui de verbo ad verbum exseripsit quæ leguntur initio libri I Photii contra Manichæos, qui cum tribus aliis manu exaratis extat in bibliotheca Colbertina cum ejusdem auctoris Amphilocho.

Ut Epiphanius in epilogo Panarii contra hæreses, sic Damascenus fidei professionem tractatui de hæresibus ad modum appendicis subjecit. Hanc Lambecius Græce edidit in gratiam Cl. Cotelierii, tom. ult. Biblioth. Cæsar. At auctor compendii descriptas a se hæreses numero centum: sic quoque centum duntaxat recensentur in indiculis manu exaratis hæresim, de quibus egit Damascenus: ut nempe hæreses Autoproscopiarum, Iconoclastarum, et Apocristarum, cæteris tandem post absolutum opus adjunctæ sint.

λοος διαπεριμέναι· πολυχθές γάρ τὸ ψεύδος· τῆς ἀκακισμοειδέος κοινωνίας ἀποστάτης; τὴν ἀρρίθειαν ὁπακρίνομαι, ἄλλος ἄλλου χρίστων δείκνυσθαι σπένδων· οἱ μὲν θεῶν βάντιμα οὐ δέχονται, οὗτε τῆς θείας κοινωνίας μετέχουσιν· ἑτέροι δὲ οὐδὲ τύπον τοῦ τιμίου σταυροῦ νεωστὶ κατασκευασθέντα, ἢ σπητὴν εἰκόνα ἀσπάζονται, καὶ ὑπερανέχουσιν πάντων ἀνθρώπων οἰόμενοι, τὸ ἔσχατον τῶν κακῶν, καθόλου ἱερὰ οὐ δέχονται, ἀλλ' ἐν ὑποκρίσει φευδολόγων, κακωτέρως μὲν τὴν ἰδίαν συνείδησιν ἔχοντες, λογομαχοῦσιν εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ἔθλον, χόρτον, καλῆμην, τὰ τοῦ αἰωνίου πυρὸς ὑπερκαύματα λαυτοὺς θησαυρίζοντες. Καὶ ἀπίστως ἐξ ἰσοῦ καὶ ἡ τῶν εἰκονοχλαστῶν παροινία, καὶ ἡ τῶν Ἀποσχιστῶν παραπροσύνη, τὰ ἐκ διαμέτρου κακὰ καὶ ὁμότιμα τὴν αἰδέειαν.

Καὶ ταῦτα μὲν αἰρέσεις α. προγραφίσαι· ὑγράθησαν κατ' ἀπομνην διὰ τὸ εἶναι ταύτας τῶν λοιπῶν γεννητικῆς, ἀπὸ πᾶσαι αἰσι τὸν ἀρμόδιον ρ', τοῦτων ἀπάντων, ὡς περ τῶν βόθρων, ἡ ἅγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία ἀπεχόμενα, καὶ οὐτὸ τῆς ἁγίας Τριάδος σεσοφισμένη, ἐκδέχεται ὁρθῶς τε καὶ εὐσεβῶς, καὶ βοᾷ· Πιστεύομεν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι μίαν θεότητα, μίαν ὁλότητα, ἐνέργειαν μίαν, καὶ ὁμοῦς ἐν τρισὶ προσώποις, ἀσώμικτον σοφίαν, ἔκτιστον, ἀθάνατον, ἀκράτητον, ἀναρχον, ἀκίνητον, ἀπαθῆ, ἀπορον, ἀποιον, ἀβήτην, ἀτρέπτον, ἀνάλλωτον, ἀπείρηστον, ὁμοῦσον, ὁμοδόναμον, ὁμοῦρονον, ἰσοθεῖν, ἰσοφυῆ, ὑπερούσιον, ὑπεράγαθον, τρισυγῆ, τρισυλιον, τριλαμπῆ. Φῶς ὁ Πατήρ, φῶς ὁ Υἱός, φῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· σοφία ὁ Πατήρ, σοφία ὁ Υἱός, σοφία τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· αἷς θεός, καὶ εὐ τρεῖς θεοὶ· εἰ· Κύριος ἡ ἅγία Τριάς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι

A multitudine mendacium est), ecclesiastica communione relicta, exactam disciplinam simulantes, alius alio melior apparere satagis. Quidam eorum sacrum baptismum non admittunt, nec divinum communionis participes sunt. Alii neque figuram pretiosam crucis recens expressam, aut venerandam quamlibet imaginem saluant: et quod extremum malorum est, cum cunctis se putent antecellere, sacerdotem nequidem recipiunt, sed mendacium more, per simulatam virtutis speciem canteriatam conscientiam habentes, ad nihil utile verbis contendunt; sed lignum, fenum, stipulam, aeterni ignis fomitem sibi thesaurizant. Ceterum ex aequo abisi, cum Iconoclastarum furor, tum Apochistarum amentia; quae quidem e diametro opposita sunt, at impietate paria.

Epilogus. — Atque haec quas hactenus delineavimus haereses, compendio descriptae fuerunt, ex quibus reliquae sunt progenitae. Sunt porro numero centum, a quibus, veluti foveis et precipitiis, sancta et catholica Ecclesia fugiens, iuxta ac a sanctissima Trinitate erudita est, recte pieque docet et clamat: Credimus in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, unam in tribus hypostasibus Deitatem, voluntatem unam, actionem unam, unam et in tribus ex aequo personis sapientiam incorporealem, increatam, immortalem, incomprehensibilem, sine principio immobilem, pati aeternam, sine quantitate, sine qualitate, inscaphilem, immutabilem, invariabilem, incircumscripam, aequalis gloriae, potentiae, maiestatis, virtutis, naturae, substantiae et bonitatis longe maiorem, triplici splendore, triplici sole, triplici fulgore radiantem. Lumen est Pater, lumen Fi-

NOTE.

impellerentur, cogerenturque, tam violentum facinus aggredi rennuerunt. Malum istud cum inde natum esset, et increvisset, in Romanum subinde imperium grassatum est: cuius labem, non de vulgo quidam, sed ipsimet sacerdotii principes excoeperunt, qui pastores quidem audirent, lupi vero cum moribus, tum animi inductione essent. E quorum numero Nacollie episcopus exsistit. Nam cum eodem qua Dei hostes sentirent et egerent, Ecclesiam Dei probris asperauerunt. Quem vero suum Hebraeus ille scelestus qui mali auctor fuerat, nactus sit, silentio nequam fas est pratermittere. Eumvero Jexidus illa, cum ultra biennium et mensis oex asperates non fuisset, male periit. Huius vero filius, cui nomen Ulido erat, in posterum regnum accedens, praestigialorem tanquam patris subditorum acerbissima et crudelissima morte multari precepit, quo nequitis condigna poenitentia reportaret. Nos per Orientem Ecclesia ornatum resumpsit annum, et sacrarum imaginum instaurationem accepit. Cum autem huiusce amaritudinis radix in republica Romana jam insita esset, cum subinde occupavit, qui tunc temporis imperium tenebat. Hic erat Leo nomine et moribus, qui quoniam consimilibus ac barbarus ille luxurie et libidine stimulis pungebatur, quo erga Ecclesiam furoris percitus erat, dignorum temporum destruere picturas studuit. Cuius principatum Constantinus filius successionis iure captans, inferum adversus

pietatis alumnos bellum exortavit. Synodum aesariorum sacerdotum coegit, et impium irreligiositatis suae decretum edixit, ut imagines sacrae ex toto auferrentur, quique eas adorarent, vel pro earum defensionis verba facerent, diris cruciatibus et plagis occiderentur, ac si illis veluti diis adorationem adhiberent. Insuper et sacrum monasteria vitae institutum procul abijci, adridique ludibrio, atque monachos, qui vitam castam, aut bonis officiis addidi.

Hae prorsus conformia sunt narrationi quam Joannes Hierosolymitanus monachus, scilicet 5 synodi septima, coram Patribus recitavit, quumque eorum ediderunt, cum auctoritatibus Hist. Bizantinae post Theophanem. Quia vero Catholici contendunt minime posse esse Christi corporis effigiem, ut et alterius ejusmodi hominis exprimere, Copronymus cum avia Damasci corpus incircumscriptum existens affirmavit, adductisque in hanc rem Eusebii Caesariensis, Epiphani, Theodoli Ancyran, Macarii Magnae et aliorum praeceptorum libri, et quibus id erueri conabatur. Haec auctoritates cum profano dogmate septima synodus nihili habuit: tum deinde variis in Antirrheticis Nicephorus CP. excussit: cujus egregia opera vir pereruditus R. P. D. Anselmus Bandurius ordinis Benedictini monachus, mihi conjunctisimus. publici juris facturus est.

lius, lumen Spiritus sanctus. Sapientia est Pater, sapientia Filius, sapientia Spiritus sanctus : unus Deus, et non tres dñi : unus Deus, Trinitas sancta quæ in tribus personis existat. Pater est Pater, et ingenuus : Filius est Filius, genitus, et non ingenuus : est enim ex Patre. Spiritus sanctus genitus non est, sed procedens : quia est ex Patre. Nihil creatum, nihil primo-secundum, nihil domino-servum : sed Unitas Trinitasque est ; imo et erat, et est, et erit in sæcula ; intellecta per fidem et adorata : per fidem, inquam, non inquisitione, non investigatione, non demonstratione. Quanto magis enim investigatur, tanto magis ignoratur, et quo curiosius indagatur, eo amplius absconditur. Incuriosa igitur ratione adoretur et credatur a fidelibus Deus. Et quidem eum in tribus esse subsistentis crede. Quinam autem ipse sit, non inquiras. Ne intra teipsum dixeris : Ubinam est Deus ; ubique siquidem Deus est. Ne dicas : Quoniam modo est ? quoniam excedit omnem modum. Deus enim comprehendi nequit. Ne dicas, Quomodo Trinitas est ? Nam Trinitas pervestigabilis non est. Si vero Deum studiosius scruteris, teipsum mihi primum edisseras velim, et quæ circa te sunt. Quis animæ tuæ existendi modus ? quo pacto mens tua movetur ? quinam verbum generas ? qua ratione mortalis simul atque immortalis es ? Quod si hæc quæ intra te sunt, ignoras, quomodo ea quæ coelis sublimiora sunt anquirens non herrescis ? Vitæ fontem Patrem cogita, qui Filium cœu fluvium gignat ; et maris instar, Spiritum sanctum. Etenim fons, fluvius, et mare una natura sunt. Patrem radicem reputa, ramum Filium, fructum **118** Spiritum sanctum. Nam in tribus istis una substantia est. Sol est Pater, qui radium habet Filium, calorem Spiritum sanctum. Imaginem figuramque omnem Trinitas sancta longe superat. Cum partum audis ex Patre, corporalem cavesis ne intelligas : Verbum audiens, corporale verbum ne suspiceris : nec audito Spiritus Dei vocabulo ventum aut spiramen tibiingas ; sed sola fide nihil curiosus gloriam dicito. Ex rebus namque creatis conditor et opifex intelligitur. Credo insuper Dei Filii in carne dispensationem ex Virgine inenarrabili modo sine semine factam esse, ut idem ipse sine confusione et conversione Deus et homo fuerit. Credendo gloriam ejus celebra, illius, inquam, qui cuncta propter te certo consilio disponit, elque per bona opera adorationem et cultum qui servum deceat, impende. Sanctissimam Dei Genitricem semperque Virginem Mariam, tanquam veram Dei Matrem adora et venerare ; omnes sanctos, uti servos illius. Ille si facias, rectus cultor existis sanctæ et inconfusæ Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti, unitus numinis et Deitatis, cui gloria ; et honor, et adoratio in sæcula sæculorum. Amen

VARIE LECTIONES.

• ἑξερπύσσει ; καὶ paulo post ἑρπύσσειται. • Leg. ἀνεξερπύσσειτος.

Α γνωρίζομένη · Πατήρ ὁ Πατήρ καὶ ἀγέννητος · Υἱὸς ὁ Υἱὸς, γεννητὸς καὶ οὐκ ἀγέννητος · ἐκ Πατρὸς γάρ · Πνεῦμα ἅγιον οὐ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτὸν · ἐκ τοῦ Πατρὸς γάρ · οὐδὲν κτιστὸν, οὐδὲν πρωτογενέστερον, οὐδὲν κυριότατον· ἀλλὰ Μόνος καὶ Τριάς ἐστι· καὶ ἦν καὶ ἐστὶ καὶ ἔσται εἰς τοὺς αἰῶνας· πίστις νοουμένη καὶ προσκυνουμένη· πίστις, ὃ ζητῆσαι, οὐδὲ ἑξαργήσει ; ὃ φανερώσει. Ὅσον γὰρ ἱρανεύεται, τοσοῦτον πλεον ἀγνοεῖται, καὶ ὅσον πολυπραγμονεῖται, ἐπιπλεον κρύπτεται. Ἀπερίεργον τοίνυν λόγον προσκυνεῖσθαι Θεὸς ὅπῃ τῶν πιστῶν. Καὶ ἐπὶ μὲν ἐστὶ Θεὸς ἐν τρισὶν ὁμοῦτάς ἐστι πιστεῖν· πῶς δὲ ἐστὶν, ὅπῃ τὸ πῶς ἐστὶ. Ἀκατάληπτος γὰρ ὁ Θεός. Μὴ εἴπῃς· Πῶς ἡ Τριάς ὑπάρχει Τριάς ; Ἀνεξερπύσσειτος· γὰρ ἐστὶν ἡ Τριάς. Εἰ δὲ Θεὸν πολυπραγμονεῖς, **B** πρῶτον εἰπὲ μοι σαυτὸν καὶ τὰ περὶ σαυτὸν. Πῶς ὑπάρχει σου ἡ ψυχὴ ; πῶς κινεῖται σου ὁ νοῦς ; πῶς γεννᾷς τὸν λόγον ; πῶς θνητὸς καὶ ἀθάνατος ὑπάρχεις ; Εἰ δὲ ταῦτα ἐν τῷ σεαυτοῦ δοῦτα ἀγνοεῖς, πῶς τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν οὐ φρίττεται ἐκζητῶν ; Πηγὴν ζωῆς νόσον τὸν Πατέρα, ὡς ποταμὸν γεννῶντα τὸν Υἱόν· θάλασσαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ γὰρ ἡ πηγὴ καὶ ὁ ποταμὸς καὶ ἡ θάλασσα μία φύσις ἐστὶ. Τρίαν νόσον τὸν Πατέρα, κλάδον τὸν Υἱόν, καρπὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Μία γὰρ ἐν τοῖς τρισὶν ἡ οὐσία. Ἥλιος ὁ Πατήρ, ἀκτίνα ἔχων τὸν Υἱόν, θερμὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πολλὸ ὅπῃ πᾶσαν εἰκόνα καὶ τύπον ἡ ἅγια Τριάς· μὴ τόσον ἀκούειν ἐκ Πατρὸς, σωματικὸν τόκον νοήσης· μηδ' ἐπὶ λόγον ἀκούειν, **C** λόγον σωματικὸν ὑπολάβῃς· μηδὲ Πνεῦμα Θεοῦ ἀκούειν, ἀνεμον καὶ ἀναπνοὴν νοήσης· ἀλλὰ πίστις μόνῃ ἀπερίεργον δόξαζε. Ἐκ γὰρ τῶν κτισμάτων αὐτοῦ ἀναλῶντος ὁ δημιουργὸς νοεῖται. Τὴν δὲ ἑσχατον οἰκονομίαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐκ Παρθένου ἁγίας ἀσπύρας, ἀπρόσβως γεννηθῆσαι, τὸν αὐτὸν ἀσυγχύτως καὶ ἀτρέπτως Θεὸν καὶ ἀνθρώπον πιστεύων δόξαζε, τὸν διὰ σὲ πάντα οἰκονομήσαντα, καὶ αὐτῷ προσκύνῃσιν καὶ λατρίαν εἰ· ἔργων ἀγαθῶν ἀπόνευε. Τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ Ἀσιναρθένον Μαρίαν, ὡς ἀληθὴ Μήτηρα Θεοῦ προσκύνων καὶ σέβόμενος, καὶ πάντας τοὺς ἁγίους, ὡς αὐτοῦ θεράποντας. Οὕτως ποιῶν ὑπάρχεις ὁρθότομος λατρεῖς τῆς ἁγίας καὶ ἀσυγχύτου Τριάδος, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, τῆς μιᾶς Θεότητος, ἥ ἡ δόξα, **D** καὶ ἡ τιμὴ, καὶ προσκύνῃς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN LIBRUM DE FIDE ORTHODOXA PROLOGUS.

Christianam dialecticæ regulis, recensitisque priscarum hæresum erroribus, succedit tandem liber *De fide orthodoxa*: in quo eundem quem Theodoretus in *divinorum dogmatum Epitome* instituerat, ordinem tenuit Damascenus; at non item methodum. Ille enim ex proprii ingenii molimine, adductis sacræ pagine testimoniis, adversus hæreticos varia componens argumentorum genera, compendiarium theologiæ digessit tractationem: Nos vero non ex Scriptura solum, verum etiam ex conglobatis sanctorum Patrum sententiis, ea qua par erat tum perspicuitate, tum brevitate, inexhaustum traditionis promptuarium protulit, in quo nihil reperire sit quod vel ab œcumenicis synodis sanctum non fuerit, vel a probatis Ecclesiæ magistris acceptum.

In primis vero secutus est Gregorium Nazianzenum, qui ob accuratissimam in rebus divinis eruditionem *Theologus* audire meruit, quique vix ullum Christianæ doctrinæ caput intactum reliquit in suis quæ supersunt operibus, absque ulla vel levissimi erroris novo aut suspitione. Hujus libros ea legerat assiduitate, ut omnes fidei memoria complexus videatur. Quocirca in hoc passim opere non tam Joannem Damascenum quam Gregorium Theologum orthodoxæ fidei mysteria edisserentem audieris. Ad hæc Basilium Magnum ascivit, Gregorium Nyssenum, atque in primis eorundem amicissimum Nemesium, Emesæ in Syria episcopum, Cyrillum itidem Alexandrinum, Leonem Magnum, Leontium Byzantinum, Maximum ¹¹⁹ martyrem; Athanasium quoque, Chrysostomum, Epiphaniū, atque, ut alios taceam scriptorem illum qui Dionysii Areopagitæ nomen assumpsit. Horum omnium lectis hinc inde sententiarum floribus, saluberrimæ doctrinæ suavissima mella confecit. Id enim proposuerat sibi, ut sua nequaquam aut nova cuderet, sed veterum potius placita, variis in voluminibus sparsa, in unum opus theologicum congereret. Quam quidem diligentissimi præceptoris methodum, quo facilius percipiat lector, auctorum nomina et libros, ex quibus singulas sententias descripsit, in ora marginali adnotare curabimus.

In laudem igitur cedat Joannis Damasceni, quod ipse catholicorum doctorum primus confertissimum sententiarum volumen digesserit. Quamobrem nedum in Oriente, verum etiam in Occidente et apud Latinos magna semper fuit apud theologos ipsius auctoritas; ex quo præsertim Eugenio tertio summo pontifice liber *De fide orthodoxa* Latine redditus est a Burgundione, cive Pisano. Hac porro translatione usi sunt Magister Sententiarum, S. Thomas, alique subinde theologi, donec decimo sexto sæculo ineunte, quod vetus illa rudi prorsus barbaraque dictione conscripta esset, castigationem aliam edere conatus est Jacobus Faber, Stapulensis. Verum cum hæc quoque in multis deficeret, elegantiorē eodem labente sæculo elaboravit Jacobus Billius, neque ea tamen, qua par erat diligentia et brevitate accuratam. Nam, ut animadvertit Combefisius, *Billius in vertendo Damasceno tirocinium posuit*. Billianam tamen nihili non fecit Combefisius ipse, qui novam operum Joannis Damasceni molitus editionem, non novam rursus translationem cudere, sed posteriorem illam emendare satius duxerat. Etenim probe noverat in multis labi doctissimos quosque prolixiorum voluminum interpretes, ac longe facilius esse aliorum errata castigare quam vel sua deprehendere. Nostra itaque translatio Billianam a suis expurgatam navis, atque ad breviorē orationem revocatam exhibebit. Ut autem accuratior cæteris prodiret editio nostra, præter antiquiores translationes, editionesque varias, quas adhibui, ad viginti et amplius codices manu exaratos, nec non ad illa Græcorum Patrum loca quæ consarcinavit Damascenus, Græcam phrasim dictionemve recensui. Quia etiam, prætermisissimam Fabri brevioribus, tum Judoci Cictovei, Neoportuensis, prolixioribus in singula capita commentariis, qui ad Patrum Græcorum intelligentiam percipiendam nihil aut parum conferant, Orientalis theologiæ specimena, tam ex illis doctoribus quos Damascenus exseribat, quam ex recentioribus Græcis, quos consulere mihi licuit, ob omnium oculos ponere in uberioribus adnotationibus aggressus sum.

Tritam apud Latinos libri *De fide orthodoxa* in quatuor itidem libros partitionem nullus Græcus codex exhibet, nec editio Græca Veronensis. Quin nec illa divisio in vetustis priscæ translationis Latine manuscriptis occurrit; nisi forte secunda recentiorque manu et amento in marginalibus quorundam oris adnotata. Ex quo falsus videtur Marcus Hopperus, qui in epistola nuncupatoria editionis utriusque Basileensis Græco-Latinæ, distributionem in libros quatuor tribuit Latino interpreti; Fabro, ni fallor, ejus edebat translationem. Hujus tamen vestigia exstant in libris sancti Thomæ Aquinatis. Quamobrem existimo ejusmodi partitionem a Latinis excogitatam, introductamque fuisse, ad instar quatuor librorum *Sententiarum* Petri Lombardi. Solus codex Regius n. 3445, isque admodum recens, librum *De fide orthodoxa* in duas partes scindere videtur, ut nempe prior *κατὰ τῆς θεολογίας*, hoc est de Deo uno, trino, creatore et providore disserat; posterior vero *κατὰ τῆς οἰκονομίας* sive de

Deo carne facto, redemptore et remuneratore. Verum huic divisioni obsistit manifesta connexio capitis 43, in quo *De divina aconomia* sive de incarnatione agitur, cum iis quæ in fine cap. 42, cui titulus, *De prædestinatione*, proxime præcedunt, ut unus sit prorsus capitis utriusque continuus sermo: quem hærum in quadrifaria partitione altera nemo non deprehendit. Cæterum ne novitate nimia lectorem distributioni illi assuetum percellerem, Hoppeum secutus, Græca quidem capita iisdem 120 numeris obsignavi, qui in codicibus Græcis adnotantur; Latinam vero translationem in libros quatuor partiri non dubitavi.

Translationis Latinae veteris editionem nullam reperi: Jacobi vero Fabri versionem Parisiis evulgavit Judocus Clitoveus ex officina Henrici Stephani, anno 1512 cum suis commentariis. Anno deinde 1535 Henricus Petrus typographus Basileensis, Latine edidit opera quæ exstant S. Joannis Damasceni, unaque adeo libros quatuor *De fide orthodoxa*, *Jacobo Fabro Stapulensi interprete*; sed absque ullis commentariis. Post annos aliquot Henricus idem in altera editione commentarios Clitoveanis breviores adjecit, et in illa rursum, quæ anno 1537 prodit; in quarum inscriptione hæc cum aliis apposita sunt: *Nunc primum adnotationes, impedita, difficiliora, sublimioraque omnia explicantes, accesserunt.* Enimvero antiquiorem non novi in qua expositiones istæ qualescunque habeantur. Harum porro Jacobum Fabrum auctorem fuisse asserit Henricus Gravius, ordinis Prædicatorum, in sua operum sancti Joannis Damasceni editione Latina, quam publici juris fecit Colonia ex officina Petri Quentel, anno 1546. Ac profecto quidem quibusdam in locis, et in primis, ubi de sanctissimo Eucharistia mysterio sermo est, frigidiora sunt quæ adnotantur, nec satis catholicam fidem exprimentia. Quod non sine dolore dictum sit, propter virum quem aliqui, ceu gentilem pene meum, venerabundus suspicerem, nisi se religionis avitæ desertiorem, aut novatorum saltem studiosiorem præbuisset. Ad Gravii nostri editionem quod spectat, ut erat Latine et Græce doctus, Jacobi Fabri translationem cum textu Græco contulit recensuitque, et perbrevis scholiis illustravit, *hæreticorum causa*, inquit in epistola nuncupatoria ad Osvaldum comitem Montensem, potissimum ubi doctrinam Ecclesie per Damascenum assertam ipsi nequiter convellunt.

Librum *De fide orthodoxa* primum Græce solum Veronæ excudendum curavit Donatus Veronensis, anno 1531 et Clementi septimo obtulit. Tandem anno 1548 Græce et Latine simul prodit, atque iterum anno 1575. Anno deinde 1577 translationem suam Jacobus Billius Parisiis edidit absque Græco contextu: eademque rursum ibidem excusa est annis 1603 et 1617.

dic monere supervacaneum non erit tom. VI Operum S. Cyrilli Alexandrini magnam partem exstare libri primi, ut aiunt, *De fide orthodoxa*, ejusdem doctoris nomine inscriptam, id quod librarii ejusdam oscitantia factum non dubito, qui cum Cyrillianis aliis Damascenicis hæc repperit.

CAPITA DOGMATICA.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ.

1. Deum comprehendi non posse, nec ea quæ a SS. prophetis, apostolis, et evangelistis tradita non sunt, curiosius inquirenda esse.

2. De his quæ sermone exprimi possunt, vel non possunt, deque his quæ in cognitionem cadunt, vel quæ cognitionem fugiunt.

3. Demonstratio quod Deus sit.

4. Quidam sit Deus; quodque comprehendi non possit.

5. Demonstratio quod Deus unus sit, nec multi.

6. De Verbo Dei et Spiritu.

7. De Spiritu sancto.

8. De sancta Trinitate.

9. De iis quæ de Deo dicuntur.

10. De divina unione et distinctione.

11. De iis quæ de Deo modo corporei dicuntur.

12. De iisdem rebus.

13. De loco Dei, et quod solus Deus incircumscribitur sit.

14. Proprietates divinae naturæ.

15. De aëculo.

16. De rerum creatione.

17. De angelis.

18. De diabolo et demonibus.

19. De creatura visibili.

20. De coelo.

α'. Ὅτι ἀκατάληπτος ἐὼς θεῶν, καὶ ὅτι οὐ δεῖ ζητεῖν καὶ περιεργάζεσθαι τὰ μὴ παραδομένα ἡμῖν ὅσοι τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν.

β'. Περὶ θητῶν, καὶ ἀπορήτων, καὶ γνωστῶν, καὶ ἀγνωστῶν.

γ'. Ἀποδείξις ὅτι ἐστὶ θεός.

δ'. Περὶ τοῦ, τί ἐστὶ θεός; ὅτι ἀκατάληπτος.

ε'. Ἀποδείξις ὅτι εἷς ἐστὶ θεός, καὶ οὐ πολλοί.

ς'. Περὶ λόγου θεοῦ, καὶ πνεύματος.

ζ'. Περὶ ἁγίου πνεύματος.

η'. Περὶ τῆς ἁγίας τριάδος.

θ'. Περὶ τῶν ἐκ θεοῦ λεγομένων.

ι'. Περὶ θείας ἑνώσεως καὶ διακρίσεως.

ια'. Περὶ τῶν σωματικῶν ἐκ θεοῦ λεγομένων.

ιβ'. Περὶ τῶν ἀόψων.

ιγ'. Περὶ τόπου θεοῦ, καὶ ὅτι μόνον ἐὼς θεῶν ἀκατάληπτος.

ιδ'. Τὰ ἰδιώματα τῆς θείας φύσεως.

ιε'. Περὶ αἰῶνος.

ις'. Περὶ δημιουργίας.

ιδ'. Περὶ ἀγγέλων.

ιε'. Περὶ διαβόλου καὶ δαιμονίων.

ις'. Περὶ κρίσεως ὁρατῆς.

ιζ'. Περὶ οὐρανοῦ.

- κα. Περὶ φωτός, πυρός, φωστῆρων, ἡλίου τε
 καὶ σελήνης, καὶ ἀστέρων.
 κβ. Περὶ ἀέρος καὶ ἀνέμων.
 κγ. Περὶ ὕδατων.
 κδ. Περὶ τῆς γῆς καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς.
 κε. Περὶ παραδείσου.
 κς. Περὶ ἀνθρώπου.
 κζ. Περὶ ἡδονῶν.
 κη. Περὶ λύπης.
 κθ. Περὶ φόβου.
 λ. Περὶ θυμοῦ.
 λα. Περὶ τοῦ φανταστικοῦ.
 λβ. Περὶ αἰσθήσεως.
 λγ. Περὶ τοῦ διανοητικοῦ.
 λδ. Περὶ τοῦ νοημονευστικοῦ.
 λε. Περὶ τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου καὶ τραποειχτοῦ.
 λς. Περὶ πάθους καὶ ἐνεργείας.
 λζ. Περὶ ἐνεργείας.
 λη. Περὶ ἐκουσίου καὶ ἀκούσιου.
 λθ. Περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, τούτῳ περὶ τοῦ αὐ-
 τεξουσίου.
 μ. Περὶ τῶν γινόμενων.
 μα. Περὶ τοῦ, διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτεξούσια
 γεγονότα.
 μβ. Περὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν.
 μγ. Περὶ προνοίας.
 μδ. Περὶ προγνώσεως καὶ προορισμοῦ.
 με. Περὶ τῆς θείας οἰκονομίας, καὶ περὶ τῆς
 πρὸς ἡμᾶς κτενέμονίας, καὶ τῆς ἡμῶν σωτη-
 ρίας.
 μς. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς συλλήψεως τοῦ Λό-
 γου καὶ τῆς θείας αὐτοῦ σαρκώσεως.
 μζ. Περὶ τῶν δύο φύσεων.
 μη. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀντιθέσεως.
 μθ. Περὶ ἀριθμοῦ τῶν φύσεων.
 ν. Ὅτι πᾶσα ἡ θεία φύσις ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς
 ὑποστάσεων, ἡρώδῃ πᾶσιν ἀνθρωπίνῃ φύσει,
 καὶ οὐ μέρος μέρος.
 να. Περὶ τῆς μιᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑποστα-
 σεως.
 νβ. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ὅτι συνεχῶς ποσὸν
 ἀνάγονται αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις, ἢ ὅτι τὸ
 διωρισμένον;
 νγ. Πρὸς τὸ, εἰ οὐκ ἔστι φύσις ἀνεκτίστος
 ἀπάντητος.
 νδ. Περὶ τοῦ Τρισυγίου.
 νε. Περὶ τῆς ἐν εἰδεί καὶ ἐν ἀτόμῳ θεωρουμέ-
 νης φύσεως, καὶ διαφορᾶς ἐνώσεως καὶ σαρκώ-
 σεως, καὶ πῶς ἐκκληπτέον, τὴν μίαν φύ-
 σιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην.
 νς. Ὅτι Θεοτόκος ἡ ἁγία Παρθένος.
 νζ. Περὶ τῶν ἰδιωμάτων τῶν δύο φύσεων.
 νη. Περὶ θαυμαμάτων, καὶ αὐτεξουσίαν τοῦ Κυ-
 ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.
 νθ. Περὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἐν Κυρίῳ ἡμῶν
 Ἰησοῦ Χριστοῦ.
 ξ. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Εἰ δύο φύσεων καὶ
 ἐνεργειῶν ὁ ἄνθρωπος, ἀνάγκη ἐπὶ Χριστοῦ
 εἶναι δύο φύσεις καὶ τοσαύτας λέγειν ἐνεργείας.
 ξα. Περὶ τοῦ τεθεωσθαι τὴν τε φύσιν τῆς τοῦ
 Κυρίου σαρκὸς, καὶ τὸ θάλαμα.
 ξβ. Ὅτι περὶ θαυμαμάτων καὶ αὐτεξουσίαν, νοῶν
 τε, καὶ νύσεων, καὶ σοφῶν.
 ξγ. Περὶ τῆς θεανδρικής ἐνεργείας.
 ξδ. Περὶ τῶν φυσικῶν καὶ ἀδιακρίτων πα-
 θῶν.
 ξε. Περὶ ἀγνείας καὶ δουλείας.
 ξς. Περὶ προκοπῆς.
 ξζ. Περὶ δαυλείας.
 ξη. Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου προσηυχῆς.
 ξθ. Περὶ οἰκτιρώσεως.
 ο. Περὶ τοῦ πάθους τοῦ σώματος καὶ τῆς ἀπα-
 θείας τῆς αὐτοῦ θεότητος.
21. De luce, igne, luminaribus, sole, luna et
 stellis.
 22. De aere et ventis.
 23. De aqua.
 24. De terra, et de eis ex ea productis.
 25. De paradiso.
 26. De homine.
 27. De voluptatibus.
 28. De tristitia.
 29. De timore.
 30. De ira.
 31. De phantasia.
 32. De sensu.
 33. De cogitatione.
 34. De memoria.
 35. De sermone intraneo, et prolato.
 36. De passione et actione.
 37. De actu.
 38. De voluntario et involuntario.
 39. De eo quod in nostra voluntate situm, hoc
 est de libero arbitrio.
 40. De illis quae sunt.
 41. Quam ob causam libero arbitrio proditi
 simus.
 42. De illis quae in nostra potestate posita non
 sunt.
 43. De providentia.
 44. De praescientia et praedestinatione.
 45. De Dei erga nos dispensatione et cura, de
 qua nostra salute.
 46. Quomodo conceptum sit Verbum, et de di-
 vina ejus incarnatione.
 47. De duabus naturis.
 48. De modo mutuae communicationis proprie-
 tatum.
 49. De numero naturarum.
 50. Quod tota divina natura in una eorum
 personarum totius humanae naturae unita sit,
 et non pars partis.
 51. De una Dei Verbi persona.
 52. Ad eos qui sciunt, an ad constantem
 quantitatem, an ad discretam Domini na-
 turae reducuntur.
 53. Ad illud quod quaeritur, utrum illa natura
 quae substantia caret, responsio.
 54. De hymno Trisagio.
 55. De natura quae in specie, et quae in indi-
 viduo consideratur, deque differentia uni-
 tionis et incarnationis: et quomodo illud
 accipiendum sit, eam Dei Verbi naturam in-
 carnatam.
 56. Quod Virgo sancta sit Dei Genitrix.
 57. De proprietatibus duarum naturarum.
 58. De Domini nostri Jesu Christi duplici vo-
 luntate et arbitrii libertate.
 59. De operationibus, quae in Domino nostro
 Jesu Christo sunt.
 60. Adversus eos qui dicunt, Si duae naturae
 et actiones sunt in homine, necesse est tres
 esse in Christo naturas, ac totidem dicere
 actiones.
 61. De eo quod carnis Domini natura et vo-
 luntas deificata sit.
 62. Iterum de voluntate duplici, arbitriique
 libertate; itemque de mente duplici, scien-
 tia, et sapientia.
 63. De theandrica, seu Deivirili, actione.
 64. De naturalibus, nec reprehensionis dignis
 passionibus.
 65. De ignorantia et servitute.
 66. De profectu.
 67. De timore.
 68. De Domini oratione.
 69. De appropriatione.
 70. De corporis Domini passione, ipsiusque
 divinitatis impassibilitate.

71. Quod Verbi divinitas ab anima et corpore inseparabilis manserit, etiam in Domini morte: et quod una interim persona persistenterit.
72. De corruptione et corruptela.
73. De descensu ad inferos.
74. De iis quæ resurrectionem secuta sunt.
75. De sessione ad dexteram Patris.
76. Adversus eos qui ita obijciunt: Si dum nature Christus est, aut creaturam colitis, naturam creatam adorando, aut alteram naturam dicitis adorandam, alteram non adorandam.
77. Cur Dei Filius, non Pater, aut Spiritus sanctus, homo factus sit; et quid factus homo præstiterit.
78. Ad eos qui querunt, Christi persona sitne creata, an increata.
79. Quando Christus est appellatus.
80. Ad eos qui sciscitantur, an sancta Dei Genitrix duas naturas genuerit, et an duæ naturæ in Christo pependerit.
81. Quomodo primogenitus dicatur unigenitus Dei Filius.
82. De fide et baptismo.
83. De fide.
84. De cruce: ubi rursus de fide.
85. De adoratione ad orientem.
86. De sacrosanctis et divinis mysteriis.
87. De genere Domini, deque sancta Dei Genitrice.
88. Quis sanctis, ipsorumque reliquis honos habendus sit.
89. De sanctis imaginibus.
90. De Scriptura.
91. De his quæ de Christo dicuntur.
92. Deum non esse auctorem malorum.
93. Non esse duo principia.
94. Cur Deus eos condiderit, qui peccaturi essent, nec penitentiam acturi.
95. De lege Dei, et lege peccati.
96. Adversus Judæos, de Sabbato.
97. De virginitate.
98. De circumcisione.
99. De Antichristo.
100. De resurrectione.

- αα'. Περὶ τοῦ ἀχώριστον διαμῆναι τὴν τοῦ Λόγου θεότητα τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σώματος καὶ ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ Κυρίου, καὶ μίαν διαμῆναι ὑπόστασιν.
- αβ'. Περὶ τῆς φθορᾶς καὶ διαφθορᾶς.
- αγ'. Περὶ τῆς ἐν τῷ ᾄδῃ καθέδου.
- αδ'. Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν.
- αε'. Περὶ τῆς ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθέδρας.
- ας'. Πρὸς τοὺς λέγοντας: Ἐἰ δύο φύσεις ὁ Χριστός, ἢ καὶ τῇ κτίσει λατρεύετε, φύσιν κτιστὴν προσκυνούντας, ἢ μίαν φύσιν προσκυνήτην λέγετε, ἢ μίαν ἀπροσκύνητον.
- αζ'. Διὰ τί ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐξηνθρώπησεν, καὶ οὐχ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα· καὶ τί ἐνανθρωπήσας καθώρθωσεν.
- ση'. Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ ὑπόστασις τοῦ Χριστοῦ κτιστὴ, ἢ ἀκτιστος.
- οθ'. Περὶ τοῦ πότε ἐκλήθη Χριστός.
- π'. Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ δύο φύσεις ἐγέννησεν ἡ ἁγία Θεοτόκος, καὶ εἰ δύο φύσεις ἐπὶ σταυρῷ ἐχράμηντο.
- πα'. Πῶς πρωτότοκος λέγεται ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.
- πβ'. Περὶ πίστεως καὶ βαπτίσματος.
- πγ'. Περὶ τῆς πίστεως.
- πδ'. Περὶ σταυροῦ, ἐν ᾧ καὶ περὶ πίστεως.
- πε'. Περὶ τοῦ προσκυνεῖν κατὰ ἀνατολὰς.
- πς'. Περὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀχράντων τοῦ Κυρίου μυστηρίων.
- πζ'. Περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ Κυρίου, καὶ τῆς ἁγίας Θεοτόκου.
- πη'. Περὶ τῶν ἁγίων καὶ τῶν λευφάνων αὐτῶν τιμῆς.
- πθ'. Περὶ εἰκόνων.
- ι'. Περὶ Γραφῆς.
- ια'. Περὶ τῶν ἐπὶ Χριστοῦ λεγομένων.
- ιβ'. Ὅτι οὐκ ἔστι τῶν κακῶν αἰτίας ὁ Θεός.
- ιγ'. Ὅτι οὐ δύο ἀρχαί.
- ιδ'. Τίνος ἕνεκεν προγινώσκων ὁ Θεὸς τοὺς ἁμαρτανεῖν καὶ μὴ μετανοεῖν μίλλοντας, ἐκτίσεν.
- ιε'. Περὶ νόμου Θεοῦ καὶ νόμον ἁμαρτίας.
- ις'. Κατὰ Ἰουδαίων, περὶ Σαββάτου.
- ιζ'. Περὶ παρθενίας.
- ιη'. Περὶ περιτομῆς.
- ιβ'. Περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου.
- ρ'. Περὶ ἀναστάσεως.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ

THE

ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΙΣΤΕΩΣ

EXPOSITIO ACCURATA

FIDEI ORTHODOXÆ

LIBER PRIMUS.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

A

CAP. I.

Ὅτι ἀκατάληπτον τὸ θεῖον, καὶ δεῖ οὐ δεῖ ζητεῖν καὶ περιεργάζεσθαι τὰ μὴ παραδεδομένα ἡμῖν ἀπὸ τῶν ἀγίων προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, καὶ εὐαγγελιστῶν.

Θεὸν οὐδεὶς ὥρακε πώποτε (1). Ὁ μονογενὴς υἱὸς, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἐξηγήσατο. Ἀρρῆγον οὖν τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον. Οὐδεὶς γὰρ ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, οὐδὲ τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον οὕτως οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ Πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου οἶδε τὰ ἐν αὐτῷ. Μὲνὰ δὲ τὴν πρώτην καὶ μακαρίαν φύσιν, οὐδεὶς ἔγνω ποτὲ τὸν Θεόν, εἰ μὴ ὃ αὐτὸς ἀπεκάλυψεν, οὐκ ἀνθρώπων μόνων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων καὶ αὐτῶν, φημὶ, τῶν Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ.

Οὐκ ἀφῆκε μέντοι ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν παντελεῖ ἀγνοεῖν. Πᾶσι γὰρ ἡ γνῶσις τοῦ εἶναι Θεὸν ὅπ' αὐτοῦ φυσικῶς ἐγκατέσπαρται. Καὶ αὕτη δὲ ἡ κτίσις, καὶ ἡ ταύτης συνοχή τε καὶ κυβέρνησις τὸ μαγιστεῖον τῆς θείας ἀνακηρύττει φύσει. Καὶ διὰ νόμου δὲ, καὶ προφητῶν πρότερον, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ υἱοῦ, Κυρίου δὲ, καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἡμῖν

Deum comprehendi non posse; nec ea quæ a sanctis prophetis et apostolis et evangelistis minime tradita sunt, curiosius inquirenda esse.

Deum nemo vidit unquam. Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit. Deus ergo nec oratione ulla explicari, nec ullo modo comprehendere potest. Nemo enim Patrem novit, nisi Filius; nec Filium, nisi Pater. Quin etiam Spiritus sanctus perinde novit ea quæ Dei sunt, atque Spiritus hominis novit ea quæ in ipso sunt. At vero, post primam illam beatamque naturam nemo unquam Deum cognovit, nisi cui ipse revelaverit. Neque de hominibus tantum mihi sermo est; sed de Virtutibus etiam illis mundo sublimioribus, de ipsis quoque Cherubim ac Seraphim.

Nōnos tamen in omnigena prorsus ignorantia versari passus est Deus. Nemo quippe mortalium est, cui non hoc ab eo naturaliter inaltum sit, ut Deum esse cognoscat. Quin ipsa res conditæ, earumque conservatio atque gubernatio, divinæ naturæ præstent majestatem. Ad hæc tum ante per legem et prophetas: tum postea per Unigenitum Filium suum, Dominum, Deum, et Salvatorem no-

¹ Joan. i, 18. ² Matth. xi, 17. ³ I Cor. ii, 11. ⁴ Sap. xiii, 5. ⁵ Greg. Naz. orat. 34.

VARIE LECTIONES.

^a Colb. 4730 et N. εἰς τὸν κόλπον. ^b Colb. 4750. Reg. 2930 μετὰ οὖν: sic Faber, post divinam igitur. Gravius edidit. Post divinam itaque.

NOTE.

(1) Θεὸν οὐδεὶς ὥρακε πώποτε, Deum nemo vidit unquam. Hic Judocus Clitoveus in prolixissimo commentario perperam pugnat Deum nemini visum in hacce vita mortali. Nihil istæ ad Damascenum, qui solum asserit divina mysteria Deo soli, divinisve SS. Trinitatis personis cognita esse tum iis deinde quibus Deus pro summa gratia, et quantum revelaverit: Deum tamen nobis concessisse ut na-

turali lumine nossemus ipsius existentiam, potentiam, et providentiam qua universum condidit, conservat, et administrat. Summatim enarrat, quæ a Dionysastro, cap. 1 De div. nom. nec non a Gregorio Theologo, orat. 34 De rerum divinarum causidine, tractantur, adversus Eunomianos utique, qui divinam essentiam perfectissime sibi compertam aiebant.

strum Jesum Christum, pro captu ac modulo nostro notitiam sui patefecit. Quocirca omnia quae nobis, tam per legem et prophetas, quam per apostolos et evangelistas tradita sunt, amplectimur agnoscimus, et veneramur⁶; 124 nec ultra ea quidquam inquirimus. Nam cum Deus bonus sit, omnis profecto boni auctor et largitor est, ut qui nec invidia, nec ullis passionibus affectibusve laboret⁷. Invidentia siquidem procul abest a divina natura; quippe quae omnis perturbationis expers, solaque bona est. Proinde, cum cuncta perspecta habeat, et quod cuique conducibile sit administret, id quod nostra scire intererat, aperuit: quodque vires nostras et captum excederet, tacuit. His itaque contenti sumus: in his haecamus, nec terminos antiquos, traditionemque divinam transgrediamur⁸.

CAP. II.

De his quae sermone exprimi possunt, vel non possunt; item de his quae in cognitionem cadunt, et quae cognitionem fugiunt.

Quaedam de Deo intelligere possumus, non loqui. — Plane itaque noscat necesse est, qui de Deo loqui vel audire studet, ea quae ad doctrinam, tum de divinitate, tum de incarnatione spectant, eam rationem habere, ut nec omnis vim omnem orationis superent, nec omnia sermone explicari queant; itemque nec cognitionem nostram penitus fugiant, nec penitus in eam cadant⁹. Aliud porro est quod cognosci potest, aliud quod dici: quemadmodum videlicet aliud est loqui, atque aliud cognoscere. Multa igitur ex iis quae obscure de Deo intelliguntur, non satis commode proprieque esseferri possunt; cogimurque, cum de rebus supra nos positis sermo nobis est, more humano loqui; ut cum de Deo verba facientes somnum, iram, incuriam, manusque, ac pedes, aliaque id genus vocabula usurpamus.

Quae et intelligere et loqui possumus. — Et quidem quod Deus initio ac fine careat, quod aeternus, sempiternusque sit, quod increatus, immutabilis, ab omni alteratione liber, simplex, compositionis expers, incorporeus, invisibilis, tangi nescius, incircumscriptus, et infinitus sit; quod cognitionem omnem fugiat; quod cogitatu major, incomprehensus, bonus, justus, creatorum omnium opifex, omnia potens, omnia continens, omnium inspector, omnium provisor, potestate decernens, ac denique iudex sit; haec, inquam, omnia et scimus, et confitemur: illudque item, quod unus sit Deus, hoc est una substantia: quodque in tribus agnoscat et existat personis, nimirum in Patre et Filio et Spiritu sancto: tum quod Pater et Filius et Spiritus sanctus unum omnino sint, excepta ingeniti, generationisque, et processionis proprietate; insuper quod unigenitus Filius et Verbum Dei, ac Deus, per

την αὐτοῦ ἐναντίωσιν γινώσκιν· πάντα τοίνυν ἐκ παραδεδομένα ἡμῖν διὰ τὸ νόμον, καὶ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, καὶ εὐαγγελιστῶν δεχόμεθα, καὶ γινώσκωμεν, καὶ σέβωμεν, οὐδὲν παραιτέραν τούτων ἐπιζητούμεν· ἀγαθὸς γὰρ ὢν ὁ Θεὸς, παντὸς ἀγαθοῦ παρικτικός ἐστιν, οὐ φθόνῳ, οὐδὲ πάθει τινὶ ὑποκαίμενος. Μακρὰν γὰρ τῆς βίας φύσεως φθόνος, τῆς γε ἀπαθείας καὶ μόνης ἀγαθῆς. Ὡς οὖν πάντα εἰδὼς, καὶ τὸ συμφέρον ἐκαστῷ προμηθεύμενος, ὅπερ συνέφερεν ἡμῖν γινώσκει ἀπεκάλυψεν· ὅπερ δὲ οὐκ ἰδυνάμεθα· φέρειν ἀπιστώπησι. Ταῦτα ἡμεῖς στήρζωμεν, καὶ ἐν αὐτοῖς μένωμεν, μὴ μεταίροντες θρία αἰώνια, μηδὲ ὑπερβαίνοντες τὴν θείαν παράδοσιν.

terminos antiquos, traditionemque divinam transgrediamur⁸.

B

ΚΕΦΑΛΑ. Β'

Περὶ ρητῶν, καὶ ἀπορρήτων, καὶ γινωστῶν, καὶ ἀγνώστων

Χρὴ οὖν τὴν περὶ Θεοῦ λέγειν ἢ ἀκούειν βουλόμενον, σαφῶς εἶδεναι, ὡς οὐδὲ πάντα ἄρρητα, οὐδὲ πάντα ρητὰ, τὰ τε τῆς θεολογίας, τὰ τε τῆς οικονομίας· οὕτε πάντα ἀγνωστά, οὕτε πάντα γινωστά· ἕτερον δὲ ἐστὶ τὸ γινώσκειν, καὶ ἕτερον τὸ ρητὸν· ὥσπερ ἄλλο τὸ λαλεῖν, καὶ ἄλλο τὸ γινώσκειν. Πολλὰ τοίνυν τῶν περὶ Θεοῦ ἀμυδρῶς νοουμένων οὐ καιρῶς ἐκφρασθῆναι δύναται· ἀλλὰ τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀναγκαζόμεθα ἐπὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς λέγειν· ὥσπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγομεν ὕπνον, καὶ ὄργην, καὶ ἀμέλειαν, χαίρας τε, καὶ πύδας, καὶ τὰ τοιαῦτα.

efferi possunt; cogimurque, cum de rebus supra nos positis sermo nobis est, more humano loqui; ut cum de Deo verba facientes somnum, iram, incuriam, manusque, ac pedes, aliaque id genus vocabula usurpamus.

Ἐπεὶ μὲν οὖν ἐστὶ Θεὸς ἀναρχος, ἀτελεύτητος, αἰώνιος τε καὶ αἰδίος, ἀκτιστος, ἀτρέκτος, ἀκαλλώγιμος, ἀπλοὺς, ἀσύμθετος, ἀσώματος, ἀόρατος, ἀναφής, ἀπερίγραπτος, ἀπειρος, ἀπερινόητος, ἀπερίληπτος, ἀκατάληπτος, ἀγαθός, δίκαιος, πάντων κτισμάτων δημιουργός, παντοδύναμος, παντοκράτωρ παντεπόπτης, πάντων προνοητής, ἐξουσιαστής, χρίτης, καὶ γινώσκωμεν, καὶ ὁμολογοῦμεν· καὶ ὅτι εἰς ἐστὶ Θεός, ἔχουν μία οὐσία· καὶ ὅτι ἐν τρισὶν ὑποστάσει γνωρίζεται τε καὶ ἐστὶν· Πατρὶ φημι, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· καὶ ὅτι ὁ Πατήρ καὶ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πάντα ἐν εἰσι, πληρὴ τῆς ἀγεννησίας, καὶ τῆς γεννήσεως, καὶ τῆς ἐκπορεύσεως· καὶ ὅτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, διὰ σπλάγχνα ἰλέους αὐτοῦ, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς, καὶ συνεργίᾳ τοῦ παναγίου Πνεύματος, ἀποδόριος συλληφθεὶς, ἀφθόρῳ, ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου καὶ Θεοτόκου Μαρίας γενήνεται διὰ Πνεύματος

⁶ Dionys. c. 1 De div. nom. ⁷ Greg. Naz. orat. 34. ⁸ Prov. xxii, 28. ⁹ Dionys. cap. 1 De div. nom., Greg. Naz. orat. 34 et 37.

VARIAE LECTIONES.

⁶ Edit. οὐκ ὀυνάμ. R. 5579, καὶ ὁ οὐκ ὀυνάμ.

ἀγίου, καὶ ἀνθρώπου τέλειος ἐξ αὐτῆς γένων· καὶ ὅτι ὁ αὐτὸς Θεὸς τέλειος ἔστιν ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπου τέλειος, ἐκ δύο φύσεων, θεότητος τε καὶ ἀνθρωπότητος, καὶ ἐν δύο φύσεσι νοερᾷς, θελητικαῖς τε καὶ ἐνεργητικαῖς, καὶ ἀτάξουσιν, καὶ ἀπλῶς εἶπαι, τέλειος ἔχουσας κατὰ τὴν ἐκάστη πρόποντα ὅρον τε καὶ λόγον· θεότητι τε καὶ ἀνθρωπότητι φημι· μετὰ δὲ συνδέσει ὑποτάσει· ὅτι τε ἐπαίνοσε καὶ ἐδόξασε, καὶ ἐκομίσατο, καὶ ἐσταυρώθη, καὶ θανάτου καὶ ταφῆς παῖραν ἐδέξατο τριήμερος, καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναβόητησεν, ὅθεν καὶ πρὸς ἡμᾶς παραγίγναι, καὶ παραγενήσεται πάλιν εἰς ὕστερον· καὶ ἡ θεία Γραφή μάρτυς, καὶ πᾶς ὁ τῶν ἁγίων χορός.

ἡμε ac sepulturae periculum fecerit, triduoque post resurrexerit, et in caelos, unde ad nos venerat, reversus sit, ac denuo tandem venturus sit, tum divina Scriptura testatur, tum universus sanctorum chorus.

Τί δὲ ἐστὶ Θεοῦ οὐσία, ἢ πῶς ἔστιν ἐν πᾶσιν, ἢ πῶς ἑαυτὸν κενώσας ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Θεός, ἀνθρώπος γέγονεν ἐκ παρθενικῶν αἱμάτων, ἐτέρω παρὰ τὴν φύσιν θεομῶ πλαστουρηθείς, ἢ πῶς ἀβρόχους ποτὶ τοῖς ὕδασιν ἐπετόρρευτο, καὶ ἀγνοούμεν, καὶ λέγειν οὐ δυνάμεθα. Οὐ δύναται οὖν τι παρὰ τὰ θειωδὲς ὑπὲρ τῶν θείων λόγιων τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης ἡμῖν ἐκπερασμένα, εἴτοι εἰρημμένα, καὶ περανερωμένα, εἰπᾶν τι περὶ Θεοῦ, ἢ ὅπως ἐνοησάι.

sanctis Veteris ac Novi Testamenti oraculis enuntiata sunt, aut dicta, aut patefacta, de Deo quidquam loquamur, aut omnino cogitatu assequamur."

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἀπόδειξις ὅτι ἐστὶ Θεός.

Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶ Θεός, τοῖς μὲν τὰς ἁγίας Γραφὰς δεχομένοις, τὴν τε Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην φημι, οὐκ ἀμφιβάλλεται, οὐτε δὲ τοῖς τῶν Ἑλλήνων πλείστοις. Ὡς γὰρ ἐφημεν (2), ἡ γνῶσις τοῦ εἶναι Θεὸν φυσικῶς ἡμῖν ἐγκυκλίσπαται. Ἐκείδῃ δὲ τοσοῦτον ἰσχυρεν ἡ τοῦ πονηροῦ κακία κατὰ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, ὥστε καὶ τινες εἰς τὸ ἀλογώτατον καὶ πάντων τῶν κακῶν χάριστον καταγαγεῖν τῆς ἀπαιτίας βάραθρον, τὸ λέγειν μὴ εἶναι Θεόν· ὡν τὴν ἀπορροήν ἐμφαίνων ὁ ἱεροφάντης ἱερὴ Δαβὶδ· *Εἴπεν ὁ πρῶτος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἐστὶ Θεός·* οἱ μὲν οὖν τοῦ Κυρίου μαθηταὶ καὶ ἀποστολοὶ τῷ παναγίῳ σοφισθίντες Πνεύματι, καὶ τῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ χάριτι τὰς θεοσημείας ἐργαζόμενοι, τῇ τῶν θαυμάτων σαγήνῃ πρὸς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας ἐκ τοῦ βύθου τῆς ἀγνωσίας ὁ αὐτοῦς ζωοῦντες ἀνήγαγον. Ὁμοίως καὶ οἱ τούτων τῆς χάρι-

A viscera misericordiae suae, ob salutem nostram, benigna Patris voluntate, ac sanctioni Spiritus cooperatione, abaque semine conceptus, clara illam corruptionem ex sancta Virgine Deique Genitricis Maria per Spiritum sanctum natus est, atque ex ea homo perfectus exsistit: quodque idem simul et perfectus Deus et perfectus homo sit, ex duabus naturis, intelligentia, voluntate, agendi facultate, atque arbitrii potentate praeclitus, atque, ut verbo dicam, in quibus secundum definitionem 125 ac rationem utrique, hoc est divinitati et humanitati, atque uni personae congruentem, nihil omnino desit; quod insuper curaverit, siierit, fueritque fatigatus et suffusus cruci, mortis, ac sepulturae periculum fecerit, triduoque post resurrexerit, et in caelos, unde ad nos venerat, reversus sit, ac denuo tandem venturus sit, tum divina Scriptura testatur, tum universus

Quae nec intelligere possumus nec loqui. — At vero, quid Dei substantia sit, aut quo pacto omnibus rebus inait, vel quomodo Deus ex Deo genitus sit, vel processerit; aut qua ratione unigenitus Filius ac Deus sese exinanienti, ex virginis sanguinibus homo factus sit, aliter videlicet quam naturae lex ferat, efficitur; aut quomodo siculis pedibus super aquas incesserit: haec aene nec acimus, nec dicere possumus¹¹. Fieri ergo nequit, ut praeter illa quae divinitus nobis a sacro-

sunt, aut dicta, aut patefacta, de Deo quidquam loquamur, aut omnino cogitatu assequamur."

CAP. III.

Demonstratio quod Deus sit.

Deum esse agnoverunt plerique gentilium. — Quod ergo Deus sit, ab illis qui sacras Litteras, Vetust, inquam, et Novum Testamentum, recipiunt, non ambigitur, ut nec a plerisque gentilium. Velut enim iam diximus¹¹, insitum nobis a natura est, ut Deum esse nosceremus. Quoniam vero Salazar improbitas tantum adversus hominum naturam valuit, ut et quosdam in stolidissimam, et quovis malo, pejorem exitiis voraginem detruserit, ita ut Deum esse negarent (quorum insipientiam divinorum verborum interpretes David palam faciens ait: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus*¹²), eam ob causam discipuli Domini et apostoli, a Spiritu sancto eruditi, divinis ejus potentia et gratis editis prodigiis, miraculorum sagena eos ex ignorantum gurgite extractos, ad agnitionis Dei lumen provexerunt. Eodem quoque modo illorum tum gratia

¹¹ Dion. cap. 2 *De div. nom.* ¹² Ibid. cap. 1. ¹³ Supr. cap. 1. ¹⁴ Psal. xxi, 1.

VARIAE LECTIONES.

¹ Edit. et multi cod. Regii ἀγνοίας, et statim in editis et nonnullis Regiis codic. ἀνῆγον. Al.

NOTE.

(2) Ὡς γὰρ ἐφημεν. Ut enim diximus. Hoc dixerat cap. 1, quod in utroque loco non ita fuerit intelligendum, ut congenita nobis sit cognitio Dei: sed ut humana mens ex universi hujus inspectione ad auctoris notitiam de facili deveniat. Nam quod Deus sit, ait Theologus, orat. 34, quodque sit causa princeps, quae res omnes procreavit et conser-

vet, cum aspectus ipse, tum lex naturalis docet. Haec enim inductione eorum quae sub aspectum cadunt et recto ordine disponuntur, auctor colligitur. Porro prima illa ratiocinatio quae Noster Deum existere demonstrat, firmissima et explicatissima est, quae tres priores Angelici doctoris demonstrationes continentur.

tum dignitatis munerisque successores, pastores A
nimirum atque doctores, illuminantem Spiritus gra-
tiam consecuti, tum miraculorum virtute, tum ser-
monibus gratiæ obsecratos illuminabant, errantes-
que in via reducebant. "At nos, qui nec miraculo-
rum, nec doctrinæ donum accepimus (ut qui nimis
erga voluptates propensione, nos eo indignos red-
diderimus), age pauca eorum quæ gratiæ inter-
pretes nobis tradiderunt, de hoc argumento disse-
ramus; implorata tamen prius Patris et Filii et
Spiritus sancti ope.

Prima ratio Deum esse, ex rerum mutabilitate. —

126 Omnia quæ sunt, aut creata sunt aut increata.
Si creata, utique et mutabilia sunt. Quorum enim
esse a mutatione incepit, ea mutationi quoque sub-
sint necesse est, sive intereant, sive per voluntatis
actus alia atque alia fiant. Sin autem increata, se-
quitur profecto ut et mutari omnino nequeant.
Quorum enim esse contrarium est, horum etiam
modus quo sunt, proprietatesve contrariæ sunt.
Ecquis ergo hoc nobis non assentiatur, omnia quæ
sunt mutabilia esse, nec ea tantum quæ sub sensum
nostrum cadunt, sed et angelos mutari, alios ex
aliis fieri, multiplici modo moveri, ac transmutari:
sic nimirum, ut intelligibilia, angelos dico, animas,
et demones, ratione voluntatis, sive progredientis
in hono, sive rursus ab eo recedentis, seque vel
intendentes, vel remittentes; reliqua vero secundum
generationem et corruptionem, augmentum et de-
crementum, aut secundum qualitatem, et secundum
motum de loco in locum immutentur? Cum ergo
mutabilia sint, sane etiam creata esse oportet. Si
vero creata, haud dubium quin ab aliquo opifice
sint condita. Atqui creatorem increatum esse ne-
cessum est. Nam si ipse quoque creatus est, a quodam
profecto creatus erit, sicque donec ad aliquod
increatum venerimus. Increatus igitur cum sit ille
quid aliud, nisi Deus fuerit?

Secunda ex earum conservatione et gubernatione. —

Porro ipsa quoque rerum creatarum compages, con-
servatio, atque gubernatio, nos docent Deum esse,
qui universum hoc coagmentari, sustentet, et con-
servet, atque provideat. "Qui enim fieri potuisset,
ut inter se pugnantibus naturæ, ignis, inquam, et
aque, aeris et terræ, ad unius mundi constitutionem
coirent, tenacique adeo nexu cohererent, ut nulla
ratione solvi possint; nisi omnipotens vis aliqua ea
compaginasset, ac perpetuo a dissolutione servaret.

Tertia, ex rerum ordinato situ. — *Mundus non
casu et sponie coagmentatus, contra Epicureos.* —
Quid est quod ea quæ in cælo, et quæ in terra ex-
sistunt, quæque aerem pervagantur, et quæ in
aquis degunt; imo etiam quæ his antiquiora sunt,

το; καὶ τῆς ἀξίας διάδοχοι, ποιῶντες τε καὶ διδάσκον-
τες, τὴν φωτιστικὴν τοῦ Πνεύματος χάριν δεξάμενοι,
τῇ τε τῶν θαυμάτων δυνάμει, τῷ τε λόγῳ τῆς χάριτος
τούς ἐσκοτισμένους ἐφώτισον, καὶ τοὺς πεπλανημέ-
νους ἐπέστρεφον. Ἡμεῖς δὲ οἱ μὴδὲ τὸ τῶν θαυμά-
των, μὴδὲ τὸ τῆς διδασκαλίας δεξάμενοι χάρισμα
ἀναξίους γὰρ ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τὰς ἡδονὰς προ-
παθείᾳ ποιήκαμεν· φέρε ὀλίγα τῶν παραδομέ-
νων ἡμῖν ὑπὸ τῶν ὑποφητῶν τῆς χάριτος περὶ τούτου
διαλεξώμεθα, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον ἐπικαλεσάμενοι.

Πάντα τὰ ὄντα, ἢ κτιστὰ ἐστίν, ἢ ἀκτιστά. Εἰ
μὲν οὖν κτιστὰ, πάντως καὶ τρεπτὰ· ὃν γὰρ τὸ
εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, ταῦτα τῇ τροπῇ ὑποκείσ-
ται πάντως, ἢ φθειρόμενα, ἢ κατὰ προαίρεσιν
ἀλλοιούμενα. Εἰ δὲ ἀκτιστά, κατὰ τὴν τῆς ἀκολου-
θίας λόγον, πάντως καὶ ἀτρεπτά. Ὅν γὰρ τὸ εἶναι
ἐναντίον, τούτων καὶ ὁ τοῦ πῶς εἶναι λόγος ἐναντίος.
ἔχουν αἱ ἰδιότητες. Τίς οὖν εὖ συνήσεται, πάντα
τὰ ὄντα, ὅσα ὑπὸ τὴν ἡμετέραν αἰσθησιν, ἀλλὰ μὴ
καὶ ἀγγέλους τρέπεται, καὶ ἀλλοιοῦσθαι, καὶ πολυ-
τρόπως κινεῖσθαι; Τὰ μὲν νοητὰ ἀγγέλους φησὶ, καὶ
ψυχὰς, καὶ δαίμονας κατὰ προαίρεσιν, τὴν τε ἐν τῷ
καλῷ προκοπὴν καὶ ἐκ τοῦ καλοῦ ἀποφοίτησιν, ἐπι-
τανομένην τε καὶ ὑφαιμένην· τὰ δὲ λοιπὰ[†], κατὰ
τε γένεσιν καὶ φθορὰν, αἰζησὶν τε καὶ μείωσιν, καὶ
τὴν κατὰ ποιότητα μεταβολὴν, καὶ τὴν τοπικὴν κί-
νησιν; Τρεπτὰ τοίνυν ὄντα, πάντως καὶ κτιστὰ. Κτι-
στὰ δὲ ὄντα, πάντως ὑπὸ τινος ἐδημιουργήθησαν.
Δεῖ δὲ τὴν δημιουργὸν ἀκτιστον εἶναι. Εἰ γὰρ κακεί-
νος ἐκτίσθῃ, πάντως ὑπὸ τινος ἐκτίσθῃ, ὥς ἂν
ἐλθωμεν εἰς τὸ ἀκτιστον. Ἀκτιστος οὖν ὢν[‡] ὁ ἐδη-
μιουργός, πάντως καὶ ἀτρεπτός ἐστι. Τοῦτο δὲ τί ἂν
ἄλλο εἴη, ἢ Θεός;

Καὶ αὕτη δὲ ἡ τῆς κτίσεως συνοχὴ, καὶ συντήρη-
σις, καὶ κυβέρνησις, διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἐστὶ Θεός,
ὁ τὸς τὸ πᾶν συστησάμενος, καὶ συνέχων, καὶ συν-
τηρῶν, καὶ αἰετὶ προνοοῦμενος. Πῶς γὰρ ἂν αἱ ἐναν-
τίαι φύσεις, πυρὸς λέγω καὶ ὕδατος, ἀέρος καὶ γῆς,
εἰς ἐνὸς κόσμου συμπλήρωσιν ἀλλήλοις συναρτηθῶσι,
καὶ ἀδιάλυτοι μένουσιν, εἰ μὴ τις παντοδύναμος δύ-
ναμις ταῦτα καὶ συνεδέσσει, καὶ αἰετὶ τηρεῖ ἀδιά-
λυτα.

Τί τὸ τάξαν τὰ οὐράνια καὶ ἐπίγεια, ὅσα τε καὶ
δὲ ἀέρος, καὶ ὅσα κατ' ὕδατος, πολλὰ δὲ τὰ πρὸ
τούτων, οὐρανὸν, καὶ γῆν, καὶ αἶρα, καὶ φύσιν πυ-
ρός τε καὶ ὕδατος; τί[‡] ταῦτα ἐμίξε, καὶ ἐμίρσει·
τί τὸ ταῦτα κινήσαν καὶ ἄγον τὴν ἀληθεῖν φθορὰν καὶ

[†] Greg. Naz. orat. 34. [‡] Athan. Cont. gent.

VARIE LECTIONES.

^{*} τροπὴν. [†] In R. 3379. Schol. hoc legitur, τῇ πρὸς τὸ κατὸν σχέσει καὶ παγύτητι. Quod in Reg. 2929, eadem cum textu serie descriptum reperit. [‡] In editis quæ sequitur Billius deest, ὢν, reclamantibus mss. et auctoris sensu. [§] Editā, τῆς.

ἀκώλυτον· Ἄρ' οὐχ ὁ τεχνίτης τούτων, καὶ λόγον ἐνθεῖς πᾶσι, καθ' ὃν τὸ πᾶν φέρεται τε, καὶ διεξάγεται; Τίς δὲ ὁ τεχνίτης τούτων; Ἄρ' οὐχ ὁ πεποιηκὴς αὐτὰ, καὶ εἰς τὸ εἶναι παραγών; Οὐ γὰρ τῷ αὐτομάτῳ δώσωμεν τὴν τοιαύτην δύναμιν. Ἔστι γὰρ τοῦ γίνεσθαι τοῦ αὐτομάτου· τίνας τὸ τάξει; Καὶ τοῦτο, εἰ δοκεῖ, δῶμεν. Τίνας τὸ τηρεῖν καὶ φυλάξει, καθ' οὓς πρῶτον ὑπίστη λόγους; ἑτέρου δηλαδὴ παρὰ τὸ αὐτόματον. Τοῦτο δὲ τί ἄλλο ἐστὶ εἰ μὴ θεός;

casus, quod existerint : at cujus tandem erit ea dispositio? verum illud quoque, si libet, concedamus : cujus vero erit, eadem juxta illos quibus primum condita sunt leges conservare et custodire? Alterius profecto quam casus : atque hoc quidnam aliud sit, nisi Deus "

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'

Περὶ τοῦ, τί ἐστὶ θεός; οὗτις ἀκατάληπτος.

Οτι μὲν οὖν ἐστὶ θεός, ὅθλον. Τί δὲ ἐστὶ κατ' οὐσίαν καὶ φύσιν, ἀκατάληπτος τοῦτο παντελῶς καὶ ἄγνωστον. Ὅτι μὲν γὰρ ἀχώματον, ὅθλον. Πῶς γὰρ σῶμα, τὸ ἄπειρον, καὶ ἄριστον, καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ ἄνεφες, καὶ ἄόρατον, καὶ ἀπλοῦν, καὶ ἀσύνθετον; Πῶς γὰρ ἄτερπτον, εἰ περιγρᾶπτον καὶ παθητόν; Καὶ πῶς ἀπαθές, τὸ ἐκ στοιχείων συγκείμενον, καὶ εἰς αὐτὰ πάλιν ἀναλυόμενον; Σύνθεσις γὰρ ἀρχὴ μάχης· μάχῃ δὲ, διαστάσεως· διάστασις δὲ, λύσεως· λύσις δὲ ἀλλότριον θεοῦ παντελῶς.

ac passioni obnoxium sit? quinam expers passionis erit, quod ex elementis conflat, atque in eadem rursus dilabitur? compositio siquidem pugnae origo est; pugna, dissidii; dissidium, solutionis; solutio autem a Deo prorsus aliena est "

Πῶς δὲ καὶ σωθήσεται ἡ ἐξ πάντων ἡμεῖν καὶ πληροῦν τὰ πάντα θεῶν, ὡς φησιν ἡ Γραφή; Οὐχὶ τὸ οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος; Ἀδύνατον γὰρ σῶμα διὰ σωμάτων διήκειν, μὴ τέμνον καὶ τεμνόμενον, καὶ πλεούμενον καὶ ἀντιπαρετιθέμενον, ὥσπερ ὅσα τῶν ὕγρων μίγνυται καὶ συγκυρᾶται.

Εἰ δὲ καὶ τινές (5) φησὶν ὅθλον σῶμα, ὡς τὸ παρὰ τοῖς τῶν Ἑλλήνων σοφοῖς πέμπτον σῶμα λεγόμενον, ὅπερ ἀδύνατον· κινούμενον ἐστὶ πάντως, ὥσπερ ὁ οὐρανός. Τοῦτο γὰρ πέμπτον σῶμα φασί. Τίς οὖν ὁ τοῦτο κινῶν; Πᾶν γὰρ κινούμενον ὅρ' ἑτέρου κινεῖται. Κάκεινο, τίς; Καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον, ἵως ἂν

" Greg. Naz. orat. 34. " Athan. De incarn. Verbi, post init.; Greg. Naz. orat. 34. " Greg. Naz. orat. 32, 34. " Jerem. xiii, 24. " Greg. Naz. loc. cit. " Id. ibid.

VARIAE LECTIONES.

" Reg. 3579, τὸ θεῶν ἀχώματον ἐστὶ. " Edita, et omnes fere codices, σπέρτον. Ita Gregorius Nazianz. orat. 34, ex qua haec sumpta sunt. Velus interpr. venerabile est. Sed vitiosum esse Gregorii textum autumat Combefisius, legendumque hoc in capite apud Damascenum cum Fabio et cod. S. Mil. ἀτερπτον. Favent Regii tres, Colb. et liber De Trinit. 30. Cyrill. " Edita, συνθήσεται.

NOTÆ.

(5) Εἰ δὲ τινες. Quod si quidam contendunt. Hæc Aristotelem feriunt, qui cælum veluti Dei corpus esse docuit; quod quia incorruptum sit, et a quatuor elementis diversum, idcirco quintum corpus nuncupabat ex Pythagora. Ceterum philosophi de incorruptione cælorum doctrina, seclusis iis quæ de primo motore tradidit, jam pridem in Christianorum scholis, etiam Græcorum, admissa est. Nam

A cælum, terram et ærem, ignis quoque et aquæ naturam certis disposuit locis? a quonam commista hæc sunt, et distributa? quid est quod motum his impressit, perennique nec ulla re cohibito cursu ea versat? " Annon eorum artifex, qui rebus omnibus rationem modumque, quo universum hoc agatur et regatur, indiderit? At quis horum artifex? Annon is qui ea condidit, inque verum naturam produxit? Nec enim τῷ αὐτομάτῳ, seu casui eam vim facultatemque tribuerimus. Sit enim sane casus, quod existerint: at cujus tandem erit ea dispositio? verum illud quoque, si libet, concedamus: cujus vero erit, eadem juxta illos quibus primum condita sunt leges conservare et custodire? Alterius profecto quam casus: atque hoc quidnam aliud sit, nisi Deus "

B

127 CAP. IV.

Quidnam Deus sit, quodque comprehendere non possit.

Deum incorporeum esse sex rationibus probatur.

— Quod itaque sit Deus, liquido constat: quid autem secundum essentiam et naturam sit, nullo prorsus modo comprehendere, vel etiam cognoscere potest. Nam quod incorporeus sit, perspicuum est. Quo enim modo corpus esse queat, quod infinitum et interminatum est, quod figura caret, quodque nec tangi, nec oculis corni potest, quod denique simplex est nec compositum? quomodo quippe immutabile erit, si circumscriptum

Qua ratione autem et illud stabit certumque erit, quod Deus omnia pervadat et impleat, sicut ait Scriptura: Nunc cælum et terram ego impleo, dicit Dominus " Neque enim fieri posset " ut corpus corpora permeet, quin simul et dividat, et dividatur, compliciturque, et opponatur per juxta oppositionem, ut loquuntur; quemadmodum si quida omnia cum inter se miscentur ac temperantur.

Corpus ὅθλον at quinta substantia Peripateticorum. — Quod si quidam contendunt, hoc corpus immateriale esse, non secus atque corpus illud, quod Græcorum sapientes quintum appellant (quod quidem esse nequit) movebitur certe ut cælum. Hoc enim est, quod quintum corpus vocant "

Scholias Regii cod. 2029, ait: Ἀριστοτέλης τοῦτο εἰσάγει ἐν τῇ περὶ κόσμου πραγματείᾳ πέμπτον στοιχεῖον· καὶ ἐπὶ παρὰ τὰ δ', τὸ στοιχεῖον τοῦτο εἶναι ἀποφανόμενος, ἐκ λογισμῶν εἰσῶτων κατασκευάζων αὐτὰ· Ἀριστοτέλης quinqu. hoc elementum introducit in libro De mundo; et ubi firmamentum illud esse asserit a quatuor elementis diversum, verisimilibus id astruit argumentis.

tum dignitatis munerisque successores, pastores A
nimirum atque doctores, illuminantem Spiritus gra-
tiam consecuti, tum miraculorum virtute, tum ser-
monibus gratiæ obæcatos illuminabant, errantes-
que in via reducebant. "At nos, qui nec miraculo-
rum, nec doctrinæ donum accepimus (ut qui nimia
erga voluptates propensione, nos eo indignos red-
diderimus), age pauca eorum quæ gratiæ inter-
pretes nobis tradiderunt, de hoc argumento disse-
ramus; implorata tamen prius Patris et Filii et
Spiritus sancti ope.

Prima ratio Deum esse, ex rerum mutabilitate. —

126 Omnia quæ sunt, aut creata sunt aut increata. Si creata, utique et mutabilia sunt. Quorum enim esse a mutatione inceptit, ea mutationi quoque subsint necesse est, sive intereant, sive per voluntatis actus alia atque alia fiant. Sin autem increata, sequitur profecto ut et mutari omnino nequeant. Quorum enim esse contrarium est, horum etiam modus quo sunt, proprietates contrariæ sunt. Ecquis ergo hoc nobis non assentiatur, omnia quæ sunt mutabilia esse, nec ea tantum quæ sub sensum nostrum cadunt, sed et angelos mutari, alios ex aliis fieri, multiplici modo moveri, ac transmutari: sic nimirum, ut intelligibilia, angelos dico, animas, et demones, ratione voluntatis, sive progredientis in bono, sive rursus ab eo recedentis, seque vel intendentis, vel remittentis; reliqua vero secundum generationem et corruptionem, augmentum et decrementum, aut secundum qualitatem, et secundum motum de loco in locum immutentur? Cum ergo mutabilia sint, sane etiam creata esse oportet. Si vero creata, haud dubium quin ab aliquo opifice sint condita. Atqui creatorem increatum esse necessum est. Nam si ipse quoque creatus est, a quodam profecto creatus erit, sicque donec ad aliquod increatum venerimus. Increatus igitur cum sit ille quid aliud, nisi Deus fuerit?

Secunda ex earum conservatione et gubernatione. —

Porro ipsa quoque rerum creatarum compages, conservatio, atque gubernatio, nos docent Deum esse, qui universum hoc coagmentavit, sustentet, et conservet, sique provideat. "Qui enim fieri potuisset, ut inter se pugnantibus naturæ, ignis, inquam, et aquæ, aeris et terræ, ad unius mundi constitutionem coirent, tenacique adeo nexu cohærerent, ut nulla ratione solvi possint; nisi omnipotens vis aliqua ea compaginasset, ac perpetuo a dissolutione servaret.

Tertia, ex rerum ordinato situ. — *Mundus non casu et sponte coagmentatus, contra Epicureos.* — Quid est quod ea quæ in cælo, et quæ in terra existunt, quæque aerem pervagantur, et quæ in aquis degunt; imo etiam quæ his anteriora sunt,

το; καὶ τῆς ἀξίας διάδοχοι, ποιμένες τε καὶ διδάσκα-
λοι, τὴν φωτιστικὴν τοῦ Πνεύματος χάριν δεξάμενοι,
τῇ τε τῶν θαυμάτων δυνάμει, τῷ τε λόγῳ τῆς χάριτος
τοὺς ἐσκοτισμένους ἐφώτισον, καὶ τοὺς πεπλανημέ-
νους ἐπέστρεφον. Ἡμεῖς δὲ οἱ μὴδὲ τὸ τῶν θαυμά-
των, μὴδὲ τὸ τῆς διδασκαλίας δεξάμενοι χάρισμα·
ἀναξίους γὰρ ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τὰς ἡδονὰς προσ-
παθεῖν πεποιήκαμεν· φέρε ὀλίγα τῶν παραδεδομέ-
νων ἡμῖν ὑπὸ τῶν ὑποφητῶν τῆς χάριτος περὶ τοῦτου
διαλεξώμεθα, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον ἐπικαλεσάμενοι.

Πάντα τὰ ὄντα, ἢ κτιστὰ ἐστίν, ἢ ἀκτιστά. Εἰ
μὲν οὖν κτιστὰ, πάντως καὶ τρεπτὰ· ὦν γὰρ τὸ
εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, ταῦτα τῇ τροπῇ ὑποκείσ-
ται πάντως, ἢ φθειρόμενα, ἢ κατὰ προαίρεσιν·
ἀλλοιούμενα. Εἰ δὲ ἀκτιστά, κατὰ τὸν τῆς ἀκολου-
θίας λόγον, πάντως καὶ ἀτρεπτα. Ὅν γὰρ τὸ εἶναι
ἐναντίον, τούτων καὶ ὁ τοῦ πῶς εἶναι λόγος ἐναντίος,
ἤγουν αἱ ἰδιότητες. Τίς οὖν οὐ συνθήσεται, πάντα
τὰ ὄντα, ὅσα ὑπὸ τὴν ἡμετέραν αἰσθησιν, ἀλλὰ μὴν
καὶ ἀγγέλους τρέπεσθαι, καὶ ἀλλοιούσθαι, καὶ πολυ-
τρόπως κινεῖσθαι; Τὰ μὲν νοητὰ ἀγγέλους φημι, καὶ
ψυχὰς, καὶ δαίμονας κατὰ προαίρεσιν, τὴν τε ἐν τῷ
καλῷ προκοπὴν καὶ ἐκ τοῦ καλοῦ ἀποφοίτησιν, ἐπι-
τεινομένην τε καὶ ὑφαιμένην· τὰ δὲ λοιπὰ[†], κατὰ
τε γένεσιν καὶ φθορὰν, αὖξιν τε καὶ μείωσιν, καὶ
τὴν κατὰ ποιότητα μεταβολὴν, καὶ τὴν τοπικὴν κί-
νησιν; Τρεπτὰ τοίνυν ὄντα, πάντως καὶ κτιστὰ. Κτι-
στὰ δὲ ὄντα, πάντως ὑπὸ τινος ἐδημιουργήθησαν.
Δεῖ δὲ τὸν δημιουργὸν ἀκτιστον εἶναι. Εἰ γὰρ κάκει-
νος ἐκτίσθη, πάντως ὑπὸ τινος ἐκτίσθη, ἕως ἂν
ἐλθωμεν εἰς τι ἀκτιστον. Ἀκτιστος οὖν ὦν[‡] ὁ δη-
μιουργός, πάντως καὶ ἀτρεπτός ἐστι. Τοῦτο δὲ τί ἂν
ἄλλο εἴη, ἢ Θεός;

Καὶ αὕτη δὲ ἡ τῆς κτίσεως συνοχή, καὶ συντήρη-
σις, καὶ κυβέρνησις, διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἐστὶ Θεός,
ὁ τότε τὸ πᾶν συστήσας, καὶ συνέχων, καὶ συν-
τηρῶν, καὶ αἰετὶ προνοούμενος. Πῶς γὰρ ἂν αἱ ἐναν-
τίαι φύσεις, πυρὸς λέγω καὶ ὕδατος, ἀέρος καὶ γῆς,
εἰς ἑνὸς κόσμου συμπλήρωσιν ἀλλήλοις συνελθούσας,
καὶ ἀδιάλυτοι μένουσιν, εἰ μὴ τις παντοδύναμος δύ-
ναμις ταῦτα καὶ συνεβίβασεν, καὶ αἰετὶ τηρεῖ ἀδιά-
λυτα.

Τί τὸ τάξαν τὰ οὐράνια καὶ ἐπίγεια, ὅσα τε καὶ
δεῖ ἀέρος, καὶ ὅσα καὶ ὕδατος, μᾶλλον δὲ τὰ πρὸ
τούτων, οὐρανὸν, καὶ γῆν, καὶ ἀέρα, καὶ φύσιν πυ-
ρός τε καὶ ὕδατος; τί ἡ ταῦτα ἔμισε, καὶ ἐμέρισε·
τί τὸ ταῦτα κινήσαν καὶ ἅγον τὴν ἀληκτον φορὰν καὶ

¹¹ Greg. Naz. orat. 34. ¹² Athan. Cont. gent.

VARIAE LECTIONES.

* τροπὴν. † In R. 3379. Schol. hoc legitur, τῇ πρὸς τὸ κακὸν σχέσει καὶ παγίῳ. Quod in Reg. 2929, eadem cum textu serie descriptum reperi. ‡ In editis quæ sequitur Billius deest, ὦν, reclamantibus mss. et auctoris sensu. ἢ Edita, τίς.

ἀκώλυτον; Ἄρ' οὐχ ὁ τεχνίτης τούτων, καὶ λόγον ἔνθεϊς πᾶσι, καθ' ὃν τὸ πᾶν φέρεται τε, καὶ διεξάγεται; Τίς δὲ ὁ τεχνίτης τούτων; Ἄρ' οὐχ ὁ πεποιηκὼς αὐτά, καὶ εἰς τὸ εἶναι παραγαγών; Οὐ γὰρ τῷ αὐτομάτῳ ὥσμοεν τὴν τοιαύτην δύναμιν. Ἔστι γὰρ τοῦ γίνεσθαι τοῦ αὐτομάτου· τίνας τὸ τάξει; Καὶ τοῦτο, εἰ δοκεῖ, δῶμεν. Τίνος τὸ τηρῆσαι καὶ φυλάξαι, καθ' οὓς πρῶτον ὑπέστη λόγους; ἑτέρου δηλαδὴ παρὰ τὸ αὐτόματον. Τοῦτο δὲ τί ἄλλο ἐστὶ εἰ μὴ Θεός;

casus, quod exstiterint: at cuius tandem erit ea disposuisse? verum illud quoque, si libet, concedamus: cuius vero erit, eadem juxta illas quibus primum condita sunt leges conservare et custodire? Alterius profecto quam casus: atque hoc quidnam aliud sit, nisi Deus¹⁷

ΚΕΦΑΛ. Δ'

Περὶ τοῦ, τί ἐστὶ Θεός; ὅτι ἀκατάληπτον.

Οτι μὲν οὖν ἐστὶ Θεός, ὁῦλον. Τί δὲ ἐστὶ κατ' οὐσίαν καὶ φύσιν, ἀκατάληπτον τοῦτο πανταλῶς καὶ ἄγνωστον. Ὅτι μὲν γὰρ ἀνώματον¹, ὁῦλον. Πῶς γὰρ σῶμα, τὸ ἄπειρον, καὶ ἀόριστον, καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ ἀναφές, καὶ ἀόρατον, καὶ ἀπλοῦν, καὶ ἀσύνθετον; Πῶς γὰρ ἀτρεπτον¹, εἰ περιγραπτον καὶ παθητόν; Καὶ πῶς ἀπαθές, τὸ ἐκ στοιχείων συγκελευνόν, καὶ εἰς αὐτὰ πάλιν ἀναλυόμενον; Σύνθεσις γὰρ ἀρχῇ μάχης· μάχῃ δὲ, διαστάσεως· διάστασις δὲ, λύσεως· λύσις δὲ ἄλλοτριον Θεοῦ πανταλῶς.

ac passioni obnoxium sit? quinam expers passionis erit, quod ex elementis conflatur, atque in eadem rursus dilabitur? compositio siquidem pugnae origo est; pugna, dissidii; dissidium, solutionis; solutio autem a Deo prorsus aliena est¹⁸.

Πῶς δὲ καὶ σωθήσεται¹ τὸ, διὰ πάντων ἡκεῖν καὶ πληροῦν τὰ πάντα Θεόν, ὡς φησιν ἡ Γραφή; Οὐχὶ τὸ οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος; Ἀδύνατον γὰρ σῶμα διὰ σωμάτων διήκειν, μὴ τέμνον καὶ τεμνόμενον, καὶ πλεχόμενον καὶ ἀντιπαρτιθέμενον, ὥσπερ ὅσα τῶν ὕδρων μίγνυται καὶ συγχιρναται.

Εἰ δὲ καὶ τινές (3) φησιν ἄϋλον σῶμα, ὡς τὸ παρὰ τοῖς τῶν Ἑλλήνων σοφοῖς πέμπτον σῶμα λεγόμενον, ἔπειρ ἀδύνατον· κινούμενον ἔσται πάντως, ὥσπερ ὁ οὐρανός. Τοῦτο γὰρ πέμπτον σῶμά φασι. Τίς οὖν ὁ τοῦτο κινεῖ; Πᾶν γὰρ κινούμενον ὅφ' ἑτέρου κινεῖται. Κάκεινο, τίς; Καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον, ἕως ἄν

¹⁷ Greg. Naz. orat. 34. ¹⁸ Athan. De incarn. Verbi, post init.; Greg. Naz. orat. 34. ¹⁹ Greg. Naz. orat. 32, 34. ²⁰ Jerem. xxiii, 21. ²¹ Greg. Naz. loc. cit. ²² Id. ibid.

VARIAE LECTIONES.

¹ Reg. 3379, τὸ Θεὸν ἀνώματόν ἐστι. ² Edita, et omnes fere codices, σπτόν. Ita Gregorius Nazianz. orat. 34, ex qua haec sumpta sunt. Vetus interpr. venerabile est. Sed vitiosum esse Gregorii textum autumat Combessinus, legendumque hoc in capite apud Damascenum eum Fabro et cod. S. Hil. ἀτρεπτον. Favent Regii tres, Colb. et liber De Trinit. ao. Cyrill. ³ Edita, σωθήσεται.

NOTE.

(3) Εἰ δὲ τινές. Quod si quidam contendunt. Haec Aristotelem ferunt, qui caelum veluti Dei corpus esse docuit; quod quia incorruptum sit, et a quatuor elementis diversum, idcirco quintum corpus nuncupabat ex Pythagora. Caeterum philosophi de incorruptione caelorum doctrina, seculis iis quae de primo motore tradidit, jam pridem in Christianorum scholis, etiam Graecorum, admissa est. Nam

Scholastes Regii cod. 2929, ait: Ἀριστοτέλης τοῦτο εἰσάγει ἐν τῇ περὶ κόσμου πραγματείᾳ πέμπτον στοιχεῖον· καὶ ἐπὶ παρὰ τὰ δ', τὸ στερώμα τοῦτο εἶναι ἀποφανόμενος, ἐκ λογισμῶν εἰκότων κατασκευάζων αὐτά· Aristoteles quinqu. hoc elementum introducit in libro De mundo; et ubi firmamentum illud esse asserit a quatuor elementis diversum, verisimilibus id astruit argumentis.

Ecquis igitur ei motum asserit? Quicquid enim movetur, ab alio moveri necesse est. A quonam item illud movetur? Atque ita in infinitum progredi, quousque ad aliquod tandem perveniamus quod omni motu careat. Nam primum movens aliunde non movetur: et hoc quidem Deus illud quod movetur: ac proinde solus Deus motu caret, sua immobilitate omnia movens²². Ex quibus efficitur, ut Deus incorporeus statuendus sit.

Incorporeum essentia Dei non est. — Deus aptius negatione declaratur quam positione. — At ne hoc quidem essentiam ejus declarat: quemadmodum nec cum ingenitum, principique ac mutationis et corruptionis expertem eum dicimus et cetera quæ de Deo, vel circa ipsum esse dicuntur²³. Hæc enim non quid sit, sed quid non sit indicant. Atqui oportet eum, qui rei alicujus naturam exponere in animo habet, quid ea sit dicere, non quid non sit. De Deo autem impossibile est, quidnam essentia sua ac natura sit enuntiare: aptiusque est ex omnium remotione et negatione sermonem de eo facere²⁴. Neque enim aliquid est eorum quæ sunt: non ut nullatenus sit²⁵; sed quia super omnia quæ sunt, atque **128** cognitiones circa res quæ sunt versantur; profecto quod cognitionem superat, supra essentiam quoque erit: vicissimque quod est supra essentiam, cognitionem superabit.

Affirmatio vim habens præcellentis negationis in Deo. — Infinitus igitur est Deus, et incomprehensibilis: atque hoc unum est, quod de eo percipi possit et comprehendere. Quæcunque autem de Deo per affirmationem dicimus, non Dei naturam, sed quæ circa naturam illius sunt, ostendunt. Ita sive bonum, sive justum, sive sapientem, sive quodcunque tandem aliud dixeris, non Dei naturam, sed quæ circa naturam sunt, exponis. Sunt porro nonnulla quæ tametsi per affirmationem de Deo dicantur, præcellentis tamen negationis vim habent, v. gr. cum de Deo verba facientes, ipsas intelligimus, sed quod lux non sit, verum luce præstantior. Eodem modo, cum lucem eum dicimus, hoc significamus, quod tenebræ non sit

CAP. V.

Demonstratio quonam unus sit Deus et non plures.

Igitur quod Deus sit, quodque ejus essentia comprehendere nequeat, abunde demonstratum est. Quod autem unus sit, et non plures, apud eos quidem, qui Scripturæ divinæ fidem adhibent, extra controversiam est. Dominus enim quam legem Israeli tulit, verbis iis auspicator: *Ego Dominus Deus, qui eduxi te de terra Ægypti. Non erunt tibi dii alii præter me*²⁶. Et rursus ait: *Audi, Israel: Dominus Deus unus, Deus unus est*²⁷. Et per Isaiam prophetam: *Ego enim, inquit, sum Deus primus, et ego posthæc; et præter me non est Deus. Ante me non fuit alius Deus, et post me non erit, et præter me non est*²⁸. Quin et Dominus in Evange-

A καταντήσωμεν εἰς: τὴν ἀκίνητον. Τὸ γὰρ πρῶτον κινουόν, ἀκίνητον, ὅπερ ἐστὶ τὸ Θεῖον. Πῶς δὲ οὐκ ἐν τόπῳ περιγράφον, τὸ κινουμένον; Μόνον οὖν τὸ Θεῖον ἀκίνητον, δι' ἀκινήσιος τὰ πάντα κινουόν. Ἀσώματον τοίνυν ὑποληπτέον τὸ Θεῖον.

est. Huc accedit, quod loco circumscribi oportet caret, sua immobilitate omnia movens²². Ex quibus

B Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο τῆς οὐσίας αὐτοῦ παραστατικῶν ἐστίν, ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἀγέννητον, καὶ τὸ ἀναρχόν, καὶ τὸ ἀναλλοκώτον, καὶ τὸ ἀφθαρτόν, καὶ ὅσα περὶ Θεοῦ, ἢ περὶ Θεὸν εἶναι λέγεται· ταῦτα γὰρ οὐ τὸ, τί ἐστι, σημαίνει, ἀλλὰ τὸ, τί οὐκ ἐστίν. Χρὴ δὲ τὸν βουλούμενον τὴν τινοῦ οὐσίαν εἰπεῖν, τί ἐστίν, φράσαι, οὐ τὸ, τί οὐκ ἐστίν· ὅμως ἐπὶ Θεοῦ, τί ἐστίν, εἰπεῖν ἀδύνατον κατ' οὐσίαν· οἰκιστότερον δὲ μᾶλλον ἐκ τῆς ἀπάντων ἀφαιρέσεως ποιεῖσθαι τὸν λόγον. Οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ἐστίν· οὐχ ὡς μὴ ὄν, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα, καὶ ὑπὲρ αὐτὸ τὸ εἶναι ὄν. Εἰ γὰρ τῶν ὄντων καὶ γνώσεις, τὸ ὑπὲρ γνώσιν, πάντως καὶ ὑπὲρ οὐσίαν ἐστίν· καὶ τὸ ἀναπάντων τὸ ὑπὲρ οὐσίαν, καὶ γνώσιν ἐστίν.

etiam supra ipsummet esse ipse sit. Etenim si quod cognitionem superat, supra essentiam

C Ἀπειρον οὖν τὸ Θεῖον καὶ ἀκατάληπτον· καὶ τοῦτο μόνον αὐτοῦ κατὰληπτον, ἡ ἀπειρία καὶ ἀκατάληψία. Ὅσα δὲ λέγομεν ἐπὶ Θεοῦ καταφατικῶς, οὐ τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν φύσιν ὁλοῖ. Κἂν ἀγαθόν, κἂν δίκαιον, κἂν σοφόν, κἂν ὁ ἑῷ τι ἄν ἄλλο εἴπῃς, οὐ φύσιν λέγει; Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν φύσιν. Εἰσι δὲ καὶ τινὰ καταφατικῶς λεγόμενα ἐπὶ Θεοῦ, δύναμιν ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἔχοντα· οἷον, σκότος λέγοντες ἐπὶ Θεοῦ, οὐ σκότος νοοῦμεν, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐστὶ φῶς, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ φῶς· καὶ φῶς, ὅτι οὐκ ἐστὶ σκότος.

tenebrarum vocem usurpamus, non tenebras ipsas intelligimus, sed quod lux non sit, verum luce præstantior. Eodem modo, cum lucem eum dicimus, hoc significamus, quod tenebræ non sit

ΚΕΦΑΛΑ. Ε'.

Ἀποδείξεις ὅτι εἷς ἐστὶ Θεός καὶ οὐ πολλοί.

D Ὅτι μὲν ἐστὶ Θεός, ἱκανῶς ἀποδείκνυται, καὶ ὅτι ἀκατάληπτος· αὐτοῦ ἡ οὐσία. Ὅτι δὲ εἷς ἐστὶ Θεός, καὶ οὐ πολλοί, τοῖς μὲν τῇ θεῷ πεπιθόμενοις Γραφῇ οὐκ ἀμφισβῆται. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος ἐν τῇ τῆς νομοθεσίας ἀρχῇ· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ ἐξαγαγὼν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Οὐκ ἔστιν ἄλλος θεὸς ἕτερος πλην ἐμοῦ. Καὶ πάλιν· Ἀκούε, Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστίν. Καὶ διὰ Ἠσαίου τοῦ προφήτου· Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, Θεός πρῶτος· καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πληρ ἐμοῦ οὐκ ἐστὶ Θεός· ἐμπροσθέν μου οὐκ ἔγένετο ἄλλος Θεός, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἐστίν, καὶ πληρ ἐμοῦ οὐκ ἐστίν. Καὶ ὁ Κύριος δὲ ἐν τοῖς ἱεροῖς· Εὐ-

²² Greg. Naz. orat. 32, 54. ²³ Id. ibid. ²⁴ Id. ibid. ²⁵ Dionys. De myst. theol. ²⁶ Exod. xx, 21. ²⁷ Deut. vi, 4. ²⁸ Isa. xliii, 10.

VARIE LECTIONES.

1 Non-nulli codd. κἂν ὁτιοῦν. 2 Deest Θεός; in edit. 3 In editis abest, -εργός. In mss. legitur.

αγγελίοις οὕτω φησὶ πρὸς τὸν Πατέρα· Ἀὐτὴ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκουσιν σε μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Τοῖς δὲ τῇ θεῇ Γραφῇ μὴ πισυομένοις οὕτω διαλεξόμεθα.

Τὸ Θεῖον τέλειον (4) ἐστὶ καὶ ἀνελλιπὲς κατὰ τε ἀγαθότητα, κατὰ τε σοφίαν, κατὰ τε δύναμιν, ἀναρχόν, ἀτελευτήτον, ἀίδιον, ἀπερίγραπτον, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, κατὰ πάντα τέλειον. Εἰ οὖν πολλοὺς ἐροῦμεν θεοὺς, ἀνάγκη διαφορὰν ἐν τοῖς πολλοῖς θεωρεῖσθαι. Εἰ γὰρ μηδεμία διαφορὰ ἐν αὐτοῖς, εἰς μᾶλλον ἐστὶ καὶ οὐ πολλοί. Εἰ δὲ διαφορὰ ἐν αὐτοῖς, ποῦ ἡ τελειότης; Εἴτε γὰρ κατὰ ἀγαθότητα, εἴτε κατὰ δύναμιν, εἴτε κατὰ σοφίαν, εἴτε κατὰ χρόνον, εἴτε κατὰ τόπον ὑπερῃσται τοῦ τέλειου, οὐκ ἂν εἴη Θεός. Ἡ δὲ διὰ πάντων ταυτέτης, ἓνα μᾶλλον δείκνυσται, καὶ οὐ πολλοῦς.

vel postremo temporis ratione, aliquid in eo ad perfectionem desideretur, Deus certe non erit. At vero identitas sibi per omnia constans, unum

ἵδως δὲ καὶ πολλοῖς οὖσι τὸ ἀπερίγραπτον φυλαχθήσεται, Ἐνθα γὰρ εἴη ὁ εἰς, οὐκ ἂν εἴη ὁ ἑταίρος.

Ἰῶς δὲ ὑπὸ πολλῶν κυβερνηθήσεται ὁ κόσμος, καὶ οὐ διαλυθήσεται, καὶ διαφθαρήσεται*, μάχης ἐν τοῖς κυβερνωσὶ θεωρουμένης. Ἡ γὰρ διαφορὰ ἐναντιοῦσιν εἰσάγει. Εἰ δὲ εἴποι τις, ὅτι ἕκαστος μέρους ἄρχει· τί τὸ τάξαν, καὶ τὴν διανομήν αὐτοῖς ποιητάμενον; Ἐκεῖνο γὰρ μᾶλλον ἂν εἴη Θεός. Εἰς τοῖνον ἐστὶ Θεός, τέλειος, ἀπερίγραπτος, τοῦ παντός ποιητής, συνοχεύς τε καὶ κυβερνήτης, ὑπερτελής, καὶ πρότελος.

descriptionis expers, mundi architectus et conditor, conservator, et gubernator, perfectione omni sublimior et anterior.

Πρὸς δὲ (5), καὶ φυσικὴ ἀνάγκη μονάδα εἶναι C δοῦδο; ἀρχήν.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Περὶ τοῦ Λόγου καὶ Υἱοῦ Θεοῦ, συλλογικὴ ἀπόδειξις.

Οὗτος τοῖνον ὁ εἰς (6) καὶ μόνος Θεός οὐκ ἄλογός ἐστι. Λόγον δὲ ἔχων, οὐκ ἀνυπόστατον ἔξει, οὐ*

* Joan. xvii, 3. * Greg. Nyss. Prol. lib. Catech. * inf. lib. iv, c. 21. * Greg. Naz. orat. 35. * Dionys. De div. nom. cap. 5, 13.

VARIE LECTIONES.

* mss. φθορήσεται.

NOTÆ.

(4) Τὸ Θεῖον τέλειον ἐστὶ. Deus perfectus est, etc. Primam hanc demonstrationem, qua unitas numinis evincitur, apud S. Thomam reperias, 1 part., quæst. 11, art. 4. Secunda familiaris est Patribus, qui adversus Marcionitas et Manichæos disputant, eaque magis explicatur infra lib. iv, cap. 21. Plura legis apud Aibenagoram, qui et tertiam fuisse persequitur.

(5) Πρὸς δὲ. Adhæc a natura, etc. Quantum hoc monumentum ex Theologo sumptum putat Scholiastes Reg. cod. 3109, Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τοῦ εἰρηνικοῦ, οὕτω φησὶ· Μονάδος μὲν κινηθείσης διὰ τὸ πλοῦστον. δοῦδος δὲ ὑπερβαθείσης· ὑπὲρ γὰρ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος, ἐξ ὧν τὰ σώματα· Τριάδος δὲ ὁρισθείσης διὰ τὸ τέλειον· Gregorius Theologus oratione de Pace sic ait, unitate quidem propter divitias sese exerente, binario vero exasperato (materiam enim et formam quibus

A liis in hæc verba alloquitur Patrem : Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum. Cum illis autem, qui nullam Scripturæ sacrae fidem arrogant, ad hunc modum disputabimus.

Demonstratio syllogistica, quod unus Deus sit.— Deus perfectus est, et absque defectu, sive bonitatem, sive sapientiam, sive potentiam species; principii ac finis expers, sempiternus, incircumscriptus, ac denique, ut rem uno verbo complectar, omnibus modis est perfectus. Quocirca si plures deos esse asseruerimus, inter plures discrimen animadvertere necesse erit. Nam si nihil discriminis inter eos reperitur, unus potius est, quam multi: si autem discrimen aliquod inter eos existit, ubi tandem erit illa perfectio? It- enim si, vel bonitatis, vel potentia, vel sapientia, perfectionem desideretur, Deus certe non erit. B potius, quam multos ostendit.

Jam vero si multi sunt, quomodo salva et incolumis 129 ipsis manebit incircumscription? ubi enim unus fuerit, illine alter aberit.

Quid insuper afferri potest, quin si mundus a multis gubernetur, non dilabatur, corrumpaturque, et intereat: quippe cum inter gubernatores pugna vulgo perspicitur? discrimen siquidem pugnae et contentioni aditum facit. Sin autem quis dicat singulis parti præesse; quæram ex eo quis hujus ordinis auctor fuerit, imperiumque inter ipsos partitus sit? Hic enim potius Deus unus erit. Unus proinde est Deus, perfectus, circum-

scriptiois expers, mundi architectus et conditor, conservator, et gubernator, perfectione omni sublimior et anterior.

Adhæc a natura quoque necessitate omni comparatum est, ut unitas binarii origo sit.

CAP. VI.

De Verbo ac Dei Filio, probatio ducta a ratione.

Verbi divini ab humano discrimen, et analogia.— Hic ergo ille unus ac solus Deus, Verbo desitu-

corpora constant excedit), ternario vero definito ad perfectionem suam. A' vero Nazianzenus eo loci rationem offert duntaxat, cur non una sit in Trinitate persona, sed tres. Ast Damascenus aliud evincere contendit, puta ex pluribus, seu principia dicantur, seu nomina, unum saltem agnoscendum quod primas teneat, sitque adeo supremus cæterorum Deus.

(6) Οὗτος τοῖνον ὁ εἰς. Hic ergo ille unus est, etc. Etsi probatio hæc συλλογιστικὴ, a ratione ducta, efficax non est in theologicis, nec demonstrat Dei Verbi existentiam, eam tamen declarat et fide dignam ostendit. Ejusmodi sunt convenientia illæ præclaræ, quibus sanctus Thomas abundat, eaque non contemnenda, nisi ceu demonstrationes mysteriorum fidei importunius oggerantur. In hoc porro capite varii vapulant hæretici; non Arius modo ubi ex Nicæni Symboli appendice de Verbo

tus non est. Verbum porro si habeat, non ejusmodi illud habiturus est, quod non subsistat, aut quod esse cœperit, aut sit desitutum. Neque enim fuit unquam, cum Deus sine Verbo esset. Quin potius Verbum suum ex se genitum semper habet, non quod ad instar nostri non subsistat, et in aerem diffuat; sed in se consistens, vivumque, et perfectum, atque ejusmodi, ut extra ipsum non progrediatur, sed in ipso semper existat²⁴. Quo enim, quæso, loco esset, si extra ipsum excedat? Nam quia natura nostra caduca est, et fragilis, ob eam quoque causam sermo noster subsistentia caret. At Deus, cum sempiternus perfectusque sit, perfectum quoque et subsistens, vereque existens Verbum suum habet; et quod semper sit, et vivat, et omnia habeat, quæ Pater habet. Sicut enim sermo noster ex mente progrediens, nec prorsus cum mente idem est, nec rursus omnino ab ea diversus (quatenus enim ex mente, hactenus alius est a mente; quatenus vero mentem ipsam palam profert, non jam prorsus a mente diversus est, verum natura quidem est unum cum ea, subjecto autem ab illa diversum): ad eundem modum Dei quoque Verbum, quatenus per se subsistit, ab eo distinguitur, a quo habet ut per se subsistat: quatenus **130** autem eadem in ipso ostendit, quæ in Deo conspiciuntur, idem natura cum ipso est. Quemadmodum enim omnimoda undique perfectio in Patre perspicitur, eadem etiam in Verbo ex ipso genito spectatur.

CAP. VII.

De Spiritu sancto, probatio ducta ex ratione.

Divini Spiritus ab humano discrimen. — Suis quoque Verbo Spiritus sit oportet. Nam ne noster quidem sermo spiritus est expers. Hoc autem inter utrumque interest, quod in nobis spiritus a

²⁴ Greg. Nys. *Catech.* c. 1.

VARIE LECTIONES.

† In R. 2127 additur ὅς ἐστιν ὁ υἱός. † Cod. S. Hil. ὑπαρξίν. Sic Reg. duo, et T. *existentiam*. Edita, τὴν γένεσιν ὑπόστασιν ἔχει. Absurde prorsus. † Edita θεωρεῖται. † Desunt hæc in miss.

NOTÆ.

dicitur, Οὐ γὰρ ἦν οὗτος οὐκ ἦν. Neque enim erat aliquando, cum ille non esset; sed etiam Sabellius, Samosatenus, et quicumque alii veram consistentiam eidem Verbo ademerunt.

(7) *Διηρηται.* Ab eo distinguitur; Patre scilicet. Nonnullis verbum διηρηται displicuit, quia divisionem annueret. At Theologus illud frequenter usurpat, ad discrimen duntaxat personarum enuntians: v. gr. dum ait: Ἐν ὅντα διηρημένως, καὶ διακρούμενα συνημμένως, quæ discretim unum sunt, et discreta conjunctim. Et orat. 34: Fulgorem unum, ab una Deitate coruscantem, ἐνιχώως διακρούμενην, καὶ συναπτομένην ἀδιακρίτως, qui conjunctim discretus sit, et discretim conjunctus: id quod plane mentis aciem fugit. Sexcenta sunt tam theologi, quam reliquorum Patrum loca, quibus διακρίτως nomine nonnisi discrimen rei unius ab alia enuntiat: atque hoc sensu cum contractioni Sabellianæ, tum Arianae divisioni adversatur. Leges denuo Naz. orat. 29, p. 489.

(8) *Δεῖ τὸν Λόγον καὶ τὸ Πνεῦμα ἔχειν.* Suis quoque Verbo sit Spiritus oportet. Græci, tum propter nativam notionem quam Spiritus nomen in-

Α ἀρξάμενον τοῦ εἶναι, οὐδὲ παυσόμενον. Οὐ γὰρ ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Θεὸς Λόγος. Ἀεὶ δὲ ἔχει τὸν ἑαυτοῦ Λόγον ἐξ αὐτοῦ γεννώμενον, οὐ κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον ἀνυπόστατον, καὶ εἰς αἶρα χεόμενον, ἀλλ' ἐνυπόστατον, ζῶντα, τέλειον· οὐκ ἐξω αὐτοῦ χωροῦντα, ἀλλ' ἐν αὐτῷ αἰεὶ ὄντα. Ποῦ γὰρ ἔσται, ἐξω αὐτοῦ γινόμενος; Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἡμετέρα φύσις ἐπικηρὸς ἐστὶ, καὶ εὐδιόλυτος, διὰ τοῦτο καὶ ὁ λόγος ἡμῶν ἐστὶν ἀνυπόστατος. Ὁ δὲ Θεὸς αἰεὶ ὢν, καὶ τέλειος ὢν, καὶ τέλειον καὶ ἐνυπόστατον ἔχει τὸν ἑαυτοῦ Λόγον, καὶ αἰεὶ ὄντα, καὶ ζῶντα, καὶ πάντα ἔχοντα ὅσα ὁ γεννήτωρ ἔχει. Ὅσπερ γὰρ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐκ τοῦ νοῦ προερχόμενος, οὕτως δὲ ὁλοῦ ὁ αὐτός ἐστι τῷ νῷ, οὕτως παντάπασιν ἑτερός· ἐκ τοῦ νοῦ μὲν γὰρ ὢν, ἄλλος ἐστὶ παρ' αὐτόν· αὐτὸν δὲ τὸν νοῦν εἰς τοῦ μφανὲς ἄγων, οὐκ εἶναι παντάπασιν ἑτερός ἐστὶ παρὰ τὸν νοῦν, ἀλλὰ κατὰ τὴν φύσιν ἐν ὢν, ἑτερόν ἐστὶ τῷ ὑποκειμένῳ· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τῷ μὲν ὑφεστάναι καθ' ἑαυτὸν, διήρηται (7) πρὸς ἑαυτὸν παρ' οὗ τὴν ὑπόστασιν ἔχει. Τὸ δὲ ταῦτα δεικνύσιν ἐν ἑαυτῷ, ἃ περὶ τὸν Θεὸν καθορᾶται, ὁ αὐτός ἐστι κατὰ τὴν φύσιν ἑαυτοῦ. Ὅσπερ γὰρ τὸ ἐν ἅπασιν τέλειον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς θεωρεῖται, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένου Λόγου θεωρεῖται.

ΚΕΦΑΛΑ. Ζ'.

Περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, συλλογιστικὴ ἀπόδειξις.

Δεῖ δὲ τὸν Λόγον καὶ Πνεῦμα ἔχειν (8). Καὶ γὰρ, καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος οὐκ ἀμοιρός ἐστι τοῦ πνεύματος· ἀλλ' ἐφ' ἡμῶν μὲν τὸ πνεῦμα ἀλλότριον ἐστὶ τῆς ἡμετέρας οὐσίας. Τοῦ ἀέρος γὰρ ἐστὶν ὁλκή καὶ

gerit, tum ob hoc Scripturæ effatum, et Spiritus oris ejus omnis virtus eorum, Spiritum sanctum docent a Patre procedere statim instar quem Deus proferendo Verbum emittat. Ait quippe Noster, infr. c. 15, Nullum sine Spiritu impulsu esse, οὐδεμία γὰρ ὁρμὴ ἀνευ πνεύματος. Adeo tamen ut ille Spiritus Dei non evanescat, sed divina substantia sit et ipse Deus. Ita Gregorius Nyssenus disputa; ita Nazianzenus, orat. 1, 5; Cyrillus Alex., *Theol.* assert. 31, dial. 2 *De Trin.* p. 425; et 7, p. 634 et 640. Ita demum, ut alios taceam, Basilii, lib. v *Cont. Eunom.* et lib. *De Spiritu sancto*, cap. 18, docet Spiritum esse ex Deo, non quomodo ex eo sunt omnia, sed ut ab ipso procedit, non generatione veluti Filius, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, sed tanquam Spiritus oris ejus. Etsi neque os illud membrum est, nec Spiritus est anhelitus, sive vapor evanescens, sed os dicitur, quod Deum deat; et Spiritus est substantia vitens, sanctificationis domina, ut tum veritas naturæ manifesta sit, tum et existendi modus ineffabilis conseruetur. Gregorius Scholarius, lib. 1 *Cont. Latin.*, de process. Spiritus sancti sect. 4, Spiritum sanctum ὁρμὴν esse con-

φορά, εισελκομένου, καὶ προχέμενου πρὸς τὴν τοῦ
 σωματος σύστασιν. Ὅπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκφωνή-
 σεως φωνὴ λόγου γίνεται, τὴν τοῦ λόγου δύναμιν
 ἐν αὐτῇ φανερούσα¹. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως
 τῆς ἀπλῆς καὶ ἀσυνθέτου, τὸ μὲν εἶναι Πνεῦμα Θεοῦ
 εὐσεβῶς ὁμολογητέον, διὰ τὸ μὴ εἶναι τὸν Λόγον
 ἑλλειπότερον τοῦ ἡμετέρου λόγου. Οὐκ ἔστι δὲ εὐ-
 σεβὲς ἀλλοτριόν τι ἔξωθεν ἐπιπερχόμενον τῷ Θεῷ
 λογίζεσθαι τὸ Πνεῦμα, ὡς καὶ ἐφ' ἡμῶν τῶν συν-
 θέτων. Ἄλλ' ὥσπερ Θεοῦ Λόγον ἀκούσαντες², οὐκ
 ἀνυπόστατον, οὐδὲ ἐκ μαθήσεως προσγιγνόμενον, οὐδὲ
 διὰ φωνῆς προφερόμενον, οὐδὲ εἰς ἀέρα χέμενον,
 καὶ λυόμενον, ψήθημεν, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὕφιστατα,
 προαιρετικόν τε, καὶ ἐνεργόν, καὶ παντοδύναμον·
 οὕτω καὶ Πνεῦμα μεμαθηκότας Θεοῦ, τὸ συμπαρο-
 μαρτοῦν τῷ Λόγῳ, καὶ φανεροῦν αὐτοῦ τὴν ἐνέρ-
 γειαν, οὐ πνοὴν ἀνυπόστατον ἐννοοῦμεν. Οὕτω γάρ
 ἂν καθαιρεῖται πρὸς ταπεινότητα τὸ μεγαλεῖον τῆς
 θείας φύσεως, εἰ καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἡμετέρου πνεύ-
 ματος, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ Πνεῦμα ὑπονοεῖτο· ἀλλὰ
 δύναμιν οὐσιώδη, αὐτὴν αὐτῆς ἐν ἰδιαζούσῃ ὑπο-
 στάσει θεωρουμένην, καὶ τοῦ Πατρὸς προερχομένην,
 καὶ ἐν τῷ Λόγῳ ἀναπαυομένην (9), καὶ αὐτοῦ οὖσαν
 ἐκφαντικὴν, οὕτε χωρισθῆναι τοῦ Θεοῦ ἐν ᾧ ἔστι,
 καὶ τοῦ λόγου, ᾧ συμπαρομαρτεῖ, δυναμένην, οὕτε
 πρὸς τὸ ἀνυπαρκτον ἀναχωρήσῃ, ἀλλὰ καθ' ὁμοιό-
 τητα τοῦ λόγου καθ' ὑπόστασιν οὖσαν, ζῶσαν, προ-
 αἰρετικὴν, αὐτοκίνητον, ἐνεργόν, πάντοτε τὸ ἀγαθὸν
 θέλουσαν, καὶ πρὸς πᾶσαν πρόθεσιν³, σύνδρομον
 ἔχουσαν τῇ βουλῇ τὴν δύναμιν, μήτε ἀρχὴν
 ἔχουσαν, μήτε τέλος. Οὐ γὰρ ἐνέλειψέ ποτε τῷ Πατρὶ
 Λόγος, οὕτε τῷ Λόγῳ Πνεῦμα.

Οὕτως διὰ μὲν τῆς κατὰ φύσιν ἐνότητος, ἡ πολύ-

A substantia nostra alienus est. Aeris quippe at-
 tractio et emissio est, qui tuendi corporis causa
 vicissim attrahitur et profunditur; ac locutionis
 tempore sermonis vox efficitur, sermonis vim in
 se ipsa promens⁴. At in divina natura, quæ sim-
 plex est, nec ullatenus composita, quod quidem
 Dei Spiritus sit, pie constituendum est (neque enim
 Dei Verbum minus quid nostro sermone ad per-
 fectionem habet). Cæterum existimare Spiritum
 alienum quiddam esse, quod Deo extrinsecus ad-
 veniat, ut in nobis qui compositæ naturæ sumus,
 hoc a pietate abhorret. Quin potius, ut, cum Dei
 Verbum audimus, non ejusmodi verbum esse
 arbitramur quod subsistentia careat, vel doctrina
 comparetur, vel voce proferatur, vel in aerem
 dilabatur et evanescat; sed quod substantialiter
 consistat, sitque libera voluntate præditum, et
 efficax, atque omnipotens: eodem modo cum Dei
 Spiritum Dei Verbi comitem, ipsiusque vim decla-
 rantem docemur, non statum quemdam subsisten-
 tia destitutum animo concipimus (sic enim divinæ
 naturæ majestas in humilitatem deprimeretur, si
 Spiritum, qui in ea est, spiritus nostri similem
 esse conjiceremus), sed vim substantialem, quæ-
 que ipsa per se in propria ac distincta persona
 consideretur, atque a Patre procedat, et in Verbo
 conquiescat, ipsumque declarat et exprimat: quæ
 præterea, nec a Deo in quo est, nec a Verbo cu-
 jus comes est, disjungi queat: nec denique ita
 dilabatur, ut omnino esse desinat⁵; verum **131**
 æque ac Verbum, per se, inque persona propria
 consistat, vivat, libere velit, suapte vi moveatur,

Trinitate Gentilismuset Judaismus explosi. — At-

²⁵ Greg. Nyss. Catech. c. 2. ²⁶ Greg. Naz. oral. 37 et 44.

VARIAE LECTIONES.

¹ Edit. Regg., et lib. De Trinit. apud S. Cyrill. φέρουσα. ² Cod. et Regii ἀκούοντες. Sic apud Cyrill.
 v. Omnes penes codd. θέλουν.

NOTÆ.

cedit. Οὕτω καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὥσπερ ὁρμὴ καὶ
 κίνησις, ἐνδοτέρα τῆς ὑπερφυστικῆς οὐσίας
 γίνεται. Sic Spiritus sanctus ad instar est impulsus
 motionisque intimæ supernaturalis illius substantiæ.
 Atqui vel Tullio teste ὁρμὴ voluntatis motio est,
 quippe quæ appetitionem ut et conatum significat.
 Secundum Clementem Alexandr. lib. vi Strom.
 p. 275, ἀμφω δυνάμεις ψυχῆς γνώσις τε καὶ
 ὁρμὴ, ambæ virtutes animi cognitio et impulsus,
 seu appetitio. Quamobrem non male docuit Augu-
 stinus Spiritum sanctum amorem esse Patris et
 Filii.

(9) Καὶ ἐν τῷ Λόγῳ ἐκφαντεύμενον, Et in Verbo
 conquiescat, etc. Sic magnus Cyrillus multis in
 locis ait Spiritum sanctum ex Patre procedere et
 in Filio esse, εἶναι, et μένειν, manere, tum etiam
 esse ex Filio, et in ipso natura hære, ἐξ αὐτοῦ
 καὶ ἐμπεφυκὸς αὐτῷ. Nec aliud vero sibi volere,
 nisi Spiritum sanctum ad res conditas amandan-
 dum non esse, sed cognatione, ut ita dicam, natu-
 ræ Filio conjungi, ut quemadmodum Filius est

in sinu Patris, ita Spiritus in sinu Filii quiescat.
 Tanquam ejus virtus et operatio naturalis, et
 vivens, ἐνέργεια φυσικὴ καὶ ζῶσα· τὸ ἐνεργεῖν τοῦ
 Υἱοῦ, inquit idem doctor, Dial. 7 ad Hermianum.
 Neque enim, inquit Theologus, oral. 44, ita com-
 paratum est, ἑλλειπὲν ποτε, ἢ Υἱὸν Πατρὶ, ἢ Πνεῦμα
 Υἱῷ, ut vel Pater Filio, vel Spiritu sancto Filius
 careat. Quin potius Spiritui sancto convenit ut sit
 μετὰ τῆς ἀρχῆς, una cum principio, id est cum
 Filio, quem alibi vocat ἀρχὴν ἐξ ἀρχῆς, principium
 et principio, et ἀρχὴν τῶν ὧν, principium rerum
 omnium, quia nempe omnia per ipsum facta sunt.
 Quod sequitur, καὶ αὐτοῦ οὖσαν ἐκφαντικὴν, eam-
 que manifestum faciat, hoc Christi dictum signi-
 ficat. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et
 annuntiabit vobis: itemque, Ille testimonium per-
 hibebit de me, sic infra Noster Patrem esse ait, προ-
 βολέα ἐκφαντορ: τοῦ Πνεύματος, manifestantis Spi-
 ritus emissorem. Alias nomen ἐκφανσις, ut et
 ἑλλαμψίς, æternam personæ unius ex alia, seu
 luminis de lumine processionem enuntiat.

que hac ratione, per naturæ quidem unitatem, gentilium multos deos asserentium error admittitur; rursusque admissis Verbo et Spiritu, Judæorum dogma evertitur, remanetque quod in utraque secta commodi est³⁷: ex Judaica nimirum sententia unitas naturæ; ex gentilismo autem personarum sola distinctio³⁸.

Quod si contradicat Judæus, ne Verbum admittatur et Spiritus divinæ Scripturæ testimonio confutetur, osque illi obstruatur. De Verbo enim ait divinus David: *In æternum, Domine, Verbum tuum permanet in cælo*³⁹. Et rursus: *Misit Verbum suum, et sanavit eos*⁴⁰. Atqui verbum illud quod ore profertur, nec mittitur, nec in æternum manet. De Spiritu rursus ait idem David: *Emitte Spiritum tuum, et creabuntur*⁴¹. Et alio loco: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum*⁴². Job item: *Spiritus Domini qui fecit me, est status omnipotens, qui me tuetur atque conservat*⁴³. Spiritus porro qui mittitur, facit, firmat, tuetur, atque conservat, non evanidus quidam halitus est, quemadmodum nec Dei os, membrum corporeum; utrumque enim horum consentanea Dei ratione intelligi debet⁴⁴.

CAP. VIII.

De sancta Trinitate.

Credimus igitur in unum Deum, principium unum, principio carentem, increatum, ingenuum, interitus ac mortis nescium, æternum, immensum, incircumscriptionem, nullis terminis definitum, infinitæ potentie, simplex, incompositum, incorporeum, a fluxu, passione, omni que mutatione et alteratione liberum, invisibilem, omnis bonitatis ac justitiæ fontem, uicem intellectualem et inaccessible, potentiam nulla mensura comprehensam, quamque sola voluntas sua metiatur (potest enim quidquid vult⁴⁵), rerum omnium conditricem, tam visibilium, quod invisibilium effectricem; omnium conservatricem, omnibus providentem, omnia continentem ac regentem, perpetuumque ac immortale regnum in omnia obtinentem; nihil contrarium habentem, omnia implentem, a nulla re comprehensam, imo vero ipsam universa complectentem et continentem ac præhabentem, substantias omnes sine pollutione penetrantem, ultra res omnes et essentias¹³² longe proveciorem, ut que super-substantialis est, omnibusque entibus sublimior; divinitate, bonitate, plenitudine superiorem; principatus omnes atque ordines stuantem, super omnem principatum atque ordinem positum; essentia, vita, sermone, et cogitatione altiore; que lux ipsa est, bonitas ipsa, ipsa sancta vita, ipsa essentia.

³⁷ Greg. orat. 38, et alibi. ³⁸ Greg. Nyss. *Catech.* c. 3. ³⁹ Psal. cxviii, 89. ⁴⁰ Psal. cvi, 20. ⁴¹ Psal. ciii, 30. ⁴² Psal. xxxii, 4. ⁴³ Job xxxi, 4. ⁴⁴ Basil. *De Spir. sancto, ad Amphil.* cap. 18. ⁴⁵ Psal. cxxxiv, 6.

VARIE LECTIONES.

* In eant. deest, θεος. † Edit. μέναι.

θεός τῶν Ἑλλήνων ἐξαφανίζεται πλάνη· διὰ δὲ τῆς τοῦ Λόγου παραδοχῆς καὶ τοῦ Πνεύματος, τῶν Ἰουδαίων καθαιρεῖται τὸ δόγμα, ἐκατέρως τε αἰρέσεως παραμένει τὸ χρέσιμον· ἐκ μὲν τῆς Ἰουδαϊκῆς ὑπολήψεως, ἡ τῆς φύσεως ἐνότης· ἐκ δὲ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ κατὰ τὰς ὑποστάσεις διακρίσις μόνη.

Εἰ δὲ ἀντιλέγοι ὁ Ἰουδαῖος πρὸς τὴν τοῦ Λόγου παραδοχὴν, καὶ τοῦ Πνεύματος, ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἐλεγχέσθω τε καὶ ἐπιστομιζέσθω. Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Λόγου ψαλμὸς ὁ θεῖος· Δαβὶδ· *Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ Λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ πάλιν· Ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰάσατο αὐτούς. Λόγος δὲ προφορικὸς οὐκ ἀποστέλλεται, οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα διαμένει Ἰ.* Περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος οὗτος Δαβὶδ· *Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται. Καὶ πάλιν· Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πάντα ἡ δύναμις αὐτῶν. Καὶ ὁ Ἰώβ· Πνεῦμα θεῶν τὸ ποιήσας με· πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ συνέχουσά με. Πνεῦμα δὲ ἀποστελλόμενον, καὶ ποιούν, καὶ στερεοῦν, καὶ συνέχον, οὐκ ἄσθμα ἐστὶ τὸ λυόμενον, ὥσπερ οὐδὲ σωματικὸν μέλος τὸ τοῦ Θεοῦ στόμα· ἀμφότερα γὰρ θεοπρεπῶς νοητέον.*

ΚΕΦΑΛ. Η΄.

Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.

Πιστεύομεν τοιγαροῦν εἰς ἓνα Θεόν, μίαν ἀρχὴν, ἀναρχον, ἀκτιστον, ἀγέννητον, ἀδόληρόν τε καὶ ἀθάνατον, αἰώνιον, ἀπειρον, ἀπερίγραφτον, ἀπερίοριστον, ἀπειροδύναμον, ἀπλόον, ἀσύνητον, ἀσώματον, ἀρρέυστον, ἀπαθῆ, ἀτρεπτον, ἀναλλοίωτον, ἀόρατον, πηγὴν ἀγαθότητος καὶ δικαιοσύνης, φῶς νοερὸν, ἀπρόσιτον· δύναμιν οὐδενὶ μετρωγμένην, μόνῃ τῷ οἰκείῳ βουλήματι μετρομένην· πάντα γὰρ ὅσα θέλει, δύναται· πάντων κτισμάτων ὄντων τε καὶ ἀόρατων ποιητικὴν, πάντων συνεκτικὴν καὶ συντηρητικὴν, πάντων προνοητικὴν, πάντων κρατοῦσαν, καὶ ἄρχουσαν, καὶ βασιλεύουσαν, ἀτελευτήτῃ καὶ ἀθανάτῃ βασιλεῖ, μηδὲν ἐναντίον ἔχουσαν, πάντα πληροῦσαν, ὅτι οὐδενὸς περιεχομένην· αὐτὴν δὲ μέλλον περιέχουσαν τὰ σύμπαντα, καὶ συνέχουσαν, καὶ προέχουσαν· ὀχράντως ταῖς ὅλαις οὐσίαις ἐπιθεατεύουσαν, καὶ πάντων ἐπικρατοῦσαν, καὶ πάσης οὐσίας ἐξηρημένην, ὥς ὑπερούσιον, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ὄντα, ὑπέρθεον, ὑπερίγαθον, ὑπερπλήρη· τὰς ὅλας ἀρχὰς καὶ τάξεις ἀπερίζουσαν, καὶ πάσης ἀρχῆς καὶ τάξεως ὑπεριδρυμένην, ὑπὲρ οὐσίαν, καὶ ζωὴν, καὶ λόγον, καὶ ἔννοιαν· αὐτοφῶς, αὐτοαγαθότῃ, αὐτοζῶν, αὐτοούσιον, ὥς μὴ παρ' ἑτέρου τὸ εἶναι ἔχουσαν, ἦτοι τῶν ὅσα ἐστὶν· αὐτὴν δὲ πηγὴν οὖσαν τοῦ εἶναι τοῖς οὐσι· τοῖς ζῶσι, τῆς ζωῆς· τοῖς λόγῳ μετέχουσι, τοῦ λόγου, τοῖς πᾶσι

πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν· πάντα εἰδοῖαν πρὶν γενέσθαι αὐτῶν· μίαν οὐσίαν, μίαν θεότητα, μίαν δύναμιν, μίαν θέλησιν, μίαν ἐνέργειαν, μίαν ἀρχήν, μίαν ἐξουσίαν, μίαν κυριότητα, μίαν βασιλείαν, ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσι γνωριζομένην τε καὶ προσκυνομένην μὴ προσκυνῆσαι, πιστευομένην τε καὶ λατρευομένην ὑπὸ πάσης λογικῆς κτίσεως, ἀσυγχύτως ἡνωμέναις καὶ ἀδιαστάτως διαιρουμέναις· ὃ καὶ παράδοξον. Εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, εἰς ἃ καὶ βεβαπτίσμεθα (10). Οὕτω γὰρ ὁ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις βαπτίζειν ἐνετείλατο· *Βαπτίζοντες αὐτοὺς, φάσκων, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.*

Patrem et Filium et Spiritum sanctum, in quorum apostolis baptizare jussit : *Baptizantes eos*, inquit,

Εἰς ἕνα Πατέρα, τὴν πάντων ἀρχὴν καὶ αἰτίαν· Β οὐκ ἐκ τινος γεννηθέντα· ἀνάτιον δὲ καὶ ἀγέννητον μόνον ὑπάρχοντα· πάντων μὲν ποιητὴν· ἐνδὲ δὲ μόνου Πατέρα φύσει τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ, Κυρίου δὲ, καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ προβολέα (11) τοῦ παναγίου Πνεύματος. Καὶ εἰς ἕνα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· γεννηθέντα, οὐ κτισθέντα, ὁμοούσιον (12) τῷ Πατρὶ, ὃν οὐ τὰ πάντα ἐγένετο· ὃν πρὸ πάντων αἰώνων λέγοντες, δόξω.

lia ; utpote quæ nec esse suum, nec quidquam eorum quæ est, ab alio habeat ; verum ipsa iis quæ sunt, essentiæ ; illis quæ vivunt, vitæ ; et illis quæ ratione utuntur, rationis fons existat : bonorum omnium cunctis parentem, intuentem omnia priusquam fiant ; unam substantiam, unam divinitatem, unam virtutem, unam voluntatem, unam operationem, unum principatum, unam potestatem, unam dominationem, unum regnum ; ut tamen in tribus perfectis personis noscatur, et adoratione una adoretur, credaturque, et colatur ab omni rationali creatura⁴⁶ ; quippe quod ille citra permissionem et confusionem unitæ sint, et sine distantia (quod cogitationem omnem superat) discretæ : in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, in quorum etiam nomine baptizati sumus⁴⁷. Sic enim Dominus

B Quid de Patre credendum. Quid de Filio. — In unum Patrem (credimus) principium omnium et causam, ex nullo genitum, qui solus causæ et generationis expers est : omnium quidem conditionem ; cæterum unius duntaxat naturæ Patrem unigeniti Filii sui Domini nostri Jesu Christi, sanctissimique Spiritus productorem⁴⁸. Et in unum Filium Dei unigenitum Dominum nostrum, ex Patre natum ante omnia sæcula ; lumen de lumine, Deum verum de Deo vero ; genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt. Quem cum ante omnia sæcula dicimus, ipsius ge-

⁴⁶ Greg. Naz. orat. 13, n. 32. ⁴⁷ Idem. orat. 12, n. 37, 40. ⁴⁸ Matth. xxv, 19. ⁴⁹ Greg. Naz. orat. 33.

VARIÆ LECTIONES.

* Deest ὃν in cod. S. Hil. et multis Regiis, nec legit Faber.

NOTÆ.

(10) Εἰς ἃ καὶ βεβαπτίσμεθα. In quæ et baptizati sumus. Hoc argumento, seu omnium validissimo, contra Arianos Macedonianosque et Sabellianos Patres pugnarunt ; Athanasius, epist. 1 et 2 Ad Serap. ; Basilii, lib. iii Cont. Eunom. et lib De Spir. sancto cap. 10 et 12 ; Nazianzenus, orat. 34 : Οὐ φέρω, inquit, ἀφώτιστος εἶναι μετὰ τὸ φῶς τιμα, παραχαράσσω τι τῶν τριῶν εἰς ἃ βεβάπτισμαι. Non sustineo post illuminationem expers esse lucis, si quidpiam trium, in quæ baptizatus sum, adulteravero.... οὐ πείθομαι τῷ ὁμοτίμῳ σώζεσθαι. Non credo per eum qui æqualis meus sit, salutem mihi conciliari. Si Spiritus sanctus Deus non est, prius evadat Deus, atque ita demum æqualem suum me deum faciat.

(11) Καὶ προβολέα, productorem. Nomen προβολή, quod prolationem Latine reddunt Tertullianus et Hilarius (emissionem ego dixero) ubi de divinis processionibus agitur, veteres reprobarunt. Athanasius in Expositione fidei, negat Verbum esse ἀπόρροϊαν, effluvium, aut τμήσιν, segmen, aut προβολήν, emissionem prolationemve. Hieronymus, apol. 2 Adv. Ruf. de Candido Valentiniano ait : Dicit, Filium de Patris esse substantia, errans, in eo quod προβολήν asserit : quia scilicet Gnostici emanationes Æonum hac voce corporum more exponerent. Tertullianus, vero lib. Cont. Valentin. et adv. Praxeam, cap. 8, asserit eos vocabulum istud a veritate accepisse, quod ad mendacium suum struerent. Illo tamen Theologus saniori sensu Spiritus ex Patre processionem enuntiat : ac Patrem quidem vocat γεννήτορα καὶ προβολέα, genitorem

et productorem, seu prolatorem ; Spiritum vero πρόβλημα, quod idem est ac προβολή, emissio sive prolatio. Vid. orat. 13 et 33.

(12) Ὁμοούσιον, consubstantialem. Dictum alibi est quos sensus ingeneraret vox ὁμοούσιος, consubstantialis : eamque Patres Antiochenos ad declinandum Pauli Samosatani cavillos ad tempus dimisisse. Ex iis autem quæ Dionysium inter Alexandrinum, et Dionysium Romanum gesta sunt, occasione Sabellianæ hæresis, perspicua res est familiare priscis Christianis fuisse, Filium Patri consubstantialem profiteri Alexandrinum, siquidem apud Romanum detulerant, seu consubstantialis fidem labefactasset in scriptis suis contra Sabellianos. Ipse vero sic se purgat apud Athanas. lib. De decret. syn. Nic. et lib. De sent. Dionys. Alex. In alia epistola scripsi, quæ demonstravi, καὶ ὃ πρόφεροντι ἐγκλημα κατ' ἐμοῦ ψεύδος ὃν, ὥς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Θεῷ, falsum esse crimen quod mihi obijciunt, ut dixerim Christum non esse consubstantialem Deo. Subjungit : Nam quamvis dixero vocem hanc nusquam inveniri in sacris Litteris ; tamen argumenta mea quæ ipsi silentio prætermiserunt, a re et vocabuli significato non abluunt. Nam humanam procreationem in exemplum adduxi, ut congenerem ; eoque solo parentes diversos a liberis esse, quod ipsi sui liberi non sint, nec vicissim liberi ipsorum parentes. Hæc aliaque plura, quæ Athanasius et Dionysii lucubrationibus recitat, Basilii non legerat, quando eum, epist. 41, erroris Ariano similis reum habuit. Hoc Dionysii testimonio nihil disertius asserri potest,

nerationem, nec tempus, nec initium pati ostendimus. Non enim Dei Filius ex nihilo in ortum productus est⁸⁰; ille, inquam, gloriæ splendor, paternæ figura substantiæ⁸¹, viva sapientia, et virtus⁸², subsistens Verbum, substantialis ipsa, perfecta, atque vivens imago Dei⁸³ invisibilis, sed semper cum Patre, et in Patre erat, sempiternæ et absque ullo initio ex ipso genitus. Neque enim Pater unquam fuit, quando Filius non esset: verum simul Pater, simul Filius, qui ex ipso genitus est. Neque enim Pater vocari possit, qui Filio careat. Nam si Filio aliquando caruit, Pater certe non erat⁸⁴. Et si postea Filium habuit; postea quoque factus est Pater, cum ante Pater non esset, **133** atque ex eo quod Pater non erat, mutatus est, eoque progressus ut Pater esset: id quod omni blasphemia gravius foret⁸⁵. Nefas enim est dicere, Deum fecunditate naturali caruisse. Fecunditas porro in hoc posita est, ut quis ex se ipso, id est ex propria substantia, prolem natura similem sui edat⁸⁶.

Generationis divinæ a creatione discrimina. — Proinde cum de Filii generatione agitur, tempus intercessisse dicere impium est⁸⁷; aut Filii existentiam Patre posteriorem constituere⁸⁸. Ex ipso enim, hoc est ex Patris natura, esse profitemur Filii generationem. Ac nisi Filium a principio simul cum Patre a quo genitus est, fuisse concedamus, Paternæ substantiæ mutationem inducemus: quoniam, cum Pater non esset, posthac evasit Pater. Res enim creatæ, etsi postmodum conditæ sunt, non tamen ex Dei substantia exstiterunt; sed ipsius voluntate et potentia fuerunt productæ ut essent. Nec propterea in Dei naturam cadit mutatio: etenim generatio quidem in hoc consistit, ut ex gignentis substantia proles ejusdem cum gignente substantiæ producatur: at creatio et effectio hoc tantum requirit, ut extra, et non ex creantis aut efficientis substantia fiat illud quod creatur aut efficitur, omninoque quantum ad essentiam dissimile sit.

⁸⁰ Greg. Naz. orat. 36.

⁸¹ Hebr. 1, 3.

⁸² I Cor. 1, 24.

⁸³ Coloss. 1, 15.

⁸⁴ Greg. Naz. orat. 35.

⁸⁵ Cyril. in *Thesaur.*, assert. 4 et 5.

⁸⁶ Ibid. assert. 6.

⁸⁷ Ibid. assert. 4.

⁸⁸ Greg. Naz. orat. 29.

VARIE LECTIONES.

* Reg. duo παντελώς κατ' οὐσίαν, sic etiam apud Cyrillum.

NOTÆ.

ad evincendam sinceram temporum Ante-Nicænorum fidem de Verbi consubstantialitate. Hic solum addam brevissimum Clementis Alexandri locum, quem omisisse videntur illi qui Catholicam causam nuper propugnarunt. *Festinemus*, inquit in *Protreptico*, ut multi in dilectionem unam coeamus, κατὰ τὴν τῆς μοναδικῆς οὐσίας ἑνωσιν, qua referamus unus illius naturæ unionem. Ubi nempe explicat illud dictum, Joan. xviii, 22, *Ut sint unum sicut et nos unum sumus*.

(13) *Ἄλλ' αὖτ' ἦν. Sed semper cum Patre*, etc. Filium esse in Patre concedebant Ariani, eo modo quo res creatæ in Deo sunt: eundem vero esse cum Patre idem est ac cum ipso penitissime conjungi. Nam juxta Basilium *De Spir. sancto* cap. 25, et orat. in princ. *Evang. Jo. in*. præpositio σύν, cum, significat συνάγειαν, conjunctionem. Unde scholiastes Reg. cod. 2929 ad hunc locum ait: "Ὁρᾷ

Α μεν ὅτι ἀχρονος καὶ ἀναρχος αὐτοῦ ἡ γέννησις· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, ὁ χαρακτήρ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως, ἡ ζῶσα σοφία, καὶ δύναμις, ὁ Λόγος ὁ ἐνυπόστατος, ἡ οὐσιώδης καὶ τελεία, καὶ ζῶσα εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ· ἀλλ' αὖτ' ἦν (13) σύν τῷ Πατρὶ, καὶ ἐν αὐτῷ, ἀδιῶς καὶ ἀνάρχως ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος. Οὐ γὰρ ἦν ποτε ὁ Πατήρ, ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός· ἀλλ' ἅμα Πατήρ, ἅμα Υἱός, ὁ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος· Πατήρ γὰρ ἐκτὸς Υἱοῦ οὐκ ἂν κληθεῖν. Εἰ δὲ ἦν μὴ ἔχων Υἱόν, οὐκ ἦν Πατήρ· καὶ εἰ μετὰ ταῦτα ἔσχεν Υἱόν, μετὰ ταῦτα ἐγένετο Πατήρ, μὴ ὢν πρὸ τούτου Πατήρ, καὶ ἐτραπήν ἐκ τοῦ μὴ εἶναι Πατὴρ εἰς τὸ γενέσθαι Πατὴρ· ὅπερ πάσης βλασφημίας ἐστὶ χαλεπώτερον. Ἀδύνατον γὰρ τὸν Θεὸν εἰπεῖν ἔρημον τῆς φυσικῆς γονιμότητος. Ἡ δὲ γονιμότης, τὸ ἐξ αὐτοῦ, ἦγουν ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας, ὅμοιον κατὰ φύσιν γεννᾷν.

Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως ἀσεθεῖς λέγειν χρόνον μεσιτεῦσαι, καὶ μετὰ τὸν Πατέρα τὴν τοῦ Υἱοῦ γενέσθαι ὑπαρξιν. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ, ἦγουν τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως, εἰ μὴ τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν. Καὶ εἰ μὴ ἐξ ἀρχῆς ὄμνεν τὸν Υἱὸν συνυπαρχειν τῷ Πατρὶ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον, τροπὴν τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως παρεισάγομεν· ὅτι μὴ ὢν Πατήρ ὕστερον ἐγένετο Πατήρ· ἡ γὰρ κτίσις, εἰ καὶ μετὰ ταῦτα γέγονεν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας· ἐκ δὲ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι βουλήσει· καὶ δυνάμει αὐτοῦ παρήχθη, καὶ οὐχ ἀπτεται τροπὴ τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως. Γέννησις μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ γεννῶντος προάγεσθαι τὸ γεννώμενον ὅμοιον κατ' οὐσίαν. Κτίσις δὲ καὶ ποίησις τὸ ἐξωθεν, καὶ οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ κτιζόντος καὶ ποιούντος, γενέσθαι τὸ κτιζόμενον καὶ ποιούμενον ἀνόμοιον παντελῶς.

creatur aut efficitur, omninoque quantum ad es-

sentiam dissimile sit.

Ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ μόνου ἀπαθούς, καὶ ἀναλλοιώτου, καὶ ἀτρέπτου, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντος Θεοῦ, καὶ τὸ γεννᾶν, καὶ τὸ κτίειν, ἀπαθές· φύσει γὰρ ὢν ἀπαθής καὶ ἀρρέυστος, ὡς ἀπλοῦς καὶ ἀσύνητος, οὐ πέφυκεν, ὑπομένειν πάθος, ἢ βεῦσιν, οὔτε ἐν τῇ γεννᾷ, οὔτε ἐν τῇ κτίσει, οὐδέ τινας συνεργίας δεῖται· ἀλλ' ἡ μὲν γέννησις ἀναρχος καὶ ἀίδιος, φύσεως ἔργον οὖσα, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προάγουσα, ἵνα τροπῇ ὁ γεννῶν μὴ ὑπομείνῃ, καὶ ἵνα μὴ Θεὸς πρῶτος, καὶ Θεὸς ὕστερος εἴη, καὶ προσθήκῃ δέξῃται. Ἡ δὲ κτίσις ἐπὶ Θεοῦ (14), θελήσεως ἔργον οὖσα, οὐ συναϊδής ἐστι τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ οὐ πέφυκε τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγόμενον συναϊδίον εἶναι τῷ ἀνάρχῳ καὶ ἀεὶ ὄντι. Ὡς περ οὖν ὁ οὐχ ὁμοίως ποιεῖ ἄνθρωπος καὶ Θεός· ὁ μὲν γὰρ ἀνθρώπος οὐδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς [τὸ] εἶναι παράγει, ἀλλ' ὅπερ ποιεῖ ἐκ προϋποκειμένης ὕλης ποιεῖ, οὐ θελήσας μόνον, ἀλλὰ καὶ προεπινοήσας, καὶ ἐν τῇ νῦν ἀνατυπώσας τὸ γενησόμενον, εἴτα καὶ χερσὶν ἐργασάμενος, καὶ κόπον ὑπομείνας καὶ κάματον, πολλάκις δὲ καὶ ἀστοχήσας, μὴ ἀποδάντος, καθὰ βούλεται, τοῦ ἐπιτηδεύματος· ὁ δὲ Θεὸς θελήσας μόνον, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πάντα παράγει. Οὕτως οὐδὲ ὁμοίως γεννᾷ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. Ὁ μὲν γὰρ Θεός, ἀχρονος ὢν, καὶ ἀναρχος, καὶ ἀπαθής, καὶ ἀρρέυστος, καὶ ἀσώματος, καὶ μόνος, καὶ ἀτελεύτητος, ἀχρόνως, καὶ ἀνάρχως, καὶ ἀπαθῶς, καὶ ἀρρέυστως γεννᾷ, καὶ ἐκτὸς συνδυασμοῦ (15)· καὶ οὔτε ἀρχὴν ἔχει ἡ ἀκατάληπτος αὐτοῦ γέννησις, οὐδὲ τέλος. Καὶ ἀνάρχως μὲν διὰ τὸ ἀτρέπτου· ἀρρέυστως δὲ διὰ τὸ ἀπαθούς καὶ ἀσώματου· ἐκτὸς συνδυασμοῦ, διὰ τε τὸ ἀσώματον πάλιν, καὶ ἵνα μόνον εἶναι Θεὸν ἀπροσδεῖ ἐτέρου· ἀτελευτήτως δὲ, καὶ ἀκαταπαύστως, διὰ τε τὸ ἀναρχον, καὶ ἀχρονον, καὶ ἀτελεύτητον, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχειν· τὸ γὰρ ἀναρχον, ἀτελεύτητον· τὸ δὲ χάριτι ἀτελεύτητον, οὐ πάτως ἀναρχον, ὥς περ οἱ ἀγγελοι.

impatientis et incorporeus : citra congressum vero, tum rursus quia incorporeus, tum quia unus tantum est Deus, alterius opera minime indigens : citra finem denique, et ut nunquam a gignendo quiescat, quod initii, et temporis, et finis expers sit, semperque eodem modo se habeat. Nam quod principio caret, nec finem unquam habiturum est. Quod autem Dei munere atque gratia sine fine est ac immortale, hoc prorsus principio non caret. Id quod ex angelis perspicui possit ⁴¹.

³⁹ Greg. Naz. orat. 29 et 35. ⁴⁰ Id. orat. 29. ⁴¹ Cyrill. *Thes.* assert. 7 et 48. ⁴² Greg. Naz. orat. 29. ⁴³ Cyrill. *Thes.* assert. 5, 6 et 16; Greg. orat. 35. ⁴⁴ Iulra, lib. II, c. 3.

VARIE LECTIONES.

^b Cod. S. Hil. τοίνυν.

NOTÆ.

(14) Ἡ δὲ κτίσις ἐπὶ Θεοῦ. *Creatio autem in Deo.* Athanasius, orat. 2 et 3 *Cont. Arian.* Basilus, lib. IV *Cont. Eunom.* Nazianzenus, orat. 29 et 35; Cyrillus, *Thes.* assert. 5, alique, discrimen hoc generationem inter et creationem agnoscunt, ut generatio sit a natura, quæ, dum ejus fecunditatem nihil moratur, coævum sibi setum edat, haud secus ac sol simul atque factus fuit, lumen ex se profudit : sin generatio voluntate fieri concedatur, voluntatem hanc σύνδρομον, comitantem esse, non anteriorem; e contra voluntatem creandi creationem præcedere.

(15) Ἀρρέυστως γεννᾷ, καὶ ἐκτὸς συνδυασμοῦ. *Citra fluxionem, etc.* Id sæpe repetit, tum adversum Gnosticos, qui Verbum ad instar profluvii emanasse, atque ex congressu Eonis masculi cum Eone femina prognatum fingebant : tum etiam ut Arianos refutet, qui catholicam de generatione Verbi fidem, ad Valentinianum Gnosticumque sensum detorquebant, hoc Arius insurrat epistola ad Alexandrum Alexandr. quam Athanasius recitat lib. *De synodis* : Epiphanius, hæc. 69; Hilarius, lib. III et V *De Trin.* Legesit Nazianz. orat. 35, p. 567.

Ac proinde sempiternus Deus Verbum suum sine A principio ac fine gignit; ne alioqui Deus, cujus natura ac existentia tempus omne superat, in tempore gignat. At vero perspicuum est hominem dispari modo gignere, ut qui generationi et corruptioni, fluxioni item et multiplicationi subjectus sit, ac corpore vestitus⁶⁵; maremque et feminam in natura habeat: mas quippe feminæ opem desiderat. Verum propitius nobis sit ille qui omnia excedit, atque omnem mentis aciem et comprehensionem transcendit.

De Patre et Filio. — Sancta igitur et catholica et apostolica Ecclesia simul et Patrem, simulque unigenitum ipsius Filium docet, ex eo citra tempus, fluxum, et passionem, incomprehensibili quadam ratione ac soli universorum Deo perspecta, genitum: non secus atque una cum igne lumen est quod ex eo oritur; nec prior est ignis, posterius lumen, sed utrumque simul: et quemadmodum lumen quod ex igne semper gignitur, semper in eo est, nec ab eo quoquo modo disjungitur; ita et Filius gignitur ex Patre, ut nullo modo ab illo separaretur, sed semper in eo sit⁶⁶. Verum hoc interest, quod lumen quod ex igne sine separatione gignitur, semperque in eo manet, aliam ab igne propriamque subsistentiam **135** non habet (est enim naturalis ignis qualitas); at vero unigenitus Dei Filius ex Patre inseparabiliter ac sine diremptione genitus, semperque in ipso manens, peculiarem atque a Patre distinctam subsistentiam habet.

Quare Verbum, splendor, figura, Filius dicitur. C *Cur Unigenitus.* — Ipse porro et Verbum, et splendor idcirco dicitur, quia citra alterius congressum et passionem et tempus, et fluxum ullum, ac separationem a Patre genitus est⁶⁷. Filius autem, ac Paternæ substantiæ figura, quia perfectus est ac subsistens, exceptaque ingeniti proprietate per omnia patrem refert atque exprimit⁶⁸. Unigenitus item, quia solus ex solo Patre unice natus est. Neque enim alia generatio est, quæ cum Filii Dei generatione conferri possit: quandoquidem nec alius quoque Dei Filius est. Quamvis enim etiam Spiritus sanctus ex Patre procedat, non tamen

Γεννᾷ τόνον ὁ αἰὶ ὢν Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Λόγον, τέλειον ὄντα, ἀνάργω, καὶ ἀτελευτήτως, ἵνα μὴ ἐν χρόνῳ τίκῃται Θεός, ὁ χρόνου ἀνωτέραν ἔχων τὴν τε φύσιν, καὶ τὴν ὑπαρξίν. Ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὁθλὸν ὡς ἐναντίως γεννᾷ ὑπὸ γένεσιν τελῶν, καὶ φθορᾶν, καὶ βεῦσιν, καὶ πληθυσμὸν, καὶ σῶμα περικείμενος, καὶ τὸ ἄρβεν καὶ τὸ θῆλυ ἐν τῇ φύσει κεκτημένος. Ἐνδεὲς γάρ τὸ ἄρβεν τῆς τοῦ θήλειος βοηθείας. Ἐλλ' ὡς εἴη ὁ πάντων ἐπέκεινα καὶ πᾶσαν νόσιν καὶ κατάληψιν ὑπερκαίμενος.

Διδάσκει οὖν ἡ ἀγία καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ἅμα Πατέρα, καὶ ἅμα τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον, ἀχρόνως, καὶ ἀρρεούτως, καὶ ἀπαθῶς, καὶ ἀκαταλήπτως, ὡς **B** μόνος ὁ τῶν ὅλων οἶδε Θεός· ὥσπερ ἅμα τὸ πῦρ, καὶ ἅμα τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς· καὶ οὐ πρῶτον τὸ πῦρ, καὶ μετὰ τοῦτα τὸ φῶς· ἀλλ' ἅμα· καὶ ὥσπερ τὸ φῶς ἐκ τοῦ πυρὸς αἰὶ γεννώμενον, αἰὶ ἐν αὐτῷ ἐστι, μηδαμῶς αὐτοῦ χωριζόμενον· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννᾶται μὴ δ' ὅλως αὐτοῦ χωριζόμενος, ἀλλ' αἰὶ ἐν αὐτῷ ὢν. Ἀλλὰ τὸ μὲν φῶς ἐκ τοῦ πυρὸς γεννώμενον ἀχωρίστως, καὶ ἐν αὐτῷ αἰὶ μένον, οὐκ ἔχει ἰδίαν ὑπόστασιν παρὰ τὸ πῦρ· ποιότης γάρ ἐστι φυσικὴ τοῦ πυρὸς. Ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ μονογενὴς, ἐκ Πατρὸς γεννηθεὶς ἀχωρίστως, καὶ ἀδιαστάτως, καὶ ἐν αὐτῷ μένων αἰὶ, ἔχει ἰδίαν ὑπόστασιν παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς.

Λόγος μὲν οὖν, καὶ ἀπαύγασμα λέγεται, διὰ τὸ ἄνευ συνδυασμοῦ, καὶ ἀπαθῶς, καὶ ἀχρόνως, καὶ ἀρρεούτως, καὶ ἀχωρίστως γεγεννηθῆαι ἐκ τοῦ Πατρὸς. Υἱὸς δὲ, καὶ χαρακτήρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, διὰ τὸ τέλειον, καὶ ἐνυπόστατον, καὶ κατὰ πάντα ὅμοιον τῷ Πατρὶ εἶναι, πλὴν τῆς ἀγεννησίας. Μονογενὴς δὲ, ὅτι μόνος (16) ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς μόνως ἐγεννήθη. Οὐδὲ γὰρ ὁμοιοῦται ἑτέρα γέννησις τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γέννησι. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἄλλος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἀλλ' οὐ γεννητὸς, ἀλλ' ἐκπορευτὸς. Ἄλλος τρόπος ὑπάρξεις οὗτος, ἀληπτός τε καὶ ἀγνωστός, ὥσπερ καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ γέννησις. Διὸ

⁶⁵ Greg. Naz. orat. 45. ⁶⁶ Id. lib. 1 Cont. Eun. p. 66; Cyrill. Thes. assert. 5. ⁶⁷ Greg. Naz. orat. 36. ⁶⁸ Id. orat. 23, 37 et 39.

VARIE LECTIONES

Ἡαc verba alterius capitis principium sunt in Basileensibus editionibus et in translatione Fabri; at nulla in editione Veronensi et in mss. hic capitulum distinctio, præterquam in veteris translationis codicibus. ^a Multi cod. μηδαμῶς, ut supra.

NOTÆ.

(16) Μονογενὴς δὲ, ὅτι μόνος. Unigenitus, quia solus ex solo, etc. Sic Theologus, orat. 36, qui addit, ἀλλ' ἐπὶ καὶ μονοτρόπως. Quin etiam singulari modo, non velut corpora; ut indicet Verbi generationem ab omnibus esse liberam imperfectionibus, quæ corporum genituram comitantur. Quod orat. 23, elegantè declarat: Patrem vere patrem, inquit, et multo verius, quam qui apud nos id nominis obtinent, ὅτι μόνως. Quia uno solo modo. Ἰδιοτρόπως γὰρ καὶ οὐχ ὡς τὰ σώματα. Nam proprio et singulari modo Pater est, non uti corpora. Καὶ μόνος, tum quia solus. Non enim ex conjugio. Καὶ μόνον, tum quia solus: unigeniti siquidem. Καὶ μόνον, tum quia solus. Non enim ipse prius quam Pater exaderet, Filius fuit. Quamobrem ἀληθῶς Υἱὸν τὸν Υἱὸν, ὅτι μόνος, καὶ μόνου, καὶ μόνως, καὶ μόνον, Filium vere Filium, quia solus est, soliusque, et uno solo modo, et solum. Hanc fidem integram objicit Eunomio, qui teste Basilio lib. 11 et 11 cont. ipsum, in hoc prærogativam Unigeniti positam aiebat, quod μόνος παρὰ μόνου, unus ab uno sit.

vos, tum quia solus. Non enim ex conjugio. Καὶ μόνον, tum quia solus: unigeniti siquidem. Καὶ μόνον, tum quia solus. Non enim ipse prius quam Pater exaderet, Filius fuit. Quamobrem ἀληθῶς Υἱὸν τὸν Υἱὸν, ὅτι μόνος, καὶ μόνου, καὶ μόνως, καὶ μόνον, Filium vere Filium, quia solus est, soliusque, et uno solo modo, et solum. Hanc fidem integram objicit Eunomio, qui teste Basilio lib. 11 et 11 cont. ipsum, in hoc prærogativam Unigeniti positam aiebat, quod μόνος παρὰ μόνου, unus ab uno sit.

καὶ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, αὐτοῦ εἶσι, πλὴν τῆς ἀγεννησίας (17), ἥτις οὐ σημαίνει οὐσίας διαφορὰν, οὐδὲ ἀξίωμα (18), ἀλλὰ τρόπον ὑπάρξεως· ὥστε καὶ ὁ Ἀδὰμ ἀγέννητος ὢν· πλάσμα γὰρ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· καὶ ὁ Σὴθ γεννητός· υἱὸς γὰρ ἐστὶν Ἀδὰμ· καὶ ἡ Εὐα ἐκ τῆς τοῦ Ἀδὰμ πλευρᾶς ἐκπορευθεῖσα· οὐ γὰρ ἐγεννήθη αὕτη· οὐ φύσει διαφέρουσιν ἀλλήλων· ἄνθρωποι γὰρ εἰσιν· ἀλλὰ τῷ τῆς ὑπάρξεως τρόπῳ.

Eva quæ ex Adami costa prodiit (neque enim ipsa mines enim sunt), sed existendi modo ⁷⁰.

Χρὴ γὰρ εἰδέναι, ὅτι τὸ ἀγέννητον διὰ ἐνὸς ἡ γραφόμενον, τὸ ἄκτιστον, ἥτοι τὸ μὴ γεγνημένον σημαίνει· τὸ δὲ ἀγέννητον διὰ τῶν δύο ἡ γραφόμενον, δηλοῖ τὸ μὴ γεννηθέν. Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον σημαίνονμεν διαφέρει οὐσία οὐσίας· ἄλλη γὰρ οὐσία ἄκτιστος, ἥτοι ἀγέννητος δι' ἐνὸς ἡ, καὶ ἄλλη γεννητή, ἥτοι κτιστή. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σημαίνονμεν, οὐ διαφέρει οὐσία οὐσίας· παντὸς γὰρ εἶδους ζώων ἡ πρώτη ὑπόστασις ἀγέννητος ἐστὶν, ἀλλ' οὐκ ἀγέννητος. Ἐκτίσθησαν μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, τῷ λόγῳ αὐτοῦ παραχθέντα εἰς γένεσιν. Οὐ μὲν ἐγεννήθησαν, μὴ προϋπάρχοντος ἑτέρου ὁμοειδούς, ἐξ οὗ γεννηθῶσι.

quippe rerum, per ipsius Verbum in ortum producta sunt. At non genita; cum ante nullum aliud ejusdem speciei singulare exstaret, ex quo gignerentur.

Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον σημαίνονμεν κοινωvούσιν αἱ τρεῖς τῆς ἀγίας θεότητος ὑπέρθεοι ὑποστάσεις· ὁμοούσιοι γὰρ καὶ ἄκτιστοι ὑπάρχουσι. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σημαίνονμεν, οὐδαμῶς· μόνος γὰρ ὁ Πατήρ ἀγέννητος· οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρας ἐστὶν αὐτῷ ὑποστάσεως τὸ εἶναι. Καὶ μόνος ὁ Υἱὸς γεννητός· ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς γὰρ οὐσίας ἀνάγκῃ καὶ ἀχρόνως γεγέννηται. Καὶ μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευτὸν, ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, οὐ γεννώμε-

A generationis modo, sed processioneis. Alius autem est hic ex-istentiæ modus perinde incomprehensus et ignotus, quemadmodum et Filii generatio. Quocirca omnia quæ Pater habet, Filii sunt, hoc uno excepto, quod ingenuus non est: quæ quidem vox nec naturæ discrimen, nec dignitatem, sed subsistendi modum indicat ⁷¹. Haud secus atque Adam, qui genitus non est (figmentum enim Dei est) et Seth qui genitus (filius enim est Adami) et genita est), natura inter se minime differunt (hom-

Aliud ἀγέννητον, et aliud ἀγενήτον. — Sciendum enim vocem ἀγέννητον, cum scribitur cum unico v, increatum significare, seu quod minime factum est: ἀγέννητον autem, cum scribitur cum duplici vv, id indicare quod non est genitum. Priore ergo significato essentia ab essentia differt. Alia enim est essentia increata; quam vox ἀγενήτος, cum unico v, sonat; alia creata, quam vox γενήτη denotat. Secundo autem significandi genere nullam essentia ab essentia discrimen inducitur. Primum enim cujusque animalium speciei individuum ἀγέννητον, seu ingenuum est; non item ἀγενήτον, hoc est minime conditum et factum. A Conditor

136 Quantum igitur ad primam significationem attinet, singulis tribus sanctæ Deitatis divinissimis personis vox ἀγενήτος convenit ⁷¹. Ejusdem enim substantiæ sunt et increatæ ⁷². Quantum autem ad secundam, non item: solus enim Pater ingenuus est ⁷³. Nec enim ab alia persona habet ut sit. Solus etiam Filius genitus est: ex Patris enim substantia absque initio ullo ac tempore genitus est. Solus denique Spiritus sanctus ex Patris quidem substantia

⁷⁰ Basil. lib. II, et IV. ⁷¹ Greg. Naz. orat. 36, assert 1, p. 12. ⁷² Greg. Naz. orat. 35.

37. ⁷³ Max. Dialog. cont. Arian. ⁷⁴ Cyrill. Theol.

NOTÆ.

(17) Πλὴν τῆς ἀγεννησίας. Uno excepto, quod ingenuus non est. Vox ἀγέννητον, gentilibus philosophis significabat, tum id quod genitum non est, tum quod infectum, ex quo Eunomiani ob nominis hujus ambiguitatem fallere Catholicos conabantur. Sibi compertissimam esse Dei essentiam aiebant, et in hoc sitam esse quod Deus ἀγέννητος, ingenuus esset: quamobrem Verbum non esse Deum sicut Patrem; quia genitum. Catholici vero vocabulum, ἀγέννητος, improbare, quia a Scripturis exsuleret; ad hæc negationem illo exprimi, nec eo proinde definiri, quid sit Deus. Sin hoc significetur quod genitum non est, ἀγέννητον, ingenuum, seu ut Hilarius vertit, innascibile, et γεννητόν, genitum, naturas diversas non annuere, sed personarum duntaxat proprietates. Sic pugnant Athanasius, orat. 2 Cont. Arian.; Basilus, lib. IV Cont. Eun.; Nazianzenus, orat. 35. Sequioris vero Græciæ scriptores observant, voce ἀγέννητος, ingenuum innascibilemve, enuntiarī; ἀγέννητος, vero increatum non factum: Deum suapte natura ἀγέννητόν, increatum esse, hocque tribus personis ex æquo convenire; soli vero Patri, ut sit ἀγέννητος, ingenuus, veluti Filio, ut γεννητός, genitus, sit. Quod discrimen reperies

in secundo Dialogorum adv. Arian qui Athanasio assignati sunt. Imo præluserat Theologus, orat. 23, ubi ait, commune esse Patri et Filio et Spiritui sancto; τὸ μὴ γεγονέναι, ut facti non sint; hoc est ut sint ἀγέννητοι. Subjungit, ἀγεννησίαν, innascibilitatem, et γεννησίαν, nativitatem, personarum proprietates esse, non discrimina naturarum. Sic Epiphanius hæresi 64, diserte observat, omnino differre γενήτόν, et γεννητόν, ut hoc genitum, illud creatum et conditum significet. Enimvero prima vox a γίνωμαι, fio, derivatur, secunda a γεννάω, gigno.

(18) Οὐδὲ ἀξίωμα. Nec dignitas. Rursum vapulat Eunomius, qui, ut refert Basilus, lib. II cont. ipsum, ἀγεννησίας, innascibilitatis, vocabulo ἀξίωμα, dignitatem quamdam exprimi aiebat; quæ non esset in Filio. Basilus, lib. III, permittit, Patrem Filio dignitate majorem dici, et Filium Spiritui sancto, ἰν' ὅπως καὶ συγγωρησώμεν, discrimen vero naturarum exinde consequi negat: Sicut diversi sunt ordines angelorum, inquit, omnes tamen ex æquo natura angeli sunt, estque dignitas differens, natura vero communis. At lib. IV expendens hoc Domini dictum. Pater major me est, negat Patrem esse Filio majorem dignitate, ἀλλ' οὐδὲ ἀξίωματι.

progredditur, non generatione, sed processione ⁷⁴. Ita enim a divina Scriptura edocemur: tametsi alioqui generationis ac processionis modus nulla ingenii vi comprehendi possit.

Quin illud quoque nosse interest, paternitatis, filietatis, et processionis vocabula non a nobis ad beatam Deitatem esse translata, verum contra illinc nobis communicata, quemadmodum Apostolus ait: *Propterea flecto genua mea ad Patrem, ex quo omnis paternitas in celo et in terra est* ⁷⁵.

Quomodo Pater major Filio. Verbum non est instrumentum Patris. — Quod si Patrem Filii principium et majorem esse dicimus, haudquaquam his verbis eum Filio vel tempore priorem vel natura præstantiorem esse indicamus ⁷⁶ (per ipsum enim B aitium: tούτῳ, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐγεννήθη, καὶ οὐχ ὁ Πάτερ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὅτι ὁ Πάτερ αἰτιὸς ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς· ὥσπερ οὐκ ἐκ τοῦ φωτὸς τὸ πῦρ φαμεν προέρχεσθαι, ἀλλὰ τὸ φῶς μᾶλλον ἐκ τοῦ πυρὸς. Ὅτε οὖν ἀκούσωμεν ἀρχὴν καὶ μελίζονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, τῷ αἰτίῳ νοήσωμεν. Καὶ ὥσπερ οὐ λέγομεν ἐτέρας οὐσίας τὸ πῦρ, καὶ ἐτέρας τὸ φῶς, οὕτως οὐχ οἷόν τε φάναι ἐτέρας οὐσίας τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν ἐτέρας· ἀλλὰ μὴ καὶ τῆς αὐτῆς. Καὶ καθάπερ φαμέν διὰ τοῦ ἐξ αὐτοῦ προερχομένου φωτὸς φαίνειν τὸ πῦρ, καὶ οὐ τιθέμεθα ὄργανον ὑπουργικὸν εἶναι τοῦ πυρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς, δύναμιν δὲ μᾶλλον φυσικὴν· οὕτω λέγομεν τὸν Πατέρα πάντα ὅσα ποιεῖ, διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ

⁷⁴ Joan. xv, 26. ⁷⁵ Ephes v, 14; Cyrill. *Thes.* assert. 32, Dionys. cap. 1 *De div. nom.* ⁷⁶ Joan. xv, 23. ⁷⁷ Hebr. i, 26. ⁷⁸ Greg. Naz. orat. 37; Athan. lib. 1 *Contra Arian.*

VARIÆ LECTIONES.

* Quidam mss. μὲν οὖν.

NOTÆ.

(19) Καὶ τοῦτο δὲ ἰστέον. Quin illud quoque nosse interest. Basilus, lib. v *Cont. Eunom.* negat nomina Spiritus, Filii, generationis proprie convenire Divinitati, sed ἐξ ἀνθρωπίνης ὁμοιώσεως, ex humanarum rerum similitudine sunt. Verum Athanasius, lib. 1 *Cont. Arian.* ex iisdem Apostoli verbis, quæ Noster laudat, infert homines liberorum suorum Patres dici imitatione divinæ paternitatis. Ei pro suo more conformis est Cyrillus in *Thesauro*, assert. 32. Favet et synodus Ancyra apud Epiph. hæres. 75, nec non Dionysias, cap. 1 et 2 *De div. nom.*, quamvis Joannes Scythopolitanus in *Commentario*, his verbis πᾶσα πατριὰ, non paternitatem omnem, sed omnem ordinem et societatem angelorum et hominum intelligat: sed non satis juxta auctoris sui mentem qui cap. 2, disertè accipit πατριάν pro paternitate, ut υἱότητα pro filiatione, seu filietate, ὅτι πᾶσα θεία πατριὰ καὶ υἱότης ἐκ τῆς πάντων ἐξηρημένης πατριαρχίας καὶ ιαρχίας δεινῶνται, καὶ ἡμῖν, καὶ ταῖς ὑπερουρανίαις δυνάμεσιν, ἐξ ἧς καὶ θεοὶ, καὶ θεῶν πατέρες οἱ θεοειδῆς γίνονται, καὶ ὀνομάζονται· νόες, x. τ. ε. Apprime etiam notanda sunt hæc Athanasii verba, loco mox citato. Ἀλλὰ μᾶλλον οἱ ἄνθρωποι διὰ τὸν θεὸν κυρίως καὶ μόνον ἀληθῶς ὄντα Πατέρα τοῦ ἑαυτοῦ Υἱοῦ, καὶ αὐτοὶ πατέρες ὀνομάσθησαν τῶν ἰδίων τέκνων· Sed magis homines filiorum suorum patres nominati sunt, ad imitationem Dei qui proprie et solus vere est sui Filii Pater. Illi enim, ait Cyrillus, assert. 13, proprie convenit essentia sua gignere, cujus proprie est, et proprium nomen est

esse. Τὸ ὄντως ὄν, ᾧ καὶ τὸ εἶναι κυριώτατον ὄνομα. (20) Εἰ δὲ λέγομεν. Quod si Patrem. Athanasius, lib. 1 *Cont. Arian.* observat Christum, Joan. xiv, non dixisse, *Pater melior me est* χρεῖστων μου ἐστὶ, ne inferret aliquis eum æqualem Patri non esse divina natura, atque adeo alterius naturæ esse; sed dixit *Major est*, inquit, *non quadam magnitudine aut ætate*, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς γέννησιν, sed quia ex ipso Pater genitus esset. Quinimo dicendo, *Major est*, essentia proprietatem monstravit, ἐδειξε πάλιν τῆς οὐσίας τὴν ἰδιότητα. Eodem modo Domini effatum intellexerunt Basilus, Nazianzenus, Cyrillus aliique Græci, quibus conformis est Hilarius, lib. ix et xi *De Trinitate*, ubi Patrem ait dici, *Majorem, propter auctoritatem*. Ubi auctoritatis nomine, non potestatem Patris in Filium innuit, sed rationem principii, quam Græci dicunt αἰτιότητα. Quo modo dixerat lib. 11, *Spiritum sanctum de Patre et Filio auctoribus confitendum esse*. Unde Sæbadius ejus æqualis et popularis ait: *Merito major quia solus hic sine auctore est*. Plura in eumdem sensum Hilarius concessit libro *De synod.* Cæteri vero Latini vulgo docent Patrem Filio majorem esse, non quia Pater est, sed quia Filius homo factus est. Hoc approbat Athanasius lib. *De hum. carne suscepta*: ex quo mirari subit, id Nazianzeno non placuisse. Nam Patrem propter humanitatem esse Filio majorem, verum quidem est, inquit orat. 36, sed non perhonorificum. Quid enim mirum Deum homine majorem esse, etc.

Υἱοῦ ποιεῖν, οὐχ ὡς δι' ὄργάνου (21) λειτουργικοῦ, ἀλλὰ φυσικῆς καὶ ἐνυποστάτου δυνάμεως. Καὶ ὥσπερ λέγομεν τὸ πῦρ φωτίζειν, καὶ πάλιν φαμέν τὸ φῶς τοῦ πυρὸς φωτίζειν, οὕτω πάντα ὅσα ποιεῖ ὁ Πατήρ, ὁμοίως καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ. Ἀλλὰ τὸ μὲν φῶς οὐκ ἰδίαν ὑπόστασιν παρὰ τὸ πῦρ κέκτηται· ὁ δὲ Υἱὸς τελεία ὑπόστασις ἐστὶ, τῆς πατρικῆς ἀχώριστος ὑποστάσεως, ὡς ἀνωτέρω παρεστήκαμεν. Ἀδύνατον γὰρ εὐρεθῆναι ἐν τῇ κτίσει εἰκόνα ἀπαλλάχτως ἐν ἑαυτῇ τὸν τρόπον τῆς ἁγίας Τριάδος παραδεικνύουσαν. Τὸ γὰρ κτιστὸν καὶ σύνθετον, καὶ βευστὸν, καὶ τρεπτὸν, καὶ περιγράφτον, καὶ σχῆμα ἔχον, καὶ φθαρτὸν, πῶς σαφῶς δηλώσει τὴν πάντων τούτων ἀπηλλαγμένην ὑπερούσιον θείαν οὐσίαν; Πᾶσα δὲ ἡ κτίσις, ὅλην ὡς τοῖς πλείοσι τούτων ἐνέχεται, καὶ πᾶσα κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν τῇ φθορᾷ ὑπόκειται.

gura præditum, et corruptibile est, quo tandem modo superessentialem essentiam divinam, ab his omnibus liberam, aperte declarabit? Perspicuum autem est res omnes creatas plerisque ejusmodi affectionibus obnoxias esse, sicque a natura comparatas, ut corruptioni subjaceant.

Ὅμοιως πιστεύομεν καὶ εἰς ἐν Πνεῦμα ἅγιον, τὸ Κύριον, καὶ ζωοποιόν· τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπαυόμενον· τὸ τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, ὡς ὁμοούσιόν τε καὶ συναΐδιον· τὸ ἐκ Θεοῦ Πνεῦμα, τὸ εὐθὲς, τὸ ἡγεμονικόν, τὴν πηγὴν τῆς σοφίας, καὶ ζωῆς, καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ· Θεὸν σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ ὑπάρχον καὶ προσαγορευόμενον· ἀκτιστον, πλήρες, δημιουργὸν[†], παντοκρατορικόν, παντουργόν, παντοδύναμον, ἀπειροδύναμον, δεσπότην πάσης κτίσεως, οὐ δεσποζόμενον Θεοῦν οὐ θεούμενον· πληροῦν, οὐ πληρούμενον· μετέχον, οὐ μετέχον· ἁγιάζον, οὐχ ἁγιαζόμενον· παράκλητον, ὡς τὰς τῶν ὅλων παρακλήσεις δεχόμενον· κατὰ πάντα ὅμοιον τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ· ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ δι' Υἱοῦ μεταδιδόμενον, καὶ μεταλαμβάνον· ὑπὸ πάσης κτίσεως, καὶ δι' ἑαυτοῦ κτίζον, καὶ οὐσιῶν τὰ σύμπαντα, καὶ ἁγιάζον, καὶ συνέχον· ἐνυποστάτον, ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει ὑπάρχον, ἀχώριστον καὶ ἀνεκφόιτον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ πάντα ἔχον ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, πλὴν ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως. Ὁ μὲν γὰρ Πατήρ ἀνάκτιστος καὶ ἀγέννητος· οὐ γὰρ ἐκ τινος· ἐξ ἑαυτοῦ γὰρ τὸ εἶναι ἔχει^ε, οὐδέ τι τῶν ὅσπερ ἔχει· ἐξ ἑτέρου ἔχει· αὐτὸς δὲ μᾶλλον ἐστὶν ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ πῶς εἶναι φυσικῶς τοῖς πᾶσιν. Ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεν-

A ipsi inserviens, sed vim quamdam nativam statui-mus : pari modo Patrem omnia quæ facit, per Unigenitum suum facere dicimus, non tanquam per servile quoddam organum, sed ut per vim naturalem et subsistentem⁷⁷. Insuper quemadmodum ignem illuminare dicimus, idemque rursus ipsius luci tribuimus ; sic omnia quæ Pater facit, Filius etiam similiter facit⁷⁸. At vero in hoc discernen situm est, quod lux propriam et distinctam ab igne subsistentiam non habet. Filius autem perfecta hypostasis est, a paterna hypostasi inseparabilis, ut superius a nobis ostensum est. Neque enim fieri potest ut in rebus creatis imago ulla aut similitudo reperiatur, quæ sanctæ Trinitatis modum in seipsa citra ullum dissimilitudinis notam repræ-sentet. Quod enim creatum, et compositum, et caducum, et mutabile, et circumscriptum, et fi-gura præditum, et corruptibile est, quo tandem modo superessentialem essentiam divinam, ab his omnibus liberam, aperte declarabit? Perspicuum autem est res omnes creatas plerisque ejusmodi affectionibus obnoxias esse, sicque a natura comparatas, ut corruptioni subjaceant.

De Spiritu sancto. Ignotum nobis ut distinguantur in Deo generatio et processio. — Eodem etiam modo credimus in Spiritum sanctum, Dominum, et vivi-ficantem, qui ex Patre procedit, et in Filio con-quiescit ; qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, utpote consubstantialis et co-æternus⁷⁹ ; Dei Spiritum, rectum, principalem ; sapientię, vitę et sanctitatis fontem ; Dei cum Patre et Filio cum rem habentem, tum nuncupationem ; increatum, plenum, conditorem, continentem om-nia ac moderantem, omnium effectorem, omni-po-tentem, infinitę potentię, creatis omnibus impe-rantem, nulliusque imperio subjacentem⁸⁰ ; qui deos facit, non deus sit ; qui implet, nec impletur ; qui participatur, nec participat ; sanctificat, nec sanctificatur ; Paracletum, hoc est, consolatorem, ut qui universorum admittat obsecrationes : Patri et Filio per omnia similem ; ex Patre procedentem ; qui per Filium conceditur, et ab omni creatura percipitur ; qui per seipsum creat, et rebus om-nibus subsistentiam tribuit et sanctitatem, qui in propria subsistit, sive existit, hypostasi ; qui a Patre et Filio nec separatur nec diligitur ; qui omnia habet quæ Pater et Filius, excepta ingenti et geniti proprietate. Pater quippe causam non agno-

⁷⁷ Greg. Naz. orat. 13, 31 et 37

⁷⁸ Joan. v, 19.

⁷⁹ Greg. Naz. orat. 37.

⁸⁰ Id. orat. 49.

VARIE LECTIONES.

[†] Multi Regii et Colb. δημιουργικόν.

^ε Reg. 2924 οὐ γὰρ ἐκ τινος τὸ εἶναι ἔχει, οὐδέ τι τῶν ὅσα ἔχει.

NOTÆ.

(21) Οὐχ ὡς δι' ὄργάνου. Non tanquam per in-strumentum. Verbum propter res condendas fac-tum esse aiebant Ariani, quibus opponit Cyrillus, dial. 2 ad Herm. exemplum artificis, qui opus suum hand aliter exsequatur, nisi manu et indu-stria sua. Sic Deus et Pater, inquit, quæ propo-suerit vi conditricæ facere, hæc ὡς διὰ δυνάμεως ἰδίᾳς ποιεῖται· τοῦ Υἱοῦ, per Filium, cen per pro-priam virtutem facit, ut nempe Filius sit virtus subsistens Patris, veluti docet Noster in Dial. cont.

Manich. et alibi. Per manus, inquit Irenæus, lib. v. c. 6, id est per Filium et Spiritum sanctum fit homo secundum similitudinem Dei. Per has virtutes Pater cum invisibilis sit se aspectabilem præbet. Nam ut ait idem doctor lib. iv, cap. 14 : Agnitio Patris est Filii manifestatio. Per ipsum Verbum visibilem et palpabilem factum Pater ostendebatur, etiam si non omnes similiter credebant ei : sed omnes viderunt in Filio Patrem. Invisibile etenim Filii Pater ; visibile autem Patris Filius.

scit, estque ingenuus. Non enim ex quoquam est (a seipso enim habet ut sit), nec quidquam eorum quæ habet, ab alio habet; quia potius ipse principium omnibus est et causa, tum quod sint, tum quod naturaliter certo modo sint. Filius autem ex Patre est generationis modo. Spiritus vero sanctus et ipse quoque ex Patre est, non gignendi tamen modo, sed procedendi. Et quidem generationem inter et processionem discrimen intercedere edocti sumus: cæterum quis sit hujus distinctionis modus, prorsus nescimus. Simul porro et Filii ex

138 *Personarum proprietates seu notiones.*—Omnia igitur quæ Filius habet, Spiritus etiam a Patre habet; atque adeo hoc ipsum quod est ²². Quod si Pater non est, sane nec Filius est, nec Spiritus. Itidem nisi Pater aliquid habet, ne Filius quidem illud habeat, nec Spiritus: et propter Patrem, id est, quia Pater est, tum Filius, tum Spiritus sanctus est ²³. Rursusque propter Patrem habet Filius quicquid habet, et Spiritus, hoc est, propterea quod Pater hæc habet; modo tamen, ingeni, geniti, et processionis proprietates excipias ²⁴. In his enim duntaxat personalibus proprietatibus tres sanctæ Trinitatis personæ inter se distinguuntur; non essentia, sed peculiari cujusque personæ nota indivisim discretæ.

Trinitas sine compositione. Porro unumquemque ex his tribus perfectam atque integram subsistentiam habere dicimus, ne alioqui compositam unam ex tribus imperfectis naturam perfectam intelligamus; sed unam simplicem substantiam et essen-

νητῶς· τὸ δὲ Πνεῦμα τοῦ ἁγίου, καὶ αὐτὸ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς. Καὶ ὅτι μὲν ἐστὶ διαφορὰ (22) γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως μεμαθήκαμεν· τίς δὲ ὁ τρόπος τῆς διαφορᾶς, οὐδαμῶς. Ἄμα δὲ καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησις, καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπόρευσις.

sumus: cæterum quis sit hujus distinctionis modus, prorsus nescimus. Simul porro et Filii ex Patre generatio, et Spiritus sancti processio est.

Πάντα οὖν ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει, καὶ αὐτὸ εἶναι· καὶ εἰ μὴ ὁ Πατὴρ ἐστίν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἐστίν, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα· καὶ εἰ μὴ ὁ Πατὴρ ἔχει τι, οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἔχει, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα· καὶ διὰ τὸν Πατέρα (23), τούτεστι διὰ τὸ εἶναι τὸν Πατέρα ²⁴, ἐστὶν ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα· καὶ διὰ τὸν Πατέρα ἔχει ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα πάντα ἃ ἔχει, τούτεστι, διὰ τὸ τὸν Πατέρα ἔχειν αὐτὰ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, καὶ τῆς γεννήσεως, καὶ ἐκπορεύσεως. Ἐν ταύταις γὰρ μόναις ταῖς ὑποστατικαῖς ἰδιότησι διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ἁγίαι τρεῖς ὑποστάσεις· οὐκ οὐσία, τῷ δὲ χαρακτηριστικῷ τῆς ἰδέας ἡ ὑπόστασις ἀδιαιρέτως διαρούμεναι.

Φαμέν δὲ ἕκαστον (24) τῶν τριῶν τελείαν ἔχειν ὑπόστασιν, ἵνα μὴ ἐκ τριῶν ἀτελῶν μίαν σύνθετον φύσιν τελείαν γνωρίσωμεν· ἀλλ' ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσι μίαν ἀπλὴν οὐσίαν, ὑπερτελῆ, καὶ προτέλειον ἰ. Πᾶν γὰρ ἐξ ἀτελῶν συγκαίμενον, σύνθε-

²² Greg. Naz. orat. 25. ²³ Id. orat. 25. ²⁴ Id. orat. 25.

VARIÆ LECTIONES.

²² R. 3109. Et apud Cyrillum ib. *De Trinitate* διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν Πατέρα. ²³ Mss. ἡ οἰκείας. Edita vero et apud Cyrillum, τῆς ἰδέας. ²⁴ Mss. omnes, excepto Reg. 2927, προτέλειον.

NOTÆ.

(22) Καὶ ὅτι μὲν ἐστὶ διαφορὰ. Et quidem generationem inter, etc. Hanc regulam Patres sanxerunt, quam secundo repetit Damascenus, propter hæreticos, quorum alii effluxione, aut dilatazione divinæ substantiæ, prodiisse Filium et Spiritum sanctum, alii voluntate sola, uti cæteras res creatas, editos assererent. Insuper Anomœi Verbi et Spiritus sancti productionum modos sibi compertissimos jactabant. De quibus legendi sunt Athanasius, orat. 3 *Cont. Arian.* Nazianzenus, orat. 36; Augustinus, lib. iii *Cont. Mazim.* c. 14. At vetitum non est ejusmodi mysterium conjectationibus quibusdam aut exemplis exponere, dummodo nihil catholicæ doctrinæ detrimenti accedat. Sic Nostrum ex Nyseno illud enarrantem audivimus. Sic Verbum generatum esse Patres aiunt, quia Verbum intellectu divino producitur, et quia est imago Dei qui ipsum producit. Sic Epiphanius in *Anchor.* Sic Nysenus rursus, *Epist. ad Ablab.*, sic Augustinus, lib. xv *De Trinitate* Spiritum procedere, non gigni docent, quia ex Patre simul et Filio est; Filius vero ex solo Patre.

(23) Καὶ διὰ τὸν Πατέρα. Rursumque propter Patrem. Alioqui caveret ne Filius aut Spiritus sanctus esse propter Deum putaretur, ceu propter causam, quam nostri *finalem* appellant, ut propter ejus gloriam ambo procreati sint, uti res cæteras Deus propter semetipsum est operatus. Nam ut observat Theologus orat. 35, Verbum ἐν ἀρχῇ ἦν ἀνατίτως, in principio erat citra causam. Ecquæ

C enim Dei causa sit: ἀλλ' ὕστερον γέγονε δι' αἰτίαν· ἡ δὲ ἦν, τὸ σὲ σωθῆναι τὸν ὀδριστην. Posthæc vero fuit propter causam; ut in contumeliosus saltem fieres. Ubi negat Patrem, nec quidquam aliud esse, Filii causam *finalem*; alias quippe passim agnoscit Patrem, tum ἀρχὴν, principium, tum αἰτίαν et αἰτίον causam sive auctorem ejus esse. Imo ἀρχὴ Υἱοῦ Πατρὸς, inquit orat. 29, ὡς αἰτίος, principium Filii Pater, tanquam auctor. Quæ voces, ubi de divinis processionibus agitur, Græcis familiares sunt. Latini vero de schola theologi causæ vocabulum eliminarunt, propter rationes quas sanctus Thomas explicat part. i, quæst. 33, art. 1.

(24) Φαμέν δὲ ἕκαστον. Porro unumquemque, etc. Ne quisquam putet propter Filii et Spiritus sancti conjunctionem cum Patre consequi divinam substantiam ex his tribus compositam esse, Noster, post Nazianzenum, docet tres personas perfectas confutandas esse. Hoc momentum persequitur Athanasius orat. 5 *Contra Arianos*; ubi Dei Verbum per se substatere probat: Si Filius esset duntaxat et simpliciter sapientia, et Verbum, et Filius in Patre, et non potius sapientia substantialis, Verbum substantivum et Filius existens, εἴη ἂν αὐτὸς σύνθετος ἐκ σοφίας καὶ λόγου, Deus ipse compositus foret ex sapientia et verbo, ut nempe contingit in nobis. Ex quo subinde infert eundem omnino fore Patrem, et Verbum sui ipsius Patrem, qui gigneret seipsum, aut inania esse nomina Filii Verbi et sapientiæ. Eadem ratio valet de Spiritu sancto.

τον πάντως ἐστίν. Ἐκ δὲ τελείων ὑποστάσεων ἀδύνατον σύνθεσιν γενέσθαι. Ὅθεν οὐδὲ λέγομεν τὸ εἶδος ἐξ ὑποστάσεων, ἀλλ' ἐν ὑποστάσεσιν. Ἀτελῶν δὲ εἰπομένων, τῶν μὴ σωζόντων τὸ εἶδος τοῦ ἐξ αὐτῶν ἀποτελουμένου πράγματος. Αἰθερὸς μὲν γάρ, καὶ ζῦλον, καὶ σίδηρος, ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ τέλειόν ἐστι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν· πρὸς δὲ τὸ ἐξ αὐτῶν ἀποτελούμενον ὄργανον, ἀτελὲς ἕκαστον ὑπάρχει· οὐδὲ γάρ ἐστιν ἕκαστον αὐτῶν καθ' ἑαυτὸ οἶκος.

rem cujusque naturam spectes, perfecta sunt : at imperfecta sunt. Neque enim quidquam horum, si

Τελείας μὲν οὖν τὰς ὑποστάσεις φαρμέν, ἵνα μὴ σύνθεσιν ἐπὶ τῆς θείας νοήσωμεν φύσεως. Σύνθεσις γὰρ ἀρχὴ διαστάσεως. Καὶ πάλιν, ἐν ἀλλήλαις (25) τὰς τρεῖς ὑποστάσεις λέγομεν, ἵνα μὴ πλῆθος καὶ δῆμον θεῶν εἰσαγάγωμεν. Διὰ μὲν τῶν τριῶν ὑποστάσεων τὸ ἀσύνητον καὶ ἀσύγχυτον· διὰ δὲ τοῦ ὁμοουσίου, καὶ τοῦ ἐν ἀλλήλαις εἶναι τὰς ὑποστάσεις, καὶ τῆς ταυτότητος τοῦ θελήματός τε, καὶ τῆς ἐνεργείας, καὶ τῆς δυνάμεως, καὶ τῆς ἐξουσίας, καὶ τῆς κινήσεως, ἵνα οὕτως εἰπω, τὸ ἀδιαίρετον, καὶ τὸ

A tiam omni perfectione superiorem et anteriorem, in tribus perfectis personis noscamus ²⁶. Quidquid enim ex imperfectis conflatur, necessario compositum est. At ex perfectis hypostasibus compositio fieri non potest. Quo fit ut nec speciem ex hypostasibus singulis, sed in hypostasibus singulis dicamus ²⁷. Imperfecta vero diximus, quæ speciem non servant ejus rei quæ ex ipsis efficitur. Lapis enim, lignum, ferrum per se quidem, si peculiariter respectu domus quæ ex ipsis exstructa est, singula privatim consideretur, domus est.

Tres personæ, cur Deus unus. — Quocirca perfectas quidem personas profitemur, ne in divini natura compositionem intelligamus. Compositio enim dissidii mater est. At rursus tres personas in se invicem esse dicimus, ne deorum copiam et turbam inducamus ²⁸. Ita per tres personas hoc intelligimus, quod nullus hic compositioni et confusione locus sit : per id autem quod tres personæ ejusdem substantiæ sunt, et aliæ in aliis ; quod etiam eadem voluntas, eadem operatio, eadem vis

²⁶ Greg. Naz. orat. 13 et 29 ; Athan. orat. cont. Arian. ²⁷ Basit. orat. Cont. Sabell., Ar. et Eumon.
²⁸ Greg. Naz. orat. 29, 34 et 40.

NOTE.

(25) Καὶ πάλιν ἐν ἀλλήλαις. Et rursus tres personas, etc. Primum aperit, cur una Dei essentia sit, unusve Deus, cum tres sint personæ, idque pluribus explicat ex Basilio et Theologo. Nyssenus vero epist. Quod non sint tres dii, ad Ablab. nodum hunc solvere tentat, ea ratione quo discipuli Scoti unam naturam universalem, seu communem a parte rei esse pugnant. Φαμέν τοίνυν πρῶτον, inquit, κατάχρησθαι τινα συνθεσίας, dicimus itaque abusionem esse consuetudinis, ut eos qui natura divisi non sunt, per ipsumque naturæ nomen pluraliter nominemus, et dicamus quod multi homines sint. Cui ὁμοίον ἐστίν, simile fuerit, si quis dicat, multæ naturæ humanæ. Propter pauca subjungit : Personarum quidem ratio propter proprietates quæ in unoquoque considerantur, divisionem recipit, et secundum compositionem in numero conspicitur. Ἡ δὲ φύσις μία ἐστίν, αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν ἡνωμένη, καὶ ἀδιατάκτως ἀκριβῶς μόνος. Natura autem una est, secum ipsa unita et indivisa, et exacte unitas, quæ nec accessione crescat, nec subtractione minuat. Sed illud ipsum quod est, cum sit unum, etsi in multitudine videtur, indivisum, continuata et integra perseverat, nec una cum singularibus, qui ejus sunt participes, dividitur. Cæterum nullum subesse periculum ait, si, antiquata nondum veteri consuetudine, et inconsono nominum usu, multos homines dicamus ; magnum vero si multos deos. Idem propugnat lib. De commun. notionibus. In hanc sententiam videtur illectus ex variis Catholicorum lucubrationibus, in quibus Verbum esse consubstantiale Patri ejusmodi exemplis declarabant, ut sicut filius in humanis ejusdem essentiae est ac suus pater, sic in divinis ; ut quia Petrus, Joannes, Philippus consubstantiales sunt, quia ejusdem naturæ, ita Pater, Filius et Spiritus sanctus : quanquam agnoscebant similitudines istas non adæquare res quas exponere conabantur. Attamen iis sancti doctores aequalitatem saltem Verbi cum Patre demonstrabant, etsi non item divinæ substantiæ indivulsam unitatem, quæ citra mentis operam realis est, cum in humanis natura quævis intellectu solo

percipiatur et fiat una, quemadmodum docet Theologus orat. 37, Apud nos, inquit, una est humanitas. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἡ κοινότης τὸ ἐν ἔχει μόνον ἐπινοεῖται. Sed ibi naturæ communis cogitatione solum habet unitatem, per intellectum scilicet ob convenientiam individuorum abstracta et concepta. Eodem modo naturæ creatæ discrimen Noster hic explicat, ut nemini non perspicuum sit, quin procul a Nysseni sententia discesserit. Hanc etiam olim carpsisse videtur Nazianzenus, orat. 1, ubi non Arium modo, sed et quosdam e nostris nimium Orthodoxos, τινὲς τῶν παρ' ἡμῶν ὀρθόδοξων, Polytheiam struxisse ait. Theodorus Abucaras ad sensum Theologi et Damasceni revocari debet, cum docet, opusc. 2, naturam humanam reapse unam esse. Nihil enim sibi vult aliud, nisi singulos homines totidem non esse naturas communes, seu species : ut puta Petrus non est species humana, seu natura universalis. Non juxta istius auctoris dialecticam essentia, natura, et forma idem sunt ac communis species. Ex quo inferi vocem homo, si pro specie, et essentia seu natura communi sumatur, de Petro, Paulo et Joanne non enuntiari. Ad quem sensum subtiliorem Nysseni verba transferri posse non puto : qui hæc forsitan scripserit, quando neglecto parumper theologiæ studio, rhetorum flosculis legendis potius vacabat. Qua de re amice queritur Nazianzenus epistola ad ipsum Gregor. Cæterum ex alio capite eadem in epistola ad Ablab. perfectam divinæ naturæ unitatem perinde petit ac Theologus et alii Patres, ex eo quod nimirum tres personæ, nulla sectione aut intercapedine ab invicem disjungantur, sed una sit earum substantia, unus voluntatis motus, μία τοῦ ἀγαθοῦ θελήματος κίνησις, qui quidem, ἀπὸ Πατρὸς παρορμᾶται, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ πρόεισι, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τελειοῦται, a Patre proficiscitur, perque Filium progreditur, et in Spiritu completur. Id repetit de vi θεατικῇ, spectatrice, unde nomen Θεός, Deus, quæ cum una sit in tribus personis, idcirco Deus unus est et dicitur.

ac potentia, ac denique idem, ut ita loquar, in illis motus est, hoc agnoscimus; quod nimirum in illis nulla divisio locum habeat, et quod unus sit Deus. Unus quippe vere Deus est, Deus, Verbum et Spiritus ejus.

139 De trium personarum distinctione; aequae, et ratione, et cogitatione, mentis praescissione. — Hoc autem nosse interest, quod aliud sit quoad rem, et aliud ratione ac cogitatione considerari. Enimvero in omnibus creaturis discretio quidem personarum quoad rem consideratur. Re quippe ipsa Petrum a Paulo separatim consideramus; communitas autem et conjunctio atque unitas, ratione atque cogitatione perspicitur. Per mentem enim concipimus Petrum et Paulum ejusdem esse naturae, naturamque unam communem habere⁸⁹. Nam uterque eorum animal rationale et mortale est: et uterque caro est, anima rationali et intelligente praedita⁹⁰. Haec itaque communis natura ratione consideratur. Neque enim hypostases aliae aliis sunt, verum quaelibet privatim et sigillatim, hoc est sejunctim consistit; habetque per multa quibus ab alia persona dirimatur. Nam et loco disjunguntur, et tempore discrepant, sententia quoque dividuntur, et forma sive figura, et habitu, et temperamento, et dignitate, et instituto vitae genere, ac denique omnibus aliis proprietatibus, quibus tanquam certis quibusdam notis dignoscuntur. In primis autem inter se dissident, quod non alia in alia, sed quaeque separatim existunt. Ex quo etiam efficitur, ut duo, et tres, et multi homines dicantur.

Unde unitas naturae divinae. Personae Trinitatis indivisae. Filius et Spiritus sanctus ad unum principium referuntur. — Id quod in omnibus quoque conditis rebus animadvertere liceat. In sacrosancta vero, et substantiam omnem exsuperante, atque ultra res omnes evecta et incomprehensibili Trinitate, contrario modo se res habet. Illic enim communitas quidem et unitas reipsa consideratur, tum quia personae coeternae sunt, tum quia illarum eadem est essentia, facultas, voluntas, sententiae conspiratio, eadem quoque auctoritas, potentia, bonitas. Non dixi, similitudinem, sed identitatem, atque unam motionis praesultationem⁹¹. Una enim est essentia, una bonitas, una potestas, una voluntas, una facultas, una auctoritas; una, inquam, et eadem, non tres inter se similes, sed una plane eademque trium personarum motio. Unaquaeque enim ipsarum non minus unitatem habet cum alia, quam ipsa secum. Unum quippe idemque omnino sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus; nisi quod Pater ingenuus est, Filius genitus, et Spiritus sanctus processit. Quod autem in ea discretum est, cogitatione percipi-

ei εἶναι ἓνα θεὸν γνωρίζομεν. Εἰς γὰρ ὄντως θεός, ὁ θεός, καὶ ὁ λόγος, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ.

Deus. Unus quippe vere Deus est, Deus, Verbum

Marg. ms. *Περὶ τῆς τῶν τριῶν ὑποστάσεων διαίρεσως· καὶ περὶ τοῦ πράγματος καὶ λόγου καὶ ἐπινοίας.* — Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὅτι ἑτερόν ἐστι τὸ πράγματι θεωρεῖσθαι, καὶ ἄλλο τὸ λόγῳ καὶ ἐπινοίᾳ. Ἐπὶ μὲν οὖν πάντων τῶν κτισμάτων, ἡ μὲν τῶν ὑποστάσεων διαίρεσις, πράγματι θεωρεῖται. Πράγματι γὰρ ὁ Πέτρος τοῦ Παύλου κεχωρισμένος θεωρεῖται. Ἡ δὲ κοινότης, καὶ ἡ συνάφεια, καὶ τὸ ἐν, λόγῳ καὶ ἐπινοίᾳ θεωρεῖται. Νοοῦμεν γὰρ τῷ νῷ, ὅτι ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος τῆς αὐτῆς εἰσι φύσεως, καὶ κοινὴν μίαν ἔχουσι φύσιν. Ἐκαστος γὰρ αὐτῶν ζῶν ἐστι καὶ λογικὸν θνητόν· καὶ ἕκαστος σὰρξ ἐστὶν ἐμψυχωμένη ἡ ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ. Αὕτη οὖν ἡ κοινὴ φύσις τῷ λόγῳ ἐστὶ θεωρητῇ. Οὐδὲ γὰρ αἱ ὑποστάσεις ἐν ἀλλήλαις εἰσὶν. Ἰδιὰ δὲ ἕκαστη καὶ ἀναμέρος, ἡγουν καθ' ἑαυτὴν κεχώριται, πλεῖστα τὰ διαιροῦντα αὐτὴν ἐκ τῆς ἑτέρας ἔχουσα. Καὶ γὰρ καὶ τόπῳ διεστήκασι, καὶ χρόνῳ διαφέρουσι, καὶ γνώμῃ μερίζονται, καὶ ἰσχύϊ, καὶ μορφῇ ἡγουν ὁ σχήματι, καὶ ἔξει, καὶ κράτει, καὶ ἀξίᾳ, καὶ ἐπιτελευματι, καὶ πᾶσι τοῖς χαρακτηριστικοῖς ἰδιώμασι· πλεόν δὲ πάντων, τῷ μὴ ἐν ἀλλήλαις, ἀλλὰ κεχωρισμένως εἶναι. Ὅθεν καὶ δύο, καὶ τρεῖς ἄνθρωποι λέγονται, καὶ πολλοί.

Ex quo etiam efficitur, ut duo, et tres, et multi

Τοῦτο οὖν ἐπὶ πάσης ἐστὶν ἰδεῖν τῆς κτίσεως. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀγίας καὶ ὑπερουσίῳ, καὶ πάντων ἐπέκεινα, καὶ ἀλήπτου Τριᾶδος, τὸ ἀνάπαλιν. Ἐκεῖ γὰρ, τὸ μὲν κοινὸν καὶ ἐν, πράγματι θεωρεῖται, διὰ τὸ συναῖδιον, καὶ τὸ ταυτὴν τῆς οὐσίας, καὶ τῆς ἐνεργείας, καὶ τοῦ θελήματος, καὶ τὴν τῆς γνώμης σύμνοιαν, τὴν τε τῆς ἐξουσίας, καὶ τῆς δυνάμεως, καὶ τῆς ἀγαθότητος ταυτότητα. Οὐκ εἶπον ὁμοιότητα, ἀλλὰ ταυτότητα· καὶ τὸ ἐν ἐξάμα τῆς κινήσεως. Μία γὰρ οὐσία, μία ἀγαθότης, μία δύναμις, μία θέλησις, μία ἐνέργεια, μία ἐξουσία, μία καὶ ἡ αὐτή, οὐ τρεῖς ὁμοιοὶ ἀλλήλαις· ἀλλὰ μία καὶ ἡ αὐτὴ κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων. Ἐν γὰρ ἕκαστον αὐτῶν ἔχει πρὸς τὸ ἕτερον, οὐχ ἡττον ἢ πρὸς ἑαυτόν· τοῦτέστιν ὅτι κατὰ πάντα ἐν εἰσὶν ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, πλην τῆς ἀγεννησίας, καὶ τῆς γεννήσεως, καὶ τῆς ἐκπορεύσεως· ἐπινοία δὲ τὸ διηρημένον. Ἐνα γὰρ θεὸν γινώσκομεν· ἐν μοναίς δὲ ταῖς ἰδιότησι τῆς τε πατρότητος, καὶ τῆς υἱότητος, καὶ τῆς ἐκπορεύσεως· κατὰ τε τὸ αἰτιον, καὶ τὸ αἰτιατόν, καὶ τὸ τέλειον τῆς ὑποστάσεως, ἡτοὶ τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον, τὴν διαφορὰν ἐννοοῦμεν. Ὅθεν γὰρ τοπικὴν διάστασιν, ὡς ἐφ' ἡμῶν, δυνά-

⁸⁹ Greg. Naz. orat. 37. ⁹⁰ Id. orat. 52. ⁹¹ Id. orat. 40.

VARIÆ LECTIONES.

Deest ἐστὶ in editis. ¹ Multi codices, et apud Cyrillum lib. *De Trinit.* ἐμψυχωμένη. ² Sic cod. S. Hil. et alii multi; nonnulli et apud Cyrillum εἶδον.

μεθα ἐπὶ τῆς ἀπεριγράπτου λέγειν θεότητος· ἐν ἀλλή-
λαις γὰρ αἱ ὑποστάσεις εἰσὶν· οὐχ ὥστε συγγεῖσθαι,
ἀλλὰ ὥστε ἔχουσιν, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, Ἐγὼ
ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, φησαντος· οὕτε
θελήματος διαφορὰν, ἢ γνώμης, ἢ ἐνεργείας, ἢ δυνά-
μεως, ἢ τινος ἐτέρου, ἅτινα τὴν πραγματικὴν, καὶ
διόλου ἐν ἡμῖν γεννῶσι διαίρεσιν. Αὐτὸ οὐδὲ τρεῖς
θεοὺς λέγομεν, τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ
ἅγιον Πνεῦμα· ἕνα δὲ μᾶλλον Θεόν, τὴν ἁγίαν
Τριάδα, εἰς ἕνα αἷτιον (26) Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀνα-
φερομένων, οὐ συντιθεμένων, οὐδὲ συναλειφομένων,
κατὰ τὴν Σαβελλίου συναίρεσιν· ἐνοῦνται γὰρ, ὡς
ἔφημεν, οὐχ ὥστε συγγεῖσθαι, ἀλλ' ὥστε ἔχουσιν
ἀλλήλων· καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις περιχώρησιν (27)
ἔχουσι διχα πάσης συναλοιφῆς καὶ συμφύσεως·
οὐδὲ ἐξισταμένων, ἢ κατ' οὐσίαν τεμνομένων κατὰ
τὴν Ἀρείου διαίρεσιν. Ἀμέριστος γὰρ ἐν μεμε-
ρισμένοις, εἰ δὲ συντόμως εἰπεῖν, ἡ Θεότης, καὶ
ὅσον ἐν ἡλίοις τρισὶν ἔχοντες ἀλλήλων, καὶ ἀδια-
στάτοις οὖσι, μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις τε καὶ συν-
ἀφεια. Ὅταν μὲν οὖν πρὸς τὴν θεότητα βλέψωμεν,
καὶ τὴν πρώτην αἰτίαν, καὶ τὴν μοναρχίαν, καὶ τὸ
ἕν, καὶ ταυτὸν τῆς θεότητος, ἴν' οὕτως εἰπω, κίνημά
τε καὶ βούλημα, καὶ τὴν τῆς οὐσίας, καὶ δυνά-
μεως, καὶ ἐνεργείας, καὶ κυριότητος ταυτότητα, ἐν
ἡμῖν τὸ φανταζόμενον. Ὅταν δὲ πρὸς τὰ ἐν οἷς ἡ
Θεότης, ἢ, τὸ γε ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἡ Θεότης,
καὶ τὰ ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας ἀχρόνως ἐκείθεν ὄντα,
καὶ ὁμοδόξως, καὶ ἀδιαστάτως· τούτεστι τὰς ὑποστά-
σεις τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τρία τὰ προσ-
κυνούμενα. Εἰς Πατὴρ ὁ Πατὴρ, καὶ ἀναρχος, τού-
τεστιν, ἀναίτιος· οὐ γὰρ ἐκ τινος. Εἰς Υἱὸς ὁ Υἱός,
καὶ οὐκ ἀναρχος, τούτεστιν οὐκ ἀναίτιος· ἐκ τοῦ
Πατρὸς γάρ. Εἰ δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ χρόνου λάβοις ἀρχὴν,
καὶ ἀναρχος· ποιητὴς γὰρ χρόνων, οὐχ ὑπὸ χρόνον.
Ἐν Πνεῦμα, ἅγιον τὸ Πνεῦμα, προὖν μὲν ἐκ τοῦ
Πατρὸς· οὐχ οὐκὼς δὲ, ἀλλ' ἐκπορευτῶς, οὕτε τοῦ
Πατρὸς ἐκστάντος τῆς ἀγεννησίας, διότι γεγέννηκεν,
οὕτε τοῦ Υἱοῦ τῆς γεννήσεως, ὅτι ἐγεννήθη ἐξ ἀγε-
νήτου· πῶς γάρ; οὕτε τοῦ Πνεύματος, ἢ εἰς Πατέρα
μεταπίπτοντος, ἢ εἰς Υἱόν, ὅτι ἐκπεπόρευται, καὶ
ὅτι Θεός· ἢ γὰρ ἰδιότης ἀκίνητος, ἢ πῶς ἂν ἰδιότης

A tur ²². Unum quippe Deum cognoscimus; in solis
proprietatibus, 140 nimirum paternitatis, filia-
tionis, et processionis; atque quantum ad causam
et causatum, ac hypostasis perfectionem, hoc est
existendi modum, distinctionem intelligimus ²³.
Neque enim distantiam secundum locum, ut apud
nos, in Deitate quæ circumscriptionem omnem
excludit, admittere licet (sunt enim personæ aliæ
in aliis; non ut inter se confundantur, sed ut co-
hæreant, juxta eam Domini sententiam: *Ego in
Patre et Pater in me est* ²⁴) nec voluntatis, aut
sententiæ; aut efficacitatis, aut potentiae; aut
alterius cujusdam rei, quæ realem ac omnimodam
in nobis distinctionem gignat, discrimen ullum.
B Quapropter nec tres deos Patrem et Filium et Spi-
ritum sanctum dicimus; quin potius sanctam Tri-
nitatem unum Deum asserimus: sic videlicet ut
Filius et Spiritus sanctus ad unum auctorem refe-
rantur, non autem componantur, aut juxta Sa-
bellii contractionem una coalescant ac permi-
scescantur (uniuntur enim, ut diximus, non ita ut
confundantur, sed ut cohæreant; atque sese invi-
cem citra omnem contradictionem ac commistio-
nem pervadant), nec extra se invicem sistantur,
aut quantum ad essentiam juxta Arii divisionem
scindantur ²⁵. Indivisa enim in divis, ut rem
breviter enuntiem, Divinitas est; ac velut in tribus
solibus sibi invicem coherentibus, nulla loci inter-
capedine disjunctis, una eademque lucis tempera-
tio atque conjunctio. Quare cum Deitatem, pri-
mamque illam causam, et monarchiam, atque
C unam eandemque divinitatis (ut ita dicam) moti-
onem, et voluntatem, eandem essentiam ac po-
tentiam, efficacitatemque, et dominationem intue-
mur, unum duntaxat sensui nostro observatur ²⁶.
At vero, cum ea, in quibus Deitas est, vel, si ac-
curatius loquendum est, quæ Deitas est, atque ea
quæ ex principe illa causa citra omne temporis
spatium, gloriæque discrimen, ac separationem
existunt; hoc est personas, consideramus, tria
sunt quæ a nobis adorantur ²⁷. Unus pater, Pater;
idemque principii, hoc est. causæ expers (neque

²² Greg. Naz. orat. 37; Greg. Nyss.. Epist. ad Ablab. et orat. 32. ²³ Basil. epist. 45. ²⁴ Joan xv, 11.
²⁵ Greg. orat. 29; Dionys. c. 2. *De div nom.* ²⁶ Greg. Naz. orat. 37. ²⁷ Id. orat. 19 et 29.

NOTÆ.

(26) Εἰς ἕν αἷτιον. Sic videlicet ut Filius, etc. Hæc altera ratio est, ex variis Theologi locis petita, propter quam tres personæ unus Deus sunt, ob unitatem scilicet principii, ex quo Filius et Spiritus sanctus individue procedunt. Nam, ut iste doctor ait, una in tribus natura. Deus: Ἐνω-
σις δὲ ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ καὶ πρὸς ὃν ἀνάγεται τὰ
ἑξῆς, copula vero est Pater, ex quo et ad quem re-
liqua, id est Filius et Spiritus sanctus, non ut con-
fundantur, sed ut cohæreant; utpote quos nec tempus
disjungit, nec voluntas, nec potentia, etc., plures si-
quidem dii forent, si duplex personarum principium
esset: sed ὡς περ μία ἀρχή, inquit, κατὰ τοῦτο εἰς
Θεός, eam ob rem unus est Deus.

(27) Καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις περιχώρησιν. Atque
se invicem, etc. Theologus intimam ambarum Do-

D mini Jesu naturarum conjunctionem eam esse ait,
ut in sese mutuo immeent et pervadant, κιννα-
μένων τῶν φύσεων, καὶ περιχωρουσῶν εἰς ἀλλήλας
τῷ λόγῳ τῆς συμφύσεως, commisit naturis et arctis-
simæ conjunctionis ratione in se invicem commean-
tibus. Vocem περιχωρήσεως, quam Latine nostri
circumincessionem vertunt, ex eodem doctore Da-
mascenus mutuatus est, qua Trinitatis personæ in
se invicem manere perinde significaret: in cujus
circumincessionis exemplum Nazianzenus profert
unionem mentis, cogitationis, et animæ, quæ sine
ulla divisione sese mutuo, ut ita dicam, penetrant.
Simile aliud adducit triplicis solis, quorum radii
commiscerentur. Qua de re legendus Dionysias-
ter cap. 2 *De div. nom.*

enim est ex aliquo); unus filius, Filius; et ipse non sine principio, hoc est non sine causa est (ex Patre enim est); si tamen a tempore principium sumas, principii quoque expers est (neque enim tempori subest temporum effector), unus denique spiritus; Spiritus sanctus, ex Patre quidem procedens, non tamen filiationis modo, sed processionis; ut neque Pater ab ingenti proprietate desciverit, quia genuit; neque Filius, a generatione, eo quod ex ingenito natus sit (qui enim hoc fieri posset) nec postremo Spiritus, aut in Patrem, aut in Filium transierit, eo quod processerit, et quia Deus sit: immobilis siquidem est proprietas. Quonam **141** enim alioqui modo constaret sibi proprietas, si moveretur atque in aliam transiret? Nam si Filius Pater est, Pater sane proprie non est (unus enim proprie est Pater) ac si Pater Filius est, proprie Filius non est: unus enim proprie Filius est, et unus Spiritus sanctus.

Hoc porro scire operæ pretium est, nos Patrem ex aliquo esse non dicere; sed ipsum Filii Patrem appellamus. Filium item nec causam, nec Patrem dicimus; verum potius eum ex Patre esse, ac Patris Filium esse. Denique Spiritum sanctum, et ex Patre esse, et Patris Spiritum nominamus. At vero eum ex Filio esse non dicimus^a, Filii tamen

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὸν Πατέρα οὐ λέγομεν ἐκ τίνος· λέγομεν δὲ αὐτὸν τοῦ Υἱοῦ Πατέρα. Τὸν Υἱὸν οὐ λέγομεν αἰτίον^a οὐδὲ Πατέρα· λέγομεν δὲ αὐτὸν καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγομεν, καὶ Πνεῦμα Πατρὸς ὀνομάζομεν. Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν (28)· Πνεῦμα δὲ Υἱοῦ, ὀνομάζο-

^a Maxim. Epist. ad Marin.

VARIÆ LECTIONES

^a Mss. undecim Regii et Colb. habent ἀναίτιον. Vetus interpres non dicimus sine causa esse; cui concinit Faber.

NOTÆ.

(28) Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν. At vero Spiritum ex Filio non dicimus. Hoc membrum nonnulli insititium putant; cum tamen in aliis Damasceni operum locis idem legatur, sic infra post, c. 12, ait: Καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ· Et Spiritus Filii, non tanquam ex ipso. Et in fine epistolæ ad Jordanem de hymno Trisagio, Πνεῦμα Υἱοῦ, καὶ μὴ ἐξ Υἱοῦ, Spiritus Filii et non ex Filio. Sanctus Thomas, ubi dictum hoc expendit, sic respondet: Dicendum, inquit, quod Spiritum sanctum non procedere a Filio primo fuit a Nestorianis introductum, ut patet in quodam symbolo Nestorianorum damnato ab Ephesina synodo. Et hunc errorem secutus est Theodoritus Nestorianus et plures post ipsum, inter quos fuit etiam Damascenus: unde in hoc hujus sententiæ non est standum. Hæc responsio bilem movit schismaticis Græcis, qui subinde doctorem Angelicæ sexcentis conviciis insectati sunt. Sincerus dicam: nequaquam cum Nestorianis et Theodoro Damascenum hæc in parte consensisse. In illo Nestorianorum symbolo, quod ab Ephesina synodo damnatum est, negabatur Spiritus sanctus a Patre per Filium existentiam habuisse, ὅτε δὲ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξιν εἰληγός. Itemque Theodoretus, in confutatione Anathematismi Cyrilliani 9, blasphemiam Cyrillum accusavit, ac si doceret Spiritum sanctum, seu ex Filio, seu per Filium exstare, ἐξ Υἱοῦ, ἢ δὲ υἱοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχει. Noster vero, tametsi Spiritum ex Filio non esse dicit, eum tamen ab æterno et substantialiter procedere per Filium confitetur multis in locis, puta capite De divinis nominibus Pater dicitur διὰ λόγου προβολῆς ἐκφαντορικῶς Πνεύματος: per Filium produciens manifestantem Spiritum. Et rursum: Καὶ Υἱοῦ δὲ Πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δὲ αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον· Spiritus autem Filii, non tanquam ex ipso, sed tanquam per ipsum ex Patre procedens. Et in fine Epistolæ ad Jordanem, æternam personæ Spiritus sancti processionem discrete enuntiat his verbis: Spiritus sanctus est: ex Patre siquidem per Filium procedit: οὐχ ὡς υἱὸς δὲ, non tamen filiatio-

nis more. Ac rursum Dialogo cont. Manichæos, δὲ τὴν ἔχων ἐξ ἑαυτοῦ τὸν αὐτοῦ Λόγον, καὶ διὰ Λόγου αὐτοῦ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐκπορευόμενον· Semper Deus erat habens ex seipso Verbum suum et Spiritum suum ex seipso per Verbum suum procedentem. Alia consimilia loca omitto, ne infinitus fiam. Porro ut Damascenus hoc scriberet, Spiritum vero ex Filio non dicimus, sanctum Maximum auctorem habuit, qui in epistola ad Marinum Cypri presbyterum Latinos Patres, ubi Spiritum sanctum ex Filio procedere asserunt, sic scribit interpretandos, ut non Filium esse Spiritus sancti causam senserint, οὐκ αἰτίαν τὸν Υἱὸν ποιούν-
τας τοῦ Πνεύματος. Unam enim noverunt, cum Filii, tum Spiritu sancti causam, Patrem scilicet: sed ut significant eum δὲ αὐτοῦ προϊέναι, per ipsum prodire, atque hoc pacto substantiæ cognationem et indifferentiam expriment. Responsonem aliam subjungit S. Thomas: Quamvis a quibusdam dicatur, inquit, quod Damascenus, sicut non confitetur Spiritum sanctum esse a Filio, ita etiam non negat ex vi illorum verborum. Sic plane Hugo Thuscus, seu Etherianus, lib. iii, cap. 21, ante centum annos, Damasceni Joannis locum, de quo disputamus, exceperat. Verumtamen et scriptura sic se habente (id est, modo integer sit auctoris contextus) non discordat hic sanctus a Latina veritate, hoc ad consuetudinem Ecclesiæ Græcorum referendo, quæ non esse Spiritum ex Filio confitetur usque in hodiernum. Sic quoque Joannes Beccus, sic Emmanuel Calecas, et alii e Græcis qui Latinorum partes defenderunt, Damascenum intelligunt. Verum nonnihil negotii facessit alter auctoris nostri locus, Homilia de Sabbato sancto, in qua sic legimus: Spiritum sanctum colimus, tanquam Dei et Patris Spiritum, ex ipso nempe procedentem; qui tamen etiam Filii dicitur, quod per ipsum manifestatus, rebusque conditis impertitus. ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ ἔχον τὴν ὑπαρξιν. Non autem ex ipso habens ut existat. Hugo Etherianus hæc postrema verba spuria esse clamat. Postquam enim ostendere conatus est Damascenum procul non abuisse, quin Spiritum sanctum

μεν· *Εἰ τις γὰρ τὸ Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, Α* φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Καὶ δι' Ἰησοῦ πεφανερῶσθαι καὶ μεταδίδωσθαι ἡμῖν ὁμολογοῦμεν· *Ἐνεψύσῃς γάρ, φησί, καὶ εἰς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· Ἀδέσθε Πνεῦμα ἁγίον· ὥσπερ ἐκ τοῦ ἡλίου μὲν, ἦ τε ἀκτὶς καὶ ἡ ἑλλαμψίς· αὐτὸς γὰρ ἔστιν ἡ πηγὴ τῆς ἀκτίνος καὶ τῆς ἑλλάμψεως· διὰ τε τῆς ἀκτίνος ἡ ἑλλαμψίς ἡμῖν μεταδίδεται, καὶ αὕτη ἔστιν ἡ φωτίζουσα ἡμᾶς, καὶ μετεχομένη ὑφ' ἡμῶν. Τὸν δὲ Ἰῶν οὗτε τοῦ Πνεύματος λέγομεν, οὔτε μὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος.*

ΚΕΦΑΛ. Θ.

Περὶ τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων.

Τὸ Θεῖον ἀπλοῦν ἐστὶ καὶ ἀσύνθετον. Τὸ δὲ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων συγκείμενον, σύνθετόν ἐστιν.

²² Rom. viii, 9. ¹ Joan. xx, 29. ³ Greg. Naz. orat. 37.

NOTÆ.

ex Patre Filioque procedere crederet, sic concludit. *Ex his ergo ratiocinationibus, viri nuper memorati manifeste, ut superius exposita intentio panditur, et quod ab eo magni Sabbati editus sermo violentiam corruptionemque per instabilem nefariamque corruptionem patitur. Quippe ubi principaliter de Trinitate, trium reminiscendo personarum proprietates disseruit, nihil talium peperit; verba tantum quæ superius leguntur ad posteros transmittendo, non secundum se, sed secundum consuetudinem Orientalis Ecclesiæ. Sed neque orthodoxæ fidei quispiam ante illum simile in chartis inaraverat. In præfatio autem sermone (de Sabbato sancto) contra fas et contra majorum contradictionem, Spiritum sanctum ex Filio existentiam non habere, a quibusdam menducii magis perquirentibus solatium, quam semitas investigantibus veritatis insertum est. Quod si esse ipsa verborum series et styli alteritas, et quæ nihil ad rem pertinet, erronea clausula insertio; magis autem quod apud sanctorum aliquos nusquam scriptum reperitur, aptissime declarat. An Etheriani æqua sanaque critica sit, iudicent eruditi. Damascenum quidem religioni duxisse aliquid effutire quod a probatis doctoribus pronuntiatum non esset, contestata res est. Atqui Epiphanius, et processionem Spiritus ex Patre et Filio, Cyrillusque Alexandr. plus una vice scripserant. Illic igitur tantum monuero nihil eo loci codices manuscriptos quos legi ab editis discrepare; cum tamen Colbertinus ætatem Hugonis Thusei superet. In antiquiorem alium non incidi, ex quo falsationem quam iste auctor subodoratus est, deprehendere licuerit. Quo porro sensu Damascenus aliique mediæ ætatis doctores Græci, cum ex Filio Spiritum negarent existere, solumque Patrem dicerent esse Spiritus causam, auctoremve et principium, affirmarint nihilominus Spiritum sanctum in æternitate ex Patre per Filium procedere, e re nostra est enarrare. Vox illa, per, quando de personis divinis agitur, cum omnem instrumenti ideam vel speciem eliminet, rationem quamdam innuit mediani, ut Filius gigni prius censeatur, quam Spiritus procedere. Sic Gregorius Nyssenus Epistola ad Ablab. personam Filii a persona Spiritus sancti differre ait, quia Filius proxime et sine medio est a Patre, Spiritus vero, per illum est qui proxime est a Patre, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσέχως, ut et unigeniti proprietas sine ambiguitate maneat in Filio, et ex Patre Spiritum esse minime dubium sit, τῆς τοῦ Ἰησοῦ μεσπέρας καὶ αὐτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης, cum Filii interpositio proprietatem ipsi ser-*

142 vocitamus. Si quis enim Spiritum Christi non habet, ait divinus Apostolus ²², hic non est ejus. Quin et eum nobis per Filium manifestatum esse et impetiri proflitemur et agnoscimus: *Insufflavit enim, inquit, et dixit discipulis suis: Accipite Spiritum sanctum* ¹. Perinde ut ex sole quidem est cum radius, tum splendori (ipse enim fons est et radii et splendoris), per radium autem nobis splendor communicatur, et ipse est qui nos collustrat, atque a nobis participatur. At Filium denique nec Spiritus esse, nec ex Spiritu dicimus ³.

CAP. IX.

De iis quæ de Deo dicuntur.

Deus simplex est, nec compositus. Quod autem ex multis et diversis conflatur compositum est.

et unigeniti. Ex quo fit ut, juxta Basilium, libro de Spiritu sancto cap. 13, Spiritus sanctus per Filium Patri copuletur ἐν τῷ Πνεύμα ἁγίον δι' ἐνὸς Ἰησοῦ τῷ Πατρὶ συναπτόμενον. Cavebant enim ne Ariano more Spiritus sancti productio in Filium præsertim refunderetur. Atqui nec ulla ratione copulari Filio Spiritus sanctus possit, ubi nec ab eo distingui, nisi per ipsum, ut cum Hilario loquar, egrediendo consistat; quemadmodum Georgius Scholarius, ipse schismaticus, argumentatur. Quocirca Cyrillus Alexandrinus in *Thesaurō*, assert. 34, Spiritum sanctum ait Spiritum Dei appellari, quia conjungitur Filio, qui brachium est Patris; adeoque veluti mens per brachium digitum movet, ita Spiritum a Patre in Filium substantialiter et naturaliter pervadere: *Ἐν δὲ τῷ Ἰῳ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς διήκον παρὰ Πατρός τὸ Πνεῦμα. Quomodo nimirum Basilium, loco mox citato dixerat, bonitatem, sanctitatem naturalem, Regiam illam dignitatem, quæ Dei solius propria est, a Patre per Filium in Spiritum transire, ex τῷ Πατρὶ διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διήκει. Doctores itaque Græci negant quidem Spiritum sanctum ex Filio procedere velexistere, ne speciali quadam actione quæ a paterna distincta sit, putetur a Filio produci: docent vero per Filium progredi, ut illius actionis naturalis quæ Pater profudit Spiritum, nequaquam exsors sit Filius; quamlibet Pater solus, fons, oculus, scatebra, principium et auctor Spiritus habeatur: quinimo divina natura, ut intelligitur a Patre communicari prius, secundum ordinem originis, Filio quam Spiritui sancto, suam illam sernet in Filio quoque fecunditatem quæ incepit in Patre. Id quod eleganter mihi videtur significari hoc Gregorii Theologi effato: *Μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινήθεῖσα μέχρι Τριάδος ἔστη. Unitas a principio in dyada, seu binarium, progressa, in triade, sive Trinitate, constituit*: itemque illo Nysseni, una Deitatis substantia, unus voluntatis optimæ motus, ἀπὸ Πατρὸς παρορµαται, καὶ διὰ τοῦ Ἰησοῦ πρόεισι, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τελεοῦται· a Patre proficiscitur, perque Filium progreditur, et in Spiritu completur. Imo id Damascenus ipse in expositione fidei, quam ex Arabica translatione Latinam dabimus, sic rursus Spiritum esse negat ex Filio, ut tamen ipsum a Patre per eum, et ex eo emanare subjungat: *ὅτι προχέεται δ' αὐτοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ, ut apud Cyrillum legitur. Hæc si recte intelligantur haud ægre conciliabuntur Græcorum doctorum et Latinorum de Spiritus sancti processione sententiæ, atque in unam fidem consentire reperientur.**

Quocirca si increatum ac principii expertem esse, si incorporeum, immortale, æternum, bonum, rerum omnium opificem, cæteraque id genus, substantiales Dei differentias dixerimus; profecto quod ex tam multis conflabitur, non simplex, sed compositum erit; quod extremæ impietatis fuerit asserere. Sic itaque existimandum est ea omnia quæ de Deo dicuntur, non quid ratione substantiæ sit, significare, sed, aut quid non sit explicare aut relationem quamdam ad aliquid eorum, quæ ab ipso distinguuntur, aut quidpiam eorum quæ naturam aut operationem sequuntur.

QUI EST, *Dei nomen maxime proprium.* — Ex omnibus porro nominibus quæ Deo tribuuntur, nullum æque proprium videtur, atque δ ὢν (id est, *Qui est*: quemadmodum ipsemet cum Moysi in monte responderet, ait: *Dic Filiis Israel: Qui est, misit me*¹. Nam totum esse, velut immensum quoddam ac nullis terminis definitum essentiae pelagus complexu suo ipse continet²: ut autem Dionysio placet³, primarium ipsius nomen est; prius esse, tum bonum esse.

143 Secundum nomen est, Θεός⁴ (id est

¹ Exod. v, 14. ² Greg. Naz. orat. 36. ³ Dionys cap. 2, 3 et 4. *De div. nom.* ⁴ Td Θεός nomen et ipsum Gregorio relativum, ut et Cyrillo, *Theo.* assert. 5.

VARIE LECTIONES.

o Hæc usque ad δεύτερον δέ, desunt in R. 2950, 3109, et in N. ac subobscurius enuntiata videntur, quam consuescat Damasceni dictio.

—NOTÆ.

(29) *Εἰ οὖν τὸ ἀκτιστόν.* Quocirca si increatum esse, etc. Hic recitareuvat scholium Reg. cod. 2929, tametsi mutilum. Σημειώσαι ἐπὶ Θεοῦ οὐ τολμητέον εἰπεῖν εἶναι, ἢ ἐννοῆσαι διαφορὰν, ἢ οὐσιώδεις διαφορὰς, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ θεωρουμένων. *Observa* carendum esse, ne dicatur in Deo esse vel intelligi differentiam, differentiasve essentielles: sed hæc concipiuntur ex his quæ circa ipsum considerantur. Ubi declaratur Damascenum nullam compositionem in Deo posuisse, ne quidem, ex genere et differentiis. Sic teste Socrate Evagrius monachus, in libro qui *Monachus* inscribatur, divinum numen prohibuit definire: definitiones quippe esserum compositionum: Πάντα πρότασις φησὶν, ἢ γένος ἔχει κατηγορούμενον, ἢ εἶδος, ἢ διαφορὰν, ἢ ἴδιον, ἢ συμβεβηκός, ἢ τὸ ἐκ τούτων συγκαίμενον. *Omni* propositio, inquit, aut genus habet, quod predicatur, aut speciem, aut differentiam, aut proprium, aut accidens, aut quod compositum est ex istis: verum in sancta Trinitate nihil horum accipiendum est. Quia vero hic auctor tanquam Origenista notatus fuit in quinta synodo, Maximum juvat citare, ex quo scholiastes videtur accepisse, quæ ante retulimus. *Ἐπὶ μὲν Θεοῦ τὸ ὢν*, inquit sanctus confessor, καὶ τὸ ἀγαθός, καὶ τὸ Θεός, καὶ τὸ δημιουργός, καὶ τὸ ἀθάνατος, καὶ τὰ τοιαῦτα οὐ λεγόμεν οὐσιώδεις διαφορὰς, ἵνα μὲν σύνθετον αὐτὸν ἐκ τούτων δογματίζωμεν, ἀλλὰ κατηγορίας, τινῶν μὲν ἐμφατικὰς τῶν θεωρουμένων περὶ αὐτόν· οὐδὲν δὲ τῶν κατ' οὐσίαν αὐτοῦ καὶ φύσιν δηλωτικὰς. *In Deo, qui est, et bonus, et Deus, et conditor, et immortalis, et similis, non dicimus esse differentias essentielles, ne cum ex iis concretum definiamus; sed appellationes quasdam, quibus aliqua eorum quæ circa ipsum spectantur, innotescant, cum tamen nulla ex ipsis declarantur illa quæ ad ejus essentiam et naturam pertinent.* Hæc Maximus apud Euthymium, quæ totidem verbis non habentur in editione Combesii. Proxime tamen accedunt quæ idem

καὶ οὖν τὸ ἀκτιστόν (29), καὶ ἀναρχόν, καὶ ἀσώματον, καὶ ἀθάνατον, καὶ αἰώνιον, καὶ ἀγαθόν, καὶ δημιουργικόν, καὶ τὰ τοιαῦτα οὐσιώδεις διαφορὰς εἰποιμεν ἐπὶ Θεοῦ, ἐκ τούτων συγκαίμενον, οὐχ ἀπλοῦν ἔσται, ἀλλὰ σύνθετον· ὅπερ ἐσχάτης ἀσεβείας ἐστίν. Χρὴ τοίνυν ἕκαστον τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων, οὐ τί κατ' οὐσίαν ἐστὶ σημαίνειν οἰεσθαι, ἀλλ' ἢ τί οὐκ ἐστὶ δηλοῦν, ἢ σχέσιν τινὰ πρὸς τι τῶν ἀντιδιάστοιχων, ἢ τί τῶν παρεπομένων τῇ φύσει, ἢ ἐνέργειαν.

Δοκεῖ μὲν οὖν (30) κυριώτερον πάντων τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων ὀνόματων εἶναι δ ὢν, καθὼς αὐτὸς χρηματίζων τῷ Μωϋσεῖ ἐπὶ τοῦ ὄρους φησὶν· *Εἶπον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· Ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με.* Ὅλον γὰρ ἐν αὐτῷ συλλαβὴν ἔχει τὸ εἶναι, οἷόν τι πέλαιος οὐσίας ἀπειρον καὶ ἀόριστον. Ὡς δὲ ὁ ἅγιος Διονύσιος φησιν, ὁ ἀγαθός. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐπὶ Θεοῦ εἰπεῖν, πρῶτον τὸ εἶναι, καὶ τότε τὸ ἀγαθόν.

bonus: neque enim de Deo dicere licet ipsum

Δεύτερον δὲ (31) ὁ Θεός ὄνομα, ὃ λέγεται ἐκ τοῦ

C doctor tradit Opusculo de qualitate et differentia.

(30) *Δοκεῖ μὲν οὖν.* Ex omnibus porro nominibus. Moysi (Exod. iii, 14) Deum roganti quod nomen ejus esset, hoc responsum accepit: *Πῶς πῶς ἔγω εἰμι δ ὢν.* Hieronymus: *Ego sum qui sum.* Moxque additum est, *ἔγω εἰμι δ ὢν ἀπέσταλκέ μοι, qui est misit me.* Prisci vero philosophi Deum neutro nomine ὢν nuncupabant, quæ vox ad ipsum ens in communi significandum atheo sensu detorqueri posset. At masculinum ὢν solum Deum verum exprimit, cujus essentia sit ipsummet esse purissimum ac substantivum, conditis rebus neutiquam concretum, aut ex ipsis intellectus opera abstractum τὸ ὢν, inquit Nazianzenus, ἴδιον ὄντως τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅλον. Qui est, *Proprium* prorsus est *Dei nomen* et ut totum, nec priore aliquo, nec posteriore (nulla quippe res erat aut erit) terminatum aut circumcissum.

D (31) *Δεύτερον δέ.* Secundum nomen est Θεός, id est, *Deus.* Plato in *Cratylō*, quem Eusebius citat lib. i *Præp. evang.* nominis Θεός, deducit originem a Verbo θεῶ *curro*. Nam veteres Græci, et barbari plerique alia numina colebant præter solem, lunam, terram, astra, cælumque, quæ perpetuo motu ferantur, ἅτε αἰετὸν δρόμῳ καὶ θέοντα. Id quoque Clemens Alex. agnoscit in *Protreptico*. *Sidera*, inquit, θεοὺς ἐκ τοῦ θεῖν, *deos a currendo nominantur.* Quod rursum tradit, lib. iv *Strom.* Sin etiam hoc nomen derivatum est a verbo αἶθεῖν, *ardere*, hujus originis ratio alia non fuerit, præter eundem cæli astrorumque cultum, quæ veteres ex purissimo igne constare existimabant. Quocirca cælum et Αἰθήρ, *Æther*, synonyma sunt. Damascenus vero ex Nazianzeno etymon utrumque ad Christianum sensum traduxit. Tertium a verbo θεάματι, *rideo*, petiit magis probarunt Theologus, Nyssenensis, et alii doctores.

θεῖν καὶ περιέπαιν τὰ σύμπαντα· ἢ ἐκ τοῦ αἰθεῖν, ὅ ἐστι καλεῖν. Ὁ γὰρ Θεὸς πῦρ καταναλίσκων πᾶσαν κακίαν ἐστίν· ἢ ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι τὰ πάντα. Ἀλάθη-
τος γάρ ἐστι, καὶ πάντων ἐπόπτης. Ἦ θεάσατο γὰρ
τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ἀχρόνως ἐννοήσας,
καὶ ἕκαστον κατὰ τὴν θελητικὴν (32) αὐτοῦ ἀχρόνον
ἐννοίαν, ἥτις ἐστὶ προορισμὸς, καὶ εἰκὼν, καὶ πα-
ράδειγμα, ἐν τῷ προορισθέντι καιρῷ γίνεταί.

omnes præfinito tempore efficiuntur, pro illius, quæ temporis non subest, cogitatione cum volun-
tate conjuncta, quæ quidem præfinitio et imago et exemplar est.

Τὸ μὲν οὖν πρότερον, αὐτοῦ τοῦ εἶναι παραστατι-
κὸν ἐστὶ, καὶ τοῦ τί εἶναι· τὸ δὲ δεύτερον, ἐνεργεῖας·
τὸ δὲ ἀναρχον, καὶ ἀφάρχον, καὶ ἀγέννητον, ἦτοι
ἄκτιστον, καὶ ἀσώματον, καὶ ἀόρατον, καὶ τὰ τοιαῦ-
τα, τί οὐκ ἐστὶ δηλοῖ· τούτέστιν, ὅτι οὐκ ἤρξατο τοῦ
εἶναι, οὐδὲ φθείρεται, οὐδὲ ἔκτισται, οὐδὲ ἐστὶ σῶμα,
οὐδὲ ὁράται. Τὸ δὲ ἀγαθόν, καὶ δίκαιον, καὶ ὅσιον,
καὶ τὰ τοιαῦτα, παρέποντα τῇ φύσει, οὐκ αὐτὴν δὲ
τὴν οὐσίαν δηλοῖ· τὸ δὲ Κύριος, βασιλεὺς τε, καὶ τὰ
τοιαῦτα σχέσιν πρὸς τὰ ἀντιδιαστελλόμενα δηλοῖ.
Τῶν δὲ κυριευομένων λέγεται Κύριος, καὶ τῶν βασι-
λευομένων βασιλεὺς, καὶ τῶν δημιουργουμένων δη-
μιουργός, καὶ τῶν ποιμαινομένων ποιμὴν.
Dominus dicitur; eorumque in quos regiam obtinet
potestatem, rex nuncupatur; eorum item quæ
facit, opifex audit et conditor; eorum denique quos pascit, pastor.

ΚΕΦΑΛ. Ρ.

Περὶ θείας ἐνώσεως καὶ διακρισεως.

Πάντα μὲν οὖν ταῦτα κοινῶς ἐπὶ πάσης θεότητος
ἐκληπτέον, καὶ ταυτῶς, καὶ ἀπλῶς, καὶ ἀμερῶς,
καὶ ἡνωμένως· διακεκριμένως δὲ, τὸ Πατὴρ, καὶ τὸ
Υἱός, καὶ Πνεῦμα, καὶ τὸ ἀναΐτιον, καὶ τὸ αἰτιατόν,
καὶ τὸ ἀγέννητον, καὶ τὸ γεννητόν καὶ ἐκπορευτόν·
ἅτινα οὐκ οὐσίας εἰσὶ δηλωτικά, ἀλλὰ τῆς πρὸς ἄλ-
ληλα σχέσεως (33), καὶ τοῦ τῆς ὑπάρξεως τρόπου.

⁷ Deut. v, 24. ⁸ II Mach. x, 5. ⁹ Dan. xiii, 42. ¹⁰ Dionys. cap. 5' *De div nom.*; maxim. in hunc
locum. ¹¹ Dionys. cap. 2. *De div. nom.* Greg. Naz. orat. 37 et 45; Nyss. Epist. ad Ablab.

VARIE LECTIONES.

Desunt hæc usque ad τὸ μὲν οὖν πρὸς. in tribus cod. Reg. et in N. in quo ad calcem capitis
subjiciuntur cum præfixa hac nota σχόλ. seu tota hæc περιχοπή, merum scholium esset

NOTÆ.

(32) Κατὰ τὴν θελητικὴν. Pro illius quæ temporis
non subest cogitatione cum voluntate conjuncta. Hoc
est pro illius imperio et decreto. Nam imperare,
inquit sanctus Thomas 1-2, quæst. 17, art. 1, est
actus rationis, præsupposito tamen actu voluntatis.
Damascenus pro eodem habet imperium seu præfi-
nitiones, ac imagines et exemplaria rerum effi-
ciendarum, Dionysiasiro dicente lib. *De div. nom.*
c. 5, παραδείγματα φάμεν, exemplaria appellamus,
substantiarum effectrices singularesque rationes exis-
tentes in Deo, quas theologia præfinitiones, et divi-
nas bonasque voluntates vocat, οὗς ἡ θεολογία προ-
ορισμὸς καλεῖ, καὶ θεῖα καὶ ἀγαθὰ θελήματα. Qui-
bus reprobatum illa de divinis ideis opinio, quam
multi Platoni attribuerunt, puta Deum eas extra
se produxisse, ad quas respiciat, cum aliquid agen-
dum proponit. Has etiam rejicit Theologus in fine
orationis 53, ut et Cyrillus Alexandrinus, lib. ii et
iii *Cont. Julian.*

(33) Ἀλλὰ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως. Sed mu-
tuam relationem. Personarum divinas discrepare ab

A *Deus*) quæ vox vel a verbo θεῖν ducta est, quia
currat, et omnia circumbeat: vel ab αἰθεῖν, id
est urere: Deus enim ignis consuens est: vel
denique ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι, hoc est, quia omnia
conspiciat. Nihil enim oculos ejus fallere po-
test, ac rerum omnium inspector est. Omnia
enim priusquam fierent contuitus est, ante
omne tempus ea cogitatu complectens; resque
quæ temporis non subest, cogitatione cum volun-
tate conjuncta est.

Ac prius quidem vocabulum, hoc demum nobis
declarat, quod sit; at non item quid sit, alterum
autem operationem indicat. ἀναρχον porro, hoc est
principii expers, incorruptibile, et increatum, et
incorporeum, et invisibile, aliaque ejusmodi, quid
non sit ostendunt; nempe quod non cœperit esse,
non intereat, non sit creatus, nec sit corpus, nec
videri oculis possit. Jam vero bonum, et ju-
stum, et sanctum, aliaque ejusmodi, naturam
quidem comitantur; cæterum essentiam non de-
clarant. Denique Dominus, rex, et similia, rela-
tionem ad ea quæ ex adverso distinguuntur, li-
quido explicant. Nam et eorum quibus dominatur,
potestatem, rex nuncupatur; eorum item quæ

CAP. X.

De divina unione et distinctione.

Hæc igitur omnia communiter in tota divinitate
accipienda sunt, atque eodem modo, et simplici-
ter, et individue, omninoque conjunctim: distin-
ctim autem Pater et Filius et Spiritus sanctus;
item quod causa caret, et quod a causa est, ac
postremo ingenitum, genitum, et procedens; quæ
quidem non ejusmodi sunt ut naturam denotent,
sed mutuam inter se personarum relationem ac
existendi modum.

invicem propter relationes concors est Latinorum
Græcorumque Patrum doctrina. Quærenti Anomæo
quid Spiritui desit ad hoc ut sit Filius; nisi enim
deesset aliquid utique Filius foret: Theologus nihil
deesse ait; quippe Deo nihil quidquam defuerit:
Τὸ δὲ τῆς ἐκφάνσεως, ἢ οὕτως εἶπω, ἢ τῆς πρὸς
ἄλληλα σχέσεως διάφορον, διάφορον αὐτῶν καὶ τὴν
κλήσιν πατοῦχος· Verum radiationis, ut ita loquar,
sive mutua ipsorum relationis diversitas, diversam
quoque ipsorum fecit appellationem. Idem legas,
orat. 45, seu Epist. ad Evagrium. Quod si personæ
divinæ relationibus solum discrepant, non aliunde
habent, ut perfectæ hypostases sint. Unde in La-
tina translatione confessionis Acacii Berrhæensis
(pag. 456 Collect. P. Lupi in concil. Ephes.) legi-
mus, *modus subsistentiæ, seu nomen, est habitus*;
non autem substantiæ simpliciter significatio. Ubi
procul dubio pro habitu vetus ille interpres σχέσιν
legebat, quam nos *habitudinem, relationem, respec-*
tum, dicimus. Ad hæc Nyssenus docet nos, Epist.
ad Ablab., quæ sit istæ relatio, quodve illius fun-

144 *Dei operatio una simplex.*—Hæc igitur cum perspecta habemus, atque ex his ad divinam essentiam veluti porrecta manu ducimur, non essentiam ipsam, sed quæ sunt circa essentiam, percipimus: quemadmodum nec si nobis exploratum sit animam incorpoream esse, atque quantitate ac figura vacare, protinus ipsius quoque essentiam cognitam ac comprehensam habuerimus: consimiliter, nec quamvis corpus aliquod, vel candidum, vel atrum esse nobis constet, proinde quoque ipsius essentia comperta nobis est. Porro vera doctrina Deum simplicem esse tradit, atque unam simplicem operationem habere, eamque bonam, et omnia in omnibus operantem; instar solaris radii, qui omnia fovet, atque in singulis, prout quodque naturali aptitudine præditum est, et ita comparatum, ut ipsum excipere possit, vim suam exerit, ab opifice videlicet Deo vim huiusmodi consecutus.

VARIE LECTIONES.

¶ Melius legeris, εὐληφῶτα, ut in nonnullis codd. Regiis.

NOTÆ.

damentum: *Quod si quis nostram doctrinam calumnietur, inquit, ac si eo quod nullum discrimen secundum naturam admittat, permissionem et confusionem hypostasium introducat: hoc contra criminales respondebimus, nos sic naturam diversitatis experientem confiteri, ut non negemus differentiam, tamen κατὰ τὸ αἰτίαν καὶ αἰτιατόν, qua unus causa est, alius a causa; quippe qua solummodo alterum ab altero differre concipimus. Tῷ τὸ μὲν αἰτίον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου, καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος πάλιν ἄλλην διαφορὰν ἐννοοῦμεν. Cum videlicet alterum esse causam principiumve credimus, alterum vero ex principio, ac tandem discrimen aliud intelligimus, puta ejus qui est a principio. Ad hunc, ut reor, locum Damascenus alludebat, quando hic et cap. 12, de personarum discrimine scripsit. Sic Dionys. cap. 2 De div. nom.: Τὰς διακρίσεις, inquit, τὰς ἀγαθοπραγίας τῆς θεαρχίας προόδους καὶ ἐκφάνσεις. Distinctiones vocant, optimas divini principatus processiones et radiationes. Hinc apparet quam recte doceant theologi relationes personarum divinarum fundari in origine unius ab alia, qua negata nullum inter eas discrimen occurrat. Porro divina persona non sic relatione constituitur, ut ipsa nihil sit aliud nisi relatio subsistens, sed est divina substantia, ut tali respectu veluti sigillatur. Nam, ut ait Basilius, epist. 45 ad Gregor. frat. hypostasis est natura ut per certam notam determinatur. Cæterum hæc relatio non est ulla perfectio, qua persona una præ altera ornetur. Οὐδὲ γὰρ τῷ Υἱῷ λείπει τι πρὸς τὸ εἶναι Πατέρα, inquit Theologus, orat. 34, non enim Filio deest aliquid, quo fiat Pater. Siquidem filietas defectus non est, adeoque processio defectum non indicat, sed merum respectum. Ex quibus omnibus elucescit magis hujus adagii veritas, quo post Anselmum aiunt: Omnia in divinis sunt idem ubi non occurrit relationis oppositio.*

(34) Οὐδὲ ἀληθὴς λόγος. Porro vera doctrina, etc. Hæc Palamitarum errorem expugnant, qui Dei lumen operationemque ab ejus substantia disceverunt; hoc præsertim ininxi argumento, quod Joannes Cypariotti, et Emmanuel Calecas referunt, imò Symeon Thessalonicensis, ipse Palamita, opere *Contra hæreses*: « Sacris eloquiis edocemur, divinæ nos effici consortes naturæ: sed fieri nequit ut natura divina createi rei communicetur; quin nec hypostases divinæ creaturis communicantur. Sola igitur operatio communicatur, puta vita, amor, sapientia, potentia, » etc., unde inferebant actioni

Ταῦτα οὖν εἰδότες, καὶ ἐκ τούτων ἐπὶ τὴν θεῖαν οὐσίαν χειραγωγούμενοι, οὐκ αὐτὴν τὴν οὐσίαν καταλαμβάνομεν, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν οὐσίαν· ὥσπερ οὐδὲ ἐὰν γνῶμεν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀνώματός ἐστι, καὶ ἀποσοῦ, καὶ ἀσχημάτιστος, ᾗδῃ καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς καταλήψαμεν· οὐδὲ τοῦ σώματος, εἴπερ γνῶμεν ὅτι λευκὸν ἢ μέλαν ἐστίν, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν οὐσίαν. Ὁ δὲ ἀληθὴς λόγος (34) διδάσκει ἀπλοῦν εἶναι τὸ θεῖον, καὶ μίαν ἀπλὴν ἔχειν ἐνέργειαν, ἀγαθὴν, καὶ πᾶσι τὰ πάντα ἐνεργοῦσαν, κατὰ τὴν τοῦ ἡλίου ἀκτίνα, ᾗτις πάντα θάλλει, καὶ ἐν ἐκάστῳ κατὰ τὴν φυσικὴν ἐπιτηδεύειν, καὶ δεκτικὴν δύναμιν ἐνεργεῖ, ἐκ δημιουργήσαντος Θεοῦ τὴν τοιαύτην εὐληφῶς ἢ ἐνέργειαν.

Dei potiori jure quam essentiae convenire, ut Θεότης Deitas nuncupetur. Novellum dogma hoc in primis Damasceni effato communiebant, quod infra habetur, lib. II, cap. 15; et lib. XIII, c. 15: *Aliud esse operandi vim, aliud operari, aliud operantem, et aliud id quod operatione perficitur.* Dionysiastrum etiam auctoritate admodum gloriabantur, qui tamen cap. 5 De div. nom. ipsorum errorem prælocavit, ubi docet non modo vitam, potentiam, sapientiam, et alia, quibus actio Dei significatur, creatis rebus communicari, verum et ipsum esse Dei: Ὁ ὢν ὁλοῦ τοῦ εἶναι κατὰ δύναμιν ὑπερρουσιός ἐστιν ὑποστάτης καὶ δημιουργός ὄντος, ὑπάρξεως, οὐσίας, φύσεως. Quin nec in Deo aliud esse τὸ ἀγαθόν, bonum, καὶ ἄλλο τὸ ὄν, καὶ ἄλλο τὴν ζωὴν, ἢ τὴν σοφίαν, et aliud ens, et aliud vitam, aut sapientiam: neque rursum πολλὰ αἰτία εἶναι, plures esse causas, pluresve θεότητας, deitates. Quo nihil expressius contra Palamitas, qui cum operationem unam prolitterentur, mente plures tenebant, ut ostendit Calecas. Sic quamlibet negarent Deum essentia et operatione compositum iri; οὐ νοεῖται σύνθεσις ἐπὶ Θεοῦ διὰ τὴν τῆς θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας διαφορὰν, inquit Palamas in excerptis quæ apud me inss. habeo: illud tamen ex ipsorum principis deducebatur, qui hoc statuerent, *essentia habet, operatio habetur*; unde consequitur Dei essentiam subjectum operationis fore. Enimvero paralogismus erat quo nitebantur, scilicet *neminem dicturum, hominem esse compositum, qua naturam et efficientiam habet, aut qua naturam habet, et grammaticam, vel agrorum colendorum artem.* Quasi vero compositio non fiat ex substantia et accidentibus. Verum Damascenus non solum prohibuit, ne qualitas Deo attribueretur, sed nec compositionem ex genere et differentiis admisit. Deum quippe simplicissimam et absolutissimam esse unitatem noverat, in qua unum sint quæ in inferioribus rebus dispersa percipiuntur, ut Dionysius explicat. Quamobrem Nicephorus CP. Joanni nostro fere æqualis in Antirrhethico 1, nondum edito contra Iconomachos, *sincera religione tenendum docet, Dei æternam actionem, imo consistentem actionem, nullo pacto secerni ab ejus substantia; sed ejusdem rationis esse propter simplicis illius et incorporealis naturæ proprietatem*: Οὕτω γὰρ ἂν εὐσεβίῳ νοηθεῖν. Ἡ μὲν θεία ἐνέργεια αἰῶνος, μᾶλλον δὲ αὐτενέργεια, τὸ μὴ διωρίσθαι τῆς οὐσίας τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐπιδέχσθαι, διὰ τὴν τῆς ἀπλῆς καὶ ἀσωμάτου φύσεως ἰδιότητα. Quocirca Calecas expendens illum Damasceni locum quo ait, aliud

Διακρίνεται δὲ ὅσα τῆς θείας καὶ φιλανθρώπου τοῦ θεοῦ λόγου σαρκώσεως. Ἐν τούτοις γὰρ οὐτε ὁ Πατήρ, οὐτε τὸ Πνεῦμα, κατ' οὐδένα λόγον κεκοινωνήκεν, εἰ μὴ κατ' εὐδοκίαν, καὶ κατὰ τὴν ἀρρήτον θαυματουργίαν, ἣν καὶ καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπος ἡ θεὸς λόγος γενόμενος εἰργάζετο, ὡς ἀναλλοίωτος θεὸς καὶ θεοῦ Υἱός. *periora miracula, quæ Deus Verbum nobis similis Filius edebat* ¹¹.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Περὶ τῶν σωματικῶς ἐπὶ θεοῦ λεγομένων.

Ἐπει δὲ πλείστα περὶ θεοῦ σωματικώτερον ἐν τῇ θεῇ Γραφῇ συμβολικῶς εἰρημένα εὐρίσκομεν, εἰδέναι χρὴ, ὡς ἀνθρώπους ὄντας ἡμᾶς, καὶ τὸ παχὺ τοῦτο σαρκίον περικειμένους, τὰς θείας, καὶ ὑψηλὰς, καὶ αὐλοῦς τῆς θεότητος ἐνεργείας νοεῖν ἢ λέγειν ἀδύνατον, εἰ μὴ εἰκόσι καὶ τύποις καὶ συμβόλοις τοῖς καθ' ἡμᾶς χρῆσασθαι ¹². Ὅσα τοίνυν περὶ θεοῦ σωματικώτερον εἰρηται, συμβολικῶς ἐστι λελεγμένα· ἔχει δὲ ὑψηλοτέραν διάνοιαν· ἀπλοῦν γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἀσχημάτιστον. Ὁφθαλμοῦς μὲν οὖν θεοῦ, καὶ βλέφαρα, καὶ ὄρασις, καὶ τὴν ἀπάντων ἐποπτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ τὸ ἀλάθτην τῆς αὐτοῦ γνώσεως ἐννοήσωμεν, ἀπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ ταύτης τῆς αἰσθήσεως ἐντελεστέραν γνῶσιν τε καὶ πληροφορίαν ἐγγίνεσθαι. Ὡς δὲ καὶ ἀκοήν, τὸ ἐξωλεωτικὸν αὐτοῦ, καὶ τῆς ἡμετέρας δεκτικὴν δεήσεως. Καὶ γὰρ ἡμεῖς τοῖς τὰς ἱκεσίας ποιομένοις, διὰ ταύτης τῆς αἰσθήσεως εὐμενεῖς γινόμεθα, γνησιώτερον αὐτοῖς τὸ οὗς ἐπικλίνοντες. Στόμα δὲ καὶ λαλίαν, τὸ ἐνδεικτικὸν τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ στόματος καὶ λαλίδας σημαίνεσθαι τὰ ἐγκάρδια νοήματα. Βρῶσιν δὲ καὶ πόσιν, τὴν ἡμετέραν πρὸς τὸ αὐτοῦ θέλημα συνδρομήν. Καὶ γὰρ ἡμεῖς διὰ τῆς γευστικῆς αἰσθήσεως τὴν τῆς φύσεως ἀναπληροῦμεν ἀναγκασίαν ὀρεξιν. Ὁσφρῆσιν δὲ, τὸ ἀποδεικτικὸν τῆς πρὸς αὐτὸν ἐννοίας, καὶ ἐννοίας, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ ταύτης τῆς αἰσθήσεως τὴν τῆς εὐωδίας ἀποδοχὴν ἐγγίνεσθαι. Πρόσωπον δὲ, τὴν δι' ἔργων αὐτοῦ ἐνδείξιν τε καὶ ἐμφάνειαν ἐκ τοῦ τὴν ἡμετέραν ἐμφανείαν διὰ προσώπου γίνεσθαι. Χεῖρας δὲ, τὸ ἀνυσι-

Quæ ad Incarnationem pertinent discreta sunt, ac solius Filii. — Distincta autem sunt atque discreta ea omnia quæ ad divinam benignissimamque erga homines Dei Verbi incarnationem pertinent. In his enim nullæ omnino Patris et Spiritus sancti partes exstiterunt, nisi quoad beneplacitum attinet, atque ad ea omni sermone summo factus, ut incommutabilis Deus, Deique

CAP. XI.

De his quæ modo corporeo de Deo dicuntur.

Quoniam autem plurima de Deo, corporibus affini quadam ratione in sacris Litteris symbolice ac per figuram dicta reperimus; illud noscamus oportet, fieri non posse, ut nos qui homines sumus, crassaque carne involvimur, divinas illas, et excelsas; immaterialesque Divinitatis actiones intelligamus ac sermone complectamur, nisi figuris et imaginibus, signisque naturæ nostræ consentaneis utamur ¹³. Quocirca ea omnia quæ corporea vel paululum ratione de Deo enuntiata sunt, figurate dicta sunt, altioremq; sensum includunt: quippe cum Deus simplex omnisque figuræ expers existat. Igitur per oculos, et palpebras, visumque Dei, vim ipsius rerum omnium inspectricem, atque ejusmodi cognitionem intelligamus, quam res nulla fugiat: ut nimirum sensus ministerio perfectior nobis atque certior cognitio accedat. Per aures et auditum ipsius ad ignoscendum propensionem ¹⁴⁵ atque in excipiendis precibus nostris benignitatem. Solemus enim per hunc sensum iis qui nobis supplices sunt, mites nos facilesque præbere; benignius videlicet aures ipsis admoventes. Per os ac locutionem, voluntatis ipsius declarationem accipimus. Quippe nos quoque abdita cordis sensa per os et sermonem promimus. Per cibum et potum, promptum nostrum ad voluntatem accessum. Etenim nos quoque necessarium naturæ appetitum explemus per gustum sensum. Per olfactum, vim eam, qua cogitationem ac benevolentiam gratam acce-

¹¹ Greg. Naz. orat. 21; Dionys. c. 2 *De die. nom.* ¹² Dionys. c. 1 *De div. nom.* et cap. 15. *De cæl. hier.*

VARIE LECTIONES.

^{*} Quidam codices non habent ἀνθρώπος, nec legitur apud Dionys. lib. *De div. nom.*, ex quo hæc desumpta. ^{*} Multi cod. R. χρῆσασθαι.

NOTÆ.

esse operationem, aliud id quod operatur, et aliud quod efficitur, observat τὸ ἐνέργημα, sive effectum, quod actione divina produciunt, necnon relationem qua id refertur ad Deum, rebus creatis accenseri, quia sunt extra Deum: at virtutem ipsam qua Deus agit et ejus actionem idem esse prorsus, nec ab ejus essentia dirimi, licet in nobis discrepent. Nec quisquam objiciat Damascenum in sermone *De transfiguratione*, lumen quod Domini corpus resplenduit, appellare φωὶς ἀκτιστον, lumen increatum. Nam aliud lumen non significat præter ipsummet Verbum, quod est lux vera illuminans omnem hominem, propter cujus præsentiam, ingenti lumine Christi

corpus ornabatur. Sic divina charismata, quorum Spiritus sanctus auctor est, Spiritus sanctus nuncupantur. Palamitis error, ejus auctor olim fuerat Simeon ille, quem *Juniorem theologum* vocitarunt, proscriptus primum fuit multis in synodis: posthac vero approbatus est, præsertim in synodo quam octavam generalem nuncupant, propter quatuor patriarchas, qui adfuerunt. In concilio Florentino Latini de essentia et operatione disputare voluerunt cum Græcis, qui id facere detrectarunt, τὸ δὲ περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργείας οὐδ' ὅλως ἀπολογούμεθα.

ptamque habet. Siquidem et nos odorum fragrantiam per hunc sensum excipimus. Per faciem, ipsius per opera demonstrationem ac ostensionem. Quando quidem nos quoque ex vultu oreque palam dignoscimur. Per manus, actionem illam, qua opera sua absolvit. Nam nos etiam utilissima quæque et præstantissima opera nostris manibus effecimus. Per dexteram, ipsius in rebus secundis opem et auxilium; ex eo nempe quod nos in rebus insignioribus, quæque plurimum roboris requirunt, dextra potius utimur manu. Per tactum, certissimam ipsius minutissimarum ac occultissimarum rerum explorationem et exactiorem: ob id scilicet, quod illi quoque, quos contractamus, nihil in se occultare queant. Per pedes et incessionem, adventum ipsius et præsentiam, vel ad opem egentibus ferendam, vel ad hostes ulciscendos, vel ad rem aliam gerendam: quod nimirum nobis quoque hoc pedes præsent, ut ad locum aliquem perveniamus. Per iurandum, consilii ejus immutabilitatem: quod apud nos interposito jurejurando mutua pacta firmentur. Per iram et furorem, infensam ejus erga malitiam voluntatem ac odium, Nam et nos ea quæ cum voluntate et sententia nostra pugnant odio habentes, in iram prorumpimus¹⁴. Per oblivionem, somnum et dormitionem, animadversionis in hostes dilationem, temporisque moras in auxilio consueto ferendo iis, quos charos ac necessarios habet. Denique, ut uno verbo dicam, in iis omnibus quæ de Deo corporeo modo enuntiantur, abstrusus quidam sensus inest, quo per illa edocemur: nisi forte quidpiam de corporeo Dei adventu dictum est. Nam ipse totum hominem salutis nostræ causa suscepit; hoc est animam intelligentem, et corpus, atque humanæ naturæ proprietates, necnon naturales, nullique reprehensioni obnoxias passiones.

CAP. XII.

146 De iisdem rebus.

Dei nomina ex creatis. — Enimvero hæc ex sacris, ut divinus ait Dionysius Arcopagita¹⁵, docemur oraculis; quod nempe Deus omnium causa ac origo sit; eorum quæ sunt, essentia; viventium vita; rationalium ratio; intelligentium, intellectus; ac eorum quidem qui ab eo labuntur, revocatio et erectio; eorum autem qui id quod naturæ consentaneum est, corrumpunt et vitiant, renovatio et instauratio; eorum qui profanis quibusdam fluctibus jactantur, sacra stabilitas; stantem tutum præsidium; assurgentium ad ipsum via et manuctio, qua in altum subvehuntur. Addam etiam, eorum qui ab ipso facti sunt, Pater. Etenim, si proprie loquamur, Deus Pater noster verius est, qui ex nihilo nos produxit, quam qui nos genuerunt; utpote qui tum ut sint,

Α κὼν τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἡμεῖς τὰ χρεῖωδῆ καὶ μάλιστα τιμιώτερα διὰ τῶν οἰκείων κατορθοῦμεν χειρῶν. Δεξιᾷ δὲ, τὴν ἐπὶ τοῖς αἰσίοις αὐτοῦ βοήθειαν, ἐκ τοῦ καὶ ἡμᾶς μᾶλλον ἐπὶ τῶν εἰσχημότερων, καὶ τιμιωτέρων, καὶ πλείστης ἰσχύος δεομένων τῇ δεξιᾷ κεχρησθαι. Ψηλάφησιν δὲ, τὴν ἀκριβεστέραν αὐτοῦ, καὶ τὴν λίαν λεπτῶν τε, καὶ κρυπτῶν διάγνωσιν τε, καὶ εἰσπραξιν, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν μὴ δύνασθαι τοὺς ψηλαφημένους ἐν αὐτοῖς τι κρύπτειν. Πόδας δὲ καὶ βάδισιν, τὴν πρὸς ἐπικουρίαν τῶν δεομένων, ἣ ἐχθρῶν ἀμυναν, ἣ ἄλλῃν τινὰ πρᾶξιν, ἔλευσιν τε, καὶ παρουσίαν, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ τῆς τῶν ποδῶν χρήσεως ἀποτελεῖσθαι τὴν ἀφίξιν. Ὅρκον δὲ, τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν δι' ὅρκου τὰς πρὸς ἀλλήλους βεβαιοῦσθαι συνθήκας. Ὑγρὴν δὲ καὶ θυμὸν, τὴν πρὸς τὴν κακίαν ἀπέχθειαν τε καὶ ἀποστροφὴν. Καὶ γὰρ ἡμεῖς τὰ ἐναντία τῆς γνώμης μισοῦντες ὀργιζόμεθα. Λήθην δὲ, καὶ ὕπνον, καὶ νυσταγμὸν, τὴν ὑπέρθεσιν τῆς τῶν ἐχθρῶν ἀμύνης, καὶ τὴν τῆς συνήθους πρὸς τοὺς οἰκείους βοηθείας ἀναβολήν· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν πάντα τὰ σωματικῶς εἰρημένα ἐπὶ Θεοῦ, κεκρυμμένην ἔχει τινὰ ἐννοίαν, ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσιν, εἰ μὴ τι περὶ τῆς σωματικῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐπιδημίας εἴρηται. Αὐτὸς γὰρ πάντα τὸν ἄνθρωπον¹⁶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἀνεδέξατο, ψυχὴν νοεράν, καὶ σῶμα, καὶ τὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἰδιώματα, τὰ τε φυσικὰ, καὶ ἀδιάβλητα πάθη.

quæ nobis congruunt, ea quæ supra nos sunt adventu dictum est. Nam ipse totum hominem salutis nostræ causa suscepit; hoc est animam intelligentem, et corpus, atque humanæ naturæ proprietates, necnon naturales, nullique reprehensioni obnoxias passiones.

C

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ τῶν αὐτῶν.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐκ τῶν ἱερῶν μεμυῆμεθα λογίτων, ὡς θεῖος ἔφη Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης· ὅτι ὁ Θεὸς πάντων ἐστὶν αἰτία καὶ ἀρχή· τῶν ὄντων οὐσία· τῶν ζώντων ζωή· τῶν λογικῶς ὄντων λόγος· τῶν νοερῶς ὄντων νοῦς· καὶ τῶν μὲν ἀποπιπτόντων αὐτῆς, ἀνάκλησίς τε καὶ ἀνάστασις· τῶν τε καταφειρόντων τὸ κατὰ φύσιν, ἀνακαινισμὸς καὶ μεταμόρφωσις· τῶν δὲ κινουμένων κατὰ τινὰ ἀνίστρον σάλον, ἰδρύσεις ἱερὰ· καὶ τῶν ἐστηκότων ἀσφάλεια· καὶ τῶν ἐπ' αὐτὴν ἀναγομένων ὁδὸς, καὶ ἀνατακτικὴ χειραγωγία. Προσθήσω δὲ ὅτι καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένων, Πατήρ. Κυριώτερον γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐστὶ Πατήρ, ὁ ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν, ἢ οἱ γεννήσαντες, Δοὶ ἐξ αὐτοῦ, καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ γεννᾶν εἰληφότες· τῶν ἐπομένων, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένων ποιμὴν· τῶν φωτιζομένων, ἑλλαμψίς· τῶν τελομένων τελίτ-

¹⁴ Greg. Naz. orat. 37. ¹⁵ Dionys. cap. 1 *De div. nom.*

VARIAE LECTIONES.

¹⁶ Regii quatuor ἀπαντα τὸν ἄνθρωπον. Sic legisse videtur vetus interpres qui, *universum hominem*, posuit. In cod. S. Hil. supra vocem πάντα scriptum est ἢ ὅλον; quod vocis πάντα, interpretatio est. Non enim omnem hominem, sed totum, hoc est naturam perfectam, assumpsit Christus, ac totus toti unitus est, ut ait Theol.

ἀρχία· τῶν θεουμένων θεαρχία· τῶν διεστώτων A
ἐλρήνη· καὶ τῶν ἀπλουμένων ἀπλότης· καὶ τῶν ἐνι-
ζομένων ἐνότης· ἀρχῆς ἀπάσης ὑπερούσιος, ὡς ὑπ-
ἀρχιος ἀρχή· καὶ τοῦ κρυφίου, ἥτοι τῆς αὐτοῦ γνώ-
σεως κατὰ τὸ θεμιτὸν καὶ ἐφικτὸν ἐκάστω, ἀγαθὴ
μετάδοσις.
simplicitati studentium, simplicitas; colentium
essentia omni principio sublimius : ac denique occulti sui, id est suæ cognitionis, quantum fas
est, ac pro cuiusque captu, benigna communicatio.

Hoc caput quod proxime sequitur, adjectitium est, nec reperitur in codicibus vetustioribus, sed in paucis quibusdam recentissimæ notæ. In Regio 3109 habetur post cap. 9 lib. iv, et in Regio altero n. 3451, post caput. 2 lib. ii. Lambecius monet adjunctum illud fuisse in cod. Cæsariano n. 200 ad calcem libri De fide orthodoxa. Illud vero Joanni Damasceno tribuendum esse, Joannes Beccus, patriarcha quondam Constantinopolitanus, ejusque socii evicerunt in solemnī conventu episcoporum, cujus acta Georgius Pachymeres in Andronico, lib. vii refert. Quinimo Georgius Scholarius in utroque opere quod de Spiritus sancti processione adversus Latinos edidit, nostri auctoris setum esse indubius agnoscit.

Ἔτι περὶ θεῶν ὀνομάτων ἀκριβέστερον.

Τὸ θεῖον ἀκατάληπτον ὄν, πάντως καὶ ἀνώνυμον
ἔσται. Ἀγνοοῦντες οὖν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, τῆς οὐσίας
αὐτοῦ μὴ ἐκζητήσωμεν ὄνομα· δηλωτικὰ γὰρ τῶν
πραγμάτων ἐστὶ τὰ ὀνόματα· ἀλλ' ἀγαθὸς ὢν ὁ θεὸς,
καὶ ἐπὶ μεθέξει τῆς ἀγαθότητος παραγαγὼν ἡμᾶς ἐκ
τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι, καὶ γνωστικούς ποιήσας
ἡμᾶς, ὥσπερ οὐ τῆς οὐσίας αὐτοῦ μετέδωκεν ἡμῖν,
οὕτως οὐδὲ τῆς γνώσεως τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Ἀδύνα-
τον γὰρ φύσιν τελείως γνῶναι τὴν ὑπερκαίμενην
φύσιν. Εἰ δὲ καὶ τῶν ὄντων αἱ γνώσεις ¹, τὸ ὑπερού-
σιον πῶς γνωσθήσεται; Δι' ἀφαντον οὖν ἀγαθότητα
ἠυδόκησεν ἐκ τῶν κατ' ἡμᾶς ὀνομάζεσθαι, ἵνα μὴ
ἀμέτοχοι παντελῶς ὦμεν τῆς αὐτοῦ ἐπιγνώσεως,
ἀλλ' ἔχωμεν καὶ ἀμυδράν αὐτοῦ ἔννοιαν. Καθὼ μὲν
οὖν ἀκατάληπτός ἐστι, καὶ ἀκατονόμαστος. Ὡς δὲ
πάντων αἴτιος, καὶ πάντων τῶν ὄντων τοὺς λόγους
καὶ τὰς αἰτίας ἐν ἑαυτῷ προέχων, ἐκ πάντων τῶν
ὄντων κατονομάζεται, καὶ ἐκ τῶν ἐναντιῶν· ὅσον
φωτὸς καὶ σκότος, ὕδατος καὶ πυρὸς· ἵνα γνῶμεν
ὅτι οὐ ταῦτα κατ' οὐσίαν ἐστίν· ἀλλ' ἐστὶ μὲν ὑπερ-
οὐσίας καὶ ἀκατονόμαστος· ὡς δὲ πάντων τῶν ὄντων
αἴτιος, ἐκ πάντων τῶν αἰτιατῶν ὀνομάζεται.

est, rerumque omnium causas et rationes in se continet, ex omnibus rebus, etiam inter se cog-
trariis, nominatur, velut a luce tenebris, ab igne et aqua; ut intelligamus, hæc illum secundum
essentiam non esse, sed potius supra essentiam esse, nec ullo nomine appellari quidem posse,
cæterum ut omnium causam, a cunctis effectis nominari.

Διὸ τῶν θεῶν ὀνομάτων, τὰ μὲν ἀποφατικῶς λέ-
γεται, δηλοῦντα τὸ ὑπερούσιον· ὅλον ἀνούσιος, ἀχρο-
νος, ἀναρχος, ἀόρατος· οὐχ ὅτι τινὸς ἦτιον ἐστίν, ἢ
τινος ἐστέρηται· αὐτοῦ γὰρ ἐστὶ τὰ πάντα, καὶ ἐξ
αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ γέγονε, καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκεν·
ἀλλ' ὅτι πάντων ὑπεροχικῶς τῶν ὄντων ἐξήρηται. Οὐδὲν
γὰρ τῶν ὄντων, ἀλλ' ὑπὲρ πάντα ἐστὶ. Τὰ δὲ καταφατι-
κῶς λεγόμενα, ὡς αἰτίου τῶν ὄντων κατηγορεῖται.

tum ut gignerent, ipsius munere sunt consecuti ¹⁶.
Est insuper et eorum qui ipsum sequuntur, et eo
pastore reguntur, pastor; eorum qui illuminan-
tur, coruscatio : eorum qui sacris mysteriis im-
buuntur, initiationis auspex; eorum qui deitate
donantur, deitatis largitor; dissidentium, pax;

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

unitatem, unitas; principii omnis, principium,

¹⁶ Athan. orat. 2 Cont. Arian.; Cyrill. Thes. assert. 13. ¹⁷ Greg. Naz. orat. 36. ¹⁸ Dionys. cap. 1 De div. nom.

VARIE LECTIONES.

¹ R. 3109 αἱ φύσεις ἀγνωστοί, αὐτὸ ὑπερούσιον πῶς γνωσθήσεται.

terior sit, aut illi quidquam desit (ipsius enim A sunt omnia, atque ex ipso, et per ipsum sunt, et in ipso constant¹⁹), sed quia eminenti modo rebus omnibus excelsior est. Non enim quidquam est eorum quæ sunt, sed super omnia. Sunt autem alia quæ per affirmationem efferuntur; ea nimirum quæ de eo dicuntur, ut est omnium rerum causa. Nam velut omnium omnisque essentie auctor, et Ens dicitur et essentia: utque omnis rationis et sapientie, rationalis et sapientis causa; et ratio dicitur, et rationalis; sapientia item, et sapiens. Eodem modo, et mens dicitur, et intelligens; vita et vivens; potentia et potens; itemque in omnibus aliis rebus. Quinimo ex præstantioribus, quæque propius ad eum accedunt, aptius nuncupabitur. Præstantiora autem sunt, eique propinquiora, quæ materia carent, quam quæ materialia sunt; quæ pura, quam quæ impura; et quæ sancta, quam quæ profana; utpote quæ ejus aliquid uberius habeant. Itaque affiniore longe ratione sol et lumen appellabitur, quam tenebræ; et dies, quam nox; vitæque, quam mors; itemque ignis, et spiritus, et aqua, ut quæ vivifica sunt, quam terra; ac præ his omnibus, bonitas, quam malitia: quod perinde est ac si dicerem, res potius quam nihil. Bonum enim existentia est, et existentie privatio est. Atque hæc sunt vocabula affirmantia et negantia. Ex utrisque porro suavissima connexio fit: v. gr. superessentialis essentia, superdivina Deitas, principium omni principio superius, aliaque similia. Sunt etiam quædam, quæ tametsi de Deo affirmando dicuntur, præcellentis tamen negationis vim habent. Quo in genere illud est, cum Deum tenebras appellamus; non quod Deus tenebræ sit, sed quod non sit lux, sed omni luce sublimior existat.

Nomina communia; cuique personæ propria. — C Deus itaque, et mens, et ratio, et spiritus, et sapientia, et potentia dicitur, ut horum auctor, ut materię expers, ut omnium artifex et omnipotens²⁰. Atque hæc tum communiter de tota Deitate dicuntur (tam quæ affirmando, quam quæ negando efferuntur), tum singillatim de qualibet sanctæ Trinitatis persona, æqualiter, eodemque modo, et nullo defectu. Nam, cum ex tribus personis unam considero, perfectum illam Deum, perfectamque substantiam agnosco. Neque enim compositum quoddam est divinitas; sed in tribus perfectis perfectum unum, indivisum, nec compositum. Cum denique mutuum respectum personarum animo verso, illud compertum habeo, Patrem superessentialē solem esse, bonitatis fontem, essentie, rationis, sapientie, potentie, luminis, divinitatis abyssum; occulti in se boni genitricem productricemque scaturiginem. Ipse quippe mens est, rationis abyssus, Verbi genitor, ac per Verbum

¹⁹ Coloss. 1, 17. ²⁰ Dionys. De div. nom. cap. 5.

VARIE LECTIONES.

^u Sic edit. et mss. Billius legit ἀπαρallάxτως; quia adverbio ἀπαρallάxτως, utuntur Græci, ubi de personarum divinarum æqualitate sermo est.

NOTÆ.

(35) Διὰ λόγου προβολεύς. Per Verbum productor, etc. Græci, auctore Photio, dicta Patrum quibus Spiritus sanctus ex Filio, aut per Filium procedere enuntiatur, de donorum largitione olim interpretabantur. Tandem sub Andronico seniore, in

Ὡς γὰρ αἴτιος πάντων τῶν ὄντων καὶ πάσης οὐσίας, καὶ ὧν λέγεται, καὶ οὐσία· καὶ ὡς αἴτιος λόγου παντός καὶ σοφίας, λογικοῦ τε καὶ σοφοῦ, λέγεται λόγος, καὶ λογικὸς, καὶ σοφία καὶ σοφός· ὁμοίως νοῦς καὶ νοερός, ζῶη καὶ ζῶν, δύναμις καὶ δυνατός· καὶ ἐπὶ πάντων τῶν λοιπῶν ὁμοίως, μᾶλλον δὲ ἐκ τῶν τιμιωτέρων καὶ πλησιαζόντων αὐτῷ οικειοτέρως ὁνομασθήσεται. Τιμιώτερα τὰ αὐτὰ τῶν ὀνικῶν, καὶ τὰ καθαρὰ τῶν ρυπαρῶν, καὶ τὰ ἅγια τῶν ἑναγῶν, καὶ μᾶλλον αὐτῷ πλησιάζοντα· ἐπεὶ καὶ πλέον μετέχουσιν αὐτοῦ. Οἰκειότερον οὖν μᾶλλον ὁνομασθήσεται ἥλιος καὶ φῶς, ἥπερ σκότος· καὶ ἡμέρα, ἥπερ νύξ· καὶ ζῶη, ἥπερ θάνατος· καὶ πῦρ, καὶ πνεῦμα, καὶ ὕδωρ, ὡς ζωτικά, ἥπερ γῆ· καὶ πρὸ πάντων, καὶ πλέον αγαθότης, ἥπερ κακία· ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, ὅν, ἥπερ μὴ ὄν. Τὸ γὰρ αγαθὸν, ὑπαρξίς, καὶ ὑπάρξειος αἴτιον· τὸ δὲ κακὸν, αγαθοῦ, ἥτοι ὑπάρξεως, στερήσις. Καὶ αὗται μὲν αἱ ἀποφάσεις καὶ καταφάσεις· γλυκυτάτη δὲ καὶ ἡ ἐξ ἀμφοῖν συνάφεια· ὅσον, ἡ ὑπερούσιος οὐσία, ἡ ὑπέρθεος θεότης, ὑπεράρχιος ἀρχή, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰσι δὲ καὶ τινὰ καταφατικῶς ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενα, δύναμιν ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἔχοντα· ὅσον σκότος· οὐχ ὅτι ὁ Θεὸς σκότος ἐστίν, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐστὶ φῶς, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ φῶς.

Λέγεται μὲν οὖν ὁ Θεὸς νοῦς, καὶ λόγος, καὶ πνεῦμα, σοφία τε καὶ δύναμις, ὡς τούτων αἴτιος, καὶ ὡς ἄλλος, καὶ ὡς παντοκράτης καὶ παντοδύναμος. Καὶ ταῦτα κοινῶς ἐπὶ πάσης λέγεται τῆς Θεότητος, τὰ τε ἀποφατικῶς, καὶ τὰ καταφατικῶς λεγόμενα. Καὶ ἐφ' ἑκάστης τῶν τῆς ἁγίας Τριάδος ὑποστάσεων, ὁμοίως, καὶ ὡσαύτως, καὶ ἀπαραλείπτως. Ὅταν γὰρ ἐνοήσω μίαν τῶν ὑποστάσεων, τέλειον αὐτὴν Θεὸν οἶδα, τέλειον οὐσίαν· ὅταν δὲ συνάψω καὶ συναριθμήσω τὰ τρία, ἕνα Θεὸν οἶδα τέλειον. Οὐ γὰρ σύνθετόν ἐστιν ἡ Θεότης, ἀλλ' ἐν τρισὶ τέλειος, ἐν τέλειον ἀμερές καὶ ἀσύνθετον. Ὅταν δὲ τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν τῶν ὑποστάσεων ἐνοήσω, οἶδα ὅτι ἐστὶν ὁ Πατὴρ ὑπερούσιος ἥλιος, πηγὴ αγαθότητος, ἀδυσσος οὐσίας, λόγος, σοφίας, δυνάμεως, φωτός, θεότητος· πηγὴ γεννητικὴ καὶ προβλητικὴ τοῦ ἐν αὐτῇ κυρίου αγαθοῦ. Αὐτὸς μὲν οὖν ἐστὶ νοῦς, λόγος ἀδυσσος, Λόγος γεννήτωρ, καὶ διὰ λόγου προβολεύς (35) ἐκφαντορικὸς Πνεύματος· καὶ ἕνα μὴ πολλὰ

patriarcharum Constantinopolitani et Alexandrin', aliorumque episcoporum consensu, Joannes Beccus ex hoc Damasceni loco demonstravit æternam Spiritus per Filium processionem. Sed de his alibi fusius.

λέγω, οὐκ ἔστι τῷ Πατρὶ λόγος (36), σοφία, δύναμις, θέλησις (37), εἰ μὴ ὁ Υἱός, ὃς ἔστιν ἡ μόνη δύναμις τοῦ Πατρὸς, ἡ προκαταρχτική (38) τῆς τῶν πάντων ποιήσεως. Οὕτως ὡς τελεία ὑπόστασις ἐκ τελείας ὑποστάσεως γεννωμένη, ὡς οἶδεν αὐτὸς, ὃς Υἱὸς ἔστι τε καὶ λέγεται. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ Πατρὸς· ἐκ Πατρὸς μὲν δι' Υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἶδεν αὐτὸς, οὐ γεννητῶς. Αἰὶ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τελεσιουργὸν τῆς τῶν ἀπάντων ποιήσεως. Ὅσα οὖν ἀρμόζει αἰτία Πατρὶ, πηγῇ, γεννήτορι, τῷ Πατρὶ μόνῳ προσαρμωστέον. Ὅσα δὲ αἰτιατῶ, γεννητῶ Υἱῷ, Λόγῳ, δυνάμει προκαταρχτικῇ, θέλησει, σοφίᾳ, τῷ Υἱῷ. Ὅσα δὲ αἰτιατῶ, ἐκπορευτῶ, ἐκφαντορικῷ, τελεσιουργικῷ δυνάμει, τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ὁ Πατήρ, πηγὴ καὶ αἰτία Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· Πατήρ δὲ Υἱοῦ μόνον, καὶ προβολεὺς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Υἱός, Υἱός, Λόγος, σοφία, δύναμις, εἰκὼν, ἀπαύγασμα, χαρακτὴρ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς. Οὐχ Υἱὸς δὲ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Οὐδεμία γὰρ ὁρμὴ ἀνευ Πνεύματος· καὶ Υἱοῦ δὲ Πνεύμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Μόνος γὰρ αἰτιὸς ὁ Πατήρ. Filii quoque Spiritus dicitur, non velut ex ipso, sed per ipsum ex Patre procedens. Solus enim Pater auctor est.

ΚΦΑΑ. ΙΓ'.

Περὶ τόπου Θεοῦ, καὶ ὅτι μόνον τὸ Θεῖον ἀπεριγραπτόν.

Τόπος ἐστὶ σωματικὸς, πέρας τοῦ περιέχοντος, καὶ ὃ περιέχεται τὸ περιεχόμενον· ὅλον ὁ ἀπὸ περιέχει, τὸ δὲ σῶμα περιέχεται· οὐχ ὅλος ὁ δὲ ὁ περιέχων

¹¹ Arist. lib. iv *Physic.* cap. 4.

VARIÆ LECTIONES.

^v Cod. S. Hil. Colbertini et Regii 8 ὁ ἀπὸ περιέχει τὸδε σῶμα, οὐχ ὅλος.

NOTÆ.

(36) Οὐκ ἔστι Πατρὶ Λόγος. Alia non est Patri ratio, etc. Λόγος verbum, sermonemve et rationem significat. Patres adversus Arium ostendunt τὸν Λόγον Deo Patri coævum esse, ne Deus aliquando ἄλογος καὶ ἄστροφος, rationis et sapientie expers fuerit: non ita quod Pater sapientiam et rationem a Filio accipiat; sed quia ratio, sapientia, intelligentia actum innuunt, qui terminum producat suum, quem verbum mentis appellamus. Deus itaque Pater ea sapientia et ratione, qua sapiens et rationalis est, Verbum quo secum eminenti modo ratiocinetur et intelligat, in æternitate concipit et gignit, sine quo nec rationalis nec sapiens foret. Quo seque Damascenus paulo ante dixerat Deum esse λόγον καὶ λογικόν, rationem et rationalem: ac Filius itidem dici potest Λόγος ἐκ λόγου, Verbum de verbo, ut loquitur Ambrosius lib. *De Fil. divin.*, vel fortasse melius Verbum de ratione, propter utrumque sensum vocis λόγος.

(37) Θέλησις. Voluntas. Nostri theologi ex Augustino docent Spiritum sanctum mutuum amorem esse Patris et Filii, et per æternum divinæ voluntatis actum ex utroque procedere. Græci vero doctores Filium appellare non dubitant; non solum ζωσαν βουλὴν, vivum Patris consilium, quo nomine intellectus actus simul exprimitur; sed etiam θέλησαν, θέλημα, βούλησιν, hoc est voluntatem qua Pa-

ter manifestantis Spiritus productior. Ac, ne multa dicam, non est alia Patri ratio, sapientia, potentia, voluntas, præter Filium, qui sola est Patris potentia, rerum omnium creationis primordialis virtus; velut perfecta persona ex perfecta persona genita, quo modo ipse novit, qui Filius est, diciturque. Ac postremo Spiritus sanctus Patris potentia est, divinitatis recondita declarans, ex Patre per Filium procedens, qua ipse novit ratione; non tamen generationis: quo fit etiam ut Spiritus sanctus omnium creationis consummator existat. Quocirca omnia quæ causæ, Patri, fonti, genitori conveniunt, ea Patri soli ascribi debent: quæ autem productio, genito, Filio, Verbo, primordiali potentie, voluntati, sapientie quadrant, ea Filio tribuenda sunt: quæ denique productio per processionem, manifestanti, ac perficienti potentie, hæc Spiritui sancto. Pater fons est, et auctor, tum Filii, tum Spiritus sancti: solius tamen Filii Pater, ac Spiritus sancti productior. Filius autem, Filius est, Verbum, sapientia, potentia, imago, splendor, Patris figura, et ex Patre. At Spiritus sanctus non Patris Filius; sed Spiritus Patris, ut qui ex Patre procedat, Nullus enim impulsus est sine Spiritu. Quin

CAP. XII.

149 De loco Dei et quod solus Deus incircumscripius sit.

Locus corporeus. — Locus corporeus est terminus continentis, quo continetur id quod continetur¹¹: v. gr. aer continet; corpus continetur. Nec tamen

ter cuncta condiderit. Cyril. *Th.* assert. 7, p. 54 et 57; Athan. orat. 4 *Cont. Ar.*; Greg. Nyss. *Orat. Cont. Eun.*, p. 345.

(38) Ἡ προκαταρχτική, primordialis virtus; non causa, ut transtulit Billius. Nam juxta Basilium lib. *De Spiritu sancto*, Pater in officio universi fuit προκαταρχτικὴ αἰτία, primordialis causa. Filium vero Noster haud absurde appellavit *primordiale virtutem*; eo utique sensu quo Theologus, orat. 32, Trinitatis sanctissimæ personas indigitat: Ἀναρχὸν καὶ ἀρχήν, καὶ τὸ μετὰ τῆς ἀρχῆς, Principii expers, principium, et id quod una cum principio est. Ubi Filium nominat ἀρχήν, principium, per quem scilicet omnia facta sint. Orat. 24, naturam divinam in tribus consistere istis docet, αἰτία, δημιουργὸς καὶ τελεσιουργὸς, auctore, conditore et perfectore. Consimili modo Basilium loco quem citavi, postquam Patrem esse dixit προκαταρχτικὴν αἰτίαν, *primordiale causam*, subiungit Filium esse causam δημιουργικὴν, *conditricem*, et Spiritum sanctum τελειωτικὴν, *perfectricem*. Quocirca quando de processionibus divinis agitur, aptius Pater dicendus videtur, πηγὴ, βίβλα, αἰτία, αἰτιος, ἀρχή, fons, radix, causa, auctor, principium, quam προκαταρχτικὴ αἰτία, *primordialis causa*, quam vocem adhibuerit solum Basilium, ut explicaret, quid unaquæque persona in universi officio contulisse censeatur.

totus aer locus est corporis contenti, sed extremitas duntaxat ambientis, quæ totum corpus attingit. Sic plane, quia id quod continet, non est in eo quod continetur.

Locus spiritualis. Deus in loco non est. Dei locus metaphorice. — Est autem etiam spiritualis locus, ubi intelligitur et existit intellectualis natura et incorporea; ubi nimirum præbens est et agit; nec corporeo modo continetur, sed spirituali. Non enim figuram habet, qua corporum more contineatur. Et quidem Deus, ut qui materiæ expers sit, et incircumscribitus, in loco non est. Ipse enim sui ipsius locus est, omnia implens, ac super omnia existens, omniaque ipse complectens³². Attamen in loco esse dicitur, Deique appellatur locus, ubi ejus virtus et operatio manifesta sunt. Ipse enim citra ullam permissionem omnia permeat, rebusque omnibus operationem suam impertit, pro uniuscujusque aptitudine ac suscipiendi facultate; hoc est tum naturali, tum voluntaria puritate. Puriora siquidem sunt, quæ materiæ immersa non sunt, quam materialia; et proba atque honesta, quam prava et cum malitia conjuncta. Ergo Dei locus is dicitur, qui uberioris ipsius operationis et gratiæ particeps est. Idcirco cælum sedes ejus est (illic enim sunt angeli, qui faciunt ipsius voluntatem, eumque semper laudibus celebrant³³); hæc quippe ipsi est requies; terra autem scabellum pedum ejus³⁴; in qua per carnem cum hominibus conversatus sit³⁵. Pes porro Dei sancta ipsius carovariis locis nominata est. Quin Ecclesia quoque Dei locus dicitur; quia eam ad ipsius canendas laudes, ceu templum quoddam, secrevimus, in quo eum exoremus. Ad eundem modum loca in quibus perspicua fit nobis ipsius operatio, sive per

Sciendum autem est Deum partibus carere; ut totus omnino ubique sit, et non pars in parte, more corporum distrahatur, sed totus in omnibus, et totus supra omnia existat.

De loco angeli, et animæ; deque rerum circumscriptione. — **150** Angelus autem, etsi non ad modum corporis ita in loco continetur, ut formam

A ἄρ τόπος ἐστὶ τοῦ περιεχομένου σώματος, ἀλλὰ τὸ τέλος τοῦ περιέχοντος ἀέρος, τὸ ἐφαπτόμενον τοῦ περιεχομένου σώματος· πάντος δὲ, ὅτι τὸ περιέχον, οὐκ ἔστιν ἐν τῷ περιεχομένῳ.

Ἔστι δὲ καὶ νοητὸς τόπος, ἐνθα νοεῖται, καὶ ἔστιν ἡ νοητὴ καὶ ἀσώματος φύσις· ἐνθαπερ πάρεστι, καὶ ἐνεργεῖ, καὶ οὐ σωματικῶς περιέχεται, ἀλλὰ νοητῶς. Οὐ γὰρ ἔχει σχῆμα, ἵνα σωματικῶς περι-
 σχεθῇ. Ὁ μὲν οὖν Θεὸς (39), αὐλὸς ὢν, καὶ ἀπερί-
 γραπτος, ἐν τόπῳ οὐκ ἔστιν. Αὐτὸς γὰρ ἑαυτοῦ τό-
 πος ἐστὶ, τὰ πάντα πληρῶν, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ὢν, καὶ αὐτὸς συνέχων τὰ πάντα. Λέγεται δὲ καὶ ἐν τόπῳ εἶναι, καὶ λέγεται τόπος Θεοῦ, ἐνθα ἐκδηλὸς ἡ ἐνεργεία αὐτοῦ γίνεται. Αὐτὸς μὲν γὰρ διὰ πάντων ἀμικρῶς διήκει, καὶ πᾶσι μεταδίδωσι τῆς ἑαυτοῦ ἐνεργείας, κατὰ τὴν ἐκάστου ἐπιτηδεύουσαν, καὶ δεκτικὴν δύναμιν· φημί δὲ τὴν τε φυσικὴν καὶ προαιρετικὴν καθαρότητα. Καθαρώτερα γὰρ τὰ αὐτὰ τῶν ὀλικῶν, καὶ τὰ ἐνάρετα, τῶν κακίᾳ συνευγεγμένων. Λέγεται τοιγαροῦν Θεοῦ τόπος, ὁ πλέον μετέχων τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ θρόνος. Ἐν αὐτῷ γὰρ εἰσὶν οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ ἀγγελοι, καὶ αἱ δοξάζοντες αὐτόν. Αὕτη γὰρ αὐτῷ ἀνάπαυσις, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Ἐν αὐτῇ γὰρ διὰ σαρκὸς τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφη. Ποῦς δὲ τοῦ Θεοῦ ἡ ἀγία αὐτοῦ σὰρξ ὠνόμασται. Λέγεται δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία τόπος Θεοῦ· τοῦτον γὰρ εἰς δοξολογίαν αὐτοῦ, ὥσπερ τι τέμενος ἀφωρίσαμεν, ἐν ᾧ καὶ τὰς πρὸς αὐτὴν ἐντεύξεις ποιούμεθα. Ὁμοίως καὶ οἱ τόποι, ἐν οἷς ἐκδηλὸς ἡμῖν ἡ αὐτοῦ ἐνέργεια, εἴτε διὰ σαρκὸς, εἴτε ἄνευ σώματος γέγονε, τόποι Θεοῦ λέγονται. C eum exoremus. Ad eundem modum loca in quibus carnem, sive absque corpore, Dei loca dicuntur.

Ἰστέον δὲ ὅτι τὸ θεῖον ἀμερές ἐστίν, ὅλον ὀλικῶς πανταχοῦ ὢν, καὶ οὐ μέρος ἐν μέρει σωματικῶς διαιρούμενον· ἀλλ' ὅλον ἐν πᾶσι, καὶ ὅλον ὑπὲρ τὸ πᾶν.

Marg. ms. Περὶ τόπου ἀγγέλων καὶ τῆς ψυχῆς, καὶ περὶ τοῦ ἀπεριγράπτου. — Ὁ δὲ ἄγγελος, σωματικῶς μὲν ἐν τόπῳ περιέχεται, ὥστε τυποῦσθαι

³² Greg. N. z. orat. 34. ³³ Isa. vi, 4 seqq. ³⁴ Isa. lxi, 4. ³⁵ Baruch iii, 38.

NOTÆ.

(39) Ὁ μὲν οὖν Θεός. Deus igitur, etc. Ex loci definitione quam Damascenus tradit ex Aristotele, colligitur nullo loco Deum contineri, quippe qui nulla corporis illius superficie circumscribi possit. Unde cum Nazianzeno orat. 34, et Nysseno lib. De anim. et resurr. dixerim verius, nusquam esse Deum, et ubique adesse, atque omnium locum esse. Porro S. Thomas 1 p. q. 8, a. 1, docet Deum esse ubique, sicut agens adest ei in quod agit, ut Deus locis omnibus adesse non censeatur, nisi per operationem. Hoc Noster confirmat ubi ait, Deum dici in loco esse, et Dei locum id appellari, in quo ejus actio exeritur; eum quippe omnia pervadere et in omnibus agere, secundum uniuscujusque dispositionem. Hoc argumentum persequitur Anastasius Antiochenus orat. De incircumscripto, in qua disputat adversus quosdam qui Deum in omnibus

D locis adesse per operationem fatebantur, at non secundum essentialiter, propter locorum præsertim sæditatem. Hos refellit, tum quia incircumscribitus immensusque est, tum etiam quia est infinite simplex, cujus operatio idem sit prorsus ac sua essentialis: eam ob rem necessum esse ut Deus illic adsit secundum essentialiter, ubi intelligitur operari. Enimvero, ut observat Nemesius, cap. 3, res spiritualis nulli loco præsens esse potest, eique, ut humano more loquar, applicari, nisi circa illum operando. Quocirca Epiphanius, hæres. 77, ait Deum ubique adesse δυνάμει, per virtutem, quo significatur, nedum Dei substantia, verum et operatio, Deus immensitate sua rerum omnium locus est (inquit Maximus in cap. 1 De div. nom.) οὐ σωματικῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς, non ad modum corporum, sed in eis tanquam earum opifex agendo.

καὶ σχηματίζεσθαι· ὁμῶς λέγεται εἶναι ἐν τόπῳ διὰ τὸ παρῆναι νοητῶς καὶ ἐνεργεῖν κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν, καὶ μὴ εἶναι ἀλλὰχού, ἀλλ' ἐκεῖσε νοητῶς περιγράφεσθαι, ἐνθα καὶ ἐνεργεῖ. Οὐ γὰρ δύναται κατὰ ταυτὸν ἐν διαφόροις τόποις ἐνεργεῖν. Μόνου γὰρ Θεοῦ ἐστὶ τὸ πανταχοῦ κατὰ ταυτὸν ἐνεργεῖν. Ὁ μὲν γὰρ ἄγγελος τάχει φύσεως, καὶ τῷ ἐτοίμως, ἡγουν ταχέως, μεταβαίνειν, ἐνεργεῖ ἐν διαφόροις τόποις· τὸ δὲ Θεῖον πανταχὴ ὄν, καὶ ὑπὲρ τὸ πάντα κατὰ ταυτὸν ἁδιαφόρως ἐνεργεῖ μιᾷ καὶ ἀπλῇ ἐνεργείᾳ.

Ἡ δὲ ψυχὴ συνδέεται τῷ σώματι ἡ ὁλῶ, καὶ οὐ μέρος μέρος· καὶ οὐ περιέχεται ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ περιέχει αὐτὸ, ὡς περ πῦρ σίδηρον, καὶ ἐν αὐτῷ οὐσα, τὰς οἰκείας ἐνεργείας ἐνεργεῖ.

Περιγραφτὸν μὲν ἐστὶ, τὸ τόπῳ, ἢ χρόνῳ, ἢ καταλήψει περιλαμβανόμενον· ἀπερίγραφτον δὲ, τὸ μηδενὶ τούτων περιεχόμενον. Ἀπερίγραφτον μὲν οὖν, μόνον ἐστὶ τὸ Θεῖον, ἀναρχον ὄν, καὶ ἀτελεύτητον, καὶ πάντα περιέχον, καὶ μηδεμιᾷ καταλήψει περιεχόμενον. Μόνον γὰρ ἐστὶν ἀκατάληπτον, καὶ ἀόριστον, ὑπ' οὐδενὸς γινωσκόμενον, αὐτὸ δὲ μόνον ἑαυτοῦ θεωρητικόν. Ὁ δὲ ἄγγελος, καὶ χρόνῳ περιγράφεται· ἤρξατο γὰρ τοῦ εἶναι· καὶ τόπῳ· εἰ καὶ νοητῶς, ὡς προσέτιμον· καὶ καταλήψει γ'. Καὶ ἀλλήλων γὰρ τὴν φύσιν ἰσασι πῶς, καὶ ὑπὸ τοῦ κτίστου ὁρίζονται τέλεον· τὰ δὲ σώματα, καὶ ἀρχῇ, καὶ τέλει, καὶ τόπῳ σωματικῶ, καὶ καταλήψει, prorsusque ab opifice definiuntur. Corpora denique et

et figuram recipiat; in loco tamen esse dicitur, quia spirituali modo adest et agit, prout naturæ suæ consentaneum est; nec alibi est, sed ibi intelligibili modo circumscribitur, ubi et operatur. Neque enim in diversis locis eodem tempore operari potest. Dei namque solius est ubique simul operari. Nam angelus quidem ob naturæ pernecitatem, ac quia prompte ac celeriter pertransit, in diversis locis operatur; at Deus, ut qui ubivis, ac supra omnia sit, eodem temporis momento, una et simplici operatione varie ubique agit.

Porro anima, tota toti corpori devincta est, et non pars parti: nec eo continetur, sed ipsum continet, haud secus ac ignis ferrum; inque illo existens suas ipsa functiones obit.

Solus Deus incircumscriptus. — Circumscriptum hoc est, quod loco vel tempore vel animi perceptione comprehenditur: incircumscriptum autem quod nullo horum continetur. Quamobrem solus Deus incircumscriptus est, qui principio et fine careat, atque omnia complectatur, nullatenus ipse comprehensus¹⁶. Solus enim incomprehensus ipse est, nullis definitus terminis, et a nemine cognitus, qui solus ea vi polleat qua se plene contempletur. Ac angelus et tempore circumscribitur (incepit enim esse) et loco (tametsi spirituali, ut prædicimus, ratione) et comprehensione. Nam et alii aliorum naturam quodam modo exploratam habent, et principio circumscribuntur, et fine, loeque cor-

Marg. ms. Συλλογισμαῖα περὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ C Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ τοῦ Λόγου καὶ Πνεύματος. — Ἀτρεπτον οὖν παντελῶς τὸ Θεῖον, καὶ ἀναλλοίωτον. Πάντα γὰρ τῇ προγνώσει, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν προώρισεν, ἕκαστον κατὰ τὸν ἴδιον καὶ πρέποντα καιρὸν καὶ τόπον. Καὶ κατὰ τοῦτο Ὁ Πατὴρ οὐδένα κρίνει, τὴν δὲ κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ. Ἐκρινε γὰρ, ὁ Πατὴρ δηλονότι, καὶ ὁ Υἱὸς, ὡς Θεὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς, ὡς ἀνθρώπος σωματικῶς καταβήσεται, καὶ καθιεῖται ἐπὶ θρόνου δόξης· σώματος γὰρ περιγραφτοῦ ἢ κατάθασις, καὶ ἡ καθέδρα· καὶ κρίνει πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, ἐν δικαιοσύνῃ.

Πάντα ἀπέχει Θεοῦ, οὐ τόπῳ, ἀλλὰ φύσει. Ἐπὶ ἡμῶν φρόνησις, καὶ σοφία, καὶ βουλὴ, ὡς ἕξις συμβαίνει, καὶ ἀποχωρεῖ· οὐ μὴν ἐπὶ Θεοῦ· ἐπὶ αὐτοῦ γὰρ οὐδὲν γίνεται καὶ ἀπογίνεται· ἀναλλοίωτος γὰρ ἐστὶ, καὶ ἄτρεπτος· καὶ οὐ χρὴ συμβεβηκὸς ἐπὶ αὐτοῦ λέγειν. Τὸ γὰρ ἀγαθὸν σύνδρομον ἔχει τῇ οὐ-

Collectanea de Deo Patre et Filio et Spiritu sancto; deque Verbo et Spiritu. Solus Filius ut judicaturus; æterna cum Patre iudex prædestinatione. — Deus igitur omnino immutabilis et invariabilis est. Omnia enim, quæ in arbitrio ac potestate nostra posita non sunt, præsciendo præfinivit; singula videlicet suo et convenienti tempore et loco futura. Quocirca Paternon judicabit quemquam; sed omne iudicium dedit Filio¹⁷. Judicavit siquidem Pater et Filius, ut Deus, necnon Spiritus sanctus; at Filius ipse corporaliter ut homo descendet, inque sede majestatis sedebit (descensus enim atque sessio corporis circumscripti sunt) et universum orbem in justitia judicabit.

Omnia a Deo distant; non loco, sed natura. In nobis prudentia, sapientia, consilium, ut habitus, accedunt et recedunt: non item in Deo: nam in eo nihil accidit aut excidit: quippe cum mutationis et alterationis expers sit, atque in eo accidens aliquod admittere nefas sit. Bonum enim, Dei.

¹⁶ Greg. Naz. orat. 44. ¹⁷ Joan. v, 22.

VARIE LECTIONES.

¹⁶ Regii quinque κατὰ ταυτὸ. γ Hic variant codices. R. 3379 εἰ καὶ νοητῇ ὡς προσέτιμον καὶ καταλήψει. R. 2926 νοητῇ ὡς περ εἶπομεν καταλήψει. R. 3451 νοητῶς ὡς περ εἶπομεν καταλήψει. Nulla veterum harum lectio textui nostro anteposenda. In R. 2925 legitur ὡς περ εἶπομεν. ¹⁷ Edita ποῶς.
¹⁷ Edita et tres Reg. τὸ δὲ. Regii item octo, Colb. et Noster τὸ ἀγαθόν. Vetus interpres bonum Deus. Sic infra in novem Regiis, Colb. et S. Hil. ἐν πᾶσιν ἐστὶ, omissa particula γάρ.

essentiam comitatur. Qui Deum semper desiderat, hic ipsum videt: in omnibus enim Deus est. Ab eo siquidem qui est, ea quæ sunt dependent: nec esse aliquid possit, quod esse non habeat in eo qui est. Rebus quidem omnibus immistus Deus est, ut continens et conservans naturam: at Deus Verbum sacræ suæ carni personaliter unitus, ac nostræ naturæ citra confusionem admistus est.

151 Nemo videt Patrem, nisi Filius et Spiritus sanctus ²⁰.

Patris consilium et voluntas, sapientia et virtus est Filius. Non enim qualitatem Deo fas est ascribere; ne alioqui compositum asseramus ex substantia et qualitate.

Filius ex Patre est, et cuncta quæ habet, ab ipso habet: nec proinde a se potest quidquam facere ²¹. Neque enim distinctam a Patre operationem habet ²².

Quod Deus, qui natura invisibilis est, per operationes tamen visibilis fiat, ex mundi nobis structura et gubernatione clarum est ²³.

Imago Patris est Filius, ac Filii, Spiritus ²⁴; per quem ille in homine habitans, ad imaginem Dei esse eidem impertit ²⁵.

Deus est Spiritus sanctus, inter ingenitum et genitum medius, et qui per Filium Patri connectitur. Spiritus Dei dicitur, Spiritus Christi, mens Christi, Spiritus Domini, Dominus ipse, Spiritus adoptionis, veritatis, libertatis, sapientiæ (horum enim omnium efficiens est), omnia essentia replens, omnia conservans: mundum implens per essentiam; cujus tamen potentiam mundus capere non possit.

Deus est æterna substantia et incommutabilis, rerum creatrix, religiosaque adoranda conscientia est.

Deus et Pater sempiternus est, ingenitus; ut qui ex nullo genitus sit, Filiumque pariter sempiternum genuerit. Deus etiam Filius, qui cum Patre semper existens sine tempore, ac sempiternus, absque fluxione et passione, et individue ex eo genitus sit. Deus quoque Spiritus sanctus, vis

σία. Ὁ ἐπιθυμῶν ἀεὶ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ὁρᾷ αὐτόν· ἐν πᾶσι γὰρ ἔστιν ὁ Θεός· τοῦ γὰρ ὄντος ἐξήπται τὰ ὄντα· καὶ οὐκ ἔστιν εἶναι τι, εἰ μὴ ἐν τῷ ὄντι τὸ εἶναι ἔχει· ὅτι πᾶσι μὲν ἐγκέκραται ὁ Θεός, ὡς συνέχων τὴν φύσιν· τῇ δὲ ἀγίᾳ αὐτοῦ σαρκὶ ὁ Θεός Ἀλόγος καθ' ὑπόστασιν ἠνώθη, καὶ κατεμίχθη ἀσυγχύτως πρὸς τὸ ἡμέτερον.

Οὐδεὶς ὁρᾷ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα.

Βούλησις, καὶ σοφία, καὶ δύναμις ὁ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Πατρὸς. Οὐ γὰρ χρὴ λέγειν ἐπὶ Θεοῦ ποιότητα, ἵνα μὴ σύνθετον εἰπωμεν αὐτὸν ἐξ οὐσίας καὶ ποιότητος.

Ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, καὶ πάντα ὅσα ἔχει, ἐξ αὐτοῦ ἔχει· διὸ οὐδὲ δύναται ποιεῖν ἀπ' αὐτοῦ οὐδέν. Οὐ γὰρ ἔχει ἰδιόζουσαν ἐνέργειαν παρὰ τὸν Πατέρα.

Ὅτι δὲ φύσει ἀόρατος ὢν ὁ Θεός, ὁρατὸς ταῖς ἐνεργείαις γίνεται, ἐκ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως καὶ κυβερνήσεως γινώσκουμεν.

Εἰκὼν τοῦ Πατρὸς (40) ὁ Υἱὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ Πνεῦμα, δι' οὗ ὁ Χριστὸς ἐνοικῶν ἀνθρώπῳ διδῶσιν αὐτῷ τὸ κατ' εἰκόνα.

Θεός, τὸ Πνεῦμα (41) τὸ ἅγιον, μέσον τοῦ ἀγεννήτου καὶ τοῦ γεννητοῦ, καὶ δι' Υἱοῦ τῷ Πατρὶ συναπτόμενον· Πνεῦμα Θεοῦ λέγεται, Πνεῦμα Χριστοῦ, νοῦς Χριστοῦ, Πνεῦμα Κυρίου, Αὐτοκύριος, Πνεῦμα υἱοθεσίας, ἀληθείας, ἐλευθερίας, σοφίας (καὶ γὰρ ποιητικὸν τούτων ἀπάντων)· πάντα τῇ οὐσίᾳ πληροῦν, πάντα συνέχον, πληρωτικὸν κόσμου κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀχώρητον κόσμῳ κατὰ τὴν δύναμιν.

Θεός ἐστὶν αἰδιος οὐσία καὶ ἀπαράλλακτος, δημιουργικὴ τῶν ὄντων, εὐσεβεῖ λογισμῷ προσκυνουμένη.

Θεός καὶ Πατὴρ, ὁ ὢν ἀεὶ ἀγέννητος, ὡς μὴ ἐκ τίνος γεννηθεὶς, γεννήσας δὲ Υἱὸν συναἰδιον· Θεός ἐστὶ καὶ ὁ Υἱός, ὁ ὢν ἀεὶ σὺν τῷ Πατρὶ, ἀχρόνως, καὶ αἰδίως, καὶ ἀρρέυστως, καὶ ἀπαθῶς, καὶ ἀδιαστάτως ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος. Θεός καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ, δύναμις ἀγιαστικῇ, ἐνυπόστατος, ἐκ

²⁰ Joan. vi, 46.

²¹ Joan. v, 30.

²² Greg. orat. 36.

²³ Sap. xii, 5.

²⁴ Basil. lib. v Cont. Eun.

²⁵ Greg. Naz. orat. 37.

NOTÆ.

(40) *Εἰκὼν τοῦ Πατρὸς. Imago Patris est Filius, et Filii Spiritus sanctus.* Idem ait auctor, orat. 3 De imaginibus, eique præverant Athanasius epist. 1 ad Serap.; Basilii, lib. v Contra Eunom.; Cyrillus, dial. 7, et in *Thesouro*, assert. 33. Quod si ratio propria imaginis naturalis est, ut derivata sit ab archetypo, quidni Spiritus processerit ex Filio? Quocirca Thaumaturgus in professione fidei, postquam dixit Spiritum sanctum per Filium effulgere, δι' Υἱοῦ πεφηνός, ipsum subinde imaginem Filii appellat, perfectam perfecti. Græci quidam post participium πεφηνός has voces inseruerunt δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις, videlicet hominibus; quod glossema spurium esse alio in loco ostendimus.

(41) *Θεός τὸ Πνεῦμα. Deus et Spiritus sanctus,*

D medius, etc. Noster hic Theologum exscribit, qui orat. 35, Anomæo affirmanti nullum esse medium inter ingenitum et genitum, regerit medium locum obtinere τὸ ἐκπορευτόν, procedens: quippe quod ingenitum non est, sive principii expers, neque genitum. Cæterum ratione originis Filius medius est inter Patrem et Spiritum. Nam Græcorum Patrum theologia est, Spiritum sanctum Patri copulari per Filium, quia procedit a Patre per Filium. Sub alia rursum consideratione Pater medius est inter Filium et Spiritum sanctum, quorum, Nazianzeno teste, ἔνωσις, nexus et copula sit. Amborum siquidem auctor et principium est, cui coherrent.

τοῦ Πατρὸς ἀδιαστάτως ἐκπορευμένη, καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπνευσμένη, ὁμοούσιος Πατρὶ καὶ Υἱῷ.

Λόγος ἐστὶν ὁ οὐσιωδῶς τῷ Πατρὶ ἀεὶ συμπαρών. Λόγος πάλιν ἐστὶ καὶ ἡ φυσικὴ τοῦ νοῦ κίνησις, καὶ ἢ κινεῖται, καὶ νοεῖ, καὶ λογίζεται, οἷον ἐφ' αὐτοῦ ὢν καὶ ἀπαύγασμα. Λόγος πάλιν ἐστὶν ὁ ἐνδιάθετος ἐν τῇ καρδίᾳ λαλούμενος. Καὶ πάλιν λόγος [προφορικὸς^b] ἐστὶν ἄγγελος νοήματος. Ὁ μὲν οὖν Θεὸς (42) Λόγος οὐσιώδης τέ ἐστι καὶ ἐνυπόστατος· οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς λόγοι, δυνάμεις εἰσὶ τῆς ψυχῆς, οὐκ ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει θεωρούμενοι· ὢν ὁ μὲν πρῶτος τοῦ νοῦ φυσικὸν ἐστὶ γέννημα, ἐξ αὐτοῦ ἀεὶ φυσικῶς πηγάζομενον· ὁ δεύτερος δὲ λέγεται ἐνδιάθετος· ὁ δὲ τρίτος, προφορικὸς.

Τὸ πνεῦμα νοεῖται πολλαχῶς. Τὸ ἅγιον Πνεῦμα^c. Λέγονται δὲ καὶ αἱ δυνάμεις τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου πνεύματα. Πνεῦμα καὶ ὁ ἄγγελος ὁ ἀγαθός· πνεῦμα καὶ ὁ δαίμων· πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ· ἐστὶ δὲ

A sanctificans, subsistens; qui ex Patre absque conjunctione procedens, ac in Filio quiescens, ejusdem et ipse cum Patre et Filio substantiæ sit.

Verbi ac sermonis acceptiones variae. — Verbum est, quod cum Patre substantialiter semper est. Rursus verbum est naturalis mentis agitatio, qua movetur, et intelligit, et cogitat; veluti lux ipsius et splendor existens. Est præterea verbum intimum, quod in corde tantum eloquimur. Est denique verbum intelligentiæ nuntius, quod scilicet ore profertur. Deus itaque Verbum substantivum est et subsistens: tria vero reliqua animi sunt facultates, nec considerantur in propria subsistentia. Quorum primum, naturalis est mentis fetus, naturaliter ex ipsa semper ut ex fonte manans: D secundum, internum dicitur: tertium, prolaticum.

152 Item nominis Spiritus acceptiones variae. — Eodem modo spiritus variis modis consideratur. Nam hoc nomine appellatur et Spiritus sanctus: sed et Spiritus sancti virtutes, dicuntur spiritus.

VARIÆ LECTIONES.

^b Vox ista in editis et mss. abest, addita vero fuit secunda manu in cod. S. Hil. ^c In cod. S. Hil. ex emendatione, Πνεῦμα λέγεται τὸ ἅγιον. Et in fine capitis post καὶ ὁ ἄθρ, idem emendator addidit πνεῦμα καὶ ἄρετῃ, καὶ ἀκάθαρτος πρᾶξις, καὶ ἡ διδασκαλία πνεῦμα καὶ ὁ θυμός. Quæ quidem nec edita habent, nec alia mss.

NOTÆ.

(42) Ὁ μὲν οὖν Θεός. Deus itaque substantivum est. Explodit errorem Sabellii, necnon Pauli Samosatani, quorum una hæc assertio fuit, ab æternitate Verbum in Deo fuisse ἐνδιάθετον, intestinum, in se minime subsistens; hoc posthac factum esse προφορικόν, prolaticum, quo, velut operatione quadam transeunte, Deus cuncta condiderit, et quo Christum instruxerit ad humani generis instaurationem. Sæculo Ecclesiæ secundo labente Theophilus, ut putatur, Antiochenus, lib. II ad Autolyicum, sic mysterium Trinitatis enarrabat: "Ἐχὼν ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Λόγον ἐνδιάθετον ἐν τοῖς ἰδίῳις σπλάγχνοις, ἡγόνων^a αὐτὸν μετὰ τῆς ἑαυτοῦ σοφίας, ἐξερυσάμενος· πρὸ τῶν ὅλων. Deus, in visceribus suis Verbum intestinum habens, ipsum cum sua sapientia genuit ante hæc universa. Hoc Verbum ὑπουργὸν administrum habuit operum suorum. Subdit: Verbum esse δὲ παντὸς ἐνδιάθετον perpetuo intestinum in corde Dei, quod antequam quidquam faceret, consiliarium habuit, ἑαυτοῦ νοῦν καὶ φρόνησιν ὄντα, ut qui mens ipsius prudentiaque sit. Cum autem quæcunque proposuerat, condere voluisset, τούτων τὸν Λόγον ἐγέννησε προφορικόν, hoc ipsummet Verbum genuit prolaticum, primogenitum omnis creaturæ, non ut Verbo ipso expertus factus fuerit, sed gignendo Verbum cum Verbo perpetuo conversatus est. Hæc plane accurata non sunt. At sufficiebat, ut homini gentili rudiori stylo ex Platonicorum placitis mysterium hoc delinearet, verique similitudinem ei conciliaret. Verum procul abest, tum ab Arii, tum a Sabellii impietate. Non enim duplex Verbum posuit, ut putavit Petavius, sed unum idemque, quod intimum esset et prolaticum, τούτων τὸν Λόγον, hoc ipsummet Verbum, inquit, sic prolaticum genuit, ut illud secum perpetuo conversans habeat. Arius e contra docuit per Verbum interius, sapientiamque Dei, creatum e nihilo esse Verbum aliud, quo velut instrumento universum hoc conderetur. Sed et Sabellium ferit dicendo, Verbum istud ex Deo esse genitum, primogenitum omnis creaturæ, Dei admi-

nistrum, qui assumpta Patris persona in paradysum venerit, et cum Adamo collocutus sit. Ex initio Evangelii secundum Joannem concludit, Verbum, cum sit Deus, ortumque sit ex Deo, quodcumque vult universorum Pater, ab eo mitti ad quemvis locum, eoque cum venerit, et audiri, et videri, etc. Ejusmodi profecto locutiones gigni, ortum habere, mitti, ventre, videri, audiri, in loco reperiri, non nudam ἐνέργειαν operationem, sed rem in se subsistentem indicant. Quamobrem si quis error ex hoc Theophili loco inferatur, ille saltem nec Sabellianicus, nec Arianicus fuerit. Graviorem vero admisit Tertullianus, qui cum feracioris esset ingenii in opere dogmatico contra Praxeam, consimilem doctrinam novis commentis auxit: quæ Gennadius in egregio libello *De Eccles. dogm.* paucis his verbis configere non dubitavit: *Nihil ex Trinitatis essentia ad creaturarum naturam deductum, ut Plato et Tertullianus.* Philastrius Brixienensis, capite 76, hæreticos censet, qui dicunt Salvatorem primum apud Patrem fuisse, tum posthac natum esse. Nam esse ante, et postea nasci, inquit, contrarium est omnibus modis. Quamvis autem Verbum ἐνδιάθετον, interius, dici possit, ut est in sinu Patris, et προφορικόν, prolaticum, prout potentiam ostendit, qua omnia per ipsum facta sunt, attamen Irenæus, lib. II, cap. 49, venenum sub distinctione Verbi interioris et prolaticum latens agnovit, quippe quæ Gnosticorum inventum erat. In synodo Antiochena priore delinitum est, *Deum Patrem per Verbum Deum cuncta condidisse, οὐχ ὡς δι' ὄργανον, οὐδ' ὡς δι' ἐπιστήμης ἀνυποστάτου, non tanquam per instrumentum, neque per scientiam per se non consistentem, sed ipsum esse genitum a Patre Filium, ὡς ζῶσαν ἐνέργειαν, καὶ ἐνυπόστατον, ut actum viventem et per se existentem.* Quamobrem Athanasius in Expositione fidei Verbum negat esse προφορικόν, prolaticum, et ἐνδιάθετον, intestinum. Ita deinceps Ecclesia catholica.

Spiritus item est angelus bonus; spiritus dæmon; spiritus anima: ac interdum mens quoque spiritus vocatur. Postremo et ventus et aer, spiritus nuncupantur.

CAP. XIV.

Proprietates seu attributa divinæ naturæ.

Increatum, et sine principio, immortale, infinitum, æternum, materia vacans, bonum, opifex, justum, illuminans, immutabile, impatibile, incircumscriptionum, incomprehensum, indefinitum, incorporeum, non limitatum, invisibile, cogitatu majus, nullius egens, merum jus sui et liberum arbitrium, omnium dominans, vivificans, omnipotens, infinitæ potentie, sanctificare, ac communicatu esse, omnia continere et conservare, omnibusque providere. Hæc omnia similia suapte natura habet, non aliunde sumpta; sed ipsa rebus a se conditis pro cuiusque capacitate bonum omne impertit.

Personarum in se invicem mansio et inessio (hæ enim divelli nequeunt, in se invicem circuminessionem confusionis expertem servantes; non ut contrahantur et permisceantur, sed ut simul cohereant); Filius enim in Patre et Spiritu sancto est: Spiritus item in Patre et Filio: ac denique Pater in Filio et Spiritu sancto: sic tamen ut nulla permistio sit, aut confusio³⁴. Unus item et idem motus. Una enim et eadem trium personarum prosulatio, unaque motio est: quod quidem in creata natura perspicitur.

Huc accedit quod divina coruscatio et operatio, quæ una, simplex, et indivisa est, cum pro boni alia aliave ratione in dividuis varia fiat, ac universis ea quæ cuiusque propriam naturam constituent, **153** continentique, distribuat, simplex nihilominus maneat, sicque in rebus divis multis multiplicetur, ut interim ea in quæ divisio cadit, ad suam simplicitatem colligat et convertat³⁵. Eam enim omnia appetunt, inque ea exsistunt; ipsaque omnibus rebus pro cuiusque natura esse tribuit. Hæc esse est eorum quæ sunt, viventium vita, rationalium ratio, intelligentium intelligentia; cum tamen ipsa, et supra mentem, et supra rationem, et supra vitam, et supra essentiam **D** exsistat.

Omnia præsentia Deo. — Adde quod sine commistione ulla omnia pervadat; cum contra nihil eam possit penetrare: illudque item quod simplici cognitione omnia cognoscat, ac divino suo, omnibusque modis perspicaci et sine materia oculo, simplicissime tam præsentia, quam præterita, et futura prius quam fiant, contueatur³⁶: tum etiam

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Tὰ ιδιώματα θείας φύσεως.

Τὸ ἀκτιστόν, τὸ ἀναρχόν, τὸ ἀθάνατον, καὶ ἀπέραντον, καὶ αἰώνιον, τὸ ἄβυσσον, τὸ ἀγαθόν, τὸ δημιουργικόν, τὸ δίκαιον, τὸ φωτιστικόν, τὸ ἀτρεπτόν, τὸ ἀπαθὲς, τὸ ἀπερίγραπτον, τὸ ἀχώρητον, τὸ ἀπεριόριστον, τὸ ἀόριστον, τὸ ἀόρατον, τὸ ἀπερινόητον, τὸ ἀνευδὲς, τὸ αὐτοκρατὲς καὶ αὐτεξούσιον, τὸ παντοκρατορικόν, τὸ ζωοδοτικόν, τὸ παντοδύναμον, τὸ ἀπειροδύναμον, τὸ ἀγιαστικόν καὶ μεταδοτικόν, τὸ περιέχειν καὶ συνέχειν τὰ σύμπαντα, καὶ πάντων προνοεῖσθαι· πάντα ταῦτα, καὶ τὰ τοιαῦτα φύσει ἔχει, οὐκ ἄλλοθεν εἰληφύσα, ἀλλ' αὐτὴ μεταδιδούσα παντὸς ἀγαθοῦ τοῖς οικείοις ποιήμασι, κατὰ τὴν ἐκάστου δεκτικὴν δύναμιν.

Ἡ ἐν ἀλλήλοις τῶν ὑποστάσεων μονή τε καὶ ἰδρυσις· ἀδιάστατοι γὰρ αὐταί, καὶ ἀνεκφοίτητοι ἀλλήλων εἶσιν, ἀσύγχυτον ἔχουσαι τὴν ἐν ἀλλήλαις περιχώρησιν· οὐχ ὥστε συναλειφεσθαι, ἢ συγχέεσθαι, ἀλλ' ὥστε ἔχεσθαι ἀλλήλων· ὧς γὰρ ἐν Πατρὶ καὶ Πνεύματι· καὶ Πνεῦμα ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ· καὶ Πατὴρ ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι, μηδεμίαν γινόμενης συναλοιφῆς, ἢ συμφύσεως ἢ συγχύσεως. Καὶ τὸ ἐν καὶ ταυτὸν τῆς κινήσεως· ἐν γὰρ ἑξαίμα, καὶ μία κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων· ὅπερ ἐπὶ τῆς κτιστῆς φύσεως θεωρηθῆναι ἀδύνατον.

Καὶ ὅτι ἡ θεία ἑλλαμψὶς καὶ ἐνέργεια, μία οὖσα καὶ ἀπλή, καὶ ἀμερῆς, καὶ ἀγαθοειδὴς ἐν τοῖς μεριστοῖς ποικιλλομένη καὶ τοῖς πᾶσι τὰ τῆς οικείας φύσεως συστατικὰ νέμουσα, μένει ἀπλή· πληθυνομένη μὲν ἐν τοῖς μεριστοῖς ἀμερίστως, καὶ τὰ μεριστὰ πρὸς τὴν ἐαυτῆς ἀπλότητα συνάγουσα καὶ ἐπιστρέφουσα. Πάντα γὰρ αὐτῆς ἐφίεται, καὶ ἐν αὐτῇ ἔχει τὴν ὑπαρξιν. Καὶ αὐτὴ μὲν τοῖς πᾶσι τοῦ εἶναι, καθὼς ἔχει· οὗτος φύσεως μεταδίδωσι· καὶ αὐτὴ ἐστὶ τῶν ὄντων τὸ εἶναι, καὶ τῶν ζώντων ἡ ζωὴ, καὶ τῶν λογικῶς ὄντων ὁ λόγος, καὶ τῶν νοερῶς ὄντων ἡ νόσις. Αὐτὴ ὑπὲρ νοῦν οὖσα, καὶ ὑπὲρ λόγον, καὶ ὑπὲρ ζωὴν, καὶ ὑπὲρ οὐσίαν.

Ἐτι δὲ καὶ τὸ διὰ πάντων διήκειν ἀμύγως, δι' αὐτῆς δὲ οὐδέν. Ἐτι καὶ τὸ ἀπλή γνῶσις γινώσκειν τὰ πάντα. Καὶ πάντα τῷ θεῷ, καὶ παντεποπτικῶ καὶ αὐτῇ δμῶματι ἀπλῶς καθορᾶν, τὰ τε ἐνεστώτα, τὰ τε παρεληλυθότα, καὶ τὰ μέλλοντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν· τὸ ἀναμάρτητον, καὶ τὸ ἀφιέναι ἀμαρτίας, καὶ σώζειν· καὶ ὅτι πάντα μὲν ὅσα θέλει

³⁴ Greg. Naz. orat. 1, 13 et 40. ³⁵ Dionys. cap. 5 *De div. nom.* ³⁶ Dan. xii, 42.

VARIE LECTIONES.

^d In cod. S. Hil. ex emendatione additur, τὸ ἀπλόυν, τὸ ἀσύνητον. ^e R. 2927; in margine ὡς ἔχουσι.

δύναται· οὐχ ὅσα δὲ δύναται, θέλει. Δύναται γάρ A quod nullum in eum peccatum cadat, quodque ἀπολέσται τὸν κόσμον· οὐ θέλει δέ. peccata dimittat. et salutem afferat: ac denique illud, quod possit quidquid vult: non tamen velit quidquid potest. Potest enim mundum perdere, et non vult ²⁷.

²⁷ Greg. orat. 40.

LIBER SECUNDUS.

ΚΕΦΑΛ. Α' [ΙΕ'].

Περὶ αἰῶνος.

Αὐτὸς τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων· πρὸς ὃν φησιν ὁ θεὸς Δαβὶδ· Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. Καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος· Αἱ οὐ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε.

Χρὴ τοίνυν γινώσκειν, ὅτι τὸ τοῦ αἰῶνος ἔνμα πολὺσημὸν ἐστὶ· πλεῖστα γὰρ σημαίνει. Αἰὼν γὰρ λέγεται καὶ ἡ ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων ζωὴ. Λέγεται πάλιν αἰὼν (43), καὶ ὁ χιλιῶν ἐτῶν χρόνος. Πάλιν λέγεται αἰὼν, ὅλος ὁ παρὼν βίος· καὶ αἰὼν ὁ μέλλων, ὁ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀτελεύτητος. Λέγεται πάλιν αἰὼν, οὐ χρόνος, οὐδὲ χρόνου τι μέρος, ἡλίου φορᾶ καὶ δρόμου μετρούμενον, ἤγουν δι' ἡμερῶν καὶ νυκτῶν συνιστάμενον, ἀλλὰ τὸ συμπαρεκτεινόμενον τοῖς αἰτέλοις, οἷον τι χρονικὸν κίνημα, καὶ διάστημα. Ὅπερ γὰρ τοῖς ὑπὸ χρόνον ὁ χρόνος, τοῦτο τοῖς αἰτέλοις ἐστὶν αἰὼν.

Λέγονται μὲν οὖν ἑπτὰ αἰῶνες (44) τοῦ κόσμου τούτου, ἤγουν ἀπὸ τῆς οὐρανοῦ καὶ γῆς κτίσεως, μέχρι τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων συντελείας τε καὶ

B

CAP. I.

De sæculo seu ævo.

Ipsæ sæcula fecit, qui ante sæcula erat: quem divinus David his verbis affatur: A sæculo et usque in sæculum tu es ²⁸. De quo item divinus Apostolus, per quem fecit et sæcula ²⁹.

Quid sæculum, Græcis αἰών. — Sciendum itaque, nomen sæculi, seu ævi, multipliciter accipi: complura enim significat. Nam et hominis cujusvis vitæ sæculum dicitur. Sæculum item, tempus mille annorum appellatur ³⁰. Ad hæc sæculum nominatur, totum præsentis vitæ curriculum, et futura illa ac post resurrectionem immortalis vitæ ³¹. Quin sæculum quoque dicitur, non tempus, nec temporis pars ulla solis motu ac cursu definita, sive ex dierum noctiumque serie conflata: sed ille velut temporalis motus, ac spatium, quod una cum iis quæ æterni sunt protenditur ³². Quod enim iis quæ temporis subsunt tempus est, hoc perpetuis est sæculum.

Septem sæcula vitæ hujus, et octavum futuræ. — Jam vero septem hujusmodi sæcula dicuntur: hoc est, a cæli terræque creatione usque ad communem

²⁸ Psal. LXXXIX, 2. ²⁹ Hebr. I, 3. ³⁰ Arist. lib. I De cælo, text. 100. ³¹ Matth. XII, 32; Luc. XXIX, 34.

³² Greg. Naz. orat. 35, 38 et 42.

NOTÆ.

43) Λέγεται πάλιν αἰὼν. Quin sæculum quoque dicitur. etc. Ita Gregorius Theologus multis in locis. Gnostici αἰώνων nomine, quod frequens est in Scripturis, quodque Latine in sæculum vertitur, virtutes varias ex Deo emissas significari sinxerunt, atque idcirco Deum dici ante sæcula, exstare, et in sæcula sæculorum. Horum deliria post Irenæum confutavit Theodoretus in Epitome divinorum dogmatum. Αἰὼν Græcis idem est, quod ævum et sæculum Latinis: quo sensu dicitur Deus esse πρὸ αἰώνων, et προαἰώνιος, ante ævum omne et sæculum. Sin pro æternitate accipitur, definitur ex Boetio, interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio. Quam definitionem agnovit Philo, lib. De mundo, ubi ait: Ἐν αἰῶνι οὐτε παρελήλυθεν οὐδὲν, οὐτε μέλλει, ἀλλὰ μόνον ὑφέστηκεν. In æternitate nihil transiit, nec futurum est, sed solummodo consistit. Joannes Scythop. in cap. 3 De div. nom. proprium Dei esse aiv, ut sit αἰών, quia semper est αἰεὶ ὢν· ὅπερ γὰρ μήτε ἦν, inquit, μήτε ἔσται; ἀλλ' ἐστὶ μόνον, τοῦτο ἐστὼς ἔχον τὸ εἶναι. Nam quod neque erat, neque erit, sed tantummodo est, hoc, cum habeat esse consistens, ita ut non mutetur in futurum, aut ab eo quod erat, in id quod est, τοῦτο ἐστὶν αἰών, illud certe est αἰών. Ex quo infert vitam

illam, quæ fine caritura non est, quæque tota simul existit, cujus nihil consumatur, nec prætereat, neque futurum sit, non esse ex toto αἰῶνα, sed ejus effectum: quia Deus ipse αἰὼν est, ipsa met æternitas, καὶ αἰῶνας ποῶν æternitatem effector; quia rebus quæ intelligentia percipiuntur concedit, ut sint æternæ.

44) Λέγονται μὲν οὖν ἑπτὰ αἰῶνες. Jam vero septem sæcula dicuntur. SS. Patres plerique tradunt universum hoc sex annorum millibus permansurum, quemadmodum diebus sex conditum fuit: Scriptura dicente psal. LXXXIX: Quoniam mille anni ante oculos tuos sicut dies una. Consimilem traditionem Judæi habent in Thalmude tract. De avoda zara. Basilii, lib. De struct. hom. 2, et Nazianzenus, orat. 44, septimam creationis diem aiunt consummationis hujus sæculi figuram esse. Latini, ut Severus Sulpitius, Isidorus, Julianus Toletanus, Romanum Martyrologium, et alii quibus favet Anastasius II, Antiochenus, lib. VII in Hexaemeron, tempora mundi in septem ætates distribuerunt. Germanus CP. sæculo XII, ex auctoritate Hippolyti, Cyrilli et Chrysostomi, in Expositione liturgiæ probare nititur Antichristum post sex millia et quingentos annos appariturum.

hominum consummationem et resurrectionem. A Etenim privata quidem est consummatio, mors cujusque; communis autem, et integra, **154** cum communis omnium resurrectio continget. Octavum porro sæculum, ævum futurum est.

Ceterum ante mundi productionem, cum ne sol quidem esset, qui diem a nocte distingueret, ejusmodi sæculum non erat quod mensurari posset⁴³; sed ille veluti temporalis motus quidam, et intervallum, quod una cum æternis rebus exporrigeretur. Atque hac quidem ratione unum est sæculum, secundum quam Deus etiam αἰώνιος⁴⁴, quasi diceret *secularis*, nuncupatur; imo et sæculo antiquior, utpote qui ipsum sæculum ipse fecerit, Deus enim, cum solus principio careat, universorum ipse est, tum sæculorum, tum rerum omnium parens. Deum porro dicens, procul dubio et Patrem dico, Filiumque ejus unigenitum Dominum Spiritum, unum Deum nostrum.

Sæcula sæculorum. Origenis instauratio damnata. — Quod autem sæculorum sæcula dicuntur, ideo fit quod septem hujus mundi sæcula, multa sæcula, seu vitas hominum, complectuntur. Atque unum illud sæculum sæcula omnia complexu suo tenet: sæculumque sæculi dicitur præsens hoc et futurum. Porro αἰώνιος, seu sæcularis, ac perpetua vita et poena, futuri sæculi nullo fine limitata spatia declarant. Neque enim post resurrectionem suus tempori dierum noctiumque numerus constabit: sed unus potius vespere expers dies erit (Sole nempe justitiæ probis hominibus splendide et hilariter illucescente); peccatoribus contra, nox densa et sempiterna. Quonam pacto igitur cohererebit illud mille annorum curriculum, quo exacto, ut Origenes censuit, in integrum omnia restituentur? Proinde sæculorum omnium unus parens et effector est Deus, qui etiam cuncta fabricatus est, ac sæculis antiquior existit.

CAP. II.

De rerum creatione.

Dei bonitas ratio creationis. Creatio Dei cogitatio. — Quoniam igitur bonus, omnique bonitate præstantior Deus, non satis habuit sua ipsius contemplatione frui; sed pro nimia bonitate sua quæ-

ἀναστάσεως. Ἔστι μὲν γὰρ συντέλεια μερικὴ, ὁ ἐκαστοῦ θάνατος· ἔστι δὲ καὶ κοινὴ, καὶ παντελὴς συντέλεια, ὅτε μέλλει ἡ κοινὴ γίνεσθαι τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασις. Ὅγδοος δὲ, αἰὼν ὁ μέλλων.

Πρὸ δὲ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, ὅτε οὐδὲ ὁ ἥλιος ἦν διαιρῶν ἡμέραν ἀπὸ νυκτὸς, οὐκ ἦν αἰὼν μετρητὸς, ἀλλὰ τὸ συμπαρακτείνόμενον τοῖς αἰθίοις, οἷόν τι χρονικὸν κίνημα καὶ διάστημα· καὶ κατὰ μὲν τοῦτο, εἰς αἰὼν ἔστι· καθὼ καὶ λέγεται ὁ Θεὸς αἰώνιος, ἀλλὰ καὶ προαιώνιος· καὶ αὐτὸν γὰρ τὸν αἰὼνα ἐποίησε· μόνος γὰρ ἀναρχὸς ὢν ὁ Θεός, πάντων αὐτὸς ἔστι πριητής, τῶν τε αἰώνων, καὶ πάντων τῶν ὄντων. Θεὸν δὲ εἰπὼν, ὅηλον ὅτι τὸ Πατέρα λέγω, καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ πανάγιον τὸν ἕνα Θεὸν ἡμῶν. B nostrum Jesum Christum, et sanctissimum ejus

Λέγονται δὲ καὶ αἰῶνές αἰώνων, καθότι καὶ εἰ τοῦ παρόντος κόσμου ἑπτὰ αἰῶνες, πολλοὺς αἰῶνας, ἔγουν ζωᾷς ἀνθρώπων περιέχουσι, καὶ ὁ αἰὼν ὁ εἰς, πάντων τῶν αἰώνων ἔστι περιεκτικὸς, καὶ αἰὼν αἰῶνος λέγεται, ὁ νῦν, καὶ ὁ μέλλων· αἰώνιος δὲ ζωὴ, καὶ αἰώνιος κολάσις, τὸ ἀτελεύτητον τοῦ μέλλοντος αἰῶνος δηλοῖ[†]. Οὐδὲ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἡμέραις καὶ νυξίν ὁ χρόνος ἀριθμῆσεται. Ἔσται δὲ μέλλον μία ἡμέρα ἀνέσπερος· τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης τοῖς δικαίοις φαιδρῶς ἐπιλάμποντος· τοῖς δὲ C ἁμαρτωλοῖς νύξ βαθεῖα ἀπέραντος. Πῶς τοίνυν (45) ὁ τῶν χιλίων ἐτῶν Ὁριγενιαστικῆς ἀποκαταστάσεως ἀριθμηθήσεται χρόνος; Πάντων οὖν τῶν αἰώνων εἰς ποιητῆς ἔστιν ὁ Θεός, ὁ καὶ τὰ σύμπαντα δημιουργήσας, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων.

ΚΕΦΑΛΑ. Β' [IΕ'].

Περὶ δημιουργίας.

Ἐπεὶ οὖν ὁ ἀγαθὸς καὶ ὑπεράγαθος Θεὸς οὐκ ἠρξάσθῃ τῇ ταυτοῦ θεωρίᾳ, ἀλλ' ὑπερβολῇ ἀγαθότητος· εὐδόκησε γενέσθαι τινὰ τὰ εὐεργετησόμενα, καὶ μεθίσχοντα τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος

⁴³ Greg. Naz. orat. 44. ⁴⁴ αἰώνιος nobis æternus: aliud significante voce *secularis*.

VARIÆ LECTIONES.

[†] Noster· καὶ ἀπέραντον δηλοῖ. In Regg. 12 abest vox αἰῶνος.

NOTÆ.

(45) Πῶς τοίνυν. Quonam igitur pacto cohererebit, etc. Origenes quidem ipse instauracionem rerum et universi, quam Celsus a Platonis acceperat, hoc convellit argumento, ut, si idem ab integro sæculorum rerumque ordo renascatur, nulla superesset libertas, et res humana ineluctabili necessitate obstringeretur. Omnino siquidem scire ut Socrates denuo philosophetur, deferaturque ad Areopagum, ut Phalaris tyrannidem iterum exerceat, ut Moses Israelitis rursus transferat in Palestinam, etc. Hæc persequitur lib. iv *Cont. Cels.* Origenes, cujus commentum ejusmodi ad amussim non fuit. Putavit mundum hunc sic expiatum iri, ut dæmones et impii in gratiam redeant, et ex

D angelis alios peccando in dæmones mutandos, alios ad animanda corpora humana detrudendos: non tamen eosdem, aut similes eorum qui ante existerint, eventus futuros. Hunc errorem proscripserat Justinus Martyr. apolog. 1, ubi docet, non mille annos duntaxat, ut voluit Plato, impios excruciadendos, sed in perpetuas æternitates. Platonem legesis in *Timæo*. Licet Basiliius, hom. 3 in *Hex.* instauracionem hanc Origenis explosit: eam tamen Nyssenus ejus frater asseruisse visus est Orat. catechetica, cap. 26, et homilia *De anima et resurr.* ejusque verba non satis condita ad sanum sensum revocare tentarunt Maximus et Germanus CP.

εἰς τὸ εἶναι παρῶν καὶ δημιουργεῖ τὰ σύμπαντα, ἄδρατὰ τε καὶ ὁρατὰ καὶ τὸν ἐξ ὁρατοῦ καὶ ἀδρατοῦ συγκαίμενον ἄνθρωπον. Κτίζει δὲ ἔννοιον, καὶ τὸ ἐννόνημα ἔργον ὑφίσταται, λόγῳ συμπληρούμενον, καὶ Πνεύματι τελειούμενον.

flatum. Porro cogitando creat; cogitatioque illa, Verbo complente et Spiritu consummante, consistit ⁴⁵.

ΚΕΦΑΛΑ. Γ' [Γ'].

Περὶ ἀγγέλων.

Αὐτὸς τῶν ἀγγέλων ἐστὶ ποιητὴς καὶ δημιουργός, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν αὐτοὺς, κατ' οἰκίαν εἰκόνα κτίσας αὐτοὺς, φύσιν ἀσώματον, οἷόν τι πνεῦμα, καὶ πῦρ ἄϋλον, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Δαβὶδ· Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα· τὸ κούφον, καὶ διάπυρον, καὶ θερμὸν, καὶ τομώτατον, καὶ ὅξιν, περὶ τὴν θείαν ἐφεσὶν τε καὶ λειτουργίαν διαγράφων, καὶ τὸ ἀνωφερὲς αὐτῶν, καὶ πάσης ὕλικτῃς ἐννοίας ἀπηλλαγμένον.

Ἄγγελος τοίνυν (46) ἐστὶν οὐσία νοερά, ἀεικίνητος, αὐτεξούσιος, ἀσώματος, θεῶν λειτουργοῦσα, κατὰ χάριν ἐν τῇ φύσει τὸ ἀθάνατον εἰληφύλα· ἥς οὐσίας τὸ εἶδος, καὶ τὸν ὅρον μόνος ὁ Κτίστης ἐπί-

dam esse voluit, quæ ipsius afficerentur beneficiis, ejusque bonitatis participes forent: eam ob causam ex nihilo producit conditque uiversa, tam invisibilia, quam visibilia; atque etiam hominem ex aspectabili et non aspectabili natura con-

155 CAP. III.

De angelis.

Angelorum creatio et natura. — Ipse angelorum opifex et conditor est, ut qui eos ex nihilo produxerit, atque ad imaginem suam creaverit, naturam incorpoream, velut spiritum quemdam aut ignem materia vacuum, quemadmodum divinus David ait: *Qui facit angelos suos spiritus et ministros suos flammam ignis* ⁴⁶. quibus eorum levitatem, ardorem, fervorem, penetrabilitatem, et acrimoniam qua Deum desiderant, eique inserviunt, describit, atque indicat eos ad superna ferri, et ab omni materiali cogitatione exemptos esse ⁴⁷.

Angelus incorporeus. — Angelus itaque est substantia intelligens, perpetuo motu, necnon arbitrii libertate prædita, corporis expers, Deo serviens, immortalitatem in natura Dei munere consecuta:

⁴⁵ Greg. Theol. orat. 38, 42; Dionys. cap. 4 De Eccl. hier. ⁴⁶ Psal. ciii, 4. ⁴⁷ Greg. Naz. orat. 38.

NOTÆ.

(46) Ἄγγελος τοίνυν. Angelus itaque, etc. Complures e veteribus post Josephum Judæum sic angelis corpora affinxerunt, ut quosdam eorum in dæmones mutatos esse putarent, quod ante diluvium stuprum admisissent cum filiabus hominum. Hunc errorem egregie confutant Chrysostomus et Theodoretus, in cap. vi Gen. Joannes Thessalonicensis in septima synodo act. 5, auctoritate Basilii, Athanasii et Methodii pronuntiavit angelos corporibus constare, adeoque depingi posse. Ubi Athanasium arbitratus est auctorem esse questionum ad Antiochum. Sed neque Basilium loco quem citavit Joannes, affirmando loquitur, sed dubitando, *Substantia eorum, inquit, spiritus aereus forsitan est, ei tυχόν, ἢ πῦρ ἄϋλον, aut ignis materiæ expers*. His tamen addi possit et Macarius Ægyptius hom. Noster quidem ait, *angelum, si nobiscum comparetur, incorporeum prorsus haberi, sin autem cum Deo, densum et materiæ concretum*: at postmodum docet eos, quia puræ mentes sunt, ὄντες ὄντες, in locis quæ intellectu sola percipiuntur, adesse, οὐ σωματικῶς περιγραφόμενοι, non ut ad instar corporum circumseribantur, οὐ γὰρ σωματικῶς κατὰ φύσιν σχηματίζονται. Non enim a natura comparatum est, ut figuræ alicujus sint capaces: corporum igitur conditionibus vacant. Nimirum Daviascenus hoc didicerat a Nazianzeno, qui non solum angelos nūdas mentes, ὄντες, esse dixit, sed, postquam ostendit Deum eo quoque corporis genere non constare quod quintum Peripatetici vocabant, sic argumentando pergit: sin vero Dei corpus angelicum esse effluant, πόθεν, ὅτι ἄγγελοι τὰ σώματα; καὶ τίνα ταῦτα; nūdenam acceperunt, angelos corpora esse? cujus generis ea sunt? Quamobrem orat. 38 et 42, angelos esse ait secundos a Deo splendores, vel νοερά πνεύματα, spiritus intellectuales, vel πῦρ ἄϋλον καὶ ἀσώματον, ignem materiæ et corporis expertem. Quamquam ne aliorum opinionem ex toto proscribere videatur, sic

C angelum definit esse incorporeum, ut vel parum absit, ἢ ὅτι ἐγγύτατα. Joannes Scythop. in cap. 2 De cæl. hierarchia scriptis, angelos a Dionysio deiformes substantias nominari, quia, cum materia vacent, omni quoque compositione carent, ἄϋλοι γὰρ οὐσαι, καὶ ἀσύνθετοι πάντως εἶσιν· ut quæ non sint temperamentum vel compositio elementorum. Ex his enim corpora: ἐκείναι δὲ ἀσώματοι, at ille sunt incorporeæ. His addam sincerum mei auctoris interpretem Nicephorum Constantinopolitanum, qui libro de Inculcata Christianorum fide contra Iconomachos cap. 70, docet jussisse Deum ut Cherubinatorum formæ fingerentur, cum tamen omni forma et specie careant: Δυνάμεις δὲ ὅπως εἶσιν ἀσώματοι καὶ παναγίαι περὶ θεὸν τε ἱδρυμέναι, καὶ τὰ πρῶτα ἐκ θεοῦ ἐκλαμπόμενα, καὶ λειτουργοὶ τῆς πρώτης λαμπρότητος, νοερά πνεύματα, ἢ κυρ οἷον ἄϋλον καὶ ἀσώματον· Verum incorporeæ quoque Virtutes sunt sanctissimæque, quæ Deo circumadistunt, cumque primis a Deo splendoribus illustrentur, primi illius splendoris ministatores sunt: spiritus intellectuales, et velut ignis nulla materia vel corpore constans. Ait enim, *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem*. Et rursum: Ἄπλοὶ δὲ ὄντες καὶ ἀνεῖδτοι, μορφῆς καὶ σχηματός εἰσιν ὑπερέκεινα, καὶ ἀμέθεκτοι, ὅσα δὲ ἄϋλοι καὶ ἀόρατοι νοούμενοι, τὸ ἀδίστατον ἔχουσι, καὶ ἀναφῆς, ἀποσόν τε, καὶ ἀμέγεθες, καὶ ἀπῆλικον, καὶ διὰ ταῦτα διαφθορᾶς εἰσιν ἀπῆλλαγμένοι, καὶ τοῦ ἡλλοῦσθαι κατὰ τι γοῦν καθαρῶντες· Cum autem simplices sint, nec speciem habeant, a forma et figura procul immunes sunt: quatenus immateriales et inextinctibiles intelliguntur, dimensione carent, tangi nequeunt, nec quantitate, nec molem, nec qualitatem habent, atque idcirco exempti sunt a corruptione, ejusque puritatis ut vel minimam alterationem subeant. Legendus idem Nicephorus disput. cum Leone Armeno.

cujus formam substantiæ ac definitionem Creator solus novit. Quod autem corpore ac materia vacare dicitur, hoc nostri ratione intelligendum est. Alioqui enim quidquid cum Deo confertur, qui solus nulli comparari potest, crassum et materiale invenitur. Sola quippe divina natura vere materia et corpore vacat.

Angelus libertate arbitrii præditus. — Est igitur angelus natura rationalis, intelligens, libera, veritabilis secundum sententiam, sive voluntate mutabilis. Quidquid enim creatum est, mutationi subsit necesse est: solum autem extra mutationis aleam illud est, quod increatum est. Rursusque id omne quod rationale est, arbitrii quoque libertate præditum est. Angelus itaque ut natura est rationis particeps, et intelligens, liberi est vel manere in bono, et in eo proficere, vel in malum inflecti.

Angelus incapax pœnitentiæ. — Pœnitentiæ porro ca ratione minime capax est⁴⁷; **156** quia incorporeus est. Nam quod homo pœnitentiam consecutus sit, id corporis imbecillitati fuerit ascribendum.

Dei munere immortalis est angelus, non natura. — Immortalis est, non quidem natura, sed Dei munere et gratia. Quidquid enim ortum habuit, finem quoque suapte natura habiturum est. Solus siquidem Deus semper est; imo et sempiterno superior. Non enim sub tempore, sed supra tempus est, qui fecit tempora.

Secunda lumina. — Secunda lumina spiritualia, ex primaria illa luce omnisque principii experite, splendorem habentia; quibus nec lingua opus

⁴⁷ Nemes. c. 1.

VARIE LECTIONES.

⁴⁸ R. 2950 κατὰ χάριν. ^b In eodem ὁ τῶν χρόνων ποιητής, ἀλλ' ὑπὲρ χρόνον.

NOTÆ.

47) Ἀνεπίδεκτος μεταβολῆς. Pœnitentiæ minime capax, qua incorporeus. Idem sanctus Thomas docet alisque rursum momentis probat. Hinc Noster alibi sparsim ait, hoc esse mortem hominibus, quod angelis peccatum, quia sicut post mortem nullus hominibus superest pœnitentiæ locus, sic neque angelis post peccatum.

(48) Ἀθάνατος, οὐ φύσει. Immortalis est, non natura. Solemne est Patribus sic asserere Deo immortalitatem, ut cætera ex natura sua, subsint interitui, nisi Dei munere immortalitatis participes efficiantur. Id ut astruant, hoc utuntur adagio, *Eæ quæ initium habuere, necessario finem habitura.* Hoc docent Irenæus, lib. III, cap. 65; Epiphanius, hæresi 76, p. 940; Cyrillus in Thesauro, assert. 20, alique complures, ac frequenter Damascenus inculcat, ubi de natura angeli, animæ rationalis, et cælorum disputat. In *Dialogo contra Manicheos* exemplum affert corporis, quod ex se non movetur, sed extraneo et orbico impellitur motu. Istud porro corpus moveri tandem desinit, nisi novus motus addatur: *Eo perinde modo angeli vitali motu instructi, cum ad naturalem existentiam suæ terminum pertingunt, rursum opificis jussu, vitalem illum motum inchoant, subindeque πάλιν ἀρχονται εἶναι, καὶ ἀνακαινίζονται, iterato esse incipiunt, et renovantur.* Aneas Gazæus, veritus ne hac doctrina immortalitati animarum nonnihil detraberetur, illud principium, omne quod esse incepit, obnoxium

statat. Ἀσώματος δὲ λέγεται, καὶ ἄυλος, ὅσον πρὸς ἡμᾶς· πᾶν γὰρ συγκρινόμενον πρὸς Θεόν, τὸν μόνον ἀσύγχετον, παχύ τε καὶ ὕλικόν εὐρίσκεται· μόνον γὰρ ὄντως ἄυλον τὸ θεῖον ἐστὶ καὶ ἀσώματον.

Ἔστι τοίνυν φύσις λογικὴ, νοερά τε, καὶ αὐτεξούσιος, τρεπτή κατὰ γνώμην, ἥτις ἐθελότρεπτος. Πᾶν γὰρ κτιστὸν, καὶ τρεπτὸν· μόνον δὲ τὸ ἀκτιστον, ἀτρεπτον. Καὶ πᾶν λογικόν, αὐτεξούσιον. Ὡς μὲν οὖν λογικὴ καὶ νοερά, αὐτεξουσίως ἐστὶν· ὡς δὲ κτιστὴ, τρεπτή, ἐχουσα ἐξουσίαν, καὶ μένειν, καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ, καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον τρέπεσθαι.

arbitrii: ut creata, mutabilis est, cui liberum sit

Ἀνεπίδεκτος μεταβολῆς (47), ὅτι καὶ ἀσώματος. Ὁ γὰρ ἀνθρώπος διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν μεταβολῆς ἐτυχεν.

Ἀθάνατος, οὐ φύσει (48), ἀλλὰ χάριτι. Πᾶν γὰρ τὸ ἀρξάμενον, καὶ τελευτᾷ κατὰ φύσιν. Μόνος δὲ ὁ Θεὸς ἀεὶ ὢν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ἀεὶ· οὐχ ὑπὸ χρόνον γὰρ, ἀλλ' ὑπὲρ χρόνον, ὁ τῶν χρόνων ποιητής^b.

Φῶτα δευτέρα νοερά, ἐκ τοῦ πρώτου καὶ ἀνάρχου φωτός, τὸν φωτισμὸν ἔχοντα· οὐ γλώσσης καὶ ἀκοῆς δεόμενα, ἀλλ' ἀνευ λόγου προφορικῶς (49)

C interitui esse, ad planiorem sensum revocat, *Timæi* apud Platonem, ex quo sumpsum est, verba hæc asserendo, quibus supremus Deus inferiores deos alloquitur: Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ Πατὴρ τε καὶ δημιουργός, ἀθάνατοι μὲν πάντων οὐκ ἐστὶ, ἐπεὶ περ ἐγένεσθε· οὐτε μὴν λυθῆσεσθε, τῆς ἐμῆς βουλήσεως κρείττονος θανάτῳ λαχόντες. *Dii deorum, quorum et Pater ego sum, et procreator, immortales quidem omnino non estis, quia procreati. Haud tamen dissolvemini, hoc ex mea voluntate, quæ morte potentior est, consecuti.* Exinde Gazæus ostendit animam rationalem (idem de angelis dicendum) suapte naturæ morituram non esse. Ille enim, qui ut essent largitus est, inquit, animis nostris concessit quoque ut semper essent. *Illudque donum ipsa jam natura est.* Habent igitur angeli in seipsis, ut et anima rationalis, quo immortales sint, quippe cum ejusmodi naturam a rerum auctore sortiti sint. Id quod paucis verbis enuntiat Nicephorus CP. loco antehac citato: Τῇ φύσει τῇ ἑαυτῶν τὸ ἀνώλεθρον καὶ ἀθάνατον τῇ τοῦ δημιουργήσαντος κέκτηνται χάριτι. *Ut natura sua nec interitui nec morti subessent, conditoris rerum gratia nacti sunt.* Naturas voluntate et arbitrio Dei definitas esse, Damascenus infra, cap. 12, declarat, ex communi Patrum sententia.

(49) Ἀ.Λ. ἀνευ λόγου προφορικῶς. Sed sine ulla prolata sermonis ope. Nicephorus Constantinopolitanus locutiones angelorum sic edisserit cap. mox

μεταδιδόντα ἀλλήλοις τὰ ἴδια νοήματα καὶ βουλεύματα.

Διὰ Λόγου τοίνυν ἐκτίσθησαν πάντες οἱ ἄγγελοι, καὶ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ ἁγιασμοῦ ἐτελειώθησαν, κατ' ἀναλογίαν τῆς ἀξίας, καὶ τῆς τάξεως τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς χάριτος μετέχοντες.

Περίγραπτοί εἰσιν· ὅτε γάρ εἰσιν ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐκ εἰσιν ἐν τῇ γῇ· καὶ εἰς τὴν γῆν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποστελλόμενοι, οὐκ ἐναπομένουσιν ἐν τῷ οὐρανῷ· οὐ περιορίζονται δὲ ὑπὸ τειχῶν, καὶ θυρῶν, καὶ κλειθρῶν, καὶ σφραγίδων· ἀόριστοι γάρ εἰσιν. Ἀόριστους δὲ λέγω· οὐ γὰρ καθό εἰσιν, ἐπιφαίνονται τοῖς ἀξίοις¹, οἷς ὁ Θεὸς φαίνεσθαι αὐτοὺς θελήσει, ἀλλ' ἐν μετασχηματισμῷ, καθὼς δύνανται οἱ ὁρώντες, ὁρᾶν. Ἀόριστον γάρ ἐστι φύσει καὶ κυρίως, μόνον τὸ ἀκτιστον. Πᾶν γὰρ κτίσμα ὑπὸ τοῦ κτίσαντος αὐτὸ Θεοῦ ὁρίζεται.

Ἐξῴθεν τῆς οὐσίας τὸν ἁγιασμὸν ἐκ τοῦ Πνεύματος ἔχοντες· διὰ τῆς θείας χάριτος προφητεύοντες· μὴ γάμου χρῆζοντες, ἐπειδὴ περ μὴ εἰσι θυνητοί.

Νόες δὲ ὄντες, ἐν νοητοῖς καὶ τόποις (50) εἰσιν, οὐ σωματικῶς περιγραφόμενοι· οὐ γὰρ σωματικῶς κατὰ φύσιν σχηματίζονται, οὐδὲ τριχὴ εἰσι διαστατοί, ἀλλὰ τῷ νόητῳ παρῆναι, καὶ ἐνεργεῖν, ἐνθα ἂν προσταχῶσι, καὶ μὴ δύνασθαι κατὰ ταυτὸν ὥδε κακεῖσε εἶναι, καὶ ἐνεργεῖν.

Ἐτε ἴσοι κατ' οὐσίαν, ἐτε διαφέροντες ἀλλήλων, οὐκ ἴσμεν. Μένος δὲ ὁ ποιήσας αὐτοὺς Θεὸς ἐπίσταται, ὁ καὶ τὰ πάντα εἰδώς. Διαφέροντες δὲ (51)

¹⁰ Greg. orat. 38. ²⁰ Greg. orat. 34. ³¹ Theodoret. Epit. div. decr. cap. 8.

VARIAE LECTIONES.

¹ R. 2930 ἁγίοις.

NOTÆ

laudato libri de inculcata Christianorum fide : Καὶ μὴν καὶ λόγος ἐν ἐκείνοις ἐστίν, ἐπεὶ περ λογικοὶ εἰσιν· οὐχ οἷός περ ὁ ἡμέτερος, ἐκ τοῦ ἐν ἡμῖν φυσικοῦ, καὶ ζωικοῦ πνεύματος διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων προῶν, διαρθρούμενος, τῇ πληγῇ τοῦ ἀέρος τυπούμενος, καὶ διαδιβαζόμενος πρὸς ἀντίληψιν τῆς τῶν ἀκουόντων αἰσθήσεως· ἀλλὰ τὸ αὐτοῦ εἶναι καὶ ἀσυνθέτους, ἀπλοῦς τε καὶ ἀσωμάτους, περιχωρεῖν ἐν ἀλλήλοις, καὶ τὰς ἀλλήλων κατασπεύειν νοήσεις, καὶ κοινωνεῖν τῷ λόγῳ διὰ σιγῆς ἐναργέστερον, καὶ ἐκτυπώτερον, ἢ ὁ πᾶς προῶν λόγος· Ac quidem sermo quoque in illis est, quandoquidem ratione præditi sunt : non tamen est similis nostri, qui naturali ritualique spiritu vocalium organorum ope progreditur, et articulatur, percussione aeris formatus, transiensque ut audientium sensu percipiatur : sed quia materia ac compositione vacant, simplicesque et incorporei sunt, invicem circumcedunt, suasque mutuo perceptiones speculantur, ut silendo clarius expressiusque sermones misceant, quam alia quavis prolatione verborum.

(50) Ἐρ νοητοῖς καὶ τόποις, in ejusmodi quoque locis sunt, etc. Lib. 1, cap. 17, explicavit quisnam

A sit, nec auribus ; sed sine ulla prolata sermonis ope mutuo sibi sensa sua communicant et consilia¹⁰.

Per Verbum omnes angeli creati sunt, et sancto Spiritu sanctificante consummationem acceperunt, ut pro sua quisque dignitate et ordine splendoris gratiæque participes essent²⁰.

Circumscripti angeli. — Circumscripti sunt ; nec enim cum in cælo sunt, in terra versantur ; nec cum a Deo in terram mittuntur, remanent in cælo. Cæterum nec mœnibus, nec foribus, nec repagulis, nec sigillis cohibentur. Non enim certis ullis terminis definiti aut coerciti sunt. Nullis terminis definitos dico ; eo quod probis et dignis, quibus eos Deus visendos exhiberi voluerit, non quales exsistunt appareant, sed in aliam mutati formam, prout videntium obtutus ferre queat. Nam alioqui id solum natura ac proprie nullis definitur terminis, quod increatum est. Quidquid enim est creatum, intra terminos suos a Deo creatore finitur.

Porro aliunde quam a natura sua sanctitatem habent, nimirum a Spiritu sancto. Dei illustrante gratia, futura prædicunt³¹. Conjugio minime indigent, cum immortales sint.

Angeli locus. — Jam vero cum mentes sint, in hujusmodi quoque locis sunt, quæ mente intelliguntur : non quod corporeo modo circumscribantur (neque enim more corporum, quoad naturam attinet, figurantur, aut trina dimensione distenti sunt). sed 157 quod ubi se conferant, illic spiritaliter adsint et operantur ; nec eodem tempore hic atque illic esse et operari possint.

Incertum an æquales substantia. — Ac quoad essentiam quidem æqualesne sint inter se, an dispares, compertum non est : solus hoc scit

ille locus sit qui mente intelligitur. Est autem mente perceptus, seu spiritualis locus, ubi intelligitur : et existit intellectualis natura et incorporea ; ubi nimirum πάρεστι καὶ ἐνεργεῖ, πρῶσεν ἀδὲσ et operatur, neque corporum more continetur, sed spirituum. Plura de loco angeli ibidem subjicit.

(51) Διαφέροντες δὲ. Illustrationis modo et gradu differunt. Diversos ordines angelorum Theologus agnoscit, orat. 34, cum ait, aliorum aliorumque alias atque alias collustrationes, ampliores, aut minores, esse, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς φύσεως καὶ τῆς τάξεως, secundum cujusque naturæ et ordinis proportionem. Sed et Cyrillus in Thesaurο, assert. 31. p. 266, tantum luminis creaturæ rationali impertitum esse a Deo ait, quantum unaquæque pro sui generis discrimine capax foret, adeoque ἐτέραν εἶναι ἐν ἀγγέλοις, μείζονα δὲ ἐν ἀρχαγγέλοις, καὶ ἐτι ταύτης ὑπερέχουσαν ἐν ταῖς ἀνωτέροις δυνάμεισιν. Aliam in angelis cognitionem esse, majorem in archangelis, et rursum excellentiorem in superioribus virtutibus. Ubi plane innuitur angelorum ordines aut specie aut genere inter se differre. Legesis Epiphani. hæres. 64, n. 33. Pergit Nazianzenus,

creator illorum Deus, qui universa explore no-
vit. Splendoris modo et gradu differunt; sive pro
splendoris proportionem gradum sint consecuti;
sive contra pro sedis discrimine splendorem
perceperint. Alii alios illustrant, ob ordinis vel
naturæ præstantiam²². Liqueat autem eos qui
sublimiores sunt, inferioribus lumen ac scientiam
affundere.

Angeli rerum humanarum præsidēs. — Ad ex-
plendam porro Dei voluntatem fortes et prompti
sunt, eaque celeritate præditi, ut ubi Dei nutus
jusserit, statim inveniantur. Certas etiam quisque
terræ partes custodiunt, nationibus et regionibus
præsident, prout a summo opifice præfecti sunt:
res nostræ gubernant, ac nobis opem ferunt; ea
plane ratione, ut ex divina voluntate et præ-
scripto supra nos positi, Deumque semper cir-
cumstent²³.

Ad malum difficile moventur. — Sunt quidem ad
malum ægre mobiles, non tamen immobiles pro-
sus: nunc vero omnino ad illud moveri non pos-
sunt, non suapte natura, sed gratia, eaque con-
stantia, qua unico illi bono adhærent²⁴.

Angelorum cibus. — Deum porro intuentur, ut
fert captus ipsorum eoque cibo aluntur.

Nobis superiores existunt, ut incorporei, at-
que a corporea passione immunes; non tamen ab
omni prorsus passione liberi sunt, quippe quod
uni Deo proprium sit.

Apparitiones angelicæ. — Transformantur autem
in quodcumque Dominus Deus præceperit, atque
ita se hominibus conspicuos præbent, eisque di-
vina mysteria aperiant.

In cælo degunt, unumque hoc munus habent,
ut Deum laudent, divinamque voluntatem ejus
exsequantur.

Angelorum ordines. — Ut autem sanctissimus;

²² Dionys. *De cæl. hier.* c. 3; Greg. Naz. orat. 54.
²³ Greg. orat. 58.

ἄλλῃων τῷ φωτισμῷ καὶ τῇ στάσει, εἴτε πρὸς τὴν
φωτισμὸν τὴν στάσιν ἔχοντες, ἢ πρὸς τὴν στάσιν
τοῦ φωτισμοῦ μετέχοντες, καὶ ἀλλήλους φωτίζοντες,
διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς τάξεως ἢ φύσεως. Ἀπὸ δὲ,
ὡς οἱ ὑπερέχοντες τοῖς ὑποβεβηκόσι μεταδίδασαι
τοῦ τε φωτισμοῦ, καὶ τῆς γνώσεως.

Ἰσχυροὶ καὶ ἔτοιμοι πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ θελήμα-
τος ἐκπλήρωσιν, καὶ πανταχοῦ εὐθέως εὐρισκόμενοι,
ἐνθα ἂν ἡ θεία καλεῖται ἐπίνευσις, τάχει φύσεως
καὶ φυλάττοντες τὰ μέρη τῆς γῆς· καὶ ἐθνῶν,
καὶ τόπων προϊστάμενοι, καθὼς ὑπὸ τοῦ δημιουργ-
οῦ ἐτάχθησαν· καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς οἰκονομοῦντες
καὶ βοηθοῦντες ἡμῖν. Πάντως δὲ ὅτι κατὰ τὸ
θεῖον θέλημά τε καὶ πρόσταγμα ὑπὲρ ἡμᾶς ὄντες,
ἀσὶ τε περὶ θεὸν ὑπάρχοντες.

Δυσκίνητοι πρὸς τὸ κακὸν, καὶ οὐκ ἀκίνητοι· νῦν
δὲ καὶ ἀκίνητοι, οὐ φύσει, ἀλλὰ χάριτι, καὶ τῇ τοῦ
μόνου ἀγαθοῦ προσεδρεύει.

Ὅρωντες θεὸν κατὰ τὸ ἐφικτὸν αὐτοῖς, καὶ ταύ-
την τροφήν· ἔχοντες.

Ὑπὲρ ἡμᾶς ὄντες, ὡς ἀσώματοι, καὶ παντὸς σω-
ματικοῦ πάθους ἀπηλλαγμένοι, οὐ μὴν ἀπαθεῖς·
μόνον γὰρ τὸ θεῖον ἀπαθὲς ἐστὶ.

Μετασχηματίζονται δὲ πρὸς ὅπερ ἂν ὁ Δεσπότης
καλεῖται θεός, καὶ οὕτω τοῖς ἀνθρώποις ἐπι-
φαίνονται, καὶ πᾶ θεῖα αὐτοῖς ἀποκαλύπτουσι
μυστήρια.

Ἐν οὐρανῷ διατρίβουσι, καὶ ἐν ἔργον ἔχουσι
ὁμνεῖν τὸν θεόν, καὶ λειτουργεῖν τῷ θεῷ αὐτοῦ
θελήματι.

Καθὼς δὲ ὁ ἀγιώτατος (52), καὶ ἱερώτατος¹, καὶ

²⁴ Dionys. *De cæl. hier.* c. 9; Greg. orat. 54.

VARIAE LECTIOES.

ἰ Abest ὅτι in editis: habent codd. omnes. ^k Edita et R. 2924 τροφήν. Verum Noster
Dionysiastrum exscribit, qui ait, cap. 7 *De cæl. hierarch.*: Καὶ τῆς θείας τροφῆς ἀναπληρουμένη·
πολλῆς μὲν τῇ πρωτοδότῳ χύσει· μίαν δὲ τῇ ἀποικίᾳ καὶ ἐνοποιῇ τῆς θεαρχικῆς ἐστίασεως
ἐνότητι· *Et divina esca exsaturati, eaque multiplici quidem, ob emissi luminis affluxionem, unica
vero, propter unitatem illam divini convitii, quæ nedum varietatem admittit, quinimo intime conjungit.*
¹ Deest καὶ ἱερώτ. in editis.

NOTÆ.

et cum Dionysiastrum docet, sic a suprema pulchri-
tudine angelos sublimiores informari, ut alia quo-
que lumina officiantur, καὶ ἄλλους φωτίζειν δύνα-
σθαι ταῖς τοῦ πρώτου φωτὸς ἐπιρροαῖς τε καὶ δια-
δόξαι, aliosque possint illuminare per primi luminis
influxiones et communicationes.

(52) Καθὼς δὲ ὁ ἀγιώτατος. Ut autem sanctis-
simus, etc. Augustinus in *Enchiridio*, cap. 8, con-
fiteetur se ignorare, an qui Virtutes dicuntur ii Ar-
changelii sint, et quid distent quatuor illa vocabula,
sive Principatus, sive Potestates. Gregorius Nazian-
zenus, orat. 54, prætermisiss Cherubim et Seraphim,
alias recenset. Nyssenius, orat. 1 *Cont. Eunom.* et
Chrysostomus, hom. 5 *De incomprehens.* et in cap. 1
Epist. ad Coloss., Thronos eodem ac Cherubim

esse affirmant, eo quod Scriptura passim narret,
Deum super Cherubim insidere. Ex quo vero libri
Dionysiani admissi sunt; concors theologorum
fuit sententia, novem esse angelorum ordines,
quos cum Damasceno nostro sic recensent, Sera-
phim, Cherubim, Thronos, Dominationes, Virtutes,
Potestates, Prætiparus, Archangelos, Angelos.
Quoniam auctor Questionum ad Antiochum
Thronos et Cherubinos ante Seraphim ponit. Nec
abnuat Dionysiastrum, cap. 6 et 7 *Cæl. hier.* Chry-
sostomus etiam Cherubinos superiores esse Sera-
phinis dixerat: Cur ergo alis suis se tegunt Sera-
phim? inquit, non solum autem illi, ἀλλὰ καὶ αἱ
τούτων ἀνώτεραι Δυνάμεις, τὰ Χερουβὶμ· sed et
sublimiores ipsis Virtutes, Cherubim? Nicephorus

θεολογικώτατος φησι Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, A πᾶσα ἡ θεολογία, ἤγουν ἡ θεία Γραφή, τὰς οὐρανίους οὐσίας ἐννέα κέλῃκε· ταύτας ὁ θεὸς ἱεροτελεστῆς εἰς τρεῖς ἀφορίζει τριαδικὰς διακοσμήσεις. Καὶ πρώτην μὲν εἶναι φησι τὴν περὶ Θεὸν οὖσαν αἰὲλ, καὶ προσεχῶς, καὶ ἀμέσως ἠνωσθαι παραδεδομένην, τὴν τῶν ἑξαπτερόγων Σεραφίμ, καὶ τῶν πολυομμάτων Χερουβίμ, καὶ τῶν ἀγιωτάτων Θρόνων. Δευτέραν δὲ, τὴν τῶν Κυριοτήτων, καὶ τῶν Δυνάμεων, καὶ τῶν Ἐξουσιῶν· τρίτην δὲ καὶ τελευταίαν, τὴν τῶν Ἀρχῶν, καὶ Ἀρχαγγέλων, καὶ Ἀγγέλων.

Τινὲς μὲν οὖν (53) φασιν, ὅτι πρὸ πάσης κτίσεως ἐγένοντο, ὡς ὁ Θεολόγος λέγει Γρηγόριος· « Πρῶτον μὲν ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ οὐρανίους, καὶ τὸ ἐννόημα ἔργον ἦν. » Ἔτεροι δὲ, ὅτι μετὰ B τὸ γενέσθαι τὸν πρῶτον οὐρανόν. Ὅτι δὲ πρὸ τῆς ἀνθρώπου πλάσεως, πάντες ὁμολογοῦσιν. Ἐγὼ δὲ τῷ Θεολόγῳ συντίθεμαι. Ἐπρεπε γὰρ πρῶτον τὴν νοερὰν οὐσίαν κτισθῆναι, καὶ οὕτω τὴν αἰσθητὴν, καὶ τότε ἐξ ἀμφοτέρων τὸν αὐτὸν ἀνθρώπον.

Ὅσοι δὲ φασὶ τοὺς ἀγγέλους δημιουργοὺς τῆς οἰασθῆποτε οὐσίας, οὗτοι στόμα εἰσὶ τοῦ πατρὸς αὐτῶν, τοῦ διαβόλου. Κτίσματα γὰρ ὄντες, οὐκ εἰσὶ δημιουργοί. Πάντων δὲ ποιητῆς, καὶ προνοητῆς, καὶ συνοχεύς ὁ Θεός ἐστιν, ὁ μόνος ἀκτιστός, ὁ ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι ὑμνούμενός τε C καὶ δοξαζόμενος.

ΚΕΦΑΛ. Δ' [III].

Περὶ διαβόλου καὶ δαιμόνων.

Ἐκ τούτων τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων πρωτοστάτης (54) τῆς περιγείου τάξεως, καὶ τῆς γῆς, τὴν

⁵³ Dion. cap. 6 *De cat. hier.* ⁵⁴ Greg. Theol. orat. 2.

NOTÆ.

CP. diserte, de Cherubim, scribit, ἃ τὴν πρωτίστην τε καὶ προσεχὴ Θεῷ, τῶν μακαρίων καὶ ὑπερουρανίων διακόσμων διέλαχε παρὰ Θεοῦ τάξιν τε, καὶ ἀποκλήρωσιν· *Quæ omnium primum, Deoque proximum ex beatis cælestibusque ordinibus gradum et sortem nacta sunt.*

(53) *Tinès mèn oûn.* Et quidem nonnulli eos, etc. Ad hæc verba scholium istud reperi in Reg. cod. 3451 : Ἰστέον δὲ ὅτι ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος ἐν τῷ β' βιβλίῳ τῶν *Παρατίων* ταῦτά φησι περὶ τῆς δημιουργίας τῶν ἀγγέλων, ὅτι ἐν τῇ α' ἡμέρᾳ, καὶ οὗτοι ἐκτίσθησαν, ὅταν ὁ οὐρανός, καὶ ἡ γῆ, καὶ τὸ φῶς. Ταῦτα δὲ λέγει, φέρων ἀπόδειξιν τὸ παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἰωβ εἰρημένον, ὅτι ὅτε ἐποίησας τὸ φῶς, πάντες οἱ ἄγγελοι ἤνεσάν με· καὶ ὅτι εἰ πρὸ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς ἐκτίσθησαν, καθὼς τινες εἶπον, οὐκ ἂν ἐν ἀρχῇ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ποιῆσαι τὸν Θεὸν διαρρητρᾶτο· *Hoc autem nosse oportet, sanctum Epiphanium libro II Panariorum, hæc de angelorum creatione asserere, ipsos prima die creatos esse, cum cælum et terra et lumen conderentur. Istæc vero probat ex his verbis Dei Jobum sic alloquentis : « Quando lumen edebam, omnes angeli me laudabant. » Si ante cælum terramque facti essent, ut*

PATROL. GR. XCIV.

et in theologia præstantissimus vir Dionysius Areopagita ait ⁵³, theologia omnis, hoc est Scriptura sacra, cælestes substantias novem recensuit. Has divinus ille sacrarum magister in tres ordines distinxit, quorum primum illum esse dicit, qui Deum semper circumstat, quemque proxime, nulloque medio ei coherere traditum est : nempe senis alis instructorum Seraphim, oculis plenorum Cherubim, ac sanctissimorum Thronorum ; secundum, Dominationum, Virtutum, et Potestatum ; tertium denique ac postremum, Principatum, Archangelorum, ac Angelorum.

158 Angeli quando creati. — Et quidem nonnulli eos ante alias res conditas factos esse dicunt ; quemadmodum his verbis testatur Gregorius Theologus : « Primum angelicas et cælestes virtutes cogitat, ac cogitatio illa opus exstitit ⁵⁴. » Alii post primum cælum conditum eos creatos malunt. Quod enim ante hominis formationem, apud omnes constat. Ego vero in Gregorii Theologi sententiam manibus ac pedibus eo. Decebat enim primum creari intelligentem naturam, deinde sensibilem, atque ita denum hominem ex utraque constantem.

Creatores angeli non sunt, contra Gnosticos. — Quotquot autem sunt, qui substantiam ullam, quancunque tandem illa sit, ab angelis creatam esse contendunt, horum ore diabolus loquitur. Cum enim creaturæ sint, rerum minime conditores sunt. Universorum vero opifex, provisorque, ac conservator Deus est ; qui solus increatus existens, in Patre, et Filio et Spiritu sancto laudatur ac glorificatur.

CAP. IV.

De diabolo et dæmonibus.

Dæmones ex ordine angelorum infimo. Malum et tenebræ privationes, contra Manichæos. — Ex his

quidam dixerant, nunquam Scriptura testaretur in principio Deum fecisse cælum et terram. Ita quidem Epiphanius disputat hæc. 65, n. 4 et 5, cui Theodoretus astipulatur, quæst. 3 in Gen. Basilii vero hom. 4 *Hex.* et Chrysostomus, hom. 2 in Gen. ; tum etiam Joannes Seyth. in cap. 5 *De div. nom.* pro altera militant, quam propter Nazianzeni sui auctoritatem Noster amplexus est. Quanquam Gennadius CP. in catenis mss. in Genesim, hæc ex Platonis commentis derivatam asserit. Πλάτωνος ἐμοὶ δοκεῖ τοῖς μύθοις ἐξακολουθήσαντας, ὅς πρὸ σβύτερων τῶν αἰσθητῶν εἶναι φησὶ τὰ νοητὰ καὶ λογικὰ, τοσοῦτον ὅσον ἐστὶν αὐτῶν τιμώτερον, ut videatur fabulas Platonis secuti sunt, qui intelligibilia et rationalia antiquiora sensibilibus esse ait, quanto iisdem præstantiora sunt. Nonnulla subdit auctor adversus priscos hæreticos, qui mundum ab angelis factum fuisse effutierunt.

(54) *Πρωτοστάτης.* *Terrestris ordinis princeps.* Nyssenum Noster exscribit, in Catechesi docentem, diabolum ejusque socios ex illis angelis fuisse, quibus inferioris orbis cura mandata erat. Hæc veterum conjectatio fuit, puta Athenagoræ, Methodii, quibus Chrysostomus, hom. 4 in Epist.

angelicis virtutibus, terrestris ordinis princeps, cui custodiendae terræ cura a Deo commissa fuerat, non natura malus conditus, sed cum bonus esset, bonique causa factus esset, atque ejusmodi, ut ne minimum malitiæ vestigium ex Creatore in eo exstaret, splendorem illum ac honorem, quem Creatoris beneficio consecutus erat, non ferens, libera voluntate, ex eo quod naturæ consentaneum est, in id quod est contra naturam, immutatus est, atque adversus **159** opificem suum Deum rebellionis ergo se exultit, ac prius a bono discedens, malus evasit ⁸⁷. Neque enim quidquam aliud malum est, nisi boni privatio; haud secus ac tenebræ nihil aliud sunt nisi luminis absentia. Bonum quippe, spirituale lumen est: velut e contra, malum, spirituales tenebræ. Lux ergo a Creatore conditus, bonusque factus (vidit enim *Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona* ⁸⁸), libera voluntate tenebræ factus est. Una porro cum ipso avulsa est, sequæ ruinæ ejus comitem adjunxit, innumerabilis subsectorum ipsi angelorum multitudo. Cum itaque propria mali facti sunt, suapte sponte a bono ad

Α φυλακὴν ἐχειρίσθεις παρὰ Θεοῦ, οὐ φῶσει πονηρὸς γεγωνὼς, ἀλλὰ ἀγαθὸς ὢν, καὶ ἐπ' ἀγαθῷ γενόμενος, καὶ μηδ' ὧλως ἐν ἑαυτῷ παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ κακίας ἐσχληκῶς ἔχνος, μὴ ἐνέγκας τόν τε φωτισμόν, τὴν τιμὴν, ἣν αὐτῷ ὁ Δημιουργὸς ἰδωρῆσατο", αὐτεξουσίῃ προαιρείσει ἐτράπη ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἶς τὸ παρὰ φύσιν, καὶ ἐπήρθη (55) κατὰ τοῦ πεποιηκότος αὐτὸ Θεοῦ, ἀντάραι αὐτῷ βουλευθεῖς· καὶ πρῶτος ἀποστάς τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ κακῷ ἐγένετο. Οὐδὲ γὰρ ἕτερόν ἐστι τὸ κακὸν, εἰ μὴ τοῦ ἀγαθοῦ στέρησις· ὥσπερ καὶ τὸ σκότος φωτὸς ἐστὶ στέρησις· τὸ γὰρ ἀγαθὸν φῶς ἐστὶ νοητὸν· ὁμοίως καὶ τὸ κακὸν, σκότος ἐστὶ νοητὸν. Φῶς οὖν κτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ ἀγαθὸς γεγωνὼς· καὶ γὰρ εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν· αὐτεξουσίῃ θελήματι σκότος ἐγένετο. Συνανεπάσθη δὲ, καὶ ἠκολούθησεν αὐτῷ, καὶ συνέπεσε πλῆθος ἀπειρον τῶν ὑπ' αὐτῷ τεταγμένων ἀγγέλων. Τῆς αὐτῆς τοιγαροῦν (56) φύσεως τοὶς ἀγγέλοις ὑπάρχοντες, κακοὶ γέγοναν· τὴν προαίρεσιν ἔκουσιν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ πρὸς τὸ κακὸν ἐκκλιναντες.

⁸⁷ Greg. Nyss. Orat. catech. cap. 6. ⁸⁸ Gen. 1, 31. ⁸⁹ Quæst. ad Antioch. quæst. 10.

VARIÆ LECTIONES.

■ R. 1986 έχάρισατο.

NOTÆ.

ad Ephes. assentitur : quinimo addit illum, etiam post rebellionem, μη μεταπεισθέναι τῇ ἀρχῇ; , principatu eorum quæ sub cælo sunt, non excidisse. Paulum quippe eum vocare *Principem potestatis æris hujus*. Sic censet Theodoretus in hunc Apostoli locum, et in *Epitome divin. dogm.*; itemque Scythopol. in cap. 2 *Be cæl. hier.* Cyrillus Hieros. archangelum eum fuisse putat. Athanasius, epist. ad Serap. quem Cyrillus alter secutus est lib. 1 *Glaphyr.* ex summo Cherubinorum gradu lapsum asserit, propter Ezechielis prophetiam, quæ juxta omnium fere Patrum consensum, sub nomine regis Tyrii diaboli casus enarratur. Illic siquidem semel iterumque appellatur *Cherub extensus*. Huc spectat Nazianzenus videtur in carminibus, ubi eum vocat πρώτιστον ἐκασφόν. *Primum omnium Luciferum in sublime elatum*. Ad his non valde discrepat sanctus Thomas, ubi docet illum apostatam e supremo ordine, Seraphinorum nempe, cecidisse, plures vero ex aliis ordinibus secum traxisse.

· 55) Καὶ ἐξήρθη. Atque adversus opificem suum. Veteres illos omittit qui stupri crimen demonibus ipsis impegnerunt. Irenæus, lib. iv, cap. 48, diabolum a Deo defecisse ait, ex quo zelavit plasma Deo (hominem puta), et inimicum illum: facere aggressus est. Hoc ipsum Gregorius Nyssenus approbat in Oratione catechetica. Auctor *Questionum* ad Antiochum, quæst. 40, commentum exsufflat quorundam, qui diabolum lapsum e cælis garriebant, quod adorare Adamum noluerat. Alterum scilicet paulo restitiorum exscribat, qui vulgo Anastasius nuncupatur. Quæstione porro 126 editionis Greiser, hujus fabulæ auctores fuisse dicuntur cum Græci, tum Arabes. Enimvero Mohammedes, sur. 2, idem scribit; quod eum a Judæis accepsisse Ludovicus Maraccius probat in suis ad hunc Alcoram locum adnotationibus. Noster docet diabolum insurrexisse contra Deum, quod ex communiori Patrum sententia intelligendum venit, ut ille vo-

luerit esse similis Altissimo. Nam in hunc sensum Cap. xiv Isaia allegorice interpretantur. *Quocirca Cyrillus Alex. : Εφαντάζη, inquit, δὸν αἰσθαι τὸ ποιηθῆν εἰς τὸν τοῦ Ποιήσαντος ἀναβῆναι φῶσιν. In animum induxit rem creatam ad Conditoris naturam ereli posse. Speravit (inquit Theologus carm. De substantia) μετ' αὐτόν Θεοῦ βασιλεύματι τιμῇ, magni Dei regis honores; sed cum Deus fieri vellet, totus est in tenebras conversus, ὅλον σκότος ἀντὶ Θεοῦ. Sic quoque Damascenus Dialogo contra Manichæos, Libere diabolus immutatus est, inquit, quippe qui rem magnam concupivit: at non recte; μέγα γὰρ τὸ εἶναι Θεόν· nam magna res est Deum esse: mala vero illi qui Deus non sit, ingratum esse Conditori, et ultra naturæ suæ terminos extolli, καὶ θέλει εἶναι δὲ γενισθαι ἀδύνατον, relleque id esse, quod fieri possibile non sit. Ceterum sanctus Thomas negat diabolum omnigenam similitudinem Dei affectasse, quam certo nosset obtineri non posse: noluit igitur supremo rerum Domino obediendo subisci.*

Quae subiungit auctor de dæmonum natura, Manichæus recta ferunt, affirmantes diabolum esse pessimum materiæ genium, summum malum, malorum omnium causam, tenebras subsistentes et æternas, qui ex sese dæmones, seu virtutis proprias, emiserit, quibus Deum, sive summum bonum, lacessere. Hos Dionysiasier egregie confutat cap. 4 *De divin. nom.*, ex quo hæc omnia mutuatum esse Vasmacentum arbitror, quibus plura reperies in *Dialogo contra Manichæos*.

(56) *Τῆς αὐτῆς τοιγαροῦν. Cum itaque ejusdem naturæ sint ac angeli. Hoc ex mox dictis consequitur, asseriturque a probatoriis Ecclesiae magistris. Justiores vero Martyr. Athenagoras, alique vetustiores, ut erat Platonice sectæ placitis imbuti, definiunt dæmones, nedum angelos illos esse, quos cum filiius hominum consuetudinem stupri habuisse arbitrabantur, sed etiam animas gigantum illorum qui ex eis procreati*

Οὐκ ἔχουσιν ταῖνυν ἐξουσίαν κατὰ τινος, οὐδὲ ἰσχύον, εἰ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ οἰκονομικῶς συγχωροῦμενοι, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰωβ, καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν χοίρων ἐν τῇ Εὐαγγελίῳ γέγραπται. Παραχωρήσεως δὲ Θεοῦ γινομένης, καὶ ἰσχύουσι, καὶ μεταβάλλονται, καὶ μετασχηματίζονται, εἰς οἷον θέλουσι σχῆμα κατὰ φαντασίαν.

Καὶ τὰ μὲν μέλλοντα, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ οἱ δαίμονες οἶδασιν· ὁμῶς προλέγουσιν· οἱ μὲν ἄγγελοι, τοῦ Θεοῦ αὐτοῖς ἀποκαλύπτοντος, καὶ προλέγειν κελεύοντος· ὅθεν ὅσα λέγουσι, γίνονται. Προλέγουσι δὲ καὶ οἱ δαίμονες, ποτὲ μὲν τὰ μακρὰν γινόμενα βλέποντες, ποτὲ δὲ στοχαζόμενοι· ὅθεν καὶ τὰ πολλὰ ψεύδονται, οἷς οὐ δεῖ πιστεῖν, κἄν ἀληθεύωσι πολλάκις, οἷῳ τρόπῳ εἰρήκαμεν. Οἶδασι δὲ καὶ τὰς Γραφάς.

Πᾶσα οὖν κακία ἐξ αὐτῶν ἐπενοήθη, καὶ τὰ ἀκαθάρτα πάθη· καὶ προσβάλλειν μὲν τῷ ἀνθρώπῳ συνεχωρήσαν, βιάζεσθαι δὲ τινα οὐκ ἰσχύουσιν· ἐν ἡμῖν γάρ ἐστι δέξασθαι τὴν προσβολήν, καὶ μὴ δέξασθαι· διὸ τῷ διαβόλῳ, καὶ τοῖς δαίμοσιν αὐτοῦ ἡτοίμασται (57) τὸ πῦρ τὸ ἀσβεστον, καὶ ἡ κόλασις αἰώνιος, καὶ τοῖς ἐπομένους αὐτοῦ. Inextinguibilis ignis paratus est, ac supplicium æternum⁶²; illisque item qui ipsum ducem sequuntur.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ὅπερ ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις ὁ θάνατος, τοῦτο τοῖς ἀγγέλοις ἡ ἐκπτώσις. Μετὰ γὰρ τὴν ἐκπτώσιν, οὐκ ἔστιν αὐτοῖς μετάνοια, ὥστερ οὐδὲ τοῖς ἀνθρώποις μετὰ τὸν θάνατον.

⁶⁰ Job i. 12. ⁶¹ Marc. v. 13. ⁶² Vide Jambl. De myst. sect. 4, cap. 11. ⁶³ Matth. xxv. 41. ⁶⁴ Nemes. De nat. hom. c. 1.

NOTÆ.

sunt: utrosque vero sordidis corporibus aeris vestiti, essequæ ad omnigenas sensuum voluptates proclives. Homilias quasdam Chrysostomus habuit adversus eos, qui, ut ante Tertullianus, ex gentiliū opinione tenebant, animas eorum qui crudeli morte perierant, in dæmones evadere. Sed et Patres aliquando asserunt dæmones nidores victimarum quæ sibi offerebantur ligurire, ac si iis pascerentur, necnon impuris affectionibus delectari. Sic Theologus, orat. 19 et 38; sic Chrysostomus, orat. 2 in S. Babylon; sic Basilius in cap. 1 Isaïæ: Δαίμονι μὲν γὰρ διὰ τὸ φιλεῖν καὶ ἐμπαθεῖν, inquit, αἱ θυσιæ φέρουσι τινα ἥδονην καὶ χρεῖαν· Dæmonibus enim, quod appetentes sunt voluptatum, pessimisque tangantur affectibus, istiusmodi victimæ nonnihil afferunt voluptatis et utilitatis, harum dum incenduntur suffiu, necnon exhalatione adusti sanguinis, qui subtili ejusmodi extenuatione, εἰς συστάσιν αὐτῶν ἀναλαμβάνουμένου, ad eorum consistentiam absumitur. Ὅλοι γὰρ οἱ δῶν τρέφονται τοῖς ἀνθρώποις· Toti enim per totam vaporibus aluntur. Idem repetit in cap. 10. Quæcirca Græci recentiores dæmones corporibus, tenuibus quidem, sed obscenis sordisque obsitis propter ipsorum peccatum tenent, ut vim ignis æternum experiantur. Hoc Ecclesiæ suæ veluti nomine testatur est Marcus Ephesus in oratione 2, quam Ferrariæ ad concilium habuit: Τοὺς δαίμονας δὲ verba sunt Eugenici) ἡμεῖς οὐκ ἀπολήψεσθαι μέλ-

Nihil dæmones possunt nisi Deo permittente. — Quocirca nullam adversus quemquam potestatem habent, nisi quæ ipsis a Deo certis de causis concedatur; quemadmodum accidit in Job⁶⁰, et porcis illis de quibus in Evangelio fit mentio⁶¹. Potestate autem sibi a Deo facta, viribus valent, immutanturque, et transformando se quamlibet voluerint speciem obijciunt.

Quo pacto angeli prædicunt futura. — Ac quidem futura, nec angeli Dei noverunt, nec dæmones; tamen prædicunt: angeli nempe, Deo ipsis detegente ac prænuntiare mandante. Quo fit ut quæ ab ipsis prædicuntur, omnia eveniant. Quin et dæmones quoque prædicunt; interdum scilicet, quia ea quæ procul geruntur, cernunt; interdum sola conjectatione: unde et sæpe mentiuntur, nec fides illis est adhibenda, etiamsi, eo quo diximus modo, sæpe vera dicant. Quin Scripturas quoque intelligunt.

Homini vim inferre non possunt. — Nulla porro malitia, nullus impurus affectus est, qui ab ipsis excogitatus non sit. Quamvis autem hominum suggestionibus pulsare ipsis permissum sit, nemini tamen vim inferre possunt (in nobis enim situm est suggestionem, aut admittere, aut non admittere⁶²), ob idque diabolo et angelis 160 ejus

Quod mors homini, hoc angelo lapsus. — Scien- dum autem illud hominibus mortem præstare, quod lapsus angelis. Post lapsum enim nulla ipsis pœnitentia est, uti nec hominibus post mortem⁶³.

lein σώματά τινα, ἀερίᾳ φανεν, ἢ πύρινα, ἢ ἐπι- τηδεότεροι ὡσιν εἰς τὰς βασάνους, ἀλλ' ἔχειν αὐτὰ μετὰ τὴν πτώσιν ἐκείνην, καὶ τὴν εἰς τὸν σωματικὸν τοῦτον κίσμον προσπάθειαν· καθάπερ καὶ ὁ Ἀδὰμ μετὰ τὴν παράθασιν τοὺς δερματικούς χιτῶνας ἐν- δεδύσθαι λέγεται, τὴν πυχυτέραν σάρκα, καὶ θνητὴν, καὶ ἀντίτυπον· καὶ τοῦτο γὰρ οὐκ ἂν αὐτῶν εἴποιμεν, ἀλλὰ τοῦ μεγάλου Πατρὸς ἡμῶν Βασιλεῖου λέξασιν αὐταῖς εἰπόμενον· ἐν τοῖς εἰς τὸν Ἰσραὴλ ἐξηγητικοῖς ἀκούσαντες· Dæmones porro corpora quædam, seu aerea, seu ignea non aiunt recepturos, ut crucia- bus tolerandis evadant aptiores, quin potius, ea ha- bere ex quo ceciderunt, atque adeo affectionem im- modicam erga corporalem hunc mundum. Quemad- modum scilicet Adamus quoque post defectionem pellinas tunicas induisse dicitur, crassiorem utique carnem, mortalem, et solidam. Atqui hæc a nobis non diximus, sed cum verbis expressis ea acceperim- us a magno Patre nostro Basilio in ejus Commen- tariis in Isaïam. Hic quem Marcus citat Basili- locus, non occurrit in editis. Quinimo in cap. iii Isaïæ, licet eos rerum materialium desideris affixos et intabescentes esse pergat dicere, corporibus eos vacare ibidem discrete asserit, ἀσώματοι μὲν εἰσιν. (57) Ἠτοίμασται. Inextinguibilis ignis paratus est. Quæ fuerit mens Damasceni de hujus ignis natura dicemus in alio loco. Quidque Patres ea co- re docuerint, excutimus ad caput postremum lib. iv.

CAP. V.

De visibili creatura.

Ipsē Deus noster, qui trinus unusque celebratur, *cælum fecit et terram et omnia quæ in eis sunt*⁶⁵: cuncta nimirum ex nihilo produciens; partim quidem ex non subjecta materia, ut cælum, terram, aerem, ignem, aquam; partim ex hisce ab eo creatis elementis, velut animantia, stirpes, semina. Hæc enim ex terra et aqua, aere et igne Creatoris jussu condita sunt.

CAP. VI.

De cælo.

Cælum est visibilium invisibiliumque rerum ambitus. Illius enim amplexu, tum intellectuales virtutes, tum omnia sensibilia clauduntur et circumscribuntur. Solum autem supremum Numen circumscriptionis expers est, omnia implens, omnia complectens, omnia circumscribens, utpote omnia exsuperans, omniumque auctor existens.

De natura cæli opiniones. — Quoniam igitur cælum Scriptura dicit, et cælum cæli⁶⁶, et cælos cælorum⁶⁷, seque Paulus ait esse raptum usque ad tertium cælum⁶⁸⁻⁶⁹; dicimus, nos in universi creatione cælum illud fuisse conditum accepisse, quod externi philosophi, Moysis sibi placita vindicantes, orbem non stellatum vocant. Præterea firmamentum Deus cælum appellavit⁷⁰, quod in medio aquarum fieri jussit; atque ita collocavit, ut aquas quæ sunt supra firmamentum, ab iis quæ sunt sub firmamento, divideret. Hujus porro naturam divinus Basilus⁷¹, instar fumi tenuem ac subtilem esse ait, ex Scriptura divina edoctus⁷². Alii autem aqueum, ut, quod in medio aquarum posita sit: alii ex quatuor elementis conflatum docent: alii denique quintum quoddam corpus, diversum ab his quatuor⁷³.

Cælum figuræ sphericæ. — Porro quidam cælum

⁶⁵ Psal. cxlv, 6. ⁶⁶ Psal. cxiii, 16. ⁶⁷ Psal. cxlviii, 4. ⁶⁸⁻⁶⁹ II Cor. xv, 2. ⁷⁰ Gen. i, 8. ⁷¹ Hom. I in Hexæmeron. ⁷² Isa. xl, 22. ⁷³ Basil. loc. cit.

NOTÆ.

(58) *Ἐὰς τὸν τοῦν.* Quoniam igitur cælum, etc. Tres tantum cælos esse, aerem scilicet, firmamentum, et spheram in qua nulla sunt astra, hic inculcat Damascenus. Nam cavebant Patres ne cælorum numerum augendo, quoquo modo Gnosticis faverent, quorum alii septem cælos a totidem virtutibus conditos, alii plures, alii 565 numerabant, Quamobrem Chrysostomus hom. 4 in Genesim, unum tantum cælum ponit; duos Theodoretus, quorum alterum ab initio cum terra productum fuerit, alterum post divisionem aquarum ab aquis, quod firmamentum appellatur. Basilus vero tres esse probat hom. 3 in Hexæm. ob raptum Pauli in tertium cælum.

(59) *Ἄλλοι δὲ πέμπτον σῶμα.* Alii denique quintum corpus. Illi sunt Peripatetici, qui cælestes orbis a corruptione immunes censuerunt, nihilque adeo commune habere cum quatuor elementis. Aristoteles, inquit Nemesius, cap. 5, quintum corpus inducit, cæleste et volubile, quod cælum e quatuor elementis conflatum esse nolit. Appellat autem

A

ΚΕΦΑΛ. Ε' [10].

Περὶ κτίσεως ὁρατῆς.

Αὐτὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἐν τριᾷδι καὶ μονάδι δοξολογούμενος, ἐποίησε τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν τὰ σύμπαντα· τὰ μὲν, οὐκ ἐκ προϋποκειμένης ὕλης· οἷον οὐρανὸν, γῆν, ἀέρα, πῦρ, ὕδωρ· τὰ δὲ, ἐκ τούτων τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγονότων· οἷον, ζῶα, φυτὰ, σπέρματα. Ταῦτα γὰρ ἐκ γῆς, καὶ ὕδατος, ἀέρος τε, καὶ πυρὸς, τῷ τοῦ Δημιουργοῦ προστάγματι γέγονασιν.

ΚΕΦΑΛ. Γ' [K].

Περὶ οὐρανοῦ.

Οὐρανὸς ἐστὶ περὶ ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων κτισμάτων. Ἐνθὺς γὰρ αὐτοῦ αἱ τε νοεραὶ τῶν ἀγγέλων δυνάμεις, καὶ πάντα τὰ αἰσθητὰ περιχλίσονται καὶ περιορίζονται. Μόνον δὲ τὸ Θεῖον ἀπερίγραπτόν ἐστι, πάντα πληροῦν, καὶ πάντα περιέχον, καὶ πάντα περιορίζον, ὥς ὑπὲρ πάντα ὄν, καὶ πάντα δημιουργῆσαν.

Ἐπεὶ τοίνυν (58) οὐρανὸν ἡ Γραφὴ φησι, καὶ οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐρανοὺς οὐρανῶν, καὶ ἑως τρίτου οὐρανοῦ ὁ μακάριος Παῦλος ἠρπάχθαι φησὶ, λέγομεν, ὅτι ἐν τῇ τοῦ παντὸς κοσμογενεῇ, οὐρανοῦ ποίησιν παρέλάβομεν, ὃν οἱ ἔξω σοφοὶ ἀναστρον σφαῖραν φασί, τὰ Μωϋσέως σφετεριστάμενοι δόγματα. Ἐτι δὲ καὶ τὸ στερέωμα ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς οὐρανὸν, ὃν ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος γενέσθαι προσέταξεν, τάξας αὐτὸν διαχωρίζειν ἀναμέσον τοῦ ὕδατος, τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀναμέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ὑποκάτω τοῦ στερεώματος. Τούτου τὴν φύσιν ὁ Θεὸς Βασίλειος λεπτῇ φησιν, ὥς αἱ καπνὸν, ἐκ τῆς θείας μεμυημένος Γραφῆς. Ἐτεροὶ δὲ ὕδατῶδη, ὥς ἐν μέσῳ ὕδατων γενομένην· ἄλλοι ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων· ἄλλοι πέμπτον σῶμα (59), καὶ ἕτερον παρὰ τὰ τέσσαρα.

Τινὲς μὲν οὖν ἐδόξασαν (60) ἐν κύκλῳ τὸ πᾶν περι-

volubile quintum illud corpus, quod in orbem circum terram feratur, τοῦ Πλάτωνος διαβρῆδην φάσκοντος ἐκ πυρὸς καὶ γῆς αὐτὸν συνεστάναι, cum Plato dicat ex igne et terra cælum constare. Paucis explicat Emesæ episcopus quid philosophum moverit, ut quintum hoc corporis genus induceret; eo quod nempe elementa sursum deorsumque moveri apta nata sint, cælum vero et sidera orbico motu cecantur. Aristotelis sententia cætenus Patribus displicuit, quatenus quintum istud elementum loco corporis esse Deo censeret: verum semoto errore S. Thomas contendit cælestia corpora alterius esse naturæ ab iis quæ ex quatuor elementis concreta sunt. Neutri parti favere se testatur Nyssenus libro in Hexæm., uti nec Damascenus.

(60) *Τινὲς μὲν οὖν ἐδόξασαν.* Porro quidam cælum, etc. Systema mundi, ut ab Aristotele et Ptolemæo traditum fuit, Noster primum explicat, tum deinde opinionem gravissimorum auctorum illud explodentium. In his primas apud Græcos tenet Chrysostomus, qui mundum hemispherii

ἔχειν τὸν οὐρανὸν, σφαιροειδῆ τε ὑπάρχειν, καὶ πανταχόθεν τὸ ἀνώτατον μέρος αὐτὸν εἶναι· τὸ δὲ μεσαίτατον τοῦ περιεχομένου ὑπ' αὐτοῦ τόπου εἶναι κατώτερον μέρος· καὶ τὰ μὲν κοῦφα καὶ ἐλαφρὰ τῶν σωματίων, τὴν ἄνω τάξιν λαβεῖν παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ· τὰ δὲ βαρέα καὶ κατωφερῆ, τὴν κατωτέραν χώραν, ἥτις ἐστὶν ἡ μέση. Ἔστι μὲν οὖν κουφότερον καὶ ἀνωφερέστερον στοιχεῖον τὸ πῦρ, ὅπερ δὴ μετὰ τὸν οὐρανὸν εὐθέως τετάχθαι φασί· τοῦτο δὲ λέγουσι τὸν αἰθέρα, μεθ' ὃν κατώτερον τὸν ἀέρα. Τὴν δὲ γῆν καὶ τὸ ὕδωρ, ὡς βαρύτερα καὶ κατωφερέστερα, ἐν τῷ μεσαίτατῳ κρεμάσθαι· ὡς εἶναι ἐξ ἐναντίας, κάτω μὲν, τὴν γῆν καὶ τὸ ὕδωρ· τὸ δὲ ὕδωρ κουφότερον τῆς γῆς, ὅθεν εὐκίνητοτερον αὐτῆς ὑπάρχει· ἄνωθεν δὲ πανταχόθεν, ὡς περιβάλοιον, κύκλῳ τὸν ἀέρα, καὶ περὶ τὸν ἀέρα πανταχόθεν, τὸν αἰθέρα· ἔξωθεν δὲ πάντων κύκλῳ, τὸν οὐρανόν.

Κυκλικῶς δὲ φασὶ κινεῖσθαι τὸν οὐρανόν, καὶ συμφύγειν τὰ ἐντὸς, καὶ οὕτω μένειν πάγια καὶ ἀδιάπτωτα.

Ἐπεὶ δὲ ζώνας φασὶ τοῦ οὐρανοῦ, μίαν τῆς ἐτέρας ὑψηλοτέραν· λέγουσι δὲ αὐτὸν λεπτοτάτης φύσεως ὡσεὶ καπνὸν, καὶ καθ' ἑκάστην ζώνην εἶναι ἓνα τῶν πλανητῶν. Ἐπεὶ γὰρ πλανήτας εἶναι ἔφησαν, Ἥλιον, Σελήνην, Δία, Ἑρμῆν, Ἄρεα, Ἀφροδίτην, καὶ Κρόνον. Ἀφροδίτην δὲ φασὶ τὸν ποτὲ μὲν Ἑωσφόρον, ποτὲ δὲ Ἑσπερον γινόμενον. Πλανήτας δὲ τούτους, ἐκάλεσαν, ὅτι περ ἐναντίως τοῦ οὐρανοῦ ποιοῦνται τὴν κίνησιν· τοῦ γὰρ οὐρανοῦ, καὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων ἐξ ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμᾶς κινουμένων, οὗτοι μόνοι ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ ἀνατολᾶς τὴν κίνησιν ἔχουσι. Καὶ τοῦτο γνωστέμεθα ἐκ τῆς σελήνης, μικρὸν καθ' ἑσπέραν ἀναποδίζουσας.

Ἵσοι τοίνυν ἔφησαν σφαιροειδῆ εἶναι τὸν οὐρανόν, ἴσον λέγουσιν ἀφίστασθαι αὐτὸν καὶ ἀπείχειν τῆς γῆς, ἄνωθεν τε, καὶ ἐκ πλαγίων, καὶ κάτωθεν. Κάτωθεν ἐκ, καὶ ἐκ πλαγίων φημί, ὅσον πρὸς τὴν ἡμετέραν

⁷⁸ Basil. hom. 3 in Hexaem.

⁸ Editio Verson. et 5 cod. ἔφασαν.

VARIAE LECTIONES.

NOTÆ.

figura constare affirmavit, ut cælum orbico motu non moveatur, et admodum fornicis terram operiat; tanquam in infima parte rerum sita sit, veluti sex aut subedimentum. Atqui hoc infert ex illo loco Epistolæ ad Hebræos, cap. viii, 2., ubi cælum vocatur *tabernaculum* quod fecit Dominus. Ubi sunt illi qui volvi cælum asserunt? inquit: Ποῦ εἰσὶν οἱ σφαιροειδῆς εἶναι αὐτὸν ἀποφαινόμενοι; ubi illi qui ipsum rotundæ figuræ esse pronuntiant? utraque ista hic sublata sunt. Hanc sententiam Procopius Gazæus iisdem verbis propugnat in cap. i Genes., sed et imitatur Severianum Gabalitani, qui orat. 3 *De opif. mundi*, ubi Isaïæ e. xi verba hæc secundum LXX Interpretes affert: Ὁ στήσας οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, καὶ διατείνας αὐτὸν ὡς σκηνὴν. Qui statuit cælum ut fornicem, et extendit ipsum velut tabernaculum. Quibus hæc

A mundum universum cingere, **161** rotundæque figuræ esse, ac supremam undique mundi partem obtinere censuerunt: centrum autem totius illius quod complectitur spatii infimam mundi partem esse; ac levia quidem motuique facilia corpora sublimem a Creatore sedem accepisse; gravia autem ac deorsum vergentia, inferiorem regionem, quæ media est. Ignis porro levissimum est elementum, quem proinde post cælum locatum esse aiunt, ætheremque appellant; post hunc, in inferiori loco aerem. Terram autem et aquam, ut graviora et depressiora corpora, in medietate pendere; ita ut e contra, deorsum terra sit et aqua (aqua porro terram levitate superat, ob idque facilius quam illa movetur), sursum autem in orbem, velut integumentum quoddam, aer, ac undecumque circa aerem, æther, tumque extra hæc omnia, cælum expansum in orbem.

Cæli motus orbicus. — Orbico autem motu cælum volvi docent, et ea quæ intra sunt amplecti, ut firma, nec decidua maneant.

Planetæ septem, eorumque orbes. — Ad hæc ⁷⁹ septem cæli orbes esse dicunt, quorum alius alio sublimior sit. Quin etiam subtilissimæ cujusdam substantiæ, fumi instar, illos esse astruunt; singulosque in singulis orbibus planetas sedem habere. Septem siquidem planetas esse dixerunt, Solem, Lunam, Jovem, Mercurium, Martem, Venerem, Saturnum. Venefem autem illum, modo Luciferum, modo Vesperum vocant. Eos vero planetas ob eam causam appellant, quod contra ac cælum moveantur. Nam, cum cælum et stellæ reliquæ ab ortu ad occasum motum habeant, hi soli ab occasu ad ortum feruntur. Id quod eo facile dignoscitur, quia luna singulo quoque vespere aliquantum retrograditur.

Mundi partes superiores et infimæ. — Omnes itaque que rotundum cælum esse censuerunt, æquo intervallo ipsum, tam a superioribus, quam ab obliquis et inferioribus partibus terra abesse ac

D alia psalmi xviii, subiungit, a summo cælo egressio ejus; quorum similia sunt, quibus Christus ait Matth. xxiv: *Et congregabunt electos ejus a summo cælorum usque ad terminos eorum.* Unde sic assumit: *El σφαῖρά ἐστιν, ἄκρα οὐκ ἔχει.* Τὸ γὰρ πανταχόθεν περιφερὲς οὐκ ἔχει ἄκρον. Quod si orbis est, extrema non habet. Nam quod undique rotundum est, id nullum terminum habuerit. His Cosmas Indicopleusta succenturiatur, cujus opus nuper evulgavit vir eximie eruditionis R. P. D. Bernardus Montefalconius, cum variis figuris, quibus priscum illud universi systema representatur. Hoc tamen deriserat Hieronymus, in cap. xi Isaïæ. Basilii quoque, hom. 3 in *Hexaem.* ultro concedit terram cælumque rotunda esse, et cælum orbico motu volvi. Hunc et Maximus in tabulis sequitur; quibus Noster dissensus non est.

distare astruunt. Ab inferioribus autem obli-
quisque partibus dico, quantum ad sensus nostri
judicium attinet. Nam alioqui, ut ex dictis sequi-
tur, cælum undique superiorem locum, terra in-
feriorem obtinet. Aiunt insuper cælum orbicula-
tim terram cingere, secumque rapidissimo motu
solem, ac lunam, et stellas circumferre; cumque
sol supra terram est, illic diem esse; cum vero
sub terra, noctem. Rursusque, cum sub terra
sol subierit, hic noctem, illic diem esse.

*Cælum quibus probari videntur non esse unde-
quaque rotundum.* — Alii dimidia tantum parte
sphaericæ figuræ cælum esse sibi finxerunt, his
diviniloqui Davidis verbis **162** in eam opinionem
adducti: *Extendens cælum sicut pellem* ⁷⁵; quo qui-
dem vocabulo tentorium significatur; beati item
Isaïæ: *Qui statuit cælum velut fornix* ⁷⁶. Tum
etiam quia, cum sol et luna et stellæ occidunt,
terram ab occasu aquilonem versus in orbem per-
agant, atque ita rursus ad ortum veniunt ⁷⁷.
Cæterum quoquo modo hæc se habeant, omnia
divino jussu facta et stabilita sunt, divinamque
voluntatem et consilium pro firmissimo funda-
mento habent. *Nam ipse dixit, et facta sunt: ipse
mandavit et creata sunt. Statuit ea in æternum et in sæ-
culum sæculi, præceptum posuit, et non præteribit* ⁷⁸.

Cæli tres. — Itaque cælum cæli, primum illud
cælum est firmamento superius ⁷⁹. Ita duos jam
cælos habes: nam firmamentum quoque cæli no-
mine. Deus appellavit ⁸⁰. Deinde familiare est
Scripturæ aerem etiam cælum nuncupare; quod
videlicet sursum cernatur. Ait enim, *Benedicite,
omnes volucres cæli* ⁸¹, hoc est aeris. Aer quippe
avium regio est, non cælum. En cælos tres, quos
divinus dixit Apostolus ⁸². Quod si septem illos
orbes septem esse cælos interpretari libeat, nihil
hoc veram doctrinam labefactabit. Quin ex usu
quoque est Hebraicæ linguæ, cælum plurali nu-
mero cælos vocare. Ac proinde cælum cæli dicere
volens, *cælos cælorum* dixit; quo *cælum cæli* si-
gnificatur ⁸³, quod firmamento superius est, aquæ
item quæ super cælos sunt, sive aerem et firma-
mentum; vel septem firmamenti orbes, vel deni-
que ipsum firmamentum, quod de more Hebraicæ
linguæ cælorum nomine plurali voce nuncupatur
intelligit.

Cæli natura corruptibiles. — Jam vero, cum om-

A αἰσθησιν ἐπεὶ κατὰ τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον, παν-
ταχόθεν τὸν ἀνω τόπον ὁ οὐρανὸς ἐπέχει, καὶ ἡ γῆ
τὸν κάτω. Καὶ φασὶ τὸν οὐρανὸν σφαιροειδῶς κυ-
κλοῦν τὴν γῆν, καὶ συμπεριφέρειν τῇ δευτέρῃ κι-
νήσει αὐτοῦ, ἡλίον τε καὶ σελήνην, καὶ τοὺς ἀστé-
ρας, καὶ ὑπὲρ γῆν ὄντος ἡλίου, ἡμέραν γίνεσθαι
ἐνταῦθα· ὑπὸ δὲ τὴν γῆν, νύκτα. Ὑπὸ δὲ γῆν
κατιόντος ἡλίου, ἐνταῦθα μὲν νύκτα, ἐκεῖ δὲ ἡμέ-
ραν.

Ἐτεροι δὲ ἡμισφαίριον τὸν οὐρανὸν ἐφαντάσθη-
σαν, ἐκ τοῦ τὸν θεηγόρον Δαβὶδ λέγειν· Ὁ ἐκτείνων
τὸν οὐρανὸν ὥσερ δέβριν, ὅπερ ὧλοι τὴν σκηνήν·
καὶ τὸν μακάριον Ἡσαΐαν· Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν
ὥς καμύραν. Καὶ οἱ δύνων, ὃ τε ἥλιος, καὶ ἡ σε-
λήνη, καὶ τὰ ἀστρα, κυκλοῖ τὴν γῆν ἀπὸ δύσεως
ἐπὶ βορρᾶν, καὶ οὕτω πάλιν ἐπὶ τὴν ἀνατολήν ἀφ-
ικνεῖται. Ὅμως, εἴτε οὕτως, εἴτε ἐκείνως, ἅπαντα
τῷ θεῷ προστάγματι γέγονέ τε, καὶ ἡδρασταί °,
καὶ τὸ θεῖον θέλημά τε καὶ βούλημα θεμέλιον
ἀσάλευτον κέκτηται. Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενή-
θησαν· αὐτὸς ἐνετελλάτο, καὶ ἐκτίσθησαν.
Ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὴν αἰῶνα, καὶ εἰς τὴν
αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ
παρελεύσεται.

* Ἔστι μὲν οὖν οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ, ὁ πρῶτος οὐ-
ρανὸς, ἐπάνω ὑπάρχων τοῦ στερεώματος. Ἰδοὺ δύο
οὐρανοί· καὶ τὸ στερέωμα γὰρ ἐκάλεσεν ὁ θεὸς
οὐρανόν. Σύνθεσις δὲ τῇ θεῇ Γραφῇ, καὶ τὸν ἀέρα
οὐρανὸν καλεῖν, διὰ τὸ ὁρᾶσθαι ἄνω. Εὐλόγεῖτε γὰρ,
φησὶ, πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ ἀέρος
λέγων. Ὁ ἀήρ γὰρ τῶν πετεινῶν ἐστὶ πορεῖα, καὶ
οὐχ ὁ οὐρανός. Ἰδοὺ τρεῖς οὐρανοί, οὗς ὁ θεὸς ἐφη
Ἀπόστολος. Εἰ δὲ καὶ τὰς ἐπτὰ ζῶνας, ἐπταὶ οὐ-
ρανοὺς ἐκλαβεῖν θεολογίας, οὐδὲν τῷ λόγῳ τῆς
ἀληθείας λυμαινεται. Σύνθεσις δὲ καὶ τῇ Ἑβραϊδὶ
ᾠκῶν τὸν οὐρανὸν πληθυντικῶς καλεῖν οὐρανοὺς.
Οὐρανὸν οὖν οὐρανοῦ βουλομένη εἰπεῖν, οὐρανοὺς
οὐρανῶν ἐφησεν ὁ· ὅπερ δηλοῖ οὐρανὸν οὐρανοῦ, τὸν
ἐπάνω τοῦ στερεώματος, καὶ τὰ ὑδάτα δὲ τὰ ἐπάνω
τῶν οὐρανῶν, ἢ τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ στερεώματος ἢ
τῶν ἐπτα ζωνῶν τοῦ στερεώματος, ἢ τοῦ στερεώ-
ματος, τῇ συνθεσί τῆς Ἑβραϊδὸς πληθυντικῶς,
D οὐρανῶν, ὀνομαζομένον.

Πάντα μὲν οὖν (61) τὰ κατὰ γένεσιν ὑπόκειται

⁷⁵ Psal. ciii. 5. ⁷⁶ Isa. xi. 22. ⁷⁷ Chrysost. hom. 14 et 17, ad Hebr. ⁷⁸ Psal. cxlvi. 5, 6. ⁷⁹ Greg. Nyss. De opif. hom. ⁸⁰ Gen. i. 8. ⁸¹ Dan. iii. 89. ⁸² II Cor. xii. 2. ⁸³ Psal. cxlvi. 14.

VARIE LECTIONES.

° R. 2427 ὤρεται. P R. ἔφη.

NOTÆ.

(61) Πάντα μὲν οὖν. Jam vero omnia quæ ortum habuerunt, etc. Cælum corruptioni obnoxium esse negant Aristotelicæ sectæ patroni; quia qualitates illas non admittit, quibus cum elementa inter se pugnant. Irenæus vero, lib. iv. cap. 6. aliique Patres cælos esse corruptibiles asserunt, propter Scripturam dicentem, fore ut, cæli transeant, ut sicut vestimentum veterascant, ac pereant. Basiliius,

Hom. in Hexaem. eandem ac Noster rationem addit, cur cæli sint interituri. Τὰ ἀπὸ χρόνου ἀρξάμενα, πάσα ἀνάγκη καὶ ἐν χρόνῳ συντελεσθῆ-
ναι, inquit: Quæ a tempore initium habent, finem quoque habent prorsus necessum est. Nam si tem-
porale principium habent, de fine nunquam dubi-
tareris. Quocirca deridet mathematicos, quod post assiduas speculationes suas nihil de immutatione

φθορᾷ, κατὰ τὴν τῆς φύσεως ἀκολουθίαν, καὶ οἱ οὐρανοὶ χάριτι δὲ Θεοῦ συνέχονται τε καὶ συντηροῦνται. Μόνον δὲ τὸ θεῖον, ἀναρχόν τε φύσει, καὶ ἀτελευτήτον· διὸ καὶ εἰρηται· Ἄβροι ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμέμεις· ὁμῶς οὐκ εἰς τὸ παντελὲς ἀφανισθῆσονται οἱ οὐρανοί· Παλαιωθήσονται μὲν γάρ, καὶ ὥσπερ περιβόλαιον ἐλλιγῆσονται, καὶ ἀλλαγήσονται καὶ ἔσται οὐρανὸς καιρὸς, καὶ γῆ καιρῇ.

Πολλῶν δὲ τῶν μέτρων ὁ οὐρανὸς μέζων ὑπάρχει τῆς γῆς. Τὴν μέντοι οὐσίαν τοῦ οὐρανοῦ οὐ δεῖ ζητεῖν, ἄγνωστον ἡμῖν οὔσαν.

Μηδεὶς δὲ ἐμψυχωμένους (62) τοὺς οὐρανούς, ἢ τοὺς φωστῆρας ὑπολαμβάνετω· ἀψυχοὶ γάρ εἰσι, καὶ ἀναισθητοί. Ὡστε εἰ καὶ φησιν ἡ θεία Γραφή· *Εὐφρανέσθωσαν οἱ οὐρανοί, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ*, τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀγγέλους, καὶ τοὺς ἐν γῇ ἀνθρώπους πρὸς εὐφροσύνην καλεῖ. Οἶδε δὲ ἡ Γραφή προσωποποιεῖν, καὶ ὡς ἐπ' ἐμψύχων περὶ τῶν ἀψύχων διαλέγεσθαι· ὡς τὸ 9, *Ἡ θάλασσα εἶδε καὶ ἔφυγεν· ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω*. Καὶ· *Τί σοι ἐστὶ, θάλασσα, ὅτι ἔφυγες, καὶ σοί, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω*; Καὶ ὅρη, καὶ βουνοὶ ἐρωτῶνται λόγους σχιρτήσεως, ὥσπερ καὶ ἡμῖν σύνηθες λέγειν. Συνήθη ἡ πόλις, οὗ τὰς οἰκοδομὰς σηματοῦναι βουλομένοις, ἀλλὰ τοὺς τῆς πόλεως οἰκῆτορας· Καὶ οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ οὗ φωνῇ ὥσιν αἰσθητοὺς ἀκουσμένην ἀφέντες, ἀλλ' ἐκ τοῦ οἰκείου· μεγέθους τὴν τοῦ Δημιουργοῦ δύναμιν ἡμῖν παριστάνοντες· ὧν τὸ κάλλος κατανοοῦντες, τὸν Ποιητὴν, ὡς ἀριστοτέχνην δοξάζομεν.

ΚΕΦΑΛ. Ζ' [ΚΑ'].

Περὶ φωτός, πυρός, φωστήρων, ἡλίου τε, καὶ σελήνης, καὶ ἀστέρων.

Τὸ πῦρ ἐν τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐστὶ, κοινόν τε, καὶ ἀνωφερέστερον τῶν λοιπῶν, καυστικόν τε ἄμα, καὶ φωτιστικόν, τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ κτισθέν. Φησὶ γάρ ἡ θεία Γραφή· *Καλεῖται ὁ Θεός· Γεννηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς*. Οὐχ

⁶² Plato in *Tim.* ⁶³ Basil. hom. 1 et 3. in Hex. ⁶⁴ Just. quæst. 93. ⁶⁵ Psal. ci. 27. ⁶⁶ Apoc. xvi. 1. ⁶⁷ Basil. hom. 13 in Hex. ⁶⁸ Psal. xcvi. 5. ⁶⁹ Psal. cxiii. 3. ⁷⁰ Ibid. 5. ⁷¹ Psal. xviii. 1.

VARIAE LECTIONES.

9 N, καὶ τὸ ἀντάλιν.

NOTÆ.

cæli orbisque perceperint, sed vana tantum tra-

(62) Μηδεὶς δὲ ἐμψυχωμένους. Nullus porro cælos, etc. Gentilium hic præcipuus error fuit, cælos et sidera animata esse, quæ idcirco eorum totidem numina colebant. Id Plato docuit in *Timæo*, quem librum Latine Cicero interpretatus est. Idem

nia quæ ortum habuerunt, juxta naturæ seriem corruptioni obnoxia sint ⁶³, tum ipsi quoque cæli, tametsi divino munere et gratia contineantur et conserventur ⁶⁴. Solus autem Deus suapte natura principio et fine caret ⁶⁵: quamobrem etiam dictum est: *Ipsi peribunt, tu autem permanebis* ⁶⁶. Quanquam non prorsus interibunt cæli. *Veterascent enim, et sicut opertorium convolventur, et mutabuntur: eritque cælum novum, et terra nova* ⁶⁷.

Cæterum multis partibus cælum terra majus est. Nec vero cæli essentia investiganda est, quippe quam cognitione assequi nequeamus.

Cæli inanimati. — Nullus porro cælos, aut luminaria animata esse arbitretur: **163** anima quippe et sensu carent ⁶⁸. Quare cum ait Scriptura, *Latentur cæli, et exsultet terra* ⁶⁹, his verbis angelos qui in cælo, et homines qui in terra sunt, ad lætitiā invitāt. Quin prosopopœiæ figura uti, et de inanimis periade ac de animatis loqui solet Scriptura: quo in genere illud est: *Mare vidit, et fugit: Jordanis conversus est retrorsum* ⁷⁰. Et: *Quid est tibi, mare, quod fugisti, et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum* ⁷¹? Rursusque montes et colles rogantur, quæ subsultationis causa sit: non secus ac nos dicere solemus: *Coacta est omnis civilis, non ut ædes, sed ut cives significemus*. Huc etiam attinet illud, *Cæli enarrant gloriam Dei* ⁷²; non quod ejusmodi vocem mittant, quæ corporeis auribus percipiatur: sed quod amplitudine sua Opificis potentiam declarent, quorum inspecta pulchritudine, Conditorum, tanquam optimum artificem laudibus celebramus ⁷³.

CAP. VII.

De luce, igne, luminariis, sole, luna et stellis.

Ignis elementum. Lux, ipse ignis, seu æther. Tenebræ lucis privatio, contra Manichæos. — Ignis unum est ex quatuor elementis, leve et cæteris altius tendens, urendi simul et illuminandi vim habens, die primo a Creatore conditum. Ait enim

tenerunt non solum Manichæi ex magorum superstitione, verum et Origenes, inter cujus profana dogmata hoc quoque recensent Hieronymus epist. ad Avitum, et Justinianus Augustus in Anathematismis, quos quinta synodus approbavit. Exhinc apparet ratio cur Damascenus hoc restrictum proscripterit. Quod ut præstaret, nonnulla Scripturæ loca, similia eorum quibus Origenes abusus erat hom. 4 in Ezech. per figuram prosopopœiam scripta esse admonet; eo prorsus modo quo Augustinus ipse, lib. ii *Retract.* c. 2 eadem interpretatus fuerat; etsi lib. ii *De gen. ad lit.* cap. 17; et in *Enchiridio*, cap. 58, pene concesserat solem, lunam et stellas, animis prædita esse, et ad angelorum societatem pertinere.

divina Scriptura : *Et dixit Deus : Fiat lux; et facta est lux* ⁹⁵. Neque enim, ut quidam existimant, aliud quidquam est ignis, quam lux. Alii autem elementarem hunc ignem aere superiorem esse aiunt, quem vocant aethera. *In principio* igitur, hoc est die primo, creavit Deus lucem, quae visibilibus omnium creaturarum decus et ornamentum est. Etenim si lucem sustuleris, omnia in tenebris jacebunt ignota, ut quae pulchritudinem suam conspicuam reddere non possint : *Vocavit autem Deus lucem diem : tenebras autem vocavit noctem* ⁹⁶. Porro tenebrae substantia ulla non sunt, sed accidens. Neque enim aliud sunt quam lucis absentia. Aer quippe in sua substantia lucem non habet ⁹⁷. Quare ipsum hoc quod aer luce careat, Deus vocavit tenebras. Quin ne ipsa quidem aeris substantia tenebrae sunt, sed lucis privatio : quod accidens potius quam substantiam indicat. Nec vero nox prius vocata est, sed dies : ne proinde antiquior dies est, nox posterior. Diem ergo nox sequitur ; atque ab unius diei ortu usque ad alium diem, dies unus est cum nocte conjunctus. *Ait enim Scriptura : Et factum est vespere, et factum est mane dies unus* ⁹⁸.

Primi tres dies, cum sol non esset. Lunæ et stellarum munus in nocte. — Et quidem tribus primis diebus, luce Dei jussu, tum sese diffundente, tum rursus contrahente, dies et nox exstiterunt ⁹⁹. At die quarta fecit Deus luminare majus, nempe solem, ut diei praesset (per ipsum enim dies efficitur ; dies quippe est cum sol supra terram exstat, dieique spatium, cursus ille quem ab ortu ad occasum usque sol supra terram peragit), **164** atque item luminare minus, hoc est lunam, et stellas, ut nocti praessent, eique lucem ferrent. Nox porro est cum sol infra terram est : noctisque spatium est cursus ille, quem sol ab occasu ad ortum sub terra conficit. Luna igitur, et stellae constitutae sunt, ut noctem illustrarent ; non quod interdiu sub terra penitus delitescant (nam tunc quoque stellae in caelo super terras sunt), sed quia sol eas, lunamque splendor sui nimia amplitudine operiens, elucere non sinit.

Primigenia lux luminaribus indita. — Hisce luminaribus primigeniam lucem summus ille rerum Opifex indidit, non quod alterius luminis penuria laboraret ; sed ne lux illa supervacanea maneret. Luminare siquidem lux ipsa non est, sed lucis conceptaculum ⁹⁹.

Planetae septem. — Inter haec autem luminaria planetas septem recensent, quos contrario ac caelum motu volvi dicunt ; quocirca *planetas, errantes stellas*, eos appellarunt. Caelum enim ab ortu ad occasum volvi inquirunt ; planetas autem ab

A ἑτερόν ἐστι τὸ πῦρ, εἰ μὴ τὸ φῶς, ὡς τινὲς φασιν. Ἐτεροὶ δὲ τὸ κοσμικὸν πῦρ ὑπὲρ τὸν αἶρα φασιν, ὃ καλοῦσιν αἰθέρα. Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, ἔγουν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, καλλωπισμὸν, καὶ κόσμον πάσης τῆς ὁρατῆς κτίσεως. Ἀφελε γὰρ τὸ φῶς, καὶ πάντα ἐν τῷ σκότει ἀδιάνγνωστα μένουσι, τὴν οἰκίαν μὴ δυνάμενα εὐπρέπειαν ἐπιδείξασθαι. Ἐκάλεσε δὲ ὁ Θεός, τὸ μὲν φῶς, *ἡμέραν*· τὸ δὲ σκότος *ἐκάλεσε νύκτα*. Σκότος δὲ ἐστίν, οὐκ οὐσία τις, ἀλλὰ συμβεβηκός· φωτὸς γάρ ἐστι στέρησις. Ὁ γὰρ ἀήρ, οὐκ ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ ἔχει τὸ φῶς. Αὐτὸ οὖν τὸ ἑστερηθῆαι τὸν αἶρα φωτὸς, σκότος ἐκάλεσεν ὁ Θεός· καὶ οὐχὶ ἡ οὐσία τοῦ αἵρος ἐστὶ σκότος, ἀλλ' ἡ τοῦ φωτὸς στέρησις, ὅπερ συμβεβηκός μᾶλλον δηλοῖ, ἢ περ οὐσίαν. Οὐκ ἐκλήθη δὲ πρώτη ἡ νύξ, ἀλλ' ἡ ἡμέρα· ὥστε πρώτη ἐστὶν ἡμέρα καὶ ἐσχάτη ἡ νύξ. Ἀκολουθεῖ οὖν ἡ νύξ τῇ ἡμέρᾳ· καὶ ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἡμέρας ἕως τῆς ἄλλης ἡμέρας, ἐν νυχθήμερόν ἐστιν· ἔφη γὰρ ἡ Γραφή· *Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία*.

Ait enim Scriptura : *Et factum est vespere, et factum*

Ἐν μὲν οὖν ταῖς τρισὶν ἡμέραις ἀναχωμένου, καὶ συσταλλομένου τοῦ φωτὸς τῷ θεῷ προστάγματι, ἡ τε ἡμέρα, καὶ ἡ νύξ ἐγένετο. Τῇ δὲ τετάρτῃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν, ἦτοι τὸν ἥλιον, εἰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας· δι' αὐτοῦ γὰρ ἡ ἡμέρα συνίσταται· ἡμέρα γάρ ἐστιν, ἐν τῷ τὸν ἥλιον ὑπὲρ γῆν εἶναι· καὶ διάστημα ἡμέρας ἐστίν, ὃ ἀπὸ ἀνατολῆς μέχρι δύσεως ὑπὲρ γῆν τοῦ ἡλίου δρόμος· καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσων, ἦτοι τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, εἰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίαν τῆς νυκτὸς, τοῦ φωτίζειν αὐτήν. Νύξ δὲ ἐστίν, ἐν τῷ τὸν ἥλιον ὑπὸ γῆν εἶναι· καὶ διάστημα νυκτὸς ἐστίν, ἀπὸ δύσεως μέχρι ἀνατολῆς ὑπὸ γῆν τοῦ ἡλίου δρόμος. Ἡ σελήνη τοίνυν καὶ οἱ ἀστέρες ἐτάχθησαν τὴν νύκτα φωτίζειν, οὐχ ὡς τῇ ἡμέρᾳ πάντοτε ὑπὸ γῆν ὄντες· εἰσὶ γὰρ καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἀστέρες ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπὲρ γῆν· ἀλλ' ὁ ἥλιος τούτους ἄμα, καὶ τὴν σελήνην τῇ φαιδρότερᾳ αἰγλῇ ἀποκρύπτων, οὐκ ἐξ φαίνεσθαι.

Τοῖς φωστῆραις τοῦτοις τὸ πρωτόκτιστον φῶς ὁ Δημιουργὸς ἐναπέθετο, οὐχ ὡς ἀπορῶν ἄλλου φωτὸς, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀργὴν ἐκεῖνο μείνῃ τὸ φῶς. Φωστῆρ γὰρ ἐστίν, οὐκ αὐτὸ τὸ φῶς, ἀλλὰ φωτὸς δοχεῖον.

Ἐκ τούτων τῶν φωστῆρων ἐπὶ τὰ πλανήτας φασὶ· καὶ λέγουσιν αὐτοὺς ἐναντίαν τοῦ οὐρανοῦ κινεῖσθαι κίνησιν· διὸ πλανήτας αὐτοὺς ἐκάλεσαν· τὸν μὲν γὰρ οὐρανὸν φασιν, ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς κινεῖσθαι· τοὺς δὲ πλανήτας ἐκ δυσμῶν ἐπὶ ἀνατολὰς·

⁹⁵ Gen. 1, 5. ⁹⁶ Ibid. 5. ⁹⁷ Basil. hom. 2 in Hexaem. ⁹⁸ Gen. 1, 5. ⁹⁹ Basil. hom. 2. in Hexaem. id. hom. 6 in Hexaem.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Edita et Regii ὑπὸ, contra auctoris veterumque sententiam, qui ignem supra aerem statuerunt. ² Cod. S. Hil., Regii octo, Collb. et N. hic et infra ἐξουσίας.

συμπεριφέρειν δὲ τὸν οὐρανὸν τῇ ἑαυτοῦ κινήσει ὡς Ἀ
ὀξυτέρᾳ, τοὺς ἐπὶ τὰ πλανήτας. Τῶν δὲ ἐπὶ τὰ πλανη-
τῶν τὰ ὀνόματά εἰσι ταῦτα· Σελήνη, Ἑρμῆς, Ἀφρο-
δίτη, Ἥλιος, Ἄρης, Ζεὺς, Κρόνος ¹. Εἶναι δὲ
καθ' ἑκάστην ζώνην τοῦ οὐρανοῦ, ἓνα τῶν ἐπὶ τὰ πλανη-
τῶν.

Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ, ἥτοι τῇ ἀνωτέρᾳ, τὸν Κρόνον.

Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ, τὸν Δία.

Ἐν δὲ τῇ τρίτῃ, τὸν Ἄρεα.

Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ, τὸν Ἥλιον.

Ἐν δὲ τῇ πέμπτῃ, τὴν Ἀφροδίτην.

Ἐν δὲ τῇ ἕκτῃ, τὸν Ἑρμῆν.

Ἐν δὲ τῇ ἑβδόμῃ, καὶ κατωτέρᾳ, τὴν Σελήνην.

Ἰσχύουσι δὲ δρόμον ἀληθινόν, ὃν ὁ Δημιουργὸς ἔ-
ταξεν αὐτοῖς, καὶ καθὼς ἐθεμελίωσεν αὐτά. ὧς
φησιν ὁ θεὸς Δαβὶδ· Σελήνην καὶ ἀστέρας, ἃ σὺ
ἐθεμελίωσας. Διὰ γὰρ τοῦ εἰπεῖν, ἐθεμελίωσας,
ἐτήμανε τὸ πάγιον καὶ ἀμετάβλητον τῆς ὑπὸ Θεοῦ
δοθείσης αὐτοῖς τάξεώς τε καὶ εἰρμοῦ. Ἐταξε γὰρ
αὐτοὺς εἰς καιροὺς, καὶ εἰς σημεῖα, καὶ εἰς ἡμέρας,
καὶ εἰς ἑνιαυτούς. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ ἡλίου αἱ τέσσα-
ρες τροπαὶ συνίστανται· καὶ πρώτη μὲν, ἡ ἑαρινή·
ἐν αὐτῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ σύμπαντα· καὶ δη-
λοῖ τὸ καὶ μέχρι τοῦ νῦν, ἐν αὐτῇ τῶν ἀνθέων τὴν
βλάστησιν γίνεσθαι, ἥτις καὶ ἰσημερινῇ τροπῇ ἐστίν·
δώδεκα γὰρ ὥρων τὴν τε ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα
καθίστησιν. Αὕτη ἐκ τῆς μέσης ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου
συνίσταται, εὐκρατὴς οὖσα, αἵματος αὐξητικῆς θερμῆς,
καὶ ὑγρᾷ ὑπάρχουσα· καὶ δι' ἑαυτῆς μεσιτεύουσα
τῷ χειμῶνι τε καὶ τῷ θέρει· τοῦ μὲν χειμῶνος θερ-
μότερα, καὶ ξηρότερα, τοῦ δὲ θέρους ψυχρότερα καὶ
ὕγροτερα· διατείνει δὲ αὐτὴ ἡ ὥρα, ἀπὸ Μαρτίου κα',
μέχρις Ἰουνίου καδ'. Εἶτα ὕψουμένης τῆς τοῦ ἡλίου
ἀνατολῆς ἐπὶ τὰ βορειότερα μέρος, ἡ θερινῇ τροπῇ
διαδέχεται, μεσιτεύουσα τῷ τε ἔαρι καὶ τῷ μετο-
πῶρι· ἐκ μὲν τοῦ ἔαρος τὸ θερμὸν ἔχουσα, ἐκ δὲ
τοῦ μετοπῶρου τὸ ξηρὸν θερμὴ γάρ ἐστι, καὶ ξηρὰ,
καὶ τὴν ξανθὴν αὖξιν χολῆν. Αὕτη δὲ μεγίστην μὲν
τὴν ἡμέραν ἔχει, ὥρων ἑ'· τὴν δὲ νύκτα πάνυ
σμικροτάτην, ὥρων ἑννέα διάστημα ἔχουσαν. Καὶ
αὕτη δὲ διατείνει ἀπὸ Ἰουνίου καδ' μέχρι μηνὸς
Σεπτεμβρίου κα'. Εἶτα πάλιν εἰς τὴν μέσθιν ἀνατο-
λὴν τοῦ ἡλίου ἐπανιόντος, ἡ μετοπωρινῇ τροπῇ τὴν
θερινὴν ἀμείβει, μέσως πῶς ἔχουσα ψύξεώς τε, καὶ
θέρμης, ξηρότητός τε, καὶ ὑγρότητος, καὶ μεσι-
τεύουσα τῇ τε θερινῇ, καὶ τῇ χειμερινῇ τροπῇ, ἐκ
μὲν τῆς θερινῆς τὸ ξηρὸν, ἐκ δὲ τῆς χειμερινῆς τὸ
ψυχρὸν ἔχουσα. Ψυχρὰ γὰρ ἐστὶ καὶ ξηρὰ, χολῆς τε
μελαίνης αὐξητικῆς πέφυκεν. Αὕτη πάλιν ἰσημερινῇ
τροπῇ ὑπάρχει, δώδεκα ὥρων τὴν τε ἡμέραν, καὶ
τὴν νύκτα ἔχουσαν· διατείνει δὲ αὕτη ἀπὸ Σεπτεμ-
βρίου κα', μέχρι Δεκεμβρίου κα'. Τοῦ δὲ ἡλίου ἐπὶ

occasu ad ortum: quos etiam cœlum rapidiori suo
motu secum circumferat. Septem porro planetarum
hæc sunt nomina: Luna, Mercurius, Venus, Sol,
Mars, Jupiter, Saturnus. Tradunt insuper, in uno-
quoque cœli circulo unum ex septem planetis
esse.

In primo nempe, id est sublimiori, Saturnum.

In secundo, Jovem.

In tertio, Martem.

In quarto, Solem.

In quinto, Venerem.

In sexto, Mercurium.

In septimo denique et infimo, Lunam.

Annū quatuor tempora et conversiones. Mundus

verno tempore conditus. — Cursum autem cum
sine intermissione tenent, quem eis Conditor in-
dixit, et sicut ea fundavit; juxta illud divini D-
vidis: *Lunam et stellas, quæ tu fundasti* ¹. Nam
verbo, *fundasti*, ordinis tenorisque ipsis a Deo
concessi firmitatem et constantiam significavit;
cum ea statuerit in tempora, et signa, et annos.
Per solem enim quatuor tempestates, conversio-
nesve constituuntur: quarum prima verna est;
qua nimirum Deus condidit universa ²: idque de-
clarant etiamnum flores vere pullulantes. Hæc
autem conversio, æquinoccialis dicitur: quippe
cum diem duodecim horarum, totidemque, noctem
efficiant. Porro illa ex medio solis ortu constituitur,
optimaque temperie est, sanguinem augens, cali-
daque et humida atque inter hiemem et æstatem;
hiemem calore et siccitate, æstatem frigidine et
humiditate superansque. Hæc pars a vicesimo primo
Martii ad vicesimum quartum Junii exporrigitur.
Deinde vero solis ortu ad septentrionales partes
altius assurgente, solstitium æstivum succedit,
quod inter ver et autumnum locum medium tenet,
a vere calorem, ab autumno siccitatem habens.
Calida namque, et sicca est æstas, et flavæ bilis
incrementum **165** facit. Hujus porro maximus
dies quindecim horas complectitur: nox quam
brevissima novem horarum spatio definitur. Atque
hæc quoque a quarto et vicesimo Junii die, ad
quintum et vicesimum Septembris pertinet. Postea
sole rursus ad medium ortum regrediente, autum-
nalis conversio æstivam excipit, media quodam o-
do inter frigus et calorem, siccitatemque et hu-
morem, atque inter æstivam et hibernam tempesta-
tes interjecta; ab æstiva videlicet siccitatem, ab
hiberna frigelinem habens. Frigida enim et sicca
est, atramque bilem augere solet. Atque hæc tur-
res æquinoccialis conversio dicitur, ut quæ duode-
cim horarum, tum diem, tum noctem habeat. Pro-

¹ Psal. viii, 4. ² Basil. hom. 6 in Hexaem.

VARIE LECTIONES.

¹ Cod. Colb. 4780, et S. Hil. planetas eodem ac edita ordine recenset, sed singulis metalla singula, quæ eorundem influxu generari dicuntur, assignant: ἥλιος, χρυσός· σελήνη, ἀργυρός· Ζεὺς, σιδηρός· Ἑρμῆς, χαλκός· Ἄρης, ὑδράργυρος, Ἀφροδίτη, χαλκός· Κρόνος, μολύβδος. ² Cod. Colb. 4780; Regii tres, et N. δημιουργήτας.

tenditur autem ea a vicesimo quinto Septembris ad vicesimum quintum Decembris. Tum solē ad inferiorem demissioreque, hoc est meridionalem ortum, labente, hiemale solstitium ac tempestas subit; quæ frigida et humida est, media inter autumnalem et vernam qualitate. Hæc porro brevissimum diem, novem horarum, longissimam noctem, quindecim habet, ac pituitam auget: atque a Decembris quinto et vicesimo die ad primum et vicesimum usque Martii se porrigit. Sapienter enim a rerum Conditor provisum est: ne alioqui a summo frigore, aut calore, aut humiditate, aut siccitate, ad extreme contrariam qualitatem trans-euntes, in graves morbos incidamus. Periculosas enim esse repentinas mutationes ratione ipsa docemur.

Ad hunc itaque modum sol quatuor conversiones, perque eas annum efficit; dies item et noctes constituit: dies, inquam, cum exoritur, et supra terram existit; noctes, cum terræ subit et occidit, sideribusque aliis, lunæ nimirum et stellis ut illuceant, concedit.

Signa duodecim zodiaci.— Aiunt etiam duodecim in cælo signa ex astris esse, animalium nominibus nuncupata, quæ contra, ac sol, et luna cæterique errantes moveantur; per eaque signa septem planetas transire. Atqui sol quidem in unoquoque signo mensem unum perficit, duodecim signa totidem mensibus peragrat. Horum porro signorum nomina hæc sunt, hique eorum menses.

Aries, mense Martio, die 21 solem excipit.

Taurus, mense Aprili, die 25.

Gemini, mense Maio, die 24.

Cancer, mense Junio, die 24.

Leo, mense Julio, die 25.

Virgo, mense Augusto, die 25.

Libra, mense Septembri, die 25.

Scorpius, mense Octobri, die 25.

Sagittarius, mense Novembri, die 25.

Capricornus, mense Decembri, die 25.

Aquarius, mense Januario, die 25.

Pisces, mense Februario, die 24.

Lunæ cursus brevior.— At vero luna, ut quæ inferiore loco sit, celeriusque zodiacum orbem peragret, in singulos menses tota duodecim signa percurrit. **166** Quemadmodum enim, si intra orbem, alium quemdam orbem facias, interior orbis illo minor inveniatur: eodem modo cum luna inferiorem sedem nacta sit, brevius quoque ipsius est.

Sidera quorum signa sint. Nihil libertati officiant.

VARIÆ LECTIONES.

• R. 5 Colb. unus, cod. S. Hil. ψυχρότερα τε.

Α τὴν μικρότεραν καὶ χλιαυωτέραν, ἥτοι τὴν μεσημέρι-
νην ἀνατολὴν κατιόντος, ἡ χειμερινὴ ἐπιλαμβά-
νεται τροπὴ, ψυχρὰ τε καὶ ὑγρὰ τυγχάνουσα. καὶ
μεσιτεύουσα τῇ τε μετοπωρινῇ, καὶ τῇ ἱαρινῇ· ἐκ
μὲν τῆς μετοπωρινῆς τὴν ψυχρὴν ἔχουσα, ἐκ δὲ τῆς
ἱαρινῆς τὸ ὑγρὸν κακτημένη. Αὕτη δὲ σμικροτάτην
μὲν τὴν ἡμέραν ἔχει, ὥριον ἐν ἑαυτῇ ὑπάρχουσαν, τὴν
δὲ νύκτα μεγίστην, ὥρων ὑπάρχουσαν πεντεκαίδεκα·
φλέγματος δὲ αὕτη ὑπάρχει αὐξητικὴ· διατείνει δὲ
καὶ αὕτη ἀπὸ Δεκεμβρίου καὶ μέχρι καὶ Μαρτίου.
Σοφῶς γὰρ ὁ Δημιουργὸς προνοήσατο, ὥς ἂν μὴ ἐξ
ἄκρας ψυχρότητος, ἢ θερμότητος, ἢ ὑγρότητος, ἢ
ξηρότητος, ἐπὶ τὴν ἄκραν ἐναντίαν ἐρχόμενοι ποί-
ηται, χαλεποὺς περιπέσωμεν ἀβήρωστέμασι· σφαλι-
ρὰς γὰρ τὰς αἰφνιδίους μεταβολὰς οἶδεν ὁ λόγος.

B

Οὕτω μὲν οὖν ὁ ἥλιος τὰς τροπὰς, καὶ δι' αὐτῶν
τὸν ἐνιαυτὸν ἀπεργάζεται, καὶ τὰς ἡμέρας δὲ, καὶ
τὰς νύκτας· τὰς μὲν ἀνατέλλων, καὶ ὑπὲρ γῆν γινώ-
μενος, τὰς δὲ ὑπὲρ γῆν δύνων· καὶ τοῖς ἄλλοις φω-
στῆρσι, σελήνῃ τε, καὶ ἀστράσι τὴν φαῦσιν παρα-
χωρῶν συνίστησι.

Φασὶ δὲ καὶ δώδεκα ζώδια ἐξ ἀστέρων εἶναι ἐν
τῷ οὐρανῷ, ἐναντίαν κίνησιν ἔχοντα τῷ τε ἡλίῳ, καὶ
τῇ σελήνῃ, καὶ τοῖς ἄλλοις πέντε πλανήταις, καὶ διὰ
τῶν δώδεκα ζωδίων παρέρχεσθαι τοὺς ἑπτὰ. Ὁ μὲν
οὖν ἥλιος καθ' ἕκαστον ζώδιον ἀποτελεῖ μῆνα ἓνα,
καὶ διὰ τῶν δώδεκα μηνῶν τὰ δώδεκα ζώδια διέρχε-
ται· τῶν δὲ δώδεκα ζωδίων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα,
καὶ οἱ τούτων μῆνες.

C

Κριὸς, ♈ μηνὶ Μαρτίῳ, καὶ, δέχεται τὸν ἥλιον.

Ταῦρος, ♉ μηνὶ Ἀπριλίῳ, καὶ.

Δίδυμοι, ♊ μηνὶ Μαΐῳ, καὶ.

Καρκίνος, ♋ μηνὶ Ἰουνίῳ, καὶ.

Λέων, ♌ μηνὶ Ἰουλίῳ, καὶ.

Παρθένος, ♍ μηνὶ Αὐγούστῳ, καὶ.

Ζυγὸς, ♎ μηνὶ Σεπτεμβρίῳ, καὶ.

Σκορπίος, ♏ μηνὶ Ὀκτωβρίῳ, καὶ.

Τοξότης, ♐ μηνὶ Νοεμβρίῳ, καὶ.

Αἰγόκερως, ♑ μηνὶ Δεκεμβρίῳ, καὶ.

Ἰδρωχός, ♒ μηνὶ Ἰανουαρίῳ, καὶ.

Ἰχθύες, ♓ μηνὶ Φεβρουαρίῳ, καὶ.

Ἡ δὲ σελήνη ☾ καθ' ἕκαστον μῆνα τὰ δώδεκα ζώ-
δια διέρχεται, κατωτέρα οὖσα, καὶ ταχύτερον ταῦτα
διοδεύουσα· ὥς γὰρ ἐν ποιήσει· πόλον ἔνδον ἄλλου
πόλου, ὁ ἔνδον πόλος μικρότερος εὐρεθῆσεται· οὕτως
καὶ ὁ δρόμος τῆς σελήνης κατωτέρας οὐστῆς, οὐγιώ-
τερός ἐστι, καὶ ἀνύεται τάχυν.

curriculum sit, citiusque conficiatur necessum

Οἱ μὲν οὖν Ἕλληνες (63) διὰ τῆς τῶν ἀστέρων τοῦ-

NOTÆ.

(63) Οἱ μὲν οὖν Ἕλληνες. Jam vero gentiles, etc. Gentiles qui res humanas ineluctabili fato regi putabant, eleganter Nemesius confutat, cap. 35 et 36, quem Noster hic sequitur. Id argumenti frequenter tractarunt doctores alii: unde pessime, apud

Christianos audierunt astrologi, qui ex siderum inspectione futurorum cognitionem sibi arrogarunt. Origenes, in *Philocalia*, cap. 22, quod ex tomo I Commentariorum ejus in *Genesim* sumptum est, demonstrat fieri non posse, ut astra rerum et

των, ἡλίου τε, καὶ σελήνης, ἀνατολῆς, καὶ δύσεως, καὶ συγκρούσεως *, φασὶ πάντα διοικεῖσθαι τὰ καθ' ἡμᾶς. Περὶ ταῦτα γὰρ ἡ ἀστρολογία καταγίνεται· ἡμεῖς δὲ φαμεν, ὅτι σημεῖα μὲν ἐξ αὐτῶν γίνονται, δρυδρου καὶ ἀνομβρίας, ψύξεώς τε καὶ θερμῆς, ὑγρότητός τε καὶ ξηρότητος, καὶ ἀνέμων, καὶ τῶν τοιούτων· τῶν δὲ ἡμετέρων πράξεων, οὐδαμῶς. Ἡμεῖς γὰρ αὐτεξούσιοι ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ γενόμενοι, κύριοι τῶν ἡμετέρων ὑπάρχοντες πράξεων. Εἰ γὰρ ἐκ τῆς τῶν ἀστέρων φορᾶς πάντα πράττομεν, κατ' ἀνάγκην πράττομεν, ἢ πράττομεν· τὸ δὲ κατ' ἀνάγκην γινόμενον, οὔτε ἀρετῇ, οὔτε κακίᾳ ἐστίν· εἰ δὲ μήτε ἀρετὴν μήτε κακίαν κεκτήμεθα, οὔτε ἐπαίνων, οὔτε κολάσεων ὑπάρχοντες ἄνθρωποι· εὐρεθῆσεται δὲ καὶ ὁ θεὸς ἄδικος, τοῖς μὲν, ἀγαθὰ, τοῖς δὲ, θλίψεις διδοῦς. Ἄλλ' οὐδὲ κυβερνητὴν, οὐδὲ τῶν ἐαυτοῦ κτισμάτων ὁ θεὸς ποιῆσεται πρόνοιαν, εἰ κατ' ἀνάγκην ἄγονται τὰ πάντα, καὶ φέρονται. Καὶ τὸ λογικὸν δὲ περιττὸν ἐν ἡμῖν ἐστίν· μηδεμίαν γὰρ ὄντας πράξεως κύριοι, περιττῶς βουλευόμεθα· τὸ δὲ λογικόν, πάντως τῆς βουλῆς ἡμῖν ἐνεκεν δέδοται· ὅθεν πᾶν λογικόν, καὶ αὐτεξούσιον.

rationis utique consultantis causa nobis concessa quoque libertate præditum est.

Ἡμεῖς δὲ φαμεν, ὅτι οὐκ αὐτὰ αἰτία τινός· εἰσι τῶν γινομένων, οὔτε γενέσεως τῶν γινομένων, οὔτε τῶν γινομένων, οὔτε τῶν φθειρομένων φθορᾶς· σημεῖα δὲ μᾶλλον δρυδρου τε, καὶ τῆς τοῦ ἀέρος μεταβολῆς. Ἰσως δ' ἂν τις εἴποι, ὅτι καὶ πολέμων οὐκ αἰτία, ἀλλὰ σημεῖα συνίστανται· καὶ ἡ ποίησις δὲ τοῦ ἀέρος ποιομένη ὑπὸ ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἀστέρων, ἄλλως καὶ ἄλλως διαφόρους κράσεις, καὶ ἔξει, καὶ διαθέσεις συνίστησιν. Αἱ δὲ ἔξει τῶν ἐφ' ἡμῖν· κρατοῦνται γὰρ τῇ λόγῳ, καὶ ἄγονται πρεσβόμεναι. nostra potestate consistunt, referuntur. li quippe

et inmutantur. Συνίστανται δὲ πολλάκις καὶ κομῆται, σημεῖα τινὰ θάνατον δηλοῦντα βασιλέων *, ἅτινα οὐκ εἰσι τῶν ἐξ ἀρχῆς γεγενημένων ἄστρον, ἀλλὰ τῷ θεῷ προστά-

A *contra fatum.* — Jam vero gentiles, per horum siderum, solis nimirum et lunæ, ortum et occasum, concursumque, res omnes gubernari asserunt (in his enim astrologia versatur); nos contra imbrem quidem ac serenitatem, frigus item et calorem, humorem et siccitatem, ventos denique, atque alia ejusmodi pereā significari non imus inficias: quod vero actionibus nostris omen ullum importent, id pernegamus. Nam cum liberi arbitrii a Conditoræ præditi simus, hinc efficitur ut actiones nostræ juris nostri sint. Alioqui, si ex siderum motu cuncta facimus, sequitur ut ea quæ facimus necessitate faciamus. Id porro quod necessitate sit, neque virtus, neque vitium est. Quod si nec virtutem, nec vitium habemus, profecto nec laudibus, nec supplicio digni sumus: atque ita iniustus Deus reperietur, dum aliis res secundas, aliis calamitosas tribuit. Imo vero nec gubernabit Deus res conditas, nec eis providebit, si quidem omnia necessitate agantur ac ferantur; supervacaneaque in nobis erit pars rationalis. Nam si nulla actio e nostro arbitrio pendet, frustra consultamus: vis quippe est: unde etiam quidquid ratione utitur, arbitrii

Sidera prognostica. — Quamobrem hoc dicimus, sidera nec eorum quæ contingunt, nec ortus eorum quæ nascuntur, nec eorum quæ pereunt, interitus causas esse: verum signa potius pluviarum, aerisque mutationis. Quanquam nec defuturus fortasse est, qui bellorum ea quoque signa esse dicat, tametsi non causas. Quin aer quoque a sole, et luna, et astris alia subinde atque alia qualitate affectus, diversa temperamenta, habitusque, et affectiones gignit. Habitus porro inter ea quæ in sub rationis imperio sum, ab eaque gubernantur,

Cometæ. Christo nascente, sidus norum. — Plerumque insuper exsurgunt cometæ, regum mortem portendentes: qui tamen non ex illis sideribus

* Basil. hom. 6 in Hexaem. * Nemes. De nat. hom. c. 34. * Basil. hom. 6 in Hexaem.

VARIÆ LECTIONES.

* Reg. 3 συγκρούσεως. Sic Faber, *commistionis*: in cod. S. Hil., sed supra lineam a recognitore ou pro α, appositum fuit. Colb. unus habet συγκρούσεως· ἥτοι συνόδου. * Colb. 1 et Regii 12, et cod. S. Hil. habent ποιομένην. * Cod. S. Hil. Regii 9 θανάτων βασιλέων· sic Faber, *signa quadam interitu regum*. Reg. 2427 θίναντον, ἢ ἀνάδειξιν σημαίνουσι βασιλέων.

NOTÆ.

eventuum, quæ ex libera hominum voluntate pendunt, causæ sint effectrices; concedit tamen ea omnia quæ apud nos geruntur, a sideribus significari, quia in libro qui *Testamentum duodecim patriarcharum* inscribitur, legerat dixisse Jacob filio suo Joseph: *Legi in tabulis cæli omnia quæ evenient vobis*. Unde contendit cælum instar voluminis esse, in quo exaraverit Deus quæ apud homines gerenda essent: quod rursum firmare nititur ex Scriptura, ubi dicitur cælum esse convolvendum ὡς βιβλίον, sicut librum. Opinionem hanc cum Christiano indignam Procopius Gazæus idcirco respuit, quod a futurorum inquisitione abstinere debeamus. Cæterum Origenes negat hominem ad

D ejusmodi signorum perceptionem attingere posse, nisi ab angelis cælorum incolis edoceatur. Validius ergo hoc commentum Basilii Magnus, homil. 7 in *Hexaem.*, et Augustinus lib. v *De civ. Dei*, convellunt exemplo gemellorum, qui, cum eadem temporis parte concepti sint, proximeque alius post alium in lucem prodierit, nihilominus diversæ indolis sunt, et diversas vitæ condiciones subeunt. Fieri siquidem non posse, ut idem sidus, in eadem cæli statione positum, tam contrarios eventus portendat. Attamen Basilii concedit variis anni tempestates, variasque aeris immutationes a sole et astris effici et significari; quod et eleganter explicat.

sunt, quæ in primo rerum ortu procreata fuere: A verum Dei jussu sub ipsum tempus conflantur, rursusque dissolvuntur⁶. Quandoquidem ne sidus quidem illud, quod tum, cum Dominus nostri causa **167** pro sua erga homines clementia, ipsorumque salute in carne natus est Magis apparuit, non ex illis stellis erat, quæ mundi initio conditæ fuerunt. Quod quidem perspicuum est, eo quod illa, nunc ab ortu ad occasum, nunc a septentrione ad se rursus prodebat: quod quidem a siderum ordine

Cur Deus lunam a sole mutuari lucem voluerit: contra Mohammedem. — Sciendum autem est lunam a sole lumen suum mutuari: non quod Deus in ea inopia versaretur, ut proprium ipsi lumen dare non posset: verum ut concinnitas et ordo rebus conditis imponeretur, aliis videlicet imperantibus, obsequentibus aliis; hincque nos mutuo communicare disceremus, ac subesse; primum quidem Deo rerum officii et Domino, deinde principibus ab eo constitutis: nec sciscitari, cur hic præsit, ego non; verum omnia quæ Deo ordinante contingunt, grato et æquo animo accipere.

Causa deliquii solis et lunæ. — Quod autem sol et luna defectum quandoque patiuntur, hinc eorum, qui res creatas, neglecto Creatore, adorant⁷, amentiam arguunt, seque mutationi ac variationi obnoxia esse docent. Quidquid enim mutabile est, natura sua interitui obnoxium est.

Solis magnitudo. — Tum autem solis defectus accidit, cum lunæ corpus parietis instar cujusdam interpositi, umbram facit, nec lucem diffundi sinit. Ac proinde quanta lunaris corporis, quo sol obducitur, inventa magnitudo fuerit, tantum quoque deliquium efficitur. Lunæ autem corpus inferioris magnitudinis esse, minime mirum tibi videatur: nam et solem nonnulli multis partibus terra majorem esse contendunt: sancti Patres vero, terræ æqualem. Et tamen sæpenumero accidit, ut nubeula, vel colle exiguo, aut pariete occultetur.

At vero lunæ defectus ex umbra quam terra offundit, efficitur, cum decimam quintam diem attigit cumque ex adverso, in summo utique centro, sol quidem infra terram, luna autem supra terram invenitur. Tunc enim terra umbram obducit, nec solis lumen afferre lunæ splendorem potest; unde fit ut illa deficiat.

Menses lunares et solares. Luna a Deo creata plena. — Illud advertendum, lunam a summo rerum Auctore plenam fuisse conditam, sive qualis est decima quinta die. Decebat enim ut perfecta crearetur⁸. Quarta autem die, ut diximus, sol conditus est; atque ita luna undecim diebus solem

γματι κατ' αὐτὸν καιρὸν συν.τανται, καὶ πάλιν διαλύονται. Ἐπεὶ καὶ ὁ κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου δι' ἡμᾶς κατὰ σάρκα φιλόανθρωπον καὶ σωτήριον γέννησιν ὀφθεῖς τοῖς μάγοις ἀστήρ, οὐ τῶν ἐν ἀρχῇ γενομένων ἀστέρων ἦν· καὶ ὁ γὰρ, ἐκ τοῦ ποτὲ μὲν ἐξ ἀνατολῆς ἐπὶ δύσιν ποιεῖσθαι τὸ δρόμον, ποτὲ δὲ ἐκ βορρᾶ ἐπὶ νότον· καὶ ποτὲ μὲν κρύπτεσθαι, ποτὲ δὲ φαίνεσθαι. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἔστιν ἀστέρων τάξεως ἢ φύσεως. ἀυστρὸν προγrediebatur; nunc delitescebat, nunc et natura dissentaneum est.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὡς ἐκ τοῦ ἡλίου φωτίζεται ἡ σελήνη, οὐχ ὡς ἀπορήσαντος τοῦ Θεοῦ δοῦναι αὐτῇ ἴδιον φῶς, ἀλλ' ἵνα βυθὸς καὶ τάξις ἐντεθῇ τῇ κτίσει, ἀρχοντος καὶ ἀρχομένου, καὶ παιδευθώμεν καὶ ἡμεῖς κοινωνεῖν ἀλλήλοις, καὶ μεταδιδόναι, καὶ ὑποτάσσεσθαι· πρῶτον μὲν τῷ ποιητῇ καὶ δημιουργῷ Θεῷ καὶ Δεσπότη· ἔπειτα δὲ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ καθισταμένοις ἀρχούσι· καὶ μὴ ἀνακρίνειν, τίνας ἐνεκεν οὗτος ἀρχεῖ, ἐγὼ δὲ οὐ· δέχεσθαι δὲ πάντα τὰ ἐκ Θεοῦ εὐχαρίστως καὶ εὐγνωμόνως.

Ἐκλείπει δὲ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, τῶν τῇ κτίσει προσκυνοῦντων παρὰ τὸν Κτίσαντα τὴν ἀνοίαν διελέγοντα, καὶ παιδεύοντα ὡς τρεπτά εἰσι καὶ ἀλλοιωτά. Πᾶν δὲ τρεπτόν, οὐ Θεός· κατὰ τὴν ἰδίαν γὰρ φύσιν, φθαρτὸν ἅπαν τρεπτόν.

Ἐκλείπει δὲ ὁ ἥλιος, τοῦ σώματος τῆς σελήνης, ὥσπερ τινὸς μεστούρου γινόμενου, καὶ ἀποσχιζόντος, καὶ μὴ ἐώντος· διαναδοθῆναι· ἡμῖν τὸ φῶς ὅσον οὖν εὐρεθῇ τὸ σῶμα τῆς σελήνης ἀπικρύπτει τὸν ἥλιον, τοσοῦτον καὶ ἡ ἐκλείψις γίνεται· εἰ δὲ μικρότερόν ἐστι τὸ τῆς σελήνης σῶμα, μὴ θαυμάσης· καὶ ὁ ἥλιος γὰρ ὑπὸ τινων μὲν λέγεται πολυπλασίον τῆς γῆς· ὑπὸ δὲ τῶν ἁγίων Πατέρων ἴσος τῇ γῇ· καὶ πολλάκις μικρόν νεφός· καλύπτει αὐτὸν, ἢ καὶ μικρὸς βουνός, ἢ τοίχος.

Ἡ δὲ τῆς σελήνης ἐκλείψις, ἐκ τοῦ ἀποσχισματος τῆς γῆς γίνεται, ὅταν γένηται πεντεκαίδεκαταία ἡ σελήνη, καὶ εὐρεθῇ ἐξ ἐναντίας κατὰ τὸ ἄκρον κέντρον, ὃ μὲν ἥλιος ὑπὸ γῆν, ἡ δὲ σελήνη ὑπὲρ γῆν. Ἀποσχισμά γὰρ ποιεῖ ἡ γῆ, καὶ οὐ φθάνει τὸ ἥλια· κὼν φῶς φωτίζει τὴν σελήνην, κάκειθεν ἐκλείπει.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τελεία ἐκτίσθη ἡ σελήνη ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, ἥτοι πεντεκαίδεκαταία· ἔπειτα γὰρ ἀπηρτισμένην γενέσθαι· τῇ δὲ τετάρτῃ ἡμέρᾳ, ὡς ἐφημεν, ἔκτισται ὁ ἥλιος· προέλαθεν οὖν τὸν ἥλιον ἑνδεκα ἡμέρας. Ἀπὸ γὰρ τετάρτης ἡμέρας ἕως 12, ἑνδεκά εἰσι· διὸ καὶ κατὰ χρόνον

⁶ Basil. in Christi Nativit. ⁷ Rom. 1, 25. ⁸ Sever. Gabal. orat. 3 De opific. mundi.

VARIAE LECTIONES.

^a Reg. 13, Colb. duo et Noster διὰ δὲ οὕτως· sic in cod. S. Hil. membrana corrasa. Valus. interpr. poscit pertransiri. Faber transfundat. R. 2930 δὲ οὕτως. ^b Deest ἁγίων, in mss. pluribus, nec priores interpretes reddidere.

οὐ δώδεκα μῆνες τῆς σελήνης, ἔνδεκα ἡμέρας λεί-
πουσιν ἐκ τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἡλίου. Οἱ μὲν γὰρ
τοῦ ἡλίου τριακοσίας ἐξήκοντα πάντες, τέταρτον,
ἡμέρας ἔχουσι. Διὸ τοῦ τετάρτου συντιθεμένου κατὰ
τέσσαρα ἔτη, μία ἀποτελεῖται ἡμέρα, ἥτις λέγεται
βίσεξτος. Καὶ ὁ ἐνιαυτὸς ἐκαὶνός τ' ἡμέρας ἔχει.
Οἱ δὲ τῆς σελήνης ἐνιαυτοὶ τὸν εἰσὶν ἡμερῶν ἡ γὰρ
σελήνη, ἀφ' οὗ γεννηθῆ, ἦγουν ἀνακαίνισθῆ, αὖξει,
ἕως ἂν γένηται ἡμερῶν δεκατessάρων ἡμίσεος τε-
τάρτου καὶ ἄρχεται λήγειν, ἕως ἡμερῶν xθ' ἡμί-
σεος, καὶ τελείως γίνεται ἀφώτιστος καὶ πάλιν
συναποτέμνη τῇ ἡλίῳ, ἀναγεννᾶται καὶ ἀνακαίνιζε-
ται, ὑπόμνημα φέρουσα τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως.
Καθ' ἑκάστον οὖν ἐνιαυτὸν τὰς ἔνδεκα ἡμέρας ἀπο-
δίδωσι τῇ ἡλίῳ κατὰ οὖν τρεῖς χρίνους, ὁ ἐμβόλι-
μος μὴν γίνεται τοῖς Ἑβραίοις, καὶ ὁ ἐνιαυτὸς ἐκα-
νός δεκατριῶν μηνῶν εὐρίσκεται, ἐκ τῆς προσθήκης
τῶν ἔνδεκα ἡμερῶν.

circa singulis annis undecim dies soli reddit : unde
hilit; qui ob hanc dierum undecim additionem

Δῆλον δὲ ὡς σύνθετός ἐστιν, ὅτε ἡλιος, καὶ ἡ σε-
λήνη, καὶ τὰ ἄστρα, καὶ φθορὰ κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν
ὑπόκειται. Τὴν δὲ τούτων φύσιν οὐκ ἴσμεν. Τινὲς
μὲν οὖν φασὶ τὸ πῦρ, ἐκτός τινος ὕλης ἀφανὲς εἶναι
ὅθεν καὶ σθεννύμενον ἀφανίζεται. Ἕτεροι δὲ, τοῦτο
σθεννύμενον, εἰς ἀέρα φασὶ μεταβάλλεσθαι.

Ὁ ζωδιακὸς κύκλος λοξῶς κινεῖται, διηρημένους
εἰς τμήματα δώδεκα, ἅτινα καλεῖται ζῳδία· τὸ δὲ
ζῳδιον ἔχει δεκανοὺς τρεῖς, μοίρας τριάκοντα ἡ δὲ
μοῖρα ἔχει λεπτὰ ἐξήκοντα. Ἐπεὶ οὖν οὐρανὸς μοί-
ρας τριακοσίας ἐξήκοντα· τὸ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαίριον,
μοίρας ρπ', καὶ ὑπὸ γῆν, ρπ'.

Οἴκοι πλανητῶν.

Κριὸς καὶ Σκορπίος, Ἄρεως· Ταῦρος καὶ Ζυγός,
Ἀφροδίτης· Ἰδουμοὶ καὶ Παρθένος, Ἑρμοῦ· Καρκί-
νος, Σελήνης· Λέων, Ἥλιου· Τοξότης καὶ Ἰχθύες,
Διός· Αἰγόκερως καὶ Ὑδροχόος, Κρόνου.

Ὑψώματα.

Κριὸς, Ἥλιου· Ταῦρος, Σελήνης· Καρκίνος, Διός·
Παρθένος, Ἄρεως· Ζυγός, Κρόνου· Αἰγόκερως,
Ἑρμοῦ· Ἰχθύες, Ἀφροδίτης.

Τὰ σχήματα τῆς σελήνης.

Σύνθετος, ὅταν γένηται ἐν τῇ μοίρᾳ, ἐν ἣ ἐστὶν ὁ
ἡλιος· γεννηθῇ, ὅταν ἀποστῇ τοῦ ἡλίου μοίρας ιε' ἀνα-
τολή, ὅταν φανῇ μηνουδὴς δις ε', ὅταν ἀπέχη μοίρας
ξ'· διχοτόμοι δύο, ὅταν ἀπέχη μοίρας ἐννεμήκοντα·
ἀμφικυρτοὶ δύο, ὅταν ἀπέχη μοίρας ρκ'· πλησιέ-
ληνοι, αἱ καὶ πλησιφαεῖς, δύο, ὅταν ἀπέχη μοίρας
ρν'· πανσέληνος, ὅταν ἀπέχη ρπ'. Δις δ' ἐπο-
μέν, μίαν αὐξούσης, καὶ μίαν ληγούσης. Διὰ δύο

A præcessit. A quarta enim die ad usque decimam
quintam, dies undecim intersunt. Quo etiam fit, ut
in singulos annos, duodecim lunæ menses unde-
cim diebus minores sint, quam duodecim solis
menses. Solis quippe menses dies trecentos sexa-
ginta quinque cum unius quadrante continent, ob
idque quarto quoque anno, composito hoc qua-
drante, dies unus conficitur, qui bissextilis nun-
cupatur; sicque annus ille trecentos sexaginta sex
dies habet: contra lunares anni trecentorum quin-
quaginta quatuor dierum spatio finiuntur. Ex quo
enim nata, seu innovata luna est, augescit ad de-
cimam quartam usque diem cum unius semisse et
quadrante. Hinc minui incipit usque ad nonam et
vicesimam diem cum unius semisse, quo splendo-

B 168 omnis expers evadit. Ac tum rursus cum
sole copulata renascitur et renovatur; atque in
hoc, monumentum fert resurrectionis nostræ. Quo-
post tres annos intercalaris mēsis ab Hebræis inve-
tredecim mensibus constat.

Perspicuum autem est solem, et lunam, omnia-
que sidera composita esse, et mutationi obnoxia:
quæ tamen eorum natura sit, prorsus ignoramus.
Ac nonnulli ignem ab omni materia, sive pabulo,
semotum penitus desinere asserunt, idque mani-
festum esse, eo quod extinctus evanescat. Sunt
rursus alii qui extinctum illum in aerem verti
dicunt.

Zodiaci motus. — Zodiacus orbis obliquo motu
volvitur, inque partes duodecim secatur, quæ si-
gna dicuntur; quolibet vero signum tres decanos
habet, gradus triginta: quilibet autem gradus
minutis sexaginta constat. Ita cælum trecentos
sexaginta gradus habet: hemisphærium quod su-
per terram est, centum et octoginta gradus con-
tinet, totidemque illud, quod subter terram.

Domus planetarum.

Aries et Scorpius, Martis: Taurus et Libra, Ve-
neris: Gemini et Virgo, Mercurii: Cancer,
Lunæ: Leo, Solis: Sagittarius et Pisces, Jovis:
Capricornus et Aquarius, Saturni.

Altitudines.

Aries, Solis: Taurus, Lunæ: Cancer, Jovis;
Virgo, Martis: Libra, Saturni: Capricornus,
Mercurii.

Figurationes lunæ.

In conjunctione luna esse dicitur, cum eodem
quo sol est gradu: nascens, cum quindecim a sole
gradibus distat: oriens, dum corniculata apparet;
quod quidem bis contigit, ac tum sexaginta gradi-
bus a sole distat: semiplena bis conspicitur, cum
nonaginta gradibus recessit: his etiam gibbosa,
cum centum et viginti gradibus: lucem vero
plenam habens, cum gradibus centum et quinquaginta.

* Sever. Gabal. lib. III De opif. mundi. ¹⁶ Nemes. cap. 5. ¹¹ Vid. Porph. De antro Nymph.

VARIE LECTIONES.

* Reg. 4 δεύτερον. Velus interpr. secundo, et Faber b s; unde legendum puto δις. ^d Edita et Colb. δύο.

ginta: plena omnino ac perfecta, cum centum et octoginta gradibus a sole remota est. Bis idecirco dicimus, quia crescente, ac rursus decrescente id accidit. Porro duobus diebus cum dimidio unumquodque signum luna emittitur.

CAP. VIII.

De aere et ventis.

Aeris descriptio. — Aer subtilissimum elementum est, humidumque et calidum; igne quidem gravius, terra tamen et aquis levius; respirationis et vocis causa, coloris expers, hoc est, nullo a natura colore imbutum; nitidum ac pellucidum (lumen enim excipere potest) tribus sensibus nostris inserviens (ipsius enim beneficio cernimus, audimus, odoramur): caloris item et frigoris, siccitatis et humiditatis capax. Hujus locales motus hi sunt, sursum, 169 deorsum, introrsum, extrorsum, dextrorsum, sinistrorsum, ac postremo motus orbis.

Aer ex se lumen non habet. — Ex se autem lumen non habet, verum a sole, luna, sideribus, et igne collustratur. Atque hoc est quod ait Scriptura: *Et tenebrae erant super faciem abyssi* ¹². Ubi indicare vult aerem minime a se lumen habere, sed diversam esse luminis substantiam.

Quid ventus. — At ventus est agitatio aeris. Vel, ventus est aeris fluxus, pro varia locorum ex quibus manat ratione, alia atque alia subinde nomina accipiens ¹³.

Aeris locus, ventorum numerus. — Quin locus quoque aeris est. Illud enim cujusvis corporis locus est, quo unumquodque includitur. Quid autem aliud corpora continet et ambit, nisi aer? Variæ porro multiplicesque regiones sunt, unde aer agitur; ex quibus etiam duodecim venti (totidem enim omnes sunt) nomen trahunt. Sunt qui aerem nihil aliud esse contendunt, nisi ignem extinctum, aut calefactæ aquæ vaporem. Quamobrem natura quidem sua calidus est; verum ex aquæ et terre vicinitate frigus contrahit. Ex quo fit ut inferiores ipsius partes frigidæ sint, superiores calidæ ¹⁴.

Ventorum nomina. — Quod autem ad ventos attinet, ab æstivo ortu flant cæcias, qui et meses. Ab ortu æquinoctiali, subsolanus: ab ortu hiberno, eurus. Ab hiberno occasu, afrius: ab æquinoctiali occasu, favonius: ab æstivo occasu, corus, qui et olympias, et iapyx dicitur. Tum auster et aquilo, qui oppositis inter sese flatibus spirant. Est autem inter aquilonem et cæciam interjectus boreas; inter eurus et austrum, phœnix, qui etiam *libonotus* appellatur: inter austrum rursus et afri-cum, libonotus, qui et leuconotus: demum inter aquilonem et eurus, thrascias, seu cercius, ab his qui versus regionem hanc incolunt, ita nuncupatus.

ΚΕΦΑΛ. Η' [ΚΗ'].

Περὶ ἀέρος καὶ ἀνέμων.

Ἄῃρ ἐστὶ στοιχεῖον λεπτότατον, ὑγρόν τε καὶ θερμόν, τοῦ μὲν πυρὸς βαρύτερον, τῆς δὲ γῆς καὶ τῶν ὑδάτων κορυφώτερον, ἀναπνοῆς καὶ ἐκφωνήσεως, αἵτιον, ἀχρωμάτιστον, ἥτοι ἐκ φύσεως χρῶμα μὴ κεκτημένον, διεδὲς, διαφανὲς· φωτὸς γάρ ἐστι δεκτικόν· καὶ ταῖς τρισὶν αἰσθηθεῖσιν ἡμῶν διακονοῦν· δι' αὐτοῦ γὰρ ἑρῶμεν, ἀκούομεν, ὁσπρινόμεθα· δεκτικὸν θάλλειώς τε καὶ φύξας, ξηρότητός τε καὶ ὑγρότητος· οὐ πάντα αἱ κατὰ τόπον κινήσεις εἰσὶν, ὅνως, κάτω, ἔσω, ἔξω, δεξιὰ, ἀριστερὰ, καὶ ἡ κυκλοφορικὴ κίνησις.

Οἰκοθεν μὴ κεκτημένος τὸ φῶς, ἀλλ' ὑπὸ ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἀστρων, καὶ πυρὸς φωτιζόμενος. Καὶ τοῦτο ἐστίν, ὃ εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι *Ἐκτός ἦν ἑπάνω τῆς ἀθύσσου*, θέλουσα δεῖξαι, ὡς οὐκ οἰκοθεν ὁ ἄῃρ τὸ φῶς κίετται, ἀλλ' ἄλλη τις ἐστὶν οὐσία ἢ τοῦ φωτός.

Ἀνεμὸς δὲ ἐστὶ κίνησις ἀέρος. Ἡ ἀνεμὸς ἐστὶ βέρυμα ἀέρος τῆς τῶν τόπων ἐξαλλαγῆς, ὅθεν βεῖ, τὰς ἐπωνυμίας ἀμείβων.

Καὶ ὁ τόπος δὲ τοῦ ἀέρος ἐστὶ. Τόπος γάρ ἐστιν ἐκάστου σώματος ἢ τούτου περιοχὴ. Τί δὲ περιέχει τὰ σώματα, εἰ μὴ ἄῃρ; Εἰσὶ δὲ τόποι διάφοροι, ὅθεν ἡ τοῦ ἀέρος γίνεται κίνησις, ἐξ ὧν καὶ οἱ ἀνεμοὶ τὰς ἐπωνυμίας ἔχουσι. Δωδεκα δὲ πάντες εἰσὶ· φασὶ δὲ τὸν αἶρα σθεῖσιν πυρὸς, ἢ ἀτμῶν ὑδατος θερμανθέντος. Ἔστι γοῦν ὁ ἄῃρ, κατὰ μὲν τὴν οἰκίαν φύσιν, θερμός· φύκεται δὲ τῇ γεινιάσει τῇ πρὸς τὸ ὕδωρ καὶ τὴν γῆν, ὡς τὰ μὲν κάτω μέρη αὐτοῦ ψυχρὰ εἶναι, τὰ δὲ ἄνω, θερμά.

Ἄνεμοι πνέουσιν, ἀπὸ ἀνατολῆς θερινῆς, καὶ κίτας, ὁ καὶ μέσης. Ἀπὸ ἀνατολῆς ἰσημερινῆς, ἀπὸ ἡλιώτης. Ἀπὸ ἀνατολῆς χειμερινῆς, εὐρος. Ἀπὸ δύσεως χειμερινῆς, λίψ· ἀπὸ δύσεως ἰσημερινῆς, ζέφυρος· ἀπὸ δύσεως θερινῆς, ἀργέστης, ἥτοι ὀλυμπία, ὁ καὶ ἰάπυξ. Εἴτα νότος· καὶ ἀπαρκτίας ἀντιπνέοντες ἀλλήλοις. Ἔστι δὲ μέσος ἀπαρκτίου καὶ καικίου, βορέας. Εὐρου δὲ καὶ νότου μέσος, φοινίξ, ὁ καλούμενος εὐρόνοτος. Μέσος νότου καὶ λιβῆς, λιβόνωτος, ὁ καὶ λευκόνωτος. Μέσος δὲ ἀπαρκτίου καὶ ἀργέστου, θρασκίας, ἥτοι κέρκιος ὑπὸ τῶν περιόικων ὀνομαζόμενος.

¹² Gen. 1, 5. ¹³ Sever. Gabal. hom. 1 in Hexaem. ¹⁴ Nemes. De nat. hom. 1, cap. 5.

VARIE LECTIONES.

* Desunt hæc in edit. Veron.

[Ἐθνη δὲ οἰκαὶ τὰ πέριτα, κατ' ἀπληρώτην, Βα- A
κτριανοί· κατ' εὐρον, Ἰνδοίκοι· κατὰ Φοίνικα, Ἐρυ-
θρὰ θάλασσα καὶ Αἰθιοπία· κατὰ λιβόντοτον, οἱ ὑπὲρ
Σύρτιν Γαράμαντες· κατὰ λίβα, Αἰθίοπισ, καὶ οἱ
δυσμικοὶ Ὑπέρμαυροι· κατὰ ζέφυρον, Στῆλαι, καὶ
ἀρχαὶ Λιβύης καὶ Εὐρώπης· κατὰ ἀργέστην, Ἰβηρία,
ἡ νῦν Ἰσπανία· κατὰ δὲ θρασχίαν, Κέλτοι, καὶ τὰ
δυορα· κατὰ ἀπαρκτίαν, οἱ ὑπὲρ τὴν Θράκην Σκύθαι·
κατὰ βορρῆν, Πόντος, Μαυῶτις, καὶ Σαρμάται· κατὰ
καίχιαν, Κασπία θάλασσα, καὶ Σάκαι.]

ΚΕΦΑΛ. Θ'. [ΚΓ'].

Περὶ ὑδάτων.

Καὶ τὸ ὕδωρ δὲ ἐν τῶν στοιχείων τῶν τεσσάρων
ἐστὶ, ποίημα Θεοῦ κάλλιστον· ὕδωρ ἐστὶ στοιχεῖον B
ὕγρὸν τε καὶ ψυχρὸν, βαρὺ τε καὶ κατωφερές, εὐδιά-
χυτον. Τοῦτου δὲ μνημονεύει ἡ θεία Γραφή λέγουσα·
Καὶ σκότος ἦν ἐπάνω τῆς ἀβύσσου· καὶ Πνεῦμα
Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Ἀβύσσος γάρ
οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, εἰ μὴ ὕδωρ πολὺ, οὗ τὸ τέλος
ἀκατάληπτον ἀνθρώποις· ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν τὸ ὕδωρ
ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἐπεπόλαζε. Καὶ πρῶτον, μὲν
ἐποίησαν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα, διαχωρίζον ἀναμέσον
τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος, καὶ τοῦ ὕδα-
τος τοῦ ὑποκάτω τοῦ στερεώματος. Ἐν μέσῳ γάρ
τῆς ἀβύσσου τῶν ὑδάτων ἐστερεώθη τῷ Δεσποτικῷ
προστάγματι. Ὅθεν καὶ στερέωμα εἶπεν ὁ Θεὸς γε-
νέσθαι, καὶ ἐγένετο. Τίνος δὲ χάριν ἐπάνω τοῦ
στερεώματος; ὕδωρ ὁ Θεὸς ἀπέθετο; Διὰ τὴν τοῦ
ἡλίου (64) καὶ τοῦ αἰθέρος θερμότητην ἐκκαυσιν.
Εὐθὺς γάρ μετὰ τὸ στερέωμα ὁ αἰθήρ ὑφῆπλωται,^ε
καὶ ὁ ἥλιος δὲ σὺν τῇ σελήνῃ καὶ τοῖς ἀστροῖς ἐν τῷ
στερεώματι εἰσι· καὶ εἰ μὴ ἐπέκειτο ὕδωρ, ἐφλέγηθ
ἦν ὑπὸ τῆς θερμότητος τὸ στερέωμα.
ἐκκαυσίσει^ε.

Εἰτα προσέταξεν ὁ Θεὸς συναχθῆναι τὰ ὕδατα εἰς
συναγωγὴν μίαν· τὸ δὲ μίαν συναγωγὴν λέγειν, οὐ
δηλοῖ τὸ ἐν ἐνὶ τόπῳ συναχθῆναι αὐτά· ἰδοὺ γάρ
μετὰ ταῦτά φησι· Καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων
ἐκάλεσε θαλάσσας· ἀλλὰ τὸ ὁμοῦ καθ' ἑαυτὰ καχω-
ρισμένα τῆς γῆς γενέσθαι τὰ ὕδατα, ὁ λόγος ἐδήλωσε.
Συνήχθησαν τοίνυν τὰ ὕδατα εἰς τὰς συναγωγὰς αὐ-

¹⁵ Gen. 1, 2. ¹⁶ Basil. hom. 2 in Hexaem; Sever. Gabal. orat. De opific. mundi ¹⁷ Gen. 1, 9.

VARIÆ LECTIONES.

^ε Reliqua hæc omnia desunt in omnibus fere codicibus. ^ε Cod. multi ἐφῆπλωται. Vetus interpr. posuit
expansus est. Faber vero subducitur; adeoque cum editis consensit et alius mss. et maxime cod. S. Hil.
in quo legitur ὑφῆπλωται.

NOTÆ.

(64) Διὰ τὴν τοῦ ἡλίου. Nimirum vehementissi-
mus, etc. Sancti Patres, cum cælum et sidera de-
fæctissimum igne constare arbitrantur, idcirco
aquas supra firmamentum positas dixerunt, ut pe-
renni succo nimius ardor temperaretur. Sic Basili-
us, hom. 3 in Hexaem., ubi quasdam philosopho-
rum opiniones, aera cœlumque calida esse infician-
tium, explodit, tum deinde refellit Origenem, qui
his aquis quæ super cœlos sunt, angelicas Virtu-
tes, ut inferioribus principibus tenebrarum significari

[Gentes autem quæ in orbis finibus sedes ha-
bent, hæc sunt. Ad subsolanum, Bactriani : ad
eurum, Indi : ad Phœnicem, mare Rubrum et
Æthiopia; ad libonotum, Garamantes, qui supra
Syrtim sunt ad Africam, Æthiopes et occiden-
tales Mauri : ad favonium, Herculis Columnæ,
et Libyæ ac Europæ initia : ad corum, Iberia,
quæ hodie Hispania vocatur : ad thrasciam, Galli
ac finitimæ nationes : ad aquilonem, Scythæ, qui
supra Thraciam sunt : ad boream, Pontus, Mæo-
tis et Sarmatæ : ad cæciam, mare Caspium et
Sacræ.]

CAP. IX.

De aquis.

Aquæ descriptio. Aquarum supra firmamentum
B ratio. — Aqua etiam unum est, ex quatuor ele-
mentis excellentissimum Dei opus. Est autem
aqua elementum humidum et frigidum; grave ac
deorsum vergens, quod facile diffluit. Hujus me-
nuntiat Scriptura divina, cum ait : *Et tenebræ erant
super faciem abyssi : et Spiritus Domini ferebatur
super aquas*¹⁵. Abyssus quippe nihil aliud est
quam ingens quædam aquæ copia, cujus finis ad-
iri nequit. Et quidem in mundi primordiis, aqua
170 super universam superficiem terræ eminebat.
Ac primo fecit Deus firmamentum quod aquas,
quæ sunt supra firmamentum, ab iis quæ sub fir-
mamento sunt, medias divideret. Etenim in abyssi
aquarum medio Dei jussu firmamentum statutum
est. Unde etiam dicente Deo, ut fieret firmamen-
tum, hoc factum est. Verum quid tandem causæ
fuit, cur Deus aquam supra firmamentum colloca-
rit? Plane vehementissimus solis et ætheris ar-
dor. Proxime enim sub firmamento expansus est
æther : sol quoque, et luna, et stellæ in firma-
mento posita sunt. Quare nisi aqua superne
collocata esset, præ calore utique firmamentum

Mare. — Tum jussit Deus ut cogerentur aquæ
in congeriem unam¹⁷. Quod autem congeriem
unam dicit Scriptura, non hoc significat, in unum
eundemque locum eas confluisse; statim enim
subdit, et collectiones aquarum appellavit maria¹⁸ :
sed potius aquas simul eodem momento a terra
secretas fuisse, oratio ostendit. Aquæ ergo in suas

scripserat. Nonnullis fortasse mirum videbitur,
Gregorium Nyssenum, sapientissimo fratre postha-
bito, Adamantii delirium admisisse in lib. in Hex.
Verum in præfatione Petrum fratrem communerat
se multa hoc in opere dicturum, non affirmando,
sed exercitationis causa. Ceterum Basilius superio-
res illas aquas nihil aliud esse ait, nisi vapores,
qui ex mari fluvisque trahuntur, inque pluviz
vertuntur. Eodem modo Severianus Gabalitanus,
aliique disputant, quos Noster secutus est

congeries coactae sunt, et apparuit arida. Atque hinc duo illa maria facta sunt, quibus Aegyptus utrinque alluitur (media enim haec inter duo maria sita est) quibus multa, et diversa aequora constituuntur, montesque, et insulae, et promontoria, et portus, varique sinus, et littora, et ripae continentur. Littus enim dicitur quod arenosum est: ripa, quod saxosum, ac jam inde a continente profundum est. Consimilem in modum ad ortum situm est illud mare quod Indicum dicitur, necnon boreale, quod Caspium appellatur. Quin paludes quoque hinc collectae sunt.

Oceanus terram undique cingens. Salsitatis ejus causa. — Est autem oceanus velut annis quidam terram universam cingens (de quo mihi Scriptura divina locuta videtur, cum ait: *Fluvius egrediebatur e paradiso*¹⁹) dulcem et potabilem aquam habens. Hic cuique mari aquam subministrat, quae quidem diuturniorem in eis moram trahens, immotaque consistens, amara efficitur; sole nimirum, ac siphonibus id quod in ea subtilissimum est semper elicientibus: unde etiam conflantur nubes, et imbres formantur, dulcescente per excoilationem aqua.

Paradisi quatuor flumina. Fontium aqua e mari. Thermae. — Hic insuper in quatuor principia, sive quatuor flumina dividitur, quorum uni nomen est Phison (hic est Ganges Indiae fluvius); alteri Geon (Nilus hic est, qui ab Aethiopia in Aegyptum dilabitur); tertio, Tigris: quarto, Euphrates. Sunt autem et quamplurimi alii fluvii, qui partim in 171 mare sese effundunt, partim in terra absumuntur. Quo fit ut terra undique pertusa et cuniculosa sit, ac velut venas quasdam habeat, per quas, exceptis a mari aquis, fontes emittit. Ita fit ut, pro terrae qualitate fontium aqua, alia atque alia existat. Per terram enim aqua marina transcolatur et defaecatur, sicque dulcis evadit. Quod si locus unde fons emanat, amarus aut salsus existerit, talis utique et aqua prorumpet²⁰. Plerumque autem accidit, ut aqua angustis quibusdam locis interclusa atque compressa, vi erumpens incalescat; hincque suapte sponte calentes aquae emergunt.

Pisces et aves. — Divino itaque jussu excavata

A τῶν, καὶ ὥσθ' ἡ ξηρά· ἐντεῦθεν (65) οἱ δύο θάλασσαι, αἱ τὴν Αἴγυπτον περιέχουσαι· μέση γὰρ αὕτη τῶν δύο κεῖται· θαλάσσιον. Συνήχθησαν ἡ διάφορα πελάγη, καὶ ὄρη, καὶ νήσους, καὶ ἀγκῶνας, καὶ λίμνας ἔχουσαι, καὶ κόλπους διαφόρους περιέχουσαι, αἰγιαλούς τε, καὶ ἀκτὰς· αἰγιαλὸς μὲν γὰρ ὁ ψαμμῶδης λέγεται· ἀκτὴ δὲ ἡ πετρώδης καὶ ἀγχιβαθής, εὐθείως ἐν τῇ ἀρχῇ βάθος ἔχουσα. Ὁμοίως καὶ ἡ κατὰ τὴν ἀνατολὴν, ἣτις λέγεται Ἰνδική· καὶ ἡ βορεινή, ἣτις λέγεται Κασπία· καὶ αἱ λίμναι δὲ ἐντεῦθεν συνήχθησαν.

B "Ἐστὶν οὖν ὁ μὲν ὠκεανὸς, οὗ τινες ποταμοὶ κυκλῶν πᾶσαν τὴν γῆν, περὶ οὗ εἰρηκέναι μοι δοκεῖ ἡ θεία Γραφή, ὅτι Ποταμὸς ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ παραδείσου, πότιμον ἰ καὶ γλυκὺ ὕδωρ ἔχων. Οὗτος χορηγεῖ τὸ ὕδωρ ταῖς θαλάσσαις, ὅπερ ἐν ταῖς θαλάσσαις χρονίζον, καὶ ἐστὼς ἀκίνητον, πικρὸν γίνεται, τοῦ ἡλίου δὲ τὸ λεπτότερον ἀνιμωμένον, καὶ τῶν σιφῶνων· ὅθεν καὶ τὰ νέφη συνίστανται, καὶ οἱ ὄμβροι γίνονται, διὰ τῆς διηθήσεως γλυκαίνοντος τοῦ ὕδατος.

C Οὗτος καὶ εἰς τέσσαρας ἀρχάς, ἥτοι εἰς τέσσαρας ποταμοὺς διαιρεῖται. Ὀνομα τῶ ἐνὶ Φεῖσῶν (66), τουτέστι Γάγγης ὁ Ἰνδικός· καὶ ὄνομα τῶ δευτέρῳ Γεῶν· οὗτός ἐστιν ὁ Νεῖλος, ὁ ἀπὸ Αἰθιοπίας εἰς Αἴγυπτον κατερχόμενος· καὶ ὄνομα τῶ τρίτῳ Τίγρις· καὶ ὄνομα τῶ τετάρτῳ Εὐφράτης. Εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεροι πλεῖστοι, καὶ μέγιστοι ποταμοί, ὧν οἱ μὲν εἰς τὴν θάλασσαν κενοῦνται, οἱ δὲ ἐν τῇ γῇ ἀναλλίσκονται. Ὅθεν πᾶσα ἡ γῆ διάτρητός ἐστι καὶ ὑπόνομος, ὥσπερ τινὰς φλέβας ἔχουσα, δι' ὧν ἐκ τῆς θαλάσσης δεχομένη τὰ ὕδατα, τὰς πηγὰς ἀνίστη. Πρὸς οὖν τὴν ποιότητα τῆς γῆς, καὶ τὸ τῶν πηγῶν ὕδωρ γίνεται. Λιθθεῖται μὲν γὰρ, καὶ διυλλίζεται διὰ τῆς γῆς τὸ θαλάττιον ὕδωρ, καὶ οὕτω γλυκαίνεται. Εἰ δὲ ὁ τόπος, ὅθεν ἡ πηγὴ ἀναβιβάζεται, τύχοι πικρὸς ἢ ἀλμυρὸς, πρὸς τὴν γῆν καὶ τὸ ὕδωρ ἀνάγεται· στενοῦμενον δὲ πολλάκις τὸ ὕδωρ, καὶ βίᾳ ῥηγνύμενον, θερμαίνεται· κάντεῦθεν τὰ αὐτοφυῆ θερμὰ ἀνάγονται ὕδατα.

D Τῶ οὖν θεῷ προστάγματι κοιλώματα ἐν τῇ γῇ γε-

¹⁹ Gen. i, 10. ²⁰ Gen. ii, 10. ²⁰ Basil. hom. 4 in Hexaem.

VARIE LECTIONES.

^h R. 2927 διέστησαν. Sic vetus interpr. sunt divisi. Edit. Veron. Reg. 3362 ὅθεν συνέστησαν. Colb. i, ὅθεν συνέστη. Noster: ποταμοὶ δὲ ὁ γλυκὺ ὕδωρ ἔχων ἐστὶ· nec absono sensu.

NOTÆ.

(65) *Ἐντεῦθεν.* Atque hinc duo maria. Aegyptus nimirum Mediterraneo mari versus septentrionem pertinet, et Erythraeo versus meridiem.

(66) *Ὀρομὶ τῶ ἐνὶ Φεῖσῶν.* Quorum uni nomen est Phison. Phison et Geon Gangem esse et Nilum vetustus error est, quem transla io Græca quæ LXX Interpretum nuncupatur, approbavit Jeremiae ii, 18, ubi pro *aquis Sihor*, seu *aquis Nili*, ὕδωρ

Γεῶν, *aquis Geon*, posuerunt. Terra Hevila, quam Phison alluit, regio est Arabia, Gen. xxv, 29. et Chus, sive Aethiopia, quam Geon circumire dicitur, Asiatica erat, sinui Persico vicina, cuius pars hodieque *Chusistan* appellatur, non Africana, quam pervadit Nilus. Permirum est Theodoretum, *Geonis* nomine Jerem. ii, idolam quoddam intellexisse.

γόνασι, καὶ οὕτως εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν συνήχθησαν τὰ ὕδατα· ἐντεῦθεν καὶ τὰ ὄρη γεγόνασι. Πρῶτον τοίνυν τῷ ὕδατι προσέταξεν ὁ Θεὸς ἐξαγαγεῖν ψυχὴν ζῶσαν, ἐπειδὴ ἡμελλε δι' ὕδατος, καὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ (67) ἐπιφερομένου τοῖς ὕδασι ἁγίου Πνεύματος, ἀνακαινίζειν τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτο γὰρ ὁ Θεὸς ἔφη Βασίλειος. Ἐξήγαγε δὲ ζῶα, μικρά τε καὶ μεγάλα, κήτη, δράκοντας ἰ, ἰχθύας ἐν τοῖς ὕδασι ἐρπόντας, καὶ πετεινὰ πτερωτά. Διὰ τῶν πετεινῶν οὖν συνάπτεται, τό τε ὕδωρ, καὶ ἡ γῆ, καὶ ὁ ἀήρ· ἐξ ὕδατων μὲν γὰρ (68) ταῦτα γέγονεν· ἐν τῇ γῇ δὲ διατρίβει, καὶ ἐν αἰερί ἵπταται. Κάλιστον δὲ στοιχεῖον τὸ ὕδωρ, καὶ πολυχρηστον, καὶ ῥύπου καθάρσιον, οὐ μόνον μὲν σωματικοῦ, καὶ ψυχικοῦ δὲ, εἰ προσλάβοι χάριν τοῦ Πνεύματος.

Περὶ πελάγων κ.

Ἀναδέχεται τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, Ἑλλησπόντος, λήγων εἰς Ἀδύον καὶ Σηστόν· εἴτα ἡ Προποντις, λήγουσα εἰς Χαλκηδῶνα καὶ Βυζάντιον· ἐνθα τὰ στενὰ, ἀφ' ὧν ὁ Πόντος ἀρχεται. Εἴτα ἡ Μαυώτις λίμνη. Πάλιν δὲ ἀπ' ἀρχῆς Εὐρώπης καὶ Αἰθίως, Ἰθρικὸν, τὸ ἀπὸ στηλῶν εἰς Πυρήνην τὸ ὄρος· Αἰγυστικὸν δὲ, τὸ ἕως τῶν τῆς Τυρρηνίας περάτων. Σαρδόνιον δὲ, τὸ ὑπὲρ τὴν Σαρδῶν, νεῦον πρὸς τὴν Αἰθίαν κάτω· Τυρρηνικὸν δὲ, τὸ μέχρι Σικελίας λήγων, ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν τῆς Αἰγυστικῆς ἀκρῶν· εἴτα Λιθυκόν· εἴτα Κρητικόν, καὶ Σικελικόν, καὶ Ἰώνιον, καὶ Ἀδριον, τὸ ἀναγεχόμενον ἐκ τοῦ Σικελικοῦ πελάγους, ὃν καλοῦσι Κορινθιακὸν κόλπον, ἥτοι Ἀλκυονίδα θάλασσαν. Τῷ δὲ Σουνίῳ καὶ Σκυλλαίῳ περιεχόμενον πέλαγος, Σαρωνικόν. Εἴτα Μυρτῶνον, καὶ Ἰκάριον, ἐν ᾧ καὶ αἱ Κυκλάδες· εἴτα Καρπάθιον, καὶ Παμφύλιον, καὶ Αἰγυπτῶν· ὑπὲρ δὲ τὸ Ἰκάριον ἐξῆς ἀναχεῖται τὸ Αἰγαῖον. Ἔστι δὲ καὶ ὁ τῆς Εὐρώπης παράπλους ἀπὸ Τανάϊδος ποταμοῦ ἐκβολῶν, ἕως Ἡρακλείους στηλῶν, στάδια ς,θψθ'· τῆς δὲ Αἰθίως ἀπὸ Τίγγεως μέχρι στόματος Κανωθικοῦ, στάδια β,θσνβ'· τῆς δὲ Ἀσίας ἀπὸ Κανώδου, ἕως Τανάϊδος· ποταμοῦ μετὰ τῶν κόλ-

A terra, in congeries aquæ collectæ sunt; hincque montes exstiterunt. Primigeniæ itaque aquæ præcepit Deus animam viventem educere: quandoquidem futurum erat ut per aquam et Spiritum sanctum, qui in principio ferebatur super aquas¹¹, hominem instauraret. Hanc enim causam asserit Basilius¹². Eduxit igitur tam parva quam ingentia animalia; cete et dracones, pisces per undas labentes, avesque pennatas. Per aves porro, cum aqua, tum terra, aerque veluti quodam nexu copulantur. Nam ex aquis ortæ illæ sunt, et in terra versantur, et volant in aere. Optimum autem elementum est aqua et ad multos usus commodum; eamque vim habet, ut non corporum modo, sed et animarum, dummodo Spiritus sancti accesserit B gratia, spurcitiem eluat¹³.

De maribus, sive æquoribus.

Ægæum mare Hellespontus excipit, ad Abydum et Sestum desinens. Deinde Propontis, quæ ad Chalcedonem et Byzantium terminatur; ubi angustii transitus seu fauces sunt, a quibus Póntus sumit initium. Mox Mæotis palus. Rursus ab Europæ et Libyæ initio, Ibericum mare est, ab Herculeis Columnis ad Pyrenæum montem excurrans. Post Ligusticum, quod usque ad Etruriæ fines protenditur. Mox Sardonium, quod supra Sardiniam, ad Libyam Africamve deorsum vergit. Tum Etruscum, quod ab extremis Liguriæ finibus incipiens ad Siciliam finem habet. Postea Libycum, deinde Creticum, Siculum, Ionicum, et Adriaticum, quod e Siculo mari effunditur, quem Corinthiacum sinum, sive Alcyonium æquor appellant. Quod autem Sunio et 172 Scyllæo mari continetur, Saronicum dicitur. Ab eo Myrtoum, et Icarium, in quo et Cyclades sunt. Tum Carpathium, et Pamphylium, et Ægyptium. Demum supra Icarium, sese Ægæum proxime effundit. Est autem Europæ trajetibus a Tanais fluminis ostiis usque ad Herculis Columnas, stadiorum 609709; Africæ, a

¹¹ Gen. 1, 2. ¹² Basil. hom. 2 in Hexaem. ¹³ Sever. Gabal. orat. 4 De opif. mundi; Basil. hom. 8.

VARIÆ LECTIONES.

1 Edit. et Reg. 1 κήτη καὶ δράκοντας. κ Hoc caput in Reg. 7, Colb. 4, et in Nostro æest. Aberat in cod. R. 2950; sed in sejuncta membrana ab altero scriptore adjectum fuit. In cod. S. Hil. reperitur post caput De creatione. Adjectum ab ipso auctore putavero, instar appendicis, vel fragmentum esse prolixioris ejusdem operis geographici, quod Damascenus ipse, alterve scriptor ediderit. In cod. Colb. 4, vetustissimo titulus περὶ πελάγων, margini duntaxat appositus est, absque nota numerali.

NOTÆ.

(67) Καὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ. Et Spiritum sanctum, etc. D Hanc de Spiritu Dei qui ferebatur super aquas, sententiam a majoribus se accepisse Basilius testatur. Alteram ceu probabilem recitat, Spiritus Dei, nomine commotionem aeris, seu ventum validum significari; quam posthac amplexi sunt Severus Gabalorum et Theodoretus. Chrysostomo Scriptura significare videtur, vitalem quamdam actionem inditam aquis fuisse, ut non esset aqua consistens et immota, ἀλλὰ κινούμενον, καὶ ζωτικὴν τινὰ δύναμιν ἔχον, sed quæ ageretur, vitalemque vim quamdam haberet.

(68) Ἐξ ὕδατων μὲν γὰρ. Nam ex aquis ortæ illæ sunt. Communis hæc est Patrum sententia, volucres, uti et pisces, natus esse ex aquis, idque canit Ecclesia in hymno vespertinum v. 1eriz. Nec audiendi sunt qui ex Hebræo inferunt solos pisces ex aquis a Deo productos esse, atque ita legunt: Producant aquæ reptile animæ viventis, et volatile volet, etc. Perperam enim omittunt pronomen quod, necessario subaudiendum juxta Hebræorum idioma; atque sic vertendum erat, et volatile quod volet.

Tinge ad Canobicum ostium, stadiorum 209252; Asiae denique, a Canobo usque ad Tanaim una cum sinibus, stadiorum 4111. Atque ita habitatur ²⁶

CAP. X.

De terra, et iis quæ ex ea producuntur.

Ignotum terræ fundamentum. — Terra unum est ex quatuor elementis, siccum, frigidum, grave et immotum: primo die ex nihilo productum. In principio, inquit, creavit Deus cælum et terram ²⁷. Quinam autem rei insideat, ac quo fundamento nitatur, nullus mortalium dicere potuit. Sunt autem qui eam super aquas collocatam, et stabilitam esse aiunt, his videlicet verbis Davidis adducti: Qui firmavit terram super aquas ²⁸. Alii super aërem. Alius autem sic ait: Qui appendit terram super nihilum ²⁹. Et rursus divinitus loquens David ex persona Creatoris, Ego, inquit, confirmavi columnas ejus ³⁰, columnarum nomine vim illam significans, quæ eam continet. Nam quod idem alio loco ait, super maria fundavit eam ³¹, nihil aliud indicat, nisi quod aquæ natura terræ undique affusa sit. Proinde sive eam seipsa, sive aere, sive aquis, sive denique nihilo fulciri concedamus, a pia sententia recedere conveniens non est: quin potius confitendum, omnia in universum Conditoris virtute contineri et conservari.

Terræ status cum primum creata. Animantia stirpesque hominis causa. — Et quidem in principio, quemadmodum ait Scriptura divina ³², terra aquis obducebatur, atque indigesta, hoc est, ornatus omnis expers erat. Quamprimum autem præcepit Deus, confestim aquarum conceptacula exstiterunt: ac tum montes esse cœperunt, divinoque jussu terra suum ornatum accepit, herbis videlicet omnis generis et stirpibus decorata; quibus divino imperio vis ea insita est, qua augescerent, alerenturque, et semen ad sui simile generandum producere possint. Quin ad Opificis jussum omnis quoque generis animantia, reptilia, feras, et pecora, jumenta quoque protulit: omnia quidem illa ad tempestivum hominis usum, cæterum alia ad cibum, ut cervos, pecudes, capreas, et reliqua id genus; alia ad ministerium, ut camelos, boves, equos, asinos, cæteraque ejusmodi; alia ad oblationem, ut simias, et ex avibus, psittacos, et similia: stirpes item et herbas, partim fructiferas et esculentas, partim olfactu suaves et floribus decoras, exhilarandi animi causa concessas, velut rosam, aliasque similes; partim ad morborum medelam. Neque enim aut animal ullum, aut planta ulla est, cui non vis aliqua hominibus utilis, a summo rerum Parente indita sit. Nam cum ille, cui omnia antequam fiant explorata sunt, perspectum haberet fore ut homo libera voluntate a divino mandato recederet, **173** corruptionique addiceretur, idcirco ad commodum ipsius usum, cuncta quæ tum in cælo, tum in terra et in aquis sunt, procreavit.

²⁶ Vid. Strab. lib. II. ²⁷ Gen. I, 1. ²⁸ Psal. cxxxv, 6. ²⁹ Job xxvi, 7. ³⁰ Psal. lxxiv, 4. ³¹ Psal. cxlii, 2. ³² Gen. I, 2.

πων, ὁ παράπλους στάδια δρια'. Ὁμοῦ παράλιος συν κολποὶς τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης στάδια ιγ,θoβ'. orbis nostri mare ad stadia 1309072, porrigitur

ΚΕΦΑΛ. I' [ΚΑ'].

Περὶ γῆς, καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς.

Ἡ γῆ ἐν τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐστὶ, ξηρόν τε καὶ ψυχρόν, καὶ βαρὺ, καὶ ἀκίνητον, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ παραγγέλλον. Ἐν ἀρχῇ γάρ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἥς τὴν ἔδραν καὶ τὴν βάσιν οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων εἰπεῖν δεδύνηται. Οἱ μὲν γάρ ἐπὶ ὑδάτων φασὶν ἡδρᾶσθαι, καὶ πεπηγυῖαι αὐτὴν, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Δαβὶδ· Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ ὑδάτων. Οἱ δὲ, ἐπὶ τοῦ ἀέρος. Ἄλλος δὲ φησὶν· Ὁ ἐδράσας τὴν γῆν ἐπ' οὐδενός. Καὶ πάλιν ὁ θεηγόρος Δαβὶδ, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Δημιουργοῦ, Ἐγὼ, φησὶν, ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς, τὴν συνεκτικὴν αὐτῆς δύναμιν στύλους ὀνομάσας. Τὸ δὲ, ἐπὶ θαλάσσιον ἐδεμελίωσεν αὐτήν, δηλοῖ τὸ πάντοθεν περιχευῆσθαι τῇ γῇ τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν. Κἂν οὖν ἐφ' αὐτῆς, κἂν ἐπὶ ἀέρος, κἂν ἐπὶ ὑδάτων, κἂν ἐπ' οὐδενός ὄμμεν ἡδρᾶσθαι αὐτήν, χρὴ μὴ ἀφίστασθαι τῆς εὐσεβοῦς ἐννοίας, ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ συγκρατεῖσθαι· ὁμολογεῖν, καὶ συνέχεσθαι τῇ δυνάμει τοῦ Κτίσαντος.

Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν, καθὼς φησὶν ἡ θεία Γραφή, ὑπὸ ὑδάτων ἐκαλύπτετο, καὶ ἀκατασκεύαστος, ἦτοι ἀκόσμητος ἦν. Τοῦ δὲ Θεοῦ προστάξαντος, τὰ τῶν ὑδάτων δοχεῖα γεγόνاسι, καὶ τότε τὰ ὄρη ὑπῆρξαν, καὶ τῷ θεῷ προστάγματι τὸν οἰκεῖον ἀνεῖληφε κόσμον, παντοδαπαῖς χλόαις καὶ φυτοῖς ὠραῖσθεῖσα· οἷς τὸ θεῖον ἐνέθηκε πρόσταγμα, δύναμιν αὐξητικὴν τε, καὶ θρεπτικὴν, καὶ σπερματικὴν, ἦτοι ὁμοίου γεννητικὴν. Ἐξήγαγε δὲ τοῦ Δημιουργοῦ κελεύσαντος, καὶ παντοῖα γένη ζῶων, ἐρπετῶν τε, καὶ θηρίων, καὶ κτηνῶν. Πάντα μὲν πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου εὐκαιρον χρῆσιν· ἀλλὰ τούτων, τὰ μὲν πρὸς βρώσιν, οἷον ἐλάφους, πρόβατα, δορκάδας, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὰ δὲ πρὸς διακονίαν, οἷον καμήλους, βόας, ἵππους, ὄνους, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὰ δὲ πρὸς τέρψιν, οἷον πιθήκους· καὶ τῶν ὀρνέων, κίστας τε, καὶ ψιττακοὺς, καὶ τὰ τοιαῦτα· καὶ τῶν φυτῶν δὲ, καὶ τῶν βοτανῶν, τὰ μὲν κάρπιμα, τὰ δὲ ἐδώδιμα, τὰ δὲ εὐώδη, καὶ ἀνθηρὰ πρὸς τέρψιν ἡμῶν δεδορημένα· οἷον τὸ ῥόδον, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὰ δὲ πρὸς νοσημάτων ἱασιν. Οὐκ ἔστι γὰρ οὐδὲν ζῶον, οὐδὲ φυτὸν, ἐν ᾧ οὐκ ἐνέργειάν τινα τῇ τῶν ἀνθρώπων χρειᾷ χρησιμεύουσιν ὁ Δημιουργὸς ἐναπέθετο. Ὁ γὰρ τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν ἐπιστάμενος, εἰδὼς ὡς μέλλει ἐν αὐτεξουσίᾳ προβάσει ὁ ἄνθρωπος γίνεσθαι, καὶ τῇ φθορᾷ παραδίδεσθαι, πάντα πρὸς εὐκαιρον χρῆσιν αὐτοῦ, τὰ τε ἐν τῷ στερεώματι, τὰ τε ἐν τῇ γῇ, καὶ τὰ ἐν ὕδατιν ἔκτισε.

Πρὸ μὲν οὖν τῆς παραβάσεως, πάντα ὑποχείρια ἄνθρωπων ἦν. Ἀρχοντα γὰρ αὐτὸν κατέστησεν ὁ Θεός· πάντων τῶν ἐν τῇ γῇ καὶ ἐν τοῖς ὕδασι· καὶ ὁ ὄφις (69) δὲ συνήθης τῷ ἀνθρώπῳ ἦν, μᾶλλον τῶν ἄλλων αὐτῷ προσερχόμενος, καὶ τερπνοῖς προσμιλῶν τοῖς κινήμασιν. Ὅθεν δι' αὐτοῦ τὴν κακίστην ὁ ἀρχέκακος διάβολος ὑποθήκην τοῖς προπάτορσιν εἰσηγήσατο. Καὶ ἡ γῆ δὲ αὐτομάτῃ τοὺς καρποὺς ἔφερε, πρὸς χρεῖαν τῶν ὑποχειρίων αὐτῷ ζώων· καὶ οὕτε θυμῶς ἦν τῇ γῇ, οὕτε χειμῶν. Μετὰ δὲ τὴν παράβασιν, ἡνίκα παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὁμοιωθῇ αὐτοῖς, ἀρχεῖν ἐν αὐτῇ τὴν ἄλογον ἐπιθυμίαν τοῦ λογικοῦ νοῦ παρασκευάσας, παρήκοος τῆς τοῦ Δεσπότης ἐντολῆς γενόμενος, ἐπ' ἀνέστη τῷ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ χειροτονηθέντι ἀρχοντι, ἡ ὑποχείριος κτίσις· καὶ ἐτάγῃ ἐν ἰδρώτι ἐργάζεσθαι τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη.

creaturæ ab ipso defecerunt, qui princeps ipsarum creatus a Deo fuerat; atque eo redactus, ut terram de qua sumptus erat, cum sudoribus colere

Ἄλλ' οὐδὲ νῦν ἀρηστος ἡ τῶν θηρίων χρῆσις, ἐκφοδοῦσα, καὶ πρὸς ἐπίγνωσιν, καὶ ἐπίκλησιν τοῦ πεποιηκότος· φέρουσα Θεοῦ. Καὶ ἡ ἄκανθα δὲ μετὰ τὴν παράβασιν ἐξέφυ τῆς γῆς κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀπόφασιν, μεθ' ἣν συνεζεύχθη, καὶ τῇ ἀπολαύσει τοῦ ῥόδου ἡ ἄκανθα, εἰς ὑπόμνησιν τῆς παραβάσεως ἡμᾶς ἀγούσα, δι' ἣν ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἡ γῆ ἀνατέλλειν ἡμῖν κατεδικάσθη.

refricaret nobis memoriam transgressionis, propter nos proferret.

Ὅτι μὲν ταῦτα οὕτως ἔχει πιστευτέον, ἐκ τοῦ μέχρι νῦν, τὴν τοῦτων διαιμονήν ἐνεργεῖν τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, ὃν ἔφη· Ἀυξάνεσθε, καὶ πληθύνετε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν.

Σφαιροειδῇ δὲ τινές φασι τὴν γῆν, ἕτεροι δὲ κωνοειδῇ. Ἦττων δὲ καὶ πάντῃ ἐστὶ τοῦ οὐρανοῦ σμικροτέρα, ὥσπερ τις στικμὴ ἐν μέσῳ τοῦτου κρεμαμένη. Καὶ αὕτη δὲ παρελεύσεται, καὶ ἀλλαγῆσεται. Μακάριος δὲ ἐστὶν ὁ τὴν τῶν πράξεων γῆν κληρονομῶν. Ἡ γὰρ μέλλουσα τοὺς ἁγίους ὑποδέχεσθαι γῆ, ἀθάνατός ἐστι· τίς οὖν ἀξίως τὴν ἀπειρόν τε καὶ ἀκατάληπτον τοῦ Δημιουργοῦ σοφίαν θαυμάσειεν; Ἡ τίς τῆς προποῦσης εὐχαριστίας ἐφίκοιτο τοῦ δοτῆρος τῶν τοσούτων ἀγαθῶν.

[(70) Εἰσὶ δὲ αἱ γνωσθεῖσαι ἐπαρχίαι τῆς γῆς ἕτοι σατραπείαι· Εὐρώπης μὲν λδ'· Ἀσίας δὲ ἡπείρου μεγάλης ἐπαρχίαι μῆ'· κανόνες ιβ'.]

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ' [KE'].

Περὶ παραδείσου.

Ἐπειδὴ δὲ ἔμελλεν ὁ Θεός, ἐξ ὁρατῆς τε καὶ ἀορά-

⁶⁹ Basil hom. de parad. ⁷⁰ Gen. iii, 4. ⁷¹ Psal. xlviii, 14. ⁷² Basil. hom. de parad. ⁷³ Gen. i, 22 et 28. ⁷⁴ Matth. v, 4. ⁷⁵ Method. Cont. Orig. apud Epiph. hæres. 64.

NOTÆ.

(69) Καὶ ὁ ὄφις. Quin serpens quoque. Etsi Damascenus cum hoc caput scriberet, Basilii homiliam De paradiso, præ oculis habuit, eum tamen secutus non est, ubi dixerat, serpentem, antequam

per eum primæ parentes deciperentur, supra pedes ambulasse, ipsique propter hoc nefas evulsos pedes fuisse, Basilio Josephus præverat.

(70) Hæc solus habet Reg. 3451.

Homini quondam parebant omnia. — Et quidem ante prævaricationem, nihil erat quod hominis imperio subditum non esset. Princeps quippe constitutus a Deo fuerat, omnium tam quæ in terra, quam quæ in aquis degunt. Quin serpens quoque homini familiaris erat, ut præ cæteris animantibus ad eum accederet, blandisque motibus cum illo quasi conversaretur. Hinc factum est ut mali auctor diabolus ipsius opera pessimam primigenis parentibus struem necleret. Terra insuper fructus, quibus animantia, quæ illi parebant, alerentur, sponte proferebat. Neque tum imber, neque hiems aut tempestas erat. At post transgressionem, quando comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est eis; cum herili violato præcepto, ita se comparasset, ut bruta cupiditas ratione præditæ menti suæ dominaretur, tum subditæ creaturæ a Deo fuerat; atque eo redactus, ut terram de qua sumptus erat, cum sudoribus colere

Deficiente illo rebellant. Fær quia commodi afferant. — Quanquam, ne nunc quidem ejusmodi fær sunt, ut nulla ex eis utilitas capi queat: quippe quæ terrorem homini incutiendo, eum ad Dei conditoris agnitionem, ejusque opem implorandam adducunt. Insuper post spretum mandatum, spina quoque, juxta Domini sententiam e terra prodiens, amœnitati rosæ cōnjuncta fuit, quæ quam terra multata fuit, ut spinas et tribulos

Dei verbo sua cuique rei vis indita. — Quod autem hæc ita se habeant, hinc fides astruitur, quod ea, perseverare præstet Domini sermo, quem pronuntiavit, Crescite, et multiplicamini, et replete terram.

Terræ figura molesque. — Nonnullis porro terram esse rotundam placet: aliis cono similem. Multum certe cælo minor est, in ipsius centro instar puncti appensa. Cæterum ipsa quoque præteribit, et immutabitur. Beatus autem ille est, qui possidebit terram, quæ mitibus promittitur. Quæ enim terra sanctos susceptura est, nunquam interibit. Quis ergo infinitam et incomprehensam Creatoris sapientiam digne miretur? Quis bonorum auctori pares ipsius beneficiis grates rependere queat?

[Sunt porro quas novimus, terrarum orbis provinciæ, sive præfecturæ, Europæ quidem triginta et quatuor; Asiæ continentis amplissimæ, provinciæ quadraginta octo, canones, quos vocant, duodecim.]

CAP. XI.

De paradiso.

Paradisus hominis regia. — Quoniam autem

Deus ex visibili et invisibili natura hominem ad imaginem ac similitudinem suam velut regem aliquem, totiusque terræ principem, et earum rerum quæ in illa sunt, formaturus erat, regiam ei quamdam prius exstruit, in qua suam sedem collocando, beata **174** et omni felicitate affluenti vita fruere-
tur ²⁷. Atque hic ille est divinus paradisos, qui

²⁷ Gregor. Nyss. *De opif. hom. cap. 2.*

NOTÆ.

(71) Καὶ οὗτος. Atque sic ille est divinus paradisos. Cum multa varique de paradiso Eden veteres scripserint, paucis auctores eorum perstrin- gam ex libro vii Anastasii II Antiocheni in Hexae- meron, cujus et Græcum contextum asseram, quia nondum editus fuit : Οἱ μὲν οὖν ἀρχαιότεροι τῶν Ἐκκλησιῶν λέγω δὴ Φίλων ὁ φιλόσοφος καὶ τῶν ἀποστόλων ὁμόχρονος, καὶ Παπίας ὁ πολὺς, ὁ Ἰωάννου τοῦ εὐαγγελιστοῦ φοιτητὴς ὁ Ἱεραπολίτης. Εἰρηναῖος τε, ὁ Λουγδυνεύς, καὶ Ἰουστίνος ὁ μάρτυς καὶ φιλόσοφος, Πανταίνετος (lege Πάνταίνος) τε ὁ Ἀλεξανδρεὺς, καὶ Κλήμης ὁ Στρωματεὺς, καὶ οἱ ἄλλοι αὐτοὺς, πνευματικῶς τὰ περὶ παραδείσου ἐθεωρήθησαν (forte ἐθεώρησαν) εἰς τὴν Χριστοῦ Ἐκκλησίαν ἀναπεράμενα. Ἐξ ὧν εἰσιν καὶ οἱ περὶ πάντα πάνσοφοι οὗο Καππαδόκαι Γρηγόριοι. Ἄπαντες οὗτοι ἐξ αἰτίων τοιῶνδε φάσκοντες εἶναι καὶ πνευματικὸν τινα παραδείσον· Veteres ergo Eccle- siarum interpretes, Philo, inquam, philosophus, et tempore æqualis apostolis et celebris Papias Hiera- politanus, Joannis evangelistæ discipulus, et Irenæus Lugdunensis, et Justinus martyr et philosophus, Pantænusque Alexandrinus, et Clemens Stromateus, ac eorum assecræ, spiritualiter intellexerunt de Chri- sti Ecclesia ea quæ scripta sunt de paradiso. Ex quibus sunt duo per omnia doctissimi Cappadoces Gregorii. Hi omnes quibusdam de causis dicebant esse etiam aliquem paradisi spirituales. Post- quam nonnullas rationes attulit, propter quas hi auctores ad hunc modum interpretati erant quæ de paradiso scripta sunt, has rursum alias sub- jungit : Ὅθεν διὰ πάντας τὰς ἀκαταλήπτους αἰτίας πνευματικῶς νοήσαντες πάντα τὰ περὶ παραδείσου οἱ μνημονευθέντες ἐξηγήται, ἔφασαν, ὅτι διαφοροὶ αἰρέσεις ἐτέχθησαν ὑπὸ τινῶν ἀνθρώπων σαρκικῶς ἀκούσαντων τὰ περὶ Θεοῦ καὶ παραδείσου ἐν τῇ Γε- νέσει λεγόμενα· οἱ μὲν σωματόμορφον τὸν Θεόν, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ὕλικήν τοῦ ἀνθρώπου δο- γματίσαντες· οἱ δὲ μεγίστας εὐχαριστίας τῷ Θεῷ προβάλλαντες, ὡς διὰ τῆς αὐτοῦ συμβουλῆς καὶ τῆς παραβάσεως τῆς γενομένης γεννηθέντος ὅλου τοῦ ἀνθρώπου γένους, οἵτινες καὶ Ὁφῆται δικαίως προ- σαγορεύονται, Μανιχαῖοι δὲ, ὁμοῦ τε καὶ ἄνδρες, καὶ γυναῖκες, γυμνοὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις συνάγονται κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὔας· Unde propter has causas incomprehensibiles, omnia quæ de paradiso dicta sunt, spiritualiter intelligentes, inter- pretes quorum meminimus, dixerunt, quod diversæ natæ sunt hæreses, quibusdam hominibus, qui car- naliiter audierunt quæ de Deo et paradiso dicuntur in Genesi; aliis quidem statuentibus Deum habere formam corporis secundum imaginem similitudinem- que materiale hominis; aliis serpenti magnas of- ferentes gratiarum actiones, utpote quod per ejus consilium patrataque prævaricationem ex muliere sit generatum totum genus humanum; qui quidem merito etiam appellantur Ophitæ, id est serpentine. Manichæi autem simul et viri et mulieres nudi con- gregantur in suis ecclesiis ad imitationem Adam et Evæ. Quibusdam interjectis, narrat ob quemdam Ezechielis locum, in quo de diabolo sub figura regis Tyri sermo est, priscos interpretes occasionem sumpsisse, per allegorias edisserendi quæ Genesis

A του κτίσεως πλαστουργεῖν τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα τε καὶ ὁμοίωσιν, ὥσπερ τινὰ βασιλέα καὶ ἄρχοντα πάσης τῆς γῆς, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ, προκαθίστην αὐτῷ οἶόν τιν βασιλείον. καὶ ἐν ᾧ διατρώμενος μακα- ρίαν καὶ πανολίαν ἔξει ζωὴν. Καὶ οὗτος (71) ὁ θεὸς παραδείσου, Θεοῦ χερσὶν ἐν Ἐδέμ πεφυτευμέ- νος, εὐφροσύνης καὶ θυμῆδης ἀπάσης ταμείον.

NOTÆ.

liber de paradiso complectitur : Ὅρα γὰρ εἶτι οὐχ ἀπλῶς παραδείσος λέγεται οὗτος ὁ παρὰ τῷ προ- φῆτῃ, ἀλλὰ παράδεισος Θεοῦ. Ὁ δὲ Μωσαϊκὸς παρά- δεισος, οὐ θεῶν μῦθος, ἀλλ' ἀπλῶς παραδείσος. Ὅθεν καὶ ὁ κατὰ πάντα θεὸς Ἀμβρόσιος, καὶ Ἰουστίνος ὁ θεόληπτος μάρτυς, ἐν τοῖς εἰς τὴν Ἐξαήμερον αὐ- τῶν ὑπομνήμασι τὰ περὶ παραδείσου διεξιόντες, μετὰ τὸ εἰπεῖν περὶ τῶν αἰσθητῶν δένδρων καὶ ὕδα- των, καὶ γηγενῶς παραδείσου παρήγαγον ἐν μέσῳ τὰ προκείμενα τοῦ θεοῦ Ἰεζεκιήλ περὶ παραδείσου οὐρανίου ῥήματα, καὶ πολλὰ ἐξέτασιν καὶ θεωρίαν λεπτὴν ἐν αὐτοῖς διεξελθόντες, ἐπήγαγον λέγοντες, ὡς αἰσχιστόν τε καὶ θεοστυγὲς τὸ φάσκειν, ἢ τὸ ὅλως εἰς ἐννοίαν λαβεῖν τὴν μακαρίαν τε καὶ προσ- κυνητὴν τοῦ Θεοῦ Λόγον θεότῃ σὺν τῷ δικαίῳ ληστῇ εἰς ῥευστόν τε καὶ ὕλικόν παραδείσον εἰσελ- θεῖν· Vide enim quod non absolute dicitur parad- isus is de quo apud prophetam mentio est, sed para- disus Dei. Mosaicus autem paradisos, Dei adjecto nomine dictus non est, sed absolute paradisos. Unde divinus per omnia Ambrosius; et Justinus martyr a Deo inspiratus, in suis in Hexaemeron commenta- riis, ea persequentes quæ dicta sunt de paradiso, postquam dixerunt de sensilibus arboribus, et aquis, et fructibus, et paradiso de terra genito, in medium C adduxerunt proposita divini Ezechielis verba de pa- radiso celesti, iisque multo examine et subtili con- templatione explicatis, subjunxerunt dicentes, quod sit turpissimum et Deo inivsum, dicere, aut omnino cogitare, beatam adorandamque Dei Verbi divini- tatem cum justo latrone ingredi in fluxum et mate- riale paradisos, etc. Addit, Origenem, cum ana- gogis nimium indulsisset, omnes creaturas quæ sex diebus factæ sunt, ad fabulosas tragædias tra- ducendo, ut neque cælum quod sensu percipitur, neque terram, neque aquas, neque plantas, nec aliud quidpiam secundum litteram intelligeret, justo synodi judicio damnatum esse, ne crederetur Deus visibilis hujus mundi conditor non esse, et tota historiæ sacræ series pessumdaretur. Quo- circa οἱ νεώτεροι τῶν Πατέρων· λέγω δὴ, οἱ περὶ τὸν θεὸν Βασίλειον, καὶ τὸν Χριστοῦ ποταμὸν Ἰωάν- νην τὸν Χρυσόστομον, Θεόδωρον τε τὸν ἐλεεινὸν δντως Ἀντιοχέα, καὶ Σεβήρον τὸν Γαβαλιετὴν, Εὐσέβιον τε τὸν Ἐμμεσηνὸν, καὶ τὸν λόγιος καὶ ἐργοῖς τρις- μαχάριστον Ἐπιφάνιον, Κύριλλον τε τὸν θεοφάντορα, καὶ Θεόφιλον· μᾶλλον οὗτοι πάντες κατὰ τὸ γράμμα τὰ συγγράμματα ταυτῶν περὶ τῆς Ἐξαήμερου ἐξέδαντο, τὰς ἀλληγορίας καὶ ἀναγωγὰς ἀφέντες· Recentio- res Patres, divinus, inquam, Basilus, et Christi flu- vius Joannes Chrysostomus, et Theodorus vere me- rabilis Antiochenus, et Severus (sive Severianus) Gabaleotes, et Eusebius Emissenus, necnon verbis et factis beatissimus Epiphanius, Cyrillus quoque, et Theophilus, hi omnes sua scripta de sex dierum ope- ribus, missis et allegoriis et anagogiis juxta litteram exposuerunt. Hic non disputo, genuinæ fuerint singulæ illæ veterum Patrum lubricationes, quas Anastasius antehac laudavit, Papiæ scilicet, Jus- tini, Irenæi, Clementis, Pantæni. Hoc enim ad- notatiunculæ brevitatis, cui studere debem, non pat- titur. Hieronymus testis est Irenæum De Octava scripsisse (a); Eusebius, Clementem Alexandrinum

(a) Vide Prefationis num. XX, ubi iterum Lequienus de voce Octava.

Ἐδὲμ γὰρ *τρυφή* (72) ἐρμηνεύεται. Ἐν τῇ ἀνατολῇ ἅμιν πάσης τῆς γῆς ὑψηλότερος κείμενος· εὐκραθὲς δὲ, καὶ ἀέρι λοκτοτάτῳ, καὶ καθαρωτάτῳ περιλαμβόμενος· φυτοῖς ἀειθαλέσι κομῶν, εὐωδίας πλήρης, φωτὸς ἐμπλείας, ὥρας ἀπάσης αἰσθητῆς καὶ κάλους ὑπερβαίνων ἐπινόειαν· θεῶν ὄντως χωρίον, καὶ ἀξίον τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐνδιατεῖν· ἐν ᾧ οὐδὲν τῶν ἀλόγων ἠύλιζετο, μόνος δὲ ὁ ἄνθρωπος, τῶν θείων χειρῶν τὸ πλαστούργημα.

que eo, qui ad Dei imaginem conditus erat, domicilium: in quo nullum rationis expertis animal versabatur; sed solus homo, opus manuum Dei.

Ἐν μέσῳ δὲ (73) τούτου ξύλον ζωῆς ὁ Θεὸς ἐφύτευσε, καὶ ξύλον τῆς γνώσεως. Τὸ μὲν ξύλον τῆς γνώσεως, ἀποπειράν τινα, καὶ δοκιμῇν, καὶ γυμνάσιον τῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑπακοῆς καὶ παρακοῆς. Διὸ καὶ ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν κέκληται, ἥ ἔτι δύναμιν ἐδίδου γνωστικὴν τοῖς μεταλαμβάνουσιν, τῆς οἰκείας φύσεως· ὅπερ καλὸν μὲν τοῖς τέλει, κακὸν δὲ τοῖς ἀτελεστέροις, καὶ τὴν ἔφεσιν λιχνότεροις¹, ὥσπερ στερεὰ *τρυφή* τοῖς ἀπαλοῖς ἔτι καὶ δεομένοις γάλακτος. Οὐκ ἐβούλετο γάρ, ὁ κτίσας ἡμᾶς Θεὸς μεριμνᾶν, καὶ περὶ πολλὰ τυρβάζεσθαι, οὐδὲ φροντιστάς, καὶ προνοητάς τῆς ἰδίας ζωῆς γενέσθαι· ὅπερ δὴ καὶ πέπονθεν ὁ Ἀδάμ. Γευσάμενος γάρ, ἔγνω ὅτι γυμνὸς ἦν, καὶ περιζῶμα ἑαυτοῦ περιποιεῖτο· φύλλα γὰρ συκῆς λαβὼν περιεζώσατο. Πρὸ δὲ τῆς γεύσεως γυμνοὶ ἦσαν ἀμφότεροι, ὃ τε Ἀδάμ καὶ ἡ Εὐα, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο. Τοιοῦτους δὲ ἀπαθεῖς ἐβούλετο εἶναι ἡμᾶς ὁ Θεός· ἀπαθείας γάρ ἀχρας τοῦτό ἐστιν· ἔτι δὲ καὶ ἀμερίμους, ἐν

A Dei manibus in Eden consitus est, voluptatis omnibus ac jucunditatis promptuarium (Eden enim, si interpreteris, *delicias* sonat²⁹). In Oriente omni terra sublimior positus fuit, probeque temperatus, ac subtilissimo purissimoque aere undique collustratus, plantis nunquam non floridis vernans, suavissimo odore et lumine plenus, elegantiae omnibus, quæ quidem in sensum cadat, et pulchritudinis cogitatum superans, divina plane regio, dignum-

Cur scientiæ arbor plantata. — In medio porro hujus, tum vitæ, tum scientiæ arbores Deus plantaverat³⁰: scientiæ quidem, ut eo obedientiæ et inobedientiæ hominis periculum fieret, et utraque explorari et exerceri posset. Unde etiam arbor scientiæ boni et mali nuncupata est; vel quia iis qui ex illa edebant, hanc vim afferebat, 175 ut naturam suam perspectam haberent. Quod quidem ut adultis et perfectis bonum erat; ita minus perfectis, avidiorique, quam par esset, appetitu præditis, grave incommodum accersebat; haud secus ac solidus cibus iis qui adhuc tenera ætate sunt, lacteque opus habent³¹. Nec enim Deus generis nostri auctor, nos sollicitos, et circa multa turbatos, vitæ nostræ anxie prospicere atque consulere volebat; id quod tandem Adamo accidit. Is enim degustato arboris fructu, nudum se esse intellexit, eaque de causa subligaculum sibi concinnavit. Sumptis enim scilicet foliis, corpus suum

²⁹ Basil. hom. de parad. ³⁰ Gen. ii, 9. ³¹ Greg. Naz. orat. 38 et 42; Method. ap. Epiph. hæres. 64.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Reg. 8, et Colb. duo τὴν αἰσθησιν λιχν. Aliam sequor lectionem, quæ orat. 38 et 42 Greg. Naz. habetur.

NOTÆ.

promissis enarrationem in sex dies creationis: Pantæum omnes norunt Scripturas Alexandriæ interpretatum esse. Philonis libri, in quibus de paradiso sermonem habuit, una cum aliis ejusdem operibus editi sunt.

(72) Ἐδὲμ γὰρ *τρυφή*. Edem enim. Sic vulgo Græci scribunt Ἐδὲμ, non Ἐδὲν, quod tamen solum in voluptatem et *delicias* vertitur Eden regio sita erat haud procul a Mesopotamia et Assyria. Videsis, IV Reg. xix, 12; Isaia xxxvii, 12; Ezechielis xxvii, 23.

(73) Ἐν μέσῳ δὲ. In medio porro ejus. Qui litteram Scripturæ sequuntur, agnoscunt ligno vitæ insitum fuisse vim humores moderandi, et conciliandæ immortalitatis. Ita Chrysostomus, Severianus, Theodoretus, Procopius et alii, qui addunt lignum hoc concessum homini fuisse, ut obedientiæ illius præmium foret. Ex quo confutatur vetustus auctor, qui asseruit primos parentes solis auris ante peccatum vicissasse: futuros enim fuisse interitui obnoxios, si sensibilem cibum edissent. Quocirca Nemesius ex Hebræorum, ut ait, sententia docet, hominem ita conditum esse a Deo, ut nec plane mortalis, nec etiam immortalis esset, οὕτως θνητὸν ὁμολογουμένως, οὕτως ἀθάνατον, sed in utriusque naturæ confinio, ut si affectionibus corporis et vitio se dedidisset, corporum mutationes experiretur; sin autem animi bona coleret, traduceretur ad immortalitatem; per lignum vitæ scilicet, in quo hic auctor eximiam ejusmodi virtutem existisse agnoscit. Hæc aliaque affert Nemesius, quæ cum expo-

sitione Chrysostomi satis cohererent. Insuper et ligno scientiæ congenitam ejusmodi fuisse proprietatem concedit, ut qui ejus fructu vescerentur perfectam boni malique perfectionem obtinerent: eam vero Adamo non obvenisse, qui contra præceptum Dei ante statum tempus cibum hunc comederat. Hanc tamen conjectationem Methodius improbaverat in libris adversus Origenem, ut videre est apud Epiphanium, hæres. 64. Chrysostomus itaque, hom. 16 in Gen.; Theodoretus, quæst. 27, et alii vulgo docent hoc nomen inditum esse arbori, non quod boni et mali scientiam posset ingenerare, sed quia futurum erat, ut qui fructu illius vesceretur, cognosceret tandem, quam distaret felix innocentiae status a miseriis naturæ in peccatum lapsæ. Disputarunt olim ejus generis esset illa arbor, Theodoretus, Theodorus Antiochenus, seu Mopsuestenus, et auctor quæstionum ad Antiochum, quæst. 49, sicut fuisse definitum. Opinionem hanc sic explodit Nyssenus in Præfatione in Cant. cantic. ut sensum allegoricum obtrudat, ac si verisimile non sit hominem propter illius esum fuisse adjudicatum mortis, cum Dominus dicat, omne quod intrat in os, non coquinat hominem, atque universa quæ Deus fecit, fuisse valde bona: Maximus utrumque lignum figurato sensu intelligit, propter difficultates quæ ex Scripturæ littera consequi videntur. Noster vero, ut diversas Patrum sententias conciliet, tam paradysum, quam ligna paradisi, secundum litteram, et secundum allegoriam interpretatur.

contextit. Nam, illo necdum degustato, *Ambo* (Adam A scilicet et Eva) *nudi erant, nec tamen erubescabant* ⁴¹. Tales autem nos Deus esse volebat, omnique perturbatione vacare: quippe quod animi ab omni libidinis affectu remotissimi argumentum est; ac præterea, ut sollicitudine omni carentes, in aliud opus non incumberemus, nisi quod angelorum est; nempe ut creatorem perpetuis laudibus celebraremus, inque ejus contemplatione oblectaremur, cura omni super eum jactata; velut per prophetam David his verbis declaravit: *Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet* ⁴². In Evangelis quoque discipulos suos docens, ait: *Ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis. neque corpori vestro quid induamini* ⁴³. Ac rursus: *Quærite primum regnum Dei, et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis* ⁴⁴. Et ad Martham verba faciens: *Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima: porro unum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea* ⁴⁵; hoc est, ut Domini pedibus assideat, ipsiusque sermones audiat.

Arbor vitæ, unde dicta. Paradisus sensibilis, et spiritualis. Lignum vitæ ac lignum omne. — At vero arbor vitæ, aut ejusmodi erat, ut vitam conferret, aut qua illi qui digni essent, nec morti obnoxii, vesci possent. Nonnulli porro paradisum sensibilem fuisse opinati sunt ⁴⁶; alii contra spiritalem, et qui sola mente perciperetur: mea quidem hæc sententia est, quod sicut homo sensibili et spirituali natura constans conditus erat, sic et ejus sacratissimum templum sensibile simul et C spirituale erat, duplicemque exhibebat speciem. Corpore siquidem in divinissima et pulcherrima regione, uti retulimus, habitabat: animo autem in sublimiori, omnique comparatione præstantiori ac pulchriori loco morabatur, hospitem suum Deum habens pro domo, imo et pro illustri vestimento, cujus gratia circumvestitus esset, et cujus contemplatione, quæ sola dulcissimus fructus est, velut alius quispiam angelus, multa cum voluptate frueretur, eaque pasceretur: id quod quidem lignum vitæ merito appellatum est. Divinæ enim participationis suavitatis vitam nulla morte interruptam iis, a quibus percipitur, impertit. Atque *Ex omni, inquit, ligno, quod est in paradiso, vescentes comedetis* ⁴⁷. Ipse enim omne illud est, in quo, et per quem omnia constant.

Lignum scientiæ. — Atqui lignum scientiæ boni D et mali multiplicis est speculationis dignotio, id est propriæ naturæ agnitio: quæ, cum Opificis magnificentiam ex sese prædicet, adultis quidem, et in divina contemplatione provecitis bona est, quod ipsis verendum non sit, ne in deterius la-

Tò δὲ τῆς ζωῆς ξύλον, ἣν ξύλον ἔχον ἐνέργειαν ζωῆς παρεκτιχῆν, ἣ τοῖς τῆς ζωῆς ἀξίοις, καὶ τῷ θανάτῳ οὐχ ὑποκαίμενοις μόνον ἐδώκεν. Τινὲς μὲν οὖν αἰσθητὸν τὸν παράδεισον ἐφαντάσθησαν, ἕτεροι δὲ, νοητόν. Πλὴν ἐμοίγε δοκεῖ, ὅτι ὡς περὶ ὁ ἄνθρωπος αἰσθητὸς ἅμα καὶ νοητὸς δεδημιουργητο, οὕτω καὶ τὸ τοῦτου ἱερώτατον τέμενος, αἰσθητὸν ἅμα καὶ νοητόν, καὶ διπλὴν ἔχον τὴν ἔμφασιν ⁴⁸. τῷ γὰρ σώματι ἐν τῷ θειοτάτῳ χώρῳ καὶ ὑπερκαλλεῖ, καθὼς ἱστορήσαμεν, αὐλιζόμενος· τῇ δὲ ψυχῇ ἐν ὑπερετέρῳ καὶ περικαλλεστέρῳ ⁴⁹ τόπῳ διέτριβε, Θεὸν ἔχων οἶκον τὸν ἐνοικον, καὶ αὐτὸν ἔχων εὐκλεὲς περιβάλλον, καὶ τὴν αὐτοῦ περιβεβλημένος χάριν, καὶ τοῦ μόνου γλυκυτάτου καρποῦ τῆς αὐτοῦ θεωρίας κατατρύφων, οἷά τις ἄγγελος ἄλλος, καὶ ταύτῃ τρεφόμενος· ὅπερ δὴ καὶ ξύλον ζωῆς ἀξίως ὠνόμασται. Ζωῆς γὰρ θανάτῳ μὴ διακοπτομένης, ἡ γλυκύτης τῆς θείας μεθέξεως τοῖς μεταλαμβάνουσιν μεταδίδωσιν· ὃ δὴ καὶ πᾶν ξύλον ὁ ὁ Θεὸς ἐκάλεσεν, Ἐκ τῆς ξύλου, φήσας, τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φάγεσθε. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ τὸ πᾶν, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὸ πᾶν συνέστηκε.

¹⁷⁶ illud est quod Deus omne lignum appellavit, *vescentes comedetis* ⁴⁷. Ipse enim omne illud est, in

Tò δὲ τῆς τοῦ καλοῦ τε καὶ κακοῦ γνώσεως ξύλον, ἡ τῆς πολυσχιδοῦς θεωρίας διάγνωσις, αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ τῆς οἰκείας ἐπίγνωσις φύσεως, ἥτις καλῇ μὲν τοῖς τελείοις, καὶ ἐν τῇ θείᾳ θεωρίᾳ βεβηκόσιν, ἐξ ἑαυτῆς τὴν τοῦ Δημιουργοῦ μεγαλουργίαν δημοσιεύουσα, τοῖς μὴ δεδιδόσι μετὰπτωσιν, διὰ τὸ ἐκ τοῦ χρόνου

⁴¹ Gen. iii, 7. ⁴² Psal. lrv, 23. ⁴³ Matth. vi, 25. ⁴⁴ Ibid. 33. ⁴⁵ Luc. x, 14, 15. ⁴⁶ Nemes. cap. 1 De nat. hom. ⁴⁷ Gen. ii, 16.

VARIE LECTIONES.

⁴⁸ In Colb. 4730, vox ἔμφασιν exponitur per ἐννόησιν, quod considerationem significat. ⁴⁹ Reg. 8. Colb. unus et Noster, ἐν ὑπερετέρῳ καὶ ἀσυγκρίτως περιχαλ. ita legerunt vetus interpr. et Faber. In margine cod. Colb. exponitur adverbium ἀσυγκρίτως, per ὑπερεχόντως. Quod quidem scholion occasionem præbuit recognitori cod. S. Hil. ut legendum putaret ἀσυγκρίτῳ καὶ ὑπερεχόντως περικαλλεστέρω. ⁵⁰ Edita πᾶν ξύλον ζωῆς.

εις ξιν τινά τῆς τοιαύτης ἐληλάκεναι θεωρίας· οὐ καλῆ δὲ τοῖς νέοις ἔτι, καὶ τὴν ἔφεσιν λιγνότεροις, οὐδὲ διὰ τὸ ἀδέβαιον τῆς ἐν τῷ κρείττονι διαμονῆς, καὶ μήπω παγίως ἐνεδρασθῆναι τῇ τοῦ μόνου καλοῦ προσεδρία, ἣ τοῦ οἰκείου κηδεμονία σώματος πρὸς ἑαυτὴν ἀνθέλκειν, καὶ περισπᾶν πέφυκεν.

adhuc in unici boni contemplatione defixi sunt, corporis sui cura ad se retorquere et distrahere consuevit.

Οὕτω διπλοῦν οἶμαι τὸν θεῖον παρέδδισον, καὶ ἀληθῶς οἱ θεοφόροι Πατέρες παρέδωκαν, οἳ τε οὕτως, οἳ τε ἐκείνως διδάξαντες. Δυνατὸν δὲ νοῆσαι πᾶν ξύλον, τὴν ἐκ τῶν κτισμάτων τῆς θείας δυνάμεως γινομένην ἐπίγνωσιν, ὥς φησιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· *Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται*. Πασῶν δὲ τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν θεωριῶν τούτων, ἡ καθ' ἡμᾶς ὀψηλοτέρα πέφυκεν, ἢ τῆς ἡμετέρας φημι συστάσεως, ὥς φησιν ὁ θεὸς Δαβὶδ· *Ἐθαυμάστωθι ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ*, τουτέστιν, *Ἐκ τῆς (74) ἐμῆς κατασκευῆς*. Ἐπισφαλῆς δὲ αὕτη τῷ Ἀδάμ ὑπῆρχε νεοπαγεῖ ὄντι, δι' ἧς εἴπομεν αἰτίας.

Ἡ ξύλον μὲν ζωῆς, τὴν ἐκ πάντων τῶν αἰσθητῶν ἐγγινομένην θειοτέραν ἐννοιαν, καὶ τὴν δι' αὐτῶν ἐπὶ τὸν ἀπάντων γενεσιουργόν τε, καὶ δημιουργὸν αἰτίον ἀναγωγὴν· ὅπερ καὶ πᾶν ξύλον ὀνόμασε, τὸ πλήρες καὶ ἀδιαίρετον, μονὴν τε τοῦ καλοῦ φέρων τὴν μέθεξιν, ξύλον δὲ γνώσεως καλοῦ καὶ πονηροῦ, τὴν αἰσθητὴν καὶ ἐνῆδονον βρώσιν, τὴν, τῷ δοκεῖν μὲν γλυκαίνουσαν, τῷ ὄντι δὲ ἐν μετουσίᾳ κακῶν τὸν μετέχοντα καθιστῶσαν. *Φησὶ γὰρ ὁ θεός· Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγεῖ· διὰ πάντων, οἶμαι, τῶν κτισμάτων ἐπ' ἐμὲ τὸν ποιητὴν ἀναδιδάσθητι, λέγων, καὶ ἕνα καρπὸν ἐκ πάντων κάρπωσαι, ἐμὲ τὴν ὄντως ζωὴν· πάντα σοι ζωὴν καρποφορεῖτωσαν, καὶ τὴν ἐμὴν μέθεξιν, ποιοῦ τῆς οἰκείας ὑπάρξεως σύστασιν*. Οὕτω γὰρ ἔσθι ἀθάνατος. *Ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ*. Ἡ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Φυσικῶς γὰρ ἡ αἰσθητὴ βρώσις τοῦ ὑπεκρεύσαντός ἐστιν ἀναπλήρωσις, καὶ εἰς ἀφεδρῶνα χωρεῖ, καὶ φθοράν· καὶ ἀμήχανον ἄφθαρτον διαμένει, τὸν τῆς αἰσθητῆς βρώσεως ἐν μετουσίᾳ γινόμενον.

atque in secessum et corruptionem abeat. Nec fieri potest, ut incorruptus maneat, qui sensibili cibo vescitur.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ' [ΚΓ'].

Ἐπὶ ἀνθρώπων.

Οὕτω μὲν οὖν τὴν νοητὴν οὐσίαν ὑπεστήσατο ὁ θεός· ἀγγέλους φημι, καὶ πάντα τὰ κατ' οὐρανὸν

A bantur⁴⁴; quippe cum ex diuturna exercitatione ad hujusce contemplationis habitum quemdam pervenerint: haudquaquam vero bona est junioribus adhuc, et avidiori, quam par sit, appetitu praeditis; quos nimirum, quia non firmiter satis haerent in eo quod praestantius est, nec constanter,

Omne lignum, Dei ex creatis cognitio. — Ad hunc modum, duplicem fuisse paradisum opinor, verique Patres divinitus afflati tradiderunt; tam qui hoc, quam qui illo modo docuerunt. Quanquam sic etiam intelligi potest omne lignum, divinae utique potentiae ex rebus conditis parta cognitio, quemadmodum ait Apostolus: *Invisibilia enim ejus a creatura mundi, per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur*⁴⁵. Omnium porro cogitationum harum atque contemplationum praestantior illa est, quae in nostri, sive compositionis nostrae, consideratione versatur, ut divinus David ait: *Mirabilis facta est scientia tua ex me*⁴⁶, hoc est, ex mei structura. Caeterum ejusmodi cognitio Adamo, recens condito ac tenero, ob has quas diximus rationes, periculo non carebat⁴⁷.

Lignum vitae iterum, ac sententiae boni. Sensibilis cibis morti affinis. — Quin per lignum vitae intelligere etiam licet, diviniorem illam speculationem, quae ex rebus sensibilibus nascitur, atque ascensum illum, quo per eas ad omnium parentem, conditorem et auctorem assurgimus: quod quidem etiam omne lignum nuncupavit, hoc est, plenum ac indivisum, solamque boni participationem ferens. Per lignum autem scientiae boni et mali, cibum sensibilem et delectabilem, qui, quamvis suavitatis speciem praese ferat, revera tamen eum a quo percipitur, in mala conjicit. *Dixit namque Deus: Ex omni ligno, quod est in paradiso, vescendo comedes*⁴⁸: quasi dicat, ni fallor, fac ut per creaturas omnes ad me conditorem assurgas, unumque ex omnibus fructum decerpas, me scilicet, qui vera vita sum. Da operam, ut omnia vitae tibi fructum ferant: atque id age, ut mei participatione in rerum natura consistas. Hac enim ratione immortalis eris: *De ligno autem scientiae boni et mali ne comedatis ex eo. Quacumque enim die comederitis ex eo, morte moriemini*⁴⁹. Ea enim est sensibilis cibi natura, ut id quod subeffluxit repleat, fieri potest, ut incorruptus maneat, qui sensibili

177 CAPUT XII.

De homine.

Hoc pacto itaque Deus intelligentem substantiam, puta angelos, caelestesque omnes ordines

⁴⁴ Greg. Naz. orat. 38 et 42. ⁴⁵ Rom. 1, 40. ⁴⁶ Psal. cxxxviii, 6. ⁴⁷ Maximi in Script. pag. 40. ⁴⁸ Gen. 1, 16. ⁴⁹ Gen. 1, 17.

NOTÆ.

(74) *Τουτέστι ἐκ τῆς*. Hoc est ex mea structura. Sic Basilii, Theologus, Anastasius II Antiochenus, et alii verba haec psalmi cxxxviii, 6: *Mirabilis facta*

est scientia tua ex me, accipiunt: at potior est sensus ex Hebraeo: *Mirabilis facta est scientia tua pro me*: id est, ingenii mei acumen longe excedit.

creavit, qui intelligentis procul dubio atque incorporeæ naturæ sunt (incorporeæ, inquam, si cum materiæ crassitie comparentur. Nam alioqui solus Deus revera materiæ et corporis experts est). Hoc item pacto naturam sensibilem condidit, nempe cælum terramque, et quæ medium obtinent locum: atque illam quidem, familiarem sibi (familiaris quippe et affinis Deo est rationalis, intellectualisque natura), alteram autem longissimo prorsus intervallo distantem, ut quæ sub sensum cadat. « Verum quo majoris, ut divinarum rerum interpres Gregorius ait, sapientiæ, munificentiaque circa rerum naturas specimen edetur, ex utraque quoddam concretum, quod visibilis et invisibilis naturæ tanquam vinculum aliquod esset, confari decebat ²⁴. » Hoc porro verbo decebat, nihil aliud indicatur, nisi voluntas opificis. Hæc quippe lex et sanctio est: congruentissima, nec quisquam fitori dicturus est: Cur me luto suo varii generis vasa conficere ²⁵, quo industriae suæ argumentum præbeat.

Hæc ergo cum ita se haberent, hominem ex visibili et invisibili natura suis Deum manibus ad imaginem et similitudinem suam condit: sic nempe, ut efflato de terra corpore, animam ratione et intelligentia præditam insuflatione sua ei tribuerit: id quod divinam imaginem appellamus. Quod enim dicitur, *ad imaginem*, hoc vis intelligendi, arbitriique libertas significatur: quod autem *ad similitudinem*, virtutis, quantum fieri potest, expressa similitudo notatur

²⁴ Greg. orat. 58 et 42. ²⁵ Rom. ix, 21.

τάγματα. Ταῦτα γὰρ ἀριδιόλως νοεράς ἐστι καὶ ἀσωμάτου φύσεως· ἀσωμάτου δὲ, φημί, συγκρινομένης πρὸς τὴν τῆς ὕλης παχύτητα· μόνον γὰρ ὄντως τὸ θεῖον ἄϋλον καὶ ἀσώματον· ἐτι δὲ καὶ τὴν αἰσθητὴν, οὐρανόν τε, καὶ γῆν, καὶ τὰ τούτων ἐν μέσῳ κείμενα· καὶ τὴν μὲν οἰκειαν (οἰκεία γὰρ θεῷ ἡ λογικὴ φύσις, καὶ νῦν μόνῃ ληπτῇ), τὴν δὲ πάντῃ τοῦ πορρωτάτω κειμένην, ὡς ὑπὸ τὴν αἰσθησιν δηλαδὴ πίπτουσιν. « Ἔδει δὲ καὶ ἐξ ἀμφοτέρων μίξιν γενέσθαι, σοφίας γνῶρισμα μείζονος, καὶ τῆς περὶ τὰς φύσεις πολυτελείας, ὡς φησὶν ὁ θεηγόρος Γρηγόριος, οἶόν τινα σύνδεσμον τῆς ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου φύσεως. » Τὸ δὲ, ἔδει, φημί, τὴν τοῦ Δημιουργοῦ ὑπερφαίνων βούλησιν· αὕτη γὰρ θεσμὸς καὶ νόμος ἐστὶ πρεπωδέστατος· καὶ οὐδεὶς ἐρεῖ τῷ πλαστοργῷ· τί με ἐποίησας οὕτως; Ἐξουσίαν γὰρ ἔχει ὁ κεραμεὺς ἐκ τοῦ ἰδίου πηλοῦ διάφορα κατασκευάζειν σκευῆ, πρὸς ἔνδειξιν τῆς ἐαυτοῦ σοφίας.

fecisti sic? Potest enim pro suo jure figulus ex

Ἐπεὶ δὲ ταῦτα οὕτως εἶχεν, ἐξ ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου φύσεως δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον οἰκειαίς χερσὶ, κατ' οἰκειαν εἰκόνα τε, καὶ ὁμοίωσιν· ἐκ γῆς μὲν τὸ σῶμα διαπλάσας, ψυχὴν δὲ λογικὴν (75) καὶ νοεράν διὰ τοῦ οἰκείου ἐμφυσήματος δούς αὐτῷ, ὅπερ δὴ θεὸς εἰκόνα φαιμέν· τὸ μὲν γὰρ κατ' εἰκόνα (76), τὸ νοερὸν δηλοῖ καὶ αὐτεξούσιον· τὸ δὲ καθ' ὁμοίωσιν, τὴν τῆς ἀρετῆς κατὰ τὸ δυνατόν ὁμοίωσιν.

NOTE.

(75) *Ψυχὴν δὲ λογικὴν.* Animam autem ratione præditam, etc. Chrysostomus inspirationem hanc vitæ ζωτικὴν ἐνέργειαν vocat, vitalem actionem, in qua consistat substantia animæ, καὶ τοῦτο ἐγένετο οὕτως ἐπὶ οὐσίᾳ τῆς ψυχῆς. Non ut ipsa sit Dei substantiæ portio quædam, inquit Theodoretus in Epitome, quemadmodum, Cædo et Marcion suribundo animo effutierunt: sed ea inspiratione naturam animæ significari dicimus, ὅτι πνεῦμά ἐστιν ἡ ψυχὴ λογικὴ. Spiritus siquidem est anima rationalis. Idem docuerat adversus istos hæreticos quæst. 23, in Genesim. Magnus vero Cyrillus lib. i *Glaphyr.* contra eosdem contendit, Deum flatu suo animam in hominis corpus inspirasse; at non hunc Dei flatum ipsammet animam esse. Id quod ante ipsum Diodorus Tarsensis observat, ut Catenæ mss. testantur: « Ὁ τοῦτον ἄνθρωπος, inquit, ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν, οὐ τὸ ἐμφύσημα. Δημιουργὸν ἄρα ψυχῆς τὸ ἐμφύσημα: Homo itaque factus est in animam viventem, non ille flatus. Flatus itaque animæ opifex fuit.

(76) *Τὸ μὲν γὰρ κατ' εἰκόνα.* Nam esse ad imaginem, etc. Chrysostomus, ut Anthropomorphitarum deliria longius propulsaret, nequidem ad hominis substantiam pertinere dixit, ut sit imago Dei, sed hoc eum obtinuisse, quia præfectus fuit cunctis animantibus: ὅτι οὐκ οὐσίας ἐστὶν ἄξια, ἀλλ' ἀρχῆς ὁμοιότης, inquit hom. 9 in Genesim et alibi. Hanc vero auctoritatem exercere hominem Basilii docuerat, propter rationem qua præditus est. Sic enim Dei vocem interpretatur, δῶσωμεν αὐτῷ λόγον περιουσίαν, καὶ οὕτως ἀρχέτωσαν. Demus ei

rationis prerogativam, sicque præsent, etc. Damascenus lib. *De duabus voluntat.* scribit angelo æque ac homini convenire ut sit imago Dei, propter rationem, intelligentiam, et liberum arbitrium; necnon qua uterque verbum gignit, et spiritum emittit: denique qua rebus etiam conditis præfecti sunt. Hominem vero singulari modo ad imaginem Dei factum esse, quia ex Adamo, qui genitus non erat, natus est Abel, et Eva producta; et præterea, quia anima ejus corpori dominatur, uti Deus mundo: quo fit ut homo res diversissimas in sese colligat, naturam scilicet spiritualem et sensibilem. Hæc sumpsisse videtur ex Anastasio II Antiocheno, qui ex alio rursum capite hominem Dei imaginem appellari ait, quia Verbum quod est imago Patris, factum est homo. Hæc tradit Anastasius homilia 7 in Hexam. et in duobus aliis opusculis, quæ de hoc argumento elidit, quæque excusa sunt post Philocaliam Origenis. Horum prius etiam habetur inter opera Gregorii Nysseni, tanquam ab ipso scriptum, cum vere sit Anastasii Antiocheni II.

Græci quoque Patres ex Platonis philosophia vulgo docent, in homine imaginem quidem Dei exprimi qua rationalis est: similitudinem vero eo quod, cum divina ope, tum suo labore virtutibus ornatus sit: ita ut, per peccatum remaneat licet imago, similitudo evanescat. Ita Clemens Alex. lib. ii *Strom.*; Basilii hom. 4 *De hom. struct.*; Nyssenus, *De opif. hom.* cap. 16; Isidorus Pelusiota, et alii, qui voces illas synonymas esse negant. Cyrillus vero Alexandrinus in fragmento quod in Catenis reperi, discrimen hoc non probat: Et μὲν

Ἄμα δὲ τὸ σῶμα (77), καὶ ἡ ψυχὴ πέπλασται· Ἄ οὐ τὸ μὲν πρότερον, τὸ δὲ ὕστερον, κατὰ τὰ Ὁριγένους ληρήματα.

Ἐποίησεν οὖν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἄκακον, εὐθεῖ, ἐνάρτεον, ἄλυπον, ἀμέριμον, πάσῃ ἀρετῇ κατηγλασμένον, πᾶσιν ἀγαθοῖς κομῶντα, οἷόν τινα κόσμον δευτερον, ἐν μεγάλῃ μικρὸν ἢ, ἀγγελον ἄλλον προσκυνητὴν, μικτὸν, ἐπόπτην τῆς ὁρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοουμένης, βασιλεῖα τῶν ἐπὶ γῆς, βασιλευόμενον ἄνωθεν, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον, ὁρατὸν καὶ νοούμενον, μέσον μεγέθους καὶ ταπεινότητος, τὸν αὐτὸν πνεῦμα καὶ σάρκα· πνεῦμα, διὰ χάριν, σάρκα, διὰ τὴν ἑπαρσιν· τὸ μὲν ἵνα μένῃ, καὶ δοξάζῃ τὸν Ἐσπερότην, τὸ δὲ, ἵνα πάσχῃ, καὶ πάσχω· ὑπομιμνήσκῃται, καὶ παιδεύῃται τῷ μεγέθει φιλοτιμούμενον· Ἄ ζῶν ἐν ταῦθα οἰκονομού-

178 Error Origenis ex Timæo haustus. — Porro corpus et anima simul creata sunt; non autem, uti deliravit Origenes, hæc prius, illud posterius.

Hominis recens creati dotes.—Creavit itaque Deus hominem innocentem, rectum, probum, tristitia et sollicitudinis expertem, omni virtutum genere decoratum, omnibus florentem bonis, velut alterum quendam mundum in magno parvum, alium angelum adoretorem, mistum, visibilis creaturæ spectatorem, ejus quæ intelligentia percipitur discipulum, regem eorum quæ in terra sunt, superno regi subiectum; terrenum simul et celestem, temporarium et immortalem, qui visu et mente capi potest, medium inter celsitudinem et humilitatem; spiritum et carnem; qui per gratiam spiritus sit, et propter superbiam caro; il-

VARIÆ LECTIONES.

Ἐ Apud Nazianz. hom. 38 et 42, legitur, ἐν μικρῷ μέγαν. Ita quoque legit Nicetas, qui ait: *Parvus enim est hic mundus, si cum homine, ejus causa omnia facta sunt, conferatur.* Nihilominus hunc Theologi locum ex Damasceno emendat Combelsius tom. I Bibl. concion. p. 140, et tom. III, p. 28, homo utique dicitur microcosmos, et non macrocosmos, ipse magni voluti compendium. Ἄ Editā τῷ μεγέθει φιλοτιμούμενος· τὸ δὲ ἵνα πάσχω ὑπομιμ. καὶ παιδ. ζῶν. Locum hunc restitui ex Nazianzeno et omnibus inss. quæ consulere potui.

NOTÆ.

ἕτερον καὶ ἕτερόν φασιν εἶναι τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, διδασκέτωσαν τὴν διαφορὰν, inquit, Si quidem aliud et aliud esse contendant esse ad imaginem, et esse ad similitudinem, doceant nos quorsum ista discrepent. Nos enim asserimus vocem hanc, ad imaginem, nihil præterea significare, quam quod ad similitudinem; et vicissim quod ad similitudinem, id ipsum quod ad imaginem, etc. Enimvero familiare est Hebræis voces synonymas simul attexere. Hic subjungam singularem hac de re priscorum Patrum opinionem, quam Irenæus lib. v, cap. 8, sic edisserit: Cum spiritus hic commistus animæ unitur plasmati (id est carni) propter effusionem spiritus spiritualis et perfectus homo factus est; et hic est qui secundum imaginem et similitudinem factus est Dei. Si autem defuerit animæ spiritus, animalis vere est qui est talis, et carnalis derelictus, imperfectus erit; imaginem quidem habens in plasmate, similitudinem vero non assumens per spiritum. Idque totum colligit ex his verbis Apostoli, Deus pacis sanctificet, et custodiat vos perfectos, ut integer vester spiritus et anima et corpus servetur, etc., annuitque spiritum illum tertiam quamdam substantiam esse, qua animæ et corpori adjuncta perfectus homo constituatur. Idem legere est in fragmentis Justinī Martyris De resurrectione, apud Halloixium. Hac doctrina Tatianus Justinī discipulus, alique Gnostici multipliciter abusi sunt.

(77) Ἄμα δὲ τὸ σῶμα. Porro corpus et anima facta sunt. Origenis proscribit errorem, affirmantis animas ejusdem ac angelos esse naturæ, quas ab initio rerum in cælo conditas, detrudat Deus ad habitanda corpora. Hunc errorem damnavit multoties Ecclesia: ante vero Gregorius uterque, Nazianzenus et Nyssenus, tametsi in Adamantium propensiores feruntur fuisse, eundem expugnaverant. Vereor (inquit Theologus, orat. 31) ne absurda præposteraque cogitatio cuicumque obrepit, ὥς τῆς ψυχῆς ἀλλογαυοῦ πολυτευσάμενης, εἴτα τῷ σώματι τοῦτω ἐνδεδείσῃς, tanquam anima alibi versata sit, deinde corpori copulata, ac prout illic se gesserit, alii prophetiam (donumne quodlibet aliud) accipiant, alii qui improbe venerint condemnentur. Atqui hoc ab Ecclesiæ doctrina alienum declarat, οὐκ ἐκκλησιαστικόν. At illi quidem circa talia dogmata ludant: ἡμῖν δὲ τὰ τοιαῦτα παῖζειν οὐκ ὀφθαλμοῖς, nobis

autem tutum non fuerit ejusmodi ludis oblectari. Hoc profecto sibi proposuerat Origenes, ut de mysteriis fidei in libris De principiis, ludendo disputaret; quemadmodum ipse testatur in prælatione. Clarius Origenem Nyssenus indicat, cap. 28 De opificio hominis, ubi ait: Τοῖς μὲν γὰρ πρὸ ἡμῶν δοκεῖ, οἷς ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ ἐπραγματεύθη λόγος. Nonnulli eorum qui ante nos fuerunt, in commentariis quos DE PRINCIPIIS edidere, animas hominum, ceu quendam populum legibus utentem suis, seorsim ante corpora existisse dicunt, ita ut, si virtuti studeant et honestati, plane corporibus non copulentur; sin autem boni conjunctione excidant, in hanc vitam prolabantur, καὶ οὕτως ἐν σώματι γίνεσθαι, atque ita in corporibus versentur. Mox sententiam subjungit aliorum, qui ex historia creationis Adam animam corpore posteriorem esse concludebant. Utramque opinionem reprehensione dignam censet, ἐν ἀμφοτέραις ὑπολήψειςιν ὁπλίσεως ὁ λόγος. Primam autem ex Pythagoricis fabulis conflata: quidni etiam Gnosticis ac præsertim Basilidianis? Hieronymus Epist. 82, stultitiæ notat ecclesiasticorum quorundam persuasionem, qui animas in thesauro Dei olim conditas esse confiderent. Deinde investigandum ait, annon quotidie a Deo fiant, et mittantur in corpora secundum illud Evangelii, Pater meus usque modo operatur, etc. An certe ex traduce, ut Tertullianus, Apollinarius et maxima pars Occidentalium autumant, ut quomodo corpus ex corpore, sic anima nascatur ex anima, et simili cum brutis conditione subsistat. Ita quidem Tertullianus sensit; Apollinarius vero, cum mentem ab anima, sentiente videlicet, secerneret, nemini mirum videri debet, illum eodem modo de animæ humanæ ac de belluinæ ortu disputasse. Errorem hunc omnis deinceps Orientalis Ecclesia semper exhorruit, a qua nec Occidentalis dissensit, licet Augustinus, lib. x De Gen. ad litt. c. 28, scripserit, sententiam earum qui animas de parentibus creari putant, de baptismo parentum præponderare, utique propter peccati originalis propagationem, quam adversus Pelagianos asseruerat; ac si ea fieri non possit, nisi anima ex traduce generetur: quo de capite in cod. R. 2958 exstat elegans oratio Gregorii Scholarii, seu Gennadii CP. ad Theophanem Mediæ antistitem.

lud ut permaneat, eumque laudet, cujus beneficiis ornatus fuit; hoc, ut patiat, et patiendo admoneatur, cumque magnitudinis causa se extollit, emendetur: animal hic, sive in præsenti vita, certo consilio gubernatum; atque alio, hoc est, ad futurum ævum migrans; quodque mysterii finis est, per mentis ad Deum conversionem divinitate dotatum; non ut in divinam substantiam migret, sed ut divinam illustrationem participet⁸⁶.

Homo ut creatus, ἀναμάρτητος. Arbitrii libertas. — Quin etiam Deus illum natura a peccato immunem creavit, liberæque voluntatis. Immunem, inquam, a peccato, non quod peccati minime capax esset (nemo enim præter Deum est, qui non peccare queat), sed quod peccati perpetrationem, non in natura, sed in voluntatis electione admissurus esset; id est, cum divinæ gratiæ adjumento perseverare et in bono proficere posset, ac rursus per arbitrii libertatem a virtute recedere, Deique permissione in vitium labi. Haud enim virtuti deputandum, quod invitis nobis agitur⁸⁷.

De anima. — Jam vero anima est vivens, simplex, et incorporea **179** substantia, corporis oculorum suapte natura sensum fugiens, immortalis, rationis et intelligentiæ particeps, organis instructo utens corpore, cui vitam, incrementum, sensum, et gignendi vim tribuat⁸⁸, non aliam a se sejunctam mentem habens (mens quippe nihil aliud est quam subtilissima ipsius pars: quod enim oculis in corpore, hoc mens in anima est) arbitrii libertate, volendique, et agendi facultate

μενον, τούτέστιν ἐν τῷ παρόντι βίω, καὶ ἀλλαχοῦ μεθιστάμενον, [τούτέστιν] ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι· καὶ πέρας τοῦ μυστηρίου, τῇ πρὸς Θεὸν νεύσει θεοῦμενον· θεοῦμενον δὲ, μετοχῇ τῆς θείας; ἐλλάμψεως, καὶ οὐκ εἰς τὴν θείαν μεθιστάμενον οὐσίαν.

Ἐποίησε δὲ αὐτὸν φύσει ἀναμάρτητον, καὶ θελήσει αὐτεξούσιον. Ἀναμάρτητον δὲ φημι, οὐχ ὥς μὴ ἐπιδεχόμενον ἁμαρτίαν· μόνον γὰρ τὸ θεῖον ἁμαρτίας ἐστὶν ἀνεπίδεκτον· ἀλλ' οὐχ ὥς ἐν τῇ φύσει τὸ ἁμαρτάνειν ἔχοντα, ἐν τῇ προαιρέσει δὲ μέλλον· ἥτοι ἐξουσίαν ἔχοντα μένειν, καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ, τῇ θείᾳ συνεργούμενον χάριτι ὡσαύτως καὶ τρέπεσθαι ἐκ τοῦ καλοῦ, καὶ ἐν τῷ κακῷ γίνεσθαι, τοῦ Θεοῦ παραχωροῦντος διὰ τὸ αὐτεξούσιον. Οὐκ ἀρετὴ γὰρ τὸ βίᾳ γινόμενον.

Ψυχὴ τοίνυν (78) ἐστὶν, οὐσία ζῶσα, ἀπλὴ καὶ ἀσώματος, σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς κατ' οἰκείαν φύσιν ἀόρατος, ἀθάνατος, λογικὴ τε καὶ νοερά, ἀσχημάτιστος, ὁργανικῶς κεχρημένη σώματι, καὶ τούτῳ ζωῆς, αὐξήσεως τε, καὶ αἰσθήσεως, καὶ γεννήσεως παρακτικῇ, οὐχ ἕτερον ἔχουσα (79) παρ' ἑαυτὴν τὴν νοῦν, ἀλλὰ μέρος αὐτῆς τὸ καθαρώτατον· ὡπερ γὰρ ὀφθαλμὸς ἐν σώματι, οὕτως ἐν ψυχῇ νοῦς· αὐτεξούσιος, θελητικῇ τε, καὶ ἐνεργητικῇ, τρεπτῇ, ἥτοι ἐβελότρεπτος, ὅτι καὶ κτιστὴ. Πάντα ταῦτα

⁸⁶ Greg. Naz. orat. 38 et 42. ⁸⁷ Athan. lib. *De inob. contr. Apoll.* ⁸⁸ Maxim. opus *De anima*.

VARIE LECTIONES.

* Ita Reg. 3451, et postulat oratio. * Sic Reg. 3362 et 3451. Edit. et alii ἀλλ' οὐκ ἐν τῇ.

NOTÆ.

(78). *Ψυχὴ τοίνυν. Jam vero anima est vivens, etc.* Patres ægre tulerunt ab Aristotele animam definiri ἐντελέχειαν πρῶτην σώματος φυσικοῦ ὁργανικοῦ, actum primum corporis organis instructi, ac si ex hac definitione subsequatur animam in se non consistere, sed cum corpore dissolvi et interire. Tullius vero, lib. 1 *Tusc. quæst.*, Philosophi mentem sic explicat, ut ea nihil animorum immortalitati detrahi videatur: Aristoteles, inquit, longe omnibus (Platonem semper excipio) præstans et ingenio et diligentia, cum quatuor illa genera principiorum esset complexus, e quibus omnia oriuntur, quintam quamdam naturam censet esse, ex qua sit mens. Cogitare enim, et providere, et discere, et docere, et invenire aliquid, etiam multa alia, meminisse, amare, angere, lætare; hæc et similia eorum in horum quatuor generum nullo inesse putat. Quintum genus adhibet vacans nomine, et sic ipsum animam ἐντελέχειαν novo appellat nomine, quasi continuatam quamdam motionem et perennem. Quod si verum est hoc Platonis pronuntiatum, quod Patres tanti fecerunt, ut inde animorum immortalitatem colligerent, omne quod perenni motu agitur, interitui non subesse, en, Cicerone teste, Aristoteles continuatam et perennem motionem animo tribuit, eo quod sit ἐντελέχεια, actus.

(79). *Οὐχ ἕτερον ἔχουσα. Non aliam a se, etc.* Nemesius, cap. 1, observat Plotinum et philoso-

phos alios docuisse, aliud animam esse, et aliud mentem, ut homo corpore, anima (sentiente scilicet) et mente, seu tribus substantiis constaret. Hos secutus est Apollinarius Laodicenus, inquit, καὶ τοῦτο πηξάμενος τὸ θεμέλιον τῆς οἰκίας δόξης, hocque opinionis suæ jacto fundamento, reliqua dogmati suo convenientia astruxit, id est, mentem humanam Christo ademit, cujus vices Verbum subiret. Patres vero hoc inculcant, fieri non posse ut homo mente careat, quippe qua solum habet ut homo sit. Alioqui species duntaxat humana et larva erit, inquit Theologus, epist. 1 ad Cledon., anima autem equi, aut bovis, aut cujusvis alterius, quod intelligentia careat. Ad hæc quia Photius Manichaico necnon Massalianico errore effutierat duas in homine animas esse, octava synodus definivit unicam esse hominis animam, qua nempe vigeat, sentiat et intelligat. Nyssenius *De officio hom.* soli humanæ menti concedit ut anima sit et nominetur, cæteras non proprie dici animas: mentem vero ab anima ratione utente non secerni. Maximus lib. *De anima*, mentem cum Damasceno vocat purissimam animæ partem, μέρος καθαρώτατον, quæ non extrinsecus animæ adveniat, veluti nempe Aristotelem existimasse Nemesius tradit; ac si ad essentiam hominis non conferret, sed eīs προκοτὴν τῆς γνώσεως, ad progressum cognitionis.

κατὰ φύσιν (80) ἐκ τῆς τοῦ δημιουργήσαντος χάρι-
τος εὐληφεία, ἐξ ἧς, καὶ τὸ εἶναι, καὶ φύσει οὕτως
εἶναι εὐληφεν.

Marg. 'Οσαχῶς τὸ ἀσώματον. — Ἀσώματα δέ,
καὶ ἀόρατα, καὶ ἀσχημάτιστα, κατὰ δύο τρόπους
νοοῦμεν. Τὰ μὲν, κατ' οὐσίαν, τὰ δέ, κατὰ χάριν·
καὶ τὰ μὲν φύσει ὄντα, τὰ δέ, πρὸς τὴν τῆς ὕλης
παχύτητα· ἐπὶ Θεοῦ μὲν οὖν φύσει· ἐπὶ δὲ ἀγγέλων,
καὶ δαιμόνων, καὶ ψυχῶν, χάριτι, καὶ ὡς πρὸς τὴν
τῆς ὕλης παχύτητα, λέγεται ἀσώματον.

Σῶμα δὲ ἐστὶ, τὸ τριχῇ διαστατὸν, ἔχον τὸ ἔχον
μῆκος, καὶ πλάτος, καὶ βάθος, ἥτοι πάχος. Πᾶν δὲ
σῶμα ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων συνίσταται· τὰ δὲ
τῶν ζώων σώματα, ἐκ τῶν τεσσάρων χυμῶν.

Χρῆ δὲ εἰδέναι ὅτι τέσσαρά ἐστι· γῆ, ξηρὰ καὶ
ψυχρά· ὕδωρ, ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν· ἀήρ, ὑγρὸς καὶ
θερμὸς· πῦρ, θερμὸν καὶ ξηρὸν. Ὁμοίως καὶ χυμοί
τέσσαρες, ἀναλογούντες τοῖς τέσσαρσι στοιχείοις·
μέλαινα χολή, ἀναλογοῦσα τῇ γῇ. ξηρὰ γάρ ἐστι καὶ
ψυχρά· φλέγμα, ἀναλογοῦν [τῷ ὕδατι, ψυχρὸν γάρ
ἐστὶ καὶ ὑγρὸν· αἷμα, ἀναλογοῦν] (80*) τῷ ἀέρι,
ὑγρὸν γάρ ἐστι καὶ θερμὸν· ξανθὴ χολή, ἀναλο-
γοῦσα τῷ πυρὶ, θερμὴ γάρ ἐστι καὶ ξηρά. Οἱ μὲν
οὖν καρποὶ, ἐκ τῶν στοιχείων συνίστανται, οἱ δὲ
χυμοὶ, ἐκ τῶν καρπῶν, τὰ δὲ τῶν ζώων σώματα,
ἐκ τῶν χυμῶν, καὶ εἰς αὐτὰ ἀναλύεται. Πᾶν γάρ
συντιθέμενον, εἰς αὐτὰ ἀναλύεται.

Marg. "Οτι ὁ ἄνθρωπος κοινωνεῖ καὶ ἀψύχοις,
καὶ ἀλόγοις, καὶ λογικοῖς. — Χρῆ γινώσκειν, ὅτι
ὁ ἄνθρωπος, καὶ τοῖς ἀψύχοις κοινωνεῖ, καὶ τῆς τῶν
ἀλόγων μετέχει ζωῆς, καὶ τῆς τῶν λογικῶν μετέ-
ληψε νοήσεως. Κοινωνεῖ γάρ, τοῖς μὲν ἀψύχοις, κατὰ
τὸ σῶμα καὶ τὴν ἀπὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων χρῆ-
σιν· τοῖς δὲ φυτοῖς κατὰ τε ταῦτα, καὶ τὴν θρεπτι-
κὴν, καὶ αὐξητικὴν, καὶ σπερματικὴν, ἔχον γεννη-
τικὴν δύναμιν· τοῖς δὲ ἀλόγοις καὶ ἐν τούτοις μὲν,
ἐξ ἐπιμέτρου δὲ κατὰ τὴν ὁρεξίν, ἔχον θυμὸν καὶ
ἐπιθυμίαν, καὶ κατὰ τὴν αἰσθησίν, καὶ κατὰ τὴν καθ' ὁρμὴν κίνησιν.

Αἰσθησεις μὲν οὖν εἰσι πέντε, ὄρατις, ἀκοή,
ὁσφρησις, γῆυσις, ἀφή· τῆς δὲ καθ' ὁρμὴν κινήσεως

A prædita : mutabilis, hoc est ejusmodi, quæ vo-
luntatis mutationem subire queat, propterea quod
creata sit. Atqui hæc omnia Creatoris beneficio se-
cundum naturam consecuta est, a quo nimirum
accepit, et ut esset, et ut hujus naturæ esset.

Incorporeum quot modis dicitur. — Incorporea porro
et invisibilia, et figuræ expertia duobus modis in-
telligimus. Alia enim suamet essentia ejusmodi
sunt, alia gratia. Itemque alia suapte natura, alia,
si cum materiæ crassitie comparentur: Incorporeum
igitur esse, Deo convenit secundum naturam; an-
gelis autem, et dæmonibus, et animis, secundum
gratiam, habitaque ratione ad materiæ crassitiem.

De corpore. — At vero corpus est, id quod tri-
plici dimensione constat, hoc est, quod, et longi-
tudinem, et latitudinem, et profunditatem, sive cras-
sitiem habet. Corpus autem omne ex quatuor
elementis compactum est : animantium vero corpora
ex quatuor humoribus.

**Humores quatuor elementis affines suis qualitati-
bus.** — Et quidem sciendum est, quatuor elementa
esse; terram nimirum, quæ sicca et frigida est;
aquam, quæ frigida et humida; aerem, qui humi-
dus et calidus; ignem, qui calidus et siccus. Ad
eumdem modum, quatuor humores exsistere, qui
elementis quatuor nativa qualitate respondent. Atque
quippe bilis, utpote sicca et frigida, terræ respon-
det: pituita, aquæ; est enim frigida et humida :
sanguis, aeri; calidus enim et humidus est : flava
denique bilis, igni, ut quæ calida sit et sicca. Jam
fructus ex elementis conflantur : humores, ex fru-
ctibus : animantium vero corpora, ex humoribus :
atque in eadem ipsa relabuntur. Quidquid enim ex
aliquibus concretum est, hoc in eadem resolvitur.

**Communicare hominem cum rebus inanimis cum-
que brutis animantibus, et cum ratione præditis.** —
Illud insuper nosse oportet hominem, et cum ina-
nimis communicare, et brutorum animantium vitæ
participem esse, et cum illis denique, quæ ratione
prædita sunt, intelligere. Nam cum rebus inanimis,
tum ratione corporis communicat, 180 tum quia
ex quatuor elementis concretus est : cum plantis,
tum propter ista, tum propter eam vim qua alun-
tū, augescunt, et seminant, sive gignunt : cum
brutis, tum quantum ad hæc omnia, tum præter-
ea quantum ad appetitum, hoc est, iram et cu-
piditatem; itemque sensum et motum impulsio-
nis.

Sensus porro sunt quinque, visus, auditus, ol-
factus, gustus, tactus. Ad motum impulsio-
nis vis

NOTÆ.

(80) Πάντα ταῦτα κατὰ φύσιν. Atque hæc omnia
Creatoris beneficio. Hic tandem docet omnia qui-
bus naturæ creatæ constant, Dei dono et gratiæ
ascribi debere; quippe cum Deus in præfinitioni-
bus æternis essentias singulas sapientia et volun-
tate sua concinnaverit : unde subjungit, Incorporea
et invisibilia alia esse κατ' οὐσίαν, suapte natura,
alia κατὰ χάριν, per gratiam. Incorporeum Deo se-
cundum naturam convenire; angelis autem, dæmo-

nibus, et animis per gratiam. Quod si angelus et
anima non nisi a Dei voluntate hoc obtinere ut
minime corporei essent, non aliunde profecto im-
mortalitatem habuerint, quam subinde Dei dono et
gratiæ Patres ascribere non dubitant. Trita hæc
veterum doctrina Pelagius abutebatur, ut, pro ea
qua pollebat astutia, solas naturæ dotes intelligen-
ret, quando Dei gratiam confiteri iussus est.

(80*) Uncinis inclusa supplentur. Edit.

ea spectat, qua e loco ad locum migramus, totumque corpus movemus, qua item vocem emittimus, et qua respiramus. Hæc enim, vel facere, vel non facere in nobis situm est.

Postremo per rationem, incorporeis naturis et rationalibus copulatur, ratiocinando videlicet, atque intelligendo, deque singulis judicando, et virtutes, adeoque pietatem, quæ omnium virtutum fastigium est, consecrando : quo sit ut homo mundus minor appelletur.

Corporis animæque propria. — Sciendum quoque est, sectionem, fluxionem et mutationem solius corporis propria esse : mutationem autem illam intelligo, quæ secundum qualitatem contingit, cujusmodi est calefactio et frigefactio, aliæque id generis : pari modo fluxionem eam quæ evacuando fit⁸⁹. Evacuantur enim sicca et humida, ac spiritus, et suppletionem opus habent : unde fames et sitis naturales affectiones sunt. Sectio est secretio humorum ab invicem, et divisio in formam et materiam⁹⁰.

Rursus ad animam proprie spectant pietas et consideratio. Animæ vero et corpori communes sunt virtutes : cum tamen ad animam referantur, utpote anima corporis operam asciscente.

Ratio per naturam domina partis irrationalis. Animæ vires rationi obsequentes et non obsequentes. Illud præterea notandum, quod ratio ex suapte natura irrationalis partis domina sit. Dividuntur quippe animæ facultates in eam quæ rationis particeps, et eam quæ rationis experta est. Ac rursus illa quæ rationis est experta, duas partes habet, quarum altera rationem non audit, id est ei non obsequitur ; altera ei par et obtemperat. Rationis dictamen et imperium spernit vitalis facultas quæ pulsatrix appellatur, itemque seminatrix, seu generans ; vegetans quoque, quæ et vis altrix dicitur, ad quam augescendi facultas spectat, quæ et corpora format, et concinnat. Neque enim hæc ratione, sed natura reguntur. Pars autem illa quæ rationem audit, eique obsequitur, in iram et cupiditatem distribuitur. Communi autem nomine pars irrationalis vocatur illa, in qua passionem et appetitus existunt. Scire interest vim impulsivam ad eam partem quæ rationi subest pertinere.

At vero facultas altrix, generans, arteriæ pulsatrix, ad illam attinet quæ rationis imperium respuit. Vegetans autem facultas, dicitur illa qua crescimus, et gignimus : vitalis tandem, ea qua arteriæ moventur.

Porro facultas nutriendi quadripartitas vires habet, nimirum attrahendi, qua cibum attrahitur ; retinendi, qua retinetur, nec confestim excerni sinitur ; immutandi, qua alimentum in humores

A ἔστι τὸ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβατικόν, καὶ τὸ κινητικόν ὅλου τοῦ σώματος, τὸ φωνητικόν, καὶ ἀναπνευστικόν· ταῦτα γὰρ ἐν ἡμῖν ἐστὶ ποιεῖν, καὶ μὴ ποιεῖν.

Συνάπτεται διὰ τοῦ λογικοῦ ταῖς ἀσωμάτοις καὶ νοεραῖς φύσεσι, λογιζόμενος, καὶ νοῶν, καὶ κρίνων ἕκαστα, καὶ τὰς ἀρετὰς μεταδιώκων, καὶ τῶν ἀρετῶν τὸν κολοφῶνα τὴν εὐσέβειαν ἀσπαζόμενος· διὸ καὶ μικρὸς κόσμος ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος.

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὡς ἴδια μὲν τοῦ σώματος μόνου τομὴ, καὶ ρεύσεις, καὶ μεταβολή. Μεταβολὴ μὲν, ἡ κατὰ ποιότητα, ἡγουν θερμάνειν, καὶ ψύξιν, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ρεύσεις δὲ, ἡ κατὰ κένωσιν· κενούνται γὰρ καὶ ξηρὰ, καὶ ὕγρα, καὶ πνεῦμα, ὧν χρῆζει τῆς ἀναπληρώσεως· ὥστε φυσικά εἰσι πάθη, ἡ τε πείνα, καὶ ἡ δίψα. Τομὴ δὲ, ἡ τῶν χυμῶν ἀπ' ἀλλήλων διαχώρησις, καὶ ὁ εἰς εἶδος καὶ ὕλην μερισμός.

Ἰδια δὲ τῆς ψυχῆς ἡ εὐσέβεια, καὶ ἡ νόσις· Κοινὰ δὲ ψυχῆς καὶ σώματος αἱ ἀρεταί, ἐχουσῶν καὶ τούτων ἐπὶ τὴν ψυχὴν ἀναφορὰν, οἷον ψυχῆς προσχωμένης σώματι.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τὸ λογικὸν φύσει κατάρχει τοῦ ἀλόγου. Διαιροῦνται γὰρ αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς εἰς λογικὴν καὶ ἄλογον. Τοῦ δὲ ἀλόγου μέρη εἰσὶ δύο· τὸ μὲν ἀνήκον ἐστὶ λόγῳ, ἡγουν οὐ πείθεται λόγῳ· τὸ δὲ κατήκον ἐστὶ, καὶ ἐπιπειθεὶς λόγῳ. Ἀνήκον μὲν οὖν, καὶ μὴ πειθόμενον λόγῳ, ἐστὶ τὸ ζωτικόν, ὃ καὶ σφυγμικὸν καλεῖται, καὶ τὸ σπερματικόν, ἡγουν γεννητικόν, καὶ τὸ φυτικόν, ὃ καὶ θρεπτικόν καλεῖται· τούτου δὲ ἐστὶ καὶ τὸ αὐξητικόν, τὸ καὶ διαπλάσσειν τὰ σώματα. Ταῦτα γὰρ οὐ λόγῳ κυβερνῶνται, ἀλλὰ τῇ φύσει· τὸ δὲ κατήκον καὶ ἐπιπειθεὶς λόγῳ, διαιρεῖται εἰς θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν. Καλεῖται δὲ κοινῶς τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς, παθητικόν, καὶ θρεπτικόν. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τοῦ ἐπιπειθοῦς λόγῳ ἐστὶ, καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις.

D¹ Τοῦ δὲ μὴ πειθομένου λόγῳ ἐστὶ τὸ θρεπτικόν, καὶ γεννητικόν, καὶ σφυγμικόν· καλεῖται δὲ [φυτικόν] μὲν τὸ αὐξητικόν καὶ τὸ θρεπτικόν, καὶ τὸ γεννητικόν· ζωτικόν δὲ, τὸ σφυγμικόν.

Τοῦ μὲν οὖν θρεπτικοῦ δυνάμεις εἰσὶ τέσσαρες· ἐλκτική, ἡ ἐλκουσα τὴν τροφήν· καθεκτική, ἡ κατέχουσα τὴν τροφήν καὶ μὴ ἐῶσα αὐτὴν εὐθέως ἐκκριθῆναι· ἀλλοιωτική, ἡ ἀλλοιοῦσα τὴν τροφήν εἰς

⁸⁹ Nemes. c. 1 *De nat. hom.* ⁹⁰ Nemes. *ibid.* ⁹¹ Nemes. cap. 23.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Quæ sequuntur usque ad Δεῖ δὲ γινώσκειν, etc., in mss. et veteri translatione reperiuntur ad calcem cap. 32 περὶ θυμοῦ, *de ira*, sed componi non possunt cum iis quæ de ira præmittuntur. " Vox supplenda ex Nemesio cap. 22.

τοὺς χυμούς· ἀποκριτικῇ, ἢ τὸ περίττωμα διὰ τοῦ ἀφεδρώου ἐκκρίνουσα, καὶ ἐκβάλλουσα.

Χρῆ εἰδέναι, ὅτι τῶν κατὰ τὸ ζῶον δυνάμεων, αἱ μὲν εἰσὶ ψυχικαί, αἱ δὲ φυτικαί, αἱ δὲ ζωτικαί. Καὶ ψυχικαὶ μὲν, αἱ κατὰ τὴν προαίρεσιν, ἡγρουν ἢ καθ' ὁρμὴν κίνησις καὶ ἡ αἰσθησις. Τῆς δὲ καθ' ὁρμὴν κινήσεώς ἐστι, τὸ τε κατὰ τόπον μεταβατικόν, καὶ κινήτικόν ὅλου τοῦ σώματος, καὶ ζωνητικόν, καὶ ἀναπνευστικόν· ἐν ἧμιν γάρ ἐστι τὸ ποιῆσαι, καὶ τὸ μὴ ποιῆσαι ταῦτα. Φυτικαὶ δὲ, καὶ ζωτικαί, αἱ ἀπροαίρετοι. Καὶ φυτικαὶ μὲν, ἡ θρεπτικῇ, καὶ αὐξητικῇ, καὶ σπερματικῇ· ζωτικῇ δὲ, ἡ σφυγμικῇ. Αὗται γάρ, καὶ θελόντων ἡμῶν, καὶ μὴ θελόντων, ἐνεργοῦσι.

augescendi, et seminandi facultates : vitalis autem est pulsuum motrix. Hæ namque, velimus nolimus, munus suum exsequuntur.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι τῶν πραγμάτων, τὰ μὲν ἔστιν ἀγαθὰ, τὰ δὲ φαῦλα. Προσδοκώμενον μὲν οὖν ἀγαθόν, ἐπιθυμίαν συνιστᾷ· παρὸν δὲ, ἡδονήν· ὁμοίως δὲ πάλιν ὁ προσδοκώμενον κακόν, φόβον· παρὸν δὲ, λύπην. Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι ἀγαθὸν ἐνταῦθα εἰπόντες, ἢ τὸ ὄντως ἀγαθόν, ἢ τὸ δοκοῦν ἀγαθόν εἰπομεν· ὁμοίως δὲ καὶ κακόν.

vera bonum est, a nobis intelligi, quam illud quod boni duntaxat speciem habet : perindeque de malo censendum est.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ' [KZ].

Περὶ ἡδονῶν.

Τῶν ἡδονῶν, αἱ μὲν εἰσὶ ψυχικαί, αἱ δὲ σωματικαί. Καὶ ψυχικαὶ μὲν, ὅσαι μόνης εἰσὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς καθ' ἑαυτήν, ὡς αἱ περὶ τὰ μαθήματα, καὶ τὴν θεωρίαν. Σωματικαὶ δὲ, αἱ μετὰ κοινωνίας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος γινόμεναι, καὶ διὰ τοῦτο σωματι καὶ καλούμεναι, ὅσαι περὶ τροφᾶς, καὶ συνουσίας, καὶ τὰ τοιαῦτα. Μόνου δὲ τοῦ σώματος οὐκ ἂν εὗροι τις ἰδίαν ἢ ἡδονάς.

Πάλιν τῶν ἡδονῶν, αἱ μὲν εἰσὶν ἀληθεῖς, αἱ δὲ ψευδεῖς· καὶ αἱ μὲν τῆς διανοίας μόνης, κατ' ἐπιστήμην, καὶ θεωρίαν· αἱ δὲ μετὰ σώματος, κατ' αἰσθησιν. Καὶ τῶν μετὰ σώματος (81) ἡδονῶν, αἱ μὲν εἰσὶ φυσικαί, ἅμα καὶ ἀναγκαῖαι, ὧν χωρὶς ζῆν ἀδύνατον, ὡς αἱ τροφαί, αἱ τῆς ἐνδεείας ἀναπληρωτικαί, καὶ τὰ ἐνδύματα τὰ ἀναγκαῖα· αἱ δὲ, φυσικαὶ μὲν,

⁸² Nemes. cap. 23. ⁸³ Nemes. cap. 18; Chrys.hom. 74, in Joan.

VARIE LECTIONES.

† Deest πάλιν in multis codd. Legitur apud Nemesium in cod. Reg. 2379. * Vocem ἰδίαν, adjectis Combesis post recognitorem cod. S. Hil. et Nemesium cap. 18.

NOTÆ.

(81) Καὶ τῶν μετὰ σώματος. Et voluptatem quæ, etc. Divisionem hanc voluptatum tradiderat Chrysostomus, hom. 74 in Joan.; atque hujus primum auctorem fuisse Epicurum Cicero narrat, lib. 1 De fin. bon. et mal. ubi Torquatus sic loquens inducitur : Quæ enim utilior, aut ad bene vivendum aptior partitio, quam illa qua usus est Epicurus? qui unum genus posuit earum cupiditatum, quæ essent et naturales et necessariae; alterum quæ naturales essent, nec tamen necessariae; tertium quæ non naturales, nec necessariae. Quam divisio-

A vertitur : excernendi, qua ciborum superflua per secessum egeruntur et expelluntur.

181 Facultatum animantium varia genera.—Nec illud quidem prætereundum est⁸², vires eas quæ animanti insunt, partim animales, partim vegetantes, partim vitales esse. Animales quidem, quæ a voluntate proficiscuntur, ut motus impulsione et sensus. Ad motum vero impulsione pertinet transitio e loco in locum, et illa motio, qua totum corpus movetur, ea item qua vocem emitimus, et qua respiramus. Ut enim hæc faciamus, aut non faciamus, in nostra potestate situm est. Vegetantes autem et vitales, hæ sunt, quæ a voluntate non pendent. Ac vegetantes quidem sunt, nutriendi, est pulsuum motrix. Hæ namque, velimus nolimus,

Bonum et malum quos actus causent. — Postremo advertendum est, rerum alias bonas esse, alias malas : et quidem bonum expectatum, cupiditatem gignere; præsens autem, voluptatem : eodem rursus modo malum, dum expectatur, timorem afferre; cum adest, mœrorem. In quo illud etiam sciendum, per bonum, hoc loco tam id quod boni duntaxat speciem habet : perindeque de malo

CAP. XIII.

De voluptatibus.

Voluptatum distinctio. — Voluptatum, aliæ animi, aliæ corporis sunt. Voluptates animi sunt ex omnes, quibus animus seorsim a corpore fruitur : quales sunt quæ ex disciplinis et contemplatione sentiuntur. Voluptates corporis sunt illæ, quarum corpus una cum anima particeps est, ob idque corporales dicuntur : cujusmodi sunt, quæ ex cibis et venereis rebus, aliisque id genus capi solent. Nam quæ solius corporis sint, nullæ omnino voluptates reperiri queunt⁸³.

Voluptatum alia genera. Quas voluptates vir pius consecrari debent. — Rursus voluptatum aliæ veræ sunt, aliæ falsæ. Atque ex quæ animi tantummodo sunt, in rerum cognitione et contemplatione consistunt : quæ autem ex corporis commercio, hæ sensibus hauriuntur. Jam earum voluptatum, ad quas corpus asciscitur, aliæ natu-

nem ceu minus accuratam Tullius carpit; lib. 11 : Quomodo autem Philosophus loquitur tria genera cupiditatum, inquit, naturales et necessariae; naturales, non necessariae; nec naturales, nec necessariae? primum divisit ineleganter. Duo enim genera quæ erant, fecit tria. Hoc est non dividere, sed frangere rem. Qui si diceret cupiditatum esse duo genera, naturales et inanes : naturalium quoque item duo, necessariae et non necessariae, confecta res esset.

rales simul et necessariae sunt, sine quibus vita A
 duci non possit; quo in genere sunt illae quae ex
 cibis quibus quod exhaustum est, repletur, et quae
 ex necessariis indumentis percipiuntur. Aliae item
 naturales, sed non necessariae, ut venereorum
 naturalis et legitimus usus. Etsi enim venereae
 voluptates ad generis totius conservationem spe-
 ctant, non tamen ejusmodi sunt, ut iis sub-
 motis in virginitate vita transigi nequeat. Aliae
 postremo nec necessariae, nec naturales, ut ebrie-
 tas, petulantia libidinis, ciborum nimia ingurgi-
 tatio. Neque enim ejusmodi voluptates ad vitae
 182 nostrae conservationem, nec ad generis pro-
 pagationem conducunt; quin officiunt. Quamobrem ille, qui Deo acceptam vivendi rationem pro-
 fitetur, eas tantum quae simul necessariae sunt et naturales, consecrari debet: illas vero quae natu-
 rales, non tamen necessariae sunt, posteriori loco habere, nec nisi congruenti tempore, loco, et men-
 sura adhibere. Reliquas demum oportet penitus rejicere.

Quae honestae voluptates censi debeant. — Hone-
 stae porro voluptates eae prorsus censendae sunt,
 quae nec cum tristitia junctae sunt, nec poenitendi
 causam afferunt, nec aliud incommodum pariunt,
 nec modum excedunt, nec denique nos a seriis
 negotiis admodum abstrahunt, aut servituti man-
 cipant.

CAP. XIV.

De tristitia.

Tristitiae quatuor species. — Tristitiae quatuor
 species: mœror, molestia, invidentia, misericor-
 dia. Mœror est tristitia vocem adimens: molestia
 tristitia premens: invidentia, tristitia ob alterius
 bona: misericordia denique, tristitia ob res alio-
 rum adversas.

CAP. XV.

De timore.

Timoris genera. — Sed et metus sex sunt genera:
 segnitie, pudor, verecundia, stupor, terror, an-
 gor. Segnitie est metus independentis actionis. Pudor,
 metus ex vituperationis expectatione: optimusque
 est hic affectus. Verecundia, metus ob admissum
 turpe facinus: at ne hic quidem affectus extra
 spem salutis est. Stupor, metus ex immani aliqua
 re animo objecta. Terror, metus ex insuetae rei
 specie contractus. Angor denique, metus ne vota
 nostra infeliciter cedant. Tunc enim angore affi-
 cimur, cum metuimus ne quod aggressi sumus,
 bene non succedat.

CAP. XVI.

De ira.

Ira est sanguinis qui cordi affusus est, ebullitio,
 ex exhalatione, seu fuligine bilis proveniens:
 unde et χολή Græce appellatur, et χόλος⁵⁵. Est
 etiam interdum ira, ulciscendi libido. Nam cum

⁵⁵ Nemes. De nat. hom. c. 20. ⁵⁶ Nemes. c. 21.

VARIE LECTIONES.

γ Codd. mss. et Nemesius ἀλλὰ καὶ προσβλάπτουσι. Sic vetus interpres, sed et nocent. Faber,
 sed et officiunt. * Reg. 8, Colb. 1, cod. S. Hil. et Nemesius παραχωρούσας. Vetus interpr. exceden-
 tes. * Variarum timoris specierum definitiones diverso ordine prosequitur Nemesius, cui consonant
 omnes ferme codd. Regii, Colb. 1 et cod. S. Hil. ac 1 statuunt δκνον, id est, segnitiam. 2,
 κατάπληξιν, stuporem. 3, ἐκπληξιν, terrorem. 4, αγωνίαν, angorem. 5, αἰδῶ, pudorem. 6, αἰσχύνην,
 verecundiam. Cum editis vero aliisque codicibus consentiunt interpretes.

οὐκ ἀναγκαῖαι δὲ, ὡς αἱ κατὰ φύσιν, καὶ κατὰ νόμον
 μίξεις. Αὗται γὰρ εἰς μὲν τὴν διαμονὴν τοῦ παντὸς
 γένους συντελοῦσι, δυνατόν δὲ χωρὶς αὐτῶν ἐν παρ-
 θενίᾳ ζῆν· αἱ δὲ οὕτε ἀναγκαῖαι, οὕτε φυσικαί, ὡς
 μέθη, καὶ λαγνεία, καὶ πλησμοναὶ τὴν χρεῖαν ὑπερ-
 βαίνουσαι. Οὕτε γὰρ εἰς σύστασιν τῆς ζωῆς ἡμῶν
 συντελοῦσιν, οὕτε εἰς διαδοχὴν τοῦ γένους. Τοῦναν-
 τίον δὲ μᾶλλον καὶ βλάπτουσι γ. Τὸν τοίνυν κατὰ
 θεὸν ζῶντα δεῖ μετέρχεσθαι τὰς ἀναγκαῖας ἅμα καὶ
 φυσικὰς· ἐν δευτέρᾳ δὲ τάξει τὰς φυσικὰς καὶ οὐκ
 ἀναγκαῖας τίθεσθαι, μετὰ τοῦ προσήκοντος καιροῦ,
 καὶ τρόπου, καὶ μέτρου γινομένης. Τὰς δὲ ἄλλας χρὴ
 πάντως παραιτεῖσθαι.

B Καλὰς δὲ ἡδονὰς χρὴ ἡγεῖσθαι, τὰς μὴ συμπε-
 πλεγμένας λύπῃ, μηδὲ μεταμέλειαν ἐμποιοῦσας,
 μηδὲ ἐτέρας βλάβης γεννητικὰς, μηδὲ τοῦ μετρίου
 πέραν χωροῦσας, μήτε τῶν σπουδαίων ἔργων ἡμᾶς
 ἀφελκούσας ἐπὶ πολὺ, ἢ καταδουλοῦσας.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ' [KH'].

Περὶ λύπης.

Τῆς δὲ λύπης εἶδη τέσσαρα, ἄχος, ἄχθος, φθόνος,
 ἔλεος. Ἄχος μὲν οὖν ἐστὶ, λύπη ἀφωνίαν ἐμποιοῦσα·
 ἄχθος δὲ, λύπη βαρύνουσα· φθόνος δὲ, λύπη ἐπὶ
 ἄλλοις ἀγαθοῖς· ἔλεος δὲ, λύπη ἐπὶ ἄλλοις κακοῖς.

C

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ' [KΘ'].

Περὶ φόβου.

Διαιρεῖται δὲ καὶ ὁ φόβος εἰς ἕξ· εἰς δκνον, εἰς
 αἰδῶ, εἰς αἰσχύνην, εἰς κατάπληξιν, εἰς ἐκπληξιν, εἰς
 αγωνίαν. Ὀκνος α μὲν οὖν ἐστὶ φόβος μελλούσης
 ἐνεργείας. Αἰδῶς δὲ, φόβος ἐπὶ προσδοκίᾳ ψόγου·
 κάλλιστον δὲ τοῦτο τὸ πάθος. Αἰσχύνη δὲ, φόβος ἐπ'
 αἰσχροῦ πεπραγμένου· οὐδὲ τοῦτο δὲ ἀνέλπιστον εἰς
 σωτηρίαν. Κατάπληξις δὲ, φόβος ἐκ μεγάλης φαν-
 τασίας. Ἐκπληξις δὲ, φόβος ἐξ ἀσυνήθους φαντα-
 σίας. Ἀγωνία δὲ, φόβος διαπτώσεως, ἡγουν ἀπο-
 τυχίας· φοβούμενοι γὰρ ἀποτυχεῖν τῆς πράξεως,
 αγωνιῶμεν.

D

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ' [Α'].

Περὶ θυμοῦ.

Θυμὸς δὲ ἐστὶ ζέσις τοῦ περὶ καρδίας αἵματος ἐξ
 ἀναθυμιάσεως τῆς χολῆς, ἢ ἀναβολώσεως γινομένη·
 διὸ καὶ χολὴ λέγεται, καὶ χόλος. Ἔστι δὲ ὅτε ὁ θυμὸς,
 καὶ θρεξίς ἐστὶν ἀντιτιμωρήσεως. Ἀδικοῦμενοι γὰρ,

ἢ νομίζοντες ἀδικεῖσθαι, λυπούμεθα· καὶ γίνεται τότε μίχτον τὸ πάθος ἐξ ἐπιθυμίας καὶ θυμοῦ.

Εἰδὼ δὲ τοῦ θυμοῦ τρία· ὀργή, ἥτις καλεῖται χολή, καὶ χόλος, καὶ μῆνις, καὶ κότος. Θυμὸς μὲν γὰρ ἀρχὴν καὶ κίνησιν ἔχων, ὀργή, καὶ χολή, καὶ χόλος λέγεται. Μῆνις δὲ, χολή ἐπιμένουσα, ἡγουν μνησι-κακία· εἴρηται δὲ παρὰ τὸ μένειν, καὶ τῇ μνήμῃ παραδίδωσθαι. Κότος δὲ, ὀργή ἐπιτηρούσα καιρὸν εἰς τιμωρίαν· εἴρηται δὲ οὗτος παρὰ τὸ καίσθαι.

Ἔστι δὲ ὁ θυμὸς τὸ δορυφορικὸν τοῦ λογισμοῦ, ἐκδικὸς τῆς ἐπιθυμίας. Ὅταν γὰρ ἐπιθυμήσωμεν πράγματος, καὶ κωλυθῶμεν ὑπὸ τινος, θυμούμεθα κατ' αὐτοῦ, ὡς ἀδικηθέντες· τοῦ λογισμοῦ δηλονότι κρίναντος ἄξιον ἀγανακτῆσεως τὸ γενόμενον, ἐπὶ τῶν φυλαττόντων κατὰ φύσιν τὴν οἰκείαν τάξιν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ' [ΑΑ'].

Περὶ φανταστικῶν.

Φανταστικόν ἐστὶ δύναμις τῆς ἀλόγου ψυχῆς, διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργοῦσα, ἥτις λέγεται αἴσθησις. Φανταστὸν δὲ, καὶ αἰσθητὸν, τὸ τῇ φαντασίᾳ, καὶ τῇ αἰσθήσει ὑποκείμενον· ὡς ὁρασις μὲν, αὐτὴ ἡ ὀπτική δύναμις· ὁρατὸν δὲ, τὸ ὑποκείμενον τῇ ὁράσει, λίθος, τυχὸν, ἢ τι τῶν τοιούτων. Φαντασία δὲ ἐστὶ πάθος τῆς ἀλόγου ψυχῆς, ὑπὸ φανταστοῦ τινος γινόμενον. Φάντασμα (82) δὲ, πάθος διάκενον ἐν τοῖς ἀλόγοις τῆς ψυχῆς ἀπ' οὐδενὸς φανταστοῦ γινόμενον. Ὅργανον δὲ τοῦ φανταστικοῦ, ἡ ἐμπρόσθιος κοιλία τοῦ ἑγκεφάλου.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ' [ΑΒ'].

Περὶ αἰσθήσεως.

Αἰσθησίς ἐστὶ δύναμις τῆς ψυχῆς ἀντιληπτική τῶν ὕλων, ἡγουν διαγνωστική. Αἰσθητήρια δὲ, τὰ ὄργανα, ἡγουν τὰ μέλη δι' ὧν αἰσθανόμεθα· αἰσθητὰ δὲ, τὰ τῇ αἰσθήσει ὑποκείμενα· αἰσθητικὸν δὲ, τὸ ζῶον τὸ ἔχον τὴν αἰσθησιν. Εἰσὶ δὲ αἰσθήσεις πέντε, ὁμοίως καὶ αἰσθητήρια πέντε.

Πρώτη αἰσθησις, ὁρασις. Αἰσθητήρια δὲ, καὶ ὄργανα τῆς ὁράσεως, τὰ ἐξ ἑγκεφάλου νεῦρα, καὶ οἱ ὀφθαλμοί· αἰσθάνεται δὲ ἡ ὄψις, κατὰ πρῶτον μὲν λόγον, τοῦ χρώματος· συνδιαγινώσκει δὲ τῷ χρώματι, καὶ τὸ κεχρωσμένον σῶμα, καὶ τὸ μέγε-

⁸⁶ Nemes. cap. 6

(82) *Φάντασμα*. *Phantasma*, etc. Accurata non est, expositio eaque duntaxat exponit phantasmata, quæ amentibus, et melancholicis dormientibusque contingunt, ut explicat Nemesius. Alia vero phantasmata dicuntur, quæ rerum a sensibus perceptarum imagines sunt, uti dum quispiam res, quas olim vidit quantumcunque dissitas, imaginatione versat. Hæc autem ab objectis, quæ imagi-

nob aliquo lædimur, aut lædi nos existimamus, ira commovemur: ac tunc mistus fit hic affectus ex cupiditate et ira.

Tres iræ species.— Tres porro iræ sunt species: Excandescencia, quæ et χολή, et χολος dicitur; μῆνις, item, et κότος. Nam cum ira exoritur, move-rique incipit, bilis nuncupatur. μῆνις autem est bilis diuturnior, sive acceptæ injuriæ memoria. Unde etiam hoc nomen nacta est ἀπὸ τοῦ μένειν, id est quod maneat et memoriæ tradatur. Κότος denique est ira ulciscendi occasionem 183 capians, unde et nomen traxit ἀπὸ τοῦ καίσθαι, id est, eo quod anima reposita sit.

Ira, rationis satellites, vindex concupiscentiæ.— Est porro ira rationis satellites, vindex cupiditatis. Nam cum rei alicujus desiderio tenemur, atque ab alio quo cohibemur, tunc quasi injuria accepta, adversus illum excandescimus; ratione videlicet eam rem iracundia dignam judicante, in illis utique qui ordinem suum tuentur, ut naturæ ratio postulat.

CAP. XVII.

De vi imaginatrice.

Quid sit imaginatio.— Vis imaginandi, irrationabilis animæ partis facultas est, per sensuum organa operans; quæ et sensus dicitur. Φανταστὸν autem, et sensibile illud appellatur, quod sub vim illam et sensum cadit, v. gr. visus ipsa vis est cernendi; visibile, quod visui subjicitur; puta, lapis, aut aliquid hujusmodi. Imaginatio porro est affectio irrationabilis animæ ex aliqua re, quæ in imaginandi vim cadat, exorta. Phantasma denique, seu visum, est inanis affectio in parte animæ irrationabili, quam nulla res, quæ imaginationi subjiciatur, efficiat. Sedes porro virtutis imaginandi est anterior cerebri ventriculus.

CAP. XVIII.

De sensu.

Sensus est ea animæ vis, quæ res materiales percipit, seu dijudicat. Sensoria autem, organa sunt, sive membra quorum beneficio et opera sentimus. Sensibilia vero, ea quæ sub sensum cadunt. Sentienti capax, denique, animal est sensu præditum. Sensus autem quinque sunt, totidemque sensuum organa.

Primus sensus est visus. Sensoria ejus, seu organa sentiendi, nervi sunt e cerebro derivati, et oculi. Ac visus quidem primarie colorem percipit, et una cum colore corpus coloratum dignoscit ipsiusque magnitudinem, figuram, locum in quo

NOTÆ.

natione percipi possunt, sumi certissimum est: imo absque ejusmodi phantasmatibus nullam fieri intellectionem et cogitationem docet Philosophus lib. III *De anima*, cap. 7, th. 30 et seqq. Aliquod igitur phantasma est, quod res ut sunt exhibet, neque semper est vacuum quoddam et inane, quod objectum aliter ac est repræsentet.

est, interjectum spatium, et numerum⁸⁷; motum quoque et quietem; asperumne, an læve; planum, an inæquale; acutum, an obtusum; ac denique ipsius compagem et consistentiam, num aquea sit, an terrea, hoc est humida, aut sicca.

Solus homo et simia aures non movent. — Secundus sensus est auditus, quo voces ac soni percipiuntur. Hic autem sensus dignoscit eorum acumen, et gravitatem, levitatem, et asperitatem, et altitudinem. Ipsius organa sunt nervi molles e cerebro ducti, atque aurium structura. Porro ex omnibus animalibus, solus homo, et simia aures non movent.

Tertius sensus est olfactus; qui quidem naribus **184** vapores ad cerebrum deferentibus efficitur, et ad extremas anteriorum cerebri ventriculorum metas terminatur. Vapores autem sentit, et percipit olfactus. Vaporum porro hoc generalissimum discrimen est, ut alios suaves, alios fetidos, alios denique nec suaves, nec insuaves esse intelligamus. Fit autem odor suavis, cum humores qui corporibus insunt, probe fuerint excocti. Quod si mediocriter duntaxat cocti sint, media quoque erit eorum dispositio. Sin autem infra mediocritatem, aut ulla omnino coctio exstiterit, fetidus odor afflabitur.

Quartus sensus est gustus, quo saporis percipiuntur, sive sentiuntur. Hujus organa sunt, lingua, et præsertim extrema ipsius pars sive cuspis, et palatum (quod nonnulli Græce vocant οὐράνισκον, veluti *caliculus*) in quibus nervi illi exporrecti sunt, qui a cerebro deferuntur, partique illi animæ, quæ principatum tenet, quid perceptum fuerit, quisve sensus exstiterit, referunt⁸⁸. Jam vero saporum qualitates, quæ gustabiles appellantur, hæc sunt dulcedo, acrimonia, aciditas, acerbitas, austeritas, amaritudo, salsedo, pinguedo, viscositas. Istæ siquidem qualitates gustu dignoscuntur. Ast aqua, quantum ad illas qualitates, saporis omnis expers est: nullam enim qualitatum habet. Acerbitas autem nihil aliud est, nisi intensior quædam et redundans acerbitas.

Quintus sensus tactus est, qui etiam cunctis animalibus communis est⁸⁹. Exsistit autem ille, opera nervorum e cerebro in universum corpus diffusorum. Ex quo fit ut totum corpus, atque adeo reliqua sentiendi organa, sensum tactus habeant. Tactui porro subsunt calidum et frigidum, molle et durum, tenax, rigidum, grave et leve. Hæc enim solo tactu cognoscuntur. Sunt autem tactui et visui communia, asperum et læve; siccum et humidum; crassum et tenue, sursum ac deorsum; locus quoque ac magnitudo (si quidem tanta sit,

Αθος αὐτοῦ, καὶ τὸ σχῆμα, καὶ τὸν τόπον ἐνθα ἐστὶ, καὶ διάστημα τὸ μεταξὺ, καὶ τὸν ἀριθμὸν, κίνησιν τε, καὶ στάσιν, καὶ τὸ τραχὺ, καὶ λείον, καὶ ὁμαλὸν, καὶ ἀνώμαλον, καὶ τὸ ὀξύ, καὶ τὸ ἀμβλὺ, καὶ τὴν σύστασιν, εἴτε ὑδατώδης ἐστὶν, ἢ γεώδης, ἢ γρουὺν ὑγρὰ, ἢ ξηρὰ.

Δευτέρα αἰσθησίς ἐστιν ἀκοή. τῶν φωνῶν, καὶ τῶν φόφων οὐσα αἰσθητικὴ. Διαγινώσκει δὲ αὐτῶν τὴν ὀξύτητα, καὶ τὴν βαρύτητα, λεωτέα τε, καὶ μέγεθος. Ὅργανα δὲ αὐτῆς, τὰ νεῦρα τοῦ ἐγκεφάλου τὰ μαλακὰ, καὶ τῶν ὠτων ἡ κατασκευὴ· μόνος δὲ ἄνθρωπος καὶ πῖθηκος οὐ κινεῖσι τὰ ὦτα.

Τρίτη αἰσθησίς, ὁσφρησίς· ἥτις γίνεται μὲν διὰ τῶν ῥινῶν ἀναπεμπουσῶν τοὺς ἀτμοὺς ἐπὶ τὸν ἐγκέφαλον· περαίνεται δὲ εἰς τὰ πέρατα τῶν ἐμπροσθίων κοιλιῶν τοῦ ἐγκεφάλου. Ἔστι δὲ αἰσθητικὴ, ἀντιληπτικὴ τῶν ἀτμῶν· τῶν δὲ ἀτμῶν ἡ γενικωτάτη διαφορά ἐστὶν εὐωδία καὶ δυσωδία, καὶ τὸ μέσον τούτων, ὃ μήτε εὐωδὴς ἐστὶ, μήτε δυσωδὴς. Γίνεται δὲ εὐωδία τῶν ὑγρῶν τῶν ἐν τοῖς σώμασιν ἀκριδῶς πεφθέντων. Μέσως δὲ μέση διάθεσις. Καταδεέστερον δὲ, ἢ μὴδὲ ὅλως πεφθέντων, ἡ δυσωδία γίνεται.

Τετάρτη αἰσθησίς, ἡ γεῦσις· ἐστὶ δὲ τῶν χυμῶν ἀντιληπτικὴ, ἡγρουν αἰσθητικὴ. Ὅργανα δὲ αὐτῆς, ἡ γλῶσσα, καὶ ταύτης πλεον τὸ ἄκρον, καὶ ἡ ὑπερῶσα, ἣν καλοῦσιν τινες οὐράνισκον· ἐν οἷς ἐστὶ τὰ ἐξ ἐγκεφάλου φερέμενα νεῦρα, πεπλατυσμένα, καὶ ἀπαγγέλλοντα τῇ ἡγεμονικῇ τὴν γενομένην ἀντιληψιν, ἡγρουν αἰσθησιν. Αἱ δὲ καλούμεναι γευστικαὶ ποιότητες τῶν χυμῶν, εἰσὶν αὗται· γλυκύτης, δριμύτης, ὀξύτης, στρυφνότης, αὐστηρότης, πικρότης, ἀλμυρότης, λιπαρότης, γλισχρότης. Τούτων γὰρ ἐστὶν ἡ γεῦσις διαγνωστικὴ· τὸ δὲ ὕδωρ ἀποῖν ἐστὶ κατὰ ταύτας τὰς ποιότητας· οὐδεμίαν γὰρ αὐτῶν ἔχει. Ἡ δὲ στρυφνότης, ἐπίτασις καὶ πλεονασμὸς ἐστὶ τῆς αὐστηρότητος.

Πέμπτη αἰσθησίς ἐστὶν ἡ ἀφή, ἥτις καὶ κοινὴ ἐστὶ πάντων τῶν ζώων· ἥτις γίνεται ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου περπομένων τῶν νεύρων εἰς ὅλον τὸ σῶμα. Διὸ καὶ ὅλον τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἢ καὶ τὰ ἄλλα αἰσθητήρια, τὴν τῆς ἀφῆς ἔχουσιν αἰσθησιν· ὑπόκεινται δὲ τῇ ἀφῇ τὸ θερμὸν καὶ ψυχρὸν· τὸ τε μαλακὸν καὶ σκληρὸν, καὶ γλισχρὸν καὶ κραυρὸν^c, βαρὺ τε καὶ κοῦφον· διὰ μόνης γὰρ ἀφῆς ταῦτα γνωρίζεται· κοινὰ δὲ ἀφῆς καὶ ὀψews, τὸ τε τραχὺ, καὶ λείον, τὸ τε ξηρὸν καὶ ὑγρὸν, πικρὺ τε καὶ λεπτὸν, ἄνω τε καὶ κάτω, καὶ ὁ τόπος, καὶ τὸ μέγεθος, ὅταν εἴη τοιοῦ-

⁸⁷ Nemes. cap. 71. ⁸⁸ Nemes. cap. 9. ⁸⁹ Nemes. cap. 8.

VARIE LECTIONES.

^b Reg. 5. Colb. 2 ὑπόκειται. ^c Edita καὶ ξηρὸν καὶ κραυρὸν. Ita Regii multi et Colbert. abest ξηρὸν, in cod. S. Nil. et Regiis aliis; itemque apud Nemesium: et recte. Hic enim sermo est de qualitatibus is, quæ solo tactu percipiuntur: aut *siccum* visu quoque cognoscitur, ut infra notatur.

τον⁴, ὡς κατὰ μίαν προσβολὴν τῆς ἀφῆς περιλαμ-
βάνεσθαι· καὶ τὸ πυκνὸν τε καὶ τὸ μινδν, ἤγουν
ἀραιὸν, καὶ τὸ σπρόγγυλον, ὅταν εἴη μικρὸν, καὶ
ἄλλα τινὰ σχήματα. Ὅμοιός δὲ καὶ τοῦ πλησιάζον-
τος σώματος αἰσθάνεται, σὺν τῇ μνήμῃ δὲ, καὶ τῇ
διανοίᾳ· ὡσαύτως δὲ καὶ ἀριθμοῦ μέχρι δύο ἢ τριῶν,
καὶ τούτων μικρῶν, καὶ βριθῶς περιλαμβανομένων.
Τούτων δὲ μᾶλλον τῆς ἀφῆς ἢ ὁρασίς ἀντιλαμβάνε-
ται.

Χρὴ γινώσκειν, ὡς ἕκαστον τῶν ἄλλων αἰσθητη-
ρίων διπλοῦν ὁ Δημιουργὸς κατεσκεύασεν, ἵνα τοῦ
ἐνὸς βλαπτομένου, τὸ ἕτερον ἀναπληροῖ τὴν χρεῖαν.
Δύο γὰρ ὀφθαλμοὺς, καὶ δύο ὠταί, καὶ δύο πόρους
τῆς ρινὸς, καὶ δύο γλῶσσας· ἄλλ' ἐν τοῖς μὲν τῶν
ζώων διηρημέναις, ὡς ἐν τοῖς ὄφει· ἐν τοῖς δὲ,
ἡνωμέναις, ὡς ἐν ἀνθρώπῳ· καὶ τὴν δὲ ἀφῆν, ἐν
ὅλῳ τῷ σώματι, πλὴν ὀστέων, καὶ νεύρων, ὀνόχων
τε καὶ κεράτων, καὶ τριχῶν καὶ συνδεσμῶν, καὶ
ἄλλων τινῶν τοιούτων.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ ὄψις κατ' εὐθείας γράμματος
ὁρᾷ· ἡ δὲ ὁσφρησίς, καὶ ἀκοή, οὐ κατ' εὐθείαν μόνον,
ἀλλὰ πανταχόθεν. Ἡ δὲ ἀφῆ, καὶ ἡ γεύσις, οὐδὲ
κατ' εὐθείαν, οὐδὲ πανταχόθεν γνωρίζουσιν, ἀλλὰ
τάς μόνον, ὅταν αὐτοῖς πλησιάζωσι τοῖς ἰδίους αἰ-
σθητοῖς.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ' [ΑΓ'].

Περὶ τοῦ διανοητικοῦ.

Τοῦ δὲ διανοητικοῦ εἰσὶν αἱ τε κρίσεις, καὶ αἱ συγ-
καταθέσεις, καὶ αἱ ὁρμαὶ αἱ πρὸς τὴν πράξιν, καὶ αἱ
ἀφορμαί, καὶ αἱ ἀποφυγαὶ τῆς πράξεως· ἰδικῶς δὲ,
αἱ τε νοήσεις τῶν νοητῶν, καὶ αἱ ἀρεταί, καὶ ἐπιστή-
μαι, καὶ τῶν τεχνῶν οἱ λόγοι, καὶ τὸ βουλευτικόν,
καὶ τὸ προαιρετικόν. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ καὶ διὰ τῶν
ὀνείρων θεσπίζον ἡμῖν τὸ μέλλον, ἥνπερ μόνην ἀλη-
θεῖαν μαντεῖαν οἱ Πυθαγόρειοι λέγουσιν εἶναι, τοῖς
Ἑβραίοις ἀκολούθησαντες. Ὅργανον δὲ καὶ τούτου,
ἡ μέση κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ τὸ ψυχικὸν πνεῦμα
τὸ ἐν αὐτῇ.

ΚΕΦΑΛ. Κ' [ΑΔ'].

Περὶ τοῦ μνημονευτικοῦ.

Τὸ δὲ μνημονευτικόν ἐστὶ μνήμη καὶ ἀναμνησεως
αἰτίον· τε καὶ ταμείον. Μνήμη γάρ ἐστι φαντασία
ἐγκυαταλελειμμένη ἀπὸ τινος αἰσθήσεως τε καὶ νοή-
σεως· κατ' ἐνέργειαν φαινομένης, ἡ σωτηρία⁵ αἰ-
σθήσεως τε καὶ νοήσεως. Ἡ γὰρ ψυχὴ τῶν μὲν αἰσθη-
τῶν διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀντιλαμβάνεται, ἤγουν
αἰσθάνεται, καὶ γίνεται δόξα· τῶν δὲ νοητῶν, διὰ

A ut uno tactus appulsu comprehendi possit) densum
item, et rarum, seu fungosum, atque rotundum,
si modo illud exiguum sit; aliaque itidem nonnullae
figurae. Quin memoriae quoque et cogitationis ad-
jumento, corpus propinquum sentit. Sic numerum
quoque persentiscit, dummodo binarium, aut ter-
narium non excedat, parvosque huiusmodi nume-
ros, qui manu facile comprehendi possint. Quan-
quam hos magis visus apprehendit, quam tactus.

Gemina sensuum organa cur nobis indita. — Illud
sciendum est, Deum idcirco caetera omnia sensuum
organata gemina struxisse, ut, si unum labefactari
contigerit, alterum ipsius munus expleat. Duplices
enim oculos condidit, duplices aures, duplices
narium meatus, et linguas duplices; quae in qui-
busdam animantibus divisae sunt, ut in anguibus,
in aliis autem conjunctae, ut in homine. Tactum
autem toto corpore diffudit, exceptis ossibus, nervis,
unguibus, cornibus, pilis, juncturis et aliis qui-
busdam huiusmodi.

Sensus ut objecta percipiant. — 185 Illud quo-
que scire alienum non fuerit, visum recta linea
cernere, auditum et olfactum non recta duntaxat,
sed undecunque objecta sensibilia percipere:
tactum vero et gustatum nequaquam recta linea,
nec undecunque sentire, sed tum denique, quando
sensilibus suis proxime admoventur.

CAP. XIX.

De cogitatione.

Cogitandi vis. Divinatio in somnis. — Ad eam
partem, in qua cogitatio est, generalim pertinent
judicia, assensus, impetus ad agendum, et declina-
tiones, ac fugae ab actione. Speciatim autem con-
siderationes earum rerum quae intelliguntur, virtu-
tesque et disciplinae, artium rationes, deliberatio et
electio⁶. Quin haec quoque pars dormientibus no-
bis eventus futuros vaticinatur; quam quidem unam
Pythagorici, in hoc Hebraeos secuti, veram divina-
tionem esse censent. Hujus porro organum est me-
dius cerebri ventriculus, spiritusque animalis qui
in eo est⁷.

CAP. XX.

De memoria.

Memoriae definitio. — Vis illa qua meminimus,
est memoriae et recordationis causa et promptua-
rium. Est enim memoria, species et imago ab ali-
quo sensu, mentisque actione, quae actu apparue-
rit, relicta. Vel, rei sensu et cogitatione perceptae
conservatio⁸. Etenim cum anima sensibilia per
sensuum organa percipit, seu sentit, fit opinio:

⁴ Nemes. cap. 11. ⁵ Vide Greg. Nyss. De Opif. hom. c. 15. ⁶ Nemes. cap. 15.

VARIAE LECTIONES.

⁴ Multi cod. εἴη, τοιοῦτος. Noster et apud Nemesium ἡ τοιοῦτον. Sic infra in eodem, in cod. S. Hil. Regis 8, necnon apud Nemesium ὅταν ἡ μικρόν. ⁵ R. 2950 ἀγγεῖον. ⁶ Deest καὶ νοήσεως, in 7 Reg. Colb. 2 et S. Hil. nec legit. Vetus interpr. Nec est apud Nemesium, qui descriptionem hanc ab Origene mutuatus est, ut testatur Reg. cod. 3109, in quo Nemesii liber habetur. ⁸ Edita et multi codices habent σωρεῖα: sic vetus interpr. posuit, coacervatio. Faber vero, confirmatio; quod magis accedit ad vocem σωτηρία, conservatio, quam apud Nemesium reperi in cod. S. Hil. et aliis.

sin vero, quæ in intelligentiam cadunt, mente cognoscit, sit intellectio. Quocirca, cum earum rerum, quas vel opinione, vel intellectione complexa est, figuras servat, meminisse dicitur.

Memoria quomodo fiat. — Illud porro sciendum est, ea quæ sub intelligentiam cadunt, non aliter quam per disciplinam, aut naturalem intelligentis animi notionem percipi posse. Non enim ex sensu : nam sensibilia per sese memoria tenentur : quæ autem intelliguntur, eorum quidem meminimus, si quid eorum didicimus : cæterum illorum substantiæ memoriam nullam habemus.

Quid sit reminisci. — At vero reminisci tum quispiam dicitur, cum memoriam per oblivionem oblitteratam recuperat. Oblivio enim est memoriæ jactura. Ergo imaginatio materias sensibus perceptas, cogitationi vel rationi tradit (eadem enim utriusque vocabuli vis est) quas illa acceptas atque perpensas ad memoriam transmittit. Memoriæ porro organum et sedes est posterior cerebri ventriculus, quem etiam occipitium vocant, et spiritus animalis, qui in eo includitur.

CAP. XXI.

De verbo, seu sermone interno et prolatitio.

Ratio et oratio, sive internus animi orisque sermo. -- Rursus, animæ pars rationalis, in internum atque in prolatitium sermonem dividitur. Est **186** autem internus animi motus, qui in parte quæ ratiocinatur, absque ulla elocutione efficitur. Ex quo plerumque fit ut integram orationem nobiscum taciti percurramus, necnon in somnis colloquamur. Propter hoc potissimum λογικοί, id est rationales sumus. Nam qui surdi nati sunt, aut morbo aliquo, aut injuria illata, vocis usum amiserunt, nihilominus rationis compotes sunt. At sermo prolatitius in voce et dicendi modis vim suam prodit; ille, inquam, qui linguæ et oris ope profertur : unde prolatitius vocatur, estque cogitationis animi nuntius. Per hunc autem λαλητικοί, id est, loquenti facultate præditi, dicimur.

CAP. XXII.

De passione, et actione.

Passio, vox æquivoca. — Passio multiplicis significationis vocabulum est. Nam et corporis passio dicitur, ut morbi et vulnera; et rursus animi, ut cupiditas et ira. Est autem, ut communiter et in genere dicam, animalis passio, quam sequitur voluptas aut tristitia. Nam passionem dolor sequitur, non autem ipsa passio dolor est. Insensibilia enim patientur, nec tamen dolent. Non igitur passio ipsa, sed passionis sensus, est dolor. Ilanc porro non contemnendam, hoc est magnam esse oportet, quæ sensum feriat.

Quid animi passio. — Passionum autem enim hæc definitio est. Passio est sensibilis motus virtutis appetentis ex boni aut mali cuiuspiam imaginatione.

Α τοῦ νοῦ, καὶ γίνεται νόησις· ὅταν οὖν τοὺς τύπους ὧν τε ἐδόξασεν, ὧν τε ἐνόησε, διασώζη, μνημονεύειν λέγεται.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ τῶν νοητῶν ἀντιληψὶς οὐ γίνεται, εἰ μὴ ἐκ μαθήσεως, ἢ φυσικῆς ἐννοίας. Οὐ γὰρ ἐξ αἰσθήσεως· τὰ μὲν γὰρ αἰσθητὰ, καθ' ἑαυτὰ μνημονεύεται· τὰ δὲ νοητὰ, εἴ τι μὲν ἐμάθομεν, μνημόνευομεν· τῆς δὲ οὐσίας αὐτῶν μνήμην οὐκ ἔχομεν.

Ἀνάμνησις δὲ λέγεται μνήμης ἀποδόμησης ὑπὸ λήθης ἀνάκτησις. Λήθη δὲ ἐστὶ μνήμης ἀποβολή. Τὸ μὲν οὖν φανταστικόν, διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντὶ λαμβανόμενον τῶν ὕλῶν, παραδίδωσι τῷ διανοητικῷ, ἢ διαλογιστικῷ· ταυτὴν γὰρ ἀμφοτέρω· ὁ παραλαβὼν καὶ κρίναν, παραπέμπει τῷ μνημονευτικῷ. Ὅργانون δὲ τοῦ μνημονευτικοῦ, ἡ ἐπισθεν κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου, ἣν καὶ παρεγκεφαλίδα καλοῦσι, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ ψυχικὸν πνεῦμα.

ΚΕΦΑΛΑ ΚΑ' [ΑΕ'].

Περὶ ἐνδιάθετου λόγου, καὶ προφορικοῦ.

Πάλιν δὲ διαιρεῖται τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς εἰς τε τὸν ἐνδιάθετον λόγον, καὶ εἰς τὸν προφορικόν. Ἔστι δὲ ἐνδιάθετος μὲν λόγος ἡ, κίνημα τῆς ψυχῆς ἐν τῷ διαλογιστικῷ γινόμενον ἀνευ τινὸς ἐκφωνήσεως· ὅθεν πολλάκις καὶ σιωπῶντες, λόγον ἔχον ἐν ἑαυτοῖς διεξερχόμεθα, καὶ ἐν τοῖς ὀνείροις διαλεγόμεθα· κατὰ τοῦτο δὲ μάλιστα λογικοὶ πάντες ἐσμέν. Καὶ γὰρ οἱ ἐκ γενετῆς κωφοί, ἢ οἱ διὰ τι νόσημα, ἢ πάθος, τῇ φωνῇ ἀποβαλόντες, οὐδὲν ἤττον λογικοὶ εἰσιν. Ὁ δὲ προφορικὸς λόγος ἐν τῇ φωνῇ καὶ ἐν ταῖς διωλέκτοις τῇ ἐνέργειαν ἔχει· ἤγουν ὁ διὰ γλώσσης καὶ στόματος προφερόμενος λόγος· διὸ καὶ προφορικὸς λέγεται· ἐστὶ δὲ ἄγγελος νοήματος. Κατὰ τοῦτο δὲ καὶ λαλητικοὶ λεγόμεθα.

ΚΕΦΑΛΑ ΚΒ' [ΑΓ'].

Περὶ πάθους καὶ ἐνεργείας.

Τὸ πάθος ὁμωνύμως λέγεται. Λέγεται γὰρ πάθος, καὶ τὸ σωματικόν, ὡς τὰ νοσήματα καὶ τὰ ἔλκη· λέγεται πάλιν πάθος, καὶ τὸ ψυχικόν, ἢ τε ἐπιθυμία, καὶ ὁ θυμός. Ἔστι δὲ κοινῶς μὲν καὶ γενικῶς πάθος ζώου, ὃ ἔπεται ἡδονῇ καὶ λύπῃ. Ἐπεται γὰρ τῷ πάθει λύπη· καὶ οὐκ αὐτὸ τὸ πάθος ἐστὶ λύπη· τὰ γὰρ ἀναισθητὰ πάσχοντα, οὐκ ἄλλοι· οὐκ ὅρα τὸ πάθος ἐστὶν ἄλγημα, ἀλλ' ἡ τοῦ πάθους αἰσθησις. Δεῖ δὲ τοῦτο ἀξιόλογον εἶναι, ἥγουν μέγα, ἵνα τῇ αἰσθήσει ὑποπέσῃ.

Τῶν δὲ ψυχικῶν παθῶν ὅρος ἐστὶν οὗτος· πάθος ἐστὶ κίνησις τῆς ὁρεκτικῆς δυνάμεως αἰσθητῇ, ἐπὶ φαντασίᾳ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ. Καὶ ἄλλως· πάθος ἐστὶ

VARIE LECTIONES.

^a Edita, καὶ ἐστὶν ἐνδιάθετος μὲν λόγος.

κίνησις ἄλογος τῆς ψυχῆς, δι' ὑπόληψιν καλοῦ ἢ κακοῦ. Ἡ μὲν οὖν ὑπόληψις τοῦ καλοῦ τὴν ἐπιθυμίαν κινεῖ· ἡ δὲ τοῦ κακοῦ ὑπόληψις τὸν θυμόν. Τὸ δὲ γενικόν, ἡγουν κοινὸν πάθος, οὕτως ὀρίζεται· πάθος ἐστὶ κίνησις ἐν ἐτέρῳ ἐξ ἐτέρου. Ἐνέργεια δὲ ἐστὶ κίνησις δραστηκῇ. Δραστηκὸν δὲ λέγεται τὸ ἐξ αὐτοῦ κινούμενον· οὕτως καὶ ὁ θυμὸς ἐνέργεια μὲν ἐστὶ τοῦ θυμοειδοῦς, πάθος δὲ, τῶν δύο μερῶν τῆς ψυχῆς, καὶ προσέτι παντὸς τοῦ σώματος, ὅταν ὑπὸ θυμοῦ βιαίως ἀγῆται πρὸς τὰς πράξεις. Ἐξ ἐτέρου γὰρ ἐν ἐτέρῳ γέγονεν ἡ κίνησις, ὅπερ λέγεται πάθος.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἡ ἐνέργεια πάθος λέγεται. Ἐνέργεια μὲν γάρ ἐστι κατὰ φύσιν κίνησις, πάθος δὲ, παρὰ φύσιν· κατὰ τοῦτον μὲν οὖν τὸν λόγον ἡ ἐνέργεια πάθος λέγεται, ὅταν μὴ κατὰ φύσιν κινήται, εἴτε ἐξ αὐτοῦ, εἴτε ἐξ ἐτέρου. Τῆς οὖν καρδίας ἡ μὲν κατὰ φύσιν κίνησις φυσικὴ οὔσα, ἐνέργειά ἐστίν· ἡ δὲ κατὰ τοὺς παλμοὺς, ἀμετρος οὔσα, καὶ οὐ κατὰ φύσιν πάθος ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐνέργεια.

Οὐ πᾶσα δὲ κίνησις τοῦ παθητικοῦ, πάθος καλεῖται, ἀλλ' αἱ σφοδρότεραι, καὶ εἰς αἰσθησιν προβαίνουσαι· αἱ γὰρ μικραὶ, καὶ ἀνεπαίσθητοι, οὐδέπω πάθη εἰσὶ· δεῖ γὰρ ἔχειν τὸ πάθος, καὶ τὸ μέγεθος ἀξιόλογον· διὸ πρόσκειται τῷ ὄρῳ τοῦ πάθους, κίνησις αἰσθητή· αἱ γὰρ μικραὶ κινήσεις, λανθάνουσαι τὴν αἰσθησιν, οὐ ποιοῦσι τὸ πάθος.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ ἡμετέρα ψυχὴ διττὰς ἔχει τὰς δυνάμεις, τὰς μὲν γνωστικὰς, τὰς δὲ ζωτικὰς. Καὶ γνωστικαὶ μὲν εἰσι νοῦς, διάνοια, δόξα, φαντασία, αἰσθησις· ζωτικαὶ δὲ, ἡγουν ὀρεκτικαὶ, βούλησις καὶ προαίρεσις. Ἵνα δὲ σαφέστερον γένηται τὸ λεγόμενον, λεπτολογώσωμεν τὰ περὶ τούτων· καὶ πρῶτον περὶ τῶν γνωστικῶν εἰπωμεν.

Περὶ μὲν οὖν φαντασίας καὶ αἰσθήσεως ἱκανῶς ἤδη ἐν τοῖς προλελεγμένοις εἴρηται. Διὰ τῆς αἰσθήσεως τοῖνον ἐν τῇ ψυχῇ συνίσταται πάθος, ὃ καλεῖται φαντασία· ἐκ δὲ φαντασίας γίνεται δόξα. Εἴτα ἡ διάνοια ἀνακρίνασα τὴν δόξαν, εἴτε ἀληθὴς ἐστίν, εἴτε ψευδὴς, κρίνει τὸ ἀληθές· ὅθεν καὶ διάνοια λέγεται ἀπὸ τοῦ διανοεῖν καὶ διακρίνειν. Τὸ οὖν χρῆσθαι (83), καὶ ὀρίσθαι ἀληθές, νοῦς λέγεται.

Ἄλλως δὲ ἰ· Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν πρώτη τοῦ

⁷³ Max. exist. 1 ad Marin.

VARIE LECTIONES.

ⁱ Deest δὲ in editis. Faber vertit : Sed et id nosse oportet. Sic videtur legisse ut in R. 3451, ἀλλὰ χρὴ.

NOTÆ.

(83) Τὸ οὐν χρῆσθαι. Denique id quod decretum, etc. Altera hæc est vox, mentis, acceptio, qua utitur Paulus I ad Corinth. 1, ubi eos adhortatur ut

A Vel alio modo : Passio est irrationabilis motus animæ ob boni vel mali opinionem. Enimvero boni opinio cupiditatem movet ; mali autem opinio, iram. At vero in genere et communiter passio sic definitur : Passio est motus ex alio in alio. Actio autem est motus efficax. Efficax porro dicitur, quod ex seipso movetur. Sic nimirum ira, actio quædam est partis irascentis, passio autem est, utriusque animæ partis, totiusque corporis, eum ad agendum ab ira per vim trahitur. Tunc enim ex alio in alio motus fit ; id quod passio nuncupatur.

Idem motus ut passio et actio. — Quin alio quoque modo actio dicitur passio. Actio enim motus est naturæ consentaneus ; passio, motus præter naturam. Hæc igitur ratione actio passionis nomen obtinet, cum motu naturæ repugnantis ciatur, sive quis ex seipso moveatur, sive motu impresso ab alio. At proinde cordis motus, quo arteriæ pulsantur, naturalis cum sit, actio etiam est : qui vero ex palpitationibus oritur, quia modum excedit, nec est naturæ consentaneus, passio, utique est, non actio.

Nec vero motus omnes, qui in patibili animæ parte excitantur, passionibus vocantur : verum hi duntaxat, qui vehementiores sunt, atque ad sensum usque perveniunt. Leves enim motus, et qui sensu non percipiuntur, passionibus non sunt. Alicujus enim momenti magnitudinem habere passio debet. Unde in passionis definitione additum est, motus sensibilis : quia parvi motus nec sensibiles passionem non faciunt.

187 *Duplices animæ facultates, cognoscendi et appetendi.* — Illud porro notandum duplices esse animæ nostræ vires, alias in cognitione positas, alteras vitales. Vires in cognitione positæ, sunt mens, cogitatio, opinio, imaginatio, sensus. Vitales, seu appetentes, voluntas et electio. Ut autem dilucidius fiat quod dicimus, age de his facultatibus accuratius disseramus : ac primo loco de iis quæ in cognitione versantur, sermo sit.

Et quidem de imaginatione et sensu satis jam superius dictum est. Per sensum itaque in animo conflatur ea passio, quæ imaginatio nominatur. Ex imaginatione oritur opinio : tum cogitatio, opinionem expendens, verane sit, an falsa : tum demum quod verum est judicat, ob idque etiam Græce διάνοια, dicitur, ἀπὸ τοῦ διανοεῖν, id est, ab eo quod considerat et discernit. Demum quod decretum, verumque definitum est, intellectus nominatur ⁷³.

Vel alio modo. Sciendum est quod prima men-

sint perfecti. ἐν τῷ αὐτῷ vol. in eodem sensu et eadem sententia.

tis agitatio, cogitatio simplex dicitur. Quæ autem rei alicui affixa est, έννοια seu mentis notio, appellatur. Hæc porro si diutius perstiterit, atque in animo, id quod cogitatum est impresserit, consideratio nuncupatur. Consideratio in eadem re rursus hærens, ac sese probans et explorans, prudentia nominatur. Hæc denique si latius progreditur, ratiocinationem facit, quæ internus sermo est, et definitur, plenissimus animi motus, qui in rationis facultate sine ulla vocis emissione gignitur; ex quo prolatitium aiunt prodire sermonem, qui lingua pronuntiatur. Hactenus de animæ viribus quæ in cognitione sitæ sunt: nunc de vitalibus, sive appetentibus dicamus.

De appetendi facultatibus. Definitio voluntatis. Θέλησις, innata vis volendi. — Sciendum itaque est, insitam a naturâ vim eam esse, qua id quod naturæ consentaneum est, appetat, et omnia quæ naturæ essentialiter insunt, tueatur et conservet: quæ quidem voluntas dicitur. Substantia enim, et esse, et vivere, et mente pariter, ac sensu moveri appetit; quod nempe naturalem entitatem suam plenam et perfectam concupiscat. Unde voluntatem hanc naturalem sic definiunt: Voluntas ¹ est rationalis et vitalis appetitus, ex iis duntaxat quæ naturalia sunt, pendens. Quocirca θέλησις quidem nihil aliud est, quam ipsemet naturalis, vitalis, ac rationalis appetitus eorum omnium quibus naturalis appetitus, cum irrationalibus sit, voluntas nequit dici.

Βούλησις, Voluntas naturalis rei alicujus. — At vero βούλησις, est talis quædam voluntas naturalis; hoc est, naturalis et rationalis ejuspiam rei appetitio. Insita enim est hominis animæ vis secundum rationem appetendi: proinde cum hæc naturalis appetitio ad rem aliquam excitatur, *volitio* dicitur. *Volitio* enim, seu voluntatis desiderium.

188 Dicitur autem βούλησις, tum de iis quæ in nostra potestate sunt, tum de illis quæ in ea non sita sunt: hoc est, de iis quæ fieri possunt, et de illis quæ non possunt. Etenim libidini indulgere, aut pudicitiam colere, aut dormire, aut hujusmodi

Α νοῦ κίνησις, νόησις λέγεται· ἡ δὲ περὶ τι νόησις ἡ έννοια καλεῖται, ἥτις ἐπιμεινάσα, καὶ τυπώσασα τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ νοούμενον, ἐνθούμησις προσαγορεύεται. Ἡ δὲ ἐνθούμησις ἐν ταυτῇ μείνασα, καὶ ἑαυτὴν βασανίσασα, καὶ ἀνακρίναςα τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ νοούμενον, φρόνησις ὀνομάζεται. Ἡ δὲ φρόνησις πλατυνθεῖσα, ποιεῖ τὸν διαλογισμὸν, ἐνδιάθετον λόγον ὀνομαζόμενον· ὃν ὀρίζόμενοι φασὶ κίνημα ψυχῆς πληρέστατον ἐν τῷ διαλογιστικῷ γενόμενον, ἀνευ τινὸς ἐκφωνήσεως, ἐξ οὗ τὸν προφορικὸν λόγον φασὶ προέρχεσθαι, τὸν διὰ γλώσσης λαλούμενον. Εἰπόντες τοίνυν περὶ τῶν γνωστικῶν δυνάμεων, εἰπωμέν καὶ περὶ ζωτικῶν, ἡγουν ὀρεκτικῶν.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τῇ ψυχῇ ἐνέσπαρται φυσικῶς Β δυνάμις ὀρεκτικὴ τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος, καὶ πάντων τῶν οὐσιωδῶς τῇ φύσει προσόντων συνεκτικῇ, ἥτις λέγεται θέλησις. Ἡ μὲν γὰρ οὐσία, τοῦ τε εἶναι, καὶ ζῆν, καὶ κινεῖσθαι κατὰ νοῦν τε καὶ αἰσθησιν ὀρέγεται, τῆς οἰκείας ἐπιεμένη φυσικῆς, καὶ πληροῦς ὀντότητος. Διόπερ καὶ οὕτως ὀρίζονται τοῦτο τὸ φυσικὸν θέλημα· θέλημά ἐστιν ὀρεξίς λογικὴ τε καὶ ζωτικὴ, μόνων ἡρητημένη τῶν φυσικῶν. Ὅστε ἡ μὲν θέλησις (84) ἐστὶν ἡ αὐτὴ, ἡ φυσικὴ, ζωτικὴ τε καὶ λογικὴ ὀρεξίς πάντων τῶν τῆς φύσεως συστατικῶν, ἡ ἀπλὴ δύναμις. Ἡ γὰρ τῶν ἀλόγων ὀρεξίς, μὴ οὕσα λογικὴ, οὐ λέγεται θέλησις.

constituitur, et simplex facultas. Etenim bruto-

Βούλησις δὲ ἐστὶ ποιά φυσικὴ θέλησις, ἡγουν φυσικὴ καὶ λογικὴ ὀρεξίς τινος πράγματος. Ἐγχείται μὲν γὰρ τῇ ἀνθρώπων ψυχῇ δύναμις τοῦ λογικῶς ὀρέγεσθαι. Ὅτε οὖν φυσικῶς κινήθῃ αὕτη ἡ λογικὴ ὀρεξίς πρὸς τι πρᾶγμα, λέγεται βούλησις· βούλησις γὰρ ἐστὶν ὀρεξίς καὶ ἐφεσίς τινος πράγματος λογικῇ. actus, est rei ejusdam appetitio rationalis et desi-

λέγεται δὲ βούλησις, καὶ ἐπὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἐπὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν· τουτέστι, καὶ ἐπὶ τῶν δυνατῶν, καὶ ἐπὶ τῶν ἀδυνατῶν. Βουλόμεθα γὰρ πολλάκις πορευῆσαι, ἢ σωφρονῆσαι, ἢ ὑπνώσαι, ἢ τι τῶν τοιούτων· καὶ ταῦτα τῶν ἐφ' ἡμῖν εἶσι, καὶ δυνατά. Βου-

¹ Max. ad Marin. et Ad incert. p. 98.

VARIAE LECTIONES.

¹ Multi codd. περὶ τινος. Sic Faber de aliquo; vetus interpr. legit περὶ τι· vertit enim circa aliquid.

NOTÆ.

(84) Ὅστε ἡ μὲν θέλησις. Quocirca θέλησις quidem, etc. Sic Maximus, epist. ad Marin. ait: θέλημά φασιν εἶναι φυσικὸν, ἡγουν θέλησιν, δύναμιν τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος ὀρεκτικὴν, καὶ τῶν οὐσιωδῶς τῇ φύσει προσόντων συνεκτικὴν τῶν ἰδιωμάτων· Voluntatem naturalem, seu θέλησιν, aiunt esse facultatem, qua id appetitur, quod est secundum naturam, quæque proprietates omnes naturæ continet et conservat: ita ut videlicet substantia ratione prædita naturali voluntate, esse, vivere, sensu, menteque moveri appetat, naturalemque suam et integram entitatem, τῆς οἰκείας ἐπιεμένον φυσικῆς καὶ πλήρους ὀντότητος βούλησιν, perinde ac Noster definit, ut sit ποιά φυσικὴ θέλησις, talis quædam voluntas naturalis, seu rei ejusdam particularis appetitio

D naturalis. Quamobrem θέλησις, proprie non est actus appetitus naturalis, sed facultas, qua unusquisque fertur in bonum sibi naturale. Βούλησις vero est operatio prima voluntatis hujus qua hoc vel illud expetitur. Ea vocatur a scholasticis, intentio et volitio finis. Nam ut Damascenus ex Maximo subjungit, ἐστὶ δὲ βούλησις τοῦ τέλους, volitio finis solius est, quam sequantur, βούλῃ ἡγουν βούλησις, consilium, seu consultatio, et προαίρεσις, electio eorum quæ ducunt ad finem. Non ergo thelisis, Damasceno nostro est actus voluntatis, ut naturale bonum substantia rationalis appetit, nec boulisis, merus liberr arbitrii actus, ut quidam interpretati sunt.

λόμεθα δὲ καὶ βασιλεῦσαι, καὶ τοῦτο οὐκ ἐστὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν. Βουλόμεθα δὲ τυγχῖν καὶ μηδέποτε ἀποθαινεῖν· τοῦτο τῶν ἀδυνάτων ἐστίν.

Ἔστι δὲ ἡ βούλησις τοῦ τέλους, οὐ τῶν πρὸς τὸ τέλος. Τέλος μὲν οὖν ἐστὶ τὸ βουλευτὸν, ὡς τὸ βασιλεῦσαι, ὡς τὸ ὑγιαίνει· πρὸς τὸ τέλος δὲ, τὸ βουλευτὸν, ἔχουν ὁ τρόπος, δι' οὗ οὐκ ἐπιλομεν ὑγιαίνει, ἢ βασιλεῦσαι· εἴτα μετὰ τὴν βούλησιν, ζήτησις, καὶ σκέψις· καὶ μετὰ ταῦτα, εἰ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ, γίνεται βούλη, ἔχουν βούλευσις. Βούλη δὲ ἐστὶν δρεξις ζητητικῇ, περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν γινομένη· βουλεύεται γάρ, εἰ ὁφείλει μεταθεῖν τὸ πρᾶγμα, ἢ οὐ· εἴτα κρίνει τὸ κρεῖττον, καὶ λέγεται κρίσις· εἴτα διατίθεται, καὶ ἀγαπᾷ τὸ ἐκ τῆς βουλῆς κριθέν, καὶ καλεῖται γνώμη. Ἐάν γὰρ κρίνῃ, καὶ μὴ διατεθῇ πρὸς τὸ κριθέν, ἔχουν ἀγαπήσῃ αὐτὸ, οὐ λέγεται γνώμη. Εἴτα μετὰ τὴν διάθεσιν, γίνεται προαίρεσις, ἔχουν ἐπιλογῇ· προαίρεσις γάρ ἐστὶ, δύο προκειμένων, τὸ μὲν αἰρεῖσθαι, καὶ ἐκλέγεσθαι τοῦτο πρὸ τοῦ ἑτέρου. Εἴτα ὁρμᾷ πρὸς τὴν πράξιν, καὶ λέγεται ὁρμή· εἴτα κέχρηται, καὶ λέγεται χρήσις· εἴτα παύεται τῆς ὁρέξεως μετὰ τὴν χρῆσιν.

sequitur electio, quippe quæ nihil est aliud nisi e duabus rebus quæ proponuntur, alterius præ altera susceptio. Dein ad actionem progreditur, et hoc dicitur impulsus. Tum subinde adepto fine utitur, et tunc usus appellatur. Post usum denique appetitus quiescit.

Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν ἀλόγων, δρεξις γίνεται τινος, καὶ εὐθέως ὁρμή πρὸς τὴν πράξιν. Ἄλογος γάρ ἐστιν ἡ δρεξις τῶν ἀλόγων, καὶ ἄγονται ὑπὸ τῆς φυσικῆς ὁρέξεως· διὸ οὐδὲ θέλησις λέγεται ἡ τῶν ἀλόγων δρεξις, οὐδὲ βούλησις. Θέλῃσις γάρ ἐστὶ λογικῇ καὶ αὐτεξούσιος φυσικῇ δρεξις· ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων λογικῶν ὄντων, ἀγεται μᾶλλον ἡ φυσικῇ δρεξις, ἢ περ ἀγει. Αὐτεξούσιος γάρ, καὶ μετὰ λόγου κινεῖται, ἐπειδὴ συνευγμέναι εἰσὶν αἱ γνωστικαὶ καὶ ζωτικαὶ δυνάμεις ἐν αὐτῷ· αὐτεξούσιος οὖν ὁρέγεται καὶ αὐτεξούσιος βούλεται, καὶ αὐτεξούσιος ζητεῖ, καὶ σκέπτεται, καὶ αὐτεξούσιος βουλεύεται, καὶ αὐτεξούσιος κρίνει, καὶ αὐτεξούσιος διατίθεται, καὶ αὐτεξούσιος προαίρεται, καὶ αὐτεξούσιος ὁρμᾷ, καὶ αὐτεξούσιος πράττει ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν ὄντων.

Χρῆ δὲ γινώσκειν (85), ὅτι ἐπὶ Θεοῦ βούλησιν μὲν λέγομεν, προαίρεσιν δὲ κυρίως οὐ λέγομεν. Οὐ γὰρ βουλεύεται Θεός· ἀγνοίας γάρ ἐστὶ τὸ βουλεύεσθαι. Περὶ γὰρ τοῦ γινωσκόμενου οὐδεὶς βουλεύεται. Εἰ δὲ βούλη ἀγνοίας, πάντως καὶ ἡ προαίρεσις. Ὁ δὲ Θεός πάντα εἰδὼς ἀπλῶς, οὐ βουλεύεται^k. Quod si deliberatio non nisi ignorantis est, procul⁷⁷ dubio nec electio. Quare cum Deus simpliciter omnia norit, in eum non cadit deliberatio.

⁷⁸ In tentationem vocat S. Thomas. ⁷⁹ Max. Dial. cum Pyrrh. et epist. 1. Ad Marin. ⁷⁷ Max. epist. 1. Ad Marin.

VARIÆ LECTIONES.

^k Cod. S. Hil. et alii multi, ὁ δὲ Θεός πάντα εἰδὼς ἀπλῶς βούλεται. Elegans enim sensus ille est: Deus qui omnia prospicit, simpliciter et absolute vult, id est. sine consultatione.

NOTÆ.

(85) Χρῆ δὲ γινώσκειν. Nosse oportet in Deo, etc. Negat προαίρεσιν, quod electionem dixeris, in Deo locum habere, non eam qua secundum arbi-

A quidpiam plerumque volumus. Volumus item et reges esse; quod tamen in nobis situm non est. Volumus quoque fortasse nunquam mori, quod quidem fieri nequit.

Volendi actus est finis, voluntatis subjectum. — Voluntas⁷⁸, seu volendi actus finem spectat, non ea quæ sunt ad finem. Ac finis quidem est, id quod actus voluntatis subjectum est, v. gr. regnare, bona valetudine esse: ad finem autem, id de quo consultatur, puta modus consequendæ sanitatis, vel regniæ dignitatis⁷⁹. Voluntatis actum sequitur inquisitio et consideratio. Deinde si de rebus quæ in potestate nostra sunt, agitur, consilium existit, seu deliberatio. Est autem consilium appetitus in-

B quirens de rebus agendis, quarum potestas penes nos est. Deliberat enim quispiam, num rem aliquam aggredi debeat, necne: tum id quod idoneum magis sit iudicat, et iudicium dicitur. Postea erga illud afficitur, et amplectitur quod consilium censuit; et tunc γνώμη, id est, sententia vocatur. Nam si ita iudicet, ut tamen erga illud quod iudicatum est, non afficiatur; hoc est, illud minime amplectatur, sententia non dicitur. Jam vero affectionem

C Voluntas in brutis nulla. — Porro quidem in brutis, protinus ut rei alicujus appetitus nascitur, impulsus quoque ad actionem existit. Eorum siquidem appetitus irrationalis est, soloque naturali appetitu aguntur. Quo fit ut brutorum appetitus, nec voluntas (q. d. volitio), nec voluntatis actus dici possit. Nam voluntas est appetitus naturalis, rationalis et liber. At in hominibus, utpote ratione præditis, naturalis appetitus, non tam ducit, quam ducitur; quippe qui libere et cum ratione movetur, quia facultates cognoscendi et vivendi in homine conjunctæ sunt; ac proinde libere appetit, vult, inquit, considerat, deliberat, iudicat, afficitur, eligit, ad agendum prorumpit, agitque in illis rebus quæ naturæ consentaneæ sunt.

De voluntate Dei. In Deo voluntas, non deliberatio. — Illud vero ignorandum non est, quod in Deo volendi quidem actum dicimus, non autem electionem¹⁸⁹ proprie sumptam. Deus quippe non deliberat: quia ignorantis est consilium inire. Nemo enim de eo deliberaverit, quod exploratum

est. Quare cum Deus simpliciter omnia norit, in eum non cadit deliberatio.

trium voluntatis suæ omnia suaviter disponendo, unum præ alio amplectitur, sed quæ ex inquisitione et deliberatione consequatur, ne Deus in ambiguo

Nec in Christi anima. — Quin ne in Christi quidem anima deliberationem aut electionem ponimus: neque enim ignorantia laborabat. Nam etsi ejusmodi naturam habebat, quam futurorum cognitio fugeret: tamen ob personalem cum Deo Verbo unionem, rerum omnium cognitione pollebat: quod quidem non gratiæ, sed personali, ut dictum est, unioni tribuendum est⁷⁸. Idem enim ipse, et Deus, et homo erat, ac proinde voluntatem, quæ ex sententia est, non habebat. Naturalis quidem et simplex voluntas, quæ in omnibus hominum personis peræque consideratur, ipsi inerat: cæterum sententiam, id est, rem quam vellet, divinæ voluntati contrariam, et a divina sua voluntate alienam, sancta ipsius anima non admisit. Sententia quippe una cum personis discrepat, præterquam in sancta et simplici, compositionisque ac divisionis experte deitate⁷⁹. Illic enim, quia personæ nulla ratione dirimuntur, nec illud quod in voluntatem eadit, distinguitur. Atque illic quidem, quoniam una eademque est natura, una quoque est naturalis voluntas. Ac rursus, quia nec personæ divelli possunt, unum quoque voluntatis subjectum est, et una eademque trium personarum motio. In hominibus vero, quoniam una natura est, una etiam est voluntas naturalis. Quoniam rursus disjunctæ personæ sunt, ac loco, et tempore, necnon circa res affectione, aliisque plurimis inter se discrepant, eam ob causam diversæ quoque voluntates sunt, et sententiæ. Verum in Domino nostro Jesu Christo, quoniam diversæ naturæ sunt, diversæ quoque sunt voluntates naturales divinitatis et humanitatis, sive volendi facultates. Sed quia una est persona, unus volens, unum quoque est voluntatis subjectum, unave sententiæ voluntas ipsius voluntati obtemperante, et ea volente, quæ

Sciendum autem est, aliud esse θέλῃσιν, aliud βούλῃσιν, aliud τὸ θελητὸν, aliud τὸ θελητικὸν, et aliud τὸν θέλοντα; siquidem θέλῃσις, est ipsa simplex volendi facultas; βούλῃσις, est defixa alicui rei voluntas; θελητὸν, est voluntatis subjectum, seu illud quod volumus. Exempli gr. movetur appetitus, ad cibum: simplex iste naturalis appetitus, est θέλῃσις: cibi autem appetitio, βούλῃσις: ipse cibus, τὸ θελητὸν· θελητικὸν vero illud quod facultate volendi prædeditum est, ut homo: θέλων· denique, seu volens, is qui voluntate utitur.

Ad hæc observandum est, θελήματος vocabulo,

⁷⁸ Max. Dial. cum Pyrrh. ⁷⁹ Vid. inf. lib. III, cap. 14.

VARIE LECTIONES.

¹ Edit. θελητικὸν: sed ex mss cum Fabro lego θελητὸν, quod Maximus ait esse γνωμικὸν θέλημα, voluntatem ex sententia: est enim id quod volumus; θελητικὸν, est natura qua volumus.

NOTÆ.

versari censeatur. Favet sanctus Thomas, 1-2, quæst. 14, a 1 ad 2, ubi ex Damasceno consilium non esse in Deo asserit, quatenus est appetitus inquisitivus; adesse vero quantum ad certitudinem iudicii. Nam hoc posteriori sensu veteres philosophos Basilius, hom. 1 in Hexæm. coarguit, qui orbem ἀπροαίρετως, sive voluntatis electione præ-

Α Οὕτε δὲ ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου ψυχῆς φαμεν βούλην ἢ προαίρεσιν· οὐ γὰρ εἶχεν ἀγνοεῖν. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ἀγνοουμένης τὰ μέλλοντα φύσεως ἦν, ἀλλ' ὅμως καθ' ὑπόστασιν ἐνωθεῖσα Θεῷ Λόγῳ, πάντων τὴν γνώσιν εἶχεν, οὐ χάριτι, ἀλλ', ὡς εἴρηται, διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνωσιν. Ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· διὸ οὐδὲ γνωμικὸν εἶχε θέλημα· θέλῃσιν μὲν γὰρ εἶχε τὴν φυσικὴν, τὴν ἀπλὴν, τὴν ἐν πάσαις ταῖς ὑποστάσεσι τῶν ἀνθρώπων ὁμοίως θεωρουμένην· τὴν δὲ γνώμην, ἣν οὐκ εἶχεν ἢ ἀγία αὐτοῦ ψυχή, ἐναντίον τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ θελήματος, οὐδὲ ἄλλο παρὰ τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα. Ἡ γὰρ γνώμη συνδιαίρεται ταῖς ὑποστάσεσι, πλὴν τῆς ἀγίας, καὶ ἀπλῆς, καὶ ἀσυνθίτου, καὶ ἀδιαίρετου Θεότητος. Ἐκεῖ γὰρ τῶν ὑποστάσεων μὴ εἰς ἅπαν διαιρουμένων καὶ δισταμένων, οὐδὲ τὸ θελητὸν διαίρεται. Κάκει μὲν, ἐπειδὴ μία φύσις, μία καὶ ἡ φυσικὴ θέλῃσις. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ ὑποστάσεις ἀδιάστατοι εἰσιν, ἐν καὶ τὸ θελητὸν, καὶ μία ἡ κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ ἡ μὲν φύσις μία, μία καὶ ἡ φυσικὴ θέλῃσις· ἐπειδὴ δὲ αἱ ὑποστάσεις κεχωρισμέναι εἰσι, καὶ διαστήκασιν ἀλλήλων, κατὰ τε τόπον, καὶ χρόνον, καὶ τὴν πρὸς τὰ πράγματα διάθεσιν, καὶ ἕτερα πλεῖστα, τούτου ἕνεκεν διάφορα τὰ θελήματα, καὶ αἱ γνώμαι. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ μὲν διάφοροι αἱ φύσεις, διάφοροι καὶ αἱ θέλῃσεις αἱ φυσικαὶ τῆς αὐτοῦ Θεότητος, καὶ τῆς αὐτοῦ ἀνθρωπότητος, ἦγουν αἱ θελητικαὶ δυνάμεις. Ἐπειδὴ δὲ μία ἡ ὑπόστασις, καὶ εἰς ὁ θέλων, ἐν καὶ τὸ θελητὸν¹, ἦγουν τὸ γνωμικὸν θέλημα, τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ θελήσεως, ἐπομένως δηλαδὴ τῇ θεῇ αὐτοῦ θελήσει, καὶ ταῦτα θελούσης, ἢ ἡ θεὸς ἤθελε θέλῃσις θέλειν αὐτήν. et arbitraria; humana scilicet voluntate divinæ divina ipsius voluntas ipsum volebat velle.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὡς ἕτερον μὲν ἐστὶν ἡ θέλῃσις, ἕτερον δὲ ἡ βούλῃσις· ἕτερον δὲ τὸ θελητὸν, καὶ ἕτερον τὸ θελητικὸν, καὶ ἕτερον ὁ θέλων. Θέλῃσις μὲν γὰρ ἐστὶν αὐτὴ ἡ ἀπλὴ δύναμις τοῦ θέλειν. Βούλῃσις δὲ, ἡ περὶ τι θέλῃσις. Θελητὸν δὲ, τὸ ὑποκαίμενον τῇ θελήσει πρᾶγμα, ἦγουν ὁ θέλομεν· οἷον κινεῖται ἡ ὄρεξις πρὸς βρώσιν· ἡ μὲν ἀπλῶς ὄρεξις, λογικὴ θέλῃσις ἐστὶ. Θελητικὸν δὲ τὸ ἔχον τὴν θελητικὴν δύναμιν, οἷον ὁ ἄνθρωπος. Θέλων δὲ, αὐτὸς ὁ

Δ Χεχωρημένος τῇ θελήσει.

Δεῖ δὲ εἰδέναι (86), ὡς τὸ θέλημα, ποτὲ μὲν τὴν

vertente factum aiebant. Priori vero, Noster cum

Maximo negat in humana Christi natura προαίρεσιν, electionem, fuisse. Sed de hoc alibi suo loco.

(86) Δεῖ δὲ εἰδέναι. Observandum quoque est. Maximo non placet, θέλημα, voluntatem, pro eodem aliquando accipi ac θελητὸν, id quod voluntatis objectum est, quodque barbara voce nostri volitum

θέλησιν ὁλοῦ, ἔχουν τὴν θελητικὴν δύναμιν, καὶ λέγεται θέλημα φυσικόν· ποτὲ δὲ τὸ θελητὸν, καὶ λέγεται θέλημα γνωμικόν.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ' [AZ].

Περὶ ἐνεργείας.

Χρὴ γινώσκειν (87), ὡς αἱ πᾶσαι δυνάμεις α-
προειρημέναι, αἱ τε γνωστικαί, αἱ τε ζωτικαί, αἱ
τε φυσικαί, καὶ αἱ τεχνικαί, ἐνεργεῖαι λέγονται.
Ἐνεργεῖα γάρ ἐστιν ἡ φυσικὴ ἐκάστης οὐσίας δύν-
αμις τε καὶ κίνησις. Καὶ πάλιν· ἐνεργεῖα ἐστὶ φυσ-
τικὴ, ἡ πάσης οὐσίας ἐμφυτος κίνησις· ὅθεν ὁῖον,
ὅτι ὧν ἡ οὐσία ἡ αὐτὴ, τούτων καὶ ἡ ἐνεργεῖα ἡ
αὐτὴ· ὧν δὲ αἱ φύσεις διάφοροι, τούτων καὶ αἱ ἐνε-
ργεῖαι διάφοροι· ἀμύχανον γὰρ οὐσίαν ἀμοιβρὸν εἶναι
φυσικῆς ἐνεργείας.

Ἐνεργεῖα πάλιν ἐστὶ φυσικὴ, ἡ δηλωτικὴ ἐκ-
στής οὐσίας δυνάμεις. Καὶ πάλιν· ἐνεργεῖα ἐστὶ
φυσικὴ, καὶ πρώτη ἀεικίνητος δυνάμεις τῆς νοερᾶς
ψυχῆς· τουτέστιν, ὁ ἀεικίνητος αὐτῆς λόγος, φυσι-
κῶς ἐξ αὐτῆς ἀεὶ πηγάζομενος. Καὶ πάλιν· ἐνε-
ργεῖα ἐστὶ φυσικὴ (88), ἡ ἐκάστης οὐσίας δυνάμεις τε
καὶ κίνησις, ἥς χωρὶς μόνον τὸ μὴ ὂν.

Λέγονται δὲ ἐνεργεῖαι ἢ καὶ αἱ πράξεις, ὡς τὸ
λαλεῖν, τὸ περιπατεῖν, τὸ ἐσθίειν, τὸ πίνειν καὶ τὰ

⁸⁰ Anast. Sin. in 'Οδηγ. ex Greg. Nyss. p. 41; Clem. Alex. ap. Max. p. 151

VARIÆ LECTIONES.

^m Doest καὶ πάλιν, in editis; habent mss. ⁿ Ἐνεργεῖα, seu *actus*, vox anceps.

NOTÆ.

dicunt. Id agnatum Patribus negat. Quinam enim, inquit, desiderium et res desiderata idem sint: πῶς γὰρ ταυτὸν ἔφεσις καὶ ἔφετόν. At Paulus, I Thess. iv. 3, ait hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra. Doctissimi viri, cum ferventius errores convellunt, quandoque non satis attendunt ad ea quæ alioquin obvia sunt.

(87) Χρὴ γινώσκειν. Nosse oportet omnes eas, etc. Nomen Græcum ἐνεργεῖα, cum sit anceps, a nostris exprimitur vocibus operationis, actionis et actus, ut si motum innuat, *operatio* nominetur, *actio* autem, quando proficiscitur, aut imperatur a voluntate. Nam ut ait Nemésius, πράξις ἐστὶν ἐνεργεῖα λογικὴ. *Actio* est *operatio rationalis*. Actus denique dicitur quatenus est perfectio potentie.

(88) Ἐνεργεῖα ἐστὶ φυσικὴ. Actus naturalis, etc. Qui duas in Christo operationes defenderunt, hoc in primis præstituerunt, nullam esse substantiam, quæ operationem quaiemcunque non exerat suam. *Operatio*, ut Nyssenus docet (inquit Sinaita in 'Οδηγῷ, p. 43), est, ἡ φυσικὴ ἐκάστης οὐσίας δυνάμεις τε καὶ κίνησις, ἥς μόνον ἐστέρηται τὸ μὴ ὂν. *Naturalis* ejusque substantie vis et motio, quia caret solum id quod non est. Sed Nyssenum, quem Noster excribit, juvat audire, ut citatur apud Maximum, l. II, p. 155: *Operatio*, inquit, *motio est actuosa*. Actuosum porro vocatur, quod a seipso movetur operationem enim appellamus, τὴν φυσικὴν ἐκάστης οὐσίας δυνάμιν τε καὶ κίνησιν, ἥς χωρὶς οὔτε ἐστὶν, οὔτε γινώσκειται φύσις, naturalem ejusque virtutem et motionem, sine uua natura, nec est, nec nescitur.

A 190 quandoque voluntatem, seu volendi facultatem significari, ac tum dici voluntatem naturalem; quandoque etiam illud quod volumus, tuncque sententie, seu arbitrariam voluntatem appellari.

CAP. XXIII.

De actu.

Nosse oportet ⁸⁰, eas omnes facultates de quibus locuti sumus, tam illæ quæ in cognitione positæ sunt, quam quæ vitales et naturales, et quæ artificiosæ, ἐνεργείας, id est, actus, aut operationes appellari. Actus quippe est naturalis ejusque substantie vis et motus. Et rursus, actus naturalis est innatus uniuscujusque substantie motus. Ex quo patet, quarum rerum eadem natura sit, earum B actus quoque eosdem esse: quarum vero nature diversæ, discrepantes actus esse.

Fieri quidem non potest, ut substantia ulla actu, seu operatione naturali careat. Iterumque actus naturalis est illa vis qua ejusque natura declaratur. Ac rursus: actus est naturalis, primaque perenni motu prædita intelligentis animæ facultas: hoc est perennis ipsius ratio, naturaliter ex ipsa sine intermissione scaturiens. Vel, actus est vis motioque ejusque substantie, qua caret illud solum quod non est.

Quin actus etiam actiones dicuntur, u. loqui, ambulare, comedere, bibere et alia ejusmodi.

C *Intelligentia enim est intelligentia, sentientium sensus, volatiliū volatus, etc. Uno verbo, τὸ σημαντικὸν ἐκάστης φύσεως ἐνεργεῖαν λέγομεν φυσικὴν, ἥς μόνον ἐστέρηται τὸ μὴ ὂν. Proprietatem qua natura quæque designatur, operationem naturalem vocamus, cuius id unum careat quod non est. Nam id quod est, uti essentie, ita et virtutis est particeps qua illa naturaliter declaratur. Vera quippe ratio novit ὅρους τῶν οὐσιῶν, τὰς φυσικὰς αὐτῶν ἐνεργείας, operationibus naturalibus essentialias definiri. Hoc argumentum prosequuntur Sophronius, epist. ad Sergium, Agatho papa epistola ad sextam synodum, et Maximus multis in locis: exempli gratia in colloquio cum Theodoro Cæsariensi hæc laudat Dionysii verba: Τὸ μηδεμίαν δυνάμιν ἔχον, οὔτε ἐστὶν, οὔτε τί ἐστὶν, οὔτε ἐστὶ τις αὐτοῦ παντελῶς θέσις· Quod nullam virtutem habet; id neque est, neque est aliquid, neque ejus aliqua affirmatio omnino est. Ex quo principium hoc aliud nascitur eorum quæ unius nature sunt, unam et eandem esse operationem. Unde Patres adversus Arianos concludunt, unam esse naturam Trinitatis, propter trium personarum operationem unam: adversus Apollinaristas et Eutychianos, duabus Christum naturis constare, quia duplicis generis operationes gerat: demum contra Monothetas, eo quod duæ nature sint, duas itidem esse operationes. Eo spectat tritum illud adagium: naturam esse propter suam operationem; nec non illa nature definitio, est principium motus et quietis ejus in quo est. De quo legendus Damascenus, Dialect. c. 50.*

Affectiones quoque naturales plerumque actus nuncupantur, ut fames, sitis, aliaque similia⁸¹. Dicitur insuper actus, perfectio potentiae.

Actus est potentia varie dicta. — Porro duplici modo aliquid esse dicitur, potentia, et actu. Nam puerum adhuc lactentem potentia grammaticum dicimus, quia sic comparatus est, ut addiscendo grammaticae artis peritus evadat. Rursus, grammaticum dicimus esse tam potentia, quam actu grammaticum. Actum nimirum, quia grammaticas artes callat: potentia vero, quia cum docere eam possit, non tamen proficitur: tandem actu grammaticum dicimus, cum eam docet et exponit.

191 Quocirca animadvertendum est, secundum huncmodum, esse tum potentiae, tum actui communem: ac secundo quidem potentiam, priore vero actum importari.

Vita prima naturae operatio. — Prima, solaque et vera naturae operatio, seu actus, est vita quam sponte volumus, sive rationalis et libera, quaque species humana constituitur. Hanc qui Christo eripiunt, haud assequor quoniam pacto illum Deum hominem factum dicant⁸².

Actus demum est efficax naturae motio. Efficax porro dicitur illud quod ex seipso movetur.

CAP. XXIV.

De voluntario et non voluntario.

Quoniam⁸³ id quod soonte fit, in actione qua-

τοιαῦτα. Καὶ τὰ πάθη (89) δὲ τὰ φυσικά, πολλάκις ἐνέργειαι λέγονται, ὡς πείνα, δίψα, καὶ τὰ τοιαῦτα. Λέγεται δὲ πάλιν ἐνέργεια καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δυνάμεως.

Διτῶς δὲ λέγεται, καὶ τὸ δυνάμει, καὶ τὸ ἐνεργείᾳ. Λέγομεν γὰρ τὸν παῖδα τὴν θηλάζοντα, δυνάμει γραμματικόν· ἔχει γὰρ ἐπιτηδεύοντα διὰ μαθήσεως γενέσθαι γραμματικόν· λέγομεν πάλιν τὸν γραμματικόν, καὶ δυνάμει γραμματικόν, καὶ ἐνεργείᾳ· ἐνεργείᾳ μὲν, ὅτι ἔχει τὴν γνῶσιν τῆς γραμματικῆς· δυνάμει δὲ, ὅτι δύναται ἐξηγεῖσθαι, οὐκ ἐνεργεῖ δὲ τὴν ἐξηγήσιν· λέγομεν πάλιν ἐνεργείᾳ γραμματικόν, ὅτε ἐνεργεῖ, ἤγουν ἐξηγείται.

Χρὴ οὖν γινώσκειν, ὅτι ὁ δεύτερος τρόπος κοινός ἐστι τοῦ δυνάμει, καὶ τοῦ ἐνεργείᾳ· δεύτερος μὲν, τοῦ δυνάμει, πρῶτος δὲ, τοῦ ἐνεργείᾳ.

Ἐνέργεια φύσει (90) ἐστὶ πρώτη, καὶ μόνη, καὶ ἀληθής, ἡ αὐθαίρετος, ἥτοι λογική, καὶ αὐτεξούσιος ζωὴ, καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς εἶδους συστατική· ἥς οἱ ἀποστεροῦντες τὸν Κύριον, οὐκ οἶδ' ὅπως αὐτὸν θεὸν ἐνανθρωπήσαντα λέγουσιν.

Ἐνέργειά ἐστι φύσεως κίνησις δραστήνη· δραστήκων δὲ λέγεται τὸ ἐξ αὐτοῦ κινούμενον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ' [ΑΗ'].

Περὶ ἐκουσίου καὶ ἀκουσίου.

Ἐπειδὴ τὸ ἐκούσιον ἐν πράξει τινὶ ἐστὶ, καὶ τὸ

⁸¹ Max. Dial. cum Pyrrh. ⁸² Greg. Nyss. ap. Max. p. 155. ⁸³ Nemes. c. 29.

NOTAE.

⁸¹ (89) Καὶ τὰ πάθη. Affectus quoque, etc. Idem scripserat cap. 9 Institutionis elementaris. Quod firmatur ex Dialogo Maximi cum Pyrrho. Dicendo enim, inquit, Agit utraque forma cum alterius communiōne, quid aliud egit (Leo M.) quam qui ait: « Cum jejunasset quadraginta dies, postea esuriit: » Ἐδῶκε γὰρ τῇ φύσει, ὅτε ἐθέλησε, τὰ ἴδια ἐνεργῆσαι. Naturae quippe dedit, quando libuit, ut quae propria essent ageret. Hoc posterius dictum Gregorio quoque Nysseno, et Cyrillo Combesius assignat. Verba Cyrilli obvia non sunt. Nysseni insignis exstat locus, lib. v Cont. Eunom. p. 170, quo copiose explicatur, quid πάθος, proprie sit, et quid proprie non sit. Οὐδὲν κατὰ ἀλήθειαν πάθος ἐστίν, ὃ μὴ εἰς ἀμαρτίαν φέρεται. Οὐδὲ κυρίως ἂν τις τὸν ἀναγκάσιον φύσεως εἰρμὸν πάθος λέγοι· Revera passio nulla est, quae non ferat in peccatum: nec proprie quisquam necessariam naturae seriem πάθος, id est, passionem, dixerit, si compositam naturam ordine quodam et consecutione progredientem inspicat. Nam elementorum diversi generis mutua conversio, ex qua nostrum corpus constituitur, compositio quaedam est ex pluribus dissimilibus concinnata. Resoluta autem suo tempore harmonia, qua concursus elementorum colligabatur, compositum quoque in ea, quibus constat, solvitur. Atqui hoc potius fuerit opus, quam passio naturae: Μόνον γὰρ ἐναντίον τῇ κατ' ἀρετὴν ἀπαθείᾳ νοούμενον, κυρίως προσαγορεύομεν πάθος. Illud enim quod immunitati ab affectibus adversari intelligitur, passionem proprie vocamus. Cuius etiam experientiam mansisse credimus eum, qui salutem gratificatus est nobis, et tentatus per omnia secundum similitudinem absque peccato. Quamobrem ejus quod est passio: sive perturbatio, ὃ

προαιρέσειός ἐστι νόσος, quae quidem voluntatis morbus est, particeps non fuit. Nam « peccatum non fecit, neque dolus inventus est in ore ejus. » Naturae vero proprietatem, quae ex consuetudine et abusione, ὁμωνύμως, ἀκρίτως, πάθη, passionibus dicuntur, harum participem fuisse Dominum fatemur, puta generationis, nutritus, accretionis, somni, lassitudinis, et aliorum, quibus naturaliter anima ob molestias corporis affici solet, etc. Haec Nyssenus; ad quae profecto Noster respiciebat, cum elementarem institutionem scriberet. Modo vero theologi Latini ex Hieronymo (in cap. xxv Matth.) docent affectus illos, quos Christus admisit, puta timorem et similes, propassiones potius esse dicendos, ne passio in eum dominata censeatur.

(90) Ἐνέργεια φύσεως. Porro prima et sola, etc. Sic Nyssenus apud Maximum, animae ratione mentis operatio est, inquit, ἡ κατὰ φύσιν αὐτῆς ζωὴ, naturalis ejus vita. Quocirca Anastasius Antiochenus, libro contra Monophysitas nondum edito, περὶ ἐνεργειῶν, de operationibus, scripserat, ἀνθρωπείας δὲ τὴν ζωὴν αὐτὴν λέγω κατ' ἀνθρώπων, καθ' ἣν κινούμεθα πρὸς ὁρεξίν τροφῆς πρὸς αὐξήσιν. Ἐνέργεια γὰρ ἡ ζωὴ, καὶ ἡ πρώτη τοῦ ζώου ἐνέργεια· εἰ δὲ μὴ ἐνέργεια τυγχόν, ὥς ἂν τις οἴθειεν, πάντως πάθος, ὅπερ ἀποποι. Οὐκοῦν ἐνέργεια πάντως· Humanas autem operationes, vitam illum dico, quae convenit homini, qua movetur ad expetendum alimentum accretioni idoneum. Nam vitae operatio est, quin est prima animalis operatio. Sin autem non est actio, ut quidem fortassis opinantur, omnino passio fuerit, quod absurdum est Igitur est operatio.

νομιζόμενον δὲ ἀκούσιον, ἐν πράξει τινὶ ἐστίν, πολλοὶ δὲ τινες, καὶ τὸ ὄντως ἀκούσιον, οὐ μόνον ἐν τῷ πάμπαν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πράττειν τίθενται, δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι πράξις ἐστὶν ἐνέργεια λογικῇ. Ταῖς δὲ πράξεσιν ἔπεται ἔπαινος, ἢ ψόγος· καὶ αἱ μὲν αὐτῶν μεθ' ἡδονῆς, αἱ δὲ μετὰ λύπης πράττονται· καὶ αἱ μὲν οὐ αὐτῶν εἰσιν αἰρεταὶ τῷ πράττοντι, αἱ δὲ ψευκταί· τῶν δὲ αἰρετῶν, αἱ μὲν ἀεὶ αἰρεταὶ, αἱ δὲ κατὰ τινα χρόνον. Ὁμοίως καὶ τῶν ψευκτῶν. Καὶ πάλιν, αἱ μὲν τῶν πράξεων ἐλευθεύονται, καὶ συγγνώμης ἀξιοῦνται, αἱ δὲ μισοῦνται, καὶ κολάζονται. Τῷ μὲν οὖν ἐκουσίῳ πάντως ἐπακολουθεῖ ἔπαινος, ἢ ψόγος, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς πράττεσθαι, καὶ τὸ αἰρετοῦς εἶναι τὰς πράξεις τοῖς πράττουσιν, ἢ ἀεὶ, ἢ τότε, ὅτε πράττονται. Τῷ δὲ ἀκούσίῳ, τὸ συγγνώμης, ἢ ἐλέους ἀξιοῦσθαι, καὶ τὸ μετὰ λύπης πράττεσθαι, καὶ τὸ μὴ εἶναι αἰρετὰς, μηδὲ δι' ἑαυτοῦ τελεῖν τὸ πραττέμενον, εἰ καὶ βιάζοιτο.

Id quod voluntarium non est, aut venia, aut miseratione dignum est, nec sine mœrore patrat: præterea agenti accepta non est actio, utpote quam non a seipso perficiat, tametsi per vim ab eo extorqueatur.

Τοῦ δὲ ἀκούσιου τὸ μὲν ἐστὶ κατὰ βίαν, τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν· κατὰ βίαν μὲν, ὅταν ἡ ποιητικὴ ἀρχὴ, ἦγουν αἰτία, ἐξωθῇ ἐστὶν, ἦγουν ὅταν ὑπ' ἐτέρου βιαζώμεθα, μηδ' ὅλως πειθόμενοι, μηδὲ συμβαλλόμεθα κατ' οἰκείαν ὁρμὴν, μηδὲ ὅλως συμπράττωμεν, ἢ δι' ἑαυτῶν τὸ βιασθῆναι ποιούμεν· ἢ καὶ ὀριζόμενοι φάμεν· ἀκούσιόν ἐστιν, οὐ ἡ ἀρχὴ ἐξωθεν, μηδὲν συμβαλλομένου κατ' οἰκείαν ὁρμὴν τοῦ βιασθέντος. Ἀρχὴν δὲ φάμεν, τὴν ποιητικὴν αἰτίαν. Τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν ἀκούσιον ἐστὶν, ὅταν μὴ αὐτοὶ παρέχωμεν αἰτίαν τῆς ἀγνοίας, ἀλλ' οὕτω συμβῇ. Εἰ γὰρ μεθ' ὧν τις φόνον ποιῇ, ἀγνοῶν μὲν ἐφόνευσεν, οὐ μὴν ἀκούσιως· τὴν γὰρ αἰτίαν τῆς ἀγνοίας, ἦγουν τὴν μέθην, αὐτὸς ἔπραξεν. Εἰ δὲ τις ἐν τῷ συνήθει τόπῳ τοξεύων, τὸν πατέρα παρόντα ἀπέκτεινε, δι' ἄγνοιαν λέγεται ἀκούσιως τοῦτο πεποιηκέναι.

quispiam in eum quem consueverat locum sagittas mittens, prætereuntem patrem peremerit, ob in-

scitiam facinus hoc invite patrasse dicitur. Τοῦ οὖν ἀκούσιου διττοῦ ὄντος, τοῦ μὲν κατὰ βίαν, τοῦ δὲ δι' ἄγνοιαν, τὸ ἐκούσιον ἀμφοτέροις ἀντίκειται. Ἔστι γὰρ ἐκούσιον, τὸ μήτε κατὰ βίαν, μήτε δι' ἄγνοιαν γινόμενον. Ἐκούσιον τοίνυν ἐστὶν, οὐ ἡ ἀρχὴ, τούτέστιν ἡ αἰτία, ἐν ἑαυτῷ εἰδότες τὰ καθ' ἑκάστην, δι' ὧν, καὶ ἐν οἷς ἡ πράξις. Καθ' ἑκάστη δὲ ἐστὶν, ἃ καλεῖται παρὰ τοῖς ῥήτορσιν περιστατικὰ μόρια· οἷον, τίς, ἦγουν ὁ πράξας· τίνα, ἦγουν τὸν παθόντα· τί, ἦγουν αὐτὸ τὸ πραχθέν, τυχὸν ἐφόνευσεν· τίνα, ἦγουν ὀργάνον· ποῦ, ἦγουν τόπον· πότε, ἦγουν ἐν ποίῳ χρόνῳ· πῶς, ὁ τρόπος τῆς πράξεως· διὰ τί, ἦγουν διὰ ποίας αἰτίας.

in loco; quando, id est quo tempore; quomodo, quoque pacto illud egit; quare, seu qua illectus causa.

⁸¹ Nemes. c. 50. ⁸² Nemes. c. 31. ⁸³ Nemes. c. 52.

VARIE LECTIONES.

• Edit. γὰρ, in utroque loco. Mss. et Nemes. μέν.

dam positum est, et illud quod voluntarium non esse censetur, in quadam etiam actione consistit; multi vero illud quoque quod reapse non est voluntarium, non in patiendi solum, sed etiam in agendo constituunt: omnino scire oportet, actionem esse operationem cum ratione editam. Actiones porro laus sequitur aut vituperium; atque actiones ipsæ, partim cum voluptate, partim cum mœrore fiunt; partimque item agenti acceptæ, partim invisæ sunt: quinimo ex iis quæ acceptæ sunt, aliæ semper arrident, aliæ quandoque duntaxat: id quod de illis etiam quæ sunt fugiendæ, debet intelligi. Rursus actionum aliæ ejusmodi sunt, in quibus veniæ et misericordiæ locus sit; aliæ odio sunt, et supplicio vindicantur. Et quidem quod voluntarium est, omnino vel laudem, vel vituperium meretur, agiturque cum voluptate: insuper actiones, illis qui agunt, vel semper acceptæ sunt, vel tum saltem quando fiunt. Contra

Non voluntarium per vim, per ignorantiam.—Porro non voluntarium, vel per vim fit, vel per ignorantiam. Per vim quidem, dum principium operans, extraneum est; ut cum ab alio, nihil ejus suasionibus illecti, per vim adigimur: nec nos conatum ullum, aut quidpiam adjumenti asserimus, ut per nosipsos, id quod vi exprimitur, faciamus⁸¹. Hoc autem genus sic definimus: non voluntarium illud est, cujus principium extrinsecus est, nihil suoapte motu ad actionem conferente illo, **192** cui vis asseritur. Per principium autem, causam efficientem significamus. At vero non voluntarium fit per ignorantiam, cum nos ignorantie causam non præbemus, sed casu res ita contingit. Etenim si quispiam ebrius eadem perpetrarit, inscius quidem eam adiecit, at non prorsus invite⁸². Ignorantie quippe causam, ebrietatem scilicet, ipse accrevit. Sin-

Voluntarium.—Non voluntarium igitur duplex cum sit, alterum propter vim, alterum propter ignorantiam, utrique voluntarium opponitur. Illud enim voluntarium est, quod nec per vim, nec per ignorantiam efficitur⁸³. Quamobrem voluntarium dicitur, cujus principium, sive causa, in ipso est qui agit, ut ipse noscat omnia singulatim, per quæ actio geritur, et in quibus versatur: quæ quidem *singula*, rhetores circumstantias appellant; puta, quis, hoc est, ille qui fecit: quem, seu eum qui perpressus est; quid, id est, hoc quod factum est, utputa interfecit; quo, scilicet instrumento; ubi, sive quo

Mista voluntario et invito.—Scire attinet quædam esse quæ inter voluntaria, et non voluntaria, medium locum obtinent. Quæ quidem, etsi injucunda et molesta sunt, vitandi gravioris mali causa suscipimus; ut cum naufragii metu merces navis in mare projecimus ⁸⁷.

Pueri et bruta sponte agunt; at non ex electione.—Sed illud quoque notandum est, quod pueri et bruta animantia sponte quidem faciunt, sed non ex electione. Quin ea quoque quæ ira commoti absque prævia deliberatione facimus, voluntarie quidem facimus, cæterum non ex electione ⁸⁸. Et cum amicus repente occurrit, libentibus quidem nobis adest, non item eligentibus. Ac denique qui præter spem in thesaurum incidit, sponte quidem incidit, sed non ex electione. Hæc enim omnia, hoc quidem nomine voluntaria sunt, quod ex iis voluptatem capiamus: at non item secundum electionem, quia non deliberando fiunt. Deliberatio porro electionem omnino antecedit

Ἰστέον, ὡς εἰσὶ τινὰ μέσα ἐκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ· ἅτινα ἀγῶν καὶ λυπηρὰ ὄντα, διὰ μείζον κακὸν καταδεχόμεθα· ὡς διὰ ναυάγιον ἀποβάλλομεν τὰ ἐν τῷ πλοίῳ.

Ἰστέον ὡς τὰ παῖδια καὶ τὰ ἄλογα, ἐκουσίως μὲν ποιεῖ, οὐ μὴν δὲ καὶ προαιρούμενα, καὶ ὅσα διὰ θυμὸν πράττομεν, μὴ προβουλευσάμενοι, ἐκουσίως ποιοῦμεν, οὐ μὴν καὶ κατὰ προαίρεσιν. Καὶ ὁ φίλος ἀφνιδίως ἐπέστη, ἐκουσίως μὲν ἡμῖν, οὐ μὴν καὶ προαιρουμένοις. Καὶ ὁ θησαυρὸς ἀνεπίστως περιτυχὼν, ἐκουσίως περιέτυχεν, οὐ μὴν καὶ προαιρούμενος. Πάντα ταῦτα ἐκούσια μὲν, διὰ τὸ ἐπ' αὐτοῖς ἡδεσθαι, οὐ μὴν καὶ κατὰ προαίρεσιν, διότι οὐκ ἀπὸ βουλῆς. Δεῖ δὲ πάντως βουλήν προηγεῖσθαι τῆς προαιρέσεως, καθὼς εἴρηται.

necessum est, quemadmodum superius dictum est.

CAP. XXV.

De eo quod in nostra potestate situm est, sive de libero arbitrio.

Quæstiones de libero arbitrio.—In disputatione de libero arbitrio, id est, de eo quod in potestate nostra situm est, hæc prima occurrit quæstio, sitne aliquid in nostra potestate ⁸⁹, 193 multi enim id negant. Altera, quænam sint ea quæ arbitrii nostri sint, et quorumnam penes nos sit potestas. Tertia, quidnam causæ sit, cur nos Deus liberos crearit. A primo itaque resumentes, prius ex iis ipsis quæ

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ' [ΑΘ'].

Περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, τούτεστι, τοῦ αὐτεξουσίου (91).

Ὁ περὶ τοῦ αὐτεξουσίου λόγος, τούτεστι, τοῦ ἐφ' ἡμῖν, πρώτῃ μὲν ἔχει ζήτησιν, εἰ ἐστὶ τί ἐφ' ἡμῖν. Πολλοὶ γὰρ οἱ πρὸς τοῦτο ἀντιβαίνοντες. Δευτέραν δὲ, τίνα ἐστ' ἡ ἐφ' ἡμῖν, καὶ τίνων ἐξουσίαν ἔχομεν. Τρίτῃ, τὴν αἰτίαν ἐξετάσαι, δι' ἣν ὁ ποιήσας ἡμᾶς Θεὸς αὐτεξουσίου ἐποίησεν. Ἀναλαβόντες οὖν περὶ τοῦ πρώτου, πρώτον Εἰπωμεν ἀποδεικνύοντες, ὅτι ἐστὶ τινὰ ἐφ' ἡμῖν, ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις ὁμολογούμενων, καὶ εἰπωμεν οὕτως.

⁸⁷ Nemes. c. 30. ⁸⁸ ibid. 35. ⁸⁹ ibid. 39

VARIE LECTIONES.

P Ed. τὸ πρῶτ.

NOTÆ.

(91) *Τούτεστι τοῦ αὐτεξουσίου. Sive de libero arbitrio.* Displicuit Calvinio Græca voce αὐτεξουσίου, liberum hominis arbitrium exprimi, ac si potestas sui, inquit, penes hominem esset. Ratum quippe erat hanc fuisse Orientalium Patrum doctrinam contra Gnosticos et Manichæos, hominem actionum suarum potestatem habere, ut penes ipsum sit agere vel non agere, ut libuerit. At novelli quidam theologî liberum arbitrium sic intelligunt, ut quocunque modo voluntas trahatur ad unum aliquod appetendum, nihilosecius liberima sit sponte volendo: hancque esse aiunt Joannis Damasceni sententiam, quippe qui lib. iii, cap. 34, scripsit, *definitum esse, a Patribus libertatem nihil aliud esse præter quam voluntatem*: Τὸ γὰρ αὐτεξουσίου θέλησιν ὁρίσαντο οἱ Πατέρες. Ut de Damasceni aliorumque Græcorum sensu constet, satis fuerit legere quæ tribus hisce capitibus 25, 26 et 27, de facultatibus hominis ex Nemesio et Maximo complexus est. Ibi liberos quidem actus a voluntate proficisci ait, sed liberos esse alio modo non probat, nisi quia electione fiunt. At Damascenus, inquit, docet hominem esse liberum, quia rationalis est: hoc est, quia motum

omnem voluntatis ejus, quantumcunque necessarius sit, consideratio rationis comitatur. Verum ne illi integrum legerunt contextum auctoris. Quorsum enim probat hominem esse liberum, quia rationalis est, nisi quia utendo ratione consultat homo, cumque deliberaverit, id tandem eligit quod sibi melius esse judicavit? *Quisquis consultat*, inquit, cap. 27, *perinde consultat, ceu rerum agendarum in ipso potestas sit: ut quod consultando visum melius fuerit, hoc eligat, et cum elegerit, exsequatur.* Quod cum ita se habeat, ἐξ ἀνάγκης παρυσίσταται τῷ λογικῷ τὸ αὐτεξουσίου, arbitrii libertas rationi adnexa sit oportet. Aut enim homo rationis compos non erit, aut si ea præditus est, penes ipsum quoque actionum suarum potestas constabit et arbitrium. Ut ergo homo liber sit, non sufficit attentio sola in id quod vult, sed necesse est ut sui compos, et eligendo, unum amplectatur, altero posthabito. Quocirca, c. 10, *Instit. elem.* docet hominem eatenus esse liberum, quod οὐκ ἐξ γνῶμῃ, arbitrio proprio, ad ea feratur, quæ sunt ἐφ' ἡμῖν, in nostra potestate, ἀ καὶ δυνάμεθα, καὶ τὰ ἀντικείμενα αὐτοῖς, quæ possumus asciscere, ut et eorum contraria.

Τῶν γινομένων πάντων, ἡ Θεὸν φασιν αἰτιον εἶναι, ἡ ἀνάγκη, ἡ εἰμαρμένη, ἡ φύσις, ἡ τύχη, ἡ τὸ αὐτόματον. Ἀλλὰ τοῦ μὲν Θεοῦ ἔργον, οὐσία καὶ πρόνοια· τῆς δὲ ἀνάγκης, τῶν δὲ ὡσαύτως ἐχόντων ἡ κίνησις· τῆς δὲ εἰμαρμένης, τὸ ἐξ ἀνάγκης τὰ δι' αὐτῆς ἐπιτελεῖσθαι. Καὶ γὰρ καὶ αὕτη τῆς ἀνάγκης ἐστὶ· τῆς δὲ φύσεως, γένεσις, αὐξησις, φθορὰ, φυτόν, καὶ ζῶα· τῆς δὲ τύχης, τὰ σπάνια καὶ ἀπροσδόκητα. Ὅριζονται γὰρ τὴν τύχην, σύμπτωσιν καὶ συνδρομῇ δύο αἰτιῶν, ἀπὸ προαιρέσεως τὴν ἀρχὴν ἔχουσιν, ἄλλο τι παρ' ὃ πέφυκεν, ἀποτελουσὶν· ὡς τάφρον ἢ ὀρύσσοντα, θησαυρὸν εὐρεῖν· οὔτε γὰρ ὁ θεὸς τὸν θησαυρὸν, οὔτως ἔθηκεν, ὥστε ἄλλον τοῦτον εὐρεῖν, οὔτε ὁ εὐρὼν οὔτως ὥρυξεν, ὡς εὐρεῖν θησαυρὸν· ἀλλ' ὁ μὲν, ἵνα ὅταν ἐθέλῃ ἀνέλῃται, ὁ δὲ, ἵνα τάφρον ὀρύξῃ· συνέπεσε δὲ ἄλλο τι, παρ' ὃ προηροῦντο ἀμφοτέροι. Τοῦ δὲ αὐτομάτου, τὰ τῶν ἀφύχων, ἡ ἀλόγων συμπτώματα, ἄνευ φύσεως καὶ τέχνης· οὔτως αὐτοὶ φασί. Τίνοι τοίνυν τούτων υπαγάγωμεν τὰ διὰ τῶν ἀνθρώπων, εἴπερ ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἐστὶν αἰτιος καὶ ἀρχὴ πράξεως; Οὐδὲ γὰρ Θεὸς θεμιτὸν ἐπιγράφειν αἰσχρὰς ἐσθότε πράξεις καὶ ἀδίκους· οὐδὲ οὐ ἀνάγκη· οὐ γὰρ τῶν δὲ ὡσαύτως ἐχόντων ἐστὶν· οὐδὲ εἰμαρμένη· οὐ γὰρ τῶν ἐνδεχομένων, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων τὰ τῆς εἰμαρμένης λέγουσιν· οὔτε φύσει· φύσεως γὰρ ἔργα, ζῶα καὶ φυτὰ· οὐδὲ τύχη· οὐ γὰρ σπάνιοι καὶ ἀπροσδόκητοι τῶν ἀνθρώπων αἱ πράξεις· οὔτε τῇ αὐτομάτῃ· ἀφύχων γὰρ λέγουσιν εἶναι· ἡ ἀλόγων, τὰ συμπτώματα τοῦ αὐτομάτου. Λέπεται δὲ, αὐτὸν τὸν πράττοντα καὶ ποιοῦντα ἄνθρωπον, ἀρχὴν εἶναι τῶν ἰδίῳ ἔργων, καὶ αὐτεξούσιον.

nientium fatum esse dicunt. At nec naturæ quidem : quia naturæ opera sunt stirpes et animantia. Nec rursus fortunæ : non enim raræ et inopinatæ sunt hominum actiones. Non denique casui : inanimorum quippe duntaxat, aut brutiorum eventus ad casum pertinere censent. Relinquitur itaque eundem ipsum hominem, qui agit et operatur, operum suorum auctorem esse, prædicitumque adeo arbitrii libertate.

Ἔτι, εἰ μηδεμιὰς ἐστὶν ἀρχὴν πράξεως ὁ ἄνθρωπος, περιττῶς ἔχει τὸ βουλευέσθαι· εἰς τί γὰρ χρῆσται τῇ βουλῇ, μηδεμιὰς ὧν κύριος πράξεως; Πᾶσα γὰρ βουλὴ, πράξεως ἕνεκα· τὸ δὲ κάλλιστον καὶ τιμιώτατον τῶν ἐν ἀνθρώπῳ, περιττὸν ἀποφαίνειν, τῶν ἀποπτωμάτων ἂν εἴη. Εἰ τοίνυν βουλευεται, πράξεως ἕνεκα βουλευεται· πᾶσα γὰρ βουλὴ πράξεως ἕνεκα, καὶ διὰ πρᾶξιν.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ' [M].

Περὶ τῶν γινομένων.

Τῶν γινομένων, τὰ μὲν εἰσιν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Ἐφ' ἡμῖν μὲν οὖν εἰσιν, ὧν ἡμεῖς ἐσμεν αὐτεξούσιοι ποιεῖν τε καὶ μὴ ποιεῖν· τούτεστι, πάντα τὰ δι' ἡμῶν ἐκουσίως πραττόμενα· οὐ γὰρ ἐκουσίως

⁴⁰ Nemes. 40.

Hominem liberi arbitrii esse suarumque actionum causam. Fortunæ definitio. — Eorum omnium quæ sunt, aut Deum auctorem esse dicunt, aut necessitatem, aut fatum, aut naturam, aut fortunam, aut casum. Cæterum Dei opus est essentia et providentia; necessitatis, motus illorum quæ eodem semper modo se habent: fati, ut ea quæ per ipsum fiunt, necessario contingant; nam et fatum ipsum necessitatem importat: naturæ vero, ortus seu generatio, accretio, corruptio, stirpes, et animantia: fortunæ, ea quæ rara sunt, ac præter expectationem eveniunt. Fortunam quippe definiunt, duarum una incidentium causarum concursus, quæ ab electione principium habentes, aliud quiddam quam quod natura comparatum sit, efficiant: ut

cum quis foveam fodiens thesaurum invenit. Neque enim is qui thesaurum condiderat, hoc animo condiderat ut alius inveniret: nec rursus is qui invenit, ea mente fodit, ut thesaurum reperiret: sed ille quidem, ut, cum vellet, thesaurum tolleret; hic autem, ut foveam foderet. Cæterum aliud quiddam accidit, præter id quod uterque sibi proposuerat. Casui denique ea assignant, quæ inanimis rebus, aut brutis animantibus citra naturam et artem obveniunt. Hæc illorum doctrina est. Cuinam igitur horum ea quæ per homines fiunt, subjiciemus, si quidem homo auctor et principium actionis non sit? Neque Deo turpes ac sceleratas actiones prorsus ascribere fas est, neque necessitati: non enim actio ex genere eorum est, quæ eodem semper modo se habent. Neque item fato: nequaquam enim contingentium rerum, sed necessario even-

Huc accedit, quod si nullius actionis auctor sit homo, frustra ei deliberandi facultas data est. Quorsum enim deliberatione utatur, si nullius actionis arbitrium penes ipsum sit? Omnis enim deliberatio actionis causa inquitur. Porro id quo nec præclarius quidquam, nec præstantius in homine est, supervacaneum esse affirmare, extremæ absurditatis est. Ac proinde cum deliberet, actionis causa deliberat. Nulla enim deliberatio est, nisi propter actionem.

194 CAP. XXVI.

De iis quæ fiunt.

Quænam sint arbitrii nostri. Contingentia quæ sint. Agendorum electio semper in nobis est, non ipsa actio. — Ea quæ fiunt ⁴¹, partim potestatis nostræ sunt, partim illius non sunt. In nostra potestate

VARIE LECTIONES.

⁴ Edita Damasceni et Nemesii τάφρον. Mss. vero τάφρον. ⁵ Multi cod. θέλη. ⁶ Mss. πράξεων, ut apud Nemesium. ⁷ Dees εἶναι in mss. Nemesius ἀφύχων γὰρ ἐστίν, ἡ ἀλόγων τὰ συμπτ.

sita sunt, quæ liberum nobis est facere, vel non facere; hoc est, ea omnia quæ ultro et sponte agimus (neque enim ea sponte a nobis fieri dicerentur, si actio in nostro arbitrio minime posita esset): uno verbo, ea omnia quæ, vel laudem, vel vituperationem afferunt, et ob quæ leges et consilia dantur. Proprie autem in nostra potestate sunt, quæcunque ad animam pertinent, et de quibus consultamus. Consilium porro circa ea versatur, quæ peræque in utramque partem contingere possunt. Peræque autem contingens illud est, quod et ipsum possumus, et quod ei opponitur: ejus vero electio penes mentem nostram est; hæc enim actionis principium est. In nobis igitur hæc sita sunt, quæ alterutro modo possunt evenire, velut, moveri, et non moveri; incitari, et non incitari; appetere quæ necessaria non sunt, et non appetere; mentiri, et non mentiri; tribuere, et non tribuere; gaudere dum convenit, et similiter non gaudere, in quibus virtutis et vitii munera versantur. Horum enim penes nos libera est potestas. Inter ea quæ peræque in utramque partem contingere possunt, artes numerantur. Penes nos enim est eas colere, et non colere.

Observandum autem est, eorum quæ sub actionem cadunt, electionem quidem semper in nostra potestate esse: cæterum actionem sæpe impediri certa quadam Providentiæ ratione ⁹⁰.

CAP. XXVII.

Quam ob causam libero arbitrio præditi simus.

Creatæ, suapte natura mutabilia. Libertas arbitrii rationi annexa. Nulla in brutis arbitrii libertas. — Quamobrem una cum ratione, arbitrii quoque libertatem accedere dicimus [ac creatis rebus mutationem omnino congenitam esse]. Quidquid enim creatum est, mutationi quoque subicitur ⁹¹. Si quidem quorum generatio a mutatione initium duxit, ea quoque mutabilia esse necessarium est. Est autem mutatio, cum quid ex nihilo producitur, atque ex subjecta materia quidpiam aliud efficitur. Et quidem ea quæ anima carent, itemque bruta animantia juxta corporeos illos, quos memoravimus, modos immutantur: rationabilia autem, ratione electionis: nam facultas rationalis partim in contemplatione, partim in actione versatur. Quæ in contemplatione consistit, res ut se habent, considerat. Illa vero in actione posita est, quæ consultat, et rebus agendis rectam rationem præscribit. Atqui partem illam quæ contemplationi vacat, mentem nuncupant; quæ vero actioni, rationem. Ac rursus, illam sapientiam, istam prudentiam appellant. Quocirca quisquis consultat, perinde consultat, tanquam rerum agendarum penes ipsum potestas sit, ut **195** quod ex consultatione melius visum fuerit, hoc eligat; et cum elegerit,

A ἐλέγετο πράττεσθαι, τῆς πράξεως οὐκ οὐσης ἐφ' ἡμῖν· καὶ ἀπλῶς, οἷς ἔπεται λόγος ἢ ἔπαινος, καὶ ἐφ' οἷς ἐστὶ προτροπὴ καὶ νόμος. Κυρίως δὲ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τὰ ψυχικὰ ⁹² πάντα, καὶ περὶ ὧν βουλευόμεθα· ἢ δὲ βουλὴ τῶν ἐπίσης ἐνδεχομένων ἐστίν. Ἐπίσης δὲ ἐνδεχόμενόν ἐστιν, ὃ αὐτὸ τε δυνάμεθα, καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ· ποιεῖται δὲ τοῦτου τὴν αἵρεσιν ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος· καὶ οὗτος ἐστὶν ἀρχὴ πράξεως. Ταῦτα τοίνυν ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν, τὰ ἐπίσης ἐνδεχόμενα· οἷον τὸ κινεῖσθαι καὶ τὸ μὴ κινεῖσθαι, ὀρμᾶν καὶ μὴ ὀρμᾶν, ὀρέγεσθαι τῶν μὴ ἀναγκαίων καὶ μὴ ὀρέγεσθαι, ψεῦδεσθαι καὶ μὴ ψεῦδεσθαι, διδόναι καὶ μὴ διδόναι, χαίρειν ἐφ' οἷς δεῖ καὶ μὴ χαίρειν ὁμοίως, καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἐν οἷς ἐστὶ τὰ τῆς ἀρετῆς, καὶ τὰ τῆς κακίας ἔργα. Τοῦτων γὰρ ἐσμεν αὐτεξούσιοι. Τῶν δὲ ἐπίσης ἐνδεχομένων εἰσὶ καὶ αἱ τέχναι· ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἐστὶ μετελθεῖν ἢν ἂν θελήσωμεν, καὶ μὴ μετελθεῖν.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὥς ἡ μὲν αἵρεσις τῶν πρακτῶν ⁹³ ἀεὶ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶν· ἢ δὲ πράξις πολλάκις κωλύεται, κατὰ τινὰ τρόπον τῆς θείας προνοίας.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ' [ΜΑ'].

Περὶ τοῦ, διὰ πόλιν αἰτίαν αὐτεξούσιοι γὰρ ἐσμεν.

Φαμέν τοίνυν εὐθὺς τῷ λογικῷ συνεισερχεσθαι τὸ αὐτεξούσιον, καὶ τοῖς γεννητοῖς συμπεφυκέναι μεταβολῇ καὶ τροπῇ. Πᾶν γὰρ γεννητὸν, καὶ C τρεπτόν ἐστιν. Ὡν γὰρ ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, ἀνάγκη ταῦτα τρεπτὰ εἶναι. Τροπὴ δὲ ἐστὶ, τὸ ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παραχθῆναι, καὶ τὸ ἐξ ὑποκειμένης ὕλης ἑτερόν τι γενέσθαι. Τὰ μὲν οὖν ἄψυχα καὶ ἄλογα τρέπονται κατὰ τὰς προειρημένας σωματικὰς ἀλλοιώσεις, τὰ δὲ λογικὰ, κατὰ προαίρεσιν. Τοῦ γὰρ λογικοῦ τὸ μὲν ἐστὶ θεωρητικόν, τὸ δὲ πρακτικόν. Θεωρητικὸν μὲν, τὸ κατανοοῦν ὥς ἔχει τὰ ὄντα· πρακτικὸν δὲ, τὸ βουλευτικόν, τὸ ὀρίζον τοῖς πρακτοῖς ⁹⁴ τὸν ὁρθὸν λόγον· καὶ καλοῦσι τὸ μὲν θεωρητικόν, νοῦν, τὸ δὲ πρακτικόν, λόγον· καὶ τὸ μὲν θεωρητικόν, σοφίαν, τὸ δὲ πρακτικόν, φρόνησιν. Πᾶς οὖν ὁ βουλευόμενος, ὥς ἐπ' αὐτῷ τῆς αἵρέσεως οὐσης τῶν πρακτέων, βουλεύεται, ἵνα τὸ προκρίθην ἐκ τῆς βουλῆς ἔληται, καὶ ἐλόμενος πράξῃ· εἰ δὲ τοῦτο, ἐξ ἀνάγκης παρ- D υφίσταται τῷ λογικῷ τὸ αὐτεξούσιον· ἢ γὰρ οὐκ ἐστὶ λογικόν, ἢ λογικὸν ὄν, κύριον ἐστὶ πράξεων, καὶ αὐτεξούσιον. Ὅθεν καὶ τὰ ἄλογα οὐκ εἰσὶν αὐτεξούσια· ἄγονται γὰρ μᾶλλον ὑπὸ τῆς φύσεως, ἢ περ ἄγουσι· διὸ οὐδὲ ἀντιλέγουσι τῇ φυσικῇ ὀρέξει, ἀλλ' ἅμα ἐρεχθῶσι τινος, ὁρμῶσι πρὸς τὴν πράξιν.

⁹⁰ Nemes. c. 37. ⁹¹ Nemes. c. 41.

VARIE LECTIONES.

⁹² R. 3 τὰ τῆς ψυχῆς. Melius ψυχικὰ, quæ contra φυσικὰ, antea distinxit. ⁹³ Nemes. πρακτέων. ⁹⁴ Hæc supplevit Combefisius ex Nemesio, ut ratio assignetur cur creatura ratione prædita liberi sit arbitrii. ⁹⁵ Multi codd. ποικιλοῖς.

Ο δὲ ἄνθρωπος, λογικὸς ὢν, ἀγεῖ μᾶλλον τὴν φύσιν, ἢ περ ἀγεται· διὸ καὶ ὀρεγόμενος, εἴπερ ἐθέλοι, ἐξουσίαν ἔχει ἀναχαιτῖσαι τὴν ἡρξιν, ἢ ἀκολουθεῖσαι αὐτῇ. Ὅθεν τὰ μὲν ἄλογα, οὐδὲ ἐπαινέται, οὐδὲ ψέγεται· ὁ δὲ ἄνθρωπος, καὶ ἐπαινέται, καὶ ψέγεται².

sed quamprimum aliquid appetiverint, in actionem naturam potius ducit, quam ab ea ducatur. Quo comprimere queat, si velit, vel illi obsequi. Quod etiam in causa est cur bruta animalia nec laudentur, nec vituperentur; homo contra et laude afficiatur, et vituperio.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι οἱ ἄγγελοι, λογικοὶ ὄντες, αὐτεξούσιοι ὑπάρχουσι, καὶ ὡς κτιστοὶ, καὶ τρεπτοί. Καὶ ἔδειξεν ὁ μὲν διάβολος, ἀγαθὸς ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ γενόμενος, αὐτεξουσίως δὲ τῆς κακίας εὐρετῆς γεγὼνός, καὶ αἱ σὺν αὐτῷ (92) ἀποστατήσασαι^a δυνάμεις, ἧγουν οἱ δαίμονες, τὰ δὲ λοιπὰ τάγματα τῶν ἀγγέλων, ἐν τῷ ἀγαθῷ διαμεῖναι.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ' [MB].

Περὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν.

Τῶν δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, τὰ μὲν ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἔχει τὰς ἀρχάς, ἧτοι τὰς αἰτίας, τούτεστιν αἱ ἀμοιβαὶ τῶν πράξεων ἡμῶν, ἐν τε τῷ παρόντι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῆς θείας βουλῆς ἐξήρτηται. Ἡ μὲν γὰρ γένεσις πάντων, ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ φθορά, διὰ τὴν ἡμετέραν κακίαν ἐπεισέχθη πρὸς τιμωρίαν καὶ ὠφέλειαν· Θεὸς γὰρ θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων· δι' ἀνθρώπου δὲ μᾶλλον ὁ θάνατος, τούτεστι τῆς Ἀδὰμ παραβάσεως, ὁμοίως καὶ αἱ λοιπαὶ τιμωρίαι. Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῷ Θεῷ ἀναθετόν. Ἡ τε γὰρ γένεσις ἡμῶν τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐστὶ· καὶ ἡ διαμονή, τῆς συνεκτικῆς δυνάμεως αὐτοῦ· καὶ ἡ κυβέρνησις, καὶ σωτηρία, τῆς προνοητικῆς αὐτοῦ δυνάμεως· καὶ ἡ τῶν ἀγαθῶν αἰώνια ἀπόλαυσις, τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, τοῖς φυλάσσουσι τὸ κατὰ φύσιν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐπλάσθημεν. Ἐπειδὴ δὲ νινες ἀντιλέγουσι τῇ προνοίᾳ, εἰπωμεν λοιπὸν ὀλίγα^b καὶ περὶ προνοίας.

nempe causa conditi sumus) sartum tectumque custodierint, ipsius bonitati ascribenda est. Quoniam vero nonnulli Providentiam negant, age nunc de ea disseramus paucis.

²² Sap. 1, 13

VARIÆ LECTIONES.

² Hæc in Basil. et quibusdam mss. omissa sunt. ^a Basil. ἀποστήσασαι. Mss. ἀποστατήσαι. ^b Regii 9, Colb. 1, S. Hil. et Nem. εἰπω ὀλίγα.

NOTÆ.

(92) Καὶ αἱ οὖν αὐτῷ. Virtutesque illæ, etc. De virtutibus quæ a Deo defecerunt, intelligendum arbitror Nemesium, quem hic Noster passim excipit, ubi ait: Rursum naturarum quæ materia vacant, illæ quæ circa terram versantur, cum ob societatem quam habent cum hominibus, rebus agendis applicantur, μᾶλλον ἐστὶ τῶν ἄλλων τρεπταί, cæteris sunt mutabiliores. Nam de sanctis angelis subiungit: Quæ vero naturæ suæ excellentia, ad Deum propenso studio propius accedunt, ejusque contemplatione felices sunt, ac in seipsas, imo in Deum solum conversæ, a rebus agendis et a materia se

A exsequatur. Quod cum ita sit, arbitrii libertas rationi adnexa sit necesse est. Aut enim rationalis non erit homo, aut si rationalis, actionum suarum dominus erit. Unde etiam bruta arbitrii libertate carent. A natura enim aguntur magis, quam agant; ac proinde nec naturali quidem appetitui repugnant, ruunt. Homo contra, cum sit rationis particeps, fit, ut etiam cum aliquid appetit, vel appetitum comprimere queat, si velit, vel illi obsequi. Quod etiam in causa est cur bruta animalia nec laudentur, nec vituperentur; homo contra et laude afficiatur, et vituperio.

Angeli liberi, et mutabiles, quæ creati. — Scien- dum est, angelos, utpote ratione præditos, liberi arbitrii esse, ac qua ratione creati sunt, mutationi quoque obnoxios esse. Idque liquido monstravit diabolus, qui, cum a Creatore bonus conditus esset, libera potestate mali inventor exstitit, virtutesque insuper illæ, quæ una cum ipso a Deo defecerunt, puta dæmones, cum reliqua angelorum agmina in bono persisterint.

CAP. XXVIII.

De iis quæ in nostra potestate posita non sunt.

A Deo solo pendent quæ potestatis nostræ non sunt. — Eorum autem, quæ in nostro arbitrio minime sita sunt, alia ex iis quæ arbitrii nostri sunt, originem seu causam habent, quales sunt actionum nostrarum retributiones, tum in præ- senti, tum in futuro ævo: alia vero omnia ex Dei voluntate pendent. Etenim rerum omnium ortus a Deo est; at corruptio ob nostram malitiam ad nostram simul et utilitatem invecata fuit. Deus quippe mortem non fecit, nec delectatur in perditione viventium²²: quin potius per hominem, id est per Adami transgressionem, mors, et reliqua item supplicia inflictæ sunt. Cætera autem omnia in Deum referri debent. Nam et ortus noster ad creatricem ejus potentiam spectat; incolumitas, ad conservatricem; gubernatio et salus, ad virtutem omnibus providendi; ipsa denique sempiternorum ipsa bonorum possessio, quæ illos manet, qui id quod naturæ consentaneum est (cujus

qui id quod naturæ consentaneum est (cujus

subducendo, contemplationi Deoque se dedidere, hæc immutabiles manent. Libera quidem voluntatis sunt, qua ratione utuntur, οὐ μὲν τρεπόμεναι διὰ τὰς προσηρημένας αἰτίας, non tamen mutantur ob causas quas adduximus. Denique utrorumque angelorum discrimen consimili modo explicat, dicendo non omnes angelos mutabiles esse voluntatis, sed eos solum, qui τῆς πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὸν Θεὸν σχέσεως ἀποχωρήσαντες, cum propensum erga res supernas Deumque studium abjecerint, βέβαντες πρὸς τὰ κάτω, ad inferiora vergendo rerum terrenarum cupidine arserunt.

196 CAP. XXIX.

De Providentia.

Quid sit providentia. Deum rebus creatis consulere.
—Providentia itaque est procuratio, qua Deus fungitur erga res quæ sunt. Ac rursus : Providentia est voluntas Dei, per quam res omnes convenienti ratione reguntur⁹⁵. Si autem Dei voluntas Providentia est, omnia procul dubio quæ Providentia fiunt, pulcherrime, diversissimeque fieri necesse est, atque ita ut meliori modo prorsus existere non possint. Eundem enim, et rerum effectorem, et provisorem esse oportet : quia non convenit, nec consentaneum est, alterum rerum opificem esse, alterum qui his prospiciat. Sic quippe in imbecillitate uterque omnino versaretur : ille nimirum efficiendi, hic procurandi⁹⁶. Quodcirca Deus est, et qui procreavit, et qui procurat : ejusque procreandi, et conservandi, et providendi potentia nihil aliud est, nisi bona ipsius voluntas : *Omnia enim quæcunque voluit Dominus fecit in celo et in terra*⁹⁷; nec voluntati ejus resistat, ullus est⁹⁸. Fieri omnia voluit, et facta sunt. Vult mundum consistere, et consistit, ac quidquid vult, efficitur.

Providentia astruitur. — Quod autem Deus rebus provideat, idque perquam præclare ad hunc modum rectissime quispiam expendit⁹⁹. Solus Deus natura bonus et sapiens est : qua igitur bonus, providet (neque enim bonus fuerit, qui non provideat. Nam et homines et bruta filiis suis naturali affectu prospiciunt; ac vituperatur, qui non prospicit) qua vero sapiens, optime res procurat.

Quæ penes nos sunt, libero arbitrio ascribi debent. — Quamobrem hæc attente considerantes, omnia nos admirari oportet, omnia laudare, omnia citra curiosam inquisitionem comprobare, quamlibet plerisque iniqua videantur; eo quod videlicet, Dei providentia nec cognosci, nec comprehendendi possit, quin cogitationes et actiones nostræ, futura quoque, ipsi soli nota sint. Omnia porro cum dico, de illis loquor quæ in nostra potestate non consistunt : nam quæ potestatis nostræ sunt, non Providentiæ, sed libero arbitrio debent ascribi.

⁹⁵ Nemes. c. 43. ⁹⁶ Nemes. c. 42. ⁹⁷ Psal cxxxiv. 6. ⁹⁸ Rom. ix, 19. ⁹⁹ Nem. c. 44.

VARIE LECTIONES.

* Mss. pleraque, χρῆττον. ^d In R. 2, hæc verba desunt, πάντα ἐπαινεῖν; et apud Nemesium, cap. 44.

NOTÆ.

(95) Τὰ γὰρ ἐφ' ἡμῶν. Nam quæ penes nos sunt, etc. Providentiam intelligit absolutam futurorum, qua seorsum a voluntate nostra Deus decernit quod justum esse judicaverit. Quocirca Nemesius, quem Noster hic imitatur, Cum dicimus per Providentiam omnia recte agi (inquit), ἔπλον ὡς οὐ περὶ τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῶν ἔργων, ἢ παρ' ἡμῶν γινόμενων τὸν λόγον ποιούμεθα, ἀλλὰ περὶ τῶν τῆς προνοίας, τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῶν ὄντων, perspicuum est nos non de vitiis hominum loqui, neque de operibus quæ in nostra potestate sunt, et sunt a nobis, sed de Providentiæ effectis, quæ non sunt nostræ potestatis. Hunc locum sibi objiecit

A

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΘ' [ΜΓ'].

Περὶ προνοίας.

Πρόνοιαν τοίνυν ἐστὶν ἡ ἐκ Θεοῦ εἰς τὰ ὄντα γινόμενη ἐπιμέλεια. Καὶ πάλιν· πρόνοια ἐστὶ βούλησις Θεοῦ, δι' ἣν πάντα τὰ ὄντα τὴν πρόσφορον διεξαγωγὴν λαμβάνει. Εἰ δὲ Θεοῦ βούλησις ἐστὶν ἡ πρόνοια, πᾶσα ἀνάγκη, πάντα τὰ τῇ προνοίᾳ γινόμενα, κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, κάλλιστά τε καὶ θεοπρεπέστατα γίνεσθαι, καὶ ὡς οὐκ ἐνὶ κρείττω γενέσθαι. Ἀνάγκη γὰρ τὸν αὐτὸν εἶναι ποιητὴν τῶν ὄντων, καὶ προνοητὴν· οὗτε γὰρ πρόπον, οὕτε ἀκόλουθον, ἄλλον μὲν ποιητὴν εἶναι τῶν ὄντων, καὶ ἄλλον δὲ προνοητὴν· οὕτω γὰρ ἐν ἀσθενείᾳ πάντως εἰσὶν ἀμφοτέρω· ὁ μὲν τοῦ ποιεῖν, ὁ δὲ τοῦ προνοεῖν. Ὁ Θεὸς τοίνυν ἐστὶν, ὃ τε ποιητὴς, καὶ προνοητὴς καὶ ἡ ποιητικὴ δὲ αὐτοῦ δύναμις, καὶ ἡ συνεκτικὴ, καὶ ἡ προνοητικὴ, ἡ ἀγαθὴ αὐτοῦ θέλησις ἐστὶ· Πάντα γὰρ ὅσα ἡθέλησεν, ὁ Κύριος ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῇ· καὶ τῷ θελήματι αὐτοῦ οὐδεὶς ἀνθέστηκεν. Ἡθέλησε γενέσθαι τὰ πάντα, καὶ γέγονε· θέλει συνίστασθαι τὸν κόσμον, καὶ συνίσταται, καὶ πάντα ὅσα θέλει, γίνεται.

Ὅτι δὲ προνοεῖ, καὶ ὅτι καλῶς προνοεῖ, ὁρθότατα σκοπήσειεν ἂν τις οὕτως· Μόνος ὁ Θεὸς ἐστὶ φύσει ἀγαθὸς καὶ σοφός· ὡς οὖν ἀγαθός, προνοεῖ· ὁ γὰρ μὴ προνοῶν οὐκ ἀγαθός. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἀνθρώποι, καὶ τὰ ἄλογα, τῶν οικείων τέκνων προνοοῦνται φυσικῶς, καὶ ὁ μὴ προνοῶν ψέγεται· ὡς δὲ σοφός, ἄριστα τῶν ὄντων ἐπιμελεῖται.

Χρὴ τοίνυν τοῦτοις προσέχοντας πάντα θαυμάζειν, πάντα ἐπαινεῖν^d, πάντα ἀνεξετάστως ἀποδέχεσθαι τὰ τῆς προνοίας ἔργα, καὶ φαίνεται τοῖς πολλοῖς ἄδικοι, διὰ τὸ ἀγνωστον εἶναι, καὶ ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν, καὶ τοὺς λογισμοὺς ἡμῶν, καὶ τὰς πράξεις, καὶ τὰ μέλλοντα αὐτῷ μόνῳ γνωστά. Πάντα δὲ λέγω, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῶν· τὰ γὰρ ἐφ' ἡμῶν (93), οὐ τῆς προνοίας ἐστὶν· ἀλλὰ τοῦ ἡμετέρου αὐτεξουσίου.

Χρὴ τοίνυν τοῦτοις προσέχοντας πάντα θαυμάζειν, πάντα ἐπαινεῖν^d, πάντα ἀνεξετάστως ἀποδέχεσθαι τὰ τῆς προνοίας ἔργα, καὶ φαίνεται τοῖς πολλοῖς ἄδικοι, διὰ τὸ ἀγνωστον εἶναι, καὶ ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν, καὶ τοὺς λογισμοὺς ἡμῶν, καὶ τὰς πράξεις, καὶ τὰ μέλλοντα αὐτῷ μόνῳ γνωστά. Πάντα δὲ λέγω, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῶν· τὰ γὰρ ἐφ' ἡμῶν (93), οὐ τῆς προνοίας ἐστὶν· ἀλλὰ τοῦ ἡμετέρου αὐτεξουσίου.

D S. Thomas, lib. iii Cont. Gent. cap. 90, ut et alium ex Damasceno, quo Deus dicitur actiones hominum liberas præcognoscere, non præfinire, respondetque iis significari, ea quæ sunt in nobis, divinæ determinationi non esse subiecta, quasi ab ea necessitatem accipiant. Observare non pigeat Angelicum doctorem Nemesii verba, ac si Gregorii Nysseni essent, laudasse, et librum *De homine* Nysseno passim assignare, non Nemesio. Nimirum utebatur Richardi Burgundionis translatione, in qua hoc opus Gregorii Nysseni nomen præferebat, ut etiam conspiciamus in editione Latina, Coloniensi, ann. 1537, quam Joannes Noviomagus ex

Τῆς δὲ προνοίας τὰ μὲν κατ' εὐδοκίαν ἐστὶ, τὰ Ἀ δὲ κατὰ συγχώρησιν. Κατ' εὐδοκίαν μὲν, ὅσα ἀναντιρρήτως εἰσὶν ἀγαθὰ· κατὰ συγχώρησιν δὲ,^α συγχωρεῖ γὰρ πολλάκις, καὶ τὸν δίκαιον περιπεσεῖν συμφοραῖς, ἵνα τὴν ἐν αὐτῷ λαμβάνουσαν ἀρετὴν δείξῃ τοῖς ἄλλοις, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰώβ. Ἄλλοτε συγχωρεῖ τῶν ἀτόπων τι πραχθῆναι, ἵνα διὰ τῆς πράξεως δοκούσης ἀτόπου, μέγα τι καὶ θαυμαστὴν κατορθωθῇ^β, ὡς διὰ τοῦ σταυροῦ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Κατ' ἄλλον τρόπον, συγχωρεῖ τὸν ὅσιον πάσχειν κακῶς, ἵνα μὴ ἐκ τοῦ ὀρθοῦ συνεδότης ἐκπέσῃ, ἥ καὶ ἐκ τῆς δοθείσης αὐτῷ δυνάμεως τε καὶ χάριτος εἰς ἀλαζονείαν ἐμπέσῃ, ὡς ἐπὶ Παύλου.

Ἐγκαταλείπεται τις πρὸς καιρὸν πρὸς διόρθωσιν Β ἄλλου, ἵνα τὸ κατ' αὐτὸν σκοποῦντες οἱ ἄλλοι παιδεύωνται, ὡς ἐπὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουτοῦ. Φυσικῶς γὰρ ὁρῶντες τινὰς πάσχοντας, συστελλόμεθα. Ἐγκαταλιμπάνεται^γ τις καὶ εἰς ἄλλου δόξαν, οὐ δι' οὐκείας ἢ γονέων ἀμαρτίας, ὡς ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός, εἰς δόξαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου^δ. Πάλιν συγχωρεῖται τις παθεῖν εἰς ἄλλου ζῆλον, ἵνα τῆς δόξης τοῦ παθόντος μεγαλυνθείσης, δοκῶν τὸ πάθος τοῖς ἄλλοις γένηται, ἐλπίδι τῆς μελλούσης δόξης, καὶ ἐπιθυμίᾳ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ὡς ἐπὶ τῶν μαρτύρων. Παραχωρεῖται τις, καὶ εἰς αἰσχρὰν ἐμπεσεῖν πρᾶξιν ἐνίοτε, εἰς διόρθωσιν ἑτέρου χείρονος πάθους· οἷον, ἔστι τις ἐπαιρόμενος ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς, καὶ τοῖς κατορθώμασιν αὐτοῦ, παραχωρεῖ τούτου ὁ θεός εἰς πορνεύσαν ἐμπεσεῖν^ε, ὅπως διὰ τοῦ πτώματος εἰς συναισθησιν τῆς οὐκείας ἀσθενείας ἐλθὼν, ταπεινωθῇ, καὶ προσελθὼν ἐξομολογήσῃται τῷ Κυρίῳ.

recte facta animos attollant : sinit hunc Deus in fornicationem incidere, ut per huiusmodi lapsum imbecillitatem suam agnoscens, deprimatur, accedensque confiteatur Domino.

^α Nemes. c. 44. ^β Job i, 12. ^γ II Cor. xii, 7. ^δ Nemes. ibid. ^ε Luc. xvi, 19. ^ζ Joan. vii, 3. ^ς Nemes. c. 57.

VARIAE LECTIONES.

* Deest aliquid : in editione Veron., et in cod. R. 2927 vacuum spatium apparet. In IV Reg. et in N. legitur κατὰ συγχώρησιν δὲ οὕτως. In R. 2426 κατὰ συγχώρησιν δὲ ἐστὶ, sed nullo sensu. R. 3362 κατὰ συγχώρησιν δὲ τὰ ἐναντία, ὅσα πρὸς δοκιμὴν γίνεται. R. 2930 et 2109 κατὰ συγχώρησιν δὲ, ὅσα πρὸς δοκιμὴν γίνεται. R. 2929 κατὰ συγχώρησιν δὲ, ὅσα εἰσὶ πονηρά. Quæ omnia a librariis videntur excogitata. Melius restitui potest ex Nemesio, cap. 44 : Τῆς δὲ συγχωρήσεως πολλὰ εἶδη· Permissionis autem plures modi sunt. ^α Cod. S. Hil. et apud Nemesium κατορθώση. ^β Mss. ferme omnia, et apud Nemesium ἐγκαταλείπεται. ^γ Quædam τοῦ Θεοῦ. ^δ Cod. S. Hil. et alii πεσεῖν.

NOTÆ.

interpretatione Joannis Cononis Norimbergensis, ordinis Prædicatorum, curavit. Consimili modo secundum huius libri caput περὶ ψυχῆς, de anima, attribuitur Nysseno, t. I Operum huius doctoris. In editione Cononis, fol. 4111, hæc verba reperi, verbum ad librum, *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως*, id est, *De productione hominis*, hanc expositionem reservemus. Unde suspicari quispiam possit, ab eodem auctore, Gregorio utique Nysseno, ut librum *De hominis natura*, qui in editione item Coloniensi ex translatione Dionysii exigui, *De creatione hominis* nuncupatur. sic et alium illum, *Περὶ κατασκευῆς, αὐτὴς γενέσεως ἀνθρώπου, De officio seu structura hominis*, qui inter ejusdem Nysseni opera habetur, conscriptum esse. Eximia siquidem in utraque lucubratione visitur, cum sententiarum

197 Quæ Providentiæ sunt, alia ex complacito, alia ex permissione. — Enimvero quæ Providentiæ subsunt, partim ex beneplacito Dei sunt, partim ex permissione. Beneplacito fiunt ea omnia, quæ citra controversiam bona sunt : permissionis vero multæ species sunt. Sæpe etenim justum hominem in calamitates sinit incidere, ut latentem in eo virtutem aliis prodat^α, uti Job accidit^β. Nonnunquam aliquid iniqui fieri permittit, ut per eam actionem, quæ iniquitatis speciem habet, magnum aliquid et mirandum patretur : sic per crucem hominibus salutem procuravit. Quin alio quoque modo virum pium gravibus incommodis affici patitur ; ne a recta conscientia excidat, vel ob potestatem gratiamque divinitus sibi concessam in superbiam prolaturus : velut in Paulo contigit^γ.

Cur Deus alios, atque alios deserat. — Quin ad alios erudiendos aliquantum quispiam deseritur, ut alii, calamitosum ipsius statum intuentes, documentum inde capiant^δ : quemadmodum in Lazaro et divite^ε. Sic enim natura comparati sumus, ut, cum aliquos afflictos ceruimus, animum ipsi contrahamus. Ad alterius etiam gloriam, et non ob sua vel parentum delicta aliquis deseritur : ut ille cæcus a nativitate^ζ, ad gloriam Filii hominis. Sinitur insuper quispiam ad æmulationis studium in aliorum animis excitandum, grave aliquid perpeti ; quo nimirum aucta ejus, qui perpersus est, gloria, alacriter alii adversa perferant, futuræ gloriæ spe, et futurorum bonorum desiderio adducti, ut in martyribus evenit. Sinitur denique aliquis in obscenum facinus interdum proruiere, ut hac ratione gravius aliquod vitium depellatur.

Exempli gratia : Sit aliquis, cui virtutes suæ et

Exempli gratia : Sit aliquis, cui virtutes suæ et

D et styli, tum philosophicæ eruditionis consonantia. • At in editione Græco-Latina Nemesii, et in codicibus mss. hæc voces non occurrunt, περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως, de hominis productione, sed locus integer sic enuntiatur cap. 42 : Ἄλλ' εἰς τὸν τῆς δημιουργίας λόγον ἀναβαλόμεθα τὴν τούτων ἔκθεσιν : Sed harum rerum expositionem in dissertationem de creatione rejiciamus. Quanquam Gregorius librum, qui *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου, De structura hominis* inscribitur, edidit, ut instar appendicis et complementi esset ad eos quos sanctus Basilii ipsius frater *De operibus sex dierum creationis* vulgaverat ; quemadmodum ipse testatur in epistola nuncupatoria ad Petrum fratrem alterum. Hunc porro nodum sagacioribus criticis solvendum relinquo.

*Boni malique electio in nobis sita : ad effecti-
nem necessaria Providentia.* — Illud autem nosse
oportet¹, rerum agendarum electionem quidem in
nobis sitam esse, probarum vero actionum finem
Dei auxilio ascribendum, secundum præscientiam
suam opem juste ferentis illis, qui recta consci-
entia bonum amplectuntur : malarum contra Dei
derelictioni, malum hominem secundum præscien-
tiam suam juste deserentis².

*Desertio ex certo consilio, exque omnimoda re-
probatione.* — Desertionis porro duæ species sunt.
Est enim desertio ex certa dispensatione, quæ ad
eruditionem nostram vergit. Est rursus alia ex
omnimoda reprobatione proficiscens. Quæ certa
dispensatione fit, ea est quæ ad ejus qui patitur
emendationem, salutemque, et gloriam, aut etiam
ad alios æmulationis studio excitandos, aut deni-
que ad gloriam Dei confert. Omnimoda autem des-
ertio accidit, cum, nullo remedii genere præter-
misso **198** a Deo, stupidus tamen et incuratus
propria animi destinatione remanet homo, vel, ut
melius loquar, insanabilis : tuncque extremo exitio traditur, veluti Judas³. Propitius sit nobis
Deus, et ab ejusmodi nos desertione custodiat.

Sciendum autem est, complures esse divinæ
providentiæ modos, qui nec verbis explicari, nec
mente comprehendere possunt.

Ne illud quidem ignorandum, omnes rerum
acerbarum impetus, ad salutem eorum qui cum
gratiarum actione ipsos excipiunt invehiri, ingen-
temque ipsis utilitatem asserere.

Voluntas Dei antecedens, et voluntas consequens.

¹ De his vide p. 199 in adnot. ² Matth. xxvi 27.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Edita et quidam codd. τῶν πρακτῶν. Nemesius πρακτέων. Vetus interpr. operationum

NOTE.

(94) *Χρὴ δὲ γινώσκειν.* Id autem nosse oportet,
etc. Ad Christianæ doctrinæ normam traducit hoc
Platoniorum effatum, cujus meminit Nemesius
(seu forsitan Nyssenus), cap. 27 : *Optionem rerum
agendarum in nobis esse, sed eorum quæ elegimus,
eventum a fato pendere.* Quod ita corrigit Nemesius,
et ex eo Damascenus, ut pro fato Providentiam ponat.
Christianis Tullius præverat lib. *Acad. quæst.*,
ubi sic Peripateticorum veterisque academici sententiam
de Providentia Dei explicat : *Nihil valentius
esse a quo intreat, quam vim animum esse di-
cunt mundi, eundemque esse mentem sapientiamque
perfectam, quam Deum appellant ; omniumque rerum
quæ sunt ei subjectæ, quasi prudentiam quamdam
procurantem cælestia maxime, deinde in terris ea
quæ pertinent ad homines, quam interdum necessi-
tatem appellant ; quia nihil aliter possit, atque ab ea
constitutum sit, interdum quasi fatalem et immutabi-
lem ordinis sempiterni. Nonnunquam quidem eandem
fortunam, quod efficiat multa improvisa hæc, nec
opinata nobis propter obscuritatem ignoratoremque
causarum.*

(95) *Χρὴ δὲ εἰδέναι.* Observandum etiam est, etc.
Voluntatis antecedentis a consequente discrimen
idem ante Chrysostomus assignaverat duobus in
locis, quorum prior habetur hom. 1 in Epist. ad
Ephes. ubi hæc verba secundum propositum, volun-
tatis suæ, ita edisserit : *Ubique beneplacitum est,*

A *Χρὴ δὲ γινώσκειν* (94), ὅτι ἡ μὲν αἵρεσις τῶν πρα-
κτέων ἰ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ· τὸ δὲ τέλος, τῶν μὲν ἀγαθῶν,
τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργίας, δικαίως συνεργούντος τοῖς
προαιρουμένοις τὸ ἀγαθὸν ὁρῶν συνειδῶτι, κατὰ τὴν
πρόγνωσιν αὐτοῦ· τῶν δὲ πονηρῶν, τῆς ἐγκαταλεί-
ψεως, τοῦ Θεοῦ πάλιν κατὰ τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ δι-
καίως ἐγκαταλιμπάνοντος.

Τῆς δὲ ἐγκαταλείψεως εἰσὶν εἴδη δύο· ἔστι γὰρ
ἐγκατάλειψις οἰκονομικῇ, καὶ παιδευτικῇ, καὶ ἐστὶν
ἐγκατάλειψις τελεία ἀπογνωστικῇ. Οἰκονομικῇ μὲν,
καὶ παιδευτικῇ, ἡ πρὸς διόρθωσιν, καὶ σωτηρίαν,
καὶ δόξαν τοῦ πάσχοντος γινομένη, ἢ καὶ πρὸς ἄλλων
ζῆλον, καὶ μίμησιν, ἢ καὶ πρὸς δόξαν Θεοῦ. Ἡ δὲ
B τελεία ἐγκατάλειψις, ὅτε τοῦ Θεοῦ πάντα τὰ πρὸς
σωτηρίαν πεποιηκότος, ἀνεπαίσθητος καὶ ἀνιάτρευ-
τος, μᾶλλον δὲ ἀνιάτος, ἐξ οἰκείας προθέσεως δια-
μείνῃ ὁ ἄνθρωπος· τότε παραδίδεται εἰς τελείαν
ἀπώλειαν, ὡς ὁ Ἰούδας. Φείσοιτο ἡμῶν ὁ Θεός, καὶ
ἐξέλκοιτο τῆς τοιαύτης ἐγκαταλείψεως.

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὡς πολλοὶ εἰσὶν οἱ τρόποι τῆς τοῦ
Θεοῦ προνοίας, καὶ μήτε λόγῳ ἐρμηνευθῆναι, μήτε
νῷ καταληφθῆναι δυνάμενοι.

Δεῖ γινώσκειν, ὡς πᾶσαι αἱ σκυθρωπαὶ ἐπιφοραὶ
τοῖς μετ' εὐχαριστίας δεχομένοις, πρὸς σωτηρίαν
C ἐπάγονται, καὶ πάντως ὠφελείας γίνονται πρό-
ξενοι.

Χρὴ δὲ εἰδέναι (95), ὡς ὁ Θεός προηγουμένως θέ-

θέλημα προηγούμενον, voluntas antecedens. Nam est
alia voluntas, ὅσον θέλημα πρῶτον, veluti primaria,
ut qui peccant, non pereant; itemque voluntas se-
cunda, θέλημα δεύτερον, ut qui malis addicti sunt,
tandem pereant. Non enim eos necessitate compulsus
punit, sed suapte voluntate. Locus alter exstat
hom. 18 in Epist. ad Hebr. in qua duplicem hanc
voluntatem indicat, exponendo, qui factum sit, ut
Deus sacrificia offerri sibi jussisset, quæ tamen eum
noluisse Scriptura testatur. Dudum ante recepta
erat hæc utriusque voluntatis divinæ distinctio.
Hierocles enim apud Photium, cod. 251, observat
Platonem lib. *De legibus* docuisse Deum, voluntate
quidem antecedente bona convenientia hominibus
impertiri, eaque conservare : *Ἔστι γὰρ ἡ μὲν τῶν
ἀγαθῶν προηγούμενη δόσις, καὶ ἡ τῶν κατὰ φύσιν
προσόντων τήρησις ἰδίων ἔργον τῆς καθαρᾶς προ-
νοίας· altera δὲ ὑποθέσεως τῆς τῶν προβεβωμένων
ἀξίας, seu consequente, admissorum scelerum pœ-
nas infligere, et bonos ad beatam vitam transferre.*
Damasceni sensum approbat sanctus Thomas 1
part. quæst. 19, art. 6, ac neuter innocentie dun-
taxat statum ad voluntatem antecedentem spectare
innuit vel cogitavit, uti nec alii Græci. Jam vero
plerique Patrum, ac præsertim Orientales uno
consensu docent Deum, quippe qui summe bonus
est et φιλόψυχος, amans animas, propenso affectu
velle, ut omnes prorsus homines salvi sint. Vide

λει πάντα σωθῆναι, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τυχεῖν. Α — Hoc itidem nosse oportet, Deum primaria et antecedente voluntate velle omnes salvos esse, et regni sui compotes fieri *. Non enim nos ut puniret, condidit; sed quia bonus est, ad hoc ut bonitatis suae participes essemus. Peccantes porro puniri vult, quia justus est.

Λέγεται οὖν, τὸ μὲν πρῶτον, προηγούμενον θέλημα, καὶ εὐδοκία, ἐξ αὐτοῦ ὄν· τὸ δὲ δευτέρον ἐπόμενον θέλημα, καὶ παραχώρησις, ἐξ ἡμετέρας αἰτίας. Καὶ αὕτη διττὴ ἡ μὲν οἰκονομικὴ, καὶ παιδευτικὴ πρὸς σωτηρίαν, ἡ δὲ ἀπογνωστικὴ πρὸς τελείαν κόλασιν, ὡς εἰρήκαμεν. Ταῦτα δὲ ἐπὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν κ.

Τῶν δὲ ἐφ' ἡμῖν, τὰ μὲν ἀγαθὰ προηγούμενως Β θελεῖ, καὶ εὐδοκεῖ. Τὰ δὲ πονηρὰ, καὶ ὄντως κακὰ, οὔτε προηγούμενως, οὔτε ἐπομένως θέλει· παραχωρεῖ δὲ τῷ αὐτεξουσίῳ. Τὸ γὰρ κατὰ βίαν γινόμενον, οὐ λογικόν, οὐδὲ ἀρετὴ. Ἱ Προνοεῖ ὁ Θεὸς πάσης τῆς κτίσεως, καὶ διὰ πάσης τῆς κτίσεως εὐεργετεῖν, καὶ παιδεύειν, καὶ δι' αὐτῶν πολλὰκις τῶν δαιμόνων, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰώβ, καὶ τῶν χοίρων, ut et ipsa plerumque daemonum opera (velut in Job et porcis * liquet) beneficiis afficiat et erudiat.

ΚΕΦΑΛΑ. Α' [ΜΑ'].

Περὶ προγνώσεως καὶ προορισμοῦ.

Χρὴ γινώσκειν (96), ὡς πάντα μὲν προγινώσκει ὁ

* 1 Tim. II, 4. * Matth. VIII, 30 seqq.

VARIAE LECTIONES.

* Desunt hæc in N. et R. 2930. Ἱ Hæc desunt in nostro cod. usque ad finem capitis.

NOTÆ.

Cyrrillum Alexandr. lib. De adoratione in spiritu. C Quocirca ne Augustinianæ de divina gratia doctrinæ systema hoc capite mancum quibusdam videretur, sanctus Prosper et auctor libri De vocatione gentium, bonam hanc Dei voluntatem defendendam susceperunt.

(96) Χρὴ γινώσκειν. Scire oportet. Eodem modo sanctus Maximus in collatione cum Theodosio Cæsariensi, n. 2, et in Vita sua, n. 8, legitur pronuntiasset, præscientiam esse rerum quæ potestatis nostræ sunt, sermonum puta, et operum: præfinitionem vero, earum quæ Deo disponente extrinsecus accidunt, scilicet casuum, præmiorum, suppliciorum, etc., quæ quidem explicatius Noster tradit in Dialogo contr. Manich. fuseque tractantur in homilia in Chananeam et publicanum, quam Savilius edidit, t. V Operum Chrysostomi et placitis Chrysostomicis refertam agnoscit. Uno verbo Patres Græci, cum caverent ne divina futurorum cognitio humanæ libertati nociva putaretur, juxta ac Gnostici et Manichæi asserebant, hoc frequenter invecuerunt, actiones hominum liberas non ideo fieri, quia noverit Deus, sed esse a Deo cognititas, quia futuræ erant. Deum quippe malarum actionum causam non esse. Sic olim disputabant Justinus Martyr, Apolog. 1; Tatianus, Orat. ad Græc.; Origenes, lib. I in Epist. ad Rom. cujus dicta Basilienus et Nazianzenus in Philocalia sua locum habere voluerunt, cap. 26. Omitto Theodoretum, in cap. xxiv Ezech. Hieronymus in hoc ejusdem prophete caput, juxta Græcorum Patrum interpretationem observat, Deum vocem ambigui-

tatis forsitan usurpare, ut nostro loquatur affectu, ut liberum hominis servetur arbitrium, ne ex præscientia ejus, quasi necessitate, vel facere quid, vel non facere cogatur. Non ex eo quod Deus sciat idcirco futurum est, sed quia futurum est, Deus novit, quasi sciens futurorum. Id quod ante dixerat in cap. xxvii Jeremiæ. Legenda vero in primis est ejusdem ea de re epistola ad Paulinum. Hoc præstito principio, ipsorum de prædestinatione sententia alia non erat ab ea quam Prosper sincere refert epistola ad Augustinum: Retractatis priorum doctorum hac de re opinionibus, inquit, pene omnium par invenitur, unaque sententia, qua propositum et prædestinationem Dei secundum præscientiam receperunt, ut ob hoc Deus vasa honoris et vasa contumeliæ fecerit, quia finem unius cujusque præviderit, et sub ipso gratiæ adjutorio, in qua futurus esset, voluntate et actione præviderit. Ita quidem veteres illi pro libertate hominis vindicanda disputabant. Ex quo vero theologicis ejusmodi placitis Pelagiani abusi sunt, ut concluderent gratiam ob merita, etiam præcognita dari, Latini doctores satius duxerunt, bona opera divinæ præfinitioni ascribere, mala vero præsciri duntaxat concedere. Sententiam hanc, dimissa priore, amplexus est Augustinus, hoc Apostoli testimonio victus: « Quis te discernit? » Cum hac de re aliter saperem, inquit, quam mihi Deus in hac questione solvenda, cum ad episcopum Simplicianum scriberem, revelavit. Interim vetus opinio in Oriente perseveravit, cum nullas illic radices egisset Pelagianus error, cujus de divina gratia capita Græci non noverunt, tam-

Illud scire interest ¹⁰, Deum omnia quidem præscire, sed non omnia præfinire. Præscit enim ea quæ in nostra potestate sunt: at non item ea præfinit. Nec etiam malitiam patrari vult; nec rursus virtuti vim affert. Quocirca divina jussio cum præscientia conjuncta præfinitionem efficit ¹¹. **199** Deus porro ea quæ nostri arbitrii non sunt, pro sua præscientia præfinit. Etenim juxta ipsam, omnia jam pro eo atque bonitatem et justitiam suam decet, ante definivit.

Virtus a Deo naturæ indita, id est consentanea, et ut illa ejus sit capax. — Illud quoque sciendum, virtutem naturæ nostræ divinitus inditam esse; Deumque ipsum omnis boni fontem et auctorem

A Θεός, οὐ πάντα δὲ προορίζει. Προγινώσκει γὰρ τὰ ἐφ' ἡμῖν, οὐ προορίζει δὲ αὐτά. Οὐ γὰρ θέλει τὴν κακίαν γίνεσθαι, οὐδὲ βιάζεται τὴν ἀρετὴν. Ὡστε τῆς θείας προγνωστικῆς κελεύσεως ἔργον ἐστὶν ὁ προορισμός. Προορίζει δὲ τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν κατὰ τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ. Ἦδη γὰρ κατὰ τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ προέκρινε πάντα ὁ Θεός κατὰ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ.

Χρὴ δὲ γινώσκειν (97), ὅτι ἡ μὲν ἀρετὴ, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐδόθη ἐν τῇ φύσει, καὶ αὐτὸς ἐστὶ παντὸς ἀγαθοῦ ἀρχὴ καὶ αἰτία, καὶ ἐκτὸς τῆς αὐτοῦ συνεργίας (98), καὶ βοηθείας, ἀδύνατον ἀγαθὸν θελῆσαι ἢ

¹⁰ Chrys. hom. 12 in Epist. ad Ephes. ¹¹ Act. S. Max.

NOTÆ.

et si ejus de peccato originali doctrinam Atticus, Nestoriusque patriarchæ CP. et synodus Ephesina proscriperant. Theodoretus et Damascenus Pelagianos, dum hæreticos recensent, nequidem indicant. Timotheus CP. Manichæorum impietates eis affligit. Solus Photius in Bibliotheca, cod. 53 et 54, de Pelagianæ heresi explicatius scribit: quin et Massilienses dure perstringit, quod Augustini doctrinam, seu libero arbitrio infensam lacerarint: Κακῶς δὲ λέγειν Αὐγουστίνον, καὶ διασπῆναι, ὡς ἀναίρεσιν τοῦ αὐτεξουσίου ἐστηγησάμενον. Meminit litterarum Cælestini et Leonis Magni, qui apud episcopos Galliæ sancti doctoris patrocinium suscepunt; itemque librorum Prosperi hominis Dei, ἀνδρωποῦ ὡς ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ, cujus opera Pelagianismi reliquiæ extinctæ fuerint, ἀφανεῖς αὐτοῦς ἀπειργάσασθαι. Sed nec a Pelagianis secernit eos qui Semipelagianii audierant. In epistola Justiniani ad quintam synodum, et collat. 5 ejusdem concilii generalis Augustinus censetur inter salubris doctrinæ magistros. Synodi locum Græcæ recitavit Calecas, cum Græcumi actorum contextum usquam exstare neget Marcus Ephesius in sermonibus de purgatorio. Verum quando Leontius Byzantinus, actione 3, de sectis, Augustinum cæteris doctoribus annumeravit, quintæ synodi decretum exscripsisse omnino censendus est. Cæterum Græci Patres prædestinationis voce non intellexerunt, quemadmodum Augustinus, præparationem beneficiorum, quibus certissime liberantur, quicunque liberantur: sed voluntatem illam consequentem, seu decretum, quo Deus præmia vel supplicia singulis destinavit, prout quisque vel odio, vel amore dignus erit. Chrysostomus siquidem hom. 19 in Epist. ad Rom. ubi quærit, cur antequam Jacob et Esau nati essent, ὁ μὲν ἐτιμᾶτο, ὁ δὲ κατεδικάζετο, ille honore afficiebatur, hic supplicio; ad hunc modum respondet: Ille cui aperta sunt arcana cogitationum, perspicue novit, τίνες μὲν στεφάνων ἀξιοί, τίνες δὲ χολάσεω; quinam coronarum digni sunt, quive suppliciorum. Et rursum: Ille qui animum inspicit, eum quoque probare novit, et quis salutis dignus sit. Καὶ γὰρ μόνος αὐτὸς οἶδεν ἀκριβῶς στεφανῶν, solus quippe perfecte novit coronas ut juxta est impartiri. Alia complura quædam canunt omitto, quæ ad longum referrem, nisi brevitati studendum esset.

(97) Χρὴ γινώσκειν. Illud porro sciendum. Loquitur de illo statu quo homo ante peccatum, propter inditas sibi virtutes, divinum exemplar referebat. Istæ erant bonorum semina, quibus colendis præfectus erat, juxta Theologum. Verum ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν, ex statu naturæ consentaneo descedens, εἰς τὸ παρὰ φύσιν, in id quod naturæ contra-

B rium erat, seu vitium, corrui, inquit Damascenus: nimirum, ut observat Clemens Alex. lib. vi Strom. contra Gnosticos: *Natura quidem capaces virtutis sumus*; Ὁ μὲν ὥστε ἔχειν αὐτὴν ἐκ γενετῆς, ἀλλὰ πρὸς τὸ κτήσασθαι ἐπιτῆδαιτο, non ut eam a naturâ habeamus, sed ejus comparandæ simus idonei. Nam quia virtutis studium rationi conforme est, συγγενές τι ἔχομεν πρὸς αὐτὴν, quamdam cum ea cognitionem habemus. Hæc autem habilitas propensio est ad virtutem; ἀρετὴ δὲ οὐ, non ipsa virtus. Cæterum hic auctor audiendus non est, ubi negat Adamo inditas a Deo virtutes ipsas fuisse. Hieronymus, in cap. i Epist. ad Galat. *Græciæ tractatores*, ut loquitur, secutus, hominem ait sine Christo non nasci, nec non habere semina in se sapientiæ et justitiæ, reliquarumque virtutum. Qua tamen doctrina Pelagius po-thac abusus est, ut gratiæ Dei necessitatem excluderet. Melius Nazianzenus, in Carmine de virtut. hum., docet homini concessum a Deo ut ad bonum esset idoneus, tum virtutem adjici;

Κεῖνος δεκτὸν ἔθηκε καλοῦ, καὶ κάρτος ἐπάξει.

(98) Καὶ ἐκτὸς τῆς αὐτοῦ συνεργίας. Et citra ejus opem. Dixit Deum esse causam omnis boni: subjungit non solum ad agendum, sed etiam ad volendum ejus nos auxilio egere, adeoque anterioris gratiæ necessitatem agnoscit. Quia vero Græci Patres ita vulgo loquuntur, ac si penes nos essent primordia fidei et boni operis, tum quando volumus, Deus addat gratiam; difficultatem hanc Combefisius noster amolitur observat. 10 in sermonem Clementis Alex. cui titulus, *Quis dives salvandus sit?* Dixit Clemens: *Homo sua virtute operam ponens, ut compressis affectibus tranquillâ animi fiat, nihil inde præstat. Sin ejus desiderio vehementius inardescat, diligentiamque omnem adhibeat; τῇ προσθήκῃ τῆς παρὰ Θεοῦ δυνάμεως, adjuncta illi divina virtute votorum evadit compos. Deus namque volentibus animis aspirat. Sin vero a cæpta promptitudine desciscat, καὶ τὸ δοθὲν πνεῦμα συνεστάλῃ, etiam datus spiritus contrahitur. Invenitis namque virtutem largiri, ejus fuerit, qui vim inferret. Hæc cum in Pelagianismi suspicionem quidam traxerint, Combefisius: Mihi potius alta gratiæ commendatio, inquit, nostrique ad eam conatus explicatio; ut primum sit velle, ipsum nobis inutile, ac ne velle quidem, nisi gratia excitante, quæ est τὸ δοθὲν πνεῦμα, concessus spiritus, ipsum velle præstans, et qui contrahitur non volentibus, ut προσθήκῃ τῆς παρὰ Θεοῦ δυνάμεως, novo auxilio virtutis compotes fiant. Similia Ambrosio, Chrysostomo, aliisque Patribus eodem collineant, quibus non gratiam eliminant; sed (quod Paulus) adhortantur ne in vacuum eam recipiamus. Valdeque injustus est, qui sic*

πρᾶξαι ἡμᾶς. Ἐφ' ἡμῖν δέ ἐστιν, ἡ ἐμμεῖναι τῇ ἀρε-
τῇ, καὶ ἀκολουθεῖσαι τῷ Θεῷ πρὸς ταύτην καλοῦντι,
ἡ ἀποφοιτῆσαι τῆς ἀρετῆς, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῇ κακίᾳ
γενέσθαι, καὶ ἀκολουθεῖσαι τῷ διαβόλῳ, πρὸς ταύτην
καλοῦντι ἀδιάστως. Ἡ γὰρ κακία οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν,
εἰ μὴ ἀναχώρησις τοῦ ἀγαθοῦ · ὥσπερ καὶ τὸ ἴσχύ-

¹¹ Cf. infra. lib. III, c. 14.

¹² N. ὡς καὶ τὸ.

VARIAE LECTIONES.

NOTÆ.

illustria Patrum, Augustino præsertim superiorum,
loca, quod non Calviniana, astruantque liberum ar-
bitrium, Pelagianismum sapere dicat, etc. Recte vir
doctus adnotavit, τὸ δοθὲν πνεῦμα, concessum spi-
ritum, Clementi esse gratiam prævenientem, qua
pulsante volumus, ut potentior vis alia addatur.
Quocirca Theologus, orât. 31, hoc Domini effato
Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum
est, totum Deo tribui desinivit: τὸ πᾶν ἀνέθηκε τῷ
Θεῷ. Nam τὸ βούλεσθαι καλῶς, δέχεται τῆς παρὰ Θεοῦ
βοηθείας, ut quis recte velit, Dei auxilio opus est.
Quinimo αὐτὸ τὸ προαιρεῖσθαι τὰ δέοντα, θελόν τι
καὶ ἐκ Θεοῦ, καὶ δῶρον φιλανθρωπίας, eligere quæ
necessaria sunt, hoc divinum quiddam est, ei ex Deo
profectum ejusque humanitatis donum. Chrysostomus,
hom. 4 in Joan. Credere in Christum, inquit,
humanae cogitationis non est, sed τῆς ἀνωθεν ἀπο-
καλύψεως δῶν, superna opus est revelatione, atque
animo qui revelationem suscipiat. Hic quidem sin-
cerus fidei doctor, alicubi negavit voluntatem ho-
minis, Dei gratia anteverti, ne liberum lædatur
arbitrium. Οὐτε γὰρ ὁ Θεός, inquit, homil. 55, t. V
edit. Savil, οὐτε τῷ πνεύματος χάρις τὴν ἡμετέραν
προσθάνει προαίρεσιν · sed de ea gratia loquitur,
qua fides perfectionis apicem obtineat, ὥστε μένειν
αὐτὴν διηνεχῶς ἀσίστων, καὶ ἀπερίτρεπτον, ut in-
concussa et immota maneat; non de priori illa
motione, cui si interius pulsanti animum attende-
rimus, omne tandem genus armamenti auxiliique
adjiciatur. Εἰτα ἐπειδὴ προσέλωμεν, τότε τὴν παρ'
αὐτοῦ παρέχει συμμαχίαν ἅπασαν. Hanc vocantis
Spiritus gratiam interioriorem esse confirmat hom.
in cap. xvi, Act. v, 14, ubi Dominus dicitur aperuisse
cor mulieris Lydiae, ut Paulum auscultaret. Τὸ μὲν
ὡν ἀνοῖξαι, τοῦ Θεοῦ, inquit, τὸ δὲ προσέχειν, αὐ-
τῆς · Itaque Dei erat aperire; mulieris vero, animum
attendere. Rursum hom. in Epist. ad Hebr. ad hæc
verba c. xii, § 2: Aspicientes in auctorem fidei vestræ,
initia fidei in Christum refundit. Αὐτὸς ἐν ἡμῖν
τὴν πίστιν ἐνέθηκεν, inquit, αὐτὸς τὴν ἀρχὴν ἔδω-
κεν · Ipse nobis fidem indidit; ipse primordia lar-
gitus est, juxta ac Christus discipulis aiebat: « Non
vos me elegistis, sed ego elegi vos. » Et δὲ καὶ αὐ-
τὸς ἀρχὴν ἡμῖν ἐνέθηκεν, αὐτὸς καὶ τὸ τέλος ἐπι-
θήσει: Quod si initium ipse indidit, finem ipse quo-
que imponet. Ecquis enim credidisset, inquit, hom. 7
in Ep. I ad Cor. μὴ θέτας δυνάμειος προηγουμέ-
νης, nisi divina vis præcessisset. Quando ergo docet
nostrum esse fidem adhibere, cui Dei auxilium
succedat, fidem esse opus liberi arbitrii, solum
voluntatis inuivit motum, quo revelanti Deo assen-
sumus, nec anteriorem gratiam excludit, sine
qua fieri nequeat ut fidei doctrinam excipiamus.
Hæc gratia qui bene utitur, altera donatur, quæ
nec sit mera motio moralis, ut recentiores loquun-
tur, qua bonum voluntati amandum proponatur,
sed qua voluntas ipsa efficaciter moveatur, obfir-
meturque ad illud persequendum. Ἐξεν θελήσης,
inquit, hom. 8 in Epist. ad Philip. τότε ἐνεργήσεται
τὸ θέλειν, quod si volueris, tum operabitur ut velis
καὶ προθυμίαν αὐτὸς δίδωσι καὶ ἐργασίαν, ac prom-
ptum desiderium ipse dat, et actionem. Nam, ut
idem ait in cap. v Epist. ad Galat, Gratia non modo,

A esse; ut citra ipsius opem et auxilium bonum velle
nec facere possimus; cæterum nobis liberum esse
in virtute perstare, Deumque ad eam vocantem
sequi, vel a virtute abscedere, hoc est, in vitio hæ-
rere, ac diabolus, qui nulla vi injecta ad illud nos
vocat, ducem sequi. Neque enim vitium aliud quid-

ut: lex olim, a cupiditatibus abstinere suadet, sed et
marcescere eas facit, ad sublimioremque vitam pro-
vehit, οὐ καλενοῦσης μόνον αὐτῶν ἀπέχουσαι, ἀλλὰ
καὶ μαρτυνοῦσης αὐτὰς, καὶ πρὸς ἡμῶν πολυτέλειαν
ἀναγοῦσης. Id quod hom. 15 in Epist. ad Rom. fieri
docet, permissione divinæ efficacitatis cum proba
voluntate ἐνεργεῖαν προαιρέσει, χιρναμένην τῇ χρη-
στῇ. Quam Dei gratiæ vim seriemque magnus Cy-
rillus edisserit lib. De ador. in spir. et ver. p. 25,
ubi angelos tenendo manum Lot significasse ait:
Non nos nudis sermonibus exstimulari, καὶ ταῖς εἰς
νοῦν παρακλήσεσιν, ἀποφοιτῆσαι ἀμαρτίας, nec su-
asitionibus, quæ mentem percellant, ut a peccato rece-
damus: sed omnium Salvatorem Deum eo benigni-
tatis descendere, ὡς ἐνεργὸν ποιέσθαι τὴν ἐπικου-
ρίαν, ut esse efficax auxilium suum præstet, juxta
illud, « Tenuisti manum dexteram meam, et in volun-
tate tua deduxisti me. » Nam quia natura hominis
infirmata est, nec satis virum habet, ut emergere a
vitiis queat, opem illi ferit Deus, adeoque dicitur ἀπο-
νέμων δρᾶται χάριν, νοουθεσίας ἀπασιθῶν. καὶ
ἐπικουρίαν εὐρών, καὶ ἀμείνω τιθεῖς τοῦ παρὰ πόδας
καὶ τυραννοῦντος καχοῦ, duplicem gratiam impertiri
cernitur, cum monitis suadendo, tum ejusmodi auxi-
lium reperiendo, quo valentior reddatur præsentē
vicio, cujus tyrannide vexatur. En præter gratiam,
qua suasionibus mens intus afficitur, efficacem
alteram, qua totus homo roboratur, et divino operi,
sedatis affectionibus et vitiis, applicatur. Quinimo
Chrysostomus eam esse vim victricis gratiæ astruit,
ut nec momenta, nec circumstantias rerum aucu-
pari egeat. Paulum furentem adhuc (inquit hom. 45,
t. III) ferocientem adhuc, in cades ferventem, attra-
xit Christus. Οὐδὲ γὰρ ἀνέμενε λῆξαι τὸ νόημα,
καὶ σεοσθῆναι τὸ πάθος, καὶ πρᾶότερον γενέσθαι τὸν
ἀγριον, καὶ οὕτως ἐλάτυνεν · Non enim exspectavit
ut morbus cessaret, vitiosus affectus exstingeretur,
effertatusque tandem animus mansuesceret, ac tunc
traheret: sed in ipso furore eum caput, ἵνα δέλχη τὴν
αὐτοῦ δύναμιν, ut potentiam ostendat suam, qua
fervescitis actutum iræ insaniam domat, et perse-
cutorem vincit. Consimilia leges de Matthæo
homil. 31 in Matth. Nemo igitur Chrysostomum
aliosve Patres Pelagianismi invidia aspergat, quod
Deum dixerint cœlesti motione illis aspirare, quos
consensuros sibi præviderit. Nam, ut doctissimus
Petavius, t. I Dogm. lib. ix, cap. 4, ex Sixto Se-
nensi observat, non divinæ gratiæ meritariam, ut
dicitur, causam annunt, sed gratuite largitionis
opportunitatem. Non enim inanimorum more
homines moventur a Deo: sed cum liberi arbitrii
sint, atque ita comparati, ut pro variis rerum et
temporum circumstantiis modo unum aliquod am-
plectantur, erga quod aliqui nullatenus afficeren-
tur; quis inficietur Deum universi rectorem, eas
etiam adhibere, ut convertat illos, quos salvare
studuerit? Nam et diligentibus Deum omnia cooperan-
tur in bonum, iis qui secundum propositum vocati
sunt sancti. Sic absque gratuite vocationis dispen-
dit Chrysostomus hom. 6 in Epist. ad Rom. affir-
mat, Matthæum publicanum ob ingenuitatem suam
accersitum esse, et Paulus, tametsi in fideles sæ-
vierat, misericordiam se consecutum ait, quia

quam est, nisi recessus a bono, veluti tenebrae, recessus a luce. Ac proinde in statu naturae consentaneo manentes, in virtute sumus: ab eo autem statu, hoc est a virtute deflectentes, in id quod naturae repugnat vitiumque labimur.

200 Pœnitentia est ab eo quod naturae adversatur, ad id quod ipsi conveniens est, atque a diabolo ad Deum, per piæ vitæ studium, laboresque regressio.

Homo masculus conditus. — Hunc itaque hominem summus ille Opifex masculum condidit, divinam ei gratiam suam impertiens, sequē per eam ipsi communicans: quo factum est, ut in morem prophetæ, animantibus, veluti mancipiis sibi datis, herili quadam auctoritate nomina imposuerit. Nam cum ad imaginem Dei conditus esset, ut ratione, intelligentia, et arbitrii libertate polleret, merito proinde ipsi rerum omnium terrenarum principatus a communi omnium Opifice et Domino conceditus est.

Creata femina ad humani generis morte damnati futuram propagationem. — Quoniam autem Deus præscientia sua noverat, fore, ut ille impositam sibi legem violaret, atque in corruptionem laberetur, idcirco feminam ipsi similem, adjutricemque ex ipso procreavit: adjutricem, inquam, ut genus humanum per generationem **201** ex successione conservaretur. Etenim prima formatio factura dicitur, non generatio. Factura enim est prima ea, quæ Deo auctore existit, hominis formatio. Generatio autem, successio est, qua ob mortis sententiam alii ex aliis propagamur.

Hunc porro Deus ¹² in paradiso tam spiritali,

¹² Nyss. *De opif.* cap. 20.

ignorans fecerat. Unde Petavius, lib. ix, cap. 5, postquam Vasquesium et alios, qui homines ad primam gratiam ob assensum futurum eligi ex Chrysostomo intulerant, ideo confutavit, quia sanctus doctor in cap. ix ad Rom. adnotet, vasa electionis constitui, eo quod Deus tam illud provideat quod ipsorum voluntate confertur, quam suam gratiam qua illos adjuvat, ut perpussillum ipsorum voluntati et consensioni, totum gratiæ ascribatur, subjungit: *Sed nec ad eam, quam vocant conditionatam, scientiam licet confugere, tanquam haud absolute futurum affectum hunc animi meritaque præviderit Deus, sed ita demum, si necessariam ad id opem conferre decreverit.* Etenim Chrysostomus πρόγνωσιν, præscientiam ejusmodi, ex qua oritur electio, absolutam esse significat, ac rei haud aliter quam præsentis existentisque notitiam, etc. Tandem concludit: *Igitur absoluta est ista cognitio, cui res absolute futura, et veluti jam præsens objicitur.* Hæc confirmat Damascenus infra lib. iv, c. 22. et *Dial. cont. Manich.* Canones Africanorum contra Pelagianos amplectuntur Orientales, ut videre est can. 2 synodi Trullanæ, nec non apud Balsamonem, Zonaram, Blastarem, et alios.

(99) Εἰδὼς δὲ ὁ προγνώστης. Quoniam autem Deus, etc. Commune hoc est Græcorum assertum, Deum idcirco mulierem condidisse, quia genus humanum, inflicta propter Adami peccatum morte, quamprimum deletum iri præviderat, nisi conjun-

ctio viri cum uxore propagaretur. Ita censent inter alios Athanasius in psal. l.; Chrysostomus hom. 18 in Gen.; Nyss. *De opif. hom.* Quia vero Deus hominem nonnisi muliere suadente defecturum præcivit, inquirat lector, quoniam isthæc coherereant. Planc doctores antiqui, cum a novis doctrinis caverent, majorumque placita venerabundi colligerent, ἀσύστατα, et secum pugnantia quandoque scripserunt. Ut vero de conjunctione viri et uxoris ita sentirent, in primis adducti sunt, quod citra libidinem, cujus Adam immunis erat, eam non posse fieri putarent: quinimo ratum haberent nonnisi peccato eam exarsisse. Unde inter Massalianorum errores hic recitatur, quod Adamum in paradiso nullo libidinis æstu congressum dicerent. Cæterum Nyssenius et Noster concedunt modos alios Deo non desuisse humanæ speciei multiplicandæ, si innocentiae status mansisset; velut nempe angelorum multitudinem produxit. Ita futurum fuisse Athanasius Minor censet, quæst. 50 ad Antiochum: subjungit tamen quosdam æstimare, quod cum Deus marem feminamque considerit, hinc liquet eum voluisse διὰ σπερματοποιίας, humanum genus constitui, neque id fieri διὰ παρακοῆς, per peccatum, seu cum libidine, sed cum honore. Hoc approbat sanctus Thomas 1 part. quæst. 98, art. 2; imo Marius Mercator in subnotationibus ad Juliani capitula, et Augustinus, lib. *De nupt. et concup.* cap. 13, et alibi.

Metάνοιά ἐστὶν ἐκ τοῦ παρὰ φύσιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν, καὶ ἐκ τοῦ διαβόλου πρὸς τὸν θεὸν ἐπάνοδος, δι' ἀσκήσεως καὶ πόνων.

Τοῦτον τοίνυν τὸν ἄνθρωπον ὁ Δημιουργὸς ἄρρενα κατεσκεύασε, μεταδὸς αὐτῷ τῆς ἑαυτοῦ θείας χάριτος, καὶ ἐν κοινῳνίᾳ ἑαυτοῦ διὰ ταύτης αὐτὸν ποιησάμενος· ὅθεν καὶ τὴν τῶν ζώων ὀνομασίαν προφητικῶς, ὡς δοῦλον αὐτῷ δοθέντων, δεσποτικῶς ἐποίησατο. Κατ' εἰκόνα γὰρ Θεοῦ λογικὸς τε, καὶ νοερὸς, καὶ αὐτεξούσιος γενόμενος, εἰκότως τὴν τῶν ἐπιγείων ἀρχὴν ἐνεχειρίζετο ὑπὸ τοῦ κοινῶ ἀπάντων Δημιουργοῦ τε καὶ Δεσπότου.

Εἰδὼς δὲ ὁ προγνώστης (99) Θεὸς, ὡς ἐν παραβάσει γενήσεται, καὶ τῇ φθορᾷ ὑποκείμεται, ἐποίησεν ἐξ αὐτοῦ ὄφλυ, βοηθὸν αὐτῷ κατ' αὐτόν· βοηθὸν δὲ, πρὸς τὴν διὰ γεννήσεως μετὰ τὴν παράβασιν τοῦ γένους ἐκ διαδοχῆς σύστασιν. Ἡ γὰρ πρώτη πλάσις, γένεσις λέγεται, καὶ οὐ γέννησις. Γένεσις μὲν γὰρ ἐστίν, ἡ ἐκ Θεοῦ πρώτη πλάσις· γέννησις δὲ, ἡ ἐκ καταδίκης τοῦ θανάτου, διὰ τὴν παράβασιν ἐξ ἀλλήλων διαδοχῇ.

Τοῦτον ἔθετο ἐν τῷ παραδείσῳ, τῷ τε νοητῷ καὶ

NOTÆ.

ctione viri cum uxore propagaretur. Ita censent inter alios Athanasius in psal. l.; Chrysostomus hom. 18 in Gen.; Nyss. *De opif. hom.* Quia vero Deus hominem nonnisi muliere suadente defecturum præcivit, inquirat lector, quoniam isthæc coherereant. Planc doctores antiqui, cum a novis doctrinis caverent, majorumque placita venerabundi colligerent, ἀσύστατα, et secum pugnantia quandoque scripserunt. Ut vero de conjunctione viri et uxoris ita sentirent, in primis adducti sunt, quod citra libidinem, cujus Adam immunis erat, eam non posse fieri putarent: quinimo ratum haberent nonnisi peccato eam exarsisse. Unde inter Massalianorum errores hic recitatur, quod Adamum in paradiso nullo libidinis æstu congressum dicerent. Cæterum Nyssenius et Noster concedunt modos alios Deo non desuisse humanæ speciei multiplicandæ, si innocentiae status mansisset; velut nempe angelorum multitudinem produxit. Ita futurum fuisse Athanasius Minor censet, quæst. 50 ad Antiochum: subjungit tamen quosdam æstimare, quod cum Deus marem feminamque considerit, hinc liquet eum voluisse διὰ σπερματοποιίας, humanum genus constitui, neque id fieri διὰ παρακοῆς, per peccatum, seu cum libidine, sed cum honore. Hoc approbat sanctus Thomas 1 part. quæst. 98, art. 2; imo Marius Mercator in subnotationibus ad Juliani capitula, et Augustinus, lib. *De nupt. et concup.* cap. 13, et alibi.

τῷ αἰσθητῷ· ἐν μὲν γὰρ τῷ αἰσθητῷ ἐπὶ γῆς ἢ σω-
ματικῶς διατιθέμενος, ψυχικῶς τοῖς ἀγγέλοις συν-
αναστρέφεται, θείας γεωργῶν ἐννοίας, καὶ ταύταις
τρεφόμενος· γυμνὸς τῇ ἀπλότητι, καὶ ζωῇ τῇ ἀτέχνῳ
πρὸς μόνον τὸν Δημιουργὸν διὰ τῶν κτισμάτων ἀνα-
γόμενος, καὶ τῇ αὐτοῦ θεωρίᾳ ἐνηδυνόμενός τε, καὶ
εὐφραίνόμενος *.

Ἐπειδὴ τοίνυν αὐτὸν αὐτεξουσίῳ θελήματι φysi-
κῶς κατεκόσμησε, δίδωσι νόμον αὐτῷ, μὴ γεύσασθαι
τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως. Περὶ οὗ ξύλου αὐταρκῶς
ἐν τῷ περὶ παραδείσου κεφαλαίῳ, κατὰ γε τὴν ἡμε-
τέραν εἰρήκαμεν δύναμιν. Ταύτην τὴν ἐντολὴν αὐτῷ
δίδωσιν, ἐπαγγελλάμενος, ὅς εἰ μὲν φυλάξῃ τὸ τῆς
ψυχῆς ἀξίωμα, τῷ λόγῳ τὴν νίκην διδοὺς, ἐπι-
γινώσκων τὸν κτίσαντα, καὶ τούτου φυλάττων τὸ
πρόσταγμα, τῆς αἰδίου μεθέξει μακαριότητος, καὶ
ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα, κρείττων θανάτου γεγόμενος·
εἰ δέ γε καὶ τὴν ψυχὴν ὑποτάξῃ τῷ σώματι, καὶ τὰ
τοῦ σώματος προτιμήσῃ τερπνὰ, τὴν οἰκίαν τιμὴν
ἀγνοήσας, καὶ τοὺς ἀνόητους παρεικασθεὶς κτήναισι,
τοῦ πεποιηχότος τὴν ζεύγλιν ἀποσεισάμενος, καὶ τὸ
θεῖον αὐτοῦ παριδὼν ἐπίταγμα, θανάτῳ ἔσται ὑπεύ-
θυνος, καὶ φθορᾷ, καὶ πόνῳ καθυποβληθήσεται τὸν
ταλαίπωρον ἔλκων βίον. Οὐ γὰρ ἦν λυσitelὲς ἀπεί-
ραστον ἔτι τυγχάνοντα, καὶ ἀδόκιμον P, τῆς ἀφθαρ-
σίας τυχεῖν, ἵνα μὴ εἰς τῶρον ἐμπέσῃ καὶ κρίμα
τοῦ διαβόλου· ἐκεῖνος γὰρ διὰ τὸ ἀφθαρτον, μετὰ
τὴν ἐκ προαιρέσεως ἐκπτώσιν, τὴν ἐν τῷ κακῷ
ἀμεταμέλητον ἔσχε, καὶ ἀτρέπτον παγίωσιν· ὥσπερ
αὖ πάλιν καὶ οἱ ἀγγελοι, μετὰ τὴν ἐκ προαιρέσεως
τῆς ἀρετῆς ἐκλογὴν, τὴν ἐν τῷ καλῷ διὰ τῆς χάρι-
τος ἀμετακίνητον ἔδρυσιν.

Ἐδει τοίνυν πρότερον δοκιμασθέντα τὸν ἀνθρω-
πον· ἀνὴρ γὰρ ἀπείραστος, ἀδόκιμος, οὐδενὸς λόγου
ἀξιος· καὶ τῇ πεύρᾳ διὰ τῆς τηρήσεως τῆς ἐντο-
λῆς τελειωθέντα, οὕτω τὴν ἀφθαρσίαν, ἀρετῆς κο-
μισσάσθαι ἐπαθλόν. Μέσος γὰρ Θεοῦ καὶ ὕλης γεγό-
μενος, διὰ μὲν τῆς τηρήσεως τῆς ἐντολῆς, μετὰ τὴν
ἀπαλλαγὴν τῆς πρὸς τὰ ὄντα φυσικῆς σχέσεως, ἐνω-
θεὶς τῷ Θεῷ καθ' ἑξίν, τὴν περὶ τὸ καλὸν παγίωσιν
λαμβάνειν ἀμετακίνητον ἐμελλε· διὰ δὲ τῆς παρα-
δόσεως πρὸς τὴν ὕλην μᾶλλον κινήσει, καὶ τῆς
αὐτοῦ αἰτίας, τοῦ Θεοῦ φημι, ἀποσπάσας τὸν νοῦν,
τῇ φθορᾷ προσοικειοῦσθαι, καὶ παθητὸς ἀντὶ ἀπα-
θοῦς, καὶ θνητὸς ἀντὶ ἀθανάτου γίνεσθαι, καὶ συν-
δυαμοῦ, καὶ βουστῆς γεννήσεως ἐπιδέεσθαι, καὶ
τῇ ἐφέσει τῆς ζωῆς, τῶν μὲν ἡδέων, ὡς δὴθεν ταύ-
την συνιστῶντων, ἀντέχεσθαι· πρὸς δὲ τοὺς τούτων
προμηθευμένους τὴν στέρησιν ἀδεῶς ἀπεχθάνεσθαι·
καὶ τὴν μὲν ἔρεσιν ἐκ Θεοῦ πρὸς τὴν ὕλην, τὸν δὲ
θυμὸν, ἐκ τοῦ τῆς σωτηρίας ὄντως ἐχθροῦ μεταφέ-

A quam corporeo collocarat: siquidem in corporeo, qui
in terra erat, quantum ad corpus degens, spirita-
liter cum angelis versabatur, divinas cogitationes
excolens, quibus alebatur: nudus ob simplicitatem,
vitamque minime fucatam, atque ad solum crea-
torem per res ab eo conditas assurgens, ipsius con-
templationis voluptate jucundissime fruebatur.

Hominis in paradiso status et ruina. — Quoniam
itaque Deus eum, quantum ad naturam ita exorna-
verat, ut libera voluntate præditus esset, hanc ei
legem sanxit, ne de scientiæ ligno gustaret: de quo
quidem ligno in capite de paradiso pro modulo
nostro satis diximus: hoc porro mandatum ei præ-
scribendo pollicitus est fore, ut si animæ dignitatem
ita custodisset, ut victoriam rationi conciliaret, et
B agnito Creatore, præceptum ejus observaret, æterna
beatitudine frueretur, morteque superior evadens,
in omne ævum viveret: sin autem honorem suum
minus intelligens, ac jumentis insipientibus com-
paralus **, excusso Conditoris jugo, sanctissimoque
ipsius edicto neglecto, animum corpori subderet,
corporisque voluptates potiores haberet, morti et
corruptioni fieret obnoxius, miseramque vitam
trahens, laborandi necessitati subiceretur **. Neque
enim illi tentato nondum, nec explorato immorta-
litate adipisci conducebat, ne in superbiam, in-
que diaboli judicium incideret. Nam immortalitas,
qua ille præditus erat, effecit, ut postquam libera
voluntate lapsus est, immutabilem deinceps, et
penitentiae expertem in malo firmitatem habuerit;
C quemadmodum rursus angeli post voluntariam
virtutis electionem divina gratia in bono ita fixi
stabilitique sunt, ut ab eo nullatenus jam dimoveri
queant.

Injuncti Adamo præcepti causa. — Opus erat igitur
ut homo primum exploraretur, quia vir non probatus
nec tentatus, nullius pretii est **: suoque experi-
mento per præcepti observationem perfectus eva-
dens, sic demum pro virtutis præmio immortalita-
tem consequeretur. Nam cum Deum inter, majō-
riamque media quadam ratione constitutus esset,
ita comparatus erat, ut, si quidem mandato parvisset
relicta naturali sua erga res creatas necessitudine,
Deo arcissima affectione copulatus, immobilem in
bono firmitatem accepturus esset: sin autem, di-
vina lege violata, in res materiæ immersas prola-
D psus, mentem a Deo auctore suo abstraxisset, 202
corruptionem sibi accerseret, factusque pro im-
passibili passibilis, et pro immortalis mortalis, con-
jugio fluxaque generatione opus haberet: quo fieret,
ut ob vitæ desiderium, delectabilia quidem, velut
eam tuentia amplexaretur, eos vero qui hæc sibi
eripere studerent, pertinaci odio haberet; atque

** Psal. XLVIII, 13. ** I Tim. III, 8. ** Eccle. XXXIV, 11.

VARIE LÉCTIONS.

* Edit. Veron. ὅς ἐπὶ γῆς. * Noster σεμνυνόμενος. P R. 2 ἀδόκιμος. ¶ Parenthesis ista abest in omnibus ferme codicibus, et in translationibus Burgundii et Fabri.

ita desiderium a Deo ad materiam, et iram ab eo A
qui salutis nostrae hostis est, ad congeneres suos
transferret. Victus itaque homo est invidentia dia-
boli, qui, quo livore atque erga bonum odio percitus
erat, nos supernis bonis frui non ferebat; cum
ipse ad ima propter superbiam corruisset. Quapro-
pter injecta spe divinitatis, miserum Adamum men-
dax illexit, subvectumque ad arrogantiae cacumen,
in eandem ruinæ voraginem deturbavit.

ρειν πρὸς τὸ ὁμόφυλον. Φθόνῳ τοῦτον διαβόλου (1)
ἡττήθη ὁ ἄνθρωπος· οὐ γὰρ ἔφερεν ὁ φθονερὸς καὶ
μισόκαλος δαίμων, αὐτὸς διὰ τὴν ἑπάρσιν κάτω γε-
νόμενος, ἡμᾶς τῶν ἁνθω τυχεῖν, θῶεν καὶ θεότητος
ἐλπίδι ὁψεύστης δολεάζει τὸν ἀθλίον, καὶ πρὸς τὸ
ἔσιον τῆς ἐπάρσεως ὕψος ἀναγαγὼν, πρὸς τὸ ὁμοῖον
καταφέρει τῆς πτώσεως βάραθρον.

NOTÆ.

(1) Φθόνῳ τοῦτον διαβόλου. Victus itaque
homo, etc. Bonorum quibus homo insons affluebat,
jacturam refert ex trita traditione, præsertimque
ex Nazianzeno; cujus tamen nonnullas voces omi-
sit, quibus de originali peccato doctrina enuntia-
tur. Postquam (inquit Theologus orat. 38 et 42)
invidia diaboli et mulieris impressione, quam velut
idoneam magis ad persuadendum adhibuit, Θεῷ τῆς
ἐμῆς ἀσθενείας! ἐμὴ γὰρ ἡ τοῦ προπάτορος· Ημε-
μεαν infirmitatem! mea quippe, quæ primi parentis.
Oratione 5 ait: Πάντες τοῦ αὐτοῦ ἔλλου τῆς κακίας
γεγευμένα. Omnes eandem nequitiae arborem gusta-
vimus. Et orat. 18: Nequaquam me affecerint, ὅσα
τῆς πρώτης γεύσεως ἡμῶν, ἐξ ἧς ἀπολώλαμεν,
ἔχοντα, quæcunque ex prima illa gustatione nostra,
per quam interimus, originem trahunt. Quocirca
Apollinarium sic perstringit, ac si Christus, humana
mente ommissa, me totum non servaverit, ὅλον παλ-
σαντα, καὶ κατακρηθέντα ἐκ τῆς τοῦ πρωτοπλάστου
παρὰ τοῦ, qui totus corrui damnatusque sum ob
primi inobsequentiam. De peccati Adami in ejus
posterios translatione, inque eos etiam quorum
parentes per baptismum regenerati sunt, legendus
in primis est Cyrillus Alexandrinus, lib. 1 Cont.
Antropomorph. c. 8. Plura Græcorum loca non con-
gero, eodem collineantia. Addam solum Anastasi-
um II Antiocheni testimonium lib. vi in Hexaem.,
ubi et Olympiodorum citat Alexandrinæ Ecclesiæ
interpretem et diaconum: Ἀνανεύει δὲ πολλὰς
προφῆρας φιλόσοφος, inquit, ὁ τὴν Ἀλεξανδρίων
τοῖς λόγοις καταφωτίσας, ὡς ταύτης διάκονος, πρὸς
τὸ φάναι ἐν παντελεῖ ἀθανασία τε καὶ ἀφθαρσία γε-
γονέναι τὸν ἄνθρωπον, τὴν τε εὐλογίαν, καὶ τὸ ἄρσεν
καὶ θῆλυ, καὶ σύγκλητον τῶν θηρίων, καὶ αὐτοῦ
βρῶσιν εἰς ἀπόδειξιν φθορᾶς προβαλλόμενος. Καὶ
γὰρ τὸ λούτρον, φησί, τῶν ἐν Χριστῷ βαπτιζομένων,
ἀπόρρυσιν ἀλγῆς τε καὶ παντελεῖ ἔχει τῆς προπατο-
ρικῆς τοῦ Ἀδὰμ εἰς ἡμᾶς καταλαβούσης ἀποφάσεως
καὶ ἀμαρτίας· Sæpe inficiatur prædictus philoso-
phus, qui Alexandrinorum Ecclesiam, tanquam ejus
diaconus, doctrinis suis illustravit, cum omnigena
incorruptione et immortalitate hominem conditum
esse, adductis in argumentum corruptionis, bene-
dictione, nec non mare et femina, communique ipsi
ut bestiis esca. Enimvero lavacrum, inquit, eorum
qui in Christo sunt baptizati, abstersionem veram et
perfectam habet culpæ primigeniæ Adam, quæ nos

occupavit, etc. Genuinam hanc Orientalium fidem
confiteri Pelagius jussus est, in synodo Diospoli-
tana, puta Adamum, nisi peccasset, non fuisse mori-
turum: peccatum ejus non ipsum solum læsisse,
sed etiam omne genus humanum: infantes recens
natos in illo statu non esse, in quo Adam ante pec-
catum fuit: ad ipsos etiam pertinere quod ait Apo-
stolus, et per unum hominem mors, et per unum homi-
nem resurrectio mortuorum; et et sicut in Adam
omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivifica-
buntur: infantes non baptizatos, nec vitam æternam,
nec regnum calorum habere posse. Quibus concor-
dant Milevitana decreta, imo et Chrysostomus,
hom. 10 in Epist. ad Rom., hom. 5 in Epist. ad
Ephes. et hom. 76 in Joan. nec non in cap. 12 ad
Galat. Sicubi vero non accurate adeo de hoc præ-
cipuo nostræ fidei capite locutus visus est, cavebat,
non solum a Manicheis, quos nominat hom. 39
in Epist. I ad Cor., verum, ut conjicio, a Massalia-
nis, quos Flavianus Antioch. hoc ævo deprehendit
ejusmodi errores spargere, quos ex Ecclesiæ do-
ctrina de peccato originali malesana mente intule-
runt. Cæterum culpæ hujus appendices pulchre de-
scribit hom. 13 in Epist. ad Rom., et in psal. 1 ad
hæc verba: Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum.
Τὴν ἄνωθεν, inquit, ὑπὸ τῶν προγόνων τοῖς μὲν
παρὰ νομίαν εἰς μέτρον προφέρει, κακίαν ἔχει γε-
γενῆσθαι τῶν βρυμάτων τοῦτον πηγὴν· Iniquitatem
illam proferit, quam primi parentes per summum nefas
admiserunt, eamque factam esse dicit horum efflu-
viorum scaturiginem. Nisi enim illi peccassent, morte
non essent multati: dempta morte, corruptelam eva-
sissent; incorruptionis socia foret immunitas a per-
turbationibus; nullus superesset peccato locus. Ex
quo autem peccatore, corruptioni addicti sunt: cor-
ruptibiles facti, consimiles filios procreant, in quos
subinde timores, cupiditates, libidines derivantur.
Veteres quidem illi, ubi de primigenia culpa loquun-
tur, solam ut plurimum inflictionem corporalis
nece memorant; quia nempe, ut Theodoretus,
dial. 3, Eranistam docet, corpus quod vitæ ligni
tactu gustuque infectum fuit, inde iraxit ut inter-
iret: anima vero, quia peccati causa exstitit,
æterno supplicio obnoxia facta est, quod una cum
corpore pateretur, μετὰ τοῦ σώματος τῇ γεννῇ
παράδοθῆσεται.

LIBER TERTIUS.

ΚΕΦΑΛ. Α' [ME].

CAP. I.

Περὶ τῆς θείας οἰκονομίας, καὶ περὶ τῆς πρὸς ἡμᾶς κηδεμονίας, καὶ τῆς ἡμῶν σωτηρίας *.

Ταύτη τοίνυν τῇ προσβολῇ τοῦ ἀρχεκάκου δαίμονος δελεασθέντα τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐντολὴν μὴ φυλάξαντα, καὶ γυμνωθέντα τῆς χάριτος, καὶ τὴν πρὸς Θεὸν παρρησίαν ἀπεκδυσάμενον, καὶ σκαπιοθέντα τῇ τοῦ μοχθηροῦ βίου τραχύτητι· τοῦτο γὰρ τὰ φύλλα (2) τῆς συκῆς· καὶ περιβληθέντα τὴν νέκρωσιν, ἥτοι τὴν θνητότητα καὶ παχύτητα τῆς σαρκός· τοῦτο γὰρ ἡ τῶν δερμάτων ἀμφύβρισις· καὶ τοῦ παραδείσου κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίαν γεγόνότα ἐξήριστον, καὶ θανάτῳ κατὰ κριτον, καὶ φθορᾷ ὑποχείριον, οὐ παρέιδεν· ὁ συμπαθὴς, ὁ τὸ εἶναι δοῦς, καὶ τὸ εἶναι χαρισάμενος· ἀλλὰ πολλοὶς πρότερον παιδαγωγήσας, καὶ πρὸς ἐπιστροφὴν καλέσας, στόνῳ καὶ τρόμῳ, ὕδατος κατακλυσμῷ, καὶ παντὸς τοῦ γένους· μικροῦ δὲ πανωλεθροῦ, συγχύσει καὶ διαίρεισι τῶν γλωσσῶν, ἀγγέλων ἐπιστάσις, πόλεων ἐμπρησμῷ, τυπικαῖς θεοφανείαις, πολέμοις, νίκαις, ἡτταῖς, σημείοις καὶ τέρασιν, ποικίλαις δυνάμεσιν, νόμῳ, προφήταις, δι' ὧν τὸ σπουδαζόμενον ἦν, ἡ τῆς ἀμαρτίας ἀναίρεσις, πολυσχεδῶς· χειρίσας, καὶ καταδουλωσαμένης τὸν ἄνθρωπον, καὶ πᾶν εἶδος κακίας ἐπισωρευσάσης τῷ βίῳ, καὶ ἡ πρὸς τὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου ἐπ' ἀνοδοῦ· ἐπειδὴ δι' ἀμαρτίας ὁ θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, ὥσπερ τι θηρίον ἄγριον καὶ ἀνήμερον, τὸν ἄνθρωπον λυμαινόμενος βίον· ἔδει δὲ τὸν λυτροῦσθαι μέλλοντα ἀναμάρτητον εἶναι, καὶ μὴ τῷ θανάτῳ διὰ τῆς ἀμαρτίας ὑπεύθυνον, ἔτι δὲ νευρωθῆναι, καὶ ἀνακαινισθῆναι τὴν φύσιν, καὶ ἔργῳ παιδαγωγθῆναι, καὶ διδασθῆναι ἀρετῆς ὁδόν, τῆς μὲν φθορᾶς ἀπάγουσαν, πρὸς δὲ τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον ποδηγοῦσαν· τέλος, τὸ μέγα περὶ αὐτὸν τῆς φιλοφροσύνης ἐνδείκνυται πῆλαγος. Αὐτὸς γὰρ ὁ δημιουργὸς τε καὶ Κύριος τὴν ὑπὲρ τοῦ οἰκείου πλάσματος ἀναδέχεται πάλιν, καὶ ἔργῳ διδάσκαλος γίνεται· καὶ ἐπειδὴ θεότητος ἐλπίδι ὁ ἐχθρὸς δαλεάζει τὸν ἄν-

De divina dispensatione nostrique sollicitudine, et de nostra salute.

Violati prævaricatione Adæ divini mandati prænæ Dei in homine revocando æconomia. — Hoc itaque dæmonis malorum auctoris assultu deceptum hominem, violatque Conditoris præcepti reum, et gratia nudatum, qui exuta qua pollebat apud Deum fiducia, erumnosæ vitæ asperitate, quam folia ficus " significanc, obvolutus fuerat, et mortalitatis carnisque crassitie 203 coopertus, ut mortuorum pellium vestitu designatum fuit: qui demum justo Dei judicio e paradiso exterminatus, inflictæ morte corruptioni factus fuerat obnoxius, hunc nequaquam aspernatus est, misericors ille, qui ei, tum ut esset, tum ut bene esset largitus erat: verum cum multis ante modis castigatum ad meliorem frugem vocasset; per gemitum scilicet, et tremorem, per aquarum illuvium, ac totius ferme generis humani interitum 18, per linguarum confusionem ac divisionem 19, per angelorum præfecturam 20, per civitatum conflagrationem 21, per typicos apparentis Dei prospectus, per bella, victorias, clades, signa, et portenta, variasque virtutes; per legem et prophetas; per quæ omnia id agebatur, ut peccato, quod varie serpendo, hominem manciperaverat, nullumque non mali genus mundo invexerat, o medio sublato, homini ad beatam vitam reditus pateret: quoniam mors per peccatum introierat in mundum 22, feræ cujusdam instar immanisque bellæ, hominis vitam infestans, oportebat vero eum, qui Redemptoris munere functurus erat, a peccato prorsus alienum esse, nec peccati causa obnoxium morti; insuper roborari instaurarique naturam, et opere ipso erudiri, edocetque virtutis viam, quæ eum ab interitu revocando, ad æternam vitam duceret: sic itaque tandem ingens suæ erga ipsum benevolentię pelagus ostendit 23. Ipse enim conditor ac Dominus pro signimento suo luctam suscipit,

* Gen. iii, 7. 18 Gen. vi, 15. 19 Gen. xi, 7. 20 Gen. xviii, 1 seqq. 21 Gen. xix, 1 seqq. 22 Sap. ii, 24. 23 Greg. Naz. orat. 12 et 38.

VARIÆ LECTIONES.

* In Regio cod. 3445, satis recenti, quæ sequuntur Damasceni capita, ab his quæ præcedunt, sic separantur, ut librarius totum librum *De fide orthodoxa*, in duas saltem partes dividendum esse existimaverit, quarum prior de Deo uno, trino, creatore, et provisorio agat; posterior, de Verbo incarnato, servatore, et iudice. * Cod. S. Hil. et alii nonnulli περιείδεν. 1 R. 1, Colb. 1 πολυσχεδῶς τε. 2 R. 2026 ex emendat. πλίσιν, quam lectionem expressit Faber *plasmationem suscepit*. Verbi tamen carne induti cum diabolo lucta describitur.

NOTÆ.

(2) Τοῦτο γὰρ τὰ φύλλα. *Quam folia*, etc. Sic Theologus orat. 38 et 42, ait: *Pelliceas tunicas induit, ἵσως τὴν παχύτεραν σάρκα, καὶ θνητὴν, καὶ ἀντίτυπον, carnem fortassis crassiorem, mortalem-*

que et solidam; seil. ut aliquid Origeni indulgeat, veluti Nyssenus Orat. catech. cap. 8. Methodius apud Epiphani. pellium nomine νεκρότητα, mortalitatem carnis, non carnem ipsam intelligit.

ipsoque magistrum agit opere. Ac quoniam hostis spe divinitatis hominem pellexerat, ipse vicissim objecta carne velut esca capitur: simulque divinæ, cum bonitatis et sapientiæ, tum justitiæ et potentiae specimen editur. Nam bonitas quidem hinc elucet, quod figmenti sui imbecillitatem non despexit, sed lapsi vicem doluit, eique manum porrexerat: justitia item, quod victo homine, non per alium tyranno victoriam extorquet, nec vi hominem a morte eripit; sed quem mors olim propter peccatum servituti suæ addixerat, hunc bonus ille justusque victorem rursus fecit; quodque nulla arte fieri posset videbatur, simile similis opera liberavit: sapientia denique, quod rei perquam difficili congruentissimum exitum invenit ²⁴. Etenim Dei ac Patris benevolentia, unigenitus Filius ac Deus, qui in Dei ac Patris sinu erat ²⁵; ille, inquam, ejusdem ac Pater sanctusque Spiritus substantiæ; ille omni ævo antiquior, ille principio carens; quique in principio erat, et apud Deum et Patrem, ac Deus erat; ille demum, qui in forma Dei erat ²⁶, inclinans cælos descendit; hoc est, sublimitatem suam, in qua nulla cadat abjectio, nulla depressione deprimens, in servorum suorum usum se inclinavit, ejusmodi plane inclinatione, quæ nec verbis exprimi, nec mente comprehendi queat (id enim *descensus* vocabulo significatur), quique Deus perfectus erat, perfectus homo sit, novorum omnium maxime novum ²⁷, imo quod unum **204** sub sole novum est, infinitamque Dei potentiam declarat. Quid enim majus, quam Deum hominem fieri? Quocirca Verbum caro absque ulla mutatione de Spiritu sancto, et sancta Maria semper Virgine Deique Genitrice factum est; Deique et hominum mediator existit, solus ille in homines benignissimus, non ex voluntate, aut ex concupiscentia, aut congressu viri, aut generatione cum voluptate conjuncta, in intermerato Virginis utero conceptus, sed de Spiritu sancto ac prima illa Adami productione, sitque Patri obediens, ut per id quod simile nobis ex nobis assumpsit, inobedientiæ nostræ medicinam, nobisque obediendiæ, sine qua obtineri salus non potest, exemplar sese præbeat ²⁸.

CAP. II.

Quomodo conceptum sit Verbum, et de divina ejus incarnatione.

Missus est enim angelus Domini ad Mariam Virginem, ex Davidico genere oriundam ²⁹. Manifestum est enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster, ex qua tribu nullus altari præsto fuit; quemadmodum divinus Apostolus tradidit ³⁰: de qua re accuratius postea disseremus. Cui etiam lætum ferens

²⁴ Greg. Nyss. Orat. cath. cap. 20 et seqq. ²⁵ Athan. De salut. adv. Christi. ²⁶ Luc. 1, 26. ²⁷ Hebr. vii, 14.

VARIE LECTIONES.

²⁸ Quidam codices περιτέθεν. ²⁹ Deest in editis συγκαταβαίνει τοις αὐτοῦ δούλοις. ³⁰ R. 3461 et cod. S. Hil. τοῦ Θεοῦ Λόγου. Sic Faber Dei Verbi. ^a Cod. S. Hil. et alii multi ἐκ Δαυιτικῆς φύλου. ^b Multi codd. ἦν.

NOTÆ.

(3) Οὐκ ἐκ θελήματος. Non ex voluntate. Redemptorem a peccato immunem fuisse docet, quia ex mare et femina genitus non est, sed de Spiritu sancto; eo fere modo quo primus Adam effictus fuerat. Nyssenus, Catech. cap. 16, hominum procreationi vitium admisceri ait, quia non sit sine libidine, quæ proprie πάθος, passio dicitur, ὅπερ κακία ἐστίν, quæ nihil sit præterquam vitium.

A ὁρωπον, σαρκὸς προβλήματι: δειλεάζεται, καὶ δεικνύται ἅμα τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ σοφὸν, τὸ δίκαιόν τε καὶ τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ. τὸ μὲν ἀγαθὸν, ὅτι οὐ παρῆδε τὸ οὐκ οἰκείου πλάσματος τὴν ἀσθένειαν, ἀλλ' ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτῷ πεσόντι, καὶ χεῖρα ὤρεξε. τὸ δὲ δίκαιον, ὅτι ἀνθρώπου ἡττηθέντος, οὐχ ἕτερον ποιεῖ νικῆσαι τὸν τύραννον, οὐδὲ βίβ' ἐξαρπάξει τοῦ θανάτου τὸν ἀνθρώπον, ἀλλ' ὅν πάλοι διὰ τὰς ἀμαρτίας καταδουλοῦται ὁ θάνατος, τοῦτον ὁ ἀγαθὸς, καὶ δίκαιος, νικητὴν πάλιν πεποίηκε, καὶ τῷ ὁμοίῳ τὸν ὅμοιον ἀνεδύσατο, ὅπερ ἀπορον ἦν, τὸ δὲ σοφὸν, ὅτι εὔρε τοῦ ἀπόρου λύσιν εὐπρεπεστάτην. Εὐδοκίᾳ γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὁ μονογενὴς Υἱὸς, καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὁ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὁ προαιώνιος, ὁ ἀναρχος, ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ὢν, καὶ Θεὸς ὢν, ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, κλίνας οὐρανοὺς κατέρχεται. τούτῃ, τὸ ἀταπεινῶτον αὐτοῦ ὕψος ἀταπεινώτως ταπεινώσας, συγκαταβαίνει τοῖς αὐτοῦ δούλοις ὡς συγκατάβασις ἀρραστόν τε καὶ ἀκατάληπτον. τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἡ κατάβασις. καὶ Θεὸς ὢν τέλειος, ἀνθρώπος τέλειος γίνεται, καὶ ἐπιτελεῖται τὸ πάντων καινῶν καινότατον, τὸ μόνον καινὸν ὑπὲρ τὸ ἥλιον, δι' οὗ ἡ ἀπειρος τοῦ Θεοῦ ἐμφανίζεται δύναμις. Τί γὰρ μείζον του γενέσθαι τὸν Θεὸν ἀνθρώπον; Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἀρέπτως ἐγένετο, ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς ἁγίας Ἀειπαρθένου καὶ Θεοτόκου. καὶ μεσότης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων χρηματίζει, ὁ μόνος φιλόανθρωπος, οὐκ ἐκ θελήματος (3). ἡ ἐπιθυμία, ἡ συναφείας ἀνδρὸς, ἡ γεννήσεως ἐνηθύνου. ἐν τῇ ἀγράντῃ μήτρα τῆς Παρθένου συλλήφθεις, ἀλλ' ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καὶ τῆς πρώτης τοῦ Ἀδάμ γενέσεως. καὶ γίνεται ὑπήκοος τῷ Πατρὶ, τῷ καθ' ἡμᾶς, καὶ ἐξ ἡμῶν προσλήματι τὴν ἡμετέραν παρακοὴν ἰώμενος, καὶ ὑπόγραμμος ἡμῶν ὑπακοῆς γινόμενος, ἥς ἐκτὸς οὐκ ἔστι σωτηρίας τυχεῖν.

ΚΕΦΑΛ. Β' [ΜΓ']

Περὶ τοῦ τρόπου τῆς συλλήψεως τοῦ Λόγου, καὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ σαρκώσεως.

Ἀγγελος γὰρ Κυρίου ἀπεστάλη πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον, ἐκ Δαβιτικῆς φυλῆς ^a καταγομένην. Πρὸς τὴν γὰρ ὡς ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν, ἐξ ἧς φυλῆς οὐδεὶς προσέσχηκε τῷ συσιστηρίῳ, ὡς ὁ Θεὸς ἐφη Ἀπόστολος. περὶ οὗ ὕστερον ἐρυθμεν ἀκριβέστερον. ^b καὶ εὐαγγελίζε-

²⁹ Joan. 1, 18. ³⁰ Philipp. 11, 6. ³¹ Eccle. 1, 10.

μενος ἔλεγε : Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σου. Ἡ δὲ διατάχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ, καὶ φησι πρὸς αὐτὴν ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εἵρες γὰρ χάρις παρὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ τέξῃς υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαόν· αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Ὅθεν καὶ τὸ, Ἰησοῦς, σωτὴρ ἐρμηνεύεται. Τῆς δὲ διαπορεύσεως· Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνθρωπος γινώσκω; πάλιν φησὶ πρὸς αὐτὴν ὁ ἄγγελος· Πνεῦμα ἁγίον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. Διὸ καὶ τὸ γέννηόμενος ἐκ σου ἁγιον, κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. Ἡ δὲ πρὸς αὐτόν· Ἰδοὺ ἡ δοῦλη Κυρίου, γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου.

Μετὰ οὖν τὴν συγκατάθεσιν τῆς ἁγίας Παρθένου, Πνεῦμα ἁγίον ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτὴν κατὰ τὸν Κυρίου λόγον, ὃν εἶπεν ὁ ἄγγελος, καθάπερ αὐτὴν (4), καὶ δύναμις δεστικὴ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος παρέχον, ἅμα δὲ καὶ γεννητικὴν. Καὶ τότε ἐπεσκέλασεν (5) ἐπ' αὐτὴν ἡ τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου ἐνυπόστατος σοφία καὶ δύναμις, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος ὁμοειδὴς ὁμογενής, καὶ συνέπερξεν ἑαυτῷ ἐκ τῶν ἁγνῶν καὶ καθαρωτάτων αὐτῆς αἱμάτων σάρκα ἐψυχωμένην ἐψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φυράματος· οὐ σπερματικῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς, διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐ ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις ἀπαρτιζομένου τοῦ σχήματος, ἀλλ' ὅπως ἐν τελειωθέντος· αὐτὸς δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος χρηματίζας τῇ σαρκὶ ὑπόστασις· οὐ γὰρ προϋποστάτη καθ' ἑαυτὴν σὰρξ ἠνώθη ὁ θεὸς Λόγος, ἀλλ' ἐννοήσας τῇ γαστρὶ τῆς ἁγίας Παρθένου, ἀπεριγράπτως ἐν τῇ ἑαυτοῦ ὑπόστασει ἐκ τῶν ἁγνῶν τῆς Ἀειπαρθένου αἱμάτων, σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ ὑπεστήσατο, ἀπαρχὴν προσλαβόμενος τοῦ ἀνθρωπείου φυράματος, αὐτὸς ὁ Λόγος γενόμενος τῇ σαρκὶ ὑπόστασις. Ὅστες ἅμα σὰρξ (6), ἅμα Θεοῦ Λόγου σὰρξ, ἅμα σὰρξ ἐμψυ-

A nuntium dixit : Ave, gratia plena, Dominus tecum²¹. Quæ cum audisset, turbata est in sermone ; atque angelus ei : Ne timeas, Maria, invenisti gratiam apud Dominum ; pariesque filium, et vocabis nomen ejus Jesum²². Ipse enim saltrum (faciet populum suum a peccatis eorum²³. Unde etiam Jesus Salvatorum sonat. Hæc porro cum anxie quæreret : Quomodo fiet mihi istud, quoniam virum non cognosco²⁴ ? rursum his eam verbis allocutus est : Spiritus sanctus superveniet in te et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei²⁵. Ac tum ipsa ad eum : Ecce ancilla Domini : fiat mihi secundum verbum tuum²⁶.

Quocirca ubi primum sancta Virgo assensa est, in eam juxta Domini sermonem, cujus nuntius angelus fuerat, Spiritus sanctus supervenit, qui purgavit eam, vimque ei, tum ad suscipiendam Verbi deitatem, tum ad gignendum suppeditavit²⁷. Tunc porro in eam obumbravit subsistens vere Dei Altissimi sapientia et virtus ; Dei Filius, inquam ille consubstantialis Patri, divini seminis instar, exque castis purissimisque illius sanguinibus carnem anima rationali et intelligente animatam, conspersionis scilicet nostræ primitias, ipse sibi compegit ; non id quidem seminali procreatione, sed conditoris more, per Spiritum sanctum ; non ut paulatim per additamenta figura corporis absolveretur, sed uno eodemque momento perficeretur ab ipso Dei Verbo, quod carni factum fuit hypostasis et persona. Neque enim Verbum carni in propria persona jam seorsim exstanti, unitum est²⁸ ; sed in sanctæ Virginis utero, nulla circumscriptione in sua ipse persona immortalans, ex castis ipsius perpetuæ Virginis sanguinibus, carnem anima rationali et intelligente præditam substat fecit, humanæ conspersionis primitias assumens, Verbum ipsum

²¹ Luc. 1. 28. ²² Ibid. 30, 31. ²³ Matth. 1. 21. Naz. orat. 58 et 42. ²⁴ Basil. in Christi Nativ. ²⁵

²⁶ Luc. 1. 34. ²⁷ Ibid. 33. ²⁸ Ibid. 38. ²⁹ Greg. Cyrill. apolog. 5 et 8 Anathem.

VARIÆ LECTIONES.

^a Edita τέξεις. ^d Deest ἐκ σου, in edit. Veron. et multis codd.; habet cod. S. Hil. ^e Quidam codd. hic et alibi ἐμψυχωμένην. in Colb. 1539 emendatum fuit ἐψυχωμ. ^f R. 1 et N. ἐν τῇ αὐτοῦ.

NOTÆ.

(4) Καθαῖρον αὐτήν. Purgans eam. Idem dicit orat. 1 De dormit. Deip. ex Nazianzeno, cujus hæc verba sunt orat. 38 : Κυθελς μὲν ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ ψυχῇ, καὶ σάρκα προκαθαρίσεως τῷ Πνεύματι. Conceptus quidem de Virgine, animo et corpore ante purgata. Παρθένος ἁγία λαμβάνεται (inquit Sophronius, epist. ad Serg.). καὶ σῶμα, καὶ ψυχὴ ἁγιάζεται, Virgo sancta accipitur, et corpore, et animo sanctificatur. Sic Leo Magnus, serm. 2 De Nativ. : Cum omnibus matribus non fiat sine peccati sorde conceptio, hæc inde purgationem accepit, unde concepti : suppresso nempe fomite, ut censet S. Thomas, in part. quest. 27, art. 3.

(5) Καὶ τότε ἐπεσκέλασεν, et tunc in eam obumbravit. Veteres hoc angeli responsum, « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, » eodem modo quo Noster interpretan-

tur, ut Spiritus sanctus sit tertia Deitatis persona, virtus autem Altissimi, secunda, seu ipse Filius. Ita Athanasius, Epist. ad Serap. De Spiritu sancto : Nyssenus in Christi Nativ. et lib. Cont. Apollin. n. 6 et 25; Rufinus in Expos. Synb. Quinimo Tertullianus, lib. De carn. Christi, et Cont. Prax. Spiritum Dei et virtutem Altissimi, pro eodem accipit, ac Deum ipsum, Deique Filium ; quem Cyprianus, lib. De vanit. idol. et Hilarius, lib. 11 De Trin. n. 26, imitati sunt.

(6) Ὅστες ἅμα σὰρξ. Ac proinde simul ac caro, etc. Sic olim Nazianzenus ep. 1 ad Cledon. adversus Apollinarii criminationes definiat : Εἰ τις διαπεπλάσθαι τὸν ἄνθρωπον, εἰθ' ὑποδεσχεῖν λέγει θεὸν, κατάκριτος· Si quis hominem formatum esse, deinde Deum subisse dicat, damnatus esto. Hoc enim generatio Dei nequitiam fuerit. Unde Cyrillus,

carni factum hypostasis. Quamobrem simul atque A
caro exstitit, simul quoque Dei Verbi exstitit caro,
simul caro animata, rationis particeps et intelli-
gentiæ⁴⁰. Quo fit, ut non hominem deitate donatum,
sed Deum hominem factum dicamus⁴¹. Nam cum
natura Deus perfectus esset, idem ipse natura per-
fectus homo fuit : et quidem ita ut, nec mutatus
natura fuerit, nec imaginariam incarnationis spe-
ciem objecerit ; sed carni, quam ex sancta Virgine
accepit, anima rationali intelligentique animata,
inque ipso existentiam nactæ, personali modo
absque confusione, aut mutatione, aut divisione
unitus sit ; quin nec deitatis suæ naturam in car-
nis suæ substantiam, nec rursus carnis suæ substantiam in deitatis naturam converterit, nec deni-
que ex divina sua natura, et humana quam assumpsit, naturam unam compositam effecerit.

CAPUT III.

De duabus naturis, adversus Monophysitas.

Naturæ duæ in una Christi persona. — Enimvero
sine conversione ac mutatione unitæ mutuo natu-
ræ sunt, sic videlicet ut nec a sua simplicitate
divina natura desciverit, nec rursus humana ; aut
in Deitatis naturam conversa, aut in nihilum re-
ducta, aut denique una ex duabus naturis compo-
sita natura effecta sit. Siquidem composita natura,
cum neutra illarum naturarum, ex quibus conflata
est, consubstantialis esse potest ; ut quæ ex aliis
aliud facta sit. Exempli gratia : corpus, quod ex
quatuor elementis constat, nec ejusdem esse cum
igne substantiæ dicitur ; nec ignis appellatur, nec
aer vocatur, nec aqua, nec terra, nec eandem
cum ullo horum **206** substantiam habet. Quo-
circa, si post unionem Christus, ut hæreticis placet,
unius compositæ naturæ existit, ex simplici

χος, λογική τε καὶ νοερά. Διὸ οὐκ ἀνθρώπον ἀπο-
θεωθέντα λέγομεν, ἀλλὰ θεὸν ἐνανθρωπήσαντα. Ὃν
γὰρ φύσει τέλειος θεός, γέγονε φύσει τέλειος ἀνθρώ-
πος ὁ αὐτός· οὐ τραπείας τὴν φύσιν, οὐδὲ φαντάσας
τὴν οἰκονομίαν, ἀλλὰ τῇ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου
ληφθείσῃ, λογικῶς τε καὶ νοερῶς ἐψυχωμένη σαρκί,
καὶ ἐν αὐτῇ τὸ εἶναι λαχούσῃ, ἐνωθεὶς καθ' ὑπόστα-
σιν ἀσυγχύτως καὶ ἀναλλοιώτως, καὶ ἀδιαίρετως, μὴ
μεταβαλὼν τὴν τῆς θεότητος αὐτοῦ φύσιν εἰς τὴν
τῆς σαρκὸς οὐσίαν, μήτε τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς αὐ-
τοῦ εἰς τὴν φύσιν τῆς αὐτοῦ θεότητος, οὐδὲ ἐκ τῆς
θείας αὐτοῦ φύσεως, καὶ ἥ προσελάβετο ἀνθρωπίνης
φύσεως, μίαν φύσιν ἀποτελέσας σύνθετον^ε.

B

ΚΕΦΑΛ. Γ' [MZ].

Περὶ τῶν δύο φύσεων, κατὰ Μοροσυτιῶν^β.

Ἀτρέπτως γὰρ, καὶ ἀναλλοιώτως ἠνώθησαν ἀλλή-
λαις αἱ φύσεις, μήτε τῆς θείας φύσεως ἐκστάσης τῆς
οἰκείας ἀπλότητος, μήτε μὴν τῆς ἀνθρωπίνης, ἥ
τραπείσῃς εἰς θεότητος φύσιν, ἥ εἰς ἀνυπαρξίαν χω-
ρησάσης, μήτε ἐκ τῶν δύο μίαν γεγεννημένης συνθέ-
του φύσεως. Ἡ γὰρ σύνθετος φύσις (7), οὐδ' ὅποτερὰ
τῶν ἐξ ὧν συνετέθη φύσεων ὁμοούσιος ὑπάρχειν δύ-
ναται, ἐξ ἐτέρων ἀποτελεσθεῖσα ἕτερον· ὅσον τὸ σῶ-
μα τὸ ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων συντεθειμένον,
οὔτε τῷ πυρὶ λέγεται ὁμοούσιον, οὔτε πῦρ ὀνομάζε-
ται, οὔτε ἀήρ λέγεται, οὔτε ὕδωρ, οὔτε γῆ, οὐδέ τι-
νὸν τούτων ἐστὶν ὁμοούσιον. Εἰ τοίνυν κατὰ τοὺς αἱρετι-
κοὺς, μίαν φύσεως συνθέτου ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν
ἐνωσιν ἐχηρημάτισεν, ἐξ ἀπλῆς φύσεως ἐτράπη εἰς
σύνθετον, καὶ οὔτε τῷ Πατρὶ ἀπλῆς φύσεως ὄντι
ἐστὶν ὁμοούσιος, οὔτε τῇ Μητρὶ. Οὐ γὰρ ἐκ θεότητος

C

⁴⁰ Cyril. Epist. ad Monach. ⁴¹ Procl. epist. 2, Ad Arm.

VARIAE LECTIONES.

In R. cod. 2123, quædam subjunguntur ex dissertatione nostri auctoris contra Nestorianos. ^h Desunt hæc in mss.

NOTÆ.

ep. 1 ad Nestorium ait : Οὐ γὰρ πρῶτον ἀνθρώπος ἐγεννήθη κοινὸς ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, εἴθ' οὕτω καταπεφοίτηχεν ὁ λόγος· Non enim primum ex sancta Virgine homo communis genitus est, in quem postea Verbum descenderit : sed ab ipsamet vulva unitione facta, carnalem generationem admisisse dicitur. Quod quidem adversus Nestorium inculcat passim in defens. 5 et 8 anathem. cont. Theodor. in epist. ad Joan. Antioch. et in 1 ad Success. Theodoretus etiam, dial. 2, agnoscit, μηδὲ τὸ ἀκχαρίζον, ne momentum interpositum fuisse inter assumptionem carnis, et ejus unionem cum Verbo. Cæterum Leontius in solut. argum. Severi, tametsi concedit corpus Christi in conceptione sua Verbo fuisse copulatum, non negat Verbum adjungere sibi potuisse naturam quæ per se prius substaret : Οὐδε γὰρ ὁ χρόνος τῆς ἐνώσεως, ἢ ὁ τόπος, ἢ τὸ ἀτελές τοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ τῆς ἐνώσεως τρόπος τὸν ἕνα Χριστὸν πεποίηκεν· Non enim tempus unitionis, locusve, aut imperfectio corporis, sed ipse modus unionis unum Christum fecit. Sed hoc pacto Dei Genitrix virgo non esset.

(7) Ἡ γὰρ σύνθετος φύσις. Siquidem composita natura. Eulogius citatus in Coll. cont. Severianos sic disputat : Ἰστέον γὰρ ὅτι τότε τὸ σύνθετον μίαν

ἀπολύτως λέγομεν φύσιν, ὅτε μηκέτι δυνάμεθα ἐπ' αὐτοῦ τὰ τῶν ἀπλῶν λέγειν ὀνόματα. Οἶόν τι λέγω· τὸ ἐκ τεσσάρων στοιχείων σῶμα συγκαίμενον, ἐξ ὕδατος φαιμέν, γῆς, ἀέρος τε καὶ πυρός. Ὑδωρ δὲ, καὶ γῆν, καὶ ἀέρα, καὶ πῦρ οὐκ ἀνείποιμεν κυρίως· καὶ ἀπὸ τούτου μίαν σώματος φύσιν ἐπονομάζομεν, ὥς μηκέτι αὐτὸ τοῖς ὀνόμασι τῶν ἀπλῶν ἐπονομάζειν ἰσχύοντες· Scire oportet tunc compositum quoddam absolute naturam unam dici, quando simplicium nomina enuntiari de ea non possunt : exempli gr., corpus quod ex quatuor elementis conflatum est, ex aqua, terra, aere et igne constare dicimus. Nequam vero proprie affirmaverimus illud aquam, et terram, et aerem, et ignem esse. Quamobrem unam corporis naturam nuncupamus, quam simplicium nominibus non possumus appellare. Subjungit exempla domus et hominis, quorum partes nec domus dicantur, necque homo, nec vicissim. Polemon Apollinarista citatus in Collect. cont. Severianos non probat quosdam e suis σύνθετον φύσιν, compositam naturam dixisse, cum ab Apollinario ipsa edocti essent, σύγκρατον φύσιν, contemperatam naturam profiteri, quæ divina simul et humana esset.

καὶ ἀνθρωπότητος αὕτη συντίθεται· οὕτε μὴν ἐν Α
θεότητι ἐστὶ καὶ ἀνθρωπότητι· οὕτε δὲ Θεὸς ὀνομα-
σθήσεται, οὐδὲ ἀνθρώπος, ἀλλὰ Χριστὸς μόνον· καὶ
ἐστὶ τὸ, Χριστὸς, οὐ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα, ἀλλὰ
τῆς μιᾶς κατ' αὐτοὺς φύσεως.

Χριστος duntaxat : eritque Christi vocabulum, non personæ ipsius nomen, sed unius, ut illi censent, naturæ.

Ἡμεῖς δὲ, συνθέτου φύσεως τὸν Χριστὸν δογματι-
ζομεν, οὐδὲ ἐξ ἐτέρων ἕτερον ¹, ὥσπερ ἐκ ψυχῆς καὶ
σώματος· ἀνθρώπων, ἢ ὡς ἐκ τεσσάρων στοιχείων σώ-
μα, ἅλλ' ἐξ ἐτέρων (8) τὰ αὐτὰ ²· ἐκ θεότητος γὰρ
καὶ ἀνθρωπότητος Θεὸν τέλειον, τὸν αὐτὸν, καὶ εἴ-
ναι, καὶ λέγεσθαι, ἐκ δύο τε, καὶ ἐν δυοῖ φύσεσιν (9)
μολογοῦμεν. Τὸ δὲ, Χριστός, ὄνομα τῆς ὑποστάσεως
λέγομεν, οὐ μονοτρόπως λεγόμενον, ἀλλὰ τῶν δύο
φύσεων ὑπάρχον σημαντικόν. Αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν
ἐχρίσε· κρίων μὲν ὡς Θεὸς τὸ σῶμα τῇ θεότητι αὐ-
τοῦ, χριόμενος δὲ, ὡς ἀνθρώπος· αὐτὸς γὰρ ἐστὶ
τοῦτο καίκεϊνο. Χρίσι· δὲ ἡ θεότης τῆς ἀνθρωπότη-
τος. Εἰ γὰρ μιᾶς φύσεως συνθέτου ὣν ὁ Χριστὸς,
ὁμοούσιος ἐστὶ τῷ Πατρὶ, ἐστὶ ἀρα καὶ ὁ Πατὴρ
συνθετός, καὶ τῇ σαρκὶ ὁμοούσιος, ὥπερ ἄτοπον, καὶ
πάσης βλασφημίας ἀνάπλεον.

Πῶς δὲ καὶ μία φύσις τῶν ἐναντίων οὐσιωδῶν δια-
φορῶν δεκτικὴ γενήσεται; Πῶς γὰρ δυνατόν τὴν
αὐτὴν φύσιν κατὰ ταύτην κτιστὴν εἶναι καὶ ἄκτιστον,
θνητὴν καὶ ἀθάνατον, περιγραφτὴν καὶ ἀπερίγρα-
πτον;

Εἰ δὲ μιᾶς λέγοντες τὸν Χριστὸν φύσεως, ἀπλῆν
ταύτην εἴποιεν, ἢ γυμνὴν αὐτὸν Θεὸν ὁμολογήσουσι,
καὶ φαντασίαν εἰσάξουσιν, οὐκ ἐνανθρώπησιν, ἢ ψι-

natura in compositam versus est ³³. Ita nec Patri,
eujus simplex natura est, consubstantialis erit,
nec matri, quippe quæ ex deitate et humanitate
composita non est; nec item in deitate et humani-
tate erit, nec Deus nuncupabitur, nec homo, sed
Christus duntaxat : eritque Christi vocabulum, non personæ ipsius nomen, sed unius, ut illi censent, naturæ.

Nos vero Christum haudquaquam unius compo-
sitæ naturæ esse prædicamus, neque ex aliis aliud,
quemadmodum ex anima et corpore hominem, aut
ex quatuor elementis, corpus; verum ex diversis
eadem ³⁴. Siquidem ex deitate et humanitate eum-
dem Deum perfectum, et hominem perfectum, et
esse, et dici, atque ex duabus, et in duabus na-
turis esse constemur. Christi porro vocabulum
personæ esse dicimus, quod non unimode dicitur,
sed duplicem naturam significat. Ipse siquidem se-
ipsum unxit, corpus videlicet suum divinitate sua
ungendo, tanquam Deus, unctus autem, ut ho-
mo; quandoquidem ipse, et hoc, et illud est. Un-
ctio porro humanitatis est divinitas. Enimvero si
Christus una tantum composita natura præditus,
Patri consubstantialis est, erit et Pater composi-
tus, et carni consubstantialis; quod dictu absur-
dum est, et omni impietate plenum ³⁵.

Ad hæc, quonam pacto una eademque natura
substantialium differentiarum mutuo pugnantium
capax erit? Qui enim fieri potest, ut eadem natura
simul, et creata sit, et increata; mortalis, et im-
mortalis; circumscripta, et incircumscrip-
ta?

Monophysitæ Christum utraque natura perfectum
fatentur. — Quod si etiam Christum naturæ unius
esse dicentes, simplicem hanc esse asserant, aut

³³ Max. Epist. ad Joan. cubic. p. 279. ³⁴ Id. ibid. p. 286. ³⁵ Eulog. apud Max. t. II, p. 145.

VARIE LECTIONES.

¹ Reg. 5 et Collb. 2 ἑτερόν τι. Sic vetus interpr. aliud quid. ² Reg. 3 ταῦτα. Faber illa; sic Maxi-
mus, lib. De vocibus in Ecclesia receptis, ait Christum esse δύο φύσεις, ὅτι μὴ ἐκ τούτων μόνον ἀλλὰ
καὶ ταῦτα.

NOTÆ.

(8) Ἀ.1.1' ἐξ ἐτέρων τὰ αὐτὰ. Sed ex diversis ean-
dem. Ita S. Maximus dixerat: Dnas naturas confi-
temur, Deum et hominem illum, esse credendo, qui
non solum ex istis sit, ἀλλὰ καὶ ταῦτα, sed et hæc
ipsa. Id quod ante propugnaverat Eulogius ex his
Cyrilli verbis epist. 2, Ad Success. "Eva καὶ τὸν
αὐτὸν τοῦτο καίκεϊνο ὑπάρχοντα· Qui unus idemque
ipse hoc illudque est. Καὶ σκόπησον, inquit, ὡς οὐκ
εἶπεν ἐκ τούτου καίκεϊνο ὑπάρχοντα· τὸ γὰρ, τοῦτο
καίκεϊνο, δύο πάντως ἐστὶ, καὶ αὐτὸς μὴ βουληθείς.
Πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς πρὸς Οὐλαεριανὸν τὸν Ἰκονίου ἐπί-
σκοπον οὕτω γράφει· Οὐκοῦν ὁμολογουμένως μὲν τὸ
ἀπὸ σαρκὸς σὰρξ ἐστὶ, τὸ δὲ ἐκ Θεοῦ, Θεός· ἐστὶ δὲ
καθ' αὐτὸν ἀμφοτέρω Χριστὸς, εἰς ὃν Ἰδὲς, καὶ εἰς
Κύριος μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σαρκὸς. Τὸ δὲ τὸν Χρι-
στὸν εἶναι ἀμφοτέρα, τί ἕτερόν ἐστιν, ἢ δύο εἶναι
φύσεις τὸν Χριστὸν· οὐ γὰρ εἶπεν ἐνταῦθα, ἐξ ἀμ-
φοτέρων εἶναι, ἀλλ' ὅτι ἀμφοτέρω ἐστὶν ὁ Χριστὸς,
εἰς ὃν· Observa etiam illum non dixisse, ex hoc at-
que illo exstantem (quod quidem verum erat), sed qui
hoc et illud existit. Nam hoc et illud prorsus duo
sunt, quamlibet noluerit. Sed et sic ipse rursus ad
Valerianum Iconii episcopum scribit : Igitur in con-
fesso est, illud quod ex carne est, esse carnem, et

quod ex Deo, Deum. Est autem simul utraque Chri-
stus, qui Filius unus sit, et Dominus unus cum pro-
pria sua carne. Porro Christum utraque esse, quid
aliud sit, nisi Christum naturas duas esse. Non enim
hic dixit, ex ambobus esse, sed utraque, seu ambo
Christus est, cum tamen unus sit.

(9) Καὶ ἐν δυοῖ φύσεσιν. Et in duabus naturis.
Dixerat Eutyches ex duabus naturis unam esse fa-
ctum : at Leo M. Flaviano CP. rescripsit, in dua-
bus etiam naturis, exstare Christum : quod Patres
Chalcedonenses profitendum sanxere. In editioni-
bus actorum hujus synodi pro ἐν δύο φύσεσιν, legi-
tur ἐκ δύο φύσεων, quod mendum corrigi debet ex
Evagrio et aliis, qui testantur Monophysitas vocem
illam exhorruisse, ceu Cyrillo et anteactis sæculis
inauditam. Quasi vero Cyrillus scribendo ad Suc-
cessum, Christum esse perfectum, ἐν θεότητι, in
deitate, et perfectum in humanitate, non significas-
set eum, in duabus naturis perfectis exstare, Nice-
phorus Call. lib. xviii Hist. c. 46, Nazianzenum
pronuntiasse ait, Christum illa serrare in quibus,
et ex quibus, et quæ est, τὰ ἐξ ὧν, καὶ ἐν οἷς, καὶ
ἅπερ ἐστὶ σώζοντα. Quod tamen in ejus operibus
non reperi.

nudum illum Deum confitebuntur, proque incarnatione meram speciem inducent, aut certe veluti Nestorius, hominem purum. Ubinam ergo illud erit, « in deitate perfectum, et in humanitate perfectum? » Equando Christum duarum esse naturarum dicent, quem post unionem unius tantummodo compositæ naturæ esse pronuntiant? Nam quod unius ante unionem fuerit, cuius profecto

Α λὸν ἀνθρώπων κατὰ Νεστόριον. Καὶ τοῦ τὸ, ἐν θεότητι τέλειον, καὶ τὸ ἐν ἀνθρωπότητι τέλειον; Πότε δὲ καὶ δύο τὸν Χριστὸν λέξουσιν φύσεων, μίαν συνθέτου φύσεως αὐτὸν μετὰ τὴν ἔνωσιν λέγοντες; Ὅτι γὰρ μίαν ὁ Χριστὸς φύσεως πρὸ τῆς ἐνώσεως, παντὶ που δῆλον.

207 Monophysitarum error, quod naturam a persona non distinguant. — Verum hoc demum est quod hæreticis errandi causa est, quod naturam et hypostasim esse idem statuunt⁴⁵. Etsi vero unam hominum esse dicimus, at non anima et corpore spectatis; cum fieri non possit, ut corpus et animam simul comparando unius ea esse naturæ affirmemus: sed quia plurimæ hominum hypostases et personæ sunt, eandem omnes rationem naturæ recipiunt. Omnes quippe corpore et anima constant, omnesque, cum animæ naturam participant, tum corporis substantiam habent, communemque speciem. Quo fit ut plurimarum diversarumque personarum unam naturam dicamus, cum videlicet singulæ personæ duplicem naturam habeant, et in duabus naturis, corporis scilicet et animæ, exstare censeantur.

⁴⁵ Anast. Sinaita in Ὁδηγῷ, c. 9; Leontius, contra Nest. et Eutych.

Ἄλλὰ τοῦτ' ἐστὶ (10) τὸ ποιοῦν τοῖς αἰρετικοῖς τὴν πλάνην, τὸ ταῦτ' εἰπεῖν τὴν φύσιν, καὶ τὴν ὑπόστασιν. Ἐπειδὴ δὲ μίαν (11) τῶν ἀνθρώπων φύσιν φάμεν, ἰστέον ὡς οὐκ ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος λόγον, τοῦτο λέγομεν· ἀδύνατον γὰρ μίαν φύσεως λέγειν τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα πρὸς ἄλλα συγκρινόμενα. Ἄλλ' ἐπειδὴ πλείστα ὑποστάσεις τῶν ἀνθρώπων εἰσὶ, πάντες δὲ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς φύσεως· πάντες γὰρ ἐκ ψυχῆς εἰσι συνθεσμένοι, καὶ σώματος, καὶ πάντες τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς μεταλήφασιν, καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ σώματος κέκτηνται, καὶ τὸ κοινὸν εἶδος· τῶν πλείστων καὶ διαφόρων ὑποστάσεων μίαν φύσιν φάμεν· ἐκάστης δηλαδὴ ὑποστάσεως δύο φύσεις ἐχούσης, καὶ ἐν δυσὶ τελούσης ταῖς φύσεσι, ψυχῆς λέγου, καὶ σώματος.

NOTÆ.

(10) Ἄλλὰ τοῦτ' ἐστὶ. Verum hoc demum, etc. De variis vocum φύσεως et ὑποστάσεως, acceptationibus dictum est in Dialecticis. Monophysitæ, cum ipsis objiceretur sanctos Patres, qui de Trinitate scripserant, personam et hypostasim a natura dissociasse, Nazianzenum in primis hoc dicto abutebantur, in incarnatione *novas factas esse naturas* pronuntiantis, *καὶνοτομοῦνται αἱ φύσεις*, ut concluderent, aliud sive naturæ, sive hypostasis, nominibus efferi, quando de Trinitate sermo esset, et aliud quando de incarnatione. Severus epistola 2, ad Joannem, τὸν ἡγούμενον, ubi ex Dionysias tro de operatione una Christi disputat, sic ait: Καὶ τὸν ἀνθρωπέντα Θεὸν, τὸν ταύτην καὶνοπραπίως πεπολιτευμένον, μίαν ὁμολογοῦμεν φύσιν τε καὶ ὑπόστασιν θεανδρικὴν, ὥσπερ καὶ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην. Ὁ γὰρ τῆς οἰκονομίας λόγος καὶνοτομητὰς τὰς φύσεις, συνεκαὶνοτόμησεν αὐταῖς καὶ τὰς προσηγορίας· Quinimo confitemur Deum factum hominem, nova quadam ratione, naturam unam et hypostasim Dei-virilem in vita expressisse, ut et unam Dei Verbi naturam incarnatam. Nam et dispensationis ratio, dum novas naturas fecit, novas subinde fecit et appellationes. Hæc Severus, cujus hoc argumentum Leontius refellit libro contra ipsum.

(11) Ἐπειδὴ δὲ μίαν. Etsi vero, etc. Natura, essentia, et species communis idem sunt Patritius, illisque præsertim qui post synodum Chalcedonensem floruerunt: persona quoque et hypostasis idem significant, quod individuum et singulare. Hic porro præcipuo Monophysitarum momento occurrunt, quod acceperant ex epist. 1 Nazianzeni ad Cleod. ubi ait: Φύσεις μὲν γὰρ δύο, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἐπεὶ καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα· Duæ quippe naturæ sunt, Deus et homo, juxta ac corpus et anima. Cyrillus et alii, qui ante Eutychem scripsere, idem exemplum hominis corpore et anima constantis adducunt. Noster autem cum Leontio, Eulogio Alexandrino, et Anastasio Sinaita negat hominis cu-

C juslibet naturam unam esse ex corpore et anima compositam: ceterum humanam naturam dici propter multitudinem individuum, quæ duabus naturis, corporis scilicet et animæ, constituuntur. Hoc idem statuerat in Dialectica, cap. 66. Favet Maximus in Epist. ad Joannem Cubicul. ubi et scholium quoddam addit Cyrilli, quo dixisse fertur: Ὅτι τὸ Χριστὸς ὄνομα, οὕτε ὄρον, οὕτε ὄρου δύναμιν ἔχει, οὕτε μὴ τὴν τινος οὐσίαν δηλοῖ· Christi nomen, nec definitionem, nec definitionis vim habet, nec alicujus essentiam exprimit, sed personam Verbi, quæ carnem anima intelligente præditam assumpsisse concipitur. Et lib. De duab. volunt. ex eodem scholio infert, compositam Christi personam, οὐδὲ ἄτομον κυρίως, individuum proprie non esse, quæ nec genus, nec speciem habeat. Verum scholium hoc Cyrillo recentius mihi videtur. Quidquid id est, solutio altera offertur ex S. Maximo in Collectaneis mox a me laudatis: πάσης συνθέτου φύσεως, inquit, λόγος οὗτος κατέστηκεν, τὰ ὁμόχρονα ἔχειν μέρη, καὶ ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παρῆχθαι, καὶ φυσικὴν πρὸς ἄλλα ἔχειν τὴν σχέσιν τὰ μέρη, καὶ παθητικὰς κατὰ φύσιν, καὶ ἀλλήλων δεκτικὰς ενεκτήσθαι δυνάμεις, καὶ ἀπροαιρέτως ἔχειν τὴν πρὸς ἄλλα ἔνωσιν· ὡς ἐπὶ ψυχῆς καὶ σώματος· E ratione omnis compositæ naturæ est, ut partes coæthaneas habeat, ut cum ante non fuerit, existat, ut partes ad se invicem naturali respectu referantur, suisque quæ naturæ suæ convenienti virtutibus præditæ sint, quibus se mutuo excipiant, demum ut sine alterutris electione conjungantur, ut fit in corpore et anima. Atqui ejusmodi non sunt divinitas et humanitas Christi. Diserimen aliud Eulogius apud Photium, et Leontius, art. De sect. suggerunt, puta nec dici hominem esse corpus, aut animam, quia corpus et anima partes naturæ sunt: bene vero Christum esse hominem, Christum esse Deum; et hominem esse Deum, et Deum esse hominem.

Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔστι A
κοινὸν εἶδος λαβεῖν. Οὕτε γὰρ ἐγένετο, οὐδὲ ἔστιν,
οὔτε ποτὲ γενήσεται ἄλλος Χριστὸς ἐκ θεότητος τε
καὶ ἀνθρωπότητος, ἐν θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι,
Θεὸς τέλειος ὁ αὐτός, καὶ ἄνθρωπος τέλειος. Ἐντεῦ-
θεν οὐκ ἔστιν εἰπεῖν μίαν φύσιν ἐπὶ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς περ ἐπὶ τοῦ ἀτόμου * ἐκ
ψυχῆς καὶ σώματος συγκαίμενον, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ
Χριστοῦ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος. Ἐκεῖ μὲν
γὰρ ἄτομον, ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἄτομον· οὐδὲ γὰρ ἔχει
κατηγορούμενον εἶδος Χριστότητος. Διὸ δὴ ἐκ δύο
φύσεων τελείων, ὁσας τε καὶ ἀνθρωπίνης, φαμέν
γενεῖσθαι τὴν ἔνωσιν· οὐ κατὰ φερμὸν, ἢ σύγχυ-
σιν, ἢ σύγκρασιν¹, ἢ ἀνάκρασιν, ὡς ὁ θεήλατος ἔφη
Διόσκορος, Εὐτυχῆς² τε, καὶ Σευήρος, καὶ ἡ τού-
των ἑναγῆς συμμορία· οὐδὲ προσωπικῇ, ἢ σχετι-
κῇ, ἢ κατ' ἀξίαν, ἢ ταυτοβουλίαν, ἢ ὁμοτιμίαν, ἢ
ἑμῶν μιαν, ἢ εὐδοκίαν, ὡς ὁ Θεοστύγης ἔφη Νεστό-
ριος, Διδώρος τε, καὶ ὁ Μοψουεστίας Θεόδωρος,
καὶ ἡ τούτων δαιμονιώδης ὁμήγουρις, ἀλλὰ κατὰ σύν-
θεσιν, ἥγουν καθ' ὑπόστασιν, ἀρέπτως, καὶ ἀσυγ-
χύτως, καὶ ἀναλλοιώτως, καὶ ἀδιαίρετως, καὶ ἀδια-
στάτως, καὶ ἐν δύοι φύσει· τελείως ἐχούσαις, μίαν
ὑπόστασιν ὁμολογοῦμεν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ σε-
σαρχωμένου, τὴν αὐτὴν ὑπόστασιν λέγοντες τῆς θεό-
τητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, καὶ τὰς δύο
φύσεις ὁμολογούντες σώζεσθαι ἐν αὐτῷ μετὰ τὴν
ἔνωσιν· οὐκ ἰδίᾳ καὶ ἀναμέρος τιθέντες ἐκάστην,
ἀλλ' ἡνωμένας ἀλλήλαις ἐν τῇ μιᾷ συνθέτῳ ὑποστά-
σει. Οὐσιώδῃ γὰρ φαμέν τὴν ἔνωσιν, τούτέστιν ἀλη-
θῆ, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν. Οὐσιώδῃ δὲ, οὐχ ὡς τῶν
δύο φύσεων ἀποτελεσμάτων μίαν σύνθετον φύσιν,
ἀλλ' ἐνωθεισῶν ἀλλήλαις κατ' ἀλήθειαν εἰς μίαν ὑπό-
στασιν σύνθετον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ σώζεσθαι
αὐτῶν τὴν οὐσιώδῃ διαφορὰν ὀριζόμεθα. Τὸ γὰρ
κτιστὸν, μεμῆνηκε κτιστὸν, καὶ τὸ ἀκτιστὸν, ἀκτι-
στον. Τὸ θνητὸν ἔμεινε θνητὸν, καὶ τὸ ἀθάνατον,
ἀθάνατον· τὸ περιγραφτὸν, περιγραφτὸν· τὸ ἀπερί-
γραφτὸν, ἀπερίγραφτὸν· τὸ ὁρατὸν, ὁρατὸν, καὶ τὸ
ἀόρατον, ἀόρατον· ἡ δὲ μὲν διαλλάμπει τοῖς θαύμασι,
τὸ δὲ ταῖς ὕβρεσιν ὑποπέπτωκεν. »

vari statuimus. Nam creatum mansit quod creatum est, et increatum, quod increatum; quod mortale est, mortalem permansit, et immortale quod immortale; circumscriptum, quod circumscriptum, incircumscriptum, quod incircumscriptum; visibile, quod visibile; et invisibile, quod invisibile: « Unum quidem horum coruscet miraculis, aliud succumbit injuriis ».

Θικαιοῦται δὲ τὰ ἀνθρώπινα ὁ Λόγος· αὐτοῦ γάρ D
ἔστι τὰ τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς ὄντα· καὶ μεταδί-
δωσι³ τῇ σαρκὶ τῶν ἰδίων, κατὰ τὴν ἀντιδόσεως τρό-
πον, διὰ τὴν εἰς ἄλληλα (12) τῶν μερῶν περιχώρη-

¹ L'ontius, *contr. Sev. et Eutyh.* Max. loc. cit. p. 277. ² Procl. *epist. 2 Ad Arm.* ³ Greg. Naz. *hom. 5.* Vidlesis ad c. 65 *Dialect. supra.* ⁴ Leo papa, *epist. 10, cap. 4.*

VARIE LECTIONES.

* In cod. S. Hil. Reg. 10, Colb. 3, et N. omisiss ὡς περ ἐπὶ ἀτόμου, etc. sequitur δὲ δὴ ἐκ δύο φύσεων
ὁσας τε, etc. ¹ Deest in mss. ἢ σύγκρασιν, nec legit. Vetus interpr. nec Faber. Vocem hanc admittit
Theologus. ² Εὐτυχῆς omittunt omnes ferme et melioris notæ codices, vetusque translatio. ³ Cod.
S. Hil. et alii quidam μεταδίδου. In Colb. 1530 emendatum fuit μεταδίδου, Regii tres μεταδίδου, corrupte
prorsus.

NOTÆ.

(12) Διὰ τὴν εἰς ἄλληλα. Ob mutuam partium,
etc. Deitatem et humanitatem partes perinde Maxi-

At vero ⁴⁴ in Domino nostro Jesu Christo non
potest accipi communis species. Neque enim fuit,
nec est, nec unquam erit alius Christus ex deitate
et humanitate, inque deitate et humanitate idem
perfectus Deus, et perfectus homo. Hinc fit, ut in
Domino nostro Jesu Christo natura una dicenda
non sit, ut eodem modo de Christo qui ex deitate
et humanitate compositus est, loquamur, veluti de
individuo quod corpore et anima constat. Illic si-
quidem Individuum est; at Christos nequaquam
est individuum: neque enim Christitatis, ut ita
dicam, speciem ejusmodi habet, de qua prædicer-
tur. Ac proinde ex duabus naturis perfectis, hoc
est, divina et humana, unionem esse factam dici-
mus, non ad modum conspersionis, nec per con-
fusionem, vel commistionem, aut temperationem,
quemadmodum ille Numinis ira inmissus Dioscor-
us, Entyches item, et Severus, quique impiæ
eorum classis sunt, asseruerunt: nec personalem,
aut secundum relationem, aut in ratione dignita-
tis, aut in una voluntatis conspiratione, aut ho-
noris qualitate, aut eadem ac promiscua nuncupa-
tione, aut benevolentia positam, ut Deo invisus
Nestorius, Diodorusque, et Mopsuestiensis Theo-
dorus, cum diabolica sua cetera censuerunt: sed
per compositionem, hoc est secundum hypostasim,
sine ulla conversione, nec confusione, nec muta-
tione, nec divisione, nec distantia, inque duabus
perfectis naturis unam Filii Dei et incarnati per-
sonam confitemur ⁴⁷; unam dicentes divinitatis
ipsius et humanitatis hypostasim, 208 duas au-
tem post unionem naturas in ipso incolumies ser-
vari consistentes: non ita tamen ut utramque ha-
rum seorsim ponamus, verum in una composita
persona inter se copulatas. Substantialem enim
esse hanc unionem dicimus, hoc est, veram et
non imaginariam. Substantialem autem ⁴⁸, non
quod duæ naturæ unam compositam naturam effe-
cerint; sed quod in unam Filii Dei compositam hy-
postasim inter se unitæ sint. Quinimo substantia-
lem earum differentiam integram et incolumem ser-
vari statuimus.

Communicatio idiomatum. — Verbum porro, quia
ipsius sunt, quæ sanctæ ejus carnis sunt, ea quæ
humanitati conveniunt, sibi vindicat, et vicissim
carni, quæ sua sunt, impertit; illo nimirum al-

mus vocat, *epist. ad Joan. Cubic.*: *Dicimus factam
unionem esse ex duabus naturis, inquit, unamque ex*

ternæ communicationis modo, ob mutuam inter se partium commicationem, unionemve hypostaticam; et qua unus idemque erat, qui et divina et humana, « in utraque forma cum alterius communione ageret »²⁰. » Eo porro nomine Dominus ipse gloriæ crucifixus dicitur²¹, quamvis alioqui divina ipsius natura minime passa sit: et rursum, Filius hominis ante passionem in cælo esse dictus est, veluti Dominus ipse asseruit²². Erat enim ille idem Dominus gloriæ, qui etiam natura et vere Filius hominis, hoc est, homo exsistebat. Atqui ipsius tum miracula, tum supplicia esse agnoscimus, etsi ratione alterius naturæ miracula edebat, et alterius ratione idem ipse supplicia perferbat. Scimus enim, ut unam ipsius hypostasim, ita substantialem harum differentiam incolumem servari. Quo autem pacto salvâ erit differentia, non servatis illis quæ mutuo discrepant. Differentia siquidem earum rerum quæ diversæ sunt. Qua igitur ratione Christi naturæ inter se differunt, hoc est essentiali ratione, hac cum extremis conjungi dicimus, puta quantum ad deitatem quidem attinet, cum Patre et Spiritu sancto, quantum vero ad humanitatem, cum matre, et nobis. Idem quippe quoad divinitatem Patri et Spiritui sancto consubstantialis est; quoad vero humanitatem, tum matri, tum cæteris hominibus. Qua ratione vero ejus naturæ mutuo copulantur, eum, tum a Patre et Spiritu

σιν, καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνωσιν, καὶ ὅτι εἷς ἦν, καὶ ὁ αὐτὸς, ὁ καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐνεργῶν ἐν ἑκατέρᾳ μορφῇ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας. Διὸ δὴ καὶ ὁ Κύριος τῆς δόξης ἐσταυρώσθαι λέγεται, καίτοι τῆς θείας αὐτοῦ μὴ παθούσης φύσεως, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, πρὸ τοῦ πάθους ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι ὡμολόγηται, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος ἔφησιν. Εἷς γάρ ἦν, καὶ ὁ αὐτὸς ὁ Κύριος τῆς δόξης, ὁ φύσει καὶ ἀληθεὶς Υἱὸς ἀνθρώπου, ἥτοι ἄνθρωπος γενόμενος, καὶ αὐτοῦ τὰ τε θαύματα καὶ τὰ πάθη γινώσκουμεν, εἰ καὶ κατ' ἄλλο ἐθαυματουργεῖ, καὶ κατ' ἄλλο τὰ πάθη ὁ αὐτὸς ὑπέμενεν (15). Ἴσμεν γὰρ ὥσπερ μίαν αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν, οὕτω τὴν τῶν φύσεων οὐσιώδη διαφορὰν σώζεσθαι. Πῶς δὲ σωθεῖν διαφορὰ, μὴ σωζομένων τῶν τῆς διαφορὰν ἐχόντων πρὸς ἄλληλα; Διαφορὰ γὰρ τῶν διαφερόντων ἐστὶ διαφορὰ· τῷ μὲν οὖν λόγῳ, ᾧ διαφέρουσιν ἄλληλων αἱ φύσεις τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας, φανεῖν συνάπτεσθαι αὐτὸν τοῖς ἄκροις· κατὰ μὲν τὴν θεότητα, τῷ τε Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα, τῇ τε Μητρὶ, καὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις. Ὡς δὲ λόγῳ συνάπτονται αἱ φύσεις αὐτοῦ, διαφέρειν αὐτὸν φανεῖν τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος, τῆς τε Μητρὸς καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων· συνάπτονται γὰρ αἱ φύσεις αὐτοῦ τῇ ὑποστάσει, μίαν ὑπόστασιν σύνθετον ἔχουσιν, καθ' ἣν διαφέρει τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος, τῆς τε Μητρὸς καὶ ἡμῶν.

sancto, tum a matre et reliquis hominibus differre

²⁰ Leo papa, ep. 10, c. 4. ²¹ I Cor. 11, 8. ²² Joan. 11, 13.

NOTÆ.

is constare personam compositam, quæ naturas ex quibus composita est, ὡς ἴσον τὰ ἴδια μέρη, velut totum suas partes incolumes conservet. Ex duabus naturis, non duas personas, sed unam compositam Christum dicimus, τούτων, ὡς ἴσων μερῶν περιεχτικῶν τῶν φύσεων, quæ naturas istas, seu proprias partes contineat, etc. Legendus Leontius, act. 7 De sect. qui lib. 1 Cont. Nestor. et Eutych. admonet duas naturas non idcirco partes nominari quia imperfectæ sint, sed quia Verbum seorsim, etsi perfectus Deus est, non est perfectus Christus, seclusa humanitate: Ἀλλ' οὐδὲ ὁ Λόγος τέλειος Χριστὸς, καὶν τέλειος εἷς Θεὸς, μὴ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτῷ συντεταγμένης. Ad περιχώρησιν, circumincessionem quod spectat naturarum, alibi observatum est, Theologum, orat. 51, hac voce significasse penitissimam naturarum Christi conjunctionem, commistis naturis ac appellationibus, καὶ περιχωρουσῶν εἰ; ἄλληλας τῷ λόγῳ τῆς συμφύσεως, et in se mutuo circumincedentibus ratione conjunctionis; quo sit ut quæ hominis sunt, Deo ascribantur, et quæ Dei, homini. Hinc enim repetit mutuam proprietatum communicationem, uti Damascenus. Sic Maximus, Dial. cum Pyrrho, cap. 191, mutuam divinarum humanarumque actionum Christi complicationem, quia juxta Leonis M. dictum, agit utraque forma cum alterius communione, arcano illi modo mutuae περιχωρήσεως, circumincessionis naturarum attribuit. Cæterum Noster, cap. 7, admonet, ab humanitate non pervadi divinitatem: solius quippe esse defæcationis et infinitæ naturæ, crassiorem finitamque penetrare: idque eo magis quod absurdus foret, qui animam a corpore penetrari, continerique contenderet. Unde ait, cap. 19: Divinam naturam dedisse carni, ut inexplicabili modo in se immearet,

hocque esse quod unionem vocamus.

(13) *Ἐπεὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀντιδόσεως. De modo mutuae communicationis.* Mutuam vocant proprietatem communicationem, qua homini, quæ Dei sunt, assignantur, et Deo, quæ sunt hominis. Verbo quippe carne facto, τὸ τοῦ θεοῦ ἀξίωμα, ἀνθρώπου ἀξίωμα γέγονε, Dei prerogativa hominis prerogativa facta est, ait Athanasius, lib. De salut. adv. Christi. Nazianzenus, orat. 38: Hoc est, inquit, quod hæreticis errandi occasio, ἡ τῶν ὀνομάτων ἐπιζεύξις, ἐπαλλατομένων τῶν ὀνομάτων διὰ τὴν σύγχρασιν, conjunctio nominum; permutatis mutuo nuncupationibus ob commistionem. O noiam misionem! o novam temperationem! ὁ ὧν γίνεται, καὶ ὁ ἀκτιστος κτίζεται, καὶ ὁ ἀχώρητος χωρεῖται. Qui est, fit; qui creatus non est, creatur; qui nusquam potest contineri, continetur. Sic Nyssenus, lib. Cont. Apollin. Propter exactum assumptæ carnis, assumptisque divinitatis unitatem, ἀντιμεθίστανται τὰ ὀνόματα, ὥστε καὶ τὸ ἀνθρώπινον τῷ θεῷ, καὶ τὸ θεῖον τῷ ἀνθρώπινῳ κατονομάζεται: nomina mutuo permutantur, ut quod humanum est, divino, quod divinum, humano nuncupetur. Hæc alique sexcenta evincunt Cyrillum auctorem non fuisse communicationis hujus profitendæ. Neminem vero Leontio superiorem offendi, qui eam voce ἀντιδόσεως, significarit. Locus ejus exstat, lib. 1 Cont. Nest. et Eutych. Οὗ τῇ ἀντιδόσει τῶν ἰδωμάτων, inquit, ἀνατροῦμεν τὸν ἴδιον λόγον τῆς θατέρου ἐν αὐτῷ ἰδιότητος: Communicatione proprietatum nentiquam tollimus rationem propriam ejus quod alterutri proprium sit. S. Thomas in part. quæst. 16, art. 4 et 5, de communicatione idiomatum erudite disputat, sicque cum Nostro convenit, ut aliis duntaxat terminis rem eandem explicet.

dicimus. Ipsius enim naturæ per hypostasim copulantur, ut quæ unam compositam hypostasim habeant, cujus ratione tum a Patre et Spiritu sancto, tum a matre et nobis differt.

ΚΕΦΑΛ. Δ' [MH].

A

CAP. IV.

Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀντιδόσεως (13).

"Ὅτι μὲν οὖν ἑτερόν ἐστιν οὐσία, ἑτερον ὑπόστασις, πλειστάκις εἰρήκαμεν, καὶ ὅτι ἡ μὲν οὐσία, τὸ κοινόν καὶ περιεκτικὸν εἶδος τῶν ὁμοειδῶν ὑποστάσεων σημαίνει, οἶον, Θεός, ἄνθρωπος, ἡ δὲ ὑπόστασις, ἄτομον δηλοῖ, ἥτοι Πατέρα, Υἱόν, Πνεῦμα ἅγιον, Πέτρον, Παῦλον. Ἰστέον τοίνυν, ὅτι τὸ μὲν τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὄνομα τῶν οὐσιῶν, ἥτοι τῶν φύσεων ἐστὶ παραστατικόν· τὸ δὲ Θεός καὶ ἄνθρωπος, καὶ ἐπὶ τῆς φύσεως τάσσεται, ὥσπερ ὅταν P λέγωμεν, Θεός ἐστιν ἀκατάληπτος οὐσία, καὶ ὅτι εἰς Θεός· λαμβάνεται δὲ, καὶ ἐπὶ τῶν ὑποστάσεων, ὡς τοῦ μεριτωτέρου δεχομένου τὸ τοῦ καθολικωτέρου ὄνομα, ὡς ὅταν φησὶν ἡ Γραφή· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου. Ἰδοὺ γὰρ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐδήλωσε· καὶ ὡς ὅταν λέγει· Ἀνθρώπος τις ἦν ἐν χώρᾳ τῇ Αὐσίτιδι· τὸν γὰρ Ἰωὼ μόνον ἐδήλωσεν.

Ἐπὶ οὖν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ δύο μὲν τὰς φύσεις γινώσκουμεν, μίαν δὲ τὴν ὑπόστασιν ἐξ ἀμφοτέρων σύνθετον, ὅτε μὲν τὰς φύσεις ἀναθεωροῦμεν, θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα καλοῦμεν, ὅτε δὲ τὴν ἐκ τῶν φύσεων συντεθεῖσαν ὑπόστασιν, ποτὲ μὲν ἐκ τοῦ συναμφοτέρου Χριστὸν ὀνομάζομεν, καὶ Θεόν, καὶ ἄνθρωπον κατὰ ταυτὴν α, καὶ Θεὸν σεσαρκωμένον, ποτὲ δὲ ἐξ ἑνὸς τῶν μερῶν, Θεὸν μόνον, καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄνθρωπον μόνον, καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου· καὶ ποτὲ μὲν ἐκ τῶν ὑψηλῶν μόνον, ποτὲ δὲ ἐκ τῶν ταπεινῶν μόνον· εἰς γὰρ ἐστὶν ὁ κάκεινον καὶ τοῦτο ὁμοίως ὑπάρχων· τὸ μὲν ὢν ἀεὶ ἀναίτιως ἐκ Πατρὸς, τὸ δὲ γενόμενος ὑστερον διὰ φιλανθρωπίαν.

Θεότητα μὲν οὖν λέγοντες, οὐ κατονομάζομεν αὐτῆς τὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἰδιώματα. Οὐ γὰρ φαμέν ὁμότητα παθητὴν, ἢ κτιστὴν· οὔτε δὲ τῆς σαρκὸς, ἥτοι τῆς ἀνθρωπότητος κατηγοροῦμεν τὰ τῆς θεότητος ἰδιώματα· οὐ γὰρ φαμέν σάρκα, ἥτοι ἀνθρωπότητα ἄκτιστον. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἐκ τοῦ συναμφοτέρου, καὶ ἐξ ἑνὸς τῶν μερῶν ταύτην ὀνομάσωμεν, ἀμφοτέρων τῶν φύσεων τὰ ἰδιώματα ἀντὶ ἐπιτίθεμεν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστός, ὅπερ ἐστὶ τὸ συναμρότερον, καὶ Θεός, καὶ ἄνθρωπος λέγεται, καὶ κτιστός καὶ ἄκτιστος, καὶ παθητός καὶ ἀπαθής· καὶ ὅταν ἐξ ἑνὸς τῶν μερῶν, Υἱὸς Θεοῦ, καὶ Θεός ὀνομάζεται, δέχεται τὰ τῆς συνυφαστικῆς φύσεως ἰδιώματα, ἥτοι τῆς σαρκὸς, Θεός παθητός ὀνομαζό-

De modo mutue communicationis proprietatum.

Nomina communia et propria. — Quod porro aliud sit substantia, et aliud hypostasis, multoties a nobis dictum est: quodque, substantia sive essentia, communem speciem, ejusdemque speciei personas complectentem significet, ut Deus, homo; persona autem ac hypostasis individuum denotet, puta Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, Petrum, Paulum. Quamobrem observandum est, quod divinitatis et humanitatis nomen, substantias sive naturas significat: at nomen Deus ac homo, tum de natura usurpatur, ut eum dicimus, Deus est substantia incomprehensa, et, unus est Deus; tum etiam de personis, quatenus illud quod particularius est, ejus nomen suscipit quod est generalius, ut cum Scriptura dicit: Propterea unxit te Deus, Deus tuus²². Vides enim hic Patrem et Filium designari. Et rursus cum ait: Homo quidam erat in terra Ausitide²³: solum enim Job indicare voluit.

Eorum in Christo usus. — Ergo in Domino nostro Jesu Christo, quoniam duas quidem naturas, at unam duntaxat personam ex utraque compositam agnoscimus, cum naturas consideramus, divinitatem et humanitatem appellamus; cum vero personam ex naturis compositam, interdum ab utroque Christum nominamus, Deumque simul et hominem, et Deum incarnatum; interdum rursus ab una parte Deum solum, et Dei Filium, hominemque solum, atque hominis Filium; ac rursus aliquando, a sublimibus duntaxat, aliquando item ab humilibus tantum. Unus enim est, qui et hoc et illud peræque est, quorum alterum ex Patre nullius causa semper existit, alterum autem postea pro sua erga homines benevolentia factus est²⁴.

Nullus alterne communicationis locus in his quæ naturas significant, sed in iis quæ personam. — Divinitatem itaque nominantes, ea quæ humanitati propria sunt, ipsi minime assignamus. Non enim passibilem aut creatam deitatem dicimus. Nec rursus carni, sive humanitati, ea tribuimus quæ deitati proprie conveniunt. Neque enim carnem, sive humanitatem, increatam dicimus. At vero cum de persona sermo est, sive ab utraque parte simul, sive ab altera tantum eam appellemus, utriusque naturæ proprietates ipsi imponimus. Etenim Christus (quæ vox utrumque 210 complectitur) et Deus et homo dicitur, et creatus et increatus, et passibilis et impassibilis. Cum jam ab una parte

²² Psal. xlii, 8. ²³ Job i, 4. ²⁴ Greg. Naz. orat. 35.

VARIE LECTIONES.

^a Edit. ὑπέμεινεν. ^p Cod. S. Hil. et alii quidam ὁπόταν. ^q CoJ. S. Hil. κατ' αὐτόν. R. i κατὰ τὸν αὐτόν.

Filius Dei, et Deus nuncupatur, conjunctæ ac una subsistentis naturæ, hoc est carnis, proprietates recipit, ut et Deus passibilis nominetur, et Dominus gloriæ crucifixus dicatur⁸⁶: non qua Deus est, sed qua idem ipse simul est homo. Eodemque modo, cum homo et filius hominis appellatur, divinæ essentiae proprietates et ornamenta suscipit. Puer enim omni ævo antiquior dicitur, et homo initii expers: non id quidem qua ratione puer et homo est, sed qua Deus sæculis anterior cum esset, ad extremum factus est puer. Atque hic est jam alternæ communicationis modus, dum unaquæque natura, ea quæ sibi propria sunt, alteri communicat, propterea quod eadem est hypostasis, et ob mutuam earum immetationem. Qua ratione de Christo dicere nobis licet: *Hic Deus noster in terra visus est, et cum hominibus conversatus est*⁸⁷. Et, hic homo increatus est, et impassibilis, et incircumscriptus.

CAP. V.

De numero naturarum.

Personarum in Deo, naturarum in Christo numerus. Unio numerum non tollit. — Cæterum⁸⁸, veluti unam in Divinitate naturam confitemur, tres autem personas vere existentes dicimus; atque ea quidem omnia quæ naturalia essentialiaque sunt, esse simplicia pronuntiamus, personarum vero discrimen in solis tribus proprietatibus, scilicet quod unus sine causa sit et Pater, alter a causa et Filius, alter item a causa et procedens, esse positum agnoscimus, ut ab invicem nec excedere, nec disjungi queant; quinimo inter se unitæ sint, aliaque alias citra confusionem pervadant: ut, inquam, eas quidem nulla confusione unitas, quoniam tres sunt, tamen unitæ; verum et absolute sejunctione discretas (quanquam enim quælibet illarum per se subsistit, sive perfecta hypostasis est, suamque proprietatem, hoc est existentiae modum disparem habet; at essentiae tamen, naturaliumque proprietatum ratione conjunguntur, et eo quod a persona Patris non divelluntur, nec excedunt, ideoque Deus unus, et sunt, et dicuntur): consimili modo in divina et arcana omnemque mentis aciem et captum exsuperante Dei Verbi et Domini nostri Jesu Christi, unius sanctæ Trinitatis hypostasis incarnatione, duas quidem naturas, divinam scilicet et humanam, una coivisse, et secundum hypostasim unitas esse confitemur⁸⁹, ut una hypostasis et persona ex naturis duabus composita **211** facta fuerit. Integras porro, etiam post unionem, naturas ambas in una composita persona, hoc est in uno Christo.

⁸⁶ I Cor. II, 8. ⁸⁷ Baruch. III, 38. ⁸⁸ Leont. in resp. ad argum. Sever. ⁸⁹ Id. ibid.

VARIAE LECTIONES.

⁸⁸ Hæc verba desunt in mss. præterquam in RR. 2925 et 2427. Non legit vetus interpr. ⁸⁹ Colb. 1 et Regg. 3 καὶ τῇ αἰτιατικῇ, καὶ υἱικῇ, καὶ τῇ ἐκπορευτικῇ. Ita Faber et causali, et filiali, et processiva agnoscimus.

NOTÆ.

(14) Καὶ ἀδιαίρετως. Et rursus citra divisionem. Occurrit argumento quod a Nestorianis Severianos suffragatos esse observat Leontius, act. 7 De sect. ἀπὸ

αὐτοῦ, καὶ Κύριος τῆς δόξης ἐσταυρωμένος· οὐ καθὼς Θεός, ἀλλὰ καθὼς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός· καὶ θάνατον ἄνθρωπος, καὶ ὕψος ἄνθρωπου ὀνομάζεται, δέχεται· τὰ τῆς Θεότητος φύσεως ἰδιώματα, καὶ αὐχήματα, παῖδον προαιώνιον, ἄνθρωπος ἀναρχος· οὐ καθὼς παῖδον, καὶ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καθὼς Θεός ὡν προαιώνιος, γέγονεν ἐπ' ἐσχάτων παῖδον. Καὶ οὗτος ἐστὶν ὁ τρόπος τῆς ἀντιθέσεως, ἐκατέρας φύσεως ἀντιθέσεως τῇ ἐτέρᾳ τὰ ἴδια διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα, καὶ τὴν εἰς ἄλλα αὐτῶν περιχώρησιν. Κατὰ τοῦτο δυνάμεθα εἰπεῖν περὶ Χριστοῦ· Οὗτος ὁ Θεός ἡμῶν, ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνῆλκεσθαι· καὶ· Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἀκτιστός ἐστι, καὶ ἀπαθής, καὶ ἀπερίγραπτος.

B

ΚΕΦΑΛ. Ε'. [ΜΘ].

Περὶ ἀριθμοῦ τῶν φύσεων.

Ὅσπερ δὲ ἐπὶ τῆς θεότητος, μίαν μὲν φύσιν ὁμολογοῦμεν, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις κατ' ἀλήθειαν οὖσας φαμέν, καὶ πάντα μὲν τὰ φυσικά καὶ οὐσιώδη, ἀπλᾶ φαμέν, τὴν δὲ διαφορὰν τῶν ὑποστάσεων ἐν μόναις ταῖς τρισὶν ἰδιότησι, τῇ ἀνατιῶ καὶ πατρικῇ καὶ τῇ αἰτιατῇ καὶ υἱικῇ, καὶ τῇ αἰτιατῇ καὶ ἐκπορευτικῇ· ἐπιγινώσκουμεν· ἀνεκφοιτήτους δὲ αὐτάς, καὶ ἀδιαστάτους ἀλλήλων, καὶ ἡνωμένας, καὶ ἐν ἀλλήλαις ἀσυγχύτως περιχωρούσας ἐπιστάμεθα· καὶ ἡνωμένας μὲν ἀσυγχύτως· τρεῖς γὰρ εἰσιν, εἰ καὶ ἡνωνται· διαιρουμένας δὲ ἀδιαστάτως. Εἰ γὰρ καὶ ἐκάστη καθ' ἑαυτὴν ὑφέστηκεν, ἔχουν τελεία ἐστὶν ὑπόστασις, καὶ τὴν οἰκείαν ἰδιότητα, ἥτοι τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον διάφορον κέχεται, ἀλλ' ἡνωνται· τῇ τε οὐσίᾳ καὶ τοῖς φυσικοῖς ἰδιώμασι, καὶ τῷ μὴ διίστασθαι, μηδὲ ἐκφοιτῆν τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, καὶ εἰς Θεός εἶσι τε, καὶ λέγονται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς Θεότητος καὶ ἀπορόρητου, καὶ πάντα νοῦν, καὶ κατάληψιν ὑπερεχούσης οἰκονομίας, τοῦ ἐνὸς τῆς ἁγίας Τριάδος Θεοῦ Λόγου, Κυρίου τε ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δύο μὲν φύσεις ὁμολογοῦμεν, θείαν τε καὶ ἀνθρωπίνην, συνελθούσας ἀλλήλαις, καὶ καθ' ὑπόστασιν ἐνωθείσας, μία δὲ τὴν ὑπόστασιν ἐκ τῶν φύσεων ἀποτελεσθεῖσαν σύνθετον· σώζεσθαι δὲ φαμέν τὰς δύο φύσεις, καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν, ἐν τῇ μιᾷ συνθέτῃ ὑπόστασει, ἔχουν ἐν τῷ ἐνὶ Χριστῷ, καὶ κατ' ἀλήθειαν αὐτὰς εἶναι, καὶ τὰ τούτων φυσικά ἰδιώματα· ἡνωμένας μέντοι ἀσυγχύτως, καὶ ἀδιαίρετως διαφερούσας τε, καὶ ἀριθμουμένας. Καὶ ὥσπερ αἱ τρεῖς ὑποστάσεις τῆς ἁγίας Τριάδος ἀσυγχύτως τε ἡνωνται, καὶ ἀδιαίρετως (14) διήρη-

C

D

ται, καὶ ἀριθμοῦνται, καὶ ὁ ἀριθμὸς διαίρεσιν, ἢ διάστασιν, ἢ ἀλλοτριώσιν, καὶ διατομῇ ἐν αὐταῖς οὐκ ἐργάζεται· ἓνα γὰρ Θεὸν ἐπιγινώσκωμεν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ αἱ τοῦ Χριστοῦ φύσεις, εἰ καὶ ἕκασται, ἀλλ' ἀσυγχύτως ἦνουνται· καὶ εἰ ἐν ἀλλήλαις περιχωροῦσιν, ἀλλὰ τὴν εἰς ἀλλήλας τροπὴν τε, καὶ μεταβολὴν οὐ προσίενται. Φυλάττει γὰρ ἑκατέρω τὴν ἑαυτῆς φυσικὴν ιδιότητα ἀμετάβλητον. Διὸ καὶ ἀριθμοῦνται, καὶ ὁ ἀριθμὸς οὐκ εἰσάγει διαίρεσιν. Εἰς γὰρ ἔστιν ὁ Χριστὸς, ἐν τε θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι τέλειος· ὁ γὰρ ἀριθμὸς, οὐ διαίρεσεως, ἢ ἐνώσεως αἴτιος πέφυκεν, ἀλλὰ τῆς ποσότητος τῶν ἀριθμουμένων σημαντικὸς, εἴτε ἡνωμένων, εἴτε διηρημένων· ἡνωμένων μὲν, ὡς ὅτι πεντήκοντα λίθους ἔχει ὁ τοίχος οὗτος· διηρημένων δὲ, ὡς ὅτι πεντήκοντα λίθοι κεῖνται ἐν τῷ πεδίῳ τούτῳ· καὶ ἡνωμένων μὲν, ὅτι δύο φύσεις εἰσὶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, πυρὸς λέγω καὶ ξύλου· διηρημένων δὲ, ὅτι ἡ φύσις τοῦ πυρὸς ἑτέρα ἐστὶ, καὶ ἡ τοῦ ξύλου ἑτέρα· ἄλλου τρόπου ἐνοῦντος, καὶ διαιροῦντος αὐτὰ, καὶ οὐ τοῦ ἀριθμοῦ. Ὡς περ τοῖνυν ἀδύνατον τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς θεότητος, εἰ καὶ ἦνουνται ἀλλήλαις, μίαν ὑπόστασιν εἰπεῖν διὰ τὸ μὴ σύγχυσιν καὶ ἀφανισμόν τῆς τῶν ὑποστάσεων διαφορᾶς ἐργάσασθαι¹, οὕτω καὶ τὰς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, τὰς καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένας, ἀδύνατον μίαν φύσιν εἰπεῖν, ἵνα μὴ ἀφανισμόν, καὶ σύγχυσιν, καὶ ἀνυπαρξίαν τῆς αὐτῶν διαφορᾶς ἐργασώμεθα.

Quemadmodum igitur fieri nequit, ut tres divinitatis personas, tametsi inter se junctæ sunt, unam personam dicamus, ne alioqui personarum discrimen confundamus et e medio tollamus, ita nec fieri potest, ut duas Christi naturas secundum hypostasim unitas unam naturam dicamus, ne discrimen earum tollamus et confundamus, atque ad nihilum redigamus.

ΚΕΦΑΛ. Γ [N.]

Ὅτι πᾶσα ἡ θεία φύσις ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἡρώθη πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καὶ οὐ μέρος μέρος.

Τὰ κοινὰ καὶ καθολικὰ κατηγοροῦνται τῶν αὐτοῖς ὑποκειμένων μερικῶν. Κοινὸν τοῖνυν ἡ οὐσία, ὡς εἶδος, μερικὸν δὲ, ἡ ὑπόστασις. Μερικὸν δὲ, οὐχ ὅτι μέρος τῆς φύσεως ἔχει, μέρος δὲ οὐκ ἔχει, ἀλλὰ μερικὸν τῷ ἀριθμῷ, ὡς ἄτομον· ἀριθμῷ γὰρ, καὶ οὐ φύσει διαφέρειν λέγονται αἱ ὑποστάσεις. Κατηγορεῖται δὲ ἡ οὐσία τῆς ὑποστάσεως, διότι ἐν ἑκάστῃ τῶν ὁμοειδῶν ὑποστάσεων τελεία ἡ οὐσία ἐστὶ. Διὸ οὐδὲ διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ὑποστάσεις κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὰ συμβεβηκότα, ἅτινά εἰσι τὰ χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα· χαρακτηριστικὰ δὲ ὑποστάσεως, καὶ οὐ φύσεως. Καὶ γὰρ τὴν ὑπόστασιν ὀρίζονται, οὐσίαν μετὰ συμβεβηκότων. Ὡς τε τὸ κοινὸν μετὰ τοῦ ἰδιάζοντος ἔχει ἡ ὑπόστασις, καὶ τὸ

¹ Infr. cap. 7; Basil. epist. 43, et lib. De Spir. sanct. cap. 17.

¹ Edita sola ἐργάσασθαι.

NOTÆ

etsi diversa sunt, res una constituitur: ideo Theologum, orat. 36 De Christi naturis dixisse: Τὸ συναμφοτέρον ἐν, οὐ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ συνόδῳ, utraque unum fit, non natura, sed coitione. In solutione primi argumenti Severi, hanc esse ostendit naturam numeri, ut nec uniat, nec dividat: Αὐτῇ

A servari dicimus, easque vere esse cum naturalibus ipsarum proprietatibus: quia nimirum citra confusionem unitæ sunt, et rursus citra divisionem distinguuntur et numerantur. Et quemadmodum tres sanctæ Trinitatis personæ ita sine confusione unitæ sunt, ut tamen sine divisione distinguantur et numerentur; quia nempe numerus nec divisionem, nec disjunctionem, nec alienationem, nec sectionem in ipsis facit (unum quippe Deum, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum novimus): ita quoque Christi naturæ, quamvis invicem unitæ sint, ceterum nulla confusione, et quamlibet aliæ alias permeent, non tamen conversionem et transmutationem alterius in alteram admittunt².

Utraque enim naturalem proprietatem suam immotam tenet. Hinc quoque fit ut numerentur, nec tamen numerus divisionem inducat. Unus siquidem Christus est, tam in divinitate, quam in humanitate perfectus. Neque enim numeri ea natura est, ut divisionem aut unionem afferat, sed quantitatem duntaxat earum rerum quæ in numerum cadunt, significat, sive illæ unitæ sint, sive divisæ: unitæ quidem, ut quod quinquaginta lapidibus hic paries constet; divisæ autem, ut quod quinquaginta lapides in campo jaceant: ac rursus unitæ, ut quod in carbone duæ naturæ sint, ignis nimirum et ligni; discretæ vero, quod alia ignis natura sit, alia ligni; alio nempe modo hæc copulante et dividente, non autem numero.

C

CAP. VI.

Quod tota divina natura in una suarum personarum toti humanæ naturæ unita sit, et non pars parti.

Essentia et natura eadem in personis tota. — Quo communia et universalia sunt, de particularibus sibi subjectis prædicantur. Commune porro quoddam est essentia, ut species; particulare, persona. Particulare, inquam, non quod naturæ partem quamdam sibi vindicet, sed quia numero particulare est, ut individuum. Personæ siquidem non natura, sed numero inter se distingui dicuntur. Prædicatur itaque essentia de persona, quoniam in singulis speciei ejusdem personis perfecta est essentia. Quo fit ut personæ inter se non differant ratione essentiali, sed accidentium, quæ quidem sunt propriæ et certæ 212 notæ quibus sigillatur hypostasis, non natura. Hypostasis enim

D

definitur, essentia cum accidentibus. Quocirca hypostasis est illud quod habet id. quod commune est cum propria sua nota, et insuper ut per sese existat. Essentia quippe per se non subsistit, sed in personis consideratur. Idcirco cum una ex personis patitur, tota essentia, ratione cuius hypostasis hæc patitur, passa quoque dicitur in una suarum hypostasium: ut tamen non sequatur cum persona patiente pati.

Tota in Christo divinitas toti unita humanitati. Assumpta natura qualis fuit primo creata. — Ad hunc itaque modum divinitatis naturam totam in quavis personarum suarum perfecte esse, totam in Patre, totam in Filio, totam in Spiritu sancto confitemur: ob idque et Pater perfectus Deus est, et Filius perfectus Deus, et Spiritus sanctus perfectus Deus. Consimili etiam ratione in incarnatione unius ex sanctæ Trinitatis personis Dei Verbi, totam et integram divinitatis naturam in una suarum personarum, cum tota natura hu-

καθ' αὐτὴν ὑπάρξει· ἡ οὐσία δὲ, καθ' αὐτὴν οὐχ ὑφίσταται, ἀλλ' ἐν ταῖς ὑποστάσεσι θεωρεῖται. Πασχοῦσης τοίνυν μιᾶς τῶν ὑποστάσεων, πᾶσα ἡ οὐσία παθητὴ ὡς οὐσα, καθ' ἣν ἡ ὑπόστασις πέπονθε, πεπονθέναι λέγεται ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων· οὐ μέντοιγς ἀνάγκη καὶ πάσας τὰς ὁμοειδέας ὑποστάσεις συμπάσχειν τῇ πασχούσῃ ὑποστάσει. personas omnes, quæ ejusdem speciei sunt, una

ὣτω τοίνυν ὁμολογοῦμεν τὴν τῆς θεότητος φύσιν, πᾶσαν τελείως εἶναι ἐν ἐκάστῃ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων, πᾶσαν ἐν Πατρὶ, πᾶσαν ἐν Υἱῷ, πᾶσαν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι· διὸ καὶ τέλειος Θεὸς ὁ Πατήρ, τέλειος Θεὸς ὁ Υἱός, τέλειος Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. ὣτω καὶ ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ ἐνὸς τῆς ἁγίας Τριάδος Θεοῦ Λόγου, φαινόμενον πᾶσαν καὶ τελείαν τὴν φύσιν τῆς θεότητος ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἐνωθῆναι πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καὶ οὐ μέρος (15) μέρει. Φησὶ γοῦν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ὅτι Ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πληρωμα τῆς θεότητος σωματι-

VARIE LECTIONES.

ἡ Hæc verba in solo Reg. 2927 reperi. ὡ Hæc duo verba desunt in editis. Abest et πέπονθε, supplementum ex mss.

NOTÆ.

(15) Οὐ μέρος μέρος. Non partem cum parte. Hæc spectant ad illos Severianos, qui cum statuerent singulas cujusvis nature personas totidem esse οὐσίας μερικᾶς, *partiaras essentias* unius essentiae communis, unam veluti nature divinae partem, cum una parte humanæ, non totam cum tota, conjunctam videbantur inferre, quo natura una coalesceret. Hos expugnat Eulogius Alex. cujus verba, quia edita non sunt, recitabo, ἐκ τῶν συνηγοριῶν, ex defensionibus (harum meminit Photius, codd. 225, 226): Ταῦτα τῶν ἐναντιῶν ὑπάρχει προδύληματα. Οἴονται γὰρ ἰσως μεριστὴν εἶναι τὴν τῆς θεότητος οὐσίαν, καὶ τὸ μέρος αὐτῆς ἐν Πατρὶ θεωρεῖσθαι, τὸ δὲ ἐν Υἱῷ, τὸ δὲ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, ὡς ἐκείνης ὑποστάσεως ἐκ μέρους, ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσι τοῖς τῆς θεότητος ἰδιώμασι γνωρίζομένης. Ἡμεῖς δὲ οὐκ εἰς τοσοῦτον ἀσεβείας ἤλασμεν, ὥς μερισμὸν ἡγεῖσθαι, καὶ κατατομήν περὶ τὴν θεῖαν ὑπάρχειν οὐσίαν· ἀλλὰ φαινόμενον ἁπαλὴν χαρακτηριστικὴν ὑπόστασιν ἀνελλιπῶς τὰ τῆς θεότητος ἔχειν γνωρίσματα, τὰ δημιουργικῶν, καὶ ὅσα περὶ τὴν ἁκρίστον φύσιν ὑπάρχει. ὣτω γὰρ, καὶ ὁμοούσιον τὴν Τριάδα φαινόμενον, ὡς τῆς αὐτῆς οὐσίας ὁλοτελὲς ἐν τρισὶ προσώποις γνωρίζομένης. Καὶ γὰρ ὁ Πατήρ τελείως ἔχει τὴν τῆς θεότητος οὐσίαν· ὁμοίως ὁ Υἱός, ὁμοίως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοῦτοις, καὶ ὁ τῆς ἀληθείας κήρυξ Παῦλος συνηγόρει φάσκων· Ἐν αὐτῷ γὰρ κατοικεῖ πᾶν τὸ πληρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. Οὐ γὰρ τὸν Πατέρα φησὶ σεσαρκῶσθαι, ἀλλ' ὅτι πᾶσα ἡ θεότης ἐν ταῖς ὑποστάσεσιν ἀνελλιπῶς ὑπάρχει, ἐν Πατρὶ, ἐν Υἱῷ, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, ἐν ἐκάστῃ ὑποστάσει τελείως ἐνυπαρχοῦσα, κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ Σωτῆρος λέγουσαν· Πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἐμὰ ἐστίν· τούτέστιν, ὅσα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ὑπάρχει γνωρίσματα, ταῦτα τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ σαρκωθέντος ἐστίν· οὐχ ὡς τοῦ Πατρὸς ὄντος Υἱοῦ, ἢ τοῦ Υἱοῦ ὄντος Πατρὸς. Ταῦτα γὰρ ὀνόματα σημαντικὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους σχέσεως ὑπάρχει. Πῶς οὖν μὴ εἰπωμεν τὴν οὐσίαν τῆς θεότητος ἀνελλιπῶς ἐν τῷ Χριστῷ εἶναι, ὅποτε τέλειον Θεὸν αὐτὸν εἶναι φαινόμενον; Πῶς δὲ, καὶ τέλειον αὐτὸν ἀνθρώπον ὁμολογοῦσιν, οὐ πᾶσαν ἀνθρωπότητος οὐσίαν ἐν ὑπάρχειν αὐτῷ προσομολογήσομεν; Οὐ γὰρ μέρος αὐτῆς προσείληπεν, ὡς Ἀπολιναρίος φησὶ, σάρκα

δίχα λογικῆς ψυχῆς, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν οὐσίαν, ὃ ἐστὶ σὰρξ ἐμφυχομένη ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ. Hæc sunt quæ ab adversariis objectantur. Forsan enim putant divinitatis essentiam divisibilem esse, cujus una pars in Patre cernatur, altera in Filio, et altera in Spiritu sancto, cuius quælibet persona ex parte solum, et non ex toto deitatis proprietates referat. Nos vero nequaquam eo impietatis venimus, ut in divina essentia divisionem aut sectionem imaginemur. Quin dicimus, quamvis personam certis notis obsegnatam deitatis insignia possidere, ut nullum ei desit; puta bonitatem, creandi vim, et quæcumque increatae naturæ conveniunt. Ideo enim Trinitatem esse consubstantialtem profitemur; quia substantia eadem in tribus personis integerrime cognoscitur. Pater enim integram deitatis essentiam habet, veluti Filius, et Spiritus sanctus. Quæ Paulus veritatis præco confirmat, ubi ait: « In ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. » Non enim incarnatum Patrem esse annuit, sed totam divinitatem nullo defectu in tribus personis exstare: quippe quæ in Patre, et Filio, et Spiritu sancto, et in unaquaque persona perfecte existat, secundum Salvatoris vocem: « Omnia quæ Patris mei sunt, mea sunt; » hoc est, quæcumque essentie Patris insignia, eadem et Verbi Dei sunt, etiam incarnati; non ut Pater Filius sit, aut Filius Pater. Hæc namque nomina relationem solummodo significant. Eccc ergo non dicimus divinitatis essentiam absque ullo defectu, integram esse in Filio; quandoquidem ipsum esse perfectum Deum pronuntiamus? Qui vero cum his qui perfectum hominem illum esse fatentur, totam quoque humanitatis substantiam in eo esse non confitemur? Non enim partem duntaxat ejus accepit, ut docet Apollinarius, sed substantiam integram sive carnem anima rationali et intelligente animatam. Hæc Eulogius. Noster vero insuper expugnat Arium, qui anima, et Apollinarium, qui humana mente, Christum exuerant, ac si unio vera non foret, alterutra natura exstante integra. Ultramque hæresim confutat tam ex Dionysio, quam ex Athanasio, Nyseno, et Nazianzeno, quorum sententias vocesque una contextuit.

κῶς, τούτέστιν, ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ· καὶ ὁ τούτου φοιτητὴς ὁ θεοφόρος, καὶ τὰ θεῖα πολλὺς Διονύσιος, οἷον ὅτι ὅλως ἡμῖν ἐν μιᾷ τῶν ἑαυτοῦ ἐκoinώνησεν ὑποστάσει. Οὐ μὲν δὲ λέγειν ἀναγκασθῆσόμεθα, πάσας τὰς ὑποστάσεις τῆς ἁγίας Θεότητος, ἥτοι τὰς τρεῖς πάσαις ταῖς ἀνθρωπότητος ὑποστάσεσι καθ' ὑπόστασιν ἡνωθῆναι. Κατ' οὐδένα γὰρ κεκοινώνηκε λόγον ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῇ σαρκώσει τοῦ Θεοῦ Λόγου, εἰ μὴ κατ' εὐδοκίαν καὶ βούλησιν. Πᾶσιν δὲ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει φαμὲν ἐνωθῆναι πᾶσαν τὴν τῆς Θεότητος οὐσίαν. Οὐδὲν γὰρ ὧν ἐνεφύτευσε τῇ ἡμετέρᾳ φύσει ὁ Θεὸς Λόγος, ἀρχῇθεν πλάσας ἡμᾶς, ἐνέλιπεν, ἀλλὰ πάντα ἀνέλαβε, σῶμα, ψυχὴν νοεράν καὶ λογικὴν, καὶ τὰ τούτων ἰδιώματα. Τὸ γὰρ ἐνὸς τούτων ἀμοιροῦν ζῶον, οὐκ ἀνθρώπος. Ὅλον γὰρ ὅλος ἀνέλαβέ με, καὶ ὅλος ὅλη ἡνώθη, ἵνα ὅλη τὴν σωτηρίαν χαρίσεται. Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον.

pus et animam intelligentem rationabilemque, alterutrius est expers, ne quidem homo est. Totum quippe me totus assumpsit, ac totus toti unitus est, ut toti salutem afferret. Nam alioqui non

Ἦνωται τοίνυν σαρκὶ διὰ μέσου νοῦ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ μεσιτεύοντος Θεοῦ καθαρότητι, καὶ σαρκὸς παχύτητι· ἡγεμονικὸν μὲν γὰρ ψυχῆς· τε καὶ σαρκὸς ὁ νοῦς· νοῦς δὲ, τῆς ψυχῆς τὸ καθαρώτατον, ἀλλὰ καὶ νοῦ, Θεός· καὶ ὅτε μὲν παραχωρεῖται (17) ὑπὸ τοῦ κρείττονος, τὴν οἰκείαν ὁ νοῦς τοῦ Χριστοῦ ἡγεμονίαν ἐνδεύκνυται. Ἐκνικᾶται δὲ, καὶ ἐπεται τῷ κρείττονι, καὶ ταῦτα ἐνεργεῖ, ἃ ἡ θεία βούληται θέλησις.

Χωρίον δὲ, ὁ νοῦς γέγονε τῆς καθ' ὑπόστασιν αὐτῷ ἡνωμένης Θεότητος, ὥσπερ δηλαδὴ καὶ ἡ σὰρξ, οὐ σύνοικος γ', ὡς ἡ τῶν αἰρετικῶν ἐναγὴς πλανᾶται οἵησις, οὐ γὰρ ἂν μεδιμαίνον, λέγουσα, χωρήσει διμεδύμνον, σωματικῶς τὰ ἄϋλα κρίνουσα. Πῶς δὲ ὁ Θεὸς τέλειος καὶ ἀνθρώπος τέλειος, καὶ ὁμοούσιος τῷ τε Πατρὶ καὶ ἡμῖν ὁ Χριστὸς λεγθήσεται,

⁶¹ Coloss. II, 9. ⁶² Dion. *De div. nom.* cap. 2. ⁶³ Athan. *De salut. adv. Christ.*; Greg. Naz. *epist. 1 ad Cled. et orat. 4*; Cyrill. in cap. VIII Joan. ⁶⁴ Greg. orat. 1, 38 et 51. ⁶⁵ Inf. cap. 18.

VARIE LECTIONES.

* Editā ἐφύτευσε. γ' Quidsi legas αὐτοῦ σύνοικος, velὼς σύνοικος, *veluti contubernalis*, ut infra cap. 18 : ex Neziänzeno, quem auctor excribit? Quamobrem sequitur emendandum οὐχ ὡς ἡ τῶν αἰρετικῶν, x. τ. ε.

NOTE.

(16) Ἦνωται τοίνυν. Ergo Dei Verbum, etc. Hoc Damasceni dictum quidam interpretantur, ut caro a Verbo accepta sit, quia animæ rationalis ergo humana caro condita fuit. Verum aliud quidpiam innuit : nimirum tantum abesse, ut juxta ac sentiebat Apollinarius, rationalis anima Christo defuerit ; quin potius interposita esset, instar medii et vinculi, quo extrema ista, Deus et caro, copularentur. Id accepit ex Theologo, qui orat. 1 et alibi hoc inculcat : *Deus carni, διὰ μέσης ψυχῆς ἐνεκράθη, interventu animæ mistus est, καὶ συνεδέθη τὰ διεστῶτα τῇ πρὸς ἑμῶν τοῦ μεσιτεύοντος οἰκειότητι, resque discrepantes per interpositā rei cum utraque affinitatem copulatæ sunt.* Orat. 51, mentem esse μεστότοιον, ait, *medium parietem inter Deum et carnem* : Ὁ νοῦς τῷ νοῖ μίγνυται ὡς

mana unitam fuisse dicimus, ac non partem cum parte. Ait quippe divinus Apostolus : *In ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter* ⁶¹, hoc est in ipsius carne ; et deifer ejus discipulus Dionysius ⁶², ingenti divinarum rerum cognitione insignis, eam totam in una suarum personarum nobiscum commercium habuisse ait. Nec propterea tamen eo adducemur, ut fateamur omnes sanctæ Trinitatis personas, sive tres, cum omnibus humanæ naturæ personis secundum hypostasim unitas fuisse. Nam nec Pater, nec Spiritus sanctus ulla omnino ratione incarnationi Dei Verbi communicarunt, nisi benignissima voluntate. Verum toti humanæ naturæ totam deitatis substantiam unitam fuisse asserimus. Neque enim Deus ^B Verbum quidquam eorum, quæ, cum nos initio rerum fingeret, naturæ nostræ inseruit, non assumptum omisit : sed omnia assumpsit, puta eorum eorum proprietatibus. Animal enim, quod quippe me totus assumpsit, ac totus toti unitus est, ut toti sanari, quod assumptum non fuit ⁶³.

213 *Mens in homine principatum habet.* — Ergo Dei Verbum per intermediam mentem carni unitum est, interjectam scilicet inter Dei puritatem et carnis crassitiam ⁶⁴. Mens etenim corporis et animæ principatum gerit, quin ipsa pars est animæ purissima : at mentis quoque principatum tenet Deus ; cæterum Christi mens, ubi a præstantiori finitur, principatus sui præbet argumenta ⁶⁵. Verum superatur ^C obsequiturque illi quod præstantius est, ea agens, quæ divina voluntas concedit ut agat.

Porro mens unitas sibi secundum hypostasim deitatis sedes facta est, velut nimirum et caro, non contubernalis, quemadmodum impie fingitur ab hæreticis, cum aiunt : Unus modius non capit duos ; de rebus a materia remotis ad instar corporum judicantes. Quoniam autem pacto Christus dicatur Deus perfectus, et homo perfectus, Patrique et

D ἐγγυτέρῳ, καὶ οἰκισιτέρῳ, καὶ διὰ τούτου σαρκὶ, μεσιτεύοντος Θεότητι, καὶ παχύτητι· *Mens cum mente miscetur, velut propinquiori, magisque affini, et per eam carni, ut quæ medium deitatem inter et molem locum tenet.* Idem subinde Patres alii Græci Latinique tradiderunt.

(17) *Kai ὅτε παραχωρεῖται, et cum a præstantiori finitur.* Apollinaristæ negabant fieri posse, ut duo ἡγεμονικά, facultates duæ principales, actionum moderatrices, in una eademque persona exstarent. Inficiatur quidem Theologus, orat. 51, duas in Christo virtutes fuisse, quæ actiones ejus ex æquo moderarentur : mentem quippe humanam personæ Verbi subesse : cæterum eam principatum exercere docet, ubi a divina eo uti sibi conceditur.

nobis consubstantialis, si divinæ naturæ pars, humana naturæ parti in eo unita est ⁶⁶.

Natura humana singularis in Christo, non communis.—Dicimus autem naturam nostram a mortuis excitatam esse, et in cælum ascendisse, atque ad Patris dexteram sedisse; non quod omnes hominum personæ una resurrexerint, et ad dexteram Patris consederint, sed quod toti naturæ nostræ in Christi persona hoc contigerit ⁶⁷. Ait enim divinus Apostolus: *Conresuscitavit nos et consedere fecit in Christo* ⁶⁸.

Quomodo una Dei Verbi natura incarnata, non passa.—Quin hoc dicimus, unionem ex communibus essentiis esse factam. Omnis enim essentia personis, quæ sub ipsa continentur, communis est: nec inveniri possit ulla singularis ac propria natura, sive essentia. Nam alioqui easdem personas simul ejusdem esse, ac diversæ essentiae dicere oporteret, ac sanctam Trinitatem, ratione deitatis, simul et consubstantialem esse, et disparis substantiæ. Ex quo perspicuum est eandem naturam in quavis personarum considerari. Et cum, juxta beatos viros Athanasium et Cyrillum, Verbi naturam incarnatam esse pronuntiamus, divinitatem carni unitam esse dicimus. Quam ob causam non possumus dicere Verbi naturam passam esse. Non enim in eo divinitas passa est. At naturam humanam, personas hominum haudquaquam innuendo, in Christo passam esse dicimus, itemque **214** Christum in humana natura passum esse confitemur. Quamobrem, cum Verbi naturam dicimus, Verbum ipsum significamus. Verbum porro et proprietatem.

CAP. VII.

De una Dei Verbi composita persona.

Verbi persona ante et post incarnationem. Verbi persona simplex incarnatione facta composita.—Divinam itaque Dei Verbi hypostasim dicimus ante omnia exstare, extra tempus omne et sempiternæ, simplicem nec compositam, increatam, incorpoream, invisibilem, a contactu alienam, et incircumscriptam, omnia habentem, quæ Pater habet, quia ejusdem cum eo substantiæ est, et sola generationis ratione et relatione a Patris hypostasi discreta; perfectam item, nec unquam a persona Patris sejunctam: cæterum in novissimis diebus

A ei μέρος της θείας φύσεως μίρει της ανθρωπίνης ἐν αὐτῷ ἡνωται φύσεως;

Λέγομεν δὲ τὴν φύσιν ἡμῶν ἐγγεγῆσθαι ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀνεληλυθῆναι, καὶ κακαθικῆναι ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, οὐ καθὼ πάσα αἱ τῶν ἀνθρώπων ὑποστάσεις ἀνέστησαν, καὶ ἐκάθισαν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καθὼ πάσα ἡ φύσις ἡμῶν ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ ὑποστάσει. Φησὶ γοῦν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· *Συνέγειρε, καὶ συνεκάθισεν ἡμῶς ἐν τῷ Χριστῷ.*

Καὶ τοῦτο δὲ φαμεν, ὅτι ἐκ κοινῶν οὐσιῶν ἡ ἐνωσις γέγονε. Πᾶσα γὰρ οὐσία κοινή ἐστι τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων ὑποστάσεων, καὶ οὐκ ἐστιν εὐρεῖν μερικὴν καὶ ἰδιόζουσαν φύσιν, ἥτοι οὐσίαν, ἐπεὶ ἀνάγκη τὰς αὐτὰς ὑποστάσεις καὶ ὁμοούσιους, καὶ ἑτεροούσιους λέγειν, καὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα, καὶ ὁμοούσιον, καὶ ἑτεροούσιον κατὰ τὴν θεότητα λέγειν. Ἡ αὐτὴ τοίνυν φύσις ἐν ἐκάστῃ τῶν ὑποστάσεων θεωρεῖται. Καὶ ὅτε εἰπωμεν (18) τὴν φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκῶσθαι, κατὰ τοὺς μακαρίους Ἀθανάσιον τε καὶ Κύριλλον, τὴν θεότητά φαμεν ἠνωσθαι σαρκί. Διὸ οὐδὲ δυνάμεθα εἰπεῖν· Ἡ φύσις τοῦ Λόγου ἐπαθεν· οὐ γὰρ ἐπαθεν ἡ θεότης ἐν αὐτῷ· λέγομεν δὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πεπονθῆναι ἐν τῷ Χριστῷ, οὐ μὴν πάσας τὰς τῶν ἀνθρώπων ὑποστάσεις ὑπεμφαίνοντες ^a, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ὁμολογοῦμεν τὸν Χριστὸν πεπονθῆναι. Ὅστε *φύσιν τοῦ Λόγου* λέγοντες, αὐτὸν τὸν Λόγον σημαίνομεν. ^C Ὁ δὲ Λόγος καὶ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας κέκτηται, καὶ τὸ ἰδιάζον τῆς ὑποστάσεως.

substantiæ communitatem habet, et personæ pro-

ΚΕΦΑΛΑ. Ζ' [NA].

Περὶ τῆς μιᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγον συνθέτου ὑποστάσεως.

Προεῖναι μὲν οὖν ἀχρόνως καὶ ἀδίως φαμέν τὴν θεῖαν τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπόστασιν, ἀπλὴν, καὶ ἀσύνητον, ἀκτιστον, καὶ ἀσώματον, ἀόρατον, ἀναφῇ, ἀπερίγραπτον, πάντα ἔχουσαν ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ὡς αὐτῷ ὁμοούσιον, τῇ τῆς γεννήσεως τρόπῳ, καὶ σχέσει τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως διαφέρουσαν, τελείως ἔχουσαν ^b, οὐδέποτε τῆς πατρικῆς ἐκφοιτῶσαν ὑποστάσεως· ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν πατρικῶν κλίπων ^D οὐκ ἀποστάντα Λόγον, ἀπεριγράφτως ἐμφωκῆναι τῇ γαστρὶ τῆς ἁγίας Παρθένου, ἀσπόρως, καὶ ἀπεριλήπτως, ὡς οἶδεν αὐτὸς, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ προαιωνίῳ

⁶⁶ Greg. epist. 1, Ad Cled. ⁶⁷ Athan. *De salut. adv.* ⁶⁸ Ephes. II, 6.

3VARIAE LECTIONES.

^a Deest καθὼ, in cod. S. Hil. in R. 12, et Colb. et in N. Vetus interpr. et Faber omiserunt. ^b Edit. ἐμφαίνοντες. ^c Cod. S. Hil. ex emendatione καὶ τελείως ἔχουσαν; in alio additur, τὴν οὐσίαν τῆς θεότητος.

NOTÆ.

(18) Καὶ ὅτε εἰπωμεν. Et cum secundum, etc. Hoc Monophysitæ objectabant, non Cyrillum modo, verum et Athanasium, unam Dei Verbi naturam incarnatam dixisse in quadam professione de incarnatione. Libellum hunc, aliosque, quos laudat

Eutyches, Athanasii non esse, sed Apollinarii, fideles multoties probaverunt; a quibus Noster dissentit, utique propter auctoritatem Cyrilli Magdi. Sed de istis fusius singulari dissertatione diximus.

ὑποστάσει ὑποστήσασθαι ἐαυτῶ σάρκα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου.

semine, et incomprehensa, qua ipse novit ratione, in sua sæculis antiquiore hypostasi subsisteret.

Ἐν πᾶσι μὲν οὖν, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ἦν, καὶ ἐν τῇ γαστρὶ ὑπάρχων τῆς ἁγίας Θεοτόκου, ἀλλ' ἐν αὐτῇ, ἐνεργεῖα σαρκώσεως· ἐσάρκωται τοίνυν, ἐξ αὐτῆς· προσλαβόμενος τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φυράματος, σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, ὥστε αὐτὴν χρηματίζειν τῇ σαρκὶ ὑπόστασιν, τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπόστασιν, καὶ σύνθετον (19) γενέσθαι τὴν πρότερον ἀπλήν οὖσαν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν· σύνθετον δὲ ἐκ δύο τελείων φύσεων, θεότητος τε καὶ ἀνθρωπότητος· καὶ φέρειν αὐτὴν τῆς θείας τοῦ Θεοῦ Λόγου υἱότητος τὸ χαρακτηριστικὸν καὶ ἀφοριστικὸν ἰδίωμα, καθ' ὃ διακρίνεται τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Πνεύματος, τὰ τε τῆς σαρκὸς χαρακτηριστικὰ καὶ ἀφοριστικὰ ἰδιώματα, καθ' ὃ διαφέρει τῆς τε μητρὸς, καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων· φέρειν δὲ, καὶ τὰ τῆς θείας φύσεως ἰδιώματα, καθ' ὃ ἡνωται τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Πνεύματι, καὶ τὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως γνωρίσματα, καθ' ὃ ἡνωται τῇ τε Μητρὶ καὶ ἡμῖν. Ἐτι δὲ διαφέρει τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος, τῆς τε Μητρὸς καὶ ἡμῶν, κατὰ τὸ ὑπάρχειν Θεὸν τε ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπον τὸν αὐτόν. Τοῦτο γὰρ τῆς τοῦ Χριστοῦ ὑποστάσεως ἰδιαίτατον ἰδίωμα γινώσκωμεν.

Τοιγαροῦν ὁμολογοῦμεν αὐτὸν, ἓνα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, καὶ Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τὸν αὐτόν, ἓνα Χριστὸν, ἓνα Κύριον, τὸν μόνον μωυγενῆ Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν. Δύο αὐτοῦ τὰς γεννήσεις σέβοντες, μίαν τὴν ἐκ Πατρὸς προαιώνιον, ὑπὲρ αἰτίαν, καὶ λόγον, καὶ χρόνον, καὶ φύσιν, καὶ μίαν τὴν ἐπ' ἐσχάτων δι' ἡμᾶς, καθ' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς· δι' ἡμᾶς, ὅτι διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν· καθ' ἡμᾶς, ὅτι γέγονεν ἀνθρώπος ἐκ γυναικὸς, καὶ χρόνῳ κηΐσεως^c (20)· ὑπὲρ ἡμᾶς, ὅτι οὐκ ἐκ σποράς, ἀλλ' ἐξ ἁγίας Πνεύματος, καὶ τῆς ἁγίας Παρθένου Ἰσαβράς^d, ὑπὲρ νόμον κηΐσεως· οὐ Θεὸν αὐτὸν

A Verbum, paterno sinu non relicto, sine circumscriptione in sanctæ Virginis utero habitasse absque fecisseque, ut caro, ex sancta Virgine assumpta,

Et tum quidem in omnibus et super omnia erat, cum in sanctæ Dei Genitricis utero agebat, at in eo specialius incarnationem operando. Incarnatus itaque est, assumens conspersione nostræ primitias, carnem scilicet animæ rationali et intelligente animatam, ita ut ipsa Verbi hypostasis, hypostasis etiam carnis facta fuerit, et Verbi persona, quæ ante simplex erat, composita evaserit: composita, inquam, ex duabus naturis perfectis, divinitate nimirum et humanitate; feratque certam illam discriminantemque divinæ Verbi filiationis proprietatem, qua a Patre et Spiritu sancto secernitur, tum certas discriminantesque proprietates carnis, quibus a Matre et reliquis hominibus discrepat: imo divinæ naturæ proprietates gerat, quarum ratione Patri et Spiritui sancto unitus est, itemque humanæ naturæ proprias notas, quarum ratione et Matri et nobis unitus est. Quin etiam hoc nomine, tum a Patre et Spiritu, tum a Matre et nobis differt, quod idem simul Deus et homo est. Hanc enim maxime peculiarem Christi personæ proprietatem esse agnoscimus.

Christi ex Matre generatio nobis et supra nos. — Quocirca, etiam post humanitatem assumptam, unum Dei Filium ipsum constitemur, eundemque Filium hominis, unum Christum, unum Dominum, unum unigenitum Filium, ac Dei Verbum, Jesum Dominum nostrum, duplicem ipsius generationem venerantes; alteram ex Patre ante sæcula, causa omni, et tempore, et natura sublimiorem; alteram extremis temporibus, nostri causa, nostri instar, ac supra nos; nostri causa, 215 inquam, ut nobis salutem afferret: nostri instar, quia homo ex muliere, ac consuetudo partus tempore editus est: supra nos denique, quia non ex semine, sed

VARIÆ LECTIONES.

^c R. 3189 καὶ τρώπῳ κηΐσεως. N. κα. χρόνῳ καὶ κηΐσει. R. vero 2, alii καὶ νόμῳ κηΐσεως. ^d Deest Ἰσαβράς, in editis et mss. præterquam in R. 2924, et cod. S. Hl. in quo a recognitore supra lineam additum fuit.

NOTÆ.

(19) Καὶ σύνθετον. Sitque Verbi persona, etc. Maximo epist. ad Petr. illustr. persona composita censetur, quando ejusmodi natura constat, quæ ex se composita sit, seu ejus partes simul productæ sint, nec alterutrius electione coierint, sed se mutuo afficiant: At tale non est Domini nostri mysterium, inquit, sed cum suapte natura Deus, Deique Filius esset, simplex, incorporeus, coæternus Patri, φιλενθρώπῳ βουλῇσει, humanissima voluntate, assumpta carne factus est homo; nostrique gratia, qui natura simplex et incorporeus erat, ἐξ ἡμῶν γέγονεν οἰκονομικῶς καθ' ὑπόστασιν σύνθετος, καὶ ἐνσωματός, certa dispensatione secundum hypostasim compositus ex nobis, corporalique factus est. Dionysium citat, qui simplicem Jesum arcano modo compositum fuisse, ait, ex humana vilitate, ἐξ ἧς ἀπορρήτως ὁ ἄπλοος Ἰησοῦς συνετέθη. Ad hæc, humanitas deitatem non affecit, sed accepit a

D Verbo, ut in ipso substaret: ita ut scilicet præter compositionem interiorem, qua partes sese mutuo exigunt et afficiunt, uti corpus et anima, exterior altera sit, qua unum aliud assumit sibi, perficit, copulat et terminat.

(20) Καὶ χρόνῳ κηΐσεως, et consuetudo partus tempore. Quod quidam codd. habent, καὶ νόμῳ κηΐσεως, et juxta partus legem, non pugnat cum eo quod paulo post sequitur, ὑπὲρ νόμον κηΐσεως, supra partus legem. Nam ὑπὲρ ἀνθρώπους μὲν, διὰ τὸ ἐκ Παρθένου, inquit Joannes Scythopol. in 4 epist. Dionys. κατ' ἀνθρώπους δὲ, διὰ τὴν ἐν μήτρᾳ χρόνον, καὶ ὡς νόμους κηΐσεως. Supra quam homines natus est, quia ex Virgine: cæterum humano more, propter tempus quod egit in utero, et velut leges partus. Vid. Ruslin. in Expos. Symb., et Epiphani. in Épilogo librorum De hæres.

de Spiritu sancto, sanctaque Virgine Maria, quod A quidem pariendi lege eminentius est. Non ut eum Deum prædicemus nostra nudum humanitate, aut rursus solum hominem, divinitate spoliatum, aut denique alium et alium; sed unum eundemque Deum simul et hominem, Deum perfectum, et hominem perfectum, totum Deum, et totum hominem: totum Deum, una cum ipsius carne, et totum hominem, etiam adjuncta ipsius præcelsissima deitate. Porro cum Deum perfectum, et perfectum hominem dicimus, naturarum plenitudinem, ut nihil in eis desideretur, declaramus: cum vero totum Deum, et totum hominem, individuum personæ singularitatem ostendimus.

Una Dei Verbi natura et incarnata. — Quinimo unam Dei Verbi naturam incarnatam confitemur; B per id quod *incarnatam* dicimus, carnis substantiam significantes, secundum beatum Cyrillum ⁷⁰. Ac proinde incarnatum est Verbum, nec tamen a natura sua materiæ experte descivit; totumque incarnatum est, et totum incircumscripsum manet. Suscepto corpore minuitur, et contrahitur; divinitate vero circumscriptionem respuit. Neque enim ipsius caro una cum divinitate, quæ circumscribi nequit, Deus se porrigit et extendit.

Porro totus est perfectus Deus, at non in totum Deus (neque enim solum Deus, sed etiam homo), totusque item homo perfectus, verum non in totum homo. Non enim duntaxat homo, sed etiam Deus. *Totum* quippe naturam declarat; *totus* autem personam: non secus atque *aliud* naturam indicat, *alius* personam ⁷¹.

Naturarum in eo commeatio ex divinitate. — Sciendum est autem ⁷² quod, quamvis Domini nostri naturas se mutuo permeare dicamus, attamen huiusmodi permeationem a natura divina fieri constat; quippe quæ pro libitu suo omnia pervadit, nihil ipsam pervadente. Quin suas quidem doles carni impertit, cum ipsa interim impassibilis, et carnis affectionum exsors maneat. Cum enim sol multiplicis virtutis suæ nos participes faciat, ut tamen in rerum nostrarum partem minime veniat, quanto minus solis opifex et Dominus!

CAP. VIII.

Ad eos qui sciscitantur: An ad continuum quantitatem, vel ad discretam Domini naturæ reducuntur.

Aliud solvit argumentum Severi. — Quod si quis

⁶⁹ Expositio fidei a Patribus Nicænis contra Paul. Samos. III, p. conc. Ephes. ⁷⁰ In commonit. ad Eulog. et epist. 2 ad Success. Cf. supra c. 6, et infra cap. 11. ⁷¹ Greg. Naz. orat. 51. ⁷² Supr. cap. 3. ⁷³ Leontius *De sectis*, act. 3.

μόνον κηρύττοντες, γυμνὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρω-
πότητος, οὐδὲ μὴν ἀνθρωπον μόνον, ψιλοῦντες αὐτὸν
τῆς θεότητος· οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον, ἀλλ' ἓνα καὶ
τὸν αὐτὸν, ὁμοῦ Θεὸν τε καὶ ἀνθρωπον, Θεὸν τέλειον
καὶ ἀνθρωπον τέλειον· ὅλον Θεὸν, καὶ ὅλον ἀνθρω-
πον· τὸν αὐτὸν ὅλον Θεὸν, καὶ μετὰ τῆς σαρκὸς
αὐτοῦ, καὶ ὅλον ἀνθρωπον, καὶ μετὰ τῆς ὑπερθέου
αὐτοῦ θεότητος. Διὰ τοῦ εἰπεῖν, τέλειον Θεὸν, καὶ
τέλειον ἀνθρωπον, τὸ πλήρες καὶ ἀνελλιπὲς δηλοῦν-
τες τῶν φύσεων· διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, ὅλον Θεὸν, καὶ
ὅλον ἀνθρωπον, τὸ μοναδικὸν καὶ ἀτμητον δεικνύντες
τῆς ὑποστάσεως.

Καὶ μίαν δὲ φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην
ὁμολογοῦμεν, διὰ τοῦ εἰπεῖν σεσαρκωμένην, τὴν
τῆς σαρκὸς οὐσίαν σημαίνοντες, κατὰ τὸν μακάριον
Κύριλλον· καὶ σεσάρκωται τοίνυν ὁ Λόγος, καὶ τῆς
οικείας ἀυλότητος οὐκ ἐξέστηκε, καὶ ὅλος σεσάρ-
κωται, καὶ ὅλος ἐστὶν ἀπερίγραπτος. Σμικρύνεται
σωματικῶς καὶ συστέλλεται, καὶ θεϊκῶς ἐστὶν
ἀπερίγραπτος, οὐ συμπαρασκευασμένης τῆς σαρκὸς
αὐτοῦ τῇ ἀπεριγράπτῃ αὐτοῦ θεότητι.

Ὅλος μὲν οὖν ἐστὶ Θεὸς τέλειος, οὐκ ὅλον δὲ
Θεός· οὐ γὰρ μόνον Θεός, ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπος· καὶ
ὅλος ἀνθρωπος τέλειος, οὐκ ὅλον δὲ ἀνθρωπος· οὐ
γὰρ μόνον ἀνθρωπος, ἀλλὰ καὶ Θεός. Τὸ μὲν γὰρ
ὅλον, φύσεώς ἐστι παραστατικόν· τὸ καὶ ὅλος, ὑπο-
στάσεως, ὥστερ τὸ μὲν ἄλλο, φύσεως, τὸ δὲ ἄλλος,
ὑποστάσεως.

Ἰστέον δὲ, ὡς εἰ καὶ περιχωρεῖν ἐν ἀλλήλαις τὰς
τοῦ Κυρίου φύσεις φαμέν, ἀλλ' οἶδαμεν, ὡς ἐκ τῆς
θείας φύσεως ἡ περιχώρησις γέγονεν. Αὕτη μὲν γὰρ
διὰ πάντων διήκει, καθὼς βούλεται, καὶ περιχωρεῖ,
δι' αὐτῆς δὲ οὐδέν· καὶ αὕτη μὲν τῶν οικειῶν ἀυ-
χημάτων τῇ σαρκὶ μεταδίδωσι, μένουσα αὕτη ἀπα-
θής, καὶ τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν ἀμέτοχος. Εἰ γὰρ
ἥλιος ἡμῖν τῶν οικειῶν ἐνεργειῶν μεταδίδους, μένει
τῶν ἡμετέρων ἀμέτοχος, πόσω μᾶλλον ὁ τοῦ ἡλίου
ποιητὴς τε καὶ Κύριος.

ΚΕΦΑΛ. Η' [NB].

Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ὑπὸ (21) τὸ συνεχές
πόσον ἀνάγονται αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις, ἡ ὑπὸ
τὸ διακριμένον,

Εἰ δὲ τις ἐρωτᾷ περὶ τῶν τοῦ Κυρίου φύσεων,

VARIE LECTIONES.

* Additur in editis et R. 2927: Ἐν πᾶσι μὲν ἦν, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα, καὶ ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Θεομήτορος, ἀλλ' ἐν ταύτῃ τε, ἐνεργεῖα τῆς σαρκώσεως· In omnibus quidem erat, et super omnia, nec non in matris utero, sed ita ut in ea incarnationem operaretur. Quæ profecto sunt insititia. † Edit. ἡ ὑπὸ. R. 2925 εἰ ὑπὸ.

NOTÆ.

(21) Πρὸς τοὺς λέγοντας. Ad eos qui, etc. Cavillus hic erat Severianorum, quem refert Leon-
sius, act. 7 *De sect.* ubi respondet tam ea quæ

continuae, quam quæ discretæ quantitatis sunt, numerari: ἀλλὰ καὶ τὸ, ἡνωμένον, πλὴν τὸν οικεῖον λόγον διακρινόμενον ἀποσῶζον, quin et illud quod

αἱ ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀναγονταί^h, ἢ ὑπὸ τὸ διωρισμένον, ἐροῦμεν, οἷον αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις, οὔτε ἕν σώμα εἶναι, οὔτε μία ἐπιφάνεια, οὔτε μία γραμμή, οὐ χρόνος, οὐ τόπος, ἵνα ὑπὸ τὸ συνεχὲς ἀναχθῶσι ποσόν· ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ συνεχῶς ἀριθμοῦμενα.

Ἰστέον δὲ ὡς ὁ ἀριθμὸς, τῶν διαφερόντων ἐστὶ· καὶ ἀδύνατον ἀριθμεῖσθαι, τὰ κατὰ μηδὲν διαφέροντα· καθ' ὃ δὲ διαφέρουσι, κατὰ τοῦτο καὶ ἀριθμοῦνται· οἷον ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος, καθ' ὃ μὲν ἦνυνται, οὐκ ἀριθμοῦνται. Τῷ λόγῳ γὰρ τῆς οὐσίας ἐνούμενοι, δύο φύσεις οὐ δύνανται λέγεσθαι· καθ' ὑπόστασιν δὲ διαφέροντες, δύο ὑποστάσεις λέγονται. Ὅστε ὁ ἀριθμὸς τῶν διαφερόντων ἐστὶ, καὶ ὃ τρόπῳ διαφέρουσι τὰ διαφέροντα, τοῦτῳ τῷ τρόπῳ καὶ ἀριθμοῦνται.

Ἦνυνται μὲν οὖν αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις ἀσυγχύτως καθ' ὑπόστασιν, διήρηνται δὲ ἀδιαιρέτως λόγῳ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς. Καὶ ὃ μὲν τρόπῳ ἦνυνται, οὐκ ἀριθμοῦνται· οὐ γὰρ καθ' ὑπόστασιν δύο εἶναι φάμεν τὰς φύσεις τοῦ Χριστοῦ· ὃ δὲ τρόπῳ ἀδιαιρέτως διήρηνται, ἀριθμοῦνται· δύο γὰρ εἰσὶν αἱ φύσεις τοῦ Χριστοῦ, λόγῳ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς. Ἦνωμένοι γὰρ καθ' ὑπόστασιν, καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις περιχώρησιν ἔχουσαι, ἀσυγχύτως ἦνυνται, τὴν οὐ καίαν ἐκάστη φυσικὴν διαφορὰν διασώζουσα. Τῷ τρόπῳ τοιγαροῦν τῆς διαφορᾶς, καὶ μόνῳ ἀριθμοῦμεναι, ὑπὸ τὸ διωρισμένον ποσὸν ἀναχθίσονται.

Εἰς τοίνυν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, Θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος· ὃν προσκυνούμεν σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι, μίᾳ προσκυνήσει μετὰ τῆς ἀχράντου σαρκὸς αὐτοῦ, οὐκ ἀπροσκύνητον τὴν σάρκα λέγοντες· προσκυνεῖται γὰρ ἐν τῇ μίᾳ τοῦ Λόγου ὑπόστασει, ἣτις αὐτῇ ὑπόστασις γέγονεν· οὐ τῇ κτίσει λατρεύοντες. Οὐ γὰρ ὡς ψιλὴν σάρκαⁱ προσκυνούμεν, ἀλλ' ὡς ἡνωμένην θεότητι, καὶ εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, τῶν δύο αὐτοῦ ἀναγομένων φύσεων. Δέδοικα τοῦ ἀνθρώπου· ὁφείσθαι διὰ τὸ τῷ ἔϋλῳ συνημμένον πῦρ. Προσκυνῶ τοῦ Χριστοῦ τὸ συναμφότερον, διὰ τὴν τῇ σαρκὶ ἡνωμένην θεότητα. Οὐ γὰρ τέταρτονⁱ (22)

^h Cyrill. in def. Anath. 8 cont. Theod.

VARIE LECTIONES.

^g Edit. ἡ. ^h Cod. S. Hil. R. 7, Collb. 3 et Euthym. ἀναφέροντο. Collb. alter διαφέροντο. ⁱ Cod. fere omnes ψιλῇ σαρκί. . . ἡνωμένη. ^j Mss. οὐ τέταρτον.

NOTÆ.

unitum est, modo propriam rationem suam, qua distinguitur, incolumem servet. Eadem responsione Theologus, olim orat. 57, similem solverat Eunomii argutationem contra trium divinæ essentialis personarum consubstantialitatem : cui Nyssenus, alique ejusdem ævi adjungi possunt.

(22) Ὅτε γὰρ τέταρτον. Non enim quartam personam. Apollinaristæ, ut ante dicebamus, Catholicos lacescebant ceu ἀνθρωπολόγους, hominicolas,

A de Domini naturis pertentetur, ad continuamne quantitatem, an ad discretam referantur, sic responderemus : Domini 216 naturas neque corpus unum esse, neque lineam unam, neque tempus, neque locum, ut ad continuam quantitatem reducantur. Hæc enim sunt, quæ continue quanta censentur.

Sciendum porro est ea in numerum cadere quæ inter se distinguuntur, nec numerari ea posse inter quæ nulla distinctio est : sed quatenus distinguuntur, eatenus numerari ; ex. gr., Petrus et Paulus, qua ratione uniti sunt, non numerantur ; nam, cum secundum essentialiam copulentur, dici non possunt duæ naturæ : at vero, cum ratione personæ differunt, duæ proinde personæ dicuntur. Ex quo patet numerum iis convenire, quæ inter se differunt ; et quatenus differunt, hactenus quoque ea numerari.

Duæ Christi naturæ discretæ. — Quocirca Domini naturæ, quantum ad personam attinet, absque confusione unitæ sunt ; quantum autem ad differentiam rationem, absque divisione distinguuntur. Ac quidem qua ratione unitæ sunt, minime numerantur (neque enim duas quantum ad personam dicimus esse Christi naturas), qua autem citra divisionem distinctæ sunt, numerantur. Duæ enim Christi naturæ sunt, distinctionis ratione et modo : nam quia ratione personæ unitæ sunt, et invicem se pervadunt, citra confusionem uniuntur, suam naturalem differentiam ambæ retinentes.

C Quare, cum distinctionis modo, ejusque sola ratione numerentur, ad discretam quantitatem rediguntur.

Quomodo Christi caro adoretur. — Quapropter ⁷⁴ unus est Christus, Deus perfectus, et homo perfectus, cui unam eandemque adorationem cum Patre et Spiritu, non exclusa immaculata ejus carne, adhibemus. Neque enim adorandum esse carnem ejus negamus : quippe quæ adoratur in una Verbi persona, quæ quidem ipsi persona et hypostasis facta est. Qua in re non creaturæ servimus ; non enim illam, ceu nudam carnem adoramus, sed velut divinitati unitam : et quia duæ ipsius naturæ ad unam Dei Verbi personam reducuntur, unamque subsistentiam. Carbonem tangere ob ignem cum ligno conjunctum vereor. Ambas Chri-

D qui duas naturas integras Christo tribuendo, quaternitatem pro Trinitate invehent. Hoc refert Nazianzenus. epist. 1, ad Cled., ut Athanasii ad Epictetum epistolam taceam, innuitque Apollinarius ipse in Professione fidei ad Jovianum, et in libello Quod unus sit Christus. Anastasius Antiochenus criminationem hanc in libro Περὶ ἐρρηγιῶν, De operationibus, confutavit hoc exemplo : Ὑπὸ οὗ τρεῖς εἶναι· στήλας χαλκᾶς, καὶ τὴν μίαν

sti naturas ob unitam carni divinitatem adoro. Non quartam Trinitati personam infero: absit! sed unam Dei Verbi, carnisque ipsius personam confiteor. Trinitas quippe etiam post Verbi incarnationem Trinitas mansit.

Post caput 80, seu 9 libri iv, in editis et compluribus mss. denuo de eadem quaestione disputatur, cum eadem inscriptione iisdemque pene verbis. Quæ, quia desunt in codd. S. Hil. et Reg. 2427 et in 2428, superflua declarantur, addita in ora libri voce περισσόν, ad illum locum pertinere non debent, sed insititia esse prorsus apparent; idcirco 217 huic capiti 52, seu octavo libri iii, subiicienda censui, secundum iritam methodum quam tenui in Dialecticis, et ne præter auctoris propositum, quod veteres indices aliæque monumenta significant, liber De fide orthodoxa ultra centesimum caput exporrigitur.

Ad eos qui sciscitantur, utrum ad continuam quantitatem, vel ad discretam, duæ naturæ referantur.

Domini naturæ, nec unum corpus sunt, nec superficies una, nec linea, nec locus, nec tempus, ut ad continuum quantitatem reducantur. Istæ enim sunt, quæ numerantur. At Domini naturæ citra confusionem ullam secundum hypostasim inter se unitæ sunt, ac citra divisionem discretæ, ratione nimirum et modo discriminis utriusque. Et quidem, qua ratione unitæ sunt, non numerantur, neque duas esse personas Christi naturas dicimus, aut duo secundum hypostasisim. Qua vero ratione indivisim distinguuntur, hæc numerantur. Duæ siquidem naturæ sunt, ratione et modo discriminis. Cum enim inter se secundum hypostasim uniantur, seseque mutuo pervadant, citra confusionem copulantur; ita ut altera in alteram non mutetur, sed suum utraque discrimen naturale etiam post unionem conservet. Nam quod creatum est, creatum mansit, et quod increatum, increatum. Quare, cum differentie modo, eoque solo numerentur, ad discretam quantitatem reducendæ sunt. Neque enim fieri possit, ut quæ nullatenus inter se discrepant, numerentur: sed qua ratione quædam differunt, ea quoque numerari solent. Ex gr., Petrus et Paulus, quatenus simul uniuntur, numerum respuunt; quia, cum essentiae ratione uniantur, duæ naturæ nec sunt, nec dicuntur: quatenus vero personaliter inter se discrepant, duæ personæ dicuntur. Ex quo perspicuum fit differentiam esse causam numeri.

CAP. IX.

Ad illud quod quaeritur, sitne ulla natura quæ subsistentia crearet, responsio.

Quamvis enim nulla sit natura, quæ subsisten-

tiatur. Α παραντίθημι πρόσωπον ἐν τῇ Τριάδι· μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἐν πρόσωπον ὁμολογῶ τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Τριάς γὰρ ἔμεινεν ἡ Τριάς, καὶ μετὰ τὴν τοῦ Λόγου σάρκωσιν.

Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγονται, ἢ ὑπὸ τὸ διακριμὲνον, αἱ δύο φύσεις.

Αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις, οὗτε ἐν σῶμά εἰσιν, οὗτε ἐπιφάνεια μία, οὗτε γραμμὴ, οὐ τόπος, οὐ χρόνος, ἵνα ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀναχθῶσι· ταῦτα γὰρ εἰσι, τὰ συνεχῶς ἀριθμούμενα. Ἦνῶνται δὲ αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις ἀσυγχύτως καθ' ὑπόστασιν, καὶ διήρηνται ἀδιαιρέτως, λόγῳ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς. Καὶ ὅ μὲν τρόπῳ ἦνῶνται, οὐκ ἀριθμοῦνται. Οὐ γὰρ λέγομεν δύο ὑποστάσεις εἶναι τὰς φύσεις τοῦ Χριστοῦ, ἢ δύο κατὰ τὴν ὑπόστασιν· ὅ δὲ τρόπῳ ἀδιαιρέτως διήρηνται, ἀριθμοῦνται. Δύο γὰρ εἰσι φύσεις, λόγῳ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς. Ἦνωμέναι γὰρ καθ' ὑπόστασιν, καὶ ἐν ἀλλήλαις περιχωροῦνται· ἀσυγχύτως ἦνῶνται, τὴν εἰς ἀλλήλας μεταβολὴν οὐ δεξάμεναι, τὴν οὐκ εἶναι ἐκάστη φυσικὴν διαφορὰν, καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν διασώζουσαι. Τὸ γὰρ κτιστὸν διέμεινε κτιστὸν, καὶ τὸ ἀκτιστὸν, ἀκτιστὸν. Τῷ τρόπῳ τοίνυν τῆς διαφορᾶς, καὶ μόνῃ ἀριθμοῦνται, ὑπὸ τὸ διακριμὲνον ποσὸν ἀναχθίσονται. Ἀδύνατον γὰρ τὰ κατὰ μὴδὲν διαφέροντα ἀριθμῆσθαι· καθὼς δὲ διαφέρουσι, κατὰ τοῦτο ἀριθμοῦνται· οἷον ὁ Πέτρος, καὶ ὁ Παῦλος, καθὼς μὲν ἦνῶνται, οὐκ ἀριθμοῦνται· τῷ λόγῳ γὰρ τῆς οὐσίας ἐνωμένοι, δύο φύσεις οὗτε εἰσιν, οὗτε λέγονται· καθ' ὑπόστασιν δὲ διαφέροντες, δύο ὑποστάσεις λέγονται. Ὡστε ἡ διαφορὰ, αἰτία τοῦ ἀριθμοῦ.

ΚΕΦΑΛ. Θ' [NΓ'].

Πρὸς τὸ, εἰ [οὐκ] ἔστι φύσις ἀνυπόστατος, ἀκίνητος.

Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἔστι φύσις (23) ἀνυπόστατος, ἢ

NOTÆ.

ἐκπυρῶθεισαν ἀκρῶς, καὶ ῥάβδον ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς προτεθεισαν· εἴτα ἐπειδὴ αἱ ἄλλαι δύο ἀβλαβεῖς τοῖς προσεπαπομένοις εἰσιν, αὕτη δὲ ἀνέπαφος διὰ τὴν λαμπρότητα τῆς ἐκπυρώσεως, ἃρα τέσσαρες στήλαι εἰσι, καὶ οὐ τρεῖς; Pone tres esse statuas æneas, quarum una admodum sit condens, quæ manu virgam teneat: jam ex eo quod duabus illis non læduntur qui ipsas tetigerint, istæ autem propter eximium ardorem minime tangi queat, num idcirco quatuor erunt statuae, et non tres? Nestorium, qui orthodoxos ἀνθρωπολόγους appellabat, Cyrillus, lib. i contra ipsum, ostendit criminis hujus esse reum, qui Christum, quem merum esse hominem sentiret, adorandum tamen non negabat: Propter eum qui latet, aiebat ille, eum qui apparet adoro.

(23) Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἔστι φύσις. Εἴσι enim nulla est natura. Alteram diluit cavillationem Severi,

quam Leontio teste, act. 7 De sect. hoc modo struebat: Si duas naturas dicitis, vel illæ subsistentiam habent, vel ea carent. Si subsistentiam habent, personarum duas introducitis, Christos duos, filios duos. Sin subsistentia carent, jam in rerum natura non exsistunt. Leontius vero, Nisi Christus, inquit, ex naturis duabus constet, ut dicitis, aut illæ subsistentiam habent, aut ea carent. Si subsistentiam habent, duæ proinde personæ sunt: sin ea carent, jam amplius non estant. Quocirca in Defensionibus ostendit Severianos pro Nestorianis pugnare: Ἐκουσά τινος, inquit, γενναίως ολομένου διαλέγεσθαι, ὅτι οὐκ ἔστι φύσις ἀπρόσωπος ἀλλὰ παρέπεται τῇ φύσει καὶ τὸ πρόσωπον. Εἰ οὖν δύο φύσεις, πάντως καὶ δύο πρόσωπα. Πῶς οὐκ ἂν τοὺς τὰ τοιαῦτα προβαλλομένους ἐλεήσειεν; Οἱ σαφῶς οὕτω προσπαίονσι, καὶ Nestορίῳ προσποιούμενοι πολεμεῖν, τοῖς αὐτοῦ προ-

οὐσία ἀπρόσωπος· ἐν ὑποστάσει γὰρ καὶ προσώποις ἢ τε οὐσία καὶ ἡ φύσις θεωρεῖται· ἄλλ' οὐκ ἀνάγκη τὰς ἀλλήλους ἐνωθεῖσας φύσεις καθ' ὑπόστασιν, ἐκάστην ἰδίαν κεκτῆσθαι ὑπόστασιν· δύνανται γὰρ εἰς μίαν συνδραμῶσαι ὑπόστασιν, μήτε ἀνυπόστατοι εἶναι, μήτε ἰδιόζουσιν ἐκάστη ἔχειν ὑπόστασιν, ἀλλὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀμφότεραι. Ἡ αὐτὴ γὰρ τοῦ Λόγου ὑπόστασις, ἀμφοτέρων τῶν φύσεων ὑπόστασις χρηματίσασα, οὕτε ἀνυπόστατον αὐτῶν μίαν εἶναι συγχωρεῖ, οὕτε μὴν ἑτεροῦποστώτους ἀλλήλων εἶναι παραχωρεῖ, οὐδὲ [εἶναι^κ] ποτε μὲν τῆσδε, ποτὲ δὲ ἐκείνης, ἀλλ' ἀεὶ ἀμφοτέρων ἀδιαίρετως, καὶ ἀχωρίστως ὑπάρχει ὑπόστασις· οὐ μεριζομένη καὶ διαιρουμένη, καὶ μέρος μὲν ἑαυτῆς τῆσδε, μέρος δὲ τῆδε διανέμουσα, ἀλλὰ πᾶσα ταύτης καὶ πᾶσα ἐκείνης, ἀμερῶς καὶ ὁλοσχερῶς ὑπάρχουσα. Οὐ γὰρ ἰδιουσυστάτως ὑπέστη ἡ τοῦ Θεοῦ Λόγου σὰρξ, οὐδὲ ἑτέρα ὑπόστασις γέγονε παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπόστασιν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ὑποστάσει, ἐνυπόστατος μᾶλλον, καὶ οὐ καθ' ἑαυτὴν ἰδιουσυστάτως ὑπόστασις γέγονε. Διὸ οὐδὲ ἀνυπόστατός ἐστιν, οὐδὲ ἑτέραν ἐν τῇ Τριάδι παρεισφέρει ὑπόστασιν.

τος, id est, in alio substans, quam seorsim in seipsa substans hypostasis. Quamobrem nec caret subsistentia, nec alteram in Trinitate personam inducit.

ΚΕΦΑΛ. I' [ΝΔ'].

Περὶ τοῦ Τρισαγίου.

Ἐντεῦθεν (24) καὶ τὴν ἐν τῷ Τρισαγίῳ προσθήκην

¹² Leont. De sect. act. 7. ¹⁴ Dam. epist. ad Jord. archim.

VARIÆ LECTIONES.

^k Deest εἶναι, in editis et mss., et in cod. S. Hil. additum est a recognitore.

NOTÆ.

βλήμασι κέχρηται, καὶ τὴν ἐκείνου νόσον τότε ἀφ' ἐαυτῶν ἀσφαλίζονται· Quemdam audiui qui generose disputare sibi videbatur, asserentem nullam exstare naturam sine persona propria, sed personam naturæ consecrariam esse. Itaque si duæ naturæ, duæ quoque personæ sunt. Quem non miseret eorum qui talia objectant, quos quidem sic offendere perspicuum sit, ut, cum se fingant contra Nestorium pugnare ipsiusmeti argumentationibus utantur, inque semet ipsis mordum ejus corroborarent? Pari modo Leontius, lib. i. Cont. Nestor. et Eutych. argumentationis hujus ut Eutychianos, sic et Nestorianos auctores cōnset, respondetque, ut in libro De sectis, aliud esse ὑπόστασιν, aliud ἐνυπόστατον· unam porro Christi personam et hypostasim esse, duo vero ἐνυπόστατα, duasve naturas in persona eadem subsistentes. Videsis quæ dixi ad cap. 29 Dialect. Eodem sensu pergit Eulogius: Et μὲν οὐκ οὐ δυνατόν τὰς φύσεις ἄλλως, ἢ ἐν προσώποις θεωρεῖσθαι, τοῦτοι πᾶς ὅστις καὶ τῶν μικρὰ εἰδῶτων συνομολογήσειεν. Τίς γὰρ ἀγνοεῖ, ὅτι τὸ καθόλου ἐν τοῖς κατὰ μέρος προσώποις, ὥσπερ ταῖς χαρακτηριστικαῖς ὑποστάσεσι θεωρεῖται· ὅσον ἡ τῆς θεότητος φύσις ἐν Πατρὶ, ἐν Υἱῷ, καὶ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι· ὁμοίως ἡ ἀγγελικὴ φύσις, ἐν Μιχαήλ, ἐν Γαβριήλ, καὶ τοῖς λοιποῖς... εἰ δὲ τοῦτο βούλονται κατασκευάζειν, ὅτι πᾶσι φύσις ἰδιόζουσα παρέπεται πρόσωπον ἐπὶ τῶν μὴ καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένων· ὃ ἐστὶν οὐσιῶν, καὶ τοῦτον ὁρθῶς ἔχειν ἡγοῦμαι τὸν λόγον. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐν συνθέσει, καὶ ἐνυποστάτως ἡνωμένων πόρρω τῆς ἀληθείας καθέστηκεν· Si quidem non posse fieri dicant, ut naturæ cognoscantur, nisi in personis, hoc profecto illis concesserit quisquis vel modicum peri-

tia careat, nec ulla substantia, quæ personæ expers existat (quippe cum et substantia, et natura in subsistentiis considerentur et personis), at non idcirco necesse est ut naturæ illæ, quæ secundum hypostasim inter se unitæ sunt, 218 suam singulæ hypostasim habeant. Fieri enim potest, ut in unam personam convenientes, nec substantia careant, nec rursus separatam ac propriam subsistentiam habeant, sed ambæ unam et eandem¹³. Nam, cum una et eadem Verbi persona ambarum naturarum persona exstiterit, nec utramvis harum subsistentiam carere sinit, nec rursus eas diversam inter se subsistentiam habere concedit, nec deum ut nunc hujus, nunc illius, persona sit, sed utriusque semper citra divisionem et separationem B hypostasis existit: sic nimirum ut non in partes secetur ac dividatur, suique partem huic, partemque illi tribuat, sed tota hujus, ac tota illius indivise, atque in totum sit. Neque enim ut seorsim subsisteret, Dei Verbi caro condita est, aut præter Dei Verbi personam alia facta fuit persona: sed cum in ea subsisteret, facta est [potius ἐνυπόστα-

CAP. X.

De hymno trisagio.

Divina nomina communia.—Quæ cum ita sint¹⁴,

tus sit. Equis enim ignorat id quod universale est in singulis personis, seu subsistentiis sigillantibus inspicere; puta deitatis naturam in Patre et Filio et Spiritu sancto, angelicam in Michael, Gabriele, et reliquis.... sin autem contendunt unamquamque naturam propriam personam comitari; hoc equidem esse verum censuerim in naturis, sive substantiis quæ secundum hypostasim unitæ non sunt: ast procul abest a vero, si sermo est de naturis quæ per compositionem et hypostatice copulantur.

(24) Ἐντεῦθεν δὲ. Quæ cum ita sint, etc. Nimirum Petrus Fullo, occupata sede Antiochena, sub colore Nestoriani erroris eliminandi, celebratissimum hymnum hunc sic adauxisse fertur: Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, qui crucifixus es pro nobis, miserere nostri. Quam interpolationem Jacobitæ Syri, Armenique admisere, propter quam, quia Christi deitati perpersonem affingere videbantur, Theopaschitæ etiam audierunt. Insuper quia communis fidelium sensus erat, ejusmodi Trisagiis singulas Trinitatis personas compellari, multi arbitrati sunt a Fullone, vel Trinitatem ipsam, seu affixam cruci, prædicari, aut quemdam alium a Filio, qui crucifixus esset, ut Noster explicat. Feruntur apud Zonaram epistolæ Felicis III papæ, et Acacii CP. aliorumque episcoporum nominibus inscriptæ, quibus Petrus Fullo multiplicis hæresis reus habetur ob hanc mutationem. Has vero doctissimus Valesius adulterinas putat; e contra Guillelmus Cave sinceram esse probat in Histor. litterar. in Felice; quin etiam Cl. Franciscus Pagi, ad annum 485 Plura scripsit Noster de hymno Trisagio in epistola ad Jordanem. Ceterum Ephra-

appendicem illam, quam Petrus Cnapheus, seu Fullo, Trisagio/hymno adiect, impiam esse statui-
mus, ut quæ quartam inducat personam, ac Dei
Filium, vim illam nimirum Patris vere substan-
tiam, seorsim colloquet, et seorsim rursus eum, qui
cruci affixus est, ac si ab illo *forti* diversus esset,
vel Trinitatem sanctam passioni obnoxiam opine-
tur, Patremque ac Spiritum sanctum in crucem
agat. Procul sit blasphema hæc et adulterina nu-
gacitas. Nos quippe illud, *sanctus Deus* de Patre
accipimus: non quod ipsi soli divinitatis assigne-
mus nomen. Nam et Filium, et Spiritum sanctum
Deum agnoscimus. Idem illud, *sanctus fortis*, Fi-
lio tribuimus: non quod Patrem et Spiritum san-
ctum virtute spoliemus. Ac denique illud, *sanctus*
immortalis, Spiritui sancto ascribimus: non ut
Patrem et Filium ab immortalitate excludamus,
sed ut in unaquaque persona omnia divina nomina
simpliciter et absolute sumamus, divinum scilicet
Apostolum imitantes, cujus hæc verba sunt: *Nobis*
autem unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos ex
ipso; et unus Dominus Jesus Christus, per quem
omnia, et nos per ipsum: 219 et unus Spiritus
*sanctus, in quo omnia, et nos in ipso*¹⁷. Itemque
Gregorium¹⁸ illum Theologum ad hunc modum
loquentem: *Nobis autem unus Deus Pater, ex quo*
omnia; et unus Dominus Jesus Christus, per quem
omnia; et unus Spiritus sanctus, in quo omnia:
his vocalis, *ex quo; per quem, et in quo*, non scin-
dentibus naturas (neque enim alioqui præpositiones
illæ, aut nominum ordines unquam mutarentur),
verum unius ac inconfusæ naturæ proprietates
exprimentibus. Idque liquet ex eo quod rursus in
unum colliguntur, si modo quispiam illud apud
Apostolum haud negliger legat: *Ex ipso, et*
per ipsum, et in ipso sunt omnia, ipsi gloria in sæ-
*cula sæculorum. Amen*¹⁹.

Nam quod non de Filio duntaxat²⁰, sed de san-
cta Trinitate dictus sit ter sanctus hymnus, te-
stantur divinus sacerque Athanasius, Basilius, et
Gregorius, ac totus Patrum a Deo afflatorum cho-
rus; nempe quod sancta illa Seraphim per trinam

ὑπὸ τοῦ ματαιόφρονος Πέτρου τοῦ κναφέως γεγενη-
μένην, βλάσφημον ὀριζόμεθα, ὡς τέταρτον παρεισ-
άγουσαν πρόσωπον, καὶ ἀναμέρος τιθεῖσαν τὸν τοῦ
Θεοῦ Υἱὸν, τὴν τοῦ Πατρὸς ἐνυπόστατον δύναμιν, καὶ
ἀναμέρος τὸν ἐσταυρωμένον ὡς ἄλλον ὄντα παρὰ
τὸν ἰσχυρόν, ἢ παθητὴν τὴν ἁγίαν Τριάδα δοξάζου-
σαν, καὶ συσταυρούσαν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα καὶ τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀπαγε ταύτην τὴν βλάσφημον¹
καὶ παρέγραπτον φλυαρίαν. Ἡμεῖς γὰρ τὸ, ἅγιος
ὁ Θεός, ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐκλαμβάνομεν, οὐκ αὐτῷ
μόνῳ τὸ τῆς θεότητος ἀφορίζοντες ὄνομα, ἀλλὰ καὶ
τὸν Υἱὸν Θεὸν εἰδότες, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ
τὸ, ἅγιος ἰσχυρός, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τίθεμεν, οὐκ ἀπ-
αμφισπύοντες τῆς ἰσχύος τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον· καὶ τὸ, ἅγιος ἀθάνατος, ἐπὶ τοῦ ἁγίου
Πνεύματος τάττομεν, οὐκ ἔξω τῆς ἀθανασίας τιθέν-
τες τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἀλλ' ἐν ἐκάστης τῶν
ὑποστάσεων πάσας τὰς θεωνυμίας ἀπλῶς καὶ ἀπο-
λύτως ἐκλαμβάνοντες, καὶ τὸν θεῖον Ἀπόστολον ἐκ-
μιμούμενοι, φάσκοντα· Ἡμεῖς δὲ εἰς Θεὸς ὁ Πα-
τήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς ἐξ αὐτοῦ· καὶ εἰς
Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ
ἡμεῖς δι' αὐτοῦ· καὶ ἐν Πνεύμα ἁγίον, ἐν ᾧ τὰ
πάντα καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ². Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν
Θεολόγον Γρηγόριον, ὡδὲ πη λέγοντα· Ἡμεῖς δὲ εἰς
Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος
Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν Πνεῦμα
ἁγίον, ἐν ᾧ τὰ πάντα, τοῦ, ἐξ οὗ, καὶ, δι' οὗ, καὶ,
ἐν ᾧ, μὴ φύσεις τεμνόντων· οὐδὲ γὰρ ἂν μετέπι-
πτον αἱ προθέσεις, ἢ αἱ τάξεις τῶν ὀνομάτων· ἀλλὰ
C χαρακτηριζόντων μίαν καὶ ἀσυγχύτου φύσιν ἰδιότη-
τας· καὶ τοῦτο δῆλον ἐξ ὧν εἰς ἓν συνάγονται πάλιν,
εἰ τῷ μὴ παρέργως ἐκεῖνο ἀναγινώσκεται παρὰ τῷ
αὐτῷ Ἀποστόλῳ, τὸ, ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ
ἐν αὐτῷ τὰ πάντα· αὐτῷ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰῶνων· Ἀμήν.

Ὅτι γὰρ οὐκ εἰς τὸν Υἱὸν μόνον λέλεται τὸ τρῖς-
ἅγιον, ἀλλ' εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, μάρτυς ὁ θεὸς καὶ
ιερός Ἀθανάσιος, Βασίλειος τε, καὶ Γρηγόριος, καὶ
πᾶς ὁ τῶν θεοφώρων Πατέρων χορός· ὅτι περ διὰ τῆς
τρισεῖς ἁγιότητος, τὰς τρεῖς τῆς ὑπερουσίου θεότη-

¹⁷ I Cor. viii, 5. ¹⁸ Orat. 39. ¹⁹ Rom. xi, 36. ²⁰ Vid. epist. ad Jordan.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Regg. 4 τὴν τοιαύτην βλασφημίαν. R. 2924 habet βλασφημίαν, sic vetus interpr. et
Faher blasphemiam posuerunt. ² Hæc quæ ad Spiritum sanctum spectant, desunt in Reg. 2930 et apud
Paulum I Cor. viii; leguntur in aliis codd. et apud Basilium, *De Spirit. sancto* et apud Nazianz.
orat. 39, nec non apud ipsummet Damascenum in Parallelis, et alibi. Neque hic erant omittenda.

NOTÆ.

mius Antiochenus apud Photium, col. 226, canti-
cum istud ab Orientalibus totum referri ad Filium
tradit; hoc est ab Ecclesiis Antiocheno præsul
subiectis. Quin nec ita pridem Calendio, qui Ful-
loni subrogatus fuerat, ut additamentum illud in
bonam partem traheretur, hæc alia verba inte-
texuit: Χριστὲ βασιλεῦ, *Christe Rex, qui crucifi-*
xus, etc. Guido Fabricius Boderianus Antverpiæ
edidit Syriace et Latine quædam ad Baptismi et
sacræ synaxis ritus pertinentia, ceu *Severi pa-*
tarchæ Alexandrini essent, cum tamen in textu

D Syriaco *Alexandrini* nomen non legatur. Dubium
non est quin Severus iste Antiochenus sit, Severia-
norum princeps. Enimvero ad calcem Trisagius
hymnus cum additione sic habetur: *Glorificatio an-*
gelorum, dum crucifigeretur Dominus noster: SANCTUS
DEUS. SANCTUS FORTIS, SANCTUS IMMORTALIS. Joseph
et Nicodemus dixerunt: qui CRUCIFIXUS ES PRO NOBIS,
MISERERE NOBIS. Unde colligas liturgiam hanc Jaco-
bitarum Severianorumve fuisse, non Catholico-
rum.

τος ὑποστάσεις, τὰ ἅγια Σεραφίμ ἡμῖν ὑπεμφαι-
νουσι. Διὰ δὲ τῆς μίας κυριότητος, τὴν μίαν τῆς
θεαρχικῆς Τριάδος οὐσίαν τε καὶ βασιλείαν γνωρί-
ζουσι. Φησὶ γοῦν ὁ θεολόγος Γρηγόριος· Ὅτω μὲν
οὖν τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, ἀ καὶ τοῖς Σεραφίμ συγ-
καλύπτεται, καὶ δοξάζεται τρισὶν ἁγιασμοῖς, εἰς
μίαν συνιοῦσι κυριότητα καὶ θεότητα. Ὁ καὶ ἄλλω
τινὶ τῶν πρὸ ἡμῶν πεφλοσόφηται κάλλιστά τε καὶ
ὀψιλότατα.

Φασὶ μὲν οὖν (25) καὶ οἱ τὴν ἐκκλησιαστικὴν
ἱστορίαν συντάξαντες, οἱ λιτανεύοντες τοῦ ἐν Κων-
σταντινουπόλει λαοῦ, διὰ τινὰ θεήλατον ἀπειλὴν, ἐπὶ
Πρόκλου τοῦ ἀρχιεπισκόπου γεγενημένην, συνέβη
ἀρπαγῆναι παῖδον ἐκ τοῦ λαοῦ, καὶ οὕτω μνηθῆναι
ὑπ' ἀγγελικῆς τιнос διδασκαλίας τὸν Τρισάγιον ὕμνον,
Ἄγιος ὁ Θεός, Ἄγιος ἰσχυρός, Ἄγιος ἀθάνατος
ἐλέησον ἡμᾶς καὶ αὖθις ἐπιστραφέντος τοῦ παιδίου,
καὶ τὸ μνηθὲν ἀπαγγελιαντος, ἴσαι τὸν ὕμνον ἅπαν τὸ
πλῆθος, καὶ οὕτω κοπάσαι τὴν ἀπειλὴν. Καὶ ἐν τῇ
ἀγίᾳ δὲ, καὶ μεγάλῃ, καὶ οἰκουμένην τετάρτῃ συν-
ᾳ, τῇ ἐν Χαλκηδόνι φημι, οὕτως ὀμνηθῆναι ὁ τρισ-
άγιος οὗτος ὕμνος παραδέδοται· οὕτω γὰρ τοῖς πε-
πραγμένοις ἡ τῆς αὐτῆς ἀγίας συνόδου ἐμφέρεται·
γέλω· οὖν οὕτως καὶ πατριῶν, τὴν δι' ἀγγέλων μνη-
θεῖσαν, καὶ τῇ τῆς ἐπαγωγῆς λήξει πιστωθεῖσαν ὁ,
καὶ τῇ τόπῳ τῶν ἁγίων Πατέρων συνᾳ κυρω-
θεῖσαν τε καὶ βεβαιωθεῖσαν, καὶ πρότερον ὑπὸ τῶν
Σεραφίμ ὀμνηθεῖσαν τρισάγιον ᾠδὴν, ὡς τῆς τρισ-
υποστάτου θεότητος ἐμφαντικὴν, τῇ τοῦ κναφῆως
οἷον καταπατηθῆναι ἀλόγῳ οἰήσει, καὶ δῆθεν διορθω-
θῆναι, ὡς τῶν Σεραφίμ ὑπερβάλλοντος. Ἄλλ' ὧ τῆς
ἀθάδεας, ἵνα μὴ λέγω τῆς ἀνοίας! Ἡμεῖς δὲ καὶ
οὕτω φαμέν, καὶ δαίμονες διαρρήγνυνται· Ἄγιος
ὁ Θεός, Ἄγιος ἰσχυρός, Ἄγιος ἀθάνατος, ἐλέησον
ἡμᾶς.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ' [NE].

Περὶ τῆς ἐν εἰδει καὶ ἐν ἀτόμῳ θεωρουμένης
φύσεως, καὶ διαφορᾶς, ἐνώσεώς τε καὶ σαρκώ-
σεως καὶ πῶς ἐκλήπτεον, ἡ τὴν μίαν φύσιν
τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην.

Ἡ φύσις (26) ἡ φύσις θεωρεῖται· καὶ D

⁸¹ Orat. 42 a principio. ⁸² Felix III et alii epist. ad Petrum Fullonem; Theoph. ad an. 5930. ⁸³ Conc.
Chal. act. 1, in line.

VARIE LECTIONES.

* R. 2927 πρακτικοίς. * In cod. S. Hil. hæc supra lineam scripta sunt: ἡ θελήτου ὁργῆς παύσει, quibus
auctoris mens explicatur.

NOTÆ.

(25) Φασὶ μὲν οὖν. Jam vero qui ecclesiasti-
ca, etc. Nicephorus Callist. lib. xviii Hist. c. 51,
hymnum hunc, ut et præclarum alterum, quem
Græci vespertinis horis canunt; quique incipit, φῶς
ἐλπὸν, jucundum lumen, etc., ab ipsis apostolis
acceptum refert. Scriptor Vitæ Basilii Magni, qui
Amphilochius Iconiensis esse dicitur, narrat,
cap. 14, sanctum doctorem hymnum eundem Tri-
sagium Nicææ aliquando recitasse. Profecto hic
auctor vetustissimus est, qui in Deitate tres quidem
personas, unam vero hypostasim confiteatur. Jobius

A sanctitatem, tres superessentialis divinitatis per-
sonas nobis indicent; per unam autem domina-
tionem, unam divinæ Trinitatis substantiam, im-
periumque declarent. Ait quippe Gregorius Theo-
logus⁸¹: Sic porro Sancta sanctorum, quæ etiam
a Seraphim obteguntur, ac tribus sanctificationibus
celebrantur, in unam dominationem et divinitatem
conveniunt; id quod et alius quispiam majorum
nostrorum pulcherrime ac sublimissime edisse-
ruit.

Trisagii traditio, sub Proclo pontifice. — Jam vero
narrant ecclesiasticæ historiæ scriptores⁸², cum
plebs Constantinopolitana, Proclo archiepiscopum
agente, minaci quadam immissa divinitus tempe-
state conterrito, supplex Deo preces adhiberet,
B puerum quemdam e plebe in sublime raptum, an-
gelis quibus iam magistris Trisagium hunc hymnum
didicisse: Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus
immortalis, miserere nobis. Cumque loco suo puer
redditus id quod didicerat, retulisset, multitudi-
nem universam hymnum hunc cecinisse, atque hoc
pacto imminentem calamitatem quievisse. Quin in
sancto magnoque, et universali quarto illo conci-
lio, quod Chalcedone coactum est, ita cantatus
fuisse hic hymnus traditur; quemadmodum in
sanctæ hujus synodi actis recitatur⁸³. Quamobrem
ridiculum prorsus et ludicrum fuerit, canctum
istud Trisagium ab angelis acceptum, ingruen-
tiumque malorum depulsione firmatum, quod con-
ferta sanctorum Patrum synodus comprobavit,
quin et Seraphim pridem 220 cecinerant, velut
quo tres deitatis personæ exprimerentur, Cnaphi
iniqua opinione, quasi ille Seraphim antecelle-
ret, pedibus proculcari, aut saltem emendari. Proh
insignem arrogantiam, ne dicam amentiam! Nos
vero (rumpantur licet etiam dæmones) ita dici-
mus: Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus im-
mortalis, miserere nobis.

CAP. XI.

De natura quæ in specie, et quæ in individuo consi-
deratur, deque differentia unionis et incarnatio-
nis: et quomodo illud accipiendum sit, ἡ Unam Dei
Verbi naturam incarnatam.

Naturæ triplex status: utque assumpta a Verbo

monachus apud Phot. cod. 222, Damasceno præ-
iverat, ut assereret Trisagium hunc hymnum esse
desumptum ex his verbis psalmi xlv: Sitivit anima
mea ad Deum sortem, rivum, adjuncto cantico Se-
raphico Isa. vi.

(26) Ἡ φύσις. Natura, etc. Hic explicatur di-
ctum Cyrilli, unam Dei Verbi naturam incarnatam,
cui simile est hoc aliud ejusdem doctoris epist. ad
Acac. Melit. Post unionem, velut sublata jam in duo
partitione, μίαν εἶναι πιστεύομεν τὴν τοῦ Υἱοῦ φύ-
σιν, ὡς ἐνός, πλὴν ἐνανθρωπήσαντος, καὶ σεσαρκω-

humana natura. Verbi natura, quid proprie. — Natura, vel sola cogitatione consideratur (neque enim per se subsistit), vel communiter in omnibus ejusdem speciei personis, ut videlicet eas conjungit; ac tum dicitur in specie considerata natura: aut in totum eadem ipsa cum assumptis accidentibus, in una persona; diciturque in individuo considerata natura, quæ tamen eadem est ac ea quæ in spectu consideratur. Itaque Deus Verbum, carnem assumens, nec naturam quæ sola cogitatione conspicitur, accepit (neque enim hoc incarnatio fuerit, sed impostura et incarnationis larva), neque eam quæ in specie conspicitur (non enim personas omnes assumpsit), verum illam demum quæ in individuo est, eandemmet ac ea quæ est in specie (primicias enim nostræ carnis assumpsit), non quæ seorsim in se et individuum prius fuerit, posteaque ab eo assumpta sit, sed quæ in ipsius persona exstiterit. Hac porro ratione, *Verbum caro factum est* ²²¹, sine ulla conversione; caroque item, Verbum citra mutationem, et Deus, homo. Deus enim est Verbum, et homo, Deus, ob hypostaticam unionem. Idem igitur est Verbi naturam dicere, atque naturam illam quæ in individuo est. Neque enim individuum, id est hypostasim, proprie et solitarie declarat, nec personarum communitatem: verum consideratam, et inquisitione facta cognitam.

Unio et incarnatio in quo differant. Una Verbi natura incarnata ab ipso Cyrillo exposita. — Jam vero aliud est unio, et aliud incarnatio. Unio enim solam conjunctionem indicat; cum quo autem hæc conjunctio facta sit, non item. At incarnatio (quod perinde est, ac si humanationem dicas) cum carne, sive homine, conjunctionem ²²¹ ostendit, veluti et ferri ignitio, unionem cum igne. Sane beatus ipse Cyrillus in secunda ad Successum epistola illud exponens, *unam natu-*

Α εαυτήν γὰρ οὐχ ὑφέστηκεν· ἡ κοινὸς ἐν πᾶσι ταῖς ὁμοειδέσιν ὑποστάσεις ταύτας συνάπτουσα, καὶ λέγεται ἐν τῷ εἶδει θεωρουμένη φύσις· ἡ ὁλικῶς ἡ αὐτὴ ἐν προσλήψει συμβεβηκότων, ἐν μία ὑποστάσει, καὶ λέγεται ἐν ἀτόμῳ θεωρουμένη φύσις, ἡ αὐτὴ οὕσα τῇ ἐν τῷ εἶδει θεωρουμένη· ὁ οὖν Θεὸς Λόγος σαρκωθεὶς, οὕτε τὴν ἐν τῇ ψυχῇ θεωρεῖα κατανοουμένην φύσιν ἀνέλαθεν· οὐ γὰρ σάρκωσις τοῦτο, ἀλλ' ἀπάτη καὶ πλάσμα σαρκώσεως· οὕτε τὴν ἐν τῷ εἶδει θεωρουμένην· οὐ γὰρ πάσας τὰς ὑποστάσεις ἀνέλαθεν, ἀλλὰ τὴν ἐν ἀτόμῳ, τὴν αὐτὴν οὖσαν τῇ ἐν τῷ εἶδει· ἀπαρχὴν γὰρ ἀνέλαβε τοῦ ἡμετέρου φυχράματος, οὐ καθ' ἑαυτὴν ὑποστάσαν, καὶ ἀτομον χρηματίσαν προτέρον, καὶ οὕτως ὑπ' αὐτοῦ προσληφθεῖσαν, ἀλλ' ἐν τῇ αὐτοῦ ὑποστάσει ὑπάρξαν. Β Αὕτη γὰρ ἡ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐγένετο τῇ σαρκὶ ὑπόστασις, καὶ κατὰ τοῦτο, ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀτρέπτως δηλαδὴ, καὶ ἡ σὰρξ, Λόγος ἀμεταβλήτως, καὶ ὁ Θεός, ἄνθρωπος. Θεὸς γὰρ ὁ Λόγος, καὶ ὁ ἄνθρωπος Θεός, διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνωσιν. Ταῦτόν οὖν ἐστὶν εἰπεῖν φύσιν τοῦ Λόγου, καὶ τὴν ἐν ἀτόμῳ φύσιν. Οὕτε γὰρ τὸ ἀτομον, ἤγουν τὴν ὑπόστασιν, κυρίως καὶ μόνως δηλοῖ, οὕτε τὸ κοινὸν τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ τὴν κοινὴν φύσιν ἐν μιᾷ τῶν ὑποστάσεων θεωρουμένην καὶ ἐξεταζομένην. communem naturam in una ex suis personis con-

"Ἄλλο μὲν οὖν ἐστὶν ἑνωσις, καὶ ἕτερον σάρκωσις.

Ἡ μὲν γὰρ ἑνωσις μόνῃν δηλοῖ τὴν συνάφειαν· πρὸς τί δὲ γέγονεν ἡ συνάφεια, οὐκ ἐκεί. Ἡ δὲ σάρκωσις, ταῦτόν δ' ἐστὶν εἰπεῖν καὶ ἐνανθρώπησις, τὴν πρὸς σάρκα, ἥτοι πρὸς ἄνθρωπον συνάφειαν δηλοῖ· καθάπερ καὶ ἡ πύρωσις τοῦ σιδήρου τὴν πρὸς τὸ πῦρ ἑνωσιν. Αὐτὸς μὲν οὖν ὁ μακάριος Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς Σούκλεον δευτέρᾳ ἐπιστολῇ ἐρμηνεύων τὸ, *μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην*, οὕτω φησιν· « Εἰ μὲν γὰρ μίαν εἰπόντες

²²¹ Joan. 1, 14.

VARIE LECTIONES.

¶ Deest membrum hoc in cod. S. Hil., R. 9, Colb. 1 et in N., nec reddidit vetus interpr. nec tamen superfluum est. ¶ Nulla τοῦ σιδήρου ferri mentio in cod. S. Hil., Regg. 13, Colb. 3 et N., nec apud veterem interpretem.

NOTÆ.

μένου, *unam esse credimus naturam, quia unius, sed inhumanati et incarnati.* Quæ sic vulgo intelligunt Catholici, ut φύσιν naturam, acceperit pro persona vel hypostasi, eo quod *hypostases* disjungi neget in Christo, et τις ἐπὶ τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ διαίρεσις τῶν ὑποστάσεων, κ. τ. ε. itemque factam esse ὑποστάσεων, *hypostasium conjunctionem*, asserat, id est naturarum: et rursum in Defens. Anat. 2, adv. Theod. his vocibus utatur, ἡ τοῦ Λόγου φύσις ἣγουν ὑπόστασις, ὃ ἐστὶν αὐτὸς ὁ Λόγος· *Natura seu hypostasis Verbi, quod est ipsummet Verbum.* Ita decessorem suum interpretatur Eulogius apud Phot. cod. 230; Ephræmius quoque, ibid. cod. 229; Justinianus in *Professione fidei*, quibus suffragatur Leontius in solutionibus argum. Severi. Sed act. 8 *De sect.* eo quo Damascenus modo respondet, Cyrillum vocem φύσις, non pro natura quæ communis sit, sed ut in hypostasi exsistit, accepisse. Legenda sunt quæ diximus de sensu Cyrilli, ad caput 30

Dialectices. Ille quem Noster post Leontium affert Cyrilli locus, ex ejus ad Successum epist. 2, ambas naturas, integrasque astruit; et explosa Nestorii blasphemiam Orientalium fidem laudat, qui ea ex quibus Christus intelligitur, sola simplicique cogitatione percipientes, φύσεων μὲν εἰρηχάσι διαφορὰν, ὅτι μὴ ταύτην, ὡς ἔφην, ἐν ποιότητι φυσικῇ θεότης, καὶ ἀνθρωπότης, naturarum discrimen enuntiarunt, quia, ut aiebant, non sunt idem divinitas et humanitas quoad qualitatem naturalem; sed tamen unum Filium, et Christum, et Dominum, etc. Plura Cyrilli loca in idem conspirant, ita ut Chalcedonensis formula solis ejus fere sententia constet. Athanasius, lib. *De salut. advent. Christi*, nomen φύσεως eodem quo Cyrillus sensu sumperat, dicendo ἡ φύσις ὅλη τοῦ Λόγου, *tota natura Verbi adfuit ad exhibendam formam humanam visibilis Adam* οὐκ ἐν διαίρεσει προσώπων, non divisione personarum, sed existentia divinitatis et humanitatis.

τοῦ Λόγου φύσιν, σεσιγήχαμεν, οὐκ ἐπανεγκόντες τὸ, *A ram Dei Verbi incarnatam*, ait: « Etenim si, cum unam Verbi naturam diximus, proinus tacuissimus, nec *incarnatam* subjunxissemus, sed humanitatis assumptionem, veluti foras exclusissemus, probabilitate forsitan aliqua non carnisset eorum oratio, cum dissimulanter ita rogarant: Si una natura totum est, eccubi tandem illa in humanitate perfectio est, aut quo pacto consistit nostræ æqualis essentia? Quoniam autem et in humanitate perfectio, et substantiæ nostræ declaratio invecata est per id quod dixi, *incarnatam*, desinant tandem scipione arundineo niti. » Illic igitur Verbi naturam pro natura ipsa collocavit. Nam si pro persona naturam accepisset, haud absurdum fuisset, id etiam citra hoc vocabulum, *incarnatam*, enuntiare. Unam enim hypostasim Dei Verbi absolute dicentes, nequaquam aberramus. Consimilem etiam in modum Leontius Byzantinus de natura hunc locum intellexit, non de persona. At vero B. Cyrillus in ea Apologia, qua Theodoretus adversus secundum anathematismum suum criminationes refellit, ita loquitur: « Natura Verbi, id est, persona, quod est Verbum ipsum. » Quare Verbi naturam dicere, nec personam solam, nec personarum communitatem significat, sed communem naturam in Verbi persona hypostasi integre et perfecte consideratam.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ φύσις τοῦ Λόγου σεσαρκώθη, ἥτοι ἠνώθη σαρκί, εἴρηται· φύσιν δὲ τοῦ Λόγου παθεῖσαν σαρκί, οὐδέπω καὶ νῦν ἀκηκόαμεν, Χριστὸν δὲ παθόντα σαρκί ἐδιδάχθημεν· ὥστε οὐ τὴν ὑπόστασιν δηλοῖ τὸ εἰπεῖν, φύσιν τοῦ Λόγου. Λέγεται τοίνυν εἰπεῖν, ὅτι τὸ σεσαρκῶσθαι μὲν, ἠκῶσθαι ἐστὶ σαρκί, τὸ δὲ σάρκα γενέσθαι τὸν Λόγον, αὐτὴν τὴν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν ἀτρέπτως γενέσθαι τῆς σαρκὸς ὑπόστασιν. Καὶ ὅτι μὲν ὁ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονε, καὶ ὁ ἄνθρωπος Θεός, εἴρηται. Θεὸς γὰρ ὢν ὁ Λόγος, γέγονεν ἀμεταβλήτως ἄνθρωπος. Ὅτι δὲ ἡ θεότης ἄνθρωπος γέγονεν· ἡ σεσαρκώθη, ἡ ἐνηνθρώπησεν, οὐδαμῶς ἀκηκόαμεν. Ὅτι δὲ ἡ θεότης ἠνώθη τῇ ἀνθρωπότητι ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων, μεμαθήκαμεν· καὶ ὅτι ὁ Θεὸς μορφοῦται, ἥτοι οὐσιούται (27) τὸ ἀλλότριον, ἥτοι τὸ καθ' ἡμᾶς, εἴρηται.

²² Sup. c. 6 et 7. ²³ Leont. De sect. act. 8. ²⁴ Cyrill. Defens. 2 Anath. cont. Theod.

VARIE LECTIONES.

† Edita et nonnulli codd. Θεοδορίτου, ita sæpe scribunt Græci. * Cod. S. Hil. Reg. Colb. 2 Θεὸς γὰρ ὁ Λόγος, γέγονε δὲ ἀμεταβλ.

NOTÆ.

(27) Ἦτοι οὐσιούται Hoc est alienam substantiam, etc. Post Antiochenæ synodi Patres, Verbum assumpta humanitate, οὐσιώσθαι, q. d. substantiatum fuisse, dixerat Nazianzenus in Carmine de vita sua. Dixerat vero et Dionysias, cap. 2 De div. nom. utinam æque sincero sensu: Ἀλλὰ καὶ τὸ πάσης θεολογίας ἐκφανέστατον, ἡ καθ' ἡμᾶς Ἰησοῦ θεοπλαστία, sed et quod totius theologiæ manifestissimum est, humanitatis Jesu in Deum formatio nullo sermone explicabilis, nec cuius intellectui pervia, etsi præstantiorum angelorum primario. Atqui eum quidem ἀνδρικῶς οὐσιωθῆναι, humano modo substantiam factum esse, arcana traditione accepimus:

Propositionum delectus in materia subjecta.— Quanquam autem Verbi naturam incarnatam, hoc est carni unitam esse dictum sit: tamen Verbi naturam carne passam ad hunc usque diem non audivimus: verum Christum carne passum didicimus. Ex quo colligitur non significari personam cum Verbi naturam dicimus. Relinquitur itaque, ut dicamus idem esse incarnatam, quod carni unitum; at Verbum carnem factum esse, idem quod ipsam Verbi personam absque ulla conversione carnis personam factam fuisse. Eodem modo illud quoque dictum est, quod Deus factus sit homo, et homo Deus (Verbum enim, Deus existens, sine ulla mutatione factus est homo), sed quod divinitas homo facta sit, aut incarnata, vel humanam naturam induerit, hoc nusquam audivimus.

D nescimus vero quinam ex Virginis sanguinibus, alia quam natura ferat lege effectus sit: qua ratione siccis pedibus, qui corporea mole, et materiæ pondere graves essent, per humidam instabilemque substantiam graderetur, καὶ ἄλλα ὅσα τῆς ὑπερφυῶς ἐστὶν Ἰησοῦ φυσιολογίας, et quæcunque alia ad præcellentissimam Jesu physiologiam spectant. Similia expressius scripsit epist. 4 ad Caium; quibus mihi quidem videtur innui, miranda illa omnia, unius Jesu naturæ et substantiæ divino-humanæ opera fuisse, et Leonis M. ad Flavianum epistolæ refragari, ubi S. Pontifex utrique naturæ Christi quæ sua sunt aseribit, eademmet exempla allegando.

Illud quidem edocti sumus divinitatem in una suarum personarum humanitati unitam esse : item traditum est quod Deus formam, hoc est alienam substantiam, nostram nimirum, induerit (cuilibet enim personæ vox *Deus* tribuitur), at divinitatis vocabulum de persona usurpare non possumus. Nam quod divinitas Pater solus sit, aut solus Filius, aut solus Spiritus sanctus, nusquam a nobis auditum est. Divinitas enim naturam declarat, Pater autem personam, quemadmodum et humanitas naturam, **222** Petrus vero personam. At vox *Deus*, et naturæ communitatem significat, et in unaquaque persona æque locum habet, velut et homo. Deus enim is est, qui divinam habet naturam ; et homo, qui humanam.

Præter hæc omnia sciendum est ⁸⁸. Patrem et Spiritum sanctum nulla ratione carni Verbi communicare, nisi quantum ad miracula attinet, et quantum ad beneplacitum et voluntatem.

CAP. XII.

Quod sancta Virgo Dei Genitrix sit, adversus Nestorianos.

Sancta Maria Dei Mater proprie. Contra Valentinum et alios : *ortam ex Maria Christi carnem.* — Sanctam porro Virginem Dei proprie et vere genitricem prædicamus ⁸⁹. Sicut enim verus est Deus, qui ex ipsa natus est ; ita perinde Dei Mater est, quæ verum Deum ex se incarnatum genuit. Deum porro ex ea natum esse dicimus, non quod Verbi divinitas existendi principium ex ipsa traxerit ; sed quia Verbum ipsum, quod ante sæcula citra ullum tempus genitum est, ac sine exordio et sempiternæ una cum Patre et Spiritu sancto est, in extremis diebus salutis nostræ causa, in utero ipsius habitavit, et assumpta carne ex ea genitum est sine sui demutatione. Non enim hominem purum sancta Virgo genuit, sed Deum verum ; non nudum, sed carne vestitum ; nec ita ut corpore de cælis allato, per eam velut per canalē transierit, sed ex ipsa carne ejusdem ac nos substantiæ acceperit, quæ in seipso subsisteret ⁹⁰. Nam si corpus e caelo directum est, ac non ex natura nostra acceptum, quid tandem inhumana-tione opus erat ? Etenim Dei Verbum humanita-

A Ἐφ' ἐκάστης γὰρ τῶν ὑποστάσεων τὸ Θεὸς ὄνομα τάττεται θεότητα δὲ ἐπὶ ὑποστάσεως ἰεῖπειν οὐ δυνάμεθα. Θεότητα γὰρ τὸν Πατέρα μόνον, ἢ τὸν Υἱὸν μόνον, ἢ μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἀπὸ κῶσιν· θεότης μὲν γὰρ τὴν φύσιν δηλοῖ· τὸ δὲ Πατὴρ, τὴν ὑπόστασιν, ὡς περ καὶ ἀνθρωπότης, τὴν φύσιν, Πέτρος δὲ, τὴν ὑπόστασιν· Θεὸς δὲ καὶ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως σημαίνει, καὶ ἐφ' ἐκάστης τῶν ὑποστάσεων τάττεται παρωνύμως, ὡς περ καὶ ἀνθρωπος· Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ θεῖαν ἔχων φύσιν, καὶ ἀνθρωπος, ὁ ἀνθρωπίνην.

in unaquaque persona æque locum habet, velut et homo.

B Ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις ἰστέον, ὡς ὁ ματὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατ' οὐδένα λόγον τῇ σαρκώσει τοῦ Λόγου κεκοινώνηκεν, εἰ μὴ κατὰ τὰς θεοσημείας, καὶ κατ' εὐδοκίαν καὶ βούλησιν.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΒ' [ΝΓ'].

Ὅτι Θεοτόκος ἡ ἁγία Παρθένος· κατὰ Νεστοριανῶν v.

Θεοτόκον δὲ κυρίως (28) καὶ ἀληθῶς τὴν ἁγίαν Παρθένον κηρύττομεν· ὡς γὰρ Θεὸς ἀληθὴς ὁ ἐξ αὐτῆς γεννηθεὶς, ἀληθὴς Θεοτόκος ἡ τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἐξ αὐτῆς σεσαρκωμένον γεννήσασα· Θεὸν γὰρ φαμεν ἐξ αὐτῆς γεγενῆσθαι, οὐχ ὡς τῆς θεότητος τοῦ Λόγου ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαβούσης ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' ὡς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὸ πρὸ αἰώνων ἀχρόνως ἐκ Πατρὸς γεννηθέντος, καὶ ἀνάρχως καὶ ἀδιέως, C ὑπάρχοντος· ὁ δὲ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ἐν τῇ γαστρὶ αὐτῆς ἐνοικήσαντος, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀμεταβλήτως σαρκωθέντος καὶ γεννηθέντος. Οὐ γὰρ ἀνθρώπου ψιλὸν ἐγέννησεν ἡ ἁγία Παρθένος, ἀλλὰ Θεὸν ἀληθινόν· οὐ γυμνόν, ἀλλὰ σεσαρκωμένον· οὐκ οὐρανόθεν τὸ σῶμα καταγαγόντα, καὶ ὡς διὰ σωτή- νος δι' αὐτῆς παρελθόντα, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ὁμοούσιον ἡμῖν σάρκα ἀναλαβόντα, καὶ ἐν ἑαυτῷ ὑποστήσαντα. Εἰ γὰρ οὐρανόθεν τὸ σῶμα κεκόμενισται, καὶ οὐκ τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως ἐληφται, τίς χρεια τῆς ἐνανθρωπήσεως ; Ἡ γὰρ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ Λόγου διὰ τοῦτο γέγονεν, ἵνα αὐτὴ ἡ ἀμαρτήσασα, καὶ πεσοῦσα, καὶ φθαρεῖσα φύσις, νικήσῃ τὸν ἀπατήσαντα τύραν-

⁸⁸ Dion. *De div. nom.* cap. 8. ⁸⁹ Greg. Naz. *epist.* 1 ad Cleod. ⁹⁰ Greg. Naz. *ibid.*

VARIE LECTIONES.

¹ Regg. 4, Colb. 1 et N. θεότητα δὲ τὴν ὑπόστασιν. ^a Editæ et quidam codices τῇ σαρκί. ^v Hæc habent editæ quæ nusquam reperi. Nec apud Vegelinum, qui caput istud seorsim edidit in Collectan. ^x Veg. συνοπαρχόντος.

NOTÆ.

(28) Θεοτόκον δὲ κυρίως. *Dei autem Genitricem.* Hæc omnia quibus non Nestorius modo, Samosatenus, aut Photinus, sed et Basilides, Valentinus, alique ejusdem furfuris perstringuntur, Noster desumpsit ex *epist.* 1 Nazianzeni ad Cleodonium, in qua Theologus singula capita, quibus vel Christo, vel Deiparæ detractum erat, totidem anathematismis proseripsit, ut Apollinarii obtreccationes retunderet. Nam præter Nestorium Gnostici, qui Domini corpus, vel e caelo delapsum, vel ex elementis compactum, per Mariam, ceu per tubum transmeasse, nec ex ipsa generatum finxere, *Dei*

D Genitricis prærogativam impugnarant. Quocirca Theodoretus *Deiparæ* cognomen, ex apostolica traditione susceptum ait, lib. v *Har. fab.* c. 18, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν. Illud adhibuit, ante Nazianzenum et Chrysostomum Athanasius, *epist.* ad Epict., ut Origenem, aliosque taceam. Quinimo Alexander Hierapolitanus, vir Nestorio perquam addictus, *epistola* ad Theodoretum (synod. Irenæi, c. 94) fatebatur vocem θεοτόκος catholicam esse, et in festivitatis, sive præconiis, incircumspecte sine adiectione usurpatam ab orthodoxis.

νον, καὶ οὕτω τῆς φθορᾶς ἐλευθερωθῆ, καθὼς φησιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Ἐπειδὴ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν· εἰ τὸ πρῶτον ἀληθὲς γ, καὶ τὸ δεῦτερον.

Εἰ δὲ καὶ λέγει· Ὁ πρῶτος Ἰ. Ἀδὰμ (29) ἐκ γῆς χοῦδος, ὁ δὲ δεῦτερος Ἀδὰμ, ὁ Κίριος ἐξ οὐρανοῦ, οὐ τὸ σῶμά φησιν ἐξ οὐρανοῦ, ἀλλὰ ὅλον ὡς οὐ ψιλὸς ἀνθρωπὸς ἐστίν. Ἰδοὺ γὰρ καὶ Ἀδὰμ αὐτὸν ὠνόμασε, καὶ Κύριον, τὸ συναμφοτέρον σημαίνων. Ἀδὰμ μὲν γὰρ ἐρμηνεύεται γηγενής· γηγενὴς δὲ ὅλον ὅτι ἐστὶν ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις, ἡ ἐκ χοῦς πλασθεῖσα· τὸ Κύριος δὲ, τῆς θείας οὐσίας ἐστὶ παρστατικόν.

Πάλιν δὲ φησιν ὁ Ἀπόστολος· ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, γενόμενον ἐκ γυναικός. Οὐκ εἶπε, διὰ γυναικός, ἀλλ' ἐκ γυναικός. Ἐστῆμεν οὖν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ὡς αὐτός ἐστιν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, ὁ ἐκ τῆς Παρθένου γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἐκ τῆς Παρθένου γεννηθεὶς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός· γεννηθεὶς δὲ σωματικῶς, καθὼς γέγονεν ἄνθρωπος, οὐ προδιαπλασθέντι ἀνθρώπῳ ἐνοικήσας, ὡς ἐν προφῆτῃ, ἀλλ' αὐτὸς οὐσιωδῶς καὶ ἀληθῶς γενόμενος ἄνθρωπος, ἥτοι ἐν τῇ ὑποστάσει αὐτοῦ ἐψυχωμένην ἃ σάρκα ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ ὑποστήσας, καὶ αὐτὸς γεγινώς· αὐτῇ ὑπόστασις. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, γενόμενον ἐκ γυναικός· πῶς γὰρ ἂν αὐτός τοῦ Θεοῦ Λόγος ὑπὸ νόμον γέγονεν, εἰ μὴ ἄνθρωπος ἡμῖν ὁμοούσιος γέγονεν.

Ὅθεν δικαίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκον τὴν ἁγίαν ὁ Μαρίαν ὀνομάζομεν· τοῦτο γὰρ τὸ ὄνομα ἅπαν τὸ μυστήριον τῆς οἰκονομίας συνίστησι. Εἰ γὰρ Θεοτόκος ἡ γεννήσασα, πάντως Θεός ὁ ἐξ αὐτῆς γεννηθεὶς, πάντως δὲ καὶ ἄνθρωπος. Πῶς γὰρ ἂν ἐκ γυναικὸς γεννηθεῖ Θεός, ὁ πρὸ αἰώνων ἔχων τὴν ὑπαρξίν, εἰ μὴ ἄνθρωπος γέγονεν; Ὁ γὰρ Υἱὸς ἀνθρώπου, ἄνθρωπος δηλονότι. Εἰ δὲ αὐτός ὁ γεννηθεὶς ἐκ γυναικὸς Θεός ἐστιν, εἰς ἐστὶ δηλονότι ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρός γεννηθεὶς κατὰ τὴν θεϊαν καὶ ἀναρχον οὐσίαν, καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων ἐκ τῆς Παρθένου τεχθεὶς κατὰ τὴν ἡργμένην καὶ ὑπὸ χρόνον οὐσίαν, ἥτοι τὴν ἀνθρωπίνην. Τοῦτο δὲ μίαν ὑπόστασιν, καὶ

item idcirco induit⁹¹, ut ipsamet natura quæ peccaverat, cecideratque, et corrupta erat, tyrannum qui se deceptorat, superaret, siquæ a corruptione vindicaretur, ut divinus Apostolus ait: *Quoniam per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum*⁹². Si primum illud vere exstitit, sane et secundum.

⁹³ Et si autem his verbis utitur, *Primus Adam de terra, terrenus, secundus Adam, Dominus de cælo*⁹⁴, non innuit, corpus ejus de cælo fluxisse, sed eum nudum hominem non esse ostendit. Nam, ut vides, et Adamum, et Dominum, **223** eum appellavit, utrumque simul indicans. Adamus quippe *terrigenam* sonat. Liqueat autem terrigenam esse hominis naturam, ut quæ ex terra efflata sit. Domini autem vocabulum, divinam naturam declarat.

^B Ac rursus ita loquitur Apostolus⁹⁵: *Misit Deus Filium suum unigenitum factum ex muliere*. Non dixit, *per mulierem*, sed, *ex muliere*. Quocirca significavit eum ipsum esse unigenitum Dei Filium ac Deum, qui ex Virgine factus est homo: atque item eum ipsum ex Virgine genitum esse, qui Dei Filius ac Deus est. Genitum porro corporeo modo, qua scilicet ratione homo factus est: ita nimirum, ut non in homine prius condito, tanquam in propheta habitaverit, verum ipse substantialiter ac vere factus sit homo; hoc est, in sua hypostasi carnem anima rationali et intelligente animatam substare fecerit, seipsum illius præbens hypostasim. Hanc enim significationem habet illud, *factum ex muliere*. Nam quo tandem pacto ipsummet Dei Verbum sub lege factum esset, nisi homo ejusdem ac nos substantiæ exstitisset?

Dei Genitricis nomen, totum mysterium declarat. — Merito igitur et vere sanctam Mariam Deiparam appellamus. Hoc enim nomen totum incarnationis mysterium astruit. Nam, si Dei Mater est quæ genuit, profecto Deus est qui ex ipsa genitus est: profecto etiam homo. Nam qui fieri potuisset, ut Deus, qui ante sæcula exstabat, ex muliere nasceretur, nisi homo factus esset? Qui enim filius est hominis, homo etiam ipse sit necessum est. Quod si ille ipse qui ex muliere natus est, Deus est, unus procul dubio atque idem est, qui ex Deo Patre genitus est, quod ad divinam et initii expertem substantiam attinet, qui-

⁹¹ Inf. cap. 18. ⁹² I Cor. xv, 21. ⁹³ Greg. Naz. ibid. ⁹⁴ I Cor. xv, 47. ⁹⁵ Galat. iv, 4.

VARIAE LECTIONES.

γ Editā ἀληθῶς. ἂ Vegēl. hic et infra ἀνθρώπος, ut I ad Cor. xv, 47, legimus. ἂ Al. ἐμψυχομένην. ὁ Vegēl. παναγίαν.

NOTÆ.

(29) Ὁ πρῶτος Ἀδὰμ. *Primus Adam*, etc. In Bibliis Græcis legimus I ad Cor. xv, 7: Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἐκ γῆς, χοῦδος· ὁ δεῦτερος ἀνθρώπος ἐξ οὐρανοῦ, οὐράνιος. In vulgatis Latinis: *Primus homo de terra, terrenus; secundus homo de cælo, cælestis*. Ex hoc loco inferebat Apollinarius Christum non eandem atque Adamum naturam habuisse, quem Nyssenus, n. 44, nullo negotio ex

subsequentibus istis verbis confutat, *qualis cælestis, tales et cælestes*, ut quandoquidem cælestes homines alterius generis mentem et naturam a cæteris hominibus non habent, sic quoque Christus. Plura videri possunt apud Athanasium in libris contra hunc hæreticum, et apud Theologum, epist. 4 ad Cledon.

que extremis temporibus ea substantia quæ ini- A δύο φύσεις, καὶ δύο γεννήσεις σημαίνει τοῦ Κυρίου
tium habuit, temporibus subjecta est, hoc est, ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.
humana, ex Virgine natus est. Hoc vero unam Domini nostri Jesu personam, duasque naturas,
et duas generationes significat.

Christiparam Patres dicere detractarunt. Nestorii vox, ut dicatur Christus Θεοφόρος, recte sentientium, ut Deus incarnatus. Natura humana in ipsa conceptione Verbo unita. — At vero sanctam Virginem nequiquam Christiparam nuncupamus, quia ad abolendum Deiparæ vocabulum Nestorius **, impurus ille et execrandus, animoque Judæus, illud ignominiae vas, in contemptum ejus quæ super creaturam omnem sola vere colenda est, Dei Genitricis (disrumpatur licet ille cum patre suo Satana), hoc nominis excogitavit, quod obtruderet. Enimvero rex David christus quoque dicitur, et pontifex Aaron, quippe cum reges et sacerdotes regi solerent: quinimo quisvis homo pius, et cui Deus aspiraverit, Christus dici possit, at non perinde natura Deus; juxta ac exitiabilis ille Nestorius eum qui de Virgine natus est, Deiferum ore fremebundo pronuntiavit. Verum hoc absit a 224 nobis, ut eum afflatum a Deo, Deiferumve dicamus, vel cogitemus **; imo potius incarnatum Deum. Ipsummet enim Verbum factum est caro, ut conceptum quidem de Virgine fuerit, Deus vero prodierit cum assumpta natura quam deificarat simul atque producta est. Exinde tria pariter una contigerunt, nimirum quod assumpta sit, quod exstiterit, quod deificata a Verbo fuerit. Illic fit ut Virgo sancta, Dei Genitrix tum intelligatur, tum appelletur, non modo propter naturam Verbi, sed etiam ob humanitatem deitate donatam, stupendo miraculo patris simul horum et conceptione et existentia, verbi quidem conceptione, carnis vero existentia in ipso Verbo. Ipsa namque Dei Genitrix supra naturæ leges rerum omnium fictori subministrabat, unde ipse quoque fingetur, universorumque conditori Deo, ut assumptam humanitatem deitate donans, homo ipse fieret, cum interim unio, quæ unita sunt, talia servaret, qualia unita essent, hoc est, non divinitatem solum, sed etiam Christi humanitatem; nec illud solum quod supra nos; sed et id quod nostrum D est. Non enim cum ante nostri similis exstisset, postea superior nobis evasis: sed semper a

Χριστοτόκον δὲ (30) οὐδαμῶς φαμεν ὅτι τὴν ἁγίαν Παρθένον, διότι ἐπ' ἀναιρέσει τῆς Θεοτόκος φωνῆς ὁ μιὰρς, καὶ βδελυρς, καὶ Ἰουδαϊσθῶν Νεστόριος τὸ σκεῦος τῆς ἀτιμίας, καὶ ἐπὶ ἀτιμίας τῆς μόνης ὄντως τετιμημένης ὑπὲρ πᾶσαν κτίσιν Θεοτόκου, καὶ οὗτος διαβρῆγνυται ὁ σύν τῷ πατρὶ αὐτοῦ τῷ Σατανᾷ, ταύτην τὴν προσηγορίαν ἐξηύρατο, ὡς ἐπηραζομένην ὁ χριστὸς γὰρ καὶ ὁ Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς, καὶ ὁ Ἀαρὼν ὁ ἀρχιερεὺς· ταῦτα γὰρ τὰ ἱερὰ χρίσματα, βασιλεία τε καὶ ἱερωσύνη· καὶ πᾶς θεοφόρος ἄνθρωπος Χριστὸς λέγεσθαι δύναται, ἀλλ' οὐ Θεὸς φύσει, ὡς καὶ Νεστόριος ὁ θεήλατος, τὸν ἐκ Παρθένου τεχθέντα θεοφόρον (31) εἰπεῖν ἐφρυδάτο. Ἡμεῖς δὲ μὴ γένοιτο θεοφόρον αὐτὸν εἰπεῖν ἢ νοῆσαι, ἀλλὰ Θεὸν σεσαρκωμένον. Αὐτὸς γὰρ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, κυηθεὶς μὲν ἐκ τῆς Παρθένου, προελθὼν δὲ Θεὸς μετὰ τῆς προσλήψεως, ἥδη καὶ αὐτῆς ὑπ' αὐτοῦ θεωθεΐσης, ἅμα τῇ εἰς τὸ εἶναι ταύτης παραγωγῇ, ὡς ὁμοῦ γενέσθαι τὰ τρία, τὴν πρόσληψιν, τὴν ὑπαρξιν, τὴν θέωσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Λόγου· καὶ οὕτω νοεῖσθαι, καὶ λέγεσθαι Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Παρθένον, οὐ μόνον διὰ τὴν φύσιν τοῦ Λόγου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου, ὧν ἅμα, καὶ ἡ σύλληψις, καὶ ἡ ὑπαρξις τεθαυματουργηται· ἡ μὲν σύλληψις τοῦ Λόγου, τῆς δὲ σαρκὸς, ἡ ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ ὑπαρξις, αὐτῆς τῆς Θεομήτορος ὑπερφυῶς χορηγούσης τὸ πλάσθαι τὴν πλάστη, καὶ τὸ ἀνθρωπισθῆναι τῷ Θεῷ καὶ ποιητῇ τοῦ παντός, θεοῦντι τὸ πρόσλημμα, σωζούσης τῆς ἐνώσεως τὰ ἐνωθέντα τοιαῦτα, οἷα καὶ ἦνουνται· οὐ τὸ θεῖον λέγω μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ καθ' ἡμᾶς. Οὕτε γὰρ γενόμενον πρότερον καθ' ἡμᾶς, ὑπερὸν γέγονεν ὑπὲρ ἡμᾶς· ἀλλὰ ἀεὶ ἡ ἐκ πρώτης ὑπάρξεως ἅμῳ ὑπῆρξε ἰ, διὰ τὸ ἐξ ἀκρας συλλήψεως ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ τὴν ὑπαρξιν ἐσχηκέναι· ἀνθρώπινον μὲν οὖν ἐστὶ κατὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, Θεοῦ δὲ καὶ θεῖον, ὑπερφυῶς. Ἐτι δὲ καὶ τῆς ἐμφύχου σαρκὸς τὰ ἰδιώματα ἔσχε· κατεδέξατο γὰρ αὐτὰ ὁ Λόγος, οἰκονομίας λόγῳ, φυσικῆς κινήσεως τάξει κατὰ ἀλήθειαν φυσικῶς γινόμενα ἰ.

** Cyril. ad monachos epist. 1. ** Cyril. lib. 1 Cont. Nest.

VARIAE LECTIOES.

e Vogel. et mss. alii οὐ φαμεν. d Vogel. διαβρῆγνυται. e Apud Vogel. deest ὡς ἐπηραζομεν. f Vogel. ταῦτα γὰρ ἱερὰ. g Vegelinus non legit αὐτὸν, et pro νοῆσαι, posuit ἐννοῆσαι, ut Reg. 1 et Colb. 1. h Deest ἀεὶ, apud Vogel. i R. 2930 ὑπῆρχον.

NOTÆ.

(30) Χριστοτόκον δὲ. At Christiparam. Hæc vox, qua ambas naturas significari Nestorius prætexbat, exsufflata est, velut ad præstantiorem aliam, et antiquiorem supprimendam excogitata.

(31) Θεοφόρος. Deigerum. Nazianzenus testatur epist. 2 ad Cledon. Apollinarium vocem θεοφόρον Deigerum exclusisse, ut Deum σαρκοφόρον carnigerum astrueret. Basilius Magnus, lib. De Spir. sanct. c. 5, Hom. de nativ. et in psal. LV, Christi carnem θεοφόρον dicit. Cyrillus, cum Nestorius

Basilius auctoritatem obtinens, Christum esse hominem Deigerum inelamaret, nequidquam refragante Theodoro, anath. 2, et in Defens. negavit Christum debere dici θεοφόρον ἄνθρωπον, hominem Deigerum. Profecto aliud est Christi carnem θεοφόρον, et aliud Christum hominem θεοφόρον pronuntiare. Primo modo unio substantiva carnis cum deitate non excluditur; at secundo personæ duæ statuuntur, nec Dei Filius a sanctorum hominum conditione secernitur.

primo ortu utrumque exstitit : quoniam a primordiis conceptionis in ipso Verbo existentiam habuit. Quocirca, quod assumptum fuit suapte quidem natura humanum est; Dei autem et divinum supernaturali quodam modo. Quin animalia quidem carnis proprietates habuit : eas enim dispensationis suae ratione Verbum suscepit, quæ secundum naturalis motus ordinem vere naturales sunt.

ΚΕΦΑΛΑ. II' [NZ].

A

CAP. XIII.

Περὶ ἰδιωμάτων τῶν δύο φύσεων.

Τέλειον δὲ Θεὸν ὁμολογούντες τὸν αὐτὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τέλειον ἄνθρωπον, φάμεν τὸν αὐτὸν πάντα ἔχειν ὅσα ὁ Πατὴρ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας· καὶ πάντα ἔχειν ὅσα ὁ Ἀδὰμ ὁ πρῶτος, διχα μόντης τῆς ἀμαρτίας· ἅτινά ἐστι σῶμα καὶ ψυχὴ λογικὴ τε καὶ νοερά· ἔχειν δὲ αὐτὸν καταλλήλως ταῖς δύο φύσεσι, διπλᾶ τὰ τῶν δύο φύσεων φυσικά· δύο θελήσεις φυσικάς, τὴν τε θεῖαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ ἐνεργείας δύο φυσικάς, θεῖαν τε καὶ ἀνθρωπίνην, καὶ αὐτεξούσια δύο φυσικά, θεῖον τε καὶ ἀνθρώπινον, καὶ σοφίαν τε καὶ γνῶσιν, θεῖαν τε καὶ ἀνθρωπίνην. Ὁμοούσιος γὰρ ὢν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, αὐτεξουσίως θέλει καὶ ἐνεργεῖ ὡς Θεός. Ὁμοούσιος δὲ ὢν καὶ ἡμῖν, αὐτεξουσίως θέλει καὶ ἐνεργεῖ ὡς ἄνθρωπος ὁ αὐτός. Αὐτοῦ γὰρ τὰ θαύματα, αὐτοῦ καὶ τὰ παθήματα.

libere item vult et agit, ut homo. Ipsius enim miracula sunt, ipsius quoque passionēs.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΑ' [NH].

Περὶ θελημάτων καὶ αὐτεξουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐπειδὴ μὲν οὖν δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, δύο αὐτοῦ καὶ τὰ φυσικά θελήματα, καὶ τὰς φυσικάς ἐνεργείας φάμεν. Ἐπειδὴ δὲ μία τῶν δύο φύσεων αὐτοῦ ἡ ὑπόστασις, ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν φάμεν θέλοντά τε καὶ ἐνεργούντα φυσικῶς κατ' ἅμωρ τὰς φύσεις, ἐξ ὧν, καὶ ἐν αἷς, καὶ ἅπας ἐστὶ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν· θέλειν δὲ καὶ ἐνεργεῖν, οὐ διηρημένως, ἀλλ' ἡνωμένως· θέλει γὰρ καὶ ἐνεργεῖ ἐν ἑκατέρᾳ μορφῇ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας. Ὡν γὰρ ἡ οὐσία ἡ αὐτὴ, τούτων καὶ ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ αὐτὴ· ὧν δὲ διάφορος ἡ οὐσία, τούτων διάφορος καὶ ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια· καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ὧν ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ αὐτὴ, τούτων καὶ ἡ οὐσία ἡ αὐτὴ· ὧν δὲ διάφορος ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια, τούτων καὶ ἡ οὐσία διάφορος.

Διὸ δὲ ἐπὶ μὲν Πατρὶ καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἐκ τῆς ταυτότητος τῆς τε ἐνεργείας καὶ τοῦ θελήματος, τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως ἐπιγινώσκωμεν. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας οἰκονομίας, ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν ἐνεργειῶν, καὶ τῶν θελημάτων, καὶ τῶν φύσεων διαφορὰν ἐπιγινώσκωμεν, καὶ τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν εἰδότες συνομολογοῦμεν, καὶ τὸ τῶν θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν διάφορον. Ὡς περ γὰρ τῶν τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς Χριστοῦ φύσεων ὁ ἀριθμὸς, εὐσεβῶς νοούμενός τε καὶ λεγόμενός, οὐ διαιρεῖ τὸν ἓνα Χρι-

⁹⁸ Leo, epist. 40, ad Flavian. ⁹⁹ Max. Disp. cum Pyrrho post Basil. epist. 80. ¹ Supra lib. II, c. 22.

VARIE LECTIONES.

¹ Cod. S. Hil. φυσικά, ita R. 1986 et N. Post γινόμενα additur in Reg. 2428 longa περιχρησὴ quæ desumpta est ex cap. 91, ab his verbis, γεγέννηται τοίνυν usque ad μὴ παραλλάσαι σημαντὰ. Ejusmodi interpolationibus scatet iste codex Regius.

PATROL. GR. XCIV.

33

De ambarum naturarum proprietatibus.

Duae in Christo voluntates et operationes. — Eundem porro Dominum nostrum Jesum Christum, et perfectum Deum, et perfectum hominem predicantes, hoc profiteamur, eundem et omnia habere, quæ Pater habet, excepta ingeni proprietate; et omnia item, quæ primus Adam, excepto solum peccato, hoc est, corpus et animam ratione et intelligentia præditam: quin habere etiam eum, uti duabus naturis consentaneum est, duplices naturarum duarum naturales proprietates; hoc est, duas naturales operationes, divinam et humanam; duas naturales arbitrii libertates, divinam et humanam: ac denique sapientiam et scientiam duplicem, divinam et humanam. Nam cum ejusdem ac Pater substantiæ sit, libere vult et agit ut Deus: rursus cum consubstantialis sit nobis,

225 CAP. XIV

De Domini nostri Jesu Christi duplici voluntate, arbitriique libertate.

Totplex voluntas et actus, quodplex substantia.

— Quoniam igitur duæ Christi naturæ sunt, duas proinde ejus naturales voluntates et duas naturales operationes dicimus. Quia vero una duarum naturarum ipsius est hypostasis, unum et eundem esse dicimus qui, juxta eas naturas, ex quibus, et in quibus, et quæ est Christus Deus noster, naturaliter velit et agat; eum autem insuper velle et agere, non divise, sed conjuncte dicimus. « Vult enim et agit in utraque forma, cum alterius communione ⁹⁸. » Quorum enim eadem substantia est, eorum quoque eadem voluntas et actio sit necesse est: quorum autem diversa est, horum etiam diversa voluntas et actio sit, oportet ⁹⁹. Et contra quorum voluntas et actio eadem est, eorum eadem quoque substantia, est: quorum autem dispar voluntas et actio, horum etiam dispar est substantia.

Quocirca in Patre quidem et Filio, et Spiritu sancto, quia eadem voluntas atque actio est, eandem quoque naturam esse agnoscimus. At in divina incarnatione ex actionum et voluntatum discrimine naturarum quoque discrimen agnoscimus, ac naturarum discrimen exploratum habentes, voluntatum etiam et actionum discrimen constitemur. Quemadmodum enim unius et ejusdem Christi naturarum numerus, si pie intelligatur et prædicetur, unum Christum nequaquam dividit; verum inco-

lum enim in unione differentiam ostendit : ita earum voluntatum et actionum numerus, quæ substantialiter ipsis naturis conveniunt (etenim secundum utramque naturam ita comparatus erat ut vellet et operaretur), divisionem non inducit (absit), sed earum dantaxat etiam in unione conservationem et incolumitatem prodest. Naturales siquidem esse, ac non personales, voluntates et actiones dicimus ; hoc est vim ipsam volendi et agendi, per quam volunt et agunt. Si enim personales esse concesserimus, tres sanctæ Trinitatis personas diversæ inter se voluntatis atque actionis necessario dicemus.

Ut voluntas et actio, naturæ ; sic talis voluntas atque actio, personæ. — Sciendum enim est^a, non idem esse velle, atque hoc vel illo modo velle. Velle siquidem naturæ est, ut et videre. Omnibus enim hominibus hoc convenit. At certo modo velle, non naturæ est, sed nostri consilii et sententiæ : quemadmodum et certo modo videre, hoc est bene vel male. Non enim omnes homines eodem modo volunt, neque eodem modo vident. Hoc autem etiam in actionibus concedemus. Nam certo modo velle, certo modo videre, certo modo agere, modus est quo quis voluntate utitur, necnon videndi atque agendi facultate, quæ soli utenti adest, eumque secundum rationem differentię communiter dictæ ab aliis discernit.

226 Θέλεις, θελήτων, θελητικόν, θέλων. — Itaque velle simpliciter, voluntas dicitur, sive facultas volendi quæ est appetitus rationalis, et voluntas naturalis : at certo talique modo velle, sive quod est voluntati subjectum, res illa est quam volumus, et voluntas arbitrii. Θελητικόν^b autem illud est, cui a natura inest vis volendi : ut puta natura divina vim habet volendi, itemque humana. Volens denique est, qui voluntate utitur, sive persona, ut Petrus.

Voluntas in Christo duplex, γνωμικὸν unum. — Quoniam igitur^c unus Christus, unaque itidem ejus persona est, unus etiam proinde est volens, tam divina quam humana ratione. Rursus, quia duas naturas volendi facultate præditas habet, utpote rationales (quidquid enim rationale est, illud quoque ad volendum habile est, ac liberum) idcirco duas etiam in eo naturales voluntates dicemus. Idem enim ipse propter utramque naturam volendi facultate pollet ; quippe qui eam assumpsit vim volendi quæ nobis a natura est. Et quoniam unus idemque Christus est, qui utriusque nature ratione vult, idem proinde voluntatis subjectum in

σὸν, ἀλλὰ σωζομένην, καὶ ἐν τῇ ἐνώσει παρίσται τῶν φύσεων τὴν διαφορὰν, οὕτω καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν οὐσιωδῶς προσόντων ταῖς αὐτοῦ φύσεσι θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν· κατ' ἀμφω γὰρ τὰς φύσεις θελητικὸς ἦν, καὶ ἐνεργητικὸς τῆς ἡμῶν σωτηρίας· οὐ διαίρειν εἰσάγει· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὴν αὐτῶν δηλοῖ, καὶ μόνον, κἂν τῇ ἐνώσει, φυλακὴν καὶ σωτηρίαν. Φυσικὰ γὰρ, καὶ οὐχ ὑποστατικά φαμεν τὰ θελήματα καὶ τὰς ἐνεργείας. Λέγω δὲ αὐτὴν τὴν θελητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν δύναμιν, καθ' ἣν θέλει καὶ ἐνεργεῖ τὰ τε θέλοντα καὶ ἐνεργοῦντα. Εἰ γὰρ ὑποστατικά δώμεν αὐτὰ, ἑτεροθελεῖς καὶ ἑτεροενεργεῖς τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς ἁγίας Τριάδος εἴπειν ἀναγκασθησόμεθα.

Ἰστέον γὰρ ὡς οὗ ταυτόν ἐστι, θέλειν, καὶ πῶς θέλειν· τὸ μὲν γὰρ θέλειν, φύσεως, ὥσπερ καὶ τὸ ὁρᾶν· πᾶσι γὰρ ἀνθρώποις πρόσεστι· τὸ δὲ πῶς θέλειν, οὐ φύσεως, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας γνώμης, ὥσπερ καὶ τὸ πῶς ὁρᾶν, καλῶς ἢ κακῶς. Οὐ γὰρ πάντες ἀνθρώποι ὁμοίως θέλουσιν, οὐδ' ὁμοίως ὁρῶσι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν δώσομεν. Τὸ γὰρ πῶς θέλειν, πῶς ὁρᾶν, ἢ κ' πῶς ἐνεργεῖν, τρόπος ἐστὶ τῆς τοῦ θέλειν, καὶ ὁρᾶν, καὶ ἐνεργεῖν χρήσεως, μόνῳ τῷ κεχρημένῳ προσῶν, καὶ τῶν ἄλλων αὐτὸν κατὰ τὴν κοινῶς λεγομένην διαφορὰν χωρίζων.

Λέγεται οὖν τὸ μὲν ἀπλῶς θέλειν, θέλεις, ἦτοι ἡ θελητικὴ δύναμις, λογικὴ οὕσα βρεῖς καὶ θέλημα φυσικόν· τὸ δὲ πῶς θέλειν, ἦτοι τὸ τῇ θελήσει ὑποκείμενον, θελητὸν, καὶ θέλημα γνωμικόν· θελητικὸν δὲ ἐστὶ, τὸ πεφυκὸς θέλειν· οἷον θελητικὴ ἐστὶν ἡ θεία φύσις, ὡσαύτως καὶ ἡ ἀνθρωπίνη· θέλων δὲ ἐστὶν ὁ κεχρημένος τῇ θελήσει, ἦτοι ἡ ὑπόστασις, οἷον ὁ Πέτρος.

Ἐπειδὴ τοίνυν εἰς μὲν ὁ Χριστὸς, καὶ μία αὐτοῦ ἡ ὑπόστασις, εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἐστὶν ὁ θέλων θεϊκῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως. Ἐπειδὴ δὲ δύο φύσεις ἔχει θελητικὰς, ὡς λογικὰς· πᾶν γὰρ λογικὸν θελητικόν τε καὶ αὐτεξούσιον· δύο θελήσεις, ἦτοι θελήματα φυσικὰ ἐπ' αὐτοῦ ἐροῦμεν. Θελητικὸς γὰρ ἐστὶν ὁ αὐτὸς κατ' ἀμφω τὰς αὐτοῦ φύσεις. Τὴν γὰρ φυσικῶς ἐνυπάρχουσαν ἡμῖν θελητικὴν δύναμιν ἀνέλαβε. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ ὁ αὐτὸς ὁ θέλων καθ' ἑκατέραν φύσιν, τὸ αὐτὸ θελητὸν λέξομεν ἐπ' αὐτοῦ, οὐχ ὡς μόνον θέλοντος, ἀ' φυσικῶς ὡς θεὸς ἤθελεν· οὐ γὰρ θεότιτος τὸ θέλειν φαγεῖν, καὶ πεινᾶν, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἀλλὰ καὶ τὰ συστατικά (32) τῆς ἀνθρωπίν-

^a Max. Dial. cum Pyrrho ; Anast. in Ὁδηγῷ, cap. 6, p. 40 ^b Volitivum in scholis dicitur.

^c Max. ibid.

VARIE LECTIONES.

^k Particulam hanc addidi post recognitorem cod. S. Hilarii.

NOTÆ.

(32) Ἀλλὰ, καὶ τὰ συστατικά. Sed ea etiam quæ naturam, etc. Duplicem volendi facultatem in Christo agnoscit, quæ naturales et proprios actus exercuerit : ut divina voluntate, divinoque modo voluerit quæ divina sunt, et humana voluntate, et hu-

manitas quæ humana. Ceterum ex Maximi Dial. cum Pyrrh. concedit unum θέλημα γνωμικόν, sive arbitriariam voluntatem unam in Christo fuisse ; quia etsi voluntate humana volebat quæ humana erant, haud tamen nisi divina annuente ; in eam-

νης φύσεως, οὐκ ἐν ἐναντιότητι γνώμης, ἀλλ' ἐν ἰδιότητι τῶν φύσεων· τότε γὰρ ταῦτα φυσικῶς ἤθελεν, ὅτε ἡ θεία αὐτοῦ θέλησις ἤθελε, καὶ ἀπερχόμενοι τῇ σαρκὶ πάσχειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια.

stiluunt : istud vero non sententiæ contrarietate, sed naturarum proprietate. Tum demum enim naturaliter hæc volebat, cum divina voluntas ipsius ita volebat, et carnem ea quæ sibi propria erant pati et agere permittebat.

Οἱ δὲ φυσικῶς πρότεσι τῷ ἀνθρώπῳ ἡ θέλησις, ἐντεῦθεν δῆλον. Ὑπεξαυρούμενης τῆς θείας, τρία εἶδη ζωῆς εἰσιν, ἡ φυτική, ἡ αἰσθητική, ἡ νοερά. Τῆς μὲν οὖν φυτικῆς ἴδιον, ἡ θρεπτική, ἡ αὐξητική, ἡ γεννητική κίνησις· τῆς δὲ αἰσθητικῆς, ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις· τῆς δὲ λογικῆς καὶ νοεράς, ἡ αὐτεξούσιος. Εἰ οὖν κατὰ φύσιν πρότεσι τῇ φυτικῇ ἡ θρεπτική, καὶ τῇ αἰσθητικῇ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις, κατὰ φύσιν ἄρα πρότεσι τῇ λογικῇ καὶ νοερά ἡ αὐτεξούσιος· αὐτεξουσιότης δὲ οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, εἰ μὴ ἡ θέλησις· γεγονώς τοίνυν ὁ λόγος σὰρξ ἐμφυτος, καὶ νοερά, καὶ αὐτεξούσιος, γέγονε καὶ θελητικός.

Ἐτι ἀδίδακτὰ εἰσι τὰ φυσικά· οὐδεὶς γὰρ λογίζεται, ἡ ζῆν, ἡ περὶν, ἡ δεῖν, ἡ ὑπνοῦν μαθάνει. Οὕτε δὲ θέλειν μαθάνομεν· ὥστε φυσικὸν τὸ θέλειν.

Καὶ πάλιν· εἰ ἐν ἀλόγοις, ἄγει μὲν ἡ φύσις, ἄγει δὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξουσιαστικῶς κατὰ θέλησιν κινουμένῳ, ἄρα φύσει θελητικός ὁ ἄνθρωπος.

Καὶ πάλιν· εἰ κατ' εἰκόνα τῆς μακαρίας καὶ ὑπερ-οσιού θεότητος ὁ ἄνθρωπος γεγέννηται· αὐτεξούσιος· δὲ φύσει καὶ θελητικῇ ἡ θεία φύσις, ἄρα καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὡς αὐτῆς εἰκὼν, αὐτεξούσιος φύσει καὶ θελητικός. Τὸ γὰρ αὐτεξούσιον, θέλησιν ὥρισαντὸ οἱ Πατέρες.

* Max. Dial. cum Pyrrho.

dem quippe sententiam naturas conspirasse : alioqui enim duæ jam personæ exstissent, propter diversitatem sententiarum. Quamobrem *Epist. de duab. volunt.* observat idcirco Monotheletas in errorem impigisse, quod, velut olim Nestorius et Eutyches naturam a persona non distinxerant, illi quoque voluntatem γνωμικὴν, *arbitrariam* (quam et ὁποστατικὴν appellat) a naturali non secernerent. Οὕτω, καὶ τοῖς Μονοθεληταῖς, τὸ μὴ εἶδέναι τὴν διαφορὰν τοῦ φυσικοῦ, καὶ τοῦ ὁποστατικοῦ θελήματος, τούτεστι τοῦ γνωμικοῦ. At qui istæ una voluntas arbitraria nihil est aliud nisi mutua voluntatum, divinæ et humanæ, consensio, hinc sequitur non uno eodemque actu eam exerceri, sed duobus, quorum unus divinæ sit imperantis et regentis, alter humanæ libere obsequentis. Quinimo, hoc unum θελήμα γνωμικόν, *voluntas ex arbitratu*, idem proprie est, ac θελητὸν unum, res una quam utraque voluntas velit, seu, ut nostri loquuntur, *una res volita*. Ita Maximus, *dial. cit.* interpretatur dictum simile Patrum, *unam esse Dei et sanctorum voluntatem*. Sic Noster infra ait : *Quoniam unus idemque Christus est, qui utraque natura vult, idem proinde voluntatis ejus esse subjectum dicemus*. Photius, in *tractatu* Περὶ τῶν γνωμικῶν θελημάτων ἐπὶ Χρι-

A eo dicemus : non quod ea sola vellet, quæ naturaliter vii Dens volebat (neque enim divinitati convenit, ut edere vellet, et bibere, aliaque id genus), sed etiam ea quæ naturam humanam con-

Inest homini a natura voluntas. — Quod autem voluntas homini insit a natura, hinc perspicuum est. Nam præter divinam tres sunt vite species, vegetans, sentiens, ac intelligens. Vegetantis vero peculiaris est motus ille nutriendi, augescendi et generandi ; sentientis, motus impulsivus ; rationalis et intelligentis, motus liber. Quare si vegetanti naturaliter inest motus nutriendi ; sentienti vero, motus impulsivus ; naturaliter proinde rationali et intelligenti adest motus liberi arbitrii. Arbitrii porro libertas nihil aliud est, quam voluntas. Unde cum Verbum caro animata, et intelligentia arbitriique libertate prædita factum sit, volendi quoque facultate instructum exstitit.

Deinde, ea quæ naturalia sunt disciplina non comparantur. Neque enim quisquam est, qui cogitare discat, aut vivere, aut fame, vel siti laborare, aut dormire; Atqui nec etiam velle discimus : igitur naturale est quod velimus.

Et rursus, si in brutis natura ducit ac regit, ducitur autem in homine, ut qui libera potestate per voluntatem moveatur ; sequitur, ut homo volendi facultate suapte natura instructus sit:

Liberam arbitrium ipsa voluntas. — Et rursus, si ad beatæ et supersubstantialis divinitatis imaginem conditus est homo, profecto cum natura divina libera sit, et virtute volendi suapte natura polleat, homo quoque qui ejus imago est, iisdem a natura præditus erit. Etenim Patres liberum arbitrium voluntatem esse definierunt,

NOTÆ.

στοῦ, *De voluntatibus arbitriaribus in Christo*, dum Maximi sensum conatur explicare, difficultatem angit ; ac si sanctus confessor voluntatem duntaxat naturalem, puta comedendi, bibendi, fugiendi mortem Christo concesserit, non hoc vel illud edendi, bibendi, loquendi, etc. Nec male Gretserus eum refellit, apud Stewart. in *Collectan.* Turrianus hoc incerti auctoris scholium affert, quo Photius sibi non constare ostenditur : Πῶς λέγεται ἐνταῦθα ἐν γνωμικὸν ἐπὶ Χριστοῦ θελήμα, πολλὰ γὰρ διαβολὴν ἔχοντος τοῦ παρεισάγοντος τὴν ὁδὸν ταύτην ; Quoniam pacto hic dicitur una esse arbitraria voluntas in Christo, quando sæpe in crimen venit (utique hæresis Monotheleticæ) ille qui opinionem hanc introducit ? Profecto Maximus Damasceusque his hæreticis locum istum obiectarunt, Marc. vii, 24 : *Surgeus Jesus abiit in fines Tyri et Sidonis ; et ingressus in domum, neminem voluit scire, et non potuit latere*. Ex quo inferebant certa quondam voluisse Christum humana voluntate, quæ divina voluntas præstare nollet. Quocirca Maximus, lib. *De duab.* vol. p. 103, concedit Christo voluntates γνωμικὰς, *arbitrarias* duas, si censentur essentialiter diversæ, et μὲν ὡς κατ' οὐσίαν διάφορα, καὶ γὰρ ἑκάστη ἀπο- quaquam vero, si contrarie et adversæ.

Ad hæc insuper ⁶, si cunctis hominibus velle inest, ac non ut quibusdam insit, quibusdam non insit; procul dubio, cum id quod communiter in omnibus consideratur, naturæ notam in subiectis ei individuis exprimat, homo volendi facultatem habet.

Ac rursus, si natura nec magis, nec minus recipit, sane cum omnibus peræque velle insit, ac non aliis uberius, aliis parcius, ex natura sua proinde volendi facultatem præditus est homo: ex quo efficitur, ut cum homo virtute volendi polleat, ea itidem naturaliter polleat Dominus, non modo qua Deus est, sed etiam qua factus homo. Sicut enim naturam nostram assumpsit, sic et voluntatem nostram ex ordine naturæ assumpsit. Atque hæc ratione Patres cum voluntatem nostram in se expressisse aiunt.

Si naturalis voluntas non est, certe vel personalis erit contra naturam. Si personalis, ergo Filii voluntas hac ratione a paterna discrepabit, aliaque ab ea erit. Etenim quod personale est, personæ solius exprimendæ vim habet. Sin autem contra naturam est, defectio a natura voluntas erit. Quæ enim naturæ adversa sunt, destruunt ea quæ naturæ conveniunt.

Rerum omnium Deus et Pater vult, vel quatenus Pater, vel quatenus Deus. Si quatenus Pater, alia erit ejus voluntas, alia Filii; neque enim Pater Filius est. Sin autem quatenus Deus, certe cum Filius quoque Deus sit, itemque Spiritus sanctus Deus, voluntatem naturæ esse, naturalemve, fatendum est.

Insuper, ⁷ si quorum voluntas una est, horum etiam, ut Patres senserunt, una est essentia: sane, si una divinitatis Christi atque humanitatis voluntas sit, una quoque et eadem earum substantia erit.

Ac rursus, si de Patrum sententia, naturæ discrimen in una voluntate non elucet, necesse est, ut vel unam dicendo voluntatem, naturale discrimen non dicamus, vel naturarum distinctionem prædicantes, voluntatem unam non statuamus.

Ac rursus, ⁸ si ut in divino Evangelio habetur, profectus Dominus in partes Tyri et Sidonis, et ingressus domum, neminem scire voluit, nec tamen latere potuit ⁹, profecto cum divina ipsius voluntas omnia possit, volens vero latere non potuerit, sequitur, ut quatenus homo id voluerit, nec potuerit, atque adeo, ut quatenus homo volendi facultatem habuerit.

228 Ac rursus ¹⁰, Cum venisset, inquit, ad locum, dixit: Sitio. Et dederunt ei vinum felle mistum: et cum gustasset, noluit bibere ¹¹. Porro si, quatenus Deus,

Ἐτι δὲ εἰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐνυπάρχει τὸ θέλειν, καὶ οὐ τοῖς μὲν ἐνυπάρχει, τοῖς δὲ οὐκ ἐνυπάρχει· τὸ δὲ κοινῶς πᾶσιν ἐνθεωρούμενον, φύσιν χαρακτηρίζει ἐν τοῖς ὑπ' αὐτὸ ἀτόμοις· ἄρα φύσει θελητικὸς ὁ ἀνθρώπος.

Καὶ αὖθις· εἰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἡ φύσις οὐκ ἐπιδέχεται, ἐπίσης δὲ πᾶσιν ἐνυπάρχει τὸ θέλειν, καὶ οὐ τοῖς μὲν πλεον, τοῖς δὲ ἑλαττον· ἄρα φύσει θελητικὸς ὁ ἀνθρώπος· ὥστε εἰ φύσει θελητικὸς ὁ ἀνθρώπος, καὶ ὁ Κύριος, οὐ μόνον καθὸ Θεός, ἀλλὰ καὶ καθὸ ἀνθρώπος γέγονε, φύσει θελητικὸς ἐστίν. Ὡς περ γὰρ ¹ τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀνέλαθεν, οὕτω καὶ τὸ ἡμέτερον θέλημα φύσει ² ἀνέλιψεν· καὶ κατὰ τοῦτο οἱ Πατέρες τὸ ἡμέτερον ἐν αὐτῷ τυπῶσαι αὐτὸν ἐψησαν θέλημα.

Εἰ φυσικὸν οὐκ ἔστι τὸ θέλημα, ἡ ὑποστατικὴν ἔσται, ἢ παρὰ φύσιν· ἀλλ' εἰ μὲν ὑποστατικὸν, ἐτερόβουλος οὕτως γε ἔσται ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ· μόντης γὰρ ὑποστάσεως χαρακτηριστικὸν, τὸ ὑποστατικόν· εἰ δὲ παρὰ φύσιν, ἐκπτώσις τῆς φύσεως ἔσται τὸ θέλημα· φθαστικά γὰρ τῶν κατὰ φύσιν, τὰ παρὰ φύσιν.

Ὁ τῶν ὄλων γὰρ ³ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ἢ καθὸ Πατὴρ θέλει, ἢ καθὸ Θεός. Ἄλλ' εἰ μὲν καθὸ Πατὴρ, ἄλλο αὐτοῦ ἔσται τὸ θέλημα παρὰ τὸ τοῦ Υἱοῦ. Οὐ γὰρ Πατὴρ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ καθὸ Θεός, Θεὸς δὲ ὁ Υἱός, Θεός καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἄρα τὸ θέλημα φύσεως, ἔχουν φυσικόν.

Ἐτι, εἰ κατὰ τοὺς Πατέρας, ὣν τὸ θέλημα ἐν, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία, ἐν καὶ θέλημα τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ· ἄρα μία καὶ ἡ αὐτὴ τούτων ἔσται καὶ ἡ οὐσία.

Καὶ πάλιν· εἰ, κατὰ τοὺς Πατέρας, ἡ τῆς φύσεως διαφορὰ τῷ ἐνὶ θελήματι οὐ διαφαίνεται, ἀνάγκη, ἢ ἐν θέλημα λέγοντας φυσικὴν ἐν Χριστῷ μὴ λέγειν διαφορὰν, ἢ φυσικὴν λέγοντας διαφορὰν, ἐν θέλημα μὴ λέγειν.

Καὶ αὖθις· εἰ καθὼς φησι τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον, ἐλθὼν ὁ Κύριος εἰς τὰ μέρη Τύρου καὶ Σιδωνος, καὶ εἰσελθὼν εἰς οἶκον, οὐδένα ἠθέλησε γινῶραι, καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν· εἰ τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα παντοδύναμον, θελήσας δὲ λαθεῖν οὐ δεδύνηται· ἄρα καθὸ ἀνθρώπος θελήσας οὐκ ἠδυνήθη, καὶ θελητικὸς ἦν καὶ καθὸ ἀνθρώπος.

Καὶ πάλιν· Ἐλθὼν, φησὶν, εἰς τὸν τόπον, εἶπε· Διψῶ. Καὶ ἔδωκαν αὐτῷ οἶνον μετὰ χολῆς μεμιγμένον, καὶ γευσάμενος οὐκ ἠθέλει πιεῖν. Εἰ μὲν

⁶ Max. Dial. cum Pyrrho, ex Diadocho. ⁷ Greg. Nyss. Cont. Apollin. et alii, act. 10 sext. syn. ⁸ Max. ibid. Agatho pap. epist. syn. in vi syn., act. 4. ⁹ Marc. vii, 24. ¹⁰ Max. ibid. ¹¹ Joan. xix, 28; Matth. xxvii, 34.

VARIE LECTIONES.

¹ Edita xal. ² Edit. φύσιν. ³ Deest γὰρ in mss. pluribus; qua tamen particula oratio urgentior est.

οὖν καθὼς Θεὸς ἐδίψησε, καὶ γευσάμενος οὐκ ἤθελε πιεῖν, ἐμπαθὴς ἄρα καὶ ὁ καθὼς Θεός· πάθος γάρ, ἢ τε δόξα, καὶ ἡ γεύσις. Εἰ δὲ οὐ καθὼς Θεός, πάντως καθὼς ἄνθρωπος ἐδίψησε, καὶ θελητικὸς ἦν καὶ καθὼς ἄνθρωπος P.

Καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλος ὁ ἀπόστολος· Γενόμενος, φησὶν, ὑπὸ τοῦ θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Ἡ ὑπακοὴ τοῦ ὄντως θελήματός ἐστιν ὑποταγή, ἢ τοῦ μὴ ὄντως· οὐ γὰρ τὸ ἄλογον ὑπήκουον, ἢ παρήκουον λέξομεν· ὑπὸ τοῦ Πατρὸς γενόμενος ὁ Κύριος, οὐ καθὼς Θεός γεγόνηεν, ἀλλὰ καθὼς ἄνθρωπος. Καθὼς γὰρ Θεός, οὕτως ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, οὕτως παρήκουος· τῶν ὑπὸ χεῖρα γὰρ ταῦτα, καθὼς ὁ θεοφόρος ἔφη Γρηγόριος. Θελητικὸς ἄρα καὶ καθὼς ἄνθρωπος ὁ Χρὶς. B

Φυσικὸν δὲ τὸ θέλημα λέγοντες, οὐκ ἠναγκασμένον τοῦτο φαίμεν, ἀλλ' αὐτεξούσιον· εἰ γὰρ λογικόν, πάντως καὶ αὐτεξούσιον. Οὐ μόνον γὰρ ἡ θέλα καὶ ἀκτιστος φύσις οὐδὲν ἠναγκασμένον ἔχει, ἀλλ' οὐδὲ ἡ νοερά καὶ κτιστή· τοῦτο δὲ δῆλον· φύσει γὰρ ὢν ἀγαθός ὁ Θεός, καὶ φύσει δημιουργός, καὶ φύσει Θεός, οὐκ ἀνάγκη ταῦτά ἐστι· τίς γὰρ ὁ τὴν ἀνάγκην ἐπάγων;

Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὡς ἡ αὐτεξουσίτης, ὁμονύμως μὲν λέγεται· ἄλλως δὲ ἐπὶ Θεοῦ, καὶ ἄλλως ἐπὶ ἀγγέλων, καὶ ἄλλως ἐπὶ ἀνθρώπων. Ἐπὶ Θεοῦ μὲν γὰρ, ὑπερουσίως· ἐπὶ δὲ ἀγγέλων, ὡς συντρεχούσης τῇ ἐξουσίᾳ τῆς προχειρίσεως, καὶ παρενθήκην ὅλως χρόνου μὴ παραδεχομένης· ἔχων γὰρ φυσικῶς τὸ αὐτεξούσιον, ἀπαρμεποδίστως τούτῳ κέχρηται, μὴδὲ τὴν ἐκ σώματος ἡ ἀντικείμενην ἔχων, μὴδὲ τὴν προσβάλλοντα. Ἐπὶ δὲ ἀνθρώπων, ὡς χρονικῶς τῆς ἐξουσίας προεπινομένης τῆς ἐγχειρίσεως. Αὐτεξούσιος μὲν γὰρ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, καὶ φυσικῶς ἔχει τὸ αὐτεξούσιον· ἔχει δὲ καὶ τὴν ἐκ τοῦ διαβόλου προσβολήν, καὶ τὴν τοῦ σώματος κίνησιν· διὰ οὖν τὴν προσβολήν, καὶ τὸ βάρος τοῦ σώματος ἐφυστερίζει προχειρίσεως τῆς ἐξουσίας.

Εἰ οὖν θέλων ὁ Ἀδὰμ ὑπήκουσε, καὶ θελήσας ἔφαγεν, ἄρα πρωτοπαθὴς ἐν ἡμῖν ἡ θέλησις· εἰ δὲ πρωτοπαθὴς ἡ θέλησις, ταύτην δὲ μετὰ τῆς φύσεως ὁ λόγος σαρκωθεὶς οὐκ ἀνέλαβεν· οὐκ ἄρα ἐξω τῆς ἀμαρτίας γεγόναμεν.

Ἔτι δὲ εἰ ἔργον αὐτοῦ ἡ αὐτεξουσία τῆς φύσεως

¹¹ Philipp. II, 8. ¹² Max. ¹³ orat. 36, aliquantum a principio. ¹⁴ Maxim. ibid. Disp. cum Pyrrho. ¹⁵ Max. ibid.

VARIÆ LECTIONES.

• Deest καὶ, in miss. P Additur in N.: Καὶ εἰ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ πάθους λέγει· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. Πλὴν οὐκ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Ἰδοὺ δύο θελήσεις, θεϊκὴ ἅμα καὶ ἀνθρωπίνῃ· Atque si ea die qua passus est, dicit: « Pater si fieri potest, transeat a me calix iste: verum tamen non sicut ego volo, sed sicut tu. » En duæ voluntates divina simul et humana. ¶ Nonnulli codd. σωμάτων.

A siti correptus est, et cum gustasset, noluit bibere: ergo etiam quatenus Deus passionibus obnoxius erat: sunt enim, tum sitis, tum gustatio, passionnes. Sin autem quatenus homo sitivit, utique quatenus homo voluntate instructus erat.

Obedientia ejus qui velit, et subditus sit. — Quin beatus quoque Paulus apostolus: Factus, inquit, obediens usque ad mortem, mortem autem crucis ¹¹. Atqui obedientia ejus voluntatis quæ revera est, subjectio est, non ejus quæ non est: non enim brutum animal obediens dicemus, aut inobediens ¹². Porro Dominus Patri factus est obediens, non quatenus Deus, sed quatenus homo. Nam quatenus Deus, nec obediens est, nec inobediens. Hæc enim, ut divinus Gregorius ait ¹³, illis conveniunt, quæ potestati subjiuntur. Igitur Christus qua homo voluntate præditus fuit.

Voluntas cum naturalis, tum libera. — Enimvero cum voluntatem naturalem pronuntiamus, non eam necessitate obstrictam, sed liberam dicimus. Nam quia rationem comitatur, utique et libera est. Neque enim divina solum et increata coactionem non admittit, sed ne intelligens quidem et creata. Idque perspicuum est: quia Deus, cum natura bonus sit, et natura conditor rerum, et natura Deus, nequaquam hæc omnia necessitate est. Ecquis enim hæc ei necessitatem induxit?

Liberum arbitrium Deo aliter, aliter angelis, alio modo hominibus convenit. — Sciendum autem est ¹⁴, arbitrii libertatem æquivoce dici, aliter Deo convenire, aliter angelis et aliter hominibus. In Deo enim superessentiali modo hæc vox accipienda est: in angelis, ita ut aggressio habitum comitetur, nec ullam temporis intercapedinem admiittat. Nam cum angelus arbitrii libertatem suapte natura habeat, libere ac sine ullo impedimento ea utitur, ut qui nec ullam ex corpore sentiat repugnantiam, nec quemquam habeat a quo impetatur. In hominibus denique ita, ut habitus tempore anterior aggressionem intelligatur. Quamvis enim liberi arbitrii homo sit, eoque ex sua natura polleat, habet tamen etiam diaboli impressionem, et corporis motum. Quare cum propter vim illam diaboli, tum propter corporis pondus, aggressio habitu posterior est.

Ratio ut debuerit voluntas humana libera a Verbo assumi. — Itaque ¹⁵, si volens Adamus suggerenti scelus assensum præstitit, volensque comedit: ergo prima in nobis voluntas morbum contraxit. Quod si voluntas prima morbo subjacuit, neque hanc Verbum incarnatum una cum natura assumpsit; sequitur nos a peccato liberatos non fuisse.

Præterea, si naturæ libertatem ipse condidit,

namque autem non assumpsit; aut igitur opificium A
suum velut non bonum reprobavit, aut ejus sanationem nobis invidit, sicque nos plena perfectaque curatione privavit, ac seipsum passioni subjacentem ostendit, qui perfectam salutem afferre noluerit, vel certe nequiverit.

Non potuisse ex divina et humana unam componi.—
Jam vero fas non est, ut unum aliquid ex duabus con-
229 statum voluntatibus dicamus, quemadmodum
ex naturis duabus compositam personam. Primum, quia compositiones eorum sunt quæ subsistunt, non quæ alia, et non propria ratione considerantur. Deinde, si voluntatum et actionum compositionem dicamus, aliarum quoque naturalium proprietatum compositionem necessario fatebimur; hoc est, increati et creati, invisibilis et visibilis, aliorumque id genus. At quonam tandem modo voluntas ex duabus voluntatibus conflata nuncupabitur? Neque enim fieri possit, ut quod compositum est, earum rerum quibus constat, nominibus appelletur. Nam alioqui, illud etiam quod ex naturis compositum est, naturam vocabimus, non personam. Huc accedit, quod si in Christo voluntatem unam compositam dixerimus, voluntate eum a Patre disjungemus. Non enim voluntas Patris composita est. Superest igitur, ut solam Christi naturis, ita etiam naturalibus proprietatibus.

Sententia et electio proprie non sunt in Christo.
— At vero ¹⁷ sententiam et electionem in Domino dicere non possumus, si quidem proprie loqui studeamus. Sententia enim post ignotæ rei investigationem et deliberationem, consiliumve et iudicium, affectio et dispositio est in id quod decretum fuit. Quam quidem affectionem sequitur electio, quæ alterum præ altero eligit et amplectitur. Atqui Dominus, cum purus homo non esset, verum etiam Deus, omniumque perspecta haberet, nec consideratione, nec inquisitione, nec deliberatione egebat, neque etiam iudicio; quamobrem natura comparatus erat, ut necessitudine quadam bono adhereret, ac rursus a malo averteretur ¹⁸. Sic enim et Isaias propheta ait: Antequam sciat puer præli-
gere malu, eligit bonum: quoniam antequam cognoscat puer bonum et malum, malitiam reproba-

υπάρχει δύναμις, ταύτην δὲ οὐκ ἀνέλαβεν, ἢ κατὰ γνοῦς τῆς οἰκειᾶς δημιουργίας, ὡς οὐ καλῆς, ἢ φοβήσας ἑμὶν τῆς κατ' αὐτὴν θεραπείας, ἡμᾶς μὲν τῆς παντελοῦς ἀποστερῶν θεραπείας, ἑαυτὸν δὲ ὑπὸ πάθος ὄντα δεσικνῶς, τῷ μὴ θέλειν, ἢ τῷ μὴ δύνασθαι τελείως σώζειν.

Ἀδύνατον δὲ ἐν τῇ σύνθετον ἐκ δύο θελημάτων λέγειν, ὥσπερ ἐκ τῶν φύσεων σύνθετον ὑπόστασιν. Πρῶτον μὲν ὅτι αἱ συνθέσεις τῶν ἐν ὑποστάσει ὄντων, καὶ οὐ τῶν ἐτέρῳ λόγῳ, καὶ οὐκ ἰδίῳ θεωρουμένων εἰσὶ· δεύτερον δὲ, ὅτι, εἰ τῶν θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν σύνθεσιν λέξομεν, καὶ τῶν ἄλλων φυσικῶν ιδιωμάτων σύνθεσιν εἰπεῖν ἀναγκασθησόμεθα, τοῦ ἀκτίστου καὶ τοῦ κτιστοῦ, τοῦ ἀοράτου καὶ ὁρατοῦ, καὶ τῶν τοιοῦτων. Πῶς δὲ καὶ τὸ ἐκ τῶν θελημάτων σύνθετον θέλημα προσαγορευθήσεται; Ἀδύνατον γὰρ τὸ σύνθετον τῇ τῶν συντεθέντων ὀνομάζεσθαι προσγορίαν. Ἐπεὶ καὶ τὸ ἐκ τῶν φύσεων σύνθετον, φύσιν προσαγορεύομεν, καὶ οὐχ ὑπόστασιν. Ἐτι δὲ εἰ ἐν σύνθετον θέλημα ἐπὶ Χριστοῦ λέξομεν, θελήματι τοῦ Πατρὸς αὐτὸν χωρίζομεν· οὐ γὰρ σύνθετον τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα. Λέγεται τοίνυν εἰπεῖν μόνην τὴν ὑπόστασιν τοῦ Χριστοῦ σύνθετον καὶ κοινὴν, ὥσπερ τῶν φύσεων, οὕτω καὶ τῶν φυσικῶν αὐτοῦ.
personam compositam dicamus, communemque, ut

Γνώμην δὲ καὶ προαίρεσιν (53) ἐπὶ τοῦ Κυρίου λέγειν ἀδύνατον, εἴπερ κυριαλεκεῖν βουλοίμεθα. Ἡ γνώμη γὰρ μετὰ τὴν περὶ τοῦ ἀγνοουμένου ζήτησιν καὶ βούλευσιν, ἥτοι βουλὴν καὶ κρίσιν, πρὸς τὸ κριθέν ἐστι διάθεσις. Μεθ' ἣν ἡ προαίρεσις, ἐκλεγομένη, καὶ αἰρουμένη πρὸ τοῦ ἐτέρου τὸ ἕτερον. Ὁ δὲ Κύριος οὐ φιλὸς ὢν ἀνθρώπος, ἀλλὰ καὶ Θεός, καὶ πάντα εἰδὼς, ἀνεσθῆς σκέψεως, καὶ ζητήσεως, καὶ βουλῆς ὑπῆρχε, καὶ κρίσεως, καὶ φυσικῶς τὴν τε πρὸς τὸ καλὸν εἶχεν οἰκειώσιν, καὶ τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἀλλοτριώσιν. Οὕτω γὰρ καὶ Ἡσαίας προφήτης φησὶν, ὅτι Πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον προελεσθαι πορνῆρά, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν· διότι πρὶν γινῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πορνῆρά τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν· Τὸ γὰρ, πρὶν, δηλοῖ ὅτι οὐ κατ' ἡμᾶς ζητήσας καὶ βουλευσάμενος, ἀλλὰ Θεὸς ὢν, καὶ θεϊκῶς κατὰ σάρκα ὑποστάς,

¹⁷ Max. Dial. cum Pyrrho ¹⁸ Basil. in psal. XLIV, vel potius in cap. VII Isaiae.

VARIÆ LECTIONES.

* Multi codd. πῇ . . . προσγορίᾳ. ^s Reg. 3, Colb. 1 σύνθετον, σύνθετον φύσιν. ^t Alias θελήματος, ut in Reg. 1986. ^u Cod. S. Hil. et Reg. 7, Colb. 3 οὕτω γούν καὶ Ἡσαίας φησὶν, ὅτι πρὶν.

NOTE.

(53) Γνώμην δὲ καὶ προαίρεσιν. At vero sententiam et electionem. Sic Maximus Dial. cum Pyrr. et epist. 4, ad Marin, ubi ostendit admissa sententia et electione humana consequi Christum merum hominem exstitisse, qui arbitrato suo affectus cohiberit, et in bonum et malum perque converti potuerit. Quamobrem si quis Patrum Christi humanitati electionem tribuerit, nihil aliud

eum significasse præter ὀρεκτικὴν δύναμιν, naturalem vim appetendi, seu naturalem animi voluntatem. Cæterum se Thalassio quondam respondisse προαίρεσιν electionem Christo convenire, ut pro voluntate libera sumitur, quæ careat omni deflectionis et mutabilitatis labe, quæ libertatis nostræ comes est, non autem ut consultando contrariis dispicit, deque illis decernit.

τούτῃ καὶ ὁ ὑπόστασιν ἡνωμένους τῇ σαρκί, αὐτῷ τῷ εἶναι, καὶ πάντα εἰδέναι, τὸ ἐκ φύσεως εἶχεν ἀγαθόν· φυσικαὶ γάρ (34) εἰσιν αἱ ἀρεταί, καὶ φυσικῶς καὶ πίστις· πᾶσιν ἐνυπάρχουσιν*, εἰ καὶ μὴ πάντες ἐπίσης ἐνεργοῦμεν τὰ τῆς φύσεως. Ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν γὰρ εἰς τὸ παρὰ φύσιν διὰ τῆς παραβάσεως ἡλάσαμεν. Ὁ δὲ Κύριος ἐκ τοῦ παρὰ φύσιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἡμᾶς ἐπανήγαγε· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ κατ' εἰκόνα καὶ κατ' ὁμοίωσιν. Καὶ ἡ ἀσκησις δὲ καὶ οἱ ταύτης πόνοι οὐ πρὸς τὸ ἐπι-κτῆσασθαι τὴν ἀρετὴν ἐξωθεν ἐπεισακτον οὔσαν, ἐπενοήθησαν, ἀλλὰ πρὸς τὸ τὴν ἐπεισακτον καὶ παρὰ φύσιν κακίαν ἀποβαλέσθαι· ὥσπερ καὶ τὸν τοῦ σιδήρου ὄν, οὐ φυσικὸν ὄντα, ἀλλ' ἐξ ἀμελείας ἐπι-γενόμενον* διὰ μόχθου ἀποβάλλοντες, τὴν φυσικὴν τοῦ σιδήρου λαμπρότητα ἐμφανίζομεν.

Ἰστέον δὲ, ὡς τὸ τῆς γνώμης ὄνομα πολὺτροπον καὶ πολυσήμαντόν ἐστι. Ποτὲ μὲν γὰρ δηλοῖ τὴν παραίτησιν, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἀπειταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι· ποτὲ δὲ βουλὴν, ὡς ὅταν φησὶν ὁ προφήτης Δαβὶδ· Ἐπὶ τὸν λαόν σου κατεπανουργήσαντο γνώμην· ποτὲ δὲ ψῆφον, ὡς ὁ Δανιὴλ· Περὶ τίνας ἐξῆλθεν ἡ γνώμη ἡ ἀναιδής αὕτη· ποτὲ δὲ ἐπὶ πίστει, ἢ δόξει, ἢ φρονήματος, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, κατὰ εἰκόσι' ὁκτώ σημαίνοντα λαμβάνεται τὸ τῆς γνώμης ὄνομα.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ' [NΘ']

Περὶ ἐνεργειῶν τῶν ἐν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ.

Δύο δὲ καὶ τὰς ἐνεργείας (35) φεμέν ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶχε γὰρ, ὡς μὲν

¹³ Isa. vii, 15. sec. LXX. ¹⁰ Supra lib II, c. 30. ¹¹ Max. Dial. cum Pyrrho. ¹² Gen. i, 26. ¹⁴ Max. Dial. cum Pyrrho. ¹⁵ I Cor. vii, 25. ¹⁶ Psal. lxxxii, 4. ¹⁷ Dan. ii, 15.

VARIAE LECTIONES.

* Edita ὑπάρχουσιν. * Edita ἐπιγινόμενον. † Noster κατὰ κοινού. R. 2024 κατὰ πολὺ; vetus interpr. secundum multa; Faber secundum plurima. Maximus ex quo haec desumpta sunt, vocis γνώμης 28 significata posuit.

NOTE.

(34) Φυσικαὶ μὲν γάρ. Naturales enim. Hæc accepit ex Dial. Maximi cum Pyrrho. Diximus antehac quo sensu Patres tradunt virtutes homini naturales esse. Modo juvat in signum Tullii locum afferre, ex lib. i De legib. Jam vero, ait, virtus eadem in homine, ac in Deo est . . . est autem virtus nihil aliud quam in se perfecta, et ad summum perducta natura. Est igitur homini cum Deo similitudo. Concludit, plane intelligi nos ad justitiam esse natos, neque opinione, sed natura constitutum esse jus.

(35) Δύο δὲ καὶ τὰς ἐνεργείας. Porro duas, etc. Monotheletæ duas volendi facultates Christo non denegabant, sed unam actionem ponebant. Id quod acceperant ab Eutychanis et Severianis, contra quos ab orthodoxis pro duabus actionibus, divina et humana, statuendis diu pugnatum erat. Ephraemius Antioch. (teste Phot. cod. 226) epistolam scripsit ad monachos, in qua congestis Patrum

A bit, eligendo bonum¹³. Hæc vox, antequam, hoc indicat, quod non more nostro ex investigatione et deliberatione prævia, sed, ut qui Deus esset, divinoque modo substantientiam carni tribueret, cui secundum hypostasim erat unitus, eo ipso quod erat, omniaque norat, suapte natura bonum habebat. Naturales enim virtutes sunt, ac naturaliter et peræque omnibus insunt, etiam si non omnes æqualiter ea quæ naturæ consentanea sunt, operemur. Ex eo siquidem quod secundum naturam erat, in quod contra naturam est, divini mandati transgressionē prolapsi sumus¹⁴. At Dominus ex eo quod est contra naturam, in id quod naturæ consentaneum est, nos revocavit¹⁵. Hoc enim est, quod his verbis significatur, ad imaginem et similitudi-

B nem¹⁶. Quin piæ vitæ exercitia et labores non excogitata sunt, ut virtutem extrinsecus adscititiam adipiscamur, **230** sed ut adventitium et naturæ inimicum vitium abjiciamus; non secus ac, ferri rubigine, quæ minime naturalis est, sed ex incuria contrahitur, non sine labore submota, naturalem ferri splendorem perspicuum reddimus.

Vocis γνώμη varia significata. —¹⁷ Sciendum autem, γνώμης, hoc est, sententiæ nomen variam et multiplicem significationem habere. Interdum enim adhortationem significat, ut cum ait divinus Apostolus: De virginibus præceptum Domini non habeo, γνώμην autem do¹⁸; interdum autem consilium, ut cum dixit propheta David: Super populum tuum malignaverunt consilium¹⁹. Quandoque vero decretum, judicialeme sententiam, ut apud Danielelem: A quo exiit impudens hoc decretum²⁰. Nonnunquam denique pro fide aut opinione, aut animi sensu sumitur. Atque, ut paucis dicam, γνώμης vocabulum viginti et octo modis accipitur.

CAP. XV.

De operationibus quæ in Domino nostro Jesu Christo sunt.

Duplex in Christo operatio, ut natura. — Porro duas etiam in Domino nostro Jesu Christo opera-

D sentiis duas voluntates et actiones evincebat contra Severianos. Idem præstitit Anastasius I, ejus successor libro Περὶ ἐνεργειῶν, De operationibus, cujus pauca fragmenta supersunt; itemque in defensione epistolæ Leonis ad Flavianum, quæ citatur act. 10 sextæ synodi, ut et Joannis Scythopolitani liber viii, de eodem argumento contra Severum. In Collectaneis mss. contra Monophysitas, cap. 56, Severi, sociorumque ejus varia loca afferuntur de una Christi operatione: Ἡ σύνοδος Χαλκηδόνος, inquit ille, epist. ad Prosdocium Mediciem, καὶ ὁ Λέων, ὁ τῆς Ρώμης ἡγούμενος δύο φύσεις, καὶ δύο τοῦτων ἐνεργείας διορισάμενοι μετὰ τὴν ἀφραστον ἑνωσιν, δικαίως ἀναθεματικῶς ἐθεώσαν, ὡς τὸν ἕνα Χριστὸν εἰς δύο πρόσωπα καταμερίσαντες. Οὐ γὰρ ἐνεργεῖ φύσις οὐχ ὑπερστέδα· Synodus Chalcedonensis, et Leo, Romanæ Ecclesiæ antistes, qui naturas duas in Christo, duasque harum operationes definierunt post inenarrabilem unitiorem,

tiones dicimus. Nam uti Deus Patrique consubstantialis, divinam perque operationem habebat; et ut factus homo et consubstantialis nobis, humanæ quoque natura operationem²⁷.

Atqui sciendum est aliud esse actum, sive operationem, aliud esse id quod actuosum est, aliud effectum, aliud denique operantem. Actus enim est efficax et substantivus animæ motus. Actuosum est ipsa natura, ex qua operatio proficiscitur. Effectum est illud quod actu efficitur. Tandem operans ille est qui actu utitur, sive persona. Porro nunquam actus ipse effectum dicitur, et vicissim effectum, actus, sicut κτίσμα, dicitur κτίσις. Dicimus enim²⁸ πᾶσα ἡ κτίσις, quod est omnis creatio, ut res creatas significemus.

Vocis ἐνέργεια multiplex acceptio. — Observandum etiam est, actum sive actionem, esse motionem, agique potius, quam agere, juxta atque Gregorius ait in oratione de Spiritu sancto²⁹: « Si autem est actio, agetur utique, non vero aget; et simul atque acta fuerit, desinet. »

Illud etiam est advertendum, vitam quoque actum esse, imo primarium animalis actum; quin et totam animalis functionem, sive nutriendi et crescendo virtutem, hoc est vegetatricem, sive motum, qui fit per impulsum, id est sentientem, **231** sive tandem motum intellectus et liberi arbitrii. Actus autem est potentiae perfectio. Cum itaque hæc in Christo perspicimus, fateamur ergo humanam quoque in eo operationem esse.

Alia actuum genera. Ut naturarum, sic operationum cum unione distinctio in Christo. — Actus etiam dicitur³⁰ ea cogitatio, quæ primum in nobis consurgit, estque simplex, nullamque habitudinem implicans operatio, mente secum ipsa et occulte sensa sua producente, quibus sublati ne mens quidem merito dici possit. Dicitur etiam rursus actus, earum rerum quæ animo cogitantur per sermonis prolationem patefacto et explicatio. Hic porro non jam simplex³¹ est et omni relatione solutus, quin potius in relatione consideratur, quia

A Θεὸς καὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος, ὁμοίως^a τὴν θείαν ἐνέργειαν, καὶ ὡς ἄνθρωπος γενόμενος καὶ ἡμῖν ὁμοούσιος, τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως^a τὴν ἐνέργειαν.

Ἰστέον δὲ ὡς ἄλλο ἐστὶν ἐνέργεια, καὶ ἄλλο ἐνεργητικόν, καὶ ἄλλο ἐνεργημα, καὶ ἄλλο ὁ ἐνεργῶν^b. Ἐνέργεια μὲν οὖν ἐστὶν ἡ δραστική καὶ οὐσιώδης τῆς φύσεως κίνησις· ἐνεργητικὸν δὲ, ἡ φύσις ἐξ ἧς ἐνέργεια πρόκειται· ἐνεργημα δὲ, τὸ τῆς ἐνεργείας ἀποτέλεσμα· ἐνεργῶν δὲ, ὁ κατεχρημένος τῇ ἐνεργείᾳ, ἥτοι ἡ ὑπόστασις. Λέγεται δὲ καὶ ἡ ἐνέργεια, ἐνεργημα, καὶ τὸ ἐνεργημα, ἐνέργεια, ὡς καὶ τὸ κτίσμα, κτίσις. Οὕτω γὰρ φαμεν· πᾶσα ἡ κτίσις, τὰ κτίσματα δηλοῦντες.

B Ἰστέον ὡς ἡ ἐνέργεια κίνησις ἐστὶ, καὶ ἐνεργεῖται· μᾶλλον ἢ ἐνεργεῖ, καθὼς φησιν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγῳ· « Εἰ δὲ ἐνέργειά ἐστὶν, ἐνεργηθήσεται· δηλονότι, καὶ οὐκ ἐνεργήσει, καὶ ὁμοῦ τῷ ἐνεργηθῆναι, παύσεται. »

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐνέργεια ἐστὶν, καὶ ἡ πρώτη τοῦ ζώου ἐνέργεια· καὶ πᾶσα ἡ τοῦ ζώου οἰκονομία, ἥ τε θρεπτική καὶ αὐξητική, ἥ γοῦν φυσική, καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις, ἥ γοῦν αἰσθητική, καὶ ἡ νοερά, καὶ ἡ αὐτεξούσιος κίνησις. Δυνάμει δὲ ἀποτέλεσμα, ἡ ἐνέργεια. Εἰ οὖν πάντα ταῦτα θεωροῦμεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἅρα καὶ ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν ἐπ' αὐτοῦ φησόμεν.

C Ἐνέργεια λέγεται, τὸ πρῶτον ἐν ἡμῖν συνιστάμενον νόημα· καὶ ἐστὶν ἀπλὴ καὶ ἄσχετος ἐνέργεια, τοῦ νοῦ καθ' αὐτὸν ἀφανὸς τὰ ἴδια νοήματα προβαλλομένου, ὧν χωρὶς οὐδὲ νοῦς ἂν κληθεῖν δικαίως. Λέγεται δὲ πάλιν ἐνέργεια, καὶ ἡ διὰ τῆς προφορᾶς τοῦ λόγου φανέρωσις καὶ ἐξάπλωσις τῶν νενοημένων. Αὕτη δὲ οὐκέτι ἄσχετός ἐστι· καὶ ἀπλὴ, ἀλλ' ἐν σχέσει θεωρουμένη ἐκ νοήματος καὶ λόγου συντεθειμένη. Καὶ αὕτη δὲ ἡ σχέσηις, ἣν ἔχει ὁ ποιῶν πρὸς τὸ γινόμενον, ἐνέργειά ἐστι· καὶ αὐτὸ τὸ ἀποτελούμενον (36) ἐνέργεια λέγεται· καὶ τὸ μὲν ἐστὶ ψυχῆς

²⁷ Sup. lib. II; Max. Dial. cum Pyrrho. ²⁸ Græci, non Latini. ²⁹ Orat. 37, aliquantum a principio. ³⁰ Anast. Antioch.

VARIE LECTIONES.

^a Deest ὁμοίως in Regg. G, et expunctum est in Colb. 1. ^a N. οὐσίας. ^b Deest articulus in Regg. 6, et Colb. 1, in lt. 2427 et Colb. nomine, hic et infra legitur in neutro τὸ ἐνεργῶν.

NOTÆ.

jure subiciantur anathemati, ut qui Christum in duas personas secuerint. Non enim natura que minime operatur, prorsus substituit. Nimirum in primis Eutychianis displicebat Leonem naturam duplicem intulisse ex actione duplici: Agit utraque forma cum alterius communione quod proprium est.

(36) Καὶ αὐτὸ τὸ ἀποτ. I. Ipsaque res effecta. Ad hanc ἐνεργείας acceptionem Maximus, in t. II. ad Marin. revocat Anastasii Antioch. dictum, unam Christi ἐνέργειαν statuentis, tametsi φυσικῆς ἐνεργείας, naturales actiones plures doceret, atque

D nihil aliud eum definisse, nisi naturalium operationum indivisam unionem et effectum, τὸ ἔργον φημι, καὶ τὴν πρᾶξιν, opus, inquam, et actionem, qua illæ innotescent. Operationem quippe habere rationem universalis, effectum et opus, particularis. Particulare autem, universalis nomine donari. Sed Anastasium ipsum audiamus ex fragmento, quod cap. 13 Collect. reperi et quod Noster hic excipit. Ἀναστασίῳ Ἀντιοχείᾳ ἐκ τοῦ περὶ ἐνεργειῶν λόγου Anastasii Antiocheni, ex libro De operationibus Ἄλλ' ἐπειδὴ πολὺ στήμῳ ἐστὶ τῆς ἐνεργείας ἡ φύσις, καὶ τὸ ὁμώνυμον πλάνης πολλᾶκις αἰτιον γίνεται τοῖς

μόνης, τὸ δὲ ψυχῆς σώματι κεχρημένης, τὸ δὲ, σώματος νοερῶς ἐψυχωμένου, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα. Ὁ νοὺς γὰρ προθεωρήσας τὸ ἐσόμενον, οὕτω διὰ τοῦ σώματος ἐργάζεται. Τῆς ψυχῆς τοίνυν ἐστὶν ἡ ἡγεμονία· κέχρηται γὰρ καὶ ὡς ὄργανον τῷ σώματι, ἄγουσα τοῦτο καὶ ἰθύνουσα. Ἐτέρω δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ σώματος ἐνέργεια, ἀγομένου ὑπὸ τῆς ψυχῆς καὶ κινουμένου. Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα, τοῦ μὲν σώματος, ἡ ἀφῆ, καὶ ἡ κράτης, καὶ ἡ τοῦ ποιουμένου οἶον· περιένεξις· τῆς δὲ ψυχῆς, ἡ τοῦ γινόμενου οἶον· μόρφωσις καὶ σχηματισμός· οὕτω καὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ μὲν τῶν θαυμάτων δύναμις τῆς θεότητος αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐνέργεια· ἡ δὲ χειρουργία, καὶ τὸ θελήσαι, καὶ τὸ εἰπεῖν, θέλω, καθαρίσθῃ, τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐνέργεια. Ἀποτέλεσμα δὲ, τῆς μὲν ἀνθρωπίνης, ἡ

A ex cogitatione et sermone constat. Habitudo etiam illa quam habet ille qui aliquid agit, ad id quod efficitur, actus est; ipsaque res quæ fit, actus dicitur. Atque illud quidem animæ solius est, hoc vero animæ corpore utentis; aliud corporis animæ intelligente animati; aliud denique ipsum effectum. Mens siquidem, cum prius id quod futurum est considerarit, ita demum per corpus operatur: ac proinde anima principatum tenet. Utiur enim corpore tanquam instrumento, ipsum agens ac moderans. Altera autem est corporis actio ab anima gubernati et impulsu. Jam vero effectum, quod ad corpus attinet, tactus est, et in manus acceptio, atque ejus quod efficitur, veluti complexus; quod autem ad animam, ejus quod efficitur veluti signum.

¹¹ Max. Tom. II Dogmat. ad Marin., p. 124.

VARIE LECTIONES.

^e Quidam codd. ψυχομένου.

NOTÆ.

πολλοῖς, ἀναγκαῖον διευκρινῆσαι ποσαχῶς ἡ ἐνέργεια γίνεσθαι, καὶ μὴ ἀπατώμεθα. Ἀκούσαντες μὲν νόματος, παρελκόμενοι δὲ κατὰ τὸ εἶδος πρὸς σημασίαν ἑτέραν, παρ' ἣν ὁ λόγος. Λέγεται γὰρ ἐνέργεια τὸ πρῶτον ἐν ἡμῖν συνιστάμενον κίνημα· καὶ ἐστὶν ἀπλή, καὶ ἀσχετος ἐνέργεια, τοῦ νοῦ κατ' αὐτὴν ἀφανῶς ἰδία νοήματα προβαλλομένου, ὧν χωρὶς οὐδὲ νοὺς ἂν κληθεῖται δικαίως. Λέγεται δὲ πάλιν ἐνέργεια, ἡ διὰ προφοράς τοῦ λόγου φανέρωσις, καὶ ἐξάπλωσις τῶν νοηομένων· αὕτη δὲ οὐκ ἐστὶ ἀσχετος, καὶ ἀπλή, ἀλλ' ἐν σχέσει θεωρουμένη· καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἡ σχέση, ἣν ἔχει πρὸς τὸ γινόμενον ὁ ποιῶν, ἐνέργεια τίς ἐστι. Καὶ αὐτὸ πάλιν τὸ ἀποτελούμενον ὁμοίως· οἷον ὡς ἐπὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ ναυπηγικῆς ἐστὶν ἰδεῖν. Προθεωρήσαν γὰρ τὸ ἐσόμενον ἐν αὐτοῖς, τὴν οἰκίαν μὲν ὁ ἀρχιτέκτων, καὶ τὸ σκάφος ὁ ναυπηγός· εἴτα προήγαγον εἰς φῶς τὸ νοηομένον· ἐχειρουργήσαν πάλιν, καὶ ἀπέτελεσαν ἄρα οὐ δοκᾷ σοι τοῦτον ἕκαστον ἐνέργεια τοῦ ποιούντος εἶναι. Καὶ τὸ μὲν ἐστὶ ψυχῆς· ἀπλῶς, τὸ δὲ ψυχῆς σώματι κεχρημένης· τὸ δὲ σώματος νοερῶς ἐψυχωμένου· πλὴν τῆς ἐνεργείας ἀποτέλεσμα ὁ ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου. Τοιοῦτόν μοι νοεῖ, καὶ ἐπὶ τῶν προκειμένων ἡμῖν ζητησὶν ἐνεργειῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· ἐπεὶ καὶ οἱ ἅγιοι ἡμῶν Πατέρες πολλάκις τῷ κατὰ τὴν κοινὴν ἀνθρωπὸν ἐχρήσαντο παραδείγματι, διασκοποῦμενοι τῶν φύσεων τὴν ἑνωσιν. Ὡς περ οὖν ἄλλη μὲν ψυχῆς ἐνέργεια νοερὰς, ἄλλη δὲ σώματος, τὸ δὲ ἐκ τούτων κοινόν, τοῦ ἐξ ἑκατέρου ἐστὶ συνεστώτος ἀνθρώπου, τὴν αὐτὴν τρέπον καὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου νοοῦμεν. Θείας μὲν ἐνεργείας, τὰς θείας ὁρῶντες· οἷον τὸ πλάσαι τὸ ἴδιον σῶμα, χωρὶς ἀνδρὸς κοινωνίας ἐκ παρθένου κόρης πᾶσαν φυσικὴν ἀννούσθη ἥδονην, τὸ μεταβάλλειν τὸ ὄμοιον εἰς οἶον, ὁρμῇ μόνῃ θελήματος, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἀνθρωπείας δὲ, τὴν ζωὴν αὐτὴν λέγω κατ' ἀνθρώπον, καθ' ἣν κινουμένα πρὸς θρεῖν τροφῆς πρὸς αὐξησιν. Ἐνέργεια γὰρ καὶ ἡ ζωὴ, καὶ ἡ πρώτη τοῦ ζῶντος ἐνέργεια· εἰ δὲ μὴ ἐνέργεια τυχόν, ὡς ἂν τινες τῶς νοηθεῖεν, πάντως πάθος· ὥπερ ἄποπον. Οὐκ οὖν ἐνέργεια πάντως. Ἀλλὰ ταῦτα θεωρήσαντες, ὥς περ καὶ τὰς φύσεις ὅθεν πρόεισι αἱ ἐνέργειαι, καὶ ἐνώσαντες αὐτὰς ἀλλήλαις, ὥς περ ἐκ τῶν συνελθουσῶν φύσεων μίαν ἐθεωρήσαμεν ὑπόστασιν, ἀδιαίρετόν τε καὶ ἀσύγχυτον, οὕτω καὶ ἐκ τῶν διαφόρων ἐνεργειῶν τὸ ἀποτέλεσμα ἐν ἐνὸς Χριστοῦ Θεοῦ θεωροῦμεν. At quandoquidem actus operationis vocabulum multipliciter significationis est, ut ob

ambiguitatem multi saepe fallantur, operæ pretium est examinare quot modis actus dicitur; ne auditio nomine decipiamur, et in significationem aliam ab ea quam sermo ferat, distrahamur. Operatio quippe dicitur primus ille motus, qui surgit in nobis, et siquæ simplex, nullam relationem importans, actus; mente secum ipsa, introrsumque sensa sua producente, sine quibus ne mens quidem jure dici queat. Rursum operatio dicitur, manifestatio et explicatio eorum quæ animo concipiuntur, per sermonis prolationem. Hæc autem non jam immunis a relatione est, nec simplex, quin potius in relatione percipitur. Nam ipsa quoque relatio quam ille, qui agit, habet ad id quod agitur, operatio seu actus quidam est, ut etiam illud quod efficitur; sicut videre licet in architectonica arte, et fabrilis navium. Ante enim in senectipsis inspicere quod faciendum erat, puta architectus, domum, navium opifex, navem; tum id quod cogitarunt, adhibita manuum opera perfecerunt. An non censet horum quodlibet operationem esse agentis? omnino plane. Atqui illud quidem animæ solius; hoc vero animæ corpore utentis; istud demum corporis intelligente anima præditi, ac insuper actionis effectum, quod est hominis ipsius. Tale quid animo contine in actionibus Salvatoris nostri, de quibus nobis quæstio proponitur. Nam et sancti Patres perspecta naturarum unitione exemplum a communi hominum essentia sumpsere. Quemadmodum igitur alia est intelligentis animi operatio, alia corporis, atque id quod his efficitur, toti homini ex utroque constanti commune est: ejusmodi quidpiam in Salvatore nostro, Deo Verbo, qui nostri causa carnem assumpsit, animadvertimus. Divinæ quidem naturæ, divinas operationes videmus, ut cum ex puella Virgine, quæ naturalem omnem libidinem ignorabat, proprium sibi corpus citra viri commercium effinxit; cum solo voluntatis nutu aquam in vinum transmutavit, et alia id genus: humanæ autem, ipsammet, inquam, quæ propria hominis est, vitam, qua ad cibos appetendos accretionis ergo movetur. Vita quippe est operatio, et prima animalis operatio. Sin autem operatio non esset (quod quidam forsitan animo fingent) plane passio non foret; quod absurdum est. Omnino igitur operatio est; sed et cum ista, ut et naturas ex quibus operationes proficiuntur, consideramus, simulque conjungimus; sicut ex una coeuntibus natura personam unam sine divisione et confusione agnoscimus, ita ex diversis etiam actionibus unius Christi effectum perspicimus.

quoque nostro Jesu Christo, virtus miraculorum divinitatis ipsius actus erat; at manuum opera, et velle, et dicere, *Volo, mundare* ³², humanitatis ipsius erat actio: opus autem, siquidem humanam naturam species, panum fractio ³³, quodque leprosus audierit, *Volo*; si autem divinam, panum multiplicatio, leprosi mundatio. Utraque enim actione, hoc est animæ et corporis, unam et eandem, cognatam, et æqualem, divinam operationem ostendebat. Sicut enim ipsius naturas inter se unitas seque invicem pervadentes agnoscimus, nec tamen propterea distinctionem earum inficiamur, quin eas numeramus, licet divisionis expertes noscamus; sic et voluntatum et actionum; **232** nam conjunctionem, tum etiam distinctionem agnoscimus, sicque eas numeramus, ut tamen divisionem non inducamus. Ut enim caro, quamvis deitate donata, non tamen naturæ suæ proinde mutationem subiit; eodem modo, licet voluntas et actio divinitate affectæ sint, non tamen a finibus suis excesserunt. Unus enim, idemque est, qui et hoc, et illud est; et hoc et illo modo, hoc est, divino et humano, vult et agit.

Cum itaque duæ in Christo naturæ sint, duas quoque in eo actiones dicere necesse est. Quorum enim diversa natura est, horum quoque dispar est actio; et contra, quorum natura eadem est, horum et actio eadem: quorum autem una est actio, horum etiam, secundum Patres divinorum sermonum interpretes, una est essentia ³⁴. Itaque duorum alterum sit oportet, aut unam actionem in Christo dicentes, unam quoque essentiam dicamus; aut, si veritatis studiosi sumus, duasque essentias ex Evangelii et Patrum doctrina confitemur, duas itidem actiones consentaneas eas comitantes fateamur. Nam cum divinitatis ratione Patri consubstantialis sit, æqualis quoque quantum ad actionem erit. Ac rursus, cum idem ratione humanitatis nobis sit consubstantialis, par etiam quantum ad operationem erit. Ait quippe beatus Gregorius episcopus Nysenus ³⁵: « Quorum actio una est, horum prorsus et vis eadem. » Omnis enim actus et operatio est potentiae perfectio. Fieri porro nequit, ut increatae et creatæ naturæ una sit natura, vis et operatio. Quod si unam in Christo actionem dixerimus, nihil afferri poterit, quin Verbi divinitati animæ intelligentis affectiones, puta metum, mœrorem, et mortis angores attribuamus.

Adversariorum evasio. Auctoris instantia. — Si dixerint ³⁶, equidem sanctos Patres, cum de Trinitate disputarent, hoc adstruxisse, « quorum una sit essentia, eorum et unam actionem esse: et quorum dispar sit essentia, horum quoque disparem esse actionem; » sed non æquum esse, ut ea quæ de divinitate dicuntur, ad incarnationem detorqueamus;

A τῶν ἁρτῶν κλάσις, τὸ ἀκοῦσαι τὸν λεπρὸν τὸ, θέλω τῆς δὲ θείας, ὁ τῶν ἁρτῶν πληθυσμὸς, καὶ ἡ τοῦ λεπροῦ κάθαρσις. Δι' ἀμφοτέρων γὰρ, διὰ τε τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ σώματος, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν συγγενῆ καὶ ἰσην ἐνεδείκνυτο αὐτοῦ τὴν θεῖαν ἐνεργείαν. Ὡς περ γὰρ τὰς φύσεις ἠνωμέναις γινώσκωμεν, καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις ἐχούσας περιχώρησιν, καὶ τὴν τούτων διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἀλλὰ καὶ ἀριθμοῦμεν, καὶ ἀδιαίρετους ταύτας γινώσκωμεν, οὕτω καὶ τῶν θελημάτων, καὶ τῶν ἐνεργειῶν, καὶ τὸ συναφὲς γινώσκωμεν, καὶ τὸ διάφορον ἐπιγινώσκωμεν, καὶ ἀριθμοῦμεν, καὶ διαίρεσιν οὐκ εἰσάγομεν. Ὅν τρόπον γὰρ ἡ σὰρξ καὶ θεθῶται, καὶ μεταβολὴν τῆς οἰκείας οὐ πέπονθε φύσεως, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ θέλημα καὶ ἡ ἐνεργεία καὶ θεθῶνται καὶ τῶν οἰκείων οὐκ ἐξίστανται ὄρων· εἰς γὰρ ἐστίν, ὁ τοῦτο κάκεινο ὢν, καὶ οὕτως κάκεινως, ἥτοι θεϊκῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως, θέλων καὶ ἐνεργῶν.

B ἐνεργεία καὶ θεθῶνται καὶ τῶν οἰκείων οὐκ ἐξίστανται ὄρων· εἰς γὰρ ἐστίν, ὁ τοῦτο κάκεινο ὢν, καὶ οὕτως κάκεινως, ἥτοι θεϊκῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως, θέλων καὶ ἐνεργῶν.

Δύο τοίνυν τὰς ἐνεργείας ἐπὶ Χριστοῦ λέγειν ἀναγκαῖον διὰ τὸ διττὸν τῆς φύσεως. Ὡν γὰρ ἡ φύσις παρηλλαγμένη, τοῦτων διάφορος ἡ ἐνεργεία, καὶ ὧν ἡ ἐνεργεία παρηλλαγμένη, τούτων ἡ φύσις διάφορος. Καὶ τὸ ἀναπάντι, ὧν ἡ φύσις ἡ αὐτή, τούτων καὶ ἡ ἐνεργεία ἡ αὐτή, καὶ ὧν ἡ ἐνεργεία μία, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία, κατὰ τοὺς θεηγόρους ὁ Πατέρας. Ἀνάγκη τοίνυν δοῦν ὁύτερον, ἢ μίαν ἐνεργείαν ἐπὶ Χριστοῦ λέγοντας, μίαν λέγειν καὶ τὴν οὐσίαν, **C** ἢ, εἴπερ τῆς ἀληθείας ἐχόμεθα, καὶ δύο τὰς οὐσίας εὐαγγελικῶς τε καὶ πατρικῶς ὁμολογοῦμεν, δύο καὶ τὰς ἐνεργείας καταλλήλως αὐτοῖς ἐπομένους συνὀμολογεῖν. Ὁμοούσιος γὰρ ὢν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, Ἰσὺς ἐστὶ καὶ κατὰ τὴν ἐνεργείαν ¹. Ὁμοούσιος δὲ ὢν ἡμῖν ὁ αὐτὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, Ἰσὺς ἐστὶ καὶ κατὰ τὴν ἐνεργείαν. Φησὶ γὰρ ὁ μακάριος Γρηγόριος, ὁ Νυσσαίων ἐπίσκοπος· « Ὡν ἡ ἐνεργεία μία, τούτων πάντως καὶ ἡ δύναμις ἡ αὐτή. » Πᾶσα γὰρ ἐνεργεία δυνάμει ἐστὶν ἀποτελεσμα. Ἀδύνατον δὲ ἀκτίστου καὶ κτιστοῦ φύσεως μίαν φύσιν, ἢ δύναμιν, ἢ ἐνεργείαν εἶναι. Εἰ δὲ μίαν Χριστοῦ τὴν ἐνεργείαν εἰπομεν, τῇ δύο Λόγου θεότητι προσάφομεν τῆς νεκρᾶς ψυχῆς τὰ πάθη, φόβον **D** φόβου, καὶ λύπην, καὶ ἀγωνίαν.

Εἰ δὲ λέγοιεν, ὡς περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος διαλεγόμενοι οἱ Πατέρες οἱ ἅγιοι ἔφασαν ². « Ὡν ἡ οὐσία μία, τούτων καὶ ἡ ἐνεργεία μία, καὶ ὧν διάφορος ἡ οὐσία, τούτων διάφορος καὶ ἡ ἐνεργεία, » καὶ ὡς οὐ χρὴ τὰ τῆς θεολογίας ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν μετάγειν, ἀροῦμεν, εἰ ἐπὶ τῆς θεολογίας μόνον εἰρηται τοῖς Πατράσι, καὶ οὐκ ἐστὶ καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν τῆς

³² Matth. viii, 5. ³³ Joan. vi, 11. ³⁴ Videsis PP. loca act. 10 sextæ synodi ³⁵ Orat. de natura et hyp. Est etiam inter Basil. 43. ³⁶ Max. Dial. cum Pyrrho.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Cod. S. Hil. ex emend. καὶ διάφορος. ² Reg. 2, Colb. 1 Θεοφόρους. N. ἁγίας. ³ Edit hic et infra. κατ' ἐνεργείαν. ⁴ ἔρησαν. R. 1 ἐφθασαν.

ἐνεργείας ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ τῆς αὐτῆς, οὐδὲ τῆς αὐτῆς ἔσται οὐσίας. Τίνι δὲ ἀπονεμούμεν τό· Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ἐργάζομαι, καί· Ἄ ἂν βλέπει τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, καί· Εἰ ἐμοὶ οὐ πιστεύετε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε, καί· Τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, καί· Ὡς περὶ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζῶοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, οὗς θέλει ζῶοποιεῖ· Ταῦτα γὰρ πάντα οὐ μόνον ὁμοούσιον καὶ μετὰ σάρκωσιν τῷ Πατρὶ δείκνυσιν αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας.

Καὶ πάλιν· εἰ ἡ περὶ τὰ ὄντα πρόνοια οὐ μόνον Πατρὸς καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν, ἐνέργεια δὲ τοῦτο ἔστιν· ἄρα καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν τῆς αὐτῆς ἔστιν ἐνεργείας τῷ Πατρὶ.

Εἰ δὲ ἐκ τῶν θαυμάτων τῆς αὐτῆς οὐσίας ὄντα τῷ Πατρὶ τὸν Χριστὸν ἐγνωμέν, ἐνέργεια δὲ Θεοῦ τυγχάνει τὰ θαύματα, ἄρα μετὰ σάρκωσιν τῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἐστὶ τῷ Πατρὶ.

Εἰ δὲ μία ἐνέργεια τῆς Θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, σύνθετος ἔσται, καὶ ἔσται, ἡ ἑτέρας ἡ ἐνέργειας παρὰ τὸν Πατέρα, ἡ καὶ ὁ Πατὴρ συνθέτου ἐνεργείας ἔσται. Εἰ δὲ συνθέτου ἐνεργείας, δῆλον ὅτι καὶ φύσεως.

Εἰ δὲ εἰποιεν, ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ προσώπων συνεισάγεται, ἐροῦμεν, ὅτι εἰ τῇ ἐνεργείᾳ προσώπων συνεισάγεται, κατὰ τὴν εὐλογον ἀντιστροφὴν καὶ τῷ προσώπῳ ἐνέργεια συνεισαχθήσεται· καὶ ἔσονται ὥσπερ τρία πρόσωπα, ἥτοι ὑποστάσεις, τῆς ἁγίας Τριάδος, οὕτω καὶ τρεῖς ἐνέργειαι, ἡ ὥσπερ μία ἐνέργεια, οὕτω ἔν προσώπων καὶ μία ὑπόστασις. Οἱ δὲ ἅγιοι Πατέρες συμφώνως εἰρήκασιν, τὰ τῆς αὐτῆς οὐσίας, καὶ τῆς αὐτῆς εἶναι ἐνεργείας.

Ἔτι δὲ, εἰ τῇ ἐνεργείᾳ προσώπων συνεισάγεται, οἱ μῆτε μίαν, μῆτε δύο Χριστοῦ τὰς ἐνεργείας λέγειν Θεοπίσαντες, οὔτε ἔν προσώπων αὐτοῦ λέγειν, οὔτε δύο προσέτιζαν.

Καὶ ἐπὶ τῆς πεπυρακτωμένης δὲ μαχαίρας, ὥσπερ αἱ φύσεις ὥσονται τοῦ τε πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου, οὕτω καὶ δύο ἐνέργειαι, καὶ τὰ τούτων ἀποτελέσματα. Ἐχει μὲν γάρ, ὁ μὲν σίδηρος τὸ τμητικόν, τὸ δὲ πῦρ, τὸ καυστικόν, καὶ ἡ τομὴ μὲν, τῆς τοῦ σιδήρου ἐνεργείας ἐστὶν ἀποτέλεσμα, ἡ δὲ καύσις, τῆς τοῦ πυρὸς· καὶ σώζεται τὸ τούτων διάφορον ἐν τῇ κεκαυμένῃ τομῇ, καὶ ἐν τῇ τετμημένῃ καύσει, εἰ καὶ μῆτε ἡ καύσις τῆς τομῆς διχα γίγνεται μετὰ τὴν ἔνωσιν, μῆτε ἡ τομὴ διχα τῆς καύσεως· καὶ οὔτε διὰ τὸ διττὸν τῆς φυσικῆς ἐνεργείας δύο πε-

A his ita respondebimus : Si de divinitate solum hoc a Patribus dictum est, ac non etiam post incarnationem Filius eandem quam Pater actionem habet³⁷, profecto nec ejusdem cum eo substantiæ erit. At cui tandem illud assignabimus : Pater meus usque modo operatur, et ego operor³⁸, et : Quæ videt Patrem facientem, hæc et Filius similiter facit³⁹, et : Si mihi non creditis, operibus²³³ meis credite⁴⁰, et : Opera quæ ego facio ipsa testimonium perhibent de me⁴¹, et : Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit : ita et Filius quos vult, vivificat⁴² ? Hæc enim omnia non modo eum, etiam post incarnationem, Patri consubstantiali esse ostendunt, sed et eandem cum illo actionem servare.

Ac rursus, si providentia totius universi, non solum ad Patrem et Spiritum sanctum, sed etiam ad Filium, necnon post incarnationem spectat, profecto cum ipsa sit actio, sequitur eum eandem cum Patre actionem habere.

Quod si ex editis miraculis Christum ejusdem cum Patre essentiæ esse comperimus, Dei vero actiones miracula sunt, oportet ut etiam post incarnationem ejusdem cum Patre actionis sit.

Quod si una divinitatis et carnis ipsius actio est, hæc composita erit, atque ita, aut diversam ille a Patre actionem habebit, aut etiam Patris actio composita erit. Si composita ipsius actio fuerit, sane et natura.

Non inferri ex actione personam, vel vicissim. — Quod si contendant una cum actione personam induci, tum subjungamus⁴³ : Si una cum actione persona inducitur, consentaneum vicissim est, ut et una cum persona actio inferatur. Atque ita fiet, ut sicut tres sunt personæ, sive tres sanctæ Trinitatis hypostases, sic tres quoque actiones sint : aut contra, quemadmodum una est actio, ita una quoque persona, et hypostasis. Atqui sancti Patres hoc eundem quoque actionis esse.

Deinde vero, si persona una cum actione inferatur, qui nec unam, nec duas Christi actiones dicendas præscripserunt, proinde neque personam unam, neque duas dicere præceperunt.

Exemplum Basilio aliisque familiare. — Sed et in candenti gladio, uti tum ignis, tum ferri naturæ servantur⁴⁴, ita et duæ actiones, et earum effecta. Nam et ferrum secandi, et ignis urendi vim habent ; ut sectio quidem actionis ferri opus sit, ustio autem ignis : ac discrimen, tum in ferri ardenti sectione, tum in secta ustione servatur ; tametsi post hujusmodi unionem, nec ustio citra sectionem sit, nec sectio sine ustione : nec quia duplex est naturalis actio, duos proinde candentes gladios dicimus ; nec rursus, quia unus

³⁷ Max. : *Dial. cum Pyrrho* ibid. ³⁸ Joan. v. 17. ³⁹ ibid. 19. ⁴⁰ Joan. v. 21. ⁴¹ ibid. 25. ⁴² Joan. v. 21. ⁴³ Max. ibid. ⁴⁴ Maxim. lib. *De duab. vol.* et *Dial. cum Pyrrho*.

VARIE LECTIONES.

^a Cod. S. Hil. R. 1 et M. καὶ ἑτέρας.

duntaxat incensus est gladius, ob eam causam substantialem horum distinctionem confundimus. Eodem modo in Christo quoque divinitatis quidem ipsius, divina et omnipotens operatio est: humanitatis autem ipsius, humana et nostrae similis. Humanæ porro actionis opus id fuit, quod manu puellam tenuerit atque traxerit⁴⁵; divinæ autem quod eam ad vitam revocaverit⁴⁶. Aliud enim hoc, et aliud illud est; tametsi in Theandrica, seu in Dei simul et hominis actione nequeant disjungi. Quod si, quia una Domini persona sive hypostasis est, una quoque operatio futura est; profecto etiam, eoquod una persona sit, una quoque substantia erit.

234 Et rursus, si operationem unam in Domino dicamus, aut divinam esse, aut humanam, aut neutram fatebimur. Si divinam⁴⁷, Deum tantummodo ipsum nostra vacuum humanitate asseremus. Si humanam, hominem illum purum impie asseremus. Si denique nec divinam, nec humanam, ne Deum quidem, nec hominem, nec Patri, nec nobis esse consubstantiali statuemus. Contingit enim ex unione identitas secundum hypostasim, nec ob id tamen naturarum discrimen aufertur. Servata autem naturarum distinctione, plane servabuntur etiam earum operationes. Nulla enim natura est actionis expers.

Actio naturalis, naturæ index et nota. — Insuper⁴⁸, si una Christi Domini actio est, aut creata erit, aut increata; neque enim media alia operatio interjecta est, uti nec natura. Quare si creata est, solam creatam naturam indicabit: sin autem increata, solam increatam essentiam exprimet. Nam quæ naturalia sunt, ea cum naturis congruant necesse est. Neque enim fieri potest, ut natura existat quæ minime perfecta sit. Cæterum actio naturæ consentanea, ex iis non est quæ extra sunt. Quod exinde perspicuum fit, quod sine operatione naturæ consentanea, nec esse, nec cognosci ulla natura potest. Ex eo enim quod aliquid agit, naturæ suæ

Præterea si una Christi actio est, eadem et divinarum et humanarum rerum erit effectrix. Atqui nulla res est quæ in naturali suo statu manens contraria efficere queat. Neque enim ignis refrigerat et calefacit: neque aqua exsiccatur, et humectat. Quoniam pacto igitur ille qui natura Deus est, et natura factus est homo, unica actione tum miracula ediderit, tum passiones obierit?

Quod si Christus mentem humanam assumpsit, hoc est, animam ratione et intelligentiā præditam, cogitavit procul dubio, et semper cogitabit: ac proinde quia cogitatio est mentis actio, Christus certe, quatenus homo est, actuosus est, et semper actuosus.

Christi passio actio est. — Quin etiam sapientis-

A πυρακτωμένας μαχαίρας φάμεν, οὔτε διὰ τὸ μοναδικὸν τῆς πεπυρακτωμένης μαχαίρας, σύγχυσιν τῆς οὐσιώδους αὐτῶν διαφορᾶς ἐργαζόμεθα. Οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ, τῆς μὲν θεότητος αὐτοῦ, ἡ θεία καὶ παντοδύναμος ἐνέργεια, τῆς δὲ ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, ἡ καθ' ἡμᾶς. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς μὲν ἀνθρωπίνης, τὸ κρατηθῆναι τὴν χεῖρα τοῦ παιδὸς καὶ ἄλκυσθῆναι, τῆς δὲ θείας, ἡ ζωοποιήσις. Ἄλλο γὰρ τοῦτο, κάκεινο ἔτερον, εἰ καὶ ἀλλήλων ἀχώριστοι ὑπάρχουσιν ἐν τῇ θεανδρικῇ ἐνεργείᾳ. Εἰ δὲ διὰ τὸ μίαν εἶναι τὴν τοῦ Κυρίου ὑπόστασιν, μία ἔσται καὶ ἡ ἐνέργεια, διὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν, μία ἔσται καὶ ἡ οὐσία.

B Καὶ πάλιν· εἰ μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ τοῦ Κυρίου εἴποιμεν, ἡ θείαν ταύτην λέγομεν, ἡ ἀνθρωπίνην, ἡ οὐδετέραν. Ἄλλ' εἰ μὲν θείαν, Θεὸν μόνον αὐτὸν γυμνὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητος λέγομεν. Εἰ δὲ ἀνθρωπίνην, φιλὸν αὐτὸν ἀνθρώπων βλαστημήσομεν. Εἰ δὲ οὐδὲ θείαν οὐδὲ ἀνθρωπίνην, οὐδὲ Θεὸν οὐδὲ ἀνθρώπον, οὐδὲ τῷ Πατρὶ, οὐδὲ ἡμῖν ὁμοούσιον. Ἐκ γὰρ τῆς ἐνώσεως ἡ καθ' ὑπόστασιν ταυτότης γέγονεν, οὐ μὴν δὲ, καὶ ἡ διαφορὰ τῶν φύσεων ἀνήρηται. Τῆς δὲ διαφορᾶς σωζομένης τῶν φύσεων, σωθήσονται δηλαδὴ καὶ αἱ τούτων ἐνέργειαι. Οὐ γὰρ ἔστι φύσις ἀνενέργητος.

Εἰ μία τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ ἡ ἐνέργεια, ἡ κτιστὴ ἔσται, ἡ ἀκτιστος· μέσον γὰρ τούτων οὐκ ἔστιν ἐνέργεια, ὥσπερ οὐδὲ φύσις. Εἰ οὖν κτιστὴ, κτιστὴν μόνην δηλώσει φύσιν· εἰ δὲ ἀκτιστος, ἀκτιστον μόνην χαρακτηρίσει οὐσίαν. Δεῖ γὰρ πάντως κατάλληλα ταῖς φύσεσιν εἶναι τὰ φυσικά· ἀδύνατον γὰρ ἑλλειποῦς φύσεως ὑπαρξὴν εἶναι. Ἡ ἰ δὲ κατὰ φύσιν ἐνέργεια, οὐ τῶν ἐκτὸς ὑπάρχει καὶ ὁλὸν ὅτι οὕτε εἶναι, οὕτε γινώσκεισθαι τὴν φύσιν δυνατόν ἀνευ τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας. Δι' ὧν γὰρ ἐνεργεῖ ἕκαστον, τὴν οἰκείαν φύσιν πιστοῦται, ὅπερ ἐστὶ μὴ τρέπομενον.

argumentum edit, ab eo quod est minime desciscens.

D Εἰ μία Χριστοῦ ἡ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων ποιητικὴ· οὐδὲν δὲ τῶν ὄντων ἐν τοῖς κατὰ φύσιν μένον τὰ ἐναντία ποιεῖν δύναται· οὐ γὰρ τὸ πῦρ ψύχει καὶ θερμαίνει, οὐδὲ ξηραίνει καὶ ὑγραίνει τὸ ὕδωρ· πῶς οὖν ὁ φύσει ὦν Θεός, καὶ φύσει γενόμενος ἄνθρωπος, τὰ τε θαύματα καὶ τὰ πάθη μιᾷ ἐνεργείᾳ ἀπετέλεσεν;

Εἰ οὖν ἀνέλαθεν ὁ Χριστὸς νοῦν ἀνθρώπινον, ἔχουν ψυχὴν νοεράν τε καὶ λογικὴν, διανοηθήσεται πάντως, καὶ ἀεὶ διανοηθήσεται· ἐνέργεια δὲ νοῦ, ἡ διάνοια· ἀρα καὶ καθὼ ἀνθρώπος ἐνεργῆς ὁ Χριστὸς, καὶ ἀεὶ ἐνεργῆς.

Ὁ δὲ πάνσοφος καὶ μέγας ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσό-

⁴⁵ Luc. viii, 54. ⁴⁶ Max. *Dial. cum Pyrrho*. ⁴⁷ Max. *ibid.* ⁴⁸ Max. *ibid.*

VARIE LECTONES.

ⁱ Multi codd. εἰ. Vetus interpres si.

στομος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν Πρίζεων, δευτέρῳ λόγῳ, ἅσιν οὕτω φησὶν· « Οὐκ ἂν τις ἁμάρτοι, καὶ τὸ πάθος αὐτοῦ πράξιν καλέσας. Ἐν τῷ γὰρ τὰ ἰ πάντα παθεῖν, ἐποίησε τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν ἐκείνο ἔργον, τὸν θάνατον καταλύσας, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐργασάμενος. »

Εἰ πᾶσα ἐνέργεια, φύσει τινος οὐσιώδους ὀρίζεται κίνησις, ὥς οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ διεληφασί, ποῦ φύσιν τις οἶδεν ἀκίνητον, ἢ παντελῶς ἀνενέργητον ἢ ἐνέργειαν εὐρηκεν¹ οὐ φυσικῆς δυνάμεως ὑπάρχουσαν κίνησιν; Μίαν δὲ φυσικὴν (37) τὴν ἐνέργειαν Θεοῦ καὶ ποιήματος οὐκ ἂν τις εὖ φρονῶν δοίη, κατὰ τὸν μακάριον Κύριλλον· οὐδὲ ζωοποιεῖ τὸν Λάζαρον ἢ ἀνθρωπίνῃ φύσει, οὔτε θακρύνει ἢ θεϊκῇ ἐξουσίᾳ· τὸ μὲν γὰρ θακρυνόν, τῆς ἀνθρωπότητος ὄδιον, ἢ δὲ ζωῇ, τῆς ἐνυποστάτου ζωῆς. Ἄλλ' ὅμως κοινῶς ἀμφοτέρων ἐκάτερα, διὰ τὸ ταῦτόν τῆς ὑποστάσεως. Εἰς μὲν γὰρ ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, ἥτοι ἡ ὑπόστασις· ἄλλ' ὅμως ἔχει δύο φύσεις, τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ. Ἐκ μὲν οὖν τῆς θεότητος ἡ δόξα φυσικῶς προιοῦσα, ἐκατέρου κοινῇ διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ἐγένετο ταυτότητα, ἐκ δὲ τῆς σαρκὸς, τὰ ταπεινὰ ἐκατέρῃ¹ κοινά. Εἰς γὰρ ἐστὶ καὶ αὐτὸς ὁ τοῦτό τε κάκεινο ὢν, ἥτοι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, καὶ τοῦ αὐτοῦ, τὰ τε τῆς θεότητος καὶ τὰ τῆς ἀνθρωπότητος· τὰς μὲν γὰρ θεοσημείας ἢ θεότης ἐργάζετο, ἄλλ' οὐ δίχα τῆς σαρκὸς· τὰ δὲ ταπεινὰ ἢ σὰρξ, ἄλλ' οὐ χωρὶς τῆς θεότητος. Καὶ πασχούσῃ γὰρ τῇ σαρκὶ συνημμένη ἦν ἡ θεότης, ἀπαθὴς διαμένουσα, καὶ τὰ πάθος ἐκτελοῦσα τὰ σωτήρια, καὶ ἐνεργούσῃ τῇ τοῦ Λόγου θεότητι συνημμένης ἦν ὁ ἅγιος νοῦς, νοῶν καὶ εἰδὼς τὰ τελοῦμενα.

passionesque salutare reddens et perficiens : ac copulata erat, cogitans et intelligens ea quæ peragebantur.

Τῶν μὲν οὖν οἰκείων αὐχημάτων ἡ θεότης τῷ σώματι μεταδίδωσιν· αὐτὴ δὲ τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν

simus et magnus ille vir sanctus Joannes Chrysostomus, in Actorum explanatione²⁰, homilia secunda sic loquitur : « Haud quispiam aberraverit, si ipsius quoque passionem actionem appellarit. In eo enim quod omnia perpessus est, ingens illud atque mirandum opus patravit, mortem destruens, aliaque omnia operans. »

Christi actiones utriusque formæ communiter. — Jam si omnis operatio ita definitur, ut sit naturæ cujuspiam substantialis motus, sicut harum periti tradiderunt, ubinam tandem aliquis naturam immobilem, aut operationis expertem novit, aut ejusmodi operationem invenit, quæ potentia naturalis motus non esset? Unam porro naturalem²³⁵ actionem Dei et creaturæ, nemo prudens concesserit, auctore beato Cyrillo²⁰. Nec enim humana natura Lazarum a mortuis excitat²¹; nec rursus lacrymatur divina potentia (lacrymæ siquidem humanitatis propriæ sunt; vita autem, veræ illius ac subsistentis vitæ) : sunt tamen utraque his communia²², quia una eademque persona est. Nam unus quidem Christus est, atque una ejus persona, seu hypostasis : cæterum duas naturas habet, deitatis nimirum et humanitatis suæ. Et quidem claritas naturaliter ex divinitate prodians, utrique substantiæ communis effecta est ob personæ identitatem; et rursus ob carnem, quæ humilia erant, utrique naturæ communia fuere. Unus enim et idem est, qui et hoc et illud est, nempe Deus et homo; ejusdemque sunt, tum quæ divinitati, tum quæ humanitati conveniunt. Etenim divina signa edebat, at non sine carne : caro rursus humilia, at non seorsim a divinitate. Nam et patienti carni conjuncta erat divinitas, impassibilis perseverans, rursus operanti Verbi divinitati mens sancta

At divinitas quidem corpori prærogativas suas impertiebat, cum interim ipsa corporis dolorum

²⁰ Hom. 1. ²¹ Lib. xxxii Theos., c. 2. Citatur act. 10 sextæ synodi. ²² Joan. xi, 1. ²³ Leo, epist. 10.

VARIE LECTIONES.

¹ Cod. S. Hil. et aliis deest τὰ· apud Chrysost. legitur, ἐν γὰρ τῷ παθεῖν, ἐποίησε. ² Quidam εὐρεν. ³ R. 1 κατέρων κοινά. Sic vetus interpr. alterutrorum communia. Reg. alter ἐκατέρῃ.

NOTÆ.

(37) Μίαν δὲ φυσικὴν. Unam porro, etc. Monotheletæ post Severum hoc Cyrilli loco (in Joan. p. 351) nitebantur : Cum archisynagogi filiam suscitavit, dicendū, « Puella, surge, » tenuit manum ejus; jussu quidem vitam reddens, quo omnia condidit, tanquam Deus, itemque propriæ carnis; μίαν τε καὶ συγγενῇ δι' ἀμφοῖν δεικνύς τὴν ἐνέργειαν, unam et congenerem per utramque operationem edens. Maximus, Dial. cum Pyrrh. necnon epistolis ad Nicandr. et ad monachos Sicil. reponit sanctum doctorem alio loco, (Theos. lib. xxxii, assert. 2) dixisse, ὅτι ποιητοῦ καὶ ποιήματος μίαν ἐνέργειαν οὐκ ἂν τις δοίη σωφρόνως. Unam factoris et facturæ operationem esse prudens nemo concesserit; et rursus, eorum quæ diversæ naturæ sunt, diversam esse operationem : nec non, quæ sunt ejusdem operationis, ejusdem substantiæ. Quamobrem Cyrillum, ut osten-

deret unam esse operationem divinitatis, sive cum carne, sive extra carnem, unam dixisse quæ per utramque edita sit, quando Verbum assumpta carne, non solo jussu, miracula patravit, sed et contactu, corporum more, ut palam faceret carnem suam vivificam esse, quæ suiipsius, non alterius esset : eo fere modo quo ignis unitus cum ferro efficit, ut ferrum comburat, adeo ut adustio ferri, ipsius, nedum ignis, propria sit. Basilii ante Cyrillum, omnium forsans primus, exemplum hoc adhibuerat in hom. in Chr. Nat. Scholiastes in Collectan. cont. Sever. c. 20, ad hunc Cyrilli locum observat, συγγενῇ ἐνέργειαν, nihil esse aliud, nisi unum ἀποτέλεσμα, effectum, quod a Verbo contactu carnis editum sit; quinimo addendo καὶ δι' ἀμφοῖν, duas naturas propter diversas actiones innuisse.

immunis maneret. Non enim, quemadmodum Verbi divinitas per carnem operatur, ita etiam per divinitatem caro ipsius perpetiebatur. Divinitatis enim organum caro fuit. Quanquam igitur a prima conceptione nullum omnino inter utramque formam divisio locum invenit, verum unius personæ actiones, quovis tempore editæ sint, utriusque formæ exstiterunt; nos tamen ea quæ citra separationem gesta sunt, nullo modo confundimus, sed quid cuiusque formæ esset ex operum qualitate cognoscimus.

Verbi nutu humanitas sua exsequebatur. — Quo circa ²² Christus secundum utramque naturam suam operatur, ac in eo utraque natura cum alterius communione operatur: Verbo nimirum quæ Verbi sunt, cum auctoritate et potentia deitatis efficiente; hoc est regia omnia et quæ principatum decent: corpore autem, quæ sunt corporis exsequente, ad Verbi sibi uniti, cuius etiam proprium factum est, arbitrium. Neque enim suapte nutu ad naturales affectus prorsiliebatur, nec rursus molesta refugiebat, ac detrectabat, aut ea quæ externe ingruiebant, patiebatur; sed secundum naturæ conditionem movebatur, Verbo volente, certoque consilio permittente ipsum pati et agere quod proprium erat, ut per opera veritati naturæ fides astrueretur.

Humana Christus divino modo agebat, et e contra. — Quemadmodum ²³ autem supra quam substantia ferat, virgineo partu substantiam induit, ita etiam supra quam ferat humana conditio, ea quæ hominibus sunt agebat; ut cum in fluxa minimeque stabili aqua terrenis pedibus gradiebatur, non ut terræ instar aqua obduresceret, sed ut superexcellenti divinitatis potentia ita compararetur, ut nequaquam diffunderet, nec corporeorum pedum gravitati cederet. Non enim humano more humana facitabat, qui non homo solum, verum et Deus esset (unde passionibus quoque ipsius vivificæ fuerunt et salutares) nec divina rursus divino modo agebat; **236** quippe qui non Deus tantum, sed insuper homo erat: quamobrem tactu, et sermone, aliisque ejusmodi adminiculis, divina signa patrabat.

Monotheletarum responsio. Nullius rei status ex comparatione cognoscitur. — Sin autem ²⁵ quis dicat: Non submovendæ humanæ actionis gratia unam in Christo actionem dicimus; sed quia hu-

A διαμένει ἀμέτοχος. Οὐ γὰρ, ὡς περ διὰ τῆς σαρκὸς ἡ θεότης ἐνέργει, οὕτω καὶ διὰ τῆς θεότητος ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἐπάσχειν. Ὅργανον γὰρ ἡ σὰρξ τῆς θεότητος ἐχρημάτισεν. Εἰ καὶ τοίνυν ἐξ ἄκρας συλλήψεως οὐδ' ὁτιοῦν διηρημένον ἦν τῆς ἐκατέρας μορφῆς, ἀλλ' ἐνὸς προσώπου αἱ τοῦ παντὸς χρόνου πράξεις ἐκατέρας μορφῆς γεγόνασιν, ὅμως αὐτὰ ἄπερ ἀχωρίστῳ; γεγέννηται, κατ' οὐδένα τρόπον συγχέομεν, ἀλλὰ τί, ποίας εἴη μορφῆς ἐκ τῆς τῶν ἔργων ποιότητος αἰσθανόμεθα.

Ἐνεργεῖ τοίνυν ὁ Χριστὸς καθ' ἐκατέραν αὐτοῦ τῶν φύσεων, καὶ ἐνεργεῖ ἐκατέρα φύσις ἐν αὐτῷ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας: τοῦ μὲν Λόγου κατεργαζομένου ἄπερ ἐστὶ τοῦ Λόγου, διὰ τὴν αὐθεντίαν καὶ ἐξουσίαν τῆς θεότητος, ὅσα ἐστὶν ἀρχικά καὶ βασιλικά: τοῦ δὲ σώματος, πρὸς τὸ βούλημα τοῦ ἐνωθέντος αὐτῷ Λόγου, οὐ καὶ γέγονεν ἴδιον. Οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς τὰ φυσικὰ πάθη τὴν ὁρμὴν ἐποιεῖτο, οὐδ' αὐτὴν ἐκ τῶν λυπηρῶν ἀφορμῆν καὶ παραίτησιν, ἣ τὰ ἐξωθεν προσπίπτοντα ἐπάσχειν, ἀλλ' ἐκινεῖτο κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς φύσεως, τοῦ Λόγου θέλοντος, καὶ παραχωροῦντος οἰκονομικῶς πάσχειν αὐτὸ καὶ πράττειν τὰ ἴδια, ἵνα διὰ τῶν ἔργων τῆς φύσεως πιστωθῇ ἡ ἀλήθεια.

B Ὡς περ δὲ ὑπὲρ οὐσίαν οὐσιώθῃ ἐκ παρθένου κυθεῖς, οὕτω καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐνέργει, ἐπὶ ἀστάτου ὕδατος γῆνιους ποσὶ πορευόμενος, οὐ γεωθέντος τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ τῇ τῆς θεότητος ὑπερφυεὶ δυνάμει συνισταμένου πρὸς τὸ ἀδιάκτυτον, καὶ βάρει ὀλικῶν ποδῶν μὴ ὑπείκοντος. Οὐκ ἀνθρωπίνως γὰρ ἐπραττε τὰ ἀνθρώπινα: οὐ γὰρ ἀνθρώπος μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεός: ὅθεν καὶ τὰ τοῦτου πάθη ζωοποιὰ καὶ σωτήρια: οὐδὲ θεϊκῶς ἐνέργει τὰ θεῖα: οὐ γὰρ Θεὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπος: ὅθεν δι' ἀφῆς, καὶ λόγου, καὶ τῶν τοιοῦτων τὰς θεοσημείας εἰργάζετο.

Εἰ δὲ λέγοι = τις ὡς Οὐκ ἐπ' ἀναίρεσει τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ Χριστοῦ λέγομεν, ἀλλ' ἐπειδὴ (38) ἀντιδιαστελλομένη τῇ θεῖᾳ ἐνεργείᾳ πάθος λέγεται ἡ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια, κατὰ

²² Leo, epist. cit. ²³ Dion. cap. 2. De div. nom. et epist. 4. ²⁵ Max. Dial. cum Pyrrho.

VARIE LECTIONES.

^m Editæ λέγει.

NOTÆ.

(38) Ἀ.Λ.Γ' ἐπειδὴ. Sed quia actio humana, etc. Nimirum ex Dial. Maximi cum Pyrrho discimus hæreticorum hunc fuisse sensum, naturam humanam instrumenti loco deitati fuisse, passivæque, ut nostri aiunt, se habuisse in actionibus Christi, sive naturales essent, sive naturæ vires excederent; et sicut instrumenti et moventis una est actio, sic una quoque fuerit deitatis et humanitatis. Quod Maximus in Opusculis Polemicis, p. 51 et 52, ita refel-

D lit: « Instrumentum aut naturale est, aut artificiale; at humanitas instrumentum naturale non est deitatis, cui coæva non sit, ut corpus animæ. Instrumentum item artificiale inanimum est, et a movente sejunctum: humanitas vero nec inanimum quidpiam est, nec a deitate Verbi dirempta. Cæterum instrumentum conjunctum divinitatis erat humanitas, quando Christus miracula edebat, nec tamen naturale erat, nec artificiale. »

τοῦτο μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ Χριστῷ λέγομεν · ἐροῦμεν, ὅτι " κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, καὶ οἱ μίαν φύσιν λέγοντες, οὐκ ἐπ' ἀναιρέσει τῆς ἀνθρωπίνης ταύτης λέγουσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀντιδιαστελλομένη ἡ ἀνθρωπίνη φύσις πρὸς τὴν θείαν φύσιν, παθητικὴ λέγεται. Ἡμεῖς δὲ μὴ γένοιτο τῇ πρὸς τὴν θείαν ἐνέργειαν διαστολῇ πάθος τὴν ἀνθρωπίνην προσαγορεύσαι κίνησιν. Οὐδενὸς γὰρ, καθόλου φάναι, ὑπαρξίς ἐκ παραθέσεως, ἢ ἐκ συγκρίσεως γινώσκεται ἢ ὁρίζεται. Οὕτως ὑπαλληλαίτια εὐρηθῆσεται τὰ ὄντα πράγματα. Εἰ γὰρ διὰ τὸ ἐνέργειαν εἶναι τὴν θείαν κίνησιν ἡ ἀνθρωπίνη πάθος ἐστὶ, πάντως καὶ διὰ τὸ ἀγαθὸν ὁ εἶναι τὴν θείαν φύσιν πονηρὰ ἔσται ἡ ἀνθρωπίνη · καὶ κατὰ τὴν σὺν ἀντιθέσει ἀντιστροφὴν, διὰ τὸ πάθος λέγεσθαι τὴν ἀνθρωπίνην κίνησιν, ἡ θεία κίνησις ἐνέργεια λέγεται, καὶ διὰ τὸ πονηρὰν εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀγαθὴ ἔσται ἡ θεία · καὶ πάντα δὲ τὰ χτίσματα οὕτως ἔσται πονηρὰ, καὶ ψεύσεται ὁ εἰπὼν · Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ ἅλα.

Ἡμεῖς δὲ φάμεν, ὅτι οἱ ἅγιοι Πατέρες πολυτρόπως τὴν ἀνθρωπίνην ὥνομασαν κίνησιν πρὸς τὰς ὑποκειμένας ἐννοίας. Προσηγόρευσαν γὰρ αὐτὴν καὶ δύναμιν, καὶ ἐνέργειαν, καὶ διαφορὰν, καὶ κίνησιν, καὶ ἰδιότητα, καὶ ποιότητα, καὶ πάθος, οὐ κατὰ ἀντιδιαστολὴν τῆς θείας, ἀλλ' ὡς συνεκτικὴν μὲν καὶ ἀναλωτὸν δύναμιν · ἐνέργειαν δὲ, ὡς χαρακτηριστικὴν, καὶ τὴν ἐν πᾶσι τοῖς ὁμοσιδέσιν ἀπαρραλλῆσαν ἐμφαίνουσιν · διαφορὰν δὲ, ὡς ἀφοριστικὴν · κίνησιν δὲ, ὡς ἐνδεικτικὴν · ἰδιότητα δὲ, ὡς συστατικὴν. καὶ μόνῃ αὐτῇ, καὶ οὐκ ἄλλῃ προσοῦσαν · ποιότητα δὲ, ὡς εἰδοποιόν · πάθος δὲ, ὡς κινουμένην. Πάντα γὰρ τὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ρ, καὶ μετὰ Θεοῦ, πάσχει τῷ κινεῖσθαι, ὡς μὴ ὄντα αὐτοκίνησις, ἢ αὐτοδύναμις · κατὰ ἀντιδιαστολὴν οὖν, ὡς εἴρηται, ἀλλὰ κατὰ τὸν δημιουργικῶς αὐτῇ ἠ ἐντεθέντα παρὰ τῆς τοῦ πᾶν συστημαμένης αἰτίας λόγον · ὅθεν καὶ μετὰ τῆς θείας συνεκτανοῦνται αὐτὴν, ἐνέργειαν προσηγόρευσαν. Ὁ γὰρ εἰπὼν · Ἐνεργεῖ γὰρ ἑκατέρα μορφή μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας, ἢ ἑτέρον πεποίηκεν, ἢ ὁ εἰπὼν · Καὶ γὰρ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀπόσιτος μείνας, ὕστερον ἐπειράσεν · ἔδωκε γὰρ τῇ φύσει, ὅτε ἤθελε τὰ ἴδια ἐνεργεῖν · ἢ οἱ διαφορὸν ἐν αὐτῇ φήσαντες ἐνέργειαν, ἢ οἱ διπλὴν, ἢ οἱ ἄλλην καὶ ἄλλην; Ταῦτα γὰρ δι' ἀντανουμίας δύο τὰς ἐνεργείας σημαίνουσι. Καὶ δι' ἀντανουμίας γὰρ πολλάκις ὁ ἀριθμὸς ἐνδείκνυται, καὶ διὰ τοῦ εἰπεῖν, θεῖον ἢ καὶ ἀνθρώπινον. Ἡ γὰρ διαφορὰ διαφερόντων ἐστὶ διαφορὰ · τὰ μὴ ὄντα, πῶς διοίσουσιν;

bus actiones duas significant. Nam et numerus, haud raro permutatione nominum indicatur; quem-

A mana actio, ut contra divinam actionem distinguitur, dicitur passio, hacque ratione unam in Christo actionem docemus; reponemus eadem quoque ratione illi qui naturam unam asserunt, non tollendae humanae causa hanc astruere; sed quia humana natura, cum ex adverso divina natura distinguitur, patibilis dicitur. Absit autem hoc a nobis, ut ad humanam actionem a divina distinguendam, humanum motum passionem appellemus. Nullius enim rei, ut universe dicam, exstantia aut status ex comparatione et collatione cognoscitur, aut definitur. Hoc enim pacto res quae sunt, sibi mutuo causae esse inveniuntur. Nam si, quia divinus motus actio est, idcirco efficitur ut humanus passio sit, procul dubio etiam mala erit natura humana, quia divina bona est. Et vicissim e contrario, si quia humanus motus passio dicitur, divinus proinde motus actio censetur, ita etiam divina natura bona erit, quia humana mala est: atque ita creaturae omnes male erunt, mentitusque reperietur ille qui dixit: *Et vidit Deus cuncta quae fecerat, et erant valde bona* ⁸⁸.

Varia nomina humanam actionem declarantia. — Dicimus itaque ⁸⁷ sanctos Patres pro subjectis sibi considerationibus humanum motum variis modis appellasse. Eum siquidem et potentiam, et operationem, et differentiam, et motum, et proprietatem, et qualitatem, et passionem nominant; non ideo tamen ut illum contra divinum motum distinguerent; verum potentiam quidem, ut vis est conservatrix et invariabilis; operationem autem, ut quae certa nota rem exprimit, et undique absolutam in omnibus quae ejusdem speciei sunt, similitudinem declarat; differentiam vero, ut discriminantem; motum, ut manifestantem; proprietatem, ut constituentem, et quia illi soli, et non alii insit; qualitatem rursus, ut informantem; passionem denique, quia movendo fit. Omnia enim, quae ex Deo, et post Deum sunt, ea ratione patiuntur, quia moventur: utpote quae non ipsa motio, nec ipsa virtus sunt. Quare, sicut dictum est, non ut ex adverso distinguerent, ita nuncupant, sed secundum rationem quae illi ab universorum effectrice causa conditoris more indita fuit. Nam qui dixit: Agit enim ⁸⁸ utraque forma cum alterius communione, quid aliud fecit, quam qui dixit: *Et cum jejunasset quadraginta diebus, postea esuriit* ⁸⁹ (dedit enim naturae quando voluit, ut quae sua erant ageret ⁹⁰) aut qui diversam in ipso actionem praedicant, aut qui duplicem, aut qui aliam atque aliam ⁹¹?

²³⁷ Haec quippe, mutatis nomi-

⁸⁸ Gen. 1, 31. ⁸⁷ Maximi responsio in citato Dialogo. ⁸⁸ Leo, epist. 10. ⁸⁹ Matth. iv, 2. ⁹⁰ Nyss. Adv. Apoll. ⁹¹ Chrysost. Hom. in S. Thom.

VARIAE LECTIONES.

^a Deest ὅτι in omnibus mss. ^o Edita et nonnulli cod. ἀγαθόν. ^p Edita ex τοῦ Θεοῦ. ^q Edita et mss. αὐτοῖς. At Combefisius legendum αὐτῇ monuit. ^r Edita, θεῖον δέ.

admodum et dicendo, quod divinum et humanum est ⁶³. Differentia enim rerum earum est differentia, qua inter se differunt; quo autem pacto differant, quæ non sunt?

CÂP. XVI.

A

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΓ' [Ξ'].

Adversus eos qui dicunt: Si duplicis naturæ et actionis est homo, necesse est tres esse in Christo naturas, totidemque actiones dicere.

Πρὸς τοὺς λέγοντας (59) · Εἰ δύο φύσεις καὶ ἐνεργειῶν ὁ ἄνθρωπος, ἀνάγκη ἐπὶ Χριστοῦ τρεῖς φύσεις, καὶ τοσαύτας λέγειν τὰς ἐνεργείας.

Quivis homo duplicis naturæ. — Quivis homo, cum ex naturis duabus, puta anima et corpore, compositus sit, eaque in seipso invariabilia habeat, duæ subinde naturæ dicetur. Amborum enim proprietates, etiam post unionem retinet. Neque enim corpus immortale est, sed interitui obnoxium; nec anima mortalis, sed immortalis: nec rursus corpus invisibile est, nec anima oculis corporeis conspici potest: sed hæc quidem rationalis, intelligens, et incorporea est; illud autem crassum, aspectabile, et ratione carens. Non unius autem naturæ sunt ea, quæ essentialiter ratione ex opposito

Ὁ μὲν καθ' ἕκαστα ἄνθρωπος, ἐκ δύο συγκαίμενος φύσεων, ψυχῆς τε καὶ σώματος, καὶ ταύτας ἀμεταβλήτους ἔχων ἐν ἑαυτῷ, δύο φύσεις εἰκότως⁶⁴ λεχθήσεται: σώζει γὰρ ἑκατέρων, καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν, τὴν φυσικὴν ἰδιότητα. Οὕτε γὰρ τὸ σῶμα ἀθάνατον, ἀλλὰ φθαρτόν · οὕτε ἡ ψυχὴ θνητὴ, ἀλλ' ἀθάνατος · οὕτε τὸ σῶμα ἀόρατον, οὕτε ἡ ψυχὴ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ὁρατὴ · ἀλλὰ ἡ μὲν, λογικὴ, καὶ νοερά, καὶ ἀσώματος, τὸ δὲ, παχύ τε, καὶ ὁρατὸν, καὶ ἀλογον. Οὐ μὴς δὲ φύσεως, τὰ κατ' οὐσίαν ἀντιδιαίρουμένα · οὐ μὴς ἀρα οὐσίας ψυχῆς τε καὶ σώματος.

dividuntur: non ergo anima et corpus ejusdem

Ac rursus, si animal rationale, mortale, homo est; omnis autem definitio subjectas naturas explicat: profecto cum non idem natura sit rationale atque mortale, sequitur ergo ut secundum definitionis suæ normam, homo non sit unius naturæ.

Καὶ πάλιν · εἰ ζῶν λογικὸν θνητὸν ὁ ἄνθρωπος, πᾶς δὲ ὅρος τῶν ὑποκειμένων φύσεων ἐστὶν δηλωτικὸς, οὐ ταυτὸν δὲ κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον τὸ λογικὸν τῷ θνητῷ. Οὐκ ἀρα μὴς φύσεως εἴη ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν τοῦ οἰκείου ὁρισμοῦ κανόνα.

Unius naturæ omnes homines sunt sumpta natura pro specie. Quin et omnes res creatæ. Neutro modo in Christo una natura est. — Quod si quandoque unius naturæ homo esse dicatur, tunc speciei loco naturæ nomen usurpatur; ut dum dicimus, nulla naturæ differentia hominem ab homine discrepare; imo cum eodem modo omnes homines coagmentati sint, ex anima et corpore compositi, singulique duæ sint naturæ, sub unam proinde definitionem religi. Neque id a ratione alienum videtur; quippe cum sacer Athanasius, in ea oratione, quam scripsit adversus illos, qui Spiritum sanctum impie deprimebant, unam omnium rerum conditarum, qua sunt condite, naturam esse dixerit, ad hunc modum loquens: Quod autem Spiritus sanctus supra res creatas emineat, aliudque sit præter creaturarum naturam, ac proprius divinitatis, hinc

Εἰ δὲ λέγοιτό ποτε μὴς φύσεως ὁ ἄνθρωπος, ἀντὶ τοῦ εἶδους τὸ τῆς φύσεως παραλαμβάνεται ὄνομα, λεγόντων ἡμῶν, ὅτι οὐ διαλλάττει ἄνθρωπος ἀνθρώπου κατὰ τινὰ φύσεως διαφορὰν · ἀλλὰ τὴν αὐτὴν σύστασιν ἔχοντες πάντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἐκ ψυχῆς συντεθειμένοι καὶ σώματος, καὶ δύο ἕκαστος φύσεις τελούντες, ὅψ' ἕνα πάντες ὁρισμὸν ἀνάγονται. Καὶ οὐ παράλογον τοῦτο, ὅποτε καὶ πάντων τῶν κτιστῶν, ὡς γεννητῶν, μίαν φύσιν ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος ἔφησεν, ἐν τῷ κατὰ τῶν βλασφημούντων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λόγῳ οὕτως λέγων · ὅτι δὲ ἄνω τῆς κτίσεώς ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον⁶⁵, καὶ ἄλλο μὲν παρὰ τὴν τῶν γεννητῶν φύσιν, ἴδιον δὲ τῆς θεότητος, ἔξεστι πάλιν συνιδεῖν. Πᾶν γὰρ ὁ κοινῶς καὶ ἐν πολλοῖς θεωρεῖται, οὐ τινὶ μὲν πλέον, τινὶ δὲ ἑλάττω ὑπάρχον, οὐσία ὀνομάζεται. Ἐπεὶ οὖν πᾶς ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς ἐστὶ συντεθειμένος καὶ σώματος, κατὰ

⁶³ Cyrill. in Joan. lib. viii.

VARIE LECTIONES.

⁶⁴ R. 2926 ἔχειν εἰκότως, ita emendatum in cod. S. Hil. ⁶⁵ Deest τὸ ἅγιον in quibusdam mss. Locus hic verbis totidem non legitur apud Athanasium.

NOTÆ.

(59) *Πρὸς τοὺς λέγοντας. Adversus eos*, etc. Alteram solvit Severianorum argumentationem, ut, quamvis homo ex rebus diversæ naturæ, anima scilicet et corpore, constet, una tamen humana natura sit, idque ob rationes easdem quas, cap. 5, attulit: adeoque proprie loquendo duas tantummodo naturas habere Christum. Favet Leontius, lib. De sect. act. 7, et lib. i Cont. Nest. et Eutych., ubi observat hæreticos hæc obiecisse, non ut duas naturas astruerent (*ναὺν ἐν ἡμῶν, καὶ τοῦτο στέζον, hoc amplectemur*), sed ut evincerent, unam esse Christi naturam, non duas, Dominumque aliud facerent a nostra natura, quam vel ab initio

D non acceperit, vel non custodierit incolamem. Subjungit: Ἡ δὲ τῶν μερῶν εἰς τὰ μέρη ὑποδιαίρεσις, οὐ δογματικῆς ἐστὶ συντομίας, οὐδὲ τοῦ συντεταγμένου, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον λόγου, ἀλλὰ σκεπτικῆς θεωρίας. Altera vero partium in partes subdivisio non est ejus brevitatis que fidei doctrinæ conveniat, neque sermonis secundum Evangelium abbreviati, sed scepticæ speculationis. Ψυχὴ καὶ σῶμα οὐ μέρη Χριστοῦ, ἀλλὰ μέρη τοῦ μέρους, anima et corpus non sunt Christi partes, sed partis partes: alioqui non tres solum, sed plures naturas in Christo confiteri oporteat. Leontio Noster suffragatur.

τοῦτο μία φύσις τῶν ἀνθρώπων λέγεται. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Κυρίου οὐ δυνάμεθα λέγειν μίαν φύσιν· αἷ τε γὰρ σώζουσι καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐκάστη τὴν φυσικὴν ιδιότητα, καὶ εἶδος Χριστῶν οὐκ ἔστι εὑρεῖν. Οὐ γὰρ ἐγένετο ἄλλος Χριστὸς ἐκ θεότητος τε καὶ ἀνθρωπότητος, Θεὸς τε καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός.

prietatem naturalem, etiam post unionem, retinet; nec christorum speciem reperire sit. Neque enim alius ex divinitate et humanitate Christus exstitit, qui idem Deus esset et homo.

Καὶ πάλιν· οὐ ταῦτόν ἐστι τὸ κατ' εἶδος τοῦ ἀνθρώπου ἐν, καὶ τὸ κατ' οὐσίαν ψυχῆς ἢ τε καὶ σώματος ἐν. Τὸ μὲν γὰρ κατ' εἶδος τοῦ ἀνθρώπου ἐν, τὴν ἐν πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις ἀπαρραλλᾶζαν ἐνδείκνυται· τὸ δὲ κατ' οὐσίαν, ψυχῆς τε καὶ σώματος ἐν, αὐτὸ τὸ εἶναι αὐτῶν λυμαίνεται, εἰς ἀνυπαρξίαν αὐτὰ παντελῆ ἄγον· ἢ γὰρ τὸ ἐν, εἰς τὴν τοῦ ἑτέρου μεταποιηθῆσεται οὐσίαν, ἢ ἐξ ἑτέρων ἕτερον γενήσεται, καὶ ἀμφοτέρω τραπήσονται, ἢ ἐπὶ τῶν ἰδίων ὄρων μένοντα, δύο φύσεις ἔσονται. Οὐ γὰρ ταῦτόν κατ' οὐσίαν λόγον τὸ σῶμα τῷ σώματι. Οὐκ ἀνάγκη τοίνυν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου μίαν φύσιν λέγοντας, οὐ διὰ τὸ ταῦτόν τῆς οὐσιώδους ποιότητος ψυχῆς τε καὶ σώματος, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀπαρραλλᾶζον τῶν ὑπὸ τὸ εἶδος ἀναγομένων ἀτόμων, μίαν καὶ ἐπὶ Χριστοῦ φύσιν λέγειν, ἐνθα εἶδος περιεκτικὸν πολλῶν ὑποστάσεων οὐκ ἔστιν.

Ἐτι δὲ πᾶσα σύνθεσις (40) ἐκ τῶν προσεχῶς συν-

⁹³ Epist. 2, ad Serap., versus finem.

VARIAE LECTIONES.

^a Multi codd. hic et infra ψυχῆς.

NOTÆ.

(40) Ἐτι δὲ πᾶσα σύνθεσις. Huc accedit, etc. Consimilia sunt quæ reperi in Collectan. sæpe laudatis, cap. 19: Ἐκ τῶν Ἡρακλείου (forte legendum Ἡρακλειανού, Heracliani Chalcedonensis, cujus ad Soterichum fragmentum habetur in iisdem Collect. cap. 17, quemque Sophronius in Epist. ad Honorium citatur, ut et Maximus epistola ad monachos Siciliæ): Πᾶν σύνθετον ἐξ ἐκείνων λέγεται συντεθεῖσθαι, inquit, ἐκ τῶν προσεχῶς εἰς τὴν αὐτοῦ σύνθεσιν λαμβανομένων, ἀπλῶν τινῶν, καὶ στοιχείων λόγον ἐπεχόντων ἐν τῇ συνθέσει τοῦ ὅλου, καὶ τῇ πρὸς τὸ πᾶν συγχράσει, καὶ τῶν αὐτὰ ἐφ' ἑαυτῶν σκοπούμενα σύνθετα εἶναι. Οἶόν τι φημι· προκείσθω ἡμῖν ἐν τῷ παραδείγματι; μέρει οἶκος; ἀλλ' οὗτος πεποίηται δηλονότι ἐκ λίθων τε καὶ ξύλων καὶ σιδήρου, καὶ ἄλλης τινὸς ὕλης· ἀλλ' οὐδεὶς, οἶμαι, τῶν νούν ἔχόντων εἰποι ποτὲ συγκεῖσθαι τὴν οἰκίαν ἐξ ὕλης καὶ εἰδους, καίτοι οἱ τε λίθοι, καὶ τὰ ξύλα, καὶ ὁ σιδηρὸς ὀήπου, καὶ ἵνα συνελὼν εἴπω, πᾶν ἕτερον σῶμα ἐκ τεσσάρων σύγκεται στοιχείων, κακείνα πάλιν ἐξ ὕλης καὶ εἰδους. Ὡστε πρῶτα στοιχεῖα τῶν σωμάτων εἶναι τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλην. Omne quod compositum est, ex iis componi dicitur, quæ ad ejus compositionem proxime assumuntur; quæ simplicia quidem sunt, et in compositione totius, ac contemplatione cum toto, rationem habent elementorum, etsi forte in seipsis spectata composita sunt, v. gr. domus in exemplum præstituitur: ea porro ex lapidibus, ligno, ferro, et alia qualicunque natura confecta est: at prudens nemo, ut reor, dixerit unquam, ex materia et forma constare domum, quamvis et

rursum perspicere licet. Quidquid enim communiter, et in multis consideratur, nec alicui uberius, alicui parcius inest, essentia nominatur ⁹². Quia igitur omnis homo ex anima et corpore compositus est, ob eam causam una omnium natura dicitur. In Domini autem persona ²³⁶ naturam unam dicere non possumus. Nam et utraque natura propriam naturalem, etiam post unionem, retinet; nec christorum speciem reperire sit. Neque enim alius ex divinitate et humanitate Christus exstitit, qui idem Deus esset et homo.

Ac rursus: Non idem est secundum speciem unum esse, atque unum esse secundum corporis et animæ substantiam. Siquidem unum secundum hominis speciem, exactissimam in omnibus hominibus similitudinem ostendit: at unum secundum animæ et corporis essentiam, ipsum illorum esse interimit, eaque prorsus in nihilum redigit. Aut enim alterum in alterius essentiam inigrabit, aut ex aliis aliud efficietur, ac sic ambo mutabuntur, aut intra metas suas consistentia duas naturas constituent. Non enim quantum ad essentiam attingit, idem sunt corpus et res incorporea. Quocirca necesse non est ut, qui unam in homine essentiam dicimus, non propterea quod eadem qualitas sit animæ et corporis, sed propter exactissimam individuorum quæ ad eandem speciem referuntur æqualitatem, unam quoque in Christo, ubi species ejusmodi nulla est, qua multæ personæ contineantur, dicamus naturam.

Huc accedit quod omnis compositio ex his quæ

C ligna, et lapides, et ferrum, et uno verbo, quodlibet aliud corpus ex quatuor elementis coalescit; rursumque ista ex materia et forma, adeo ut materia et forma prima corporum elementa sint: Καὶ μεθ' ἑτέρα. Et quibusdam interjectis, ait: Ἡνίκα περὶ τῶν πρώτων, καὶ ἀπλῶς σωμάτων τὴν λόγον ποιούμεθα, τηνικαῦτα, ὡς ὅλον ἐκεῖνα παραλαμβάνοντες, τὴν ὕλην, καὶ τὸ εἶδος συμπληρωτικὰ τούτων εὐρίσκομεν. Ὅποτε μέντοι τὰ μετὰ τὰ πρῶτα, καὶ ἀπλὰ σώματα, ἃ ἀπλὰ καλούμεν, σκοποῦμεν τηνικαῦτα αὐτὰ ταῦτα, ἅπερ ἔφαμεν, πρῶτα καὶ ἀπλὰ στοιχεῖα λαμβάνομεν, καὶ συμπληρωτικὰ τῶν σωμάτων τούτων εἶναι φαμεν. Ὅτε δὲ πάλιν ἐκ σώματος καὶ τινος ἑτέρου, ὅλον ἐκ ψυχῆς, καὶ σώματος συγκεῖμένον τι, εἰς διάσχεψιν ἡμῖν πρόκειται, τότε οὐτε τῶν στοιχείων, οὐτε πολλῶν ἁλλων τῆς ὕλης, καὶ τοῦ εἰδους λόγον ποιούμεθα, ἀλλ' αὐτῶν δὲ τῶν προσεχῶς συντεθέντων τὸ σύγκριμα, τούτεστι ψυχῆς καὶ σώματος λέγομεν, καὶ οὐδενὸς λόγον τῶν ἐκατέρων συνθέντων ποιούμεθα· ἐπεὶ καὶ τὴν ψυχὴν πολυμερῆ φασι εἶναι, καὶ οὐδενὸς ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου συνθέσει τούτων μνημονεύομεν. Quando igitur de primis et simplicibus corporibus loquimur, tum ea, seu totum aliquod accipientes, materia et forma constitui reperimus. Sin illa spectamus, quæ post prima simpliciaque sequuntur, tunc prima hæc et simplicia, quæ dicebamus elementa, assumimus, ex quibus absolvi corpora dicimus. Rursus vero, ubi considerandum obijcit nobis aliquid quod ex corpore et alio quopiam coalescat, ut puta ex anima et corpore, tunc neque elementorum, neque a fortiori materiæ et formæ respectum

proxime componuntur, constare dicitur. Non enim domum ex aqua et terra, sed ex lateribus et lignis constructam esse dicimus. Alias dicendum foret hominem ex quinque ut minimum naturis conflatum esse; nempe ex quatuor elementis et anima. Sic et in Domino nostro Jesu Christo, non partium partes spectamus, sed quæ proxime composita sunt; hoc est divinitatem et humanitatem.

Deinde vero, si, quia hominem duabus naturis constare dicimus, tres proinde in Christo naturas dicere cogemur, vos quoque qui ex duabus naturis hominem esse dicatis, Christum ex tribus naturis compositum esse itidem asseretis. Quod etiam de actionibus dicendum erit: consentanea enim naturæ actio sit oportet. Quod autem homo duplicis naturæ dicatur et sit, testis est Gregorius Theologus: « Duæ enim, inquit, naturæ sunt, Deus et homo: quandoquidem duæ quoque anima et corpus ⁶¹. » Ac rursus in Oratione de baptismo hæc ait: « Cum autem duplici natura constemus, anima nimirum et corpore, altera quidem visibili, altera autem invisibili, duplex quoque est baptismus, nempe per aquam et spiritum ⁶². »

CAP. XVII.

239 De eo quod carnis Domini natura et voluntas deificata sit.

Carnis Christi deificatio, ut intelligenda. — Illud autem scire operæ pretium est, quod Domini caro

⁶¹ Epist. 1, ad. Cledon. ⁶² Orat. 4, non longe a principio.

VARIE LECTIONES.

† Edit. πλινθου.

NOTÆ.

habemus, sed eorum quæ proxime in compositionem venerant, hoc est corporis et animæ, compagem enuntiamus, nec rationem habemus utriusque illius compositi (nam et ipsammet animam multarum esse partium ferunt), nec in hominis compositione, ulla eorum mentio fit.

(⁶¹) Χρη εἰδέναι. Illud scire operæ pretium est. Theologus orat. 38, 39, 42 et 51, propter substantialitatem, ut loquitur, unionem, qua humanitas a divinitate pervaditur, carnem Christi τεθεωσθαι, deificatam esse, ut episcopi Orientis epist. ad Paul. Samosat, θεοποιηθῆναι dixerant. Hanc vocem, qua Eutychiani abutebantur, sincero sensu, orthodoxi explicarunt, quem Noster hic edisserit, et θεῶν variis exemplis declararunt. Cyrillus in scholiis, carbonem affert; Theodotus Ancyranus, ferrum, æs, argentum candens; Nicephorus CP. adv. epist. Eusebii, c. 50: Solare corpus, ἡλιακὸν σῶμα, ὄχημα τῷ πρωτοτόνῳ φωτὶ παρὰ τοῦ δημιουργοῦ κατασκευασθέν. Anastasius I Antioch. epist. ad Sergium grammat. Οὐκ ἔστι μὲν οὖν, inquit, εὐρεῖν εἰκόνα παραστατικὴν τῆς ἐνώσεως ταύτης· πλὴν περιώμεθά τινα παραγαγεῖν, μετρίαν μὲν, ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ μυστηρίου· τῶν δὲ λοιπῶν ἀληθεστέραν ἐμφερειαν· ὅλον γὰρ ἂν τις εἰκάσαι πάντα τὸν ἐκτὸς οὐρανοῦ ἀέρα πεπυρακτωσθαι, μᾶλλον δὲ πῦρ εἶναι, κόκκον δὲ σινάπεως, ἢ κέγχρου ἐμβελήσθαι τῷ τοσοῦτῳ πυρὶ· ἀνάγκη χάσειν οὖν πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν πεποισθῆναι, ὡς μὴ δοκεῖν ἕτερον εἶναι παρὰ τὸ πῦρ, εἰ καὶ τῆς οὐσίας ὁ λόγος ὑφέστηκεν. Οὕτως ἡ ἀνθρώπεια φύσις ἐνωθεῖσα τῷ θεῷ λόγῳ, κατεκρατήθη τοσοῦτον, ὡς μὴ δοκεῖν εἶναι φύσιν ἀνθρώπου εἶναι, ταύτη τε λέγειν τοὺς Πατέρας τεθεωσθαι μὴ ἀπ-

Α τεθέντων συντεθεῖσθαι λέγεται· οὐ γὰρ λέγομεν τὸν οἶκον ἐκ γῆς καὶ ὕδατος συντεθεῖσθαι, ἀλλ' ἐκ πλινθῶν καὶ ξύλων. Ἐπεὶ ἀνάγκη καὶ τὸν ἀνθρώπον λέγειν ἐκ πέντε τοῦλάχιστον συγκατεῖσθαι φύσεων, ἐκ τε τῶν τεσσάρων στοιχείων, καὶ ψυχῆς. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐ τὰ μέρη τῶν μερῶν σκοποῦμεν, ἀλλὰ τὰ προσεχῶς συντεθέντα, θεότητά τε καὶ ἀνθρωπότητα.

Ἔτι δὲ εἰ δύο φύσεις τὸν ἀνθρώπον λέγοντες, τρεῖς φύσεις ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ λέγειν ἀναγκασθώμεθα, καὶ ὁμοίως ἐκ δύο φύσεων τὸν ἀνθρώπον λέγοντες, ἐκ τριῶν τὸν Χριστὸν δογματίζετε φύσεων· ὁμοίως καὶ περὶ ἐνεργειῶν. Κατάλληλον γὰρ ἀνάγκη τῇ φύσει τὴν ἐνέργειαν εἶναι· ὅτι δὲ ἡ δύο φύσεων ὁ ἀνθρώπος λέγεται τε καὶ ἔστι, μάρτυς ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· Β Φύσεις μὲν γὰρ δύο, φάσκων, Θεὸς καὶ ἀνθρώπος· ἐπεὶ καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα· καὶ ἐν τῷ περὶ Βαπτίσματος δὲ λόγῳ τοιαύτα φησὶ· Αἰτιῶν δὲ ὄντων ἡμῶν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τῆς μὲν ὁρατῆς, τῆς δὲ ἀοράτου φύσεως, διττὴ καὶ ἡ καθαρσις, δι' ὕδατος καὶ πνεύματος.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ' [ΕΑ'].

Περὶ τοῦ τεθεωσθαι τὴν φύσιν τῆς τοῦ Κυρίου σαρκὸς καὶ τὸ θέλημα.

Χρὴ εἰδέναι (41), ὡς οὐ κατὰ μεταβολὴν φύσεων, ἢ τροπὴν, ἢ ἀλλοίωσιν, ἢ σύγχυσιν, ἢ σὰρξ τοῦ

οκνησαι τὴν φύσιν· εἰ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἀνεκράθη, τὴν οὐσιώδη γε σώζει διαφοράν· οὐ γὰρ κατὰ πρῶτον λόγον αὐτῆς ἐξέστη. Καὶ γὰρ ἡ θεὰ φύσις μεμένηκε· ἀναλλοίωτος ἐν τῇ τοῦ φυράματος ἡμῶν προσλήψει, ὅπερ πᾶσα παρίστησιν ἡ θεόπνευστος Γραφή· Porro non imaginem aliquam inventias, quæ unionem hanc perfecte referat. Nihilominus aliquam asserere tentabimus, quæ, etsi exilitate sua mysterii magnitudinem non assequitur; de cætero tamen adejus similitudinem magis accedit. Ecce. gr. sibi fingat aliquis universum qui sub cælo esse, aerem incendi, vel potius ignem esse: granum vero sinapis (apud Euthym. ferri) aut milii in ingentem hunc ignem projici; necesse erit ut ejus quod valentius est, qualitatem accipiat, nihilque esse videatur nisi ignis; quamlibet substantiæ ratio subsistat. Pari modo humana natura, Deo verbo unita, iam arte præsens est, ut ne hominis natura esse amplius videatur, hocque sensu Patres dicere non dubitarunt, naturam humanam esse deificatam; quamquam ea temperatione, ut substantialium differentiam servaverit incolumem. Non enim secundum primariam sui rationem a seipsa descendit, quia et ipsa divina natura sine alteratione permansit in susceptione massæ nostræ: id quod omnis Scriptura divinius inspirata confirmat. Hæc Anastasius in Collect. citatus, et apud Euthym. lib. II. Panopl. tit. 7. Nicephorus CP. deificationem hanc plene peractam docet in resurrectione: Ἐπειδὴ τὴν μὲν φθορὰν καὶ τὴν θνητότητα ἀπημύραστοι, μετεστοιχείωται δὲ ἐπὶ τὸ βέλτιον, quando exorta corruptione et mortalitate, in melius caro transformata est.

Κυρίου τεθεωσθαι λέγεται, καὶ ὁμόθεος, καὶ Θεὸς ὡς γενέσθαι, ὡς φησιν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· ὦν τὸ μὲν ἐθέωσας, τὸ δὲ ἐθεώθη, καὶ θαρρῶ λέγειν, ὁμόθεος ἔστι. Καὶ ἄνθρωπον γενέσθαι τὸ χρίσαν, καὶ Θεὸν τὸ χριόμενον. Ταῦτα γὰρ οὐ κατὰ μεταβολὴν φύσεως, ἀλλὰ κατὰ τὴν οἰκονομικὴν ἔνωσιν, τὴν καθ' ὑπόστασιν λέγω, καθ' ἣν ἀδιασπάστως τῷ Θεῷ Λόγῳ ἡνωται, καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις τῶν φύσεων περιχώρησιν, ὡς φαμεν καὶ τὴν τοῦ σιδήρου πύρωσιν· ὥσπερ γὰρ τὴν ἐνανθρώπησιν χωρὶς μεταβολῆς καὶ τροπῆς ὁμολογοῦμεν, οὕτω καὶ τὴν θέωσιν τῆς σαρκὸς γενέσθαι δοξάζομεν· οὕτε γὰρ διότι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, τῶν ἑρῶν ἐξέστη τῆς οἰκείας θεότητος, οὕτε τῶν προσόντων αὐτῇ θεοπροπῶν αὐξημάτων· οὕτε μὴν ἡ σὰρξ θεωθεῖσα τῆς οἰκείας ἐστράπη φύσεως, ἢ τῶν αὐτῆς φυσικῶν ἰδιωμάτων. Μεμενῆ-

κας γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν, αἱ τε φύσεις ἀσύμψυρτοι, καὶ αἱ τοῦτων ἰδιότητες ἀλώθηται· ἡ δὲ τοῦ Κυρίου σὰρξ τὰς θείας ἐνεργείας ἐπλούτησε, διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον ἀραιφνεστάτην ἔνωσιν, ἥτοι τὴν καθ' ὑπόστασιν, οὐδαμῶς τῶν κατὰ φύσιν ἰδίων ὑποστάσεων ἐκπτώσιν· οὐ γὰρ κατ' οἰκείαν ἐνέργειαν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἡνωμένον αὐτῇ Λόγον τὰ θεῖα ἐνήργει, τοῦ Λόγου δι' αὐτῆς τὴν οἰκείαν ἐνδεικνυμένου ἐνέργειαν· καίτοι γὰρ ὁ πεπυρακτωμένος σίδηρος, οὐ φυσικῶς λόγῳ τὴν καυστικὴν κακτημένος ἔνέργειαν, ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς τὸ πῦρ ἐνώσεως τοῦτο κακτημένος.

per illam exerente. Nam et candens ferrum eo non urit, quod urendi vi a natura polleat, sed quod ex conjunctione cum igne vim eam contraxerit⁶⁶.

Ἡ αὐτὴ τοιγαροῦν θνητὴ ἦν δι' ἑαυτὴν, καὶ ζωοποιὸς διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν. Ὁμοίως καὶ τὴν (42) τοῦ θελήματος θέωσιν, οὐχ ὡς μεταβληθείσης τῆς φυσικῆς κινήσεως, λέγομεν, ἀλλ' ὡς ἡνωμένης τῷ θεῷ αὐτοῦ καὶ παντοδυνάμῳ θελήματι, καὶ γεγονότος Θεοῦ ἐνανθρωπήσαντος θελήμα· ὅθεν ἑλθὼν λαθεῖν οὐκ ἤδυνήθη δι' ἑαυτὸ, εὐδοκήσαντος τοῦ Θεοῦ Λόγου δειχθῆναι ἐν

A deificata sit, ejusdemque deitatis consors, quin et Deus esse dicitur (sic enim Gregorius Theologus loquitur⁶⁶): «Quorum alterum deitate donavit, alterum deitate donatum est, et, audacter dicam, ejusdem deitatis consors. Quodque et id quod unxit, homo factum sit, et Deus, id quod unctum est⁶⁷.» Non ob naturæ immutationem, aut conversionem, aut alterationem, aut confusionem ista dicuntur. Nec enim hæc verba naturæ mutationem ullam significant, sed potius dispensationis unionem, seu secundum hypostasim, quatenus ita Deo conjuncta est, ut ab eo divelli non possit: atque ob id etiam quod naturæ inter se vicissim immeent, veluti ferri quoque dicimus ignitionem. Velut enim humanationem citra mutationem et conversionem confitemur; sic item carnis deificationem factam esse censemus. Neque enim quia Verbum caro factum est, propterea e divinitatis suæ gradibus, divinisque illi competentibus dotibus excessit: nec rursus caro deificata, a natura sua vel naturalibus suis proprietatibus descivit. Nam post unionem, tum naturæ inconfusæ, tum earum illæzæ proprietates sunt. Caro autem Domini divinarum actionum opibus affluit, ob sincerissimam illam cum Verbo unionem, quæ est secundum hypostasim: sic tamen ut proprietatum naturalium jecturam nullam pertulerit. Non enim propria vi, sed ob unitum sibi Verbum divina patrabat; Verbo nimirum vim suam

C Ut item deificata voluntas humana. — Itaque eadem caro suapte natura mortalis erat, et ob hypostaticam cum Verbo unionem, vitam²⁴⁰ conferebat. Consimili modo voluntatis quoque deificationem docemus, non quod naturalis motio immutata fuerit, sed quod divinæ ipsius ac præpotenti voluntati unita sit, Deique facti hominis voluntas evaserit⁶⁸. Quo etiam factum est, ut cum latere vellet,

⁶⁶ Greg. orat. 42. ⁶⁷ Id. orat. 39; Max. lib. *De duabus voluntatibus*. ⁶⁸ Max. Epist. ad Nicandr.
⁶⁹ Greg. Naz. orat. 35, p. 595.

VARIE LECTIONES.

* Nonnulli cod. ὁμόθεον. Alteri lectioni favent edita et mss. Nazianzeni. γ Colb. 1539 κτησάμενος. Sic quoque infra in eodem cod. et duobus aliis Colb. et Regiis pene omnibus, nec non in cod. S. Hil. et in N.

NOTÆ.

(⁶⁶). Ὁμοίως καὶ τὴν. Consimili modo, etc. Nazianzenus, orat. 36. Domini verba hæc: Non descendi de cælo ut faciam voluntatem meam, ita exponit: Nisi ab illo qui descendit, sermo hic haberetur dicere possemus verba ista velut ab homine efferri, qui non intelligatur esse Salvator. Τὸ γὰρ ἐκείνου τὸ θέλειν, οὐδ' ὑπεναντίον Θεῷ, θεωθὲν ὅλον· Illius quippe voluntas Deo non adversatur, quæ tota deificata sit. Maximus ep. ad mon. Sicil. observat Anastasium Antioch., ne voluntas una inferretur, legisse θεῶν ὅλον tota a Deo; verum participio θεωθὲν aliud a deitate importare, quod deificetur, sicut aliud est quod accendit, et aliud quod accenditur; aliud quod illuminat, et aliud quod illuminatur;

D quamobrem illud, quod per summam unionem deificatur, ab essentiali sua differentia non desciscere. Cæterum negant Patres debere dici humanam Christi naturam ἀποθεωθῆναι, ne Christus, veluti numina gentium, consecratus in Deum censeretur, veluti fideles sentire Nestorius garriebat, teste Cyrillo, lib. II contra ipsum, pag. 48, cum ipse potius huic errori impigisset: Οὐκ ἄνθρωπον ἀποθεωθέντα χρύττομεν, αἰτ Proclus, orat. de beata Virg., ἀλλὰ Θεὸν σαρκωθέντα ὁμολογοῦμεν. Non hominem in Deum consecratum prævicamus, sed Deum carnem factum confitemur. Quod dictum Noster excepit cap. 2.

id ex se non potuerit⁷⁰: quia nempe Deo Verbo placebat, ut vere sibi inesse humanæ voluntatis infirmitatem ostenderet. Rursumque volendo leprosi mundationem patravit⁷¹, propter unionem cum divina voluntate.

Sciendum autem est, naturæ et voluntatis deificatione, perquam liquido et expresse duas naturas et voluntates declarari. Sicut enim ignitio non rei ignitæ naturam in ignis naturam mutat, verum et id quod ignitum est et id quod ignitum fecit, ostendit: sic etiam deificatio non unam compositam naturam facit, sed duas, unionemque secundum hypostasim. Ait quippe Theologus Gregorius: « Quorum alterum deificavit, alterum deificatum est⁷². » Dicendo enim, quorum et alterum, atque alterum duas profecto res indicavit.

CAP. XVIII.

Iterum de duplici voluntate, arbitriique libertatē; mente item, scientiaque, et sapientia duplici.

Assumpta natura humana, ut ipsa in Christo victrix fieret diaboli. — Quandoquidem Christum perfectum Deum ac perfectum hominem dicimus, plane omnia quæ tum Patri, tum Matri naturalia sunt, ei tribuamus. Homo quippe factus est, ut quod victum fuerat vinceret. Haud enim ejus imbecillitatis erat ille, qui omnia potest, quin omnipotenti sua virtute hominem ex tyranni dominatu eripere valeret. Verum tyrannus querelæ occasionem habuisset, si postquam hominem ipse vicerat, illata vi a Deo spoliatus esset. Quocirca Deus pro sua misericordia, et erga homines benevolentia, homo fit, quo simile-similis opera instauret.

Assumpta anima atque mens humana, contra Apollinaristas. — Quod autem homo sit animal ratione et intelligentia præditum, nemo ierit inficias. Quinam igitur factus est homo, si carnem inanimatam, aut expertem mentis animam suscepit? Hoc enim nequaquam homo est. Quid vero rursum ex assumpta ab eo humanitate emolumenti ad nos rediit, si illi qui primario contraxit labem, salus allata non est; neque id actum fuit, ut per conjunctionem cum divinitate innovaretur, et robur obtineret? Nam curatum non fuit, quod assumptum non est; quapropter totum hominem assumpsit, illamque adeo ipsius partem quæ obnoxia morbo fuerat, ut toti salutem largiretur⁷³. Nulla porro mens usquam fuerit, quæ sapientia et cognitione destituta sit. Nam si iners et sine motu, nulla prorsus ratione existit.

241 *Mens in homine τὸ κατ' εἰκόνα Verbi et D* *carnis media.* — Itaque Deus Verbum⁷⁴, id quod

Ἀ αὐτῷ ἀληθῶς ὑπάρχον τὸ ἀσθενὲς τοῦ ἀνθρωπίνου θελήματος. Θέλων δὲ τὴν τοῦ λεπροῦ ἐν- ἡργησε κάθαρσιν, διὰ τὴν πρὸς τὸ θεῖον θέλημα ἔνωσιν.

Ἰστέον δὲ ὡς ἡ θέσις τῆς τε φύσεως καὶ τοῦ θελήματος ἐμφατικώτατον καὶ δεικτικώτατόν ἐστι τῶν τε δύο φύσεων, καὶ τῶν δύο θελημάτων· ὥσπερ γὰρ ἡ πύρωσις οὐ μεταβάλλει τὴν τοῦ πυρωθέντος φύσιν εἰς τὴν τοῦ πυρὸς, ἀλλὰ δηλοῖ τὸ τε πυρωθῆναι, καὶ τὸ πυρῶσαν, καὶ οὐχ ἑνός, ἀλλὰ δύο ἐστὶ δηλω- τικόν· οὕτω καὶ ἡ θέσις οὐ μίαν φύσιν ἀποτελεῖ σύνθετον, ἀλλὰ τὰς δύο, καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν· φησὶ γοῦν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· « Ὅτι τὸ μὲν ἐθέωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη » ὡς γὰρ εἰπὼν, καὶ, τὸ μὲν, καὶ τὸ δὲ, δύο ἔδειξεν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ' [ΕΒ'].

Ἐπεὶ περὶ θελημάτων καὶ αὐτεξουσίαν, τοῦτον τε, καὶ γνώσεων, καὶ σοφιών.

Θεὸν τέλειον (43) καὶ ἀνθρωπον τέλειον λέγοντες τὸν Χριστὸν, πάντως πάντα διώσομεν, τὰ τε τοῦ Πατρὸς φυσικά, τὰ τε τῆς Μητρός· γέγονε γὰρ ἄνθρωπος, ἵνα τὸ νικηθῆναι νικήσῃ. Οὐκ ἀδύνατος γὰρ ἦν ὁ τὰ πάντα δυνάμενος, καὶ τῇ παντοδυνάμῃ αὐτοῦ ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει ἐξελεσθῆναι τοῦ τυραννοῦντος τὸν ἀνθρωπον· ἀλλ' ἦν ἐγκλήματος τῷ τυραννοῦντι ὑπὸ βίαις, ἀνθρωπον νικήσαντι, καὶ ὑπὸ Θεοῦ βιασθέντι. Αὐτὸν οὖν τὸν πεσόστα νικητὴν ἀναδείξαι βουληθεὶς ὁ συμπαθὴς Θεὸς καὶ φιλόανθρωπος, ἀνθρωπος γίνεται τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοιον ἀνακαλοῦ- μενος.

Ὅτι δὲ λογικὸν καὶ νοερὸν ζῶον ὁ ἀνθρωπος, οὐδεὶς ἀντερεῖ· πῶς οὖν ἀνθρωπος γέγονεν, εἰ σάρκα ἀψυχὸν ἢ ψυχὴν ἀνουν ἔλαβεν; Οὐ τοῦτο γὰρ ἀνθρωπος. Τί δὲ καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀπανά- μεθα, τοῦ πρωτοπαθήσαντος μὴ σεωσάμενου, μηδὲ τῇ συναφείᾳ τῆς θεότητος ἀνακαίνισμένου τε καὶ νενευρωμένου; Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον. Ἀναλαμβάνει τοίνυν ὅλον τὸν ἀνθρωπον, καὶ τὸ τούτου κάλλιστον, ὑπὸ ἀβρώστειαν πεσόν, ἵνα ὅλη τὴν σωτηρίαν χαρίσῃται· νοῦς δὲ ἀσπορος, ἐστερη- μένος γνώσεως, οὐκ ἂν εἴη ποτέ. Εἰ γὰρ ἀνεργή- τος καὶ ἀκίνητος, καὶ ἀνυπαρκτος πάντως.

Τὸ οὖν κατ' εἰκόνα ἀνακαίνισαι βουλόμενος ὁ Θεὸς Λόγος, γέγονεν ἀνθρωπος. Τί δὲ τὸ κατ' εἰκόνα,

⁷⁰ Marc. vii, 24 ⁷¹ Matth. viii, 3. ⁷² Greg. Naz. orat. 42. ⁷³ Greg. Naz. Ad Cledon. ⁷⁴ Greg. Naz. carm. senar. adv. Apollin., epist. ad. Cled. et alibi

VARIAE LECTIONES.

* Abest illatio οὖν in mss.

NOTÆ.

(43) Καὶ Θεὸν τέλειον. Quandoquidem Christum, etc. Pugnat hoc toto capite contra Apollinaristas et Monotheletas. Nam sicut illi Christum animam rationali spoliando, divinam voluntatem solam agnoscebant: sic isti dempta humana voluntate et

actione, uno ictu animæ ejus substantiam perimebant: Nulla quippe natura exstat operationis expertis, et ubi nulla est operatio, nulla ibidem natura sit oportet, inquitur prisci theologi, quorum testimonio, t. II Operum S. Maximi habentur, p. 154.

εἰ μὴ ὁ νοῦς; Τὸ κρεῖττον οὖν παρῖς, τὸ χεῖρον ἀνέλαβε; Νοῦς γὰρ (44) ἐν μεταίχμιῳ ἐστὶ Θεοῦ καὶ σαρκὸς, τῆς μὲν ὡς σύννοικος, τοῦ Θεοῦ δὲ, ὡς εἰκῶν. Νοῦς οὖν νοτ' μίγνυται, καὶ μεσιτεύει ὁ νοῦς Θεοῦ καθαρότητι καὶ σαρκὸς παχύτητι· εἰ γὰρ ψυχὴν ἄνου ὁ Κύριος ἀνέλαβεν, ἀλόγου ζῶου ψυχὴν ἀνέλαβεν.

sitium intercedit. Nam si Dominus animam mente sumpsit.

Εἰ δὲ σάρκα γενέσθαι αὐτὸ εὐαγγελιστὴς ἔφη τὸν Λόγον, ἰστέον ὡς παρὰ τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ, ποτὲ μὲν ψυχὴ λέγεται ὁ ἄνθρωπος, ὡς τό· *Ἐν ἐβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς εἰσῆλθεν Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον*· ποτὲ δὲ σὰρξ, ὡς τό· *Ὁφεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ*. Οὐ σὰρξ τοίνυν ἄψυχος, οὐδὲ ἄνους, ἀλλ' ἄνθρωπος γέγονεν ὁ Κύριος. Φησὶ γοῦν αὐτός· *Τί με δέρις ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὅμην ἰσαλάληκα*; *Ἀνέλαβε τοίνυν σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, ἡγεμονικῇ μὲν τῆς σαρκὸς, ἡγεμονευομένη δὲ ὑπὸ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος*. nem anima rationali et intelligente animatam, quæque, sicut carnis principatum tenebat, ita rursus divinitati parebat, ab eaque regebatur.

Εἶχε μὲν οὖν φυσικῶς, καὶ ὡς Θεός, καὶ ὡς ἄνθρωπος, τὸ θέλαιν· εἴπετο δὲ καὶ ὑπετάσσεται τῷ αὐτοῦ θελήματι τὸ ἀνθρώπινον, μὴ κινούμενον γνώμῃ ἰδίᾳ, ἀλλὰ ταῦτα θέλων, αὐτὸ θέλον αὐτοῦ ἦθελε θέλημα. Παραχωροῦσης γὰρ τῆς θείας θελήσεως, ἔπασχε τὰ ἴδια φυσικῶς. Ὅτε μὲν γὰρ παρητήτο τὸν θάνατον, φυσικῶς τῆς θείας αὐτοῦ θελήσεως θελήσεως καὶ παραχωρησάσης, παρητήσατο τὸν θάνατον, ἡγωνισάμενος καὶ ἐδεικνύσας· καὶ ὅτε ἤθελεν ἡ θεία αὐτοῦ θέλησις αἰρεῖσθαι τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ θέλησιν τὸν θάνατον, ἐκούσιον αὐτῇ (45) τὸ πάθος ἐγένετο· οὐ γὰρ καθὼς Θεός μόνον ἐκούσιως ἑαυτὸν παρέδωκεν εἰς θάνατον, ἀλλὰ καὶ καθὼς ἄνθρωπος. Ὅθεν κατὰ θανάτου τόλμαν καὶ ἡμῖν ἔχαρισατο, οὕτω γοῦν πρὸ τοῦ σωτηρίου πάθους φησὶ· *Πάτερ, εἰ δυνατόν· παραδέτω ἄν' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο*· δηλονότι ὡς ἄνθρω-

A ad sui imaginem erat instaurare volens, factus est homo. Quid vero illud fuit quod esset ad imaginem, præterquam mens? Itane omisso potiori, quod deterius erat assumpsit! Mens siquidem in Dei et carnis meditullio est: carnis nimirum, ut contubernalis; Dei autem, ut imago. Mens itaque menti jungitur, atque inter Dei puritatem et carnis crassam vacuum assumpsit, bruti utique animam as-

Apollinaristarum objectio solvitur. Anima et caro pro homine in Scriptura. — Quod si evangelista Verbum carnem factum fuisse dixit, sciendum est in sacra Scriptura animam nonnunquam hominem appellari, ut in illo loco: *In septuaginta quinque animabus ingressus est Jacob in Ægyptum*⁷⁵. Nonnunquam item carnem, ut est illud: *Videbit omnis caro salutare Dei*⁷⁶. Ac proinde Dominus, non caro inanima, nec mente vacua, sed homo factus est. Ait quippe ipse: *Quid me cordis, hominem qui veritatem locutus sum vobis*⁷⁷? Assumpsit igitur car-

Voluntas humana Christi divinæ subdita. — Atqui ille quidem naturaliter, et ut Deus, et ut homo, habebat ut vellet: cæterum divinam ipsius voluntatem humana sequebatur, eique subdita erat, ut quæ propria sententia non moveretur, verum ea demum vellet, quæ divina ejus voluntas ipsam volebat velle. Permittente siquidem divina voluntate, naturaliter ea quæ sibi propria erant patiebatur⁷⁸. Etenim cum mortem detrectaret, hanc divina ipsius voluntate ita ferente et concedente; naturaliter detrectabat, atque in mortis agonia erat. Rursus divina ipsius voluntate volente, ut humana voluntas mortem amplecteretur, voluntaria ipsi passio fuit. Non enim qua Deus duntaxat morti se sponte tradidit, sed etiam quatenus homo. Unde nobis etiam animi audaciam adversus mor-

⁷⁵ Gen. xlvi, 27, ap. LXX; Act. vii, 14. ⁷⁶ Isa. xl, 5; Luc. iii, 6. ⁷⁷ Joan. viii, 40. ⁷⁸ Sophron. epist. synod.

VARIÆ LECTIONES.

a Nonnulli codd. γεγενῆσθαι.

NOTÆ.

(44). Νοῦς γὰρ. Mens enim. Repetit illud quod D cap. 6, dixerat, aliaque Theologi verba usurpat ex ejus senariis contra Apollinaristas:

*Ἐκεῖ δ' ἄμικτός ἐστι σαρκεὺς Θεός·
Ψυχὴ δὲ καὶ τοῦ ὅλου ἐν μεταίχμιῳ,
Σαρκὸς μὲν, ὡς σύννοικος, ὡς δ' εἰκὼν Θεοῦ·
Τῷ συγγενεῖ μίγνυσα ἡ Θεοῦ φύσις,
Ἐκείθεν ἔσχε καὶ πάχους κοινωρίαν.*

Quia vero misceri cum carne nequit Deus;
Anima autem et mens, velut in meditullio sunt;
Carnis quidem, cum contubernalis, utque imago Dei,
Cum affini commista Dei natura,
Illinc habuit et crassæ molis societatem.

(45). Ἐκούσιον αὐτῇ. Voluntaria ipsi passio. Imo libera. Nam Christus ait: Nemo tollit animam a me: sed ego pono eam a me ipso. Et potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem

habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi a Patre meo. Ex Chrysostomo, dicendo se præceptum accepisse a Patre, nihil aliud ostendit, ἢ ὅτι ἐκεῖνο δοκεῖ, τοῦτο ἐγὼ ποιῶ, nisi, hoc ego facio quod illi placet. Inde ne audiendo mandatum eum accepisse a Patre, præclarum hoc opus alienum ab ipso existimares, pergit: « Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis: » hinc suas oves, et quidquid recte factum sit, suum opus esse, καὶ οὐ δέουσαν αὐτὸν ἐντολῆς, nec se præcepto egere. Eodem Cyrillus collineat lib. x in Joan: Paterna βουλευµατα consilia, inquit, ἐν τάξει ἐντολῶν, loco mandatorum Christo fuerunt. Cum enim, utpote qui Verbum erat, consilia Patris pernoceat, Genitorisque profunda scrutetur, hoc quod ei visum est, exsequitur, et instar præcepti habet. Ubi repetit quod initio lib. vii docuerat, Christi dictum ubique accipiendo eodem quo Chrysostomus sensu.

tem comparavit. Ita quippe ante salutiferam passionem suam loquitur: *Patēr, si fieri potest, transcat a me calix iste*⁷⁹. Illud porro constat, quod ut homo calicem bibiturus erat: non enim ut Deus. Quare tanquam homo calicem transire vult. Hæc autem verba a naturali metu, et imbecillitate profecta sunt. *Verumtamen*, inquit, *non mea voluntas facit*⁸⁰, hoc est, qua ratione diversæ a te sum substantiæ; *sed tua*, hoc est mea, quatenus eadem mihi ac tibi substantia est. Quæ quidem iterum fortis animi verba sunt. **242** Etenim anima Domini, qui benigna sua voluntate homo vere factus erat, cum naturalem infirmitatem ante experta esset, percepto doloris sensu ex corporis disjunctione, divina rursus voluntate corroborata, adversus mortem audaciam concipit. Nam quia et totus Deus erat cum sua humanitate, et totus homo cum sua divinitate, ipse tanquam homo in se et per se id quod humanum erat, Deo et Patri subiecit, et formam et exemplum præbuit.

Frustra ratio in homine, si desit illi libertas. — Libere porro volebat tum divinæ, tum humanæ voluntatis ratione. Omni quippe naturæ rationali libera voluntas a natura insita est. Quorsum enim alioqui partem rationalem habebit, si non libere ratiocinatur? Nam naturalem quidem appetitum summus Opifex brutis etiam indidit, quo ad suæ naturæ conservationem necessitate ducuntur. Cum enim ratione careant, ducere non possunt, verum naturali ducuntur appetitu. Ex quo fit, ut simul atque appetitus oritur, statim ad agendum prosiliant. Neque enim ratione aut consilio, aut consideratione, aut iudicio utuntur. Ac proinde nec velut virtuti studentia laudantur, ac beata censentur; nec tanquam malum agentia plectuntur. Natura vero rationalis habet quidem naturalem appetitum, qui moveatur; ejusmodi tamen, ut in iis quæ naturæ consentaneam rectitudinem servant, a ratione gubernetur ac componatur. Rationis enim præcellentia hæc est, liberæ potestatis voluntas: quam quidem naturalem motum in substantiali rationali dicimus. Eaque de causa et cum virtutem colit, laudem obtinet, ac beata prædicatur; et cum se vitio dedit, punitur.

Divinæ et humanæ voluntatis discrimen in Christo. — Ergo⁸¹ volebat quidem Domini anima libere excitata, sed ea libere demum volebat, quæ divina ipsius voluntas velle eam volebat. Non enim Verbi nutu caro movebatur, juxta ac Moses et sancti omnes divino nutu movebantur: verum idem ipse, cum et Deus et homo esset, tum divina, tum humana voluntate volebat. Ob eam causam non consilio ac sententia, sed naturalis potius facultatis ratione, duæ Domini voluntates inter se dissidebant. Etenim divina ejus voluntas principii ex-

α ποσ τὸ ποτήριον πίνειν ἐμελλεν· οὐ γὰρ ὡς Θεός. Ὡς ἄνθρωπος τοίνυν θέλει τὸ ποτήριον· παρελθεῖν ταῦτα τῆς φυσικῆς δειλίας τὰ ῥήματα· Πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν γενέσθω θέλημα, ἥτοι καθ' ὃ σοὺ ἑτεροούσιός εἰμι, ἀλλὰ τὸ σὸν, ἥτοι τὸ ἐμὸν καὶ σὸν ὅ, καθ' ὃ σοὶ πέφυκα ὁμοούσιος· ταῦτα τῆς εὐτολμίας πάλιν ῥήματα· πρότερον γὰρ τῆς φυσικῆς ἀσθενείας πειραθεῖσα, κατ' αἴσθησιν τὴν ἐπὶ τῷ χωρισμῷ καὶ τοῦ σώματος καὶ φυσικὴν συμπάθειαν παθοῦσα ἡ τοῦ Κυρίου ψυχὴ, ὡς ἀληθῶς ἀνθρώπου γενομένου κατ' εὐδοκίαν αὐτοῦ· αὐθις τῷ θεῷ νευρωθεῖσα θελήματι, τοῦ θανάτου καταβαρβύνεται. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ αὐτὸς ὅλος ἦν Θεὸς μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, καὶ ὅλος ἄνθρωπος μετὰ τῆς αὐτοῦ· θεότητος, αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος ἐν ἑαυτῷ καὶ δι' ἑαυτοῦ ὑπέταξε τὸ ἀνθρώπινον τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, τύπον ἡμῖν ἑαυτὸν ἀριστον καὶ ὑπόγραμμον διδοῦς, καὶ ὑπήκοος τῷ Πατρὶ γέγονεν.

Patri factus obediens, præstantissimam sese nobis

αὐτεξουσίως δὲ ἤθελε τῷ θεῷ καὶ ἀνθρωπίνῳ θελήματι. Πάσῃ γὰρ λογικῇ φύσει πάντως ἐμπέφυκε τὸ αὐτεξουσίον θελημα. Εἰς τί γὰρ ἔξει τὸ λογικόν, μὴ αὐτεξουσίως λογιζομένη; τὴν μὲν γὰρ φυσικὴν ὁρεξίν καὶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις ὁ Δημιουργὸς ἐνέσπειρε πρὸς σύστασιν τῆς οἰκείας φύσεως ἡναγκασμένως αὐτὰ ἀγούσαν. Λόγου γὰρ ἀμοιροῦντα ἢ οὐ δύναται ἀγεῖν, ἀλλ' ἀγεται ὑπὸ τῆς φυσικῆς ὁρέξεως. Ὅθεν ἅμα ἡ ὁρεξὶς γέννηται, εὐθὺς καὶ ἡ πρὸς τὴν πρᾶξιν ὁρμὴ· οὐ γὰρ λόγῳ, ἢ βουλῇ, ἢ σκέψει, ἢ κρίσει κέχρηται. Ὅθεν οὔτε ὡς ἀρετὴν μετιόντα ἐπαινεῖται, καὶ μακαρίζεται, οὔτε ὡς κακίαν πράττοντα κολάζεται. Ἡ δὲ λογικὴ φύσις ἔχει μὲν τὴν φυσικὴν ὁρεξίν κινουμένην, ὑπὸ δὲ τοῦ Λόγου ἀγομένην τε καὶ ρυθμιζομένην ἐπὶ τῶν φυλασσόντων τὸ κατὰ φύσιν· τοῦ γὰρ Λόγου προτέρημα τοῦτό ἐστιν, ἡ αὐτεξουσίως θέλησις, ἥτινα φυσικὴν ἐν τῷ λογικῷ φάμεν κίνησιν· διὸ καὶ ὡς ἀρετὴν μετιοῦσα ἐπαινεῖται καὶ μακαρίζεται, καὶ ὡς κακίαν μετιοῦσα κολάζεται.

quam quidem naturalem motum in substantiali rationali dicimus. Eaque de causa et cum virtutem colit, laudem obtinet, ac beata prædicatur; et cum

Ὅστε ἤθελε μὲν αὐτεξουσίως κινουμένη ἡ τοῦ Κυρίου ψυχὴ, ἀλλ' ἔχεινα αὐτεξουσίως ἤθελεν, ἃ ἡ θεία αὐτοῦ θέλησις ἤθελε θέλειν αὐτήν. Οὐ γὰρ νεύματι τοῦ Λόγου ἡ σὰρξ ἐκινεῖτο· καὶ Μωϋσῆς ὁ γὰρ καὶ πάντες οἱ ἅγιοι νεύματι θεῷ ἐκινούντο· ἀλλ' ὁ αὐτὸς εἰς ὧν Θεός τε καὶ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν θεῖαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἤθελε θέλησιν· διὸ οὐ γνώμῃ, φυσικῇ δὲ μᾶλλον δυνάμει, αἱ δύο τοῦ Κυρίου θελήσεις διέφερον ἀλλήλων. Ἡ μὲν γὰρ θεία αὐτοῦ θέλησις ἀναρχὸς τε καὶ παντοῦργος ἦν, ἐπομένην ἔχουσα τὴν δύναμιν, καὶ ἀπαθὴς· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη αὐτοῦ θέλησις

⁷⁹ Matth. xxvi, 39; Luc. xxi, 42. Locus sæpe ab Athanasio, Nazianz. et Chrysostomo expositus et cit. act. 10 sextæ synodi. ⁸⁰ ibid. ⁸¹ Max. Dial cum Pyrrho. Greg. Naz. ep. 1, ad Cled.

VARIÆ LECTIONES.

^b In editis deest καὶ σὺν. ^c Multi codices ἀμοιροῦσα . . . μετιοῦσα, contra orationis seriem, quæ bruta cum rationalibus substantiis comparat. Editis favent interpretes et Colb. 1539. ^d Als. Μωσῆς.

ἀπὸ χρόνου ἤρξατο, καὶ αὐτὴ τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιά-
βλητα πάθη ὑπέμεινε, καὶ φυσικῶς μὲν οὐ παντοδύ-
ναμος ἦν, ὡς δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀληθῶς καὶ κατὰ
φύσιν γενομένη, καὶ παντοδύναμος.
rant. Ac natura quidem omnipotens non erat; ut autem Dei Verbi vere ac naturalis facta erat, nihil
quoque ipsa non poterat.

[ΚΕΦΑΛ. ΙΘ' [ΣΓ].

Περὶ τῆς Θεανδρικῆς ἐνεργείας.

Ὁ μακάριος Διονύσιος (46) καὶνὴν τινα θεανδρικὴν
ἐνεργεῖαν φήσας τὸν Χριστὸν ἡμῖν πεπολιτευμένον,
οὐκ ἀναιρῶν τὰς φυσικὰς ἐνεργείας, μίαν ἐνεργεῖαν
ἐκ τε τῆς ἀνθρωπίνης καὶ θείας γεγεννημένην φησὶν·
οὕτω γὰρ ἂν καὶ μίαν φύσιν εἴποιμεν καὶνὴν, ἐκ
θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης γεγεννημένην· ὣν γὰρ
ἐνεργεῖα μία, τοῦτων καὶ ἡ οὐσία μία, κατὰ τοὺς
ἀγίους· Πατέρας· ἀλλὰ θέλων δεῖξαι τὸν καὶνὸν καὶ
ἀπόρρητον τρόπον τῆς τῶν φυσικῶν τοῦ Χριστοῦ
ἐνεργειῶν ἐκφάνσεως, τῷ ἀπορρήτῳ τῷ ἑαυτοῦ εἰς
ἐλλήλα τῶν τοῦ Χριστοῦ φύσεων περιχωρήσεως προσ-
φόρως, καὶ τὴν κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ πολιτείαν
ξένην καὶ παραδόξον, καὶ τῇ φύσει τῶν ὄντων
ἄγνωστον, τὸν τε τρόπον τῆς κατὰ τὴν ἀπόρρητον

· Dionys. epist. 4, quæ est ad Caium. · Max. Dialog. cum Pyrrho.

VARIE LECTIONES.

· Cod. S. Hil. et alii multi θεοφόρους. R. 1 θεῖους.

NOTÆ.

(46). Ὁ μακάριος Διονύσιος. Cum beatus Dio-
nysius. Dionysiasier, epist. ad Caium IV, post-
quam statuit Christum, etsi homo erat, divino
tamen modo et supra naturam humana gessisse,
addit: Etenim, ut summam dicamus: Οὐδὲ ἀνθρω-
πος ἦν· οὐχ ὡς οὐκ ἀνθρώπος, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀνθρώπων,
ἀνθρώπων ἐπέκεινα, καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀνθρώπος
ἀληθῶς γεγινώς· καὶ τὸ λοιπὸν οὐ κατὰ Θεὸν τὰ θεῖα
δράσας, ἧ τὰ ἀνθρώπινα κατὰ ἄνθρωπον, ἀλλ' ἀν-
δρωθέντος Θεοῦ καὶνὴν τινα τὴν ἐνεργεῖαν ἡμῖν πε-
πολιτευμένος. Ne homo quidem erat, non quasi non
esset homo; sed quod ex hominibus altiore ratione,
quam pro hominum sorte, et supra hominem factus
erat homo, deincepsque non Dei more divina agebat,
nec humano humana, sed cum Deus vir esset factus,
novam quamdam deivirilem actionem nobiscum ex-
hibeat. Ex hoc loco Severiani jampridem unam
esse Christi actionem intulerant, et subinde natu-
ram unam. Sic Severus ipse, epist. 5, ad Joannem
Hegumenum: Ἰμεῖς καθὼς ἤδη φθάσαντες ἐν ἀλ-
λοῖς διὰ πλάτους γεγραφήκαμεν, τὴν φωνὴν τοῦ
πανσόφου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, τὴν λέγου-
σαν, ἀλλ' ἀνδρωθέντος Θεοῦ καὶνὴν τινα τὴν θεανδρι-
κὴν ἐνεργεῖαν ἡμῖν πεπολιτευμένος, μίαν ἐνοήσαμεν
σύνθετον, καὶ νοοῦμεν, ἐτέρως ἡμῖν νοηθῆναι μὴ
δυναμένῃ, ὡς πάσης ἔχουσιν δυάδος ἀπέμφασιν
καὶ τὸν ἀνδρωθέντα Θεὸν, τὸν αὐτὴν καινοπρεπῶς
πεπολιτευμένον, μίαν ὁμολογοῦμεν φύσιν τε καὶ
ὑπόστασιν θεανδρικὴν, ὥστερ καὶ μίαν φύσιν τοῦ
Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην. Ὁ γὰρ τῆς οἰκονομίας
λόγος καινοτομήσας τὰς φύσεις, συνεκαινοτόμησεν
αὐταῖς καὶ τὰς προσηγορίας. Ἐοῖ; ἂν οὖν εἰς ἑστὶν ὁ
Χριστὸς, μίαν ὡς ἐνὸς αὐτοῦ τὴν τε φύσιν, καὶ τὴν
ὑπόστασιν, καὶ τὴν ἐνεργεῖαν σύνθετον, ἐπ' ὅρους
ὑψηλοῦ, τὸ δὲ λεγόμενον, ἀναβάντες κηρύττομεν,
ἀναθεματίζοντες καὶ πάντας τοὺς ἐπ' αὐτοῦ μετὰ
τὴν ἔνωσιν δυάδα φύσεων καὶ ἐνεργειῶν δογματι-
ζόντες· Nos, sicut jam alias copiose scripsimus, hac
sapientissimi Dionysii Areopagite voce, qua ait:
Cum Deus vir esset factus, novam quamdam deivi-
rilem actionem nobiscum ferebat, compositam unam

A pers, omnisque rei effectrix erat, ut pote comitem
potentiam habens, et pati nescia. At humana ipsius
voluntas, tum ipsa in tempore initium habuit, tum
eas passiones sustinuit, quæ naturales et innocuæ
erant. Ac natura quidem omnipotens non erat, ut autem Dei Verbi vere ac naturalis facta erat, nihil
quoque ipsa non poterat.

CAP. XIX.

De theandrica, seu Deivirili actione.

· Cum beatus Dionysius Christum novam quamdam
theandricam, seu Dei simul et viri, actionem no-
biscum obiisse dicit, non ut naturales 243 actio-
nes tollat, unam ex humana et divina actionem
constat docet (ad hunc enim modum unam quo-
que novam naturam ex divina et humana effectam
diceremus; quia quorum actio una est, horum
etiam, ut sentiunt Patres, una est essentia), ve-
rum ita loquitur, ut novum illud et arcanum mo-
dum, quo naturales Christi actiones se explicant,
arcano illi mutæ naturarum ipsius immetationis
modo congruentem, inhumanum item vitæ genus
novum et admirabile, inque rerum natura inco-
gnitum ·; ac denique alternæ illius communica-

intellezimus et intelligimus, quæ alio modo non queat
intelligi, quippe qua binarius omnis numerus exclu-
datur: quinimo Deum, qui cum vir factus sit, hanc
novo modo gessit et expressit, naturam unam hypo-
stasimque deivirilem esse confitemur, sicut et unam
Dei Verbi naturam incarnatam. Cum enim Verbi
incarnati dispensationis ratio naturas innovavit, una
quoque cum eis nuncupationes innovavit. Quando
igitur Christus unus est, excelsum, ut dicitur, in
montem ascendentes, unam inde unius ipsius, cum
naturam et hypostasim, tum operationem composi-
tam prædicamus, illis omnibus dicentes anathema,
qui post unionem naturas duas et operationes do-
cuerint. Hæc Severus cum suis. At Dionysii emen-
titi locum Anastasius Sinaita in 'Ὁδηγῷ, p. 240,
perinde interpretatus est ac Maximus, alique Mo-
notheletarum expugnatores οὐ φιλάνθρωπα εἶχε,
inquit, τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ θεάνθρωπα· θεανδρική
μὲν καὶ ἀδιαστάτως τυγχάνοντα ἐν τῷ μοναδικῷ
προσώπῳ Χριστοῦ· Humana nude non admisit hu-
mano more, sed ut decebat eum, qui Deus et homo
simul esset; quæ quidem deivirili modo et indivulsa
in una singulari persona gererentur, servata tamen
utriusque naturæ proprietate inconfusa, ut compertum
fieret, Christum incarnatione sua supra hominem ea
gessisse quæ naturalia sunt et inculcata. Expositio-
nem non addo Joannis Scythopolitæ, quæ licet
eodem recidat, ejusmodi vocibus contexta est, ut
ex hoc etiam loco inferri possit, ipsum potius quam
Maximum horum Scholiorum in Dionys. parentem
esse. Sophronius, epist. ad Sergium, postquam
Cyrum Alexandr. reprehendit; quod anathema-
tismo suo 7, non καὶνὴν τινα novam quamdam dei-
virilem actionem posuisset, sed μίαν τινὰ unam
quamdam. Docet insuper alias fuisse actiones
Christi mere divinas, alias mere humanas, θεαν-
δρικήs vero medii cujusdam generis fuisse, ὡς
ἔχουσαι τὸ θεοπρεπὲς ἐν ταύτῃ καὶ ἀνθρώπινον,
ut quæ divinum quid et humanum conjunctim ha-
berent.

tionis, quæ ex ineffabili unitione oritur, rationem indicaret. Non enim aut sejunctas actiones, aut naturas divisim operari dicimus, sed conjunctim utramque cum alterius communione illud quod quæque proprium habet agere²⁴. Neque enim humana humanitas efficiebat, cum purus homo non esset; nec rursus divina divino duntaxat modo, quandoquidem non solum Deus erat, sed Deus simul et homo. Nam uti naturarum tum unionem, tum naturalem distinctionem habemus, ita etiam naturalium voluntatum et operationum.

Actionum Christi alterna communicatio. — Itaque sciendum est, in Domino nostro Jesu Christo nos interdum, tanquam de duabus naturis sermonem habere, interdum tanquam de una persona: atque hoc et illud ad eundem sensum refertur. Nam et duæ naturæ unus Christus est; et unus Christus, duæ naturæ. Itaque dicere: Agit Christus secundum utramque naturam; perinde est, ac eum dicimus: Agit utraque natura in Christo cum alterius communione. Quare divina quidem natura eo nomine cum carne operante communicat, quod caro divinæ voluntatis beneplacito, quæ ipsi propria sunt, pati et agere sinatur, quodque carnis actio prorsus salutifera sit; id quod non humanæ, sed divinæ potius actionis est. At caro vicissim cum operante Verbi divinitate communicabat, tum quia per corpus veluti per instrumentum quoddam, divinas actiones efficiebat; tum quia unus idemque erat, qui et divino simul, et humano modo operabatur.

Mens humana, ut Verbo communicet. — Scire autem attinet, sanctam quoque ipsius mentem²⁴⁴ naturales suas actiones exsequi. Nam et se Dei mentem esse, atque ab omnibus rebus conditis adorari cogitat et agnoscit, ac eorum quæ in terra gessit et pertulit, recordatur. Cæterum cum operante Verbi deitate, qua cuncta reguntur et gubernantur, communicat, omnia intelligens, cognoscens, et administrans, non ut simplex et puda mens hominis, sed ut quæ Deo secundum hypostasim unita sit, Deique mens exsistat.

Theandrica Christi actio. — Nihil igitur aliud theandrica actio declarat, quam quod Deo facto viro, hoc est, incarnato, humana quæque ipsius actio divina erat, sive deificata, nec divinæ ipsius operationis expers: rursumque divina ipsius actio humanæ ipsius actionis exsors non erat; verum utraque una cum altera considerabatur. Porro

²⁴ Leo epist. 1 ad Flav.

VARIAE LECTIONES.

¹ Deest ὑπάρχων, in editis. ² Edit. τῶν δύο. ³ R. 1 Colb. 1 πάντων.

NOTÆ.

(47) Εἰδέναι δὲ χρὴ. Scire autem attinet, etc. Hæc transumpta puto ex lib. viii Joannis Scythopolitæ, cujus fragmentum lectum est act. 40 sextæ synodi: fusiusque ea prosequitur Nicephorus CP.

Α ἔνωσιν ἀντιδόσεως· οὐ γὰρ διηρημένας φαμέν τὰς ἐνεργείας, οὐδὲ διηρημένως ἐνεργοῦσας τὰς φύσεις, ἀλλ' ἡνωμένως ἐκάστην μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας ἐνεργοῦσαν τοῦθ' ὅπερ ἴδιον ἐσχέκεν. Οὔτε γὰρ τὰ ἀνθρώπινα ἀνθρωπίνως ἐνήργησεν· οὐ γὰρ ψιλὸς ἦν ἀνθρώπος· οὔτε τὰ θεῖα κατὰ θεὸν μόνον· οὐ γὰρ ἦν γυμνὸς Θεός, ἀλλὰ Θεὸς ὁμοῦ ὑπάρχων¹ καὶ ἀνθρώπος. Ὡς περ γὰρ τῶν φύσεων, καὶ τὴν ἔνωσιν, καὶ τὴν φυσικὴν διαφορὰν ἐπιστάμεθα, οὕτω καὶ τῶν φυσικῶν θελημάτων τε καὶ ἐνεργειῶν.

Ἰστέον τοιγαροῦν, ὡς ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποτὲ μὲν ὡς ἐπὶ δύο² φύσεων τὸν λόγον ποιούμεθα, ποτὲ δὲ ὡς ἐφ' ἑνὸς προσώπου, καὶ τοῦτο δὲ κάκεινο εἰς μίαν ἀναφέρεται ἐννοίαν· αἱ γὰρ δύο φύσεις εἰς ἓστι Χριστὸς, καὶ ὁ εἰς Χριστὸς δύο φύσεις ἐστὶ· ταῦτόν οὖν ἐστὶν εἰπεῖν· ἐνεργεῖ ὁ Χριστὸς καθ' ἑκατέραν τῶν αὐτοῦ φύσεων, καὶ ἐνεργεῖ ἑκατέρα φύσις ἐν τῷ Χριστῷ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας. Κοινωνεῖ τοίνυν ἡ μὲν θεῖα φύσις τῇ σαρκὶ ἐνεργούσῃ διὰ τὸ εὐδοκίᾳ τῆς θείας θελήσεως παραχωρεῖσθαι πάσχειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια, καὶ διὰ τὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς σαρκὸς πάντως³ εἶναι σωτήριον· ὅπερ οὐ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἐστίν, ἀλλὰ τῆς θείας. Ἡ δὲ σὰρξ τῇ θεότητι τοῦ Λόγου ἐνεργούσῃ, διὰ τὸ τὸ ὡς δι' ὄργανον τοῦ σώματος τὰς θείας ἐκτελεῖσθαι ἐνεργείας, καὶ διὰ τὸ ἓνα εἶναι τὸν ἐνεργοῦντα θεϊκῶς τε ἅμα, καὶ ἀνθρωπίνως.

Εἰδέναι δὲ χρὴ (47) ὡς ὁ ἅγιος αὐτοῦ νοῦς καὶ τὰς φυσικὰς αὐτοῦ ἐνεργεῖ ἐνεργείας, νοῶν τε καὶ γινώσκων ὅτι ἐστὶ Θεοῦ νοῦς, καὶ ὅτι ὑπὸ πάσης προσκυνεῖται τῆς κτίσεως, καὶ μεμνημένος τῶν ἐπὶ τῆς γῆς αὐτοῦ διατριβῶν τε καὶ παθῶν, κοινωνεῖ δὲ ἐνεργούσῃ τῇ τοῦ Λόγου θεότητι, καὶ διεπούσῃ καὶ κυβερνώσῃ τὸ πᾶν, νοῶν, καὶ γινώσκων, καὶ διέπων, οὐχ ὡς ψιλὸς ἀνθρώπου νοῦς, ἀλλ' ὡς Θεῷ καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένος, καὶ Θεοῦ νοῦς χρηματίσας.

Τοῦτο οὖν δηλοῖ ἡ θεανδρικὴ ἐνέργεια, ὅτι ἀνθρωθέντος Θεοῦ, ἦγουν ἐνανθρωπήσαντος, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη αὐτοῦ ἐνέργεια θεῖα ἦν, ἦγουν τεθεωμένη, καὶ οὐκ ἄμοιρος τῆς θείας αὐτοῦ ἐνεργείας, καὶ ἡ θεῖα αὐτοῦ ἐνέργεια οὐκ ἄμοιρος τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ ἐνεργείας, ἀλλ' ἑκατέρα σὺν τῇ ἐτέρᾳ θεωρουμένη. Λέγεται δὲ ὁ τρόπος οὗτος περιφρασίς, ὅταν τις δύο

Antirr. iii, c. 39, ejus locum hic recitare non satis refert. Dixisse sufficiat, inductione ista evinci humanam Christi animam, nec mente, nec operatione propria caruisse.

τινά διὰ μιᾶς περιλάβη λέξεις. Ὡςπερ γὰρ μίαν τὴν τετυμημένην καὺσιν λέγομεν, καὶ τὴν κεκαυμένην τομήν τῆς πεπυρακτωμένης μαχαίρας, ἄλλην δὲ ἐνεργειάν φαμεν τὴν τομήν, καὶ ἄλλην τὴν καὺσιν, καὶ ἄλλης καὶ ἄλλης φύσεως, τοῦ μὲν πυρὸς τὴν καὺσιν, τοῦ δὲ σιδήρου τὴν τομήν, οὕτω καὶ μίαν τοῦ Χριστοῦ θεανδρικήν ἐνεργειαν λέγοντες, δύο τὰ ἐνεργείας νοοῦμεν τῶν δύο φύσεων αὐτοῦ, τῆς μὲν θεότητος αὐτοῦ, τὴν θείαν, τῆς δὲ ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, τὴν ἀνθρωπίνην ἐνεργειαν.

ΚΕΦΑΛ. Κ'. [ΣΔ'.]

Περὶ τῶν φυσικῶν καὶ ἀδιαβλήτων παθῶν.

Ὁμολογοῦμεν (48) δὲ, ὅτι πάντα τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιαβλήτα πάθη ἰ τοῦ ἀνθρώπου ἀνέλαθεν. Ὅλον γὰρ τὸν ἀνθρώπον, καὶ πάντα τὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀνέλαβε, πλην τῆς ἁμαρτίας. Αὕτη γὰρ οὐ φυσικὴ ἐστίν, οὐδὲ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἡμῖν ἐνσπαρεῖσα, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου ἐπιπορεύς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει ἐκουσίως συνισταμένη, οὐ βίᾳ ἡμῶν κρατοῦσα. Φυσικὰ δὲ καὶ ἀδιαβλήτα πάθη εἰσὶ, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ὅσα ἐκ τῆς ἐπὶ τῇ παραβάσει κατακρίσεως εἰς τὸν ἀνθρώπινον εἰσῆλθε βίον· οἷον πείνα, δίψα, κόπος, πόνος, τὸ δάκρυον, ἡ φθορά, ἡ τοῦ θανάτου παραίτησις, ἡ δειλία, ἡ ἀγωνία, ἐξ ἧς οἱ ἰδρωτες, οἱ θρόμβοι τοῦ αἵματος, ἡ διὰ τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως ὑπὸ τῶν ἀγγέλων βοήθεια, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινα πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις φυσικῶς ἐνυπάρχουσι.

Πάντα τοίνυν ἀνέλαθεν, ἵνα πάντα ἀγίασθ. Ἐπειράσθη καὶ ἐνίκησεν, ἵνα ἡμῖν τὴν νίκην πραγματεύσῃται, καὶ δῶ τῇ φύσει δύναμιν νικῶν τὸν ἀντίπαλον, ὅπως ἡ φύσις ἡ πάλαι νικηθεῖσα, δι' ὧν προσβολῶν ἐνίκηθη, διὰ τούτων κινήσῃ τὸν πάλαι νικῆσαντα.

Ὁ μὲν οὖν πονηρὸς (49) ἔξωθεν προσέβαλεν, οὐ διὰ λογισμῶν, ὥςπερ καὶ τῷ Ἀδάμ· κακείνῳ γάρ, οὐ διὰ λογισμῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὄψεως· ὁ δὲ Κύριος τὴν προσβολὴν ἀπέκρούσατο, καὶ ὥς καπνὸν διέλυσεν, ἵνα προσβαλόντα αὐτῷ τὰ πάθη, καὶ νικηθέντα,

²² Max. Dogm. ad Marin. p. 43.

VARIE LECTIONES.

¹ R.2 92 5 πάθη ἡμῶν. In nonnullis additur ἀνέλαθεν ὁ Χριστός.

NOTÆ.

(48) Ὁμολογοῦμεν. Christum porro, etc. Qui sint illi naturales et inculpati affectus Noster satis explicat. Ea de re disputaverat Nyssenus lib. *Contra Apollinarem*; eandem vero cramben recoxerunt Patres sæculo vi, adversus Aphthartodocetas, seu Incorruplicolas; ex quibus cum quaereretur, an Christi caro obnoxia esset perperationibus, quæ naturæ nostræ peccati causa inflicte sunt respondebant Dominum eas, nescio qua dispensatione, non necessitate naturæ admisisse. Quam responsionem Leontius exsufflat act. 10 *De sectis*, ubi allegata insuper auctoritate Athanasii, Nazianzeni, et Cyrilli ostendit Christum sponte, non invite, suscepisse motus quosdam et affectus inculpatos, puta dolo-

A modus hic loquendi περίφρασις dicitur, quando quis duo quædam una dictione complectitur. Quemadmodum enim igniti gladii incisam unam ustionem, atque inustam sectionem dicimus, et tamen sectionem distinctam ab ustione esse, necnon alius aliusque naturæ asserimus; ignis nempe ustionem, ac ferri sectionem: ad eundem modum theandricam unam Christi actionem dicentes, duas ambarum ipsius naturarum actiones intelligimus; divinitatis videlicet ipsius, divinam, humanitatis autem, humanam actionem.

CAP. XX.

De naturalibus et inculpatis passionibus.

Innoxie passiones a Christo assumptæ. Quænam naturales et inculpatæ passiones humane. — Christum porro naturales, minimeque reprehendendas hominis passiones assumpsisse confitemur. Nam suscepit totum hominem, et quæcunque hominis sunt, exceptio peccato. Neque enim istud naturale est, neque a Creatore nobis insitum; verum supererente diabolo in libera nostra voluntate exsurgit, non tamen ut per vim nobis dominetur. Naturales porro et inculpatæ passiones hæ sunt, quæ in arbitrio nostro sitæ non sunt; quæ nimirum in violati præcepti prenam humanæ vitæ irrepserunt: velut fames, sitis, defatigatio, labor, lacrymæ, interitus, mortis fuga, metus et agonia, ex qua sudores et sanguinis guttæ; auxilium ob naturæ infirmitatem ab angelis allatum, aliaque id generis, quæ quidem natura universo hominum generi conveniunt.

Omnia igitur assumpsit, ut omnibus sanctitatem conciliaret. Tentatus est, vicitque, ut victoriam nobis pararet, adversariique vincendi vim naturæ conferret: quo videlicet natura jampridem victa, per quos insultus superata fuerat, suo tandem victori victoriam extorqueret.

Christus tentatus absque interna suggestione. — Cæterum malus ille, extrinsecus, non suggestis cogitationibus Christum adortus est, quemadmodum et Adamum. Nam ne illum quidem per immissas cogitationes, sed per serpentem impe-

rem, famem, sitim, plagas et mortem. Argumentum hoc prolixius exsequitur in *Dial. contr. Aphthartodocetas*, velut et Anastasius in *Ὁδηγῷ*, cap. 13.

(49) Ὁ μὲν οὖν πονηρὸς. Cæterum malus ille. Athanasius, lib. *De salut. adventu Christi*, perinde respondet Apollinaristis, suscepisse Christum naturam humanam, a pravis cogitationibus aut concupiscentiæ suggestionibus immunem, qualis erat Adami natura, quando nondum præcepto violato in vitiosas cogitationes lapsus erat: eas quippe non inditas naturæ nostræ, sed a diabolo supereminatas.

tivit. Dominus autem adversarii conatum propul-
savit, et instar fumi discussit: ut quæ ipsum in-
vaserunt passionēs, atque ab eo superatæ sunt, a nobis etiam facile vinci possent, sicque adeo no-
vus Adam veterem salvaret.

*In eo naturaliter et supra naturam nostræ pas-
siones.* — Denique naturales passionēs nostræ, et
secundum naturam in Christo erant, et supra na-
turam. Etenim secundum naturam in illo cieban-
tur, cum naturam pati sineret quæ carni erant
propria: supra naturam autem, quia in Domino,
quæ naturalia erant, voluntatem minime præver-
tebant. Neque enim coactum quid in eo conspici-
tur, sed omnia voluntaria. Volens enim fame, vo-
lens siti, volens metu, volens morte affectus est.

CAP. XXI.

De ignorantia et servitute.

*Christi anima ex unione ab omni ignorance li-
bera.* — Nosse oportet ⁸⁸ Christum ignorantem et
servam naturam assumpsisse. Hominis quippe na-
tura Dei conditoris sui serva est, nec futurorum
pollet scientia. Quare si de Gregorii Theologi sen-
tentia, id quod videtur ab eo quod mente percipi-
tur, distraheris, serva et ignorans caro dicitur. Ve-
rum ob personæ identitatem atque indivulsam unio-
nem, Domini anima futurorum cognitione, ut et
reliquis mirabilibus locupletata est. Velut enim
hominum caro suapte natura secundum hypostasim

⁸⁸ Greg. Naz. orat. 36.

VARIE LECTIONES.

¹ Cod. S. Hl. Regii omnes præter unum, où γάρ. Ita Colb. 4, et N. R. 2427 οὐδὲ γάρ. Vetus interpr.
non enim.

NOTÆ.

(50) Δεῖ γινώσκειν. Nosse oportet, etc. Ariani ob
illa verba Marci xiii, 32. *De illa hora nemo sit,
neque Filius, nisi Pater, intulerant Filium alterius
esse naturæ a paternæ. Catholici ignorasse Chri-
stum, non qua Dei, sed qua hominis Filius esset.*
Theodorus Mopsuestenus Christum addiscendo
profecisse asseruit. Posthæc Themistius Severi as-
secta cum magistro contendere ausus est, multa
Christum humano more nescisse; ut, cum Laza-
rum suscitaturus astantes rogavit: *Ubi posuistis
eum?* dixitque, *neque Filium scire diem iudicii.* De
hoc errore cum monachi Palæstini Gregorium
papam sciscitanti essent, Eulogio Alexandrino mu-
nus eis respondendi creditum fuit. Isque, ut refert
Photius, cod. 250, incunctanter docuit nihil prorsus
Domino, etiam ut homo erat, latuisse, hocque
in dubium vocare, θράσους ἐπισφαλούς, *periculosæ
temeritatis* esse. Eorum quæ de Christo dicuntur,
quædam illi κατ' ἀλήθειαν, secundum veritatem
convenire, puta famem, sitim, etc., quædam κατὰ
ἀναφοράν, per relationem, ut ad ipsum proprie non
pertineant, sed ad eos quorum ipse caput est, ut
eum peccatum et maledictio nostri causa factus
dicitur; hujusque generis esse ignorantem, quam
psalmus lxxviii exprimit, *Tu scis insipientiam
meam.* Cæterum sciscitatione nescientiam continuo
non indicari, cum Deus ipse ab Adamo quæsierit,
Ubi es? Censere quosdam Christum, propter certas
rationes, κατ' οἰκονομίαν, negasse se scire diem
iudicii, ut a curiosiori quæstitione discipulos
avocaret. Ad hæc, eum inscientiam professum esse
propter naturam quam gerebat, cuius proprium sit

καὶ ἡμῖν εὐκαταγώνιστα γένηται, καὶ ὁ νέος Ἀδάμ
τὸν παλαιὸν ἀνασώσεται.

Ἀμέλει τὰ φυσικὰ ἡμῶν πάθη κατὰ φύσιν, καὶ
ὑπὲρ φύσιν ἦσαν ἐν τῷ Χριστῷ. Κατὰ φύσιν μὲν
γὰρ ἐκινεῖτο ἐν αὐτῷ, ὅτε παρεχώρει τῇ σαρκὶ πα-
θεῖν τὰ ἴδια· ὑπὲρ φύσιν δὲ, ὅτι οὐ ἰπροηγέτο ἐν
τῷ Κυρίῳ τῆς θελήσεως τὰ φυσικὰ· οὐδὲν γὰρ ἡναγ-
καζόμενον ἐπ' αὐτοῦ θεωρεῖται, ἀλλὰ πάντα ἐκούσια.
Θέλων γὰρ ἡκείνησε, θέλων ἐδίψησε, θέλων ἐδει-
λίασε, θέλων ἀπέθανεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΚΑ' [ΣΕ'].

Περὶ ἀγνοίας καὶ δουλείας.

Δεῖ γινώσκειν (50) ὅτι τὴν μὲν ἀγνοοῦσαν καὶ δοῦ-
λὴν ἀνέλαθεν φύσιν· καὶ γὰρ δοῦλὴ ἐστὶν ἡ ἀνθρώπου
φύσις τοῦ ποιήσαντος αὐτὴν Θεοῦ, καὶ οὐχ ἔχει τὴν
τῶν μελλόντων γνῶσιν. Ἐάν οὖν, κατὰ τὸν θεολόγον
Γρηγόριον, χωρίσῃς τὸ ὁρώμενον τοῦ νοουμένου,
δοῦλὴ τε λέγεται καὶ ἀγνοοῦσα ἡ σὰρξ, διὰ δὲ τὴν
τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα, καὶ τὴν ἀδιάσπαστον
ἔνωσιν κατεπλούτησεν ἡ τοῦ Κυρίου ψυχὴ τὴν τῶν
μελλόντων γνῶσιν, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς θεοσημείας.
Ὅσπερ γὰρ ἡ σὰρξ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν οἰκίαν
φύσιν οὐκ ἐστὶ ζωοποιός, ἡ δὲ τοῦ Κυρίου σὰρξ

res occultas ignorare, non quod sibi abstrusum
quidquam fuerit. Posteriorem hunc sensum, qui
Cyrilli et Nazianzeni est, approbat Noster, multis-
que veterior judicatur. Subjungit Eulogius, si qui-
piam eorum humanitatis ergo ignorantiam in Sal-
vatore concesserunt, οὐχ ὡς δόγμα τοῦτο προσήνεγ-
ξαν, non uti dogma fidei id protulisse, sed ut furori
obsisterent Arianorum, humana omnia quæ in Chri-
sto erant, in Unigeniti deitatem transferentium, quo
increateum Dei Verbum esse creaturam evincerent.
Quamobrem οἰκονομικώτερον habita temporis, et
personarum ratione, censuisse, ut de humanitate
potius, quam de deitate dicerentur. Hæc Eulogius,
cujus librum utriusque Ecclesiæ Patrum traditioni
consentaneum esse Gregorius declaravit, lib. x,
epist. 55. Sophronius, epist. ad Serg. eo maxime
in Themistium invehitur, quod cum unam Christo
naturam concederet, hunc mere hominem, non
Deum fuisse innueret. Nihilominus Leontius,
act. 10 *De sect. non adeo de his subtiliter inquiren-
dum, ait, quando nec ipsa synodus (Chalcedonensis
utique) de isto dogmate sollicita fuit.* Πλὴν ἰστέον,
ὅτι οἱ πολλοὶ τῶν Πατέρων, σχεδὸν δὲ πάντες φαίνον-
ται λέγοντες αὐτὸν ἀγνοεῖν. Sciendum est Patres
complures, imo pene omnes dicere quod ignoraverit.
Nam quia ejusdem ac nos substantiæ est, atque ita
comparatum est, ut ignorantes simus, ὁπλὸν ὅτι καὶ
αὐτὸς ἡγνόει, plane ipse quoque ignorabat. Quin etiam
Scriptura dicit eum profecisse, tum statur, tum
sapientia, discendo utique quod nesciebat. Sed de hoc
iterum ad cap. 22.

ἐνωθεῖσα καθ' ὑπόστασιν αὐτῶ τῷ Θεῷ Λόγῳ, τῆς μὲν κατὰ φύσιν θνητότητος οὐκ ἀπέστη, ζωοποιὸς δὲ γέγονε, διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν, καὶ οὐ δυνάμεθα λέγειν ὅτι οὐκ ἦν καὶ ἔστιν αἰε ζωοποιός· οὕτως ἡ μὲν ἀνθρωπίνη φύσις οὐσιωδῶς οὐ κέκτηται τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν· ἡ δὲ τοῦ Κυρίου ψυχὴ διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν Λόγον ἔνωσιν, καὶ τὴν ὑποστατικὴν ταυτότητα κατεκλούτησεν, ὡς ἔφην, μετὰ τῶν λοιπῶν θεοσημεϊῶν, καὶ τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν.

Ἰστέον δὲ (51) ὅτι οὐδὲ δοῦλον ἢ αὐτὸν λέγειν δυνάμεθα· τὸ γὰρ τῆς δουλείας καὶ τῆς δεσποτείας ὄνομα οὐ φύσεώς ἐστι γνωρίσματα, ἀλλὰ τῶν πρὸς τι, ὥσπερ τὸ τῆς πατρότητος καὶ τὸ τῆς υἱότητος. Ταῦτα γὰρ οὐκ οὐσίας, ἀλλὰ σχέσεώς ἐστι δηλωτικά. Ὅσπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῆς ἀγνοίας εἰπομεν, ὅτι ἐὰν ἰσχυαῖς ἐπινοίας, ἦτοι νοῦ λεπταῖς φαντασίαις, διέλης τὸ κτιστὸν ἐκ τοῦ ἀκτίστου, δοῦλη ἐστὶν ἡ σὰρξ, εἰ μὴ ἦναι τῷ Θεῷ Λόγῳ· ἀπᾶς δὲ ἐνωθεῖσα καθ' ὑπόστασιν, πῶς ἔσται δοῦλη; Εἰς γὰρ ὧν ὁ Χριστός, οὐ δύναται δοῦλος· ἑαυτοῦ εἶναι καὶ Κύριος· ταῦτα γὰρ οὐ τῶν ἀπλῶς λεγομένων εἰσιν, ἀλλὰ τῶν πρὸς ἕτερον. Τίνος οὖν ἔσται δοῦλος; Τοῦ Πατρὸς; Οὐκ οὖν οὐ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ καὶ τοῦ Υἱοῦ εἰσιν, εἰπερ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ δοῦλος, ἑαυτοῦ δὲ οὐδαμῶς. Πῶς δὲ περὶ ἡμῶν λέγει ὁ Ἀπόστολος· Ὅστε οὐκ ἐστὶ ἐν δοῦλος, ἀλλ' υἱός, δι' αὐτοῦ υἱοτεθέντων, εἰπερ αὐτὸς δοῦλός ἐστι; Προσηγορικῶς οὖν λέγεται δοῦλος, οὐκ αὐτὸς ὧν τοῦτο, δι' ἡμᾶς δὲ δοῦλος μορφῇ ἐληφώς, καὶ δοῦλος μεθ' ἡμῶν κεκλημένος. Ἀπαθὴς γὰρ ὧν, δι' ἡμᾶς ἐδόουλεσε πάθει, καὶ διάκονος τῆς ἡμῶν σωτηρίας γέγονεν. Οἱ δὲ λέγοντες αὐτὸν δοῦλον διστῶσι τὸν ἕνα Χριστὸν εἰς δύο, καθάπερ Νεστόριος. Ἡμεῖς δὲ Δεσπότην αὐτὸν φάμεν καὶ Κύριον πάσης τῆς κτίσεως, τὸν ἕνα Χριστὸν, τὸν αὐτὸν ὁμοῦ Θεὸν τε καὶ ἄνθρωπον, καὶ πάντα εἰδέναι· Ἐν αὐτῷ γὰρ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως, οἱ ἀδόκρυφοι, salutisque nostræ ministerio perfunctus est. Illi autem qui servum eum dicunt, unum Christum ad instar Nestorii in duos dividunt. At nos herum ipsum dicimus, omniumque creaturarum Dominum, unum Christum, eundem simul Deum atque hominem, et qui sciat omnia; In ipso enim sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi⁸⁷.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΒ' [ΞΓ'].

Περὶ προκοπῆς.

Προκόπτειν δὲ λέγεται σοφίᾳ, καὶ ἡλικίᾳ, καὶ χά-

⁸⁷ Greg. Naz. orat. 24. ⁸⁸ Galat. iv, 7. ⁸⁹ Coloss. ii, 3.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Nonnulli codd. δοῦλην. ² Duo cod. ἦνεται.

NOTÆ.

(51) Ἰστέον δὲ. Illud quoque sciendum, etc. Quamvis Patres Arianis concesserint Christum ob assumptam naturam servum in Scriptura vocitari; attamen ad Nestorianam fraudem declinandam, ob eam nuncupationem Noster censet abstinendum. Quo vero auctore, assequi non potui. Multa Patrum quinti, sexti, septimi sæculi volumina perierunt, quorum aliqua dum hæc scriberet, ob oculos habebat. Sophronius, epist. ad Serg. post Marcianistas hæreticos qui sæculo vi prodierunt, δου-

A vivifica non est; Domini autem caro Deo Verbo unita, non quidem a naturali mortalitate exempta fuit, sed tamen ob hypostaticam cum Verbo unionem vivifica facta est, nec dicere fas est eam, vel non vivificam fuisse, vel non semper esse: sic humana natura, suapte quidem essentia futurorum notitiam non habet; at Domini anima ob unionem cum ipso Deo Verbo et hypostasis identitatem, ut reliquorum miraculorum potestate, sic etiam futurarum rerum, ut dixi, cognitione ditata fuit.

246 *Christus servus dici non potest: licet natura quam assumpsit ex semet serva sit. Nestorianæ hæresis dicere quod Christus servus sit.*— Illud quoque sciendum est, eum ne servum quidem vocare nos posse: servitutis enim et dominationis vocabula non naturas, sed quæ ad aliquid referuntur, indicant, ut paternitatis et filiationis voces. Hæc enim non essentiam, sed relationem declarant. Sicut ergo de ignorantia a nobis dictum est, si exilibus cogitationibus, hoc est subtilibus animi considerationibus, id quod creatum est, ab increato sejunxeris, servilis est caro, nisi Deo Verbo copulata esset. At cum semel secundum hypostasim unita sit, quonam pacto serva erit? Cum enim Christus unus sit, suiipsius profecto et servus et Dominus esse non potest. Hæc enim non ex iis sunt quæ absolute dicuntur, sed quæ relatione ad alterum. Cujusnam igitur servus erit? Patrisne? Ergo non omnia quæ habet Pater, Filii quoque sunt. Siquidem Patris servus est, sui autem ipsius minime. Quonam autem modo de nobis, qui per eum adoptati sumus, Apostolus ait: *Itaque jam non est servus, sed filius*⁸⁸, siquidem ipse servus exsistat? Ex quo patet eum appellatione sola dici servum, cum hoc minime sit, verum nostri causa servi formam susceperit, servusque nobiscum sit vocatus. Nam cum ab omni passione immunis esset, nostri causa passionibus servivit,

CAP. XXII.

De profectu.

Christi profectus sapientiæ et gratia. Gratia Chri-

διανῶν, Dulianorum meminit, qui forsitan ita sunt appellati, quia Christum in servorum ordinem redigerent. Ejusdem sententiæ fuerunt Felix et Elipandus quos Adrianus et synodus Francofordiensis damnare. At vero S. Thomas iii part. quæst. 20, art. 1, docet nihil prohibere Christum dicere Patri subjectum, vel servum propter naturam humanam: convenientius tamen esse hanc determinationem apponere; quemadmodum dicendus non est creatura ad evitandum errorem Arii, etc.

stī animā ex unione et ut in capite et fonte. — Proficere autem sapientia et ætate et gratia idcirco dicitur²⁰, quod ætate quidem cresceret; per ætatis autem augmentum, sapientiam quæ in se erat, in lucem proferret; ac propterea quod hominum in sapientia et gratia progressum, paternæque voluntatis expletionem, hoc est, hominum in Deum fidem atque salutem, profectum suum duceret, ubique quod nostrum erat sibi vindicans²¹. Qui autem sic eum sapientia et gratia profecisse aiunt, tanquam horum incrementum acciperet, non a primo carnis ortu factum esse **247** unionem asserunt, nec unionem secundum hypostasim tuentur; verum vanissimo Nestorio potius auscultantes, unionem quamdam secundum affectionem et respectum, ac nudam inhabitationem prodigiose lingunt, *nescientes nec quæ dicunt, nec de quibus affirmant*²². Nam si caro a primo statim ortu vere Deo unita est; imo potius in ipso exstitit, et identitatem secundum hypostasim cum eo habuit; qui fieri potuit, ut non omnibus prorsus sapientiæ gratiæque dotibus afflueret? Non quidem ut gratiam participaret, nec per gratiam in communionem eorum quæ Verbi erant veniret; quin potius ob unionem illam secundum hypostasim, cum humana divinaque unius Christi propria facta essent, quippe qui Deus simul homoque erat, gratiam, et sapientiam, et bonorum omnium plenitudinem fontis instar mundo profuderit.

CAP. XXIII.

De timore.

Timor duplex. Quis timor naturalis, et ut in Christo. — Timoris nomen duplicem habet intellectum. Est enim timor naturalis, quando anima sejungi non vult a corpore ob naturalem affectionem et necessitudinem, qui ex ipsomet ortu ab opifice ei insita est, qua sit ut pertimescat, angatur, et mortem recuset. Cujus timoris hæc definitio est: Timor naturalis est vis sibi esse vindicandi cum contractione²³. Nam quia cuncta ex nihilo a Conditorum rerum producta sunt, idcirco naturaliter esse appetunt, haudquaquam vero non esse. Illis autem a natura proprium est, ut in ea ferantur, quorum ope consistunt. Quocirca Dei quoque Filius, cum factus esset homo, hunc appetitum ha-

Aριτι, τῇ μὲν ἡλικίᾳ αὐξων, διὰ δὲ τῆς αὐξήσεως (52) τῆς ἡλικίας τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ σοφίαν εἰς φανέρωσιν ἄγων· ἔτι δὲ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐν σοφίᾳ καὶ χάριτι προκοπὴν, καὶ τὴν τελείωσιν τῆς τοῦ Πατρὸς εὐδοκίας, ἡγουν τὴν τῶν ἀνθρώπων θεογνωσίαν τε καὶ σωτηρίαν, οἰκείαν προκοπὴν ποιούμενος, καὶ οἰκείου-μενος πανταχοῦ τὸ ἡμέτερον. Οἱ δὲ προκόπτειν αὐτὸν λέγοντες σοφίᾳ καὶ χάριτι, ὡς προσθήκην τούτων δεχόμενον, οὐκ ἐξ ἄκρας ὑπάρξεως τῆς σαρκὸς γεγενῆσθαι τὴν ἔνωσιν λέγουσιν, οὐδὲ τὴν καθ' ὑπόστασιν, ἔνωσιν προσθεύουσι, Νεστορίῳ δὲ τῷ ματαιόφρονι πείθονται, σχετικὴν ἔνωσιν, καὶ ψυχὴν ἐνοίκησιν τερατεύονται, μὴ γινώσκοντες μήτε ἂ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαίονται. Εἰ γὰρ ἀληθῶς ἠνώθη τῷ Θεῷ Λόγῳ ἡ σὰρξ ἐξ ἄκρας ὑπάρξεως, μᾶλλον δὲ ἐν αὐτῷ ὑπῆρξε καὶ τὴν ὑποστατικὴν πρὸς αὐτὴν ἔσχε ταυτότητα, πῶς οὐ τελείως κατεπλούτησε πᾶσαν σοφίαν καὶ χάριν; Οὐκ αὐτῇ τῆς χάριτος μεταλαμβάνουσα, οὐδὲ κατὰ χάριν τῶν τοῦ Λόγου μετέχουσα, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν τῶν τε ἀνθρωπίνων, τῶν τε θείων τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ γεγονότων· ἐπειδὴ ὁ αὐτὸς ἦν Θεὸς τε ὁμοῦ καὶ ἀνθρωπὸς· τὴν χάριν, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν τὴν πληρότητα τῷ κόσμῳ πηγάζουσα.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ' [ΣΖ'].

Περὶ δειλίας.

C Τὸ τῆς δειλίας ὄνομα διπλὴν ἔχει τὴν ἔννοιαν. Ἔστι γὰρ δειλία φυσικὴ, μὴ θελοῦσης τῆς ψυχῆς διαιρεθῆναι τοῦ σώματος, διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἐντεθεῖσαν αὐτῇ φυσικὴν συμπαθείαν τε καὶ οἰκειότητα, δι' ἣν φυσικῶς φοβεῖται καὶ ἀγωνιᾷ καὶ παραιτεῖται τὸν θάνατον, ἧς ὅρος· κατὰ φύσιν δειλία ἐστὶ δύναμις κατὰ συστολὴν τοῦ ὄντος ἀνθεκτικῇ. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ τὰ πάντα, τοῦ εἶναι, καὶ οὐ τοῦ μὴ εἶναι τὴν ἔφεσιν ἔχει φυσικῶς. Τούτων δὲ κατὰ φύσιν ἴδιον, ἡ πρὸς τὰ συστατικὰ ὁρμή· καὶ ὁ Θεὸς Λόγος τοῖον ἀνθρωπὸς γενόμενος ἔσχε ταύτην τὴν ἔφεσιν, ἐν μὲν τοῖς συστατικοῖς τῆς φύσεως τὴν ὁρμὴν ἐνδείξάμενος βρώσεως τε καὶ πόσεως, ὕπνου

²⁰ Luc. II, 52. ²¹ Greg. Naz. orat. 20 et 36. ²² I Tim. I, 7. ²³ Max. Dial. cum Pyrrho.

NOTÆ.

(52) Διὰ δὲ τῆς αὐξήσεως. *Per ætatis autem, etc.* D enarrat; tum alium addit ex Theologi orat. 36. Athanasius, lib. IV Cont. Arianos, haud alio modo Christum profecisse sapientia censet, quam ampliori deitatis suæ ostensione, συνεπιδέσθαι ἐν αὐτῷ ἡ τῆς θεότητος φανέρωσις. Nec abludit Theologus, epist. I, ad Cledon. in qua Apollinarii criminationes propulsat. At orat. 20, humanitati quoque accretionem sapientiæ accessisse negat. *Proficiebat ut ætate, inquit, sic et sapientia*; Οὐ τῷ λαμβάνειν ταῦτα αὐξῆσιν, non ut hæc incrementum caperent (nam illo qui ab initio perfectus fuit, quid esse perfectius queat), ἀλλὰ τῷ κατὰ μικρὸν ταῦτα παραγυμνοῦσθαι, καὶ παρεκφαίνεσθαι, sed cum sensim ea delegerentur, et in lucem prodirent. Concinit Cyrillus, lib. III Cont. Nestor., quorum sensum Noster hic

S. Maximus, Dial. cum Pyrrh. ad Nestorianam labem accedere ait, quisquis Dominum addiscendo profecisse dicat; nec dissentit auctor *Questionum* ad orthodoxos inter opera Justinī M. Quocirca mirari subit, Leontium Agnoetis concessisse Christum; qua homo erat, multa nescivisse, quæ proficiendo sapientia et ætate didicerit. Legerat utique librum Ambrosii *De incarnatione*, qui a temporibus Ephesini concilii in linguam Græcam conversus fuerat, et in quo dicitur Christus profecisse, *ætate hominis, ita et sapientia hominis*: unde concluditur contra Apollinarem in eo fuisse sensum, seu mentem hominis. Idem repererat in libro Nyssemi adversus hunc hæreticum, n. 28.

τε ἐπιέμενος, καὶ φυσικῶς ἐν πείρᾳ τούτων γενόμενος· ἐν δὲ τοῖς φθαρτικοῖς τὴν ἀφορμὴν, ὡς ἐν τῷ καιρῷ πάθους ἐκουσίως τὴν πρὸς τὸν θάνατον συστολὴν ποιήσασθαι. Εἰ γὰρ καὶ νόμῳ φύσεως ἐγίνετο τὰ γινόμενα, ἀλλ' οὐ καθ' ἡμᾶς ἠναγκασμένως. Ἐκουσίως γὰρ τὰ φυσικὰ θέλων κατεδέξατο. Ὡστε αὕτη ἡ δειλία, καὶ ὁ φόβος, καὶ ἡ ἀγωνία, τῶν φυσικῶν ἐστί καὶ ἀδιαβλήτων παθῶν, καὶ μὴ ὑποκειμένων ἀμαρτίᾳ. suscepit. Ac proinde metus hic, et trepidatio, pavorque, naturalis et inculcata, nec subjecta peccato affectio est.

Ἔστι πάλιν δειλία, ἡ ἐκ προδοσίας λογισμῶν συνισταμένη, καὶ ἀπιστίας, καὶ τοῦ ἀγνοεῖν τὴν τοῦ θανάτου ὥραν, ὡς ὅταν νυκτὸς δειλιώμεν φόβου τινὸς γινομένου· ἥτις παρὰ φύσιν ἐστίν, ἣν καὶ ὀριζόμενοι λέγομεν· παρὰ φύσιν δειλία ἐστὶ παράλογος συστολή. Ταύτην ὁ Κύριος οὐ προσήκατο· διδὸν οὐδὲ ἐδειλιάσας ποτε, εἰ μὴ ἐν τῷ τοῦ πάθους καιρῷ, εἰ καὶ οἰκονομικῶς ἐαυτὸν συνέστελλα πολλάκις· οὐ γὰρ ἡγνάει τὸν καιρόν.

Ὅτι δὲ ἀληθῶς ἐδειλιάσας, φησὶν ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ τοῦ Ἀπολιναρίου λόγῳ· « Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος ἔλεγεν· Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετράραται. Τὸ δὲ, νῦν, τοῦτό ἐστιν, ὅτε ἠθέλησεν, ὅμως μέντοι τὸ θν ἐπιδείκνυται· οὐ γὰρ τὸ μὴ θν ὡς παρὸν ὠνόμαζεν, ὡς δοκῇσει γινομένων τῶν λεγομένων· φύσει γὰρ καὶ ἀληθεῖα τὰ πάντα ἐγίνετο. » Καὶ μεθ' ἑτέρα· « Οὐδαμῶς δὲ θεότης πάθος προσίεται, διχα πάσχοντος σώματος, οὐδὲ παραχρῆν καὶ λύπην ἐπιδείκνυται, διχα ψυχῆς λυπούμενης καὶ ταρρασομένης· οὔτε ἀδημονεῖ καὶ προσεύχεται, διχα νοήσεως ἀδημονούσης καὶ προσευχομένης· ἀλλὰ γὰρ καὶ μὴ ἡττήματι φύσεως συνέβαινε τὰ γινόμενα, ἀλλ' ἐπιδείξει ὑπάρξεως ἐγίνετο^α. » Τὸ δὲ, ἡττήματι φύσεως μὴ συμβαίνειν τὰ γινόμενα, τὸ μὴ ἀκουσίως ταῦτα ὑπομένειν, δηλοῖ.

Quod autem non naturæ succumbentis ignavia contingerent, quæ fiebant, hinc liquet quod haud invitus ea sustinuerit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ' [ΣΗ'].

Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου προσευχῆς.

Προσευχὴ ἐστὶν ἀνάστασις νοῦ πρὸς Θεόν, ἡ αἵτησις τῶν προσηκόντων παρὰ Θεοῦ. Πῶς τοίνυν ὁ Κύριος ἐπὶ Λαζάρου, καὶ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους προσήυχετο; Οὔτε γὰρ ἀναβάσεως τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἔδειτο ὁ ἅγιος αὐτοῦ νοῦς, ἀπαξ καθ' ὑπόστασιν τῷ Θεῷ Λόγῳ ἡνωμένος, οὔτε τῆς παρὰ Θεοῦ αἰτήσεως· εἰς γὰρ ἐστὶν ὁ Χριστός· ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον οἰκειούμενος^α πρόσωπον, καὶ τυπῶν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἡμέτερον, καὶ ὑπογραμμὸς ἡμῖν γενόμενος, καὶ διδάσκων ἡμᾶς παρὰ Θεοῦ αἰτεῖν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀνατείνεσθαι, καὶ διὰ τοῦ αἵλου αὐτοῦ νοῦ ὁδοποιῶν

A buit, suam quidem erga illa quæ naturam constituunt propensionem ostendens, tum cibi potusque et somni cupiditate, tum facto horum ex naturæ legibus periculo; in iis autem quæ interitum pariunt, fugam præstendens, ut passionis tempore mortis timore voluntarie compressionem admiserit. Quanquam enim naturæ lege fiebant, quæ fiebant; at non ut in nobis vi et necessario.

Ea siquidem quæ natura erant, sponte et libens

Quis non naturalis. Hunc Christus non admisit.

— Et rursum aliud timoris genus, quod ex cogitationum defectione et diffidentia, exque eo quod quis mortis horam ignoret, exsurgit: ut cum noctu, oborto aliquo strepitu, timore afficimur: qui quidem timor non naturalis est; sicque definitur: Timor non naturalis, est improvisa contractio. Hunc porro timorem Dominus non assumpsit. Quapropter nunquam timuit, nisi passionis tempore: etsi alioqui certo consilio sæpe se subduxit. Non enim tempus ignorabat.

Quod autem vere timuerit, testis est sanctus Athanasius in Oratione adversus Apollinarium his verbis: « Ob eam causam dicebat Dominus: *Nunc anima mea turbata est*^α. Quod autem ait, *nunc*, idem est ac, cum voluit. Attamen id quod erat ostendit. Non enim illud quod non erat, ac si 248 adesset, nominavit: perinde scilicet ac si in speciem duntaxat fierent ea quæ dicebantur. Natura enim ac vere omnia fiebant. » Ac post alia: Nullo autem modo divinitas passionem recipit sine corpore quod patiat, nec sine anima quæ tristetur ac turbetur,urbationem mœroremque ostendit: neque anxia est, et exorat mente nequaquam anxia et exorante. Etenim quamvis non victæ naturæ consternatione ista contingerent, attamen facta sunt ut quis esset palam innotesceret^α. » Quod autem non naturæ succumbentis ignavia contingerent, quæ fiebant, hinc liquet quod haud

CAP. XXIV.

De Domini oratione.

Quid oratio, atque ut Christus oraverit. — Oratio est ascensus mentis in Deum: aut eorum quæ consentanea sunt postulatio a Deo. Qui ergo fiebat ut Dominus in Lazari suscitatione ac passionis tempore oraret? neque enim sancta ipsius mens elevatione in Deum egebat, quippe quæ semel Deo secundum hypostasim unita esset; nec rursum ei opus erat, ut quidquam a Deo postularet (unus enim est Christus), verum quia personam nostram sustinebat, id quod nostrum erat in seipso exprimens, sese nobis exemplum præbuit,

^α Joan. xii, 27. ^α S. Athanas. De salutari adventu Christi, contra Apollinarem, versus finem.

VARLÆ LECTIONES.

^α Reg. 4, Colb. 1 ἐπράττετο. Vetus interpr. agebantur. R. 2924 ἐγίνετο τὰ τελούμενα. ^α Cod. S. III. R. 3, Colb. 1 οἰκειωσάμενος.

docendo nos a Deo postulare et mentes ad illum erigere, perque sanctam mentem suam ascensum nobis ad Deum muniendo. Quemadmodum⁹⁹ enim passiones tolerabat, ut nobis, sicut dicebam, ascensum ad Deum sterneret, et pro nobis, velut Joanni aiebat, justitiam omnem impleret⁹⁷, nosque cum Patre reconciliaret: sic etiam ut eum ceu principium et causam sui honore afficeret, seque Deo minime adversari commonstraret. Nam quando Lazari causa dicebat: *Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam quia semper me audis; sed propter populum qui circumstat, dixi, ut credant quia tu me misisti*⁹⁸; annon cuiusvis perspicuum est eum non alia de causa his verbis usum esse, nisi ut Patrem, tanquam sui nequaquam adversari ostenderet⁹⁹.

Rursus cum ita loquebatur: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste. Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*¹; annon quisvis liquido perspicit², eum idcirco sic esse locutum, ut nos Dei solius opem in tentationibus implorare, divinamque voluntatem nostræ antepondere doceret: insuper ut ostenderet, ea quæ nostræ naturæ erant, vere sua fecisse, duasque voluntates, naturales quidem illas, naturisque ipsius congruentes, cæterum nequaquam contrarias vere habuisse. *Pater*, inquit tanquam ejusdem cum ipso substantiæ, si possibile est; non velut ignoraret ita loquens (ecquid enim Deo impossibile esse queat?), verum ut nos exinde voluntati nostræ divinam anteferre disceremus. Hoc enim solummodo impossibile est, quod Deus non vult, nec permittit³: *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*. Tanquam **249** Deus, eandem cum Patre voluntatem habet: et velut autem homo, humanitatis voluntatem naturaliter ostendit. Hæc enim naturaliter mortem refugit.

At vero illud, *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me*⁴? quia personam nostram gerebat, pronuntiavit. Neque enim Deum suum Patrem dixisset, nisi id quod sub aspectu cadit, ab eo quod intellectu capiebatur, subtili mentis imagi-

A ἡμῖν τὴν πρὸς Θεὸν ἀνάβασιν. Ὡς γὰρ τὰ πάθη ὑπέμεινε, ἡμῖν τὴν κατ' αὐτῶν νίκην βραβεύων, οὕτω καὶ προσεύχεται, ἡμῖν ὁδοποιῶν, ὡς ἔφη, τὴν πρὸς Θεὸν ἀνάβασιν, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν πᾶσαν δικαιοσύνην πληρῶν, ὡς ἔφη πρὸς Ἰωάννην, καὶ καταλλάττων ἡμῖν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, καὶ ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τοῦτον τιμῶν, καὶ δεικνὺς, ὡς οὐκ ἔστιν ἀντίθεος. Ὅτε μὲν γὰρ ἔλεγεν ἐπὶ Λαζάρου· *Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. Ἐγὼ δὲ ᾔδειν, ὅτι πάντοτε μου ἀκούεις, ἀλλὰ διὰ τὸν παρεστηκότα ὄχλον εἶπον, ἵνα γινώσκῃς, ὅτι σύ με ἀπέστειλας*, οὐ πᾶσι σαφέστατον πέφυκεν, ὅτι ὡς ἑαυτοῦ καὶ αἰτίαν τιμῶν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, καὶ δεικνὺς ὡς οὐκ ἔστιν ἀντίθεος, ταῦτα ἔφησεν⁵; principium et causam honoraret, seque Deo ne-

B Ὅτε δὲ ἔλεγε· *Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν οὐκ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ*, οὐ παντὶ που ὁλόν ἐστιν, ὡς διδάσκων ἡμᾶς ἐν τοῖς πειρασμοῖς παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ αἰτεῖν τὴν βοήθειαν, καὶ τὸ θεῖον τοῦ ἡμετέρου προκρίνειν θελήματος, καὶ δεικνὺς, ὡς ἀληθῶς τὰ τῆς ἡμετέρας φύσεως, ὅτι τε κατὰ ἀλήθειαν δύο θελήματα, φυσικὰ μὲν, καὶ τῶν αὐτοῦ κατὰλλα φύσεων, ἀλλ' οὐχ ὑπεναντία κέκτηται; *Πάτερ*, φησὶν, ὡς ὁμοούσιος, εἰ δυνατόν, οὐκ ἀγνοῶν· τί δὲ καὶ τῷ Θεῷ ἀδύνατον; ἀλλὰ παιδαγωγῶν ἡμᾶς τὸ θεῖον τοῦ ἡμετέρου προκρίνειν θελήματος. Τοῦτο γὰρ μόνον ἀδύνατον, ὃ Θεὸς οὐ βούλεται, οὐδὲ παραχωρεῖ. *Πλὴν οὐκ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ*· ὡς μὲν Θεός, ταυτοτελὴς ὢν τῷ Πατρί· ὡς δὲ ἄνθρωπος, τὸ τῆς ἀνθρωπότητος φυσικῶς ἐνδείκνυται θελήμα· τοῦτο γὰρ φυσικῶς παραιτεῖται τὸν θάνατον.

C Τὸ δὲ· *Θεέ μου* (55), *Θεέ μου*, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; τὸ ἡμέτερον οικειούμενος ἔφησε πρόσωπον. Οὕτε γὰρ Θεὸς αὐτοῦ ὁ Πατήρ, εἰ μὴ γε διαίρεθέντος ἰσχυαῖς τοῦ ὁρμμένου ἐκ τοῦ νοουμένου, τάσσοιτο μεθ' ἡμῶν, οὕτε δὲ κατ-

⁹⁹ Matth. Greg. Naz. orat. 36. ⁹⁷ Matth. III, 15. ⁹⁸ Joan. II, 42. ⁹⁹ Greg. Naz. orat. 42; Chrys. hom. 63 in Joan. ¹ Matth. xxvi, 39. ² Chrys. in Cat. in Matth. xxvi. ³ Greg. orat. 36. ⁴ Matth. xxviii, 46.

VARIE LECTIONES.

o Reg. 1 ἀνάβασιν, καὶ καταλλάττων, etc. cæteris omissis, perinde ac in Colb. 1539, in ejus margine hæc librarius supplevit. P Absunt in cod. S. Hil. aliisque multis. q Cod. S. Hil. R. 3 et N. δ ὁ Θεός. R. alter ὅπερ ὁ Θεός.

NOTÆ.

(55) Τὸ δὲ, *Θεέ μου*. Illud vero, *Deus meus*. Hæc Noster accepit ex orat. 36 Nazianzeni, qui, cum a Paulo, I Cor. xv, Filium dici subjiendum Patri intelligeret, quia futurum est ut homines qui membra illius sunt, Deo subjiçantur, Christo suum faciente id quod nostrum est, ἑαυτοῦ ποιούμενος τὸ ἡμέτερον, subiungit, ejusdem generis esse, *Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti?* οὐ γὰρ αὐτὸς ἐγκαταλείπεται, ἢ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, ὃ δοκεῖ τισι· Non enim, quod quidem putant, ipse vel a Patre, vel a deitate, quæ passionem extimuerit, seque adeo subtraxerit, derelictus est: ἐν αὐτῷ δὲ, ὅπερ εἶπον, τυποῖ τὸ

D ἡμέτερον, sed quod aiebam, in seipso quod nostrum est exprimit. Nos enim eramus illi quondam derelicti et contempti: nunc vero per illius impassibilis passionem sumus assumpti et salvati: eo utique modo quo τὴν ἀφροσύνην ἡμῶν καὶ τὸ πλημμελὲς οικειούμενος, insipientiam nostram et delictum sibi arrogando, quæ sequuntur in psalmo pronuntiat, etc. Succinit Cyrillus, lib. De recta fide, ad reginas. Athanasius vero, lib. iv Cont. Arianos, et alii Christum eatenus a Patre relictum censent, quatenus ejus humanitas, substractis auxiliis quibus ante fovebatur, penarum mortis dolores acerbissimos experta est.

ελείφθη ποτὲ ὑπὸ τῆς οικείας θεότητος, ἀλλ' ἡμεῖς ἄγε
ἡμενοὶ ἐγκαταλείμενοι, καὶ παρεωραμένοι· ὥστε
τὸ ἡμέτερον οικειούμενος πρόσωπον ταῦτα προσ-
ῆύξατο.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ' [ΞΘ'].

Περὶ οικειώσεως.

Χρὴ δὲ εἶδέναι (54) ὡς δύο οικειώσεις εἰσὶ· μία
φυσικὴ καὶ οὐσιώδης, καὶ μία προσωπικὴ καὶ σχε-
τικὴ. Φυσικὴ μὲν οὖν καὶ οὐσιώδης, καθ' ἣν διὰ
φιλανθρωπίαν ὁ Κύριος τὴν τε φύσιν ἡμῶν καὶ τὰ
φυσικὰ πάντα ἀνέλαβε, φύσει καὶ ἀληθεῖα γενόμε-
νος ἄνθρωπος, καὶ τῶν φυσικῶν ἐν πέτρᾳ γενόμενος·
προσωπικὴ δὲ καὶ σχετικὴ, ὅτε τις τὸ ἑτέρου ὑπο-
δύεται πρόσωπον διὰ σχέσιν, οἰκτόν φημι, ἢ ἀγά-
πην, καὶ ἀντ' αὐτοῦ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ποιεῖται λό-
γους μὴδὲν αὐτῷ προσήκοντας· καθ' ἣν τὴν τε κατ-
άραν καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν ἡμῶν, καὶ τὰ τοιαῦτα
οὐκ ὄντα φυσικὰ, οὐκ αὐτὸς ταῦτα ὢν ἢ γενόμενος,
φκειώσατο, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον ἀναδεχόμενος πρόσω-
πον, καὶ μεθ' ἡμῶν τασσόμενος. Τοιοῦτον δὲ ἐστὶ,
καὶ τὸ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρρα.

non sunt, sua ipse fecit: non ut ipse hoc esset, aut
subiens, in nostrum ordinem se ascriberet. Quo sensu sumitur illud: *Factus est pro nobis maledi-*

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ' [Ο'].

Περὶ τοῦ πάθους τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου, καὶ
τῆς ἀπαθείας τῆς αὐτοῦ θεότητος.

Αὐτὸς οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος πάντα ὑπέμεινε
σαρκί, τῆς θείας καὶ μόνης ἀπαθείας αὐτοῦ φύσεως
ἀπαθείας μενούσης. Τοῦ γὰρ ἐνὸς Χριστοῦ, τοῦ ἐκ
θεότητος τε καὶ ἀνθρωπότητος συντεθειμένου, ἐν
θεότητι τε καὶ ἀνθρωπότητι ὄντος, πάσχοντας, τὸ
μὲν παθητὸν, ὡς πεφυκὸς πάσχειν, ἐπάσχειν, οὐ συν-
ἐπάσχει δὲ τὸ ἀπαθεῖς. Ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ παθητὴ οὖσα,
τοῦ σώματος τεμνομένου, αὐτὴ μὴ τεμνομένη, συν-
αλγεῖ καὶ συμπάσχει τῷ σώματι· ἡ δὲ θεότης ἀπα-
θὴς οὖσα, οὐ συνέπασχει τῷ σώματι.

incidatur, una tamen cum **250** corpore dolorem persentit: at deitas quia impassibilis est, nihil patiebatur commercii.

Ἰστέον δὲ (55) ὅτι Θεὸν μὲν σαρκὶ παθόντα φαμέν,
θεότητα δὲ σαρκὶ παθοῦσαν, ἢ Θεὸν διὰ σαρκὸς πα-

* Greg. Nyss., or. 36. * Max. ad Marin. in solut. 1 dubit. Theod.; Greg. Naz. orat. 36. * Galat. iii. 13.

VARIE LECTIONES.

* Deest καὶ σχετικὴ in omnibus ferme codicibus; nec reddidit vetus interpr.

NOTÆ.

(54) *Χρὴ δὲ εἶδέναι. Sciendum est duplicem, etc.* D
Vindicationem utramque Maximus distinguit solu-
tione 1 dubitat. Theod. Priorem, quam φυσικὴν
καὶ οὐσιώδη, *naturalem et substantialem* vocant,
Patres valde celebrant. Sua quippe fecit Deus quæ
humanitatis sunt, φκειώται τὰ τοῦ σώματος, inquit
Athanasius, lib. *De sal. adv. Christi*. Quo fit, ut
carnem Verbi, animam Verbi, passionem Dei aliaque
id genus dicamus, haud secus atque animam et car-
nem Petri. Nam ἀντίδοσις, sive *communicatio proprie-*
tatum, ex hac vindicatione nascitur. Οἰκειούται τοῦ
ἰδίου σώματος τὰ πάθη ὁ Θεὸς· Λόγος, αἰεбат Αλε-
ξανδρινὸς Paulus Emesenus, καὶ πρὸς ἑαυτὸ ἀνα-
φέρει, *Deus Verbum proprii sui corporis, passiones*
sibi vindicat, et ad seipsum refert. Cyrillum omitto
qui epist. ad monachos dixerat οικειούμενος τὰ

A natione discretum fuisset. Nec rursum a sua
unquam divinitate desertus fuit; sed nos eramus
derelicti illi et contempti. Quamobrem personam
nostram assumens hæc deprecatus est.

CAP. XXV.

De appropriatione seu vindicatione

Duobus modis sibi aliquis quidpiam suum facit.

— Scire oportet * duplicem esse vindicationem,
unam naturalem et substantialem alteram perso-
nalem et secundum respectum. At naturalis qui-
dem et substantialis est, qua Deus pro sua erga
homines benevolentia, tum naturam nostram, tum
omnia naturalia suscepit, natura et vere factus
homo et ea expertus, quæ in naturam nostram cad-
dunt: quæ vero personalis est et secundum re-
spectum, tunc locum habet, cum quis affectione qua-
dam, miseratione puta, vel dilectione alterius per-
sonam gerit, pro eo sermones nihil ad se attinen-
tes illius vice proferens. Quo quidem vindicationis
genere Dominus, tum maledictionem, tum dereli-
ctionem nostram, aliaque ejusmodi quæ naturalia
unquam exstiterit; sed quia personam nostram

CAP. XXVI.

De corporis Domini passione, ipsiusque divinitatis impassibilitate.

Ipsium igitur Dei Verbum omnia carne pertulit,
divina interim ac sola impassibili ipsius natura ab
omni perpeffione immuni persistente. Nam cum
unus idemque Christus, qui ex divinitate et huma-
nitate compositus est, inque divinitate et humani-
tate existit, vere pateretur, pars quidem illa, quæ
naturali sua conditione hoc habebat, ut pati pos-
set, patiebatur; cæterum ea, quæ impassibilis erat,
haud simul patiebatur. Nam anima quidem, passi-
bilis cum sit, tametsi inciso corpore ipsa minime
persentit: at deitas quia impassibilis est, nihil

*Deus carne passus non per carnem: non passa dei-
tas.* — Illud porro sciendum, quod Deum quidem

σαρκικά, quæ carnis sunt propria faciens, ut et pati
ipsius proprium pronuntietur. Verum vindicationem
hanc præindere, inconsiderationis et impiæ cogi-
tationis taxat auctor epistolæ ad Cæsarium mona-
chum, quæ Chrysostomi nomen præfert; ut vel
inde colligas eum Nestorii erroribus imbutum
fuisse. Alterum genus οικειώσεως, Theologus in-
dicat in eo loco, quem modo ad cap. 24 reci-
tavi.

(55) *Ἰστέον δὲ. Illud porro sciendum, etc.* Non
Nestorius modo, sed et Joannes Antiochenus cum
suis Orientalibus ideo præsertim Cyrillum Apollin-
arismi insinulabant, quod, anath. 12, *Deum carne*
passum esse definivisset. Adversus eum editi sunt
complures illi articuli, qui Athanasii inscripti no-
mine inter sancti hujus doctoris opera prodire,

carne passum dicimus; divinitatem autem carne passam, aut Deum per carnem passum, non item. Sicut enim, si sole arbori illucente securis arborem inciderit, sol tamen nihil læsus manet; a fortiori, impassibilis Verbi divinitas carni secundum hypostasim unita, patiente carne incolumis mansit⁴. Et quemadmodum, si quis aquam ignito ferro infundat, id quod ita comparatum est, ut ab aqua afficiatur, hoc est ignis, ab aqua exstinguitur; ferrum autem omnis injuriæ expers manet (non enim a natura id habet ut ab aqua labefactetur), multo magis certe divinitas quæ sola ab omni perpassione remota est, patiente carne nullam ipse passionem admisit: quamvis alioqui ab illa inseparabilis esset. Non enim necesse est exempla esse rebus prorsus similia, ac hujusmodi, ut nihil omnino desideretur; quandoquidem in exemplis, tum id quod simile est, tum id quod diversum est, perspicere oportet, eo quod exempla sint. Nam quod omni ex parte simile est, ea ipsa res est, non exemplum, idque potissimum in Deo. Neque enim fieri potest, ut exemplum omnino simile reperiat, sive cum de Deo, sive cum de incarnatione sermo habetur,

CAP. XXVII.

Quod Verbi divinitas ab anima et corpore inseparabilis manserit, etiam in Domini morte: et quod una interim persona perstiterit.

Cum Dominus noster Jesus Christus ab omni peccati labe purus esset: Non enim peccatum fecit, qui peccatum tollit mundi; nec dolus inventus est in ore ejus⁵, morti nequaquam subjectus erat: siquidem per peccatum mors introivit in mundum⁶. Moritur itaque, mortem salutis nostræ causa suscipiens, ac seipsum Patri pro nobis hostiam offerens. In eum enim deliqueramus, eique proinde redemptionis nostræ pretium pendendum erat, ut hoc pacto a condemnatione liberaremur. Absit enim, ut Domini sanguis oblati tyranno fuerit⁷. Accedit itaque mors, corporisque escam avidè deglutiens divinitatis hamo transfigitur: atque degustato insonto

θόντα, οὐδαμῶς. Εἰ γὰρ ἡλίου ὡς δένδρου ἐπιλάμποντος, ἡ ἀξίνη τέμνει τὸ δένδρον, ἀτμητος καὶ ἀπαθὴς διαμένει ὁ ἥλιος, πολλῶν μᾶλλον ἢ ἀπαθὴς τοῦ Λόγου θεότης καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένη σαρκί, τῆς σαρκὸς πασχούσης ἀπαθὴς διαμένει. Καὶ ὥσπερ εἰ τις πεπυρακτωμένῳ σιδήρῳ ἐπιχέοι ὕδωρ, ὃ μὲν πέφυκε πάσχειν ὑπὸ τοῦ ὕδατος, τὸ πῦρ λέγω, σβέννυται, ἀβλαβὴς δὲ διαμένει ὁ σίδηρος· οὐ πέφυκε γὰρ ὑπὸ τοῦ ὕδατος διαφθεῖσθαι· πολλῶν μᾶλλον ἢ τῆς σαρκὸς πασχούσης, ἡ μόνῃ ἀπαθὴς θεότης τὸ πάθος οὐ προσήκατο, καὶ ἀχώριστος αὐτῆς διαμένουσα· οὐκ ἀνάγκη γὰρ παντελῶς καὶ ἀνελλιπῶς εἰσκέναι τὰ παραδείγματα. Ἀνάγκη γὰρ ἐν τοῖς παραδείγμασι, καὶ τὸ ὅμοιον θεωρεῖσθαι καὶ τὸ παρηλλαγμένον, ἐπεὶ οὐ ὡς παράδειγμα· τὸ γὰρ ἐν πᾶσιν ὅμοιον, ταῦτον ἂν εἴη, καὶ οὐ παράδειγμα, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν θείων. Ἀδύνατον γὰρ ἐν πᾶσιν ὅμοιον εὐρεῖν παράδειγμα, ἐπὶ τε τῆς θεολογίας, ἐπὶ τε τῆς οἰκονομίας,

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΖ' [ΟΑ'].

Περὶ τοῦ ἀχώριστον διαμεῖναι τὴν τοῦ Λόγου θεότητα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ Κυρίου, καὶ μίαν διαμεῖναι ὑπόστασιν.

Ἀναμάρτητος ὢν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· Ἄμαρτιαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, ὁ αἰὼν τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· οὐχ ὑπέκειτο θανάτῳ, εἴπερ διὰ τῆς ἀμαρτίας εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν ὁ θάνατος. Θνήσκει τοίνυν, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον ἀναδεχόμενος, καὶ ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ προσφέρει θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν· αὐτῷ γὰρ πεπλημελῆκαμεν, καὶ αὐτὸν εἶδει τὸ ὑπὲρ ἡμῶν λύτρον δέξασθαι, καὶ οὕτως ἡμᾶς λυθῆναι τῆς κατακρίσεως· μὴ γὰρ γένοιτο τῷ τυράννῳ τὸ τοῦ Δεσπότου προσενηχθῆναι αἷμα. Πρόσεισι τοιγαροῦν ὁ θάνατος, καὶ καταπνύν τὸ σώματος δόλεα, τῇ τῆς θεότητος ἀγκίστρῳ περιπαίρεται, καὶ ἀναμαρ-

⁴ Athan. lib. De salut. advent. Christi. ⁵ Isa. LIII, 9; Joan. 1, 29. ⁶ Rom. v, 12. ⁷ Greg. or. 42.

VARIE LECTIONES.

⁴ Cod. S. Hil. multique alii ὥσπερ γὰρ ἡλίου. Et paulo post τέμνει vel τέμνη. ⁵ Edita ἐπιχέει. ⁶ Cod. S. Hil. Regii. quidam et Colb. 2 πολλῶν πλέον. ⁷ Cod. S. Hil. ἐπεὶ οὖν. Regii multi et Colb. οὐ. Sic vetus interp. posuit quia non est exemplum. Faber melius alioqui non esset exemplum.

NOTÆ.

quosque Photius, cod. 46, Theodoretō assignat, D accidis, καὶ οὐχὶ Θεὸς διὰ σαρκὸς ἐπαθεν, non ut Deus per carnem sit passus. Attamen Fulgentius, ad 5 quæst. Ferrandi respondit, absque fidei dispendio dici posse, divinitatem carne vel per carnem passam esse, quia deitas a persona Verbi non distinguitur: et subinde Ferrandus, epist ad Anatol., ait: Si respondeamus quod respondere debemus; passa est, sed secundum carnem, ipsa tamen in hoc quod est impassibilis permanens. Quæ pro monachis Scythis ambo scripserunt. Sed castigatior est Græcorum theologia, si quosdam excipias, puta Acacium Melitinensem, Saturninum, et alios, qui in deitatem ipsam dolores et mortem incaute reunderent.

τῆτος καὶ ζωοποιοῦ γευσάμενος σώματος, διαφθεί-
ρεται, καὶ πάντας ἀνάγει, οὓς πάλαι κατέπιεν.
Ὡς περ γὰρ τὸ σκότος τῇ τοῦ φωτός ἐπισαγωγῇ
ἐξαφανίζεται, οὕτως ἡ φθορὰ τῇ τῆς ζωῆς προσ-
βολῇ ἀπελαύνεται, καὶ γίνεται πᾶσι ζωὴ, φθορὰ δὲ
τῷ φθείραντι.

Εἰ καὶ τέθνηκε (56) τοιγαροῦν ὡς ἄνθρωπος, καὶ
ἡ ἀγία αὐτοῦ ψυχὴ τοῦ ἀκράντου διηρέθη σώματος,
ἀλλ' ἡ θεότης ἀχώριστος ἀμφοτέρων διέμεινε, τῆς
τε ψυχῆς φημι καὶ τοῦ σώματος, καὶ οὐδὲ οὕτως ἡ
μία ὑπόστασις εἰς δύο ὑποστάσεις διήρηται· τό τε
γὰρ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ κατὰ ταυτὸν ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ
τοῦ Λόγου ὑποστάσει ἔσχον τὴν ὑπαρξίν, καὶ ἐν τῷ
Θανάτῳ ἀλλήλων διαιρεθέντα, ἕκαστον αὐτῶν ἔμεινε,
τὴν μίαν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν ἔχοντα. Ὡς τε ἡ μία
τοῦ Λόγου ὑπόστασις, τοῦ τε Λόγου, καὶ τῆς ψυχῆς,
καὶ τοῦ σώματος ὑπῆρχεν ὑπόστασις· οὐδέποτε γὰρ
οὕτε ἡ ψυχὴ, οὕτε τὸ σῶμα ἰδίαν ἔσχον ὑπόστασιν
παρὰ τὴν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν, μία δὲ ἀεὶ ἡ τοῦ
Λόγου ὑπόστασις, καὶ οὐδέποτε δύο. Ὡς τε μία ἀεὶ
ἡ τοῦ Χριστοῦ ὑπόστασις. Εἰ γὰρ καὶ ἰ τοπικῶς τοῦ
σώματος ἡ ψυχὴ κεχώριστο, ἀλλ' ὑποστατικῶς διὰ
τοῦ Λόγου ἦν ὡς ἓν.

semper Christi persona fuit. Tametsi enim quoad
nihilominus per Verbum uniebatur.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ' [ΟΒ'].

Περὶ φθορᾶς καὶ διαφθορᾶς.

Τὸ τῆς φθορᾶς (57) ὄνομα δύο σημαίνει. Σημαίνει

A ac vivifico corpore, ipsa interit, omnes quos olim
absorberat evomens. Velut enim tenebrae inducta
lucē submoventur, ita corruptio vitæ impulsu de-
pellitur, omnibusque accidit vita, corruptiori au-
tem, interitus.

Christi persona una, nusquam a se, etsi partibus
distractis, divisa. — 251 Quamvis igitur Christus
ut homo mortem obierit, sanctaque ipsius anima ab
immaculato corpore distracta sit, divinitas tamen
a neutro, hoc est, nec ab anima, nec a corpore
quoquo modo sejuncta est: neque propterea per-
sona una in duas divisa fuit. Siquidem et corpus
et anima simul ab initio in Verbi persona existen-
tiam habuerunt; ac licet in morte divulsa sint,
utrumque tamen eorum unam Verbi personam
qua subsisteret, semper habuit. Quamobrem una
eademque Verbi hypostasis, tum verbi, tum cor-
poris erat hypostasis. Neque enim unquam
aut anima, aut corpus peculiarem, atque a Ver-
bi subsistentia distinctam subsistentiam habuit;
verum una semper fuit Verbi hypostasis et sub-i-
stentia, nec unquam duplex. Idcirco una quoque
locum anima a corpore sejuncta erat; hypostatice

CAP. XXVIII.

De corruptione et corruptela.

Corruptio duplex: priori genere corruptibile Ch i-

VARIAE LECTIONES.

× Cod. S. III. et alii multi ὥστε εἰ καὶ. R. 1 καὶ εἰ καὶ. γ R. 2 et Colb. 1 ἦν ὡς ἓν.

NOTÆ.

(56) Εἰ καὶ τέθνηκε. Quamvis igitur Christus,
etc. Epiphanius, heres. 69, ait Christum, cum di-
ceret, *Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti?*
significasse τὴν θεότητα σὺν τῇ ψυχῇ κινουμένην
ἐπὶ τὸ καταλεῖψαι τὸ ἅγιον σῶμα, *deitatem cum*
anima in procinctu fuisse, ut sanctum corpus dese-
reret. Hic solus est e Græcis quem ita censuisse
noverim, si Apollinarium excipias, qui animam
rationalem aliam a deitate in Christo non agno-
sceret, ac Domini mortem separatione deitatis a
corpore putaret accidisse, cum e contrario, ut
docet Athanasius, lib. De incarnatione Christi, et
De salutari adventu ejus, *incarnatio ostensa sit*
in cruce, et per effusionem sanguinis ex carne
confirmata. Emissam vocem οὐ χωρισμὸν θεό-
τητος, non sejunctionem deitatis, sed mortificatio-
nem corporis declarasse, μήτε τῆς θεότητος τοῦ
σώματος ἐν τῷ τάφῳ ἀπολιμπανομένης, μήτε τῆς
ψυχῆς ἐν τῷ ᾄδῃ χωριζομένης, quando divinitas nec
corpus in sepulcro, nec animam in inferno desti-
tuerit. Plura addit quæ legenda sunt. Nec negotium
faecessunt hæc verba prolixæ alterius orationis
ejusdem de incarnatione Verbi, Εἰ μὲν οὖν ἦν πάλιν
νοστήσαν σῶμα, καὶ ἐπ' ὅφει πάντων διαλυθεῖς ἀπ'
αὐτοῦ ὁ Λόγος· *Jam si corpus ægritudine laborasset,*
et in omnium oculis ab eo Verbum soluto nexu dis-
cessisset, non sine dedecore habitum fuisset, etc.
Quæ dicta splummodo sunt ad eos revincendos,
qui sibi finxissent, satius fuisse Christum mortem
aliam ab ignominiosa illa quam pertulit per cru-
cem, obire. Gregorius vero Nyssenus, lib. 1 *Cont.*
Ennom. 1. II, p. 55, Verbum a corpore quod sus-
ceperat, sejunctum in morte non fuisse confirmat

C hoc effato, quod hodieque perseverat, quod Verbum
semel assumpsit, nunquam dimisit: χωρισθεῖσα δὲ
οὐδέτερου ὃ ἀπαξ συνανεχράθη· *A neutro separata*
deitas est, quicum semel contemperata fuit. Epist.
ad Eustath. enarrat, veluti Damascenus, qui fa-
ctum sit, ut sejunctis per mortem corpore et anima,
una duntaxat hypostasis exstiterit, scilicet δὴ
τὴν ἐγχειμένην θεότητα, *propter insertam utrique*
Verbi deitatem. Per corpus enim, quod erat in corde
terræ superatum fuisse illum, cujus erat mortis im-
perium.

(57) Τὸ δὲ τῆς φθορᾶς. Corruptionis vero voca-
bulum. Incorrupticolæ duplici præsertim argu-
mento contendebant, Domini corpus ab omni læ-
sione vel corruptione semper fuisse liberum;
nimirum quia non fieri posset ut corruptionem
non deponeret, quod Verbo unitum erat: ad hæc,
novum cælestemque Adamum eximi debuisse a
corruptione, quam vetustus ante peccatum non
admiserat. Momentum prius Sinaita convellit.
p. 293 τῆς Ὁδηγοῦ. *Non attendunt, inquit, non*
alia de causa divinum Verbum, quod cælestis ignis est
et consumens, humanam naturam assumpsisse, si
μὴ διὰ τὰ τοιαῦτα ἡμῶν πάθη, nisi propter nostras
ejusmodi affectiones, ὥπως ἐνώσα; ταῦτα τῇ ἰδίᾳ
τοῦ νοσίου πυρὸς φύσει τῆς θεότητος, ὥς περ ἐν
χωρευτηρίῳ ἀποκαθάρσιν τὸν ἄνθρωπον, ut iis pro-
prie intellectualis ignis naturæ, divinitatis scilicet,
unitis, hominem velut in fornace purgaret, restitue-
retque illi impassibilitatis, soliditatis, immortalitatis
et fragrantiae statui, quo sub primum ortum ornatus
erat. Ad secundum quod attinet, Leontius, in dir-
logo contra illos, respondet: Dominum sumpsisse

ati corpus ante resurrectionem; posteriori, incorruptibile. — Corruptionis ¹² vocabuli duplex est significatio. Nam et pro humanis hisce perpressionibus usurpatur, nempe fame, siti, lassitudine, clavorum perforatione, morte, seu animæ a corpore separatione, aliisque id genus: quo quidem sensu corruptioni obnoxium fuisse Domini corpus dicimus: hæc enim omnia sponte suscepit. Ac rursus corruptionis vox perfectam corporis in elementa ex quibus compositum est, dissolutionem extinctionemque significat; quæ etiam a plebrique corruptioni appellatur. Quod quidem corruptionis genus Domini corpus expertum non fuit, animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum

A γὰρ τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα πάθη, πείναν, δίψαν, κόπον, τὴν τῶν ἡλῶν διατήρησιν, θάνατον, ἤτοι χωρισμὸν ψυχῆς ἐκ τοῦ σώματος, καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατὰ τοῦτο τὸ σημαίνονμενον φθαρτὸν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμά φαμεν. Πάντα γὰρ ταῦτα ἐκουσίως ἀνέλαβε. Σημαίνει δὲ ἡ φθορὰ καὶ τὴν τελεῖαν τοῦ σώματος εἰς τὰ ἐξ ὧν συντέθηται στοιχεῖα, διάλυσιν καὶ ἀφανισμόν· ἥτις μᾶλλον ὑπὸ πολλῶν διαφθορὰ ὀνομάζεται. Ταύτης πείραν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα οὐκ ἔσχεν, ὥς φησιν ὁ προφήτης Δαβὶδ· Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ᾄδην, οὐδὲ ὥσπερ τὸν δούλόν σου ἰδεῖν διαφθοράν.

ut ait David propheta: Quoniam non derelinques videre corruptionem ¹³.

252 Jullani et Gaiani hæresis. — Quocirca de priore corruptionis significatione, incorruptibile ante resurrectionem fuisse Domini corpus, ad instar vesani illius Juliani et Gaiani, asserere impium est. Nam si incorruptibile erat, non certe ejusdem nobiscum substantiæ fuit: quin et hominum tantum opinione, ac non vere ea contigerint, quæ contigisse evangelistæ memorant, fames, sitis, clavi, lateris vulnus, mors. Quæ si opinione duntaxat exstiterunt, illusio igitur ac mera larva erat humanitatis assumptæ mysterium, atque adeo opinione ac non vere factus erit homo; et opinione ac non vere salus nobis allata erit: quod absit! et qui talia affirmant, a salute prorsus excidant ¹⁴. Nos vero salutem veram consecuti sumus et consequemur. Cæterum secunda corruptionis significatione, incorruptibile corpus Domini confitemur, quemadmodum sancti Patres nobis tradiderunt. Quin secundum priorem hunc quoque sensum post Salvatoris resurrectionem incorruptibile item corpus ipsius dicimus. Nam et corpori nostro Dominus resurrectionem, ac subinde incorruptionem per corpus suum donavit, ut qui et resurrectionis et impassibilitatis primitiæ nobis factus sit ¹⁵. Oportet, ait divinus Apostolus, corruptibile hoc induere incorruptionem ¹⁶.

B Ἀφθαρτον μὲν οὖν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα λέγειν κατὰ τὸν παράφρονα Ἰουλιανὸν καὶ Γαϊανὸν, κατὰ τὸ ἂν πρῶτον τῆς φθορᾶς σημαίνονμενον, πρὸ τῆς ἀναστάσεως, ἀσεβές. Εἰ γὰρ ἀδιάφθαρτον, οὐχ ὁμοούσιον ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ δοκῆσαι, καὶ οὐκ ἀληθεῖς γέγονεν, ἃ γεγονέναι φησὶ τὸ Εὐαγγέλιον, τὴν πείναν, τὴν δίψαν, τοὺς ἡλούς, τὴν τῆς πλευρᾶς νύξιν, τὸν θάνατον. Εἰ δὲ δοκῆσαι γέγονε, φανακισμὸς καὶ σκηνὴ τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, καὶ δοκῆσαι, καὶ οὐκ ἀληθεῖς γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ δοκῆσαι, καὶ οὐκ ἀληθεῖς σεσώσμεθα· ἀλλ' ἄπαγε, καὶ οἱ ταῦτα λέγοντες τῆς σωτηρίας ἀμοιρεῖσθαι. Ἡμεῖς δὲ τῆς ἀληθοῦς σωτηρίας ἐτύχομεν καὶ τευξόμεθα. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον τῆς φθορᾶς σημαίνονμενον, ἀφθαρτον, ἤτοι ἀδιάφθορον ὁμολογοῦμεν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, καθὼς ἡμῖν οἱ θεοφόροι Πατέρες παραδεδώκασι· μετὰ μέντοι τὴν ἐκ νεκρῶν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν, καὶ κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνονμενον, ἀφθαρτον τὸ τοῦ Κυρίου σῶμά φαμεν· καὶ τῷ ἡμετέρῳ γὰρ σώματι τὴν τε ἀνάστασιν καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἀφθαρσίαν ὁ Κύριος διὰ τοῦ ἰδίου ἐδωρῆσατο σώματος, αὐτὸς ἀπαρχὴ τῆς τε ἀναστάσεως, καὶ τῆς ἀφθαρσίας, καὶ τῆς ἀπαθείας· ἡμῖν γενόμενος. Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος.

¹² Leont. De sect. act. 10, et Dial. cont. Aphthartodoc. ¹³ Psal. xv, 10. ¹⁴ Anast. Sinait. in Ὁδηγῷ, p. 295. ¹⁵ I Cor. xv, 20. ¹⁶ ibid. 53.

VARIÆ LECTIONES.

* Cod. S. Hil. et alii plurimi Ἀφθαρτον μὲν οὖν κατὰ τὸν παράφρονα (Colb. 1 ἀφρονα) Ἰουλιανὸν καὶ Γαϊανὸν λέγειν, κατὰ τό. * Regg. 4 ἀθανασίας: sic Faber immortalitatem posuit.

NOTÆ.

corpus, ὅποσον, οὐχὶ τοῦ πρωτοπλάστου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἡμέτερον· οὐ γὰρ δι' αὐτὸν ἐκείνον ἦλθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, quale erat, non solum Adami corpus, sed etiam nostrum: utpote qui non illius duntaxat causa venerit, verum etiam nostri. Cum enim communis esset morbus, valde absurdum fuisset, unius quidem esse similem, cæterorum vero dissimilem: quinimo Adamum in prima constitutione sua non habuisse ut in totum esset immortalis, μητιδῆγε, καὶ τὸ ἀφθαρτον, quanto minus ut incorruptibilis: alioquin οὐκ ἂν οἶμαι τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς προσεδέσθαι, opus ei non fuisset ligno vitæ, ejus participatione privatus per peccatum fuit, ut

D Patres dicunt. Sed de his non est nunc disputandi tempus, ὅτι μὴδὲ δόγμα τὸ κατὰ τὸν Ἀδὰμ τυγχανεῖ: dogma quippe fidei non est id quod ad Adami statum spectat. Non venit Dominus saluum facturus Adamum insontem, ut similis ei fieret, sed magis peccati reum et jam lapsum, ἵνα δὴ συμπεπονθὼς αὐτῷ, ut una cum illo patiens, una quoque secum eum suscicaret. Quia vero hæretici ex Patrum quorundam auctoritatibus inferebant Christi corpus fuisse a corruptione liberum, duplex illud corruptelæ distinguit genus, quod Noster initio capitis edidisset.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ' [ΟΓ'].

A

CAP. XXIX.

Περὶ τῆς ἐν τῷ ᾄδῃ καθόδου.

De descensu ad inferos.

Κάτεισιν εἰς ᾄδην (58) ψυχὴ τεθωμένη, ἵνα ὥσπερ τοὺς ἐν γῇ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλεν ἥλιος, οὕτω καὶ τοὺς ὑπὸ γῆν ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου ὁ καθ-
ημένοις ἐπιλάμψῃ τὸ φῶς. Ἰν' ὥσπερ τοὺς ἐν γῇ εὐηγγελίσαστο εἰρήνην, αἰχμαλώτοις ἄφεςιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καὶ τοῖς μὲν πιστεύουσι· γέγονεν αἷτος σωτηρίας αἰωνίου, τοῖς δὲ ἀπειθήσασιν, ἀπιστίας ἔλεγχος, οὕτω καὶ τοῖς ἐν ᾄδου (59)· Ἰνα αὐτῷ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ οὕτω τοὺς ἀπ' αἰώνων ὁ λύσας πεπεδημένους, αὖθις ἐκ νεκρῶν ἀνσφοίτησεν, ὁδοποιήσας ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν.

Ob id porro deificata anima ad inferos descen-
dit, ut quemadmodum his qui in terra versaban-
tur iustitiæ Sol ortus erat ¹⁷, ita etiam illis qui
subtus terram, in tenebris et umbra mortis sede-
bant, illuceret ¹⁸ : ac sicut iis qui in terra erant,
pacem, captivis remissionem, cæcis visum evange-
lizaverat ¹⁹, atque illis quidem qui crediderant
salutis auctor exsisterat, incredulos autem infide-
litate arguerat : sic etiam eis, qui in inferno
erant ²⁰ : Ut ipsi omne genu flecteretur, cælestium,
terrestrium et infernorum ²¹. Hoc pacto, solutis
illis, qui ab omni ævo vincti tenebantur, ipse
rursus a morte ad vitam rediit, viam nobis ad re-
B surrectionem sternens.

¹⁷ Malach. iv, 2. ¹⁸ Isa. ix, 2. ¹⁹ Isa. lxi, 1 : Luc. iv, 19. ²⁰ I Petr. iii, 19. ²¹ Philipp. ii, 10.

VARIE LECTIONES.

^b Deerat θανάτου in editis. ^c Codices fere omnes ἀπ' αἰώνος. Vetus interpr. a sæculo.

NOTE.

58) Κάτεισιν εἰς ᾄδην. Ob id porro, etc. Chri-
sti anima ad inferna loca descendisse tradunt uni-
versim Patres. Tametsi Rufinus in Expos. Symb.
voces istas descendit ad inferos, apostolico Sym-
bolo adjectas dicat, atque idem sonare, atque,
sepultus est. Ipse tamen, quibusdam interjectis,
catholicam traditionem confirmat : Rediit victor
a mortuis, inquit, inferni spolia secum trahens. De-
erat quoque in prisco Orientalium symbolo, quod
Cyrillus Hieros. in Catechesibus explicabat, et
Marcellus Ancyranus Julio papæ obtulit in epi-
stola, quam refert Epiphanius : descensum tamen
ad inferos eleganter describit idem Cyrillus, catech.
14. Vetus porro illud symbolum in Oriente obso-
levit, velut etiam symbolum aliud Ecclesiæ Antio-
chenæ, quod semel atque iterum profertur a Cas-
siano, lib. vi Cont. Nestor. laudatumque est, et
ab Eusebio et clericis CP. in Contestat. cont.
Nestor. postquam ab Ephesina et Chalcedonensi
synodis vetitum est ne alia formula adhiberetur
præter Nicænam, quæ integra a Græcis inter ipsas
baptismi caremonias recitatur.

(59) Οὕτω καὶ τοῖς ἐν ᾄδου. Ita etiam illis qui
in inferno erant. Alludit ad hunc Epist. I Petri,
c. iii, locum : In quo et his qui in carcere erant
spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerant
aliquando, quando expectabant Dei patientiam in

diebus Noe, etc. Propter quem Irenæus, lib. iv,
c. 45, ait, Christum descendisse in ea quæ sunt sub
terra, et evangelizasse remissam peccatorum exis-
tentem iis qui credunt in eum. Crediderunt autem
in eum omnes qui sperabant in eum, id est qui ad-
ventum ejus prænuuntiaverunt, et dispositionibus ejus
servierunt, justi, et patriarchæ, et prophætæ, quibus
similiter ut nobis remisit peccata. De qua remissione
iterum legi debet, cap. 50. Theologus, orat. 43 :
Si in infernum descendat, inquit, simul descende :
ea mysteria cognosce quæ Christus illic gessit : an
omnes prorsus suo adventu salvos fecerit, ἢ καὶ
τοὺς πιστεύοντας, an ἐς duntaxat qui illic quoque
crediderunt. In eundem sensum respondetur quæ-
stioni inter Anastasianas, atque ex nescio qua vi-
sione narratur, Platonem primum fuisse eorum
qui Christo apud inferos crediderunt. Consimilia
habet auctor orationis De illis qui in Christo dor-
mierunt, quem a Joanne nostro diversum esse
ostendemus. Philastrius vero Brixienensis hæreticos
censet illos, qui dicunt Dominum in infernum de-
scendisse, et omnibus etiam ibidem annuntiasse, ut
confitentes ibidem salvarentur. Cæterum Ecume-
nius ad locum Petri quem attuli, docet eos dun-
taxat ad Christum in inferis conversos esse, qui
ita comparati erant, quando in vivis agebant, ut
si tunc illis prædicasset, in eum credidissent.

LIBER QUARTUS.

ΚΕΦΑΛ. Α' [ΟΔ'].

D

CAP. I.

Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν.

253 De iis quæ resurrectionem secuta sunt.

Μετὰ δὲ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, πάντα μὲν τὰ
πάθη ἀπέθετο· φθορὰν λέγω, πέναν τε καὶ δίψαν,
ὕπνον καὶ κάματον, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰ γὰρ καὶ
ἀγεύσατο βρώσεως μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλ' οὐ

Christus post resurrectionem impassibilis. Cur
post eam cibum sumpserit. Humana omnia in eo
integra.—Postquam autem Christus a morte resur-
rexit, omnes quidem ægritudines exiit, puta cor-

ruptionem, famem, sitim, somnum, lassitudinem, aliaque id generis. Nam etsi post resurrectionem cibum gustavit ²², non tamen id naturæ lege contigit: neque enim fame laboravit; sed certa dispensatione, ut fidem faceret, se vere ad vitam rediisse, eandemque esse carnem quæ cum mortua fuisset, revixerat. Cæterum nullam naturæ partem abiecit, non corpus, non animam. Quin potius et corpus et animam ratione et intellectu, volendique et agendi facultate præditam habuit, sicque in cælum ascendit, atque ad Patris dexteram sedet, divino humanoque modo salutem nostram volens: divino quidem qua rebus omnibus providet, eas conservans et gubernans; humano autem conversationem suam, quam in terris gessit, mente recollens, vidensque et sciens se ab omni creatura rationali adorari. Sanctæ etenim ipsius animæ compertum est, tum quod Deo Verbo secundum hypostasim unita sit, tum quod una cum eo adoretur, uti Dei anima, ac non ut simpliciter anima. Quin hoc quoque ipsum quod e terra in cælum corporis circumscripsi: Sic enim, inquit, rursus

νόμῳ φύσεως· οὐ γὰρ ἐπελύναν· οἰκονομίας δὲ τρόπῳ, τὸ ἀληθὲς πιστούμενος τῆς ἀναστάσεως, ὡς αὐτὴ ἐστίν, ἡ σὰρξ (60) ἡ παθοῦσα καὶ ἀνασταῖσα· οὐδὲν δὲ τῶν τῆς φύσεως μερῶν ἀπέθετο, οὐ σῶμα, οὐ ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὴν ψυχὴν λογικὴν τε καὶ νοερὰν, θελητικὴν τε καὶ ἐνεργητικὴν κέκτηται, καὶ οὕτως ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέζεται, θέλων θεϊκῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως τὴν ἡμῶν σωτηρίαν, καὶ ἐνεργῶν, θεϊκῶς μὲν, τὴν τῶν ὧλων πρόνοιάν τε καὶ συντήρησιν, καὶ κυβέρνησιν, ἀνθρωπίνως δὲ, μεμνημένος τῶν ἐπὶ γῆς αὐτοῦ διατριβῶν, ὁρῶν τε καὶ γινώσκων, ὡς ὑπὸ πάσης προσκυνεῖται τῆς λογικῆς κτίσεως. Γινώσκει γὰρ ἡ ἁγία αὐτοῦ ψυχὴ, ὅτι τε καθ' ὑπόστασιν τῷ Θεῷ Λόγῳ ἢνωται, καὶ συμπροσκυνεῖται, ὡς Θεοῦ ψυχῇ, καὶ οὐχ ὡς ἀπλῶς ψυχῇ. Καὶ τὸ ἀναβῆναι δὲ ἐκ γῆς εἰς οὐρανόν, καὶ τὸ καταβῆναι δὲ πάλιν, ἐνεργεῖαι εἰσι περιγραφομένου σώματος· Οὕτω γὰρ πάλιν ἐλεύσεται, φησὶ, πρὸς ὑμᾶς, ὃν τρόπον ἐβάστασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν.

ascendit, ac denuo descensurus est, actiones sunt

CAP. II.

De sessione ad dexteram Patris.

Porro Christum ad dexteram Dei et Patris sedere corporaliter dicimus: nec proinde loci instar esse Patris dexteram affirmamus. Qui enim fieri possit, ut qui circumscriptionis est expers, loco definitam dexteram habeat? Dextra enim et sinistra iis demum conveniunt, quæ loco circumscribuntur. Quocirca per *paternæ dextræ* vocabulum significamus divinitatis honorem et gloriam, in qua cum Dei Filius, tanquam Deus Patrique consubstantialis, ante sæcula esset, ad extremum caro factus corporeo quoque modo considet, in eandem nimirum gloriam ascita ipsius carne. Una enim eademque cum sua carne adoratione ab omnibus creatis rebus colitur ²³.

²² Luc. xxiv. 43. ²³ Act. i. 41. ²⁴ Athan. Jun. p. 45 ad Ant.; Basil. lib. De Spiritu sancto, cap. 6.

VARIE LECTIONES.

^a Deerat αὐτοῦ, in editis.

NOTÆ.

(60) Ὡς αὐτὴ ἐστὶ σὰρξ. Eandemque carnem esse. Huic doctrinæ Origenes, ut erat Gnosticorum placitis imbutus, repugnavit. Marcellum Ancyranum omitto. In dial. 2 Theodoretī, Eranistes hæreticus, rogatus, quo tempore humanitas Christi exstare desierit, respondet saltem μετὰ τὴν ἐν νεκρῶν ἀνάστασιν ἡ σὰρξ ἐδέξατο τὴν εἰς θεότητος φύσιν μεταβολήν, caro in divinam naturam mutationem admisit. Neminem terreat hic Theologi locus orat. 49, ubi Christum venturum esse dicit, οὐκέτι μὲν σὰρκα· οὐκ ἀσώματον δὲ· οἷς δὲ αὐτὸς οἶδε λόγοις θεοειδεστέρου σώματος. Non jam quidem illum carnem: cæterum non incorporeum, diviniore existente corpore, quomodo ipse novit, ut ab illis qui se confixerunt aspicantur, καὶ μετὴν Θεὸς ἔξω παχύτης, Deusque omnis crassitie exors maneat. Nicetas siquidem hæc interpretatur, ut naturalibus

D jam terrenisque affectionibus Christi caro obnoxia non sit, puta fami, siti, aliisque infirmitatibus: non tamen ut incorporeus sit; qui nativas corporis proprietates non abiecerit, nimirum trinam dimensionem, formam, et cætera id genus. Foreque illud corpus divinitus, quod et cerni queat, et interim crassitie expers maneat, utpote non jam caro, sed inter carnem, et id quod incorporeum est, medium quamdam rationem habens. Nicetæ expositionem firmat Nazianzenus ipse, epist. 1 ad Cledon., ubi adversus Apollinarium definit anathemati subesse qui dixerit Christum ἀποτεθείσθαι νῦν τὴν σὰρκα, carnem deposuisse. Et certe Athenagoras, quo nullus alter fortius carnis resurrectionem defendit, eodem modo dixerat, nos post resurrectionem futuros, οὐχ ὡς σάρκες, καὶν ἔχωμεν, non velut carnes simus, tametsi habeamus.

ΚΕΦΑΛ. Γ' [OΓ'].

Πρὸς τοὺς λέγοντας (61)· Εἰ δύο φύσεις ὁ Χριστός, ἢ καὶ τῇ κτίσει λατρεύετε, φύσιν κτιστὴν προσκυνοῦντες, ἢ μίαν φύσιν προσκυνεῖν λέγετε, ἢ μίαν ἀπροσκύνητον *.

Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προσκυνούμεν· ἀσώματον μὲν πρὸ τῆς ἀνθρωπότησεως, καὶ νῦν τὸν αὐτὸν σσαρκωμένον καὶ γενόμενον ἄνθρωπον, μετὰ τοῦ εἶναι Θεόν. Ἡ τοίνυν σὰρξ αὐτοῦ, κατὰ μὲν τὴν ἑαυτῆς φύσιν, ἂν διέλης ἰσχυαῖς ἐπινοίας τὸ ὀρώμενον ἐκ τοῦ νοουμένου, ἀπροσκυνήτος ἐστιν, ὡς κτιστὴ· ἐνωθεῖσα δὲ τῷ Θεῷ Λόγῳ, δι' αὐτὸν καὶ ἐν αὐτῷ προσκυνεῖται. Ὅνπερ γὰρ τρόπον ὁ βασιλεὺς καὶ γυμνὸς προσκυνεῖται καὶ ἐνδεδυμένος, καὶ ἡ ἀλουργίς, ὡς μὲν ψιλὴ ἀλουργίς, πατεῖται καὶ περιβρίπτεται, βασιλικὸν δὲ γενομένην ἐνδυμα, τιμᾶται καὶ δοξάζεται, καὶ εἰ τις αὐτὴν παροικτρώσει, θάνατον, ὡς τὰ πολλὰ, κατακρίνεται· ὡς δὲ καὶ ἔξωλον ψιλὸν οὐκ ἐστι τῇ ἀφῇ ἀπρόσιτον, πυρὶ δὲ προσομιλήσαν καὶ ἄνθραξ γεόμενον, οὐ δι' ἑαυτὸ, διὰ δὲ τὸ συνημμένον πῦρ, ἀπρόσιτον γίνεταί, καὶ οὐχ ἡ τοῦ ἔξωλου φύσις ὑπάρχει ἀπρόσιτος, ἀλλ' ὁ ἄνθραξ, ἥτοι τὸ πεπυρακτωμένον ἔξωλον, οὕτω καὶ ἡ σὰρξ, κατὰ μὲν τὴν ἑαυτῆς φύσιν, οὐκ ἐστι προσκυνήτῃ, προσκυνεῖται δὲ ἐν τῷ σσαρκωμένῳ Θεῷ Λόγῳ, οὐ δι' ἑαυτήν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἡνωμένον αὐτῇ καθ' ὑπόστασιν Θεὸν Λόγον· καὶ οὐ φαμεν, ὅτι σάρκα προσκυνούμεν ψιλὴν, ἀλλὰ σάρκα Θεοῦ, ἥτοι σσαρκωμένον Θεόν.

Verbo adoratur, non quidem propter seipsam, sed propter Deum Verbum, quod secundum hypostasim ipsi copulatum est. Neque enim fatemur nudam simplicem carnem adorari, verum Dei carnem, sive Deum incarnatum.

ΚΕΦΑΛ. Δ' [OZ'].

Αὐτὸ τί ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐνηνθρώπησε, καὶ οὐχ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα· καὶ τί ἐνανθρωπήσας κατώρθωσεν.

Πατὴρ ὁ Πατὴρ (62), καὶ οὐχ Υἱός· Υἱός ὁ Υἱός,

³³ Athan. lib. 1, *Cont. Apoll.* Epist. ad Adolph.; Epiphan. *Ancor.*, § 51. ³⁴ Simile familiare Patribus, *Sup. lib. III, c. 8.* ³⁵ Greg. orat. 39.

VARIÆ LECTIONES.

* R. 3443 τῇ κτιστῇ λατρεύετε φύσει, ἢ προσκυνεῖν λέγετε, καὶ μίαν ἀπροσ... quidam alii ἀρα τῇ κτίσει. R. alter ἀρα κτίσει.

NOTÆ.

(61) Πρὸς τοὺς λέγοντας. *Adversus eos qui dicunt*, etc. Apollinaristæ sic olim argumentati erant, Catholicosque adeo ἀνθρωπολάτρας appellabant, sive *hominicolas*: Nazianzenus vero, epist. 2 ad Cledon, vicissim eos σαρκολάτρας, *carnicolas*, vocat; quia nempe, ut docet nos Nyssenus in *Antirrhético*, Apollinariis aiebat nihil tam adorandum esse quam carnem Christi: Οὐδὲν οὕτως προσκυνεῖτον, ὡς ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ. Et rursum: Ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου προσκυνεῖται, καθὼς ἐν ἐστὶ πρόσωπον, καὶ ἐν ζῶν μετ' αὐτοῦ· *Caro Domini adoratur, quatenus una est persona, et animal unum cum ipso*. Gregorio vero non placet ut Christi caro, quæ creata est, adoratione digna censeatur. Id quod Athanasius sic explicat, epist. ad Adolph.: *Etsi caro per se ex conditis rebus est, ἀλλὰ Θεοῦ γεγενε σῶμα, Dei nihilominus corpus facta est, nec tale corpus seorsim a Verbo adoramus, ut Verbum adoraturi, ipsum a carne procul seponamus*: Oὐ

A

254 CAP. III.

Adversus eos qui ita obijciunt: Si duæ naturæ Christus est, aut creaturam colitis, naturam creatam adorando, aut alteram naturam dicitis adorandam, alteram non adorandam.

Christi caro, ut Verbi caro adoranda, non ratione sui.—Dei Filium simul cum Patre et Spiritu sancto adoramus, corpore quidem nudum antequam humanitatem assumpsisset, nunc autem eundem incarnatum hominemque factum, cum eo quod Deus est. Ac proinde ipsius caro suapte quidem natura³³, si subtili quadam consideratione id quod visibile est, ab eo quod ratione tantum intelligitur, distinxeris, nequaquam adoranda est, utpote creata, et cum Deo Verbo unita sit, propter ipsum et in ipso adoratur. Quemadmodum enim rex, et nudus, et vestibus indutus adoratur; ac purpura quidem velut simplex purpura calcatur et projicitur; postquam autem in regium indumentum adhibita est, tum honore et gloria afficitur, eaque conditione est, ut qui eam indecore tractarit, morte plerumque multetur: velut etiam simplex lignum³⁴, non sic comparatum est ut tangi non possit, cæterum ubi admoto igne carbo evasit, non quidem suapte vi, sed ob adjunctum ignem, nec propius adiri, nec tangi omnino potest: non quod ea ligni natura sit, ut propiorem ad se accessum non ferat, sed quod jam carbo sit, seu lignum accensum: ad eundem quoque modum caro suapte quidem natura nequaquam est adoranda: sed cum incarnato

C

CAP. IV.

Cur Dei Filius, non Pater, aut Spiritus sanctus, homo actus sit: quidque factus homo præstiterit.

³⁷ Pater, Pater est, et non Filius: Filius, Filius

μακρύνομεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς σαρκός. Idem tradit in fin. lib. 1 *Cont. Apollin.*, ut et Epiphanius, a quo Noster purpuræ exemplum mutuatus est. Quocirca D Cyrillus contra Nestorium definit, anath. 8: *Si quis dixerit, τὸν ἀναληφθέντα ἄνθρωπον συμπροσκυνεῖσθαι τῷ Θεῷ Λόγῳ, hominem assumptum una cum Deo Verbo adorari*, etc., anathema esse. Ei concinunt Theodoretus et Orientales, ubi ipsius Anathematismos impugnant.

(62) Πατὴρ ὁ Πατὴρ. *Pater est Pater, et non Filius*. Noster hæc accepit ex Nazianzeno, orat. 37, eodemque modo Fulgentius disputat lib. *De fid. ad Petrum*. Cæterum sanctus Thomas, in part. quæst. 3, art. 6, absolute fieri posse docet, ut Pater absque ulla personarum conversione filius hominis sit: *quia filiatio temporalis, qua Christus Filius hominis dicitur, non constituit personam ipsius, sicut filiatio æterna.*

est, et non Pater : Spiritus sanctus, Spiritus, ac non Pater, nec Filius. Proprietas enim immobilis est : quoniam enim alio modo proprietas maneret, **255** si moveretur exque alia in aliam transiret? Ob eam causam Dei Filius, hominis filius fit, ut proprietati immobilitas sua constet. Nam cum Dei Filius esset, factus est hominis filius, ex sancta Virgine carnem sumens, nec propterea ab ea proprietate quæ Filium decet excedens.

Notæ et characteres divinæ naturæ. Cur Filius incarnatus. — Hanc porro Dei Filius ut homo fieret causam habuit, ut id rursus homini beneficium afferret, cujus gratia illum a principio condiderat. Siquidem eum ad imaginem suam, intellectu et libertate præditi effinxerat; necnon ad similitudinem suam, id est, omni virtutum genere perfectum, quantum quidem humanæ naturæ consequi dñtum esset. Hæ quippe divinæ naturæ veluti notæ sunt, nempe curæ ac sollicitudine vacare, simplicitate, bonitate, sapientia et justitia polleere, atque ab omni vitio liberum esse. Porro cum hominem in eo statu constituisset, ut se ipsi communicaret, eum etenim ²⁵ fecerat, ut corruptelæ obnoxius non esset, per sui communicationem ad incorruptionem eum subvehebat. Quoniam autem per mandati violationem imaginis divinæ ductibus et characteribus obscuratis ac deletis, in malitiam provoluti, divina communicatione orbi sumus : Nam quæ societas luci ad tenebras ²⁶ atque a vita exclusi, in mortis interitum incidimus : quoniam, inquam, præstantius illud, quod nobis impertitus erat, minime custodivimus; idcirco ejus quod deterius est, nostræ scilicet naturæ, particeps ipse fit, ut per se quidem et in se imaginis similitudinisque decorem instauret, nos vero virtutibus ornata agendæ vitæ rationem, per se nobis facile ad eam iter muniens, edoceat, ac per vitæ communicationem ab interitu vindicet, factus ipse primitiæ nostræ resurrectionis, atque innovato vase quod obtritum et inutile redditum fuerat, nos demum ad sui cognitionem vocante Deo, a diaboli tyrannide ereptos, corroboret, et per patientiam et humilitatem ad debellandum vincendumque tyrannum erudiat ²⁷.

Quæ per incarnationem præstita sint. Crucis Christi vis. Mors per Christi crucem utilior vita reddita. — Enimvero cultus dæmonum desiit : creatura ex divino errore sanctitatem contraxit : aræ templaque idolorum diruta sunt : Dei cognitio in animis hominum insita : consubstantialis Trinitas, increata colitur divinitas; unus, inquam, Deus verus, universorum conditor ac Dominus; virtutes studio sunt : resurrectionis

καὶ οὐ Πατὴρ· Πνεῦμα ἄγιον τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐ Πατὴρ, οὐδὲ Υἱός. Ἡ γὰρ ἰδιότης ἀκίνητος· ἢ πῶς ἂν ἰδιότης μένοι κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα; Διὰ τοῦτο ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Υἱὸς ἀνθρώπου γίνεται, ἵνα μείνῃ ἡ ἰδιότης ἀκίνητος. Υἱὸς γὰρ ὢν τοῦ Θεοῦ, Υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν, σαρκωθείς ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, καὶ οὐκ ἐκστάς τῆς ὕψους ἰδιότητος.

Ἐνηθρόωσε δὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵν' ἐφ' ὧπερ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, πάλιν αὐτῷ χαρίσται· ἐποίησε γὰρ αὐτὸν κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ, νοερὸν καὶ αὐτεξούσιον, καὶ καθ' ὁμοίωσιν, ἥτοι ἐν ἀρεταῖς τέλειον, ὡς ἐφικτὸν ἀνθρώπου φύσει· αὐταὶ γὰρ οἶοναι χαρακτῆρες τῆς θείας ὑπάρχουσι φύσεως, τὸ ἀμέριμον, καὶ ἀπερίσπαστον, καὶ ἀκέραιον, τὸ ἀγαθὸν, τὸ σοφόν, τὸ δίκαιον, τὸ πάσης κακίας ἐλεύθερον. Ἐν κοινῶνί μὲν οὖν ἑαυτοῦ καταστήσας τὸν ἄνθρωπον (ἐκ ἀφθαρσίας ἡ γὰρ τοῦτον ἐποίησε, διὰ τῆς ἑαυτοῦ κοινωνίας ἀνήγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸ ἀφθαρτον)· ἐπειδὴ καὶ διὰ τῆς παραδόσεως τῆς ἐντολῆς τοῦς τῆς θείας εἰκόνας χαρακτῆρας ἐξεφώσαμέν τε καὶ συνεχέαμεν, καὶ ἐν κακίᾳ γενόμενοι, τῆς θείας κοινωνίας ἐγυμνώθημεν· Τίς γὰρ μετουσία φωτὶ ἢ πρὸς σκότος; καὶ ἔξω τῆς ζωῆς γενόμενοι, τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ ὑπεπέσομεν· ἐπειδὴ μετέδωκε τοῦ κρείττονος, καὶ οὐκ ἐφυλάξαμεν, μεταλαμβάνει τοῦ χείρονος, τῆς ἡμετέρας λέγω φύσεως, ἵνα δι' ἑαυτοῦ καὶ ἐν ἑαυτῷ ἀνακαινίσῃ μὲν τὸ κατ' εἰκόνα, καὶ καθ' ὁμοίωσιν, διδάξῃ δὲ καὶ ἡμᾶς τὴν ἐν ἀρετῇ πολιτείαν, ταύτην δι' ἑαυτοῦ ποιήσας ἡμῖν εὐεπίδατον, καὶ τῇ τῆς ζωῆς κοινωνίᾳ ἐλευθερώσῃ τῆς φθορᾶς, ἀπαρχὴ γενόμενος τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως, καὶ τὸ ἀχρειωθὲν καὶ συντριβὲν σκευὸς ἀνακαινίσῃ, ἵνα τῆς τυραννίδος τοῦ διαβόλου λυτρώσῃται, πρὸς θεογνωσίαν ἡμᾶς καλέσας, καὶ νευρώσῃ, καὶ παιδεύσῃ δι' ὑπομονῆς καὶ ταπεινώσεως καταπαλαίειν τὸν τύραννον.

Πέπνυται γοῦν ἡ τῶν δαιμόνων θρησκεία, ἡ κτίσις τῷ θεῷ ἡγίασται αἵματι, βωμοὶ καὶ ναοὶ εἰδώλων καθήρηνται, θεογνωσία πεφύτευται, Τριάς ἡ ὁμοούσιος, ἡ ἀκτιστος θεότης ἡ λατρεύεται, εἰς Θεὸς ἀληθινὸς, δημιουργὸς τῶν πάντων καὶ Κύριος· ἀρεταὶ πολιτεύονται, ἀναστάσεως ἐλπίς διὰ τῆς Χριστοῦ ἀναστάσεως δεδωρῆται, φρίττουσι τοὺς πάλα ὑποχείρλους ἀνθρώπους οἱ δαίμονες· καὶ τό γε θαυμαστὸν, ὅτι ταῦτα πάντα διὰ σταυροῦ, καὶ παθῶν, καὶ

²⁵ Vulg. Sap. II, 23, inextinguibilem. ²⁶ I Cor. VI, 14. ²⁷ Athan. lib. De incarn.; Cyrill. lib. I, in Joan.

VARIE LECTIONES.

¹ Multi codd. καὶ οὐκ ἐξέστη τῆς οὐσίας ἰδιότητος. Sic vetus interpres et non recessit a propria proprietate. ² R. 2924 ἐκ' ἀφθαρσίαν. In multis codd. deest γὰρ sine parenthesis scilicet, et pro ἀνήγαγεν habent ἀναγαγόν. ³ Colb. 1 φωτός. Vet. interpr. posuit lucis. ⁴ Codd. fere omnes et antiquiores habent ὑπεπέσαμεν. ⁵ Regii quidam et Colbertini, necnon S. Hil. διδάξας ἡμᾶς.... καὶ ταύτην δι' ἑαυτοῦ ποιήσας. ⁶ R. 2 φύσις sic Faber increata natura.

θανάτου κατώρθωται· εἰς πᾶσαν τὴν γῆν τὸ Εὐαγγέ-
λιον τῆς θεογονίας κεκήρυκται, οὐ πολέμῳ, καὶ
ὄπλοις, καὶ στρατοπέδοις τοὺς ἐναντίους τροπούμε-
νον¹, ἀλλ' ὀλίγοι γυμνοί, πτωχοί, καὶ ἀγράμματοι,
διωκόμενοι, αἰκιζόμενοι, θανατούμενοι, σταυρωθέντα
σαρκί, καὶ θανόντα κηρύττοντες, τῶν σοφῶν καὶ
δυνατῶν κατεκράτησαν· εἶπετο γὰρ αὐτοῖς τοῦ σταυ-
ρωθέντος ἡ παντοδύναμος δύναμις. Ὁ θάνατος ὁ πά-
λαι φοβερώτατος ἡττήται, καὶ τῆς ζωῆς νῦν ὁ πα-
λαιστύγητος² καὶ μισητὸς προκρίνεται. Ταῦτα τῆς
τοῦ Χριστοῦ παρουσίας τὰ κατορθώματα· ταῦτα τῆς
αὐτοῦ δυνάμεως τὰ γνωρίσματα. Οὐ γὰρ ὡς διὰ Μωϋ-
σεως, ἕνα λαὸν ἐξ Αἰγύπτου καὶ τῆς Φαραὼ δουλείας,
θάλασσαν διαστήσας διέσωσε. Πᾶσαν δὲ μᾶλλον τὴν
ἀνθρωπότητα ἐκ φθορᾶς θανάτου καὶ τοῦ πικροῦ
τυράννου, τῆς ἀμαρτίας ἐρρύσας· οὐ βίᾳ ἀγων
πρὸς ἀρετὴν, οὐ γῆ καταγωννύς (63), καὶ πυρὶ φλέ-
γων, καὶ λιθοβολεῖσθαι προστάσων τοὺς ἀμαρτάνον-
τας, ἀλλὰ πράττει καὶ μακροθυμία πείθων τοὺς
ἀνθρώπους αἰρεῖσθαι τὴν ἀρετὴν, καὶ τοῖς ὑπὲρ
ταύτης ἐναμιλλᾶσθαι πόνοις, καὶ ἐνθύνεσθαι· πάλαι
μὲν γὰρ ἀμαρτάνοντες ἠκίζοντο, καὶ ἐκ τῆς ἀμαρ-
τίας ἀντελχοντο, καὶ θεὸς αὐτοῖς ἡ ἀμαρτία λελόγι-
στο· νῦν δὲ ὑπὲρ εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς αἰκισμοὺς
αἰροῦνται, καὶ στρεβλώσεις, καὶ θάνατόν.

atque ita comparans, ut pro ea adipiscenda labore et certamina læti susciperent. Etenim olim
quidem licet cum peccabant pœnas luerent, adhuc tamen peccato mordicus adhærebant, quod instar
numinis haberent. At nunc contra pietatis virtutisque causa verbera et cruciatus, mortemque
amplectuntur.

Εὐγε, ὦ Χριστέ Θεοῦ Λόγε, καὶ σοφία, καὶ δύνα-
μις, καὶ Θεὸς παντοκράτωρ· τί σοι τούτων ἀπάντων
οἱ ἄποροι ἡμεῖς ἀντιδοίμεν; Σὰ γὰρ ἅπαντα, καὶ
αἰεὶς παρ' ἡμῶν οὐδὲν, ἢ τὸ σώζεσθαι, αὐτὸς καὶ
τοῦτο διδοῦς, καὶ λαμβάνουσι³ χάριν εἰδώς, δι' ἀφα-
τον ἀγαθότητα· σοὶ χάρις, τῷ τὸ εἶναι δεδοκότε,
καὶ τὸ εἶναι χαρισμένῳ, καὶ καὶ τοῦτο παραπεσόν-
τας ἐπαναγαγόντι πρὸς τοῦτο, διὰ τῆς ἀφάτου⁴ συγ-
καταβάσεως.

ΚΕΦΑΛ. Ε' [OH].

Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ ἡ ὑπόστασις τοῦ Χρι-
στοῦ κτιστὴ ἐστίν, ἢ ἀκτιστος.

Ἡ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸ τῆς σαρκώσεως,
ἀπλὴ ἦν, καὶ ἀσύνθετος, καὶ ἀσώματος, καὶ ἀκτι-
στος, σαρκωθείσα δὲ αὕτη, γέγονε καὶ τῇ σαρκὶ ὑπό-
στασις, καὶ γέγονε σύνθετος ἐκ θεότητος, ἧς ἀεὶ
εἶχε, καὶ ἐξ ἧς προσελήφει σαρκός· καὶ φέρει τῶν
δύο φύσεων τὰ ἰδιώματα, ἐν δυσὶ γνωριζομένη φύ-
σεσιν· ὥστε ἡ αὕτη μία ὑπόστασις, ἀκτιστός τε ἐστὶ
τῇ θεότητι, καὶ κτιστὴ τῇ ἀνθρωπότητι, ὁρατὴ καὶ
ἀόρατος· ἐπεὶ ἀναγκαζόμεθα, ἢ διαρεῖν τὸν ἕνα

¹ Exod. xiv, 16.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Colb. 1 τροπούμενος. S. Hil. et Noster τροπούμενοι. = Edita συνητὸς καὶ μισητὸς πάλαι. = Edit.
καὶ λαμβάνεις. ° Colb. 1 et alii ἀφράστου. ° Mss. ἡ.

NOTÆ.

(63) Οὐ γῆ καταγωννύς. Non terra obruens.
Theologi denuo verbis significat deglutuisse terram

A spes per Christi resurrectionem donata est : homi-
nes quos mancipio constrictos tenebant, dæmones
perhorrescunt : quodque mirificum est, hæc om-
nia per crucem cruciatusque ac mortem gesta
sunt : Evangelium quo Dei cognitio patuit, toto
orbe promulgatum est ; non bello armisque, et
exercitibus adversarios fundens : verum homines
pauci, nudi, pauperes, ac litterarum rudes, insecta-
tionibus ac verberibus afflicti, neci dati, eum qui
in crucem actus mortuusque fuerat, prædicantes,
doctos et potentes superarunt. Eorum enim comes
aderat omnipotens virtus ac potestas Crucifixi.
Quin mors ipsa, quæ terrorem maximum olim in-
ferebat, prostrata fuit ; et quæ quondam odio et
horrori erat, vita jam potior habetur. 256 Hæc
Christi adventus præclara facinora : hæc ipsius
potentiæ indicia luculenta. Non enim, ut per
Moysem, populum unum ex Ægypto ac servili
Pharaonis iugo dissectis maris undis liberavit¹,
verum omne potius humanum genus ex mortis
interitu et acerbæ peccati tyrannide vindicavit :
non quidem ad virtutem vi adigens ; non terra
obruens, non flammis exurens, non peti saxis
peccatores jubens, verum mansuetudine ac leni-
tate homines ad virtutem amplexandam alliciens,

Euge, Christe, Dei Verbum, sapientia, et poten-
tia, atque omnipotens Deus, quid tibi nos inopes
et egeni pro istis omnibus rependemus? Tua enim
sunt omnia. Quin nihil quidquam a nobis exposcis,
nisi salutem nostram : cujus cum tu ipse largitor
sis, nihilominus pro inenarrabili tua bonitate illis
gratiam habes, qui eam consequuntur. Gratias
tibi, qui et esse et bene esse nobis concessisti ;
cumque hinc excidissemus, inexplicabili demissione
et indulgentia eodem nos reduxisti.

CAP. V.

Ad eos qui quærent : Sine Christi persona creata,
an increata?

Monophysitarum cavillationem aliam diluit. Chri-
sti persona increata et creata. — Dei Verbi per-
sona, ante carnem assumptam simplex erat, nec
composita, corporis expers et increata. Ex quo
autem carnem suscepit, carni quoque persona
facta est, compositaque evasit ex divinitate, quam
nunquam non habuit, et ex carne quam assump-
psit, geritque adeo duplicis naturæ proprietates,
ut quæ in duabus naturis noscatur. Quo fit ut

Dathan et Abiron, et immissum ignem, quo du-
centi et quinquaginta viri cum Core perierunt.

una eademque persona et divinitatis ratione in-
creata sit, et creata ratione humanitatis; visibilis
simul et invisibilis. Nam alioqui in eas angustias
adducemur, ut vel unum eundemque Christum

A Χριστὸν, δύο τὰς ὑποστάσεις λέγοντες, ἢ τὴν τῶν
φύσεων ἀρνεῖσθαι διαφορὰν. καὶ τροπὴν εἰσάγειν,
καὶ σύγχυσιν.

dividamus, duas personas asserendo, vel natura-
rum distinctionem inficiantes, conversionem vel

confusionem inducamus.

JAP. VI.

Quando Christus est appellatus.

Non, quemadmodum quidam falso prædicant ²²,
mens ante carnem ex Virgine assumptam, Deo
Verbo copulata est, et jam tum Christi nomen
accepit. Commentum enim hoc inter Origenis de-
liramenta recensetur, qui animas corporibus esse
vetustiores docuerit. Nos vero Filium, **257** Dei-
que Verbum, tum demum fuisse Christum voca-
tumque esse dicimus, cum sanctæ semperque
Virginis uterum inhabitando, caro citra mutatio-
nem ullam factus est, unctaque caro fuit divini-
tate. Hæc namque humanitatis unctio exstitit, ut
ait Gregorius Theologus ²³. Sanctissimus item
Alexandriæ præsul Cyrillus imperatori Theodosio
scribens ²⁴, in hunc modum loquitur: « Equidem
necessarium esse arbitror, ut nec Verbum quod
ex Deo sine humanitate natum est, nec rursus
templum, quod ex muliere partu editum est, si
Verbo unitum non sit, Jesum Christum nuncupe-
mus. Etenim Verbum quod ex Deo est, non aliter
Christus censetur, nisi quatenus per dispensatio-
nis unionem arcano modo cum humanitate con-
junctum fuit. » Rursumque ad imperatrices ita
scribit ²⁵: « Quidam Christi nomen, Verbo soli,
singulatimque in se considerato et existenti, ut
a Patre genitum est, convenire asserunt. Nos vero
ita sentire et loqui nequaquam edocti sumus. Nam
quando Verbum factum est caro, tum primum
etiam Christum Jesum nominatum fuisse dicimus.
Nam quia exsultationis oleo, sive Spiritu, a Deo
et Patre unctus est, eatenus Christus appellatur ²⁶.
Quod autem unctio in humanitate facta sit, in du-

ΚΕΦΑΛ. Γ' [ΘΘ].

Περὶ τοῦ, πότε ἐκλήθη Χριστός.

Οὐχ ὥς τινες (64) ψευδηγοροῦσι, πρὸ τῆς ἐκ Παρ-
θένου σαρκώσεως ὁ νοῦς ἠνώθη τῷ Θεῷ Λόγῳ, καὶ ἐκ
τότε ἐκλήθη Χριστός· τοῦτο τῶν Ὀριγένους ληρη-
μάτων τὸ ἀτόπημα, προὑπαρξὲν ψυχῶν δογματίσαν-
τος. Ἡμεῖς δὲ Χριστὸν γεγενῆσθαι ἢ φαμεν τὸν
Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀφ' οὗ ἐν γαστρὶ τῆς ἀγίας
Ἀειπαρθένου ἐσκήνωσε, καὶ σὰρξ ἀτρέπτως ἐγένετο,
καὶ ἐχρίσθη ἡ σὰρξ τῇ θεότητι. Χρίσις γὰρ αὕτη τῆς
ἀνθρωπότητος, ὥς φησιν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος. Καὶ
ὁ ἱερώτατος δὲ ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας Κύριλλος πρὸς
τὸν βασιλέα Θεοδοσίον γράφων, τάδε εἴρησεν: « Χρῆ-
ναι γὰρ ἐγώ γε φημι, μήτε τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον ἀν-
θρωπότητος διχα, μήτε μὴν τὸν ἐκ γυναικὸς ἀποτε-
χθέντα ναδν, οὐχ ἐνωθέντα τῷ Λόγῳ, Χριστὸν Ἰησοῦν
ὀνομάζεσθαι. Ἀνθρωπότητι γὰρ καθ' ἑνωσιν οἰκono-
μικὴν ἀπορρήτως συνενηγεμένος ὁ ἐκ Θεοῦ Λόγος,
νοεῖται Χριστός. » Καὶ πρὸς τὰς βασιλίδας οὕτως·
« Τινὲς φασιν, ὅτι τὸ Χριστός ὄνομα πρέπει καὶ
μόνῳ καὶ ἰδίᾳ καθ' αὐτὸν νοούμενῳ, καὶ ὑπάρχοντι,
τῷ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς γεννηθέντι Λόγῳ. Ἡμεῖς δὲ οὐχ
οὕτω δεδιδάγμεθα φρονεῖν, ἢ λέγειν· ὅτε γὰρ γέγονε
σὰρξ ὁ Λόγος, τότε καὶ ὀνομάσθαι λέγομεν αὐτὸν
Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ κέχρισται τῷ ἁλῶν
τῆς ἀγαλλιέσεως, ἦτοι τῷ Πνεύματι, πασὰ τοῦ
Θεοῦ. καὶ Πατρὸς, ταύτητος Χριστός ὀνομάζεται.
Ὅτι δὲ περὶ τὸ ἀνθρώπινον ἡ χρίσις, οὐκ ἂν ἐνδοιά-
σειε τις τῶν ὀρθᾶ φρονεῖν ἐιωθότων. » Καὶ Ἀθανάσιος
δὲ ὁ παναοίδιμος ἐν τῷ περὶ τῆς σωτηριώδους ἐπι-
φανείας λόγῳ, ὧδε πη λέγει· « Ὁ προὑπάρχων Θεὸς
πρὸ τῆς ἐν σαρκὶ ἐπιδημίας, οὐκ ἦν ἀνθρωπος,
ἀλλὰ Θεὸς ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ἀράτος καὶ ἀπαθής

²² Error Origenis lib. II Περὶ ἀρχῶν, cap. 6. ²³ Orat. 36, non longe a fine. ²⁴ Edit. Paris. p. 25.
²⁵ Ibid. p. 54. ²⁶ Hebr. I, 9.

VARIE LECTIONES.

ἢ Editā γεγενῆσθαι. ὁ Mss. τάδε φησί. ὁ Mss. τῷ ἀγίῳ Πνεύματι.

NOTÆ.

(64) Οὐχ ὥς τινες. Non quemadmodum quidam,
etc. Sic Sophronius, epist. ad Serg.: Incarnatur
Verbum Deus, non efficitur prius carni copulatus. præ-
formatore et jam in se subsistenti corpore implexus,
οὐ προὑποστάση ψυχῇ συντιθέμενος, aut cum exstante
prius anima compositus, sed cum utrumque ad sub-
sistendum venirent. Origenes animam Christi per-
inde Christum fuisse antequam nasceretur, tenuit,
lib. II Περὶ ἀρχῶν, cap. 6; insinuatque beatam
hanc animam meritam esse ut cum Verbo jungere-
tur: Cum liberi arbitrii facultate, unumquemque va-
rietatis animorum et diversitas habuisset, ut alius ar-
dentior, alius tenuior et exiliore erga auctorem
suum amore teneretur, illa anima, de qua dixit Je-
sus, quia « Nemo auferet a me animam meam, » ab
initio creaturæ, et deinceps inseparabiliter ei et in-

D dissociabiliter inherens, utpote sapientiæ, et Verbo
Dei, et veritati, et luci veræ, et tota totum recipiens,
atque in ejus lucem splendoremque ipsa cadens, facta
est cum ipso unus spiritus, etc. Non enim possibile
erat, Dei naturam corpori sine mediatore misceri.
Nascitur, ut diximus, Deus homo, illa substantia
existente, cui utique contra naturam non erat corpus
assumere: sed neque rursus anima illa, utpote sub-
stantia rationalis, contra naturam habuit capere
Deum, in quem, ut superius diximus, velut in Ver-
bum et sapientiam tota jam cesserat. Hoc Adamantii
dictum, Verbum media anima esse unitum carni,
meliori sensu usurpavit Nazianzenus, quem utinam
potius spectaverit Rufinus in Exposit. Symboli,
quam Origenis sul.

ὡν ὅτε δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, τὸ Χριστὸς ὄνομα διὰ τῆς σαρκὸς προσάγεται¹, ἐπειδὴ ἀκολουθεῖ τῷ ὀνόματι τὸ πάθος καὶ ὁ θάνατος.

ante exstabat, quam in carne adveniret, nequaquam homo erat, sed Deus apud Deum, invisibilis et impassibilis. Postquam autem factus est homo, Christi nomen propter carnem accivit sibi; quandoquidem passio est mors nominis hujus consecratoria sunt.

Εἰ δὲ καὶ ἡ θεία Γραφή φησι· Διὰ τοῦτο ἐχρυσέ σεις ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως², ἱστέον ὡς πολλάκις κέχρηται ἡ θεία Γραφή τῷ παρρηχότι χρόνῳ ἀντὶ τοῦ μέλλοντος, ὡς τό· Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφει. Οὕτω γὰρ ὤφθη, οὐδὲ συναναστρέφει Θεὸς ἀνθρώποις, ὅτε ταῦτα ἐλέγετο. Καὶ τό·

Επὶ τῶν ποταμῶν³ Βαβυλώνας, ἐκεῖ ἐκαθίσασμεν, καὶ ἐκλαύσαμεν. Οὐδέπω γὰρ ταῦτα ἐτελέσθη.

ΚΕΦΑΛ. Ζ' [Π'].

Περὶ τοὺς ἐπερωτῶντας, εἰ δύο φύσεις ἐγέννησεν ἡ ἁγία Θεοτόκος, καὶ εἰ δύο φύσεις ἐπὶ σταυροῦ ἐκρέμαντο.

Φύσεως μὲν ἐστὶ τὸ ἀγέννητον καὶ γεννητὸν, διὰ τοῦ ἐνός⁴ γραφόμενον, ὅπερ δηλοῖ τὸ ἀκτιστον καὶ τὸ κτιστόν· τὸ δὲ ἀγέννητον καὶ γεννητὸν, οὐ φύσεως, ἀλλ' ὑποστάσεως· ἥτοι τὸ γεννηθῆναι καὶ μὴ γεννηθῆναι· ὅπερ διὰ τῶν δύο γ' ἐκφέρεται⁵. Ἔστι μὲν οὖν ἡ μὲν θεία φύσις ἀγέννητος, ἥτοι ἀκτιστος, πάντα δὲ τὰ μετὰ τὴν θείαν φύσιν γενητὰ, ἥτοι κτιστά. Θεωρεῖται τοίνυν ἐν μὲν τῇ θείᾳ καὶ ἀκτίστῃ φύσει, τὸ μὲν ἀγέννητον ἐν τῷ Πατρὶ· οὐ γὰρ ἐγεννήθη· τὸ δὲ γεννητὸν ἐν τῷ Υἱῷ· ἐκ Πατρὸς γ' γὰρ ἀδίδως⁶ C γεγέννηται· τὸ δὲ ἐκπορευτὸν ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ἐκάστου δὲ εἰδους ζῶων, τὰ μὲν πρῶτα, ἀγέννητα, ἀλλ' οὐκ ἀγέννητα· γεγενῆσιν γὰρ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, οὐκ ἐγεννήθησαν δὲ ἐξ ὁμοίων. Γένεσις μὲν γὰρ κτίσις ἐστὶ· γέννησις δὲ, ἐπὶ μὲν Θεοῦ, ἐκ μόνου Πατρὸς, ὁμοουσίῳ Υἱοῦ πρόδος· ἐπὶ δὲ τῶν σωμάτων⁷, ἡ ἐκ συναφείας ἀρρένός τε καὶ θηλείας, ὁμοουσίῳ ὑποστάσεως πρόδος. Ὅθεν γινώσκωμεν (65), ὡς οὐκ ἐστὶ φύσεως τὸ γεννᾶσθαι, ἀλλ' ὑποστάσεως. Εἰ γὰρ φύσεως ἦν, οὐκ ἂν ἐν τῇ φύσει τὸ γεννητὸν ἐθεωρεῖτο καὶ τὸ ἀγέννητον. Ὑπόστασιν τοίνυν ἐγέννησεν ἡ ἁγία Θεοτόκος ἐν δυνάμει γνωριζομένην ταῖς φύσεσι, θεότητι μὲν, ἐκ Πατρὸς γεννηθεῖσαν ἀχρόνως, ἐπ' ἐσχάτων δὲ, ἐν χρόνῳ ἐξ αὐτῆς σαρκωθεῖσαν, καὶ σαρκὶ τικτομένην.

eademque natura genitum et ingenitum cerneretur. Eam ob rem sancta Dei Genitrix personam genuit

²⁷ Psal. XLIV, 8. ²⁸ Baruch. III, 38. ²⁹ Psal. CXXVI, 1. ⁴⁰ Sup. lib. I, c. 9.

VARIAE LECTIONES.

¹ In multis codd. et apud Athanasium ὅτε οὖν τὸ Χριστὸς ὄνομα διὰ τῆς σαρκὸς προσάγεται.
² Desunt hae duae voces in cod. S. Hil. aliisque Regiis, in Colb. et in N. ³ Edit. ἐπὶ τῶν ποταμῶν.
⁴ In R. 2427 supra lineam λέγεται. ⁵ R. 2 et N. ἐκ τοῦ Πατρὸς. ⁶ Mss. plurima κτισμάτων.

NOTÆ.

(65) Ὅθεν γινώσκωμεν. Ex quo perspicimus. Quod Latinorum Patrum aliqui dixerant, essentiam divinam gignere et gigni, hoc tandem usurpari vetuit synodus IV Lateranensis. Generatio quippe ad essentiam naturamve non terminatur, nisi ut ea subsistat in persona. Sic vulgo Græci contra Apollinaristas et Eutychianos disputant. Nam ut Ano-

Abium nemo revocabit illorum qui recte sentire consueverunt. » Quin et Athanasius in oratione De salutari adventu Christi, sic loquitur : « Deus qui

ante exstabat, quam in carne adveniret, nequaquam homo erat, sed Deus apud Deum, invisibilis et impassibilis. Postquam autem factus est homo, Christi nomen propter carnem accivit sibi; quando-

Quod si in divinis quoque Scripturis dicitur : Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ²⁷, scire attinet Scripturam sacram præterito tempore pro futuro sæpe uti. Quo in genere illud est : Post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est²⁸. Necdum enim visus fuerat Deus, nec cum hominibus versatus fuerat, cum hæc dicebantur : Itemque illud : Super flumina Babylonis illic sedimus et flevimus²⁹. Nondum enim hæc contigerant.

CAP. VII.

Ad eos qui sciscitantur, an sancta Dei Genitrix duas naturas genuerit; et an duæ naturæ in cruce pependissent.

Severianorum solvit objectionem. Prima a Deo creata, ingenita, id est non nata ex aliis. Gigni personæ est, non naturæ. — Ἀγέννητον et γεννητὸν, cum unico v scribuntur⁴⁰, naturæ conveniunt, significantque increatum et creatum : at ἀγέννητον et γεννητὸν, id est, ingenitum et genitum, ubi duplici vv efferuntur, non naturæ, sed personæ conveniunt. Porro divina quidem natura, ἀγέννητος est, sive increata : cætera vero præter 258 ipsam, C γενητὴ, sive facta. Consideratur itaque in divina quidem et increata natura, ingeniti proprietatis in Patre (neque enim ille genitus est), generatio autem in Filio (siquidem ex Patre sempiternæ natus est); processio denique in Spiritu sancto. In qualibet autem animantium specie, ea quæ sunt primo producta ἀγέννητα quidem, sive ingenita sunt; at non item ἀγέννητα, vel increata. Etenim a summo Opifice creata sunt; non autem ex similibus nata. Nam γέννησις, quidem creatio est. At γέννησις, id est, generatio, cum de Deo agitur, est consubstantialis Filii ex solo Patre ortus : cum autem de corporibus, consubstantialis personæ ex maris et feminae complexu processus. Ex quo perspicimus, D gigni non ad naturam, sed ad personam pertinere.

Nam si ad naturam spectaret, haudquaquam in una

nymus apud Euthymium, p. 2, tit. 8 ait : Beata Virgo Deum quidem genuit, non autem deitatem; sed deitatis persona naturam humanam assumpsit. Hic est Dei Filius, ut, qui in cælis est, Filius itidem sit in terris, et proprietatis immota permaneat. Gigni enim non naturæ fuit, sed personæ.

in duabus naturis agnitam, divinitatis quidem ratione citra ullum temporis spatium ex Patre genitam, ad extremum autem in tempore ex ipsa incarnatam, et carne natam.

Christus, duæ naturæ. Passus est ea natura quæ passibilis erat. — Sin autem percontatores nostri innuant ac velint eum, qui ex sancta Deipara natus est, duas naturas esse; ita sane dicemus, duæ naturæ est: quippe qui idem ipse Deus et homo est. Id quod etiam de crucifixione, et de resurrectione, et de ascensione dicendum est. Neque enim ista naturæ sint, sed hypostasis. Christus itaque duplici natura constans, ea natura passus est et crucifixus, quæ erat passibilis. Carne enim in cruce pendeat, non divinitate. Alioqui respondeant nobis hoc vicissim rogantibus: Duæne naturæ mortuæ sunt? Minime, inquit. Ergo neque duæ naturæ crucifixæ. Verum genitus est Christus, hoc est, Deus Verbum, humana natura assumpta; carne carne mortuus, cum impassibilis ipsius divinitas maneret.

CAP. VIII.

Quomodo primogenitus dicatur unigenitus Dei Filius.

Primogenitus est, qui primus est genitus, sive ille unigenitus sit, sive etiam aliis fratribus natu major. Quocirca si Dei Filius primogenitus quidem, at non item unigenitus diceretur, suspicari utique potuissemus creaturarum primogenitum eum esse, ut qui etiam inter ipsas accenseretur¹¹: cum autem, et primogenitus, et unigenitus dicatur, atque utrumque in eo retinendum sit; idcirco *primogenitum eum omnis creaturæ*¹² dicimus, quoniam et **259** ipse ex Deo est, itemque ex Deo existant res creatæ. Verum ipse quidem, ut ex Dei ac Patris substantia, solus citra omne tempus genitus, merito unigenitus Filius *primogenitus* dicetur, at non **C** primum creatus. Nam res creatæ non ex Patris substantia, sed ipsius voluntate ex nihilo productæ sunt¹³. *Primogenitus autem in multis fratribus*¹⁴, siquidem, cum matris etiam unigenitus esset (quo-

A Ei δὲ οἱ ἐρωτῶντες ἀντίτινοντο, ὅτι ὁ γεννηθεὶς ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου δύο φύσεις ἐστὶ, φαμέν· Ναί, δύο φύσεις ἐστὶ· Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ αὐτὸς καὶ ἀνθρώπος. Ὁμοίως καὶ περὶ τῆς σταυρώσεως, ἀναστάσεως τε καὶ ἀναλήψεως. Οὐ φύσεις γὰρ ταῦτά ἐστιν, ἀλλ' ὑποστάσεις. Ἐπαθεν οὖν ὁ Χριστὸς, ἐν δύο φύσεσιν ὢν, τῇ παθητῇ φύσει, ἐσταυρώθη τε· σαρξὶ α· γὰρ ἐπὶ σταυροῦ ἐκρεμάτο, καὶ οὐ θεότῃ β· Ἐπεὶ εἰ εἴπωσιν, ἡμῖν ἐρωτᾶσιν· Δύο φύσεις ἀπέθανον; Οὐχί, ἐρούμεν. Οὐκοῦν οὐδὲ δύο φύσεις ἐσταυρώθησαν, ἀλλ' ἐγεννήθη ὁ Χριστὸς, ἥτοι ὁ θεὸς Λόγος ἐνανθρωπήσας, ἐγεννήθη σαρξὶ, ἐσταυρώθη σαρξὶ, ἔπαθε σαρξὶ, ἀπέθανε σαρξὶ, ἀπαθοὺς μείναντος αὐτοῦ τῆς θεότητος.

genitus est, carne cruci affixus, carne passus, maneret.

B ΚΕΦΑΛΑ. Η' [ΠΑ'].

Πῶς πρωτότοκος λέγεται ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Πρωτότοκος (66) ἐστὶν ὁ πρῶτος γεννηθεὶς, εἴτε μονογενὴς, εἴτε καὶ πρὸ ἄλλων ἀδελφῶν. Εἰ μὲν οὖν ἐλέγετο ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πρωτότοκος, μονογενὴς δὲ οὐκ ἐλέγετο, ὑπονοήσαμεν ἂν κτισμάτων αὐτὸν εἶναι πρωτότοκον, ὡς κτίσμα ὑπάρχοντα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ πρωτότοκος, καὶ μονογενὴς λέγεται, δεῖ καὶ ἐμφότερα τηρῆσαι ἐπ' αὐτοῦ. Πρωτότοκον μὲν αὐτὸν φαμεν πάσης κτίσεως, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κτίσις ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' αὐτὸς μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός· μόνος δὲ χρόνως γεγεννημένος, εἰκότως Υἱὸς μονογενὴς πρωτότοκος, καὶ οὐ πρωτόκτιστος λεχθήσεται. Ἡ γὰρ κτίσις οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός, ἀλλὰ θελήματι αὐτοῦ ἐκ τοῦ μηδενος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη. Πρωτότοκος δὲ, ἐν πολλοῖς δὲ λόγοις· μονογενὴς γὰρ ὢν, καὶ ἐκ μητρός· ἐπειδὴ περ μετέσχεν αἵματος καὶ σαρκὸς παρὰ πηλείως ἡμῖν, καὶ ἀνθρώπος γέγονε, γεγόναι μὲν δὲ καὶ ἡμεῖς δι-

¹¹ Vid. apud Greg. Nyss. lib. III, *Cont. Eunom.* ¹² Coloss. I, 15. ¹³ Athan. *Expos. fidei.* ¹⁴ Rom. VIII, 29.

VARIAE LECTIONES.

^a R. 2924 ἐσταυρώθη τε σαρξὶ, σαρξὶ. ^b Desunt hæc in Regiis codicibus 7, in Colb. et in Nostro. ^c Editi. δεῖ δὲ καί.

NOTÆ.

(66) Πρωτότοκος. Primogenitus. In Reg. cod. 3454, hæc habentur quæ in editis Gregorii Nysseni nondum reperi: Ἐξόλ. τοῦ Νύσσης ἐκ τοῦ εἰς τὸν Ἰωσήφ καὶ τὴν Μαρίαν· Πρωτότοκος ὁ Κύριος ἤκουσεν ἐκ τῆς Παρθένου· οὐχ ὅτι δευτέρον τινα ὁμοιογενὴ προσεκαλέσατο, ἀλλ' ὅτι πρωτότοκος ἀσυγχρίτως ἐστὶ πρὸς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Οὐδὲ γὰρ διὰ τὸ εἰπεῖν ὁ Ἀπόστολος περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐκ Πατρὸς ἀνάγκης γεννήσεως, ὅς ἐστι πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ἥδη καὶ ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, συνεγράψατο. Οὐδ' αὖ πάλιν ὁ αὐτός, πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν καλέσας, ἥδη καὶ ὁμαίμον τοῦ Κυρίου παρ-
εισήγαγε, παρὰ πηλείως τὸν δῶν πατήσαντα· ἀλλὰ πρωτότοκος ὁ Κύριος ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα διὰ πάντων γνωσθῇ τὸ μοναδικὸν τῆς υἱότητος ἀξίωμα. Ἀσύγκριτος γὰρ ὁ δεσποτικὸς τόκος; Ὅπου γὰρ ἡ μήτηρ παρθένα,

πῶς τόκος ἐρμηνευόμενος· Gregorii Nysseni ex oratione in Joseph et Mariam: Dominus primogenitus ex Virgine audiit, non quia posteriorem quemdam generis ejusdem ascivit; sed quia sine ulla comparatione cum filiis hominum primogenitus est. Neque enim ex eo quod Apostolus de æterna Domini ex Patre generatione dicit: «Qui est primogenitus omnis creaturæ,» jam et ullum Domini fratrem una significavit. Nec rursus cum idem eum primogenitum ex mortuis nuncupavit, jam et Domini germanum, qui consimili modo infernum calcaverit, innuit. Verum Dominus, primogenitus ex Patre, et ex Virgine, et ex mortuis dicitur, ut undequaque singularis ejus excellentia cognoscatur; nam extra comparationem est Domini partus: ubi quippe Virgo Mater est, qua ratione explicari partus possit?

αὐτοῦ υἱοὶ Θεοῦ, υἱοθετηθέντες διὰ τοῦ βαπτίσματος· αὐτὸς ὁ φύσις Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, πρωτότοκος ἐν ἡμῖν τοῖς θέσει καὶ χάριτι υἱοῖς Θεοῦ γενομένοις καὶ ἀδελφοῖς αὐτοῦ χρηματίσαις^d, γέγονεν. Ὅθεν ἔλεγεν· Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν. Οὐκ εἶπε, Πατέρα ὑμῶν, ἀλλὰ Πατέρα μου, φύσει δηλονότι, καὶ Πατέρα ὑμῶν, χάριτι. Καὶ, Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν. Καὶ οὐκ εἶπε, Θεὸν ἡμῶν, ἀλλὰ, Θεὸν μου· ἂν διέλης λεπταῖς^e ταῖς ἐπινοαῖς τὸ ὁρώμενον ἐκ τοῦ νοουμένου, καὶ Θεὸν ὑμῶν, ὡς δημιουργὸν καὶ Κύριον.

meum; ut subtiliori consideratione id quod visibile est, ab eo quod mente intelligitur, præscindas, et Deum vestrum, tanquam rerum omnium opificem et Dominum.

ΚΕΦΑΛ. Θ' [ΠΒ'].

Περὶ πίστεως καὶ βαπτίσματος.

Ομολογοῦμεν δὲ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφρονι ἀμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Τὸ γὰρ βάπτισμα τὸν τοῦ Κυρίου θάνατον δηλοῖ. Συνβαπτόμεθα γοῦν τῷ Κυρίῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος, ὡς φησὶν ὁ θεὸς· Ἀπόστολος. Ὅσπερ οὖν ἅπαξ ἐτελέσθη ὁ τοῦ Κυρίου θάνατος, οὕτως καὶ ἅπαξ δεῖ βαπτίζεσθαι· βαπτίζεσθαι δὲ κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου Λόγον, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδασκομένους τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν. Ὅσοι τοίνυν (67) εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν

niam æque ac nos participavit carni et sanguini¹², homoque factus est; nosque etiam per eum filii Dei facti sumus, per baptismum scilicet adoptati) ipse natura Dei Filius, inter nos, qui adoptione et gratia in Dei filios cooptati sumus, fratresque ipsius exstitimus, primogenitus factus est. Eo itaque nomine dicebat: *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum*¹³. Non dixit, *Patrem nostrum*, sed *Patrem meum*, natura videlicet; et *Patrem vestrum*, gratia. Et: *Deum meum et Deum vestrum*¹⁴. Non dixit, *Deum nostrum*, sed *Deum meum*; ut subtiliori consideratione id quod visibile est, ab eo quod mente intelligitur, præscindas, et *Deum vestrum*, tanquam rerum omnium opificem et Dominum.

B

CAP. IX.

De fide et baptismo.

Baptismi vis. Baptismus unus. Necessaria ad baptismum invocatio Trinitatis. Quid trina immersio. Quid in Christum baptizari. Eucharistia et baptismus e Dominico latere fluxerunt. Baptismus duplex ut et homo. — Jam vero unum baptismum in remissionem peccatorum et in vitam æternam confitemur. Baptismus quippe mortem Domini significat¹⁵. Per baptismum enim cum Domino sepelimur, ut ait divinus Apostolus¹⁶. Quemadmodum igitur Dominus mortuus est, sic nos etiam semel

¹² Hebr. ii, 14. ¹³ Joan. xx, 17. ¹⁴ ibid. ¹⁵ Rom. vi, 4. ¹⁶ Coloss. ii, 12.

VARIE LECTIONES.

^d Regii quidam, Colb. 2 υἱὸν Θεοῦ γενομένων καὶ ἀδελφῶν αὐτοῦ χρηματίσάντων. Ita olim in cod. S. Hil. sed corrassa membrana emendatum fuit, ut in textu reliquimus. ^e Regg. 6 et N. φιλῆς. cod. S. Hil. λεπταῖς. φιλῆς: quæ vox in textum irrepsit, cum explicationis gratia margini vel supra lineam ascripta esset.

NOTÆ.

(67) Ὅσοι τοίνυν. Qui in Patrem, etc. Velus Orientalium disciplina fuit, ut hæretici, qui Deo vel Trinitati detraherent, denuo tingerentur, dum redibant ad Ecclesiam: Τὸ βάπτισμα τὸ ἀρετικῶν οὐκ οὐκείων ὕδωρ λογιζόμενον· *Hæreticum baptismum non suam genuinamque aquam censet Ecclesia*, inquit Clemens Alex. lib. i Strom. Neque certum adeo est, a Stephani papæ, Firmilianique Cæsariensis temporibus, ad antiquam consuetudinem eos revolutos fuisse. Ne ita censeamus, obsistunt Basilii magni canones ad Amphilochem. Epiphanius Ecclesiæ universæ iudicium expectandum duxit, num qui ex Arianis venerint, secundo lavacro egeant; cum interim Athanasius denuo baptizandos censeret, orat. contra ipsos. Non enim, inquit, εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν διδάσκει ὁ Ἀρσιανός, in Patrem et Filium dant Ariani, sed in Creatorem et creaturam; καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ διὰ τὸ γεγραμμένον ὀνομάζειν προσποιῶνται, tametsi nomina Patris et Filii, quia sic Scriptura sancitum est, simulant se pronuntiare. Non enim qui simpliciter ait, Domine, ille dat; ἀλλ' ὁ μετὰ τοῦ ὀνόματος καὶ πύστιν ἔχων ὁρθῶν, qui nomen exprimendo, rectam quoque fidem habet. Dominum siquidem apostolis præcepisse, primum ut docerent, tum deinde baptizarent. Quocirca hæreses non paucas, quia nomina tantum pronuntiant, λέγουσαι τὰ ὀνόματα μόνον, nec rectam fidem tenent, inutilem aquam possidere: et quemadmodum Manichei, et Phryges, καὶ οἱ τοῦ Σαμοσατέως μαθηταί, et discipuli Samosatensis (id est Paulianistæ) τὰ ὀνόματα λέγοντες, cum nomina ipsa recipient, nihilominus censentur hæretici; ita et Arianos, etc. Secunda synodus canonem edi-

dit de hæreticis, qui cum baptismo, et qui sine baptismo cum sola chris-matis sacri unctione recipi-erentur. Horum Catalogum amplum digessit Timotheus CP. presbyter, sæculi sexti scriptor. Cæterum Basilii, epist. 2 ad Amphilochem., cavendum ait, ne asporior ille usus impedimento sit Ecclesiæ bono, aut hæreticorum salutis, ne ob nimium rigorem segiores reddantur ad accedendum ad Ecclesiam, ut Zonaras interpretatur, dixeratque ante ipsum Anastasius in resp. ad quæst. 86. Non ita pridem ante tempora Damasceni, Trullano canone 95 ferebatur, ut qui ex Manichæis, Valentinianis, Marcionistis, aliisque ejusmodi sectis converterentur, absque altero baptismo errores suos ejurarent. Hæretici, inquit Justinus Junior ad quæst. 14, ad rectam doctrinam venientis erratum emendatur, prave quidem opinionis, mutata sententia; baptismi divino unguento; ordinationis, appositione manus, quo fit ut nihil insolutum maneat. Cur vero prisce Patres baptismum hæreticorum reproarent, has fuisse causas puto. Præter pravorum formæ recitandæ sensus quos præmittebant, Gnosticos variis modis baptismi ritus et verba adulterasse narrat Irenæus toto cap. 8, lib. i. Cujus sceleris rei quoque sunt e Montanistis Tascodrugetæ apud Theodorr., lib. i Hær. fab. cap. 12, et Quintilliani apud Tertullianum, lib. De bapt. cap. 1. Dionysius Alex. Epist. ad Xistum papam apud Euseb. lib. vii Hist. cap. 9, narrat senem quemdam qui in ecclesia baptismi caeremoniis interfuerat, ad suos pedes corruisse, dejerando baptismum quo tinctus erat ab hæreticis, alterius fuisse generis, plenumque impietatis et blasphemiar, nec ullam cum nostro habere similitu-

baptizari necessarium est; baptizari, inquam, sicut a Domino dictum est: *In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* ⁸⁰. Quibus scilicet verbis, Patris et Filii et Spiritus sancti confessionem edocemur. Quocirca qui in Patrem et Filium et Spiritum sanctum baptizati, unamque in tribus Deitatis personis naturam edocti, baptismum repetunt, ii, secundum divinum Apostolum, Christum rursus crucifigunt: *Impossibile enim est*, inquit, *eos qui semel illuminati sunt, etc., rursus ad poenitentiam renovare, crucifigentes iterum* **260** *sibi ipsis Christum, et ostentui habentes* ⁸¹. At qui in sanctam Trinitatem baptizati non sunt, hi denuo baptizentur necesse est. Etsi enim Apostolus dicit: *In Christum et in mortem ipsius baptizati sumus* ⁸²; non tamen hoc vult, baptismi invocationem ex his verbis constare debere, verum hoc demum, baptismum mortis Christi figuram præferre. Baptismus siquidem qui trina immersione peragitur, tres dies significat, quibus Dominus tumulo conditus jacuit ⁸³. Quare in Christum baptismatum esse nihil aliud indicat, quam in illum credendo salutifera aqua tingi. Fieri non potest ut in Christum credamus, nisi Patris et Filii et Spiritus sancti confessione imbuti simus ⁸⁴. Christus enim est Filius Dei vivi ⁸⁵, quem Pater unxit Spiritu sancto ⁸⁶, quemadmodum ait divinus David: *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis* ⁸⁷. Isaias quoque ex Domini persona loquens: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me* ⁸⁸. Enimvero quænam verborum forma adhibenda esset, Dominus discipulis suis exposuit: *Baptizantes eos, inquit, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* ⁸⁹. Quoniam enim immortalitatis

A καὶ ἅγιον Πνεῦμα βαπτισθέντες, μίαν φύσιν τῆς θεότητος ἔν τρισὶν ὑποστάσεσι διδαχθέντες, αὐθις ἀναβαπτίζονται, οὗτοι ἀνασταυροῦσι τὸν Χριστὸν, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἀπαξ φωτισθέντας, καὶ τὰ ἐξῆς, αὐθις ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν, ἀνασταυροῦντας ἑαυτοὺς τὸν Χριστὸν, καὶ παραδειγματίζοντας. Ὅσοι δὲ μὴ εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα ἐβαπτίσθησαν, τούτους δεῖ ἀναβαπτίζεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ὅτι Εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν, οὐχ οὕτω δεῖν γίνεσθαι φησὶ τοῦ βαπτίσματος τὴν ἐπίκλησιν, ἀλλ' ὅτι τύπος τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ τὸ βάπτισμα. Διὰ γὰρ τῶν τριῶν (68) καταδύσεως, τὰς τρεῖς ἡμέρας τῆς τοῦ Κυρίου ταφῆς σημαίνει τὸ βάπτισμα. Τὸ οὖν εἰς Χριστὸν βαπτισθῆναι δηλοῖ, τὸ πιστεύοντας εἰς αὐτὸν βαπτίζεσθαι. Ἀδύνατον δὲ εἰς Χριστὸν πιστεῦσαι, μὴ διδαχθέντας τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν. Χριστὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὃν ἔχρισεν ὁ Πατὴρ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. ὡς φησὶν ὁ θεὸς Δαβὶδ· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἑλπίον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Καὶ Ἰσαίας ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ ἔρεκεν ἔχρισέ με. Τὴν μέντοι ἐπίκλησιν τοὺς οικίους μαθητὰς ὁ Κύριος διδάσκων ἔλεγε· Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπ' ἀφθαρσίαν ἡ πεποίχηεν ἡμᾶς ὁ Θεός, παραβάντας δὲ τὴν σωτήριον αὐτοῦ ἐντολὴν, φθορᾷ θανάτου κατεδίκασεν, ἵνα μὴ ἀθάνατον ᾖ τὸ κακὸν, συγκαταβάς δὲ τοῖς δούλοις, ὡς εὐσπλαγχνός, καὶ καθ' ἡμᾶς δὲ ἡ γεγονώς, τῆς φθορᾶς διὰ τοῦ ἰδίου πάθους ἐλυτρώσατο· ἐπήγαγεν ἡμῖν ἐκ τῆς ἀγίας καὶ ἀχράντου αὐτοῦ πλευρᾶς πηγὴν ἀφάσεως·

⁸⁰ Matth. xxviii, 19. ⁸¹ Hebr. iv, 6. ⁸² Rom. vi, 3. ⁸³ Auct. *Quest. ad Antioch.* ⁸⁴ Basil. lib. *De bapt.* i, cap. 12. ⁸⁵ Matth. xvi, 16. ⁸⁶ Act. x, 38. ⁸⁷ Psal. xlv, 3. ⁸⁸ Isa. lxi, 1. ⁸⁹ Matth. xxviii, 19.

VARIE LECTIONES.

¹ Vox θεότητος, deest in editis et R. 1. ² Cod. S. Hil. et alii multi ἐπ' ἀφθαρσίᾳ. Vetus interpr. in corruptione. ³ Edit. Basil. κατ' ἡμᾶς δέ.

NOTÆ.

dinem. Propter has itaque rationes sæculo secundo, in duplici Phrygiæ synodo, et apud Ægyptios statutum est, ut hæretici denuo baptizarentur. Quamobrem si forte quidam ex eis sincero ritu tincti essent, baptismus ille secundus, tanquam sub conditione collatus æstimandus erat. Verum Latini meliori lege hæreticum non recipiebant, nisi quæsitum qua verborum forma baptizatus esset. Horum morem non paucos ex Asiaticis amplexos esse Basilii ipse testatur, epist. i canon.

(68) Διὰ γὰρ τῶν τριῶν. Baptismus siquidem, etc. Basilii lib. *De Spiritu sancto*, cap. 28, et epist. 39; Hieronymus, *Cont. Lucif.* et alii ab apostolica traditum ferunt, ut terna mersione baptismus fieret, non solum propter nomina trium personarum sanctissime Trinitatis, sed etiam quia Dominus diebus tribus mortuus fuit. Can. 7 secundæ synodi iussum est Eunomianos denuo baptizari, qui unica mersione, seu etiam perfusione, tingerentur. Ilac enim cæremonia, quæ hactenus usitata non erat, Filius et Spiritus sanctus a deitate excludi significabantur. Ista hæresi profecto recentior est

canon 46 ex illis qui Apostolici vocantur, quo iubetur, ut si quis episcopus aut presbyter non tres initiando mersiones fecerit, ἀλλ' ἐν βάπτισμα, εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου διδόμενον, sed tinctionem unam quæ detur in mortem Domini, deponatur. Nam Theodoretus, lib. iv *Hæres.* cap. 3; Socrates, lib. vi *Hist.* c. 23; et Sozomenus, lib. vi, c. 26, scribunt Eunomianos, non in Trinitatem, sed in mortem Domini baptizasse; imo Theodoretus addit, omisisse invocationem Trinitatis, μηδὲ ποιεῖσθαι τὴν τῆς Τριάδος ἐπίκλησιν. Quod facile non concesserim, quandoquidem Epiphanius hunc esse contendit verborum quæ baptizando proferrent, sensum: *In nomine Dei increati, in nomine Filii creati, et in nomine Spiritus sanctificantis, qui a Filio creatus est*; veluti nempe Athanasius dixerat Arianos in *Creatorem et creaturam baptizare*. Latini terna vulgo infusione tingunt, quem morem Cyprianus olim tuitus est, epist. 76. Commendat Gennadius, lib. *De Eccl. dogm.* et jam a sæculo saltem sexto Romæ observatum didicimus a doctiss. Mabillonio, tom. II *Musæi Ital.*

ὕδωρ μὲν εἰς ἀναγέννησιν καὶ ἐπίκλυσιν τῆς τε ἀμαρτίας καὶ τῆς φθορᾶς· αἷμα δὲ, πότον ζωῆς αἰδίου πρόξενον. Ἐντολὰς δὲ ἡμῖν δίδωκε δι' ὕδατος ἀναγεννᾶσθαι καὶ Πνεύματος, δι' ἐντεύξεως καὶ ἐπικλήσεως, τῷ ὕδατι ἐπιφοιτῶντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπειδὴ γὰρ διπλοῦς ὁ ἄνθρωπος, ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος, διπλὴν ἡμῖν ἔδωκε καὶ τὴν καθάρσιν, δι' ὕδατος τε καὶ Πνεύματος· τοῦ μὲν Πνεύματος, τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἐν ἡμῖν ἀνακαίνιζοντος, τοῦ δὲ ὕδατος, διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος καθαίροντος τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας, καὶ τῆς φθορᾶς ἀπαλλάττοντος, καὶ τὴν τοῦ θανάτου εἰκόνα ἐκπληροῦντος τοῦ ὕδατος, τὸν δὲ τῆς ζωῆς ἀρραβῶνα παρεχομένου τοῦ Πνεύματος.

duplicem proinde nobis purgationem dedit, per aquam nimirum et Spiritum: sic nempe ut Spiritus divinæ imaginis similitudinisque decus in nobis instauraret, aqua vero per Spiritus gratiam a peccato corpus mundaret, atque a corruptione liberum redderet, aqua quidem mortis simulacrum exprimente, Spiritu autem vitæ pignus et arrhabonem largiente.

Ἀπ' ἀρχῆς γὰρ Πνεῦμα Θεοῦ τοῖς ὕδατιν ἐπεσφύρητο· καὶ ἀνωθεν ἡ Γραφή μαρτυρεῖ τῷ ὕδατι, ὡς ἔστι καθαρτήριο. Ἐπὶ Νῶε δι' ὕδατος ὁ Θεὸς τὴν κοσμικὴν ἀμαρτίαν κατέκλυσε. δι' ὕδατος πᾶς ἀκάθαρτος κατὰ τὸν νόμον καθαίρεται¹, καὶ αὐτῶν τῶν ἱματίων πλυνόμενων τῷ ὕδατι, ἔδειξεν Ἥλιος τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος συμμεμιγμένην τῷ ὕδατι, ὕδατι φλέξας τὴν ὀλοκαύτωςιν. Καὶ σχεδὸν ἅπαντα κατὰ τὸν νόμον ὕδατι καθαρίζεται· τὰ γὰρ ὁρατὰ, σύμβολα τῶν νοουμένων εἰσὶν· ἡ μέντοι ἀναγέννησις κατὰ ψυχὴν γίνεται· πίστις γὰρ υἱοθετεῖν οἶδε, καίτοι δυνατὰ κτίσματα διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀγειν μακαριότητα.

habet, ut, quamvis e rebus creatis simus, per Spiritum nos in Dei filios adoptet, atque ad pristinam felicitatem velut postliminio revocet.

Ἡ μὲν οὖν τῶν ἀμαρτιῶν ἀφῆσις, πᾶσιν ὁμοίως διὰ τοῦ βαπτίσματος δίδεται· ἡ δὲ χάρις τοῦ Πνεύματος κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως καὶ τῆς προκαθάρσεως. Νῦν μὲν οὖν διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαμβάνομεν, καὶ ἀρχὴ ἐτέρου βίου γίνεται ἡμῖν ἡ καλιγενεσία, καὶ σφραγίς, καὶ ψαλακτήριον, καὶ φωτισμός¹.

Χρὴ δὲ πάσῃ δυνάμει ἀσφαλῶς τηρεῖν ἑαυτοὺς καθαροὺς ἀπὸ ῥυπαρῶν ἔργων, ἵνα μὴ πάλιν ὥσπερ κύνων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἔμμετον ἐπιστρέψαντες, δούλους πάλιν ἑαυτοῦς τῆς ἀμαρτίας ποιήσωμεν. Πίστις γὰρ χωρὶς ἔργων νεκρά ἐστίν, ὁμοίως καὶ ἔργα χωρὶς πίστεως. Ἡ γὰρ ἀληθὴς πίστις διὰ τῶν ἔργων δοκιμάζεται.

Βαπτιζόμεθα δὲ εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, ὅτι αὐτὰ τὰ βαπτιζόμενα χρῆζει τῆς ἁγίας Τριάδος εἰς τὴν αὐτῶν σύστασιν τε καὶ διαμονὴν, καὶ ἀδύνατον μὴ

A consequendæ causa nos Deus condiderat²; violato autem ejus præcepto, mortis labe, ne perpetuum et immortale malum esset, nos item multaverat; idcirco pro sua indulgentia sese servis inclinans, nostrique similis effectus, passione sua nos a corruptione vindicavit, et ex sancto et immaculato suo latere vitæ fontem nobis emisit³: aquam scilicet ad regenerationem, necnon peccati et corruptionis abstersionem; sanguinem vero in potum qui vitam æternam procuraret. Quin hoc quoque mandavit nobis, ut per aquam et Spiritum regeneraremur⁴, Spiritu sancto ad aquam accedente, per verbum et orationem⁵. Nam quoniam homo duplici natura constat, anima scilicet et corpore,

B Aquæ vis purgatoria. — Etenim a principio Spiritus Domini ferebatur super aquas⁶: quin et lustrandi virtute præditam esse aquam Scriptura jam olim contestatur⁷. Noe temporibus Deus mundi peccatum per 261 aquam eluit⁸. Per aquam quisquis immundus erat, lege præcipiente, mundabatur, et ita quidem ut et ipsæ vestes aqua essent ablundæ. Elias Spiritus gratiam admistam aquis ostendit, tum nimirum cum holocaustum adhibita aqua cremavit⁹. Peneque omnia secundum legem aqua mundantur. Res enim visibiles earum quæ mente percipiuntur signa sunt. Regeneratio porro in animo perficitur. Fides quippe vim eam

C Baptismi gratia pro suscipientium fide et munditia. — Quamvis autem peccatorum remissio omnibus per aquæ baptismum detur: Spiritus tamen gratia pro fidei ac præviæ purgationis modo conceditur. Et nunc quidem Spiritus sancti primitias per baptismum accipimus, et regeneratio, alterius nobis vitæ initium, et signaculum, et præsidium et illuminatio efficitur.

Caterum in id nobis totis viribus est enitendum, ne canis instar ad vomitum redeuntis¹⁰, peccati nosmetipsos denuo servituti mancipemus. Fides siquidem sine operibus mortua est, itemque opera, sublata fide¹¹. Vera quippe fides per opera comprobatur.

D Cur in Trinitatem baptizemur. — Ob id vero¹² in sanctam Trinitatem baptizamur, quia quæ baptizantur, ad sui, tum constitutionem, tum conserva-

¹ Method. lib. De resurr. ² Joan. xix, 34. ³ Gen. i, 2. ⁴ Levit. xv, 10. ⁵ Gen. vi, 17. ⁶ III Reg. xviii. ⁷ Naz. orat. 40; Athan. ad Serap. De Spir. sancto.

⁸ Joan. iii, 5. ⁹ Greg. orat. 48. ¹⁰ Gen. i, 2. ¹¹ II Petr. ii, 22. ¹² Jac. ii, 26. ¹³ Greg.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Multi codices ἐκαθάριζο. cod. S. Hil. in marg. ἡ ἐκαθάριζο. In R. 2626 additur καὶ ἁγιασμός. Sic Faber, qui transtulit et illuminatio et sanctificatio. In R. 2924, pro φωτισμός, habetur ἁγιασμός, sic vetus interpr. sanctificatio.

tionem, Trinitatis opera indigent: nec fieri potest, quin tres personæ sibi invicem adsint; quoniam Trinitas nullatenus separabilis est.

Varia baptismata. Joannis baptisma a baptismo Christi diversum. Pœnitentiæ baptismus; martyrii, et iste nobilissimus; baptismus sempiterni cruciatu. — Primum ⁷¹ baptisma diluvium fuit, quod excindendi peccati causa contigit. Secundum illud fuit, quod per mare et nubem factum est ⁷². Siquidem nubes, Spiritus; mare, aquæ figuram gerebat ⁷³. Tertium legale erat. Quisquis enim immundus esset, aqua abluebatur, vestes lavabat, atque ita in castra ingrediebatur ⁷⁴. Quartum ⁷⁵ Joannis fuit, quod illos qui baptizabantur, ad pœnitentiam adducebat, ut crederent in Christum: *Ego enim, inquit, baptizo vos aqua: qui autem post me veniet, ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igne* ⁷⁶. Itaque Joannes ad Spiritum suscipiendum ante per aquam purgabat. Quintum, Domini baptismus, quo ipse baptizatus fuit. Baptizatus est autem, non quod ipse purgatione indigeret; sed meam sibi purgationem asciscens, ut capita draconum in aquis contereret ⁷⁷; ut peccatum obrueret, ac totum veterem Adamum in aqua sepeliret; ut baptismum sanctificaret; ut legem **262** imple-ret; ut Trinitatis mysterium aperiret; ut semet tandem suscipiendi baptismi formam et exemplum præberet. Baptizamur autem et nos quoque perfecto Domini baptismo, per aquam videlicet et Spiritum. Porro ⁷⁸ Christus idcirco igne baptizare dicitur, quia Spiritus gratiam in sanctos apostolos effudit, quemadmodum Dominus ipse dixerat: *Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto et igne, non post multos hos dies* ⁷⁹: vel etiam ob castigatorium ignis futuri baptismum. Sextum ⁸⁰ baptisma, in pœnitentia et lacrymis versatur: estque sane grave et molestum. Septimum ⁸¹, est quod sanguinis profusione ac

συμπαρεῖναι ἀλλήλαις τὰς τρεῖς ὑποστάσεις· ἀχῷ-ριστος γὰρ ἡ ἅγια Τριάς.

Πρῶτον βάπτισμα, τοῦ κατακλυσμοῦ, εἰς ἐκκοπήν ἁμαρτίας. Δεύτερον, τὸ διὰ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς νεφέλης· σύμβολον γὰρ, ἡ μὲν νεφέλη τοῦ Πνεύματος, ἡ θάλασσα δὲ, τοῦ ὕδατος. Τρίτον τὸ νομικόν· πᾶς γὰρ ἀκάθαρτος ἀπελούετο ὕδατι, ἐπλυνέ τε τὰ ἱμάτια, καὶ οὕτως εἰσῆει εἰς τὴν παρεμβολήν. Τέταρτον τὸ Ἰωάννου (69), εἰσαγωγικὸν ὑπάρχον, καὶ εἰς μετάνοιαν ἄγον τοὺς βαπτιζομένους, ἵνα εἰς Χριστὸν πιστεύσωσιν. Ἐγὼ γὰρ ὑμᾶς, φησὶ, βαπτίζω ὕδατι· ὁ δὲ ὁρίσω· μὲν ἐρχόμενος, αὐτὸς ὑμᾶς, φησὶ, βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. Προῶ καθαίρει οὖν ὁ Ἰωάννης ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ ὕδατος. Πέμπτον, τὸ τοῦ Κυρίου βάπτισμα, ὃ αὐτὸς ἐβαπτίσατο. Βαπτίζεται δὲ, οὐχ ὥς αὐτὸς χρῆζων καθάρσεως, ἀλλὰ τὴν ἐμὴν οἰκειούμενος κάθαρσιν, ἵνα συντρέψῃ τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος, ἵνα κλύσῃ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ πάντα τὸν παλαιὸν Ἀδὰμ ἐνθάψῃ τῷ ὕδατι, ἵνα ἀγιάσῃ τὸν βαπτιστὴν, ἵνα πληρώσῃ τὸν νόμον, ἵνα τὸ τῆς Τριάδος ἀποκαλύψῃ μυστήριον, ἵνα τύπος καὶ ὑπογραμμός ἡμῖν πρὸς τὸ βαπτίζεσθαι γένηται. Βαπτίζομεθα δὲ καὶ ἡμεῖς τὸ τέλειον τοῦ Κυρίου βάπτισμα, τὸ δι' ὕδατος τε καὶ Πνεύματος. Πυρὶ δὲ λέγεται βαπτίζειν ὁ Χριστός· ἐν εἰδει γὰρ πυρίνων γλωσσῶν ἐπὶ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἐξέχεν, ὡς φησὶν αὐτὸς ὁ Κύριος, ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, οὐ μετὰ πολλὰς ταῦτας ἡμέρας· ἡ δὲ τὸ τοῦ μέλλοντος πυρὸς κολαστικὸν βάπτισμα. Ἐκτον, τὸ διὰ μετανόας καὶ δακρύων, ὅπως ἐπίπονον. Ἑβδομον, τὸ δι' αἵματος καὶ μαρτυρίου, ὃ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἐβαπτίσατο, ὡς λίαν αἰδέσιμον καὶ μακάριον, ὅσον δευτέροις οὐ μολύνεται ῥύποις. Ὁγδοον, τὸ τελευταῖον (70), οὐ σωτήριον, ἀλλὰ τῆς μὲν κακίας ἀναιρε-

⁷¹ Greg. Theol. orat. 39. ⁷² Gen. vii, 17. ⁷³ I Cor. x, 1. ⁷⁴ Lev. xiv, 15. ⁷⁵ Greg. orat. 40; Basil. hom. de bapt. ; Chrys. in Matth. hom. 10, et alii. ⁷⁶ Matth. iii, 11. ⁷⁷ Psal. lxxiii, 15. ⁷⁸ Greg. orat. 40. ⁷⁹ Act. 1, 5. ⁸⁰ Greg. orat. 40. ⁸¹ Id. ibid.

VARIE LECTIONES.

¹ Cod. S. Hil. Colb. et multi Regii et N. ὁσων. R. 1 ὁ καί.

NOTÆ.

(69) Τέταρτον τὸ Ἰωάννου. Quartum Joannis. D In ora cod. R. 3541, legitur locus Cyrilli Hierosolymitani ex catechesi mystag. 2 sumptus, quo dicitur non remissionem modo peccatorum, verum et adoptionem filiorum baptismo concedi: non enim ejusdem rationis esse, ac baptismum Joannis; cum abstersionem peccatorum illum esse sciamus et donum Spiritus sancti dare. Similia Basilii habet lib. 1 *De bapt.*, cap. 2. Chrysostomus vero observat Lucam scripsisse Joannem prædicasse baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, et ἀφεσιν ἁμαρτημάτων, non ἀφέσως, remissionis peccatorum: quia remissionis desiderium inspirando, ad Redemptorem querendum præparabat. Basilii in *Exhort. ad bapt.* perinde ac Noster docet, Joannis baptismum εἰσαγωγικόν, introductorium fuisse, Christi vero, τελειωτικόν, perficiens. Illud recessus erat a peccato, inquit; hoc conjunctio cum Deo.

(70) Ὁγδοον, τὸ τελευταῖον. Octavarum denique, etc. In cod. R. 3541 hoc aliud scholium reperit, quod Nazianzeni et nostri dictum firmat: Τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἐκ τῶν κατὰ Εὐνομίου. Αὐτὸς ἡμᾶς, φησὶ, βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ· τὸ τοῦ πυρὸς βάπτισμα τὴν ἐν τῇ κρίσει δοκιμασίαν λέγει· ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος: « Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται, καὶ ἐκάστου ἔργον ὁποῖόν ἐστι τὸ πῦρ δοκιμάζει. » Sancti Basilii ex libris *Contra Eunomium*: « Ille vos baptizabit in Spiritu sancto et igne. » Baptismus ignis probationem illam vocal, quæ in judicio facienda est; quemadmodum dicit Apostolus: « Dies enim declarabit, quia in igne revelabitur, et uniuscujusque opus quale est; ignis declarabit. » Desumpta hæc sunt ex lib. *De Spiritu sancto ad Amphil.* cap. 15. Illum vero eundem Matthæi locum eodem modo Hieronymus edidit, Græcos Patres secutus.

τικόν· οὐκ ἔτι γὰρ κακία καὶ ἁμαρτία πολιτεύεται· Ἀ martyrio perficitur, quo et Christus ipse nostri

gustum ac beatum, quod nullis posthac sordibus inquinetur. Octavum²² denique et postremum illud est, non jam salutiferum, verum ita malitiam auferens, quando suus jam malitiæ et peccato locus non erit, ut tamen sempiternum excruciet ac puniat.

Σωματικῶ δὲ εἶδει¹, ὥσπερ περιστέρη, ἐπεφοίτησε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου ὀκιδεικνύον βαπτίσματος, καὶ τιμῶν τὸ σῶμα· ἐπεὶ καὶ τοῦτο, ἡγούν τὸ σῶμα, τῇ θεώσει Θεός, καὶ ἅμα που ἄνωθεν εἰσθίται περιστέρᾳ λύσιν κατακλυσμοῦ εὐαγγελίζεσθαι. Ἐπὶ δὲ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους πυροειδῶς κάτεισι. Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ δὲ Θεὸς πῦρ καταναλίσκων ἐστὶ.

Τὸ ἔλαιον (71) βαπτίσματι παραλαμβάνεται, μνηνύον τὴν χρίσιν²³ ἡμῶν, καὶ χριστοὺς ἡμᾶς ἐργαζόμενον, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ἡμῖν ἐπαγγελλόμενον διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔλαιον, ἐπεὶ καὶ κάρφος ἑλαίας τοὺς ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ περισωθῆσιν ἢ περιστέρᾳ κεκόμικεν.

Ἐβαπτίσθη Ἰωάννης, τὴν χεῖρα ἐπιθείς ἐπὶ τὴν θείαν τοῦ Δεσπότης κορυφὴν, καὶ τῷ ἰδίῳ αἵματι.

Ὁ χρὴ ὑπερβῆσθαι²⁴ τὸ βάπτισμα, ὅτε δι' ἔργων ἢ πίστεως τῶν προσόντων μαρτυρηθῇ. Ὁ γὰρ ὁ ἐν δόλῳ προσίων τῷ βαπτίσματι, κατακριθήσεται μᾶλλον ἢ ὠφελήθησεται.

ΚΕΦΑΛ. I' [ΠΓ].

Περὶ πίστεως.

Ἡ μέντοι πίστις διπλῇ ἐστίν· Ἔστι γὰρ πίστις ἐξ ἀκοῆς. Ἀκούοντες γὰρ τῶν θείων Γραφῶν, π-

²² Luc. 12. 50. ²³ Greg. orat. 40. ²⁴ Id. orat. 39. ²⁵ Ib. orat. 44; Act, 11, 2. ²⁶ Deut. 14, 24. ²⁷ Gen. viii, 11. ²⁸ Greg. orat. 40.

VARIE LECTIONES.

¹ Deest δὲ, in editis et Colb. 4. ² Reg. 1 et N. τὴν χρίσιν. ³ In cod. S. Hil. ex emend. additur οὖν. ⁴ Deest γὰρ in codd. restituit emendator cod. S. Hil.

NOTÆ.

(71) Τὸ ἔλαιον. At vero oleum, etc. Apud Græcos ille qui baptizandus venit, oleo simplici primum inungitur a sacerdote. Unctio altera baptismum subsequitur, sitque oleo pigmentis condito, quod a pontifice consecratur, feria v in Cæna Domini, hoc μέγα μῦρον, magnum unguentum nuncupatur, vel χρίσμα. Nos quoque sanctum chrisma dicimus. Unctio hæc ipsum est sacramentum Confirmationis, de quo legis Allat. lib. iii De consens. cap. 16. Oleum prius Cyrillo Hierosol. catech. myst. 2. ἐπιόρχιστον, exorcisatum, dicitur, quo tum ardentia peccatorum vestigia purgantur, tum invisibiles demones pellantur: eoque catechumenos a vertice ad infimas usque partes perungi ait. Alterum vero Spiritus sancti esse imaginem docet, ut quemadmodum in Christum cum ascendisset de aqua, Spiritus sanctus venit, sic Christi alumni Spiritus sancti chrismatis insigniantur, postquam baptismi aquis abluti sunt. Cæterum velut panis Eucharistiae, inquit cal. 3, μετὰ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐκ ἐστὶν ἄρτος, λιτὸς, ἀλλὰ σῶμα Χριστοῦ, post invocationem Spiritus sancti non est simplex panis, sed corpus Christi: sic sanctum unguentum, οὐκ ἐστὶ ψιλόν, οὐδ' ὡς εἶποι τις, κοινὸν μετ' ἐπίκλησιν, invocatione facta non est amplius

Spiritus sanctus columbæ specie et ignis. — Porro²⁵ Spiritus sanctus corporali specie, sicut columba ad Dominum descendit, sicutque tum baptismi nostri primitias subindicabat, tum corpus cohonestabat: quoniam et hoc quoque per deificationem Deus erat. Adde, quod columba cessasse diluvium olim nuntiaverit. Ignis vero specie in sanctos apostolos descendit²⁶, eo quod Deus esset. Deus enim ignis consumens est²⁷.

Olei unctio. — At vero oleum idcirco ad baptismum adhibetur, quia unctionem nostram significat, nosque christos facit, insuper Dei misericordiam per Spiritum sanctum nobis pollicetur. Nam et columba illis qui incolumes e diluvio evaserant, oleæ ramum præter omnem spem olim attulit²⁸.

Joannes, ut baptizatus. — Joannes imposita divino Domini capiti manu, et cruore proprio baptizatus fuit.

Cæterum²⁹ baptismum diutius prorogare non oportet dum accedentium fidem contestantur actiones. Si quis dolo ad baptismum accesserit, tantum abest ut hinc utilitatis quidpiam capiat, ut condemnationem potius accersat sibi.

263 CAP. X.

De fide.

Fides virtus. Infidelis est, qui non credit Ecclesiæ traditioni, aut male vivit. — Fides porro duplex

unguentum, nec, ut ita dicam, commune, sed Christi donum, sanctique Spiritus, cujus divinitatis præsentia efficacitatem habet. Deinde explicat cur frons aliique sensus secundum Ecclesiæ Orientalis morem ungantur. Apud Orientales, ut olim apud Latinos plerosque, quilibet presbyter absoluto baptismo sacram chrismatis unctionem facit. Pachymeres vero in cap. 5 Dionys. De eccl. hier. observat priscum morem in Oriente fuisse, ut solus pontifex neophytos chrismate ungeret: Χρίστα γὰρ τοῦ ἀρχιερέως ἐστὶ εἰς τὸ χρίσται τῷ μύρῳ τὸν βαπτισθέντα. Αὕτη γὰρ ἡ ἀρχαία συνήθεια· Opus erit pontifici, qui baptizatum unguento liniat. Hic enim mos antiquus fuit: dicente scilicet Dionysio, perficiendi potestatem non esse presbytero, nec proinde perfectum baptismum dandi, qui non nisi chrismate perficiatur. Cum vero episcopi, secundi ordinis sacerdotibus baptizandi munus detulissent, eis subinde jus confirmandi neophytos permiserunt. At consecrandi unguenti potestatem retinere, ut palam esset, ex solo pontifice perfectionem in fideles derivari. Usitata Græcis in confirmatione formula, vetusta illa est quam refert canon 7 secundæ synodi: Σφραγίς δωρεὰς Πνεύματος ἁγίου, Signaculum doni Spiritus sancti.

est: *Est enim fides ex auditu*⁹⁰. Scripturas namque sacras audiendo, Spiritus sancti doctrinæ credimus. Atque hæc fides per omnia illa, quæ a Christo statuta sunt, perficitur: opere videlicet credens, pietatem colens, et ejus qui nos instauravit, præceptis obsequens. Nam qui secundum Ecclesiæ catholicæ traditionem non credit, vel per flagitiosa opera cum diabolo communicat, hic infidelis est.

Fides donum Spiritus. — Rursus: *Fides est spei* *andarum substantia rerum, argumentum non apparentium*,⁹¹ vel est spes minime dubia nec ambigua, qua confidimus fore, ut quæ nobis divinitus promissa sunt, et quæ postulamus, adipiscamur. Ac prior quidem, nostræ voluntatis est; altera autem inter Spiritus dona censenda est.

Spiritualis circumcisio. — Sciendum est autem, integumentum omne quod a natiuitate contraximus, peccatum scilicet, per baptismum circumcidi, nosque spirituales Israelitas ac Dei populum fieri.

CAP. XI.

De cruce, ubi rursum de fide.

Rerum ipsa creatio humanis rationibus comprehendendi non potest. Fides universa necessaria. Quid fides. — *Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est: iis autem qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est*⁹². Nam spiritualis quidem iudicat omnia: animalis autem homo non percipit ea quæ Dei sunt⁹³. Stultitia enim illis est, qui ea suscipiunt, nec Dei bonitatem et omnipotentiam considerant; verum res divinas humanis naturalibusque rationibus investigant. Etenim quæ Dei sunt, naturam et sermonem et cogitationem superant. Nam si quis animo volvat quonam pacto, et cur Deus omnia ex nihilo produxerit, naturalibusque rationibus id æsequi contendat, nequaquam hoc comprehendet. Animalis enim et diabolica est huiusmodi scientia. Qui vero fide veluti manu ductus, Deum bonum, et omnipotentem, et verum, et sapientem, et justum cogitat, omnia plana et æquabilia, viamque rectam inveniet. Nam fieri non potest ut quis sine fide salutem consequatur⁹⁴. Fide siquidem tum humana omnia, tum spiritualia constant. Neque enim agricola⁹⁵ sine fide arvom proscindit, nec mercator exiguo ligno vectus animam suam furentibus maris undis committit, nec matrimonia contrahuntur, nec denique aliud quidquam eorum quæ vita fert, suscipitur. Fide intelligimus Dei potentia cuncta ex nihilo producta esse. Fide omnia recte gerimus, tum humana, tum divina. Fides porro est assensus omni curiosa inquisitione vacans⁹⁶.

Christi verum nulla mirabilior cruce. Ejus beneficia. — Quamquam autem omnis Christi actio et miraculorum editio, præclara, divina ac mirabilis est: nihil tamen est ex omnibus quod admiratione di-

A στεύομεν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Αὕτη δὲ τελειοῦται πᾶσι τοῖς νομοθετηθεῖσιν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, ἔργῳ πιστεύουσα, εὐσεβοῦσα, καὶ τὰς ἐντολὰς πράττουσα τοῦ ἀνακαινίσαντος ἡμᾶς. Ὁ γὰρ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πιστεύων, ἢ κοινωνῶν διὰ τῶν ἀτόπων ἔργων τῷ διαβόλῳ, ἀπιστός ἐστιν.

Ἔστι δὲ πάλιν πίστις ἐλπυζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων, ἡ ἀδίστατος καὶ ἀδιάκριτος ἐλπίς τῶν τε ὑπὸ Θεοῦ ἡμῖν ἐπηγγελμένων, καὶ τῆς τῶν αἰτήσεων ἡμῶν ἐπιτυχίας. Ἡ μὲν οὖν πρώτη, τῆς ἡμετέρας γνώμης ἐστὶ, ἡ δὲ δευτέρα, τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος.

B Ἰστέον δὲ ὅτι διὰ τοῦ βαπτίσματος περιτεμνόμεθα ἅπαν τὸ ἀπὸ γενέσεως κάλυμμα, ἥτοι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ Ἰσραηλίταις πνευματικοί, καὶ Θεοῦ λαὸς χρηματίζομεν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ' [ΠΔ'].

Περὶ σταυροῦ, ἐν ᾧ καὶ περὶ πίστεως.

Ἦ ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ, τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν, δύναμις Θεοῦ ἐστίν. Ὁ μὲν γὰρ πνευματικὸς πάντα ἀνακρίνει, ψυχικὸς δὲ ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Μωρία γὰρ ἐστὶ τοῖς μὴ πίστει δεχομένοις, καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ παντοδύναμον τοῦ Θεοῦ λογιζομένοις, ἀλλ' ἀνθρωπίνους καὶ φυσικοὺς λογισμοὺς ἐξερευνῶσι. P τὰ θεῖα πάντα γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ φύσιν εἰσὶ, καὶ λόγον, καὶ ἔννοιαν. E! γὰρ τις λογίζεται ὅπως ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι, τίνος τε ἐνεκεν παρήγαγεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, καὶ φυσικοὺς λογισμοὺς φθάσαι ἐβουλήθη, οὐ καταλαμβάνει. Ψυχικὴ γὰρ ἐστὶν ἡ γνώσις αὕτη καὶ δαιμονιώδης. E! δὲ τις πίστει χειραγωγούμενος, ἀγαθὸν, καὶ παντοδύναμον, καὶ ἀληθὲς, καὶ σοφὸν, καὶ δίκαιον τὸ Θεὸν λογίζεται, εὐρήσει πάντα λεῖα καὶ ὁμαλὰ, καὶ ὁδὸν εὐθείαν. Ἐκτὸς γὰρ πίστεως ἀδύνατον σωθῆναι· πίστει γὰρ πάντα, τὰ τε ἀνθρώπινα, τὰ τε πνευματικὰ συνίστανται. Οὕτε γὰρ γεωργὸς ἐκτὸς πίστεως τέμνει γῆς αὐλάκα· οὐκ ἔμπορος μικρῷ ἔσλῳ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τῷ μαινομένῳ τῆς θαλάσσης πελάγει παραδίδωσιν· οὐ γάρ μοι συνίστανται, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἐν τῷ βίῳ. Πίστει νοοῦμεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει παρῆχθαι· πάντα τὰ τε θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα πίστει κατορθοῦμεν. Πίστις δὲ ἐστὶν ἀπολυπραγμόνητος συγκατάθεσις.

Πᾶσα μὲν οὖν πρᾶξις καὶ θαυματουργία τοῦ Χριστοῦ μεγίστη, καὶ θεῖα, καὶ θαυμαστή· ἀλλὰ πάντων ἐστὶ θαυμαστότερον ὁ τίμιος αὐτοῦ σταυρὸς. Δι' οὐδενὸς γὰρ ἑτέρου ὁ θάνατος κατήργηται, ἢ τοῦ

⁹⁰ Rom. 20. 17. ⁹¹ Hebr. xi, 1. ⁹² I Cor. i, 23. ⁹³ I Cor. ii, 15. ⁹⁴ Hebr. xi, 6. ⁹⁵ Basil. in psal. cxv. ⁹⁶ Basil. cit. loc.

VARIE LECTIONES.

P Codd. fere omnes ἐρευνῶσι.

προπάτορος ἀμαρτία ἡ λέλυσται, ὁ ᾄδης ἐσχύλεται, ἡ ἀνάστασις δεδώρηται, δύναμις ἡμῖν τοῦ καταφρονεῖν τῶν παρόντων καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου δέδοται, ἡ πρὸς τὴν ἀρχαίαν μακαριότητα ἐπάνοδος κατωρθώται, πύλαι παραδείσου ἡνοίχθησαν, ἡ φύσις ἡμῶν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ κεκάθικε, τέκνα Θεοῦ καὶ κληρονόμοι γεγόναμεν, εἰ μὴ διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ σταυροῦ * γὰρ πάντα κατωρθώται. * Ὅσοι γὰρ ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστόν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν. ὅσοι δὲ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθημεν, Χριστόν ἐνεδυσάμεθα. Χριστὸς δὲ ἐστὶ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Ἰδοὺ ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ, ἥτοι ὁ σταυρὸς, τὴν ἐνυπόστατον τοῦ Θεοῦ σοφίαν καὶ δύναμιν ἡμᾶς περιέβαλε. Δύναμις δὲ Θεοῦ ἐστὶν ὁ Λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ, ἡ ὅτι τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ, ἥτοι ἡ κατὰ τοῦ θανάτου νίκη, δι' αὐτοῦ ἡμῖν πεφανέρωται, ἡ ὅτι, ὥσπερ τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ σταυροῦ διὰ τοῦ μέσου κέντρου κρατοῦνται καὶ συσφίγγονται ¹, οὕτως διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, τὸ τε ὕψος καὶ τὸ βάθος, μήκός τε καὶ πλάτος, ἥτοι πᾶσα ὁρατὴ τε καὶ ἀόρατος κτίσις συνέχεται.

Οὗτος ἡμῖν σημεῖον (72) δέδοται ἐπὶ τοῦ μετώπου, ὃν τρόπον τῷ Ἰσραὴλ ἡ περιτομή· δι' αὐτοῦ γάρ οἱ πιστοὶ τῶν ἀπίστων ἀποδιδόταί· καὶ γνωρίζομεθα. Οὗτος θυρεὸς καὶ ὄπλον καὶ τρόπαιον κατὰ τοῦ διαβόλου. Οὗτος σφραγίς, ἵνα μὴ θίγῃ ἡμῶν ὁ δλοθρευὼν, ὡς ἡ Γραφή φησιν. Οὗτος τῶν κειμένων ἀνάστασις, τῶν ἐστῶτων στήριγμα, ἀσθενῶν βακτηρία, ποιμνωμένων ῥάβδος, ἐπιστρεφόντων χειραγωγία, προκοπτόντων τελείωσις, ψυχῆς σωτηρία καὶ σώματος, πάντων τῶν κακῶν ἀποτρόπαιον, πάντων τῶν ἀγαθῶν πρόξενος, ἀμαρτίας ἀναίρεσις, φυτόν ἀναστάσεως, ξύλον ζωῆς αἰωνίου.

Αὐτὸ μὲν οὖν τὸ τίμιον ξύλον (73) ὡς ἀληθῶς καὶ σεβάσιμον, ἐν ᾧ ἑαυτὸν εἰς θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς προσενήνοχεν, ὡς ἁγιασθὲν τῇ ἀφῇ τοῦ

agnus sit, quam veneranda ipsius crux. Neque **264** enim alia ulla re destructa mors fuit, primi parentis peccatum extinctum, infernus spoliatus, resurrectio donata, vis tum praesentia, tum mortem ipsam contemnendi nobis concessa, reditus ad antiquam beatitudinem paratus, paradisi patefactae januae, natura nostra ad Dei dexteram collocata, nos denique filii Dei atque haereditas, nisi per crucem Domini nostri Jesu Christi ²⁶. Siquidem haec omnia crux praestitit: Quicunque enim, inquit Apostolus, in Christum baptizati sumus, in mortem ipsius baptizati sumus ²⁷. Quicunque autem in Christum baptizati sumus, Christum induimus ²⁸. Christus porro est Dei virtus et sapientia ²⁹. En quo pacto Christi mors, sive crux subsistenti Dei sapientia nos vestivit. Dei autem virtus verbum crucis dicitur, vel quia Dei vis ac potentia, hoc est, victoria adversus mortem, per eam nobis manifestata est; vel quia, sicut quatuor extremae crucis partes per medium centrum inter se coherent et constringuntur, ita per Dei potentiam sublimitas et profunditas, longitudo et latitudo, hoc est, omnis tam visibilis quam invisibilis creatura, continetur ¹.

Crucis signum fideles inter et infideles discernit.

Haec nobis signi loco in fronte data est, haud secus ac circumcisio Israeli. Per hanc nos fideles ab infidelibus distinguimur atque agnoscimur. Haec clypeus, armatura, atque tropaeum est adversus diabolum. Haec signaculum est, ne nos exterminator angelus tangat, ut Scriptura loquitur ². Haec jacentium erectio est, stantium fulcimentum, infirmorum baculus, ovium virga, resipiscientium adminiculum, proficientium perfectio, animae et corporis salus, malorum omnium depulsio, bonorum omnium causa, peccati extinctio, resurrectionis planta, vitae aeternae lignum.

Ligni crucis adoratio, ac aliorum quae Christus contactu suo sanctificavit. — Hoc itaque pretiosum sane ac venerabile lignum, in quo se Christus pro

²⁶ Cyrill. Hier. catech. 1, 14. ²⁷ Rom. vi, 3. ²⁸ Gal. iii, 27. ²⁹ I Cor. i, 24. ¹ Basil. in cap. xi Isaiae. ² Exod. ix, 12.

VARIAE LECTIONES.

* Regii 4, Colb. 1 Ἀδὲμ ἀμαρτ. * Als. ἡνοίχθησαν. * Cod. S. Hil. et alii δι' αὐτοῦ· sic Faber per ipsam enim. ¹ Als. κρατεῖται καὶ συσφίγγεται.

NOTAE.

(72) Οὗτος ἡμῖν σημεῖον. Haec nobis signi loco. Apostolica traditio est, inquit Tertullianus, Basilus, et alii, ut ad singula sua opera crucis signum Christiani in fronte premant. Loca non afferō, ne actum agam. Profecto crucis signum deposuisse, Christianismum pene ejurasse est.

(73) Αὐτὸ μὲν τὸ τίμιον ξύλον. Hoc itaque, etc. Ut gentiles olim, Minutio Felice et Tertulliano testibus, sic Julianus, apud Cyrillum lib. vi, cont. ips., Christianis exprobrabat, τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον προσκυνεῖτε, εἰκόνας αὐτοῦ σκιαγραφοῦντες ἐν τῷ μετώπῳ, καὶ πρὸ τῶν οὐχ ημάτων ἐγγράφοντες. Crucis signum adoratis, ejusque effigies in fronte exprimitis, et ante vestras aedes pingitis. Hieronymus in Epitaph. Paulae, narrat sanctam hanc feminam

D Hierosolymis prostratum ante crucem, quasi pendentem Dominum cereret adorasse; cultu nempe, quem nostri relativum dicunt. Subjungit alia quibus textus Damasceni illustratur. Ingressa sepulcrum, resurrectionis osculabatur lapidem, quem ab ostio monumenti amoverat angelus, et ipsum locum, in quo Dominus iacuerat, quasi sitiens desideratas aquas, fidei ore lambebat. Venerabantur olim Judaei Sancta sanctorum (inquit epist. 17), quia ibi erant Cherubim, et propitiatorium, et arca Testamenti, manna, virga Aaron, et altare aureum: nonne tibi venerabilis sepulcrum videtur? Et epist. 154, ad Desiderium, hoc pronuntiat: Adorasse ubi steterunt Domini pedes, pars fidei est, et quasi recentia nativitat, et crucis ac passionis vidisse vestigia.

nobis hostiam obtulit, uti sanctissimi corporis atque sanguinis tactu sanctificatum, jure debet adorari: clavique item, et lancea, et indumenta, et sacerdotes ejus mansiones, hoc est, præsepe, specus, salutaris Golgotha, vivificum sepulcrum, Sion Ecclesiarum arx, ac similia, quemadmodum Dei parens David aiebat: *Introibimus in tabernacula ejus: adorabimus in loco, ubi steterunt pedes ejus*². Quod autem hic crucem intelligat, argumento est, id quod sequitur: *Surge, Domine, in requiem tuam*³. Comes enim crucis est resurrectio. Nam si eorum quos diligimus, et domus, et lectus, et vestis, chara nobis sunt, quanto **265** magis ea quæ Dei et Salvatoris nostri sunt, per quæ etiam parta nobis est salus!

Adoranda crucis figura ut signum Christi. Materia crucis non adoranda—Quin figuram quoque pretiosæ ac vivificæ crucis adoramus, quamlibet ex alia materia constructa sit: non quod materiam colamus (hoc avertat Deus), sed figuram, velut qua Christus designatur. Etenim ipse discipulos suos præmonens: *Tunc, inquit, apparebit signum Filii hominis in celo*⁴, crucem nimirum significans. Ac proinde resurrectionis Christi nuntius mulieribus dicebat: *Jesum quaeritis Nazarenum crucifixum*⁵. Et Apostolus: *Nos autem prædicamus Christum crucifixum*⁶. Multi enim Christi et Jesus sunt; at unus duntaxat crucifixus. Non dicit, lancea transfixus, sed, crucifixus. Quocirca crucis signum adorandum nobis est: ubi enim signum fuerit, ibi quoque et ipse erit. Cæterum materia ex qua constat figura crucis, destructa forte figura, nequaquam adoranda est. Cuncta igitur quæ Deo dicata consecrataque sunt, hæc adoramus, ut cultum illorum ad eum referamus.

Lignum vitæ crucis figura.—Lignum vitæ, quod a Deo in paradiso consitum est, venerandæ crucis figuram gessit. Quia enim per lignum morti aditus patuerat⁷, decebat ut per lignum quoque vita et resurrectio donaretur. Primus Jacob adorans fastigium virgæ Joseph⁸, crucem designavit: cancellatisque manibus benedicens filios⁹, crucis imaginem perquam aperte delineavit. Idem etiam

A ἀγίου σώματος τε καὶ αἵματος προσκυνητέον, τοὺς ἡλούς¹, τὴν λόγχην, τὰ ἐνδύματα, καὶ τὰ ἱερὰ αὐτοῦ σκηνώματα· ἀπὸ τῶν εἰς τὴν φάτνην, τὸ σπήλαιον, ὁ Γολγοθᾶς, ὁ σωτήριος², ὁ ζωοποιὸς τάφος, ἡ Σιών τῶν Ἐκκλησιῶν ἀκρόπολις, καὶ τὰ ὅμοια· ὡς φησὶν ὁ θεοπάτωρ Δαβὶδ (74)· *Εἰσελευσόμεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, προσκυνήσομεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ*. Ὅτι δὲ σταυρὸν λέγει, δηλοῖ τὸ ἐπόμενον· *Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου*. Ἐπειτα γὰρ τῷ σταυρῷ ἡ ἀνάστασις. Εἰ γὰρ τῶν ἐρωμένων ποθητὸν, οἶκος, καὶ κλίνη, καὶ περιβάλλον, πόσω μᾶλλον τὰ Θεοῦ καὶ Σωτήρος³, δι' ὧν καὶ σεσώσμεθα;

B Προσκυνούμεν δὲ καὶ τὸν τύπον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ, εἰ καὶ ἐξ ἐτέρης ὕλης [γ]έννηται, οὐ τὴν ὕλην τιμώντες (μὴ γένοιτο), ἀλλὰ τὸν τύπον, ὡς Χριστοῦ σύμβολον. Ἐφ' ἧν γὰρ τοῖς ἐκ τούτου μαθηταῖς διατιθέμενος· *Τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ*, τὸν σταυρὸν λέγων. Διὸ καὶ ταῖς γυναῖξιν ἔλεγεν ὁ τῆς ἀναστάσεως ἄγγελος· *Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζαρενὸν, τὸν ἐσταυρωμένον*. Καὶ ὁ Ἀπόστολος· *Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον*. Πολλοὶ μὲν Κριστοὶ καὶ Ἰησοῖ, ἀλλ' εἰς ὃ ἐσταυρωμένος. Οὐκ εἶπε, λελογχευμένον, ἀλλ' ἐσταυρωμένον. Προσκυνητέον τοίνυν τὸ σημεῖον τοῦ Χριστοῦ γ'. Ἐνθα γὰρ ἂν ἦ τὸ σημεῖον, ἐκεῖ καὶ αὐτὸς ἔσται. Τὴν δὲ ὕλην ἐξ ἧς ὁ τύπος τοῦ σταυροῦ συνίσταται, εἰ καὶ C χρυσοῦς ἢ λίθοι εἴεν τίμιοι, μετὰ τὴν τοῦ τύπου, εἰ τύχοι, διάλυσιν, οὐ προσκυνητέον. Πάντα τοίνυν τὰ Θεῷ ἀνακαείμενα προσκυνούμεν, αὐτῷ τὸ σέβας προσάγοντες.

Τούτων τὸν τίμιον σταυρὸν προετύπωσε τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, τὸ ἐν τῷ παραδείσῳ ὑπὸ Θεοῦ πεφυτευμένον. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ ξύλου ὁ θάνατος, εἶδε διὰ ξύλου σωθῆναι τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν. Ἰακώβ πρῶτος προσκυνήσας τὸ ἄκρον τῆς βάθρου Ἰωσήφ, τὸν σταυρὸν εἰκόνισε, καὶ ἐν ἡλλαγμέναις ταῖς χερσὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εὐλόγησας, τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ διεγράψε σαφέστατα⁴. Ῥάβδος Μω-

¹ Psal. cxxxi, 7. ² ibid. 8. ³ Matth. xxiv, 30. ⁴ Marc. xvi, 6. ⁵ 1 Cor. i, 23. ⁶ Gen. ii et iii. ⁷ Gen. xlviii, 31 sec. LXX. Hebr. xi, 21. ⁸ Gen. xlviii, 14.

VARIE LECTIONES.

¹ Cod. S. Hil. ex recognitione ὁμοίως καὶ τοὺς. ² Editæ et cod. S. Hil. aliique non pauci ὁ σταυρός, Faber *Golgotha, cruz*, contra auctoris mentem, qui modo crucem adorandam ostenderat. ³ Multi codd. σταυρός, et edita librorum errore, qui pro *σρς*, legerant *σρς*. ⁴ Edit. Bas. σταυροῦ. ⁵ Hunc locum restituo post recognitionem cod. S. Hil. et ex Regio 2428. Editæ et alii codd. Ἰακώβ προσκυνήσας τὸ ἄκρον τῆς βάθρου, ἐν ἡλλαγμέναις ταῖς χερσὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εὐλόγησας τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ διαγράψας σαφέστατα.

NOTÆ.

(74) Ὁ θεοπάτωρ Δαβὶδ. Deiparens David. Primus qui Davidem θεοπάτορα, dixerit, occurrit Dionysias[ter], epist. 8, ait, mansuetudine Davidem hoc esse consecutum, ut Dei amicitia dignus fieret: Tūc δὲ τὸν θεοπάτορα Δαβὶδ ἐπολεῖ θεοφυλῆ; καὶ γὰρ ἀγαθὸν εὖτα, etc. Omnes norunt Chrysostomi non esse hominiam *De pseudoprophe-* tis, quamlibet in titulo addatur ἐπρόβη δὲ μέλλοντος αὐτοῦ ἐκδημεῖν ἀπὸ τοῦ σώματος· *Pronuntiata fuit paulo antequam e vita migraret*. Nam præter dictionem, quæ Chrysostomica non est, Nestorii meminuit, imo et Dionysias tri ipsius, quem, *seculorum sæculorum more, peteivnν τοῦ οὐρανοῦ, volucrem cæli* appellat.

σαῖν, σταυροτύπως τὴν θάλασσαν πλῆξαι, καὶ ἅπαντα μὲν τὸν Ἰσραὴλ, Φαραὼ δὲ βυθίσαι· χεῖρες σταυροειδῶς ἐκτεινόμεναι, καὶ τὸν Ἀμαλὴν τροποῦμεναι· ξύλον τὸ πικρὸν ὕδαρ γλυκαίνόμενον, καὶ πέτρα ρηγνυμένη καὶ προχέουσα νάματα· ῥάβδος τῷ Ἀαρὼν τῇ τῆς ἱεραρχίας ἀξίωμα χρηματίζουσα· ἔφης ἐπὶ ξύλου θριαμβεύμενος, ὡς νενέκρωται, τοῦ ξύλου τοὺς νεκρὸν ὀρώντας τὸν ἐχθρὸν διασώζοντος τοὺς πιστεύοντας, ὡς Χριστὸς ἐν σαρκὶ ἁμαρτίας ἁμαρτίαν οὐκ εἰδὺς^α προσήλωται. Μωϋσῆς ὁ μέγας, "Ὁψεσθε, βοῶν (75), τὴν ζωὴν ὑμῶν ἐπὶ ξύλου κρεμαμένην ἀπέναντι τῶν ἐσθαλμῶν ὑμῶν, Ἡσαΐας· "Ὀλην τὴν ἡμέραν διεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. Οἱ τοῦτο^ε προσκυνοῦντες, τῆς μερίδος τύχοιμεν Χριστοῦ τοῦ ἐσταυρωμένου. Ἀμήν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ' [ΠΕ].

Περὶ τοῦ προσκυνεῖν πρὸς ἀνατολὰς.

Οὐχ ἀπλῶς, οὐδ' ὡς ἔτυχε, κατὰ ἀνατολὰς προσκυνοῦμεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξ ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου, ἔτοι νοητῆς καὶ αἰσθητῆς συντεθείμεθα φύσεως, διπλὴν καὶ τὴν προσκύνῃσιν τῷ Δημιουργῷ προσάγομεν· ὥσπερ καὶ τῷ νῷ ψάλλομεν καὶ τοῖς σωματικοῖς χεῖλεσι, καὶ βαπτίζομεθα ὕδατι τε καὶ Πνεύματι, καὶ διπλῶς τῷ Κυρίῳ ἐνδύμεθα, τῶν μυστηρίων μετέχοντες, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος.

Ἐπεὶ τοίνυν (76) ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ νοητὸν, καὶ ἕλιος δικαιοσύνης, καὶ Ἀνατολὴ ἐν ταῖς Γραφαῖς ὠνόμαται ὁ Χριστὸς, ἀναθετόν αὐτῷ τὴν ἀνατολὴν εἰς προσκύνῃσιν. Πᾶν γὰρ καλὸν τῷ Θεῷ ἀναθετόν, ἐξ οὗ πᾶν ἀγαθὸν ἀγαθύνεται. Φησὶ δὲ καὶ ὁ θεὸς Δαβὶδ· Αἱ βασιλεῖαι τῆς γῆς, ἴσατε τῷ Θεῷ, ψάλλετε τῷ Κυρίῳ, τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολὰς. Ἐτι δὲ καὶ φησιν ἡ

A indicarunt¹¹, tum virga Mosaica, qua veluti cruce percussus est mare, et quæ Israeli salutem feruit, Pharaonem aquis mersit¹², tum manus in crucis formam expansæ, atque Amalecitas in fugam vertentes¹³: aqua item amara ligno edulcata¹⁴, rupesque virgæ ope dirupta latices fundens¹⁵: virga Aaroni sacerdotii dignitatem propter divinum responsum sanctius¹⁶: erectus tropæi more in ligno serpens, veluti mortuus¹⁷, ligno salutem iis afferente, qui cum fide mortuum hostem cernerent; sicut Christus, in carne peccati nescia, ligno confusus fuit. Magnus Moyses inelamat: Videbitis vitam vestram in ligno pendentem ob oculos vestros¹⁸. Isaias item: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem¹⁹. Nos qui crucem B adoramus, ad Christi, qui cruci affixus est, participationem utinam perveniamus. Amen.

CAP. XII.

De adoratione ad orientem.

Cur Ecclesia ad orientem exteriusque adoret. Tractatio non scripta. — Non temere, nec sine causa, ad orientem conversi adoramus. Nam, quia ex visibili simul et invisibili natura, hoc est spirituali et sensibili constamus, 266 duplicem quoque adorationem Creatori adhibemus, quemadmodum et mente, corporisque labiis canimus, necnon aqua simul et spiritu baptizamus; duplicique modo Domino copulamur, dum sacramenta, et dum Spiritus gratiam percipimus.

Quoniam igitur Deus spirituale lumen est²⁰, ac Christus sol justitiæ²¹ et Oriens²² in sacris Litteris appellatur; idcirco pars illa, qua sol oritur, ipsi adorationis ergo assignanda est. Et siquidem id omne quod bonum fuerit consecrare par est, a quo quidquid bonum est, bonum efficitur. Quin divinus quoque David his verbis utitur: Regna terræ, cantate Deo, psallite Domino, qui ascendit super cælum cæli ad

¹¹ Auct. Quæst. ad Antioch. q. 65. ¹² Exod. xiv, 16 seqq. ¹³ Exod. xvii, 11. ¹⁴ Exod. xv, 25. ¹⁵ Exod. xvii, 6. ¹⁶ Num. xvi, 8 et 9. ¹⁷ Num. xxi, 9. ¹⁸ Deut. xxviii, 66. ¹⁹ Isa. lxxv, 2. ²⁰ I Joan. i, 5. ²¹ Malach. iv, 2. ²² Zach. iii, 8; Luc. i, 78.

VARIÆ LECTIONES.

^a Edit. χρηματίζει. ^b Multi codd. εἰδώς. Vetis interpr. non cognoscens. ^c Quidam τοῦτον, alii τούτω.

NOTÆ.

(75) "Ὁψεσθε, βοῶν. Videbitis vitam vestram, etc. Hunc Deuteronomii locum Judæis objectant Patres, ac si Christus quem affixerunt cruci, vitæ pendentis nomine significetur. Cæteris prævisse Irenæum puto, lib. v, c. 18, ubi ait: Caro factum est (Verbum) et pendit super lignum, ut universa in semetipsum recapitularet, quemadmodum Moyses hoc ipsum manifestavit in populo: «Erit vita tua pendens ante oculos tuos, et non credes vitæ tuæ.» Quia igitur non receperunt illum, non receperunt illam vitam. Scripturæ sensus est, Judæos patria extorres factos, perpetuo pavori obnoxios fore.

(76) Ἐπεὶ τοίνυν. Quoniam igitur Deus, etc. Altera hæc traditio est, quam ab apostolis acceptam refert Basil. lib. De Spiritu sancto c. 27, ut ad orientem versi Christiani Deum adorent: eamque templorum situs significat. De hoc ritu disputat Athanasius Junior in resp. ad quæst. 37 Antiochi, nec-

D non alter ille auctor, qui Justinii martyris nomine prodit, quæst. 108. Alcuinus, lib. ii De Trin. cap. 5: Cum ad orationem stamus, inquit, ad orientem convertimur nos. Quem etiam morem Walafridus Strabo magis approbat, lib. De rebus eccles. cap. 4, ut Honorius Augustodunensis in Gemma animæ, cap. 95 De antiq. ritib. Missa, qui tamen variis exemplis ostendit illos non errasse qui templis, vel noviter Deo constructis, vel ab idolorum squalore mundatis propter aliquam locorum opportunitatem in diversas plagas altaria statuerunt: quia non est locus ubi non sit Deus. Quinimo Leo M. serm. de Nativ. non sine stomacho notat superstitionem eorum, qui in basilica beati Petri superatis gradibus quibus ad suggestum aræ superioris ascenditur, converso corpore ad nascentem solem se reflexerunt, etc. Atqui hos fuisse Manichæos ex aliis ejus sermonibus conji-ci potest.

Τὰ δὲ λογικὰ, καὶ κατὰ τὰ προειρημένα μὲν, οὐ μὴν ἄλλα κατὰ τὸ λογικὸν, καὶ ταῦτα μᾶλλον· οἰκειότερα γὰρ πῶς εἰσι πρὸς αὐτὸν, εἰ καὶ πάντως οὗτος ὑπέρεκτεται ἀσυγκρίτως.

et si alioqui ille incomparabili sublimitate omnia superet.

Ὁ μὲντοι ἄνθρωπος, λογικὸς καὶ αὐτεξούσιος γενόμενος, ἐξουσίαν εἴληφεν ἀδιαλείπτως διὰ τῆς οἰκείας προαιρέσεως ἐνοῦσθαι τῷ Θεῷ, εἰ γε διαμένη ἐν τῷ ἀγαθῷ, τούτεστι τῇ τοῦ Κτίσαντος ὑπακοῇ. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν παραβάσει τῆς τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν ἐντολῆς γέγονε, καὶ θανάτῳ καὶ φθορᾷ ὑποπέπτωκεν, ὁ Ποιητὴς καὶ Δημιουργὸς τοῦ γένους ἡμῶν διὰ σπλάγγνα ἐλέους αὐτοῦ ὡμοιώθη ἡμῖν, κατὰ πάντα γενόμενος ἄνθρωπος χωρὶς ἁμαρτίας, καὶ ἡνώθη τῇ ἡμετέρᾳ φύσει. Ἐπειδὴ γὰρ μετέδωκεν ἡμῖν τῆς ἰδίας εἰκότος, καὶ τοῦ ἰδίου πνεύματος, καὶ οὐκ ἐφυλάξαμεν, μεταλαμβάνει αὐτὸς τῆς πτωχῆς καὶ ἀσθενοῦς ἡμῶν φύσεως, ἵνα ἡμᾶς καθάρῃ, καὶ ἀφθαρτίῃ, καὶ μετόχους πάλιν τῆς αὐτοῦ καταστήσῃ θεότητος.

Ἐδεῖ δὲ μὴ μόνον τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐν μετοχῇ γενέσθαι τοῦ κρείττονος, ἀλλὰ καὶ πάντα τὸν βουλούμενον ἄνθρωπον, καὶ δευτέραν γεννησιν γεννηθῆναι, καὶ τραφῆναι τροφῇ ξένην, καὶ τῇ γεννήσει πρόσφορον, καὶ οὕτω φθάσαι τὸ μέτρον τῆς τελειότητος. Διὰ μὲν οὖν τῆς αὐτοῦ γεννήσεως ἔτοιμοι σαρκώσεως, καὶ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τοῦ πάθους, καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἡλευθέρωσας τὴν φύσιν τῆς ἁμαρτίας τοῦ προπάτορος, τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς, καὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπαρχὴ γέγονε, καὶ ἔδδν καὶ τύπον ἑαυτὸν καὶ ὑπογραμμὸν τέθεικεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς τοῖς αὐτοῦ ἀκολουθήσαντες ἔχυσαι, γενώμεθα θεοί, ὅπερ αὐτὸς ἐστὶ φύσει, υἱὸς καὶ κληρονόμοι Θεοῦ, καὶ αὐτοῦ συγκληρονόμοι ἃ· ἔδωκεν οὖν ἡμῖν, ὡς ἔφην, γεννησιν δευτέραν, ἵν' ὥσπερ γεννηθέντες ἐκ τοῦ Ἀδάμ, ὡμοιώθῃμεν αὐτῷ, κληρονομήσαντες τὴν κατάραν καὶ τὴν φθοράν, οὕτω καὶ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντες, ὁμοιωθῶμεν αὐτῷ, καὶ κληρονομήσωμεν τὴν τε ἀφθαρσίαν, καὶ τὴν εὐλογίαν, καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ

Ἐπειδὴ δὲ πνευματικὸς ἐστὶν οὗτος ὁ Ἀδάμ, ἔδει καὶ τὴν γέννησιν πνευματικὴν εἶναι, ὁμοίως καὶ τὴν βρώσιν. ἄλλ' ἔπειδὴ διπλοὶ τινὲς ἐσμεν καὶ σύνθετοι, δεῖ καὶ τὴν γέννησιν διπλὴν εἶναι, ὁμοίως καὶ τὴν βρώσιν σύνθετον. Ἡ μὲν οὖν γέννησις ἡμῖν δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος δέδοται· φημι δὲ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος· ἡ δὲ βρώσις αὐτὸς ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Μέλων γὰρ τὸν ἐκούσιον ὑπὲρ ἡμῶν κατα-

A bonum cum eis communicat, tum quatenus sunt, tum quatenus vitam acceperunt. At vero quae ratione utuntur, tum ob ea quae modo diximus, tum ob rationem etiam qua pollent, boni participatione copiosius fruuntur. Arctiori etenim quodammodo necessitudine cum eo cuncta sunt: tam

Atqui homo ratione liberaque voluntate praeditus cum esset, hanc acceperat potestatem, ut per suam electionem indesinenter cum Deo conjungeretur, siquidem in bono, hoc est in obedientia Creatoris persistisset. Quoniam vero Creatoris sui violato praecepto, morti et corruptioni obnoxius fuit, idcirco generis nostri Productor et Opifex, ob misericordiae suae viscera, assimilatus est nobis, homo factus sine peccato, nostraeque naturae unitus fuit²⁵. Nam, quia imaginem ipsius, et spiritum quem nobis dederat, minime servavimus, ipse cum paupere infirmaque natura nostra commercium inivit, quo nos expiaret, atque ad incorruptionis statum translatos, suae rursum divinitatis redderet participes.

Incarnationis vis in reliquis a Christo hominibus. — Oportebat enim ut non solum generis nostri primitiae, sed et quisquis hominum vellet, in illius summi boni participationem veniens denuo nasceretur, novoque subinde cibo, qui hujusmodi nativitati consentaneus esset, enutritus, perfectionis modum attingeret. Quamobrem per suam nativitatem, sive incarnationem, baptismum item, passionem, et resurrectionem, humanum genus a primi parentis peccato, morte quoque ac corruptione liberavit; resurrectionisque factus primitiae, seipsum viam normamque et exemplar constituit, ut nos quoque vestigiis ejus adherentes, quod ipse natura est, hoc adoptione essemus, filii nimirum, et haeredes Dei, ipsiusque cohaeredes²⁶. Nobis itaque secundam, ut dixi, nativitatem dedit; ut quemadmodum ex Adamo procreati, similitudinem ejus contraximus, maledictionemque, et corruptionem hereditario veluti jure nacti sumus: sic ex ipso geniti, similes ei efficiamur, atque immortalitatis ipsius, benedictionisque, ac gloriae hereditatem consequamur.

Nativitas per Christum, cibusque duplex. Eucharistiae institutio. Vetus Pascha comedit Christus. — Caeterum quoniam hic Adam spiritualis est, par erat, ut tum nativitas spiritualis esset, tum pariter alimonia. Verum quia duplicis naturae sumus, et compositi, duplicem quoque nativitatem, atque item compositum cibum esse oportebat. Quocirca 268 nativitas quidem nobis per aquam et Spiritum, hoc est, per sanctum baptismum data

²⁵ Hebr. ii, 17. ²⁶ Rom. vii, 17.

VARIÆ LECTIONES.

²⁵ R. 2950 φύσει καὶ κληρονόμοι τῆς αὐτοῦ γενώμεθα χάριτος, καὶ αὐτοῦ υἱοί, καὶ συγκληρονόμοι. Regii quidam κληρονομήσαντες. Sic vetus interpr. hereditantes. I In cod. S. Hil. deest οὗτος. Sequitur, ut in multis aliis deī καὶ.

est ³³: *cibus autem, ipse est panis vitæ, Dominus noster Jesus Christus, qui de cælo descendit* ³⁴. Nam cum voluntariam mortem nostri causa suscepturus esset, ea nocte qua seipsum tradebat, testamentum novum sanctis suis discipulis et apostolis, atque per eos universis qui in ipsum crederent, cōdidit. Itaque in sanctæ et illustris Sion cœnaculo, cum vetus Pascha cum discipulis suis manducasset, testamento veteri expleto, discipulorum pedes lavit ³⁵; hoc suo utique facto symbolum præbens sancti baptismatis: tum deinde frangens panem, porrexit eis, dicens: *Accipite et comedite, hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum* ³⁶. Simili quoque modo calicem vino et aqua temperatum accipiens, impertivit eis, dicens: *Bibite ex hoc omnes: hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro vobis effunditur in remissionem peccatorum; hoc facite in meam commemorationem. Quotiescunque enim manducatis panem hunc, et calicem bibitis, mortem Domini annuntiatis, et resurrectionem ejus cōfitemini, donec veniat* ³⁷.

Asserta Eucharistiæ veritas. Verborum Domini vis in Eucharistia. Spiritus sancti virtutis, quod ex pane fiat caro Christi. — Quamobrem si sermo Dei vivus est et efficax ³⁸; et omnia quæcunque voluit Dominus fecit ³⁹; si dixit: *Fiat lux, facta fuit: Fiat firmamentum, et factum est* ⁴⁰, si verbo Domini celi firmati sunt et spiritu oris ejus omnis virtus eorum ⁴¹: si cælum et terra, aqua et ignis et aer, omnisque eorum ornatus verbo Domini perfecta sunt; quin et nobilissimum hoc animal, quod homo nuncupatur: si denique ipse Deus Verbum pro sua voluntate homo factus est, atque ex sanctæ semperque Virginis purissimis et iptaminatis sanguinibus ipse sibi nullo semine carnem cōcepit, cur demum panem corpus, vinum item et aquam, sanguinem suum efficiendi potens non sit? In principio dixit: *Producat terra herbam virentem* ⁴², et ad hanc usque diem, accedente imbre, divino præcepto impulsus et roboratus, fetus suos profert: dixit perinde Deus: *Hoc est corpus meum*; et: *Hic est sanguis meus*; et: *Hoc facite in meam commemorationem*: idque omnipotenti

δέχασθαι θάνατον, ἐν τῇ νυκτί, ἐν ᾗ ἑαυτὸν παραδίδου, διαθήκην καινὴν διέθετο τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, καὶ δι' αὐτῶν πᾶσι τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν. Ἐν τῇ ὑπερφύ τοίνυν τῆς ἁγίας καὶ ἐνδόξου Σιών, τὸ παλαιὸν Πάσχα (78) μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ φαγὼν, καὶ πληρώσας τὴν παλαιὰν διαθήκην, νίπτει τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας, σύμβολον τοῦ ἁγίου βαπτίσματος παρεχόμενος. Εἶτα κλάσας ἄρτον, ἐπεδίδου αὐτοῖς λέγων· *Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλάμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν*. Ὁμοίως δὲ λαβὼν, καὶ τὸ ποτήριον ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, μετέδωκεν αὐτοῖς λέγων· *Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυρόμενον, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*. Ὅσῳ γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καταγγέλλετε, καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ἐμολογεῖτε, ἕως ἂν ἔλθῃ.

Εἰ τοίνυν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ζῶν ἐστὶ, καὶ ἐνεργῆς, καὶ πάντα ὅσα ᾔθελεν ὁ Κύριος, ἐποίησεν· εἰ εἶπε· *Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο*· *Γενηθήτω στερέωμα, καὶ ἐγένετο*· εἰ τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δυνάμις αὐτῶν· εἰ ὁ οὐρανός, καὶ ἡ γῆ, ὕδωρ τε καὶ πῦρ, καὶ ἄηρ, καὶ πᾶς ὁ κόσμος αὐτῶν τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου συνετελέσθησαν, καὶ τοῦτο δὴ τὸ πολυθρύλλητον ζῶον ὁ ἀνθρώπος· εἰ θελήσας αὐτός ὁ Θεὸς λόγος ἐγένετο ἀνθρώπος, καὶ τὰ τῆς ἁγίας Ἀειπαρθένου καθαρὰ καὶ ἀμώμητα αἵματα ἑαυτοῦ ἡ ἀσπόρου σάρκα ὑπέσχεσατο, οὐ δύναται τὸν ἄρτον ἑαυτοῦ σῶμα ποιῆσαι, καὶ τὸν οἶνον καὶ τὸ ὕδωρ, αἷμα; Εἶπεν ἐν ἀρχῇ· *Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ μέχρι τοῦ νῦν τοῦ ὕετος γενομένου, ἐξάγει τὰ ἴδια βλαστήματα, τῷ θεῷ συναλουμένη καὶ δυνατούμενη προστάγματι*. Εἶπεν ὁ Θεός· *Τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα· καὶ· Τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα· καὶ· Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν* ¹. καὶ τῷ παντοδυνάμῳ αὐτοῦ προστάγματι, ἕως ἂν ἔλθῃ, γίνεται· οὕτω γὰρ εἶπεν, ἕως ἂν ἔλθῃ· καὶ γίνεται ὕετός (79) τῇ

³³ Chrys. hom. 83 in Matth. Joan. iii, 3. ³⁴ Joan. vi, 48. ³⁵ Joan. xiii, 1 seqq. ³⁶ Matth. xxvi, 26; Liturg. S. Jacobi. ³⁷ Matth. xxvi, 27; Marc. xiv, 21; Luc. xxi, 17; 1 Cor. xi, 24 26. ³⁸ Hebr. v, 12. ³⁹ Psal. cxxxiv, 6. ⁴⁰ Gen. i, 5. ⁴¹ Psal. xxxii, 6. ⁴² Gen. i, 11.

VARIAE LECTIONES.

^k *Elegantior est lectio cod. 2428, cui concinit Faber, καὶ ἐκ τῶν τῆς ἁγίας καὶ Ἀειπαρθένου καθαρῶν καὶ ἀμωμῶντων αἱμάτων ἑαυτοῦ. Et ex sanctæ Virginis purissimis et illibatis sanguinibus in seipso, etc.* ¹ In cod. S. Hil. Regiis multis et Colb. desunt hæc, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

NOTÆ.

(78) *Τὸ παλαιὸν Πάσχα. Cum vetus Pascha, etc.* Quam Noster de supremo Domini Paschate sententiam tenet, hanc proinde ex Græcorum commentariis, ut ex Scriptura Hieronymus acceperat. Photius quoque cod. 106, ubi de libro ejusdam anonymi, qui forsitan Joannes Philoponus Trithemita fuit, hæc contra illum ait: *Ὁ γὰρ Χρυσόστομος, καὶ ἡ Ἐκκλησία τότε φησὶν αὐτὸν ἐπιτελεῖσαι τὸ*

νομικὸν πρὸ τοῦ μυστικοῦ δεῖπνου· *Chrysostomus et Ecclesia Christum docent cœnam legalem egisse ante mysticam. Sed de his plura in dissertatione De azymis.*

(79) *Καὶ γίνεται ὕετός. Ethuc novæ segeti, etc.* Irenæus invocationem Spiritus sancti consecrari Eucharistiam ait, lib. iv, cap. 35: *Panis percipiens invocationem Dei, jam non communis panis est, sed*

καινη ταύτη γεωργία διὰ τῆς ἐπικλήσεως, ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπισιμάζουσα δύναμις. Ὡς περ γὰρ πάντα ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεός, τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνέργειᾳ ἐποίησεν, οὕτω καὶ νῦν ἡ τοῦ Πνεύματος ἐνέργεια τὰ ὑπὲρ φύσιν ἐργάζεται, ἃ οὐ δύναται χωρῆσαι, εἰ μὴ μόνῃ ἡ πίστις. Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, φησὶν ἡ ἁγία Παρθένος, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω, Ἀποκρίνεται Γαβριὴλ ὁ ἀρχάγγελος· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. Καὶ νῦν ἐρωτᾷς, πῶς ὁ ἄρτος γίνεται σῶμα Χριστοῦ, καὶ ὁ οἶνος καὶ τὸ ὕδωρ, αἷμα Χριστοῦ. Λέγω σοι χάω· Πνεῦμα ἅγιον ἐπιχοιτᾷ, καὶ ταῦτα ποιεῖ τὰ ὑπὲρ λόγον καὶ ἔννοian.

et aqua, sanguis illius. Ego vero tibi repono Spiritum sanctum supervenire, et ea facere, quæ sermonem conceptumque omnem procul exsuperant.

Ἄρτος δὲ καὶ οἶνος παραλαμβάνεται· οἷος γὰρ ὁ Θεός· τὴν ἀνθρωπίνην καθένειαν· ὥς· τὰ πολλὰ γὰρ τὰ μὴ κατὰ τὴν συνήθειαν τετριμμένα, ἀποστρέφεται δυσχεραίνουσα· τῇ οὖν συγκαταβάσει συνῆθει κεχρημένοι, διὰ τῶν συνῆθων τῆς φύσεως ποιεῖ τὰ ὑπὲρ φύσιν· καὶ ὥς περ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἐπειδὴ ἔθος ἀνθρώποις ὕδατι λούεσθαι, καὶ ἐλαίῳ χρίεσθαι, συνέυξε τῷ ἐλαίῳ καὶ ὕδατι τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ λουτρὸν ἀναγεννήσεως· οὕτως, ἐπειδὴ ἔθος τοῖς ἀνθρώποις ἄρτον

A ejus præcepto, donec veniat, efficitur (ita quippe dictum est, *donec veniat*) per invocationem huicce novæ segeti imbre 269 superveniente; Spiritus sancti nimirum obumbrante virtute. Velut enim quidquid fecit Deus, id Spiritus sancti fecit opera, ita nunc quoque Spiritus sancti operatione facta sunt, quæ naturæ modum excedunt, quæque nisi fide sola, nec capi queunt, nec intelligi. Quomodo mihi accidet istud, aiebat Virgo sancta, quoniam virum non cognosco⁴⁵? Cui Gabriel archangelus: Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi⁴⁶. Tu quoque nunc quæris, qui panis fiat corpus Christi, ac vinum

Cur panis et vinum ad Eucharistiam adhibeantur. — Panis porro⁴⁷ vinumque adhibentur, quia, cum Deo explorata sit imbecillitas humana, quæ, ut plurimum, ea aversetur quæ usu minime trita sânt; hinc fit ut pro solita sua erga nos indulgentia, per ea quæ naturæ familiaria sunt, res natura sublimiores efficiat. Et sicut in baptismo, quoniam in more hominum positum est, ut aqua laventur, et, ungantur oleo, Spiritus gratiam cum oleo et aqua copulavit, ut lavaerum regene-

⁴⁵ Luc. i, 35 ⁴⁶ ibid. 36. ⁴⁷ Nyss. Orat. catech. cap. 37.

NOTÆ.

Eucharistia. Basilus, lib. *De Spir. sancto*, cap. 27, invocationem hanc a Christo et apostolis traditam asserit. Hujus vim Cyrillus Hieros. *Catech. 4 Myst.* sic enarrat, ubi de chrismate loquitur: *Ne puletis unguentum hoc nudum et commune quidpiam esse. Nam velut panis Eucharistiæ μετὰ τὴν ἐπικλήσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, post invocationem sancti Spiritus non est simplex panis, sed Christi corpus; sic sacrum istud unguentum μετὰ τὴν ἐπικλήσιν, invocatione facta, non est exilite aliquid, etc.* Chrysostomus hom. in *Casmeterii* nomen ait: *Quando sacerdos statat sacra mensæ expansis in celum manibus calicem τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ παραγίνεσθαι καὶ ἀφασθαι τῶν προκειμένων, invocans Spiritum sanctum ut adveniat et proposita dona contingat, magnum silentium est.* Ὅταν δίδῃ τὴν χάριν τὸ πνεῦμα, ὅταν κατέλθῃ, ὅταν ἀφῆται τῶν προκειμένων, ὅταν ἔλθῃ τὸ πρόβατον ἐσφαγισμένον καὶ ἀκηρτισμένον. *Quando Spiritus gratiam impertiit, quando descendit, quando dona contigit, quando agnum mactatum et paratum cernis, tunc tumultum, tunc turbas excitas.* Sexcenta sunt testimonia veterum quibus idem astruitur. Nostro quoque succinunt Theodorus Abucaras, seu etiam Samonas Gazensis in *Dial.* cum Achmed Mohammedano, Theodorus Graptus, Nicephorus CP., et alii quos omitto. Loquuntur nimirum de invocatione illa quæ in priscis Orientalium quorumcunque liturgiis recitatur post Christi verba, *Hoc est corpus meum; Hic est sanguis meus, etc.* Quibusque consentiunt Gothorum liturgiæ, quas viri cl. Thomasius et Mabillonius edidere. Imo eadem oratione Africanos postulasse, *mitti Spiritum sanctum ad dona sanctificanda*, testis est Fulgentius, lib. ii, *Ad Monim.* cap. 6 et seqq. Porro cum Damascenus in liturgiis invocationem Christi verba subsequi videret, eaque Patres consecrationem perfici docuisse, tum alioqui Chrysostomum, hom. *De prodit. Judæ* dixisse, dona proposita per Domini verba sacrari, mysterium docuit

C compleri, cum Christi verbis, tum invocatione. Ei vero Nyssenus in *Catech.* præverat, ὁ ἄρτος, in-
quiens, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἀγιάζεται διὰ Λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως· *Panis, sicut Apostolus ait, sanctificatur per Verbum Dei et orationem.* Sic Græci recentiores, Marco Ephesio teste, Christi verba in liturgiis recitari censent, ut nos ad rerum gestarum memoriam revocent: sed insuper δύνανται ὥς περ ἐντέντα τοῖς προκειμένοις εἰς τὴν μεταβολήν, virtutem propositis donis indere ad conversionem, quæ postea fiat per orationem et benedictionem sacerdotis. Eodem Russorum archiepiscopi responsio collineabat in concilio Florentino, quam Eugenius papa approbavit. Combesisius in margine homil. Damasceni de Sabb. sanct. ad hæc verba, ἀληθῶς τῇ ἐπικλήσει, vere per invocationem transmutatum: *Pantinus hic auctori iniquior, inquit. Malim benigne exponere, ut et Basilii ac reliquas Græcorum liturgias, non fieri scilicet transmutationem sine invocatione; quæ vel antecedit (uti Latinis) vel consequatur (uti Græcis) verba Domini: in quibus tamen sit ipsa vis, id ipsum semper nobis operantibus, quod semel Christo dicta: sed tamen sic religiose, et pro tanti mysterii majestate. Nec forte a Domino concessum Eucharistiam conficere, ut quisvis etiam sacerdos temere, nullo religioso cultu ac ordine, Dominica verba effutiat, nec tam rem sacram, quam histrionicam ac execrationem peragat.* Hæc non benigna, sed verissima est Damasceni textus expositio. Bessarion et Arcudius aliam suggerunt, puta sacerdotes Græcos, dum orant ut Spiritus sanctus virtute panis efficiatur corpus Christi, hoc solum postulare, ut qui Eucharistiam sumunt unum corpus Christi sint, istisque vocibus μεταβάλλον, *transmutans Spiritu sancto*, metaphoricam mutationem innui. Quod si concedatur, vereor ne Patrum loca, quibus panis vinumque dicuntur μεταβάλλεσθαι, pari jure torqueantur contra sensum auctorum.

rationis illum faceret. Consimili modo, quia hominum consuetudo fert ut panem edant, vinumque et aquam bibant; idcirco-coniuncta cum illis sua divinitate, hæc corpus et sanguinem suum fecit, uti per usitata et naturæ consentanea, assurgamus ad ea quæ supra naturam sunt.

Corpus Christi in Eucharistia non adductione, sed elementorum conversione. — Corpus est divinitati vere unitum, quod ex sancta Virgine ortum

ἐσθλαίν, ὕδωρ τε καὶ οἶνον (80) πίνειν, συνέζευξεν αὐτοῖς τὴν αὐτοῦ θεότητα, καὶ ποιοῦναι αὐτὰ σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ, ἵνα διὰ τῶν συνήθων καὶ κατὰ φύσιν, ἐν τοῖς ὑπὲρ φύσιν γενώμεθα.

Σῶμά ἐστιν ἀληθῶς ἡνωμένον θεότητι, τὸ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου σῶμα, οὐχ ὅτι τὸ ἀναληφθὲν σῶμα ἐξ οὐρανοῦ κατέρχεται, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ὁ ἄρτος (81)

NOTÆ.

(80) Ὑδωρ τε καὶ οἶνον. Aquam et vinum. Apostolica traditio est, non nudam aquam, ut Eucharistia, nec vinum merum, ut Armeni et Jacobitæ quidam, sed vinum aqua temperatum debere offerri. Sic liturgiæ veteres, Jacobi, seu Hierosolymitana, et Marci, sive Alexandrina, quam Cophitæ etiam recitant, καὶ κεράσαι, ἐξ οἶνου καὶ ὕδατος, factaque ex vino et aqua mitione; Basilii λαβὼν, κεράσαι, accipiens, temperans; Clementis, lib. viii Constit., ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον ἐξ οἶνου καὶ ὕδατος, similiter et calicem ex vino et aqua. Justinus Martyr, apol. 1, vinum cum aqua offerri tradit; ἄρτος προφέρεται, καὶ οἶνος, καὶ ὕδωρ. Irenæus, lib. v, cap. 2, calix Eucharistiæ calix mistus est. Audiendus non est Anselmus Havelbergensis, qui Dial. 3, narrat Græcos vinum nulla delibutum aqua offerre, sibi-que Nechitem, seu Nicetam Nicomediensem ita respondisse: Christus in magna illa sua cæna non legitur aquam cum vino mistam in calice consecrasse, ideoque similiter facimus. Hoc alii Græcis affinxere, forsitan ob aquam calidam quam illi in calicem injiciunt post consecrationem, ac si aliam ante non admiscerent. Hos liturgiæ mendacii satis arguunt.

(81) Ἄλλ' ὅτι αὐτὸς ὁ ἄρτος. Sed quia ipse panis. Noster hic et hom. de Sabb. sancto post Nysenum, conversionem panis et vini in Christi corpus μεταποίησιν, nominat; Chrysostomus μεταρρύθμισιν, Nysenus rursum μεταστοιχείωσιν, Cyrillus Hierosol., Abucaras, Samonas, Graptus, et alii μεταβολήν, quibus conversio, transmutatio, transelementatio, significatur. Singulas voces usurpat Theophylactus in cap. xxvi Matth. et in xiv Marci. Recentioribus communius μεταβολή conversio dicitur. Noster hic compendio refert, quæ Nysenus orat. catech. cap. 37, edisserit his fere verbis: «Quemadmodum quodvis corpus humanum cibo potuque nutritur, et panis cibus est, et aqua cum vino potus, hinc fit ut panis δυνάμει, potestate, sit corpus humanum; cumque Deus Verbum corpus suum cibo potuque ali permiserit, panis quem edebat, ratione quadam Dei corpus erat, τῆς τροφῆς πρὸς τὴν τοῦ σώματος φύσιν μεθισταμένης, alimentum in corporis naturam transeunte. Nunc perinde panem Dei sermone sacramentum, ἐκ σώματος τοῦ Θεοῦ Λόγου μεταποιεῖσθαι πιστεύομαι, certa fide persuadeor in Dei Verbi corpus transmutari. Nam potestate illud ipsum corpus erat; illic gratia Verbi sanctum effecit corpus quod pane sustentabatur, ipsumque quadantenus erat panis. Istic etiam panis, sicut Apostolus dixit, sanctificatur per verbum et orationem; ὅς διὰ βρώσεως καὶ πόσεως προτῶν ἐκ τοῦ σώματος γενέσθαι, ἀλλ' εὐθὺς πρὸς τὸ σῶμα διὰ τοῦ Λόγου μεταποιούμενος, καθὰ εἰρηται ὑπὸ τοῦ Λόγου, ὅτι «Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου.» Non ut comestione et potu in Verbi corpus transeat, sed ut statim per verbum in corpus transmutetur, uti dictum a Verbo est: «Hoc est corpus meum.» Concludit, Christum hæc largiri virtute benedictionis, transelementata eorum quæ apparent natura, μεταστοι-

χειώσας τῶν φαινομένων τὴν φύσιν. Doctissimus D. Joannes Ernestus Grabe, vir multis titulis mihi impense colendus, in adnotationibus ad cap. 2 lib. v Irenæi, S. Cyrilli Hierosol. ejus consimilia loca, quia trita sunt omitto. Nyseni, Damasceni et aliorum forte plurimum mentem sic enarrat: Hi persuasi erant Spiritum sanctum cælitus descendentem, pani, non modo virtutem corporis Christi communicare, sicutque eundem ratione qualitatium mutare, sed et divina potentia ipsam ejus substantiam in carnem transformare, quæ Christi caro sit, et cum illa quæ ex beatæ Virginis utero prodiit, et cruci suffixa, inque cælum sublata fuit eadem fiat per ἐπαύξησιν, quodque eundem Spiritum vitæ in se habeat; sicuti panis quem Servator in terris comedit, vi naturalis caloris in carnem ejus vertebatur, et noster panis quotidianus in substantiam corporis nostri transit. Quod corpus hodie nobis gestatum, idem dicitur cum illo, in quo ante plures annos versati sumus, quoniam eadem anima vegetatur, licet particula ejus prorsus sint diversæ, et nulla forte ex prioribus superstes existat. (Legge, post Cyrilli catech. 4 mystagogicam, Gregorii Nyseni orat. catechetica magnam, cap. 37, et Damasceni lib. iv De fide orthodoxa, cap. 14, ejusque epistolam ad Zachariam Doarorum episcopum.) Subjungit loca Damasceni, ejus, ut et aliorum Græcorum, meliorem interpretem frustra quasiero. Theologi Wirtembergenses eum cap. 10 Resp. Jeremiæ CP. patriarchæ legissent, consecratione panem in ipsummet Christi corpus, et vinum in ipsummet sanguinem ejus transmutari: Ὁ μὲν ἄρτος μεταβάλλεται ἐκ αὐτοῦ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ὁ δὲ οἶνος ἐκ αὐτοῦ τοῦ αἵματος, reposerunt, in cæna Domini corpus Christi et sanguinem vere adesse; non item τὸν ἄρτον μεταβάλλεσθαι ἐκ τοῦ τοῦ Χριστοῦ σώματος, panem in Christi corpus transmutari. Noverant scilicet, nihil Græcis μεταβολήν aliud significare, nisi substantiæ unius in alteram conversionem. Unde Noster in opusc. cont. Acephalos, unionem naturarum Domini, non μεταβολήν, factam esse declarat, exemplo corporis igne candentis: Τὸ πυρούμενον, inquit, οὐ μεταβολὴν δέχεται τοῦ πυρούμενου, ἀλλ' ἐνωσιν πρὸς τὸ πῦρ· vox, candens, non ejus rei quæ ignescit conversionem significat, sed unionem cum igne. Quocirca Georgius Scholarius, qui schismaticus alter patriarcha fuit, in sermone in Parasceve Lazari, ejus ex authentico codice suo magna parte describendi perhumane copiam fecit clarissimus doctissimusque D. abbas Renaudot, postquam asseruit, ejusmodi μεταστοιχείωσιν (a), transsubstantiationem fieri, ut accidentia destructo subjecto maneat: Τοῦτ' ἐκ μυστήριον μεταβολὴν τινὰ περιέχον οὐσίας ἐν ἀκαρπεί γενομένων, τῶν συμβεβηκότων ἀμεταβλήτων μενόντων, addit aliam esse incarnationis, et aliam Eucharistiæ rationem: Ἐκεῖ μὲν γὰρ οὐδὲτερον πρὸς τὴν ἑτέραν μεταβέβηται φύσιν, ἀλλ' ἐν τῷ τοῦ Χριστοῦ προσώπῳ, καὶ ἡ θεότης, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀσυγχύτως ἐστίν· ἐνταῦθα δὲ τὸ κτίσμα πρὸς τὸν κτίστην μεταποιεῖται διὰ μέσου τοῦ

(a) Vide Præfationem, num. XX, ubi de hac voce disseritur.

καὶ οἶνος μεταποιούνται⁸¹ εἰς σῶμα καὶ αἷμα Θεοῦ. Εἰ δὲ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖς, πῶς γίνεται, ἀρκεῖ σοι ἀκοῦσαι, ὅτι διὰ Πνεύματος ἁγίου, ὥσπερ καὶ ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου διὰ Πνεύματος ἁγίου ἑαυτῶν, καὶ ἐν ἑαυτῶν ὁ Κύριος σάρκα ὑπεστήσατο· καὶ πλέον οὐδὲν γινώσκωμεν, ἀλλ' ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀληθὴς ἐστι, καὶ ἐνεργῆς, καὶ παντοδύναμος, ὁ δὲ τρόπος ἀνεξερεύνητος. Οὐ χειρὸν δὲ καὶ τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι, ὥσπερ φυσικῶς διὰ τῆς βρώσεως ὁ ἄρτος, καὶ ὁ οἶνος καὶ τὸ ὕδωρ διὰ τῆς πόσεως, εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ ἐσθίουτος καὶ πίνοντος μεταβάλλονται, καὶ οὐ γίνονται⁸² ἕτερον σῶμα παρὰ τὸ πρότερον αὐτοῦ σῶμα· οὕτως ὁ τῆς προθέσεως (82) ἄρτος, οἶνός τε, καὶ ὕδωρ διὰ τῆς ἐπικλήσεως καὶ ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὑπερρυῶς μεταποιούνται εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ αἷμα, καὶ οὐκ εἰς δύο, ἀλλ' ἓν (83) καὶ τὸ αὐτό.

per Spiritus sancti invocationem et adventum, modo qui naturæ viribus et conditione sublimior est, in Christi corpus et sanguinem converti, ut nequaquam duo sint, sed unum et idem.

⁸¹ Simile Nyss. loc. cit.

VARIE LECTIONES.

Mss. μεταποιεῖται. ^a Deest οὐ in editis Ver. et Basil. Quidam codd. οὐ γίνεται.

NOTÆ.

σώματος, καὶ προφεστηκυῖα τοῦ ἁγίου οὐσία σῶμα Θεοῦ γίνεται, τοῦ Χριστοῦ γινόμενη σῶμα· μεῖζον μὲν δὴ πάντων τῶν θείων θαυμάτων, ὡς ἀληθῶς διὰ ταῦτα, ἡ τοῦ ἁγίου πρὸς τὸ σῶμα τὸ δεσποτικὸν μετουσίωσις, ἀλλ' οὐκ ἀδύνατος τῷ πρὸς τὴν θείαν βλέποντι δυνάμει· Illic enim neutrum in alterius naturam mutatum fuit, sed in Christi persona et divinitas et humanitas existunt: hic vero creatura in Creatore medio corpore transformatur, et quæ ante exstabat substantia panis, Dei corpus fit, ubi Christi corpus efficitur. Majus equidem ob rationes quas adduxi, omnibus quæ patraverit Deus miraculis est transsubstantio panis in corpus Domini-cum, sed quæ impossibilis non censetur ab illo, cui perspecta potentia Dei fuerit. Nectarius nuperus patriarcha Hierosolym. in libro, Περὶ ἀρχῆς τοῦ πάπα, De principatu pape, qui anno 1682 Giasii in Moldavia editus est contra Latinos, p. 205, narrat hostiam quamdam quæ nigrorem ex mucore contraxerat, cum in sacro disco acerræ imposita fuisset, insolito odore templum omne perfudisse. Tum concludit: Τοῦτο τὸ θαῦμα, ὡς ἐγώμαι, γέγονεν εἰς δεῖγμα σαφέστατον τοῦ μεγάλου καὶ ὑπερφυοῦς τούτου μυστηρίου, τοῦ τὰ συμβεβηκότα μόνον τοῦ ἱεροῦ ἁγίου φερεσθαι, ἡ δὲ γε οὐσία τοῦ ἁγίου ἀπαῖ μεταβληθεῖσα, καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐπικλήσει μετουσιωθεῖσα εἰς ἀληθινὸν σῶμα Χριστοῦ, φθορὰν οὐδεμίαν ὑφίσταται, ἀλλ' ἀθάarton διαμένει, ὡς ἴδιον Χριστοῦ· Hoc miraculum factum esse opinor ad evidentissimam magis illius et immensi mysterii demonstrationem, nempe quod accidentia solummodo panis corrumpantur: substantia vero panis semel mutata et invocatione sancti Spiritus in veram corporis substantiam conversa, nullam prorsus sustineat corruptionem, sed incorrupta permaneat, tanquam verum propriumque Christi corpus.

(82) Ὁ ὅτις ὁ τῆς προθέσεως. Sic panis qui in prothesi, etc. Verterunt alii, panis propositionis. Porro προθεσις, prothesis, Græcis est mensa minor ad dextrum altaris latus seorsim posita, in qua sacerdotes consecrandum panem et calicem parant. Hæc cæremonia ὁσίως, sacrificatio, et προσκομιδῇ, προσφορά, oblatio nuncupatur; eamque exsequuntur presbyteri qui sacerdoti digniori celebraturo assistunt, nunquam vero diaconi, quos antiquus canon prohibet ne offerant, ullumve sa-

habuit, non ut illud quod in cælos receptum est, corpus descendat; sed quia panis ipse et vinum in corpus et sanguinem Dei transmutantur. Si requiras, quonam pacto istud 270 fiat, sat tibi sit audire, hoc fieri per Spiritum sanctum; quemadmodum et ex sancta Dei Genitrice Dominus sibiipsi carnem assumpsit, quæ in seipso subsisteret: nec amplius quidquam nobis perspectum est et exploratum, quam quod Dei sermo verax efficaxque est, atque omnia potest; modus vero investigari prorsus nequit⁸³. Illud vero dicere alienum non est, quemadmodum naturaliter panis per comestionem, vinumque et aqua per potionem, in corpus et sanguinem comedentis et bibentis transmutantur, ut nec corpus fiant aliud a corpore ejus quod prius exstabat: sic panem qui in prothesi præparatus fuit, vinum item et aquam

cerdotum ad altare una offerentium munus obeant. Cæterum quando sacerdotes aut diaconi præparatum panem cum calice ad aram ferunt, προσπίπτουσι πάντες τοῖς ἱερεῦσιν οἱ πιστοί, inquit Simeon Thessalonic., omnes fideles sacerdotibus procidunt, et jure, tum ut eorum se precibus commendent, ab eisque postulent, ut sui recordentur in sacrificio; tum ut divina munera venerentur. Et γὰρ καὶ μήπω ἱερουργήθη, ἀλλ' ἐν τῇ προθέσει ἀνετέθησαν τῷ Θεῷ, καὶ ὁ ἱερεὺς ἐκείσε εὐχὴν ἀνέφερε, καὶ προσδέεσθαι ταῦτα εἶπεν ἐν τῷ ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ· Nam etsi hæc nondum consecrata sunt, attamen Deo nuncupata in prothesi fuerunt, illicque sacerdos preces fudit, rogans ut in sublime altari suscipiantur. Οὐ γὰρ εἰδωλολατροῦμεν ἡμεῖς τοῖς δῶροις προσπίτοντες, ἀπαγε· Non enim idololatræ sumus coram donis procidendo: absit! sed dona Deo per oblationem dicata, necdum tamen perfecta, reverentur, ceu per oblationem sanctificata. Sacrata siquidem fuerunt per divinas preces, suntque antitypa corporis et sanguinis Christi. Adeoque pari honore habenda esse ait, quo Christi imaginem. Eodem modo Gabriel Philadelphiensis disputat in Apologia Eccl. Orient. Simile quidpiam honoris pontifex olim, ejusque diaconus apud Latinos oblati exhibebant, cum ad aram asportabantur, ut ex multiplici Ordine Romano, et ex Amalario discimus. Inclinato capite pontifex vel diaconus salutat sancta, hoc est oblata in capsis condita, non sanctam, hostiam, nempe consecratam: inclinatio capite ad altare primo adorata sancta. Ubi proinde adoratio salutatio est, non cultus patriæ, qui Eucharistie consecrata soli debetur, ut multis explicant Simeon et Gabriel modo laudati.

(83) Καὶ οὐκ εἰς δύο, ἀλλ' ἓν. Nec duo sunt, sed unum. Sic in epist. ad Cæsarium, quæ Chrysostomo attributa est. Sicut enim antequam sanctificetur panis, panem nominamus; divina autem illum sanctificante gratia, mediante sacerdote, liberatus est quidem appellatio panis, dignus autem habitus est Domini corporis appellatione, etiamsi natura panis in ipso permansit: et non duo corpora, sed unum corpus Filii nuncupatur. Ex his posterioribus verbis, quæ ex epistola ista Noster mutatus est, sat intelligitur naturæ nomine non substantiam panis significari, sed structuram par-

271 Quocirca illis qui cum fide digne suscipiunt, in remissionem peccatorum, et vitam æternam cedit, necnon animæ corporisque præsidium; illis contra qui in incredulitate indigne sumunt, in pœnam et supplicium: haud secus atque Domini mors, credentibus quidem vita et incorruptio est, ad æternæ felicitatis consecutionem; incredulis vero et iis qui Dominum interfecerunt, ad pœnam et vindictam sempiternam.

Christi verum corpus, non figura.—Nec vero panis et vinum, Christi corporis et sanguinis figura sunt (absit!), sed ipsum Domini corpus deitate dotatum; cum ipse Dominus dixerit: *Hoc est,*

VARIAE LECTIONES.

* Cod. S. Hil. ex emendatione οὐκ ἔστιν οὖν: non inutili prorsus illatione.

NOTÆ.

tium, naturalesque panis proprietates. Nam si natura seu substantia proprie dicta panis perseveraret, jam duo corpora forent, panis scilicet et Christi, non unum duntaxat. Post Damascenum eodem modo locutus est Theodorus Graptus, seu potius Nicephorus CP. lib. *De inculcata Christiana fide*, sive *Antirr.* II, cap. 3: *Quemadmodum panis et vinum et aqua naturaliter in corpus et sanguinem edentis convertuntur, ut nequaquam dixerimus, ex iis fieri corpus aliud ab illo quod ante erat: sic etiam ista, ratione naturam exsuperante, per invocationem sacerdotis, et adventum Spiritus sancti, in corpus et sanguinem Christi convertuntur, juxta ac sacerdos fieri petit, καὶ δύο ταῦτα νοοῦμεν, ἀλλ' ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πιστεύομεν, et non duo ita esse intelligimus, sed unum et idem existere credimus.* Consimiliter in epistola ad Zachariam Doarorum, et in homilia brevi, quas non esse Joannis Damasceni suo loco ostendam, hoc in primis probatur, unum et idem corpus esse Christi, quod de Virgine conceptum natumque est et mortuum, et quod ad aram immolatum, adhibito etiam exemplo alimenti quod in parvuli corporis vertitur; ita ut licet augeat ille, non duo corpora fiant, sed unum, καὶ εἰ αὐξάνει, οὐ γίνονται δύο σώματα, ἀλλ' ἐν. Quin potiori jure Spiritus sancti operatione, panem et vinum eis ἐπαύξησην τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ γίνεται ἐν σώμα, καὶ οὐ δύο, in accretionem corporis Christi corpus unum fiant, et non duo. Ubi accretione corporis Christi, hoc annuitur, Christi corpus, etsi mole non augeat amplius, conversis tamen pane et vino, accrementi quoddam genus exinimus adipisci, ut omnibus singulisque fidelibus unum et idem manens, nulla divisione commisceatur.

(84) *Οὐκ ἔστι τύπος.* Neque panis et vinum, etc. In calenis in Matthæum fragmenta quædam veterum leguntur, quæ idem enuntiant, Eucharisticum panem figuram corpus Domini non esse, sed ipsummet corpus. Tritum est quod, lib. v *De Vit. PP.* libello 18, et in Apophthegm. PP. t. I *Monum. Eccl. Græc.* p. 241, abbas Daniel refert ex abbate Arsenio, de monacho sene, qui in hunc errorem inciderat, eucharisticum panem et vinum corporis et sanguinis Domini esse duntaxat figuras. Damasceni ævo notissima erant libri Macarii Magneti contra Theosthenem Ethnium, qui Venetiis asserantur in bibliotheca S. Marci, et ex quibus Turrianus, in lib. v Clem. hæc edidit: *Οὐκ ἔστιν Εὐχαριστία τύπος τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος, ὅπερ τινες ἑρμηνεύσαν, πεπηρωμένοι τὸν νοῦν, μᾶλλον δὲ σῶμα καὶ αἷμα· Eucharistia non est figura corporis et sanguinis, ut quidam stupida mente nugati sunt, sed corpus et sanguis.* Locum hunc prolixius Latine dedit Coccius, t. II, p. 607. Nicephorus ampla satis fragmenta Macarii Magneti expendit in *Antirrhe-*

A γίνεται τοῖνυν τοῖς πιστεῖ ἀξίως μεταλαμβάνουσιν, εἰς ἄρεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς φυλακτήριον ψυχῆς τε καὶ σώματος· τοῖς δὲ ἐν ἀπιστεί ἀναξίως μετέχουσιν, εἰς κόλασιν καὶ τιμωρίαν, καθάπερ καὶ ὁ τοῦ Κυρίου θάνατος, τοῖς μὲν πιστεύουσι γέγονε ζωὴ καὶ ἀφάρσια εἰς ἀπόλαυσιν τῆς αἰωνίου μακαριότητος· τοῖς δὲ ἀπειθοῦσι, καὶ τοῖς κυριοκτόνοις, εἰς κόλασιν καὶ τιμωρίαν αἰώνιον.

Οὐκ ἔστι ὁ τύπος (84) ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ (μὴ γένοιτο), ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τεθεωμένον, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου εἰπόντος: *Τοῦτό μοῦ ἔστι, οὐ τύπος;*

B lictis. Inter præsules qui in synodo ad Quercum adversus Chrysostomum convenere, Photius narrat adfuisse Macarium Magnæum episcopum, qui litem moverit contra Heraclidem Ephesi. Ignatius martyr, epist. ad Smyrn. ait hæreticos ævi sui ab Eucharistia et oratione secedere, ἵνα τὸ μὴ ὁμολογεῖσθαι τὴν Εὐχαριστίαν σάρκα εἶναι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, quod non compleantur Eucharistiam carnem esse Salvatoris nostri Jesu Christi. Contradictentes ergo huic dono Dei, συζητούντες, perscrutantes, moriuntur. Enimvero, quemadmodum, Irenæo teste, lib. III, c. 11, in nulla hæreticorum istorum sententia Verbum caro factum est, sic nec verum Christi corpus et sanguis Eucharistia continetur, sed ad summum simplex figura. Contra vero Cyrillus Hieros. cat. 4: *In figura panis, inquit, corpus suum præbet Christus, et in figura vini sanguinem item suum, ἐν τύπῳ ἄρτου δίδοται σοι τὸ σῶμα, καὶ ἐν τύπῳ οἴνου δίδοται σοι τὸ αἷμα· ut nempe nude panis vinique species supersint.* Nam postea docet, certa fide tenendum esse, ὡς φαίνεται ὁ ἄρτος, οὐκ ἄρτος ἔστιν, εἰ καὶ τῇ γεύσει ἀναισθητός, ἀλλὰ σῶμα Χριστοῦ· Panem qui hujusmodi esse nobis videtur, reapse panem non esse, licet id gustatus referat, sed ipsum Christi corpus; et vinum quod cernitur a nobis, vinum non esse, tametsi gustui esse vinum appareat, sed sanguinem Christi. Eundem sensum offerunt Græci, qui, de azymis contra Latinos disputando, fatentur panem, sive ζυμῆτος fermentatus sit, sive ἄζυμος, fermenti expers, post consecrationem nec fermentatum, nec azymum esse. Sic Joannes Hieros. patriarcha, apud Allatium, exerc. 22 cont. Creygt. Sic vicissim Theorianus apud eund. exerc. 25 epist. ad sacerdotes et monachos pro Latinis argumentatur: *Ὁ θεὸς ἄρτος πρὸ τοῦ ἁγιασθῆναι, εἰτε ἄζυμος, εἰτε ἐνζυμος ἦν, ἀδιαφόρως ἄρτος ἐστὶ καὶ λέγεται πρὸς τὸν θεὸν Λογίον, ὡς ὑπερὸν δεῖξομεν. Μετὰ δὲ τὸ ἁγιασθῆναι, οὔτε ἐνζυμος, οὔτε ἄζυμος, ἀλλὰ σῶμα καὶ σὰρξ τοῦ Κυρίου; ἢ αὐτὴ, καὶ οὐκ ἄλλη ἀντ' ἄλλης· Divinus panis, antequam consecratur, sive azymus sit, sive fermentatus, indifferenter panis est et dicitur a divina Scriptura, ut ostendimus: postquam vero consecratus est, nec azymus, nec fermentatus est, sed Domini corpus et caro eadem ipsamet, nec alia pro alia. Una siquidem est et ipsa, quæ ex incorrupta Virgine suscepta est, inque Patris dextera sedet, et a nobis orthodoxis mystice accipitur. Unde mysterium dicitur, seu secretum quod multi non percipiant. Si itaque divinum numen commutat proposita dona in corpus et sanguinem Christi, frustra fuerit contendere, an id ex azymo vel fermentato fiat, aut albo, aut rubro vino, et ejusmodi stultas curiositates de tremendis mysteriis agitare. Hæc Theorianus sub Manuele Commeno, sæculo XII, scribebat.*

τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὸ σῶμα · καὶ οὐ τύπος τοῦ αἵματος, ἀλλὰ τὸ αἷμα. Καὶ πρὸ τούτου τοῖς Ἰουδαίοις, ἔτι Ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίνητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. Ἡ γὰρ σὰρξ μου ἀληθὴς ἐστὶ βρώσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθὴς ἐστὶ πόσις. Καὶ πάλιν · Ὁ τρώγων με, ζήσεται ὡς.

Διὸ μετὰ πάντῃ φόβῳ καὶ συνεδήσεως καθαράς, καὶ ἀδισταχτοῦ πίστεως προσέλθωμεν, καὶ πάντως ἔσται ἡμῖν, καθὼς πιστεύομεν, μὴ δισταζόντες. Τιμῆσωμεν δὲ αὐτὸ πάσῃ καθαρότητι, ψυχικῇ τε καὶ σωματικῇ · διπλοῦν γάρ ἐστι. Προσέλθωμεν αὐτῷ πόθῳ διακαεῖ, καὶ σταυροειδῶς τὰς παλάμας τυπώσαντες, τοῦ ἐσταυρωμένου τὸ σῶμα ὑποδεξώμεθα · καὶ ἐπιθέντες ὀφθαλμοὺς, καὶ χεῖρα, καὶ μέτωπα, τοῦ θεοῦ ἀνθρώπου μεταλάβωμεν, ἵνα τὸ πῦρ τοῦ ἐν ἡμῖν πόθῳ προσλαβὼν τὴν ἐκ τοῦ ἀνθρώπου πύρωσιν, καταφλέξῃ ἡμῶν τὰς ἀμαρτίας, καὶ φωτίσῃ ἡμῶν τὰς καρδίας, καὶ τῇ μετουσίᾳ τοῦ θεοῦ πυρὸς πυρωθώμεν καὶ θεωθώμεν. Ἀνθρώπου εἶδεν Ἡσαΐας · ἀνθρώπου δὲ ἔσθλον λιτὸν οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἡνωμένον πυρὶ · οὕτω καὶ ὁ ἄρτος τῆς κοινωνίας (85), οὐκ ἄρτος λιτός ἐστιν, ἀλλ' ἡνωμένος θεότητι · σῶμα δὲ ἡνωμένον θεότητι, οὐ μία φύσις ἐστίν, ἀλλὰ μία μὲν τοῦ σώματος, τῆς δὲ ἡνωμένης αὐτῷ θεότητος, ἑτέρα · ὥστε τὸ συναμφότερον, οὐ μία φύσις, ἀλλὰ δύο.

Ἀρτὶ καὶ ὀινῳ ἐδεξιοῦτο Μελχισέδεκ τὸν Ἀβραάμ, ἐκ τῆς τῶν ἀλλοφύλων κοπῆς ὑποστρέφοντα, ὁ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου· ἐκείνη ἡ τράπεζα ταύτην τὴν μυστικὴν προσεκόντιζε τράπεζαν, ὃν τρόπον ἐκεῖνος ὁ ἱερεὺς, τοῦ ἀληθινοῦ ἀρχιερέως Χριστοῦ τύπος ἦν καὶ εἰκόνημα · Ὡς γὰρ, φησὶν, εἰ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισέδεκ. Τοῦτον τὸν ἄρτον οἱ ἄρτοι εἰκονίζον ἡ τῆς προθέσεως. Αὕτη ἐστὶν ἡ καθαρὰ θυσία, δηλαδὴ καὶ ἀναίμα-

A non figura corporis, sed corpus meum, neque figura sanguinis, sed sanguis meus. Et antea Judæis dixerat : Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Caro enim mea verus est cibus, et sanguis meus, verus est potus. Et rursum : Qui manducat me, vivet ⁸⁵.

Ritus dandi Eucharistiam in manibus. — Quapropter cum omni timore et conscientia pura, fideque non dubia accedamus : et erit omnino nobis sicut credimus, nihil hæsitantes. Ipsum porro omni animi et corporis puritate veneremur : duplex enim est. Accedamus ad eum ardenti desiderio, compositisque in crucis formam manibus ⁸⁶. Crucifixi corpus suscipiamus, oculos, labia, frontem adhibentes, divinum carbonem sumamus, ut desiderii nostri ignis, accepto carbonis ardore, peccata nostra comburat, et corda illuminet, divinique adeo ignis commercio inardescamus, et in deos evadamus. Carbonem vidit Isaias ⁸⁷ : carbo non est simplex lignum, sed igni unitum ; sic quoque ²⁷² panis communionis, non simplex est panis, sed divinitati unitus. Corpus autem ⁸⁸ quod divinitati conjunctum est, non una natura est ; sed una quidem est corporis, altera, conjunctæ cum ipso divinitatis. Quo fit ut utrumque non sit una natura, sed duæ.

Eucharistiæ figuræ. — Abrahamum ex alienigenarum strage revertentem, Altissimi Dei sacerdos Melchisedech excepit ⁸⁹. Mensa illa mensam hanc mysticam præsignabat ; quemadmodum sacerdos ille veri sacerdotis Christi figuram et imaginem gerebat ⁹⁰. Ait enim : Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech ⁹¹. Panem hunc, propositionis panes adumbrabant. Hoc purum illud et incruentum sacrificium est, quod ab

⁸⁵ Joan. vi, 54-58. ⁸⁶ Cyrill. Hierosol. cat. Mystag. 5 ; Chrys. hom. 3 in Epist. ad Ephes ; Trull. can. 101, ⁸⁷ Isa. vi, 2. ⁸⁸ Vide Basil. ibid. ⁸⁹ Gen. xiv. 5 ⁹⁰ Levit. xiv, 5. ⁹¹ Psal. cix, 4.

VARIÆ LECTIONES.

¶ In multis additur ζωὴν αἰώνιον · sic vetus interp. et Faber vitam æternam posuerunt. Hæc autem lectio, eo genuina mihi videtur, quod inconsueta sit. Sæpe enim prout memoria suggererat, Scripture loca passim, non verbum e verbo allegabat Damascenus. ¶ Edita εἰκονίζουσι.

NOTÆ.

(85) Οὕτω καὶ ὁ ἄρτος τῆς κοινωνίας. Sic panis quoque, etc. De pane illo cœlesti loquitur, qui carbone quem vidit Isaias, præsignabatur. Nam Noster hic imitator Cyrillum Alex. qui in cap. vi Isaiæ, in scholiis et alibi, carbonem illum figuram fuisse incarnati Verbi observaverat : Sicut ignis ad lignum accedens, inquit, καταδράττεται μὲν αὐτοῦ, illud quidem comprehendit pervaditque ; idem intellige de Christo. Ineffabili quippe ratione unitus est humanitati Deus. Kursus panem illum, quem Damascenus innuit, ipsum esse Domini corpus, cui conjuncta divinitas est, ea quæ in textu ad modum assumptionis subjungit, astruunt : Σῶμα δὲ ἡνωμένον θεότητι, οὐ μία φύσις ἐστίν · Corpus autem, quod divinitati unitum est, non una est natura, sed alia qui-

dem corporis est, alia conjunctæ cum ipso divinitatis. Quin ipse sui interpretis erit, qui, orat. 5 De imag., hoc dixerit : Homines participes divine nature sunt, quicumque sanctum Christi corpus sumunt, et pretiosum ejus sanguinem bibunt ; quippe quæ deōtῃ καὶ ὑπόστασιν ἡνωται, deitati secundum hypostasim unita sunt, καὶ δύο φύσεις ἐν τῷ μεταλαμβανομένῳ ὑπὸ ἡμῶν σώματι τοῦ Χριστοῦ καὶ ὑπόστασιν εἰσιν ἀδιασπάστως, adeoque duæ naturæ in Christi corpore quod sumitur a nobis, secundum hypostasim indivulse unitæ sunt. Unde naturarum duarum participes sumus, corporis quidem corporis ratione, deitatis vero spiritali : imo utriusque secundum utramque naturam.

ortu solis usque ad occasum sibi oblatum iri Dominus per prophetam dixit²⁵.

Eucharistiae fructus. — Corpus et sanguis Christi est, in nostri, tum animi, tum corporis vegetationem cedens, quod nec consumatur, nec corrumpatur, nec in secessum vadat (absit!), sed in substantiam nostram et conservationem, omnigenae labis propulsationem, omnisque spurcitiei detersionem, ut si adulteratum aurum deprehendat, per explorantem iudicii inflammationem illud purget, ne in futuro saeculo cum hoc mundo damnemur. Morbis enim, omnifariisque immissis calamitatibus expurgat, iuxta ac Apostolus ait²⁶: Si enim nosmetipsos dijudicaverimus, non utique iudicemur. Cum iudicamur autem a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. Atque hoc est quod dicit: Qui enim sumit indigne corpus et sanguinem Domini, iudicium sibi manducat et bibit²⁷. Per illud vero purgati, cum Domini corpore spiritu ipsius unimur, et Christi corpus efficimur.

Panis epiousios vel futurus, vel substantialis. Caro Domini ut spiritus dicta. — Panis iste delictio est²⁸ et primitiae futuri panis, qui epiousios est? Quae vox vel futurum, seu qui futuro aeo reservatur, significat, vel quo ad tuendam vitam nostram vescimur. Quamobrem sive hoc, sive illo modo accipiat, is esse Domini corpus haud absurde dicitur. Caro quippe Domini **273** spiritus vivificus est, utpote quae ex vivifico Spiritu concepta sit. Quae tamen non a me dicuntur, ut corporis naturam submoveam, sed ut illius esse vivificam divinamque virtutem ostendam.

Quo sensu Basilii Eucharistiam vocavit *artit-*

²⁵ Malach. i, 40. ²⁶ I Cor. xi, 31, 32. ²⁷ ibid. 29. ²⁸ Cyrill. loc. cit. ²⁹ Joan. vi, 63.

VARIÆ LECTIONES.

²⁵ R. 2428 "Εφη: «Οὐκ ἔστι μοι θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου, καὶ ἕως δυσμῶν τὸ ὄνομα μου δοξάζεται ἐν τοῖς ἔθνεσι· καὶ ἐν παντί τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθαρά.» Dixit: «Non est mihi voluntas in vobis; dicit Dominus omnipotens: et sacrificium ultra non suscipiam de manibus vestris. Quia ab ortu solis et usque ad occasum nomen meum glorificatum est in gentibus, et in omni loco incensum offertur nomini meo, et oblatio munda.» Hunc Malachiae locum Damasceni textui inseruit Combesisius, t. IV Biblioth. concionatoriae ad festum Corporis Christi, sola nixus codicis Regii 2428 auctoritate; qui tamen codex varie passim interpolatus fuit. ²⁶ Regios codd. 2925, 3109; Colb. 1539 sequor propter Apostoli sententiam ad quam auctor alludit: Cum iudicamur a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. Ideo infirmi et imbecilles, et dormiunt multi. Edita habent νόσους καὶ παντοίας ἐπιφοράς.

NOTÆ.

(86) *Σῶμά ἐστι καὶ αἷμα.* Corpus et sanguis Christi, etc. Cyrillus Hieros. cat. 5 Myst., Panis iste supersubstantialis est, inquit, quo animæ nostræ substantia nutritur: hic panis non in ventrem vadit, nec in secessum mittitur, ἀλλ' εἰς πᾶσάν σου τὴν οὐσασιν ἀναδίδεται, εἰς ὥφελειαν σώματος καὶ ψυχῆς, in tui consistentiam cedit, ad profectum corporis et animæ. Hæc Cyrillus docebat absque transsubstantiationis quam asseruerat dispendio. Sic Irenæus, lib. v, c. 2, ait: Sanguine Christi sanguinem nostrum augeri et consistere carnis nostræ substantiam, quo beatæ resurrectionis compos fiat. Idem docent Nysenus, orat. cat. c. 37; Cyrillus Alex. lib. iv in Joan. p. 362 et seq. et lib. x, p. 862, alique Græci. Quod Noster subdit, corpus eucharisticum nec corrumpi, nec consumi, nec in secessum ire, colligitur ex Cyrilli Hieros. verbis laudatis, diserteque enuntiatur a Macario Magne in fragmento, lib. iii,

A πτος, ἣν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν αὐτῷ προσφέρεσθαι διὰ τοῦ προφήτου ὁ Κύριος ἔφησε²⁵.

Σῶμά ἐστι καὶ αἷμα (86) Χριστοῦ εἰς οὐστάσιν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τε καὶ σώματος χωροῦν, οὐ δαπανώμενον, οὐ φθειρόμενον, οὐκ εἰς ἀφεδρώνα χωροῦν (μὴ γένοιτο), ἀλλ' εἰς τὴν ἡμῶν οὐσίαν καὶ συντήρησιν, βλάβης παντοδαποῦς ἀμυντήριον, ῥύπου παντὸς καθαρτήριον. ἂν μὲν χρυσὸν λάβῃ κίβδηλον, διὰ τῆς κριτικῆς πυρώσεως καθαίρει, ἵνα μὴ ἐν τῷ μέλλοντι σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. Καθαίρει γὰρ νόσοις καὶ παντοίαις ἐπιφοραῖς²⁶, καθὼς φησιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Κρινόμενοι δὲ, ὑπὸ Κυρίου παιδεύομεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὃ λέγει· Ὅστε δὲ μετέχωρ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ἀναξίως κρίμα ἐν τῷ ἔσθῃ καὶ πίει. Δι' αὐτοῦ καθαιρόμενοι, ἐνούμεθα τῷ σώματι Κυρίου καὶ τῷ πνεύματι αὐτοῦ, καὶ γινόμεθα σῶμα Χριστοῦ.

Οὗτος ὁ ἄρτος ἐστὶν ἡ ἀπαρχὴ τοῦ μέλλοντος ἄρτου, ὅς ἐστιν ὁ ἐπιούσιος. Τὸ γὰρ ἐπιούσιον δηλοῖ, ἡ τὸν μέλλοντα, τουτέστι τὸν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἡ τὸν πρὸς συντήρησιν τῆς οὐσίας ἡμῶν λαμβανόμενον. Ἐἴτε οὖν οὕτως, ἔτε οὕτως, τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα προσφύως λεχθήσεται· πνεῦμα γὰρ ζωοποιῶν ἐστὶν ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου, διότι ἐκ τοῦ ζωοποιῶν Πνεύματος συνελήφθη· τὸ γὰρ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος, πνεῦμά ἐστι. Τοῦτο δὲ λέγω, οὐκ ἀναιρῶν τὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀλλὰ τὸ ζωοποιῶν καὶ θεῖον τούτου δηλῶσαι βουλόμενος.

Εἰ δὲ καὶ τινες ἀντίτυπα (87) τοῦ σώματος καὶ

D quod Leo Allatus contra Creyhtonum assert, p. 563: Οὕτε σὰρξ τοῦ Σωτῆρος τρωγομένη φθείρεται, οὕτε ἀναλίσχεται τὸ αἷμα πινόμενον· ἀλλ' ὁ τρώγων μὲν εἰς αὐξήσιν θεῶν δυνάμεων αἰρεται. Τὸ δὲ τρωγόμενον, ἐστὶν ἀδαπάνητον, ἐπεὶ τῆς ἀδαπάνητος φύσεως λόγῳ τινὲ συγγενὲς ὑπάρχει, καὶ ἀχώριστον· Caro salutaris manducata non corrumpitur, nec sanguis potatus consumitur: sed qui edit, divinis virtutibus augecit, nec consumi potest quod editur, quoniam minime consumptibili naturæ cognatum quodammodo est, nec ab ea separabile. Legesis hom. Chrysostomi, De pœnit. et de illis qui a collectis discedunt.

(87) Εἰ δὲ καὶ τινες ἀντίτυπα. Quod si nonnulli, etc. Sunt qui hæc νοθείας arguant, et adiecticia putent: verum ante Damascenum Anastasius, cap. 23 τῆς Ὁδηγοῦ, Christi corpus eucharisticum ἀντίτυπον esse negaverat. Unum e duobus dicendum

αἵματος τοῦ Κυρίου τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον ἐκάλει-
σαν, ὡς ὁ θεοφόρος ἔφη Βασίλειος, οὐ μετὰ τὸ ἀγί-
σθῃναι εἶπον, ἀλλὰ πρὶν ἀγιάσθῃναι, αὐτὴν τὴν
προσφορὰν οὕτω καλέσαντες.

Μετάληψις δὲ λέγεται· δι' αὐτῆς γάρ, τῆς Ἰησοῦ
θεότητος μεταλαμβάνομεν. Κοινωνία δὲ λέγεται τε
καὶ ἔστιν ἀληθῶς, διὰ τὸ κοινωνεῖν ἡμᾶς δι' αὐτῆς
τῷ Χριστῷ, καὶ μετέχειν αὐτοῦ τῆς σαρκὸς τε καὶ
τῆς θεότητος· κοινωνεῖν δὲ, καὶ ἐνοῦσθαι ἀλλήλοις
δι' αὐτῆς· ἐπεὶ γὰρ ἐξ ἐνὸς ἄρτου μεταλαμβάνομεν,
οἱ πάντες ἐν σῶμα Χριστοῦ, καὶ ἐν αἷμα, καὶ ἀλλή-
λων μέλη γινόμεθα, σύσσωμοι Χριστοῦ χρηματι-
ζόμενοι.

Πᾶση δυνάμει τοίνυν φυλαξώμεθα, μὴ λαμβάνειν
μετάληψιν αἰρετικῶν, μήτε διδόναι. Μὴ δῶτε γάρ
τὰ ἅγια τοῖς κυσίν, ὁ Κύριός φησι, μηδὲ βλέπετε
τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν χοίρων,
ἵνα μὴ μέτοιι τῆς κακοδοξίας καὶ τῆς αὐτῶν γενώ-
μεθα κατακρίσεως. Εἰ γὰρ πάντως ἐκωσὶς ἔστι πρὸς
Χριστὸν, καὶ πρὸς ἀλλήλους, πάντως καὶ πᾶσι τοῖς
συμμεταλαμβάνουσιν ἡμῖν κατὰ προαίρεσιν ἐνοῦμεθα.
Ἐκ προαιρέσεως γὰρ ἡ ἐνωσις αὕτη γίνεται, οὐ
χωρὶς τῆς ἡμῶν γνώμης. Πάρτες γὰρ ἐν σῶμά
ἴσμεν, οὗ ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου μεταλαμβάνομεν, κα-
θὼς φησιν ὁ θεός· Ἀπόστολος.

Ἀντίτυπα δὲ τῶν μελλόντων λέγονται, οὐχ ὡς μὴ
ὄντα ἀληθῶς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι νῦν
μὲν δι' αὐτῶν μετέχομεν τῆς Χριστοῦ θεότητος, τότε
δὲ νοητῶς· διὰ μόνης τῆς θέας.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ' [ΠΖ].

Περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ Κυρίου, καὶ περὶ τῆς
ἀγίας Θεοτόκου.

Περὶ τῆς ἀγίας καὶ ὑπερυμνήτου Ἀειπαρθένου

•• Matth. vii, 6. •• II Cor. x, 17.

VARIAE LECTIONES.

• Colb. 4750 et R. 2427 deest vox, νοητῶς, et paulo post in Regio 2928 legitur διὰ μόνης τῆς θέας
ἐνώσεως. • In Reg. 2428 additur καὶ Ἰωσήφ τοῦ μνηστορος, quæ in cod. S. Hil. a recognitore addita sunt.

NOTÆ.

erit, inquit, aut id quod sumitis, non esse verum
Christi corpus, ἀλλ' ἀντίτυπον καὶ ψιλόν, sed nudam
figuram, etc. Nostri auctoris ætate septima syno-
dus, Nicephorus subinde CP. cæterique deinceps
Græci affirmarunt panem et vinum a Basilio in li-
turgia nominari ἀντίτυπα, quando nondum invo-
cato Spiritu sancto sacrata sunt, non item post
invocationem. Quia vero Eustathius Antiochenus
in septima synodo citatus, Cyrillus Hieros. cat.
Myst. 5, ac præsertim Theologus multis in locis
Eucharistiam vocant ἀντίτυπα Dominici corporis;
Elias Cretensis in orat. 1 Nazianzeni, n. 165 ἀντί-
τυπον esse idem docet, quod ἰσοτύπον, æquale ejus-
dem generis; et in orat. 11, sibi favere iam extra-
neos, quam ecclesiasticos scriptores asserit. Sic
quoque Suidas, Nonnus et alii. Quinimo vox ea-
dem ipsimet rei quæ figuris adumbratur, attribuitur
I Petr. iii, ubi baptismum appellat ἀντίτυπον
arcæ, et aquarum diluvii. Qui locus in vulgata sic
redditus est: Quod nos similis formæ salvos facit

Α τυπα corporis et sanguinis Christi. — Quod si non-
nulli panem vinumque, corporis et sanguinis Do-
mini ἀντίτυπα, seu imagines figurave vocaverunt,
velut divinus Basilius, non hoc post consecratio-
nem dixerunt, sed antequam oblatio ipsa conse-
craretur, vocem hanc usurparunt.

Nuncupatur participatio, quia per ipsam divini-
tatis Jesu reddimur participes. Communio item
appellatur, et revera est, quia per eam Christo
communicamus, ejusque carnem ac divinitatem
percipimus, quin etiam aliis alii communicamus
ac copulamur. Nam quia ex uno pane participa-
mus, omnes unum Christi corpus, et unus san-
guis, aliique aliorum membra efficimur, dum unius
corporis sumus.

Cæterum illud pro viribus cavere nos oportet,
ne vel ab hæreticis communionem accipiamus, vel
illis tribuamus. Dominus siquidem ait: *Nolite*
dare sanctum canibus, et nolite projicere margaritas
vestras ante porcos ••; ne eorum et errorem et
damnationem contrahamus. Nam si omnino hoc
præstat, ut tum Christo, tum aliis alii uniamur,
extra dubium est omnibus qui nobiscum perci-
piunt, animo et voluntate nos copulari. Voluntate
siquidem, ac non citra sententiam nostram copula
hæc patrat: *Omnes enim unum corpus sumus,*
quoniam ex uno pane participamus ••, ut divinus
effatur Apostolus.

Ἀντίτυπα porro, hoc est exemplaria, futurorum
dicuntur, non quod vere Christi corpus et sanguis
non sint; sed quod nunc quidem divinitatis Christi
per ea participes efficiamur, tunc autem intelligen-
tia per solum aspectum.

CAP. XIV.

De genere Domini, deque sancta Dei Genitrice.

Quoniam de sancta, nec digne satis laudanda

baptisma. Plane Græci veteres ἀντίτυπα corporis
et sanguinis Christi eodem sensu dixerunt, quo
Latini symbola. Elias Cretensis in orat. 1 Theologi
iisdem fere verbis quibus Noster, subjungit: *Ei δὲ*
πρὸς τὰ μέλλοντα μυστήρια, inquit, (εἰσὶ γὰρ οἱ τι-
νες καὶ οὕτω τὸ ῥητὸν ἐδέξαντο) τὴν ἀναφορὰν ἔχει,
οὐχ ὡς μὴ ὄντα ἀληθῶς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἀν-
τίτυπα λέγεται· ἀλλ' ὅτι νῦν μὲν δι' αὐτῶν μετέχο-
μεν τῆς Χριστοῦ θεότητος συναναρουμένου ὥστε
τοῖς ἡμετέροις σώμασι· τότε δὲ νοητῶς διὰ μόνης
τῆς θεωρίας· *Sin ad futura mysteria hæc referantur*
(sunt enim qui verbum hoc ita accipere) non tanquam
Christi corpus et sanguis non vere sint, dicuntur an-
titypa: sed quia nunc per ea divinitatem Christi
participamus, qui nostris corporibus velut commi-
scetur. Tunc autem intellectu, per solam contempla-
tionem. Theologus orat. 17, Eucharistiam vocat τοῦς
τύπους τῆς σωτηρίας, signa et figuras salutis. Vix
autem reperias doctorem Græcum simplici voco
pronuntiasse eam esse τύπον corporis Domini.

semper Virgine et Dei Genitrice Maria pauca jam A in antecessum disputavimus, ea exponendo quæ præcipua magis erant, quemadmodum scilicet vere et proprie Dei Genitrix sit et appelletur: modo superest ut quæ residua sunt 274 expleamus. Ipsa enim quæ ante omne ævum præscientiæ Dei consilio prædestinata erat, variisque prophetarum imaginibus et sermonibus a Spiritu sancto adumbrata et prænuntiata, præfinito tandem tempore ex radice Davidis, juxta ac illi promissum erat, orta est. Dictum quippe est: *Juravit Dominus David veritatem, et non frustrabitur eam; de fructu ventris tui ponam super sedem tuam* 61. Ac rursus: *Semel juravi in sancto meo, si David mentiar: Semen ejus in æternum manebit. Et thronus ejus sicut sol in conspectu meo; et sicut luna perfecta in æternum, et testis in cælo fidelis* 62. Et Isaias: *Orietur virga ex Jesse, et flos de radice ejus ascendet* 63.

Evangelistarum apparens differentia, in texendo Josephi genere. — Cæterum quod Joseph ex Davidica tribu originem duxerit, sacratissimi evangelistæ Matthæus et Lucas liquido demonstrarunt. Verum Matthæus ex Davide per Salomonem Josephum deducit; Lucas autem, per Nathan. At vero sanctæ Virginis genus uterque siluit.

Quocirca sciendum est, nec apud Hebræos, nec in Scriptura sacra, hunc morem fuisse ut mulierum genus recenseretur. Atqui hoc lege cautum erat, ne tribus ulla ex aliena tribu conjuges accerseret 64: ac proinde Joseph, qui ex stirpe Davidica oriundus, justusque erat (hanc enim ei laudem tribuit divinum Evangelium), sanctam Virginem præter legis præscriptum haudquaquam despondisset, nisi ex eodem sceptro aut tribu traxisset genus: unde satis habuit evangelista Josephi genus demonstrare.

Quin illud quoque sciendum est, lege sancitum esse, ut, si quispiam sine liberis obisset, ipsius frater uxorem mortui in matrimonium acciperet, fratri semen suscitaturus 65. Atque ita quod pariebatur, natura quidem secundi erat, hoc est, ejus qui genuerat: secundum legem vero, defuncti censebatur.

Christi generis ratio. — Igitor ex stirpe Nathan D filii David, nascitur Levi. Levi genuit Melchi et

61 Psal. cxviii, 41. 62 Psal. lxxviii, 36. 63 Isa'xi, 1. 64 Num. xxxvi, 6 seqq. 65 Deut. xxv, 5.

VARIAE LECTIONES.

† Multi codd. et biblia Sixtina αὐτήν. † Reg. 9, Colb. 2 et N. Δαυϊτικοῦ φύλου. Ita emendatum legitur in R. 2930; sic et infra loquitur Damascenus. † Edita et nonnulli codices habent καὶ ἀμφότε. quidam Regii οὐδείς, ἀλλὰ καὶ ἀμφότεροι. † Multi codd. πρὸς μνηστέλαν. † Cod. S. Hil. Regii plerique e Colb. 2 τελευτήσαντος.

NOTÆ.

(88) Χρὴ δὲ καὶ τοῦτο εἰδέναι. Quin illud quoque sciendum, etc. Sic vulgo Patres dissonantiam evangelistarum seriem avorum Domini enarrantium explicant, ut alter Josephi naturalem patrem indicaverit; alter legalem. Ita pridem Julius præsertim Africanus epist. ad Aristidem, quam citat Eusebius, lib. i Hist. c. 7.

(89) Ἀσὺλ ἐγέννησε τὸν Μελχι. Levi genuit Melchi. Nec Levi, nec Panther, nec Barpanther agnoscuntur ab Africano, quem rursus exscripsit Andreas Cretensis in sermone 6 de Nativit. Virg. quem Joannis Damasceni nomine inscriptum perperam ediderunt. Quin Africanus, ubi verba Lucæ recitat, nec Levi, nec Matthat meminit, uti nec

καὶ Θεοτόκου Μαρίας ἐν τοῖς προλαβοῦσι μετρίως διαλαβόντες, καὶ τὸ καιριώτατον παραστήσαντες, ὡς κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκος ἐστὶ τε καὶ ὀνομάζεται, νῦν τὰ λείποντα προσαναπληρώσωμεν. Αὕτη γὰρ τῇ προαιωνίῳ προγνωστικῇ βουλῇ τοῦ Θεοῦ προορισθεῖσα, καὶ διαφόροις εἰκόσι, καὶ λόγοις προφητῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου εἰκονισθεῖσά τε καὶ προκηρυχθεῖσα, ἐν τῷ προωρισμένῳ καιρῷ ἐκ Δαυϊτικῆς ρίζης ἐβλάστησε, διὰ τὰς πρὸς αὐτὸν γενομένας ἐπαγγελίας. "Ὁμοσε γὰρ Κύριος, φησὶ, τῷ Δαβὶδ ἀληθεύειν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτόν † ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. Καὶ πάλιν. "Ἀπας ὡμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι. Τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μενεῖ † καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ, ὡς ἡλιος ἐναντίον μου, καὶ ὡς σελήνη καθηρτισμένη, εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ μάρτυς ἐν τῷ οὐρανῷ πιστός. Καὶ Ἡσαίας. Ἐξαρταλεῖ ῥάβδος ἐξ Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀναθήσεται.

† Οὐ μὲν οὖν ὁ Ἰωσήφ ἐκ Δαυϊτικῆς φυλῆς † κατὰ γένος, Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς, οἱ ἱερώτατοι εὐαγγελισταὶ διαβρόθῳν ὑπέδειξαν. ἄλλ' ὁ μὲν Ματθαῖος ἐκ Δαβὶδ διὰ τοῦ Σολομῶντος κατάγει τὸν Ἰωσήφ, ὁ δὲ Λουκᾶς, διὰ Νάθαν. Τῆς δὲ ἁγίας Παρθένου τὴν γέννησιν ἀμφότεροι † παρесьωπήσαν.

Χρὴ οὖν εἰδέναι, ὡς οὐκ ἦν ἔθος Ἑβραίοις, οὐδὲ τῇ θεῇ Γραφῇ, γενεαλογεῖσθαι γυναῖκας. νόμος δὲ ἦν μὴ μνηστεύεσθαι φυλὴν ἐξ ἐτέρας φυλῆς. ὁ δὲ Ἰωσήφ ἐκ Δαυϊτικοῦ καταγόμενος φύλου, καὶ δίκαιος ὑπάρχων (τοῦτο γὰρ αὐτῷ μαρτυρεῖ τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον), οὐκ ἂν παρανόμως τὴν ἁγίαν Παρθένον εἰς μνηστεῖαν † ἡγάγετο, εἰ μὴ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σκήπτρου κατήγετο. Δείξας τοίνυν τὸ τοῦ Ἰωσήφ καταγώγιον, ἤρκεσθη.

Χρὴ δὲ καὶ τοῦτο εἰδέναι (88) ὡς νόμος ἦν, ἀγόνου ἀνδρὸς τελευτῶντος, τὸν τούτου ἀδελφόν, τὴν τοῦ τετελευτηκότος γαμετὴν πρὸς γάμον ἀγεσθαι, καὶ ἐγείρειν σπέρμα τῷ ἀδελφῷ. Τὸ οὖν τιχτόμενον, κατὰ φύσιν μὲν, τοῦ δευτέρου, ἦτοι τοῦ γεγεννηκότος ἦν, κατὰ δὲ νόμον, τοῦ τετελευτηκότος α.

† Ἐκ τῆς σειρᾶς τοίνυν τοῦ Νάθαν τοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, γεννηθεὶς Ἀσὺλ ἐγέννησε τὸν Μελχι' (89) καὶ τὸν Πάνθηρα.

ὁ Πάνθηρ ἐγέννησε τὸν Βαρπάνθηρα, οὕτω; ἐπικλη-
θέντα. Οὗτος ὁ Βαρπάνθηρ ἐγέννησε τὸν Ἰωακείμ·
ὁ Ἰωακείμ ἐγέννησε τὴν ἁγίαν Θεοτόκον. Ἐκ δὲ τῆς
σειρᾶς Σολομώντος ὁ τοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, Ματθάν ἔσχε
γυναῖκα, ὃ ἐξ ἧς ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ. Τελευτήσαν-
τος δὲ τοῦ Ματθάν, Μελχὶ ὁ ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Νάθαν,
ὁ υἱὸς μὲν Αεὺλ, ἀδελφὸς δὲ τοῦ Πάνθηρος, ἔγημε
τὴν γυναῖκα τοῦ Ματθάν, μητέρα δὲ τοῦ Ἰακώβ,
καὶ ἐξ αὐτῆς ἐγέννησε τὸν Ἥλει. Ἐγένοντο οὖν
ἀδελφοὶ ὁμομήτριοι Ἰακώβ καὶ Ἥλει· ὁ μὲν Ἰακώβ,
ἐκ φυλῆς Σολομώντος, ὁ δὲ Ἥλει, ἐκ φυλῆς Νάθαν.
Ἐτελεύτησε δὲ ὁ Ἥλει, ὁ ἐκ τῆς τοῦ Νάθαν φυλῆς,
ἄπαις· καὶ ἔλαθεν Ἰακώβ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ ἐκ τῆς
φυλῆς τοῦ Σολομώντος, τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἀν-
έστησε σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, καὶ ἐγέννησέ τὸν
Ἰωσήφ. Ὁ οὖν Ἰωσήφ, φύσει μὲν ἔστιν υἱὸς Ἰα-
κώβ, ἐκ τοῦ καταγωγίου Σολομώντος, κατὰ δὲ νό-
μον, Ἥλει τοῦ ἐκ Νάθαν.

Ἰωακείμ τοίνυν (90) τὴν σεμνήν τε καὶ ἀξίει-
νον Ἄνναν πρὸς γάμον ἡγάγετο. Ἄλλ' ὥσπερ ἡ
πάλα Ἄννα στειρεύουσα, δι' εὐχῆς καὶ ἐπαγγελίας
τὸν Σαμουὴλ ἐγέννησεν*, οὕτω καὶ αὕτη διὰ λιτῆς
καὶ ἐπαγγελίας πρὸς Θεοῦ τὴν Θεοτόκον κομίζεται,
ἵνα καὶ τούτῳ μηδενὸς τῶν περιφανῶν καθυστερή-
ζοιτο· τίχεται τοιγαροῦν ἡ χάρις (τοῦτο γὰρ ἡ Ἄννα
ἐρμηνεύεται) τὴν Κυρίαν· τοῦτο γὰρ τῆς Μαρίας
σημαίνει τὸ ὄνομα· Κυρία γὰρ ὄντως γέγονε πάν-
των τῶν ποιημάτων, τοῦ Δημιουργοῦ χρηματίσασα
Μήτηρ. Τίχεται δὲ (91) ἐν τῷ τῆς προβατικῆς τοῦ

A Pantherem. Panther autem genuit Barpantherem
(nam ita vocabatur). Barpanther genuit Joachim;
Joachim genuit sanctam Dei Genitricem*. Rursus
ex stirpe Salomonis, filii David, Mathan uxorem
habuit, ex 275 qua genuit Jacob patrem Josephi.
Mortuo autem Mathan, Melchi ex tribu Nathan,
filius Levi ac frater Pantheris, uxorem ipsius Ma-
than, quæ etiam Jacob mater erat, duxit, ex qua
genuit Heli. Quamobrem uterini fratres erant Ja-
cob et Heli: ille nimirum ex tribu Salomonis, hic
ex tribu Nathan. Porro Heli, qui ex tribu Nathan
erat, nullis liberis susceptis mortuus est: qua de
causa ipsius frater, qui ex tribu Salomonis erat,
uxorem ejus accepit, suscitansque fratri semen,
Josephum progeniuit. Joseph itaque, natura quidem
erat filius Jacob, ex Salomonis domo prognatus;
B secundum legem vero, filius erat Heli, ex Nathan
oriundi.

Joachim ergo lectissimam illam et summis lau-
dibus dignam mulierem Annam, matrimonio sibi
copulavit**. Verum quemadmodum prius illa An-
na, cum sterilitatis morbo laboraret, facto voto,
per promissionem Samuelem genuit, eodem modo
hæc etiam per obsecrationem et promissionem Dei
Genitricem a Deo accepit, ut ne in hoc quoque
cuiquam ex illustribus matronis cederet**. Itaque
gratia (nam hoc sonat Annæ vocabulum) Domi-
nam parit (id enim Mariæ nomine significatur, quæ
vere omnis creaturæ Domina facta sit, cum Cri-

* Luc. III, 24 seqq.

** I Reg. I, 10.

** Greg. Nyss. orat. in nativ. Dom.; Eustath. in Hexaem.

VARIÆ LECTIONES.

b Colb. 2763 τὴν ἁγίαν Ἄνναν· ἐκ δὲ τῆς σειρᾶς Σολομώντος, etc. c R. 2926 addit Ἐθάν, quod
mulieris nomen ex Julio Africano sumptum est. d Multi codd. hic et infra passim, Ἥλι. e R 2123
τὸν Σαμουὴλ ἔτεκεν. N. τέτοκεν. Colb. et Reg. I ἔσχεν. Regii duo alii ἔλαθε τὸν Σαμουὴλ· in aliis quibus-
dam, nullum verbum legitur, uti nec in Colb. 2.

NOTÆ.

Nazianzenus in Carmine de Christi genere. Item
quæ Iræneus eos non novit lib. III, c. 53, ubi ab
Adamo ad Christum 72 generationes a Luca re-
censeri ait, cum vulgo septuaginta quinque nume-
rentur. Africani expositionem Eusebius ex since-
rioribus monumentis acceptam asserit. Cæterum
Epiphanius, hæc 78, Josephum et Cleopam narrat
procreatos a Jacob, qui Panther cognominaretur; ἐπι-
κλην δὲ Πάνθηρ καλούμενος. Quo vero auctore
Noster scripserit ex Levi genitos esse Melchi et
Pantherem, ex Panthere Barpantherem, ex Bar-
panthere Joachim Dei Genitricis patrem, hoc me
fugit. Celsus, ut scribit Origenes, lib. I, cont. ipsum,
ex Judæorum relatione beatam Mariam Pantheræ
eiusdam prostibulum fuisse dicere ausus fuerat.
Horresco referens. Quod videtur indicare inter
Christi consanguineos fuisse quemdam Pantheram.
Judæi Jesum nostrum Pandiræ et Mariæ capillo-
rum mulierum crispatricis (מגדלע, forsitan Magda-
lenæ) filium faciunt; cum tamen Thalmud Baby-
lonicum in tract. Sanhedrin, fol. 67, 1, Jesum
Pandiræ lapidatum et suspensum tradat, non Hie-
rosolymis, ubi Dominus noster passus est, sed
Lyddæ, quando scilicet magnum Synedrium illic
consistebat.

(90) Ἰωακείμ τοίνυν. Joachim itaque, etc. Quæ
Græci de Mariæ conceptu, nativitate, præsentatione
in templo, necnon de Joachim et Anna

C scripsere, hæc acceperunt ex libris spuris, qui
primo et secundo sæculo prodire, et præsertim ex
Proterangelio illo Jacobi; quod hodieque superest,
vocatque ab Epiphanio, hæres. 79, *Historia beatæ
Mariæ*: ex qua narrat eam ex Joachim et Anna
sterilibus esse procreatam. Auctor orationis de
Nativitate Christi, qui Gregorius Nyssenus esse
putatur, librum eundem compendio recitat, ut et
Pseudo-Eustathius in Hexaemeron; ubi eum a
Jacob quodam exaratum dicit, Ἰακώβος τις. Ori-
genes quoque in Matth. meminit τοῦ ἐπιγεγραμμέ-
νου κατὰ Πέτρον Εὐαγγελίου, ἢ τῆς βίβλου Ἰα-
κώβου, *Evangelii quod secundum Petrum inscriptum
est, vel libri Jacobi*. Editi vero et mss. codices Ja-
cobum fratrem Domini nominant. Damasceni ætate
Germanus CP. de Præsentatione Virginis sermo-
nem habuerat. Imo Mohammedes ex falso illo Evan-
gelio multa contulit in suram 3 Alcorani.

(91) Τίχεται δὲ. Nascitur autem in domo proba-
tica. Hoc est in ædibus pecuariis. Probatica nomen
Græcum servavi, propter celebre templum sanctæ
civitatis, quod Probatica nuncupant, in quo Da-
mascenus sermones habuit in Natali beatæ Vir-
ginis. Ibidem aiunt Probaticam illam piscinam fuisse.
At nullam prorsus domum Hierosolymis post
excidium stetit locupletissimus testis est Jose-
phus, ut et Plinius, lib. V, cap. 13. Cyrillus Hie-
rosol. in Catechesibus, inter loca quæ in urbe

toris mater exstitit); nascitur autem in domo probaticæ Joachim, atque ad templum adducitur. Tum deinde in domo Dei plantata, et per Spiritum saginata, instar olivæ fructifera virtutum omnium domicilium instruitur; ut quæ, abstracta mente ab omni sæculi carnisque cupiditate, animum una cum corpore virginem conservasset, veluti decebat illam, quæ sinu suo conceptura Deum erat, qui, cum ipse sanctus sit, in sanctis requiescit⁷⁰. Unde sanctimoniam consecrando, templum evadit sanctum et admirabile, Deique altissimi hospitio dignum.

Quoniam autem salutis nostræ hostis virgines observabat, propter Isaïæ vaticinium, quo dixerat: *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel (quod interpreteris nobiscum Deus⁷¹)*; idcirco, ut ille qui sapientes comprehendit in astutia ipsorum⁷², eum falleret qui sapientiæ nomine semper gloriatur, puella Josepho desponsatur, novus scilicet tomus scienti²⁷⁶ literas⁷³. Hac porro desponsatio, et Virgini custodia, et ei qui virgines observabat, deceptio fuit. At ubi venit plenitudo temporis, angelus Domini missus ad eam fuit, Domini conceptionem annuntiaturus. Quamobrem Dei Filium, veram illam subsistentemque Patris virtutem, non ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri⁷⁴, hoc est non ex congressu et semine, sed ex benigna Patris voluntate, Spiritu sancto simul operante concepit. Hoc pacto et Creatori ut crearetur, et fictori ut effingeretur, Deique Filio ac Deo ut ex puris et immaculatis ejus carnibus et sanguinibus incarnaretur homoque fieret, subministravit, primæ parentis partes persolvens. Quemadmodum enim illa citra coitum ex Adam formata est: hæc etiam novum Adam peperit: sic vero, ut hic consueto more partu ederetur, et supra quam ratio nascendi ferat. Editur enim sine patre ex muliere, qui ex Patre sine matre natus exstabat. Et quidem quatenus ex muliere, secundum pariendi leges editus est: quatenus autem sine patre, supra generationis naturam. Ac rursus quatenus consueto tempore, novem expletis mensibus, et inchoato decimo, sua partui lex constituit: quatenus autem sine ullo sensu dolore generationis legem superavit. Quam enim voluptas non anteivit, ne dolor sanè in partu secutus est. Quo spectat illud propheta: *Antequam paritur, peperit⁷⁵*, et illud rursus: *Antequam venisset tempus parturiendi, fugit, ac peperit masculum⁷⁶*.

Ex ea itaque Dei Filius assumpta carne natus est; non homo deifer, Deoque afflatus, sed Deus

⁷⁰ Psal. l. i, 40. ⁷¹ Isa. vii, 14; Matth. i, 23. ⁷² Joan. i, 13. ⁷³ Isa. lxxvi, 7. ⁷⁴ ibid.

VARIE LECTIONES.

⁷⁵ Regii multi Colb. 2, S. Hil. et N. Θεός σσαρχ. Sic vetus interpr. et Faber: *Filius Dei et Deus*, R. 2428 καὶ Θεός, οὗ θεοφύρος, in illo assumpto quod ex hoc capite in 12, lib. iii, fuisse translatum inonimus.

NOTÆ.

sancta visebantur Probaticam non recensuit, uti nec Hieronymus, altervo superior Juvenali, quem

Ἰωακείμ εἶκω, καὶ τῷ ἱερῷ προσάγεται. Εἴτα ἐν τῷ εἴκῳ Θεοῦ φυτευθεῖσα τε καὶ πλανθεῖσα τῷ Πνεύματι, ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος, πάσης ἀρετῆς καταγωγίον γέγονε, πάσης βιωτικῆς καὶ σαρκικῆς ἐπιθυμίας τὸν νοῦν ἀποστήσασα, καὶ οὕτω παρθένον τὴν ψυχὴν συντηρήσασα σὺν τῷ σώματι, ὡς ἐπρεπε, τὴν Θεὸν ἐγκύλιον ὑποδέχασθαι μέλλουσαν· ἅγιος γὰρ ὢν, ἐν ἁγίοις ἀναπαύεται· οὕτω τοίνυν ἁγιοσύνην μετέρχεται, καὶ ναὶ ἅγιος καὶ θαυμαστὸς τοῦ ὑψίστου Θεοῦ ἀναδείκνυται ἄξιος.

Ἐπειδὴ δὲ ἐπετρέχει τὰς παρθένας ὁ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἐχθρὸς, διὰ τὴν Ἥσας προῤῥήσιν· Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, φήαντος, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· ὃ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· ὡς ἂν δελεάσῃ τὸν ἐν σοφίᾳ καὶ ἀδυνάμειον, ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, πρὸς μνηστειαν ἡ νεάνις τῷ Ἰωσήφ ὑπὸ τῶν ἱερῶν ἐκδίδεται ὁ καινὸς τόμος, τῷ γράμματι εἰδοτι· ἡ δὲ μνηστεια, φυλακὴ τε τῆς Παρθένου ὑπῆρχε, καὶ τοῦ τὰς παρθένας ἐπιτηροῦντος ἀποθουκόλημα. Ὅτε δὲ ἤλθε τὸ πληρωμα τοῦ χρόνου, ἀπεστάλη ἄγγελος Κυρίου πρὸς αὐτήν, τὴν τοῦ Κυρίου εὐαγγελιζόμενος συλλήψιν· οὕτως ἐ συνείληφε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὴν τοῦ Πατρὸς ἐνυπόστατον δύναμιν, οὐκ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἤτοι συναφείας καὶ σπορᾶς, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς εὐδοκίας καὶ συνεργίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἐχορήγησε τῷ Κτίστῃ τὸ κτισθῆναι, καὶ τῷ πλάστῃ τὸ πλασθῆναι, καὶ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ καὶ Θεῷ τὸ σαρκωθῆναι καὶ ἀνθρωπωσθῆναι ἐκ τῶν ἀγνῶν καὶ ἀμολύντων αὐτῆς σαρκῶν τε καὶ αἱμάτων, τὸ τῆς προμήτορος ἀποπληροῦσα χρέος· ὥσπερ γὰρ ἐκείνη συναφείας ἐκτὸς ἐξ Ἀδὰμ πεπλαστούργηται, οὕτω καὶ αὕτη τὸν νέον Ἀδὰμ ἀπεκύησε, νόμῳ κυήσεως τικτόμενον, καὶ ὑπὲρ φύσιν γεννήσεως. Τίκεται: γὰρ ἀπάτωρ ἐκ γυναικὸς, ὁ ἐκ Πατρὸς ἀμήτωρ· καὶ ὅτι μὲν ἐκ γυναικὸς, νόμῳ κυήσεως, ὅτι δὲ ἀναυπατρὸς, ὑπὲρ φύσιν γεννήσεως· καὶ ὅτι μὲν τῷ εἰσισμένῳ χρόνῳ (τὸν γὰρ ἐνεασημηνίατον τελέσας, καὶ τῷ δεκάτῳ ἐπιθὰς γεννᾶται), νόμῳ κυήσεως· ὅτι δὲ ἀνωδίνως, ὑπὲρ θεσμὸν γεννήσεως· ἥς γὰρ ἡδονὴ οὐ προηγέσαστο, οὐδὲ ὡδὴν ἐπηκολούθησε, κατὰ τὴν προφῆτην τὸν λέγοντα· *Pror ὡδίνησεν, ἔτεκε. Καὶ πάλιν· Pror ἔλθειν τὸν καιρὸν τῶν ὡδίνων ἐξέφυγε, καὶ ἔτεκεν ἄρσεν*.

Γεγέννηται τοίνυν ἐξ αὐτῆς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ σαρκωμένος⁷⁷, οὗ θεοφύρος ἀνθρωπος, ἀλλὰ Θεός

⁷⁷ Job v, 15; I Cor. iii, 19. ⁷⁸ Isa. xxix, 41.

σεσαρκωμένος· οὐχ ὡς προφήτης ἐνεργεῖ χρίσμα-
νος, παρούσις δὲ ὅλου τοῦ χρίοντος· ὥστε ἀνθρω-
πον μὲν γενέσθαι τὸ χρίσαν, καὶ Θεὸν τὸ χρίμενον·
οὐ μεταβολῇ φύσεως, ἀλλ' ἐνώσει τῇ καθ' ὑπόστασιν.
Ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν ^ε, ὅτε χρίων καὶ ὁ χρίόμενος· χρίων
ὡς Θεὸς ἐαυτὸν ὡς ἀνθρώπον. Πῶς οὖν οὐ Θεοτόκος, ἡ
Θεὸν σεσαρκωμένον ἐξ αὐτῆς γεννήσασα; Ὅντως κυ-
ρίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκος, καὶ Κυρία, καὶ πάντων
κτισμάτων δεσπόουσα, δούλη καὶ μήτηρ τοῦ Δη-
μιουργοῦ χρηματίσασα. Ὅτι περὶ δὲ συλληφθεὶς παρθέ-
νον τὴν συλλαβοῦσαν ἐτήρησεν, οὕτως καὶ τεχνεὶς, τὴν
αὐτῆς παρθενίαν ἐφύλαξεν ἀτρωτον, μόνος διελθὼν δι'
αὐτῆς, καὶ κεκλεισμένην τηρήσας αὐτήν· δι' ἀκοῆς
μὲν ἡ σύλληψις, ἡ δὲ γέννησις διὰ τῆς συνήθους τῶν
τικτομένων ἐξόδου, εἰ καὶ τινες μυθολογοῦσι διὰ
τῆς πλευρᾶς αὐτὸν ἐκθῆναι τῆς Θεομήτορος. Οὐ
γὰρ ἀδύνατος ἦν καὶ διὰ τῆς πύλης διαλθεῖν, καὶ
ταύτης μὴ παραβλεῖναι σήμαντρα.

ut per portam transiret, sigillis ejus nulla parte labefactis.

Μένει τοίνυν καὶ μετὰ τόκον παρθένος· ἡ ἀει-
πάρθενος, οὐδαμῶς ἀνδρὶ μέχρι θανάτου προσομιλή-
σασα. Εἰ γὰρ καὶ γέγραπται· Καὶ οὐκ ἔγνω αὐτήν,
ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, ἰστέον
ὅτι πρωτότοκος ἐστὶν ὁ πρῶτος γεννηθεὶς, εἰ καὶ
μονογενὴς εἴη. Τὸ μὲν γὰρ πρωτότοκος; πρῶτον
γεννηθῆναι δηλοῖ, οὐ πάντως δὲ καὶ ἐτέρων συν-
εμφαίνει γέννησιν. Τὸ δὲ, ἕως, τὴν μὲν τοῦ ὠρισμέ-
νου χρόνου προθεσμίαν σημαίνει, οὐκ ἀποφάσκει δὲ
τὸ μετὰ ταῦτα· φησὶ γὰρ ὁ Κύριος· Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ
μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συν-
τελείας τοῦ αἵωνος· οὐχ ὡς μετὰ τὴν τοῦ αἵωνος
συντέλειαν χωρισθόσμενος. Φησὶ γοῦν ὁ θεὸς· Ἀπό-
στολος· Καὶ οὕτως πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα,
μετὰ τὴν κοινήν ἀνάστασιν λέγων.

consummationem sæculi ^ε; non veluti consummato sæculo sese sit abstracturus. Ait quippe Apostolus:

Πῶς γὰρ ἂν Θεὸν γεννήσασα, καὶ ἐκ τῆς τῶν
παρηκολουθηκῶν πείρας τὸ θαῦμα γνωρίσασα, ἀν-
δρὸς συνάφειαν κατεδέξατο; ἀπαγε· οὐ σωφρονούν-
τος λογισμοῦ τὰ τοιαῦτα νοεῖν, μὴ ὅτι καὶ πράτ-
τειν.

Ἄλλ' αὕτη ἡ μακαρία, καὶ τῶν ὑπὲρ φύσιν δω-
ρεῶν ἀξιοθεῖσα, τὰς ὁδὶνας, ἃς διέφυγε τίχτουςα,
ταύτας ἐν τῇ τοῦ πάθους καιρῷ ὑπέμεινε, ὑπὸ τῆς
μητρικῆς συμπαθείας τῶν σπλάγγνων τὴν σπαραγ-
μὴν ἀνατλάσα, καὶ ὅν ἔγνω Θεὸν διὰ γεννήσεως,
τοῦτον ὡς κακοῦργον ἀνατρούμενον βλέπουσα, ὡς
βομφαλὴ τοῖς λογισμοῖς ἐσπαράττετο· καὶ τοῦτο
ἐστὶ· Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται
βομφαλὰ ^δ. Ἀλλὰ μεταβάλλει τὴν λύπην ἡ χαρὰ τῆς
ἀναστάσεως, Θεὸν τὸν σαρκὶ θανόντα κηρύττουσα.

A incarnatus; non in prophetæ morem efficientia in-
unctus, verum totius ungentis præsentia, ut et illud
quod unxit, factum sit homo, et hoc quod unctum
est, Deus; non immutatione naturæ, sed unione se-
cundum hypostasim. Idem enim erat et ungens et
unctus, ungens ut Deus· seipsum ut hominem. Ec-
cur ergo Dei Genitrix non erit, quæ Deum incarna-
tum ex se genuit? Profecto vere et proprie Dei Ge-
nitrix est et Domina, omnibusque creatis imperat,
quæ ancilla materque simul exstitit Creatoris. Quem-
admodum autem ille qui conceptus fuit, eam quæ
conceperat, Virginem servavit; sic nascendo virgini-
tatem illius incolumem custodivit, solus per eam
transiens, clausamque conservans ^ε. Ac conceptio
quidem per auditum facta est: ortus vero per eam
partem, per quam exire fetus consuecit; quamlibet
aliqui fabulentur illum per Genitricis Dei latus
editum esse. Neque enim hoc ei impossibile erat,

Adversus Antidicomarianitas. Primogeniti vox, cum
etiam unicus genitus est. Vox donec quid significat.

Mansit ergo post partum virgo, quæ semper virgo
mansit, nulla ad obitum usque ænum admissa cum
viro consuetudine. Quamvis enim scriptum sit;
Et non cognovit eam, donec peperit filium suum pri-
mogenitum ^ε, attamen scire interest, primogeni-
tum illum esse qui primus sit procreatus, etiamsi
alioqui unigenitus sit. Etenim primogeniti vox de-
clarat quidem primum esse genitum aliquem; non
perinde tamen alios posthac esse genitos indicat.
Atqui hæc particula, donec, ita præscripti tempo-
ris terminum significat, ut 277 sequens tempus
continuo non excludat. Dominus siquidem dixit:
Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad
sæculo sese sit abstracturus. Ait quippe Apostolus:

Enimvero qui fieri potuisset, ut quæ Deum ge-
nuerat, et ex eorum quæ secuta sunt experimento,
miraculum noverat, viri complexum admisisset?
absit hæc opinio. Nequaquam casti animi fuerit
talita cogitare, nedum perpetrare.

Verum beata hæc, atque beneficiis ejusmodi, quæ
naturæ modum excedant, cumulata, quos in partu
dolores effugerat, passionis tempore sustinuit, ma-
terno affectu lacerari sibi viscera sentiens, intimis-
que cogitationibus veluti gladio discerpta, cum illum
quem gignendo Deum esse cognoverat, tanquam
sceleratum aliquem morte affligi cerneret. Sic
porro intelligendum illud est: Et tuam ipsius ani-
mam doloris gladius pertransibit ^ε. Cæterum ma-
rorem excepit resurrectionis lætitia, quæ Deum
esse illum personabat, qui carne mortem obierat.

^ε Ezech. XLIV, 2. ^ε Matth. I, 25. ^ε Matth. XXVIII, 20. ^ε I Thess. IV, 16. ^ε Luc. II, 35.

VARIE LECTIONES.

^ε Deest ἦν in codicibus quibusdam Regiis et Colb. I. ^δ Additur in R. 2926 ὅπερ αὐτῇ προείρηχεν
ὁ θεοδόχος Σίμων, τὸν Κύριον ἐναγκαλισάμενος· Quod quidem prædixit ei Dei susceptor Simeon, Do-
minum ulnis suis complexans.

CAP. XV.

Quis sanctis, ipsorumque reliquiis honos habendus sit.

Sanctis, seu Christi amicis, seu Dei filiis ac hæredibus, suus habendus est honos, Joanne theologo et evangelista dicente: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri* ⁸³. *Quocirca jam non sunt servi, sed filii. Quod si filii, et hæredes. Hæredes quidem Dei; cohæredes autem Christi* ⁸⁴. Dominus quoque in sacris Evangeliiis ad apostolos ita loquitur: *Vos amici mei estis* ⁸⁵. Et: *Jam non dicam vos servos. Servus enim nescit quid faciat dominus ejus* ⁸⁶. Ad hæc cum Rex regum, et Dominus dominantium ⁸⁷, et Deus deorum ⁸⁸, summus ille omnium conditor ac Dominus dicatur, profecto sancti quoque tum dii, tum domini, tum reges sint necesse est. Horum Deus, Deus est, qui tum Dominus, tum Rex est, et appellatur. *Ego enim, inquit ad Moysen, sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob* ⁸⁹. Quin Moyses deus Pharonis a Deo constitutus fuit ⁹⁰. Deos porro et reges, et dominos dico, non natura, sed quia affectibus suis imperando dominandoque, divinæ imaginis similitudinem, secundum quam conditi erant, nullatenus adulteratam servaverunt (ipsa quippe regis imago, rex quoque dicitur), velut etiam qui libera voluntatis inductione Deo copulati fuerint, eumque hospitio cordis excipientes, id quod ille suapte natura est, hoc ipsi per gratiam evaserint. Quid igitur causæ esse possit, quominus honore illos prosequamur, qui famuli, amicieque, et Dei filii sunt? Etenim is honor, qui conservis optimis habetur, propensi erga communem Dominum animi argumentum est ⁹¹.

278 Hi promptuariorum et munda Dei domicilia facta sunt, quia Dominus dicit: *Inhabitabo in illis, et inambulabo, et ero illorum Deus* ⁹². Quod item justorum animæ in manu Dei sint, nec mors eos attingat, Litteris sacris proditum est ⁹³. Mors enim sanctorum somnus potius est quam mors. *Labo- raverunt enim, in hoc sæculo, et vivent in finem* ⁹⁴. Et: *Pretiosa in conspectu Domini, mors sanctorum ejus* ⁹⁵. Quid certe pretiosum magis, quam in manu Dei esse? Deus quippe vita et lux est. Ita sit, ut qui in manu Dei sunt, in vita quoque ei luce sint.

Quod autem et per mentem in ipsorum quoque corporibus Deus habitaverit, testatur Apostolus: *Nescitis quod corpora vestra templum sunt Spiritus sancti, qui habitat in vobis* ⁹⁶? Dominus autem Spiritus est ⁹⁷. Et: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet eum Deus* ⁹⁸. Cur ergo animatis Dei tem-

A

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ' [ΠΗ'].

Περὶ τῆς τῶν ἁγίων καὶ τῶν λειψάνων αὐτῶν τιμῆς.

Τιμητέον τοὺς ἁγίους ὡς φίλους Χριστοῦ, ὡς τέκνα καὶ κληρονόμους Θεοῦ, ὡς φησὶν Ἰωάννης ὁ θεολόγος καὶ εὐαγγελιστὴς: "Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι." "Ὅστε οὐκ εἰσὶν ἐτι δοῦλοι, ἀλλ' υἱοὶ· εἰ δὲ υἱοὶ, καὶ κληρονόμοι, κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγ- κληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. Καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις τοῖς ἀποστόλοις φησὶν· Ὑμεῖς φίλοι μου ἔσθε. Οὐκ ἐστὶ καλῶ ὑμᾶς δοῦλους· ὁ γὰρ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιῇ αὐτοῦ ὁ κύριος. Εἰ δὲ καὶ Βασιλεὺς βασιλευσύντων, καὶ Κύριος κυριεύοντων, καὶ Θεὸς θεῶν, ὁ Δημιουργὸς τῶν πάντων καὶ Κύριος λέγεται, πάντως καὶ οἱ ἅγιοι, θεοὶ τε καὶ κύριοι, καὶ βασιλεῖς. Τούτων Θεὸς ὁ Θεός, καὶ Κύριος, καὶ Βασιλεὺς ἐστὶ τε καὶ λέγεται. Ἐγὼ γάρ εἰμυ, φησὶ τῷ Μωϋσῇ, Θεός Ἀβραάμ, καὶ Θεός Ἰσαὰκ, καὶ Θεός Ἰακώβ. Καὶ θεὸν Φαραὼ τὸν Μωϋσῆν ὁ Θεὸς ἐποίησεν. Θεοὺς δὲ λέγω, καὶ βασιλεῖς, καὶ κυρίους, οὐ φύσει, ἀλλ' ὡς τῶν παθῶν βασιλεύσαντας καὶ κυριεύσαντας, καὶ τὴν τῆς θείας εἰκόνος ὁμοιωσιν, καθ' ἣν καὶ γεγέννηται, ἀπαραχάρακτον φυλάξαντας· βασιλεὺς γὰρ λέγεται, καὶ ἡ τοῦ βασιλέως εἰκὼν· καὶ ὡς ἐκ ἐκείνου Θεὸς κατὰ προαίρεσιν, καὶ τοῦτον δεξαμένους ἔνοικον, καὶ τῇ τοῦτου μεθέξει γεγονότας χάριτι, ὅπερ αὐτὸς ἐστὶ φύσει. Πῶς οὖν οὐ τιμητέον τοὺς θεράποντας, καὶ φίλους, καὶ υἱοὺς τοῦ Θεοῦ χρηματίζαντας; Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς εὐγνώμονας τῶν ὁμοδούλων τιμὴ ἀπόδειξις ἔχει τῆς πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην εὐνοίας.

Οὗτοι ταμεῖα Θεοῦ, καὶ καθαρὰ γεγονότα κατὰ νόμον· Ἐνοικήσω γὰρ ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, φησὶν ὁ Θεός, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός. "Ὅτι μὲν οὖν ψυχὰς δικαίων ἐν χειρὶ Θεοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀφῆται αὐτῶν ὁ θάνατος, φησὶν ἡ θεία Γραφή. Ὁ θάνατος γὰρ τῶν ἁγίων ὕπνος μᾶλλον ἐστὶν ἢ θάνατος. Ἐκοιτάσαν γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ζήσονται εἰς τέλος. Καὶ· Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. Τί οὖν τιμιώτερον τοῦ ἐν χειρὶ εἶναι Θεοῦ; Ζωὴ γὰρ ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ πῶς, καὶ οἱ ἐν χειρὶ Θεοῦ ὄντες ἐν ζωῇ καὶ φωτὶ ὑπάρχουσιν.

Ὅτι δὲ καὶ διὰ τοῦ νοῦ καὶ τοῖς σώμασιν αὐτῶν ἐνώκησεν ὁ Θεός, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Οὐκ οἰδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν; Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Καὶ· Εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός. Πῶς οὖν οὐ τιμη-

⁸³ Joan. i, 12. ⁸⁴ Galat. iv, 7; Rom. viii, 17. ⁸⁵ Joan. xv, 14. ⁸⁶ ibid. 15. ⁸⁷ Apoc. xix, 16. ⁸⁸ Psal. xlix, 1. ⁸⁹ Exod. iii, 6. ⁹⁰ Exod. vii, 1. ⁹¹ Basil. orat. in 40 martyr. ⁹² Levit. xxvi, 12; II Cor. vi, 16. ⁹³ Sap. iii, 1. ⁹⁴ Psal. xlviii, 9, 10. ⁹⁵ Psal. cxv, 15. ⁹⁶ I Cor. iii, 6. ⁹⁷ II Cor. iii, 17. ⁹⁸ I Cor. iii, 17.

VARIE LECTIONES.

i Deest Ἰωάννης in multis codd.; additum est in marg. cod. S. Hil. i Deest ὡς in cod. S. Hil.

τέον (92) τοὺς ἐμφύχους ναοὺς τοῦ Θεοῦ, τὰ ἐμφύχα τοῦ Θεοῦ σκηνώματα ; Οὗτοι ζῶντες ἐν παρρησίᾳ τῷ Θεῷ παρεστήκασιν.

Πηγὰς ἡμῖν σωτηρίους ὁ Ἀεσπότης Χριστὸς τὰ τῶν ἁγίων παρέσχετο λείψανα, πολυτρόπως τὰς εὐεργεσίας πηγάζοντα, μύρον εὐωδίας βρύοντα· καὶ μηδεὶς ἀπιστεῖτω. Εἰ γὰρ ἐξ ἀκροτόμου καὶ στερεᾶς πέτρας ὕδωρ ἐν ἐρήμῳ ἐπήγαγε, βουλομένου Θεοῦ, καὶ ἐκ σιαγόνος ὄνου (93') τῷ Σαμψὼν διψῶντι, ἐκ μαρτυρικῶν λειψάνων μύρον εὐώδες ἀναδύσειν ἀπιστον; Οὐδαμῶς, τοῖς γε εἰδότες τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, καὶ τὴν τῶν ἁγίων παρ' αὐτοῦ τιμὴν.

Ἐν τῷ νόμῳ πᾶς ὁ ἀπτόμενος νεκροῦ ἀκάθαρτος ἐξηματίζεν, ἀλλ' οὐχ οὗτοι νεκροί. Ἀφ' οὗ γὰρ ἡ αὐτοζωή, ὁ τῆς ζωῆς αἴτιος, ἐν νεκροῖς ἐλογίσθη, τοὺς ἐπ' ἐλπίδι ἀναστάσεως καὶ τῇ εἰς αὐτὸν πίστει κοιμηθέντας, οὐ νεκροὺς προσαγορεύομεν. Νεκρὸν γὰρ σῶμα πῶς θαυματοουργεῖν δύναται; Ἠὼς οὖν δι' αὐτῶν δαίμονες ἀπελαύνονται, νόστοι φυγαδεύονται, ἀσθενεῖς θεραπεύονται, τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, λεπροὶ καθαιρόνται, πειρασμοὶ καὶ ἀνία λύονται, πᾶσα δόσις ἀγαθὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φῶτων δι' αὐτῶν τοῖς ἀδιστάκτῳ πίστει αἰτοῦσι καίεται; Πόσα ἂν ἑκαμες, ἵνα προστάτῃ εὐρῆς θνητῷ σε βασιλεῖ προσάγοντα, καὶ ὑπὲρ σοῦ πρὸς αὐτὸν τοὺς λόγους ποιοῦμενον; Τοὺς οὖν προστάτας τοῦ γένους παντὸς, τοὺς τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν τὰς ἐντεύξεις ποιοῦμένους, οὐ τιμητέον; Ναὶ μὴν τιμητέον, ναοὺς ἐγείροντας τῷ Θεῷ ἐπὶ τῷ τούτων ὀνόματι, καρποφορίας προσάγοντας, εἰς τοῦτων μνήμας γεραίροντας, καὶ ἐν αὐταῖς εὐφρανόμενους πνευματικῶς, ἵνα οἰκία τῶν συγκαλούμενων ἡ εὐφροσύνη γένηται, ἵνα μὴ θεραπεύειν πειρώμενοι, τοῦμπάλιν αὐτοὺς παροργίσωμεν. Οἷς μὲν γὰρ Θεὸς θεραπεύεται, καὶ οἱ τοῦτου θεράποντες εὐφρανθήσονται· οἷς δὲ προσοχθίζει Θεὸς, καὶ οἱ τοῦτου προσοχθισοὺς ὑπασπιστά. Ἐν ψαλμοῖς,

92 Aster. Hom. in SS. mart. 1 Exod. xvii, 6. 2 Judic. xv, 17. 3 Num. xix, 11. 4 Jac. i, 17.

VARIAE LECTIONES.

1 Edita καὶ ἐν τῷ. 1 Haec vox in editis deerat.

NOTAE.

(92) Πῶς οὖν οὐ τιμητέον. Cur ergo animatis Dei templis, etc. Solemnis semper fuit honos, quem fideles sanctorum reliquiis et memoriis adhibent, nequidquam refragantibus Manichæis et Eunomianis, quos S. Asterius Amasenus orat. in SS. mart. erudite vellicat; ut et Vigilantium horum æmulatorem Hieronymus lib. cont. ips. et epist. ad Ripar. Damasceni ætate Constantinus Copronymus, ut in sanctorum imagines, ita et in eorum reliquias sæviebat. Vide Theoph. ad ann. 26 illius imper. De honore qui corporibus sanctorum debetur, legendus est doctissimus Petavius t. IV Theolog. dogm. lib. xiv, cap. 10 et seqq.

(93') Καὶ ἐκ σιαγόνος ὄνου. Atque ex asini maxilla, etc. Illic monendi occasionem sumo, locum in quo Samson mille Philisthæos asini maxilla prostravit, Hebraice dictum est Judic. xv, 17: *וַיִּחַר רַגְמָתוֹ לֶעֱחִי* *Rgmath Lechi*, q. d. projectionem maxillæ

plis, vivisque ejus tabernaculis honor non sit adhibendus? Illi dum viverent cum fiducia Deo astiterunt 92.

Christus Dominus sanctorum reliquias velut salutare fontes præbuit, ex quibus plurima ad nos beneficia manant, suavissimumque unguentum profuit. Nec quisquam his fidem detrahat. Nam si aqua in deserto ex aspera et dura rupe 1, atque ex asini maxilla, ad sedandam Samsoni sitim 2, Deo ita volente, prosiliit, cur incredibile videatur ex martyrum reliquiis suave unguentum scaturire? Minime certe, iis quidem quibus Dei potentia, et honor quo sanctos suos afficit, explorata sunt.

Sancti mortuis non æstimerandi. Totius humani generis patroni. — In lege quisquis mortuum tetigerat, immundus censebatur 3. Verum hi in mortuorum numero habendi non sunt. Ex quo enim ille qui ipsa vita est, et vitæ auctor inter mortuos deputatus est: eos qui cum spe resurrectionis, fideque in ipsum, obdormierunt, nequaquam mortuos appellamus. Qui enim corpus miracula edere queat? Quanam igitur ratione horum opera dæmones expelluntur, morbi profligantur, ægroti sanantur, cæci visum recipiunt, leprosi mundantur, tentationes ac mœrores, omne datum optimum, iis qui fide non dubia postulant, per eos descendit a Patre luminum 4. Quid laboris non suscipias, ut patronum nanciscaris, qui te mortali regi offerat, et pro te ad eum verba faciat? Annon igitur ii honorandi, qui totius generis humani patroni sunt, Deoque pro nobis supplices preces adhibent? Honorandi, certe; et quidem ita ut in eorum nomine templa Deo exstruamus, dona offeramus, memorias eorum colamus, atque in iis spiritualiter oblectemur: ea utique lætitia, quæ illis ardeat 279 a quibus invitamur ne, dum demereri illos studemus, offendamus potius et irritemus. Quibus enim rebus

necnon una voce *וַיִּחַר לֶעֱחִי* *Lechi*, id est maxilla. Unde Noster aliique opinati sunt, ex ipsamet maxilla aquas in os Samsonis sitientis fluxisse; cum Scriptura diserte significet fontem qui in *Lechi* manavit, ad hodiernum usque diem perseverare, appellatumque esse *וַיִּחַר לֶעֱחִי* *fontem invocantis*. Unde Josephus lib. v Ant. cap. 10, sic rem gestam refert: *Deus itaque precibus ejus exoratus, πηγὴν κατὰ τινος πέτρας ἀνέστην ἡδεῖαν καὶ πολλήν, ὅθεν ὁ Σαμψώνης ἐκάλει τὸ χωρίον, σιαγὼνα, ex petra quadam suavem largumque fontem eduxit, unde Samson locum hunc nuncupavit, Maxillam. Josephus, pro Hebræo *וַיִּחַר לֶעֱחִי*, petram posuit: Vulg. interpr. molarem dentem. LXX sic verterunt: Καὶ ἐρρήξεν ὁ Θεὸς τὸν λάκκον τὸν ἐν τῇ σιαγόνῃ. *Deus erumpere fecit lacum qui est in maxilla*; id est in loco qui dictus est *וַיִּחַר לֶעֱחִי* *Lechi*, maxilla.*

Deus colitur, iisdem servi quoque ipsius obiectantur. Quibus autem Deus offenditur, iisdem etiam milites offenduntur. Quocirca in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus⁹, in compunctione quoque, et egenorum miseratione, quibus et Deus potissimum colitur, nos qui fideles sumus, colere sanctos oportet. Statuas eis, et imagines quæ videantur, erigamus: imo virtutes eorum imitando hoc consequamur, ut vivæ ipsorum statuæ imaginisque evadamus. Deiparam cœu vere et proprie Dei Genitricem honoremus: prophetam Joannem, uti præcursorem et baptistam, apostolumque et martyrem, quandoquidem Dominus dixit, *inter natos mulierum non surrexisse majorem Joanne Baptista*¹⁰: quin et ipse regni primus prædicator existit. Apostolos item, velut Domini fratres, qui eum oculis conspexerunt, ipsiusque perpassionum ministri fuerunt, quos, inquam, et Pater, præsevit ac prædestinavit, conformes fieri imaginis Filii sui¹¹, primum apostolos, secundo prophetas, tertio pastores atque doctores¹². Martyres quoque ex omni classe electos¹³, ut Christi milites, quique ipsius biberint calicem, vivificæ mortis ipsius baptismo baptizati, tanquam passionum ipsius et gloriæ socios (quorum antesignanus, et apostolus, et primus martyr Stephanus) tum etiam sanctos patres nostros, deigerosque monachos, qui diuturniore ac molestiore conscientie martyrio perfuncti sunt; qui circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egenæ, afflicti, angustiat, in solitudinibus errantes, in montibus et speluncis et cavernis terræ, quibus dignus non erat mundus¹⁴. eos denique, qui ante gratiam exsisterunt, prophetas, patriarchas, justos, qui Christi adventum prænuntiarunt. Horum omnium influentes conversationem, imitemur fidem¹⁵, dilectionem, spem, zelum, vitam, passionum tolerantiam, patientiam ad sanguinem usque, ut eorumdem ac illi gloriæ coronarum consortes et participes efficiamur.

CAP. XVI.

De sanctorum imaginibus.

Hominis adoratio ex Dei in eo imagine. — Quo-

⁹ Ephes. v, 19. ¹⁰ Matth. xi, 11. ¹¹ Rom. viii, 29. ¹² I Cor. xii, 28. ¹³ Ephes. iv, 1. ¹⁴ Hebr. xi, 37. ¹⁵ Hebr. xiii, 7.

VARIE LECTIONES.

⁹ Reg. 1 πίστις: Faber fide veneremur. ¹⁰ Cod. S. Hil. et alii ferme omnes τὸν πρόδρομον Ἰωάννην, ὡς προφήτην καὶ. Editis favet vetus interpr. prophetam Joannem, ut præcursorem et baptistam. ¹¹ Editi καὶ τοὺς. ¹² Editi οὗς προγόνους καὶ προώρισαι: ita mss. præter duos Regios, et cod. S. Hil. ¹³ Regii quidam περὶ προσκυνήσεως τῶν σεπτῶν καὶ ἁγίων εἰκόνων. Faber de adoratione imaginum. R. 2930 περὶ τῶν ἁγίων καὶ ἱερῶν εἰκόνων. Alter περὶ ἁγίων εἰκόνων. Vetust. interpr. De sacris imaginibus.

NOTÆ.

(93) Ἐπειδὴ τινες ἡμῖν. Quoniam autem quidam, etc. In hoc capite contraxit auctor quæ tribus libris pro tuendis imaginibus disseruerat. Ante ipsum sæculo vi, aut vii, Leontius Neapolis in Cypri episcopus, sacrarum imaginum cultum contra Judæos iisdem argumentis propugnauerat. De hac questione consulendi sunt viri eruditissimi Petavius, l. IV Theol. dogm. lib. xv, c. 12 et seqq., et noster Alexander in Panoplia contra hæres. viii sæculi. Cum Græcis quoad imaginum reverentiam

καὶ ὕμνοις, καὶ ὕδαϊς πνευματικαῖς, καὶ κατανύξει, καὶ τῶν δεομένων ἐλέει, τοὺς ἁγίους πιστοὶ ἠθεραπεύσωμεν, οἷς μάλιστα καὶ Θεὸς θεραπεύεται. Στήλας αὐτοῖς ἐγείρωμεν, ὀρωμένας τε εἰκόνας, καὶ αὐτοὶ ἐμφυχοὶ στήλαι αὐτῶν καὶ εἰκόνας, τῇ τῶν ἀρετῶν μιμῆσει γενώμεθα. Τὴν Θεοτόκον, ὡς κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοῦ Μητέρα, τιμήσωμεν. Τὸν προφήτην Ἰωάννην, ὡς πρόδρομον καὶ ἠ βαπτιστήν, ἀποστόλον τε καὶ μάρτυρα. Οὗτε γὰρ ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μετῴν Ἰωάννου ἐγήγερται, ὡς ὁ Κύριος ἐφῆσε, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ πρῶτος κήρυξ γεγένηται. Τοὺς ὁ ἀποστόλους, ὡς ἀδελφοὺς τοῦ Κυρίου, καὶ αὐτόπτας, καὶ ὑπέρτας τῶν αὐτοῦ παθιμάτων, οὓς καὶ προγόνους προώρισεν ὁ συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ. ^B πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον ποιμένας καὶ διδασκάλους· τοὺς τε Κυρίου μάρτυρας ἐκ παντὸς τάγματος ἐκλεκτούς, ὡς στρατιώτας Χριστοῦ, καὶ τὸ αὐτοῦ πεπωκέναι ποτήριον, τότε ζωοποιῶ αὐτοῦ θανάτῳ βαπτισθέντας βαπτισμα, ὡς κοινωνοὺς τῶν παθιμάτων αὐτοῦ καὶ τῆς δόξης· ὡν ταξίαρχος ὁ πρωτοδιάκονος Χριστοῦ καὶ ἀπόστολος, καὶ πρωτόμαρτυς Στέφανος· καὶ τοὺς ὁσίους πατέρας ἡμῶν, τοὺς θεοφόρους ἀσκητάς, τοὺς τὸ χρονιώτερον καὶ ἐπιπονώτερον μαρτύριον τῆς συνειδήσεως διαθήσαντας· οἱ περιήλθον ἐν μιλῶταις, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστεροῦμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι, καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὁπαῖς τῆς γῆς, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος. Τοὺς πρὸ τῆς χάριτος προφήτας, πατριάρχας, δικαίους, τοὺς κατὰ κατηγγελκότας τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν· τούτων πάντων ἀναθεωροῦντες τὴν πολιτείαν, ζηλώσωμεν τὴν πίστιν, τὴν ἀγάπην, τὴν ἐλπίδα, τὸν ζῆλον, τὸν βίον, τὴν καρτερίαν τῶν παθιμάτων, τὴν ὑπομονὴν μέχρις αἵματος, ἵνα καὶ τῶν τῆς δόξης στεφάνων αὐτοῖς κοινωνήσωμεν.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΓ' [ΠΘ'].

Περὶ εἰκόνων 1.

Ἐπειδὴ δὲ τινες ἡμῖν (93) καταμύφονται προσ-

conveniunt aliæ Christianorum Orientis societates. Cæterum nullæ apud eos in templis statuæ sunt, sed pyætæ duntaxat effigies, vel ad summum prostipæ. Quanquam iisdem momentis quibus Leontius, Germanus CP., Noster, alique imaginum/causam egerunt, statuarum perinde structura defenditur. Nam statuario opere efficta erant Cherubim, serpens æneus, duodecim boves quibus æneum mare fulciebatur, Paneem erecta Christi imago, de qua Eusebius et alii loquuntur.

κυνούσι τε καὶ τιμῶσι τὴν τε τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς
Δεσποίνης ἡμῶν εἰκόνα, ἔτι δὲ καὶ τῶν λοιπῶν
ἀγίων καὶ θεραπόντων Χριστοῦ, ἀκούεωσαν ὡς ἐξ
ἀρχῆς ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' οἰκίαν εἰκόνα
ἐποίησε. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἀλλήλοις ἑ
προσκυνούμεν, εἰ μὴ ὡς κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένοι; Ὡς γάρ
φησιν ὁ θεηγόρος ἑ καὶ πολὺς τὰ θεῖα Βασιλεῖος, ἡ
τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸν πρωτότυπον διαβαίνει·
πρωτότυπον δὲ ἐστὶ τὸ εἰκονιζόμενον, ἐξ οὗ τὸ
παράγωγον γίνεται. Τίνος ἔνεκεν ὁ Μωσαϊκὸς λαὸς
τῇ σκηνῇ κύκλωθεν προσεκύνει, εἰκόνα καὶ τύπον
φερούση τῶν οὐρανίων, μέλλον δὲ τῆς ὅλης κτίσεως;
Φησὶ γοῦν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῇ· Ὅρα, ποιήσεις ἑ
πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ
ὄρει. Καὶ τὰ Χερουβὶμ δὲ τὰ σκιαζόντα τὸ ἱλαστή-
ριον, οὐχὶ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων ἦν; Τί δὲ ὁ ἐν
Ἱερουσαλὺμοις περιώνυμος ναός; Οὐχὶ χειροποίητος,
καὶ ἀνθρώπων τέχνη κατεσκευασμένος;

Ἡ δὲ θεία Γραφή κατηγορεῖ τῶν προσκυνούντων
τοῖς γλυπτοῖς, ἀλλὰ καὶ θυόντων τοῖς δαιμονίοις.
Ἔθυσον μὲν Ἕλληνες, ἔθυσον δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι·
ἀλλ' Ἕλληνες μὲν δαιμονίοις, Ἰουδαῖοι δὲ τῷ Θεῷ.
Καὶ ἀπόβλητος μὲν ἡ τῶν Ἑλλήνων θυσία ἦν καὶ
κατάκριτος, ἡ δὲ τῶν δικαίων τῷ Θεῷ εὐαπόδεκτος.
Ἔθυσσε γὰρ Νῶε, καὶ ὡς φράσθη ὁ Θεὸς ὁ σμῆν· εὐ-
ωδίας τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν
εὐνοίας τὸ εὐώδες ἀποδεχόμενος. Οὕτω τὰ μὲν τῶν
Ἑλλήνων γλυπτὰ, ἐπεὶ δαιμόνων ἦσαν ἐξεικονί-
σματα, ἀπόβλητά τε καὶ ἀπηγορευμένα τυγ-
χάνουσι.

Πρὸς δὲ τούτοις τοῦ ὁράτου, καὶ ἁσωμάτου, καὶ
ἀπεριγράπτου, καὶ ἀσχηματίστου Θεοῦ τίς δύναται
ποιήσασθαι μίμημα; Παραφροσύνης τοίνυν ἄκρας (93')

¹¹ Gen. i, 26. ¹² Basil. lib. *De Spir. sancto*, cap. 18. ¹³ Exod. xxxiii, 10. ¹⁴ Exod. xxv, 40; Hebr. viii, 5. ¹⁵ Exod. xxv, 18. ¹⁶ III Reg. vi, 1. ¹⁷ Gen. viii, 21.

VARIÆ LECTIONES.

ἑ Mss. multi: ἀλλήλους... πεποιημένοις. ἑ Mss. θεοφόρος, sic vetus interpr. et Faber *Deiferum*. ἑ Mss. ποιήσης. ἑ Cod. S. Hil. et alii δαίμοσι.

NOTÆ.

(93') Παραφροσύνης τοίνυν ἄκρας. *Extremæ igitur dementiæ, etc.* Id jam professus erat in libris de imag. quod septima synodus cæterique imaginum patroni approbaverent. Vide epist. episcoporum Orientis ad synodum, epistolam item Germani CP. Nicephorus quoque in disputatione cum Leone Armeno inculcat a Moyse vetitum esse Deitatis omne simulacrum; atque adeo Israelitis non sine idololatriæ culpa Deum sub forma vituli adorasse. Ad quem locum Combefisius hæc observat: «Severior hic Nicephori sententia in eos qui Dei ullo modo imagines fabricant, quos gentilium dogmati socios, extremi dignos supplicii pronuntiat. Nec facile admissurum putem, quod rudi pictura Trinitatis arcanum nonnullis delineatur, ut senioris viri specie Patrem designent; Filium, qua carnem assumpsit, hominem representent; Spiritum sanctum, qua apparuit columbæ specie. Ac quidem de Patre favere existimant, quod Daniel. vii de

niam autem quidam nos culpant, quod Salvatoris, et Dominæ nostræ, reliquorumque sanctorum ac Christi servorum imagines adoramus et veneramur; audiant velim quod Deus ab initio hominem ad imaginem suam fecerit ¹¹. 280 Qui sit igitur ut alii alios adoremus, nisi quia ad Dei imaginem facti sumus? Nam, ut ille rerum divinarum doctissimus interpres Basilius ait: «imaginis honor ad exemplar transit ¹².» Exemplar porro est, id cuius effigies exprimitur, ex quo forma derivatur. Quamobrem Mosaicus populus tabernaculum, quod cælestium rerum, imo universæ creaturæ imaginem et figuram gerebat, undique pronus adorabat ¹³. Ait quippe Deus Moysi: *Vide omnia facito secundum exemplar, quod tibi in monte ostensum est* ¹⁴. Quid Cherubim illa, quæ propitiatorium obumbrabant, nonne humanarum manuum opera erant ¹⁵? Quid autem celebratissimum illud delubrum Hierosolymitanum? annon manu atque hominum arte constructum erat ¹⁶?

Sculptilium adoratio gentilium vetita solum, ut et sacrificia. — Divina autem Scriptura eos insinuat qui adorant sculptilia; sed et eos qui dæmoniis sacrificant. Atqui gentiles quidem sacrificabant, sacrificabant vero et Judæi: verum gentiles dæmoniis, Judæi autem Deo. Ac proinde gentilium quidem victima rejiciebatur ac damnabatur: justorum autem sacrificium Deo acceptum erat. *Obtulit enim Noe sacrificium: et odoratus est Deus odorem suavitatis* ¹⁷, ut qui probæ ipsius voluntatis, atque erga se amoris et studii suavitatem comprobaret. Ita, gentilium quidem sculptilia quia dæmonum simulacra erant, improbata atque interdicta sunt.

Imaginum usus non tritus in veteri testamento, invisibili hactenus Deo. Cur in novo inductus. Adoratio imaginum ex traditione. — Præterea quisnam

Antiquo dierum habetur, a quo data potestas est, et honor, et regnum Filio hominis. At certe, non hic Pater æternus, prima scilicet deitatis persona, magis, quam vel Filius, vel Spiritus sanctus: sed beata ipsa Trinitas, ac unus ipse Deus, cuius incarnatio effectus est, ac Filius hominis, qua Filius hominis est, qui ipse qua Filius Dei, eadem qua a Patre accepit, sibi contulit: ut de Spiritu sibi illum donasse Cyrillus ait. Sicque istud Danielis, non Patris aliquid proprium, sed appropriatum fuerit... Ipsa vere senior, nullo detrita senio Trinitas, unus Deus, cuius essentia esse sit, ipsumque a se et necessarium, ipsa æternitate creaturam omnem antecedens, etc. Pergit: «optandum sane castigatorem esse que nobis familiaris sacra iconographia est, et qualis tanto calore fidei sanctis pridem confessoribus adversus hæreticos propugnata est, vigetque etiamnum apud Orientales et Græcos, quibus picturæ ipsa prototypa, quoad

est, qui invisibilis et incorporei, incircumscriptione ac figura vacantis Dei simulacrum effingere queat? Unde extremæ dementiæ ac impietatis fuerit Deum figurare. Atque hinc est, quod in veteri testamento minime tritus erat imaginum usus. Postquam autem Deus per misericordiæ suæ viscera, nostræ salutis causa, vere factus est homo, neque jam, uti Abrahæ, humana specie, neque, uti prophetis, se conspicandum præbuit, sed cum revera homo secundum substantiam existeret, in terris agens cum hominibus est conversatus¹⁹, miracula edidit, passionem crucemque sustinuit, resurrexit, et assumptus est: ex quo hæc omnia gesta sunt, visaque ab hominibus fuere, litteris subinde tum memoriæ alendæ gratia, tum eorum qui his præsentibus non **281** fuerant, edocendorum, mandata sunt; ut qui ea non viderimus, audiendo atque credendo digni simus qui beati a Domino prædicemur. Verum quia non omnes litteras norunt, nec legendis libris vacant, inde Patribus visum est, ut hæc in imagines, tanquam in commentarium brevius, velut præclara facinora, referrentur. Sæpe sane contingit, ut cum de passione Domini minime cogitamus, conspecta crucifixionis Christi imagine, in salutiferæ passionis memoriam revocemur, et cernui, non materiam, sed eum cujus est imago, adoremus: quemadmodum scilicet nec evangelicis codicibus, nec crucis materiam adoramus, verum id quod per hæc exprimitur. Quid enim alioqui discriminis est inter illam crucem quæ Dominum non exprimit, et illam quæ eum repræsentat? Quod etiam de Dei Matre sentiendum erit. Etenim is honor, quem ei adhibemus, ad illum refertur, qui ex ipsa carnem sumpsit. Itemque per egregia sanctorum

¹⁹ Barnuch III, 38.

^v Alii πρὸς ὑπόμ.

VARIE LECTIONES.

NOTÆ.

licet, gravi specie, et quæ venerationem suo aspectu inculcat, intentis oculis, sublato digito manumque repræsentent, nec quod in pictoris cerebrum venerit, sæpe non satis sanum aut pudicum, ut profanum Christianum atque gentilem *ιστοπλαν* (proh dolor!) vix aliquod intersit. » Nicephorus Calixtus lib. XVIII, c. 53. Armenos culpat, quod imagines Patris et Spiritus sancti fingerent: ex variis vero scriptoribus, qui Armenorum errores recensuerunt, discimus haud alio modo ab eis Trinitatis imagines fieri, quam tres ligneas cruces simul jungendo: quod potiori iure grave fuit Græcis, quia sanctam Trinitatem crucifixam videantur hoc pacto significare.

(94) *Ἐπεὶ δὲ ὁ Θεός. Ex quo autem Deus, etc.* Eodem modo disputabam Orientales, Germanus CP. et septima synodus. Iconomachi contra obtinere Eusebium Casariensem in quadam epistola ad Constantiam Licinii uxorem scripsisse, Christum, utpote Deum, nec proinde circumscriptionem, nequam pingi debere. Eusebii auctoritatem, ut et nescio cujus Epiphaniæ, nibili fecerunt Patres, quorum primus Arianicæ factionis fuerit, alter Manichæorum, aut Docetarum, quive Christum humana carne spoliabant. Hæc pererudite Nice-

A καὶ ἀσεβείας τὸ σχηματίζειν τὸ Θεῖον. Ἐντεῦθεν ἐν τῇ Παλαιᾷ οὐκ ἦν τετριμμένη ἡ τῶν εἰκόνων χρῆσις. Ἐπεὶ δὲ ὁ Θεός (94) διὰ σπλάγγνα ἐλέους αὐτοῦ κατὰ ἀλήθειαν γέγονεν ἄνθρωπος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, οὐχ ὡς τῷ Ἀβραάμ ὥφθη ἐν εἰδὲ ἀνθρώπου, οὐδὲ ὡς τοῖς προφήταις, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν γέγονεν ἀληθῶς ἄνθρωπος, διέτριψέ τε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφῃ, ἐθαυματούργησεν, ἔπαθεν, ἐσταυρώθη, ἀνέστη, ἀνελήφθη, καὶ πάντα ταῦτα κατὰ ἀλήθειαν γέγονε, καὶ ὥραθη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἐγράφη μὲν εἰς ὑπόμνησιν ἡμῶν καὶ διδασχὴν τῶν τηνικαῦτα μὴ παρόντων, ἵνα μὴ ἐωραχότες, ἀκούσαντες δὲ, καὶ πιστεῦσαντες, τύχωμεν τοῦ μακαρισμοῦ τοῦ Κυρίου. **B** Ἐπεὶ δὲ οὐ πάντες ἴσασι γράμματα, οὐδὲ τῇ ἀναγνώσει σχολάζουσιν, οἱ Πατέρες συνεῖδον, ὥσπερ τινὰς ἀριστείας, ἐν εἰκόσι ταῦτα γράψασθαι, εἰς ὑπόμνησιν σύντομον· ἀμέλει πολλάκις μὴ κατὰ νοῦν ἔχοντες τὸ τοῦ Κυρίου πάθος, τὴν εἰκόνα τῆς Χριστοῦ σταυρώσεως ἰδόντες, τοῦ σωτηρίου πάθους εἰς ὑπόμνησιν ἐλθόντες, πεισόντες προσκυνοῦμεν, οὐ τῇ ὕλῃ, ἀλλὰ τῷ εἰκονιζομένῳ· ὥσπερ οὐδὲ τῇ ὕλῃ τοῦ Εὐαγγελίου, οὐδὲ τῇ τοῦ σταυροῦ ὕλῃ προσκυνοῦμεν, ἀλλὰ τῷ ἐκτυπώματι. Τί γὰρ διαφέρει σταυρὸς μὴ ἔχων τὸ τοῦ Κυρίου ἐκτύπωμα, τοῦ ἔχοντος; ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τῆς Θεομήτορος. Ἡ γὰρ εἰς αὐτὴν τιμὴ, εἰς τὸν ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντα ἀνάγεται· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ἀνδραγαθήματα, ἐπαλειφοντα ἡμᾶς πρὸς ἀνδρείαν, καὶ ζῆλον, καὶ μίμνησιν τῆς αὐτῶν ἀρετῆς, καὶ δόξαν Θεοῦ. **C** Ὡς γὰρ ἔφημεν, ἡ πρὸς τοὺς εὐγνώμονας τῶν ὁμοδοῦλων τιμὴ ἀπὸδειξινὴ ἔχει τῆς πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην εὐνοίας, καὶ ἡ τῆς εἰκότος τιμὴ πρὸς τὸ πρωτότυπον διαβαίνει· ἔστι δὲ ἄγραφος (94')

phorus CP. persequitur in *Antirrheticis*, ex quibus, ut et ex actis septimi synodi, apparet, Iconomachos ad eorum sensum accessisse, qui naturam unicam Christo tribuerent. Hinc est quod sanctissimus hic patriarcha, instructa ex sexcentis Patrum locis *hoplotheica*, operam ponit ad evincendam carnis Domini veritatem.

(94') *Ἐστὶ δὲ ἄγραφος. Est autem hæc traditio, etc.* Apostolicam traditionem sic describit Augustinus *Cont. Donatist.* lib. IV, quod *universa tenet Ecclesia, nec conciliis institutum, sed semper retentum est.* Hujus esse generis sacramentum imaginum usum, septimi, octavi, et noni sæculorum doctores affirmarunt. Pelavius, qui priscos mores diligenter scrutatus erat, fatetur tribus primis sæculis Christianos ab imaginibus Christi et sanctorum delineandis, aut saltem venerandis abstinuisse: at quinto demum sæculo, postquam lacertos explicavit Ecclesia, cum nullum offensionis jam periculum esset, uti templa Deo consecrata erant, instituitque ritus, qui ab iis qui ab ethnicis celebrabantur, haud admodum absimiles essent, sic plerisque in locis, oratoris, et templis imagines haberi cœptas. Hinc concludit imaginum usum atque honorem inter ἀδιάφορα censeri, quæ pro

ἡ παράδοσις, ὥσπερ καὶ τὸ κατὰ ἀνατολὰς προσκυνεῖν, καὶ τὸ προσκυνεῖν τὸν σταυρὸν, καὶ ἕτερα πλεῖστα τοῦτοις ὅμοια.

quem cōservis optimis præstamus, nostri erga communem Dominum propensi studii argumentum est: quin et imagini habitus honos ad exemplar transfertur²². Est autem hæc traditio ex illis quæ in Scripturis minime expressæ sunt: ut ea qua ad orientem versi adoramus; necnon illa qua crucem veneramus, aliæque complures harum similes.

Φέρεται δὲ καὶ τις ἱστορία (95), ὡς ὁ Κύριος, Αὐγάρου τοῦ τῆς Ἐδεσσηνῶν πόλεως βασιλεύοντος, ζωγράφον ἀποστελλαντος ἡ τὴν τοῦ Κυρίου ὁμοιογραφῆσαι εἰκόνα, καὶ μὴ δυνθέντος τοῦ ζωγράφου διὰ τὴν ἀποστελλοῦσαν τοῦ προσώπου λαμπρότητα, αὐτὸς ἱμάτιον τῷ οἰκείῳ προσώπῳ εἰς θεῖον καὶ ζωοποιῶν ἐπιθεῖς ἡ ἐναπεμάξατο τῷ ἱματίῳ τὸ ἑαυτοῦ ἀπικόνισμα, καὶ οὕτως ἀπέστειλε τοῦτο ποθοῦντι τῷ Αὐγάρῳ.

Ὅτι δὲ καὶ πλεῖστα οἱ ἀπόστολοι ἀγράφως παραδεδώκασι, γράφει Παῦλος ὁ τῶν ἑθνῶν ἀπόστολος: Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ἡμῶν ὡς διδασκαλίας, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν. Καὶ πρὸς Κο-

A virorum facinora, ad fortitudinem, et virtutis ipsorum æmulationem et imitationem, necnon in Dei laudes excitamur. Nam, sicut dictum est, ille honor

Fertur^{21.22} autem etiam ejusmodi historia quædam; puta cum Abgarus Edessenorum rex pictorem misisset, qui Domini exprimeret effigiem, neque id pictor ob splendorem ex ejus vultu emicantem assequi posset, Dominum ipsum, admoto divinæ vivificæque faciei suæ pallio, imaginem suam in eo depinxisse, quam ad Abgarum misit, ut hoc pacto desiderio ejus faceret satis.

282 Quod autem apostoli plurima nobis sine scriptis tradiderint, testatur ipse gentium apostolus Paulus: State igitur, fratres, inquit, et tenete traditiones nostras, quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram²³. Et ad Corinthios

²² Basil. in 40. Mart. Idem De spir. Sancto, cap. 27. ^{21.22} Evagr. lib. Hist. cap. 27. ²³ II Thess. II, 14.

VARIE LECTIONES

* Mss. mmo Regio 2927 excepto Αὐγάρῳ... βασιλεύοντι... ἀποστελλαντι. Lectionem hanc sequuntur vetus interpr. et Faber. ὁ Reg. 2925 περιθεῖς. Sequitur in eodem cod. et aliis, præterquam in R. 2927 ἐναπομάξασθαι. ὁ Deest ἡμῶν in R. 2930.

NOTÆ.

temporum et rerum conditione, cum prohiberi, tum approbari possint. Ac sane quidem, imagines quinto saltem sæculo ineunte in ecclesiis pingi cœpisse colligitur ex epistola Nili monachi ad Olympiodorum exarchum. Hic a Nilo quæsierat, annon satius foret in basilicæ quam exstruxerat parietibus, imaginis Christi et sanctorum pingere, quam animantium venatus aut piscatus. Respondet Nilus, postremum hoc puerile esse: sanioris vero ingenii fore, in sacrario orientem versus unam et solam crucem formare; totum vero templum historiis utriusque Testamenti pictoris optimi manu exornare: Ὅπως ἂν οἱ μὴ εἰδότες γράμματα, μηδὲ δυνάμενοι τὰς θεὰς ἀναγινώσκειν ἱερὰς, τῇ θεωρίᾳ τῆς ζωγραφίας, μνήμην τε λαμβάνωσιν τῆς τῶν γνηστῶς τῷ ἀληθινῷ Θεῷ δεδουλευκότων ἀνδραγαθίας, ut litterarum rudes, qui divinas Scripturas nesciunt, picturæ aspectu res bene gestas ab illis qui sincere Deo servierunt, memoria teneant, excitenturque ad præclara facinora certatim æmulanda, etc. Ex interrogatione Olympiodori deduxeris imagines sanctorum antehac in basilicis depingi non consuesse. Hunc vero morem, cum passim receptus esset, eodem sæculo labente Xenaias, seu Philoxenus, Hierapolis profanus antistes, qui nec sacro baptismo tinctus esset, Manichæorum impietati studens, primus omnium cœpit impugnare. Cæterum Tridentina synodus, sess. 25, decr. 2, sapientissime sanxit, Imagines Christi et Deiparæ virginis et aliorum sanctorum in templis præsertim habendas et retinendas, eisque debitum honorem et venerationem impertiendam; non quod credatur inesse in iis divinitas et virtus propter quas sint colende, vel quod ab eis sit aliquid petendum, vel quod fiducia sit in imaginibus spem, velut olim fiebat a gentibus, quæ in idolis spem suam collocabant, sed quoniam honos qui eis exhibetur, refertur ad prototypa, quæ illa representant, ita ut per

C imagines quas osculamur, et coram quibus caput aperimus et procumbimus, Christum adoremus, et sanctos, quorum illæ similitudinem gerunt, veneremur. Id quod conciliorum, præsertim secundæ Nicænæ synodi decretis, contra imaginum oppugnatores est sancitum.

(95) Φέρεται καὶ τις ἱστορία. Fertur autem historia, etc. Primus scriptorum ecclesiasticorum qui exstant, imaginis Edessenæ meminit Evagrius, lib. IV Hist. c. 27, ubi Procopium citat, qui epistolarum duntaxat Abgari ad Christum, et Christi ad Abgarum mentionem facit, lib. II De bellis, c. 12. Damasceni narrationem novis commentis sequiores Græci auxerunt.

In fine capitis nonnulla denuo subjungit auctor de traditionum auctoritate, quæ Basilii M., Epiphani, Chrysostomi, et aliorum PP. calculis firmantur. In secunda professione fidei quam Græcus pontifex consecrandus recitat, sensus hujus articuli, et unam sanctam catholicam et apostolicam Ecclesiam, sic redditur: Πιστεύω καὶ τὰς παρὰ Θεοῦ καὶ τῶν θεῶν παραδόσεις τε καὶ ἐξηγήσεις τῆς μίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Credo traditiones et expositiones unius catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ de Deo rebusque divinis. Traditiones sacras nuper ultus est junior Græcus, diaconus, nomine Franciscus Prossalentes, Corcyraeus, erudito libello, quem Anglia egressus, Amstelodami edidit anno 1706; adversus suum quondam, cum Oxonii moraretur, magistrum, qui ad traditiones spurias amandaret, crucis cultum, eucharisticæ Christi præsentiae realis, transsubstantiationis, et perpetuæ virginitalis beatæ Dei Genitricis fidem, invocationem sanctorum, aliæque ejusmodi, quæ utraque Ecclesia mordicus hujusque tenuit. Decreta synodorum adversus Cyrillum Lucarum omiit.

D

scribens : *Laudo vos, fratres, quod per omnia mei memores estis : et sicut tradidi vobis, traditiones tenetis* ²⁶.

CAP. XVII.

De Scriptura.

Deus unus Veteris et Novi Testamenti auctor; contra Gnosticos. — Unus atque idem Deus est, quem tum Vetus, tum Novum Testamentum prædicant, quique in Trinitate laudatur et celebratur; cum Dominus dixerit : *Non veni solvere legem, sed adimplere* ²⁷. Ipse enim salutem nostram operatus est, propter quam omnis Scriptura et mysterium omne revelata sunt. Ac rursus : *Scrutamini Scripturas : ipsæ enim testimonium perhibent de me* ²⁸. Itemque dicente Apostolo : *Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus nostris in prophetis : novissime diebus istis locutus est nobis in Filio* ²⁹. Quocirca per Spiritum sanctum, et lex, et prophetæ, et evangelistæ, et apostoli, et pastores, et doctores locuti sunt.

Omnis igitur Scriptura divinitus inspirata est, ac prorsus utilis ³⁰. Quapropter optimum est, summeque animarum saluti conducibile, divinas Scripturas scrutari. Velut enim lignum plantatum secus decursus aquarum ³¹, sic et anima divinis Scripturis irrigata saginatur, fructumque maturum, hoc est rectam fidem, profert, ac perpetuo virentibus foliis, id est, Deo acceptis actionibus, exornatur. Hoc siquidem afferunt Scripturæ sanctæ, ut et ad bonas actiones, et ad puram contemplationem nos componant. In eis namque, tum cohortationem ad omnem virtutem, tum ab omni vitio dissuasionem invenire est. Quamobrem si discendi studiosi fuerimus, multam nobis eruditionem comparabimus : diligentia siquidem, et labore, largientisque Dei beneficio, quidvis conficitur. Nam qui petit, accipit; et qui quærit, invenit : et pulsanti aperietur ³². Pulsemus igitur ad pulcherrimum illud pomarium Scripturarum; illud, inquam, **283** mire fragrans, suave, elegantissimum, quod spiritualium divinarumque avium omnigenis garrilibus aures nostras circumsonet, cor nostrum tangat, ac tum mœrore

Ἀριθμούς · Ἐκαινὸς δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε ²⁶.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ' [4].

Περὶ Γραφῆς ^a.

Εἰς ἐστὶν ὁ Θεὸς ^b, ὅπο τε Παλαιὰς Διαθήκης καὶ Καινῆς κηρυττόμενος, ὁ ἐν Τριάδι ὑμνούμενός τε καὶ δοξαζόμενος, τοῦ Κυρίου φήσαντος · Ὁὐκ ἔλθοι καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι. Αὐτὸς γὰρ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν εἰργάσατο, ὅπερ ἥς πᾶσα Γραφή καὶ ἅπαν μυστήριον. Καὶ πάλιν · Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς · αὗται γὰρ μαρτυροῦσι περὶ ἐμοῦ. Καὶ τοῦ Ἀποστόλου εἰπόντος · Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάντα ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέσιν ἡμῶν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. Διὰ Πνεύματος τοίνυν ἁγίου, ὃ τε νόμος καὶ οἱ προφῆται, εὐαγγελίσταί, καὶ ἀπόστολοι, καὶ ποιμένες ἐλάλησαν καὶ διδάσκαλοι.

Πᾶσα τοίνυν Γραφή θεόπνευστος, πάντως καὶ ἀφ' ἑλπίος. Ὅστε καλλίστον καὶ ψυχωφέλεστατον ἐρευνᾶν τὰς θείας Γραφάς. Ὡς γὰρ δένδρον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὕδατων πεφυτευμένον, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τῇ θείᾳ ἀρδευομένη Γραφῇ, παινείται, καὶ καρπὸν ὥριμον δίδωσι, πίστιν ὀρθόδοξον, καὶ δειθαλέσι τοῖς φύλλοις, ταῖς θεαρέστοις φημί, ὠραίζεται πράξεσι · πρὸς τε γὰρ πρᾶξιν ἐνάρετον, καὶ θεωρίαν ἀθλόωτον, ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν ρυθμιζόμεθα. Πάσης γὰρ ἀρετῆς παράκλησιν, καὶ κακίας ἀπάσης ἀποτροπὴν ἐν ταύταις εὐρίσκομεν. Ἐάν οὖν ὦμεν φιλομαθεῖς, ἐσόμεθα καὶ πολυμαθεῖς · ἐπιμελεῖσθαι γὰρ, καὶ πόνη, καὶ τῇ τοῦ διδόντος Θεοῦ χάριτι, κατορθοῦνται ἅπαντα. Ὁ γὰρ αὐτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει, καὶ κρούοντι ἀνοίγῃσεται. Κρούσωμεν τοίνυν εἰς τὸν καλλίστον παράδεισον τῶν Γραφῶν, τὸν εὐώδη, τὸν γλυκύτατον, τὸν ὠραϊότατον, τὸν παντοίοις τῶν νοερῶν θεοφόρων ὀρνέων κελαδημασι περιχοῦντα ἡμῶν τὰ ὦτα, τὴν ἀπτόμενον ἡμῶν τῆς καρδίας, καὶ λυπούμενην μὲν παρκαλοῦντα, θυμουμένην δὲ κατευνάζοντα, καὶ χαρὰς αἰδοῦ ἐμπιπλῶντα · τὸν ἐπιδιδάσκοντα ἡμῶν τὴν

²⁶ 1 Cor. II, 2.

²⁷ Matth. v, 17.

²⁸ ibid. 39.

²⁹ Hebr. I, 1.

³⁰ II Tim. III, 16.

³¹ Psal. I, 3.

³² Luc. XI, 10.

VARIAE LECTIONES.

^a In Regiis codd. 4986 et 7928, necnon in veteri translatione, quædam in fine capitis hujus subjiciuntur, quæ omittenda non censui, tametsi Damasceni non sint, sed Andreæ Cretensis, Ἀνδρέου Κρητέως, ut fidem facit R. cod. 1968 : Ἀνελάδομεν (R. 2928 παρελάδομεν) Λουκᾶν τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν ἐξωγράφειναι τὸν Κύριον καὶ τὴν αὐτοῦ μητέρα, ὡς τὰς εἰκόνας ἔχειν τὴν Ῥωμαίων διαφημιζοῦσι πόλιν. Ἐν δὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπ' ἀκριβεστάς κείνται ἡ ἀπεικονιστικὴ εἰκόνη τοῦ κυρίου, ὡς τινὲς φασί, κατ' ἐκείνην τὴν ἰδέαν ἦν ἐν Ἱεροσολύμοις ἔχουσι, ἦν καὶ Ῥωμαῖαν καλοῦσι, τὸν αὐτὸν ἱστορεῖ τρόπον ὁραθῆναι τὸν Κύριον, σύνφορον, εὐφθαλμον, μάκροφιν, ἐπικυψῆ, καὶ εὐήλικα· ὅτε δὲ δηλοδὴ φαινόμενος ἀνθρώπος, ἀνθρώποις συναναστρέφετο. Vetus hujus assumpti translatio hæc est : Accipimus Lucam apostolum et evangelistam pinxisse Dominum et matrem ejus, quorum ferunt imagines habere Romanorum civitatem famosam. In Hierosolymis autem cum diligentia existunt, quia et Josephus Judæus, ut quidam aiunt, secundum illam speciem, quam in Hierosolymis habebat, quam et Romanam vocant, eodem modo historia tradit, Dominum synsryn, id est juncta supercilia habentem; evothalamon, id est bene oculatum; macropsin, id est longum vultum habentem; epicypha, id est adclivem; evilica, id est pulchre staturæ, cum scilicet apparens homo, cum hominibus conversatus est. ^b Abest hoc caput in Reg. 5547.

^c Reg. 4, Colb. 1 Εἰς ἐστὶ Θεός. ^d Multi codd. τοιγαροῦν. ^e Deest καὶ in cod. S. Hil. Colbertinis et Regiis multis : nec reddidit vetus interpr.

διάνοιαν ἐπὶ τὰ χρυσαυγὴ μετὰφρυνα τῆς θείας περιστερᾶς, καὶ ὑπὲρ λαμπρὰ, καὶ ταῖς φανωτάταις αὐτῆς πτέρυξι πρὸς τὸν μονογενῆ Υἱὸν καὶ κληρονόμον τοῦ φυτουργοῦ τοῦ νοητοῦ ἀμπελῶνος ἀνάγοντα, καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Πατρὶ τῶν φώτων προσάγοντα· ἀλλὰ μὴ πατέρως κρούσωμεν, προθύμως δὲ μάλλον, καὶ ἐπιμόνως· μὴ ἐκκακῆσωμεν κρούοντες. Οὕτω γὰρ ἡμῖν ἀνοιγήσεται. Ἐὰν ἀναγνώμεν ἅπασι, καὶ δις, καὶ μὴ διαγνώμεν ἀ ἀναγινώσκοντες, μὴ ἐκκακῆσωμεν· ἀλλ' ἐπιμείνωμεν, ἀδολεσχήσωμεν, ἐρωτήσωμεν· Ἐπερώτησον γὰρ, φησὶ, τὸν πατέρα σου, καὶ ἀναγγελεῖ σοι· τοὺς πρεσβυτέρους σου*, καὶ ἐροῦσί σοι. Οὐ γὰρ πάντων ἡ γνώσις. Ἀρῶσμεθα ἐκ τῆς τοῦ παραδείσου πηγῆς ἀέννα καὶ καθαρῶτατα νάματα, ἀλλόμενα εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ἐντροφίσωμεν, ἀπλήστως κατατροφίσωμεν· τὴν γὰρ χάριν ἀδάπανον κέκτηνται. Εἰ δέ τι καὶ παρὰ τῶν ἐξωθεν χρήσιμον καρπώσασθαι δυναθῆμεν, οὐ τῶν ἀπηγορευμένων ἐστὶ· γινώμεθα δόκιμοι τραπέζῃται, τὸ μὲν γνήσιον καὶ καθαρὸν χρυσίον σπαιρούμεν, τὸ δὲ κίβδηλον παραιτούμενοι. Λάβωμεν λόγους καλλίστους, θεοὺς δὲ γελοίους, καὶ μύθους ἀλλοτρίους τοῖς κυσὶν ἀπορρίψωμεν· πλείστην γὰρ ἐξ αὐτῶν κατ' αὐτῶν ἰσχὺν κτήσασθαι δυναθῆμεν.

Ἰστέον δὲ (96) ὡς εἴκοσι καὶ δύο βίβλοι εἰσὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, κατὰ τὰ στοιχεῖα τῆς Ἑβραϊκῆς φωνῆς. Εἴκοσι δύο γὰρ στοιχεῖα ἔχουσιν, ἐξ ὧν πάντες διπλοῦνται, ὡς γίνεσθαι αὐτὰ εἴκοσι ἑπτὰ· διπλοῦν γὰρ ἐστὶ τὸ Χάφ, καὶ τὸ Μέμ, καὶ τὸ Νοῦν, καὶ τὸ

* Psal. LXXII, 14. ** Matth. XXI, 38. ** Jac. I, 17. ** Deut. XXXII, 7. ** I Cor. VII, 7. ** Joan. IV, 14. ** Cyrill. Hieros. cat. 4. Epiph. *De pond. et mens.*

VARIE LECTIONES.

* Regii 4, Colb. 4 et cod. S. Hil. σου γνῶσις. Regius alter σου καὶ γνῶσις. Vetus interpr. *in cognitionem*. Colb. alter καὶ ἐροῦσί σοι ἐν γνῶσι.

NOTÆ.

(96) Ἰστέον δὲ. Sciendum porro est viginti duos, etc. Canonem hunc veteris instrumenti Noster accipit ex Epiphani libro *De pond. et mens.* nec valde discrepat ab eo quem Melito Sardensis sæculo secundo Ecclesiæ ex ore Christianorum quorundam Palestinorum scripsit, quique adeo solis voluminibus constat, quæ Hebræorum canon complectitur. Hinc est, quod veteres nonnulli, præsertim synodus Laodicena, libros Tobie, Judith, Sapientie et Ecclesiastici, primumque et secundum Machabæorum omiserunt, tametsi Patribus solemne esset ex his, ut ex aliis, testimonia legere ad fidem firmandam adversus hæreticos. Quamobrem synodus quinisexta, omnisque deinceps Orientalis Ecclesia Carthaginensem admisit, quo omnes isti libri, seu Scripturæ sacræ, nullo discrimine recipi jubentur. Unde synodus Bethleemica libros istos qui in canone Laodiceno, ejus auctoritatem Cyrillus Lucaris prætexuerat, desiderantur, cæteris addendos censet, pag. 389, et *inscite et maligne*, ἐβελόχατοῦργως, a nefando Cyrillo ἀποκρύφους, *apocryphos*, nominatos declarat. Cui sanctioni Dion-

A confectum demulceat, tum ira percitum obleniat æterna illud lætitia implens; quod mentem nostram in dorsum auro rutilans lucidissimumque columbæ imponat **, ejus fulgentissimis pennis ad unigenitum Filium hæredemque agricolæ vineæ illius intelligibilis subvehatur **, et ad Patrem luminum ** ejus opera adducatur. Cæterum haud negligenter pulsandum nobis est, sed alacri constantique animo, ne pulsando tandem fatigemur. Sic enim demum nobis aperietur. Si semel atque iterum legerimus, nec quæ a nobis lecta erunt, intelligamus, ne animis concidamus: sed persistamus, meditemur, et interrogemus. Ait enim: *Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi; majores tuos, et dicent tibi* **. Non enim omnium est scientia **. Ex hujus horti fonte perennes ac purissimos latices salientes in vitam æternam hauriamus **. Hic, in inexplebili quadam voluptate ac oblectatione versemur. Ejusmodi enim est Scripturarum gratia, ut exhauriri nequeat. Quinimo si quid utilitatis ex externis auctoribus decerpere possimus, quominus id faciamus nihil vetat; dummodo probi nummularii simus, verum ac purum aurum aggerantes, adulterinum vero repudiantes. Quæ bene ornateque dicta sunt, sic suscipiamus, ut ridicula numina, absurdasque fabulas, canibus projiciamus: ex ipsis enim adversus ipsos roboris plurimum licebit adipisci.

Librorum Veteris Testamenti numerus. — Sciendum ** porro est, viginti duos libros esse Veteris Testamenti, totidem nempe quot Hebraicæ lingue elementa sunt. Hebræis enim duo et viginti elementa sunt; ex quibus quinque duplicantur:

sus CP. cum aliis episcopis bene multis et presbyteris suffragatus est in responsione ad articulos Calvinistarum anno 1612 (a). Nec certe auctor synopsis Scripturæ, quæ Athanasii nomen præfert, nec Nicephorus CP. libros istos ad apocryphos relegarunt, sed ad eos, quorum auctoritati aliqui detraherent, τὰ ἀντιλεγόμενα. Ad Epiphanium quod attinet, hoc unum ille sibi proposuerat, ut Hebræorum canonem, non Christianorum, daret. Unde subjungit, Sapientiam Salomonis, et Ecclesiasticum, tamen alioqui eximii sunt et utiles, cum cæteris non numerari, et ideo neque in Aron, seu arca testamenti repositos esse, οὐδὲ ἐν τῷ ἁρὸν ἀντέθηναν, τούτῃ ἐν τῇ τῆς διαθήκης κίβωτῳ. Ubi voce Aron armarium significatur quod est in synagogis Judæorum, et hodieque ἄρκα Aron appellatur, ipso vocabulo quo arca fœderis olim designabatur. Hujus armarii Tertullianus meminit lib. *De cult. fem.* in quo librum Enoch non esse sacrum probat, quod nec in armarium Judaicum admittatur.

(a) Hæc iterum ad examen revocavit Lequenus in Præfatione generali, num. XX.

adeoque septem et viginti sunt. Duplex enim est littera *Caph*, et *Mem*, et *Nun*, et *Pe*, et *Sade*. Quo fit ut libri quoque eodem modo, duo quidem et viginti numerentur, cæterum septem et viginti reperiantur; quoniam scilicet quinque duplices sunt. Nam liber *Ruth* cum libro *Judicum* jungitur, unusque Hebræis liber censetur. Primus item et secundus *Regnorum*, unus liber est. Tertius itidem et quartus *Regnorum*, unus liber. Primus quoque et secundus *Paralipomenon*, unus liber: ac denique primus et secundus *Esdrae*, liber unus. Ad hunc modum libri omnes in quatuor pentateuchos, quinquernionesve **284** compinguntur; cumque alii duo supersint, sic proinde se habent libri in canone recepti. Legales, quinque sunt, *Genesis*, *Exodus*, *Leviticus*, *Numeri*, *Deuteronomium*. Hic primus quinquernio est, qui lex etiam appellatur. Sequitur alter quinquernio, eorum quæ γραφαῖς nuncupantur, a quibusdam vero *hagiographa*. Est autem hujusmodi: *Jesus Nave*, *Judices* una cum *Ruth*, liber unus, *Regnorum* primus cum secundo, liber unus; tertius item cum quarto, liber unus. Habes secundum quinquernionem. Tertius porro librorum quinquernio versibus constat, nempe liber *Job*, *Psalterium*, *Proverbia Salomonis*, ejusdem *Ecclesiastes*, et *Cantica canticorum*. Quartus quinquernio prophetarum libros complectitur. Duodecim prophetæ, liber unus; tum *Isaias*, *Jeremias*, *Ezechiel*, et *Daniel*. His accedunt uterque *Esdrae*, qui libro uno continentur, et *Esther*. Panaretus autem (q. d. omnium virtutum promptuarium) id est *Sapientia Salomonis*, et *Sapientia Jesu*, quam a *Sirach* patre Hebraice editam, ipsius nepos *Jesus*, ac *Sirach* filius, Græca postea transtulit. Hi quamvis alioqui præclari et

Πὲ Ϛ, καὶ τὸ Σαδλ. Αὐτὸ καὶ αἱ βιβλοὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον εἰκοσι δύο μὲν ἀριθμοῦνται, εἰκοσι ἑπτὰ δὲ εὐρίσκονται, διὰ τὸ πάντα ἐξ αὐτῶν διπλοῦσθαι. Συνάπτεται γὰρ Ῥούθ τοῖς Κριταῖς, καὶ ἀριθμεῖται παρ' Ἑβραίοις μία βιβλος· ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα τῶν Βασιλειῶν, μία βιβλος· ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη τῶν Βασιλειῶν, μία βιβλος· ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων, μία βιβλος· ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα τοῦ Ἑσδρά, μία βιβλος. Οὕτως οὖν σύγκεινται αἱ βιβλοὶ ἐν πεντατεύχοις τέτρασι, καὶ μένουσιν ἄλλαι δύο, ὥς εἶναι τὰς ἐνδιαθέτους βιβλοὺς οὕτως· πάντες νομικάς, Γένεσιν, Ἑξέδον, Λευιτικὸν, Ἀριθμοὶ, Δευτερονόμιον. Αὕτη πρώτη πεντάτευχος, ἡ καὶ νομοθεσία. Εἶτα ἄλλη πεντάτευχος, τὰ καλούμενα Γραφεῖα, παρὰ τισὶ δὲ Ἀγίόγραφα, ἅτινά ἐστιν οὕτως· Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, Κριταὶ μετὰ τῆς Ῥούθ, Βασιλειῶν πρώτη μετὰ τῆς δευτέρας, βιβλος μία, ἡ τρίτη μετὰ τῆς τετάρτης, βιβλος μία, καὶ αἱ δύο τῶν Παραλειπομένων, βιβλος μία. Αὕτη δευτέρα πεντάτευχος. Τρίτη πεντάτευχος, αἱ στιχῆρεις βιβλοὶ, τοῦ Ἰὼβ, τὸ Ψαλτήριον, Παροιμίαι Σολομῶντος, Ἐκκλησιαστής τοῦ αὐτοῦ, τὰ Ἄσματα τῶν ἁγμάτων τοῦ αὐτοῦ. Τετάρτη πεντάτευχος, ἡ προφητικὴ· τὸ δωδεκαπρόφητον, βιβλος μία, Ἡσαΐας, Ἱερεμίας, Ἰεζεκιήλ, Δανιήλ· εἶτα τοῦ Ἑσδρά, αἱ δύο εἰς μίαν συναπτόμεναι βιβλον, καὶ ἡ Ἑσθήρ. Ἡ δὲ Πανάρετος, τοῦτέστιν ἡ Σοφία τοῦ Σολομῶντος, καὶ ἡ Σοφία τοῦ Ἰησοῦ, ἣν ὁ πατὴρ μὲν τοῦ Σιράχ ἐξέθετο Ἑβραϊστὶ, Ἑλληνιστὶ δὲ ἡρμήνευσεν ὁ τοῦτου μὲν ἕγγονος Ἰησοῦς, τοῦ δὲ Σιράχ υἱός· ἐνάρετοι μὲν καὶ καλὰ, ἀλλ' οὐκ ἀριθμοῦνται, οὐδὲ ἔκκεινται ἐν τῇ κιβωτῇ.

Τῆς δὲ Νέας Διαθήκης, Εὐαγγέλια τέσσαρα· τὸ κατὰ Ματθαῖον, τὸ κατὰ Μάρκον, τὸ κατὰ Λουκᾶν, τὸ κατὰ Ἰωάννην· Πράξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Λουκᾶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ· καθολικαὶ ἐπιστολαὶ ἑπτὰ· Ἰακώβου μία, Πέτρου δύο, Ἰωάννου τρεῖς, Ἰούδα μία. Παύλου ἀποστόλου Ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες· Ἀποκάλυψις Ἰωάννου εὐαγγελιστοῦ· Κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων (97) διὰ Κλήμεντος ^h.

Libi Novi Testamenti. — Jam vero Novi Testamenti libri isti sunt: quatuor Evangelia, nempe secundum Matthæum, Marcum, Lucam, Joannem; Acta apostolorum, auctore Luca evangelista; septem catholicæ Epistolæ, una Jacobi, duæ Petri, tres Joannis, Judæ una; Pauli apostoli Epistolæ quatuordecim; Joannis evangelistæ Apocalypsis; Canones denique sanctorum apostolorum per Clementem concinnati.

VARIÆ LECTIONES.

^f Multi codices Regii ac Colb. φ.. ^g In Reg. 2428 καὶ ἡ Ἰουδῆ, καὶ ἡ Ἑσθήρ. Sic quoque in ora cod. S. Hil. sed libri Judith, non meminit Epiphanius, nec textus Auctoris eum exigit. ^h R. 2428 καὶ ἐπιστολαὶ δύο διὰ Κλήμεντος, sed interpolatum varie huncce codicem esse monuimus.

NOTÆ.

(97) *Κανόνες τῶν ἀποστόλων.* *Canones denique apostolorum.* Horum canonum auctoritas adstructa fuerat can. 2 Trullano. At viris criticæ artis incuriosis satis erat præfixum canonibus, qui magni dudum in Oriente ponderis erant, apostolorum nomen: cum tamen nihil aliud essent nisi priscae Orientalium disciplinæ præcipua capita, quorum auctores genuini ignorabantur. Jam dixi, eorum quosdam conditos esse post exortam hæresim Anomæorum. Beveregius Collectionem primam isto-

^D rum canonum a Clemente, non Romano, sed Alexandrino factam, quem Ensebius, lib. vi *Hist.* c. 23; *De script. eccl.* et Photius, cod. 111: *Περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν, De canonibus ecclesiasticis*, volumen edidisse testentur. Sed ex horum auctorum inspectione manifestum fit, eos non de hac Collectione canonum loqui, sed de libro, in quo adductis canonibus, seu regulis ecclesiasticis, illos impugnabat, qui Judaicis legibus et institutis adhaerescerent.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΗ' [14'].

A

CAP. XVIII.

Περὶ τῶν ἐπὶ Χριστοῦ λεγομένων.

Τῶν ἐπὶ Χριστοῦ λεγομένων τρόποι γενικοί εἰσι τέσσαρες· τὰ μὲν γὰρ καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀρμόσει αὐτῷ, τὰ δὲ ἐν τῇ ἐνώσει, τὰ δὲ μετὰ τὴν ἔνωσιν, τὰ δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Καὶ τῶν πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως μὲν τρόποι εἰσὶν ἑξ· τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν, τὸ συναφὲς τῆς φύσεως, καὶ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοούσιον δηλοῖ ὡς τό· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμεν· καὶ τό· Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ τό· Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὰ δὲ, τὸ τέλειον τῆς ὑποστάσεως, ὡς τό· Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ χαρακτηρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· καὶ τό· Μεγάλῃς βουλῇς Ἀγγελος, θαυμαστός, σύμβουλος, καὶ τὰ ὅμοια.

Τὰ δὲ τὴν ἐν ἀλλήλαις τῶν ὑποστάσεων περιχώρησιν, ὡς τό· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ τὴν ἀνεκφοιτητον ἱερῶσιν, ὡς ὁ Λόγος, καὶ σοφία, καὶ δύναμις, καὶ ἀπαύγασμα. Ὁ τε γὰρ Λόγος ἐν τῷ νῷ· Λόγον δὲ φημι τὸν οὐσιώδη· καὶ ἡ σοφία ἐμοίως, καὶ ἐν τῷ δυναμένῳ ἡ δύναμις, ἐν τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα, ἀνεκφοιτήτως ἱερῶται, ἑξ αὐτῶν πηγαζόμενα.

Τὰ δὲ, ὡς ἐξ αἰτίου τοῦ Πατρὸς, ὡς τό· Ὁ Πατὴρ μου μεῖζων μου ἐστίν· ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἔχει τό τε εἶναι καὶ πάντα ὅσα ἔχει· τὸ μὲν εἶναι γεννητῶς, καὶ οὐ δημιουργητικῶς· ὡς τό· Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἦκω. Καὶ γὰρ τῷ διὰ τὸν Πατέρα. Πάντα δὲ ὅσα ἔχει, οὐ μεταδοτικῶς, οὐτε διδακτικῶς, ἀλλ' ὡς ἐξ αἰτίου· ὡς τό· Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἄφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα οὕτως ποιοῦντα. Εἰ μὴ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐστίν, οὐδὲ ὁ Υἱός. Ἐκ τοῦ Πατρὸς γὰρ ὁ Υἱός, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ἅμα τῷ Πατρὶ, καὶ οὐ μετὰ τὸν Πατέρα. Ὅμοίως καὶ ἃ ποιεῖ, ἐξ αὐτοῦ καὶ σὺν αὐτῷ· μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ· οὐχ ὁμοία, ἀλλ' ἡ αὐτὴ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος θέλησις, ἐνέργεια τε καὶ δύναμις.

Τὰ δὲ, ὡς τῆς πατρικῆς εὐδοκίας, διὰ τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας πληρούμενα, καὶ οὐχ ὡς δι' ὄργανου, ἢ δούλου, ἀλλ' ὡς δι' οὐσιώδους καὶ ἐνυποστάτου αὐτοῦ Λόγου, καὶ σοφίας, καὶ δυνάμεως, διὰ τὸ μίαν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ θεωρεῖσθαι κίνησιν· ὡς τό· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ τό· Ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰάσατο αὐτούς· καὶ τό· Ἰνα γινώσκῃς ὅτι σὺ με ἀπέστειλας.

²² Joan. x, 30. ²³ Joan. xiv, 9. ²⁴ Philipp. ii, 6. ²⁵ Joan. i, 3. ²⁶ Hebr. i, 3. ²⁷ Isa. ix, 6. ²⁸ Joan. xiv, 10. ²⁹ Cyrill. lib. xxxiv, *Theol.* p. 311. ³⁰ Joan. xiv, 28. ³¹ Greg. Naz. orat. 36. et al. Graeci. ³² Joan. xvi, 28. ³³ Joan. vi, 58. ³⁴ Joan. v, 19. ³⁵ Joan. i 3. ³⁶ Psal. cvi, 20. ³⁷ Joan. xi, 42.

VARIAE LECTIONES.

¹ Edita κατὰ. i Cod. S. Hil. et alii πληρουμένους: sic vetus interpr. completi, Faber impleti, benovolaciti scilicet. In editis deorat copula sequens, quam mss. quidam non habent.

De his quæ de Christo dicuntur.

Quadruplex prædicationis de Christo genus. Ante Incarnationem septuplex. — Eorum quæ de Christo dicuntur, quadruplex, ut in genere dicam, est modus. Quædam enim ei ante humanitatem assumptam conveniunt; quædam in ipsa unione; quædam post unionem; quædam postremo post resurrectionem. Atque eorum quæ humanitatis assumptione anteriora sunt, sex sunt modi. Alia enim naturæ conjunctionem et consubstantialitatem cum Patre declarant, ut: *Ego et Pater unum sumus*²²; et illud: *Qui videt me, videt et Patrem*²³; necnon: *Cum in forma Dei esset*²⁴; cæteraque id genus. Alia perfectionem indicant, veluti, *Filius Dei*²⁵; et *figura substantiæ ejus*²⁶; et illud, *Magni consilii Angelus, admirabilis, consiliarius*²⁷, et similia.

Alia mutuam personarum circumincessionem, ut illud: *Ego in Patre, et Pater in me est*²⁸; nec non **285** fixamque et insolubilem alterius in altera hæsiōnem, v. g., Verbum, et sapientia, et potentia, et splendor. Nam et verbum in mente (verbum autem substantivum intelligo) itemque sapientia in sapiente, potentia quoque in potente, et in luce splendor, citra ullum excessum fixa sunt, ex illis profluentia²⁹.

Alia ita efferuntur, tanquam de eo qui Patrem auctorem agnoscat, ut illud: *Pater major me est*³⁰. Ab ipso quippe habet tum quod est, tum ea omnia quæ habet³¹. Quod est, inquam, per generationem, non per creationem (cujus generis illud est: *Ego ex Patre exivi, et venio*³²; et: *Ego vivo propter Patrem*³³. Omnia autem ea quæ habet, non per concessionem, aut documentum, sed ut ex causa, velut cum ait: *Non potest Filius a se facere quidquam, nisi viderit Patrem ita facientem*³⁴. Nam si Pater non est, certe nec Filius. Ex Patre enim est Filius, et in Patre, et una cum Patre, et non post Patrem. Consimili modo, ea quæ facit, ex ipso, et cum ipso facit. Una enim et eadem est; eadem, inquam, et non similis, Patris et Filii et Spiritus sancti voluntas, operatio, et virtus.

Alia insuper dicuntur, tanquam Patris voluntas opera illius impleatur, non ut per instrumentum aut servum, sed ut per substantivum et subsistens ipsius Verbum, sapientiam, et potentiam: propterea quod unus in Patre et Filio motus consideratur. Sic illud: *Omnia per ipsum facta sunt*³⁵. Et illud: *Misit Verbum suum, et sanavit eos*³⁶. Ac rursus istud: *Ut cognoscant quia tu me misisti*³⁷.

Alia denique prophetico modo; quorum etiam A duplex genus est. Quædam enim uti futura dicuntur, velut: *Manifeste veniet* ⁸⁴. Et illud Zachariæ: *Ecce Rex tuus veniet tibi* ⁸⁵. Et quod a Michæa dictum est: *Ecce Dominus egredietur de loco suo, et descendet, et ascendet super excelsa terræ* ⁸⁶. Quædam autem, licet futura, dicuntur tamen uti præterita, ut: *Hic Deus noster: posthæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est* ⁸⁷. Illud item: *Dominus creavit me initium viarum suarum ad opera sua* ⁸⁸. Et illud: *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis* ⁸⁹: et similia.

In unione triplex prædicationis genus. — Et quidem ea quæ unionem antecedunt, de ipso quoque post unionem dicuntur: quæ autem unionem sequuntur, ante unionem non item, nisi secundum prophetiam, ut prædiximus. At vero eorum, quæ in unione sunt, triplex est modus. Nam cum a præstantiori parte verba facimus, carnis deificationem, et in Verbum assumptionem, et superexaltationem, cæteraque id generis dicimus, quo opes illas declaramus, quæ carni ex sua cum sublimissimo Deo Verbo unione, arctissimaque conjunctione accesserunt. Cum autem ab inferiori parte, incarnationem Dei Verbi, humanitatis assumptionem, exinanitionem, paupertatem, et humiliationem dicimus. Hæc enim et similia, ob suam cum humanitate misionem, Verbo ac Deo tribuuntur. Denique cum de utrisque **286** simul nobis est sermo, unionem, communionem, unctionem, naturalem intimamque coherentiam, conformationem, cæteraque id generis vocabula usurpantur. Ob hunc igitur tertium modum prædicti duo modi dicuntur. Per unionem enim indicatur, quod utrumque ex sua cum eo quod una secum existit, compaginationem et circumincessionem adeptum sit. Etenim ⁹⁰ ob unionem secundum hypostasim, et caro deificata ac Deus esse facta, divinitatisque cum Verbo socia dicitur: et rursus Deus Verbum carnem assumpsisse, et homo factus esse dicitur, creatura itidem, et novissimus appellatur ⁹¹: non quod duæ naturæ in unam naturam compositam conversæ sint (fieri enim nequit ⁹², in una eademque natura proprietates naturales inter se contrariæ simul existant), sed quia duæ naturæ secundum hypostasim unitæ sunt, mutuamque inter se citra confusionem et immutationem, circumincessionem habent. Circumincessio autem non a carne, sed a divinitate profecta est. Neque enim fieri possit, ut caro divinitatem circumvadat, verum divina natura semel carnem permeando, carni quoque contulit, ut ad se modo quodam ineffabili commearret: quod quidem nos unionem dicimus.

Quæ cum reciprocatione dicantur. — Sciendum autem est, in primo et secundo genere eorum quæ

Tὰ δὲ προφητικῶς· καὶ τούτων τὰ μὲν ὡς μέλλοντα, οἶον· Ἐμφανῶς ἦξει· καὶ τὸ τοῦ Ζαχαρίου· Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι. Καὶ τὸ ὑπὸ Μιχαίου εἰρημένον· Ἰδοὺ Κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, καὶ καταβήσεται, καὶ ἐπιθήσεται ἐπὶ τὰ ὕψηλά τῆς γῆς· τὰ δὲ, τὰ μέλλοντα, ὡς παρωχηκῶτα, ὡς τὸ· Οὐτός ἐστι Θεὸς ἡμῶν. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανέστραψεν· καὶ τὸ· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν τῶν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· καὶ τὸ· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἑλπίον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Tὰ μὲν οὖν πρὸ τῆς ἐνώσεως, καὶ μετὰ τὴν ἐνωσιν ἐπ' αὐτῷ λεγθήσεται· τὰ δὲ μετὰ τὴν ἐνωσιν, πρὸ τῆς ἐνώσεως οὐδαμῶς, εἰ μήτιγε προφητικῶς, ὡς ἔφημεν. Τῶν δὲ ἐν τῇ ἐνώσει τρόποι εἰσι τρεῖς. Ὅτε μὲν γὰρ ἐκ τοῦ κρείττονος τὸν λόγον ποιούμεθα ¹, θέωσιν τῆς σαρκὸς, καὶ λόγῳσιν, καὶ ὑπερέφωσιν λέγομεν, καὶ τὰ τοιαῦτα, τὸν προσγενόμενον τῇ σαρκὶ πλοῦτον ἐκ τῆς πρὸς τὸν ὑψίστον Θεὸν Λόγον ἐνώσεώς τε καὶ συμφύσεως ἐμφαίνοντες. Ὅτε δὲ ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος, σάρκωσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἐνανθρώπησιν, κένωσιν, πτωχείαν, ταπείνωσιν, φαιμέν. Ταῦτα γὰρ, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἀνθρώπινον κράσεως ἐπιλέγεται τῷ Λόγῳ καὶ Θεῷ. Ὅταν δὲ ἐξ ἀμφοῖν ἅμα, ἐνωσιν, κοινωνίαν, χρίσιν, συμφύσιν, συμμόρφωσιν, καὶ τὰ τοιαῦτα φάσκομεν. Διὰ τοῦτον οὖν τὸν τρίτον τρόπον οἱ προλελεγμένοι δύο τρόποι λέγονται. Διὰ γὰρ τῆς ἐνώσεως δηλοῦται, τί ἔσχεν ἐκάτερον ἐκ τῆς τοῦ συνυφεστῶτος αὐτῷ ἀρμογῆς καὶ περιχώρησεως. Διὰ γὰρ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἐνωσιν ἢ σὰρξ θεωῶσθαι λέγεται, καὶ Θεὸς γενέσθαι, καὶ ὁμοθεῶς τῷ Λόγῳ· καὶ ὁ Θεὸς Λόγος σαρκωθῆναι, καὶ ἀνθρώπος γενέσθαι, καὶ κτίσμα λέγεσθαι, καὶ ἔσχατος καλεῖσθαι· οὐχ ὡς τῶν δύο φύσεων μεταβληθειῶν εἰς μίαν φύσιν σύνθετον· ἀδύνατον γὰρ ἐν μιᾷ φύσει ἅμα τὰ ἐναντία φυσικὰ γενέσθαι· ἀλλ' ὡς τῶν δύο φύσεων καθ' ὑπόστασιν ἐνωθειῶν, καὶ τὴν εἰς ἀλλήλας περιχώρησιν ἀσύγχυτον καὶ ἀμετάβλητον ἔχουσιν. Ἡ δὲ περιχώρησις οὐκ ἐκ τῆς σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ τῆς θεότητος γέγονεν· ἀμήχανον γὰρ τὴν σάρκα περιχωρῆσαι διὰ τῆς θεότητος· ἀλλ' ἡ θεία φύσις ἅπαξ περιχωροῦσα διὰ τῆς σαρκὸς, ἔδωκε καὶ τῇ σαρκὶ τὴν πρὸς ταύτην ἀβρότητον περιχώρησιν, ἣν δὴ ἐνωσιν λέγομεν.

Ἰστέον δὲ, ὡς ἐπὶ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου τρόπου τῶν ἐν τῇ ἐνώσει, τὸ ἀνάπαλιν θεωρεῖται· ὅτε γὰρ

⁸⁴ Psal. xlix, 3. ⁸⁵ Zach. ix, 9. ⁸⁶ Mich. i, 3. ⁸⁷ Baruch vi, 38. ⁸⁸ Prov. viii, 22. ⁸⁹ Psal. xxxiv, 8. ⁹⁰ Greg. Naz. orat. 39. ⁹¹ Isa. lxi, 3. ⁹² Supra. lib. iii, cap. 2.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Reg. 3447. et Colb. Græco-Latino ἡ γὰρ ἐκ μείζονος, ἡ ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος, ἡ ἐξ ἀμφοῖν τὸν λόγον ποιούμεθα. Eadem supra lineam leguntur in Colb. 1539, et in ora Regii 2427.

περὶ τῆς σαρκὸς τὸν λόγον ποιούμεθα, θέωσιν, καὶ λόγῳσιν, καὶ ὑπερύψωσιν, καὶ κρίσιν λαμβάνειν. Ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς θεότητος ταῦτα, περὶ δὲ τὴν σάρκα θεωρεῖται. Ὅτε ἰδὲ περὶ τοῦ Λόγου, κένωσιν, σάρκωσιν, ἐνανθρώπησιν, ταπείνωσιν, καὶ τὰ τοιαῦτα ἅτινα ὡς ἔφημεν, ἐκ τῆς σαρκὸς ἐπιλέγεται τῷ Λόγῳ τε καὶ Θεῷ· αὐτὸς γὰρ ταῦτα ὑπέμεινεν ἔχων.

et similia vocabula adhibemus : quæ quidem, ut diximus, carne ad Verbum ac Deum transferuntur. Ipse enim istæc sponte sustinuit.

Τῶν δὲ μετὰ τὴν ἔνωσιν τρόποι εἰσὶ τρεῖς· πρῶτος δὲ τῆς θείας φύσεως δηλωτικὸς, ὡς τό· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ· καὶ· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑομέν· καὶ πάντα ὅσα πρὸ τῆς ἀνθρωπώσεως αὐτῷ ἐπιλέγεται, ταῦτα καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτῷ ἐπιλεχθήσεται, πλὴν τοῦ μὴ εἰληφέναι σάρκα, καὶ τὰ αὐτῆς φυσικά.

Δεύτερος, ὁ τῆς ἀνθρωπίνης, ὡς τό· Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν ἠελάληκα· καὶ τό· Οὕτω δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Τούτων δὲ τῶν ἀνθρωποκερικῶν ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος, Χριστοῦ λεγομένων καὶ γεγραμμένων, εἴτε ἐν ῥήμασιν, εἴτε ἐν πράγμασιν, τρόποι εἰσὶ ἕξ. Τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν κατὰ φύσιν οἰκονομικῶς πέπρακται τε καὶ λέλεκται· οἷον ὁ ἐκ Παρθένου τόκος, ἡ καθ' ἡλικίαν αὐξήσις τε καὶ προκοπή, ἡ πείνα, ἡ δίψα, ὁ κόπος, τὸ δάκρυον, ὁ ὕπνος, ἡ τῶν ἡλίων τρεῖς, ὁ θάνατος, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅσα φυσικά καὶ ἀδιάβλητα πάθη ὑπάρχουσιν. Ἐν τούτοις γὰρ ἅπασιν μίξις μὲν ἐστὶ τοῦ θείου πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, πλὴν τοῦ σώματος ἀληθῶς εἶναι πιστεύεται, οὐδὲν τούτων τοῦ θεοῦ ἀσχεγόντος, δι' αὐτῶν δὲ τὴν ἡμῶν οἰκονομοῦντος σωτηρίαν.

Τὰ δὲ κατὰ προσποίησιν, οἷον τὸ ἐρωτᾶν· Ποῦ τοθεῖκατε Λάζαρον; ὁ ἐπὶ τὴν συκὴν δρόμος, τὸ ὑποδύσθαι, ἡ γυνὴ ὑπαναχωρεῖν· ἡ προσευχή, τί· Προσεκοιμήσατο πορρωτέρω πορεύεσθαι· τούτων γὰρ καὶ τῶν παραπλησίων, οὔτε ὡς Θεός, οὔτε ὡς ἄνθρωπος ἔχρηζε, πλὴν ἀνθρωποκερικῶς ἐσχηματίζετο, πρὸς ὅπερ ἡ χρεία, καὶ τὸ λυσιστελεῖς ἀπῆκει· οἷον τὴν προσευχὴν, διὰ τὸ δεῖξαι, ὡς οὐκ ἐστὶν ἀντίθεος, ὡς καὶ αἰτίαν ἑαυτοῦ τιμῶν τὸν Πατέρα· τὸ ἐρωτᾶν, οὐκ ἀγνοῶν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ, ὡς κατὰ ἀλήθειαν ἐστὶν ἄνθρωπος, μετὰ τοῦ εἶναι Θεός· τὸ ὑπαναχωρεῖν, ἵνα διδάξῃ μὴ προπετεῦσθαι μηδ' ἑαυτοῦς προδιδόναι.

Τὰ δὲ κατ' οἰκείωσιν καὶ ἀναφορὰν, ὡς τό· Θεέ μου, Θεέ μου, Ἰησοῦ τί με ἐγκατέλιπες; καὶ τό·

³³ Joan. xiv. 10. ³⁴ Joan. x. 30. ³⁵ Joan. viii. 19; vii. 40. ³⁶ Joan. iii. 14. ³⁷ Supra. lib. iii. c. 21, 22, 23. ³⁸ Joan. xi. 54. ³⁹ Matth. xxi. 19. ⁴⁰ Matth. xi. 41. ⁴¹ Joan. xii. 15. ⁴² Luc. xxiv. 27. ⁴³ Greg. Naz. orat. 36. ⁴⁴ Sup. lib. iii. c. 24.

VARIE LECTIONES.

Reg. I ὅταν. Alter ὅτι. = R. 2930, ex emendatione, λελάληκα ὑμῖν. = Edita μείναι.

A in unione sunt, reciprocationem considerari. Nam cum de carne sermonem habemus, deificationem, et assumptionem ad Verbum, superexaltationemque et unctionem dicimus. Hæc enim a divinitate prociſcuntur, et circa carnem considerantur. Rursus, cum de Verbo loquimur, exinanitionem, incarnationem, humanationem, humiliationem, et similia vocabula adhibemus : quæ quidem, ut diximus, carne ad Verbum ac Deum transferuntur.

Post unionem triplex genus. — Jam vero eorum quæ unionem secuta sunt, tres sunt modi. Primus, quo divina natura declaratur, cuiusmodi est illud : *Ego in Patre, et Pater in me est* ³³. Et illud : *Ego et Pater unum sumus* ³⁴. Ac denique omnia quæ ante humanitatis assumptionem de eo dicuntur, etiam post assumptam humanitatem dicuntur; uno hoc B excepto, quod nondum assumpserat carnem et carnis naturales proprietates.

Secundus, quo natura humana insinuat; ut in illo loco : *Quid me queritis interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis* ³⁵? Et in isto : *Ita exaltari oportet Filium hominis* ³⁶, et alia huiusmodi.

Sextuplex modus eorum quæ de Christo humanitus post unionem dicuntur. — Horum porro, quæ humano more de Salvatore Christo prædicantur, ac scripta sunt, sive dicta, sive gesta fuerint, sextuplex est modus. Quædam enim ex illis naturaliter ratione carnis assumptæ facta dictaque sunt : velut partus ex Virgine, atque ætatis incrementum, et profectus; fames item, et sitis, defatigatio, lacrymæ, somnus, clavorum fixura, mors, aliaque similia, quæ naturales et inculpatae passionibus sunt ³⁷. In his enim omnibus est divinæ naturæ cum humana conjunctio; etsi corporis ea vere esse creduntur : quippe cum divinitas nihil horum pertulerit, sed per ea salutem nobis procuravit.

287 Quædam fingendi modo, ut cum Christus de Lazaro querit : *Ubi posuisti eum* ³⁸? Cum ad siculneam pergit ³⁹; cum se subducit ⁴⁰, et cum orat ⁴¹: item cum fingit se longius ire ⁴². His enim ac similibus, neque ut Deus, neque ut homo, opus habebat : verum humano more hoc prætexebat, quod necessitas atque utilitas exposcebat. Ex gr., idcirco precabatur, ut se minime Deo adversari ostendcret ⁴³; utque Patrem ⁴⁴, velut sui causam, honore afficeret. Interrogabat, non quod ignarus esset, sed ut se, cum eo quod Deus manebat, hominem quoque vere esse demonstraret. Hæc denique ipsi causa secedendi erat, ut nos doceret pericula temere non adire, nec nos ipsos ultro prodere.

Quædam rursus dicuntur, per vindicationem, et relationem, ut illud : *Deus meus, Deus meus*, ut

quid me dereliquisti⁷⁶? Et: Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit⁷⁶. Et illud: Factus pro nobis maledictum⁷⁷. Item: Ipse Filius subijciatur ei, qui subiecit ipsi omnia⁷⁸. Nec enim quatenus Deus, nec quatenus homo⁷⁹, a Patre unquam derelictus fuit: nec peccatum, nec maledictum factus est, nec Patri subijci opus habet. Etenim qua ratione Deus est, aequalis est Patri, non autem adversarius, nec subjectus: qua autem homo, nunquam Patri contumax fuit, ut ei demum subijci necesse sit. Ex quo sequitur eum, nostri assumpta persona, partes nostras suscipiendo, his verbis usum esse. Nos siquidem illi eramus peccato et maledicto obnoxii, contumaces et refractarii, eoque nomine derelicti.

Quædam autem, per excogitatum mente præcisionem. Nam si ea quæ revera disjungi nequeunt, hoc est, carnem a Verbo, sejunxeris, servus dicitur, et ignarus⁸⁰, quia servæ et ignorantis naturæ erat: ac nisi caro Deo Verbo fuisset copulata, serva procul dubio et ignorans exstisset⁸¹: verum ob hypostaticam cum Deo Verbo unionem id habuit, ut nec serva esset, nec ignara. Eadem de causa Patrem Deum suum vocavit.

Quædam vero, ut se nobis manifestaret nostramque firmaret fidem. Velut cum ait: Pater, clarifica me apud te ipsum, claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te⁸². Etenim ipse quidem et tunc clarificatus erat, et nunc clarificatur: nequaquam vero nobis claritas ejus patefacta comprobataque erat. Ille enim facit quod ab Apostolo dictum est: Qui definitus est Filius Dei in virtute, secundum Spiritum sanctificationis, ex

A Τὸν μὴ γινώσκοντα ἀμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησε (98). καὶ τό· Γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα· καὶ τό· Αὐτὸς δὲ Υἱὸς ὑποταγίσσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα. Οὕτε γὰρ ὡς Θεός, οὕτε ὡς ἄνθρωπος, ἐγκατελείφθη ποτὲ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· οὕτε ἀμαρτία, οὕτε κατάρτα γέγονεν, οὕτε ὑποταγῆναι· χρῆζει τῷ Πατρὶ. Καθὼ μὲν γὰρ Θεός, ἴσος ἐστὶ τῷ Πατρὶ, καὶ οὐδὲ ἐναντός, οὐδὲ ὑποταγμένος· καθὼ δὲ ἄνθρωπος, οὐδέποτε ἀνῆκοος γέγονε τοῦ γεννήτορος, ἵνα ὑποταγῆς δεηθῇ. Τὸ ἐμμέτερον τοίνυν οἰκισιόμενος πρόσωπον, καὶ μεθ' ἡμῶν τάσων ἑαυτὸν, ταῦτα ἔλεγεν. Ἡμεῖς γὰρ ἦμεν οἱ ἀμαρτίας καὶ κατάρτας ἔνοχοι, ὡς ἀπειθεῖς καὶ παρήκοοι, καὶ διὰ τοῦτο ἐγκαταλειπόμενοι.

B Τὰ δὲ, διὰ τὴν κατ' ἐπίνοιαν διαίρεσιν. Ἐάν γὰρ τῇ ἐπινοίᾳ διέλῃς τὰ τῇ ἀληθείᾳ ἀχώριστα, ἦτοι τὴν σάρκα ἐκ τοῦ Λόγου, λέγεται καὶ δούλος, καὶ ἀγνοῶν· καὶ γὰρ τῆς δούλης καὶ ἀγνοούσης φύσεως ἦν, καὶ εἰ μὴ ἦναι τῷ Θεῷ Λόγῳ ἡ σὰρξ, δούλη ἦν, καὶ ἀγνοῦσα· ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν, οὕτε δούλη ἦν, οὕτε ἠγνοεῖ. Οὕτω καὶ Θεὸν ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα ἐκάλεσεν.

Τὰ δὲ, διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς φανέρωσιν τε καὶ πίστωσιν, ὡς τό· Πάτερ, δόξα σὸν μετὰ δόξῃ, ἢ εἶλον· πρὸ τοῦ κόσμου εἶναι, παρὰ σοί. Αὐτὸς μὲν γὰρ δεδοξασμένος ἦν τε καὶ ἐστίν, ἀλλ' ἡμῖν οὐκ ἦν φανερωθεῖσα, καὶ πιστωθεῖσα· ἡ δόξα αὐτῷ. Καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημένον· Τοῦ ὁρισθέντος (99) Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ ἰσχύοντα ἀγωνίστης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν· διὰ γὰρ τῶν θαυμάτων, καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου

⁷⁶ Matth. xxvii, 46. ⁷⁷ II Cor. v, 21. ⁷⁸ Galat. iii, 13. ⁷⁹ I Cor. xv, 36. ⁸⁰ Greg. Naz. orat. 36. ⁸¹ Greg. Naz. ibid. ⁸² Supra lib. 3 cap. 21. ⁸³ Joan. xvii, 5.

VARIE LECTIONES.

• Reg. 2 Colb. 1 ὑποταγῆς. • Multi cod. πρὸς Θεόν. • Edita Θεὸν τὸν Πατέρα αὐτοῦ. At legendum ut in textu posuimus, ex cod. S. Hil. et Regiis sex. • Edita non habent καὶ πιστωθεῖσα.

NOTE.

(98) Ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησε. Pro nobis peccatum fecit. Id est, ὡς ἀμαρτωλὸν κατακριθῆναι ἀρξάμενος, inquit Chrysostomus, veluti peccatorem condemnari sivit. At hebræa vox חַמָּא peccatum et hostiam pro peccato significat, sicut חַמָּא delictum et hostiam pro delicto, Deus itaque Filium suum peccatum fecit, quatenus eum sibi pro peccatis nostris offerri voluit. Alludebat, ut reor, Apostolus ad illud psal. xix, 7: Holocaustum et חַמָּא peccatum, seu hostiam pro peccato, non postulasti, tunc dixi: Ecce venio. Cui loco similis et hic alter Isaia xxxiv, 10: Si posuerit חַמָּא delictum animam suam, sive seipsum; ubi Vulgata habet: Si posuerit pro peccato animam suam.

(99) Τοῦ ὁρισθέντος. Qui definitus est Filius Dei. Sic auctoris sensum reddo, cum Vulgata habeat, Qui prædestinatus est Filius Dei. Noster porro Chrysostomus et alios Patres Græcos sequitur a quibus ex toto non dissentit S. Thomas. Hi voce ὁρισθέντος, non intellexerunt prædestinatum esse Christum ut Filius Dei fieret, sed certo monstra-

tum declaratumque fuisse, tum per copiosam effusionem Spiritus sancti in nos, tum per virtutem miraculorum. Nam sicut ὅρος orationem significat, qua rei cuiusvis natura declaratur, ita et ὁρίζειν, idem erit et declarare et definire. Hieronymus in hæc verba epist. ad Ephes. i, 5: Qui prædestinavit nos, etc. ait: Differentiam Græci sermonis προορίσας et ὁρισθέντος, Latinus sermonem explicat. Superior quippe sermo ad eos refertur, qui antea non fuerunt, et priusquam fierent, de his cogitatum est, et postea substituerunt; inferior vero, de eo quem nulla cogitatio, voluntas nulla præcessit, sed semper fuit, et nunquam ut esset accepit exordium. Unde recte nunc de his qui cum ante non essent, postea substituerunt, dicitur προορισθέντες. De Filio vero, hoc est de Domino nostro Jesu Christo in alio loco scriptum est ὁρισθέντος, quia semper cum Patre fuit, et nunquam eum ut esset, voluntas Patrem præcessit. Ex quo colligitur semper Patrem, semperque fuisse Filium, et in quibus æternitas cœqualis est, eandem esse naturam.

Πνεύματος ἐφανερώθη, καὶ ἐπιστώθη τῷ κόσμῳ. **A** resurrectione mortuorum ²¹. Siquidem per miracula, resurrectionemque, et sancti Spiritus adventum, mundo declaratum est, atque per usum, eum Dei Filium esse ²². Ac illud quoque, *Proficiebat sapientia et gratia* ²³.

Τὰ δὲ, κατὰ τὴν τοῦ Ἰουδαίων προσώπου οἰκείωσιν, μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἀριθμῶν ἑαυτὸν, ὡς πρὸς τὴν Σαμαριτίνην φησιν· Ὑμεῖς προσκυνεῖτε δὲ οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς προσκυνούμεν δὲ οἴσμεν, ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν.

Τρίτος, τρόπος, ὁ τῆς μᾶς ὑποστάσεως δηλωτικός, καὶ τοῦ συναμφοτέρου παραστατικός· οἶον τό· Ἐγὼ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα, καὶ ὁ τρώγων με, κακεῖνος ζῆσται δι' ἐμέ· καὶ τό· Ὑπάρχω πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με· καὶ τό· Οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐστουώρῳσαν· καὶ τό· Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατωβὰς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Καὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τὰ μὲν εἰς θεοπρεπῆ, ὡς τό· Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ¹· ὡς Θεοῦ τοῦ Υἱοῦ δηλώνοντι· καὶ τό· Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, καὶ τὰ τοιαῦτα· ὡς γὰρ Θεὸς ἐστὶ μεθ' ἡμῶν· τὰ δὲ ἀνθρωποπρεπῆ, ὡς τό· Ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας· καὶ τό· Κάκει με ὀφρονεῖται, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Τῶν δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀνθρωποπρεπῶν τρόποι εἰς διάφοροι. Τὰ μὲν γὰρ ἀληθῶς μὲν, ἀλλ' οὐ κατὰ φύσιν (1), ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν πρὸς τὸ πιστώσασθαι, ὅτι αὐτὸ τὸ παθὸν σῶμα ἀνίστη, ὡς οἱ μύλωνες, ἡ βρώσις, καὶ ἡ πόσις ἡ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Τὰ δὲ ἀληθῶς καὶ κατὰ φύσιν, ὡς τὸ μεταβαίνειν τόπους ἐκ τόπων ἀμόχθως, καὶ τὸ διὰ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων εἰσελθεῖν. Τὰ δὲ κατὰ προσποίησιν, ὡς τό· Προσεποιήσατο κορβωτέρῳ πορεύεσθαι. Τὰ δὲ τοῦ συναμφοτέρου, ὡς τό· Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν· καὶ τό· Εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· καὶ τό· Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς ὑψηλοῖς· τὰ δὲ, ὡς μεθ' ἡμῶν ἑαυτὸν τάττοντος, τῷ τρόπῳ τῆς κατὰ φύσιν ἐπίνοιαν διαιρέσεως, ὡς τό· Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν.

Δεῖ οὖν τὰ μὲν ὑψηλὰ προσνέμειν τῇ θεῇ καὶ κρεῖττονι φύσει παθῶν καὶ σώματος· τὰ δὲ ταπεινὰ,

et sancti Spiritus adventum, mundo declaratum est, atque per usum, eum Dei Filium esse ²². Ac illud quoque, *Proficiebat sapientia et gratia* ²³.

288 Nonnulla postremo ita de eo dicuntur tanquam Judæorum personam acciverit, se in eorum numerum ascribendo, ut dum Samaritanæ ait: Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus, quia salus ex Judæis est ²⁴.

Tertius modus ille est, quo una hypostasis declaratur, atque ambæ simul naturæ ostenduntur. Cujus generis illud est: Ego vivo propter Patrem, et qui manducat me, et ipse vivet propter me ²⁵. Et illud: Vado ad Patrem, et jam non vivebitis me ²⁶. Item: Dominum gloriæ nunquam crucifixissent ²⁷. Illudque tandem: Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo ²⁸; aliaque similia.

Eorum demum quæ resurrectionem sequuntur, quædam divinitati conveniunt, ut: Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ²⁹. Nam hic Filius uti Deus adhibetur. Et illud: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi ³⁰; aliaque hujus generis. Etenim ut Deus nobiscum est. Alia humanitati conveniunt, ut illud: Tenuerunt pedes ejus ³¹; et illud: Illuc me videbunt ³²; et similia.

Eorum porro quæ post resurrectionem humanitati conveniunt, varii modi sunt. Nonnulla enim vere quidem, non tamen naturali modo, sed certa dispensatione contigerunt, ut cicatrices, manducatio ac potio postquam revixit. Quædam autem vere et pro eo ac naturæ consentaneum est; v. g. de locis in loca citra laborem migrare, ac per januas clausas ingredi. Quædam per simulationem, uti, *Finxit se longius ire* ³³. Quædam rursus utriusque naturæ congruunt; ut, *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum: et Deum meum et Deum vestrum* ³⁴. Et illud: *Introibit Rex gloriæ* ³⁵. Item: *Sedet in dextera majestatis in excelsis* ³⁶. Quædam denique sic accipienda, tanquam in ordinem nostrum se ascribat, per mentis præcisionem scilicet, ut illud: *Deum meum, et Deum vestrum*.

Cuique naturæ congrua illi tribuenda. — Quamobrem ea quæ sublimia sunt, divinæ naturæ, om-

²¹ Rom. 1, 4. ²² Chrysost. hom. 4 in Epist. ad Rom. et alii. ²³ Luc. 11, 32. ²⁴ Joan. 7, 22. ²⁵ Joan. 7, 58. ²⁶ Joan. xv, 30. ²⁷ 1 Cor. 11, 8. ²⁸ Joan. 13. ²⁹ Matth. xxv, 19. ³⁰ ibid. 20. ³¹ ibid. 9. ³² ibid. 10. ³³ Luc. xxv, 27. ³⁴ Joan. 11, 48. ³⁵ Psal. 11, 7. ³⁶ Hebr. 1, 3.

VARIE LECTIONES.

* Reg. 4 συνθεῖται. * Desunt hæc in Regiis quibusdam, nec reddidit vetus interpr. in cod. S. Hil. In aliis Reg. et in Colb. ita legitur εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς Θεοῦ δηλώνοντι, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

NOTE.

(1) Ἄλλ' οὐ κατὰ φύσιν. Non tamen naturali modo. Naturam vocat corporis beati conditionem,

qua fiet ut nec cibo, nec potu, quibus alatur, eget.

nique passione superiori, ac incorporeæ tribui necessum est; quæ autem humilia, humanæ: quæ vero communia, composito; hoc est, uni Christo, qui Deus et homo est. Itemque compertum habere oportet, utraque unius et ejusdem Domini nostri Jesu Christi esse. Nam quod utriusque proprium est agnoscētes, atque utraque ab uno et eodem geri perspicientes, rectam tenebimus fidem, nec errabimus. Ex quibus omnibus unitarum naturarum discrimen dignoscitur, quodque (ut sacratissimi Cyrilli verbis utar²²) licet in naturali 289 qualitate non idem sint divinitas et humanitas, unus tamen sit Filius, et Christus, et Dominus: et unus cum sit, una quoque sit ipsius persona; agnoscat, nullam tamen partitionem unio secundum hypostasim admittat.

CAP. XIX.

Deum auctorem malorum non esse.

Actionis nomine in Scriptura dicta permissio. — Scire illud attinet¹, moris esse Scripturæ, ut Dei permissionem actionem ipsius appellet, velut cum ait Apostolus in Epistola ad Romanos: *Annon habet potestatem figulus lutī ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud autem in contumeliam?*² Idcirco nimirum, quod ipse et hæc et illa facit. Solus enim ipse universorum opifex est. Haud tamen ipse vel nobilia, vel ignobilia vasa efficit, verum sua cujusque voluntas ac electio³. Atque id liquet ex his verbis, quibus idem Apostolus utitur Epistola ad Timotheum secunda: *In magna domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia: et quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam. Si quis ergo emundaverit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, et utile Domino ad omne opus bonum paratum*⁴. Constat autem purgationem voluntate fieri. Si quis enim, inquit, emundaverit se. Atqui consecratoria conversio ex adverso respondet, quod, si non emundaverit, erit vas in contumeliam, inutile Domino, ac dignum quod confringatur. Quocirca tum locus hic quem adduximus, tum ille: *Conclusit Deus omnes incredulitate*⁵; et iste: *Deus eis spiritum compunctionis, oculos ut non videant, et aures ut non audiant*⁶; hæc, inquam, omnia non ita accipienda sunt, quasi Deus hæc ipse effecerit, sed quod permiserit, tum ob arbitrii libertatem, tum quia bonum ejusmodi naturæ est, D ut a vi et coactione liberum sit.

²² Epist. apologetica ad Acacium Melitinæ episcopum, longe a medio. ¹ Damasc. *Dial. cont. Manich.* ² Rom. ix, 21. ³ Basil. homil. Quod Deus non sit auct. malor. ⁴ II Tim. ii, 20, 21. ⁵ Rom. ii, 32. ⁶ Isa. vi, 10; Rom. xi, 10.

VARIELECTIONES.

^a Cod. S. Hil. et Reg. 2 δεικνύται.

NOTÆ.

(2) *Ὅτι οὐκ ἔστι. Deum auctorem malorum non esse.* Hoc posuerunt Platonici, Gnostici, et Manichæi, qui idcirco materiam Deo coævam sinxerunt, cujus nescio quis genius, malorum omnium esset auctor. Quorum sceleratum dogma SS. Patres ut exhorruerunt, sic Dei quoque sanctitatem propu-

A τῇ ἀνθρωπίνῃ· τὰ δὲ κοινὰ, τῷ συνθέτῳ, ἤγουν τῷ ἐνὶ Χριστῷ, ὃς ἔστι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, καὶ εἶδέναι ἀμφοτέρω ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐκάστου γὰρ τὸ ἴδιον γινώσκοντες, καὶ ἀμφοτέρω ἐξ ἐνὸς πραττόμενα βλέποντες, ὁρθῶς πιστεύομεν, καὶ οὐ πλανηθῆσόμεθα. Ἐξ ὧν πάντων, τῶν μὲν ἐνωθεισῶν φύσεων ἡ διαφορὰ γινώσκειται^a, καὶ ὅτι μὴ ταῦτόν, ὡς φησιν ὁ θεοτάτος Κύριλλος, ἐν ποιότητι φυσικῇ θεότης τε καὶ ἀνθρωπότης. Εἴ γε μὴ Ἰῶς, καὶ Χριστός, καὶ Κύριος· καὶ ὡς ἐνὸς ὄντος, ἐν αὐτοῦ καὶ τὸ πρόσωπον, κατ' οὐδένα τρόπον διὰ τὴν ἐπίγνωσιν τῆς φυσικῆς διαφορᾶς μερίζομένης τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως. quippe cum ex eo quod naturarum distinctio

B ΚΕΦΑΛ. ΙΘ' [ΙΒ']

Ὅτι οὐκ ἔστι (2) τῶν κακῶν αἰτιος ὁ Θεός.

Χρὴ εἶδέναι, ὅτι ἔθος τῇ θείᾳ Γραφῇ τὴν παρὰ χῶρην τοῦ Θεοῦ, ἐνέργειαν αὐτοῦ καλεῖν, ὡς ὅταν λέγῃ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ· *Ἦ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ θυράματος ποιῆσαι, ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκευὸς, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν;* *Ὅτι μὲν γὰρ αὐτὸς ποιεῖ καὶ ταῦτα κακείνα· μόνος γὰρ αὐτός ἐστι τῶν πάντων δημιουργός, ἀλλ' οὐκ αὐτὸς τίμια κατασκευάζει, ἢ ἀτιμια, ἀλλ' ἡ οἰκεία ἐκάστου προαίρεσις.* Καὶ τοῦτο δῆλον, ἐξ ὧν ὁ αὐτός Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον δευτέρᾳ Ἐπιστολῇ φησιν· *Ἐν μεγάλῃ οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκευὴ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα καὶ ὀστράκινα, καὶ ὃ μὲν εἰς τιμὴν, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν. Ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τούτων, ἔσται σκευὸς εἰς τιμὴν, ἡγιασμένος καὶ εὐχρηστος τῷ Δεσπότη, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν ἡτοιμασμένος.* Δῆλον δὲ ὡς ἐκουσίως ἡ κάθαρσις γίνεται· *Ἐὰν γὰρ τις, φησὶν, ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν· ἡ δὲ ἀκλόουθος ἀντιστορεῖ ἡ ἀντιφωνεῖ.* Ἐὰν δὲ μὴ ἐκκαθάρῃ, ἔσται σκευὸς εἰς ἀτιμίαν, ἀχρηστος τῷ Δεσπότη, συντριβὴς ἄξιον. Τὸ οὖν προκειμένον βῆτον, καὶ τὸ· *Συνέκλεισεν ὁ Θεὸς πάντας εἰς ἀπειθείαν*^a καὶ τὸ· *Ἐδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὠτα τοῦ μὴ ἀκούειν· ταῦτα πάντα, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ ἐνεργήσαντος ἐκληπτέον, ἀλλ' ὡς τοῦ Θεοῦ παραχρῆσαντος, διὰ τὸ αὐτεξούσιον καὶ τὸ ἀβίαστον εἶναι τὸ καλόν.*

C

D

E

F

G

H

I

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

W

X

Y

Z

Τὴν οὖν παραχώρησιν αὐτοῦ, ὡς ἐνέργειαν καὶ ποιήσιν αὐτοῦ λέγειν σύνηθες τῇ θεῇ Γραφῇ· ἀλλὰ μὴν καὶ ὅτε φησὶ τὸν Θεὸν κτίζειν κακὰ, καὶ μὴ εἶναι ἐν πόλει κακῶν ἢν ὁ Κύριος οὐκ ἐποίησεν, οὐ κακῶν αἰτίων τὸν Θεὸν δεικνυσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ δι-έμφατον τὸ τῆς κακίας ὄνομα, δύο σημαῖνον· καὶ ποτὲ μὲν γὰρ τὸ τῇ φύσει κακὸν δηλοῖ, ὅπερ ἐναντίον ἐστὶ τῇ ἀρετῇ, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ θελήσει· ποτὲ δὲ τὸ πρὸς τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν κακὸν καὶ ἐπίπονον, ἥγουν τὰς θλίψεις καὶ ἐπαγωγάς. Αὐτὰ δὲ, τῷ μὲν δοκεῖν κακὰ εἶσι, ἀλγεῖναι τυγχάνουσαι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ, ἀγαθαί· ἐπιστροφῆς γὰρ καὶ σωτηρίας γίνονται τοῖς συνιοῦσι πρόξενοι· ταύτας διὰ Θεοῦ γίνεσθαι φησιν ἡ Γραφή.

Ἰστέον δὲ ὡς καὶ τούτων ἡμεῖς ἐσμὲν αἴτιοι. Τῶν γὰρ ἐκουσίων κακῶν τὰ ἀκούσια* εἰσιν ἐκγόνα.

Καὶ τοῦτο δὲ ἰστέον, ὅτι ἔθος τῇ Γραφῇ, τινὰ ἐκβατικῶς ἐφελλόντα λέγεσθαι, αἰτιολογικῶς λέγειν· ὡς τό· Σοὶ μόνῳ ἡμαρτον, καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα, ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. Οὐ γὰρ ὁ ἁμαρτήσας, ἵνα νικήσῃ ὁ Θεός, ἡμαρτεν, οὔτε δὲ ὁ Θεός ἐδεῖτο τῆς ἡμῶν ἁμαρτίας, ἵνα ἐκ ταύτης νικήτῃς ὁ ἀναφανῇ. Φέρει γὰρ ἀσυγκρίτως κατὰ πάντων καὶ μὴ ἁμαρτανόντων τὰ νικητήρια, δημιουργός ὢν, καὶ ἀκατάληπτος, καὶ ἄκτιστος, καὶ φυσικὴν ἔχων τὴν δόξαν, καὶ οὐκ ἐπίκτητον· ἀλλ' ὅτι ἡμῶν ἁμαρτανόντων, οὐκ ἁδικός ἐστιν ἐπιφέρων τὴν ὀργήν· καὶ μετανοοῦσι συγχωρῶν, νικήτης τῆς ἡμετέρας κακίας ἀναδείκνυται· οὐκ ἐπὶ τούτῳ δὲ ἡμεῖς ἁμαρτάνομεν, ἀλλ' ὅτι οὕτως ἀποβαίνει τὸ πρᾶγμα. Ὅσπερ, ἐὰν κάθηται τις ἐργαζόμενος, φίλος δέ τις ἐπιστῇ, φησὶν ὅτι· Ἴνα μὴδὲ σήμερον ἐργάσωμαι, παρεγένετο ὁ φίλος. Ὁ μὲν οὖν φίλος οὐχ ἵνα μὴ ἐργάσῃται παρεγένετο, οὕτω δὲ ἀπέθῃ· ἀσχολούμενος γὰρ περὶ τὴν τοῦ φίλου ἀποδοχὴν, οὐκ ἐργάζεται. Λέγεται καὶ ταῦτα ἐκβατικῶς, ὅτι οὕτως ἀποβαίνουσι τὰ πράγματα. Οὐ θέλει δὲ ὁ Θεός μόνος εἶναι δίκαιος, ἀλλὰ πάντας ὁμοιοῦσθαι αὐτῷ κατὰ δύναμιν.

ΚΕΦΑΛ. Κ' [LΓ'].

"Ὅτι οὐ δύο ἀρχαί.

"Ὅτι οὐ δύο ἀρχαί, μία ἀγαθὴ, καὶ μία πονηρὰ, ἐνετύθεν εἰσόμεθα. Ἐναντία γὰρ ἀλλήλοις τὰ ἀγαθὸν καὶ τὸ πονηρὸν, καὶ ἀλλήλων φθαρτικὰ, καὶ ἐν ἀλλήλοις, ἢ σὺν ἀλλήλοις οὐχ ὀφιστάμενα· ἐν μέρει τοῖνυν τούτων ἕκαστον ἐστὶ παντός. Καὶ πρῶτον μὲν περιγραφῆσονται, οὐχ ὑπὸ τοῦ παντός μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ μέρους τοῦ παντός τούτων ἑκάστων.

Isa. XLV, 7. * Amos III, 6. * Haec enarrat Chrysost. peculiari tractatu, et quorum Deus malorum causa sit. ¹⁰ Basil. loc. cit. ¹¹ Psal. I, 6. ¹² Athan. Cont. gentes. ¹³ ibid. Cont. omnes haeret.

VARIE LECTIONES.

* Edita διεσφάματον. * Emendatum legitur in R. 2930 τῶν ἀκούσιων τὰ ἐκούσια. * Deest νικήτης id edit.

A Scripturae ergo consuetudo est, ut Dei permissionem vocet, ac si ejus actio et opus esset. Quin etiam cum a Deo mala creari ait⁷, nec esse malum in civitate quod non fecerit Dominus⁸, his verbis⁹ Deum malorum auctorem esse minime ostendit: sed quia mali vocabulum anceps est, duplicemque significationem habet. Interdum enim id quod suapte natura malum est indicat, quod quidem cum virtute ac Dei voluntate pugnat: interdum quod sensui nostro malum ac molestum est, velut afflictiones et immissae calamitates; at revera bonae. Iis enim qui sagacis animi sunt, ad conversionem et salutem conferunt. Atque harum demum Scriptura Deum auctorem esse commemorat.

Sciendum autem est, harum etiam causam in nobis esse. Etenim ex voluntariis malis oriuntur involuntaria.

Quae sunt eventus, causaliter dicuntur. — Illud item advertendum est hoc Scripturae familiare esse, ut nonnulla, quae ex eventu dici debebant, ita exprimat, tanquam causam significant¹⁰. Cujus generis illud est: Tibi soli peccavi et malum coram te feci: ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris¹¹. Non enim qui peccavit, eo peccavit, ut Deus victoriam obtineret: nec vero Deus peccato nostro opus habebat, ut ex illo victor appareret. Deus enim citra comparisonem ullam, omnes prorsus, atque illos etiam qui non peccant, vincit ac superat, ut qui rerum conditor sit, incomprehensibilis, et increatus, naturalemque ac non adventitiam gloriam habeat; sed quia nobis peccantibus, nihil injuste agit, cum infert iram; cumque poenitentibus ignoscit, vitii nostri ac nequitiae victor ostenditur; non tamen ut nos idcirco peccemus, sed quia ita contingit. Perinde ac si quis, dum ad opus sedet, superveniente amico dicat: Idcirco amicus venit, ut nihil hodie operis faciam. Atqui amicus non eo venit, ut nihil ille operis faciat, sed ita eventus tulit. Nam dum in suscipiendo hospite distrahitur, ab opere abstinet. Dicuntur autem haec eventitia, quoniam res ita eveniunt. Deus porro non solus ipse justus esse vult, sed et omnes quantum fieri potest, ad sui similitudinem accedere.

CAP. XX.

Non esse duo principia.

U Adversus Manichaeos, non esse duo principia. — Quod non sint duo principia¹², alterum bonum, et alterum malum, hinc nobis perspectum fiet. Pugnant enim inter se bonum et malum, seque mutuo destruant: neque alterum in altero, aut cum altero possunt coexistere. Itaque in sua quodque parte universi erunt. Ac primum quidem¹³ non modo ab ipsa universitate, sed et ab universi parte utrumque horum circumscribetur.

¹⁴ Deinde quæro, quisnam suam utrique regionem assignarit? Neque enim ea amice inter se coiisse aut foedus sanxisse inquit; quandoquidem malum mali nomen amittit, si pacem colat, et cum bono conveniat: nec rursus bonum boni nomen retinebit, si cum malo necessitudinem habeat. Quod si alius quispiam est, qui utrique sedem attribuerit, ille Deus potius erit.

Quin et duorum alterum necesse erit, nempe ut vel se invicem tangant atque destruant: vel medius quispiam locus sit, ubi nec bonum, nec malum versetur, velut septum quoddam ab altero alterum dirimens. Ita jam non duo, sed tria futura sunt.

Horum item alterum sit oportet, nempe ut vel pacem inter se colant; quod quidem a malo alienum est (non enim malum est, quod pacem servat), vel inter se pugnent, quod itidem a boni natura abhorret (nam quod pugnat, bonum perfecte non est), vel malum quidem pugnet, bonum autem non repugnet, verum a malo corrumpatur, vel in perpetuo mœrore et molestia versetur quod sane a bono alienum est. Perspicuum igitur **291** est unum duntaxat esse principium ab omni malo liberum et immune.

Malum boni privatio, non substantia aliqua. — At, inquit, si res ita se habet, quænam mali origo est ¹⁵? Neque enim fieri potest, ut malum a bono originem traxerit. Respondemus malum nihil aliud esse quam privationem boni, atque ab eo quod naturæ consentaneum est, in id quod naturæ repugnat, deflexionem. Nulla res enim suapte natura mala est. Omnia quippe quæ fecit Deus, quatenus exstant, valde bona sunt ¹⁶. Quo fit ut, dum ita manent, sicut condita fuere, valde bona sint. At dum sponte ab eo quod naturæ consentaneum est, sese conferunt, in malum labuntur.

Atqui sic comparatum est, ut cuncta Conditori serviant, illique obediant. Quare cum creaturarum aliqua frenum excutit, contumaxque sit creatori suo, tum denique sui ipsa vitii auctor est. Malum enim non substantia aliqua, neque substantiæ proprietas est, sed accidens; hoc est, ex eo quod naturæ aptissimum est, in id quod naturæ repugnat, voluntaria deflexio, sive peccatum.

Peccati parens diabolus, voluntate, non natura. — Undenam igitur peccatum ¹⁷? Liberæ nimirum diaboli voluntatis inventum est. Ergo diabolus malus? Certe quatenus conditus est, non est malus, sed bonus. Angelus enim lucidus, ac eximie splendidus ab Opifice conditus fuit, arbitriique libertate præditus, utpote rationalis. Cæterum a virtute quæ naturæ consentanea est, sponte desciscens, in ma-

A ¹⁸ Επειτα τίς ὁ τὴν χωρὰν ἐκάστη ἀποτεμνόμενος; Οὐ γὰρ ἀλλήλοις συνενεχθῆναι καὶ συμβιβασθῆναι φήσουσιν· ἐπεὶ τὸ κακὸν οὐ κακὸν, εἰρήνην ἄγον, πρὸς τὸ ἀγαθὸν τε συμβιβαζόμενον, οὐδ' ἀγαθὸν, τὸ ἀγαθὸν, φιλικῶς πρὸς τὸ κακὸν διακείμενον. Εἰ δὲ ἕτερος, ὁ τούτων ἐκάστη τὴν οἰκίαν ἀφορίσας διατρίβην, ἐκεῖνος· ἂ μᾶλλον ἔσται θεός.

Ἀνάγκη δὲ καὶ δυοῖν θάτερον, ἢ ἅπτεσθαι καὶ φθεῖρειν ἀλλήλους, ἢ εἶναι τι μέσον, ἐν ᾧ οὐδὲ ἀγαθὸν, οὐδὲ κακὸν ἔσται, ὥσπερ τι διάφραγμα, διεύρων ἐξ ἀλλήλων ἀμφοτέρω. Καὶ οὐκ ἔτι δύο, ἀλλὰ τρεῖς ἀρχαὶ ἔσονται.

Ἀνάγκη δὲ καὶ τούτων τὸ ἕτερον, ἢ εἰρηνεύειν, B ὅπερ τὸ κακὸν οὐ δύναται· τὸ γὰρ εἰρηνεύον οὐ κακὸν· ἢ μάχεσθαι, ὅπερ τὸ ἀγαθὸν οὐ δύναται· τὸ γὰρ μαχόμενον οὐ τελείως ἀγαθόν· ἢ τὸ μὲν κακὸν μάχεσθαι, τὸ δὲ ἀγαθὸν μὴ ἀντιμάχεσθαι, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κακοῦ φθεῖρεσθαι· ἢ ἀεὶ λυπεῖσθαι, καὶ κακοῦσθαι¹⁹, ὅπερ οὐ τοῦ ἀγαθοῦ γνῶρισμα· μία τοίνυν ἀρχὴ, πάσης κακίας ἀπηλλαγμένη

Ἄλλ' εἰ τοῦτο, φασὶν, πόθεν τὸ κακὸν; Ἀμήχανον γὰρ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακὸν ἔχειν τὴν γένεσιν. Φαμὲν οὖν, ὅτι τὸ κακὸν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, εἰ μὴ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν παραδρομὴ²⁰. οὐδὲν γὰρ κακὸν κατὰ φύσιν. Πάντα γὰρ ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεός, καλὰ λίαν, καθὼς γέγονεν· οὕτω τοίνυν μένοντα, καθὼς ἔκτισται, καλὰ λίαν εἰσὶν· ἐκουσίως δὲ ἀνεκφοιτῶντα ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν, καὶ εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἐρχόμενα, ἐν τῷ κακῷ γίνονται.

abscedunt, atque ad id quod naturæ adversatur,

Κατὰ φύσιν μὲν οὖν πάντα δοῦλα καὶ ὑπήκοα τοῦ Δημιουργοῦ. Ὅταν οὖν ἐκουσίως τι τῶν κτισμάτων ἀφηνιάσῃ, καὶ παρήκοον τοῦ ποιήσαντος· αὐτὸ γένηται, ἐν ἑαυτῷ συνεστήσατο τὴν κακίαν. Κακία γὰρ οὐκ οὐσία τίς ἐστιν, οὐδὲ οὐσίας ἰδίωμα, ἀλλὰ συμβεβηκός, ἥτοι ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἐκουσίως παρατροπῇ, ὅπερ ἐστὶν ἁμαρτία.

Πόθεν οὖν ἡ ἁμαρτία; Τῆς αὐτεξουσίου γνώμης τοῦ διαβόλου εὐρημα. Κακὸς οὖν ὁ διάβολος; Καθὼς μὲν γέγονεν, οὐ κακός, ἀλλ' ἀγαθός· ἄγγελος γὰρ φωτεινός· καὶ λαμπρότατος ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἔκτισται, αὐτεξουσίος ὡς λογικός· ἐκουσίως τε τῆς κατὰ φύσιν ἀρετῆς ἀπεφοίτησε, καὶ ἐν τῷ ζῶφι τῆς κακίας γέγονε, Θεοῦ μακρυνθείς τοῦ μόνου ἀγαθοῦ, καὶ ζωοποιοῦ, καὶ φωτοποιοῦ· ἐξ αὐτοῦ γὰρ πᾶν

¹⁵ Damasc. dial. Cont. Manich. ¹⁶ Basil. hom. Deum non esse caus. mal. ¹⁷ Gen. I, 31. ¹⁸ Basil. ibid.

VARLÆ LECTIONES.

¹⁹ Cod. S. Hil. et alii quidam ἀποτεμνόμενος, melius in aliis ἀπὸνευόμενος· sic vetus interpr. distribuentem. ²⁰ Reg. I, Colb. I διατρίβην διδούς, ἐκεῖνος. ²¹ Colb. I κακοῦσθαι. ²² Quidam codices φησὶ, unde in veteri translatione legitur ait hæreticus. ²³ Mss. quædam παρατροπῇ, ut infra. ²⁴ Colb. I κτίσαντος

ἀγαθὸν ἀγαθύνεται, καὶ καθόσον ἐξ αὐτοῦ μακρύνεται ἡ γνῶμη· οὐ γὰρ τόπω· ἐν τῷ κακῷ γέγονεν. A litæ caliginem provolutus est, discedens procul a Deo, qui solus bonus est, ac vitæ et lucis parens : ex ipso enim bonitatem trahit, quidquid est bonum, et quatenus ab ipso voluntate (non enim loco) abscedit, in malo hæret.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ' [14].

Τίτος ἔρεκεν (3) προγινώσκων ὁ Θεὸς τοὺς ἀμαρτάνειν, καὶ μὴ μετανοεῖν μέλλοντας, ἔκτισεν.

Ὁ Θεὸς δι' ἀγαθότητα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγει τὰ γινόμενα, καὶ τῶν ἐσομένων προγνώστης ἐστίν. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἐμελλον ἔσεσθαι, οὐδ' ἂν κακοὶ ἐμελλον ἔσεσθαι, οὐδ' ἂν προσγινώσκοντο. Τῶν γὰρ ὄντων αἱ γνώσεις, καὶ τῶν πάντως ἐσομένων, αἱ προγνώσεις. Πρῶτον γὰρ τὸ εἶναι, καὶ τότε τὸ καλὸν, ἢ κακὸν εἶναι. Εἰ δὲ μέλλοντας ἔσεσθαι διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα, τὸ κακοῦς ἐξ οἰκείας προαιρέσεως μέλλειν ἔσεσθαι, ἐκώλυσεν αὐτοὺς γενέσθαι, τὸ κακὸν εἶναι ἂν τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα. Ποιεῖ τοιγαροῦν ὁ Θεὸς ἀγαθὰ ἅπαντα ἃ ποιεῖ· ἕκαστος δὲ ἐξ οἰκείας προαιρέσεως καλὸς τε καὶ κακὸς γίνεται. Εἰ καὶ τοίνυν ἔφη ὁ Κύριος ὁ Σὺνέφερε τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη, οὐ τὴν οἰκείαν κτίσιν κακίῳ, ἔλεγεν, ἀλλὰ τὴν ἐξ οἰκείας προαιρέσεως καὶ ῥαθυμίας ἐπιγενομένην τῷ κτίσματι αὐτοῦ κακίαν. Ἡ γὰρ τῆς οἰκείας γνώμης ῥαθυμία ἀχρηστον αὐτῷ τὴν τοῦ Δημιουργοῦ εὐεργεσίαν ἐποίησεν· ὥσπερ ἂν εἰ τις πλοῦτον καὶ ἀρχὴν παρὰ βασιλέως ἐγχειρισθείς, τυραννήσει τὸν εὐεργέτην, ὃν ἀξίως χειρωσάμενος τιμωρήσεται, εἰ μέχρις τέλους τῇ τυραννίδι κατίδοι τοῦτον ἐναπομένοντα. quem rex, in potestatem redactum, merito poena afficiet siquidem illum a tyrannidis occupandæ proposito abduci non posse conspexerit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ' [15].

Περὶ νόμου Θεοῦ καὶ νόμου ἀμαρτίας.

Ἀγαθὸν τὸ θεῖον, καὶ ὑπεράγαθον, καὶ τὸ τούτου θέλημα· τοῦτο γὰρ ἀγαθὸν, ὅπερ ὁ Θεὸς βούλεται. Νόμος δὲ ἐστὶν ἡ τοῦτο διδάσκουσα ἐντολή, ἵνα ἐν αὐτῷ μένοντες, ἐν φωτὶ ὦμεν· ἥς ἐντολῆς ἡ παράδοσις ἀμαρτία ἐστίν. Αὕτη δὲ διὰ τῆς τοῦ διαβόλου

^a amasc. *Dialog. contra Manich.* ¹⁹ Marc. xiv, 21.

VARIE LECTIONES.

¹ R. 1 μακρυνθῇ τις. ² Reg. 1 διὰ τὸν Ἰουδαν.

NOTE.

(3) Τίτος ἔρεκεν. Cur Deus eos condiderit, etc. Altera hæc est Manichæorum et Gnosticorum argutatio, quam Hieronymus, lib. iii *Cont. Pelag.* tanquam ex Marcione, sibi proponit in hunc modum : Aut scivit Deus hominem in paradiso positum, prævaricaturum esse mandatum illius, aut nescivit. Si scivit, non est in culpa is qui præscientiam Dei vitare non potuit ; sed ille qui talem condidit, ut Dei non posset scientiam devitare. Si nescivit, cui præscientiam tollis, aufers et divinitatem. Ita profecto Marcion apud Tertullianum lib. ii cont. ipsum, cap. 5. Respondet Hieronymus : Hoc genere in culpa erit, qui elegit Saul, futurum postea regem impiissimum ; et Salvator, aut ignorantia, aut injustitia tenebitur reus, cum in Evangelio sit locutus : « Nonne vos duodecim ego elegi apostolos, et unus de vobis diabolus est ? » Interroga eum, cur Judam elegerit proditorem ; cui et loculos commiserit, quem furem futurum esse non ignorabat. Vis audire rationem ? Deus præsentia judicat, non futura ; nec condemnat

CAP. XXI.

Cur Deus eos condiderit, qui peccaturi essent, nec penitentiam acturi.

Malos præscitos creat Deus, ne sua bonitas vinci videatur a malo. — Deus pro sua bonitate¹⁵, ea quæ sunt, ex nihilo producit, præsciusque est futurorum. Itaque nisi exstituri essent, ne mali quidem futuri essent, nec prænoscerentur. Eorum enim quæ sunt, cognitiones sunt eodemque modo, eorum quæ omnino futura sunt, prænotiones. Prius enim est, ut aliquid sit : ac tum ut bonum sit, vel malum. Quod si, cum propter Dei bonitatem exstituri essent, idcirco eorum ortus impeditus fuisset, quod propria voluntate mali futuri erant, malum certe Dei bonitatem vinceret. Quocirca Deus omnia quæ facit, bona facit : at propria cujusque voluntate accidit, ut bonus vel malus sit. Ergo cum diceret Dominus : *Melius erat homini illi, si natus non fuisset*¹², nequaquam opus suum improbabat, sed malitiam illam, quam res a se condita ex propria voluntate et socordia contraxerat. Nam per voluntatis ignaviam inutile sibi conditoris beneficium reddiderat. Haud secus ac si quis, cum opes et imperium a rege acceperit, eum qui de se tam bene meritus sit, tyranni more opprimat :

CAP. XXII

De lege Dei et lege peccati.

Bonum est quidquid Deus vult. — Bonus est Deus, et omni bonitate sublimior ; bonaque item est ipsius voluntas. Id demum enim est bonum, quod vult Deus. Lex autem illud præceptum est, quo hoc edocemur ; ut in ipso manentes, in luce verse-

D ex præscientia, quem noverit talem fore, qui sibi postea displiceret : sed tantæ bonitatis est et ineffabilis clementiæ, ut eligat eum, quem interim bonum cernit, et scit malum futurum, dans ei potestatem conversionis et penitentiae... Non enim ideo peccavi Adam, quia Deus hoc futurum noverat, sed præscivi Deus quasi Deus, quod ille erat propria voluntate facturus. Consimiles quæstiones simili modo Basilus solvit, homil. Quod Deus non sit malorum causa, Chrysostomus quoque et alii, quibus pene adjunxerim Moysen illum Barcephæ, cujus libri duo in Hexaemeron ab Andrea Masio primum et Syriaco in Latinum versi editique sunt, tum deinde in Bibliothecis PP. relati. Ast hic auctor plane Jacobita fuit, ut colligitur ex variis locis in quibus non sine laude nequissimos viros citat, Severum Antiochenum, Xenaiam seu Philoxenum Mabugensem sive Hierapolitanum, Jacobum Sarugensem, et alios synodi Chalcedonensis hostes.

mur²⁰. Cujus præcepti transgressio peccatum est. Hoc porro suggerente diabolo, nobisque nulla vi impressa libere suscipientibus conflatur. Atqui ipsum quoque peccatum lex appellatur²¹.

Dei lex ac mentis nostræ. Peccati lex et quæ est in carnis nostræ membris. — Dei itaque lex mentem nostram inscendens, eam ad se trahit, conscientiam nostram exstimulando, quæ et ipsa mentis nostræ lex dicitur: quinimo maligni suggestio, hoc est lex peccati, membra carnis inscendens, per eam nos aggreditur. Nam, quia sponte semel Dei legem infregimus, admissa nequissimi suggestionem, ei deinceps ad nos aditum aperuimus, qui nos ipsi peccato vendiderimus. Quo fit ut corpus nostrum prompte et facile ad illud impellatur. Quocirca ille peccati odor, sensusque, qui in corpore residet, sive concupiscentia et voluptas, lex in membris carnis nostræ appellatur.

Scripturæ locus de harum legum pugna expositus. — Ac proinde lex quidem mentis meæ, id est conscientia, condelectatur legi Dei, sive præcepto, illudque vult. At lex peccati²², hoc est suggestio, per eam legem, quæ est in membris meis, sive per corporis, atque illius animæ partis quæ rationalis est expers, cupiditatem, propensionemque, ac motum, repugnat legi mentis meæ, hoc est conscientiæ, et captivat me (tametsi Dei legem velim et amem, nolimque peccatum, atque illud averser), ob commisionem nimirum, ac tum per lævorem mollietatemque voluptatis, tum per corporis, et brutæ illius, ut dixi, animæ partis concupiscentiam, me ludificatur, adducitque **293** ut peccato serviam. At Deus id quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur (lex) per carnem, mittens Filium suum in similitudinem carnis peccati (carnem enim ille assumpsit, peccatum non item), damnavit peccatum in carne, ut justificationis legis impleteretur, in iis qui non secundum carnem ambulant, sed secundum Spiritum²³. Nam Spiritus adjuvat infirmitatem nostram²⁴, legique mentis nostræ, adversus eam quæ est in membris nostris, vires præstat. Illud siquidem: Quid oramus sicut oportet, nescimus: sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus²⁵.

προσβολῆς, καὶ τῆς ἡμετέρας ἀδιάστου καὶ ἐκουσίου παραδοχῆς συνίσταται. Λέγεται δὲ καὶ αὕτη νόμος (4).

Ἐπιβαίνων οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος τῷ νῷ ἡμῶν, ἐφέλκεται πρὸς ἑαυτὸν, καὶ νύττει τὴν ἡμετέραν συνείδησιν. Λέγεται δὲ καὶ ἡ ἡμετέρα συνείδησις νόμος τοῦ νοῦ ἡμῶν. Καὶ ἡ προσβολὴ δὲ τοῦ πονηροῦ, τοὔτεστιν ὁ νόμος τῆς ἀμαρτίας, ἐπιβαίνων τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς ἡμῶν, δι' αὐτῆς ἡμῖν προσβάλλει. Ἀπαξ γὰρ παραβάντες ἐκουσίως τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν προσβολὴν τοῦ πονηροῦ παραδεξάμενοι, ἐδώκαμεν αὐτῇ εἰσόδον, πρᾶθέντες ὅφ' ἑαυτῶν τῇ ἀμαρτίᾳ. Ὅθεν ἐτοίμως ἀγεται τὸ σῶμα ἡμῶν πρὸς αὐτήν. Λέγεται οὖν καὶ ἡ ἐναποκειμένη τῷ σώματι ἡμῶν ὁσμὴ καὶ αἰσθησις τῆς ἀμαρτίας, ἥτοι ἐπιθυμία καὶ ἡδονὴ τοῦ σώματος, νόμος ἐν τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς ἡμῶν.

Ὁ μὲν οὖν νόμος τοῦ νοῦ μου, ἥτοι ἡ συνείδησις, συνήθεται τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, ἥτοι τῇ ἐντολῇ, καὶ ταύτην θέλει. Ὁ δὲ νόμος τῆς ἀμαρτίας, ἥτοι ἡ προσβολὴ διὰ τοῦ νόμου τοῦ ἐν τοῖς μέλεσιν, ἥτοι τῆς τοῦ σώματος ἐπιθυμίας, καὶ ῥοπῆς, καὶ κινήσεως, καὶ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς, ἀντιστρατεύεται τῷ νόμῳ τοῦ νοῦ μου, τοὔτεστι τῇ συνείδησει, καὶ αἰχμαλωτίζει με, καὶ θέλοντα τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, καὶ ἀγαπῶντα, καὶ μὴ θέλοντα τὴν ἀμαρτίαν, κατὰ ἀνάγκασιν διὰ τε τοῦ λείου τῆς ἡδονῆς, καὶ τῆς τοῦ σώματος ἐπιθυμίας, καὶ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς, ὡς ἐφην, πλανᾷ, καὶ πείθει δουλεῦσαι τῇ ἀμαρτίᾳ· ἀλλ' ὁ Θεὸς τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἡσθέει ὁ νόμος διὰ τῆς σαρκὸς, πέμψας τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας· σάρκα μὲν γὰρ ἀνέλαβεν, ἀμαρτίαν δὲ οὐδαμῶς κατέκρινε τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ Πνεῦμα. Τὸ γὰρ Πνεῦμα συναρτιδωμάτων τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν, καὶ παρέχει δύναμιν τῷ νόμῳ τοῦ νοῦ ἡμῶν, κατὰ τοῦ νόμου τοῦ ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν. Τὸ γὰρ, τί προσευξόμεθα καθὼς δεῖ, οὐκ οἶδμεν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις, τοὔτεστι διδάσκει ἡμᾶς τί προσευξόμεθα. Ὡς τὸ ἀδύνατον, εἰ

²⁰ I Joan. i, 7. ²¹ Rom. vii, 23. ²² ibid. 22. ²³ Rom. viii, 5, 4. ²⁴ ibid. 26. ²⁵ ibid.

VARIE LECTIONES.

^b Cod. S. Hil. et alii plerique ἀνάγκασιν. R. 3451 ἀνάγκασιν. Vetus interpr. secundum anacrasin, id est, contractionem, refusionem per lævitatem voluptatis: Faber secundum contradictionem per suadellam voluptatis. Mens auctoris hæc est, ex conjunctione animæ cum corpore, peccati legem per omnia membra permistam esse. ⁱ Cod. S. Hil. multique alii προσευξάσθαι.

NOTÆ.

(4) Λέγεται δὲ καὶ αὕτη νόμος. Atqui ipsum quoque lex, etc. Aliud Manichæorum commentum convellit, affirmantium, carnem a malo principio procreatam, et idcirco vocatam ad Rom. vii, 25, legem peccati. Noster vero docet legem peccati esse impulsus diaboli cupiditate carnis utentis, ut nos in peccatum inducat. Chrysostomus monet Apostolum non dixisse, captivantem me impetui carnis, aut

naturæ carnis, sed legi peccati, hoc est tyrannidi peccati. Subjungit eum secernere peccati legem a membris carnis, et legem, sive naturalem, sive Mosaicam, peccato perinde adversari, non carni: Non enim carnem esse peccatum, ἀλλ' ἔργον Θεοῦ, σφόδρα πρὸς ἀρετὴν ἐπιτῆδειον, sed opus Dei ad virtutem valde idoneum. Plura requiras in homil. 13 Chrysost. in Epist. ad Romanos.

μή δι' ὑπομονῆς καὶ προσευχῆς, τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου κατεργάσασθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ' [47].

Κατὰ Ἰουδαίων ἰ, περὶ τοῦ Σαββάτου.

Σάββατον ἡ ἐβδόμη ἡμέρα κέκληται· ὅλοϊ δὲ τὴν κατάπαυσιν. Ἐν αὐτῇ γὰρ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὥς φησι ἡ θεία Γραφή· διὸ καὶ μέχρις ἐπὶ τὰς τῶν ἡμερῶν ἀριθμὸς προβαίνων, πάλιν ἀνακυκλοῦται, καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης ἄρχεται. Οὗτος ὁ ἀριθμὸς τίμιος παρὰ Ἰουδαίους, τοῦ Θεοῦ προστάξαντος τιμᾶσθαι αὐτὸν, οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ βαρυτάτων ἐπὶ τῇ παραβάσει ἐπιτιμίων. Οὐχ ἁπλῶς δὲ τοῦτο προσέταξεν, ἀλλὰ διὰ τινὰς μυστικῶς τοῖς πνευματικοῖς τε καὶ διορατικοῖς κατανοουμένας αἰτίας.

Ὡς ἐμὲ γοῦν γινῶναι τὸν ἀμαθῆ· ἴν' ἐκ τῶν κατωτέρων καὶ παχυτέρων ἀρξώμαι· εἰδὼς ὁ Θεὸς τὸ παχὺ τε καὶ φιλόσαρκον, καὶ πρὸς τὴν ὕλην ὅλως ἀποβρέπες τοῦ Ἰσραηλίου λαοῦ, ἅμα δὲ καὶ τὸ ἀδιάκριτον· πρῶτον μὲν, ἵνα ὁ δοῦλος καὶ τὸ ὑπόζυγιον ἀναπαύσῃται, ὡς γέγραπται· ἐπειδὴ ἄνθρωπος δίκαιος οἰκτεῖται τὰς ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ, ἅμα ἵνα δὲ καὶ σχολὴν ἄγοντες ἐκ τοῦ περὶ τὴν ὕλην περισπασμοῦ, πρὸς τὸν Θεὸν συνάγωνται, ἐν ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, καὶ μελέτῃ τῶν θείων Γραφῶν ἄψαν τὴν ἐβδόμην ἀναλίσκοντες, καὶ ἐν Θεῷ καταπαύοντες. Ὅτε μὲν γὰρ (3) οὐκ ἦν νόμος, οὐ Γραφὴ θεόπνευστος, οὔτε τὸ Σάββατον τῷ Θεῷ ἀφιέρωτο. Ὅτε δὲ ἡ θεόπνευστος Γραφή διὰ Μωυσέως ἐδόθη, ἀφιερῶθι τῷ Θεῷ τὸ Σάββατον, ὡς ἂν περὶ τὴν ταύτης μελέτην ἐν αὐτῷ ἀδολεσχήσωσιν, οἱ μὴ πάντα τὸν βίον τῷ Θεῷ ἀφιερῶντες, οἱ μὴ πόθῳ τῷ Δεσπότη ὡς Πατρὶ δουλεύοντες, ἀλλ' ὡς δοῦλοι ἀγνώμονες, καὶ μικρὸν καὶ ἐλάχιστον μέρος τῆς αὐτῶν ζωῆς τῷ Θεῷ ἀποτέμνουνται, καὶ τοῦτο φρόνῳ τῶν ἐπὶ τῇ παραβάσει εὐθυνῶν καὶ ἐπιτιμῆσεων· Δικαίῳ γὰρ νόμος οὐ κεῖται, ἀλλὰ ἀδίκῳ.^κ Ἐπεὶ πρῶτος Μωυσῆς τεσσαράκοντα ἡμερῶν, καὶ αὖθις ἑτέρων τεσσαράκοντα νηστεῖα^λ προσεδρεύσας

A idem est ac si diceret, ipse nos docet quid orandum sit. Ex quo fit, ut Dei praecepta nisi per patientiam et orationem impleri non possint.

CAP. XXIII

Adversus Judaeos, de Sabbato

Diei septimi religio. — Sabbatum dies septimus vocalus est, et requiem significat. Deus enim ec die, sicut ait Scriptura, *requievit ab operibus suis*²⁶, ut numerus dierum ad septimum usque progressus, rursus in orbem redeat, atque a primo initiumumat. Hic porro numerus apud Judaeos in honore est: quippe quem Deus coli praeceperit, idque non defunctorie, sed gravissimis etiam poenis statutis in eos, qui illud transgressi essent²⁷. Nec vero temere id ille imperavit: sed certis quibusdam rationibus adductus, quas viri spirituales, mentisque perspicacitate praediti intelligunt²⁸.

Conjectatio auctoris, cur praecepta Judaeis requies Sabbati. — Quantum autem ego, alioquin imperitus, assequi possum (ut ab inferioribus ac crassioribus incipiam), cum sciret Deus Israeliticum populum pinguem esse, et carni addictum, inque res terrenas impense pronum, nec discretionis ullius, hanc legem sanxit: primum, ut *sevens et jumentum requiescerent*, sicut scriptum est²⁹. Etenim *justus miseratur animas jumentorum suorum*³⁰: deinde vero, ut ipsi terrenis occupationibus feriat, ad Deum se colligerent; septimum nempe diem in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus, divinarumque Scripturarum lectione totum expendentes, atque in Deo conquiescentes. Nam, quando lex non erat, nec Scriptura divinitus inspirata, ne Sabbatum quidem Deo consecratum erat. At postquam Scriptura divina per Moysen data est, Sabbatum quoque Deo dictum fuit, ut ejus meditationi vacarent, qui totum vitae tempus Deo non impendunt, nec Domino tanquam patri toto desiderio serviunt: sed velut ingrati servi, parvam saltem ac perexiguam vitae particulam illi impertirent, 294 idque poenarum et obijurationum, quae praevicatores manent, timore: *Non enim lex*

²⁶ Gen. ii, 2. ²⁷ Exod. xiii, 6; Num. xv, 35. ²⁸ Greg. Naz. orat. 44. ²⁹ Deut. v, 14. ³⁰ Prov. xi, 10.

VARIAE LECTIONES.

1 Al. περὶ σαββάτου, κατὰ Ἰουδαίων. κ Mss. ἀδίκοις. λ In quibusdam hic repetitur vox ἡμερῶν.

NOTAE.

(5) Ὅτε μὲν γὰρ. Nam cum lex non esset, etc. D et Sabbato, praeterquam Socratico sancto, quod *Nagnum* vocant. Idem sancitur, lib. vii *Const. Apost.* cap. 25. Constantinus M. edidit, *ne Christiani Sabbato et die Dominica in vadimonium venirent*. Quamquam Laodiceus, canone 20, fideles admonet in Sabbatis omnino vacandum non esse, sed operandum: si libuerit vacent, sed non more Judaico. Romae vero certis de causis jejunabatur: quem etiam morem in Cypro vuisse colligo ex Epiphano, qui in Expositione fidei, n. 22, hos potissimum synaxibus habendis praestitutos dies referat, feriam secundam, quartam, sextam et Dominicam; at Dominica sola jejuniis interdicti

justo posita est, sed injusto ³¹. Argumento est, quod A primus ipse Moyses totos quadraginta dies, rursumque totidem alios jejunos assistens Deo ³², procul dubio ipsis quoque Sabbatis sese macerabat, cum tamen lex juberet, ne quis se die Sabbati affligeret. Quod si hoc ante datam legem gestum fuisse aiunt, quid de Elia Thesbite sunt dicturi, qui quadraginta dierum iter, semel duntaxat sumpto cibo confecit ³³? Etenim ipse non jejunio solum, sed etiam itinere, in horum quadraginta dierum sabbatis sese affligens, Sabbatum solvit: neque propterea Deus qui legem tulerat, ei succensuit; quin potius iu virtutis præmium, illi se in Horeb conspiciendum præbuit. Quid item de Daniele dicent? Annon tres hebdomadas integras jejunos egit ³⁴? Quid vero? Nunquid non Israelitæ omnes infantem Sabbato circumcidunt, si quidem tunc octavum vitæ diem attigerit ³⁵? Nonne magnum illud jejunium, quod lege præscriptum est, si in Sabbato occurrerit, obeunt ³⁶? Annon itidem sacerdotes et Levitæ in tabernaculi operis Sabbatum violant, nec ob id in culpa sunt ³⁷? Quin, si jumentum die Sabbati in foveam prolabitur, qui illud extraxerit, criminis est insons; reus vero, qui hoc facere neglexerit ³⁸. Num cuncti Israelitæ per septiduum arcam Dei ferentes, Jerichuntina mœnia non circuire, inter quos dies plane Sabbatum erat ³⁹?

Qui Sabbatum rite peragendum. Commutata Sabbati religio in melius. — Itaque ⁴⁰ quemadmodum dixi, ut Deo vacaretur, et vel minima saltem vitæ particula ei tribueretur, nec non ut servus jumentumque requiescerent, Sabbati observatio consulto invecta illis fuit, qui cum parvuli adhuc et carnales essent, sub elementis mundi servientes ⁴¹, nihil supra corpus et litteram valerent cogitare. Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum unigenitum, hominem factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret; ut adoptionem filiorum reciperemus ⁴². Quotquot enim recepimus eum, dedit nobis potestatem filios Dei fieri ⁴³, qui in ipsum credimus. Quare non jam sumus servi, sed liberi ⁴⁴: non jam sub lege, sed sub gratia: non jam ex parte solum præ metu Domino servimus; sed ad totum tempus ei consecrandum sumus obligati, adeo ut servo illi, iræ, inquam, et cupiditati, quiescere a peccato, Deoque feriatum esse jubeamus; erecta quidem perpetuo versus Deum cupiditate, armata vero contra Dei hostes iracundia: ac jumentum item, corpus nimirum, a peccati servitute dato otio recreemus, et ad inserviendum divinis præceptis compellamus.

Hæc sunt quæ spiritualis Christi lex nobis indi-

ἡ τοῦ Θεοῦ, πάντως καὶ τοῖς Σάββασι διὰ νηστείας ἐκα-
κου ἑαυτὸν, τοῦ νόμου μὴ κακοῦν ἑαυτοὺς ἐν τῇ τοῦ
Σαββάτου ἡμέρᾳ προστάσσοντος. Εἰ δὲ φαίεν, ὅτι
πρὸ τοῦ νόμου τούτου, τί φήσουσι περὶ τοῦ Θεοδότη
Ἰησοῦ, τεσσαράκοντα ἡμερῶν ὁδὸν ἀνύσαντος ἐν
βρώσει μιᾶ; Οὗτος γὰρ οὐ μόνον διὰ τῆς νηστείας,
ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ὁδοπορίας ἐν τοῖς Σάββασι τῶν
τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἑαυτὸν κακώσας, ἔλυσε τὸ
Σάββατον· καὶ οὐκ ὠρίσθη τούτῳ ὁ Θεός, ὁ τὸν
νόμον δεδωκώς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρετῆς ἐπαθλὸν, ἐν
Χωρὴθ ἑαυτὸν ἐνεφάνισεν. Τί δὲ περὶ Δανιὴλ φήσου-
σιν; Οὐχὶ τρεῖς ἑβδομάδας διετελέσεν ἄσπιτος; Τί δὲ
πᾶς Ἰσραὴλ, οὐ περιτέμνει τὸ παιδίον ἐν Σαββάτῳ,
εἰ τύχοι ὀκταήμερον; Οὐχὶ δὲ καὶ τὴν μεγάλην νη-
στείαν, ἣν νενομοθέτηται, εἰ ἐν Σαββάτῳ καταντή-
σοι ³¹, νηστεύουσι; Οὐχὶ δὲ καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ Ἀεὺ-
ται ἐν τοῖς τῆς σκηνῆς ἔργοις βεβηλοῦσι τὸ Σάββα-
τον, καὶ ἀναίτιοι εἰσιν; Ἀλλὰ καὶ κτήνος ἂν εἰς βό-
θρον ἐμπίσσει ἐν Σαββάτῳ, ὁ μὲν ἀνασπάσας, ἀναί-
τιος, ὁ δὲ παριδὼν ³², κατὰκριτος. Τί δὲ πᾶς Ἰσ-
ραὴλ, οὐχὶ ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ τὴν τοῦ Θεοῦ κιδωτὸν περι-
φέροντες, τὰ ἱερικοῦντινα ³³ τεῖχη περιήσαν, ἐν αἷς
πάντως ἦν καὶ τὸ Σάββατον;

Ταῦτα ὁ πνευματικὸς ἡμῶν ἐντέλλεται τοῦ Χριστοῦ

³¹ I Timoth. i, 9. ³² Exod. xxiv, 18; xxxiv. 28.
xxii, 3. ³³ Levit. xxiii, 27. ³⁴ Matth. xxii, 5.
Athan. hom. circumc. et Sabb. ³⁵ Josue iii, seqq.
³⁶ Joan. i, 12. ³⁷ Galat. iv, 7.

³⁸ III Reg. xix, 8. ³⁹ Dan. x, 2. ⁴⁰ Levit.
Epiph. hæres. 30, n. 32. et hæres. n. 82 seqq.
⁴¹ Ath. loc. cit. ⁴² Galat. iv, 3. ⁴³ ibid. 4, 5.

VARIÆ LECTIONES.

³¹ Cod. S. Hil. et alii καταντήση. ³² Cod. S. Hil. παριδὼν; alii multi περιδὼν. ³³ Mss. fere omnia ἱερικοῦντινα.

νόμος, καὶ οἱ τοῦτον φυλάσσοντες, ὑπέρτεροι τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου γεγόνασιν. Ἐλθόντος γὰρ τοῦ τελείου, τὸ ἐκ μέρους καθήρηται, καὶ τοῦ καλύμματος τοῦ νόμου, ἦτοι τοῦ καταπετάσματος διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος διαβραχέντος σταυρώσεως, καὶ τοῦ Πνεύματος πυρίναις γλώσσαις ἐκλάμψαντος, τὸ γράμμα καθήρηται, τὰ σωματικὰ πέπνυται, καὶ ὁ τῆς δουλείας νόμος πεπληρωται, καὶ νόμος ἐλευθερίας ἡμῖν δωρηται. Καὶ ἐορτάζομεν τὴν τελείαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κατάπαυσιν· φημὶ δὲ τὴν τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν, ἐν ᾗ ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ὁ τῆς ζωῆς ἀρχηγὸς καὶ Σωτὴρ, εἰς τὴν ἐπηγγελμένην τοῖς πνευματικῶς τῷ Θεῷ λατρεύουσι κληρουχίαν εἰσῆγαγεν εἰς ἣν αὐτὸς πρόδρομος ἡμῶν εἰσῆλθεν, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀνοίγειν αὐτῶν οὐρανίων πυλῶν, ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς κεκἀθικε σωματικῶς, ἐνθα καὶ οἱ τὸν πνευματικὸν τηροῦντες νόμον εἰσελεύσονται.

Ἡμῖν τοίνυν τοῖς τῷ πνεύματι στοιχοῦσι, καὶ οὐ τῷ γράμματι, πᾶσα ἡ τῶν σαρκικῶν ἐστὶν ἀπόθεσις, καὶ ἡ πνευματικὴ λατρεία, καὶ ἡ πρὸς Θεὸν συνάφεια. Περιτομή μὲν γάρ ἐστιν ἡ τῆς σωματικῆς ἡδονῆς, καὶ τῶν περιττῶν, καὶ οὐκ ἀναγκαίων ἀποθεσις. Ἀκροβυστία γὰρ ῥ οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, εἰ μὴ δέρμα, ἡδονικοῦ μορίου περίττωμα. Πᾶσα δὲ ἡδονὴ μὴ ἐκ Θεοῦ καὶ ἐν Θεῷ γινομένη περίττωμα ἡδονῆς ἐστίν· ἥς τύπος ἡ ἀκροβυστία. Σάββατον δὲ ἡ ἐκ τῆς ἀμαρτίας κατάπαυσις. Ὅτε ἀμφοτέρω ἐν τυγχάνουσι, καὶ οὕτως ἀμφοτέρω ἅμα ὑπὸ τῶν πνευματικῶν τελούμενα, οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν παρανομίαν ἐργάζονται.

Ἔτι δὲ ἰστέον ὅτι ὁ ἐπὶ ἀριθμὸς πάντα τὸν παρόντα χρόνον δηλοῖ, ὡς φησιν ὁ σοφώτατος Σολομῶν, δοῦναι μερίδα τοῖς ἐπτά, καὶ γὰρ τοῖς ὀκτώ. Καὶ ὁ θεηγόρος Δαβὶδ περὶ τῆς ὀγδόης ψάλλον, περὶ τῆς μελλούσης μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καταστάσεως ἐψάλλε. Τὴν ἐδόξουν οὖν ἡμέραν, ἀργίαν μὲν ἄγειν ἐκ τῶν σωματικῶν, τοῖς δὲ πνευματικῶς ἐνασχολεῖσθαι προστάσων ὁ νόμος, μυστικῶς πάντα τὸν χρόνον τῷ ἀληθινῷ Ἰσραὴλ, καὶ νοῦν ὁρῶντα Θεὸν ἔχοντι, ὑπέμνηε, τῷ Θεῷ ἑαυτὸν προσάγειν, καὶ ὑπεράνω τῶν σωματικῶν γίνεσθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ' [ΛΖ'].

Περὶ παρθενίας.

Κακίζουσιν οἱ σαρκικοὶ τὴν παρθενίαν, καὶ εἰς μαρτυρίαν προβάλλονται οἱ φιλήδονοι τό· Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐγγίρει σπέρμα ἐν τῷ Ἰσραὴλ. Ἡμεῖς δὲ φάμεν, τῷ ἐκ Παρθένου σαρκωθέντι Θεῷ Λόγῳ θαρβήσαντες, ὡς ἡ παρθενία ἄνωθεν, καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐνεψυτεύθη· τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων. Ἐκ

⁴³ I Cor. xiii, 40. ⁴⁴ Athan. loc. cit. ⁴⁵ Athan. cit. ⁴⁶ Greg. Naz. orat. 42. ⁴⁷ Eccle. xi, 2. ⁴⁸ Psal. vi, 11. ⁴⁹ Vide lib. II, c. 30. ⁵⁰ Deut. xxv, 9.

VARIE LECTIONES.

ῥ Edita et R. δέ. ῥ Quidam codices τυγχάνει. ῥ R. 2428 γενέσθαι, additur in Colb. 4730 et S. III. καὶ νόμος ἡμῖν ἐλευθερίας δωρηται. ῥ Edita et S. III. ἐψυτεύθη.

A cit, quam, qui custodiunt, Mosaica lege superiores existant. Nam, ex quo venit quod perfectum est, evacuatum est quod ex parte erat ⁴³; ac scisso per Salvatoris crucem tegumento **295** sive velo legis, sanctoque Spiritu igneis linguis illucescente, littera obsolevit, corporalia cessarunt, et impleta lege servitutis, lex libertatis nobis donata est. Atque ⁴⁴ perfectam humanæ naturæ requiem celebramus, hoc est resurrectionis diem, in qua Dominus Jesus, vitæ auctor et Salvator, nos ad promissam illis qui spirituali cultu Deo serviunt, hæreditatem introduxit; in quam nimirum ipse præcursor noster ingressus est, postquam a morte ad vitam rediit, et reseratis patefactisque sibi celi januis, in Patris dextera secundum corpus consedit, quo illi ^B etiam qui legi Spiritus morem gerunt, deinceps sunt introituri.

Circumcisio ac Sabbatum unum quid sensu mystico. — Quocirca ad nos ⁴⁵, qui spiritu, ac non littera incedimus, omnis carnalium rerum abjectio spectat, cultusque spiritualis, et cum Deo conjunctio. Circumcisio quippe, corporeæ voluptatis rerumque superfluarum ac minime necessariarum est abjectio. Præputium vero nihil aliud est, nisi superflua cutis membri illius in quo libido cietur. Omnis porro voluptas, quæ nec ex Deo, nec in Deo capitur, voluptatis est superflua portio, cujus figura præputium est: Sabbatum autem est requies a peccato. Quamobrem duo hæc unum prorsus sunt, atque ita ambo simul, si ab iis qui spiritu agunt, observentur, ne minimam quidem flagitii notam creant.

Numeri septenarii commendatio. — Quin illud quoque notandum est ⁴⁶, septenario numero præsens omne tempus designari, juxta atque sapientissimus Salomon dixit, dare partem septem, atque etiam octo ⁴⁷. Et diviniloquus David ⁴⁸, cum de octava psalmum ederet, de futura post resurrectionem instauratione rerum canebat. Quocirca, quandoquidem lex die septimo a corporeis rebus cessare præcipiebat, et spiritualibus vacare, vero Israelitæ, eaque mente prædito quæ Deum videat, arcana ratione hoc subindicabat, nunquam id non agendum esse, ut sese Deo offerat, et supra res ^C D corporeas assurgat.

CAP. XXIV.

De virginitate.

Virginitatis defensio. Virginitas nomini cœva ac vicens in paradiso. Matrimonium occasione peccati inductum. — Virginitatem ⁴⁹ carnales homines culpani, et qui voluptati indulgent, testimonii loco dictum hoc obtundunt: *Maledictus omnis qui non suscitavit semen in Israel* ⁵⁰; nos vero Dei Verbi qui

ex Virgine carnem assumpsit, praesidio freti hoc dicimus virginitatem ab initio in hominum natura consitam fuisse. Etenim homo ex terra virgine effictus fuit. Ex solo item Adamo Eva condita est. Virginitas etiam in paradiso vigeat. Ait quippe divina Scriptura: *Nudi erant* (Adamus scilicet et Eva) *et non erubescabant*⁵². Ubi primum a divino mandato recesserunt, *nudos se esse cognoverunt*, et prae pudore perizomata sibi consuerunt⁵³. Ac postea quam violato praecepto Adamus audivit: *Terra es, et in terram reverteris*⁵⁴, morsque per transgressionem in mundum introivit, tum demum **296** *Cognovit Adam uxorem suam, et concepit, genuitque*⁵⁵. Itaque ne mors hominum genus obleret et absumeret, matrimonium invecum est: ut per liberorum procreationem genus humanum incolu-

me staret⁵⁷. At fortasse dicent: Quia igitur sibi vult, *Masculum et feminam*⁵⁸, etc., illudque: *Crescite et multiplicamini*⁵⁹? Cui quaestioni respondebimus, per haec verba, *Crescite et multiplicamini*, non eam omnino propagationem significari, quae per conjugalem complexum efficitur. Deus enim alio quoque modo genus nostrum propagare poterat, si integrum ipsius mandatum ad extremum servassent⁶⁰. At cum pro sua praescientia (ut cui omnia antequam fiant nota sunt) perspectum haberet, fore, ut illi contra quam imperatum erat, facerent, ac morte multarentur; hoc ipse antevergens, masculinum et feminam creavit, et crescere ac multiplicari jussit. Ergo via cepta pergamus, ac virginitatis, sive etiam castitatis, dotes videamus.

Castitas praesidium a diluvio. — Noe, cum arcam ingredi iuberetur, atque hoc ei munus imponeretur, ut mundi semen conservaret; hujusmodi mandatum accepit: *Ingredere*, inquit, *tu, et filii tui, et uxor tua, et uxores filiorum tuorum*⁶¹. Eos itaque ab uxoribus distraxit, ut castitatis adminiculo pelagus, atque universi illud orbis naufragium effugerent. At vero sedato diluvio, *Egredere*, inquit, *tu, et uxor tua et filii, et uxores filiorum tuorum*⁶². En rursus quo pacto propagationis causa matrimonium permissum est. Elias deinde, auriga ille ignem spirans et coelipeta⁶³, nonne celibatum amplexus est, ejusque virtutem evectio humana conditione praestantior comprobavit⁶⁴? Quis caelos clausit? Quis mortuos suscitavit⁶⁵? Quis Jordanem

A παρθένου γὰρ γῆς ὁ ἄνθρωπος πεπλαστούργηται. Ἐκ μόνου Ἀδάμ ἡ Εὐα ἔκτισται. Ἐν παραδείσῳ παρθενία ἐπολιτεύετο. Φησὶ γοῦν ἡ θεία Γραφή, ὅτι γυμνοὶ ἦσαν, ὅτε ἡ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐα, καὶ οὐκ ἡσχύνοντο. Ἦνίκα δὲ παρέδωκαν, ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν, καὶ αἰσχυνθέντες ἔκρυψαν ἑαυτοὺς περιζώματα. Καὶ μετὰ τὴν παράβασιν, ὅτε ἤκουσε· *Γῆ εἶ*¹, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, ὅτε διὰ παραβάσεως θάνατος εἰς κόσμον εἰσῆλθε, τότε *Ἔγνω Ἀδὰμ Εὐαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συνέλαβε, καὶ ἐγέννησεν*. Ὥστε διὰ τὸ μὴ ἐκτριβῆναι καὶ ἀναλωθῆναι τὸ γένος ὑπὸ τοῦ θανάτου, ὁ γάμος ἐπινενόηται, ὥς ἂν διὰ τῆς παιδοποιίας τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων διασώζηται.

B Ἀλλ' ἐροῦσι τυχόν· Τί οὖν τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ βούλεται; καὶ τό· *Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε*; Πρὸς ὃ λέγομεν, ὅτι τὸ μὲν, *Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε*, οὐ πάντως τὸν διὰ γαμικῆς συναφείας πληθυσμὸν δηλοῖ. Ἠδύνατο γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ἑτέρῳ τρόπῳ τὸ γένος πληθύναι, εἰ τὴν ἐντολὴν μέχρι τέλους ἐτήρησαν ἀπαρχάρακτον². Ἀλλ' εἰδὼς ὁ Θεός, τῇ προγνώσει αὐτοῦ, ὅ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ὥς μέλλουσιν ἐν παραβάσει γίνεσθαι, καὶ θανάτῳ κατακρίνεσθαι, προλαβὼν, ἐποίησε τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ, καὶ αὐξάνεσθαι καὶ πληθύνεσθαι προέταξεν. Ὁδῶ τοίνυν κατέλωμεν, καὶ ἰδωμεν τὰ τῆς παρθενίας αὐξήματα· ταυτὸν δὲ καὶ περὶ τῆς ἀγνείας εἰπεῖν.

C Νῦν εἰς τὴν κιβωτὸν εἰσελθεῖν προστασσομένοις, καὶ κόσμου σπέρμα φυλάττειν ἐγχειριζόμενος, οὕτω προστάττεται· *Εἰσελθε* σὺ, φησὶ, *καὶ οἱ υἱοὶ σου, καὶ ἡ γυνή σου, καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν σου*. Διείλεν αὐτοὺς (6) ἐκ τῶν γυναικῶν, ὥς ἂν μετὰ τῆς ἀγνείας τὸ πέλαιος, καὶ τὸ παγκόσμιον ἐκεῖνο ναυάγιον διαδράσαιεν. Μετὰ μέντοι τὴν τοῦ κατακλυσμοῦ κατάπαυσιν, *Ἔξελθε* σὺ, φησὶ, *καὶ ἡ γυνή σου, καὶ οἱ υἱοὶ σου, καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν σου*. Ἰδοὺ πάλιν διὰ τὸν πληθυσμὸν ὁ γάμος συγκεχώρηται. Εἶτα Ἥλιας ἐκυρίπνου· ἀρματηλάτης καὶ οὐρανοφόιτος οὐκ ἀγαμίαν ἡσπάσατο, καὶ τῷ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐμαρτυρήθη μεταωρίσματοι· Τίς οὐρανοὺς ἐκλείσει; Τίς νεκροὺς ἡγήσει; Τίς Ἰορδάνην ἔτεμεν; Οὐχ ὁ παρθένος Ἥλιας; Ἐλισσαῖος δὲ, ὁ τοῦτου φοιτητής. οὐ τὴν

⁵² Gen. ii, 25. ⁵³ Gen. iii, 7. ⁵⁴ ibid. 19. ⁵⁵ Gen. iv, 1. ⁵⁶ Greg. Nyss. *De opif. hom.* 16. ⁵⁷ Gen. i, 28. ⁵⁸ ibid. 28. ⁵⁹ Vide sup. lib. ii, cap. 50. ⁶⁰ Gen. vii, 1. ⁶¹ Gen. viii, 16. ⁶² IV Reg. ii, 11. ⁶³ III Reg. xvii, 16. ⁶⁴ ibid. 19.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Regii quidam ὅτι εἶ γῆ. Regii duo ὅτε ἤκουσαν, ὅτι. ² Reg. 4 et Colb. ἀπαρχάρακτον, vetus interpr. in intransmutationem. ³ Desunt hæc in R. 3579. In cod. S. Hil. velut in pluribus aliis deest περὶ. Sic vetus interpr. idem autem est dicere et castitatis.

NOTÆ.

(6) Διείλεν αὐτοὺς. Eos ab uxoribus distraxit. Sic vulgo censent Patres, Noachi filios a re uxoria temperasse quandiu diluvium duravit, quia Sem non nisi secundo post anno Arphaxad primogenitum habuerit. Chrysostomus vero hom. 28 in Gen.

scribit Chamum Chanaan filium procreasse, dum in arca ageret; quod ex cap. ix, 18, colligit, ubi dicitur: *Erant filii Noe qui egressi sunt de arca Sem, Cham, et Japheth. Porro Cham iste pater Chanaan: ac si Scriptura innumeret Chanaan una exiisse de arca.*

ἱσθὴν ἀρετὴν ἐπιδειξάμενος ἐν διαπλάσῳ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος αἰτήσας, ἐκληρονόμησας; Τί δὲ οἱ τρεῖς παῖδες; Οὐ παρθενίαν ἀσκήσαντες πυρὸς κρείττους γεγόνασιν, διὰ τῆς παρθενίας τῶν σωμάτων ἀναλώ-
των τῷ πυρὶ γεγονότων; Οὐ Δανιὴλ, οὐ τῷ σώματι τῇ παρθενίᾳ στομαθέντι θηρῶν ὀδόντας ἐμπαρῆναι οὐκ ἴσχυσαν; Οὐ μέλλων τοῖς Ἰσραηλίταις ὁ Θεὸς ἐπιτάνεσθαι, ἀγνίζειν τὸ σῶμα προσέταττεν; Οὐχὶ ἱερεῖς ἦ ἑαυτοὺς ἀγνίζοντες, οὕτω τῶν ἀδύτων ἐπέβαινον, καὶ τὰς θυσίας προσήγον; Οὐχὶ ὁ νόμος με-
γαλὴν εὐχὴν τὴν ἀγγελίαν ἀνηγόρευσε;
ne sacerdotes seipsos castos servabant, quo templi adyta ingrederentur, ac victimas offerrent? An-
non denique lex magnum votum castitatem nuncupavit?

Χρὴ τοίνυν ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον λαμβάνειν τὸ νομικὸν πρόσταγμα. Ἔστι γὰρ σπέρμα πνευμα-
τικὸν δι' ἀγάπης καὶ φόβου Θεοῦ συλλαμβανόμενον ἐν τῇ ψυχικῇ γαστρὶ ὠδινούσῃ καὶ τεκτούσῃ πνεῦμα σωτηρίας. Οὕτω δὲ ἐκλήπτεον καὶ τὸ Μακάριος,
ἔς ἔχει σπέρμα ἐν Σιών, καὶ οἰκίους ἐν Ἱερουσαλήμ. Τί γάρ, κἂν πόρνος ᾦ, κἂν μέθυστος, κἂν εἰδωλόλατρός, μακάριός ἐστιν, εἰ μόνον ἔχει σπέρμα ἐν Σιών, καὶ οἰκίους ἐν Ἱερουσαλήμ; Οὐδεὶς εὖ φρονῶν τοῦτο ἔρει.

Παρθενία, τὸ τῶν ἀγγέλων πολίτευμα, τὸ πάσης ἀσωμάτου φύσεως ἰδίωμα. Ταῦτα λέγομεν, οὐ τὸν γάμον καχιζόντες· μὴ γένοιτο· οἶδαμεν γάρ τὸν Κύριον ἐν τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ τὸν γάμον εὐλογή-
σαντα, καὶ τὸν εἰπόντα· Τίμος ὁ γάμος, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος· ἀλλὰ καλοῦ χρεῖστονα τὴν παρθε-
νίαν γινώσκοντες. Ἐν τε γὰρ ταῖς ἀρεταῖς εἰσιν ἐπιτάσεις καὶ ὑφέσεις, ὁμοίως καὶ ἐν ταῖς κακίαις. Γινώσκουμεν ὅτι γάμου ἔχοντες πάντες βροτοὶ μετὰ τοὺς τοῦ γένους ἀρχηγέτας. Ἐκεῖνοι γὰρ παρθενίας εἰσιν, καὶ οὐ γάμου πλαστούργημα· ἀλλ' ἡ ἀγαμία ἀγγέλων ἐστίν, ὡς ἐφημεν, μίμημα. Ὅσῳ τοιγαροῦν ἀγγελὸς ἀνθρώπου ὑπέρτερος, τοσοῦτον παρθενία γάμου τιμιωτέρα. Τί δὲ λέγω, ἀγγελοι; Αὐτὸς ὁ Χριστὸς, τῆς παρθενίας τὸ κλέος, οὐ μόνον ἐκ Πατρὸς ἀνάρχως, ἀρρέυστως, καὶ ἀσυνδυάστως γεγεννημένος, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀνθρώπος καὶ ἡμᾶς γενόμενος, ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκ Παρθένου συναφείας ἀνευ σεσαρκωμένος, καὶ αὐτὸς παρθενίαν τὴν ἀληθὴ καὶ παντελὴ δεικνὺς ἐν ἑαυτῷ. Ὅθεν καὶ ταύτην ἡμῖν οὐκ ἐνομοθέτησε μὲν· Οὐ γὰρ πάντες χωροῦσι τὸν ἰδ-
γον, ὡς αὐτὸς ἐφησεν· Ἐργῷ δὲ ἡμᾶς ἐξεπαίδευσεν καὶ πρὸς ταύτην ἡμᾶς ἐνεδυνάμωσε. Τίνι γὰρ οὐκ ἐστι σαφές, ὅτι παρθενία ἐν ἀνθρώποις νῦν πολιτεύεται;

ille nulla nobis lege praescripsit (Non enim, ut ipse ait, omnes capiunt verbum istud¹⁶), verum ipso opere nos illam docuit, nobisque ad eam robur conciliavit. Eccui enim non liquet, virginitatem nunc inter homines vigere?

¹⁶ IV Reg. ii, 3. ¹⁷ ibid. 9. ¹⁸ Dan. iii, 20. ¹⁹ Dan. vi, 14. ²⁰ Exod. xix, 15; Num. vi, 1. ²¹ Isa. xxi, 9. ²² Joan. ii, 4. ²³ Hebr. xiii, 4. ²⁴ Matth. xix, 11.

VARIAE LECTIONES.

^a Cod. S. Hil. et alii οὐ. Regii 4 οὐ Δανιὴλ, τῷ σώματι; sic vetus interpr. Nonne Daniel corporis. ^y Cod. S. Hil. et alii nonnulli οὐχ οἱ ἱερεῖς. ^x Cod. S. Hil. et alii τοιγαροῦν. ^u Edit. γὰρ τὸ. ^b Aptius forsitan τῇ παρουσίᾳ, ut in Reg. tribus. In multis deest αὐτοῦ, et in cod. S. Hil. manu secunda additum fuit. ^c Quidam cod. ἔχοντες.

A divisit¹⁶? Nonne virgo Elias? Annon Elisæus discipulus ejus, cum paris virtutis specimen dedisset, Spiritus gratiam, quam duplicem petierat, consecutus fuit¹⁷? Quid tres pueri? Nonne, cum virginitatem coluissent, ignem superarunt, hoc per virginitatem adepti, ut ipsorum corpora igne consumi non possent¹⁸? Quid Daniele taceam? Cujus corpus virginitate sic obduratum fuerat, ut ferarum dentes ei infigi nequiverint¹⁹. Annon Deus ab Israelitis conspiciendus, hoc eis praeceperat, ut a libidine purum corpus servarent²⁰? Nonne

Explicata Scripturae loca. — Legis itaque præceptum sensu magis spirituali accipi debet. Est enim semen spirituale, quod per charitatem et timorem Dei concipitur in animæ utero, parturiente edenteque spiritum salutis. Sicque etiam intelligendum illud est: *Beatus qui habet semen in Sion, et propinquos in Jerusalem*²¹. Quid enim, si ganeo sit, si temulentus, si idolorum²² cultor, num beatus erit, si modo semen in Sion, et affines in Jerusalem habeat? Nemo certe sanæ mentis hec effutierit.

Virginitas angelicum vitæ genus, et matrimonium præstantior. — Virginitas angelicum est vitæ genus, incorporeæ omnis naturæ peculiaris nota. Neque id dicimus, ut matrimonio detrahamus. absit! (nequaquam enim nos fugit Dominum præsentia sua nuptiis benedixisse²³, illumque novimus qui dixit, *Honorable connubium, et torus immaculatus*²⁴); sed quia nuptiis, quamvis aliqui bonis, præstare virginitatem agnoscimus. Etenim, cum in virtutibus, tum in vitiis altiores atque inferiores gradus existunt. Illud scimus, mortales omnes ex conjugio natos esse, primis generis nostri parentibus exceptis. Nam illi virginitatis soboles sunt, non conjugii sumentum. At exlibatus angelorum, ut diximus, vitam imitatur. Ex quo fit ut quantum angelus hominem antecellit, tantum virginitas matrimonium superet.

Christus virginitatis decus, ex patre virgine, matreque natus. Virginitas nulla lege a Christo præscripta. — Quid vero angelum dico? Christus ipse virginitatis decus est, ut qui non modo ex Patre sine fluxu atque congressu genitus sit, sed etiam nostri instar assumpta carne, ex Virgine sine maritali copula veram absolutissimamque virginitatem in seipso ostenderit. Quapropter hanc quidem

Atqui bona quidem est liberorum procreatio, quæ matrimonio suscitatur: bonum item matrimonium propter fornicationes, quas amputat⁷⁸; ac libidinis rabiem, facta legitimæ copulæ copia, in scelestis flagitia insano impetu rueri non sinit. Bonum, inquam, est matrimonium iis quibus deest continentia: at potior est virginitas quæ animi fecunditatem auget, Deoque orationem uti fructum tempestivum offert: *Honorable connubium et torus immaculatus: fornicatores autem et adulteros judicabit Deus*⁷⁸.

298 CAP. XXV.

De circumcissione.

Circumcisio Abrahamæ ante legem, post benedi-

⁷⁸ I Cor. vii, 2. ⁷⁸ Hebr. xv, 4.

VARIE LECTIONES.

^d Mss. συνίστησι. R. 2925 συνέστης. * Deest τῆς in mss. præterquam in cod. S. Hil. et R. 2428.

NOTÆ.

(7) Καὶ καλὸς ὁ γάμος. Bonum jam connubium, etc. Hic Noster Gnosticos sugillat et Manichæos, qui multipliciter nuptiis detraxerant, uti prænuntiavit a Paulo fuerat I Tim. iv, 1. Porro Græci, ut et Latini, virginitatem sic potius habent, ut nihilominus nuptias sacramentis accenseant. *Septem sunt spiritus, ut dicit Isaias, inquit Simeon Thessalon. De initiis. cap. 33: Καὶ ἐπὶ τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργούμενα: ταῦτα δὲ εἰσι: βάπτισμα, χρῆσμα, κοινωνία, χειροτονία, γάμος, μετάνοια, καὶ ἑλαιοὶ ἁγιοί.* Septem quoque sunt Ecclesiæ sacramenta, quæ per Spiritum operantur: videlicet, baptismus, unguentum, communio, ordinatio, nuptiæ, pœnitentia, et sanctum oleum. Eandem esse Jacobitarum et Coptorum fidem testis est locupletissimus Joseph Abudacnus in opusculo de eorum institutis, quod Oxonii Latine propositum, anno 1675. Hæc sacramenta, tum a Christo instituta, tum etiam quodammodo ab ipso suscepta Simeon asserit: nuptias vero, quando eis Cana benedixit, dumque ex deponsata natus est. Hinc nuptiæ sine sacerdote nunquam celebrantur apud Græcos. Joannes Citri in Responsis ad Constantinum Cabasilam, p. 334 Juris Græco-Rom. quærenti, *An qui despondit sibi puellam sine consuetis precibus sacris, sed per consensum, et instrumenta scripta, liceat illi qui cum germana puella quæ ante præmortua sit, conjungi? an rursum, qui, sponsa perinde mortua, uxorem aliam duxit, is bigamus censendus sit?* respondet, novellis Leonis Sapientis et Alexii Comneni imperatorum, quibus, tam sponsi, quam sponsæ ætas definita est, itidem edici, sponsalia non aliter quam Iepotoλεστῆς, sacro initiationis ritu firmitatem habere, et quæ non sic processerint, irrita et tanquam non facta censi. Ubi Iepotoλεστῆς, sacra initiatio est, quam sacramentum appellamus. Addit alterum non fore bigamum, quia sponsaliorum consensum secuta non est Iepotoλεστῆς. Nuptias enim non contracti constitui, οὐ λογογραφία συνίστησιν, ἀλλ' οὐδὲ γανερὰ ἢ λαβράτα συνάφεται, sed nec aperto concubitu, aut clandestino (hic enim scortatio est) εὐχῶν δὲ ἱερῶν ἐπιρροαί, καὶ τὰ τοῦτοις ἀκόλουθα, sed sacrarum precum recitatione et iis quæ consecratoria sunt. Ac certe Alexius Comnenus, in rescripto, perfectum matrimonium vocat, conjunctionem, quæ sacris precibus agitur, καὶ τὴν ἐξ ἱερολογίας συνάφουσιν τοῖς μνηστευομένοις, ἥγουν τὸν τέλειον γάμον. Cæterum ex vetusta consuetudine, si mulier marito fuerit infidelis, nuptias sic dirimunt, ut vir aliam ducere queat. Id quod æquissimis de causis fieri contestati sunt Græci in Florentina synodo;

Καλὴ μὲν ἡ τεκνογονία, ἣν ὁ γάμος διανίστησι, καὶ καλὸς ὁ γάμος (7) διὰ τὰς πορνείας, ταῦτα περικόπτων, καὶ τὸ λυσσώδες τῆς ἐπιθυμίας διὰ τῆς ἐννόμου μίξεως οὐκ ἔων πρὸς ἀνόμους ἐκμαίνεσθαι πράξεις. Καλὸς ὁ γάμος, οἷς οὐ παρέστιν ἐγκράτεια· κρείττων δὲ ἡ παρθενία, ψυχῆς τεκνογονίαν αὐξοῦσα καὶ Θεῷ καρπὸν ὥριμον, τὴν προσευχὴν προσάγουσα. Τίμιος ὁ γάμος, καὶ ἡ κοίτη ἁμάρτος· πόρνοις δὲ καὶ μοιχοῖς κρινεῖ ὁ Θεός.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ' [ΛΗ'].

Περὶ τῆς * περιτομῆς.

B Ἡ περιτομή (8) πρὸ τοῦ νόμου ἐδόθη τῷ Ἀβραάμ.

disciplinam hanc haud improbante Basilio, can. 9, uti nec Nazianzeno, orat. 31: etsi iniquior isti visa est, ut æquale jus esse debeat, cum viri, tum mulieris. In concilio Tridentino nihil decretum est quod Græcorum usibus contrarium esset.

(8) Ἡ περιτομή. Et circumcisio Abrahamæ, etc. Justinus Martyr in Dial. cum Tryph. p. 241 et 366, fuse probat circumcisionem nudum fuisse signum, quo Israelitæ ab aliis gentibus secernerentur. Abraham in signum accepit circumcisionem, inquit, ἀλλ' οὐκ εἰς δικαιοσύνην, non autem ad justitiam; ἀλλ' οὐχ ὡς ἔργον δικαιοσύνης, non tanquam opus justitiæ. Hoc argumentum persequitur Irenæus lib. iv, cap. 30 contra Ebionitas et Cerinthianos, tum subinde etiam Epiphanius, hæres. 30, ubi nationes multas indicat quæ circumcisionem non uti ritum sacrum admitterent. Græcos alios omitto quorum unus, præter Damascenum, interpres mihi sufficit Hieronymus, lib. ii Comm. in ep. ad Galat. Quia enim ex semine ejus (Abraham scilicet) erat Christus oriundus, inquit, in quo universarum gentium fuerat benedictio repromissa, et ab Abraham usque ad Christum multa erant sæcula transitura, providens Deus, ne soboles dilecti Abraham cæteris nationibus misceretur, et paulatim familia ejus fieret incerta, gregem Israeliticum quodam circumcisionis cauterio denotavit, ut viventes inter Ægyptios, inter Assyrios, Babyloniosque, atque Chaldaeos, hoc signaculo distinguerentur. Denique per quadraginta annos in eremo nullus est circumciscus, soli quippe sine gentis alterius admistione vivebant. Sicut ut Jordanis ripam transgressus est populus, et in Palestinæ terram Judæum se examen infudit, circumcisio necessaria futuro ex commistione gentium providit errori. Estius ob frequentia Patrum testimonia fatetur (in Epist. ad Rom. xiv, 11): Nec facile quempiam reperiri Augustino priorem, qui in signaculo circumcisionis virtutem agnoscat a peccato mundandi, tametsi post Augustinum, eoque ut apparet auctore, multum apud Latinos fuerit recepta. Quidni vero pro Augustino faciat Nazianzenus, orat, ubi probat baptismum recte dari parvulis periclitantibus, quia octavo a nativitate die circumcidi jubeantur. Καὶ τοῦτου λόγος ἡμῶν ἡ ὀκταήμερος περιτομή τυπικῇ τις οὕσα σφραγίς, καὶ ἀλόγιστος ἐστὶν προσαγομένη. Scilicet, cum ille qui circumcidebatur, hoc signaculo Dei cultui addiceretur, admitteretque venturi Salvatoris, in quo gentes benedicendæ erant, testimonium, valde consentaneum est hoc ritu originis vitium remissum fuisse.

μετὰ τὰς εὐλογίας, μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν, σημειὼν ἀποδιαστέλλον αὐτὸν καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ, καὶ τοὺς αὐτοῦ οἰκογενεῖς ἐκ τῶν ἐθνῶν, μεθ' ὧν συνανέστρεφετο. Καὶ δῆλον ὅτε γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαράκοντα ὁ Ἰσραὴλ μόνος καθ' ἑαυτὸν διέτριψεν, οὐ συναναμειγμένους ἑτέρῳ ἔθνει, ὅσοι ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐγεννήθησαν, οὐ περιετμήθησαν· ἡνίκα δὲ Ἰησοῦς διεβίβαζεν αὐτοὺς τὸν Ἰορδάνην, περιετμήθησαν, καὶ γέγονε δεῦτερος νόμος περιτομῆς. Ἐπὶ Ἀβραάμ γὰρ ἐδόθη νόμος περιτομῆς, εἰτα ἐπαύσατο ἐν ἐρήμῳ τεσσαράκοντα ἔτη. Καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου ἔδωκεν ὁ Θεὸς τῷ Ἰησοῦ νόμον περιτομῆς, μετὰ τὸ διαβῆναι τὸν Ἰορδάνην, καθὼς ἐν τῇ βίβλῳ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ γέγραπται· Ὑπὸ δὲ τούτων τὸν καιρὸν εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Ἰησοῦ· Ποίησον σεαυτῷ μαχαίρας περὶ τὰς ἐκ πέτρας ἀκροτόμου, καὶ καθίσας περιέτεμε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐκ δευτέρου. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἐπὶ τεσσαράκοντα γὰρ καὶ ἑξήκοντα ἀνέστραπται ὁ Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῇ Βατταριτίδι^h, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεριτέμντοι αὐτῶν ἦσαν οἱ πλεῖστοι τῶν μαχημῶν, τῶν ἐξελθόντων ἐκ τῆς Αἰγύπτου, οἱ ἀπειθήσαντες ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ, οἷς καὶ διώρισε μὴ ἰδεῖν αὐτοὺς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἣν ὡμοσε Κύριος τοῖς πατράσιν αὐτῶν δοῦναι αὐτοῖς, γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι. Ἀρτί δὲ τούτων ἀντικατέστησε τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, οἷς Ἰησοῦς περιέτεμε, διὰ τὸ γεγενῆσθαι αὐτοὺς ἀπεριτέμντους κατὰ τὴν ὁδόν. Ὡστε σημειὼν ἦν ἡ περιτομὴ, ἀφορίζονⁱ τὸν Ἰσραὴλ ἐκ τῶν ἐθνῶν, οἷς συνανέστρεφετο.

Τύπος δὲ ἦν τοῦ βαπτίσματος. Καθάπερ γὰρ ἡ περιτομὴ οὐ χρειώδες μέλος ἀποτεμνεί τοῦ σώματος, ἀλλὰ περὶ ττωμα ἀχρηστον, οὕτω διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος τὴν ἀμαρτίαν περιτεμνόμεθα· ἡ δὲ ἀμαρτία, δῆλον ὡς περὶ ττωμα ἐπιθυμίας ἐστὶ, καὶ οὐ χρειώδης ἐπιθυμία. Ἀδύνατον γὰρ τινα μὴδ' ὅλως ἐπιθυμεῖν, ἢ τέλειον ἀγευστον ἡδονῆς εἶναι· ἀλλὰ τὸ ἀχρηστον τῆς ἡδονῆς, ἥτοι ἡ ἀχρηστος ἐπιθυμία τε καὶ ἡδονή, τοῦτο ἐστὶν ἡ ἀμαρτία, ἣν περιτέμνει τὸ ἅγιον βάπτισμα, παρέχον ἡμῖν σημειὼν τὸν τίμιον σταυρὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου, οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἀφορίζον ἡμᾶς· πάντα γὰρ τὰ ἔθνη τοῦ βαπτίσματος ἔτυχον, καὶ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ ἐσφραγίσθησαν· ὅλλ' ἐν ἐκάστῳ ἔθνει τὸν πιστὸν ἀποδιαστέλλον τοῦ ἀπίστου. Τῆς ἰ τοῖνον ἀληθείας ἐμφανισθείσης, ἀνονητος ὁ τύπος καὶ ἡ σκιά. Ὡστε περὶ τὸν νῦν τὸ περιτέμνεσθαι, καὶ ἐναντίον τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Ὁ γὰρ περιτεμνόμενος χρεώσται ὅλον νόμον τηρεῖσθαι· ὁ δὲ Κύριος ἵνα πληρώσῃ τὸν νόμον, περιετμήθη· καὶ πάντα δὲ τὸν νόμον, καὶ τὸ Σάββατον ἐτήρησεν, ἵνα πληρώσῃ καὶ στήσῃ τὸν νόμον. Ἀφ'

A ctiones et promissiones data est, tanquam signum quod eum liberosque ejus, ac vernas a gentibus, quibuscum morabatur, discerneret⁷⁷. Argumento est⁷⁸, quod cum Israelitæ quadraginta annis in deserto secum ipsi seorsim versarentur, nec cum ulla alia gente commercium haberent, ex iis qui in deserto nati sunt, nullus omnino circumciscus fuit. At postquam Josue Jordanem trajecit, tum circumcisi sunt, constitutaque fuit secunda lex circumcisionis. Lex siquidem circumcisionis, quæ tempore Abraham data fuerat, posthac totis quadraginta annis in deserto cessavit. Quocirca secundo rursum Deus circumcisionis legem Josue post transmissum Jordanem dedit : quemadmodum scriptum est in libro ejusdem Josue filii Nave : *Et*

B tempore ait Dominus ad Jesum : *Fac tibi cultros lapideos ex petra durissima, et circumcide secundo filios Israel*⁷⁹. Et post pauca : *Quadraginta et duobus annis versatus est Israel in solitudine Madbaritide : ob eamque causam incircumcisi erant ex ipsis filii multi bellatorum, qui egressi fuerant de terra Ægypti, qui Dei mandatis non paruerant : quibus etiam affirmavit non visuros ipsos terram bonam quam juraverat patribus eorum daturum se eis, terram lacte et melle manantem. In eorum autem locum filios ipsorum suffecit, quos Jesus circumcidit ; eo quod in via circumcisi non essent*⁸⁰. Ex quo perspicuum fit, circumcisionem signum fuisse quod Israel a gentibus quibuscum versabatur, discerneret.

C *Circumcisio baptismi figura.* — Ea porro baptismi figura erat⁸¹. Sicut enim circumcisio non utile aliquid corporis membrum abscindit, sed superfluum excrementum : ita per sanctum baptismum peccatum nobis amputatur. Liqueat autem quod peccatum superfluum quoddam sit, et inutilis cupiditas. Neque enim fieri potest, ut quis omnino non concupiscat, aut nullum voluptatis sensum percipiat : verum illud quod in cupiditate et voluptate nulli usui est, hoc est inutilis cupiditas ac voluptas, hoc ipsum²⁹⁹ peccatum est : quod quidem circumcidit sanctum baptismum, signi loco venerabilem crucem in nobis fronte præbens, non qua a gentibus secernamur (omnes enim gentes baptismum consecutæ sunt, ac crucis signo insignitæ), sed quo fidelis ab infideli in qualibet natione distinguatur. Quocirca circumcisio patefacta veritate inutilis jam figura atque umbra est. Inutile igitur est circumcidi, ac baptismum contrarium. Nam qui circumciditur universæ legis servandæ debitor est⁸². Dominus porro ut legem im-

⁷⁷ Gen. xii, 3 seqq. xv, 5 seqq. ; xv, 10 seqq. ⁷⁸ Chrysa. hom. 39 in Gen. ⁷⁹ Josue v, 2. ⁸⁰ ibid. 6, 7. ⁸¹ Greg. Naz. orat. 40. Athan. *De Sab. et circ.* ⁸² Galat. v, 3.

VARIAE LECTIONES.

^f Alias non legi, Hebræos in deserto per 42 annos moratos esse. ^g Editā ἀνέστραπτε. ^h Ita quidem mss., at legendum ex Bibliis Sixt. μαδδαρετίτι. Desertum in quo morati sunt Israelitæ, per antonomasiam *Madbara* dicebatur, ab Hebræo מדבר, *desertum*. ⁱ R. ἰ χωρίζον. ^j Editā τοῖς.

pleret, circumcisis fuit; atque adeo totam legem implevit, Sabbatum quoque servavit, ut legem impleveret ac sisteret⁸⁵. Ex quo autem baptizatus est, et Spiritus sanctus hominibus apparuit, in columbæ specie descendens super eum, ex eo tempore

spiritualis Dei cultus ac vitæ ratio, cælorumque regnum prædicari cœperunt.

CAP. XXVI

De Antichristo.

Antichristi acceptiones variae. Judæi Antichristum recepturi tanquam sit eorum Messias. — Nosse autem operæ pretium est, venturum omnino Antichristum esse. Et quidem omnis qui non confitetur Dei Filium ac Deum in carne venisse, et Deum perfectum esse, atque hominem perfectum, una cum eo quod Deus erat, effectum esse, is Antichristus est⁸⁶. Cæterum peculiari ac præcipuo modo Antichristus ille dicitur⁸⁷, qui sub sæculi finem venturus est. Primum itaque oportet prædicari Evangelium apud omnes gentes, uti Dominus ait⁸⁸: ac tum ille veniet, ut innotescat adversarius Deo Judæorum animus. Ait enim ad eos Dominus: *Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis me*: *veniet alius in nomine suo, et illum accipietis*⁸⁹. Itemque Apostolus: *Pro eo quod charitatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Ideo mittet illis Deus, operationem erroris, ut credant mendacio: ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati*⁹⁰. Ergo Judæi Dominum Jesum Christum, qui Dei Filius ac Deus erat, minime receperunt: impostorem contra, qui se Deum dicat, recepturi sunt⁹¹. Nam quod Dei nomen sibi ille sit arrogaturus, angelus Daniele docens hisce verbis ostendit: *Super deos enim patrum suorum non intelliget*⁹². Et Apostolus: *Ne quis vos seducat ullo modo: quoniam nisi venerit dissensio primum, et revelatus fuerit homo iniquitatis, filius perditionis, qui adversatur et extollitur supra omnem qui dicitur Deus, aut colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se* **300** *tanquam sit Deus*⁹³. In templo, inquit, Dei, non nostro, sed vetere Judaico. Non enim nobis, sed Judæis

αὐτὸ δὲ ἐδαπτίσθη, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς ἀνθρώποις ἐνεφανίσθη, ἐν εἰδῇ περισσευῶς καταβαίνον ἐπ' αὐτὸν, ἐκ τότε ἡ πνευματικὴ λατρεία καὶ πολιτεία, καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία κηρύσσεται.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ' [40].

Περὶ τοῦ Ἀντίχριστου (9).

Χρὴ γινώσκειν ὅτι δεῖ τὸν Ἀντίχριστον ἔλθειν. Πᾶς μὲν οὖν ὁ μὴ ὁμολογῶν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι, καὶ εἶναι Θεὸν τέλειον, καὶ γενέσθαι ἄνθρωπον τέλειον, μετὰ τοῦ εἶναι ὁ Θεὸς, Ἀντίχριστός ἐστιν. Ὅμως ἰδιотρόπως καὶ ἐξαίρετως Ἀντίχριστος λέγεται, ὁ ἐπὶ τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἐρχόμενος. Χρὴ τοιγαροῦν πρῶτον κηρυχθῆναι τὴν Εὐαγγέλιον ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καθὼς ἐφη ὁ Κύριος, καὶ τότε ἐλεύσεται, εἰς ἐλεγχον τῶν ἀντιθέων Ἰουδαίων. Ἐφη γὰρ αὐτοῖς ὁ Κύριος: Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐ λαμβάνετε με· ἐρχεται ἄλλος ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, κακεῖνον λήψεσθε. Καὶ ὁ Ἀπόστολος· Ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτοὺς, καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ. Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι Υἱὸν Θεοῦ ὄντα, τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ Θεὸν, οὐκ ἐδέξαντο, τὸν δὲ πλάνον, Θεὸν ἑαυτὸν λέγοντα, δέξοντα. Ὅτι γὰρ Θεὸν ἑαυτὸν ἀποκαλέσεται, ὁ ἄγγελος τὸν Δανιὴλ διδάσκων, οὕτω φησίν· Ἐπὶ θεοὺς τῶν πατέρων αὐτοῦ οὐ συνήσει. Καὶ ὁ Ἀπόστολος· Μὴ τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον, ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀνομίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος, καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν, καὶ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ (10) καθίσαι, ἀποδεικνύοντα ἑαυτὸν, ὅτι ἐστὶ Θεός. Εἰς τὸν ναὸν δὲ τοῦ Θεοῦ, οὐ τὸν ἡμέτερον, ἀλλὰ τὸν παλαιόν, τὸν Ἰουδαϊκόν. Οὐ γὰρ ἡμῖν, ἀλλὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐλεύσεται· οὐχ ὑπὲρ Χριστοῦ¹.

⁸⁵ Matth. v. 17. ⁸⁶ Joan. iv. 2. ⁸⁷ Iren. lib. v. c. 25. Greg. Naz. orat. 47. ⁸⁸ Matth. xxiv. 14. ⁸⁹ Joan. v. 45. ⁹⁰ II Thess. ii. 11. ⁹¹ Chrys. hom. 4 in Epist. II ad Thess. ⁹² Dan. ii. 37. ⁹³ II Thess. ii. 3 4.

VARIAE LECTIONES.

^k Mss. μεῖναι. ¹ Hæc nostrema verba habent mss. omnia: absunt in editis, et in translatione Fabri.

NOTÆ.

(9) Περὶ τοῦ Ἀντίχριστου. De Antichristo. Post Irenæum Hippolytus ejus discipulus, de Antichristo librum edidit, in quo non pauca ex magistri lib. v transumpsit, omisso ejus nomine. Sæculi sexti scriptor alter genuini libri Hippolyti metaphrasim scripsit, quam Photius, seu sincerum S. Martyris opus retulit in Biblioth. cod. 202, et Joanne Pico accurante, Parisiis illud excuderunt anno 1566. Habetur etiam Græce et Latine t. I Biblioth. PP. Græc.

(10) Εἰς τὸν ναὸν δὲ τοῦ Θεοῦ. In templo inquit Dei, non nostro. Hoc est, non in Basilica Dominicæ resurrectionis, sed in templo Judaico,

D quod instauraturus est. Μὴ γένοιτο γὰρ τοῦτον ἐν τῷ ἐσμέν. Absit enim ut illud in quo versamur, significetur, inquit Cyrillus Hierosol. cat. 15: Si enim tanquam Christus Judæis adveniet, et a Judæis adorari velit, ut eos majori astu decipiat, templum illud celeberrimum excitare conabitur, etc. Irenæus quoque: Quoniam Hierosolymis templum per dispositionem veri Dei factum est, in quo adversarius sedebit, tentans semetipsum Christum ostendere. Ita subinde Hippolytus: Καὶ αὐτὸς ἀναστήσει ἐν Ἱεροσολύμοις τὸν λίθινον ναόν. At Chrysostomus, hom. 3 in Epist. ad Thessal. τὰς πανταχοῦ Ἐκκλησίας, omnes universo orbe Ecclesias intelligit.

καὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ· δὲ καὶ Ἀντίχριστος λέγε-
ται.

Δεῖ τοίνυν πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον ἐν
πᾶσι τοῖς ἔθνεσι· Καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ
ἄνομος, οὗ ἐστὶν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ
Σατανᾶ, ἐν πάσῃ δυνάμει, καὶ σημείοις, καὶ
πέρασι ψεύδους, πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν
τοῖς ἀπολλυμένοις, ὃν ὁ Κύριος ἀνελεῖ τῷ ῥή-
ματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσῃ τὴν
παραουσία τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ. Οὐκ αὐτὸς τοί-
νυν ὁ διάβολος (11) γίνεταί ἄνθρωπος κατὰ τὴν τοῦ
Κυρίου ἐνανθρώπησιν· μὴ γένοιτο· ἄλλ' ἄνθρωπος
ἐκ πορνείας τίκεται, καὶ ὑποδέχεται πᾶσαν τὴν
ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ. Προειδὼς γὰρ ὁ Θεὸς τὸ
ἄτοπον τῆς μελλούσης αὐτοῦ προαιρέσεως, παρα-
χωρεῖ ἐνοικήσας ἐν αὐτῷ τὸν διάβολον.

Τίκεται τοίνυν ἐκ πορνείας, ὡς ἔφημεν, καὶ
ἀνατρέφεται λεληθώς, καὶ αἰφνίδιον ἐπανίστα-
ται, καὶ ἀνταίρει, καὶ βασιλεύει. Καὶ ἐν τοῖς
προοιμίοις τῆς βασιλείας αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ τυ-
ραννίδος, ὑποκρίνεται ἁγιοσύνην· ἡνίκα δὲ ἐπι-
κρατῆς γένηται, δίδωκε τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ,
καὶ ἐκφαίνει πᾶσαν τὴν πονηρίαν αὐτοῦ. Ἐλεύσεται
δὲ ἐν σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους, πεπλασμένοις,
καὶ οὐκ ἀληθεῖς, καὶ τοὺς σαθρὰν καὶ ἀστήρικτον
τὴν βάσιν τῆς διανοίας ἔχοντας ἐξαπατήσει καὶ
ἀποστήσῃ τοῦ Θεοῦ ζῶντος, ὥστε σκανδαλισθῆναι,
εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς.

Ἀποσταλήσεται δὲ Ἐνὼχ καὶ Ἡλίας ὁ Θεσβίτης,
καὶ ἐπιστρέψουσι τὰς καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα,
τούτέστι τὴν συναγωγὴν ἐπὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
Χριστόν, καὶ τὸ τῶν ἀποστόλων κήρυγμα, καὶ ὑπ'
αὐτοῦ ἀναيرهθῶσονται. Καὶ ἐλεύσεται ὁ Κύριος ἐξ
οὐρανοῦ, ὃν τρόπον οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι ἐθεάσαντο
αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν· Θεὸς τέλειος
καὶ ἄνθρωπος τέλειος, μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως,
καὶ ἀνελεῖ τὸν ἄνθρωπον τῆς ἀνομίας, τὸν υἱὸν τῆς
ἀπωλείας, τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ. Μηδεὶς
τοίνυν ἀπὸ γῆς ἐκδεχέσθω τὸν Κύριον ἄλλ' ἐξ οὐ-
ρανοῦ, ὡς αὐτὸς ἠσφαλίσατο.

¹¹ Iren. Cyrill. Hieros. catech. 15. Greg. Naz. loc. cit. ¹² Matth. xxv, 14. ¹³ II Thess. ii, 8.
¹⁴ Chrys. hom. 3 in II epist. ad Thess. ¹⁵ II Thess. ii, 9. ¹⁶ Matth. xxiv, 24. ¹⁷ Malach. iv, 5.
Apoc. xi, 3. ¹⁸ Act. i, 11. ¹⁹ II Thess. ii, 8.

VARIAE LECTIONES.

¹¹ Regii multi, Colb. duo vetustiores, et cod. S. Hil. ἀγαθωσύνην. alii δικαιοσύνην. In R. 3451 legitur
quidem in textu ἀγαθωσύνην, supra lineam vero δικαιοσύνην. Sic vetus interpr. posuit *justitiam*: at Faber
bonitatem reddidit.

NOTÆ.

(11) Οὐκ αὐτὸς ὁ διάβολος. Non ergo diabolus
ipse. Sic Chrysostomus loc. cit. Nunquid Satanas
ipse? inquit, οὐδαμῶς· ἄλλ' ἄνθρωπός τις, πᾶσαν
αὐτοῦ δεχόμενος τὴν ἐνέργειαν. Nequaquam, sed
homo quidam, omnem ejus operationem excepturus.
Hippolytus contra censet Antichristum ipsummet
fore diabolum qui seduxit Evam et Adamum. Id
quod ejus metaphrastes sic explicat, ut diabolus
carnem φανταστικὴν ἐν ἐνδοχῇ, imaginariam et
specie tenuis exhibiturus sit, quo se de Virgine
natum jactet. Theodoretus vero *humanam natu-
ram a diabolo subeundam* ait, φύσιν ἀνθρωπείαν

A venit: nec pro Christo, sed adversus Christum:
qua etiam de causa Antichristus dicitur ¹².

Antichristus verus homo futurus. — Primum ergo
Evangelium apud omnes gentes prædicari necesse
est ¹³: Ac tum revelabitur ille iniquus, cujus est
adventus secundum operationem Satanæ, in omni
virtute, et signis, et prodigiis mendacibus; et in
omni seductione iniquitatis, iis qui pereunt; quem
Dominus interficiet verbo oris sui, et destruet illu-
stratione adventus sui ¹⁴. Non ipse ergo diabolus
homo fiet, qua Dominus ratione homo factus est
(absit enim istud), verum homo ex fornicatione
nascetur, qui omnem Satanæ vim atque afflatum
suscipiet. Deus enim futuræ ipsius voluntatis per-
versitatem prænosceus, diabolum in eo domicilium
B sibi constituere sinet ¹⁵.

Antichristi primordia, atque progressus. — Ex
fornicatione itaque, ut diximus, nascetur, et clam
educabitur; tum repente insurget, arreptaque
tyrannide regnabit. Atque in regni quidem sui, seu
tyrannidis potius, primordiis specimen præferet
sanctitatis. Cum autem potitus rerum erit, tum
Dei Ecclesiam persequetur, suamque omnem ma-
litiā promet. Veniet autem in signis et prodigiis
mendacibus ¹⁶; fictis utique, et non veris; et eos
quorum imbecillo parumque firmo fundamento
nixa mens erit, seducet, abstrahetque a Deo
vivo; ita ut scandalizentur, si fieri potest, etiam
electi ¹⁷.

Enoch et Elias cum Antichristo pugnaturo. —
Mittentur autem Enoch et Elias Thesbitæ, qui
Patrum corda in filios ¹⁸, hoc est, Synagoga ad
Dominum nostrum Jesum Christum, atque apo-
stolorum doctrinam convertent: ab eoque truci-
dabuntur. Ac tum Dominus veniet de cælo, quem-
admodum sancti apostoli in cælum euntem vi-
derunt ¹⁹; nempe, Deus perfectus, et perfectus
homo, cum gloria et potestate, et hominem ini-
quitatis, filium perditionis, interficiet spiritu oris
sui ²⁰. Quapropter nihil est, cur quisquam Dominum
e terra expectet, verum e cælo, ut ipse nobis
certo declaravit.

D ὑποδύς. Cyrillus Hieros. Diabolum per Antichristum.
αὐτοπροσώπως, in propria sua persona operaturum
Forsan nihil aliud significant, nisi quod Hierony-
mus in cap. vii Daniel. Ne putemus, inquit, juxta
quorundam opinionem, Antichristum, vel diabolum
esse, vel demonem, sed unum de hominibus, in quo
totus Satanas habitaturus sit corporaliter, velut
scilicet in energumenis. Cæterum isthæc omnia,
quibus genus, nomen, ætas, aliæque ad Antichri-
stum spectantia, pia conjectatione dicta sint,
eventu nondum probata, et quomodo novit Deus
implenda.

CAP. XXVII.

De resurrectione.

Corporum futura resurrectio immortalibus animis. — Porro mortuorum etiam resurrectionem credimus. Erit enim profecto; erit, inquam, mortuorum resurrectio. Resurrectionem autem dicentes, corporum resurrectionem intelligimus.

301 Resurrectio enim est secunda ejus quod cecidit, erectio. Etenim animæ, cum immortales sint, quo tandem pacto resurgant? Nam cum mortem definiant, animæ a corpore separationem, resurrectio proinde est iterata animæ et corporis conjunctio, secundaque dissoluti et collapsi animalis excitatio¹. Ipsum itaque corpus quod corumpitur ac dissolvitur, idemmet resurget incorruptum. Non enim ea imbecillitate est is, qui e

terra pulvere primum illud condidit, ut quod posthac dissolutum erit, atque in terram ex qua sumptum fuerat, secundum Opificis sententiam reversum, rursus ad vitam revocare nequeat.

Probatur resurrectio ratione, a Dei providentia et justitia. — Enimvero si non est resurrectio, comedamus et bibamus²; voluptuosam deliciisque omnibus diffluentem vitam sectemur. Si non est resurrectio, quid tandem est, quo bruta animalia antecellamus? Si non est resurrectio, feras agrestes, quæ vitam mœrore vacuum ducunt, beatas prædicemus. Si non est resurrectio, nec Deus est, nec providentia: sed omnia casu temereque aguntur et feruntur. Ecce enim justos plurimos videmus egentes, et injuria affectos, omnique ope hoc in sæculo destitutos; peccatores contra et flagitiosos, divitiis et omni deliciarum genere circumfluentes. Equis autem sana mente præditus, hoc æqui judicii aut sapientis providentiæ esse existimet? Erit igitur, erit plane resurrectio. Nam, quia Deus justus est, sustentibus quoque ipsum mercedem persolvit. Ac, siquidem anima sola in virtutis palestra decertaverit, sola quoque coronam obtinebit; et si sola in voluptatibus sese volutarit, sola quoque merito penas luet. At cum nec existentiam inter se discretam habuerint, nec anima, vel

virtutem, vel malitiam sine corpore gesserit, merito proinde ambo simul, aut præmiis, aut poenis afficiuntur.

¹ Epist. in Ancor. n. 89; Method. Contra Orig. ² Isa. xxii, 13; I Cor. xv, 32.

VARIE LECTIONES.

* Edita ei mén. R. 2926 ei γάρ θάνατον ὀρίζοντες λέγομεν. * Regii multi et Colb. ἀγεται καὶ φέρεται.

NOTE.

(12) Σωμάτων φαρὲν ἀνάστασιν. Corporum resurrectionem innuimus. Justinus lib. De resurrectione contra Platonicos et hæreticos, qui transmigrationem animarum ponerent, eodem modo argumentabatur: Ἀνάστασις ἐστὶ τοῦ πεπτωκότος σαρκίος. Πνεῦμα γὰρ οὐ πίπτει. Resurrectio est carnis quæ cecidit. Nam spiritus non cadit: anima est in corpore: non vivit autem quod caret anima. Corpus anima discedente non superest. Locum integrum, aliaque ejusdem operis dabimus cum Parallelis Joannis Damasceni. Reliquos Patres omitto, qui hoc de capite scripserunt. Cæterum Origenes, adversus quem multi eam ob causam calamum strinxere, non resurrectionem corporum ex toto inficiabatur, sed carnis tantum, cœu qua vestita post peccatum corpora hominum fuissent. Male sanam

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ' [P'].

Περὶ ἀναστάσεως.

Πιστεύομεν δὲ καὶ ἀνάστασιν νεκρῶν. Ἔσται γὰρ ὅντως, ἔσται νεκρῶν ἀνάστασις. Ἀνάστασιν δὲ λέγοντες, σωμάτων φαρὲν ἀνάστασιν (12). Ἀνάστασις γὰρ ἐστὶ δευτέρα τοῦ πεπτωκότος στάσις: αἱ γὰρ ψυχὰι ἀθάνατοι οὐσαι, πῶς ἀναστήσονται; Εἰ γὰρ ὁ θάνατον ὀρίζονται χωρισμὸν ψυχῆς ἀπὸ σώματος, ἀνάστασις ἐστὶ πάντως συνάφεια πάλιν ψυχῆς τε καὶ σώματος, καὶ δευτέρα τοῦ διαλυθέντος καὶ πεσόντος ζῶον στάσις. Αὐτὸ οὖν τὸ σῶμα τὸ φθειρόμενον καὶ διαλυόμενον, αὐτὸ ἀναστήσεται ἀφθαρτον. Οὐκ ἀδυνατεῖ γὰρ ὁ ἐν ἀρχῇ ἐκ τοῦ χοῦς τῆς γῆς αὐτὸ συστησάμενος, πάλιν ἀναλυθὲν καὶ ἀποστραφὲν εἰς τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθη, κατὰ τὴν τοῦ Δημιουργοῦ ἀπόφασιν, πάλιν ἀναστήσεται αὐτό.

Εἰ γὰρ μὴ ἐστὶν ἀνάστασις, φάγομεν, καὶ πίνομεν, τὸν ἐνθάδον καὶ ἀπολαυστικὸν βίον μετέλθωμεν. Εἰ οὐκ ἐστὶν ἀνάστασις, ἐν τίνι τῶν ἀλόγων διαφέρομεν; Εἰ οὐκ ἐστὶν ἀνάστασις, μακαρίσωμεν τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, τὰ ἄλυσον ἔχοντα βίον. Εἰ οὐκ ἐστὶν ἀνάστασις, οὐδὲ Θεὸς ἐστὶν, οὐδὲ πρόνοια, αὐτομάτως δὲ πάντα ἄγονται τε καὶ φέρονται. Ἰδοὺ γὰρ ὁρῶμεν πλείστους δικαίους μὲν πενομένους καὶ ἀδικουμένους, καὶ μηδεμιᾶς ἐν τῇ παρόντι βίῳ τυγχάνοντας ἀντιλήψεως, ἀμαρτωλοὺς δὲ καὶ ἀδικούς ἐν πλούτῳ καὶ πάσῃ τρυφῇ εὐθηνούντας. Καὶ τίς ἂν τοῦτο δικαιοχριστίας ἢ σοφῆς προνοίας ἔργον εὖ φρονῶν ὑπολάβοι; Ἔσται οὖν, ἔσται ἀνάστασις.

Δίκαιος γὰρ ὁ Θεός, καὶ τοῖς ὑπομένουσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται. Εἰ μὲν οὖν ἡ ψυχὴ μόνη τοῖς τῆς ἀρετῆς ἀγῶσιν ἐνθάβησε, μόνη καὶ στεφανωθήσεται. Καὶ εἰ μόνη ταῖς ἡδοναῖς ἐνεκλύσθη, μόνη δικαίως ἂν ἐκολάζετο· ἀλλ' ἐπεὶ καὶ μὴτε τὴν ἀρετὴν, μὴτε τὴν κακίαν ἡ ψυχὴ μετήλθε διὰ τοῦ σώματος, δικαίως ἀμφὲς ἅμα καὶ τῶν ἀμοιβῶν τεύχονται.

virtutem, vel malitiam sine corpore gesserit, merito

D hanc opinionem a Valentinianis acceperat, utebaturque his Apostoli verbis: *Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt: et, Qui in carne sunt, Deo placere non possunt.* Quod præjudicium sic convellit Irenæus, *carnem equidem sibi relictam ad regnum Dei venire non posse: eam tamen Dei plasma esse, et divino vegetulum spiritu mundum Dei templum fieri.* Adhæc, *non carnis substantiam, sed concupiscentias ejus quæ mortificant hominem, significari.* Quo sensu Paulus ipse dicebat: *Vos non estis in carne, sed in spiritu.* Et rursum: *In carne ambulantes, non secundum carnem militamus.* Unde insert: *Quemadmodum corruptela capax est caro, sic et incorruptela, et quemadmodum mortis, sic et vitæ.* Plura addit, quæ Noster persequitur, ut et alii Patres.

Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ θεία Γραφή, ὅτι ἔσται τῶν σωμάτων ἀνάστασις. Φησὶ γοῦν ὁ Θεὸς πρὸς Νῶε, μετὰ τὸν κατακλυσμὸν· Ὡς λάχανα γόρτου δέδωκα ὑμῖν τὰ πάντα. Πλὴν κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς οὐ φάγεσθε· καὶ τὸ ὑμέτερον αἷμα τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἐκζητήσω, ἐκ χειρὸς πάντων τῶν θηρίων ἐκζητήσω αὐτὸ, καὶ ἐκ χειρὸς παντὸς ἀνθρώπου ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐκζητήσω τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται, ὅτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον. Πῶς ἐκζητήσει τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου ἐκ χειρὸς πάντων τῶν θηρίων, ἢ ὅτι ἀναστήσει τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀποθνήσκόντων; Οὐ γὰρ ἀντὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀποθάνεται τὰ θηρία.

Καὶ πάλιν τῷ Μωϋσεϊ· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς νεκρῶν Θεός, τῶν ἀποθανόντων, καὶ οὐκέτι ἔσομένων, ἀλλὰ ζώντων, ὧν αἱ ψυχαὶ μὲν ἐν χειρὶ αὐτοῦ ζῶσι, τὰ δὲ σώματα πάλιν διὰ τῆς ἀναστάσεως ζήσεται. Καὶ ὁ Θεοπάτωρ Δαβὶδ φησὶ πρὸς τὸν Θεόν· Ἀνταρεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσιν, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἰδοὺ περὶ τῶν σωμάτων ὁ λόγος. Εἴτα ἐπάγει· Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαιριεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς.

Καὶ Ἡσαίας δέ· Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις. Ἀλλ' οὐκ ὡς οὐκ αἱ ψυχαὶ ἐν τοῖς μνημείοις τίθενται, ἀλλὰ τὰ σώματα.

Καὶ ὁ μακάριος δὲ Ἰεζεκιήλ· Καὶ ἐγένετο, φησὶν, ἐν τῷ μὲ προφητεύσαι, καὶ ἰδοὺ σεισμός, καὶ προσήγγισεν τὰ ὀστά, ὅστων πρὸς ὀστέον, ἕκαστον πρὸς τὴν ἀρμόριαν αὐτοῦ. Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐκείνους αὐτοὺς νεῦρα, καὶ σάρκες ἀνέσφύοντο, καὶ ἀνέβαινον ἐπ' αὐτὰ, καὶ περιετάθη αὐτοῖς δέρματα ἐπάνωθεν. Εἴτα διδάσκει πῶς κελευσθέντα ἐπανήλθε τὰ πνεύματα.

Καὶ θεὸς δὲ Δανιὴλ φησὶ· Καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀναστήσεται Μιχαὴλ ὁ ἀρχὼν ὁ μέγας, ὁ ἑστηκώς ἐπὶ τοῦς νιχὸς τοῦ λαοῦ σου· καὶ ἔσται καιρὸς θλίψεως, θλίψις οἷα οὐ γέγονεν, ἀφ' οὗ γεγέννηται ἔθνος ἐπὶ τῆς γῆς, ἕως τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σωθήσεται ὁ λαός σου, πᾶς ὁ εὐσεβεὶς γεγραμμένος ἐν τῷ βιβλίῳ. Καὶ πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς χώματι ἐξεγερθήσονται· οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς ὀνειδισμόν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον. Καὶ οἱ συνιέντες ἐκλάμψουσιν ὡς ἡ λαμπρότης τοῦ στερεώματος, καὶ ἀπὸ τῶν δικαίων τῶν πολλῶν, ὡς οἱ ἀστέρες εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ ἔτι ἐκλάμψουσιν.— Πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς χώματι, λέγων, ἐξεγερθήσονται, ὅλ' οὖν, ὡς ἀνάστασιν ἐμφαίνει σωμάτων· οὐ γὰρ δήπου τις φήσκει τὰς ψυχὰς ἐν γῆς χώματι καθεύδειν.

⁴ Gen. ix, 5, 6. ⁵ Exod. iii, 6. ⁶ Matth. xxii, 32. ⁷ Sap. iii, 1. ⁸ Psal. cv, 29. ⁹ ibid. 30. ¹⁰ Isa. xxvii, 9. ¹¹ Nyss. De anim et resur. post med. ¹² Ezech. xxxviii, 7, 8. ¹³ Dan. xii, 1-5.

VARIÆ LECTIONES.

9 Regius 3451, et Colb. duo σώματι.

Auctoritate Scripturæ. — Quin divina quoque Scriptura corporum resurrectionem fore testatur. Ait quippe Deus Noe post diluvium : Quasi olera virentia tradidi vobis omnia ; excepto quod carnem cum sanguine animæ non comedetis. Vestrum enim sanguinem animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, et de manu omnis hominis, fratris ejus requiram animam ejus. Qui effuderit sanguinem hominis, pro illius sanguine sanguis ipsius effundetur : ad imaginem quippe Dei hominem feci *. Quonam autem modo sanguinem hominis de manu cunctarum bestiarum requireret, nisi quia corpora hominum, qui moriuntur, ad vitam excitabit? Non enim hominis loco bestię morientur.

Rursusque ad Moysen : Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob *. Atqui non 302 est Deus mortuorum Deus *, hoc est eorum qui moriuntur, nec amplius futuri sunt ; sed vivorum : quorum animæ quidem in manu ejus vivunt ; corpora autem post resurrectionem reviviscunt. Dei quoque parens David Denm sic alloquitur : Auseres spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suam revertentur *. En quo pacto de corporibus ei sermo est. Deinde subjungit : Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ *.

Isaias item : Resurgent mortui, et expergiscuntur qui in monumentis sunt **. Atqui constat nou animas, sed corpora in monumentis collocari.

Deus quoque Ezechiele : Et factum est, inquit, cum ego prophetarem, et ecce terræ motus ; et accedebant ossa os ad os, unumquodque ad juncturam suam. Et vidi : et ecce rursus oborti sunt eis neri, et carnes enascebantur, et ascendebant ad eos, et circumfusæ sunt eis pelles desuper **. Ac postea docet, quemadmodum spiritus, juxta atque illis imperatum erat, redierunt.

Præterea divinus Daniel ait : Et in tempore illo consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui : et erit tempus tribulationis, tribulatio, qualis non fuit, ex quo facta est gens in terra, usque ad tempus illud. Et in tempore illo salvabitur populus tuus, qui inventus fuerit scriptus in libro. Et multi de his qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt, alii in vitam æternam, et alii in opprobrium et confusionem æternam. Et intelligentes fulgebunt quasi splendor firmamenti, et ex justis plurimis, quasi stellæ in sæcula et ultra fulgebunt **. Ex his autem verbis, Multi de his qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt, perspicuum est, eum corporum resurrectionem indicare. Neque enim quisquam dixerit, animas in terræ pulvere dormire.

Quia etiam Dominus in sacris Evangeliiis corporum resurrectionem aperte tradidit : Audient enim, inquit, qui in monumentis sunt, vocem Filii Dei, et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vite : qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii ¹⁴. Nemo autem mentis compos, animas in monumentis esse aut versari unquam dixerit.

Non vero Dominus sermone tantum, sed et opere corporum resurrectionem declaravit. Primum quando quadriduanum, jamque corruptum, et fetentem Lazarum suscitavit ¹⁵. Neque enim animam corpore orbatam, sed corpus cum anima; nec alterum, sed ipsummet quod corruptum erat, excitavit. Quoniam etenim alioqui modo agnita fuisset, aut fidem invenisset mortui resurrectio, nisi ex certissimis personæ notis ac proprietatibus ea comprobata esset? Verum Lazarum quidem, ut divinitatem suam demonstraret, ac tum suæ, tum nostræ resurrectionis fidem astrueret, ad vitam ita revocavit, ut eidem rursus esset moriendum. At ipse Dominus perfectæ, nec jam morti subjectæ resurrectionis auspex exstitit ac primitiæ: eamque ob rem aiebat apostolus Paulus : **303** Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo fides nostra : adhuc ergo sumus in peccatis nostris ¹⁶. Et, Quia Christus resurrexit primitiæ dormientium ¹⁷. Et : Primogenitus ex mortuis ¹⁸. Ac rursus : Si credimus quod Jesus mortuus est, et resurrexit : ita et Deus eos qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo ¹⁹. Ita, inquit; quemadmodum nempe Christus resurrexit.

Quod autem Domini resurrectio, corporis jam incorrupti et animæ conjunctio esset (nam hæc erant quæ fuerant divisa), hinc liquet. Ait enim : Solvite templum hoc, et in tribus diebus ædificabo illud ²⁰. Quod autem de corpore suo loqueretur, evangelista testis locupletis est : *Palpate me et videte* (aiebat discipulis suis Dominus, dum existimabant se spiritum videre) *quia ego ipse sum, et non sum mutatus : quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* ²¹. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et latus; eaque Thomæ palpanda porrexerat ²². Annon hæc ad fidem resurrectioni corporum conciliandam sufficiunt?

Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις τὴν τῶν σωμάτων ἀριδὴλως ἀνάστασιν παρέδεικεν. Ἀκούσονται γάρ, φησὶν, οἱ ἐν μνημείοις τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐξελεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. Ἐν τοῖς μνημείοις δὲ τὰς ψυχὰς ποτε τῶν εὐφρονοῦντων οὐκ ἂν εἴποι τις.

Οὐ λόγῳ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν ἐφανέρωσε. Πρῶτον μὲν, τεταρταῖον, καὶ ἡδὲ φθαρέντα, καὶ ὀδωδῶτα ἐγείρας τὸν Λάζαρον. Οὐ ψυχὴν γὰρ ἐστερημένην σώματος, ἀλλὰ καὶ σῶμα σὺν τῇ ψυχῇ· καὶ οὐχ ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸ τὸ φθαρὲν ἤγειρε. Πῶς γὰρ ἂν ἐγινώσκειτο, ἢ ἐπιστεύετο ἡ τοῦ τεθνεώτος ἀνάστασις, μὴ τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων ταύτῃ συνιστάντων; Ἀλλὰ καὶ Λάζαρον μὲν πρὸς ἐνδείξιν τῆς οικείας θεότητος, καὶ πίστωσης τῆς αὐτοῦ τε καὶ ἡμῶν ἀναστάσεως ἤγειρε, πάλιν ὑποστρέφειν μέλλοντα εἰς θάνατον. Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἀπαρχὴ τῆς τελείας, καὶ μηκέτι θανάτῳ ὑποπιπτούσης ἀναστάσεως γέγονε. Διὸ δὴ καὶ ὁ θεὸς ἀπόστολος Παῦλος ἔλεγεν· *Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ἄρα οὐδ' ματαία ἡ πίστις ἡμῶν· ἄρα ἐτι ἐσμέν ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. Καί· Ὅτι Χριστὸς ἐγήγερται, ἀπαρχὴ τῶν κοιμημένων. Καί· Πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν. Καί· πάλιν· Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ. Οὕτως, ἔφη, ὡς ὁ Κύριος ἀνέστη.*

Ὅτι δὲ ἡ τοῦ Κυρίου ἀνάστασις σώματος ἀφθαρτισθέντος, καὶ ψυχῆς ἐνωσας ἦν (ταῦτα γὰρ τὰ διαιρεθέντα), δὴλον· ἔφη γάρ· *Λύσατε τὸν ναβὸν τοῦτο, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομήσω αὐτόν. Μάρτυς δὲ ἀξιόπιστος· τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ὡς περὶ τοῦ ἰδίου ἔλεγε σώματος. Φηλαφώσατέ με καὶ ἴδετε, φησὶ τοῖς οικείοις μαθηταῖς ὁ Κύριος πνεῦμα δοκοῦσιν ὁρᾶν· ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἡλλοίωμαι (15)· ὅτι πνεῦμα σὰρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμεθεωρεῖτε ἐχόντα. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευράν, καὶ τῷ Θωμᾷ προτείνει πρὸς ψηλάφησιν. Ἄρα οὐχ ἱκανὰ ταῦτα τὴν τῶν σωμάτων πιστώσασθαι ἀνάστασιν;*

¹⁴ Joan. v, 28, 29. ¹⁵ Joan. xi, 39-44. ¹⁶ I Cor. xv, 16, 17. ¹⁷ Ibid. 20. ¹⁸ Coloss. i, 18. ¹⁹ I Thess. iv, 15. ²⁰ Joan. ii, 19. ²¹ Luc xxiv 39. ²² Joan. xx, 27.

VARIE LECTIONES.

† R. 2928 οὐ λόγῳ δὲ φιλῶ μόνον. * Pauli nomen deest in edit. et in R. 2, atque in margine cod. S. III. adjectum fuit. † Regii nonnulli et Colb. 1 ἀξιόπιστότατος. Vetus interpr. testis dignus fidelissimus.

NOTÆ.

(13) Ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἡλλοίωμαι. Quia ego sum, nec sum mutatus. Sic Patrum nonnulli Christi verba recitant. Unus mihi modo occurrit Athanasius, epist. ad Epict. et alibi, ubi Christum

discipulos ita compellasse scribit, ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἡλλοίωμαι. Nihil tale in Bibliis nostris exstat. Sæpe labuntur auctores, dum Scripturæ loca memoriter recitant.

Ἡλὶν φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασία. Καὶ πάλιν· Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται ἐν αἰμιᾷ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἦτοι παχὺ τε καὶ θνητὸν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν (14)· ὅλον τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα μετὰ τὴν ἀνάστασιν κεκλεισμένων τῶν θυρῶν διερχόμενον, ἀκοπίστον²⁴, τροφῆς, ὕπνου, καὶ πόσεως ἀνευδές· Ἔσονται γὰρ, φησὶν ὁ Κύριος, ὡς οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ· οὐ γάμος ἐστὶ, οὐ τεκνογονία. Φησὶ γοῦν ὁ θεός· Ἀπόστολος· Ἡμῶν γὰρ τὸ κολλεῖν ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν, ὃς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ· οὐ τὴν εἰς ἑτέραν μορφήν μεταποιήσιν λέγων· ἅπαγε· τὴν ἐκ φθορᾶς δὲ μᾶλλον εἰς ἀφθαρσίαν ἐναλλαγῇν.

Ἄλλ' ἐπεὶ τις· Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; Ὡς τῆς ἀπιστίας! Ὡς τῆς ἀφροσύνης! Ὁ χεὶν εἰς σῶμα βουλῆσει μόνῃ μεταβαλὼν, ὁ μικρὰν βανίδα τοῦ σπέρματος ἐν τῇ μήτρᾳ αὖξιν προστάξας, καὶ τὸ πολυειδὲς τοῦτο, καὶ πολὺμορφον ἀποτελεῖν τοῦ σώματος ὄργανον, οὐχὶ μᾶλλον τὸ γεγονός, καὶ διαβρῦν, ἀναστήσει πάλιν, μόνον βουλῆσει; Ποίῳ δὲ σώματι ἐρχονται; Ἄφρον, εἰ τοῖς τοῦ Θεοῦ λόγοις πιστεύειν ἢ πῶρσις οὐ συγχωρεῖ²⁵, καὶ τοῖς ἔργοις πίστευε. Σὺ γὰρ ὁ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ· καὶ ὁ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου, ἢ τινοῦ τῶν λοιπῶν. Ὁ δὲ θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε, καὶ ἐκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. Θέσται τοίνυν, ὡς ἐν τάφοις ταῖς αὐλαξὶ τὰ σπέρματα καταγωννύμενα. Τίς ὁ τούτοις βίβας ἐντιθεὶς, καλὰ μὲν, καὶ φύλλα, καὶ ἀστάχυς, καὶ τοὺς λεπτοτάτους ἀνθήρι-²⁶ κας; Οὐχ ὁ τῶν ὅλων δημιουργός; οὐ τὸ τὰ πάντα τεκτενημένου τὸ πρόσταγμα; Οὕτω τοίνυν πίστευε, καὶ τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν ἔσσεσθαι θαῖα βουλῆσει καὶ νεύματι. Σύνδρομον γὰρ ἔχει τῇ βουλῇ τὴν δύναμιν.

²⁴ 1 Cor. xv, 53. ²⁵ ibid. 42-44. ²⁶ Marc. xii, 25. ²⁷ Philipp. iii, 20, 21. ²⁸ Nyss. citat.; Epiphani. hæres. 6, 4. ²⁹ 1 Cor. xv, 55. ³⁰ Epiph. Ancor. n. 93. ³¹ 1 Cor. xv, 35-38.

VARIÆ LECTIONES.

²⁴ Edita ἀκοπίστον, et paulo post, ἐπὶ πόσεως. ²⁵ Edit. οὐ πιστεύειν ἢ πῶρσις συγχωρεῖ. ²⁶ Colb. et Regii 4 ἀνθρίσκους. ²⁷ Abest οὐ, in editis.

NOTÆ.

(14) Ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. Surgit corpus spirituale. Resurrectio Domini exemplum fuit nostræ; ut, quemadmodum januis clausis cœnaculum est ingressus, sequē nubilominus palpandum discipulis præbuit, hinc, ut censent Patres, novo miraculo futurum sit, ut beatorum corpora cum manibus tractari queant, tum subtilitate donentur, qua solida corpora penetret. Veluti Dominus noster non aliud corpus suscitavit, inquit Epiphani. hæres. 64, n. 62, sed ipsum quod erat, εἰς λεπτό-

ν τὰ μεταβαλὼν πνευματικόν, in spiritualem subtilitatem transmutando, et spirituale totum componendo, ingressus est per fores clausas; quod quidem hic fieri nequit in corporibus propter crassitatem et molem, et quia nondum in spiritualem coactuerunt. Videsis in Ancor. n. 93. At sanctus Thomas, in Supplem. quæst. 83, art. 6, docet, ut corpus gloriosum, corpus aliud pervadat, altero opus esse miraculo, quod tamen ad nutum hominis beati Deus sit concessurus.

Judicium post resurrectionem ac merces operum.— **A** Resurgemus itaque, animis nostris videlicet conjunctis iterum cum corporibus a corruptione jam exutis: atque tremendo Christi tribunali sistemur, ac tum diabolus, ipsiusque daemones, et ejus homo, hoc est Antichristus, necnon impii flagitiosique homines igni aeterno tradentur; igni, inquam, non qui instar nostri materia constet, sed qualem Deus novit. Qui autem bona egerunt, fulgebunt sicut sol cum angelis in vita aeterna, cum Domino nostro Jesu Christo, ut videant semper ac videantur, indefectibilique inde laetitia fruuntur, laudantes eum cum Patre et sancto Spiritu per infinita saecula saeculorum. Amen.

Ἀναστήσμεθα τοιγαροῦν, τῶν ψυχῶν πάλιν ἐνουμένων τοῖς σώμασιν, ἀφθαρτιζομένοις, καὶ ἀποδοιμένοις τὴν φθορὰν, καὶ παραστησόμεθα τῷ φοβερῷ τοῦ Χριστοῦ βήματι· καὶ παραδοθήσεται ὁ διάβολος καὶ οἱ δαίμονες αὐτοῦ, καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτοῦ, ἡγούν ὁ Ἀντίχριστος, καὶ οἱ ἀσεβεῖς, καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸ πῦρ αἰώνιον· οὐχ ὕλικόν (15), οἷον τὸ παρ' ἡμῖν· ἀλλ' οἷον ἂν εἰδῇ ὁ Θεός. Οἱ δὲ τὰ ἀγαθὰ πράξαντες ἐκλάμπουσιν, ὡς ὁ ἥλιος σὺν ἀγγέλοις εἰς ζωὴν αἰώνιον, σὺν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὁρῶντες αὐτὸν ἀεὶ, καὶ ὁρῶμενοι, καὶ ἀληκτὸν τὴν ἀπ' αὐτοῦ εὐφροσύνην καρποῦμενοι, αἰνοῦντες αὐτὸν σὺν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VARIAE LECTIONES.

■ In R. 2924 legitur: Ἐν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. In 2928 δὲ αὐτῷ πρέπει δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, x. τ. ε'.

NOTE.

(15) Οὐχ ὕλικόν. Non materialem, etc. Quid de natura ignis inferni Noster senserit, dicemus in Praefatione au Dialogum ipsius contra Manichaeos.

IN TRES ORATIONES S. JOANNIS DAMASCENI

PRO SACRIS IMAGINIBUS.

305 Quam egregiam pro imaginibus operam Damascenus meus navaverit neminem latet. Vix Leonem Isaurum: eas evertendas edicto constituisse noverat, cum adversus illum classicum cecinit. *Epistolares tractatus*, inquit ipsius Vitæ scriptor, *ad rectæ fidei alumnos misit, quibuscum amicitia et familiaritatis vinculo junctus erat, ut et illi quoque eosdem accurate descriptos spargerent in fideles*. En tres hac in causa editas ab eo dissertationes: ex quarum prioris exordio colligendum datur, nihil eum antehac adversus Leonem tentasse, quando illam ad urbis Regiæ fideles confirmandos scripsit. Eandem etiam post decimum Leonis Isauri annum, quo impium edictum promulgatum est, atque ante ejusdem decimum tertium, quo S. Germanus CP. throno dejectus est, editam fuisse planum fit ex illis verbis quæ in exordii continuatione leguntur: Ἐκλιπαρῶ. . . ἅπαντα τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν . . . σὺν τῷ καλῷ ποιμένι τῆς λογικῆς Χριστοῦ ποιμνῆς τῷ τὴν Χριστοῦ ἱεραρχίαν ἐν ἑαυτῷ ὑπογράφοντι. *Precor universum populum Dei, una cum bono rationalis gregis Christi pastore*, etc. Alterum vero tractatum emisit, cum Germanum patriarcham Leo furens detrusisset: de quo facinore, ut de multis aliis conqueritur ibidem (num. XII) Damascenus: Καὶ νῦν ὁ μακάριος Γερμανός, ὁ βίῳ καὶ λόγῳ ἐξαστράπτων, ἐβράπτισθη, καὶ ἐξόριστος γέγονε, καὶ ἕτεροι πλείστοι ἐπίσκοποι καὶ Πατέρες, ὧν οὐκ οἶδμεν τὰ ὀνόματα. *Nunc quoque B. Germanus, tum vita, tum doctrina resurgens, affectus plagis, in exilium pulsus est, et cum eo plures alii episcopi et Patres quorum nomina nobis ignota sunt*. Nihil tamen de Anastasii, quem quinto decimo ab abdicato Germano die suffecerat Isaurus, intrusione suggerit: ea nempe tardius in Oriente audita. Præterea hæ tres orationes ea conscriptæ fuerunt ætate, cum ab anathemate contra Leonem pronuntiando hactenus abstinerent Orientis episcopi. Nam circa utriusque orationis finem, allatis sanctorum Patrum testimoniis subjungit: «Κἀν ἄγγελος, φησὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος, εὐαγγελίσθητι ὑμᾶς παρ' ὁ παρελάβετε· καὶ τὸ ἐξῆς σωπήσομεν, φεῖδοι, τὴν ἐπιστροφὴν ἐκδεχόμενοι. Ἄν δὲ ἴδωμεν τὴν διαστροφὴν ἀνεπίστροφον· ὅπερ μὴ δι' Κύριος, τότε ἐπάσομεν τὸ λειπόμενον. «*Licet vos, inquit Paulus apostolus, vel angelus evangelizet, præter id quod accepistis...*» quod sequitur, tacebimus modo, parcentes illis quorum conversionem speramus. Sin autem, quod Deus avertat! in opinione perversa obstinatos viderimus, tunc illud pronuntiabimus quod sequitur, nimirum *Anathema sit*. Quin et hoc quoque in ipsamet tractatus secundi ac tertii insinuat serie, ubi eandem Apostoli sententiam sic emollit: Κἀν ἄγγελος, καὶ βασιλεὺς εὐαγγελίσθητι ὑμᾶς παρ' ὁ παρελάβετε, κλεισατε τὰς ἀκοάς. Ὅκνῳ γὰρ τῶς εἰπεῖν, ὡς ἔφη ὁ Θεός ἀπόστολος, «ἀνάθεμα ἔστω.» ἐκδεχόμενος τὴν διόρθωσιν. *Licet angelus, licet imperator, evangelizet vobis, præter id quod accepistis, aures*

occludite. Eo quippe abstinuerim modo quod subdit Apostolus, «Anathema sit,» quando emendationis sperandæ locus est. Quibus conformia plane sunt quæ in utriusque orationis epologo strenue audacterque pronuntiat: Οὐκ ἀνεξόμεθα νέαν πίστιν διδάσκεισθαι. «Ex γὰρ Χρὶς ἐξελύσεται νόμος, προφητικῶς ἔφη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλὴμ.» Οὐκ ἀνεξόμεθα, x. τ. ἔ. *Novam fidem edoceri non patiemur. Nam «ex Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem,» ut prophetico more prænuñtiavit Spiritus sanctus. Nec commitemus ut, etc.* Comminationem poena tandem secuta est, cum a sanctæ civitatis antistite primum, atque a cæteris deinceps Orientis episcopis frendens Leo anathematis fulmine percussus est, quemadmodum testatur Theophanes ad tertium decimum ejusdem Leonis annum; quando scilicet Germano exsulante, inque thronum ipsius intruso Anastasio, nulla jam Catholicis Leoniui furoris compescendi spes affulgeret.

306 Quid porro in causa fuerit cur tractatui priori secundum adderet, in ipsomet orationis secundæ exordio aperit. Nimirum nonnihil difficultatis apud quosdam pepererat dissertatio prior: adeoque necessum habuit, momenta eadem alia serie facilliorique methodo rursum prosequi. Quod ad tertiam vero spectat, hanc ex prioribus magna ex parte contexuit; non paucis tamen additis, quibus susceptam sacrarum imaginum causam explicatori enarratione contra adversariorum criminationes melius defenderet. Humphredus Hody, Anglus, in suis prolegomenis ad Chronographiam Joannis Malalæ, in dubium vertit, num tertia hæc oratio auctori nostro tribuenda sit, ad cujus calcem inter veterum testimonia legatur excerptum ex Historia ejusdem Joannis Malalæ, quem Damasceno fuisse recentiore arbitrat. Suspicitur eam ab alio sequioris ætatis scriptam esse et Joanni Damasceno assignatam, perinde ac varios alios de eodem argumento tractatus ei falso ascriptos, propter nomen magnum quod in imaginum defensione sibi compararat. Additque: *De tractatibus istis variis et quid nobis suppetat argumenti, peculiaris contra librum prædictum videatur nostra diatriba de scriptoribus Græcis variis.* Quanquam ultro concedit, in more cum lectorum, tum librorum fuisse, cum in libris testimonia aliorum congesta reperirent, de suo si quid occurreret, *adjicere et inserere.* De Joannis Malalæ ætate, quem ante sæculi VIII finem non scripsisse Hody contendit, nihil certo definiri potest, quando posterior ejus Chronographiæ pars desideratur, et penitus interiit. Atqui nullus alius supererat alicujus momenti scrupulus, quo vir eruditus deterreri posset, quin hunc tractatum Damasceno nostro ceu genuino ejusdem auctori assignaret; quem alioquin ipsi vindicant consarcinata ex utroque priore verba et argumenta: ubi eadem comminatio anathematis repetitur totidemque verbis atque in secundo tractatu: ex qua itidem planum fit et obvium, hoc opus perinde ac alia duo priora eo conscriptum tempore, quo nihil hactenus adversus Leonem Isaurum et Iconoclastas decreverant Orientis episcopi. His adda, in hujus quoque orationis serie hominem Syrum passim indicari auctorem, qui sacra Palæstinæ loca frequens inviseret; quippe quæ in exemplum afferat quo Ecclesiam ab imaginum cultu retroactis sæculis non abhorruisse ostendat.

Neque vero tres istas duntaxat in sacrarum imaginum defensionem dissertationes lucubravit Damascenus. Legimus quippe in Vita S. Stephani Junioris, qui Constantino Copronymo imperante martyrium obiit, sanctum Joannem Damascenum, huncce paterni erroris et sævitiae, quemadmodum et imperii, hæc-dem epistolis aliis impugnasse, quibus enim νέον Μωαμὲδ, Χριστομάχον, μισάγιον, *Mohamedem juniorem, Christi hostem, ac sanctorum osorem* appellabat; ejusque assentatores episcopos, ἐπισκότους, hoc est *tenebricosos potius quam episcopos*, necnon χαλινοδούλους id est *ventri servientes, ἐπὶ τῇ γαστρὶ πάντα καὶ λέγοντας; καὶ ποιούντας; ut qui ventris gratia nihil non dicerent, aut agerent.* In tertia oratione nihil tale occurrit; quam quidem alioqui sub Leone Isauro scriptam perinde atque aliæ priores modo demonstratum est. Propius accedunt quæ in tractatu alio adversus Constantinum Copronymum, ejusque conciliabulum, Damasceni nomine inscripto leguntur. Verum non constat dissertationem hanc a Joanne nostro editam esse, ut suo loco ostendetur. Alia igitur interierint oportet sancti Doctoris opuscula, quibus Iconomachos iterum atque iterum laceraverit.

In tribus porro orationibus istis habes, Catholice lector, puram et sinceram ecclesiasticæ de Christi sanctorumque imaginibus venerandis disciplinæ enarrationem, et firmissimum adversus earum impugnatores præsidium, quo universa hæreticorum tela nullo negotio elidas. Nonnulla quidem testimonia profert auctor ex iis operibus deprompta, quæ veterum auctorum Patrumque nominibus falso inscribuntur, atque ab eruditissimis hodie tanquam supposititia exploduntur: verum summo viro condonandum, qui ea floreret ætate, qua theologi criticæ artis studiosi non erant; sed omnia admittebant et complectebantur, quibus tum sincera fides erudiretur, tum etiam Christianorum mores informarentur. Ad hæc non spurios tantummodo libros **307** allegat Noster, sed longe plures alios a probatis auctoribus profectos, quibus sana de imaginibus sententia clare satis asseritur et inculcatur.

Tres hæc dissertationes Græce primum edidit Romæ Nicolaus Majoranus, et cardinali Joanni Petro Carafæ nuncupavit anno 1553, in - 8. Ad eas recensendas, paucos manuscriptos habuimus. Duos duntaxat recentissima exaratos manu asservat bibliotheca Regia, ex eodem prius exemplari descriptos, quibuscum in omnibus convenit codex alter qui non ita pridem ad meas pervenit manus. At ex illis parum aut ferme nihil adjumenti percepi. Nam priorem duntaxat orationem multis passim consulto prætermisissis et immutatis in compendium redactam exhibent; dimissisque sanctorum Patrum aliorumque auctorum testimoniis, eorum loco assuta fuere, quæ de variis imaginis et adorationis generibus oratione tertia

edisserit Damascenus. Quo vero auctore synopsis illa prodierit, prorsus obscurum est. Græculis dudum in more fuit ejusmodi compendia texere, non sine gravi Ecclesiæ et rei litterariæ dispendio. Orationis tertiæ nonnulla folia reperi in Colbertino codice n. 1539, optimæ notæ, et qui septingentorum annorum ætatem præfert; atque ad illum orationem eandem recensui. Cæterum tres illi tractatus in editione Romana satis accurati sunt, paucisque mendis laborant.

Latinam translationem primum adornavit Godefridus Tilmannus, Carthusiæ Parisiensis monachus, ac Parisiis edidit in- 4, anno 1555, quæ rursum Antuerpiæ prodit anno 1556, in- 16. Versionem aliam paulo post elaboravit Petrus Franciscus Zinus, Veronensis canonicus. Ac prior quidem prolixitate, imo et assumptis additionibusque redundat: posterior multis in locis brevitate deficit. A nova tamen cudenda supersedendum sibi duxit Jacobus Billius, ac Zini interpretationem præ alia probavit; paucis duntaxat exceptis, quæ in annotationibus suis emendavit. At quandoquidem, ut alibi monuit Combesius, dum Billius minora castigaret, graviora prætermisit, ex utraque translatione novam tertiam concinnare operæ pretium duxi: non posthabitis tamen doctissimi viri emendationibus.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑΒΑΛΛΟΝΤΑΣ ΤΑΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ.

S. JOANNIS DAMASCENI

ORATIO APOLOGETICA PRIOR

ADVERSUS EOS QUI SACRAS IMAGINES ABJICIUNT.

1. Nos quidem decebat, indignitatis propriæ conscios, æternum tacere, Deoque potius peccata nostra confiteri: verum, quandoquidem omnia quæ opportuno tempore geruntur, laudabilia sunt; Ecclesiam autem, quam super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Filio suo¹, Deus ædificavit, tanquam in maris procella, fluctibus aliis super alios assurgentibus intumescere, ab irruente improborum spirituum impetu valido misceri jactarique videam; contextam desuper Christi tunicam dividi, quam per summam audaciam scindere conati sunt impii; ipsius demum corpus, quod sermo Dei est, et antiquitus suscepta firmataque traditio, in varias distrahi sectiones; tacendum non censui, nec linguam silentii vinculo coercendam, illam nimirum Dei sententiam veritus, ita comminantis: « Si te subtraxeris, non **308** placebit animæ meæ². » Et: « Si videris gladium venientem, nec fratri tuo denuntiaveris, sanguinem ejus de manu tua requiram³. » Hoc igitur gravi percussus metu, ad dicendum appuli, nec veritati majestatem imperatoris anteposui. Ait quippe Dei parens David: « Loquebar de testimoniis tuis in con-

α'. Ἐχρῆν μὲν ἡμῖς ἀεὶ τῆς ἐαυτῶν συναίσθανο- μένους ἀναξιοτήτος, σιγῇ ἀγειν, καὶ θεῷ τὴν τῶν ἡμαρτημένων ἡμῖν προσάγειν ἐξομολόγησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ πάντα καλὰ ἐν καιρῷ αὐτῶν, ὅρῳ δὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν ὁ θεὸς ψυχοδόμησεν ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, βαλλομένην ὥσπερ θαλαττίῳ κλύδωνι, κύμασιν ἀλλεπαλλήλοις κορυφουμένην, ἐξ ἐπαχθεστάτης φορᾶς τῶν πονηρῶν πνευμάτων κυκλωμένην τε καὶ ταραττομένην, καὶ τὸν χιτῶνα Χριστοῦ τὸν ἄνωθεν ὕφαντον, διαιρούμενον, ὃν ἀσθεῶν διελεῖν ὑψαδίσαντο παῖδες, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ εἰς διαφόρους κατατομὰς τεμνόμενον, ὃ ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, καὶ ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἄνωθεν κεκρατηκυῖα παράδοσις, οὐκ εὐλογον ἡγησάμην σιγῇ, καὶ δεσμὸν ἐπιθεῖναι τῇ γλώσσῃ, τὴν ἡπειλημένην ἀπόφασιν ὑπορώμενος, τὴν φάσκουσιν· « Ἐὰν ὑποστειλῇ, οὐκ εὐδοκεῖ ἐν σοὶ ἡ ψυχὴ μου. » Καί· « Ἐὰν ἴδῃς τὴν βεμφαλίαν ἐρχομένην, καὶ μὴ ἀναγγεῖν τῷ ἀδελφῷ σου, ἐκ σοῦ ἐκζητήσω τὸ αἷμα αὐτοῦ. » Φόβῳ τοίνυν ἀφορήτῳ βαλλόμενος, ἐπὶ τὸ λέγειν ἐλήλυθα, οὐ βασιλείων ὕψος πρὸ τῆς ἀληθείας τιθεῖς· « Ἐλάλουν γάρ, » ἤκουσα τοῦ θεοπάτορος λέγοντος Δαβὶδ, « ἐναντίον βασιλείων, καὶ οὐκ ἠσχυνόμην⁴· ὅλλε

¹ Ephes. ii, 19. ² Hebr. i, 58. ³ Ezech. xxxiii, 8.

μᾶλλον τούτῳ πρὸς τὸ λέγειν νυττόμενος. Δεινὸν γὰρ βασιλέως λόγος πρὸς ὑπαγωγὴν τῶν ὑπηκόων· ὅλιγοι γὰρ ὅσοι τῶν ἀνέκαθεν, βασιλικῶν κατωλιγώρησαν θεσπισμάτων, ὅσοι τὸν ἐπὶ γῆς βασιλέα, βασιλευόμενον οἰδασιν ἄνωθεν, καὶ ὡς κρατοῦσιν οἱ νόμοι τῶν βασιλέων.

β'. Πρῶτον μὲν οὖν ἀπάντων, οἷόν τινα τρέπιν, ἢ θεμέλιον τῷ λογισμῷ καταπέξας, τὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεσμοθεσίας συντήρησιν, δι' ἧς σωτηρία προσγίνεσθαι πέφυκε, τοῦ λόγου τὴν βαλιδὴν ἠνέφξα, καὶ τοῦτον, ὥσπερ ἵππον εὐχάλινον, τῆς ἀφετηρίας παρῳρήσα. Δεινὸν γὰρ ὄντως ψήθην, καὶ πέρα δεινῶν, τοσούτους τὴν Ἐκκλησίαν ἀμαρύσσουσιν προτερήμασι, καὶ ταῖς τῶν εὐσεβεστάτων ἀνδρῶν ἄνωθεν παραδόσεσιν ὠραῖσθεῖσαν, καλινοστεῖν ἐπὶ τὰ πτωχὰ στοιχεῖα, φοβουμένην φόβον, οὗ οὐκ ἔστι φόβος· καὶ ὥσπερ οὐκ ἐγνωκυῖαν τὸν ὄντως Θεόν, ὑφεῖσθαι τὸν εἰς εἰδωλολατρείαν ὀλισθόν, καὶ κἀν γούν ἐν σμικροτάτῳ τῆς τελειότητος λείπεσθαι, ὥσπερ τινὰ στιγμὴν ἐπιμονον· ἐν μέσῳ προσώπου λαν ὠραῖσμένου φέρουσαν, τῷ ἀπόσῳ τοῦ παραγράμματος, τοῦ κάλλους τὸ πᾶν λυμαινομένην. Οὐ γὰρ μικρὸν τὸ μικρὸν, ὅταν εἰς μέγα ἐκφέρῃ, ὅπου γε οὐδὲ σμικρὸν τὸ παρεγγράμμα, ἀνω κεκρατηκυῖαν Ἐκκλησίαν ἀνατραπῆναι παράδοσιν, οἷα κατεγνωσμένων τῶν προκαθηγησαμένων, ἡμᾶς, ὧν ἐχρῆν ἀναθεωροῦντας τὴν ἀνατροφήν, μιμνεῖσθαι τὴν πίστιν.

γ'. Ἐκλιπαρῶ τοίνυν, πρῶτον μὲν τὸν παντοκράτορα Κύριον, ὃ γυνὰ πάντα καὶ τετραχηλισμένα· πρὸς ὑμᾶς ὁ λόγος· εἰδὸτα τῆς ταπεινῆς μου γνώμης ἐν τούτῳ τὸ ἀκραυνῆς, καὶ τοῦ σκοποῦ τὸ εἰλικρινές, δοῦναι μοι λόγον ἐν ἀνοίξει στόματός μου, καὶ τοῦ νοῦ τὰς ἡνίας οικείας χερσὶν ἀναδέξασθαι, καὶ τοῦτον πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστάσασθαι, πρὸς ἐνώπιόν τε καὶ εὐθείαν τρίβου τὴν ῥύμην ποιοῦμενον, μὴ ἐγκλίνοντα πρὸς τὰ δοκούντα δεξιὰ, ἢ ἀριστερά γνωρίζόμενα· μεθ' ὃν ἅπαντα τὸν τοῦ Θεοῦ λαόν, τὸ ἔθνος τὸ ἅγιον, τὸ βασιλεῖον ἱεράτευμα, σὺν τῷ καλῷ ποιμένι τῆς λογικῆς Χριστοῦ ποίμνης, τῷ τὴν Χριστοῦ ἱεραρχίαν ἐν ἑαυτῷ ὑπογράφοντι, δέξασθαι μοι τὸν λόγον, μετ' εὐμενείας· μὴ τῷ ἐλαχίστῳ τῆς ἀξίας προσέχοντας, ἢ λόγων ἐπιζητούντας στροφάς· ἐπεὶ τούτων οὐ παντελῶς ἔβρις ὁ πένης ἐγώ· ἀλλὰ τῆς τῶν νοημάτων φροντίσαι δυνάμεως. Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἢ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ἐν δυνάμει. Οὐ γὰρ νικῆσαι σκοπός, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ πολεμουμένη χεῖρα ὀρέξαι, τῆς προαιρέσεως ὀρεγούσης χεῖρα δυνάμεως. Ἀρωγὴν τοίνυν τὴν ἀνυπόστατον ἐπιτεκνημένους ἀληθείαν, ἐντεῦθεν τοῦ λόγου τὰς ἀρχὰς ποιήσομαι.

δ. Οἶδα τὸν ἀψευδῆς εἰπόντα· «Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστι.» Καί· «Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.» Καί·

• Psal. cxviii, 46. • Galat. iv, 9. • Psal. lxi, 6. • Hebr. xiii, 7. • 1 Cor. ii, 5. • Deut. vi, 4.

VARIAE LECTIONES.

• Billius legendum ἐπιμῶνον putat : et paulo post emendat ἀτόπῳ, pro ἀπόσῳ, nec istic male

A spectu regum, et non confundebar¹. • Quin etiam ob id vehementius sum incitatus. Enimvero ad subditos pelliciendos multum valet regis auctoritas : quippe cum pauci hactenus fuerint illi, qui cum reges terræ regis cælestis imperio subesse, regesque legibus obnoxios esse noverint, iniqua ipsorum jussa contempnere.

2. Hoc itaque ceu principio quodam, sive fundamento, menti proposito, ut nimirum ecclesiastica, per quam salus paritur, institutio tenenda sit, orationi campum aperui, quo veluti equus recte frenis obtemperans, e carceribus dimissus excurreret. Vere enim, ac ultra quam dici possit, grave calamitosumque existimavi, Ecclesiam tot fulgentem prærogativis, et sanctissimorum hominum, majorum nostrorum sanctionibus ornatam, ad egena elementa converti², illicque trepidare timore, ubi non est timor³; si tanquam Dei veri nescia, prolapsionem ad idolorum cultum subveiretur, sicque vel minimum a perfectione desciscat, ac quasi nævum quemdam durabilem, qui inconcinnitate sua venustatem omnem maculet, in formosissimi oris medio gestet. Neque vero erroris parva nota est, veterem Ecclesiæ disciplinam, consuetudine roboratam, convellere, majoresque nostros quoeunque modo damnare; quorum conversationem intuentes, imitari fidem oportebat⁴.

3. Primum igitur, ad vos verba facturus, omnipotentem Dominum efflagito, cui nuda aperta que sunt omnia; cui purum ac sincerum hac in parte humilis sensus mei propositum patet, ut mihi dei sermonem in apertione oris, et mentis meæ habenas propriis manibus tenendo, eam ad seipsum trahat; quo in conspectu ipsius recto tramite pergat, nec ad ea declinet, quæ sibi in speciem vera videntur, aut esse sinistra noverit. Dehinc precor universam Dei plebem, gentem sanctam, regale sacerdotium, una cum bono rationalis gregis Christi pastore, qui summum in semetipso Christi sacerdotium exprimit, ut libellum huncce meum benevolo excipiant animo : ne vel dignitatem quæ in me perexigua est, respiciant, vel verborum artem, qua egenus ego haud satis polleo, sed sententiarum potius vim attendant. Non enim in sermone, sed in virtute consistit regnum cælorum⁵. Non vincere, sed impugnatæ veritati opem ferre propositum mihi est, virtutis manum subministrante bona voluntate. Quamobrem substantis veritatis implorata ope, hinc orationis principium ducam.

4. Illum novi qui citra mendacium dixit : 309 « Dominus Deus tuus, Dominus unus est⁶. » Et : « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli ser-

vies⁹. » Item : « Non facies tibi sculptile, omnem similitudinem eorum quæ in cælo sunt sursum, et quæ in terra deorsum¹⁰. » Et : « Confundantur omnes qui adorant sculptilia¹¹. » Necnon : « Pereant dii, qui non fecerunt cælum et terram¹²; » aliaque illorum similia, quæ cum olim locutus esset Deus patribus in prophetis, novissimis diebus istis locutus est nobis in unigenito Filio suo, per quem fecit et sæcula¹³. Illum novi qui ait : « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum¹⁴. » Credo in unum Deum, unum rerum omnium principium, initio et principio carentem, increatum, interitus nescium et immortalem, æternum et perpetuum, incomprehensum, invisibilem, incircumscriptum, figuræ expertem : substantiam unam supra substantiæ rationem, Deitatem supra quam divinam, in tribus personis, Patre et Filio et Spiritu sancto : ipsi soli servio, ipsi soli latriæ cultum adhibeo. Deum unum adoro, Deitatem unam, sed et Trinitati servio personarum, nempe Deo Patri, et Deo Filio incarnato, et Deo Spiritui sancto ; uni tamen Deo. Creaturæ non servio potius quam Creatori ; verum ipsi Creatori, qui instar mei creatus factus est, atque citra sui depressionem ac dejectionem ad creaturam descendit, ut naturam meam cohonestaret, divinæque naturæ me consortem faceret. Simul cum rege ac Deo, corporis, ut ita loquar, purpuram adoro ; non tamen quatenus indumentum, neque ut quartam personam, sed ut quæ pariter existat Deus, idemque absque immutatione facta fuerit cum eo, quod eam inunxit. Non enim natura carnis in Deitatem evasit ; sed quemadmodum Verbum manens id quod erat, sine conversione caro factum est ; sic quoque caro Verbum facta est, non amittens id quod est ; quin potius idem cum Verbo secundum hypostasim effecta. Quamobrem invisibilis Dei imaginem efformare non dubito, non qua invisibilis est, sed qua propter nos carni et sanguini participando¹⁵, factus est visibilis. Imagine non Deitatem, sed conspectam carnem exprimo. Nam si simulacrum animæ effingi non potest, quanto minus Dei ipsius, qui animæ, ut materiæ expers esset, impertivit !

5. At, inquit, Deus per Moysem legislatorem ait : « Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies. Itemque : « Non facies omnem similitudinem quorumcumque eorum, quæ in cælo, et quæ in terra sunt. »

Errant illi profecto, fratres, qui nescientes Scripturas, litteram quoque occidere, Spiritum vivificare non norunt¹⁶. Quos sic ego jure possim affari : Ipse qui vos id docuit, illud etiam quod sequitur edoceat. Disce quonam sensu id legislator interpretatur, in hunc fere modum in Deutero-

« Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἑτεροί. » Καί· « Οὐ ποιήσεις γλυπτὸν, πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω. » Καί· « Αἰσχυνθήτωσαν πάντες οἱ προσκυνῶντες τοῖς γλυπτοῖς. » Καί· « Θεοὶ, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν. » καὶ ὅσα τοιοῦτοτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. Οἶδα τὸν εἰπόντα· « Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε, τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν. » Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, μίαν τῶν πάντων ἀρχὴν, ἀναρχόν, ἄκτιστον, ἀνώλεθρον καὶ ἀθάνατον, αἰώνιον καὶ αἰδίον, ἀκατάληπτον, ἀσώματον, ἀόρατον, ἀπερίγραπτον, ἀσχημάτιστον· μίαν ὑπερούσιον Β οὐσίαν, ὑπέρθεον θεότητα, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ τούτῳ μόνῳ λατρεύω, καὶ τούτῳ μόνῳ προσάγω τὴν τῆς λατρείας προσκύνησιν. Ἐνὶ Θεῷ προσκυνῶ, μὴ θεότητι· ἀλλὰ καὶ Τριάδι λατρεύω ὑποστάσεων, Θεῷ Πατρὶ, καὶ Θεῷ Υἱῷ σσεαρκωμένῳ, καὶ Θεῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἐνὶ Θεῷ. Οὐ προσκυνῶ τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, ἀλλὰ προσκυνῶ τὸν κτίστην, κτισθέντα τὸ κατ' ἐμὲ, καὶ εἰς κτίσιν ἀταπεινώτως καὶ ἀκαθαίρετως κατεληλυθότα, ἵνα τὴν ἐμὴν δοξάσῃ φύσιν, καὶ θείας κοινωνῶν ἀπεργάσῃται φύσεως. Συμπροσκυνῶ τῷ βασιλεῖ καὶ Θεῷ, τὴν ἀλουργίδα τοῦ σώματος, οὐχ ὡς ἱμάτιον, οὐδὲ ὡς τέταρτον πρόσωπον· ἀπαγε· ἀλλ' ὡς ὁμοθεον χρηματίσασαν, καὶ γενομένην ὅπερ τὸ χρίσαν ἀμεταβλήτως. Οὐ γὰρ θεότης ἡ φύσις γέγονε τῆς σαρκὸς, ἀλλ' ὥστε ὁ Λόγος σὰρξ ἀτρέπτως γέγονε, μείνας ὅπερ ἦν, οὕτω καὶ ἡ σὰρξ Λόγος γέγονεν, οὐκ ἀπολέασα τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ, ταυτιζομένη δὲ μᾶλλον πρὸς τὸν Λόγον καθ' ὑπόστασιν. Διὸ θαρρῶν, εἰκονίζω Θεὸν τὸν ἀόρατον, οὐχ ὡς ἀόρατον, ἀλλ' ὡς ὁρατὸν δι' ἡμᾶς γενόμενον, μεθέξει σαρκὸς τε καὶ αἵματος. Οὐ τὴν ἀόρατον εἰκονίζω θεότητα, ἀλλ' εἰκονίζω Θεοῦ τὴν ὁραθείσαν σάρκα. Εἰ γὰρ ψυχὴν εἰκονίσει ἀμήχανον, πόσω μᾶλλον Θεόν, τὸν καὶ τῇ ψυχῇ δόνατα τὸ ἄλλον;

ε'. Ἀλλὰ, φησὶν, εἶπεν ὁ Θεὸς διὰ Μωϋσέως τοῦ νομοθέτου· « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Καί· « Οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ. »

Ἄλφω, ὅντως πλανῶνται οἱ μὴ εἰδότες τὰς Γραφὰς, ὡς τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ· οἱ μὴ ἐρευνῶντες τὸ ὑπὲρ τῶν γραμμάτων κεκρυμμένον πνεῦμα. Πρὸς οὓς ἂν ἀξίως εἰποιμι· ὁ τοῦτο διδάξας ὑμᾶς, διδάξάτω καὶ τὸ ἐπόμενον. Μάθε ὅπως ἐρμηνεύει ὁ νομοθέτης ὅδε πως ἐν τῷ Δευτε-

⁹ Deut. vi, 13. ¹⁰ Exod. xx, 3. ¹¹ Psal. xcvi, 7. ¹² Jerem. x, 17. ¹³ Hebr. i, 1. ¹⁴ Joan. xvii, 2. ¹⁵ Hebr. ii, 14. ¹⁶ II Cor. iii, 6.

NOTÆ.

(*) Interpres, omisit : Et : « Non habebis deos alienos. » (Exod. xx, 3.)

ρονομίᾳ λέγων· « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ^b ἐκ μέσου τοῦ πυρὸς· φωνὴν ῥημάτων ὑμεῖς ἤκούσατε, καὶ ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε, ἀλλ' ἡ φωνή. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ φυλάξασθε σφόδρα τὰς ψυχὰς ὑμῶν, ὅτι ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἣ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐν Χωρὲθ ἐν τῷ ὄρει, ἐκ μέσου τοῦ πυρὸς, μήποτε ἀνομήσητε καὶ ποιήσητε ὑμῖν ἑαυτοῖς γλυπτὸν ὁμοίωμα, πᾶσαν εἰκόνα, ὁμοίωμα ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ, ὁμοίωμα παντὸς κτήνους τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς, ὁμοίωμα παντὸς ὀρνέου περὶ τοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ μετὰ βραχέα· « Καὶ μήποτε ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς, προσκυνήσῃς αὐτοῖς, καὶ λατρεύσῃς αὐτοῖς. »

ζ'. Ὁρᾷς, ὡς εἰς ἐστὶν ὁ σκοπὸς, ὥστε μὴ λατρεύσαι τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, μηδὲ προσαγαγεῖν τὴν τῆς λατρείας προσκύνησιν, ἀλλ' ἡ μόνῃ τῷ δημιουργῷ; Διὸ πανταχῇ συνάπτει τῇ προσκυνήσει τὴν λατρείαν. Πάλιν γάρ φησιν· « Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἑτέροι, πλὴν ἐμοῦ. Οὐ ποιήσεις ἑαυτῷ γλυπτὸν, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα, οὐδὲ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδ' οὐ μὴ λατρεύσῃς αὐτοῖς, ὅτι ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. » Καὶ πάλιν· « Τοὺς βωμοὺς αὐτῶν καθελεῖτε, καὶ τὰς στήλας αὐτῶν συντρίψετε, καὶ τὰ ἄσχη αὐτῶν ἐκκόψετε, καὶ τὰ γλυπτὰ τῶν θεῶν αὐτῶν κατακαύσετε πυρὶ. Οὐ γὰρ μὴ προσκυνήσητε Θεῷ ἑτέρῳ. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ θεοὺς χωνευτούς οὐ ποιήσεις σεαυτῷ. »

ζ'. Ὁρᾷς, ὡς τῆς εἰδωλολατρείας ἐνεκα, ἀπαγορεύει τὴν εἰκονογραφίαν, καὶ ὅτι ἀδύνατον εἰκονίζεσθαι Θεόν, τὸν ἀποσον, καὶ ἀπερίγραπτον, καὶ ἀόρατον; « Οὐ γὰρ εἶδος αὐτοῦ, φησὶν, ἐωράκατε· » καθὰ καὶ Παῦλος ἐστὼς ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου πάγου, φησὶ· « Γένος οὖν υπέρχρονος τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφειλομένον νομίζειν, χρυσῷ, ἢ ἀργυρῷ, ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἰνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὁμοιον. »

η'. Ἰουδαίοις μὲν, διὰ τὸ πρὸς εἰδωλολατρείαν εὐδαισθον ταῦτα νουμοθέτητο· ἡμεῖς δὲ, θεολογικῶς εἰπεῖν, οἷς ἐδόθη φυγοῦσι τὴν δεισιδαιμονίαν πλάνην μετὰ τοῦ Θεοῦ γενέσθαι, ἐπεγνωκότες τὴν ἀλήθειαν, καὶ Θεῷ μόνῳ λατρεύειν, καὶ τῆς θεογνωσίας καταπλουτῆσαι τὴν τελειότητα, καὶ εἰς ἄνδρα κατανῆσαι τέλειον, πρὸς τοῦσι τὴν νηπιότητα, οὐκ ἐτι ὑπὸ παιδαγωγῶν ἐσμὲν, λαβόντες τὴν διακριτικὴν ἐξὶν παρὰ Θεοῦ, καὶ εἰδότες τί τὸ εἰκονιζόμενον, καὶ τί τὸ εἰκόνι μὴ περιγραφόμενον. « Οὐ γὰρ εἶδος αὐτοῦ, φησὶν, ἐωράκατε. » Βαβαὶ τῆς σοφίας τοῦ νομοθέτου! Πῶς εἰκονισθήσεται τὸ ἀόρατον; Πῶς εἰκασθήσεται τὸ ἀνεῖκαστον; Πῶς γραφήσεται τὸ ἀποσον, καὶ ἀμέγεθες, καὶ ἀόριστον; Πῶς ποιωθήσεται τὸ ἀνεῖδον; Πῶς χρωματουργηθήσεται τὸ ἀσώματον; Τί οὖν τὸ

nomio loquens: « Et locutus est Dominus ad vos de medio ignis. Vocem verborum vos audistis et similitudinem non vidistis, sed vocem tantum ¹⁷. » Ac paulo post: « Et servate valde animas vestras, quia similitudinem non vidistis, in die ³¹⁰ qua locutus est Dominus ad vos in Horeb, in monte de medio ignis: nequando contra legem agatis, faciatque vobis sculpsile simulacrum, omnem imaginem, similitudinem masculi et feminae, similitudinem omnis jumenti, quod est super terram, similitudinem omnis volucris pennatae ¹⁸, » etc. Et paucis interjectis: « Et ne forte elevatis oculis ad caelum, et solem et lunam intuitus, et astra, omnemque caeli ornatum, errore deceptus, adores ea, et servias ipsis ¹⁹. »

B 6. Cernis hoc unum consilium esse, ne scilicet creaturae potius, quam Creatori serviamus, neve praeter ipsum cuiquam servilem cultum offeramus? Idcirco enim ubique adorationi latriam jungit. Idcirco enim ubique adorationi latriam jungit. Kursum quippe ait: « Non erunt tibi dii aliqui praeter me. Non facies tibi sculpsile, neque ullam similitudinem: non adorabis ea, neque servies ipsis; quoniam ego Dominus Deus vester ²⁰. » Et iterum: « Aras, inquit, eorum subvertetis, et statuas eorum confringetis, et lucos eorum succidetis, et sculpsilia eorum ipsorum igne comburentis. Deum enim alterum non adorabitis. ²¹ » Et post pauca: « Et deos, inquit, conflabiles non facies tibi ²². »

C 7. Annon vides quod idololatriae fugiendae gratia imagines efformari prohibeat; quippe cum in primis fieri non possit, ut effigies Dei exprimat, qui nec quantitatem habet, nec circumscribi, nec perspicere potest? « Neque enim formam, inquit, ipsius perspexistis ²³. » Quemadmodum etiam Paulus in medio stans Areopagi, ait: « Genus ergo cum simus Dei, non debemus aestimare auro et argento, aut lapidi sculpturae artis, et cogitationis hominis divinum esse simile ²⁴. »

D 8. Iudaeis quidem, quoniam ad idola colenda propensiores erant, haec injuncta fuerunt. Nos autem, quibus, ut cum Theologo loquar ²⁵, datum est, ut, evitato superstitionis errore, et agnita veritate, cum Deo pure versemur, eique soli servientes, perfectas divinae scientiae divitias assequamur, ac infantiae aetate transacta in virum perfectum occurramus ²⁶, non sumus amplius sub paedagogo ²⁷, quippe qui discernendi facultatem et habitum consecuti, illud sciamus quid imagine exprimi possit, quidve delineare non liceat. Ait enim: « Nec formam ipsius vidistis. » Proh sapientiam legislatoris! quod visibile non est, quam effingatur imagine? Quinam ejus efformetur effigies, quod nec conjectari possit? Qua ratione

¹⁷ Deut. iv, 12. ¹⁸ ibid. 15-17. ¹⁹ ibid. 19. ²⁰ Deut. v, 8. ²¹ Deut. xii, 3. ²² Exod. xxxiv, 17. ²³ Deut. iv, 12. ²⁴ Act. xvii, 29. ²⁵ Greg. Naz. orat. 59. ²⁶ Ephes. iv, 13. ²⁷ Galat. iii, 25.

VARIÆ LECTIONES.

^b Mss. Κύριος πρὸς ὑμᾶς. Sic Zinus Dominus ad nos. At in Deuteronomio legitur ad vos, πρὸς ὑμᾶς.

delineetur, quod quantitate, mole, et termino caret? Quomodo illius, quod formæ est expertus, forma adumbrabitur? Quibusnam tandem, qui corporeus non est, coloribus describetur? Quid igitur mysterij his in locis indicatur? Istud dubio procul, ut, cum eum qui incorporeus est, propter te hominem factum conspexeris, tum humanæ illius formæ similitudinem exprimas: cum is qui cerni non potest, carne conspicuum se præbuerit, tum imaginem ipsius facias: cum ille qui in forma Dei existens²⁰, propter naturæ suæ excellentiam, et corpore, et figura, et quantitate, et qualitate, et magnitudine vacat, forma servi suscepta, ad quantitatem qualitatemque sese contraxerit, ac corporis figuram induerit²¹, tunc eum **311** in tabellis exprime, et conspiciendum præbe, qui conspici voluit. Inexplicabilem ipsius demissionem exara, ortum ex Virgine, baptismum in Jordane, transfigurationem in monte Thabor; cruciatus et mortem, quæ immortalitatem nobis conciliarunt; res admirandas, carnis ministerio, sed divina virtute patratas, quæ divinam ipsius naturam promebant; crucem illam salutarem, sepulturam, resurrectionem, in cælos ascensum; hæc omnia tum verbis, tum coloribus describe. Nihil prorsus vereare, nihil metuas, adorationum novi discrimina. Adoravit Abraham filios Emmor²², homines impios, et ignorationis Dei morbo laborantes, cum in sepulcri possessionem speluncam duplicem emit. Adoravit Jacob fratrem suum Esau, et Pharaonem virum Ægyptium: quin etiam fastigium virgæ adoravit quidem, nec tamen latriæ cultum eidem exhibuit. Adoraverunt Jesus Nave filius, et Daniel angelum Dei: at latriæ cultum neutiquam illi impenderunt. Alia quippe adoratio est, qua latriæ servilisque cultus exhibetur, et alia, qua honoris gratia homines in dignitate quadam constitutos veneramur.

9. Cæterum quando de imagine ac de adoratione C institutus est sermo, aegedum, quidnam utraque sit diligentius expendamus. Imago itaque est similitudo exemplar ita exprimens, ut aliqua tamen ratione ab eo differat. Neque enim imago exemplari in omnibus similis est. Viva igitur, naturalis, ac nulla re dissimilis imago Dei invisibilis est ipse Filius²³, qui in seipso Patrem gerit, ac per omnia idem cum illo est, præter id unum, quod ab illo tanquam sua causa sit. Naturalis enim causa Pater est: ex causa vero proficiscitur Filius. Nam ex Filio Pater non est, sed Filius ex Patre. Ex ipso siquidem (tametsi posterior illo non sit) habet ut sit id quod est Pater qui ipsum genuit.

10. Sunt item in Deo imagines et exempla rerum ab ipso producendarum, nempe consilium ipsius æternum, quod eodem semper sese habet modo. Immutabilis siquidem omnino Deus est, in quo nulla est transmutatio, aut vicissitudinis obumbratio²⁴. Has porro imagines, et hæc exempla, præfinitiones appellat sanctus Dionysius²⁵,

A μυστικῶς μηνυόμενον; Ἀπὸν ὥς, ὅταν ἴδῃς διὰ σὲ γινόμενον ἀνθρώπων τὸν ἀσώματον, τότε δράσεις τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς τὸ ἐκτύπωμα· ὅταν ὁρατὸς σὰρξ ὁ ἀόρατος γένηται, τότε εἰκονίσεις τὸ τοῦ ὁραθέντος ὁμοίωμα· ὅτε ὁ ἀσώματος καὶ ἀσχημάτιστος, ἀποσὸς τε καὶ ἀπῆλικος, καὶ ἀμεγέθης τῇ ὑπεροχῇ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως, ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, μορφὴν δούλου λαβὼν ταύτη συσταλῇ πρὸς ποσότητά τε καὶ πληρότητα, καὶ χαρακτηῖρα περιθῇται σώματος, τότε ἐν πίναξί χάραττε, καὶ ἀνατίθει πρὸς θεωρίαν τὸν ὁραθῆναι καταδεξάμενον. Χάραττε τούτου τὴν ἀφαντον συγκατάβασιν, τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν, τὴν ἐν Ἰορδάνῃ βάπτισιν, τὴν ἐν Θαβὼρ μεταμόρφωσιν, τὰ πάθη τὰ τῆς ἀπαθείας πρόξενα, τὸν θάνατον, τὰ θαύματα, τὰ τῆς θείας αὐτοῦ σύμβολα φύσεως, δι' ἐνεργείας σαρκὸς ἐνεργεία θεῖα πραττόμενα, τὸν σταυρὸν τὸν σωτήριον, τὴν ταφὴν, τὴν ἀνάστασιν, τὴν εἰς οὐρανοῦς ἀνοδὸν· πάντα γράψε, καὶ λόγῳ, καὶ χρώμασι. Μὴ φοβοῦ, μὴ δέδιθι· οἷδα διαφορὰν προσκυνήσεως. Προσεκύνῃς ποτὲ Ἀβραάμ τοῖς υἱοῖς Ἑμμώρ, ὅτε τὸ σπῆλαιον τὸ διπλοῦν εἰς τάφου κληῖρον ὠνήσατο, ἀνδράσιν ἀσεδέσι, καὶ ἀγνωσίαν νοσοῦσι Θεοῦ· προσεκύνῃσιν Ἰακώβ Ἡσαὺ τῷ ἀδελφῷ, καὶ Φαραὼ ἀνδρὶ Αἰγυπτίῳ, ἀλλὰ μὴν καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς βάθδου· προσεκύνῃς μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐλάτρευσε· προσεκύνῃσαν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ Δανιὴλ ἀγγέλῳ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐλάτρευσαν. Ἐταρον γὰρ ἐστὶν ἡ τῆς λατρείας προσκύνησις, καὶ ἔταρον ἡ ἐκ τιμῆς προσαγομένη τοῖς κατὰ τι ἀξίωμα ὑπερέχουσιν.

quin etiam fastigium virgæ adoravit quidem, nec tamen latriæ cultum eidem exhibuit. Adoraverunt Jesus Nave filius, et Daniel angelum Dei: at latriæ cultum neutiquam illi impenderunt. Alia quippe adoratio est, qua latriæ servilisque cultus exhibetur, et alia, qua honoris gratia homines in dignitate quadam constitutos veneramur.

Θ'. Ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ εἰκόνης ὁ λόγος, καὶ προσκυνήσεως, φέρε τὸν περὶ τούτων λόγον διευκρινήσωμεν. Εἰκὼν μὲν οὖν ἐστὶν ὁμοίωμα χαρακτηρίζον τὸ πρωτότυπον, μετὰ τοῦ καὶ τινὰ διαφορὰν ἔχειν πρὸς αὐτό. Οὐ γὰρ κατὰ πάντα ἡ εἰκὼν ὁμοιοῦται πρὸς τὸ ἀρχέτυπον. Εἰκὼν τοίνυν ζῶσα, φυσικὴ καὶ ἀπαράλλακτος τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, ὁ Υἱός, ὅλον ἐν ἑαυτῷ φέρων τὸν Πατέρα, κατὰ πάντα ἔχων τὴν πρὸς αὐτὸν ταυτότητα, μόνῳ δὲ διαφέρων τῷ αἰτιατῷ. Αἴτιον μὲν γὰρ φυσικὸν, ὁ Πατὴρ· αἰτιατὸν δὲ, ὁ Υἱός. Οὐ γὰρ Πατὴρ ἐξ Υἱοῦ, ἀλλὰ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρός. Ἐξ αὐτοῦ γάρ, εἰ καὶ μὴ μετ' αὐτὸν ἔχει τὸ εἶναι ὅπερ ἐστὶν ὁ γεννήσας Πατὴρ.

Δ'. Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τῷ Θεῷ εἰκόνας καὶ παραδείγματα τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐσομένων, τούτέστιν, ἡ βουλὴ αὐτοῦ ἡ προαιώνιος, καὶ αἱ ὡσαύτως ἔχουσα. Ἀρεπτόν γὰρ τὸ θεῖον κατὰ πάντα, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐν αὐτῇ μεταβολή, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα. Ταύτας τὰς εἰκόνας καὶ τὰ παραδείγματα, προορισμοὺς φησὶν ὁ ἅγιος Διονύσιος, ὁ πολὺς τὰ θεῖα, καὶ μετὰ Θεοῦ τὰ

²⁰ Philipp. ii, 6. ²¹ ibid. ²² Imo filios Heth. Gen. xiii, 7. Vid. Act. vii, 16 ²³ Coloss. i, 2. ²⁴ Jac. i, 17. ²⁵ Cap. 5 De div. nom. Dam. lib. i De fide orth. cap. 10.

περί Θεοῦ διασκεψάμενος. Ἐν γὰρ τῇ βουλῇ αὐτοῦ ἄγακτριζέτο πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ προωρισμένα, καὶ ἀπαράθως ἐσόμενα πρὶν γενέσεως αὐτῶν ὥσπερ εἰ τις βούλοιο οἰκοδομῆσαι οἶκον, ἀνατυπῶν καὶ εἰκονίζει πρῶτον τὸ σχῆμα κατὰ διάνοιαν.

12'. Εἶτα πάλιν εἰκόνες εἰσὶ τὰ ὁρατὰ τῶν ἀοράτων, καὶ ἀτυπῶτων, σωματικῶς τυπομένων πρὸς ἀμυδρὰν κατανόησιν. Καὶ γὰρ ἡ θεία Γραφή, τύπους Θεῶν καὶ ἀγγέλοις περιτίθει, καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκει ὁ αὐτὸς θεὸς ἀνὴρ. Ὅτι μὲν γὰρ εἰκότως προέβλεπνται τῶν ἀτυπῶτων οἱ τύποι, καὶ τὰ σχήματα τῶν ἀσχηματίστων, οὐ μόνον αἰτίαν φαίη τις εἶναι τὴν καθ' ἡμᾶς ἀναλογίαν, ἀδυνατοῦσαν ἀμέσως ἐπὶ τὰς νοητὰς ἀνατείνεσθαι θεωρίας, καὶ δεομένην οἰκείων καὶ συμφυῶν ἀναγωγῶν. Εἰ τοίνυν τῆς ἡμῶν προνοῶν ἀναλογίας ὁ θεὸς λόγος, πάντοθεν τὸ ἀνατατικὸν ἡμῖν ποριζόμενος, καὶ τοῖς ἀπλοῖς καὶ ἀτυπῶτοις τύποις τινὰς περιτίθει, πῶς μὴ εἰκονίζει τὰ μεμορφωμένα κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, καὶ ποθούμενα μὲν, διὰ δὲ τὸ μὴ παρῆναι, ὁρᾶσθαι μὴ θυνάμενα; Διὰ γὰρ τῆς αἰσθήσεως φαντασία τις συνίσταται ἐν τῇ ἐμπροσθεν κοιλίᾳ τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ οὕτω τῷ κριτικῷ παραπέμπεται, καὶ τῇ μνήμῃ ἐνηθσαυρίζεται. Φησὶ γοῦν καὶ ὁ θεοβόρῃμων Γρηγόριος, ὅτι πολλὰ κάμων ὁ νοῦς ἐκδῆναι τὰ σωματικά, πάντῃ ἀδυνατεῖ· ἀλλὰ καὶ τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοοῦμενα καθορᾶται. Ὅρῳμεν γὰρ εἰκόνας ἐν τοῖς κτίσμασι μνηνοῦσας ἡμῖν ἀμυδρὰς τὰς θείας ἐμφάσεις· ὥς ὅτε λέγομεν τὴν ἁγίαν Τριάδα, τὴν ὑπεράρχιον, εἰκονίζεσθαι δι' ἡλίου, καὶ φωτός, καὶ ἀκτίνο· ἢ πηγῆς ἀναβλυζούσης, καὶ πηγαζομένου νάματος, καὶ προχοῆς· ἢ νοῦ, καὶ λόγου, καὶ πνεύματος τοῦ καθ' ἡμᾶς· ἢ ῥόδου φυτοῦ, καὶ ἀνθους, καὶ εὐωδίας.

nes, quæ subobscurè nobis revelationes divinas indicant, ut cum dicimus Trinitatem supremam, per solem, lucem et radium; aut per mentem, verbum et spiritum, quæ in nobis sunt; aut per rosam plantam, florem et odorem significari.

13'. Πάλιν, εἰκὼν λέγεται ἡ τῶν ἐσομένων αἰνιγματικῶς σκιαγραφοῦσα τὰ μέλλοντα, ὡς ἡ κιβωτὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον καὶ Θεοτόκον, καὶ ἡ ῥάβδος, καὶ ἡ στάμνος· καὶ ὡς ὁ ὄρις, τὸν τὸ δῆγμα διὰ σταυροῦ καταργήσαντα τοῦ ἀρχεκάκου ὄφους. ἢ τε θάλασσα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἡ νεφέλη, τὸ τοῦ βαπτίσματος πνεῦμα.

14'. Πάλιν, εἰκὼν λέγεται τῶν γεγονότων, ἢ κατὰ τινος θαύματος μνήμην, ἢ τιμῆς, ἢ αἰσχύνης, ἢ ἀρετῆς, ἢ κακίας, πρὸς τὴν ὑστερον τῶν θεωμένων ὠφέλειαν, ὡς ἂν τὰ μὲν κακὰ φεύγωμεν, τὰς δὲ ἀρετὰς ζηλώσωμεν. Διπλὴ δὲ αὕτη, διὰ τε λόγου ταῖς βίβλοις ἐγγραφομένου, ὡς ὁ Θεὸς τὸν νόμον ταῖς πλαξὶν ἐνεκόλασε, καὶ τοὺς τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν βίους ἀναγράφους γενέσθαι προσέταξε, καὶ διὰ θεωρίας

rerum divinarum peritissimus, quique ea quæ Dei sunt, affante juvantique Deo, contemplatus est. Enimvero in Dei consilio omnia ab ipso præfinita, atque indeficienter futura, priusquam fierent, haud aliter expressa erant, ac si quis domum ædificare cupiens, mente prius imaginem figuramve ejus effingat.

11. Rursum imagines sunt visibilia illa, quæ res invisibiles atque expertes figuræ corporeis formis exprimunt, quo subobscurè saltem percipiuntur. Nam divina Scriptura Deum et angelos circumvestit figuris; hujusque rei causam docet divinus ille vir²⁴. Enimvero quod merito attributæ sunt figuræ illis quæ figura carent, quodque assignatæ formæ iis quæ nullam formam admittunt, non modo hanc quispiam attulerit causam, quod ille sese nobis accommodaverit, qui sine medio quodam ad rerum intellectualium considerationem pervenire non valemus, indigemusque, ut per ea quæ nobis familiaria cognataque sunt, sursum attollamur. Si igitur capacitatis nostræ³¹² habita ratione, divinus sermo id omne confert nobis quo altius subvehamur, ac rebus simplicissimis et forma carentibus formas quasdam attribuit; eorum, quæ suapte natura formis prædita sunt, quorumque tenemur desiderio, verum quia præsentia non sunt, ea videre non possumus, non effingantur imagines? Per sensum enim species quædam in anteriori cerebri ventriculo formatur, atque ad judicandi facultatem transmissa, in memoria tandem thesauro reconditur. Ait quippe Gregorius Theologus²⁵, quod mens, tametsi multum laboret ut res corporeas transiliat, id tamen assequi non valet: quin invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur²⁶. Videmus siquidem in creatis rebus imagines,

ut cum dicimus Trinitatem supremam, per solem, lucem et radium; aut per mentem, verbum et spiritum, quæ in nobis sunt; aut per rosam plantam, florem et odorem significari.

12. Ad hæc, imago dicitur futurorum, quæ ænigmatice ea quæ futura sunt, adumbrat; ut arca, yirga et urna, beatam Virginem ac Deiparam; ut serpens (jæneus), eum qui serpentis malorum omnium auctoris morsum in cruce sanavit; ut denique mare, aqua et nubes baptismi spiritum designabant²⁷.

13. Præterea, rerum gestarum imago dicitur illud quod vel in rei alicujus stupendæ, vel in honoris, aut ignominie, aut virtutis recordationem constituitur, ad posteriorum, qui id conspexerint, utilitatem; quo nempe tum mala fugiamus, tum virtutes æmulemur et prosequamur. Atque ejusmodi imago duplex est; tum quæ per sermonem in libris exaratur; quemadmodum Deus legem tabu-

²² Dion. De cæl. hier. cap. 1. ²³ orat. 2 De theologia. ²⁴ Rom. 1, 20. ²⁵ I Cor. x, 1, 2.

VARIE LECTIONES.

Mss. ἡ βάτος τῆς παρθένου καὶ θεοτόκου.

lis insculpsit³⁸, ac virorum, quos charos habuit, vitam litteris mandari præcepit; tum quæ per sensibilem considerationem præterita revocat; ut cum in perenne monumentum urnam, virgamque in arca reponi jussit. Sic nunc etiam illorum qui ante exstiterunt, tum imagines, tum virtutes describimus. Aut igitur omne genus imaginum tolle, atque adversus eum, qui illas fieri præcepit, leges statue, aut singulas juxta rationem ac modum ginum varia exposuerimus genera, reliquum est ut

14. Adoratio est obsequii ac reverentiæ signum: atque hujus varios modos novimus. Prior ea est, quam per atrium Deo soli suapte natura adorando exhibemus. Hanc sequitur altera, quam propter ipsummet Deum qui natura solus adorandus est, amicis ipsius ac famulis præstamus; ut cum Jesus Nave filius, et Daniel angelum adoraverunt: vel locis Dei præsentia sacris; sicuti David ait: « Adoremus in loco, ubi steterunt pedes ejus³⁹; » vel rebus ipsi consecratis; ut omnis Israel tabernaculo procidebat, ac in circuitu Hierosolymitani templi stantes, vultibusque ad ipsum versis ad hunc usque diem adorant: vel principibus ab ipso creatis; ut Jacob, tum Esau fratrem suum⁴⁰, Deo ita volente, primogenitum, tum Pharaonem constitutum a Deo principem adoravit; itemque **313** Josephum ipsiusmet fratres. Novi quoque honoris mutui gratia adorationem adhiberi⁴¹, qualem Abraham filis Emmor exhibuit⁴². Aut ergo omnem aufer adorationem, aut omnem admitte cum debita tamen ratione ac modo.

15. At vero mihi dicas velim: nonne Deus unus Deus est? Deus equidem, inquires, ut reor, unus est qui legem sanxit. Quid? Contraria sanxit? Nam extra cæatarum rerum numerum non sunt Cherubim⁴³. Eccur ergo hominum manu fabrefactis Cherubim obumbrari propitiatorium jubet? Annon quia Dei, utpote qui nullatenus circumscribi nec representari potest, imago uña fieri nequit, nec cujuspiam quasi Deus sit, ne latræ cultus tanquam Deo creaturæ attribuat. Idcirco Cherubim, quia circumscripta sunt, divinoque solio ministrorum more assistant, imagines confici mandat, quæ famulorum gerentes habitum propitiatorium obumbrent. Quid arcam, quid urnam, quidve propitiatorium fuisse ais? Annon hominum manibus fabricata⁴⁴? Nunquid non opera manuum hominum? Nonne ex villi, ut ipse loqui amas, materia constructa sunt? Quid vero totum tabernaculum? nonne imago? nonne umbra atque exemplum erat? Quocirca divinus Apostolus ait de legis antiquæ sacerdotibus edisserens: « Qui exemplari et umbræ deserviunt cælestium; sicut responsum est Moysi, dum consummaturus erat tabernaculum: Vide enim, inquit, omnia facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte⁴⁵. » Quanquam ne lex qui-

αἰσθητῆς, ὡς τὴν στάμνον καὶ τὴν βάβδον ἐν τῇ κιβωτῇ τεθῆναι προσέταξεν εἰς μνημόσυνον. Οὕτω καὶ νῦν τὰς εἰκόνας τῶν γεγονότων, καὶ τὰς ἀρετὰς διαγράφομεν. Ἡ τοίνυν πᾶσαν εἰκόνα ἀνεῖς, καὶ ἀντινομοθετεῖ τῇ ταύτας προστάξαντι γενέσθαι. Ἡ ἐκάστην δέχου, κατὰ τὸν ἐκάστην πρέποντα λόγον καὶ τρόπον. Εἰπόντες τοίνυν τοὺς τῆς εἰκόνης τρόπους, εἰπωμεν καὶ περὶ προσκυνήσεως.

unicuique convenientem suscipe. Cum itaque imade adoratione verba faciamus.

ιδ'. Ἡ προσκυνήσις ὑποπτώσεως καὶ τιμῆς ἐστὶ σύμβολον· καὶ ταύτης διαφορὰς ἐγνωμεν τρόπους· πρώτην, τὴν κατὰ λατρείαν, ἣν προσάγομεν μόνῳ τῷ φύσει προσκυνητῷ Θεῷ. Ἐπειτα, τὴν διὰ τὸν φύσει προσκυνητὸν Θεὸν προσαγομένην τοῖς αὐτοῦ φίλοις καὶ θεράπουσιν, ὡς τῷ ἀγγέλῳ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ ἀνιὲλῃ προσεκύνησαν· ἢ τοῖς Θεοῦ τόποις, ὡς φησιν ὁ Δαβὶδ· « Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἐστήσαν οἱ πόδες αὐτοῦ· καὶ τοὶς αὐτοῦ ἀναθήμασιν, ὡς ἅπας ὁ Ἰσραὴλ τῇ σκηνῇ προσεκύνει, καὶ τῷ ἐν Ἱερουσαλὴμ ναῷ κύκλῳ ἐστῶτες, καὶ πρὸς αὐτὸ ἀπανταχόθεν ὀρῶντες καὶ προσκυνοῦντες εἰσέτι καὶ νῦν ἢ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθεῖσιν ἀρχουσιν, ὡς Ἰακώβ τῷ τε Ἠσαῦ, ὡς προγενεστέρῳ ἀδελφῷ ὑπὸ Θεοῦ γενομένῳ, καὶ Φαραὼ ὑπὸ Θεοῦ χειροτονηθέντι ἀρχοντι· καὶ τῷ Ἰωσήφ, οἱ αὐτοῦ ἀδελφοί. Οὐδα καὶ κατὰ τιμὴν τὴν πρὸς ἀλλήλους προσκύνησιν, ὡς Ἀβραὰμ τοῖς υἱοῖς Ἑμῶρ. Ἡ τοίνυν πᾶσαν προσκύνησιν ἀνεῖς, ἢ πάσας δέχου, μετὰ τοῦ ὀφειλοντος λόγου καὶ τρόπου.

ιε'. Λέγε μοι ἐρωτῶντι· εἰς Θεὸς ὁ Θεός; Ναί, φήσεις, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, εἰς νομοθέτης. Τί οὖν νομοθετεῖ τὰ ἐναντία; Οὐ γὰρ ἔξω τῆς κτίσεως τὰ Χερουβίμ. Τί οὖν προστάττει Χερουβίμ γλυπτὰ ἀνθρώπων χερσὶ τεκταινόμενα, σκιάζειν τὸ Ἰαστήριον; Ἡ δὴλον, ὡς Θεοῦ μὲν, ὡς ἀπεριγράπτου καὶ ἀνεῖκάστου ποιεῖν εἰκόνα ἀμήχανον, ἢ τινας ὡς Θεοῦ, ἵνα μὴ ὡς Θεὸς λατρευομένη προσκυνῆται ἡ κτίσις. Τῶν δὲ Χερουβίμ, ὡς περιγραφτῶν, καὶ τῷ θείῳ θρόνῳ δουλοπρεπῶς παρεστώτων, τὴν εἰκόνα προστάττει ποιεῖν, δουλοπρεπῶς σκιάζουσιν τὸ Ἰαστήριον. Ἐπρεπε γὰρ τῇ εἰκόνι τῶν οὐρανίων λειτουργῶν, τὴν εἰκόνα τῶν θείων μυστηρίων σκιάζεσθαι. **D** Τί δὲ φῆς τὴν κιβωτὸν, τὴν στάμνον, τὸ Ἰαστήριον, οὐ χειρότεκτα; οὐκ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων; οὐκ ἐξ ἀτίμου, ὡς σὺ φῆς, ὕλης κατεσκευασμένα; Τί δὲ ἡ σκηνὴ ἅπασα; οὐχὲ εἰκὼν ἦν; Οὐ σκιά καὶ ὑπόδειγμα; Φησὶ τοιγαροῦν ὁ θεὸς Ἀπόστολος περὶ τῶν κατὰ τὸν νόμον ἱερῶν διεξιὼν· « Ὅστινες ὑποδείγματι καὶ σκιά λατρεύουσι τῶν ἐπουρανίων· καθὼς κεχηρμάτισται Μωϋσῆς, μέλλων ἐπιτελεῖν τὴν σκηνήν. Ὅρα γὰρ, φησὶ, ποιήσεις κατὰ τὸν τύπον τὸν δευχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει. » Ἄλλ' οὐδὲ εἰκὼν ἦν ὁ νόμος, ἀλλ' εἰκόνας προσκίσματα· φησὶ γοῦν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος· « Σκιάν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελ-

³⁸ Exod. xxxiv. 28.; Hebr. ix, 4. ³⁹ Psal. cxxxi, 7. ⁴⁰ Gen. xxiii, 3. ⁴¹ Gen. xlvii, 7. ⁴² Gen. xxi, 7. ⁴³ Exod. xxv, 18. ⁴⁴ Psal. cxiii, 4; Hebr. ix, 11. ⁴⁵ Hebr. viii, 5.

λόντιον ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων. » Εἰ οὖν ὁ νόμος εἰκόνας ἀπαγορεύει, αὐτὸς δὲ εἰκόνας ἐστὶ προχάραγμα, τί φήσομεν; Εἰ ἡ σκηνή σκιά, καὶ τύπου τύπος, πῶς μὴ εἰκονογραφεῖν ὁ νόμος διακαλεῖται; Ἄλλ' οὐκ ἐστὶν οὕτω ταῦτα, οὐκ ἐστὶ· καιρὸς δὲ μᾶλλον τῷ παντὶ πράγματι.

15. Πάλαι μὲν ὁ Θεὸς, ὁ ἀσώματός τε καὶ ἀσχημάτιστος, οὐδαμῶς εἰκονίζετο. Νῦν δὲ σαρκὶ ὀφθέντος Θεοῦ, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφέντος, εἰκονίζω Θεοῦ τὸ ὁρώμενον. Οὐ προσκυνῶ τῇ ὕλῃ, προσκυνῶ δὲ τὸν τῆς ὕλης δημιουργόν, τὸν ὕλην δι' ἐμὲ γενόμενον, καὶ ἐν ὕλῃ κατοικῆσαι καταδεξάμενον, καὶ δι' ὕλης τὴν σωτηρίαν μου ἐργασάμενον, καὶ σέβων οὐ παύσομαι τὴν ὕλην, δι' ἧς ἡ σωτηρία μου εἰργασται· σέβω δὲ οὐκ ὡς Θεόν· ἀπαγε· πῶς γὰρ τὸ ἐξ οὐκ ὄντων τὴν γένεσιν ἐσχηκός, Θεός; Εἰ καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ σῶμα Θεός, διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν γεγονὸς ἀμεταβλήτως ὅπερ τὸ χρίσαν, καὶ μέιναν ὅπερ ἦν τῇ φύσει, σὰρξ ἐψυχωμένη ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοεῖ, ἡρμμένη, οὐκ ἄκτιστος. Τὴν δὲ γε λοιπὴν ὕλην σέβω, καὶ δι' αἰδοῦς ἄγω, δι' ἧς ἡ σωτηρία μου γέγονεν, ὡς θείας ἐνεργείας καὶ χάριτος ἐμπλεων. Ἡ οὐχ ὕλη τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον, τὸ τριστόδιον καὶ τρισμακάριστον; Ἡ οὐχ ὕλη τὸ δρος τὸ σεπτὸν καὶ ἅγιον; Ὁ τοῦ Κρανίου τόπος; Ἡ οὐχ ὕλη ἡ φερέσβιος πέτρα καὶ ζωηφόρος, ὁ τάφος ὁ ἅγιος, ἡ πηγὴ τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως; Ἡ οὐχ ὕλη τὸ μέλαν, καὶ ἡ τῶν Εὐαγγελίων παναγία βίβλος; Ἡ οὐχ ὕλη ἡ ζωηφόρος τράπεζα, ἡ τὸν ἄρτον ἡμῖν τῆς ζωῆς χορηγοῦσα; Ἡ οὐχ ὕλη, ὁ χρυσός τε καὶ ὁ ἀργυρός, ἐξ ὧν σταυροὶ καὶ πύνακες κατασκευάζονται, καὶ ποτήρια; Ἡ οὐχ ὕλη πρὸ τούτων ἀπάντων τὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν σῶμα καὶ αἷμα; Ἡ πάντων τούτων ἀνελε τὸ σέβας καὶ τὴν προσκύνησιν, ἡ παραχώρει τῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει καὶ τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν, Θεοῦ καὶ φίλων Θεοῦ ὀνόματι ἁγιαζομένων, καὶ διὰ τοῦτο θείου Πνεύματος ἐπισκιαζομένων χάριτι. Μὴ κάκιζε τὴν ὕλην· οὐ γὰρ ἄτιμος. Οὐδὲν γὰρ ἄτιμον, ὃ παρὰ Θεοῦ γεγέννηται. Τῶν Μανιχαίων* τοῦτο τὸ φρόνημα· μόνον δὲ ἄτιμον, ὃ μὴ τὴν αἰτίαν ἔσχεν ἐκ Θεοῦ, ἀλλ' ἡμέτερόν ἐστιν εὖρεμα, τῇ ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν αὐτεξουσίῳ ἐκκλίσει τε καὶ ῥοπῇ τοῦ θελήματος, τούτεστιν ἡ ἁμαρτία. Εἰ δὲ τὸν νόμον τὰς εἰκόνας ἀτιμάζεις, καὶ ἀπαγορεύεις, ὡς ἐξ ὕλης κατασκευασμένας, ὅρα τί φησιν ἡ Γραφή· Καὶ ἐλάλητε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, λέγων· Ἰδοὺ ἀνακέκληκα ἐξ ὀνόματος Βεσελεὴλ τὸν τοῦ Ὀρ, ἐκ φυλῆς Ἰούδα. Καὶ Ἐνέλησα αὐτὸν πνεῦμα θεῖον, σοφίας, καὶ συνέσεως, καὶ ἐπιστήμης ἐν παντὶ ἔργῳ διανοεῖσθαι, καὶ ἀρχιτεκτονεῖν, καὶ ἐργάζεσθαι τὸ χρυσίον, καὶ τὸ ἀργύριον, καὶ τὸν χαλκόν, καὶ τὴν ὕακινθον, καὶ τὴν πορφύραν, καὶ τὸ κόκκινον τὸ νηπτόν, καὶ τὴν βύσσον τὴν κεκλωσμένην, καὶ τὰ λιθουργικά εἰς τὰ ἔργα, καὶ τὰ τεκτονικά εἰς τὰ ξόλα, ἐργάζεσθαι κατὰ

A dem imago erat, sed imaginis potius adumbratio, ut idem ait Apostolus : « Umbram habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum ». Quare si lex quæ imagines prohibet fieri, imaginis figura est; quid jam dicemus? At si tabernaculum umbra est, et figura figuræ, cur lex imagines non pingi jubeat? Verum hæc non ita se habent; non profecto : sed suum unicuique rei tempus est *.

16. Quapropter Deum olim, ut corporis ac figuræ expertem, imago nulla referebat **. Nunc vero posteaquam in carne visus est Deus, et cum hominibus conversatus est **, qua parte conspiciendum se præbuit, Dei imaginem efformo. Non materiam, sed materiæ auctorem adoro; qui propter me materia factus est, et in materia habitare voluit, quo B per materiam salutem meam operaretur : nec materiam, per quam salus parva mihi est, colere desinam : non tamen ut ipsam tanquam Deum colam, quod Deus avertat. Quomodo enim Deus sit, id quod ex nihilo ortum est? Quamquam aliqui ipsum Dei corpus Deus est ob unionem secundum hypostasim, cum sine demutatione illud factum sit, a quo inunctum fuit, idque permanserit, quod suapte natura erat; nempe caro animata anima mente rationeque prædita; quæ quidem initium habuit, ac neutiquam increata est. Residuam vero materiam, quæ ad salutem meam contulit, colo ac veneror; quippe quam efficacitate implevit et gratia. Annon materia erat, lignum crucis fortunatissimum illud beatissimumque a cunctis prædicandum? Nonne materia, mons sanctus ac venerandus, ille Calvariæ locus? Nunquid materia non est alma vitalisque illa petra; sanctum, inquam, 314 monumentum, nostræ fons resurrectionis? Annon materia, tum atramentum, tum sanctissimus Evangeliorum liber? Annon quoque materia est, mensa vivifica, quæ panem vitæ nobis subministrat? Nonne materia, aurum et argentum, et quibus cruces, et disci, calicesque conficiuntur? Quin etiam, quod omnibus istis antecellit, nunquid materia non sunt, corpus ac sanguis Christi? Horum omnium cultum adorationemque e medio tolle : aut ecclesiasticis institutis obtemperans, sine, ut Dei et eorum, qui amicorum Dei sanctissimo nomine decorantur, atque adeo divini Spiritus gratia sunt obumbrati, imagines adorentur. Nihil materiæ detrahas; neque enim contempta digna est. Nihil siquidem, quod factum a Deo sit, aspernabile fuerit. Hoc Manichæorum opinionem sapit. Illud duntaxat contemptibile est, quod Deum non habet auctorem, sed libero voluntatis motu ac propensione ab eo quod naturæ consentaneum est, in id quod est præter naturam, a nobis est excogitatum. Atqui id aliud non est præter peccatum? Quod si propter legis præceptum ignominia afflicis imagines, atque eo quod materia constant, illas fieri prohibes, vide quid Scriptura dicat : « Et locutus est Dominus

* Hebr. x, 1. ** Eccli. ii, 1. ** I Tim. 3, 16. ** Baruch iii, 38.

dicens : Vocavi ex nomine Beseleel filium Hor de tribu Juda, et implevi eum Spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, in omni opere ad excogitandum, et fabrefaciendum, et operandum aurum, et argentum, et aes, et hyacinthum, et purpuram, et coccinum netum, byssumque retortum, et lapidaria ad opera, et fabrilia in lignis, ad elaboranda opera omnia. Ego dedi eum, et Eliab filium Achisamach de tribu Dan : et omni intelligenti corde dedi intelligentiam, et facient omnia quæ præcepi tibi⁹⁰. » Et rursum : « Locutus est Moyses ad universam congregationem filiorum Israel : Audite hoc verbum, quod præcepit Dominus dicens : Sumite a vobis ipsis separatam oblationem Domino. Omnis qui corde susceperit, afferat primitias Domino; aurum, argentum, aes, hyacinthum, purpuram, coccinum duplex tortum, et byssum retortum, et pilos caprarum, pellesque arietum rubricatas, et pelles hyacinthinās, et ligna imputribilia, et oleum unctionis, et thymiaia compositionis, et lapides sardios, et lapides in cælaturam, ad superhumerales, et ad tunicam talarem. Quisquis vestrum sapiens est corde, veniat, et faciat quæ Dominus imperavit; tabernaculum⁹¹, » etc. En profecto materiam pretiosam, etiamsi vilis habeatur a vobis. Ecquid enim caprarum pilis ac coloribus contemptibilis sit? Nonne coccinum, et purpura, hyacinthusque colores sunt? Ecce demum, tum opera manuum hominum, tum Cherubim effigies. Quonam pacto sub legis obtentu ea fieri prohibeas, quæ ut fierent lex ipsa præcepit? Si propter legem imaginibus interdicis, jam satage ut Sabbatum circumcisioneque serventur. Ast illud scito « quod si legem observetis, Christus nihil vobis proderit. Qui in lege justificamini, a gratia excidistis⁹². » Deum olim Israel non videbat : nos autem revelata facie gloriam Dei speculamur⁹³.

17. Ejus porro formam sensibili expressam modo omni in loco statuimus, ac per eam sensuum primum sanctificamus (inter sensus enim primas tenet visus), quemadmodum et per sermones auditum. Imago siquidem monumentum quoddam est : ac quidquid liber est iis qui litteras didicerunt, hoc imago est illiteratis et rudibus : et quod auditui præstat oratio, hoc visui confert imago : per mentem vero ipsi conjungimur. Idcirco jussit Deus, ut ex lignis quæ non putrescunt, arca fieret, intusque et extra auro vestiretur, atque in ea tabulæ ponerentur, virga quoque et urna, in qua, ad rerum gestarum memoriam, futurarumque adumbrationem, manna recondebatur. Hæc porro imagines, præconesque sonoros fuisse quis inficias ierit? Neque vero a lateribus tabernaculi, sed in totius populi conspectu proponerantur, quo eadem suspicientes, Deo qui per ipsa operabatur, adorationem ac latriæ cultum offerrent. Quod autem latriæ cultum his ipsis non exhiberent, perspicuum est ; sed per ea, prodigiorum memores, ipsorum auctorem Deum adorabant. Commonitionis quippe gratia propositæ erant imagines, non tanquam dii, sed ut divinatorum operum admonitrices essent.

⁹⁰ Exod. xxxi, 1-6. ⁹¹ Exod. xxxv, 4-11. ⁹² Galat. v, 2-4. ⁹³ II Cor. iii, 18.

πάντα τὰ ἔργα· καὶ ἐγὼ δέδωκα αὐτὸν, καὶ τὸν Ἐλιὰβ τὸν τοῦ Ἀχισαμάχ, ἐκ φυλῆς Δάν· καὶ παντὶ συνετῷ καρδίᾳ ἐγὼ δέδωκα σύνεσιν, καὶ ποιήσουσι πάντα ὅσα σοι συνέταξα. » Καὶ πάλιν· « Εἶπε Μωϋσῆς πρὸς πᾶσαν συναγωγὴν υἱῶν Ἰσραὴλ· Ἀκούσατε τοῦτο τὸ ῥῆμα, ὃ συνέταξε Κύριος λέγων· Λάβετε παρ' ὑμῶν αὐτῶν ἀφαίρεμα τῷ Κυρίῳ. Πᾶς ὁ καταδεχόμενος τῇ καρδίᾳ, οἴσουσι τὰς ἀπαρχὰς τῷ Κυρίῳ, χρυσόν, ἀργύριον, χαλκὸν, ὑάκινθον, πορφύραν, κόκκινον διπλοῦν διανενησμένον, καὶ βύσσον κεκλωσμένην, καὶ τρίχας αἰγείας, καὶ δέρματα κριῶν ἡρυθροδανωμένα, καὶ δέρματα ὑάκινθινα, καὶ ξύλα ἀσηπτα, καὶ ἑλαῖον τῆς χρίσεως, καὶ τὸ θυμίαμα τῆς συνθέσεως, καὶ λίθους σαρδίους, καὶ λίθους εἰς τὴν γλυφὴν, καὶ εἰς τὴν ἐπωμίδα, καὶ εἰς τὸν ποδῆρη. Καὶ πᾶς σοφὸς καρδίᾳ ἐν ὑμῖν, ἐλθὼν ἐργαζέσθω πάντα ὅσα συνέταξε Κύριος, τὴν σκηνήν, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ἰδοὺ δὴ ἡ ὕλη τιμὰ, καὶ καθ' ὅμας ἀτιμός. Τί γὰρ τριῶν αἰγέλιων εὐτελέστερον, ἢ χρωμάτων ; Ἡ οὐ χρῶμα τὸ κόκκινον, καὶ ἡ πορφύρα, καὶ ἡ ὑάκινθος ; Ἰδοὺ δὴ καὶ τὰ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁμοίωμα Χερουβὶμ. Πῶς οὖν διὰ τὸν νόμον ἀπαγορεύεις, ἃ ποιεῖν ὁ νόμος προσέταξεν ; Εἰ διὰ τὸν νόμον τὰς εἰκόνας ἀπαγορεύεις, ὥρα σοι καὶ σαββατίζειν, καὶ περιτέμνεσθαι. Ἄλλ' ἰσθὶ « ὡς, ἐὰν τὸν νόμον τηρεῖτε, Χριστὸς οὐδὲν ὅμας ὠφελήσει. Οἷτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε. » Οὐχ ἔωρα θεὸν ὁ πάλας Ἰσραὴλ, ἡμεῖς δὲ ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτρίζομεθα.

18. Καὶ αἰσθητῶς μὲν τὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα προτίθεμεν ἀπανταχῇ, καὶ τὴν πρώτην ἀγιαζόμεθα· πρώτη γὰρ αἰσθησέμεν, ὅρασις· ὥσπερ καὶ τοῖς λόγοις, τὴν ἀκοήν· ὑπόμνημα γάρ ἐστιν ἡ εἰκὼν· καὶ ὅπερ τοῖς γράμμασι μεμνημένοις ἡ βίβλος, τοῦτο καὶ τοῖς ἀγραμμάτοις ἡ εἰκὼν· καὶ ὅπερ τῇ ἀκοῇ ὁ λόγος, τοῦτο τῇ ὁράσει ἡ εἰκὼν ; νοητῶς δὲ αὐτῇ ἐνούμεθα. Διὰ τοῦτο προσέταξεν ὁ θεὸς γενέσθαι κιδωτὸν ἐκ ξύλων ἀσηπτων, καὶ καταχρυσῶσαι αὐτὴν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, καὶ ἐνθεῖναι τὰς πλάκας, καὶ τὴν ῥάβδον, καὶ τὴν στάμνον τὴν χρυσήν, ἔχουσαν τὸ μάννα πρὸς ὑπόμνησιν τῶν γεγρονότων, καὶ προτύπωσιν τῶν μελλόντων. Καὶ τίς οὐκ ἐρεῖ ταῦτα εἰκόνας, διαπρυσίους τε κήρυκας ; Καὶ ταῦτα οὐκ ἐκ πλαγίων ἔκειτο τῆς σκηνῆς, ἀλλὰ κατενώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, πρὸς ἃ ἀποβλέποντες, τῷ δι' αὐτῶν ἐνεργήσαντι θεῷ προσέφερον τὴν προσκύνησιν καὶ τὴν λατρείαν. Ἀπλὸν ὡς οὐχ ὡς αὐτοῖς λατρεύοντες, ἀλλὰ δι' αὐτῶν εἰς ὑπόμνησιν τῶν θαυμάτων ἀγόμενοι, καὶ τῷ τερατουργῷ θεῷ τὴν προσκύνησιν νέμοντες. Εἰκόνας γὰρ ἦσαν πρὸς ὑπόμνησιν κείμενοι, οὐχ ὡς θεοί, ἀλλ' ὡς θείας ἐνεργείας ὑπόμνησιν δρῶσαι.

D

1η'. Καὶ δώδεκα λίθους προσέταξεν ὁ Θεὸς ληφθῆ-
ναι ἐκ τοῦ Ἰορδάνου, καὶ τὴν αἰτίαν προστίθῃσι·
ψηοὶ γάρ· «Ὅταν ἐρωτᾷ σε ὁ υἱός σου, τί εἰσιν οἱ
λίθοι οὗτοι, διηγοῦ πῶς ἐξέλιπε τὸ ὕδωρ τοῦ Ἰορδάνου
θεῖα προστάξει, καὶ διέδη ἡ κιβωτός τοῦ Κυ-
ρίου, καὶ πᾶς ὁ λαός. » Πῶς οὖν ἡμεῖς οὐκ εἰκονο-
γραφῆσομεν τὰ σωτήρια πάθη καὶ θαύματα Χριστοῦ
τοῦ Θεοῦ, ἵνα, ὅταν ἐρωτᾷ με ὁ υἱός μου, τί τοῦτό
ἐστιν, ἐρῶ ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος ἄνθρωπος γέγονε, καὶ
δι' αὐτοῦ, οὐχὶ Ἰσραὴλ μόνος τὸν Ἰορδάνην διήλ-
θεν, ἀλλ' ἡ φύσις ἅπασα πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐπανήλθε
μακαριότητα. Δι' οὗ ἡ φύσις ἐκ τῶν κατωτάτων τῆς
γῆς ἀνῆλθεν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐν αὐτῷ
τῷ πατρικῷ καθεύκει θρόνῳ.

1θ'. Ἀλλὰ ψηοὶ· Ποίει Χριστοῦ εἰκόνα, καὶ ἀρχέ-
σθητι, ἥ τῆς τούτου Μητρὸς τῆς Θεοτόκου. Ὡς τῆς
ἀτοπίας! ἐχθρὸν σαυτὸν διαβρόχῃ τῶν ἁγίων καθ-
ωμολόγησας. Εἰ γὰρ Χριστοῦ μὲν εἰκόνα ποιεῖς,
τῶν δὲ ἁγίων οὐδαμῶς, ὁμῶς ὡς οὐχὶ τὴν εἰκόνα
ἀπαγορεύεις, ἀλλὰ τὴν τῶν ἁγίων τιμὴν. Τοῦ Χρι-
στοῦ γὰρ, ὡς δεδοξασμένου, ποιεῖς εἰκόνας, τῶν δὲ
ἁγίων, ὡς ἀδοξάστων, ἀποποιεῖς τὸ ἀπεικόνισμα,
καὶ ψευδῆ τὴν ἀλήθειαν ἀποκαλεῖς. «Ζῶ γὰρ ἐγὼ,
λέγει Κύριος, ἀλλ' ἡ τοῦ δοξάζοντός με δοξάσω. »
Καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος· «Ὡστε οὐκέτι εἰ δοῦλος,
ἀλλὰ υἱός. Εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ
Χριστοῦ. » Καί· «Εἴπερ συμπάσχωμεν, ἵνα καὶ
συνδοξασθῶμεν. » Οὐ κατὰ τῶν εἰκόνων ἤρω. τὸν
πόλεμον, ἀλλὰ κατὰ τῶν ἁγίων. Ψηοὶ γὰρ Ἰωάννης
ὁ Θεολόγος καὶ ἐπιστήσιος, «ὅτι ὅμοιοι αὐτῷ ἐσά-
μεθα. » Ὡς περὶ οὗ πυρὶ ἐνούμενος, οὐ τῇ φύσει,
ἀλλὰ τῇ ἐνώσει, καὶ πυρώσει, καὶ μεθέξει πῦρ
γίνεται, οὕτω καὶ τὴν σάρκα φημι τοῦ σαρκωθέντος
Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖνη γὰρ, τῇ καθ' ὑπόστασιν
μεθέξει τῆς θείας φύσεως, ἀτρέπτως Θεὸς ἐχρημά-
τισεν· οὐκ ἐνεργεῖα χριθεῖσα Θεοῦ, ὥς περ τῶν
προφητῶν ἕκαστος, παρουσίᾳ δὲ ὅλου τοῦ χρίοντος.
«Ὅτι δὲ Θεός^α, καὶ θεοὶ οἱ ἅγιοι, «ὁ Θεός, ψηοῖν,
ἐστὶν ἐν συναγωγῇ θεῶν. » Καὶ ὅτι ἰσताται Θεός ἐν
μέσῳ θεῶν, τὰς ἀξίας διαιρῶν, ὡς ἐρμηνεύων ψηοῖν
ὁ θεὸς Γρηγόριος. Οἱ γὰρ ἅγιοι καὶ ζῶντες πεπλη-
ρωμένοι ἦσαν Πνεύματος ἁγίου, καὶ τελευτήσαντων
αὐτῶν, ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀνεκφοιτήτως
ἔνεστι καὶ ταῖς ψυχαῖς, καὶ τοῖς σώμασιν ἐν τοῖς
τάφοις, καὶ τοῖς χαρακτήρεσι, καὶ ταῖς ἁγίαις εἰκό-
σιν αὐτῶν, οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ χάριτι καὶ ἐνερ-
γείᾳ.

rum figuris ac sanctis imaginibus, non quidem

efficiantiam.
κ'. Ὅν δὲ τῷ Δαβὶδ ἐπηγγελάτο ὁ Θεός οἰκοδομῆσαι
αὐτῷ ναὸν διὰ τοῦ ἰδίου υἱοῦ, καὶ κατασκευάσαι τόπον
ἀναπαύσεως, τοῦτον Σολομὼν οἰκοδομῶν, ἐποίησε

^α Josue iv, 8, 21. ^β II Reg. ii, 30. ^γ Galat. iv, 7. ^δ Rom. viii, 17. ^ε I Joan. iii, 2. ^ς Psal. lxxxi, 1. ^ζ Greg. Naz. oral. 40.

VARIAE LECTIONES.

^α Superflua est vox Θεός, qua ablata sensus obuius est, quem recte Zinus secutus est.

18. Jussit quoque Deus, ut duodecim e Jordane lapides sumerentur, rationemque subdit dicens : « Quando interrogaverit te filius tuus, quid sibi volunt isti lapides, narra, quomodo divino nutu defecerit aqua Jordanis, et transierit arca Domini, omnisque populus^α. » Cur igitur salutes Christi Dei cruciatus et miracula imaginibus non exprimamus? ut cum ex me quæsierit filius meus, respondeam, Deum Verbum factum esse hominem, atque per ipsum non Israel modo Jordanem transiisse, sed et omnem prorsus naturam ad pristinam rediisse felicitatem; per quem natura nostra ab infirmis terræ partibus, super omnem principatum evecta est, et in ipsomet paterne solio con-sedit.

19. Ast, inquit, satis tibi fuerit Christi vel matris ejus Deiparæ imaginem conficere. O rem absurdam! Te ipse ergo sanctorum inimicum prosteris. Nam si Christi quidem imaginem pingis, nequaquam vero sanctorum, plane non imagines prorsus prohibes, sed sanctis potius suum denegas honorem. Christi siquidem, quia gloria ornatus est, imagines fieri concedis; sanctorum vero quasi alieni sint a gloria, effugiem respuis, mendacemque Veritatem declaras, ubi ait : « Vivo ego, dicit Dominus, nisi glorificantes me glorificem^β. » Et divinus Apostolus : « Itaque jam non es servus, sed filius. Si autem filius, et hæres Dei per Christum^γ. » Et : « Si compatimur, ut et conglorificemur^δ. » Non adversus imagines, sed adversus sanctos bellum moves. Ait enim Joannes Theologus, qui supra pectus Domini recubuit, « quod similes ei erimus^ε. » Sicut enim id quod igni jungitur, non natura, sed conjunctione, et exustione, et communicatione fit ignis, idem quoque dico de carne incarnati Filii Dei. Illa siquidem per hypostaticam communionem divinæ naturæ citra conversionem evasit Deus, non quod divina quadam efficacitate inuncta fuerit, velut unusquisque prophetarum, quin potius perungentis totius præsentia. Quod porro sancti dii quoque sint, 316 docet Scriptura. « Deus, inquit, stetit in synagoga eorum^ς. » Deus in medio eorum stat unicuique pro meritis distribuens, quemadmodum locum hunc divinus Gregorius exposuit^ζ. Sancti enim, dum viverent repleti erant Spiritu sancto, et postquam decesserant, Spiritus sancti gratia illorum semper tum animis adest, tum corporibus in sepulcris, quin et ipso-

20. Jam vero templum quod Deus Davidi per filium ejus ædificandum sibi fuerat pollicitus, parandumque sibi in locum quietis, id exstruens

Salomon Cherubim quoque fabricavit, ut refert A Regnorum liber ⁶¹: Cherubim etiam vestivit auro, omnesque parietes in circuitu; quibus et caelatos insculpsit Cherubim, et palmas intus et foris (non dixit a lateribus, sed, in circuitu), boves præterea, leonesque et malagranata. Annon igitur multo honorificentius fuerit sanctorum figuris omnes domus Dei parietes ornare, quam animalium et arborum? Ubinam est lex ita præcipiens: « Ne feceris omnem similitudinem ⁶²? » Autamen Salomon, qui sapientiæ effluvium accepit, dum cæli conderet imaginem, Cherubim, et leonem, hominque imagines fecit, tametsi hoc fieri lex prohiberet. Quod si non modo Christi, verum etiam sanctorum pingimus imagines, annon hoc per omnem modum religiosius est; quippe cum illæ Spiritus sancti donis affluant? Nam sicut tunc populus et templum sanguine et cinere vitulæ mundabantur, ita et nunc sanguine Christi, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato, seque martyrum primitias obtulit: itemque sanctorum sanguine, supra quos ædificata est Ecclesia. Ac tunc quidem rerum ratione carentium formis et figuris Dei templum ornabatur; nunc vero sanctorum imaginibus, qui seipsos animata ac rationalia Dei templa constituerunt.

21. Quocirca Christum regem et Dominum oculis ita subijcimus, ut nec suo spoliemus ipsum exercitu. Nam exercitus Domini sunt sancti. Exercitum suum dimittat prius imperator terrenus, quam regem suum ac Dominum spoliare audeat. Purpuram deponat, tum eorum qui cum tyranno strenue conflixerunt, affectibusque suis imperarunt, venerationem adimat. Si enim hæredes Dei, cohæredes profecto Christi ⁶³, necnon Dei gloriæ ac regni consortes sunt futuri, utpote qui passionibus Christi communicaverunt. Quid velat quominus amici Christi, ipsius in terra gloriæ participes fiant? « Non dicam vos servos, inquit Deus ⁶⁴, sed amicos. — Vos amici mei estis ⁶⁵. » Hisne tandem suum negabimus honorem, quem concessit ipsis Ecclesia? O audacem manum! O temerariam mentem, quæ cum Deo contendit, ejusque jussis adversatur! Tu qui imaginem adorare renuis, ne Dei quidem Filium colueris, qui vivens imago est Dei invisibilis ⁶⁶, invariabilisque character ⁶⁷. Imaginem Christi adoro, prout Deus est incarnatus: Deiparæ item omnium Dominæ, ut quæ incarnati Dei Mater est: sanctorum quoque qui amici Dei sunt, quique ad sanguinis effusionem usque peccato resisterunt, et sanguinem pro Christo fundentes, ipsum imitati sunt, qui proprium sanguinem ipsorum causa prior effuderat; 317 eorum denique qui Christi prementes vestigia, ad ea vitam suam instituerunt. Horum præclare gesta cruciatusque picturis expressa, ob oculos meos pono, per quæ sanctus evado, atque imitandi studio inardesco. Nam qui imagini ha-

A Χερουβιμ, ὡς φησιν ἡ βίβλος τῶν Βασιλειῶν. Καὶ περιέσχε τὰ Χερουβιμ χρυσεῖν, καὶ πάντα τοὺς τοίχους κύκλῳ· καὶ κολαπτοὺς ἐνέγλυψε Χερουβιμ, καὶ φοινίκας τῷ ἐσωτέρῳ καὶ ἐξωτέρῳ· καὶ οὐκ εἶπεν ἐκ πλαγίων, ἀλλὰ κύκλῳ· καὶ βόας, καὶ λέοντας, καὶ βοίσκους. Οὐ πολλῶ ὅν τιμώτερον πάντας τοὺς τοίχους οἴκου Κυρίου κοσμήσαι ἁγίων μορφαῖς καὶ εἰκονίσμασιν, ἥπερ ἀλόγων καὶ δένδρων; ποῦ ὁ δι-αγορεύων νόμος· « Οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμοίωμα; » Ἀλλὰ σοφίας χύσιν δεξάμενος Σολομὼν, οὐρανὸν εἰ-κονίζων, ἐποίησε Χερουβιμ, καὶ λέοντων, καὶ βοῶν ὁμοιώματα· τοῦτο δὲ ἀπαγορεύει ὁ νόμος. Εἰ δὲ ἡμεῖς Χριστὸν εἰκονίζοντες, καὶ ποιούμεν τὰ τῶν ἁγίων εἰκονίσματα, οὐκ ἄρα τοῦτο πάντως εὐσεβέ-στερον, ὅτι καὶ Πνεύματος ἁγίου εἰσι πεπληρω-μένα; Ὡς περ γὰρ τότε αἵματι ἡγνίζετο ὁ λαὸς τε, καὶ ὁ ναὸς, καὶ σποδῶ δαμάλεις, οὕτω καὶ νῦν Χριστοῦ αἵματι, μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλά-του, καὶ ἑαυτὸν ἀπαρχὴν τῶν μαρτύρων δεῖξαντος, ἐπὶ δὲ καὶ τῷ τῶν ἁγίων αἵματι, ἐφ' ὧν ἡ Ἐκκλησία οἰκοδομεῖται. Καὶ τότε μὲν, μορφαῖς τε καὶ ἐκτυ-πώμασιν ἀλόγων ἐμφύχους, καὶ λογικούς ναοὺς ἑαυ-τοὺς εἰς κατοικητήριον Θεοῦ κατεσκευαχόντων.

κα'. Ἰστοροῦμεν οὖν Χριστὸν τὸν βασιλέα καὶ Κύ-ριον, οὐ γυμνοῦντες αὐτὸν τοῦ στρατεύματος. Στρα-τὸς γὰρ τοῦ Κυρίου οἱ ἅγιοι. Γυμνωσάτω ἑαυτὸν τοῦ οἰκείου στρατεύματος ὁ ἐπίγειος βασιλεὺς, καὶ τότε τὸν ἑαυτοῦ βασιλέα καὶ Κύριον. Ἀποθέσθω τὴν ἀλουργίδα, καὶ τότε τῶν κατὰ τοῦ τυράννου ἀριστευ-σάντων, καὶ βασιλευσάντων τῶν παθῶν τὸ σέβας περιαιρεῖτω. Εἰ γὰρ κληρονόμοι Θεοῦ, καὶ συγκλη-ρονόμοι Χριστοῦ, καὶ τῆς θείας δόξης καὶ βασιλείας κοινωνοὶ ἔσονται, τῶν παθημάτων Χριστοῦ κοινο-νήσαντες· πῶς οὐ καὶ τῆς ἐπὶ γῆς δόξης συμμε-τοχοὶ χρηματίζουσιν οἱ φίλοι Χριστοῦ; « Οὐ λέγα ὑμᾶς δούλους, φησὶν ὁ Θεός· ὑμεῖς φίλοι μου ἐστέ. » Τῆς οὖν δεδομένης αὐτοῖς παρὰ τῆς Ἐκκλησίας τιμῆς, ἀπαμφιούμεν αὐτοὺς; ἢ θρασεῖας χειρὸς! ὦ τολμηρὰς γνώμης, ἀντερίζουσας Θεῷ, καὶ τοῖς αὐτοῦ ἀντιπραττούσης προστάγμασιν! Οὐ προσκυ-νεῖς εἰκόνη, μηδὲ τῷ Ἰῶφ τοῦ Θεοῦ προσκύνει, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ ὁράτου Θεοῦ ζῶσα, καὶ χαρακτὴρ ἀπράλλαχτος. Προσκυνῶ Χριστοῦ εἰκόνη, ὡς σε-σαρκωμένον Θεοῦ· τῆς Δεσποίνης τῶν ἀπάντων τῆς Θεοτόκου, οἷα Μητὴρ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· τῶν ἁγίων, ὡς φίλων Θεοῦ, τῶν μέχρι αἵματος ἀντι-καταστάντων πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, καὶ Χριστὸν μιμησάμενων τῇ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκχύσει τοῦ αἵματος, τοῦ τὸ οἰκεῖον αἶμα ὑπὲρ αὐτῶν προεχέαντος· καὶ τῶν κατ' ἔχνος αὐτοῦ πολιτευσαμένων, τούτων τὰς ἀριστείας καὶ τὰ πάθη ἀναγράφους καθίστημι, ὡς δι' αὐτῶν ἁγιαζόμενος, καὶ πρὸς ζῆλον μιμη-σεως ἀλειψόμενος. Ἡ γὰρ τῆς εἰκόνης τιμὴ πρὸς τὸ πρωτότυπον διαβαίνει, φησὶν ὁ θεῖος Βασίλειος.

⁶¹ II Reg. vi, 25, 29. ⁶² Deut. iv, 16. ⁶³ Rom. viii, 17. ⁶⁴ Joan, xv, 15. ⁶⁵ ibid. 15. ⁶⁶ Co-
loss. i, 15; Hebr. i, 3.

Εἰ ναὸς ἐγείρεις ἁγίους Θεοῦ, καὶ τὰ τούτων ἐγείρε
 τρόπαια. Οὐκ ἡγείρετο πάλαι ναὸς ἐπ' ἀνθρώπων
 ὀνόματι, οὐχ ἑορτάζετο τῶν δικαίων ὁ θάνατος, ἀλλ'
 ἐπενθίετο. Ὁ ἀπτάμενος νεκροῦ, ἀκάθαρτος ἐλογί-
 ζετο, καὶ Μωϋσῆας αὐτοῦ. Νῦν δὲ τῶν ἁγίων ἐορ-
 τάζεται τὰ μνημόσυνα. Ἐπενθήθη ὁ νεκρὸς τοῦ
 Ἰακώβ, ἀλλ' ὁ Στεφάνου πανηγυρίζεται θάνατος.
 Ἡ τοίνυν καὶ τὰς πανηγυρικὰς μνήμας τῶν ἁγίων
 ἀνελε, παρὰ τὸν παλαιὸν νόμον ἀγομένας, ἥ καὶ
 τὰς εἰκόνας, παρὰ τὸν νόμον, ὡς φῆς, οὐσας, συγ-
 χώρησον. Ἄλλ' ἀμήχανον μὴ ἐορτάζειν τὰ τῶν
 ἁγίων μνημόσυνα. Ὁ γὰρ τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ
 θεοφόρων Πατέρων χορὸς, ταῦτα προστατταί γίνε-
 σθαι. Ἀφ' οὗ γὰρ ὁ Θεὸς Λόγος σὰρξ ἐγένετο,
 ὁμοιωθεὶς ἡμῖν κατὰ πάντα χωρὶς ἁμαρτίας, καὶ
 ἀσυγχύτως ἐκράθη πρὸς τὸ ἡμέτερον, καὶ ἀμετα-
 βλήτως τὴν σάρκα ἐθέωσε, διὰ τῆς ἐν ἀλλήλαις τῆς
 αὐτοῦ θεότητος, καὶ τῆς αὐτοῦ σαρκὸς ἀσυγχύτου
 παραχωρήσεως^α, ὥτως ἡγιασμένα. Καὶ ἀφ' οὗ ὁ
 Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸς, ὁ ἀπαθὴς ὢν τῇ θεότητι,
 τῷ προσλήμματι πέπονθε, καὶ τὸ ἡμέτερον ἀπέτι-
 σεν ὄφλημα, λύτρον ἐκχέας ὑπὲρ ἡμῶν ἀξιόχρεών τε
 καὶ ἀξιάγαστον· δυσωπητικὸν γὰρ Πατρί, καὶ αἰ-
 δέσιμον αἵμα Υἱοῦ· ὥτως ἡλευθερώμεθα· καὶ ἀφ'
 οὗ κατελθὼν εἰς ᾄδην, ταῖς ἀπ' αἰῶνος πεπεδημέ-
 ναις ψυχαῖς, ὡς αἰχμαλώτοις ἐκέρυξεν ἀφ' ἑσιν, ὡς
 τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καὶ θῆσας τὸν ἰσχυρὸν, τῷ ὑπερ-
 ἔχοντι τῆς δυνάμεως ἀνίστη, τὸ ἐξ ἡμῶν αὐτῷ προ-
 ληφθὲν ἀφθαρτίσας σαρκίον, ὥτως ἡφθαρτίσμεθα.
 Ἀφ' οὗ τε δι' ὕδατος καὶ πνεύματος γεγενήμεθα,
 ὥτως υἱοθετήμεθα, καὶ κληρονόμοι Θεοῦ γεγενήμεθα.
 Ἐντεῦθεν τοὺς πιστοὺς, ἁγίους ὁ Παῦλος καλεῖ. Ἐν-
 τεῦθεν τὸν τῶν ἁγίων οὐ πενθοῦμεν, ἀλλ' ἐορτάζομεν
 θάνατον. Ἐντεῦθεν οὐχ ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν
 ἐσμεν, δικαιωθέντες διὰ τῆς πίστεως, καὶ Θεὸν μόνον
 εἰδότες τὸν ἀληθινόν· δικαίῳ δὲ νόμος οὐ κεῖται.
 Οὐχ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ νόμου ἐσμεν, δεδουλωμένοι
 ὡς νῆπιοι, ἀλλ' εἰς ἄνδρα καταρτισθέντες τέλειον,
 στερεὰν τροφὴν φρεσὶς ἔχοντες, οὐ τὴν πρὸς εἰδωλολα-
 τρείαν. Καλὸς ὁ νόμος, ὡς λύχνος φαίνων ἐν αὐ-
 χμηρῷ τόπῳ, ἀλλ' ἕως οὗ ἡ ἡμέρα διαυγάξῃ· ἤδη
 δὲ ἀνέτειλε φωσφόρος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ
 ὕδωρ ζῶν τῆς θεογνωσίας, θαλάσσης ἐθνῶν ἐπεκά-
 λυψε, καὶ πάντες τὸν Κύριον ἐγνωμεν· « Παρῆλθε
 τὰ καλαιά, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά. » Φησὶ γοῦν
 ὁ θεὸς ἀπόστολος Παῦλος πρὸς Πέτρον, τὴν κορυ-
 φαίαν ἀκρότητα τῶν ἀποστόλων· « Εἰ σὺ Ἰουδαῖος
 εἶ, ἐθνικῶς ζῆς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, πῶς τὰ ἔθνη
 ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν; » Καὶ πρὸς Γαλάτας γρά-
 φει· « Μαρτύρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνο-
 μένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον πλη-
 ρῶσαι. »

que omnes Dominum novimus. « Vetera transierunt : ecce facta sunt omnia nova^α. » Divinus

betur honor, ad eum refertur, cuius est imago.
 inquit Basilius^α. Si templa sanctis extruis, eo-
 rum quoque tropæa erige. Nullum olim cuiusvis
 hominum nomine templum erigebatur, neque mors
 justorum ulla festivitate celebrabatur : quin plange-
 batur potius. Qui mortuum tetigisset, is immun-
 dus habebatur, et si vel ipsum Moysem^α. Nunc
 autem sanctorum memorias festivis prosequimur
 honoribus. Jacob mortuum planxerunt^β : obitus
 vero Stephani solenni apud nos concursu celebris
 est. Aut igitur solemnes sanctorum memorias
 præter veteris legis præscriptum receptas tolle,
 aut illorum imagines, quas contra legis tenorem
 confectas asseris, haberi permittite. Verum fieri
 nequaquam potest, ut sanctorum memoriarum cele-
 britate sua careant : quippe quas sanctius aposto-
 lorum divinorumque Patrum chorus ægi præci-
 piat. Nam ex quo Deus Verbum factus est caro,
 assimilatus nobis per omnia, excepto peccato, et
 citra confusionem naturæ nostræ commistus est,
 propter mutuam utriusque, divinitatis scilicet
 humanitatisque, circumincessionem, assumptam
 carnem sine conversione Deum effecit, jam tum
 reipsa in sanctos evasimus. Ex quo item Dei Fili-
 us et Deus, cum nulli secundum Deitatem per-
 persioni obnoxius esset, assumpta carne passus
 est, nostrumque solvit debitum, condignum plane
 ac vere mirandum redemptionis profundens pro
 nobis pretium (sanguis quippe Filii placando Pa-
 tri fuit idoneus, ac reverentia dignus), vera liber-
 tate donati sumus. Ex quo rursum ad inferos
 descendens, victis pridem animabus, ceu capti-
 vis libertatem, atque visum cæcis annuntiavit^γ,
 et præstantissima virtute sua sortem alligans^δ
 resurrexit, carnemque nostram quam assumpse-
 rat, incorruptione dotavit, jam nos quoque inco-
 lumitatem a corruptione indepti sumus. Ex quo
 denique per aquam et spiritum sumus generati,
 adoptivi filii hæredesque Dei vere facti sumus.
 Quocirca fideles a Paulo dicuntur sancti^ε. Unde
 non luctu, quin potius gaudio sanctorum exitum
 prosequimur. Hinc factum est, ut non amplius
 sub lege, sed sub gratia simus^ς, iustificati per
 fidem^ζ, solumque Deum verum cognoscentes.
 Porro lex justo non est posita^η. Sub elementis
 legis, veluti infantes, non sumus servientes^θ,
 sed in perfectum hominem coaptati, solido cibo
 nutrimur, non eo quo in idololatriam illiciamur.
 Bona est lex^ι, instar lucernæ lucentis in cali-
 ginoso loco, donec dies elucescat^κ. Atqui jam
 lucifer ortus est in cordibus nostris : jam vita
 cognitionis Dei aqua gentium operuit mare, nos-
 que

^α Lib. De Spir. sancto ad Amph. cap. 18.

^β Num. xix, 11.

^γ Gen. xv, 11.

^δ Isa. lxi, 2; Luc. iv, 19.

^ε Matth. xii, 29.

^ς I Cor. i, 2, et alibi.

^ζ Rom. vi, 14.

^η Rom. v, 1.

^θ I Tim. i, 9.

^ι Galat. iv, 8.

^κ Rom. vii, 12.

^λ ibid. II Petr. i, 19.

^μ II Cor. v, 17.

VARIE LECTIONES.

- Recte Billius emendat περιχωρήσεως, quam circumincessionem theologi nostrates appellant.

apostolus Paulus summo apostolorum vertici Petro aiebat: « Si tu, Judæus cum sis, gentiliter vivis, ac non Judaice, quomodo gentes cogis Judaizare ⁸¹? » Itemque Galatis hæc scribit: « Testificor omni circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis implendæ ⁸². »

318 22. Quamobrem olim quidem Deum ignorantes, iis qui natura non sunt dii, serviebant ⁸³: nunc autem cum cognoverimus Deum, imo cogniti simus a Deo, quomodo convertemur ad infirma et egena elementa ⁸⁴? Humanam Dei formam aspexi, et salva facta est anima mea. Dei imaginem intueor, uti vidit eam Jacob ⁸⁵, quanquam alio et alio modo. Nam ille mentis oculis a materia alienis expertem materiæ vidit imaginem, quæ futura præmoneret: ego id intueor, quod perficit memoriam illius, qui visus est in carne. Apostolorum umbra, sudaria quoque, ac semicinctia morbos pellebant, dæmones fugabant ⁸⁶: eecur umbræ et imagini sanctorum suus pariter honos non erit? Aut illud omne quod materia constat, adorari prohibe, aut nihil obtrudas novi, neu terminos antiquos transferas, quos posuerunt patres tui ⁸⁷.

23. Non solum enim Ecclesiæ leges scriptis ^B sanxerunt, verum etiam citra Scripturam certa quædam tradiderunt. Unde Basilius, cap. 27 ex triginta illis capitibus quæ ad Amphiloichium de Spiritu sancto scripsit, expressis verbis ait: « Ex illis dogmatibus et prædicationibus, quæ in Ecclesia conservantur, alia ex scripta doctrina tenemus, alia ex apostolica traditione secreto concessa æcepimus: quæ quidem utraque vim parem habent ad pietatem. Nec quisquam iis contradixerit, qui vel minimum Ecclesiæ leges inquisierit. Nam si consuetudines illas, quæ scriptæ non sunt, tanquam magni non sint momenti, rejicere aggressi fuimus, imprudenter profecto, iis, quæ in Evangelio potiora sunt, damnum inferemus. » Hæc magnus Basilius. Sed enim undenam novimus Calvariae locum, Vitæ sepulcrum? Annon quia a parentibus filij nulla docente Scriptura id receperunt? Nam crucifixum quidem Dominum, et in monumento, quod Joseph exciderat in petra sepultum, Scriptura perhibet ⁸⁸. Quod vero ea ipsa sint, quibus nunc procidimus, ex traditione non scripta novimus, pluraque his similia. Unde habemus, ut baptismus terna mersitatione fiat? Unde quod ad orientem conversi precemur? Unde sacramentorum institutio? Idcirco divinus apostolus Paulus ait: « Itaque, fratres, state, et tenete traditiones, quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram ⁸⁹. » Proinde cum tot tantæque sint nobis sine scriptis tradita, quæ ad hanc usque diem observata sunt, quid est cur erga imagines vitilites?

24. Quos profecto producis locos, ii non imaginum nostrarum cultum esse abominandum docent; sed illarum potius, quas sibi gentiles sta-

A κβ'. Πάλαι μὲν οὖν μὴ εἰδότες Θεὸν, ἐδούλευον τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς· νῦν δὲ γνόντες Θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφωμεν πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα; Εἶδον εἶδος Θεοῦ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. Θεωρῶ εἰκόνα Θεοῦ, ὡς εἶδεν Ἰακώβ, εἰ καὶ ἄλλως, καὶ ἄλλως. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἄβυσσον, τὸ ἐσόμενον προμηνύουσαν, ἄλλοις ναὸς ὀφθαλμοῖς, ἐγὼ δὲ τοῦ σαρκὸς ὁραθέντος, μνήμης ἐμπύρευμα. Ἡ τῶν ἀποστόλων σκιά, τὰ σουδάρια τε καὶ σιμικίνθια, νόσους ἀπῆλκυσε, δαίμονας ἐφυγάδευε· καὶ πῶς ἡ σκιά καὶ εἰκὼν τῶν ἁγίων οὐ δοξασθήσεται; ἡ πάσης ὕλης προσκύνῃσιν ἀνέλε, ἡ μὴ καινοτόμει, μηδὲ μέταιρε ἔρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου.

κγ'. Οὐ μόνον γράμμασι τὴν ἐκκλησιαστικὴν θεσμοθεσίαν παρέδωκαν, ἀλλὰ καὶ ἀγράφοις τοῖς παραδόσεσι. Φησὶ γοῦν ὁ θεὸς Βασιλεὺς ἐν εἰκοστῇ ἐβδόμῃ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος τριάκοντα κεφαλαίων, ἐπὶ λέξεως οὕτως: « Τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων, τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν· τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν, ἐν μυστηρίῳ παραδειξάμεθα· ἅπερ ἀμφοτέρω τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει πρὸς τὴν εὐσέδειαν. Καὶ τοῖς οὐδεὶς ἀντερεῖ, οὐκοῦν ὅστις γε καὶ μικρὸν γοῦν θεσμὸν Ἐκκλησίας πεπειράται· εἰ γὰρ ἐπιχειρήσῃμεν τὰ ἀγγραφα τῶν ἱερῶν, ὡς μὴ μέγαλην ἔχοντα τὴν δύναμιν παραιτεῖσθαι, λάθοιμεν ἂν εἰς αὐτὰ τὰ καίρια ζημιούντες τὸ Εὐαγγέλιον. » Ταῦτα τοῦ μεγάλου Βασιλεῖος τὰ ῥήματα· πόθεν γὰρ ἴσμεν τὸν Κρανίον τόπον τὸν ἅγιον, τὸ μνημα τῆς ζωῆς; Οὐ καὶδὲς παρὰ πατρὸς ἀγράφως παρεληφότες; Τὸ μὲν γὰρ ἐν τόπῳ κρανίου ἐσταυρωθῆαι τὸν Κύριον, γέγραπται, καὶ τετάφθαι ἐν μνημείῳ, ὃ ἐλατόμησεν Ἰωσήφ ἐν τῇ πέτρᾳ· ὅτι δὲ ταῦτά ἐστι τὰ νῦν προσκυνούμενα, ἐξ ἀγράφου παραδόσεως ἴσμεν, καὶ πλεῖστα τοῖς παρόμοιαι. Πόθεν τὸ τρις βαπτίζειν; Πόθεν τὸ κατ' ἀνατολὰς εὐχεσθαι; Πόθεν ἡ τῶν μυστηρίων παράδοσις; Διὸ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος Παῦλος φησὶν: « Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ἃς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν. » Πολλῶν τοιγαροῦν καὶ τοσούτων ἀγράφως τῇ ἐκκλησίᾳ παραδεδομένων, καὶ μέχρι τοῦ νῦν πεφυλαγμένων, τί περὶ τὰς εἰκόνας συμμιμνήσκεις;

κδ'. Ἀς μέντοι χρήσεις παράγει, οὐ τῶν παρ' ἡμῖν εἰκόνων βδελύσσονται τὴν προσκύνῃσιν, ἀλλὰ τῶν ταύτας θεοποιούντων Ἑλλήνων. Οὐ δεῖ τοίνυν

⁸¹ Galat. II, 14. ⁸² ibid. v, 3. ⁸³ Galat. IV, 8. ⁸⁴ ibid. 9. ⁸⁵ Gen. xxxi, 30. ⁸⁶ Act. xv, 6. ⁸⁷ Prov. xxii, 28. ⁸⁸ Matth. xxvii, 60. ⁸⁹ II Thess. II, 14.

VARIE LECTIONES.

¹ Delenda vox οὐκοῦν quæ abest in mss. et apud Basil.

διὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων ἄτοπον χρῆσιν, καὶ τὴν ἡμε-
τέραν εὐσεβῶς γινομένην, ἀναιρεῖν. Ἐφορκίζουσιν
ἐπαποδοί τε καὶ γόητες, ἐφορκίζει καὶ τοὺς κα-
τηχουμένους ἡ Ἐκκλησία· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἐπικα-
λοῦνται δαίμονας, αὐτὴ δὲ, Θεὸν κατὰ δαιμόνων·
δαίμοσι τὰς εἰκόνας ἀνατιθέασιν Ἑλληνες, καὶ
θεοὺς ταύτας προσαγορεύουσιν, ἡμεῖς δὲ, ἀληθεῖ
Θεῷ σαρκωθέντι, καὶ Θεοῦ δούλοις καὶ φίλοις, δαι-
μόνων ἀπελευθύνουσι στίφη.

κε'. Εἰ δὲ φῆς, τὸν θεῖον καὶ θαυμαστὸν Ἐπιφά-
νιον, διαβρόχῃ ταύτας ἀπαγορεύσαι, πρῶτον μὲν
τυχὸν παρεγγεγραμμένους καὶ ἐπίπλαστος ὁ λόγος,
ἄλλου μὲν ὢν πόνος, ἐτέρου δὲ τὴν ἐπωνυμίαν ἔχων,
ὃ πολλοῖς εἰθίσται δρᾶν. Δεύτερον, ἴσμεν τὸν μακά-
ριον Ἀθανάσιον, ἀπηγορευκόμενα τὸ ἐν λάρνακι τι-
θέναι τὰ τῶν ἁγίων λείψανα, μᾶλλον δὲ προστά-
τοντα ὑπὸ γῆν ταῦτα καλύπτειν, τὸ ἄτοπον ἔθος τῶν
Αἰγυπτίων καταργῆσαι βουλόμενον, οἱ τοὺς ἑαυτῶν
νεκροὺς, οὐχ ὑπὸ γῆν ἐκρυπτον, ἀλλ' ἐπὶ κλινῶν
καὶ σκιμποδίων ἐτίθουν· τάχα τοιοῦτό τι καὶ ὁ μέ-
γας Ἐπιφάνιος ἐπιδιωρθώσασθαι θέλων, τὸ μὴ χρῆ-
ναι ποιεῖν εἰκόνας ἐνομοθέτησεν, εἰ γε καὶ αὐτοῦ
δῶμεν εἶναι τὸν λόγον. Ἐπεὶ, ὅτι γε ὁ τοῦτου σκο-
πὸς ταύτας οὐκ ἀπετίθετο, μάρτυς ἡ τοῦ αὐτοῦ
θείου Ἐπιφανίου Ἐκκλησία, εἰκόσι μέχρις ἡμῶν
περικεκοσμημένη. Τρίτον, οὐ τὸ σπάνιον νόμος τῇ
Ἐκκλησίᾳ, οὐδὲ μία χελιδὼν ἔαρ ποιεῖ, ὥς καὶ τῷ
Θεολόγῳ Γρηγορίῳ καὶ τῇ ἀληθεῖ δοκεῖ· οὐδὲ λόγος
εἰς, δυνατὸς ὅλης Ἐκκλησίας, τῆς ἀπὸ γῆς περά-
των μέχρι τῶν αὐτῆς περάτων, ἀνατρέφαι παρά-
θον.

nec unius sententia tanti roboris fuerit, ut universæ
extremum diffusa est, traditionem possit evertere.

κς'. Δέχου τοίνυν τῶν Γραφικῶν καὶ πνευματι-
κῶν * χρήσεων τὸν ἱσμὸν, ὅτι εἰ καὶ λέγει ἡ Γραφή·
«Τὰ εἰδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα
χειρῶν ἀνθρώπων»· ἀλλ' οὐκ οὐ τὸ μὴ προσκυνεῖν
ἀψύχους ἢ ἔργων χειρῶν κωλύει, ἀλλὰ ταῖς δαιμό-
νων εἰκόσιν.

κζ'. Ὅτι μὲν οὖν ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις, καὶ βα-
σιλεῦσι, καὶ ἀσεβέσι, προσεκύνησαν οἱ προφῆται, καὶ
βάδω, εἰρηται· λέγει δὲ καὶ Δαβὶδ· «Καὶ προσκυ-
νεῖτε τῷ ὑποπόδιῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ. » Ἡσαίας δὲ
ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· «Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος,
φῆσιν, ἡ δὲ γῆ, ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. » Οὐρανὸς
δὲ καὶ γῆ παντὶ που δῆλον ὅτι κτίσματα. Καὶ

⁸⁰ Greg. Naz. orat. 38. ⁸¹ Psal. cxiii, 12. ⁸² Psal. xcvi, 5. ⁸³ Isa. lxi, 1.

VARIAE LECTIONES.

* Quid si legas cum Billio πατρικῶν, quemadmodum orat. 2 ubi hæc verba aliaque repetuntur.

NOTÆ.

(1) Male Tilmanus : Tum secundo loco si opponis :
Scimus beatum Athanasium, et in margine secunda
objectio, solutio. Ibi enim non objectionem novam,
sed prius allatæ responsionem secundam tradit
auctor, quam rursum tertia sequitur. Nec aliud

PATROL. GR. XCIV.

tuebant. Quamobrem non eo quod imaginibus
gentes præter fas omne abutantur, religiosus no-
strarum cultus tollendus est. Adjurant incanta-
tores et præstigiatores : at catechumenos quoque
adjurat Ecclesia. Verum illi quidem dæmones in-
vocant ; hæc vero Deum contra dæmones. Dæmo-
nibus imagines consecrant gentiles, quas et deos
appellitant : nos autem Deo vero qui carnem
assumpsit, necnon Dei famulis et amicis, a
quibus dæmonum catervæ et cunei in fugam pel-
luntur.

319 25. Quod si dicas divinum admirandum-
que Epiphanium imaginibus palam interdixisse,
primum quidem illud responderim, libellum istum,
supposititium fictitiumque esse, qui cum ab alio
elaboratus sit alterius nomine inscriptus fuerit :
quod quidem multi ut patrant in more habuerunt.
Secundo (1), quemadmodum beatum Athanasium
prohibuisse novimus, ne sanctorum corpora
capsis recondiderentur, quin potius humo tegi præ-
cepisse, eo quod absonum morem Ægyptiorum,
qui mortuos suos terra non humabant, sed in le-
ctulis et scimpodiis reclinabant, vellet abrogare.
Sic fortassis etiam magnus Epiphanius (si qui-
dem libelli hujus genuinus auctor est) ut tale
quid corrigeret, imagines faciendas non esse cen-
suerit. Quod enim Epiphanius hujus sententiæ
non fuerit, ut illas penitus auferret, testis est
ipsamet Epiphaniæ Ecclesia, quæ ad hanc nostram
usque ætatem imaginibus undequaque decoratur.
Tertio denique, quod a paucis et raro sit, vim le-
gis in Ecclesia non habet. Nam, ut Gregorio
Theologo placet **, una hirundo non facit ver ;
Ecclesiæ, quæ ab extremo terræ ad aliud

26. Hac itaque ratione depromptum ex Scri-
ptura et Patribus locorum globum excipias : ita
quod, etsi Scriptura dicit : « Simulacra gentium
argentum et aurum, opera manuum hominum » ;
nequaquam tamen rebus inanibus, aut manuum
ope elaboratis adorationem adhiberi prohibeat,
sed dæmonum duntaxat simulacris.

27. Jam vero, quod angelos, homines et reges
quantumvis impios, prophetæ adoraverint, imo et
virgam, hoc jam probatum fuit. David præterea
dicit : « Adorate scabellum pedum ejus ». Isaias
autem ex persona Dei ait : « Cælum mihi sedes
est, et terra scabellum pedum meorum ». Porro
cælum et terram creatas res esse nemini dubium

est. Quin et Moyses ipse et Aaron res manibus formatas adoraverunt. Ait quippe Paulus, aurea Ecclesiæ cicada, ad Hebræos scribens: « Christus assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum, hoc est, non hujus creationis¹¹. » Et rursum: « Non enim in manufacta sancta introivit Jesus, exemplaria verorum, sed in ipsum cælum¹². » Priora igitur sancta, tum tabernaculum, tum ea etiam quæcunque in illo continebantur, manufacta erant. Quod vero illa adorarentur, nullus inficias iverit.

Priscorum probatorumque SS. Patrum testimonia pro imaginibus.

S. Dionysii Areopagitæ, ex Epistola ad Titum.

« Operæ pretium igitur fuerit, ut nos ipsi prætermittamur vulgi de his opinione, intra ipsas similitudines sacra sancte et religiose penetremus, nec probri aliquid eis inferamus, ut quæ **320** ex formis divinis originem trahant, expressæque sint, et apertæ arcanorum sublimiorumque spectaculorum imagines. »

Commentarius. Vide, quomodo excellentium rerum imaginibus non esse detrahendum asseveret.

Ejusdem, ex libro De divinis nominibus (cap. 1).

« Hæc nos edocti sumus: dum nunc quidem pro captu nostro divinorum eloquiorum, traditarumque a sacris antistitibus institutionum humanitas, velaminibus sacris, sensibilibus intelligibilia, atque eis quæ sunt, ea quæ essentiam omnem superant, involvit, necnon ea quæ specie et forma carent, formis et figuris circumvestit, atque illam, quæ supra naturam est, et omnis expers figuræ, simplicitatem, dividorum varietate signorum multiplicat et effingit. »

Comment. Si humanitatis benignitatisque proprium est, rebus specie formaque carentibus atque simplicibus, nec figuratis, species et formas congruenti nobis ratione accommodare; eecur non illa etiam, quæ per formas et figuras conspicua facta sunt nobis, modo quoque qui nobis conveniens sit, per imagines adumbremus, tum ad perfricandam memoriam, tum ut per eam ad æmulationis studium excitemur?

Ejusdem, ex libro De ecclesiastica hierarchia cap. 1).

« Cæterum superiores quidem nobis substantiæ illæ, earumque ordines, quorum sacram jam mentionem feci, incorporeæ sunt: quin et sacratum illorum magisterium spirituale mundoque præstantius existit. Nostrum vero pro captu nostro,

¹¹ Hebr. ix, 11. ¹² ibid. 24.

Α Μωϋσῆς δὲ, καὶ Ἀαρὼν σὺν παντὶ τῷ λαῷ χειροποιήτοις προσεκύνησαν. Φησὶ γοῦν Παῦλος ὁ χρυσοῦς τέττιξ τῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ· « Χριστὸς δὲ παραγενόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διὰ τῆς μελίζονος καὶ τελειοτέρας σκηνῆς, οὐ χειροποιήτου, τουτέστιν, οὐ ταύτης τῆς κτίσεως. » Καὶ πάλιν· « Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα εἰσῆλθεν ἅγια ὁ Χριστὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανόν. » Ὡστε τὰ πρότερα ἅγια, ἧ τε σκηνῇ, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ χειροποίητα ἦν· καὶ οἱ προσεκυνεύοντες, οὐδεὶς ἀντερεῖ.

Μαρτυρίαι παλαιῶν καὶ δοκίμων ἁγίων Πατέρων περὶ εἰκόνων.

Τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ἐκ τῆς πρὸς Τίτον Ἐπιστολῆς.

« Χρὴ τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς, ἀντὶ τῆς δημώδους περὶ αὐτῶν ὑπολήψεως, εἰσω τῶν ἱερῶν συμβόλων ἱεροκρεπῶς διαλαθεῖν^h, καὶ μὴ δὲ ἀτιμάζειν αὐτὰ τῶν θείων ὄντα χαρακτῆρων ἔκγονα καὶ ἀποτυπώματα, καὶ εἰκόνας ἐμφανεῖς τῶν ἀπορρήτων καὶ ὑπερφύων θεαμάτων. »

Σχόλιον. Ἴδε, ὡς ἐφη μὴ ἀτιμάζειν τὰς τῶν τιμίων εἰκόνας.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ Περί θείων ὁνομάτων (κεφ. α').

« Ταύτηⁱ καὶ ἡμεῖς μεμυήμεθα· νῦν μὲν, ἀναλόγως ἡμῖν διὰ τῶν ἱερῶν παραπετασμάτων, τῆς τῶν λογίων καὶ ἱεραρχικῶν παραδόσεων φιλανθρωπίας, αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ, καὶ τοῖς οὖσι τὰ ὑπερούσια καλυπτούσης, καὶ μορφᾶς καὶ τύπους τοῖς ἀμορφώτοις τε καὶ ἀτυπώτοις περιτιθείσης, καὶ τὴν ὑπερφύα καὶ ἀσχημάτιστον ἀπλότητα τῇ ποικιλίᾳ τῶν μεριστῶν συμβόλων πληθυσούσης τε, καὶ διαπλαττούσης. »

Σχόλιον. Εἰ φιλανθρωπίας ἐστὶ τὸ τοῖς ἀτυπώτοις, καὶ ἀμορφώτοις, καὶ τοῖς ἀπλοῖς, καὶ ἀσχημάτιστοις, μορφᾶς καὶ τύπους περιτιθέναι, πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀναλογίαν, πῶς τὰ μορφαῖς καὶ σχήμασιν ὁραθέντα, μὴ ἀναλόγως ἡμῖν εἰκονίσμεν, πρὸς μνήμην, καὶ τὴν ἐκ τῆς μνήμης πρὸς ζῆλον κίνησιν;

D *Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ Περί ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας (κεφ. α').*

« Ἀλλ' αἱ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσίαι καὶ τάξεις, ὧν ἤδη μνήμην ἱερὰν ἐποιήσαμεν, ἀώματοί τέ εἰσι, καὶ νοητῇ, καὶ ὑπερκόσμιός ἐστιν ἡ κατ' αὐτάς ἱεραρχία. Τὴν καὶ ἡμεῖς δὲ ὀρώμεν, ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς, τῇ τῶν αἰσθητῶν συμβόλων ποικιλίᾳ πλη-

VARIE LECTIONES.

^h Apud Dionysium διαλαθεῖν, atque hac in causa eadem in epistola idem verbum repetitur. Unde merito vocem hanc alterius loco restituendam censuit Billius. ⁱ Ex Dionysio cap. 1 emenda, ταῦτα.

θυνομένην, ὅφ' ὧν ἱεραρχικῶς (2) ἐπὶ τὴν ἐνοσιδῆ A
 θέωσιν ἐν συμμετρίᾳ τῇ καθ' ἡμᾶς ἀναγόμεθα, θεόν
 τε καὶ θεῖαν ἀρετὴν, αἱ μὲν ὡς νόες νοοῦσι κατὰ τὸ
 αὐτοῖς θεμιτὸν, ἡμεῖς δὲ αἰσθηταῖς εἰκόσιν ἐπὶ τὰς
 θείας, ὡς δυνατόν, ἀναγόμεθα θεωρίας. »
 tum illis fas est, intelligunt : nos autem sensibilibus
 contemplationes promovemur. »

Σχόλιον. Εἰ τοίνυν ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς αἰσθη-
 ταῖς εἰκόσιν ἐπὶ τὴν θεῖαν καὶ αὐλὸν ἀναγόμεθα
 θεωρίαν, καὶ φιλανθρώπως ἡ θεία πρόνοια τοῖς
 ἀσχηματίστοις καὶ ἀτυπώτοις τύποις καὶ σχήματα
 τῆς ἡμῶν ἔνεκεν χειραγωγίας περιτίθησι, τί ἀπρε-
 πὲς τὸν σχηματῆ καὶ μορφῇ ὑποκύψαντα φιλανθρώ-
 πως δι' ἡμᾶς, εἰκονίζειν ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς ;

Λόγος ἀνωθεν εἰς ἡμᾶς παραδεδομένος κἀτεισιν,
 Αὐγαρον, τὸν Ἑδέσσης ἀνακτὰ φημι, τῇ τοῦ Κυρίου
 πρὸς θεὸν ἐκπυρσευθέντα ἔρωτα ἀκοή, ἀπεσταλ-
 κέναι πρέσβεις, τὴν αὐτοῦ ἐπίσκεψιν ἐξαίτουντας.
 Εἰ δὲ ἀρνηθεῖ τοῦτο δράσειν, τὸ τοῦτου καλεῖται
 ὁμολογία ζωγράφῳ ἐκμάξασθαι · ὃ γνόντα τὸν πάντα
 εἰδότες, καὶ πάντα δυνάμενον, τὸ ῥάκος εἰληφέναι,
 καὶ τῷ προσώπῳ προσενεγκάμενον, ἐν τούτῳ τὸν
 εἰκεῖον ἐναπομόρξασθαι χαρακτήρα, ὃ καὶ μέχρι τοῦ
 νῦν σώζεται.

Τοῦ Βασιλεῖου, ἐκ τοῦ εἰς τὸν μακάριον Βαρλαάμ
 τὸν μάρτυρα λόγου, οὗ ἡ ἀρχὴ · Πρῶτερον μὲν
 τῶν ἀγίων οἱ θάνατοι.

« Ἀνάστητέ μοι νῦν, ὦ λαμπροὶ τῶν ἀθλητικῶν
 κατορθωμάτων ζωγράφοι, τὴν τοῦ στρατηγοῦ χολο-
 κωθεῖσαν εἰκόνα ταῖς ὑμετέρας μεγαλύνετε τέχναις.
 Ἀμαυρότερον παρ' ἐμοῦ τὸν στεφανίτην γραφέντα,
 τοῖς τῆς ὑμετέρας σοφίας περιλάμψατε χρώμασιν.
 Ἀπείλω τῇ τῶν ἀριστευμάτων τοῦ μάρτυρος παρ'
 ὁμῶν νενικημένος γραφῇ · χαίρω τὴν τοιαύτην τῆς
 ὑμετέρας ἰσχύος σήμερον ἡττώμενος νίκην · ἴδω τῆς
 χειρὸς πρὸς τὸ πῦρ ἀκριδέστερον παρ' ὁμῶν γραφο-
 μένην τὴν πάλιν · ἴδω φαιδρότερον ἐπὶ τῆς ὑμετέρας
 τὸν παλαιστὴν γεγραμμένον εἰκόνας. Κλαυσάτωσαν
 δαίμονες καὶ νῦν, ταῖς τοῦ μάρτυρος ἐν ὁμῖν ἀρι-
 στεῖλαις πληττόμενοι · φλεγόμενη πάλιν αὐτοῖς ἡ χεὶρ
 καὶ νικῶσα δεικνύσθω. Ἐγγραφείσθω τῷ πίνακι καὶ
 τῶν παλαισμάτων ἀγωνοθέτης Χριστὸς, ὃς ἡ δόξα εἰς
 τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον τριάκοντα
 κεφαλαιῶν, περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἀπὸ
 κεφαλαίου ιη'.

« Ὅτι βασιλεὺς λέγεται καὶ ἡ τοῦ βασιλέως εἰκὼν,
 καὶ οὐ δύο βασιλεῖς. Οὕτε γὰρ τὸ κράτος σχίζεται,
 οὔτε ἡ δόξα διαμερίζεται. Ὡς γὰρ ἡ κρατοῦσα ἡμῶν
 ἀρχὴ καὶ ἐξουσία μία, οὕτως καὶ ἡ παρ' ἡμῶν δοξο-
 λογία, μία καὶ οὐ πολλὰι, διότι ἡ τῆς εἰκόνας τιμὴ
 ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Ὁ οὖν ἐστὶν ἐνταῦθα
 μιμητικὸς ἡ εἰκὼν, τοῦτο ἐκεῖ φυσικῶς ὁ Υἱός ·
 καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῶν τεχνητῶν, κατὰ τὴν μορφήν ἡ

sensibilium varietate signorum multiplicari cerni-
 mus, quibus prout sacrum magisterium decet, ad
 uniformem concessæ pro nostro modulo divinita-
 tis gratiam necnon ad Deum divinamque virtu-
 tem evehimur. Istæ quidem, utpote mentes, quan-
 tum imaginibus ad divinas, qua fieri potest, con-
 templationes promovemur. »

Comment. Quod si igitur, ut nostra fert intelli-
 gentia, per sensibiles imagines ad divinam atque
 materiæ exsortem contemplationem sublevamur,
 divinaque providentia, res forma et figura caren-
 tes, formis et figuris, quibus veluti manu duca-
 mur, circumvestivit : quid incommodi fuerit,
 quin eum, qui pro sua erga nos humanitate, sese
 figuræ formæque subiecit, consentanea nobis ra-
 tione imaginibus exprimamus?

Antiquitus tradita narratio ad nos usque perve-
 nit ; Abgarum scilicet Edessæ regem, auditis quæ
 de Domino ferebantur, divino succensus ardore,
 legatos misisse, qui eum ad se invisendum invi-
 tarent ; sin vero abnueret, mandat ut pictoris
 opera imaginem ejus expriment : quod cum sciret
 ille cui nihil obscurum est, quique omnia potest,
 accepto panno, suæque faciei admoto, propriam
 effigiem appinxisse, quæ ad hæc usque tempora
 servatur incolumis.

S. Basilii, ex sermone in S. Barlaam martyrem,
 ejus initium est : Primum quidem sanctorum
 mors.

« Surgite nunc, athleticorum gestorum præstan-
 tissimi 321 pictores, imperfectæ duéis imagini
 artis vestræ ornamenta conferte, et obscurius a me
 designatum victorem laureatum, industriæ vestræ
 coloribus illustrate. Discedam victus a vobis præ-
 clarorum martyris facinorum pictura : tali hodie
 parta vobis per vestram dexteritatem victoria su-
 peratus gaudeam : manum videam cum igne pu-
 gnantem accuratius a vobis delineatam : in vestra
 tabella pugilem inspiciam elegantius descriptum.
 Luctum agant daemones, expressorum a vobis
 martyris strenue factorum formidine conterriti :
 ardens victrixque manus illis iterum ostendatur.
 Quinimo eadem in tabula certaminum præses
 Christus appingatur, cui gloria in sæcula sæculo-
 rum. Amen. »

D Ejusdem, ex triginta capitibus de Spiritu sancto,
 ad Amphilochem (cap. 18).

« Quod ipsa quoque regis imago rex appelletur,
 nequaquam propterea duo sunt reges. Neque enim
 scinditur imperium, neque gloria dividitur. Nam
 quemadmodum imperium illud, illave potestas,
 quæ nobis dominatur, una est, sic etiam gloria,
 qua ipsam celebramus una est, non plures. Si-
 quidem honor qui imagini habetur, ad exemplar
 transfertur : itaque quod illic est imitatione imago,

NOTÆ.

(2) Græce ἱεραρχία, quod magisterium sacrum,
 hic veritatem, non pontificatum ; quia vox ista
 apud angelos locum non habet. Apud nos vero

ἱεράρχης ille est qui non solum divina docet, sed
 et qui administrat ea, quibus erudimur ; adeoque
 summus sacerdos, pontifexque nominatur.

hoc iste natura Filius est : ac sicut in artefactis in ipsa forma consistit similitudo, sic in divina incompositaque natura, in Deitatis communione conjunctio sita est. »

Comment. Quod si regis imago rex est, imago quoque Christi, Christus erit, atque imago sancti sanctus erit. Nec scinditur imperium, nec gloria dividitur; sed qui habetur imagini honor, in honorem illius cedit, quem refert imago. Formidant sanctos ipsi dæmones, eorumque fugiunt umbram. Atqui imago umbra est, eamque idcirco conficio, qua dæmones pellantur. Quod si dicas, sola mente nos Deo conjungi oportere; res igitur omnes corporeas tolle, luminaria, suave fragrans suffimentum, preces voces, ipsamet sacramenta, quæ ex materia perficiuntur, panem, vinum, unctionis oleum, crucis signum. Hæc quippe omnia materia constant, quemadmodum crux et spongia, quæ Christo, dum cruci affixus erat, porrecta fuit, arundo quoque, et lancea, quæ latus, ex quo vita profecta est, perforavit. Aut horum omnium venerationem aufer, quod fieri nequaquam possit, aut nequidem imaginum honorem respue. Divina gratia iis quæ materia constant, conceditur, quia eorum gerunt nomina, quos referunt. Velut nempe purpura et sericum, quodque ex iis prætextum est indumentum, ex se vile quiddam et ignobile est: ex quo tamen id induerit imperator, ejusdem sit particeps honoris, quo præstat ille. Ita res quæ materia constant, ex se quidem adorandæ non sunt: at si gratia plenus sit is quem illæ referunt, pro fidei ratione ipsæ quoque gratiam profundunt. Apostoli Dominum corporeis oculis conspexerunt; apostolos alii sunt conspicati; martyres viderunt alii: ergo quoque illos cum animo, tum corpore conspiciere vellem, unde remedium consequar, quo malum omne propellatur. Ex duplici quippe natura sum conditus: sicque id quod visu **322** cernitur aspiens, illud veneror, non tanquam Deum, sed tanquam venerandæ rei venerabile simulacrum. Sed tu quidem fortasse sublimior es, atque a materia remotior; ac supra corpus incedens, cum nullo carnis pondere gravis, id omne despicias, quod in aspectu cadit. Ego vero homo cum sim, et corpore vestitus, cum iis quæ sancta sunt, corpore versari cupio, eaque oculis contueri. Tu qui præcelsus es, humilis sensus mei rationem habe, ut tuam ipse serves celsitudinem. Meum adversum se amicosque suos studium complectitur Dominus. Gaudet enim dominus, cum addictissimum sibi famulum laudibus affici viderit: quemadmodum magnus Basilus ait, in ea oratione, qua xi martyres prædicat. At videas velim quid illustrem Gordium celebrans dixerit.

S. Basilii, ex sermone in sanctum martyrem Gordium.

« Lætantur populi lætitia spiritali, ex sola re- rum quæ a viris justis gestæ sunt recordatione, et audiendo, ad imitandum provocantur. Nam illorum qui probe sancteque vixerunt, historia illis

ὁμοίωσις, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς θείας καὶ ἀσυνθέτου φύσεως, ἐν τῇ κοινωνίᾳ θεότητος ἐστὶν ἡ ἔνωσις. »

Σχόλιον. Εἰ ἡ εἰκὼν τοῦ βασιλέως ἐστὶ βασιλεὺς, καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, Χριστὸς, καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγίου ἅγιος. Καὶ οὕτε τὸ κράτος σχίζεται, οὕτε ἡ δόξα διαμερίζεται, ἀλλ' ἡ δόξα τῆς εἰκότος, τοῦ εἰκονιζομένου γίνεται. Δεδοίκασι τοὺς ἁγίους οἱ δαίμονες, καὶ τὴν σκιάν αὐτῶν δραπέτευσουσιν, σκιά δὲ καὶ ἡ εἰκὼν, καὶ ταύτην ποιῶ, ὡς δαιμόνων ἐλάττειραν. Εἰ δὲ χρῆναι λέγοις νοερῶς μόνον Θεῷ συνάπτεσθαι, ἀνελε πάντα τὰ σωματικά, τὰ φῶτα, τὸ εὐώδες θυμίαμα· αὐτὴν τὴν διὰ τῆς φωνῆς προσευχὴν αὐτὰ τὰ ἐξ ὕλης τελούμενα θεῖα μυστήρια, τὸν ἄρτον, τὸν οἶνον, τὸ τῆς χρίσεως ἑλαϊον, τοῦ σταυροῦ τὸ ἐκτύπωμα. Ταῦτα γὰρ πάντα ὕλη· ὁ σταυρὸς, ὁ τῆς σταυρώσεως σπόγγος, καὶ κάλαμος, καὶ ἡ τὴν ζωηφόρον πλευρὰν νύσσα λόγχη. Ἡ τούτων ἀπάντων ἀνελε τὸ σέβας, ὅπερ ἀδύνατον, ἢ μὴ ἀπαναίτου μὴδὲ τὴν τῶν εἰκόνων τιμὴν. Χάρις δίδεται θεῖα ταῖς ὕλαις διὰ τῆς τῶν εἰκονιζομένων προσηγορίας. Ὅσπερ λιτὸν ἡ κογχύλη καθ' ἑαυτὴν, καὶ ἡ μέταξα, καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἐξυφασμένον ἱμάτιον· ἂν δὲ βασιλεὺς τοῦτο περιβῇται, ἐκ τῆς προσοῦσης τῇ ἡμισεμένῃ τιμῇ, τῇ ἀμφιάσματι μεταδίδεται· οὕτως καὶ αἱ ὕλαι, αὐτὰ μὲν καθ' ἑαυτὰς ἀπροσκόνητοι, ἂν δὲ χάριτος εἴη πλήρης ὁ εἰκονιζόμενος, μέτοχοι χάριτος γίνονται κατ' ἀναλογίαν τῆς πίστεως. Εἶδον οἱ ἀπόστολοι τὸν Κύριον σωματικῶς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοὺς ἀποστόλους ἑτέροι, καὶ τοὺς μάρτυρας ἑτέροι. Ποθῶ καὶ γὰρ τοὺς ὁρᾶν ψυχῇ τε καὶ σῶματι, καὶ ἔχειν ἀλεξίκακον φάρμακον, ἐπεὶ διπλοῦς ἐκτισμαι· καὶ ὁρῶν προσκυνῶ τὸ ὁρώμενον, οὐχ ὡς Θεόν, ἀλλ' ὡς τιμῶν εἰκόνισμα τιμῶν. Σὺ μὲν, ὡς τυγχόν, ὑψηλὸς τε, καὶ ἄβυσσος, καὶ ὑπὲρ τὸ σῶμα γενόμενος, καὶ οἶον ἄταρτος, καταπτύεις πᾶν τὸ ὁρώμενον· ἀλλ' ἐγὼ, ἐπεὶ ἀνθρωπὸς εἰμι, καὶ σῶμα περιέχειμαι, ποθῶ καὶ σωματικῶς ὁμιλεῖν, καὶ ὁρᾶν τὰ ἅγια· συγκατάδηθαι τῷ ταπεινῷ μου φρονήματι ὁ ὑψηλός, ἵνα σου τηρήσῃς τὸ ὑψηλόν. Ἀποδέχεται Κύριος τὸν πρὸς αὐτόν μου πόθον, καὶ τοὺς οἰκίους αὐτοῦ. Χαίρει γὰρ ὁ δεσπότης, ἐγκωμιαζομένου δούλου εὐγνώμονος, ὁ μέγας ἐφ' ὧν βασιλεὺς ἐγκωμιάζων τοὺς τισσαρά- **D** κοντα μάρτυρας. Ἄθρει δὲ οἷα καὶ Γόρδιον τὸν ἀσπίδιον γεραίρων ἡ φωνή.

Τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἐκ τοῦ εἰς Γόρδιον τὸν μάρτυρα λόγου.

« Εὐφραίνονται λαοὶ εὐφροσύνην πνευματικὴν ἐπὶ μόνῃ τῇ ὑπομονῇ τῶν τοῖς δικαίοις καταρωμένων, εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν τῶν αγαθῶν, ἀφ' ὧν ἀκούουσιν, ἐνχαίμενοι. Ἡ γὰρ τῶν εὐπολιτεύτων ἀνδρῶν

VARIE LECTIONES.

i Orat. 2, τιμῶν. k Ibidem, τῷ λόγῳ.

ἱστορία, οἷόν τι φῶς τοῖς σωζομένοις πρὸς τὴν τοῦ βίου ὁδὸν ἐμποιεῖ. » Καὶ πάλιν· « Ὡς τε εἶαν διηγώμεθα τοὺς βίους τῶν διαπρεφάντων ἐν εὐσεβείᾳ, δοξάζομεν πρῶτον τὸν Δεσπότην διὰ τῶν δούλων· ἐγκωμιάζομεν δὲ τοὺς δικαίους διὰ τῆς μαρτυρίας ὧν ἴσμεν· εὐφραίνομεν δὲ τοὺς λαοὺς, διὰ τῆς ἀκοῆς τῶν καλῶν. »

Σχόλιον. Ὅρα, ὡς Θεοῦ μὲν ὁδὸν, τῶν δὲ ἁγίων ἐγκώμιον, τῶν δὲ λαῶν εὐφροσύνην καὶ σωτηρίαν, ἡ μνήμη τῶν ἁγίων συνίστησι. Τί οὖν ταύτην ἀφαιρεῖς; Ὅτι δὲ διὰ λόγου καὶ εἰκόνων ἡ μνήμη γίνεται, φησὶν ὁ αὐτὸς θεῖος Βασίλειος.

Τοῦ αὐτοῦ ἁγίου, εἰς τὸν Γόρδιον τὸν μάρτυρα.

« Ὡς περ γὰρ τῷ πυρὶ αὐτομάτως ἐπεται τὸ φωτίζειν, καὶ τῷ μύρῳ τὸ εὐδοεῖν, οὕτω καὶ ταῖς ἀγαθαῖς πράξεσιν, ἀναγκαίως ἀκολουθεῖ τὸ ὠφέλιμον. Καί τοι οὐδὲ τοῦτο μικρὸν, ἀκριβῶς τυχεῖν τῆς ἀληθείας τῶν τότε. Ἀμυδρὰ γὰρ τις μνήμη εἰς ἡμᾶς διεδόθη, τὰς ἐπὶ τῶν ἀγώνων ἀνδραγαθίας τοῦ ἀνδρὸς διασώζουσα, καὶ πως δοκεῖ τὰ καθ' ἡμᾶς τοῖς τῶν ζωγράφων προσεοικέναι. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, ἐπειδὴν ἐξ εἰκόνων μεταγράψωσι τὰς εἰκόνας, πλείστον, ὡς εἰκός, τῶν ἀρχετύπων ἀπολιμπάνονται. Καὶ ἡμᾶς αὐτῆς τῆς θείας τῶν πραγμάτων ἀπολειφθέντας, κίνδυνος οὐ μικρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐλαττωσάι. »

Ἐπὶ τέλει τοῦ αὐτοῦ λόγου.

« Ὡς γὰρ τὸν ἥλιον ἀεὶ ὀρῶντες, ἀεὶ θαυμάζομεν, οὕτω καὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐκεῖνου ἀεὶ νεαράν τὴν μνήμην ἔχομεν. »

Σχόλιον. Δῆλον, ὡς ἀεὶ καθορῶντες, διὰ τε λόγου καὶ εἰκονισμάτων.

Καὶ ἐν τῷ λόγῳ δὲ τῷ εἰς τοὺς ὑπερτίμους τεσσαράκοντα μάρτυρας, ταῦτά φησιν.

« Μαρτύρων δὲ μνήμη, τίς ἀν γένοιτο κόρος τῷ φιλομάρτυρι; Διότι ἡ πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς τῶν ὁμοδούλων τιμὴ, ἀπόδειξιν ἔχει τῆς πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην εὐνοίας. » Καὶ πάλιν· « Μακάριστον γνησίως τὸν μαρτυρήσαντα, ἵνα γένῃ μάρτυς τῇ προαιρέσει, καὶ ἐκθῆς χωρὶς διωγμοῦ, χωρὶς πυρός, χωρὶς μαστίγων, τῶν αὐτῶν ἐκείνοις ἐπαίνων ἤξιωμένος. »

Σχόλιον. Πῶς οὖν μὲ ἀπειργεῖς τῆς τῶν ἁγίων τιμῆς, καὶ φθονεῖς μοι τῆς σωτηρίας; Ὅτι δὲ συνευγμένῃν οἶδε τῷ λόγῳ τὴν διὰ τῶν χρωμάτων μορφήν, ἀκούε αὐτοῦ μετ' ὀλίγα φάσκοντος.

Βασιλείου.

« Δεῦρο δὴ οὖν, εἰς μέσον αὐτοὺς ἀγαγόντες διὰ τῆς ὑπομνήσεως, κοινήν τὴν ἀπ' αὐτῶν ὠφέλειαν τοῖς παροῦσι καταστησώμεθα, προδείξαντες πᾶσιν, ὥς περ ἐν γραφῇ, τὰς τῶν ἀνδρῶν ἀριστείας. »

Σχόλιον. Ὅρξ, ὡς ἐν εἰκόνας καὶ λόγῳ τὸ ἔργον; Ὡς ἐν γραφῇ γὰρ, φησί, προδείξωμεν τῷ λόγῳ. Πάλιν ἐχόμενα τοῦ λόγου· « Ἐπεὶ καὶ πολέμων ἀν-

A qui compotes salutis sunt, velut lumen quoddam subministrat, quo ad vitam pergant. » Et rursum: « Quapropter, quando vitam eorum, qui pietate insignes fuerint, enarramus; primum quidem Dominum in servis honoramus: deinde justos ornamus, ea testificando, quæ nobis comperta sunt: demum lætificamus populos, dum res optimas audiunt. »

Comment. Vide quomodo sanctorum commemoratio, tum Deo gloriam, tum ipsis laudem, tum denique lætitiis populis, salutemque conciliat. Cur igitur eam tollere cōaris? Quod autem per sermonem ac per imagines sanctorum memoria agatur, divinus idem Basiliius affirmat.

Ejusdem, in Gordium martyrem.

« Quemadmodum enim ignem sponte sequitur lumen, et unguentum suavis odor, ita recte facta necessario consequitur utilitas. Quanquam ne id quidem parum est, eorum quæ tunc gesta sunt, veritatem diligenter assequi. Obscura quippe venit ad nos memoria, qua præclara in certaminibus viri facinora servata sunt: idemque quodammodo nobis, quod pictoribus, accidere videtur. Cum enim ex imaginibus imagines depingunt illi, sæpe fieri par est, ut a primigeniis exemplaribus aberrant. Nobis quoque, qui rebus gestis non adfuius, minimum non subest periculum, ne veritati damnum inferamus. »

Sub ejusdem sermonis finem.

« Sicut enim, etsi solem semper aspicimus, eum tamen semper admiramur, sic viri illius nobis semper recens est memoria. »

Comment. Nec dubium, quin semper illum, cum per sermonem, tum per imaginum effigies intuendo. In oratione vero de præstantissimorum quadraginta martyrum laudibus.

« Martyrum porro recolendi memoriam, inquit, quenam satiety acciderit illi qui martyres diligit? Honos quippe quem conservis optimis præstamus, argumentum est benevolentia, qua communem Dominum prosequuntur. » Et sursum: « Beatos illos sincere prædica, qui martyrium obierunt, ut tu quoque voluntate martyr evadas, persequente nullo, absque igne, absque verberibus, iisdem ac illi ornatus encomiis. »

Comment. Cur ergo ab honorandis sanctis me deterres? Cur mihi salutem invides? Quod autem expressam coloribus formam, affinem illi esse quæ sermonem pingitur, censeat, nonnullis interjectis affirmantem audias.

Basilii.

« Agedum ipsos in medium per qualemcunque commemorationem nostram adducetes, strenuaque virorum facta, velut in tabella cunctorum exhibentes oculis, communem astantibus procremus utilitatem. »

Comment. Vides, quod idem conferant tum sermo, tum imago? Ait enim: « Tanquam in tabella sermonibus exhibeamus. » Quin et mox subdit.

« Quæ enim in bello fortiter gesta sunt, ea sæpenu-
mero, tum oratores explicant, tum pictores: illi
quidem verbis exornantes, hi vero tabellis imprime-
ntes: quo quidem pacto multos utrique ad præ-
clara facinora incenderunt. Nam quæ auribus pro-
ponit oratio, eadem silens figura per imitationem
ostendit. »

Comment. Quibus obsecro verbis clarius posset
demonstrari, apud illitteratos librorum loco imagi-
nes esse, et sanctorum gloriæ minime mutos præ-
cones; quippe quæ voce quadam tacita eos qui se
intuentur docent, sanctitatemque visui conciliant!
Quando mihi non suppetunt libri, nec lectioni
possum vacare, cogitationum aculeis perinde ac
spinis compunctus, ad Ecclesiam, animarum me-
dici officinam communem pergo: aspectum mo-
vent picturæ flores, atque ad instar prati visum
oblectant meum, et Dei gloriam sensim instillant
animo. Constantiam martyris considero, et coro-
narum præmia; humique procidens per martyrem
Deum adoro, et salutis compos efficio. Nunquid
non divinum illum Patrem auditis in oratione, quam
in Psalmorum initium scripsit **, dicentem: « Spi-
ritum sanctum, quoniam intractabile torpidumque
est hominum genus, Psalmorum concentui carmi-
num admiscuisse concinnitatem? » Quid ais? ne-
quaquam ego pinxero, nec verbis, nec coloribus
sanctorum martyria? Non illa quæ angeli et uni-
versa creatura admirantur; quæ, ut idem Ec-
clesiæ astrum loquitur **, diabolo acerba sunt,
ejusque dæmonibus terrorem incutunt, labris
oculisque complēctar? Atqui similia horum pro-
rus sunt, quæ sub finem orationis in quadraginta
martyres perorat. « O chorum sanctum! o sacram
cohortem! o cuneum inexpugnabilem! o commu-
nes generis hominum custodes, optimi curarum
socii, precum adjuutores, oratores facundissimi,
orbis astra, Ecclesiarum flores, flores, inquam,
mentibus æque ac sensibus perducendi. Vos terra
non condidit, sed cælum excepit. Patuerunt vobis
paradisi januæ: spectaculum dignum angelorum
exercitui, patriarchis, prophetis, et justis facti
estis. »

Comment. Qua ratione intueri non desiderem,
quod cernere cupiunt angeli? His porro consona
frater ipsius loquitur, eadem ac ipse sentiens.
Nyssenorum antistes Gregorius.

324 S. Gregorii Nysseni, in supplemento (3), sive
in libro De structura hominis (cap. 4).

« Quemadmodum in hominum more positum est,
ut qui imperatorum fabricant imagines, formæ in
primis effigiem expriment, purpureumque indu-

** Basil. Hom. in init. Psal. 1. ** Basil. in S. Gordium.

A δραγαθήματα, καὶ λογογράφοι πολλάκις, καὶ ζωγρά-
φοι διασημαίνουσιν, οἱ μὲν τῷ λόγῳ κοσμοῦντες, οἱ
δὲ τοῖς πίναξιν ἐγγράσσοντες, καὶ πολλοὺς ἐπηγε-
ραν εἰς ἀνδρείαν ἐκάτεροι. Ἄ γὰρ ὁ λόγος τῆς ἱστο-
ρίας διὰ τῆς ἀκοῆς παρίστησι, ταῦτα γραφικῇ σιω-
πῶσα διὰ μιμήσεως δείκνυσιν. »

Σχόλιον. Τί τούτων τηλαυγέστερον πρὸς ἀποδείξιν,
ὅτι βίβλοι τοῖς ἀγραμμάτοις αἱ εἰκόνες, καὶ τῆς τῶν
ἀγίων τιμῆς ἀσίστητοι κήρυκες, ἐν ἀήχῳ φωνῇ τοῦ
ὁρῶντος διδάσκουσιν, καὶ τὴν ὄρασιν ἀγιάζουσιν;
Οὐκ εὐπορῶ βιβλίων, οὐ σχολῆν ἄγω πρὸς ἀνάγνω-
σιν, εἴσειμι εἰς τὸ κοινὸν τῶν ψυχῶν λατρεῖον, τὴν
Ἐκκλησίαν, ὥσπερ ἀκάνθαις τοῖς λογισμοῖς συμπι-
γόμενος. ἔλκει με πρὸς θέαν τῆς γραφῆς τὸ ἄνθος,
καὶ ὡς λειμὼν τέρπει τὴν ὄρασιν, καὶ λεληθότως ἐν-
αφίησι τῇ ψυχῇ δόξαν Θεοῦ. Τεθέσθαι τὴν καρτερίαν
τοῦ μάρτυρος, τῶν στεφάνων τὴν ἀνταπόδοσιν, καὶ
ὡς πυρὶ πρὸς ζῆλον ἐξάπτομαι τῇ προθυμίᾳ, καὶ
πίπτων προσκυνῶ τῷ Θεῷ διὰ τοῦ μάρτυρος, καὶ
λαμβάνω τὴν σωτηρίαν. Οὐκ ἀκήκαστος τοῦ αὐτοῦ θεο-
φόρου Πατρὸς, λέγοντος ἐν τῷ εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν
Ψαλμῶν λόγῳ, ὅτι « Γινώσκων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
ὅτι δυσάγωγον πρὸς ἀρετὴν, καὶ βάθυμον τὸ γένος
τῶν ἀνθρώπων, τὸ μέλος ταῖς Ψαλμῳδαῖς ἐγκατέμι-
ξε; » τί φῆς; Οὐ γράφω καὶ λόγῳ καὶ χρώμασι τὸ
τῶν μαρτύρων μαρτύριον; καὶ ὀφθαλμοῖς περιπτύ-
ξομαι τὸ θαυμαστὸν καὶ ἀγγέλοις καὶ πάσῃ τῇ κτί-
σει, ὁδονήρῳ δὲ τῷ διαβόλῳ καὶ φοβερῶν δαίμοσιν,
C ὡς αὐτὸς ὁ φωστὴρ τῆς Ἐκκλησίας ἐφησεν; Οἷα δὲ
φησι πρὸς τὴν τέλει τοῦ λόγου, ἐγκωμιάζων τοὺς
τεσσαράκοντα μάρτυρας; « Ὁ χορὸς ἅγιος! ὦ σύστη-
μά ἱερὸν! ὦ συναστισμὸς ἀβραάμ! ὦ κοῖνο! φύλα-
κες τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, ἀγαθοὶ κοινωνοὶ φρον-
τίδων, δειήσεων συνεργοί, πρεσβῦται δυνατώτατοι,
ἀστέρες τῆς οἰκουμένης, ἀνθὴ τῶν Ἐκκλησιῶν.
ἐγὼ δὲ φημι, νοητὰ τε καὶ αἰσθητὰ. Ὑμᾶς οὐχ ἡ γῆ
κατέκρυψεν, ἀλλ' οὐρανὸς ὑπεδέξατο. ἡνοίγησαν
ὕμῃν παραδείσου πύλαι, ἄξιον θέαμα τῇ στρατιᾷ
τῶν ἀγγέλων, ἄξιον πατριάρχαις, προφήταις, δι-
καίοις. »

Σχόλιον. Πῶς οὐ μὴ ποθήσω ἰδεῖν, ὃ ἰδεῖν ποθοῦσιν
D ἄγγελοι; Συνωδὰ δὲ τούτοις καὶ ὁ τούτου ἀδελφὸς καὶ
ὁμογνώμων Γρηγόριος, ὁ τῆς Νυσσαίων ἐπίσκοπος
φησιν.

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης, ἐκ τοῦ
ἀναπληρωματικοῦ, τοῦτέστι περὶ κατασκευῆς
ἀνθρώπου (κεφ. δ').

« Ὡς περ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην συνήθειαν οἱ τὰς
εἰκόνας τῶν κρατούντων κατασκευάζοντες, τὸν τε χα-
ρακτήρα τῆς μορφῆς ἀναμάσσονται, καὶ τῇ περιβολῇ

NOTE.

(3) Sic vocem Græcam ἐκ τοῦ ἀποπληρωματι-
κοῦ, Latine reddo, præeunte Tilmano. Hujus in-
terpretationem prætermisit Zinnus. Opus nempe
illud Gregorii Nysseni, jure appendicem supple-

mentumve dixeris ad Basilii fratris libros in
Hexaemeron, in quibus nihil de hominis opificio
scripserat ille. Videsis quæ notavimus ad cap. 29
lib. II De fid. orthodox.

τῆς πορφυρίδος τὴν βασιλικὴν ἀξίαν συμπαράγρα-
φουσι, καὶ λέγεται κατὰ τὴν συνήθειαν, καὶ εἰκὼν,
καὶ βασιλεὺς· οὕτω καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἐπειδὴ
πρὸς ἀρχὴν τῶν ἄλλων κατεσκευάζετο, οἷόν τις ἐμ-
ψυχος εἰκὼν ἀνεστάθῃ, κοινωνοῦσα τῷ ἀρχετύπῳ,
καὶ τῆς ἀξίας, καὶ τοῦ ὀνόματος. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ πέμπτου κεφαλαίου τῆς αὐ-
τῆς πραγματείας.

« Τὸ δὲ θεῖον κάλλος, οὐ σχήματι τινι, καὶ μορφῇ
εὐμορίᾳ διὰ τινος εὐχρίως ἐναγλαίζεται, ἀλλ' ἐν
ἀφράστῳ μακαριότητι κατ' ἀρετὴν θεωρεῖται. Ὅσπερ
τοῖνυν τὰς ἀνθρωπίνους μορφάς, διὰ χρωμάτων τινῶν
ἐπὶ τοὺς πίνακας οἱ γραφεῖς μεταφέρουσι, τὰς οἰ-
κειάς τε καὶ καταλλήλους βαφὰς ἐπαλείφοντες τῷ
μυμήματι, ὥς ἂν δι' ἀκριθείας τὸ ἀρχέτυπον κάλλος
μετενεχθεῖ πρὸς τὸ ὁμοίωμα. »

Σχόλιον. Ὅρα, ὡς τὸ μὲν θεῖον κάλλος, οὐ σχήματι
τινι διὰ τινος εὐχρίως ἐναγλαίζεται, καὶ διὰ τοῦτο
οὐκ εἰκονίζεται· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη μορφή διὰ χρωμά-
των ἐπὶ τοὺς πίνακας μεταφέρεται. Εἰ τοῖνυν ὁ Ὑῖος
τοῦ Θεοῦ ἐν ἀνθρώπῳ μορφῇ γέγονε, μορφῇ δούλου
λαβὼν, καὶ ἐν ὁμοίωματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ
σχήματι εὐρεθείς ὡς ἄνθρωπος, πῶς οὐκ εἰκονισθί-
σεται; καὶ εἰ κατὰ συνήθειαν λέγεται, ἡ τοῦ βασι-
λείως εἰκὼν, βασιλεὺς, καὶ ἡ τῆς εἰκόνης τιμὴ ἐπὶ
τὸ πρωτότυπον διαβαίνει, ὥς φησιν ὁ θεὸς Βασι-
λεὺς, πῶς ἡ εἰκὼν οὐ τιμηθήσεται καὶ προσκυνη-
θήσεται; οὐχ ὡς Θεός, ἀλλ' ὡς Θεοῦ σεσαρκωμένου
εἰκὼν.

Τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ λόγου ρηθέντος ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει, περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος,
καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ.

« Ἐντεῦθεν δεσμοῖς πρότερον διαλαμβάνει ὁ πατὴρ
τὸν παῖδα. Εἶδον πολλάκις ἐπὶ γραφῆς εἰκόνα τοῦ
παθούς, καὶ οὐκ ἀδακρυτὴν τὴν θέαν παρῆλθον, ἐν-
αργῶς τῆς τέχνης ὑπ' ὅσῃν ἀγοῦσης τὴν ἱστορίαν.
Πρόκειται ὁ Ἰσακ παρ' αὐτῷ τῷ θυσιαστηρίῳ,
ὀκλάσας ἐπὶ τὸ γόνυ, καὶ περιηγμένας ἔχων εἰς τοῦ-
πίσω τὰς χεῖρας· ὁ δὲ ἐπιθεδικῶς κατόπιν τῷ πόδε
τῆς ἀγκύλης, καὶ τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ τὴν κόμην τοῦ
παιδὸς πρὸς ἑαυτὸν ἀνακλάσας, ἐπικύπτει τῷ προσ-
ώπῳ, ἐλεεινῶς πρὸς αὐτὸν ἀναβλέποντι, καὶ τὴν δε-
ξιὰν καθωπλισμένους τῷ ἔλφει, πρὸς τὴν σφαγὴν κατ-
ευθύνει. Καὶ ἄπτεται ἤδη τοῦ σώματος ἡ τοῦ ἔλφους
ἀκμή, καὶ τότε αὐτῷ γίνεται θεόθεν φωνή, τὸ ἔργον
κωλύουσα. »

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τῆς
ἐρμηνείας τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς.

« Καὶ πῶς εἰκὼν τοῦ δευτέρου τὸ πρῶτον, ὁ Μελχι-
σεδὴκ τοῦ Χριστοῦ, ὥσπερ ἂν τις εἴποι σκιὰν τῆς

A mentum addant, quo regia dignitas significetur.
atque ejusmodi imago rex quoque appellari con-
suevit: sic etiam humana natura, cum eo consilio
conderetur, ut rebus aliis imperaret, instar imagi-
nis cujusdam animatae erecta est, ac primigenii
exemplaris consors effecta, dignitatis quoque no-
men obtinuit. »

Ejusdem, ex capite quinto ejusdem libri.

« Divina pulchritudo, non figura aliqua, aut
formae venustate per ullam coloris elegantiam illu-
stratur: verum in inexplicabili beatitudine, prae-
stantissima quadam ratione conspicitur. Velut
ergo pictores hominum formas coloribus quibus-
dam in tabellis transcribunt, et imitandi arte pro-
prios convenientesque superliniunt colores, ut
per assimilationem exempli archetypi similitudo
accurate repraesentetur. »

Comment. Animadvertite, non figura aliqua, nec
ulla colorum elegantia pulchritudinem divinam
splendescere, atque id in causa esse, cur illius
imago non possit exprimi: at vero humana forma
coloribus in tabellis pingitur. Quapropter, quando
Dei Filius, servi formam accipiens, hominis spe-
ciem induit, et in similitudine hominum factus (4)
habitu inventus est ut homo; quid vetat quominus
ejus imago conficiatur? Quin si mos invaluit, ut
imperatoris imago imperator appelletur, et secun-
dum divini Basilii pronuntiatum, honor imaginis ad
eum transit, cujus est imago, ecur non coletur,
nec adorabitur imago: non quidem ceu Deus sit,
sed tanquam imago Dei, qui carnem assumpsit.

Ejusdem, ex oratione Constantinopoli habita, de
Filii et Spiritus sancti divinitate; ubi et de
Abrahamo.

« Dehinc vinculis ligatum prius assumit filium
pater. Hujus acerbæ rei imaginem depictam sæpius
vidi, nec a lacrymis temperare unquam potui;
cum ars perspicue rem gestam oculis explicaret.
Isaac flexis genibus, manibusque a tergo revin-
ctis, juxta altare jacens repræsentatur. Pater vero
pone filii poplites accedens, comamque illius sini-
stra apprehensam manu, ad se trahens, oculos in
vultum filii digno prorsus commiserationis modo
ipsum respicientis, demittit, et dexteram arma-
tam gladio ad caedem dirigit. Jamque gladii acies
corpus attingit, cum vox, ne rem perficiat, pro-
hibens exauditur. »

S. Joannis Chrysostomi (5), ex enarratione
in Epistolam ad Hebræos.

« Ac prius quidem posterioris imago quædam
fuit, Melchisedech scilicet, Christi: haud secus

NOTÆ

(4) Ita Vulg. Int. ad Philippenses II, 8. In textu
Græco legitur ἐν σχήματι: hoc est, in specie figura.

(5) Locus hic mihi non occurrit apud Chrysostomum
in Epistolam ad Hebræos. Quanquam, hom.

12, multa leguntur his prorsus non absimilia. Sen-
tentias potius quam verba Chrysostomi compactas
hic putaverim, ut fit in catenis. Locum hunc rur-
sus profert Damascenus, orat. 2 et 5.

ac **325** si quis adumbratam ante a pictore designationem, picturæ ipsius, quæ coloribus deinceps exprimitur, umbram nominet. Idcirco enim lex umbra vocatur, et gratia, veritas; res autem, illa quæ futura sunt. Lex quidem et Melchisedech instar sunt adumbratæ delineationis, quam pictura suis ornavit coloribus; gratia autem et veritas, coloribus aucta descriptio: res tandem ipsæ, ad futurum ævum pertinent. Itaque Testamentum rerum figura. »

Leontii Neapolis in Cypro episcopi, ex libro Contra Judæos; quod Christi crucem et imagines, seseque mutuo adorare liceat: necnon de sanctorum reliquiis.

« Quod si mihi rursus exprobraveris, o Judæe, quod crucis lignum ceu Deum adorem; eccur Jacob non arguis, qui virgæ fastigium adoravit? At planum est eum non lignum, sed Josephum adorasse; quemadmodum per crucem Christum adoramus, nequaquam vero lignum honore afficimus⁹⁸. »

Comment. Quod si ex quacunque materia crucis imaginem facientes, crucis figuram adoramus, nunquid nefas erit Christi quoque crucifixi imaginem adorare?

Rursus ex eodem Leontio. « Quandoquidem ipsemet etiam Abraham eos a quibus sepulcrum emebat, quamlibet impii homines essent, genibus in terram positus adoravit; itemque Jacob benedixit Pharaoni, quamvis impius et idolorum cultor esset: nullatenus autem ipsi tanquam Deo benedixit. Fratrem quoque suum Esau, prociens adoravit, at non uti Deum. Præterea, quomodo præcipit nobis Deus, ut montes et terram adoremus? Ait enim: *Exaltate Dominum Deum vestrum, et adorate ad montem* (6) *sanctum ejus. Et adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est*⁹⁹; hoc est terram. Cælum enim, inquit, mihi sedes est: terra autem scabellum pedum meorum, dicit Dominus¹. Quomodo autem Moyses adoravit Jothor, tametsi idolorum cultor esset, et Danielem Nabuchodonosor? Cur necum expositulas quod honore eos prosequar et adorem, qui Deum coluerunt? Nunquid, obsecro, non expedit magis sanctos adorare, quam eosdem, ut asses, lapidibus impetere? Nonne satius est eos adorare quam serpis secare, atque illos, qui suis vos beneficiis cumularunt, in cæni lacum conjicere²? Profecto si dilexisses Deum, famulos ejus utique veneratus esses. Quod si impura sunt ossa justorum, cur ossa Jacob et Joseph omni reverentia ex Ægypto asportata sunt³? Quoniam pacto homo defunctus, contactis Elisæi ossibus,

⁹⁸ Hæc. fusius. habentur. act. 4 synodi 7. ⁹⁹ Psal. xcvi, 5. ¹ Isa. lxvi, 4. ² Jerem. xxxviii, 3. Gen. l, 15, 24. ³ IV Reg. xiii, 22.

A γραφῆς τῆς ἐν σώμασι¹, τὸ πρὸ ταύτης σχίσμα τοῦ γραφέντος. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ νόμος καλεῖται σχιὰ, καὶ ἡ χάρις ἀλήθεια· πράγματα δὲ τὰ μέλλοντα. Ὡστε, ὁ μὲν νόμος καὶ ὁ Μελχισεδὲκ, προσκίasma τῆς ἐν χρώμασι γραφῆς· ἡ δὲ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια ἡ ἐν σώμασι γραφή· τὰ δὲ πράγματα, τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· ὡς εἶναι τὴν Παλαιὰν τύπον τύπον, καὶ τὴν Νέαν, τῶν πραγμάτων τύπον. »

Vetus est figura figuræ, Novum vero, ipsarum

Λεοντίου Νεαπόλεως τῆς Κύπρου, ἐκ τοῦ Κατὰ Ἰουδαίων λόγου, περὶ τοῦ προσκυνεῖν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ταῖς εἰκόσι τῶν ἁγίων, καὶ ἀλλήλοις· καὶ περὶ τῶν λειψάνων τῶν ἁγίων.

« Ἐάν μοι ἐγκαλῆς πάλιν, ὦ Ἰουδαίε, λέγων, ὅτι ὡς Θεῷ προσκυνῶ τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ. Διὰ τί οὐκ ἐγκαλεῖς τῷ Ἰακώβ, προσκυνήσαντι ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ράβδου; Ἀλλὰ πρόδωλον, ὅτι οὐ τὸ ξύλον τιμῶν προσεκύνῃσιν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν τῷ ξύλῳ τῷ Ἰωσήφ προσεκύνῃσιν, ὡς περὶ καὶ ἡμεῖς διὰ τοῦ σταυροῦ τὸν Χριστὸν, ἀλλ' οὐ τὸ ξύλον δοξάζομεν. »

Σχόλιον. Εἰ οὖν τὸν τοῦ σταυροῦ τύπον προσκυνεῖμεν· εἰκόνα τοῦ σταυροῦ ποιοῦντες ἐξ εἰσαϋν ὕλης, πῶς τοῦ σταυρωθέντος εἰκόνη μὴ προσκυνήσωμεν;

Kal pálin τοῦ αὐτοῦ Λεοντίου. « Ἐπεὶ καὶ Ἀβραὰμ τοῖς πωλῆσασιν αὐτῷ τὸν τάφον ἀσεβέσιν ἀνθρώποις προσεκύνῃσιν, καὶ γόνυ ἐκαμψεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλ' οὐχ ὡς θεοῖς αὐτοῖς προσεκύνῃσιν· καὶ πάλιν, ὁ Ἰακώβ τὸν Φαραὼ ἡλόγησεν ἀσεβῇ καὶ εἰδωλολάτρῃ ὄντι· ἀλλ' οὐχ ὡς Θεὸν αὐτὸν ἡλόγησεν· καὶ πάλιν, τὸν Ἡσαὺ πεσὼν προσεκύνῃσιν, ἀλλ' οὐχ ὡς Θεὸν προσεκύνῃσιν. Καὶ πάλιν· πῶς ἐντέλλεται ὁμῖν ὁ Θεὸς προσκυνεῖν καὶ τῇ γῇ, καὶ τοῖς ὄρεσι; Λέγει γάρ· Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε εἰς ὄρος ἁγίον αὐτοῦ. Καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποπόδιῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὅτι ἅγιός ἐστι, τοῦτέστι τῇ γῇ. Ὁ οὐρανός γάρ μοι θρόνος, φησὶν. ἡ δὲ γῆ, ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου, λέγει Κύριος. Πῶς δὲ Μωϋσῆς προσεκύνῃσιν Ἰσθὲρ εἰδωλολάτρῃ ὄντι, καὶ Δανιὴλ Ναβουχοδονοσόρ; Πῶς ἐμοὶ ἐγκαλεῖς, ὅτι τιμῶ τοὺς τὸν Θεὸν τιμῆσαντας, καὶ προσκυνήσαντας; Οὐ συμφέροι, εἰπέ μοι, προσκυνεῖν τοῖς ἁγίοις, καὶ μὴ ὡς σὺ λιθοβολεῖν; Οὐ συμφέροι προσκυνεῖν, καὶ μὴ τούτους καταπρίζειν, καὶ ἐν λάκκῳ βορβόρου τοὺς εὐεργέτας καταφέρειν; Εἰ τὸν Θεὸν ἠγάπησας, πάντως ἀν καὶ τοὺς αὐτοῦ δούλους τιμᾷν ἐμελλες. Καὶ εἰ ἀκάθαρτά εἰσι τῶν δικαίων τὰ ὀστέα, πῶς μετὰ τιμῆς πάσης μετεκομίσθησαν τὰ ὀστέα τοῦ Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ ἐξ Αἰγύπτου; Πῶς νεκρὸς ἄνθρωπος ἀψάμενος τῶν ὀστέων Ἑλισαίου εὐθὺς ἀνέστη; Εἰ δὲ δι' ὀστέων θαυματουργεῖ

VARIAE LECTIONES.

¹ Ita etiam in secunda oratione de imag. edit. Rom. legitur hic et infra at emendandam arbitror ex orat. 3 ἐν χρώμασι. Favent et quæ mox iisdem consimilia sequuntur, τῆς ἐν χρώμασι γραφῆς.

NOTÆ.

(6) *Ad montem.* Sic præpositionem Græcam εἰς expribo, juxta ac illam accipiebat Leontius Vulg. Interpres posuit: in monte sancto ejus.

ὁ Θεός, εὐδελον, ὅτι δύναται καὶ δι' εἰκόνων, καὶ λίθων, καὶ ἐτέρων πολλῶν, καθὼς καὶ ἐπὶ Ἐλισσαίῃ ἐγένετο, ὃς ἔδωκε τὴν ἰδίαν ῥάβδον τῷ αὐτοῦ παιδί, καὶ εἶπε, δι' αὐτῆς πορευθέντα ἀναστῆσαι τὸν παῖδα τῆς Σουναμίτιδος. Καὶ Μωϋσῆς, ῥάβδῳ Φαραὼ ἐκόλασε, καὶ θάλασσαν ἔσχισε, καὶ ὕδωρ ἐγλύκανε, καὶ πέτραν ἐῤῥηξε, καὶ ὕδωρ ἐξήγαγε. Καὶ Σολομών φησιν· *Ἡλόγηται ξύλον, δι' οὗ γίνεται σωτηρία*. Ἐλισσαίῃ ξύλον ἐν Ἰορδάνῃ ἀπορρίψας, σίδηρον ἀνήγαγε· καὶ ξύλον ζωῆς, καὶ φυτὸν Σαβὲκ (7), ἤγουν συγχωρήσεως. Καὶ Μωϋσῆς ξύλῳ ἔφιν ὕψωσε, καὶ λαὸν ἐξωποίησε· ξύλῳ βλαστήσαντι ἐν τῇ σκηνῇ τὴν ἱερατεῖαν ἐκύρωσεν. Ἀλλ' ἴσως ἔρξεις μοι, ὁ Ἰουδαῖος, ὅτι τὰ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου ἅπαντα, ὁ Θεὸς γενέσθαι προσέταξε τῷ Μωϋσῇ· καὶ γὰρ σοὶ λέγω, ὅτι πολλὰ καὶ ποικίλα πράγματα ὁ Σολομών ἐν τῷ ναῷ, γλυπτὰ καὶ χωνευτὰ πεποίηκεν; ἀπερ οὐδὲ ὁ Θεὸς αὐτῷ ποιῆσαι προσέταξεν, οὔτε ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ταῦτα ἐκέκτητο, οὔτε ὁ ναὸς, ὃν ὁ Θεὸς τῷ Ἰεζεκιὴλ ὑπέδειξε, καὶ οὐ κατεγνώσθη ἐν τούτῳ ὁ Σολομών· εἰς δόξαν γὰρ Θεοῦ τὰς τοιαύτας μορφὰς κατεσκεύασεν, ὥσπερ δὴ καὶ ἡμεῖς. Εἴχες καὶ σὺ πολλὰς καὶ διαφόρους πρὸς ἀνάμνησιν Θεοῦ εἰκόνας καὶ σήμαντρα, πρὶν ἢ τούτων διὰ τὴν σὴν ἀγνωμοσύνην ἐστερήθης· τούτεστι τὴν Μωσαϊκὴν ῥάβδον, τὰς θεοτύπους πλάκας, τὴν πυρένδροσον βάτον (8), τὴν ξηρένυδρον πέτραν, τὴν μαννοφόρον κιθωτὸν, τὸ πυρένθειον θυσιαστήριον, τὸ θεώνυμον πέταλον, τὸ θεόδηλον Ἐφούδ, τὴν θεόσκιον σκηνήν· εἰ δὲ καὶ σὺ ἅπαντα ταῦτα νυκτὸς καὶ ἡμέρας κατεσκήνους, ὁ λέγων· *Δόξα σοι ὁ μόνος παντοκράτωρ Θεός, ὁ διὰ πάντων τούτων ἐν Ἰσραὴλ θαυματοποιήσας*, εἰ δὲ διὰ πάντων τούτων τῶν νομικῶν, ὧν εἴχες ποτε, προσπίπτων τῷ Θεῷ προσεκύνεις, ὁρᾷς ὅτι διὰ τῶν εἰκόνων προσάγεται τῷ Θεῷ ἡ προσκύνησις. »

habas dicens: *Gloria tibi sit, qui solus omnipotens es Deus, qui per hæc omnia res admirabiles feceris in Israel* ¹⁴: si vero per omnia hæc, quæ lege præcipiente quondam servabas, procidens Deum adorabas, vides Deo per imagines adorationem exhiberi. »

Καὶ μετ' ἄλλα. « Εἰ γὰρ ὁ ἀγαπῶν εὐχρινύς φίλον ἢ βασιλέα, καὶ μάλιστα τὸν εὐεργέτην, καὶ υἱὸν αὐτοῦ θεάσθαι, καὶ ῥάβδον, καὶ θρόνον, καὶ στέφανον, καὶ οἶκον, καὶ δούλον, κρατεῖ, καὶ ἀσπάζεται, καὶ τιμᾷ τὸν εὐεργέτην βασιλέα, πολλῶ μᾶλλον τὸν Θεόν. Εἴθε γὰρ, πάλιν λέγω, ἐποίησας καὶ σὺ εἰκόνας Μωσαϊκάς, καὶ προφητικάς, καὶ καθ' ἡμέραν προσεκύνεις τῷ Δεσπότην αὐτῶν Θεῷ. Ὅταν τοίνυν ἴδῃς Χριστιανῶν παῖδας προσκυνοῦντας τῷ σταυρῷ, γινώθι, ὅτι τῷ σταυρωθέντι Χριστῷ προσκύνησιν

A statim revixit ⁴? Quod si Deus per ossa res mirandas exsequitur, hoc ipse dubio procul, tum per imagines, tum per multa alia præstare poterit; quemadmodum Elisæo contigit ⁵, qui baculum suum servo tradens, ire præcepit ut ejus opera in vitam Sunamitidis filium revocaret. Jam vero Moyses virga Pharaonem castigavit; mare item divisit, aquæ dulcedinem conciliavit, petram fregit, et aquas eduxit ⁶. Quin etiam Salomon ait: *Benedictum est lignum per quod fit salus* ⁷. Elisæus per lignum in Jordanem projectum, ferrum extraxit ⁸. **326** Item lignum vitæ commendatur ⁹; lignum Sabec, id est *dimissionis*. Moyses quoque ligno serpentem exaltavit, et vitam populo dedit ¹⁰: ligno in tabernaculo germinante sacerdotium Aaroni firmavit ¹¹. At forsitan inquires, o Judæe, omnia illa quæ in tabernaculo testimonii erant a Deo Moyse fuisse mandata. Et ego tibi repono, Salomonem multa varique sculptilia et conflabilia in templo fabricasse, quæ nec Deus ipsi facere præceperat ¹², nec in tabernaculo testimonii fuerant, nec in templo illo quod Ezechiel Deus ostendit ¹³: neque ob hanc rem condemnatus Salomon fuit; quippe qui in Dei gloriam ejusmodi formas fabricasset, velut et nos quoque facimus. Tu quoque multas habebas, varique generis imagines et signa, quæ Dei memoriam perficerent tibi, priusquam illis propter ingrati animi vitium spoliareris: nimirum virgam Moysis, tabulas a Deo insculptas, ardentem roridumque pariter rubum, petram aridam aquis manantem, arcam in qua manna gestabatur, altare ignis divini conceptaculum, laminam Dei nomine insculptam, Ephod in manifestationem numinis, obumbratum item a Deo tabernaculum. Quin etiam universa hæc die nocturne adumbrabas

Quin etiam universa hæc die nocturne adumbrabas, vides Deo per imagines adorationem exhiberi. »

Et post pauca. « Si quis enim affectu sincero amicum vel ipsummet imperatorem diligit, atque illum in primis, qui de se bene meritus est, hic plane, sive illum ejus, sive sceptrum vel virgam, sive coronam, sive domum, sive servum conspexerit, amplexatur et osculatur; hæcque ratione beneficium erga se veneratur imperatorem. Quanto igitur potiori jure Deum ipsum colueris? Utinam et tu quoque (hoc enim repetam) Mosaicis prophetasque fecisses imagines, singulisque diebus

⁴ IV Reg. iv, 29. ⁵ Exod. vii, 47. ⁶ Sap. xiv, 7. ⁷ IV Reg. vi, 4-7. ⁸ Gen. 2, 9. ⁹ Num. xxi, 9. ¹⁰ Num. xvii, 8. ¹¹ II Paral. iii, 1 seqq. ¹² Ezech. xl, 47. ¹³ II Paral. vi, 4; Psal. lxxi, 18.

NOTÆ.

(7) Lignum Sabec desumpsit Leontius ex cap. xxi Gen., v, 23, ubi legimus, *inter vepres*, in Hebræo habetur *רִבְבִּין* in opacitate, arboris scilicet aut spinarum. Septuaginta vero nomen ipsum Hebræum posuerunt, ἐν φυτῷ Σαβὲκ, in planta Sabec, quam singulare quoddam arboris genus esse arbitrati sunt Græci. Ac quia *רִבְבִּין* Shabac Syria-

cum idem est ac *dimisit, dereliquit*; arbitrati sunt *רִבְבִּין* demissionem, emissionemve significare cum tamen litteris aliis scribatur, scilicet per *ב*, et *ך* in fine.

(8) *Πυρένδροσον βάτον*, quod rubum ardentem significat, nec tamen comburentem, quasi rore quodam perfusum.

Deum ipsorum Dominum adorasses. Cum itaque Christianos videris crucem adorantes, id pro certo teneas, adorationem istam Christo ab eis offerri crucifixo, non ligno. Nam si ligni materiam coleant, lucos prorsus et arbores adorare deberent, ut tu ipse quondam, Israel, ea adorabas; dum arborem et lapidem hisce verbis compellares: *Deus meus es tu, et tu me genuisti*¹⁵. Nos vero nec crucem, nec sanctorum imagines ejusmodi verbis alloquimur. Non enim dii nostri sunt, sed aperta potius volumina, quæ in ecclesiis explicantur et adorantur, ut earum aspectu memores Dei simus, ipsamque veneremur. Qui enim martyrem honore persequitur, honorem quoque Deo exhibet, cui martyr testimonium reddidit. Qui Christi apostolum adorat, Christum insimul, a quo ille missus est, adorat: et qui coram Christi matre venerabundus offertur Filio. Nullus quippe Deus est præter unum, qui in Trinitate cognoscitur et colitur.

Comment. Annon beati Epiphanii dictorum **327** fidelis interpres fuerit Leontius, qui sua quoque doctrina Cyprium insulam exornavit? An illos potius auscultabimus, qui cordis sui sensa loquuntur? Sed audias velim, quid etiam Severianus Gabalorum episcopus docuerit.

Severiani Gabalorum, ex sermone in dedicationem crucis.

« Quonam pacto imago maledicti progenitoribus nostris vitam conciliavit? » Et paucis interjectis: Quomodo igitur imago maledicti populo laboranti salutis fuit? Nonne verisimilius dixisset: Si quis vestrum morsus fuerit, cælum suspiciat, aut tabernaculum Dei, et salutem adipiscetur. Verum his ille posthabitis, erucis tantum statuit imaginem. Cur porro hæc egerit Moyses, qui paulo ante dixerat: *Non facias tibi sculptile, neque conflatile, neque similitudinem earum rerum, quæ sunt in cælo sursum, aut in terra deorsum, aut in aquis, locisque subterraneis*¹⁶? Sed quid ad ingratum populum hæc loquor? Edissere, quæso, fidelissime Dei minister; quod aliis vetas, cur ipse facias? Quod evertis, illud statuis? qui præcipis, *Non facies tibi sculptile*; qui conflatilem vitulum compingivisti, serpentem ex ære tu ipse conficis? Quin illum non clam, sed palam omnibus conspiciendum præbes? At illa, inquit, mandavi, quo materiam impietatis excinderem, et ab omni defectione et idololatria populum avocarem. Nunc autem ad aliorum utilitatem serpentem conflo, ad præsignandam videlicet veritatem. Et quemadmodum tabernaculum compregi, et ea quæ in ipso sunt; Cherubim quoque invisibilium rerum similitudinem referentia, ut sancta adumbrarent, expandi, in signum figuram-

A προστάγουσι, καὶ οὐ τῷ ξύλῳ. Ἐπαίει τὴν φύσιν τοῦ ξύλου ἑσθόν, πάντως ἂν καὶ τὰ ἄλσιν, καὶ τὰ δένδρα προσκυνεῖν εἶχον, ὥσπερ σὺ ὁ Ἰσραὴλ προσεκύνησας τούτοις ποτὲ, λέγων τῷ δένδρῳ καὶ τῷ λίθῳ, ὅτι Σὺ μου εἶ Θεός, καὶ σὺ με ἐγέννησας. Ἡμεῖς δὲ, οὐχ οὕτως λέγομεν τῷ σταυρῷ, οὐδὲ ταῖς μορφαῖς τῶν ἁγίων. Οὐ γὰρ θεοὶ ἡμῶν εἰσιν, ἀλλὰ βίβλοι ἀνεφγμέναι πρὸς ἀνάμνησιν Θεοῦ καὶ τιμὴν αὐτοῦ, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις προφανῶς καίμεναι καὶ προσκυνούμεναι. Ὁ γὰρ τιμῶν τὸν μάρτυρα, Θεὸν τιμᾷ, ὃ ὁ μάρτυς ἐμαρτύρησεν· ὁ προσκυνῶν τὸν ἀπόστολον τοῦ Χριστοῦ, τὸν ἀποστείλαντα αὐτὸν προσκυνεῖ. Καὶ ὁ προσπίπτων τῇ Μητρὶ τοῦ Χριστοῦ, πρὸς τὸν Θεὸν τῷ Υἱῷ αὐτῆς τὴν τιμὴν προσφέρει. Οὐδεὶς γὰρ Θεός, εἰ μὴ εἷς, ὁ ἐν Τριάδι γνωριζόμενός τε καὶ λατρευόμενος. »

B προκρίθῃ, nemini dubium est, quin et id honoris offerat Filio. Nullus quippe Deus est præter unum, qui in Trinitate cognoscitur et colitur. »

Σχόλιον. Οὗτος πιστὸς ἐξηγητὴς τῶν τοῦ μακαρίου Ἐπιφανίου λόγων, ὁ τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις τὴν Κυρίων κατακοσμήσας νῆσον, ἣ ὁ ἀπὸ καρδίας λαλοῦντας; Ἄκουε δὲ καὶ Σευηριανοῦ τῶν Γαβάλων ἐπισκόπου, οἷά φησιν.

Σευηριανοῦ ἐπισκόπου Γαβάλων, ἀπὸ λόγου, τοῦ εἰς τὰ ἑγκαίνια τοῦ Σωτῆρος^m.

« Πῶς ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπικαταράτου, ζῶν ἤνεγκε τοῖς ἡμετέροις προγόνους; » Καὶ μετ' αὐτῶν· « Πῶς οὖν ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπικαταράτου ἤνεγκε λαῷ ἐν συμφορᾷ χειμαζομένῳ σωτηρίαν; » Ἀρα οὐκ ἦν ἄξιόπιστότερον εἰπεῖν· Ἐάν τις ὑμῶν δηγῇ, βλέψει εἰς τὸν οὐρανὸν, ἄνω πρὸς τὸν Θεόν, καὶ σωθήσεται, ἢ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Θεοῦ; Ἀλλὰ ταῦτα παριδὼν, μόνον τοῦ σταυροῦ τὴν εἰκόνα ἐπηξεν. Διατί οὖν ταῦτα ἐποίησε Μωϋσῆς, ὁ εἰπὼν τῷ λαῷ, Οὐ ποιήσεις ἑαυτῷ γλυπτὸν, οὐδὲ χωνευτὸν, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι, ὑποκάτω τῆς γῆς; Ἀλλὰ τί ταῦτα πρὸς ἀγνώμονα φεγγόμεναι; Εἰπέ, ὡ πιστότατε Θεοῦ θεράπων, ὁ ἀπαγορεύεις, ποιεῖς; ὁ ἀνατρέπεις, κατασκευάζεις; Ὁ λέγων, Οὐ ποιήσεις γλυπτὸν, τὸν χωνευθέντα βουὴν καταλάσας, σὺ θρὶν χαλκουργεῖς; Καὶ τοῦτο οὐ λάθρα, ἀλλὰ ἀναφανδὸν καὶ πᾶσι γνωστόν; Ἀλλ' ἐκεῖνα, φησὶν, ἐνομοθέτησα, ἵνα ἐκκόψω τὰς ὕλας τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν λαὸν ἀπαγάγω πάσης τῆς ἀποστασίας καὶ εἰδωλολατρίας· νυνὶ δὲ, χωνεύω τὸν θρὶν χρησίμως εἰς προτύπωσιν τῆς ἀληθείας. Καὶ καθάπερ σκηνὴν ἐπηξα, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ πάντα, καὶ Χερουθίμ, ὁμοίωμα τῶν ἀοράτων, διεπέτασα εἰς τὰ ἅγια, ὡς τύπον καὶ σκινὴν τῶν μελλόντων, οὕτω καὶ θρὶν ἐστήλωσα εἰς σωτηρίαν τῷ λαῷ, ἵνα διὰ τῆς πείρας τούτων

¹⁵ Jerem. II, 27. ¹⁶ Exod. XX, 4.

VARIAE LECTIONES.

^m εἰς τὰ ἑγκαίνια τοῦ Σωτῆρος, quod alii in dedicationem Ecclesiæ Salvatoris, interpretati sunt. At pro σωτήρος, Billius ex orat. 2 et 3 σταυροῦ, crucis. Malim anniversarium potius; quam dedicationem.

προγυμνασθῶσι τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ τὴν εἰκόνα, A que futurorum : sic et serpentem ad populi salutem erexi, ut ejusmodi signorum experientia aptiores fierent ad crucis imaginem, crucifixumque Salvatorem et Redemptorem excipiendum. Quod autem ut verissimum esse percipias, dilectissime, Christum id asserentem, atque in hæc verba loquentem audi : *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis : ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam* 17. »

Σχόλιον. Σύνες, ὡς διὰ τὸ ἀπαγαγεῖν ἐξ ἡ τὸν λαὸν τῆς εἰδωλολατρίας, εὐδελισθὸν καὶ ἔτοιμον ὄντα πρὸς τοῦτο, μὴ ποιεῖν πᾶν ὁμοίωμα ἐνομοθέτησε καὶ ὅτι εἰκὼν ἦν τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ὁ ὕψωθεὶς ὄφης.

Ἵτι δὲ, οὐ καὶ τὸν ἐφεύρεμα τὸ τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ ἀρχαῖον, καὶ τοῖς ἀγίοις καὶ ἔκκλησις Πατράσιν ἐγνωσμένον τε καὶ εἰθισμένον, ἄκουε· Γέγραπται ἐν τῷ βίῳ Βασιλείου τοῦ μάκαρος, τῷ δι' Ἑλλαδίου τοῦ αὐτοῦ μαθητοῦ, καὶ διαδόχου τῆς αὐτοῦ ἐπαρχίας, ὡς παρεστῆκει· ὁ δὲ ὁσὶς τῇ τῆς Δεσποίνης εἰκόνι, ἐν ἣ καὶ ὁ χαρακτήρ ἐγγέγραπτο Μερκουρίου τοῦ αἰοδίου μάρτυρος. Παρεστῆκει δὲ ἐξαιτῶν Ἰουλιανῷ τοῦ ἀθεωτάτου καὶ ἀποστάτου τυράννου ἀναλρεσιν· ἐξ ἧς εἰκόνης ἐμυθῆται ταύτην τὴν ἀποκάλυψιν. Ἐώρα γάρ, πρὸς μὲν βραχὺ ἀφανῆ τὸν μάρτυρα, μετ' οὐ πολὺ δὲ, τὸ δόρυ ἡμαγμένον κατέχοντα.

Ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, οὕτως αὐτολεξεῖ γέγραπται.

« Ἡγάπα δὲ ὁ μακάριος (9) Ἰωάννης τὰς Ἐπιστολάς τοῦ σοφωτάτου Παύλου ἄγαν. » Καὶ μετ' ἄλλα· « Ἦν δὲ καὶ τὸ ἐκτύπωμά τοῦ αὐτοῦ Ἀποστόλου ἔχων ἐν εἰκόνι, ἐνθα ἀνεπαύετο διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθενείαν, βραχὺ τι. Ἦν γὰρ πολυάγρυπνος τὴν φύσιν. Καὶ ἡνίκα διήρχετο τὰς Ἐπιστολάς αὐτοῦ, ἐνητένιζεν αὐτῇ, καὶ ὡς ἐπὶ ζῶντος αὐτοῦ οὕτω προσεῖχεν αὐτῇ, μακαρίζων αὐτὸν, καὶ ὅλον αὐτοῦ τὸν λογισμὸν πρὸς αὐτὸν εἶχε φανταζόμενος, καὶ διὰ τῆς θεωρίας αὐτῇ ὁμιλῶν. » Καὶ μεθ' ἑτέρα. « Ὡς ἐπαύσατο ὁ Πρόχλος λαλῶν, ἀτενίσας τῇ εἰκόνι τοῦ Ἀποστόλου, καὶ θασάμενος τὸν χαρακτήρα ὁμοιον τοῦ ὁρθέντος αὐτῇ, βαλὼν μετάνοιαν (10) τῷ Ἰωάννῃ, εἶπε δακτυλοδεικτῶν τὴν εἰκόνα· Συγχώρησόν μοι, Πάτερ, ὃν εἶδον λαλοῦντά σοι, ὁμοίος ἐστὶ τούτῳ· ὡς δὲ ὑπολαμβάνω, καὶ αὐτός ἐστιν. »

Ἐν τῇ τῆς ὁσίας Εὐπραξίας βίῳ, τὸν Δεσποτικὸν δεδειχθαι αὐτῇ χαρακτήρα ἀναγράφεται, ὑπὸ τῆς προσετηχίας τῆς ποίμνης.

17 Joan. iii, 14.

VARIE LECTIONES.

« ὡς παρεστῆκει. Simile visum legitur in Vita ejusdem Basilii, quæ Amphilochoii nomen præfert : ubi tamen nulla imaginis facta mentio. De hac historia videsis Bollandi continuatores ad 14 Jun. p. 347.

NOTÆ.

(9) Ἡγάπα δὲ ὁ μακάριος. Hæc narrant Georgius Alexandr. et Anonymus nescio quis vitæ Chrysostomi auctor, t. VIII edit. Savill.

(10) Βαλὼν μετάνοιαν. Reddidit Tilmanus :

Comment. Advertis quid dixerit, ne fieret ulla similitudo idcirco præceptum fuisse, ut populus ab idolorum cultu, in quem propensissimus erat, avocaretur, exaltatumque serpentem, Dominicæ passionis imaginem exstitisse ?

Quod autem nova non sit imaginum inventio, sed antiqua, et sanctis eximiiisque Patribus nota et usitata, auscultes velim. Scriptum est in Vita beati Basilii ab Helladio ejus discipulo, atque in sede episcopali successore scripta : virum sanctum quondam astitisse coram Domine nostræ imagine, in qua etiam Mercurii martyris laudatissimi figura depicta erat. Astabat porro supplicans, ut Julianus apostata impius e medio tolleretur. Atque ex ea imagine, quid eventurum esset, didicit. Vidit quippe martyrem exiguum ad tempus ab oculis suis evanescentem, ac nec multo post cruentam hastam tenentem.

328 Ex Vita sancti Joannis Chrysostomi, ubi hæc ad verbum scripta sunt.

« Beatus Joannes Epistolas sapientissimi Pauli summo studio legebat. » Et aliquanto post : « Habebat porro ejusdem apostoli Pauli in imagine descriptam effigiem eo in loco, ubi propter corporis imbecillitatem tantisper quiescebat. Nam supra quam natura patitur vigilias producebat. In hanc ille imaginem, cum Epistolas Pauli legeret, oculos intendens, ita defigebat, ut beatum eum prædicans, sibi que representans, cogitationem omnem ad ipsum dirigeret, ac per contemplationem cum ipso conversaretur. » Nonnullis interfectis : « Cum autem Proclus loquendi finem fecisset, oculis in Pauli imaginem defixis, similemque, illius quem viderat, figuram conspicatus, exhibita Joanni salutatione, imaginem digito monstrans, ait : Ignosce mihi, Pater ; ille quem tecum loquentem vidi, huic prorsus similis est, atque, ut reor, ille ipse est. »

In Vita sanctæ Eupraxiæ scriptum est, illam quæ gregi præerat, Domini nostri imaginem ipsi ostendisse.

Pœnitentia ductus. Zinns : desiderium injiciens. Neuter locutionem Græcis familiarem agnovit, quæ nihil aliud significatur, quam reverentiam exhibere, inclinato corpore salutare.

In Vita sanctæ Mariæ Ægyptiacæ legitur, eam ad A imaginem Dominae nostræ supplicasse; et efflagitasse, ut pro ipsa sponderet, atque hoc pacto ut templum ingrederetur, obtinuisse.

Ex Prato (cap. 45) S. P. N. Sophronii Hierosolymorum archiepiscopi ¹⁰.

« Narrabat Theodorus Æliotes, in monte Olivarum quemdam inclusum mansisse, in spirituali militia exercitatum senem, quem libibinis dæmon impetebat. Is cum die quadam vehementius illum urgeret, conqueritur senex, atque hunc in modum dæmonem alloquitur: Quousque tandem me vexare non desines? Discede jam a me: ad hanc ætatem consenuisti mecum. Cui dæmon sese conspiciendum præbens: Jura, inquit, mihi te nemini id revelaturum, quod tibi dicturus sum. Juravit senex, per eum qui in altissimis habitat: Nemini prorsus aperiā, inquit, quod mihi dixeris. Statim dæmon: Ne ultra imaginem hanc adores, nec te jam in posterum impugnabo. Imago autem illa Dominae nostræ sanctæ Mariæ Dei Genitricis, Dominum nostrum Jesum Christum gestantis effigiem referebat. Inclusus porro dæmoni iussit: Sine, dispiciam quid facto opus sit. Postridie igitur abbatem Theodorum Æliotem, qui in laura Pharon tunc temporis habitabat, accersit: cumque ille adesset, ei rem omnem aperuit. At ille seni incluso ait: Plane tu, abba, delusus es, qui te dæmoni obstrinxeris juramento. Quod tamen rem aperueris mihi, consulto egisti. Verum satius foret tibi, si nullum in urbe prostibulum omitteres, ad quod non ingredereris, quam ut Dominum Deum nostrum, matremque ejus **329** adoratum teneges. His illum pluribusque aliis sermonibus confirmans, ad propria rediit. Tum dæmon rursus incluso sese conspiciendum præbet: Ecquid est, inquit, scelestissime senex? Nonne jurasti mihi te id revelaturum nemini? Cur ergo omnia narrasti illi qui ad te venit? Jam tibi, pessime monache, denuntio quidem te uti perjurum in die judicii damnatum iri. At inclusus: Me, inquit, jurasse fateor, et contra quam juravi fecisse non ignoro: tibi tamen non auscultavero. »

Comment. Hinc vides imagini exhibitam adorationem, ad id cujus est imago, referri, et quale quantumque sit malum ab illius adoratione cessare. Cernis qua ratione eo potius quam libidinis crimine obstrictum hominem voluerit.

Cum itaque multi antehac sacerdotes, regesque

¹⁰ Vid. act. 4 et 5 septimæ synodi.

Ἐν τῷ τῆς ὁσίας Μαρίας βίῳ τῆς Αἰγυπτίας γεγραπται, τῇ εἰκόνι τῆς Θεοτοκίας αὐτὴν εὐχασθαι, καὶ ταύτην πρὸς ἐγγύην ἐξαιτήσασθαι, καὶ οὕτω τυχεῖν τῆς εἰς τὸν ναὸν εἰσόδου.

Ἐκ τοῦ Λειτουργίου (11) τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν Σωφρονίου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων.

« Ἐλεγεν ὁ ἀββᾶς Θεόδωρος ὁ Αἰλιώτης, ὅτι ἦν τις ἐγκλειστος ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἐλαιῶν, ἀγωνιστὴς πάνυ· ἐπολέμει δὲ αὐτῷ ὁ δαίμων τῆς πορνείας. Ἐν μιᾷ οὖν, ὡς ἐπέκειτο αὐτῷ σφοδρῶς, ἤρξατο ὁ γέρον ἀποδύρεσθαι, καὶ λέγει τῷ δαίμονι: Ἔως πότε οὐκ ἐνδίδως μοι; ἀπόστα λοιπὸν ἀπ' ἐμοῦ. Συνεγήρασάς μοι. Φαίνεται αὐτῷ ὁ δαίμων ὀφθαλμοφανῶς, λέγων· Ὅμοσόν μοι ὅτι οὐδενὶ λέγεις ὃ μέλλω λέγειν σοι, καὶ οὐκέτι σοι πολεμῶ. Καὶ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ γέρον, ὅτι μὴ τὸν ἐνοικούντα ἐν τοῖς ὕψιστοις. Οὐκ εἶπω τι, ὅπερ λέγεις μοι. Τότε λέγει αὐτῷ ὁ δαίμων· Μὴ προσκυνήσῃς ταύτῃ τῇ εἰκόνι, καὶ οὐκέτι σοι πολεμῶ. Εἶχε δὲ ἡ εἰκὼν ἐκτύπωμα τῆς Θεοτοκίας ἡμῶν τῆς ἁγίας Μαρίας τῆς Θεοτόκου, βασιλεύουσας τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Λέγει ὁ ἐγκλειστος τῷ δαίμονι· Ἄφες, σκέψομαι. Τῇ οὖν ἐπαύριον δηλοῖ τῷ ἀββᾷ Θεόδωρῳ τῷ Αἰλιώτῃ, οἰκοῦντι τότε ἐν τῇ λαύρῃ Φαρόν, καὶ ἦλθε, καὶ διηγείται αὐτοῦ ἅπαντα. Ὁ δὲ γέρον λέγει τῷ ἐγκλειστῷ ὅντως, ἀββᾶ· Ἐνεπαίχθης, ὅτι ὤμοσας τῷ δαίμονι· πλην καλῶς ἐποίησας ἐξαιπὼν· συμφέρε: δὲ σοι, μὴ ἔδῃς εἰς τὴν πόλιν ταύτην πόρνην εἰς ὃ μὴ εἰσέρχῃ, ἥ ἵνα ἀρνήσῃ τὸ προσκυνεῖν τῷ Κυρίῳ καὶ Θεῷ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ Μητρός. Στηρίξας οὖν αὐτὸν, καὶ ἐνδυναμώσας πλείοσι λόγοις, ἀπήλθεν εἰς τὸν βίον αὐτοῦ τόπον. Φαίνεται οὖν πάλιν ὁ δαίμων τῷ ἐγκλειστῷ, καὶ λέγει αὐτῷ· Τί ἐνι, κακὸς γῆρας; οὐκ ὤμοσάς μοι, ὅτι οὐδενὶ λέγεις; καὶ πῶς πάντα ἐξείπες τῷ ἐλθόντι πρὸς σέ. Λέγω σοι, κακὸς γῆρας, ὡς ἐπιτοκος ἔχεις κριθῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ἐγκλειστος, λέγων· Ὁ τί μὲν ὤμοσα, ὤμοσα· καὶ ὃ τι ἐπώρχησα, οἶδα· σοῦ δὲ οὐκ ἀκούω. »

Ἐν τῇ ἐκτίσει αὐτοῦ, ὅτι τὴν τῆς εἰκόνος προσκυνήσας τοῦ εἰκονιζομένου εἶπε; καὶ πόσον κακὸν τὸ ταύτῃ μὴ προσκυνεῖν; καὶ πῶς αὐτὸ τῆς πορνείας προετίμησεν ὁ δαίμων;

Πολλῶν τοίνυν ἀνέκαθεν ἱερῶν τε καὶ βασιλείων

NOTÆ.

(11) Ἐκ τοῦ Λειτουργίου. Pratum spirituale scripsit Joannes Moschus, illudque nuncupavit Sophronio Sophistæ discipulo suo, itinerumque, imo et operis socio, qui posthac Hierosolymorum antistes fuit. Nec eam solum ob causam a multis Sophronio ipsi attributum est; sed insuper, quia Sophronius hoc opus publicum fecit, ut in prologo Græco qui toti operi præfixus est, significatur. In editione Aloysii Lippomani, Joannes dicitur cognomento *Eviratus*; insulse prorsus, illudque mendum

corrigi debet ex titulo quem edidit Cotellierius, i. Π. Monum. Eccles. Græc. p. 341: Τοῦ μακαρίου Ἰωάννου τοῦ Εὐκρατᾶ βιβλος, ἡ ἐπιγεγραμμένη Λειτουργίᾳ, διὰ τὸ πολυανθὴ βίων διήγησιν τῆς οὐρανοπόρου ῥοδονίας φέρειν· Beati Joannis Eucratæ liber, qui inscribitur Pratum, quod floridam ferat vitarum narrationem celestis roseti. Ex hac inscriptione Græca Latinam sic emendari debere censeo: Joannis cognomento Eucratæ, aut saltem Eucratii.

Χριστιανοῖς δεδορημένων, σοφίᾳ τε καὶ θεοσεβείᾳ, καὶ λόγῳ καὶ βίῳ διαπρεφάντων, καὶ συνόδων πλείστον γεγεννημένων ἁγίων καὶ θεοπνευστων Πατέρων, τί μηδεὶς ταῦτα ὁρᾶν ἐπεχειρήσεν; οὐκ ἀνεξόμεθα νέαν πίστιν διδάσκεισθαι. « Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται ὁ νόμος, » προφητικῶς ἔφη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, « καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Οὐκ ἀνεξόμεθα ἄλλοτε ἄλλα φρονεῖν, καὶ καιροῖς μεταβάλλεσθαι, καὶ τὴν πίστιν τοῖς ἔξωθεν ἡλίωτα καὶ παλγινον γίνεσθαι. Οὐκ ἀνεξόμεθα βασιλικῶ ὑποκίπτειν θεσπισματι τὴν ἐκ Πατέρων πειρωμένῃ ἀνατρέπειν συνήθειαν. Οὐ γὰρ εὐσεβῶν βασιλέων ἀνατρέπειν ἐκκλησιαστικούς θεσμούς. Οὐ πατρικά ταῦτα ληστροικά γὰρ τὰ βίᾳ καὶ οὐ πειθοῖ γινόμενα· καὶ μάρτυς ἡ ἐν Ἐφέσῳ τὸ δεύτερον γεγεννημένη σύνοδος, μέχρι δεῦρο **Ἀηστρικὴν** δεδεγμένη τὴν ἐπινομίαν, βασιλικῇ χειρὶ ἐκδικασθεῖσα, ὅτε Φλαβιανὸς ὁ μακάριος ἀπακτένυντο. Συνόδων ταῦτα, οὐ βασιλέων, ὡς ὁ Κύριος ἔφησεν· « Ὅπου συναχθῶσι δύο ἢ τρεῖς ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Οὐ βασιλεῦσι τοῦ δεσμεύειν καὶ λύειν τὴν ἐξουσίαν δίδωκεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἀποστόλοις, καὶ τοῖς τούτων διαδόχοις, καὶ ποιμέσι, καὶ διδασκάλοις. « Ἐὰν ἄγγελος, φησὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος, εὐαγγελισθῇ ὑμᾶς παρ' ὁ παρελάβετε· » καὶ τὸ ἐξῆς σιωπησόμεθα, φεῖδῶ, τὴν ἐπιστροφὴν ἐκδεχόμενοι. « Ἀν δὲ ἴδωμεν τὴν διαστροφὴν ἀνεπιστροφον, ὅπερ μὴ θῶ ὁ Κύριος, τότε ἐπάξομεν καὶ τὸ λειπόμενον· ἀλλὰ ἀπήγγυχα τοῦτο.

inquit Paulus apostolus, aut angelus evangelizet præter id quod accepistis²²· » quod sequitur modo tacebimus²³, parcentes illis, quorum conversionem speramus. Sin autem, quod avertat Deus, in opinione perversa obstinatos viderimus, tum reliqua pronuntiabimus. Verum hoc ne contingat optamus.

Εἰ τις εἰσέλθοι εἰς οἶκον, ἐν ᾧ ζωγράφος ἐν τοῖς **ἱστορίαις** Μωϋσέως καὶ Φαραὼ ἐγράψε χρώμασιν, εἴτα ἐρωτήσει τυχὸν περὶ τῶν, ὡς ἐπὶ ξηρᾶν, διοδευσάντων τὴν θάλασσαν, Τίνες οὗτοί εἰσιν; Τί ἐρεῖς ἐρωτώμενος; οὐχ, Υἱοὶ Ἰσραὴλ; Τίς ὁ βάθρος παίων τὴν θάλασσαν; Οὐχὶ Μωϋσῆς; Οὕτως εἰ τις τὸν Χριστὸν εἰκονοῖ σταυρούμενον, καὶ ἐρωτηθῇ, Τίς οὗτός ἐστιν; Χριστὸς ὁ Θεός, ἐρεῖ, ὁ δὲ ἡμᾶς σαρκωθεῖς. Ναί, Δέσποτα, προσκυνούμεν πάντα τὰ σὰ, καὶ πόθῳ ἐκκαλεῖ περιπτυσσόμεθα, τὴν θεότητά, τὴν δύναμιν, τὴν ἀγαθότητα, τὸν περὶ ἡμᾶς ἔλεον, τὴν συγκατάθεσιν, τὴν σάρκωσιν· καὶ ὥσπερ ἀψασθαι σιδήρου πεφυρακτωμένου δεδοίκαμεν, οὐ διὰ τὴν τοῦ σιδήρου φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἡνωμένον αὐτῷ πῦρ, οὕτω τὴν σάρκα τὴν σὴν προσκυνῶ, οὐ διὰ τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν καὶ ὑπόστασιν ἡνωμένην αὐτῇ θεότητι. Προσκυνούμεν σου τὰ πάθη. Τίς εἶδε θάνατον προσκυνούμενον; τίς πάθη σεπτά; ἀλλ' ὅπως προσκυνούμεν τὸν τοῦ Θεοῦ μου σωματικὸν θάνατον, καὶ τὰ σωτήρια πάθη· προσκυνούμεν σου τὴν εἰκόνα· πάντα τὰ σοῦ προσκυνούμεν· τοὺς θεράποντας, τοὺς φίλους, καὶ πρὸ τούτων τὴν Μητέρα τὴν Θεοτόκον. **Passionem vere adoramus. Adoramus imaginem, adoramus omnia quæ tua sunt, ministros, amicos, ac præ cæteris divinam Matrem tuam.**

A fuerint a Deo Christianis concessi, qui sapientiæ, religionis, doctrinæ, sanctitatis laude claruerunt; plura item concilia a sanctis divinoque Spiritu afflatis Patribus celebrata sint, quidnam causæ est, ut eorum nemo tale quid agere ausus sit? Novam doceri fidem neutiquam patiemur. « Ex Sion enim exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem²⁴, » quemadmodum per prophetam ait Spiritus sanctus. Non committemus ut aliud alias sentiendo, pro temporum ratione mutemur, neque ut fides nostra apud illos qui ab ea alieni sunt, ludibrio fiat ac derisioni. Imperatoris edicto obtemperari non permittemus, Patrum consuetudinem evertere conantis. Neque enim religiosorum fuerit imperatorum, ecclesiasticas convellere sanctiones. Hæc paternam pietatem non sapiunt. Nam quæ per vim et non libera suasionem patrantur, prædatoria sunt. Hoc testatur celebrata secundo Ephesi synodus, quæ ad hanc usque diem *Latrocinii* nomen obtinet; quippe cui imperatoris manus vim intulit, cum beatus martyr Flavianus interfectus fuit. His de rebus aliquid statuere, non ad imperatores spectat, sed ad concilia: quemadmodum Dominus ait: « Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio illorum²⁵. » Ligandi atque solvendi potestatem non regibus tradidit Christus, sed apostolis, eorumque successoribus, et pastoribus, atque doctoribus²⁶. « Licet vos,

Quod si quis domum ingressus, ejus in parietibus Moysis et Pharaonis historiarum pictor descripserit, forte quærat, quinam ii sint, qui per mare, ac si per aridam terram incederent, iter fecerunt. Quid ad hæc respondebis? Nonne hi filii sunt Israel? Ecquis ille qui virga percutit mare? Nonne audiet, Moyses? Consimili modo, si quis Christum affixum cruci pinxerit, quæraturne ab eo quisnam ille est? Nonne respondebit: Christus Deus nostri gratia incarnatus? Etiam, Domine, omnia quæ tua sunt, adoramus, ardentique affectu Deitatem tuam, potentiam, bonitatem, misericordiam erga nos, descensum, et incarnationem complectimur: et quemadmodum ferrum ignitum contingere veremur, non propter **330** ferri naturam, sed propter ignem, qui ferro junctus est, eadem ratione carnem tuam adoro, non ob carnis naturam, sed propter divinitatem, quæ cum illa secundum hypostasim juncta est. Passionem tuam adoramus. Quis unquam mortem vidit adorari? Quis cruciatus dignos cultu censuit? Nos tamen corporalem Dei mei mortem, salutaremque pas-

²² Isa. II, 3. ²³ Matth. XVIII, 20. ²⁴ ibid. 18. ²⁵ Galat I, 8, 9. ²⁶ Videlicet *Anathema sit*.

Obsecramus itaque Dei plebem, gentem sanctam, ut ecclesiasticis institutis pressius adhaerescat. Priscaram enim abrogatio traditionum sensim introducta, tanquam si ab ædificio paulatim subtrahantur lapides, structuram omnem cito diruit. Faxit Deus ut firmi, stabiles et immoti maneamus, supra firmam petram fundati, quæ Christus est: quem decet gloria, honor et adoratio cum Patre et Spiritu sancto, nunc, et per infinita sæcula sæculorum. Amen.

Αὐσιοποῦμεν δὲ καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν, τὸ ἔθνος τὸ ἅγιον, τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀντέχεσθαι παραδόσεων. Ἡ γὰρ κατὰ σμικρὸν τῶν παραδεδομένων ἀφαιρέσεις, ὡς ἐξ οἰκοδομῆς λίθων, θάττον ἀπασαν τὴν οἰκοδομὴν καταρρήγνυσιν. Εἴη δὲ ἡμᾶς ἐδραλοὺς, ἀκαμπεῖς, ἀκλονήτους διαμένειν, ἐπὶ πέτρᾳ ὀχυρὰν ἑστηριγμένους, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὃς πρέπει δόξα, καὶ τιμὴ, καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, εἰς τοὺς ἀπεράντους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑΒΑΛΛΟΝΤΑΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ.

S. JOANNIS DAMASCENI

ORATIO II

ADVERSUS EOS QUI SACRAS IMAGINES ABJICIUNT.

1. Poscenti veniam ignoscite, domini mei, et a me inutuli minimoque Dei famulo explicatioris veritatis verba suscipite. Non enim gloriæ captandæ studio, vel, ut aliquid esse videar (Deus testis est), sed veritatis accensus zelo, ad dicendum accessi. In hoc enim salutis meæ spem collocavi, et cum eo obviam me Christo Domino iturum spero, ardentique prorsus studio desidero; meam hanc æmulationem ipsi offerens in expiationem eorum quæ inique egi. Nam qui a Domino quinque talenta acceperat, alia quinque quæ lucratus fuerat, obtulit¹¹; et qui duo, totidem; qui vero unum acceperat, cum illud quod in terram foderat, sine emolumento protulisset, servus malus audiens, in exteriores tenebras detrusus est. Atqui id quidem, ne mihi contingeret veritus, Domini jussis obsequor, et sermonis talentum quod mihi ab ipso commissum est, apud vos prudentes mensarios depōno, ut cum Dominus meus advenerit, multo illud animarum fenore auctum, meque fidelem servum inveniat, et in optatissimum suavissimumque gaudium suam introducat. Mihi itaque attentas aures præbete: expansis cordium mensis, sermonem meum excipite, verborumque meorum vim æquo sinceroque animo pensate. Quin ut alteram hanc pro imaginibus dissertationem scriberem, mihi suggesserunt quidam Ecclesiæ filii et alumni; quia intelligentiam prioris multi satis assecuti non essent. Quamobrem hoc item mihi velim condonate, obedientiæ munia obeunti.

α'. Δότε συγγνώμην αἰτοῦντι, δεσπόται μου, καὶ δέξασθε πληροφορίας λόγον, παρ' ἐμοῦ τοῦ ἀχρείου καὶ ἐλαχίστου δούλου τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. Οὐ γὰρ δόξης ἔνεκεν, ἢ φανητισμοῦ τρὸς τὸ λέγειν ὤρμησα· Θεὸς μάρτυς· ἀλλὰ ζήλῳ ἀληθείας. Αὐτὸν γὰρ μόνον ἐλπίδα σωτηρίας κέκτημαι, καὶ σὺν αὐτῷ ὑπαντῆσαι τῷ Δεσπότη Χριστῷ, ἐλπίζω καὶ εὐχομαι, τοῦτον αὐτῷ προσφέρων, τῶν ἀτόπως μοι πεπλημμελημένων γενέσθαι ἐξίλασμα· ὁ μὲν γὰρ τὰ πέντε τάλαντα παρὰ τοῦ Δεσπότου λαβὼν, ἑτέρα πέντε κερδήσας, προσήγαγε· καὶ ὁ τὰ δύο, ἰσάριθμα δύο. Ὁ δὲ τὸ ἐνειληφώς, κατορύξας, καὶ ἀκαρπον τοῦτον προσ-
αγαγὼν, πονηρὸς δούλος ἀκούσας, εἰς τὸ ἐξώτερον κατακέκριται σκότος. Ὅπερ ἐγὼ μὴ παθεῖν ὑφορώμενος τῷ Δεσποτικῷ ὑπέκωμ προστάγματι, καὶ τὸ δεδομένον μοι παρ' αὐτοῦ τοῦ λόγου τάλαντον, ὁμῖν παρατίθημι τοῖς φρονίμοις τραπέζιταις· ὅπως ἐλθὼν ὁ Κύριός μου, εὐρὸς πολυπλασιαζόμενον, καὶ τόκον καρποφοροῦν ψυχῶν, καὶ δούλον πιστὸν εὐρὼν, εἰσαγάγῃ με εἰς τὴν πεποθημένην μοι γλυκυτάτην χάραν αὐτοῦ. Ἀλλὰ δότε μοι οὐς ἀκροάσεως, καὶ τὰς τραπέζας τῶν καρδιῶν ἀναπετάσαντες, δέξασθέ μοι τὸν λόγον, καὶ εἰλικρινῶς διακρίνατε τῶν λεγομένων τὴν δύναμιν. Δεύτερον δὲ τοῦτον τὸν λόγον περὶ εἰκότων συνέταξα. Τινὲς γὰρ τῶν τέκνων τῆς Ἐκκλησίας ὑπέθεντό μοι τοῦτο ποιῆσαι, διὰ τὸ μὴ πάνυ εὐδιόγνωστον τοῖς πολλοῖς τὸν πρῶτον εἶναι· ἀλλὰ καὶ ἐν τοῦτῃ συγγνωτὴ μοι, ὑπακοὴν ἐκπληρῶσαντι.

¹¹ Matth. xxv, 20.

β'. Ἐθος ἐστίν, ὃ ἀγαπητοί, τῷ φθονερῷ καὶ ἀρ-
 χικῶς ὄφει, τῷ διαβόλῳ φημί, πολυτρόπως πολε-
 μεῖν τῷ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλαστουργηθέντι ἀνθρώ-
 πῳ, καὶ διὰ τῶν ἐναντίων τὸν αὐτοῦ καταργήσεσθαι
 θάνατον. Εὐθὺς μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ ἐλπίδα καὶ ἐπιθυ-
 μίαν θεώσεως αὐτῷ ἐνέσπειρε, καὶ δι' αὐτῆς, εἰς τὸν
 τῶν ἀλόγων κατήγαγε θάνατον· οὐ μὲν, ἀλλὰ καὶ
 αἰσχροῖς καὶ ἀλόγοις ἡδοναῖς πολλάκις αὐτὸν ἐδε-
 λῆσε. Πόσον δὲ τὸ μέσον θεώσεως, καὶ ἀλόγου ἐπι-
 θυμίας! Καὶ ποτὲ μὲν, εἰς ἀθεοῦτητα ἤγαγε, καθὼς
 φησιν ὁ θεοπάτωρ Δαβὶδ· « Ἐΐπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ
 αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός. » Ποτὲ δὲ εἰς πολυθεΐαν· καὶ
 ποτὲ μὲν, μηδὲ τὸν φύσει Θεὸν προσκυνεῖν ἔπεισε·
 ποτὲ δὲ, δαίμοσιν· ἔτι δὲ, οὐρανῷ τε καὶ γῇ, ἡλίῳ
 τε καὶ σελήνῃ, καὶ ἀστροσι, καὶ τῇ λοιπῇ κτίσει,
 μέχρι καὶ κνωδάλων καὶ ἔρπετων προσκυνεῖν παρ-
 εσκεύασεν. Ὁμοίως γάρ ἐστι χαλεπὸν, καὶ τὸ τοῖς
 τιμίαις τὴν ὀφειλομένην μὴ προσάγειν τιμὴν, καὶ τὸ
 τοῖς ἀτίμοις τὴν μὴ προσήκουσαν ὑπερβάλλουσαν
 προσάπτειν δόξαν. Πάλιν, τινὰς μὲν συνάναρχον τῷ
 Θεῷ τὴν κακίαν λέγειν ἐδίδαξε. Τινὰς δὲ, αἴτιον τῆς
 κακίας τὸν φύσει ἀγαθὸν Θεὸν ὁμολογεῖν ἐξηπάτησε·
 καὶ οὗς μὲν, μίαν φύσιν, καὶ μίαν ὑπόστασιν τῆς
 θεότητος ἀφρόνως λέγειν ἐπλάυνησεν· οὗς δὲ, τρεῖς
 φύσεις καὶ τρεῖς ὑποστάσεις ἀθέσμως σέβειν ἐνόθευ-
 σε· καὶ τισὶ μὲν, μίαν ὑπόστασιν καὶ μίαν φύσιν
 τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐνδὲς τῆς ἁγίας
 Τριάδος, τισὶ δὲ δύο φύσεις, καὶ δύο ὑποστάσεις τοῦ
 αὐτοῦ δοξάζειν ὑπέθετο.

qui unus est ex sancta Trinitate, velut personam unam, sic unam naturam esse existimarent; aliis

γ'. Ἡ δὲ ἀλήθεια, μέσῃ ὁδῷ βαδίζουσα, πάντα
 ταῦτα ἀπαρνέσκει τὰ ἄτοπα, καὶ διδάσκει, ἕνα Θεὸν
 ὁμολογεῖν, μίαν φύσιν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, Πατρὶ
 καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· τὴν δὲ κακίαν, οὐκ
 οὐσίαν, ἀλλὰ συμβεβηκότος φησιν, ἔννοiάν τινα, καὶ
 λόγον, καὶ πρᾶξιν παρὰ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ
 ἐννοεῖσθαι, καὶ λέγεσθαι, καὶ πράττεσθαι τὴν ὑπ-
 ἀρξιν ἔχουσιν, καὶ ἅμα τῷ παύσασθαι ἀφανιζομένην.
 Ἔτι δὲ καὶ τὸν ἕνα τῆς ἁγίας Τριάδος τὸν Χριστὸν,
 δύο φύσεις κηρύττει, καὶ μίαν ὑπόστασιν.

δ'. Ἄλλ' ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς, καὶ τῆς σωτηρίας
 τῶν ἀνθρώπων πολέμιος δαίμων, καὶ φθαρτῶν ἀνθρώ-
 πων, καὶ πετεινῶν, καὶ κνωδάλων, καὶ ἔρπετων εἰ-
 κόνας ποιεῖν, καὶ ταύταις ὡς θεοῖς προσκυνεῖν, οὐ
 μόνον τὰ ἔθνη, ἀλλὰ καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ πολλά-
 κας πλανήσας, νῦν εἰρηνεύουσιν τὴν τοῦ Χριστοῦ
 Ἐκκλησίαν συνταράξει σπουδάζει, διὰ χειλέων ἀδ-
 ικών, καὶ γλώσσης δολίας, λόγοις θείοις τὴν κακίαν
 παραρτῶν, καὶ ταύτης τὸ ἄσχημον καὶ σκοτεινὸν
 εἶδος ἐπικαλύπτειν πειρώμενος, καὶ τὰς καρδίας
 τῶν ἀστηρίκτων σαλεύειν ἐκ τῆς ἀληθοῦς καὶ πα-
 τροπαρδότου συνθεΐας. Ἀνέστησαν γάρ τινες λέ-
 γοντες, ὡς οὐ δεῖ εἰκονίζειν καὶ προσκυνεῖν εἰς θεω-
 ρίαν, καὶ δόξαν, καὶ θαῦμα, καὶ ζῆλον, τὰ τοῦ Χρι-
 στοῦ σωτήρια θαύματα, καὶ τὰς τῶν ἁγίων ἀνδραγα-

2. Invidi serpentis, omniumque malorum aucto-
 ris hic mos est, dilectissimi, ut ad imaginem Dei
 formatum hominem modis variis impugnet, mor-
 temque ipsi contrariis artibus inferat. In ipso
 siquidem rerum exordio spem illi et cupiditatem
 affectandæ divinitatis inspiravit, per quam eum
 331 in brutorum animantium mortem pertraxit :
 ipsum quoque impuris belluinisq[ue] voluptatibus
 deceptum sæpius illexit. Porro quam immanis illa
 distantia divinitatem inter et brutam libidinem !
 Aliquando quidem ei persuasit, ut Deum abnega-
 ret. Ait enim Dei parens David : « Dixit insipiens
 in corde suo : Non est Deus ». Tum etiam ho-
 minem, ut plures deos coleret, adduxit : quando-
 que autem, ut ne illi quidem qui natura Deus est,
 procideret, persuasit : interdum ut dæmones ip-
 sos adoraret, ac præterea cælum et terram, solem
 et lunam, stellasque, omnem denique creaturam,
 nequidem animantibus ipsis et reptilibus exceptis.
 Neque enim dissimilis est flagitii honorem iis non
 exhibere, quæ ejus digna sunt, ac nullius pretii
 rebus, minime congruentem immodicamque glori-
 am tribuere. Aliis Deum, qui suapte natura bo-
 nus est, esse auctorem mali. Nonnullos in hunc
 errorem adduxit, ut personam unam in deitate,
 perinde atque naturam unam insane prædicarent.
 Quosdam ita decepit, ut non tres personas modo,
 verum etiam tres naturas nefarie colerent. Sug-
 gessit aliis ut unam Jesu Christi Domini nostri,
 unam, sic unam naturam esse existimarent; aliis
 quoque personam esse arbitrentur.

3. At veritas media via incedens, omnia isthæc
 absurda et falsa reprobant; docetque nos, ut Deum
 unum confiteamur, naturam unam in tribus hypo-
 stasibus, Patre et Filio et Spiritu sancto : malum
 vero substantiam non esse, sed accidens, sive
 quamdam cogitationem, sermonem et actionem a
 Dei lege recedentem; cujus existentia, in hoc po-
 sita sit, quod cogitetur, dicatur et agatur, ut
 simul hac cessatur, esse prorsus desinat. Ad hæc,
 Christum, unum de sancta Trinitate, duabus na-
 turis consiare, unamque personam esse prædicat.

4. Cæterum diabolus, veritatis inimicus, homi-
 numque salutis hostis, cum non gentes modo, sed
 et ipsosmet filios Israel sæpe decepsisset, ut cor-
 ruptibilium hominum, volucrum, belluarum et
 serpentium conderent imagines, quas tanquam deos
 adorarent; nunc Ecclesiam Christi tranquilla
 pace fruentem his artibus perturbare nititur, ut
 labiis iniquis et lingua dolosa eloquiis divinis ma-
 litiam aspergens, deformi atque tenebrosa hujus
 obvelata facie, infirmorum animos a vera quam
 Patres instituerunt, consuetudine abducat. Non-
 nulli siquidem surrexerunt, qui asserant ea, quæ
 pro nostra salute a Christo mirabiliter, et a san-
 ctis fortiter adversus diabolium gesta sunt, imagi-
 nibus pingenda non esse, quæ contemplerunt, venci-

³³ Psal. xv, 4. ³⁴ Rom. i, 23; Ezech. viii, 10.

remur, admiremur et imitemur. Quis porro cognitione divina et spirituali intelligentia imbutus, id suggerente diabolo non cognoscat inventum? Ille enim cladem ignominiamque suam palam traduci quam ægerrime patitur, nec Dei sanctorumque gloriam picturis celebrari.

5. In errore quidem versaremur, si vel invisibilis Dei conficeremus imaginem; quoniam id quod corporeum non est, nec visibile, nec circumscriptum, nec figuratum, pingi omnino non potest. Impie rursum ageremus, si efformatas a nobis hominum imagines deos esse arbitrareremur, eisque tanquam diis divinos honores tribueremus. At nihil horum prorsus admittimus. Sed posteaquam Deus pro ineffabili bonitate sua, assumpti carne, in terris carne visus est, et cum hominibus conversatus est²⁷; ex quo naturam nostram, corpulentamque crassitiem, figuram item, et colorem carnis suscepit, nequaquam aberramus, cum ejus imaginem exprimimus. Formam enim ipsius videre desideramus. Nam ut ait Apostolus: « Videmus per speculum, et in ænigmate²⁸. » Porro imago speculum est et ænigma, corporis nostri spissitudini laboret, ea tamen, quæ corporea sunt, nequaquam

6. Apage te, invidie diabole. Invidet nobis quod Domini nostri contueamur effigiem, per quam sanctitatem adipiscamur; quod salutiferos ipsius cruciatus inspiciamus, demissionem admiremur, miracula contemplemur, ejusque divinitatis potentiam laudemus. Sanctis invidet quem Deus ipsis contulit honorem, descriptamque eorum fortitudinem et fidem æmulemur. At tibi non obsequimur, invidie dæmon, hominumque osor. Audite, populi, tribus, linguæ, viri, mulieres, pueri, senes, adolescentes, infantes, gens sancta Christianorum: Si quis evangelizaverit vobis præter id quod Ecclesia catholica a sanctis apostolis, Patribus et conciliis acceptum, ad hunc usque diem servavit, aures ne præbeatis; neve serpentis suadelam excipiat, quemadmodum olim excepit Eva, ex quo mortem consecuta est²⁹. Licet angelus, licet imperator, evangelizet vobis, præter id quod accepistis, aures ocludite. Eo quippe abstinerim modo, quod subdit Apostolus, *Anathema sit*³⁰, quando emendationis expectandæ locus est.

7. Cæterum hi qui Scripturæ sensa minime scrutantur, obijciunt, per Moysen legislatorem præcepisse Deum: « Ne feceris ullam similitudinem eorum, quæ in cælo, quæve in terra sunt³¹. » Et per prophetam David: « Confundantur omnes qui odorant sculpitiliæ; qui gloriantur in simulacris suis³², aliaque multa his similia. Quæcunque enim vel ex divina Scriptura, vel ex sanctis Patribus protulerint, ad eundem modum intelligenda veniunt.

8. Quid ad hæc dicemus? Quid aliud, nisi id quod dictum a Domino est Judæis? « Scrutamini Scri-

pturam, ut sciamus quid dicit Dominus. » Καὶ τίς ἔχων γινώσκει, ὅτι ὑποβολὴ τοῦ διαβόλου ἐστίν; Οὐ θέλει γὰρ τὴν ἥτταν καὶ τὴν αἰσχύνην αὐτοῦ δημοσιεύσθαι, οὐδὲ τὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ δοῆσαν ἀνάγραφτον γίνεσθαι.

ε'. Εἰ μὲν γὰρ τοῦ ὁρατοῦ Θεοῦ εἰκόνα ἐποιοῦμεν, ὄντως ἡμαρτάνομεν. Ἀδύνατον γὰρ τὸ ἀσώματον, καὶ ἄορατον, καὶ ἀπερίγραφτον, καὶ ἀσχημάτιστον εἰκονισθῆναι. Καὶ πάλιν· εἰ ἐποιοῦμεν εἰκόνας ἀνθρώπων, καὶ ταύτας θεοὺς ἡγοῦμεθα, καὶ ὡς θεοὺς ἐλατρεύομεν, ὄντως ἡσεθεύομεν. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ποιοῦμεν. Θεοὺ γὰρ σαρκωθέντος, καὶ ὀφθέντος ἐπὶ γῆς σαρκί, καὶ ἀνθρώποις συναναστραφέντος, δι' ἀφαντον ἀγαθότητα καὶ φύσιν, καὶ πάχος, καὶ σχῆμα, καὶ χρῶμα σαρκὸς ἀναλαβόντος, τοῦτου τὴν εἰκόνα ποιοῦντες, οὐ σφαλλόμεθα. Ποθοῦμεν γὰρ αὐτοῦ ἰδεῖν τὸν χαρακτήρα· ὡς γὰρ ψησιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, « Ἐν ἐσώπτῳ καὶ αἰνίγματι νῦν βλέπομεν. » Καὶ ἡ εἰκὼν δὲ, ἐσώπτρον ἐστὶ καὶ αἰνίγμα, ἀρμύζον τῇ τοῦ σώματος ἡμῶν παχύτητι. Πολλὰ γὰρ κάμνων ὁ νοῦς, οὐ δύναται ἐκθεῖναι τὰ σωματικά. conveniens. Quantumlibet enim mens nostra

ζ'. Ὁ ἀπὸ σοῦ, φθονερὲ διάβολε, φθονεῖς ἡμῖν ἰδεῖν τὸ τοῦ Δεσπότης ἡμῶν ὁμοῖωμα, καὶ δι' αὐτοῦ ἁγιασθῆναι, καὶ ἰδεῖν αὐτοῦ τὰ σωτήρια πάθη, καὶ θαυμάσαι αὐτοῦ τὴν συγκατάθεσιν, καὶ θεωρεῖν αὐτοῦ τὰ θαύματα, καὶ δοξάζειν αὐτοῦ τὴν τῆς θεότητος δύναμιν. Φθονεῖς τοῖς ἁγίοις τῆς παρὰ Θεοῦ δεδομένης αὐτοῖς τιμῆς. Οὐ θέλεις ὅρᾶν ἡμᾶς τὴν αὐτῶν δοῆσαν ἀνάγραφτον, καὶ ζηλωτὰς γίνεσθαι τῆς αὐτῶν ἀνδρείας καὶ πίστεως. Οὐ πειθόμεθά σοι, δαίμον φθονερὲ καὶ μισάνθρωπε. Ἀκούσατε λαοί, φυλαὲ, γλῶσσαι, ἄνδρες, γυναῖκες, καὶ παῖδες, πρεσβύτεροι, νεανίσκοι τε καὶ νῆπια, τὸ ἔθνος τῶν Χριστιανῶν τὸ ἅγιον· εἰ τις εὐαγγελίζεται ὑμᾶς παρ' ὃ παρὲλαθεν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, Πατέρων, καὶ συνόδων, καὶ μέχρι τοῦ νῦν διεφύλαξε, μὴ ἀκούσητε αὐτοῦ, μηδὲ δεῖξησθε τὴν συμβουλὴν τοῦ ὁρεως, ὡς ἐδέξατο Εὐα, καὶ ἐτρύγησε θάνατον. Κἂν ἀγγέλοις, κἂν βασιλεῦς εὐαγγελίζεσθαι ὑμᾶς παρ' ὃ παρὲλαβετε, κλείσατε τὰς ἀκοὰς· ὁκνῶ γὰρ τῶς εἰπεῖν, ὡς ἔφη ὁ θεὸς Ἀπόστολος, Ἀνάθεμα ἔστω, ἐκδεχόμενος τὴν διόρθωσιν.

ζ'. Ἀλλὰ λέγουσιν, οἱ μὴ ἐρευνῶντες τὸν νοῦν τῆς Γραφῆς, ὅτι εἶπεν ὁ Θεὸς διὰ Μωϋσέως τοῦ νομοθέτου· « Οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμοῖωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ. » Καὶ διὰ Δαβὶδ τοῦ προφήτου· « Αἰσχυνθήτωσαν πάντες οἱ προσκυνοῦντες τοῖς γλυπτοῖς, οἱ ἐγκαυχώμενοι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, καὶ τοιαῦτα πολλὰ ἕτερα. Ὅσα γὰρ ἐκ τῆς θείας Γραφῆς καὶ ἐκ τῶν ἁγίων Πατέρων προενέγκωσι, τῆς αὐτῆς ἐννοίας εἰσι.

η'. Τί οὖν ἡμεῖς φάμεν πρὸς ταῦτα; τί ἄλλο, εἰ μὴ τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου τοῖς Ἰουδαίοις εἰρημένον·

²⁷ Baruch. iii, 38. ²⁸ I Cor. xiii, 12. ²⁹ Gen. iii, 1 seqq. ³⁰ Galat. i, 5. ³¹ Exod. xx, 4. ³² Psal. xcvi, 7.

« Ερευνάτε τὰς Γραφάς ; » Καλὴ γὰρ ἡ τῶν Γραφῶν A
 ἔρευνα· Ἄλλ' ἐνταῦθα νουνεχῶς προσέχετε. Ἄδύ-
 νατον, ὦ ἀγαπητοί, Θεὸν ψεύσασθαι. Εἰς γὰρ * ἐστὶ
 Θεός, εἰς νομοθέτης Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης,
 ὁ πάσαι λαλήσας πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως τοῖς
 πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν
 χρόνων ἐν τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ. Προσέχετε τὸν
 νοῦν μετὰ ἀκριβείας· οὐκ ἔμδς ὁ λόγος ἐστί· τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ Παύλου τοῦ ἀγίου ἀποστόλου
 ἀπεφῆναι, « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάσαι ὁ
 Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις. »
 Ὅρα ὅτι πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ἐλάλησεν ὁ
 Θεός. Ὅσπερ γὰρ ἐπιστήμων ἱατρός οὐ τὸ αὐτὸ εἰ-
 δὸς πᾶσι δίδωσιν, οὐδὲ πάντοτε, ἀλλ' ἐκάστω κατὰ
 τὴν ἑξὶν παρέχει τὸ φάρμακον, διακρίνων, καὶ χώ-
 ραν, καὶ νόσον, καὶ καιρὸν, καὶ ἡλικίαν· καὶ τῷ B
 μὲν νηπίῳ, ἑτερον, τῷ δὲ τελείῳ κατὰ τὴν ἡλικίαν,
 ἑτερον· ἄλλο τῷ ἀσθενεῖ, καὶ ἄλλο τῷ ὑγιαίνοντι,
 καὶ ἐκάστω τῶν ἀσθενούντων, οὐ τὸ αὐτὸ, ἀλλὰ πρὸς
 τὴν ἑξὶν καὶ τὴν νόσον· καὶ ἄλλο τῷ θέρει, καὶ χει-
 μῶνι· ἑτερον, μετοπώρω τε καὶ ἑαρι, καὶ ἐν ἐκάστω
 τόπῳ κατὰ τὴν τοῦ τόπου ἐπιτηδευσίτητα· οὕτω καὶ
 ὁ ἄριστος τῶν ψυχῶν ἱατρός, τοῖς ἑτι νηπίοις, καὶ
 ἀρρώστοις τὴν πρὸς εἰδωλολατρείαν νόσον, καὶ τὰ
 εἰδωλα θεοῦ ἡγουμένοις, καὶ ὡς θεοὶς αὐτοῖς προσ-
 κυνῶσιν, καὶ ἀθετοῦσιν τὴν τοῦ Θεοῦ προσκύνησιν,
 καὶ τὴν αὐτοῦ δόξαν τῇ κτίσει προσάγουσιν, ἀπηγό-
 ρευσε τοῦτο ποιεῖν. Θεοῦ μὲν γὰρ τοῦ ἀσωμάτου, καὶ
 ἀοράτου, καὶ ἀβίου, καὶ μῆτε σχῆμα, μῆτε περι-
 γραφήν, μῆτε κατὰληψιν ἔχοντος, ἀδύνατον ποιεῖν C
 εἰκόνα. Πῶς γὰρ τὸ μὴ ὁραθὲν εἰκονισθῆσεται ; « Θεὸν
 δὲ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν
 εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἐξηγήσατο. » Καί,
 « Οὐδεὶς ὤφεται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται, »
 ἔφη ὁ Θεός.

ἦ. Ὅτι δὲ τοῖς εἰδώλοις ὡς θεοῖς προσεκύνουν,
 ἀκουε τί φησιν ἡ Γραφή ἐν τῇ Ἐξόδῳ τῶν υἱῶν
 Ἰσραὴλ, ὅτε ἀνῆλθε Μωϋσῆς εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, καὶ
 ἐχρύνισε προσεδρεύων τῷ Θεῷ, λαβεῖν τὸν νόμον,
 ὅτε ἐπανεστῇ ὁ ἀγνῶμων λαὸς Ἀαρὼν τῷ τοῦ Θεοῦ
 θεράποντι, λέγοντες· « Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἱ προ-
 πορεύονται ἡμῶν. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὗτος ὁ Μωϋ-
 σῆς, οὐκ οἶδαμεν τί γέγονεν αὐτῷ. » Εἶτα ὅτε περι-
 εἶλον τὸν κόσμον τῶν γυναικῶν αὐτῶν, καὶ ἐχώνευ- D
 σαν, καὶ ἔφαγον, καὶ ἔπιον, καὶ ἐμεθύσθησαν ὑπὸ
 τοῦ οἴνου καὶ τῆς πλάνης, καὶ ἤρξαντο παίζειν,
 ἐν ἀφροσύνῃ λέγοντες· « Οὗτοι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ. »
 Ὅρᾳς, ὅτι θεοὺς εἶχον τὰ εἰδωλα, ἅτινα δαιμόνων
 ἦσαν κατοικητήρια ; καὶ ὅτι τῇ κτίσει ἐλάτρευον
 παρὰ τὸν Κτίσαντα ; Καθὼς φησι καὶ ὁ θεὸς Ἀπό-
 στολος· « Οἱ τινες ἠλλάξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφάρτου
 Θεοῦ, ἐν ὁμοιώματι φαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν,
 καὶ τετραπόδων, καὶ ἐρπετῶν, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ

pturas²². » Laudabilis quippe est Scripturarum
 perscrutatio. Sed hic diligenter animum attendite.
 Impossibile est, dilectissimi, mentiri Deum²³. Unus
 porro Deus est, unus Veteris et Novi Testamenti
 legislator, qui multifariam multisque modis olim
 locutus est patribus in prophetis, et in novissimis
 temporibus in Filio suo unigenito. Vestrum sensum
 adhibete. Non mea verba sunt, sed quæ Spiritus
 sanctus per sanctum Apostolum effatus est : « Mul-
 tifarum multisque modis olim loquens Deus pa-
 tribus in prophetis²⁴. » Considera Deum multifar-
 iam multisque modis locutum esse. Sicut enim
 peritus medicus non omnibus, nec semper idem
 remedii ministrat genus, sed tum regionis, tum
 morbi, tum temporis, tum ætatis habita ratione
 medicinam præbet : atque alia quidem 333 ra-
 tione infantem curat, alia virum ætate provecum,
 ægrotantem alia, alia denique sanum, nec ægrotis
 omnibus eodem medetur modo, sed status ac va-
 letudinis rationem init, ut aliud quidem æstate
 medicamentum afferat, aliud hieme, alterum vere,
 autumnio alterum, aliud demum pro locis singulis
 secundum regionum discrimina : consimiliter op-
 timus animorum medicus, infantibus adhuc et ido-
 latriæ morbo laborantibus, qui, cum simulacra
 deos esse arbitrantur, et tanquam deos adora-
 rent, debitam Deo reverentiam, gloria ipsius ad
 creaturam translata, denegabant, imaginibus inter-
 dixit. Enimvero Dei qui est incorporeus, invis-
 ibilis, a materia remotissimus, figuræ expers,
 incircumscriptus, et incomprehensibilis, imago
 nulla fieri possit. Nam quomodo illud quod in
 aspectum non cadit, imago repræsentari ? Deum
 autem nemo vidit unquam : unigenitus Filius, qui
 est in sinu Patris, ipse enarravit²⁵. » Et, « Nemo
 videbit faciem meam, et vivet²⁶. » ait Deus.

8. Porro quod simulacra tanquam deos coluerint,
 audi quid narret Scriptura in Exodo (id est in
 exitu) aliorum Israel, quando Moyses in montem
 Sinai ascendit, ibique sedens cum Deo commora-
 tus est, ut legem acciperet : quando, inquam, in-
 gratus populus adversus Aaron insurgens, dixit :
 « Fac nobis deos qui nos præcedant. Moysi enim
 huic viro ignoramus quid acciderit²⁷. » Deinde cum
 ablato mulierum suarum ornatu, constabile conse-
 cissent, comederunt et biberunt, atque errore
 suo peræque ac vino ebrii cœperunt ludere, et præ-
 amentia dicere : « Hi sunt dii tui, Israel²⁸. » Plane
 vides quod simulacra, quæ domicilia dæmonum
 erant, pro diis habuerint, quodque creaturæ potius
 quam Creatori servierint, juxta atque divinus Apo-
 stolus ait : « Qui mutaverunt gloriam incorrup-
 tibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis,
 et volucrum, et quadrupedum, et serpentium, et

²² Joan. v, 39. ²³ Hebr. vi, 18. ²⁴ Hebr. i, 1. ²⁵ Joan. i, 18. ²⁶ Exod. xxxiii, 20. ²⁷ Exod. xxxii, 1 seqq. ²⁸ ibid. 4.

VARIÆ LECTIONES.

• Forte legendum δέ.

PATROL. GR. XCIV.

servierunt creaturæ potius quam Creatori⁴⁰. » Quamobrem Deus ne qua similitudo fieret prohibuit, quemadmodum Moyses in Deuteronomio ait : « Et locutus est Dominus ad vos de medio ignis : vocem verborum vos audistis, et similitudinem non vidistis, sed vocem tantum⁴¹. » Et paulo post : « Et servate valde animas vestras, quia similitudinem non vidistis in die, qua locutus est Dominus ad vos in Horeb, in monte de medio ignis ; nequando contra legem agalis, et faciatis vobis sculptile simulacrum, omnem imaginem, similitudinem masculi aut feminæ, similitudinem omnis jumenti, eorum quæ sunt super terram, similitudinem omnis volucris pennatæ⁴², » etc. Et paucis interjectis : « Et ne forte elevatis oculis ad cælum, et solem et lunam intueus, et astra, omnemque ornatum cæli, deceptus errore adores ea, et servias ipsis⁴³. » Cernis, quomodo id unum sibi proposuerit, ne scilicet creaturæ potius quam Creatori serviatur, neve cuiquam latræ cultus, nisi soli rerum conditori Deo exhibeatur ? Idcirco enim cum adoratione latræ jungit. Rursumque ait : « Non erunt tibi dii alieni præter me. Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem⁴⁴. » Et iterum : « Deos conflatile non facies tibi⁴⁵. » Annon **334** vides, quod idololatricæ vitandæ causa imagines efformari vetat, et quia fieri non potest, ut Dei, qui nec corporeus, nec visibilis, nec circumscriptus est, effigies exprimatur ? « Neque enim formam, inquit, ipsius perspexistis⁴⁶. » Velut etiam Paulus in medio stans Areopagi aiebat : « Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare auro et argento, aut lapidi, sculpturæ artis et cogitationis hominis divinum esse simile⁴⁷. »

9. Quod autem hæc ita se habeant, audias velim : « Non facies tibi sculptile, inquit, neque omnem similitudinem⁴⁸. » Hæc cum præcepisset Deus, attamen posthac legitur : « Fecerunt tentorium tabernaculi testimonii ex hyacintho, et purpura, et coccino neto, et bysso retorta, contextum opus Cherubim⁴⁹. » Et : « Fecerunt desuper arcam propitiatorium ex auro puro, necnon duos Cherubim⁵⁰. » Quid agis, Moyses ? dicis : « Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem⁵¹ ; » cur tu nihilominus tentorium facis, opus contextum figuris Cherubim, et duo Cherubim ex auro puro ? Verum ausculta quid tibi respondeat Dei minister Moyses. O cæci et stulti, vim verborum percipite, vestrisque animis diligenti sollicitudine cavete. Dixi vos similitudinem nullam vidisse, in die qua locutus est Dominus ad vos in Horeb, in monte de medio ignis, nequando contra legem agalis, et faciatis vobis omne sculptile simulacrum : omnem imaginem, et deos conflatile ne feceris tibi. Non dixi : Non facies tibi imagines Cherubim, instar ministrorum propitiatorio assistentium ; sed : « Non

A κτίσει παρά τὸν Κτίσαντα. » Τοῦτου χάριν ἀπηγόρευσαν ὁ θεὸς ποιεῖν πᾶν ὁμοίωμα, καθὼς Μωϋσῆς ἐν τῷ Δευτερονόμιῳ φησί· « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐκ μέσου τοῦ πυρὸς· φωνὴν ῥημάτων ὑμεῖς ἤκούσατε, καὶ ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε, ἀλλὰ ἡ φωνὴν. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ φυλάξασθε σφόδρα τὰς ψυχὰς ὑμῶν, ὅτι ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἣ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐν Χωρὲθ ἐν τῷ ὄρει, ἐκ μέσου τοῦ πυρὸς, μήποτε ἀνομήσητε, καὶ ποιήσητε ὑμῖν εἰκόνες γλυπτῶν ὁμοίων, πᾶσαν εἰκόνα, ὁμοίωμα ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ, ὁμοίωμα παντὸς κτήνους τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς, ὁμοίωμα παντὸς ὀρνέου πτερωτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ μετὰ βραχεία· « Καὶ μήποτε ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσης αὐτοῖς, καὶ λατρεύσης αὐτοῖς. » Ὅρα, ὡς εἰς ἐστὶν ὁ σκοπὸς, ὥστε μὴ λατρεύσαι τῇ κτίσει παρά τὸν Κτίσαντα, μηδὲ προσαγαγεῖν τὴν τῆς λατρείας προσκύνησιν, ἀλλ' ἡ μόνῃ τῷ δημιουργῷ. Διὸ πανταχῇ συνάπτει τῇ προσκυνήσει τὴν λατρείαν. Καὶ μετ' ὀλίγα· « Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροὶ πλην ἐμοῦ· οὐ ποιήσεις σεαυτῷ γλυπτῶν, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα. » Καὶ πάλιν· « Καὶ θεοὺς χωνευτοὺς οὐ ποιήσεις σεαυτῷ. » Ὅρξ, ὡς τῆς εἰδωλολατρείας ἐνεκεν ἀπαγορεύει τὴν εἰκονογραφίαν, καὶ ὅτι ἀδύνατον εἰκονίζεσθαι θεόν, τὸν ἀσώματον, καὶ ἀόρατον, καὶ ἀπερίγραπτον, « Οὐ γὰρ εἶδος αὐτοῦ, φησὶν, ἐωράκατε. » Καθὰ καὶ Παῦλος ἐστὼς ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου πάγου φησί· « Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ θεοῦ, οὐκ ὀφειλομεν νομίζειν χρυσίῳ, ἢ ἀργυρίῳ, ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. »

θ'. Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, ἀκούε· « Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ, φησί, γλυπτῶν, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα. » Ταῦτα τοῦ θεοῦ προστάξαντος, « Ἐποίησαν, φησί, τὸ καταπέτασμα τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, ἐξ ὑακίνθου, καὶ πορφύρας, καὶ κοκκίνου νενησμένου, καὶ βύσσου κεκλωσμένης, ἔργον ὑφαντὸν Χερουβίμ. » Καί, « Ἐποίησαν τὸ ἱλαστήριον ἄνωθεν τῆς κιβωτοῦ ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ, καὶ τὰ δύο Χερουβίμ. » Τί ποιεῖς, ὦ Μωϋσῆ, σὺ λέγεις, « Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ γλυπτῶν, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα, » καὶ σὺ καταπέτασμα κατασκευάζεις ἔργον ὑφαντὸν Χερουβίμ ; καὶ δύο Χερουβίμ ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ ; Ἀλλ' ἀκούε τί πρὸς σὲ ὁ θεράπων τοῦ θεοῦ Μωϋσῆς ἀντιφθέγγεται. « Ὡ τυφλοὶ καὶ μωροὶ, σύνετε τῶν λεγομένων τὴν δύναμιν, καὶ φυλάξασθε σφόδρα τὰς ψυχὰς ὑμῶν. Εἶπον, ὅτι ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἣ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐν Χωρὲθ ἐν τῷ ὄρει, ἐκ μέσου τοῦ πυρὸς, μήποτε ἀνομήσητε, καὶ ποιήσητε ὑμῖν εἰκόνες γλυπτῶν ὁμοίων· πᾶσαν εἰκόνα, καὶ θεοὺς χωνευτοὺς οὐ ποιήσεις σεαυτῷ. Οὐκ εἶπον, Οὐ ποιήσεις εἰκόνα Χερουβίμ, ὡς δούλων παρεστηκότων τῷ ἱλαστηρίῳ, ἀλλ', « Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ θεοὺς χωνευτοὺς. » καὶ

⁴⁰ Rom. i, 22.⁴¹ Deut. iv, 12.⁴² ibid. 14-17.⁴³ ibid. 19.⁴⁴ Deut. v, 7, 8.⁴⁵ Exod. xxxiv, 17.⁴⁶ Deut. iv, 15.⁴⁷ Act. xvii, 19.⁴⁸ Exod. xxxvi, 37.⁴⁹ Exod. xxxvi, 37.⁵⁰ Exod. xxxvi, 37.⁵¹ Exod. xxxvii, 6, 7.⁵² Exod. xx, 4.

«Οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμοίωμα, » ὡς Θεοῦ, οὐδ' οὐ μὴ λατρεύῃς τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα. Ὁμοίωμα μὲν οὖν Θεοῦ οὐκ ἐποίησα, οὐδὲ μὴν ἐτέρου τινὸς ὡς Θεοῦ, οὐδὲ ἐλάτρευσα τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα.

ι'. Εἶδες πῶς ἀνεφάνη ὁ σκοπὸς τῆς Γραφῆς τοῖς συνेतῶς ἐρευνῶσι; Δεῖ γὰρ γινώσκειν, ἀγαπητοί, ὅτι ἐν παντὶ πράγματι ἡ ἀλήθεια ζητεῖται, καὶ τὸ ψεῦδος, καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ποιοῦντος, εἰ καλὸς ἐστίν, ἢ κακός. Ἐν μὲν γὰρ τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ Θεὸς, καὶ ἄγγελος, καὶ ἄνθρωπος, καὶ οὐρανός, καὶ γῆ, καὶ ὕδωρ, καὶ πῦρ, καὶ ἄηρ, καὶ ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ἄστρον, καὶ φῶς, καὶ σκότος, καὶ Σατανᾶς, καὶ δαίμονες, καὶ ὕφεις, καὶ σκορπίοι, καὶ θάνατος, καὶ ᾄδης, καὶ ἀρεταί, καὶ κακίαι, καὶ πάντα καλὰ τε καὶ κακὰ εἰσιν ἐγγεγραμμένα. Ἄλλ' ὅμως, ἐπειδὴ πάντα τὰ περὶ αὐτῶν λεγόμενα ἀληθῆ εἰσι, καὶ ὁ σκοπὸς πρὸς δόξαν Θεοῦ ἐστίν, καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ δοξαζομένων ἁγίων, καὶ πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν, καὶ καθαίρεισιν, καὶ αἰσχύνῃν τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, προσκυνούμεν, καὶ περιπτυσσόμεθα καὶ καταφιλοῦμεν, καὶ ὀφθαλμοῖς, καὶ χεῖρεσι, καὶ καρδίᾳ ἀσπάζόμεθα ὁμοίως καὶ πᾶσαν τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην, τοὺς τε λόγους τῶν ἁγίων καὶ ἐκκρίτων Πατέρων. Τὴν δὲ αἰσχρὰν, καὶ μυσαρὰν, καὶ ἀκάθαρτον γραφὴν τὴν καταράτων Μανιχαίων τε καὶ Ἑλλήνων, καὶ τῶν λοιπῶν αἰρέσεων, ὡς ψευδῆ καὶ μάταια περιέχουσιν, καὶ πρὸς δόξαν τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, καὶ χαρὰν αὐτῶν ἐφευρεθεῖσαν, ἀποπτύμεν καὶ ἀποβαλλόμεθα, καίτοιγε καὶ ὄνομα Θεοῦ περιέχουσιν. Οὕτω καὶ ἐν τῷ πράγματι τῶν εἰκόνων, χρὴ ἐρευνᾶν τὴν τε ἀλήθειαν, καὶ τὸν σκοπὸν τῶν ποιοῦντων. Καὶ εἰ μὲν ἀληθὴς καὶ ὀρθὸς, καὶ πρὸς δόξαν Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ, καὶ πρὸς ζῆλον ἀρετῆς, καὶ ἀποφυγὴν κακίας, καὶ σωτηρίαν ψυχῶν γίνονται, ἀποδέχεσθαι καὶ τιμᾶν, ὡς εἰκόνας, καὶ μῖμνήματα, καὶ ὁμοιώματα, καὶ βίβλους τῶν ἀγραμμάτων, καὶ προσκυνεῖν, καὶ καταφιλεῖν, καὶ ὀφθαλμοῖς, καὶ χεῖρεσι, καὶ καρδίᾳ ἀσπάζεσθαι, ὡς σεσαρκωμένου Θεοῦ ὁμοίωμα, ἢ τῆς τοῦτου μητρὸς, ἢ τῶν ἁγίων τῶν κοινωνῶν τῶν παθημάτων καὶ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, καὶ νικητῶν, καὶ καθαιρετῶν τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων καὶ τῆς πλάνης αὐτῶν.

ια'. Εἰ δὲ Θεότιμος τῆς αὐλῆς, καὶ ἀσωμάτου, καὶ ἀοράτου, καὶ ἀσχηματίστου, καὶ ἀχρωματίστου, εἰκόνα τις τοιμήσει ποιῆσαι, ὡς ψευδῆ ἀποβαλλόμεθα. Καὶ ἐάν τις ἐπὶ δόξῃ καὶ προσκυνήσει καὶ τιμῇ τοῦ διαβόλου, ἢ τῶν δαιμόνων, καταπτύμεν, καὶ πυρὶ ἀναλίσκομεν· καὶ ἐάν τις ἀνθρώπων, ἢ πετεινῶν, ἢ ἐρπετῶν, ἢ ἄλλης κτίσεως θεοποιήσῃ εἰκόνα, ἀναθεματίζομεν τοῦτον. Ὅσπερ γὰρ τὰ ἱερὰ καὶ τοὺς ναοὺς τῶν δαιμόνων καθεῖλον οἱ ἅγιοι Πατέρες, καὶ ἐν τοῖς αὐτῶν τόποις ναοὺς ἐπ' ὀνόματι

A facies tibi deos conflatis²²; » et : « Non facies tibi omnem similitudinem²³, » tanquam Dei, nec servies creaturæ potius quam Creatori. Itaque similitudinem Dei non feci, nec alterius tanquam Dei, neque creaturæ potius quam Creatori servivi. Sic et vos quoque facite.

10. An vidisti quomodo Scripturæ sensus, iis qui sagaci mente illam scrutantur, exploratus fiat? Illud quippe nosse oportet, dilectissimi, in omni negotio id præsertim quærì, quid verum quidve falsum sit, et quo quisque consilio aliquid fecerit, bono an malo. Nam in Evangelio, et Deus, et angelus, et homo, cælum et terra, et aqua, et ignis, et aer, et sol, et luna, et astra, et serpentes, et tenebræ, et Satanas, et dæmones, et serpentes, et scorpium, et mors, et infernus, et virtutes, et vitia, omniaque bona et mala descripta sunt. Verum, quandoquidem omnia quæ de illis feruntur, vera sunt, atque ad Dei gloriam et sanctorum, quos ad gloriam evexit, necnon et in nostram salutem, et perniciem diaboli dæmonumque ejus conferunt, illa nos adoramus, complectimur, et osculamur, atque oculis, lubrisque et corde salutamus. Eodem honore omne tum Vetus, tum Novum Testamentum, quin etiam sanctorum et probatorum Patrum sermones prosequimur. At turpem et execrabilem atque impuram detestandorum Manichæorum et gentilium, aliorumque hæreticorum scripturam, uti falsis stultisque dogmatibus plenam, atque ad diaboli dæmonumque ejus gloriam, ipsorumque commune gaudium excogitatam reprobamus ac rejicimus, quamlibet Dei nomen contineat. Ita pariter, ubi de imaginibus agitur, veritas quærenda³³⁵ est, sensusque illorum qui eas faciunt. Atque si quidem verus rectusque sit, et ad Dei gloriam sanctorumque ejus illæ conducant, ad amplectendas item virtutes, et fugienda vitia, nec non in salutem vergant animarum; has tanquam imagines, exempla, et similitudines, ac veluti illitteratorum hominum libros venerari nos oportet et osculari, oculisque et labiis et corde complecti; ut quæ Verbum carni copulatum repræsentent, genitricemve ipsius, aut etiam sanctos, qui tum passionum, tum gloriæ Christi socii, atque victores et expulsores diaboli ac dæmonum, eorumque fraudis exstiterunt.

11. Quod si quis imaginem Divinitatis, quæ a materia est alienissima, incorporea et invisibilis, nec figuram, nec colorem habet, audeat effingere, eam uti spuriam falsamque repudiamus. Si quæ etiam ad gloriam, cultum et honorem diaboli aut dæmonum efformata sit, respiciendam ignique consumendam censemus. Si quispiam imaginem hominum, aut volucrum aut reptilium, alteriusve creaturæ rei in Deum sibi fingat, hunc anathemati subijcimus. Sicut enim sancti Patres

²² Exod. xx, 4. ²³ ibid.

fana templaque dæmonum everterunt, inque eorum locis sanctorum nomini templa construxerunt, quæ nos colimus: sic et simulacra dæmonum sustulerunt, atque illorum loco Christi et Deiparæ et sanctorum imagines statuerunt. In Veteri quidem Testamento, nec templa sanctorum nomini erigebant Israelitæ, nec hominum commemoratio festiva erat. Adbuc enim humana natura maledictioni erat obnoxia, et mors pœna et supplicium erat, unde lugebatur: et mortui cadaver inmundum habebatur, atque ille etiam qui illud tetigisset. Ex quo autem naturæ nostræ, ceu medicamen quoddam vivificum et salubre, juncta est divinitas, illa deinceps facta est gloriosa, fuitque in incorruptionem transformata. Quapropter sanctorum mortem celebramus, in ipsorum honorem templa exstruimus, eorumque pingimus imagines. Noverint igitur universi illum, qui imaginem ad Christi, aut matris ejus Deiparæ, aut sanctorum alicujus gloriam et recordationem, necnon in diaboli et dæmonum ejus opprobrium et ruinam, divino studio et ardore formatam, aggrediatur evertere, et non potius eam ceu dignam honore imaginem, non tamen ut Deum, adoret, colat et complectatur, inimicum hunc esse Christi, et sanctæ Dei Genitricis, atque sanctorum, diaboli insuper et dæmonum ipsius vindicem et patronum: quippe qui ægre patiaturs Deum sanctosque ejus debito honore et gloria affici; diabolum vero ignominia aspergi. Imago enim triumphus quidam est, et manifestatio, insculptumque monumentum, erecta in memoriam illorum, qui strenuo præstantissimoque animo sese gesserunt, atque in dæmonum, qui devicti profligatique sunt, perenne dedecus.

12. Penes imperatores potestas non est, ut Ecclesie leges sanciant. Attende quid dicat Apostolus. « Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio pastores et doctores ad perfectionem Ecclesiæ²⁴. » Non adjecit, *imperatores*. Et rursum: « Obedite²⁵ præpositis vestris et subjacete eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris redditurus²⁶. » Idemque rursum: « Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem²⁷. » Verbum locuti non sunt vobis reges, sed apostoli et prophetæ, pastoresque et doctores. Cum Deus Davidi de domo sibi ædificanda injunxisset, sic posthac eum allocutus est: « Non tu ædificabis mihi domum, quia vir sanguinimes²⁸. » — « Reddite omnibus debita, clamabat Apostolus, cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem²⁹. » Ad imperatores spectat recta rei publicæ administratio: Ecclesiæ regimen, ad pastores et doctores. Ejusmodi invasio latrocinium est, fratres. Cum Samuelis pallium scidisset Saul, quid ei contigit? Regnum ipsius abscepsit Deus, et ho-

A ἁγίων ἡγείραν, καὶ τοὺτους σέβωμεν, οὕτω καὶ τὰς εἰκόνας τῶν δαιμόνων καθεῖλον, καὶ ἀντ' ἐκείνων ἡγείραν εἰκόνας Χριστοῦ, καὶ τῆς Θεοτόκου, καὶ τῶν ἁγίων. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς Παλαιᾶς, οὕτε ναοὺς ἐπ' ὀνόματι ἀνθρώπων ἡγείρεν ὁ Ἰσραὴλ, οὕτε μνημόσυνον ἀνθρώπου ἐορτάζετο. Ἔτι γὰρ ὑπὸ κατάραν ἦν ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις, καὶ ὁ θάνατος κατὰκρισις ἦν, διὸ καὶ ἐπενθεῖτο· καὶ τὸ σῶμα τοῦ τεθνηκότος ἀκάθαρτον ἐλογίζετο, καὶ ὁ ἀπτόμενος αὐτοῦ. Νῦν δὲ, ἀφ' οὗ ἡ θεότης τῇ ἡμετέρᾳ φύσει συνανεκράθη, ἴδεν τι ζωοποιῶν καὶ σωτήριον φάρμακον, ἐδοξάσθη ἡ φύσις ἡμῶν, καὶ πρὸς ἀφρασίαν μετεστοιχειώθη. Διὸ καὶ ὁ τῶν ἁγίων θάνατος ἐορτάζεται, καὶ ναοὶ αὐτοῖς ἐγείρονται, καὶ εἰκόνες ἀναγράφονται. Γίνωσκέτω οὖν πᾶς ἄνθρωπος, ὡς ὁ τὴν εἰκόνα τὴν πρὸς δόξαν καὶ ὑπόμνησιν τοῦ Χριστοῦ, ἢ τῆς τοῦτου Μητρὸς τῆς ἁγίας Θεοτόκου, ἢ τινος τῶν ἁγίων, καὶ πρὸς αἰσχύνην τοῦ διαβόλου καὶ ἤτιαν αὐτοῦ, καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, ἐκ θείου πόθου καὶ ζήλου γενομένην, καταλύειν ἐπιχειρῶν, καὶ μὴ προσκυνῶν καὶ τιμῶν καὶ ἀσπαζόμενος ὡς εἰκόνα τιμίαν, καὶ οὐχ ὡς θεὸν, ἐχθρὸς ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ τῶν ἁγίων, καὶ ἐκδικητῆς τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ· ἔργῳ ἐπιδεικνύμενος τὴν λύπην, ὅτι ὁ θεὸς καὶ οἱ ἅγιοι αὐτοῦ τιμῶνται καὶ δοξάζονται· ὁ δὲ διάβολος καταισχύνεται. Ἡ γὰρ εἰκὼν θριαμβὸς ἐστὶ, καὶ φανέρωσις, καὶ στηλογραφία εἰς μνήμην τῆς νίκης τῶν ἀριστευσάντων καὶ διαπρεψάντων, καὶ τῆς αἰσχύνης τῶν ἡττηθέντων.

C καὶ καταβληθέντων δαιμόνων.

13^β. Οὐ βασιλέων ἐστὶ νομοθετεῖν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τί φησιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος; « Καὶ οὐς μὲν ἔθετο ὁ θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· πρῶτων, ἀπόστολους· δευτέρων, προφήτας· τρίτων, ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῆς Ἐκκλησίας. » Οὐκ εἶπε, *βασιλεῖς*. Καὶ πάλιν· « Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν, καὶ ὑπαίχετε. Αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοντες. » Καὶ αὖθις· « Μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον, ὡς ἀναθεωροῦντες τὴν ἀναστροφὴν, ζηλοῦτε τὴν πίστιν. » Οὐκ ἐλάλησαν ἡμῖν τὸν λόγον οἱ βασιλεῖς, ἀλλὰ ἀπόστολοι καὶ προφῆται, ποιμένες τε καὶ διδασκαλοι. Τῷ Δαβὶδ ἐντειλάμενος ὁ θεὸς οἰκοδομησάι αὐτῷ οἶκον, ἐφη πρὸς αὐτὸν, ὅτι· « Οὐκ οἰκοδομήσεις μοι σὺ οἶκον, ἐπειδὴ ἄνθρωπος αἱμάτων σὺ εἶ. » — « Ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφείλας, ὁ Ἀπόστολος ἀνακράγας Παῦλος, τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν· τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον· τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον· τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος. » Βασιλέων ἐστὶν ἡ πολιτικὴ εὐπραξία· ἡ δὲ ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις, ποιμένων καὶ διδασκάλων. Ἀγστική ἐφοδός ἐστιν αὕτη, ἀδελφοί. Ὁ Σαρὺλ τὸ ἱμάτιον ἔσχισε τοῦ Σαμουὴλ, καὶ τί πέπονθεν; Ἐσχίσε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ὁ θεός, καὶ δίδωκεν αὐ-

²⁴ I Cor. xii, 28.²⁵ Hebr. xiii, 17.²⁶ ibid. 7.²⁷ I Par. xxviii, 3.²⁸ Rom. xiii, 7.

τὴν Δαβὶδ τῷ πρατάτῳ. Τὸν Ἥλιαν Ἰεζάβελ ἐδίωξε, καὶ ἐξέλειξαν (12) αἱ ὕες καὶ οἱ κύνες τὸ αἷμα αὐτῆς, καὶ αἱ πόρναι ἐλούσαντο ἐν αὐτῷ. Ἡρώδης ἀνέλε τὸν Ἰωάννην, καὶ σκυληχόδροτος γενόμενος, ἐξέψυξε. Καὶ νῦν ὁ μακάριος Γερμανός, (13), ὁ βίψω καὶ λόγῳ ἐξαστράπτων, ἐρραπίσθη, καὶ ἐξόριστος γέγονε, καὶ ἑτεροὶ πλείστοι ἐπίσκοποι καὶ Πατέρες, ὧν οὐκ οἶδαμεν τὰ ὀνόματα. Οὐ ληστρικὸν τοῦτο; Ὁ Κύριος, ὅτε πειραστικῶς αὐτῷ οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι προσήεσαν, ἵνα παγιδεύσωσιν αὐτὸν λόγῳ, καὶ ἐπηρεῶσιν αὐτόν, « Εἰ ἐξέστι δοῦναι κῆνσον Καίσαρι; » πρὸς αὐτοὺς ἀπεκρίνατο· « Ἀγάντῃ μοι νόμισμα. » Τῶν δὲ ἀγαγόντων, εἶπεν· « Τίνος ἔχει τὴν εἰκόνα; » Τῶν δὲ φησάντων, *Καίσαρος*, λέγει· « Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος, Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ Θεῷ. » Ὑπεκείμεν σοι, ὦ βασιλεῦ, ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον πράγμασι, φόροις, τέλεσι, δοσιληψίαις, ἐν οἷς σοι τὰ καθ' ἡμᾶς ἐγκχεῖριστα· ἐν δὲ τῇ ἐκκλησιαστικῇ καταστάσει, ἔχομεν τοὺς ποιμένας, τοὺς λαλῆσαντας ἡμῖν τὸν λόγον, καὶ τυπώσαντας τὴν ἐκκλησιαστικὴν θεσμοθεσίαν. Οὐ μεταίρομεν ὅριζα αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες ἡμῶν, ἀλλὰ κατέχομεν τὰς παραδόσεις, καθὼς παρελάβομεν. Εἰ γὰρ ἀρξόμεθα τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας κἂν ἐν μικρῷ καθαιρεῖν, κατὰ σμικρὸν τὸ πᾶν καταλυθήσεται. eas accepimus, retinemus et tuemur. Si enim Ecclesiæ ædificium, vel parvis in rebus demoliri inceperimus, totum paulatim dissolvetur.

γ. Κακίζεις τὴν ὕλην, καὶ ἄτιμον ἀποκαλεῖς; καὶ οἱ Μανιχαῖοι· ἀλλ' ἡ θεία Γραφή καλὴν ταύτην ἀνακηρύττει. Φησὶ γάρ· « Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν. » Ἐγὼ μὲν οὖν καὶ Θεοῦ ποίημα τὴν ὕλην, καὶ καλὴν ταύτην ὁμολογῶ· σὺ δὲ, εἰ κακὴν ταύτην λέγεις, ἢ οὐκ ἐκ Θεοῦ ταύτην ὁμολογεῖς, ἢ τῶν κακῶν αἰτίων ποιεῖς τὸν Θεόν. Ὅρα οὖν τί φησιν ἡ θεία Γραφή περὶ τῆς ὕλης, ἣν σὺ ἄτιμον ἀποκαλεῖς. « Καὶ εἶπε Μωϋσῆς πρὸς πᾶσαν συναγωγὴν υἱὸν Ἰσραὴλ λέγων· Τοῦτο τὸ ῥῆμα ὃ συνέταξε Κύριος λέγων· Ἀάβετε παρ' ὁμῶν αὐτῶν ἀφάρσμα τῷ Κυρίῳ, πᾶς ὁ καταδεχόμενος τῇ καρδίᾳ, ὁσούσι τὰς ἀπαρχὰς τῷ Κυρίῳ, χρυσίον, ἀργύριον, χαλκόν, ὄακινθον, πορφύραν κόκκινον διπλοῦν διανε-

A minum mansuetissimo Davidi tradidit **. Etiam Jesabel insectata est **, sanguinemque ipsius lixerunt canes et sues; quin et meretrices lotæ sunt in eo *. Joannem Herodes interfecit, et a vermibus consumptus periit **. Nunc quoque beatus Germanus tum vita, tum dicendi gratia resplendens, plagis affectus, exsulat, cum pluribus aliis episcopis, quorum nomina ignota nobis sunt: nonne hoc prædatorium est? Quando ad Dominum accesserunt Scribæ et Pharisei ut illum tentarent, atque ab eo quæsierunt: « Liceretne census dare Cesari, annon? » dixit: « Ostendite mihi numisma census. » Quod cum illi ostendissent, ait: « Cujus habet imaginem? » Respondentibus illis, *Cæsaris*, subdidit: « Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ sunt Dei, Deo **. » Tibi parebimus, o imperator, in his quæ ad hujus sæculi negotia pertinent, in tributis solvendis ac vectigalibus, muneraque tua accipiendo, et in quibus rerum nostrarum administratio tibi credita est; verum ad res Ecclesiæ statuendas pastores habemus, qui nobis verbum loquuntur, atque ecclesiastica instituta tradiderunt. Non transferimus terminos antiquos, quos posuerunt patres nostri **: quin potius traditiones, quemadmodum

13. Materiam vituperas, et vilem appellas; idem quoque faciunt Manichæi: verum divina Scriptura bonam hanc esse prædicat. Ait enim: « Viditque Deus cuncta quæ fecerat; et erant valde bona **. » Quamobrem tum materiam a Deo creatam, tum etiam bonam hanc esse confiteor. Tu vero si malam asseris, aut non esse illam a Deo fatearis oportet, aut Deum malorum auctorem facias. Pensa igitur quid Scriptura divina de materia pronuntiet, 337 quam tu vilem appellas. « Et locutus est Moyses ad universum cœtum filiorum Israel, dicens: Hoc est verbum quod præcepit Dominus: Sumite a vobis ipsis oblationem Domino, aurum, argentum, æs, hyacinthum, purpuram,

** I Reg. xv, 27. ** III Reg. xiv, 2. * IV Reg. ix, 36. ** Act. xii, 23. ** Matth. xxii, 17-21; Luc. ix, 22-23. ** Prov. xxii, 28. ** Gen. i 31.

NOTÆ.

(12) Καὶ ἐξέλειξαν. Nihil tale de Jezabele scriptum esse, recte adnotavit Billius: Damascenusque noster memoriæ lapsus passus est, de regina narrans quæ de sponso illius Achabo Scriptura tradidit juxta LXX interpretes, apud quos legitur III Reg. xxii, 38: Καὶ ἐξέλειξαν αἱ ὕες καὶ κύνες τὸ αἷμα, καὶ αἱ πόρναι ἐλούσαντο ἐν αὐτῷ. Nihil accuratius est, quod de Herode Joannis interfectoris subiungit. Non enim a vermibus corrosus periit Antipas, sed Herodes Ascalonita, ejusque nepos Agrippas. Vide Joseph. lib. xvii Antiq. c. 8 et lib. xix, c. 7, itemque Act. xii, 23.

(13) Καὶ νῦν ὁ μακάριος Γερμανός. Quæ de sancto Germano CP. sequuntur, attentione digna sunt. Nam Theophanes et alii historiæ Byzantinæ scriptores. Græcorumque Menæa narrant, eximium patriarcham, cum Leonis pertinaciam frangere non posset, deposito in altari ὁμοφορίῳ, id est super-

D humerali, seu pallio, episcopatu sponte cessasse, atque in monasterium se recepisse. Damasceno tamen favet scriptor Vitæ sancti Stephani junioris martyris, ubi testatur sanctum Germanum a Leonis satellitibus πυγμαῖς καὶ ἀναιδέσις, pugnis et convitiis throno fuisse deturbatum. Huic auctori jungunt Bollandi continuatores eruditii, Constantium Pium Tii in Paphlagonia episcopum, qui inventionis reliquiarum sanctæ Euphemie historiam texens, de sancto Germano ait: Quamobrem sanctissimum Patrem nostrum vitam et sermonem coruscantem, sede ejecit. Græca desunt; at valde suspicor scriptorem hunc Damasceni nostri verba exscripsisse, ut vel obiter consideranti patebit. Verbum ἐρραπίσθη, Tilmanus et Zinus ita verterunt, ut colaphis casum pontificem sanctum significet; sed strictior hie sensus videtur: ampliorem exprimendum duxi.

occinum duplex netum, et byssum retortam, et pilos caprarum, et pelles arietum rubricatas, et pelles hyacinthinas, et ligna imputribilia, et oleum unctionis, et thymiaa compositionis, et lapides sardios, et lapides in sculpturam ad superhumera-
 14. En profecto materiam pretiosam, tametsi vilis a vobis aestimetur. Quid enim pilis caprarum, aut coloribus contemptibilis sit? Nonne coccinum, et purpura, et hyacinthus colores sunt? Ecce praeterea, tum opus manuum hominum, tum Cherubim imagines: quinimo totum tabernaculum imago erat. « Vide enim, inquit Deus Moysen alloquens, omnia facias secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte ⁶⁷. » Nihilominus illud ab omni Israel in circuitu adorabatur. Ad haec, nonne Cherubim in conspectu populi erant? Quin etiam arca, et lucerna, et mensa, et urna aurea, et virga, ad quae respiciens populus adorabat. Materiam non adoro, sed materiae conditorem, qui propter me materia factus est, et in materia domicilium posuit, atque per materiam salutem mihi patravit. « Verbum enim caro factum est, et habitavit in nobis ⁶⁸. » Neminem porro praeterit, quod caro materia constet, creataque sit. Materiam igitur, per quam mihi parta est salus, veneror, adoro et colo: colo, inquam, non uti Deum, sed ut divina plenam efficacitate et gratia. Annon, quæso, materia est fortunatissimum illud felicissimumque lignum crucis? Nonne materia est mons venerandus et sanctus, ille Calvariae locus? Nonne materia est, alma vitalisque petra, monumentum sanctum, resurrectionis nostrae scaturigo? Nonne materia, atramentum, Evangeliorumque libri membranae? Nonne materia illa mensa, quæ vitæ panem nobis subministrat? Annon materia, aurum et argentum, ex quibus cruces, et disci sancti, calicesque conficiuntur? Nonne, quod quidem his omnibus longe excellentius est, materia est corpus et sanguis Domini mei? Aut horum omnium cultum adorationemque tolle, aut concede, ut secundum traditionem Ecclesiae, imagines Dei amicumque ejus nomini consecratae, atque propterea divini Spiritus gratia obumbratae, adorentur. Quod si propter legis praeceptum imagines censes abrogandas, jam debes et Sabbatum et circumcisionem observare, quæ districtissime a lege tibi sancita sunt, necnon totam legem custodire, nec Paschae Domini solemnitatem extra Hierosolymam agere. Verum illud scitote, quod si legem observaveritis, Christus nihil vobis proderit ⁶⁹. Jam quoque incumbit tibi, ut fratris ducas uxorem, quo semen illi suscites ⁷⁰; quin etiam a cantico Domini in terra aliena concinendo abstineas ⁷¹. Sed apage haec omnia: « Qui enim lege justificamini, a gratia excidistis ⁷². »

⁶⁶ Exod. xxxv, 4-10. ⁶⁷ Exod. xxv, 40. ⁶⁸ Joan. i, 14. ⁶⁹ Galat. v, 2. ⁷⁰ Deut. xxv, 7. ⁷¹ Psal. cxlvi, 5. ⁷² Galat. v, 4.

νησμένον, καὶ βύσσον κεκλωσμένην, καὶ τρίχας αἰγείας, καὶ δέρματα κριῶν ἡρυθρωδανωμένα, καὶ δέρματα ὑακινθίνα, καὶ ξύλα ἀσηπτα, καὶ ἔλαιον τῆς χρίσεως, καὶ τὸ θυμίαμα τῆς συνθέσεως, καὶ λίθους σαρδίους, καὶ εἰς τὴν γλυφὴν, εἰς τὴν ἐπωμίδα, καὶ εἰς τὸν ποδῆρη· καὶ πᾶς σοφὸς καρδίᾳ ἐν ὕμνῳ, ἐλθὼν ἐργαζέσθω πάντα ὅσα συνέταξε Κύριος, τὴν σκηνήν. »

ιδ'. Ἰδοὺ δὴ καὶ ἡ ὕλη τιμάται, ἡ καθ' ὁμᾶς ἀτιμος. Τί γὰρ τριχῶν αἰγείων εὐτελέστερον, καὶ χρωμάτων; ἢ οὐ χρώματα τὸ κόκκινον, καὶ ἡ πορφύρα, καὶ ἡ ὑάκινθος; Ἰδοὺ δὴ καὶ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων καὶ ὁμοίωμα Χερουβίμ· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ σκηνὴ ἅπαντα εἰκὼν ἦν. « Ὅρα γάρ, φησὶν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῇ, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει. » Καὶ ὁμοῦς κυκλόθεν προσεκυνεῖτο ὑπὸ παντὸς τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐτι δὲ τὰ Χερουβίμ, οὐ κατενώπιον ἦσαν τοῦ λαοῦ; Καὶ ἡ κιβωτός, καὶ ἡ λυχνία, καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ στάμνος ἡ χρυσή, καὶ ἡ βάβδος, πρὸς δὲ βλέπων ὁ λαὸς προσεκύνει; Οὐ προσκυνῶ τῇ ὕλῃ, προσκυνῶ δὲ τὸν τῆς ὕλης δημιουργόν, τὸν ὕλην δι' ἐμὲ γενόμενον, καὶ ἐν ὕλῃ τὴν κατοικήσιν θέμενον. καὶ δι' ὕλης τὴν σωτηρίαν μου ἐργασάμενον. « Ὁ γὰρ Ἀλόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » Πᾶσι δὲ δῆλον, ὅτι ἡ σὰρξ ὕλη καὶ κτίσμα ἐστίν. Σίδω οὖν τὴν ὕλην καὶ δι' αἰδοῦς ἄγω, καὶ προσκυνῶ, δι' ἧς ἡ σωτηρία μου γέγονε. Σίδω δὲ, οὐχ ὡς Θεὸν, ἀλλ' ὡς θείας ἐνεργείας καὶ χάριτος ἐμπλεῖον. Ἡ οὐχ ὕλη τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον, τὸ τρισόλθιον καὶ τρισμακάριστον; Ἡ οὐχ ὕλη τὸ ὅρος τὸ σεπτὸν καὶ ἅγιον, ὁ τοῦ Κρανίου τόπος; Ἡ οὐχ ὕλη ἡ ζωηφόρος πέτρα, ὁ τάφος ὁ ἅγιος, ἡ πηγὴ τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως; Ἡ οὐχ ὕλη τὸ μέλαν, τὰ τῶν Εὐαγγελίων δέρματα; Ἡ οὐχ ὕλη ἡ ζωοποιὸς τράπεζα, ἡ τὸν ἄρτον ἡμῖν τῆς ζωῆς χορηγοῦσα; Ἡ οὐχ ὕλη ὁ χρυσὸς τε καὶ ἄργυρος, ἐξ ὧν σταυροὶ τε καὶ πύνακες ἅγιοι κατασκευάζονται, καὶ ποτήρια; Ἡ οὐχ ὕλη πρὸ τούτων ἀπάντων, τὸ τοῦ Κυρίου μου σῶμα καὶ αἷμα; Ἡ πάντων τούτων ἀνελε τὸ σέβας καὶ τὴν προσκύνησιν, ἡ παραχώρει τῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει καὶ τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν, Θεοῦ καὶ φίλων Θεοῦ ὀνόματι ἁγιαζομένων, καὶ διὰ τοῦτο Θεοῦ Πνεύματος ἐπισκιαζομένων χάριτι. Εἰ διὰ τὸν νόμον τὰς εἰκόνας ἀπαγορεύεις, ὦρα σοι καὶ σαββατίζειν καὶ περιτέμνεσθαι· ταῦτα γὰρ ἀπαραχωρήτως ὁ νόμος κελεύει· καὶ πάντα τὸν νόμον τηρεῖν, καὶ μὴ ἑορτάζειν τὸ Πάσχα Κυρίου ἐξω Ἰερουσαλήμ· ἀλλὰ γινώτε, ὡς ἐάν τὸν νόμον τηρεῖτε, Χριστὸς ὁμᾶς οὐδὲν ὠφέλησε. Ὅρα σοι καὶ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ γυναῖκα πρὸς γάμον ἀγεσθαι, καὶ ἐγείρειν σπέρμα τῷ ἀδελφῷ, καὶ μὴ ἄδειν τὴν ψῆφον Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίᾳς. Ἀλλ' ἀπαγε· οὐκ εἶνε γὰρ ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξέπεσσε. »

⁶⁶ Exod. xxxv, 4-10. ⁶⁷ Exod. xxv, 40. ⁶⁸ Joan. i, 14. ⁶⁹ Galat. v, 2. ⁷⁰ Deut. xxv, 7. ⁷¹ Psal. cxlvi, 5. ⁷² Galat. v, 4.

15. Ἰστοροῦμεν Χριστὸν τὸν βασιλέα καὶ Κύριον οὐ γυμνοῦντες αὐτὸν τοῦ στρατεύματος. Στρατὸς γὰρ τοῦ Κυρίου, οἱ ἄγιοι. Γυμνωσάτω αὐτὸν τοῦ οὐκείου στρατεύματος ὁ ἐπίγειος βασιλεὺς, καὶ τότε τὸν αὐτοῦ βασιλέα καὶ Κύριον. Ἀποθέσθω τὴν ἀλουργίδα καὶ τὸ διάδημα, καὶ τότε τῶν κατὰ τοῦ τυράννου ἀριστευσάντων, καὶ βασιλευσάντων τῶν παθῶν τὸ σέβας περιαιρείτω. Εἰ γὰρ κληρονόμοι Θεοῦ, καὶ συγκληρονόμοι Χριστοῦ, καὶ τῆς θείας δόξης τε καὶ βασιλείας κοινωνοὶ ἔσονται, πῶς οὐκ καὶ τῆς ἐπὶ γῆς δόξης συμμέτοχοι γίνονται οἱ φίλοι Χριστοῦ; «Οὐ λέγω ὑμᾶς δούλους, φησὶν ὁ Θεός· ὑμεῖς φίλοι μου ἔστε.» Τῆς οὖν δεδομένης αὐτοῖς παρὰ τῆς Ἐκκλησίας τιμῆς στερήσομεν αὐτούς; Ὁ θρασείας χειρὸς ὁ τολμηρὰς γνώμης, ἀνταιρούσης Θεοῦ, καὶ τοῖς αὐτοῦ ἀντιπραττούσης προστάγμασιν. Εἰ οὐ προσκυνεῖς εἰκόνη, μὴδὲ τῷ Ἰῶ τοῦ Θεοῦ προσκύνει, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ζῶσα, καὶ χαρακτὴρ ἀπαράλλακτος. Ὁ ναὸς δὲ ὁ Σολομὼν ὠκοδόμησεν, ἀλόγων αἵμασιν ἐνεκαίνισθη, καὶ ἀλόγων εἰκόσιν ἐκαλλυπίσθη, λεόντων, καὶ βῶν, καὶ φοινίκων, καὶ ῥοσκῶν. Νῦν δὲ Χριστοῦ αἵματι ἡ Ἐκκλησία ἐγκαίνιζεται καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ, καὶ τῇ Χριστοῦ εἰκόνι καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ καλλυπίζεται. Ἡ πάσης εἰκόνης προσκύνῃσιν ἀνελε, ἢ μὴ καينوτόμει, «μὴδὲ μέταιρε ὅρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου·» οὐ τὰ πρὸ τῆς ἐνοάρκου παρουσίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν λέγω, ἀλλὰ τὰ μετὰ τὴν ἐπιδημίαν αὐτοῦ. Περὶ γὰρ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ παραδόσεων μεμφόμενος ὁ Θεός φησιν· «Ἐδῶκα αὐτοῖς προστάγματα οὐ καλὰ, κατὰ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν. Ὅστε μετατεθείσης τῆς ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μεταθέσεις γέγονεν.

16. Οὐ μόνον δὲ γράμμασι τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμὸν παρέδωκαν οἱ αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τοῦ Λόγου, ἀλλὰ καὶ ἀγράφοι· τίσι παραδόσει. Πόθεν γὰρ ὁδῶμεν τὸν Κρανίου τόπον τὸν ἅγιον; πόθεν τὸ μνημεῖον τῆς ζωῆς; οὐ παῖς παρὰ πατρὸς ἀγράφως παραλαβόντες; Τὸ μὲν ἐν ὀφρ Κρανίου σταυρωθῆναι τὸν Κύριον γέγραπται, καὶ ταφῆναι ἐν μνημείῳ· ὃ ἐλατόμησεν Ἰωσήφ ἐν τῇ πέτρᾳ. Ὅτι δὲ ταῦτά ἐστι τὰ νῦν προσκυνούμενα, ἐξ ἀγράφου παραδόσεως ὁδῶμεν, καὶ πλεῖστα τούτοις παρόμοια. Πόθεν τὸ τρίτον βαπτίζειν, τοῦτέστι, διὰ τριῶν καταδύσεων; Πόθεν τὸ προσκυνεῖν σταυρόν; οὐκ ἐκ τῆς ἀγράφου παραδόσεως; Διὸ καὶ ὁ θεὸς ἀπόστολος Παῦλος φησιν· «Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν. Πολλὸν τοιγαροῦν ἀγράφως τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδεδομένων, καὶ μέχρι τοῦ νῦν πεφυλαγμένων, τί περὶ τὰς εἰκόνας σμικρολογεῖτε; Μανιχαῖοι συνέγραψαν τὸ κατὰ Θεοῦ Εὐαγγέλιον· γράψατε καὶ ὑμεῖς τὸ κατὰ Λέοντα Εὐαγγέλιον. Οὐ δέχματι βασιλεῖα τυραννικῶς τὴν ἱερωσύνην ἀρπά-

15. Christum porro regem et Dominum sic spectandum pingimus, ut proprio ipsum exercitu non privemus. Sancti quippe sunt exercitus Domini. Proprio se exercitu prius spoliaret terrenus imperator, quam regem Dominumque suum spoliare audeat. Purpuram deponat et coronam, tum eorum qui contra tyrannum strenue pugnauerunt, quippe affectionibus et perturbationibus suis imperarunt, honorem adimat. Etenim, si haeredes Dei sunt, et cohæredes Christi⁷⁵, divinæque consortes gloriæ⁷⁶ et regni futuri sunt, occur etiam non ejusdem cum ipso gloriæ participes in terris fient, qui amici Christi sunt? «Non dicam vos servos, inquit Deus; vos amici mei estis⁷⁷.» Nunquid ergo honorem illis denegabimus, quem ipsis concessit Ecclesia? O manum audacem! O temerariam mentem, quæ Deo contradicit, ejusque jussis adversatur! Quod si adorare imaginem renuis, ne quidem Dei Filium adora: ipse enim est imago vivens Dei invisibilis⁷⁸, invariabilisque figura substantiæ ejus⁷⁹. Templum a Salomone constructum, animalium sanguine consecratum fuit; animalium quoque, leonum videlicet, et boum, necnon palmarum, malorumque punicorum imaginibus ornatum. Nunc vero Christi sanctorumque ejus sanguine Ecclesia dedicatur, ac Christi sanctorumque ejus decoratur imaginibus. Aut omnium imaginum adorationem tollas, aut nihil statuas novi, «neve terminos antiquos transferas, quos posuerunt patres tui:» non eos dico, qui ante Christi Dei nostri in carne adventum positi sunt, sed qui post illius adventum fuerunt constituti. Nam de Testamenti Veteris sanctionibus bona⁸⁰, propter duritiam cordis eorum. Quare

16. Cæterum spectatores et ministri Verbi, non litteris modo, verum etiam traditionibus quibusdam haudquaquam scriptis, Ecclesiasticam disciplinam sanxerunt⁸¹. Enimvero, undenam, rogo, sanctum Calvariæ locum⁸²; unde sepulcrum vitæ notum habemus? Nonne quia sine scripto a parentibus filii id accepimus? Nam in Calvariæ loco crucifixum, et in monumento, quod Joseph exciderat et petra⁸³, sepultum fuisse Dominum, scriptum quidem est: quod autem illa ipsa sint, quæ nunc adorantur, ex traditione non scripta accepimus, perinde atque multa alia his consimilia. Undenam illud, ut tertio, hoc est, tribus mersionibus, baptizemus? Unde ut ad orientem conversi precemur? Unde ut ad crucem adoremus? Nonne ex traditione minime scripta? Quamobrem divinus etiam apostolus Paulus ait: «Itaque, fratres, state, et tenete traditiones quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram⁸⁴.» Quando itaque multa sunt Ecclesiæ sine scriptis tradita, atque ad hunc usque diem observata,

⁷⁵ Rom. viii, 17. ⁷⁶ II Petr. i, 4. ⁷⁷ Joan. xv, 14, 15. ⁷⁸ Coloss. i, 15. ⁷⁹ Hebr. i, 3. ⁸⁰ Prov. xiii, 23. ⁸¹ Ezech. xi, 24. ⁸² Hebr. vii, 12. ⁸³ Luc. i, 2. ⁸⁴ Joan. xix, 17. ⁸⁵ Matth. xxvii, 60.

⁸⁶ II Thess. ii, 14.

quid est quod contra imagines vitiligetis? Evangelium secundum Thomam scripserunt Manichæi: vos perinde secundum Leonem Evangelium scribitote. Imperatoribus non assentior, qui sacerdotium sibi tyrannorum more vindicant. Valentem imperatorem novi, qui, cum Christianus audiret, orthodoxam fidem persequeretur: Zenonem quoque, et Anastasium, Heraclium, et Constantinum illum, qui in Sicilia occubuit, 339 Bardanisemque, qui et Philippicus appellatus est. Nemo mihi persuaserit imperatoris edictis Ecclesiam administrari, sed Patrum institutis regitur, sive ea scripta sint, sive non scripta. Quemadmodum enim in universo orbe sine litterarum monumentis Evangelium promulgatum fuit, sic et in universo orbe sine scriptis institutum traditumque est, ut Christus Deus caro factus, ac sancti imaginibus repræsentarentur: quemadmodum etiam ut crux adoraretur, atque ad orientem conversi preces funderemus.

17. Quocirca, quæ tu in contrarium adducis loca, probatam apud nos imaginum venerationem non crimini vertunt, sed gentium, eas uti deos colentium, mores arguunt. Quare propter nefariam gentium consuetudinem pium Ecclesiæ institutum auferre non oportet. Adjurant benefici et præstigiatores: adjurat pariter catechumenos Ecclesia. At illi quidem dæmones invocant: hæc vero Deum contra dæmones¹⁷. Sacrificant dæmonibus gentiles; sed et Israel Deo cum sanguinem, tum nidorem offerebat. Quin etiam Ecclesia incruentum Deo sacrificium offert. Dæmonibus imagines consecrabant gentes: sed et Israel imagines in deos sibi præstituerat. Dicebant enim: « Illi sunt dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti¹⁸. » Nos autem Deo vero carne facto, Deique servis et amicis, a quibus dæmonum fugantur exercitus, imagines dedicamus.

13. Quod si dicas beatum Epiphanium imagines

¹⁷ Greg. Naz. orat. 5, ad Greg. Nyss. ¹⁸ Exod. xxxii, 4.

VARIE LECTIONES.

ῥ Κωνσταντίνου. Constantinum. Theophanes et Nicephorus CP. in Chronicis Constantem Heraclii filium, et Constantini Pogonati parentem perinde Constantinum nominant. ἢ Lege ἀγράφως. Nam sine scriptis Evangelium promulgaverunt apostoli: quos nonnisi fidelibus quibusdam, et velut ex accidenti scripsisse nemo prudens negaverit. Vid. Iren. lib. iii, c. 4.

NOTÆ.

(14) Εἰ δὲ λέγεις τὸν μακάριον Ἐπιφάνιον. In ora editionis Romanæ pag. 80, hæc leguntur: Ἐπιφανίδου αἱρετικοῦ· Epiphaniidæ hæretici. Scilicet post Damasceni nostri ætatem, imo post septimam synodum, Nicephoro CP. aliisque metropolita Sidenis narrabat, se cum Nacoliæ in Phrygia juvenis ageret, citra nascentis illic leonoclasticæ hæresis primordia incidisse in codice quemdam, in quo descripta erant fletitia ista Epiphaniæ opuscula, reperissequæ in inscriptione erasam fuisse litteram δ, ut pro Ἐπιφανίδου, legeretur Ἐπιφάνιου, cumque litteræ vestigia superessent adhuc, fraudis testem fuisse Daucum, qui Ecclesiæ, in qua volumen asservabatur, præerat. Hinc Nicephorus singularem κατὰ Ἐπιφανίδου, contra Epiphaniidem, dissertationem edidit, et alterius opusculorum illorum titulum hunc fuisse ait: Λόγος κατὰ τῶν ἐπιτηδεύον.

Α ζοντα. Οὐ βασιλεῖς ἔλαβον ἑξουσίαν δεσμεῖν καὶ λύειν. Οἶδα οὐδένα βασιλεῖα, Χριστιανὸν ὀνομαζόμενον, καὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν διώξαντα, Ζήνωνός τε καὶ Ἀναστάσιον, Ἡράκλειον, καὶ Κωνσταντίνον ῥ τὸν ἐν Σικελίᾳ, καὶ Βαρδανίστην, τὸν καὶ Φιλιππικόν. Οὐ πείθονται βασιλικοῖς κανόσι διατάττεσθαι τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ πατρικαῖς παραδόσεσι, ἐγγράφοις τε καὶ ἀγράφοις. Ὅσπερ γάρ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ ἐγγράφως ἢ ἐκηρύχθη τὸ Εὐαγγέλιον, οὕτως ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ ἀγράφως παρεδόθη τὸ εἰκονίζειν Χριστὸν τὸν σεσαρκωμένον Θεόν, καὶ τοὺς ἁγίους, ὥσπερ καὶ προσκυνεῖν τὸν σταυρὸν, καὶ κατὰ ἀνατολὰς ἑστῶτας προσεύχεσθαι.

17. Ἄς μέντοι προσάγεις χρήσεις, οὐ τῶν παρ' ἡμῖν εἰκόνων βεβλῦσσονται τὴν προσκύνησιν, ἀλλὰ τῶν ταύτας θεοποιούντων Ἑλλήνων. Οὐ δεῖ τοίνυν διὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων ἄστοπον χρήσιν, καὶ τὴν Ἐκκλησίας εὐσεβῶς γενομένην ἀναιρεῖν. Ἐφορκίζουσιν ἐπασιδοῖ τε καὶ γόητες, ἐφορκίζε τούτους κατηχουμένους ἢ Ἐκκλησία· ἀλλ' ἐκείνοι μὲν ἐπιχαλούμενοι δαίμονας, αὕτη δὲ Θεὸν κατὰ δαιμόνων. Ἐθυσον δαίμοσιν οἱ Ἕλληνες· ἀλλὰ καὶ Θεῷ ὁ Ἰσραὴλ, καὶ αἷματα καὶ κνίσσας προσέφερε. Θύει καὶ ἡ Ἐκκλησία Θεῷ θυσίαν ἀναίμακτον. Δαίμοσι τὰς εἰκόνας ἀντίθουσιν Ἕλληνες· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰσραὴλ ἐθεοποίησε τὰς εἰκόνας. Ἐλεγον γάρ· « Οὐτοὶ οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἱ ἀναγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Ἡμεῖς δὲ ἀληθεῖ Θεῷ σαρκωθέντι, καὶ Θεοῦ δούλοις καὶ φίλοις, δαιμόνων ἀπελευθύνουσι στίφῃ, εἰκόνας ἀνατιθέμεν.

17. Εἰ δὲ λέγεις τὸν μακάριον Ἐπιφάνιον (14)

των ποιῶν εἰδωλῶν θεσμῷ, εἰκόνας εἰς ἀφομοίωσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς Θεοτόκου, καὶ τῶν μαρτύρων· εἰ δὲ καὶ τῶν ἀγγέλων καὶ προφητῶν· Ἀδversus illos qui idololatriæ instituto imagines facere student, quæ Christi similitudinem expriment, necnon Dei Genitricis, martyrumque; quin etiam angelorum et prophetarum. Ex dissertationis serie appareret hoc opus fuisse prætensam illam Stephanii ad Theodosium Augustum epistolam, cujus fragmentum in septima synodo lectum est. Quia vero auctor hoc argumento pugnat: Πῶς τὸν ἀκατάληπτον, καὶ ἀνεκδιήγητον, καὶ ἀπαρανύητον, ἀπερίγραφόν τε καὶ γράφειν λέγει τις, ὃν οὐκ ἴσχυσε Μωσὴς ἀτενίσαι· Quo pacto dicat aliquis eum quæ nec comprehendit, nec enarrari, nec intellectu capere potest, incircumscriptuque est, delineari debere, quem nec Moses valuit intueri? ac deinde Catho-

τρανῶς τὰς παρ ἡμῖν ἀπαγορεύσαι εἰκόνας, γινώθι ὡς ἐπίπλαστος ὁ λόγος, ἄλλου τινὸς τῇ τοῦ θεοῦ Ἐπιφανίου χρησαμένου ὀνόματι, οἷα πολλὰ συμβαίνει γίνεσθαι. Οὐ γὰρ τοῖς συμπαρασίν ὁ Πατὴρ μάχεται. Ἐνδὲ γὰρ ἀγίου Πνεύματος μέτοχοι πάντες γεγόνασιν· καὶ μάρτυς ἡ τοῦτου ἐκκλησία, εἰκόσι καλλωπιζομένη, ἕως οὐ τινες ἔκατ' αὐτῆς ἀντεπανέστησαν, καὶ τὴν Χριστοῦ διατάραξαν ποίμνην, ποτίσαι τὸν λαὸν Θεοῦ ἐπιχειρήσαντες ἀνατροπὴν θολεράν.

18. Εἰ σταυρὸν, καὶ λόγχην, καὶ κάλαμον, καὶ σπόγγον, δι' ὧν οἱ θεοκτόνοι Ἰουδαῖοι τὸν Κύριόν μου ἐνύδρισαν καὶ ἀπέκτειναν, ὡς αἷτια σωτηρίας προσκυνῶ καὶ σέβω, τὰς ἐπὶ δόξῃ καὶ μνήμῃ τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων ἀγαθῶ σκοπῶ ὑπὸ τῶν πιστῶν κατασκευαζομένα; εἰκόνας οὐ προσκυνήσω; Εἰ σταυροῦ εἰκόνα ἐξ οἰασοῦν ὕλης κατασκευασθεῖσαν προσκυνῶ, τοῦ σταυρωθέντος, καὶ τὸν σταυρὸν σωτήριον δειξάντος τὴν εἰκόνα οὐ προσκυνήσω; Ὁ ἀπανθρωπία! Ὅτι δὲ οὐ τῇ ὕλῃ προσκυνῶ, ὁδῶν· καταλυθέντος γὰρ τοῦ ἐκτυπώματος τοῦ σταυροῦ, εἰ τύχοι ἐκ ξύλου κατασκευασμένου, πυρὶ τὸ ξύλον παραδίδωμι, ὁμοίως καὶ τῶν εἰκόνων.

K'. Ὅτι δὲ οὐ νέον τὸ τῶν εἰκόνων ἐφεύρημα, καὶ ἡ τούτων προσκύνησις, ἀλλ' ἀρχαία τῆς Ἐκκλησίας παράδοσις, δέχου τῶν Γραφικῶν καὶ Πατρικῶν χρήσεων τὸν ἔσμον. Ὁ Κύριος ἐν τῇ κατὰ Ματθαῖον ἱερῇ Εὐαγγελίῳ τάδε φησί, τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς

VARIAE LECTIONES.

* In margine edit. Rom. hæc itidem apposita sunt, quæ lectionem aliam indicant: Ἐδρηται καὶ, ἕως οὗ δ' ἄγριος καὶ ἀνήμερος Λέων ἔδρουξε, καὶ τὴν Χριστοῦ ἐτάραξε ποίμνην. Repertum quoque est (in quodam utique exemplari) donec Leo serus sævusque rugit, et Christi gregem conturbavit.

NOTÆ.

licis his verbis illudit. Φασί τινες, ὅτι ἐπειδὴ τέλειος ἄνθρωπος ἐγένετο ἐκ Μαρίας τῆς ἀεὶ Παρθένου, διὰ τοῦτο ἄνθρωπον αὐτὸν ποιοῦμεν. Quia nonnulli dicunt, eo quod homo perfectus ex Maria semper virgine exiit, idcirco hominem ipsum facimus, καὶ διὰ τοῦτο ἐνθυρώπησεν, ἵνα τὸν ἀκατάληπτον, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, διὰ χειρῶν σου γράψαι δύνηθῃς· et ideo factus est homo, ut eum qui incomprehensibilis est, manibus tuis posses pingere: unde is ulterius inferat: Οὐχοῦν οὐκ ἔστιν ὁμοῖος τῷ Πατρὶ, οὐδὲ ζωοποιεῖ τοὺς νεκρούς. Non ergo similis est Patri, nec vivificat mortuos: ex his Nicephorus colligit Epiphaniidem suum ex Docetarum, aut etiam ex Manichæorum calerva fuisse, qui naturam aliam in Christo non agnosceret præter divinam, quæ cum incompreheisa sit, coloribus delineari nequit. Hæc aliaque multis præsequitur Nicephorus, quæ dum attentius considero, opusculi huius auctorem alium fuisse non suspicor præter Xenaiam, seu Philoxenum, impurum illum Hierapolitanæ ecclesiæ præsulē, aut saltem quendam alumnū ipsius; quippe quem gravissimi scriptores Manichæicæ potius, quam Monophysiticæ factioni addictum ferunt, et bellum adversus imagines sub Anastasio imp. movisse. Quia vero in genuina Epiphani, quæ Latine inter Hieronymianam superest, epistola ad Joannem Hierosolymitanum, fatetur se aliquando in ecclesia quadam Palæstinæ relum in foribus

nostras palam improbasse; noveris librum illum supposititium esse, et Epiphanio, quod quidem alias sæpe contigit, falso ascriptum a quopiam fuisse. Neque enim ille Pater a collegarum sententia desciverit: omnes quippe unius sancti Spiritus participes fuerunt. Testimonio sit ipsius ecclesia imaginibus exornata ad hanc usque ætatem, qua adversus illam insurrexerunt nonnulli, qui 340 Christi gregem infestare, et sordidam perturbationem populo Dei propinare aggressi sunt.

19. Si crucem, lanceam, arundinem, et spongiā, quibus deicidæ Judæi Dominum mentem ignominia affecerunt, et morti tradiderunt, tanquam salutis causas adoro et colo; cur non imagines, quæ ad Christi gloriam passionisque ejus memoriam recto consilio a Christianis institutæ sunt; adoraverim? Si crucis effigiem ex qualicumque materia fabricatam veneror, cur illius qui ei affixus fuit, crucisque vim salutiferam ostendit, imaginem non adoravero? Proh inhumanitatem! Quod porro materiam ipsam non adorem, liquido constat. Soluta quippe crucis forma, ex ligno exempli gratia factæ, lignum in ignem projicio: itidem et imaginum materiam.

20. Quod autem non recens sit inventum, sed prisca Ecclesiæ traditio ut imagines fiant, et adrentur, ex Scripturæ Patrumque locis confertum examen numerosum accipe. Dominus in sacrosancto secundum Matthæum Evangelio, tum di-

C pendens scidisse, Christi aut sancti cujusdam habens imaginem, contra religionis nostræ leges; seque custodibus ejusdem loci consilium dedisse, ut pauperem mortuum eo obvolverent: hinc nebulo, quicumque tandem ille sit, occasionem sumpsit in spuris epistola sua scribendi, non debere pro foribus appendi vela, ἐν βήλοισι θυρῶν, in quibus imagines ullæ Christi et sanctorum depictæ essent, imo oportere iisdem mortuos pauperes obvolvere et sepelire. Etτα ὑποτίθεται τῷ βασιλεῖ, ὅπως τὰ βῆλα τὰ ἔχοντα τοιαύτην γραφὴν συλλέγοντα, εἰς ταφὴν τῶν πτωγῶν προχωρήσειεν. Atqui istæ gesserat Epiphanius post mortem Theodosii Magni, nec proinde fingi posset eum epistolam ab hunc Imperatorem scripsisse, ut idem ab omnibus episcopis fieri præciperet, quod ipse semel tantum, nec antehac facitaret. Alia in his quæ supersunt fragmentis observare liceat, quibus auctor se Epiphaniū recentiore prodiit: quæ omnia R. admodum Patrem D. Anselmum Bandurium me accuratius exsecuturum spero, in sua quam prælo parat, Nicephori operum omnium editione. Quia vero constat Epiphaniū non probasse imagines in Ecclesiis poni, postrema Joannis Damasceni responsio in primis est tenenda, ubi ait, orat. 1. quod a paucis et raro fit, vim legis in Ecclesia non habere. Alia videsis act. 6 synodi septimæ col. 475 edit. Labb.

scipulos suos, tum eos quoque omnes, qui ad A præscriptam ab illis vivendi normam, vitam instituerent, eorumque vestigia sequerentur, beatos prædicans, hæc pronuntiavit : « Vestri autem beati oculi qui vident, et aures vestrae quæ audiunt. Amen quippe dico vobis, quia multi prophetae et iusti cupierunt videre quæ vos videtis, et non viderunt, et audire quæ vos auditis, et non audierunt ⁸⁷. » Nos itaque quantum per nos licet, videre cupimus. « Videmus enim tanquam in speculo et in ænigmate ⁸⁸, » atque in imagine, et beati dicimur. Imaginem Deus ipse primus fecit, et imagines designavit. Nam hominem ad imaginem Dei condidit ⁸⁹ : quin etiam Abraham ⁹⁰, Moyses ⁹¹, et Isaias ⁹², omnesque prophetae imagines Dei conspexerunt, non autem ipsiusmet B essentiam. Rubus Genitricis Dei imago erat, ad quem dum Moyses accederet, dixit Deus : « Solve calceamentum pedum tuorum ; locus enim, in quo stas, terra sancta est ⁹³. » Quod si locus, in quo Dei Genitricis imago perspecta a Moysen fuit, terra sancta est, quanto magis imago ipsa non modo sancta, sed dicere auserim, sancta sanciorum fuerit? Dominus, Phariseis quærentibus : « Quid ergo Moyses permisit dare libellum repudii, et dimittere uxorem ⁹⁴? » respondit : « Quoniam ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras. Ab initio autem non fuit sic ⁹⁵. » Ego perinde dico vobis Moysen ob duritiam cordis filiorum Israel, cum eos ad idolorum cultum propensiores carneret, mandasse ne imagines facerent. Nunc autem res non ita se habet : divinæ siquidem lucis divitias assecuti, in petra fidei firmi consistimus.

21. Audite quid dicat Dominus : Stulti et cæci, qui jurat in templo, jurat in illo, et in eo qui habitat in illo ; et qui jurat in cælo, jurat in throno Dei, et in eo qui sedet super eum ⁹⁶. » Consimili ratione qui jurat in imagine, jurat utique in eo, quem ipsa representat.

22. Quocirca quod tabernaculum, velum, arca, mensa, et omnia quæ in tabernaculo erant, imagines quoque, et formæ, atque opera manuum hominum fuerint, quæ ab universo Israel adorabantur ; quod item sculpta Cherubim, Deo præcipiente 341 fabrefacta fuerint, satis superque a nobis est demonstratum. Ait enim Deus Moysi : « Vide, omnia facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte ⁹⁷ ; » Paulum etiam apostolum testimonio comprobantem suo, jussisse Deum ut Israel manufacta imaginesque adoraret, audias velim : « Si enim esset, inquit, super terram, nec esset sacerdos, cum essent sacerdotes qui offerrent secundum legem munera, qui exemplari et umbræ

μακαρίζων, καὶ σὺν αὐτοῖς πάντας τοὺς τῷ κανόνι αὐτῶν στοιχοῦντας, καὶ τοῖς ἴχνεσιν αὐτῶν ἐξακολουθοῦντας. » Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὅσα ὑμῶν, ὅτι ἀκούουσιν. Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. » Ἐπιποθοῦμεν οὖν καὶ ἡμεῖς ἰδεῖν, ὥς ἰδεῖν δυνατόν. « Βλέπομεν γὰρ, ὥς ἐν ἐσόπτρῳ, καὶ ἐν αἰνίγματι, » καὶ ἐν τῇ εἰκόνι, καὶ μακαριζόμεθα. Αὐτοὺς δὲ Θεὸς πρῶτος ἐποίησεν εἰκόνα, καὶ ἔδειξεν εἰκόνας. Τὸν μὲν γὰρ πρῶτον ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησε, καὶ Ἀδραμ, καὶ Μωϋσῆς, καὶ Ἡσαΐας, καὶ πάντες οἱ προφῆται, εἰκόνας εἶδον Θεοῦ, καὶ οὐκ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ βάτος εἰκὼν ἦν τῆς Θεομήτορος, B καὶ μέλλοντι τῷ Μωϋσῇ ταύτην προτείνειν, εἶπεν ὁ Θεός : « Ὑπολῦσαι τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν σου. ἡ γὰρ γῆ ἐν ἣ ἔστηκας, γῆ ἁγία ἐστίν. » Εἰ οὖν γῆ ἐν ἣ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου ὤφθη τῷ Μωϋσῇ, γῆ ἁγία ἐστὶ, πόσῳ μᾶλλον αὐτὴ ἡ εἰκὼν ; Οὐ μόνον γὰρ ἁγία, ἀλλὰ, τολμῶ λέγειν, καὶ ἁγίων ἁγία. Ὁ Κύριος ἐρωτήσας τοὺς Φαρισαίους, « Τί οὖν Μωϋσῆς ἐνετετατο δοῦναι βιβλίον ἀποστασίας, καὶ ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα ; » ἀπεκρίνατο : « Ὅτι Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολῦσαι τὰς γυναῖκας ὑμῶν. ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτως. » Κἀγὼ λέγω ὑμῖν, ὅτι Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, εἰδὼς αὐτῶν τὸ πρὸς εἰδωλολατρείαν εὐδολισθόν, ἐπέτρεψεν αὐτοῖς μὴ ποιεῖν εἰκόνας. Nυνὶ δὲ οὐχ οὕτως ἐστίν. ἐστὶ καμὲν γὰρ C βεβαίως ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς πίστεως, τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας πλουτήσαντες.

κα'. Ἀκούσατε τί φησὶν ὁ κύριος : « Μωροὶ καὶ τυφλοὶ, ὁ ὁμῶσας ἐν τῷ ναφί, ὁμνύει ἐν αὐτῷ, καὶ ἐν τῷ κατοικήσαντι αὐτόν. καὶ ὁ ὁμῶσας ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁμνύει ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῷ καθήμενῳ ἐπάνω αὐτοῦ. » Καὶ ὁ ὁμνύων ἐν τῇ εἰκόνι, ὁμνύει ἐν τῇ εἰκονιζομένῳ ὑπ' αὐτῆς.

κβ'. Ὅτι μὲν οὖν ἡ σκηνή, καὶ τὸ καταπέτασμα, καὶ ἡ κιβωτός, καὶ τράπεζα, καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ σκηνῇ, εἰκόνες ἦσαν, καὶ τύποι, καὶ ἔργα χειρῶν D ἀνθρώπων, ὅτινα προσεκυνεῖτο ὑπὸ παντὸς Ἰσραὴλ. ἔτι δὲ καὶ τὰ Χερουβὶμ τὰ γλυπτὰ, Θεοῦ προστάγματι κατεσκευασμένα, ἱκανῶς ἀποδείδειται. Φησὶ γὰρ ὁ Θεός τῷ Μωϋσῇ : « Ὅρα, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει. » Ἀκούε καὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου μαρτυροῦντος, ὅτι χειροποίητα καὶ εἰκόνας προσεκύνει Ἰσραὴλ, τοῦ Θεοῦ τοῦτο προστάξαντος : « Εἰ μὲν γὰρ ἦν, φησὶν, ἐπὶ γῆς, οὐδ' ἂν ἦν ἱερεὺς, ὅντων ἱερέων τῶν προσφερόντων κατὰ τὸν νόμον τὰ δῶρα. οἵτινες ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ λατρεύουσι τῶν ἰσχυρανῶν, καθὼς κε-

⁸⁷ Math. xiii, 16, 17. ⁸⁸ I Cor. xiii, 12. ⁸⁹ Gen. i, 27. ⁹⁰ Gen. xviii, 1. ⁹¹ Exod. xxxiii, 6. ⁹² Isa. vi, 1 seqq. ⁹³ Exod. iii, 5. ⁹⁴ Math. xiv, 7. ⁹⁵ ibid. 8. ⁹⁶ Math. xxiii, 17-22. ⁹⁷ Exod. xxv, 40.

χρημάτισται Μωϋσῆς, μέλλων ἐπιτελεῖν τὴν σκη-
νὴν. Ὅρα γάρ, φησὶ, ποιήσεις κατὰ τὸν τύπον τὸν
δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει· νῦν δὲ διαφορωτέρας τετύ-
χηκε λειτουργίας, ὅσων κρείττονός ἐστι διαθήκης με-
σίτης, ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέ-
τηται. Εἰ γὰρ ἡ πρώτη ἐδείκνυεν ἦν ἀμεμπτος, οὐκ ἂν
δευτέρας ἐζητεῖτο τόπος. Μεμφόμενος γὰρ αὐτοῖς,
λέγει· Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ
συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον
Ἰούδα διαθήκην καινὴν· οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν
διεθέμην τοῖς πατέσιν ὑμῶν, ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐπιλαβο-
μένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ
γῆς Αἰγύπτου. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Ἐν τῷ λέγειν
καινὴν, πεπαλαίωκε τὴν πρώτην· τὸ δὲ παλαιούμε-
νον, καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀφανισμοῦ. Σκηνὴ γὰρ
κατεσκευάσθη ἡ πρώτη, ἐν ᾗ ἦ τε λυχνία, καὶ ἡ τρά-
πεζα, καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων, ἥτις λέγεται
ἁγία· μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα, σκηνὴ ἡ
λεγομένη ἁγία ἁγίων, χρυσοῦν ἔχουσα θυμιατήριον,
καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης περιεκαλυμμένην
πάντοθεν χρυσίῳ, ἐν ᾗ στάμνος χρυσοῦ ἔχουσα τὸ
μάννα, καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ
πάκες τῆς διαθήκης· ὑπεράνω δὲ αὐτῆς, Χερουβίμ
δόξης κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον. » Καὶ πάλιν· « Οὐ
γὰρ εἰς χειροποίητα ἁγία εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς, ἀντί-
τυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν. »
Καὶ μετ' ἕτερα· « Σκιάν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν
μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγ-
μάτων.

κγ'. Ὅρα οὖν καὶ ὁ νόμος καὶ πάντα τὰ κατ' αὐ-
τὸν, πᾶσά τε ἡ καθ' ἡμᾶς λατρεία, χειροποίητά εἰσιν
ἁγία, δι' ὅλης προσάγοντα ἡμᾶς τῷ ἁλλῷ Θεῷ. Καὶ
ὁ μὲν νόμος, καὶ πάντα τὰ κατὰ τὸν νόμον, σκια-
γράφια τῆς ἦν τῆς μελλούσης εἰκόνης, τουτέστι τῆς
καθ' ἡμᾶς λατρείας· ἡ δὲ καθ' ἡμᾶς λατρεία, εἰκὼν
τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· αὐτὰ δὲ τὰ πράγματα, ἡ
ἄνω Ἱερουσαλὴμ, ἅγιος καὶ ἀχειροποίητος, καθὼς
φησιν ὁ αὐτὸς θεὸς Ἀπόστολος· « Οὐ γὰρ ἔχομεν
ᾧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητού-
μεν, » ἥτις ἐστὶν ἡ ἄνω Ἱερουσαλὴμ, « ἥς τεχνίτης
καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. » Πάντα γὰρ τὰ κατὰ τὸν
νόμον, καὶ τὰ κατὰ τὴν ἡμετέραν λατρείαν, ἐκείνης
χάριν ἐγένοντο· αὐτῇ ἡ δόξα* εἰς τοὺς αἰῶνας.
Ἀμήν

A serviunt (15) celestium; sicut responsum est
Moysi, cum consummaret tabernaculum. Vide
enim, inquit, facito secundum exemplar quod tibi
ostensum est in monte. Nunc autem melius sorti-
tus est ministerium, quanto et melioris testamenti
mediator est, quod in melioribus promissionibus
sancitum est. Nam si illud prius culpa vacasset,
non utique secundi locus inquireretur. Vituperans
enim eos dicit: Ecce dies veniunt, dicit Dominus,
et consummabo super domum Israel et super do-
mum Juda testamentum, quod pepigi (16) cum
patribus eorum in die, qua apprehendi manum eo-
rum, ut educerem eos de terra Egypti⁹⁹. »
Et post pauca: « Dicendo novam, vete-
ravit prius. Quod autem antiquatur et senescit,
prope interitum est¹⁰⁰. Habuit quidem prius justi-
ficationes culturae et sanctum (17) saeculare. Ta-
bernaculum enim factum est primum, in quo erant
candelabra, et mensa et propositio panum, quae
dicitur, sancta. Post velamentum autem secundum,
tabernaculum quod dicitur Sancta sanctorum, au-
reum habens thuribulum, et arcam testamenti cir-
cunctam ex omni parte auro; in qua urna au-
rea habens manna, et virga Aaron, quae frondue-
rat, et tabulae testamenti. Super quae erant Che-
rubim gloriae obumbrantia propitiatorium¹. » Et
rursum: « Non enim in manufacta sancta Jesus
introivit, exemplaria verorum, sed in ipsum coel-
um². » Et post alia: « Umbram habens lex futuro-
rum bonorum, non ipsam imaginem rerum³. »

G 23. Considera, tum legem, tum ea omnia quae
lege praecepta sunt, quin et universum cultum (18)
nostrum manufacta sancta esse, quibus per mate-
riam, ad Deum, qui a materia procul remotus est,
ducimur: itemque legem et omnia quae lege con-
stitutata sunt, adumbrationem quamdam fuisse
imaginis, hoc est, nostri cultus: cultum vero
nostrum, futurorum bonorum imaginem esse:
ipsas denique res, esse supremam illam Jerusalem,
quae a materia immunis est, nec manufacta; quem-
admodum ipsemet Apostolus ait: « Non habemus
hic manentem civitatem, sed futuram inquiri-
mus⁴; » quae est caelestis Jerusalem, « ejus ar-
tifex et conditor Deus⁵. » Omnia enim quae vel se-
cundum legem, vel secundum cultum nostrum
fiunt, illius gratia constituta sunt. Ipsi Deo gloria
in saecula saeculorum. Amen.

⁹⁹ Hebr. viii, 4-9. ¹⁰⁰ ibid. 13. ¹ Hebr. ix, 1-5. ² ibid. 24. ³ Hebr. x, 1. ⁴ Hebr. xiii, 14.
⁵ Hebr. xi, 10.

NOTAE.

(15) Vulg. int. *deserviunt*, Graece λατρεύουσι, quod servilem quemdam cultum significat.

(16) Vulg. int. *fecit*, ut in Bibliis Graecis ἐποίησεν· at in textu Damasceni legitur διεθέμην.

(17) Graece κοσμητόν, hoc est, *mundanum*, quod orbis imaginem exhiberet, ut tradunt Judaei.

(18) Graece λατρεία. Spectat Damascenus ad haec

verba Pauli, δικαίωματα λατρείας, quae noster int. transtulit, *justificationes culturae*, et proprie signifi-
cant caeremonias et ritus quibus Deo cultus exhibetur. Vox quippe δικαίωμα, apud Hellenistas re-
spondet Hebraeo צדקה, adeoque ritus significat. Additumque λατρεία nomen cultum adorationemque insinuare auctori nostro visum est.

342 Priscorum probatorumque Patrum testimonia A Μαρτυρίαι παλαιῶν καὶ δοκίμων ἀγίων Πατέρων
pro imaginibus. περὶ εἰκόνων.

S. Dionysii Areopagitæ, ex epistola ad Titum.

Operæ pretium igitur, etc., cum Commentario
sancti Joannis Damasceni, ut in prima oratione.

Comment. Vide quomodo, etc.

Ejusdem, ex libro De divinis nominibus.

Hæc nos edocti sumus, etc., cum Comment.

Ex ejusdem libro De Ecclesiæ hierarchia.

Cæterum superiores, etc.

Comment. Quod si igitur, etc.

Sancti Basilii, ex sermone in sanctum Barlaam marty-
rem, cujus initium est : « Primum quidem sancto-
rum mors. »

Exsurgete nunc, etc.

Ejusdem, ex 30 capitibus ad Amphiloichium de Spi-
ritu sancto (cap. 18).

Quod ipsa quoque, etc.

Comment. Quod si Regis, etc.

Sancti Basilii, ex sermone in sanctum Gordium
martyrem.

Lætantur populi lætitia, etc.

Comment. Vide quomodo.

Ejusdem, ex eodem sermone in Gordium martyrem.

Quemadmodum enim, etc.

Et sub finem hujus orationis.

Sicut enim solem, etc.

Comment. Nec dubium.

In oratione in præstantissimos XL martyres hæc ait.

Martyrum, etc.

Comment. Cur ergo.

Basilii.

Agedum, etc.

Comment. Vides, etc.

Rursum, mox subdit :

Quæ enim, etc.

Comment. Quibus obsecro, etc.

Comment. Qua porro ratione

Sancti Gregorii Nysseni, ex supplemento, sive ex
libro de structura hominis (cap. 4).

Quemadmodum in hominum more, etc.

Ex ejusdem libri capite 5.

Porro divina pulchritudo, etc.

Comment. Animadvertite.

Ejusdem, ex oratione Constantinopoli habita de
Filii et Spiritus sancti divinitate ; ubi et de Abra-
hamo, orat. 41, cujus initium est : « Simile quid
contingit iis, etc.

Dehinc vinculis, etc.

Ex expositione sancti Joannis Chrysostomi in Episto-
lam ad Hebræos.

Ac prius quidem etc.

Τοῦ ἀγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ἐκ τῆς
πρὸς Τίτον ἐπιστολῆς.

Χρὴ τοιγαροῦν, κ. τ. ἐ. Vide ad calcem prioris
orationis.

Ἐχθλ. Ἴδε, ὡς ἐφη, κ. τ. ἐ.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ περὶ θεῶν ὁρομάτων.

Ταύτης καὶ ἡμεῖς, κ. τ. ἐ.

Ἐχθλ. Εἰ φιλανθρωπίας, κ. τ. ἐ.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας.

Ἄλλ' αἱ μὲν ὑπὲρ, κ. τ. ἐ.

Ἐχθλ. Εἰ τοίγυν, κ. τ. ἐ.

Τοῦ ἀγίου Βασιλείου, ἐκ τοῦ εἰς τὸν μακάριον
Βαρλαάμ τὸν μάρτυρα λόγου· οὗ ἡ ἀρχή·
Πρότερον μὲν τῶν ἀγίων οἱ θάνατοι.

B Ἀνάστητέ μοι νῦν, κ. τ. ἐ.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον τριάκοντα
κεφαλαίων, περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἀπὸ
κεφαλαίου ιη'.

Ὅτι βασιλεὺς λέγεται, κ. τ. ἐ.

Ἐχθλ. Εἰ ἡ εἰκὼν.

Τοῦ ἀγίου Βασιλείου, ἐκ τοῦ εἰς Γόρδιον τὸν
μάρτυρα λόγου.

Εὐφραίνονται λαοί, κ. τ. ἐ.

Ἐχθλ. Ὅρα, ὡς.

Τοῦ ἀγίου Βασιλείου, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου τιῶ
εἰς Γόρδιον τὸν μάρ.

Ὅσπερ γὰρ τῷ πυρὶ αὐτομάτως, κ. τ. ἐ.

Ἐπὶ τέλει τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ὅς γὰρ τὸν ἥλιον, κ. τ. ἐ.

Ἐχθλ. Δῆλον, ὡς.

C Καὶ ἐν τῷ λόγῳ δὲ τῷ εἰς τοὺς ὑπερτίμους τρι-
σάκοντα μάρτυρας, ταῦτά φησιν.

Μαρτύρων, κ. τ. ἐ.

Ἐχθλ. Πῶς οὖν μετ' ὀλίγα φασκ.

Βασιλείου.

Δεῦρο δὲ οὖν, κ. τ. ἐ.

Ἐχθλ. Ὅρᾱς, ὡς.

Πάλιν ἐχόμενα τοῦ λόγου.

Ἐπεὶ καὶ πολέμων, κ. τ. ἐ.

Ἐχθλ. Τί τούτων, κ. τ. ἐ.

Ἐχθλ. Πῶς οὐ μὴ ποθήσω.

Τοῦ ἀγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης, ἐκ τοῦ
ἀνακληρωματικοῦ, τουτέστι περὶ κατασκευῆς
ἀνθρώπου (κεφ. δ.).

Ὅσπερ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην συνήθειαν, κ. τ. ἐ.

D Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ πέμπτου κεφαλαίου τῆς αὐτῆς
πραγματείας.

Τὸ δὲ θεῖον κάλλος, κ. τ. ἐ.

Ἐχθλ. Ὅρα, ὡς.

Τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ λόγου ῥηθέντος ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει, περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος,
καὶ εἰς τὸν Ἀβραὰμ· λόγος μὲν, οὗ ἡ ἀρχή·
Ὅλον τι πάσχειουσιν.

Ἐντεῦθεν δεσμοῖς, κ. τ. ἐ.

Τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τῆς
ἐρμηνείας τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς.

Καὶ πῶς εἰκὼν τοῦ δευτέρου τὸ πρῶτον, κ. τ. ἐ.

VARIAE LECTIONES.

* Omissa est narratio de Abgaro, quam tamen Zinus addit.

Λεοντίου Νεαπόλεως τῆς Κύπρου, ἐκ τοῦ κατὰ Ἀ
Ἰουδαίων λόγου, περὶ τοῦ προσκυβεῖν τῷ
σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ταῖς εἰκόσι τῶν ἁγίων,
καὶ ἀλλήλοις· καὶ περὶ τῶν λειψάνων τῶν ἁγίων.

Ἐάν μοι ἐγκλησῇ, κ. τ. ἔ.

Εχθλ. Οὗτος πιστός, κ. τ. ἔ.

Καὶ ἄλλῃ ἐκ τοῦ αὐτοῦ. Ἐπεὶ καὶ κ. τ. ἔ.

Εχθλ. Οὗτος.

Σευηριανοῦ [ἐπισκόπου Γαβδών], ἀπὸ λόγου,
τοῦ εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ σταυροῦ.

Πῶς ἡ εἰκὼν, κ. τ. ἔ.

Εχθλ. Σύνες, ὡς διὰ.

Ὅτι δὲ οὐ καινὸν ἐφεύρεμα τὸ τῶν, κ. τ. ἔ.

Ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου,
οὕτως αὐτολεξεὶ γέγραπται.

Ἠγάπα δὲ, ὁ μακάριος Ἰωάννης, κ. τ. ἔ.

Ἐν τῷ τῆς ὁσίας Εὐπραξίας Βίῳ, τὸν Δεσποτικόν,
κ. τ. ἔ.

Ἐν τῷ τῆς ὁσίας Μαρίας Βίῳ τῆς Αἰγυπτίας,
κ. τ. ἔ.

Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ Χρυσοστόμου, ὅτι Παλαιᾶς
καὶ Καινῆς εἰς νομοθέτης, καὶ εἰς τὸ ἐνδυμα
τοῦ ἱερέως.

« Ἐγὼ καὶ τὴν κηρόχυτον ἠγάπησα γραφὴν, εὐ-
σεβείας πεπληρωμένην· εἶδον γὰρ ἄγγελον ἐν εἰ-
κόνι ἐλαύνοντα βαρβάρων στίφη. Εἶδον πατούμενα
βαρβάρων φύλα, καὶ τὸν Δαβὶδ ἀληθεύοντα· Κύριε,
ἐν τῇ πόλει σου εἰκόνα αὐτῶν ἐξουδενώσεις. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς παραβολῆς Γ
τοῦ σπύρου.

« Ἐνδυμα βασιλικὸν ἐὰν ὑβρίσης, οὐ τὸν ἐνδεδυ-
μένον ὑβρίζει· οὐκ οἶδας ὅτι, ἐὰν εἰκόνα βασιλέως
ὑβρίσης, εἰς τὸ πρωτότυπον τῆς ἀξίας φέρεις τὴν
ὑβριν· οὐκ οἶδας ὅτι, ἐὰν τις εἰκόνα τὴν ἀπὸ ξύλου
καὶ ἀνδριάντος χαλκοῦ κατασύρῃ, οὐκ ὡς εἰς ψυχὸν
ὑλὴν τολμήσας κρίνεται, ἀλλ' ὡς κατὰ βασιλέως
καχρημένος τῇ ὑβρι· Εἰκόνα δὲ ὅλως βασιλέως φέ-
ρουσα, τὴν αὐτῆς ὑβριν εἰς βασιλέα ἀνάγει. »

Τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τοῦ
εἰς Μελέτιον ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας καὶ μάρ-
τυρα λόγου, καὶ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν συν-
ελθόντων, οὗ ἡ ἀρχή· « Παταχοῦ τῆς ἱερᾶς
ταύτης ἀγέλης περιφέρων τοὺς ὀφθαλμούς. » Δ
Καὶ μετὰ βραχεῖα·

« Καὶ ἦν εὐσεβείας διδασκαλία τὸ γινόμενον· συν-
εχῶς γὰρ ἀναγκαζόμενοι τῆς προσηγορίας ἐκείνης
μεμνησθαι, καὶ τὸν ἅγιον ἔχειν ἐπὶ ψυχῆς, παντὸς
ἀλόγου πάθους καὶ λογισμοῦ φυγαδευτήριον εἶχον τὸ
ὄνομα· καὶ οὕτω πολὺ γέγονε τοῦτο, πανταχοῦ, καὶ
ἐν ἀμφοῖν, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν ἀγροῖς τοῦτω πάν-
τοθεν περιηγεῖσθαι τῷ ὀνόματι. Οὐ πρὸς τὸ ὄνομα
δὲ τοσοῦτον ἐπάθετε πόθον μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς
αὐτὸν τοῦ σώματος τὸν τύπον. Ὅπερ οὖν ἐν ὀνόμα-
τι ἐποιήσατε, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνης ἐπράξατε
τῆς ἐκείνου. Καὶ γὰρ ἐν δακτυλίων σφενδόναϊς, καὶ

Leontii Neapolis in Cypro episcopi, e libro Contra
Judæos; quod Christi crucem et imagines, ac
sepe mutuo adorare liceat; necnon de sanctorum
reliquiis.

Quod si mihi, etc.

Comment. Quod si ex, etc.

Rursum ex eodem Leontio. Quandoquidem, etc.

Comment. Annon, etc.

343 Severiani [Gabalorum episcopi] ex sermone in
dedicationem crucis.

Quonam pacto, etc.

Comment. Advertis quid, etc.

Quod autem nova non sit, etc.

Ex vita sancti Joannis Chrysostomi, in qua hæc ad
verbum scripta sunt.

B Beatus Joannes epistolas, etc.

In Vita sanctæ Eupraxiæ scriptum est, etc.

In Vita sanctæ Mariæ Ægyptiacæ, etc.

Ex sermone sancti Joannis Chrysostomi: Quod Veteris
et Novi Testamenti unus auctor sit; et in sacerdo-
tis indumentum.

« Ego quidem pictura quoque delectatus sum,
quæ fusilli cera confecta sit, modo pietatem præ-
se ferat. In imagine siquidem angelum vidi bar-
barorum agmina profligantem. Vidi proculeatas
barbarorum nationes, et Davidem dicentem: In
civitate tua imaginem eorum ad nihilum redi-
gas. »

Ejusdem, ex enarratione in parabolam seminis.

« Quod indigne imperatoris indumentum tracta-
veris, nonne perinde imperatori injuriam irro-
gas? An ignoras te, si in imperatoris imaginem
contumeliosus existas, in eummet quem ipsa
repræsentat, te injuriosum fieri? Nescis illum
condemnari, qui ex lignea aut ærea statua ima-
ginem dejecerit? non velut in materiam inani-
mem procax fuerit, sed quia ignominia asperserit
imaginem. Quoniam imperatoris effigiem gerit,
illatam sibi contumeliam ad imperatorem ipsummet
transfert. »

Ejusdem sancti Joannis Chrysostomi, ex sermone
in sanctum Meletium Antiochiæ episcopum et
martyrem; et de animi promptitudine illorum qui
convenerant: cujus initium est: « Quoquoersum
in sanctum huncce gregem oculos circumferens. »
Et post pauca:

« Atqui ipsa res gesta pietatis documentum erat.
Nam cum assidue cogerebantur appellationis illius
meminisse, sanctumque illum animo versare, ip-
sum nomen, ceu quoddam omnis a ratione ab-
horrentis affectus et cogitationis amuletum, tene-
bant. Atque eo res progressa est, ut passim in bi-
viliis, in foro, et in agris, hoc undique nomine
cuncta personarent. Neque vero erga præstantis-
simum nomen solum, verum etiam erga ipsam
corporis effigiem studium observantiamque vestram
ostendebatis. Quod igitur in ejus nomen fecistis,

idem in imaginem præstitit. Nam multi in annulorum palis, in poculis, in phialis, in cubiculorum parietibus, ac demum omnibus in locis imaginem illius cælaverunt: ut non solum sanctum illud audirent nomen, sed et expressam quoque effigiem intuerentur. »

Ejusdem, de proditiōe Judæ, de Pascha, de sacramentorum traditione, quodque injuriarum memnisse non oporteat.

« Quemadmodum pictores in tabella, tum undequaque lineas ducunt, tum umbras expriment, tum rei veritatem, adhibita colorum varietate, subjiunt; ita et Christus fecit. »

344 Sancti Ambrosii Mediolanensium episcopi, ex epistola ad universam Italiam.

« Tertia autem nocte jam corpore inedia confecto et fatiscente propter jejunium, mihi nequaquam dormienti, sed in mentis excessu constituto, conspiciui fuerunt, cum persona quadam quæ beato Paulo similis prorsus videbatur: quemadmodum ejus effigies in imaginibus efformata perspicue declaratur. »

Sancti Maximi philosophi et confessoris, ex his quæ inter ipsum et Theodosium episcopum gesta sunt.

« His itaque peractis surrexerunt omnes cum gaudio et lacrymis, positisque genibus oraverunt; atque eorum singuli sancta Evangelia, pretiosam crucem, et Jesu Christi Salvatoris, sanctæque Dei Genitricis, quæ illum peperit, imaginem deosculati sunt, admotis manibus, pro eorum quæ interlocuti fuerant, confirmatione.

Ex sermone sanctissimi beatissimique Anastasii archiepiscopi (Antiochiæ) Theopolis, de Sabbato, ad Simonem episcopum Bostrensem.

« Nam sicut absente quidem imperatore, ejus loco imago ipsius adoratur; eo autem præsentē, supervacaneum est, primigenio exemplari relicto, imaginem venerari. Nequaquam tamen, ex eo quod illa tunc non adoratur, quia adest ille cujus gratia venerabilis erat, eam idcirco inhoneste habere liceret. » *Et quibusdam interjectis:* « Nam sicut ille qui in imperatoris imaginem debacchatur, ulttrices poenas luit, perinde ac si vere imperatorem ipsum injuriis affecisset; tametsi imago nihil sit aliud quam lignum et colores admista ceræ et coagmentata: ad eundem modum quicumque cuspīam imagini contumeliam irrogat, hanc utique injuriam infert illi cujus est effigies. »

Ex Prato S. P. N. Sophronii archiepiscopi Hierosolymorum.

« Narrabat Theodorus, etc. » *In fine articuli:*

Α ἐκπώμασι, καὶ φάλαϊς, καὶ ἐν θαλάμῳ τοίχοις, καὶ πανταχοῦ τὴν εἰκόνα τὴν ἐκείνην ἐγράψαν πολλοί· ὡς μὴ μόνον ἀκούειν τῆς ἁγίας προσηγορίας ἐκείνης, ἀλλὰ καὶ ὁρᾶν αὐτοῦ πανταχοῦ τοῦ σώματος τὸν τύπον, καὶ διπλὴν τινα τῆς ἀποδημίας ἔχειν τὴν παραμυθίαν. »

Τοῦ αὐτοῦ, εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, καὶ εἰς τὸ Πάσχα, καὶ εἰς παραδόσιν τῶν μυστηρίων, καὶ περὶ τοῦ μὴ μνησικακεῖν.

Καθάπερ γὰρ οἱ ζωγράφοι ἐν αὐτῇ τῇ πίνακι καὶ τὰς γραμμὰς περιέχουσι, καὶ σκιογραφοῦσι, καὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν χρωμάτων ἐπιτιθέασιν, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν. »

Τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου ἐπισκόπου Μεδιολάνων, ἐκ τῆς πρὸς πᾶσαν Ἰταλίαν ἐπιστολῆς.

Β Τῇ νυκτὶ δὲ τῇ τρίτῃ ἐκ νηστείας μοι ἦδη καταπεποιημένου σώματος, οὐ καθεύδοντι, ἀλλ' ἐν ἐκστάσει ὄντι, μετὰ τινος προσώπου μοι κατεφάνησαν, ὃ προσέφηκε τῷ μακαρίῳ Παύλῳ τῷ ἀποστόλῳ, αὐτῆς τῆς ἐν εἰκόσι γραφῆς τὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα διδασκούσης σαφῶς. »

Μαξίμου (19) τοῦ φιλοσόφου καὶ ὁμολογητοῦ, ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ πεπραγμένων, μετὰ δὲ αὐτοῦ τε καὶ Θεοδοσίου ἐπισκόπου.

« Καὶ ἐπὶ τούτοις ἀνέστησαν πάντες μετὰ χαρᾶς καὶ θαυρώων, ἔβαλον μετάνοιαν, καὶ εὐχὴ γέγονε, καὶ ἕκαστος αὐτῶν τὰ ἅγια Εὐαγγέλια, καὶ τὸν τίμιον σταυρὸν, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς Δεσποίνης ἡμῶν τῆς αὐτὸν τεκούσης Παναγίας Θεοτόκου, ἡσάσαντο, θεθεικότες καὶ τὰς ἰδίας χεῖρας, ἐπὶ βεβαιώσει τῶν λαληθέντων. »

Τοῦ ἀγιοτάτου καὶ μακαριώτατου ἀρχιεπισκόπου Θεοπόλεως, καὶ πατριάρχου Ἀνυστασίου, περὶ Σαββάτου· καὶ πρὸς Συμῶν ἐπίσκοπον Βόστρης.

« Ὅσπερ γὰρ ἀπόντος μὲν βασιλέως, ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ προσκυνεῖται, παρόντος δὲ λοιπὸν αὐτοῦ, περιττὸν καταλιπόντα τὸν πρωτότυπον, προσκυνεῖν τὴν εἰκόνα· οὐ μὴν, ἐπεὶ μὴ προσκυνεῖται διὰ τὸ παρῆναι τὸν δι' ὃν προσκυνεῖται, ἀτιμάζεσθαι οὐκ ἔδει. » *Καὶ μετ' ἄλλα.* Ὅσπερ γὰρ ὁ παροινῶν εἰκόνη βασιλέως, τιμωρίαν ὀφίσταται, ὡς αὐτόχρημα βασιλεὺς ἀτιμάσας, καίτοι τῆς εἰκόνης οὐδὲν ἕτερον οὖσης, ἢ εὖλον καὶ χρώματα κηρῷ μεμιγμένα καὶ κεκραμένα, τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ τὸν τύπον τοῦδε τινος ἀτιμάζων, εἰς αὐτὸ ἐκείνο οὗ τύπος ἐστίν, ἀναφέρει τὴν ὕβριν. »

Ἐκ τοῦ Λεμωνναρίου τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν Σωφρονίου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων.

« Ἐλεγεν ὁ ἁββᾶς Θεόδωρος, » x. τ. ἔ. *et in fine*

NOTÆ.

(19) S. Maximi Acta edita fuerunt Combesisio nostro ejusque operibus præfixa, quæ vero hic narrantur leguntur, tom. II, n. 18.

articuli, « Οἶδα. Πλὴν τὸν ἐμὸν ποιητὴν ἐπιώρηκ- A « Non ignoro. Cæterum factorem meum pejeravi;

σα· σοῦ δὲ οὐκ ἀκούω. »

Σχόλ. Ὁρᾷς, ὅτι.

Πολλῶν τοίνυν, κ. τ. ἔ.

Εἴ τις εἰσέλθοι, κ. τ. ἔ.

Διὸ δυσωπούμεν, κ. τ. ἔ.

tibi vero non ausculto. »

Comment. Vides quod, etc.

Cum itaque multi, etc.

Quod si quis domum, etc.

Obsecramus itaque, etc.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑΒΑΛΛΟΝΤΑΣ ΤΑΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ.

S. JOANNIS DAMASCENI

ORATIO III

ADVERSUS EOS QUI SACRAS IMAGINES ABJICIUNT.

α'. Ἔθος ἐστὶ τῷ πονηρῷ καὶ ἀρχεκάκῳ ὅφει, τῷ B
διαδόλῳ φημι, πολυτρόπως πολεμεῖν τῷ κατ' εἰκόνα
θεοῦ πλαστουργηθέντι ἀνθρώπῳ καὶ διὰ τῶν ἐναν-
τιῶν τὸν αὐτοῦ καταργᾶσθαι θάνατον. Εὐθὺς μὲν
γὰρ ἐν ἀρχῇ, ἐλπίδα καὶ ἐπιθυμίαν θεώσεως αὐτῷ
ἐσπείρε, καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὸν τῶν ἀλόγων κατήγαγε
θάνατον. Οὐ μὴν, ἀλλὰ καὶ αἰσχροῖς καὶ ἀλόγοις
ἡδοναῖς πολλάκις αὐτὸν ἐδελείασε· πόσον δὲ τὸ διά-
μετρον, θεώσεως καὶ ἀλόγου ἐπιθυμίας; Ποτὲ μὲν,
εἰς ἀθεότητα ἤγαγε, καθὼς φησιν ὁ Θεοπάτωρ
Δαβὶδ· « Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἐστὶ
θεός· » ποτὲ δὲ, εἰς πολυθεΐαν· καὶ ποτὲ μὲν, μηδὲ
τῷ φύσει προσκυνεῖν Θεῷ ἐπέισε, ποτὲ δὲ δαίμοσιν.
Ἔτι δὲ καὶ οὐρανῷ τε καὶ γῇ, ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ
ἀστράσι, καὶ τῇ λοιπῇ κτίσει, μέχρι κνωδάλων καὶ
ἐρπετῶν προσκυνεῖν παρεσκεύασεν. Ὁμοίως γάρ C
ἐστὶ χαλεπὸν, καὶ τὸ τοῖς τιμίαις τὴν ὀφειλομένην
μὴ προσάγειν τιμὴν, καὶ τοῖς ἀτίμοις τὴν μὴ προσ-
ήκουσαν προσάπτειν ὄψαν¹. Ἡ δὲ ἀλήθεια μέσσην
ὁδὸν βαδίζουσα, πάντα ἀπαρνέεται τὰ ἄτοπα· | « καὶ
διδάσκει ἕνα Θεὸν ὁμολογεῖν, μίαν φύσιν ἐν τρισὶν
ὑποστάσεσι, Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι·
τὴν δὲ κακίαν, οὐκ οὐσίαν, ἀλλὰ συμβεβηκὸς φησιν,
ἐννοιάν τινα, καὶ λόγον, καὶ πρᾶξιν παρὰ τὸν νόμον
τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ ἐννοεῖσθαι, καὶ λέγεσθαι, καὶ πράτ-
τεσθαι, τὴν ὑπαρξιν ἔχουσαν, καὶ ἅμα τῷ παύσα-
σθαι ἀφανιζομένην. Ἔτι δὲ καὶ τὸν ἕνα τῆς ἁγίας
Τριάδος τὸν Χριστὸν, δύο φύσεις χρηστῆται, καὶ μίαν
ὑπόστασιν.] Ἄλλ' ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς, καὶ τῆς
σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων πολέμιος, ὁ ποτὲ δαιμόνων

Ea est serpentis improbi omniumque malorum
architecti, diaboli scilicet, consuetudo, ut ad ima-
ginem Dei formatum hominem nullis non oppu-
gnet modis, quo mortem ipsi contrariis artibus
inferat. Statim quippe in ipsomet rerum exordio
spem illi cupiditatemque divinitatis comparandæ
inspiravit, per quam in brutorum animalium
mortem ipsum pertraxit : quin sæpius etiam turpi-
bus illum, belluinisque voluptatibus illexit. Proh
immanem distantiam 345 divinitatem inter, bel-
luinamque libidinem ! Aliquando quidem eo illum
adduxit, ut Deum abnegaret. Alii enim Dei parens
David : Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus¹.
Tum vero, ut plures deos coleret; atque inter-
dum, ut ne quidem illi, qui suapte natura Deus est
procideret, persuasit; interdum ut dæmones ipsos
adoraret, tum etiam ut cælum et terram, solem et
lunam, et stellas, omnem denique creaturam, ne-
quaquam exceptis animantibus ac reptilibus. Ne-
que enim dissimilis flagitii est, honorem illis, quæ
eo digna sunt, negare, atque nullius pretii rebus,
minime convenientem immodicamque gloriam. At
veritas, media incedens via, absurda quæque re-
probat, [docetque, ut Deum unum consteamur;
naturam unam in tribus personis, Patre et Filio et
Spiritu sancto : malum autem essentiam substan-
tiamve non esse, sed accidens merum, puta cogi-
tationem quamdam, sermonemque et actionem di-
vinæ legi contrariam, nec nisi in eo quod cogita-
tur, dicitur et agitur, habens ut existat, et simul

¹ Psal. LII, 1.

VARIE LECTIONES.

¹ Colb. τιμῆν. ² Hæc adduntur in cod. Colb. forsân necessaria non videbuntur.

ac cessat actio, in nihilum abiens. Insuper Christum de Trinitate unum esse, duasque in eo naturas et unam personam prædicat.] Sed cum veritatis adversarius, hominumque salutis inimicus, non gentes modo, sed et ipsosmet filios Israel sæpenumero delusisset, ut dæmonum et impiorum hominum, volucrum quoque ac belluarum, reptiliumque fabricarent imagines, quas tanquam deos adorarent, nunc Ecclesiam Christi tranquilla pace fruientem perturbare nititur: ita tamen ut labiis iniquis et lingua dolosa^a malitiam divinis condiat faciem fuco illinere tentans, infirmorum animos

2. Nonnulli quippe surrexerunt, asserentes, ea quæ pro nostra salute a Christo mirabiliter, quæque a sanctis fortiter contra diabolum gesta sunt, exhibenda in imaginibus non esse, in quibus illa contemplerur, veneremur, admiremur et imitemur. Quis autem cogitatione divina et spiritali intelligentia imbutus, id suggerente diabolo non agnoscat inventum? Neque enim ille cladem ignominiamque suam in omnium conspectu traduci patitur, nec Dei sanctorumque ejus gloriam celebrari. In gravi quidem versaremur errore, si vel invisibilis Dei faceremus imaginem; quoniam id quod incorporeum est, nec visibile, nec circumscriptum, nec figuratum, effingi prorsus nequit. Nec minor foret impietas, si delineatas a nobis hominum imagines arbitraremur esse deos, eisque tanquam diis divinos honores penderemus. At nihil tale admittimus: verum, quando Deus pro inenarrabili bonitate sua factus est caro, et carne in terris visus est, et cum hominibus conversatus est^b, naturamque nostram, necnon spissitudinem, et figuram, et colorem carnis assumpsit, nequaquam aberramus, ejus imaginem exprimendo. Formam enim illius videre peroptamus. Nam, ut ait Apostolus: « Videmus nunc in speculo et in ænigmate^c. » Porro imago est speculum et ænigma, corporis nostri crassitudini conveniens. Quantumvis enim

3. Apage te, o invidie diabole. Nobis invidet quod Domini nostri contueamur effigiem, per quam sanctimoniam compotes efficiamur. Invidet nobis, quod salutarem ipsius passionem contueamur, descensum ad nos miremur, miracula contemplerur, ejusque divinitatis potentiam agnoscamus, et collaudemus. Sanctis invidet collatum ipsis a Deo honorem, descriptam eorum gloriam a nobis perspicere non sinis, ne virtutem ipsorum ac fidem æmulemur. Ferre non potes, nostram erga illos fidem, tum corpori, tum animo prodesse. At tibi non obsequemur, o dæmon invidie et osor hominum. Audite, populi, tribus, linguæ, viri, mulieres, pueri, adolescentes, infantes, gens sancta Christianorum: Si quis vobis evangelizaverit, præter id quod Ecclesia sancta catholica, a sanctis apostolis,

A καὶ ἀσεβῶν ἀνθρώπων, καὶ πετεινῶν, καὶ κνωδάλειων, καὶ ἔρπετῶν εἰκόνας ποιεῖν, καὶ ταύταις ὡς θεοῖς προσκυνεῖν, οὐ μόνον τὰ ἔθνη, ἀλλὰ καὶ τοῦς υἱοῦς Ἰσραὴλ πολλὰκις πλανήσας, νῦν εἰρήνην ἔχουσιν τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν συνταράξαι σπουδάζει· διὰ χειλέων ἀδίκων καὶ γλώττης δολίας, λόγοις θείοις τὴν κακίαν παραρτῶν, καὶ ταύτης τὸ ἀσχημον καὶ σκοτεινὸν εἶδος ἐπικαλύπτειν πειρώμενος, καὶ τὰς καρδίας τῶν ἀσθηρίκτων σαλευεῖν ἐκ τῆς ἀληθοῦς καὶ πατροπαραδότου συνηθείας. eloquiis, illiusque deformem tenebricosamque

β'. Ἀνέστησαν γάρ τινες λέγοντες, ὡς οὐ δεῖ εἰκονίζειν καὶ προτιθέναι εἰς θεωρίαν καὶ δόξαν καὶ θαῦμα καὶ ζῆλον τὰ τοῦ Χριστοῦ σωτήρια θαύματα τε καὶ πάθη, καὶ τὰς τῶν ἁγίων ἀνδραγαθίας κατὰ τοῦ διαβόλου. Καὶ τίς ἔχων γνῶσιν θεῖαν καὶ σύνεσιν πνευματικὴν, οὐκ ἐπιγινώσκει, ὅτι ὑποβολὴ τοῦ διαβόλου ἐστίν; οὐ θέλει γὰρ τὴν ἡτταν καὶ τὴν αἰσχύνην αὐτοῦ δημοσιεύεσθαι, οὐδὲ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ δόξαν ἀνάγραπτον γίνεσθαι. Εἰ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀόρατου εἰκόνα ἐποιοῦμεν, ὅντως ἡμαρτάνομεν· ἀδύνατον γὰρ τὸ ἀσώματον καὶ ἀσχημάτιστον καὶ ἀόρατον καὶ ἀπεργαπτον, εἰκονισθῆναι. Καὶ πάλιν, εἰ ἃ ἐποιοῦμεν, θεοὺς ἡγοῦμεθα, καὶ ὡς θεοὶς ἐλατρεῖσθαι, ὅντως ἡσεβούμεν· ἀλλ' οὐδὲν τούτων ποιοῦμεν. Θεοῦ γὰρ σαρκωθέντος καὶ ὀρθέντος ἐπὶ τῆς γῆς σαρκί, καὶ ἀνθρώποις συναναστραφέντος δι' ἀφαντον ἀγαθότητά, καὶ φύσιν, καὶ πάχος, καὶ σχῆμα, καὶ χρῶμα σαρκὸς ἀναλαβόντος, τὴν εἰκόνα ποιοῦντες οὐ σφαλόμεθα. Ποθοῦμεν γὰρ αὐτοῦ ἰδεῖν τὸν χαρακτῆρα· ὡς γὰρ φησιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, « Ἐν ἐσώπρῳ καὶ ἐν αἰνίγματι νῦν βλέπομεν. » Καὶ εἰκὼν δὲ ἐσοπτόν ἐστι καὶ αἰνίγμα, ἀρμόζον τῇ τοῦ σώματος ἡμῶν παχύτητι· πολλὰ γὰρ κάμων οὐοῦς, οὐ δύναται ἐκθῆναι τὰ σωματικά, φησὶν ὁ θεὸς Γρηγόριος.

mens nostra enitatur, 346 ea quæ corporea sunt

γ'. Ὡς ἀπὸ σοῦ, φθονερὲ διαβόλε· φθονεῖς ἡμῖν ἰδεῖν τὸ τοῦ Δεσπότου ἡμῶν ὁμοίωμα, καὶ δι' αὐτοῦ ἀγιασθῆναι· καὶ ἰδεῖν αὐτοῦ τὰ σωτήρια πάθη, καὶ θαυμάζειν αὐτοῦ τὴν συγκατάθεσιν, καὶ θεωρεῖν αὐτοῦ τὰ θαύματα, καὶ ἐπιγινώσκειν, καὶ δοξάζειν αὐτοῦ τὴν τῆς θεότητος δύναμιν. Φθονεῖς τοῖς ἁγίοις τῆς παρὰ Θεοῦ δεδομένης αὐτοῖς τιμῆς. Οὐ θέλεις ὀρᾶν ἡμᾶς τὴν αὐτῶν δόξαν ἀνάγραπτον, καὶ ζηλωτὰς γενέσθαι τῆς αὐτῶν ἀνδρείας καὶ νειστεως. Οὐ φέρεις τὴν ἐκ τῆς εἰς αὐτοὺς πίστεως προσγενομένην ἡμῖν σωματικὴν τε καὶ ψυχικὴν ὠφέλειαν. Οὐ πειθόμεθά σοι, δαίμον φθονερὲ καὶ μισάνθρωπε. Ἀκούσατε, λαοί, φυλαί, γλώσσαι, ἄνδρες, γυναῖκες, παῖδες, πρεσβύτεροι, νεανίσκοι, καὶ νῆπια, τὸ ἔθνος Χριστιανῶν τὸ ἅγιον· εἰ τις εὐαγγελίζεται ὑμᾶς παρ' ὃ παρήλαθεν ἡ ἁγία καθολικὴ

^a Psal. cxix, 2.^b Baruch iii, 38.^c 1 Cor. xiii, 12.^d Greg. Naz. orat. 2 De Theolog.

Ἐκκλησία παρὰ τῶν ἀποστόλων, Πατέρων τε, καὶ συνόδων, καὶ μέχρι τοῦ νῦν διεφύλαξε, μὴ ἀκούσῃτε αὐτοῦ· μὴ δέξῃθε τὴν συμβουλὴν τοῦ ὄφους, ὡς ἐδίδετο Εὐα, καὶ ἐτῷργε θάνατον. Κἂν ἄγγελος, κἂν βασιλεὺς εὐαγγελίζῃται ὑμᾶς παρ' ὃ παρελάβετε, κλείσατε τὰς ἀκοάς· ὁκνῶ γὰρ τίως εἰπεῖν, ὡς ἔφη ὁ θεὸς Ἀπόστολος, Ἀνάθεμα ἔστω, ἐκδεχόμενος τὴν διόρθωσιν.

δ'. Ἀλλὰ λέγουσιν οἱ μὴ ἐρευνῶντες τὸν νοῦν τῆς Γραφῆς, ὅτι εἶπαν ὁ θεὸς διὰ Μωϋσέως τοῦ νομοθέτου, ἡ οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ. Καὶ διὰ Δαβὶδ τοῦ προφήτου· ἡ Αἰσχυνθήτωσαν πάντες οἱ προσκυνῶντες τοῖς γλυπτοῖς, οἱ ἐγκαυχώμενοι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν· καὶ τοιαῦτα πολλὰ ἕτερα. Ὅσα γὰρ ἂν ἐκ τῆς θείας Γραφῆς, καὶ ἐκ τῶν ἁγίων Πατέρων προσενέγκωσι, τῆς αὐτῆς ἐννοίας εἰσὶ.

Τί οὖν ἡμεῖς φάμεν πρὸς ταῦτα; Τί ἄλλο, εἰ μὴ τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένον, ἡ Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς· καλὴ γὰρ ἡ τῶν Γραφῶν ἔρευνα· ἄλλ' ἐν ταῦτα νοουεῖς προσέχετε. Ἀδύνατον, ὡ ἀγαπητοί, θεὸν ψεύσασθαι· εἰς γὰρ ἐστὶ θεός, εἰς νομοδότης ἡ Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη, ὁ πάλοι λαλήσας πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων, ἐν τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ. Προσέχετε τοίνυν μετὰ ἀκριβείας, οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος ἐστὶ· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ Παύλου τοῦ ἁγίου ἀποστόλου ἀπεφάνητο· ἡ Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλοι ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις. Ὅρα ὅτι πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ἐλάλησεν ὁ θεός. Ὅσπερ γὰρ ἐπιστήμων ἱατρός, οὐ τὸ αὐτὸ εἶδος πᾶσι δίδωσι πάντοτε, ἀλλ' ἐκάστω τὸ ἐπιτήδειον παρέχει καὶ πρόσφορον φάρμακον, διακρίνων καὶ χώραν καὶ νόσον καὶ ὥραν, τούτεστι, καὶ χρόνον καὶ ἡλικίαν· καὶ τῷ μὲν νηπίῳ, ἕτερον, τῷ δὲ τελείῳ κατὰ τὴν ἡλικίαν, ἕτερον· ἄλλο τῷ ἀσθενεῖ, καὶ ἄλλο τῷ ὑγιαίνοντι· καὶ ἐκάστω τῶν ἀσθενούντων, οὐ τὸ αὐτὸ, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἑξίν καὶ νόσον· καὶ ἄλλο τῷ θερμῷ, καὶ τῷ χειμῶνι ἕτερον, μετοπώρῃ τε καὶ ἔαρι, καὶ ἐν ἐκάστω τόπῳ, κατὰ τὴν τοῦ τόπου ἐπιτηδεύοντα· οὕτω καὶ ὁ ἀριστος τῶν ψυχῶν ἱατρός, τοῖς ἐν νηπίοις καὶ ἀρρωστοῦσι τὴν πρὸς τὴν εἰδωλολατρίαν νόσον, καὶ τὰ εἰδῶλα θεοῦ ἡγουμένους, καὶ ὡς θεοὶ αὐτοῖς προσκυνοῦσι, καὶ ἀθετοῦσι τὴν τοῦ Θεοῦ προσκύνῃσιν, καὶ τὴν αὐτοῦ δόξαν τῇ κτίσει προσάγουσιν, ἀπηγόρευσε τοῦ ποιεῖν εἰκόνας. Θεοῦ μὲν γὰρ, τοῦ ἀσωμάτου, καὶ ἀοράτου· καὶ ἀύλου, καὶ μὴτε σχῆμα, μὴτε περιγραφῇ, μὴτε κατὰληψιν ἔχοντος ἀδύνατον ποιεῖν εἰκόνα. Πῶς γὰρ τὸ μὴ ὁραθὲν εἰκονισθῆσεται; ὁ θεὸς δὲ οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς Υἱός, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλ-

A Patribus et conciliis accepti, et ad hunc usque diem servavit, aures ne praeberitis, neve serpentis suademam exceperitis, uli excepit Eva¹¹, unde et mortem vindemiavit. Licet angelus, licet imperator evangelizet vobis praeter id quod accepistis, aures ocludite: eo quippe nunc abstinerebo, quod subjungit apostolus Paulus; nempe, *Anathema sit*¹², quando emendationis expectandae locus est.

B 4. Illi vero, nihil de Scripturae sensu perscrutando solliciti, obijciunt, quod per Moysen legislatorem praeciperit Deus: « Non facies tibi omnem similitudinem eorum quae in caelo sunt, quaeve in terra¹³. » Et per prophetam David: « Confundantur omnes qui adorant sculptilia, qui gloriantur in simulacris suis¹⁴; » et alia multa his similia. Quaecumque enim, tum ex Scriptura divina, tum ex Patribus protulerint, eodem sensu intelligenda veniunt.

C Quid igitur ad haec dicemus? Quid aliud, inquam, nisi quod Judaeis a Domino dictum fuit. « Scrutamini Scripturas¹⁵. » Laudabilis quippe est Scripturarum perscrutatio. Sed hic cum magna cautione animum attendite. Impossibile est, dilectissimi, mentiri Deum¹⁶. Unus quippe Deus est, unus, inquam, a quo Vetus et Novum Testamentum sancitum fuit; qui multifariam multisque modis olim locutus est patribus in prophetis, atque in novissimis temporibus, in unigenito Filio suo. Animadvertite itaque diligenter: verba haec non mea sunt: Spiritus sanctus per sanctum Apostolum pronuntiavit: « Multifariam, multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis¹⁷. » Considera Deum multifariam multisque modis esse locutum. Sicut enim peritus medicus non omnibus, nec semper idem remedium genus ministrat, verum habita ratione tum regionis, tum morbi, tum temporis, tum aetatis: atque aliud quidem infanti, aliud viro aetatis maturae, aegrotanti aliud, aliud sano, nec cunctis perinde aegrotantibus, sed singulis pro cuiusque statu et morbo: rursumque aliud quidem aestate, aliud hieme, alterum vere, autumnus alterum, alterum tandem pro singulis³⁴⁷ locis, secundum varias regionum qualitates. Sic optimus etiam animorum medicus, infantibus adhuc et idololatriae morbo laborantibus, qui, cum simulacra deos esse putarent, ac tanquam deos adorarent, debitum Deo cultum et adorationem denegabant, ipsiusque gloriam ad creaturam transferebant, his imagines facere vetuit. Verumenimvero Dei, qui incorporeus, invisibilis, a materia remotus, non figuratus, nec circumscriptus, nec comprehensibilis est, imago nulla confici potest. Quomodo enim id quod in aspectum non cadit,

¹¹ Gen. iii, 2.

¹² Galat. i, 8.

¹³ Exod. xx, 24.

¹⁴ Psal. xcvi, 8.

¹⁵ Joan. v, 39.

¹⁶ Hebr. vi, 18.

¹⁷ Hebr. i, 1.

VARIAE LECTIONES

γ Colb. νομοθέτης, ut et in orat. 2. α Colb. et orat. 2 κατὰ τὴν ἑξίν παρέχει τὸ φάρμακον. α Deest in Colb. καὶ ἀοράτου.

imagine effingatur? « Deum autem nemo vidit unquam: unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit¹⁹; » aitque Deus: « Nemo videbit faciem meam, et vivet²⁰. »

5. Quod autem simulacra tanquam deos adoraverint, audi quid narret Scriptura in Exodo (id est in exitu) filiorum Israel, quando Moyses in montem Sinai conscendit, ibique cum Deo sedens, commemoratus est, ut legem acciperet: quando, inquam, ingratissimus populus adversus Aaronem insurgens, dixit: « Fac nobis deos, qui nos præcedant. Moysi enim huic viro ignoramus quid acciderit²¹. » Deinde cum uxorum suarum mundo et ornatu adempto, conflatile fabricassent, comederunt et biberunt, atque errore suo periude ac vino inebriati, ludere cœperunt, et præ amentia dicere: « Hi sunt dii tui, Israel. » Annon vides, quod simulacra in deos sibi statuerunt? Neque enim Jovis, aut illius alteriusve simulacrum fecerunt; sed ut fors tulit, aurum præbuerunt, ex quo idolum constaret, quodcunque tandem illud foret, prodiitque bovini capitis effigies. Itaque ejusmodi conflabilia in deos habebant, ipsaque tanquam deos adorabant: quæ quidem demonum domicilia erant. Quin et creaturæ potius quam Creatori eos serviisse, divinus testatur Apostolus: « Qui mutaverunt, inquit, gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis et volucrum, et quadrupedum, et serpentium, et serviebant creaturæ potius quam Creatori²². » Quamobrem Deus, ne qua similitudo fieret, prohibuit.

6. Illum novi, qui citra mendacium dixit: « Dominus Deus tuus, Deus unus est²³. » Et: « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies²⁴. Non erunt tibi dii alieni²⁵. » Itemque: « Non facies tibi sculptile, omnem similitudinem eorum, quæ in cœlo sunt sursum, et quæ in terra deorsum²⁶. » Et rursum: « Confundantur omnes qui adorant sculptilia. » Et: « Pereant dii qui non fecerunt cælum et terram²⁷. » et alia denique ejusdem generis, quæ locutus cum esset Deus patribus in prophetis, in novissimis diebus locutus est nobis in unigenito Filio suo, per quem fecit et sæcula²⁸. Illum novi, qui ait: « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum²⁹. » Quin etiam credo in unum Deum, unum rerum omnium principium, sine principio, increatum, interitus nescium, et immortalem, sempiternum, et perpetuum, incomprehensibilem, incorporeum, invisibilem, incircumscriptum, figuræ expertem, substantiam unam omni substantia eminentiorem, Deitatem quavis divinitatis intelligentia sublimiorem, in personis 348 tribus, Patre et Filio et Spiritu sancto, illique soli servio; ipsi soli latræ

ποις τοῦ Πατρὸς, αὐτοὺς ἐξηγήσατο· καὶ· « Οὐδεὶς ὁφείλει τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται, » ἐφη ὁ Θεός.

ε'. Ὅτι δὲ τοῖς εἰδώλοις ὡς θεοῖς προσεκύνουν, ἄκουε τί ἡ Γραφή ἐν τῇ ἐξόδῳ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ὅτε ἀνῆλθε Μωϋσῆς εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, καὶ ἐχρόνισε προσεδρεύων τῷ Θεῷ, λαβεῖν τὸν νόμον, ὅτε ἐπ' ἀνέστη ὁ ἀγνώμων λαὸς Ἀαρὼν τῷ τοῦ Θεοῦ θεράποντι, λέγοντες· « Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἱ προπορεύονται ἡμῶν. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὗτος ὁ Μωϋσῆς, οὐκ οἶδμεν, τί γέγονεν αὐτῷ· » εἰπα, ὅτε περιελίοντο τὸν κόσμον τῶν γυναικῶν αὐτῶν, καὶ ἐχώνευσαν, καὶ ἔφαγον, καὶ ἔπιον, καὶ ἐμεθύσθησαν ὑπὸ τῷ οἶνῳ καὶ τῇ πλάνῃ, καὶ ἤρξαντο παίζειν, ἐν ἀφροσύνῃ λέγοντες· « Οὗτοι οἱ θεοὶ σου Ἰσραὴλ. » Ὁρᾷς, ὅτι θεοὺς εἶχον τὰ εἰδωλα· οὐ γὰρ ἐποίησαν Διὸς εἰδωλον, ἢ τοῦδε, ἢ τοῦδε, ἀλλ' ὡς ἐτυγεν ἔδωκαν τὸν χρυσὸν ἐπὶ τὸ ποιῆσαι εἰδωλον, ὅπερ ἂν τύχη, καὶ ἀνῆλθεν ἐκτύπωμα βουκράνου. Ὡστε αὐτὰ τὰ χυνευτὰ θεοὺς εἶχον, καὶ τούτοις ὡς θεοῖς προσεκύνουν, ὅτινα δαιμόνων ἦσαν κατοικητήρια. Καὶ ὅτι τῇ κτίσει ἐλάτρευον παρὰ τὸν Κτίσαντα, φησὶν ὁ Θεός Ἀπόστολος· « Οἵτινες ἠλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιωματι φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἐρπετῶν· καὶ ἐλάτρευον τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα. » Τούτου χάριν ἀπηγόρευσεν ὁ Θεὸς ποιεῖν πᾶν ὁμοίωμα.

ς'. Οἶδα τὸν ἀψευδὲς εἰπόντα· « Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς ἔσθι. » Καὶ, « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Καὶ, « Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι. » Καὶ, « Οὐ ποιήσεις γλυπτὸν πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ. » Καὶ, « Αἰσχυνοθήτωσαν πάντες οἱ προσκυνούντες τοῖς γλυπτοῖς. » Καὶ, « Θεοί, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολείψωσαν. » Καὶ ὅσα τοιοῦτα τρόπον πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν τῷ μονογενεῖ Υἱῷ αὐτοῦ, δι' οὗ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. Οἶδα τὸν εἰπόντα, « Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰῶνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ζῶντα καὶ ἀληθινὸν Θεόν, καὶ δι' ἀπίστευλας Ἱησοῦν Χριστόν. » Καὶ πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, μίαν τῶν πάντων ἀρχὴν, ἀναρχον, ἀκτιστον, ἀνώλεθρον καὶ ἀθάνατον, αἰώνιον καὶ αἰδίον, ἀκατάληπτον, ἀσώματον, ἀόρατον, ἀπερίγραπτον, ἀσχημάτιστον· μίαν ὑπερούσιον οὐσίαν, ὑπέρθεον θεότητα, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· καὶ τούτῳ μόνῳ λατρεύω, καὶ τούτῳ μόνῳ προσάγω τῆς λατρείας προσκύνησιν. Ἐνὶ Θεῷ προσκυνῶ, μὴ θεότητι, ἀλλὰ καὶ Τριάδι λατρεύω ὑποστάσεων· Θεῷ Πατρὶ, καὶ Θεῷ Υἱῷ σσαρκωμένῳ, καὶ Θεῷ ἁγίῳ Πνεύματι· οὐ τρισὶ

¹⁹ Joan. i, 18. ²⁰ Exod. xxxiii, 2, et 22. ²¹ Exod. xxxii, 1 seqq. ²² Rom. i, 23. ²³ Deut. vi, 4. ²⁴ ibid. 13; Matth. xiv, 10. ²⁵ Exod. xx, 5; Deut. v, 7. ²⁶ Exod. xx, 4. ²⁷ Psal. xcvi, 7. ²⁸ Jerem. x, 11. ²⁹ Hebr. i, 1, 2. ³⁰ Joan. xvii, 3.

θεοῖς, ἀλλ' ἐνί· οὐ διηρημέναις ὑποστάσεσιν, ἀλλ' ἡνωμέναις. Οὐ τρεῖς προσκυνήσεις προσάγω, ἀλλὰ μίαν· οὐχ ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων ἀναμέρος, ἀλλ' ἐνιαυῶς ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσιν, ὡς ἐνί Θεῷ, μίαν προσάγω προσκύνῃσιν. Οὐ προσκυνῶ τὴν κτίσιν παρὰ τὸν Κτίσαντα, ἀλλὰ προσκυνῶ τὸν Κτίστην, κτισθέντα τὸ κατ' ἐμὲ, καὶ εἰς κτίσιν ἀταπεινώτως καὶ ἀκαθαίρετως κατεληλυθότα, ἵνα τὴν ἐμὴν δοξάσῃ φύσιν, καὶ θείας κοινωνῶν ἀπεργάσῃται φύσεως. Συμπροσκυνῶ τῷ βασιλεῖ καὶ Θεῷ, τὴν ἀλουργίδα τοῦ σώματος, οὐχ ὡς ἱμάτιον, οὐδ' ὡς τέταρτον πρόσωπον· ἀπαγε· ἀλλ' ὡς ὁμόθεον (20) χρηματίσασαν, καὶ γινομένην ὅπερ τὸ χρίσαν ἀμεταβλήτως. Οὐ γὰρ θεότης ἡ φύσις γέγονε τῆς σαρκός· ἀλλ' ὥσπερ ὁ Λόγος σὰρξ ἀτρέπτως ἐγένετο, μείνας ὅπερ προῆν, οὕτω καὶ ἡ σὰρξ Λόγος γέγονεν, οὐκ ἀπολέσασα τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ, ταυτιζομένη δὲ μᾶλλον πρὸς τὸν Λόγον καθ' ὑπόστασιν. Διὸ θαρρῶν εἰκονίζω Θεὸν τὸν ἀόρατον, δι' ἡμᾶς γενόμενον ἐν μετέβει σαρκός τε καὶ αἵματος. Οὐ τὴν ἀόρατον εἰκονίζω θεότητα, ἀλλ' εἰκονίζω Θεοῦ τὴν ὁραθεῖσαν σάρκα· εἰ γὰρ ψυχὴν εἰκονίσει ἀμήχανον, πῶς μᾶλλον τὸν καὶ τῇ ψυχῇ δόντα τὸ αἶλον;

obrem invisibilis Dei efformare imaginem audeo, non ea ratione qua invisibilis est, sed qua propter nos carni et sanguini participans²¹, visibilis factus est. Imagine non Deitatem, sed aspectabilem carnem exprimo. Si enim animæ simulacrum nequit (tingi; quanto minus ipsius Dei, qui animæ concessit ut materiæ expertus foret.

ζ. Ἀλλὰ φασιν· Ἐπεὶν ὁ Θεὸς διὰ Μωϋσέως τοῦ νομοθέτου, «Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.» Καὶ, «Οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ.

Ἀδελφοί, ὅντως πλανῶνται οἱ μὴ εἰδότες ὡς τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ· οἱ μὴ ἐρευνῶντες τὸ ὑπὸ τῷ γράμματι κεκρυμμένον πνεῦμα· πρὸς οὓς ἂν ἀξίως εἰποιμι· Ὁ τοῦτο διδάξας ὑμᾶς, διδάξάτω καὶ τὸ ἐπόμενον. Μάθε, ὅπως ἐρμηνεύει αὐτὸ ὁ νομοθέτης, ὡδέ πω; ἐν τῷ δευτερονομίᾳ λέγων· «Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐκ μέσου τοῦ πυρός· φωνὴν ῥημάτων ὑμεῖς ἤκούσατε, καὶ ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε, ἀλλ' ἡ φωνή.» Καὶ μετ' ὀλίγα· «Καὶ φυλάξαθε σφόδρα τὰς ψυχὰς ὑμῶν, ὅτι ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἣ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐν Χωρῇβ ἐν τῷ ὄρει ἐκ μέσου τοῦ πυρός, μήτε ἀνομήσητε, μήτε ποιήσητε ὑμῖν εἰκόντας γλυπτῶν ὁμοίωμα, πᾶσαν εἰκόνα, ὁμοίωμα ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ, ὁμοίωμα παντὸς κτήνους τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς, ὁμοίωμα παντὸς ὀρνέου πετεινοῦ, καὶ τὰ ἐξ ἧς. Καὶ μετὰ βραχεία· «Μὴ ποτε ἀναδέξῃς εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσῃς

A cultum exhibeo. Deum unum adoro, Deitatem unam: sed et personarum Trinitatem colo, Deum Patrem, et Deum Filium incarnatum, sanctumque Spiritum; non tres deos, sed unum; non divisas hypostases, sed unitas. Tres adorationes non adhibeo, sed unam duntaxat. Non cuilibet personæ seorsim, sed tribus conjunctim personis, ut quæ Deus unus sunt, adorationem unam tribuo. Non adoro creaturam potius quam Creatorem: verum Creatorem adoro, qui id quod sum factus est, atque ad creaturam sine sui depressione aut dejectione descendit, quo naturam cohonestaret meam, divinæque faceret consortem naturæ²². Una cum rege et Deo, corporis, ut ita dicam purpuram adoro: non quidem tanquam indumentum, neque ut quartam personam, sed ut quæ pariter existat Deus, idemque cum eo qui ipsam inunxit, absque sui mutatione facta fuerit. Non enim Deitas in carnis naturam migravit, sed quemadmodum Verbum, manens id quod erat, sine conversione factum est caro; sic etiam caro facta est Verbum, id quod est non amittens; quinimo idem cum Verbo secundum hypostasim facta. Quam-

7. Ast, inquirunt, Deus per Moysen legislatorem præcepit: «Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies²³.» Et: «Non facies tibi omnem similitudinem eorum quæ in cælo, et quæ in terra sunt²⁴.»

Errant profecto illi, qui litteram occidere, spiritum vero vivificare²⁵ nesciunt, nec sub littera latitantem spiritum inquirunt. Quos sic jure possim alloqui: Qui vos hoc docuit, illud etiam quod sequitur, edoceat. Disce tandem quoniam pacto hoc legislator interpretetur, ad hunc fere modum in Deuteronomio dicens: «Et locutus est Dominus ad vos de medio ignis. Vocem verborum vos audistis, similitudinem non vidistis²⁶.» Et: «Servate diligenter animas vestras, quia similitudinem non vidistis in die qua locutus est Dominus ad vos in flore in monte de medio ignis, nequando contra legem agatis, faciatisque vobis sculptile simulacrum, omnem imaginem, similitudinem masculi et feminæ, similitudinem omnis jumenti quod est super terram; similitudinem omnis volucris pennatæ²⁷, etc. Et aliquanto post: «Et ne forte elevatis oculis ad cælum, et solem et lunam intuitus, omnemque cæli ornatum, errore deceptus adores ea, et servias

²¹ II Petr. i, 14. ²² Hebr. ii, 14. ²³ Exod. vi, 13. ²⁴ Deut. x, 4. ²⁵ II Cor. iii, 6. ²⁶ Deut. iv, 14. ²⁷ ibid. 15-17.

VARIE LECTIONES.

γ Colb. πᾶσαν εἰκόνα ἀρσενικοῦ.

NOTÆ.

(20) Græce, ὁμόθεος, de quo videsis quæ ad orat. 1 diximus.

ipsis ²⁷. » Annon vides, hoc unum propositum illud habere, ne scilicet creaturæ serviamus potius quam Creatori ²⁸, neve cuiquam præterquam ipsi latræ cultum et honorem exhibeamus. Rursum enim ait : « Non ³⁴⁹ erunt tibi dii alieni præter me. Non facies tibi sculptile, neque ullam similitudinem : non adorabis ea, neque servies ipsis; quoniam ego Dominus Deus vester ²⁹. » Et rursum : « Aras, inquit, eorum subvertetis, et statuas eorum confringetis, et sculptilia deorum ipsorum igne comburentis. Non enim Deum alterum adorabitis ³⁰. » Et paucis interjectis : « Deos confatiles non facies tibi. » Viden' quod idololatriæ vitandæ causa imagines prohibeat, quodque fieri non possit, ut ejus quod nec quantitatem habet, nec circumscriptus, nec conspicuus est, effigies exprimatur ? « Neque enim formam, inquit, ipsius, perspexistis ³¹. » Quemadmodum etiam Paulus stans in medio Areopagi aiebat : « Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare auro, aut argento, aut lapidi sculpturæ artis et cogitationis hominis, divinum esse simile ³². »

8. Hæc porro Judæis jussa fuerunt, eo quod ad idola colenda propensissimi essent. Nos autem quibus, ut Theologi verbis utar ³³, datum est, ut, relicto superstitionis errore, et agnita veritate, cum Deo pure sancteque versantes, ipsi soli serviamus, necnon ut absolutissimis divinæ notitiæ divitiis fruamur, atque infantie transacta ætate, in virum perfectum occurramus ³⁴, evadamusque, non sumus amplius sub pædagogo ³⁵ : quippe dijudicandi facultatem habitumque consecuti, illud novimus quid imagine effingi possit, quidve ea effingere non liceat. Lex siquidem pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificaremur ³⁶; et sub elementis eramus servientes, cum essemus parvuli ³⁷. « Ast ubi filius venit, jam non sumus sub pædagogo. » — « Neque enim, inquit, formam ejus vidistis. » Proh sapientiam legislatoris ! Quod visibile non est, quam effingatur imagine ? Quænam ejus efformetur effigies, quod nec conjici potest ? Qua ratione delineetur, quod quantitate, magnitudine, et termino caret ? Quomodo illius quod formæ est expers, forma adumbretur ? Quibus coloribus describatur, quod figura vacat ? Ecquid ergo mysterii his in locis indicatur ? Istud nimirum ut, dum illum, qui corporeus non est, propter te factum hominem videris, tum humanæ illius formæ similitudinem exprimas. Quando is

A αὐτοῖς, καὶ λατρεύει αὐτοῖς. » Ὁρᾷς, ὅτι εἰς ἐστὶ σκοπὸς, ὥστε μὴ λατρεύειν (21) τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα; μὴδὲ προσάγειν τὴν τῆς λατρείας προσκύνησιν, ἀλλ' ἢ μόνῳ τῷ Δημιουργῷ; διὸ πανταχῇ συνάπτει τῇ προσκυνήσει τὴν λατρείαν. » Πάλιν γὰρ φησιν· « Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ· οὐ ποιήσεις σεαυτῷ γλυπτὸν πᾶν ὁμοίωμα· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδ' οὐ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. » Καὶ πάλιν· « Τοὺς βωμοὺς αὐτῶν καθελείτε, καὶ τὰς στήλας αὐτῶν συντρίψετε, καὶ τὰ γλυπτὰ τῶν θεῶν αὐτῶν κατακαύσετε πυρὶ· οὐ γὰρ μὴ προσκυνήσῃς Θεῷ ἐτέρῳ. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ θεοὺς χωνευτοὺς οὐ ποιήσεις ἑαυτῷ. » Ὁρᾷς, ὡς τῆς εἰδωλολατρίας ἕνεκα ἀπαγορεύει τὴν εἰκονογραφίαν; ὅτι ἀδύνατον εἰκονίζεσθαι Θεὸν, τὸν ἄποστον, καὶ ἀπερίγραπτον, καὶ ἄορατον; « Οὐ γὰρ εἶδος αὐτοῦ, φησὶν, ἐωράκατε. » Καθὰ καὶ Παῦλος ἐν μέσῳ ἑστὼς τοῦ Ἀρείου πάγου φησὶ· « Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν, χρυσίῳ ἢ ἀργυρίῳ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ Θεῖον εἶναι ὅμοιον. »

ἡ'. Ἰουδαίοις μὲν οὖν, διὰ τὸ πρὸς εἰδωλολατρείαν εὐδίσκον, ταῦτα νενομοθέτητο. Ἡμεῖς δὲ, θεολογικῶς εἰπεῖν, οἷς ἐδόθη φυγεῖν τὴν δεισιδαιμονία πλάνην, καθαρῶς μετὰ Θεοῦ γενέσθαι, ἐπαγνοῦσιν τὴν ἀλήθειαν, καὶ Θεῷ μόνῳ λατρεύειν, καὶ τῆς θεογνωσίας καταπλουτῆσαι τὴν τελειότητα, καὶ εἰς ἀνδρα κατανῆσαι τέλειον, παρελθούσι τὴν νηπιότητα, οὐκ ἐτι ὑπὸ παιδαγωγὸν ἔσμεν, λαβόντες τὴν διακριτικὴν ἔξιν παρὰ Θεοῦ, καὶ εἰδότες τὸ εἰκονιζόμενον, καὶ τί τὸ εἰκόνι μὴ περιγραφόμενον. Ὁ μὲν γὰρ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστὸν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιοσώμεν· καὶ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ἡμεν δεδουλωμένοι, ὅτε ἡμεν νῆπιοι. « Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκ ἐτι ὑπὸ παιδαγωγὸν ἔσμεν. » — Οὐ γὰρ εἶδος αὐτοῦ, φησὶν, ἐωράκατε. » Βαβαὶ τῆς σοφίας τοῦ νομοθέτου ! πῶς εἰκονισθήσεται τὸ ἄορατον; Πῶς γραφήσεται τὸ ἄποστον, καὶ ἀμέγεθες, καὶ ἄοριστον, καὶ ἀνεῖδον; Πῶς χρωματουργηθήσεται τὸ ἀσώματον; Πῶς σχηματισθήσεται τὸ ἀσχημάτιστον; τί οὖν τὸ μυστικῶς μηνυόμενον; δηλονότι, νῦν μὲν Θεὸν μὴ εἰκονίσῃς τὸν ἄορατον· ὅταν δὲ ἴδῃς διὰ σὲ γεγόμενον ἄνθρωπον τὸν ἀσώματον, τότε ποιήσεις τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς τὸ ἐκτύπωμα. Ὅταν ὁρατὸς σαρκὶ ὁ ἄορατος γένηται, τότε εἰκονίσῃς τὸ τοῦ ὁραθέντος ὁμοίωμα. Ὅτε ὁ ἄποστον καὶ ἀπῆλικος καὶ ἀμεγέθης ὑπεροχῇ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως, ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, μορφῇ δούλου λαβὼν, ταύτῃ συσταλῇ πρὸς

²⁷ Deut. iv, 19. ²⁸ Rom. i, 25. ²⁹ Deut. v, 7-9. ³⁰ Exod. xxxiv, 13, 14. ³¹ ibid. 17. ³² Deut. iv, 15. ³³ Act. xvii, 29. ³⁴ Greg. Naz. orat. 37. ³⁵ Ephes. iv, 13. ³⁶ Galat. iii, 25. ³⁷ Galat. iii, 24. ³⁸ Galat. iv, 3.

VARIE LECTIONES.

* Hæc in Colb., et orat. 2, omissa sunt; habentur vero orat. 1 paucis variantibus

NOTÆ.

(21) Verbo nempe λατρεύειν, utuntur hic passim ἁXX interpretes in locis allegatis, quod Hebraico τָזָב servitii respondet, et ex quo latræ cultum,

eumque Deo soli exhibendum inculcat Damascenus.

ποσότητά τε καὶ πληρότητα, καὶ χαρακτῆρα περι-
θῆται σώματος, τότε ἐν πίνεσι χάραττά τε καὶ ἀνα-
ίσθιαι πρὸς θεωρίαν τὸν ὁραθῆναι καταδεξάμενον, χά-
ραττε τοῦτου τὴν ἄφρατον συγκατάθεσιν, τὴν ἐκ Παρ-
θένου γέννησιν, τὴν ἐν Ἰορδάνῃ βάπτισιν, τὴν ἐν
Θαβὼρ μεταμόρφωσιν, τὰ πάθη τὰ τῆς ἀπαθείας
πρόξενον, τὰ θαύματα, τὰ τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως
καὶ ἐνεργείας σύμβολα, δι' ἐνεργείας σαρκὸς ἀποτε-
λούμενα, τοῦ Σωτῆρος τὴν σωτήριον ταφήν, τὴν εἰς
οὐρανὸν ἀνοδὸν· πάντα γράφει, καὶ λόγῳ, καὶ χρώμα-
σιν, ἐν τε βίβλοις καὶ πίνεσιν ^a.

Θ. « Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ, φησί, γλυπτὸν ^b, οὐδὲ
πᾶν ὁμοίωμα. » Ταῦτα τοῦ Θεοῦ προστάξαντος,
« Ἐποίησαν, φησὶ, τὸ καταπέτασμα τῆς σκηνῆς τοῦ
μαρτυρίου, ἐξ ὑακίνθου καὶ πορφύρας, καὶ κοκκίνου
νεηνσμένου, καὶ βύσσου κεκλωσμένης, ἔργον ὕφαντὸν
Χερουβίμ. » Καί, « Ἐποίησαν τὸ ἱλαστήριον ἄνωθεν τῆς
κιβωτοῦ ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ, καὶ τοὺς δύο Χερου-
βίμ. » Τί ποιεῖς, ὦ Μωϋσῇ; οὐ λέγεις, « Οὐ ποιή-
σεις σεαυτῷ γλυπτὸν, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα, » καὶ σὺ
καταπέτασμα κατασκευάζεις; « ἔργον ὕφαντὸν Χερου-
βίμ, καὶ δύο Χερουβίμ ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ; Ἀλλ'
ἄκουε, τί πρὸς σὲ ὁ θεράπων τοῦ Θεοῦ Μωϋσῆς τοῖς
πράγμασιν ἀντιφθέγγεται. Ὡ τυφλοὶ καὶ μωροὶ,
σύνετε τῶν λεγομένων τὴν δύναμιν, καὶ φυλάσθε
αφόδρα τὰς ψυχὰς ὑμῶν. Εἶπον, ὅτι « Ὅμοίωμα οὐκ
εἴθετε ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἣ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς
ἐν Χωρὴβ ἐν τῷ ὄρει ἐκ μέσου τοῦ πυρὸς, μήποτε
ἀνομήσητε, καὶ ποιήσητε ὑμῖν αὐτοῖς γλυπτὸν ὁμοίω-
μα, πᾶσαν εἰκόνα· καὶ θεοὺς χωνευτοὺς οὐ ποιήσεις
σεαυτῷ. » Οὐκ εἶπον, Οὐ ποιήσεις εἰκόνα Χερουβίμ,
ὡς δούλων παρεστηκότων τῷ ἱλαστηρίῳ, ἀλλ', « Οὐ
ποιήσεις σεαυτῷ θεοὺς χωνευτοὺς, καί, « Οὐ ποιήσεις
πᾶν ὁμοίωμα, » ὡς θεοὺς, οὐδ' οὐ μὴ λατρεύσῃ; τῇ
κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα. Ὅμοίωμα μὲν οὖν Θεοῦ
οὐκ ἐποίησα, οὐδὲ μὴν ἑτέρου τινὸς ὡς Θεοῦ, οὐδὲ
ἀνθρώπου· θεοδούλω γὰρ τῇ ἀμαρτίᾳ ἡ φύσις τῆς
ἀνθρωπότητος· οὐδὲ ἐλάτρευσα τῇ κτίσει παρὰ τὸν
Κτίσαντα, πάσης δὲ τῆς κτίσεως ὁμοίωμα τὴν σκη-
νὴν κατεσκευάσα, « κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα
μοι ἐν τῷ ὄρει, » καὶ Χερουβίμ σκιαζόντα τὸ ἱλαστή-
ριον, ὡς Θεῷ παρεστηκότα. Εἶδες, πῶς ἀνεφάνη ὁ
σκοπὸς τῆς Γραφῆς τοῖς συνετῶ; ἐρευνῶσι; δεῖ γὰρ
γινώσκειν, ἀγαπήτοι, ὅτι ἐν παντὶ πράγματι ἡ ἀλή-
θεια ζητεῖται, καὶ τὸ ψεῦδος, καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ποιούν-
τος, εἰ καλὸς ἐστίν, ἢ κακός. Ἐν μὲν γὰρ τῷ Εὐ-
αγγελίῳ, καὶ Θεός, καὶ ἄγγελος, καὶ ἄνθρωπος, καὶ
γῆ, καὶ ὕδωρ, καὶ πῦρ, καὶ ἄηρ, καὶ ἥλιος, καὶ σελή-
νη, καὶ φῶς, καὶ σκότος, καὶ Σατανᾶς, καὶ δαίμονες,
καὶ ὄφεις, καὶ σκορπίοι, καὶ ζωὴ, καὶ θάνατος, καὶ

A qui cerni non potest, assumpta carne se conspi-
cunt præbnerit, tunc illius deformes imaginem.
Cum ille qui in forma Dei existens, ob naturam
sue excellentiam quantitatis et qualitatis et ma-
gnitudinis est exsors, forma servi suscepta, ad
quantitatem qualitatemque sese contrahens, cor-
poris figuram induerit, tunc in tabellis eum ex-
prime, palamque conspiciendum propone, qui con-
spici voluit: ineffabilem ipsius demissionem de-
signa, nativitatem ex Virgine, baptismum in Jor-
dane, transfigurationem in Thabor, cruciatum il-
los, quia crucialibus nos exemerunt; miracula, quæ
cui carnis ministerio patrantur, divinam
coloribus describere, tum in libris, tum in tabellis.

B 9. « Non facies, ait, tibi sculptile, neque om-
nem similitudinem ^a. » Hæc cum præcepisset Deus:
« Fecerunt, inquit, tentorium tabernaculi ³⁵⁰ tes-
timonii ex hyacintho, et purpura, et coccino
neto, et bysso retorta, opus contextum Cheru-
bim ^a. » Et: « Fecerunt propitiatorium ex auro
puro, et duo Cherubim super arcam ^a. » Quid agis,
Moyses? tu præcipis: « Non facies tibi sculptile,
neque omnem imaginem; » ac nihilominus tentor-
ium, opus Cherubim contextum facis, quin etiam
duo Cherubim ex auro puro? Verum auscultes ve-
lim, quid tibi Dei minister Moyses respondeat.
O cæci et stulti, vim verborum percipite, et ani-
mas vestras diligentissime custodite. Dixi: « Vos
similitudinem non vidistis in die qua locutus est
ad vos Dominus in flore in monte de medio
ignis; nequando contra legem agatis, et faciatis
vobis sculptam similitudinem, omnem imagi-
nem ^a: et deos conflatis non facies tibi ^a. » Non
dixi: Ne feceris imagines Cherubim, quæ ad in-
star servorum propitiatorio assistant; sed: « Non
facies tibi deos conflatis; » et: « Non facies
tibi ullam similitudinem, » tanquam Dei, nec ser-
vies creaturæ potius quam Creatori ^a. Itaque si-
militudinem Dei non feci, neque alterius ejus-
piam tanquam Dei, neque item hominis (tunc
enim humanum genus servituti mancipabatur), ne-
que rei creatæ potius quam Creatori serviri: sed
universæ creaturæ similitudinem, tabernaculum,
inquam, construxi, « secundum exemplar quod
mihi ostensum est in monte ^a. » Cherubim quo-
que, quæ propitiatorium obumbrarent, tanquam
Deo assistentia. Vidisti quomodo Scripturæ in-
tentio et sensus obvia illis fiat, qui prudenter
illum investigant? Hoc quippe nosse convenit.
dilectissimi, in omni negotio, illud inquiri, quia
verum sit aut falsum, quove consilio quispiam quid
egerit; bonone, an malo. Nam in Evangelio, et
Deus, et angelus, et homo, et terra, et aqua, et

^a Exod. xx, 4. ^a Exod. xxxvi, 37. ^a Exod. xxxvii, 6, 7. ^a Deut. iv, 15. ^a Exod. xxxiv, 17.
^a Rom. i, 25. ^a Exod. xxv 40.

VARIÆ LECTIONES.

^a Hactenus quæ in Colb. ut et orat. 2 omitta sunt. ^b Colb. et 2, orat. Καὶ ὅτι ταῦτα εὐτως ἔχει, ἄκουε.
Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ γλυπτὸν. ^c Hucusque cod. Colb.; cætera periere.

Ignis, et aer, et sol, et luna, et lux, et tenebrae, et A Satanas, et daemones, et serpentes, et scorpil, et mors, et virtutes, et vitia, atque universa, cum bona, tum mala scripta sunt. Verum, quandoquidem omnia quae de his feruntur, vera sunt, atque in Dei gloriam, et salutem nostram, necnon in sanctorum quos ille gloriosos effecit, honorem, et in diaboli daemonumque ejus opprobrium, conferunt, ea nos adoramus, complectimur, deosculamur, atque oculis, labris et corde salutamus. Consimiliter, Vetus omne, Novumque Testamentum, et sermones sanctorum probatorumque Patrum prosequimur: at turpem execrabilemque et impuram detestandorum Manichaeorum scripturam, eademmet vocabula complectentem, atque ad diaboli daemonumque ejus gloriam et in animarum perniciem excogitatam, respuimus et rejicimus. Sic quoque quando de imaginibus agitur, inquirenda veritas est, mensque eorum qui eas faciunt. Et siquidem vera rectaque sit, atque ad Dei sanctorumque ejus gloriam fiant, juventque ad virtutes persequendas et vitia fugienda, necnon ad animarum salutem, eas tanquam imagines, exempla, similitudines, illitteratorumque hominum libres et monumenta, veneremur, osculemur, oculisque et labiis et corde complectamur; velut scilicet incarnati Dei 351 effigiem, aut matris ejus, aut sanctorum, qui passionum Christi perinde atque gloriae socii, victoresque et profligatores diaboli ac daemonum, eorumque fraudis exstiterunt. Quod si quis Deitatis, quae a materia procul semota, et incorporea est, imaginem ausit effingere, tanquam falsam illam reprobamus. Si qua item in gloriam et honorem cultumque diaboli vel daemonum expressa sit, hanc rejicimus prorsus, et flammis concremamus. Si quis imaginem hominum, aut belluarum, aut volucrum, aut reptilium, alteriusve rei creatae in Deum habuerit, hunc anathemati devovemus. Sicut enim sancti Patres sacra daemonum et sana subvertunt, atque in eorum locis templa Dei sanctorumque nomini dicata construxerunt, quae et nos veneramus; eodem modo, daemonum quoque simulacris ablati, Christi et Deiparae, sanctorumque imagines horum loco statuerunt. Atqui in Veteri D quidem Testamento, nec templa sanctorum nomini construebant Israelitae, nec eorum commemoratio festiva erat. Adhuc enim maledictioni subiciebatur hominum genus, et mors supplicium erat: quapropter haec lugebatur, et qui mortui cadaver tetigisset, immundus habebatur. Nunc autem, ex quo natura nostrae ceu medicamentum quoddam vivificum et salutare conjuncta divinitas est, gloriosa illa evasit, atque in incorruptionem transformata fuit: unde templa quoque in sanctorum honorem eriguntur, eorumque pinguntur imagines.

10. Nulli igitur hominum lateat, eum qui ad A ὁδός, καὶ ἀρεταί, καὶ κακίαι, καὶ πάντα καλὰ τε καὶ κακά, εἰσι γεγραμμένα. Ἄλλ' ὅμως, ἐπειδὴ τὰ περὶ αὐτῶν λεγόμενα ἀληθῆ εἰσι, καὶ ὁ σκοπὸς πρὸς δόξαν Θεοῦ ἐστὶ καὶ σωτηρίαν ἡμῶν, καὶ δόξα ἂν μὲν τῶν ὑπ' αὐτοῦ δοξαζομένων ἁγίων, αἰσχύνῃ δὲ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, προσκυνούμεν, καὶ περιπτυσσόμεθα, καὶ καταφιλοῦμεν, καὶ ὀφθαλμοῖς, καὶ χεῖλεσι, καὶ καρδίᾳ ἀσπαζόμεθα. Ὁμοίως καὶ πᾶσαν τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην, τοὺς τε λόγους τῶν ἁγίων καὶ ἐκκρίτων Πατέρων· τὴν δὲ αἰσχρὰν καὶ μυσαρὰν καὶ ἀκάθαρτον γραφὴν τῶν καταράτων Μανιχαίων, τὰ αὐτὰ ὀνόματα περιέχουσαν, καὶ πρὸς δόξαν τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, καὶ ἀπώλειαν ψυχῶν ἐφευρεθείσαν, ἀποπτύομεν καὶ ἀποβαλλόμεθα· οὕτω καὶ ἐν τῷ πράγματι τῶν εἰκόνων, χρὴ ἐρευνᾶν τὴν τε ἀλήθειαν καὶ τὴν σκοπὸν τῶν ποιοούντων· καὶ εἰ μὲν ἀληθὴς καὶ ὀρθὸς καὶ πρὸς δόξαν Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ, καὶ πρὸς ζῆλον ἀρετῆς, καὶ ἀποφυγὴν κακίας, καὶ σωτηρίαν ψυχῶν γίνονται, ἀποδέχεσθαι, καὶ τιμᾶν, ὡς εἰκόνας, καὶ μιμήματα, καὶ ὁμοιώματα, καὶ βίβλους τῶν ἀγραμμάτων καὶ ὑπόμνησιν, καὶ προσκυνεῖν, καὶ καταφιλεῖν, καὶ ὀφθαλμοῖς, καὶ χεῖλεσι, καὶ καρδίᾳ ἀσπάζεσθαι, ὡς σεσαρκωμένου Θεοῦ ὁμοίωμα, ἢ τῆς τοῦτου μητρὸς, ἢ τῶν ἁγίων τῶν κοινωνῶν τῶν παθημάτων αὐτοῦ, καὶ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, καὶ νικητῶν καὶ καθαιρετῶν τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων, καὶ τῆς πλάνης αὐτῶν. Εἰ δὲ τῆς θεότητος τῆς αὐτοῦ καὶ ἀσωμάτου εἰκόνα τις τολμήσει ποιῆσαι, ὡς ψευδῆ ἀποβαλλόμεθα· καὶ ἐάν τις ἐπὶ δόξῃ καὶ τιμῇ καὶ προσκυνήσει τοῦ διαβόλου ἢ τῶν δαιμόνων, καταπτύομεν καὶ πυρὶ ἀναλίσκομεν. Καὶ ἐάν τις ἀνθρώπων, ἢ κτηνῶν, ἢ πετεινῶν, ἢ ἐρπετῶν, ἢ ἄλλης τινὸς κτίσεως θεοποίησιν εἰκόνα, ἀναθεματίζομεν τοῦτον. Ὡς περ γὰρ τὰ ἱερὰ καὶ τοὺς ναοὺς τῶν δαιμόνων καθείλον οἱ ἅγιοι Πατέρες, καὶ ἐν τοῖς αὐτῶν τόποις ναοὺς ἐπ' ὀνόματι Θεοῦ καὶ ἁγίων ἤγειραν, καὶ τοὺτους σέβομεν, οὕτω καὶ τὰς εἰκόνας τῶν δαιμόνων καθείλον, καὶ ἀντ' ἐκείνων ἤγειραν εἰκόνας Χριστοῦ, καὶ τῆς τοῦτου Μητρὸς, καὶ τῶν ἁγίων, καὶ ταύτας σέβομεν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς Παλαιᾶς οὕτε ναοὺς ἐπ' ὀνόματι ἀνθρώπων ἤγειρεν ὁ Ἰσραὴλ, οὕτε μνημόσυνον ἐωρτάζετο· ἐτι γὰρ ὑπὸ κατάραν ἦν ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις, καὶ ὁ θάνατος κατὰ χρίσιν ἦν· διὸ καὶ ἐπενείετο, καὶ ὁ ἀπτόμενος τοῦ σώματος τοῦ τεθνηκότος, ἀκάθαρτος ἐλογίζετο. Νῦν δὲ, ἀφ' οὗ ἡ θεότης τῇ ἡμετέρᾳ φύσει ἀσυγχύτως συνεκράθη, οἷόν τι ζωοποιὸν καὶ σωτήριον φάρμακον, ὥτως ἐδοξάσθη ἡ φύσις ἡμῶν, καὶ πρὸς ἀφθαρσίαν μεταστοιχειώθη· διὸ καὶ ναοὶ αὐτοῖς ἡγείρονται, καὶ εἰκόνες ἀναγράφονται.

10. Nulli igitur hominum lateat, eum qui ad c. Γινωσκέτω οὖν πᾶς ἀνθρώπος, ὡς ὁ τὴν εἰκόνα

VARIAE LECTIONES.

* Lego δόξαν, et paulo post αἰσχύνῃ, ut sensus postulat, ac in orat. 2 habetur.

τὴν πρὸς δόξαν καὶ ὑπόμνησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς τοῦτου Μητρὸς τῆς ἁγίας Θεοτόκου, ἥ τινο· τῶν ἁγίων, εἴτε δὲ πρὸς αἰσχύνῃν τοῦ διαβόλου καὶ τῆς ἡττῆς αὐτοῦ καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, ἐκ θείου πόθου καὶ ζήλου γενομένην, καταλύειν ἐπιχειρῶν, καὶ μὴ προσκυνῶν καὶ τιμῶν καὶ ἀσπαζόμενος πόθῳ τοῦ εἰκονιζομένου, ὡς εἰκόνα τιμᾶν, καὶ οὐχ ὡς Θεόν, ἐχθρός ἐστι Χριστοῦ, καὶ τῆς ἁγίας Θεοτόκου, καὶ τῶν ἁγίων, ἐκδικητὴς δὲ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, ἔργῳ ἐπιδεικνύμενος τὴν λύπην, ὅτι ὁ Θεὸς καὶ οἱ ἅγιοι αὐτοῦ τιμῶνται καὶ δοξάζονται, ὁ δὲ διάβολος καταισχύνεται. Ἡ γὰρ εἰκὼν θρίαμβός ἐστι, καὶ φανέρωσις, καὶ σπηλογραφία, εἰς μνήμην τῆς νίκης τῶν ἀριστευσάντων καὶ διαπρεψάντων, καὶ τῆς αἰσχύνῃς τῶν ἡττηθέντων καὶ καταβληθέντων. Εἶδον πολλάκις ποθοῦντας, ἱμάτιον τοῦ ποθομένου θεασαμένους, ὡς αὐτὸν τὸν ποθοῦμενον ἀσπασμένους τὸ ἱμάτιον, ὀφθαλμοῖς τε καὶ χεῖρεσι. Χρὴ ἀποδιδόναι πᾶσι τὰς ὀφειλάς, κατὰ τὸν ἅγιον Παῦλον τὸν ἀπόστολον, « τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν· καὶ βασιλεῖ μὲν, ὡς ὑπερέχοντι, τοῖς δὲ ἀρχουσιν, ὡς δι' αὐτῶν ἀποστελλομένοις »· ἐκάστην, κατὰ τὸ μέτρον τοῦ ἀξιώματος.

ια'. Πού εὗρες ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἢ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὄνομα Τριάδος, ἢ ὁμοούσιον, ἢ μίαν φύσιν θεότητος τρανῶς, ἢ τρεῖς ὑποστάσεις αὐτολεξεῖ, ἢ μίαν ὑπόστασιν τοῦ Χριστοῦ, ἢ δύο φύσεις αὐτολεξεῖ; Ἄλλ' ὁμῶς, ἐπειδὴ, ἐκ τῶν ἰσοδυναμουσῶν λέξεων τῶν ἐν τῇ Γραφῇ κειμένων, ὥρισαν ταῦτα οἱ ἅγιοι Πατέρες, δεχόμεθα, καὶ τοὺς μὴ δεχομένους ἀναθεματίζομεν. ἐγὼ δὲ παριστῶ σοι ἐν τῇ Παλαιᾷ, ὅτι προτέταξεν ὁ Θεὸς ποιεῖν εἰκόνα· πρῶτον μὲν αὐτὴν τὴν σκηνὴν, καὶ πάντα τὰ ὄντα ἐν αὐτῇ. Καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελλίοις αὐτὸς ὁ Κύριος, τοῖς πειραστικῶς ἐρωτήσασιν, « Εἰ ἔξεστι Καίσαρι δοῦναι κῆνον; » εἶπεν, « Ἀγάγετέ μοι τὸ νόμισμα. » Καὶ ὑπέδειξαν αὐτῷ δηνάριον, καὶ ἥρωτήσεν αὐτοὺς, « Τίνος εἰκόνα ἔχει; » Οἱ δὲ εἶπον, « Καίσαρος. » Καὶ εἶπεν, « Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος, Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ Θεῷ. » Ἐπειδὴ εἰκόνα Καίσαρος ἔχει, Καίσαρός ἐστι, καὶ ἀπόδοτε Καίσαρι· καὶ τὴν εἰκόνα Χριστοῦ, ἀπόδοτε Χριστῷ· Χριστοῦ γὰρ ἐστιν.

quæ sunt Cæsaris, Cæsari : et quæ sunt Dei, Deo ²⁶. Quia Cæsaris habet imaginem, Cæsaris est, adeoque Cæsari reddite : ita Christi quoque imaginem Christo reddite : Christi quippe est.

ιβ'. Ὁ Κύριος μακαρίων τοὺς μαθητάς, εἶπε· πολλοὶ βασιλεῖς καὶ προφῆται ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. Ὑμῶν δὲ μακάριοι εἰσιν οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὧτα, ὅτι ἀκούουσιν. Εἶδον οὖν οἱ ἀπόστολοι σωματικῶς τὸν Χριστὸν, καὶ τὰ πάθη, καὶ τὰ θαύματα αὐτοῦ, καὶ ἤκουσαν τῶν λόγων αὐτοῦ· ἐπιθυμοῦμεν καὶ ἡμεῖς ἰδεῖν, καὶ ἀκοῦσαι, καὶ μακαρισθῆναι. Εἶδον ἐκεῖνοι πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ἐπειδὴ παρῇν σωματικῶς· ἡμεῖς δὲ, ἐπειδὴ σωματικῶς οὐ πάρεστιν, ὥσπερ διὰ βιβλίων ἀκούομεν τῶν λόγων αὐτοῦ, καὶ ἀγιάζομεθα τὴν ἀκοήν, καὶ δι'

A Christi, vel matris ejus Genitricis Dei, vel sancti ejuspiam honorem et recordationem, necnon ad ignominiam diaboli, relatæque de illo et dæmonibus ejus victoriæ memoriam, confectam divino quodam studio et ardore imaginem dejicere aggressus fuerit, neque eam potius ceu veneratione dignam, non tamen uti Deum, adorat, colit et complectitur, inimicum Christi, sanctæ Deiparæ sanctorumque esse ; diaboli vero et dæmonum ejus vindicem : quippe qui palam egre ferat, tam Deum, quam sanctos ejus gloria et honore affici, diabolum vero ignominia aspergi. Nam imago triumphi genus, ostentatio, insculptumque monumentum est, in memoriam erectum illorum, qui generoso præstantique animo sese gesserunt, inque perenne B dedecus dæmonum, qui victi profligatique sunt. Quosdam sæpe vidi, qui, cum amici desiderio tenerentur, si vestem ejus conspicerent, haud aliter illam atque amicum ipsum oculis et labiis prosequerentur. Omnibus, secundum apostoli Pauli sententiam, reddere debitum oportet : « Cui honorem, honorem ; ac regi quidem quasi præcelsenti ; ducibus vero, tanquam ab eo missis ²⁷, unicuique pro dignitatis ejus ratione.

11. Ubinam, obsecro, in Veteri Testamento, aut in Evangelio Trinitatis nomen, aut consubstantiale, aut unam Deitatis naturam diserte scriptam repereris? Ubi tres hypostases ipsismet expressas verbis, aut unam Christi personam, aut duplicem naturam? Verum, quia sancti Patres ex verbis vim eandem obtinentibus, quæ in Scriptura leguntur, hæc omnia definierunt, idcirco ea suscipimus, illosque qui non admittunt, anathemate serimus. Ego vero tibi demonstro Deum ³⁵² in Veteri Testamento mandavisse, ut imagines fabricarentur. Nam primum quidem præcepit ut tabernaculum, et quæ in ipso erant, construerentur. In Evangeliiis vero Dominus ipse, illis qui tentandi causa ex se sciscitati erant : « Num liceret censum dare Cæsari, dixit : Afferte mihi numisma. » Cumque denarium ostendissent, ex eis quæsitit cujusnam haberet imaginem. Illis vero respondentibus, « Cæsaris, » ait : « Reddite ergo

Quia Cæsaris habet imaginem, Cæsaris est, adeoque Cæsari reddite : Christi quippe est.

12. Christus discipulos beatos appellans, aiebat : « Multi reges et prophetae cupierunt videre quæ vos videtis, et non viderunt : et audire quæ auditis, et non audierunt. Vestri autem oculi beati, quia vident, et aures, quia audiunt ²⁷. » Apostoli igitur corporeis oculis Christum viderunt, ejusque labores et miracula, ac sermones audierunt : nos pariter et videre cupimus, et auscultare, tumque adeo beati audire. Cernebant illi facie ad faciem, quia corpore præsens erat : nos autem quia corpore præsens non est, quemadmodum ex libris sermones ejus audimus, et tum quoad auditum,

²⁶ Rom. xiii, 7 ; I Petr. ii, 13, 14. ²⁷ Matth. xxv, 16-21. ²⁸ Matth. xiii, 16, 17.

et ipso auditu quoad animam sancti efflicimur, beatique dicimur; ita libros quoque ex quibus sermones illius percipimus, venerantes adoramus; eodem modo per imaginum picturam corporeæ illius figuræ, miraculorum cruciatuumque descriptionem expressam conspicientes, sanctitatem adipiscimur, lætitia cœmulamur, ac beati audimus, tum subinde corpoream ipsius figuram colimus, veneramur et adoramus. Atqui corporalem ejus figuram contemplantes, ipsius quoque divinitatis gloriam, quoad fieri potest, mente complectimur. Nam, quia duplicis substantiæ sumus, ex anima nempe et corpore compositi, nec anima nostra nuda prorsus est, sed velut tegumento quodam obvelatur, idcirco fieri nequaquam potest, ut absque corporearum rerum opera, ad spiritualia pertingamus. Sicut ergo per sensibilia verba auribus corporis audimus, atque ea quæ spiritualia sunt intelligimus; sic per corporeum quoque intuitum ad spirituales contemplationem progredimur. Quamobrem corpus et animam Christus assumpsit, quia homo corpore atque anima constat⁸⁸. Unde duplex etiam est baptismus, ex aqua nimirum et spiritu: sic pariter communio, preces, et psalmodiarum cantus, duplicia quoque sunt, corporea simul et spiritualia; consimiliter luminaria et suffimenta.

13. Ad hæc diabolus nihil de cæteris sollicitus, in solas imagines insurrexit; tantaque in illas ardet invidia, ut in Prato sancti Sophronii Hierosolymorum patriarchæ hoc scriptum sit⁸⁹. « Narrabat abbas Theodorus Eliotes, in monte Olivarum reclusum quemdam mansisse, virum spirituali militia insignem, quem libidinis demon modis omnibus oppugnabat. Cum is die quadam acrius solito ipsum urgeret, conqueri cœpit senex: Quo usque tandem me infestare non desines? Recede deinceps a me: en consenuisti mecum. Cui dæmon se conspicuum præbens: Jura, inquit, mihi, te nemini narraturum quæ tibi dixerō: nec in posterum molestus ero. Juravit senex: ita, Per eum qui in excelsis habitat, nulli patefaciam quæ dixeris mihi. Tum dæmon, hanc, inquit, imaginem ultra ne colueris, neque ego posthac bellum adversum te movebo. Porro imago illa sanctæ Mariæ Dei Genitricis Dominiæ nostræ, Christum Jesum Dominum nostrum gestantis, effigiem ferebat. Hinc videris, quemnam imitentur, ejusve instrumenta sint illi, qui imagines adorari prohibent. Dæmon quippe libidinis satius duxit ab adoranda Dominiæ nostræ imagine cessare senem, quam in libidinis immunditiam labi: cum non eum lateret, ejusmodi peccatum fornicatione longe gravius esse. »

14. Cæterum quando nobis de imagine sermo est; agendum, hæc susius et diligentius pertractemus; itaque dicendum erit, 1° quidnam sit imago; 2° cur facta sit; 3° quot sint imaginum genera;

A αὐτῆς τὴν ψυχὴν, καὶ μακαρίζεσθαι, καὶ προσκυνούμεν, τιμῶντες τὰς βίβλους, δι' ὧν ἀκούομεν τῶν λόγων αὐτοῦ· οὕτως καὶ διὰ γραφῆς εἰκόνων θεωρούμεν τὸ ἐκτύπωμα τοῦ σωματικοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ, καὶ τῶν θαυμάτων καὶ τῶν παθημάτων αὐτοῦ, καὶ ἀγιαζόμεθα, καὶ πληροφοροῦμεθα, καὶ χαίρομεν, καὶ μακαρίζομεθα, καὶ σέβομεν, καὶ τιμῶμεν, καὶ προσκυνούμεν τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ τὸν σωματικόν. Θεωροῦντες δὲ τὸν σωματικὸν χαρακτήρα αὐτοῦ, ἐννοοῦμεν ὡς δυνατόν καὶ τὴν δόξαν τῆς θεότητος αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ διπλοὶ ἔσμεν, ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος κατεσκευασμένοι, καὶ οὐ γυννῇ ἡμῶν ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ὡς ὅπου παραπετάσματος καλύπτεται, ἀδύνατον ἡμᾶς ἐκτὸς τῶν σωματικῶν ἔλθειν ἐπὶ τὰ νοητά. Ὡς περ οὖν διὰ λόγων αἰσθητῶν ἀκούομεν ὡς σωματικοῖς, καὶ νοοῦμεν τὰ πνευματικά, οὕτω διὰ σωματικῆς θεωρίας ἐρχόμεθα ἐπὶ τὴν πνευματικὴν θεωρίαν. Διὰ τοῦτο σῶμα καὶ ψυχὴν ἀνάλαβεν ὁ Χριστὸς, ἐπειδὴ σῶμα καὶ ψυχὴν ἔχει ὁ ἄνθρωπος· διὰ τοῦτο καὶ τὸ βάπτισμα διπλοῦν, ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, καὶ ἡ κοινωνία, καὶ ἡ προσευχή, καὶ ἡ ψαλμωδία, πάντα διπλά, σωματικά καὶ πνευματικά, καὶ φῶτα καὶ θυμιάματα.

B γι'. Ἀλλὰ πάντα ἔσας, κατὰ μόνων τῶν εἰκόνων ὥρμησεν ὁ διάβολος· καὶ τοσούτος αὐτῷ φθόνος ἐστὶ κατὰ τῶν εἰκόνων, ὡς καὶ ἐν τῷ Λειτουργίῳ τοῦ ἁγίου Σωφρονίου τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων, γεγράφθαι οὕτως: « Ἐλέγεν ὁ ἄββας Θεόδωρος ὁ Αἰλιώτης, ὅτι ἦν τις ἐγκλειστος εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ἀγωνιστής· πανί⁹⁰ δὲ αὐτῷ ἐπολέμει ὁ δαίμων τῆς πορνείας. Ἐν μὲν οὖν ὡς ἐπέκειτο αὐτῷ σφοδρῶς, ἤρξατο ὁ γέρον ἀποδύρεσθαι, καὶ λέγειν τῷ δαίμονι· Ἔως πότε οὐκ ἐνδίδως μοι; Ἀπόστα λοιπὸν ἀπ' ἐμοῦ, συνεγέρσά; μοι. Φαίνεται αὐτῷ ὁ δαίμων ὀφθαλμοφανῶς, λέγων· Ὁμοσόν μοι ὅτι οὐδὲν λέγεις, ὃ μέλλω λέγειν σοι, καὶ οὐκέτι σοι πολεμῶ. Καὶ ὥρμησεν αὐτῷ ὁ γέρον, ὅτι Μὴ τὸν κατοικοῦντα ἐν τοῖς ὕψιστοις, οὐκ εἶπω τινὲς ἅπερ εἶπες μοι. Τότε λέγει αὐτῷ ὁ δαίμων· Μὴ προσκυνήσης ταύτῃ τῇ εἰκόνι, καὶ οὐκέτι σοι πολεμήσω. Ἐἶχε δὲ ἡ εἰκὼν ἐκτύπωμα, τὴν Δεσποιναν ἡμῶν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον, βαστάζουσαν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἰδὲ τίνα μιμοῦνται οἱ προσκυνεῖσθαι τὰς εἰκόνας κωλύοντες, καὶ τίνος εἰσὶν ὄργανα· ὁ γὰρ δαίμων τῆς πορνείας ἡρετίσματο μὴ προσκυνεῖσθαι τὴν εἰκόνα τῆς Δεσποίνης, ἥπερ εἰς τὴν τῆς πορνείας ἀκαθαρσίαν ἐμπσεῖν τὸν γέροντα, ὡς μελίζονα τῆς πορνείας ἀμαρτίαν ταύτην ἐπιτάμενος. »

ιδ'. Ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ εἰκόνας ὁ λόγος ἐστὶ καὶ προσκυνήσεως, φέρε πλατύτερον περὶ τούτων τὸν λόγον διευκρινήσωμεν· καὶ εἰπωμεν πρῶτον, τί ἐστὶν εἰκὼν· δεύτερον, τίνος χάριν γέγονεν εἰκὼν· τρίτον,

⁸⁸ Greg. Naz. Orat. de bapt. ⁸⁹ Pratum spirituale; de quo videsis orat. 1. ⁹⁰ πάντη vel παντί: τρέπω? EDIT.

πῶσαι διαφοραὶ εἰκόνων· τέταρτον, τί τὸ εἰκονιζόμενον, καὶ τί τὸ μὴ εἰκονιζόμενον· πέμπτον, τίς πρῶτος ἐποίησεν εἰκόνα.

15'. Εἴτα καὶ περὶ προσκυνήσεως· πρῶτον, τί ἐστὶ προσκύνῃς· δεύτερον, πόσοι τρόποι προσκυνήσεως· τρίτον, πῶσα τὰ προσκυνούμενα εὐρίσκωμεν ἐν τῇ Γραφῇ· τέταρτον, ὅτι πᾶσα προσκύνῃς διὰ τὴν φύσει προσκυνητὸν Θεόν ἐστὶ· πέμπτον, ὅτι ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει.

Πρῶτον, τί ἐστὶ εἰκὼν.

15'. Εἰκὼν μὲν οὖν ἐστὶν ὁμοίωμα, καὶ παράδειγμα, καὶ ἐκτύπωμά τινος, ἐν αὐτῇ δεικνύον τὸ εἰκονιζόμενον. Πάντως δὲ οὐ κατὰ πάντα ὅμοιος ἡ εἰκὼν τῷ πρωτότυπῳ, τούτεστι τῷ εἰκονιζομένῳ· ἄλλο γὰρ ἐστὶν ἡ εἰκὼν, καὶ ἄλλο τὸ εἰκονιζόμενον, καὶ πάντως ὁράται ἐν αὐτοῖς διαφορά, ἐπεὶ οὐκ ἄλλο τοῦτο, καὶ ἄλλο ἐκεῖνο. Οἷόν τι λέγω· Ἡ εἰκὼν τοῦ ἀνθρώπου, εἰ καὶ τὸν χαρακτήρα ἐκτυποῖ τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὰς ψυχικὰς δυνάμεις οὐκ ἔχει· οὔτε γὰρ ζῇ, οὔτε λογίζεται, οὔτε φεύγεται, οὔτε αἰσθάνεται, οὔτε μέλος κινεῖ· καὶ οὐδὲς εἰκὼν φυσικὴ ὢν τοῦ πατρὸς, ἔχει τι παρηλλαγμένον πρὸς αὐτόν. Υἱὸς γάρ ἐστι, καὶ οὐ πατήρ.

Δεύτερον, τίς εἶναι ἡ εἰκὼν.

15'. Πᾶσα εἰκὼν ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου ἐστὶ καὶ δεικτικὴ. Οἷόν τι λέγω· Ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπος, οὔτε τοῦ ἀόρατου γυμνὴν ἔχει τὴν γνώσιν, σώματι καλυπτομένης τῆς ψυχῆς, οὔτε τῶν μετ' αὐτὸν ἐσομένων, οὔτε τῶν τόπων διεστηχότων καὶ ἀπεχόντων, ὡς τόπων καὶ χρόνων περιγραφόμενος, πρὸς ὁδηγίαν γνώσεως, καὶ φανέρωσιν, καὶ δημοσίευσιν τῶν κεκρυμμένων, ἐπενοήθη ἡ εἰκὼν· πάντως δὲ πρὸς ὠφέλειαν καὶ εὐεργεσίαν καὶ σωτηρίαν, ὅπως στηλιτευομένων καὶ θριαμβευομένων τῶν πραγμάτων, διαγνώμεν τὰ κεκρυμμένα, καὶ τὰ μὲν καλὰ ποθέσωμεν καὶ ζηλώσωμεν, τὰ δὲ ἐναντία, τούτεστι τὰ κακὰ, ἀποστραφώμεν καὶ μισήσωμεν.

Τρίτον, πῶσαι διαφοραὶ εἰκόνων.

15'. Διαφοραὶ δὲ εἰκόνων εἰσὶ· πρώτη μὲν οὖν εἰκὼν ἐστὶν ἡ φυσικὴ. Ἐν ἐκάστῃ δὲ ἓ πράγματι δεῖ πρῶτον εἶναι τὸ κατὰ φύσιν, καὶ τότε τὸ κατὰ θέσιν καὶ μίμησιν (22)· ὅσον δεῖ πρῶτον εἶναι φύσει ἀνθρώπον, καὶ τότε θέσει κατὰ μίμησιν. Πρώτῃ οὖν

VARIAE LECTIONES.

* Haec quae sequuntur majori parti orationis et subnectuntur in cod. mss. Regiis duobus et in altero, usque ad PP. testimonia in quibus hic titulus praefigitur, Τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου ἀγίου. † Additur hic in uno cod. ἔχει γνώσιν. ‡ Forte γάρ.

NOTÆ.

(22) Græce κατὰ θέσιν et paulo post θέσει, quod tum per positionem institutionemve significat, tum per adoptionem et accommodationem; atque opponitur τῷ φύσει, et τῷ κατὰ φύσιν, seu ih' quod secundum suæ naturæ conditionem et ordinem existit. Cæterum aliquid esse θέσει duntaxat, non ipsiusmet rei veritatem continuo excludit. Illaque testatus est Copronymus ipse Iconoclasta cum suo concilio, cuius verba hæc refert Nicephorus CP. Antirr. II: Ἐκέλευσεν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις παραδοῦναι, δι' οὗ ἡράσθη ποάγμα-

A 4° quænam possint, quæve non possint imaginibus exprimi; 5° quis primus imaginum auctor.

15. Idem de adoratione: 1° quid sit adoratio; 2° quot sint adorationum modi; 3° quot sint ea quibus in Scriptura legimus adorationem exhibitam fuisse; 4° quod adoratio omnis ad Deum, qui suapte natura adorandus est, referatur; 5° quod adoratio imagini adhibita, ad eum, quem illa representat, reducat.

1° Quid sit imago.

16. Imago itaque est similitudo, exemplum et effigies cuiuspiam, in qua ille cuius est imago ostenditur. Neque tamen imago exemplari; hoc est rei quam exhibet, per omnia similis est. Nam aliud est imago, et aliud, id quod imagine representatur: ac necesse est ut nonnihil inter utrumque discriminis animadvertatur: siquidem nec istud alia res esset, nec illud alia. Exempli gratia, hominis imago, etsi corporis figuram exprimit, facultates tamen animæ non complectitur. Non enim vivit, nec loquitur, nec sentit, nec membrum movet. Quin etiam filius, cum naturalis sit imago patris, nihilominus aliquantum ab ipso discrepat. Nam filius est, non pater.

2° Cujus gratia instituta sit imago.

17. Omnis imago rem latentem prodit et manifestat. V. gr. quandoquidem homo, propterea quod animus a corpore obtegatur, invisibilis rei, et eorum quæ post ipsum futura sunt, quæve longe distant et procul absunt, cognitionem non habet, utpote qui loco et tempore circumscribatur; idcirco, ut in rerum cognitione dirigeretur, necnon ut occulta declararentur et manifesta fierent, excogitata est imago: quin etiam utilitatis, beneficentiæ et salutis causa; ut nempe ex rebus occultis et propalatis, ea quæ latent dignoscamus, atque tum bona prosequamur et æmulemur, tum contraria, sive mala, vitemus et fugiamus.

3° Quotuplex imaginum discrimin.

18. Hæc porro sunt imaginum differentię. Prima quidem naturalis est. Nam in omni re in primis necesse est ut ipsa sit in sua natura, 354 dein vero institutione et imitatione. Sic homo secundum suam naturam existat prius necessum est, tum deinde

D naturam existat prius necessum est, tum deinde

institutione per imitationem. Quamobrem prima naturalis nihiloque discrepans Dei invisibilis imago Patris est Filius, in seipso Patrem referens. « Nemo enim Deum vidit unquam⁴⁹. » Et rursum : « Non quia Patrem vidit quisquam⁵⁰. » Filium autem Patris imaginem esse docet Apostolus : « Qui est imago Dei invisibilis⁵¹. » Et ad Hebræos : « Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus⁵². » Atqui quod in seipso Patrem ostendat, Joannis Evangelium testatur, ubi Dominus Philippo dicenti : « Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis, » respondet : « Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt et Patrem⁵³. » Quamobrem Filius est naturalis, nihilque differens Patris imago, Patri similis per omnia, præter hoc unum, quod ipse nec ingenuus, nec Pater sit. Nam Pater est genitor ingenuus; Filius autem genitus, et non Pater; Spiritus sanctus vero est imago Filii : « Nemo enim potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto⁵⁴. » Itaque per Spiritum sanctum agnoscimus Christum Dei Filium et Deum, et in Filio Patrem intuemur. Sermo quippe ex sua natura cogitationis est nuntius, index autem sermonis spiritus est. Quapropter Spiritus est similis nihilque discrepans imago Filii, eo duntaxat differens, quod procedat : quin et uniuscujusque patris imago naturalis, est ipsius filius. Atque primum istud imaginum genus, est imago naturalis.

19. Alterum est genus, illa quæ in Deo est, notio rerum ipso auctore futurarum; hoc est consilium ejus æternum, quod eodem semper modo se habet. Deus enim immutabilis est, et ejus consilium omni principio caret; per quod scilicet ea quæ ab ipso determinata sunt, præfinito tempore fiunt, quemadmodum ipse in æternitate constituit. Imagines enim et exempla futurarum rerum, quas ipse facturum est, nihil sunt aliud, quam ejusque notio, atque a sancto Dionysio præfinitiones nominantur⁵⁵. In ejus namque consilio expressæ erant formæ et imagines eorum quæ, priusquam fierent, ab ipso præfinita erant, et immutabiliter futura.

20. Tertium genus imaginum est eorum quæ per imitationem a Deo facta sunt; pnta homo. Qua enim ratione ille qui creatus est, ejusdem naturæ sit cum increato? id porro imitatione fecit. Nam veluti Pater, qui est mens, et Filius item Verbum, et Spiritus sanctus, unus Deus sunt : sic mens, verbum et spiritus unus homo sunt. Tum etiam propter arbitrii libertatem et imperandi auctoritatem Deum imitatur. At quippe Deus : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem

φυσική καὶ ἀπαράλλακτος εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ἐν ἑαυτῷ δεικνύς τὸν Πατέρα. « Θεὸν μὲν γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. » Καὶ πάλιν « Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἑώρακεν. » Ὅτι δὲ εἰκὼν ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. » Καὶ πρὸς Ἑβραίους· « Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. » Καὶ ὅτι ἐν ἑαυτῷ δεικνύει τὸν Πατέρα, ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ τοῦ Φιλίππου εἰπόντος, « Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν, » φησὶν ὁ Κύριος· « Τοσοῦτον χρόνον ἔχω μεθ' ὑμῶν, καὶ οὐκ ἐγνωκάς με, Φίλιππε; ὁ ἑωρακώς με, ἑώρακε τὸν Πατέρα. » Ἔστι μὲν ὁ Υἱὸς εἰκὼν τοῦ Πατρὸς φυσική, ἀπαράλλακτος, κατὰ πάντα ὁμοία τῷ Πατρὶ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, καὶ τῆς πατρότητος. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ, γεννήτωρ ἀγέννητος· ὁ δὲ Υἱὸς, γεννητὸς καὶ οὐ Πατὴρ· καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ· Ὁδὲ γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Διὰ Πνεύματος οὖν ἁγίου γινώσκωμεν τὸν Χριστὸν, Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεόν, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ καθορώμεν τὸν Πατέρα· φύσει γὰρ νοούμενα ἡ, λόγος ἄγγελος· λόγου δὲ μηνυτικὸν, τὸ πνεῦμα. Ὁμοία δὲ καὶ ἀπαράλλακτος ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν μόνῳ τῷ ἐκπορευτῷ τὸ διάφορον ἔχον. Ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς, γεννητὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκπορευτός. Καὶ ἐκάστου δὲ πατρὸς ὁ υἱὸς φυσική ἐστὶν εἰκὼν· καὶ οὗτος μὲν ὁ πρῶτος τρόπος τῆς εἰκόνος, ὁ φυσικός.

10'. Δεύτερος τρόπος εἰκόνος, ἡ ἐν τῷ Θεῷ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐσομένων ἐννοια, τούτεστιν ἡ προαιώνιος αὐτοῦ βούλησις, ἡ δὲ ὡσαύτως ἔχουσα· ἀτρεπτόν γὰρ τὸ Θεῖον, καὶ ἡ βούλησις αὐτοῦ, ἀναρχος· ἢ, καθὼς προαιωνίως ἐβουλήθη, ἐν τῷ προορισθέντι ὑπ' αὐτοῦ καιρῷ γίνεται τὰ ὁρισθέντα· εἰκόνες γὰρ καὶ παραδείγματα τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐσομένων, ἡ περὶ ἐκάστου αὐτῶν ἐννοια, οἱ καὶ προορισμοὶ παρὰ τῷ ἁγίῳ Διωνυσίῳ ὀνομάζονται. Ἐν γὰρ τῇ βουλῇ αὐτοῦ ἐχαρακτηρίζετο καὶ εἰκονίζετο πρὶν γενέσεως αὐτῶν, τὰ ὑπ' αὐτοῦ προωρισμένα, καὶ ἀπαράβῃτως ἐσόμενα.

κ'. Τρίτος τρόπος εἰκόνος, ὁ κατὰ μέμνησιν ὑπὸ Θεοῦ γινόμενος, τούτεστιν ὁ ἀνθρωπος. Πῶς γὰρ ὁ κτιστὸς, τῆς αὐτῆς φύσεως ἐστὶ τῷ ἀκτίστῳ, ἀλλὰ κατὰ μέμνησιν; Ὡς γὰρ νοῦς ὁ Πατὴρ, καὶ Λόγος ὁ Υἱὸς, καὶ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς Θεὸς, οὕτω καὶ νοῦς καὶ λόγος καὶ πνεῦμα, εἰς ἀνθρωπος. Καὶ κατὰ τὴν αὐτεξούσιον καὶ ἀρχικὴν ἰ· λέγει γὰρ ὁ Θεός· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Καὶ εὐθέως ἐπήγαγε· « Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν

⁴⁹ Joan. i, 18. ⁵⁰ Joan. vi, 46. ⁵¹ Coloss. i, 15. ⁵² De div. nominib. cap. 1. ⁵³ Gen. i, 26.

⁵⁴ Hebr. i, 2. ⁵⁵ Joan. xiv, 8, 9. ⁵⁶ I Cor. xii, 3.

VARIE LECTIONES.

^h Mss. νοούμεν. Nonnihil hic deesse videtur, et cum Billio sic legendum opinor, φύσει γὰρ, νοῦ μὲν λόγος, ἄγγελος. ⁱ Qui si, ἀλλ' ἢ, nisi? ⁱ Mss. κατὰ τὸ ἀρχ.

τοῦ οὐρανοῦ. » Καὶ πάλιν · « Καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάσης τῆς γῆς, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς. »

κα'. Τέταρτος τρόπος εἰκόνος τῆς γραφῆς, σχήματα καὶ μορφᾶς καὶ τύπους ἀναπλαττούσης τῶν ἀοράτων καὶ ἀσωμάτων, σωματικῶς τυπουμένων, πρὸς ἀμυδρὴν κατανόησιν Θεοῦ τε καὶ ἀγγέλων, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἡμᾶς τὰ ἀσώματα ἀνευ σχημάτων ἀναλογούντων ἡμῖν θεωρεῖν, καθὼς φησιν ὁ πολὺς τῆ θεῖα Διονυσίου ὁ Ἀρεοπαγίτης. Ὅτι μὲν γὰρ εἰκότως προδébληνται τῶν ἀτυπώτων οἱ τύποι, καὶ τὰ σχήματα τῶν ἀσχηματίστων, οὐ ἔμνην αἰτίαν φαίη τις εἶναι τὴν καθ' ἡμᾶς ἀναλογίαν, ἀδυνατοῦσαν ἀμέσως ἐπὶ τὰς νοητὰς ἀνατείνεσθαι θεωρίας, καὶ δεομένην οἰκείων καὶ συμπτῶν ἀναγκῶν. Εἰ τοίνυν τῆς ἡμῶν προνοῶν ἀναλογίας ὁ θεὸς λόγος, πάντοθεν τὸ ἀνατακτικὸν ἡμῖν πορίζμενος, καὶ τοῖς ἀπλοῖς καὶ ἀμορφώτοις τύποις τινὰς περιτίθῃσι, πῶς μὴ εἰκονίζει τὰ σχήμασι μεμορφωμένα κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, καὶ ποθομένα μὲν, διὰ δὲ τὸ μὴ παρῆναι, ὁρᾶσθαι μὴ δυνάμενα; Φησὶ γοῦν ὁ θεορρήμων Γρηγόριος, ὅτι πολλὰ κάμνων ὁ νοῦς ἐκδῆναι τὰ σωματικά, πάντῃ ἀδυνατεῖ · « Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κτίσεως τοῦ κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. » Ὁρῶμεν δὲ καὶ ἐν τοῖς κτίσμασιν εἰκόνας, μηχανούσας ἡμῖν ἀμυδρῶς τὰς θείας ἐμφάσεις · ὥς ὅτε λέγομεν τὴν ἁγίαν Τριάδα τὴν ὑπεράρχιον, εἰκονίζεσθαι δι' ἡλίου καὶ φωτὸς καὶ ἀκτίνος · ἢ πηγῆς ἀναβλυζούσης, καὶ πηγαζομένου νάματος, καὶ προχοῆς · ἢ νοῦ καὶ λόγου καὶ πνεύματος τοῦ καθ' ἡμᾶς · ἢ ῥόδου φυτοῦ, καὶ ἄνθους, καὶ εὐωδίας.

C creatis imagines, quæ divinas manifestationes subobscurè nobis indicant, uti cum dicimus, sanctam et omni anteriorem principio Trinitatem, per solem, et lucem, et radium designari; aut per fontem, et rivum e fonte manantem, et fluentia; aut per mentem, et rationem, et spiritum nostrum; aut per rosæ plantam, et florem, et odorem.

κβ'. Πέμπτος τρόπος εἰκόνος, ἢ πρὸς μνήμην τῶν γεγονότων, ἢ θαύματος, ἢ ἀρετῆς, πρὸς δόξαν καὶ τιμὴν καὶ στηλογραφίαν τῶν ἀριστευσάντων, καὶ ἐν ἀρετῇ διαπρεψάντων, ἢ κακίας, πρὸς θρίαμβον καὶ αἰσχύνην τῶν κακίστων ἀνδρῶν, πρὸς τὴν εἰς ὑπεροπὴν τῶν θεωμένων ὠφέλειαν · ὥς ἂν τὰ μὲν κακὰ φύγωμεν, τὰς δὲ ἀρετὰς ζηλώσωμεν. Διπλῇ δὲ αὕτῃ διὰ τε λόγου ταῖς βίβλοις ἐγγραφομένου · εἰκονίζει γὰρ τὸ γράμμα τὸν λόγον, ὥς ὁ Θεὸς τὸν νόμον ταῖς πλαξὶν ἐνεκάλει, καὶ τοὺς τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν βίους ἀναγράφους γενέσθαι προσέταξε · καὶ διὰ θεωρίας αἰσθητῆς, ὥς τὴν στάμνον, καὶ τὴν ῥάβδον

κγ'. Ἐκτος τρόπος εἰκόνος, ἢ πρὸς μνήμην τῶν γεγονότων, ἢ θαύματος, ἢ ἀρετῆς, πρὸς δόξαν καὶ τιμὴν καὶ στηλογραφίαν τῶν ἀριστευσάντων, καὶ ἐν ἀρετῇ διαπρεψάντων, ἢ κακίας, πρὸς θρίαμβον καὶ αἰσχύνην τῶν κακίστων ἀνδρῶν, πρὸς τὴν εἰς ὑπεροπὴν τῶν θεωμένων ὠφέλειαν · ὥς ἂν τὰ μὲν κακὰ φύγωμεν, τὰς δὲ ἀρετὰς ζηλώσωμεν. Διπλῇ δὲ αὕτῃ διὰ τε λόγου ταῖς βίβλοις ἐγγραφομένου · εἰκονίζει γὰρ τὸ γράμμα τὸν λόγον, ὥς ὁ Θεὸς τὸν νόμον ταῖς πλαξὶν ἐνεκάλει, καὶ τοὺς τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν βίους ἀναγράφους γενέσθαι προσέταξε · καὶ διὰ θεωρίας αἰσθητῆς, ὥς τὴν στάμνον, καὶ τὴν ῥάβδον

A nostram. » Subditque : « Et dominamini piscibus maris et volatilibus cœli et universæ terræ, et subijcite eam. »

21. Quartum imaginis genus est ipsa scriptura, quæ figuras et formas et exempla rerum invisibilium et incorporearum corporeo modo expressarum fingit et efformat, ut obscuram saltem Dei angelorumque notitiam percipiamus : eo quod sine speciebus conditioni nostræ congruentibus res corporeas intueri nequitiam possimus ; quemadmodum Dionysius Areopagita divinarum rerum peritissimus docet⁶⁹. Quod enim formæ et figuræ rerum forma et figura carentium consulto fuerint editæ, hanc unam quis assignaverit causam ; ut nimirum conditionis nostræ ratio haberetur : quippe cum sine medio quodam ad rerum intelligibillum considerationem nemo possit assurgere ; ac propriis sibi a natura concessis auxiliis, quibus attolatur, indigeat. Quod si igitur Scriptura pro nostro capto, undequaque ea suggerit, quæ nos sublimius provehant, atque iis quæ simplicia sunt, nulliusque formæ capacia, formas quasdam accommodat ; cur nec illa quoque per imagines exprimat, quæ snapte natura figuris sunt informata ; quorum quidem ardorem desiderio, sed quæ videri propter absentiam non possunt ? Istuc spectant hæc Gregorii Theologi verba⁷⁰ : Quantumvis laboret mers nostra, res corporeas transilire nequaquam valet : sed « invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur⁷¹. » Cernimus autem in rebus

C creatis imagines, quæ divinas manifestationes subobscurè nobis indicant, uti cum dicimus, sanctam et omni anteriorem principio Trinitatem, per solem, et lucem, et radium designari; aut per fontem, et rivum e fonte manantem, et fluentia; aut per mentem, et rationem, et spiritum nostrum; aut per rosæ plantam, et florem, et odorem.

22. Quintum genus imaginum illud dicitur, quo futura præludunt et præsignantur ; ejusmodi fuit rubus⁷², pluviaque in vellus decedens⁷³, quibus Virgo et Deipara præmonstrabatur ; itemque virga et urna. Sic serpens æneus eum olim figurabat⁷⁴, qui serpentis malorum auctoris morsum postea sanavit. Sic demum mare, baptismi aquam et nubes⁷⁵ ejusdem Spiritum præsignabant.

23. Sextum genus imaginum illud est, quod in rei gestæ memoriam constitutum est, sive illa miraculum quoddam, sive etiam præclarum facinus fuerit ; ad gloriam nimirum, et honorem, et monumentum illorum, qui tum animi magnitudine, tum in virtutibus excolendis præcelluerunt : vel quod adversus nequitiam, instar triumphi, in improborum hominum ignominiam, et ad posterorum utilitatem spectandum proponitur ; quo nempe tum vitia fugiamus, tum virtutes persequamur. Istud porro duplex est. Aut enim per sermonem in libris conscriptum exhibetur (scriptura siquidem

⁶⁹ De divinis nom. cap. 1. ⁷⁰ orat. 34. ⁷¹ Rom. 1, 20. ⁷² Exod. III, 2. ⁷³ Judic. VI, 40. ⁷⁴ Num. XXI, 9. ⁷⁵ Exod. XIV, 20.

VARIE LECTIONES.

¹ Superflua negatio. ¹ Emend. τὸν καταργήσαντα, ut in orat. 1 ; nam Christum innuit.

sermonis quamdam imaginem refert) velut cum A Deus tabulis legem insculpsit⁷⁵, et virorum sibi charorum vitam litteris consignari jussit⁷⁶: aut oculis cernendum subjicitur, ut cum in perenne monumentum urnam⁷⁷, 356 et virgam in arca reponi præcepit⁷⁸, necnon ut nomina tribuum lapidibus superhumeralis inscriberentur⁷⁹, atque duodecim ex Jordane lapides tollerentur, qui sacerdotes arcam gestantes⁸⁰ (papæ! quam sublimē fidelibus revera mysterium) deficientemque aquam significarent. Consimili modo nunc quoque virorum virtute præstantium imagines summo studio delineamus, quibus tum ad eos æmulandos excitemur, tum ut eorum perfricetur memoria. Aut igitur omnem prorsus aufer imaginem, aut leges ad-versus illum qui hæc fieri jussit, statue, aut unamquamque secundum cujusque rationem et modum complecti non dubites.

4° Quid imagine repræsentetur: et quid imago re-præsentare nequeat; et quonam modo unumquod-que repræsentetur.

24. Corporum quidem, ut quæ figuras, limites-que corporeos, et colorem habent, imagines hand incongruenter deformantur. Angelus vero, et anima, et dæmones, licet corporeum crassumque nihil admittant, suapte tamen natura figurantur et circumscribuntur. Nam quia intellectuales sunt, intellectuali modo in locis intelligibilibus adesse creduntur et agere. Ad instar itaque corporum effinguntur, uti Moyses Cherubim designavit, et ipsi se conspiciendos eo favore dignis hominibus præbuerunt; ita ut imago corporea incorpoream quamdam, et quæ intellectu solo percipitur, contemplationem objiciat. At vero Dei natura, sola circumscripta non est, nulliusque formæ aut figuræ capax, nec comprehensibilis; quamlibet divina Scriptura formas quasdam corporales, ut nobis videtur, Deo circumponat: adeo ut figuræ quidem aspectabiles sint, cum formæ ipsæ corpore careant. Neque enim corporis oculis, sed mentis solummodo a prophetis videbantur, necnon ab iis quibus revelabantur; omnibus quippe visibiles non erant. Atque, ut paucis absolvam, omnium, quas videmus, figurarum imagines effingere possumus; illas autem, prout visæ fuerunt, mente intelligimus. Nam, etsi rationis opera ad figuras rerum excogitandas venimus; nihil tamen prohibet, quin ad earumdem considerationem, ex iis quæ vidi-mus, adducamur. Quod etiam in singulis sensibus locum habet, ut ex iis quæ vel olfactu, vel gustu, vel tactu percepimus, rationis opera ad eadem contemplanda evehamur.

25. Novimus ergo fieri non posse, ut Dei, D animæ et dæmonis naturam contueamur: ea tamen per quamdam transformationem contem-plamur; divina nimirum Providentia formas et figuras rebus incorporeis, ac forma figuraque corporali carentibus tribuente, quo nos ad eras-sam, et eam, quæ ex parte est, ipsarum cognitio-

έν τῇ κιθωτῷ τεθῆναι προσέταξεν, εἰς μνημόσυνον αἰώνιον· καὶ ὡς τὰ ὀνόματα τῶν φυλῶν ἐγκολαφθῆ-ναι τοῖς λίθοις τῆς ἐπωμίδος ἐκέλευσεν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς δώδεκα λίθους ἀρθῆναι ἐκ τοῦ Ἰορδάνου εἰς τύπον τῶν ἱερέων (βαβαὶ τοῦ μυστηρίου! ὡς μέγιστον τοῖς πιστοῖς ἐν ἀληθείᾳ!), τῶν αἰρόντων τὴν κιθωτὸν, καὶ τῆς τοῦ ὕδατος ἐκλείψεως. Οὕτω καὶ νῦν τὰς εἰκόνας τῶν γεγονότων ἐναρέτων ἀνδρῶν πρὸς ζῆλον, καὶ μνήμην, καὶ ζῆλον ἡμῶν πόθῳ ἀνα-γράφομεν· ἡ τοίνυν πᾶσαν εἰκόνα ἀνελε, καὶ ἀντι-νομοῖται τῷ ταῦτα προστάξαντι γίνεσθαι, ἡ ἐκά-στην δέχου, κατὰ τὸν ἐκάστη πρέποντα λόγον καὶ τρόπον.

B Τέταρτον, τί τὸ εἰκονίζμενον, καὶ τί μὴ εἰκονί-ζμενον, καὶ πῶς ἕκαστον εἰκονίζεται.

κδ'. Τὰ μὲν σώματα, ὡς καὶ σχήματα, καὶ περι-γραφήν σωματικὴν ἔχοντα, καὶ χροῖμα, εἰκότως εἰ-κονίζονται. Ἄγγελος δὲ, καὶ ψυχὴ, καὶ δαίμων, εἰ καὶ μὴ σωματικῶς καὶ παχέως, ἀλλὰ κατὰ τὴν ταυ-τῶν φύσιν, καὶ σχηματίζονται, καὶ περιγράφονται. Νοῆτοί γάρ ὄντες, ἐν νοητοῖς τόποις, νοητῶς παρ-εῖναι καὶ ἐνεργεῖν πιστεύονται. Εἰκονίζονται μὲν οὖν σωματικῶς, ὡς εἰκότισε Μωϋσῆς τὰ Χερουβίμ, καὶ ὡς ἐωράθησαν τοῖς ἀξίοις, ἀλλ' ἀσώματον καὶ νοη-τὴν τινα θεωρίαν δηλοῦσης τῆς σωματικῆς εἰκότος. Ἡ δὲ θεία φύσις, ἀπερίγραπτός ἐστι μόνη, καὶ παν-τελὴς ἀνείθεος, καὶ ἀσχημάτιστος, καὶ ἀκατάληπτος· C εἰ καὶ ἡ θεία Γραφή τύπους Θεοῦ περιτίθῃσι, τῷ μὲν δοκεῖν, σωματικοῦς, ὥστε σχήματα ὁρᾶσθαι, καὶ αὐτοὺς δὲ ἀσώματους. Οὐ γὰρ σωματικοί· ὀφθαλ-μοῖς, ἀλλὰ νοεοῖς ἐωρῶντο τοῖς προφῆταις, καὶ οἱ ἀπεκαλύπτοντο· οὐ γὰρ πᾶσιν ἐωρῶντο. Ἀπλῶ δὲ λόγῳ εἰπεῖν, δυνάμεθα ποιεῖν εἰκόνας πάντων τῶν σχημάτων, ὧν εἶδομεν· νοοῦμεν δὲ ταῦτα, καθὼς ὠράθη· εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ τῶν λόγων, ἐσθ' ὅτε κατα-νοοῦμεν σχήματα, ἀλλ' ἐξ ὧν εἶδομεν, καὶ ἐπὶ τὴν τοῦτων ἐρχόμεθα κατανόησιν. Οὕτω καὶ ἐφ' ἐκάστης αἰσθήσεως, ἐξ ὧν ὠσφράνθημεν, ἡ ἐγευσάμεθα, ἡ ἡψάμεθα, διὰ λόγων ἐπὶ τὴν τοῦτων ἐρχόμεθα κατα-νόησιν.

κε'. Οἰδαμεν οὖν, ὅτι οὔτε Θεοῦ, οὔτε ψυχῆς, οὔτε δαίμονος δυνατόν θεωρῆναι φύσιν, ἀλλ' ἐν μετασχη-ματισμῷ τινι θεωροῦνται ταῦτα, τῆς θείας προνοίας τύπους καὶ σχήματα περιτιθείσης τοῖς ἀσωμάτοις καὶ ἀτυπώτοις, καὶ μὴ ἔχουσι σχηματισμὸν σωματικῶς, πρὸς τὸ χειραγωγηθῆναι ἡμᾶς, καὶ πρὸς παχυμερῆ καὶ μερικὴν αὐτῶν γνῶσιν, ἵνα μὴ ἐν παντελεῖ

⁷⁵ Deut. v, 22. ⁷⁶ Exod. xvii, 14. ⁷⁷ Exod. xvi, 33, 34. ⁷⁸ Num. xvii, 10. ⁷⁹ Exod. xxviii, 11. ⁸⁰ Josue iv, 13.

VARIE LECTIONES.

^m Lego ἐωράθη.

ἀγνοεῖ ὡμεν Θεοῦ, καὶ τῶν ἀσωμάτων κτισμάτων. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς φύσει καὶ παντελῶς ἀσώματος· ἄγγελος δὲ, καὶ ψυχὴ, καὶ δαίμων, πρὸς μὲν Θεὸν συγκρινόμενοι, τὸν μόνον ἀσύγκριτον, σώματά εἰσι· πρὸς δὲ τὰ ὕλικά σώματα, ἀσώματοι. Μὴ θέλων οὖν Θεὸς παντελῶς ἀγνοεῖν ἡμᾶς τὰ ἀσώματα, περιέθηκεν αὐτοῖς τύπους, καὶ σχήματα, καὶ εἰκόνας κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς φύσεως ἡμῶν, σχήματα σωματικά· ἐν ὧν ὁρᾷται νοδὸς ὁρώμενα· καὶ ταῦτα σχηματίζομεν καὶ εἰκονίζομεν. Ἐπεὶ, πῶς ἐσχηματίσθη καὶ εἰκονίσθη τὸ Χερουδίμ; ἀλλὰ καὶ Θεοῦ σχήματα καὶ εἰκόνας ἡ Γραφή ἔχει.

Hæc porro sunt quæ figuris et imaginibus adumbramus. Quomodo enim Cherubim effingi imaginibus et exprimi unquam potuissent? Quinimo Dei figuras et imagines Scriptura continet.

Τίς πρῶτος ἐποίησεν εἰκόνα.

κς'. Αὐτὸς ὁ Θεὸς πρῶτος ἐγέννησεν τὸν μονογενῆ Υἱὸν καὶ Λόγον αὐτοῦ, εἰκόνα αὐτοῦ ζῶσαν, φυσικήν, ἀπαράλλακτον χαρακτῆρα τῆς αὐτοῦ ἀδιότῃτος· ἐποίησέ τε τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα αὐτοῦ * καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Καὶ Ἀδὰμ εἶδε Θεὸν, καὶ ἤκουσε τῆς φωνῆς τῶν ποδῶν αὐτοῦ περιπατοῦντος· τὸ δειλινὸν, καὶ ἐκρύβη ἐν τῇ παραδείσῳ· καὶ Ἰακώβ εἶδε, καὶ ἐπάλαυσε μετὰ Θεοῦ. Ἀήλον δὲ, ὅτι ὡς ἄνθρωπος· ἐφώνη αὐτῷ ὁ Θεός· καὶ Μωϋσῆς, ὡς ὁπίσθια ἀνθρώπου εἶδε· καὶ Ἰσαΐας ὡς ἄνθρωπον εἶδε καθήμενον ἐπὶ θρόνου· καὶ Δανιὴλ ὁμοίωμα ἀνθρώπου εἶδε, καὶ ὡς υἱὸν ἀνθρώπου ἐλθόντα ἐπὶ τὸν Παλαιὸν τῶν ἡμερῶν· καὶ οὐ φύσιν Θεοῦ εἶδε τι, ἀλλὰ τὸν τύπον, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ μέλλοντος ἕσσεσθαι. Ἐμελλε γὰρ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ὁ ἀόρατος, ἄνθρωπος γίνεσθαι ἐν ἀληθείᾳ, ἵνα ἐνωθῇ τῇ φύσει ἡμῶν, καὶ ὁραθῇ ἐπὶ γῆς· προσεκύνησαν οὖν πάντες οἱ ἰδόντες τὸν τύπον καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ μέλλοντος, καθὼς Παῦλος φησιν ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ· Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ κομισάμενοι τὰς εὐαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς ἰδόντες καὶ ἀσπασάμενοι. * Ἐγὼ οὖν οὐ μὴ ποιήσω εἰκόνα τοῦ δι' ἐμὲ ὁφθέντος σαρκὸς φύσει; καὶ προσκυνήσω καὶ τιμῶ αὐτὸν, διὰ τῆς εἰς τὴν εἰκόνα αὐτοῦ τιμῆς καὶ προσκυνήσεως; Εἶδεν Ἀβραάμ, οὐ φύσιν Θεοῦ· Θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε· ἀλλ' εἰκόνα Θεοῦ, καὶ πεσὼν προσεκύνησεν. Εἶδεν Ἰησοῦς ὁ Ναυῆ, οὐ φύσιν ἀγγέλου, ἀλλ' εἰκόνα· φύσις γὰρ ἀγγέλου σωματικοῦς οὐχ ὁρᾶται ὀφθαλμοῖς· καὶ πεσὼν προσεκύνησεν. Ὁμοίως καὶ Δανιὴλ. Ἀγγελος δὲ, οὐ Θεός, ἀλλὰ κτίσμα καὶ δοῦλος Θεοῦ, καὶ πρᾶσις αὐτῆς· προσεκύνησεν δὲ, οὐχ ὡς Θεῷ, ἀλλ' ὡς Θεοῦ παραστάτῃ καὶ λειτουργῷ. Κἀγὼ μὴ ποιήσω εἰκόνα τῶν φίλων τοῦ Χριστοῦ; καὶ μὴ προσκυνήσω, οὐχ ὡς θεοῖς, ἀλλ' ὡς εἰκόσι φίλων Θεοῦ; Οὔτε γὰρ Ἰησοῦς, οὔτε Δανιὴλ, ὡς θεοῖς προσεκύνησαν τοῖς ὁφθεῖσιν ἀγγέλοις· οὐδὲ ἐγὼ ὡς Θεῷ προσκυνῶ τῇ εἰκόνι, ἀλλὰ διὰ τῆς εἰκόνης καὶ τῶν ἁγίων, τῷ Θεῷ

nem perducatur, ne in omnimoda prorsus Dei creaturarumque incorporearum ignoratione versaremur. Deus siquidem suapte natura, modisque omnibus incorporeus est: angelus vero, et anima, et dæmon, si cum Deo, qui solus incomparabilis est, componantur, corporibus accenseri possunt: sin autem cum corporibus, res sunt incorporeæ. Cum itaque Deus ea nosignorare **357** noluerit, quæ corporea non sunt, naturæ habita ratione eadem formis, et figuris, necnon imaginibus circumvestivit; figuris, inquam, corporeis, quibus ea oculo mentis a materia remoto considerantur.

5- Quisnam primus imagines fecerit.

26. Deus ipse primus unigenitum Filium, et Verbum suum genuit, vivam sui imaginem, naturalem, nulla ex parte discrepantem æternitatis suæ characterem. Insuper hominem fecit ad imaginem et similitudinem suam ²¹. Adam quoque vidit Deum, pedumque ejus post meridiem deambulantis strepitum audivit, et abscondit se in paradiso ²². Jacob etiam vidit, et luctatus est cum Deo ²³. Perspicuum autem est Deum se illi humana specie cernendum præbuisse. Moyses item, tanquam hominis posteriora conspexit ²⁴; Isaias, hominis instar in solio sedentem ²⁵: Daniel denique hominis similitudinem vidit, et quasi filium hominis, qui ad Antiquorum dierum progressus est ²⁶: nec quisquam est, qui Dei naturam contuitus sit, sed formam duntaxat et imaginem ejus, quod aliquando futurus erat. Futurum quippe erat, ut Filius ac Verbum Dei invisibile, vere fieret homo, quo naturæ nostræ copulatus, in terris esset conspicuus. Figuram igitur et imaginem aspicientes, adoraverunt; quemadmodum Paulus apostolus in Epistola ad Hebræos ait: « Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes, et salutantes ²⁷. » Nunquid ergo imaginem non faciam illius, qui in carnis natura mei causa visus est? Num illum per adorationem et honorem, quem imagini ejus exhibeo, non adoravero nec coluero? Vidit Abraham ²⁸, non Dei naturam (nemo enim Deum vidit unquam ²⁹), sed imaginem Dei, et prociens adoravit. Vidit Jesus filius Nave ³⁰, non naturam angeli, sed imaginem (angeli quippe natura corporis oculo aspectabilis non est), et pronus in terram adoravit. Idem fecit et Daniel. Porro angelus nequaquam Deus est, sed creatura, Deique servus et satelles: quare non uti Deum illum adoravit, sed ut qui a latere Dei sit, eique ministret. Ecce igitur amicorum Christi imagines non fecero, quas colam et adorem, non tanquam

²¹ Gen. i, 26. ²² Gen. iii, 8. ²³ Gen. xxxii, 24. ²⁴ Exod. xxxiii, 18-23. ²⁵ Isa. vi, 1. ²⁶ Dan. vii, 11. ²⁷ Hebr. xi, 13. ²⁸ Gen. xvi, 8. ²⁹ Joan. i, 18. ³⁰ Josue v, 14.

VARIÆ LECTIONES.

^a Mss. σχήματι σωματικῷ. * Mss. ταυτοῦ. † Hic quædam desunt, ut cum mss. legatur τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἁγίας Θεοτόκου, καὶ τῶν ἁγίων.

deos, sed ut decet imagines amicorum Dei? Nec Jesus, nec Daniel, angelos quos viderunt, veluti deos adoraverunt: nec ego quoque veluti Deum imaginem adoro, sed tum per imaginem, tum per sanctos ipsos, adorationem Deo honoremque exhibeo, atque propter ipsum amicos ejus veneror et colo. Non angelorum, sed hominum naturæ conjunctus est Deus. Deus non factus est angelus: sed Deus factus est natura et veritate homo. « Nunquam enim angelos apprehendit, sed semen Abraham⁹⁰. » Angeli divinæ naturæ participes et socii facti non sunt, sed efficacitatis et gratiæ. Homines vero divinæ naturæ participes consortesque sunt; quicumque videlicet sanctum Christi corpussumunt, et pretiosum sanguinem bibunt. Divinitati quippe secundum **358** hypostasim utrumque conjungitur: atque naturæ duæ in uno Christi corpore quod sumimus, sine distractione in unitate personæ copulantur⁹¹. Quocirca duplicis naturæ participes efficimur; corporis quidem, modo corporeo, divinitatis vero, spirituali; imo utriusque secundum utramque rationem: non quasi idem quoad personam simus (prius enim subsistimus, et posthac conjungimur), sed per corporis et sanguinis contemperationem. Quid non igitur majores angelis sint illi, qui per mandatorum observationem, puram inviolatamque copulam hanc custodiunt? Natura quidem nostra, sive quia mortalis est, sive propter crassam corporis constitutionem, angelis est inferior: at Dei benignitas et conjunctio superiorem illam angelis effecere. Humanae naturæ in solio gloriæ per Christum sedenti⁹², cum timore et tremore assistunt angeli, et in judicio pavore percussi aderunt. Nunquam considerare, nec divinæ consortes gloriæ⁹³ esse a Scriptura dicti sunt, « omnes enim sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis⁹⁴; » nec quod una regnaturi sint, et una glorificandi⁹⁵, nec demum quod super mensam Patris sint sessuri. Atqui homines sancti sunt Dei filii: sunt filii regni, hæredes Dei, et cohæredes Christi⁹⁶. Quamobrem sanctos veneror, servosque, et amicos, et cohæredes Christi perinde laudibus extollo; servos, inquam, natura; amicos vero, propter liberæ voluntatis propositum: filios quoque et hæredes, propter divinam gratiam: quemadmodum Dominus Patrem alloquens aiebat⁹⁷.

Postquam igitur de imagine locuti sumus, jam de adoratione nobis est dicendum; ac primum quid sit adoratio.

De adoratione. Quidnam sit adoratio.

27. Adoratio itaque subjectionis argumentum est, hoc est, demissionis et humiliationis. Adorationis autem modi multi sunt.

Quot sint adorationis modi.

28. Primus adorationis modus ille est, qui per

A προσάγω τὴν προσκύνῃσιν καὶ τὴν τιμὴν, δι' ἃν καὶ τοὺς αὐτοῦ φίλους εἶδω, καὶ δι' αἰδοῦς ἄγω. Οὐχ ἡνώθη φύσει ἀγγέλων ὁ Θεός, ἡνώθη δὲ φύσει ἀνθρώπων. Οὐκ ἐγένετο ὁ Θεὸς ἀγγελος, ἐγένετο δὲ ὁ Θεὸς φύσις καὶ ἀληθεὶς ἄνθρωπος. « Οὐ γὰρ δὴ ποὺ ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ ἐπιλαμβάνεται. » Οὐκ ἐγένετο φύσις ἀγγέλων. Υἱὸς Θεοῦ καθ' ὑπόστασιν, ἐγένετο δὲ φύσις ἀνθρώπου. Υἱὸς Θεοῦ καθ' ὑπόστασιν. Οὐ μετέσχον ἄγγελοι, οὐδὲ ἐγένοντο θείας κοινωνοὶ φύσεως, ἀλλ' ἐνεργείας καὶ χάριτος, ἄνθρωποι δὲ μετέχουσι, καὶ κοινωνοὶ θείας φύσεως γίνονται, ὅσοι μεταλαμβάνουσι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ τὸ ἅγιον, καὶ πίνουσι τὸ αἷμα· θεοτετεῖ γὰρ καθ' ὑπόστασιν ἦνται, καὶ δύο φύσεις ἐν τῇ μεταλαμβανομένῃ ὑπ' ἡμῶν σώματι τοῦ Χριστοῦ, ἡνωμέναι καθ' ὑπόστασιν εἰσιν ἀδιασπάστως. Καὶ τῶν δύο φύσεων μετέχωμεν, τοῦ σώματος σωματικῶς, τῆς θεότητος πνευματικῶς· μᾶλλον δὲ ἀμφοῖν κατ' ἀμφοῖν· οὐ καθ' ὑπόστασιν ταυτιζόμενοι· ὑφιστάμεθα γὰρ πρῶτον, καὶ τότε ἐνούμεθα· ἀλλὰ κατὰ συνάκρασιν τοῦ σώματος καὶ αἵματος. Καὶ πῶς οὐ μερίζοντες ἀγγέλων, οἱ φυλάττοντες διὰ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν τὴν εἰλικρινὴ ἔνωσιν; Ἡ μὲν φύσις ἡμῶν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους ἡλαττωμένη διὰ τὸν θάνατον καὶ τὴν τοῦ σώματος παχύτητα, ἀλλ' εὐδοκίᾳ καὶ συναφείᾳ Θεοῦ, γέγονεν ἀγγέλων μεζίων. Παρίστανται γὰρ αὐτῇ μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἄγγελοι, καθημένη ἐπὶ θρόνου τῆς δόξης ἐν Χριστῷ, καὶ παραστήσονται ἔντρομοι ἐν τῇ κρίσει· οὐ συγκαθεύδοντες γ, οὐδὲ κοινωνοὶ τῆς θείας δόξης ὑπὸ Γραφῆς ἐβρόθησαν. « Εἰσὶ γὰρ πάντες λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν· » οὐδ' ὅτι συμβασιλεύουσιν, οὐδ' ὅτι συνδοξασθήσονται, οὐδ' ὅτι ἐπὶ τῆς θεραπείας τοῦ Πατρὸς καθίσουσιν. Οἱ δὲ ἅγιοι, υἱοὶ Θεοῦ, υἱοὶ τῆς βασιλείας, καὶ κληρονόμοι Θεοῦ, καὶ συγκληρονόμοι Χριστοῦ. Τιμῶ οὖν τοὺς ἁγίους, καὶ συνδοξάζω τοὺς δούλους, καὶ φίλους, καὶ συγκληρονόμους Χριστοῦ· τοὺς δούλους ἐκ φύσεως, καὶ φίλους ἐκ προαιρέσεως· καὶ υἱοὺς καὶ κληρονόμους ἐκ θείας χάριτος, ὡς ψηφίς ὁ Κύριος πρὸς τὸν Πατέρα.

C Εἰπόντες τοίνυν περὶ εἰκόνης, εἵπωμεν καὶ περὶ προσκύνσεως, καὶ πρῶτον τί ἐστὶ προσκύνῃσις.

Περὶ προσκυνήσεως· τί ἐστὶ προσκύνῃσις; κζ'. Προσκύνῃσις τοίνυν ἐστὶ σημεῖον ὑποπέσεως, τοῦτέστιν, ὑποβάσεως καὶ ταπεινώσεως· τρόποι δὲ προσκύνῃσεως εἰσι πλείστοι.

Πόσοι τρόποι προσκυνήσεως.

κη'. Πρῶτος τρόπος προσκυνήσεως, ὁ κατὰ λα-

⁹⁰ Hebr. ii, 16. ⁹¹ Vid. Annot. in cap. 15 lib. *De fide orth.* p. 272. ⁹² Ephes. ii, 6. ⁹³ II Petr. i, 4. ⁹⁴ Hebr. i, 14. ⁹⁵ II Tim. ii, 12. ⁹⁶ Rom. viii, 17; Luc. xii, 30; Matth. xiii, 38; I Joan. iii, 4. ⁹⁷ Joan. xvii, 22.

VARIÆ LECTIONES.

κ Mss. συγκαθήμενοι. Quæ lectio longe melior est. Quid ero si legas συγκαθεδρεύοντες?

τρεῖς, ἣν προσάγομεν μόνῃ τῷ φύσει προσκυνῶντι Θεῷ· καὶ οὗτος κατὰ διαφόρους τρόπους. Πρῶτον μὲν κατὰ τὴν τῆς δουλείας (23)· προσκυνοῦσι γὰρ αὐτῷ πάντα τὰ κτίσματα, ὡς δούλοι Δεσπότῃ· ὅτι «Τὰ σύμπαντα γὰρ, φησί, δούλα σά·» καὶ οἱ μὲν ἔκουςίως, οἱ δὲ ἀκούσιως, οἱ μὲν γνῶσι ἐκουςίως προσκυνοῦσιν, ὅσοι εὐσεβεῖς, οἱ δὲ ἐπιγινώσκοντες, καὶ μὴ θέλοντες, ἀκούσιως προσκυνοῦσιν, ὡς οἱ δαίμονες· ἄλλοι μὴ εἰδότες τὸν φύσει Θεὸν, προσκυνοῦσιν ἀκούσιως ὃν ἀγνοοῦσιν.

29. Δεύτερος τρόπος, ὁ κατὰ θαῦμα καὶ πόθον, καθ' ὃν προσκυνοῦμεν τῷ Θεῷ διὰ τὴν φυσικὴν δόξαν αὐτοῦ· μόνος γάρ ἐστι θεοῦξασμένος, οὐκ ἐκ τινος ἔχων τὴν δόξαν, ἀλλ' αὐτὸς ὢν πάσης δόξης αἴτιος καὶ παντὸς ἀγαθοῦ φῶς ἀκατάληπτον, γλυκασμὸς ἀνείκατος, κάλλος ἀμήχανον, ἀγαθότητος ἄδυστος, σοφία ἀνεξιχνίατος, ἀπειροδύναμος δύναμις, μόνος ἄξιος· δι' ἑαυτὸν θαυμάζεσθαι, προσκυνεῖσθαι τε καὶ δοξάζεσθαι, καὶ ποθεῖσθαι.

30. Τρίτος τρόπος, ὁ τῆς εὐχαριστίας, ὑπὲρ τῶν γεγονότων εἰς ἡμᾶς ἀγαθῶν. Πάντα γὰρ τὰ ὄντα χρεώσται εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, καὶ προσφέρειν αἰνάων προσκύνησιν, ὅτι τε ἐξ αὐτοῦ ἔχει τὸ εἶναι τὰ πάντα, καὶ ἐν αὐτῷ συνίσταται, καὶ πᾶσι μεταδίδωσιν ἀφθόνως τῶν ἑαυτοῦ δωρεῶν, καὶ δίχα αἰτήσεως· καὶ θέλει πάντας σωθῆναι, καὶ ματῆχειν τῆς ἑαυτοῦ ἀγαθότητος· καὶ μακροθυμεῖ ἐφ' ἡμῖν ἁμαρτάνουσι· καὶ ἀνατέλλει τὸν ἥλιον ἐπὶ δικαίους, καὶ βρέχει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς· καὶ ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς γέγονε, καὶ θείας κοινωνοῦς φύσεως ἐποίησεν ἡμᾶς, ὅτι «Ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα,» ὡς φησιν Ἰωάννης ὁ Θεολόγος ἐν τῇ καθολικῇ Ἐπιστολῇ.

31. Τέταρτος τρόπος, ὁ κατ' ἐνδοξίαν καὶ ἐλπίδα τῶν εὐεργεσιῶν· καθ' ὃς ἐπιγινώσκοντες, ὡς οὐ δυνατόν ἐστι ἐκτὸς αὐτοῦ ποιεῖν οὐδὲν, ἡ ἔχειν ἀγαθόν, προσκυνοῦμεν, αἰτοῦντες παρ' αὐτοῦ ἕκαστος, οὐ αἰσθάνεται ἐνδεῶς ἔχειν, καὶ ὃ ποθεῖ, ρυσθῆναι τε κακῶν, καὶ τυχεῖν ἀγαθῶν.

32. Πέμπτος τρόπος, ὁ τῆς μετανοίας καὶ τῆς ἐξομολογήσεως· ἁμαρτάνοντες γὰρ προσκυνοῦμεν καὶ προσπίπτομεν τῷ Θεῷ, δεόμενοι συγχωρηθῆναι τὰ πταίσματα, ὡς δούλοι εὐγνώμονες. Καὶ οὗτος ὁ τρόπος τρισὸς ἐστίν. Ἡ γὰρ κατὰ ἀγάπην λυπε-

latriam exhibetur soli pro sua natura adorando Deo. Atque hujus varii rursus modi sunt. Nam primo ratione famulatus offertur. Res quippe creatæ Deum adorant, perinde ac servi dominum; ait enim Scriptura: «Quoniam omnia servant tibi»²²; ast alii quidem sponte, alii vero invito animo. Alii siquidem cum Deum cognoscant, libenter ipsum adorant, ut homines religiosi: alii autem, cum Deum agnoverint, attamen nolentes et inviti adorant, ut dæmones: alii denique eum, qui natura Deus est, ignorantes, præter voluntatem adorant.

29. Secundus modus est, quem per admirationem et affectum præstamus: quo quidem modo Deum adoramus ob naturalem ipsius gloriam. Ille enim solus gloriam possidet, quam a nullo habeat, cum ipse potius omnis gloriæ, omnisque boni auctor sit; ut qui lumen est incomprehensibile, 359 suavitatis incomparabilis, immensa pulchritudo, bonitatis abyssus, impervestigabilis sapientia, virtus infinita; solus proinde qui per sese dignus est, quem admiremur, adoremus, laudemus, et desideremus.

30. Tertius modus est, grati animi ob collata nobis beneficia significatio. Nam omnia quæ sunt, Deo gratias debent, perennemque adorationem; quippe cum a Deo universa, ut sint, utque in ipso constent²³, habeant, nec non omnibus, nec postulantis, copiose dona sua largiatur; velit quoque omnes salvos fieri²⁴, ac suæ participes bonitatis esse, nos peccantes patienti sustineat animo, ori-rique faciat solem suum super justos et injustos, et pluat super bonos et malos²⁵. Ad hæc, quia ipse Dei Filius instar nostri propter nos factus est, nosque divinæ naturæ consortes fecit²⁶: ac tandem quia, ut Joannes Theologus in epistola Catholica ait: «Similes ei erimus»²⁷.

31. Quartus modus est, quo nostram inopiam et obtinendorum honorum spem protestamur; quatenus, cum nihil prorsus boni sine illo facere nos posse, aut habere sciamus, ipsum adoramus, id efflagitantes, quo se quisque egere novit, quodque desiderat, sive ut a malis eximatur, sive ut bonorum evadat compos.

32. Quintus modus est, poenitentiae et confessionis; admissio quippe peccato, Deum adoramus, eique procidimus, uti bonos benevolosque servos decet, delictorum veniam exorantes. Atque hic modus triplex item est. Aut enim ex charitate

²² Psal. cxviii, 91.²³ Colos. i, 17.²⁴ I Tim. ii, 4.²⁵ Matth. v, 45.²⁶ II Petr. i, 4.²⁷ I Joan. iii, 2.

NOTE.

(23) Græce δουλείας, quod servitutem famulatumve significat, estque proprie obsequentia quam servi sponte vel inviti dominis præstant. Cæterum Fulgentius in fragm. 13, lib. iv Contra Fabianum: λατρείαν, inquit, sola sibi vere divinitas vindicat: δούλευσις vero et Deo est, quantum oportet reddenda, et hominibus quantum concedit exhibenda. Prov-

ter λατρεῖαν ergo dicitur: «Sacrificate Deo sacrificium justitiæ,» etc. «Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino soli.» Propter δούλευσιν vero dicit Apostolus: «Domino Christo servite;» et iterum: «servite invicem in charitate.» Legis August. lib. xi Cont. Faust., cap. 21.

quispiam mœrore afficitur, aut quia timet ne a Dei muneribus excludatur, aut quia supplicia formidat. Primus grati benevolique animi, Deique desiderio flagrantis argumentum est; alter mercenarii; tertius servilis *.

Quot in Scriptura reperiantur, quibus exhibentur avaratio; quotque modis creaturas adoremus.

33. Primum quidem adorantur illi, in quibus requievit Deus, qui solus sanctus est. Atqui in sanctis requiescit, puta in beata Dei Genitrice et cunctis sanctis. Illi porro sunt, qui operam omnem posuerunt, quo Dei similes evaderent, idque, tum propriæ voluntatis conatu, tum per Dei inhabitationem et auxilium: qui quidem dii quoque dicuntur non natura, sed institutione: quemadmodum ferrum ignitum ignis dicitur, non natura, sed institutione, et ignis participatione. Ait enim: « Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum ». Hoc primum a voluntatis electione pendet, tum omni volenti bonum, Deus fert auxilium ad bonum perficiendum. Deinde: « Inhabitato, inquit, in eis, et inambulabo ». Et: « Templum Dei sumus, et Spiritus Dei habitat in nobis ». Ad hæc: « Dedit eis potestatem in spiritus immundos, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem, et omnem infirmitatem ». Et: « Quæcunque facio, vos etiam facietis, et majora his facietis ». Insuper: « Vivo ego, dicit Dominus; eos qui me glorificant, glorificabo ». Et: « Si quidem compatimur, ut et **360** conglorificemur ». Itemque: « Deus stetit in synagoga deorum: in medio autem deos diducabit ». Quemadmodum igitur hi veri dii sunt, non natura, sed quia participes sunt ejus, qui natura Deus est, sic quoque adorantur: non quod sùapte natura sint adorandi: sed quoniam illum, qui pro natura sua adorandus est, in seipsis habent. Ferrum ignitum secundum suam naturam ejusmodi non est, ut tangi nequeat; sed quia particeps factum est ignis, cujus natura est ut comburat. Adorantur itaque, quatenus gloriam a Deo sunt adepti, et quia ab ipso acceperunt, ut adversarii terribiles essent, et erga eos, qui ad ipsos confugerent, benefici: imo tanquam Dei famuli et ministri, quique propter suam charitatem liberum apud ipsum accessum habeant. Quamobrem eos adoramus, quia rex ipse colitur, cum famulum suum, quem diligit, non regis instar, sed tanquam obsequentem ministrum benevolumque amicum cernit adorari. Quin etiam illi qui cum fiducia ipsos adeunt, votorum compotes fiunt, sive id a rege famulus flagitet, sive rex honorem fidemque illius qui ab suo famulo petit, admittat; quippe cum is ejus nomine postulaverit. Sic per apostolos illi curabantur, qui ad Jesum accederent. Sic

Α ταί τις, ἥ ὡς μὴ ἀποτύχη τῶν τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν, ἡ δεδιώς τὰς κολάσεις. Καὶ ἔστιν ὁ μὲν πρῶτος, ἐξ εὐγνωμοσύνης καὶ πόθου αὐτοῦ Θεοῦ, καὶ ὀικτῆς διαθέσεως· ὁ δεύτερος, μισθωτικῆς· ὁ δὲ τρίτος, δουλικῆς *.

Πόσα τὰ προσκυνούμενα εὐρίσκομεν ἐν τῇ Γραφῇ, καὶ κατὰ πόσους τρόπους ποσάγομεν προσκύνησιν ἁγίοις.

λγ'. Πρῶτον μὲν, ἐφ' οἷς ἀναπέπνυται ὁ Θεός, ὁ μόνος ἅγιος, καὶ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος, ὡς τῇ ἁγίᾳ Θεοτόκῳ, καὶ πᾶσι τοῖς ἁγίοις. Οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ κατὰ τὸ δυνατόν ὁμοιωθέντες Θεῷ, ἐκ τε τῆς ἑαυτῶν προαιρέσεως, καὶ τῆς Θεοῦ ἐνοικήσεως καὶ συνεργίας· οἵτινες καὶ θεοὶ λέγονται ἀληθῶς, οὐ φύσει, ἀλλὰ θέσει· ὡς πῦρ λέγεται ὁ πεπυρακτωμένος σίδηρος, οὐ φύσει, ἀλλὰ θέσει, καὶ μεθέξει πυρός. Φησὶ γάρ, « Ἅγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι. » Τοῦτο πρῶτον, ἡ προαίρεσις· εἰτα, παντὶ τῷ προαιρουμένῳ τὸ ἀγαθόν, ὁ Θεὸς συνεργεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν· εἰτα, « Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, » καὶ, « Ναοὶ ἔσμεν Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ἡμῖν. » Εἰτα, « Ἐδῶκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτά, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν. » Καὶ, « Ὅσα ποιῶ, καὶ ὑμεῖς ποιήσατε, καὶ μετρίονα τούτων ποιήσατε. » Εἰτα, « Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ἀλλ' ἡ τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω. » καὶ, « Εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. » Καὶ, « Ὁ Θεὸς ἔστι ἐν συναγωγῇ θεῶν· ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρίνει. » Ὅσπερ τοίνυν ἀληθῶς εἰσι οὐ φύσει, ἀλλ' ὡς τοῦ φύσει Θεοῦ μέτοχοι, οὕτως εἰσι προσκυνητοὶ, οὐχὶ φύσει, ἀλλ' ὡς τὴν φύσιν προσκυνητῶν ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντες. Ὅσπερ ὁ πεπυρακτωμένος σίδηρος οὐ φύσει ἐστὶν ἀπρόσιτος ἀφ' ἧ, καὶ καυστικὸς, ἀλλ' ὡς μετέχων τοῦ φύσει καυστικοῦ. Προσκυνεῦνται οὖν, ὡς δεδοξασμένοι ὑπὸ Θεοῦ, ὡς ὑπὸ Θεοῦ γενόμενοι τοῖς ὑπεραντίοις φοβεροί, καὶ εὐεργέται τοῖς πίστει προσιοῦσιν, οὐχ ὡς φύσει θεοὶ καὶ εὐεργέται, ἀλλ' ὡς θεράπονται καὶ λειτουργοὶ Θεοῦ, καὶ τὴν ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτὸν εὐμοιρήσασιν παρῆρσίαν. Προσκυνοῦμεν οὖν αὐτοῖς, ἐπειδὴ θεραπεύεται ὁ βασιλεὺς θεωρῶν προσκυνούμενον τὴν ἡγαπημένον αὐτῷ θεράποντα, οὐχ ὡς βασιλέα, ἀλλ' ὡς λειτουργὸν ὑπήκοον, καὶ εὐνοϊκὸν φίλον· καὶ λαμβάνουσι τὰς αἰτήσεις οἱ προσιόντες πίστει, εἴτε τοῦ αἰτοῦντος τοῦτο παρὰ τοῦ βασιλέως, εἴτε τοῦ βασιλέως ἀποδεχομένου τὴν τιμὴν καὶ τὴν πίστιν τοῦ ζητούντος· παρὰ τοῦ θεράποντος αὐτοῦ· δι' αὐτὸν * γὰρ ἦρτησεν. Οὕτω διὰ τῶν ἀποστόλων οἱ προσιόντες ἐτύγγανον τῶν ἰάσεων. Οὕτως ἡ σκιά, καὶ τὰ σουδάρια, καὶ τὰ σιμικίνθια τῶν ἀποστόλων ἐπηγάζον τὰ ἰάματα. Ὅσοι δὲ ἀνταρτικῶς καὶ ἀποστατικῶς θέλουσι προσκυνεῖσθαι ὡς θεοὶ, οὗτοί εἰσιν ἀπροσκύνητοι, καὶ τοῦ αἰωνίου πυρός ἄξιοι. Καὶ ὅσοι

* Greg. Naz. orat. 2 et 40. * Levit. xix, 2. * Levit. xxxi, 12. * II Cor. vi, 16. * Matth. x, 1.
 10 Joan. xiv, 12. 11 I Reg. ii, 30, 12 Rom. viii, 17, 13 Psal. xviii, 1.

VARIE LECTIONES.

* Mss. ὁ κατὰ ἀντίθεσιν μισθωτικῆς. ὁ δὲ τρίτος δουλικῆς. * Mss. δι' αὐτοῦ.

καταφρονητικῶς. ὑπερήφανῶς φρονήματι μὴ προσκυνοῦσι τοῖς Θεοῦ θεράπουσιν, ὡς ἀλαζόνες καὶ ὑπερήφανοι, ὡς εἰς Θεὸν ἰσεθούντες καταδικάζονται. Καὶ μαρτυροῦσιν οἱ παῖδες οἱ Ἑλισσαίου καταφρονητικῶς καταβοήσαντες, καὶ βοᾷ τοῖς ἄρχοις γενόμενοι. animo Dei famulos non adorant, tanquam arrogantes et superbi, necnon erga Deum ipsum impii condemnantur. Testes appello pueros illos, qui adversus Elisæum per contemptum clamantes, ab ursoris discripti sunt ¹⁸.

λδ'. Δεύτερος τρόπος, καθ' ὃν προσκυνούμεν κτίσματα, δι' ὧν καὶ ἐν οἷς ἐνήργησεν ὁ Θεὸς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, εἴτε πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας, εἴτε μετὰ τὴν ἐνσαρκον αὐτοῦ οἰκονομίαν, ὡς τὸ Σιναιὸν ὄρος, καὶ τὴν Ναζαρέτ, τὴν φάτνην τὴν ἐν Βηθλεὲμ, καὶ τὸ σπήλαιον, τὸν Γοργοῦθᾶν τὸν ἅγιον, τοῦ σταυροῦ τὸ ξύλον, τοὺς ἥλους, τὸν σπῳγγόν, τὸν κάλαμον, τὴν λόγχην τὴν ἱερὰν καὶ σωτήριον, τὴν ἔσθητα, τὸν χιτῶνα, τοὺς σίνδονας, τὰ σκάργανα, τὸν τάφον τὸν ἅγιον τὴν πηγὴν τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως, τὸν λίθον τοῦ μνημείου, τὴν Σιών τὸ ὄρος τὸ ἅγιον, τὸ τῶν Ἑλαιῶν αὐθις ὄρος, τὴν προβατικὴν, καὶ Γεθσημανὴς τὸ ὄλιον τέμενος· ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα σέβω, καὶ προσκυνῶ, καὶ πάντα ναὸν Θεοῦ ἅγιον, καὶ πᾶν ἐφ' ᾧ Θεὸς ὀνομάζεται· οὐ διὰ τὴν αὐτῶν φύσιν, ἀλλ' ὅτι θείας ἐνεργείας εἰσὶ δοχεῖα, καὶ δι' αὐτῶν, καὶ ἐν αὐτοῖς ἡδύοχησεν ὁ Θεὸς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν κατεργάσασθαι. Καὶ ἀγγέλους γάρ, καὶ ἀνθρώπους, καὶ πᾶσαν ὕλην τῆς θείας ἐνεργείας μέτοχον, καὶ διακονησαμένην τὴν σωτηρίαν μου, σέβω καὶ προσκυνῶ διὰ τὴν θεῖαν ἐνέργειαν· οὐ προσκυνῶ Ἰουδαίους· οὐ γὰρ θείας εἰσὶν ἐνεργείας μέτοχοι, οὐδὲ σκοπῶ τῆς ἐμῆς σωτηρίας, τὸν Κύριον τῆς δόξης τὸν Θεόν μου, ἑσταύρωσαν, φθόνῳ δὲ μᾶλλον, καὶ μίσει πρὸς τὸν Θεόν καὶ εὐεργέτην βαλλόμενοι. « Κύριε, ἡγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου, φησὶν ὁ Δαβὶδ, καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου. » Καί· « Προσκυνήσατε εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ. » Καί· « Προσκυνεῖτε εἰς ὄρος (24) ἅγιον αὐτοῦ. » Ὁρος ἅγιον ἐμψυχον Θεοῦ, ἡ ἁγία Θεοτόκος· ὁρη Θεοῦ λογικὰ, οἱ ἀπόστολοι· « Τὰ ὄρη ἐσκήρτησαν ὥσπερ κριοί, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβάτων. »

λε'. Τρίτος τρόπος, καθ' ὃν προσκυνούμεν τὰ τῷ Θεῷ ἀνακείμενα, τὰ ἱερὰ φημι Εὐαγγέλια καὶ τὰς λοιπὰς βίβλους. « Ἐγράψαν γὰρ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησαν· » δίσκοι τε, καὶ ποτήρια, θυμιατοί, λυχναί, καὶ τράπεζαι, δῆλον γὰρ ὡς πάντα ταῦτα σεβάσματα· ὅρα γὰρ, ὅτε Βαλτάσαρ ἐποίησεν ὑπηρετηθῆναι τὸν λαὸν τοῖς σκεύεσιν τοῖς ἱερατικοῖς, πῶς καθεῖλεν ὁ Θεὸς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ.

λς'. Τέταρτος τρόπος, καθ' ὃν προσκυνοῦνται αἱ εἰκόνες αἱ ὀφείσται τοῖς προφήταις (ἐν εἰκονικῇ γὰρ

A apostolorum umbra, sudaria, et semicinctia sanationes profundebant ¹⁹. Ii vero qui seditiosos rebellique animo adorari volunt tanquam dii, non solum adorandi non sunt, verum etiam sempiternum ignem merentur. Illi autem qui fastidioso elatoque

34. Secundus modus est ille, quo res creatas, per quas, et in quibus, tum ante Domini adventum, tum post incarnationis dispensationem, salutem nostram executus est, adoramus; veluti montem Sinai, Nazareth quoque, Bethleemitanum præsepe et speluncam, sanctum Golgotha, crucis lignum, clavos, spongiam, arundinem, lanceam sacram salutiferamque, vestem, tunicam, linteamina, fascias, monumentum sanctum resurrectionis nostræ fontem, et lapidem monumenti, montem sanctum Sion, probaticam piscinam, beatumque Gethsemanes hortum; hæc et similia veneror et adoro, templumque omne Dei sanctum, universa demum illa quæ Dei nomine consecrantur, non propter ipsorum naturam, sed quoniam operationis divinæ conceptacula sunt, ac per ipsa et in ipsis Deo complacitum est ut nostram salutem patraret. Angelos enim, et homines, et omnem materiam divinæ actionis participem, salutisque meæ administram, propter divinam actionem veneror et adoro. Judæos non adoro, quippe qui divinæ actionis participes facti non sunt, nec gloriæ Dominum Deum meum eo consilio crucifixerunt, ut salutem mihi conciliarent, sed invidia potius, odioque perciti erga Deum bene de ipsis meritum. « Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ ²⁰. » Et: « Adorate ad 361 locum ubi steterunt pedes ejus ²¹. » Itemque: « Adorate ad montem sanctum ejus ²². » Mons Dei sanctus et animatus, est sancta Dei Genitrix; montes Dei ratione præditi, sunt apostoli; « Exultaverunt montes sicut arietes, et colles sicut agni ovium ²³. »

35. Tertius modus ille est, quo ea quæ Deo consecrata sunt, adoramus, puta sacrosancta Evangelia, reliquosque libros sanctos: « Scripti enim sunt ad nostram instructionem, ad quos fines sæculorum devenerunt ²⁴; » veluti etiam discos, calices, thuribula, lucernas, et mensas: ea quippe omnia veneratione digna esse nullus inficias iverit. Vide enim quomodo Deus, cum Baltassar vasis sacris populo ministrari jussisset, regnum ipsius dissipaverit ²⁵.

36. Quartus modus est, quo imagines illæ, quas prophetæ viderunt, adorantur (hi enim in imagi-

¹⁸ Act. xix, 12. ¹⁹ IV Reg. ii, 23. ²⁰ Psal. xlv, 8. ²¹ Psal. cxxxi, 7. ²² Psal. xcvi, 9, ²³ Psal. cxiii, 4. ²⁴ I Cor. x, 11; Rom. xv, 4. ²⁵ Dan. v, 28.

NOTÆ.

(24) Ubique reddidi, ad locum, et, ad montem, propter auctoris propositum, et præpositionem εἰς quæ respondet Hebræo præfixo ὑπὲρ ad.

naria visione Deum cernebant), necnon imagines futurorum, ut virga Aaron Virginis mysterium designans, urna itidem et mensa. Sic quoque Jacob fastigium virgæ adoravit, quæ Salvatoris figura erat²². Porro rerum gestarum imagines in monumentum institutæ sunt: ipsumque tabernaculum orbis universi imago erat. Deus enim Moysi dixit: «Vide exemplar quod tibi in monte ostensum est²³.» Consimili modo Cherubim aurea, opus conflatile, et Cherubim in velo, opus textile erant. Sic quoque pretiosum crucis signum, necnon corporeæ Dei mei figuræ similitudinem, atque illius, quæ ipsum secundum carnem peperit, servorumque ejus effigiem adoramus.

37. Quintus modus ille est, quo nos mutuo, qui Dei participes effecti sumus²⁴, atque ad imaginem Dei cœditi, adoramus, et invicem subjecti sumus²⁵, charitatis legem implentes.

38. Sextus modus est, quem principibus atque in potestate constitutis adhibemus. Ait enim: «Reddite omnibus debita: cui honorem, honorem²⁶.» Ita Jacob fratrem suum Esau natu majorem²⁷, et Pharaonem principem a Deo constitutum adoravit²⁸.

39. Septimus modus est²⁹, quo famuli dominos, et illi qui aliorum indigent auxilio, beneficos suos venerantur. Sic Abraham adoravit filios Emmor, quando speluncam duplicem ab illis mercatus est³⁰.

40. Tandem, ut absolvam paucis, adoratio, reverentia, affectus, honoris, subjectionis item, et demissionis significatio est. Verum neminem tanquam Deum adorare fas est, præter illum qui natura Deus est: omnibus autem debitum honorem habere oportet propter Dominum³¹.

41. Considerate quantum roboris, quamque divina vis agendi illis accedat, qui cum fide et pura conscientia sanctorum imagines adeunt. Quamobrem, fratres, in petra fidei et Ecclesiæ traditionibus insistamus, nec terminos transferamus, quos sancti Patres posuerunt³². Neve illis locum demus, qui novarum rerum cupidi, sanctæ catholice et apostolicæ Dei Ecclesiæ ædificium 362 demoliri nituntur. Nam si ejusmodi licentia volenti cuilibet detur, totum Ecclesiæ corpus sensim destruitur. Nequaquam, fratres, nequaquam dilecti Ecclesiæ filii: matris vestræ pudori pareite. Ornate illam suo ne spoliatis. Hanc suscipite, quæ per me vos alloquitur. Discite quid de ipsa Deus dicat: «Tota pulchra es, amica mea, et inacula

Α δράσει εἶδον Θεόν), καὶ αἱ τῶν ἐπομένων εἰκόνες, ὡς ἡ βάβδος Ἀαρὼν, εἰκονίζουσα τὸ τῆς Παρθένου μυστήριον, καὶ ἡ στάμνος, καὶ ἡ τράπεζα· καὶ Ἰακώβ δὲ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς βάβδου· τύπος δὲ ἦν τοῦ Σωτῆρος (24'). Εἰσι δὲ τῶν γεγονότων εἰκόνες εἰς μνημόσυνον· αὐτὴ δὲ ἡ σκηνὴ εἰκὼν ἦν παγκόσμιος (25)· «Ὁρα γὰρ, φησὶ τῷ Μωϋσῇ, τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει»· καὶ τὰ Χερουβὶμ τὰ ἐν τῷ καταπετάσματι ἔργον ὑφαντόν. Οὕτω προσκυνούμεν τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ τὸν τίμιον, τοῦ τε σωματικοῦ χαρακτήρος τοῦ Θεοῦ μου τὸ ὁμοίωμα, καὶ τῆς αὐτὸν κατὰ σάρκα τεκούσης καὶ τῶν αὐτοῦ πάντων.

Β λζ'. Πέμπτος τρόπος, καθ' ὃν προσκυνούμεν ἀλλήλοις, ὡς μοῖραν Θεοῦ ἔχουσι, καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγεννημένοι, ἀλλήλοις τε ταπεινούμενοι, καὶ νόμον πληροῦντες ἀγάπης.

λη'. Ἐκτος τρόπος, τῶν ἐν ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὄντων. «Ἀπόδοτε γὰρ, φησὶ, πᾶσι τὰς ὀφειλάς, τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν.» Ὡς Ἰακώβ τῷ τε Ἰσαάκ, ὡς προγενεστέρω ἀδελφῷ, καὶ Φαραὼ, ὑπὸ Θεοῦ χειροτονηθέντι ἀρχοντι, προσεκύνησεν.

λθ'. Ἐβδομος τρόπος, καθ' ὃν τοῖς δεσπόταις οἱ δοῦλοι, καὶ τοῖς εὐεργέταις, καὶ ὧν ἂν δέοντο οἱ δεόμενοι, ὡς Ἀβραὰμ τοῖς υἱοῖς Ἑμῶρ, ὅτε τὸ διπλοῦν ὠνήσατο στήλαιον.

Γ μ'. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, φόβου, καὶ πόθου, καὶ τιμῆς ἐστὶν ἡ προσκύνωσις σύμβολον, ὑποπτώσεώς τε καὶ ταπεινώσεως· ἀλλ' οὐδενὶ δεῖ προσκυνεῖν ὡς Θεῷ, εἰ μὴ μόνῳ τῷ φύσει Θεῷ, πᾶσι δὲ ὀφειλὴν ἀπονέμειν διὰ τὸν Κύριον.

μα'. Ὅρατε πόση ἰσχὺς καὶ ποῖα θεῖα ἐνέργεια τοῖς πισταὶ καὶ καθαρῷ συνειδέει προσιοῦσι ταῖς τῶν ἁγίων εἰκόσι, δίδεται. Διὸ, ἀδελφοί, στώμεν ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς πίστεως, καὶ τῇ παραδόσει τῆς Ἐκκλησίας, μὴ μεταίροντες ὅρια, ἃ ἔθεντο οἱ ἅγιοι Πατέρες ἡμῶν· μὴ διδόντες τόπον τοῖς βουλομένοις καινοτομεῖν, καὶ καταλύειν τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Εἰ γὰρ δοθῇ ἀδεια παντὶ βουλομένῳ, κατὰ μικρὸν ὅλον τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καταλυθήσεται. Μὴ, ἀδελφοί, μὴ, τέκνα φιλόχριστα τῆς Ἐκκλησίας, μὴ κατασχύνετε τὴν μητέρα ὑμῶν· μὴ καθέλτε τὸν κόσμον αὐτῆς. Δέξασθε αὐτὴν δι' ἐμοῦ πρεσβεύουσιν. Μάθετε τί φησι περὶ αὐτῆς ὁ Θεός· «Ὅλη εἰ καλὴ, ἡ πλησίον μου, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐν σοὶ μῶμος.»

²² Gen. XLVIII, 15; Hebr. XI, 21. ²³ Exod. XXV, 40; Hebr. VIII, 5. ²⁴ II Petr. II, 4. ²⁵ Ephes. V, 21. ²⁶ Rom. XIII, 17. ²⁷ Gen. XXXIII, 47. ²⁸ Gen. XLIII, 7. ²⁹ Vide orat. I. ³⁰ Gen. XXIII, 7. ³¹ I Petr. II, 13 seqq. ³² Prov. XXII, 28.

VARIAE LECTIONES.

1 Edit. καθέλτε.

NOTÆ.

(24') Regius unus σταυροῦ, nec male.
(25) Grace παγκόσμιος, Tilmanus vertit: *Omni genere ornamentorum perpolita*. Zinus: *Pulcherrima*

et absolutissima. At Philoni, Josepho et sacris Patribus Tabernaculum universi imago erat.

Προσκυνήσωμεν καὶ λατρεύσωμεν μόνῳ τῷ Κτίστῃ καὶ Δημιουργῷ, ὡς φύσει προσκυνητῷ Θεῷ. Προσκυνήσωμεν καὶ τῇ ἁγίᾳ Θεοτόκῳ, οὐχ ὡς Θεῷ, ἀλλ' ὡς Μητρὶ Θεοῦ κατὰ σάρκα· ἔτι προσκυνήσωμεν καὶ τοῖς ἁγίοις, ὡς ἐκλεκτοῖς φίλοις Θεοῦ, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν κεκτημένους παρρησίαν. Εἰ γὰρ βασιλεῦσι, φθαρτοῖς πολλάκις, καὶ ἀσεβέσι, καὶ ἁμαρτωλοῖς, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὸν χειροτονουμένοις ἀρχουσι, καὶ τοῖς τούτων λαβράτοις προσκυνοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, κατὰ τὸ θεῖον τοῦ Ἀποστόλου λόγιον· « Ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθε »· καὶ « Ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφειλάς, τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον »· καὶ « Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι, ὡς φησιν ὁ Κύριος, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ »· πόσω μᾶλλον ἐχρῆν προσκυνεῖν τῷ Βασιλεῖ τῶν βασιλευντων, ὡς μόνῳ φύσει θεοπόοντι, καὶ τοῖς αὐτοῦ δούλοις καὶ φίλοις, τοῖς βασιλεύσασιν τῶν παθῶν, καὶ κατασταθεῖσιν ἀρχουσι πάσης τῆς γῆς; « Καταστήσεις γὰρ αὐτοὺς, φησὶν ὁ Δαβὶδ, ἀρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν », κατὰ δαιμόνων καὶ νόσων ἐξουσίαν λαθεύουσι, καὶ συμβασιλεύσουσι Χριστῷ βασιλείαν ἀφθαρτον καὶ ἀκατάλυτον, ὣν ἡ σκία μόνη ἀπ᾽ αὐτοῦ σου; καὶ δαίμονας. Μὴ οὖν σκιά; ἀσθενεστέραν καὶ ἀτιμωτέραν λογισώμεθα τὴν εἰκόνα· σκιογραφεῖ γὰρ ἀληθὺς τὸ πρωτότυπον. Ἀδελφοί, ὁ Χριστιανὸς, πίστις ἐστίν· ὁ οὖν πιστεῖ προσερχόμενος, κερδανεῖ πολλὰ· ὁ δὲ διακρινόμενος, φοίει κλύδωνι θαλάσσης, ἀνεμίζομένῳ καὶ ῥιπίζομένῳ, ὃς οὐ μὴ λήψεται οὐδέν. Πάντες γὰρ οἱ ἅγιοι διὰ πίστεως εὐηρέστησαν τῷ Θεῷ. Δεξώμεθα οὖν τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐν εὐθύτῃ καρδίᾳ, καὶ μὴ ἐν πολλοῖς λογισμοῖς. Ὁ Θεὸς γὰρ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον εὐθῆ, αὐτοὶ δὲ ἐζήτησαν λογισμοὺς πολλοὺς. Μὴ καταδεξώμεθα νέαν πίστιν μαθεῖν, ὡς κατεγνωσμένης τῆς τῶν ἁγίων Πατέρων παραδόσεως. Φησὶ γὰρ θεὸς Ἀπόστολος· « Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. » Προσκυνοῦμεν οὖν ταῖς εἰκόσιν, οὐ τῇ ὕλῃ προσφέροντες τὴν προσκύνησιν, ἀλλὰ δι' αὐτῶν τοῖς ἐν αὐτοῖς εἰκονιζομένοις. « Ἡ γὰρ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει, » καθὼς φησιν ὁ θεὸς Βασίλειος. « Sic itaque imagines adoremus, ut non materiæ, sed illis quos representant, adorationem offeramus. Nam divinus Basiliius dicit, « Imagini habitum honorem ad ipsum exemplar archetypum transire.

μβ'. Ὑμᾶς δὲ, ἱερώτατον τοῦ Χριστοῦ ποίμνιον, ὁ Χριστιάνωμος λαὸς, τὸ ἔθνος τὸ ἅγιον, τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἐμπλήσαι Χριστὸς τῆς χαρᾶς τῆς αὐτοῦ ἀναστάσεως, καὶ καταξιώσαι ἐπομένους τῆς ἰχνησι τῶν ἁγίων, τῶν ποιμένων τε καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, προαγομένους τυχεῖν τῆς δό-

A non est in te ³³. » Solum creatorem et rerum opificem Deum adoremus, cui patriæ cultum exhibeamus, tanquam Deo pro sua natura adorando. Sanctam quoque Dei Genitricem adoremus, non tanquam Deum, sed tanquam Dei matrem secundum carnem : ad hæc omnes sanctos, seu electos Dei et amicos, quibus facilis ad ipsum patet aditus, adoremus. Nam si reges qui interitui obnoxii sunt, quinimo plerumque impii et peccatores, necnon praefectos a regibus constitutos, et imagines ipsorum, homines adorant, secundum istud Apostoli eraculum : « Principibus et potestatibus subditi estote ³⁴; » et : « Reddite omnibus debita : cui honorem, honorem ; cui timorem, timorem ³⁵; » quemadmodum etiam Dominus ait : « Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari ; et quæ sunt Dei, Deo ³⁶; » quanto magis oportet Regem regum, qui solus per naturam suam Dominus est, adorare, ejusque famulos et amicos, qui cupiditatibus suis imperarunt, universique orbis principes constituti sunt, dicente David : « Constitues eos principes super omnem terram ³⁷; » qui contra dæmones et languores potestatem acceperunt ³⁸ : qui regno illo, quod non corrumpetur, nec dissipabitur, una cum Christo posituri sunt : quorum umbra sola morbos et dæmones in fugam agebat ³⁹. Nequaquam igitur imaginem umbra debiliorem abjectioremve æstimemus, quippe cum exemplar suum vere adumbret. Fratres, Christianus ex fide censetur. Quapropter qui cum fide accedit, quæstum multum faciet : qui autem hæsitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur et circumfertur ⁴⁰, nec quidquam ille prorsus est percepturus. Omnes enim sancti per fidem Deo placuerunt. Quamobrem corde recto sincero, que, et citra ullam cogitationum disceptationem, Ecclesiæ traditionem amplectamur. Deus siquidem fecit hominem rectum ⁴¹ : ipsi vero rationes multas conquisierunt. Novam fidem nequiquam admittamus, qua sanctorum Patrum traditio reprobetur. Ait enim divinus Apostolus : « Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit ⁴². » Sic itaque imagines adoremus, ut non materiæ, sed illis quos representant, adorationem offeramus. Nam divinus Basiliius ⁴³ dicit, « Imagini habitum honorem ad ipsum exemplar archetypum transire.

42. Vos autem, o sacratissime grex Christi, populus Christi nomine insignis, gens sancta, corpus Ecclesiæ, resurrectionis suæ gaudio ipse Christus impleat, dignosque faciat, qui sanctorum Ecclesiæ pastorum doctorumque vestigia prematis, et ad gloriam suam in splendore sanctorum vos pro-

³³ Cant. iv. 7. ³⁴ Tit. iii. 1. ³⁵ Rom. xiii. 7. ³⁶ Matth. xxii. 21. ³⁷ Psal. xlv. 19. ³⁸ Luc. ix. 1. ³⁹ Act. v. 15. ⁴⁰ Jac. i. 6, 7. ⁴¹ Eccle. vii. 50. ⁴² Galat. i. 9. ⁴³ De Spiritu sancto.

VARIE LECTIONES.

⁴⁴ Edit. λάτρεις. Sed melius legendum λαυράτοις vel λαβράτοις, ut in textu posui. Vide Meursium ad illud nomen, ubi et Optatum laudat, honores ejusmodi lauratis olim exhibitos, enarrantem : *Lauratis et iconibus quæ mittuntur ad civitates vel regiones, obrii adeunt populi cum cereis et incensis, non cæra perfusam tabulam, sed imperatorem honorantes.* Addit Gregorii II papæ epistolam 1, ad Leonem Isauricum,

vehat, quam nos omnes per gratiam **363** ejus adipisci contingat, quo ipsum perpetuo laudemus cum Patre qui sine principio est, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Cæterum, quando de idolorum et imaginum discrimine diximus, atque imaginis definitionem docuimus, tempus est, ut quemadmodum polliciti sumus, testimonia subijciamus.

Priscorum probatorumque Patrum testimonia pro imaginibus.

Sancti Dionysii Athenarum episcopi, ex epistola ad Joannem apostolum et theologum.

« Res quæ sub aspectum cadunt, invisibilium plane conspicuæ imagines sunt. »

Ejusdem, ex libro de ecclesiastica hierarchia.

« Cæterum substantiæ quæ supra nos sunt, atque ordines, quorum sacram jam mentionem fecimus, incorporales sunt: quin et sacrosanctum illorum magisterium spirituale est, mundoque superius. Nostrum autem pro consentanea nobis ratione propter sensibilium varietatem signorum multiplicari videmus; quibus tamen, prout sacrum decet magisterium, ad uniformem concessæ divinitatis gratiam, necnon ad Deum divinamque virtutem pro modulo nostro subvehimur. Istæ quidem, ut quæ mentes sunt, quantum fas illis est ad divinas contemplationes, quantum possibile

est, promovemur. »

Comment. Quod si igitur pro captu nostro, per sensibiles imagines, ad divinam et materiæ exortem contemplationem sublevamur, cur incongruens fuerit eum, qui pro sua adversum nos benignitate, figura et forma et natura visus est ut homo, consentanea nobis ratione imaginibus effingere?

Sancti Basilii, ex sermone in beatum Barlaam martyrem, cujus initium est: « Primum quidem sanctorum mors: » et versus orationis finem.

« Surgite nunc, o præclari fortium in certaminibus facinorum pictores. Imperfectam ducis imaginem artibus vestris amplificate. Laureatum victorem, quem obscurius delineavi, industriæ vestræ coloribus illustrate. Per egregiorum martyris factorum picturam vestram devictus a vobis discedam. Tali per vestram dexteritatem victoria superatus hodie gaudeam. Manum cum igne pugnantem accuratius depictam contuear. In tabula vestra descriptum elegantius pugilem inspiciam. Nunc quoque luctum agant dæmones, vestra nobilium martyris gestorum pictura percussit. Ardens rursum victrixque manus illis ostendatur. Quinimo in vestra tabella Christus appingatur certaminum præses. »

ἡς αὐτοῦ ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων· ἥς γένοιτο ἐπιτυχεῖν τῇ αὐτοῦ χάριτι, αἰωνίως αὐτὸν δοξάζοντας, σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰπόντες περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν εἰδώλων καὶ τῶν εἰκόνων, καὶ διδάξαντες ὅρον τῶν εἰκόνων, ὥρα δὴ ἐπενεγχεῖν καὶ τὰς χρήσεις, καθάπερ ὑπεσχόμεθα.

Μαρτυρεῖται παλαιῶν καὶ δοκιμῶν ἁγίων Πατέρων περὶ εἰκόνων.

Τοῦ ἁγίου Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀθηνῶν, ἐκ τῆς πρὸς Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ θεόλογον ἐπιστολῆς.

« Ἀληθῶς ἐμφανεῖς εἰκόνες εἰς τὰ ὁρατὰ τῶν ὁράτων. »

B Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας λόγου.

« Ἀλλ' αἱ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσίαι καὶ τάξεις, ὧν ἦδη μνήμην ἱερὰν ἐποίησάμην, ἀσώματοι εἰσὶ, καὶ νοητὴ καὶ ὑπερκόσμιός ἐστιν ἡ κατὰ ταύτας ἱεραρχία. Τὴν καθ' ἡμᾶς δὲ ὁρῶμεν ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς, τῇ τῶν αἰσθητῶν συμβόλων ποικίλῃ πληθυνομένην, ὅφ' ὧν ἱεραρχικῶς ἐπὶ τὴν ἐνοσιῶθ' θέωσιν ἐν συμμετρίᾳ τῇ καθ' ἡμᾶς ἀναγόμεθα, Θεόν τε καὶ θείαν ἀρετὴν. Αἱ μὲν ὡς νόες νοοῦσι κατὰ τὸ αὐταῖς θεμιτὸν, ἡμεῖς δὲ αἰσθηταῖς εἰκόσιν ἐπὶ τὰς θείας, ὡς δυνατόν, ἀναγόμεθα θεωρίας. »

intelligunt; nos vero per sensibiles imagines est, promovemur. »

C *Σχόλιον.* Εἰ τοίνυν ἀναλόγως ἡμῖν αἰσθηταῖς εἰκόσιν ἐπὶ τὴν θείαν καὶ ἄβυσσον ἀναγόμεθα θεωρίαν, τί ἀπρεπὲς τὸν σχήματι καὶ μορφῇ καὶ φύσει ὁραθέντα ὡς ἄνθρωπον, φιλανθρωπῶς δι' ἡμᾶς, εἰκονίζεν ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς;

Τοῦ ἁγίου Βασιλίου, ἐκ τοῦ εἰς τὸν μακάριον Βαρλαάμ τὸν μάρτυρα λόγου. οὗ ἡ ἀρχή· « Πρῶτον μὲν τῶν ἁγίων οἱ θάνατοι· » καὶ πρὸς τὴν τέλει τοῦ αὐτοῦ λόγου·

« Ἀνάστητέ μοι νῦν, ὦ λαμπροὶ τῶν ἀθλητῶν κατορθωμάτων ζωγράφοι, τὴν τοῦ στρατηγοῦ κολοβωθείσαν εἰκόνα, ταῖς ὑμετέραις μεγαλύνετε τέχναις· ἀμυρότερον παρ' ἐμοῦ τὸν στεφανίτην γραφέντα τοῖς τῆς ὑμετέρας σοφίας περιλάμψατε χρώμασιν. Ἀπέλθω τῇ τῶν ἀριστευμάτων τοῦ μάρτυρος παρ' ὁμῶν νενικημένος γραφῇ. Χαίρω τῇ τοιαύτῃ τῆς ὑμετέρας ἰσχύος σήμερον ἡττώμενος νίκη. Ἴδω τῆς χειρὸς πρὸς τὸ πῦρ ἀκριδέστερον παρ' ὁμῶν γραφομένην τὴν πάλην. Ἴδω φαιδρότερον ἐπὶ τῆς ὑμετέρας τὸν παλαιστὴν γεγραμμένον εἰκόνας. Κλαυσάτωσαν δαίμονες καὶ νῦν, ταῖς τοῦ μάρτυρος ἐν ὁμῖν ἀριστεταῖς πληττόμενοι. Φλεγομένη πάλιν αὐτοῖς ἡ χεὶρ καὶ νικῶσα δεικνύσθω. Ἐγγραφείσθω τῷ πίνακι, καὶ ὁ τῶν παλαισμάτων ἀγωνοθέτης Χριστός. »

VARIE LECTIONES.

* Orationem hanc Basilii esse vix concedit Combefisius. Nec usquam certe, inquit, quod meminerim, rideatur Basilium τὸ γοργὸν ita tenuisse. Barlaam martyr, Syrus, non Cappadox fuit, quem Joannes Chrysostomus panegyrico laudavit, qui exstat t. V edit. Savil. p. 497.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ εἰς τοὺς ἀγίους μ' μάρτυρας Ἀ λόγου.

364 Ejusdem, ex oratione in XL martyres.

« Ἐπεὶ καὶ πολέμων ἀνδραγαθήματα, καὶ λογογράφοι πολλάκις καὶ ζωγράφοι διασημαίνουσιν· οἱ μὲν τῷ λόγῳ κοσμοῦντες, οἱ δὲ τοῖς πίναξιν ἐγκαρπύοντες· καὶ πολλοὺς ἐπήγειρον πρὸς ἀνδρείαν ἑκάτεροι. Ἄ γὰρ ὁ λόγος διὰ τῆς ἀκοῆς παρίσταισι, ταῦτα γραφικῇ σιωπῶσα διὰ μιμήσεως δείκνυσιν. » Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον τριάκοντα περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἀποκρισίς αἱ.

« Ὅτι βασιλεὺς λέγεται καὶ ἡ τοῦ βασιλέως εἰκὼν, καὶ οὗ δύο βασιλεῖς. Οὐτε γὰρ τὸ κράτος σχίζεται, οὐτε ἡ δόξα διαμερίζεται. Ὡς γὰρ ἡ κρατοῦσα ἡμῶν ἀρχὴ καὶ ἐξουσία μία, οὕτω καὶ ἡ παρ' ἡμῶν δοξολογία, μία, καὶ οὗ πολλαί· διότι ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Ὁ οὖν ἐστὶν ἐν ταῦθα μιμητικῶς ἡ εἰκὼν, τοῦτο ἐκεῖ φυσικῶς ὁ Υἱός. »

Σχόλιον. Ὡς περὶ οὖν « Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱόν, καθὼς φησὶν ὁ Κύριος, οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν, » οὕτω καὶ ὁ μὴ τιμῶν τὴν εἰκόνα, οὐδὲ τὸν εἰκονιζόμενον τιμᾷ. Ἀλλ' ἰσως ἐρεῖ τις· Τιμᾷ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἀνάγκη, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν ἁγίων. Ἀντίφωρον! Ἀκούσον τοῦ Κυρίου λέγοντος τοῖς μαθηταῖς· « Ὁ δεχόμενος ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται. » Ὡς τε ὁ μὴ τιμῶν τοὺς ἀγίους, οὐδὲ αὐτὸν τιμᾷ τὸν Κύριον.

Τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, ἀπὸ λόγου ῥηθέντος ἐν Κωνσταντινουπόλει, περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ, λόγου μὲν, οὗ ἡ ἀρχὴ· Ὁ δὲ τὴν πίσχουσι πρὸς τοὺς εὐαγγελιστὰς τῶν λειμώνων οἱ τούτων φιλοθεάμονες, » καὶ μετὰ βραχέως.

« Ἐντεῦθεν δεσμοῖς πρότερον διαλαμβάνει ὁ πατὴρ τὸν παῖδα. Εἶδον πολλάκις ἐπὶ γραφῆς, εἰκόνα τοῦ πάθους, καὶ οὐκ ἀδάκρυτι τὴν θείαν παρῆλθον, ἐναργῶς τῆς τέχνης ὑπ' ὧν ἀγοῦσης τὴν ἱστορίαν. Πρόκειται Ἰσαὰκ παρ' αὐτῷ τῷ θυσιαστηρίῳ, ὀκλάσας ἐπὶ γόνυ, καὶ περιηγμένως ἔχων εἰς τοῦπίσω τὰς χεῖρας. Ὁ δὲ, ἐπιθεσικῶς κατόπιν τῷ ποδὶ τῆς ἀγκύλης, καὶ τῇ ἀριστερᾷ τὴν κόμην τοῦ παιδὸς πρὸς ἑαυτὸν ἀνακλάσας, ἐπικύπτει τῷ προσώπῳ, ἐλεεινῶς πρὸς αὐτόν, ἀποβλέποντι, καὶ τὴν δεξιὰν καθωπλισμένον τῷ ἔμφει, πρὸς τὴν σφαγὴν κατευθύνει, καὶ ἄπτεται ἤδη τοῦ σώματος ἡ τοῦ ξίφους ἀκμὴ, καὶ τότε αὐτῷ γίνεται φωνὴ θεοῦ, τὸ ἔργον κωλύουσα. »

Τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς.

« Καὶ πῶς εἰκὼν τοῦ δευτέρου τὸ πρῶτον, ὁ Μεληχισδεχ τοῦ Χριστοῦ· ὥστερ' ἂν τις εἰποι σκιὰν τῆς γραφῆς τῆς ἐν χρώματι, τὸ πρὸ ταύτης σκίασμα τοῦ γραφέως. Διὰ τοῦτον γὰρ ὁ νόμος καλεῖται σκιά, ἡ δὲ χάρις ἀλήθεια, πράγματα δὲ τὰ μέλλοντα. Ὡς τε ὁ μὲν νόμος καὶ ὁ Μεληχισδεχ, προσκίασμα τῆς ἐν χρώματι γραφῆς· ἡ δὲ χάρις, ἡ ἀλήθεια, ἡ ἐν χρώ-

« Quae enim in bello fortiter gesta sunt, ea plerumque, cum oratores, tum pictores exponunt. Illi quidem verbis exornantes, hi vero in tabulis exprimentes; atque multos utrique ad praeclara facinora excitarunt. Quae enim auribus sermo proponit, ea silens pictura per imitationem repraesentat. »

Ejusdem, ex triginta capitulis de Spiritu sancto ad Amphiloichium, responsione decima octava.

« Quippe ipsam quoque regis imaginem regem nominant, nec duos reges dicunt. Neque enim scinditur imperium, neque gloria dividitur. Nam quemadmodum imperium illud, sive potestas quae nobis dominatur, una est; sic etiam gloria, qua eam celebramus, una est, non plures. Honor quippe exhibitus imagini, ad ipsum refertur quem repraesentat. Itaque, quod istic imitatione imago est, hoc illic natura Filius est. »

Comment. Sicut igitur « Qui Filium non honorificat, inquit ipse Filius, nec honorificat Patrem », sic qui imagini denegat honorem, is profecto nec eum quem imago refert, honoraverit. At Christi imaginem honore dignam esse concesserit nonnullus, sanctorum vero non item. Proh dementia! Audias velim Dominum discipulos alloquentem. « Qui suscipit vos, me suscipit ». Quamobrem, qui sanctos non colit, is ne ipsum quidem Dominum coluerit.

Sancti Gregorii Nysseni, ex oratione 44, Constantinopoli habita, de Filii et Spiritus sancti divinitate, et in qua de Abraham mentionem habet; cuius initium est: « Quod ex pratorum amantitate illis contigit, qui rerum aspectu delectantur, » et paucis praemissis.

« Deline ligatum vinculis filium assumit pater. Hujus ergo acerbe rei pictam imaginem saepius aspexi, nec sine lacrymis ab hoc spectaculo discessi: cum historiam omnem ars perspicue oculis explicaret. Isaac flexis genibus, manibusque a tergo revinctis, ante altare faciens representatur. Pater vero pone poplites filii accedens, et comam sinistra apprehensam manu ad se trahens, oculos in vultum filii, digno prorsus commiserationis modo ipsum respicientibus, demittit. Armatamque gladio dexteram ad caedem dirigit. Jamque gladii acies corpus tangit, cum vox, ne rem perficiat prohibens, exauditur. »

Sancti Joannis Chrysostomi, ex enarratione in Epistolam ad Hebraeos.

« Ac prius quidem posterioris modo quodam imago fuit, nempe Christi Melchisedech: haud secus ac si adumbratam ante a pictore designationem, picturae quae coloribus postmodum illustratur, umbram quis nominet. Idcirco enim lex umbra vocatur, et gratia, veritas; res autem dicuntur ea quae futura sunt. Ita ut, tum lex, tum

Melchisedech, fuerint adumbratio prior picturæ quæ coloribus ornata fuit : gratia vero et veritas, ipsamet pictura coloribus amplificata. Res demum ipse ad futurum sæculum spectant. Quàmobrem rerum ipsarum figura. »

365 Severiani Gabalorum episcopi, ex sermone in pretiosæ et vivificæ crucis dedicationem.

« Quinam igitur factum est, ut imago maledicti populo calamitatibus jactato salutem attulerit? Nonne verisimilius dixisset : Si quis vestrum mortuus fuerit, cælum aspiciat, aut tabernaculum Dei, et salutem consequetur? Verum his ille posthabitis, crucis tantum imaginem statuit. Cur autem hæc fecerit Moyses, qui antea populo dixerat : *Non facies tibi sculptile, neque conflatile, neque ullam similitudinem eorum, quæ sunt in cælo sursum, aut in terra deorsum, aut in aquis, locisve subterraneis* »? Sed quid ad populum ingratum hæc loquor? Dicas velim, fidelissime Dei minister; quid aliis vetas, hoc ipse facis? Quod evertis, illud statuis? Qui præcipis, *Non facies tibi sculptile*: qui conflatile vitulum comminuisti, serpentem ex ære tu ipse conficis? Eumque non clam, sed palam omnibusque conspicuum præbes? At ista, inquit, in mandatis dedi, quo impietatis materiam amputarem, populumque ab omni defectione et idololatria avocarem. Nunc autem serpentem utiliter conflo, ad præsignandam nimirum veritatem. Et quemadmodum tabernaculum compaginavi cum his omnibus quæ in ipso sunt; Cherubim quoque quibus res invisibiles represententur, in Sancto sanctorum expandi, ut futurorum figura et umbra essent; sic et serpentem æneum ad populi salutem erexi, ut horum experientia duce exercitiores fierent, ad signi crucis excipiendam imaginem, crucifixumque Salvatorem et Redemptorem suscipiendum. Hoc autem verissimum esse percipies, charissime, si Christum id affirmantem, atque in hæc verba loquentem auscultaveris : *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam* ».

Comment. Quod autem nova non sit imaginum inventio, sed antiqua sanctisque et eximiiis Patribus nota et usitata, fidem facit vita sancti Basilii ab Helladio ipsius discipulo et in pontificatu successore conscripta. Stabat aliquando sanctus Basilii, inquit, coram Domine nostræ imagine, in qua præstantissimi martyr Mercurii figura pietatrat. Astabat, inquam, orans, ut impiissimus apostata Julianus e medio tolleretur. Atque ex imagine didicit, quidnam esset eventurum. Vidit quippe martyrem ad tempus exiguum sese subducentem, nec multo post eruentam hastam tenentem.

Ex Vita sancti Joannis Chrysostomi.

« Beatus Joannes sapientissimi Pauli Epistolæ summo studio persequatur. » *Et paulo post* : « Ha-

μασι γραφή. Τὰ πράγματα τὰ μέλλοντος αἰῶνος. Ὡς εἶναι τὴν Παλαιάν, τύπου τύπον· καὶ τὴν Νέαν, τῶν πραγμάτων τύπον. »

Vetus Testamentum est figura figuræ; Novum autem,

Συνηριαντοῦ Γαβάλων, ἀπὸ λόγον τοῦ εἰς τὰ ἐγκαίρια τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ σταυροῦ.

« Πῶς οὖν ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπικαταράτου ἤνεγκε τῷ λαῷ ἐν συμφορᾷ χειμαζομένῳ σωτηρίαν; Ἄρα οὖν οὐκ ἦν ἀξιοπιστότερον εἰπεῖν· Ἐάν τις ὑμῶν δηγθῇ, βλέπει εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω πρὸς τὸν Θεόν, καὶ σωθήσεται, ἢ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Θεοῦ; Ἀλλὰ ταῦτα παριδὼν, μόνον τὴν εἰκόνα τοῦ σταυροῦ ἐπῆξε· διὰ τί οὖν ταῦτα ἐποίει Μωϋσῆς, ὁ εἰπὼν τῷ λαῷ· Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ γλυπτὸν, οὐδὲ χωνευτὸν. Ὁ δὲ πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι, ὑποκάτω τῆς γῆς; Ἀλλὰ τί ταῦτα πρὸς ἀγνώμονα λαόν; Εἰπέ, ὦ πιστότατε Θεοῦ θέραπον, ὁ ἀπαγορεύεις, ποιεῖς; ὁ ἀνατρέπεις, κατασκευάζεις; ὁ λέγων, Οὐ ποιήσεις γλυπτὸν, ὁ τὸν χωνευθέντα βούν κατόλεις, σὺ ὅρην χαλκουργεῖς; καὶ τοῦτον, οὐ λάθρα, ἀλλὰ ἀναφανδόν, καὶ πᾶσι γνωστόν; Ἀλλ' ἐκεῖνα, φησὶν, ἐνομοθέησα, ἵνα ἐκκόψω τὰς ὕλας τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν λαὸν ἀπαγάγω πάσης ἀποστασίας καὶ εἰδωλολατρίας. Νυνὶ δὲ χωνεύω τὸν ὅρην, χρησίμως εἰς προτύπωσιν τῆς ἀληθείας. Καὶ καθάπερ σκηνὴν ἐπῆξα, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ πάντα, καὶ Χερουβὶμ, ὁμοίωμα τῶν ἀοράτων διεπέτασα εἰς τὰ ἅγια, ὡς τύπον καὶ σκιὰν τῶν μελλόντων, οὕτω καὶ ὅρην ἐστήλωσα εἰς σωτηρίαν τῷ λαῷ, ἵνα διὰ τῆς πείρας τούτων, προγυμνάσω τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ τὴν εἰκόνα, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν. Καὶ ὅτι ἀψευδέστατος ὁ λόγος, ἀγάπητε, ἀκούε τοῦ Κυρίου, τὸν λόγον τοῦτον βεβαιούντος καὶ λέγοντος· Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ἐψῶσε τὸν ὅρην ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. »

exaltari oportet Filium hominis; ut omnis qui credit

Σχόλιον. Ὅτι δὲ οὗ καινὸν ἐφεύρεμα τῶ τῶν εἰκόνων, ἀλλ' ἀρχαῖον, καὶ τοῖς ἀγίοις καὶ ἐκκλησίαις πατράσιν ἐγνωσμένον καὶ εἰθισμένον ὑπῆρχε, γέγραπται ἐν τῷ βίῳ Βασιλείου τοῦ μάκαρος, τῷ δὲ Ἑλλαδίου τοῦ αὐτοῦ μαθητοῦ καὶ διαδόχου τῆς αὐτοῦ ἱεραρχίας, ὡς παρειστῆκει ὁ ὁσιος Βασίλειος τῇ τῆς Δεσποίνης ἡμῶν εἰκόνι, ἐν ἣ καὶ ὁ χαρακτήρ ἐγγέγραπτο Μερκουρίου τοῦ αὐοίδιμου μάρτυρος. Παρειστῆκει δὲ ἐξαιτῶν τὴν Ἰουλιανῶν τοῦ ἀθεωτάτου καὶ ἀποστάτου τυράννου ἀναίρεσιν· ἐξ ἧς εἰκόνης ἐμυθίσθη ταύτην τὴν ἀποκάλυψιν. Ἐώρα γὰρ πρὸς βραχὺ ἀγανθὶ τὸν μάρτυρα· μετ' οὐ πολὺ δὲ, τὸ ὄρου ἡμαχμένον κατέχοντα.

Ἐκ τοῦ βίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

« Ἦγάπα δὲ ὁ μακάριος Ἰωάννης τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ σφοδρτάτου Παύλου ἄγαν. » Καὶ μετ' ὀλίγου

« Ἦν δὲ καὶ τὸ ἐκτύπωμα τὸ τοῦ Ἀποστόλου ἔχων ἂν εἰκὼν ἐνθα ἀνεπαύετο, διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν, βραχύ τι ἦν γὰρ πολυάγρυπνος ὑπὲρ φύσιν· καὶ ἡνίκα διήρχετο τὰς Ἐπιστολὰς αὐτοῦ, ἐνητένιζεν αὐτῇ, καὶ ὡς ἐπὶ ζώντος αὐτοῦ, οὕτως προσεῖχεν αὐτῇ, μακαρίζων αὐτὴν, καὶ ὅλον αὐτοῦ τὴν λογισμὸν πρὸς αὐτὴν εἶχε, φανταζόμενος, καὶ διὰ τῆς θεωρίας αὐτῇ ὁμιλῶν. » Καὶ μετ' ὀλίγα
« Ὡς δὲ ἐπαύσατο ὁ Πρόκλος λαλῶν, ἀτενίσας τῇ εἰκόνι τοῦ Ἀποστόλου, καὶ θεασάμενος τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, ὁμοίον τοῦ ὁρθέντος αὐτῇ, βαλὼν μετάνοιαν τῇ Ἰωάννῃ, εἶπε, δακτυλοδεικτῶν τὴν εἰκόνα· Συγχώρησόν μοι, Ἡγέρ· ὅν εἶδον λαλοῦντά σοι, ὁμοιός ἐστι τούτῳ· ὥστε ὑπολαμβάνω, ὅτι καὶ αὐτός ἐστιν. »

Ἐκ τῆς Φιλοθέου ἱστορίας, Θεοδορίτου ἐπισκόπου Κύρου, εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Συμεῶνος Κιουρίτου.

« Περὶ γὰρ Ἰταλίας, περιττόν ἐστι καὶ λέγειν. Φασὶ γὰρ οὕτως ἐν Ῥώμῃ τῇ μεγίστῃ πολυθρόλλητον γενέσθαι τὸν ἄνδρα, ὡς ἐν ἅπασιν τοῖς τῶν ἐργαστηρίων προπυλαίοις, εἰκόνας αὐτῷ βραχείας ἀναστήσαι, φυλακὴν τινα σφίσιν αὐτοῖς, καὶ ἀσφάλειαν ἐντεῦθεν πορίζοντας. »

Τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἐκ τῆς εἰς τὸν Ἡσαΐαν (26) ἐρμηνείας.

« Ἐπειδὴ εἶδε τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, μὴ δυνάμενος εἰς Θεὸν τραπῆναι, εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τὴν ἑαυτοῦ πονηρίαν ἐκένωσεν. Ὡς περ εἰ τις ἄνθρωπος ὀργιζόμενος, τὴν εἰκόνα λιθάσῃ, ἐπειδὴ τὸν βασιλέα οὐ δύναται, τὸ ξύλον τύπτων τὸ τὴν μίμησιν ἔχον. »

Σχόλιον. Οὕτω καὶ πᾶς ὁ τιμὴν τὴν εἰκόνα, τὸ ἀρχέτυπον δηλονότι τιμᾷ.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς αὐτῆς ἐρμηνείας.

« Ὡς περ γὰρ ὁ βασιλικὴν εἰκόνα καθυβρίσας, ὡς εἰς αὐτὸν ἐξαμαρτήσας τὸν βασιλέα κρίνεται· οὕτω δηλονότι ὑπόδικός ἐστι τῇ ἁμαρτίᾳ, ὁ τὴν κατ' εἰκόνα γεγεννημένον καθυβρίζων. »

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (27), ἐκ τῶν γραφέντων ἐκατὸν κεφαλαίων πρὸς Ἀρτίοχον τὸν ἀρχιερέα, κατὰ πῦθιν καὶ ἀπόκρισιν, κεφάλαιον 17.

Ἀπόκρ. « Οὐχ ὡς θεοὺς τὰς εἰκόνας προσκυνού-

bebat autem apostoli Pauli in imagine deformatam effigiem, eo in loco, ubi propter corporis imbecillitatem parumper quietis captabat (nam supra quam natura patitur, vigilias producebat), in quam, Epistolas illius pervolvendo, oculos intendens ita desigebat, ac si in vivis ille superstes fuisset; ut gratulabundus, eumque sibi presentem fingens, cogitationem omnem ad ipsum dirigeret et per contemplationem cum ipso conversaretur. » Nonnullis interjectis: « Cum autem 366 Proclus finem dicendi fecisset, oculis in Pauli imaginem defixis, similem illius quem viderat, figuram conspicatus, exhibita Joanni reverentia, imaginem digito monstrans ait: Ignosce, Pater, is quem tecum loquentem vidi, huic similis est, atque, ut B reor, illemet ipse est. »

Ex religiosa historia Theodoretii episcopi Cyri, in Vita sancti Simeonis Stylitæ.

« Nam de Italia sermonem etiam habere superfluum fuerit. Aiunt enim in amplissima urbe Romana virum hunc celeberrimum fuisse, ita ut in omnium officinarum vestibulis et superluminariis imagunculas eidem erexerint, unde sibi præsidium quoddam et securitatem procurarent. »

Sancti Basilii, ex enarratione in Isaiam.

« Mox ut hominem ad imaginem et similitudinem Dei conditum vidit, cum vires suas in Deum convertere non posset, adversus Dei imaginem suam exhaustit malignitatem: ac si quis ira percussus, imperatoris imaginem, quando imperatorem non potest, lapidibus petat; sicque lignum imperatoris imaginem referens percutiat. »

Comment. Consimili ratione quisquis veneratur imaginem, ipsum utique revereatur exemplar.

Ejusdem, ex eadem enarratione.

« Nam, quemadmodum in illum, qui imperatoris imaginem ignominia affecit, haud secus animadvertitur, ac si contumelia imperatorem ipsum aspersisset: sic perinde peccati reus est, qui in hominem ad Dei imaginem conditum injuriosus sit. »

Sancti Athanasii, ex centum capitibus ad Antiochum præfectum, per interrogationes et responsiones, cap. 38.

Responsio. « Nos fideles nequaquam imagines tan-

NOTÆ.

(26) Ἐκ τῆς εἰς τὸν Ἡσαΐαν ἐρμηνείας. Erasmus inficiatus est commentarios istos in Isaiam esse magni Basilii, immerito, inquit Cavinus. Combefissius censet non aliter opus hoc Erasmo vituisse, quam quod imparem se huic tantæ elucubrationi deprehendit. Profecto, in caput 2, auctor se Cappadocem prodit, ubi ait, posse gentes numerari quæ Christi fidem amplectæ erant, puta τὸ Καππαδοκῶν, καὶ Γαλατῶν, καὶ Ἀρμενίων, ἢ Σύρων, Cappadocum, Galatarum, Armeniorum, Syrorum, etc. Proclive quippe erat homini Cappadoci ut gentiles suos primo loco nominaret, tum deinde vicinos. In cap. 10 testatur se scribere in ipsis et temporibus eum Anomæorum hæresis emergeret: Ὅποια ἡ νῦν παραβλαστήσασα τῶν Ἀνομῶν αἵρεσις. Quæ cum Basilii ætate omnino convaniant; ea nimirum, qua

D inter presbyteros allegatus erat, id quod semel atque iterum videtur indicare.

(27) Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Quod hic caput 38 dicitur, quæstio est 39 in editis. In cod. Cæsareo CCCV, quæstio 96 habetur seorsim cum hoc titulo Ἀθανασίου φιλοῦ ἐρμηνεῖα, Athanasii minoris interpretatio. Ubi proinde significatur quæstiones istas non esse magni Athanasii, sed recentioris, qui sine vixit sæculo vii, vel octavo. Nam in illa ipsa responsione 59, quam hic et posthac citat Damascenus, subjicitur narratio Theodori Ἀλιωτῆ de monacho, quem scortationis demon vexaret, quam profecto uterque ex Prato spiritali acceperat. Aliquan' vero, Deo dante, ostendam Athanasium hunc minorem post annum septingentesimum vixisse.

quam deos adoramus, sicut ethnici faciunt: ab-
sit! sed affectum duntaxat, et charitatis nostrae
studium adversus personae in imagine depictae si-
guram declaramus. Quapropter non raro, oblitte-
rata figura, lignum tanquam inutile comburimus.
Sicut ergo Jacob morti proximus fastigium virgæ
Joseph adoravit⁴⁸, non virgam ipsam honorans,
sed illum qui eam gestabat; ita nos Christiani
haud alia ratione imagines salutamus, quem-
admodum filios parentesque nostros osculamur, ut
per hæc animi nostri affectum insinuemus. Velut
Judæus olim legis tabulas, et duo Cherubim aurea
et sculptilia adorabat, non lapidis, aurive naturam
colendo, sed Dominum ipsum, qui ea facere jus-
berat. »

367 Sancti Chrysostomi, in psal. iii in David et
Absalom.

« Imperatores duribus suis, quorum ope victo-
ria parata est, triumphales statuas erigunt; quos-
dam item titulos victoriæ insignibus ornatos, au-
rigis athleticque principes erigunt; additaque
inscriptione veluti stemmate quodam, materiam
victoriæ præconem reddunt. Alii rursus libris
et litteris victorum laudes describunt; hoc am-
bientes, ut suam in dicendo vim, eorum quos
laudent fortitudine superiorem esse ostendant.
Atque scriptores, pictores, statuarii, populi,
principes, civitates et regiones, victores suos
admiratione dignos habent. Fugientis vero, aut
pugnam detrectantis nemo unquam imagines
pinxit. »

Sancti Cyrilli Alexandriae archiepiscopi, ex allocu-
tione ad Theodosium imperatorem.

« Imagines autem exemplaribus archetypis si-
miles sunt. Oportet enim ut hoc, nec alio modo
se habeant. »

Ejusdem, ex Thesauris.

« Imagines enim asinem semper ad exemplaria
similitudinem servant. »

*Ejusdem, ex libro, « Quod in omnibus Moysis vo-
luminibus Christi mysterium designatur; » De
Abraham et Melchisedech, cap. 6. »*

« Omnino necessarium est, ut ex archetypis
pingantur imagines. »

Sancti Gregorii Nazianzeni, ex oratione secunda
de Filio.

« Ea quippe est imaginis natura, ut imitetur
exemplar, cujus esse dicitur. »

Chrysostomi, ex homilia tertia in Epistolam ad
Colossenses.

« Ipsa quoque invisibilis rei imago, invisibilis
est: alioquin imago non esset. Imaginem enim
qua imago est, etiam apud nos, nulla varietate
similem esse oportet, ut quæ similitudinis ex-
pressa figura sit. »

⁴⁸ Gen. XLVIII, 15: Hebr. xi, 21

« Α μὲν οἱ πιστοὶ, μὴ γίνετο, ὥσπερ οἱ Ἕλληνας, ἀλλὰ
τὴν σχέσιν μόνον, καὶ τὸν πόθον τῆς ἡμῶν ἀγάπης,
πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ προσώπου τῆς εἰκόνος ἐμ-
φανίζοντες. Ὅθεν πολλάκις τοῦ χαρακτήρος λεαν-
θέντος, ὡς ἐξήλοντο τὸν ἀργὸν τὴν ποτε εἰκόνα κατα-
καίοντες. Ὅσπερ οὖν ὁ Ἰακώβ μέλλων τελευτᾶν, ἐπὶ
τὸ ἔκρον τῆς βλάβου τοῦ Ἰωσήφ προσεκύνησεν, οὐ
τὴν βλάβον τιμῶν, ἀλλὰ τὸν ταύτην κατέχοντα, οὐ-
τως οἱ πιστοὶ, οὐ δι' ἑτερόν τινα τρόπον τὰς εἰκόνας
ἀσπαζόμεθα, ὥσπερ καὶ τὰ τέκνα ἡμῶν καὶ πατέρας
πολλάκις καταφιλοῦντες, ἀλλ' ἵνα τὸν πόθον τῆς ἡμε-
τέρας ψυχῆς ἐμφανίσωμεν. Ὅσπερ γὰρ καὶ ὁ Ἰου-
δαῖος, τὰς τοῦ νόμου πλάκας, καὶ τὰ δύο Χερουβίμ
τὰ χρυσεῖα καὶ γλυπτὰ προσεκύνει, οὐ τιμῶν τὴν τοῦ
λίθου καὶ χρυσοῦ φύσιν, ἀλλὰ τὸν ταῦτα ἐπιτρέψαντα
Κύριον. »

Τοῦ ἀγίου Χρυσοστόμου, εἰς τὸν τρίτον ψαλμὸν,
εἰς Δαβὶδ καὶ Ἀδессαλώμ.

« Ἐπινικίους μὲν ἀνδριάντας οἱ βασιλεῖς τοῖς
στρατηγοῖς νικήσασιν ἀνατιθέασιν· νικηφόρους δὲ
τινας στήλας ἐπεγείρουσιν ἄρχοντες ἡνιόχοις καὶ
ἀθληταῖς, καὶ τῷ ἐπιγράμματι, ὡς στέμματι,
κέρυκα τῆς νίκης τὴν ἥλην ἐργάζονται. Ἄλλοι
πάλιν ἐν βίβλοις καὶ γράμμασι τοὺς ἐπαίνους τοῖς
νικηταῖς γράφουσι, τὴν αὐτῶν ἐν τῷ ἐπαίνῳ δύνα-
μιν, ἰσχυροτέραν τῶν ἐπαινουμένων δεῖξαι θέλοντες.
Καὶ λογογράφοι, καὶ ζωγράφοι, καὶ λιθογλύπται,
καὶ δῆμοι, καὶ ἄρχοντες, καὶ πόλεις, καὶ χῶραι,
τοὺς νικητὰς θαυμάζουσιν. Οὐδεὶς δὲ φεύγοντος,
καὶ μὴ πολεμήσαντος, εἰκόνας ἔγραψεν. »

Τοῦ ἀγίου Κυπρίλλου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τοῦ προσ-
φωνητικοῦ πρὸς τὸν βασιλεῖα Θεοδόσιον.

« Αἱ δὲ εἰκόνας, ὥσπερ καὶ τὰ ἀρχέτυπα· δεῖ
γὰρ οὕτως αὐτάς, καὶ οὐχ ἐτέριως ἔχειν. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν Θησαυρῶν.

« Αἱ γὰρ εἰκόνας αἰετὸς πρὸς τὰ ἀρχέτυπα τὴν ἐμ-
φέριαν ἔχουσιν. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ποτήριος τοῦ, « Ὅτι διὰ
πάσης τῆς Μωϋσέως γραφῆς τὸ τοῦ Χριστοῦ
μυστήριον ἐνσημαίνεται. » Περὶ τοῦ Ἀβραάμ
καὶ τοῦ Μελχisedech, κεφ. ζ'.

« Δεόν μοι τὰς εἰκόνας γράφεσθαι πρὸς τὰ ἀρχέ-
τυπα. »

Τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Ναζιανζοῦ, ἐκ τοῦ περὶ
Υἱοῦ λόγου β'.

« Αὕτη γὰρ εἰκόνας φύσις, μίμημα εἶναι τοῦ ἀρ-
χετύπου, καὶ οὐ λέγεται. »

Τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τοῦ πρὸς Κολλοσσαεῖς
λόγου τρίτου.

« Ἡ τοῦ ἀοράτου εἰκὼν, καὶ αὕτη ἀόρατος, ἐπεὶ
οὐδ' ἂν εἰκὼν εἴη. Τὴν γὰρ εἰκόνα, καθὼς ἐστὶν
εἰκὼν, καὶ παρ' ἡμῶν ἀπαράλλακτον δεῖ εἶναι, οἷον
τὸν χαρακτήρα τῆς ὁμοιώσεως. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ ἐρμηνείας, κεφαλ. ιζ'.

« Ὡς περ ἐπὶ τῶν εἰκόνων τύπον ἔχει τοῦ ἀνθρώπου ἡ εἰκὼν, οὕτῃ τὴν ἰσχύν· ὥστε τὸ ἀληθές καὶ ὁ τύπος κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις· ὁ γὰρ τύπος ἴσος. »

Ἐδσεβίου τοῦ Παμφίλου, ἐκ τῆς πέμπτης βίβλου τῶν ἐν Ἑδαγγελίοις ἀποδείξεων, εἰς τὸ, « Ὡς ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ παρὰ τῇ δρυὶ τῇ Μαμβρῇ. »

« Ὅθεν εἰσέτι καὶ νῦν παρὰ τοῖς πλησιοχώροις, ὡς ἀνθεὶς τόπος, εἰς τιμὴν τῶν αὐτῶν τῷ Ἀβραάμ ἐπιφανέντων θρησκευέται, καὶ θεωρεῖται γε εἰς ζεῦρο διαμένουσα ἡ τερέδινθος, οἱ τε τῷ Ἀβραάμ ἐπιξενωθέντες ἐπὶ γραφῆς ἀνακείμενοι, δύο μὲν ἐκατέρωθεν, μέσος δὲ ὁ κρείττων, ὑπερέχων τῇ τιμῇ. Εἴη δ' ἀν' ὁ δεδηλωμένος ἡμῖν Κύριος αὐτὸς ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ, ὃν καὶ οἱ ἀγνώστες σέβουσι, τὰ θεῖα λόγια πιστοῦμενοι. Οὗτος δὲ οὖν αὐτὸς ἐξ ἐκείνου τὰ τῆς εὐσεβείας σπέρματα εἰς ἀνθρώπους καταβαλλόμενος, ἀνθρώπειον ὑπόδῃς εἶδος τε καὶ σχῆμα, τῷ θεοφιλεῖ προπάτορι Ἀβραάμ, ὅστις εἴη, ἐαυτὸν ἐξέφηγε, καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ παρθεῖου γνῶσιν. »

Ἐκ τῆς χρονογραφίας Ἰωάννου (29) Ἀντιοχείας, τοῦ καὶ Μαλάλα, περὶ τῆς αἰμορροούσης, καὶ ἥς ἐποίησε τῷ Σωτῆρι Χριστῷ στήλην.

« Ἀπὸ τότε καὶ ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης δηλὸς ἐγένετο τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἀπέτεμεν αὐτὸν Ἡρώδης

Gen. xviii, 1.

A Ejusdem, ex enarratione in Epistolam ad Hebræos, cap. xvii.

« Quemadmodum in imaginibus, imago hominis figuram refert illius, cujus est imago, non item virtutem : atque adeo veritas et figura mutuum inter se societatem habent. Figura quippe similis est. »

Eusebii Pamphili, ex libro v Evangelicæ demonstrationis, in hæc verba : « Apparuit Deus Abraham apud quercum Mambre. »

« Unde locus iste, seu divinus, ad honorem eorum qui Abrahamo illic apparuerunt, a vicinis populis hodieque coëtur. Nunc etiam terebinthus illa superstes visitur, quique ab Abraham hospitio excepti sunt, sic pictura representantur, ut duo quidem hinc inde cernantur, medium vero locum, qui præstantior est, teneat. Ille porro sit ipse Dominus Salvator noster, qui sese nobis manifestum faciebat, quemque dum ignorantes colunt, divinorum eloquiorum fidem firmant (28). Ipse igitur profecto fuerit, qui ab eo tempore religionis semina inter homines 368 jaciens, humanam speciem et formam subiens, seipsum, quisnam foret religioso parenti Abrahamo videndum præbuit, eidemque Patris notitiam dedit. »

Ex Chronographia Joannis Antiocheni, qui et Malala dictus est, de muliere hæmorrhousa; deque statua quam Christo Salvatore erexit.

« Ex hoc quoque tempore Joannes Baptista inter homines innotuit, cujus caput Herodes topar-

NOTÆ

(28) Zinus : qui divinis oraculis credunt. Verum pro certo habeo, hos neque Judæos, neque Christianos fuisse sed paganos aut Idumæos, qui traditionem antiquam tenuerint potius quam Scripturæ dictis crediderint.

(29) Ἐκ τῆς χρονογραφίας Ἰωάννου. Quæ hic narrantur de statua Paneadensi, incertus auctor Demonstrationis chronographicæ originum CP., quem Combefisius in Manipulo edidit, accepta refert ab Eusebio et Joanne, quem τὸν Διακρινόμενον, Hæsitantem nuncupat, seu de secta Acephalorum; quem subinde prodidisse ait, Hæmorrhousam illam nominatam fuisse Berenicem, καὶ τῆς Βερωνίκης, ὡς ὁ Διακρινόμενος μέμνηται καλεῖσθαι τὴν Αἰμορροῦσαν. Unde, vel Joannem Hæsitantem consimilia scripsisse oportet, vel anonymum istum ab eo non discrevisse Joannem Malalam, sequioris ætatis scriptorem. Nam Hæsitantis historia, Photio teste, cod. 41, incipiebat ab imperio Theodosii senioris, nec ultra Justinī I tempora excurrerebat : unde videtur alius non fuisse a Joanne Rhetore quem citant Evagrius et alii. Malala vero historia ab initio mundi usque ad obitum Justiniani senioris protendebatur. Quin multa passim ab auctoribus allegantur, tanquam ab Hæsitante accepta, quæ Malala non habet. Quantum capio, quæ Joannes Malala de Berenice narrat, ea accepit ex Clemente historiographo quem paulo post laudat. De hoc Clemente Soidas hæc habet : Κλήμης ἱστορικός, ἰνquit, ἔγραψε τοὺς Ῥωμαίων βασιλεῖς, καὶ αὐτοκρατορίας, καὶ πρὸς Ἱερώνυμον περὶ τῶν ἱστορικῶν σχημάτων, καὶ ἄλλα. Clementis historicus scripsit de imperatoribus Romanis et imperiis, itemque ad Hieronymum de figuris Isocraticis, et alia. Doctissimus Hody Clementem post septimum sæcu-

lum scripsisse pugnât, eo quod Combefisius, annot. 76 in Anonymum mox laudatum, in illo loco Originum CP. ubi dicitur Clemens tradidisse statuas Κωνσταντίνου υἱοῦ Κωνσταντοῦ, Constantini filii Constantii fuisse similes Theodosianis, de Constantino Pogonato Constantis filio sermonem esse conjecterit. At proclivius fuisset eas Constantino Magno attribuire, qui a Byzantinis vulgo vocatur Κωνσταντῖνος ὁ τοῦ Κωνσταντοῦ, vel υἱὸς τοῦ Κωνσταντοῦ, vel, ut Godinus, pag. 7, ὁ τοῦ Κωνσταντοῦ παῖς, Constantinus Constantii filius, Chlori scilicet. Nusquam Constantem Pogonato parentem Constantium, sine mendo dictum reperias : bene vero Constantinum, ut alibi diximus. Caterum a viro doctissimo anticecissimoque R. P. D. Anselmo Bandurio admoncor legi debere : Clemens consimiles varique formæ marmoreas statuas, Κωνσταντοῦ εἶναι φασκεῖ, υἱοῦ τοῦ Κωνσταντοῦ, Constantii Constantini filii esse ait. Eundem Clementem citavit Hesyehius quidam in fragmento quod Cl. Ducangius Græce Latineque post Chronicon Paschale dedit, in quo totidem fere verbis eadem leguntur quæ Malala habet initio lib. x De Domini nativitatē atate. Hesyehium porro Malalam non exscripsisse, sed eo anteriorem esse, exinde collegerim, quod communem esse auctorum sententiam affirmet, Christum post sex mille annos ab orbe condito natum esse, paucissimis hoc ad annum circiter 5500 consignantibus. Nam sæculo saltem sexto desinente deincepsque communis in Oriente opinio fuit, natum esse Dominum anno mundi vel 5500, vel 5504, vel 5508, ut constat ex Anastasio II Antiocheno, hom. 7 in Hexæmi, ex synodo quini-sexta, can. 3, ex sancto Maximo, Georgio Synkello, Theophane, Eusebio nescio quo, cujus fragmentum

cha, in regia Trachonitidis regionis, in urbe quae Sebaste dicitur, amputavit, octavo Kal. Junias, Flacco et Ruffino coss. Id agere ferens Herodes rex, Philippi filius, e Judaea regressus est. Statimque ad eum accessit mulier quaedam locuples, nomine Berenice, quae idem oppidum Paneadem incolebat. Haec, quoniam a J. su sanata erat, statum ipsi erigere cupiens, nec sine regis permissione id ausa perficere, Herodi regi supplicem obtulit libellum, rogans ut liceret sibi in urbe sua Christo Salvatore auratam statuam dicare. Libellus porro hujusmodi erat: « Augusto Herodi, toparchae, et legum datori Judaeorum Graecorumque, regi Trachonitidis, Berenices, honorabilis Paneadis incolae, petitis supplicis et obsecrationis. Justitia et humanitas, ceteraque virtutes vestrum instar coronae cingunt. Quod ego neutiquam ignorans, bona spe omnia consequendi concepta, tibi scribo. » Quae porro sit exordii hujus ratio, sermonis series declarabit. « Cum a prima aetate sanguinis fluxu laborarem, omni vitae substantia facultatibusque meis in medicos exhaustis, medelam nullam nacta sum. Ubi autem accepi admirabilis Christi curationes, qui mortuos ad lucem revocans suscitaret, daemones ex mortalium corporibus ejiceret, omnesque confectos morbis verbo sanaret, ad eum velut ad Deum confugi. Verum considerata multitudinem eorum qui illum cingerent, metuens ne morbi spuriitium aversatus, erga me indignaretur, majorque aegritudinis plaga fieret, mecum ipsa cogitavi, **369** quod si vel fimbriam vestimenti ejus tangebam mihi liceret, sanitatem adipiscerer. Hanc ubi primum tetigi, suppresso sanguinis fonte, illico convaleui. Ille vero, cum cordis mei consilia praenosset, elata voce, *Quis, inquit, me tetigit?* *virtus ex me prodiit.* Tum ego pallens, gemensque et graviorem morbum ad me reversurum arbitrans, ad ejus pedes corruo, humumque lacrymis infundens, audaciam meam profitebar. At ille, uti clemens et benignus, vicem meam commiseratus, sanationem mihi his verbis confirmavit: *Confide, filia, fides tua te salvam fecit. Vade in pace.* » Sic tu quoque, Auguste, mihi supplicanti positionem justam indulge. » Haec audiens Herodes rex ex libello supplicis, miraculi magnitudine percussus, curationisque reveritus arcanum, dixit: « Tua, o mulier, sanatio praestantiori digna non

⁸⁰ Matth. ix, 22.

Α ὁ τοπάρχης εἰς τὸ βασιλεῖον τῆς Τραχωνιτίδος χώρας, ἐν Σεβαστῇ τῇ πόλει, πρὸ ὀκτὸς Καλανδῶν Ἰουνίων, ἐν ὑπατείᾳ Φλάκκωνος καὶ Ρουφίνου. Διὰ τοῦτο λυπούμενος ὁ Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς ὁ Φιλίππου ἀνῆλθεν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, καὶ προσῆλθεν αὐτῇ γυνὴ τις εὐπορος, οἰκοῦσα τὴν αὐτὴν Πανεάδα πόλιν, ὀνόματι Βερνίκη, βουλομένη, ὥς λαθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, στήλην αὐτῇ ἀναστήσαι· καὶ μὴ τολμήσα διχα βασιλικῆς κελεύσεως τοῦτο ποιῆσαι, δέησιν δίδωκε τῷ βασιλεῖ Ἡρώδῃ, αἰτοῦσα στήλην χρυσὴν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ ἐν τῇ ἑαυτῆς πόλει στήσαι· ἣτις δέησις εἶχεν οὕτως· « Σεβαστῶν Ἡρώδῃ, τοπάρχῃ, θεσμοθέτῃ Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων, βασιλεῖ Τραχωνιτίδος, δέησις καὶ ἰκένσια παρὰ Βερνίκης ἀξιοματικῆς, πόλεως Πανεάδος. Δικαιοσύνη, καὶ φιланθρωπία, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἀρετῶν περιστέφουσι τὴν ὑμέτεραν κορυφὴν· ὅθεν καγὼ τοῦτο εἰδυῖα, σὺν ἀγαθαῖς ταῖς ἐλπίσι πάντων τευζομένη, σοὶ γράφω. » Ἦτις ἡ τοῦ παρόντος προοιμίου κρηπίς, προὖον σὲ ὁ λόγος διδάξει. « Ἐκ παιδῶν ληφθεῖσα πάθῃ αἰμορροίας ὀχετῶν, εἰς ἱατροὺς ἀναλώσασά μου τὸν βίον καὶ τὸν πλοῦτον, ἴσασιν οὐχ εὖρον· ἀκηκουῖα δὲ τοῦ θαυματούμενου Χριστοῦ τὰ ἰάματα, ὥς νεκροὺς διανίστηται, πάλιν εἰς φῶς ἔλκων, καὶ δαίμονας ἐκ βροτῶν ἀπελάυνων, καὶ πάντας τοὺς ἐν νόσῳ μαραινομένους λόγῳ θεραπεύων, καγὼ πρὸς αὐτὸν ὥς πρὸς Θεὸν ἔδραμον. Καὶ προσεσχηκυῖα τῷ περιέχοντι αὐτὸν πλήθει, δειλιάσασα μὴ τὸν ἐκ τοῦ πάθους μολυσμὸν ἀποστρεφόμενος, ὄργισθῇ κατ' ἐμοῦ, καὶ πλείων μοι ἐπέλθῃ ἢ πληγὴ τῆς νόσου, καθ' ἑαυτὴν ἐλογισάμην, ὅτι ἐὰν θυνηθεῖν ἀψασθαι τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, σωθήσομαι. Οὐ καὶ ἀψαμένη, καὶ σταθεῖσιν μου τῆς πηγῆς τοῦ αἵματος, γέγονα παραχρῆμα ὑγιής. Αὐτὸς δὲ μᾶλλον, ὥς προγενοὺς τῆς ἐμῆς καρδίας τὰ βουλευόμενα, ἀνέκραξε· *Τίς μου ἤψατο; δούναμι δὲ ἐμοῦ ἐξηλέην.* Ἐγὼ οὖν ὠχρίσασα, καὶ στένουσα, τὴν νόσον θρασυτέραν ἀποστρέφειν ἐπ' ἐμὲ λογιζομένη, προσπεσοῦσα αὐτῷ, τὴν γῆν ἐπλήρωσα δακρύων, τὴν τόλμαν ἐξέπιπτοσα. Αὐτὸς δὲ ὥς ἀγαθὸς, σπλαγχνισθεὶς ἐπ' ἐμοί, ἐπεσφράγισέ μου τὴν ἴσασιν, εἰρηκώς· *Θάρσει, θυράτερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· πορεύου εἰς εἰρήνην.* Οὕτω καὶ ὑμεῖς, Σεβαστοί, τὴν δέησιν τῇ δεομένῃ ὀξίαν παράτχετε. » Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἡρώδης ἀκηκῶς ταῦτα διὰ τῆς δεήσεως, ἐξεπλάγῃ τὸ θαῦμα, καὶ φοβηθεὶς τὸ μυστήριον τῆς ἰάσεως,

NOT.E.

Curterius, Ducangiusque ex qq. Anastasianis accepere, Chronico Alexandrino, Joanne ipso Malala, aliusque, praeter Julium Africanum, Clementem, Theophilum, et Timotheum, quos Hesychius ipse et Malala laudant. Neque magni faciendum est testimonium Abulfaraj qui Theophilum astrologum Rohensem seu Edessenum, floruisse ait circa annum Christi 785 et Hegirae 169, et *Egregiae historiae* auctorem haberi. Nimia quippe est Abulfaraj in-

diligentia, ut ipso solo testificante credamus Theophilum hunc astrologum hujus egregiae historiae parentem fuisse, aut saltem nihil urget nos, ut concedamus eum ipsummet esse quem Hesychius et Malala citaverunt. Ad Hesychium quod spectat, quidnam idem sit cum Hesychio Illustri, qui historiam a Belo Assyriorum rege usque ad Anastasii imp. tempora produxit? Pura de Malala legis apud Caviu in Hist. litterar. parte. II.

εἶπεν· « Ἡ εἰς αὐτὴν γενομένη ἱστία, ὡ γύναι, μεί- A
 « ζονος στήλης ἐστὶν ἀξία. Πορευθεῖσα τοίνυν, οἶαν
 « βούλει ἀνάστησον αὐτῇ στήλην, δοξάζουσα τὸν
 « ἱσαμένον. » Καὶ εὐθέως αὐτὴ Βερνίκη, ἡ πρώτην
 αἰμορροῦσα, ἐν μέσῳ τῆς ἰδίας αὐτῆς πόλεως Πα-
 νεάδος ἀνέστησε τῷ Θεῷ καὶ Κυρίῳ στήλην χαλκῇν
 ἐκ χαλκοῦ θερμηλάτου, μίξασα χρυσοῦν καὶ ἄργυρον.
 « Ἦτις στήλη μένει ἐν Πανεάδι τῇ πόλει ἕως νῦν, οὐ
 πρὸ πολλοῦ χρόνου μετενεχθεῖσα, ἀφ' οὗ ἵστατο; ἐν
 ἑορτῇ τῆς πόλεως εἰς ἅγιον τόπον, εἰς οἶκον εὐκτῆ-
 ριον. Ὅπερ ὑπόμνημα εὐρέθη ἐν τῇ πόλει Πανεάδι,
 παρὰ Βάσσῳ τινί, γενομένῳ ἀπὸ Ἰουδαίων Χρι-
 στιανῶν, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν ὁ βίος τῶν βασιλευσάντων
 πάντων τῆς Ἰουδαϊκῆς χώρας. »

Ἐκ τῆς ἐκδόμης βιβλίου τῆς ἐκκλησιαστικῆς
 ἱστορίας Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, περὶ τῆς
 αἰμορροῦσης Πανεάδος.

« Ἐπειδὴ τῆςδε τῆς πόλεως ἐμνήσθην, οὐκ
 ἄξιον ἡγοῦμαι διηγήσιν παρελθεῖν, καὶ ταῖς μεθ'
 ἡμᾶς μνημονεύεσθαι ἀξίαν. Τὴν γὰρ αἰμορροῦσαν,
 ἣν ἐκ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων παρὰ τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν τοῦ πάθους ἀπαλλαγὴν εὐρέσθαι μεμαθήκα-
 μεν, ἐνθενδε ἔλεγον δομᾶσθαι, τὸν τε οἶκον αὐτῆς
 ἐπὶ τῆς πόλεως δεῖκνυσθαι, καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σωτῆ-
 ρος εἰς αὐτὴν εὐεργεσίας θαυμαστὰ τροπαῖα παρα-
 μένει. Ἐστάναι γὰρ ἐπ' ὀφθαλμοῦ λίθου, πρὸς μὲν
 ταῖς πύλαις τοῦ αὐτῆς οἴκου, γυναικὸς ἐκτύπωμα
 χάλκεον ἐπὶ γόνυ κεκλιμένον, καὶ τεταμέναις ἐπὶ
 τοῦμπροσθεν ταῖς χερσίν, ἱκετυοῦσῃ εἰκότι· οὐ
 ἀντικρῦ, ἄλλο τῆς αὐτῆς ὕλης, ἀνδρὸς ὁρθῶν σχῆμα,
 διπλοῦσα κοσμίως βεβλημένον, καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ
 ἐκεῖ προτείνον. Οὐ παρὰ τοῖς ποσὶν ἐπὶ τῆς στήλης
 ταύτης, ξίοντι βοτάνης εἶδος φύειν, ὡς μέχρι τοῦ
 κρασπέδου τῆς τοῦ χαλκοῦ διπλοῦδος ἀνὴρ, ἀλεξι-
 φάρμακον πάντων τῶν νοσημάτων τυγχάνειν. Τοῦ-
 τον δὲ τὸν ἀνδριάντα, εἰκόνα Ἰησοῦ φέρειν ἔλεγον·
 ἔμεινε δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς, ὡς καὶ ὕψει παραλαβεῖν,
 ἐπιδημήσαντος τῇ πόλει. Καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν, τοὺς
 πάλοι ἐξ ἐθνῶν εὐεργηθέντας παρὰ τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν, τοιαῦτα πεποιηθέναι, ὅποτε καὶ τῶν ἀποστό-
 λων αὐτῶν τὰς εἰκόνας, Πέτρου καὶ Παύλου, καὶ
 αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, διαχρωματιζομένας ἱστορήσα-
 μεν· ὡς εἰκότι τῶν παλαιῶν ἀπαραφύλακτος, οἷα
 ἐθνικῆς συνηθείας ὁδοῦ παρ' αὐτοῖς, τοῦτον τιμᾶν
 εἰωθότων τὸν τρόπον. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς αὐτῆς ἱστορίας ἐννάτου
 βιβλίου, εἰς τὸν βασιλεῖα Κωνσταντίνου.

« Εὖ μάλα τῆς ἐκ Θεοῦ συνηθημένης βοηθείας,
 αὐτίκα τοῦ σωτηρίου τρόπιον πάθους ὑπὸ χεῖρα
 ἰδίας εἰκότος ἀνατεθῆναι προστάττει. Καὶ δὴ τὸ
 σωτήριο τοῦ σταυροῦ σημεῖον ἐν τῇ δεξιᾷ κα-
 τέχοντα αὐτὸν ἐν τῷ μάλιστα τῶν ἐπὶ Ῥώμης δεδη-
 μοσιευμένῳ τόπῳ στήσαντα, αὐτὴν δὴ ταύτην ὑπο-
 γραφὴν ἐντάξει ῥήμασιν αὐτοῖς; τῇ Ῥωμαίων
 ἐγγελεύεται φωνή· « Τούτῳ τῷ σωτηριώδεϊ σημεῖῳ,
 « τῷ ἀληθινῷ ἐλέγχῳ τῆς ἀνδρείας, τὴν πόλιν ὁμῶν

numento est. Abi ergo, et quam volueris illi, qui
 « te curavit, statuam erige, ipsiusque gloriam ce-
 « lebra. » Mox igitur, Bernice, quæ fluxum sangui-
 nis ante passa erat, in civitatis suæ Paneadis me-
 dio statuam æneam, ex ære fusili, auro, argento-
 que permistis, conflata; Domino et Deo suo
 consecravit. Quæ quidem statua ad hoc usque
 tempus Paneade perseverat: atque ex eo loco
 ubi quondam stabat, ex media nempe civitate, in
 locum sacrum sive oratorium translata fuit. Hujus
 porro rei narratio in hac ipsa Paneadensi civitate
 reperta est, apud Bassum quemdam, qui ex Ju-
 dæo Christianus factus fuerat: in quo etiam libro
 regum omnium qui in Judæa imperaverunt, hi-
 storia conscripta erat. »

B

Ex libro septimo Historiæ Eusebii Pamphili, de
 muliere Paneadensi, quæ sanguinis fluxu labo-
 raverat.

« Quandoquidem urbis hujus mentionem feci-
 mus, consentaneum non fuerit narrationem præ-
 termittere, quæ digna plane est, ut posterorum
 memoriæ commendetur. Illam enim mulierem
 sanguinis fluxu laborantem, quam ex sacris Evan-
 gelis a Salvatore nostro sanata fuisse didici-
 mus, illinc esse profectam ferunt, domumque
 ipsius ea in civitate monstrari, in qua Salvatoris
 in eam beneficentiæ mirifica tropæa perseverant.
 Super altum quippe lapidem ante ædium illius
 fores, æream femineæ affligem, flexis genibus, ex-
 pansisque supplicanti more manibus, conspici
 narrant: e regione vero alteram ex eadem mate-
 ria rectam stare viri figuram, modo composito
 diploide indutam, manumque mulieri protenden-
 tem. Ad hujus statuæ pedes peregrinum quod-
 dam herbarum genus nasci, quod ubi ad oram usque
 diploidis pervenit, morborum omnium medicamen
 evadit. Hanc porro statuam Jesu Domini imagi-
 nem exprimere aiunt; mansitque illa usque ad
 nostram ætatem, ut qui in civitatem hanc adve-
 niunt, oculis eam lustrare possint. Neque mirum
 videri debet, veteres illos ex gentibus, qui Salva-
 torem erga se beneficium experti erant, eidem ta-
 lia præstitisse, quando tum apostolorum Petri et
 Pauli, tum ipsiusmet Christi pietas imagines vi-
 dimus: cum veteres absque ullo scrupulo ejus-
 modi honorem, consuetudine a gentilibus accepta,
 servatoribus suis adhiberent. »

370 Ejusdem, ex libro nono ejusdem Historiæ de
 imperatore Constantino.

« Cum sese divino adjutum esse consilio ap-
 prime sensisset, mox salutiferæ passionis tro-
 pæum statuæ suæ manui apponi præcepit. Ac cum
 eam salutaris crucis signum dextera sua tenen-
 tem, in frequentissimo Romanæ urbis loco exis-
 sent, inscriptionem hanc Latino sermone subji-
 cien am curavit: « Hoc salutari signo, quod veræ
 « virtutis insigne est, urbem vestram tyrannicæ
 « servitutis jugo servatam, in libertatem vindicavi.

« S. P. Q. R. in libertatem asserui, pristinum A
« decus nobilitati, splendoremque restitui. »

*Ex Historiæ ecclesiasticæ Socratis libro 1, cap. 18,
de eodem imperatore.*

« Posthæc autem imperator Constantinus, reli-
gionis Christianæ studiosior factus, a gentilium
cultu prorsus abhorruit, singulariaque certamina
prohibuit, et suas imagines in templis colloca-
vit (30). »

Stephani Bostreni, contra Judæos, cap. 4.

« Nos porro sanctorum imagines ad eorum re-
cordationem statuimus, puta Abraham, Isaac, Ja-
cob, Moyses, Eliæ, Zachariæ, et aliorum prophe-
tarum, sanctorumque Dei martyrum, qui propter
ipsum mortem subierunt; ut quicumque imagi-
nes eorum aspexerit, illorum recordetur, cum-
que laudibus extollat, qui gloria dignos illos red-
didit. »

Ejusdem. « Quod autem spectat ad imagines,
omnia quæ in Dei nomine fiunt, bona esse et
sancta confidimus: idola vero et simulacra,
apage. Hæc enim mala spuriaque sunt, perinde
atque illi qui faciunt ea. Aliud quippe est imago
prophetæ sancti, et aliud simulacrum sive sta-
tua Saturni, Veneris, Solis, et Lunæ. Porro, quan-
doquidem homo ad imaginem Dei factus est,
idcirco adoratur. Serpens autem, quia diaboli est
imago, immundus est et execrabilis. Quod si ea
quæ hominum manibus fabricata sunt, respuis,
dic, quæso, Judæe, quidnam adoratur in terra,
quod hominum manu elaboratum non sit? Altare,
propitiatorium, Cherubim, urna aurea habens
manna, mensa, tabernaculum interius, omnia de-
num quæ Sancta sanctorum ab ipso Deo appel-
lata sunt? Nonne manufacta Cherubim angelorum
erant imagines? quid ad hæc respondes? Quod si
ista nominas idola, quid dicendum censes de
Moyse et Israel, qui hæc adoraverunt? Atqui
adoratio quidem honoris argumentum est. Quo-
circa nos quoque peccatores, Deum quidem ado-
ramus divino, qui ipsi debetur, latriæ cultu,
ipsumque ceu creatorem et beneficum reveremur:
angelos vero, Dei que famulos, ad Dei ipsius glo-
riam, tanquam res a Deo conditas, eique subje-
ctas. Imago siquidem est nomen similitudoque
illius qui in ipsa depictus est. Quamobrem Domini
sanctorumque prophetarum cruciatus, qui in lege
et Evangeliiis descripti sunt, tum per litteras,
tum per imaginum expressiones, in memoriam
semper revocamus. »

« ἀπὸ ζυγοῦ τοῦ τυράννου διασωθεῖσαν, ἡλευθέ-
« ρωσα· ἔτι μὴν καὶ τὴν σύγκλητον, καὶ τὸν δῆμον
« Ῥωμαίων, τῇ ἀρχαίᾳ ἐπιφανείᾳ, καὶ τῇ λαμ-
« πρότητι ἐλευθερώσας, ἀποκατέστησα. »

*Ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Σωκράτους
βιβλίου πρώτου, κεφαλ. ιη', περὶ τοῦ αὐτοῦ
βασιλέως.*

« Μετὰ ταῦτα δὲ ὁ βασιλεὺς Κωνσταντίνος ἐπι-
μελέστερος ὢν τὰ περὶ Χριστιανισμοῦ, ἀπεστράφη
τὰς Ἑλληνικὰς θρησκείας, καὶ παύει τὰ μονομάχια·
εἰκόνας δὲ τὰς ἰδίας ἐν τοῖς ναοῖς ἀπέθετο. »

Στεφάνου Βοστρηνοῦ κατὰ Ἰουδαίων, κεφαλ. δ'.

« Ἡμεῖς τὰς εἰκόνας τῶν ἁγίων εἰς μνήμην τῶν
ἁγίων ἐποιήσαμεν, ὅσον Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ
Ἰακώβ, καὶ Μωϋσέως, καὶ Ἠλία, καὶ Ζαχαρίου,
καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν καὶ ἁγίων μαρτύρων,
τῶν δι' αὐτὸν ἀναιρεθέντων, ἵνα πᾶς ὁ ὄρων αὐτῶν
τὰς εἰκόνας, μνημονεῖται αὐτῶν, καὶ δοξάζῃ τὸν δοξά-
σαντα αὐτούς. »

Τοῦ αὐτοῦ. « Περὶ δὲ εἰκόνων θαρρόμεν, ὅτι
πᾶν ἔργον γινόμενον ἐν ὀνόματι Θεοῦ, καλὸν καὶ
ἁγίον ἐστὶ. Περὶ δὲ εἰδώλων καὶ ἀγαλμάτων, ἀπαγε·
κακὰ γὰρ καὶ ἀλλόκοτα, καὶ αὐτὰ, καὶ οἱ ποιοῦντες
αὐτά. Ἐτερον γάρ ἐστιν εἰκὼν ἁγίου προφήτου, καὶ
ἕτερον ἀγαλμα ἢ ξάνον Κρόνου καὶ Ἀφροδίτης.
Ἠλίου τε καὶ Σελήνης. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἄνθρωπος κατ'
εἰκόνα Θεοῦ γέγονε, προσκυνεῖται. Ὁ δὲ ὄφις, ἐπειδὴ
εἰκὼν ἐστὶ διαβόλου, ἀκάθαρτός ἐστι καὶ ἀπόβλη-
τος. Εἰ δὲ τὰ χειροποίητα ἀποβάλλῃ, εἰπέ, ὦ Ἰου-
δαῖς, τί ἐστὶν ἐπὶ γῆς ἀχειροποίητον ὃ προσκυνεῖται;
Μὴ ἡ κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ χειροποίητος ἦν; τὸ θυσια-
στήριον, καὶ τὸ ἱλαστήριον, καὶ τὰ Χερουβίμ, καὶ
ἡ στάμνος ἡ χρυσοῦ, ἡ ἔχουσα τὸ μάννα, καὶ ἡ τρά-
πεζα, καὶ ἡ σκηνὴ ἡ ἑσωτέρα, καὶ πάντα ἃ Ἅγια
ἁγίων ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ; Οὐκ ἦσαν τὰ Χε-
ρουβίμ χειροποίητα, εἰκόνας ἀγγέλων; τί λέγεις;
Εἰ εἶδωλα ἀποκαλεῖς αὐτά, τί λέγεις τῷ Μωϋσῇ
προσκυνήσαντι, καὶ τῷ Ἰσραὴλ; Καὶ ἡ μὲν προσκύ-
νησις, τιμὴ; ἐστὶ σύμβολον. Καθὼς καὶ ἡμεῖς ἀμαρ-
τωλοὶ προσκυνούμεν, τὸν μὲν Θεόν, κατὰ τὴν θεϊκὴν
λατρείαν καὶ ἀξίαν προσκύνησιν δοξάζομεν, καὶ
τρέμομεν ὡς ποιητὴν καὶ χορηγὸν ἡμῶν· τοὺς δὲ
ἀγγέλους καὶ δούλους τοῦ Θεοῦ κατὰ τιμὴν τοῦ
Θεοῦ, ὡς ποιήματα τοῦ Θεοῦ καὶ δούλους αὐτοῦ.
Εἰκὼν γάρ ἐστιν ὄνομα καὶ ὁμοίωσις τοῦ ἐν αὐτῇ
γραφέντος. Διὸ καὶ γράμματα καὶ χαράγματασι ἀεὶ
μνημονεύομεν τῶν τοῦ Κυρίου παθημάτων, καὶ τῶν
ἁγίων προφητῶν, τῶν ἐν νόμῳ καὶ Εὐαγγελίοις
γεγραμμένων. »

NOTÆ.

(30) *Deorum* utique, sive *idolorum*; ut non male Christophorsonus et Valesius interpretati
sunt.

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Ναζιανζοῦ, ἐκ τοῦ λόγου A 371 Sancti Gregorii Nazianzeni, ex oratione contra
τοῦ κατὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ παρωδῶτος.

« Οὐ τὰ σύμβολα τῆς ἐπὶ τοῦτον πληγῆς, αἱ εἰκό-
νες φέρουσιν. ἔτι δημοσίαι προκείμεναι. »

Τοῦ Χρυσοστόμου (31), ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ δι-
καίου Ἰωβ.

« Ἐν τούτοις πᾶσι τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ, οὐκ
ἔωκεν ἀφροσύνην τῷ θεῷ· καθάπερ ἐπὶ τῶν εἰκό-
νων, ἐπειδὴν τινα γράφωμεν ἐν τῇ ἱστορικῇ γραφῇ,
Ὁ δεῖνα ἀνέθηκε, γράφομεν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα,
τὴν εἰκόνα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ γράφας, ὁ γράφας τὸ βί-
βλλον, ὥσπερ ἐν χοινικίδι κάτωθεν ὑπογράφων λέγει·
Ἐν τούτοις πᾶσι τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐκ
ἡμάρτηεν Ἰωβ. »

Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, βιβλίον δ'.

« Ὅση δὲ αὐτοῦ ἡ ψυχὴ, πίστεως ἐνθέου ἐστὴρι-
κτο δυνάμει, μάθοι ἂν τις καὶ ἐκ τοῦδε, λογιζόμενος B
ὡς ἐν τοῖς χρυσοῖς νομίσμασιν, αὐτὸς τὴν αὐτοῦ εἰκόνα
διεγράφετο, ὡς ἂν βλέπειν δοκεῖν, ἀνατεταμένην
πρὸς θεόν, εὐχομένου τρόπον. Τούτου μὲν οὖν τὰ ἐκ-
τυπώματα, καὶ ὅλης τῆς Ῥωμαίων γῆς, ἐν αὐτοῖς
δὲ τοῖς βασιλείοις κατὰ τινὰς πόλεις, ἐν ταῖς εἰς τὸ
μετέωρον τῶν προπύλων ἀνακειμέναις εἰκόσιν, ἐστὼς
ὄρθιος· ἐγράφετο, ἂν μὲν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐμβλέπων,
τὸν χεῖρα ἐκτεταμένον, εὐχομένου σχήματι. Ὡς μὲν
οὖν αὐτὸς ἑαυτὸν ἐν ταῖς εἰκονογραφίαις εὐχόμενον
ἱστορεῖ. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ τρίτου βιβλίου.

« Ὡς μὲν οὖν ἡ βασιλέως ἐτελειούτο μήτηρ, ἀξία
τε τιμῆς πλειστής, τῶν τε αὐτῆς ἕνεκα θεοφιλῶν C
πράξεων, τοῦ τε ἐξ αὐτῆς φόντος ὑπερφυοῦς καὶ
παραδόξου φωτοῦ· ὃν πρὸς τοῖς ἅπασιν, καὶ τῆς εἰς
τὴν γεννησαμένην ὁσίας, μακαρίζειν ἄξιον. Οὕτω μὲν
αὐτὴν θεοσεβῆ καταστήσαντα, μὴ οὖσαν τὸ πρότερον,
ὡς αὐτῷ δοκεῖν ἐκ πρώτης τῷ κοινῷ Σωτῆρι μεμάρ-
θητεῦσθαι· οὕτω δὲ τῷ ἀξιωματικῷ βασιλικῷ τετιμη-
κότα, ὡς ἐν ἅπασιν ἔθνεσι, καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς στρα-
τιωτικοῖς· τάγμασιν, Λαγούσταρ βασιλίδα ἀναγο-
ρεῦσθαι, χρυσοῖς τε νομίσμασι καὶ τὴν αὐτῆς ἐκτυ-
ποῦσθαι εἰκόνα. »

Τοῦ αὐτοῦ τετάρτου λόγου, κεφαλ. 28.

« Οἱ δὲ τὴν βασιλίδα πόλιν οἰκοῦντες, αὐτῇ τῇ συγ-
κλήτῃ καὶ δῆμῳ Ῥωμαίων, ὡς τὴν βασιλέως ἐπ-
έγνωσαν τελευτήν, δεινῇ καὶ πάσης συμφορᾷς ἐπ-
έκεινα τῇ ἀκοῇ δεδεμένοι, πένθος ἄσχετον ἐποιοῦντο. D
Λουτρά δὲ ἀπεκλείοντο καὶ ἀγοραὶ, πάνδημοί τε θῆαι,
καὶ πάντα ὅσα ἐπὶ ῥασιώνῃ βίου τοῖς εὐθυμουμένοις
πράττειν ἔθος ἦν. Κατηφεῖ· δὲ οἱ πάλαι τρυφήλοι,
τὰς προδόους ἐποιοῦντο· ὁμοῦ τε πάντες τὸν μακά-
ριον ἀνευφήμουν, τὸν θεοφιλῆ, τὸν ὡς ἀληθῶς τῆς

« Illius quippe vulneris signa promunt imagi-
nes in locis publicis erectæ. »

Sancti Joannis Chrysostomi, ex enarratione in
justum Job.

« In his omnibus quæ ipsi contigerunt, nihil
insipienter adversus Deum locutus est. Quemad-
modum in imaginibus cum cujuscumque pinximus
historiam, ascribere solemus : N. consecravii ;
sic qui librum hunc scripsit, postquam animæ
illius imaginem delineavit, velut in extrema mo-
dioli parte subscribens, dixit : In omnibus his quæ
acciderunt ipsi, non peccavit Job 22. »

In Vita sancti Constantini libro iv (cap. 15).

« Quanto autem fidei robore animus ejus obfir-
matus fuerit, ex eo quisvis intelligat, quod aureis
in nummis suam ipse imaginem ita cogitavit effin-
gendam, ut in supplicantis modum conversa ad
Deum facie, spectare sursum videretur. Atque
ejus quidem effigies impressæ per universam Ro-
manorum ditionem spargebantur. Quibusdam au-
tem in civitatibus in eminentiori regiarum ipsa-
rum porticus parte imagines ipsius ita depin-
gebantur, ut rectus ipse, protensisque supplicantis
more manibus stans, cælum suspiceret. Sic ergo
seipsum in picturis precantis habitu repræsen-
tabat. »

Ejusdem ex libro tertio.

« Hoc igitur modò imperatoris mater vivere de-
siit, quæ, cum propter religionis ac pietatis opera,
honori plurimo digna fuit, tum propter excellen-
tem et admirabilem plantam illam quam ex se ge-
nuit ; quem quidem, cum omnibus aliis de causis,
tum ob ejus erga matrem pietatem beatum prædi-
care debemus : quippe qui illam, cum Dei cultui
addicta prius non esset, sic religiosam reddidit, ut
a primæva ætate a communi omnium Salvatore
erudita videretur. Ipsam demum imperatoria digni-
tate cohonestavit, ut apud omnes gentes, necnon
apud ipsasmet militum cohortes, imperatrix Augusta
proclamaretur, imagoque ejus nummis aureis im-
primeretur. »

Ejusdem ex libro iv, cap. 69.

« Qui vero urbem regiam incolebant, una cum
senatu populoque Romano, ubi primum imperato-
ris obitum acceperunt, acerbo et quavis calamitate
graviori nuntio perculti, nullum luctui modum po-
suerunt. Balneæ et fora clausa sunt, publica quo-
que spectacula, et quæcunque homines otio dediti
et genio indulgentes consecrari solent, intermissa
sunt. Qui ante in deliciis versabantur, vultu in
terram demisso incedere unaque omnes voce bea-

22 Invet. i, p. 93. 22 Job i, 22.

VARIÆ LECTIONES.

* Deest vox διέτρεχεν, ex Eusebio supplenda.

NOTÆ.

(31) S. Chrysostomi commentarii in Job fragmenta exstant in catena Junii.

tum illum, dilectum Deo, ac prorsus imperio dignum celebrare. Atque hæc non verbis tantum, verum etiam factis declarabant, ubi consecratis imaginibus, mortuum perinde ac si superstes in vivis esset, honorabant. Cælum itaque coloribus designantes, hunc supra cælorum verticem in æthereâ quiescentem regione picturis repræsentabant. »

372 Ejusdem cap. 75.

« Consimili igitur modo quaterque beatus ille pro uno multiplex in filiorum successione evadebat; adeo ut imaginibus passim erectis, per universas gentes ejusdem ipse suique filii honore donati sint. »

Theodoretî episcopi Cyri, et Polychronii, ex expositione in Ezechielem.

« Et quemadmodum imperatorem Romanorum imagines ita pingere consueverunt, ut satellites arxiatos, quibus illi cinguntur, populosque prostratos circum exhibeant: sic in proposito textu, quandoquidem rex in visione Deum figurat, velut in solio gestatum, rerum omnium quæ in terra sunt imagines ostentando, quod eidem figuræ ad ornatum confert, subinde exprimit, ut Dei in res universas imperium nos doceat. »

Ejusdem. « Et tu, fili hominis, sume tibi laterem, et pones eum ante faciem tuam, et describes in ea universam Jerusalem; et dabis circa eam munitionem: et ædificabis contra eam propugnacula, et circa eam pones vallum, et dabis circa eam castra, et ordinabis ballistas in circuitu ». »

Interpretatio. « Quod si adversus multitudinem loqui, eique civitatis direptionem, eversionem templi, et quæ ex his eventuræ sunt, calamitates nuntiare formidas, hoc eis alia ratione indica, ut tandem respiscant, tuæque modestia manifesta fiat. *Et sumens, inquit, laterem, civitatem describe.* Nomen autem in-cribatur, ut liquido constet illam esse Jerusalem. In descriptæ vero civitatis circuitu, valli delineationem exprime; in quo nempe exercitus multitudo est. Behine militari ordine procedat copiæ (id quippe sonat vox castra), hoc est, paratæ militum legiones: quæ quidem non armis modo communitæ sint, sed et machinas admoveant, quibus evertantur muri (muri, inquam, isti): has enim ballistæ et arietes indicant. Admirabili porro ratione, circumstantem duntaxat civitati multitudinem innuit, ut populum, incusso prius terrore, quam calamitates accidunt, a peccatis abstineri suadeat. »

^a Ezech. iv, 1, 2.

VARIE LECTIONES.

^γ In catena Reg. N. 1892 legitur ἵνα εἰπῇ στρατοπέδου πλήθος. ^z Emendo ex catena Regia ταῦτα γὰρ μὴνύει τὰς βελοστάσεις. ^a Cat. melius αὐτοῦς τῆς παρανομίας.

NOTÆ.

(32) Zenus vertit, et longævi: sed Polychronius alter fuit a Theodoro o Ezechielis interpres, ejus fragmenta exstant in catenis, in quibus hunc ipsum quem allegat Damascenus, locum reperi. Nihil vero

Ἀ βασιλείας ἐπάξιον. Καὶ οὐ ταῦτα ῥοαί; ἐφώνουν μόναι, εἰς ἔργα δὲ χωροῦντες, εἰκότων ἀναθήμασιν, ὡς ἀπὲρ ζῶντα καὶ τεθνηκότα αὐτὸν ἐτίμων. Οὐρανοῦ μὲν σχῆμα διατυπώσαντες ἐν χρωμάτων γραφῇ, ὑπὲρ ἀψίδα δὲ οὐρανῶν, ἐν αἰθερίῳ διατριβῇ διαναπαύομενον αὐτὸν, τῇ γραφῇ παραδιδόντες. »

Τοῦ αὐτοῦ, κεφαλ. cγ'.

« Τούτῳ γοῦν ἐμφερῶς ὁ τρισμακάριος, πολυπλάσιος διὰ τῆς τῶν παιδῶν διαδοχῆς, ἀνθ' ἐνὸς ἐγίνετο, ὡς εἰκότων ἀναστᾶται, παρὰ πᾶσιν ἔθνεσιν ἅμα τοῖς αὐτοῦ τιμᾶσθαι παισίν. »

Θεοδώριτου, ἐπισκόπου Κύρου, καὶ Πολυχρονίου (32), ἐκ τῆς εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ ἐρμηνείας.

« Καὶ ὥςπερ οἱ Ῥωμαῖοι τὰς βασιλικὰς εἰκόνας γράφοντες, τοὺς τε δορυφόρους περιστῶσι, καὶ τὰ ἔθνη ὑποτεταγμένα ποιοῦσι, τὸν ὅμοιον τρόπον κάνταῦθα· ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς διὰ τῆς ὀπτασίας σχηματίζει τὸν Θεόν, ὡς ἐπὶ θρόνου ὄχουμενον, πάντων τῶν ἐπὶ γῆς δεικνύσει τὰς εἰκόνας, τῷ τε σχήματι τὸ πρέπον ἀποδίδωσι, κατὰ πάντων τῶν τοῦ Θεοῦ διδάσκων τὴν δεσποτείαν. »

Τοῦ αὐτοῦ. « Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, λάβε σεαυτὸν πλίνθον, καὶ θέσει; αὐτὴν πρὸ προσώπου σου, καὶ διαγράψει; ἐν αὐτῇ τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ δώσεις ἐν αὐτῇ περιοχὴν, καὶ οἰκοδομήσεις ἐν αὐτῇ προμαχώνας, καὶ περιβαλεῖς ἐπὶ αὐτὴν χάρακα καὶ δώσεις ἐπ' αὐτῇ παρεμβολάς, καὶ τάξεις τὰς βελοστάσεις κύκλῳ. »

Ἑρμηνεία. « Εἰ σοι φοβερὸν νενομισται τὸ ἐξ ἐναντίας τῷ πλήθει διαλέγεσθαι, καὶ προλέγειν τῆς πόλεως τὴν πόρῃσιν, καὶ τοῦ ναοῦ τὴν κατασκαφὴν, καὶ τὰ ἐκ τούτων συμψησόμενα δεινὰ, ἐτέρως τοῦτο μὴνυσον, ὡς κάκεινους σωφρονίζεις, καὶ σὲ δεικνύναι τὴν ἐπεικείαν. *Καὶ λαβὼν, φησί, πλίνθον, διάγραφον τὴν πόλιν.* Ἐπιγεγράφθω δὲ τῆς πόλεως ἡ προσηγορία, ὥστε γνωρίζεσθαι ταύτην οὖσαν τὴν Ἱερουσαλήμ· ποιήσας δὲ τὴν πόλιν, περίστησον τῷ τῆς Γραφῆς σχήματι χάρακα, ἵνα ἐστὶ τὸ στρατοπέδου πλήθος γ. Αἱ δὲ δυνάμεις κατὰ τάξιν πολεμικὴν προσιέτωσαν· τοῦτο γὰρ λέγει, *παρεμβολάς*, ἀντὶ τοῦ, τάγματα στρατιωτικὰ παρεστῶτα, μὴ μόνον περιπεφραγμένα ὀπλοῖς, ἀλλὰ τὰ μηχανήματα ἐπιφερόμενα, οἷς καθαιρήσονται τὰ τεῖχη ταῦτα· τὰ τεῖχη γὰρ ταῦτα, μὴνύει τὰς βελοστάσεις. Θaumasiώτατα δὲ μόνον τὴν περὶ τὴν πόλιν περίστασιν τοῦ πλήθους μὴνύει, ἵνα πρὸ τῶν δεινῶν τῷ φόβῳ καταπλήξας, ἀποστήσῃ αὐτῆς τὴν παρανομίαν α. »

tale apud Theodoretum occurrit. Is porro Theodori Mopsuesteni, quem plurimum semper fecit Theodorus, frater fuit, et Apameæ in Syria episcopus,

Ἐκ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου, τοῦ καὶ Α
Πλακίδα.

« Ἐξεληθόντος αὐτοῦ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ κατὰ τὸ σύν-
τηθες ἐπὶ τὰ ὄρη θηρεῦσαι μετὰ τοῦ στρατοπέδου,
καὶ πάσης τῆς θεραπείας, ὥρθη αὐτῷ ἀγέλη ἐλάφρων
βοσκομένη. Καὶ διαστήσας κατὰ τὸ σύντηθες τὴν στρα-
τὴν, ἐποιεῖτο τὴν κατ' αὐτῶν δίωξιν. Παντὸς δὲ τοῦ
στράτου ἐπὶ τὴν σύλληψιν ἀσχολουμένου τῶν ἐλάφων,
ὁ ὑπερμεγεθέστατος πάσης τῆς ἀγέλης, καὶ εὐεθέ-
στατος, ἀποσπασθεὶς τῆς ἀγέλης, ὥρμησε κατὰ τοῦ
δρυμοῦ ἐν τοῖς δασυτέροις τόποις τῆς ὕλης, καὶ δυσ-
βάτοις χωρίοις. Ὁν θεασάμενος ὁ Πλακίδα, καὶ
ἐπιθυμήσας συλλαβεῖσθαι αὐτὸν, καταλιπὼν πάντας,
μετ' ὀλίγων στρατιωτῶν κατεδίωκεν αὐτόν. Ἀτονή-
σαντων δὲ τῶν συνόντων, μόνος προσεκαρτέρει τῇ
δίῳξιν, κατὰ πρόνοιαν δὲ Θεοῦ, μήτε τοῦ ἵππου αὐτοῦ
ἀτονήσαντος, μήτε αὐτοῦ πρὸς τὴν δυσχέρειαν τοῦ
τόπου ἀποκινήσαντος, ἐπὶ πολὺ καταδιώκειν, μάκρην
εὐρέθη τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἔλαφος ἔφευγε,
εὐκαίως δὲ παραλαβὼν ἀκώρειαν πέτρας, μηδενὸς
συνόντος αὐτῷ, ἔστη περιστοπῶν πάντοθεν, καὶ ἐν-
νοῶν ποίῳ τρόπῳ λάθεται τῆς ἐλάφου· ἀλλ' ὁ πάν-
σοφος καὶ οἰκτιρμῶν Θεός, ὁ παντοίας ὁδοῦς ἐπὶ σω-
τηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἐπινοήσας, ἀντιθερεῖται τοῦτον
ἐν τῇ θήρᾳ· οὐχ ὡς Κορνῆλιον διὰ Πέτρου, ἀλλ' ὡς
Παῦλον διώκοντα, διὰ τῆς ἰδίας ἐπιφανείας. Ἐπὶ πολὺ
δὲ ἐστῶτος τοῦ Πλακίδα, καὶ ἀτενίζοντος μὲν εἰς τὴν
ἐλαφον, θαυμάζοντος δὲ αὐτοῦ τὸ μέγεθος, καὶ ἀμη-
χανοῦτος περὶ τὴν σύλληψιν, δεικνύσι Κύριος τερά-
στιόν τι τοιοῦτον, οὐκ ἀπεικὸς, οὐδὲ ὑπερβαῖνον τῆς
αὐτοῦ δυνάμεως τὸ μέγεθος· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τοῦ
Βαλαάμ λόγον ἐνδεδίκεν τῇ ὄνῃ, ἡλεγξεν αὐτοῦ τὴν δι-
ανοίαν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα δεικνύσι τούτῳ. Ἐπὶ μὲν
κεράτων τοῦ ἐλάφου τὴν τύπον τοῦ ἁγίου σταυροῦ,
ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου λάμποντα, μέσον δὲ
τῶν κεράτων τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοφόρου σώματος, οὗ
διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἀναλαβεῖν κατεδέξατο,
καὶ φωνὴν ἀνθρωπίνην ἐνθεὶς τῇ ἐλάφῳ, προσκαλεῖ-
ται τὸν Πλακίδα, λέγων· Ὁ Πλακίδα, τί με διώ-
κεις; Ἰδοὺ ἐνεκὲν σου παρῆν, καὶ ἐν τῷ ζῶνι τούτῳ
ὥρθη σοι. Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ὃν ἀγνοῶν
σέβη. Αἱ γὰρ εὐποιίαι σου, αἷς οὐ ποιεῖς εἰς τοὺς δεο-
μένους, παρέστησαν ἐνώπιόν μου, καὶ ἦλθον ἐμφα-
νίσαι σοι ἑμαυτὸν διὰ τοῦ ἐλάφου τούτου, καὶ ἀντι-
ζωγῆσαι σε, καὶ συσχεῖν τοῖς δικτύοις τῆς φιλαν-
θρωπίας μου. Οὐ γὰρ ἐστὶ δίκαιον, τὸν ἐμοὶ πρὸς
φιλίᾳ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων, δουλεύειν δαίμοσιν
ἀκαθάρτοις καὶ εἰδύλοις νεκροῖς καὶ κωφοῖς. Διὰ γὰρ
τοῦτο ἦλθον ἐπὶ γῆς ἐν τῷ εἶδει τούτῳ, ᾧ νῦν ὄρξῃ,
σῶσαι θέλω τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. »

Τοῦ ἁγίου Λεοντίου Νεαπόλεως τῆς Κυπρίων νή-
σου, πρὸς Ἰουδαίους, ε' λόγος.

« Φέρε δὴ λοιπὸν, φέρε προθύμως, καὶ τὴν τῆς
ἐκτυπώσεως τῶν σεπτῶν εἰκόνων ἀπολογίαὶν ποιησώ-
μεθα, ὅπως ἐμφρασθῶσι στόματα ἀνόμων, λαλούν-
των ἄδικα· νομικὴ γὰρ αὕτη ἡ παράδοσις, καὶ οὐχ

²² Num. xii, 28.

Ex martyrio sancti Eustathii, qui et Placidus.

« Cum die quodam, de consueto more, cum
exercitu universoque famulorum caetu venatum
exisset, cervorum pascentium conspicuus gre-
gem, exercitu in tres partes, uti solebat, distribu-
to, eos insectabatur. At cum illis capiendis inten-
tus esset exercitus, ille qui in universum gregem,
tum proceritate, tum forma eminebat, a reliquis
discedens, per densissima silvæ præruptaque loca
in nemus prosiliit. Hunc Placidus contuitus, ejus-
que comprehendendi desiderio accensus, cum
militibus paucis, cæteris omnibus relictis, insecu-
tus est. Jam socii deficientibus viribus constiterant,
eum solus ipse persequendo perseveraret, divina
B que factum providentia est, ut nec equus, nec
ipsemet asperitate locorum fatiscerent; et cervum
diutius adurgendo, procul se ab exercitu recessisse
373 animadvertit. Porro fugiente cervo, cum
nullus comitum adesset, petreæ verticem conscen-
dit, tum circumaspicere, secumque cogitare, quo
tandem pacto prædam assequatur. At sapientissi-
mus clementissimusque Deus, qui nullas non ex-
cogitat vias, quibus ad salutem homines ducat,
hunc in ipsamet venatione venatur: non Petri
opera; ut olim Cornelium, magis autem uti per-
secutorem Paulum, objecta sua specie. Itaque con-
sistenti quæ Placidæ, cervique proceritatem intentis
oculis demiranti, cum illius capiendi nulla via oc-
curreret, ejusmodi portentum Dominus edidit,
quod quidem nihil absimile veri est, nec ipsius po-
tentia magnitudinem excedit. Sed, quemadmodum
asinæ Balaam loquendi indita facultate ²², ea ar-
guit, quæ vates animo versabat, consimile aliquid
tunc etiam illi monstravit. In cervi cornibus sanctæ
crucis ipso sole longe fulgentiorem figuram, atque
inter cornua divini sui corporis, quod pro nostra
salute sumere dignatus est, effigiem ostendit; in-
ditaque cervo voce humana, his Placidam verbis
compellat: Quid me persequeris, Placida? En
ini causa aderam, meque tibi hoc in animali con-
spiciendum præbui. Ego sum Jesus Christus, quem
ignorans colis. Tua erga pauperes officia conspe-
ctui meo præsentia fuerunt. Quamobrem istac
veni, ut per hunc cervum me patefacere tibi,
D teque vicissim venatu comprehenderem, et ele-
mentia meæ indagine cingerem. Nec enim æquum
fuerit, ut quem ob recte probeque facta diligo, is
dæmonibus impuris, mortuisque et surdis simu-
lacro serviat. Idcirco quippe ad terras, ea quam
cernis specie veni, ut generi hominum salutem
afferrem. »

Sancti Leontii Neapolis in Cypro insula [episcopi],
ex libro v Contra Judæos.

« Agredam dinceps, age jam æquo animo ve-
nerabilium imaginum defensionem aggrediamur,
ut obstruantur ora loquentium iniqua. Non enim
inventum nostrum illud est, sed legis potius insti-

tutum. Nam Deum ipsum audi Moysi præcipientem, ut geminas Cherubim imagines sculptiles conflantesque fabrefaciat, quibus propitiatorium obumbraretur. Adhæc, templum Ezechieli Deus ostendit, quod a pavimento ad laquearis fastigium, sculptiles leonum, palmarum, hominumque, et Cherubim facies habuisse dicit. Terribilis reipsa hic sermo est. Deus qui Israeli injunxit, ne rei ullius, sive quæ in cælis, sive quæ in terra fuerit, sculptile quodpiam, aut imaginem similitudinemve faceret, ipse Moysi præcipit, ut sculpta animalia, Cherubim, inquam, fabricet. Quinimo Ezechieli templum monstrat, imaginibus, sculptisque leonum, palmarum, et hominum simulacris refertum. Salomon item figuram designationemque ex lege mutuatus, æneis boum, palmarum, et hominum simulacris plenum templum exstruxit: neque ob id usquam a Deo reprehensus fuit. Quamobrem si me propter imagines condemnare vis, Deum prius accuses, qui hæc idcirco fieri jussit, ut ipsius apud nos memoria perseveraret. »

374. Ejusdem ex libro quinto.

« Nobis rursum illudunt, quod pretiosam crucem divinasque imagines designemus, adoremusque, nosque idolorum ac ligneorum numinum cultores vocant, viri qui Deum omnino non norunt. Quod si, ut asseris, athee, Deum ligneum colo, certe plures quoque veneror. Si plures, utique dejerando dixero, *Per deos*: quemadmodum et tu, quondam vitulum unum aspiciens, aiebas: *Hi sunt dii tui, Israel* ²⁴. At ejusmodi jusjurandum ex ore Christianorum te audivisse neutiquam asseveraris. Verum adulteræ Synagogæ consuetudo est, ut castissimam Christi Ecclesiam, ceu meretricem infamet. »

Ejusdem. « Neque enim sanctorum formas, imagines et figuras uti deos adoramus. Nam si tantum Deum ligneum imaginem adoraremus, eundem omnino cultum reliquis etiam lignis exhiberemus, neque, ut sæpe contingit, imaginem forma deleta combureremus. Et rursum, quandiu ligna crucis coaptata manent, formam illam adoro propter eum qui crucifixus fuit: ubi vero sejuncta fuerint, eadem abjicio atque comburo. Et quemadmodum, qui imperatoris edictum obsignatum accipit, sigillumque osculatur, is non lutum, chartamve, aut plumbum veneratur, sed imperatori potius honorem defert et adorationem; sic nos quoque Christiani, crucis formam adorando, non ligni materiam, sed magis signaculum, anulum et characterem Christi ipsius respicientes, per eandem illum qui cruci affixus fuit, salutamus et adoramus. »

²⁴ Exod. xxxii, 4.

VARIÆ LECTIONES.

^b Lego ὁμοιωμάτων, ut Zinus et Tilm. et in act. 7 syn.

A ἡμετέρα. Ἀκούσον γὰρ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος πρὸς Μωϋσέα, εἰκόνας δύο Χερουβὶμ γλυπτῶν καὶ χωνευτῶν κατασκευάσαι, σχιζόντων τὸ ἱερόν. Καὶ πάλιν, τὸν ναὸν ἔδειξεν ὁ Θεὸς τῷ Ἰεζεκιήλ, γλυπτὰ πρόσωπα, φησὶν, εἶχε, λεόντων, καὶ φοινίκων, καὶ ἀνθρώπων, καὶ Χερουβὶμ, ἀπὸ τοῦ ἑδάφους αὐτοῦ ἔω; τοῦ φατνώματος τῆς στέγης. Ὅντως φοβερὸς ὁ λόγος. Ὁ Θεὸς ἐντειλάμενος τῷ Ἰσραὴλ μὴ ποιῆσαι γλυπτῶν, μήτε εἰκόνα, μήτε ὁμοῖωμα, ὅσα ἐστὶν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς, αὐτὸς προστάσσει τῷ Μωϋσῇ ποιῆσαι γλυπτὰ ζῶα Χερουβὶμ· καὶ τῷ Ἰεζεκιήλ πλήρη εἰκόνων καὶ ὀνομάτων ^b γλυπτῶν, λεόντων, καὶ φοινίκων, καὶ ἀνθρώπων, δείκνυσιν τὸν ναὸν ὁ Θεός· καὶ Σολομὼν, ἐκ νομοῦ λαθὼν τὸ τύπωμα, πλήρη πεποίηκε τὸν ναὸν χαλκῶν γλυπτῶν, βοῶν, καὶ φοινίκων, καὶ ἀνθρώπων, καὶ οὐ κατεγνώσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν τούτῳ. Εἰ τοίνυν ἐμοῦ καταγινώσκεις θέλεις περὶ εἰκόνων, προκατάγνωθι τοῦ Θεοῦ ταῦτα ποιεῖν κελεύσαντος, ὡς ὑπόμνησιν αὐτοῦ εἶναι παρ' ἡμῖν· »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ πέμπτου λόγου.

« Πάλιν ἡμᾶς διαπαύουσι περὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ τῆς τῶν θεοτοπίων εἰκόνων σημειώσεώς τε καὶ προσκυνήσεως, εἰδωλολάτραις ἡμᾶς; καὶ ξυλόθεός ὀνομάζοντες, οἱ πανάθεοι. Εἰ δὲ ξυλόθεός εἰμι, ὡς λέγεις, ἄθεε, καὶ πολύθεος πάντως. Εἰ δὲ πολύθεος, ἔχρην με πάντως ὀμνύντα λέγειν· *Μὰ τοῦ Θεοῦ*, καθάπερ καὶ σὺ ἕνα ὄρων μόσχον, ἔλεγες· *Οὗτοι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ*· ἀλλ' οὐκ ἀξιώθηκες τοῦτο παρὰ Χριστιανῶν στομάτων ἀκούσαι ποτε· ἀλλ' ἐβόσται ἀεὶ ἡ μοιχαλὶς καὶ ἄπιστος Συναγωγῇ, τὴν πανσώφρονα Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, ὡς πόρνην διαγορεύειν. »

Τοῦ αὐτοῦ. « Οὐδὲ γὰρ παρ' ἡμῶν, ὡς θεοὶ προσκυνῶνται οἱ τῶν ἁγίων χαρακτῆρες, καὶ εἰκόνας, καὶ τύποι. Εἰ γὰρ ὡς Θεὸς προσκυνούμεν τῷ ξύλῳ τῆς εἰκόνης, ἐμέλλομεν πάντως καὶ τοῖς λοιποῖς προσκυνεῖν ξύλοις, καὶ οὐχ ὡς πολλάκις, λεανθέντος τοῦ χαρακτῆρος, τῷ πυρὶ τὴν εἰκόνα κατεκαίμεν. Καὶ πάλιν, ἕως μὲν ἔστι συνδεδεμένα τὰ ξύλα τοῦ σταυροῦ, προσκυνῶ τὸν τύπον διὰ τὸν ἐν αὐτῷ σταυρωθέντα Χριστὸν, ἐπὶ δὲ διαιρεθῶσιν ἐξ ἀλλήλων, ῥίπτω αὐτὰ καὶ κατακαίω. Καὶ ὥσπερ ὁ κέλυσιν βασιλέως δεξάμενος ἐσφραγισμένην, καὶ ἀσπασάμενος τὴν σφραγίδα, οὐ τὸν πηλὸν ἐτίμησεν, οὐ τὸν χάρτην, ἢ τὸν μόλιθον, ἀλλὰ τῷ βασιλεῖ ἀπένειμε τὸ εἶδος καὶ τὴν προσκύνησιν· οὕτω καὶ Χριστιανῶν παῖδες, τῷ τύπῳ τοῦ σταυροῦ προσκυνῶντες, οὐ τὴν φύσιν τοῦ ξύλου προσκυνούμεν, ἀλλὰ σφραγίδα, καὶ δακτύλιον, καὶ χαρακτῆρα Χριστοῦ αὐτοῦ βλέποντες, δι' αὐτοῦ τὸν ἐν αὐτῷ σταυρωθέντα ἀσπάζομεθα καὶ προσκυνούμεν. »

Τοῦ αὐτοῦ. «Καὶ διὰ τοῦτο Χριστὸν, καὶ τὰ Χριστοῦ πάθη, ἐν ἐκκλησίαις, καὶ οἴκοις, καὶ ἀγοραῖς, καὶ ἐν εἰκόσι, καὶ ἐν σινδόνι, καὶ ἐν ταμείοις, καὶ ἐν ἱματίοις, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἐκτυπῶ καὶ διαγράφω, ἵνα διηγεσθῶς ὁρῶν ταῦτα, ἀναμνησκώμαι, καὶ μὴ ἐπιλάθωμαι, ὥσπερ σὺ ἐπιλάθου Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἀεὶ. Καὶ ὥσπερ σὺ προσκυνῶν τὸ βιβλίον τοῦ νόμου, οὐ τὴν φύσιν τῶν δερμάτων καὶ τοῦ μέλανος προσκυνεῖς, ἀλλὰ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ τοὺς ἐγκειμένους ἐν αὐτῷ, οὕτως καὶ γὰρ τῇ εἰκόνι τοῦ Χριστοῦ προσκυνῶ, οὐ τῇ φύσει τοῦ ξύλου καὶ τῶν χρωμάτων· μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἀψύχῃ χαρακτηρὶ Χριστοῦ προσκυνῶν, δι' αὐτοῦ, αὐτὸν Χριστὸν δοκῶ κρατεῖν καὶ προσκυνεῖν. Καὶ ὥσπερ Ἰακώβ δεξιόμενος παρὰ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωσήφ τὸν χιτῶνα τὸν ποικίλον ἤμαγμένον, ὅτε ἐπιπρασάν τὸν Ἰωσήφ, κατεφίλησε πάντως τὸν χιτῶνα μετὰ δακρύων, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῖς ἰδοῖς τοῦτον ἔθηνεν, οὐ τὸ ἱμάτιον θρηγῶν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τὸν Ἰωσήφ νομίζων καταφιλεῖν, καὶ ἐν χερσὶν αὐτὸν κατέχειν οὕτω καὶ Χριστιανῶν παῖδες εἰκόνα Χριστοῦ, ἢ ἀποστόλου, ἢ μάρτυρος κατασπαζόμενοι τῇ σαρκὶ, τῇ ψυχῇ νομίζομεν αὐτὸν ἐκείνον τὸν Χριστὸν, ἢ τὸν μάρτυρα αὐτοῦ ἀσπάζεσθαι.... Ὡς γοῦν πολλάκις εἶπον, ὁ σκοπὸς ἐξετάζεται ἐπὶ παντὸς ἀσπαρμοῦ, καὶ ἐπὶ πάσης προσκυνήσεως. Εἰ δὲ ἐμοὶ ἐγκαλεῖς, λέγων, ὅτι προσκυνῶ τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ, διὰ τί οὐκ ἐγκαλεῖς τῷ Ἰακώβ, προσκυνήσαντι ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου τοῦ Ἰωσήφ; Ἀλλὰ πρόδῃλον, ὅτι οὐ τὸ ξύλον τιμῶν προσεκύνῃσιν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ξύλου τῷ Ἰωσήφ προσεκύνῃσιν, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς διὰ τοῦ σταυροῦ τῷ Χριστῷ. Ἐπεὶ καὶ Ἀβραάμ τοῖς πωλησάσιν αὐτῷ τὸν τάφον ἀνδράσιν ἀσεβέει προσεκύνῃσιν, καὶ τόνον ἐκαμύεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλ' οὐχ ὡς θεοὺς αὐτοὺς προσεκύνῃσιν. Καὶ πάλιν, ὁ Ἰακώβ τὸν Φαραὼ ἠλόγησεν, ἀσεβῇ καὶ εἰδωλολάτρῃ ὄντι, καὶ τὸν Ἠσαῦ ἐπτάκις, ἀλλ' οὐχ ὡς θεῶν. Ἰδὲ πόσους ἀσπαρμούς καὶ πόσας προσκυνήσεις ἀπιδείξαι σοι, γραφικὰς τε καὶ φυσικὰς, μὴ ἐχούσας κατάγνωσιν; ἔμε δὲ ἐπὶ Ἰσῆ; εἰκόνα Χριστοῦ, ἢ τῆς πανάγνου αὐτοῦ Μητρὸς; ἢ ἁγίου προσκυνούντα, ἀγανακτεῖς εὐθέως, καὶ βλασφημεῖς, καὶ ἀποπηδᾷς, καὶ εἰδωλολάτρην με ἀποκαλεῖς, καὶ οὐκ αἰσχύνῃ; καὶ φρίττεις, καὶ ἐρυθριᾷς, ὁρῶν με καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ ναοὺς εἰδῶλων καταλύοντα, καὶ ναοὺς μαρτύρων ἀνεγείροντα; Εἰ τὰ εἰδῶλα προσεκύνουν, διατὶ τοὺς μάρτυρας τιμῶ τοὺς καταλύσαντας τὰ εἰδῶλα; εἰ δὲ τὰ ξύλα, ὡς φῆς, δοξάζω, πῶς τιμῶ τοὺς ἁγίους, τοὺς τὰ ξύλινα ξόανα τῶν δαιμόνων κατακαύσαντας; Εἰ δὲ καὶ τοὺς λίθους δοξάζω, πῶς δοξάζω τοὺς ἀποστόλους, τοὺς τὰ λίθινα εἰδῶλα κατακλάσαντας; Εἰ τὰς εἰκόνας τῶν ψευδωνύμων θεῶν σέβω, πῶς δοξάζω, καὶ ἐπαινῶ, καὶ ἐορτάζω ἐπιτελῶ τῶν παιδῶν, τῶν ἐν Βαβυλῶνι ἀθλήσάντων, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ μὴ προσκυνήσαντων, τῇ εἰδωλικῇ; Ἀλλ' ὄντως πολλὴ τῶν ἀνόμων ἡ πώρωσις, πολλὴ τὴν φύλῳσις. Ὡς Ἰουδαῖς, πολλὴ ἡ ἀναί-

Ejusdem. «Atque eam ob causam Christum, Christique passionem in ecclesiis, in aedibus, in foris, in tabulis, in linteis, in cubilibus et in vestibus, atque in omni loco exprimo et designo, ut per continuam considerationem, memoriam eorum perficemus, nec unquam obliviscamur, ut tu semper oblitus es Domini Dei tui. Quinimo veluti, cum volumen legis adoras, non membranarum et atramenti naturam adoras, sed Dei sermones qui in eo scripti sunt; consimili modo Christi imaginem adoro, nequaquam vero ligni colorumve naturam; absit! sed inanimam Christi figuram adorans, per eam mihi videor ipsummet Christum complecti et adorare. At sicut Jacob, cum a Josephi fratribus qui ipsum vendiderant, variam ejusdem tunicam sanguine eruentam recepisset, hanc cum lacrymis deosculatus, oculis suis apposuit; non quasi tunicam ille desleret, sed quod per eam Josephum ipsum osculari, et manibus complecti sibi videretur: sic et nos Christiani imaginem apostoli martyrisve carnali more complectentes, animo reputamus nos, vel Christum ipsum, vel martyrem ejus amplexari.... Quamobrem, ut saepius dixi, in omni salutatione vel adoratione disquiritur intentio. Quod si mihi criminalis, quasi crucis lignum, ceu Deum adorem; quare non item Jacob accusas, qui virgæ Josephi summitatem adoravit? At manifestum est eum non ligni honorandi causa adorationem exhibuisse, sed potius per honorem ligno præstitum, adorasse Josephum, **375** sicut in cruce Christum adoramus. Eodem plane modo quo Abraham homines impios a quibus sepulcrum mercabatur, genibus in terram demissis adoravit, nequaquam tamen uti deos. Ad hæc, Jacob Pharaoni, impio licet idolorumque cultori, benedixit, atque septies Esau, sed non uti Deum, adoravit. Vide, quot tibi salutationes, quotque adorationes, tum in Scripturis probatas, tum naturales, nulli prorsus reprehensionī obnoxias protulerim. Tu vero, cum Christi, aut castissimæ Matris illius, aut sancti cujusdam imaginem nos vides adorare, confestim indignabundus id in crimen vertis, aufugisque, et me idololatriam nominas. Non te pudet? non perhorrescis? non rubore suffunderis, quando me vides in universo orbe idolorum delubra demolientem, templaque martyrum honori exstruentem? quod si idola adoro, quid est cur martyres idolorum eversores honorem? quod si lignis, uti loqui amas, gloriam defero; qui sit, ut honore homines sanctos prosequar, qui ligneas dæmonum statuas combussérunt? Sed si lapides celebro; cur apostolos ipsos, qui lapidea simulacra comminuerunt, celebravero? quod si tandem falsorum deorum veneror imagines; quare igitur trium puerorum, quia, ne auream idoli imaginem adorarent, Babylone decertaverunt,

⁸⁷ Gen. xxxvii, 32 seqq. ⁸⁸ Gen. xlviii, 15; Hebr. xi, 21. ⁸⁹ Gen. xliii, 7. ⁹⁰ Gen. xlviii, 9.

gloriam laudesque prædico, horumque nomine dies festos ago? Verum nimia plane scelestorum obsecratio est, nimia caritas. Magna prorsus, o Judæe, impudentia tua. Profecto abs te veritas ini- que premitur. « Exsurge, Deus, judica causam tuam. Judica, et diserne causam nostram de gente non provocat. »

Ejusdem. « Si ergo, ut sæpe dixi, lignum lapi- denique adorarem, lapidi utique et ligno dicerem : *Tu me genuisti* ³³. Sin autem sanctorum imagines adoro, imo vero si sanctos ipsos, sanctorumque certamina veneror et colo, quomodo tu, insane, hæc idola vocas? Idola quippe similitudines fuerint eorum, qui adulteri, homicidæ, filiorum mactato- res, et effeminati homines exstiterunt, non autem prophetarum et apostolorum. Atque ut ex aliqua parte, brevi certissimoque exemplo intelligas, quid Christianos inter et gentiles paritatis inter- cedat, audi. Habebant Babylone Chaldæi musica omnis generis organa, quibus simulacra dæmonum colebant : habebant et filii Israel Hierosolymis asportata organa, quæ in salicibus suspenderunt. Utraque instrumenta erant, nablia, citharæ, et tibiæ : sed ista ad Dei gloriam ; illa vero similitu- dinis horum æmula, ad dæmonum cultum pertine- bant. Idem jam discrimen inter imagines Christia- norum et idola gentilium cogita. Hæc quippe ad diaboli gloriam ac memoriam ; illa vero ad Christi, et apostolorum martyrumque, et sanctorum ejus laudem fabricata sunt. »

Ejusdem. « Proinde quando Christianum videris crucem adorare, id ab eo fieri propter Christum crucifixum scito, non autem ut lignum adoret. Alioqui universa ligna adorarem, sicut Israel lacos et arbores adorabat, atque dicebat : *Tu Deus meus es ; tu me genuisti* ³⁴. Nos vero non item ; sed memoriam picturamque Dominicæ passionis, et **376** illorum qui pro ipso pugnaverunt, in ec- clesiis ac domibus tenemus ; omnia nempe pro- pter Dominum nostrum facientes. Rursumque, dic amabo, Judæe, quanam scriptura Moysi perinisit, ut Jethrosocum suum cultorem idolorum ; Jacobo, ut Pharaonem ; Abrahamo, ut filios Emmor ad- orarent? annon illi justī erant et prophetæ? quæ- nam Danieli, ut impium Nabuchodonosor? Ac si pro- pter mundanam temporariamque vitam hoc fecerunt, eccar necum expostulas, quod in sacris sanctorum memoriis, sive per scripturam, sive per picturam expressis, eorundem cruciatus et certamina ad- rem, per quæ singulis diebus beneficiis augeor, perpetuamque et sempiternam vitam exspecto? »

Ex Historia ecclesiastica Theodori, tomo quarto.

« Sub hoc consulatu, die xxv mensis Decembris, terribile ingensque miraculum contigit, quod om-

³³ Jerem. 11, 27. ³⁴ ibid.

Α δειά σου καὶ ἡ ἀσέβεια· ἀληθῶς ἀδικεῖται ὑπὸ σοῦ ἡ ἀλήθεια. « Ἀνάστα, ὁ Θεός, δίκασον τὴν δίκην σου· κρίνον καὶ δικάσον ἡμῖν ἐξ ἔθνους οὐχ ὁσίου, ἀλλ' ἀνοσίου καὶ ἀλλοτρίου, καὶ παροξύνοντός σε διὰ παν- τός. »

sancta, ab iniqua et aliena, quæ te ad iracundiam

Τοῦ αὐτοῦ. « Εἰ μὲν οὖν ὡς πολλάκις εἶπον, τῷ ξύλῳ καὶ τῷ λίθῳ, ὡς Θεῷ προσκύνουν, εἶπα ἂν καὶ τῷ ξύλῳ καὶ λίθῳ· *Σὺ με ἐγέννησας*. Εἰ δὲ τὰς εἰκόνας τῶν ἁγίων προσκυνῶ, τοὺς ἁγίους μάλ- λον, καὶ προσκυνῶ τὰς τῶν ἁγίων μαρτύρων ἀλλή- σεις καὶ τιμῶ, πῶς λέγει· εἰδῶλα ταῦτα, ὦ ἀνόητε; Τὰ γὰρ εἰδῶλα, τῶν ψευδωνύμων, τῶν μοιχῶν, καὶ φονευτῶν, καὶ τεκνοθυτῶν, καὶ μαλακῶν ὁμοιώ- ματά εἰσι, καὶ οὐ προφητῶν, οὐδὲ ἀποστόλων. Καὶ **B** ἵνα ἐκ μέρους παραστήσω σύντομον καὶ πιστότατον ὑπόδειγμα περὶ Χριστιανικῶν καὶ Ἑλληνικῶν ὁμοιω- μάτων, ἀκουσον. Εἶχον ἐν Βαβυλῶνι οἱ Χαλδαῖοι ὄργανα παντοῖα μουσικὰ πρὸς θεραπείαν εἰδῶλων δαιμόνων. Εἶχον δὲ καὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ Ἱερουσα- λὴμ ὄργανα, ἃ ἐπὶ ταῖς ἑταῖς ἐκρέμασαν, καὶ ἀμ- φότερα ὄργανα, καὶ νάβλαι, καὶ κιθάραι, καὶ αὐλοὶ ὑπῆρχον, ἃ ἐπὶ ταῖς ἑταῖς ἐκρέμασαν. Ἀλλὰ τὰ μὲν εἰς δόξαν Θεοῦ ἐγένοντο, τὰ δὲ εἰς θεραπείαν τῶν δαιμόνων, ἀντίμιμα. Οὕτω λοιπὸν, καὶ ἐπὶ τῶν εἰ- κόνων, καὶ εἰδῶλων, Ἑλληνικῶν καὶ Χριστιανικῶν νόει ὅτι ἐκεῖνα μὲν εἰς δόξαν διαβόλου καὶ μνήμην κατεσκευάσθησαν, ταῦτα δὲ εἰς δόξαν Χριστοῦ, καὶ ἀποστόλων, καὶ μαρτύρων, καὶ ἁγίων αὐτοῦ. »

Τοῦ αὐτοῦ. « Ὅταν τοῖνον ἰδῇς Χριστιανὸν προσ- **C** κυνῶντα τῷ σταυρῷ, γινώθι, ὅτι διὰ Χριστὸν τὸν σταυρωθέντα, καὶ οὐ τὴν φύσιν τοῦ ξύλου προσκυνεῖ. Ἐπεὶ πάντα ἂν τὰ ξύλα προσεκυνῶμεν τοῦ ἄγρου, καὶ ὥσπερ ὁ Ἰσραὴλ προσεκύνει τὰ ἄλσιν καὶ τὰ δέν- δρα, λέγων· *Σὺ μου εἶ Θεός, καὶ σὺ με ἐγέννησας*. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μνήμην καὶ γραφὴν τῶν τοῦ Κυρίου παθημάτων, καὶ τῶν δι' αὐτὸν ἀθλη- σάντων, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ οἰκίαις ἔχομεν, πάντα δι' αὐτὸν ποιούντες τὸν ἡμέτερον Κύριον. Καὶ αὐθις, εἰπὲ, ὦ Ἰουδαῖε, ποία Γραφὴ ἐπέτρεψε Μωσεῖ προσ- κυνῆσαι Ἰσθδρ τῷ γαμβρῷ αὐτοῦ, εἰδωλολάτρῃ ὄντι, καὶ Ἰακώβ τῷ Φαραῶ, καὶ Ἀβραάμ τοῖς υἱοῖς Ἐμ- μώρ; καὶ ἐκεῖνοι δίκαιοι καὶ προφῆται· καὶ Δανιὴλ τῷ Ναβουχοδονόσορ ἀσεβεῖ ὄντι; Καὶ εἰ ἐκεῖνοι διὰ **D** κοσμικὴν καὶ πρόσκαιρον ζωὴν ταῦτα ἐποιοῦν, πῶς ἔμοι ἐγκαλεῖς προσκυνῶντα ταῖς ἀγίαις τῶν ἁγίων μνήμαις, γραφικαῖς καὶ ἱστορικαῖς, καὶ τὰ πάθη καὶ τὰς ἀθλήσεις, ἐξ ὧν καθ' ἡμέραν εὐεργετοῦμαι, καὶ αἰώνιον καὶ αἰδίων ζωὴν ἐκδέχομαι; »

Τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Θεοδορήτου ^b, τόμου.

« Ὑπὸ δὲ ταύτην τὴν ὑπατείαν, κατὰ τὸν μῆνα τὸν Δεκέμβριον, ἔχοντα αὐτὸν εἰκάδα καὶ πέμπτην ἡμέ-

VARIE LECTIONES.

^b Lege, cum Billio Θεοδώρου, Theodori, Lectoris scilicet. Nam sub Anastasio imp. superstes non erat Theodoretus. Ejusdem historię quæ hic refertur, Theophanes et Suidas meminere.

ραν, θαῦμα φοβερὸν καὶ ἐξαισίον, πᾶσάν τε ἀκοὴν ἀνθρώπων καταπλήττον γεγένηται. Ὀλύμπιος γάρ τις τοῦνομα, Εὐθυμίου τοῦ τῆς Ἀρείου θρησκείας ἐξάρχοντος, τὸν βαδιστὴν παραχορεύοντα ἐν τῷ λουτρῷ τοῦ παλατίου τῶν Ἑλενιανῶν, γενόμενος κατὰ τὸν προμαλάττοντα, καὶ θεασάμενός τινας τῶν λουομένων τὴν τοῦ ὁμοουσίου δόξαν σεμνύνοντας, ἔφη, αὐταῖς λέξεσιν. οὕτως· Τί γάρ ἐστιν ἡ Τριάς; Ποίῳ δὲ τοίχῳ οὐκ ἐπιγράφεται; Καὶ κρατήσας τῶν ἑαυτοῦ ἀναγκαίων, ἔφη· Ἰδὲ, χάγῳ Τριάδα ἔχω. Ὡστε κινήθεντας τοὺς ἐκεῖ εὐρεθέντας, μέλλειν αὐτὸν διαχειρίζεσθαι, ἀλλ' εἰρχθησαν ὑπὸ τινος Μάγνου, πρεσβυτέρου τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων ἐν τῷ περιτειχίσματι, ἀνθρώπου θαυμαστοῦ, καὶ τὸν Θεὸν θεραπεύοντος, φήσαντος πρὸς αὐτοὺς, ὡς οὐκ ἂν διαλάβῃ τὸν τῆς παντεφόρου δίκης ὀφθαλμὸν, ἀκριβεῖ λόγῳ γράφοντα. Αἰδοῖ δὲ τοῦ ἀνδρὸς τῆς ταραχῆς παυσαμένων, ἐξάνεσθ ὁ Ὀλύμπιος, καὶ τῇ ἐμβάσει τῶν θερμῶν ὡς ἔθος χρησάμενος, ἔξεισιν ἐπὶ τὴν τῶν ψυχρῶν ὑδάτων δεξαμένην, ἥτις λαμβάνει τὰ ὑδάτα ἐκ πηγῆς τιχομένης μέσον τοῦ σπτοῦ θυσιαστηρίου τοῦ εὐαγοῦς οἴκου τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου, ὃν ἐν παλαιαῖς ἔκτισεν, ἀξιωμασιν ἀρχοντικοῖς διαλάμπας, Αὐρηλιανός· ἐνθὺνδε ἡγοῦμαι θείας ἐποφίας τὸ ὑδὼρ ἀξιούσθαι. Ἐν ἧ καταβάς θάπτον ἐπαναβαίνει, κραυγάζων· Ἐλεῆσατέ με, ἐλεῆσατέ! Καὶ κνήθων αὐτοῦ τὰς σάρκας, τῶν ὁσίων ἀπεμέριζε. Πάντες δὲ περὶ αὐτὸν γενόμενοι, καὶ κρατήσαντες, σινδόνι περιτυλίξαντες, ἀνέκλιναν ψυχοβράζουσαν. Ἐπὶ τῶν δὲ, τί ἂν εἴη τὸ συμβᾶν, καὶ φησιν ὁ Ὀλύμπιος· Ἄνδρα κατείδον λευχειμονοῦντα, ἐπιβάτα μοι κατὰ τῆς νεροφόρου, καὶ τρεῖς σίχλας^d θερμοῦ περιχέαντά μοι, καὶ λέγοντά μοι· Μὴ δυσφήμει. Λαβόντες δὲ αὐτὸν φορεῖν οἱ αὐτῷ διαφέροντες, μετεκόμισαν ἐν ἐτέρῳ λουτρῷ προσκειμένῳ τῇ τῶν Ἀρειανῶν ἐκκλησίᾳ. Θελόντων δὲ αὐτῶν ἀποτυλίξαι τὴν σινδόνα ἀπ' αὐτοῦ, συνεξέπαιρον· πᾶσας τὰς σάρκας αὐτοῦ, καὶ οὕτως νεκρωθεὶς, ἀπέδωκε τὸ πνεῦμα. Γνωστὸν δὲ ἐγένετο τοῦτο σχεδὸν καὶ ὅλης τῆς βασιλείδος. Ἐφήμιζον δὲ τινες περὶ τοῦ πεπονήτος, ὡς χρόνιος τισὶν, ἀπὸ τῆς τοῦ ὁμοουσίου δοξαζούσης θρησκείας εἰς τὴν Ἀρείου μετεσθαισάτω λατρείαν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ συμβεβηκὸς καὶ ἀκοαῖς βασιλέων ἐπλησίασεν· Ἀναστάσιος δὲ ἦν· ἐπέτρεψεν εἰκόνι χρωματισθὲν τὸ τεράστιον, ὑπερθε τῆς νεροφόρου καταπαγῆναι. Ἰωάννης δὲ τις διάκονος, καὶ ἐκδικος τῆς τοῦ προλεχθέντος εὐαγοῦς οἴκου Στεφάνου τοῦ τῶν μαρτύρων πρώτου, ἀνὴρ εἰς τὸν ἄλλος ὅλην ὑπὲρ τοῦ ὁμοουσίου δόγματος ἐκαστοτε ἐνδεικνύμενος, καὶ αὐτὸς εἰκόνι κατέγραψεν, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς· τῶν γὰρ ἐκεῖσε λουομένων καὶ θεασάμενων ὀνόματα κατέγραψε, καὶ ἐνθα εἴη ἕκαστος οἰκῶν, ἔτι τε καὶ τῶν τοῖς ὑδασιν ὑπηρετούντων.

nium aures perculit. Olympius enim quidam nomine, juxta equum ambulatorem Euthymii Arianæ factionis exarchæ subsultim incedere solitus, cum esset in lavacro palatii Helenianorum, in cella tepidaria nonnullos eorum qui lavabantur, consubstantialis fidem celebrantes conspicatus, his eos verbis allocutus est: Ecquid enim est Trinitas? aut quo in pariete inscripta non est? Statimque virilibus manu apprehensis: Ecce, inquit, ego quoque Trinitatem habeo. Eam ob rem illi qui aderant animis concitati, eum statim interfecissent, nisi eos vir quidam admirabilis, ac religiosus Dei cultor, Magnus nomine, Sanctorum Apostolorum ecclesiæ intra muri ambitum presbyter, repressisset, affirmans, id iustitiæ cuncta spectantis oculum latere non posse, qui singula diligenter conscribat. Cum igitur propter viri reverentiam turba quievisset, surrexit Olympius, et thermas ingressus, inque aquis calidis de more lotus, ad frigidarum piscinam vadit; quæ quidem aquas excipit, e medio altari sanctæ ecclesiæ protomartyris Stephani, olim ab Aureliano præfecturæ dignitatibus illustri constructæ, scaturientes. Hinc plane aquam illam dignam fuisse arbitror, quam Deus ipse spectaret. In hanc ille cum descendisset, dicto ocus remeavit, cum ejulatu clamans: Miseremini mei, miseremini mei! Et carnes suas unguibus scalpens, ab ossibus divellebat. Tunc ad ipsum omnes concurrere, apprehensum linteo involvere, ac præ frigore deficientem reclinare. Rogantibus autem quidnam ei contigisset, respondit Olympius: Hominem candidis indutum vestibus vidi, qui juxta labrum incedens, tres mihi aquæ calidæ situlas infudit dicens: Ne blasphemus esto. Tum qui illi necessitudine conjuncti erant, ferculo eum tollentes, in aliud balneum Arianorum ecclesiæ vicinum transferunt. Sed cum linteum vellent explicare, omnes ejus carnes lacerarunt, atque hoc modo enecatus, spiritum reddidit. Qui quidem eventus per universum fere imperium divulgatus est. Nonnulli ferebant Olympium, qui talia passus est, aliquo ex tempore ab ea religione, quæ consubstantiali Trinitatem celebrat, ad Arianam hæresim secundo baptismate transiisse. **377** Ubi vero res ista ad imperatoris aures pervenit (is porro Anastasius erat), jussit ut miraculum coloribus in tabula depictum in superiori labri parte affligeretur. Porro Joannes quidam diaconus, et sanctæ illius ecclesiæ, cuius supra meminimus, Stephani primi Martyris nomine dicatæ defensor, vir, si quis alius, zelum pro dogmate consubstantialis tuendo nusquam non exserens, ipse quoque non pingendam modo, sed et eorum qui illic lava-

VARIÆ LECTIONES.

• Billius emendat καλέσας τὸν βαδιστὴν. Valesius vero τὸν βαδιστὴν παραχορεύοντα, juxta equum ambulatorem subsultim incedens. Quæ verior videtur lectio. ^d Leg. σίχλας. Latine situlas. • Forte συνεξέπαιρον.

hantur nomina, et ubi ipsorum quisque habitaret, ascribendum curavit; insuper et illorum qui aquas ministrabant, nomina subiecit. Atqui hæc quidem imago ad hoc usque tempus rei gestæ fidem facit, in ipso introitu quartæ porticus jam multoties nominati oratorii apposita. Verum quandoquidem miraculum illud, miraculum aliud subsecutum est, hoc prætermittere nefas esset, quippe cum ejusdem sit argumenti. Et quamvis ætate recentius sit, hic tamen illud commemorare non pigebit. Enimvero cum illi qui Arii partibus studebant, triumphum esse perennem cernerent, apud eum cui Helenianorum palatii cura commissa erat, assiduis precibus egerunt, ut tanquam balnei administrationi præfectus, imaginem auferret et absconderet. Is facili prætextu, nimirum aquarum humore labefactari imaginem, ejusque conservationem institutionemve causatus, eam sustulit et occultavit. Verum cum imperator universa regia loca perlustraret, ad hunc quoque veniens, imaginem quæsit, rursusque affigendam parieti præcepit. Porro Eutychianum (ita ædium præfectus ille vocabatur), divina quædam statim invasit indignatio, ut dexter oculus ei diffunderet, et cætera item membra pessimo motu quaterentur; quod in causa fuit ut ad sacrum oratorium, in quo beatorum Pantaleonis et Marini reliquiarum portio asservatur, accederet. Istud porro oratorium *Homonæa* id est, concordia nominatur, quoniam illic centum et quinquaginta episcopi, Theodosio magno imperatore, convenientes, unanimi concordique sententia divinæ Trinitatis consubstantialitatem asseruerunt, et Dominicæ humanitatis ex Virgine susceptionem declararunt. Ille autem septem circiter dies illic commoratus, cum nihil levaminis acciperet, quoniam testiculus uterque corroderetur, nocte quadam media subdiaconus, cui pro sua vice illic pernoctandum erat, in somnis videt astantem quemdam regem, qui ægrotum manu indicans, aiebat: Quare hunc excepisti? Equis eum istuc adduxit? Hic se illis junxit, qui de me pessime loquuntur. Iste est qui patrati miraculi abscondit imaginem. Clericus itaque surgens, quod in quiete vidisset, recitat, fieri posse negans ut ille ab hac plaga sanetur. Cæterum Eutychianus, ceu vi dolorum in somnum actus esset, adolescentem quemdam eunuchum, fulgenti veste indutum videt, his se verbis alloquentem: Quid habes? Cum ille reposuisset se tabe perire, nec ullum remedium invenire, eum addivit dicentem: Nemo tibi potest opitulari: quoniam rex valde tibi irascitur. Tum æger: Quemnam, inquit, interpellabo, aut quid agam? Hic vero. Si vis, inquit, levamen obtinere, ad **378** Helenianorum balneas quantocius perge, et prope adusti Ariani imaginem quiesce. Mox experge-

A Μαρτύροι δὲ ἡ εἰκὼν ἔχρι τοῦ παρόντος πεπηγυῖα ἐν τῷ ἐμβόλῳ τοῦ τετραστόου, τοῦ πολλάκις εἰρημέ-
νου εὐκτηρίου. Ἐπειδὴ δὲ τῷ θαύματι θαῦμα ἐπ-
ηκολούθησεν, οὐχ ὅσον περιδεῖν, τῆς αὐτῆς ὑπο-
θέσεω; τυγχάνον· ὅπερ, εἰ καὶ τὸν παρόντα καιρὸν
ὑπερῆλθε, λέγειν οὐκ ὀκνήσω. Θεασάμενοι γὰρ οἱ
τῆς Ἀρείου συμμορίας ἐπικρατοῦντα θρίαμβον, ἐλ-
πάρησαν τὸν τοῦ παλατίου Ἑλενιαῶν τὴν φροντίδα
πεπιστευμένον, ὡς ἐξάρχοντα καὶ τῆς τοῦ λουτροῦ
διοικήσεως καθελόντα κατακρύψαι τὴν εἰκόνα. Ὅς
πρόφασιν εὐμήχανον εὐράμενος, τὴν ἐκ τῶν ὑδάτων
προσγινομένην νοτίδα, ὡς σκυλευσάν τὴν εἰκόνα
ἀφελόμενος, φησὶν, ἐπὶ διορθώσει κατέκρυψεν. Ἦν
ὁ βασιλεὺς ἐγκυκλίως ἐπιθίμιας τελῶν εἰς ἑκαστον
τόπον βασιλικὸν, παραγενόμενος κάλεισας, τὴν εἰκόνα
ἐπέζητει· καὶ οὕτως αὖθις τῷ τοίχῳ κατεπάγη.
B Παρὰ πύδας δὲ τὸν Εὐτυχιανόν· τοῦτο γὰρ ἦν ὄνομα
τῷ διαταγῇ· ὁρῇ τις θεοδόκαστος; παραλαβούσα,
τὸν μὲν δεξιὸν ὀφθαλμὸν διαβρέῦσαι πεποίηκε, κα-
κίστως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ περιεῖλουσά μέρη, προσ-
πελάσαι παρεσέυασε τῷ εὐαγεί εὐκτηρίῳ, ἕνα πε-
πίστευται ἀναπαύεσθαι μέρος ἱερῶν λειψάνων τῶν
θεσπεσίων Παντολέοντος καὶ Μαρίνου, ἐπικαλουμέ-
νου τοῦ τόπου, Ὁμόνοια, ἐκ τοῦ ἐκεῖ συνελθόντος
τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα ἐπισκόπους ἐπὶ Θεοδοσίῳ
τοῦ μεγάλου βασιλέως, κοινήν τινα καὶ συμπεφωνη-
μένην διδασκαλίαν τοῦ τε ὁμοουσίου τῆς θείας Τριά-
δος ποιήσασθαι, καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως δὲ τοῦ Κυ-
ρίου τρανώσαι τὴν ἐκ Παρθένου πρόσληψιν, ταύτην
τὴν ἐπωνυμίαν τεκτίνασθαι. Ἡμέρας δὲ περὶ πού
ἐπτά προσκαρτεροῦντος, καὶ ὄνουντος οὐδέν, ἀλλὰ καὶ
διαβρωθέντων αὐτῷ καὶ τῶν διδύμων, μεσοῦσης
μῆδος τῶν νυκτῶν, ὁ λαχὼν ὑποδιάκονος τὴν παννύ-
χιον ἔχειν, ὁρᾷ κατ' ὄναρ βασιλέα τινα τὸν ἐπι-
στάντα, καὶ χειρὶ ὑποδεικνύοντα τὸν ἀσθενῆ, λέγειν·
C Πῶς ὑπέδξω τοῦτον; Τίς δὲ ὁ ἐνταῦθα ἀγαγών;
Οὗτος ὁ μετὰ τῶν εἰς ἐμὲ δυσφημούντων συμφρα-
ξάμενος. Οὗτος ὁ κατακρύψας τὴν εἰκόνα τοῦ θαύ-
ματος. Διαναστάς δὲ ὁ κληρικὸς, τὸ ὄφθῃ διηγήσατο,
φήσας, τῶν ἀδυνάτων τυγχάνειν ἰαθῆναι τοῦτον τῆς
μάστιγος. Τῇ δὲ αὐτῇ νυκτὶ, ὁ Εὐτυχιανός, ὥσπερ
εἰς ὕπνον ἐκ τῶν ὁδυνῶν ὑπαχθεὶς, ὁρᾷ τινα νεανίαν
εὐνοῦχον παρὰ ἰλάμπρῳ ἡμφιεσμένον, λέγοντα αὐτῷ,
D Τί ἔχεις; Ὡς δὲ, Ἀποθνήσκω, ἔφη, κατατηχόμενος,
καὶ θεραπείας μὴ τυγχάνων, ἤκουε λέγοντος· Ὡς
οὐδεὶς σοὶ δύναται βοηθῆσαι· ὁ γὰρ βασιλεὺς δεινῶς
ὀργίζεται κατὰ σοῦ. Ἦντιμόλει οὗτος, καὶ φησι·
τίνα κινήσω, ἢ τί ποιήσω; ὁ δὲ φησιν· Εἰ θέλεις
ἀνεθῆναι, ἀπὸ τῆς συντόμως ἐν τῷ λουτρῷ Ἑλενιαῶν,
καὶ ἐγγύθεν τῆς εἰκόνης τοῦ καυθέντος Ἀρειανοῦ
ἀναπαύθητι. Παραυτὰ δὲ διυπνίσας, ἕνα τῶν ὑπερ-
ετούντων ἐφώνει. Ἐξεπλάγησαν δὲ τριῶν γὰρ ἡμε-
ρῶν ἤδη παρελθουσῶν, ἀφωνία συνέχετο. Καὶ φησι
πρὸς αὐτοὺς, ἀπάγειν αὐτὸν, κατὰ τὸ προσταχθέν
διεχελεύσατο. Φθάσας δὲ τὸν τόπον καὶ πρὸς τὴν

VARIE LECTIONES.

* Valesius legendum putat παραγαυδῆ. Paragaudis enim genus vestimenti erat cujus Chron. Alex. meminit. Vide Casauboni notas ad Trebell. Pollion.

εἰκόνα τεθείς, ἐξέπνει. Τὴν γὰρ ἀπὸ σώματος διὰ-
στασιν τῆς ψυχῆς, ἐλευθερίαν ἀνέστως ὁ ὀφθαλμὸς ἀγο-
ρεῖων ἠλῆθευσεν. »

asportari Sed ubi ad locum venit, juxta imaginem
positus expiravit. Nam qui visus fuerat, animæ a
corpore sejunctionem, per morbi relaxationem citra
τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου, τοῦ ἁγίου δρους Σινᾶ.

« Ἀπὸ τεσσάρων μιλίων Δαμασκού, χιρίον ἐστὶν
ἐπιλεγόμενον Καρσάτας· ἐν ᾧ χωρὶς ναός· ἐστὶ τοῦ
ἁγίου Θεοδώρου. Ἐν τούτῳ τῷ ναῷ εἰσελθόντες Σα-
ρακηνοὶ κατέκχτησαν, πάντα ῥύπον καὶ ἀκαθαρσίαν
ἐκ γυναικῶν καὶ παίδων καὶ ἀλόγων ποιήσαντες.
Ἐν μιᾷ οὖν τῶν ἡμερῶν καθεζομένων πλειόνων αὐ-
τῶν, καὶ συντυγχάνοντων, ἐρρίψεν εἰς ἐξ αὐτῶν σα-
γίταν κατὰ τῆς εἰκόνης τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, καὶ
ἐκρούσεν εἰς τὸν δεξιὸν ὦμον αὐτοῦ, καὶ εὐθέως
ἐξῆλθεν αἷμα, καὶ κατῆλθεν ἕως κάτω τῆς εἰκόνης,
πάντων θεωρούντων τὸ γινόμενον σημεῖον, καὶ τὴν
σαγίταν πεπηγμένην εἰς τὸν ὦμον τοῦ ἁγίου, καὶ τὸ
αἷμα κατερχόμενον. Καὶ μὴ σημεῖον τοιοῦτον παρά-
δοξον γινόμενον θαυμάσιοι, οὐκ ἤλθον εἰς συναί-
σθησιν. Οὐ μετενόησεν ὁ τὴν σαγίταν ῥίψας· οὐκ
ἐτάραξεν ἑαυτὸν εἰς ἐξ αὐτῶν· οὐκ ἀνεχώρησαν τοῦ
ναοῦ· οὐκ ἐπαύσαντο ῥυπαυόμενοι αὐτὸν· καὶ μέντοι
γε τὴν ἐσχάτην ἔδωκαν τιμωρίαν. Εἰκοσιτεσσάρων
γὰρ οἰκίων ὑπαρχόντων ἐξ αὐτῶν τῶν κατοικούντων
ἐν τῷ ναῷ, ἐντὸς ὁλίγων ἡμερῶν ἅπαντες πικρῶ
θανάτῳ ἐξηλείφθησαν, μηδεὶς τούτων τελευτήσαν-
τος ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ, εἰ μὴ αὐτῶν τῶν κατοικούν-
των ἐν τῷ ναῷ ἐν ταῖς αὐταῖς ἡμέραις. Αὕτη οὖν ἡ
εἰκὼν ἡ τοξευθεῖσα ἐτι πάρεστιν ἔχουσα καὶ τὴν
πληγὴν τῆς σαγίτας, καὶ τὸν τύπον τοῦ αἵματος.
Πολλοὶ δὲ ζῶσι τῶν θαυμάτων, καὶ εὐρεθέντων
τότε, ὅτε τὸ παράδοξον τοῦτο γέγονε. Καγὼ δὲ, ὡς
θαυμάσιος τὴν αὐτοῦ εἰκόνα, καὶ θαυμάσιος, ὃ
ἐθαυμάμην ἔγραψα. »

Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Συμεῶνος τοῦ θαυμα-
τουργοῦ (33), ἐξηγησις Ἀρχαδίου ἀρχιεπι-
σκοποῦ Κύπρου, θαῦμα ἑκατοστὴν τριακοστὴν
δευτέρον.

« Συνέβη δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἀνδρα τινὰ
ἀγοραῖον τῆς πόλεως Ἀντιοχείας συνοχῇ διηνῇ κατ-
έχουσαι ὑπὸ δαίμονος πονηροῦ, καὶ στενοχωρεῖσθαι
ἐπὶ χρόνους, ὥστε καταπνίγεσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ,
σφιγγομένων τῶν πνεύματων αὐτοῦ· οὕτως ἀνελθὼν
πρὸς τὸν Ἅγιον, καὶ τυχὼν ἰάσεως ταῖς αὐτοῦ πρε-
σβείαις, καὶ γινόμενος ὡς μηδὲν πεπονθὸς κακὸν,
καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, κατ' εὐχαριστίαν
ἀνέστησεν αὐτῷ εἰκόνα ἐν δημοσίῳ καὶ ἐμφανεῖ τῆς
πόλεως τόπῳ, ἐπάνω τῶν θυρῶν τοῦ ἐργαστηρίου
αὐτοῦ. Ἰδόντες δὲ αὐτὴν τινες τῶν ἀπίστων, οὕτως
ἐνέφωμος μετὰ φῶτων καὶ βήλων δοξαζομένην, καὶ
πλησθέντες ζήλου, συνετάραξαν τοὺς ὁμοίους αὐτῶν
ἀτάκτους ἀνθρώπους, ὥστε συνελθεῖν πλῆθος καὶ

A factus ille, ministrorum quempiam accersit. Hi
autem obstupescere, quia jam triduum sine voce
egerat. At ille se, ut fuerat imperatum, jussit
positus expiravit. Nam qui visus fuerat, animæ a
mendacium significarat. »

Sancti Anastasii a sancto monte Sina.

« Quatuor milliariis Damasco viculus distat, qui
Carsatas nominatur, in quo templum est sancti Theo-
dori. Quod cum ingressi essent Saraceni, ibidem
commorantes, tam feminarum et puerorum, quam ju-
ventorum sordibus et immunditiis locum conspur-
carunt. Quadam igitur die, multis eorum una con-
sidentibus et confabulantibus, unus sagittam in
sancti Theodori imaginem contorsit, cujus hu-
merum dextrum perforavit. Statimque sanguis
scaturiens, ad imam partem decidit, cunctis pro-
digium hoc quod acciderat, sagittamque humero
sancti infixam et cruorem manantem contuenti-
bus. Nec tamen inopinati stupendique adeo signi
et miraculi spectatione resipuerunt. Non illum
penituit qui sagittam jecerat. Nullus eorum ter-
ritus fuit. Ex templo non recesserunt, nec ab eo
sordidando ullatenus abstinuerunt. Unde extre-
mas scelorum suorum poenas ultrices luerunt. Cum
enim viginti quatuor essent eorum familiae, quæ in
templum divertebant, intra dies paucos acerba
morte omnes consumpti sunt: cum nullus hoc in
oppido interierit, præter illos qui in templo mo-
rati fuerant. Hac igitur imago quæ sagitta confixa
fuit, adhuc superest, ac vulnus sagittæ et san-
guinis vestigia conservat. Multi autem eorum qui
rem viderunt, eoque tempore adfuerunt, quando
miraculum istud contigit, in vivis hodie super-
stites sunt. Quin ego ipse imaginem vidi, et re
considerata, hanc in scriptis retuli. »

Ex vita sancti Symeonis miraculorum effectoris,
narratio Arcadii archiepiscopi Cypri: miracu-
lum 132.

« Contigit autem illis diebus, ut vir quidam Antio-
chiæ civitatis mercator angore gravi ab improbo
dæmone vexaretur, eoque per multos dies ar-
ctaretur, ita ut interclusa respiratione suffocaretur.
Is profectus ad Sanctum, ejusque precibus sani-
tatem assecutus, ut nihil subinde mali pateretur,
cum domum rediisset, in grati animi monumen-
tum, in publico conspicuoque civitatis loco, su-
pra officinæ suæ januam imaginem ejus erexit.
Hanc infidelium quidam conspicati, luminibus
velisque honoris ergo decoratam, repleti zelo,
similes sui nefarios homines concitarunt, ut turba
conveniens tumultuose succlamaverit: E medio
tollatur ille qui hæc fecit, et imago deficiatur.

NOTÆ.

(33) Τοῦ θαυματουργοῦ, miraculorum effectoris.
lectionem hanc mutandam non censui, propter hæc
verba quæ subsequuntur, θαῦμα πλῆ; miraculum
centesimum tricesimum secundum. Sed act. 4 syn-
odi vii cognominatur: Τοῦ θαυμαστοῦ δρους, a

monte Thaumasto: qui nempe juxta Antiochiam erat,
et supra quem in columna Symeon ἀσκησιν egit,
Justino juniore, Tiberio II et Mauritio imp. Vi-
desis Evagr. lib. vi Hist., cap. 22.

Verum divina providentia factum est, ut vir domo abesset. Vehementi quippe furore percili erant ut illum interficerent, inter hæc aliis alia vociferantibus. Multa **379** siquidem et valde magna erat eorum nequitia in conspectu Dei, nec non immanis livor, qua quidem abrepti istuc couenerant, opportunitum adesse tempus rati, adversus sanctum virum insurgendi, eumque contumeliis aspergendi: quia frequenter gentilium malesanam fidem erroremque redarguerat. Cum igitur tanti furoris impotentes essent, militum cuiquam jusserunt, ut consensu gradibus imaginem disturbaret. Ille cum ascendisset, manusque jussa perfecturus extenderet, e superiore statim loco humi corruens fractus fuit: unde magnus in turba tumultus ortus est. Illi nihilominus accensis animis adjecerunt, ut alterum eo adigerent; qui quidem exporrectis item manibus quo imaginem detraheret, in terram pariter allisus est: ex quo omnes metu percussi, crucis signo sese munire cœperunt. Verum infideles furentes adhuc, tertium quoque eodem admoverunt, qui cum manus rursus protendisset, ut imaginem demitteret, ipse etiam simili fato deorsum cecidit. Tunc omnes qui aderant fideles ingens horror invasit, atque infidelium cæcitatem audaciamque mirati, adorata imagine, fuisque precibus discesserunt. »

Sancti Joannis Chrysostomi, ex oratione in illud: C
« Noveris te in medio laqueorum incedere ⁶⁵. »

« Nequaquam igitur, dilectissimi, mœrore concidamus, neve in præsentī calamitate animis concidamus; quin divinæ magis clementiæ consilium admiremur. Nam per quæ diabolus civitatem nostram se funditus eversurum speravit, per hæc ipsam crexit Deus, excitavitque. Improbis enim quibusdam hominibus suggesserat diabolus, ut imperatorum statuas inhoneste haberent; quo tandem ipsummet civitatis solum everteret.

Ejusdem. « Postquam autem temerario ausu hæc patrata sunt, ac sceleratissimi quidam, flagitiosissimi que hominum, proculcatis legibus, statuas deturbantes, cæteros omnes extremo atque imminenti periculo subjecerunt; quando irato imperatore pro vita ipsa jam pertimescimus, non nos angit amplius facultatum jactura; sed, iis posthabitis, omnes passim dicentes audio: Facultates accipiat imperator, foro ædibusque nostris sponte cedemus, nuda tanquam corpora servanda aliquis polliceatur. Quemadmodum igitur, cum timor mortis nondum immineret, pecuniarum nos multa carpebat; sic ubi hæc contra leges admissa sunt, mortis metus pecuniariæ jacturæ dolorem populit. »

Ejusdem. « Quod si quispiam in latronis spelunca deprehendatur, quamlibet ipse latrocinia

⁶⁵ Orat. 15 De statuis.

A ἐνταράχως κράζειν. Αἶψα τοῦ ζῆν τὸν τοῦτο πεποιηκότα, καὶ ἡ εἰκὼν καταβλήθῃτω. Συνέβη δὲ κατ'οἰκονομίαν Θεοῦ τὸν ἄνδρα μὴ εὐρεθῆναι τότε ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Προσθυμοῦντο γὰρ διαχειρίσασθαι αὐτὸν, ἄλλων ἄλλα κραζόντων. Ἡ γὰρ κακία αὐτῶν πολλή καὶ μεγάλη ἦν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ σφόδρα, καὶ ὁ φόβος ἄμετρος, ὅφ' οὐ καὶ ἐνεργούμενοι, εἰς τοῦτο συνελθύθεισαν, καιρὸν νομίσαντες εὐρεῖν καταστασιάζουσαι καὶ καθυβρίσαι τὸν ἅγιον, ὡς πολλάκις ἐλέγξαντα τὴν κακοπιστίαν καὶ πλάνην τῶν ἐν αὐτοῖς ἑλληνιζόντων. Ὡς οὖν οὐκ ἠδύναντο φέρειν τὴν τοσαύτην μανίαν, ἐπέτρεψαν ἐπὶ τῶν στρατιωτῶν, ἀνελθεῖν ἐν ἀναδαθμοῖς, καὶ ρίψαι τὴν εἰκόνα. ἀνελθὼν δὲ ἐκεῖνος, καὶ ἐκτείνας τὰς χεῖρας τοῦ ποιῆσαι τὴν προσταγὴν, εὐθὺς ἀπεβράγχῃ ἀνωθεν κάτω καταπεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐγένετο θόρυβος μέγας εἰς τὸν ὄχλον. Καὶ προσέθεντο ἐξαφθέντες, ἄλλον ἀναγαγεῖν, καὶ ἐκτείνας κακείνος τὰς χεῖρας αὐτοῦ κατασῦραι αὐτήν, ὡσαύτως ἀπεβράγχῃ ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ τοῦτο γενομένου, φοβηθέντες πάντες, ἤρξαντο τὴν σφραγίδν τοῦ σταυροῦ περιάπτειν ἑαυτοῖς. Ἐπὶ πλέον δὲ μεμνηνότες οἱ ἄπιστοι ἐκεῖνοι, προσέθεντο καὶ τρίτον ἀνεγέγκαι ἐπὶ τοῦτω, καὶ ὡς ἐξέτεινε καὶ αὐτὸς τὰς χεῖρας τοῦ ρίψαι τὴν εἰκόνα, ὁμοίως καὶ αὐτὸς κατεβράγχῃ ἐπὶ τὴν γῆν. Τότε φόβος μέγας ἐπῆλθεν ἐπὶ πάντας τοὺς περιεστώτας πιστούς· οἱ καὶ ἐκπληττόμενοι ἐπὶ τῇ πτωρώσει καὶ τὸλμῃ τῶν ἀπίστων καὶ ἀνοσίων ἐκεῖνων ἀνδρῶν, προσκυνοῦντες μετὰ προσευχῆς τῇ εἰκόνι, ἀνεχώρουν. »

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τοῦ λόγου τοῦ, « Εἰλήνωσαι, ὅτι ἐν μέσῳ παρίδωρ διαβαίνεις. »

« Μὴ τοίνυν ἀλγῶμεν, ἀγαπητοί, μὴδὲ καταπίπτωμεν ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ θλίψει, ἀλλὰ θαυμάζωμεν τὸ εὐμήχανον τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας. Δι' ὧν γὰρ προσεδόκησεν ὁ διάβολος τὴν πόλιν ἡμῶν καταβᾶλαι, διὰ τούτων αὐτὴν ὁ Θεὸς ἀνέστησε καὶ ἀνώρθωσεν. Ὁ μὲν γὰρ διάβολος, ἐνέπνευσέ τις παρανόμους ἀνθρώποις, καὶ τοὺς τῶν βασιλέων ὕβρισαν ἀνδρίαντας, ἵνα καὶ αὐτὸ τῆς πόλεως ἀφανίσῃ τὸ ἔδος. »

Τοῦ αὐτοῦ. « Ἐπειδὴ δὲ συνέβη τὰ τολμηθέντα, καὶ τινες μισροὶ καὶ παμύριοι τοὺς νόμους καταπατήσαντες, τοὺς ἀνδρίαντας καθεῖλον, καὶ τὸν περὶ τῶν ἐκάστων πᾶσιν ἐπεκρέμασαν κίνδυνον· καὶ νῦν ὑπὲρ τῆς ζωῆς αὐτῆς δεδοικαμεν προξύναντες βασιλέα, οὐκέτι λοιπὸν ἡ τῶν χρημάτων δάκνει ζημία, ἀλλ' ἕτερα ἀντ' ἐκεῖνων, πάντων ἀκούω λεγόντων· Λαβέτω τὴν οὐσίαν ὁ βασιλεὺς, ἀποστησόμεθα τῶν ἀγορῶν καὶ τῶν οἰκιῶν ἀγαπητῶς· μόνον τὸ σῶμα τις ἡμῖν γυμνὸν ὑπόσχηται διασώζειν. Ὡς περ οὖν ἐνταῦθα, πρὶν ἢ τὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου φόβον ἡμῖν ἐπιστῆναι, ἔδωκεν ἡ ζημία τῶν χρημάτων· ἐπειδὴ δὲ ἐτολμήθη τὰ παράνομα, ἐπεισελθὼν, τὴν ἐδύνην τῆς ζημίας ἀπόθησεν. »

Τοῦ αὐτοῦ. « Οὐκ οἶδας, κἂν μὴ ληστεύῃ τις, ἐν δὲ τῷ τῶν ληστῶν σπληναίῳ φανῇ, τὴν αὐτὴν ἐκαί-

νοις δίδωσι δίκην; Καὶ τί λέγω τὰ τῶν ληστῶν; Ἰστε δῆπου πάντες, καὶ μέμνησθε, ὅτε τοὺς ἀνδριάντας καθέλιον παρ' ἡμῖν μισροὶ τινες ἄνθρωποι καὶ γόητες· ἀλλ' ὅσοι παρόντες ἀπλῶς τοῖς γενομένοις ἐφάνησαν, εἰς δικαστήριον ἀρπασθέντες καὶ συνανασχεθέντες⁸ ἐκείνοις τὴν ἐσχάτην ἔδωκαν δίκην. »

qui facinori duntaxat interfuerant, una cum illis ad tribunalia raptos et adductos, extremas luisse penas. »

Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρου, ἐκ τῆς Φιλοθέου ἱστορίας, περὶ Μακεδονίου Ἀσιαρίτου.

« Ἄλλοτε δὲ τῆς πόλεως ἀπὸ τινος πονηροῦ δαιμονος βακχευθείσης, ὡς δῆθεν νόσον ἀποδιῶσαι, τῇ μανίᾳ κατὰ τῶν βασιλικῶν ἐχρήσαντο στηλῶν ἀνοήτως. »

Ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Θεοδώρου ἀναγνώστου Κωνσταντινουπόλεως, περὶ τινος αἰρετικοῦ Παλλάδιου (34).

« Ὁ δὲ τῆς Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος Παλλάδιος πρὸς χάριν βασιλείᾳ διαπραττόμενος, τοὺς τοῖς ἐν Χαλκηδόνι ἁγίοις δόγμασιν ἐπομένους ἐμυσάττετο καὶ τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων εἰκόνας καθέλειν. »

Ἐκ τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, τοῦ τρίτου βιβλίου, κεφ. δ'.

« Τὰ μὲν οὖν αὐτῷ καταθυμῶς συνετελεῖτο· τὰ δὲ τῆς τοῦ φθόνου βασιτανίας, δεινῶς τὰς κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν Ἐκκλησίας ἐκταράττοντα, καὶ τὰ Θεβαίων τε καὶ Αἰγυπτίων σχίσματα ἐποιοῦν, καὶ ἄλλα κακὰ οὐ σμικρὰ, αὐτῶν ἐκείνων προσρηγνυμένων καθ' ἐκάστην πόλιν, ἐπισκόπων ἐπισκόποις, δῆμον τε δῆμοις ἐπινισταμένων· καὶ μονονουχὶ συμπληγάδες⁹, κατακοπτόντων ἀλλήλους. ὥστε ἰδεῖν, φρενῶν ἐκστάσει, ἀνοσίῳς ἐγχεῖρειν, καὶ τὰς βασιλέων ἀφρόνως ὑβρίζειν εἰκόνας. »

Τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας¹, περὶ τῶν τὰ Διοσκόρου φρονούντων.

« Εἰς τοσοῦτον γὰρ ἐληλύθει τῆς τόλμης, ὥστε καὶ τὰ τῶν ἐκεῖ γεγονότων μακαρίων ποιμένων ὀνόματα τῶν ἱερῶν διπτύχων ἀνέλε, καὶ τὰς αὐτῶν εἰκόνας καθέλε, κατακαύσας τυραννικῶς. »

Τῆς αὐτῆς ἱστορίας, περὶ τοῦ διαδεξαμένου τὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως μετὰ Μακεδόνιον, αἰρετικόν¹.

« Οὗτος ὁ ἀνόσιος, ἐν ταῖς συνάξεσιν ἀπερχόμενος, τοὺς σεπτοὺς οἴκους ἀναθεωρεῖσθαι κελεύων, εἰ τοῦ γεγραμμένου ἐν εἰκόνι εὕρισκε Μακεδόνιον, ταύτην εἰ μὴ καθέλειν, οὐκ ἂν ἐλείτουργει. »

A non exercuerit, an ignoras eum idem cum latronibus subire supplicium? Sed quid ego quæ latronum sunt commemoro? vos utique omnes nostis, et meministis, quando flagitiosi quidam homines præstigiatoresque apud nos statuas deturbavissent, non ipsos modo, sed eos etiam, qui facinori duntaxat interfuerant, una cum illis ad tribunalia raptos et adductos, extremas luisse

380 Theodoretī episcopi Cyri, ex Historia religiosa, de Magedonio Asianita.

« Contigit autem aliquando, ut a pessimo dæmone civitas in furias ageretur, ita ut, ac si morbus quidam abigendus fuisset, in imperatorum statuas furorem inconsiderate verterent. »

Ex Historia ecclesiastica Theodori lectoris Constantinopolitani, de Palladio quodam hæretico.

« At episcopus Antiochiæ Palladius, imperatoris benevolentiam aucupans, eos qui sancta Chalcedonensis synodi decreta amplectebantur, exhorrebat: quin etiam sanctorum Patrum imagines sustulit. »

Ex Vita sancti Constantini, lib. III, cap. 4.

« Quapropter illinc quidem res eo quo optabat exitu succedebant: hinc vero invidentiæ livor Ecclesias Dei Alexandriæ perturbabat, et Thebanos inter ac Ægyptios, tum schisma, tum alia nec contemnenda mala concitabat, consurgentibus per civitates singulas in episcopos episcopis, et in populos populis, tantumque non conflictantibus, et ad internecionem usque sævientibus. Vidisses homines mente captos nefanda negotia moliri, et imperatorum imagines contumeliis aspergere. »

Ex ecclesiastica Historia, de iis qui cum Dioscoro sentiebant.

« Eo quippe processerat audaciæ, ut beatorum, qui illic fuerant, pastorum nomina e sacris diptychis raderet, eorumque, quas sustulerat, imagines combureret. »

Ex eadem historia, de hæretico qui Macedonio in Constantinopolitana sede successit.

D « Scelestus ille ad sacros conventus accedens, divinas ædes ante perlustrari jubebat; et sicubi in imagine depictum Macedonium inveniret, non prius sacra peragebat, quam eam dejecisset. »

VARIÆ LECTIONES.

⁸ Forte, συνανασθέντες. ⁹ Apud Euseb. συμπληγάδων, recte. ¹ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Hæc et alia quæ subsequuntur, tanquam Theodori lectoris sint, Valesius edidit cum ejusdem Theodori fragmentis quæ supersunt. ¹ Lego αἰρετικοῦ, Timothei nempe, qui Macedonio successerat. Non enim de Macedonio Pneumatomacho sermo est, sed de illo quem Anastasius imp. ob rectam duarum naturarum fidem exagitavit, suffecto in ejus locum impio Timotheo Chalcedonensis synodi hoste, quemque Theodorus, subindeque Damascenus, ceu virum sanctum coluere.

NOTÆ.

(34) Palladius iste Petro Fulloni successerat.

Ex eadem historia de Juliano et Timotheo A [Æluro].

*Τῆς αὐτῆς ἱστορίας, περὶ Ἰουλιανοῦ καὶ Τιμο-
θέου [τοῦ καὶ Ἀλλοῦρου].*

« Julianum istum nonnulli eorum qui excitandis turbis gaudent, prædicti Macedonii opera cum Timotheo episcopo convenisse ferunt; ac concordiae causam tradunt. Ipsum scilicet per ministros quantocius arreptum, astantibus etiam in episcopali domo iis qui rebus civilibus præerant, adegit, ut Chalcedonensis synodi decreta anathemati subjiceret. Senex vero coram imaginibus defunctorum præsulum, qui Constantinopoli depicti erant, Flaviani et Anatolii, per quos Chalcedonense concilium robur accepisset, supplicans exclamavit: Si sanctæ prædictæ synodi decreta libera sinere recusatis, episcoporum imagines cum anathemate deponite, eosque ex sacris diptychis expungite. »

381 *Ex sancto Chrysostomo, in sanctum Flavianum Antiochenum.*

« Furba itaque hoc quod est ostendit. Insani quippe impetus nutum sequentes, adversus imperatorum imagines statuasque vim fecerant, atque in terram dejectas per medium forum traxerunt. Furor enim animos in rabiem converterat, modestasque cogitationes obræcaverat iracundia. »

Ex eadem oratione, ubi Flaviani patriarchæ ad Theodosium verba recitantur.

« Peccavimus, o imperator; crimen nostrum nequaquam celamus, quod ipsa quoque res creata arguit. Non negamus furorem, quo tuas in imagines, imo potius adversus nosmetipsos debacchati sumus, sed uti jam condemnati, humanitatem tuam præstolamur. »

De eadem rursum oratione, ex sancti Flaviani allocutione.

« Ne tot tantasque deleveris imagines, æneæ unius imaginis causa. Neu tot divina artefacta contriveris propter unum opus æneum, quod quidem facile confari possit. »

Ejusdem Chrysostomi, Quod unus sit Veteris et Novi Testamenti auctor; atque in sacerdotis indumentum.

« Ego pictura quoque et effigie, quæ fusili ce-
a confecta sit, admodum delector, modo pietatem præ se ferat. Nam in imagine angelum vidi Barbarorum agmina persequentem, proculcatasque Barbarorum cohortes; ac verum esse Davidis hoc effatum: Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges⁶⁶. »

⁶⁶ Psal. LXXII, 20.

^k τοῦ καὶ Ἀλλοῦρου. Nequaquam. Hæc enim ad Timotheum Constantinopolitanum, Macedonii successorem, non ad Ælurum spectant.

« Τοῦτον τὸν Ἰουλιανὸν γνωρίζουσι τινες τῶν ταῖς παραχαῖς χαίρόντων, Τιμοθέῳ τῷ ἐπισκόπῳ ὑπὸ τοῦ προλεχθέντος Μακεδονίου συγκρατηθέντα, καὶ δι' ἣν αἰτίαν συνεκροτεῖτο. Διὰ τῶν ὑπηρετοῦμένων αὐτῷ θάπτον παρενέγκας, παρόντων καὶ πολιτικῶν ἀρχόντων ἐν τῷ ἐπισκοπείῳ, ἠνάγκαζε τὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ἀναθέματι ὑποβαλεῖν. Διόμηνος δὲ ὁ γέρον τὰς εἰκόσι τῶν κατοικομένων ἱερῶν, Φλαβιανοῦ καὶ Ἀνατολίου τῶν ἀρχιεπισκόπων, ἐν Κωνσταντινουπόλει κερωματοισμένον, δι' ὧν ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος τὸ κύρος ἐκτῆσατο, ἐκραύγαζεν· Εἰ μὴ θέλετε ἀφῆσιν τὰ τῆς λελεγμένης ἁγίας συνόδου ἀναθεματίζαι, τὰς τῶν ἐπισκόπων εἰκόνας, καὶ τῶν B ἱερῶν διπτυχῶν ἀπαλεῖψαι. »

Τοῦ Χρυσόστομου (55), ἐκ τῆς εἰς τὸν ἄγιον Φλαβιανὸν Ἀντιοχείας.

« Καὶ ὁ ὄχλος ἐδεῖχθη τοῦτο ὅπερ ἐστὶν· ἀλόφῳ γὰρ χρησάμενοι ὁρμῇ στρατηγῷ, ὤρμων κατὰ τῶν βασιλικῶν εἰκόνων καὶ στηλῶν, καὶ καταβαλόντες ταύτας, ἔσυρον διὰ τῆς ἀγορᾶς. Ἡ γὰρ μανία τοὺς φρένας ἐλύττησε, καὶ τοὺς σώφρονας λογισμοὺς ἐτύφλωσεν ὁ θυμὸς. »

Τοῦ αὐτοῦ λόγου, ἐκ τοῦ Πατριάρχου Φλαβιανοῦ πρὸς Θεοδοσίον τὸν μέγαν βασιλέα.

« Ἡμάρτομεν, ὦ βασιλεῦ· οὐ κρύπτομεν τὴν ἁμαρτίαν, ἧς καὶ ἡ κτίσις κατηγορεῖ. Οὐκ ἀρνούμεθα τὴν μανίαν, ἣν κατὰ τῶν σὺν εἰκόνων ἐμάνημεν, μάλον δὲ καθ' ἑαυτῶν· ἀλλὰ τὴν φιλανθρωπίαν, ὡς κα- C τάχριοι περιμένομεν. »

Καὶ πάλιν τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ἁγίου Φλαβιανοῦ.

« Μὴ διαφθεῖρῃς τοσαύτας εἰκόνας διὰ μίαν εἰκόνα χαλκῆν· μὴ συντρίψῃς τοσαῦτα πλαστοῦργήματα θεῖα, δι' ἐν χαλκότηπον πλαστοῦργημα, δυνάμενον χινευσθῆναι βραδίως. »

Τοῦ αὐτοῦ, Χρυσόστομου, ὅτι Παλαιᾷ καὶ Καινῇ εἰς ὁ τομοθέτης, καὶ εἰς τὸ ἐνδύμα τοῦ ἱερέως.

« Ἐγὼ καὶ τὴν κηρόχυτον γραφὴν ἠγάπησα, εὐσεβείας πεπληρωμένην. Εἶδον γὰρ ἄγγελον ἐν εἰκόνι, στίφει βαρβάρων διώκοντα, καὶ πατούμενα βαρβάρων φύλα, καὶ τὸν Δαβὶδ ἀληθεύοντα· Κύριε, ἐν τῇ πό- D λει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενώσεις. »

VARIE LECTIONES.

^k τοῦ καὶ Ἀλλοῦρου. Nequaquam. Hæc enim ad Timotheum Constantinopolitanum, Macedonii successorem, non ad Ælurum spectant.

NOTÆ.

(55) Τοῦ αὐτοῦ Χρυσόστομου. Homilia hæc exstat tom. VI, pag. 640 edit. Savilii qui eam inter dubia Chrysostomi opera reponendam iudicavit. Caterum Chrysostomi ætate pronuntiatam colligo ex illo loco ubi in Arianos invehitur, qui ad prævium sensum baptismi verba detorquebant: Εἰς Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἐβαπτίσθη· in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum baptizatus es. Τί ἀναίρεσις τὰ ὀνόματα τὰ ζῶντα, καὶ εἰσάγεις ὀνό-

ματα λογισμῶν γεννήματα, λέγων, ἀγέννητος καὶ γεννητός, κτιστός καὶ ἀκτιστός, ὦν αἰὶ καὶ μὴ ὦν αἰὶ; Cur nomina viventia aufers, ut nomina quæ cogitando genuisti, introduces? cum ais, ingenitus et genitus, creatus et increatus, qui semper est, et qui non semper, etc. Mox iram Dei comminatus per Barbarorum impressionem, ad penitentiam eos hortatur: quæ mihi videntur ad Valentis tempora pertinere.

Τὸ δ' ἄγιον Βασίλειον, εἰς τὸ Ἐγκώμιον τῶν ἁγίων ἂν μὲν μὲν τῶν ἁγίων.

« Δεῦρο δὴ οὖν, εἰς μέσον αὐτοὺς ἀγαγόντες διὰ τῆς ὑπομνήσεως, κοινὴν τὴν ἀπ' αὐτῶν ὠφέλειαν τοῖς παροῦσι καταστήσωμεθα, προδείξαντες πάντων, ὥσπερ ἐν γραφῇ τῆς τῶν ἀνδρῶν ἀριστείας. Ἐπεὶ καὶ πολέμων ἀνδραθήματα, καὶ λογογράφοι καὶ ζωγράφοι διασημαίνουσιν· οἱ μὲν τῷ λόγῳ κοσμοῦντες, οἱ δὲ τοῖς πίναξιν ἐγχαράττοντες, καὶ πολλοὺς ἐπ' ἀνδρείαν ἐπήγειραν ἐκάτεροι. Ἄ γὰρ ὁ λόγος τῆς ἱστορίας δι' ἀκοῆς παρίσται, ταῦτα γραφικῇ σιωπῶσα διὰ μιμήσεως δεικνυσιν. »

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Ναζιανζοῦ, ἐκ τῶν Ἐπῶν.

- « Ἡ μὴ διδάσκειν, ἢ διδάσκειν τῷ τρόπῳ,
- « Μὴ τῇ μὲν ἔλκειν, τῇ δ' ἀποθεῖσθαι χερσίν,
- « Ἥττον δεήσει τοῦ λέγειν, πράττειν ἂν δεῖ.
- « Γραφεὺς διδάσκει τὸ πλεόν τοῖς ἐκτύποις. »

Τοῦ αὐτοῦ μεταφρασις.

« Ἐάν, φησὶ, τῷ τρόπῳ οὐ διδάσκη, μὴ διδάσκει τῷ λόγῳ, ἵνα μὴ οὕς ἔλκῃς τῷ λόγῳ, τοῦτους διὰ τὸ μὴ ἔχειν τρόπον χρῆσθαι ἀποδιώκῃς. Πράττειν γὰρ ἀπερ' ἡμεῖς, αὕτη ἡ ἀρετὴ πράξις, καὶ λόγος διδασκαλίας ἔσται, ὥσπερ ὁ ζωγράφος τοῖς τύποις κατὰ τὸ πλεόν διδάσκει. »

Τοῦ αὐτοῦ.

- « Οὐδὲ Πολέμων ἔμοιγε σιγηθήσεται.
- « Καὶ γὰρ τὸ θαῦμα τῶν ἁγῶν λαλομένων.
- « Ἦν μὲν τὸ πρόσθεν οὗτος οὐκ ἐν σώφροσι,
- « Καὶ σφόδρα γ' αἰσχυρὸς ἡδονῶν ὑπέρετης.
- « Ἐπεὶ δ' ἔβρωτο τοῦ καλοῦ κατασχέθη,
- « Σύμβουλον εὐρύων, οὐκ ἔχω δ' εἰπεῖν τίνα,
- « Εἴτ' οὖν σφόν τιν', εἴθ' ἑαυτὸν, ἀθρόως
- « Τοσοῦτον ὥρθη τῶν παθῶν ἀνώτερος,
- « Ὡς ἐν τῇ θήσῃ τῶν ἐκείνου θαυμάτων.
- « Ἐταίραν εἰσκαλεῖ τις ἀκρατὴς νέος,
- « Ἡδ' ὡς πυλῶνος ἡλθέ φασὶ πλησίον,
- « Τῆς δ' ἦν ὑπερχύπτων Πολέμων ἐν εἰκόνι,
- « Ταύτην ἰδοῦσα καὶ γὰρ ἦν σεβασμία.
- « Ἀπῆλθεν εὐθύς, καὶ θέας ἡττημένη,
- « Ὡς ζῶντ' ἐπαισχυνθεῖσα τὸν γεγραμμένον. »

Τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τῆς πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολῆς, κεφαλalaίου οὐδόνου.

« Ἀλλὰ τύπος γενοῦ τῶν πιστῶν, περὶ πάντα σε αὐτὴν παρεχόμενος τύπον καλῶν ἔργων, τοῦτέστι τῷ ἀρχετύπῳ τοῦ βίου, αὐτὸς ἔσο ὥσπερ εἰκὼν προειμμένος. »

Ἐκ τοῦ προσφωνητικοῦ τῆς ἁγίας ἑκτης συνόδου.

« Πάλιν Νεστόριος, καὶ πάλιν Κελεστίνος καὶ Κύριλλος. Ὁ μὲν γὰρ, τὸν Χριστὸν διήρει καὶ κατεδίχαζεν, οἱ δὲ, τῷ Δεσπότην συλλαμβανόμενοι, τὴν κατὰ τομὴν κατέβαλλον. Ἐφετος ταῦτα, καὶ τῶν ἐκεῖσε πραχθέντων οἱ πίνακες, δι' ἀγράφου φωνῆς, σιγῶντες λαλοῦσι τὰ πράγματα. »

⁶⁷ 1 Tim. iv, 12.

Sancti Basilii, in Laudem quadraginta martyrum.

« Agedum igitur, in medium illos per hancce nostram narrationem adducentes, communem ex ipsis utilitatem iis qui hic astant procuremus, et præclara virorum facinora tanquam in tabella omnium oculis proponamus. Quandoquidem ea quæ fortiter in bello gesta sunt, tum oratores exhibent, tum pictores. Atque illi quidem ea sermonibus exornant, isti vero eadem deformant in tabulis: ac multos utrique ad strenue agendum excitaverunt. Nam quæ historica narratio auribus explicat, eadem pictura silens per imitationem ostendit. »

Sancti Gregorii Nazianzeni, ex Carminibus.

B « Aut ne prorsus doceas, aut moribus doce;

« Ne verbis allicias, factis autem abigas:

« Minus egneris sermone, si, quæ oportet, facias.

« Expressis formis pictor docet amplius. »

Ejusdem sententiæ expositio.

« Nisi moribus, inquit, doceas, ne doceto sermone, ne quos verbis allexeris, pravis tuis moribus eosdem deterreas. Nam si quæ recta sunt, feceris, ipsamet opera bona doctrinæ locum tenebunt: haud secus ac per expressas imagines pictores ut plurimum docent. »

382 Ejusdem.

« Polemon, nec ipse dignus silentio

« Qui transeat; namque et hoc miraculum

C « Multis ubique spargitur sermonibus.

« Erat ille primum non pudicis moribus,

« Libidinumque servus. At postquam boni

« Amore captus (an sua ipsius nescio,

« Suasione, an probi cuiuspiam),

« Statim suarum sic faces libidinum

« Exstinxit omnes; istud ex miraculis

« Ut ejus unum persequi haud verbis graver

« Scortum vocarat quispiam juvenis salax.

« Ut ergo meretrix limen contigit domus,

« Polemona pictum prominentem conspicans

« (Ore venerando namque erat, et perquam gravi),

« Solo superata visu retulit pedem

« Pictum perinde verita, ut vita præditum. »

D Sancti Joannis Chrysostomi, ex homilia in cap. viii Epistolæ ad Timotheum.

« Sed exemplum esto fidelium ⁶⁷, in omnibus te ipsum præbens exemplum bonorum operum; hoc est exemplo vitæ, sis instar imaginis palam propositæ. »

Ex acclamatorio sermone sanctæ synodi sextæ.

« Rursus Nestorius, iterum quoque Cælestinus et Cyrillus. Ille siquidem Christum dividebat distrahebaturque; hi vero partes Domini juvantes, divisorem ipsum detrudebant. Hæc Ephesus, atque eorum quæ gesta illic sunt tabulæ, non scripta voce, silentes rem loquuntur. »

Ex libro septimo Stomateorum vetustissimi Clementis ad Alexandrum.

«Itaque non ea solummodo laudat quæ bona sunt, sed ipse quoque bonus esse admittitur. Atque ex bono fidelique servo per charitatem amicus evadit, propter habitus perfectionem quam ex vera disciplina et exercitatione frequenti sincere consequitur; ita ut nihil non moveat, quo perveniat ad cognitionis fastigium. Tum exornandis moribus incumbit, oris gestum componit, omniaque illa quæ gnosticum verum decent, ornamenta et dotes comparat; idque speciosissimarum imaginum assidua inspectione, puta plurimorum illorum qui ante se perfecti fuerunt. Patriarchas, complures item prophetas, innumerabilesque angelos considerat; quin et illum ipsum qui super omnia Dominus est, qui-que docuit et planum fecit, impossibile nequiquam esse, quin eadem cum celsitudinibus illis vivendi normam assequamur.»

Sancti Theodori episcopi Pentapolis.

«Rursus vir quidam erat ex regionis illius primoribus, nomine Dion, qui multis domariis sancti martyris templum exornaverat, ejusque altare argento vestierat. Unus autem ex servis ipsius, non exiguam pecuniæ summam suffuratus, aufugit. Dion vero eum insecutus non est, sed ad **383** imaginem pergens, imaginis illius figuram ceream effinxit, quaque in sanctum martyrem fiducia erat, domus suæ limini eam apposuit. Statimque servus quasi a quopiam impelleretur, ad se rediens, ad herum suum regressus est; quin nec quidquam eorum quæ subriperat, defuit. Hoc cum apud omnes innotuisset, usque in diem hodiernum idem observant regionis istius incolæ contra servos fugitivos.»

Sancti Athanasii Alexandrini, ex libro III Contra Arianos.

«At vero Filii, quia substantiæ Patris germen proprium est, consentanea plane ratione, ea quæ Patris sunt, sua esse dicit. Quare cum præfatus fuisset: *Ego et Pater unum sumus*⁶⁸, jure et ex consequenti subiecit: *Ut sciatis quia ego sum in Patre, et Pater in me est*⁶⁹. Idem ante dixerat: *Qui vidit me, vidit et Patrem*⁷⁰. Atque horumce trium locorum unus idemque sensus est. Nam qui noverit Filium et Patrem unum esse, is novit Filium in Patre esse, et Patrem in Filio. Nam Filii divinitas Patris est, estque in Filio. Et qui hoc distincte percepit, is cognoscit eum qui Filium vidit, Patrem quoque vidisse. In Filio quippe divinitas Patris agnoscitur. Quod quidem regiæ imaginis exemplo accuratius intelligi potest. Nam in

⁶⁸ Joan. x, 30. ⁶⁹ Joan. xiv, 11. ⁷⁰ ibid. 9.

¹ Lege, καὶ αὐτοῖς.

VARIAE LECTIONES.

NOTÆ.

(36) *Πρὸς Ἀλέξανδρον*. Sane Clemens Alexandrinus Alexandro Hierosolymitano Canonem ecclesiasticum contra Judaizantes nuncupavit: quidni

Αὐτοῦ ἀρχαιοτάτου Κλήμεντος, πρὸς Ἀλέξανδρον (36), ἐκ τοῦ ἑβδομοῦ βιβλίου τῶν Στωματέων.

«Οὐκοῦν, οὐ μόνος ἐπαινεῖ τὰ καλὰ, ἀλλὰ αὐτὸς βιάζεται τοῦ εἶναι καλὸς, ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πιστοῦ δούλου μεταβαίνων δι' ἀγάπης εἰς φίλον, διὰ τὸ τέλειον τῆς ἔξεως, ὃ ἐκ μαθήσεως ἀληθοῦς καὶ συνασκήσεως πολλῆς καθαρῶς ἐκτήσατο. Ὡς ἂν οὖν ἐπ' ἄκρον γνώσεως ἦκη, βιαζόμενος τῇ ἡθελίᾳ, καὶ κεκοσμημένος, τῷ σχήματι κατεσταλμένος, πάντα ἐκείνα ἔχων, ὅσα πλεονεκτήματά ἐστι τοῦ κατὰ ἀλήθειαν γνωστικοῦ, εἰς τὰς εἰκόνας ἀφορῶν τὰς καλὰς, πολλοὺς μὲν τοὺς κατορθωκότας πρὸ αὐτοῦ πατριάρχας, παμπόλλους δὲ προφῆτας, ἀπείρους δὲ ὅσους ἡμῖν ἀριθμῷ λογιζόμενος ἀγγέλους, καὶ τὸν ἐπὶ **B** πᾶσι Κύριον, τὸν διδάξαντα καὶ παραστήσαντα, δυνατὸν εἶναι τῶν κορυφαίων ἐκείνων κτήσασθαι βίον.»

Τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ἐπισκόπου Πενταπόλεως.

«Πάλιν τις ἀνὴρ, τῶν πρώτων τῆς χώρας ἐκείνης, Δίων τοῦνομα, ὃς πολλοὺς ἀναθέμασι κατεκόσμησε τὴν ναὴν τοῦ ἁγίου μάρτυρος, καὶ τὸ θυσιαστήριον αὐτοῦ ἀργυρένυτον ἐποίησε. Καὶ τις τῶν οἰκετῶν αὐτοῦ, κλέψας ἐξ αὐτοῦ χρήματα πολλὰ, ἀπέδρα. Ὁ δὲ Δίων, οὐ κατεδίωξεν ὀπίσω αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ μάρτυρος εἰκόνα ἀπελθὼν, κηρῷ τὸν τύπον τῆς εἰκόνης αὐτοῦ ἀνέμαξε, καὶ τῇ πίστει τοῦ ἁγίου μάρτυρος ἐν τῷ πυλῶνι ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ **C** ἐνέπηξε. Καὶ θεὸς ¹, ὁ παῖς ἐαυτὸν ἐπέστρεψεν ὡς ὑπὸ τινος λαυνόμενος, καὶ ἤλθε πρὸς τὸν ἴδιον δεσπότην, μηδὲν ἐξ ὧν ἐσύλλεσε σπανίσας. Τοῦτο οὖν πάντες μαθόντες, ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας τοῖς ἀποδιδράσκουσιν ἐπιτελοῦσιν οἱ τῆς χώρας ἐκείνης.»

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τοῦ Κατὰ Ἀρειανῶν βιβλίου τρίτου.

«Τῆς δὲ οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἴδιον ὡν γέννημα ὁ Υἱός, εἰκότως καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς λέγει ἐαυτοῦ εἶναι. Ὅθεν πρεπόντως καὶ ἀκολουθῶς, τῷ λέγειν, Ἐγὼ καὶ ὁ *Πατήρ ἐν ἑσμεν*, ἐπήγαγεν· *Ἰτα γινώτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί*. Τοῦτο δὲ πάλιν προεῖρηκεν· ὅτι Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα. Καὶ ἔστιν εἰς καὶ οὗτος νοῦς ἐν τοῖς τριῶν ῥητοῖς. **D** Ὁ γὰρ οὕτως ἐγνωκὼς, ὅτι ἐν εἰς ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατήρ, οἶδεν ὅτι αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ ἐστίν, καὶ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ· ἡ γὰρ Υἱοῦ θεότης, τοῦ Πατρὸς ἐστίν, καὶ αὐτὴ ἐν τῷ Υἱῷ ἐστίν. Καὶ ὁ τοῦτο δὲ καταλαβὼν ἐπίσταται, ὅτι ὁ ἑωρακὴς τὸν Υἱόν, ἑώρακε τὸν Πατέρα· ἐν γὰρ τῷ Υἱῷ ἡ τοῦ Πατρὸς θεότης θεωρεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῆς εἰκόνης τοῦ βασιλέως, προσεχέστερόν τις κατανοῆσαι δύναται.»

libros etiam *Stomatei*? Nam principium horum perit. Alioqui emendandum foret Κλήμεντος· Ἀλεξανδρείας· *Clementis Alexandrini*.

Ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως, τὸ εἶδος καὶ ἡ μορφή ἐστι· καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ δὲ, τὸ ἐν τῇ εἰκόνι εἶδος ἐστίν. Ἀπαράλλακτος ἐστὶν ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως ἡ ὁμοιότης, ὡς τὸν ὁρῶντα τὴν εἰκόνα, ὁρᾶν τὸν βασιλέα ἐν αὐτῇ, καὶ τὸν πάλιν ὁρῶντα τὸν βασιλέα, ἐπιγινώσκειν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τῇ εἰκόνι. Ἐκ δὲ τοῦ μὴ διαλλάττειν τὴν ὁμοιότητα, τῷ θέλοντι μετὰ τὴν εἰκόνα τὸν βασιλέα θεωρῆσαι, εἴποι· ἂν τοῦτω ἡ εἰκὼν· Ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐν τῇ ἐσμεν. Ἐγὼ γὰρ ἐν ἐκείνῳ εἰμι, καὶ ἐκεῖνος ἐν ἐμοί· καὶ ὁ ὁρῶς ἐν ἐμοί, τοῦτο ἐν ἐκείνῳ βλέπεις, καὶ ὁ ἐώρακας ἐν ἐκείνῳ, βλέπεις τοῦτο ἐν ἐμοί· ὁ γὰρ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα, ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ τὸν βασιλέα. Ἡ γὰρ ἐκείνου μορφή καὶ τὸ εἶδος αὐτοῦ, ἐστὶν ἡ εἰκὼν. »

Τοῦ αὐτοῦ, πρὸς Ἀντίοχον ἄρχοντα.

« Τί φασὶ πρὸς ταῦτα οἱ ἀποστρεφόμενοι, καὶ ἐπιτρέποντες μὴ προσκυνεῖν τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἁγίων, οἵτινες δι' ὑπόμνησιν παρ' ἡμῶν ἐκτυπούνται; »

Ἀμβροσίου ἐπισκόπου Μεδιολάνων (37), πρὸς Γρατιανὸν τὸν βασιλέα, περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ Λόγου.

« Θεὸς πρὸ τῆς σαρκὸς, καὶ Θεὸς ἐν σαρκί. Ἀλλὰ ψεῦδος, φησὶ, μὴ δύο ἡγεμονικά, ἢ σοφίαν διττὴν ἀπονέμοντες Χριστῷ, μερίζειν δόξωμεν Χριστόν. Ἄρα οὖν, μὴ ὁπότε καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ καὶ τὴν σάρκα προσκυνούμεν, μερίζομεν τὸν Χριστόν; ἢ ὅτε ἐν τῷ αὐτῷ, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ εἰκόνα καὶ τὸν σταυρὸν προσκυνούμεν, διαιροῦμεν αὐτόν; Μὴ γένοιτο! »

Κυρίλλου πατριάρχου Ἱεροσολύμων, τῆς δωδεκάτης κατηχήσεως.

« Εἰ τοίνυν ζητεῖς τῆς Χριστοῦ παρουσίας τὴν αἰτίαν, ἀνάδραμε ἐπὶ τὸ πρῶτον τῶν Γραφῶν βιβλίον. Ἐν ἐξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ἀλλ' ὁ κόσμος, διὰ τὸν ἄνθρωπον· ἥλιος μὲν γὰρ λαμπρότατος, αὐγαῖς ἀποστειλόμενος, ἀλλὰ διὰ τὸν ἄνθρωπον, φάμεν, ἐγένετο. Καὶ πάντα τὰ ζῶα διὰ τὸ δουλεύειν ἡμῖν κατέστη· βοτάναι καὶ δένδρα, διὰ τὴν ἡμετέραν ἀπόλαυσιν. Ἐκτίσθη πάντα καλὰ τὰ δημιουργήματα, ἀλλ' οὐδὲν τούτων εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, μόνος δὲ ἄνθρωπος. Ἡλιος προστάγματι μόνῳ, ἄνθρωπος δὲ χερσὶ θεαίης ἐπλάσθη· « Ποιῶμεν γὰρ ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν· εἰκὼν ζυλίνη ἐπιγείου βασιλείας· τιμᾶται, πόσῳ γε μᾶλλον εἰκὼν λογικῇ Θεοῦ; »

Τοῦ ἁγίου Βασιλείου πρὸς τὸν ἅγιον Φλαβιανόν, περὶ τῆς Σαμαρείτιδος.

« Ἐν τόπῳ εἶναι τὴν προσκύνησιν ἐκ τῆς ἐγγωρίου συνηθείας ἡπατημένην, ὁ Κύριος ἡμῶν μεταδιδάσκων· Ἐρ πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν, φησὶν, ἐαυτὸν λέγων δηλαδὴ τὴν ἀλήθειαν. Ὡς περ ἐν τῷ Υἱῷ προσκυνεῖν λέγομεν τὸν Πατέρα, ὡς ἐν

¹¹ Quæst. 59, ubi supra. ¹² Gen. i, 26. ¹³ Joan. iv, 24.

VARIÆ LECTIONES.

= Deest, Absit, μὴ γένοιτο, apud Ambrosium.

NOTÆ.

(37) Ambrosii Latina describo, ex ejus libro *De incarnationis Dominicæ sacramento*, cap. 7, n. 70 et 75. Qui liber tempore synodi Ephesinæ Græce redditus fuerat.

A imagine species et forma est imperatoris, et in imperatore species imaginis. Dissentanea in imagine non est imperatoris similitudo; ita ut qui videat imaginem, in ipsa quoque imperatorem inspiciat: et rursum, qui imperatorem videat, hunc illum esse intelligat qui in imagine sit expressus. Ex quo autem non differt similitudo, exhinc conspecta imagine, volenti imperatorem ipsum intueri, imago utique dixerit: Ego et imperator unum sumus. Ego quippe in illo sum, et ille in me: et quod in me vides, hoc idem in eo perspicis; et quod in illo perspexeris, id in me cernis: qui enim adorat imaginem, ille imperatorem adorat. Nam imago est forma et species illius. »

B

Ejusdem, ad Antiochum præfectum ¹¹.

« Quid ad hæc illi qui sanctorum figuras aversantur adorandasque negant, quæ in monumentum apud nos effinguntur? »

Ambrosii episcopi Mediolanensis ad Gratianum imperatorem, de incarnatione Verbi divini.

« Deus ante carnem; Deus in carne.... Sed verendum, inquis, ne si duos principales sensus, aut geminam sapientiam Christo tribuimus, Christum dividamus. Numquid cum et divinitatem ejus adoramus et carnem, Christum dividimus? Numquid cum in eo imaginem Dei crucemque veneramur, dividimus cum? Absit! »

C

Cyrilli Hierosolymorum patriarchæ, ex duodecima catechesi.

Si ergo adventus Christi causam quaeris, ad **384** primum Scripturæ librum recurre. Sex dierum spatio mundum creavit Deus: at mundus propter hominem factus est. Enimvero sol splendidissimus, radiisque fulgens, ut modo dicebamus, hominis causa factus est. Omnia quoque animantia idcirco condita sunt, ut serviant nobis; gramina item et arbores, ut illis fruamur. Universa Dei opera bona valde sunt, sed nullum eorum, dempto homine, imago Dei est. Sol mandato solo, homo vero Dei manibus formatus fuit. Aitenim ¹²: *Faci-mus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Imperatoris terreni imaginem ligneam veneramur, quanto potiori jure rationalem imaginem Dei? »

D

Sancti Basilii ad sanctum Flavianum, de Samaritana muliere.

« Gentilis suæ consuetudinis errore in certo loco adorationem debere fieri credentem, Dominus noster erudit: *Oportet, inquit, in spiritu et veritate adorare* ¹³; ut seipsum nimirum, qui veritas est, indicaret. Quemadmodum in Filio Patrem

dicimus adorari, tanquam in Dei Patris imagine, sic et in Spiritu, quippe qui in seipso Domini divinitatem ostendit. »

Sancti Gregorii Nazianzeni, in baptismum.

Si te post baptismum lucis adversarius adoriatur: (adoriatur utique nam ipsum quoque Verbum, et Deum meum, lucem illam absconditam, adorari non dubitavit per id quod aspecabile erat); habes quo vincas; ne formides certamen. Spiritum oppone, aquam objice. » *Et post pauca*: « Signaculo confusus dicito: Imago Dei sum. Ex cœlesti gloria perinde ac tu, dejectus non sum. Christum indui: me in Christum per baptismum transformavi. Tu me magis adorato. »

Sancti Joannis Chrysostomi, in Maccabæos.

« Imperatoris expressæ figuræ, non auro tantum aut argento, aliave pretiosa materia fulgentes reperiuntur, verum etiam ex ære fabrefactæ formam eandem impressam habent. Atque materiæ discrimen nihil imaginis officit dignitati: neque eo quod illa majoris pretii materia constat, alterius quæ ex ignobiliore confecta sit pretium minuitur. Quin potius omnes commendat imperatoris forma, ipsaque nihil ex materiæ vilitate imminuta, illius auget pretium, quia regiam excepit imaginem. »

Ejusdem, ex libro primo Contra Julianum impium.

« Quid autem novus ille Nabuchodonosor? Nihil enim humanius iste erga nos, quam priscus ille, se gessit: cujus carbonēs, etsi flammam effugimus, nos tamen adhuc affligunt. Nonne ipsa quoque donaria sanctis consecrata, et in ecclesiis palam fidelium adorationi proposita, corporis labem declarant? »

Ejusdem in pelvim

« Uti enim, cum imperatorum figuræ et imagines in civitatem mittuntur et inferuntur, magistratus et populi cum faustis acclamationibus et veneratione obviam eunt, non tabulas quidem honorantes, cereasve picturas, sed imperatoris effigiem: sic etiam res creatæ, » etc.

385 *Ex oratione quarta Severiani Cabalorum in sanctam crucem.*

« Percussit Moyses petram semel atque iterum⁷³. Cur autem semel atque iterum? si Dei potentie obsequitur, quid necesse fuerit secundo percutere? Sin autem sine virtute Dei percutit, nec secunda, nec decima, nec centesima percussio infecundæ naturæ fecunditatem possit indere. Siquidem ergo merum Dei effectum fuit, nec mysterium continebat, semel percussisse sat erat, simplex nutus, verbum unum sufficebat. Istud plane contigit, ut crucis imaginem præsignaret. Percussit, inquit, semel et bis, non eodem ductu, sed ut crucis for-

A εικόνη Θεοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἐν τῷ Πνεύματι, ὡς ἐν ἑαυτῷ δεικνύντι τὴν τοῦ Κυρίου θεότητα. »

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Ναζιανζοῦ, εἰς τὸ βάπτισμα.

« Ἐάν σοι προσβάλῃ μετὰ τὸ βάπτισμα ὁ τοῦ φωτὸς διωκτὴς · προσβάλει δέ · καὶ γὰρ τῷ Λόγῳ καὶ Θεῷ μου προσέβαλε, τῷ κρυπτῷ φωτὶ διὰ τὸ φαινόμενον · ἔχεις ψυχῆς, μὴ φοβηθῇς τὸν ἀγῶνα · προβαλοῦ τὸ Πνεῦμα · προβαλοῦ τὸ ὕδωρ. » *Καὶ μετ' αὐτῶν* · « Εἰπέ τῇ σφραγίδι θαρρῆσας · Εἰκὼν εἰμι Θεοῦ, τῆς ἀνω δόξης. Οὕτω δ' ἑκπαρσιν ὥσπερ σὺ καταβέβλημαι. Χριστὸν ἐνδεδυμαι · Χριστὸν μεταποιήμαι τῷ βαπτίσματι · σὺ με προσκύνησον. »

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τοὺς Μακκαβαίους.

« Τὰ τῶν βασιλικῶν ἐκτυπώματα χαρακτήρων, οὐ μόνον ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ, καὶ ταῖς τιμιωτέραις ὕλαις εὗροι τις ἀν' διαλάμποντα, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐν χαλκῷ τὴν αὐτὴν ἐστὶν ἰδέσθαι χαραττομένην μορφήν. Καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ὕλων οὐ λυμαίνεται τῷ ἀξιώματι τοῦ χαρακτῆρος, οὐδὲ ἀμβλύνει τὴν ἀπὸ τῶν κρειττόνων τιμὴν ἢ τῆς ἐλάττονος μετοχῆς, ἀλλὰ πάσα; ὁμοίως ὁ βασιλικὸς τύπος σεμνύνει, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τῆς ὕλης ἐλαττούμενος, τιμιωτέραν τὴν δεχομένην ἐργάζεται. »

Τοῦ αὐτοῦ, Κατὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀθεοῦ, ἐκ πρώτου λόγου.

« Τί δὲ ὁ νέος Ναβουχοδονόσορ; Οὐδὲν γὰρ οὗτος εἰς ἡμᾶς τοῦ πάλαι φιλανθρωποτέρον ἐπεδείξατο, οὐ οἱ ἀνθρακες ἡμᾶς ἐτι διαβλίβουσιν, καὶ τὴν φλόγα διαπεφεύγαμεν. Οὐχὶ καὶ τὰ ἀναθήματα τῶν ἁγίων ἐπ' ἐκκλησίαις κείμενα εἰς προσκύνῃσιν τῶν πιστῶν, δηλοῦσι τὴν λώβην τοῦ σώματος; »

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν νικητῆρα.

« Ὅσπερ γὰρ, ὅταν βασιλικοὶ χαρακτῆρες καὶ εἰκόνες εἰς πόλιν καταπέμπωνται, καὶ εἰσφέρονται, ὅπαντῶσιν ἀρχόντες καὶ δῆμοι μετ' εὐφροσύνης καὶ φόβου, οὐ σάνδι τιμῶντες, οὐ τὴν χηρόχυτον γραφήν, ἀλλὰ τὴν χαρακτῆρα τοῦ βασιλέως · οὕτως καὶ ἡ κτίσις. »

Σεληριανοῦ Γαβάλωρ (58), εἰς τὸν σταυρὸν, λόγος τετάρτος.

« Ἐπάταξ Μωϋσῆς τὴν πέτραν, καὶ ἀπαξ καὶ δις. Διὰ τί ἀπαξ καὶ δις; Εἰ δυνάμει Θεοῦ ὁπ- ακοῦει, τίς χρεῖα δευτέρας πληγῆς; Εἰ δὲ ἐκτὸς δυνάμεως Θεοῦ τύπτει, οὐ δευτέρα, οὐ δεκάτη, οὐδὲ ἑκατοστὴ πληγὴ δυνήσεται ἐπιθεῖναι τῇ ἀγόνῃ φύσει γόνιμον φύσιν. Εἰ μὲν οὖν Θεοῦ τὸ ἔργον ἀπλῶς, καὶ ἀνευ μυστηρίου σταυροῦ, ἤρκει τὸ ἀπαξ, ἤρκει καὶ νεῦμα, ἤρκει καὶ λόγος. Ἀλλ' ἵνα τὴν εἰκόνα τοῦ σταυροῦ προτυπώσῃ, τοῦτο γίνεται. Ἐπάταξε, φησί, Μωϋσῆς καὶ ἀπαξ καὶ δις, οὐ κατὰ τὸ αὐτὸ σχῆμα, ἀλλὰ σταυροτύπως γράφων, ἵνα καὶ ἡ ἀψυχο;

⁷³ Num. xx, 11.

NOTE.

(38) Combefisius hanc edidit orationem post aliquot opuscula sancti Chrysostomi in-8, anno 1656.

φύσις αἰδεσθῇ τοῦ σταυροῦ τὸ σύμβολον. Εἰ γάρ, βασιλέως ἀπόντος, εἰκὼν ἀναπληροῖ χώραν βασιλείας, καὶ προσκυνοῦσιν ἀρχόντες, καὶ ἱερομηνεῖαι ἐπιτελοῦνται, καὶ ἀρχόντες ὑπαντῶσι, καὶ δῆμοι προσκυνοῦσιν, οὐ πρὸς τὴν σανίδα βλέποντες, ἀλλὰ πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ βασιλέως, οὐκ ἐν τῇ φύσει θεωρουμένου, ἀλλ' ἐν γραφῇ παραδεικνυμένου, πολλῷ μᾶλλον ἀθανάτου βασιλέως εἰκὼν δύναται οὐ πέτραν ῥῆξαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. »

Ἐκ τῆς Χρονογραφίας Ἰσιδώρου διακόνου.

« Ἡμαρτε Θεόφιλος λοιδωρήσας Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον πρὸς Εὐδοξίαν τὴν βασιλίσσαν, ὅτι τὰ τῆς Ὀριγένης αἰρέσεως φρονεῖ· ἐχθραίνουμένη ἡ Αὐγούστα πρὸς Ἰωάννην τὸν εἰρημένον, προβάσει τοῦ ἀμπελώνος τῆς χάριτος, καὶ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ταύτην, οὐκ ἔδυνθῃ ὁ Θεόφιλος παραδοῦναι τὴν ψυχὴν, ἄχρις οὗ ἦλθεν ἡ εἰκὼν τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ προσκυνήσας αὐτὴν, παρέδωκε τὸ πνεῦμα (39). »

Ἰερωνύμου πρεσβυτέρου (40) Ἱεροσολύμων.

« Τῆς γραφῆς ὑμῶν μηδαμὸς ἐπιτραπούσης ἡμῖν προσκυνεῖν τὸν σταυρὸν, τίνας χάριν λοιπὸν αὐτὸν προσκυνεῖτε; Εἴπατε ἡμῖν τοῖς Ἰουδαίοις καὶ Ἑλλήσι, καὶ πᾶσι τοῖς ἐπερωτῶσιν ὑμᾶς ἔχοντες. »

Ἀπόκρισις. « Διὰ τοῦτο, ὦ ἀνόητοι καὶ ἀναιδεῖς τῇ καρδίᾳ, τάχα συνεχώρησεν ὁ Θεός, παντὶ ἔθνει σεβομένῳ τὸν Θεόν, πάντως; προσκυνεῖν τι ἐπὶ τῆς γῆς, ἔργον ἀνθρώπου ὑπάρχον, ἔνα μὴ κέτι δύνωται ἐγκαλεῖν τοῖς Χριστιανοῖς περὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως. Ὡς περ οὖν ὁ Ἰουδαῖος προσκυνεῖ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης, καὶ τὰ δύο Χερουβίμ τὰ χωνευτὰ καὶ χρυσεῖα, καὶ τὰς δύο πλάκας, ἃς ἐλάβευσεν Μωϋσῆς, μηδαμῶς ἐπιτραπέας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ταῦτα προσκυνεῖν ἢ ἀσπαζέσθαι, οὕτω καὶ οἱ Χριστιανοί, οὐχ ὡς Θεὸν τὸν σταυρὸν ἀσπαζόμεθα, ἀλλὰ δεικνύντες τὴν τῆς ψυχῆς ἡμῶν γνησίαν πρὸς τὸν σταυρωθέντα διάθεσιν. »

Τοῦ μεγάλου Συμεὼν τοῦ Θαυμαστοῦ (41) ἑρουν, Περὶ εἰκόνων.

« Ἰαὼς δέ τις τῶν ἀπίστων φιλόνομος ὢν, ἀμφισετήσῃ, λέγων, ὅτι καὶ ἡμεῖς, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις

A mam describeret, quo inanima quoque natura crucis symbolum veneretur. Nam si absente imperatore ejusdem imago locum supplet imperatoris, eamque procures adorant, menses festivi aguntur, obviam procedunt magistratus, et adorant populi; non quidem in tabulam respicientes, sed ad figuram imperatoris, non qui in sua natura conspiciatur, sed in pictura proponatur: multo magis immortalis Regis imago potest non petram modo, sed cælum terramque universam frangere. »

Ex Chronographia Isidori diaconi.

« Peccavit Theophilus, quando Joannem Chrysostomum apud Eudoxiam calumniatus est, quasi Origenis hæresim sequeretur: succensebat Joanni Augusta propter vineam viduæ. Theophilus propter peccatum istud animam exhalare non poterat, donec allatam Chrysostomi imaginem cum ille adorasset, spiritum tandem reddidit. »

Hieronymi presbyteri Hierosolymorum.

« Quandoquidem scriptura vestra crucem adorare nusquam permittit, cur igitur ipsam vos adoratis? Respondete nobis Judæis et Græcis, cæterisque omnibus, qui hoc a vobis quaerimus. »

Responsio. « Idcirco, o stulti et vesani corde, forsitan permisit Deus omni genti colenti se, ut aliquid in terris omnino veneretur, quod hominis arte factum esset, ne in crimen Christianis verteretur, quod crucem et imagines adorarent. Quemadmodum igitur Judæus arcam fœderis adoravit, et duo Cherubim aurea et conflabilia duasque tabulas quas dolaverat Moyses, cum tamen Deus nullibi concesserit, ut ea adoraret et coleret: ita nos quoque Christiani, non tanquam Deum crucem colimus, sed ut sincerum animi nostri erga eum qui crucifixus est affectum demonstramus. »

386 Magni Symeonis, a monte Thaumasto, De imaginibus.

« At infidelium aliquis forsitan vitiligator questionem præponet, dicetque nos, qui in ecclesiis

NOTÆ.

(39) Hæc fictilia sunt, quia nec Cyrillus Theophili successor ejusque sororis filius, nisi aegre admodum, Chrysostomi nomen in diptycha retulit.

(40) Ἰερωνύμου πρεσβυτέρου. Hoc fragmentum ad seriem spectat dialogi Christianum inter et Judæum, qui inscribitur Περὶ ἁγίας Τριάδος, De sancta Trinitate, quemque Federicus Morellius integrum non dedit anno 1612. Nam quæ hic affert Damascenus, etsi in editis non exstant, eundem auctorem habuerunt, qui Dialogum pingui satis Minerva digesserit in quaestiones et responsiones, nec nisi convitiis ejusmodi, ὦ ἀνόητε, πεπωρωμένε τῇ καρδίᾳ! ὦ ἀναίσχυντε! Judæum passim excipiant. Pro causa imaginum faciunt hæc alia ejusdem dialogi verba, quæ reperi in cod. Reg. 2951: Καὶ γὰρ ὡς συνεχώρησεν ὁ Θεός προσκυνεῖν πᾶν ἔθνος χειροποιήτα, Ἰουδαίους τινὰς πλάκας ἐκείνας, ἃς ἐλάτομην Μωϋσῆς, καὶ τὰ δύο Χερουβίμ τὰ

D χρυσεῖα, οὕτως καὶ ἡμῖν τοῖς Χριστιανοῖς ἐδωρήσατο τὸν σταυρὸν, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων τὰς εἰκόνας γράφειν καὶ προσκυνεῖν, καὶ διᾶσαι τὸ ἔργον ἡμῶν. Deus enim nationem omnem res opera manuum fabricatas adorare concessit. Judæos quidem tabulas quas dolaverat Moyses, et duo Cherubim aurea: sic nobis Christianis crucem donavit, et bonarum actionum imagines pingendas adorandasque, utque opus nostrum ostentaremus. Hæc profecto sancti Hieronymi Stridonensis non sunt, sed Græci ejusdem nominis.

(41) Symeon a monte Thaumasto epistolas complures ad Justinum juniorem scripsit, ultionem de Samaritanis poscens, qui, cum rebellassent, in Christianorum sacra, et in imagines Christi et sanctorum sævierant. Quintam habemus act. 5 synodi vii. Ex altera quadam, quæ hodie non existat, fragmentum quod hic affertur, transumptum fuit.

imagines quoque adoramus, iis accensendos fore, qui simulacris inanitis supplicant. Absit itaque, ut id nos committamus. Nam quidquid agunt Christiani, fide pensatur, et Deus, qui mendax non est, virtutes operatur. Non enim in quibusdam coloribus moramur, sed, veluti contingit in repræsentatione litteræ, qua aliud significatur, illum qui invisibilis est, in pictura conspicientes, tanquam præsentem laudamus. Nec ei credimus, qui Deus non sit, sed qui vere existat Deus: neque item sanctis, qui sancti non sint, sed qui tales plane sint, et vivant apud Deum; cum etiam spiritus eorum ob sanctitatem suam, qua divina virtute pollent, illis qui indigeant. »

Anastasio archiepiscopi Antiocheni, ad Symeonem episcopum Bostrorum, De Sabbato.

« Quemadmodum enim absente imperatore, ipsius imago adoratur, præsentem vero absurdum prorsus est, exemplari posthabito, imaginem adorare; nec tamen, eo quod ille præsens sit, propter quem imago colitur, idcirco imaginem ipsam nihili facere consentaneum fuerit. Tale quid evenisse reor circa legis umbram sive litteram (hanc enim umbram nominat Apostolus). Quandiu enim veritatis gratia abscondebatur, figuras sancti promebant; quippe qui veritatem tanquam in speculo contemplantur. Ast ubi veritas prodit, æquum non esse censuerunt, ut secundum figuras viveremus, quas deinceps sequeremur. Rerum enim præsentium supervacaneæ sunt figuræ. Nec tamen figuras inhoneste habuerunt, aut contempserunt, quin honorarunt potius, et eos, qui contumeliis ipsas aspergebant, impios esse judicarunt, et acerbæ mortis supplicio dignos. »

Ejusdem, ex oratione tertia.

« Velut si quis propter honorem qui debetur imperatori, ejus adoret imaginem, quamlibet ex cera et coloribus constanlem. »

Sancti et œcumenici concilii quinti anathematismus duodecimus.

« Si quis impius Theodorum Mopsuestiensem defendat, qui dicit alium esse Deum Verbum, et alium esse Christum, animalibus perturbationibus et carnis cupiditatibus obnoxium, et ex deterioribus paulatim progressum, ut actionum profectu melior factus, et ob conversationem inculpatam statuminatus, tanquam purus homo baptizatus sit in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, acceptaque per baptismum Spiritus sancti gratia, adoptione fuerit dignatus; necnon regiæ instar imaginis, tanquam Dei personam gerentem eum adorari: anathema sit. »

Hebr. x, 1.

VARIAE LECTIONES.

* Legendum putat Billius, τοῖς χροῖσιν ἐναιπομένομεν quasi dicat: Non enim in coloribus immoramur, aut simile quidpiam. * Billius emendat, περιεῖπον, amplectebantur. † Lego ἄμωμον, ut in actis 5 synodi. Alias cum Billio vertendum esset: Inculcata ratione vivendi; non, ut Zinus: Civili ratione vivendi.

εἰκόνας προσκυνῶντες, ὡς ἀφύχοις προσευχόμενοι εἰδώλοις λογισθησόμεθα. Μὴ οὖν γένοιτο ἡμᾶς τοῦτο ποιεῖν. Τὰ γὰρ τῶν Χριστιανῶν πιστὶς ἐστὶ καὶ ὁ ἀφευδὴς ἡμῶν Θεὸς ἐνεργεῖ τὰς δυνάμεις. Οὐ γὰρ χροῖσιν, ἀλλὰ ἐν ὑπομνήσει τοῦ ἀντιτύπου γραμματος, ὁρῶντες τὸν ἀόρατον διὰ τῆς ὁρωμένης γραφῆς, ὡς παρόντα δοξάζομεν, οὐχ ὡς μὴ ὄντι Θεῷ πιστεύοντες. ἀλλ' ὡς ὄντι ἀληθῶς, οὕτε τοῖς ἁγίοις, ὡς μὴ οὖσιν, ἀλλ' ὡς οὔσι, καὶ ζῶσι παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ τῶν πνευμάτων αὐτῶν, ἁγίων ὄντων καὶ δυνάμει Θεοῦ βοηθοῦντων τοῖς ἀξίοις, ὡς δεομένοις αὐτῶν. »

digni sunt opulentur, utpote qui ipsorum auxilio

B 'Αναστασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας, πρὸς Συμεὼν ἐπίσκοπον Βόστρων, Περὶ τοῦ Σαββάτου.

« Ὡς περὶ γὰρ, ἀπόντος μὲν βασιλέως, ἡ εἰκὼν αὐτοῦ προσκυνεῖται, παρόντος δὲ, λοιπὸν περιττὴν καταλιπόντα τὸν πρωτότυπον προσκυνεῖ τῇ εἰκόνι. οὐ μὴν, ἐπεὶ οὐ προσκυνεῖται διὰ τὸ παρῆναι τὸν, δι' ὃν προσκυνεῖται, ἀτιμάζεσθαι αὐτὴν δεῖ. τοιοῦτ' ἐν τι νομίζω συμβῆναι περὶ τὴν τοῦ νόμου σκιά, ἥτοι τὸ γράμμα (σκιά γὰρ αὐτὸν καλεῖ ὁ Ἀπόστολος). Ἐφ' ὅσον γὰρ ἐταμιεύετο τὴν καιρὸν τῆς ἀληθείας ἡ χάρις, τοὺς τύπους προεῖπον * οἱ ἅγιοι, θεωροῦντες ὡς ἐν ἐσόπτρῳ τὴν ἀλήθειαν. Ἐλθοῦσες δὲ τῆς ἀληθείας, ζῆν μὲν κατὰ τοὺς τύπους οὐκ ἐνόμιζον εἶναι καλὸν, καὶ τοῦτοις ἀκολουθεῖν ἐτι. Παρόντων γὰρ τῶν πραγμάτων, παρέλκει λοιπὸν ὁ τύπος τοῦ πράγματος. Πλὴν καὶ οὕτως οὐκ ἠτιμάζον, οὐδὲ παρεῖλκον, ἀλλ' ἐτίμων τὸν τύπον, καὶ τοὺς ἀτιμάζειν ἐπιχειροῦντας, ἀσεβεῖς ἔκρινον, καὶ θανάτου διὰ κολάσεως πικρὰς ἀξίους. »

Τοῦ αἰτοῦ, λόγου τρίτου.

« Ὡς περὶ ἂν εἰ τις εἰκόνα βασιλέως, διὰ τὸ καθῆκον τῆς περὶ τὸν βασιλέα προσκυνεῖ τιμῆς, οὐδὲν οὔσαν, ἡ κηρὸν καὶ χρώματα. »

Τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς ἐκκλησίας συνόδου, ἀναθεματισμὸς ιβ'.

« Εἰ τις ἀντιποιεῖται Θεοδώρου τοῦ ἀσεβοῦς τῆς Μοφουστίας τοῦ εἰπόντος, ἄλλον εἶναι τὸν Θεὸν Λόγον, καὶ ἄλλον τὸν Χριστὸν, ὑπὸ παθῶν ψυχικῶν καὶ τῶν τῆς σαρκὸς ἐπιθυμιῶν ἐνοχλούμενον, καὶ τῶν χειρῶν κατὰ μικρὸν χωριζόμενον, καὶ οὕτως ἐκ προκοπῆς ἔργων βελτιωθέντα, καὶ ἐκ πολιτείας ἀμώμου † καταστάνα, ὡς ψιλὸν ἄνθρωπον βαπτισθῆναι, εἰς ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαβόντα, καὶ υἱοθεσίας ἀξιωθῆναι, καὶ κατὰ ἰσότητά βασιλικῆς εἰκόνης, εἰς πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Λόγου προσκυνεῖσθαι, ἀνάθεμα ἔστω. »

Θεοδώρου ιστοριογράφου Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, περὶ Γενναδίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως.

« Ἐτέρα δὲ αὐτοῦ παραθήσεται, καταπλήξῃ μεσὰ ζωγράφους τὴν εἰκόνα τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ γράφων, καὶ χεῖρας ἀπέψυκτο. Καὶ ἐλέγετο ὡς ὑπὸ Ἑλλήνους τινος τὸ ἔργον ἐπιταγὴν τῆς εἰκόνος, ἐν τῷ προσήματι τοῦ ὀνόματος τοῦ Σωτῆρος, γεγράφην, ἐξ ἑκατέρου τὰς τρίχας ἐπὶ κεφαλῇ διεστῶσας ὡς μὴ τὰ ὄψεις καλύπτεσθαι. Τοιοῦτον γὰρ σήματι Ἑλλήνων παῖδες τὸν Δία γράφουσι, πρὸς τὸ τοὺς ὀρώντας νομίζειν, τῷ Σωτῆρι τὴν προσκύνῃσιν ἀπονέμεσθαι (42). »

Τοῦ ἀδελφοῦ Μαξίμου, καὶ Θεοδοσίου ἐπισκόπου, καὶ τῶν ἀρχόντων, τῶν ἀποσταλόντων παρὰ τοῦ βασιλέως.

« Ὁ ὁσὸς Μάξιμος εἶπεν : « Ἐπὶ δὲ ἔδοξε ταῦτα γενέσθαι, ἔκθασιν γένοιτο τῶν δοξάντων, καὶ ὅπου κελεύετε, ἀκολουθῶ ἡμῖν. » Καὶ ἐπὶ τούτοις ἀνέστησαν πάντες, καὶ μετὰ δακρύων ἔβαλον μετάνοιαν, καὶ εὐχὴ γέγονε· καὶ ἕκαστος αὐτῶν τὰ ἅγια Εὐαγγέλια, καὶ τὸν τίμιον σταυρὸν, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς τεκούσης αὐτὸν ἁγίας Θεοτόκου, ἡσπάζαντο, τεθεικότες καὶ τὰς χεῖρας ἐπὶ βεβαίωσει τῶν λαληθέντων. »

Τοῦ ἁγίου Σωζονόριου, ἐκ τῶν θαυμάτων τῶν ἁγίων μαρτύρων Κύρου καὶ Ἰωάννου, εἰς Θεόδωρον τὸν ὑποδιάκονον ποδωγιοῦντα.

« Λέγωμεν δὲ λοιπὸν καὶ τὴν ῥῶσιν τοῦ σώματος, δι' ὧν τὸν λόγον ποιούμενοι. Μετ' ὀλίγας δὲ ταύτας τὰς ἡμέρας ἐκάθευδε, καὶ πάλιν παρστῶτας βλέπει τοὺς μάρτυρας, καὶ συνοδεύειν αὐτοῖς ἐπιτάττοντας. Ὁ δὲ σφίσι προθυμότερον εἶπετο. Ἦδει γὰρ οὐκ ἄκερδὲς τὸ τοῖς ἁγίοις συνέπεσθαι. Ἐλθόντες οὖν εἰς ναὸν Ἑλλήνων, τῷ μὲν εἶδε φοβερὸν καὶ ὑπέρλαμπρον, τῷ δὲ ὕψει τῶν οὐρανῶν αὐτῶν ἐφ' αὐτόμενον· καὶ εἶσω τούτου γενόμενοι, μεγίστην εἰκόνα καὶ θαυμασίαν ἐβλέπομεν, μέσον δὲ, τὸν Δεσπότην Χριστὸν γεγραμμένον χρώμασιν ἔχουσαν, τὴν Δεσποιναν Θεοτόκον εὐνυμνον, καὶ δεξιὸν, Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν, τὸν ἐκ κοιλίας σχιρτήμασιν αὐτὸν προμηνύσαντα, ἐπεὶ, καὶ λαλῶν ἔνδον ὢν, οὐκ ἤκούετο· καὶ τινὰς τοῦ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν ἐνδόξου χοροῦ, καὶ τῆς μαρτυρικῆς ὁμήγυρος, μεθ' ὧν ἐτύγχανε Κύρος καὶ Ἰωάννης οἱ μάρτυρες, οἱ πρὸ τῆς εἰκόνος ἱστάμενοι, τῷ Δεσπότη προσέπιπτον, γόνυα κάμπτοντες, καὶ τὰς κεφαλὰς εἰς ἔδαφος τύπτοντες, καὶ περὶ τῆς τοῦ νέου θεραπείας πρεσβεύοντες. Ταῦτα δὲ ἦν τὰ τῆς πρεσβείας ῥήματα· Δέσποτα φιλόνητο, κελεύεις δῶμεν καὶ τοῦτο τὴν ἱσίν· » Οἱ δὲ, πολλὰκις εἰς γῆν προσκυνή-

A Theodori historiographi Constantinopolitani, ex Historia ecclesiastica, de Gennadio archiepiscopo Constantinopolitano.

« His alia stupenda prorsus de eo subnectam.

387 Pictori cuidam, qui Christi Domini pinxerat imaginem, manus ambe exaruerunt. Ferebatur autem gentilis cuiuspiam hominis jussu hoc opus, sub nominis Salvatoris specie ita pinxisse, ut capillis ex utraque oris parte discretis, facies nullatenus tegetetur (ea utique forma qua pagani Jovem pingunt), ut ab iis qui ipsum viderent, Salvatori adorationem offerre existimaretur. »

Maximi abbatis, et Theodosii episcopi ac procerum, qui ab imperatore missi fuerant.

« Sanctus Maximus dixit : « Quando hæc fieri conclusum est, eorum quæ visa sunt, fexit Deus ut contingat exitus : statimque quocunque jubetis, sequor. » Posthac omnes surrexerunt, positisque genibus oraverunt, sanctaque Evangelia, pretiosam crucem, et Jesu Christi Salvatoris, sanctæ quoque Dei Genitricis, quæ ipsum peperit, imaginem singuli deosculati sunt, admotis manibus, pro illorum, quæ interlocuti erant, confirmatione. »

Sancti Sophronii, De miraculis sanctorum martyrum Cyri et Joannis ; de Theodoro subdiacono podagra laborante.

« Deinceps autem, qua ratione valetudo corpori concessa fuerit, dicimus paucis. Aliquot hisce transactis diebus, cum ille dormiret, astantes rursus martyres videt, qui sibi ut sequeretur imperabant. Ille vero sponte sequebatur. Noverat enim quantum luci sanctos comitando percepturus esset. Templum ergo gentilium, specie quidem augustissimum splendidissimumque, magnitudine vero ad cælos pertingens, adeuntes et ingredientes, proceram et admirabilem cernebamus imaginem, quæ medium quidem Christum coloribus deformatum exhiberet ; sinistrorsum autem Dominam Dei Genitricem ; dextrorsum vero Joannem Baptistam, qui in utero matris exsultans ipsum indicaverat, cum vox ipsius intus loquentis exaudiri non posset : nonnullos præterea ex glorioso apostolorum et prophetarum choro, necnon ex cœlu martyrum, inter quos erant Cyrus et Joannes martyres. Hi coram imagine astantes, flexis genibus, in faciem coram Domino humi prociderunt, pro juvenis valetudine supplicantes. In hæc porro verba orabant : « Clementissime Domine, annuis ut huic quoque sanitatem largiamur ? » At cum

NOTÆ.

(42) Narrationem hanc integram habet cod. Reg. 2951, fol. 264 additque : Τὸ δὲ ἀληθέστερον ὑπάρχειν οὐδὲν καὶ πολὺτριχὰ τούτου γενομένου, καὶ τῆς αἰτίας θριαμβευθείσης, ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ γεγονότος πάθους συντόμως ἡγαγον αὐτὸν πρὸς ἐπισκοπὸν, αἰτούντες, εὐχὴ τὴν συμφορὰν λύσαι. Ὁ τοῖς συνοῦσιν ἐπιτρέψας προσεύξασθαι, μετὰ τὴν προσευχὴν ἐπέθηκεν αὐτῷ τὰ θεῖα Εὐαγγέλια, καὶ

παρ' αὐτὰ τῆς ἰάσεως ἔτυχεν· Cum verius crispa densaque coma fuerit. Hoc cum contigisset, divulgataque causa, ob inflictam plagam, statim ad episcopum necessitate compulsi illum adduxerunt, rogantes ut precibus suis calamitatem mederetur. Qui eos qui secum aderant fundere preces jubens, post orationem Evangeliorum codicem ei imposuit, moxque saluti restitutus fuit.

diutius in terram proni adorassent, supplices voces fundendo, nec Dominus Christus annueret, ab interpellando abstinuerunt; et tristes, demissoque vultu, ad me, inquit, reversi sunt, qui haud ita procul ab imagine constiteram. Cumque ad me propius accessissent: « Vides, inquit, quod sanitatem tibi concedere Dominus renuit? Verum ne despondeas animum. Nam erga te prorsus, uti erga omnes se benignum præbebit. » Itaque quasi semihoræ elapso spatio, surgentes iterum redierunt, supplicaveruntque, sed rursus mæsto dejectoque vultu, ut ante, re infecta redierunt, Domino nequaquam concedente; regressique eadem **388** renuntiant. Tertio vero proficiscentes: « Bono, inquit, animo esto. Modo enim gratiam impetrabimus; sed tu quoque, sicut nos deprecantes cernis, nobiscum iidem procidens, Dominum supplex invoca. » Tertio denique ad imaginem accedentes, eodem habitu iisdemque verbis oraverunt. Cumque diu supplicassent, humique prostrati hoc solummodo clamarent, « Jube, Domine, » Christus tandem miseratione motus ex imagine dixit: « Et ipsi quoque tribuite. » Tum martyres a terra surgentes, primum quidem Christo gratias egerunt, quod postulationem suam exaudivisset. »

Sancti Anastasii a sancto Monte Sina, in novam Dominicam et in Thomam apostolum.

« Qui Christum in carne contuebantur, prophetam illum esse existimabant: nos autem qui ipsum non videmus, mox a teneris unguibus pueri adolescentulique Deum, Dominum, omnipotentem, et sæculorum effectorem, splendoremque Patris eundem esse confitemur. Sic enim Evangelia cum fide auscultamus, ac si ipsummet Christum loquentem cerneremus. Immaculatam item corporis ipsius margaritam sumentes, illum ipsum Christum nos gestare existimamus. Quin etiam si divinam ejus pictura tantummodo deformatam effigiem conspiciamus, tanquam ipse nos e cælo intueatur, arbitramur, atque procidentes adoramus. Magna nunc est fides Christi. »

Ex Vita sancti abbatis Danielis, De Eulogio lapicida.

« Tunc mærens ille discessit, seque coram Dei Genitricis imagine prosternens, cum ejulatu dicebat: Domine, quod homini isti spopondi, fac solvam. »

Ex Vita sanctæ Mariæ Ægyptiæ.

« Cum igitur lugerem, supra locum in quo constiteram, sanctæ Dei Genitricis imaginem collocatam conspicio, hisque eam compello sermonibus: « Virgo Dei Genitrix, Domina, quæ Deum et Verbum in carne peperisti, scio equidem, scio æquum consentaneumque non esse, ut impura ego, nullisque non luxuriæ sordibus squalens, imaginem tuam intuear, quippe quæ virgo semper exstiteris: quin par est, ut summa illa tua

σαντες, και τοὺς τῆς ἱκεσίας λόγους ἐκπέμψαντες, ὡς ὁ Δεσπότης Χριστὸς οὐκ ἐπένευσε, τοῦ πρεσβεύειν παυσάμενοι, κατηφεῖς και ὀλίγωροι, πρὸς ἐμὲ, φησὶ, παραγίνονται, οὐ μακρὰν πολὺ τῆς εἰκόνος ἱστάμενον. Καὶ πλησίον γενόμενοι, « Ὁρᾷς, φησὶ, πῶς ὁ Δεσπότης οὐ βούλεται σοι δοῦναι τὴν ἱασιν; ἀλλὰ μὴδὲν ἀθυμῆσης. Πάντως γὰρ και πρὸς σὲ ὡς πρὸς πάντας χρηστεύεται. » Καὶ διαναστάντες ὡσεὶ μικρὸν ἡμῶριον, και πάλιν ἀπελθόντες, ἔδεοντο. Καὶ πάλιν ἄπρακτοι, φησὶν, ἀνακάμπτουσι κατηφεῖς και ὀλίγωροι, ὡς τὸ πρότερον τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ μὴ καλεῦσαντος. Καὶ ταῦτά μοι πάλιν ἐλθόντες εἰρήχασιν. Τὸ τρίτον δὲ πορευόμενοι: « Θάρρει, λέγουσιν· νῦν γὰρ τὴν χάριν πάντως λαμβάνομεν· ἀλλὰ και σὺ, ὡς περ ἡμεῖς ὁρᾷς ἱκετεύοντας, σὺν ἡμῖν ἐλθὼν, τὸν Δεσπότην ἱκέτευσ. » Καὶ πρὸς τὴν εἰκόνα τὸ τρίτον γενόμενοι τοῖς προλαβοῦσι τρόποις ἐχρῶντο και ῥήμασι. Καὶ ὡς ὤραν πολὺν ἔδεσθησαν, και κάτω κείμενοι, τὸ, « Κελεύεις, Δέσποτα, » μόνον ἀνέκραζον, τότε ὁ Χριστὸς σπλαγχνισθεὶς, ὡς οἰκτιρῶν, « Καὶ δότε αὐτῷ, » πρὸς τῆς εἰκόνος ἀπεφθέγγετο. Καὶ χαμόθεν ἀναστάντες οἱ μάρτυρες, πρῶτον μὲν ὑπαγείσαντες Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ὡς τῆς δεήσεως αὐτῶν ἐπακούσαντι. »

Τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου τοῦ ἁγίου δρους Σινᾶ, εἰς τὴν κατὰ τὴν Κυριακὴν, και εἰς τὸν ἀπόστολον Θωμᾶν.

« Οἱ ἐωραχότες Χριστὸν ἐν σαρκὶ, ὡς προφῆτην αὐτὸν εἶχον· οἱ μὴ ἐωραχότες ἡμεῖς, εὐθέως, ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων, παῖδες, και νεανίσκοι, Θεὸν αὐτὸν, ἐξουσιαστὴν, και παντοκράτορα, και τῶν αἰώνων ποιητὴν, ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς ὁμολογοῦμεν. Ὡς γὰρ αὐτὸν ἐκείνον βλέποντες Χριστὸν λαλοῦντα, οὕτως τῶν αὐτοῦ Εὐαγγελίων μετὰ πίστεως ἀκούομεν· και τὸν ἄχραντον μαργαρίτην τοῦ αὐτοῦ σώματος δεχόμενοι, αὐτὸν ἐκείνον βαστάζειν τὸν Χριστὸν νομίζομεν. Κἂν μόνον αὐτοῦ Θεοῦ χαρακτῆρα ἐξεκονισμένον ἴδωμεν, ὡς ἐξ οὐρανοῦ ἡμῖν ἀτενίζοντα νομίζομεν, προσκυνοῦμεν, προσπίπτομεν. Μεγάλῃ νῦν ἡ πίστις τοῦ Χριστοῦ. »

Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἀδελφοῦ Δανιὴλ, Περὶ Εὐλογίου τοῦ λατόμου.

« Τότε διλιγώρησας ἀπῆλθε, και ῥίψας ἑαυτὸν ἐμπροσθεν τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου, μετὰ κλαυθμοῦ ἔλεγε· Κύριε, λύσον τὴν ἐγγύην τοῦ ἀνθρώπου τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. »

Ἐκ τοῦ βίου Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας.

« Κλαίοντα τοίνυν, ὁρῶ ἐπάνω τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἱστάμην, τὴν εἰκόνα τῆς ἁγίας Θεοτόκου ἐστῶσαν, καὶ φημι πρὸς αὐτήν· Παρθένε, Θεοτόκε Δέσποινα, ἡ τὸν Θεὸν Λόγον κατὰ σάρκα γεννήσασα, οἶδαι μὲν, οἶδαι, ὡς οὐκ ἔστιν εὐπρεπές, οὐδὲ εὐλογον, τὴν οὕτω ῥυπαράν, τὴν οὕτω πανάσωτον, τὴν εἰκόνα καθορᾶν σου, τῆς Ἀειπαρθένου, ἀλλὰ δίκαιον ἔστιν, ἐμὲ ὑπὸ τῆς σῆς καθαρότητος μισεῖσθαι και βδελύττεσθαι. Πλὴν ἐπείπερ διὰ τοῦτο γέγονεν ὁ

« ἐκ σοῦ τεχθεὶς Θεός, ἄνθρωπος, ὅπως καλέσῃ τοῦ; A
 « ἁμαρτωλοῦς εἰς μετάνοιαν, βοηθῶν μοι, τῇ μόνῃ
 « μὴ ἔχουσῃ τινὰ βοηθίαν. Ἐπίταξον κάμολι συγχω-
 « ρηθῆναι τὴν εἰσόδον· μὴ στερήσῃς με τὸ ξύλον
 « ἰδεῖν, ἐν ᾧ κατὰ σάρκα προσεπάγη ὁ Θεός Λόγος,
 « ὃν ἐγέννησας· ὅς τὸ αἶμα τὸ ἰδίον ὑπὲρ ἑμοῦ ἔδω-
 « κεν ἀντίλυτρον. Ἐπίταξον, ὦ Δέσποινα, κάμολι τὴν
 « θύραν ἀνοιχθῆναι τῆς θαλάσσης τοῦ σταυροῦ προσκυ-
 « νήσεως. Καὶ σὲ δίδωμι τῷ ἐκ σοῦ τεχθέντι Θεῷ
 « ἐγγυητὴν ἀξιοχρεῶν, ὥς οὐκέτι τὴν σάρκα ταύτην
 « ἐξυβρίσω δι' αἰσχροῦς οἰαομένης μίσεως. Ἄλλ'
 « ἦνίκα τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ τοῦ Υἱοῦ σου θεάσω-
 « μαι, κόσμῳ καὶ τοῖς ἐν κόσμῳ πᾶσιν εὐθέως ἀπο-
 « τάσσομαι, καὶ αὐτίκα ἐξέρχομαι, ὅπου ἂν αὐτὴ
 « ὥς ἐγγυητὴς ὁπόθῃ, καὶ ὁδηγήσῃς με. » Ταῦτα
 εἰποῦσα, καὶ ὥσπερ τινὰ πληροφορίαν λαβοῦσα τὸ
 τῆς πίστεως ἔμπυρον, τῇ εὐσπλαγγνίᾳ τῆς Θεοτόκου
 θαρρῆσασα, κινῶ ἑμαυτὴν ἐξ ἐκείνου τοῦ τόπου, ἐν
 ᾧ ἐστῶσα ἐποιούμην τὴν δέησιν, καὶ ἔρχομαι πάλιν,
 καὶ τοῖς εἰσιούσιν ἑμαυτὴν ἐγκατέμειξα. Καὶ οὐκ-
 ἐτι ἦν ὁ ὠθῶν με, καὶ ἀνταθούμενος, καὶ οὐδεὶς ὁ
 κωλύων τοῦ πλησίον γενέσθαι με τῆς θύρας, δι' ἧς εἰς
 τὸν οἶκον εἰσῆσαν. Ἐλαβεν οὖν με φρίκη καὶ ἐκστα-
 σις καὶ ὅλη δι' ὅλου ἐκλονούμην, καὶ ἔτρεμον. Ῥίψασα
 τοῖνον ἑμαυτὴν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὸ ἅγιον ἐκεῖνο
 προσκυνήσασα ἰδαφός, ἔτρεχον ἐξιούσα, καὶ πρὸς
 τὴν ἐγγυησαμένην γενέσθαι σπουδάζουσα. Γίνομαι
 τοῖνον ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ τῆς ἐγγύης ἐπεγρά-
 φη χειρόγραφον, καὶ γόνυ κλίσασα ἔμπροσθεν τῆς
 Ἀειπαρθένου καὶ Θεοτόκου, τοῦτοις ἐχρησάμην τοῖς
 ῥήμασιν· « Σὺ μὲν, φιλάγαθε Δέσποινα, τὸ σὸν ἐπ'
 « ἔμοι ἐνεδείξω φιλήνθρωπον, σὺ τῆς ἀναξίας οὐκ
 « ἐβδελύξω τὴν δέησιν. Ἐἶδον δόξαν, ἣν δικαίως οὐχ
 « ὀρώμεν οἱ ἄσποτοι· δόξα τῷ Θεῷ, τῷ διὰ σοῦ δεχο-
 « μένῳ τῶν ἁμαρτωλῶν τὴν μετάνοιαν· » καὶ τὰ ἐξῆς.
 « strasti : tu indignæ preces neuliquam despexisti. G'oriam illam vidi, cujus conspectu nos impudici
 « digni non eramus. Sit Deo gloria, qui peccatorum poenitentiam per te suscipit, » etc.

Ἐκ τοῦ βίου τῆς ἀγίας Εὐπραξίας.

« Λέγει ἡ διάκονος τῷ κορασίῳ· « Ὑπαγε, κυρία
 « μου, εἰς τὸν οἶκόν σου, ὅτι οὐ δύνασαι ὧδε παρα-
 « μέναι. Οὐδὲ γὰρ δύναται τις ὧδε παραμεῖ-
 « ναι, ἐὰν μὴ συντάξῃται τῷ Χριστῷ. » Λέγει
 αὐτῇ τὸ κοράσιον· « Ποῦ ἐστὶν ὁ Χριστός; » Ἡ
 διάκονος ἐπέδειξεν αὐτῇ τὸν Δεσποτικὸν χαρακτῆρα,
 καὶ στραφεῖσα, λέγει τῇ διακόνῳ· « Ἀληθῶς καγὼ D
 « τῷ Χριστῷ συντάσσομαι, καὶ οὐκέτι ἀπέρχομαι
 « μετὰ τῆς κυρίας μου. » Καὶ πάλιν ἀναστᾶσα ἡ Εὐ-
 πραξία, καὶ λαβοῦσα τὴν θυγατέρα αὐτῆς, παρ-
 ἔστησεν εἰς τὸν Δεσποτικὸν χαρακτῆρα, καὶ ἐκτείνασα
 τὰς χεῖρας αὐτῆς εἰς τὸν οὐρανόν, ἐδόξασε μετὰ κλαυθ-
 μου· « Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, σὺ μελήσει περὶ τοῦ παι-
 « δίου, ὅτι σὲ ἐπόθησεν, καὶ σὺ παρήθετο αὐτήν. »
 Τῆς ἀγίας ἑκτης συνόδου (43) τῆς ἐπὶ Ἰουστινι-
 νου, περὶ τῆς ἀγίας πέμπτης συνόδου.

« Ἐν τισὶ τῶν σεπτῶν εἰκόνων γράφαίς Ἀμνὸς
 δακτύλῳ τοῦ προδρόμου δεικνύμενος ἐγχαράττεται,

« puritas me tanquam exsecrabilem aversetur.
 « Verum, quando Deus, qui carnem ex te susco-
 « pit, idcirco factus est homo, ut peccatores ad
 « poenitentiam vocaret, adjuva me, quaeso, quæ
 « sola sum, aliud præter te præsidium non habens.
 « Jube, ut mihi quoque ingressus pateat; nec me
 « conspectu privas ligni illius, in quo secundum
 « carnem affixus est Deus Verbum, quem tu pepe-
 « ristis, quique proprium sanguinem in redemptio-
 « nis meæ pretium dedit. Jube, Domina, ut mihi
 « perinde ad divinæ crucis adorationem fores pa-
 « teant. Teipsam Deo ex te genito, te in locuple-
 « tissimam prædem trade, me deinceps carnem
 « hanc nullo prorsus impuro coitu unquam ma-
 « culaturam. Quinimo ubi crucis Filii tui lignum
 « conspexero, mundo statim et omnibus quæ in
 « mundo sunt renuntiabo, nihilque morata, illuc
 « proficiscar, quo tu ipsa, quam in sponsorem
 « sumo, jusseris, atque duxeris. » His pronuntia-
 « tis, ex fidei ardore certior quodammodo reddita, et
 in Dei Genitricis clementia fidem ponens, ex eo
 loco in quo steteram precataque fueram, discedens,
 iis qui ingrediebantur 389 me rursum jungo, nec
 deinceps quisquam fuit qui me repelleret, et cui re-
 pelli resisterem. Nullus prorsus qui me foribus
 arceret, per quas in ædem sacram aditus erat.
 Horror statim et stupor me invadit, totoque cor-
 pore quatuor et contremisco : cumque humi pro-
 strata, sanctum illud solum adorassem, egredior,
 cursuque ad eam quæ pro me spoponderat, pro-
 pero, atque in eo loco consistens, in quo sponsio-
 nis chirographum exaratam erat, genibus coram
 Dei Genitricis imagine positus, hic illam verbis
 compello : « Tu quidem, amabilissima bonaque
 « Domina, tuam erga me humanitatem common-
 « d'oriam illam vidi, cujus conspectu nos impudici

Ex Vita sanctæ Eupraxiæ.

« Diaconissa vero ad puellam ait : « Abi domum
 « tuam, domina mea; neque enim hic manere
 « potes. Nulli quippe istie commorari fas est,
 « nisi Christo adjungatur. » Puella autem : « Ubi
 « nam, inquit, Christus est? » Ostendit illa ima-
 « ginem Christi; ad quam puella conversa : « Vere,
 « inquit, ego quoque Christo conjungor, nec am-
 « plius cum domina mea discedam. » Rursumque
 consurgens Eupraxia, filiamque suam apprehen-
 dens, Dominicæ eam admovit imaginì, manibus-
 que ad cælum sublatis, cum lacrymis exclama-
 vit : « Domine Jesu Christe, puellæ hujus curam
 « habeto, quia te concupivit, ac seipsam tibi de-
 « didit. »

Sanctæ synodi quinisextæ sub Justiniano cele-
 bratæ.

« In quibusdam venerabilium imaginum pictu-
 ris Agnus digito præcursoris monstratus depingi-

NOTÆ.

(43) Ἐκ τῆς ἀγίας ἑκτης συνόδου. Ille titulus
 multiplici vitio laborat, qui sic intelligendus est,

PATROL. GR. XCIV.

ut eum Latine reddidi. Nam canon iste octoge-
 simus secundus est, non quintus, nec sextæ synodi,

tor qui in figuram receptus est gratiæ, adumbrans nobis verum illum agnum Christum Deum nostrum, qui per legem demonstrabatur. Antiquas ergo figuras illas et umbras, veluti notas et signa Ecclesiæ tradita amplexantes, gratiam et veritatem eisdem anteposimus, quam ceu plenitudinem legis accepimus. Itaque ut id quod perfectum est, in picturis etiam omnium oculis subjiciamus, Agnum illum, qui tollit peccatum mundi, Christum Deum nostrum, veteris agni loco humana figura posthac in imaginibus exprimendum decernimus, quo divini Verbi celsitudinem per ejusdem humilitatem contemplerur, atque in memoriam ipsius in carne conversationis, et passionis, mortisque salutaris, ac redemptionis, quæ per illam mundo parata est, veluti manu ducamur. »

Sancti Methodii episcopi Patarensis, de resurrectione, orat. secunda.

« Ubi primum igitur eorum qui apud nos sunt, **390** imperatorum imagines fabricatæ sunt, tametsi ex valde pretiosa materia, auro puta aut argento non constant, ab omnibus tamen honorantur. Neque enim illas, quæ ex pretiosiori materia confectæ sunt, sic venerantur homines, ut eas, quæ ex viliori sunt, aspernentur: sed omnes perinde colunt, etiamsi ex gypso, aut ex ære sint. Ac quisquis in aliquam earum probra conjecerit, is non tanquam lutum, vel etiam aurum contemptui habuerit, absolvitur; sed ac si imperatorem ipsum et dominum contumeliis asperserit, condemnatur. Imagines quidem ex auro conflatas, quibus Principatus et Potestates angelicæ designantur, in honorem et gloriam Dei, conficimus. »

Αὗτος εἰς τύπον παρελήφθη τῆς χάριτος, τὸν ἀληθινὸν ἡμῖν διὰ νόμου προϋποφαίνον Ἀμνὸν, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν. Τοὺς οὖν παλαιούς τύπους καὶ τὰς σκιάς, ὡς τῆς ἀληθείας σύμβολά τε καὶ προχαράγματα, τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδεδωμένους κατασπαζόμενοι, τὴν χάριν προτιμῶμεν, καὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς πληρωμὴς νόμου ταύτην ὑποδεχόμενοι. Ὡς ἂν οὖν τὸ τέλειον κἀν ταῖς χρωματουργίαις ἐν ταῖς ἀπάντων ὁφείσιν ὑπογράφωμεν, τὸν ἀφροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου Ἀμνὸν, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν, κατὰ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα ἐν ταῖς εἰκόσιν ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ ἀμνοῦ ἀναστηλοῦσθαι ὀρίζομεν, διὰ τῆς ταπεινώσεως τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ Λόγου κατανοοῦντες, καὶ πρὸς μνήμην τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας καὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ, καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου Β χειραγωγοῦμενοι, καὶ τῆς ἐντεῦθεν γενομένης τῇ κόσμῳ ἀπολυτρώσεως. »

Τοῦ ἁγίου Μεθοδίου ἐπισκόπου Πατάρων, περὶ ἀναστάσεως, λόγῳ β'.

« Αὐτίκα οὖν τῶν τῆς βασιλείων αἱ εἰκόνες, κἀν μὴ ἀπὸ τῆς πολλῆς τιμιωτέρας χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου ὥς κατασκευασμέναι, τιμὴν ἔχουσι πρὸς ἀπάντων. Οὐ γὰρ τὰς μὲν ἀπὸ τῆς πολλῆς τιμιωτέρας ὕλης θεραπεύοντες οἱ ἄνθρωποι, ἐξολιγωροῦσιν τῶν ἐξ ἀτίμων τιμιωτέρας, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπίσης τιμῶσιν, εἰ καὶ ἀπὸ γύψου ἢ χαλκοῦ ὑπάρχουσι. Καὶ ὁ δυσφημήσας εἰς ὀπότεραν, οὔτε ὡς εἰς πηλὸν ἀφίεται, οὔτε ὡς χρυσὸν ἐξευτελίσας, κρίνεται, ἀλλ' ὡς εἰς αὐτὸν ἀσεβήσας τὸν βασιλέα καὶ κύριον. Τὰς μὲν ἀπὸ χρυσοῦ κατασκευασμένας εἰκόνας τῶν αὐτοῦ ἀγγέλων τὰς Ἀρχάς καὶ τὰς Ἐξουσίας, εἰς τιμὴν καὶ δόξαν αὐτοῦ ποιούμεν. »

NOTÆ.

sed illius quæ Πενθέκτη, Quinisexta, audiit et Trullana, quamque coactam fuisse aiunt a Justiniano juniore. Ad istummet canonem spectavit Adrianus I papa, cum in epistola ad Tarasium, septimamque synodum hæc scriberet: *Ut ergo perfectio etiam per colorum operationes in cunctorum oculis depingatur, agni Christi Dei nostri, qui tulit*

peccatum mundi, secundum humanam figuram per imaginem hominis pro veteri agno depingi definimus, per ipsum Dei Verbi humilitatis celsitudinem considerantes, et ad memoriam ejus in carne conversationem revocantes. Quapropter in epistola ad Carolum M. pro septima synodo, canonem istum data opera defendit.

ADMONITIO IN OPUSCULUM QUOD SEQUITUR.

Hanc quæ sequitur, fidei professionem Roma accepi, descriptam ex Vaticano cod. n. 1262 eamque Leo Allatius a se missam Joanni Auberto, testatur in *Symmictis*, cum hoc alio titulo, "Ἰσὸν λιβέλλου ὑπαγορευθέντος ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐπιδοθὲν δὲ παρὰ Ἡλία ἐπισκόπου Πέτρου μητροπολίτη Δαμασκού. *Pariculum libelli dictati a Joanne Damasceno, ab Elia vero episcopo traditum Petro metropolitæ Damasci.* Diversa autem est ab *Fidei* libello, quem Allatius perinde Auberto miserat : quemadmodum animadverti ex paucis verbis quæ idem Allatius citat in dissertatione de Joanne Damasceno et ejus operibus. Ex Præfatione porro conjectare licet, opusculum istud a Joanne nostro scriptum fuisse, quando Damasci adhuc morabatur, et sanctissimo metropolitæ Petro suberat, cum nondum in Palæstinam monasticæ vitæ nomen daturus migrasset. Hoc scripsit, inquam, sub nascentis hæresis Iconoclastarum primordiis, ut significatur his verbis, quæ paulo antè finem leguntur, *et omnem hæresim detestor μέχρι τὴν νῦν κινηθεῖσαν κατὰ τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἐκκλησίας, usque ad eam quæ modo excitata est adversus sanctam Christi Deique nostri Ecclesiam*; hoc est eorum quos *Christianocategoros*, sive *Christianorum insimulatores* vocitabant. Ex his quæ post unam aut alteram lineam adduntur, ubi Elias pollicetur se cum hæreticis non communicaturum, *et præsertim cum Maronitis*, εξαίρετως Μαρωνίταις, colligo episcopum hunc ex secta Maronitarum conversum fuisse : idque confirmat specialis de Trisagii hymni intelligentia articulus. De Maronitis pluribus dicemus in adnotationibus ad epistolam nostri auctoris de eodem hymno.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΚΑΙ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ

ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ,

ΛΙΒΕΛΛΟΣ ΠΕΡΙ ΟΡΘΟΥ ΦΡΟΝΗΜΑΤΟΣ.

JOANNIS MONACHI ET PRESBYTERI

DAMASCENI

LIBELLUS DE RECTA SENTENTIA.

Ὁ μὴ μικρὸς ἀμφοτέρωθεν φόβος καὶ ἀπορία συνέχει Ἄ μὲ, ὦ Πατέρων ἀριστε καὶ ποιμένων ἀρχιπολιμὴν ἀγιώτατε. Ἐντεῦθεν μὲν γὰρ τῆς παρακοῆς ὑφορῶμαι τὸν κίνδυνον, κάκειθεν τὸ τοῦ φορτίου βάρος ταραττεῖ με. Ποῦ φύγω, καὶ πῶς ἐκκλίνω, τὸ ἀπορον. Σοὶ τῷ πνευματικῷ Πατρὶ τὰ κατ' ἐμαυτὸν ἀποδίδωμι, ὡς πρόβατον ἀκᾶκον οὐκ ἐρίσω, οὐδὲ κραυγᾶσω, οὐδὲ ἐμαυτὸν ποιμανῶ, ἀλλὰ τῇ σῇ γενήσομαι προστάξει ὑπήκοος. Κλίνω τὸν αὐχένα, οὐχ ὡς παροιστρῶσα δάμαλις, ἀλλ' ὡς μόσχος ὑπήκοος, ἐπεὶ τὴν συγχώρησιν αἰτήσας, οὐκ ἔτυχον. Οἶδά μου τῶν παισιμάτων τὸν σύνδεσμον, ἀλλὰ πέπεισμαι ὡς ἐὰν λύσης ἐπὶ τῆς γῆς, ἐξ οὐρανοῦ λυθήσεται. Ἰδοὺ σοὶ ὑπήκοος πάριμι, ποιεῖς ὃ βούλει. Θεὸν ἔχω κυβερνήτην, τὸν πάντα δυνάμενον. Ἐπεὶ τοίνυν ἐκέλευσεν ἡ σὴ ἀγιώτατη κορυφὴ τὸ ἐμὲν ἀνομολογῆσαι φρόνημα, γινώτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ προσεχέτω οὐρανὸς καὶ λαλήσάτω, καὶ ἀκουσάτω ἡ γῆ τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου.

α'. Πιστεύω εἰς Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον, καὶ μονάδα τρισυπόστατον, μίαν

¹ Deut. xxxii, 1.

Gravis me hinc inde timor et anxietas occupat, o Patrum optime et sanctissime pastorum princeps. Hinc enim inobedientiae periculum vereor : illinc me oneris pondus et moles terret. Quo fugiam, aut qua tandem ratione declinem, nescio. Quapropter meipsum tibi spiritali Patri committo. **391** Velut agnus innocens non contendam, non clamabo : non memet pascam, sed iussioni tuae morem gerens, cervicem flecto, non uti juvenca calcitrans et refractaria, sed tanquam vitulus obtemperans, quando liberationem et indulgentiam quam postulabam, non obtinui. Delictorum meorum fascem novi : sed certo teneo, de caelo solum iri, si solveris in terra. Ecce praesto sum ad obediendum. Quod tibi allubuerit, facito. Deum ducem et gubernatorem habeo, cui nihil impossibile est. Quoniam igitur sanctissima tua summitas praecipit, sensum meum pronuntiabo. Noverit domus omnis Israel. Attendat caelum, et loquar, et audiat terra verba oris mei ¹.

1. Credo in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, Trinitatem consubstantialiẽm, et unitatem

in tribus hypostasis existentem, principium unum sine principio, unam voluntatem, unam operationem, unam potestatem, unum dominatum, unum regnum, hypostases tres nulla in re discrimen habentes, nisi in eo quod alia ingenta est, alia genita, et alia procedit: Patrem ingentum nec generatum, Filium genitum, nec ullo pacto ingentum, Spiritum sanctum procedentem, qui nec causa, nec genitus est. Nam Patrem sui causam et fontem habet, utpote qui ex eo progreditur, non generationis modo, sed processione, ut unus Pater sit, unus Filius, unus Spiritus sanctus. Deum perfectum Patrem, Deum perfectum Filium, Deum perfectum Spiritum sanctum, non duos, neque tres Deos, sed tria hæc Deum unum. Neque enim tempore scinditur, non loco, non virtute dividitur: sed in se invicem circumincessionem habent, citra coalitionem et confusionem. Patris quippe virtutes sunt Filius et Spiritus sanctus, quamobrem et unus Deus est. Esi vero virtutes sunt, non tamen quæ minime subsistant. Unaquæque enim perfecta hypostasis est, ne natura divina composita sit ex essentia et potentiis: quapropter unaquæque persona secundum se considerata Deus perfectus est, perfecta hypostasis. Unus autem Deus, tria hæc secum mutuo et in se invicem intellecta. Atque hoc modis omnibus singulare est, ac Deo solummodo convenit. Unus ergo Deus est Pater et Filius et Spiritus sanctus. Unus coeli et terræ conditor, omnisque rei creatæ, tum visibilis, tum invisibilis, qui ex nihilo omnia produxit ut essent, non ex ante subjecta materia. Unus Deus, unumque universorum principium, una Deitas super omnem divinitatem, essentia una supra omnem essentiam, liseque limitibus terminatæ essentiae ac substantiae pelagus, bonorum omnium causa, virtus substantiarum effectrix, sine principio, nulli interitui obnoxia, sempiterna et nulla parte circumscripta. Lux perennis triplici splendore, terna hypostasi, incomprehensibilitatis caligine abstrusa et occulta.

2. Insuper credo unigenitum Filium et Verbum Dei, qui ante sæcula existit, qui increatus, qui consubstantialis est Patri et Spiritui sancto, qui unus est ex sancta Trinitate, infinita sua bonitate atque inenarrabili humanitate, beneplacito Patri, **392** incarnatum esse absque semine de Spiritu sancto, et ex Maria sancta perpetuaque Virgine et Deipara, in postremis temporibus, propter nos et propter nostram salutem, cum maneret id quod erat, Deus perfectus et consubstantialis Patri factum esse id quod non erat, perfectum hominem, cum Matri, tum nobis consubstantialem, carnem animatam anima rationis et intelligentiae participem. Unumque adeo esse Christum, unum Dominum, unum Filium Dei et hominis, qui idem ipse Deus perfectus est, et homo perfectus, hypostasis una composita, ex Deitate et humanitate,

A ἀρχὴν ἀναρχον, μίαν θέλησιν, μίαν ἐνέργειαν, μίαν ἐξουσίαν, μίαν κυριότητα, μίαν βασιλείαν, τρεῖς ὑποστάσεις ἐν οὐδενὶ τῷ διάφορον ἔχουσας, εἰ μὴ ἐν τῷ ἀγεννήτῳ καὶ γεννητῷ καὶ ἐκπορευτῷ· Πατέρα ἀγέννητον, καὶ οὐ γεννητὸν· Υἱὸν γεννητὸν καὶ οὐν ἀγέννητον· Πνεῦμα ἅγιον ἐκπορευτὸν, καὶ οὐτε αἰτιον, οὐτε ἀγέννητον. Ἐχει γὰρ αἰτίαν καὶ πηγὴν τὸν Πατέρα, ἐξ αὐτοῦ προερχόμενον, οὐ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς· ἵνα εἴη εἰς Πατὴρ, εἰς Υἱὸς, ἐν Πνεύμα ἁγίον· Θεὸν τὸν Πατέρα τέλειον, Θεὸν τὸν Υἱὸν τέλειον, Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ δύο θεοὺς, οὐδὲ τρεῖς, ἀλλ' ἓνα τὰ τρία Θεόν. Οὕτε γὰρ χρόνῳ τέμνεται, οὐ τρώπῳ, οὐ δυνάμει μερίζεται, ἀλλ' ἐν ἀλλήλοις τὴν περιχώρησιν ἔχουσι δίχα πάσης συναλοιφῆς καὶ συγχύσεως. Δυνάμεις γὰρ εἰσι τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διὸ καὶ εἰς Θεός· ἀλλ' εἰ καὶ δυνάμεις, οὐκ ἀνυπόστατοι. Ἐκάστη γὰρ τέλεια ὑπόστασις, ἵνα μὴ σύνθετος ἐξ οὐσίας ἢ θεῶν φύσις εἴη καὶ δυνάμεων, δι' οὗ ἑκάστου καθ' ἑαυτὸν θεωρούμενον ἂ τέλειος Θεός, τέλεια ὑπόστασις, εἰς δὲ τὰ τρία Θεὸς σὺν ἀλλήλοις καὶ ἐν ἀλλήλοις νοούμενα. Καὶ ξένον τοῦτο παντάπαστι, καὶ μόνον Θεῷ πρέπον. Εἰς τοίνυν Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· εἰς Ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, καὶ πάσης κτίσεως, ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν τὰ σύμπαντα, οὐκ ἐκ προϋποκειμένης ὕλης. Εἰς Θεός, καὶ μία τῶν ἀπάντων ἀρχή, καὶ οὐ δύο· μία Θεότης ὑπερῷος, μία ὑπερῷος οὐσία, ὑπεράγαθος ἀγαθότης, πέλλας οὐσίας ἀπείρου καὶ ἀπεριόριστου, αἰτία πάντων τῶν ἀγαθῶν, οὐσιωποῦς δυνάμεις, ἀναρχος, ἀνώλεθρος, αἰώνιος, καὶ ἀπερίγραπτος. Ἀένναον φῶς τριφυγγές, τρισυπόστατον, ἀκαταληψίας γνώφῃ καλυπτόμενον.

bonitas omni bonitate superior, infinitæ nulli pelagus, bonorum omnium causa, virtus substantiarum effectrix, sine principio, nulli interitui obnoxia, sempiterna et nulla parte circumscripta.

β'. Ἐτι πιστεύω, ὅτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ προαιώνιος, ὁ ἀκτιστος, ὁ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὁ εἰς τῆς ἁγίας Τριάδος, ἀπείρῳ ἀγαθότητι, καὶ ἀφάτῳ φιλανθρωπίᾳ, εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς, ἐσαρκώθη ἀσπόρως ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καὶ Μαρίας τῆς ἁγίας Ἀειπαρθένου καὶ Θεοτόκου, ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων δι' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, μέναις ὃ ἦν, Θεὸς τέλειος καὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος, γενόμενος ὃ οὐκ ἦν, τέλειος ἄνθρωπος, τῇ Μητρὶ καὶ ἡμῖν ὁμοούσιος, σὰρξ ἐψυχωμένη ψυχῇ λογικῇ καὶ νοεῇ. Καὶ ἐστὶν εἰς Χριστὸς, εἰς Κύριος, εἰς Υἱὸς Θεοῦ καὶ ἄνθρωπος, ὁ αὐτὸς Θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος, μία ὑπόστασις σύνθετος ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, ἐκ δύο φύσεων, καὶ δύο φύσεις ὁ αὐτὸς καὶ ἐν δύο φύσεσι τέλειαις ἔχουσας κατὰ τὸν ἑκάστη πρέποντα ὄρον τε καὶ λόγον. Υἱὸς Θεοῦ κατὰ τὴν προαιώνιον ἐκ Πατρὸς

VARIE LECTIONES.

* Forte legend. διὸ ἑκάστου καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον.

β' Lego, ἀνθρώπου.

ἀσώματων γέννησιν, Υἱὸς ἀνθρώπου ὁ αὐτὸς κατὰ
 τὴν ἐπ' ἐσχάτων σωτήριον σάρκασιν τε καὶ πρόσ-
 ληφτιν ἁμάρτωρ τὸ πρῶτον ἐκ Πατρὸς, ὡς Θεὸς, ἀπά-
 τωρ τὸ δεύτερον ὁ αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος ἐκ Μητρός·
 δύο φύσεις καὶ μία ὑπόστασις. Εἰ γὰρ δύο ὑποστά-
 σεις, οὐχ εἰς Υἱὸς, ἀλλὰ καὶ τετράδι λατρεύομεν. Εἰ
 γὰρ ἑτέρα ὑπόστασις τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ,
 καὶ ἑτέρα τοῦ Υἱοῦ τῆς Παρθένου, ἄλλος υἱὸς καὶ
 ἄλλος, καὶ οὐχ εἰς Υἱὸς, ἀλλὰ καὶ δύο· δύο γὰρ
 ὑποστάσεις εἰς Υἱὸς οὐκ ἂν εἴεν. Καὶ πάλιν, εἰ ἄλλη
 ὑπόστασις τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλη
 τοῦ τῆς Παρθένου, ἡ ἐξώσθη ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ
 Θεοῦ καὶ ἀντιστήχθη ὁ τῆς Παρθένου, ἡ τετράς καθ-
 ῆται ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ τετράδι λατρεύομεν τοῦ
 Θεοῦ, Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ Υἱῷ
 τῆς Παρθένου. Ἀλλὰ μὴ εἴη τοῦτο φρονεῖν ἡμᾶς,
 ἀλλὰ μίαν τοῦ Θεοῦ Λόγον, τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ
 Θεοῦ μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ σύνθετον ὑπόστασιν
 ἐκ δύο φύσεων, καὶ ἐν δυοὶ τελείαις ταῖς φύσεσιν·
 ἀλλ' ἀδιαίρετοις, ἀσυγχύτοις, καθ' ὑπόστασιν ἀδια-
 σπάστως ἡνωμέναις. Οὐ λέγω μίαν φύσιν σύνθετον,
 ἵνα μὴ ἑτεροφυῇ καὶ ἑτεροούσιον τοῦ Πατρὸς τὸν
 Υἱὸν βλασφημῆσθαι. Ἀκλήγας γὰρ, καὶ οὐ συνθέτου
 φύσεως ὁ Πατήρ· ἀλλὰ λέγω ὑπόστασιν μίαν σύνθετον,
 ἵνα μὴδὲ γυμνὸν εἴπω Θεὸν, μὴδὲ ἄνθρωπον φιλὸν,
 μὴδὲ τετάρτην τῇ Τριάδι παραιοσινέγκω ὑπόστασιν. Εἰ
 γὰρ τελείος ἐστὶν ἐν θεότητι, τελείος ἐν ἀνθρωπότητι ὁ
 αὐτὸς μετὰ τὴν ἔνωσιν. Πρὸ γὰρ τῆς ἐνώσεως παντὶ
 ὄντι, ὅτι ἐν μιᾷ τῆς θεότητος φύσει ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ
 Θεοῦ, καὶ μόνον Θεὸς ὑπῆρχε καθὰ καὶ ὁ Πατήρ καὶ τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅθεν δὲ δι' ἁφ' ὁ ἀγαθότητα τὴν
 ἡμῶν προσελάβετο φύσιν, καὶ ἡνώθη ἡμῖν γενόμενος,
 ἐστὶν ὁ ἐν θεότητι τελείος ἄνθρωπος καθ' ὁμοιότητα
 ἡμῶν χωρὶς ἁμαρτίας, τότε ὠράθη ἐν δυοὶ φύσεσιν.
 Εἰ γὰρ τελείος ἐστὶν ἐν θεότητι μετὰ τὴν ἔνωσιν,
 καὶ τελείος ἐν ἀνθρωπότητι ὁ αὐτός, πάντως ἐν
 δυοῖν ἐστὶ τελείαις ταῖς φύσεσιν· θεότης γὰρ καὶ
 ἀνθρωπότης, δύο φύσεις, καὶ οὐ μία. Οὐδὲ γὰρ τὸ
 κτιστὸν καὶ τὸ ἀκτιστὸν μία φύσις· οὐδὲ τὸ παθητὸν
 καὶ τὸ ἀπαθὲς μία φύσις. Εἰ γὰρ μία φύσις τῆς
 θεότητος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ
 σύνθετος, ἔπαθεν δὲ ὁ Χριστὸς, ἡ μία αὐτοῦ φύσις
 ἔπαθεν, τούτεστιν ἡ ἀνθρωπότης αὐτοῦ. Εἰ δὲ δύο
 φήσομεν τὰς τοῦ Χριστοῦ φύσεις, μίαν ἀπαθῆ, καὶ
 μίαν παθητὴν, πάσχει· τὸ παθητὸν φύσει, καὶ ἀπα-
 θὲς μένει τὸ ἀπαθὲς. Πῶς δὲ καὶ μίαν φύσιν ὦν,
 ἐστὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος; Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατήρ καὶ
 ἡμεῖς ὁμοούσιοι, οὔτε ὁ Πατήρ, οὔτε ἡμεῖς ἐκ θεό-
 τητος καὶ ἀνθρωπότητος σύνθετοι· ὑπόστασιν δὲ φημι
 σύνθετον μίαν. Οὐ γὰρ ὑπῆρξεν ἡ ἐμφύλος σὰρξ τοῦ
 Κυρίου καθ' ἑαυτὴν, οὐδὲ ἰδίαν ἔσχεν ὑπόστασιν,
 οὐδὲ ἐγένετο καθ' ἑαυτὸν ὁ δεινὰ, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ
 Λόγου γέγονε, καὶ αὐτὸν ἔσχεν ὑπόστασιν. Διὸ ὁμο-
 λογῶ καὶ κηρύττω νῦν, καὶ καρδίᾳ, καὶ στόματι,
 κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Παρθένον
 Μαρίαν, ὡς ἀληθῶς τὸν προαἰώνιον καὶ μονογενῆ

A ex naturis duabus, et duæ naturæ ipse idem, et
 in duabus naturis perfectis, quæ propria sua ha-
 bent secundum congruentem utrique definitionem
 et rationem: Dei Filium propter incorporalem
 suam et sæculis anteriorem generationem ex Pa-
 tre, eundem et Filium hominis propter salutarem
 carnis naturæque nostræ assumptionem, quæ no-
 vissimis temporibus facta est: primum quidem
 sine matre ex Patre tanquam Deum, eundem vero
 sine patre ex Matre tanquam hominem; naturas
 duas, hypostasim unam. Nam si duæ hypostases
 essent, non unus filius esset, quin potius quater-
 nitate religionis obsequio coleremus. Etenim si
 alia est unigeniti Filii Dei hypostasis, et filii Vir-
 ginis alia, aut unigenitus Dei Filius exulare jus-
 sus est, atque in ejus locum subrogatus filius Vir-
 ginis, aut quaternitas in throno sedet, et proinde
 quaternitatem Numinis colimus, Patrem et Filium
 et Spiritum sanctum, et Filium Virginis. Verum
 absit, ut ita sentiamus, sed unam agnoscimus
 Dei Verbi, unigeniti Filii Dei cum carne ipsius
 hypostasim compositam ex naturis duabus, inque
 duabus perfectis naturis, distinctis tamen, mi-
 nime confusis, indivulsa unitis secundum hypo-
 stasim. Non unam naturam compositam dico, ne
 filium Patris alterius naturæ et substantiæ imple
 pronuntiem. Pater siquidem simplicis nec ullatenus
 compositæ naturæ est. Sed hypostasim unam
 compositam affirmo, ut ne Deum nudum dicam,
 neque merum hominem, nec in Trinitate quartam
 hypostasim subjiciam. Ut enim perfectus est in
 deitate, sic idem ipse perfectus est in humanitate
 post unionem. Nam ante unionem nemini du-
 bium est, quin Dei Filius in una deitatis natura
 esset, solumque Deus existeret, veluti Pater et
 Spiritus sanctus. Postquam autem pro ineffabili
 suæ bonitate naturam nostram assumpsit, nobis-
 que copulatus est, ut quemadmodum est in dei-
 tate perfectus, homo quoque factus sit ad simili-
 tudinem nostram sine peccato, tunc in duabus
 naturis apparuit. Etenim si perfectus est in dei-
 tate post unionem, idemque ipse perfectus est
 in humanitate, omnino in duabus perfectis natu-
 ris erit. Deitas siquidem et humanitas duæ naturæ
 sunt, non una. Nam quod creatum est et quod
 increatum, una natura non est: neque ratum
 quod pati potest, quodque patibile non est, una
 est natura. Enimvero si una natura composita est
 deitatis Christi et humanitatis ipsius, aliunde vero
 Christus passus est, una ejus natura passa erit,
 hoc est ejus humanitas. Sin autem duas Christi na-
 turas dixerimus, unam minime patibilem et pa-
 tibilem alteram, patitur id quod suapte natura
 pati natum est, et impassibile 393 manet id
 quod est impassibile. Quinam vero etiam, si
 unius naturæ est, consubstantialis est Patri. Pa-

VARIE LECTIONES.

• Lego, βλασφημήσω. • Lego, ὡς περ αὐτὸν simile quidpiam. • Addo, πῶς.

ter siquidem et nos consubstantialēs non sumus: A Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ φύσει Θεὸν ἐξ αὐτῆς σεσαρκω-
neque Pater, neque nos ex deitate et humanitate μένον γεννήσασα.
sumus compositi. At vero unam hypostasim compositam dico. Nam animata caro Domini per
seipsam non existit, nec propriam hypostasim habuit, nec per seipsam talis homo fuit, sed Dei
Verbi facta est, eumque sui hypostasim habuit. Quare confiteor et prædico, mente, corde et ore
proprie et vere Dei Genitricem esse sanctam Virginem Mariam, quæ vere existentem ante sæcula
unigenitumque Dei Filium et natura Deum, ex seipsa carnem factum, pepererit et generarit.

3. Ad hæc, confiteor deplas esse naturales om-
nes ambarum ejus naturarum proprietates: puta
deitatis, esse increatum et sine principio, et hu-
manitatis creatum esse et initium habuisse; dei-
tatis, circumscriptum, visibile, tractabile non
esse; humanitatis, esse circumscriptum, tracta-
bile, et visibile: deitatis, non esse passibile;
passibile esse, humanitatis: divinam voluntatem
naturalem, et humanam voluntatem naturalem,
divinam operationem naturalem et humanam ope-
rationem naturalem. Volebat enim operabaturque
uti Deus et consubstantialis Patri, opera divina
patrans, volebatque et operabatur humana tan-
quam homo nobisque consubstantialis, volendo,
operando, et patiēdo quæ naturæ nostræ consen-
tanea sunt. Volebat et operabatur naturales et in-
culpata naturæ nostræ voluntates, non sententiæ
contrarietate, sed proprietate naturarum. Non
enim voluntas naturalis hominis divinæ naturæ
voluntati contraria est. Nam, volente Deo et ap-
probante, homo vult quæ naturalia sunt. Deus
quippe suapte voluntate hæc nostræ naturæ con-
cessit. Quæ vero pro arbitrio nostro nostraque
voluptate adversus Dei legem peccando admittun-
tur, hæc cum Dei voluntati adversentur, arbitra-
ria et personalia sunt. Christus itaque, tanquam
Deus, divina sua voluntate, divinaque operatione
una cum Patre et Spiritu divinas res patrabat,
puta universi hujus conservationem gubernatio-
nemque, et omnium salutem, et quæcunque ad
divinam voluntatem spectant: at vero, ut homo,
humana voluntate volebat, et operatione humana
agebat, quæ naturalia sunt humanitatis; ejus-
modi sunt manducare, bibere, cernere, intelli-
gere, manum porrigere, ambulare, dormire, aliu-
que ejusmodi omnia, juxta ac Patri placitum erat.
Volebat autem, etiam ut homo erat, salutem no-
stram. Voluntatem quæ per voluptatem, aut per
secretam obreptionem peccandi capax esset, non
suscepit. Peccatum siquidem non fecit, nec dolus
inventus est in ore ejus². Nam divina hypostasis
cum esset, humana assumpta natura, naturali volun-
tate humanitatis utebatur, prout divinæ voluntati
hypostasis suæ allubescēbat. Atque hoc pacto no-
vus Adam veterem saluum fecit; quippe qui per
omnia factus est ut homo obediens Deo et Patri

Υ'. Ἐτι ὁμολογῶ διπλᾶ πάντα τὰ φυσικὰ αὐτοῦ
τῶν δύο φύσεων ἰδιώματα, τὸ ἀκτιστον καὶ ἀναρχον
τῆς θεότητος, τὸ κτιστὸν καὶ ἡγγμένον τῆς ἀνθρωπό-
τητος, τὸ ἀπερίγραπτον καὶ ἀόρατον καὶ ἀναφῆς τῆς
θεότητος, τὸ περιγραφτὸν καὶ ψαλαφῆτον καὶ ὁρατὸν
τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ ἀπαθὲς τῆς θεότητος, τὸ παθη-
τὸν τῆς ἀνθρωπότητος· θεῶν φυσικὸν θέλημα, καὶ
ἀνθρώπων φυσικὸν θέλημα, θεῶν φυσικὴν ἐνέρ-
γειαν, καὶ φυσικὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν. Ἦθελε
γὰρ καὶ ἐνήργει, ὡς Θεὸς καὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος,
τὰ θεῖα θαυματουργῶν, καὶ ἤθελε καὶ ἐνήργει τὰ
ἀνθρώπινα ὡς ἄνθρωπος, καὶ ἡμῖν ὁμοούσιος, θεῶν,
καὶ ἐνεργῶν, καὶ πάσχων τὰ καθ' ἡμᾶς. Ἦθελε δὲ
καὶ ἐνήργει τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα τῆς ἡμετέ-
ρας φύσεως θελήματα, οὐκ ἐναντιότῃ γνώμῃ, ἀλλ'
ἰδιότητι τῶν φύσεων. Οὐ γὰρ τὸ φυσικὸν θέλημα τοῦ
ἀνθρώπου ἐναντίον τοῦ θεοῦ θελήματος. Θελήματι
γὰρ Θεοῦ καὶ εὐδοκίᾳ θέλει ἄνθρωπος τὰ φυσικὰ
θέλων γὰρ ὁ Θεὸς ταῦτα τῇ φύσει δίδωκε. Τὰ δὲ
καθ' ἡμετέραν γνώμην καὶ ἡδονὴν ἀμαρτητικὰ παρὰ
τὸν θεῶν νόμον, ταῦτα ἐναντία τοῦ θεοῦ θελήματος,
γνωμικὰ καὶ ὑποστατικὰ θελήματα· ὡς μὲν οὖν Θεὸς
ὁ Χριστὸς, ἤθελε θεῖα θελήσει, καὶ ἐνεργεῖα θεῖα
ἐνήργει σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι τὰ θεῖα, ὡς
τὴν τοῦ παντὸς συνοχὴν καὶ κυβέρνησιν, τὴν τῶν ἀν-
θρώπων σωτηρίαν, καὶ ὅσα τῆς θείας φύσεως ἐστὶ
θελητά· ὡς δὲ ἄνθρωπος, ἤθελε ἀνθρωπίνῃ θελήσει,
καὶ ἐνεργεῖα ἀνθρωπίνῃ ἐνήργει τὰ φυσικὰ τῆς ἀν-
θρωπότητος, ὡς φαγεῖν, πιεῖν, ὀρεῖν, νοεῖν, ἐκτεί-
νειν χεῖρα, περιπατεῖν, ὑπνοῦν, καὶ τὰ τοιαῦτα
πάντα κατὰ τὴν Πατρικὴν εὐδοκίαν. Ἦθελε δὲ καὶ
ὡς Θεὸς τὴν ἡμῶν σωτηρίαν· τὸ καθ' ἡδονὴν ἀμαρ-
τητικὸν καὶ παρήδουσιν· οὐ παρεδίξατο θέλημα·
ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ
στόματι αὐτοῦ. Θεῖα γὰρ ἦν ὑπόστασις, καὶ φύσιν
ἀνθρωπίνην ἀναλαβὼν, τῇ φυσικῇ θελήσει τῆς ἀν-
θρωπότητος, κατὰ τὸ θεῶν τῆς ὑποστάσεως αὐτῆς
ἐχρήσατο θέλημα· καὶ οὕτως ὁ νέος τὸν παλαιὸν
Ἀδὰμ ἀνέσωσατο· γέγονεν γὰρ ἐν πᾶσιν ὑπήκοος, ὡς
ἄνθρωπος, τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἕως θανάτου. Οὐ γὰρ
ὡς Θεὸς γέγονεν ὑπήκοος. Ὑπακοὴ γὰρ ἐστὶν αὐτο-
εξούσιος ὑποταγῇ τοῦ οἰκείου θελήματος ἐτέρῳ θελή-
ματι· τὸ δὲ θεῶν θέλημα οὐ δοῦλον, οὐδὲ ὑπήκοον.
Οὐκ ἐστὶ γὰρ τῆς θείας θελήσεως τὸ ὀρέγεσθαι βρώ-
σεως, πόσεως, ὑπνου, θέλειν λαβεῖν, καὶ μὴ δύνα-
σθαι· τὸ γὰρ θεῶν θέλημα παντοδύναμον· οὐδὲ ἐστὶ

² Isa. LIII. 9; I Petr. II, 22.

VARIE LECTIONES.

¹ Ἦς. παρῑδουσιν, obreptionem, vel παρῑδύσαν, obrepēdo subiens.

θείας ἐνεργείας τὸ ὁρᾶν σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ ἀναπνεῖν, περιπατεῖν, καὶ χεῖρας ἐκτείνειν.

factus est : quia obedientia, spontanea liberaque propriae voluntatis subiectio est voluntati alterius : divina autem **394** voluntas, nec serva, nec obsequens est. Neque etiam divinae voluntatis est, cibum et potum et somnum appetere, velle latere, nec posse ; quandoquidem voluntas divina omnipotens est : neque operationis divinae est corporeis oculis cernere, respirare, ambulare, et manus extendere.

δ. διὰ τοῦτο καθὼς δύο αὐτοῦ τὰς φύσεις ὁμολογούμεν, αὐτοῦ συνομολογοῦμεν καὶ τὰ φυσικὰ θελήματα, καὶ δύο τὰς φυσικὰς ἐνεργείας τοῦ αὐτοῦ ἐνὸς Χριστοῦ, τῆς μιᾶς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου συνθέτου ὑποστάσεως. Ἐνα δὲ καὶ τὸν αὐτὸν θέλοντα φυσικῶς τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα. τὰ θεῖα, θεῖα θελήσει, τὰ ἀνθρώπινα, ἀνθρωπινῇ θελήσει. Μία γὰρ ὑπόστασις ὢν ὁ Χριστὸς δύο φύσεων, θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης, ταῦτα θεῖως, καὶ ἀνθρωπίνως ὁ αὐτὸς ἤθελε, καὶ ἐνήργει τὰ θεῖα, καὶ θεοανθρωπικῶς τὰ ἀνθρώπινα. Εἰ γὰρ καὶ ὡς Θεὸς ἤθελε τὰ θεῖα, καὶ ὡς ἄνθρωπος τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλ' οὐκ οὔτε ὡς Θεὸς γυμνὸς ἤθελε τὰ θεῖα, οὔτε ὡς ἄνθρωπος φιλὸς τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ Θεὸς ἀνδρισθεὶς, τούτῳ ἐστιν ἐνανθρωπήσας, φυσικῇ θεῖα θελήσει καὶ ἐνεργεία, ὡς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς, ἤθελε καὶ ἐνήργει τὰ θεῖα, καὶ φυσικῇ ἀνθρωπινῇ θελήσει καὶ ἐνεργεία, ὡς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς, ἤθελε καὶ ἐνήργει τὰ ἀνθρώπινα, πεφυκὼς θέλειν καὶ ἐνεργεῖν ὡς ἄνθρωπος τὰ ἀνθρώπινα. Θέλει γὰρ καὶ ἐνεργεῖ ἑκατέρας φύσεως τὰ ἴδια μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας, τῆς μὲν θεότητος αὐτεξουσίως καὶ παντεξουσίως διὰ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ ἐνεργούσης. τῆς δὲ ἀνθρωπότητος αὐτεξουσίως καὶ κατὰ πάντα τῷ θεῷ αὐτοῦ θελήματι ⁸ καὶ ταῦτα θελουσῆς ἃ θέλειν αὐτὴν ἢ θεῖα θελήσει θέλει, διὰ τὸ μοναδικὸν τῆς ὑποστάσεως. Ὅτι δὲ εἰς ἐστὶν ὁ Χριστὸς καὶ μία ὑπόστασις ὅλον. Ἐρωτᾷ γὰρ αὐτὸς. « Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ; » Καὶ φασιν οἱ μαθηταί. « Οἱ μὲν Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν, ἄλλοι δὲ Ἠλίαν, ἑτέροι δὲ Ἰερემίαν, ἢ ἓνα τῶν προφητῶν. Ὑμεῖς δὲ, τίνα με λέγετε εἶναι ; » Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπε. « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Υἱὸν ἀνθρώπου αὐτὸν ὠμολόγησεν, ὁ Πέτρος. Υἱὸν Θεοῦ ἀνηγόρευσεν, διὸ καὶ ἤκουσε. « Μακάριος εἶ, Σίμων Βαρ-Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέν σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐν οὐρανοῖς. Σὺ εἶ Πέτρος, » καὶ ἐπὶ ταύτην τὴν πέτραν ἡ Ἐκκλησία ἐσθίρειται, « καὶ πύλαι ᾗδου, » ⁹ αἰρετικῶν στόματα, « οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » ἐστὶν ἐν coelis. Tu es Petrus, » et super hanc petram Ecclesia firmiter aedificata est, « et portae inferi, » ora utique haereticorum, « non praevalerunt adversus eam ¹⁰. »

ε. Ἐτι ὁμολογῶ τὴν Τρισάγιον ὕμνον τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς θεότητος σημαίνειν, καὶ τὴν μίαν οὐσίαν καὶ κυριότητα. διὸ οὐδὲ τὴν προσθήκην τοῦ μεταϊεροφάνους Πέτρου τοῦ Κναφῶς παραδέχομαι. Ἡ γὰρ τῇ Τριάδι τὸ τῆς σταυρώσεως προσάγει πάθος, ἢ τέταρτον τῇ Τριάδι παρεσάγει πρόσωπον.

4. Quapropter sicut duas ejus naturas cōstituimur, duas simul fatemur tum voluntates naturales, tum operationes naturales ejusdem unius Christi, unius compositae hypostasis Filii Dei et filii hominis ; unum, inquam, et eundem naturaliter volentem quae divina, quaeque humana sunt : divina quidem, divina voluntate, humana vero, voluntate humana. Cum enim Christus ait una hypostasis duarum naturarum, divinae scilicet et humanae, haec divino more, et illa humano idem ipse volebat agebatque, ac *theandrico*, seu divinohumane humana. Tametsi enim uti Deus divina volebat, et ut homo humana, attamen non tanquam nude Deus divina volebat, neque ut merus homo, humana ; sed cum Deus, ut ita dicam, *ri-rificatus* esset, hoc est, homo factus, divina voluntate et operatione tanquam Deus et homo idem ipse volebat, efficiebatque divina, ac naturali humana voluntate et operatione naturali, ceu Deus et homo, idem ipse volebat operabaturque humana, eo quod tanquam homo natura comparatus erat, ut humana vellet et operaretur. Vult siquidem ⁸ et agit quae utriusque naturae propria sunt cum alterius communione : Deitate quidem libera omnipotentique potestate per humanitatem operante, humanitate autem libere et per omnia divinae ejus voluntati obsecundante et ea volente, quae divina voluntas eam velle vult propter unitatem personae. Quod autem Christus unus est, unaque persona et hypostasis, manifestum est. Ipse siquidem interrogat : « Quem me dicunt homines esse Filium hominis ? » aiuntque discipuli : « Alii quidem Joannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero Jeremiam, aut unum ex prophetis. Vos autem quem me esse dicitis ? Respondens autem Petrus dixit : Tu es Christus Filius Dei vivi ⁹. » Sese Filium hominis esse fassus est, ipsum Petrus Dei Filium salutavit. Idcirco etiam ¹⁰ audit : « Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui

⁸ Leo, Epist. ad Flav. • Matth. xvi, 15-16, ⁹ ibid. 17, 43.

VARIAE LECTIONES.

⁶ Deest aliquid.

6. Detestor quoque Origenis nugamenta, praeexistentialium animarum, stultamque earundem transmigrationem et portentuosam rerum restitutionem. Ita sentio, et vere confiteor, cumque hac fide astare volo tremendo Christi tribunali.

7. Insuper sanctas sex synodos recipio: Primam trecentorum octodecim Patrum adversus **395** Arium Trinitatem celebratam. Secundam, Constantinopoli centum quinquaginta Patrum contra Macedonium Spiritus sancti hostem. Tertiam, quae Ephesina prima est, ducentorum Patrum contra Nestorium uisus Christi Dei hypostasis divisorem, hominicolam, quaternitatis assertorem, ac infestum Dei Genitrici. Quartam, Chalcedonensem sexceptorum triginta Patrum adversus Eutychem et Dioscorum Theopaschitas. Quintam, Constantinopolitanam centum sexaginta quatuor sanctorum Patrum adversus Origenem nugacem senem. Sextam denique, ducentorum octoginta novem Patrum sanctissimam rectissimaeque doctrinae synodum in amplissima urbe Constantinopolitana celebratam adversus Sergium et Cyrum et Paulum et Petrum et Pyrrhum et Macarium et Stephanum eius discipulum coactam: et omnia quae ab eis definita sunt amplector, libensque suscipio omnes quos susceperunt, et detestor et anathematizo omnes quos abjecerunt, itemque haeresim omnem a Simone Mago usque Christi Deique nostri Ecclesiam.

8. Et iuro per sanctam, consubstantialioremque, et adorandam Trinitatem, absque omni dolo et fraude, me ita sentire, nec aliud quidpiam praeter illa admittere, nec me communicaturum cum altero, qui fidem hanc non confiteatur, ac praesertim cum Maronitis, neque me recepturum clericum bigamum ad sacerdotium, aut quodcunque munus quod Patres deceat. Praeterea me subditum fore sanctae catholicae et apostolicae Ecclesiae metropolis dilectissimae Christo Damasci, atque in omnibus obsecuturum obediturumque tuae sanctitati, et illis qui post eam sanctissimae ejusdem Ecclesiae praesules erunt, neque recepturum citra sanctitatis tuae sententiam et jussionem, aliquem e Manichaeis quos tua sanctitas proseripserit. Ac tandem observantem me fore sacrorum canonum sanctorum apostolorum, sanctarumque synodorum, et sancti rerumque divinarum enuntiatoris Basilii, iisque firmiter adhaerentem. Istaec omnia custodiam, fiduciam habens in inexplicabili misericordia Dei, et in vestris orationibus, cumque fide hac astabo tribunali Christi, per ejus gratiam salutem ejus sum consecuturus. Ipsi gloria et imperium cum Patre qui sine principio est, et Spiritu sancto, nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

5. Ἀποβάλλομαι δὲ καὶ τὰ Ὀριγένους ληρήματα, τὴν τε τῶν ψυχῶν προπαρῆν, καὶ τὴν ἀλογον μεταμύχουσιν, καὶ τὴν τερατώδη ἀποκατάστασιν. Ταῦτα φρονῶ, καὶ ὄντως ὁμολογῶ, καὶ μετὰ ταύτης τῆς πίστεως εὐχομαι παραστῆναι τῷ φρικτῷ τοῦ Χριστοῦ βήματι.

Ζ'. Δέχομαι δὲ τὰς ἀγίας ἐξ συνόδους· πρώτην, τὴν ἐν Νικαίᾳ τῶν τιῆ ἀγίων Πατέρων κατὰ Ἀρείου τοῦ Τριθεῖτου. Δευτέραν, καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ρν', κατὰ Μακεδονίου τοῦ πνευματομάχου. Τρίτην, καὶ τὴν ἐν Ἐφέσῳ τὸ πρότερον, τῶν διακοσίων, κατὰ Νεστορίου τοῦ διαιρέτου τῆς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ὑποστάσεως, καὶ ἀνθρωπολάτρου, καὶ τετραδύφρονος, καὶ δυσμανοῦς τῆς ἀληθῆς Θεοτόκου. Τετάρτην, καὶ τὴν ἐν Χαλκηδόνι τῶν χλ', κατὰ Εὐτυχῆος καὶ Διοσκόρου τῶν Θεοσπασιτῶν. Καὶ τὴν πέμπτην, τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ρξθ' ἀγίων Πατέρων, κατὰ Ὀριγένους τοῦ ληρῆσαντος γέροντος· καὶ τὴν ἕκτην, τῶν σθθ', ἐν τῇ μεγίστῃ Κωνσταντινουπόλει ἀγιοτάτῃ καὶ ὀρθοδοξοτάτῃ σύνοδον κατὰ Σεργίου, καὶ Κύρου, καὶ Παύλου, καὶ Πέτρου, καὶ Πύρρου, καὶ Μακαρίου, καὶ Στεφάνου τοῦ αὐτοῦ μαθητοῦ συγκροτηθεῖσαν· καὶ πάντα τὰ ὑπ' αὐτῶν ὀρισθέντα, στέργω καὶ ἀσμενίζομαι, δεχόμενος πάντας οὓς ἐδέξαντο, καὶ ἀποβαλλόμενος καὶ ἀναθεματίζων πάντας οὓς ἀπεβάλοντο, καὶ πᾶσαν αἵρεσιν, ἀπὸ Σίμωνος τοῦ Μάγου μέχρι τῶν νῦν κινήθεισων κατὰ τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἐκκλησίας.

ad eas quae nunc excitatae sunt adversus sanctam

η'. Καὶ ὁμνῶμι κατὰ τῆς ἀγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ προσκυνητῆς Τριάδος, παντὸς δόλου χωρὶς, οὕτω φρονεῖν, καὶ μηδὲν ἕτερον παρὰ ταῦτα δέχεσθαι, καὶ μὴ κοινῶν εἰς ἑτεροπίστην οὕτως μὴ ὁμολογοῦναι, ἐξαιρέτως τοῖς Μαρωνίταις· μήτε δέχεσθαι κληρικὸν δίγαμον εἰς ἱερατεῖον, ἢ εἰς ὅταν δήποτε ἐγχειρήσιν Πατρικῶς ἀρμύζουσιν. Ὑποτάσσεσθαι τῇ ἀγιοτάτῃ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς φιλοχρίστου ἡμῶν μητροπόλεως Λαμασκῶν, καὶ ἐν πᾶσι πείθεσθαι καὶ ὑπακοῦναι τῇ σῇ ἀγιοσύνῃ, καὶ τοῖς μετ' αὐτὴν τῆς ἀγιοτάτης Ἐκκλησίας προστατεύουσι, καὶ μὴ δέχεσθαι τίνα τῶν Μανιχαίων τῶν ἐκκληθέντων ὑπὸ τῆς σῆς ἀγιοσύνης, παρὰ γνώμην καὶ κέλυσιν τῆς σῆς ἀγιότητος. Στοιχεῖν δὲ καὶ ἐμμένειν τοῖς ἀγίοις κανόσι τῶν ἀγίων ἀποστόλων, τῶν τε ἀγίων συνόδων, καὶ τοῦ ἀγίου καὶ θεοφάντορος Βασίλειου· ταῦτα πάντα φυλάξω θαρρῶν τοῖς τοῦ Θεοῦ ἀφάτοις οἰκτιρμοῖς καὶ ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς, καὶ μετὰ ταύτης τῆς πίστεως παραστήσομαι τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν αὐτοῦ σωτηρίαν τῇ αὐτοῦ χάριτι. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἀνάγκῳ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Spiritu sancto, nunc et semper et in saecula saeculorum.

IN TRACTATUM CONTRA JACOBITAS

ADMONITIO.

396 Tractatum sancti Joannis Damasceni contra Acephalos, seu potius Jacobitas, Henricus Canisius in lucem Latine emisit tomo IV *Antiq. lect.* ex interpretatione Francisci Turriani, sed initio magna parte mutilum. Eundem, sed integrum magis, illustrissimus abbas D. Julius Imperialis, summi pontificis vice-legatus Ferrariae, pro eximia sua erga rem litterariam, nec minori ad mea studia promovenda propensione, ex Vaticano codice Græco, n. 493, describendum obtinuit, mihiq[ue] peramanter transmisit. Quia vero Vaticanus codex, uno deperdito folio, mutilus itidem repertus est, jacturam quadamtenus sarcivi ex Arabica lucubrationis ejusdem translatione, quam R. P. Lelong, humanissimus juxta atque eruditissimus presbyterorum Oratorii Parisiensis, bibliothecarius mecum communicavit, interpretante viro linguarum et rerum Orientalium peritissimo. Sed et codex iste ad sensum auctoris agnoscendum, obscuraque et dubia exemplaris Græci loca illustranda, non parum contulit.

Hoc opus, quantum conjicere licet, conscripsit auctor, cum Damasci ageret adhuc, antequam in Palæstinam profectus, monasticæ vitæ nomen dedisset. Petrum quidem metropolitam, qui hoc ei pensum injunxerat, ex Theophanis Historia novimus, de Christiana religione optime meritum. Quis vero episcopus ille Jacobita fuerit, cujus ad catholicam Ecclesiam revocandi causa liber iste sit exaratus, assequi facile non est. In exordio dicitur, *ejusdem gentis esse, ejusdemque nominis*, αἰδοὶ καὶ πῶς τοῦ δημοφύλου καὶ τῆς δημονομίας βαλλήσαντος. quæ quidem Damascenæ regionis hominem, vel etiam Petro metropolitæ, aut Joanni ipsi affinitate junctum, Petrumque aut Joannem nominatum, videntur indicare; quinimo Petri potius quam Joannis cognominem; quoniam dissertatio non Joannis nostri nomine, sed Petri, prodiit. Alioqui Eliam nuncupatum illum fuisse conjecissem propter libellum, seu professionem fidei, quam jubente metropolita suo Petro Joannem perinde contexuisse modo ante dicebamus, recitandam ab Elia episcopo e Maronitarum grege. Magis comperta non est Τουδαπαλζ, Tudaræa, civitas: sed notum est oppidum Daræa, seu Daras, sex millibus passuum Damasco disparatum. Legendum forsitan foret in hujus dissertationis titulo, πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τοῦ Δαπαλας, seu τῆς Δαπαλας, ad episcopum Darææ (1).

Nihil hic addam in tractatus hujus commendationem, quo alium adversus Monophysitas accuratorem aut urgentiorem vix reperire sit, nec apud Leontium; tametsi Turrianus Damascenum ex fontibus Leontii rivulos suos irrigasse scripserit in præfatione ad hunc librum. Nonnulla nostrum auctorem ex Leontii libris mutuatum esse inficias non eo: at plura, ipsaque validiora in hoc quod damus opere occurrunt, quam quæ apud Leontium leguntur. Citatur hæc Damasceni lucubratio in collectaneis contra Severianos, quæ Latine ab Henrico Canisio perinde eodem tomo IV *Antiq. lect.* edita sunt. In fine dissertationis subjiciuntur, in modum appendicis, auctoritates Patrum variæ, quibus naturæ duæ in Christo comprobantur: quarum nonnullas suis locis executiam. Quia vero omnium postrema citatur epistola ad Cæsarium monachum, sancti Joannis Chrysostomi nomine inscripta, singulari dissertatione in Prolegomenis dicam, quæ me momenta moveant ad illam tanto doctori abjudicandam.

(1) Et sic legimus pro Τουδαπαλζ, ad episcopum Tudarææ. Vide Præfationem generalem, num. XX. Edit.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΤΟΜΟΣ, ΩΣ ΕΚ ΠΡΟΣΩΠΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΔΑΜΑΣΚΟΥ,

Πρὸς τὸν ἐπίσκοπον δῆθεν τοῦ Δαμάσκου τὸν Ἰακωβίτην.

SANCTI JOANNIS MONACHI

DAMASCENI

LIBELLUS, VELUT EX PERSONA PETRI SANCTISSIMI EPISCOPI DAMASCI

AD EPISCOPUM DAREE JACOBITAM.

397 1. Sapientius sapiens est pronuntiatum, nec bonum esse bonum, nisi recte geratur. Hoc etiam de Hebraeis testatur divinus Apostolus ¹, quod zelum quidem Dei habeant, sed non secundum scientiam: quod testimonium minime vult in laudem eorum cedere, sed potius in vituperium. Bonus est religionis zelus, sed qui charitate temperatus sit. Nequitia res odiosa est: qui vero illam admittit, commiseratione plane dignus est. Tabum abominor; at membrum foveo, quandiu non inutile prorsus nec vitiatum est. Quamobrem funem, ut aiunt, omnem moveo, nullam non artem pervestigo, remedium salubre molior, adiutorem Deum invoco, et qua reverentia, quove amore tangor erga eum qui tum generis, tum nominis ejusdem mecum consors est, subjectum extrinsecus vitium abigere contendo. Si igitur ad sanitatem revocavero, grates reddendæ illi erunt, qui hanc concesserit: sin vero, prohi calamitatem! secundum trado id quod unice diligebam: non quidem sine mœrore; attamen trado, consortium illius fugiens, ne malum depascatur ulterius, majorique numero vitiosæ partes augescant. Atqui non aspergam convitiis, sed gemitibus cum propheta fugio: « Curavimus Babylonem, inquit, nec sanata est ². » Cujus causam hanc subjungit, « Quia noluit. » Voluntarius morbus est, ut et remedii susceptio. Hæc me ad scribendum impulerunt, non contendendi libido, non invidentia, non argutatio, non vincendi desiderium, non ostentationis studium, non denique ullum odium, sed commiseratio, quæ ex Dei proximique dilectione nascitur. Nam, « Si te subtraxeris, inquit Scriptura, non placebis animæ meæ ³. » Ad hoc enim a Deo con-

α'. Οὐδὲ τὸ καλὸν, ὅτε μὴ καλῶς γένηται· σοφῶν βῆσις σοφὴ τις ἐστὶν. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τοῖς Ἑβραίων παισὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ὡς ζῆλον μὲν θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν· οὐκ ἐν ἐπαίῳ τὴν μαρτυρίαν τιθεῖς, ἀλλὰ δῆπου μεμψόμενος. Καλὸν ὁ ζῆλος τῆς εὐσεβείας, ἀλλ' ἀγάπη συγκεκραμένος. Στυγνὴ τὴν κακίαν, ἀλλ' ἐλέους ὁ ταύτην δεχόμενος ἄξιος· μισῶ τὴν σηπεδόναν, τὸ μέλος δὲ περιέπω, ἕως οὕτω τέλειον ἄχρηστον· καὶ πάντα μὲν δὴ κάλων κινῶ, τὸ δὲ λεγόμενον, καὶ τέχνην ἀνιχνεύω ἅπασαν, καὶ ἀλεξίφακον μηχανῶμαι φάρμακον, καὶ θεὸν ἐπιδοῶμαι συνέριθον, αἰδῶ καὶ πόθω τοῦ ὁμοφύλου καὶ τῆς ὁμωνυμίας βαλλόμενος, καὶ τὸν θύραθεν μῶμον ἀποσειόμενος. Εἰ μὲν οὖν πείσω τὴν ὑγίαν, τῷ δευδοκίῳ χάρις τῆς ὑγείας· εἰ δὲ μὴ πείσω· λατταταιὰς τῶν κακῶν! τομῇ τὸ ποθοῦμενον παραδίδωμι· ἀλγῶν μὲν, ἀλλ' ὅμως ἐκδίδωμι, φεύγων τὴν συνουσίαν, ὡς ἂν μὴ διανεμηθεῖ τὸ κακὸν, ὡς πλείονα γενέσθαι τὰ ἀχρεϊόμενα, καὶ μετὰ τοῦ προφήτου οὐκ ἐπιτωθάζων, ἀλλ' ὀδυρόμενος φεύγομαι. « Πατρεύσαμεν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἴσθη. » Καὶ τὴν αἰτίαν « » « Οὐκ ἠθέλησεν. » Αὐθαδὴς ἦ τε νόσος καὶ τῆς θεραπείας ἡ εἰσοδογὴ· ταῦτά με πρὸς τὸ γράφειν παρώρμησεν. Οὐκ ἔρις, οὐ ζῆλος, οὐκ ἑλεγχος, οὐ νίκης ἔφεσις, οὐκ ἐπιδείξεως τρόπος, οὐ μίσος· ἀλλ' ἔλεος ἐκ πόθου θεοῦ καὶ τοῦ πλησίου ὁρμώμενος. « Ἐὰν γὰρ ὑποστειλῇ, φησὶν, οὐκ εὐδοκεῖ ἐν σοὶ ἡ ψυχὴ μου. » Εἰς τοῦτο γὰρ ἡμεῖς ὁ θεὸς ἔθετο, παρακαλεῖν, νοουθετεῖν, ἐπιστρέφειν, φιλοκαλεῖν, σκιάπτειν, κόπρον περιτιθέναι, θεραπεύειν τὴν ἁμαρτίαν ^b. Ἀχαρτίαν δὲ καὶ τὴν κακοχαρτίαν φάμεν, ὥσπερ ἄφρων τραγῶδην, τὸν κακόφρωνον. « Οὐαὶ γάρ μοι ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι, » καὶ εἰ κατορύξω τὸ τάλαντον, ἀχρεῖος καὶ πονηρὸς διὰ τὸν ὄκνον γινόμενος, ἀποπεμφθήσο-

¹ Rom. 1, 2. ² Jerem. 11, 9. ³ Habac 11, 4 sec. LXX.

VARIE LECTIONES.

^a Deest aliquid; lego, προστιθῆσθαι· ὅτι. Sic Arabs. ^b Lege, ἀχαρτίαν, sine fructu.

μαι τῆς χαρᾶς τοῦ Κυρίου μου. Δέξασθε τοίνυν λόγον Α
 Ιάσεως τῇ Πνεύματος κρατούμενον χάριτι, ὡς ἂν
 ἡσθῇ μὲν ὁ Θεός, κοινωνῶν δὲ τῆς εὐφροσύνης τῇ
 Ἐκκλησίᾳ ποιήσας. Μίαν δὲ ταύτην ἐπουρανίων
 καὶ ἐπιγείων ὁ σταυρὸς τοῦ Κυρίου εἰργάσατο.

β. Si talento defosso, servus inutilis et
 mei. Suscipite ergo medicinæ sermonem, gratia
 tur, gaudique ejus consortem Ecclesiam faciatis. Hanc vero crux Christi esse
 cœlestibus terrenisque constantem.

β. Ἐπειδὴ περὶ φύσεως ὁ σύμπας ἡμῖν λόγος κε-
 κρίνεται, τοῦτο φαμεν ὡς ἐπὶ μὲν τῆς ἁγίας καὶ
 ὑπερουσίου θεότητος, ἥτοι τῆς μοναρχικῆς καὶ ὁμοου-
 σίου Τριάδος, Ἄρειος μὲν καὶ Εὐνόμιος, καὶ ἡ τού-
 των πολὺθεος, καὶ οὐδὲν ἤττον ἄθεος συμμορία, (τρεῖς
 οὐσίας ἀναφανδὸν ἐφληνάφησαν, ταῖς ὑποστάσεσι τὴν
 φύσιν συνδιατέμνοντες, κακῶς εἰδότες, καὶ τῇ ὑπο-
 στάσει ταυτὸν τὴν φύσιν νοήσαντες. Σαβέλλιος (1)

A stituti sumus, ut fodiamus, ut stercus circumpo-
 namus, ut sterilitati medeamur. Porro sterilitatem
 dicimus, ipsam quoque malorum operum procrea-
 tionem; quemadmodum tragædus mutus vocatur,
 ejus vox insuavis est. « Væ mihi si non evange-
 nequam efficiar, exsulabo procul a gaudio Domini
 Spiritus confirmatum, quo Deus quidem oblectetur,
 Hanc vero crux Christi esse unam præstitit, ex
 cœlestibus terrenisque constantem.

2. Quando toto nobis hoc sermone dicendum
 est de natura, hoc præsumus, in sancta et consub-
 stantiali Deitate, hoc est in unius imperii et sub-
 stantiæ Trinitate, Arium quidem et Eunomium,
 horumque polytheorum, seu potius atheorum factio-
 nem 398 tres substantias propalam ineptientium
 more statuisset, divisa enim hypostasibus natura,
 cum male intelligerent, animoque sibi fingerent,
 naturam idem esse atque hypostasim. Sabellium
 vero Africanum hypostasim unam stulte asseruisse, contractamque conjunctione pessima Trinitatem
 confudisse, ad tuendam substantiæ unitatem in hypostasi unica. Quod vero ad dispensationem saluta-
 rem (seu incarnationem) spectat Salvatoris, qui in Trinitate Verbum Dei est, Filius unicus Patris, pes-
 simus perditissimusque Nestorius, anthropolatra, Diodorusque, et Theodorus episcopus Mopsuestiæ,
 rebelles quoque fuerunt, confitendo duas naturas, dividendoque hypostasim, ita ut ex eorum opinione
 duæ personæ essent secundum numerum naturarum. Diviserunt igitur Dominum unum Jesum Christum,
 duosque constituerunt, ac hypostases duas; eo quod existimarent hypostasim et naturam unum quod-
 dam esse. At Dioscorus et Severus, et sectatorum utriusque turba muliceps, unam quoque et ipsi hy-
 postasim asseruerunt, unam simul esse naturam definientes, quia nesciebant quid dicerent, nec intelli-
 gebant quæ affirmarent. Morbus vero, seu error, mentis eorum in eo fuit, quod naturam et hypostasim
 unum et idem esse existimabant. Sed nec illic subsisterunt. Dixerunt enim in Trinitate sancta tres esse
 naturas substantiasque particulares, et scientiam notionemve unam communem. Nihil tamen solidi,
 quod ad rem confirmandam aptum natum sit, habuerunt.

vero Africanum hypostasim unam stulte asseruisse, contractamque conjunctione pessima Trinitatem
 confudisse, ad tuendam substantiæ unitatem in hypostasi unica. Quod vero ad dispensationem saluta-
 rem (seu incarnationem) spectat Salvatoris, qui in Trinitate Verbum Dei est, Filius unicus Patris, pes-
 simus perditissimusque Nestorius, anthropolatra, Diodorusque, et Theodorus episcopus Mopsuestiæ,
 rebelles quoque fuerunt, confitendo duas naturas, dividendoque hypostasim, ita ut ex eorum opinione
 duæ personæ essent secundum numerum naturarum. Diviserunt igitur Dominum unum Jesum Christum,
 duosque constituerunt, ac hypostases duas; eo quod existimarent hypostasim et naturam unum quod-
 dam esse. At Dioscorus et Severus, et sectatorum utriusque turba muliceps, unam quoque et ipsi hy-
 postasim asseruerunt, unam simul esse naturam definientes, quia nesciebant quid dicerent, nec intelli-
 gebant quæ affirmarent. Morbus vero, seu error, mentis eorum in eo fuit, quod naturam et hypostasim
 unum et idem esse existimabant. Sed nec illic subsisterunt. Dixerunt enim in Trinitate sancta tres esse
 naturas substantiasque particulares, et scientiam notionemve unam communem. Nihil tamen solidi,
 quod ad rem confirmandam aptum natum sit, habuerunt.

3. Cæterum religionis orthodoxæ et veritatis præcones in tali sententia non fuerunt; verum legem
 divinam secuti, cursumque ad cœleste lumen dirigentes, recta ambulaverunt per viam regiam, quæ me-
 dia est, non declinantes ad sinistram, superbix et ignorantix, neque ad dextram, imaginationis phan-
 tasticæ. Neque ineptias contrariis ineptiis emendare aggressi sunt; sed ad propositum finem inter mala
 extrema pervenerunt, continentes se intra limites veritatis, ita ut ad neutram partem inclinando ab ea
 deflecterent. Itaque confessi sunt substantiam unam in Trinitate, et tres hypostases ejusdem agnoscentes,
 libenter prædicaverunt. Rursum vero agnoverunt distinctionem illam in mysterio incarnationis,
 quemadmodum Gregorius Theologus ait *, naturas duas, et substantias duas, et hypostasim unam, na-
 turamque et substantiam eadem definitione complexi sunt: personam quoque et hypostasim eodem
 modo definierunt; quippe qui noverant differentiam quæ est inter naturam, seu substantiam, et hypo-
 stasim, sive personam, ejusmodi esse ac distinctionem quæ est inter commune et singulare.

4. Primo igitur nobis inquirendum est de natura et hypostasi, ut vocis utriusque significationem per-
 spectam habeamus: deinde compertum nobis erit, an duas in Christo naturas asserere debeamus, vel
 unicam. Postulat enim instituti ratio, ut illud definiatur. Neque xero veritatem contentioni exponemus,
 sed amice eam investigabimus, cum veritatis ea natura sit, ut manifesta illi fiat, qui illam ea sollicitu-
 dine perquirat, quam Scriptura sic eloquitur: « Appropinquate ad me, et ego accedam ad vos ». Et
 alibi: « Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ego in medio illorum sum ». Iterum quo-
 que dicit: « Petitiss, et non accipitis, eo quod non sicut oportet petatis ». Et: « Cum sit in vobis
 zelus et contentio et discidium, an ignoratis quod carnales estis, et secundum carnem ambulatis? » Et
 item: « Non potestis credere in me, qui gloriam hominum quæritis ».

* I Cor. ix, 16. * Greg. epist ad Cledon. * Zach. i, 3. * Matth. xviii, 20. * Jac. iv, 3. * Joan. v, 41. * I Cor. iii, 5.

VARIE LECTIONES.

* Arabs, et una fiat Ecclesia in gaudio communionis.

NOTÆ.

(1) Illic multa desunt in Vaticano codice, quæ suppleta sunt ex translatione Arabica.

5. Jam igitur orationis nostrae principium ducetur ab his sancti Basilii verbis, quæ scripsit epistola ad Amphilochoium¹¹, nempe quod « inter substantiam et hypostasim differentia eadem sit, quæ est inter id quod multis commune est, et illud quod particulare est unicuique individuo. » Et paucis interjectis, in eadem epistola dicit: « Nomen substantiæ dicit nos ad intelligendum rem aliquam indefinitam. Nam mens non invenit in quo consistat, ex communi illa notione quam significat. » At nomen hypostasis significat id quod in re una aliqua commune est; eamque (mens) definit ex manifesto apparentibus in ea proprietatibus. Qui porro non agnoscit differentiam inter naturam et hypostasim, ita veritati investigandæ dat operam, ut inter sectam de qua diximus, et ipsum, nullum discrimen sit. Nam si hæc distinguuntur, quare de Christo asserunt, habere illum naturam unam, ut personam unam? Iterum, si substantiæ et hypostasis idem sunt, Filius, quandoquidem unius est cum Patre substantiæ, una quoque cum eo hypostasis erit. Et vicissim si hypostasis est alia, erit quoque similiter alia natura, et sicut est ejusdem ac Pater substantiæ, ejusdem quoque cum eo hypostasis erit: et si hypostasi diversus est, erit quoque substantia diversus, quod valde impium est. Ita pariter de humanitate. Si enim id quod subsistentiam habet, hypostasis est, humanitas quæ subsistentiam habet, et ejus natura una est, erit similiter hypostasis una. Sicut etiam humanitas universim sumpta una natura est, ita etiam erit una persona.

6. Quod si dicatis aliter loquendum de divinitate sancta, aliter de incarnationis mysterio, quod Dominus propter nos dispensavit, nobis interrogantibus respondete: Num natura et hypostasis unum sunt? Si dixeritis Christum esse ex duabus naturis, an non intelligitis ea responsione cogi vos, ut ipsum ex duabus quoque hypostasibus esse asseratis? Nam etiamsi illud de Christo non enuntiatis, cogimini tamen ex iis quæ præmisistis, duas quoque affirmare naturas. Quippe si natura et hypostasis idem sunt, asseritisque divinitatem Christi esse naturam, et corpus ejus, naturam, simul dicitis divinitatis ejus esse hypostasim unam, et humanitatis ejus esse hypostasim alteram.

7. Quod si hypostasis et natura idem sunt, Christus, cum sit consubstantialis Patri, ac consubstantialis nobis, erit etiam ejusdem cum Patre et nobis hypostasis: tum subinde hypostases divinitatis et humanitatis una hypostasis fient. Nam si hypostasis et natura unum et idem sunt, atque in Christo distinctionem³⁹⁹ naturarum constitutis, non vero hypostasium, seu personarum; natura proinde et hypostasis idem non erunt. Hujus vero argumenti demonstratio maxime perspicua est cuilibet, nisi mente cæcutiat.

8. Ac certe quidem nomine ὑποστάσεως, significatur res una singularis secundum seipsam. Quippe nomen hypostasis cum significationes habeat diversas, earum una est quod designet aliquid per se subsistens; alia, id quod in alio non existit, aut in alio præter ipsum subsistentiam non habet, et non est accidens. Hoc autem nomen cum usurpant Patres de substantia singulari, plerumque significat id quod non est in subjecto, quodque non est privatio, sæpe rursum significat subjectum de quo quædam prædicantur.

9. Vos igitur (Monophysitæ) relictis ambagibus, A recte tractate verbum veritatis; non enim, sicut sancti doctores dixerunt, idem dicitis esse naturam et hypostasim; quin potius naturam particularem tanquam hypostasim per se existentem constitimini. Sed quod non oporteat dicere naturas particulares, hinc intelligemus.

10. Si naturas particulares in sancta Trinitate constitimini, diversæ substantiæ eam censetis, rursumque adeo Arius excitatus est. Quod si singulis personis divinis sanctæ Trinitatis propriam substantiam tribuitis, quas consubstantiales esse secundum communem substantiam constitueamini; idem vero sit substantia et hypostasis: erit igitur opinione vestra quaternitas hypostasium, trium quidem particularium, unius vero communis; et similiter quaternitas substantiarum; imo unaquæque hypostasis duarum naturarum et hypostasium erit, unius quidem communis, et unius particularis, eruntque simul ejusdem et diversæ essentiae, ejusdem et diversæ hypostasis. Ecquis non rideat; imo vero non flect immoderatum horum furorem?

θ'. τες τοίνυν τὸ περισκαλῆς, τὸν λόγον τῆς ἀληθείας ὀρθοτομήσατε· οὐ γὰρ ὡς οἱ ἅγιοι Πατέρες εἰρήκασι, ταυτὸν λέγετε φύσιν καὶ ὑπόστασιν· μερικὴν δὲ μᾶλλον τὴν φύσιν, ὡς καὶ τὴν κατ' αὐτὸ ὁμολογεῖτε ὑπόστασιν, "Ὅτι δὲ οὐ μερικὰς φύσεις λέγειν ἐχρῆν, ἐντεῦθεν εἰσόμεθα.

ι'. Εἰ μερικὰς φύσεις ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ὁμολογεῖτε, ἑτεροοῦσιν ταύτην δοξάζετε, καὶ πάλιν ἐγγεγραμὴν Ἀρείου. Εἰ δὲ ἐκάστη τῶν τῆς ἁγίας Τριάδος θεαρχικῶν ὑποστάσεων ἰδιόζουσαν ὡς οὐσίαν, ὁμοουσίου δὲ ταύτας κατὰ τὴν κοινὴν οὐσίαν ὁμολογεῖτε· ταυτὸν δὲ οὐσία καὶ ὑπόστασις, ἔσται καθ' ὁμῶν τετράς ὑποστάσεων· τριῶν μὲν μερικῶν, μίᾳ δὲ κοινῆς, καὶ οὐσιῶν ὁμοίως τετράς. Καὶ ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων, δύο φύσεων τε καὶ ὑποστάσεων, μίᾳ μὲν κοινῆς, μίᾳ δὲ μερικῆς, καὶ ἔσονται ὁμοοῦσοι καὶ ἑτεροοῦσοι, ὁμοὑπόστατοί τε καὶ ἑτεροὑπόστατοί. Καὶ τίς οὐ γελάσεται, μᾶλλον δὲ ἀποδύρεται τῆς μανίας τὴν ὑπερβολὴν; Οὐκ ἔστι τοῦτο εἰ μὴ φληναφος καὶ διάνοις ἀνάπλασμα κακοδαίμονος, δαιμόνων εὐρημα σκοτεινὸν, καὶ τῆς Ἑλληνικῆς

¹¹ Basil. epist. 391.

τερθρείας τεράτευμα. Τίς τοῦτο τῶν θεοφόρων εἰ-
ρηκε πώποτε; εἰ μή που τὸν παρ' ὑμῖν ἄγιον
Ἀριστοτέλην ἡμῖν, ὡς τρισκαίδέκατον ἀπόστολον,
εἰσαγάγοιτε, καὶ τῶν θεοπνεύστων τὸν εἰδωλόλα-
τῆρην προκρίνοιτε. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκαίμενον ἐπαινίω-
μεν.

ια'. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἐστὶ φύσις ἀνυπόστατος, οὕτε
μὲν οὐσία ἀπρόσωπος, οὐδ' αὖ πάλιν ἀνούσιος ὑπό-
στασις τε καὶ πρόσωπον· οὐ γὰρ ἐστὶν· ἀλλ' οὐ
ταυτὸν οὐσία καὶ ὑπόστασις, οὐδὲ φύσις καὶ πρόσω-
πον. Οὐ γὰρ ταυτὸν οὐσία τε καὶ ἐνούσιον, οὐδ' ἐν-
υπόστατον καὶ ὑπόστασις. Ἐτερον γὰρ ἐστὶ τὸ ἐν
τινι, καὶ ἕτερον τὸ ἐν ᾧ· ἐνούσιον μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ
ἐν τῇ οὐσίᾳ θεωρούμενον, τούτῳ τὸ τῶν συμβε-
βηκότων ἀθροίσμα, ὃ δηλοῖ τὴν ὑπόστασιν, οὐκ αὐ-
τὴν τὴν οὐσίαν. Ἐνυπόστατον δὲ, οὐχ ἡ ὑπόστασις,
τὸ ἐν ὑποστάσει δὲ καθορώμενον. Οὐσία δὲ τού-
ἐστιν ὅπως οὖν ὑπάρχει, εἴτε καθ' ἑαυτὴν, εἴτε σὺν
ἑτέρῳ, εἴτε ἐν ἑτέρῳ· καθ' ἑαυτὴν μὲν ὡς πυρὶς
οὐσία, σὺν ἑτέροις δὲ, ὡς ψυχῇ καὶ σῶμα· σὺν ἄλ-
λῃσι γὰρ ταῦτα τὴν ὑπόστασιν ἔχει· ἐν ἑτέρῳ δὲ,
ὡς πῦρ ἐν θρυαλλίδι, καὶ ὡς ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἐν
τῇ ἀνάρχῳ αὐτοῦ ὑποστάσει. Ἡ μὲν γὰρ ὑπόστασις
τόν τινα, ἣ τὸδε δηλοῖ τὸ ἅμα τῇ τοῦ δακτύλου ἀνα-
τάσει δεικνύμενον, τὸ δὲ ἐνυπόστατον, τὴν οὐσίαν·
καὶ ἡ μὲν ὑπόστασις πρόσωπον ὀρίζει τοῖς χαρακτη-
ριστικοῖς ἰδιώμασιν· ἐνυπόστατον τὸ μὴ εἶναι αὐτὸ
συμβεβηκός, ὃ ἐν ἑτέρῳ ἔχει τὴν ὑπαρξιν. Εἰ γὰρ
ταυτὸ τὸ ἐν τινι, καὶ τὸ ἐν ᾧ, ὥρα σοὶ λέγειν ταυ-
τὸν ἀρετὴν καὶ ἐνάρτεον, καὶ κατὰ τὴν εὐλογον ἀν-
τιστροφὴν, κακίαν, καὶ τὸ ἐν ᾧ ἡ κακία· καὶ ἔσται
κατὰ σὲ αὐτό· ὃ διὰβολος κακία, καὶ ὃ τοῦτου δη-
μιουργός, κακία· δημιουργός. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ οὐ-
σίᾳ τὸ συμβεβηκός, ἔσται τὸ συμβεβηκός οὐσία, καὶ
συμβεβηκός ἡ οὐσία. Καὶ τὸ σῶμα^d, φημι τὸ ἀν-
θρώπινον, ἔσται κατὰ σὲ [τὸ σῶμα^e] ψυχῇ· καὶ τίς
ταύτης τῆς συγχύσεως τὴν μανίαν ὑπόλοιπαι;

ιβ'. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἐστὶν οὐσία ἀνυπόστατος, ἴσμεν
σαφῶς, ἀλλ' οὐ ταυτὸν φαμεν ἐνυπόστατον καὶ ὑπόστα-
σιν, οὕτε μὲν οὐσίαν τε καὶ ἐνούσιον· ἀλλ' ἐνούσιον
μὲν, τὴν ὑπόστασιν, ἐνυπόστατον δὲ, τὴν οὐσίαν. Τὴν
τε γὰρ οὐσίαν τῆς ἁγίας θεότητος ἐνυπόστατον ἴσμεν·
ἐν ταῖς τρισὶ γὰρ ἐστὶν ὑποστάσεις· καὶ ἐκάστην
τῶν ὑποστάσεων ὡσαύτως ἐνούσιον. Ἐν τῇ οὐσίᾳ
γὰρ αὗται τελοῦσι τῆς ἁγίας θεότητος, καὶ ἐπὶ τῆς
ἀρρήτου καὶ πάντα νοῦν ὑπερκειμένης τοῦ Κυρίου
οἰκονομίας, ἐνούσιον μὲν φαμεν τὴν ὑπόστασιν, ὡς
ἐν ταῖς οὐσίαις τελοῦσαν, ἐξ ὧν καὶ συντέθειται, ἐν-
υπόστατον δὲ ἐκάστην τῶν οὐσιῶν αὐτοῦ· ἔχουσι γὰρ
κοινήν τὴν μίαν αὐτοῦ ὑπόστασιν, ἣ μὲν θεότης αὐ-
τοῦ, ἀϊδίως, καθὼ καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύ-

A hæc nihil nisi meræ nugæ sunt, et male sanæ co-
gitationis fictio, tenebricosum dæmonum inventum,
Græcanicarumque præstigiarum portentum. Quis
sanctorum Patrum illud unquam dixit? Nisi forte
sanctum Aristotelem nobis, cœn decimum tertium
apostolorum introducatis, idolorumque cultorem
iis antepontis, qui Spiritus sancti afflatu locuti
sunt. Sed ad propositum revertamur.

11. Tametsi enim non est natura sine hypostasi,
neque substantia sine persona; nec rursum sine
substantia; hypostasis et persona (nam certe non
est), attamen substantia et hypostasis non sunt
idem, neque natura et persona. Non enim idem
sunt substantia et quod in substantia est, neque
hypostasis et enhypostatum (seu quod existit in
hypostasi). Aliud enim est quod in aliquo est, et
aliud, in quo est aliquid. Nam quod est in sub-
stantia, illud est quod in substantia consideramus,
puta congregationem accidentium, quæ hyposta-
sim designat, non ipsam substantiam. Enhyposta-
tum vero non est hypostasis, sed quod contem-
plamur in hypostasi. Hoc porro substantia, seu
essentia est, quomodocunque existat, sive per se,
sive cum alio, sive in alio: per se, ut substantia
ignis; cum aliis, ut anima et corpus; hæc enim
in se invicem subsistunt: in alio, ut ignis in lu-
cerna; et ut caro Domini in hypostasi ejus æter-
na. Hypostasis enim quempiam, vel hoc declarat,
quod intento digito indicatur: enhypostatum vero
declarat substantiam. Atqui hypostasis quidem
personam definit per proprietates quibus sigillatur:
enhypostatum vero, illud non esse accidens, quod
in altero existentiam habet. Si enim idem foret in
400 aliquo, et in quo, jam dicere posses idem esse
virtutem, et eum qui virtute præditus est: et non
absurda reciprocatone, idem esse malitiam, et id
in quo est malitia. Atque adeo in tua opinione dia-
bolus ipse malitia erit; et qui diabolus fecit,
malitiæ erit effector. Itemque, quia in substantia
est accidens, substantia erit, et substantia erit, quoniam, huma-
num in sententia tua anima erit, et anima corpus. Ecquis confusionis hujus insaniam ferat?

12. Quod autem non sit substantia sine hypo-
stasi, plane novimus. At nequaquam dixerimus
idem esse enhypostatum et hypostasim, uti nec
substantiam atque enusion (seu quod est in sub-
stantia), sed dicimus in substantia esse quidem hy-
postasim, et in hypostasi substantiam. Enimvero
substantiam sanctæ divinitatis esse ἐνυπόστατον,
scimus (nam in tribus hypostasibus existit) et
unamquamque hypostasim similiter ἐνούσιον, seu
id quod in substantia est: in sanctæ siquidem di-
vinitatis substantia sunt hæc tres hypostases. Con-
similiter in inenarrabili, quæque omnem mentem
exsuperat, incarnatione Domini, hypostasim di-
cimus enusion, sive prout existit in substantiis,

VARIÆ LECTIONES.

^d Interpr. Arab. legisse videtur, καὶ ἔσται σῶμα ἐμψυχον, ψυχῇ· et erit corpus animalium animæ.
^e Superflua vox.

ex quibus composita est : unamquamque vero substantiarum ejus, ὑποστάτων, hoc est in hypostasi esse. Habent enim communem unam illius hypostasim : ut divinitas quidem, Filii hypostasim æternæ habeat, quemadmodum et Patris et Spiritus hypostases ; caro vero ejus animata et rationis particeps, seu quod idem est, humanitatis ipsius, recenter in ea subsistat, eamque sibi nacta sit hypostasi careat, nec quælibet earum per semet habean-
t.

13. Quibus sic præstitutis, ad questionem veniamus. Queritur ergo, sitne Christus naturæ duæ et in duabus naturis, an una tantum, ut prodigiose fingitis. Quocirca operæ pretium est, de aliquo disputantem, ex communibus verisque notionibus principia, seu propositiones conficere. Communes porro dico, quæ a sapientioribus sunt concessæ. Sic enim efficitur, ut id quod textitur, argumentatio sit, et non fallacia ; vera conclusio, non absurda.

14. Igitur confessa res est apud omnes sanctos Patres, ex divinitate et humanitate factam fuisse unionem, Christumque esse in divinitate perfectum, et eundem perfectum in humanitate, quæ nulla sui parte deficiatur. Dicatis ergo nobis, num hæc etiam vobis arrideant ? idem plane vos confessuros puto. Jamvero, quidnam est divinitas ? quid rursus humanitas ? substantia, an accidens ? natura, an hypostasis ? credo, dicetis substantiam et naturam. Nam quod neutrum sit accidens, nemini non manifestum est. Quod autem nec hypostasis sit, satis antehac ostensum fuit. Nam si nomen divinitatis, et nomen humanitatis hypostasim significant, dicere possis tres divinitates propter tres hypostases, atque infinitas humanitates, propter infinitam hypostasium multitudinem. **401** aut hypostasim in hypostasibus esse. Hoc vero quis, non sapiens dixerit, sed vel lævæ admodum mentis, effutire unquam ausus sit. Naturam ergo significat, cum nomen divinitatis, tum nomen humanitatis. Divinitas igitur et humanitas numquid una natura sunt, non dico in Christo, sed absolute ? nemo nisi amens sit, dixerit unam esse. Nequaquam enim creatura idem est cum increato et Creatore, neque corpus cum incorporeo, neque illud quod incepit, cum eo quod principii expers est. Itaque alia est natura divinitatis, humanitatis alia, suntque naturæ duæ. Cum ergo Christus constet divinitate et humanitate, ex duabus naturis est. Quamobrem si Christum ex divinitate et humanitate esse profiteamini, velim dicatis nobis : Istæc duo, divinitas scilicet et humanitas, suntne in Christo, annon ? Omnino concedetis, nisi penitus impii esse velitis. Quinam igitur non dicitis in Christo naturas duas ? Si enim affirmando Christum ex divinitate et humanitate constare, ex

Αματος· ἡ δὲ ἐμφυχος καὶ λογικὴ αὐτοῦ σὰρξ, ταυτὸν δὴ εἰπεῖν, ἡ [εὐ] ἀνθρωπότης αὐτοῦ προσφάτω· ἐν αὐτῇ ὑποστᾶσα, καὶ αὐτὴν κληρωσάμενη ὑποστάσιν. Οὕτως οὕτε ἀνυπόστατος, οὐδ' ἑτέρα τῶν τοῦ Χριστοῦ φύσεων ἐστίν, οὕτε ἐκάστη καθ' αὐτὴν ὑπόστασιν κέκτηται, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν καὶ μίαν ἀμφοτέρα·

hypostasim. Quo fit ut neutra ex Christi naturis subsistat, sed ambæ unam eandemque hypostasim

γ'. Τοῦτων οὕτω προδιωρισμένων, ἐπὶ τὸ ζητούμενον ἔλθωμεν· τοῦτο δὲ ἐστίν· εἰ δύο φύσεις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐν δυσὶ φύσεσιν, ἢ μία, καθὰ τερατεύσθε· χρὴ τοιγαροῦν τὸν παρὶ τίνος συλλογίζομενον ἐκ κοινῶν καὶ ἀληθῶν ἐννοιῶν· κοινῶν δὲ λέγω τῶν παρ' ἀμφοτέροις ὁμολογημένων· τὰς ἀρχάς, ἧτοι τὰς προτάσεις ποιεῖσθαι. Οὕτω γὰρ συλλογισμὸς, καὶ οὐ παραλογισμὸς τὸ πλεχόμενον εἴη, τὸ τε συμπέρασμα ἀληθὲς καὶ οὐκ ἄτοπον.

ιδ'. Ὁμολογῆται τοίνυν παρ' ἅπασιν τοῖς ἁγίοις Πατράσιν ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος γεγενῆσθαι τὴν ἔνωσιν, καὶ τὸν Χριστὸν ἐν θεότητι τέλειον, καὶ τέλειον καὶ ἀνελλιπῆ τὸν αὐτὸν ἐν ἀνθρωπότητι. Εἰπατε τοίνυν ἡμῖν· καὶ ὅμιν ταῦτα δοκεῖ· συνομολογήσете, ὥς γέ μοι δοκεῖ. Τί δὲ θεότης, καὶ τί ἀνθρωπότης ; οὐσία, ἢ συμβεθετός ; φύσις ἢ ὑπόστασις ; Οἶμαι οὐσίαν καὶ φύσιν ὁμᾶς ἔρεῖν· ὅτι μὲν γὰρ οὐ συμβεθετός· πανεὶ που ὅλῳ· ὅτι δὲ οὐδ' ὑποστάσις, ἰκανῶς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἀποδείχεται. Εἰ γὰρ ὑπόστασιν τὸ τῆς θεότητος καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος σημαίνουσιν ὀνόματα, ὥρα σοι λέγειν καὶ τρεῖς θεότητας διὰ τὸ τριαδικὸν τῶν ὑποστάσεων, καὶ ἀπείρους τὰς ἀνθρωπότητας, διὰ τὸ τῶν ὑποστάσεων ἀπειρον, ἢ ὑπόστασιν ἐν ὑποστάσεσιν, ὃ τίς, οὐχὶ σφδρὲς, ἀλλὰ καὶ λίαν σκαυὴς τὴν διάνοιαν, ἔρεῖν τετόλμηκε πώποτε ; "Εστὶ τοίνυν φύσεως σημαντικὸν ἕκαστον, τὸ τε τῆς θεότητος· δηλαδὴ, καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ὄνομα. Θεότης τοίνυν καὶ ἀνθρωπότης μία φύσις ἐστίν, οὐκ ἐπὶ τοῦ Κυρίου φημί, ἀλλ' ἀπολύτως ; Οὐκ ἔρεῖ τις μὴ μαινόμενος, οὐ τὸ κτιστὸν τῷ ἀκτίστῳ καὶ κτίστῃ κατ' οὐσίαν ταῦτόν, οὐδὲ τὸ σῶμα τῷ ἁσωμάτῳ, οὐδὲ τὸ **402** τῷ ἀνάρχῳ. Ἀλλῇ φύσει οὖν ἐστὶ τῆς θεότητος, καὶ ἑτέρα τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ δύο φύσεις εἰσὶν. Ἐκ θεότητος τοίνυν καὶ ἀνθρωπότητος ; ὧν ὁ Χριστὸς, ἐκ δύο φύσεων ἐστίν. Εἰ οὖν ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος καὶ ἐκ δύο φύσεων τὸν Χριστὸν λέγετε, εἰπατέ ἡμῖν· τὰ δύο ταῦτα, ἧτοι θεότης καὶ ἀνθρωπότης, ἐν τῷ Χριστῷ εἰσιν, ἢ οὐ ; Καταφύσσετε, εἴπερ μὴ τέλειον ἀσεβεῖν ἀρήσοισθε. Πῶς οὖν οὐ δύο φύσεις ἐν τῷ Χριστῷ λέγετε ; Εἰ γὰρ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος τὸν Χριστὸν λέγοντες ἐκ δύο φύσεων, αὐτὸν ὁμολογεῖτε, καὶ ἴσον παρ' ὁμῖν δύναται τὸ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος τῷ ἐκ δύο φύσεων, πῶς θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα τὸν Χριστὸν

VARIE LECTIONES.

¹ Lego ἀργόμενον. Turr. neque quod caput.

λέγοντες καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν, καὶ ἐν θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι, οὐ δύο φύσεις αὐτὸν καὶ ἐν δυσὶν ὁμολογήσατε φύσεις;

Christum divinitatem humanitatemque esse etiam non ipsum duas naturas, et in duabus naturis fateamini.

15. Εἰ οὐ ταύτῃ θεότης καὶ ἀνθρωπότης, ὥς ἐν ποιότητι φυσικῇ, ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο, ἕτερον δὲ καὶ ἕτερον, σκοπεῖτω πᾶς τις εὐ φρονῶν, εἰ τὸ ἄλλο κατὰ φύσιν καὶ ἄλλο, ἐν κατ' οὐσίαν, καὶ οὐ δύο εἰσιν, εἰ δὲ δύο, καὶ οὐχ ἓν, φύσεις δηλαδὴ· τὸ γὰρ ἄλλο, φύσιν δηλοῖ, ὥς οἱ περὶ ταῦτα σοφοὶ διειλήφασι. Φύσεις δὲ καὶ φύσεις μία ἐστίν, ἡ δύο; δύο δὲ ὁλον. Μία γὰρ καὶ μία, καὶ τοῖς νηπίοις δῆλον, ὥς δύο εἰσιν.

15. Εἰ δὲ φατε τὰ ἐνούμενα ἓν εἶναι· ἀλλ' ἀκούσατε, ὅτι τὰ ἐνούμενα οὐ κατὰ πάντα ἐν εἰσιν, ἀλλὰ καθὼς ἦνωνται. Εἰ γὰρ τὰ ἐνούμενα κατὰ πάντα ἐν εἰσιν, ἐπειδὴ ἐξ ἀνομοίων φύσεων ὁ ἀνθρώπος σύγκειται, ἀνάγκη λέγειν ὡς ψυχὴ καὶ σῶμα κατὰ πάντα ἐν εἰσι, καὶ ἔσται τὸ ἀσώματον σῶμα, καὶ τὸ σῶμα ἀσώματον· καὶ ἐπειδὴ θεότης καὶ ἀνθρωπότης ἦνωνται, ἔσονται ἐν κατὰ τὴν οὐσιώδη διαφοράν, καὶ ἡ τὸ θεῖον κτιστὸν, ἡ τὸ ἀνθρώπινον ἀκτιστον.

15. Εἰ τὰ ἐνούμενα ἐν εἰσι κατὰ πάντα, τὸ δὲ σῶμα ἐξ ἐναντίων ποιότητων σύγκειται, ἐροῦμεν ὡς θερμότης καὶ ψύξις ταῦτόν, καὶ ξηρότης καὶ ὑγρότης ὁμοίως ταῦτόν· καὶ Πέτρος καὶ Ἰωάννης, ἐπειδὴ τῇ φύσει ἦνωνται, ἄρα καὶ τῇ ὑποστάσει εἶς, οὐ δύο τυγχάνουσιν. Ἄλλ' οὐχ οὕτω τοῖς εὐ φρονούσι καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ· μάλλον δὲ τὰ ἐνούμενα, καθὼς ἦνωνται, ἓν εἶναι· Πέτρον μὲν καὶ Ἰωάννην, ἐπειδὴ κατὰ φύσιν ἦνωνται, ὁμοούσιοι τυγχάνοντες, ἐν εἶναι κατὰ φύσιν· ψυχὴν δὲ καὶ σῶμα, ἐπειδὴ καθ' ὑπόστασιν ἦνωνται, ἐν εἶναι καθ' ὑπόστασιν. Οὐ γὰρ κατὰ φύσιν ἐν εἶναι ψυχὴν καὶ σῶμα εἰποι τις ἂν νήφων τὸν λογισμὸν.

16. Εἰ ἐκ δύο φύσεων ἡ ἔνωσις γέγονεν, ἡ πρὸ τῆς ἔνώσεως ἦσαν δύο, ἡ ἐν τῇ ἐνώσει, ἡ μετὰ τὴν ἔνωσιν. Καὶ εἰ μὲν πρὸ τῆς ἐνώσεως ὑπέστησαν, τί Νεστορίῳ μεμφόμεθα; Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν ἡ σὰρξ ὑφέστηκε, τί ἡμῖν μέμψεσθε; Εἰ δὲ ἐν τῇ ἐνώσει φατὲ, μένει δὲ ἡ ἔνωσις· καὶ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα δύο εἰσι τε καὶ ἔσονται· εἰ δὲ τῷ καιρῷ τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως τὸ ἐν τῇ ἐνώσει φατὲ, καὶ πρὶν ἐνωθῶσιν, ἦσαν δύο, ἡ ἐνωθέντα; Εἰ μὲν γὰρ πρὸ τῆς ἐνώσεως ὑπῆρξαν ἀμφοτέρα, ἐξ ὑποστάσεων ἀνάγκη λέγειν δύο τὴν ἔνωσιν· εἰ δὲ ἐν τῇ ἐνώσει δύο φατὲ, ὁ δὲ ἀριθμὸς καθ' ὅμᾳ πάντως...⁸ διαίρεσιν, διαίρεσεως ἀτρία ἡ ἔνωσις· καὶ ἐν τῇ ἐνώσει...⁹ τὴν ἔνωσιν.

inducit : divisionis ergo causa est unitio, et in ipsamet unione dirimitis unionem.

VARIAE LECTIONES.

⁸ Leg. εἰσάγει. Turr. inducit. Arab. afferet divisionem. ⁹ Leg. διαίρετε. Turr. Dividitis unionem. Arab. et cum unione dividitur unio.

A duabus naturis ipsum esse confitemini, idemque apud vos valet ex divinitate et humanitate esse, atque ex naturis duabus; quare, cum dicatis post unionem, atque in divinitate et humanitate, fateamini.

15. Si divinitas et humanitas idem non sunt ob naturalem qualitatem suam, sed aliud et aliud, diversum et diversum; advertat quisque sanæ mentis est, an aliud et aliud secundum naturam, unum natura sint, et non duo. Sin autem duo (de naturis loquor), plane non unam. Siquidem aliud naturam significat, ut ejusmodi rerum periti tradiderunt. Jamvero natura et natura, nunquid una est, et non duo? duo profecto. Una enim et una, ut vel pueri norunt, duæ sunt.

16. Sin autem dicitis ea quæ unita sunt, unum esse; audite tamen, ea quæ unita sunt, non omnibus modis unum esse, sed quatenus unita sunt: Nam si, quæ unita sunt, per omnia unum sunt, quia homo ex dissimilibus naturis compositus est, necessum erit dicere, quod anima et corpus per omnia unum sint: adeoque quod incorporeum est, illud corpus erit, et corpus, incorporeum. Itemque quia divinitas et humanitas unitæ sunt, idcirco unum erunt secundum substantialem differentiam, ut quod divinum est, creatum sit, et quod humanum, increatum.

17. Si quæ unita sunt, omni modo unum sunt: corpus vero ex contrariis qualitatibus compositum est, dicendum nobis erit, calorem et frigus idem esse, siccitatem quoque et humiditatem perinde idem; imo Petrus et Joannes, quippe qui natura unita sunt, ex consequenti hypostasi etiam unus sunt, et non duo. At non ita convenit cum his qui recte sapiunt, et veritate: quin potius quæ unita sunt, quatenus unita sunt, unum esse sentiunt: puta Petrum et Joannem, quia unum natura sunt, ejusdemque substantiæ, unum esse secundum naturam; animam vero et corpus, quatenus secundum hypostasim uniuntur, unum hypostasi esse. Nemo quippe sobrius dixerit, animam et corpus penes naturam esse unum.

402 18. Si ex duabus naturis unio facta est, aut ante unionem duæ erant, aut in ipsa unionem, aut post unionem. Si ante unionem per se substituerunt, quid est quod Nestorium accusamus? Si autem post unionem caro constitit, quod est cur nos reprehendatis? Sin demum in ipsa unionem, unio vero perseverat: igitur et nunc et in perpetuum duæ sunt, et erunt. Si autem ipso incarnationis Verbi tempore unum propter unionem esse dicitis, antequam unirentur, duæ erant, an unitæ? Si duæ prius exstiterunt, quam unirentur, necessum erit affirmare ex duplici hypostasi factam esse unionem: sin duas dicitis in unionem; numerus vero in opinione vestra necessario divisionem inducit.

19. Si unumquodque eorum, ex quibus existat A
Christus, propriam substantiæ, seu essentiæ, definitionem et rationem servat, etiam in unione, atque alla est definitio divinitatis Christi, et alia humanitatis; quomodo, quæ non sunt sub una eademque definitione posita, naturam unam, non duas esse dicitis?

20 Si caro Verbi Dei, iuxta vestra sententia fert, ejusdem substantiæ est cum divinitate ejus increata, consubstantiationis opinione prava laboratis. Eccur vero quod jam olim parturit, non emergit? Sin autem non est ejusdem substantiæ, quoniam pacto quæ non sunt ejusdem substantiæ, erunt unius naturæ? aut quomodo quæ unius naturæ sunt, ejusdem substantiæ non sunt? Nisi est, eandem habere substantiam, sive essentiam.

21. Si Christus est consubstantialis Patri, nolisque itidem consubstantialis secundum eandem naturam, nos quoque Patri consubstantiales sumus. Quæ enim secundum naturam eandem ejusdem substantiæ sunt, ea inter se sunt consubstantialia. Si autem secundum divinitatem est Patri consubstantialis, nobis vero secundum humanitatem; rogo, dicite, estne divinitas et humanitas una natura? At si una natura non est, necessario duæ sunt: atque adeo duæ naturæ Christus est, et in duabus naturis. Sin vero est una, quinam ergo differunt. Nam quæ differunt, vel substantiæ ratione differunt, vel ratione ejus quod substantiæ advenit. Si ratione ejus quod advenit substantiæ, hypostases forent, non naturæ. Sed si ratione C
substantiæ discrepant, jam naturæ sunt. Nam quæ siquidem qua unum est, discrimen non admittit. cum.

22. Quæ substantialia sunt, rationem eandem recipiunt. Si ergo Christus natura una est incarnata, estque hæc ejus essentiæ definitio, aliunde vero consubstantialis est Patri et nobis: est igitur Pater nobiscum una divinitatis natura incarnata.

23. Differentia duo saltem infert quæ differant, sive naturæ sint, sive hypostases, sive hypostasis una a seipsa discrepans. Si naturas, hæc substantialiter differunt; si hypostases, secundum 403
id quod essentiæ adjectitium est: si hypostasim unam quæ a se diversa sit, per variationem et mutationem secundum accidens separabile: horum igitur alterum eligite, ut vel duas post unionem hypostases esse Christum dicatis, vel divinitatem ejus ratione accidentis separabilis ab ipsius humanitate discrepare: tumque adeo increatum, principii expertum, impassibile, omnipotens, et alia ejusmodi; itemque creatum, cæptum, passibile, aliaque similia, ex quibus Christus constat, accidentia erunt, et quidem separabilia, mutabiliaque et variabilia: aut nobiscum, utque fert veritas, Christum esse duas naturas prædicetis, quarum discrimen profiteamini. Qui enim substantiarum dis-

19. El φυλάττει ἕκαστον τὰ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸν υἱὸν τῆς οὐσίας ὄρον τε καὶ λόγον, καὶ τῇ ἐνώσει, καὶ ἕτερος μὲν ὁ τῆς Χριστοῦ θεότητος ὄρος καὶ ὁ τῆς ἀνθρωπότητος ἕτερος, τί τὰ μὴ ὑπὸ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ὄρον ταττόμενα μίαν, καὶ οὐ δύο φύσεις λέγετε:

20. El ὁμοούσιος ἡ τοῦ Θεοῦ Λόγου σὰρξ τῇ ἀκτίστῃ αὐτοῦ θεότητι καθ' ὁμὰς, συνουσιῶσιν νοσεῖτε. Καὶ τί μὴ τὸ πάλαι ὑμῖν ὠδινόμενον ἀπορρήγνυται; El δὲ οὐχ ὁμοούσιος, πῶς τὰ μὴ ὁμοούσια μὲς ἂν εἴη φύσεως; ἢ πῶς τὰ μὲς φύσεως οὐχὶ καὶ ὁμοούσια; El μὴ γὰρ μεθόμεν, ὁμοουσιότητος ὄρος ἐστὶ τὰ τὴν αὐτὴν οὐσίαν ἔχοντα. enim ebrii sumus, consubstantialitatis definitio

κα'. El ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ καὶ ὁμοούσιος ἡμῖν κατὰ τὴν αὐτὴν φύσιν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ ἡμεῖς ἐκ παντὸς τῷ Πατρὶ ὁμοούσιοι· τὰ γὰρ τῷ αὐτῷ κατὰ τὴν αὐτὴν φύσιν ὁμοούσια, καὶ ἀλλήλοις εἰσὶν ὁμοούσια. El δὲ κατὰ τὴν θεότητα τῷ Πατρὶ ἐστὶν ὁμοούσιος, ἡμῖν δὲ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· θεότης, εἶπατε, καὶ ἀνθρωπότης μία φύσις ἐστὶν; Ἀλλ' εἰ μὲν οὐ μία, δύο πάντως καὶ δύο φύσεις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐν δύο φύσεσιν. El δὲ μία, πῶς διαφέρουσι; Τὰ γὰρ διαφέροντα, ἢ οὐσιωδῶς διαφέρει, ἢ ἐπουσιωδῶς· ἀλλ' εἰ μὲν ἐπουσιωδῶς, ὑποστάσεις ἂν εἴεν, καὶ οὐ φύσεις· εἰ δὲ οὐσιωδῶς, φύσεις. Τὰ γὰρ διαφέροντα, τὸ ἐλάχιστον δύο· τὸ γὰρ ἐν, καθὼς ἐν, οὐ διαφέρει. Συνεισφέρειν γὰρ οἶδεν ἐξ ἀνάγκης τὸν ἀριθμὸν τῇ διαφορᾷ.

differentia sunt, ut minimum due sunt. Unum Differentia quippe necessario numerum infert secum.

κβ'. Τὰ ὁμοούσια τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεται λόγον. El οὖν ὁ Χριστὸς μία φύσις ἐστὶ σσαρκωμένη, καὶ οὗτος, ὡς φάτε, τῆς αὐτοῦ οὐσίας ὁ ὄρος ἐστὶν· ὁμοούσιος δὲ ἐστὶ καὶ Πατρί, καὶ ἡμῖν ὁμοούσιος· ἀρα ἔσται καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ἡμεῖς μία φύσις θεότητος σσαρκωμένη.

κγ'. Ἡ διαφορὰ τοῦλάχιστον δύο εἰσάγει τὰ διαφέροντα, ἢ φύσεις, ἢ ὑποστάσεις, ἢ μίαν ὑπόστασιν ἑαυτῆς διαφέρουσαν· καὶ εἰ μὲν φύσεις, οὐσιωδῶς· εἰ δὲ ὑποστάσεις, ἐπουσιωδῶς· εἰ δὲ μίαν ὑπόστασιν ἀλλοιουμένην καὶ μεταβαλλομένην, κατὰ τὸ χωριστὸν συμβεβηκός· ἔλεσθε τοιγαροῦν τούτων θάτερον, ἢ δύο ὑποστάσεις μετὰ τὴν ἐνωσιν τὸν Χριστὸν εἶπατε, ἢ κατὰ τὸ χωριστὸν συμβεβηκὸς διαφέρειν τὴν θεότητα αὐτοῦ τῆς αὐτοῦ ἀνθρωπότητος, καὶ ἔσται τὸ ἀκτίστον, καὶ ἀναρχον, καὶ ἀπαθὲς, καὶ παντοδύναμον, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ κτιστὸν, καὶ ἡργμὸν, καὶ παθητὸν, καὶ τὰ τοιαῦτα, συμβεβηκὸς, καὶ ταῦτα χωριστὰ, καὶ τρεπτά, καὶ ἀλλοιωτὰ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς, ἢ δύο φύσεις τὸν Χριστὸν μεθ' ἡμῶν καὶ τῆς ἀληθείας κηρύξατε, ὧν καὶ τὴν διαφορὰν ὁμολογεῖτε. Οὐσίῳ γὰρ διαφορὰν λέγοντες, οὐσίῳ λέγειν καὶ σωζομένων ἀναγκασθήσεσθε. Τοῦ γὰρ μὴ ὄντος οὔτε διαφορὰ ἂν εἴη. Πῶς γὰρ διαφέ-

ρουν τὰ μὴ σωζόμενα, εἰ δὲ ὄντως σώζονται, καὶ Ἀριθμείσθωσαν.

differentia esse possit. Quo etenim pacto differant quæ salva non exstant? Quod si vero salva sunt, ergo et numerantur.

κδ'. Εἰ δὲ φάτε, ὡς ἐκ δύο φύσεων μία φύσις ἐχηρημάτισε σύνθετος, εἴπατε ἡμῖν πῶς συντίθεσθαι τὰ μὴ συντιθέμενα πέφυκε; Μία γὰρ φύσις σύνθετος ἐκ διαφόρων συνίσταται φύσεων, ὅταν ἐνουμένων φύσεων, ἑτερόν τι παρὰ τὰ ἐνωθέντα τὸ ἀποτελούμενον γίνηται, καὶ μῆτε τοῦτο κυρίως, μῆτε ἐκείνο, ἀλλ' ἑτέρον νοῆται καὶ λέγεται· ὡς ἀπὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων, πυρὸς φημι, καὶ ἀέρος, γῆς τε καὶ ὕδατος, συσταῖται σῶμα, ἐνουμένων δηλαδὴ τῶν τεσσάρων καὶ συγκινημένων. Καὶ τὸ ἀποτελούμενον, οὔτε πῦρ ἐστίν, οὔτε λέγεται, οὔτε ἀήρ, οὔτε ὕδωρ, οὔτε γῆ, ἀλλ' ἐκ τούτων παρὰ ταῦτα ἑτερον. Ὁμοίως ἀπὸ ἵππου καὶ ὄνου ἡμίονος, καὶ οὐδ' ἵππος, οὐδὲ ὄνος ἐστίν, οὐδὲ λέγεται, ἀλλ' ἐκ τούτων παρὰ ταῦτα ἑτερον. Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ θεότητος ὧν καὶ ἀνθρωπότητος, ἐν θεότητι τέ ἐστι καὶ ἀνθρωπότητι τέλειος, καὶ θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἐστὶ τε καὶ λέγεται, καὶ ὅλος θεὸς καὶ ὅλος ἄνθρωπος· ὅπερ ἐπὶ τῆς συνθέτου φύσεως οὐκ ἐστὶν εὐρεῖν. Οὐ γὰρ ὅλον τὸ σῶμα πῦρ, οὐδ' ὅλος ὁ ἄνθρωπος ψυχὴ, ἢ ἵππος ὅλη ἐστὶν ἢ ἡμίονος. Διὸ οὐ μία σύνθετος φύσις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ μία ὑπόστασις σύνθετος· οὐκ ἐξ ἐτέρων ἐτέρα, ἀλλ' ἐξ ἐτέρων τὰ αὐτὰ· ἐκ θεότητος γὰρ καὶ ἀνθρωπότητος, θεὸς τέ ἐστι καὶ ἄνθρωπος τέλειος· δύο μέντοι φύσεις ἐν μιᾷ συνθέτῃ ὑποστάσει, καὶ ἐν δυσὶ φύσεσι μία ὑπόστασις σύνθετος.

κε'. Εἰ ὁμοφυὴς ὁ Χριστὸς, καὶ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ ἀπλῆς ὄντι φύσεως, ἔχει δὲ καὶ σύνθετον φύσιν, δύο ἔξει φύσεις, μίαν ἀπλῆν καὶ μίαν σύνθετον.

κς'. Εἰ ἀκτιστος καὶ ἀναρχὸς ὁ Χριστοῦ θεότης, κτιστὴ δὲ καὶ ἡργμένη ἡ ἀνθρωπότης αὐτοῦ, πῶς τὸ ἀναρχὸν καὶ τὸ ἡργμένον μιᾶς ἐστὶ φύσεως;

κζ'. Εἰ μία σύνθετος φύσις ὁ Χριστὸς, τὸ δὲ ἀπλοῦν καὶ τὸ σύνθετον οὐκ εἰσὶν ὁμοούσια, ὁ δὲ Πατὴρ ἀπλῆς φύσεώς ἐστιν· οὐκ ἐστὶν ἄρα ὁ Χριστὸς ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ.

κη'. Εἰ μία φύσις σύνθετός ἐστιν ὁ Χριστὸς ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, οὐκ ἐκ θεότητος δὲ καὶ ἀνθρωπότητος ἡ τούτου Μήτηρ ἐστίν, οὐδὲ τῇ Μητρὶ ἐστὶν ὁμοούσιος· καὶ μετηνέγκατε ὅρια αἰώνια, & οἱ Πατέρες ἡμῶν ἔθεντο, ὁμοούσιον τὸν Χριστὸν εἰπόντες· τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιον τῇ Μητρὶ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

κθ'. Εἰ δὲ κατ' ἐπίνοιαν τοῦ Χριστοῦ τὰς φύσεις λέγετε καὶ θεωρίαν, εἴπατε ἡμῖν οἱ τῶν φύσεων

crimen asseritis, integras subinde salvasque eadem dicere cogemini. Ejus enim quod non est, nec

24. Si vero ait, ex duabus naturis naturam unam factam esse compositam, dicatis nobis, amabo, qui comparatum sit, ut quæ non composita sunt, componantur? Una quippe natura composita ex diversis constituitur, quando, unitis naturis, aliud quid præter unita effectum est, ut neque hoc proprie, neque illud, sed diversum intelligatur et enuntiatur: puta si ex quatuor elementis, igne scilicet, aere, terra et aqua, corpus constituitur, id quod ex quatuor istis, eisque commistis effectum fuit, nec ignis est, nec dicitur, nec aer, nec aqua, neque terra, sed ex istis aliud præter ista. Similiter mulus ab equo atque asino distinguitur; nam nec equus est aut re aut nomine nec asinus, sed aliquid tertium ex illis constitutum. Atqui Dominus noster Jesus Christus, quia ex divinitate et humanitate constat, in divinitate est et in humanitate perfectus, Deusque et homo est et dicitur, totusque Deus et totus homo; quod quidem in composita natura nequaquam reperitur. Non enim totum corpus ignis est, neque totus homo est anima, aut totus mulus equus est. Quamobrem non una composita natura est Christus, sed una hypostasis composita; non ex aliis aliud, sed ex aliis eadem, ex divinitate siquidem et humanitate, Deus et homo est perfectus: duæ porro naturæ in una hypostasi composita, et hypostasis una composita in naturis duabus.

25. Si Christus naturæ ejusdem et substantiæ est ac Pater qui simplicis naturæ est, habet vero insuper compositam naturam; duas proinde habebit naturas, unam simplicem, et unam compositam.

26. Si neque creata est, nec initium habuit Christi Deitas, creata vero fuit, et esse cæpit ejus humanitas; quomodo illud quod cæptum non est, et id quod cæptum est, unius naturæ erunt?

27. Si una natura composita Christus est; simplex autem et compositum consubstantialia non sunt, Pater vero simplicis est naturæ: non est igitur Christus consubstantialis Patri.

28. Si Christus est una natura composita ex divinitate et humanitate, non autem ejus Mater ex divinitate et humanitate constat; nec subinde ejusdem cujus Mater, substantiæ fuerit: adeoque transtulisti terminos æternos, quos patres nostri statuerunt, pronuntiando Christum Patri consubstantialem esse secundum divinitatem, et consubstantialem Matri secundum humanitatem.

29. Quod si naturas Christi cogitatione ac contemplatione tenuis effertis, dicite nobis, naturarum

VARIE LECTIOES.

ⁱ Lego cum Turriano, ὅλος θεός, καὶ ὅλος ἄνθρωπος, totus Deus, et totus homo. Sic interpr. Arabs. Nam Christus nec in totum Deus, neque in totum homo est, ut alibi Noster monet; sed simul Deus et homo perfectus. Unde sequitur, οὐ γὰρ ὅλον τὸ σῶμα πῦρ, οὐδ' ὅλο; ὁ ἄνθρωπος ψυχὴ, ἢ ἵππος ὅλη ἐστὶν ἢ ἡμίονος.

excogitatores et speculatores, sitne cogitatio rerum verarum et existentium, ut ea quæ sensui simplicia videntur, notione dispiciat et discernat; velut si in homine animam, quæ sub aspectum non cadit, una cum corpore quod cerni natum sit, cognoscat, vel figmentum mentis ex complicatione sensus et imaginationis, ex iis quæ sunt ea quæ non sunt, componentis et effingentis, ut hippocentaurorum et tragelaphorum effictio rem non significat; vel nuda est vox significationis expers, ut scindapsus et blitiri. Si secundum dicitis, incarnationis mysterium mera imaginatio atque illusio erit: si primum, uti duas naturas cogitatione consideratis, cum consideratio sit eorum quæ sunt, cur ea quæ sunt non numeretis; quando sancti Patres non naturas, sed harum distantiam cogitatione intelligi dixerunt? Nam ubi naturæ cogitatione dirimuntur, inquit? Quod si cogitatione dirimantur, manifestum est eas non actu vel existentia distare. Si enim quod cogitatione spectatur, existentia est, cogitatione autem distantiam naturarum fieri ait Pater¹²: actu igitur et existentia distantiam dixerit, quod fieri nequit. Vos igitur cum post unionem, divinitatem et humanitatem in Christo dicitis non re et actu eas fateamini: ergo ex vestra sententia, neque Deus erit re et veritate, neque homo, sed aliud quid præter hæc.

30. Rursus, si contemplatione tenus dicitis duas Christi naturas, quandoquidem contemplatio rerum existentium est, ut harum rerum periti tradidere, necessario prorsus naturæ Christi sunt. Quod si sunt, ecquid ergo numerum ceu terriculamentum aliquod fugitis?

31. Sin autem ait quod, qui naturas duas dicit, dividat mysterium incarnationis, duosque Christos effutiat: qui ergo unionem ex naturis duabus dicit, ex duobus proinde Christis unionem enuntiat.

32. Si dicendo duas naturas, Christum dividitis, in unionem vero naturas duas asseritis, in unionem igitur unionem dividitis, ut ex vestra opinione unio divisio sit.

33. Natura et natura unius esse naturæ nunquam dicentur, sed unius forsitan hypostasis: nec hypostasis et hypostasis unius dicentur hypostasis, sed unius naturæ. Qui igitur ea ex quibus constat Christus, unius naturæ esse affirmatis, hypostases has, et non naturas esse fateamini. Sin autem, anteposita veritate mendacio, ea, ex quibus est Christus, post unionem unius hypostasis esse dicatis, naturas istæc esse confitemini.

34. Si discrimen naturarum etiam post unionem agnoscitis, quomodo plurali numero naturas

A ἐπινοῦνται καὶ θεωροῦνται· ἡ ἐπινοία ἀληθῶν καὶ ὄντων πραγμάτων ἐστίν, οἷον ἐὰν τὰ τῇ αἰσθῆσει δοκούντα ἀπλᾶ, τῇ νοήσει δισθροῦσα καὶ διακρίνουσα, ὡς ἐπὶ ἀνθρώπου σὺν Θεῷ· φαίνοντο σώματι καὶ τὴν ψυχὴν ἐπιγινώσκουσα, τὸ ἀόρατον, ἡ διανοία ἀνάπλασμα, κατὰ συμπλοκὴν αἰσθησεώς τε καὶ φαντασίας ἐκ τῶν ὄντων τὰ μηδαμῶς ὄντα συντιθεῖσα καὶ ἀναπλάττουσα, ὡς ἡ τῶν ἱπποκενταύρων καὶ τραγελάφων μυθοπλαστία πρᾶγμα οὖν ἡ σημαίνει, ἡ ψιλὴ φωνὴ ἀσθμὸς ἐστίν, ὡς σκίνδαφος καὶ τὸ βλίτυρι. Εἰ μὲν οὖν τὸ δεῦτερον, φαντασία καὶ φανακισμὸς τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον. Εἰ δὲ τὸ πρότερον, δύο δὲ κατ' ἐπινοίαν τὰς φύσεις θεωρεῖται ὄντων δὲ ἡ θεωρία· τί τὰ ὄντα μὴ ἀριθμεῖτε; ὅπου γε οἱ Πατέρες οἱ ἅγιοι, οὐ τὰ φύσεις, τὴν δὲ τούτων διάστασιν κατ' ἐπινοίαν εἶπον; Ἡνίκα γὰρ αἱ φύσεις, φησὶ, δίστανται ταῖς ἐπινοίαις; Εἰ οὖν τῇ ἐπινοίᾳ αἱ φύσεις δίστανται, δῆλον ὡς οὐκ ἐνεργεῖ, οὐδὲ ὑπάρχει τὸ ἐπινοῖα· εἰ γὰρ τὸ ἐπινοῖα ὑπάρχει, ἐπινοῖα δὲ ὁ Πατὴρ¹ τὴν διάστασιν ἐφη, ἐνεργεῖ καὶ ὑπάρχει φησὶ τὴν διάστασιν, ὅπερ ἀμήχανον. Ὑμεῖς τοιγαροῦν ἐπινοῖα τὴν θεότητα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἐν τῷ Χριστῷ μετὰ τὴν ἐνωσιν λέγοντες, οὐκ ἐνεργεῖ, οὐδὲ πράγματι ταύτας ὁμολογεῖτε· οὐκοῦν οὔτε Θεὸς ἐστὶ καθ' ὁμᾶς ἀληθεῖς, οὔτε ὑπάρχει, οὐδὲ ἀνθρώπος, ἀλλὰ τι παρὰ ταῦτα ἔτερον.

B α'. Καὶ πάλιν, εἰ θεωρίαν = φατέ δύο τοῦ Χριστοῦ τὰς φύσεις· περὶ τὰ ὄντα δὲ ἡ θεωρία, ὡς οἱ ταῦτα δεινοὶ διεληφασιν· εἰσὶ πάντως αἱ Χριστοῦ φύσεις. Καὶ εἰ εἰσὶ, τί τὸν ἀριθμὸν ὥσπερ τι μορμολύκειον φεύγετε;

C λα'. Εἰ δὲ φατε, ὡς ὁ λέγων δύο φύσεις διαίρει τὴν οἰκονομίαν, καὶ δύο λέγει Χριστοὺς· ἄρα καὶ ὁ ἐκ δύο φύσεων τὴν ἐνωσιν λέγων, ἐκ δύο Χριστῶν φήσει καὶ ἐνωσιν.

λβ'. Εἰ τὸ λέγειν δύο φύσεις διαίρει τὸν Χριστὸν, ἐν δὲ τῇ ἐνώσει δύο φύσεις φατέ, ἐν τῇ ἐνώσει διαίρετε τὴν ἐνωσιν, καὶ ἐστὶ ἡ ἐνωσις καθ' ὁμᾶς διαίρεσις.

D λγ'. Φύσεις καὶ φύσεις μίᾳς φύσεως οὐ λεχθήσεται πώποτε, ἀλλὰ μίᾳς τυχὸν ὑποστάσεως· οὐδ' ὑπόστασις καὶ ὑπόστασις μίᾳς ὑποστάσεως, ἀλλὰ μίᾳς φύσεως. Μίᾳς οὖν φύσεως τὰ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς λέγοντες, ὑποστάσεις ταύτας, καὶ οὐ φύσεις ὁμολογήσοιτε. Εἰ δὲ ἀληθὲς τοῦ ψεύδους προαιρούμενοι, μίᾳς φύσεως τὰ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν ἐνωσιν εἶπετε, φύσεις ταῦτα ὁμολογήσοιτε.

λδ'. Εἰ τὴν διαφορὰν τῶν φύσεων καὶ μετὰ τὴν ἐνωσιν ὁμολογεῖτε, πῶς τῶν φύσεων πληθυντικῶς

¹² Gregor. Naz. orat. 36; Cyrill. epist. 2 ad Succ.

VARIAE LECTIONES.

i Forte, τῷ. ¹ Legendum, πρᾶγμα οὐ. Hæc periodus deest in Arab. ¹ In Arab. in plurali Patres: Cyrillus utique et Gregorius. ² Leg. κατὰ θεωρίαν.

λέγοντες, οὐ δύο φύσεις ὁμολογεῖτε. Εἰ γὰρ μία καθ' ὁμᾶς φύσις σύνθετός ἐστι μετὰ τὴν ἑνωσιν, ἔδει ὁμᾶς λέγειν, οὐ φύσεων διαφορὰν, ἀλλὰ μιᾶς φύσεως πρὸς αὐτὴν διαφορὰν· ὅπερ ὁμῶν, οὐχ ἡμῶν ἐστὶν εἰπεῖν καὶ φρονῆσαι. Ἡ αὐτὴ γὰρ φύσις οὐσιώδη διαφορὰν πρὸς αὐτὴν οὐχ ἔξει ποτέ.

λε'. Εἰ μία φύσις ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ, εἴπατε ἡμῖν τὸ ταύτης ὄνομα. Χρὴ γὰρ τὸ ὄν, καὶ ὀνομάζεσθαι, καὶ οἰκείως ὀνομάζεσθαι, ὥστερ Θεοῦ φύσις θεότης, καὶ ἀνθρώπου ἀνθρωπότης. Πῶς οὖν τὴν Χριστοῦ φύσιν ὀνομάσομεν; Χριστότητα; ἀλλ' οὐδεὶς τῶν θεοπνευστῶν εἰρηκε τοῦτο· ἀλλὰ θεοποιητοανθρωπότης; ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο. Τί δὲ ἡμῖν φύσιν ἀνώνυμον εἰσχομίζετε; Εἰ δὲ φατε, ὅτι καινοτομοῦνται φύσεις, καὶ τῷ ξένῳ τοῦ μυστηρίου ξένον τι γίνεται· ἀλλ' οὐδὲν τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως ἀληπτότερον ἢ ὑψηλότερον, καὶ ὅμως τὸ μόνον ἀληπτον ἡνέσχετο πρὸς ἡμῶν ὀνομάζεσθαι. Ἡ τοίνυν ὑψηλοτέραν καὶ κρείττονα τῆς θεότητος τὴν πρὸς ἡμῶν σχεδιασθεῖσαν φύσιν εἴπατε, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. Ἡ ταύτης ὄνομα ἐμφανίσαιτε, ἢ μετὰ τῶν κηρύκων τῆς ἀληθείας θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα τὰς φύσεις Χριστοῦ εἴπατε, καὶ οὐ τὴν φύσιν. Θεότης γὰρ καὶ ἀνθρωπότης μία φύσις οὐκ ἐστίν.

λς'. Εἰ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος μία φύσις ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ, μέρος φύσεως, καὶ οὐ τελεία φύσις ἡ θεότης ἐν τῷ Χριστῷ, ὁμοίως καὶ ἀνθρωπότης.

λζ'. Εἰ ἡ σύνθετος ὁμῶν φύσις, οὐδὲ τῷ Πατρὶ καθόλου ἐστὶν ὁμοούσιος, οὐδὲ τῇ Μητρὶ, τὸ δὲ ὅλον ἐστὶν ὁ Χριστός· ὁ Χριστός, ἢ Χριστός, οὐδενὶ ἐστὶν ὁμοούσιος. Καὶ εἰ τοῦτο, ὅτε ἐστὶ τινι ὁμοούσιος, οὐκ ἐστὶ Χριστός ὁμοούσιος· οὐδ' ὅν τῷ Πατρὶ οὐκ ἐστὶ Χριστός. Ἀνάγκη τοίνυν δυοῖν θάτερον, ἢ ὁμοούσιον ὄντα τῷ Πατρὶ, μὴ εἶναι Χριστὸν, ἢ Χριστὸν ὄντα, μὴ εἶναι τῷ Πατρὶ ὁμοούσιον.

λη'. Τὰ συντιθέμενα ἐξ ἐναντίων συντίθεται, οὐσίς δὲ κατὰ τοὺς φυσικοὺς οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίων. Ἀδύνατον οὖν εἶναι οὐσίαν ἐξ οὐσιῶν σύνθετον.

λθ'. Τὰς φύσεις, ἦτοι οὐσίας, αἱ οὐσιώδεις συνιστῶσι διαφοραὶ· εἰ οὖν ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος μία φύσις συνέστηκεν, ἔσονται θεότης καὶ ἀνθρωπότης οὐ φύσεις, ἀλλ' οὐσιώδεις διαφοραὶ.

μ'. Τὰ μιᾶς ὄντα οὐσίας, ἑτεροῦπόστατα πάντως· τὰ δὲ μιᾶς ὑποστάσεως ἑτεροοῦσια. Τὴν θεότητα τοιγαροῦν καὶ τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ, ἢ μιᾶς οὐσίας λέγοντες, εἴπατε ἄλλης καὶ ἄλλης ὑποστάσεως εἶναι, ἢ μιᾶς ὑποστάσεως λέγοντες, δύο φύσεις, οὐ μίαν ὁμολογήσατε. Ἐνθα γὰρ τὸ ἑτεροοῦσιον, μία φύσις οὐκ ἐστίν· ἢ οὖν ὁμοοῦσιον εἴπατε τὴν σάρκα τῇ τοῦ Λόγου θεότητι, ἢ ἑτεροοῦσια λέγοντες, δύο φύσεις ὁμολογήσατε.

stantialem esse dicite, aut diversae esse substantiae

A pronuntiantes, non duas naturas fateamini? Nam si secundum vos una composita natura est, post unionem dicere vos oportebat, non differentiam naturarum, sed unius naturae a seipsa: 405 quod quidem vestrum est, non nostrum, sic loqui et sentire. Eadem enim natura essentialia a se ipsa discrimen nunquam habuerit.

35. Si una Christi natura est, ejus nobis nomen dicitote. Nam id quod est, etiam nominetur oportet, et proprie nominetur; uti natura Dei deitas appellatur, et natura hominis, humanitas. Quo igitur nomine Christi naturam efferamus? an Christitatis? at nemo eorum qui divino affatu locuti sunt, tale quid pronuntiavit. An divino-humanitatis? minime vero istud. Ecquid ergo naturam nullius nominis introducitis? Sin reponitis, innovari naturas, et novo mysterio novum aliquid et peregrinum effici: at vero nihil sublimius, et quod minus comprehendi possit, quam natura Dei; et tamen illud unum solumque quod comprehendi nequeat, a nobis nominari voluit. Vel igitur naturam quam obtrudistis, altiorum et meliorem deitate esse dicite; satisque nobis erit. Vel nomen illius proferte, vel cum veritatis praedicatoribus divinitatem et humanitatem Christi, naturas esse pronuntiate, non naturam. Deitas siquidem et humanitas non sunt una natura.

36. Si ex divinitate et humanitate una Christi natura est, divinitas pars naturae duntaxat, et non perfecta natura erit in Christo, similiter etiam et humanitas.

37. Si natura vestra composita, neque Patri in totum consubstantialis est, neque Matri, Christus vero totum illud est: Christus quatenus Christus est, nulli consubstantialis est. Quod si ita est, quae parte alicui consubstantialis est, jam non est Christus. Igitur quatenus ejusdem est ac Pater essentiae, non est Christus. Quocirca duorum alterum necessarium est, aut Christum non esse, qui Patri consubstantialis sit, aut qui Christus sit, non esse Patri consubstantialem.

38. Quae composita sunt, ex contrariis componuntur, substantiae autem secundum physicos nihil contrarium est: fieri igitur non potest ut substantia ex substantiis composita sit.

39. Naturas, sive substantias differentiae substantiales constituunt. Quamobrem si ex deitate et humanitate natura una consistit, erunt deitas et humanitas, non naturae, sed essentialis differentiae.

40. Quae unius sunt essentiae, diversarum plane hypostasium sunt: quae vero unius sunt hypostasis, diversarum naturarum existunt. Igitur qui divinitatem et humanitatem Christi vel unius esse naturae dicitis, alterius atque alterius substantiae esse dicite: vel dicendo unius esse hypostasis, naturas duas, non unam fateamini. Ubi enim est substantiae diversitas, non est natura una. Aut igitur carnem divinitati Verbi consubstantialem esse dicite, aut diversae esse substantiae

41. Qui unam divinitatis Christi, carnisque ejus naturam ait, dicitote nobis, qua tandem natura Christus passus est? Composita utique, reponetis. Unam quippe dicendo, passionem ei necessario effluget: atque adeo de vestra sententia, tam divinitas, quam humanitas Christi obnoxia passioni fuerit.

42. Solent qui res philosophicas tractant, sermonem prius de quantitate instituere, quam de qualitate. Cujus causam hanc adjungunt, quod ubi qualitas fuerit, illic omnino quantitas etiam consideretur. Differentia siquidem differentium differentia est. Quomodo, igitur, cum qualitatum essentialium discrimen prædicetis, eorum quæ essentialiter diversa sunt, numerum non fateamini?

43. Si est una Christi natura composita, aut solummodo patibilis erit, aut non patibilis, aut simul patibilis et non patibilis, et utrumque secundum idem; aut mutabilis, et quandoque patibilis, quandoque rursum non patibilis, aut demum pars ejus patiendi capax altera a passionibus immunis: quam ergo ex his impietatibus malueritis eligite. Si enim solum patibilis, Christus Deus non est: si pati nescius, non est homo: si quandoque patibilis, quandoque non patibilis, neutrum natura fuerit, quin potius per accidens. Quod enim natura insitum est, non mutatur. Sin autem pars ejus altera patiendi capax est, incapax altera: suapte vero natura utrumque est illud quod est, non erunt partes ejusdem naturæ: atque ita Christus erit duæ naturæ, quia non est una natura, sed una hypostasis composita ex naturis duabus. Eandem quippe naturam simul et patibilem esse et non patibilem impossibile est: una siquidem eademque natura contrarias differentias substantiales recipere non potest.

44. In omni unione, quæ uniuntur, quamvis confundantur, quamvis permisceantur, manent, ut a natura propria nihil descendant. Licet enim vinum admisceatur aquæ, duæ naturæ sunt in illa temperatione: cera quoque et pix licet confusæ sint, neutrum tamen a natura sua excidit, sed in mistione naturæ duæ persistunt. Tametsi enim unita sunt, nec quodlibet eorum proprietatem suam puram et integram perhibet, propter confusionem commistionemque cum eo cui unitum est, nihilominus unumquodque illud est quod prius erat, adeoque duæ naturæ, non una, censentur ab iis qui talia judicare norunt. Equis enim ignorat, in vino et aqua mistis duas naturas esse? Quod si igitur hæc ita se habent, qua de causa vos qui discrimen sciatis, naturarumque proprietates consteamini, unam et non duas prædicetis? cur nec rebus quæ nullo pacto confunduntur, ea conceditis, quæ confusis conveniunt? sed manifestum est vos, demutationem, extinctionemque, et consubstantiationem parturire; in apertum vero proferre non vultis, impietatis notam veriti.

45. Quæ uniuntur, unionione fiunt unum, non post

μα'. Οἱ μίαν φύσιν τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ λέγοντες, εἶπατε ἡμῖν ποιεῖ φύσει ὁ Χριστὸς πένονθε; Τῇ συνθέτῳ, ὅθλον ἐρεῖτε. Μίαν γὰρ λέγοντες, ἐξ ἀνάγκης αὐτῇ καὶ τὸ πάθος προσάψετε, καὶ ἔσται καθ' ὁμοῦ καὶ ἡ θεότης καὶ ἡ ἀνθρωπότης τοῦ Χριστοῦ παθητή.

μβ'. Προτάττειν σύνθεσις τῶ φιλοσόφῳ λόγῳ τὸν περὶ ποσότητος λόγον τοῦ περὶ ποιότητος, καὶ τὴν αἰτίαν προστιθῆσιν, ὡς ἐνθα ποιότης, καὶ ποσότης πάντως θεωρηθήσεται. Ἡ γὰρ διαφορά διαφερόντων ἐστὶ διαφορά. Πῶς οὖν ποιότητων οὐσιωδῶν διαφορὰν λέγοντες, τῶν οὐσιωδῶς διαφερόντων τὸν ἀριθμὸν οὐχ ὁμολογεῖτε;

μγ'. Εἰ μία φύσις σύνθετος ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, ἡ παθητὴ ἔσται μόνον, ἡ ἀπαθής, ἡ παθητοαπαθής, καὶ κατ' αὐτὸν ἀμφοτέρω· ἡ τρεπτὴ, καὶ ποτὲ μὲν παθητὴ, ποτὲ δὲ ἀπαθής, ἡ μέρος αὐτῆς παθητὸν, καὶ μέρος αὐτῆς ἀπαθὲς· ὅταν οὖν βούλεσθε τῶν ἀσεβειῶν ἔλεσθε. Εἰ γὰρ παθητὴ μόνον, οὐ θεὸς ὁ Χριστός· εἰ δὲ ἀπαθής μόνον, οὐκ ἄνθρωπος· εἰ δὲ ποτὲ μὲν παθητὴ, ποτὲ δὲ ἀπαθής, οὐδ' ὁπότερον φύσει, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ μᾶλλον ἐστὶ. Τὸ γὰρ φύσει πεφυκὸς, οὐ μετρίσταται. Εἰ δὲ μέρος αὐτῆς παθητὸν, καὶ μέρος ἀπαθὲς, φύσει δὲ ἐκότερον ἐστὶ τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ, οὐ ταύτης ἔσται τὰ μέρη φύσεως, καὶ οὕτω δύο φύσεις ἔσται ὁ Χριστός· ὅς οὐ φύσει μία ἐστίν, ἀλλ' ὑπόστασις μία σύνθετος ἐκ δύο φύσεων, καὶ ἐν δύοι φύσεις, καὶ δύο φύσεις. Τὴν γὰρ αὐτὴν φύσιν παθητὴν ἔμα· καὶ ἀπαθὴ εἶναι ἀμήχανον· τῶν ἐναντίων γὰρ οὐσιωδῶν διαφορῶν δεκτικὴ εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ φύσις οὐ δύναται.

μδ'. Ἐπὶ πάσης ἐνώσεως, ἐνούμενα καὶ συγγένεται, καὶ συγκιρνάται, μένει τῆς οὐσίας μὴ ἐξιστάμενα φύσεως. Ἐάν τε γὰρ οἶνος ὕδατι κραθῇ, αἱ δύο φύσεις εἰσὶν ἐν τῷ κράματι· καὶ κηρὸς καὶ πίσσα, εἰ καὶ συγκέχυται, ἀλλ' οὐδέτερον τῆς οὐσίας ἐξέστη φύσεως, ἀλλ' ἐν τῷ μίγματι αἱ δύο διαμένουσι φύσεις. Εἰ γὰρ καὶ ἦνωνται, καὶ τὴν οὐσίαν ἕκαστον ἐνδεκνυται ἰδιότητα καθαρὰν καὶ ἀλώθητον διὰ τὴν πρὸς τὸ ἐνωθὲν σύγγυσιν τε καὶ σύγκρασιν, ἀλλ' ὁμοῦ κατὰ φύσιν ἕκαστον, ὅπερ ἦν τοῦτό ἐστι, καὶ δύο φύσεις, οὐ μία, τοὺς εἰδὸς κρίνειν τὰ τοιάδε λογίζονται. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὡς ἐν τῷ ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος κράματι δύο φύσεις εἰσὶν; Εἰ οὖν ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς ὁμοῦ καὶ τὴν διαφορὰν εἰδότες, καὶ τὰς ἰδιότητας ὁμολογοῦντες τῶν φύσεων, μίαν ταύτην καὶ οὐ δύο κηρύττετε; καὶ οὐδὲ τὰ τῆς συγγύσεως τοῖς ἀσυγγύτοις διδάτε; Ἀλλὰ ὅθλον, ὡς τροπὴν καὶ ἀφανισμόν, καὶ συνουσιῶσιν ὥδινετ μὲν, εἰς τοῦ φανέντος δὲ προάγειν ἐντροπὴ τῆς ἀσεβείας οὐ βούλεσθε.

με'. Τὰ ἐνούμενα, τῇ ἐνώσει γίνονται ἐν, οὐ μετὰ

τὴν ἑνωσιν καὶ ὅσον μὲν ἐν τῇ ἑνωσί, καὶ ἡ ἑνωσις σωζεται, ἐν εἰσι, καθὼς ἤκωνται· πῶς οὖν ὑμεῖς, ἐν μὲν τῇ ἐνώσει δύο φατέ, μετὰ δὲ γε τὴν ἑνωσιν, μίαν γεγενῆσθαι φύσιν ἀθάδιάζεσθε, τοῦ μακαρίου Κυρίλλου τὸ, μετὰ τῆς ἑνωσιν, ἀντὶ τοῦ, ἐν τῇ ἐνώσει, εἰληφότος; Πότε γὰρ ἡ ἑνωσις γενομένη πέπαυται; ἢ τί τὸ ταύτην παύσαν, ὡς ἂν ἕτερον τὸ ταύτης ἀποτελεσμα μετ' αὐτὴν, καὶ οὐκ ἐν αὐτῇ παρὰ τὰ ἐξ ὧν ἐστὶν ὑποπεύχεται; Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ ἑνωσις, ὡς ἡ τῶν γενομένων, καὶ μηκέτι ὄντων φύσις· ὅσον ὁ χρόνος, καὶ ἡ ὁρχησις, καὶ τὰ τοιαῦτα.

μς'. Εἰ ἕτερόν τι μετὰ τὴν ἑνωσιν γέγονε παρὰ τὴν ἑνωσιν, σύγχυσις δηλαδὴ, καὶ οὐκ ἑνωσις.

μζ'. Εἰ ἡ σύγχυσις τὰς δύο φύσεις μίαν ποιεῖ, τὸ δ' αὐτὸ ποιεῖ παρ' ὑμῖν καὶ τὸ ἀσύγχυτον, τίς ἡ διαφορὰ παρ' ὑμῖν τοῦ ἀσύγχυτου καὶ τῆς συγχύσεως, εἰπατε.

μη'. Εἰ κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο λέγεται ὁ Χριστὸς ὁρατὸς καὶ ἀόρατος, θνητὸς καὶ ἀθάνατος, ψηλαφητὸς καὶ ἀνέπαφος, καὶ οὐ κατ' ἄλλον καὶ ἄλλον· τὸ δὲ ἄλλο οὐσίαν σημαίνει, τί μὴ δύο οὐσίας φατέ;

μθ'. Τὸ ἄλλο, οὐσίας ἐστὶ σημαντικόν, κατὰ τὴν λογικὴν, ἄλλος δὲ, ὑποστάσεως· εἰ οὖν ἄλλο καὶ ἄλλο λέγοντες τὸν Χριστόν, οὐκ ἀναγκασθήσεσθε δύο φύσεις, εἰπατε· καὶ ἄλλον καὶ ἄλλον· οὐ γὰρ σημανεῖτε δύο ὑποστάσεις.

ν'. Εἰ δὲ φατέ, ὡς ἡ δύο εἰσαφίρειν, μάθετε καλῶς διδασκόμενοι, ὡς τὸν ἀριθμὸν, οὐ διαίρειν ὁ φιλόσοφος λόγος ὀρίζεται, ἀλλὰ σωρεῖαν μονάδων, ἢ χύσιν μονάδων. Ὡστε μᾶλλον ἑνωσιν δηλοῖ, ἢ διαίρειν· ἢ μὲν γὰρ διαίρεισις τῆς μονάδος ἡμισυ καὶ ἡμισυ· ἢ δὲ διὰς πρόσθεσις μονάδος. Μᾶλλον γὰρ τὸ τὰ δύο ἐν καὶ ἐν εἰπεῖν, ἐστὶ διαίρεισιν· τὸ δὲ ἐν καὶ ἐν ὧν ἐν συλλαβεῖν, καὶ δύο εἰπεῖν, συναφείας τε καὶ ἐνώσεως. Εἰ συνάγει τοίνυν ὁ ἀριθμὸς, ἀλλ' οὐχὶ διαίρει. Ἐπεὶ ἡ τομὴ τῆς μονάδος ἐστὶν ἡ διὰς· τὸ δὲ τεμνόμενον διχῇ τέμενεται, τομῇ, καὶ οὐ πρόσθεσις ἐστὶν ὁ ἀριθμὸς· καὶ εἰ τοῦτο, ὥσπερ ἡ μονὰς τεμνομένη τὴν διὰς ποιεῖ, τὸν αὐτὴν τρόπον, εἰδεῖ καὶ τὸν δύο τεμνόμενον τὴν τετράδα ποιεῖν. Καὶ πόθεν ἦλθεν ὁ τρία; Ἐδεῖ γὰρ μόνους τοὺς ἀρτίους ἀριθμῆσθαι, ὑπεξαίρουμένων τῶν περιττῶν. Ἡ μᾶλλον εἰπεῖν ἀληθές, ὡς ἀριθμὸς διττὸς λέγεται· ὁ μὲν γὰρ ἐστὶ καθ' αὐτόν, ὡς αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ ἀριθμοῦ, ὁ δὲ ἐν σχέσει καὶ πράγματι θεωρούμενος, ὥσπερ λευκὸν, ἢ τε λευκότης καὶ τὸ λευκασμένον. Αὕτη τοίνυν ἡ φύσις τοῦ ἀριθμοῦ οὔτε διαίρει, οὔτε συν-

unionem; et quoad in unionem perseverant, unioque salva est, unum sunt, quatenus unita sunt: qui ergo vos in unionem quidem naturas duas dicitis, post unionem vero naturam unam factam esse contumaci ore asseveratis, quando beatus Cyrillus illud, post unionem, pro, in ipsa unionem, accepit? Ecquando enim unio facta cessavit? aut quid est quod eam diremerit, ut effectum ejus alterum ab eis ex quibus constat, eidem successisse, et non in ipsa persistere putetur? Non enim unio est ad instar naturae eorum quae sunt, nec amplius existunt, ut puta temporis, saltationis, et similia.

46. Si aliud quidpiam unionem peracta praeter unionem effectum est, confusio certe, et non unio fuerit.

47. Si confusio duas naturas unam facit; hoc vero ipsum in vestra opinione praestat etiam immunitas a confusione; dicatis velim, quid discriminis sit inter non confusum et confusum.

48. Si secundum aliud et aliud Christus dicitur visibilis et invisibilis, mortalis et immortalis, tractabilis et non tractabilis; non item secundum aliud et aliud: cum aliud essentiam substantiamve significet, eorum non duas substantias pronuntiatis?

49. Aliud substantiam designat secundum logicas leges, alius vero hypostasim: si ergo Christum aliud et aliud esse pronuntiando, duas dicere naturas non cogemini, dicite et aliud et aliud. Sic enim significabitis duas hypostasies.

50. Quod si vero objiciatis, numerum binarium divisionem inferre, discite, secundum rectam disciplinam, numerum a philosophis definitum, ut sit, non divisio, sed agervus unitatum, seu effusio unitatum. Unde unionem declarat magis quam divisionem. Divisio siquidem unitatis, est dimidium et dimidium: duorum vero numerus, unitatis appositio est. Immo dicere, duo esse unum et unum, hoc pertinet ad divisionem: unum autem et unum sub uno numero comprehendere, et duo dicere, conjunctionis est et unionis. Si itaque numerus colligit: at certe non dividit. Quia vero sectio unitatis binarius est: quod autem secatur, in duo secatur; sectio, et non adjectio numerus est. Quod si ita est, quemadmodum unitas partita, numerum duorum facit, eodem modo oportebat, ut etiam numerus duorum sectus, numerum quatuor efficeret. Undenam ergo ternarius venit? Oporteret enim numeros pares duntaxat numerari, subductis imparibus. Vel, quod plane verius est, quemadmodum numerus duplex

VARIE LECTIONES.

Deest aliquid quod sic Arabicus interpres reddidit, et omne quod in unionem perseverat, seu perseverat unitum. Unde lego καὶ ὅσον μένουσιν ἐν τῇ ἐνώσει. Turr. sed in unionem. Deest, εἰπεῖν, aut λέγειν εἰπατε. Arab. interpr. hunc locum sic reddidit: Non cogemini naturas duas fateri, neque dicetis aliud et aliud. Non enim exigitur a vobis hic sensus, ut significetis nisi hypostasim. P. Emendo οὕτω, ut verus sit contextus. Legerim, διὰς, vel ὁ δύο.

dicitur; ut alius secundum sesit, sicut est ipsa numeri natura, alius in relatione et in ipsa re consideretur, sicut album est, cum albedo ipsa, tum res dealbata; ipsa itaque numeri natura nec dividit, nec copulat, sed utrumque recipit: ut puta binarius, siquidem unitates ex quibus constat, spectes, in eas dividitur. Duo enim dividuntur in unum et unum. Sin vero harum summam inspicias, ex his potius colligatur. Unum siquidem et unum, duo sunt. Duo et duo, quatuor. Rursumque numerus non est divisio, sed signum quo quantitas subiectorum declaratur, siue unita, siue divisa sint; quippe quæ aliam ob causam, non vero propter numerum, dividuntur aut copulantur. Dicentes enim, decem cubitos hujus ligni v. gr. quod continuum est, non proinde dividimus unitatem ligni decemcubitalis. Ac rursus cum decem palmas dicimus, divisas eas novimus: itemque cum modium unum, tritici puta, vel dactylorum, divisa contineri grana in modio scimus. Quocirca si numerus 408 de naturis enuntiatur, non quantitatem earum principaliter, sed generis discrimen ostendit. Cum enim bovis, exempli gratia, et equi naturas duas dicimus, non divisionem eorum secundum quantitatem, sed specierum diversitatem significamus. Tres vero equos aut homines dicendo, Petrum, v. gr., Jacobum, et Joannem, divisionem magis eorum declaramus, quodque hi tot sint, non quod sint istiusmodi. Imo in sancta et consubstantiali Trinitate sic tres hypostases prædicamus, ut unam eorum naturam et substantiam confiteamur. Quocirca in salutari incarnatione, cum non separationem significamus; ut quemadmodum illic numerum substantiarum excludimus, tametsi nulla hypostasis substantiæ expers sit, tamplodimus, quamvis nulla natura sit sine hypostasi.

51. Si numerus duarum naturarum divisionem infert, et idcirco naturarum numerum fugitis, quare numerum proprietatum non delinatis?

52. Unam naturam Dei Verbi incarnatam confitemini, nobisque et vobis communis hæc sententia est: quippe cum hoc Patrum effatum sit. Sed si duas naturas eo declarare vultis, frustra bellum cum veritate geritis. Sin autem hoc, tanquam unam simpliciter naturam exprimat, veritati contra dicendo adversus duas naturas opponitis, prospere vobis non cedit interjecta vox, incarnatam. Sin vero neque unam absolute, neque duas unitas representat, quæcumque pars adjecta inter unam et duas assumatur, hanc declarabit illud, incarnatam, siue dupla pars sit, siue dimidia, quantitas penes vestrum arbitrium erit

A άπται, άλλ' άμφοτέρα δέχεται· οίον ή δυάς, ει μὲν τὰς μονάδας, έξ ών συνίσταται, σκοπεῖς, εις ταύτα διαιρείται. Τά γάρ δύο, διαιρείται εις έν και έν. Ει δέ τούτων την όμάδα θεωρεῖς, εκ τούτων μάλλον συνάπτεται· έν γάρ και έν, δύο· δύο και δύο, τέσσαρα. Καί πάλιν ό αριθμός, ού διαίρεσίς έστιν, αλλά σημείον δηλωτικόν του ποσού των προκειμένων, είτε ήνωμένων, είτε διηρημένων, άλλου λόγου, και ού του αριθμού ταύτα διαιρούντος, ή συνάπτοντος. Δέκα γάρ πήχεις λέγοντες τούδε του έξόλου τυχόν, συνεχούς όντος, ού συνδιαιρούμεν τῷ αριθμῷ και την έν τῷ δεκαπήχει έξολῷ ένότητα· και πάλιν δέκα φοίνικας λέγοντες, έν διαιρείσει τούτους έπιστάμεθα· και ένα μόδιον, σίτου τυχόν, ή φοινίκιον, λέγοντες, έν διαιρείσει τούς τῷ μόδιῳ άνεχομένους κόκκους οίδαμεν. B Καί ει μὲν ό αριθμός επιφημισθῇ φύσειν, ού τό ποσόν αὐτῶν προηγούμενος, τό δέ άλλογενές παρίστησι. Βολῃ γάρ τυχόν και Ιππου δύο λέγοντες φύσεις, ού την κατά τό ποσόν αὐτῶν διαίρεσιν, αλλά τό κατ'ά τό είδος παρηλλαγμένον σημαίνουμεν. Τρεῖς δέ Ιππους· ή ανθρώπους λέγοντες, Πέτρον τυχόν, και 'Ιάκωβον, και 'Ιωάννην, τό διηρημένον μάλλον αὐτῶν, και ώς ού τοιοῦδε, τόσους δέ μάλλον δηλοῦμεν. Καί επι μὲν τῆς άγίας και όμοουσίου Τριάδος τρεῖς τὰς υποστάσεις κηρύττοντες, μιαν τούτων ούσίαν και φύσιν όμολογοῦμεν. 'Επι δέ γε τῆς σωτηρίου οικονομίας, δύο λέγοντες φύσεις, τό έτεροειδές αὐτῶν, ού τό κεχωρισμένον σημαίνουμεν, ώς εκείσε των ούσιων την αριθμόν, κἂν μηδεμία υποστάσις ειῆ άνούσιος, C οὕτω κἀναῦθα των υποστάσεων, κἂν μηδεμία φύσις άνυποστάτος ειῆ, δικαίως εκβάλλοντες.

naturas duas proferimus, diversitatem earum, consimiliter numerum hypostasium hic jure ex-

va. Ει ή δυάς πάντως εισάγει διαίρεσιν, και διά τούτο τόν αριθμόν των φύσεων ψεύγετε, τί των ίδιοτήτων τόν αριθμόν ούκ εκκλίνετε;

vβ'. Μίαν φύσιν του Θεού Λόγου σεσαρκωμένην όμολογεῖτε, και κοινή ύμιν και ημῖν ή δόξα· Πατρῶν γάρ ό λόγος έστιν. 'Αλλ' ει μὲν δύο τὰς φύσεις δηλοῦν δια τούτου βούλεσθε, είκατος ύμῖν ό πρὸς την αλήθειαν πόλεμος. Ει δέ ως μιᾶς εμφαντικόν, τούτο άπλῶς αντιφαντικῶς κατά των δύο προίσχασθε, μάτην ύμῖν τό, σεσαρκωμένην (2), παρέρριπται. D Ει δέ μήτε μιαν άπλῶς, μήτε δύο ήνωμένας παρίστησι, πάντως ό τί ποτε επιμόριον μεταξύ τῆς μιᾶς και των δύο παραληφθῇ, τούτο ημῖν δηλώσει τό, σεσαρκωμένην· είτε διμοιρον, είτε ήμισυ τούδε ποσού, ύμεῖς άν ειῆτε κύριοι· όπου γε οι μαχώριοι ό 'Αθανάσιός τε και Κύριλλος ένταῦθα καταχρηστικῶς,

NOTÆ.

(2) Eodem modo Theodoretus Dial. 2, Athanasii, ni fallor, nomen reveritus. Eranistam dicentem, Unam Dei Verbi naturam incarnatam, excipit: Neque nos, o bone, duas Dei Verbi naturas esse incarnatas dicimus; Μίαν γάρ έσμεν την του Θεού Λόγου φύσιν, αλλά την σάρκα ή χρησάμενος έσαρκώθη, έτέρας εἶναι· φύσεως έδιδόχῃμεν· Unam enim Dei

Verbi novimus, sed edocti sumus, carnem alterius esse naturæ. 'Αλλη μὲν ή σαρκωθείσα του Θεού Λόγου φύσις, άλλη δέ ή τῆς σαρκός, ήν αναλαβούσα ή του Θεού Λόγου φύσις, έσαρκώθη· Alia incarnata Dei Verbi natura, alia carnis, quam cum Dei Verbi natura accepisset, incarnatus fuit. De Athanasii vero auctoritate dissertatione singulari dicetur.

καὶ οὐ κυρίως, τῷ τῆς φύσεως ὀνόματι τὴν ὑπόστασιν ἐδήλωσαν, ὡς καθολικώτερον. Κατηγοροῦνται γὰρ τὰ καθολικώτερα τῶν μερικῶν, καὶ ταυτὸν μὲν παντάπασιν οὐκ ἔστιν. Οὐ γὰρ ἡ ὑπόστασις, φύσις· οὐ γὰρ καθολικὸν ἡ ὑπόστασις· ὅμως δὲ δέχεται τό τε ὄνομα καὶ τὸν ὄρον τοῦ καθολικοῦ, ἀλλ' οὐκ ἀντιστρέφει. Ἡ μὲν γὰρ ὑπόστασις, ἔστι τὸ ἄτομον τῆς φύσεως, φύσις, ἀλλ' οὐ μόνον φύσις, ἀλλὰ μετὰ ἰδιώματος. Ἡ δὲ φύσις, οὐχ ὑπόστασις, ἔστι ἄτομον· οὕτω καταχρηστικῶς καὶ οὐ κυρίως τῷ τῆς φύσεως ὀνόματι τὴν ὑπόστασιν ἐσήμαναν, ὡς εἶναι τὸ λεγόμενον, *μὴν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην*. Οὐ γὰρ ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωται, ἀλλ' ἡ ὑπόστασις· καὶ μάρτυς ὁ θεὸς εὐαγγελιστῆς ὡδὲ πη βοῶν διαπύριον· «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο.» Ὁ δὲ Λόγος οὐ φύσις ἔστιν, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται, ἀλλ' ὑπόστασις καὶ αὐτὸς· δὲ ὁ θεοφόρος Κύριλλος ἐτέρωθεν τάδε φησίν· «Φύσις τοῦ Λόγου, ἔχουν ἡ ὑπόστασις, ὃ ἔστιν αὐτὸς ὁ Λόγος.» Εἰ γὰρ ἡ φύσις τοῦ Λόγου, ἔστι ἡ θεότης, σεσαρκωται· ἑτέραν γὰρ φύσιν ὁ Λόγος οὐκ εἶχε παρὰ τὴν θεότητα, τῆς αὐτῆς δὲ φύσεως ὁ Λόγος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, καὶ πάντα κοινὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, πλὴν τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως· καὶ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα σεσαρκωται. Ἐνωσιν τοιγαροῦν φύσεως καθ' ὑπόστασιν, καὶ τοῦ Λόγου σάρκωσιν, καὶ τῆς σαρκὸς θέωσιν ὁμολογοῦμεν. Σάρκωσις γὰρ ἔστι τὸ μεταστῆναι σαρκὸς· σαρκούται τοίνυν ἡ ἐνούσιος τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπόστασις, ἔστι ὁ θεὸς Λόγος, καὶ παχύνεται, καὶ ὑπόστασις τῇ σαρκὶ γίνεται· καὶ ὡς πρότερον θεὸς, σὰρξ, ἔστι ἄνθρωπος ὑστερον γίνεται, καὶ μία τῶν δύο φύσεων χρηματίζει ὑπόστασις σύνθετος· καὶ ἐν αὐτῇ διὰ τῆς σαρκώσεως ἐνοῦνται αἱ δύο φύσεις, τῆς τε θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ περιχωροῦσιν ἐν ἀλλήλαις, ἡ δὲ περιχώρησις ἐκ τῆς θεότητος γίνεται. Αὕτη γὰρ μεταδίδωσι τῇ σαρκὶ τῆς οἰκίας δόξης τε καὶ λαμπρότητος, οὐ μεταλαμβάνουσα τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν. Διὸ ἡ μὲν φύσις τῆς σαρκὸς θεοῦται, οὐ σαρκὸς οὐθεὶ μὲν τὴν φύσιν τοῦ Λόγου· θεοὶ μὲν τὸ πρόσλημμα, οὐ σαρκούται δέ. Ὀφελείται γὰρ τὸ χεῖρον ὑπὸ τοῦ κρείττονος, οὐ παραβλάπτεται δὲ τὸ κρείττον ὑπὸ χείρονος. Ὡς γὰρ ὁ σιδήρεος μὲν πυροῦται, τὸ δὲ ἵπυρ οὐ σιδηροῦται· καὶ ὡς ἡ σὰρξ μὲν ψυχούται, ἡ δὲ ψυχὴ οὐ σαρκούται, οὕτως ἡ θεία φύσις, θεοὶ μὲν τὴν σάρκα, αὕτη δὲ οὐ σαρκούται· οὐ γὰρ δεκτικὴ ἡ θεία φύσις τῆς ἐλαστοῦν προσθήκης, ἢ ὑπαιρέσεως· καὶ μεταδοτικὴ μὲν, οὐ μεταληπτικὴ δέ. Διὸ οὐδεμία φύσις σύνθετος γέγονε. Ταυτὸν οὖν ἔστιν εἰπεῖν, ἐνοῦσιν ὑπόστασιν, καὶ φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου· ὡς γὰρ εἴρηται, τὴν ὑπόστασιν τῷ τῆς φύσεως ὀνόματι ὑπεσήμαναν οἱ μακάριοι Ἀθανάσιος καὶ Κύριλλος. Ἡ μὲν γὰρ ὑπόστασις, καὶ φύσις· οὐκέτι δὲ καὶ ἡ φύσις, ὑπόστασις. Οὐ γὰρ ἀντιστρέφει· κατηγοροῦνται μὲν γὰρ τῶν μερικῶν τὰ καθόλου, τὰ δὲ μερικὰ τῶν καθόλων οὐ καταφάσκειται. Εἰ δὲ καὶ τινος σιδήρου πυρουμένου, ἡ φύσις τοῦ σιδήρου πεπυρῶσθαι λέγε-

A Beati siquidem Athanasius et Cyrillus, per abusionem, et non proprie, naturæ nomine, tanquam generaliore, hypostasim istic significarunt. Prædicantur enim quæ universaliora sunt de particularibus, nec idem omnibus modis sunt; quia natura hypostasis non est: non enim universale est hypostasis; et tametsi recipiat nomen et definitionem universalis, non tamen vice versa. Nam hypostasis individuumve naturæ, natura est, nec natura solum, sed cum proprietate: natura vero non est hypostasis, sive individuum. Sic per abusionem, non proprie, naturæ nomine hypostasim significarunt, ut perinde sit ista locutio, ac si dixissent, *unam hypostasim divini Verbi incarnatam*. Non enim natura divini Verbi incarnata est, sed hypostasis. Cujus etiam testis est evangelista, hoc modo discrete clamans: «Et Verbum caro factum¹³.» Atqui Verbum non est natura, ut superius ostensum est, sed hypostasis. Sed et divinus ipsemet Cyrillus in alio loco¹⁴, ait: Natura Verbi, sive hypostasis, quod est Verbum ipsum. Si enim natura Verbi, deitas scilicet, incarnata est, cum 409 naturam aliam præter deitatem Verbum non habuerit, sed ejusdem naturæ sit ac Pater et Spiritus sanctus, ut sint omnia communia Patri et Filio et Spiritui sancto, excepto existendi modo: etiam Pater et Filius et Spiritus sanctus incarnati erunt. Quapropter unionem naturarum secundum hypostasim, incarnationem Verbi, carnis deificationem, confitemur. Nam incarnatio est participatio et assumptio carnis. Incarnatur itaque hypostasis Verbi in substantia existens, id est Deus Verbum, crassescitque, et carni hypostasis fit. Qui ante Deus erat, postmodum fit caro, id est homo, vocaturque una duarum naturarum hypostasis composita, naturis ambabus, divinitate et humanitate in ipsa per incarnationem unitis, et in se mutuo circuminsidentibus. Quanquam circumin-sessio divinitate fit, ipsa communicante gloriam suam et splendorem cum carne, nec participante passiones carnis. Quocirca natura quidem carnis deificatur: at non item carnem facit naturam Verbi. Natura Verbi assumptam naturam deificat, non autem incarnatur. Locupletatur enim quod deterius est ab excellentiori, nec quod excellentius est a deteriore læditur. Nam sicut ferrum ignitum efficitur, ignis vero non efficitur: et sicut caro quidem animatur, nec anima fit caro: sic divina natura deificat, nec tamen ipsa incarnatur. Divina quippe natura capax non est cujuslibet accessionis, aut subtractionis: sicque largitur et communicat, ut ipsa vicissim non participet. Quamobrem facta non est una natura composita. Igitur hypostasim in natura exstantem dicere perinde est, atque Dei Verbi naturam. Nam, ut dictum est, beati Patres Athanasius et Cyrillus naturæ nomine hypostasim significarunt. Hypostasis enim etiam natura

¹³ Joan. 1 14. ¹⁴ In defens. 2 Anath. cont. Theod.

est, sed non itidem natura est hypostasis. Non enim reciprocatur. Universalis quippe de particularibus prædicatur; non vero particularia enuntiantur de universalibus. Quod si ferro ignescente natura ferri ignea facia dicitur, observandum tamen est id fieri, quia natura ferri capax est inflammationis, et inflammatio opus naturæ est. Ast incarnato Verbo opus naturæ non est incarnatio, sed modus dispensatoriæ accommodationis. Non igitur dicere licet, unam Deitatis hypostasim quidquam habere, quod omnes non habeant, excepto existendi modo. Sed incarnatio secundæ existentie ut immobilis proprietas maneat.

53. Fortasse vero quæretis : quinam ergo dicamus naturam carnis deificatam passamque esse, ut non de omnibus humanitatis hypostasisibus hæc affirmemus; dicendo vero, naturam verbi incarnatam esse, incarnationem ad Patrem et Spiritum referamus? Quoniam omnis hominum natura capax est eorum quæ naturæ consentanea sunt, quæque præter naturam, et super naturam, citra naturæ demutationem. Natura vero divina ab omni mutatione et accretione immunis est. Neque hoc solum, sed quia caro illa primitiæ fuit massæ nostræ, nec hypostasis per se consistens facta est, sed natura in hypostasi exstans, compositam **410** Christi complens hypostasim, et seipsam, et non sui ipsius ergo, sed propter communem naturæ salutem unita Verbo est. Quamobrem dicimus naturam deitatis unitam esse naturæ humanitatis, incarnatam vero hypostasim Verbi. Incarnari siquidem est carnem assumere, hypostasimque carni fieri. Unio vero est concursus et coitio duarum naturarum in unum et idem.

54. Exemplum hominis, si de specie et natura illud accipiat, in Christo locum non habebit. Christorum quippe speciem nunquam audivimus : unde nec Christus natura est, sed hypostasis. Cyrillo enim auctore, nomen Christi, nec vim definitionis habet, nec alicujus essentiam declarat. Sin vero illum accipiat de quopiam homine, qui hypostasis sit, exemplum absonum non est? Cæterum nosse attinet, non oportere, ut exempla omnifarie similia sint illis cum quibus componuntur; quin potius aliqua parte ab iis discrepare : alioqui exemplum non foret. Quocirca Justinus philosophus et martyr, in Expositione rectæ confessionis ¹⁵ sic loquitur : « Nonnulli unionem illam velut animæ cum corpore intelligentes, sic explicant. Aptum quippe exemplum est, etsi non ex omni parte, aliquatenus tamen. Nam, quemadmodum homo unus est, duas vero naturas habet, » etc.

55. Considerate vero, eum non dixisse, unum hominem esse ex duabus naturis, sed, naturas duas habere, ut post unionem duarum naturarum, naturas duas habere hominem pronuntiaverit. « Sicut enim unus homo est, inquit, duas vero

Α ται · ἀλλ' εἶδέναι χρὴ ὡς διὰ τὸ δεκτικὴν εἶναι τὴν φύσιν τοῦ σιδήρου πυρώσεως, καὶ διὰ τὸ φύσεως ἔργον εἶναι τὴν πύρωσιν. Ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως, οὐ φύσεως ἔργον ἡ σάρκωσις, ἀλλὰ τρόπος οἰκονομικῆς συγκαταβάσεως. Οὐκ ἔστιν οὖν εἰπεῖν, μίαν τῶν τῆς θεότητος ὑποστάσεων ἔχειν τι, ὅπερ οὐχὶ πᾶσαι αἱ ὑποστάσεις κέχτηνται, πλὴν τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως. Καὶ ἡ σάρκωσις δὲ τρόπος δευτέρας ὑπάρξεως πέφυκε, μόνῳ τῷ μονογενεῖ Υἱῷ καὶ Λόγῳ ἀρμόζουσα, ὡς ἂν ἰδιότης μείνῃ ἀκίνητος.

modus est, qui soli unigenito Filio conveniat,

Β γγ'. Ἀλλ' ἔρεῖτε τυχόν · Ἡὼς οὖν φαμεν τὴν φύσιν τῆς σαρκὸς τεθεωσθαι καὶ πεπονηθῆναι, μὴ ταῦτα πασῶν τῶν τῆς ἀνθρωπότητος ὑποστάσεων καταφασκόντες · τὴν δὲ φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκώσθαι λέγοντες, ἐπὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὴν σάρκωσιν ἀναφέροντες; Ὅτι πᾶσα ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις δεκτικὴ ἐστὶ τῶν κατὰ φύσιν, καὶ παρὰ φύσιν, καὶ ὑπὲρ φύσιν, οὐ μεταβολῇ φύσεως. Ἡ δὲ θεία φύσις πάσης ἀλλοιώσεως καὶ προσθήκης ἐστὶν ἀνεπίδεκτος· οὐ μόνον δὲ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀπαρχὴ ὅπῃργεν ἡ σὰρξ ἐκείνῃ τοῦ ἡμετέρου φυράματος, καὶ οὐχ ὑπόστασις ἰδιοσύστατος ἐγεγενῆκε, ἀλλὰ φύσις ἐνυπόστατος συμπληρωτικὴ τῆς συνθέτου τοῦ Χριστοῦ ὑποστάσεως, καὶ οὐχ ἑαυτῆς ἕνεκα, ἀλλὰ τῆς κοινῆς σωτηρίας τῆς φύσεως ἡνώθη τῷ Θεῷ Λόγῳ · φαμεν τοίνυν τὴν φύσιν τῆς θεότητος ἡνωθῆναι τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος, σεσαρκώσθαι δὲ τὴν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν. Σάρκωσις μὲν γὰρ, σαρκὸς πρόσθῃς, καὶ τὸ σαρκὶ γενέσθαι ὑπόστασις. Ἐνωσις δὲ, δύο τινῶν σύνοδος, καὶ εἰς ταυτὸν συνέλευσις.

νδ'. Τὸ τοῦ ἀνθρώπου παράδειγμα, ἂν μὲν ἐπὶ τοῦ εἴδους καὶ τῆς φύσεως λάβῃτε, εἰς Χριστὸν χώραν οὐχ ἔξει. Εἶδος γὰρ Χριστῶν οὐδέπω καὶ νῦν ἀκηκόαμεν · διδ' οὐτε φύσις ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὑπόστασις. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Κύριλλον, τὸ Χριστὸς ὄνομα, οὐτε ὅρου δύναμιν ἔχει, οὐτε τὴν τιнос οὐσίαν δηλοῖ. Ἄν δὲ ἐπὶ τοῦ τιнос ἀνθρώπου, ὑπόστασις δὲ οὗτος, οὐκ ἄτοπον. Ἰστέον δὲ, ὡς οὐκ ἀνάγκη τὰ παραδείγματα καθόλως τοῖς παραδεικνυμένοις εἰκέναι, ἔχειν δὲ μᾶλλον κατὰ τι καὶ τὸ ἀπεικόες · ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη παράδειγμα. Ἰουστίνος τοίνυν ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς οὕτω φησὶν ἐν τῇ Ἐκθέσει· τῇ περὶ τῆς ὁρθῆς ὁμολογίας · « Τινὲς μὲν τὴν ἔνωσιν ὡς ψυχῆς πρὸς σῶμα νοήσαντες, οὕτως ἐκδεδώκασι · καὶ ἀρμόδιον γὰρ τὸ παράδειγμα · εἰ καὶ μὴ κατὰ πάντα. Κατὰ τι γοῦν · ὡς γὰρ εἰς μὲν ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος, ἔχει δὲ φύσεις δύο. »

νε'. Σκοπεῖτέ τε ὡς οὐκ εἶπεν, Εἷς ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος ἐκ δύο φύσεων, ἀλλ', Ἐχει φύσεις δύο, ὥστε καὶ μετὰ τὴν τῶν δύο φύσεων ἔνωσιν, δύο φύσει, ἔχειν τὸν ἀνθρώπον ἔφησεν. « Ὡς γὰρ εἷς μὲν ἐστὶ, φησὶν, ὁ ἀνθρώπος, ἔχει δὲ φύσεις δύο ἐν αὐτῷ διαφόρους,

¹⁵ Expositio fidei inter opera Justinii martyris de qua dicitur infra.

καὶ κατ' ἄλλο μὲν λογίζεται, κατ' ἄλλο δὲ τὸ λογισθὲν ἐνεργεῖ· ψυχῇ μὲν γὰρ νοεῖ λογισάμενος, εἰ τύχοι τοῦ πλοίου τὴν σύμπληξιν, χειρὶ τὸ νοηθὲν εἰς πέρας ἄγει· οὕτως ὁ Υἱὸς, εἰς ὧν, καὶ δύο φύσεις, κατ' ἄλλην μὲν τὰς θεοσημείας ἐργάζεται, κατ' ἄλλην δὲ τὰ ταπεινά παραδέχεται. Ἡ μὲν γὰρ ἐκ Πατρὸς καὶ Θεοῦ, ἐνεργεῖ τὰ σημεῖα· ἡ δὲ ἐκ Πατρὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος, τὸν σταυρὸν, καὶ τὰ πάθη, καὶ τὰ παραπλήσια φυσικῶς ἐθέλων ὑπέμεινε. » Τίτι καταφαίνεταί σοι συνηγορεῖν τὸ παράδειγμα; τοῖς μίαν ἐπὶ Χριστοῦ φύσιν λέγειν τολμῶς, ἢ τοῖς δύο ὁρθόδοξως ἀσυχγύτους καὶ ἀδιαίρετους κηρύττουσιν; Ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐὰς φησὶ· « φύσεις μὲν γὰρ δύο, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· ἐπεὶ καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα· οὐλοὶ δὲ οὐ δύο, οὐδὲ θεοί. »

νζ'. « Ὅτι δὲ πλείστον ἔχει τὸ ἀπεικὸς, ἐντεῦθεν εἰσόμεθα. Ἐκ τίνων πατὴρ συντεθείσθαι τὸν ἄνθρωπον; Ἐκ ψυχῆς δηλαδὴ καὶ σώματος. Τί οὖν μὴ ἐκ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου τὸν Χριστὸν ὁμολογεῖτε; ἢ τίνος ἕνεκα μὴ ἐκ ψυχότητος τὸν ἄνθρωπον καὶ σωματότητος, ὥσπερ τὸν Χριστὸν ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος; Διὰ τί δὲ ὁ ἄνθρωπος μὴ ὅλος ψυχὴ καὶ ὅλος σῶμα λέγεται, ὡς Χριστὸς ὅλος Θεὸς καὶ ὅλος ἄνθρωπος; καὶ ὅλος ἐν ψυχότητι τέλειος, καὶ ὅλος ἐν ἀνθρωπότητι τέλειος, ὡς ὁ Χριστὸς ὅλος ἐν θεότητι τέλειος καὶ ὅλος ἐν ἀνθρωπότητι τέλειος· καὶ ὅλος ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος, καὶ ὅλος σῶμα μετὰ τῆς ψυχῆς, ὡς ὁ Χριστὸς ὅλος Θεὸς μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ὅλος ἄνθρωπος μετὰ τῆς αὐτοῦ ἀνάρχου θεότητος; Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἑτερόν τι παρὰ ταῦτα γαγίνηται, ἢ τοι ἄνθρωπος· ὁ δὲ Χριστὸς ἐξ ἐτέρων τὰ αὐτά· ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, Θεὸς τε καὶ ἄνθρωπος. Εἰ δὲ κατὰ πάντα ἔχει τὴν ὁμοιότητα, ἔδει καὶ Χριστότητα τὴν σύνθετον ὁμῶν ἐνομάζεσθαι φύσιν, ὥσπερ ἀνθρωπότης ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις ἔστι τε καὶ λέγεται. »

νζ'. « Ἄλλως δὲ καὶ ἡ ψυχὴ ὑπὸ τῶν τοῦ σώματος προκατεχομένη παθῶν, καὶ προπάσχει πολλάκις τοῦ σώματος, συμπάσχει δὲ διηνεκῶς. Ἀγωνιᾷ γὰρ πολλάκις τὴν τοῦ σώματος τομὴν, καὶ πρὸ τοῦ πάθους τοῦ σώματος πάσχει, καὶ ἀλλοιοῦται· καὶ μετὰ τὴν τομὴν οὐδὲν ἤττον τοῦ σώματος τὰ τῆς ὁδῶνς ἐμπαθῶς παραδέχεται. Ὅπερ ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου θεότητος οὐκ ἂν τις μὴ παραπλήξ τὴν διάνοιαν εἴπῃ ποτέ. Εἰ οὖν καὶ μιᾷ φύσεως ὁ ἄνθρωπος λέγεται, ἀλλ' ἓς εἶδος, οὐχ ὡς ὑπόστασις. Ὅταν μὲν γὰρ ἄνθρωπος· πρὸς ἄνθρωπον κρίνεται, μιᾷ φύσεως ὡς ὁμοούσιοι λέγονται, καὶ ὡς ὅψ' ἐν εἶδος ταττόμενοι· ὅτε δὲ φυσιογενεῖται ὁ ἄνθρωπος, δύο ἐπ' αὐτοῦ φύσεις θεωρηθήσονται, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος. Ἐν γὰρ τῇ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα συγκρίσει, τίς οὕτως ἀνόητος, ὡς μίαν ἀμφοτέρων φύσιν εἰπεῖν; Χριστῶν

A naturas in seipso diversas habet, ut alia quidem ratiocinetur, alia vero id exsequatur quod ratione digessit (animo siquidem, navigii puta compagem complexus, conceptam mente structuram ad finem perducit); Ita Filius cum unus sit, et duæ naturæ; altera divina miracula edit, altera autem suscipit humilia. Quatenus est ex Patre Deus, prodigia operatur; quatenus vero ex Virgine homo est, crucem, perpassionesque, et similia naturaliter et sponte sustinuit. » Cui censes exemplum patrocinari? iis qui unam in Christo naturam dicere audeant? an illis qui duas, ut recta doctrina feri, non confusas, neque divisas prædicant? Ad hæc Gregorius Theologus ait¹⁶: « Naturæ quidem duæ, Deus et homo, quoniam anima et corpus; B filii vero non duo, neque dii. »

56. Quod vero maximum illic discrimen sit, exinde noverimus. Ex quibusnam compositum esse hominem dicitis? ex anima utique et corpore. Ecce igitur non fateamini Christum esse compositum ex Deo et homine? Quidve causæ est, ut non exanimitate et corporalitate constare hominem pronuntietis, veluti Christum ex deitate et humanitate? Quare homo non totus anima, nec totus corpus dicitur, sicut Christus totus Deus et totus homo? non totus in animitate perfectus, et totus in corporalitate perfectus: sicut Christus totus in divinitate perfectus, et totus in humanitate perfectus, nec totus anima una cum corpore, et totus corpus una cum anima, sicut Christus totus Deus cum sua carne, et totus homo cum deitate sua, quæ initium non habuit. Homo siquidem, ex anima et corpore constans, aliud quid præter hæc effectus 411 est, nempe homo: Christus vero ex diversis, eadem: ex divinitate et humanitate. Deus simul et homo. Si autem per omnia simile exemplum foret, necessarium esset vestram illam compositam naturam nominare *Christitatem*, velut natura hominum est et dicitur humanitas.

57. Præterea, anima perpassionibus corporis præoccupata, corpore prius sæpe patitur; perpetuo vero una patitur. Sæpe siquidem accidit, ut propter corporis sectionem angatur, et ante patiatur, quam corpus doleat, atque mutationem capiat. Ast, secto corpore, nihilominus quam corpus, doloris sensu afficitur: quod tamen in divinitate Domini nemo sanus evenisse dixerit. Et si ergo unius naturæ homo dicitur; at non tanquam hypostasis, sed tanquam species. Nam cum homo cum homine confertur, unius naturæ, ceu consubstantiales ejusdemve substantiæ dicuntur, et tanquam sub una specie collocati. Quando vero de natura hominis disputatur, duæ in eo naturæ spectantur, animæ scilicet et corporis. Si enim anima cum corpore comparetur, quis ita demens

¹⁶ Epist. ad Cled.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷ Turr. vertit *genitus est*, ac si legerit *γαγέννηται*. Arab. vero posuit, *fuit, factus est, γαγέννηται*.

sit, ut unam utriusque esse naturam dicat? Atqui species Christorum non est. Siquidem plures Christi non sunt, ex deitate et humanitate compositi, ut omnes sub eadem specie collocati, naturæ unius prædicentur: sed potius unus Christus est, ex duabus et in duabus naturis agnitus.

58. Quod autem beatus Cyrillus " eum in duobus hircis describat, noveritis exemplum hoc ad hypostases non spectare, sed ad diversitatem viventis et immolati. Atque hoc quidem dicimus, ex duabus rebus creatis fortasse impossibile non esse, unum naturam fieri. Verum ex creato et increato una effici natura non potest, sive duarum particeps sit, sive aliud quid facta fuerit præter istæc, ut Gregorius Theologus censet. Quo pacto enim natura eadem esse inceperit, et non inceperit?

59. Si dicere, ex divinitate et humanitate, perinde est ac dicere, ex duabus naturis; qui non dicitis duas naturas in Christo post unionem, nec proinde divinitatem et humanitatem in ipso post unionem confitemini.

60. Quæ unius naturæ sunt, easdem, nulla deficiente, differentias habebunt. Nec enim, quia homo rationis particeps sit, et angelus item particeps rationis, ideirco una angeli et hominis natura dicitur. Nam angelus immortalis est, homo vero mortalis, nec per omnia similes sunt. Ac mortalis quidem homo est, mortalis vero etiam canis: sed homo rationalis est, canis autem rationis expers, atque ita non unius naturæ sunt. Necesse igitur est, ut quæ unius essentia sunt, easdem, nulla deficiente, differentias essentielles habeant. Si ergo una essentia est divinitatis Verbi, eadem penitus erunt utriusque naturæ differentia.

61. Si ea ex quibus Christus est, in ipso non exstant, vel interiere, vel sunt in alio. Narrate vero ubi.

412 62. Si in iis quæ ejusdem substantiæ sive essentia sunt, dum una natura dicitur, unitas naturæ declaratur, et non hypostasis; quinam in iis quæ diversas essentias habent, naturæ duæ, non substantiarum discrimen, sed hypostases diremptas significabunt?

63. Quæ sunt ad aliquid, seu relativa, simul, semperque simul sunt. Unio vero, et quæ uniuntur, eorum sunt quæ ad aliquid dicuntur: simul sunt igitur unio, et res unitæ. Aut ergo quæ unita sunt, prædicare, aut unionem cessare facite. Jam vero quisnam auctor erit divisionis?

64. Alius et alius hypostasium pronomina sunt, naturarum vero, aliud et aliud, secundum theologum Gregorium ¹⁸. Si itaque alius et alius, ubi de divinis agitur, hypostases significant, ergo

A δὲ εἶδος οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ πολλοὶ Χριστοὶ ἐκ θεότητος συντεθειμένοι καὶ ἀνθρωπότητος, ἵνα πάντες ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος ταττόμενοι, μιᾶς κηρυχθῶσι φύσεως· ἀλλ' εἰς ἓστιν ὁ Χριστὸς, ἐκ δύο καὶ ἐν δυὶ γνωριζόμενος φύσει.

νη'. Ἐπιστήσατε δὲ, ὡς ἐν δυὶ ἐν αὐτὸν χιμάροις ὁ μακάριος διαγράφει Κύριλλος, ἀλλ' οὐ πρὸς τὰς ὑποστάσεις, ἀλλὰ πρὸς τὸ διάφορον τοῦ ζῶντος καὶ τοῦ τεθυμένου, τὸ παράδειγμα φέρει. Καὶ τοῦτο δὲ φαμεν, ὡς ἐκ δύο χτιστῶν τάχα που γενέσθαι μίαν οὐκ ἀδύνατον φύσιν· ἐκ δὲ χτιστοῦ καὶ ἀκτίστου μίαν φύσιν γενέσθαι ἀμήχανον, ἥ τῶν δύο μετέχουσιν, ἡ ἑτερόν τι παρὰ ταῦτα, κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον (3). Πῶς γὰρ ἡ αὐτὴ ἡρξάτο τε τοῦ εἶναι, καὶ οὐκ ἡρξάτο;

B νθ'. Εἰ ταυτὸν ἔστιν εἰπεῖν, ἐκ θεότητος τε καὶ ἀνθρωπότητος, καὶ ἐκ δύο φύσεων, δύο φύσεις ἐν τῷ Χριστῷ μετὰ τὴν ἔνωσιν μὴ λέγοντας, οὐδὲ θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα ἐν αὐτῷ μετὰ τὴν ἔνωσιν ὁμολογεῖτε.

ξ'. Τὰ μιᾶς οὐσίας, τὰς αὐτὰς ἀπαρλεῖπτως ἔξει διαφοράς. Οὐτε γὰρ, ἐπειδὴ λογικὸς ὁ ἄνθρωπος, καὶ λογικὸς ὁ ἄγγελος, μία φύσις ἀγγέλου καὶ ἀνθρώπου λεχθήσεται. Ἀθάνατος γὰρ ὁ ἄγγελος, θνητὸς δὲ ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὐ πάντῃ τὴν ὁμοίωσιν ἔχει. Καὶ θνητὸς μὲν ὁ ἄνθρωπος, θνητὸς δὲ καὶ ὁ κύων· ἀλλὰ λογικὸς μὲν ὁ ἄνθρωπος, ὁ δὲ κύων ἄλογος, καὶ οὐ μιᾶς φύσεως. Ἀνάγκη τοίνυν τὰ μιᾶς οὐσίας, τὰς αὐτὰς ἀπαρλεῖπτως ἔχειν οὐσιώδεις διαφοράς. Εἰ τοίνυν μία οὐσία τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου θεότητος καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, αἱ αὐταὶ διαφοραὶ ἀμφοῖν ἀπαρλεῖπτως ἔσονται.

ξα'. Εἰ τὰ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς, μὴ ἐν αὐτῷ, ἡ ἀπώλοντο, ἡ ἐν ἐτέρῳ· καὶ ποῦ, δείξατε.

ξβ'. Εἰ ἐπὶ τῶν ὁμοουσίων ἡ μία φύσις λεγομένη, ταυτότητα φύσεως, οὐχ ὑποστάσεως, δηλοῖ, πῶς ἐπὶ τῶν ἑτεροουσίων, αἱ δύο φύσεις, οὐ τὸ διάφορον τῶν οὐσιῶν, ἀλλ' ὑποστάσεων δηλώσει διαίρεσιν;

ξγ'. Τὰ πρὸς τι ἅμα, καὶ αἰ ἅμα· ἡ δὲ ἔνωσις καὶ τὰ ἐνωθέντα, τῶν πρὸς τι. Ἄμα οὖν ἡ ἔνωσις καὶ τὰ ἐνωθέντα. Ἡ τοίνυν καὶ τὰ ἐνωθέντα κηρύξατε, ἡ καὶ τὴν ἔνωσιν παύσατε. Καὶ τίς λοιπὸν τῆς διαίρεσεως αἴτιος;

ξδ'. Τὸ ἄλλος καὶ ἄλλος ὑποστάσεων ἀντινομίαι· φύσεων δὲ τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο, κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον. Εἰ οὖν αἰ τὸ ἄλλος καὶ ἄλλος ἐπὶ τῆς θεολογίας τὰς ὑποστάσεις δηλοῖ· ἄρα καὶ τὸ ἄλλο

¹⁷ Cyrill. Epist ad Acac. Melit. De hircō emissario.

¹⁸ Greg. epist I ad Cledon.

NOTÆ.

(3) Turr. non quæ præcesserunt, sed quæ sequuntur Theologo ascribit. Quomodo enim, ut ait

Gregorius, una natura capit esse? et non esse. Cæterum Theologi locus obviu non est.

καὶ ἄλλο ἐπὶ τῆς οἰκονομίας· αἱ τὰς φύσεις δηλώ-
σι.

Ξ'. Τὸ ἄλλο τῇ φύσει εἰπεῖν, καὶ τὸ ἄλλην φύσιν, ταυτόν. Εἰ οὖν τὸ πρῶτον αἰ ἐπὶ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, αἰ καὶ τὸ δεύτερον. Ἄλλη δὲ καὶ ἄλλη φύσις, οὐκ ἔσται μία.

Ξ'. Τί ὁμῖν βούλεται ἡ σύνθετος φύσις ; Ἐνικῇ προφορᾷ δύο σημαίνει πράγματα· ὡς παρὰ τοῖς Πα-
τράσιν ἡ διττῇ, καὶ ἡ διπλῇ φύσις, καὶ ὡς χορὸς⁹
καὶ λαὸς, ἡ πληθυντικῇ προφορᾷ μίαν, ὡς Ἀθῆναι,
Θῆβαι, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰ μὲν οὖν τὸ πρότερον,
περιττὸν τὸ μίαν λέγειν· οὐδὲ γὰρ οἱ Πατέρες μίαν
εἶπον. Εἰ δὲ τὸ δεύτερον, περιττὸν τὸ σύνθετον· ταυ-
τὸν γὰρ ὁμῖν ἔκ τε τῆς ἀπλῆς καὶ τῆς συνθέτου ση-
μαίνεται. Εἰ δὲ ἕτερόν τι παρὰ τὰ εἰρημμένα, ἄλλην
ἡμῖν συγκεχυμένην εἰσχομίζετε φύσιν, ὥσπερ ἡμιό-
νον, καὶ τὴν παρ' Ἑλλήσιν τῶν πολυμόρφων ζῶων
τεραπεῖαν.

Ξ'. Ἡ μία σαρκαωμένη φύσις, ἡ ὡς σχῆμα
τὴν σάρκα περιέχειται, καὶ μία ἐστὶ καὶ σαρκαω-
μένη, οἷα χαλκὸς ἀνδριάντος μεμορρωμένος σχή-
ματι, ἡ τῆς σαρκὸς τραπέισης τῆς προσληφθείσης
εἰς τὴν τοῦ προσλαβομένου φύσιν, ἡ ὡς τῆς τοῦ
προσλαβόντος φύσεως μεταβληθείσης εἰς τὴν τοῦ
προσλήμματος φύσιν, καὶ τῆς οἰκείας οὐσίας πεπον-
θυίας ἔκστασιν, ἡ οὐσία οὐσίᾳ ἡνιωται, καὶ δύο εἰσὶν·
οἷον οὖν αἰρεῖσθε, κηρύξατε, ἡ δύο φύσεις ὁ Χριστὸς,
ἡ παντελῶς οὐ δύο. Τὰ γὰρ ἀντιφατικῶς λεγόμενα,
ὀλίκῳ ἀντίκειται· ἡ τοίνυν δύο κηρύττετε, ἡ μίαν
ἀπολύτως εἶπατε. Τί γὰρ λέξιν προβάλλεσθε, ἥς
ἀρνεῖσθε τὴν δύναμιν πρὸς ἐξαπάτην τῶν ἀπλουστέ-
ρων ;

Ξη'. Μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκαωμένην
λέγοντες, ἡ τοῦ, *σαρκαωμένην*, ἀρνεῖσθε τὴν δύ-
ναμιν, ἡ ἐξ ὀνόματος καὶ ὅρου δύο φύσεις κατὰ περι-
φρασιν λέγετε· μίαν μὲν φύσιν ἀσφανεῖν ὀνομάζον-
τες, τὴν δὲ ἑτέραν ἐξ ὅρου μηνύοντες. Εἴπερ σὰρξ
ἐψυχωμένη ψυχῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ, ἀνθρώπου φύσις
ἐστὶ.

Ξθ'. Τὰ ἑτεροοῦσια ἐνώσει γίνεται ἓν, καὶ οὐ φύ-
σει. Φύσει γὰρ ἓν τὰ ὁμοοῦσια. Ἐτερον τοίνυν φύσις
καὶ ἕτερον ἔνωσις, καὶ τὸ ἐξ ἑκάστου ἀποτελούμε-
νον ἓν ἕτερον· ἐξ ὁμοουσιότητος μὲν φύσις μία,
ἐκ δὲ τῆς κατ' ὑπόστασιν ἐνώσεως, μία ὑπόστα-
σις.

ο'. Τὸ Χριστὸς ὄνομα, κατὰ τὸν μακάριον Κύριλ-
λον, οὔτε δύναμιν ὅρου ἔχει, οὔτε τὴν τινος οὐσίαν
δηλοῖ. Εἰ δὲ μὴ οὐσίαν δηλοῖ, καὶ ὅρου δύναμιν οὐκ
ἔχει, ὑπόστασις ἂν εἴη καὶ οὐ φύσις. Ὅρω μὲν γὰρ
οὐσία καὶ φύσις δηλοῦσθαι πέφυκεν, ὑπογραφῇ δὲ,
πρόσωπον καὶ ὑπόστασις, εἴπερ ὁ μὲν ἐξ οὐσιωδῶν,
ἡ δὲ ἐξ ἐπουσιωδῶν σύγκειται. Τὸ δὲ Θεὸς ὄνομα,
δηλωτικὸν οὐσία, ἐστὶν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ *ἀνθρώ-*

A et aliud et aliud in incarnatione semper naturas
declarabunt.

65. Dicere, aliud natura, et naturam aliam
dicere, idem prorsus est. Si ergo primum in divi-
nitate Christi et humanitate locum habet ; semper
etiam secundum. At vero alia et alia natura non
erit una.

66. Quid sibi videtur apud vos natura compo-
sita ? singulari voce res duæ significari solent,
ut apud Patres bina et duplex natura, et velut
chorus, et populus ; aut plurali, una, velut Athe-
næ, Thebæ, et similia. Si quidem prius, superva-
caneum est unam dicere : nusquam enim Patres
unam dixere. Sin vero posterius, frustra composita
dicitur. Idem quippe vobis simplici atque compo-
sita natura significatur. Sin autem aliud præter
istā, aliam naturam nobis confusam introducit, uti
mulum, aut prodigiosa illa diversæ formæ ani-
manita, quæ a gentilibus efficta sunt.

67. Una illa composita natura est, vel quia
carne habitus instar induitur, adeoque una est,
quamlibet incarnata, ut puta æs in statuæ figuram
conformatum : vel quia assumpta caro mutata
fuit in naturam illius a quo sumpta est, vel per
naturæ assumentis in assumpti naturam conver-
sionem, ita ut a substantia propria moveri passa
sit : vel demum quatenus substantia substantiæ
unita fuit, et duæ consistunt. Quod horum vobis
arriserit, edicite : vel duæ naturæ Christus est,
vel nequaquam duæ. Nam quæ per contradictio-
nem enuntiantur, omnibus modis opposita sunt.
Vel ergo duas naturas predicate, vel unam abso-
lute dicite. Quid enim dictionem producit, ejus
vim abnegatis ad simplices decipiendos ?

68. Cum naturam unam Dei Verbi incarnatam
dicitis, aut vim vocis, *incarnatam*, inficiamini, aut
per circumloctionem eo nomine et termino natu-
ras duas effertis ; unam quidem aperte nomi-
nantes, aliam vero adjuncto termino indicantes :
si quidem caro anima rationis particeps animata
et intelligente, hominis natura sit.

69. Quæ sunt diversæ substantiæ, unione fiunt
unum, et non natura. Natura quippe ea quæ
sunt ejusdem substantiæ, unum sunt, Aliud igitur
est natura, et aliud unio, et aliud quod ex pluri-
bus efficitur. Quamobrem ex consubstantialitate
una natura est : ex unione penes hypostasim, hy-
postasis una.

41370. Nomen Christi, ut beatus Cyrillus ¹⁹ au-
ctor est, neque vim definitionis habet, nec alicujus
essentiam declarat. Quod si nec essentiam declarat
alicujus, nec vim habet definitionis, hypostasis
erit, non natura. Definitione enim essentia decla-
ratur : descriptione vero, persona et hypostasis :
quandoquidem definitio ex essentialibus compo-
nitur ; descriptio vero ex iis quæ sunt in substan-

¹⁹ Cyrill. in schol. citat. a S. Max., epist. I ad Thalass. Tom. II, p. 277.

tia. Porro nomen Dei essentiamve A significat, similiter nomen hominis. Quid causæ est igitur, cur unum Christum, Deum et hominem, hypostasim unam compositam, quatenus Christus est, non prædicetis; quatenus vero Deus et homo, non duas naturas?

71. Etsi vero ex perfectis unio fiat: attamen ratione totius, id est ejus quod unitione effectum est, partes dicuntur, quæ ad unionem concurrunt; ut puta ex terra, et palea, et aqua lateres sunt: quorum quodlibet per se seorsim perfectum est; ad laterem vero quod attinet, pars censetur. Partes ergo Christi duæ naturæ sunt: ex divinitate siquidem et humanitate existit. Quomodo igitur non sunt partes in toto, nec totum in partibus? aut enim in ipso sunt, aut alibi; aut ipse quoque extinctus erit, aut in aliis est præter ista, aut nusquam.

72. Si caro ejusdem naturæ est cum divinitate Verbi, quomodo Trinitas in quaternitatem non transiit? Quæ enim consubstantialia sunt, diversæ sunt hypostasis. Sin vero diversæ essentiae caro est: qui fit ut Christus non sit duæ naturæ?

73. Si Deus Verbum et Pater secundum quiddam duo sunt; caro autem et Deus Verbum secundum nihil duo sunt, plus unitum est carni Verbum, quam Patri. Sin vero non plus, secundum aliquid sunt duo Deus Verbum et caro. Quod si secundum aliquid duo sunt; omnino secundum naturam: non enim secundum hypostasim.

74. Unus Christus, composita illa hypostasis, natura idem est cum Patre, et Spiritu, cum matre itidem et nobis. Est enim tum Patri, tum nobis consubstantialis; cum tamen hypostasi discrepet. Si igitur naturam unam compositam ei tribuitis, Patrem proinde et Spiritum sanctum compositæ naturæ esse dicetis; quinimo Trinitatem et homines unius esse naturæ fatebimini. Sin vero hypostasim in naturis quibus exstantem, secundum aliud Patri consubstantialis erit, et secundum aliud, nobis.

75. Deitas de tribus vivificæ Trinitatis hypostasis enuntiatur: consimili modo humanitas de infinitis naturæ humanæ hypostasisibus. Si ergo naturam unam deitatis humanitatisque dicatis, una natura, secundum vestram opinionem, in Christum sanctorum Trinitatis hypostasium fuit, infinitarumque hypostasium humanitatis.

76. Si particularem specialemque Verbi substantiam asseritis, idemque esse naturam et hypostasim; indicate nobis sanctorum Patrum aliquem, qui tres naturas substantiasve dixerit in sancta Trinitate, nosque, imposita ori manu, conticescimus. **414** Sin vero ostendere non potestis, eccur vane de corde, et non ex Deo, loquentes fremitis?

πορ. Τί οὖν τὸν ἕνα Χριστὸν, τὸν Θεὸν τε καὶ τὸν ἄνθρωπον, μὴ μίαν μὲν ὑπόστασιν σύνθετον, ὡς Χριστὸν, ὡς Θεὸν δὲ καὶ ἄνθρωπον, δύο φύσεις κηρύττετε;

α'. Εἰ δὲ καὶ ἐκ τελείων ἡ ἑνωσις γένοιτο, ἀλλὰ γε καὶ πρὸς τὸ ὅλον, ἥτοι τὸ ἐκ τῆς ἐνώσεως ἀποτελεσμα, μέρη τὰ πρὸς ἑνωσιν συνελθόντα λέγεται, ὡς ἐκ χορῶς τυγόν, ἡ πλίνθος, καὶ ἀχύρου, καὶ ὕδατος, ὡν ἕκαστον, καθ' αὐτὸ μὲν τέλειον, μέρος δὲ πρὸς τὴν πλίνθον λελογίσταί. Μέρη τοίνυν Χριστοῦ δύο φύσεις: ἐκ θεότητος γὰρ οὗτος καὶ ἀνθρωπότητος. Πῶς οὖν οὐκ ἐν τῷ ὅλῳ τὰ μέρη, καὶ τὸ ὅλον ἐν τοῖς μέρεσιν; Ἡ γὰρ ἐν αὐτῷ, ἡ ἀλλαχόσε, ἡ ἀνήρηται καὶ αὐτὸς, ἡ ἐν ἄλλοις παρὰ ταῦτα, ἡ οὐδαμῇ.

β'. Εἰ τῆς αὐτῆς φύσεως ἡ σὰρξ τῇ τοῦ Λόγου θεότητι, πῶς οὐ γέγονε τετράς ἡ Τριάς; Τὰ γὰρ ὁμοούσια ἑτέρας ἐστὶν ὑποστάσεως. Εἰ δὲ ἑτεροούσιος, πῶς οὐ δύο φύσεις ἐστὶν ὁ Χριστός;

γ'. Εἰ ὁ Θεὸς Λόγος καὶ ὁ Πάτερ κατὰ τί εἰς, δύο, ἡ δὲ σὰρξ καὶ ὁ Θεὸς Λόγος κατ' οὐδέν εἰσι δύο, πλεον ἡνωται τῇ σαρκί, Θεὸς Λόγος, ἡ τῷ Πατρὶ. Εἰ δὲ οὐ πλεον· κατὰ τί γοῦν εἰσι δύο ὁ Θεὸς Λόγος καὶ ἡ σὰρξ. Καὶ εἰ κατὰ τι, δύο κατὰ φύσιν· οὐ γὰρ καθ' ὑπόστασιν.

δ'. Ὁ εἰς Χριστὸς, ἡ σύνθετος ὑπόστασις, κατὰ μὲν φύσιν ταυτίζεται τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, τῇ Μητρὶ τε καὶ ὑμῖν· καὶ τῷ Πατρὶ γὰρ ἐστὶ καὶ ὑμῖν ὁμοούσιος· διαφέρει δὲ καθ' ὑπόστασιν. Εἰ μὲν οὖν μίαν φύσιν αὐτῷ διῶτε σύνθετον, συνθέτου φύσεως τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέξετε, καὶ μιᾶς φύσεως τὴν Τριάδα καὶ τοὺς ἀνθρώπους εἰποιτε. Εἰ δὲ ὑπόστασιν ἐν δύο γνωρίζομένην φύσει, κατ' ἄλλο ἐστὶ τῷ Πατρὶ καὶ κατ' ἄλλο ἡμῖν ὁμοούσιος.

ε'. Ἡ θεότης κατὰ τῶν τριῶν τῆς ζωαρχικῆς Τριάδος ὑποστάσεως φέρεται, ὁμοίως καὶ ἡ ἀνθρωπότης κατὰ τῶν ἀπείρων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑποστάσεων. Εἰ τοίνυν μίαν φύσιν τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος εἶπητε, μία φύσις καθ' ὅμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ γέγονε τῶν ἁγίων τῆς Τριάδος τριῶν ὑποστάσεων.

ς'. Εἰ μέρη καὶ ἰδικὴν οὐσίαν τοῦ Λόγου φατέ, καὶ ταυτὸν φύσιν καὶ ὑπόστασιν δεῖξετε ἡμῖν τίνα τῶν ἁγίων Πατέρων τρεῖς φύσεις ἢ οὐσίας ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος εἰπόντα, καὶ ἡμεῖς σιγήσομεν, χεῖρα ἐπὶ στόματι θέμενοι. Εἰ δὲ μὴ δεῖξαι δύνασθε, τί μάτην ἀπὸ καρδίας, καὶ οὐκ ἐκ Θεοῦ, λαλοῦντες φρυάττεσθε;

VARIÆ LECTIONES.

* Articulus τὸν utrobique superfluous est. † Leg. κηρύττετε.

οὐ. Τὸ τῶν πραγμάτων ποσὸν, οὐ μόνον ὥριστος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀόριστος, ὁ πολλὰ τυχόν, καὶ ὀλίγα, καὶ πλείονα, καὶ ἐλάττωνα· καὶ ἡ ἀναλογία δὲ ταυτὸν οἶδε πολλάκις ποιεῖν, ὡς τὸ μείζον καὶ ἴσον καὶ ἥττον· ἀλλὰ καὶ ἡ δεικτική φωνή, τοῦτό φημι, καὶ αὐτὸ, καὶ αὐτὰ, καὶ ἄλλο, καὶ ἕτερον· καὶ ἡ τάξις, ὡς πρὸ τοῦδε, καὶ μετ' ἐκεῖνο, καὶ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ὑστερον, καὶ ἕτεροι δὲ τρόποι τυχόν. Εἰ μὲν οὖν πάντας τοὺς τρόπους δηλωτικούς τῆς τῶν πραγμάτων ποσότητος, διαιρετικούς λέγετε, ἐγγύθεν ὁ ἑλεγχος. Μίαν γὰρ καὶ μίαν φύσιν, ἕτερόν τε καὶ ἕτερον, καὶ ἄλλο καὶ ἄλλο, καὶ φύσεις ἀόριστως καὶ ἰδιώτητας, καὶ μείζον καὶ ἐλάττω, καὶ πρότερον καὶ ὑστερον λέγετε. Εἰ δὲ μόνον τὸν ὥρισμένον ἀριθμὸν, καὶ μάλιστα τῆς δυάδος, διαιρεῖν ὑποτίθεσθε τῆς ἐξουσίας· τίς γὰρ ἡ ἀποκλήρωσις^α τῆς ἀληθείας ἐτέρως ἔχουσας; Ἡ δυὰς γὰρ καὶ τὰ δύο ὁμοῦ τὰ ἀριθμούμενα συλλεπτική δύναμις παρίστησιν, ἢ τῆς μίξ ὁμῶν ὁ διαλελυμένος ἀριθμὸς, καὶ καθ' αὐτὸν θεωρούμενος.

οἱ. Ἐπὶ πᾶσι τοῦτο ἡμῖν ἀπαγγεῖλατε· ἔχει θεῖαν φύσιν ὁ Χριστὸς καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν; Ναί, ἔρετε. ἔχει δὲ καὶ ἀνθρωπίνην; Καὶ τοῦτο συνομολογήσατε, εἴ γε μὴ γυνῇ τῇ κεφαλῇ ἀσεβεῖν βουλευθείητε. Φύσις οὖν θεία καὶ φύσις ἀνθρωπίνη, μία φύσις, ἢ δύο εἰσίν; Ἄλλ' εἰ μὲν μίαν εἴπητε, ἔσται ὁ Πατὴρ ἡμῖν ὁμοούσιος· εἰ δὲ δύο καὶ οὐ μία, τί μὴ τὸν τέφον σὺν τῷ τούτου γεννήτορι μακρὰν ἀπορρίψαντες, μεθ' ἡμῶν ἕνα Χριστὸν, ἕνα Υἱόν, ἕνα Κύριον, μίαν ὑπόστασιν ἐκ δύο φύσεων, καὶ δύο φύσεις, καὶ ἐν δυοῖ φύσεσι, μετὰ τὴν ἔνωσιν ὁμολογήσατε; Εἰ μὲν γὰρ εὐθέποτε δύο φύσεων τὸν Χριστὸν φάτε, τί μάτην μίξ αὐτὸν φύσεως μετὰ τὴν ἔνωσιν λέγετε; Εἰ δὲ πρὸ τῆς ἐνώσεως δύο φύσεων αὐτὸν φάσκοντες, μίξ ὁμολογεῖτε μετὰ τὴν ἔνωσιν, ἀντικρὺς πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπομάχεσθε. Πρὸ γὰρ τῆς ἐνώσεως, ἦτοι τῆς θείας σαρκώσεως, μίξ φύσεως ἀπλῆς, ἦτοι τῆς θείας, μία τελὼν ὑπόστασις, οὐδὲ Χριστὸς ἦν. Ἡ τοίνυν παντελῶς τὰς δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ ἀναιρήσατε, ἢ διφυᾶ πρὸ τῆς ἐκ Παρθένου τὸν Χριστὸν σαρκώσεως λέξετε, μὴ διδόναι αὐτῷ τὰς κυρίως οὐσίας αὐτοῦ δύο φύσεις μετὰ τὴν ἔνωσιν ἀνεχόμενοι. Ἡμεῖς γὰρ ἐν τῷ λιμένι τῆς εὐσεβείας ἰστάμενοι, καὶ πάσης αἵρετικῆς κακονοίας ἀποκρούμενοι καταιγίδα· ταῖς αἰραῖς τοῦ Πνεύματος, ἐπὶ μὲν τῆς ἀγίας καὶ ὑπερυμνήτου Τριάδος μίαν οὐσίαν καὶ φύσιν θεότητος, τρεῖς δὲ τελείας τὰς ὑποστάσεις σέβωμεν, μηδεμίαν αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας κακῆσθαι διαφορὰν ὁμολογούντες· πάσας δὲ κοινῶς, καὶ ταυτῶς, καὶ ἀπλῶς, καὶ ἀμερῶς, καὶ ὁλικῶς τὰς θεωνυμίας ἐπὶ πάσης τῆς θεότητος ἐκλαμβάνομεν, ἦτοι τῶν τριῶν ὑποστάσεων τὴν εὐσίαν, εἴτε οὖν φύσιν, τὴν κυριότητα, καὶ τὴν ἀγιότητα, τὴν βασιλείαν, τὴν δύναμιν, τὴν ἐνέργειαν, τὴν θέλησιν, τὴν ἐξουσίαν· διακεκριμένως δὲ τὸ Πατὴρ, τὸ Υἱός, καὶ τὸ

A 77. Quantitas rerum non solum definito numero representatur, verum etiam indefinito; ut, ex. gr., multis et paucis, pluribus et paucioribus. Comparatio idem quoque prestare solet, ut majus, et æquale, et minus: imo et vox demonstrandi, hoc, inquam, et illud, et hæc, et aliud, et alterum; itemque ordo; ut ante hoc, et, post illud, et, a principio, et, postea, alique fortassis modi. Si igitur omnes modos, quibus quantitas rerum declaratur, divisionem inducere dicitis, obvia facilisque confutatio est. Unam quippe atque unam naturam, diversum item et diversum, aliud et aliud, naturas etiam indefinitas, et proprietates, majus et minus, prius et posterius dicitis. Sin vero solummodo numerum definitum, et maximum binarium, dividere ponitis, hoc vestræ licentiæ erit. Quinam enim id sortitus sit, quando veritas aliter se habet? Dualitas quippe et duo, ea quæ numerantur, vi quadam colligante, simul representant; sicut et unius et unius, ut vos loquimini, numerus solutus, et in se consideratus.

B 78. Præter hæc omnia, narrate nobis: Habetne Christus divinam naturam post unionem? Omnino, aietis. Habetne vero etiam humanam? et hoc utique constebimini, nisi aperto capite impietatem ostentare velitis. Divina ergo natura et humana, unane natura, an duæ sunt? Quod si unam dixeritis; erit igitur Pater nobis consubstantialis: sin vero, cur duæ, nec una solum? cur non abjecta procul superbia cum ejus parente, nec unum nobiscum Christum, unum Filium, unum Dominum, unam hypostasim ex duabus naturis, naturasque duas et in duabus naturis post unionem fateamini? si enim Christum nunquam naturarum duarum dicitis, eurnam ipsum naturæ unius post unionem vane pronuntialis? si vero eum duarum naturarum ante unionem dicendo, ea peracta, unius naturæ esse constemini, plane cum veritate pugnatis. Nam ante unionem, id est, ante divinam incarnationem, eum una naturæ unius simplicis, sive divinæ, hypostasis esset, ne quidem erat Christus. Aut igitur duas in Christo naturas tolletis, aut duplicis naturæ Christum ante sumptam ex Virgine carnem dicitis, duas ipsi post unionem naturas, quæ ipsius proprie sint, tribui non sustinentes. Nos enim qui in portu sinceræ pietatis versamur, et dispulsa per Spiritus sancti afflatus omni hæreticæ nequitie procella, in sancta et supraquam laudabili Trinitate substantiam unam naturamque divinitatis, tres item perfectas hypostases colimus, nullam eas inter se differentiam substantialem habere constantes; sed omnia divina nomina communiter, et unite, eodemque modo, simpliciter, indivisim, et universim de tota divinitate accipimus; substantiam puta, seu naturam, trium personarum, dominationem, et sanctitatem, regnum,

VARIÆ LECTIONES.

^α Arabieus legisse videtur, ut Turrianus, ἀποκλήρωσις, sortitio.

potentiam, operationem, voluntatem, auctoritatem : discretim demum cognoscimus Patrem et Filium et Spiritum sanctum ; ingenitum, inquam, et genitum, et 415 procedentem ; uti solum ingenitum Patrem, solum genitum Filium, solum procedentem Spiritum sanctum, sciamus, non inversa aut dimota uniuscujusque proprietate : novimus enim ea accidentia, non esse (nihil quippe accidit Deo), sed esse proprietates quibus unaquæque hypostasis sigillatur : Deum perfectum Patrem, Deum perfectum Filium, Deum perfectum Spiritum sanctum : Deum et Deum et Deum, sed tria Deum unum, simul intellecta et cognita, non contracta in personam unam et unam hypostasim, absit ! sed ad unum principium Patrem relatis Filio et Spiritu sancto. Unus quippe Deus est, quia una divinitas ; non tres dii, sicuti tres homines. Haudquaquam enim substantia dividuntur, non dirimuntur potestate, non loco, non operatione, non voluntate separantur, habentes indivulsam in seipsis mutuo mansionem et circumin sessionem. Ubinam siquidem erunt, nisi se invicem pervadant ? alioqui persona quælibet circumscripta foret. Unus itaque est Deus ex perfectis tribus hypostasibus, ne natura ex imperfectis composita et compositionis expers, supra modum perfecta,

79. In incarnatione vero salutari, quæ intelligentiam omnem superat, confitemur unum de Trinitate, unigenitum, Filium Verbumque Dei, beneplacito Patris incarnatum de Spiritu sancto esse, et ex sancta semper Virgine et Dei Genitrice Maria : duasque ejus generationes colimus, unam ante sæcula et æternam, nulla causa, ex Patre sine matre : et unam ex virgine matre, sine patre, propter nostram salutem. Neque incarnatum Patrem, neque generatum dicimus, neque Spiritum sanctum. Proprietates enim filiationis immobilis est. Filius igitur cum esset, Filius denuo factus est : Filius namque Dei et Patris, hominis filius factus est, unaque ex naturis duabus hypostasis composita. Cum enim hypostasis esset in substantia existens, naturam substantem assumpsit, massæ nostræ primitias. Substantem porro dicimus, non tanquam habuerit propriam hypostasim, sed quæ exstiterit in hypostasi Verbi. Simul quippe caro, simul Dei Verbi caro, simul caro animata rationis particeps, minime sublata propter unionem differentia naturarum (quandoquidem ea ex quibus unus Christus et Dominus constat, immota nec permutata manserunt), sed illis in unam hypostasim compositam concurrentibus sine confusione et sejunctione. Unionem enim secundum hypostasim dicimus. At vero unio secundum hypostasim concurrentium quoque naturarum discrimen servat, et unitatem naturæ custodit. Si enim Verbum carni consubstantiale non est, nec discretum ab eo quod simul cum eo subsistit, nec unam proinde in ipso dicere naturam licet, neque duas hypostases. Hæc siquidem hypostases constituunt : ut consubstan-

A Πνεῦμα γινώσκουμεν· τὸ ἀγέννητόν φημι, καὶ τὸ γενητόν, καὶ τὸ ἐκπορευτόν· μόνον ἀγέννητον τὸν Πατέρα εἰδότες, μόνον γενητόν τὸν Υἱόν, μόνον ἐκπορευτόν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ μεταπίπτουσης ἡ κινουμένης τῆς ἐκάστου ἰδιότητος· οὐ συμβεβηκότα ταῦτα γινώσκοντες· οὐδὲν γὰρ ἐπισυμβαίνει Θεῷ, ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐκάστου ὑποστάσεως ἰδιώματα· Θεὸν τέλειον τὸν Πατέρα, Θεὸν τέλειον τὸν Υἱόν, Θεὸν τέλειον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Θεὸν καὶ Θεὸν καὶ Θεὸν, ἀλλ' ἓνα τὰ τρία Θεὸν, σὺν ἀλλήλοις νοούμενά τε καὶ γινωσκόμενα, οὐ συναλειφόμενα εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν· ἀπαγε· ἀλλ' εἰς ἓν αἷτιον τὸν Πατέρα συναναφερόμενου Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος. Εἰς γὰρ Θεός, ἐπειδὴ μία θεότης, οὐ τρεῖς δὲ θεοὶ, ὥσπερ τρεῖς ἄνθρωποι· οὐδὲ γὰρ οὐσίαι τέμνονται, οὐ δυνάμει χωρίζονται, οὐ τόπῳ, οὐκ ἐνεργείᾳ, οὐ βουλῇ μερίζονται, ἀνεκφοίτητον ἔχοντες τὴν ἐν ἀλλήλοις ἰδυσίν τε καὶ περιχώρησιν. Ποῦ γὰρ ἔσονται, μὴ ἐν ἀλλήλοις μένοντα ; περιγραπτὸν ἂν, εἴη ῥούτως ἐκάτερον. Εἰς οὖν Θεός ἐκ τριῶν τελείων τῶν ὑποστάσεων, ἵνα μὴ σύνθετος ἐξ ἀτελείων φύσις νομιζοίτο, μία δὲ ἐκ τριῶν τελείων ἀπλὴ καὶ ἀσύνθετος, ὑπερτελής καὶ προτέλειος.

censeatur : una vero ex tribus perfectis, simplex et perfectionis origo.

οὐδ'. Ἐπὶ δὲ γε τῆς σωτηρίου οἰκονομίας καὶ πάσαν ὑπεραίρουσης κατάληψιν, ὁμολογοῦμεν τὸν ἕνα τῆς ἁγίας Τριάδος, τὸν μονογενῆ Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς σεσαρκῶσθαι ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς ἁγίας ἀειπαρθένου καὶ Θεοτόκου· καὶ δύο αὐτοῦ τὰς γενήσεις σέβωμεν, μίαν τὴν προαιώνιον καὶ αἰδίον, ἀναίτητος, ἐκ Πατρὸς ἀνευ μητρὸς, καὶ μίαν τὴν ἐκ τῆς Παρθένου μητρὸς ἀνευ πατρὸς διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν. Οὕτε τὸν Πατέρα σεσαρκῶσθαι καὶ γεγενῆσθαι λέγοντες, οὕτε τὸ Πνεῦμα ἅγιον· ἡ γὰρ ἰδιότης ἀκίνητος τῆς υἰότητος. Υἱὸς οὖν ὑπάρχων, Υἱὸς πάλιν γέγονεν. Υἱὸς γὰρ ὢν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, υἱὸς ἀνθρώπου ἐγένετο, ἐκ δύο φύσεων μία ὑπόστασις σύνθετος. Ὑπόστασις γὰρ ὑπάρχων ἐνοούσιος, φύσιν ἀνάλαβεν ἐνυπόστατον, ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φυράματος. Ἐνυπόστατον δὲ φάμεν, οὐχ ὡς ἰδίαν ἐσχηκυῖαν ὑπόστασιν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Λόγου ὑποστάσει ὑπάρξαν. Ἄμα γὰρ σὰρξ, Ἄμα Θεοῦ Λόγου σὰρξ· ἄμα σὰρξ ἐμφυχὸς λογικῇ, ἄμα Θεοῦ Λόγου σὰρξ ἐμφυχὸς λογικῇ· οὐδαμῶς τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνηρημένης διὰ τὴν ἑνωσιν· μεμένηκε γὰρ τὰ ἐξ ὧν ὁ Χριστός τε καὶ Κύριος, ἄτρεπτα καὶ ἀμετάβλητα· ἀλλ' εἰς μίαν ὑπόστασιν σύνθετον συνδραμουσῶν ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως· καθ' ὑπόστασιν γὰρ τὴν ἑνωσιν δογματίζομεν. Ἡ δὲ καθ' ὑπόστασιν ἑνωσις, καὶ τῶν συνελθουσῶν οὐσιῶν φυλάττει τὴν διαφορὰν, καὶ τοῦ προσώπου τηρεῖν οἶδε τὴν ἐνότητα. Εἰ γὰρ οὐχ ὁμοούσιος ὁ Λόγος τῇ σαρκί, οὔτε χειρωρίσμενος τοῦ συνυφεστώτος ἐστιν, οὔτε μίαν ἐπ' αὐτοῦ φύσιν λέγειν θεμιτὸν, οὔτε δύο τὰς ὑποστάσεις. Ταῦτα γὰρ τὰς ὑποστάσεις ποιεῖ· τὸ γὰρ ὁμοούσιον, τὸ ἐν μὲν καὶ ταυτὸν κατ' οὐσίαν θεῶν. Τὸ καθ' ὑπόστασιν δὲ, διαφορὸν· τοῦμπάλιν δὲ

τὸ ἑτεροούσιον, τὸ καθ' ὑπόστασιν μὲν, ταυτὸν, τὸ δὲ κατὰ φύσιν, τὸ διάφορον τῶν ἡνωμένων.
 itra vero diversæ substantiæ esse, unum quidem secundum hypostasim efferat, diversam vero uni-

τ'. Οὕτως οὐκ ἔστιν ἄλλος καὶ ἄλλος ὁ Χριστὸς, ἵνα μὴ τετράδι λατρεύωμεν, ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο, ἵνα μὴ τῇ θεότητι τὸ πάθος προσάπτωμεν. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλος καὶ ἄλλος, μίτην μεγαλαυχούμεν, τὴν τῆς ἡμετέρας φύσεως θέωσιν διὰ τῆς τοῦ Λόγου γεγενῆσθαι σαρκώσεως. Εἰ γὰρ ἡ ἄλλη ἐν ἄλλῃ ἐνοίκησις, σάρκωσις, πλείστας σαρκώσεις ὁ Θεὸς ὑπέμεινεν. « Ἐνοικήσω γὰρ, φησὶν, ἐν ὑμῖν, καὶ ἐμπεριπατήσω. » Καί· « Οὐκ οἴδατε ὅτι ναοὶ Θεοῦ ἐστέ, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐνοικεῖ ἐν ὑμῖν; » Εἰ δὲ μὴ ἄλλο καὶ ἄλλο, ταυτὸν κατὰ φύσιν ἡ σὰρξ καὶ θεότης, καὶ πάντα συγκείμενα καὶ συμπέφυρτα. Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἄλλος καὶ ἄλλος, εἰς ὁ Χριστὸς, καὶ μία ὑπόστασις· ἄλλος γὰρ, ἡ ὑπόστασις. Εἰ δὲ ἄλλο καὶ ἄλλο, οὐκ ἐν δηλαδῇ κατὰ φύσιν. Εἰ δὲ μὴ ἐν, παντὶ που δηλον, ὡς δὴ. Εἰς οὖν ἐστὶ καθ' ὑπόστασιν, πρὸς ἑαυτὴν ταυτιζόμενος, τῶν δ' ἄκρων τοῖς χαρακτηριστικοῖς ἀφορισμένοις ἰδιώμασιν. Εἰ γὰρ καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων ἡ ἀγία αὐτοῦ σὰρξ οὐκ ἄμοιρος ἦν, ἀλλὰ γε τούτων τὸ ἀθροισμα, καὶ τῆς σαρκὸς ἡ ὑπόστασις τε καὶ σύμψηξις, οὐ καθ' αὐτήν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Λόγου ὑπόστασει γηγίνηται, καὶ αὐτὴν οὐκ ἰδίαν ἔσχεν ὑπόστασιν. Ἐντεῦθεν οὕτε ἐνυπόστατος ἦν, οὕτε ἰδίαν ἔσχεν ὑπόστασιν· δύο δὲ φύσεις ὑπάρχει, ὁμοουσιότητι μὲν τῶν ἄκρων, ἑτεροουσιότητι δὲ τῶν μερῶν, ἐνούμενός τε καὶ διαιρούμενος τ. naturæ, qui extremorum consubstantialitate, ac

τ. naturæ, qui extremorum consubstantialitate, ac
 κα'. Δύο δὲ φύσεις λέγοντες, οὐ διαιρούμεν τὴν ἐνωσιν, τὴν δὲ τροπὴν καὶ τὴν σύγχυσιν φεύγομεν. Λόγῳ γὰρ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς ταύτας ἀριθμῆσθαι γινώσκουμεν. Ὅν γὰρ τρόπον τὴν σύγχυσιν φεύγομεν, οὕτω καὶ τὴν διαίρεσιν παραιτούμεθα, ἐπὶ τε τῆς ἀγίας καὶ θεαρχικῆς Τριάδος, καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ἐνὸς τῆς ἀγίας Τριάδος οἰκονομίας. Ὡς γὰρ ἐκεῖ τρεῖς μὲν ὑποστάσεις ὁμολογοῦμεν, μίαν δὲ οὐσίαν καὶ φύσιν κηρύττομεν, οὐδ' ὁποῖραν μὲν τῶν ὑποστάσεων εἰδότες ἀνούσιον· ἀλλ' οὐ ταύτη οὐσίαν ἐκάστη διαίρετως προσμένοντες, οὐδ' ἀφοριστικὸν ποσότητις ἀριθμὸν οὐσιῶν καταγγέλλοντες, ἵνα μὴ τὸ ἑτεροφύες καὶ ἑτεροούσιον εἰσάγωμεν· οὕτω κἀναυθα, δύο λέγοντες φύσεις, οὐ διαιρούμεν τὴν καθ' ὑπόστασιν ἐνωσιν, οὐδ' ὑποστάσεων ἀριθμὸν συνεσφέρομεν, εἰ καὶ μὴ ἀνυπόστατοι εἶεν· τὸ ἑτεροεῖδὲς δὲ δηλούμεν καὶ ἑτεροούσιον. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖ ὁ τῶν ὑποστάσεων ἀριθμὸς τὸ ὁμοούσιον οὐ λυαίνεται, οὐδὲ τὴν κατὰ φύσιν διαίρεσιν εἰσάγει ταῖς ὑποστάσεσιν, ἀλλὰ τὸ τῶν ὑποστάσεων σημαίνων, τὸ ἐνιαῖον τῆς οὐσίας οὐ διατέμνεται· οὕτως ὧδε, ἡ ποσότης τῶν φύσεων τὸ ταυτὸν καὶ τὸ ἐνιαῖον οὐ διαίρει τῶν ὑποστάσεων, τὴν

A tiale unum idemque secundum substantiam declareret, unaque diversitatem penes hypostasim : contra

torum naturam.

80 Hoc pacto efficitur, ut non sit alius et alius Christus, ne quaternitati serviamus : aliud vero et aliud sit, ne divinitati passionem adnectamus. Si enim alius et alius, vane frustra que gloriaremur factam esse per Verbi incarnationem naturæ nostræ deificationem. Etenim si alius in alio inhabitatio incarnatio est, plurimas omnino Deus incarnationes sustinuerit. « Inhabitabo, inquit, in vobis, et inambulabo »²⁰. « Et : « Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis »²¹. Sin vero non est aliud et aliud, idem natura sunt caro et divinitas, omniaque confusa et commista sunt. Si itaque non est alius et alius, unus est Christus, et una hypostasis : alius enim hypostasis est. Si vero est aliud et aliud ; plane non est unum secundum naturam. Quod si non est unum, nemo dubitaverit, quin duo sint. Unus est ergo, ut idem hypostasi sit, extremorum tamen proprietatibus characteristicis discretus. Nam etsi ejus sancta caro proprietatum quibus sigillaretur, expers non fuit ; harum nihilominus collectio, et carnis consistentia, constitutioque, per se minime substituit, sed in hypostasi Verbi, ut ipsam Verbi hypostasim, non propriam suam habuerit. Quo factum est, ut sine hypostasi non exstiterit, nec hypostasi propria prædita sit. Est porro duæ partium diversitate, cum unitus, tum discre-

81. Naturas duas dicendo, unionem non divellimus, sed conversionem et confusionem vitamus. Ratione enim et modo differentia has numerari novimus. Quemadmodum enim confusionem fugimus, sic quoque sejunctionem exhorremus, cum in sancta divinaque Trinitate, tum in incarnatione unius de sancta Trinitate. Nam sicut tres quidem illic hypostases confitemur, unamque prædicamus substantiam et naturam, ut nullam prorsus ex tribus illis hypostasibus, substantia carere agnoscamus, imo nec unicuique substantiam suam specialiter tribuamus, aut definitum quantitatis substantiarum numerum dicamus, ne diversitas naturarum substantiarumque introducat : sic etiam, cum hic duas naturas pronuntiamus, non dividimus hypostaticam unionem, neque hypostasium numerum inferimus, tametsi naturæ istæ subsistentiæ minime sint expertes ; sed discrimen naturarum essentialiumve declaramus. Nam velut illic numerus hypostasium substantiæ unitatem non lædit, nec propter hypostases naturæ diversitatem inducit ; quin potius hypostases significando, uni-

²⁰ Levit. xxvi, 11, 12 ; II Cor. vi, 16.

²¹ I Cor. iii, 16.

VARIÆ LECTIONES.

γ. Clarius interpr. Arab. : *Estque Christus naturæ duæ, unitus et discretus : unitus unitate hypostasis, diversus diversitate naturarum.*

tatem substantiæ non scindit : ita perinde hic quantitas, sive numerus naturarum unam et eandem hypostasim non dirimit, sed velut in naturarum quantitate, discrimen congeriemque exprimit eorum quæ simul coivere. Quamobrem, cum ex duabus naturis perfectis unionem esse factam dicimus, eam non aimus esse factam secundum conversionem, aut confusionem, aut demutationem, aut permistionem, neque secundum affectum, aut dignitatem, aut demum per communionem voluntatis ejusdem, vel nominis, vel dignitatis, sicut dixit impius Nestorius : quin potius unionem substantivam et secundum hypostasim recta fide prædicamus : non ut duæ substantiæ, sive essentiae, essentiam unam compositam perfecerint ; sed ut unitæ inter se fuerint secundum veritatem in unam Dei Filii compositam hypostasim : earumque adeo substantialium differentiam sartam tectam servari **417** definimus. Mansit enimvero creatum, quod creatum erat, et non creatum, quod creatum non erat : mortale item quod mortale erat, et immortale quod immortale. Unum quidem coruscat miraculis, aliud succumbit injuriis. Etsi enim unus est qui hæc patitur, et alia mirabiliter operatur, ut utraque communia unius fuerint : aliud tamen illud est, ex quo contumeliosa communia erant, et aliud id ex quo communia præcelsa quæque²². Cæterum aliud et aliud, ratione et modo differentiae : communia vero utriusque utraque, modo mutæ communicationis propter circumrersionem partium in se invicem, et propter utriusque hypostaticam. Agit enim utraque forma cum altius communione, quod proprium habet : quo fit ut Dominus gloriæ crucifixus dicatur²³ (nimirum non deitate, sed carne una cum illa subsistente), et filius hominis ascendisse scriptum sit²⁴, ubi erat prius. Non ubi prius homo erat, sed ubi tanquam Deus exsistebat, indivulsus a Patre. Nequaquam enim deitatem patiendi capacem, aut carne passam docemus ; neque carnem, sive humanitatem, ante sæcula exstare confitemur : sed eum qui ambas, hanc et illam, habet, aliquando quidem ex utraque Christum nominamus, aliquando vero ex altera partium, atque ex divinitate quidem, Deum, hominem vero rursum, ex humanitate. Cumque Deum passibilem dicamus, non tamen ut Deum, sed tanquam hominem : quin puerum sæculis anteriorem, non uti puerum, sed ut qui etiam Deus sit, annuntiamus. Unus quippe est, hoc et illud, Deus et homo, Deus perfectus et perfectus homo, omnes in se ferens deitatis proprietates ; deitatem inquam, immunitatem a principio, immortalitatem, dominatum, voluntatem omnipotentem et

A ὡς ἐν ποσότητι δὲ φυσικῇ διαφορὰν, καὶ τῶν συνελθόντων τὴν σωρείαν ὀηλοῖ. Αἰδὲ δὲ ἐκ δύο φύσεων τελείων τὴν ἑνωσιν γεγενῆσθαι λέγοντες, οὐ κατὰ φύρμον, ἢ σύγχυσιν, ἢ τροπὴν, ἢ ἀνάκρασιν φάσκομεν· οὐδ' αὖ πάλιν προσωπικὴν, ἢ σχετικὴν, ἢ κατ' ἀξίαν, ἢ ταυτοβουλίαν, ἢ ταυτωνυμίαν, ἢ ὁμοτιμίαν, ὡς ὁ θεοσυγχής ἔφη Νεστόριος· οὐσιώδῃ δὲ μᾶλλον καὶ καθ' ὑπόστασιν ὀρθοδόξως κηρύττομεν· οὐχ ὡς τῶν δύο οὐσιῶν μίαν οὐσίαν ἀποτελεσασῶν σύνθετον, ἀλλ' ἐνωθεισῶν ἀλλήλοις κατ' ἀλήθειαν εἰς μίαν ὑπόστασιν σύνθετον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, σώζεσθαι αὐτῶν τὴν οὐσιώδῃ διαφορὰν ὀρίζομεθα. Μεμέννηκε γὰρ τὸ κτιστὸν μὲν, κτιστὸν, τὸ δὲ ἀκτιστον, ἀκτιστον· γενητὸν x, τὸ θνητὸν, καὶ ἀθάνατον, τὸ ἀθάνατον· καὶ τὸ μὲν διαλάμπει τοῖς θαύμασι, τὸ δὲ ταῖς ὑδρεσιν ὑποπέπτωκεν. Εἰ γὰρ καὶ εἰς ὁ ταῦτα πάσχων, κάκεινα θαυματουργῶν, καὶ κοινὰ τοῦ ἐνὸς ὑπῆρχεν ἀμφοτέρω, ἀλλ' ἕτερον ἐξ οὗ κοινὰ τὰ τῆς ὑδρεως, καὶ ἐξ οὗ κοινὰ τὰ αὐχῆματα, ἕτερον· ἕτερον μέντοι καὶ ἕτερον λόγῳ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς, κοινὰ δὲ ἑκατέρῳ ἑκάτερα τῷ τρόπῳ τῆς ἀντιδόσεως, διὰ τὴν εἰς ἄλλα τῶν μερῶν περιχώρησιν, καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἑνωσιν. Ἐνεργεῖ γὰρ ἑκατέρω μορφῇ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας, τοῦθ' ὅπερ ἴδιον ἔσχηκε· διὸ δὴ καὶ ὁ Κύριος τῆς δόξης ἐσταυρώσθαι λέγεται, δηλαδὴ, ὡς οὐ θεότῃ, ἀλλὰ τῇ συνηφεστηκυῖα σαρκί· καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀνελήλυθῆναι ὅπου ἦν τὸ πρότερον γέγραπται· οὐχ ἢ τὸ πρότερον ἀνθρώπος ἦν, ἀλλ' ἔνθα ὡς Θεὸς ὑπῆρχε, καὶ τοῦ Πατρὸς ἀδιαίρετος. Οὕτε γὰρ τὴν θεότητα παθητὴν, ἢ πάσχειν σαρξὶ καταγγέλλομεν, οὕτε τὴν σάρκα, ἢ τοὶ τὴν ἀνθρωπότητα, προαιώνιον ὁμολογοῦμεν, ἀλλὰ τὰς ἀμφοτέρας, ταύτην τε κάκεινῃν ἔχοντα, ὅτε μὲν ἐκ τοῦ συναμφοτέρου, Χριστὸν ὀνομάζομεν, ὅτε δὲ ἐξ ἐνὸς τῶν μερῶν, ἐκ μὲν θεότητος Θεόν, ἀνθρώπον δὲ πάλιν ἐξ ἀνθρωπότητος φάσκομεν. Καὶ Θεὸν μὲν παθητὸν, οὐχ ὡς Θεὸν δὲ, ἀλλ' ὡς καὶ ἀνθρώπον λέγομεν· παιδίον δὲ προαιώνιον, οὐχ ἢ παιδίον, ἀλλ' ὡς καὶ Θεὸν καταγγέλλομεν. Εἰς γὰρ ἐστὶ τοῦτο κάκεινο, Θεός τε καὶ ἀνθρώπος· Θεὸς τέλειος, καὶ ἀνθρώπος τέλειος, πάντα φέρων τὰ τῆς θεότητος ἰδιώματα, τὴν θεότητα, τὸ ἀναρχον, τὸ ἀθάνατον, τὴν κυριότητα, τὴν παντοδύναμον θέλησιν καὶ ἐνέργειαν, καὶ πᾶσαν φέρων τὴν τῆς σαρκὸς οὐσίαν ἀνελλιπῶς, ψυχὴν, σῶμα, νοῦν, καὶ τὰ τούτων φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη καὶ ἰδιώματα, τὴν αὐτεξούσιον θέλησιν καὶ ἐνέργειαν, τὴν πείναν, τὴν δίψαν, τὸ δάκρυον, τὴν λύπην, τὴν ἀδμονίαν, τὸν θάνατον. Ὁ Κύριος γὰρ μου καὶ Θεός, ὁ φησὶν ὁ Θωμᾶς. Καί· ὁ Θεός ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ὁ Θεολόγος εἶπεν ἐν Πνεύματι. Καί· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Καί· Ὁ ἔλω, καθαρίσθητι· καί· Οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ

²² Leo M. epist. ad Flav. ²³ I Cor. II, 8. ²⁴ Joan. VI, 62.

VARIE LECTIONES.

* Leg. θνητόν, sic Turr., mortale Arab.

ἡ τῶν θεοσημεϊῶν δύναμις, τὴν θείαν αὐτοῦ ἀνακτῆ-
 ρύττει φύσιν τε καὶ ἐνέργειαν.

sensum, seu mentem, eorumque naturalia, affectusque et proprietates inculpatas, liberam voluntatem et actionem, famem, sitim, lacrymas, mœrorem, angorem, mortem. Ait quippe Thomas : « Dominus meus et Deus meus »²². » Et : « Deus erat Verbum, et Verbum caro factum est »²³, dixit in Spiritu Theologus. Et : « In principio erat Verbum »²⁴. » Item : « Volo, mundare »²⁵. » Rursum : « Nunquam Dominum gloriæ crucifixissent »²⁶. » Hæc et alia ejusmodi, potestasque miraculorum divinam ejus naturam actionemque prædicant.

πβ'. Εἶτα, « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν Ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. » Καί· « Ψηλαφήσατέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. » Καί· « Ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. » Καί, « Εἰσελθὼν εἰς οἰκίαν, ἠθέλησεν ἵνα μὴ τις γνῶ, καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαβεῖν. » Καίπερ, « Μὴ ἐμὸν γενέσθω θέλημα, ἀλλὰ τὸ σὸν. » Καὶ ἡ κλάσις δὲ τῶν ἄρτων, καὶ ἡ βάδισις, καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τῶν χειρῶν ἑκτασις, καὶ ἡ νόησις, καὶ ἡ ζωτικὴ, τρεπτικὴ τε, καὶ αὐξητικὴ, καὶ αἰσθητικὴ δύναμις παρίστανται τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν. Καὶ τό· « Ὑστερον ἐπέειπας. » Καὶ τὸ ἐπὶ Λαζάρῳ δάκρυον, καὶ τὸ, « Διψῶ. » Καί· « Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρακται. » Καί, « Περιλυπὸς εἰμι ἕως θανάτου. » Καί, « Ἡρξάτο λυπεῖσθαι, καὶ ἐκθαμβεῖσθαι, καὶ ἀδουμονεῖν. Καὶ πέρας· » « Εἰς χεῖράς σου παρατίθμι, τὸ πνεῦμά μου· καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐξέπνευσεν. » Ἀρ' οὐ σαφῶς ὡς περ τὰ πρότερα μαρτυρεῖ τὴν θεότητα, οὕτω καὶ ταῦτα τὴν αὐτοῦ ἀνθρωπότητα, καὶ τὸ τῶν φύσεων διάφορον καὶ ἀσύγχυτον; Πῶς γὰρ ταῦτα κάκεινα ἐπὶ μιᾷ λεχθήσεται φύσεως;

πγ'. Θεὸς τοιγαροῦν ἐστὶ τέλειος, καὶ ἄνθρωπος τέλειος· Θεὸς κατὰ φύσιν, καὶ ἄνθρωπος κατὰ φύσιν· ἐν θεότητι τέλειος, καὶ ἀνελλιπής· ἐν ἀνθρωπότητι. Εἰ γὰρ καὶ κατ' οἰκονομίαν γέγονεν ἄνθρωπος, ἀλλὰ φύσει γέγονεν ἄνθρωπος· ὅλος Θεὸς καὶ μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ὅλος ἄνθρωπος μετὰ τῆς ὑπερουσίου θεότητος αὐτοῦ. Φαμέν καὶ τοῦτο δηλοῦντα τὸν Θεολόγον Γρηγόριον εἰρηκεῖναι· « Ὡν τὸ μὲν ἐθέωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη, καὶ τολμᾷ λέγειν ὁμοθεον. » Ὡς γὰρ τὴν σάρκα αὐτὸν ἀνευ τροπῆς τοῦ Λόγου καὶ μεταβολῆς οἶδαμεν, οὕτω καὶ τὴν θείωσιν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, κυθηλὶς μὲν ἐκ τῆς Παρθένου, προελθὼν δὲ Θεὸς μετὰ τῆς προσλήψεως· ἥδη καὶ αὐτῆς ὑπ' αὐτοῦ θεωθεῖσις ἅμα τῇ εἰς τὸ εἶναι ταύτης παραγωγῇ· ὡς ὁμοῦ γενέσθαι τὰ τρία, τὴν πρόσληψιν, τὴν ὑπαρξιν, καὶ τὴν θείωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἄμα ἡ σύλληψις καὶ ἡ ὑπαρξις τελευματοῦργηται· ἡ μὲν σύλληψις τοῦ Λόγου, τῆς δὲ σαρκὸς ἡ ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ ὑπαρξις· δι' αὐτῆς τῆς Θεομήτορος ὑπερφυῶς χορηγούσης τὸ πλασθῆναι τῷ πλάστῃ, καὶ τὸ ἀνθρωπιθῆναι τῷ Θεῷ καὶ ποιητῇ τοῦ παντός, θεοῦντι τὸ πρόσλημμα, σωζούσης τῆς ἐνώσεως· τὰ ἐνωθέντα, τοιαῦτα οἷα ῥηνται· οὐ τὸ θεῖον λέγω μόνον, ἀλλὰ

A operationem; omnem item carnis substantiam gerens nulla parte destitutam, animam, corpus, sensum, seu mentem, eorumque naturalia, affectusque et proprietates inculpatas, liberam voluntatem et actionem, famem, sitim, lacrymas, mœrorem, angorem, mortem. Ait quippe Thomas : « Dominus meus et Deus meus »²². » Et : « Deus erat Verbum, et Verbum caro factum est »²³, dixit in Spiritu Theologus. Et : « In principio erat Verbum »²⁴. » Item : « Volo, mundare »²⁵. » Rursum : « Nunquam Dominum gloriæ crucifixissent »²⁶. » Hæc et alia ejusmodi, potestasque miraculorum divinam ejus naturam actionemque prædicant.

82. Insuper ait : « Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum quomendi eam »²⁷. » Et : « Palpate et videte, quod spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere »²⁸. » Item : « Nos autem sensum Christi habemus »²⁹. » — « Ingressus domum, neminem voluit scire, et non potuit latere »³⁰. » — « Pater, non fiat voluntas mea, sed tua »³¹. » Fractio panum, deambulatio, extensio manuum in cruce, intellectio, vis vitalis, nutriendi, augendi et sentiendi, humanum actum perhibent. Illudque rursum. « Postea esuriit »³²; et illæ Lazari causa lacrymæ³³, necnon illud : « Sitio »³⁴. » Et : « Nunc anima mea turbata est »³⁵. » — « Tristis sum usque ad mortem »³⁶. » Ad hæc : « Cœpit pavere et tædere et mœstus esse »³⁷. » Denique : « Pater, 418 in manus tuas commendo spiritum meum, et cum hoc dixisset, expiravit »³⁸. » Annon plane sicut priora illa divinitatem testantur, ita quoque hæc ipsius humanitatem, duarumque naturarum discrimen, et inconfusam unionem. Quinam enim hæc et illa de una natura dicuntur?

83. Deus ergo est perfectus, et perfectus homo; natura Deus, et natura homo : perfectus in divinitate, nulla re defectus in humanitate. Etsi enim secundum dispensationem factus homo est; at natura est factus homo : totus Deus, etiam cum sua carne, et totus homo cum supersubstantiali Deitate sua. Sed et addimus, hoc Gregorium Theologum locutum esse : « Ex quibus (naturis) illi quidem deificavit, hæc autem deificata est; quin et dicere ausim, simul Deus facta est. » Nam, sicut Incarnationem citra conversionem Verbi demutationemque novimus, sic et deificationem. Ipsum quippe Verbum caro factum est, ex Virgine quidem prognatum, procedens vero Deus cum assumpta carne, quæ jam ab ipso deificata fuerit, simul atque esse incepit. Quo evenit, ut tria simul gesta fuerint, assumptio, exstantia et deificatio humanitatis. Assumptio et existentia prodigiose simul patratae sunt, Verbo quidem assumente, carne vero in ipsomet Verbo existente; ipsius utique Dei Genitricis opera, quæ modo natura sublimicri præstitit, ut effector effingeretur, homoque fieret Deus et opifex universi, a quo assumpta natura

²² Joan. xx, 28. ²³ Joan. i, 1, 14. ²⁴ ibid. 1. ²⁵ Matth. viii, 3. ²⁶ I Cor. ii, 8. ²⁷ Joan. x, 8. ²⁸ Luc. xxiv, 39. ²⁹ I Cor. ii, 16. ³⁰ Marc. vii, 14. ³¹ Luc. xxii, 42. ³² Matth. iv, 2. ³³ Joan. ii, 35. ³⁴ Joan. xix, 28. ³⁵ Joan. xiii, 27. ³⁶ Matth. xxvi, 38. ³⁷ Marc. xiv, 33. ³⁸ Luc. xxiii, 46. ³⁹ Orat. 42.

VARIÆ LECTIONES.

γ Turr. legit πατερ, ut et interpr. Arab. γ Hæc usque ad δι' αὐτῆς omisit Turrianus.

deificata fuit, unione servante quæ unita sunt, qualia unita fuere; non id solum quod divinum est, inquam; sed hoc etiam quod humanum est in Christo, quod nostri gratia et ad instar nostri habuit. Neque enim cum primum nostri similis esset, postmodum supra nos factus est: quin potius semper, et ex quo primum existit, utrumque fuit, quia a conceptionis ejus initio in ipsomet est, secundum suam naturam existit, quod vero

84. Porro sanctam Virginem proprie vereque Dei Matrem prædicamus: quippe cum, sicut Deus verus est qui ex ea natus est, sic vere Mater Dei, quæ Deum ex se carnem factum pepererit. Atqui Deum ex ipsa natum esse aimus, non ut ex ipsa æternam Deitatis exstantiam acceperit, sed quod ex ipsa sit incarnatus sine conversione, factusque, et genitus homo, Christus unus, Filius unus, Dominus unus, hypostasis una, idem ipse Deus et homo, qui alteram Trinitati personam non invexerit.

85. Quocirca adjectionem quoque Trisagio hymno factam blasphemam esse decernimus, ceu qua Trinitati quarta persona inseratur, et seorsim ponat subsistentem Dei virtutem, seorsimque eum qui crucifixus est, ac si alius foret præter illum *fortem*: vel qua Trinitas sancta laudetur ceu passibilis, unaque cum Filio crucifigatur Pater et Spiritus sanctus: vel qua denique Spiritus sanctus *immortalis*, passibilis significetur. Nam hymnus hic Trisagius olim a Spiritu sancto per Seraphim, ministros ejus spiritus, videnti Deum Isaïæ revelatus est ³³, quo tres Deitatis hypostases arcano modo declarabantur, unusque dominatus, et **419** natura. Ipse siquidem Isaïas se vidisse Deum et Patrem ait; Joannes vero Theologus Filium ei manifestatum ait ³⁴; Paulus denique, divinus ille apostolus, Spiritum sanctum ³⁵. Hinc omnes sancti Patres ter sanctum hunc hymnum de sancta Trinitate acceperunt. Quocirca Gregorius Theologus ait: « Hoc pacto itaque sancta sanctorum quæ a Seraphinis obteguntur, celebranturque tribus sanctitatis acclamationibus, in unam dominationem Deitatemque coeunt, de quo alius quispiam ante nos egregie admodum et altissime philosophatus est. »

86. Fertur in libris historicis, Proclo patriarcha Constantinopolitano, cum populus illic supplicaret propter Dei quamdam comminationem, raptum e plebe puerum, hymnum hujusmodi angelis docentibus didicisse: *Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nobis*; quem etiam canere jussus est. Id quod revelatum erat confirmavit eventus: simul enim atque ceciderunt, ira cessavit. Atqui hanc esse hymni vim

A καὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Χριστοῦ τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ καθ' ἡμᾶς. Οὐτε γὰρ γενόμενος πρότερον καθ' ἡμᾶς, ὑστερον γέγονεν ὑπὲρ ἡμᾶς· ἀλλ' αἰεὶ ἐκ πρώτης ὑπάρξεως ἀμφω ὑπῆρχε διὰ τὸ ἐξ ἀκρας συλλήψεως, ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ τὴν ὑπαρξίν ἐσχηκέναι. Ἀνθρώπινον μὲν οὖν ἐστὶ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, Θεοῦ δὲ καὶ θεῖον, ὑπερφυσῶς.

Verbo existentiam habuere. Quod ergo humanum Dei et divinum, supra naturam.

πδ'. Τὴν δὲ ἁγίαν Παρθένον κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκον κηρύττομεν. Ὡς γὰρ Θεὸς ἀληθὴς ὁ ἐξ αὐτῆς γεγεννημένος, οὕτω Θεοτόκος ἀληθής, ἡ Θεὸν ἐξ αὐτῆς σεσαρκωμένον κηρύσσασα. Θεὸν δὲ φαμεν ἐξ αὐτῆς γεγεννησθαι, οὐχ ὡς ἐξ αὐτῆς ἐσχηκότα τὴν ἀδίδιον τῆς θεότητος ὑπαρξιν, ἀλλ' ὡς ἐξ αὐτῆς ἀτρέπτως σαρκωθέντα, καὶ γενόμενον ἄνθρωπον, καὶ γεννηθέντα, ἓνα Χριστὸν, ἓνα Υἱὸν, ἓνα Κύριον, μίαν ὑπόστασιν, τὸν αὐτὸν Θεὸν τε καὶ ἄνθρωπον, οὐχ ἕτερον ἐν τῇ Τριάδι παρεισάγοντα πρόσωπον.

πε'. Ἐντεῦθεν καὶ ἐν τῷ Τρισαγίῳ προσθήκη βλάσφημον ὀριζόμεθα, ὡς τέταρτον ἐν Τριάδι παρεντιθεῖσαν πρόσωπον, καὶ ἀνὰ μέρος τιθεῖσαν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐνυπόστατον δύναμιν, καὶ ἀνὰ μέρος τὸν ἐσταυρωμένον, ὡς ἄλλον ὄντα παρὰ τὸν ἰσχυρόν, ἢ παθητὴν τὴν ἁγίαν Τριάδα δοξάζουσας, καὶ συσταυροῦσας τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἀθάνατον, παθητὸν ἀποδεικνύουσας. Ὁ γὰρ Τρισάγιος οὗτος ὕμνος, πάλαι μὲν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου διὰ τῶν λειτουργικῶν αὐτοῦ πνευμάτων τῶν Σεραφίμ τῷ θεόπτη Ἡσαΐᾳ μεμυσταγώγητο, τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς θεότητος μυστικῶς ἐμφαίνοντος ³⁶, καὶ τὴν μίαν κυριότητα, καὶ φύσιν. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ Ἡσαΐας τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἐφ' ἑωρακέναι· ὁ Θεολόγος δὲ Ἰωάννης τὸν Υἱὸν αὐτῷ ἐφ' ἀποκαλύφθαι· Παῦλος δὲ θεὸς ἀπόστολος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐντεῦθεν ἅπας ὁ τῶν ἁγίων Πατέρων ἔσμός, εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα τοῦτον τὸν Τρισάγιον ἐξελίξασιν ὕμνον. Φησὶ γοῦν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· « Οὕτω μὲν οὖν τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ἃ καὶ τοῖς Σεραφίμ συγκαλύπτεται, καὶ δοξάζεται τρισὶν ἁγιασμοῖς εἰ, μίαν συνιοῦσι κυριότητά τε καὶ θεότητα· ὁ καὶ ἄλλω τινὶ τῶν πρό ἡμῶν πεφίλοσφόηται κάλλιστά τε καὶ ὑψηλότατα, ἐκ τίνος δὲ **D** θείας ἀποκαλύψεως.

πς'. Αἱ ἱστορικαὶ διαγορεύουσι βίβλοι, ἐπὶ Προκλου προέδρου Κωνσταντινουπόλεως, λιτανεύοντος τοῦ αὐτοῦ λαοῦ διὰ τινὰ θεήλατον ἀπειλήν, ἀπαρπαγῆναι τοῦ λαοῦ παιδίον, καὶ τὸν ὕμνον οὕτω διδασχθῆναι ὑπ' ἀγγελικῆς τίνος μυσταγωγίας· Ἄγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς, καὶ κελευσθῆναι ἄδειν. Ἐκύρωσε δὲ τὴν ἀποκάλυψιν ἡ σύντομος ἐκβασίς· ὅμα γὰρ ᾤσαν, καὶ ἐκόπασεν ἡ ὀργή. Φαμέν δὲ ταύτην εἶναι τοῦ ὕμνου

³³ Isa. v, 1 seqq. ³⁴ Joan. xii, 41. ³⁵ Act. xviii, 25.

VARIAE LECTIONES.

³⁶ Leg. ἐμφαίνων.

τὴν δύναμιν Ἅγιος ὁ Θεός, ὁ Πατήρ ἐξ οὗ Θεός ὁ υἱός, καὶ Θεός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἅγιος ἰσχυρός, ὁ υἱός, ἡ τοῦ Πατρὸς σοφία καὶ δύναμις ἅγιος ἀθάνατος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ Πνεῦμα γὰρ ἐστὶ τὸ ζωοποιῶν, καὶ ὁ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς. Καὶ ὁ Θεοπάτωρ Δαβὶδ· Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεόν, τὸν ἰσχυρόν, τὸν ζῶντα. Ταῦτα δὲ λέγομεν, οὐ μόνον τῷ Πατρὶ περιορίζοντες τὴν θεότητα, οὐδὲ μόνον τῷ Υἱῷ τὴν δύναμιν, ἢ τὴν ἀθανάσιαν μόνον τῷ Πνεύματι, ἀλλ' ἐφ' ἐκάστης τῶν ὑποστάσεων πάσας τὰς θεωνυμίας ἀπλῶς καὶ ἐνιαλῶς λαμβάνοντες, τὸν Θεὸν Ἀπόστολον ἐκμιμούμενοι φάσκοντα· Ἡμεῖν δὲ εἰς Θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς ἐξ αὐτοῦ· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ· καὶ ἐν Πνεύμα ἁγίον, ἐν ᾧ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον ὁδεῖ τὴν λέγοντα· Ἡμεῖν δὲ εἰς Θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν Πνεύμα ἁγίον, ἐν ᾧ τὰ πάντα· τοῦ ἐξ οὗ, καὶ δι' οὗ, καὶ ἐν ᾧ, μὴ φύσεις ταμνόντων, ἀλλὰ χαρακτηρίζοντων μιᾶς καὶ ἀσυγχύτου φύσεως ἰδιότητος.

πζ'. Γέλως οὖν ὄντως καὶ παίγνιον, τὴν δι' ἀγγέλων μυηθεῖσαν πρότερόν τε καὶ ὕστερον, καὶ τῇ τῆς ἐπαγωγῆς λήξει πιστωθεῖσαν, καὶ τῇ τῶν ἁγίων Πατέρων μαρτυρίᾳ βεβαιωθεῖσαν τρισάγιον ὦδην, ὡς τῆς μιᾶς τρισυποστάτου Θεότητος ἐμφαντικὴν, τῇ τοῦ Κναφέως ὅσον καταπατηθῆναι ἀλόγῳ οἰήσει· ὡς γὰρ ἱμάτιον τὸν ἱερὸν τοῦτον ὕμνον καθαίρειν οἰόμενος, καὶ πλεόν λαμπρύνειν, ἢ καλῶς ἔχει, προσθήκην τῷ Τρισαγίῳ, ὡς δῆθεν τὸν Σεραφίμ ὑπέρτερος, παρενέθετο, ὥστερ ἀντινομοθετῶν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ἀλλ' ὦ τῆς αὐθαδίας, ἵνα μὴ λέγω τῆς ἀνοίας! Ἡμεῖς δὲ οὕτω φαμέν, κἄν οἱ δαίμονες διαβρῆγγυνται· Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς.

πη'. Πρὸς δὲ τῶν εἰρημέων πίστωσιν, καὶ χρήσεις τῶν ἁγίων Πατέρων, ὧν τὸ στόμα Θεοῦ κεχηρμάτις στόμα, ὑπετάξαμεν ὧν δυσωπηθέντες τὸ αἰδέσιμον, μεθ' ἡμῶν καὶ τῆς ἀληθείας ἕνα Θεόν, καὶ μίαν φύσιν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, καὶ τὸν ἕνα τῆς ἁγίας Τριάδος, τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ σάρκωσιν ἕνα Χριστόν, ἕνα Υἱόν, ἕνα Κύριον, καὶ μίαν ὑπόστασιν ἐν δυοὶ φύσεσιν ἀσυγχύτω καὶ ἀδιαιρέτῳ ὁρθοδόξως κηρύττει.

ΧΡΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

Ἀποδεικνύουσαι, ὡς εἰς ἔστιν ὁ Χριστός, ἐκ δυο φύσεων, καὶ δυο φύσεως, καὶ ἐν δυο φύσεσι, καὶ μετὰ τὴν σωτηριώδη ὑπεράγαθον αὐτοῦ σάρκωσιν.

Σκόπει ἀναγινώσκων.

Τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδούνων ἐκ τοῦ κατὰ Οὐαλερίνου.

«Ὅσπερ γὰρ ἡ κιθάρῃς κεχρυσωμένη ἦν ἐσωθεν καὶ ἐξωθεν χρυσίῳ καθαρῷ, οὕτως καὶ τὸ τοῦ Χρι-

⁴⁴ Rom. viii, 2 ⁴⁵ Psal. xli, 2. ⁴⁶ I Cor. viii, 6.

VARIAE LECTIOES.

^b Als. εἰς αὐτόν. ^c Hæc postrema pars deest in Arabica translatione et in textu Apostoli: at multis in locis legitur apud Damascenum, ut et apud Basilium.

sensumque dicimus. Sanctus Deus, Pater scilicet, ex quo Deus Filius, Deusque Spiritus sanctus. Sanctus fortis, Filius, sapientia Patris et virtus: Sanctus immortalis, Spiritus sanctus; utpote qui vivificus sit; estque, «lex Spiritus vitæ». Quinimo Deiparens David: «Sivit anima mea, inquit, ad Deum sortem, vivum». Quod quidem a nobis dictum non sit, ut in solo Patre divinitas circumscribatur, in solo Filio, virtus, et in solo Spiritu sancto immortalitas; quin potius in unaquaque hypostasi cuncta nomina divina simpliciter et singulariter accipimus, Apostolum imitati, ubi ait: «Nobis autem unus Deus Pater, ex quo omnia et nos ex ipso»; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum; et unus Spiritus sanctus, in quo omnia et nos in ipso. Imo Gregorium quoque Theologum ita loquentem: «Nobis autem unus Deus Pater ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia; et unus Spiritus sanctus, in quo omnia. Illud ex quo, et per quem et in quo, naturas non scindentibus, sed proprietates exprimentibus unius et non confusæ nature.»

87. Ridiculum ergo est et ludicrum, canticum Trisagium, quod angeli olim postmodumque docuerunt, quod cessatio inflictæ plagæ comprobavit, quod sancti Patres testimonio suo confirmarunt, Divinitatem trium personarum declarare, insana arrogantia Petri Fullonis modo quodam conculcari. Sacrum siquidem hymnum istum pallii instar repurgare se putans, splendidioremque reddere, ac si Seraphinis foret præstantior, adjectione Trisagium infersit, adversus Spiritum sanctum veluti leges sanciens. O supremam arrogantiam, ne dicam, insaniam! Nos vero, rumpantur licet dæmonibus illa, sic dicimus: Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nostri.

88. Ceterum ad confirmanda quæ dicta sunt, auctoritates subijcimus sanctorum Patrum, quorum os, os Dei fuerit: ut eorum reverentia percussi, nobiscum et cum veritate unum Deum, unamque naturam in tribus personis, unum item de sancta Trinitate unigenitum, Dei Filium, unum, inquam, post incarnationem Christum, Filium unum, Dominum unum, hypostasim unam, in duabus naturis, sine confusione, et sine divisione, recta sincereque fide prædicetis.

AUCTORITATES SS. PATRUM

Quibus demonstratur unum esse Christum ex naturis duabus, et naturas duas, inque duabus naturis, post ejus salutarem infinitæque bonitatis incarnationem.

Inspice qui legis.

Sancti Irenæi episcopi Lugdunensis, contra Valentinum.

«Sicut enim arca aurata, intus et extra erat auro puro; sic etiam Christi corpus purum splen-

didumque fuit intrinsecus quidem Verbo ornatum, extrinsecus vero spiritu munitum, ut ex utroque naturarum splendor manifestus esset. »

Sancti Justini philosophi et martyris, ex libro tertio de Trinitate, cap. 5.

« Ejus porro uterum, seu divinum semen subiens, templum sibi ipse perfectum effingit, accepta quadam ex illius natura particula, quam in templi formam condendo, substantiam esse suam fecit, hocque per summam unionem indutus, Dei Filius utroque modo processit. »

Ejusdem, ex eadem lucubratione, cap. 17.

« Quemadmodum unus quidem homo est, in se vero naturas duas diversas habet, atque alia quidem ratiocinatur, alia vero quod ratione concepit exsequitur; anima scilicet intelligente cogitans, navigii puta compagem, remque conceptam ad finem perducit; ita Filius, unus cum sit, duæque naturæ, altera quidem divina miracula edebat, altera vero humilia admittebat. »

Sancti Athanasii episcopi Alexandrini, ex sermone contra hæreses.

« Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est **421** esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens **422**. » Duas habet formas: eas retine, neutram adulteres. Neque enim homo cum esset Dei Filius et Deus, formam Dei destruxit, neque Deus cum esset, humanam

⁴²² Philipp. 1, 6, 7.

VARIE LECTIONES.

⁴ Edit. ταύτης. • Edit. et Leont. addunt, τὰς φύσεις.

NOTÆ.

(4) Habentur hæc in Expositione fidei, quæ edita est inter opera Justini, vocaturque a Leontio et aliis *Liber tertius de Trinitate*. Nam duos alios libros subsequēbatur, in quibus auctor contra Judæos et Græcos disputabat. Sic enim initio tertii hujus operis loquitur: Ἰκανὸς τὸν κατὰ Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων λέξαντες ἐλεγχόν, ἀκολουθῶν αὐτοῖς τὸν ὁγίην τῆς πίστεως ἐκτιθέμεθα λόγον. Postquam talis superque Judæorum Græcorumque errores arguimus, ex consequenti rursum rectam fidei doctrinam exponemus. Oportebat enim ut, ostensa prius veritate, eos qui ad illam accederent, quomodo de ea sentiendum sit, rescirent. Inter opera sancti Maximi varia librorum priorum fragmenta edita sunt, quorum inscriptione addiscimus, duos scriptos fuisse propter sophistam quemdam, *Eupharasium* nomine. Τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ τέλους μάρτυρος, ἐκ τοῦ πρὸς Εὐφράσιον σοφιστήν, περὶ προνοίας καὶ πίστεως λόγου, οὗ ἡ ἀρχὴ· Ἀχραντός ὁ λόγος· *Justini philosophi et tandem martyris, ex libro ad Eupharasium sophistam, de Providentia et fide, cujus principium est: Immaculatus sermo. Tertia porro pars operis tertiusve liber, seu Expositio fidei inscribitur, De Trinitate, quia primum de hoc mysterio disputat, deinde vero De incarnatione, cujus rectam fidem explicat, ac tandem hæreticorum cavillos diluit. Quod vero fragmentum quod hic affert Damascenus, sumptum dicitur ex cap. 3, et aliud quod proxime sequitur, ex cap. 17, non sine liberiorum vitio scriptum fuit; quandoquidem paucis lucis distanti, et primum habetur initio secundæ*

A τοῦ σώμα καθαρὸν ἦν, διαυγές, ἔσωθεν μὲν τῷ λόγῳ κοσμούμενον, ἔσωθεν δὲ τῷ πνεύματι φρουρούμενον, ἔν' ἐξ ἀμφοτέρων τὸ περιφανές τῶν φύσεων ἀναδειχθῇ. »

Τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος. ἐκ τοῦ τρίτου βιβλίου, τοῦ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος (4), κεφάλ. γ'.

« Καὶ ταύτην ⁴ τὴν νηδὺν εἰσὺς, οἶονεὶ θεὸς σπῆρος, πλάττει ναὸν ἑαυτῷ τέλειον, ἀνθρώπου μέρος τι λαβὼν τῆς ἐκείνης φύσεως, καὶ εἰς τὴν τοῦ ναοῦ διάπλασιν οὐσιώσας· ἐνδύς τε τοῦτον κατ' ἄκραν ἔνωσιν, Υἱὸς Θεοῦ ἄμφω προῆλθεν. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος, κεφάλ. ιζ'.

B « Ὅσπερ εἰς μὲν ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος, ἔχει δὲ φύσεις διαφόρους δύο, καὶ κατ' ἄλλο μὲν λογίζεται, κατ' ἄλλο δὲ τὸ λογισθὲν ἐνεργεῖ· ψυχῇ μὲν γὰρ νοερεῖ λογισάμενος, εἰ τύχοι τοῦ πλοῦτος τὴν σύμπηξιν, χερσὶ τὸ νηθὲν εἰς πέρας ἀγει· οὕτως ὁ Υἱὸς εἰς ὦν, καὶ δύο φύσεις, κατ' ἄλλην μὲν τὰς θεοσημείας εἰργάζεται, κατ' ἄλλην δὲ τὰ ταπεινὰ παρεδέχετο. »

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τοῦ κατὰ ἀλέρσεων.

« Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ἑτάρχων, οὐκ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δοῦλου λαβὼν. Δύο ἔχεις μορφάς· κράτε' ταύτας· μηδετέραν παραχαράξεις. Οὔτε γὰρ ἀνθρώπος ὦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, ἠράνισεν τὴν θεϊκὴν μορφήν· οὔτε Θεὸς ὦν, παρητήσατο τὴν ἀνθρω-

D partis novus expositionis. In Actis concilii Lateranensis sub Martino apud Leonitum Byzantinum l. 1. *Contra Nestor. et Eutych.* citantur fragmenta libri *Contra Paganos, sive Græcos, κατὰ Ἑλλήνων*. In priore loco sic legitur: Ἐστὶ γὰρ ἀληθὺς ὁ Κύριος, Θεός τε ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπος, καὶ τὰ μὲν παράδοξα, κατὰ τὴν φύσιν ἐνεργεῖ τὴν χρυσίτωνα, τὰ δὲ ταπεινὰ κατὰ τὴν ἐλάττωνα φύσιν ὑπέμεινεν· *Est enim vero Dominus, Deus simul et homo: et gloriosa quidem secundum præcipium naturam operabatur, humilia vero secundum inferiorem naturaliter sustinebat. Eadem porro iisdem fere verbis repetuntur in Expositione fidei, quæ ut alia complura auctorem indicant hæresis Eutychianæ exortu recentiorum, referuntque decantatissimum hoc Leonis M. dictum in epistola ad Flavianum. Agit enim utraque forma, cum alterius communione quod proprium est, Verbo scilicet operante quod Verbi est, et carne exsequente quod carnis est. Unum horum cornu sciat miraculis, aliud succumbit injuriis. In Lateranensi synodo totum hoc opus citatur tanquam: Τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου φιλοσόφου, ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, Sancti Justini philosophi, episcopi et martyris. Quod firmare posset conjectationem eorum qui Expositionem fidei attribuerunt Justino episcopo Siciliæ, sive ut emendare volunt *Cilicis*, cujus exstat epistola ad Petrum Fullonem. Sed de rebus abstrusis adeo præstat a judicio ferendo abstinere. Vellem certissime constaret et genuinas esse epistolas quæ circumferuntur, Felicis pape, Quintiani, Justini, et aliorum ad Petrum Fullonem.*

πύην μορφήν. Ἐπεὶ οὖν δύο ἔχομεν μορφάς, τὴν Δεσποτικὴν φημι καὶ τὴν δουλικήν· τὴν μὲν φύσει Θεοῦ, τὴν δὲ φύσει ἀνθρωπείαν· τὴν μὲν πρὸ αἰώνων, τὴν δὲ ἐξ ὑστέρων καιρῶν· τὴν μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὴν δὲ ἐκ τῆς Παρθένου· τὴν μὲν ἐκ μόνου, τὴν δὲ ἐκ μόνης· ἐπειδὴ δύο ταῦτα ὑφέστηκε πράγματα, δύο ἐν ἐνί· οὕτε γὰρ διαιρούμεν τὸν Θεὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ σώματος, οὕτε δύο εἶδωμεν υἱοὺς, καὶ Χριστοὺς· ἀλλὰ τὸν πρὸ αἰώνων Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀνθρώπων ἐξ αὐτῆς μήτρας τῆς Παρθένου γενόμενον τέλειον. Ὡς γὰρ ὁ γεννήσας Πατὴρ, τέλειον ἐγέννησεν Υἱόν, οὕτως καὶ ὁ αὐτὸς καὶ εἰς Υἱὸς, καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς, τὸν τελείως ἀπολλύμενον ἀνθρώπων σῶσαι βουλόμενος, τέλειος ἐγένετο ἀνθρώπος, ἵνα μὴ τὸ ἐξωθεν σώσας, τὸ ἐσωθεν προδοδόμενον ἐάσῃ· οὐδὲ γὰρ σῶμα ἀναλαβὼν, εἴκασε τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ ψυχὴν καὶ νοῦν ἀνέλαβεν. »

Τοῦ ἁγίου Μεθοδίου ἐπισκόπου Πατάρων καὶ μαρτύρου, ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὴν Ὑπαπάντην.

« Τὸν ἐν ὁράσει ἀόρατον, τὸν ἐν περιλήψει ἀπερίληπτον, τὸν ἐν σμικρότητι ὑπερμεγέθη, τὸν ἐν ναφί καὶ ἐν ὑψίστοις, τὸν ἐπὶ θρόνου παρθενικοῦ, καὶ ἐπὶ ὀχλήματος· Χερουβικοῦ, τὸν κάτω καὶ ἄνω ἀδιαστάτως, τὸν ἐν μορφῇ δούλου καὶ ἐν μορφῇ Θεοῦ Πατρὸς, τὸν ὑπήκοον καὶ βασιλέα τῶν ἀπάντων. »

Τοῦ ἁγίου ἐπισκόπου Βασιλείου Καισαρείας Καππαδοκίας, ἐκ τοῦ κατ' Εὐνομίου λόγου α'. — Ὅτι ταυτὸν ἐστὶν οὐσία καὶ μορφή (5).

« Ἐγὼ γὰρ καὶ τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, ἴσον δύνασθαι τῷ ἐν οὐσίᾳ Θεοῦ φημι· ὥς γὰρ τὸ μορφήν ἀνελιφέναι δούλου, ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος τὸν Κύριον γεγενῆσθαι σημαίνει· οὕτω τὸ λέγειν, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, τῆς θείας οὐσίας παρίσται· τὴν ἰδιότητα. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς διαλέξεως τῆς πρὸς Ἀέτιον τὸν Ἀρσιανόν (6).

« Οὐ γὰρ ἂν δύνηται ποτὲ σὺ, ἢ ἄλλος τις, παραστήσαι ἢ ἀποδείξαι ἐν ἀληθείᾳ, τοὺς προειρημένους ἁγίους Πατέρας ἡμῶν καὶ διδασκάλους, ἢ ἡμᾶς, ἢ τινα τῶν ἐκκρίτων Πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἢ εἰπόντας, ἢ διδάξαντας ἐγγράφως, ἢ ἀγράφως, ὥς σὺ λέγεις ἐπὶ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μίαν φύσιν σύνθετον, ἢ μονοειδῆ, ἢ ἐν θέλημα, καὶ μίαν ἐνέργειαν, ἢ τι τῶν ἀπηγορευμένων δογμάτων, καὶ ἀποβεβλημένων ἐκ τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Εἰ γὰρ κατελύσαμεν, ταῦτα πάλιν οἰκοδομοῦμεν, κατὰ τὸν Θεόν Ἀπόστολον, παραβάτας ἑαυτοὺς συνιστάνομεν. Τοῦναντίον δὲ μᾶλλον, διπλοῦν ἐκηρύξιμεν ὑπάρχειν κατὰ πάντα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· ἐν μίᾳ ὑποστάσει, καὶ ἐν ἑνὶ προσώπῳ, χωρὶς

⁵⁵ Galat. II, 18.

A formam recusavit. Quandoquidem igitur duas habemus formas, Domini scilicet et servi, aliam natura divinam, aliam natura humanam; aliam ante saecula, aliam postremis temporibus; aliam ex Patre, aliam ex Virgine; aliam ex solo, aliam ex sola; atque duae res istae substant, duae in uno. Non enim divinum Verbum a corpore dirimimus, neque duos filios, Christosque novimus: sed Filium Dei qui ante saecula fuit, in ultimis temporibus hominem, ex ipsa Virginis vulva perfectum editum. Quemadmodum enim qui ipsum genuit Pater, perfectum genuit Filium; ita et ipse unus Filicus et Verbum Patris, hominem qui in totum perierat, facere salvum cupiens, perfectus homo existit, ne exteriorem salvando, interioram qui perditus erat, negligeret. Neque enim assumpto corpore animam omisit, sed animam quoque et mentem assumpsit. »

Sancti Methodii episcopi Patarorum et martyris, ex sermone in Occursum, seu Purificationem.

« Eum qui dum aspicitur, aspectabilis non est, qui dum prehenditur, incomprehensus, qui in parvitate supraquam magnus est, qui in templo et in altissimis adest, qui throno virginali simul et curru Cherubico insidet, qui infirmus est, et supremus absque intercapedine ulla, qui in forma servi inque Dei Patris forma, subjectus, et universorum Rex, » etc.

Sancti Basilii episcopi Caesareae Cappadociae, ex libro primo contra Eunomium. — Quod essentia et forma idem sint.

C « Ego etenim in forma Dei esse tantumdem valere dico, quantum esse in Dei essentia. Sicut enim accepisse servi formam, significat fuisse Dominum in essentia humanitatis; sic dicere esse in forma Dei, id quod est divinae essentiae proprium exprimit. »

Ejusdem, ex disputatione contra Aetium Arianum.

D « Non enim poteris unquam tu aut quisvis alius, vincere, aut demonstrare verum esse, sanctos Patres, quos diximus, et magistros sanctae Ecclesiae catholicae et apostolicae, aut pronuntiasse, aut scriptis prodidisse, aut etiam, sine scriptis, id quod tu ais, in Christo Deo nostro unam naturam compositam, uniusve speciei, vel unam voluntatem, et unam operationem; aut quidpiam ex vetitis dogmatibus, et a sancta catholica et apostolica Ecclesia rejectis. Si enim quae destruximus, haec rursum, ut Apostolus ait ⁵⁵, aedificamus, transgressores nos ipsi constituimus. Contra potius duplicem per omnia esse Dominum Jesum Christum in una hypostasi praedicavimus, inque una persona sine ulla qualicunque divisione

NOTÆ.

(5) Tur. habet: quod idem sit substantia et forma, ex Basilio episcopo Caesareae Cappadociae ex libro contra Eunomium.

(6) hoc opus Basilio M., imo et Severo haeretiarcha Antiocheno recentius est, nec editum hactenus fuit.

vel confusione. Dicere enim unam naturam, et voluntatem et **422** operationem in eodem Domino nostro Jesu Christo, et non duas, doctrina sententiaque est hominum perversæ opinionis et blasphemorum, eorumque qui tecum sentiunt. »

Sancti Athanasii, ex epistola ad Epictetum.

« Si Verbum ejusdem substantiæ est ac corpus quod de terra naturam habet : est vero secundum Patrum confessionem, Verbum Patri consubstantiale : erit igitur Pater consubstantialis corpori, quod e terra editum est. Cur itaque accusant Arianes, qui Filium esse creaturam dicant, quando ipsi Patrem creaturis consubstantialem aiunt? »

Et paulo post : « Quis infernus ructando hoc dictum protulit, corpus ex Maria consubstantiale esse divinitati Verbi? »

Sancti Gregorii Theologi, ex secunda ad Cledonium epistola.

« Naturæ quidem dux, Deus et homo, quoniam anima et corpus : illi vero non duo, neque dii. Neque enim hic duo homines ; etsi Paulus, hominem qui foris est, et hominem qui intus est, appellavit ²¹. »

Ejusdem, ex Apologetico.

« Hoc nobis lex vult pedagogus ²² : hoc propheta Christo et legi interjecti : hoc Christus legis spiritualis perfectio et finis : hoc exinanita Deitas : hoc assumpta caro : hoc nova mistio, Deus et homo, unum ex ambobus, et utraque per unum. »

Ejusdem, ex sermone secundo de Filio.

« Signum vero hoc est : quando naturæ cogitatione discrepant, simul nomina dividuntur. Audi Paulum dicentem : *Ut Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ* ²³ ; Christi quidem Deus, gloriæ vero Pater. Si enim utrumque unum ; at non natura, sed coitione. »

Ejusdem, reliqua pars auctoritatis paulo ante citatæ ex Epistola ad Cledonium.

« Si vero summa dicendum est, aliud quidem et aliud, ea ex quibus est Salvator ; quippe cum idem non sint id quod aspectabile est et illud quod spectari nequit : esse extra tempus, et subesse temporis ; at non alius et alius ; absit ! Ambo siquidem unum temperatione, Deo homine facto, et homine facto Deo, vel quomocunque nominare ipsum libuerit. Dico autem aliud et aliud, contra atque in sancta Trinitate se habet. Illic enim alius et alius dicitur, ne confundamus hypostases : non item aliud et aliud, Unum enim tria sunt, idemque Deitate. »

Scholium : Si non est aliud et aliud, quia est una natura, aliud igitur et aliud non sunt una

A οιασθηποτοῦν διαιρέσεως ἢ συγχύσεως. Τὸ γὰρ λέγειν μίαν φύσιν, καὶ θέλησιν, καὶ ἐνέργειαν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐ δύο, τῶν κακοδόξων καὶ βλασφημῶν καὶ ὁμοφρόνων σου ἀνδρῶν ὑπάρχει διδασκαλία καὶ φρόνημα. »

Τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, ἐκ τῆς πρὸς Ἐπίκτητον ἐπιστολῆς.

« Εἰ δὲ ὁμοούσιος ὁ Λόγος τῷ σώματι ἐκ γῆς ἔχοντι τὴν φύσιν· ὁμοούσιος δὲ ὁ Λόγος τῷ Πατρὶ, κατὰ τὴν τῶν Πατέρων ὁμολογίαν, ὁμοούσιος καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ τῷ σώματι τῷ ἐκ γῆς γενομένῳ. Καὶ τί ἐτι μέμφονται τοῖς Ἀρειανοῖς λέγουσι τὸν Υἱὸν κτίσμα, λέγοντες αὐτοὶ καὶ τὸν Πατέρα ὁμοούσιον ; »

B *Καὶ μετὰ βραχέα :* « Ποίος ἄδης ἐξηρεύετο ὁμοούσιον εἰπεῖν τὸ ἐκ Μαρίας σῶμα τῇ τοῦ Λόγου θεότητι (7) ; »

Τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐκ τῆς πρὸς Κληδόνιον ἐπιστολῆς δευτέρας.

« Φύσεις μὲν γὰρ δύο, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἐκεῖ καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα· υἱοὶ δὲ οὐ δύο, οὐδὲ θεοί. Οὐ γὰρ ἐνταῦθα δύο ἄνθρωποι, εἰ καὶ οὕτως ὁ Παῦλος τὸ ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ ἐντὸς προσηγόρευεν. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ Ἀπολογητικοῦ.

« Τοῦτο ἡμῖν ὁ παιδαγωγὸς βούλεται νόμος· τοῦτο οἱ μέσοι Χριστοῦ καὶ νόμου προφηταὶ· τοῦτο τοῦ πνευματικοῦ νόμου τελευτῆς καὶ τὸ τέλος Χριστός· τοῦτο ἡ κενωθεῖσα Θεότης· τοῦτο ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ· τοῦτο ἡ καὶνὴ μίξις, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἐν ἑξ ἀμφοῖν, καὶ δι' ἐνὸς ἀμφοτέρω. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ δευτέρου λόγου.

« Σημεῖον δὲ, ἥνίκα αἱ φύσεις διίστανται ταῖς ἐπινοαίαις, συνδιαίρεται καὶ τὰ ὀνόματα· Παῦλος λέγοντος ἄκουσον· *Ἦρα ὁ Θεὸς καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῆς δόξης· Χριστοῦ μὲν Θεός, τῆς δὲ δόξης Πατὴρ*· εἰ γὰρ τὸ συναμφοτέρον ἐν, ἀλλ' οὐ τῇ φύσει, τῇ δὲ συνόδῳ. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἀναπλήρωσις τῆς πρὸ μικροῦ χρησεως ἐκ τῆς πρὸς Κληδόνιον Β' ἐπιστολῆς.

« Εἰ δὲ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἄλλο μὲν καὶ ἄλλο τὰ ἐξ ὧν ὁ Σωτὴρ· εἴπερ μὴ ταυτὸν τὸ ἀόρατον τῷ ὁρατῷ, καὶ τὸ ἀχρονον τῷ ὑποχρόνῳ· οὐκ ἄλλος δὲ καὶ ἄλλος· μὴ γένοιτο ! Τὰ γὰρ ἀμφοτέρω ἐν τῇ συγκράσει, Θεοῦ μὲν ἐνανθρωπήσαντος, ἀνθρώπου δὲ θεωθέντος, ἡ ὅπως ἂν τις ὀνομάσει. Λέγω δὲ ἄλλο καὶ ἄλλο ἐμπάλιν, ἡ ἐπὶ τῆς Τριάδος ἔχει. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἄλλος καὶ ἄλλος, ἵνα μὴ τὰς ὑποστάσεις συγχέωμεν, οὐκ ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο. Ἐν γὰρ τὰ τρία, καὶ ταυτὴν τῇ Θεότητι. »

Σχόλιον. Εἰ οὐκ ἄλλο καὶ ἄλλο, διὰ τὸ μίαν εἶναι τὴν φύσιν, τὸ ἄλλο ἕρα καὶ ἄλλο οὐ μία φύσις. Καὶ

²¹ II Cor. iv, 16. ²² Galat. iii, 24. ²³ Ephes. i, 3, 17.

NOTÆ.

(7) Hæc aliaque Ambrosius imitatus est, citandus infra.

αὶ ἑμπαλιν ἢ ἐπὶ τῆς Τριάδος ἔχει, ἐκεῖ δὲ τρεῖς ὑποστάσεις, διὰ τὸ, ἄλλος καὶ ἄλλος, μία δὲ φύσις διὰ τὸ μὴ ἄλλο καὶ ἄλλο· ἐνταῦθα δὴ δύο μὲν φύσεις διὰ τὸ, ἄλλο καὶ ἄλλο, μία δὲ ὑπόστασις, διὰ τὸ οὐκ ἄλλος καὶ ἄλλος.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ δευτέρου λόγου.

«Τοῦτό ἐστιν ὃ ποιεῖ αἰρετικοῖς τὴν πλάνην, ἢ τῶν ὀνομάτων ἐπιχειρῶν, ἐπαλλασσόμενων τῶν ὀνομάτων, διὰ τὴν σύγκρασιν. Σημεῖον δὲ ὡς ἡνίκα αἱ φύσεις διίστανται ταῖς ἐπινοαῖς, συνδιαίρεται τὰ ὀνόματα. Παύλου λέγοντος· ἄκουσον· *Ἦνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῆς δόξης· Χριστοῦ μὲν Θεός, τῆς δὲ δόξης Πατήρ.* Εἰ γὰρ τὸ συναμφοτέρον ἐν, ἀλλ' οὐ τῇ φύσει, τῇ δὲ συνόδῳ· τούτων τι ἂν γένοιτο γνωριμώτερον;»

Σχόλιον. Τὰ μὴ φύσει ἐν, πάντως δύο. Εἰ δὲ ἡ σύνοδος καθ' ὑπόστασιν, ἄρα ἡ θεότης τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀνθρωπότης αὐτοῦ, δύο μὲν τῇ φύσει, ἐν δὲ τῇ ὑπόστασει.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν ἑσίων.

«Ἦλθε Θεὸς θνητός τε, φύσεις δύο εἰς ἐν ἀγέρας, τὴν μὲν κευθομένην, τὴν δ' ἀμπαθὴν μερόπασσιν.»

Τοῦ ἀγίου Ἀμβροσίου Μεδιολάνου (8), ἐκ τοῦ περὶ ἀνθρωπότησεως, ἥτοι κατὰ Ἀπολλιναρίου λόγου.

«Ἄλλ' ἐν ὧν τούτους ἐλέγχον, ἀνεφύησαν ἑταροί, λέγοντες τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, καὶ τὴν θεότητα μίς· εἶναι φύσεως. Ποῶς ἕξης τὴν τοσαύτην βλασφημίαν ἡρέξατο; Ἀρειανοὶ γὰρ ἤδη τυγχάνουσι φορητότεροι· οἷς ἐκ τούτων αὐξεται τῆς φιλονεικίας, καὶ ἀπιστίας τὸ στέλεχος, φιλονεικότερον διαβεβαιούμενον λέγειν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μίς οὐσίας μὴ εἶναι· ἐπειδὴ οὗτοι τὴν θεότητα τοῦ Κυρίου καὶ τὴν σάρκα, μίς φασιν ὑπάρχειν οὐσίας ἑ.»

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ πρὸς Γρατιανὸν τὸν βασιλέα. Ταύτην δὲ χρῆσιν προήγαγεν ὁ Κύριλλος ἐν τῇ κατ' Ἐφέσον συνόδῳ.

«Φυλάξωμεν τὴν διαφορὰν τῆς θεότητος καὶ τῆς σαρκός· εἰς γὰρ ἐν ἑκατέρᾳ τελεῖ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ἐπειδὴ περ ἐν αὐτῷ ἑκατέρα φύσις ἐστίν.»

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ Θεοῦ συμβόλου.

«Τοὺς δὲ λέγοντας ψῆλον ἀνθρώπον τὸν Χριστόν, ἢ παθητὸν τὸν Θεὸν Λόγον, ἢ εἰς σάρκα τραπέντα, ἢ συνουσιωμένον ἐσχηκέναι τὸ σῶμα, ἢ οὐρανόθεν αὐτὸ

A natura. Et si rursum, contra ac in sancta Trinitate, illic autem tres hypostases sunt, quia alius et alius; una vero natura, quia non est aliud et aliud; hic igitur duæ quidem naturæ, quia aliud et aliud, una autem hypostasis, quia non est alius et alius.

Ejusdem, ex sermone secundo de Filio.

«Atqui hoc est quod hæreticos in errorem adducit, conjunctio nuncupationum, commutatis 423 propter contemperationem nominibus. Certum vero signum est, quando naturæ cogitatione secernuntur, simul nomina dividi. Audi Paulum dicentem: *Ut Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ: Christi quidem Deus, gloriæ vero Pater.* Etsi enim utrumque unum est, non tamen natura; sed coitione. Quo quid esse notius possit?»

B Scholium. Quæ natura non sunt unum, omnino duo sunt. Sin vero coitio secundum hypostasim est; ergo Deitas Christi ejusque humanitas, natura quidem duo sunt, unum autem hypostasi.

Ejusdem ex versibus.

«Venit Deus ac mortalis, naturas ambas in [unum copulans,

«Aliam quidem occultam, patentem aliam hominibus.]»

Sancti Ambrosii Mediolanensis, ex libro De incarnatione, seu contra Apollinarium.

C «Sed, dum hos redarguimus, emergunt alii, qui carnem Domini et divinitatem dicant unius esse naturæ. Quæ tantum sacrilegium inferna vomuerunt? Jam tolerabiliores sunt Ariani, quorum per istos [rixarum et] perfidiæ robur adolescit, ut majore contentione asserant Patrem et Filium et Spiritum sanctum unius non esse substantiæ; quia isti divinitatem Domini et carnem, substantiæ unius dicere tentaverunt.»

Ejusdem, ex sermone ad Gratianum imperatorem. Quam auctoritatem Cyrillus protulit in Ephesine synodo.

«Servemus distinctionem divinitatis et carnis. Unus in utraque loquitur Dei Filius, quia in eodem utraque natura est.»

Eiusdem, ex interpretatione divini Symboli.

D «Eos vero qui nudum hominem Christum dicunt, aut passibile Verbum Dei, aut inutatum in carnem, aut consubstantiatum cum Verbo corpus

“Carm. De test. et adv. Christi.

VARIAE LECTIONES.

“Alioqui legendum esset, λέγειν πασιπᾶντα, aut simile quidpiam. Leg. λαλῶν, ut Leontius post Cyrillum Ambros. loquitur. Fragmentum istud non occurrit in tractatu in Symbolum apostolorum, qui inter Ambrosii opera editus fuit: acceptum vero est tam a Damasceno quam a Leontio Byzantino ex dialogo 2. Theodoretii cum Eranista.

NOTÆ.

(8) Quæ hic citantur sancti Ambrosii opera, missa fuerunt a Martiano Mediolanensi ad Theodosium Juniorem, quo tempore Nestorius hæresim

suam edidit, tuncque adeo translata fuere in Græcam linguam. Quo factum est ut varia passim horum excerpta citata sint a Græcis scriptoribus.

nabuisse, aut illud e cœlo traxisse, aut phantasma esse, aut Deum Verbum esse mortalem, aut opus illi fuisse ut suscitaretur a Patre, aut corpus animæ expers, vel hominem absque mente accepisse, aut duas Christi naturas permistione confusas, unam factas esse naturam; non vero etiam confitentur Dominum Jesum Christum substantias duas esse citra confusionem; unam autem personam, quatenus Christus unus est, unus Filius, his anathema dicit catholica et apostolica Ecclesia. »

Sancti Amphilochii episcopi Iconii, ex epistola ad Seleucum.

« Sic Christum Deum et hominem confiteor, Dei Filium. Filium unum, duarum naturarum, passibilis scilicet et impassibilis, mortalis et immortalis. »

424 *Et paucis interjectis:* « Unum Filium, duarum inquam naturarum, sine confusione, conversione, separatione. Patitur itaque Christus, Dei Filius, non deitate, sed humanitate. »

Ejusdem ex eadem epistola.

« Natura assumpta patitur: quæ vero assumptæ, hæc impassibilis perstat. Humanas proprii templi sui passiones Deus Verbum esse suas facit: crucem dico, mortemque, et alia, quæcumque circa ipsum propter dispensationem spectantur. Hæc sibi vindicat, nihil ipse patiens: quia in personam unam naturæ duæ conveniunt. »

Sancti Gregorii Nysseni, ex Epistola ad Philipnum monachum.

« Quæ sunt ejusdem substantiæ, hoc habent, at sint idem: contra autem, quæ diversæ. Etsi enim ambo unione quæ exprimi non possit, unum sunt, non tamen natura, quia non confusæ. Christus itaque cum duæ naturæ sit, in quibus vere cognoscatur, et singularem filiationis personam habet. »

Ejusdem, ex libro contra Apollinarium (§ 40).

« Si ergo in contrariis proprietatibus, alterutrinus horum natura cernitur, carnis nempe et deitatis: quomodo naturæ duæ una sunt? »

Sancti Cyrilli archiepiscopi Alexandrini, ex allocutione ad Alexandrinos.

« Ego contemperatum non probo, quod alienum sit ab apostolica fide, et recta Christi traditione. Contemperatio enim naturarum interitum parit: unio vero inenarrabilis, quam sancti Patres confitentur, naturas ambas citra confusionem servat, unumque Christum, qui apparuit, ex ambabus constituit, Deum simul et hominem, et non duos Christos; sed unum potius, unitione, non temperatione. Nam si contemperatæ duæ naturæ essent in mistionem unam, cum diversæ sint substantiæ, neutra salva foret, sed per confusionem ambe deletæ essent. »

Et post pauca: « Ac quidem templum solvitur triduanæ sepulchræ tempore, ipsomet ita volente; rursumque illud excitavit. Unitus illi est modo

A κεκοιμηέναι, ἡ φάντασμα εἶναι, ἡ θνητὸν λέγοντες τὸν Θεὸν Λόγον, ἡ δεδεῆσθαι τῆς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀναστάσεως, ἡ ἀψυχὸν σῶμα, ἡ ἀνοῦν ἄνθρωπον ἀνελιφεέναι, ἡ τὰς δύο οὐσίας τοῦ Χριστοῦ κατ' ἀνάκρασιν συγχυθεῖσας μίαν γενεῆσθαι οὐσίαν, καὶ μὴ ὁμολογοῦντες τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν δύο εἶναι οὐσίας ἀσυγχύτους, ἐν δὲ πρόσωπον, καθ' ὃ εἰς Χριστὸς, εἰς Υἱὸς, τοῦτους ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία. »

Τοῦ ἁγίου Ἀμφιλοχίου ἐπισκόπου Ἰκονίου, ἐκ τῆς πρὸς Σέλευκον ἐπιστολῆς.

« Οὕτω Θεὸν καὶ ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν ὁμολογῶ, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἕνα Υἱὸν, δύο φύσεων, καθητῆς τε B καὶ ἀπαθούς, θνητῆς τε καὶ ἀθανάτου. »

Καὶ μετ' ἄλλα: « Ἐνα Υἱὸν, δύο φύσεων φημι, ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαίρετως. Πάσχει τοίνυν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, οὐ θεότητι, ἀλλ' ἀνθρωπότητι. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς.

« Ἡ ληφθεῖσα πάσχει φύσις, ἡ δὲ λαβοῦσα ἀπαθῆς μένει. Οἰκτιοῦται δὲ ὁ Θεὸς Λόγος, τὰ τοῦ ἰδίου ναοῦ ἀνθρώπινα πάθη· σαυρόν φημι, καὶ θάνατον, καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα περὶ αὐτὸν οἰκονομικῶς θεωρεῖται, οἰκτιοῦται αὐτὸς πάσχειν οὐδέν. Ἐπειδὴ εἰς ἓν πρόσωπον συντελοῦσιν αἱ διτταὶ φύσεις. »

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης, ἐκ τῆς πρὸς Φίλιππον μονάχον ἐπιστολῆς.

C « Τὰ μὲν ὁμοούσια ταυτότητα κέχτηται, τὰ δὲ ἑτεροούσια τὸ ἀνάπαλιν. Κἀν γὰρ ἀρρήτως ἐνώσει τὰ ἀμφοτέρω ἐν, ἀλλ' οὐ τῇ φύσει, διὰ τὸ ἀσύγχυτον. Ὁ τοίνυν Χριστὸς δύο ὑπάρχων φύσεις, ἀλλ' ἐν αὐταῖς ἀληθῶς γνωριζόμενος, μοναδικὸν ἔχει τῆς υἰότητος τὸ πρόσωπον. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ κατὰ Ἀπολιταρίου.

« Εἰ οὖν ἐν τοῖς ἐναντίοις ἰδιώμασιν ἡ θατέρου τοῦτων θεωρεῖται φύσις, τῆς σαρκὸς λέγει καὶ τῆς θεότητος, πῶς μία αἱ δύο φύσεις εἰσίν; »

Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τοῦ προσφωνητικοῦ τοῦ πρὸς Ἀλεξανδρεῖς.

D « Ἐγὼ τὸ συγκεκραμένον οὐ καταδέχομαι· ἀλλότριον γάρ ἐστι τῆς ἀποστολικῆς πίστεως, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ ὁρθῆς παραδόσεως. Ἡ γὰρ σύγκρασις ἀφανισμὸν τῶν φύσεων ἐργάζεται· ἡ δὲ ἀρρήτος ἐνωσις παρὰ τῶν ὁρθῶς φρονούντων ὁμολογουμένη, ἀμφοτέρας σώζει ἀσυγχύτως τὰς φύσεις, καὶ ἕνα ἀποτελεῖ ἐξ ἀμφοῖν τὸν ὁφθέντα Χριστὸν, Θεόν τε ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπον γενόμενον τὸν αὐτὸν, καὶ οὐ δύο Χριστούς· ἕνα δὲ μᾶλλον ἐνωθέντα καὶ οὐ κεκραμένον. Εἰ γὰρ κέκρανται αἱ δύο φύσεις εἰς μίαν, ἑτεροούσιαι τυγχάνουσαι, οὐδ' ὅποτέρα σώζεται, ἀλλ' ἀμφοτέραι συγχυθεῖσαι ἡφανίσθησαν. »

Καὶ μετ' ἄλλα: « Καὶ λύεται μὲν ὁ ναὸς ἐν τῷ καιρῷ τῆς τριτμέρου ταφῆς, βουλομένου αὐτοῦ, καὶ πάλιν ἀνέστησεν αὐτὸν, καὶ ἠνῶθη αὐτῷ ἀρρήτως καὶ

ἀφράστῃ λογῇ· οὐ κεκραμένος ἐν αὐτῷ, ἢ ἀποσεσάρ-
κωμένος, ἀλλ' ἀποσώζων ἐν αὐτῷ τῶν δύο φύσεων
τῶν ἑτερουσιῶν ἀσυγχύτους τὰς ἰδιότητας. Οὐ γὰρ
δήπου ἐκράθησαν αἱ φύσεις ἐν τῇ ἀρρήτῳ καὶ ἀσυγ-
χύτῃ ἐνώσει, ἀλλ' ἠνώθησαν ἀρρήτῳ καὶ ἀφράστῃ
λόγῳ, καὶ ὑπερέκεινα παντὸς νοῦ τυγχάνουσι, κατὰ
τὸν τρισμακάριον καὶ ἀληθῶς οἰκουμενικὸν τῆς ὀρθο-
δόξου πίστεως διδάσκαλον, καὶ ἀρχιεπίσκοπον ἡβῶν
Ἀθανάσιον, τὸν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ
διαστράψαντα μεταξὺ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ
ἐπισκόπων, εἰπόντα· Δύο πραγμάτων ἀνομοίων καὶ
ἀνίσων κατὰ τὴν φύσιν σύνοδος γέγονεν, οὐ σύγκρα-
σις, Θεοῦ ἀφράστου καὶ θνητοῦ σώματος, οὐ κατ' ἀφα-
νισμόν ἢ ἀποσάρκωσιν, ἀλλὰ καθ' ἑνώσειν ἀρρήτων
καὶ ἀνέκφραστον, καὶ ἀνεκδιήγτητον· δύο φύσεων
τῶν ἑτερουσιῶν, τῶν ἐν ἐνὶ Χριστῷ, ὧς δὲ τοῦ Θεοῦ
σωζομένων, καὶ μήτε συγχωμένων, μήτε ἀπολλυμέ-
νων, ἢ διαιρεθειῶν. »

Σχόλιον. Ὅρατε, ὡς οἱ ἅγιοι Πατέρες ἐξ ἱσῆς τὴν
σύγχυσιν καὶ τὴν διαιρέσιν φεύγοντες, σώζεσθαι τὰς
δύο φύσεις φαίνονται ἐν ἐνὶ Χριστῷ, ἥτοι μιᾷ ὑπο-
στάσει.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ περὶ πίστεως λόγου.

« Ὅδεποτε γὰρ ἀπέστη τῆς ἰδίας θεότητος, εἰ καὶ
ἐκένωσεν αὐτὸν, μορφῇ δουλοῦ λαθὼν δι' ἡμᾶς,
οὐκ ἀπολέσας τὴν θεϊκὴν μορφήν, ἵνα κατὰ σὲ ἐτοί-
μως θεοποιηθῇ, ὡς ἄνθρωπος· μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ
γὰρ ναὶ αὐτῷ ἐμφύγον, καὶ τέλειον κατασκευάσας
ἐν τῇ ἁγίᾳ Παρθενικῇ μήτρᾳ, καὶ ἐνδοξάμενος αὐτὸν
καὶ ἐνωθεὶς αὐτῷ ἀρρήτῳ τῷ λόγῳ, σωζομένων
ἀμφοτέρων τῶν φύσεων, καὶ οὐ κεκραμένων, προ-
ῆλθε, φαινόμενος μὲν ἄνθρωπος, νοούμενος δὲ Θεός
Ἰησοῦς Χριστός. »

*Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πρὸς Ἰωάννην τὸν Ἀντιοχείας
ἐπιστολῆς.*

« Τὰς δὲ εὐαγγελικὰς καὶ ἀποστολικὰς περὶ τοῦ
Κυρίου φωνὰς ἴσμεν τοὺς θεολόγους ἄνδρας, τὰς μὲν
κοινοποιούντας, ὡς ἐφ' ἐνὸς προσώπου, τὰς δὲ διαι-
ροῦντας ὡς ἐπὶ δύο φύσεων, καὶ τὰς μὲν θεοπρεπεῖς
κατὰ τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, τὰς δὲ ταπεινὰς
κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. »

Σχόλιον. Εἰ ἀληθῶς ἐν πρόσωπον ἐπὶ Χριστοῦ
μετὰ τὴν ἑνώσειν, πάντως ἀληθῶς καὶ δύο φύσεις.

*Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πρὸς Ἀκάκιον ἐπίσκοπον Με-
λιτήνης ἐπιστολῆς.*

« Ἀλλὰ γὰρ ἴσω· ἐκεῖνο φαίνεται ὅτι οἱ δι' ἐναντίας·
Ἰδοὺ δὲ σαφῶς οἱ τῆς ὀρθῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν
ποιούμενοι, δύο μὲν ὀνομάζουσι φύσεις, διαιρεῖσθαι
δὲ τὰς τῶν θεηγόρων φωνὰς διατείνονται, κατὰ γὰρ
τὴν διαφορὰν αὐτῶν. Εἴτα πῶς οὐκ ἐναντία ταῦτα
τοῖς σοῖς; Οὐ γὰρ ἂν ἔχεις προσώποις δύο, ἥγουν
ὑποτάσσῃς, τὰς φωνὰς διανέμειν· ἀλλ', ὥς βέλτιστοι,
φαίνῃ ἂν, γεγράφαμεν ἐν τοῖς κεφαλαίοις· « Εἰ τις

A qui nec dici nec exprimi possit, non in eo tem-
peratus, aut exuta carne; sed illasas in seipso
servans ambarum essentiae diversae naturarum
proprietas. Non enim contemperatae naturae sunt
in explicabili et inconfusa illa unione, sed copu-
latae sunt arcana ratione quae efferrī sermone non
potest: suntque supra intelligentiam omnem, juxta
ac pronuntiavit beatissimus vereque oecumenicus
orthodoxae fidei magister, archiepiscopusque no-
ster Athanasius, qui inter trecentos decem et
octo praesules splenduit in magno concilio Ni-
caeno. Duarum rerum dissimilium et inaequalium
coitio secundum naturam facta est, non contem-
peratio; Dei, inquam, qui verbis exprimi nequit,
ac mortalis corporis: non per extinctionem, aut
exspoliationem carnis, sed per ineffabilem, inex-
plicabilemque, et inenarrabilem unionem duarum
essentiae diversae naturarum, quae in uno Christo,
Dei autem Filio, salvae sunt, nec confusae, nec
deperditae, nec divisaе. »

425 Scholium: Videtis, quomodo sancti Patres
confusionem divisionemque ex aequo fugientes, sal-
vas esse naturas duas docent in Christo, id est in
una hypostasi.

Ejusdem, ex libro De fide.

« Nequaquam enim descivit a sua divinitate, ta-
meti semetipsum exinanivit, forma servi propter
nos assumpta **, non amissa divina, ut, quemad-
modum ais, de facili quatenus erat homo, evaderet
Deus: absit! Quin potius animatum sibi templum
perfectumque in utero Virginis fabricavit, in quod
ingressus, eique ineffabili modo unitus, naturis
ambabus salvis, non una contemperatis, prodit,
ita ut homo quidem cerneretur. Deus vero intelli-
geretur, Jesus Christus. »

Ejusdem, ex epistola ad Joannem Antiochenum.

« Scimus viros divinarum rerum peritos evan-
gelicas et apostolicas de Domino voces, alias qui-
dem communes facere, tanquam in una persona:
alias vero dividere, tanquam in duabus naturis;
atque alias quidem quae Deum deceant, pro Christi
divinitate; alias vero, quae humiles sint, pro ejus-
dem humanitate. »

Scholium: Si vere una persona post unionem
est in Christo, vere prorsus duae quoque naturae
sunt.

*Ejusdem, ex epistola ad Acacium Melitenae
episcopum.*

« Sed enim fortassis illud dicent adversarii. Ecce
jam qui rectae fidei confessionem edunt, duas qui-
dem naturas aperte nominant: dividi vero conten-
dunt sanctorum Patrum voces secundum natura-
rum ipsarum discrimen. At quomodo haec non
adversantur assertioni tuae? Nequaquam enim
possis voces istas personis duabus distribuere.
Verum, cum bona vestra gratia dicam, in capitulis

** Philipp. II, 6, 7.

scripsimus²⁶: « Si quis duabus personis, seu hy-
« postasibus voces distribuit, et alias quidem
« tanquam homini, seorsum a Verbo, quod ex
« Deo est intellecto accommodat; alias vero,
« quippe quæ Deum deceant, soli Verbo, quod ex
« Deo Patre est, hic damnatus esto. Discrimen
« autem vocum nullatenus negavimus. »

Scholium: Vides, quomodo duas naturas dicere
non dubitat, sed recusat confiteri eas per se et
sejunctim exstare.

Ejusdem, ex Glaphyris in Leviticum.

« Duas siquidem aviculas jubet accipere, mundas
et vivas, ut intelligas per vivos alites, cœlestem
hominem simul et Deum in naturas duas distin-
ctum, pro consentanea singulis ratione. Verbum
quippe erat ex Deo Patre in carne ex Virgine as-
sumpta splendescens, sed citra sejunctionem. Unus
enim est ex ambobus Christus. »

Ejusdem, ex libris de Trinitate²⁷.

« Christus velut confinium quoddam est divini-
tatis et humanitatis, utriusque habens tanquam in
unum coitionem, et rerum natura discrepantium
concursum in identitatem per unionem et impli-
cationem. »

426 *Ejusdem, ex epistola ad Succensum.*

« Dispensationis itaque, ut dicebam, modum
animo reputantes, videmus naturas duas mutuo
coivisse indivulsa unione, nulla conversione, nulla
mutatione. Nam caro caro est, et non Deitas;
etsi caro Dei facta est. Consimiliter etiam Verbum
Deus est, et non caro, licet carnem propriam
dispensatoria ratione sibi fecerit. Igitur cum hoc
consideramus, nihil injuriæ irrogamus concursui
illi, qui in unitatem desiit. Dicendo ex naturis
duabus eum esse, post unionem scilicet, naturas
ab invicem non dirimimus, nec illum qui unus
indivisibilisque est, in duos filios scindimus, sed
Filium unum pronuntiamus, et, veluti Patres dixe-
runt, *unam naturam Verbi incarnatam*. Itaque
quantum in mentem cadit, et solo animi obtutu
considerando qua ratione unigenitus factus sit
homo, naturas duas esse aimus: unum vero Fi-
lium, et Christum, et Dominum confitemur, Ver-
bum Dei factum hominem et incarnatum. »

Scholium: Consideret quisquis mente cæcus
non est, sensum hujus Patris. Non enim dixit,
Post unionem naturas non confitemur; sed,
« non dirimimus. » Nam duas esse ait, « Filium
vero unum, Christumque, et Dominum. » Et post-
quam dixit, « Filium unum pronuntiamus, » sub-
jungit, « et naturam unam Verbi incarnatam. » Ubi
naturam vocat hypostasim. Non enim natura est,
aut substantia Filius, sed hypostasis. Nam si esset
natura, cum Pater Filius non sit, Pater ejusdem

A « προσώποις δύοιν, ἡγουν ὑποστάσεις, διανέμει τὰς
« φωνὰς, καὶ τὰς μὲν, ὡς ἀνθρώπων παρὰ τὸν ἐκ
« Θεοῦ Λόγον ἰδικῶς νοουμένῃ προσάπτει, τὰς δὲ,
« ὡς θεοπρεπτεῖς, μόνῃ τῇ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγῳ,
« οὗτος ἔστω κατὰ κράτος. Φωνῶν δὲ διαφορὰν κατ'
« οὐδένα τρόπον ἀνηρέχαμεν. »

Σχόλιον. Ὅραξ, ὡς οὐ τὸ δύο φύσεις λέγειν
παρατεῖται, ἀλλὰ τὸ, ἰδίᾳ καὶ ἀναμέρος αὐτὰς ὁμο-
λογεῖν.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ εἰς τὸ Ἀευτικόν.

« Δύο μὲν γὰρ ὀρνίθια ληφθῆναι καλεῖται ζῶντα
καὶ καθαρὰ, ἵνα νοήσης διὰ τῶν πετεινῶν τὸν οὐρά-
νιον ἀνθρώπον ὁμοῦ καὶ Θεόν, εἰς δύο μὲν φύσεις,
ὅσον ἦκεν εἰς τὸν ἐκάστη πρέποντα λόγον, διαιρού-
B μενον. Λόγος γὰρ ἦν ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀναλάμψας
ἐν σαρκὶ τῇ ἐκ γυναικὸς, πλὴν οὐ μεριζόμενον. Εἰς
γὰρ ἐξ ἀμφοῖν ὁ Χριστός. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ περὶ Τριᾶδος Λόγου.

« Μεθόριον δὲ ὥσπερ τι θεότητος καὶ ἀνθρωπό-
τητος, ὁ Χριστὸς τὴν ἐν ἡ ἀμφοῖν ἔχων ὡς ἐν ἐνὶ
σύνθετον, καὶ τῶν τῇ φύσει διεστηκότων τὴν εἰς ταυ-
τότητα συνδρομὴν καθ' ἑνωσιν καὶ ἀναπλοχὴν. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πρὸς Σούκενσον ἐπιστολῆς.

« Ἐννοοῦντες τοίνυν, ὡς ἔφη, τῆς οἰκονομίας τὸν
τρόπον, ὁρῶμεν, ὅτι δύο φύσεις συνῆλθον ἀλλήλαις
καθ' ἑνωσιν ἀδιάσπαστον, ἀτρέπτως τε καὶ ἀμετα-
βλήτως· ἡ γὰρ σὰρξ, σὰρξ ἔστι, καὶ οὐ θεότης, εἰ
C καὶ γέγονε Θεοῦ σὰρξ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Λόγος Θεός
ἔστι καὶ οὐ σὰρξ, εἰ καὶ ἰδίαν ἐποίησατο τὴν σάρκα
οἰκονομικῶς. Ὅταν δὲ ἐννοῶμεν τοῦτο, οὐδὲν ἀδι-
κοῦμεν τὴν εἰς ἐνότητα συνδρομὴν· τὸ ἐκ δύο φύ-
σεων γεγενῆσθαι λέγοντες, μετὰ μέντοι τὴν ἑνωσιν,
οὐ διαιρούμεν τὰς φύσεις ἀπ' ἀλλήλων, οὐδὲ εἰς δύο
τέμνομεν υἱούς τὸν ἕνα καὶ ἀμέριστον, ἀλλ' ἕνα
φαμέν υἱόν, καὶ, ὡς οἱ Πατέρες εἰρήκασι, *μίαρ φύ-
σιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σσαρκωμένην*. Οὐκοῦν, ὅσον
μὲν ἦκεν εἰς ἑννοίαν, καὶ εἰς μόνον τὸ ὁρᾶν τοῖς τῆς
ψυχῆς ὁμμασι, τίνα τρόπον ἐνηνθρώπηκεν ὁ μονο-
γενής, δύο τὰς φύσεις εἶναι φαμέν, ἕνα δὲ Υἱόν, καὶ
Χριστόν, καὶ Κύριον ὁμολογοῦμεν, τὸν τοῦ Θεοῦ
Λόγον ἐνανθρωπήσαντα καὶ σσαρκωμένον. »

D *Σχόλιον*. Σκοπεῖται πᾶς τις μὴ τυφλώτων τον
νοῦν, τοῦ Πατρὸς τὴν ἑννοίαν. Οὐκ εἶπε γὰρ, « Μετὰ
μέντοι τὴν ἑνωσιν, οὐχ ὁμολογοῦμεν τὰς φύσεις,
ἀλλ', » Οὐ διαιρούμεν· Δύο γὰρ τὰς φύσεις εἶναι
φησιν, « Ἐνα δὲ Υἱόν, καὶ Χριστόν, καὶ Κύριον· »
καὶ εἰπὼν, « ἕνα φαμέν Υἱόν, » ἐπήγαγε, « καὶ
μίαρ φύσιν τοῦ Λόγου σσαρκωμένην, » φύσιν
ἐνταῦθα τὴν ὑπόστασιν ὀνομάσας. Οὐ γὰρ φύσις,
ἦτοι οὐσία, ὁ Υἱός, ἀλλ' ὑπόστασις. Εἰ γὰρ φύ-
σις ὁ Υἱός, οὐκ ἔστι δὲ ὁ Πατὴρ Υἱός, οὐκοῦν

²⁶ Anathem. 4. ²⁷ Lib. iii ad Herm.

οὐδ' ἂν εἴη ὁ Πατήρ τῆς αὐτῆς φύσεως τῷ Υἱῷ· ἕως καὶ τῆς σαρκὸς ἐνδείκνυται τὴν φύσιν, πρὸς τὸν αὐτὸν Σούκενσον γράφων· ὥστε εἰ καὶ καθ' ἑμᾶς οὐσίαν ἐνταῦθα τὴν φύσιν φησὶν, εἰσχομίζεται καὶ τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν διὰ τοῦ εἰπεῖν, *σεσαρκωμένην*. Γράφει γοῦν οὕτως·

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πρὸς Σούκενσον δευτέρας ἐπιστολῆς.

« Εἰ μὲν γὰρ μίαν εἰσόντες τοῦ Λόγου φύσιν, σεσιγήκαμεν, οὐκ ἐπενεχόντες τὸ, *σεσαρκωμένην*, ἀλλ' ὅσον ἔξω τιθέντες τὴν οἰκονομίαν, ἣν αὐτοῖς τάχα πού καὶ ἀπίθανος ὁ λόγος προσποιουμένοις ἐρωτᾷν, εἰ μία φύσις τὸ ὅλον, ποῦ τὸ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι, ἢ πῶς ὑφέστηκεν ἡ καθ' ἑμᾶς οὐσία· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ἐν ἀνθρωπότητι τελειότης, καὶ τῆς καθ' ἑμᾶς οὐσίας ἡ δῆλωσις εἰσχεκόμεται διὰ τοῦ εἰπεῖν, *σεσαρκωμένην*, παυσάσθωσαν καλαμίνην βάββον ἑαυτοῖς ὑποστήσαντες. »

Ἐσχόλιον. Παύσασθε τοιγαροῦν, ὦ ὅσοι, καλαμίνην βάββον ἑαυτοῖς ὑποστήσαντες, τῷ διδασκάλῳ πεπλούμενοι. Ἰδὲ γὰρ σαφῶς εἴρηκε διὰ τοῦ, *σεσαρκωμένην*, εἰπεῖν τὴν ἐν ἀνθρωπότητι τελειότητα, καὶ τῆς καθ' ἑμᾶς οὐσίας τὴν δῆλωσιν εἰσχεκόμεσθαι, καὶ ὅς οὐ μία φύσις τὸ ὅλον ἐστίν· εἰ δὲ οὐ μία, παντὶ πού ὅλον, ὡς δύο.

Τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τοῦ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Λόγου (9).

« Κασσύτερος μολὶβδου καὶ ἀργύρου μετέχει· ἀργύρου τὴν ὄψιν, μολὶβδου τὴν φύσιν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς Θεὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος, τὰς δύο φύσεις ἐν ἑαυτῷ ἀποσώζει [τὰς φύσεις] οὕτω καὶ αὐτὸς ἐν αὐταῖς ἐστίν, οὐχ ὑπάρχων ἕτερον παρ' αὐτάς. »

427 Scholium (10) : Necesse non est ut exemplum omni parte similitudinem referat illius cum quo componitur. Stannum esse quidem argentum videtur, sed non est : Christus autem vere est homo.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πρὸς Καισάριον τὸν μονάζοντα ἐπιστολῆς.

« Οὕτω κἀνταῦθα τῆς θείας αὐτῷ φύσεως ἐνιδρυσάσης, ἕνα Υἱόν, ἐν πρόσωπον, τὸ συναμφοτέρον ἀπετέλεσε, γνωριζόμενον μέντοι ἀδιαίρετον καὶ ἀσυγχύτως λόγῳ· οὐκ ἐν μιᾷ μόνῃ τῇ φύσει, ἀλλ' ἐν δυαδί τελείαις. Ἐπὶ γὰρ μιᾷς, ποῦ τὸ ἀσύγχυτον; ποῦ τὸ ἀδιαίρετον; ποῦ ἡ ἔνωσις λεγθεῖη· ἑαυτῇ γὰρ ἐνοῦσθαι ἢ διαίρεσθαι ἀδύνατον. Ποῖος ἄλλος ἠρεῦξάτο μίαν ἐπὶ Χριστοῦ φύσιν λέγειν μετὰ τὴν ἔνωσιν; ἢ γὰρ τὴν θεϊαν φύσιν κρατοῦντες, τὴν ἀνθρωπίνην ἀρνοῦνται, φημι τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν· ἢ τὴν ἀνθρωπίνην κατέχοντες, τῆς θείας φύσεως τὴν ἀρνήσιν ποιοῦνται· ἐπεὶ λεγέτωσαν ποῦ ἀπολώλεκε τὸ ἴδιον; Εἰ γὰρ ἔτι ἐξέρχεται ἡ ἔνωσις, πάντως καὶ μετὰ τῆς ἐνώσεως ἰδιώματα ἀποσώζεσθαι ἀνάγκη. Ἐπεὶ οὐχ ἔνωσις τοῦτο, ἀλλὰ σύγχυσις καὶ ἀφανισμὸς τῶν φύσεων. »

A ac Filius naturæ non foret. Attamen naturam carnis indicat, cum ad eundem Succensum scribit Quamobrem etsi substantiam, essentiamve, hic naturam perinde ac vos appellat, inducit etiam naturam carnis, cum ait, *incarnatam*. Ita quippe scribit.

Ejusdem, ex secunda ad Succensum epistola.

« Si enim unam Verbi naturam dicendo, contuissemus, nec subjunxissemus, *incarnatam*, velut exclusa incarnationis dispensatione, esset fortassis eorum non ineptus sermo, cum rogare simulant : si una natura totum est, ubinam illa in humanitate perfectio sit, aut quo pacto natura nostra consistat? quoniam vero *incarnatam* pronuntiando, ipsa quoque perfectio quoad humanitatem, et essentiae nostræ declaratio allata est, inniti jam desinant baculo arundineo. »

Scholium : Desinite itaque et vos baculo niti arundineo, morem gerentes doctori. Ecce enim luculenter ait, *incarnatam* pronuntiando, significari perfectionem quoad humanitatem, expressamque substantiæ nostræ declarationem; imo non unam naturam totum esse. Si autem non una; nemini non perspicuum est duas esse.

Sancti Joannis Chrysostomi, ex sermone in Lazarum.

« Stannum plumbi et argenti particeps est, argenti quidem quoad aspectum, plumbi vero natura. Sic Christus Deus et homo cum sit, duas in seipso naturas conservat. Sic et ipse in ipsis est, nec aliud præter ipsas existit. »

Ejusdem, ex epistola ad Cæsarium monachum.

« Sic etiam hic divina natura in ipso insidente, unum Filium, unam personam, utrumque constituit; qui quidem indivisa inconfusaque ratione agnoscitur, non in una sola natura, sed in duabus perfectis. Si quidem in una, ubi illud, citra confusionem? ubi extra divisionem? ubi unio dici queat? Unam enim sibi ipsi uniri, vel dividi impossibile est. Quis infernus eructando protulit, unam in Christo naturam post unionem? Vel enim divinam naturam tenentes, humanam negant, imo nostram inquam salutem : aut humanam tenentes, divinam naturam ejurant. Quocirca dicant, quænam quod proprium sibi erat, amisit? Nam si adhuc salva unio est, proprietates omnino esse salvas oportet. Alioqui hoc unio non esset, sed confusio et extinctio naturarum. »

NOTE.

(9) Excerptum istud non reperi in genuinis, dubiisve, aut spuris Chrysostomi homiliis de Lazaro, quæ hactenus editæ sunt. Cæterum Chalcedonensis synodi ætate recentior homilia est, proindeque Chrysostomo : quemadmodum epistola ad

Philippum paulo ante citata quæ Gregorii Nysseni nomen præfert.

(10) Scholium istud quod in Turriani translatione reperi, desideratur in codice Vaticano

IN DIALOGUM CONTRA MANICHÆOS

ADMONITIO.

In dubium vertit Jacobus Billius, num Dialogus iste adversus Manichæos genuinus sit sancti Joannis Damasceni fetus. Combefisio non displicuit Billii suspicio. Fatetur tamen uterque, *disputationem hanc dignam plane esse, quæ Damasceni nomen præ se ferat*. Quin adjecit Combefisius: *Quamquam vix ovum ovo similis Damasceni reliquis ac indubitatis operibus*. Enimvero hujus voluminis dictio tota Damascenica est, trita ipsi argumentandi methodus, rerumque earundem, at necessaria repetitio, sententiarum denique, quas passim alias, ac in primis in libris *De fide orthodoxa* tradit, æquabilitas, imo dictiones et voces eædem, eædemque periodi ubique obviæ sunt. Hæc probe quidem Billio et Combefisio nota fuerant: at se cum obtinere vix potuerunt, ut concederent doctorem orthodoxum in ea fuisse sententia, ut ignem quo torquentur dæmones et impii, verum corporeumque esse negaret, aut saltem metaphorico sensu intelligeret. Annon vero idem ea de re Orientalis Ecclesiæ theologo sentire fas erat, quod ecclesiastici tractatores nonnulli docere non dubitarunt? Ambrosius in cap. xiv Evang. secundum Lucam, de igne isto sic loquitur: *Ignis est, quem generat mæstitia delictorum: vermis est, eo quod irrationabilia animæ peccata mentem rei sensumque compungant, et quædam exedant viscera conscientiæ*. Idem prorsus sentiebant illi, quorum expositionem affert Hieronymus ad calcem commentarii in Isaiam, ubi verba ista expendens: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur*, hæc habet: *Vermis autem qui non morietur, et ignis qui non exstinguetur, a plerisque conscientia accipitur peccatorum, quæ torqueat in suppliciis constitutos, quare vitio suo atque peccato caruerint electorum dono: juxta illud quod dicitur: «Versatus sum in miseria, dum mihi infigitur spina.» Et iterum sub obelo: «Sicut tineæ vestimentum, et vermis lignum, sic mæror excruciat cor viri,» ita duntaxat, ut non negent prævaricatorum et Dominum negantium æterna supplicia; dicente Domino in Evangelio: «Ite in ignem æternum qui præparatus est diabolo et angelis ejus. Et infra ait: Ignis quoque juxta id accipiendus, quod et vermis, etc.* Propter hæc aliaque similia Patrum testimonia illustrissimus Monspeliensis episcopus in Catechismo censet, fidei caput non esse, 428 igne vero corporalique plectendos esse damnatos. Vide part. 1, sect. 2, cap. 3, § 21, ubi insuper citat Estium in c. 4 Sent. dist. 44, § 12 et 13. Non me præterit Hieronymum epistola 59, ad Avitum, hoc dogma velut ab Origene assertum notare. Etenim alio sensu Origenes id tenuit, alio doctores catholici. Origenes quidem dolorem verum perpessura esse resurgentium corpora negabat; quibus nempe carnem veram adimeret illi vero, quorum mentem exponit Hieronymus, alieni prorsus erant ab istis erroribus, quos ab Origene invecos damnâvit Ecclesia. Quinta quippe synodus ea solum Origenis dogmata anathemate ferit, quæ Verbi cum Patre consubstantialitatem, veram carnis resurrectionem, et suppliciorum inferni perpetuitatem impugnabant. Illi autem sic tropice ignem et vermem, de quibus loquitur Scriptura, intelligebant, ut aerea corpora resurgentibus non affingerent, nec negarent prævaricatorum, et Dominum negantium æterna supplicia; uti testatur ipsemet sanctus doctor. Hos vero Ecclesiæ Orientalis magistros fuisse, idcirco affirmare ausim, quod nobis sæpius inculcet idem Hieronymus, præsertim epistola 89, quæ est ad sanctum Augustinum, se vix alios Scripturæ sacræ commentatores legere præter Græcos, seu, ut alias loqui mavult, *Græciæ tractatores*. Unde a Damasceni methodo non abhorret, quod, ut Manichæi cavillos et ambages varias declinaret, doctores suos de more secutus, ignem inferni tropologice, perinde atque vermem illum quo dæmones et impii discruciantur, sic interpretatus sit, ac si pœna damni duntaxat, quæ omnium gravissima est, istiusmodi locutionibus indicetur: ut nempe inferat acerbissimum hoc supplicium non tam a Deo infligi, quam a prava impiorum voluntate accersiri. Sed nec ab ista doctrina procul abest lib. ii *De fide*, cap. 4, et lib. iv, cap. ult., ubi docet ignem illum, οὗ ὄλεθρον, ὅσον τὸ πᾶρ ἡμῖν, instar nostri materialem non esse; sed qualem Deus ipse novit. Qui ignem æternum materialem non esse censet, is profecto ea quæ de igne et vermibus in Scripturis leguntur, metaphorico sensu intellexerit.

Nec quemquam moretur titulus iste, qui in cod. Reg. 2502 huicce Dialogo præfigitur: Τοῦ αὐτοῦ μεγάλου Ἀθανασίου διάλογος κατὰ Μανιχαίων, ἐν ᾧ διαλέγονται Ὁρθόδοξος καὶ Μανιχαῖος. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν εἶναι Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ejusdem magni Anathasii dialogus adversus Manichæos, cujus interlocutores sunt Orthodoxus et Manichæus. Alii tamen aiunt ipsum Joannis Damasceni opus esse. Nam primo, totus hic liber Athanasii dictionem ac methodum nusquam exhibet; sed recentioris cujusdam theologi. Deinde non constat apud eruditos Athanasium volumen aliquod singulare adversus Manichæos edidisse: et quamvis alicubi illos a se impugnatos asserat, hoc satis superque præstiterat in libro *Contra omnes hæreses*. Quin etiam ex probatis auctoribus nemo Athanasium ejusmodi colloquia scripsisse hactenus testatus est. Quotquot sanctissimo præsuli ascripti fuere de Trinitate dialogi, eos aut Theodoretus, aut sancto Maximo restituerunt eruditi. Nec tamen quis conjiciat inter Maximi opera accensens-

Jum forte illum esse, quem Damasceno tribuimus. Etsi enim sanctum martyrem adversus Manichæos dialogum edidisse didici ex Georgio Scholario, versus finem libri, quem contra Latinos Joanni Comneno Trapezuntio imperatori nuncupavit, quique asservatur in bibliotheca Regia n. 2957, ἐν τῇ ὀρθόδοξου καὶ Μανιχαίου διαλέξει, inquit : attamen noster hic dialogus toto celo discrepat a stylo et argumentandi ratione quæ animadvertuntur in Dialogis qui Maximo tribuuntur. Quinimo pauca ishæc verba, quæ Scholarius ex Maximi colloquio deprompsit, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἐκπορεύεται τοῦ Πατρὸς, *Spiritus vero ex hypostasi Patris procedit*, in nostro nusquam occurrunt.

Joannes itaque Damascenus dialogum hunc scripsit contra Manichæos, quando in Syriæ partibus sub Paulicianorum nomine, Paulo et Joanne auctoribus, denuo pullulare atque invalescere cœperunt, ita ut caliphas, seu principes Arabum Mohammedanos, Orientis ea ætate dominos, adversus fideles catholicos extimularent. Narrat Theophanes Walidum, hujus nominis secundum, sanctissimo Damascenorum episcopo Petro idcirco linguam abscondisse, eumque exilio multasse, quia contra Arabes et Manichæos scripserat. Id porro imperante Leone Isauro, dum floreret Damascenus noster, contigit. Quin etiam circa Copronymi, Leonis filii, undecimum 429 annum, eodem impio imperatore annuente et duce, multi ex his hæreticis in Thraciam migrare; unde Bulgariam postmodum infestarunt, tum deinde in Occidentis partes penetrarunt. Horum enim nepotes fuerunt Albigenses in Galliis, et Patarini in Italia. Ne igitur Manichæi astu suo atque vafritie fidelibus illuderent, eorum impia deliria profanaque dogmata præcipua exponit : variis eos argumentis exagitat, innumeras ex principiis ipsorum conclusiones deducendo, quibus persentiscant omnes, hæresim hanc talem esse, quæ non fidei solum, verum etiam probis moribus perniciosissima sit, et rerum publicarum statui et regimini insidiatur. Severitatem legum memorat, quæ cum hæreticos alios levibus poenis afficerent, istos capite atque etiam flammis punirent. Quamobrem Alexius Comnenus Basilium, novorum Manichæorum, qui Bogomili nuncupabantur, antesignanum, igne cremari jussit, ut post Annam Comnenam ejus filiam, Zonaras alique Byzantini scriptores referunt.

Hic porro dialogus Græce et Latine primum prodiit Basileæ anno 1575 cum aliis Damasceni operibus : Latine vero translationis istius parentem agnoscere hactenus non potui : quæ etsi in quibusdam a Græco contextu dissidet, in multis tamen sat elegans est, et auctoris sensum exacte reddit. Anno 1578 eundem dialogum Basileæ edidit Leunclavius Græce et Latine, cum Legatione Theorjani ad Armenos, et aliis opusculis, quæ omnia de Græcis rursus Latina fecit. Aliam denique ejusdem Dialogi interpretationem elaboravit Jacobus Billius, quæ inter Damasceni nostri opera Parisiis edita est ann. 1577, 1603 et 1619.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΚΑΤΑ ΜΑΝΙΧΑΙΩΝ ΔΙΑΛΟΓΟΣ.

S. JOANNIS DAMASCENI

DIALOGUS CONTRA MANICHÆOS.

Διαλέγονται ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ καὶ ΜΑΝΙΧΑΙΟΣ.

α'. ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Ἐπειδὴ συνελθύθαμεν ἀλλήλοις λογικὴν συζήτησιν ποιήσασθαι, ἐρωτῶ σε, τί τὸ ζητούμενον; ΜΑΝΙΧΑΙΟΣ. Τὸν περὶ πίστεως γυμνάσαι λόγον, ὅπως ἂν εὐρωμεν τὴν ἀλήθειαν. ΟΡΘ. Τὸ ψεῦδος; ἢ ἀληθεῖς ἐναντίον; ΜΑΝ. Παντὶ τρόπῳ. ΟΡΘ. Πῶς; τοῦτο φέρε; ΜΑΝ. Ἐπειδὴ ἡ μὲν ἀλήθεια τῶν ὄντων ἐστὶ γνῶσις, τὸ δὲ ψεῦδος, τοῦ μὴ ὄντος. ΟΡΘ. Οὐ καλῶς ἀπεκρίθης· ἡ μὲν γὰρ ἀλήθεια, τῶν ὄντων ἐστὶ γνῶσις, τὸ δὲ ψεῦδος, οὐκ ἐστὶ μὴ ὄντος γνῶσις. Τὸ γὰρ μὴ ὄν, οὐ γινώσκειται. ΜΑΝ. Τί οὖν ἐστὶ τὸ ψεῦδος; ΟΡΘ. Τῶν

A Interlocutores : ORTHODOXUS et MANICHÆUS.

1. ORTHODOXUS. Quandoquidem mutue disquisitionis causa, convenimus, ex te quero, de quonam inter nos agitur? MANICHÆUS. Ut fidei doctrinam explicemus, quo veritatem assequi possimus. ORTH. Vero falsum adversatur, annon? MAN. Omnino. ORTH. Quid ita? MAN. Quia veritas eorum quæ sunt, est cognitio : falsitas autem, ejus quod non est. ORTH. Haud recte respondisti. Nam veritas quidem eorum quæ sunt, cognitio est, falsitas autem non est cognitio ejus, quod non est? Nam quod non est, ne quidem cognoscitur.

VARIE LECTIONES.

* Hæc addo ex Regio codice 2502; habuitque codex cardinalis Sirleti quem consulebat Billius.

MAN. Quidnam ergo est falsitas? ORTH. Eorum, quæ sunt, ignoratio. MAN. Recte dixisti. ORTH. Si igitur veritas, eorum quæ sunt, cognitio est, falsitas autem ejus quod est, ignoratio; cognitio habitusne est? MAN. Est plane. ORTH. Si cognitio est habitus, ignoratio plane privatio erit. MAN. Imo ignoratio quoque habitus est. ORTH. Quid est ignoratio? MAN. Non habere cognitionem. ORTH. Particula, non, privationemne, an affirmationem, et habitum significat? MAN. Privationem. ORTH. Nunquid non dicimus non ens, id quod non habet ut sit? MAN. Profecto. ORTH. Ergo cum ignoratio nihil aliud sit quam cognitionem non habere; particula autem, non, **430** privativa sit; ignoratio proinde privatio est, non habitus. MAN. Optime. ORTH. Cum igitur veritas cognitio sit, habitus quoque erit: eodemque modo cum falsitas ignoratio sit, non est dubium quin privationis rationem obtineat. Sicque veritas habitus erit, falsitas privatio: ac veritas quidem ens, falsitas autem non ens. MAN. Ita sane. ORTH. Malum, falsitasne est, an veritas? MAN. Falsitas. ORTH. Malum ergo est non ens, vereque privatio est, ac nihil: et quemadmodum privatio habitui, sic

MAN. Age, redeamus.
2. ORTH. Unum dicis rerum principium, an duo? MAN. Duo: unum bonum, alterum malum. Ac bonum quidem, arborem bonam appello, quæ bonum omne contineat, et efficiat, nec fructum malum edere queat: malum autem, tenebras, corruptionem, arborem malam, quæ malum omne vitique genus omne faciat, nec fructum bonum ferre possit. ORTH. Quidquamne inter hæc duo principia commercii est, necne? MAN. Nihil prorsus. Sed alterum alteri contrarium est. ORTH. Estne unum in alio, aut cum alio; numve loco discreta sunt? MAN. Discreta primum erant, atque utrumque suis se finibus continebat. ORTH. Quonam igitur pacto nunc inter se commista sunt? MAN. Bonus in loco suo, in omni bonitate et felicitate agebat. Materia autem, hoc est malum, cum sine vita, sine motu, spurca, horrendæ tenebræ, a sensu remota, multis retro sæculis fuisset; tum postea secum ipsa cœpit dissidere, ejusque fructus mutuo inter se pugnare. Cumque alii insequerentur, fugerent alii, ad lucis fines pervenerunt; ad ejus aspectum, pulchritudinis ipsius cupiditate capti, pugne mutue finem facientes, unanimi consensu lucem adoriri instituerunt. Quamobrem cum Bonus virtutem ex se emisisset, conserto prælio, tenebrarum principes lucis partem voraverunt. Bonus quippe virtutem illam sibi eripi passus est; veritus ne suo quoque loco tandem illi potirentur. Hoc autem ea mente fecit, ut per eam partem, quam tradiderat, imperium in malum obtineret. Sicque boni malique commistio contingit. Nam ex portione boni, animæ; et ex mali substantia, corpora prodierunt. ORTH. Nunc, queso, hæc una consideremus. MAN. Utique considere-

MAN. Ὅρθως εἰρηκας. OPΘ. Εἰ οὖν ἡ μὲν ἀλήθεια τῶν ὄντων ἐστὶ γνώσις, τὸ δὲ ψεύδος ἀγνοία τοῦ ὄντος, εἰπέ μοι, ἡ γνώσις, ἔξις. MAN. Ναί. OPΘ. Εἰ ἡ γνώσις, ἔξις, ἡ ἀγνοία, πάντως στέρησις. MAN. Καὶ ἡ ἀγνοία, ἔξις. OPΘ. Τί ἐστὶν ἀγνοία; MAN. Τὸ μὴ ἔχειν γνώσιν. OPΘ. Τὸ, μὴ, στερητικόν ἐστίν; ἡ ἀποφαντικόν, ἡ ἐκτικόν. MAN. Τὸ, μὴ, στερητικόν ἐστίν. OPΘ. Μὴ ὃν λέγομεν; τὸ ἐστερημένον τοῦ εἶναι; MAN. Δηλονότι. OPΘ. Οὐκοῦν ἡ ἀγνοία, τὸ μὴ ἔχειν γνώσιν ἐστὶ· τὸ δὲ, μὴ, στερητικόν· ἡ ἀγνοία ἀρα στέρησις, καὶ οὐχ ἔξις. MAN. Ὅρθως εἰρηκας. OPΘ. Εἰ οὖν ἀλήθεια γνώσις, ἔξις δηλονότι· εἰ δὲ, τὸ ψεύδος ἀγνοία, στέρησις κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον· ἔσται οὖν ἡ μὲν ἀλήθεια ἔξις, τὸ δὲ ψεύδος, στέρησις· καὶ ἔσται ἡ μὲν ἀλήθεια, ὄν, τὸ δὲ ψεύδος, μὴ ὄν. MAN. Ἐκ παντός. OPΘ. Ψεύδος ἡ κακία, ἡ ἀλήθεια; MAN. Ψεύδος. OPΘ. Οὐχ ὃν ἀρα ἡ κακία, καὶ ὄντως στέρησις, καὶ μὴ ὄν· καὶ ὡς στέρησις ἔξει, ἀντικείμεται τῷ ἀγαθῷ. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. MAN. Ἐλθωμεν.

MAN. Malum ergo est non ens, vereque privatio est, ac nihil: et quemadmodum privatio habitui, sic

β'. OPΘ. Μίαν ἀρχὴν λέγεις τῶν ὄντων, ἡ δύο; MAN. Δύο, μίαν μὲν ἀγαθὴν, καὶ μίαν πονηράν· καὶ τὴν μὲν ἀγαθὴν ὀνομάζω δένδρον ἀγαθόν, παντὸς ἀγαθοῦ περιεκτικὸν καὶ ποιητικόν, μὴ δυνάμενον καρπὸν κακὸν ποιεῖν· τὴν δὲ πονηράν, σκότος, φθοράν, δένδρον πονηρὸν, παντὸς πονηροῦ καὶ κακίας ποιητικόν, μὴ δυνάμενον καρπὸν ἀγαθὸν ποιεῖν. OPΘ. Κοινωνοῦσιν ἀλλήλαις αὗται αἱ δύο ἀρχαί, ἡ οὐ; MAN. Παντελῶς ἀκοινωνήτοι, καὶ ἐναντίαι ἀλλήλαις ὑπάρχουσιν. OPΘ. Ἐν ἀλλήλαις, καὶ οὖν ἀλλήλαις εἰσιν, ἡ κεχωρισμέναι; MAN. Κεχωρισμέναι ἦσαν ἐξ ἀρχῆς, ἐκάστη ἐν τοῖς ἰδίῳις ὅροις. OPΘ. Πῶς οὖν νῦν εἰσι συμμεμιγμέναι; MAN. Ἦν ὁ ἀγαθὸς ἐν τῷ ἰδίῳ τόπῳ, ἐν πάσῃ ἀγαθοσύνῃ καὶ μακαριότητι, ἡ δὲ ὕλη, ἡ γρουν ἡ κακία, ἄζωος, ἀκίνητος, αἰσχροῦ, σκότος δυσειδὲς, ἀναίσθητος; ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας· ὕστερον δὲ ἐστασίασεν ἡ ὕλη πρὸς αὐτὴν, καὶ οἱ καρποὶ αὐτῆς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους· καὶ τῶν μὲν διωκόντων, τῶν δὲ φευγόντων, ἐφθασαν εἰς τὰ ὅρια τοῦ φωτός· καὶ ἰδόντες τὸ φῶς, ἐπεθύμησαν τοῦ κάλλους αὐτοῦ, καὶ ἐπαύσαντο τοῦ πρὸς ἀλλήλους πολέμου, καὶ συμφωνήσαντες· πρὸς ἀλλήλους, ἐπέθεντο τῷ φωτί· καὶ, ἀπέστειλεν ὁ ἀγαθὸς τὴν δύναμιν παρ' αὐτοῦ, καὶ συμπλοκῆς γενομένης, ἐφαγον μέρος τοῦ φωτός, οἱ ἀρχοντες τοῦ σκότους. Παρεχώρησε γὰρ ὁ ἀγαθὸς ἀρπαγῇναι δύναμιν ἐξ αὐτοῦ· καὶ φοβηθεὶς, ἵνα μὴ κατακυριεύσῃ τοῦ τόπου αὐτοῦ, τοῦτο ἐποίησεν, ἵνα διὰ τῆς μοίρας, ἥς παρέδωκε, κατακυριεύσῃ τῆς κακίας. Καὶ οὕτως ἐγένετο σύγκρασις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ. Ἐκ γὰρ τῆς μοίρας τοῦ ἀγαθοῦ, ἐγένοντο αἱ ψυχαί, ἐκ δὲ τῆς οὐσίας τῆς κακίας, τὰ σώματα. OPΘ. Τέως περὶ τούτων διασκεψώμεθα. MAN. Διασκεψώμεθα.

γ'. ΟΡΘ. Ἡ ἀρχὴ ποσυχῶς λαμβάνεται; ΜΑΝ. Φράσσον εἰ. ΟΡΘ. Ἀναρχὸν μὲν ἐστὶ, τὸ μὴ ἐσχηκὸς ἀρχὴν· τὸ δὲ τῆς ἀρχῆς ὄνομα, ὁμώνυμόν ἐστι· καὶ γὰρ πολλὰ σημαίνει· λέγεται γὰρ ἀρχὴ κατὰ χρόνον· ὡς λέγομεν ἀρχὴν ἡμέρας, τὴν τοῦ ἡλίου ἀνατολὴν, καὶ ἀρχὴ ἐνιαυτοῦ λέγεται· ἀρχὴν καὶ κατὰ τόπους λέγομεν, ἀρχὴν ὁδοῦ, καὶ ἀρχὴν τοῦ Φυσῶν, τὸν παρὰδεῖσον. Λέγεται ἀρχὴ καὶ κατὰ τὸ ἀξίωμα καὶ ἐξουσίαν, ὡς λέγομεν ἀρχὴν εἶναι τὸν βασιλεῖα τῶν ὑπηκόων· λέγεται ἀρχὴ, καὶ τὸ φύσει πρότερον, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ· δύο μὲν γὰρ ὄντων, ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ τὸ ἓν. Ἐνὸς δὲ ὄντος οὐκ ἐξ ἀνάγκης εἶσι δύο· ἔσται γὰρ δύο, ἓν καὶ ἓν· τὸ δὲ ἓν, οὐ δύο. Ἀρχὴ οὖν τῶν δύο, τὸ ἓν λέγεται. Ἀρχὴ καὶ κατὰ τάξιν· ὡς πρῶτον τὸ τοῦ ἀναγνώστου ἀξίωμα, εἴτα ὑποδιάκονος, καὶ οὕτως πρεσβύτερος, καὶ οὕτως ἐπίσκοπος. Λέγεται καὶ ἀρχὴ κατὰ τὸ αἶτιον, καὶ τοῦτο τριχῶς· ἢ γὰρ φυσικόν, ὡς ἀρχὴ οὐλοῦ, πατήρ· ἢ ποιητικόν, ὡς ἀρχὴ κτίσεως, ὁ κτίστης· ἢ μιμητικόν, ὡς ἀρχὴ εἰκότος τὸ εἰκονιζόμενον· κατὰ τοσοῦτους οὖν τρόπους, λεγομένης τῆς ἀρχῆς, ἐκαὶνὸ ἐστὶ τὸ ὄντως ἀναρχὸν λεγόμενον· πῶς οὖν δύο ἀρχὰς σὺ φῆς ἀναρχοῦς; ΜΑΝ. Κατὰ πάντας τοὺς τρόπους. ΟΡΘ. Ὁ ὅτις γὰρ ἔσονται ἀναρχοί· ἀλλ' ἐβέβωσα κατὰ τῆς σεαυτοῦ κορυφῆς· ἀπὸ ψεύδους ἀρξάμενος, ἀδόκιμον ἔχεις τὸ τέλος. ΜΑΝ. Πῶς τοῦτο λέγεις; ΟΡΘ. Δύο εἰπὼν, ἀπὸ ἀριθμοῦ ἤρξω· τὰ δὲ δύο, οὐκ ἀρχὴ· ἄλλη γὰρ ἀρχὴ τῶν δύο, ἡ μονάς. Περὶ ἀρχῆς οὖν διαλεγόμενος, μίαν ἀρχὴν εἶπε, ἵνα ἡ τελευταία ἡ ἀρχὴ· φύσει γὰρ μονάς, ἀρχὴ διῶδος. Εἰ οὖν δύο ἀρχαί, πῶς ἡ φύσει προτέρα ἀρχὴ, τοῦτέστιν ἡ μονάς; C

principio erunt. Verum mentitus es contra capitulum: cumque a falso inceperis, infelicem quoque finem obtinebis. MANICH. Qui tandem? ORTH. Quoniam, cum duo dixeris, a numero incepisti. Binarius autem principium non est. Binarii siquidem aliud principium est, nempe unitas. Quare cum de principio disseris, unum dicas oportet principium, quo perfectum principium sit. Unitas enim binarii principium est. Si igitur duo sunt principia, ubinam principium illud erit, quod natura prius sit, hoc est unitas?

MAN. Εἰ οὖν τρεῖς ὑποστάσεις λέγεις; Καὶ πῶς λέγεις, ὅτι ἀπὸ μονάδος δεῖ ἀρξασθαι; ΟΡΘ. Εἰ καὶ τρεῖς ὑποστάσεις λέγω, ἀλλὰ μίαν ἀρχὴν φημι· ἀρχὴν γὰρ ὁ Πατὴρ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, οὐ κατὰ χρόνον, ἀλλὰ κατ' αἰτίαν. Ἐκ Πατρὸς γὰρ Λόγος καὶ Πνεῦμα, εἰ καὶ μὴ μετὰ Πατέρα. Ὅπερ γὰρ ἐκ τοῦ πυρὸς φῶς, καὶ οὐ προτερεύει κατὰ χρόνον τὸ πῦρ τοῦ φωτός· ἀδύνατον γὰρ εἶναι πῦρ ἀφώτιστον· ἀρχὴ δὲ ἐστὶ, καὶ αἰτία τὸ πῦρ τοῦ ἐξ αὐτοῦ φωτός· οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ ἀρχὴ, καὶ αἰτία τοῦ Λόγου καὶ τοῦ Πνεύματος· ἐκ τοῦ Πατρὸς γὰρ Λόγος καὶ πνεῦμα· οὐ προτερεύει δὲ χρόνῳ. Ἀδύνατον γὰρ εἶναι Πατέρα ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἢ Λόγου, ἐκ τοῦ Πνεύματος εἰ. Μίαν οὖν

3. ORTH. Ἀρχή, id est, principium, quot modis usurpatur? MAN. Id tu ipse edisseras. ORTH. Ἀναρχον, dicitur, quod principium non habuit. vox autem ἀρχή (principium) equivoca est. Multa quippe significat. Nam et de tempore principium dicitur. Sic diei principium, solis ortum dicimus: anni quoque principium assignatur. Item de locis principium dicimus, ut viæ principium; et Paradisum, fluminis Physon principium. Quin ἀρχή quoque de dignitate et potentia dicitur: velut regem subditorum ἀρχήν (id est, principatum) dicimus. Ad hæc principium dicitur, id quod natura prius est, velut in numero. Etenim si duo sint, necessario unum erit: sin autem unum est, non item duo esse necessum est. Erunt quippe duo, unum et unum: unum autem, duo non est. Ita fit ut unum 431 duorum principium dicatur. Principium de ordine quoque dicitur; ut prima dignitas, lector est, deinde subdiaconus, postea diaconus, ut presbyter, ac demum episcopus. Denique principium de causa dicitur; idque trifariam. Aut enim causa naturalis est, ut principium filii est pater: aut efficiens, ut rei conditæ principium est conditor: aut exemplaris, ut imaginis principium est id a quo imago ducitur. Cum igitur tot modis principii nomen sumatur, id demum vere ἀναρχον, sive principii expers, dicitur [quod nullum principium agnoscit]. Quinam igitur duo principia esse ais, quæ principio careant? MAN. Secundum omnes istos modos. ORTH. Sic utique sine ullo

4. MAN. Atqui tu quoque tres personas dicis. Quid igitur est, cur ab unitate incipiendum dicas? ORTH. Etsi tres personas dico; tamen principium unum esse aio. Pater enim Filii et Spiritus sancti principium est; non temporis, sed causæ ratione. Siquidem et Filius et Spiritus sanctus ex Patre sunt, non tamen post Patrem. Quemadmodum ex igne lux oritur, nec tamen ignis lucem tempore antecedit (neque enim fieri potest, ut ignis luce careat), verum ignis luminis illius quod ex se oritur, principium atque causa est: eodem modo Pater quoque Verbi et Spiritus sancti principium et causa est (nam et Verbum et Spiritus ex Patre sunt),

¹ Vide Dialect. cap. 7 et 50.

VARIAE LECTIONES.

^b Hæc verba Manichæo tribuenda censet Billius refragantibus mss., uti nec ipse diffitetur: a quibus tamen discedere nihil nos cogit. ^c Legissee videtur Billius, ἐκτὸς τοῦ Λόγου, ἢ Λόγον, ἐκτὸς τοῦ Πνεύματος. Vertit enim: ut Pater sine verbo, et Verbum sine spiritu sit. An id in cod. cardinalis Sirleti legerit, me prorsus latet. Verum alia auctoris mens esse videtur. Declarat nempe divinarum processionum ordinem, quo fieri nequit, ut Pater Filii principium non sit, aut a Spiritu sancto originem accipiat Verbum. De divinarum quippe personarum unico principio disputat Orthodoxus, non de illarum inter se communione indivisa, de qua infra disseritur.

nec tamen tempore iis antiquior est. Neque enim fieri potest ut Pater ex Filio sit, aut Verbum ex Spiritu sancto. Quocirca principium unum confiteor, ut Verbi ac Spiritus sancti causa naturalis sit ex malo ortum habere dicis.

5. Quod autem fieri nequeat, ut duo vestra principia temporis ratione principio careant, ad hunc modum cognoscemus. Quod ortum non habuit, immutabile est. Nam si mutatum est, haud omnino ortu caret. Etenim cum ab incorporeo in corpus, aut ab informi in formam, aut ab immobili ad motum, aut a quiete et tranquillitate in dissidium mutatur, incipit fieri id quod ante non erat: eoque fit ut neque principio careat, eo quod cum prius initii expers esset, mutetur in hoc quod esse incipit. Nam quod initium sumit et inceptit, principio non caret. MAN. Quid igitur? Tuus ille Deus, annon cum Filium genuit, ac Spiritum produxit, mutationem subiit? ORTH. Minime. Neque enim dico, cum prius Pater non esset, 432 postea Patrem esse factum: sed, semper Verbum suum ex se se procedentem habuisse.

6. MAN. Cum posthac universa creavit, annon mutatus est, conditor rerum factus? ORTH. Nullatenus. MAN. Eecur tandem istud? ORTH. Quoniam id omne quod condidit, non ex substantia sua, sed sua voluntate ex nihilo produxit. MAN. At vero cum res conditas exsistere voluit, annon mutatus est, cum id, quod antea non volebat, velle coepit? ORTH. Neutiquam. Non enim cum prius noluisset, postea voluit: sed semper hoc voluit, ut creaturae fierent, quo ipse tempore constituerat.

7. Jam quod ne quidem duo esse possint, qui principio secundum locum careant, hoc modo perspicimus. Duo ista, aut alterum in altero erunt (at impossibile est ut lux et tenebrae simul existant; cum lucis praesentia tenebras pellat), aut utrumque seorsim in loco proprio est. Utrumque igitur suo loco circumscribetur, atque unius terminus, alterius initium erit. Verum fieri non potest quin lumen tenebris admisceatur, nisi aliquid sit interjectum, quod utriusque conjunctionem impediat. Opus itaque fuerit, tum lucem ipsiusque locum, tum tenebras ipsarumque locum esse; ac denique id quod interjectum suo utriusque regionem dirimit et secernit. Ita jam, non duo, sed quinque principia erunt.

8. MAN. Quid igitur? annon eadem in tuum quoque Deum, ejusque Filium, atque ipsius Spiritum cadent? ORTH. Minime. Neque enim ego Deum in loco esse dico. Quantitatis enim est expers, atque incomprehensus: nec tres personas inter se disjunctas esse assero. Verum, uti sermo qui ex mente gignitur, ab ea non excedit, nec se jungitur, sed in ipsa est: ad eundem quoque modum Filius et Spiritus sanctus ex Patre et in Patre sunt. Una enim substantia est, nec a se invicem personae separantur; quemadmodum nec mentis facultates ab ea distrahi queunt. Modo siquidem

A ἀρχὴν ὁμολογῶ, ὡς αἰτιον φυσικῶν, τὸν Πατέρα Λόγου καὶ Πνεύματος. Σὺ δὲ οὐ λέγεις ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ τὸν πονηρὸν, οὐδὲ τὸν ἀγαθὸν ἐκ τοῦ πονηροῦ.

Pater. At tu nec malum ex bono, nec rursus bonum

εἴ. Ὅτι δὲ οὐ κατὰ χρόνον ἀνάρχους εἶναι δυνατόν τὰς καθ' ὑμᾶς δύο ἀρχάς, οὕτω γνωσόμεθα· τὸ μὴ ἀρξάμενον τοῦ εἶναι, ἀτρεπτόν ἐστιν· εἰ γὰρ ἐτράπη, οὐ παντελῶς ἐστὶν ἀναρχον. Τρεπόμενον γὰρ ἐξ ἀσωμάτου εἰς σῶμα, ἢ ἐξ ἀνείδεου εἰς εἶδος, ἢ ἐξ ἀκινήτου εἰς κίνησιν, ἢ ἐξ ἡσυχίας ἢ ἡρεμίας εἰς στάσιν, ἀρχεται τοῦ γίνεσθαι ὅπερ οὐκ ἦν πρότερον· καὶ οὐκ ἐστὶν ἀναρχον, τρεπόμενον ἐξ ἀνάρχου εἰς ἀρχόμενον· τὸ γὰρ ἀρχὴν λαμβάνον, καὶ ἡργμένον, οὐκ ἀναρχον. MAN. Τί οὖν; ὁ κατὰ σὲ Θεὸς οὐκ ἐτράπη γεννήσας Υἱόν, καὶ προαγαγὼν Πνεῦμα; ΟΡΘ. Οὐδαμῶς· οὐ γὰρ λέγω, μὴ ὢν πρότερον Πατήρ, ὕστερον γέγονε Πατήρ· ἀλλ' αἰετὶ ἦν, ἔχων ἐξ ἑαυτοῦ τὸν αὐτοῦ Λόγον, καὶ διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐκπορευόμενον.

genitum, et per Verbum suum Spiritum suum ex

ζ'. MAN. Εἴτα οὐδὲ κτίσας ὕστερον τὴν κτίσιν, ἐτράπη δημιουργὸς γενόμενος; ΟΡΘ. Οὐδαμῶς. MAN. Πῶς τοῦτο λέγεις; ΟΡΘ. Ὅτι οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὴν κτίσιν προήγαγεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι, θελήματι. MAN. Εἴτα ὅτε ἡθέλησε γενέσθαι τὴν κτίσιν, οὐκ ἐτράπη, θελήσας ὅπερ οὐκ ἤθελε πρότερον; ΟΡΘ. Οὐδαμῶς· οὐ γὰρ πρότερον μὴ θέλων, ὕστερον ἡθέλησεν, ἀλλ' αἰετὶ ἤθελεν ἐν τῷ ὕπ' αὐτοῦ ὀριζομένῳ καιρῷ γενέσθαι τὴν κτίσιν.

ζ'. Ὅτι δὲ οὐδὲ κατὰ τόπον δυνατόν δύο εἶναι ἀνάρχους, οὕτω γνωσόμεθα· τὰ δύο, ἢ ἐν ἀλλήλοις εἶσιν· ἀδύνατον δὲ φῶς, καὶ σκότος ἐν ἀλλήλοις εἶναι· φωτὸς γὰρ παρουσία, σκότος διαλύει· ἢ ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ ἰδιαζόντι τόπῳ ἐστί. Περιορίζονται οὖν ἕκαστον ἐν τῷ ἰδίῳ τόπῳ, καὶ τὸ τέλος τοῦ τόπου τοῦ ἐνός, ἀρχὴ τοῦ ἑτέρου γίνεταί· ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον ἀμικτον εἶναι τῷ σκότει τὸ φῶς, μὴ ὄντος τινὸς διαφράγματος, τοῦ κωλύοντος συγκραθῆναι ἀλλήλοις. Χρὴ οὖν εἶναι τὸ φῶς, καὶ τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ τὸ σκότος καὶ τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ τὸ διάφραγμα τὸ διατειχίζον καὶ διορίζον ἕκαστου αὐτῶν τὸν τόπον· καὶ ἔσονται, οὐ δύο ἀρχαί, ἀλλὰ πέντε.

η'. MAN. Τί οὖν, ὁ κατὰ σὲ Θεός, καὶ ὁ Υἱός αὐτοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, οὐ τοῖς αὐτοῖς παραπεσούνται; ΟΡΘ. Οὐδαμῶς· ἐγὼ γὰρ οὐκ ἐν τόπῳ φημι εἶναι τὸ θεῖον· ἄποσον γὰρ καὶ ἀπεριληπτόν ἐστιν· οὐδὲ κεχωρισμένους ἀλλήλων φημι τὰς τρεῖς ὑποστάσεις· ἀλλ' ὡς περὶ ὁ λόγος ἐκ τοῦ νοῦ γεννώμενος, οὐκ ἐκφοιτᾷ ἐξ αὐτοῦ, οὐδὲ χωρίζεται, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ γεννᾶται, καὶ ἐν αὐτῷ ἐστὶν, οὕτως ὁ Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰσι, καὶ ἐν αὐτῷ. Μία γὰρ οὐσία, καὶ ὑποστάσεις ἀδιάστατοι, ἐπειδὴ αἱ δυνάμεις τοῦ νοῦ ἀδιάστατοι αὐτοῦ εἰσιν. Ὑπερφυῶς γὰρ ὁ Λόγος, καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ δυνάμεις εἰσὶ τοῦ

Πατὴρ ἀνεκφοίτητος, καὶ ὑποστάσεις τρεῖς· ἐπειδὴ ἅπαντες τὰς τοῦ ὑπερφύως Θεοῦ δυνάμεις ὑπερφύως εἶναι ὑποστάσεις. Δὴ εἰ καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, ἀλλ' εἰς Θεὸς, καὶ οὐ τρεῖς. Ὁ γὰρ νοῦς καὶ λόγος, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, εἰς νοῦς, καὶ οὐ τρεῖς νοῦς· ὡς τὸ φύλλον τοῦ ῥόδου, καὶ τὸ ἄνθος, καὶ ἡ εὐωδία ἐκ αὐτοῦ αὐτῶν, ῥόδον λέγεται, καὶ ἔστι· καὶ οὐ τρία ῥόδα λέγονται ἐν τῇ συναριθμῇ, ἀλλὰ ῥόδον ἢ ῥίζα, καὶ ὁ κλάδος, καὶ τὸ ἄνθος.

Θ. Ὅτι οὐδὲ κατὰ ἀξίωμα καὶ κράτος ἔσονται δύο ἀρχαί, οὕτω γινώσκωμεν. Δύο μόνον δὲ ὄντων, Θεοῦ καὶ ὕλης, ἢ ὁ ἑτερος τοῦ ἑτέρου ἐκράτει, καὶ ἤρχεν, ἢ καὶ ἄλλα ἦσαν τὰ ὑποτασσόμενα ὑπὸ τῶν δύο ἀρχῶν, συναθρία αὐταῖς· καὶ οὐ δύο μόνον ἔσονται, ἀλλὰ πλείονα· δύο μὲν τὰ ἀρχοντα, ἑτέρα δὲ τὰ ἀρχόμενα. Ἡ εἰ μὴ ἦσαν τὰ ἀρχόμενα συναθρία ταῖς ἀρχαῖς, ἦν ποτε χρόνος, ὅτε οὐκ ἦσαν ἀρχαί. MAN. Εἰτα καὶ τῷ σφ' Θεῷ, οὐ τὰ αὐτὰ συμβῆσται; ἢ γὰρ συναθρία αὐτῷ ἦν, ἢ ὑποχείριος αὐτῷ ἢ κτίσις· ἢ ἦν καιρὸς ὅτε οὐκ ἤρχεν. ΟΡΘ. Οὐχ οὕτως. Ἡ μὲν γὰρ κτίσις οὐ συναθρία αὐτῷ· ἀεὶ δὲ καὶ Κύριος ἦν, καὶ ἔστι· ἐξουσιάζων ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγειν οὐσίαν τῷ Λόγῳ αὐτοῦ καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ. Οὕτε δὲ ὁ Λόγος αὐτοῦ προφορικῶς, ἀλλ' οὐσιώδης καὶ ἐνυπόστατος, οὕτε τὸ σῶμα αὐτοῦ, μέλος σωματικόν, οὕτε τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, πνοὴ λυομένη, ἀλλ' ὑπερούσια πάντα τὰ τοῦ ὑπερούσιου, εἰ καὶ ἡμεῖς ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς κατανοοῦμεν τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς.

prolatitium est, sed substantivum ac personam constituens; neque os ejus membrum corporeum, abeat: verum illius qui substantiam omnem su-

1. Ἄλλ' οὐδὲ κατὰ φυσικὴν καὶ οὐσιώδη αἰτίαν ἔσονται αἱ καθ' ὅμας δύο ἀρχαί· ὁ γὰρ Πατήρ ὁμοουσίῳ Υἱοῦ γεννητῷ, αἰδίοις αἰδίου, ἀσώματος· ἀσώματος. Εἰ οὖν αἱ καθ' ὅμας δύο ἀρχαί, κατὰ τὸ φυσικὸν αἰτίον ἀρχαί εἰσι τῶν ὄντων, ἔσονται τὰ πάντα ὁμοούσια, καὶ συναθρία ταῖς καθ' ὅμας ἀρχαῖς. Εἰ δὲ καὶ αἰδία, καὶ ἀτρέπτα, καὶ ἐναντία, καὶ ἀκοινωνήτα, καὶ ἀρχοντα, καὶ οὐκ ἀρχόμενα, καὶ κύρια, καὶ οὐ δοῦλα. Εἰ δὲ κατὰ τὸ ποιητικὸν αἰτίον ἀρχαί εἰσι τῶν ὄντων αἱ καθ' ὅμας δύο ἀρχαί, οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ αἱ ψυχαί, οὐδὲ ἐκ τῆς οὐσίας τῆς ὕλης τὰ σώματα, ἀλλ' ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθησαν· καὶ οὕτε ἐπολέμησεν ἡ ὕλη μετὰ τοῦ φωτός, καὶ οὕτε ἤρπασεν ἐξ αὐτοῦ μέρος, καὶ ἐποίησε τὰς ψυχάς. Πῶς δὲ, καὶ τὰ ἐναντία ἀκοινωνήτα συνεβιάσθησαν εἰς ἐνὸς κόσμου ποίησιν; ἢ πῶς ὁ μὲν πόνηρος κατεσκεύασε τὸ σῶμα, ὁ δὲ ἀγαθὸς τὴν ψυχὴν, καὶ ἐν ζῶον τὸν ἀνθρώπον ἀπέτελεσαν; Εἰ δὲ κατὰ μέμνησιν, ὡς πρωτόγονον εἰκότος αἰτίον, τὸ εἰκονιζόμενον, αἱ καθ' ὅμας ἀρχαί, ἄλλοι κόσμοι εἰσιν, ὧν καθ' ὁμοίωσιν γέγονεν ὁ κόσμος. Οὐ γὰρ ἐν εἰδός, οὐδὲ μία· ἢ δύο μορφαὶ ἐν τοῖς οὐσιν, ἀλλ'

naturam exsuperante, Verbum et Spiritus, tum inseparabiles Patris facultates sunt, tum perfectæ personæ. Consentaneum quippe est, ut qui Dei naturam omnem excedentis virtutes sunt, modo perinde natura sublimiore personæ sint. Quo sit ut licet tres sint personæ, unus tamen Deus sit, non tres. Mens enim et verbum et ipsius spiritus, una mens est, non tres mentes: sicut nempe rosæ planta, et flos, et fragrantia, horum quodque rosa dicitur, sed rosa, quæ radix, et surculus, et flos

9. At vero quod nec dignitatis quidem et imperii ratione duo principia sint, ita exploratum habemus. Cum duo duntaxat essent, Deus nimirum et materia, aut alterum alteri dominabatur et imperabat, aut alia quoque erant, quæ duobus principiis subjicerentur, ejusdemque cum illis æternitatis essent; hacque ratione non duo tantum, sed plura principia erunt. Duo nimirum quæ imperent, alia autem quæ subsint. Aut si ejusdem cum principiis æternitatis non erant ea quæ parebant, 433 tempus fuit, quo principia non erant. MAN. Annon tuus hic quoque Deus iisdem absurdis erit obnoxius? aut enim coæternæ illi erant res creatæ, aut ipsius arbitrio subjectæ, aut tempus fuit, cum principatum nullum gereret. ORTH. Nequaquam. Neque enim res conditæ ipsi coæternæ fuerunt, et tamen semper erat Dominus, eritque, ut qui rerum essentias ex nihilo producendi potestate polleat; Verbo nempe suo ac Spiritu oris sui. Nec vero Verbum illius constituens; neque os ejus membrum corporeum, abeat: verum illius qui substantiam omnem su-

10. Quin nec illa vestra duo principia naturalia substantialisve causæ rationem habent. Nam Pater Filii consubstantialis sibi genitor est, sempiternus videlicet sempiterni, incorporeus incorporei. Quodcirca si duo vestra principia naturalis causæ ratione rerum omnium principia sunt, omnia certe ejusdem cum vestris principiis et substantiæ et æternitatis erunt. Quod si æterna, non est dubium quin immutabilia et contraria, et ab omni commercio aliena, quæque imperent, non imperio subdantur; dominantur, non servant. Sin autem vestra duo principia efficientis rerum causæ rationem habeant; profecto nec animæ ex Dei, nec corpora ex materiæ substantia, sed ex nihilo condita sunt. Nec proinde materia luci bellum intulit, nec partem ipsi eripuit, animasque condidit. Qui præterea fieri potuit, ut quæ contraria erant, atque ab omni inter se commercio abhorrebant, ad unius mundi effectorem convenerint, ac malus quidem corpus, bonus autem animam præparavit, atque ambo hominem, animal unum effecerint. Sin denique principia vestra exemplares causas esse ais: quemad-

VARIE LECTIONES.

4 Leuncl. μόνων. • Basil. ὑπὲρ οὐσίαν.

PATROL. GR. XCIV.

modum exemplar, imaginis quæ ex illa ducitur, causa est, sit plane ut ea sint mundi alii ad quorum similitudinem mundus iste factus sit. At non una est in rebus species, nec una, aut duæ formæ, sed innumerabiles. Quæ ergo sit ut innumeræ species duorum vestrorum principiorum imagines gerant. Ex quo perspicuum est nullo modo consistere

posse vestram de duobus principiis opinionem. Binariusne principium est; ane vero unitas? omnino respondebunt unitatem omnis numeri principium esse. O homines pueris pueriliores et

11. At vero rursum sciscitantibus nobis dicite, utrum bonum, stabile, ordinisque tenax sit multorum, an unius imperium? Nemini profecto dubium est, quin multorum principatus, regimen omne tandem submoveat, seditionisque, belli, pugnae, malorum, ac tandem eversionis imperii causa sit: contra vero unius imperium firmum sit, et æquum, pacemque, et ordinem, et tranquillitatem, et justitiam conciliet, resque in melius augeat. Quamobrem si de vestra sententia duo principia sunt, principii expertia, multiplici adeo principatu res reguntur. Quo sit ut malum rebus præsit, ac **434** proinde unum principium sit, nempe malum. Jam vero quomodo duo illa principia, quæ confinisistis, nihil inter se commune habere contenditis. Nam si hoc existit, et illud quoque: et si hoc substantia est principii expertis ac sempiterna, et illud similiter, fieri omnino non potest ut nihil inter ea quod sunt, quod substantiæ sunt, quodque principii expertia principia sunt, ac sempiterna. Sicque modis omnibus doctrina vestra falsitatis convincitur.

12. Ac rursus: Si duo principia principio carentia sunt, utrumque eo quod suum est gaudet et oblectatur; suique conservationem bonum esse censet. Unicuique etenim rei illud bonum est, quod ipsius naturam tuetur. Atque adeo ille quem bonum, et alter quem malum esse dicitis, uterque de seipso gaudet, lisque quæ sua sunt oblectatur. Quis igitur est, qui alterum bonum, alterum malum esse judicavit. Ille profecto Deus potior erit, amborumque præstantior. Deterius enim a præstantiori; et is qui subest, ab eo qui præest, judicatur.

13. Quin illud quoque dicas velim: inter vestra duo principia aliquidne commune sit, an nihil prorsus? MAN. Nihil prorsus. Siquidem alterum in confertissima bonorum copia versabatur, alterum mediis in malis. Verum permistio postea contigit. ORTH. Supersedeas tantisper velim ab edisserenda ista permistione; ac mihi prius enarres, num ens entis, secundum quod est, repugnet, num vero non ens entis? MAN. Id quod malum est, ei quod est bonum, repugnat. ORTH. Hoc sciscitatus non sum, utrum boni, vel mali ratione, sed an in eo quod sunt, inter se pugnent. Nam ea quæ sunt, haudquaquam omni ex parte pugnant. Siquidem hac ipsa ratione quod sunt, inter se conveniunt.

Α ἀνάρημοι. Καὶ πῶς ἀναρῶμεθα εἶδεν τῶν παρ' ὡμῶν δύο ἀρχῶν, εἰκόνας εἶναι; οὕτως ἀδόνατον καὶ ἀσύστατον τὸ παρ' ὡμῶν περὶ τῶν ἀρχῶν φρόνημα. Ἐρωτήσατε γὰρ τὴν ἀπειρόκακον τῶν παίδων πληθύν, ἢ διὰς ἀρχεῖ, ἢ ἡ μονὰς; καὶ ἐροῦσιν, ὡς ἡ μονὰς ἀρχεῖ παντὸς ἀριθμοῦ. Ὁ νηπίων νηπιωδέστεροί τε καὶ ἀφρονέστεροι!

Sed vel a simplice puerorum turba velim quaerite: Binariusne principium est; ane vero unitas? omnino respondebunt unitatem omnis numeri principium esse. O homines pueris pueriliores et insipientiores!

ια'. Καὶ τοῦτο δὲ ἡμῖν ἐρωτῶσιν εἴπατε· ἡ πολυαρχία ἐστὶ καλὸν, καὶ στάσιμον, καὶ τακτικόν, ἢ ἡ μοναρχία; Πᾶσι δὴλον, ὡς ἡ πολυαρχία ἀναρχός ἐστι, καὶ στασιώδης, καὶ πολέμου, καὶ μάχης, καὶ κακῶν αἰτία, καὶ λύσεως· ἢ δὲ μοναρχία βεβαία καὶ ἐννομος, καὶ εἰρήνης αἰτία, καὶ τάξεως, καὶ γαλήνης, καὶ δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον αὐξήσεως. Εἰ οὖν δύο ἀρχαὶ ἀναρχοὶ καθ' ἡμᾶς, πολυαρχία ἀρχεῖ τῶν ὄντων, καὶ ἀρχὴ τῶν πάντων κακία· καὶ οὕτω μία ἀρχὴ, ἡ κακία. Πῶς δὲ ἀκοινωνήτους παντελῶς λέγετε τὰς δύο ἀρχάς, ἃς αὐτοὶ ἀνεπλάσατε. Εἰ γὰρ καὶ αὕτη ἐστὶ, κάκεινη· καὶ ἡ αὕτη οὐσία ἐστὶν ἀναρχος ἀρχὴ καὶ ἀίδιος, κάκεινη ὁμοίως, οὐκ εἰσι παντελῶς ἀκοινωνήτοι. Κοινωνοῦσι γὰρ κατὰ τὸ εἶναι, καὶ κατὰ τὸ, οὐσία, καὶ ἀναρχος ἀρχὴ, καὶ ἀίδιος εἶναι· καὶ κατὰ πάντα ψευδὴς ὁ λόγος ὡμῶν ἀποδέδεικται.

commune sit. Hoc enim inter ea commune est, expertia principia sunt, ac sempiterna. Sicque

ιβ'. Καὶ πάλιν· εἰ δύο ἀρχαὶ ἀναρχοὶ, ἕκαστον ἐπὶ τῷ οἰκείῳ χαίρει καὶ τέρπεται, καὶ ἑαυτοῦ σύστασιν, ἀγαθὸν λογίζεται· ἕκαστη γὰρ ἀγαθὸν ἐστὶ, τὸ συστατικὸν τῆς οἰκείας φύσεως· καὶ ὁ παρ' ὡμῶν οὖν ἀγαθός, καὶ ὁ παρ' ὡμῶν πονηρὸς, ἕκαστος ἐφ' ἑαυτῷ χαίρει, καὶ τοῖς οἰκείοις ἐπιτέρπεται, καὶ τὰ οἰκεία ἀγαθὰ λογίζεται. Τίς οὖν ὁ κρίνας τὸν ἕνα πονηρόν; καὶ κάκεινος μᾶλλον ἐστὶ Θεός, μείζων ἀμφοτέρων. Τὸ γὰρ εἰαττον ὑπὸ τοῦ κρεῖττερος, καὶ τὸ ἀρχόμενον ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος κρίνεται.

ιγ'. Εἰπέ δὲ καὶ τοῦτο· κοινωνοῦσιν ἀλλήλαις αἱ παρ' ἡμῶν δύο ἀρχαὶ, ἢ παντελῶς εἰσιν ἀκοινωνήτοι; MANIX. Ἀκοινωνήτοι ἦσαν παντελῶς· ἡ μὲν γὰρ μία ἐν πληρώματι τῶν ἀγαθῶν ἦν, ἢ δὲ ἑτέρα ἐν πληρώματι τῶν κακῶν· ἀλλ' ἐγένετο μετὰ ταῦτα σύγκρασις. ΟΡΘ. Ἀναβαλοῦ τέως τὸν τῆς συγκράσεως λόγον. Φράσον δὲ ἡμῖν πρότερον· τὸ ὅν τῷ ὄντι κατὰ τὸ εἶναι ἐναντίον, ἢ τὸ μὴ ὄν τῷ ὄντι. MANIX. Τὸ ὄν κακὸν, τῷ ὄντι ἀγαθῷ ἐναντίον. ΟΡΘ. Οὐκ ἠρώησα, εἰ κατὰ τὸ κακὸν καὶ ἀγαθὸν εἰσιν ἐναντία, ἀλλὰ κατὰ τὸ εἶναι. Τὰ γὰρ ὄντα, οὐ παντελῶς ἐναντία· κατὰ γὰρ αὐτὸ τὸ εἶναι κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις· τῷ δὲ ὄντι τὸ μὴ εἶναι ἐναντίον· ὥστε εἰ παντελῶς ἐναντίον τῷ ἀγαθῷ τὸ κακὸν, ἐστὶ δὲ τὸ ἀγαθὸν, οὐκ

VARIE LECTIONES.

¹ Basil. deest αἰτία.

² Lego si. cum Leunclavio.

ἔστι· δὲ τὸ κακόν. Ὅστις τὸ^h κακὸν στερήσει· ἔστι τοῦ εἶναι, καὶ κακὸν λέγεται ; καὶ εἰ οὐσία τὸ ἀγαθόν, ἀνούσιον τὸ κακόν, ἢ οὐ πάντα ἐναντία.

erit quidem. Itaque malum ejus quod est, privatio
tia est, malum proinde essentia caret: alioquin

18. MAN. Εἴτα οὐχ ὁράται κακία ἐν ταῖς οὐσίῃ;

ΟΡΘ. Ἡ παντελής κακία¹ οὐχ ὁράται ἐν τοῖς οὔσιν·

A At vero ei quod est, illud quod non est, adversatur. Adeoque, si malum bono sit prorsus contrarium, cum bono soli esse conveniat, malum nec est, quæ malum nominatur. Quin si bonum esset ex omni parte non adversatur.

14. MAN. Verum, nunquid malum in rebus non perspicitur. ORTH. Malum undique perfectum in rebus non cernitur. Nam nec Deus, qui vere est, aliisque rebus præstat ut sint; malum est; nec quidquam eorum quæ ab ipso condita sunt, quæ conditum est ratione, malum est. Quinimo tum rerum universalium causa, tum quæ eo auctore existunt, bona sunt. Porro res omnes ab eo ex nihilo sunt editæ: atque omnia bona, fuerunt, et

^a Gen. 1, 3.

VARIAE LECTIONES.

^b Emend. Leunclavius. ὅτι τὸ, ut assignetur ratio cur malum ex iis non sit, quibus convenit ut sin', sed sit privatio ac defectus. ^c Leuncl. legendum monet in marg. πανταλῶς ἢ κακία. ^d Deest, ἀγαθόν, in Basil. ^e R. ὑπέρχεται. ^f Abest ἀποβολή in Basil.

malum. Non quod facultates ipsæ, aut earum usus malus sit, sed quod malus utendi modus et cum largientis Dei lege pugnans. Nam si Deus bonus est, bona quoque est lex ipsius; naturalis scilicet, et quæ ens est ex ente: ejus autem transgressio, exstantis in nobis legis privatio est. V. gr. appetitus, et ira, et actio, et operatio, et quæ his omnibus præit ratio, hæc non mala sunt, sed bona, si ad eum finem, ob quem accepimus, ea adhibeamus, hoc est secundum Dei, qui dedit, legem. Ipsa porro mala non sunt, sed eorum usus, secus ac lege concedentis præscribitur. Etenim si cibo, et potu, et somno, aliisque id generis, servandæ vitæ causa utimur, quodvis horum bonum est. Eodem modo si erga Deum qui solus natura expetendus est, atque erga proximum, quemadmodum lege Dei fertur, appetitu et amore utamur, bonum est. Si insuper procreandorum liberorum causa, ut fert lex naturæ a Deo lata, maritali copula cum uxoribus nostris utamur, bonum est. Sin vero, contra Dei legem, erga aliena appetitum applicemus, malum est. Dixit enim Deus: « Non concupisceas agrum proximi tui; non uxorem ejus, nec quæcunque ipsius sunt ». Et quidem ut fornicatio malum sit, non concubitus facit, sed quia cum aliena sit conjunctio. Sic inanis gloria, non in eo mala est, quod gloria ametur; sed quod ea gloria non ametur, quæ ex Deo est. Odium item et ira, si quidem adversus eos qui animarum nostrarum saluti impedimento sunt, et ne cum Deo per obsequentiam copulemur, nosque ab eo abstrahunt; hoc est adversus diabolum, ejusque ministros exerceatur, bonum est. Alii enim: « Nonne qui oderunt te, Domine, oderam, et super inimicos tuos tabescebam? perfectio odio oderam illos, et inimici facti sunt mihi ». Sancti quoque martyres justa adversus tyrannos iracundia inardesciebant. Ac si adversus meam ipsius cogitationem a Deo me abducentem succenseam, bonum est. Si quis mihi salutem auferre molietur, in eum irasci, et hunc odisse bonum est. Sin mundanis in rebus molestiam mihi afferat, cum utilitatis auctor mihi sit, terrenorum scilicet exspoliatio, benevolentia potius, quam odio in eum afficiat. Homini cædes malum est. Unius enim Dei est animam a corpore disjungere, ut qui ea simul constrinxerit. Cæterum si Dei jussu cædem admittam, bonum est. Etenim bonum est, quidquid est ex bono. Malum itaque est, usurpare velle quod nostrum non est, sed Dei. Proximum condemnare malum est; Dei enim solius est judicare. Ac proinde malum est iis quibus judicandi munus a Deo concessum non fuit, Dei auctoritatem sibi arrogare. Inanis gloria et superbia mala est; nam Deum solum decet celsitas et gloria. Malum itaque nihil aliud est quam viribus naturalibus contra quam natura et lex ferat, uti: quod quidem substantia non est, sed nostrum quoddam inventum.

15. Nosse etenim operæ pretium est, duplici modo, tam bonum, quam malum sumi. Bonum enim proprie dicitur id quod donatum est a Deo, qui natura sua bonus est. Quemadmodum lumen omne a sole vel igne oritur, ita bonum omne ab infinito illo incomprehensibilique pelago habet

A τὸν νόμον τοῦ δεδοκότες. Κατὰ δὲ οὐκ αὐτὰ, ἀλλὰ τὸ μὴ κατὰ τὸν νόμον τοῦ δεδοκότες χρῆσασθαι. Εἰ γὰρ πρὸς σύστασιν τῆς ζωῆς χρῆσώμεθα βρώσει, πόσει, ὕπνῳ, καὶ τοῖς τοιοῦτοις, καλὸν τούτων ἕκαστον· καὶ εἰ τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ τῇ ἀγάπῃ χρῆσώμεθα πρὸς τὸν Θεόν, τὸν νόμον φύσει ἐπιθυμητὸν, καὶ πρὸς τὸν πλησίον κατὰ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καλόν· καὶ εἰ τῇ μίσει χρῆσώμεθα ταῖς ἐαυτῶν γυναιξὶ πρὸς τεκνογονίαν κατὰ τὸν νόμον τὸν δοθέντα τῇ φύσει παρὰ τοῦ Θεοῦ, καλόν· εἰ δὲ χρῆσώμεθα τῇ ἐπιθυμίᾳ πρὸς τὰ ἀλλότρια παρὰ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, κακόν. Εἶπε γὰρ ὁ Θεός· « Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὸν ἀγρὸν τοῦ πλησίον σου, οὐδὲ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, οὐδὲ ὅσα αὐτῷ ἔστιν. » Ἡ πορνεία οὐ διὰ τὴν συνάφειάν ἐστι κακὴ, ἀλλὰ διὰ τὸ τὴν ἀλλοτρίαν συναφθῆναι. Ἡ κενοδοξία, οὐ διὰ τὸ ἀγαπᾶν τὴν δόξαν, κακὴ, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ τὴν ἐκ Θεοῦ δόξαν ἀγαπᾶν· τὸ μῖσος καὶ ὀδυμὸς, εἰ μὲν κατὰ τῶν κλυόντων τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν πρὸς Θεὸν δι' ὑπακοῆς αὐτοῦ συνάφειαν, καὶ ἀφιστάντων ἐκ Θεοῦ, τουτέστι κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν θεραπόντων αὐτοῦ, καλόν. Φησὶ γάρ· « Οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου ἐξετεκμήην; τέλειον μῖσος ἐμίσους αὐτοὺς, εἰς ἐχθροὺς ἐγένοντό μοι. » Καὶ οἱ ἄγιοι μάρτυρες ἐθυμοῦντο κατὰ τῶν τυράννων, δικαίως θυμούμενοι· καὶ ἐάν κατὰ τοῦ οἰκείου λογισμοῦ θυμωθῶ, χωρίζοντάς με ἐκ Θεοῦ, καλόν· ἐάν τις ἀποστερῇ με τῆς σωτηρίας, καλὸν θυμωθῆναι καὶ μισῆσαι· ἐάν δὲ λυπῇ κατὰ κόσμον, καὶ ὠφελείας γίνε-
C ται πρόξενος, ἀποστερῶν τῶν ὀλιχῶν, ἀγαπήσω μᾶλλον, ἢ περ μισήσω. Ὁ φόβος κακόν· μόνου γὰρ Θεοῦ τὸ χωρίζειν τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος, τοῦ καὶ συνῆσαντος· εἰ δὲ φωνεύσω ὑπὸ Θεοῦ κελεύόμενος, καλόν· πᾶν γὰρ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀγαθόν. Κακόν οὖν τὸ ἐπιθυμεῖν ἀρπάξαι, ὃ οὐκ ἔστιν ἡμέτερον, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ κατὰκρισις κακὴ· Θεοῦ γὰρ μόνου τὸ κρίνειν, καὶ κακὸν ἀρπάξαι τὸ ἐκ Θεοῦ ἀξιωμα, οἷς μὴ δέδοται παρὰ Θεοῦ τὸ κρίνειν. Ἡ κενοδοξία καὶ ἡ ὑπερηφάνεια κακὴ· Θεῷ γὰρ μόνῳ πρέπει τὸ ἔπαρμα καὶ ἡ δόξα· ὥστε οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν ἡ κακία, εἰ μὴ τὸ παρὰ φύσιν καὶ τὸν νόμον κερῆσθαι ταῖς φυσικαῖς δυνάμεσιν· ὃ οὐκ ἔστιν οὐσία, ἀλλ' ἡμέτερον ἐπιτήδευμα.

is. Χρὴ γὰρ εἰδέναι, ὡς διττῶς λέγεται τὸ τῷ ἀγαθόν, καὶ τὸ κακόν· ἀγαθὸν γὰρ κυρίως λέγεται, τὸ ἐκ τοῦ φύσει ἀγαθοῦ Θεοῦ δεδομένον. Ὅσπερ πᾶν φῶς ἐξ ἡλίου, ἥτοι πυρὸς φωτίζεται, οὕτω πᾶν ἀγαθὸν ἐκ τοῦ ἀορίστου καὶ ἀκαταλήπτου πελάγους τῆς ἀγαθότητος τὴν ὑπαρξίν ἔχει, καὶ ὅσα παρὰ

* Exod. xx, 17. * Joan. v, 44. * Psal. cxxxviii, 21, 22.

ἑαυτοῦ, ἀγαθὰ κυρίως καὶ ἀληθῶς. Λέγεται δὲ ἀγαθὸν, οὐ κυρίως, ἀλλὰ καταχρηστικῶς, καὶ καθ' ἡμετέραν συνήθειαν, τὸ τῇ αἰσθήσει ἡμῶν καὶ τῇ ἐφέσει φαινόμενον ἡδῦ· ὃ πρὸς καὶρὸν μὲν τέρπει, ὕστερον δὲ πικρὸν καρπὸν ἀποδίδωσι, παρὰ τὸν νόμον τοῦ Κτίσαντος γινόμενον, καὶ δοκοῦν ἀγαθὸν εἶναι, ὅπερ οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν, ἀλλὰ κυρίως κακόν. Καὶ τὸ κακὸν ὁμοίως· κυρίως μὲν κακὸν ἔστι καὶ λέγεται, τὸ παρὰ τὸν νόμον τοῦ Κτίσαντος γινόμενον. Λέγεται καὶ κακὸν, οὐ κυρίως, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἡμετέραν συνήθειαν, τὸ καθ' ἡμετέραν αἰσθησιν ἐπίπονον καὶ ἀληθινόν· ὅπερ, πρὸς μὲν τὸ παρὸν ὀδυναί, ὕστερον δὲ καρπὸν σωτηρίας καὶ ἀενάου εὐφροσύνης ἀποδίδωσιν.

15. Εἰπὲ δὲ, ἀρχὴ παντὸς πράγματος μία, ἢ δύο; ὅσον ἡ ἀρχὴ καὶ αἰτία τῆς ψυχῆς, μία ἢ δύο; MAN. Μία. Εἰ γὰρ δύο, πῶς ἐκ δύο ἐναντίων ἐν καὶ τὸ αὐτὸ προέργεται; τὰ γὰρ παντελῶς ἐναντία ἀκοινώνητον ἔχουσι παντελῶς τὴν ἐνέργειαν· πῶς γὰρ ἡ αἰὼλος ψυχὴ ἐξ ἀδύλου καὶ ὕλης ἔσται; ἢ πῶς τῷ αὐτῷ τὰ ἐναντία παρήχθησαν, μὴ ὁμονοήσαντα; Παντελῶς γὰρ ἀκοινώνητα, τὰ κατὰ φύσιν ἐναντία. ΟΡΘ. Καλῶς ἔρης· ἐκάστου τῶν ὄντων πάντων μία ἀρχή. MAN. Παντὶ τρόπῳ. ΟΡΘ. Τὸ εἶναι, ἀρχὴ τῶν δύο ἀρχῶν, τῶν κατὰ σέ, ἔστιν, ἢ αἱ δύο ἀρχαί, ἀρχαὶ τοῦ εἶναι; MAN. Πρὸς τί γὰρ συντείνει τοῦτο; ΟΡΘ. Εἰ μὲν τὸ εἶναι ἀρχὴ τῶν κατὰ σέ δύο ἀρχῶν, ἰδοὺ μία ἀρχή, καὶ οὐ δύο. Εἰ γὰρ τὸ εἶναι ἀρχὴ τοῦ εἶναι ἐν, μία οὖν ἀρχή. Οὐ γὰρ τὸ τοιῶσδε εἶναι, φημί, τοῦτέστι κακὸν εἶναι ἢ καλόν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἀπλῶς εἶναι· ἀρχὴ οὖν τῶν κατὰ σέ δύο ἀρχῶν, μία ἀρχή, καὶ οὐ δύο· εἰ δὲ αἱ κατὰ σέ ἀρχαί, ἀρχαὶ τοῦ εἶναι, ἔσονται δύο ἐναντία τοῦ αὐτοῦ πράγματος. Ὅπερ γὰρ ἡ ἀπλῶς οὐσία, μία οὐσία, δεκτικὴ ἔστι διαφόρων ποιότητων, καὶ κατὰ τοῦτο λέγονται πολλαὶ οὐσίαι, οὕτω καὶ τὸ ἀπλῶς εἶναι ἐν ἔστι, εἰ καὶ ἐν διαφόροις θεωρούμενον, πολλὰ τὰ ὄντα παρωνύμως ποιεῖ κατονομάζεσθαι. Ὅρισω οὖν ἀκοινώνητον εἶναι παντελῶς τὴν τῶν ἐναντίων ἐνέργειαν· οὐκ ἐκ δύο ἀρχῶν τὸ εἶναι, μέλιστα καὶ ἐναντίων, ἀλλ' ἐκ μιᾶς. Οὐ γὰρ που τὸ εἶναι αἴτιον τοῦ ὄντος· οὐ γὰρ προῖν τὸ εἶναι τοῦ ὄντος. Ἐν τίνι γὰρ ἐθεωρεῖτο; Ἄλλ' ἐν τῷ ἀνάγκῃ ὄντι τὸ εἶναι θεωρούμενον, ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ ὡς αἰτία ὑφέστηκε· μία οὖν ἀρχὴ τοῦ εἶναι, καὶ τὸ ἐναντίον ταύτης οὐκ ἔστι.

16. Dic porro, unumne cuiusque rei principium est, an duo? v. gr. unumne est animæ principium et causa, an duo? MAN. Unum. Nam si duo sint, qui tandem ex duobus contrariis unum et idem oritur? Etenim quæ omnino contraria sunt, nullam inter se prorsus actionem communem habent. Quonam enim modo anima quæ a materia remota est, ex eo erit quod a materia alienum est, simulque ex materia? aut quonam pacto quæ contraria sunt, rem eandem produxerunt cum inter se dissentirent? Etenim quæ suapte natura contraria sunt, id habent ut nihil inter ipsa commune esse possit. ORTH. Recte dixisti. Cujuslibet ex iis rebus quæ sunt, unicum est principium. MAN. Omnino. ORTH. Ipsum esse, principiumne est tuorum duorum principiorum; an contra ex duobus principiis ortum habet? MAN. Quorsum istud tendit? ORTH. Si principia tua ex ipso esse orta sunt, en principium unum, non duo. Si namque esse, principium illis unum existens est, sit sane unum principium esse. Non enim quomodo esse, hoc est bonum vel malum esse: sed ipsum esse simpliciter duplicis tui principii principium erit. Sin autem ex tuis principiis ipsum esse ortum habuit, duo contraria ejusdem rei principia erunt. Quemadmodum enim simplex essentia, una cum sit, diversarum qualitatum capax est, atque hac ratione multæ essentia dicuntur: sic etiam esse simpliciter, licet unum sit, tamen cum in diversis rebus consideretur, hoc efficit, ut essentia multæ ex eo per denominationem nuncupentur. Statuo igitur eorum quæ invicem contraria sint, actionem communem esse non posse: neque ex duobus, ac præsertim contrariis, sed ex uno duntaxat principio ortum habere. Non enim esse ente antiquius erat (in quo siquidem consideraretur?) verum esse in eo quod sine principio est consideratum, in ipso, et ex ipso tanquam ex auctore existit. Ipsius igitur esse unum tantum principium est, cui nihil prorsus contrarium adversatur.

17. Καὶ πάλιν· Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκάστου τῶν ὄντων κινήσεως, μία, ἢ δύο; Ὑπαρκτικὴ τε, καὶ ἐνεργητικὴ, καὶ τοπικὴ, καὶ χρονικὴ. Ὑπαρκτικὴ μὲν, τῆς

esse, ac quidquid a Deo profisciscitur, bonum proprie et vere est. Rursus bonum non proprie, sed ex abusione, et nostra consuetudine, id dicitur, quod nostro sensui et appetitui suave videtur: quod quidem ad tempus aliquod delectat, posthac autem acerbum fructum edit, eo quod adversus Creatoris legem fiat: ac bonum quidem esse videtur, cum non sit, sed proprie malum. Similiter malum proprie illud est et dicitur, quod adversus Creatoris legem perpetratur. Improperie autem, ac nostro more, quod sensui grave est ac molestum: quod quidem licet in præsentī dolorem afferat, attamen postea salutis ac sempiternæ lætitiæ fructum præbet.

16. Dic porro, unumne cuiusque rei principium est, an duo? v. gr. unumne est animæ principium et causa, an duo? MAN. Unum. Nam si duo sint, qui tandem ex duobus contrariis unum et idem oritur? Etenim quæ omnino contraria sunt, nullam inter se prorsus actionem communem habent. Quonam enim modo anima quæ a materia remota est, ex eo erit quod a materia alienum est, simulque ex materia? aut quonam pacto quæ contraria sunt, rem eandem produxerunt cum inter se dissentirent? Etenim quæ suapte natura contraria sunt, id habent ut nihil inter ipsa commune esse possit. ORTH. Recte dixisti. Cujuslibet ex iis rebus quæ sunt, unicum est principium.

MAN. Omnino. ORTH. Ipsum esse, principiumne est tuorum duorum principiorum; an contra ex duobus principiis ortum habet? MAN. Quorsum istud tendit? ORTH. Si principia tua ex ipso esse orta sunt, en principium unum, non duo. Si namque esse, principium illis unum existens est, sit sane unum principium esse. Non enim quomodo esse, hoc est bonum vel malum esse: sed ipsum esse simpliciter duplicis tui principii principium erit. Sin autem ex tuis principiis ipsum esse ortum habuit, duo contraria ejusdem rei principia erunt. Quemadmodum enim simplex essentia, una cum sit, diversarum qualitatū capax est, atque hac ratione multæ essentia dicuntur: sic etiam esse simpliciter, licet unum sit, tamen cum in diversis rebus consideretur, hoc efficit, ut essentia multæ ex eo per denominationem nuncupentur. Statuo igitur eorum quæ invicem contraria sint, actionem communem esse non posse: neque ex duobus, ac præsertim contrariis, sed ex uno duntaxat principio ortum habere. Non enim esse ente antiquius erat (in quo siquidem consideraretur?) verum esse in eo quod sine principio est consideratum, in ipso, et ex ipso tanquam ex auctore existit. Ipsius igitur esse unum tantum principium est, cui nihil prorsus contrarium adversatur.

17. Ac rursus: Motus cujuslibet rei unum principium habet, an duo? (Principium autem hic intelligo, tam substantiale, quam efficiens, ac lo-

VARIE LECTIONES.

15. Leuncl. bene emendat ἀληθινόν: sic interpr. Basil. quod molestum est. 16. Deest οὖν in Basil., et contra omnia sunt.

ale et temporale. Substantiale autem ad cuiusque A
ortum spectat; temporale autem, indicata quo
tempore inchoatum sit; locale, a quo loco unum-
quodque moveri inceperit; efficiens denique, ex
qua vi operetur, id quod agitur. Primum est ho-
minis existentia; deinde ex quo existat tempore:
tum a quo loco moveri cœpit: puta ambulare, at-
que ambulandi facultate uti). MAN. Unum.
ORTH. Optime vero. Neque enim fieri potest, ut
duo existentia rei unius principia sint. MAN. Non
sane. ORTH. Istudne singulatim in rebus omni-
bus consideratur, necne? MAN. Singulatim in re-
bus omnibus. ORTH. Quod igitur singulatim in
unaquaque re perspicitur, id in omnibus quoque
communiter considerabitur: v. gr. quod quilibet
homo habet, hoc tota quoque hominum natura ha-
bet, puta vivere, ratiocinari; et quod quævis es-
sentia habet, hoc et communis habet essentia:
nimirum ut per se existat, nec esse in alio ha-
beat. Ergo eodem etiam modo, si res singula ex
uno principio orta sunt, universæ quoque ex uno
non duo principia erunt, sed unum.

18. MAN. Quid est quamobrem Deus principio
careat? ORTH. Quia id quod non est, a seipso esse
non habet. Quod porro a seipso esse non habet,
quomodo a seipso erit? Necesse est igitur, ut quod
non est, ab aliquo quod sit, accipiat esse. Ita fit
ut primum illud quod rebus aliis ut sint tribuit,
atque a seipso habet ut sit, omnis expers sit prin-
cipii.

19. MAN. Ecce principium unum erit, non duo?
ORTH. Quoniam binarius ab unitate tanquam uni-
tatis fetus progreditur, et binarii origo unitas est,
ac binarium prorsus antecedit unitas. Et quia
unum rei cuiusvis est principium, unum quoque
totius universitatis principium erit. Nam quæ pro
singulis quibusque rebus ratio redditur, nihil est,
cur pro universis non reddatur.

20. Ad hæc, si duo principia sunt, multorum
est principatus. Si multa principatum habent, est
seditio. 438 Si seditio rerum principium est, ma-
lum existit principium rerum. Seditio enim ma-
lum est. Jam vero consentaneum est, Deum omni-
bus quæ dicuntur, aut cogitantur, maiorem esse,
ac potiores partes habere utrumnam majus et
præstantius est, ex nihilo, ut Deo dignum est, res
condere; an humano more per effectricem, vel po-
tius fabrilem artem in materia versari? MAN. Præ-
stantius omnino est ex nihilo res condere. ORTH. Ergo Deo naturas ex nihilo creare convenit: neque
erat materia, sed a Deo producta est.

21. MAN. Deus quovis modo principii expers est?
an aliqua ratione expers est, aliqua non? ORTH. Si
non omni ratione principii est expers, simul et
principii expers est, et non expers. Si vero omni
ex parte sine principio est, vere et natura princi-

πρώτου γενέσεως· χρονική δὲ, ἀφ' οὗ χρόνου ἤρξατο
τὰ ἀπὸ τούτου ἀρχόμενα· τοπική δὲ, ἀφ' οὗ τόπου
ἔκαστον ἤρξατο κινεῖσθαι· ἐνεργητική δὲ ἐξ ἧς ἐνε-
ργείας ἐνεργεῖ τὸ ἐνεργούμενον· οἷον ἡ πρώτη ὑπαρ-
ξίς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀφ' οὗ χρόνου ἐγένετο, καὶ
ἀφ' οὗ τόπου ἤρξατο κινεῖσθαι, βαδίζειν τυχόν, καὶ
τῆς βαδιστικῆς ἐνεργείας. MAN. Μία. OPΘ. Ἀλη-
θῶς ἔφη· ἀδύνατον γὰρ δύο ἀρχὰς εἶναι τῆς τοῦ
ἐνδὸς ὑπάρξεως. MAN. Οὕτως ἔχει. OPΘ. Τοῦτο ἐφ'
ἐκάστου τῶν ὄντων θεωρεῖται, ἡ οὐ; MAN. Ἐφ'
ἐκάστου τῶν ὄντων ἀπάντων. OPΘ. Ὅπερ οὖν ἐφ'
ἐκάστου τῶν ὁ ἀπάντων θεωρεῖται, καὶ ἐπὶ πάντων
κοινῶς θεωρηθήσεται· οἷον ὅπερ ἕκαστος τῶν ἀνθρώ-
πων ἔχει, καὶ πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἔχει· ὡς τὸ ζῆν
καὶ τὸ λογίζεσθαι· καὶ ὅπερ ἐκάστη οὐσία ἔχει, καὶ ἡ
κοινὴ οὐσία ἔχει· ὡς τὸ αὐθόπαρκτον, καὶ μὴ ἐν ἐσέ-
ρῳ ἔχειν τὸ εἶναι. Οὕτω τοῖνυν καὶ εἰ ἕκαστον τῶν
ὄντων ἐκ μιᾶς ἀρχῆς συνέστηκε, καὶ πάντα τὰ ὄντα
ἐκ μιᾶς ἀρχῆς συνέστηκε, καὶ οὐκ ἐκ δύο· καὶ οὐκ
ἔσονται δύο ἀρχαί, ἀλλὰ μία.

principio prodierunt, ac non ex duobus: sicquē

17. MAN. Διὰ τί ἀναρχὸς ὁ θεός; OPΘ. Ὅτι τὸ
μὴ ὂν, οὐκ ἔχει ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ εἶναι· τὸ οὖν ἀφ' ἑαυ-
τοῦ μὴ ἔχων τὸ εἶναι, πῶς ἀφ' ἑαυτοῦ ἔσται; καὶ
χρὴ οὖν ἐκ τίνος ὄντος τὸ μὴ ὂν τὸ εἶναι λαβεῖν· τὸ
δὲ πρῶτον μεταδοτικὸν τοῦ εἶναι, ἐξ ἑαυτοῦ ἔχον τὸ
εἶναι, ἀναρχὸν ἀεὶ ἔσται.

C
18. MAN. Διὰ τί μία ἀρχὴ, καὶ οὐ δύο, OPΘ. Ὅτι
δύο ἐκ μονάδος προέρχεται, ὡς μονάδος γέννημα,
καὶ ἀρχὴ δυάδος μονάς, καὶ πρὸ τῆς δυάδος πάντως
μονάς· καὶ ὅτι παντὸς πράγματος ἀρχὴ μία· καὶ εἰ
ἐκάστου τῶν ὄντων ἀρχὴ μία, καὶ πάντων ἔσται ἀρχὴ
μία· ὁ γὰρ ἐφ' ἐκάστου τῶν ὄντων ἀποδιδόμενος λό-
γος, καὶ ἐπὶ πάντων ἀποδοθήσεται.

D
19. Καὶ πάλιν· εἰ δύο ἀρχαί, πολυαρχία. Εἰ δὲ πο-
λυαρχία, στάσις. Εἰ δὲ στάσις ἀρχὴ τῶν ὄντων, κα-
κία τῶν ὄντων ἀρχὴ· στάσις γὰρ κακία ἐστὶ· πρέπει
οὖν τῷ Θεῷ, ἀπάντων τῶν λεγομένων ἢ νοουμένων
μερίζονα εἶναι καὶ ἔχειν. Ποῖον οὖν μερίζον, τὸ ἐξ οὐκ
ὄντων θεωρεῖται πῶς ποίας P οὐσίας, ἢ ἀνθρωπίνως τῇ
δημιουργικῇ, μᾶλλον δὲ τεκτονικῇ τέχνῃ παρὰ τὴν
ὕλην καταγίνεσθαι; MAN. Πάντως, ὅτι ἐκ μὴ ὄντων.
OPΘ. Οὐκοῦν πρέπει Θεῷ ἐκ μὴ ὄντων ποιεῖν οὐσίας·
καὶ οὐκ ἦν ὕλη, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ ἐγένετο.

20. MAN. Ὁ θεὸς κατὰ πάντα ἐστὶν ἀναρχός, ἡ
κατὰ τι μὲν, κατὰ τι δὲ οὐ; OPΘ. Εἰ οὐ κατὰ πάντα
ἀναρχός, καὶ ἀναρχός, καὶ οὐκ ἀναρχός. Εἰ δὲ κατὰ
πάντα ἀναρχός, ὅντως ἀναρχός, καὶ φύσει ἀναρχός·
τὸ δὲ ἀναρχόν, καὶ ἀτέραντον. Ἐν γὰρ ἀρχῇ; εἶδος,

VARIE LECTIONES.

Leunclav. legendum monet, τῶν ὄντων. P Emendo cum Leuncl. ποιεῖσθαι, vel ποιεῖν. Unde in-
terpr. Basil. posuit essentias producere.

καὶ τὸ τέλος. Πᾶν οὖν ἔχον ἀρχήν, καὶ τέλος ἔχει· κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν· καὶ πᾶν τέλος ἔχον, καὶ ἀρχὴν ἔχει· καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦν ἀρχὴν ἔχοντες, καὶ τέλος ἔχουσι κατὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν, εἰ καὶ τῇ θεῇ χάριτι πάλιν ἀρχονται τοῦ εἶναι, καὶ ἀνακαινίζονται. Ὡςπερ γὰρ τὸ ἀκίνητον ἡ σῶμα ἀρξάμενον τοῦ κινεῖσθαι, ἐκ τόπου ἤρξατο, τοῦτέστι τὸ κυκλικόν, φθάνον δὲ τὸν τόπον ὅθεν ἤρξατο, ἐπλήρωσε τὴν περιφέρειαν καὶ τὸ κυκλικόν, πάλιν δὲ ἀρχεται τῆς κινήσεως, καὶ νέαν ἀρχὴν κινήσεως ποιεῖται, καὶ οὕτω διαμένει κινούμενον, ἕως ἂν ὁ κελεύων αὐτὸ κινεῖσθαι θέλῃ· οὕτω καὶ οἱ ἄγγελοι κινούμενοι ζωτικῶς, καὶ φθάνοντες τὸ φυσικὸν τέλος τῆς ἑαυτῶν ὑπάρξεως, ἀρχονται τῆς ζωτικῆς κινήσεως πάλιν, προστάξει τοῦ ποιήσαντος αὐτούς. Ἄξι γὰρ παρὰ Θεοῦ τὸ εἶναι, καὶ ζωτικῶς καὶ νοερώς κινεῖσθαι λαμβάνουσιν, οὐκ ἐξ ἑαυτῶν ἔχοντες τοῦτο. Ὡςπερ τροχὸς κινήθεις, κινεῖται καὶ παύεται· ἐὰν δὲ ἔχη τὸ ἀκίνητον, ἀεὶ κινεῖται, οὐκ ἐξ ἑαυτοῦ ἔχον τὴν κίνησιν· οὕτω καὶ οἱ ἄγγελοι, οὐκ ἐξ ἑαυτῶν ἔχοντες τὸ εἶναι, ὅσον κινεῖ αὐτοὺς ὁ ποιήσας, κινεῖνται· ἂν μόντοι ἐκείνος μὴ κινήσῃ, παύονται τῆς κινήσεως. Ὡςτε τὸ ἀρχὴν ἔχον, πάντως καὶ τέλος· καὶ τὸ τέλος ἔχον πάντως καὶ ἀρχήν. Καὶ τὸ φύσει ἀναρχον κατὰ πάντα ἀναρχόν ἐστι, κατὰ τε αἰτίαν, καὶ χρόνον, καὶ τόπον, καὶ ἐξουσίαν.

tor movet : quod si ille movere desiderit, moveri finem habet : ac vicissim quod finem habet, id quoque habet initium. Quodque natura principii expers est, omni ex parte est principii expers ; hoc est, et causæ, et temporis, et loci, et potentie ratione.

κβ'. Τὰ οὖν δύο, ἧ ἐν ἀλλήλοις ἔσονται, ἧ τόπω περιγραφῆσονται, καὶ οὐκ ἀναρχά εἰσι : πῶς γὰρ ἐν ἀλλήλοις τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος ; τὸ γὰρ φῶς, τοῦ σκότους ἀναιρετικόν. Εἰ δὲ μεθόρια εἰσι τοῦ φωτός, καὶ μεθόρια τοῦ σκότους, οὐδὲ τὸ φῶς ἀπερίγραπτον, ὥς μὴ πανταχοῦ ἐν, οὐδὲ τὸ σκότος· καὶ οὐ πανταλῶς ἀναρχα, ἔχοντα τοπικὴν ἀρχήν. Ἀμύχανον γὰρ, μὴ ὄντος τινὸς διατειγίσματος καὶ τοίχου ἀνεπίμικτον πανταλῶς εἶναι τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος. Εἰ γὰρ ἐν νυκτὶ λύχον ἀνάψωμεν, ὁ μὲν περὶ τὸν λύχον τόπος φωτεινότερος ἐστὶ, κατὰ μικρὸν δὲ διάστημα ἐστὶ σκοτεινότερον, μέχρις ἂν τελείως ἐκλείπῃ τὸ φῶς, καὶ καθαρὸν σκότος γένηται, φωτὸς ἀνεπίμικτον. Ἢ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἐμίγνυτο τῷ φωτὶ τὸ σκότος, καὶ οὐκ ἐναντία πανταλῶς ταῦτα, καὶ ἀκοινωνήτα· ἢ ἑτερόν τι μεσότοιχον ἦν ἀπ' ἀρχῆς τὸ ταῦτα χωρίζον· καὶ οὐκ ἐτι δύο ἀρχαί, ἀλλὰ τρεῖς. Τὸ φύσει πεφυκὸς οὐ μεθίσταται· τὸ δὲ μεταβαλλόμενον, οὐ φύσει. Εἰ οὖν φύσει ἀκοινωνήτα τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος, πῶς ἐκοινωνήσε μετὰ ταῦτα ; Πῶς ἐξ ἀγαθοῦ καὶ πονηροῦ, ἐν ζῶον ἀπετέλεσθη, ὁ ἄνθρωπος ; Εἰ γὰρ συνεβιδάσθησαν, ἐκοινωνήσαν ἀλλήλοις. Ὁ γὰρ συμβιβασμὸς κοινωνία γνώμης ἐστὶ· καὶ οὕτε ὁ ἀγαθὸς καθαρῶς,

A pii expers existit. Quod autem principium non habuit, nec finem quidem habiturum est. Siquidem finis quoque unum principii genus est. Itaque quidquid initium habuit, sumpsit natura finem quoque habebit : ac rursus quidquid finem habet, et initium habuit ; unde ipsi quoque angeli, cum ortum habuerint, finem etiam sua natura habent, tametsi divina gratia esse rursus incipiunt ac renovantur. Quemadmodum enim corpus semper mobile, hoc est sphericum, cum moveri cepit, a loco incepit : cum autem ad locum pervenit, unde incepit, circumductum suum et orbicum motum absolvit, ac rursus motum auspicatur, novumque motus initium facit ; atque ita moveri pergit, quoad is voluerit, qui ipsum moveri jussit. Eodem modo angeli quoque, qui vitali motu agitantur, cum ad naturalem exstantie sue metam pervenerunt, Creatoris jussu vitalem motum suum rursus inchoant. Semper enim a Deo, tum ut sint, tum ut vitali et intellectuali modo moveantur, accipiunt ; cum id sumpsit natura minime habeant. Velut enim trochus impulsus movetur, ac tandem desinit : quod si perpetuo impellatur, perpetuo quoque movetur, etiamsi a se motum non habeat : sic perinde angeli, cum a seipsis, ut sint non habeant, tantundem moventur, quantum illos conditor desinent. Itaque quod initium habet, omnino et

C 22. Quocirca duo principia, vel alterum in altero erunt, vel loco circumscribentur, nec carebunt principio. Qui porro lux et tenebræ, alterum in altero esse queant ? Lux enim tenebras tollit. Quod si fines suos lux, fines item suas tenebræ habent, jam nec lux circumscriptionis expers est, ut quæ ubique non sit : nec etiam tenebræ. Ita nec omni ex parte principio carebunt, ut quæ locale principium habeant. Fieri vero non potest, ut lux et tenebræ, nisi sit aliquis veluti murus interjectus, missionis prorsus expertes sint. Etenim si noctu lucernam accendamus, locus ille, qui lucernæ propinquus est, splendidior erit : obscurior vero, qui paulo remotior, quoad lux omnino deficiat, ac puræ ab omni luce tenebræ fiant. Aut enim a principio tenebræ luci admiscebantur, sicque hæc prorsus inter se contraria, et ab omni fœdere et commercio aliena non erant : aut aliud quiddam interjectum ab initio erat, quod ea secerneret : atque ita non duo duntaxat, sed tria principia erunt. Jam vero quod natura comparatum est, mutari nequit : quod autem mutatur, natura non est. Quocirca si hoc natura ferebat, ut

* Damasc. lib. i, cap. 8 ; lib. ii. cap. 3 et 6 : * Id. lib. iv, cap. 4.

VARIE LECTIONES.

γ Combef. legit ἀκίνητον, ut infra, ubi de motu trochi, consentientibus mss. et Leunclavii editione.
* Basil. τὸ ἀκίνητον. * Basil. εἰ οὖν, Reg. εἰ οὐ, ut librarius omiserit litteram v.

inter lucem et tenebras nihil commune esset; qui postea factum est ut commercium inter se habuerint? Quonam modo ex bono et malo animal unum, homo nempe, effectum fuit? Nam si convenerunt, sane commercium inter se habuerunt. Concursus nec bonus pure ac plene bonus permansit, nec malus, malus: sed uterque mutatus est. Quod porro mutatur, id nec principii est expers, nec Deus. Deus enim, cum prævideat omnia qua in nostra potestate sunt, quidquid in ea positum non est, id demum præfinit.

Ac rursus: Id quod est, eine quod est, an ei quod non est, adversatur? MAN. Ei quod non est. ORTH. Ergo e duobus principiiis, quæ tua ratione atque sententia prorsus inter se contraria sunt, alterum erit, alterum non erit.

23. Insuper: Id quod est, eine quod est adversatur? MAN. Malum esse, ei bonum esse, hæc sibi adversantur. ORTH. Igitur uni et eidem contraria simul insunt, ac simul essentialia habent. Quomodo igitur contraria sunt. MAN. Non ens ne nominari quidem potest. Prius enim aliquid esse oportet, ac deinde nominari. Quoniam itaque pacto, id quod non est, cum eo quod est, pugnat? Nam quæ inter se pugnant, primum ut sint necesse est, ac deinde ut pugnent, tumque pugnantia nominentur. Quod autem nequidem est, cur etiam nominari queat? ORTH. Cum non ens dixisti, nominastine, annon? MAN. Nominavi, sed per negationem, non per affirmationem. ORTH. Assertio habitumne significat, atque negatio privationem? MAN. Certe. ORTH. Malum habitusne ratione dicitur, an privationis? MAN. Habitus ratione. ORTH. Bonum item habitusne, an privationis ratione dicitur? MAN. Habitus ratione. ORTH. Ergo malum bono non prorsus adversatur. Neque enim habitus habitui contrarius est? MAN. Quid. Annon morbus cum sanitate pugnat? ORTH. Ita quidem; sed ut privatio cum habitu, et defectus cum integritate. MAN. Et quid ais? ORTH. Pari modo ipsum etiam malum privatio potius erit, sique bono contrarium, veluti privationi habitus. Malum enim aliud nihil est, quam boni privatio, et omnimodum malum, omnimodi boni privatio. Ac proinde malum non ens potius, veluti naturalis habitus privationem, quam ens dicimus.

24. Quidam igitur esse materiam dicis; vitæ an corruptionem ac mortem? Num motum, et in motu positam? an omni destitutam motu, 440 atque immobilem? lucem, an tenebras? MAN. Corruptionem et mortem, motus absentiam atque immobilem, tenebras, non lucem. ORTH. Si igitur corruptio est, quonam pacto fructus produxit; quonam pacto vixit? corruptio enim non vivit, nec vitam habet, aut impertit. Nam quod quis non habet qui tandem hoc aliis dare possit? quo

οὐτε τελείως ἔμεινεν ἀγαθός, οὐτε ὁ πονηρὸς, ἀλλ' ἀμφοτέροι ἐτρέπησαν. Τὸ δὲ τρεπόμενον, οὐκ ἀναρχόν, οὐδὲ Θεός. Ὁ γὰρ Θεὸς πάντα προσιδῶς τὰ ἐφ' ἡμῖν, πάντα τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὁρίζει.

mutuo enim sententiæ communicatio est. Sicque nec bonus pure ac plene bonus permansit, nec malus, malus: sed uterque mutatus est. Quod porro

Καὶ πάλιν· Τὸ εἶναι τοῦ εἶναι ἐναντίον, ἢ τὸ εἶναι τῷ μὴ εἶναι; ΜΑΝ. Τὸ εἶναι, τῷ μὴ εἶναι. ΟΡΘ. Οὐκ οὖν τῶν κατὰ σὲ δύο παντελῶς ἐναντίων ἀρχῶν, ἢ μία ἔσται, ἢ δὲ δευτέραι οὐκ ἔσται.

Καὶ πάλιν· τὸ εἶναι τῷ εἶναι ἐναντίον; ΜΑΝ. Τὸ εἶναι κακόν, τῷ εἶναι ἀγαθόν, ἐναντίον. ΟΡΘ. Οὐκ οὖν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ συνυπάρχουσι καὶ συνουσιῶνται τὰ ἐναντία. Καὶ πῶς ἐναντία; ΜΑΝ. Τὸ μὴ ὂν ἀκατωνόμαστον. Δεῖ γὰρ εἶναι, καὶ οὕτως ὀνομάζεσθαι. Πῶς οὖν τὸ μὴ ὂν ἐναντίον τῷ ὄντι; Τὰ γὰρ ἐναντία ἀλλήλοις, δεῖ πρῶτον εἶναι, καὶ τότε ἐναντία εἶναι, καὶ τότε ὀνομάζεσθαι ἐναντία· ὅπερ γὰρ οὐκ ἔστι, τί καὶ ὀνομάζεται; ΟΡΘΟΔ. Μὴ ὂν εἰπὼν, ὀνόμασας, ἢ οὐ; ΜΑΝ. Ὀνόμασα κατὰ ἀπόφασιν, οὐ κατὰ κατάφασιν. ΟΡΘ. Ἡ κατάφασις; ἔξιν δηλοῖ, καὶ ἀπόφασις στέρησιν; ΜΑΝ. Ναί. ΟΡΘ. Τὸ κακὸν καθ' ἔξιν λέγεται, ἢ κατὰ στέρησιν; ΜΑΝ. Καθ' ἔξιν. ΟΡΘ. Τὸ καλὸν καθ' ἔξιν λέγεται, ἢ κατὰ στέρησιν; ΜΑΝ. Καθ' ἔξιν. ΟΡΘ. Οὐκ οὖν οὐ πάντῃ ἐναντίον τὸ κακὸν τῷ ἀγαθῷ. Ἐξίς γὰρ ἔξει οὐκ ἐναντίον. ΜΑΝ. Καὶ οὐκ ἔστι νόστος ὄψιας; ἐναντίον; ΟΡΘ. Ναί· ἀλλ' ὡς ἔξει στέρησις, καὶ ἑλλείψις ὁλοκληρίᾳ. ΜΑΝ. Καὶ τί φῆς; ΟΡΘ. Οὕτω καὶ τὸ κακὸν στέρησις μᾶλλον ἔσται, καὶ οὕτως ἐναντίον τῷ ἀγαθῷ, ὡς ἔξις στέρησει· τὸ γὰρ κακὸν οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, εἰ μὴ τοῦ ἀγαθοῦ στέρησις· καὶ παντελὲς κακόν, παντελὲς τοῦ ἀγαθοῦ στέρησις. Διὸ τὸ κακὸν φαμεν, μὴ ὂν μᾶλλον, ὡς στέρησιν τῆς φυσικῆς ἕξεως, εἰπερ ὂν.

καὶ πάλιν· τὸ εἶναι τῷ εἶναι ἐναντίον; ΜΑΝ. Τὸ εἶναι κακόν, τῷ εἶναι ἀγαθόν, ἐναντίον. ΟΡΘ. Οὐκ οὖν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ συνυπάρχουσι καὶ συνουσιῶνται τὰ ἐναντία. Καὶ πῶς ἐναντία; ΜΑΝ. Τὸ μὴ ὂν ἀκατωνόμαστον. Δεῖ γὰρ εἶναι, καὶ οὕτως ὀνομάζεσθαι. Πῶς οὖν τὸ μὴ ὂν ἐναντίον τῷ ὄντι; Τὰ γὰρ ἐναντία ἀλλήλοις, δεῖ πρῶτον εἶναι, καὶ τότε ἐναντία εἶναι, καὶ τότε ὀνομάζεσθαι ἐναντία· ὅπερ γὰρ οὐκ ἔστι, τί καὶ ὀνομάζεται; ΟΡΘΟΔ. Μὴ ὂν εἰπὼν, ὀνόμασας, ἢ οὐ; ΜΑΝ. Ὀνόμασα κατὰ ἀπόφασιν, οὐ κατὰ κατάφασιν. ΟΡΘ. Ἡ κατάφασις; ἔξιν δηλοῖ, καὶ ἀπόφασις στέρησιν; ΜΑΝ. Ναί. ΟΡΘ. Τὸ κακὸν καθ' ἔξιν λέγεται, ἢ κατὰ στέρησιν; ΜΑΝ. Καθ' ἔξιν. ΟΡΘ. Τὸ καλὸν καθ' ἔξιν λέγεται, ἢ κατὰ στέρησιν; ΜΑΝ. Καθ' ἔξιν. ΟΡΘ. Οὐκ οὖν οὐ πάντῃ ἐναντίον τὸ κακὸν τῷ ἀγαθῷ. Ἐξίς γὰρ ἔξει οὐκ ἐναντίον. ΜΑΝ. Καὶ οὐκ ἔστι νόστος ὄψιας; ἐναντίον; ΟΡΘ. Ναί· ἀλλ' ὡς ἔξει στέρησις, καὶ ἑλλείψις ὁλοκληρίᾳ. ΜΑΝ. Καὶ τί φῆς; ΟΡΘ. Οὕτω καὶ τὸ κακὸν στέρησις μᾶλλον ἔσται, καὶ οὕτως ἐναντίον τῷ ἀγαθῷ, ὡς ἔξις στέρησει· τὸ γὰρ κακὸν οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, εἰ μὴ τοῦ ἀγαθοῦ στέρησις· καὶ παντελὲς κακόν, παντελὲς τοῦ ἀγαθοῦ στέρησις. Διὸ τὸ κακὸν φαμεν, μὴ ὂν μᾶλλον, ὡς στέρησιν τῆς φυσικῆς ἕξεως, εἰπερ ὂν.

VARIE LECTIONES.

Non vacant hæc, inquit Combefisius, ut visum est Billio: sed sunt ratio divinæ immutabilitatis, non obstante contingentia voluntatis humanæ, quam Deus sibi relinquit, ut motus suos agat libere, prævidens quid factura sit. Dam. lib. ii. v. 2). Hæc vir doctus. Quibus addam simile prorsus ratiocinium occurrere lib. i. De fide, cap. 17 initio, ubi de divina immutabilitate disputat. Billius, hæc in persona dicta vult Orithodoxi invitis codicibus. Ego Manichæi existimo qui contraria principia sua, ambo entia esse contendit, eaque bonum et malum esse; ut et malum ens sit, perinde ac bonum; non vero, quod Orthodoxus evincit, privatio boni et entis. Hæc Combef. Leg. ἡπερ. Leuncl. in marg. ἀκίνητον, ut sensus postulat

οὐκ ἀγαθὸς μὲν, τὴν κακίαν ζωῶσας, καὶ κινήσας· ὡς σοφὸς δὲ, οὐδὲ γνωστικὸς, ἑαυτὴν παρεστηκώς πολέμους καὶ πράγματα, καὶ καθ' ἑαυτοῦ κινήσας· τὴν κακίαν ἡρεμύσαν καὶ ἡσυχάζουσιν. Ἰτάσκει γὰρ καὶ κακὸν ἐγένετο πρόξενος. Εἰ δὲ οὐχ ὁ Θεός, ἑταρός, καὶ οὐκέτι δύο, ἀλλὰ τρεῖς. Ὁ γὰρ τις οὐκ ἔχει, οὐ δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ κτήσασθαι. MAN. Ἀλλὰ δύναμις ἔχει τὸ ζῆν καὶ τὴν κίνησιν. ΟΡΘ. Εἰ δύναμις εἶχε ζωὴν καὶ κίνησιν, δύναμις ἦν ἀγαθὴ, εἴπερ ζωὴ καὶ κίνησις, ἀγαθὴ. MAN. Ἡ τῆς κακίας ζωὴ καὶ κίνησις, οὐκ ἀγαθὸν, ἀλλὰ κακόν. ΟΡΘ. Τὸ ἐκ δυνάμεως ἐρχόμενον εἰς ἐνέργειαν, τρεπτόν καὶ ἀρχόμενον, καὶ οὐκ ἀναρχόν· καὶ εἰ δύναμις εἶχε ζωὴν καὶ κίνησιν, ἐνέργειαν ἔσχεν ὑπερτον· εἰ δὲ κακὴ ἡ ταύτης ζωὴ τε καὶ κίνησις, δύναμις ἦν κακὴ, καὶ οὐκ ἐνέργεια· καὶ ἔσται ἡ κακία οὐκ ἀναρχος. Εἰ δὲ ἀγαθὸν ἡ ταύτης ζωὴ τε καὶ κίνησις, ἐκ κακίας ἤλθεν εἰς ἀγαθόν. MAN. Τί δέ; οὐχ ἡ φθορὰ ἐτέρου γένεσις; ΟΡΘ. Οὐχ ἡ φθορὰ γίνεται γένεσις, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι προστάζει Θεοῦ δημιουργηθεῖσα, τρεπτὴ οὖσα, ὡς ἀπὸ τροπῆς ἀρχομένη. Τροπὴ γὰρ ἐστίν, τὸ ἐκ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἔλθειν. Ὡς δὲ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, τρεπτὰ πάντως, καὶ ἀλλοιωτά· τρεπτὴ οὖσα ἡ ὕλη, τῷ θεῷ προστάγματι ζωοῦται, καὶ φθείρεται, καὶ πάλιν ζωοῦται· ὥστε οὐχ ἡ φθορὰ δημιουργεῖ τὴν γέννησιν, ἀλλὰ τὸ θεῖον πρόσταγμα ζωοῖ καὶ ἀναγεσσιουργεῖ.

prodire). Ea porro quorum esse a mutatione initium habuit, mutationi prorsus, atque alterationi obnoxia sunt. Cum itaque materia mutari possit, divino imperio vitam accipit, corruptionem admittit, rursusque reviviscit. Ac proinde non corruptio generationem efficit, sed divinum imperium vitam dat et producit.

κα'. Εἰπέ δὲ καὶ τοῦτο· τὰ τοῦ φωτὸς ὅρια, φωτὸς πληθύνεται, ἢ οὐ; MAN. Παντὶ που ὁλον, ὡς φωτὸς πληθύνεται. ΟΡΘ. Τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος δεκτικὰ ἀλλήλων εἰσίν, ἢ ἀνεπίδεκτα; MAN. Δεκτικὰ. ΟΡΘ. Οὐκοῦν οὐκ εἰσι φύσει, ὃ εἰσι· τὸ γὰρ φύσει ἀεφυκτὸς, οὐ μεθίσταται· καὶ ἡ φύσις ζωὴ ἀνεπίδεκτος θανάτου. Πῶς οὖν ὁμίλησαι φωτὶ τὸ σκότος, καὶ οὐ διελύθη; Εἰτα ὁ τόπος τοῦ φωτὸς ἐπληροῦτο τοῦ ἑταροῦ καὶ τοῦ φωτὸς, ἢ οὐ; MAN. Ἐπληροῦτο. ΟΡΘ. Πῶς οὖν ἐχωρήθη τὸ σκότος; οὐ γὰρ μεθιμναῖον ἀγγεῖον, χωρήσει διμετέμνον· τουτέστιν, ἀγγεῖον ἐνὸς μοδίου χωρητικόν, οὐκ ἂν χωρήσει δύο μοδίου.

κς'. Εἰτα εἰσελθόντες οἱ τοῦ σκότους καρποὶ εἰς τὰ ὅρια τοῦ φωτὸς, τί πεποιθήσιν; ἢ τί πεπόνθασιν; MAN. Εἶδον τὸ φῶς, καὶ προσεκύνησαν· αὐτῷ, καὶ εἰς ἔρωτα αὐτοῦ ἤλθον. ΟΡΘ. Ὡς σκοτεινοὶ καὶ ἀνόητοι· τυφλὸν τὸ σκότος, ἢ φωτεινόν; MAN. Τυφλόν. ΟΡΘ. Καὶ πῶς ὁρᾶν δύναται τὸ τυφλόν; ἢ πῶς τὸ παντελῶς κακὸν θαυμάσει, ἢ ἐρατῆσθαι τοῦ ἀγαθοῦ;

A item modo, quæ motu carebat, impulsæ sunt, ut ad lucis fines pervenerit? Quis dedit ei vitam et motum? si bonus: at hic certe nec bonus, nec sapiens fuerit. Non bonus, qui malo vitam et motum dedit, non sapiens et prudens fuerit, qui sibi bella et molestias facessiverit, malum, quod tranquillum et quietum erat, adversum se concitando. Dissidiorum enim ipse ac malorum auctor existit. Sin autem bonus non dedit, alter dederit necesse est. Ita non jam duo, sed tres erunt. Nam quod quis non habet, hoc a se consequi non potest. MAN. At potentia vitam habebat et motum. ORTH. Si potentia vitam et motum habebat; ergo potentia quoque bona erat: siquidem vita et motus inter bona sint censenda. MAN. Mali vita et motus, non bonum, sed malum est. ORTH. Quod a potentia ad actum transiit, mutationi subest, ortumque habet, nec initio caret. Ut cum potentia vitam et motum haberet, actum posthac habuerit. Si autem ipsius vita ac motio mala est, potentia utique, non actu, mala erat: sique malum principii expers non erit. Sin autem ipsius vita et motio bona est: ex malo igitur in bonum transit. MAN. Quid vero? annon unius corruptio, alterius generatio est. ORTH. Corruptio haudquaquam generatio fit, sed [materia] a Deo jussu ipsius, ex nihilo condita, mutationi obnoxia est, ut quæ a mutatione initium sumpserit (Mutatio enim est, a non esse ad esse

25. Dicis vero et istud quoque: lucis fines, suntne luce pleni, pæcne? MAN. Cuius perspicuum est, luce plenos esse. ORTH. Nunquid, lux et tenebræ sese invicem admittere possunt, nec ne? MAN. Admittere se invicem possunt. ORTH. Ergo non natura sunt, id quod sunt. Etenim quod natura comparatum est, non mutatur. Nam et quæ natura vita est, mortem admittere nequit. Quonam igitur modo tenebræ sic cum luce versatæ sunt, quin dissipatæ fuerint? Illud item quero, locus lucis bonone ac lumine plenus erat, annon? MAN. Plenus erat. ORTH. Qui igitur capi atque contineri tenebræ potuerunt? neque enim vas unius modii, duos modios capere queat.

26. Deinde tenebrarum fructus lucis fines ingressi, quid egerunt, aut quid passi sunt? MAN. Lucem viderunt, ipsiusque admiratione capti, hanc adoraverunt, cœperuntque deperire. ORTH. O vos tenebrosos et stolidos! Tenebræ cæcæ sunt, an lucis capaces. MAN. Cæcæ? ORTH. Quinam ergo id quod cæcæ est, videre possit? quoque pacto quod omnino malum est, boni admiratione afficietur, et illud appetet?

* Lib. 1. *Physic.* cap. 8. * Lib. 1. *De gen.* tit. 17 et 20.

VARIE LECTIONES.

γ. Deesse viderit ὕλην, vel subaudiri. * Leuncl. emendat, γένεσιν. * Basil. προσεκύνησαν, vehementius appetierunt.

27. Tum vero; hæc duo principia sesene invicem corrumpunt? MAN. Maxime. ORTH. Ergo non malum solum corruptio est, sed etiam bonus. MAN. Malum corruptio est, bonus autem vita. ORTH. Igitur malum quidem bonum corrumpit, nec vim ei ullam subsistendi tribuit: bonus autem malo vitam impertit. Sicque malum existet, ac contra bonus interibit. Materia itaque, ut a te superius dictum est, malum, et corruptio, et mors est. Malum vero, si aliis est malum, sibi vero ipsi bonum, seipsum quidem conservat, nec proinde omni ex parte malum est, nec in totum corruptio. Nam qua ratione sese tuetur, hæc certe malum non erit. Sin prorsus malum ac corruptio prorsus est, sibi etiam exitium affert, atque in nihilum cedit. Sed jam permissionis illius, de qua loquebaris, sermonem nobis explica.

28. MAN. Erant, ut aiebam, Deus et materia, uterque in suis finibus; Deus nimirum, vita, lux, motus, cognitio, intelligentia, atque omne bonum: materia autem, malum, corruptio, tenebræ, mors, pacata et quieta, motusque omnimode vacua. Multis deinde sæculis elapsis, materia tum secum ipsa, tum fructus ipsius, mutuis dissidiis inter se pugnarunt. Quo factum est ut, dum alii insectarentur, fugerent alii, ad lucis fines pervenerint. Atque, ut dixi, Deus et materia, hoc est duo principia, erant: ac lucis quidem portio anima est, tenebrarum autem et materiæ opus, corpus. Porro commistio, ad hunc modum contigit. Utrumque horum seorsim erat; bonus in una parte, malus vero in tribus. Postea malus inordinato quodam impulsu commotus, finibus suis excedens, ad boni fines accessit. Quod ubi bonus agnovit, virtutem quamdam, quam *εὐαγέλιον* vocant, ex se protulit: hæcque vitæ mater primum hominem produxit. Hunc porro primum hominem appello, quinque elementa, nimirum aerem, ventum, lumen, aquam et ignem: quæ cum ille induisset, abiit, bellumque cum tenebris gessit. At vero tenebrarum principes armaturæ ejus partem, hoc est animam, deglutierunt. Quin et primum hominem detinuerunt: qui cum ab ipsis in tenebras detrusus, excrucietur, boni ope implorata, virtutem ille alteram edidit, quæ *Spiritus vivens* dicebatur: atque ita descendens, ipsum porrecta dextra in altum vexit. Interim tamen portionem quam voraverant principes, animam scilicet, in terra reliquit. Nam ex boni portione, animæ, ei ex mali substantia, corpora producta sunt.

29. ORTH. Si, ut divinus Apostolus ait ¹⁰, nulla cum tenebris est luci societas, qui fieri potuit, ut anima et corpus inter se miscerentur? Id enim esse impossibile, vel ipsa experientia, quæ vanis sermonibus valentior est, edocet. Qui enim tenebræ in lucis fines ingressæ sunt, quin prorsus dissolutæ fuerint?

¹⁰ II Cor. vi, 14.

VARIE LECTIONES.

^b Sic Billius emendat; Leuncl. καὶ τὸ μέρος. Basil. κατὰ τό.

κζ'. Ὁμῶς, αὐταὶ αἱ δύο ἀρχαὶ φθαρτικαὶ ἀλλήλων εἰσὶ; MAN. Ναί. ΟΡΘ. Οὐκοῦν οὐ μόνῃ ἡ κακία ἐστὶ φθορά, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀγαθός. MAN. Ἡ μὲν κακία, φθορά. Ὁ δὲ ἀγαθός, ζωή. ΟΡΘ. Οὐκοῦν ἡ μὲν κακία φθείρει τὸν ἀγαθόν, καὶ οὐχ ὑφίσταται: ὁ δὲ ἀγαθός ζωοῖ τὴν κακίαν· καὶ ὑποστήσεται μὲν ἡ κακία, ἀπωλείται δὲ ὁ ἀγαθός. Ὡς οὖν ἐφης, ἡ ὕλη, κακὸν, καὶ φθορά, καὶ θάνατος. Τὸ οὖν κακὸν, εἰ μὲν ἄλλοις κακὸν, ἑαυτῷ δὲ ἀγαθόν, συνίσταται μὲν ἑαυτῷ, καὶ οὐ παντελῶς κακὸν, οὐ παντελῶς φθορά· συνίστῃν γὰρ ἑαυτῷ, κατὰ τοῦτο οὐκ ἐστὶ κακὸν· εἰ δὲ παντελῶς κακὸν, καὶ παντελῶς φθορά, καὶ ἑαυτοῦ ἐστὶ ἀνααιρετικὸν καὶ ἀνυπαρκτον. Ἐκ-
θου δὲ ἡμῖν καὶ ὃν ἐφης συγκράσεις λόγον.

κη'. MAN. Ἦν, ὡς ἐφην, Θεὸς καὶ ὕλη, ἕκαστον ἐν τοῖς οἰκείοις ὅροις· ὁ μὲν Θεός, ζωή, φῶς, κίνησις, γνῶσις, νόησις, καὶ πᾶν ἀγαθόν· ἡ δὲ ὕλη, κακία, φθορά, σκότος, θάνατος, ἐν ἡρεμίᾳ καὶ ἡσυχίᾳ καὶ ἀκίνησίᾳ παντελεῖ. Εἴτα μετὰ πολλοὺς αἰῶνας ἐστά-
σασεν ἡ ὕλη πρὸς ἑαυτήν, καὶ οἱ ταύτης καρποὶ πρὸς ἀλλήλους, [καὶ οὕτως] τῶν μὲν διωκόντων, τῶν δὲ διωκομένων· καὶ ἦν, ὡς ἐφην, Θεὸς καὶ ὕλη, τού-
ἐστι δύο ἀρχαί· καὶ τοῦ μὲν φωτὸς μέρος ἐστὶν ἡ ψυχὴ, τοῦ δὲ σκότους καὶ τῆς ὕλης δημιουργήμα, τὸ σῶμα· ἡ δὲ μίξις οὕτως ἐγένετο· ἕκαστον αὐτῶν κα-
τὰ μέρος ἦν. Ὁ μὲν ἀγαθὸς ἐν ἐνὶ μέρει ἦν, ὁ δὲ πο-
νηρὸς ἐν τρισίν. Εἴτα ἐκινήθη ὁ πονηρὸς ἀτάκτως ὁρμήν ἐκ τῶν ὁρίων αὐτοῦ, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια τοῦ ἀγαθοῦ· καὶ γινὼς ὁ ἀγαθός, προσέβαλλετο ἐξ ἑαυτοῦ δύναμιν λεγομένην μητέρα ζωῆς. Καὶ ἡ μήτηρ τῆς ζωῆς προσέβαλλετο τὸν πρῶτον ἀνθρώπον· τούτων δὲ τὸν πρῶτον ἀνθρώπον λέγω, τὰ πέντε στοιχεῖα, ἀτινά ἐστιν, ἀήρ, ἄνεμος, φῶς, ὕδωρ, καὶ πῦρ. Ταῦτα οὖν ἐνδυσάμενος ἀπῆλθε, καὶ ἐπολέμησε τῷ σκότει· οἱ δὲ τοῦ σκότους ἀρχόντες ἐπαγον ἐκ τῆς πανοπλίας αὐτοῦ μέρος, ὃ ἐστὶ ψυχὴ· κατέσχον δὲ καὶ τὸν πρῶ-
τον ἀνθρώπον, καὶ ἐδασανίζετο ὑπ' αὐτῶν, ὃν ἐν τῷ σκότει· καὶ ἐδόθη πρὸς τὸν ἀγαθόν, καὶ προσέβα-
λλετο ἄλλην δύναμιν, λεγομένην ζῶν πνεῦμα· καὶ κα-
τῆλθε, καὶ ἔδωκε δεξιὰν τῷ πρῶτῳ ἀνθρώπῳ, καὶ ἀν-
ήγαγεν αὐτόν· ἀφῆκε δὲ κάτω τὸ μέρος ^b, ὃ ἐπαγον οἱ ἀρχόντες, τούτεστι τὴν ψυχὴν· ἐκ γὰρ τῆς μοίρας τοῦ ἀγαθοῦ, ἐγένοντο αἱ ψυχαί· ἐκ δὲ τῆς οὐσίας τῆς κακίας, τὰ σῶματα

κθ'. ΟΡΘ. Εἰ κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, οὐκ ἐστὶ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, πῶς ἐγένετο σύγκρασις ψυχῆς καὶ σώματος; Καὶ αὕτη δὲ ἡ πείρα, ἥτις ἐστὶ τῶν ματαίων λόγων ισχυροτέρα, διδάσκει. Εἰσηλθε, τὸ σκότος εἰς τὰ ὅρια τοῦ φωτὸς, καὶ οὐκ ἐλθῇ,

Καὶ πάλιν· Πῶς ἔχωρήθη τὸ σκότος ἐν τοῖς τοῦ Α

Καὶ πάλιν· Εἰ μὲν σοφὸς ἦν ὁ ἀγαθός, πῶς οὐ προ-
έγνω τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ πονηροῦ, καὶ προωύρωσεν
ἑαυτὸν καὶ τὸν τόπον αὐτοῦ; εἰ γὰρ μὴ ἦν σοφός,
μὴδὲ προγνώστης, μωρός· τὸν δὲ μωρὸν, πῶς λέγεις
ἀγαθόν;

Καὶ πάλιν· Εἰ ὅλον τὸ σκότος εἰσῆλθεν εἰς τὰ ὅρια
τοῦ φωτός, κενός ἔμενεν ὁ τόπος αὐτοῦ· εἰ δὲ μέρος
αὐτοῦ, πῶς μέρος ἐνίκησε τὸν ὅπῃ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπο-
σταλέντα πολεμῆσαι αὐτοῦ; ἄσφορος γὰρ ὁ ἀποστειλλὼν
ἀσθενέστερον πρὸς ἰσχυρότερον· ἢ ἀσθενὴς ὁ ἀγα-
θός, ὁ δὲ πονηρὸς ἰσχυρότερος.

Καὶ πάλιν· Εἰ μὲν ἐκουσίως προέδωκεν ὁ ἀγαθός
μέρος αὐτοῦ, τουτέστι τὴν ψυχὴν, οὐκ ἀγαθός, ἀγά-
θον κακῶ ἐκδιδούς. Πῶς δὲ αὐτός, ὃς ἐκδοτὸν δίδωκε
τὴν ψυχὴν τῷ πονηρῷ, κρίνει τοὺς δουλεύοντας τῷ
πονηρῷ; ἐροῦσι γὰρ αὐτῷ· Σὺ παρέδωκας ἡμᾶς.
Ἀνῆρηται ἡ κρίσις. Εἰ δὲ αὐτοῦ μὴ θέλοντος ἀφῆρ-
πισαν μέρος αὐτοῦ οἱ ἄρχοντες τῆς κακίας, ἀσθενέ-
στερός ἐστι, καὶ ἀμαθέστερος· εἰ πρῶτον μὲν ἀπο-
λέσας μέρος αὐτοῦ, δεύτερον μὴ θυνθῆις ἀπαρπάσαι
τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀρπαγὲν. Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς οὐκ ἔδυνήθη,
οὐδὲ μετὰ ταῦτα θυνθήσεται.

Πῶς δὲ παραλῶν τοὺς ἄρχοντας τῆς κακίας
ἐσταύρωσε, καὶ ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἐποίησε τοὺς
ἀνθρώπους; ἐκ δὲ τῶν ὀστέων αὐτοῦ τὰ ὄρη, τὸ δὲ
μέρος αὐτοῦ τὸ ἀρπαγὲν οὐ παρέλαβε; καὶ οὕτως δὲ
ἀναιρεῖται ἡ κρίσις. Ἀναίτιοι γὰρ οἱ ἁμαρτάνοντες·
εἰ γὰρ αὐτὸς οὐκ ἔδυνήθη τὸ μέρος αὐτοῦ ἀπολαβεῖν,
πῶς ἡ ψυχὴ κατακυριευθεῖσα θυνθήσεται μὴ ἁμαρ-
τάνειν, καὶ ἀναίτιος ἔσται; Καὶ εἰ τελευταῖον δεσμή-
σει ὁ ἀγαθὸς τὴν κακίαν, ἀπολήφεται τελείως τὴν
ψυχὴν, καὶ οὐ κολασθήσεται ἄνθρωπος.

Καὶ πάλιν· Εἰ ἐκ τοῦ σώματος τῇ ψυχῇ ἡ κακία,
ἀναίτιος ἡ ψυχὴ.

Καὶ πάλιν· Τὸ σῶμα νεκρὸν καίμενον, οὐκ ἁμαρ-
τάνει. Οὐκοῦν οὐκ ἐκ τοῦ σώματος ἡ ἁμαρτία, ἀλλ'
ἐκ τῆς ψυχῆς.

Λ'. Περὶ ὕλης, εἰ ἀσώματος. — Εἶπατε δὲ ἡμῖν, D
ὦ Μανιχαῖοι, ἡ παρ' ὑμῖν ἀναρχὸς κακία, ἣν ὕλην
ὀνομάζετε, ἀσώματος ἐστίν, ἢ σῶμα, ἢ σύνθετον;
καὶ εἰ μὲν ἀσώματος, πῶς ὕλη; ἢ γὰρ ὕλη οὐκ ἀσώ-
ματος. Ἄλλ' ἴσως ἔρεῖτε, ὅτι ἀσώματος μὲν ἐστίν,
ἐποίησε δὲ τὸ σῶμα. Εἶπατε οὖν ἡμῖν, ἐκ τῆς οὐσίας
αὐτῆς, ἢ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος; Καὶ εἰ μὲν ἐκ τῆς αὐτῆς
οὐσίας εἶπητε, ψεύδεσθε. Ἐκ γὰρ ἀσωμάτου οὐσίας
σῶμα οὐ προέρχεται· τὸ γὰρ φύσει πεφυκός, οὐ μεθ-
ίσταται· οὔτε ἐξ ἀσωμάτου εἰς σῶμα οὐσία τραπήσε-
ται, οὐδὲ ἐκ σώματος εἰς ἀσώματον, οὐδὲ ἐκ λογικοῦ,
εἰς ἄλογον, οὐδὲ ἐξ ἀλόγου εἰς λογικόν. Ἡ γὰρ οὐσιώδης

Ac cursus : Quonam pacto in lucis regione lo-
cus fuit, qui tenebrarum capax esset.

442 Ac præterea : Si solera sagaxque bonus
erat, cur mali incursum ante non sensit, locum-
que suum præmunivit? Nam si nec sagax, nec
præscius fuit, stultus profecto erat. Stultum porro
quonam modo bonum dixeris?

Insuper, si tenebræ universæ in lucis regionem
ingressæ sunt; ergo ipsarum locus vacuus man-
sit. Sin autem earum quedam duntaxat portio,
qua ratione portio eum vicit, qui a bono adversus
eam pugnaturus missus fuerat? Imprudens enim
fuerit, qui imbecilliozem contra fortiozem mise-
rit; aut certe bonus, infirmus; malus vero, illo
fortior.

B Ad hæc, si bonus ultro sui portionem, sive ani-
mam prodidit, bonus utique non est, qui bonum
malo prostituerit. Quanam autem ratione, cum
animam ipse malo dederit, eos postea damnare
queat, qui malo se mœnciparint? omnino quippe
dicturi sunt : Tu nos ipse tradidisti. Sic iudicium
omne sublatum est. Sin autem ipso nolente mali
principes partem ipsius corripuerunt, imbecillior
atque imperitior est; tum, quia sui partem ami-
sit, tum quia id quod raptum sibi fuerat, recu-
perare non valuit. Nam si ab initio non potuit, hoc
profecto nunquam poterit.

Jam vero, quonam modo apprehensos malitiæ
principes in crucem egit, exque eorum carulbus
homines, et ex ossibus, montes condidit; cum in-
terim abreptam sui portionem ipse non receperit?
in quo etiam iudicium tollitur. Sic enim qui pec-
cant, extra culpam sunt. Nam cum ipsemet sui
portionem recuperare nequiverit, quinam anima,
quæ tyrannide oppressa est, poterit quin peccet?
ac proinde insons erit. Quod si postremo tandem
bonus malum tanquam calenis devincturus est,
prorsus quoque animam recepturus est, nec penis
afficietur homo.

Rursus : Si corpus in causa est, cur anima pec-
cet, anima ipsa culpa vacat.

Deinde : Corpus morte extinctum non peccat;
ergo non a corpore, sed ab anima peccatum pro-
ficiscitur.

30. De materia, sitne corporis expert? — Illud
porro nobis, o Manichæi, dicite : Malum illud,
quod principii expert esse censetis, ac materiam
appellatis, corporene vacat, et compositione; an
corpus, ac compositum est? Ac si quidem corpore
vacat, qui materia esse queat: cum materia non
sit incorporea? An fortassis dicturi estis, corpo-
ream quidem illam non esse, cæterum corpus con-
fecisse. Quærimus itaque ex vobis, ex suæ sub-
stantia, an ex nihilo? Si ex sua substantia dixer-
itis, a vero sermo vester abhorrebit. Si quidem ex
ea substantia quæ corpore vacat, corpus minime

VARIE LECTIONES.

* Basil. πρὸς ἰσχυρότερα. 41 Latina translatio habet fortiori.

progreditur. Nam quod natura insitum est, in aliud non migrat: nec ulla substantia ex incorporeo in corpus vertitur, nec ex corpore in incorporeum, nec ex rationali in rationis experts, nec ex rationis experte, in rationis particeps. Neque enim essentialis qualitas submoveri potest. Quæ autem mutantur, accidentis ratione mutantur: quæ quidem accidentia adsunt et absunt citra subjecti corruptionem. Quod si ex 443 nihilo dixeritis; illud rursus a vobis quæram, quidnam causæ sit, quare cum incorporeus et malus esset, de malis commisionem illam non fecerit? cur non animas quoque natura malas fecit, quemadmodum et corpus, quod natura malum esse asseritis? Quidnam causæ est, quamobrem nequitia suæ partem boni admiscerit? Neque enim bonus hoc fecit. Ex quo conficitur, ut non plene, nec prorsus malus, sed quadam ex parte bonus sit. Atque hæc a vobis afferri queant, si eum corpore vacare dixeritis. Sin autem corpus est, quonam pacto motus fuit? Omne siquidem corpus secundum se consilii experts et mortuum est? Quinam bonus? Atqui nec bonus, nec sapiens, nec providus sit, qui malo motum indiderit. Quod si compositum dicatis, illud animadvertite, quidquid compositum est, id facile dissolvi posse. Quin, simplicia quoque prius esse necessum est, quam compositio existat: quemadmodum prius piecem seorsim, ac ceram item seorsim esse oportet, ut ita demum ceropieci compositio fiat. Erunt itaque mali principia duo, non unum.

51. Dicite itaque, o Manichæi, num duo principia vestra nihil omnino commune habeant, an in quibusdam convenient, et in quibusdam dissideant? Etenim si nihil prorsus commune habent, unum erit, et alterum non erit. Sin autem quatenus sunt, eatenus inter se convenient, tum alterum in altero existent; uti substantia et accidens, siquidem accidens per se non subsistit: sic color absque corpore existere nequit. Corpus porro substantia est, color, accidens. Accidens autem absque subjecti corruptione accedit atque decedit: nimirum immutato colore, corpus idem manet. Utrumlibet igitur vultis, substantiam dicite: utrumlibet rursus, accidens. Quod si utrumque substantia est, illud scitote, substantiam a substantia non dissidere, nec substantiam substantiæ adversari, nisi accidentis ratione. Quocirca si et malus et bonus sunt, et ambo substantia sunt, immutabilis, efficax, creatrix; ambo certe substantiæ ratione unum sunt, et qualitate sola differunt.

Rursumque: elementa, annique tempestates, et cælum, et terram, mareque eodem se modo semper habere cernimus; noctemque ac diem, solis ac stellarum motus, et imbres, quæque terra producit, certa ratione ac serie constituta atque gubernata. Proinde si duo inter se contraria principia sunt, quonammodo omnia rite gubernantur, si non amicitie fœdus intercessit?

ποιότης, ἀκίνητος· τὰ δὲ μεταβάλλοντα καὶ τρεπόμενα, κατὰ συμβεθελὸς τρέπεται, ἢ τινα γίνονται, καὶ ἀπογίνονται διὰ τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς. Εἰ δὲ εἴπῃτε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, εἴπατε ἡμῖν, διὰ τί ἀσώματος οὕσα καὶ πονηρὰ, μὴ ἐποίησε τὴν σύμμιξιν ἀπὸ πονηρῶν; διὰ τί μὴ ἐποίησε καὶ ψυχὰς φύσει πονηρὰς, ὥς καὶ τὸ σῶμα, ὥς λέγετε, φύσει· κακόν; διὰ τί συνέκρασε τῇ ἑαυτοῦ κακίᾳ μέρος τοῦ ἀγαθοῦ; ὃ γὰρ ἀγαθὸς τοῦτο οὐκ ἐποίησεν· ὥς τε οὐ τελεῶς ἐστὶ πονηρὰ, ἀλλ' ἔχει μέρος ἀγαθόν. Καὶ ταῦτα μὲν, εἰ ἀσώματον λέγετε. Εἰ δὲ σῶμα, πῶς ἐκινήθη; Πᾶν γὰρ σῶμα καθ' ἑαυτὸ ἀποσπείρετον⁴ καὶ νεκρὸν· πῶς οὖν ἐκινήθη; τίς αὐτῷ δέδωκε τὴν κίνησιν; Ὁ ἀγαθός; οὐκ οὖν οὐκ ἀγαθός; ἢ οὐ θοφός, οὐδὲ προνοητικός, ὃ κινήσας τὴν κακίαν. Εἰ δὲ σύνθετον εἴπῃτε, γινώτε ὅτι πᾶν τὸ σύνθετον, εὐδιδάλυτον· καὶ ἀνάγκη πρῶτον εἶναι τὰ ἀπλᾶ, ἐξ ὧν ἡ σύνθεσις γέγονεν· ὥς ἀνάγκη πρῶτον εἶναι τὴν πίσσαν καθ' ἑαυτὴν, καὶ τὸν κηρὸν καθ' ἑαυτὴν, καὶ τότε γενέσθαι τὴν τοῦ κηροπίσσου σύνθεσιν. Ἔσονται οὖν τῆς κακίας ἀρχαὶ δύο, καὶ οὐ μία.

ergo motus est? Quis ipsi motum dedit? Num bonus sit, qui malo motum indiderit. Quod si compositum dicatis, illud animadvertite, quidquid compositum est, id facile dissolvi posse. Quin, simplicia quoque prius esse necessum est, quam compositio existat: quemadmodum prius piecem seorsim, ac ceram item seorsim esse oportet, ut ita demum ceropieci compositio fiat. Erunt itaque mali principia duo, non unum.

λβ'. Εἴπατε οὖν, ὦ Μανιχαῖοι· αἱ παρ' ὑμῖν δύο ἀρχαὶ παντελῶς εἰσιν ἀκοινωνήτοι, ἢ ἐν τισὶ κοινωνοῦσι, καὶ ἐν τισὶ διαφέρουσι; καὶ εἰ μὲν παντελῶς εἰσιν ἀκοινωνήτοι, ἢ μία ἐστὶν, καὶ ἡ μία οὐκ ἐστὶν· εἰ δὲ κοινωνοῦσι κατὰ τὸ εἶναι, ὥς οὐσία καὶ συμβεθελὸς, τὸ ἐν ἐν ἑτέρῳ ἔχει τὴν ὑπαρξίν· τὸ γὰρ συμβεθελὸς, καθ' ἑαυτὸ οὐκ ὑφίσταται· ὥς τὸ χρῶμα οὐ δύναται συστήναι ἀνευ σώματος. Ἔστι δὲ τὸ μὲν σῶμα, οὐσία, τὸ δὲ χρῶμα, συμβεθελὸς· τὸ δὲ συμβεθελὸς γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς φθορᾶς τοῦ ὑποκειμένου, τοῦ χρώματος ἀλλασσομένου, τὸ δὲ σῶμα τὸ αὐτὸ μένει. Οἷον θέλετε, εἴπατε οὐσίαν, καὶ οὖον θέλετε, συμβεθελὸς· εἰ δὲ ἀμφοτέραι οὐσίαι, γινώτε ὅτι οὐ διαφέρει οὐσία οὐσίας, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐναντία οὐσία οὐσίας, εἰ μὴ κατὰ συμβεθελὸς. Εἰ ἐστὶν ὁ πονηρὸς, καὶ ἐστὶν ὁ ἀγαθός, καὶ οὐσία ἐστὶν αἰδῖος, ἀτρεπτος, ἐνεργητικὴ, δημιουργικὴ, ἐκότερον αὐτῶν, ἐν εἰσι τῇ οὐσίᾳ ἀμφοτέροι, ποιότητι δὲ διαφέρουσι.

Καὶ πάλιν· ὁρῶμεν τὰ στοιχεῖα, καὶ τοὺς καιροὺς, οὐρανὸν τε, καὶ γῆν, καὶ θάλασσαν, αἶς ὡσαύτως ἔχοντα, καὶ νύκτα, καὶ ἡμέραν, ἡλίου τε καὶ ἀστέρων κινήσεις, καὶ θυμούς, καὶ τὰ τῆς γῆς ἐκφύματα, κατὰ λόγον καὶ καθ' εἰρμὸν τεταγμένα, καὶ ρυθμιζόμενα· Εἰ οὖν δύο ἀρχαὶ ἀλλήλοις ἐναντία, πῶς εὐθέως τὰ πάντα διεξάγεται; εἰ μὴ συνδιεβόησαν φιλικῶς τρέπον.

VARIÆ LECTIONES.

⁴ Billius subrogandum censet ἀκίνητον, contra mss. fidem. • Basil. et R. θέλῃτε.

Εἰ ταυτὴν ἀνῆλτικεν ἡ ὕλη, πῶς ἐκινεῖτο; εἰ δὲ ἂν πρὸς τὴν ταυτὴς ἀνάλωσιν ἐκινεῖτο, πῶς ἦλθεν ἐπὶ τὰ τοῦ φωτὸς ὅρια;

Εἰ κατωφερῆ; ἡ ὕλη, καὶ φυσικὸς τόπος αὐτῆς· τὰ κατώτερα καὶ σκοτεινότερα, πῶς ἐλθοῦσα ἐπὶ τὰ τοῦ φωτὸς ὅρια, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς ταυτὴς φύσεως;

Τὸ σκότος τυφλόν· πῶς οὖν εἶδε τὸ φῶς;

Εἰ ἀτακτος καὶ ἄνοος ἡ ὕλη, πῶς ἔχει ἀρχοντας; πῶς δὲ καὶ πολεμῆσαι δύναται τῷ λόγῳ καὶ τάξιν ἔχοντι; ἢ καὶ πολερροῦσα ἐπικρατεστέρα γενήσεται, ὥστε ἀρπάσαι τι παρὰ τοῦ σοφοῦ, καὶ μὴ ἀρπαγῆναι; Εἰ δὲ ὁ ἀγαθὸς συνεχώρησε μέρος αὐτοῦ ἀρπαγῆναι, διὰ τὸ ἐπισχεῖν αὐτὴν τοῦ μὴ προδῆναι εἰς τὰ ταυτοῦ ὅρια, οὐ δυνάμεις· ἀλλ' ἰσχυρότερος ὁ ποιητὴς, καὶ διολοπλόκος ὁ ἀγαθός. Καὶ πῶς ἀγαθὸς ὁ Θεός¹, δόλιος, καὶ μὴ δυνάμει χρώμενος;

Τὸ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον, ἀλήθειά ἐστιν· ἡ δὲ ἀλήθεια ἀγαθόν· τὸ δὲ ἀναρχόν, ἀτρεπτόν. Εἰ οὖν ἀναρχος ἡ ὕλη, καὶ ἀτρεπτός ἐστι· εἰ δὲ ἀτρεπτός, ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσα· εἰ δὲ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσα, ἀλήθειά ἐστιν· εἰ δὲ ἀλήθειά ἐστιν, ἀγαθὸν ἐστίν.

Εἰ δὲ τρέπεται ἡ ὕλη, ἐξ ἀγαθοῦ τρέπεται εἰς κακόν, καὶ πρότερον οὐσα ἀγαθὴ, ὕστερον ἐγένετο κακὴ· ἢ ἐκ κακοῦ εἰς ἀγαθόν, καὶ πρότερον οὐσα κακὴ, ὕστερον ἐγένετο ἀγαθὴ· ἢ γὰρ τροπὴ εἰς τὸ ἐναντίον ἄγει.

Ἡ αἰδώς οὐσία, ἀτρεπτός ἐστιν· οὐ γὰρ ἐκ μὴ ὄντος ἦλθεν εἰς τὸ εἶναι· οὐδὲ ἡ ὑπερβίς ἐκ προκοπῆς· ἀτρεπτός γὰρ ἡ οὐσία· ἀγαθὸς οὖν ὁ Θεός καὶ αἰδώς, οὐχ ὑπέμεινε τροπὴν, ἀλλ' ἀεὶ ἀγαθός ἐστι· καὶ ὁ δὲ ποιεῖ ἀγαθὰ ἐστιν· ἐκ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ οὐκ ἔγχυραι κακὰ γίνεσθαι· ὁμοῦ δὲ τρεπτὰ, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγει. Τὰ οὖν λογικὰ, δεκτικὰ μὲν ἐστὶ τροπῆς, διὰ τὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴν, ἀλλ' αὐτεξούσια, διὰ τὸ λογικὰ εἶναι. Αὐτεξούσια δὲ μένειν, καθὼς γέγονε, τούτέστιν ἀγαθὰ, δοῦλα, καὶ ἐπιγνώμονα, καὶ ὑπερήκοα τοῦ πεποιητοῦ, ὅπερ ἐστὶ τῇ κτιστῇ φύσει· ἀρετὴ· ἀρετὴ γὰρ ἐστὶ, τὸ μένειν ἐν τοῖς ὅροις τῆς οικείας φύσεως. Αὐτεξούσιως οὖν ἐπάτην ὁ διάβολος, μεγάλου ἐπιθυμήσας, οὐ καλῶς δέ· μέγα γὰρ τὸ εἶναι Θεόν, ἀλλὰ κακὸν τῷ μὴ ὄντι Θεῷ, ἀγνωμονεῖν τὸν ποιητὰν, καὶ ὑπερβαίνειν τὴν οικείαν φύσιν, καὶ θέλειν εἶναι, ὃ γενέσθαι ἀδύνατον· ἀδύνατον γὰρ τὸν μὴ ἀναρχόν, εἶναι Θεόν, ἢ τὸν ἡγμένον, εἶναι ἀναρχόν· ἄγει οὖν τῶν ὄντων τὴν στέρησιν, ἢ τοῦ μὴ προσήκοντος στέρεσθαις².

fidum factori suo prebere, naturamque suam excedere, volendo id esse quod fieri nequit. Neque

VARIÆ LECTIONES.

¹ In Basil. legitur, ἢ Θεός. Leunclavius emendandum arbitratur ὁ Θεός, nisi forte scriptum fuerit, τῇ Θεός. ² In Basil. habetur ἐπιθυμῆσας, στέρεσθαις. In Reg. et apud Leuncl. deest ἐπιθυμῆσας; sed Leuncl. in margine legendum monet, στέρεσθαις, quæ genuina lectio est, alludens ad nomen στέρεσθαις, quod præcesserat: omnes interpretes appetitum posuerunt.

Deinde: si materia seipsam consumebat, quam ratione movebatur? si autem ad sui ipsius consumptionem impellebatur, quoniam modo ad lucis fines se contulit?

Quin etiam, si deorsum fertur materia, naturalisque ipsius locus, inferiores ac tenebrosiores partes sunt, quoniam pacto, cum ad lucis regionem pervenit, a suam natura excessit?

Præterea: cum tenebræ cæcæ sint, qui fieri possunt, ut lucem cernerent?

Ad hæc: si ordinis ac mentis expertus est materia, quomodo principes habet? quomodo pugnare potest cum illo quod ratione atque ordine prædeditum est? Aut etiam pugnando usque adeo superior est, ut sapienti aliquid eripiat, nec ipse interim quidquam adimatur. Quod si bonus Deus ea ratione partem sibi auferri passus est, ut eam regionis suæ aditu prohiberet, imbecillis profecto fuit: quinimo malus quidem robore præstat, bonus autem dolos necit. Qui porro vel bonus, vel Deus esse queat, qui dolo, non viribus utitur?

Jam, quod semper eodem modo se habet, hoc veritas est: veritas autem bonum est. Quod autem principii expertus est, nullam recipit mutationem. Quocirca si materia principio caret, mutationis quoque expertus erit. Si est mutationis expertus, semper eodem modo se habet. Si semper eodem modo se habet, veritas est. Si veritas, ergo bonum.

Contra, si mutatio in materiam cadit, vel ex bono in malum vertitur, cumque prius bona esset, mala posthac effecta est; vel ex mala in bonam; et cum ante mala esset, postea bona facta est. Mutatio enim in contrarium ducit.

Sempiterna substantia mutari nequit. Haud enim ex nihilo ad hoc ut esset perducta est. Cujus porro rei existentia ex progressu non est, substantia est immutabilis. Quocirca Deus, cum bonus et sempiternus sit, mutabilis non est: verum semper bonus est, et ea quæ facit, bona sunt. Neque enim fieri potest, ut ex bono mala existant, tametsi ea efficiat, quæ mutationi subsint: eo quod videlicet res ex nihilo ad id ut essent producat. Quo fit ut ea, quæ ratione utuntur, mutationi quidem subiaceant, quia ex nihilo condita sunt; ceterum arbitrii sui sint, quia ratione utuntur. Porro quod ea quæ sunt arbitrii libertate prædita, sic maneant, quemadmodum creata fuere, hoc est bona, serva, grati animi, ac ei subjecta a quo condita sunt, hoc demum creatæ naturæ virtus existit. Virtus namque est, naturæ suæ finibus se continere. Ac proinde libera voluntate diabolus mutatus est, dum magnam quidem rem, sed non recte concupivit. Magnum enim est Deum esse: sed malum ei, qui Deus non sit, ingratum se ac per-

enim fieri potest, ut qui ortu non careat, Deus sit: aut qui initium habuit, initii expers fiat. Ali-
qui hoc affert appetitio rei, quæ minime conveniat, ut iis etiam quibus præditi sumus, spoliemur.

32. MAN. Quænam est diaboli malitia? A ORTH. Ipsius in creatorem perduellio. Deus enim ipsi dedit, ut esset, tum ne servi defectionem timere videretur, tum ut nos doceret malos etiam beneficiis afficere. Non solum enim ipsum condidit, sed etiam mundi principem fecit. Quin ipsum¹¹, si bonus esse vellet, excepturus, beneficiisque acturus esset. Quocirca nec eum, cum e medio tollere posset, sustulit; sed ejus dementia tolerat, benigne et largiter ei præbens ut sit; quod quidem ipse solus præstare potest. Ut autem is bonus fiat, non Dei solius est, sed ipsius quoque operam desiderat. Nam quod per vim efficitur, nec boni, nec virtutis nomen obtinuerit.

445 53. Quod si quæras, quid causæ sit cur Deus illi permiserit homines impugnare; hoc respondeo: quia id utilitati ipsorum conducebat. Multi quippe ejus opera coronantur. Quod si multos quoque perire dixeris; hoc rursum dicam, quod sicut diabolus ipse, sine alterius cuiuspiam impulsu, suapte consilio malus fieri potuit; id quod ipsius quoque crimen atrocius reddit: sic etiam homo, tametsi nullus fuisset, qui scelus suggereret, per seipsum malus fieri poterat: ex quo ipsius peccato cumulus accessisset. Majori enim excusatione et venia dignus habetur, qui alterius suasu, quam qui suapte nutu peccat. Nam qui suapte consilio peccat, huic nullus excusationi locus est: quemadmodum qui virtutem a se colit, majorem laudem consequitur. Ac proinde diabolus, qui suapte nutu peccavit, omnis poenitentiae exsors mansit: homo autem, quia non ipse ultro, sed ex diaboli insultu peccavit, poenitentiam habuit, donumque renovationis et remissionis peccatorum Dei munus.

34. MAN. At vero, cur Deus, cum diabolus malum fore prænosset, eum creavit? ORTH. Eximia ac singularis bonitas in causa fuit, cur ipsum crearet. Sic enim secum locutus est¹²: Quando quidem iste malus futurus est, omniaque, quibus eum afficio, bona perditurus; egone quoque ipsum bono prorsus spoliabo ac delebo? Minime: Verum, quamvis ipse improbus sit futurus, ego tamen a mei participatione non excludam: sed bonum unum ei largiar, ut mei per hoc ipsum particeps sit, quod existat, hocque nomine quod sit, in mei, qui bonus sum, partem veniat. Neque enim præter Deum ullus est, qui res ad hoc ut sint contineat et conservet. Ipsum namque esse, bonum est, Deique beneficium.

35. MAN. Quod sint ea quæ sunt, ex Deo bona esse ais: igitur si rebus omnibus esse bonum

λθ'. MAN. Τίς ἡ κακία τοῦ διαβόλου; ΟΡΘ. Ἡ κατὰ τοῦ ποιήσαντος ἐπανάστασις. Δέδωκεν οὖν αὐτῷ ὁ Θεὸς τὸ εἶναι, ἵνα τε μὴ δόξῃ φοβεῖσθαι τὴν τοῦ δούλου ἐπανάστασιν, καὶ ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς καὶ πρὸς τοὺς κακοὺς εὐεργετικῶς διαχεῖσθαι. Οὐ μόνον γὰρ ἐποίησεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἄρχοντα τοῦ κόσμου ἐποίησεν αὐτόν, καὶ εἴπερ θελήσῃ ἀγαθὸς γενέσθαι, δέχεται καὶ εὐεργετεῖ. Διὸ καὶ δυνάμενος ἀνελεῖν αὐτόν, οὐκ ἀνέλεν· ἀλλ' ἀνέχεται τῆς ἀφροσύνης αὐτοῦ, εὐεργετικῶς καὶ ἀφρόνως τὸ εἶναι παρέχων αὐτῷ, ὅπερ ἐστὶν αὐτοῦ· τὸ δὲ καλὸν γενέσθαι αὐτόν, οὐ τοῦ Θεοῦ μόνου, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ. Τὸ γὰρ βίᾳ γινόμενον, οὐ καλὸν, οὐδὲ ἀρετὴ.

λγ'. Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι διὰ τί ἐφασκὲν αὐτὸν πολεμεῖν τοῖς ἀνθρώποις; φημί, ὅτι πρὸς τὸ συμφέρον. Πολλοὶ γὰρ δι' αὐτοῦ στεφανοῦνται. Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι καὶ πολλοὶ ἀπολλύονται· φημί, ὅτι ὥσπερ ἡδυνήθη αὐτὸς ὁ διάβολος ἐκτὸς προσβολῆς ἄλλου γενέσθαι κακὸς, ἐξ οικείας γνώμης, ὅπερ καὶ χεῖρον αὐτῷ ἐστὶν ἐγκλημα, οὕτως ἡδύνατο καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐξ αὐτοῦ, καὶ μὴ ἔχων τὸν προσβάλλοντα^h, γενέσθαι κακός· καὶ ἐγίνετο ἂν αὐτῷ ἡ ἀμαρτία χεῖρων· πλείονος γὰρ ἀπολογίας καὶ συγγνώμης ἀξιούται, ὁ ἐξ ὑποβολῆς ἄλλου ἀμαρτάνων, ἥπερ ὁ ἐξ αὐτοῦ. Ὁ γὰρ ἐξ αὐτοῦ ἀμαρτάνων, ἀναπολόγητός ἐστιν, ὥσπερ καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ μετερχόμενός τὴν ἀρετὴν, πλέον ἐπαίνειται. Διὸ ὁ διάβολος ἐξ αὐτοῦ ἀμαρτήσας ἀμετανόητος ἐμείνεν· ὁ δὲ ἄνθρωπος οὐκ ἐξ αὐτοῦ ἀμαρτήσας, ἀλλ' ἐκ τῆς τὰ διαβόλου προσβολῆς, ἐν μετανοίᾳ γέγονε, καὶ ἡμῶν τῆς ἀνακαινίσσεως καὶ ἀφίσεως τῶν ἀμαρτιῶν. Τὸ οὖν εἶναι, ἀγαθὸν ἐστὶ, καὶ δῶρον Θεοῦ.

acceptit. Hoc itaque ipsum quod est, bonum est, et

λδ'. MAN. Καὶ διὰ τί προγινούς ὁ Θεὸς διάβολον πονηρὸν ἐσόμενον, ἐποίησεν αὐτόν; ΟΡΘ. Δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος ἐποίησεν αὐτόν· ἐφ' ἣν γὰρ ἐπειδὴ οὗτος μέλλει ἔσεσθαι πονηρὸς, καὶ ἀπολλύειν πάντα τὰ διδόμενα αὐτῷ ἀγαθὰ, στερήσω αὐτόν κατὰ τελείωσιν τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἀνυπαρκτον αὐτόν ποιήσω; Οὐδαμῶς· ἀλλ' εἰ καὶ αὐτὸς πονηρὸς ἔσται, ἐγὼ τῆς μετουσίᾳς μου μὴ στερήσω αὐτόν, ἀλλὰ δώσω αὐτῷ ἐν ἀγαθῷ, τὴν διὰ τοῦ εἶναι μετουσίαν μου, ἵνα καὶ μὴ θέλῃ μετέχῃ μου τοῦ ἀγαθοῦ διὰ τοῦ εἶναι. Οὐδεὶς γὰρ ἐστὶν ὁ συγκαταῶν καὶ συνέχων τὰ ὄντα ἐν τῷ εἶναι, εἰ μὴ ὁ Θεός· τὸ γὰρ εἶναι ἀγαθὸν ἐστὶ, καὶ δῶρον Θεοῦ.

λε'. MAN. Τὸ εἶναι τοῖς οὖσιν, ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ· εἰ οὖν πᾶσι τοῖς οὖσιν, ἀγαθὸν τὸ εἶναι,

¹¹ Lib. II De fide, cap. 4. ¹² Lib. IV De fide, cap. 22.

VARIÆ LECTIONES.

^h Reg. προσβάλλοντα, cum accentu in antepenultima.

ὡς ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ δεδομένον, καὶ τῷ δια-
 βόλῳ ἀγαθὸν τὸ εἶναι. ΟΡΘ. Πάντα τὰ ὄντα ἐκ
 τοῦ Θεοῦ ἔσχε τὸ εἶναι· πάντα τὰ δοθέντα ἐκαστῷ
 ὑπὸ Θεοῦ, καὶ ἀγαθὰ ἔστι. Τὰ γὰρ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ
 διδόμενα, ἀγαθὰ· κακὸν δὲ, οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, εἰ μὴ
 ἡ τῶν ἀγαθῶν, τούτεστι τῶν ὑπὸ Θεοῦ δοθέντων,
 ἀποβολή· οἱ οὖν ἐκ Θεοῦ καὶ τὸ εἶναι ἔχοντες, ἐν
 μετουσίᾳ μερικῇ τοῦ ἀγαθοῦ εἰσι κατ' ἔσχατον ἀπὸ-
 χήμα. Καλὸν οὖν ἐστὶν εἶναι τὸν διάβολον¹, καὶ διὰ
 τοῦ εἶναι μετέχειν τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ οὖν εἶναι, καλὸν,
 τὸ δὲ εὖ εἶναι, κάλλιον. Τελεῖα γὰρ ὑπαρξίς, τὸ
 ὑγιαίνειν· τὸ δὲ νοσεῖν καὶ εἶναι, μερικὸν κακὸν καὶ
 φθορά. Οὐ γὰρ τελεῖα ἀνυπαρξία, ἀλλὰ μερικὴ ὑπαρ-
 ξίς, καὶ μερικὴ ἀνυπαρξία. Τὸ δὲ μὴ εἶναι, τέλειον
 κακόν· τελεῖα γὰρ ἀνυπαρξία, τὸ τελεῖος μὴ εἶναι. Τὸ
 οὖν εἶναι, καὶ τὸ εὖ εἶναι, καλὰ παρὰ Θεοῦ. Τὸ δὲ
 κακὸν ἐξ ἀγαθοῦ γενέσθαι, τῆς τοῦ γινομένου γνώ-
 μης. Ὁ οὖν Θεός, δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος, καὶ τῷ
 πονηρῷ τὰ ἀγαθὰ δέδωκε, τὸ εἶναι, καὶ τὸ εὖ εἶναι.

se, et bene beateque esse, bona sunt, a Deo auctore
 proficiscitur illius, qui talis evadit. Quæ cum ita sint, Deus pro
 singulari sua bonitate, malo quoque,

λας. Ἐγκαλεῖτε ἡμῖν, ὦ Μανιχαῖοι, διὰ τί προ-
 γινώσκων ὁ Θεός τὸν διάβολον κακὸν ἐσόμενον, ἐπ-
 οίησεν αὐτόν; καὶ ἀπεδείξαμεν διὰ πλείονων, ὅτι
 κατὰ τὸν φυσικὸν τοῦ δικαίου λόγον, καλῶς ἐποίησεν
 αὐτόν· κρείσσον γὰρ κατὰ τὸν φυσικὸν λόγον, καὶ
 εἶναι ἰ, καὶ κατὰ τοῦτο μετέχειν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐκ
 Θεοῦ γὰρ, τοῦ μόνου ἀεὶ ὄντος, αὐτὸ τὸ εἶναι, ἀγαθοῦ
 καὶ ἀγαθῶν παρεκτικῷ· τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀγα-
 θὸν πάντως ἐστίν. Εἰ δὲ λέγετε, ὅτι συνέφερεν αὐτῷ
 μὴ γενέσθαι, ἥπερ γενέσθαι, καὶ κολασθῆναι ἀτελευ-
 τήτως· φάμεν, ὅτι ἡ κόλασις ἐκείνη οὐδὲν ἑτερόν
 ἐστίν, εἰ μὴ πῦρ ἐπιθυμίας τῆς κακίας καὶ ἀμαρ-
 τίας, καὶ πῦρ ἀπορίας τῆς ἐπιθυμίας. Οὐ γὰρ ἐπι-
 θυμοῦσι Θεοῦ, οἱ ἐν τῇ κακίᾳ τὸ ἀτρεπτον ἐσχηκότες,
 ἀλλὰ τῆς κακίας· ἐκεῖ δὲ ἐνέργεια κακίας καὶ ἀμαρ-
 τίας οὐκ ἔσται. Οὐδὲ γὰρ ἐσθίομεν, οὐδὲ πίνομεν,
 οὐδὲ ἐνδύμεθα, οὐδὲ γαμοῦμεν, οὐδὲ πλουτοῦμεν,
 οὐδὲ φθόνος ἰσχύει, οὐδὲ τι τῶν τῆς κακίας εἰδῶν.
 Ἐπιθυμοῦντες οὖν, καὶ μὴ μετέχοντες τῶν τῆς ἐπι-
 θυμίας πυρὸς δίκην, ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας καταπλέ-
 γονται· οἱ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ, τούτεστι μόνου τοῦ Θεοῦ
 ἐπιθυμοῦντες, οὐδὲ ὄντος, καὶ ἀεὶ ὄντος, καὶ τυγχά-
 νοντες, εὐφραίνονται κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἀναλόγως
 αὐτῶν, καθ' ἣν καὶ τυγχάνουσι τοῦ ἐπιθυμουμένου.
 Τὸ μὲν οὖν ὄντως ἀγαθὸν, τὸ φύσει ἀγαθὸν ἐστίν, καὶ
 ποσῶς μετέχει κατ' αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ δὲ
 δοκοῦν ἀγαθὸν, οὐ φύσει ἀγαθὸν ἐστίν, ἀλλὰ κακόν.
 Τὸ οὖν προκρίνειν τὴν τῶν κτισμάτων ἀπολαυσιν
 τῆς τοῦ κτίστου ἀπολαύσεως, καὶ τὸ οἰκεῖον θέλημα,
 τοῦ θελήματος τοῦ δημιουργοῦ, οὐκ ἔστι δικαίου, οὐδὲ
 ἀγαθοῦ, προκρίνειν τὸ ἡμῖν δοκοῦν ἀγαθόν, ὅπερ
 μᾶλλον κακὸν ἐδείχθη, τοῦ ὄντος φύσει ἀγαθοῦ.

A est, ut a Deo bono concessum, diabolo quoque
 esse bonum est. ORTH. Omnia quæ sunt, a Deo
 ut essent, acceperunt. Cuncta porro quæ unicui-
 que a Deo concessa sunt, bona sunt. Nam quæ
 a bono dantur, utique bona sunt. Malum autem
 nihil aliud est, quam bonorum, hoc est eorum,
 quæ a Deo data sunt, abjectio. Quamobrem illi, qui
 a Deo vel hoc ipsum duntaxat quod sint, habent,
 boni aliqua ex parte atque extrema saltem condi-
 tione et linea participes sunt : quo fit ut diabolo
 bonum sit quod existat, ac per hoc ipsum quod
 sit, boni particeps fiat. Esse itaque bonum est : at
 bene esse, melius ac præstantius. Perfectus enim
 existendi status est sanum esse : at in morbo
 versari et esse aliqua ex parte, malum et corruptio
 est. Non enim omni ex parte interitus accidit, sed
 ex parte quadam exstantia, et ex parte interitus.
 Contra non esse, absolutum malum est. Prorsus
 enim non esse, penitus interiisse est. Quocirca esse,
 provenientia. At malum ex bono fieri, ab consilio
 proficiscitur illius, qui talis evadit. Quæ cum ita sint, Deus pro
 singulari sua bonitate, malo quoque,

36. Crimini nobis, o Manichæi, vertitis, æ
 446 quæritis, occur Deus cum diabolum malum
 fore prospiceret, eum fecerit. At pluribus osten-
 di¹², si naturalis juris ratio spectetur, recte eum
 conditum fuisse. Secundum enim naturæ seriem
 præstat, vel tantummodo esse, atque hac ratione
 boni participem esse, quam non esse. Siquidem ip-
 sum esse, a Deo proficiscitur, qui solus est semper
 ac bonorum largitor. Porro quod ex bono proficisci-
 tur, id prorsus bonum est. Quod si salius futurum
 fuisse dicitis, ut non existeret, quam factum qui-
 dem esse, at sempiternis pœnis multari; hoc a
 nobis responsi feretis; pœnam illam nihil aliud
 esse, quam nequitie cupiditatem, et peccati
 ignem, flammamque frustratæ libidinis. Non enim
 Dei, sed vitii affectu ardent, qui ita affecti sunt,
 ut eorum perversitas nullam admittat mutatio-
 nem. Illic enim nulla malitie ac peccati actio futura
 est. Neque enim edemus, neque bibemus, nec ve-
 stiemur, nec matrimonia contrahemus, nec opibus
 affluemus, nec invidia vigeat, aut aliud ullum
 vitii genus. Quocirca dum concupiscunt, nec ta-
 men eo quod cupiunt, frui possunt, cupiditatis suæ
 tanquam flammæ ejusdam ardore flagrant. Contra,
 qui boni, hoc est solius Dei, qui vere ac sempi-
 terne est, desiderio tenentur, eoque potiuntur,
 pro desiderii sui modo, quo re cupita fruuntur,
 voluptatem sentiunt. Ac quidem vere bonum illud
 est, quod naturæ bonum est : etiamsi aliquantu-
 lum, nimirum secundum quod est, boni particeps
 sit. Bonum autem apparens, non natura bonum,
 sed malum est. Non est viri justii, rerum condita-

¹² Lib. 4 De fide. cap. 22. Vid. Hieron. lib. III, Cont. Pelag. cap. 2.

VARIE LECTIONES.

¹ Leucl. in marg. emendat τῷ διαβόλῳ. ² Leucl. in marg. τὸν τοῦ εἶναι λόγον δηλονότι, hoc est, ex-
 sistendi ratione.

rum fructum conditoris fructu, suamque voluntatem conditoris anteferre voluntati; nec boni, id quod bonitatis tantum speciem habet, quodque malum potius esse probavimus, eo quod natura bonum est, antiquius habere. Deus igitur cum potius esse, ac vel minimam boni partem habere maluit, quam ut ob malum, hoc est ob iniquam ejus cupiditatem, animique cruciatum, hac quoque exigua boni parte privaretur. Neque enim Deus instar nostri, quorum stolidum est judicium, judicat: sed ut veræ justitiæ ac bonitati consentaneum est: nec nostris obsecundat affectibus, nec propter commiserationem, ut existimatur (cum tamen vere præpostera quædam indulgentia sit) jus et æquum prodit.

57. Insuper: Deus ea quæ nondum sunt, vocat; et quæ futura sunt, velut jam facta perspicit ac judicat. Quemadmodum judex¹¹, in eum qui scelus aliquod admisit, merito animadvertit: ac nisi animadvertat, iniquus est; neque ipse in causa est cur ille peccarit, aut puniatur; verum ejus qui peccavit, voluntas: sic Deus eum, qui futurus erat, tanquam jam ortum intuens, ut exstaret, decrevit, utque si malus evaderet, ipse sibi poenarum auctor fieret. Unde etiam eum condidit, et bonum condidit. Verum ille propria electione malus factus est, sibi que ipsi supplicium accersivit: imo, ipse seipsum excruciat, dum ea quæ non sunt, expetit. Quod autem Dei præscientia diabolo causa non fuerit, ut malus fieret, hinc constat. Nam nec medicus, dum futurum morbum prænoscit, morbi causa est: quin potius morbi causa, in immoderate vitæ ratione consistit: medici vero præcognitio, eruditionis ipsius argumentum est; prænotionisque causa hæc est, 447 quod ita futurum erat. Quod autem se ita res habeat, Apostolus declarat inquit: « Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt¹². » Quin illud scire necessum est, animam, ut e corpore excedit, ea jam conditione esse, ut mutari non possit, sive boni desiderio, sive mali affecta sit¹³.

58. Præter hæc autem omnia, bonum dicimus id quod Deus vult. Ut enim lumen a sole oritur, ita bonum ex Deo. Quare quidquid bonus vult, bonum est: idque demum bonum est, quod ipse vult. Judex Deus est, non nos Dei iudices. Quid igitur censoriam in eum virgam arripimus? Deus motu percussitur, trepidat ac timet? Deus ille non fuerit, quam metus exagitat.

59. Si sol et luna tanquam navigia quædam sunt, quæ partem, quam materia Deo eripuit, evchant: ergo nec sol, nec luna prius erant, atque homo in tenebris versabatur.

60. Si afflictio opinione vestra mala est, voluptas et oblectatio bona sit necesse est. Quod si ita est, bona igitur fornicatio, ingluvies, cæteraque quæ perpetrantem voluptate afficiunt: contra ea omnia quæ molestiam afferunt, ut continentia, inedia, vigiliæ, aliaque id genus, mala sunt.

A ἄλλὰ γενέσθαι μὲν αὐτὸν, καὶ ἔχειν μοῖραν τινα σμικροτάτην τοῦ ὄντος ἡ ἀγαθοῦ, ἥ περ διὰ τὸ κακὸν, τοῦτέστι, διὰ τὴν ἀδικίαν ἔφεσιν καὶ λύπην, στερηθῆναι καὶ αὐτῆς μικρᾶς μοῖρας τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ γὰρ Θεὸς οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν τὴν ἀλογον κρίνει, ἀλλὰ κατὰ τὸ ὄντως ἀγαθὸν καὶ δίκαιον· οὐδὲ τοῖς πάθεσιν ἡμῶν ἐξακολουθεῖ, οὐδὲ διὰ νομιζομένην συμπάθειαν, τὴν ὄντως ἐμπάθειαν, τὸν τοῦ δικαίου λόγον προδίδωσι.

λζ'. Καὶ πάλιν· ὁ Θεὸς τὰ μήπω ὄντα καλεῖ, καὶ τὰ ἐσόμενα, ὡς ἤδη γεγεννημένα θεωρεῖ, καὶ κρίνει· ὡς περ οὖν τὸν ἤδη ἁμαρτήσαντα ὁ κριτὴς δικάει· κολάζει, κἂν μὴ κολάσῃ, ἀδικός ἐστι· καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτὸς αἴτιος τῆς τοῦ κολαζομένου ἁμαρτίας· ἡ τιμωρίας, ἀλλ' ἡ τοῦ ἁμαρτήσαντος προαίρεσις· οὕτως ὁ Θεὸς, ὡς ἤδη γεγεννημένον, τὸ ἐσόμενον βλέπων, ἐκρίνειν αὐτὸν γενέσθαι, καὶ εἰ κακὸς γένοιτο, ἐξ αὐτοῦ κολασθῆναι· διὸ καὶ ἐποίησεν αὐτὸν, καὶ ἀγαθὸν ἐποίησεν αὐτόν· αὐτὸς δὲ ἐξ οἰκείας προαιρέσεως γέγονε κακὸς, καὶ ἐαυτῷ γέγονε τῆς τιμωρίας αἴτιος· μᾶλλον δὲ ἐαυτὸν τιμωρεῖται, τὸν μὴ ὄντων ἐπιμέμενος. Ὅτι δὲ οὐχ ἡ πρόγνωσις τοῦ Θεοῦ γέγονεν αἴτια αὐτῷ τῷ διαβόλῳ τοῦ κακὸν ἐσεσθαι, δῆλον· οὐδὲ γὰρ ὁ προγινώσκων ἱατρὸς τὴν ἐσομένην νόσον, αἰτιός ἐστι τῆς νόσου, ἀλλ' αἴτιον μὲν τῆς νόσου, ἡ ἀταξία, ἡ δὲ πρόγνωσις, τῆς τοῦ ἱατροῦ ἐπιστήμης γνώρισμα, καὶ αἴτιον τῆς προγνώσεως τὸ οὕτως μέλλειν ἐσεσθαι. « Ὅτι δὲ οὕτως ἐστὶ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὁ καλῶν τὰ μή ὄντα ὡς ὄντα. » Καὶ τοῦτο δὲ εἰδέναι χρὴ, ὅτι καθὼς ἐξεληθὴ ἡ ψυχὴ ἐκ τοῦ σώματος, οὕτως διαμένει ἀτρέπτως τοῦ λοιποῦ, εἴτε τὸ ἀγαθὸν ποθοῦσα, εἴτε τὸ πονηρόν.

λη'. Ἐπὶ πάντι δὲ τοῦτοις, τοῦτό φαμεν ἀγαθόν, ὅπερ θέλει ὁ Θεός. ὡς περ γὰρ τὸ φῶς ἐκ τοῦ ἡλίου ὀρίζεται, οὕτω καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ· Πᾶν οὖν, ὃ θέλει ἀγαθὸς, ἀγαθόν ἐστι· καὶ τοῦτό ἐστιν ἀγαθόν, ὃ θέλει. Κριτὴς ἐστὶν ὁ Θεός, οὐχ ἡμεῖς κριταὶ τοῦ Θεοῦ. Τί οὖν αὐτὸν ἀνακρίνομεν; Θεὸς δὲξάμενος, καὶ δεξιᾷ, καὶ δέδοικας; Θεὸς φοβούμενος, μὴ εἰη Θεός.

λθ'. Εἰ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη πλοῖα γεγόνασιν, διὰ τὸ ἀγαγεῖν τὴν μοῖραν, ἣν ἥρασαν ἡ ὕλη ἀπὸ Θεοῦ, οὐκ ἦν πρὸ τούτου ἥλιος, οὐδὲ σελήνη, καὶ ἐν σκότῳ ἦν ὁ ἄνθρωπος.

μ'. Εἰ καθ' ὅμᾶς ἡ θλίψις κακὴ, πάντων ἡ τῶν καὶ ἡ ἀπόλαυσις ἀγαθὴ· καὶ εἰ τοῦτο, ἀγαθὸν ἡ πορνεία, καὶ ἡ γαστριμαργία, καὶ ὅσα τέρπει καὶ ἡδεῖ τὸν πράττοντα· ὅσα δὲ λυπεῖ, ἐγκράτεια, νηστεία, ἀγρυπνία, καὶ τὰ τοιαῦτα, κακά.

¹¹ Lib. II De fide, cap. 50. ¹² Rom. IV, 17. ¹³ Lib. II De fide, cap. 2.

^k Lego cum Leunclavio τοῦ ὄντως.

μα'. Εἰ ἐγκαλεῖτε Θεῷ τὴν τοῦ κατακλισμοῦ παν-
ολεθρίαν, καὶ τῶν Σοδομιτῶν τὴν ἐκφλόγωσιν, καὶ
τοῦ Φαραὼ τὸν ποντισμὸν πρὸς τὸ συμφέρον παι-
δεύοντι, ἐγκαλέσατε μᾶλλον αἰωνίως κολάζοντι.

μβ'. Τὸ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας προφέρειν, οὐ δη-
μιούργημα· τὸ δὲ ἐκ μὴ ὄντων, δημιούργημα. Εἰ οὖν
δημιουργεῖ ἡ κακία, ἐκ μὴ ὄντων παράγει, καὶ οὐκ-
εἶ ἐκ τῆς ὕλης τὸ σῶμα. Εἰ δὲ ἐκ τῆς ὕλης, τού-
τεστιν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς κακίας, εἰ μὲν ἀναρχος ἡ
κακία, ἀθάνατος πάντως καὶ ἀτρεπτος. Τὸ γὰρ μὴ
ἀρξάμενον, οὐ παύεται, οὐδὲ τρέπεται· εἰ δὲ τρέπεται
καὶ φθείρεται, οὐκ ἀναρχον. Εἰ δὲ ἡ κακία ἀτρεπτος,
καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς σῶμα ἀφθαρτον ἔσται
καὶ ἀτρεπτον. Τίνος οὖν ἦν ἡ φθορὰ καὶ ἡ κακία;
ἡ γὰρ φθορὰ πάντως φθείρει τι, ἡ οὐκ ἔστι φθορὰ.
Εἰ μὲν τὸ ἀγαθὸν παθητὸν, παθητὸς καὶ ὁ ἀγαθός·
καὶ πῶς οὖν τελείως ἀγαθός; φθειρόμενος δὲ ἀγαθός
οὐκ αὐτῆς, εἰς ἀνυπαρξίαν χωρήσει. Εἰ δὲ ἑαυτὴν
ἐφθειρεν, ἐφθάρη, καὶ ἀπώλετο, καὶ οὐκ ἔστιν. Εἰ
δὲ μέρος τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ μέρος ἑαυτῆς ἐφθειρεν, ἥς
δὴ φύσεως τὸ μέρος φθαρτὸν, καὶ πᾶσα φθαρτὴ
ἀδύνατον γὰρ τὴν αὐτὴν φύσιν καὶ φθαρτὴν εἶναι
καὶ ἀφθαρτον. Εἰ γὰρ λέγομεν τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου
φθαρτὸν μέρος ὅν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν δὲ ψυχὴν ἄ-
φθαρτον, ἀλλ' οὐκ εἰσὶ μὲν φύσεως. Ἡ γὰρ ψυχὴ, εἰ
καὶ ἐν σώματι πολιτεύεται, ἀλλ' οὐκ ἔστι σῶμα,
ἀλλ' ἀσώματος· ὥστε ἄλλης φύσεως ἔστιν ἡ ψυχὴ,
καὶ ἄλλης τὸ σῶμα· καὶ οὐ τὸ μὲν μέρος τῆς αὐτῆς
φύσεως φθαρτὸν, τὸ δὲ ἀφθαρτον· ἀλλ' ἡ μὲν μία
φύσις τοῦ ἀνθρώπου φθαρτὴ, ἡ δὲ ἀφθαρτος· καὶ
οὕτε ἡ ψυχὴ ἐξ ἀνάρχου οὐσίας· τρεπτὴ γὰρ· οὕτε
τὸ σῶμα· καὶ αὐτὸ γὰρ τρεπτὸν καὶ φθαρτὸν· μὲν
δὲ φύσεως λέγεται ὁ ἀνθρώπος, οὐχ ὅτι ἡ ψυχὴ καὶ
τὸ σῶμα μὲν ἔστι φύσεως, ἀλλ' ὅτι πάντες οἱ ἀν-
θρώποι ὁμοίως ἕκαστος ψυχὴν ἔχει καὶ σῶμα, καὶ
ἕκαστος δύο φύσεις ἔχει.

altera corrumpi potest, altera non potest; verum altera hominis natura corruptioni obnoxia, altera a corruptione immunis: ac neque anima ex substantia principii experte orta est, cum sit muta-
bilis; nec corpus, in 448 quod etiam mutatio cadat et corruptio. Verum unius naturæ esse homo dicitur, non quod corpus et anima unius naturæ sint, sed quod quisque hominum animam et corpus peræque habeat, duasque adeo naturas.

μγ'. Ἡ τροπὴ, ἐκ τοῦ ἐναντίου εἰς τὸ ἐναντίον
μεταβολή, ἐκ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι, ἢ ἐξ ὄντων εἰς
τὸ μὴ εἶναι, ἢ ἐξ ἀρετῆς εἰς κακίαν, ὅπερ ἔστιν,
ἐκ τῶν φυσικῶν ἔξεων εἰς τὴν τούτων στήρῃσιν.
Ἡ ἀρετὴ πληρωσίς ἐστι τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ
νόμος τοῦ Θεοῦ θέλημα αὐτοῦ ἔστιν· οὐδεὶς γὰρ
ἐντέλλεται ὃ οὐ θέλει· τὸ δὲ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἀγαθόν
ἔστιν, ἀτρεπτον, ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον· ὥστε τὸ ἀγαθόν,
ὃν ἔστιν, ὁμοίως καὶ ἀρετὴ· ἀγαθὸν γὰρ ἡ ἀρετὴ·
ἡ δὲ κακία, οὐκ ὃν, ἀλλὰ τὸ ὄντος, τούτεστι τοῦ
νόμου τοῦ Θεοῦ ἐκούσιος παρακοή καὶ ἀναίρεσις,
κατὰ σύμβασιν ἐν τῷ πράττεσθαι παρυσισταμένη·
καὶ ἅμα τῷ παύεσθαι τῆς πράξεως παυομένη.

μδ'. Καὶ τοῦτο δὲ εἰδέναι δεῖ, ὅτι ὁ Θεὸς οὐ κο-
λάζει τινὰ ἐν τῷ μέλλοντι, ἀλλ' ἕκαστος ἑαυτὸν δε-

41. Qui Deo diluvii excidium, et Sodomitarum
conflagrationem, Pharaonisque emersionem cri-
mini datis, cum erudiendi causa hæc illata sint,
hunc potius accusare quod æterne puniat.

42. Quod ex sua quis substantia producit, non
est creatura, secus autem quod ex nihilo. Itaque
si malum vim habet creandi, ex nihilo producit,
nec jam ex materia corpus ortum trahet. Si autem
ex materia, hoc est ex mali substantia, si quidem
initio malum careat, immortale prorsus et immu-
tabile est. Quod enim non inceptum esse, ne finem
quidem, aut mutationem habiturum est. Sin vero
mutationi et corruptioni obnoxium est, initio mi-
nime caret. Porro si malum mutari nequit, corpus
quoque, quod ex ejus substantia ortum est, cor-
ruptionis et mutationis expers erit. Cujus igitur
erat corruptio et malitia? Non enim est dubium
quin corruptio aliquid corrumpat, aut corruptio
non erit. Porro si bonum perperssioni obnoxium
est, perperssioni quoque bonus obnoxius erit.
Quod si ita est, quinam velim perfecte bonus esse
queat. Quia si bonus a materia corrumpitur, ad
nihilum tandem redigetur. Quod si corruptio ipsa
sese labefactabat, corrupta est igitur atque inter-
iit. Sin boni duntaxat partem, aut sui ipsius par-
tem corrumpibat, sane ejus naturæ pars cor-
ruptioni subiacebat, tota quoque natura corruptio-
ni obnoxia erat. Neque enim fieri potest ut in
unam eandemque naturam partim cadat corruptio,
partim non cadat. Nam licet corpus, quod hominis
pars est, corruptioni obnoxium, animam autem a
corruptione liberam esse dicamus: at ejusdem
tamen naturæ non sunt. Quamvis enim anima in
corpore versetur, non tamen corpus est, sed cor-
poris expers. Itaque 17 alterius naturæ corpus est,
alterius anima: nec unius ejusdemque naturæ paris

43. Conversio est de contrario in contrarium
mutatio, ut de nihilo ad existentiam, vel de exis-
tentia in nihilum, vel ex virtute in vitium, hoc est
ex habitibus naturalibus in privationes ipsorum
mutatio. Virtus est divinæ legis impletio. Ei au-
tem lex, voluntas ipsius est. Nemo quippe ea præ-
cipit, a quibus abhorreat. Dei porro voluntas bona
est, immutabilis, semper eodem modo se habens.
Itaque bonum vere est, ac similiter virtus: virtus
enim res bona est. Contra malum nihil est, sed
ejus quod est, sive divinæ legis, libera infractio
et eversio: quod quidem ex accidenti, dum com-
mittitur, velut existit, ac protinus ut desit actio,
desinit.

44. Quin illud quoque scire convenit, Deum ne-
minem in futuro punire, sed unumquemque se-

¹⁷ Lib. III De fide, cap. 5.

ipsum ita comparare, ut Dei particeps fiat, aut contra. Est autem Dei participatio voluptas; animadversio Dei, ipsius patientia. In hac autem vita Deus non supplicii causa tentationes infert, sed ut nos erudiat ac vitio medeatur: quo videlicet ipsum agnoscens, ad ipsum revertamur, sanctitatisque ipsius consortes evadamus: « Domini enim disciplina aperuit aures meas »¹⁰.

45. MAN. Si bonus est, cur in futuro ævo flagitiosum hominem cruciatibus afficit, ac non potius eum e medio tollit? ORTH. Deus, uti bonus, sic quoque justus est. Ut igitur bonus, bona omnia fecit, quæcunque fecit. Quemadmodum itaque æquum erat, ut qui ab ipso boni futuri, ac bonum sibi datum non modo servaturi, sed etiam operaturi essent, perfectum bonum sempiternasque delicias gustarent et consequerentur: sic etiam æquum erat ut qui ab eo boni futuri, nec tamen datum sibi bonum servaturi, sed per bonorum abjectionem in vitium deflexuri essent, sempiternis deliciis carerent.

46. Longius a Deo distant Seraphim, quam diabolus a Seraphim. Quocirca nisi diabolus exstisset, is qui eum proxime antecedeat, omnium deterior, imo etiam eorum qui ipsum antecessissent, comparatione, malus visus esset: sicque diceremus: Cur Deus, cum talem eum fore prospiceret, ipsum tamen fecit? Eodem modo in omni quoque alia re proposita, usque dum ascendamus ad ipsa Seraphim. Etenim sæpe fit ut rem miseratione dignissimam cernamus, qua alteram fingi non posse miseriorem existimemus; tum vero postea deteriorem aliam videamus. Siquidem malum illud, quod postremum vidimus, ejusmodi esse suspicemur.

47. Deus itaque omnia valde bona fecit, secundum cujusque naturam, ut ipsius voluntas disposuit. Non enim legi subjectus est; verum id demum bonum est quod ipse vult, non quod nos judicamus: non enim nos Dei iudices sumus. Verum sicut ex sole et igne lux omnis splendet, sic Dei voluntate bonum omne definitur. Nam si Deum in hoc bene, in hoc male fecisse dixeris, aut sciscitatus 449 fueris, cur hoc fecerit, illud non fecerit, te Dei iudicem, eoquæ majorem et sapientiorum constituis. Quocirca Deus, quod libuerit, faciendi potestatem habet, atque illud bonum est: ac potestatem item habet eorum quæ facit, quas vult causas nobis declarandi, et quas vult, occultandi. Unumquodque porro bonorum creatorum, quæ rationem acceperunt, aut libere in bono persistit, ut conditum fuit; aut libere immutatum est, atque a bono recessit, illudque perdidit. Bonum est præclarus ordo, unicuique id quod natura

A κτικὸν ποιεῖ τῆς μετοχῆς τοῦ Θεοῦ. Ἔστι δὲ ἡ μὲν μετοχὴ Θεοῦ τρυφή, ἡ δὲ ἀνεξικακία αὐτοῦ, κόλασις· ἐνταῦθα δὲ οὐ κολάζων ἐπιφέρει τοὺς πειρασμοὺς ὁ Θεός, ἀλλὰ παιδεύων καὶ ἰώμενος τὴν κακίαν, ἵνα ἐπιγινώσκων αὐτὸν, καὶ ἐπιστρέφωμεν, καὶ τύχωμεν τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ. Ἡ γὰρ παιδεία Κυρίου ἀνοίγει μου τὰ ὤτα. »

με'. MAN. Εἰ ἀγαθός, διὰ τί ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κολάζει τὸν πονηρὸν, καὶ οὐ μᾶλλον ἀναιρεῖ αὐτόν; OPΘ. Ὁ Θεὸς ἀγαθός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ δίκαιος· ὡς ἀγαθὸς οὖν ἐποίησεν, ὅσα ἐποίησεν, ἀγαθὰ· ὥσπερ οὖν δίκαιον ἦν τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐσόμενους ἀγαθοὺς, καὶ μέλλοντας, οὐ μόνον φυλάττειν τὸ δοθὲν αὐτοῖς ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ ἐπεργάζεσθαι αὐτὸ, γενέσθαι¹ καὶ ἀξιοθῆναι τοῦ τελείου ἀγαθοῦ, καὶ τῆς αἰωνίου τρυφῆς, οὕτως καὶ δίκαιον ἦν, τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐσόμενους ἀγαθοὺς, καὶ μέλλοντας οὐ φυλάττειν τὸ δοθὲν αὐτοῖς ἀγαθόν, ἀλλ' ἐκουσίως ἐκκλίνειν διὰ τῆς ἀποβολῆς τῶν ἀγαθῶν ἐπὶ τὴν κακίαν, καὶ στερηθῆναι τῆς αἰδίου τρυφῆς.

μς'. Πλέον ἀπέχει τὰ Σεραφίμ ἀπὸ Θεοῦ, ἢ περὶ ὁ πονηρὸς ἀπὸ τῶν Σεραφίμ. Εἰ οὖν μὴ ἐγένετο ὁ διάβολος, ὁ πρὸ αὐτοῦ, ἐφαίνετο χεῖρων πάντων καὶ κακός, ἐν συγκρίσει τῇ πρὸς τοὺς πρὸ αὐτοῦ, καὶ ἐλέγμεν· Διὰ τί προσιδῶς ὁ Θεός, ὅτι τοιοῦτος μέλλει ἔσεσθαι, ἐποίησεν αὐτόν; ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἕως ἂν εἰδωμεν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ Σεραφίμ. Καὶ γὰρ πολλάκις θεωροῦμεν πράγμα ἐλκενόντατον, καὶ δοκοῦμεν μὴ εἶναι ἐλκενόντερον αὐτοῦ ἄλλο, καὶ μετὰ ταῦτα ὁρῶμεν ἕτερον χεῖρον. Ὅπερ γὰρ ἐσχατον κακὸν ὃν εἰδωμεν, ἢ λογιώμεθα, ὑπονοοῦμεν μὴ εἶναι αὐτοῦ χεῖρον.

censemus, ut nullum eo gravius ac molestius esse

μς'. Ἐποίησεν οὖν ὁ Θεός τὰ πάντα καλὰ λίαν κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, καθὼς ἠθέλησεν· οὐ γὰρ ὑπόκειται νόμῳ, ἀλλ' ὅπερ θέλει, τοῦτό ἐστιν ἀγαθόν, οὐχ ὅπερ ἡμεῖς κρίνομεν· οὐ γὰρ ἔσμεν ἡμεῖς κριταὶ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ὥσπερ ἐκ τοῦ ἡλίου, ἦτοι τοῦ πυρὸς, πᾶν φῶς φωτίζεται, οὕτως ἐκ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ πᾶν ἀγαθὸν ὁρίζεται. Εἰ γὰρ λέγεις, ὅτι Καλῶς ἐποίησεν ὁ Θεός ἐν τούτῳ, καὶ κακῶς ἐν τούτῳ, καὶ διὰ τί ἐποίησε τοῦτο; καὶ, διὰ τί οὐκ ἐποίησε τοῦτο; οὐ κριτὴς² ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ μεῖζον αὐτοῦ, καὶ σοφώτερος. Ἐξουσίαν οὖν ἔχει, ὡς Θεός, ποιῆσαι ὅπερ θέλει, καὶ τοῦτό ἐστιν ἀγαθόν· καὶ ἐξουσίαν ἔχει ὡν ποιεῖ, ἃ; θέλει αἰτίας ἀποκαλύψαι ἡμῖν, καὶ ἃ; θέλει ἀποκρύψαι. Ἐκαστον δὲ τῶν γενομένων λογικῶν ἐκουσίως, ἢ ἔμεινεν ἐν τῷ ἀγαθῷ, ὡς ἐκτίσθη, ἢ ἐκουσίως ἐτέρα, καὶ ἀπεποίησε τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἀπώλεσεν αὐτό. Ἀγαθὸν μὲν γάρ ἐστι τάξις ἀρίστη, ἐκάστῳ τὸ κατὰ φύσιν οἰκεῖον διασώζουσα· ταυτὸν δὲ ἐστὶ καὶ ἀρετὴ. Κακία δὲ, ἡ τῆς τάξεως λύσις,

¹⁰ Isa. LX, sec. LXX.

VARIÆ LECTIONES

¹ Leuncl. emendat γένεσθαι. gustare. = Basil. et Reg. ἕκαστον κατὰ. = Basil. συγκρίτης.

εἴτουν ἀταξία. Τὰ ὄντα πάντα, καθόσον ἐστι, καὶ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ· καθόσον δὲ ἐστερῆται τοῦ ἀγαθοῦ, οὕτε ἀγαθὰ, οὕτε ὄντα εἰσὶ. Τὰ γὰρ δέξω, καθόσον οὐκ ἔσχεν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ζῶν, δέξω ἐστιν, ὡς ἐστερημένα ζωῆς, ὁμοίως καὶ τὰ ἀναίσθητα, καὶ τὰ ἄλογα, καθόσον ἔσχεν, ἀγαθὰ ἐστίν. viventia sunt, quia vitæ expertia. Similiter quæ runt, hactenus bona sunt.

μη'. Οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ κακὸν, ὡς ἀγαθόν· ὥσπερ τὴν πορνεῖαν οἶδεν, ὡς ἔρρεσιν καὶ φιλίαν καὶ ἔνωσιν. Καὶ παρ' αὐτῷ καὶ αἱ αἰτίαι τῶν κακῶν, θυνάμεις ἀγαθοποιοί· πολλῶν ἐκ πορνείας γεγέννηται σκευὴ ἐκλογῆς.

μη'. Εἰ κακὸν ἢ κακία, καλὸν ἢ κόλασις, τοῦτο ἐξερίζουσα. Κακὸν γὰρ ἢ πορνεία, οὐχ ὁ σωφρονισμός· οὐ γὰρ ἢ κόλασις κακὴ, ἀλλὰ τὸ ἄξιον ἐαυτὸν ποιῆσαι κολάσεως.

ν'. Εἰ τὸ κακὸν ἀίδιον, καὶ δημιουργεῖ, καὶ δύναται, καὶ ἐστὶ καὶ ὁρᾷ, πόθεν αὐτῷ ταῦτα; ἢ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ τῷ ἀγαθῷ ἐκ τοῦ κακοῦ, ἢ ἀμφοῖν ἐξ ἄλλης αἰτίας, ὅτι καὶ τὸ κακὸν ἐν τῷ ἀγαθῷ παρυφίσταται, καὶ ὅτι ἀγαθύνει καὶ τὰ κακὰ, καὶ τὴν ἐαυτοῦ ὁ στερῆσιν; Ἡ γὰρ φιλία ἀγαθὴ οὖσα, ἀγαθὸν ποιεῖ φανῆναι τὴν πορνεῖαν, ὅτι ἐν τῷ ἀγαθῷ φιλονεικεῖ, πῶς καὶ μὴ ὂν ἐστι; μὴ εἶναι γὰρ λέγεται ὁ Θεός· κατὰ τὴν πάντων ὑπεροχὴν ἀφαίρεσιν (1).

να'. Ὅτι δὲ ἡ φύσις αὐτῇ τὴν ἀρχὴν μίαν προβάλλεται, δηλοῖ αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς, οὐκ ἀπὸ δύο ἀρχό-μενος, ἀλλ' ἀπὸ μιᾶς. Εἰ οὖν ἀσχετὸς ἀριθμὸς μόνος, καὶ ἀρχὴ τῶν ὄντων μία.

νβ'. Εἰ πάντῃ ῥακοινῶντην τὸ ἀγαθὸν τῷ κακῷ, τὸ δὴ ἀγαθὸν ὂν, τὸ κακὸν οὐκ ὂν. Δύο γὰρ ὄντα κατὰ τὸ εἶναι κοινωνοῦσιν. Εἰ οὐσία τὸ ἀγαθὸν, ἀνούσιον τὸ κακὸν· δύο γὰρ οὐσίαι, κατὰ τὸ εἶναι οὐσίαι κοινωνοῦσιν.

νγ'. Εἰ ἀκίνητον ἐξ ἀρχῆς τὸ κακὸν, καλὸν ἢ κίνησις, καὶ ἡ ἀκίνησις κακόν. Πόθεν οὖν ἔσχε τὸ κακὸν τὴν κίνησιν; ἢ ζωῇ, ἀγαθόν, καὶ κίνησις, καὶ ἦν ἀεὶ, καὶ ἐστὶν ἐν τῷ ἀγαθῷ· καὶ ζῶν ἐστι, καὶ ἦν ἀγαθός. Ὁ θάνατος, ὡς φερεται, κακόν, καὶ ἀκίνησις, καὶ φθορὰ, καὶ νέκρωσις, καὶ οὐδὲν ἦττον ἀνυπαρξία. Θάνατος δὲ ἦν ἡ κακία, ὡς ὑμεῖς λέγετε· ὥσπερ οὖν ἡ ζωὴ, καὶ ζῶν ὁ ἀγαθός, θάνατος, καὶ νέκρωσις, καὶ νεκρωμένον, τὸ κακόν· πόθεν οὖν ἀνέζησε, καὶ ἐκινήθη; Εἰ μὲν ἐξ ἐαυτοῦ, ἐκ τοῦ κακοῦ ζωῇ, ὅπερ ἀμήχανον. Ἡ φθορὰ γὰρ οὐ ζωοποιεῖ. Εἰ δὲ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, οὐκ ἀγαθὸν τὸ ἀγαθόν, τῷ κακῷ ζωῆς

ipsius fert, conservans : atque idem quoque virtus est. Malum contra est ordinis dissipatio, sive perturbatio. Omnia quæ sunt, quæ ratione sunt, bona quoque sunt, atque ex bono : quatenus autem bono carent, nec bona, nec entia sunt. Etenim quæ vita carent, quatenus vitam a bono non acceperunt, non sensu et ratione carent, quatenus aliquid acceperunt.

48. Deus malum nescit ut bonum ; v. gr. scortationem, ut appetitionem, et amicitiam, ac conjunctionem. Quin apud ipsum facultates quoque illæ, quæ malorum causæ sunt, boni effectrices sunt. Sæpe enim evenit ut ex fornicatione vasa electionis nata sint.

49. Si malum est vitium, bona utique pœna est, quæ ipsum propellit et fugat. Non enim pœna malum est, sed quod quis seipsum pœna dignum reddiderit.

50. Si malum æternum est, ac creat, et potest, et est, et agit, a quonam hæc habet? An a bono? An contra bonum a malo? an potius utrumque ab alia causa? quandoquidem malum quidem in bono quasi consistit, et quia bonum malum quoque, ac sui privationem, bonitate afficit. Etenim amicitia, ut quæ bona sit, hoc præstat, ut scortatio bonitatis speciem habeat, quoniam cum bono contendit; quo pacto sit illud quod non est ens? cæterum non esse dicitur Deus, quia propter eximiam ejus præcellentiam cuncta ab ipso removenitur.

51. Quod ipsa quoque natura unum duntaxat principium astruat, ex ipso numero constat. Neque enim a duobus, sed ab uno auspicamur. Cum igitur unitas sit numeri principium, rerum quoque unum tantum erit principium.

52. Si bono nihil prorsus cum malo commune est, cum bonum sit ens, malum proinde nihil erit. Duo enim quæ sunt, eo inter se communicant, quod sunt. Si substantia bonum est, malum substantiæ est expers. Duæ enim substantiæ, quatenus substantiæ sunt, inter se conveniunt.

53. Si immobile ab initio malum erat, motu, ergo bonum est, ejusque privatio malum. Quis ergo malo motus auctor fuerit? vita ac motus bonum est, atque in bono, et erat semper, et est : bonus, et est, et erat vivus. Mors contra, ut ipsi dicitis, malum est, et immobilitas, et corruptio, et interemptio, imo et ipsa in nihilum redactio. Mors autem, ut asseritis, malum erat. Uti igitur vita et vivens, bonus erat : sic mors, extinctio, et interemptum, malum erat. Unde ergo revixit ac motum accepit? si a seipso, vita ergo ex malo orta est, quod fieri minime potest. Non enim

VARIÆ LECTIONES.

• Basil. ἐαυτῆς. • Basil. εἰ μὴ· et paulo post, τὸ δὲ ἀγαθὸν ὂν, etc.

NOTÆ

(1) Textus hic subobscurus et luxatus videtur.

corruptio vitam affert. Si ex bono, bonum ergo bonum non erit, ut quod malo tam vitæ, quam motus causa exstiterit. Eccur autem cum mala prænisset ex eo oritura, vitam ipsi præbuit?

54. Malum quatenus est malum, nihil habet cum bono commune, eique contrarium est et inimicum: boni autem appetitio bona est. Quonam ergo modo id quod summe malum est, boni desiderio flagravat?

55. Malum motu caret, et corruptio potius quam generatio est: qui ergo malum fetus suos emisit? vitæ et sensus expertus est: quomodo fieri potuit ut bonum et boni fetus senserit?

56. Quod ex æterni et increati substantia ortum est, ipsum quoque æternum est et increatum: quoniam pacto igitur omnia ex vestrorum principiorum substantia orta esse dicuntur? Nam si ex eorum substantia omnia enata sunt, principia perinde sine principio sunt; et sic plane nihil creatum est. Sin autem creaturæ sunt, profecto non ex eorum substantia ortum omnia traxerunt.

57. Malum corruptio et mors est. Malum autem, siquidem aliis malum, sibi autem bonum est, se ipsum tuetur, atque hac ratione non prorsus malum est: nam quatenus se tuetur, malum non est. Sin autem prorsus malum est, sibi quoque est malum, seque interimit, atque in nihilum cedit. Quanquam autem in alterius quoque corruptione alterius generatio est, non tamen corruptio causa generationis est: verum Deus pro singulari sua bonitate ex alterius etiam corruptione alterius generationem facit. Materia enim quæ a bono ita creata est, ut ipsi subjecta sit, bona est: siquidem a principio cuncta ex nihilo ad hoc ut sint, produxit.

58. Idem secundum rationem eandem non est bonum et malum: neque ejusdem rei corruptio et generatio secundum eandem rationem ipsa virtus est et potestas; nec ipsa virtus corruptio ipsa esse potest. Malum nec est, nec bonum est, nec rerum opifex est, nec boni aliquid valet efficere. At bonum, in quibus plene et perfecte insitum fuerit, perfecta quoque bona efficit: in quibus aliqua ex parte, aliquid; in quibus denique nullatenus insit, nec ipsa sunt; et mala prorsus dicuntur.

59. Fornicatio qua ratione appetitio, et amicitia et copula est, bonum est: quatenus autem cupiditas est illius, quod minime congruat, quodque lex divina vetet, malum est. Nam illud non est quod non imperatum, sed prohibitum est, ut quod esse non debeat. Quo fit, ut ejus quod non sit, nec fieri debeat, cupiditas malum sit.

60. Malum duplex est: alterum vere malum, ut a naturali habitu et statu prolapsio: « Deus enim

καὶ κινήσεως γεγονὸς αἴτιον. Καὶ διὰ τί προειδὼς τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐσόμενα κακὰ, ἐζωοποίησεν αὐτό;

νδ'. Τὸ κακὸν, καθὼς ἐστὶ κακὸν, τῷ ἀγαθῷ ἀκωνήντων, καὶ ἐναντίον, καὶ ἐχθρόν· ἡ δὲ ἐπιθυμία τοῦ ἀγαθοῦ, ἀγαθόν. Πῶς οὖν τὸ ἀκρως κακὸν ἐπεθύμησε τοῦ ἀγαθοῦ;

νε'. Ἡ κακία, ἀκίνητος, καὶ φθορὰ μᾶλλον ἢ γέννησις α. Πῶς οὖν προσβάλλετο τὰ ἑαυτῆς προβλήματα ἡ κακία, ἄζωος καὶ ἀναίσθητος; πῶς οὖν αἰσθάνεται τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τῶν τοῦ ἀγαθοῦ προβλημάτων;

νς'. Τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀκτίστου, ἀναρχὸν καὶ ἀκτιστόν ἐστι· πῶς οὖν τὰ πάντα ἐκ τῆς οὐσίας τῶν καθ' ὑμᾶς ἀρχῶν λέγετε; Εἰ μὲν γὰρ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶν εἰσι τὰ πάντα, ἀρχαὶ ἀναρχοὶ εἰσι, καὶ οὐδέν. Εἰ δὲ κτίσματα εἰσιν, οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶν εἰσι.

νζ'. Τὸ κακὸν, φθορὰ καὶ θάνατος· τὸ οὖν κακὸν, εἰ μὲν ἄλλοις κακὸν, ἑαυτῷ δὲ ἀγαθόν, συνιστᾷ μὲν ἑαυτὸ ἑ, οὐ παντελῶς δὲ κακόν· συνιστᾷ γὰρ ἑαυτὸ, καὶ κατὰ τοῦτο οὐκ ἐστὶ κακόν. Εἰ δὲ παντελῶς κακὸν, καὶ ἑαυτῷ κακόν, ἑαυτοῦ ἀναιρετικόν, καὶ ἀνύπαρκτον. Εἰ δὲ καὶ ἐν τῇ ἐτέρου φθορᾷ ἐτέρου γένεσις γίνεται, οὐχ ἡ φθορὰ γενέσεώς ἐστιν αἴτιον, ἀλλὰ δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος, καὶ ἐκ τῆς ἐτέρου φθορᾶς, ἐτέρου κατεργάζεται γένεσιν. Ἡ γὰρ ὕλη ὑποχείριος τῷ ἀγαθῷ, ὑπ' αὐτοῦ γενομένη ἀγαθὴ· καὶ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἐν ἀρχῇ τὰ πάντα παρήγαγεν.

νη'. Οὐκ ἐστὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ, ἀγαθὸν καὶ κακόν· οὐδὲ τοῦ αὐτοῦ φθορὰ καὶ γένεσις, ἡ αὐτὴ κατὰ τὸ αὐτὸ δύναμις. οὔτε τὸ αὐτὸ δύναμις ἢ αὐτοφθορὰ. Τὸ μὲν οὖν κακὸν, οὔτε ὄν, οὔτε ἀγαθόν, οὔτε γενεσιουργόν, οὔτε ὄντων, οὔτε ἀγαθῶν ποιητικόν· τὸ δὲ ἀγαθόν, ἐν οἷς μὲν ἂν τελείως ἐγγένηται, τέλεια ἀγαθὰ ἀποδείκνυσιν, ἐν οἷς δὲ μερικῶς, μερικὰ· ἐν οἷς δὲ μηδὲν, οὔτε εἰσι, καὶ κακὰ λέγονται παντελῶς (2).

νθ'. Ἡ πορνεία, καθὼς μὲν ἐφ' ἑσῆς, καὶ φιλία, καὶ ἐνώσις, ἀγαθόν· καθὼς δὲ τοῦ μὴ ὀφειλοντος καὶ τοῦ ἀπηγορευμένου ἐφ' ἑσῆς, κακόν· τὸ γὰρ μὴ ἐντεταλμένον, ἀλλ' ἀπηγορευμένον, οὐκ ὄν, ὡς μὴ ὀφείλον· διὸ καὶ ἡ τοῦ μὴ ὄντος, μηδὲ ὀφειλοντος γενέσθαι ἐφ' ἑσῆς, κακόν.

ξ. Τὸ κακὸν, διττόν· τὸ μὲν τῇ ἀληθείᾳ κακόν, ὡς ἡ τῶν φυσικῶν ἐξέω ἀπόπτωσις. Ὁ γὰρ Θεὸς

VARIE LECTIONES.

α Basil. καὶ ἡ γέννησις. * Edit. ἐκτό. * Basil. et Leuncl. αὐτοδύναμος. † Basil. ἀγαθοποιητικόν.

NOTÆ.

(2) Textus hic subobscurus est.

ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον εὐθεῖ, αὐτοὶ δὲ ἐζήτησαν λογισμοὺς πολλοὺς· ἕτερον δὲ κακὸν λέγεται, τὸ κατ' αἰσθησιν, ὡς αἱ θλίψεις, αἱ κατὰ τοὺς πειρασμούς· τὸ γὰρ τῆς κακίας ἐνομαζομένη ἐστίν. Δύο γὰρ σημαίνει· ποτὲ μὲν γὰρ σημαίνει τὴν τῆς ἀρετῆς στέρησιν· ποτὲ δὲ τὴν τῆς χαρᾶς, τούτεστι τοῦ ἐπιθυμουμένου· ἡ μὲν γὰρ πορνεία οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, εἰ μὴ σωφροσύνης στέρησις, καὶ κακῆ χρήσις. Ἄντι γὰρ τοῦ ἀγαπᾶσαι καὶ μιγῆναι εἰς τὸ ἴδιον σκευός, τούτεστι τὴν ἰδίαν γυναικα, ἀγαπᾶ καὶ μίγνυται τῇ ἄλλοτρίᾳ. Ἡ ἀπιστία, ἀντι τοῦ πιστεῦσαι καὶ ἀγαπᾶσαι τὸν φύσει Θεόν, πιστεύει τῷ μὴ ὄντι Θεῷ. Τοῦτο οὖν ἐστὶ κακία, τὸ τῷ μὴ ὄντι ὡς ὄντι χρῆσασθαι· τὸ μὴ παρέχειν ἐκάστῳ τὰ ἴδια· ἴδια ἐκάστῳ τὰ ὑπὸ Θεοῦ ὀριζόμενα. Ἰδιον μὲν Θεοῦ, ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ, ὡς Δημιουργῷ πρέπουσα· ἴδιον δὲ τῶν κτισμάτων, τὸ μέτρον, ὃ ἐκάστῳ ὥρισεν ὃ τὸ εἶναι δοῦς. Ἐφ' ἡμῖν δὲ ἐστὶν ἡ χρῆσασθαι τοῖς δοθεῖσιν ἡμῖν ὑπὸ Θεοῦ, ἐφ' ᾧ δέδωκεν, ἡ μὴ· οἶον, ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐπιθυμητικόν, ἵνα ἐπιθυμῶμεν αὐτοῦ μόνον ἀγαθόν. Ἐν ἐπὶ τούτῳ χρῆσώμεθα τῇ ἐπιθυμίᾳ, ἀρετῇ καὶ καλόν· εἰ δὲ ἕτερόν τι παρ' αὐτὸν ἀγαπήσωμεν, οὐκ ἐστὶ χρῆσις, ἀλλὰ παράχρησις. Εἰς αὐτὸ γὰρ τοῦτο ἐποίησεν ἡμᾶς, ἵνα μετέχωμεν αὐτοῦ ἐπιθυμουμένους.

ut ipsum, qui solus bonus est, concupiscamus. Itaque si appetitu ad eum finem utamur, virtus est et bonum; sin aliud quidpiam præter eum amamus, jam non est usus, sed abusus. In hoc enim nos condidit, ut ipsum expetamus, eoque impletis votis fruamur.

ΞΑ. Ἦν, φησὶν, ἡ ὕλη ἀναρχος, ἀγέννητος, ἐν ἰδίοις ὅροις, ἀεὶ ἀτάκτως κινουμένη, ἀεὶ ἐαυτῇ μαχομένη, καὶ ἐαυτὴν ἀναλίσκουσα. Ἦν δὲ, φησὶ, καὶ ὁ Θεὸς ἐν ἰδίοις ὅροις, ἀναρχος, ἀγέννητος, ἀίδιος, ἀσώματος, ὅλος φῶς· ἀλλ' ἡ ὕλη, φησὶν, ἀτάκτως καὶ ἀλόγως κινουμένη, ἐπὶ τὰ τοῦ Θεοῦ ὅρια ἤλθε. Καὶ θαυμάσασα τὸ τοῦ Θεοῦ φῶς, τῆς μὲν πρὸς ἐαυτὴν μάχης ἐπαύσατο· τῷ δὲ φωτὶ ἐπέθετο μαχομένη, ὡς καὶ μέρος αὐτοῦ ἀρπάσαι εἰς ἐαυτήν· καὶ γὰρ ἄρχοντας, ὡς ἐπὶ κεκρυμμένον βασίλειον τὴν ὕλην ἔχειν διαβεβαιούνται, οὐκ καὶ κοσμοκράτορας τοῦ σκότους, καὶ πνεύματα τῆς πορνείας εἶναι φάσκουσι. Συνεχώρησε δὲ, φησὶν, ὁ ἀγαθὸς Θεός, μέρος αὐτοῦ ὑπ' αὐτῆς ἀρπασθὲν αἰχμάλωτον γενέσθαι, ὅπως αὐτὴν περιγράφῃ καὶ περιορίσῃ τοῦ μὴ παραιτέρω προβαίνειν εἰς τὰ αὐτοῦ ὅρια.

Εἰ ἀναρχος, ἀγέννητος, ἀσώματος, ἀποιος, ἀόρατος ὕλη, ὁμοίως καὶ ὁ ἀγαθὸς Θεός, ἐκ δὲ τῆς οὐσίας αὐτῶν τὰ πάντα, πῶς ὁρῶνται τὰ ἐξ αὐτῶν γινόμενα; τὸ γὰρ ἐξ ἀσωμάτου καὶ ἀόρατου οὐσίας προερχόμενον, ἀσώματον πάντως ἐστὶ καὶ ἀόρατον. Καὶ πρὸ τούτου· εἰ καὶ αἱ δύο οὐσίαι, ἀναρχοί, καὶ ἀγέννητοι, καὶ ἀίδιοι, ἐξ αὐτῶν δὲ ἔσμεν ἡμεῖς, οὐκ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ὑπ' αὐτῶν παραχθέντες, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶν, ἀναρχοὶ καὶ ἀίδιοι ἔσμεν ἡμεῖς. Ἐκαστῆς γὰρ οὐσίας γέννημα, ὁμοούσιον τῇ γεννησάτῃ οὐσίᾳ· ἀιδίου, ἀίδιον· ἀγεννήτου, ἀγέννητον· ἀνάρχου, ἀναρχον.

aeterna, ingenitæ ingenita, principio carenti illa quæ principio caret.

A fecit hominem rectum; ipsi vero quaesierunt cogitationes multas¹⁹; alterum sensus nostri causa ita appellatur, ut calamitates quibus in tentationibus afficimur. *Mali* enim vocabulum anceps est, quod duas significationes habet. Interdum enim virtutis, interdum gaudii, hoc est rei expetitæ, privationem indicat. Fornicatio enim nihil aliud est, quam pudicitiae privatio et flagitiosus usus. Nam pro 451 eo quod quispiam vas suum, hoc est uxorem suam amare, eique misceri debeat, alienam deperit, atque ad eam accedit. Eodem modo infidelitas tum contrahitur, cum quis pro eo atque ei qui natura Deus est, credere, ipsumque amare debeat, illi qui Deus non est, credit. In hoc ergo malum situm est, cum quis eo quod non est, tanquam sit utitur: cum non unicuique, quod suum est, tribuit. Uniuscujusque proprium illud est, quod a Deo decernitur. Ac Deo quidem proprium est gloria et honor. Nam hæc ei, ut Creatori, convenient. Proprium autem creaturarum est, mensura illa, quam cuique rei Deus constituit, qui etiam ipsummet esse dedit. Atqui in nobis situm est his, quæ nobis a Deo concessa sunt, ad illum finem uti, ad quem concessa sunt. Exempli gratia, appetendi facultatem nobis idcirco dedit, ut ipsum, qui solus bonus est, concupiscamus. Itaque si appetitu ad eum finem utamur, virtus est et bonum; sin aliud quidpiam præter eum amamus, jam non est usus, sed abusus. In hoc enim nos condidit, ut ipsum expetamus, eoque impletis votis fruamur.

61. Erat, inquiunt, materia principii expers, ingenita, in suis finibus inordinate semper agitata, et secum pugnans, seipsamque absumens. Erat etiam Deus in suis finibus, principio carens, ingenitus, sempiternus, incorporeus, totus lux. At materia temere et inordinate agitata, ad Dei fines perrexit; lucisque admiratione commota, secum pugnare desiit, lucemque pugna lacessivit, adeo ut ipsius quoque partem ad se rapuerit. Nam etiam prefectos suos velut in obscura quadam regia materiam habere affirmant, quos et mundi rectores tenebrarum ac spiritualia nequitiae²⁰ esse aiunt. Passus est, inquiunt, bonus Deus sui portionem abs se abreptam captivam teneri, quo eam circumscriberet ac definirer, ne ea ulterius ad fines suos progredereetur.

Si principii expers, ingenita, incorporea, qualitate vacans, invisibilis est materia, itemque bonus Deus, atque ex eorum substantia omnia enata sunt; quonam modo ea quæ ex his prodierunt, oculis spectabilia sunt? nam quod ex incorporea substantia prodiit, incorporeum quoque ipsum atque invisibile sit oportet. Ac in primis, si duæ hæc substantiæ principii expertes, ingenitæ et sempiternæ sunt, nos autem ex eis sumus; non ab eis ex nihilo, sed ex substantia earum producti simus. Cujusque etiam substantiæ proles parenti suæ consubstantialis est; hoc est æternæ

¹⁹ Eccle. vii, 50. ²⁰ Ephes. vi, 12.

Deinde, si ex mali bonique substantia conereti sumus, non creaturæ, sed filii sumus; nec ulla in mundo creatura erit.

Rursus: si fieri nequit ut boni natura in malum vertatur, omninoque malum cogitet, vel perpetret: fieri item nequit, ut malus mutetur, bonumque aliquid vel cogitatione complectatur, aut faciat: profecto cum anima nostra boni, corpus autem mali sit pars; possibile quoque non erit, ut anima nostra mali quidquam cogitet, aut corpus nostrum boni quidquam efficiat. Atqui multas animas mala cogitantes cernimus, ut animas **452** Manichæorum; rursusque multa corpora bonis operibus addicta, uti sanctorum corpora.

Quod si malus ex incorporeo et corpore coneretus est, et bonus similiter; sane cum anima nostra ex boni substantia, corpus autem ex mali substantia sit, anima quoque nostra ex incorporeo et corpore composita erit, corpusque item, nostrum.

Præterea: si materia principio caret, siquidem incorporea sit: quonam modo ex incorporea substantia corpus prodiit? nam quod principio caret, ab omni mutatione alienum est. Ea certe quæ natura simplicia sunt, copulari non possunt. Qua igitur ratione permistio facta est?

Ad hæc: si materia composita est ex incorporeo et corpore, cum corpus contrarium incorporeo sit, quis contraria simul copulavit? neque enim contraria cum contrariis versarentur, amiceque in unam veluti texturam, unamque substantiam conjungerentur, nisi Creatoris potentia hæc in unum compegisset. At vero materia, ut quæ compositioni inserviat, a Verbo divino, ut esset, accepit.

Insuper: materia vel corruptio est, vel corruptioni obnoxia. Porro corruptio non corrumpitur, sed corrumpit; quod autem corruptioni obnoxium est, a corruptione corrumpitur.

62. Deinde: quidnam est materia? corrumpens, an corruptio, an res corruptioni subjecta? Corruptio est compositarum rerum dissolutio: corrumpens, id quod corruptionem affert: res corruptioni subjecta, compositum illud quod dissolvitur. Atqui tum illud quod corrumpit, tum id quod corrumpitur, substantiæ sunt: corruptio autem est accidens, ut quæ in compositi dissolutione solutionem manet.

63. Quidnam igitur est materia? corrumpens, an corruptio, an corruptioni subjecta? Si corrumpentem dixeritis, quæram, quidnam illa corrumpat, nisi forte bonum? nihil enim aliud esse dicitis, nisi materiam et bonum. Si duo erant, materiaque corrumpit, et bonus vitam largitur, materia quidem incolumis est, bonus autem corrumpitur et interit. Quod si hoc dixeritis, materiam seipsam corrumpere, illud velim sciatis, nihil esse quod a seipso corrumpatur. Et certe, si seipsam corrumpibat, jam seipsam consumpsisset,

A Καὶ πάλιν· εἰ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ ἡ σύστασις ἡμῶν, οὐ κτίσματα, ἀλλὰ τέκνα ἐσμέν· καὶ οὐκ ἐστὶ κτίσις ἐν κόσμῳ.

Καὶ πάλιν· εἰ ἀδύνατον τραπήναι τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ εἰς τὸ πονηρὸν, καὶ ὅπως λογισασθαι ἡ πρᾶξαι πονηρὸν· καὶ ἀδύνατον τὸν πονηρὸν τραπήναι, καὶ λογισασθαι, ἡ πρᾶξαι τι ἀγαθόν· ἡ δὲ ψυχὴ ἡμῶν, τοῦ ἀγαθοῦ μέρος ἐστὶ, τὸ δὲ σῶμα, τοῦ κακοῦ· ἀδύνατόν ἐστι τὴν ψυχὴν ἡμῶν λογισασθαι φαῦλόν τι, καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν πρᾶξαι ἀγαθόν. Ἄλλ' ἐρώμεν πολλὰς ψυχὰς λογιζομένας πονηρὰ, ὡς τὰς τῶν Μανιχαίων· καὶ πολλὰ σώματα ποιοῦντα ἀγαθὰ, ὡς τὰ τῶν ἀγίων.

B Εἰ καὶ ὁ πονηρὸς σύνθετός ἐστιν ἐξ ἁσωμάτου καὶ σώματος, καὶ ὁ ἀγαθὸς ὁμοίως, καὶ ἡ μὲν ψυχὴ ἡμῶν, τῆς οὐσίας τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶ, τὸ δὲ σῶμα, τοῦ πονηροῦ· καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν σύνθετος ἐστὶ ἐξ ἁσωμάτου καὶ σώματος, καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν.

Καὶ πάλιν· εἰ ἀναρχὸς ἡ ὕλη, εἰ μὲν ἁσωματος, πῶς ἐξ ἁσωμάτου οὐσίας προήλθε; τὸ γὰρ ἀναρχόν, πάντως ἄτρεπτον. Τὰ φύσει ἀπλᾶ οὐ πέφικεν ἐνοῦσθαι· πῶς οὖν ἐγένετο ἡ σύγκρασις·

C Καὶ πάλιν· εἰ σύνθετον ἡ ὕλη ἐξ ἁσωμάτου καὶ σώματος, τὸ δὲ σῶμα ἐναντίον τῷ ἁσωμάτῳ, τίς ὁ ἐνώσας τὰ ἐναντία; οὐκ ἂν γὰρ τὰ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις ὁμιλεῖ, φιλικῶς συναπτόμενα εἰς ἓν ὕψος καὶ μίαν ὑπόστασιν, εἰ μὴ ἡ τοῦ Δημιουργοῦ δύναμις εἰς ἓν αὐτὰ συνεδίδασεν· ἡ ὕλη παρὰ σύνθετος οὐσα, ὑπὸ θεοῦ Λόγου τὸ εἶναι ἐληφσε.

Καὶ πάλιν· ἡ ὕλη φθορὰ ἐστίν, ἡ φθαρτή· ἡ μὲν γὰρ φθορὰ, φθείρει, καὶ οὐ φθείρεται· τὸ δὲ φθαρτὸν, φθείρεται ὑπὸ τῆς φθορᾶς· καὶ τὸ μὲν φθαρτὸν, τούτεστι τὸ φθειρόμενον.

Ξβ'. Ἡ ὕλη τί ἐστι; φθείρον, ἡ φθορὰ, ἡ φθαρτή; φθορὰ μὲν γὰρ ἐστίν, ἡ τῶν συνθέτων διάλυσις. φθείρει δὲ, ὁ τὴν φθορὰν ἐπάγων· φθείρεται δὲ, τὸ διαλυόμενον σύνθετον· καὶ τὸ μὲν φθείρον, καὶ φθειρόμενον, οὐσίαι εἰσὶν, ἡ δὲ φθορὰ, συμβεβηκὸς, ἐν τῷ λύεσθαι τὰ συντεθέντα θεωρουμένη· καὶ οὔτε προὑπάρχουσα, οὔτε μετὰ τὸ λυθῆναι διαμένουσα.

D **Ξγ'.** Τί οὖν ἐστὶν ἡ ὕλη; φθείρουσα, ἡ φθορὰ, ἡ φθαρτή; Καὶ εἰ μὲν εἶπατε, ὅτι φθείρουσα, εἶπατε, τί φθείρει, εἰ μὴ τὸ ἀγαθόν; οὐδὲν γὰρ λέγετε ἕτερον, εἰ μὴ τὴν ὕλην, καὶ τὸν ἀγαθόν. Εἰ οὖν δύο ἦσαν, φθείρει ἡ ὕλη, γενεσιουργεὶ δὲ ὁ ἀγαθός· ἡ μὲν ὕλη συνίσταται, φθείρεται δὲ καὶ ἀπόλλυται ὁ ἀγαθός· εἰ δὲ ἐαυτὴν φθείρει, γινώσκω, ὅτι οὐδὲν ἐστὶν ἐαυτοῦ φθαρτικόν· εἰ δὲ καὶ ἐαυτὴν ἐφθαιρειν, ἀνῆλθωσιν ἂν ἐαυτὴν, καὶ εἰς ἀνυπαρξίαν ἦλассε. Πῶς δὲ καὶ τὸ φθειρόμενον, ἀναρχόν; εἰ δὲ φθαρτὴ, ὑπὸ τίνος φθείρεται, εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ; καὶ ἐστὶ ὁ ἀγα-

θός, φθορεύς. Εἰ δὲ φθορά ἐστιν, ὡς τίνος ἐνεργεῖται, καὶ ἐστιν; ἢ γὰρ φθορά, διάλυσις ἐστιν, ὡς εἴπομεν. Τίς οὖν ὁ διαλύων; καὶ τί τὸ διαλυόμενον; Ὅτι δὲ οὐ δύναται ἡ ὕλη φθορὰ εἶναι, καὶ φθαρτὴ οὐσία, ἐντεῦθεν γνωστόν· ἡ μὲν γὰρ φθαρτὴ οὐσία προηγείται καὶ προϋφίσταται, ὡς συντεθεῖσα ὑπόστασις. Ἡ δὲ φθορά, ἐπιγίνεται μετὰ τὴν σύνθετον, λύουσα τὰ συντεθειμένα. Πῶς δὲ καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ὕλης, σύνδρομον καὶ συνουσιωμένην ἔχουσα τὴν φθοράν;

dit, et prius existit, velut composita substantia : dissolvens ea quæ sunt composita. Quin et hoc quidem comitem ac sibi concretam corruptionem habebat?

Ἄλλ' ἰσως ἐρεῖτε, ὅτι ἤν ποτε οὐκ ἐνεργεῖα φθορά, ἀλλὰ δυνάμις· ὁμοίως καὶ φθαρτόν. Ἀλλὰ γινώτε, ὅτι τὸ μὲν εἶναι φθαρτικόν, ἢ δημιουργικόν, μήπω δὲ ἐνεργεῖν τὴν φθοράν, ἢ τὴν δημιουργίαν, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὰ φθειρόμενα, ἢ δημιουργούμενα συντάξαι εἶναι τῷ φθεῖροντι, ἢ δημιουργοῦντι, ἀληθές. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραχθῆναι λέγετε, ἀλλ' αὐτὴν αὐτῆς εἶναι τὴν κακίαν φθαρτικὴν καὶ ἀναλυτικὴν. Ὡστε αὐτὴν δυνάμις ἔχουσαν τὸ τε φθεῖρειν καὶ φθεῖρεσθαι, καὶ οὐκ ἐνεργεῖα· ἀτελὴς οὖν. Τὸ δὲ ἐξ ἀτελοῦς, προκείμενον εἰς τελειότητα, οὐκ ἀναρχόν· εἰ γὰρ τὸ ἀτρεπτόν, ἀναρχόν, τὸ τρεπτόμενον, οὐκ ἀναρχόν.

corrumpatur, imperfecta esset. Illud porro quod ex imperfecto id perfectum proficit, principii expers non est. Nam si quod mutationem nullam admittit, principio caret, ejus certe expers non est id in quod mutatio cadit.

Καὶ πάλιν· τί πρῶτον τῆς ὕλης; ἡ οὐσία αὐτῆς, ἢ ἡ φθορά; Καὶ εἰ μὲν ἡ φθορά, ἀδύνατον αὐτὴν ὑπάρχειν πρὸ τοῦ εἶναι ἀναλισκομένην. Εἰ δὲ ἡ οὐσία αὐτῆς προϋπήρξε τῆς φθορᾶς, οὐσία μᾶλλον καὶ ὑπαρξίς ἐστι, καὶ οὐ φθορά· καὶ ἦν ἀφθορσία ποτὲ, μὴ ἔχουσα ἐναντίαν τὴν φθοράν, καὶ οὐκ ἀναρχός ἢ φθορά. Εἰ δὲ αἰετὴν ἡ οὐσία αὐτῆς ἀναλίσκουσα αὐτὴν, πῶς προήγαγε τοὺς καρπούς; ἢ μερικῶς ἀνῆλκεν, οὐ παντελῶς φθαρτικῇ, οὐδὲ παντελῶς φθαρτῇ, οὐ τελῶς κακῇ. Εἰ δὲ φθαρτὴ οὐσα, ἐπαύσατο τοῦ αὐτὴν φθεῖρειν, ἢ κακὴν τὸ φθεῖρειν καὶ ἐκ κακοῦ εἰς ἀγαθὸν ἐτρέπη· ἢ ἀγαθὸν τὸ φθεῖρειν, καὶ ἐξ ἀγαθοῦ γέγονε κακῇ. Εἰ ἡ ὕλη κακία, αὐτὴν δὲ φθεῖρει, ἀγαθὴ· τὸ γὰρ φθεῖρον τὸ κακόν, ἀγαθόν. corruptio caderet, ipsa sese corrumpere desiit, aut malum est corrumpere, atque ita ex mala bona facta est. Si materia malum est, cur, si seipsam corrumpebat, minime plane bonum est.

Καὶ πάλιν εἴπατε· ἡ ὕλη φῶς ἦν, ἢ σκότος; καὶ εἰ μὲν φῶς, τῆς οὐσίας τοῦ ἀγαθοῦ· καὶ ἰδοὺ μία ἀρχὴ, καὶ οὐ δύο. Εἰ δὲ σκότος, πῶς τὸ σκότος θεωρεῖ; Εἰ γὰρ θεωρεῖ, φῶς ἔχει· εἰ δὲ οὐκ ἔχει φῶς, τυφλὸν ἐστι. Καὶ πῶς εἶδε τὸ φῶς; πῶς δὲ καὶ σκότος ἐστὶ ἐν τῷ φωτεινῷ, καὶ οὐ λυθίσσεται; ἢ ἐποία κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;

Καὶ πάλιν· ἡ ὕλη ἔξισ, ἢ οὐ; καὶ εἰ μὲν οὐκ ἔξισ, τῶς ἐκινήθη; Πάν γὰρ τὸ μὴ ἔχον ζωὴν, ἀκίνητον. Εἰ δὲ ἔξισ, ἢ ἐξ αὐτῆς ἔχει τὴν ζωὴν, ἢ ἀλλὰχθεν ἔσχε

II Cor. vi, 4.

A atque ad nihilum redeisset. Quin etiam id principii expers esse nequit, quod corrumpitur. Sin autem res est corruptioni subjecta, a quo tandem corrumpitur, nisi a bono? Ita bonus corruptor erit. Sin denique corruptio est, a quonam efficitur, et est? corruptio enim, ut diximus, dissolutio est. Quisnam est igitur qui dissolvit, et quid quod dissolvitur? quod autem materia corruptio non sit, nec corruptibilis substantia, hinc perspicipotest. Siquidem corruptibilis substantia præcedit, corruptio autem post compositionem accedit. quæro, quonam pacto erat materiæ substantia, siquidem

B At fortasse reponetis, fuisse aliquando, cum corruptio esset, non actu, sed potentia duntaxat : 453 itemque quod corrumpi natum erat. Verum illud scire vos volo, a vero quidem illud non abhorre, ut aliquid corrumpendi et procreandi vim habeat, necdum tamen ut reipsa semper corrumpat aut creet : quod videlicet ea quæ corrumpuntur et creantur, ejusdem cum ipso qui corrumpit et creat, æternitatis esse non possint. At vos nihil nihilo productum esse dicitis; verum malum ipsum ejusmodi esse, ut seipsum corrumpat et absumat. Quo sit ut materia quandoque id habens, ut potentia tantum, non actu corrumpat, atque

C Ac rursus : quid primum est in materia? ejusne substantia, an corruptio? Si corruptio, existere eam impossibile est, ut quæ antequam sit corrumpatur. Sin autem ipsius substantia corruptionem antecessit, substantia potius et existentia est, quam corruptio : atque ita incorruptibilitas quondam erat, contrariam corruptionem non habens, nec proinde principii expers est corruptio. Sin autem materiæ substantia, cum semper esset, se consumebat, quonam pacto fructus produxit? si aliqua tantum ex parte consumebat; ergo corrumpendi vim non omni ex parte habebat, nec in eam omni ex parte corruptio cadebat, nec denique omni parte mala erat. Sin autem cum in eam malum est corrumpere, atque ita ex mala bona facta est. Si materia bona sit? illud enim quo malum corrumpitur,

D Ac rursus illud : materia luxne erat, an tenebræ? si lux, ex boni igitur substantia erat : sicque non duo principia sunt, sed unum. Sin autem tenebræ, quonam pacto vident tenebræ? nam si vident, lucem habent; si lucē carent, cæcæ sunt. Quinam lucem viderunt? quamam item ratione tenebræ in lucido erunt, nec solventur? aut quæ societas luci ad tenebras?

Præterea, materia vel habitus est, vel non. Si non est habitus, quo pacto motum habuit? Quidquid enim vita caret, nequidem potest se movere.

Si autem habitus aut ex se vitam habet, aut aliunde, vel etiam a bono. Qui porro bonus esse queat, qui malo vitam dederit? sin vero ab alio, jam non duo, sed tria principia erunt.

Ad hæc, materia vel ex se habet ut principio careat, vel ab alio facta est. Siquidem ab alio facta est, principii expers non est. Sin autem principii expers erat, semper habuit ut esset, nec unquam fuit cum non esset. Quid igitur est, quamobrem eam corruptelam mortemque appellatis? Corruptio enim hoc assertit, ut aliquid non sit: materia autem nunquam habuit, ut non esset; semper

queat, quo ipsa caret? Insuper, ortus et corruptio inter se pugnant. Ortus quidem est ejus quod non erat, ad hoc ut existat productio: corruptio autem existentis rei **454** in nihilum dissolutio. Quocirca si materia, ut vobis videtur, corruptela est, quonam pacto fructus edit ac gignit?

Denique: corruptio quæ omnimoda sit, seipsam corrumpit. Etenim si seipsam incolumem servat, omnigena corruptio non est. Quod si seipsam quocque corrumpit, jam non erit.

64. Ἀγαθὸν (id est, *bonum*) dicitur, quasi ἄγαν θέειν πάντα πρὸς αὐτό (id est, *quod ad ipsum omnia citius currant*), ut quod natura amabile et expetendum sit, et quod naturaliter omnia appetant. Malum autem nihil est aliud, quam naturæ repugans appetitio: hoc est, cum aliud quidpiam quam quod natura expetendum dictat, appetimus. Omnium porro, etiam malorum, principium et finis est bonum. Boni enim causa tam bona, quam horum contraria sunt. Nam et hæc boni amore facimus. Nullus quippe malum sibi ob oculos ponens, ea quæ facit facit: ac proinde ne subsistit quidem malum, sed cum alio: quod nimirum non sui causa, sed boni perpetretur. Quidquid enim

65. In errorem a Deo agitur propheta ²³, vel Deo ipsum pro cupiditatis ejus merito aberrare sinente: vel cum aliquod prædicat, ac Deus alia facit, quam quæ prædixerat, tunc in errorem a Deo actus esse dicitur, hoc est imposturæ convincitur.

66. Jamvero hoc velim nobis expediatis, o Manichæi, materia, quam malum, et tenebras, et corruptelam, et mortem appellatis, quamque sine principio et æternam esse contenditis, substantiane erat, an accidens? Si substantia: vel corpus erat, ut terra, aqua, aer, ignis; aut corpore vacabat, ut Deus, angelus, anima: aut denique ex corpore et incorporea natura composita erat. Ac siquidem corpus erat, immota manebat. Corpus enim omne inanimatum est, ac motu caret. Porro

²³ Dionys. cap. 4. *De div. nom.* § 31. ²⁴ Ezech. xiv, 9.

VARIE LECTIONES.

²⁵ Leunclavius legit θέειν πάντα, et in Sirlleti codicis ora, post θεῖον, quemdam scripsisse ait particulam ἢ sive, vel. Quam quioem lectionem commodam existimat Billius: sed Leunclavii emendatio magis placet. Bonum enim definiunt philosophi, quod omnia appetunt, quod omnia citato cursu prosequuntur; æque id ipsum series indicat.

τὴν ζωὴν, ἢ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ πῶς ἀγαθὸς ὁ ζωώ-
σας τὴν κακίαν; εἰ δὲ ἐξ ἄλλου, οὐκ ἐσονται δύο,
ἀλλὰ τρεῖς.

Καὶ πάλιν· ἡ ὕλη ἀπ' ἐαυτῆς ἦν ἀναρχος, ἢ ἐξ
ἄλλου ἐγένετο. Καὶ εἰ μὲν ἐξ ἄλλου ἐγένετο, οὐκ ἀν-
αρχος. Εἰ δὲ ἀναρχος ἦν, πάντοτε εἶχε τὸ εἶναι, καὶ
οὐδέποτε ἔσχε τὸ μὴ εἶναι. Πῶς δὲ λέγετε αὐτὴν φθο-
ρὰν καὶ θάνατον; ἡ γὰρ φθορὰ τὸ μὴ εἶναι παρ-
έχει· ἡ δὲ ὕλη οὐκ ἔσχε ποτὲ τὸ μὴ εἶναι· ἀεὶ γὰρ
ἦν, ὡς λέγετε. Πῶς οὖν δὲ οὐκ ἔχει, δύναται δοῦναι;
ἐν ἑαυτῇ ἦν, ὡς λέγετε. Qui sit ergo, ut hoc dare

Καὶ πάλιν· ἡ γένεσις καὶ ἡ φθορὰ, ἐναντία.
Ἡ μὲν γὰρ γένεσις, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι
παράγωγη· ἡ δὲ φθορὰ, τοῦ ὄντος εἰς τὸ μὴ εἶναι
διάλυσις. Εἰ οὖν ὕλη καθ' ὅμας φθορὰ, πῶς ποιεῖ
καρπὸς, καὶ γέννηξ;

Καὶ πάλιν· ἡ φθορὰ ἡ παντελής, καὶ ἐαυτὴν φθεί-
ρει. Εἰ γὰρ ἐαυτὴν συνιστᾷ, οὐ παντελής φθορὰ· εἰ
δὲ ἐαυτὴν φθείρει, οὐκ ἔσται

68. Ἀγαθὸν λέγεται, παρὰ τὸ ἄγαν θεῖον πάντα
πρὸς αὐτό· ὁ καὶ φύσει ἐστὶν ἐραστὸν, καὶ ἐφετὸν·
οὗ φυσικῶς πάντα ἐφίεται. Κακὸν δὲ ἐστὶν, ἡ παρὰ
φύσιν ἐφρσις, τούτῳστιν, ὅταν ἑτερόν τι παρὰ τὸ φύ-
σει ἐφετὸν ἐφίεμεθα. Πάντων, καὶ τῶν κακῶν ἀρχὴ
καὶ τέλος, ἐστὶ τὸ ἀγαθόν· τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ ἕνεκα
πάντα, καὶ ὅσα ἀγαθὰ, καὶ ὅσα ἐναντία. Καὶ γὰρ
καὶ ταῦτα πράττομεν, τὸ ἀγαθὸν ποθοῦντες· οὐδεὶς
γὰρ εἰς τὸ κακὸν ἀποβλέπων, ποιεῖ ἄπερ ποιεῖ.
Διὸ οὐδὲ ὑπόστασιν ἔχει τὸ κακόν, ἀλλὰ περιπτώ-
στασιν, τοῦ ἀγαθοῦ ᕚνεκα, καὶ οὐχ ἑαυτοῦ γινώμενον·
πᾶν γὰρ γινώμενον, ἢ δι' ἀγαθὸν γίνεται, ἢ διὰ νομι-
ζόμενον ἀγαθόν.

fit, aut boni causa fit, aut ejus quod bonum esse

69. Πλανᾶται ὑπὸ θεοῦ προφήτης, ἡ τοῦ θεοῦ παρα-
χωροῦντος αὐτὸν πλανηθῆναι, κατὰ τὴν τῆς ἐπι-
θυμίας ἀξίαν αὐτοῦ, ἢ προλέγων, καὶ τοῦ θεοῦ ἄλλα
ποιούντος παρ' ἃ προείπε, πεπλανῆσθαι λέγεται
ὑπὸ θεοῦ, τούτῳστι πλάνος ἀποδειχθῆναι.

70. Εἶπατε οὖν ἡμῖν, ὦ Μανιχαῖοι· ἡ ὕλη, ἦν λέ-
γετε κακίαν, καὶ σκότος, καὶ φθορὰν, καὶ θάνατον,
ἀναρχον, καὶ ἀίδιον, οὐσία ἦν, ἢ συμβεβηκός; Καὶ
εἰ μὲν οὐσία, ἢ σῶμα ἦν, οἷον γῆ, ὕδωρ, ἀήρ, πῦρ·
ἢ ἀσώματον, οἷον θεός, ἀγγελός, ψυχὴ· ἢ ἐκ σώ-
ματος καὶ ἀσωμάτου σύνθετος. Καὶ εἰ μὲν σῶμα,
ἀκίνητος ἦν. Πᾶν γὰρ σῶμα, ἄψυχον καὶ ἀκίνητον.
Καὶ πῶς μὴ κινουμένη, ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια τοῦ φωτός;
ἢ πῶς ἔσχε κίνησιν; ἢ ὁ ἀγαθός, καὶ οὐκ ἀγαθός, ὁ δε-
δωκὼς τῇ κακίᾳ κίνησιν· ἢ ἄλλος ἔδωκεν αὐτῇ τὴν κί-

D

νησιν παρὰ τὸν ἀγαθόν· καὶ ἔσονται τρεῖς ἀρχαί, καὶ οὐ δύο. Εἰ δὲ λέγετε, ὅτι ἀσώματος ἦν ἡ ὕλη, πῶθεν σῶμα; ἡ γὰρ ἀσώματος καὶ ἀναρχὸς οὐσία, οὐ δύναται εἰς σῶμα τραπῆναι. Πῶθεν οὖν ἡ ἀναριθμητος τῶν σωμάτων πληθὺς; Εἰ δὲ σύνθετον εἴπητε τὴν ὕλην ἐξ ἀσωμάτου καὶ σώματος, γινώσκει, ὅτι ἀδύνατον σύνθετον γενέσθαι ἀνθρώπων, εἰ μὴ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος. Καὶ ἀδύνατον γενέσθαι σῶμα, εἰ μὴ ἐκ τῶν ἀπλῶν στοιχείων, τῆς γῆς, καὶ τοῦ ὕδατος, καὶ τοῦ ἀέρος, καὶ τοῦ πυρός. Χρὴ οὖν πρῶτον εἶναι τὰ ἀπλά, καὶ τότε γενέσθαι ἐκ τῶν ἀπλῶν σύνθετον. Ἔσονται οὖν οὐ δύο ἀρχαί, ἀλλὰ τρεῖς. Οὕτως ἀδύνατον ἀναρχον εἶναι τὴν ὕλην· καὶ εἰ σύνθετος ἐξ ἀσωμάτου καὶ σώματος, διὰ τί οὐκ ἐποίησε τὸν ἀνθρώπων ἐκ τῆς ἀσωμάτου αὐτοῦ φύσεως καὶ τοῦ σώματος;

esse necessum est, ut tum denique ea fieri; quæ ex simplicibus constant. Proindeque non duo, sed tria principia futura sunt. Ex quo intelligitur fieri non posse, ut materia principio careat. Quin si hæc ex incorporeo et corpore constat, quid causæ est, quæ ex corpore suo non fecerit?

Ξ'. « Ἀκούε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ. » — « Πρόσεχε, οὐρανὲ, καὶ λαλήσω· καὶ ἀκούετω, γῆ, ῥήματα ἐκ στόματός μου. » Λαλήσω γὰρ ῥήματα, οὐκ ἐμῆς καρδίας, ἀλλὰ τῶν ἐσκοτισμένων καὶ μεριασμένων Μανιχαίων· ἀκούσατε, λαοί, φυλαί, γλώσσαι, ἀκούσατε. Ἐν θεάτρῳ γενέσθω σήμερον ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. Ἀκούσατε, τί λέγουσιν οἱ ἐπικατάρτοι Μανιχαῖοι, οἱ ἐσκοτισμένοι περὶ τὸ φῶς, τὸ στόμα τοῦ διαβόλου. Λέγουσιν, ὅτι ἡ ὕλη ἐπολέμησε μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀνέσπαζε μέρος ἀπ' αὐτοῦ. Περιεγραπὸν λέγουσι τὸν Θεόν, πολεμοῦντα, καὶ πολεμούμενον, καὶ λυπούμενον, καὶ ἀποτεμνόμενον. Πολεμεῖται ὁ Θεός; Ἀποκόπτεται ὁ Θεός; Οἱμοί, οἱμοί! οὐκ ἀποκτενοῦμεν αὐτούς; οὐ πυρὶ καταναλώσομεν; τοῖς οὐκ ἐμίλησομεν; τοῦτους εἰς κοινωνίαν δεξόμεθα; ὁ κοινωνῶν αὐτοῖς, ὁμοῖος αὐτῶν ἐστί, καὶ τῆς μερίδος αὐτῶν ἐστί, καὶ ἐν τῇ νῦν αἰῶνι, καὶ ἐν τῇ μέλλοντι. Ἀδελφοί, κοινωνία λέγεται; ἀποθάνωμεν, καὶ μὴ δεξόμεθα εἰς κοινωνίαν τοὺς Μανιχαίους; ἀποθάνωμεν, ἵνα ζήσωμεν· ὁ δεχόμενος αὐτούς εἰς κοινωνίαν, Μανιχαῖός ἐστιν, ὁμοῖος αὐτῶν. Κρεῖττόν ἐστιν Ἰουδαῖσαι, καὶ Ἰουδαῖον ἀποθανεῖν, ἢ περ κοινωνῆσαι τοῖς Μανιχαίοις. Ὡ ἀπὸ τῶν Μανιχαίων! ἀκούσατε δὴ πρὸς Θεοῦ, ὧ ἄνδρες, ἀκούσατε τί φησὶν ὁ θεόλεκτος Μάνης. Οὐκ ἐστί, φησὶν, ὁ κόσμος τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῦ διαβόλου. Ἀπᾶλλοτριῶσαι ἡμᾶς βούλεται τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Καὶ ἐλυπίθη, φησὶν, ὁ Θεός, ὅτι ἀπεκόπη μέρος ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐπόνεσεν. Ἐὰν ἀπεκόπη μέρος ἀπ' αὐτοῦ, καὶ φαρτὸς ἐστί. Πᾶν γὰρ τὸ τεμνόμενον, φαρτὸν ἐστί. Ἐσύλησε καὶ ἤρπαξε, φησὶν, ἡ κακία μέρος ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο πέμπτει ὁ Θεός, καὶ συλᾷ, καὶ ἀρπάζει τὸ μέρος τὸ συληθὲν ἀπ' αὐτοῦ. Ληστὰς Θεοῦ εἰσάγει, ὧ θεόλεστε; ἀλλὰ καὶ μηχανὰς, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεός,

A si immota eras, quonam modo ad lucis fines agitatione pervenit? aut quonam pacto motum habuit? aut enim a bono motum accepit; atque adeo ille bonus non erit, qui malo motum dederit: aut præter bonum alius est qui ipsi motum indidit; sicque tria principia sunt, non duo. Si autem hic dicitis quod materia incorporea erat; unde igitur sit corpus? neque enim incorporea ac principio carens substantia in corpus verti potest. Unde ergo innumerabilis hæc corporum multitudo fluxit? Sin autem materiam ex incorporeo et corpore concretam fuisse dixeritis, illud nosse vos convenit, fieri non posse, ut homo, nisi ex anima et corpore compositus sit; nec rursus fieri posse, ut corpus, nisi ex simplicibus elementis, hoc est terra, aqua,

B aere et igne, confietur. Quocirca prius simplicia ex simplicibus constant. Proindeque non duo, sed non posse, ut materia principio careat. Quin si quæmobrem hominem ex incorporea sua natura et ex corpore suo non fecerit?

67. « Audi, cælum, et auribus percipe, terra. » 455 « Attende, cælum, et loquar; audiat terra verba oris mei. » Loquar enim verba, non cordis mei, sed tenebris obsitorum et impurorum Manichæorum. Audite, populi, tribus, linguae, audite. Cælum et terra unum hodie theatrum fiant. Audite quid execrables Manichæi dicant, in ipsa luce caligantes, osque vere diaboli. Aiunt materiam cum Deo conflixisse, partemque ab eo abstraxisse. Circumscriptum Deum dicunt, qui oppugnet, et oppugnetur, morore item afficiatur, et amputetur. Quid, Deus bello lacessitur? Deus abscinditur? O me miserum! non eos interficiemus? non flammis absumemus? cum his sermonem miscébimus? Hoc ad communionem recipiemus? Quisquis cum his communicat, horum similis est, consorsque eorum erit tum in hoc ævo, tum in futuro. Fratres, communio cum illis indicitur? mortem prius oppetamus, quam ut Manichæos ad communionem admittamus. Moriamur, ut vivamus. Qui eos ad communionem excipit, Manichæus est, ipsorumque similis. Judaismum profiteri præstaret, aut in Iudaismo mori, quam communionem cum Manichæis habere. Procul este a Manichæis. Audite per Deum, vos obtestor, viri, quid perditissimus iste Manes dicat. Mundus, ait, non est Dei, sed diaboli. Nimirum nos a Deo nostro alienare studet. Indoluit Deus, inquit, quod portio abs se esset abscissa. Atqui si pars ab eo decisa est, in ipso quoque corruptio locum habet. Nam quod amputatur, corruptioni obnoxium est. Matum, ait, partem Deo prædatus est, et abstulit: ob eamque causam mittit Deus, quo partem ereptam sibi prædetur et auferat. Dei prædatore introducis, o per-

⁶⁶ Isa. i, 2. ⁶⁷ Deut. xxxii, 1.

VARIE LECTIONES.

[†] Nisi me prorsus fallit iudicium, inquit Billins, ἀπόπων, legendum est. [‡] Basil. βούλονται ἡμᾶς ἀπᾶλλοτριῶσαι τοῦ.

ditissime? at etiam, inquit, machinas extruxit Deus; nimirum duodecim cados, et solem, et lunam, ut quod suum erat, reciperet. Qua tandem de causa? ut bonus immisso igne mundum exurat, cunctaque delect, ac materiam inferne in suo loco reponat, animasque illas quæ Manem non susceperint²². Audite quid Dei adversarius dicat, quantumque materiæ vim tribuat: Dei altissimi potentiam dejecit. Primum enim ait spoliatum fuisse Deum. O imbecillitatem! Deumne meum imbecillum dicis? at ultro forsans libensque id passus est. Cur ergo mœrore affectus fuit, si vis ipsi illata non est? Nemo enim sponte sua perdit, ac dolet. Quod si, ne locus ipsius occuparetur, cum aliqui materiam superare non posset, diripi se passus est, qui afferri possit, quin imbecillitate laboret. Postea in mœrore versatur, ac pars quæ ab eo avulsa cruciatur. Itaque technas adhibet, et machinas struit, ut quod suum est, capiat: at ne id quidem integrum recipit. Etenim animæ illæ quæ Manem sequi recusarunt, æternum puniuntur. Extremum hoc est, quod materia iterum postquam adversus bonum insurrexerit, eumque amiserit, nullo tandem accepto inde detrimento, suum ad locum recurrerit, una cum animabus illis, quæ

quoque hinc emerget. 68. Dicite nobis, o Manichæi: materia cum prius quieta esset, bonane, an mala erat? Si mala, postea igitur, excitata seditione bona **456** facta est. Sin prius bona, post igitur mala reddita est.

Deinde, cum intestina seditione laborans, amenitque motu agitata ad lucis fines pervasit, siquidem expertem materiæ lucem aspexerit, quonam modo cæca sit? Qui fieri etiam potest ut materia lucem a materia remotam cernat? Si autem intellexit, quonam pacto ratione et mente caret, lucemque, ut existimatis, adamavit. Quomodo sine anima? quomodo mala? neque enim illud malum est, quod boni amore rapitur. Quonam item modo mente et sapientia caret, quæ ex finibus suis, non bruti cuiusdam animantis, sed præstantissimi cuiusdam ac bene ordinati imperatoris instar excessit, lucisque haud contemnenda arrepta præda, ad sua subinde regressa est? Quo, inquam, modo malam enim ejusmodi sunt, ut bonum suscipere queant, ea nec illi contraria sunt, nec pugnacia.

Ac rursus: si Dei pars a materia abrepta est, D sequitur ut materia agendi vim et industriam habeat; contra boni natura patibilis et fluxa sit. Quod si illa boni cupiditate effecta est, bonus autem sui partem malo dedit, utrumque mutationem suscepit. Nam et malum eo bonum effectum est, quod boni desiderio flagravat: et bonum eo malum evasit, quod malo misceri non recusavit.

Præterea, bonum ex isto raptu et mistione, vel

²² Vide Eoiphan. in hæres. Manich.

δώδεκα κάδους, καὶ τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, ἵνα λάβῃ τὸ ἴδιον. Ἵνα τί τελευταῖον γένηται; Ἵνα πέμψῃ πῦρ ὁ ἀγαθός, καὶ καύσῃ τὸν κόσμον, καὶ ἀναλώσῃ πάντας, καὶ ἀποκαταστήσῃ τὴν ὕλην κάτω εἰς τὸν τόπον τῆς αὐτῆς, καὶ τὰς ψυχὰς τὰς μὴ δεξαμένας τὸν Μάνεντα. Ἀκούσατε, οἷα λέγει ὁ ἀντίδικος τοῦ Θεοῦ, πόσῃν δυνάμει δίδωσι τῇ ὕλῃ· καταβάλλει τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου τὴν δύναμιν. Πρῶτον μὲν φησιν, ὅτι ἐσυλήθη καὶ ἐκλάβη. Ὡ ἀδυναμίας! τὸν Θεόν μου λέγεις ἀδύνατον; Ἀλλ' ἐκὼν παρ-εχώρησε. Πῶς οὖν ἐλυπήθη, εἰ μὴ ἐδιδάσθη; Οὐδεὶς προδίδωσι τὰ ἐαυτοῦ ἐκουσίως, καὶ λυπείται. Εἰ δὲ ἵνα μὴ κατακυριευθῇ ὁ τόπος αὐτοῦ, μὴ δυνηθεὶς ἄλλως περιγενέσθαι τῆς ὕλης, ἐλυπήθη, πῶς οὐκ ἀδύναμος; εἴτα λυπείται καὶ κολάζεται τὸ μέρος τὸ ἀπ' αὐτοῦ· καὶ τεχνάζεται, καὶ μηχανὰς ποιεῖται, ἵνα λάβῃ τὸ ἴδιον, καὶ οὐδὲ ὅλον ἀπολαμβάνει τὸν ἴδιον· αἱ γὰρ ψυχαὶ, αἱ μὴ ἀκολουθήσασαι τῷ Μάνεντι εἰς αἰῶνα κολάζονται· καὶ τελευταῖον, ἡ ὕλη πάλιν ἐν τοῖς ἰδίοις τόποις στασιάζουσα τὸν ἀγαθόν, καὶ θλίψασα, αὐτὴ δὲ μὴ θλιβεῖσα, ἀλλὰ τὸ ἐσχατον πρὸς τὸ ἴδιον καλινδρομήσασα μετὰ καὶ τῶν ψυχῶν, τῶν μὴ πιστευοσάντων τῷ Μάνεντι. Ἀλλὰ τυγὼν καὶ πάλιν ἀναστήσεται.

Mani minime crediderunt. At fortasse rursus ipsa

ξη'. Εἴπατε ἡμεῖν, ὦ Μανιχαῖοι, ἡ ὕλη ἡ συχάζουσα τὸ πρότερον καλὴ ἦν, ἢ κακὴ; Εἰ μὲν κακὴ, ὕστερον στασιάζουσα καλὴ ἐγένετο. Εἰ δὲ πρῶτον καλὴ, ὕστερον κακὴ.

Εἴτα στασιάζουσα πρὸς ἑαυτὴν, καὶ ἀτάκτως κινηθεῖσα, καὶ ἰλλοῦσα εἰς τὰ τοῦ φωτὸς ὅρια, εἰ μὲν ἐθέλατο τὸ ἄϋλον φῶς, πῶς τυφλή; Πῶς δὲ καὶ ὕλη ἄϋλον φῶς θέσεται; Εἰ δὲ ἐνόησε, πῶς ἄλογος καὶ ἄνους; καὶ ἡράσθη καθ' ὕμᾶς. Πῶς ἀψυχος; πῶς δὲ κακὴ; τὸ γὰρ ἐρῶν τοῦ ἀγαθοῦ, οὐ κακόν· πῶς δὲ ἄνους καὶ ἄσφορος, ἡ ἐκβάσα ἐκ τῶν αὐτῆς, ὥσπερ ζῶον οὐκ ἄλογον, ἀλλ' ὥσπερ ἄριστος στρατηγὸς καὶ εὐτακτος, καὶ λαβοῦσα ἀξιόλογον λάφυρον τοῦ φωτὸς, καὶ εἰς τὰ ἐαυτῆς ὑποστρέψασα; Πῶς δὲ καὶ φαύλην λέγετε, τὴν τὸ ἀγαθὸν δεξαμένην καὶ χωρήσανταν; τὰ γὰρ δεκτικὰ ἀγαθοῦ, οὐκ ἐναντία, οὐδὲ πολέμια.

dicitis, quæ bonum suscepit ac continuit? quæ

Καὶ πάλιν· εἰ ὕλη ἀφῆρπασε μέρος τοῦ Θεοῦ, δραστήριον μὲν καὶ ποιητικὸν ἡ ὕλη, παθητὴ δὲ καὶ βευστὴ ἡ φύσις τοῦ ἀγαθοῦ. Εἰ δὲ ἐκείνη μὲν τοῦ ἀγαθοῦ ἐπεθύμησεν, ὁ δὲ ἀγαθὸς μέρος αὐτοῦ ἔδωκε τῷ κακῷ, ἀμφοτέρω ἐτράπησαν· καὶ τὸ κακὸν γὰρ ἐπεθύμησε τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἀγαθὸν ἐγένετο· καὶ τὸ ἀγαθὸν δεξάμενον μιγῆναι τῷ κακῷ, κακὸν ἐγένετο.

Καὶ πάλιν· ἐδιδάθη τὸ ἀγαθὸν ὑπὸ τῆς ἀρπαγῆς

VARIE LECTIONES.

γ R. πιστευομένων.

καὶ τῆς μίξεως, ἢ ἐβλάψεν· ἢ ὠφελήσεν, ἢ ὠφελήθη. Εἰ μὲν ὠφελήθη, ἐνεργὸν καὶ ἀγαθὸν τὸ ὠφελῆσαν, καὶ ἦν τὸ ὠφελήθην καὶ παθητὸν· εἰ δὲ ἐβλάδθη, καὶ οὕτω παθητὸν τὸ βλάδην, καὶ ἐπικρατέστερον τὸ βλάψαν· εἰ δὲ ἐβλάψε, κακὸν ἐστὶ· εἰ δὲ ὠφέλησε, φθονερὸς ὁ ἀγαθός, λυπηθεὶς, καὶ μνηστικός, πυρὶ παραδοὺς τὴν ὕλην, καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῆς μνησιχαλίας, καὶ τὸ ἑαυτοῦ μέρος σὺν αὐτῇ. Εἰ δὲ οὐδὲ ἐβλάψεν, οὐδὲ ἐβλάδθη, οὐδὲ ὠφελήσεν, οὐδὲ ὠφελήθη, πρῶτον μὲν, ἀνεέργητον· τὸ γὰρ ἀγαθὸν ἐνθα ἂν γένηται, ὠφελεῖ, ἐὰν ἐκτὴν ἀγαθὴν ἐνεργείαν· δευτέρον δὲ, ἀδικον, ὅτι μὴ ὠφελήθην, μηδὲ βλάδην, κολάζει τὴν μηδὲν ἀδικήσαντα ὕλην· εἰ δὲ διὰ τὸ ἐρασθῆναι αὐτοῦ τὴν ὕλην, καὶ μετασχεῖν αὐτοῦ ὀργίζεται καὶ λυπείται, καθ' ὅμους, μηδεὶς ἐρασθῆναι αὐτοῦ.

materiam nihil commeritam puniat. Sin, vestra quidem opinione, propterea irascitur et dolet, quod materia amore sui capta, seque tandem polita sit, non est quod quisquam ipsius amore ardeat.

Εἰ δὲ, ὡς φατε, γνῶς ὁ Θεὸς τὴν ὕλην ἐπερχομένην αὐτῷ, ἐκὼν συνεχώρησεν ἀρπαγῆναι τι αὐτοῦ ὑπ' αὐτῆς, ἵνα αὐτῆς τὴν κίνησιν περιγράφας τιμωρήσῃται, ὥσπερ βόλον· ἐμπήξας τῇ γένεσιν· πρῶτον μὲν τίνος ἐνεκεν οὐκ εὐθέως ἐπηξε, καὶ παρέδωκεν αὐτὴν τῇ γένεσιν; εἰ δὲ οὐκ ἐδύνατο, εἰ μὴ τρόπῳ τοιούτῳ, ἡμῖν τί μέμφεται, μὴ ἀνθιστωμένοις τῷ πονηρῷ, αὐτὸς προδοὺς τὰς ψυχὰς ἡμῶν δι' ἀδυναμίαν;

Εἶτα, γένεσιν λέγοντες, ἢ ὁμοούσιον τοῦ ἀγαθοῦ ταύτην ἔρεϊτε, ἢ ὁμοούσιον τοῦ πονηροῦ, ἢ ἄλλην οὐσίαν, καὶ οὐκέτι δύο, ἀλλὰ τρεῖς. Εἰ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ, πῶς κολάζει; οὐκ ἀγαθὴ· γὰρ ἡ γένεσις. C non duæ, sed tres futuræ sunt. Si ejusdem cum bono 457 substantiæ est, quonam modo cruciat? non enim bona esse gehenna. Si autem ejusdem est cum malo substantiæ, nequaquam malum ex-cruciat. Nihil enim seipsum punit. Sin denique aliud quiddam præter hæc duo; tria ergo principia erunt, non duo. Num vero ex nihilo producta

Τὸ ἀναρχον, ἀτρεπτον. Τροπὴ γάρ ἐστι, τὸ μὴ πρότερον ὂν, ὕστερον γενέσθαι. Ὅν δὲ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, καὶ τρεπτὰ, ἀλλ' ἀναρχα, ἀτρεπτα φύσει. Πῶς οὖν ἐκ τῶν ἀναρχῶν οὐσιῶν ἐγενόμεθα; Εἰ γὰρ καὶ αὐταὶ τοιαῦτα εἰσιν, οἷοι ἡμεῖς, ἀνθρώποι καὶ αὐτὰ. Εἰ δὲ μὴ τοιαῦτα, πῶς ἐτράπησαν; Οὐκ ἐκ τῶν ἀναρχῶν τοίνυν οὐσιῶν ἡμεῖς, ἀλλ' ἐκ τοῦ μὴ ὂντος.

que sunt homines. Sin autem tales non sunt, quonam pacto mutatae sunt? Non ergo ex principii expertibus substantiis, sed ex nihilo orti sumus.

Εἰ ἀναρχος ἀρχὴ καὶ αἰδιος ἡ ὕλη καὶ ἡ καχία, ἐξ ἑαυτῆς ἔχουσα τὸ εἶναι, καὶ ὅσα ἔχει, τούτῃ τὴν τυραννίδα, καὶ τὴν ἰσχύν, καὶ τὴν καχίαν, ἀτρεπτα ταῦτα ἔξει. Πῶς οὖν ὁ τοσοῦτον αὐτὴν φοβηθεὶς, ὥστε παραχωρῆσαι μέρος αὐτοῦ αἰχμάλωτον ὑπ' αὐτῆς γενέσθαι, ἐσχατὸς αὐτῆς περιγενέσθαι δυνήσεται·

VARIE LECTIONES.

* Leunclavius bene emendat ὡς περιβολον. * Ita Basil. et R. Leuncl. οὐ καχίη, contra sensum auctoris.

A detrimentum accepit, vel attulit; vel utilitatem accepit, vel dedit. Si utilitatem accepit, efficax ergo et bonum illud est quod alteri utile fuit, inferiusque et patibile, cui utilitas accessit. Sin detrimentum accepit, sic quoque patibile sit oportet illud quod læsum fuit, et valentius id quod læsit. Sin vero læsit ipse, malus ergo est. Si profuit, invidentia igitur bonus laborat, qui idcirco mæstus sit, et injuriæ memor, ut materiam igni tradat, unaque sui partem, incredibili ultionis studio. Quod si nec læsum est, nec læsit, commodum que item nec præstitit, nec percepit: primum quidem omnis actionis est expers; cum tamen ea boni natura sit, ut ubicunque adfuerit, prosit, modo proba efficacitate polleat. Deinde injustus

B est, qui nec beneficio, nec incommodo affectus, quod si, ut dicitis, Deus invadentem se materiam prospiciens ultro sibi ab ea eripi partem passus est, ut ejus motu compresso ultionem post-hac ex ea sumeret, ac velut carcerem gehennæ figeret: primum illud quero, cur non statim fixerit, gehennæque eam tradiderit? Quod si non nisi hoc modo id poterat, quid tandem est quod nobis malo non resistentibus succenseat, cum ipse præ virium imbecillitate animas prodiderit?

Insuper, gehennam dicentes, aut eam ejusdem cum bono, aut ejusdem cum malo substantiæ esse dicitis, aut alterius cujusdam substantiæ: et ita non duæ, sed tres futuræ sunt. Si ejusdem cum bono 457 substantiæ est, quonam modo cruciat? non enim bona esse gehenna. Si autem ejusdem est cum malo substantiæ, nequaquam malum ex-cruciat. Nihil enim seipsum punit. Sin denique aliud quiddam præter hæc duo; tria ergo principia erunt, non duo. Num vero ex nihilo producta

Quod sine principio est, id quoque est immutabile. Mutatio enim est, cum id quod prius non erat, postmodum existit. Quorum porro esse a mutatione cæpit, ea quoque suapte natura mutari possunt; vicissim ea natura sua mutari nequeunt, quorum esse principio caret. Quonam igitur modo nos ex substantiis principii expertibus orti sumus?

D Si enim ex tales sunt, quales nos ipsi; ipsæ quo-

Si principii expers ac æternum principium est materia et malum quod ex ipsa ortum ducit, quidquid habet, hoc est tyrannidem, robur et malitiam; hæc, inquam, omnia perpetua et immutabilia habebit. Qua igitur ratione is, qui usque adeo eam pertimuit, ut partem etiam sui ab ea rapi permiserit, hanc ad extremum superare poterit?

68'. MAN. *Eccur Deus* ²⁷, cum prænisset fore ut diabolus ex bono in malum mutaretur, factaque boni jactura, boni exsors, sive malus evaderet, hunc tamen creavit? ORTH. Si cum prænosebat, certe ut omnino futurum prænosebat. Etenim ejus quod omnino futurum non sit, præscentia non est, sed ignoratio et error. MAN. Volensne Deus eum fecit? ORTH. Certe volens. MAN. Quare vero, cum bonus sit Deus, facere illum voluit qui malus futurus esset? ORTH. Deus enim bonum fecit: verum ipse sponte mutatus, bonum abjecit, quippe qui liberi arbitrii compos creatus erat. MAN. Quidnam autem causæ est, cur eum arbitrii libertate præditum ac mutabilem effecerit? ORTH. Quidquid creatum est, a natura habet, ut mutari possit. Quorum enim ortus a mutatione cæpit, ea quoque suapte natura mutabilia esse oportet. Annon enim ²⁸ mutatio est, cum quid ab eo quod non erat, ad hoc ut sit producitur? Quo fit ut Deus solus natura immutabilis sit, utpote increatus et æternus. Ex rebus autem conditis, omnes illæ quæ rationales sunt, sponte mutantur, pro voluntatis arbitrio: reliquæ autem, ratione corporis.

69. At vero, idcirco liberum eum condidit, quia quidquid ratione utitur, sui juris est. Quorsum enim ratione utatur, si arbitrii libertate careat? nam quod aut vi, aut naturæ necessitate sit, virtutis nomen nequaquam obtinet. Ex quo efficitur ut ne virtus quidem brutis insit. Porro bonorum virtutem ob nonnullorum inertiam tollere æquum non est. MAN. Igitur eos tantum condere debebat, qui prohi futuri essent, ut bonum solum esset, solaque virtus vigeret. ORTH. Perfectum bonum Deus solus est, cunctaque, si cum eo conferantur, imperfecta sunt, et eatenus duntaxat, et sunt, et dicuntur **458** bona, quatenus ipsum participant, et ex mutua eorum inter se comparatione. Nam quod boni magis est particeps, magis quoque bonum est, et dicitur. Quod autem minus, minus etiam est. Quod porro nulla ratione bonum est, id ne quidem est. Quod denique nullo modo bonum est, prorsus malum est. Atque ipsum hoc esse, bonum est. Ex eum diabolus sit, hac ratione quod est, bonus est.

70. MAN. Quid causæ est, cur Dominus dicat: *Bonum erat homini illi, si non fuisset natus homo ille* ²⁹? ORTH. Quoniam bono quidem bona dare convenit: ast accipienti probrum et dedecus est, accepta dona minime servare: quod non donantis, sed illius culpa et socordia accidit. Deus autem ³⁰ quia bonus est, bona non largiri non potest, hoc est non vult non largiri: qui vero accipere recusat, ipse sibi detrimentum accersit, dum satius ducit non accipere, quam accipere. Quocirca æquum

ξη'. MAN. Διὰ τί προγινώσκων ὁ Θεὸς τὴν διάβολον, ὅτι ἤμελλε τρέπεσθαι ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ εἰς τὸ κακὸν, καὶ ἀποβάλλεσθαι τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἐν ἀνυπαρξίᾳ τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι, ὅπερ ἐστὶ κακὸν, ἐποίησεν αὐτόν; ΟΡΘ. Εἰ προεγίνωσκεν αὐτὸν, ὡς πάντως ἐσόμενον προεγίνωσκεν αὐτόν· ἡ γὰρ μὴ παντὸς ὡς ἐσομένου ^b πρόγνωσις, οὐ πρόγνωσις ἐστίν, ἀλλ' ἀγνωσία καὶ κἀνή. MAN. Θέλων ἐποίησεν αὐτὸν ὁ Θεός; ΟΡΘ. Ναί, θέλων. MAN. Καὶ διὰ τί ἠθέλησε ποιῆσαι αὐτόν, ἀγαθὸς ὢν, τὸν κακὸν ἐσόμενον; ΟΡΘ. Ἐποίησεν αὐτόν ὁ Θεὸς καλόν· αὐτὸς δὲ ἐκούσιως ἐτράπη, καὶ ἀπεβάλετο τὸ ἀγαθὸν, ὅτι αὐτεξούσιος ἐγένετο. MAN. Καὶ διὰ τί ἐποίησεν αὐτόν αὐτεξούσιον καὶ τρεπτόν; ΟΡΘ. Τρεπτόν μὲν ἅπαν κτίσμα κατὰ φύσιν· ὢν γὰρ ἡ γένεσις ἀπὸ τροπῆς ἤρξεται, ταῦτα ἀνάγκη κατὰ φύσιν τρεπτὰ εἶναι· ἡ οὐ τροπῆ, ἡ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγωγή; Μόνον οὖν φύσει ἀτρεπτον τὸ Θεῖον, ὡς ἀκτιστον, καὶ ἀεὶ ὄν. Τὰ δὲ κτίσματα, ὅσα μὲν λογικὰ, ἐθελο-τρεπτα, τῷ θελήματι τρεπόμενα· τὰ δὲ λοιπὰ, κατὰ σῶμα.

ΞΘ'. Αὐτεξούσιον δὲ, ὅ τι μὴ ἐξ ἀνάγκης· πᾶν γὰρ λογικόν, αὐτεξούσιον. Εἰς τί γὰρ τῷ λογικῷ χρῆσται, μὴ ὢν αὐτεξούσιος; τὸ γὰρ βίᾳ γινόμενον, ἡ ἀνάγκη φύσεως, οὐκ ἀρετῆ· ὅθεν οὐδὲ ἔχει ἀρετὴν τὰ ἄλογα· τὸ διὰ τινων βραθυμίαν ἀνελεῖν τὴν τῶν ἀγαθῶν ἀρετὴν, οὐ δικαίου. MAN. Ὁρῶμεν οὖν τοὺς μέλλοντας ἐναρέτους ἐσεσθαι μόνους ποιῆσαι, ἵνα μόνον ἡ τὸ ἀγαθόν, καὶ μόνῃ ἡ ἀρετὴ πολιτεύεται. ΟΡΘ. Τέλειον ἀγαθὸν ὁ Θεὸς μόνος· τῇ δὲ πρὸς αὐτὸν συγκρίσει πάντα ἀτελῆ, κατὰ τοῦτο ὄντα, καὶ λεγόμενα ἀγαθὰ, καθ' ὅσον αὐτοῦ μετέχουσι, καὶ τῇ πρὸς ἄλλα συγκρίσει. Ὅπερ γὰρ πλέον μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ, πλέον ἐστὶ τε καὶ λέγεται· ὅπερ δὲ ἑλαττον, ἑλαττον, ὅπερ οὐδόλως ἀγαθόν, οὐδόλως. Τὸ δὲ οὐδόλως ἀγαθόν, παντελῶς κακόν· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ εἶναι, ἀγαθόν· ἐκ Θεοῦ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ εἶναι· ὥστε ὢν ὁ διάβολος, κατ' αὐτὸ τὸ εἶναι, ἀγαθός ἐστι.

Deo quippe qui bonus est, proficiscitur. Quamobrem

ο'. MAN. Διὰ τί λέγει ὁ Κύριος, «Καλὸν ἦν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκεῖνον, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἀνθρώπος ἐκεῖνος»; ΟΡΘ. Ἐπειδὴ τῷ μὲν ἀγαθῷ πρέπει, τὸ διδοῖναι τὰ ἀγαθὰ, τῷ δὲ λαμβάνοντι, αἰσχύνῃ καὶ θυμῷ, τὸ μὴ φυλάττειν, ἀ ἐλαβεν ἀγαθὰ, οὐ διὰ τὸν διδοῦντα, ἀλλὰ δι' ἑαυτόν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ βραθυμίαν. Καὶ ὁ Θεὸς οὐ θύναται μὴ παρέχειν τὰ ἀγαθὰ, ἀγαθὸς ὢν, τούτεστιν οὐ θέλει· ὁ δὲ μὴ θέλων λαβεῖν, αὐτὸς ἑαυτοῦ εἰς αἴτιον, ἑαυτῷ τὸ μὴ λαβεῖν χρῆσται ποιῶν τοῦ λαβεῖν. Οὐ δίκαιον οὖν, οὐδὲ καλόν, διὰ

²⁷ Lib. iv, *De fide*, cap. 21, 22. ²⁸ Lib. ii *De fide*, cap. 27. ²⁹ Matth. xvi. 34. ³⁰ Lib. iv, *De fide*, cap. 22.

VARIÆ LECTIONES.

^b Edit. παντός. Reg. πάντως, longe melius. ^c Leunclavius emendat αὐτοῦ.

τὸ μὴ θέλειν τοῦτον λαβεῖν, κωλυθῆναι τὸν ἀγαθὸν ἂν τοῦ εὖ ποιεῖν, καὶ διδοῖναι τὰ ἀγαθὰ. Οὕτω γὰρ ἂν ἡ κακία ἐνίκα τὸ ἀγαθόν, εἰ ὁ Θεὸς ἀγαθότητι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγει· τὸ δὲ κακὸν ἔσεσθαι, ἐξ ἀγαθοῦ ἐκουσίως τρεπόμενον, ἐκώλυσεν τὴν ἀγαθὴν τοῦ ἀγαθοῦ δημιουργίαν. Διδοὺς οὐκ εἶπεν ὁ Κύριος, Συνέφερεν εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος· ἐκεῖνος, ἀλλὰ, « Συνέφερε τῷ ἀνθρώπῳ ἐκεῖνος. » Καλὸν μὲν κατὰ φύσιν, καὶ κατὰ τὸ δίκαιον τὸ ἀγαθὸν εὖ ποιεῖν, καὶ διδοῖναι τὰ ἀγαθὰ. Ὁ δὲ λαβὼν, καὶ μὴ φυλάξας, ἐπονειδίετον ἑαυτῷ τὸ λαβεῖν ἐποίησεν. Αὐτὸς γὰρ ὁ μὴ θέλων τὸ ἀγαθόν, καὶ ὁ ἔχει ἀγαθὸν οὐ θέλει, οὐδὲ ἤδεται. Τὸ μὲν γὰρ εἶναι, οὐκ ἐφ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ μόνου· τὸ δὲ ἀγαθὸν εἶναι, ἐκ Θεοῦ, καὶ ἐξ ἡμῶν. Ὁ Θεὸς οὖν, ὅπερ αὐτοῦ ἐστι, δίδωσι τὸ εὖ εἶναι, ἡμεῖς δὲ, ὅπερ ἐφ' ἡμῖν ἐστι, τὸ φυλάξαι τὰ δοθέντα ἀγαθὰ, ἣ ποιούμεν, ἣ οὐ. Ὅπερ δὲ μόνου Θεοῦ ἐστι, καὶ θελόντων καὶ μὴ θελόντων ἡμῶν αὐτὸς δίδωσιν, ὡς ἀγαθός, ἵνα καὶ ποσῶς ἢ ἐν ἡμῖν τὸ ἀγαθόν.

mus, hoc vel facimus, vel negligimus. Quod porro ipse pro sua bonitate tribuit; quo bonum vel aliqua saltem parte in nobis sit. 68. Ὁ Θεὸς καὶ τῷ διαβόλῳ ἀεὶ παρέχει τὰ ἀγαθὰ, ἀλλ' ἐκεῖνος οὐ θέλει λαβεῖν· καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι πᾶσι δίδωσιν ὁ Θεὸς τὰ ἀγαθὰ· πηγὴ γὰρ ἐστὶ τῶν ἀγαθῶν βρῦσσοσα τὴν ἀγαθότητα· ἕκαστος δὲ, καθὼς ἐπὶ τὸν κατεσκευάσασιν δεκτικὸν, μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐνταῦθα μὲν οὖν περὶ ἄλλα τὴν ὁρεξίν ἔχοντες, καὶ ἐπιτυγχάνοντες, καὶ ποσῶς, ἡδόμεθα· ἐκεῖσε δὲ, ὅταν « εἴη ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι, » μὴ βρώσεως οὕσης, μὴ πόσεως, μηδὲ τινος σαρκικῆς ἡδονῆς, μηδὲ τινος ἀδικίας, οἱ μὴδὲ τὰς συνήθεις ἡδονὰς ἔχοντες, μὴδὲ τῶν ἐκ Θεοῦ δεκτικοὶ ὄντες, ὁδυνῶνται ἀνηκέστως· ὁ οὐ τοῦ Θεοῦ κόλασιν ποιήσαντος, ἀλλ' ἡμῶν ἑαυτοῖς τὴν κόλασιν εὐτρεπισάντων. Ἐπεὶ οὐδὲ ὁ Θεὸς ἐποίησεν θάνατον, ἀλλ' ἡμεῖς, ἑαυτοῖς· τοῦτον ἐπεσπασάμεθα. Φύσει μὲν γὰρ πᾶν σύνθετον διαλύεται· ἀλλ' ὅσον Θεῷ διὰ θεωρίας ἦν ὡς ὁ Ἀδὰμ, ἐν ἑαυτῷ εἶχε τὴν ζωὴν, ὑπὲρ φύσιν ζωοποιούσαν τὴν θνητὴν αὐτοῦ φύσιν. Ὅτε δὲ ἀπέστη τῆς πρὸς τὴν ζωὴν, ἤγουν τὸν Θεόν, ἐνώσειος, ἤλθεν ἐκ τῆς ὑπὲρ φύσιν ἀφθαρσίας εἰς τὴν κατὰ φύσιν τοῦ συνθέτου διάλυσιν, ὅπερ ἐστὶ θάνατος.

vita, sive cum Deo erat, ab ea subinde incorruptione quæ naturæ vires excedebat, in compositi dissolutionem naturæ consentaneam, hoc est in mortem, incidit.

69. Ἐπειδὴ δὲ τινὲς φασιν, ὡς ἔδει τὸν Θεόν ὁπρὸς τοὺς ἀμαρτήσαντας, καὶ μὴ μετανοήσαντας, καὶ κριθεσμένους, μὴ παράγειν αὐτοὺς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι· οὐ γὰρ ἀγαθοποιῆσαι, καὶ κολάσαι· φάμεν πρὸς αὐτοὺς, πρῶτον μὲν τὸ τοῦ Ἀποστόλου· « Μενοῦνγε, ὡ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ, ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; τῷ γὰρ θελήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν; » ὁ γὰρ θέλει, τοῦτό ἐστιν ἀγαθόν·

A non est, nec bonum, ob eam causam, quia hic accipere nolit, bonum prohiberi, quominus beneficium sit, ac bona largiatur. Nam alioqui bonum a malo vineceretur, siquidem, cum Deus ex mera bonitate res ex nihilo producat, contra, ideo quia malus aliquis futurus esset, sponte videlicet a bono divertens, bona boni creatio impediretur. Eam ob rem non dixit Dominus: bonum erat, si natus non fuisset homo ille; sed: « bonum erat homini illi. » Bonum quidem est, quantum ad naturam, et ad jus attinet, ut bonus beneficiat, et bona largiatur. Verum qui accepit, nec conservavit, hoc ipsum turpe sibi et probrosum fecit, quod acceperit. Ipse enim, qui bonum non vult, ne hoc quidem vult bonum, quod habet, neque eo delectatur. Et B quidem ut simus, nostri arbitrii non est, sed Dei solius: ut autem boni simus, tum ex Deo, tum ex nobis est. Deus itaque quod suarum partium est, bene esse largitur; nos vero id quod in potestate nostra situm est, nempe ut data bona servemus solius Dei est, sive ipsi velimus, sive nolumus.

71. Quin diabolo Deus semper bona largitur sed ipse recusat accipere. Atque in futuro ævo Deus bona cunctis tribuit (bonorum quippe fons est, universis bonitatem infundens); at unusquisque, prout sese capacem reddidit, boni particeps redditur. Ac quidem hic dum aliud quiddam appetimus, eoque potimur, voluptatem capimus. Illic autem, quando « Deus erit omnia in omnibus », nec cibus, nec potus, nec ulla carnis voluptas, nec iniquitas ulla futura est: tum ille qui in hac conditione erunt, ut nec consuetas voluptates habeant, nec earum, quæ ex Deo proficiunt, sint capaces, in gravissimo quoque dolore versabuntur: non quod Deus supplicium fecerit; sed quod nos pœnam nobis ipse paraverimus. Nam neque Deus mortem fecit, sed illam nobis accersivimus. C Quamquam enim ea corporis omni compositi natura est, ut dissolvatur aliquando; attamen quandiu Adamus per contemplationem cum Deo conjunctus erat, in se vitam habebat, qua mortalis ipsius caro supra naturæ leges vivificaretur. Posteaquam vero recessit a conjunctione, quæ illi cum

459 erat, in se vitam habebat, qua mortalis ipsius caro supra naturæ leges vivificaretur. Posteaquam vero recessit a conjunctione, quæ illi cum 72. Quoniam autem quidam dicant non debuisse Deum, quos jam ante prænosceret peccaturos, nec pœnitentiam acturos, adeoque damnandos, eos in rerum naturam ex nihilo producere; nedum beneficiis afficere, ac deinde punire: his primum quidem cum Apostolo reponemus: « O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Voluntati enim ipsius quis resistit? » Quod enim vult, hoc bonum est!

⁶¹ I Cor. xv, 28. ⁶² Sap. i, 13. ⁶³ Rom. ix, 20.

VARIE LECTIONES.

⁶⁴ Basil. et Reg. ἀντιχεστώς, male.

« Quin et figulus potestatem habet faciendi vas, aliud quidem in honorem, aliud autem in contumeliam ²⁵. » Ipse siquidem est qui justos et injustos, tum honore, tum ignominia afficit. Idem quippe Apostolus in Epistola ad Timotheum, enumeratis prius vitiis, subjungit : « Si quis igitur emundaverit se ab istis, vas electionis factus est ²⁶. » Cum enim liberi arbitrii conditi simus, penes nos est, ut a foedissimis affectibus nos ipsos expurgemus, vel iisdem inquinemus ²⁷. Cæterum Deus omnes pariter bonos condidit. Ipse namque tam esse, quam bene esse largitur, bonitatis suæ radios in universa opera sua solis instar expandens. Atque in nostra quidem potestate non est accipere ut simus : ut vero boni beati simus, hoc penes nos est. Quocirca si velimus et cupiamus, bonitatis ipsius participes erimus, ac in sempiterna luce versabimur. Sin vero socordia torpescamus, nosque ipsos obsecantes eum non expetamus, ab ejus fruitione excludemur. Haud igitur congruebat, ut ob ignaviam nostram bonitatis suæ munera nulli concederet ; inter quæ primum illud est, ut simus. Neque decebat ut malitia nostra bonitatem ejus superaret, aut inertem redderet. Nam alioqui nulla prorsus res exstisset : quia nihil est eorum quæ sunt, quod, prout ipsius bonitate universa, si cum eo comparantur, indigna prorsus

73. Neque tamen bonus duntaxat Deus est, sed etiam justus, atque ea quæ nondum exstant, perinde ac si essent, intuetur : « Vocat enim, inquit Apostolus, ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt ²⁸. » Quod si eos qui puniendi erant, creare non debuit : pro sua præcellenti bonitate eos potius creare, nec supplicio afficere debebat, sed peccantibus ignoscere (horum enim utrumque in ejus potestate est, nempe producere et condonare). Quod si æquum est, de iis qui peccant, supplicium sumi, æquum quoque erat, ut et ipsi crearentur. Deus enim ea quæ non sunt, perinde atque ea quæ sunt perspicit, nec ex rerum eventu judicat, sed ex futurorum prænotione. Nam ex eorum quæ fiunt eventu, res non novit, sed quæ futura sunt, præscit, et pro sua præscientia ea præfinit. Qui enim præsciret, quod futurum non est ? nam si quem peccatum prænosset, hunc non condidisset, præscientia non foret, sed error. Sicut enim cognitio est rerum illarum quæ sunt, sic et præscientia earum est, quæ certo futurae sunt.

460 74. Non ergo Deum judicemus. Consilium siquidem ejus nobis exploratum non est : « Quis enim novit sensum Domini ? aut quis consiliarius ejus fuit ²⁹ ? » Consilia quippe sua omnia non pate-

« Καὶ ἔξουσίαν ἔχει ὁ κεραμεὺς ποιῆσαι, ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκευὸς, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν. » Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ποιοῦν τοὺς τε δικαίους καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἢ τιμίους, ἢ ἀτίμους. Ὁ αὐτὸς γάρ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολῇ, προαριθμῆσας τὰς κακίας, ἐπάγει λέγων : « Ὅστις οὖν ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἐκ τούτων, γέγονε σκευὸς ἐκλογῆς. » Αὐτεξούσιοι γάρ γενομένοι, ἔξουσίαν ἔχοντες ἐκκαθαίρει ἑαυτοὺς ἐκ τῶν αἰσχίστων παθῶν, καὶ μολύνει ἑαυτούς. Ὅμως πάντας ὁ Θεὸς ἀγαθοὺς ἐποίησεν. Αὐτὸς μὲν οὖν καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ εὖ εἶναι πᾶσι παρέχει, ὥσπερ ἥλιος ἐφαπλῶν τὰς ἀκτῖνας τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ τὸ μὲν εἶναι οὐκ ἐφ' ἡμῖν λαβεῖν· τὸ δὲ εὖ εἶναι, ἐφ' ἡμῖν ἐστίν· ἂν τοίνυν θελήσωμεν καὶ ποθήσωμεν, μετέχοντες τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, καὶ ἐν φωτὶ εἰς αἰῶνα ἐσόμεθα. Ἐάν δὲ βραθυμώσωμεν, καὶ ἑαυτοὺς τυφλώσωμεν, καὶ μὴ ποθήσωμεν αὐτὸν, ἀμετοχοὶ αὐτοῦ ἐσόμεθα. Οὐκ ἔδει οὖν διὰ τὴν ἡμετέραν βραθυμίαν, ἀμετάδοτον γενέσθαι τῶν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ δωρεῶν, ὧν πρώτη ἐστὶ τὸ εἶναι· οὐδὲ ἔδει τὴν ἡμετέραν κακίαν νικῆσαι, καὶ ἀνεργῆστον ποιῆσαι τὴν ἀγαθότητα αὐτοῦ. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐδὲν ἂν τῶν ὄντων ἐγένετο· οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ἀξίως, πολιτεύεται τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ. Δικαίως γὰρ, εἰ πρὸς αὐτὸν συγκρίνομεν τὰ πάντα, ἀνάξια τοῦ εἶναι εἰσιν. condignum est, munere suo perfungatur. Nam

οἱ. Ὅμως οὐ μόνον ἀγαθὸς ἐστίν ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ δίκαιος, καὶ ὁρᾷ τὰ πάντα μὴπω γεγόμενα, ὡς ὄντα. « Ὁ καλῶν γάρ, φησὶ, τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. » Εἰ μὲν ὤφειλε δι' ἀγαθότητα μὴ ποιῆσαι τοὺς κολαζομένους, μάλλον δι' ὑπερβάλλουσαν ἀγαθότητα ὤφειλε καὶ ποιῆσαι αὐτούς, καὶ μὴ κολάσαι, ἀλλὰ συγχωρῆσαι αὐτοῖς ἁμαρτάνουσιν. Αὐτὸς γὰρ κύριος ἀμφοτέρων ἐστὶ, καὶ τοῦ ποιῆσαι, καὶ τοῦ συγχωρῆσαι. Εἰ δὲ δίκαιόν ἐστι τὸ κολάζεσθαι τοὺς ἁμαρτάνοντας, δίκαιον ἦν καὶ γενέσθαι αὐτούς. Ὅρᾷ γὰρ τὰ μὴ ὄντα, ὡς ὄντα ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐκ τῆς ἀποδόσεως τῶν πραγμάτων κρίνει, ἀλλ' ἐκ τῆς προγνώσεως τῶν ἐσομένων. Ἐπεὶ οὐδὲ ἐκ τῆς ἀποδόσεως τῶν γινομένων γινώσκει, ἀλλὰ προγινώσκει τὰ ἐσόμενα, καὶ κατὰ τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ προορίζει. Πῶς δὲ καὶ προγινώσκει τὸ μὴ ἐσόμενον ; εἰ γὰρ προέγνω τὸν ἁμαρτάνοντα, καὶ μὴ ἐποίησεν αὐτὸν, οὐ πρόγνωσις ἦν, ἀλλὰ πλάνη. Ὡς περ γὰρ ἡ γνώσις τῶν ὄντων ἐστίν, οὕτω καὶ πρόγνωσις τῶν πάντων ἐσομένων ἐστὶ.

οδ. Μὴ οὖν κρίνωμεν τὸν Θεόν. Οὐ γὰρ ὥδαμεν τὴν βουλὴν αὐτοῦ· τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου ; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο ; Οὐ γὰρ πᾶσαν τὴν βουλὴν αὐτοῦ ἀπεκάλυψεν ἡμῖν, ἀλλ' ὅπερ συνέφε-

²⁵ Rom. x, 21. ²⁶ II Tim. ii, 20. ²⁷ Lib. iv, De fide, cap. 20. ²⁸ Rom. iv, 17. ²⁹ Rom. ii, 34.

VARIAE LECTIONES.

• Legendum cum Billio πάντως ἐσομένων, eorum quæ omnino futura sunt.

ρεν ἡμῖν γινῶναι. Ὅπερ δὲ οὐ συνέφερεν ἡμῖν γινῶναι, ἀπέκρυψε. Μὴ οὖν εὐθύνωμεν τὸν Θεόν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ κριτής, καὶ αὐτὸς ἐστιν ἡ πηγή τῶν ἀγαθῶν· καὶ οὐκ ἐστὶν ἀγαθόν, εἰ μὴ ὁ αὐτὸς βούλεται, ὥσπερ οὐκ ἐστὶ φῶς, εἰ μὴ τὸ ἐκ τοῦ ἡλίου πηγάζονον.

οἱ. Αὐτὸς μὲν οὖν ὁ Θεός, φύσει ἀγαθὸς καὶ συμπαθὴς ὢν, οὐ θέλει τὴν ἀμαρτίαν, οὐ θέλει τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, οὐδὲ τέρεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων, οὐδὲ πάθει ὀργῆς κατέχεται, ἢ κολάζει, ἀλλὰ πᾶσι βρούει τὰ ἀγαθὰ. Ὁ ποθῶν, λαμβάνει· ὁ γὰρ ἀγαθός, ἀγαθὸν τυγχάνει· καὶ ἐν μὲν τῷ βίῳ τοῦτῃ οἰκονομία τις ἐστὶ, καὶ κυβέρνησις, καὶ πρόνοια δέξιτος, πρὸς ἐπιστροφὴν καὶ μετάνοιαν καλοῦσα τοὺς ἀμαρτάνοντας. Μετὰ δὲ θάνατον, οὐκέτι τροπὴ, οὐκέτι μετάνοια, οὐχὶ τοῦ Θεοῦ μὴ δεχομένου μετάνοιαν· αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἀρνήσασθαι οὐ δύναται, οὐδὲ ἀποβάλλεται τὴν συμπάθειαν· ἀλλ' ἡ ψυχὴ οὐκέτι τρέπεται. Διὸ καὶ τις ποιῇσιν πᾶσας τὰς δικαιοσύνας, καὶ ἐπιστρέψας ἀμαρτήσῃ, καὶ ἐξέλθῃ ποθῶν τὴν ἀμαρτίαν ἐκ τοῦ βίου, ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ αὐτοῦ ἀποθάνειται. Ὁμοίως καὶ ὁ ἀμαρτωλὸς, εἰ ἀν μετανοήσῃ, καὶ ἐν τῇ μετάνοιᾳ αὐτοῦ ἀποθάνῃ, οὐ μὴ μνησθῶσιν αἱ ἀμαρτίαι αὐτοῦ. Ὡς γὰρ οἱ δαίμονες μετὰ τὴν ἐκπτώσιν οὐ μετανοοῦσιν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι νῦν ἀμαρτάνουσι, ἀλλ' ἀμφοτέροι ἐσχον τὸ ἄτρεπτον, οὕτω καὶ οἱ ἄνθρωποι μετὰ θάνατον τὸ ἄτρεπτον ἔχουσι. Καὶ οἱ μὲν δίκαιοι ποθοῦντες τὸν Θεόν, καὶ ἔχοντες αὐτὸν ἀεὶ, εὐφραίνονται· οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ ποθοῦντες τὴν ἀμαρτίαν, καὶ μὴ ἔχοντες τὰς ὕλας τῆς ἀμαρτίας, ὡς ὑπὸ πυρὸς καὶ σκώληκος κατεσθιόμενοι, κολάζονται, μηδεμίαν παρηγορίαν ἔχοντες. Τί γάρ ἐστι κόλασις, εἰ μὴ τοῦ ποθουμένου στερήσις; Κατὰ τὴν ἀναλογίαν οὖν τοῦ πόθου, οἱ τε τὸν Θεόν ποθοῦντες εὐφραίνονται, καὶ οἱ τὴν ἀμαρτίαν ποθοῦντες κολάζονται· καὶ γὰρ οἱ ἐπιτυγχάνοντες τοῦ ποθουμένου, κατὰ τὸ μέτρον τοῦ πόθου εὐφραίνονται· καὶ οἱ ἀποτυγχάνοντες, κατὰ τὸ μέτρον τοῦ πόθου ὀδυνῶνται.

secundum desiderii mensuram oblectantur : contra illi qui re desiderata exciderunt, pro cupiditatis suæ modo discruciantur.

οἱ. Ὑμεῖς δὲ εἰπατε ἡμῖν, τί ἐστὶ παντοκράτωρ; Πάντως ὁ πάντα κρατῶν. Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος· « Ὁ δὲ πάντα κατασκευάσας Θεός. » Καὶ πῶς παντοκράτωρ ὁ Θεός, μὴ κρατῶν τῆς ὕλης καὶ τῆς κακίας; ἢ πῶς Δημιουργός, μὴ δημιουργήσας τὴν ὕλην; ἢ πῶς Θεός, ἀτελής, καὶ ἐλλιπὴ ἔχων τὴν δύναμιν; Διὰ τί γὰρ οὐκ ἀνέλε καὶ ὑπέταξε τὴν ὕλην, ἀλλ' εἰσεν αὐτὴν στασιάζουσιν, καὶ μέχρι κειροῦ βοῆς; Εἰ μὲν μὴ βουληθεὶς, οὐκ ἀγαθός. Οὐκ ἀγαθὸς γὰρ, οὐδὲ δίκαιος, τὸ ἐφρησυχάζειν τοῖς ἀμαρτάνουσιν. Εἰ δὲ μὴ δυνήθεις, Θεὸς ἀδύνατος; μὴ εἴη Θεός· οὐ γὰρ δύνασθε εἰπεῖν, καθὼς ἡμεῖς ἐφημεν περὶ τοῦ γενέσθαι καὶ εἶναι τὸν διάβολον, ὅτι αὐτὸ τὸ εἶναι αὐτὸν ἀγαθόν ἐστιν. Ὑμεῖς γὰρ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ διδόντες αὐτῷ τὸ εἶναι, ἀγαθὸν τὸ εἶναι

A fecit nobis, nisi ea demum quæ nostra scire intererat. Quæ autem scire nostri non erat, hæc occultavit. Nec proinde rationem a Deo poscimus. Ipse enim et iudex, et bonorum idem ipse sors est : nec bonum ullum est, nisi quod ipse velit; sicut ne lumen ullum est, nisi quod a sole derivatur.

75. Ac sane Deus, cum natura bonus et misericors sit, nec peccatum vult, nec peccatoris mortem, nec delectatur in interitu viventium, nec iræ affectui subjacet quo prænam inferat : quin potius in omnes bona profundit. Qui cupit, accipit : nam qui jam bonus est, ampliora bona consequitur. Atque in hac quidem vita moderatio quedam est, et gubernatio, arcanaque providentia, qua ii qui peccant, ad meliorem frugem et poenitentiam revocantur. Post mortem vero nec conversionis, nec poenitentiae locus est. Non quod Deus poenitentiam non suscipiat (neque enim seipsum negare potest, nec miserationem suam abjicit), sed conditio animæ est, quæ converti nequeat. Unde si quis omnibus justitiæ muneribus fungatur, deinde mutata sententia, peccet, et cum peccati cupiditate e vita excedat, in peccato suo morietur. Eodem modo peccator, si cum poenituerit, inque poenitentia mortem obeat, nulla culparum ejus manebit memoria. Sicut enim demones post lapsum non respiscunt, neque etiam angeli nunc peccant, sed utrique hoc habent, ut nulla in ipsos mutatio cadat sic homines post obitum conversionem nullam admittunt. Ac justique Deum desiderantes, ejus possessione perenni oblectantur; peccatores contra peccatum concupiscentes, nec peccandi materiam habentes, tanquam igne et verme corrosi, cruciantur, omni prorsus solatio destituti. Quid enim aliud supplicium sit, nisi expetitæ rei privatio? Ergo pro cupiditatis ratione ii qui Deum exoptant, in deliciis agunt : qui vero peccato indulgent, puniuntur. Nam et illi qui rem quam cupierunt, assequuntur.

D 76. Vos autem mihi respondeatis : quidnam omnipotentis vocabulo significatur? annon qui universa imperio continet? Ait enim Apostolus : « Qui omnia creavit, Deus est. » At quomodo omnipotens Deus est, si nihil in materiam et in malum possit? aut quomodo creator, qui materiam non condiderit? aut cur denique Deus, qui perfectus non est, cujus etiam virtus deficiens est? Ecce enim materiam aut non sustulit, aut non subjecit, sed eam ad momentum seditionem movere permisit? si quidem, quia noluit; profecto bonus non est. Neque enim bonum, nec justum decet, ut peccantibus acquiescat. Si vero non potuit, imbecillis ergo est Deus, nec proinde Deus. Nequaquam enim idem afferre vobis licet, quod

nos de diaboli creatione et exsistentia dicebamus, etiam hoc ipsum esse bonum, quod exsistat. Nam nos cum ei tribuamus, quod a bono factus sit, jure dixerimus bonum esse quod ille sit. At vos cum materiam ex bono rægetis habere ut exsistat; imo eam natura malam, omnisque boni exsortem esse contendatis, **461** nullatenus esse bonum dicere possitis, quod ipsa sit. Deus igitur, vestra

quidem opinione, nec bonus, nec potens sit, qui eam ab initio non sustulerit.

Præterea, si ex boni et mali substantia cuncta ortum habent, certe nec bonus nec malus, rerum creatores sunt, sed patres.

Et rursus: si malum bono adversatur, ut ens enti, principium principio, substantia substantiæ, et, ut more vestro loquar, Deus Deo; sane cum in nostra potestate sit, bonum aut malum facere, in nostra quoque potestate situm erit, bono vel malo palmam dare, nosque in causa erimus, ut alter alterum superet.

77. Nos itaque unum Deum, bonum, justum, omnium opificem, cuncta imperio tenentem, omnipotentem, parem voluntati vim habentem constitemur, ab ipsoque universa tam visibilia quam invisibilia condita fuisse, atque non ex ipsius substantia, sed ex nihilo in rerum naturam producta. « Omnia enim quæcunque voluit Dominus fecit⁴⁴, » idque esse bonum affirmamus, quod ipse vult. Absit enim ut de factore opera judicent: quin nec Providentiæ rationes nobis exploratæ sunt! « Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit⁴⁵? » Si consilium et voluntas ipsius cognosci posset, nec Deus foret, nec admiratione dignus. Quemadmodum enim incomprehensibilis est ejus essentia, sic et ejus voluntas ac providentia. Nam si ea quæ sunt hominum, nemo scit, nisi uniuscujusque spiritus, qui in ipso est⁴⁶; quin ne omnia quidem sua quisque cognoscit (neque enim exploratum habet, quid sibi sit eventurum; quia sæpe ignorat, quid modo velit, quidve eras volet): quoniam igitur pacto Dei voluntatem, ipsiusque consilium perspectum habebit? quin

datur.

78. Quamobrem Deus pro sua præscientia omnibus providet. Et quamlibet nobis, qui nec futura, nec præterita, imo nec præsentia omnia novimus, præpostera ipsius gubernatio videatur, plana tamen et æquabilis, bonæque et justa est. Nam cum ea, quæ in nostro arbitrio consistunt, perinde prænoscat, ac si jam essent; futura, prout ipse vult et statuit, juste decernit. Neque enim Deus hominis instar prospicit. « Homo quippe videt in faciem: Deus autem intuetur cor⁴⁷. » Ac nos non raro, id quod ab omnibus justum judicatur, injustum esse censemus; vel quia animus noster vitio occupatus est, vel quia non eadem res omnibus

A αὐτὸν δικαίως εἰποιμεν. Ὑμεῖς δὲ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ μὴ διδόντες τῇ ὕλῃ ὑπαρξιν, ἀλλὰ καὶ κακὴν ταύτην λέγοντες, καὶ φύσει κακὴν, καὶ παντελῶς ἀμέτοχον ἀγαθοῦ, οὐκ ἀγαθὸν δυνήσεσθε εἰπεῖν τὸ εἶναι αὐτὴν· οὐκοῦν, ἢ οὐκ ἀγαθὸς, ἢ οὐ δυνατὸς ὁ Θεὸς καθ' ὑμᾶς, μὴ ἐξ ἀρχῆς ταύτην ἀνελών·

possitis, quod ipsa sit. Deus igitur, vestra eam ab initio non sustulerit.

Καὶ πάλιν· εἰ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ οὐσίας τοῦ κακοῦ τὰ πάντα, οὐδὲ ὁ ἀγαθὸς καὶ δημιουργὸς, οὐδὲ ὁ πονηρὸς, ἀλλὰ πατέρες τῶν ὄντων.

Καὶ πάλιν· εἰ ἡ κακία ἐναντία τῷ ἀγαθῷ, ὡς ὄντι, καὶ ἀρχὴ ἀρχῇ, καὶ οὐσία οὐσία⁴⁸, καὶ καθ' ὑμᾶς εἰπεῖν, Θεὸς Θεῷ, ἐν ἡμῖν δὲ ἐστὶ ποιῆσαι τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν, ἐν ἡμῖν δὲ ἐστὶ δοῦναι τὰ νικητήρια τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ πονηρῷ, καὶ ἡμεῖς ἐσμεν αἱτιοὶ τῆς ἐπικρατείας ἐκατέρου.

οἷ'. Ὑμεῖς γὰρ ἓνα Θεὸν φάμεν ἀγαθόν, δίκαιον, πάντων δημιουργόν, πάντων κρατοῦντα, παντοδύναμον, ὅσα θέλει δυνάμενον· καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐκτίσθαι τὰ πάντα, τὰ τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι· « Πάντα γὰρ ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν ὁ Κύριος· » καὶ τοῦτο ἀγαθὸν φάμεν, ὃ θέλει. Οὐ γὰρ τὰ ποιήματα κρίνει τὸν ποιῆσαντα· ἀλλ' οὐδὲ ἴσμεν τὸν λόγον τῆς προνοίας αὐτοῦ. « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν τοῦ Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » Εἰ ἔγνωστο ἢ βούλη αὐτοῦ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ, οὐκ ἦν Θεός, οὐδὲ θαυμαστός. Ὡς περ γὰρ ἡ οὐσία αὐτοῦ ἀκατάληπτος, οὕτω καὶ ἡ θέλησις, καὶ ἡ πρόνοια αὐτοῦ. Εἰ γὰρ τὰ τῶν ἀνθρώπων οὐδεὶς ἐπίσταται, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα ἐκάστου τὸ ἐν αὐτῷ, ἀλλ' οὐδὲ πάντα τὰ αὐτοῦ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων ἐπίσταται· οὐ γὰρ τὸ μέλλον γινώσκει, οὐδὲ τί βούλεται, καὶ τί θελήσει καὶ βουληθῇ αὐρίον, ἐπίσταται· πῶς οὖν τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα, καὶ τὴν αὐτοῦ βουλήν γινώσκται; καὶ πολλάκις ὧν ἐβουλεύσατο, εἰς λήθην ἐρχεται.

etiam eorum quæ constituerat, iose non recor-

οῦ'. Προνοεῖται ὁ Θεὸς κατὰ αὐτοῦ πρόγνωσιν τῶν ἀπάντων. Καὶ δοκεῖ μὲν ἡμῖν τοῖς μὴ εἰδότες, μὴδὲ τὰ μέλλοντα, μὴδὲ τὰ προγεγονότα, μὴδὲ πάντα τὰ ἐνεστώτα, ἀνώμαλος ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ· ὁμαλὴ δὲ ἐστὶ, καὶ ἀγαθὴ, καὶ δικαία τῷ ὄντι. Προγινώσκων γὰρ τὰ ἐφ' ἡμῖν ὡς ὄντα, τὰ ἐσόμενα δικαίως, ὡς αὐτὸς θέλει καὶ βούλεται, κρίνει· οὐ γὰρ ὡς ὁρᾷ ἀνθρώπος, ὁφεται Θεός. « Ἀνθρώπος γὰρ εἰς πρόσωπον ὁρᾷ, Θεὸς δὲ εἰς καρδίαν. » Ὑμεῖς καὶ τὸ ὑπὸ πάντων κρινόμενον δίκαιον πολλάκις, ἀδικον ὁρῶμεν διὰ πρόληψιν κακίας, καὶ διὰ τὸ μὴ αὐτὸ πᾶσιν ἀρεστὸν, ἀλλ' ἕτερον ἐτέρῳ. Κρίνει δὲ ὁ Θεὸς οὐκ ἐκ μεταμελείας ἢ ἐπιγνώσεως, ἀλλ' ἐκ προγνώσεως.

⁴⁴ Psal. cxxxiv, 6. ⁴⁵ Isa. xl, 13. Rom. ii, 34. ⁴⁶ I Cor. ii, 11. ⁴⁷ I Reg. xvi, 7; Psal. vii, 10.

VARIE LECTIONES.

⁴⁸ Billius vertit *justus*, ceu legerit *δικαίος*. ⁴⁹ Basil. et R. ἀρχὴ ἀρχῆς, καὶ οὐσία οὐσίας.

Προεγνωκῶς γὰρ ὁ Θεὸς, τὰ πάντα πρὶν γενέσθαι αὐτῶν, προὐρίσεν ἑκάστῳ δικαίως, καὶ προνοητικῶς, καὶ συμφερρόντως, κατὰ ἅλλα τοῖς ἐφ' ἡμῖν, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Ἄλλο γάρ ἐστι γνῶσις, καὶ ἄλλο πρόγνωσις, καὶ ἄλλο ἐπίγνωσις, καὶ ἄλλο ὁρισμὸς, καὶ ἄλλο προορισμὸς· γνῶσις μὲν γάρ ἐστι, τὸ εἰδέναι τὰ ὄντα, ἣ τὰ γινόμενα. Πρόγνωσις δὲ, τὸ εἰδέναι τὰ ἐσόμενα, πρὶν γενέσθαι αὐτῶν. Ἐπίγνωσις δὲ ἐστίν, ἡ μετὰ ψευδῆ ἐπιγινωμένη ἀληθὴς γνῶσις· καὶ ὁρισμὸς μὲν ἐστὶ κρίσις καὶ ἀπόφασις ἐπὶ τοῖς γεγεννημένοις· προορισμὸς δὲ, κρίσις καὶ ἀπόφασις ἐπὶ τοῖς ἐσόμενοις.

οβ'. Προειδὼς οὖν ὁ Θεὸς τὰ ἐσόμενα ὑφ' ἡμῶν ἐκουσίως, ἤγουν τὰ ἐφ' ἡμῖν, ἀρετὴν φημι, καὶ κακίαν, προορίζει τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Καὶ ἡ μὲν προγνωστικὴ δυνατόν τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐξ ἡμῶν ἔχει τὴν αἰτίαν· τὸ δὲ προγνῶναι ἂ μὲλλον ποιεῖν, ἐξ ἡμῶν· εἰ γὰρ μὴ ἐμέλλον ποιεῖν, οὐδὲ αὐτὸς προεγίνωσκε, καὶ μὴ ἐσόμενον. Καὶ ἡ μὲν πρόγνωσις τοῦ Θεοῦ ἀληθὴς ἐστὶ καὶ ἀπαράδατος, ἀλλ' οὐκ αὐτὴ ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ γενέσθαι πάντως τὸ ἐσόμενον· ἀλλ' ὅτι μέλλον ποιεῖν τόδε ἢ τόδε, προγινώσκει. Προγινώσκει δὲ πολλὰ, ἃ οὐκ ἐστὶν αὐτῷ ἀρεστά· καὶ οὐκ αὐτὸς αἴτιος τούτων. Ὡς οὐδὲ λατρός αἴτιος τῆς νόσου, εἰ προέγνω, ὅτι μέλλει τις νοσεῖν, ἀλλὰ τὸ μὲν νοσῆσαι ἄλλης αἰτίας, τῆς ποιούσης τὴν νόσον. Ἡ δὲ πρόγνωσις τοῦ λατροῦ, τῆς ἐν αὐτῷ τέχνης· οὕτω καὶ τὸ ἐσόμενον ὑφ' ἡμῶν, οὐκ ἐκ τοῦ Θεοῦ τὴν αἰτίαν ἔχει, ἀλλὰ τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν θέλημα· οὐ κακὸν δὲ τὸ αὐτεξούσιον, εἰ ὡς ἐδόθη ἡμῖν, καὶ ἐφ' ᾧ ἐδόθη, χρησώμεθα αὐτῷ. Τὸ δὲ, προγνῶναι τὸν Θεόν, τῆς προγνωστικῆς αὐτοῦ δυνάμεως. Ἄλλ' οὐδὲ αἱ τιμωρίαι ἡμῶν τὸν Θεὸν ἔχουσιν αἴτιον. Οὐ γὰρ ὁ κριτὴς ἐστὶ τῆς τιμωρίας τοῦ πονηροῦ αἴτιος, εἰ καὶ αὐτὸς θέλων κρίνει· ἀλλ' αἴτιος μὲν ἐστὶν ὁ πταίσας τῆς αὐτοῦ τιμωρίας, ὁ δὲ κριτὴς τῆς δικαιosuνης αἴτιος· ἀγαθὸν δὲ ἡ δικαιosuνη. Εἰ γὰρ θέλων κρίνει, ἀλλ' οὐ κατὰ προηγούμενον θέλημα, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐπόμενον. Προηγούμενον μὲν ἐστὶ θέλημα, ὅπερ ἡ τις ἀφ' αὐτοῦ θέλει· ἐπόμενον δὲ, ὅπερ ἐκ τῆς τῶν γινόμενων αἰτίας· προηγούμενος γὰρ ἐξ αὐτοῦ· εἰ δὲ οὐ θέλει ὁ Θεὸς πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν. Ἀμαρτανόντων δὲ ἡμῶν, θέλει παιδεύεσθαι ἡμᾶς πρὸς τὸ συμφέρον· καὶ τὸ μὲν προηγούμενον θέλημα τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀγαθότητός ἐστι, τὸ δὲ ἐπόμενον, τῆς δικαιosuνης αὐτοῦ.

scipso c vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire⁸⁰. Cum autem peccamus, utilitatis nostræ causa vult nos castigari. Itaque antecedens Dei voluntas, bonitatis ipsius est; consequens vero, justitiæ⁸¹.

π'. Ὅτι δὲ προὐρίσεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα κατὰ τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ, οὕτως γνωσόμεθα. Ἀποκτείνον τὸ

A placet, sed aliis alia. At Deus non ex prænitentia, non ex postera cognitione, sed ex prænotione iudicat. Cum enim cuncta antequam fiant, prænoscat⁸⁰, iuste, et provide, et utiliter unicuique præfinit; ut quæ in nostra potestate sita sunt, iis quæ penes nos non sunt, respondeant. Aliud siquidem est cognitio, aliud prænotio, aliud agnitio, aliud item decretum, et aliud præfinitio. Cognitio siquidem est, ea quæ sunt ac fiunt scire. Prænotio, est futura nosse antequam fiant. Agnitio, vera cognitio est, quæ post falsam accedit. Decretum vero, est iudicium ac sententia de iis quæ jam facta sunt. Præfinitio tandem, est iudicium et sententia de futuris.

462 79. Præscit⁸² itaque Deus, ea quæ sponte ac libere acturi sumus, hoc est quæ in nostra potestate sita sunt, puta virtutem et vitium: ea vero præfinit, quæ in arbitrio nostro minime consistunt. Ac vis quidem Dei præsciens causam ex nobis nequaquam habet: verum ut quæ facturi sumus præsciat, hoc a nobis proficiscitur. Nisi enim facturi essemus, ne ipse quidem, quod futurum non esset, præcognosceret. Porro Dei præscientia certa et inviolabilis est: sed ipsa non est causa, cur omnino fiat, id quod futurum est: quin potius, quia hoc vel illud acturi sumus, idcirco prænoscit. Multa autem prænoscit, quæ ipsi minime grata sunt, quorumque propterea minime auctor est. Sicut nec medicus idcirco morbi causa est, quia futurum prænovit, ut quis in morbum incidat: sed ægrotatio quidem ab alia causa proficiscitur, quæ morbum parit; medici vero præscientia ex ipsius arte oritur: ita pariter id quoque quod a nobis futurum est, Deum causam non habet, sed liberam nostram voluntatem. Atque libertas haudquaquam mala est, si, veluti nobis, et ad quem usum concessa est, ea utamur. Quod autem prænoscat Deus, id præscienti ejus potentie ascribendum est. Quin ne poenarum quidem quæ nobis infliguntur, Deus auctor non est⁸³. Neque enim cur improbus poenas luat, auctor est iudex, tametsi ipse libens sententiam ferat: verum is, qui facinus admisit, poenam sibi ipse accersivit: justitiæ autem (quæ bona res est) causa est iudex. Quantumvis enim volens iudicet, non tamen antecedenti voluntate, sed consequenti id facit, itaque voluntas antecedens est, illud quod quis a seipso vult: consequens vero, id quod ex eorum quæ fiunt causa proficiscitur⁸⁴. Antecedenti enim Deus ex

80. Quod autem omnia, pro sua præscientia, præfinierit Deus, hinc colligemus. Deus mutationi

⁸⁰ Dan. xiii, 42. ⁸¹ Lib. II, De fide, cap. 50. ⁸² Basil. hom. Quod Deus non sit causa malorum. ⁸³ Lib. II De fide, cap. 29. ⁸⁴ I Tim. II, 4. ⁸⁵ Vid. S. Thom. I part. quest. 19, a. 7.

VARIE LECTIONES.

^a Basil. προηγούμενα μὲν ἐστὶ θέληματα, ὅπερ.

obnoxius non est, atque ex prænotione, non ex postera agnitione judicat. Si igitur in diem judicat et definit, in diem quoque id quod fit, cognoscit: quin etiam, ut quidam aiunt, nescientes quid dicant, pœnitentia ducitur; imo vitæ annos adjicit. Si enim pœnitentia ducitur, ut annos addat, profecto et voluntatem et cognitionem variabilem habet; quod tamen Deo indignum est. Quod si annos Ezechiae adjectos ex Scriptura²³ objiciatis; hoc scitote, non sic eos adjecisse Deum, quasi id ignorasset, aut non præfississet: quin potius ipse ea quæ ad Ezechiam spectabant, et præscierat, et præfissierat: verum pro sua providentia, ut saluti nostræ consuleret, sermonem ita composuit, quo quanta esset pœnitentiæ vis, declararet. Nam quod pœnitentia adductus dicitur, id ex nobis assumptum est. Scriptura siquidem ad puerilem audientium imbecillitatem sese accommodans, humano more de Deo loquitur. Sicut enim dicitur: « Quare obdormis, Domine²⁴? » non quod Deus dormiat; sed quod patientiam ejus ac lenitatem, auxillique dilationem, somnum appellet (apud nos enim ii qui somno tenentur, nulli opem ferunt), eodem modo pœnitentiæ vocabulum usurpavit. Sicut enim nos pœnitet, cum quis opibus, quibus eum auximus, male utitur: sic Deus, cum hominem condidisset, Saulque in regem unxisset, hique postea in peccatum lapsi essent, pœnitentia affectus dicitur: non quod Deum vere pœnituerit (quod enim futurum esset, hoc jam ante noverat), sed quod illi ea perpetrassent, quæ pœnitentia digna erant. Quapropter, et bona agere, et boni esse contendamus, ut in eorum numero simus, quos bonos fore præscivit, atque ad vitam æternam præordinavit.

81. Illud autem sciendum est, quod bonum præstantissimus ordo sit, unicuique quod natura suum est, conservans. Illud porro est virtus. Contra, malum ordinis dissolutio est, seu perturbatio. Porro bifariam bonum dicitur, vel id quod revera bonum est, ut ordo ille de quo diximus, vel id quod boni tantummodo speciem habet, uti voluptas, qua præter eum ordinem sensus titillatur; quod quidem bonum non est, sed potius malum. Sic malum duplici quoque modo dicitur, nempe, vel id quod vere malum est, sive quod præter ordinem naturæ congruentem, atque adversus Creatoris legem ex proprio consilio et voluntate fit (naturalis quippe ordo in hoc situs est, ut Creatori obediat, perturbatio vero in contumacia), vel quod opinione duntaxat malum est: ut quod sensibus acerbum est, nobisque molestum, uti castigatio, quæ quidem bona potius et utilis est; quippe quæ ad naturalem ordinem nos revocet. Ac voluntaria quidem mala dicuntur, quæ vere mala sunt, molestiam afferunt.

82. Quamobrem Deus, neque horum, neque illorum est causa, sicut ostendimus. Etsi enim illa

A Θεὸν, καὶ οὐκ ἐξ ἐπιγνώσεως κρίνον, ἀλλ' ἐκ προγνώσεως. Εἰ οὖν καθ' ἡμέραν κρίνει καὶ ὀρίζει, καθ' ἡμέραν γινώσκει τὸ γινόμενον, καὶ, ὡς τινὲς φασί, καὶ μεταμελεῖται, καὶ προστίθῃσιν ἐν τῇ ζωῇ, μὴ εἰδότες τί φασιν. Εἰ γὰρ μεταμελεῖται, καὶ προστίθῃσιν, τρεπτόν ἔχει καὶ τὸ θέλημα, καὶ τὴν γνώσιν· καὶ τοῦτο ἀνάξιον Θεοῦ. Εἰ δὲ λέγετε προστεθεικέναι τῷ Ἐζεχίᾳ, κατὰ τὴν Γραφὴν, ἀλλ' οὐκ ἀγνοῶν, οὐδὲ μὴ προορίσας, προσέθηκεν, ἀλλ' αὐτὸς μὲν καὶ προέγνω, καὶ προώρισε τὰ κατὰ τὸν Ἐζεχίαν· προνοητικῶς δὲ ἐσχηματίζετο ἰ, οἰκονομῶν τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, ἵνα δείξῃ, πόσον δύναται μετάνοια. Μεταμελεῖσθαι δὲ λέγεται, ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς. Ἡ γὰρ Γραφὴ ἀνθρωπικώτερον περὶ Θεοῦ διαλέγεται πρὸς τὴν νηπιότητα τῶν ἀκούοντων. Ὅσπερ γὰρ λέγεται, « Ἰνα τί ὑπνοῖς, Κύριε; » οὐχ ὑπνοῖ δὲ ὁ Θεός, ἀλλὰ τὴν ἀνοχὴν καὶ τὴν μακροθυμίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπέρθεσιν τῆς βοηθείας αὐτοῦ, ὑπνόν ἐκάλεσε· παρ' ἡμῖν γὰρ οἱ ὑπνούντες, οὐ βοηθοῦσιν· οὕτω καὶ μεταμέλεια. Ἡμεῖς γὰρ, ὅταν δωμέν τι πλοῦτον, καὶ κακῶς ἐκείνος χρήσῃται, μεταμελούμεθα. Οὕτως τοῦ Θεοῦ τὸν ἀνθρώπον ποιήσαντος, καὶ τὸν Σαοὺλ χρίσαντος εἰς βασιλέα, καὶ ἀμαρτησάντων αὐτῶν, μεταμελεῖσθαι λέγεται· οὐ τοῦ Θεοῦ μεταμεληθέντος· προῆδεν γὰρ τὸ ἐσόμενον· ἀλλὰ τούτων ἄξια μεταμελείας πραξάντων. Ἀγωνισώμεθα οὖν ποιῆσαι τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἀγαθοὶ γενέσθαι, ἵνα ὦμεν τῶν προεγνωσμένων ἀγαθῶν, καὶ προωρισμένων εἰς ζωὴν αἰώνιον.

C πα'. Ἰστέον δὲ, ὡς ἀγαθὸν μὲν ἐστὶ τάξις ἀρίστη, ἐκάστῳ τὸ κατὰ φύσιν οἰκεῖον διασώζουσα· ταυτὸν δὲ ἐστὶ καὶ ἀρετὴ· κακία δὲ, ἡ τῆς τάξεως λύσις, ἡ γοῦν ἀταξία. Δισσῶς δὲ τὸ ἀγαθὸν λέγεται, ἡ τὸ ὄντως ἀγαθόν, ὡς ἡ ῥηθείσα τάξις, ἡ καὶ τὸ δοκοῦν ἀγαθόν, ἡ κατ' αἴσθησιν ἡδονὴ παρὰ τὴν προσηρημένην τάξιν· ὅπερ οὐκ ἀγαθόν ἐστίν, ἀλλὰ μᾶλλον κακόν· καὶ ἡ κακία δὲ δισσῶς λέγεται, ἡ τὸ ὄντως κακόν, τοῦτέστι τὸ παρὰ τὴν φυσικὴν τάξιν γινόμενον, καὶ παρὰ τὸν νόμον τοῦ Κτίσαντος, κατ' οἰκειαν γνώμην. Φυσικὴ γὰρ τάξις, ἡ ὑπακοὴ τοῦ Κτίσαντος· ἀταξία δὲ, ἡ παρακοή· ἡ τὸ δοκοῦν κακόν, τὸ κατ' αἴσθησιν λύπηρόν, καὶ ἡμῖν ἐπίπονον, ὡς ἡ παιδεία, ἥτις μᾶλλον ἀγαθόν ἐστίν, καὶ συμφέρον, πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ἐπαναγούσα τάξιν. Καὶ λέγονται, τὰ μὲν D ἐκούσια κακὰ, ὄντως κακὰ, τὰ εἰδὴ τῆς ἀμαρτίας· τὰ δὲ ἀκούσια, τὰ ἐπίπονα.

πρ'. Οὕτε τούτων οὖν, οὕτε ἐκείνων αἴτιος ὁ Θεός, ὡς εἰδείξαμεν. Εἰ γὰρ τὰ λεγόμενα κακὰ, διὰ τὸ ἡμῖν

²³ Isa. xxxviii, 5. ²⁴ Psal. xliii, 13.

VARIE LECTIONES.

¹ Basil. et Reg. ἐσχηματίσαντο.

δοκεῖν κακὰ εἶναι, διὰ τὸ ἀγρῆς, καὶ διὰ τὸ παράδου-
λον ἡμῶν, καὶ διαμαρτάνειν ἡμᾶς, τούτέστιν ἀπο-
τυχάνειν τοῦ δέοντος κόπου ἢ τῷ πρὸς τὴν ἡδονὴν
λίγην, δικαίῳ λόγῳ ὁ Θεὸς ἐπάγει, παιδεύων πρὸς τὸ
συμφέρειν, ἀλλὰ τῶν ἐκουσίων κακῶν ἡσυχάζει τὰ
ἀκούσια λεγόμενα κακὰ· ἀκολουθεῖ γὰρ τοῖς ἐκου-
σίοις κακοῖς τὰ ἀκούσια. Τιμωρίαι γὰρ, καὶ παι-
δεῖαι, ὡς τὰ πολλὰ, πρὸς διόρθωσιν αἱ συμφοραὶ γί-
νονται, καὶ ἡ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος κόλασις, τελεία
τῆς κακίας καὶ ἁμαρτίας ἀναιρέσις· ἢ, τὸ ἐναντίον
εἰπεῖν, τοῖς ἐπιποθοῦσι τὰς σωματικάς παρὰ τὸν φυ-
σικὸν νόμον ἡδονάς, καὶ τὰς διὰ ταύτας ἁμαρτίας, ἡ
ἀπορία τῆς τούτων χρήσεως ἔσται αἰωνία κόλασις.
Κόλασις γὰρ ἡ τοῦ ποθομένου ἀποτυχία. Ἀκρι γὰρ
ἁμαρτίας ἡδονὴ παρὰ τὸν νόμον τῆς φύσεως· αὕτη
δὲ διττὴ, ἢ ψυχικῇ, ἢ σωματικῇ· καὶ ψυχικὴ μὲν, ἡ
τῆς δόξης· ἐφeses· σωματικὴ δὲ, βρώσις, πόσις, ἀνε-
σις σώματος, ὕπνος, συνουσία γυναικῶν. Ταῦτα πάν-
τα φυσικά καὶ καλὰ κατὰ τὴν φυσικὴν τάξιν καὶ τὸν
νόμον τοῦ Κτίσαντος· γινόμενα· κακὰ δὲ, παρὰ τὸν
νόμον τοῦ Κτίσαντος, καὶ τὴν φυσικὴν τάξιν, καὶ
χρῆσιν.

πγ'. Φυσικὴ δὲ τάξις, τὸ ἐφίεσθαι τῆς παρὰ Θεοῦ
δόξης· τὸ δὲ τῆς παρ' ἀλλήλων δόξης ἐφίεσθαι, παρὰ
φύσιν. Θεῷ γὰρ μόνῳ, τῷ φύσει δοξαστῷ, πρέπει ἡ
παρὰ πάντων τῶν κτισμάτων αὐτοῦ δόξα· ἡμῖν δὲ
τὸ ταπεινωθεῖν Θεῷ, ὡς Δημιουργῷ, καὶ ἀλλήλοις,
διὰ τὸν νόμον τοῦ Κτίσαντος. Τοῦτο γὰρ τῆς πρὸς
τὸν Θεὸν ἀγάπης, καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον τεκμή-
ριον. « Ἀγαπήσεις γὰρ Κύριον τὸν Θεόν σου, ἐξ
ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ τὸν πλησίον σου, ὡς σεαυ-
τόν. » Καί, « Πᾶς ὁ ὤψων ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται·
ὁ δὲ ταπεινώσας ἑαυτὸν, ὕψωθήσεται. » Ὡς τὸ
ἀγαπᾶν τὴν παρ' ἀλλήλων δόξαν, ἀπιστίαν συνίστη-
σιν. « Οὐ δύνασθε γὰρ, φησὶ, πιστεῦειν εἰς ἐμὲ,
δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τοῦ
μόνου Θεοῦ οὐ ζητοῦντες.

πδ'. Πάλιν ἡ σωματικὴ ἡδονὴ, βρώσις, καὶ τὰ
λοιπὰ, κατὰ τὴν φυσικὴν χρῆσιν, καὶ τὸν νόμον τοῦ
Κτίσαντος λαμβανόμενα, καλὰ· παρὰ δὲ τὸν νόμον
τοῦ Θεοῦ, καθ' ἡμετέραν γνώμην καὶ παράχρησιν
γινόμενα, κακὰ· οἷον βρώσις καὶ πόσις, ὅσον πρὸς τὸ
ζῆν καὶ σύστασιν τοῦ σώματος, καλὰ· ὁμοίως καὶ ὁ
ὕπνος, καὶ ἡ τῆς γυναικὸς χρῆσις, τὸ εἶδέναι τὸ ἴδιον
σκεῦος, καλόν. Τὸ δὲ πρὸς ἡδονὰς ἀλόγους, κεχρησθαι
βρώσει, καὶ πόσει, καὶ γυναιξὶν ἀδιαφόρως, ἀλόγων
δίχην, πονηρόν.

πε'. Διὰ οὖν τὴν κενὴν δόξαν, καὶ διὰ τὴν ἄμετρον
βρώσιν, καὶ πόσιν, καὶ τὰς πορνείας, ἢ φιλαργυρίαν
τούτων ἐρεῖσμα, φθόνοι τε, καὶ ἐριδές, καὶ πονηρίαι,
καὶ ψεῦδος, καὶ συκοφανταίαι, καὶ ἀρπαγαί, καὶ φό-
νοι, καὶ τὸ πρὸς τὸν πλησίον μῖσος. Διὰ γὰρ τὸ

¹¹ Matth. xii, 37. ¹² Luc. xiv, 11. ¹³ Joan. v, 4

VARIÆ LECTIONES.

1) Λεγο σκοποῦ ἀκούσις.

A quæ involuntaria mala dicuntur (sive quia mala
videntur nobis, sive propter injucunditatem, sive
quia præter consensum nostrum accidunt, ita ut
voluptatibus indulgendo necessarium laborem præ-
termittamus) justo judicio Deus infert, ad nostram
utilitatem castigans nos: attamen hæc involunta-
ria mala a voluntariis pendent. Voluntaria quippe
mala involuntaria sequuntur. Nam calamitates ad
emendationem ut plurimum conferunt, ut quæ
sint malorum vindictæ et castigationes. Quin et
futuri sæculi supplicium, nequitie et peccati plena
abolitio est. Vel contra potius, expetentibus præter
naturæ legem carnales voluptates, et peccata, quæ
earum causa admittuntur, supplicium æternum
erit, eis uti non posse. Supplicium quippe est re
concupita excidere. Nam voluptas quæ naturæ legi
repugnat, peccatum est: atque duplex est, animi
scilicet et corporis: animi quidem, ut gloriæ cu-
piditas; corporis autem, ut cibus, potus, corporis
remissio, somnus, cum feminis commistio. Hæc
omnia naturalia sunt et bona, si secundum ordi-
nem naturæ Creatorisque legem fiant: mala vero,
si præter Creatoris legem, ordinem, usumque
naturæ

83. Naturalis ordo est, ut gloriam quæ a Deo
est, cupiamus; mutuam vero ab invicem gloriam
affectare, hoc naturæ repugnat. 464 Solum nam-
que Deum, qui sua natura gloriam meretur, ab
universis creaturis gloria affici decet; nos autem
C Deo subijci par est, ut Conditori; imo mutuo alios
aliis propter Conditoris legem. Hoc siquidem
tum erga Deum, tum erga proximum, amoris
argumentum est. « Diliges enim Dominum Deum
ex toto corde tuo, et proximum tuum sicut te
ipsum ». Et: « Omnis qui se exultat, humili-
abitur, et qui se humiliat exaltabitur ». Itaque
qui mutue gloriæ cupiditate flagrant, infidelitatis
argumentum produnt. « Non potestis credere,
inquit Christus, qui gloriam ab invicem accipitis,
et gloriam quæ a solo Deo est, non queritis ».

84. Rursus corporalis voluptas, hoc est cibus,
potus, ac reliqua, si secundum naturæ usum et
Conditoris legem sumantur, bona sunt: sin præ-
ter Dei legem, pro nostro arbitrio, et per abu-
sum, mala. Exempli gratia, cibus et potus, qua-
tenus vitæ corporisque sustentationi inserviunt,
bona sunt; similiter et somnus, ususque mulie-
ris, ut quisque vas suum noverit, bonum est. Ad
voluptates autem abhorrentes a ratione uti cibo
et potu, ac mulieribus promiscue brutorum in-
star misceri, malum.

85. Quocirca inanem gloriam, necnon immo-
deratum cibum, et potum, scortationemque co-
mitantur avaritia, quæ horum adminiculum est,
invidiæ, rixæ, nequitie, mendaciæ, calumniæ,
rapinæ, cædes, et odium proximi. Nam quia

« abundat iniquitas, refrigescit charitas multorum »⁸⁷. Porro multos dixit [Christus] eos scilicet qui iniquitati addicti sunt. Ex naturalibus itaque, suggerente diabolo, proficiscuntur ea quæ naturæ repugnant.

86. Duo porro nobis adjumenta ad hæc omnia suppetunt; nimirum ut vim nobis inferamus, et orationi incumbamus. Conatus enim et oratio dilectionis erga Deum sunt indicia. Nam humilitas oratione declaratur. Tunc enim Dei potentiam imploramus, cum imbecillitatem nostram agnoscimus. Illud porro scire oportet, eum a peccato liberari, qui a iudicio de aliis ferendo se abstinet. Quippe neminem judicare, humilitatis signum est. Nihil autem est, quod Dei opem sic provocet, ut humilitas. « Vide, inquit, humilitatem meam et laborem conatus mei: et dimitte omnia peccata mea »⁸⁸. Et: « Vide humilitatem meam et eripe me »⁸⁹, videlicet ab oppugnante hoste, peccatoque et insipientia mea. Plurimum autem ad virtutem confert, cum probis conversatio (homo enim imitandi studiosum est animal), sensusque ab iis avertere, quorum consuetudo ad vitium nos exstimulat. Quantum enim ab oculis, tantum et a corde. Ex hinc enim rerum sensibilibus memoria in anima perfricatur. Nobis autem incumbit, ut mentem a rerum sensibilibus recordatione abstrahamus, quo levibus alis sese attollens, ad spiritualem solem advolet, et inaccessa nostrumque captum superante pulchritudine collustretur. Mens quippe nostra ex sensibilibus memoria crassitie contracta, ad ea deprimitur, atque a pulchritudinis illius quæ sola mente percipitur, contemplatione et possessione removetur. « Nemo Consuetudine, tolerantia, et conatu cujusvis artis

87. Quapropter per vim et conatum, qui a charitate proficiscatur, per orationem quam humilitas excitet, ac per rerum sensibilibus, eorumque qui negligentius vivunt, fugam, neminem judicantes, quinimo per humilitatem, consuetudinemque honorum, et obedientiam, salutem nostram operemur, absque ulla, sive cogitationum, sive affectuum occultatione. Illud quippe malum quod occultum est. Lux vero est, quidquid in apertum prodit. Neque enim serpens ad solem gignit, sed in cavernis: nec semen super terram jacens, sed sub terra latens crescit. Sic malæ cogitationes, cum in apertum minime proferuntur, fructus in corruptionem edunt: bonæ vero in vitam æternam, qua nobis omnibus perfrui concedatur, per gratiam Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto honor et gloria sit, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

A « πληθυνθῆναι τὴν ἀμαρτίαν, ἐψύγη ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν. » Πολλοὺς δὲ ἔφη, τοὺς κεχρημένους τῇ ἀνομίᾳ. Ἐκ τῶν φυσικῶν οὖν ἔρχονται τὰ παρὰ φύσιν, τοῦ διαβόλου προσβάλλοντος.

πς'. Πρὸς πάντα ταῦτα δύο ἡμῖν τρόποι μέγιστοι πρὸς βοήθειαν· τὸ βιάζεσθαι ἑαυτοὺς καὶ προσεύχεσθαι. Ἐνδειγμα γὰρ ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν, ἡ βία, καὶ ἡ προσευχή. Ἐνδειγμα γὰρ ταπεινώσεως, ἡ προσευχή. Ἐπιγινώσκοντες γὰρ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν, τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπικαλούμεθα δύναμιν. Δεῖ δὲ εἶδέναι, ὅτι τὸ μὴ κρίνειν, λυτροῦται ἀπὸ ἀμαρτίας. Τὸ γὰρ μὴ κρίνειν, ταπεινώσεως σημεῖον· οὐδὲν οὕτως προσκαλεῖται τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν, ὥς ἡ ταπεινότης. « Ἴδε γὰρ, φησὶ, τὴν ταπεινώσιν μου, καὶ τὸν κόπον τῆς βίας μου, καὶ ἀφες πάσας τὰς ἀμαρτίας μου. » Καὶ, « Ἴδε τὴν ταπεινώσιν μου, καὶ ἐξέλθου με »· δηλονότι, ἐκ τοῦ πολεμοῦντός με ἐχθροῦ, ἁπλῆς ἀμαρτίας μου, καὶ ἀφροσύνης μου. Συμβάλλεται δὲ πρὸς ἀρετὴν, καὶ ἡ μετὰ τῶν ἐναρέτων διαγωγή· μιμητικὸν γὰρ ζῶον ὁ ἄνθρωπος· καὶ τὸ ἀπέχεσθαι τῆς κατ' αἰσθησιν ὀμιλίας τῶν ἐρεθίζοντων. Ὅσον γὰρ ἀπὸ ὀφθαλμοῦ, τοσούτον καὶ ἀπὸ καρδίας. Δι' αὐτῶν γὰρ ἡ μνήμη τῶν αἰσθητῶν τῇ ψυχῇ γίνεταί. Πρόκειται δὲ ἡμῖν, χωρίσαι τὸν νοῦν τῆς μνήμης τῶν αἰσθητῶν, ἵνα κοῦφῃ πτερῶν πρὸς τὸν νοητὸν ἀναπτῇ ἥλιον καὶ τῷ ἀπροσίτῳ καὶ ἀμηχάνῳ αὐτοῦ κάλλει καταυγασθῇ. Παχύνεται γὰρ νοῦς ὑπὸ τῆς μνήμης τῶν αἰσθητῶν, καὶ πρὸς αὐτὰ καθέλκεται, ἀφίσταται τῆς κατανοήσεως καὶ ἀπολαύσεως τοῦ νοητοῦ κάλλους. « Οὐδὲς γὰρ δύναται δυοὶς κυρίοις δουλεῦν. » Ἐθεὶ κατορθοῦσιν οἱ ἄνθρωποι πᾶσαν τέχνην, καὶ ἐπιμονῇ, καὶ βίᾳ.

enim potest duobus dominis 465 servire⁹⁰. perfectionem adipiscuntur homines.

πς'. Διὰ βίας οὖν τῆς ἐξ ἀγάπης γινομένης, καὶ προσευχῆς, τῆς ἐκ ταπεινώσεως, καὶ ἀποφυγῆς τῶν αἰσθητῶν, καὶ τοῦ φυγεῖν τὴν τῶν ἀμελεστέων συνοίκησιν, καὶ τοῦ μὴ κρίνειν, καὶ ταπεινώσεως, καὶ τῆς τῶν ἐναρέτων συναναστροφῆς, καὶ ὑπακοῆς, τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργασώμεθα· μὴ κρύπτοντες τοὺς λογισμοὺς, καὶ τὰ ἐν ἡμῖν· πάθη. Πᾶν γὰρ κρυπτόν, φαῦλον· τὸ δὲ φανερούμενον, φῶς ἐστίν. Οὐ γὰρ γεννᾷ ὄψις ἐν, ἡλίῳ, ἀλλ' ἐν φωλεῷ· οὐδὲ σπόρος αὐξάνει ὑπὲρ γῆν κείμενος, ἀλλ' ὑπὸ γῆν κρυπτόμενος. Οὕτω καὶ οἱ πονηροὶ λογισμοὶ μὴ δημοσιεύμενοι, καρποφοροῦσιν εἰς φθοράν, καὶ οἱ ἀγαθοὶ, εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ἦς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁸⁷ Matth. xxiv, 12. ⁸⁸ Psal. xxiv, 18. ⁸⁹ Psal. cxviii, 153. ⁹⁰ Math. vi, 24.

VARIÆ LECTIONES.

* Deest καὶ προσεύχεσθαι in Basil.

IN DISCEPTATIONES CUM SARACENO ADMONITIO.

Dialogo Joannis Damasceni contra Manichæos succedent disceptationes aliquot cum Saraceno, quas Latine hactenus ediderunt ex rudi nec recenti translatione, cujus Græcum textum obtinere non potui. Latere enim in bibliotheca Cæsarea testatur Lambecius cod. 257. Cæterum magnam ejus partem expiscari mihi licuit ex dialogis Theodori Abucaræ, qui ut suum 18, quem subjiciemus, ita et alios διὰ φωνῆς, ex ore Joannis nostri excepit: quod nemini in posterum dubium fore spero. Hic porro Theodorus perperam a Turriano accipitur pro Theodoro illo Cariæ in Thracia, vel Asia minori, episcopo, qui Photii partes primum adversus sanctum Ignatium secutus fuit. Nam, præterquam quod verisimile prorsus non est Theodorum, qui sancti Joannis Damasceni auditor fuerat, ætatem produxisse usque ad tempora celebratæ synodi octavæ, in qua Theodorus Cariæ defectionis suæ veniam petiit: aliunde certius est Theodorum Abucaram in Palæstina, aut saltem in Syria episcopatum inter Mahummedanos, Nestorianosque, et Jacobitas hæreticos gessisse, adversum quos dialogos varios scripsit. *Cara* vel *Caræ* civitas Syriæ, seu Metopotamiæ fuit, quæ *Charram* olim dicebatur, veluti testatur Theodorus Antiochenus in commentario in cap. ix Amos. Τὸ μὲν ἐκ βόθρου, τινὲς ἐφασαν λέγεσθαι, τοῦτέστιν ἐκ Καρῶν, τῆς νῦν οὕτω λεγομένης, ποτὲ δὲ Χαρρᾶν. Stephanus *De urbibus*, ejusdem nominis civitatem ad mare Rubrum fuisse sitam tradit. Guillelmus Tyrius narrat urbem aliam, quæ *Cara* vocaretur, exstitisse in Palæstina trans Jordanem, quæ metropolitæ Rabbathæ subjecta esset. Quidni posterioris hujus civitatis præsul Theodorus noster fuerit, qui, ut ex capite operum ipsius discimus, ab epistolis Arabicis fuit Thomæ patriarchæ Hierosolymitano, ut epistolam ejus ad Armenios Arabice scriberet, uti Græce Michael patriarchæ hujus presbyter et syn-cellus?

IOANNOΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ ΔΙΑΛΕΞΙΣ ΣΑΡΑΚΗΝΟΥ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ (*)

JOANNIS DAMASCENI DISCEPTATIO CHRISTIANI ET SARACENI.

Ἐρωτηθεὶς παρὰ Σαρακηνοῦ, τί λέγεις τὸν Χρισ- A
τόν;

καὶ βραχίων Θεοῦ, καὶ δύναμις καὶ ἄλλα μυρία

Πνεῦμα καὶ Λόγος; Θεοῦ λέγεται.

466 1. Si interrogaris a Saraceno: Quid dicis Christum? dic ipsi: Verbum Dei, nec te existimes peccare; quia Verbum dicitur in Scriptura, et brachium Dei, et potentia Dei, et multa talia. Vicissim autem interroga ipsum et tu. A Scriptura tua quid dicitur Christus? Tum forte volet interrogare te et ipse aliud, cupiens sic effugere te: tu vero non respondeas ei, donec utique ad id respondeat, quod ab ipso sciscitatus eris. Necessitas enim coget ipsum, ut respondeat tibi, dicens: A Scriptura mea Spiritus et Verbum Dei dicitur. Tum rursus interroga ipsum: Verbum a Scriptura tua, creatumne, an increatum? Et si dicat, Increatum, dic ipsi, Ecce consentis mihi. Omne enim non creatum, sed increatum, Deus est. Si autem dixerit creatum

(*) Hujus disputationis recensionem alteram, breviorē quidem, sed integram, ex codice Vindobonensi ediderunt Gallandianæ Bibliothecæ continuatores. Vide inter Addenda. Edit.

esse Verbum et Spiritum, tum quare: Et quis creavit Verbum Dei et Spiritum? Quod si necessitate coactus responderit, Deus ipse creavit, tum tu rursus: Ergo antequam Deus crearet Spiritum et Verbum, non habuit Spiritum neque Verbum. Quod cum audierit fugiet a te, non habens quod respondeat. Disceptantes enim sunt tales apud Saracenos, et omnino abominabiles et abjecti.

2. Quod si vero tu interrogatus a Saraceno, Verba Dei creata sunt, an increata? hæc enim proponunt adversum nos Saraceni problemata, potentius volentes ostendere, creatum esse Verbum Dei: quod non est: et si dicas, Creata; dicet tibi: Ecce dicis creatum Dei Verbum. Si autem dicas, Increata; statim occurret tibi: Ecce omnia eloquia Dei creata sunt, dii vero non sunt. Et ecce fateris, quoniam Christus cum Verbum sit Dei, non est Deus. Quapropter neque creata dicas, neque increata: sed sic responde ei: Ego unum solum Verbum Dei confiteor, quod increatum sit: omnem autem Scripturam non dico λόγια, id est, verba: sed ῥήματα, id est sermones Dei. Et Saracenus: Et qualiter dicit David: «Eloquia Domini, eloquia casta»? Dic ei, quod tropologice locutus sit, et non cyriologice^b [κυριολογικῶς], id est non propria et firma verborum significatione. Et Saracenus: Quid est tropologia et cyriologia? Responde: Cyriologia quidem est firma et certa rei demonstratio: tropologia autem infirma demonstratio. Et Saracenus: Contingitne Prophetam proprio suo instinctu loqui? Dic ipsi: Consuetudo est prophetarum tropologice loqui: quale hoc: «Mare vidit et fugit». Ecce mare oculos non habet, neque est animatum. Et rursus idem Propheta velut animatum ipsum alloquitur: «Quid est tibi, mare, quod fugisti, et quæ sequuntur. Et rursus ostensivum suppositionis^d. Dicit enim Deus ad Cain: «Maledictus tu a terra, 467 quæ aperuit os suum suscipere sanguinem fratris tui de manu tua.» Ecce ibi tropologice dixit os. Et: «Gladius meus devorabit carnes». Gladius enim scindit, non deglutit. Sic et ῥήματα, id est, sermones, dicibiles et effabiles, dixit λόγια, id est verba, id est, interiorius solum in mente, seu ratione formata, sed (ut dictum est) ῥήματα.

3. Si dicat tibi Saracenus: Qualiter descendit Deus in ventrem mulieris? dic ipsi sic: Utamur Scriptura tua et Scriptura mea. Et Scriptura tua dicit, quod præpurgavit Deus Mariam suam super omnem carnem mulieris, et descendit Spiritus et Verbum Dei in ipsam. Et Evangelium meum dicit: «Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi». Ecce una vox utrarumque dictionum, et unus intellectus. Cognosce autem et hoc, quoniam ad nostram proprietatem diceret Scriptura descensionem et ascensionem tropologice, non cyriologice. Proprie enim descendens et ascendens ipse [κυριολογικῶς] dicitur secundum philosophos. Deus autem omnia continens, et a nullo continetur. Dixit enim quidam prophetarum: «Quis mensuravit manu aquam, et cælum palmo, et pugillo terram»? Et

^a Psal. xi, 7. ^b Psal. cxiii, 3. ^c Gen. iv, 11. ^d Deut. xxxii, 42. ^e Luc. i, 35. ^f Isa. xl, 22.

VARIE LECTIONES.

^a Tantilla hujusmodi hinc inde passim interjeci, et uncinis clausi, quæ vocibus aliis Græce enuntiari posse non arbitror. ^b Id est proprie loquendo: ^c Ego mallem, fieri non potest ut Propheta infirmam demonstrationem afferat. ^d Id est, argumenti quod tractamus.

ὁ Λόγος ἄκτιστος; [λέγεται, ἡ κτιστός:]

καὶ τίς ἐκτίσας τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα;...
πρὸ οὗν κτίσαι τὸν Θεόν, Λόγον καὶ Πνεῦμα, ἄρα ἦν
χωρὶς Λόγου καὶ Πνεύματος,

τὰ λόγια Κυρίου κτιστά εἰσιν ἢ ἄκτιστα; ταῦτα γὰρ
προβάλλονται. . . . ὁ ἐλόντες ἀποδείξει κτιστὸν
εἶναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, ὅπερ οὐκ ἔστιν. Εἰ μὲν γὰρ
εἴπῃς, Κτιστά εἰσιν· εἴπει σοι. . . . εἰ δὲ εἴπῃς,
ἄκτιστα, ἐρεῖ σοι· ὅτι ἰδοὺ πάντα λόγια Θεοῦ ὑπ-
άρχοντα, κτιστά μὲν εἰσὶ, θεοὶ δὲ οὐκ εἰσὶ· καὶ ἰδοὺ
οὐ ὁμολογεῖς, ὅτι ὁ Χριστὸς ὢν Λόγος τοῦ Θεοῦ,
οὐκ ἔστι Θεός· διὸ μήτε κτιστά, εἴπῃς, μήτε ἄκτιστα·
ἀλλ' εἰπὲ αὐτῷ· Ἐγὼ ἓνα μόνον Λόγον τοῦ Θεοῦ
ὁμολογῶ ἄκτιστον ὄντα· τὴν δὲ πᾶσαν τὴν Γραφὴν
μου, οὐ λέγω λόγια, ἀλλὰ ῥήματα Θεοῦ. Καὶ ὁ Σαρα-
κηνός. Καὶ πῶς λέγει ὁ Δαβὶδ· «Τὰ λόγια Κυρίου, λόγια
ἀγνά;» . . . ὁ Προφῆτης τροπολογικῶς, καὶ οὐ
κυριολογικῶς^b. . . . Καὶ τί ἐστὶ τροπολογία καὶ
κυριολογία; Κυριολογία μὲν ἐστὶ βεβαία ἀπόδει-
ξις τοῦ πράγματος· τροπολογία δὲ, ἀδέβαιος ἀπό-
δειξις. . . . ἐν τοῖς προφήταις ἔθος ἐστὶ, ὡς
τὸ, «Ἡ θάλασσα εἶδεν, καὶ ἔφυγεν»· ἰδοὺ ἡ θά-
λασσα ὀφθαλμοῦς οὐκ ἔχει. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐμφύους·
καὶ πάλιν. . . .

«Τί σοί ἐστι, θάλασσα, ὅτι ἔφυγες;» καὶ τὰ
ἑξῆς. [Καὶ πάλιν ἀποδεικτικὴν τῆς ὑποθέσεως· εἴπε
γὰρ ὁ Θεὸς πρὸς Κάϊν· «Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ τῆς
γῆς, ἣ ἔχανε τὸ στόμα αὐτῆς δεῖξασθαι τὸ αἷμα τοῦ
ἀδελφοῦ σου ἐκ χειρὸς σου.»]. . . Καὶ, «Ἡ μάχαιρά
μου φάγεται κρέα.» Ἡ γὰρ μάχαιρα κατατέμνει
μὲν, οὐ καταπίνει δέ. Οὕτω καὶ ῥήματα ἐκάλεσε
λόγια, ὅπερ οὐκ εἰσὶ λόγια. . . . ῥήματα.

C

bene. Omnes aquæ simplex comprehensio manus Dei sunt; et omnem cœlum palmus; et omnis terra, pugillus: qualiter igitur contingit, ipsum in propria manu omnia continentem descendere et ascendere?

4. Si interrogatus fueris a Saraceno, dicente, Si Deus erat Christus, qualiter comedit et bibit et dormivit, et crucifixus est, et mortuus est, et quæ deinceps, dic ipsi: Quoniam ante sæcula Verbum Dei, quod creavit omnia, secundum quod testatur Scriptura mea et Scriptura tua, ipsa creavit ex carne sanctæ Virginis, hominem perfectum et animatum et intelligentem: ille comedit, bibit, et dormivit; Verbum scilicet, secundum quod Verbum Dei: Verbum autem Dei non comedit, neque bibit, neque dormivit, neque crucifixum est; neque mortuum; sed caro quam assumpsit ex sancta Virgine, illa crucifixa est. Cognoscis autem, quoniam Christus dupliciter [natura *], unus autem hypostasi. Non enim dicitur, Est æternum [†] Verbum Dei et post assumptionem carnis anhypostaticum [ἀνυποστατικόν], id est non personale vel naturale. Non enim apposita est Trinitati quarta persona post ineffabilem unionem carnis.

ε'. γετε Θεὸν, ἀπέθανε; οὐκ ἀπέθανε· θαρρῶν τῇ Γραφικῇ [‡] ἀποδείξει.

πρῶτος ἄνθρωπος ὑπνωσε, καὶ τὴν πλευρὰν ἀφηρείθη.

ζ'. Ἰδοὺ πέπληγμαι ἐν τινὶ τόπῳ τῶν σαρκῶν μου· καὶ ἡ σὰρξ πληγείσα μώλωπα ἀπέτελεσε, καὶ ἐν τῷ μώλωπι ἐγένετο σκώληξ· τίς οὖν αὐτὸν ἐπλάσεν. εἰπομεν, ὅτι μετὰ τὴν πρώτην ἑβδομάδα τῆς κοσμοποιίας, οὐδαμῶς εὐρίσκομεν πλάσαντά τι πώποτε. Μετὰ δὲ τὴν παράδωκον κατεκρίθη ἡ γῆ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατέλλειν. Τότε οὖν καὶ ἡ σὰρξ ἡμῶν κατακριθεῖσα, B [μέχρι τοῦ νῦν] φθεῖρας καὶ σκώληκας ἀνατέλλει.

ζ'. ΣΑΡΑΚΗΝΟΣ. Τίνα λέγετε αἴτιον καλοῦ τε καὶ κακοῦ;

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ. Πάντων τῶν ἀγαθῶν [αἰτίον φαμεν] τὸν Θεὸν, κακοῦ δὲ οὐ.

ΣΑΡΑΚ. Καὶ τοῦ κακοῦ τίνα λέγεις αἴτιον εἶναι;

ΧΡΙΣΤ. Τοῦτο ἐκ τῆς ἡμετέρας ῥαθυμίας εἶναι, καὶ τῆς διαβόλου πανουργίας.

ΣΑΡΑΚ. Χάριν τίνος;

ΧΡΙΣΤ. Διὰ τὸ αὐτεξούσιον.

ΣΑΡΑΚ. Τί οὖν; Αὐτεξούσιος εἶ, καὶ ὅσα θέλεις C δύνασαι ποιεῖν;

ΧΡΙΣΤ. Πέπλασμαι ὑπὸ Θεοῦ αὐτεξούσιος.

ΣΑΡΑΚ. [Διὰ τί;]

ΧΡΙΣΤ. Τὰ καλὰ μὲν πράττων, οὐ φοβοῦμαι τὸν ὄμον, ἀλλὰ καὶ τιμῶμαι, καὶ ἐλεοῦμαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁμοίως καὶ ὁ διάβολος καὶ ἡμάρτηκε, καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἰδίας τάξεως ἐξέσωσεν αὐ-

5. Et si te [†] interroget Saracenus: Quem dicitis Deum, mortuus est? responde tu: Non mortuus est: confidens Scripturæ [et] demonstrationi. Dicit enim Scriptura de hoc. Venit enim naturalis mors adversus hominum memoriam dominans, id est, subjiciens, ut in nobis omnia. Sed perfectus primus homo dormivit, et costa spoliatus est.

6. Et Saracenus: Ecce plagatus sum in aliqua parte carniū mearum, et percussa caro cicatricem contraxit, et in cicatrice factus est vermis: quis igitur ipsum plasmavit? Dic ipsi, ut prædiximus, quoniam post primam hebdomadam creationis mundi non invenimus quodcumque jaliquando, vel plasmantem hominem, vel formatum; sed præcepto Dei quod præcepit in prima hebdomada, finivit quæ sunt. Post transgressionem autem condemnata est terra spinas et tribulos germinare [‡]. Tunc utique et caro nostra condemnata, usque hodie pediculos et vermes germinat.

7. SARACENUS. Quam dicitis [†] causam mali et boni?

CHRISTIANUS. Omnium bonorum aimus causam Deum, mali autem nihil [‡].

SARAC. Quam dicis causam mali?

CHRIST. A sententia diabolū existentem manifestum et nos homines [‡].

SARAC. Propter quid?

CHRIST. Propter liberum arbitrium.

SARAC. Quid igitur? Liberum arbitrium [‡], et quoniam quæcumque vis facere?

CHRIST. Plasmatus sum a Deo liber arbitrio.

SARAC. Propter quid [‡]?

CHRIST. Male facere et bene facere, quod est bonum et malum. Gratia hujus mala quidem faciens, punior a lege Dei: bona autem operans, non timeo legem, sed **468** et honoror, et misericor-

[†] Theod. c. 37. [‡] Ibid. [§] Gen. iii 15. Theod. c. 35.

VARIE LECTIONES.

* natura, τῇ φύσει. [†] Leg. externum. [‡] Legit interpres γραφῇ καὶ. [‡] Lege non. [‡] Hæc absona sunt et depravata. Melius apud Theod. aio hoc ex nostra socordia esse, et ex diaboli versutia. [‡] Imo verte: Liberi arbitrii es, et quæcumque vis potes facere. [‡] Hæc usque ad bona autem, desunt apud Theod. necessario supplenda.

diam a Deo consequor. Similiter et diabolus primum hominem deceptit per liberum arbitrium, et peccavit. Et Deus propria statione ¹ expulit ipsum. Sed forte et dices ² mihi, ita dicens: Qualia sunt quæ dicis bona et mala?

SARAC. Ecce sol et luna et stella bonæ sunt: fac unum ex his.

CHRIST. Non gratia hujus dico tibi: quia secundum hominem operor bonum et malum, bona quidem, glorificatione Dei, et oratione, et eleemosyna, et similibus his [mala autem, fornicatione et furto]. Si autem dicis tu bona et mala ex præcepto Dei esse, inveniatur Deus adversus te ³ injustus, quod non est. Quia enim Deus præcepit ⁴ fornicatorem fornicari, et homicidam occidere, et furem furari, digni sunt honore: voluntatem enim Dei fecerunt. Inveniantur autem et legis positores mendaces, et libri tui mendaces conscripti ⁵: quia præcipiunt nos fornicatorem et furem flagellare, et homicidam occidere: voluntatem enim Dei fecerunt.

SARAC. Quis, ait, format fetus in ventre mulierum? Hoc proponunt ad nos problema, potentius volentes ostendere Deum esse causam malorum. Si enim respondeas dicens, Quoniam Deus format fetus in ventre mulierum, dicet tibi Saracenus: Ecce Deus cooperatur est fornicatorum et adulterorum. Christianus sic respondet: Nequaquam invenimus post primam hebdomadam mundificationis ⁶ Scripturam dicentem plasmare Deum aut creare aliquid. Si autem dubitas ad hoc, ostende tu plasma vel creaturam qualemcumque post primam hebdomadam factam a Deo: sed tamen non potest ostendi hoc. Omnes enim visibiles creaturæ in prima hebdomada factæ sunt. Formavit enim Deus hominem in prima hebdomada, et præcepit ipsum generare, et generari, dicens: « Crescite et multiplicamini et replete terram ⁷. » Et quia animatum ens homo, animatum semen ⁸ habens, in propria uxore semen repullulavit. Quare homo hominem generat, quemadmodum divina Scriptura ait: « Adam genuit Seth, et Seth genuit Enos, et Enos genuit Cainan, et Cainan genuit Melaleel ⁹. » et quæ sequuntur. Et non dixit, Deus plasmavit Seth, Enos, vel alium aliquem. Et hinc cognoscimus, quoniam generantur, et generant usque ad præsens; et sic gratia Dei mundus constitutus est: quia enim ex tunc omnis herba generat et generatur: dixit enim Deus: « Germinet terra herbam feni ¹⁰. » et præcepto Dei germinavit unaquæque arbor: similiter et herba, et planta ex seipso habet semen et potentiam. Semen autem omnis plantæ et herbæ, animatum quod est, in terram cadens, a seipso,

^A τὸν· ἀλλ' ἴσως ἀνταρεῖς μοι, [οὕτως αἰῶν,] ποῖά εἰσι καλὰ καὶ κακὰ;

ΣΑΡΑΚ. Ἰδοὺ ὁ ἥλιος, καὶ ἡ [σελήνη, καὶ οἱ ἀστέρες καλὰ εἰσι· ποίησον ἓν ἐκ τούτων.

ΧΡΙΣΤ. [Οὐ τούτου χάριν] λέγω σοι· ὅτι κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐργάζομαι καλὰ καὶ κακὰ· καλὰ μὲν, δοξολογία Θεοῦ, καὶ προσευχή, καὶ ἐλεημοσύνη, καὶ τοῖς τοιούτοις· κακὰ δὲ, πορνεία καὶ κλεψία. Εἰ δὲ λέγεις σὺ καλὰ καὶ κακὰ ἐκ [τῆς ἐντολῆς] τοῦ Θεοῦ εἶναι, εὐρεθήσεται κατὰ σε ἀδικος ὁ Θεός, ὅπερ οὐκ ἔστιν. Ἐπεὶ γὰρ ὁ Θεός προσέταξεν, ὥς σὺ λέγεις, τὸν πόρνον πορνεῦειν, καὶ τὸν κλέπτην κλέπτειν, καὶ τὸν ἀνδροφόνον ἀνδροφονεῖν, ἅξιοι εἰσι τιμῆς, ὅτι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐποίησαν. Εὐρεθήσονται δὲ καὶ οἱ νομοθέται σου ψευδεῖς· προστάσσουσι γὰρ τὸν πόρνον καὶ τὸν κλέπτην δαίρεσθαι, καὶ τὸν ἀνδρόφονον ἀποκτανθῆναι, ποιήσαντας τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

ΣΑΡΑΚ. Τίς, φησὶ, πλάττει τὰ βρέφη ἐν κοιλίαις τῶν μητέρων; θέλοντες δεῖξαι τὸν Θεὸν αἰτίον τοῦ κακοῦ.

Ἰδοὺ συνεργός ἐστι τῷ πόρνῳ καὶ τῷ μοιχῷ ὁ Θεός. . . . Οὐδαμῶς εὐρίσκομεν μετὰ τὴν πρώτην ἑβδομάδα [τῆς κοσμοποιίας] τὴν Γραφὴν λέγουσαν πλάττειν τὸν Θεόν, ἢ κτίζειν τι. ^C [Εἰ δὲ ἀπορεῖς πρὸς τοῦτο, δεῖξον πλάσμα ἢ κτίσιν οἰκτινισαὺν μετὰ τὴν πρώτην ἑβδομάδα γεγεννημένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δὴ ἀποδειχθῆναι τοῦτο οὐ δύναται.] Πάντα γὰρ τὰ δρατὰ κτίσματα, ἐν τῇ πρώτῃ ἑβδομάδι γεγέννηται. Ἐπλάσεν γὰρ ὁ Θεός τὸν ἀνθρώπον τῇ πρώτῃ ἑβδομάδι, καὶ προσέταξεν αὐτὸν γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, εἰπὼν· Ἀυξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Καὶ ὅτι ἐμφυχος ἦν ὁ ἀνθρώπος, ἐμφυχον σπέρμα ἔχων, ἐν τῇ ἰδίᾳ ἄνθρωποι σπέρμα ἀνέφυσεν. Ὅπτε ἀνθρώπος [ἀνθρώπων] γεννᾷ, καθὰ φησι καὶ ἡ θεία Γραφή· Ἀδάμ ἐγέννησε τὸν Σηθ, καὶ Σηθ ἐγέννησε τὸν Ἐνῶς· καὶ Ἐνῶς ἐγέννησε τὸν Καϊνάν· καὶ ὁ Καϊνάν ἐγέννησε τὸν Μαλαεὴλ, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁ Θεός ἐπλάσεν τὸν Σηθ, ἢ τὸν Ἐνῶς, ἢ ἄλλον τινά. ^D [Καὶ ἐντεῦθεν γινώσκουμεν, ὅτι γεννῶνται καὶ γεννῶσι μέχρι τοῦ νῦν· καὶ οὕτω χάριτι τοῦ Θεοῦ κόσμος συνέστηκεν, ὅτι ἀπὸ τότε πᾶς χόρτος γεννᾷ καὶ γεννᾶται· εἶπε γὰρ ὁ Θεός·] Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου· καὶ προστάγματι τοῦ Θεοῦ [ἐβλάστησεν ἕκαστον ἔζυλον, ὁμοίως δὲ καὶ βοτάνη καὶ φυτὸν, ἐξ ἑαυτοῦ ἔχει σπέρμα καὶ δύναμιν· σπέρμα δὲ παντὸς φυτοῦ καὶ βοτάνης ἐμφυχον ὄν] ἐν τῇ γῇ

¹¹ Gen. i, 18. ¹² Gen. v, 4 seqq. ¹³ Gen. i, 11.

VARIAE LECTIONES.

¹ Alias propria ordinatione. ² Lege contra dicis. ³ Imo secundum te. ⁴ Verte nam quod Deus præcepit. ⁵ Als., mendaci inscriptione prænotati. ⁶ Id est creationis mundi. ⁷ Verte ex Alucara: Animalus erat homo, animatum semen. ⁸ Alias potestate propria utens.

πίπτον, [ἀφ' ἑαυτοῦ] ἢ καὶ ὑπὸ ἄλλου σπειρόμενον ἂν πάλιν βλαστάνει, μὴ πλαττόμενον ὑπὸ τινος, ἀλλὰ τῷ προστάγματι τοῦ Θεοῦ ὑπακούον· ἰδοὺ καὶ γὰρ, ὡς καὶ πρῶτον ἔφη, αὐτεξούσιος ὢν, ὅπου ἂν σπείρω, καὶ ἐν εἰς ἰδίαν γυναῖκα, καὶ ἐν εἰς ἄλλοτριαν, τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ χρώμενος, ἀναβλαστάνει καὶ γίνεται τῷ πρῶτῳ προστάγματι τοῦ Θεοῦ ὑπακούουσα· οὐχ ὅτι καὶ νῦν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὁ Θεὸς πλάττει καὶ ἐργάζεται· ἐπειδὴ ἐν τῇ πρώτῃ ἑβδομάδι πεποίηκεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὸν κόσμον ἐν ἡμέραις ἑξ, καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἤρξατο ποιεῖν, καθότι ἡ ἐμὴ Γραφή μαρτυρεῖ.

ΣΑΡΑΚ. Καὶ πῶς φησιν ὁ Θεὸς πρὸς Ἱερემίαν, « Πρὸ τοῦ μὲν πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε, καὶ ἐκ μήτρας ἡγιάσαί σε; » [Πάντως οὖν ἐν μήτρᾳ ἐπλασεν.]

ΧΡΙΣΤ. Ἐμφυχὸν καὶ σπερματικὴν δύναμιν Ἀδάμ ἐν τῇ κοιλίᾳ ἔχων, ἐγέννησε τὸν Σὴθ, καθὼς ἔφη, ὁ Σὴθ καὶ Ἐνὸς, καὶ ἕκαστος ἀνθρώπος προέχων ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτοῦ υἱὸν, καὶ ὁ υἱὸς ἐγέννησε [μέχρι τοῦ παρόντος.] Τὸ δὲ, « ἐκ μήτρας ἡγιακά σε, » [ἐννοεῖ ἐκείνην, ἥτις ἀληθῶς ἐγέννησε τέκνα Θεοῦ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου.]

ΣΑΡΑΚ. Τοὺς ποιῶντας τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καλοὺς λέγεις ἢ κακοὺς;

[**ΧΡΙΣΤ.** Θέλεις εἰπεῖν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἄκων πέποιθεν; καὶ ἂν εἴπω σοι καλοὺς, φῆσεις πρὸς με· Ὑπαγε,] ἀποδέχου καὶ τοὺς Ἰουδαίους, ὡς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ σου ποιήσαντας.

[**ΣΑΡΑΚ.** Καὶ τοῦτό σοι ἤθελον εἰπεῖν.

ΧΡΙΣΤ. Τί; σὺ λέγεις θέλημα εἶναι; Ἐγὼ λέγω τὴν ἀνοχὴν καὶ μακροθυμίαν.

τοῦ Θεοῦ εἰπόντος, « Μὴ κλέψῃς, μὴ πορνεύῃς, μὴ φονεύῃς, » θέλει ἵνα κλέψωμεν, ἢ πορνεύσωμεν, ἢ φονεύσωμεν;

ΣΑΡΑΚ. Οὐχί· εἰ γὰρ ἤθελεν, [οὐκ εἶπε τοῦτο.

ΧΡΙΣΤ. Ἀἶσα τῷ Θεῷ, ὅτι σὺ ὠμολόγησας.] Ἴδού συνέθου μοι, ὅτι

καὶ ὅτι οὐ θέλει ὁ Θεὸς ἵνα κλέπτωμεν, ἢ πορνεύσωμεν, ἢ φονεύσωμεν. Καὶ ἂν ἄρτι ἀναστὰς κλέψω, ἢ πορνεύσω, ἢ φονεύσω, τί αὐτὸ λέγεις; θέλημα Θεοῦ, ἢ . . . ἢ ἀνοχὴν, ἢ μακροθυμίαν;

ἢ. **ΣΑΡΑΚ.** Τί ἐστὶ παρὰ σοι μείζων, ὁ ἀγιάζων, ἢ ὁ ἀγιαζόμενος;

vel ab alio seminatum, regerminat, non plasmatum ab aliquo, sed praecepto Dei obediens. Ecce et ego, quemadmodum praedicebam, liber arbitrio existens, ubi utique semino, sive in propriam uxorem, sive in alienam, libero arbitrio utens, germinat, et fit praecepto Dei obediens: non quoniam et nunc secundum unamquamque diem plasmat, et operatur; quia in prima hebdomada fecit Deus caelum et terram, et universum mundum in sex diebus, et die septima requievit ab omnibus operibus ejus quæ incepit facere, secundum quod Scriptura testatur mea.

SARAC. Qualiter ait Deus ad Jeremiam: « Priusquam te formarem in utero scivi te, et ex matrice sanctificavi te⁴. » Omnino igitur in ventre plasnavit.

CHRIST. Animatam et seminativam potentiam Adam in ventre habens, genuit Seth, quemadmodum dicebam: Seth et Enos et unusquisque homo prae habens in ventre suum filium, et filius item genuit, usque ad praesens. Illud vero, « ex utero sanctificavi te, » intellige eam, quæ vere genuit filios Dei, secundum testimonium sancti Evangelii.

SARAC. Facientes voluntatem Dei, bonos dicis vel malos?

CHRIST. Dicere vis, quoniam Christus nolens passus est? et si dicam tibi, bonos, dicis mihi: Vade, adores deos⁵, quoniam voluntatem Dei tui fecerunt.

SARAC. Et hoc tibi volebam dicere.

CHRIST. Quid tu dicis voluntatem esse? Ego dico sustinentiam et longanimitatem.

SARAC. Unde hoc ostendere potes?

CHRIST. Per rem: quia, sedente me et te, vel stantibus, potest quis ex libero arbitrio sive stare, vel moveri. Et, numquid dicente Deo: « Non furaberis, non fornicaberis, non occides⁶. » vult ut furemur, vel fornicemur, vel occidamus?

SARAC. Non. Si enim vellet, non utique diceret hoc.

CHRIST. Gloria Deo, quoniam tu confessus es. Ecce concordas mihi, quoniam nullus ex nobis, sive potest surgere, sive vivere: et quoniam non vult Deus ut furemur, vel fornicemur, vel occidamus. Et si nunc exsurgens, furer, vel fornicer, vel occidam, quid ipsum dicis? Voluntatem, vel confessionem⁷, vel sustinentiam, vel longanimitatem?

8. **SARAC.** Quis est apud te major, qui sanctificat, vel qui sanctificatur?

CHRIST. Quid vis dicere, cognosco.

SARAC. Si enim nosti, responde mihi.

CHRIST. Si tibi dicam, qui sanctificat; dicis

⁴ Jerem. i, 5. ⁵ Exod. xx, 13-15.

VARIAE LECTIONES.

⁶ Forte ad optes Judaeos. ⁷ Suspecta vox.

mibi : Vade, adora Joannem Baptistam baptizantem et sanctificantem Christum tuum.

SARAC. Sic tibi volebam dicere.

CHRIST. Superveniente te cum servo tuo in balneo, et ablutus, et mundatus ab ipso, quem habes dicere majorem? Illum miserum servum et argento emptum, vel te mundatum ab ipso, sicque et dominum ipsius existentem?

SARAC. Meipsum majorem dico, qui possideo, quam illum qui a me possidetur.

CHRIST. Gratias ago Deo. Sic mibi intellige Joannem, ut servum et famulum ministrantem Christo in sancto baptismo in Jordane, in quo baptizatus Salvator meus, eorum qui illic in cavernis latent, draconum et perniciosorum daemonum capita stravit.

470 Ex ejusdem (Theodori Abucaræ cognominati episcopi Carorum) concertationibus cum Saracenis, ex ore Joannis Damasceni.

SARACENUS. Dic mibi, episcope, eratne mundus idolorum cultui deditus, antequam Moyses Judaismum prædicaret?

THEODORUS. Omnino.

SARAC. Quando Moyses Judaismum docebat, utra pars mundi rectæ religioni videtur addicta fuisse, quæ Judaismum amplexa est; an quæ in idololatria, rejecto Moyse, perseveravit?

THEOD. Quæ Judaismum amplexa est.

SARAC. Postea cum venit Christus, Christianismum prædicans, utra pars videtur tibi religionem veram coluisse, quæ Christianismum amplexa est; an quæ in Judaismo firmissime permansit?

THEOD. Quæ Christianismum amplexa est.

SARAC. Insequenti vero tempore, cum venisset Muchamethus Margarismum Eslamismumve annuntians, utra pars videtur tibi Deum rite colere, quæ Eslamismum suscepit; an quæ mansit in Christianismo, Muchametho nolens auscultare?

THEOD. Quæ mansit in Christianismo.

SARAC. Conclusionem hanc postremam intulisti propositionibus minime consentaneam.

THEOD. Ergo oportebat ut ex falsis propositionibus conclusionem deducerem? Non enim, ut opinatus es, fide digni Christus et Moyses fuerunt, quia prædicabant et docebant, ut Muchametho credamus, quia prædicavit et docuit: verum auscultata, unde uterque fide dignus habitus fuit. Quando Moyses a Deo mittebatur, respondit illi: « Ecce vado, et dicent mibi: Non apparuit tibi Dominus, neque Deus misit te. Quid faciam? » Cui Deus, « Quid est hoc, inquit, quod habes in manu tua? » Et respondit, « virga. » Tum dixit ei Deus: « Projice eam. » Quæ projecta cum esset, versa est in serpentem. Rursus vero cum manu prehendisset,

ΧΡΙΣΤ. Ἐπαρχομένου σου μετὰ τοῦ δούλου σου ἐν τῷ βαλανεῖω, λουόμενος, καὶ καθαιρόμενος ὑπ' αὐτοῦ, τίνα ἔχεις λέγειν μέizonα; Ἐκείνον τὸν οἰκτρὸν δούλον καὶ ἀργυρώνητον, ἢ σαῦτόν τὸν καθαρθέντα ὑπ' αὐτοῦ, [καὶ οὕτως καὶ δεσπότην αὐτοῦ ὑπάρχοντα;]

B Saracenus autem valde admirans et deficiens, recessit et nihil apponens ad ipsum alterum.

Ἐκ τῶν πρὸς τοὺς Συρρακηνοὺς ἀντιφρήσεων τῶν αὐτοῦ (Θεοδώρου τοῦ τῷ ἐπίκλην Ἀδουκαρᾷ ἐπισκόπου Καρῶν) διὰ φωνῆς Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ.

ΣΑΡΑΚΗΝΟΣ. Εἰπέ μοι, ὦ ἐπίσκοπε· οὐ κατέδωλος ἦν ὁ κόσμος πρὸ τοῦ Μωϋσεᾶ τὸν Ἰουδαϊσμὸν κηρύξαι;

ΘΕΟΔΩΡΟΣ. Δηλαδῆ.

ΣΑΡΑΚ. Ἦνίκα Μωϋσῆς Ἰουδαΐζειν ἐδίδασκε, πότερον μέρος τοῦ κόσμου εὐσεβεῖν σοι φαίνεται, τὸ δεξάμενον τὸν Ἰουδαϊσμὸν, ἢ τὸ μέιναν εἰδωλολατροῦν, τῷ Μωϋσεὶ μὴ πειθόμενον;

C ΘΕΟΔ. Τὸ δεξάμενον.

ΣΑΡΑΚ. Εἶτα, ὡς καὶ μετὰ καιροὺς ἦλθεν ὁ Χριστὸς τὸν Χριστιανισμὸν κηρύττων, πότερον μέρος σοι φαίνεται εὐσεβεῖν, τὸ δεξάμενον τὸν Χριστιανισμὸν, ἢ τὸ μέιναν ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ἀμετάθετον;

ΘΕΟΔ. Τὸ δεξάμενον τὸν Χριστιανισμὸν.

ΣΑΡΑΚ. Εἶτα, ὡς μετὰ καιροὺς ἦλθεν ὁ Μουχαμὲθ κηρύττων τὸν Μαγαρισμὸν, πότερον μέρος φαίνεται σοι εὐσεβεῖν, τὸ δεξάμενον τὸν Μαγαρισμὸν, ἢ τὸ μέιναν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ, τῷ Μουχαμὲθ μὴ πειθόμενον;

ΘΕΟΔ. Τὸ μέιναν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ.

ΣΑΡΑΚ. Ἀνάρμοστον ταῖς προτάσεσι τὸ ἔσχατον ἐπήνεγκας συμπέρασμα.

D ΘΕΟΔ. Οὐκοῦν ἀναγκαῖόν μοι ψευδέσι προτάσεσι συμπεράναι; Οὐ γάρ, ὡς ὑπέληφας, ἀξιόδεκτοι γέγονασιν, ὅ τε Μωϋσῆς καὶ ὁ Χριστὸς, διότι ἐκηρύττον καὶ ἐδίδασκον, ἵνα καὶ ὁ Μουχαμὲθ ἐκ τοῦ κηρύττειν καὶ διδάσκειν πιστευθῇ· ἀλλ' ἀκουσον ἑκατέρου τὸ ἀξιόπιστον· ἡνίκα μέντοι παρὰ Θεοῦ ἀπεστέλλετο ὁ Μωϋσῆς, ἀπεκρίθη τῷ Θεῷ· « Ἰδοὺ ὑπάγω, καὶ λέγουσί μοι. Οὐκ εἶδες Θεόν, οὐδὲ Θεὸς ἀπέσταλκέ σε, τί ποιήσω; » Καὶ φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός· « Τί τοῦτο τὸ ἐν τῇ χειρὶ σου; » Καὶ εἶπε· « Ράβδος. » Καὶ λέγει αὐτῷ· « Ρίψον αὐτήν. » Καὶ ρίψαισα γέγονεν ὄφεις. Καὶ πάλιν κρατηθεῖσα γέγονε ράβδος· εἶτα λέγει ὁ Θεός αὐτῷ· « Ἐμβαλε

την χειρά σου εἰς τὸν κόλπον σου. » Καὶ ἐμβληθεῖσα ἐξεβλήθη λελεπρωμένη· καὶ αὖθις ἐμβληθεῖσα ἐξεβλήθη ἀλώδης. Καὶ φησιν ὁ Θεὸς πρὸς αὐτόν· « Ἐὰν μὴ πιστεύσῃσι τῷ πρώτῳ σημείῳ, μὴδὲ τῷ δευτέρῳ, ποιήσων τὸ ὕδωρ αἷμα. » Καὶ οὕτως ἀποσταλεῖ; ὁ Μωϋσῆς, ἐποίησε, καὶ ἐπιστάθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ διὰ τῶν ἐργῶν αὐτοῦ. Ναὶ ἢ οὐχί;

ΣΑΡΑΚ. Πάντως.

ΘΕΟΔ. Ἦλθεν ὁ Χριστὸς· τὴν πρὸς Θεοῦ ἀποστολήν αὐτοῦ ἐπικυρῶν· οὐ τῇ Μωϋσέως καὶ μόνον προφητείᾳ μαρτυρούμενος, ἀλλὰ σημείοις, τέρασιν, καὶ ποικίλαις δυνάμεσιν μετ' ἐκείνην αὐτὸν πιστούμενος.

ΣΑΡΑΚ. Τίσι δὴ τοῦτοις;

ΘΕΟΔ. Ἀσπορσυλλήφει, καὶ ἀνάνδρῳ μητρὶ, καὶ ἐκ παρθένου γεννᾷται, ὕδατος εἰς οἶνον μεταβολῇ· ἔτι μετὰ ταῦτα οὐκ ἀπεφανῆς, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀρίστος ἡ τῶν τυφλῶν ὁμμάτων, ἡ τῶν λεπρῶν κάθαρσις, τῶν παρétων ἡ σφίξις, τῶν ποικίλων νοσημάτων ἡ θεραπεία, ἡ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς θεότητος αὐτοῦ φανέρωσις, τῶν δαιμόνων ἡ διώξις, καὶ τῶν πολλῶν χιλιάδων ἐξ ὀλέγων ἄρτων καὶ ἰχθύων ἡ ἐμπλήσις, καὶ τῶν νεκρῶν ὡς ἐξ ὕπνου ἡ ἔγερσις, καὶ ἀπαξιαπλῶς τῆς φύσεως τῶν σφαλμάτων ἡ ἀνάπλασις. Τί' πρὸς ταῦτα φῆς, Σαρράκηνε; μὴ ἐλάττωσι τῶν Μωϋσαϊκῶν σημείων αὐτὸν ὁ Χριστὸς ἐπιστάσας ἐπιδείξεισιν;

ΣΑΡΑΚ. Οὐδαμῶς.

ΘΕΟΔ. Οὗτος ὁ ὕπνους προδηλωθεῖς, καὶ τοσοῦτοις καὶ τοιοῦτοις αὐτὸν πιστωσόμενος σημείοις πρὸς Θεοῦ ἐληλυθέναι, παρεγγυᾷ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς· λέγων· « Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται μέχρι Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Ὁ ἔχων τὰ ὦτα ἀκούειν, ἀκούετω. » Ποῦ τοίνυν ὁ προφήτης ὁμῶν; οὐκ ἄδηλον.

¹⁷ ibid. 2-9. ¹⁸ Luc. xvi, 6.

A virga facta est. Deinde dixit ei Deus : « Mitte manum tuam in sinum tuum. » Quam cum misisset protoliteam leprosam. Rursum vero immissa, educta est sana. Et ait Deus ei : « Si non crediderint primo signo, neque secundo, facito ex aqua sanguinem ¹⁷. » Moyses itaque, cum hoc modo missus fuisset, hæc fecit, et propter opera sermonibus ejus fides habita est. Sic est, annon?

SARAC. Ita plane.

THEOD. Venit Christus, seque a Deo missum comprobavit, non ex solo Moysis vaticinio testimonium habens, verum et insuper signis, portentis, variisque virtutibus sibi fidem astruens.

SARAC. Quibusnam istis?

B THEOD. Conceptus sine semine ex matre non conjuncta viro, et ex virgine natus; mutata aqua in vinum: tum deinde non obscura, sed manifesta admodum oculorum cæcis restitutione, leprosoꝝ expurgatione, paralyticorum corroboracione, omnigenorumque morborum curatione, divinitatis suæ in monte ostensione, expulsionem dæmonum, multorum millium hominum paucis ex panibus piscibusque refectio, mortuorum velut e somno excitatione, et uno verbo, naturæ in quibus lapsa erat, instauratione. Quid ais ad hæc, Saracene? an minoribus quam Moyses, signis **471** et indicis fidem sibi astruxit Christus?

SARAC. Nequaquam.

THEOD. Hic ergo a Moysæ prius declaratus, cum tot tantisque signis sese a Deo venisse commonstrasset, discipulis suis spondit, dicens : « Lex et prophete usque ad Joannem Baptistam. Qui habet aures audiendi, audiat ¹⁸. » Ubi igitur est propheta vester? id obscurum non est.

IN OPUSCULUM SEQUENS ADMONITIO

Opusculi de draconibus et strygibus, seu prolixioris, ut conjicio, lucubracionis fragmenti hujus, quod nunc primum damus, describendi mihi perhumane copiam fecit R. P. D. Bernardus de Montfaucon ex codice satis recenti monasterii Sancti Taurini Ebroicensis. Illud vero Joanni Damasceno perinde tribuunt codex 15 bibliothecæ Cl. Joannis Seldeni, necnon alter codex bibliothecæ Romanæ Sanctæ-Mariæ de Vallicella, nihilque nos cogit ut ipsum Damasceno nostro auferamus. Ex capite 23 *Historiæ Arabum*, quam Abrahamus Ecchellensis conscripsit et edidit, apparet, ut apud Judæos, sic apud Saracenos præsertim, inter quos Joannes noster agebat, familiares fuisse fabulas, de draconibus incubis. Cæterum hoc opus ignotum videtur fuisse viro infinitæ propemodum eruditionis Leoni Allatio, qui, cum singulari opere superstitiones easdem, quas Noster, opinaciones Græcorum exagitet, librum istum nusquam allegavit.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΠΕΡΙ ΔΡΑΚΟΝΤΩΝ.

JOANNIS DAMASCENI

DE DRACONIBUS.

Quoniam autem dracones quoque fingunt in formas hominum transire, et modo quidem parvos serpentes esse, tum deinde maximos evadere, procera mole et magnitudine corporis immanes, ac tandem homines, uti dictum est, factos, cum hominibus conversari, incedere, mulieres rapere, et cum eis coire. Eos qui hæc narrant, rogamus, quot rationales naturas Deus fecerit. Quod si hoc nesciunt, duas illis dicemus, angelos scilicet et homines. Porro diabolus unus erat ex angelicis virtutibus: cumque sponte defecerit a luce, in tenebris graditur. Atqui ambas quidem naturas istas Deus condidit. Sin vero draco, assumpta specie altera, cum hominibus conversatur, constupratque mulieres, ac modo quidem serpens existit, modo autem homo; hinc manifeste sequitur eum esse ratione præditum, adeoque longe præstantiorem homine: id quod plane nunquam fuit, nec erit. Quin dicant nobis, equisnam illum vidit? Nos quippe Moysis, seu potius Spiritus sancti, qui per illum locutus est, doctrinæ fidem habemus. Is porro sic ait: « Et adduxit Deus omne animal ad Adam, ut videret quid **472** vocaret ea: et quod vocavit Adam, ipsum est nomen ejus ¹. » Quocirca draco unum erat ex animalibus. Neque ego dico tibi draconem non exstare: sunt enim dracones; sed hi serpentes sunt, qui ex draconibus aliis procreantur. Nam quando recens exclusi sunt et novelli, parvi sunt; postquam vero cibo pasti sunt, et consenuerunt, magni et crassi evadunt, ita ut reliquos angues mole et magnitudine superent. Aiuntque eos ultra triginta cubitos augescere, crassitudine vero magnam trabem exæquare. Quin et Dion Romanus, qui de imperio et republica Romana scripsit, ubi celebratissimum Carthaginense bellum recitat, illud refert, quo tempore Regulus cos. Romanus adversus Carthaginenses decertaret, repente draconem ultra vallum Romani exercitus replantem jacuisse, quem cum illius jussu necassent, detractam pellem Romam ad senatum missam: et grandi miraculo, cum senatus hanc mensus esset,

Ἐπειδὴ καὶ δράκοντας ἀναπλάττουσι μεταμορφούμενους εἰς ἀνθρώπων μορφάς, καὶ ποτὲ ὄφεις γενέσθαι μικροὺς, ποτὲ μεγίστους λίαν, ὅγκῳ καὶ μεγέθει σώματος ὑπερβάλλοντας, ποτὲ δὲ ἀνθρώπους, ὡς εἴρηται, γινόμενους, καὶ μετὰ ἀνθρώπων ὁμιλοῦντας, ἐρχομένους τε, καὶ γυναῖκας ἀρπάζοντας, καὶ συνουσιασμένους αὐταῖς, ἐρούμεν αὐτοῖς. Πόσας φύσεις λογικὰς ἐποίησεν ὁ Θεός; Καὶ εἰ οὐ γινώσκουσιν, ἐρούμεν αὐτοῖς· δύο· ἀγγέλους φημί καὶ ἀνθρώπους. Ὁ δὲ διάβολος εἰς τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων ἦν, καὶ ἐκουσίως ἀποστὰς ἐκ τοῦ φωτός, ἐν σκότει πορεύεται. Ταύτας μὲν τὰς δύο φύσεις τὰς λογικὰς ἐποίησεν· ὁ δὲ δράκων, ἐπεὶ ὁμιλεῖ μετὰ ἀνθρώπων, μεταμορφούμενος καὶ συνουσιάζων ταῖς γυναῖξιν, καὶ ποτὲ μὲν ὄφρις, ποτὲ δὲ ἄνθρωπος, ὡς εἰς τῶν πολλῶν γινόμενος, εὐδῆλον ὅτι λογικὸς ἐστίν, καὶ μᾶλλον τιμιώτερος ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον· ὅπερ οὐδὲ ἦν, οὐδὲ ἔσται. Εἰπάτωσαν, καὶ τίς τοῦτον ἰστορεῖ; ἡμεῖς γὰρ τῷ δόγματι τοῦ Μωϋσέως· πειθόμεθα, μᾶλλον δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ δι' αὐτοῦ λαλήσαντος. Καὶ ταῦτα λέγει· « Καὶ ἤγαγεν ὁ Θεὸς πᾶν ζῶον εἰς τὴν Ἀδάμ. Ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά· καὶ ὃ ἐκάλεσε, τοῦτο ὄνομα αὐτοῦ. » Ὅθεν καὶ ὁ δράκων ἐν τῶν ζῶων. Καὶ οὐ λέγω σοι, ὅτι οὐκ ἔστι δράκων· εἰσὶ μὲν γὰρ δράκοντες, πλὴν ὄφεις εἰσὶ, γινόμενοι δὲ ἐξ ἐτέρων δρακόντων. Ὅντες γὰρ ἀρτιγενεῖς καὶ νέοι, μικροὶ εἰσιν, ἀνατραφέντες δὲ, καὶ παλαιωθέντες, μεγάλοι καὶ παχεῖς γίνονται, ὅγκῳ καὶ μεγέθει ὑπερέχοντες τῶν λοιπῶν ὄφειων. Φασὶ δὲ αὐτοὺς ἐπέκεινα τῶν τριάκοντα πηχῶν αὐξάνεσθαι, τὸ δὲ πάχος γίνεσθαι, οἷον δοκὸν μεγάλην. Ὁ δὲ Δίων ὁ Ῥωμαῖος, ὁ συγγραψάμενος περὶ τῆς βασιλείας καὶ περὶ τῆς δημοκρατίας Ῥώμης, καὶ διηγησάμενος περὶ τοῦ πολυθρῦλλήτου πολέμου τοῦ Καρχηδονίου, λέγει, ὅτι Ῥηγοῦλου τοῦ ὑπάτου Ῥώμης πολεμοῦντος τὴν Καρχηδόνα, ἐξαίφνης δράκων ἐρπύσας, ἔξω τοῦ χαρᾶκώματος τοῦ Ῥωμαίου στρατοῦ ἔκειτο, ὃν τῇ προστάξει αὐτοῦ ἔκτειναν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀποδείραντες αὐτὸν, ἔστειλε τὴν δορὰν αὐτοῦ τῇ συγχλήτῳ Ῥώμης· μέγα θαῦμα· καὶ παρὰ τῆς αὐτῆς μετρηθεῖσα συγχλήτου, ὡς αὐτὸς ὁ Δίων ἔλεγε, εὐρέθη ἔχουσα μήκος πῶδων ἑκατὸν εἰκοσι· πρὸς τὸ

¹ Gen. ii, 9.

μήκος αὐτοῦ ἦν καὶ τὸ πῆχος. "Ἐστὶ δὲ καὶ ἑτέρα γένεα δράκοντων, πλατεῖαν μὲν ἔχουσα τὴν κεφαλὴν, ὀφθαλμοὺς χρυσοειδεῖς, οἷς μὲν εἰς τὸν τένοντα αὐτοῦ κέρατα, ἑτέροις δὲ γένεια εἰς τὸν λάρυγγα αὐτῶν. ὧν τὴν γένεαν αὐτῶν καλοῦσιν Ἀγαθοδαίμονα· λέγουσι δὲ τοὺτους μὴ ἔχειν ἰόν. Ὁ δὲ δράκων γένεά ἐστίν, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ θηρία. Ἐχει δὲ γένεια, ὡς καὶ ὁ τράγος, καὶ πρὸς τὸν τένοντα αὐτοῦ ὡς κέρα. Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ μεγάλοι καὶ χρυσοειδεῖς. Γίνονται δὲ μεγάλοι καὶ μικροί. Πᾶσαι δὲ αἱ γένεαι τῶν ὄφρων, καὶ ἰσθμοὶ εἰσὶ· μόνος δὲ ὁ δράκων ἰὼν οὐκ ἔχει.

Μυθολογοῦσι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὑπὸ τῆς βροντῆς διώκεται ὁ δράκων· ἀναλαμβάνεται δὲ εἰς ἀέρα, καὶ θανατοῦται. Ἐγὼ δὲ ταῦτα ἀκούσας, ἐγέλασα. Πῶς ποτὲ μὲν ἀνθρωπόμορφον καὶ λογικὸν ποιῶσι, ποτὲ δὲ ὄφιν, ποτὲ δὲ θεῶν ἀντιπαττόμενον, καὶ ὑπὸ θεοῦ διωκόμενον; Ὅντως σφαλερὸν ἡ ἀμάθεια. Μέγιστα γὰρ βλαπτόμεθα ἐκ τοῦ μὴ ἀναγινώσκειν τὰς ἱερὰς βίβλους, καὶ ἔρευρῃν αὐτάς, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον. Ἄλλ' ὁ μὲν στρατιώτης; λέγει, ὅτι Στρατιωτῆς εἰμι, καὶ οὐ χρεῖαν ἔχω ἀναγνώσεως· ὁ δὲ γεωργός, τὴν γεωργικὴν προφασίζεταί, καὶ οἱ καθ' ἑξῆς τὸ αὐτὸ, καὶ ἐσμέν πάντες ἄλλοι. Ἡ δὲ βροντὴ δράκοντα οὐ διώκει, ἀλλ' αἱ βρονταὶ γίνονται ἐκ τοῦ νέφους, ὅπταν τὸ νέφος νοτισθὲν ἐξ ὑγρότητος, ἐλαυνόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ πνεύματος, ἦτοι τοῦ ἀνέμου, ὀγκωθῇ. Ἐλθόντος γὰρ ἐνδὸν τοῦ πνεύματος, καὶ ῥῆξαν αὐτὸ, ἀποτελεῖται ὁ ἦχος. Καὶ ἡ μὲν ἔκρηξ κρουγῇ λέγεται βροντὴ· τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ πνεύματος βιαζόμενον κατανεχθέντος ἐπὶ τῆς γῆς, λέγεται κερυνός. Ὅθεν προσπεσὼν, εἴτε δώματι, εἴτε δένδρῳ διαβρῆσαι, καὶ σχίζει ταῦτα· εἰ δὲ ἀνθρώπῳ, εἴτε ἄλλῳ τινὶ ζῳῳ, φόνον ποιεῖ· διότι καὶ ἀνθρώπους καὶ ἑτέρα ζῶα πολλάκις βλέπομεν ὑπὸ βροντῆς θανατούμενα, καὶ οὐ δράκοντας. Αἱ δὲ ἀστραπαὶ, αἱ μὲν εἰσι γραμμοειδεῖς, αἱ δὲ ἐλικοειδεῖς, αἱ δὲ πυρραυγεῖς. Φασὶ δὲ ὅτι ἡ ἀστραπή καὶ ἡ βροντὴ ὁμοῦ γίνονται· ἅμα γὰρ ῥαγῆναι τὸ νέφος, εὐθὺς ἀστραπὴ σὺν τῇ βροντῇ· καὶ ἡ μὲν ἀστραπὴ ἀφανὴς οὖσα, αὐτίχα φαίνεται· ἡ δὲ βροντὴ, ἕως οὐ ἀπὸ τοῦ ὕψους αὐτῆς φθάσῃ, ἀργεῖ. Καὶ διὰ τοῦτο μεταγενεστέρα ἡ βροντὴ τῆς ἀστραπῆς ἐξακούεται. Εἴπω σοι δὲ καὶ τοιοῦτον παράδειγμα. Σκόπει οὖν ὅπταν ἀπὸ μηρόθεν σου ἐπὶ ὕψηλῳ τόπῳ ἱσταταί τις, καὶ σημαίνει, βλέπεις μὲν τὴν χεῖρα αὐτοῦ κρούουσαν τῷ ῥύμῳ, μετὰ δὲ τινα ὥραν ἐξακούεται εἰς τὸ οὖς σου ὁ ἦχος τοῦ κρούματος. Τοιοῦτον νόει καὶ ἐπὶ τοῦ νέφους. Πλησθὲν γὰρ πνεύματος ἐνδὸν τῆς νοτίδος βίᾳ ῥηγνυμένου, ἀποτελεῖ τὸν ἦχον. Ἐστω δὲ καὶ πρὸς ἕτερον νέφος, εἰ τύχοι, συγκρουσθῆναι, ἦχησε μέγα. Dum inius spiritu, seu vento plena, imbris vi rumpitur: sonum edit. Quin et si contingat, ut alteri nubi collidatur, ingens sit sonitus.

A inquit Dio, inventa est centum et viginti pedum longitudine constare. Est et aliud draconum genus, quibus caput latum est, oculi instar auri micantes, in cuius cervice cornua sunt; aliis barba e faucibus pendet: hosque agathodæmones vocitant, aiuntque veneno vacare. Atqui draco iste animantium genus est, haud secus atque reliquæ bestiae. Habet vero barbam perinde ac hircus, et supra cervicem cornu. Oculi illius magni sunt, aurique speciem referunt. Hi magni sunt et exigui. Omnia autem serpentium genera virus emittunt: draco solus venenum non habet.

Hanc quoque fabulam narrant, draconem a fulmine exagitari, ita ut in aerem attollatur et occidatur. Hac ego audiens, risi. Quinam cum quandoque humana forma indutum et rationalem fingunt, quandoque vero serpentem, quandoque etiam Deo adversantem, et quem Deus insectatur? Plane lubrica res est ignorantia. Maxima quippe damna patimur, ubi sacros Libros legere, eosve secundum Domini sermonem scrutari negligimus. Ac miles quidem dicit: Sum miles, nec opus mihi est lectione: agricola vero agro-ruin prætendit culturam, et alii subinde idem effutunt, et omnes deficientes sumus. Verum nequaquam fulmen draconem insequitur: sed ex nube sunt fulmina, quando nubes propter humorem in imbrem resoluta, atque a spiritu sive a vento agitata, densatur. Cum enim intra spiritus venit, et illam rupit, tunc sonitus exauditur, atque strepitus ille qui sursum editur, tonitru nominatur: quod autem vi spiritus impellitur, dum cadit in terram, fulmen vocitatur. Unde sive domui illidatur, sive arbori, hæc dirumpit et scindit: sin autem homini, aut cuivis alteri animali, illud enecat: quocirca frequenter tum homines, tum animantia alia videmus interempta a fulmine, non item dracones. Quod vero ad fulgura attinet, alia quidem lineæ speciem obijciunt, alia spiræ, subrubent alia. Aiunt autem fulgur et fulmen simul fieri: eo quod, diffracta nube, fulgur cum fulmine et tonitru emicat; ita ut fulgur, cum ante delitesceret, subito pateat; fulmen vero, donec e sublimitate sua prodierit, inane sit et otiosum.

D Atque 473 hoc in causa est ut tonitru sonus diu post fulgur emissum exaudiat. Illius porro rei exemplum tibi afferam. Observa igitur, quando procul stat aliquis in excelso loco, et signum edit, manum quidem cernis pulsantem lignum, post vero intervallum aliquod temporis, pulsationis sonitus percellit aures. Idem et in nube fieri cogita. Dum inius spiritu, seu vento plena, imbris vi rumpitur: sonum edit. Quin et si contin-

* Vid. Valer. Max. lib. 1, cap. 8, n. 19; Plin. lib. viii, cap. 14. ³ Joann. v, 39.

DE STRYGIBUS.

Nolo autem vos hoc quoque ignorare. Quidam ex indoctioribus ineptioribusve narrant, Stryges esse mulieres, quæ et Geludes dicantur. Eas autem per aerem conspici fabulantur, dumque circumueunt domum, nequaquam foribus et clausuris prohiberi, sed januis diligenter clausis ingredi, et pueros suffocare. Quin etiam aiunt eas hepar infantium vorare, et omne ex quo habitudo corporis illorum constat; insuper et vitæ terminos definire. Atque hæc quidem asseuerant alii se vidisse, audisse alii: quomodo nempe, oclusis foribus, domos ingrediantur cum corpore, vel nuda saltem anima. Ego autem hoc dixero, a Domino nostro Jesu Christo id duntaxat patratum esse, quando ad sanctos apostolos, januis clausis, intravit, postquam resurrexisset a mortuis. Sin vero malefica mulier hoc idem fecit, et facit, jam nihil admiratione dignum Dominus gessit, clausis foribus intrando. Quod si dicant, animam nudam introire interim dum corpus jacet in lecto; hoc a me audias velim, Dominum nostrum Jesum Christum pronuntiasse: « Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum potestatem habeo a meipso sumendi eam³. » Atque id semel fecit tempore sacrosanctæ passionis suæ. Ergo cum saga obsecraque mulier, quando lubuerit, idem præstet, nihil ultra Dominus gessit. At, comesto infantis hepate, quinam fieri potest ut is vivat? Atqui hæc quidam hæretici, qui contraria Ecclesiæ catholicæ placita tenent, nugando narrant, quo simpliciores avertant a recta sententia.

³ Joan. x, 28.

A

ΠΕΡΙ ΣΤΡΥΓΓΩΝ (1).

Θέλω δὲ ἵνα μὴ εἰς τοῦτο ἔχητε ἀγνοίαν. Λέγουσιν τινες τῶν ἀμαθεστέρων, ὅτι γυναῖκες εἰσι Στρυγγαί, αἱ καὶ Γελοῦδες λεγόμεναι. Φασὶ δὲ αὐτὰς νυκτὸς δι' αἴρος φαίνεσθαι, καὶ εἰς οἰκίαν περιερχομένας, μὴ ἐμποδίζεσθαι ὑπὸ θυρῶν καὶ κλειθρῶν, ἀλλὰ τῶν θυρῶν ἀσφαλῶς κεκλεισμένων εἰσέρχεσθαι, καὶ ἀποπνίγειν τὰ βρέφη. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν, ὅτι κατεσθίει τὸ ἥπαρ, καὶ πᾶσαν αὐτῶν τὴν οἰκονομίαν (2), τιθέ- ναι τε καὶ ὅρους ζωῆς· καὶ ταῦτα μὲν διαβεβαίου- νται, οἱ μὲν εἶδέν, οἱ δὲ ἀκούσαι, πῶς εἰσέρχεται εἰς τὰ οἰκίας κεκλεισμένων τῶν θυρῶν μετὰ σώμα- τος, ἢ γυμνῇ τῇ ψυχῇ· καὶ ἐρῶ, ὅτι ὁ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς μόνος τοῦτο ἐποίησεν, καὶ εἰσῆλθεν μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν πρὸς τοὺς ἀγίους αὐτοῦ ἀποστόλους κεκλεισμένων τῶν θυρῶν. Ἐπεὶ δὲ καὶ μάγος ἐποίησε γυνὴ τοῦτο, καὶ ποιεῖ, οὐδὲν λοιπὸν θαυμαστὸν ἐποίησεν ὁ Κύριος κεκλεισμένων τῶν θυρῶν. Εἰ δὲ εἴποιεν, ὅτι γυμνῇ ψυχῇ εἰσέρχεται, τοῦ σώματος ἐπὶ τῆς κλίνης κει- μένου, ἀκούσον τὰ παρ' ἐμοῦ, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἶπεν· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου· καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἔχω ἀπ' ἐμυ- τοῦ λαβεῖν αὐτήν. Καὶ ἐποίησε τοῦτο ἅπαξ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ ἀγίου πάθους αὐτοῦ. Ἐπειδὴ καὶ μάγος γυνὴ καὶ αἰσχυρὰ, ἐπόταν βουληθῇ, ποιεῖ τοῦτο, λοι- πὸν οὐδὲν ἐποίησεν ὁ Κύριος. Καὶ καταφαγοῦσα τὸ ἥπαρ τοῦ βρέφους, πῶς δύναται ζῆσαι; ταῦτα δὲ πάντα αἰρετικοὶ τινες, καὶ ἐναντίᾳ τῆς ἀγίας καθο- λικῆς Ἐκκλησίας φρονούντες φλυαροῦσι, βουλόμενοι τοὺς ἀπλουστέρους διαστρέφαι τῆς ὁρθῆς δόξης.

B

NOTÆ.

(1) *Περὶ στρυγγῶν*. Stryges dicunt Latini: unde Leo Allatius emendandus venit in libro de quorundam Græcorum opinionationibus n. 3, ubi pro στρυγγαν scripsit στρίγλαν, Striglam. Stryx porro idem Latinis erat quod Græcis veteribus Ἐμπουσα, et nostratibus Gallis *une Fée*. Recentioribus vero Græcis vocatur Γελλῶ vel Γελῶ, vel Γελλοῦς vel Γυλοῦς. Quod nomen Michael Psellus eo loci, quem citat Allatius, Hebraicum esse perperam conjecit.

Hanc enim γηλή, non *Cello* vel *Gellum*, appellant; accepta nempe voce ex cap. xxxiv Isaia, § 12.

(2) Infantum οἰκονομίαν dicit auctor, quod Psellus humorem vocat. Καὶ πᾶσαν, inquit, τὴν ἐν βρέ- φεσιν ἀπορροφᾶν ὥσπερ ὑγρότητα. Omnemque veluti sorbeat humorem, qui infantibus inest. Judæi similia fabulantur de sua *Lilith*, quam infantibus re- cens natis antequam circumcisi fuerint, insidiari garriunt.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. JOANNES DAMASCENUS.

Notitia.	9
Præfatio generalis Michaelis Lequien.	66
Selectæ Præfationes et Epistolæ nuncupatoriæ, ex editionibus præcedentibus.	98
Prolegomena Leonis Allatii.	118
Dissertationes Damascenicæ.	194
Dissertatio I. — De processione Spiritus sancti.	194

Dissertatio II. — De quibusdam auctoritatibus, quibus Eutyches alique unus in Christo naturæ assertores hæresim suam tuebantur.

Dissertatio III. — De epistola ad Cæsarium monachum, quæ S. Joannis Chrysostomi nomine insignita est, deque libris quibusdam aliis qui a Joanne Damasceno laudati primum reperiuntur.

Dissertatio IV. — De epistolis variis, quæ ob adiectam

Trisagio cantico clausulam scriptæ ad Petrum Fullonem feruntur, necnon de expositione fidei, quæ exstat inte-
Opera S. Justinii Martyris. 331

Dissertatio V. — De oratione cui titulus : *De his qui in fide obdormierunt*, et de Purgatorio secundum Orientalis Ecclesiæ sensum. 350

Dissertatio VI. — De azyms, in qua etiam de postremo Domini nostri Jesu Christi Paschate. 367

Dissertatio VII. — De Christianis Nazarenis et eorum fide, necnon de Ebionitis. 413

Vita S. Joannis Damasceni a Joanne patriarcha Hierosolymitano conscripta. 430

Prologus translatorius in libros Joannis Damasceni, capitula undecim complectens. 489

Caput primum. — Philosophorum voluptates. 489

Cap. II. — De incendentibus Scripturæ sacræ. 491

Cap. III. — De divinitate Salvatoris. 492

Cap. IV. — De planctu B. Virginis. 493

Cap. V. — De Joanne Damasceno. 493

Cap. VI. — De restitutione pollicis. 494

Cap. VII. — De perfecta conversione Joannis Damasceni. 495

Cap. VIII. — Modus libri editi a Joanne. 495

Cap. IX. — Quomodo composuit integrum librum, ex logicis scilicet et centum hæresibus et sententiis. 496

Cap. X. — Materia libri sententiarum. 496

Cap. XI. — De aliis operationibus Joannis. 498

Narratio altera de vita S. Joannis Damasceni ex Vincentii Bellovacensis Speculo. 498

Alia ex Synaxario Basilii imperatoris. 502

Testimonia Veterum de Joanne Damasceno et ejus scriptis. 503

Epistolæ variorum de edendis S. Joannis Damasceni operibus. 514

OPERA PHILOSOPHICA ET THEOLOGICA.

Præfatio ad Dialecticam. 518

DIALECTICA.

Prologus. 522

Caput primum. — De cognitione. 530

Cap. II. — Quisnam hujus operis finis. 531

Cap. III. — De philosophia. 534

Cap. IV. — De ente, substantia et accidente. 535

Cap. V. — De voce. 539

Cap. VI. — De divisione. 546

Cap. VII. — De eo quod natura prius est. 551

Cap. VIII. — De definitione. 551

Cap. IX. — De genere. 558

Cap. X. — De specie. 559

Cap. XI. — De individuo. 574

Cap. XII. — De differentia. 574

Cap. XIII. — De accidente. 575

Cap. XIV. — De proprio. 575

Cap. XV. — De his quæ prædicantur. 578

Cap. XVI. — De univoca et æquivoca prædicatione. 579

Cap. XVII. — De prædicationibus in quid est, et in quale quid est. 582

Cap. XVIII. — In quibus quinque simplices voces conveniant inter se, ac dissideant. 583

Cap. XIX. — In quibus genus et differentia inter se conveniant, ac discrepent. 585

Cap. XX. — In quibus genus et species inter se conveniant, ac dissideant. 586

Cap. XXI. — In quibus genus et proprium inter se conveniant, ac differant. 586

Cap. XXII. — In quibus genus et accidens inter se conveniant, ac differant. 586

Cap. XXIII. — In quibus differentia et species inter se conveniant, ac differant. 586

Cap. XXIV. — In quibus inter se conveniant ac differant differentia et proprium. 587

Cap. XXV. — In quibus differentia et accidens inter se conveniant, ac differant. 587

Cap. XXVI. — In quibus species et proprium inter se conveniant, ac differant. 587

Cap. XXVII. — In quibus species et accidens inter se conveniant, ac differant. 587

Cap. XXVIII. — In quibus proprium et accidens inseparabile tum conveniant tum dissideant. 590

Cap. XXIX. — De hypostasi, enhypostato et anhypostato. 590

Cap. XXX. — De voce οὐσία, de natura et forma, necnon de individuo, persona et hypostasi. 590

Cap. XXXI. — De æquivocis. 593

Cap. XXXII. — De univocis. 599

Cap. XXXIII. — De polyonymis. 599

Cap. XXXIV. — De alteris et heteronymis. 599

Cap. XXXV. — De denominativis. 602

Cap. XXXVI. — De decem generibus generalissimis. 602

Cap. XXXVII. — De homogeneis et homoeideis; deque heterogeneis et heteroeideis, ac numero differentibus. 612

Cap. XXXVIII. — De in aliquo. 606

Cap. XXXIX. — De substantia iterum. 606

Cap. XL. — De natura. 606

Cap. XLI. — De forma. 607

Cap. XLII. — De hypostasi. 611

Cap. XLIII. — De persona. 614

Cap. XLIV. — De enhypostato. 615

Cap. XLV. — De anhypostato. 618

Cap. XLVI. — Divisio entis. 618

Cap. XLVII. — Divisio substantiæ. 618

Cap. XLVIII. — Iterum de homogeneis et homoeideis, deque heterogeneis et heteroeideis; necnon de enhypostatis ac de numero differentibus. 622

Cap. XLIX. — De quanto et quantitate. 623

Cap. L. — De iis quæ ad aliquid, sive de relatione. 627

Cap. LI. — De quali et qualitate. 631

Cap. LII. — De agere et pati. 639

Cap. LIII. — De situ. 642

Cap. LIV. — De ubi. 642

Cap. LV. — De quando. 642

Cap. LVI. — De habitu. 642

Cap. LVII. — De oppositis. 645

Cap. LVIII. — De habitu et privatione. 646

Cap. LIX. — De priori et posteriori. 647

Cap. LX. — De simul. 650

Cap. LXI. — De motu. 650

Cap. LXII. — De habere. 654

Cap. LXIII. — De enuntiatione, affirmatione et negatione. 654

Cap. LXIV. — De termino et propositione, et syllogismo. 654

Cap. LXV. — Definitiones variæ. 658

Cap. LXVI. — Adhuc de unionem secundum hypostasim. 666

Cap. LXVII. — Sex philosophiæ definitiones. 670

Cap. LXVIII. — De methodis quatuor dialecticis. 671

Dictionum solutio. 674

Admonitio in librum de hæresibus. 675

LIBER DE HÆRESIBUS. 678

Prologus in libros de fide orthodoxa. 782

EXPOSITIO FIDEI ORTHODOXÆ. 790

LIBER PRIMUS. 790

Caput primum. — Deum comprehendere non posse; nec ea quæ a sanctis prophetis et apostolis et evangelistis minime tradita sunt, curiosius inquirenda esse. 790

Cap. II. — De his quæ sermone exprimi possunt vel non possunt; item de his quæ in cognitionem cadunt, et quæ cognitionem fugiunt. 791

Cap. III. — Demonstratio quod Deus sit. 794

Cap. IV. — Quidnam Deus sit, quodque comprehendere non possit. 798

Cap. V. — Demonstratio quod unus sit Deus et non plures. 799

Cap. VI. — De Verbo ac Dei Filio, probatio ducta a ratione. 802

Cap. VII. — De Spiritu sancto, probatio ducta ex ratione. 803

Cap. VIII. — De sancta Trinitate. 807

Cap. IX. — De iis quæ de Deo dicuntur. 834

Cap. X. — De divina unionem et distinctionem. 838

Cap. XI. — De his quæ modo corporeo de Deo dicuntur. 842

Cap. XII. — De iisdem rebis. 845

Cap. XIII. — De loco Dei et quod solus Deus incircumscriptus sit. 850

Cap. XIV. — Proprietates seu attributa divinæ naturæ. 859

LIBER SECUNDUS. 862

Caput primum. — De sæculo seu ævo. 862

Cap. II. — De rerum creatione. 863

Cap. III. — De angelis. 866

Cap. IV. — De diabolo et dæmonibus. 874

Cap. V. — De visibili creatura. 879

Cap. VI. — De curio. 879

Cap. VII. — De luce, igne, luminaribus, sole, luna et stellis. 886

Cap. VIII. — De aere et ventis. 899

Cap. IX. — De aquis. 902

Cap. X. — De terra et eis quæ ex ea producuntur.	907
Cap. XI. — De paradiso.	916
Cap. XII. — De homine.	918
Cap. XIII. — De voluptatibus.	930
Cap. XIV. — De tristitia.	931
Cap. XV. — De timore.	931
Cap. XVI. — De ira.	931
Cap. XVII. — De vi imaginatrice.	934
Cap. XVIII. — De sensu.	934
Cap. XIX. — De cogitatione.	938
Cap. XX. — De memoria.	938
Cap. XXI. — De verbo, seu sermone interno et prolatitio.	939
Cap. XXII. — De passione et actione.	939
Cap. XXIII. — De actu.	950
Cap. XXIV. — De eo unitario et non voluntario.	951
Cap. XXV. — De eo quod in nostra potestate situm est, sive de libero arbitrio.	953
Cap. XXVI. — De iis quæ fiunt.	938
Cap. XXVII. — Quam ob causam libero arbitrio præditi simus.	959
Cap. XXVIII. — De iis quæ in nostra potestate posita non sunt.	962
Cap. XXIX. — De providentia.	963
Cap. XXX. — De præscientia et prædestinatione.	970
LIBER TERTIUS.	982
Caput primum. — De divina dispensatione nostrique sollicitudine, et de nostra salute.	982
Cap. II. — Quomodo conceptum sit Verbum, et de divina ejus incarnatione.	983
Cap. III. — De duabus naturis, adversus Monophysitas.	987
Cap. IV. — De modo mutue communicationis proprietatum.	998
Cap. V. — De numero naturarum.	999
Cap. VI. — Quod tota divina natura in una suarum personarum toti humanæ naturæ unita sit, et non pars parti.	1002
Cap. VII. — De una Dei Verbi composita persona.	1007
Cap. VIII. — Ad eos qui sciscitantur : An ad continuum quantitatem, vel ad discretam Domini naturæ reducuntur.	1011
Cap. IX. — Ad illud quod queritur, sitne ulla natura quæ substantia careat, responsio.	1015
Cap. X. — De hymno trisagio.	1018
Cap. XI. — De natura quæ in specie, et quæ in individuo consideratur, deque differentia unionis et incarnationis : et quomodo illud accipiendum sit : Unam Dei Verbi naturam incarnatam.	1022
Cap. XII. — Quod sancta Virgo Dei Genitrix sit, adversus Nestorianos.	1027
Cap. XIII. — De ambarum naturarum proprietatibus.	1034
Cap. XIV. — De Domini nostri Jesu Christi duplici voluntate, arbitrique libertate.	1034
Cap. XV. — De operationibus quæ in Domino nostro Jesu Christo sunt.	1046
Cap. XVI. — Adversus eos qui dicunt : Si duplicis naturæ et actionis est homo, necesse est tres esse in Christo naturas, totidemque actiones dicere.	1063
Cap. XVII. — De eo quod carnis Domini natura et voluntas deificata sit.	1067
Cap. XVIII. — Iterum de duplici voluntate, arbitrique libertate; mente idem, scientiæque, et sapientiæ duplici.	1071
Cap. XIX. — De theandrica, seu Deivirili actione.	1078

Cap. XX. — De naturalibus et inculpatis passionibus.	1082
Cap. XXI. — De ignorantia et servitute.	1085
Cap. XXII. — De profectu.	1086
Cap. XXIII. — De timore.	1087
Cap. XXIV. — De Domini oratione.	1090
Cap. XXV. — De appropriatione seu vindicatione.	1094
Cap. XXVI. — De corporis Domini passione, ipsiusque divinitatis impassibilitate.	1094
Cap. XXVII. — Quod Verbi divinitas ab anima et corpore inseparabilis manserit, etiam in Domini morte; et quod una interim persona perstiterit.	1095
Cap. XXVIII. — De corruptione et corruptela.	1098
Cap. XXIX. — De descensu ad inferos.	1102
LIBER QUARTUS.	1102
Caput primum. — De iis quæ resurrectionem secuta sunt.	1102
Cap. II. — De sessione ad dexteram Patris.	1103
Cap. III. — Adversus eos qui ita obijciunt : Si duæ naturæ Christus est, aut creaturam colitis, naturam creatam adorando, aut alteram naturam dicitis adorandam, alteram non adorandam?	1106
Cap. IV. — Cur Dei Filius, non Pater aut Spiritus sanctus, homo factus sit : quidque factus homo præstiterit.	1106
Cap. V. — Ad eos qui querunt : Si sine Christi persona creata, an increata.	1110
Cap. VI. — Quando Christus est appellatus.	1111
Cap. VII. — Ad eos qui sciscitantur an sancta Dei Genitrix duas naturas genuerit; et an duæ naturæ in cruce pependissent.	1114
Cap. VIII. — Quomodo primogenitus dicatur unigenitus Dei Filius.	1115
Cap. IX. — De fide et baptismo.	1118
Cap. X. — De fide.	1126
Cap. XI. — De cruce, ubi rursum de fide.	1127
Cap. XII. — De adoratione ad orientem.	1134
Cap. XIII. — De sacrosanctis et immaculatis Domini mysteriis.	1135
Cap. XIV. — De genere Domini, deque sancta Dei Genitrice.	1154
Cap. XV. — Quis sanctis, ipsorumque reliquiis bonos habendus sit.	1163
Cap. XVI. — De sanctorum imaginibus.	1167
Cap. XVII. — De Scriptura.	1175
Cap. XVIII. — De his quæ de Christo dicuntur.	1182
Cap. XIX. — Deum auctorem malorum non esse.	1191
Cap. XX. — Non esse duo principia.	1194
Cap. XXI. — Cur Deus eos condiderit qui peccaturi essent, nec poenitentiam acturi.	1198
Cap. XXII. — De lege Dei et lege peccati.	1198
Cap. XXIII. — Adversus Judæos, de Sabbato.	1202
Cap. XXIV. — De virginitate.	1206
Cap. XXV. — De circumcisione.	1211
Cap. XXVI. — De Antichristo.	1215
Cap. XXVII. — De resurrectione.	1219
ORATIONES TRES ADVERSUS EOS QUI SACRAS IMAGINES ABICIUNT.	1227
Monitum in has tres orationes.	1227
Oratio I.	1235
Oratio II.	1235
Oratio III.	1238
De recta Sententia liber.	1421
TRACTATUS contra Jacobitas.	1435
DIALOGUS contra Manichæos.	1505
DISCEPTATIO Christiani cum Saraceno.	1585
DE DRACONIBUS et Strygibus.	1598

